

UNIVERSITATEA DIN CLUJ.

DACOROMANIA

BULETINUL „MUZEULUI LIMBEI ROMÂNE“

CONDUS DE

SEXTIL PUȘCARIU

Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

ANUL III.

1923.

CLUJ, 1924.

INSTITUT DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”, STRADA MEMORANDULUI No. 22.

UNIVERSITATEA DIN CLUJ.

DACOROMANIA

BULETINUL „MUZEULUI LIMBEI ROMÂNE“

CONDUS DE

SEXTIL PUȘCARIU

Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

ANUL III.

1922 – 1923.

CLUJ, 1924.

INSTITUT DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL“. STRADA MEMORANDULUI No. 22.

Eliade Rădulescu și Franța¹.

Studiu de literatură comparată.

Prietenului meu Dr. C. I. M.

Introducere.

Autorilor români din preajma anului 1848, și în special lui Eliade, li s'a făcut totdeauna o mare nedreptate: opera lor a fost judecată aproape numai din punct de vedere literar. Apreciată după un astfel de criteriu ea a ieșit, fatal, micșorată.

Arta însă preocupă puțin pe acești luptători. Scrisul lor nu eră decât una din multiplele *fapte* prin care ei se osteneau să contribuie la organizarea și întărirea țării, în acea epocă de frământări teribile, de transformări, de înnoiri, de europenizare și în același timp de deșteptare națională.

Dacă cercetăm pe Eliade, figura cea mai reprezentativă a timpului său, vom vedea că toate prefetele lămuritoare, cele mai multe articole, operele lui însemnate, ca și broșurile ocazionale, au avut în vedere un scop practic: crearea unei limbi capabile să exprime orice idee; formarea unei culturi românești; orientarea opiniei publice; dotarea națiunii cu modele, când se faceau traduceri, cu opere moralizatoare și educatoare, când eră vorba de lucrări originale.

Tendența scriitorului modern de a-și exprima simțirile și observațiile, fără nici un alt scop decât cel literar, ar fi fost nu numai neînțeleasă de această generație de oameni practici și voluntari, dar considerată oarecum drept imorală.

---

¹ Teză pentru doctoratul în litere, susținută la Universitatea din Cluj[†] n ziua de 17 Februarie 1923

În imensa operă a lui Eliade sânt abia câteva poezii sau scrieri în proză — e drept dintre cele mai frumoase — despre care să se poată spune că au fost făcute în afară de orice preocupare utilitară.

Pentru a măsură opera stranie, inegală și imperfectă a unui astfel de Titan, noi veneam cu metrul nostru literar, îl plimbam în toate direcțiile, fără să putem ajunge să știm ce valoare să-i acordăm. Ne dam seama că ceea ce mai rămâne din ea, după examenul nostru estetic, eră prea puțin lucru, și că redus la ce se publică prin antologii, Eliade apare ca o figură de al doilea plan. Și atunci, pentru a i se mări bagajul literar, se mai adăogau fragmente de ici și colo, articole, satire, părți autobiografice scrise cu darul lui extraordinar de polemist, al cărui talent creșteă pe măsura atacurilor adversarului, sau încă bucăți, la întâmplare, de dragul acelei limbi pitorești, plină uneori de expresii crude, remarcabilă însă, cu nerv, substanțială, variată și interesantă.

Dar și astfel mai mult ca nouă zecimi din opera lui se pierdeau. Părțile ei capitale din punctul de vedere al ideilor, cum sânt Biblicele și Echilibrul între antiteze, scrise însă fără preocupare de compoziție, în mod neglijent, când într'un stil vulgar, când într'unul apocaliptic, pline de repetiții, de pasagii obscure, amestec de amintiri personale și de o erudiție une ori mai mult de cât suspectă, ar fi urmat să fie cu totul lăsate la o parte. Totuși tocmai în ele găsim pe Eliade cel important; în ele se relevează bogăția lui de idei, preocupările lui de tot felul, aspirațiile, speranțele, — o întregă viață intelectuală de o putere și complexitate unică; ele ne dau măsura temperamentului, a lărgimei orizontului, a energiei acestui mare om, care în fața celor mai însemnate probleme ale timpului și-a dat osteneala să găsească o soluție, și care, până la adânci bătrânețe, a păstrat o curiozitate mereu tânără. S'a încercat atunci a se părăsi criteriul literar absolut și a se înlocui cu unul relativ. Pentru a ni se demonstră importanța figurei lui Eliade, i se opuneau ceilalți contemporani. Eră, de sigur, un punct de vedere mai înțelegător, dar tot insuficient.

Pentru a fi drepti cu acest mare om, să renunțăm deci după formula fericită a dlui Lovinescu, întrebuițată pentr

Asachi¹, — de a-l mai privi ca pe o *figura literară*; el trebuie studiat ca o *figură culturală*.

Nimeni n'ar fi fost mai în stare ca dl Iorga să facă acest lucru în admirabilul repertoriu al vieții noastre intelectuale în secolul XIX, care este „Istoria literaturii”. D-sa însă nu prea iubește pe Eliade. Dl Densusianu recunoaște, în *Literatura română modernă*, că judecând pe Eliade ar „trebui să ținem seama mai mult de rolul lui în mișcarea noastră culturală decât de însușirile-i de scriitor”². Deși îi arată mult mai multă dragoste și îi consacră un studiu judicios și foarte bine informat, probabil ca să nu strice unitatea cărții, d-sa nu întrebuițează pentru Eliade o altă metodă decât cea de strictă critică literară, Eliade însă trebuie judecat nu numai din publicațiile de valoare literară, — și acelea fărâmițate pentru nevoi estetice, — ci din opera lui întreagă, din întreaga lui activitate pe toate tărâmurile. Să-l căutăm dar în operele de valoare literară, dar și în celelalte, mai importante, în care nu s'a preocupat decât de a-și exprima gândurile, cunoștințele, amintirile istorice sau datele autobiografice, în articolele de ziar adresate marelui public, în scrisorile către prieteni și dușmani, în acțiunea lui de om politic, în acțiunea lui de editor și tipograf, adică de răspânditor al culturii în ținuturile locuite de Români.

Atunci numai vom avea o imagine exactă despre acest om fenomenal, ferment și animator al epocii sale, de o curiozitate care nu s'a obosit nici în ultimii ani ai vieții, încărcat ca un copac, toamna, de fructe, de tot felul de idei, bune și rele, precise și haotice, dar rubindu-le și interesându-se de ele, punându-le în circulație, activ, vecinic în mișcare, muncind fără preget de la vârsta de 18 până la 69 de ani, însemnând tot acest timp cu pecetea personalității sale.

În tocmai ca o pădure bătrână opera lui conține putregaiu și plante parazite, n'are potecile regulate și parterele înflorite ale unei grădinițe îngrijite, este rebarbativă, de multe ori chiar respingătoare; dar este plină și de copaci puternici care se înalță

¹ E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi, viața și opera lui*. Buc., Cartea Românească, 1921, p. 230.

² O. Densusianu, *Literatura română modernă*, Buc., Viața Românească, 1921, vol II, p. 143

până în sferile albastre ale idealului, de plante rare și interesante tocmai prin capriciozitatea lor, de ape vijelioase deși turburi.

Este atâta energie, atâta putere de viață și de creație în omul acesta, încât cei mai mulți dintre contemporani, aproape fără voia lor, au trăit și ei într'un tempo mai repede, excitați de prezența lui. Aruncând în domeniul public sugestii și idei, apărându-le cu temperamentul său de luptător, ceilalți contemporani, prieteni sau dușmani, se simțeau nevoiți să reacționeze, să ia o atitudine. Sânt convins că, dacă el n'ar fi existat, am fi fost lipsiți în prima jumătate a sec. XIX nu numai de opera lui, dar și de o parte din opera altora. A provocat, cât a trăit, prietenii și dușmăni, de o intensitate fără pereche, al căror ecou umple mai toate publicațiile timpului. Ca importanță culturală și ca acțiune asupra epocii din care face parte nu putem să-l comparăm decât cu Hașdeu, care l-a priceput așa de bine și a lăsat despre el o admirabilă biografie, și cu marele N. Iorga.

Este oare posibil ca un astfel de Atlas, îndoit supt greutatea operei și gândurilor sale, apăsător de soarta care se îndărătnicește asupra naturilor puternice, încordat de sforțările perseverente ce face, să se prezinte cu grațiile unui Apollo? Iată de ce spuneam la început că a-l judeca esteticeste, ca până acum, este a-l nedreptăți și a-l micșora.

În formarea acestei personalități au intrat elemente multe și felurite: eredități familiare și naționale (primele greu de determinat), elemente venite din mediul înconjurător, și influențe culturale de departe. Una din acestea din urmă, influența franceză, a contribuit într'o largă măsură să facă din Eliade ceea ce a fost.

Scopul studiului nostru este să determinăm ce revine culturii franceze în opera lui Eliade, și să fixăm care a fost atitudinea acestuia, din punct de vedere intelectual și politic, față de Franța. Problema ni se pare cu atât mai interesantă, cu cât Franța oferă în acea epocă una din perioadele cele mai fecunde, mai neliniștite, mai răscolite de idei de tot felul, din istoria ei culturală. Vom căuta să cercetăm deci cum s'a reflectat mai ales romantismul francez în omul care, prin temperament și construcție sufletească, eră așa de bine făcut să-l înțeleagă.

Anii de formație.

Copilăria și tinerețea lui Eliade. Cultura franceză în Țara-Românească în prima parte a secolului XIX. Eliade și Dinicu Golescu.

Ioan Eliade Rădulescu, născut în Târgoviște la 6 Ianuarie 1802, este fiul polcovnicului Ilie Rădulescu. El aparține unei familii de boieri¹, nu prea bogați, de vreme ce tatăl vrea să facă din micul Ioan un negustor, la vârsta când trebuie să se gândească serios la cariera fiului său².

Se pare că eră copil unic și foarte răsfățat, crescut aproape la voia întâmplărei. Mama lui știă grecește și puțin românește, iar tatăl eră lipsit de o cultură mai distinsă, cum ar rezulta din faptul că nu cunoaște limba elenă, ceea ce nu ar fi admisibil pentru un om c^u adevărat instruit, pe acea vreme³.

Eliade însuși ne-a povestit, cu mult talent, chipul în care își petrecea vremea, în contact cu servitori și oameni simpli, cum eră amestecat în mulțime, oriunde se întâmplă ceva mai deosebit, și în ce împrejurări a învățat și s'a perfecționat în cartea românească⁴.

După o petrecere de câteva luni în școala grecească, e nevoit să-și întrerupă studiile din pricina ciumei din 1812. Se duce, cu familia, la o moșie din Ialomița, numită Gârbovei sau Slujitori, de unde nu revine în București decât prin 1815, pentru a continua învățătura, compromisă prin așa de lungi vacanții, petrecute în societatea ciobanilor mocani, pe câmp⁵. În școala de la Sf-tul Nicolae de data aceasta găsește un nou dascăl,

¹ Nu vom intra în detalii biografice decât numai în măsura în care va fi necesar pentru a explica influența culturii franceze la formarea spiritului și îmbogățirea cunoștințelor lui Eliade. Date biografice complete se găsesc în *Istoria literaturii române în sec. XIX* a d-lui N. Iorga, în *Literatura română modernă*, vol. II, a d-lui Ovid Densusianu și la diferiți alți cercetători. Nedumerirea pe care dl Densusianu o arată asupra datei de 1802 nu mi se pare îndreptățită, de vreme ce pasajul din *Gazeta Teatrului Național*, în care Eliade vorbește de vârsta de 32 de ani, se raportă nu la epoca când publică notița, ci la epoca când compusese poezia „Visul”, la 1833.

² Cf. necrologul ce G. Barișu face lui Eliade în *Transilvania* din 1872 (anul V), cum și biografia scrisă de dl I. I. Heliade Rădulescu, însoțind ed. III a Institutului României a parintelui său, p. 66.

³ Cf. I. Heliade Rădulescu, *Biblicele*, p. 77.

⁴ Cf. *Dispozițiile și încercările mele de poezie*, în *Curierul de ambe sexe* II, p. 120 sq.

⁵ I. Heliade R., *Biblioteca portativă*, vol. III, *Diverse*, p. 226 și *Curs întreg de poezie generală*, vol II, *Epicele*. p. 235.

cunoscător și al limbei române, pe Naum. Dar în cursul aceluiași an trece la școala mai înaltă de la Măgureanu, unde va rămâne până la 1818, la deschiderea colegiului lui Lazăr.

Școala grecească de la Măgureanu, pe lângă că-i va schimba numele de Rădulescu în acel de Eliade — fiul lui Ilie — va avea încă rolul important de a-l pune în contact cu limba franceză, pe care până atunci nu avusese ocazia s'o cunoască.

Nu cred ca tânărul Eliade să-și fi dat seama dintru început de ce admirabil mijloc de cultură eră acea limbă, și de ce mari și noi perspective se puteau deschide spiritului lui curios prin literatura franceză, din care un slab ecou pătrunsesse, poate, până la el, prin traduceri făcute în grecește¹. El se pune și o studiază serios, căci altfel n'ar ajunge, numai în câțiva ani, să redea în românește pe Condillac și alți autori didactici, și, ceva mai târziu, pe Lamartine.

În școala lui Lazăr cunoștințele sale de franceză se vor întări și mai mult, Lazăr însuși fiind așa de pătruns de ideile noi, răspândite în lume de Revoluția Franceză și ajunse până în Ardealul asuprit, mulțumită, în mare parte, contactului cu armatele lui Napoleon.

Este semnificativ pentru felul de a gândi al marelui dascăl transilvănean, că motivul principal al destituirei sale de la catedra din Sibiu a fost faptul de a fi închinat pentru Napoleon, la o petrecere, într'una din grădinele orașului². Și deși se va război cu Erdeli, fostul profesor de franceză de la școală din Măgureanu, partizanul lui Condillac, Lazăr, aderent al lui Kant, eră totuși mai impregnat de idei franceze decât își închipuă.

Alături de cunoștințe propriu zise, ceea ce Eliade câștigă în școala lui Lazăr și în atmosfera cu totul particulară care domnea la cursuri — în afară de prietenii solide cu anume camarazi — este un sentiment de dragoste plină de admirație pentru profesori, o mare încredere în viitorul nației, un entuziasm capabil să se traducă în acțiuni admirabile. De multe ori întâlnim în acea epocă legături de un sentimentalism care ni se pare

¹ Eliade, care ne vorbește de foarte multe întâmplări și impresii din acea vreme, n'are nici un cuvânt pentru primul lui contact cu limba franceză, eveniment destul de important.

² I. Lupaș, *Episcopul Vasile Moga și profesorul Gh. Lazăr*. An. Ac. tomul XXXVII, secția istorică, nota 1 p. 888.

dat astăzi, dar care dedea un parfum deosebit vieții
 lui. Eliade ne spune¹ cum în 1822, mergând să conducă
 la Băneasa pe Lazăr bolnav, în drum spre Avrig, la întoar-
 re își lasă capul pe umărul părintelui său, în trăsura, și-i
 re să cumpere locul unde zăcuse profesorul său. Acolo unde
 se patul de suferință al acestuia se va ridica tipografia lui
 din care vor porni peste tot pământul românesc miile și
 mii de cărți „grâul cel curat și fără de neghină”², rodul
 a lui Lazăr. Nu este oare aceasta o manifestare demnă
 ce se povestește despre Socrate și elevii lui? Ea ne dă în
 cași timp o probă de dispoziția particulară lui Eliade, de a-și
 transformă totdeauna sentimentele în acte.

* * *

Școala lui Lazăr va forma pe conducătorii de mai târziu
 ai României. Ei sânt de vârste destul de deosebite, unii oameni
 r nați, cum eră Eufrosin Poteca, deprinși să cugete singuri, cu
 c viața intelectuală bogată și sigură, alții mai tineri, mai neex-
 p imentați. Eliade, el însuși natură independentă, precoce, cu
 i redere în sine, se lipește de preferință de cei dintâi.

Traiel la un loc cu atâți oameni distinși stimulează natura
 arzătoare. Se manifestă, și în curând începe să se vorbească
 el în școală, mai de grabă ca de un colaborator al profeso-
 or, decât ca de un elev.

E interesant să ne întrebăm ce spirit domnește în această
 școală, în care se agitau multe idei, și în care, ca în toate
 instituțiile culturale fără tradiție, se găsesc tendințe uneori
 contradictorii.

Aflăm, mai întâiu, curente provenite de la profesori dotați
 u o personalitate mai răsărită, cu mai mult prestigiu și mai
 nult talent, cum ar fi Lazăr, șeful, și acel Ladislau Erdeli, fost

¹ I. Heliade Rădulescu, *Curs întreg de poezie generale*, vol. II
 (*Epicile*) notă p. 46. Cf. și P. Poenaru, Discursul de recepție la Academiei
 (An. Ac. IV. (1871) p. 121) unde aflăm că comitele Scarlat Rosetti, fost elev
 al lui Lazăr, îi vizitează mormântul în 1865, la 43 de ani după moartea
 profesorului, îi pune o inscripție și-i dă nepoții la școli înalte.

² G. Lazăr, *Prefața Povăuitorului tinerimei către adevărata și dreapta
 cetire*. Buda, 1826.

profesor de latină, de franceză, de română și drept la vo de la Măgureanu; apoi, ecoul curentelor culturale ale Bucureștii se găseau pe atunci în sfera culturii franceze. Nu v e să exagerez influența, relativ nouă în Principate, pe care a e cultură a putut-o avea asupra „școlarilor” — unii în vâ ă 34 ani — de la Sf-tul Sava, și în special asupra lui Eliade. D nu e mai puțin adevărat că ea există și se impuneă atenț 1

Primele opere didactice ale lui Eliade, concepute și une chiar executate pe când eră elev, sânt sau directe traduceri a supt netăgăduită influență franceză. Față de această c lit r Lazăr însuși nu e un indiferent. El se încălzise la tend nțe umanitare ale ideologiei franceze, sperase, și el, o desrobire s o înfrățire a popoarelor, învățase ceva franțuzește cu sol t lui Napoleon și băuse pentru Împăratul liberator. Dar forma d filosofia germană și câștigat, poate, de legenda neseriozitat franceze, care în toate timpurile a circulat la Germani, el eș aproape ostil filosofiei franceze și cu totul partizan al lui Kant în care totuși intraseră atâtea elemente de la cugătătorii de pes Rîn. Pentru aceștia luptă Erdeli, partizanul lui Condillac¹.

Acest duel între profesorul de metafizică, kantian, și c de logică, sensualist, are răsunet și între elevi. Școala greceasc se declară pentru Francezi și cursurile celor mai mulți dintr profesorii ei sânt ori explicații ale unor autori francezi, cum ar fi acel al lui Vardalah despre Ideologia lui „Trasi”, sau inspi-rate de manuale franceze, ca cele ale lui Canela și latropoi după matematicienii Lacroix și „Francher”².

E bine deci să ne oprim puțin și să vedem dacă, în afar de aceste certe „de pedanți”, problemele ce se agită în legătur cu superioritatea culturii franceze asupra altor culturi pot intere publicul de atunci și au vreo legătură cu preocupările lui. C alte vorbe, în ce stadiu, se găseă influența franceză în Valahia

Influența franceză este, la începutul ei, unul din puținel

¹ Cf. Eliade, Biografia lui Lazăr în *Foara pentru minte*, No. 6 din 1840, una din cele mai frumoase bucăți în proză ale acestuia și I. Lupaș *op. cit.*

² *Ibidem*. Trasi este Destutt de Tracy, filosof francez, influențat de ideile secolului XVIII; Lacroix este Sylvestre François Lacroix, matematician; iar Francher este Francoeur, a cărui matematică va fi tradusă și de Eliade.

bunuri ce le datorim Rusilor¹. Ea a venit în bagajul ofițerilor care invadează de atâtea ori Principatele, ca să le „apere“, la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX. Ea a venit însă și direct, prin emigrați, după marea revoluție, și prin cine știe ce aventurieri sau oameni împinși de soartă în Principatele române și ajunși profesori, guvernori, secretari domnești, etc.

În vre-o 20-30 de ani ea pătrunseze și modificase profund fizionomia societății noastre. Limba franceză devine curentă nu numai în relațiile cu străinii, dar chiar între localnici. Literatura franceză se răspândește din ce în ce, și cu ea ideile cele nouă, atât de deosebite de cele de până atunci. Prestigiul popoului, crescut extraordinar prin gloria și norocul lui Napoleon, întărește și mai mult acest curent de simpatie pentru limba și literatura Franței.

Dintre toate felurile de a fi influențați de Francezi, cel mai direct, prin contactul nostru cu țara și cu civilizația, este cel care intrase mai puțin în acțiune până atunci. Ideea de a trimite tineri la învățătură, la Paris, este recentă. Dar numărul tinerilor plecați în Franța va crește din ce în ce, așa în cât la 4 Oct. 1829 se găsesc 9 iscălituri pe scrisoarea trimisă lui Eliade², redactorul Curierului românesc, ca să-l felicite pentru fapta patriotică de a fi publicat o gazetă. La aceștia trebuie să mai adăugăm pe bursierii Eforiei, pe cei care învățau în Elveția franceză³ și pe cei care nu iscălise scrisoarea.

Dar rolul acestor tineri, formați în școlile franceze, va fi

¹ Wilkinson, *Tableau de la Moldavie et de la Valachie*. Traduit de l'Anglais par M. de la Roquette. Paris 1824, p. 116. Rusia va regreta amar mai târziu această influență franceză și va face ce va putea ca s'o împiedice. Va deschide, mai întâi, școlile din Petersburg Românilor și își va exprima nemulțumirea față de cei care vor continua să-și trimită copii în școli franceze. Cf., între altele, raportul consulului francez din Iași, Huber, către Thiers, din 27 Martie 1840 (Hurmuzachi, XVII p. 771) și raportul lui de Nion, consul la București, către Guizot, la 25 Ian. 1847: „cette puissance (Rusia) envisage avec déplaisir le penchant qui entraîne la jeunesse moldovalaque vers la langue, la littérature et les idées françaises“. Reacția rusă „d'jà très avancée en Moldovie, trouvera les Valaques moins dociles à la subir“. (Hurmuzachi XVIII, p. 3-4) Pe de altă parte Eliade ne spune, mai întâi în *Gazeta Transilvaniei* din 1848, No. 96, apoi în *Mémoire sur l'histoire de la régénération roumaine* p. 369 (în traducerea română p. 259): „lorsque les Russes maltraitent et flagellent les Roumains, la plus grave insulte qu'ils leur jettent à la face est celle de Frantzuski Duh (esprit français)“.

² *Curierul românesc*, 28 Oct. 1829, No. 58 p. 247.

³ Cf. *Curierul românesc* din 11 Oct. 1829, No. 53 p. 228.

important ceva mai târziu, atunci când generația, direct influențată și impregnată de ideile Apusului, va pune mâna la cârma statului, prin Bibești, Știrbei și ceilalți boieri, colegi cu aceștia în școlile Parisului, și mai ales prin cei de un rang poate inferior (afară de Golești, boieri mari) dar mai accesibili ideilor moderne cu caracter democratic.

Dar dacă influența culturei directe, la față locului, e slabă încă, de o influență a cărții franceze se poate vorbi.

Încă în biblioteca lui Const. Mavrocordat, a cărei listă de cărți a fost publicată de dl Iorga¹, găsim un „Plutarque“ (deci în traducere franceză), pe Montaigne, *Le Spectateur ou le Socrate moderne*, *La Fontaine*, Bocace (tot în traducere franceză, prin urmare), Vanel (o istorie a Turcilor), Mezeray (istorie a Franței), câteva gramatici și câțiva istorici.

Ceva mai târziu, prin 1791, Știrbei cere cunoscutului negustor Pop, din Sibiu, cărți al căror titlu este scris grecește, dar care erau în realitate publicațiuni franceze².

Prin 1820, tot lui Pop, i se cere pentru boierii din București *Le Constitutionnel* și *Le Libéral*³.

Aceste comande de cărți franceze se îndesesc din ce în ce Alături de literatură apar și opere mai serioase.

Dacă pentru această epocă informațiile noastre sânt sărace, de la 1831 înainte sântem în schimb admirabil documentați.

Temători de ideile nouă, care se răspândeau cu o mare înțelă, Rușii se hotărăsc să înființese cenzura cărților și a ziarelor intrate în țările noastre. Ni s'au păstrat scriptele vămilor și rapoartele funcționarilor din Moldova, însoțite de listele cărților, care nu puteau fi altele de cât cele care intrau și intraseră și până atunci în Țara Românească. Prin urmare se poate ști ce opere au fost cumpărate, chiar și de cine.

Listele sânt lungi. Alături de cărți de drept vedem din nou pe Plutarch⁴, pe Montaigne, pe Voltaire, P. L. Courier, Delille,

¹ N. Iorga, *Pilda bunilor Domni în trecut*. Analele Academiei XXXVII (1914-1915) secția II., p. 115.

² N. Iorga, *Contribuțiuni la istoria învățământului* Analele Academiei XXIX, Secția literară, p. 57.

³ *Ibidem*, p. 57

⁴ Radu Rosetti, *Despre cenzură în Moldova*. Analele Academiei, secția istorică tomul XXIX (1906-1907) și XXX (1907-1908).

Corneille, Montesquieu, Mirabeau, Lacépède, Lamartine, (cât apăruse) Hugo, La Bruyère Buffon, Cuvier și multe cărți didactice

Această cenzură, exercitată la început la vămi și supărătoare pentru boierii, consumatorii, în primul rând, ai literaturii streine, dar ținând prea mult la ordinea stabilită pentru a dori sa o răstoarne, este instituită mai în urmă în librării, Listele de cărți pe care le posedăm sânt cele înaintate autorităților de librari, spre aprobare.

Pe o astfel de listă, din Aprilie 1833, în afară de autorii de mai sus, mai întâlnim pe Delavigne și cântecele lui Béranger, foarte apreciate, pe sentimentalele M me Genlis și M-me Cottin, dar și le Chevalier de Faublas, reproșat amar Francezilor de Eliade, în ceasurile când eră supărat pe ei, Balzac cu ale sale Contes philosophiques (filosofie egal revoluție, sfârșitul secolului XVIII) și Lucrece Borgia a lui Hugo, dau de gândit cenzurii și sânt oprite, spre a fi mai întâiu controlate.

Cu cât înaintăm, listele devin mai dese și mai lungi. Dacă observăm numele autorilor de mai sus, destul de judicios alege, vedem că literatură ușoară aproape nu există.

Pe lângă propaganda ideilor franceze prin scriitori, trebuie să adăogăm influența profesorilor francezi, destul de numeroși!

Unii sânt de carieră, alții pedagogi improvizați.

Pregătiți sau nu spre a propune franțuzește, oamenii aceștia se achitau cu destul succes de sarcina lor, dacă e să credem, și trebuie să-i credem, pe călătorii streini care au fost prin țările noastre în acest timp și care toți, unii cu admirație, alții în ironie, vorbesc de răspândirea limbei franceze, de grația și perfecția cu care eră vorbită, de silințele ce societatea românească își da spre a se apropia cât mai mult de cea pariziană, pe care o luase drept model².

Progresele ce se fac în vorbirea și cunoașterea limbei franceze sânt așa de repezi încât, câțiva ani mai târziu, *Stanislas*

—
Educația copiilor în familiile nobile eră aproape exclusiv lăsată pe
or Ei îi desvază de limba patriei și-i transformă în niște papa-
a 1 ne s ne C. A. Kuch în *Moldovisch-Wallachische Zustände in den*
ahr 1 8 8 s 1843, p. 207 Leipzig, 1844.

Cf. Langeron, în Hurmuzachi, Supl. I vol 3, p. 75; Engel, *Geschichte*
Vol tav und Walachei, p. 72; Wilkinson, *op. cit.*, p. 116; C. A. Kuch
p 1 3, etc.

*Bellanger*¹, *Saint Marc de Girardin*², *Alphonse Billecoq*, *H. Desprez* și mai ales fostul consul *Cochelet* sânt unanimi a recunoaște că în puține locuri, în afară de Franța, ea se poate auzi așa de corect pronunțată.

Mai toți elevii școlii grecești ieșeau deci dintr'un mediu în care, dacă limba și cultura franceză nu erau direct cunoscute și practicate, erau totuși admirate, considerate ca semnul aproape exclusiv al distincțiunii. În acest spirit erau apoi întreținuți de profesorii lor și la școlile grecești, și, cel puțin de unii din ei, la cele românești. Iar lipsa completă de manuale de clasă făcea din cunoașterea limbii franceze o necesitate absolută, chiar pentru cei mai puțin dispuși s'o admire, din alte puncte de vedere.

Eliad a făcut ca toți ceilalți: a învățat franțuzește. După plecarea lui Lazăr, el ia locul acestuia ca director și profesor la Sf-tul Sava.

Această epocă din viața lui Eliade, de la numirea sa ca profesor și director la Sf-tul Sava până la tipărirea gramaticii, este ocupată nu numai de activitatea sa didactică, ci și de două prietnii, cu Iancu Văcărescu și Dinicu Golescu, care vor avea urmări incalculabile, mai ales cea din urmă, pentru evoluția lui de mai tâziu.

Iancu Văcărescu, mult mare ca Eliade cu 10 ani, în afară de faptul că tradusese pe „*Britanicu de Rasin*”, în 1827, era considerat ca unul din boierii care cunoșteau în chipul cel mai desăvârșit limba franceză. Exemplul lui nu cred să fi fost indiferent lui Eliade.

Intimitatea între un mare boier și un om de o treaptă inferioară este un lucru nou și se poate explica numai prin iden-

¹ Stanislas Bellanger, *Le Keroutza. Voyage en Moldo-Valachie*. Paris, 1846, vol. I., p. 310 și 311.

² Saint Marc de Girardin, *Souvenirs de voyage et d'études*, Paris, 1852. Povestește însă lucruri din 1836. La p. 28 zice: „On ne sait pas assez à Paris qu'à 700 lieues de nous il y a deux grandes villes, où la langue française est parlée comme à Bruxelles, et j'oserais dire mieux qu'à Bruxelles” și mai departe: „En Valachie le français est la base de l'enseignement. Il a les honneurs d'une langue classique”. Cf. și raportul pe care consulul Cochelet îl publică în *Bulletin de la Société de géographie*, 2-e série 19, p. 254 sq. și referindu-se la lucruri din 1834. Vorbind de boieri el ne spune: „Ils s'exprimaient en bon français et parlaient de la France comme s'ils y avaient tous été” (p. 255). Și mai departe: „Il n'y a aucune ville en Europe, même à Varsovie et à Petersbourg, où la langue française soit d'un usage aussi général qu'à Bucarest” (p. 269).

titatea de preocupări a amândurora, prin inteligența și cultura deosebită, pentru vârsta lui și epoca în care ne găsim, a lui Eliade.

E probabil că tot aceste calități au atras și atenția lui Dinicu Golescu asupra lui. Acesta, mare boier român, cu toate prejudecățile, lipsurile, și mentalitatea boierilor noștri de atunci, este nevoit, la izbucnirea zaverei de la 1821, să pribegască în Ardeal și mai departe, până în Eleveția, împreună cu familia și toată casa sa. În acest Apus, văzând pe alții trăind o viață omenească pe un pământ mai sărac decât al nostru, își dă el seama de câtă mizerie, câtă nenorocire e la noi. Toate impresiile, cu o naivitate de copil, cu o sinceritate fără seamăn, el le așterne pe hârtie în acea prețioasă *Insemnare a călătoriei mele*, decât care sânt multe cărți mai frumoase în literatura română, dar nici una care să facă mai mare cinste sufletului românesc.

Din ce remușcări, ale unei conștiințe care se deșteaptă, pornesc toate acele acuzații teribile în realitate, dar potrivite în formă, așa cum se cuvenește demnității unui boier mare, lara exclamații inutile, fără umbră de retorică, fără nimic ce ar putea fi luat ca o declamație?

Dar cartea nu cuprinde numai rețetele și numai un „mea culpa” steril. Alături de constatarea întristată se simte indignarea activă, dorința de a îndrepta răul, de a introduce și la noi viața omenească la care țăranul are dreptul. „E de răs să vadă cineva că mai mare grije au unii de dobitoace, decât de om, făptura lui Dumnezeu, semenul lui”¹.

El consideră că trebuie ridicat și luminat poporul acesta, și în oamenii de rând, tratați mai rău ca vitele, „trăind ca un dobitoc sălbatic”², și în conducătorii lui, de la care Românul nu aude de cât: „adu bani”³.

Există numai un remediu: școli și învățătură pentru toți. Săteanul va auzi în comuna lui cuvântul preotului și al învățătorului⁴, plătiți bine, nu cu 5—600 lei pe an „mai puțin de-

¹ C. Golescu, *Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825, 1826*. Cu o prefață de P. V. Haneș Buc., Minerva, 1915, p. 98.

² *Ibid.*, p. 163.

³ *Ibid.*, p. 20.

⁴ *Ibid.* În prefața d-lui Haneș găsim înștiințarea pentru școala ce vrea să înființeze la moșia Golești (p. X.) Aici se cuprinde lucrul acesta extraordinar pentru acea vreme și pentru un mare boier: „am hotărât să întocmesc la moșia mea Golești școală slobodă obștească, unde pot merge fiii nobilei, ai norodului și măcar și robii”.

cât plata vizitiilor“¹. Orășanul ar trebui să aibă un tei în limba lui², „gazeturi“ cum văzuse el prin Elveția, traduc iar cârmuitorii se vor duce să învețe în țări streine, nu la de ani, ci la 8-10 ani, până ce nu sânt încă formați, căci p sionatele sânt bune și îngrijirea părintească³.

Cum se întoarce în țară nu are dorință mai mare, de realizarea acestui plan. Prin intermediul, cred, al lui Eufroc Poteca, coleg cu Eliade, om pentru care Golescu are o m admirație și pe care îl cunoaște bine, după cum se vede numeroase pasagii din „Insemnare“, Eliade îi este recoman ca un prețios colaborator întru înfăptuirea planurilor per ridicarea nației. Golescu eră un om cam de 50 de ani, Eli un tânăr vioiu, energetic, activ, simpatic, de 24 de ani.

Este greu să știm precis cine eră capul și cine brațu această colaborare din care vor ieși atâtea lucruri bune și c va decide, într'o largă măsură, de tot viitorul lui Eliade, pl de la catedra lui de profesor „spre a împlini o altă misiun cea de ziarist.

De sigur, boierul aveă mare dragoste și admirație pe tânărul cărturar, altfel nu i-am vedeă atât de repede prie aproape complici, făcând acel jurământ din biserica de Golești, de care vorbește Eliade în Issachar⁵, și care amint atât de mult ceremoniile „carvonarilor“.

Dar Eliade eră pe atunci numai un foarte respectuos tă cu vreo 25 de ani mai mic decât Golescu.

Apoi, și acesta e cel mai puternic dintre argumente, nici din cele opt puncte ale programului societății secrete, publ tot în Issachar⁶ nu lipsește din însemnarea călătoriei

¹ *Ibid*, p. 59

² *Ibid*, p. 55.

³ *Ibid*, p. 206 Căta dreptate aveă, se poate vedeă din frumoasa scrisoare a lui Const. Filipescu, de prin 1828, publicată de Pompiliu Eliade în *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX siecle*, 1, p. 276 sq. De altfel opera lui Pompiliu Eliade este extrem de prețioasă pentru tot ce privește influența apusului asupra țării noastre, în această vreme.

⁴ I. Heliade R., *Equilibrul între antitesi sau spiritul și materie* Buc. 1859—1869, p. 77, în notă.

⁵ *Ibid.*, p. 78.

⁶ *Ibid.*, p. 77-78.

Golescu¹. Mi se pare deci că meritul inițiativei revine boierului muntean, care însă, a găsit în Eliade un colaborator devotat, luminat, energic, lesne pricepător și tot așa de patriot ca și el².

Același Golescu, în timp ce Eliade se găsea la Sibiiu pentru tipărirea gramaticii, îi obține permisia de a scoate un ziar în București, prima gazetă în Țara românească.

Am insistat asupra legăturii dintre Eliade și Golescu pentru că în acest suflet de boier, așa de specific românesc, mi se pare că intră, ca un depărtat ecou, ideile umanitare ale revoluției franceze, poate chiar ceva din Jean Jacques Rousseau, „Ion Iacob“, la mormântul căruia Golescu face un pelerinaj. Rousseau știuse să încante naturile primitive și rafinate în același timp, ale orientalilor de la noi și de aiurea. Și trebuie să fim bucuroși că în acea perioadă critică, de la pragul maturității sale, când se aruncă în ziaristică cu o impetuoșitate pe care o înfrânează greu frica de cenzura rusească, Eliade are ca sprijin și prieten, conștiința dreaptă, încrederea în bunătatea omului și în progres, patriotismul lui Dinu Golescu³.

Știrea înviorii Rușilor la publicarea unui ziar, în care să se scoată și buletinele oficiale, îl găsește pe Eliade la Sibiiu, unde eră ocupat cu tipărirea gramaticii sale.

Eliade autor de manuale didactice. Gramatica și influența ~~de~~ Condillac. Gramatica poeziei. Eliade e un romantic de educație clasică.

Ultima epocă din viața de elev-profesor a lui Eliade este cu totul consacrată preocupării de a dotă cu manuale practice și comode învățământul în limba maternă. El nu știă limba germană. În toată enorma sa operă, în care se întâlnesc citate în toate limbele, până și în ebraică, n'am găsit de cât prea puține expresiuni germane: o dată, în *Biblice* un *von*, scris *won*, altă

¹ Iar dacă ar fi să ne gândim neapărat la o sugestie venită de la altcineva, am pune-o mai de grabă pe socoteala lui Poteca, pentru care Golescu mărturisește o atât de mare admirație și ale cărei idei, din scrisoarea pe care o scrie din Paris ca bursier, către Efori, au oarecare analogie cu cele ale lui Golescu. Cf. și Pomp. Eliade, *op. cit.*, I, p. 235—236.

² De altfel contemporanii au priceput tot astfel această colaborare

³ În *Mémoires (op. cit.)* Eliade povestește (p. 132) cum în timpul primei lui fugi din capitală, la 1848, se adăpostește la un boier de țară care îi vorbește de sacrilegiile făcute de Francezi în Rusia și de Dinu Golescu, tatăl Goleștilor: „on dit que le père des Golești a été un hérétique, un farmaçon (francmaçon); si cela est vrai, Héliade aussi doit être farmaçon“. Se vede deci cât de cunoscută eră prietenia lor.

dată, în *Descrierea Europei*, epitetul „der ritterliche Kaiser“, în ironie, pentru împăratul Austriei¹.

Lazăr se adresase limbei germane pentru un manual de matematică și alesese pe Wolf². Eliade însă cere Francezilor un model de gramatică, pe a filosofului Condillac, cu toate că Lazăr, cam în aceeași vreme, luase hotărât poziție contra u cum am văzut.

Destinată să fie o operă didactică pentru clasa de române a lui Eliade de la școala națională, această gramatică circulas timp de peste 6 ani ca manuscris. Însoțită apoi de o prefață ce ocupă un loc deosebit în opera autorului ei și îmbunătățita probabil, conform experienței dobândite în timpul cât fusese predată, ea este tipărită la 1828³.

Această prefață în care se spun, pentru prima oară, lucruri reflectate, juste, de bun simț am zice astăzi, — dacă n'am și cât de greu eră pe atunci să se degajeze acest bun simț din noianul de idei greșite supt care zăcea — asupra limbei noastre și a scrierei ei, are mai puțină importanță pentru chestiunea ne preocupă de cât textul însuși al gramaticii. În ea influența franceză nu este așa sensibilă, deși la sfârșitul ei pasagiul unde ni se vorbește de „chipurile prin care ne arătăm ideile“ este luat din Condillac. Apoi limba clară, nervoasă, fraza concisă corectă, voită, în stare să exprime cu destulă ușurință abstracțiunile, ar fi fost imposibile dacă Eliade n'ar fi frecventat, autoîmproaspătându-se și în special pe filosoful de la care se inspiră și sub auspiciile căruia pune opera sa⁴.

¹ Eliade, *Descrierea Europei după pacea din Paris*, p. 33. La p. se găsește și un „neutralische“.

² Cf. Eliade, *Biografia lui Lazăr* citată. Acest Wolf este proba Christian Wolf, filosof și matematician (1679—1754).

³ Ea a fost dedicată lui Iordache Goleșcu și profesorilor Școlii Naționale. Deși pe copertă se scrie că a fost tipărită cu cheltuiala lui Scărișar Roset, în realitate acesta n'a dat „nici un obol“ (cf. *Biblioteca populară*, vol. I, p. 8.) În scrisoarea, importantă din atâtea puncte de vedere, pe care Eliade o trimite lui C. Negruzzi la 27 Iuliu 1836 (*Convorbiri literare* XII, p. 305 sq.), din care se vede lupta aceluia, fără sprijin, fără colaboratori, supt ocupație streină și pe vremuri de nespusă sărăcie și lipsă, ni se dau încă prețioase informații cu privire la manualele didactice ce el le pregătea. În afară de *Gramatica poeziei*, de *Aritmetica* lui Francoeur, mai avea încă gata o geografie politică și matematică și logica lui Condillac.

⁴ Ca să se vadă superioritatea metodei, soliditatea limbei și precizia ideilor lui Eliade este destul să-i comparăm prefața și gramatica lui cu *Băgărilor de seamă ale Vornicului Iordache Goleșcu*, așa de elegios apreciate totuși de Eliade în dedicație. Nici o ordine, nici o metodă, ceva confuz și imposibil de citit, iată impresia ce ne lasă opera lui Goleșcu.

Modelele sale au fost Condillac și Destutt de Tracy¹. Dar și unul și altul își propuseseră altceva decât Eliade. La dânsii gramatica este o parte dintr'un tot, o față a teoriilor lor, ceva care nu poate fi nici separat, nici priceput în întregime de e considerat în mod izolat. Afară de aceasta Condillac, pe care mai ales îl are în vedere autorul român, își destinează gramatica², ca o încoronare a cursului unui singur elev, prințul de Parma³, pentru educația căruia el întrebuițează o perioadă de mai mulți ani.

Eliade, din contră are nevoie de un manual elementar, scurt și clar, pentru clasa sa de gramatică, unul din numeroasele studii ce propunea în școala națională. El mai aspiră, prin încurajarea și colaborarea societății de la Dinu Golescu, să doteze nația cu o carte, în care să se fixeze odată limba, scrierea și să se unifice o materie, pe care fiecare o tratase, până la dânsul, după bunul său plac. Vrea, mai ales, să apropie limba noastră de limbile surori și în ce privește termenii întrebuițați în gramatică, și în ce privește metoda. Frumos scop, dar aproape imposibil de realizat, căci eră foarte greu a compune o „gramatică filosofică“⁴ care să poată sluji și ca manual didactic în școală, și face, în același timp, operă de fixare și unificare a limbei, de apropiere a ei de limbile surori.

Mai intervine încă o mare dificultate: Eliade n'are pregătirea pentru a înțelege în întregime pe Condillac, pentru a-l pătrunde, a-l *controla*, pe de o parte din pricina educației sale filosofice incomplete (ale cărei lacune manifeste se vor observa ori de câte ori Eliade „filosofează“), pe de alta din pricina chiar a limbei Francezului, care, supt o limpiditate și simplitate aparentă⁵, rezistă efortului nostru, e prea abstract, prea numai în nuanțe, de o logică strânsă și rece⁶.

¹ I. Eliade, *Biblioteca portativă, vol I, Literatura, Critică, p. 12* El ne spune că s'a servit de „metodul lui Condillac, ale cărui opere filosofice mi-au fost studiul copilăriei (ceea ce e cel puțin exagerat) cum și de ideologia lui Trasy (*sic*), asupra căruia face lecții la școala elenică I. Iatropol.

² E. Bonnet de Condillac: *La grammaire Oeuvres complètes, revues et corrigées par l'auteur*. Tome VIII. An XI (1803) Paris.

³ Ferdinand, duce de Parma și Piacenza, nepot de fiu al regelui Ludovic XV al Franței.

⁴ I. Eliade, *Bibl. port.* (op. cit.) Vol. I, *Literatura, Critică, p. 11*

⁵ Condillac, *La grammaire, op. cit.*, p. 5. „Je pense que les termes techniques ne sont utiles qu'autant qu'ils sont absolument nécessaires. C'est pourquoi j'ai banni tous ceux dont j'ai dû me passer“

⁶ *Victor Cousin*, filosoful eclectic, spusese de Condillac (citată luat din Dicționarul Larousse la articolul „Condillac“): „entêté d'un amour excessif de la simplicité, il sacrifie tout au plaisir frivole de tout ramener à un principe unique“.

Gramatica lui Condillac fiind prea voluminoasă, Eliade ia din ea unele părți și lasă altele, creind astfel spărturi și lacune în expoziția lui, până ce, în cele din urmă, o părăsește cu totul, revenind la o tratare mai proprie de a fi expusă elevilor, asemănătoare cu a lui Iannache Văcărescu, din *Observațiile*¹ acestuia.

Primul capitol al gramaticii lui Condillac, în care acesta vorbește de pantomimă, numită „le langage d' action”², trece în primul capitol al cărții lui Eliade. Apoi, ca și Condillac, pentru a explica părțile cuvântului, el procedează de la analiza unei propozițiuni. El numește *attribut*, ca Tracy și Condillac, și ca gramaticii francezi în genere, ceea ce noi numim *predicat*. De altfel capitolul despre verb este aproape tot influențat de aceeași parte din Condillac (cap. XIII). Găsim până și oarecare definițiuni, cam rău înțelese, cum ar fi următoarea³: „le verbe: „être“ exprime cette affirmation: il exprime la coexistence de l'attribut avec le sujet”, pe care Eliade o redă în chipul următor; „Verbul este o zăcere a căreia cea d'întăiu întrebuițare este să arate o afirmație”. Iar mai departe: „este dar e un verb, căci arată afirmație”⁴, ceea ce nu mai e de loc tot una cu definiția lui Condillac, sau cu a lui Tracy din Gramatica acestuia⁵, unde verbul este numit și „signe d'affirmation” „qui marque qu'une idée est sentie (par nous) comprise dans une autre”.

- Numirea de verbe substantive și adjective vine tot de la Condillac, precum și anume pasagiu din tratarea verbului.

- Capitolul al doilea însă este deosebit. În el se vorbește despre origina limbajului. Pe când Condillac își închipue limba ca un proces natural⁶, Eliade susține că ea e rezultatul unei învoeli.

În ce privește unele clasificări, Eliade își va exprima mai târziu regretul de a nu le fi adoptat. Așa Condillac făcuse din

¹ Iannache Văcărescu, *Observări sau băgări de seamă asupra regulilor și orânduțelor gramaticii românești*, Viena 1787.

² El trece și în sfârșitul prefeței lui Eliade, cum am văzut. Cf. și A. L. C. Destutt de Tracy: *Elemens d'idéologie I-ère partie*, p. 331, unde și acesta vorbește de „langage d'action”.

³ Condillac, *op. cit.*, p. 132.

⁴ Eliade, *Gramatica*, p. 37.

⁵ Destutt de Tracy, *Elemens d'idéologie, seconde partie, Grammaire*, p. 27 și 28.

⁶ Condillac, *Grammaire (op. cit.)* ch. II, p. 21 sq. „Ils n'ont pas dit faisons une langue, ils ont senti le besoin d'un mot, et ils ont prononcé le plus propre à représenter la chose qu'ils voulaient faire connaître” (p. 27).

pronumele personal de persoana III-a *el* și *ea* adjective, pentru că variază după gen, ca și acestea. Eliade ne spune în 1845 că a comis o greșală neîmitându-l după cum cerea *metoda analitică*.

Cuvintele *analiză* și *analitic* sânt cele care revin mai des în opera lui Condillac. Analiza este baza chiar a sistemului său: „le seul moyen d'acquérir des connaissances, c'est de remonter à l'origine de nos idées, d'en suivre la génération et de les comparer sous tous les rapports possibles: ce que j'appelle analyser“¹.

Cu alte vorbe, „analiza“ lui este descompunerea și recompunerea ideilor, o analiză care ar conține în sine și o sinteză, mai drept încă, o analiză egală cu o sinteză, căci de analiza propriu zisă, metoda de a ajunge la origina ideilor, Condillac se ocupă preșă puțin, punând toată greutatea pe formarea lor. Nu știu dacă metoda și operele lui Condillac au fost studiul copilăriei lui Eliade, așa cum acesta susține². Mi-e greu să o cred. Condillac nu poate fi „studiul copilăriei“ nimănui. Nu știu nici dacă în afară de Gramatică și Logică, Eliade a mai cunoscut și altă parte a operei filosofului francez. Însă, chiar numai din gramatică, pentru un lector atent, se poate deduce sistemul întreg. De acolo a putut lua Eliade toate cunoștințele sale despre filosofia lui Condillac și despre filosofie în genere, cunoștințe pe care nu le mai îmbogățește mult, până la contactul lui, după 1848, cu cugetătorii francezi ai secolului XIX.

Ideile dobândite de la Condillac Eliade le expune în mai multe ocazii, între altele în niște articole din *Curierul de ambe sexe*.

Aceste idei, amestecându-le cu puțină filosofie teologică, așa cum el obișnuia de multe ori, încându-le în explicații și digresiuni, împrăștiându-le prin contactul cu Paffe și Perrard, el le ofere cetitorilor. Aici găsim din nou bogate explicații despre analiză și sinteză, concepute în felul lui Condillac. Analiza, „pășând de la cele cunoscute către cele necunoscute (ne face) să ajungem la cunoștința întregă a obiectului despre care tratăm“³. Când însă, în loc de a începe de la cele cunoscute la

¹ Condillac, *Essai sur l'origine des connaissances humaines*, ch. VII, § 67.

² Eliade, *Bibl. port. I. Lit., Critica*, p. 12

³ I. Eliade, *Câteva cugetări asupra educației publice. Curierul de ambe sexe*, II, p. 255.

cele necunoscute „începe de la cele mai compuse către cele mai simple, de la cele necunoscute la cele cunoscute, metoda atunci se zice sinteză”¹.

* * *

În anul publicării gramaticii, Dinicu Golescu obținând pentru Eliade îngăduirea de a scoate un jurnal, acesta părăsește școala și se dedică cu totul operei de ziarist, atât de greu de îndeplinit. El cumpără un privilegiu de tipografie², pe care îl obținuse supt Caragea D-rul Caracaș și alții doi, privilegiu care expiră tocmai după șapte ani, apoi, aproape singur, cu câțiva „prenumeranți”, dar sprijinit de oficialitate și de Golescu, își ia sarcina de a fonda primul ziar în Țara românească și Moldova căci „*Curierul Românesc*” este din 8 Aprilie 1829 iar „*Albina Românească*” abia din 13 Maiu, același an.

Țimpul nu era tocmai favorabil, căci starea țării era mai nenorocită ca oricând. Peste ocupație și jaf turcesc, din 1821 până prin 1826, venise ocupație și jaf rusesc, și mai teribile. Apoi un cortegiu întreg de calamități: secetă, lăcuste, foamete, ciumă la 1828, holeră și cutremur în 1830³.

Trebue să reținem data de 8 Aprilie 1829. Ea este dintre cele mai însemnate. E ziua când intră în acțiune la noi acest important factor modern de cultură ce se numește presa.

Spre norocul nostru ea își face apariția supt conducerea lui Eliade, așa încât acest fel de activitate adăogându-se celorlalte, omul providențial de care ne ocupăm poate să fie reclamat și studiat de o potrivă de critici, de istorici culturali, de istorici propriu ziși, de economiști, de financiar, chiar de teologi.

În epocile mari de plămădire, în care se formează națiunile, nu e loc pentru specializare. Oamenii predestinați, prin faptele cărora se manifestă forțele ancestrale și se făurește viitorul, au o activitate multiplă și aproape desordonată, în suprafață mai

¹ *Curierul de ambe sexe*, III, p. 377. Este drept că aceste definiții vin după niște articole „despre metod” de Perrard (*Curierul de ambe sexe*, III, p. 276 sq.) traduse din logica acestuia „d’après les principes de Laromiguière”, care Laromiguière este el însuși elev și editor al lui Condillac. Pafte (*Curierul de ambe sexe*, III, p. 307 sq.) are despre analiză și sinteză aceiași părere.

² Cf. nota din *Echilbru între antiteze*, p. 78.

³ Cf. Vaillant, *La Romanie. Op. cit.* II, p. 350.

mult decât în adâncime, dar exercitându-se cu o intensitate uimitoare.

Credința în ei și în menirea lor este singurul lucru în stare să ne explice posibilitatea unor acțiuni ce trec de măsură omească, și fără de care nu s'ar realiza opera uriașă a închegării statelor.

Ei își dau seama că totul este de făcut, și că nu e vreme de pierdut. De multe ori un ceas, o acțiune, decid de înfăptuirea unor lucruri care se pregăteau de secole. Dacă atunci, în momentul hotărîtor, se va pierde timpul cu reflexiuni, cu cântăriri timide, cu ezitațiuni, pierdut este pentru totdeauna.

În Franța Renașterii și a Revoluției, în Italia Risorgimentului, în Germania din epoca Sturm und Drang, cu o încredere în ei, în fața căreia rămânem înmărmuriți, oamenii reprezentativi ai timpului se avântă, se luptă, se cheltuesc, fac de toate și izbutesc să pună evenimentele pe drumul pe care îl pregătiseră veacuri întregi de istorie. Este o consonanță misterioasă și impunătoare între astfel de oameni și virtuțile ascunse ale națiilor. Ies, ca din pământ, la chemarea forțelor latente, sânt purtați de ele, ca o barcă pe valuri, ajung de le dominează, îndeplinesc meniri pregătite pe îndelete, de veacuri, construiesc, și dispar. Iar după ei scepticii și cei obicinuiți să se gândească de zeci de ori până să se hotărască odată, se minunează, le analizează imperfecțiunile, lipsurile, nepregătirea, și nu pot să priceapă cum de au reușit.

Un astfel de constructor a fost și Eliade. Când vine el, atâtea sânt de făcut și atât de puține puteri dispuse să le facă, încât nu e domeniu în care să nu fie nevoit să se avânte, cu încrederea de care vorbeam mai sus, cu candoare, cu certitudinea că va reuși. În toate direcțiile vom găsi mâna lui, aici trăgând brazde în terenuri virgine, dincolo rechemând la o viață nouă ceea ce de mult părea în agonie.

Acțiunea este elementul în care el se simte trăind cu puteri multiplicat. Toată contemplația sterilă este streină firii sale. El este creat pentru faptă.

Și totuși omul acesta, care a făcut de toate: a fost profesor, autor de cărți didactice, traducător de literatură morală pentru cultivarea poporului, autor de opere literare, editor, om politic, ministru și locotenent domnesc, publicist și polemist în

stremătate, deputat, fondator de bănci și de societăți anonime, a fost mai ales un *jurnalst*, un jurnalist de rasă, în adevărata accepțiune a cuvântului. Pentru acest rol îl pregătise și calitățile și defectele sale. Eră o fire impresionabilă, cu reacțiuni repezi, puternice, făcută pentru luptă și căutând-o cu plăcere. Cu o cultură multilaterală, cu bogate cunoștințe, nu iubea atât o pricepere adâncă a lucrurilor, cât o prezentare a lor în chip strălucit, într'o lumină care să impresioneze pe cetitor. Eră superficial, dar știă de toate. Polemist reductabil, avea în tolba sa tot felul de săgeți. Se făcea când duios¹, când ironic, împungând aici, dând cu biciul dincolo, uneori chiar cu ciomagul, posedând apoi un stil colorat, viu, ceva din bonhomia țaranului, mânuind proza, versul indignat al satirei sau pe cel usturător al fabulei, pornind de la evenimentele zilnice, așa cum se cuvine unui jurnalist.

Toată activitatea lui publicistică ne arată că posedă în cel mai înalt grad calitatea de a se încălzi repede, dar trecător, pentru ceea ce pasionă opinia publică; de a fi un ecou sonor și amplificator al credințelor ei; de a țineă continuu deșteaptă atenția cetitorilor asupra aceleiași chestiuni, revenind asupra ei cu puteri înnoite, variind la infinit acest „ceterum censeo“ până ce el se infigeă ca un cuiu în mintea tuturor, exasperând pe unii, convingând pe alții, nelăsând pe nimeni indiferent.

Necruțător pentru dușmani, cu toată forța temperamentului său, trădată de altfel de înfățișarea lui fizică de om puternic, osos, cu pometele ieșite² — ceea ce făcuse pe Regnault să-l compare cu un Tătar — el se năpusteă asupra lor, tot protestând

¹ Că acest stil eră voit, se vede din scrisoarea pe care o trimite, la 6 Maiu 1850, Românilor din Brusa (*Scrisori din Exil, op. cit.*, p. 23) în care le spune că, pentru a atrage atenția streinilor asupra noastră, ar fi trebuit să adopte toate formele: patetică, voioasă, satirică, didactică, istorică, politică, filosofică, dramatică, literară, ceea ce nu e decât o formulă cuprinzătoare a scrisului lui.

² Pentru că veni vorba de portretele lui Eliade, o imagine a lui, de la vârsta de 19 ani, se găsește în posesiunea d-lui I. I. Heliade Rădulescu și a fost reprodușă în *Literatura și arta română* din 1902, anul VII, p. 465. Ce este impresionant în acest tablou, în care trăsăturile au o dulceață pe care o vor pierde cu timpul, sânt ochii mari, albaștri. Este interesant de știut că marele gravor romantic, *Celestin Nanteuil*, prieten cu Eliade, i-a făcut portretul în litografie și că sculptorul Etex, care desemnase tabloul alegoric reproduș în *Souvenirs*, îi făcuse un medalion. Etex eră un artist stimat, care a executat un grup la arcu de triumf Etoile. Ar fi bine să se caute imagina lui Eliade la 50 ani, făcută de acești doi mari artiști. Cf *Scrisori din exil*, p. 208, scrisoarea din 20 Ian. — 2 Fevr. 1853

de intențiile lui pacinice. Și nu-și lăsa adversarul liniștit, urmărindu-l ani, decenii chiar, cu o ură persistentă, fertilă în resurse, până nu-l vedeă doborât. Rușii, partidul național, dușmanii politici, dușmanii literari nu scăpară nici odată de împunsăturile, de sarcasmele, de loviturile lui de maiu¹.

Rolul lui în presă este colosal până la 1848, când *Curierul românesc* este suspendat.

Dar despre activitatea sa de jurnalist, care abia începe, ne vom ocupa mai târziu.

În 1838 publică *Regulele sau Gramatica poeziei, traduse în românește de I. Eliad*. E o carte instructivă căci ne dă cheia preferințelor sale literare, care multă vreme nu vor varia, cu toate aparențele contrare.

Se prezintă ca un mic manual, tipărit probabil după manuscrisul care îi servise la lecțiile făcute în clasele superioare. E tradus din franțuzește și cuprinde regulele poeziei culese din cursul lui Lévizac, preot emigrat la Londra în timpul Revoluției, mort în acest oraș.

Cartea o compusă, mai neglijent decât Gramatica din 1828, după: *Etudes de littérature, d'histoire et de philosophie, extraites de nos meilleurs ouvrages par M. M. l'Abbé de Lévizac et Moysant, conservateur de la Bibliothèque de Caen, et rédigées, sur un plan entièrement neuf, plus simple et plus méthodique, par un ancien professeur à l'Académie de Paris* (Jean Pierre Gallais, Paris, 1812).

Aceste studii în două volume sânt o prescurtare a altor patru volume publicate tot de Jean Pierre Gallais în 1807, sub titlul: *Cours de littérature française extrait de nos meilleurs auteurs*, de Lévizac.

Eliade nu traduce nimic din primul volum, care se ocupă de istorie, de filosofie și elocință; iar din volumul al doilea, al cărui început este de asemenea lăsat la o parte, el nu uti-

¹ Cf. poezia *Ingratul* din *Curierul de ambe sexe* I, p. 73, în care Gr. Alexandrescu, pentru o vină a cărei explicație o aveam în ultimele versuri:

Să urlî de turbare când ți-or cădea blesteme
A două inimi calde ce tu le-ai dezunit
este tratat de: născut de a fi slugă, crescut din desfrânare
Copil fără rușine, din rămășiți hrănit
Slugarnic la mari case, deprins la îmbuibare, etc.

lizează decât partea teoretică, mult mai redusă, neglijând cu totul exemplele. După prefață, care este a lui însuși și pe care o iscălește, avem o „introducere“ „pentru duh, geniu, gust și talent“ luată de la Lévizac (pag. 110, vol. 2), apoi definițiile și considerațiile teoretice despre poezie în genere (pag. 115—123 la Lévizac), poezie epică (ibidem, pag. 143—146), poezie dramatică (ibidem, pag. 185—189), poezie didactică (ibidem, pag. 225—228), poezie descriptivă (ibidem, pag. 295—299), poezie lirică (ibidem, pag. 331—335), poezie satirică (ibidem, 369—371), poezie pastorală (ibidem, pag. 424—429) și, lăsând la o parte fabula și apologul, poezia fugitivă (ibidem, pag. 462 sq.). Textul românesc reproduce textul francez ad litteram, afară de câteva pasagii în care frazele considerate ca mai puțin importante sânt lăsate la o parte.

Ne putem închipui care erau părerile în literatură ale unui preot emigrat, arhiconservator. El se bazează mai ales pe extrase din Marmontel, celebrul autor al *Povestirilor morale* și al unor anoste tragedii — printre ultimele încarnații ale teatrului clasic — pe La Harpe, pe Voltaire și pe *Arta poetică* a lui Boileau.

Toată formația literară de până atunci a lui Eliade, și în școalele grecești și în cele românești, trebuia să aibă ca efect o puternică admirație pentru clasicismul atât greco-latin, cât și francez. Elenește, învățase Eliade bine; latinește, mult mai puțin. Cunoaște însă ce eră mai însemnat în ambele literaturi, din cea latinească prin traduceri. Literatura franceză clasică, nici ea nu-i eră necunoscută, măcar în unele opere esențiale. Fusese impregnat de spiritul ei, de estetica ei, prin școală. Pe Boileau îl admiră mult. îi traduce cântul prim din *Arta poetică*, și-l traduce frumos. De câte ori va veni vorba de o operă literară, ea va fi apreciată după canoanele cu care se obicinuiseră atunci.

Această mică gramatică poetică conține în esență, cum am văzut, tot ce eră nevoie să știe cineva „bien pensant“, după concepția tradiționalistă, în materie de estetică literară: împărțirea literaturii în genuri; despărțirea acestora în genuri importante (*les grands genres* ale clasicilor) și genuri mai puțin importante (*les petits genres*); regulile ce trebuie să prezideze la compunerea unei opere literare, cum și faimoasele trei unități, pe care a trebuit să le recunoască până și Voltaire (care i se părea lui Eliade un mare revoluționar în materie de literatură) „unul

din cei care au scris mai mult împotriva despotismului regulelor¹.

Aceste idei vor fi pentru Eliade literă de evanghelie ori de câte ori va aprecia literatura, ceea ce se întâmplă de altminteri destul de rar; de asemeni în articole de complezență, în care se simte lauda cu ori ce preț, ca în anume critice despre Asachi, C. Negruzzi sau Iancu Văcărescu, ori în articole de blam, aprige, subiective, scrise pentru a distruge pe un autor, față de care are cine știe ce dușmănie².

Târziu, după 1860, vom mai întâlni încă în Issachar fraze ca aceasta: „Doritorii de a se instrui în literatură vor putea ceti pe La Harpe“³, cunoscutul critic de școala clasică. Tot acolo⁴ Eliade va cită, ca pe o autoritate incontestabilă, pe Marmontel.

Idealul lui literar este imitarea naturii, acel: „Que la nature donc soit votre étude unique“ al lui Boileau, iar scopul, moralizarea.

Va spune acest lucru ori de câte ori va veni ocazia⁵, și ne aducem aminte, că nici clasicii nu doreau altceva.

Va mai da apoi autorilor sfatul ca „sujetul să se poată aplica la tot omul, în tot locul și în tot veacul“⁶, ceea ce este iarăși unul din punctele esențiale ale crezului clasic.

De altminteri el este departe de a avea, mai ales atunci, despre „clasic și romantic“ noțiunea clară pe care o avem astăzi. În *Curierul de ambe sexe*⁷ ne spune: „Acesta va să zică clasic ca obiceiurile, gustul, portul, persoanele, caracterul și însuși limbajul să fie istorice, să semene cu ale veacului și locului în care se socotește scena...“ Noi însă știm că introducerea coloarei locale este una din tendințele romanticilor.

O singură dată Eliade s'a pronunțat hotărît și cu indignare contra artei clasice, după lectura și supt impresia *Geniului*

¹ I. Eliade, *Regulele sau Gramatica Poeziei*. p. 32. Eliade însă nu e contra lor.

² Deși în studiul asupra traducerii lui Omer va spune, în 12 Fevr. 1837: „Nu e vremea de critică, copii, e vremea de scris, și scrieți cât veți putea și cum veți putea, dar nu cu răutate; faceți, iar nu stricați, că nația primește și binecuvintează pe cel ce face, și blestemă pe cel ce strică“ (p. 18).

³ I. Eliade R., *Echilbru între antiteze*, p. 189.

⁴ *Ibid.*, p. 190

⁵ Cf. *Gazeta Teatrului Național*, explicațiile date cu privire la poeziile sale *Serafimul și Heruvimul* și *Visul*, 1836, p. 38. De asemenea *Echilbru*, p. 360 etc.

⁶ Tot în *Gazeta Teatrului*, p. 38.

⁷ *Curierul de ambe sexe* II, p. 285.

Creștinismului a lui Chateaubriand¹, în Noemvrie 1868, spre sfârșitul vieții sale. După ce vorbește de regulile instituite de clasici, ne spune²: „A trece peste acele reguli spre a scăpa de imitațiuni (cum făceau clasicii) și a deveni original se consideră ca o erezie în *republica despotică* a literilor“. Clasicismul este o „școala tipicală“.

Tot acel capitol este inspirat, tradus aproape, după Chateaubriand, pentru a culmină în această considerație cu totul neașteptată la Eliade: „Nimic n’ar fi mai rece, mai fără viață de cât o epopée, luându-se cînevă după regulile lui Boileau (la care Eliade să închinase până atunci), narând ceea ce însuși nici simte, nici crede“³. „Francezii urmară până la începutul acestui secol preceptele învechite ale unei școale ce nu putea produce nimic de original“⁴.

Încă din *Biblice*⁵ el ne făcuse un portret al poetului „în momentul când versurile scapă din acel cămin empirean cărui îi zicem inimă“, foarte asemănător cu imaginea „poetului inspirat“, posedat de demonul poeziei, așa cum și-l închipuiau romanticii⁶.

Însă, afară de excepțiuni, care se explică prin celebritatea modelului, cum eră cazul lui Byron sau Lamartine despre a căror originalitate, față de literatura trecutului, Eliade nu prea era conștient, ori de câte ori a tradus, a tipărit sau a îndemnat pe alții să traducă, el s’a adresat de preferință clasicilor.

Și aceasta pentru simplu motiv că diferența pe care o simțim azi între un fel și altul de literatură, atunci ori se vedeă mai puțin, ori oamenii nu deveniseră încă conștienți de ea⁷.

¹ I. Eliade, *Curs întreg de poezie generale*, Vol. II (Epicele), p. 41.

² *Ibid.*, p. 18.

³ *Ibid.*, p. 35.

⁴ I. Eliade, *Epicele*, vol I, p. 40.

⁵ I. Eliade R., *Biblicele*, p. 147.

⁶ Este de observat că Eliade, extraordinar de dușman la aceasta epocă al dreptului divin al regelor, este cu totul convins de dreptul divin al artiștilor, ceea ce este încă un fel romantic de a concepe lucrurile.

⁷ În această privință I. Voinescu II publică un articol foarte instructiv în „*Gazeta Teatrului Național*“, p. 15 sq. După ce ne spune că teatrul este mai nou decât școala clasică, adaugă: „Poetul, ca să fie nou, primește să fie și stravagant. Byron, Lamartine, V. Hugo și alții, (ar fi fost cam încurcat să ne spună care alții) săturându-se de vechiturile poeziei clasice, au scos la modă *romantismul*“. Ei însă sânt tot *clasiți* „căci n’au ieșit din drumul dreptului cuvânt și al gustului, pe care l-au deschis cei vechi“. Colson, care știe mai bine ce este romantismul, dar nu-l iubea, va spune (*op. cit.*, p 188) vorbind de tinerii literați români: „Ils donnent même une fausse direction aux idées Valaques, en adoptant les vices de l’école romantique“.

Dacă cineva i-ar fi spus lui Eliade că eră o mare, o foarte mare deosebire, între acel Lamartine, ale cărui opere le traduceă cu plăcere, dar slab, ori între Byron tradus de același Eliade, după edițiile franceze¹, și celelalte opere literare, admirate de el cu o dragoste sinceră, poate, dar în care intră și o bună doză de reminiscențe școlare, ar fi fost foarte surprins. Pentru el și pentru mai toți, erau mari și cei de care profesorul le vorbise cu entuziasm în clasă, și cei a căror reputație se luptase cu distanțele și străbătuse până la Dunăre: Hugo, Lamartine sau Byron.

Ecoul luptelor literare, aprige, violente în Franța, ajungeă la noi slăbit, și pentru a le puteă pricepe, ar fi trebuit o familiarizare cu limba, cu ideile și cu civilizația franceză, alta decât cea pe care o puteă aveă un Român, pe acea vreme, chiar cu preocupările culturale ale lui Eliade.

Ceea ce este mai surprinzător e că acest admirator al clasicității, poate și pentru că nu și controlase și cercetase admirațiile, ci le primise, oarecum, de-a gata, eră ca temperament un desăvârșit romantic.

Noțiunile de clasic și romantic se aplică aproape exclusiv în domeniul artei. Pictorii, sculptorii sau literatorii, care admiră antichitatea și se inspiră de la ea; care consideră rațiunea ca o auxiliară indispensabilă a inspirației; al căror ideal, trecând peste timp și spațiu, se impune omului de totdeauna în ce are el mai adânc și mai profund omenesc; care dau o mare atenție formei, echilibrată, armonică, conformă unui canon de frumusețe găsit și formulat de Greci și transmis generațiilor următoare; și care nu sânt streini de teoria că ori ce operă de artă trebuie să aibă scopul de a ne face mai morali, căci ce e frumos este neapărat și bun, toți acești artiști se numesc clasici. Norma lor supremă e rațiunea și armonia, ordinea, dispariția asperităților și originalităților prea marcate.

Dar acest fel de a vedea lumea, de a o simți și redă, nu este particular artei. El e mai evident în artă, pentrucă ea ocupă un așa de însemnat loc în preocupările societății și pentrucă mulți critici și esteticieni s'au încercat să-i analizeze domeniul,

---

¹ În momentul în care Eliade traduce pe Byron existau în franjuzește două traduceri din marele poet englez: una de A. Pichot, din 1822—1825 și altă de Paulin Paris, din 1830—32. Este probabil că cea de a doua nu pătrunsesse încă la noi în Principate.

concepția și procedeele. În realitate nu există numai artiști clasici, ci și politicieni, oameni de știință, financieri și industriași clasici. Este în primul rând o chestie de temperament, o predispoziție naturală, care poate fi foarte mult favorizată sau împiedecată de educație și de mediu, dar care e preexistentă acestora. În majoritatea cazurilor, cei cu o personalitate trecând peste mijlocie, ne naștem clasici sau romantici.

Iar dacă în anumite epoce avem impresia unui consens universal, este pentru că împrejurările au favorizat mai mult un fel de a fi decât altul, punând în evidență ce se potrivește cu moda; pentru că privim lucrurile mai mult la suprafață; pentru că mulți, marea majoritatea, sânt naturi sugestionabile ce merg încotro îi duce curentul. Studiind lucrurile mai cu atenție s'ar vedea însă toată nerăbdarea unora de a se liberă de un curent sau altul, toată revolta lor surdă, toate izbucnirile unei personalități independente, greu stăpânite. Sânt romantici ai clasicismului, după cum sânt clasici ai romantismului.

Dacă trăsătura fundamentală a clasicului este rațiunea, a romanticului este sentimentul. Un romantic va fi în general contrariul portretului ce am făcut mai sus despre clasic. El va aprecia în primul rând libertatea, dreptul de a fi Tu însuși, de a te exprima întreg și fără ocol. Pentru a da șieși și altora impresia că nimic nu-l constrânge, romanticul va exagera semnul extern al libertății: gesturile, vorba, expresiile, costumul, manifestările în societate. Va înțelege și libertatea altora, va lupta contra tirăniei, ori de unde ar veni, și va fi aprig apărător al celor împilați. Toți merită să trăiască, căci tot e bun ce-a ieșit din mânele Creatorului. Concepției clasicului de multe ori desamăgît despre om și gândului acestuia rece, îndelung, asupra mizeriilor și imperfecțiunilor semenilor ncștri, adesea îi va opune un optimism încrezător în bunătatea omului. De aici dragostea pentru toate popoarele, pentru toate clasele sociale, ajutorul entuziast pentru ajungerea lor la libertate, întoarcerea privirilor spre popor, simpatia pentru el, acel umanitarism duios, puternic, impresionant, care a găsit o formulă genială în oda lui Schiller și simfonia IX a lui Beethoven: *Seid umschlungen Millionen, Einen Kuss der ganzen Welt*.

Toată prima parte a secolului XIX, cel mai romantic dintre epocile istorice, cel mai arzător, mai vulcanic și mai hao-

tic, este în funcție de acest fel de a concepe viața și societatea. Sentiment și credință în locul rațiunii și scepticismului; expresivul, nu frumosul; grandiosul, nu armoniosul; bogăția elementelor, chiar supt formă desordonată, în locul ordinii sărăce.

Mărimea unui suflet se va măsura nu după facultatea lui de a se înfrâna, de a-și canaliza mijloacele într'o direcție determinată, ci după impetuoșitatea manifestărilor, după multilateralitatea lor, după intensitatea simțirii.

După cum spiritul clasic nu l-am întâlnit numai la artiști, ci în multe ramuri de activitate, tot așa și felul de a fi al romanticului nu este propriu artistului. El poate fi întâlnit și la oameni de stat, la generali, la reformatori, la filosofi, la financieri, economiști, la oameni de știință.

În această grabă de a reformă lumea și dorință de a transforma cât mai repede răul în bine, nu se vor mărigini oamenii la o sferă de activitate, la cercul restrâns pentru care s'au pregătit în tinereța lor. Vor face de toate și se vor crede buni la toate, vor avea o activitate fără plan, dar rodnică, vor trăi într'o vecinică agitație.

Acest portret se potrivește de minune și lui Eliade.

Iată pentru ce mi se pare că epitetul de romantic îi convine și lui, cu toată educația clasică, cu toate preferințele sale pentru reprezentanții autentici sau de mâna a doua a acestei școli literare.

Digresiunea ce am făcut eră necesară spre a lămuri pe de o parte contradicția aparentă între preferințele literare ale lui Eliade și temperamentul său, pe de alta, spre a ne explica activitatea și influențele ce suferă, mai ales după 1848.

* * *

Aritmetica, tipărită în 1832¹, este un manual tradus și rezumat după *Matematica* lui Francoeur, cunoscut savant francez. Cartea lui Eliade are importanță pentru că ne arată osteneala ce el își dă să făurească în românește termenii de care aveau nevoie matematicile pentru a se putea exprima în limba noastră.

Acestea sânt manualele didactice tipărite de Eliad.

¹ I. Eliade *Aritmetica lui L(ouis) B(enjamin) Francoeur, tradusă și pusă în lucrare în școala națională din S-tul Sava de I. Eliad*, Buc. 1832.

Primele traduceri literare și încercări originale ale lui Eliade.
Teatrul Național și Curierul de ambe sexe.

Traducerea câtorva din Meditațiile lui Lamartine¹ la care adaogă și bucăți originale, este anterioară, ca dată de publicație, *Gramaticii poeziei*. Dar aceasta a fost compusă ca manual de clasă, a circulat ca atare, o putem considera ca mai veche decât traducerile din Lamartine și poeziile lui Eliade. La acest om de acțiune, poezia, ca și orice altă formă de literatură curată, nu este pornită dintr-o necesitate subiectivă de a se exprima în versuri sau în altfel, ci o nevoie de ordin practic și imediat².

Acest lucru se poate spune despre toate poeziile lui, și din această epocă, și de mai târziu, fie ele poezii ocazionale, mici bucăți „fugitive“, foiletoane pentru *Curierul românesc* sau lucruri pregătite pentru adaosul literar al Curierului, piese pentru primul teatru românesc, etc.

Bucățile cu adevărat inspirate sânt rare³, iar momente ca al *Sburătorului* sânt unice în opera artistică a lui Eliade. Restul este sau literatură muncită, — atunci când e vorba de ode sau de poezii onomastice și epitalamuri, sau una plină de vervă, de duh chiar, în versuri ușoare, săltărețe, când e vorba de fabule. Ca exemplu din primul fel avem oda în cinstea Rușilor⁴, atât de amar regretată de autorul ei, sau cea asupra păcii de la Adrianopol⁵, anostul prolog la serbarea numelui prea înălțatului nostru

¹ Este de remarcat admirația constantă pe care Eliade o are pentru Lamartine. În toată acțiunea lui din prima perioadă a revoluției de la 1848 este preocupat de ceea ce Lamartine făcuse în Franța și îl ia de multe ori de model. Famosul „Respect la persoane, respect la proprietate“ nu e altceva decât o variantă a strigătului de „Vive la République, vive la Propriété“ pe care lucrătorii francezi l-au scos, la Hôtel de Ville, la îndemnul lui Lamartine. Cf. Proudhon, articolul din 25 Aprilie 1848 în *Oeuvres complètes*, vol. 6, *Solution du problème social*, p. 147—148.

² În scrisoarea, pe care o trimite lui C. Negruzzi în 27 Iulie 1836 (*Convorbiri lit.* XII, p. 305). Eliade ne spune: „După limba științelor (prin operile lui de școală, cu caracter științific) a urmat formarea limbei inimii sau a simțimintelor“ A tradus pe lord Byron și pe Lamartine ca să vadă „cât este limba destoinică să exprime idei așa de frumoase, înalte și pline de sentiment“.

³ Din această categorie, în afară de admirabilul *Zburător*, mai fac parte câteva strofe din *Serafimul și Heruvimul*, anume părți din *Căderea Dracilor*, *Oda la Schiller*, câteva bucăți scurte, în legătură cu viața sa intimă, poate chiar câteva strofe din *O noapte pe ruinele Târgoviștei*.

⁴ I. Eliade, „*editații poetice dintr'ale lui A. de la Martine, traduse și alăturate cu alte bucăți originale*, 1830, p. 103

⁵ I. Eliade, *Culegere din scrierile lui I. Eliade de proză și de poezie*, p. 63 Buc. 1836.

Domn Alexandu D. Ghica¹, sau încă Anul 1839, August 30. Totuși, ca să nu fim nedrepti, ar trebui ca și aceste versuri să le comparăm cu ceea ce se publică atunci în *Foaia pentru minte* din Ardeal de poeți din țară de la noi, pentru ca să vedem până unde poate merge mediocritatea omenească².

Versurile originale ce însoțesc traducerile au și ele un vag aer romantic — mai mult încă cele următoare, publicate în 1836 — inspirat mai ales de Lamartine. De altminteri am impresia, poate nedreaptă, că mulți poeți n'a cetit Eliade în viața lui. În orice caz, lirica contemporană lui, inclusiv Hugo și Lamartine în partea cea mai mare a operei lor, nu-i eră cunoscută.

N Apostolescu, în dorința de a găsi o cât mai puternică, influență a romanticilor francezi asupra poeziei române, ne spune³, că o *Noapte pe ruinele Târgoviștei* este imitată după Ischia lui Lamartine, iar *zburătorul* „doit de beaux traits non seulement à Lamartine, mais aussi à Chateaubriand“, chiar și unui oarecare Th. Gray, după care Chateaubriand s'ar fi inspirat în les Tom-beaux Champêtres, imitat apoi de Eliade⁴.

Aceste afirmațiuni mi se par gratuite. Eliade datorează mult, multora, și va datoră încă și mai mult în operele lui viitoare, dar este el însuși în aceste două poezii, cum se va convinge oricine va ceti Ischia⁵ în care, în afară de un apus de soare în primele două strofe — și în câte poezii nu se descrie un apus de soare — nimic nu e comun iar cât despre *zburătorul* este greu să concepem ceva mai românesc. Nu e destul că în două bucăți să se vorbească de turmele care coboară seara, în sunete de tălângi, de cirezile de vite ce se întorc acasă, pentru a trage concluzia că una este imitată după cealaltă.

Eliade singur despre poezia *La moartea lui Cârlova*, publicată în cea de a doua culegere de versuri, din 1836⁶, ne spu-

¹ *Ibid.*, p. 75

² Versurile lui Eliade pentru 30 August 1839 sânt publicate în *Curierul de ambe sexe* II, p. 234; cele din *Foaia pentru minte* din 1841, p. 399 sânt de Pitarul H. Ioanide din Craiova și sânt intitulat: Dialogul între Riga Despadă (*sic*) cu Dama de Caro.

³ N. I. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*. Paris, Champion 1909, p. 72 și 73.

⁴ În introducerea operei sale, p. XII, Apostolescu adaogă, cu privire la *zburătorul*, pe V. Hugo, Alex. Dumas și Alphonse Esquiros ca inspiraatori ai lui Eliade.

⁵ Lamartine, *Secondes Méditations poétiques* (a II-a meditație).

⁶ I. Eliade, *Culegere etc. (op. cit.)* p. 57 „imitație din De la Lamartine“

sese că e imitată după Lamartine, *Le poète mourant*¹. Dar acest lucru nu e adevărat decât cu mare aproximație, căci în afară de câteva epitete, de câteva comparații și de un vers tradus ad litteram :

Celui (le luth) des séraphims va frémir sous mes doigts,
toată bucată este a lui Eliade.

În schimb *Corbul și vulpea*, trecută în Meditații la poeziile originale, este cunoscuta fabulă a lui La Fontaine².

* * *

În același timp cu publicarea ziarului său, Eliade căută să realizeze un alt punct din programul societății făcute la inspirația lui Dinicu Golescu.

Bătrânul boier murise³, răpus de una din epidemiile ce nu mai conțineau în nenorocita noastră țară, fără să fi avut satisfacția de a vedea înfăptuindu-se un teatru românesc, în capitala țării.

El nu va lua ființă decât în 1833, la stăruințele unui alt boier democrat, Ioan Câmpineanu, ajutat foarte mult de Eliade și Aristia. În așteptarea acestui teatru Eliade traduce pe Mahomet al lui Voltaire. Piesa ar fi trebuit să se reprezinte încă din 1832, dar nu vede lumina scenei, ca prim spectacol, împreună cu puțină muzică, al școalei Filarmonice, decât în 29 August 1834⁴. Pregătită mai bine de un an⁵, reprezentația este amânată din pricina unui pașă turcesc, venit la Rusciuc, care ar fi putut fi nemulțumit să vadă pe întemeietorul mahometanismului batjocorit în Principate⁶.

O altă traducere din Voltaire, „Brutu“, va fi publicată numai după moartea lui Eliade⁷.

¹ Lamartine, *Secondes meditations* (V-a meditație).

² Ce mare simă avea Eliade pentru traducători se vede din articolul său *Despre poezie*, publicat în *Curierul de ambe sexe* II, p. 288, unde ne spune, că „a traduce versuri, este mai greu decât a compune“.

³ În toamna anului 1830. Eliade îi face cu această ocazie o cuvântare funebură, publicată de *Curierul românesc* din 9 Oct. 1830.

⁴ Cf. N. Iorga, *Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea*, vol. I, p. 147.

⁵ Vaillant, *La Romante* II, p. 369. „Après 18 mois d'étude le Mahomet d'Eliade est joué avec un succès inespéré, et ce jour-là est un jour de fête“. Cf. T. Burada, *Cercetările asupra școalei filarmonice din București (Convorbiri lit., XXIV, 1890, p. 13, nota 1)*

⁶ Traducerea este corect făcută. Ea se poate citi și azi cu plăcere.

⁷ I. Heliade Rădulescă, *Curs de poezie generală. Dramaticele. Brutu Tragedie în cinci acte după Voltaire* Scriere posthumă. Fascicula I, Buc. 1878.

Mahomet este urmat, în 1832, de două povestiri din Marmontel: *Bărbatul bun și Femeia cum sânt puține*¹, ambele dedicate Doamnei și Domnului Știrbei, pentru că formau o familie model². După o serie întreagă de traduceri din Byron, în 1835 el publică *Amfitrion* de Molière³, tot pentru reprezentațiile societății Filarmonice. *Amfitrion* face parte dintr'o grupă întreagă de piese de Molière traduse în acea vreme și destinate tinerilor actori din trupa română, care jucau bucuros operele marelui comic francez, foarte apreciate de publicul bucureștean⁴.

Dacă acestor traduceri vom adăoga lunga listă a celor din *Curierul de ambe sexe* de la 1836 încoace, unde, cu mici excepțiuni în periodul V și VI, nu se publică decât literatură franceză, vedem că Eliade, în ani formațiunii sale intelectuale, a trăit aproape exclusiv în contact cu literatura și cu ideile franceze.

Deși, pentru motive dictate de exigențele meseriei de ziarist, el se adresa obicnuit unor autori de a doua și a treia mână — cei care făceau foiletoanele gazetelor importate din Franța — totuși literatura franceză este pânea lui zilnică, și toate cunoștințele nouă pe care le dobândește îi veneau prin și de la această limbă.

Vom publica, cu altă ocazie, o listă completă a autorilor francezi traduși în *Curierul de ambe sexe*. Câteva bucăți merită de pe acum o mențiune specială. Ele ies din cadrul foiletoanelor obicnuite, scrise numai pentru a produce o distracție trecătoare, și, sau au direct în vedere instruirea cetitorului, ca acele articole de critică cu privire la literatura clasică și articolele de educație sau de filosofie, răspândite mai ales în periodul III și V, ori vor să facă cunoscut pe un autor prin traduceri mai lungi, — cum ar fi cazul cu Byron, Alex. Dumas sau Chateaubriand — ori sânt un pretext pentru Eliade ca să-și spună anume păreri, la care ține în special. Din ultima categorie este bucata pe care în mod arbitrar o întitulează *Scrisoarea unui tată către*

¹ *Bărbatul bun*, din povestirile morale ale lui Marmontel *Femeia bună*, din povestirile morale ale lui Marmontel

² În operele publicate după 1848, ori decâte ori va veni vorba de familia lui Barbu Știrbei, va spune tocmai contrariul

³ I. Eliade, *Amfitrion*, comedie în trei acte de la Molière (*sic*), Buc. 1835

⁴ Cf. G. Opreșcu, *Molière în România*. Dacoromania, anul II. (1921—1922), p. 554 sq., Cluj 1922

fiul său¹, după *Le lis dans la vallée* al lui Balzac. În realitate este scrisoarea Henriettei, eroinei, iubita, cam în vârstă, a lui Felix, către acesta, spre a-i da sfaturi cum să considere lumea și să se poarte în societate. Eliade nu vrea să păstreze ceea ce era supărător, dacă nu imoral, în situația eroilor lui Balzac și o dă ca venind de la un tată către fiul său inexperimentat. În același timp, adaogă câteva idei care îl preocupau, și cum nu putea publică în întregime lunga scrisoare din romanul lui Balzac, el o dă în părțile esențiale, legate între ele prin câteva fraze ale sale.

Pasagiile venite de la Balzac și cele ale lui proprii se întretaie dând un tot interesant de idei nu totdeauna concordante. Ideile lui Eliade se resimt de oarecare influență a lui Rousseau. Așa el ne vorbește de contractul ce face omul cu societatea intrând în mijlocul ei, de tirania ce această societate exercită asupra noastră, pentru că „societatea din ziua de astăzi dorește pe om slugă mai mult decât îl plătește“. Până când „se vor pune alte temeuri mai drepte societăților, noi, care trăim într'însele, trebuie să primim cu bucurie poverile lor, ca să ni se pară mai ușoare“. Pasagiul despre educație este tot al lui Eliade Astfel se continuă până la fine: un pasagiu din Balzac, un altul de legatură de la traducător, trecând peste o parte, plină de povețe evanghelice, tot a acestuia. Ce este interesant în foileton este grija cea mare și atracția ce Eliade simțea pentru chestiunile sociale, cum și faptul că el inclină spre o concepție destul de înaintată a rezolvirii problemelor de această natură.

Epoca de maturitate.

Eliade ca teoretician al Paralelismului.

În perioada care merge de pe la anul 1837 până la 1840, o revoluție se petrece în ideile lui Eliade. Ea se traduce în fapt printr'o desfacere aproape dușmănoasă de Franța și printr'o din ce în ce mai mare dragoste de limba italiană. Deși traducerile din *Curierul de ambe sexe* continuă să fie luate aproape exclusiv din foile pariziene, el manifestă totuși cu privire la limba și la ortografia română o atât de mare preferință pentru Italiani încât este evident că, pentru un timp cel puțin, el nu va mai

¹ *Curierul de ambe sexe I*, p. 49 sq.

continuă drumul ce parcursese până atunci, ci va face o schimbare de direcție.

Tot atunci apar aluziuni puțin amabile la adresa celor care se formaseră supt influență franceză; atacuri directe la cultura la care se închinase până atunci; planuri și propuneri pentru modificarea programelor școlare și a bazei învățământului secundar; o întreagă serie de articole și publicații de caracter filologic și lingvistic, pentru a explica acea apropiere de limba italiană, a recomanda ortografia pe care el o credea cea mai nimerită, și a o justifica. Aceste lucruri nu erau întâmplătoare.

Si pentru că este așa de mare deosebire între ceea ce el gândise în trecut și ceea ce gândește la aceasta epocă, deși schimbarea nu intervine în chip brusc, ci ea se poate urmări în evoluția ei, într'un interval de câțiva ani, am crezut nemerit să consider că o perioadă din viața lui Eliade s'a terminat, și că o alta începe. Am numit-o pe această din urmă perioada maturității de gândire și de producție a lui, nevoind să zic cu aceasta că omul care arătase o precocitate așa de surprinzătoare în copilărie și adolescență, care dase dovadă de o energie și o bărbăție deosebită, de inițiativă, de bun simț, de cultură întinsă, în timpul tinereței, ar fi avut nevoie să se apropie de patruzeci de ani, spre a fi el însuși. Toată evoluția lui de până atunci se efectuase însă fără lacune. În preajma anului 1840 apare această schimbare decisivă, care răstoarnă cele mai intime păreri ale lui, de care depindeau, sau în funcție de care se găseau, mai toate celelalte, părerile în legătura cu limba patriei și cu scrierea ei.

De unde provine această schimbare?

Antipatia pentru Franța eră cauza sau efectul părerilor filologice?

Este greu să o știm exact. Eliade, așa de vorbăreț în alte împrejurări, asupra acestei chestiuni ne dă foarte incomplete lămuriri.

Credința în asemănarea cu totul excepțională a limbilor română și italiană provenea dintr'un raționament bun, pornind de la o idee greșită. El își închipuia că din toate națiile neolatine singurile care erau provenite din Romani curați erau Italianii și noi. Dacă împrejurările ar fi fost identice, este sigur, zice Eliade, că limba noastră ar fi fost la fel cu cea italiană. Noi însă am trăit într'o stare de barbarie și necultură pe care

n'o putem negă, pe când Italia a avut norocul să fie una din țările cele mai civilizate ale Europei, iar limba ei o limbă cultivată de mai bine de șapte seccle. Noi și limba noastră ne găsim în stadiul în care erau Italianii înainte de apariția geniilor lor mari, din evul mediu. Cultivându-ne am merge în mod fatal pe urmele Italiei, care însă ne-a luat înainte cu câteva sute de ani. Nimic mai logic deci decât să sărim peste epoca care ne desparte, să ne potrivim pasul după al ei și să ne aducem limba, vocabularul și ortografia, cât mai aproape de Italiani¹.

Aceasta este partea rațională din atitudinea lui Eliade. Ea se complică cu o parte sentimentală, foarte importantă când e vorba să ne explicăm părerile unui om așa de impresionabil cum era el.

De pe la 1820—1825 influența franceză în București crescuse considerabil. Colonia Francezilor, puțin numeroasă, dar energică, cu vază, stimată de toți, se mai înmulțise. Este destul să citim *Curierul românesc* din acea vreme ca să vedem cât de repede sporise numărul lor și cât de felurite ocupații aveau.

În 1835 *Geniile*, în descrierea Bucureștilor, reprodușă după *Geografia acestuia de Foata pentru minte*², ne spune că în capitala Țării românești „limba franceză s'a făcut comună acum“. În anul următor știm că unul din profesorii școlii de declamație, cel de dans, era un francez, Duport, iar trupa de comedie și operă din lași a lui T. Foureaux venea și da reprezentanții foarte cercetate la București.

La 1 Iunie 1836 cetim³ că doi Francezi „care au făcut un curs complet de studii în Franța“ vor să dea lecții la noi. Iar câteva zile mai târziu un cofetar, tot francez, recomandă delicatilor din București „des glaces à la française“⁴.

{ La 11 Septemvire 1836⁵, erau în București două pensio-

¹ Cf. între altele scrisoarea către Mărele Ban M. Ghica, președintele Eforiei școlare, din *Foata pentru minte*, 26 Mai 1840, în multe privințe una din publicațiile cele mai judicioase, mai bine scrise și mai îndrăzneț concepute din operele din acea vreme ale lui Eliade. Italiana, ne zice el, pentru toate celelalte limbi este o limbă, pentru noi „e dialectul românesc cel cultivat“ (p. 179). Să învățăm deci în școală „fără a sări pe scara progresivă a naturii“, să începem cu limba italienească, care este „limba românească ce se cuvine unei minți mature“ (p. 181).

² *Foata pentru minte* 1841, p. 227. Cf. și pasagiul, citat din Cochelet în nota 2 pag. 12 a studiului de față.

³ *Curierul românesc* 1836, No. 33.

⁴ *Ibid.*, 1836, No. 38.

⁵ *Ibid.*, 1836, No. 59.

nate franceze pentru domnișoare. La 23 Octombrie și 2 Noiembrie librării *Walbaum* și *Weise* anunță că au deschis un cabinet de lectură cu 10000 volume franceze și germane¹ și că au scos o gramatică pentru cei ce știu franțuzește și doresc să învețe românește².

Câteva zile mai târziu³ profesorul Hnoghil fondează un pension cu limbile de predare franceză și română.

În 1837 și 1838 situația nu se schimbă. În 1838 profesorul *Repey*⁴ din Iași vine la București și deschide un curs de literatură franceză. Eră un bun prieten al lui Eliade și-i scrisese în repetute rânduri pentru a-l felicita de reprezentațiile reușite, date de elevii din București, la Iași, cum și de partea importantă ce luă la fixarea limbei române „ce se formă supt pana lui Eliade”⁵.

Tot în acest an *Vaillant* își publică dicționarul său „*Le dictionnaire universel de langue romane*”, pe spesele statului, în urma unui vot al adunării naționale⁶.

Mai mulți profesori, unul de vioară, Eugene Hette⁷, altul de limba franceză, „le gouverneur des fils de M. de Barcamesco”⁸, își oferă serviciile lor. În la 1 Maiu 1838 „Luigi Gianloni”⁹ publică un anunț pentru deschiderea unui pensionat. La 8 Iunie același an¹⁰ se oferă publicului cetitor secția franceză a bibliotecii naționale, celelalte secțiuni neavând încă gata catalogul.

La 21 Iunie¹¹ *Repey* deschide și el un institut, în timp ce în școlile statului limba franceză eră predată în toate clasele de „umanioare”¹² de *Aristia* și un alt profesor francez. Succesul

¹ *Ibid.*, 1836, No 70.

² *Ibid.*, 1836, No. 72.

³ *Ibid.*, 1836, No 74.

⁴ *România*, 1838, 4 Februarie.

⁵ *Curierul Românesc* din 1836, No 60, p. 227 și *Gazeta Teatrului Național* No 6. din 1836, p. 50.

⁶ *Vaillant*, *op. cit.*, I. p. 400.

⁷ *România*, 1838, Martie 28.

⁸ *Ibid.*, 1838, Aprilie 13.

⁹ *Ibid.*, 1838, Maiu 1. E de observat că acest director al internatului de copii din mahalaua Batiștei, care își scrie numele franțuzește în 1838, în *Curierul de ambe sexe* III (dec. prin 1842), p. 319, devine Luigi Gianloni și va face un curs de limba italiană pe care Eliade îl anunță cu laude, curs înființat poate, chiar la rugăciunea acestuia. În orice caz atitudinea lui de filorancez, apoi de Italian, este paralelă cu cea a lui Eliade.

¹⁰ *Ibid.*, 1838, 8 Iunie.

¹¹ *Ibid.*, 1838, 21 Iunie

¹² *Ibid.*, 1838, 8 Martie

cursului lor a trebuit să fie mare, dacă judecăm după numărul de premiați la acest studiu ¹.

În 1839 Sept. 30 consulul *Billecocq* scrie ² *Mareșalului Sout* că un francez, *Couty*, ar dori să fondeze un ziar în limba lui, *l'Echo du Danube*.

Este evident că o țară în care pot trăi și prospera atâtea școli cu franceza ca limbă de propunere; în care, în școalele oficiale, limba franceză vine imediat în importanță după limba patriei; în care nu poți deschide un ziar fără să dai cu ochii de un Francez oferindu-și serviciile; în care cofetarii, floriștii, librarii francezi sânt preferiți altora și se simte nevoia cărților franceze. cu zecile de mii, și a ziarelor franceze, este o țară de puternice legături culturale cu Franța.

Eră un lucru ce bucurase pe Eliade până atunci.

El însuși contribuise să se creeze această situație, răspândind în toate chipurile operele frumoase din literatura franceză. În 1837 chiar, în broșura *Despre traducerea lui Omer*, n'are decât cuvinte de laudă pentru distincțiunea limbei franceze, „limbă a inimei sau a sentimentului” ³.

Puțin mai în urmă nu va mai vorbi tot așa

Între numeroșii Francezi stabiliți la noi eră natural să se strecoare câțiva aventurieri sau chiar persoane care, pentru un motiv sau altul, trebuiseră să părăsească Franța. Imbrățșițați cu căldură de Români, ca orice Francez, ei izbuteau să înșele buna credință. Pare că este un făcut: în perioada dintre 1835—1840 avem a face cu un foarte mare număr de astfel de cazuri. *Billecocq*, fostul consul, deci persoană în măsură să fie bine informată, ni le citează pe cele venite până la biroul lui, pe lângă care ar fi putut fi și altele, destul de păgubitoare reputației Francezilor.

Avem mai întâiu pe pseudodocul *Marcille*, care nu se împacă de loc cu doctorul *Tavernier*. Acest *Marcille*, bigam și falsificator de monede, dă mult de lucru consulatului în 1837 ⁴.

Tot atunci un profesor, *Ducasse*, își omoară elevul, la Giurgiu, pe când actori, cârnățari, bucătari și servitori, falsifi-

¹ *Ibid.*, 1838, 3 August.

² Hurmuzachi, XVIII, p. 753.

³ I. Eliade, *Asupra traducției lui Omer*, 1837, p. 3 și 12.

⁴ *Billecocq*, *Le nostre Prigioni*, op. cit., vol. I, p. 69

cându-și hârtiile de identitate, se dau drept profesori și înșală oamenii ¹.

Prin 1834 un servitor furase actele stăpânului său și venise în România. unde luând profesiunea și identitatea stăpânului, preotul *Fontanel*, scandaliză lumea prin purtarea lui revoltătoare, înșelând și escrocând pe bărbați și seducând pe femei ². „Au milieu de gens tout-à-fait estimables... la colonie française compte des sujets dont la biographie défierait les créations les plus extravagantes de M. M. Balzac et Sue” ³.

Și aceste împrejurări nu-s de loc ceva particular anului de care ne ocupăm. Lucruri identice; bigamii, crime, etc. se repetă în epoca următoare, culminând în acea contesă Dash, care duce scandalul până în familia Domnului Moldovei, Mihail Sturza ⁴. Nu mai vorbim de întâmplări mai mărunte, de slăbirea moravurilor despre care mărturisesc toți călătorii ce trec pe la noi, și pe care oamenii cu o moralitate ceva mai severă o pun pe socoteala influenței franceze și a literaturii parisiene, atât de răspândite.

Este destul să ne amintim cunoscuta scrisoare pe care *Ioan Maiorescu* o trimite la 11 Fevruarie 1838 ⁵. Profesorul ardelean, venit dintr'un mediu mai serios, dar și cam neînțelegător, pune pe socoteala culturii și influenței franceze tot ce vede rău în Țara românească, fulminând contra „Galiei” ⁶.

Eliade este și el un om croit cam în același fel ca și Maiorescu. Ceea ce vede în jurul lui, ceea ce aude din toate părțile, faptele incontestabile de care am vorbit mai sus, îl indispun, presupun, în contra Francezilor și influenței lor.

Se mai adaogă încă și alte motive. Din acea vreme el începuse să-și dea seamă de funestele scopuri ale politicei rusești, și să simtă o ură neîmpăcată pentru instrumentele lor în România. Însă, cea mai mare parte din acei oameni erau formați în școli franceze, vorbind franțuzește în mod impecabil, dacă n'ar fi să cităm decât pe *Mavros*, la bête noire a lui Eliade, despre care

¹ Billecocq, *Le nostre Prigioni*, p. 70.

² *Ibid.*, p. 71.

³ *Ibid.*, p. 74-75.

⁴ *Ibid.*, p. 69.

⁵ *Foe literară*, No. 16, din 1838, p. 121. Cf. N. Bănescu și V. Mihaliescu, *Ioan Maiorescu*, p. 22 sq.

⁶ Acest fel superficial de a pricepe lucrurile nu este fără analogie cu anume atitudini pe vremea războiului nostru și de atunci încoace

anume călători din Franța spuneau că vorbea o franțuzească de o puritate desăvârșită, limba scrisorilor lui Voltaire. Pe măsură ce timpul trece se va adăoga la această listă și *Barbu Știrbei* și chiar Domnul *George Bibescu*, ambii produse ale școalei franceze. Apoi dușmanii literari a lui Eliade, *Gr. Alexandrescu* și alții „partizani ai macaroanelor nouă ale franțuzismului rău înțeles și rău uzat“, care îl atacau pe el, cu violență între 1835 și 1838¹, erau unii veniți din „Hagiulăcul Parisului“, cum va spune după 1848 despre dușmanii lui, partidul național².

Motive sentimentale se mai găsesc încă multe. Unul ne este dat de Vaillant, care, trăind a'ături de Eliade, a trebuit să fie foarte surprins de atitudinea acestuia față de Franța. El își închipue că schimbarea a provenit dintr'un amor propriu rănit „après vingt ans d'étude de ne pouvoir parler la langue française comme il la comprend, et moins encore l'écriture comme il la lit, plus blessé peut être de la critique d'un pseudonyme qu'il avait pourtant provoquée“³.

Această afirmație a lui Vaillant are valoarea ei. Eliade era un om orgolios și susceptibil, având despre sine o idee exagerată și simțind orice inferioritate a lui ca o intolerabilă umilință. În scrisoarea *Despre școală*, adresată Banului M. Ghica⁴, ne spune el însuși cât de greu este să înveți limba franceză și cât de rari sânt oamenii care, o vorbesc cum trebuie. El merge așa de departe încât afirmă că nimeni nu vorbește și scrie franceza ca un Francez, în timp ce se scrie greaca cum o scriu Grecii și germana cum o scriu Nemții⁵.

De altfel știm și din altă parte că Eliade vorbea o franțuzească insuficientă. Consulul Hugot trebuie să roage pe Simeon (Marcovici) ca să-i traducă oda lui Eliade 'asupra păcei de la Adrianopol pe care avea s'o trimită la Paris⁶.

Cât șade la Paris și mai târziu, în țară, pentru traducerea operilor apărute în franțuzește, Eliade era totdeauna nevoie de

¹ Cf. nota din ediția II-a a *Curierului de ambe sexe* la articolul „Critica literară“, periodul I, p. 351.

² I. Eliade R, *Biblice, op. cit.*, p. 75.

³ Vaillant, *La Romanie, op. cit.*, III, p. 219.

⁴ *Foaia pentru minte*, din 26 Maiu 1840 și *Biblioteca Portativă II Diverse*.

⁵ *Ibid.*, p. 177.

⁶ Hurmuzachi, XVII, p. 232. Raportul lui Hugot din 30 Nov. 1829

colaboratori: de *Sébastien Rhéal*¹, de *Ledain*², de *Elise du Péret*³. Iar în Isachar⁴ găsim marturia că în adevăr se simțea nemulțumit de sine, când vorbeă franțuzește: „Eu nu pretind că sânt maestru în limba franceză; poate să pronunț rău, poate să fac frazele după românie pe franțuzie...” Aceste lucruri, spuse după ce Eliade petrecuse în Franța câțiva ani, vor fi cu atât mai adevărate în 1840

Un motiv foarte puternic, nu spre a determina pe Eliade în această direcțiune, căci el este posterior Paralelismului, ci spre a-l menține în ea, este întâmplarea cu doctorul *Tavernier* și cu consulul *Billecocq*, povestită de acesta în *Le nostre Prigioni*⁵.

☛ Dr. *Tavernier*, francmason⁶, eră o veche cunoștință a lui Eliade, membru în societatea secretă înființată după disolvarea societății Filarmonice, unul din cei cinci streini care sânt cauza directă a spargerii acestei societăți.

Personajul ciudat, revoluționar, filantrop puțin cam acrit de o viață în disproporție cu talentele pe care și le credea, acest om face să se vorbească cam mult de el. Are neînțelegeri mai ales

¹ I Eliade, *Scrisori din exil*, Scrisoarea VI-a către Românii din Brusa, fără dată, dar din 1850, p. 13. Rhéal tradusese: *Le Protectorat du Czar* și l însoțise de un Avant-Propos. Tot el traduce *Souvenirs et impressions d'un proscrit*. Acest Rhéal se supără pe Eliade la finele lui 1850 (scrisoarea către Românii din Brusa din 1 Iulie 1851, p. 124 și 125). Sébastien Rhéal (Gayet de Céséna, dit Rhéal) publicase în 1840, *Les chants du psalmiste*, între 1843 și 1853 o traducere din *Dante* și în 1842 *Les Divines féeries de l'Orient et du Nord*

² Ledain fusese angajat de Eliade pentru revederea traducerii scrierei *Mémoire sur la Régénération roumaine*, după ce se supăraseră cu Rhéal (Cf. *Scrisori din exil*, p. 125), care începuse aceea traducere (*Ibid*, p. 13).

³ Știrea mi-a fost comunicată de dl I. I Eliade Rădulescu. Elisa du Péret este una din prietenele bune ale lui Eliade, în ultima parte a vieții acestuia. Ea se înscrie cu patru acțiuni la Asociațiunea Agricolă (*Biblioteca Portativă, Diverse*, II, p. 143). Eliade ne spune despre ea, în *Curs întreg de poezie generală*, că știa bine românește, ca și Greca da Roma, și că uneori iscălea chiar Pereșeană (p. 240).

⁴ I. Eliade R., *Echilibru* (op. cit.), p. 155

⁵ Billecocq, *Le nostre Prigioni*, op. cit. I, p. 127 sq și în raportul către Guizot din 11 Martie 1842. (Hurmuzachi XVIII, p. 850)

⁶ Billecocq preinde că și Eliade eră francmason, inițiat de Tavernier. Lucrul nu e imposibil, dar inițierea mi se pare că nu vine prin Tavernier, ci prin Gr. Alexandrescu, după cum ar rezulta din poesia „Inoratul”, în care se face aluzie, la ceremonile masonice: „Cu sărutarea ludei, trădând m'ai tâmpinat”. Dar Eliade are zăru să se fi retras din această societate anticreștină: „Păzit de semnul crucii, răbdai astă cercare”: (*Curierul de ambe sexe* II, p. 76). El acuză de multe ori pe dușmanii lui de francmasonerie, ceea ce n'ar mai fi putut face, dacă și el ar mai fi făcut parte din societatea lor. Cf. scrisoarea adresată Romanilor din 30 Iunie 1856, p. 38.

cu Marcille bigamul, iar Vaillant ne spune curat că-l crede spion rus¹.

Incidentul Tavernier-Eliade este pe larg povestit de Billecocq. Acesta, consul francez în prima parte a domniei lui Bibescu, om cinstit, binevoitor, energic, dar insuportabil din multe puncte de vedere, lipsit de tact, plin de sine însuși și posedând într'un grad neînchipuit darul de a se face antipatic, vorbind mereu de sine și numai de sine, primește o reclamație de la Tavernier contra lui Eliade. Fără să cerceteze cum stau lucrurile, cere Domnului arestarea lui Eliade, ceea ce nu i se poate admite. Obține însă o comisiune de anchetă, de sigur extrem de supărătoare pentru orgoliul lui Eliade².

Și, ca și când toate aceste motive n'ar fi fost suficiente ca să dispună rău pe Eliade față de Francezi, se mai adaugă un fel de incompatibilitate între el și firea Francezului. Acest lucru se va vedea lămurit din tot ce Eliade ne spune despre poporul francez în timpul și după șederea sa la Paris.

Cu concepțiile sale neclintite, cu felul său de a fi, luând totul în serios mai mult de cum s'ar cuveni, cu ideile sale de multe ori strâmte și prea personale, cu o gravitate cam antipatică, sigur pe sine, dârz, incapabil de a vedea nuanțele și a pricepe ironia, cu o incapacitate de a se acomoda, având în toată înfățișarea ceva demn și ridicul în același timp, un fel de „grand homme de province“, Eliade trebuie să fi părut obositor Francezilor și să-i fi scos din fire.

La rândul lui, el le reproșează de a fi inconsecvenți, frivoli, superficiali, de un democratism care se cheltuie în vorbe și merge rar până la fapte, prea „civilizați“, în sensul rău al cuvântului, după principiul: „vorba a fost dată omului spre a-și ascunde cugetarea“³.

De aici desacordul care ajunge, în *Paralelismul între dialectul român și cel italian*, la aprecieri de felul acesta: Limba franceză este „săracă de vorbe și bogată de fraze“⁴. Ea este

¹ Vaillant. *op. cit.*, II, p. 351, 394 sq

² Billecocq, *Le nostre Prigioni* I, p. 127 sq

³ I. Eliade, *Scrisori din exil*. Cea din 5 Ianuarie 1850 către N. Russo, p. 9.

⁴ I. Eliade, *Paralelismul, op. cit.*, p. 45. Cf. și scrisoarea *Despre școale*, de care a fost vorba, p. 180.

asemenea unei curtezane, împodobită cu lucruri streine „fără a se ocupa de lucruri serioase și vrednice de o matroană“. Tinerii veniți de prin școalele franceze nu fac decât să maimuțărească pe Francezi , nu vorbesc decât de Libertate pe care neînțelegând-o bine, o mărginesc într'un desfrâu și nesupunere la legi și așezăminte“. Sau încă: „Limba franțuzească se vede în toate casele dimpreună cu toată morala sau demoralizația ei“¹, „Bine este să ne ținem de limba franceză, atât de destoinică de a strică pe a noastră, după cum ne-a stricat o de vreo 12 ani încoace?“².

Iar după ce ne spune că limba franceză a corupt moravurilor din pricina „romanelor celor mai nerușinate“, ne povestește cum la 19 ani el a învățat-o cetind pe Faublas „și poate aceasta va fi pricina că nici n'am prea învățat așa bine, franțuzește“³. „Mare pagubă aduce această limbă și duhului, și inimii, și limbei naționale. căci nici într'o limbă nu s'au scris atâtea cărți desfrânătoare și aprinzătoare de duhul și inima omului“⁴. Așa încât, acum, după ce am expus atitudinea în această epocă a lui Eliade față de Franța și motivele care sânt la baza ei, mi se pare just să conclud că, apropierea de Italia, în loc se pornească din convingere, a pornit din motive sentimentale, de antipatie față de Franța, și că raționamentele au fost făurite mai în urmă, pentru liniștirea conștiinței, cu tendința ce avem toți de a ne justifica sentimentele de simpatie sau antipatie⁵.

¹ I. Eliade, *Paralelismul*, p. 43.

² *Ibid*, p. 44.

³ *Ibid*., p. 44

⁴ *Ibid*, p. 45

⁵ Această apropiere a lui Eliade de limba italiană se observă încă din 1838, în scrisoarea publicată în *Curierul de ambe sexe* II, p. 33 sq. De atunci se vede intenția lui de a face o gramatică comparată a limbilor surori, inclusiv franceză, care însă, din pricina resentimentului crescând față de aceasta din urmă, rămâne o gramatică romano-italiană. C. Negruzzi, în 1 Iunie 1838, în *Foia literară*, p. 60, reproșează lui Eliade tendința de a italianiza: „Pentruce vreți să italieniți pe Român, a cărui limbă, precum Dta însuși zici, trebuie să se arate în haine românești?“. Dar pe acea vreme teoriile lui Eliade despre limbă nu sânt de acord cu practica. Cf de exemplu *Dialogul țaranului român cu cel italian* din *Curierul rom*, No. 59 din 1839 și scrisoarea, plină de idei frumoase și inteligente, către P. Poenaru, din *Curierul de ambe sexe* II, p. 239

Activitatea literară a lui Eliade în epoca anterioară Revoluției.
Eliade la 1848.

Sentimentele de antipatie ale lui Eliade față de limba și de civilizația franceză se întăresc în epoca care merge de la publicarea Paralelismului până la izbucnirea Revoluției din 1848. Ne putem închipui, el, care are reacțiunile așa de brusce, ce impresionat a trebuit să fie de episodul cu doctorul Tavernier, amintit în capitolul precedent, și cât de mult a trebuit să fie sporit resentimentul lui față de Francezi. Indignarea lui a fost provocată încă de politica pe care o ducea în Orient Guizot, din cauza influenței exercitată asupra lui de princesa de Lieven, prietena, apoi nevasta sa, Rusoaică și instrument al politicii rusești, dacă ar fi să credem pe Billecocq. Din vechea dușmănie a Franței contra tendințelor rusești în Răsărit nu mai rămăsese nimic Eram din ce în ce mai amenințați să fim încorporați în imperiul Țarului, de data aceasta cu consimțământul Francezilor.

Dușmănia comună contra lui Guizot și a Rușilor ar fi trebuit să apropie pe Eliade de Billecocq, dar, prea lipsiți de tact și prea neîncredători și unul și altul, se temeau să intre în legături mai strânse. Nu se vor cunoaște și aprecia decât la Paris, în timpul exilului, când Eliade își va da seama de sentimentele de dragoste pentru noi, ale fostului consul, și va lucra din toate puterile ca să-l readucă în țară, pe vremea războiului Crimeei și ceva mai târziu, când se făceau alegerile pentru Divanul Ad Hoc¹.

Iată pentru ce Eliade se întoarce spre Italieni, și pentru ce periodul IV, V și VI din *Curierul de ambe sexe* este plin de traduceri din italienește: Dante, Tasso, Ariosto.

Dar el nu încetează cu totul de a publica opere din literatura franceză. Ne dă încă impresiile de călătorie în Italia ale lui Alex. Dumas. Este oare o simplă întâmplare că și ce ia din franțuzește se raportează tot la Italia?

Alături de Dumas, apărut mai întâiu în foiletonul *Curierului de ambe sexe*², el continuă a traduce pe lord Byron și scoate în 1847 pe Don Juan.

N'am vorbit până acum aproape de loc despre limba lui

¹ Cf. *Scrisorile din exil* din această epocă (*passim*).

² Din *Corricolo*, de Alex. Dumas, tradus de I. Eliade, Buc 1846 și *Speronare* de la Alex. Dumas tradus de I. Eliade Buc 1847. Prima este luată după *Corricolo* (4 vol.) apărut în 1843, cea de a doua din *Speronare* (4 vol.) din 1842.

Eliade, căci ceea ce ne interesează în opera lui nu e atât această latură a ei, nici chiar latura estetică, ci numai evoluția ideilor și determinarea părții ce revine Franței din totalitatea lor.

Este totuși interesant să se constate că pe măsură ce înaintează în vârstă, poate și din pricina ocupației lui, prins la un ziar ce trebuia să apară regulat, și la o revistă, încurcat cu tipografia cea mai importantă din București, grăbit, hărțuit din toate părțile, energia, puritatea, sobrietatea elegantă a limbei lui de până atunci dispar, pentru a face loc unui stil deslănat, neglijent, incorect, de multe ori vulgar, o limbă românească costumată în italienește, plină totuși de construcțiuni, de expresii, de întorsături de fraze influențate din franțuzește.

Această regretabilă decadență a limbei este anterioară epocii de care ne ocupăm. Ea începe, am putea zice, cu primele numere ale *Curierului de ambe sexe*. În *Scenă de inimă*¹ găsim expresiuni ca cele următoare: rochii strălucitoare de răcoare (de fraîcheur); asemenea de însemnător (tout aussi important); *sembler* tradus cu a semăna; o grație și un duh se află unde nu poate cineva spune; încât pentru felul său de frumusețe (quant à); ceea ce descoperi doica îi amestecase toată ființa (probabil, boulevenser); cu un ton uscat (d'un ton sec); situația la amândoi eră foarte anevoe (difficile); obrăjorii se aprinseră de un îndoit așternut de roze (poate, lit de rose); a rupe în vizieră, etc.²

Aceste defecte în loc să dispară cu timpul, se accentuează și mai mult. În *Speronare* găsim: ore de ce să ne desperăm de acest contract³; nu văd nici o necuviință⁴ (în loc de inconvenient); față determinată (décidée)⁵; momentul departului⁶; ce ni se cuve-neă mai mult⁷; danțul vacilor⁸ (le ranz des vaches); etc.

¹ *Curierul de ambe sexe* I, p. 353 și II, p. 344.

² *Ibid.* II, p. 215. E de notat că aceste expresiuni se găsesc așa de frecvent, încât au fost luate dintr'un mic număr de pagini

³ I Eliade, *Speronare* (op. cit.), p. 7.

⁴ *Ibid.*, p. 5.

⁵ *Ibid.*, p. 8.

⁶ *Ibid.*, p. 9.

⁷ *Ibid.*, p. 20.

⁸ *Ibid.*, p. 22. Această neglijență nu o întâlnim numai în traduceri. Articolele despre limbă apărute în *Curierul românesc* din 1848 și publicate apoi în *Biblioteca portativă* (Critica) sânt un model desăvârșit de rău gust. Acolo (p. 232) întâlnim expresii ca acestea: „persoane cu emulație nobilă și inimă progresivă”; „generoase inimi române, pe voi puiu eu mâna când scriu rândurile acestea” (p. 234); „Ah! de ce nu pociu să-mi sparg inima, să v'o arăt” (p. 235). Nu mai vorbesc de prefața *Vocabularului de vorbe streine în limba română*, din 1847, în care, la p. XXVI, se găsesc trivialități neînchipuite.

Trebuie să așteptăm până la proclamațiile Revoluției de la 1848 și la admirabila rugăciune pe care preotul Radu Șapcă o spune la Islaz, pentru a mai găsi bucăți demne de paginile, uneori într'adevăr splendide, pe care le întâlnisem în opera de până atunci a lui Eliade și în timp ce el ne oferă astfel de exemple de corupție a limbei supt influență franceză sau italiană, nu încetează de a ataca pe toți cei care veneau din școlile Parisului, aducând cu ei «macaroanele franceze» și stricând totul. Ei au importat, zice el, mania de a înlocui cuvintele adevărate cu «gălicismii de acum» sau „gâscănăriile“ de care își bate joc cu atât de puțin spirit, mai întâiu în *Curierul românesc* din 1847 și începutul lui 1848, apoi în *Biblioteca portativă* vol I, *Critica*, care cuprinde, de altfel, și câteva idei sănătoase, de bun simț, amintindu-ne de teoriile sale din prefața Gramaticii¹.

Deși antipatia sa contra Franței și a franțuziților este mare, el proiectează totuși o Bibliotecă Universală, care se bază mai ales pe traduceri din această limbă. Colecția de autori clasici pe care începuse să o tipărească alături de *Curierul românesc*, și ea destul de bogată în opere franceze, fusese foarte căutată².

Acum vrea să înceapă publicarea unei serii de opere în stil mult mai mare. Pentru a se putea cu totul consacra acestei întreprinderi, al cărei vast program îl anunță prin *Curierul românesc* din 25 Martie 1846, el cedează redacția acestei foi lui I. Negulici, unul din prietinii săi cei mai buni — cu care însă se va certă în exil — iar el, pe la începutul lui 1847, se duce în streinătate, pentru a cumpără cele necesare tipăririi³.

Cele mai însemnate nume din istoria literaturii, științei și publicisticii franceze de ori ce fel sânt scrise pe prospectul lui Eliade. Istorici ca Rollin, Montesquieu, Herbelot, Bossuet, Voltaire, Guizot; filosofi ca Malebranche, J. J. Rousseau, Charron, Pascal, La Rochefoucauld; drept — Montesquieu, Gabriel Naudé, La Noue, S-t Evremont; politica e reprezentată prin Fénelon, Bernardin de Saint-Pierre; economia politică prin Vauban, Turgot, Quésnay, Dupont de Nemours; științele naturale prin: Laplace, Lambert, de Luc, Cuvier, Vaillant, Buffon, Bernardin de

¹ I. Eliade, *Bibl. portativă* I, *Critica*, p. 79 și 230.

² Cărțile ieșite din teacurile lui Eliade sânt mult răspândite și în Moldova. Cf. Rosetti, *Cenzura în Moldova*, p. 337 și 397. În 1839 el scosese și o *Biblie* (p. 397).

³ Cf. *Curierul românesc*, din 24 Iunie 1847.

Saint Pierre, Réaumur, Tremblay, Bonnet¹; muzica prin: Jean Jacques Rousseau, Grétry; literatura prin: La Harpe, Marmontel, Blaise Pascal, Bossuet, Fénelon, Massillon, Bourdaloue, Mirabeau, Benj. Constant, P. Corneille, Thomas Corneille, Racine, Beaumarchais, Crébillon, Molière, Regnard, Hugo, Boileau, La Fontaine, M-me de La Fayette, Le Sage, Voltaire, Rousseau, Bernardin de Saint-Pierre, M-me Cottin, M-me de Sévigné, M-me Genlis, M-me de Staël, Chateaubriand, George Sand, E Sue, Balzac².

Alte popoare nu erau nici pe departe așa de bine reprezentate ca Francezii.

Traducătorii erau: Aristia, I Negulici, Nenovici și Eliade. Dar această întreprindere nu se poate duce la bun sfârșit, căci, până să iasă primele volume, izbucnește Revoluția de la 1848. Eliade ne-a povestit adesea că unele din acele cărți erau aproape tipărite și că, la ocuparea orașului de Ruși și Turci și la jaful ce a urmat, negustorii Bucureștilor au învelit luni de zile marfa lor în foile Bibliotecii Universale.

În cererea de despăgubire, pe care Eliade o înaintează guvernului pentru pagubele avute în 1848, Biblioteca Universală reprezintă cea mai importantă parte a sumei reclamate.

* * *

Revoluția de la 1848 a venit aproape pe negândite la București.

Împrejurările au pus pe Eliade în fruntea guvernului. Nu este rostul acestei lucrări să se ocupe de evenimentele prin care a trecut țara. Destul numai că ele fac din Eliade dușmanul cel mai cunoscut al politicii țariste, capul acestei mișcări.

Acțiunea lui „d'homme qui voulait avant tout placer le mouvement national sous la sauvegarde de la légalité et constater aux yeux de tous que l'insurrection se faisait non contre

¹ Din această lungă listă de autori care s'au ocupat cu științele naturale, se vede preferința lui Eliade, de atâtea ori exprimată, pentru cunoștințele exacte

² Este de remarcat, odată mai mult, cât de mare este numărul autorilor clasici, față de contemporanii romantici ai lui Eliade. Deși vorbește de câteva ori bine de aceștia din urmă, cum am văzut, supt impresia cine știe cărui articol favorabil lor, simpatiile lui Eliade, ori de câte ori alege, sânt de partea clasicii.

le Turc suzerain mais contre le Russe protecteur¹, este cea a unui moderator.

Felul în care s'a purtat în aceste împrejurări excepțional de grele îndreptățește, mi se pare, criticile aduse de Regnault, omul, dintre streini, care a pătruns mai adânc în sufletul lui Eliade și a dat despre el portretul cel mai veridic: „Puissant et audacieux dans la polémique, il est dans l'action faible et irresolu; avec le courage enthousiaste du tribun, il manque du courage vulgaire du soldat“².

Modelul său fusese Lamartine, pe care Revoluția din Februarie îl pusese în fruntea guvernului și a republicei. Asemănarea, pe care o vedeă cu mulțumire până atunci, între cariera lui și cea a marelui poet francez, îl face să dorească ca și actele de guvernământ să se inspire de la conduita lui Lamartine, ca om politic.

Până și acel faimos: „Respect la persoane, respect la proprietate“ am văzut că fusese inspirat tot de Lamartine. Este însă drept că acest fel de a gândi este comun multor scriitori economiști, între alții și lui Alphonse Esquiros, despre care, cum vom vedeă, Eliade aveă cea mai bună părere³.

Și atât ține Eliade la acest principiu, din care face piatra unghiulară a sistemii sale de guvernământ, încât toate neajunsurile, am puteă zice toate dușmăniile, toate compromisurile, pe care le comite și care îl fac suspect și proprietarilor și democraților, de aici provin.

Ca să fim drepți trebuie să recunoaștem că deși sugerat de Lamartine ori de ideile timpului, acest principiu eră conform temperamentului și credințelor de până atunci ale lui Eliade.

Iar în privința modelului său, Lamartine, decepția va veni

¹ Elias Regnault, *op. cit.*, p. 33.

² *Ibid.*, p. 398 El adaogă că Eliade aveă „l'esprit de dénigrement et de méliance envers les hommes qui marchaient sous la même bannière politique que lui“. „Intolérant et soupçonneux, il formule avec légèreté les plus graves accusations“ (p. 398). Cf. pentru a se vedeă câtă dreptate aveă Regnault scena povestită de Eliade însuși în *Échilibru*, p. 113, despre arestarea lui ca membru în guvernul provizoriu.

³ Cf. Alphonse Esquiros, *L'Évangile du Peuple. Les veillées littéraires illustrées*. I-e volume (1848—49) „Attendez et soyez calmes“, zice el poporului. „Respect à la propriété grande et petite, car c'est par ceux qui possèdent maintenant que l'état tout entier arrivera un jour à posséder Respect à la forme du gouvernement comme à la forme providentielle par laquelle le peuple doit passer pour arriver à ses destinées futures“ (p. 23).

numai când va ajunge la Paris, în vremea exilului. Imprieteniindu-se cu cei din partidele radicale, singurii care au primit pe Români cu simpatie și încredere, va vedea că numele și acțiunea lui Lamartine, din timpul guvernării sale, erau un obiect de dispreț pentru adevărații democrați și republicani. Atunci Eliade va spune: „Le monde deviendra démocrate, sauf les Scribes et Phariséens de la France et ses démocrates officiels“. Și, mai departe: „La Judée refuse de devenir chrétienne. La France, (les Thiers, les Falloux, les Montalembert, les Lamartine) deviendra-t-elle démocratique?“¹.

La această tendință conservatoare a respectării „persoanelor și proprietăților“ el adaugă o alta, care de fapt eră o completare fatală a ei, aceea de a menține raporturile existente între țaran și proprietar: claca, de o parte, obligația pentru proprietar de alta de a da loc de casă și pământ de hrană clăcașilor. Transformând cu imaginația situația mizerabilă a țaranului din timpul lui, ajunge să facă din această obligație antipatică, față de proprietar, o instituție ideală, un fel de raiu pământesc².

În apărarea acestui fel de a vedea el cheltuește multă energie, dar nu izbutește decât să se facă suspect.

Alături de acest principiu raportându-se la un lucru precis, la proprietate și relațiile dintre posesorii pământului și țărani; alături de credința — în politica externă — așa de des exprimată a rămânerii noastre în situația de dependență față de Turcia, conformă tratatelor, cu protecția tuturor statelor însemnate ale Europei (și nu numai a Rușilor), celelalte păreri politice ale lui Eliade din 1848 sânt de un ordin așa de general, încât aproape

¹ I. Eliade, *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, p. 62. Autorul *Biografiei oamenilor mari scrisă de un om mic*, Paris 1859, contemporan cu evenimentele și cunoscând atât activitatea lui Eliade, cât și cea a lui Lamartine, are și el impresia că poetul francez i-a servit de model poetului român. El urmă exemplul lui Lamartine, ni se spune, și cercă să tempereze mișcarea de la 1848 (p. 50 sq). Cf și N. Cartoian, *Scrisori inedite de la Bălcescu și I. Ghica*, p. 7—8.

² A se vedea toate explicațiile, în legătură cu origina numelui de clacă și cu instituția. Și Russo o derivă de la *claque* francez, bătaie din mână de plăcere, la spectacol; veselie și petrecere la Români, muncă de bună voie, însoțită de povești și snoave. Cf. *Bibl. port.* II, *Diverse*, p. 111, 371 și *Le Protectorat du Czar*, pp. 12 și 13. Luat de curentul contrar clăcei, vorbise altfel la începutul Revoluției în rugăciunea lui Radu Șapcă și în poezia *Sânta Cetate*, publicată în *Descrierea Europei* după pacea din Paris, purtând acolo data de 1850, iar în *Curs de poezie generală*, vol. I, p. 257 data 1851. În ea ne vorbește de Christ-popul, care a suferit crucea, roata, focul, plumbul și fierul, sclavia, gloaba, claca și uzura

nu spun nimic: „Urăsc tirania și mi-e frică de anarhie“ (dar care Român gândeă altfel?); sau încă: „Binele general, fără paguba nimănu“, de care își băteau joc inimicii lui.

Pentru ele a luptat, sau, mai drept, pentru ele s'a agitat Eliade de la Iunie, când dă proclamația de la Islaz, până la plecarea în exil, și și după aceea, cu ezitări, cu incoerențe, cu perioade de entuziasm și încredere, urmate de stări de descurajare, am putea zice chiar de frică, târît de evenimente, voind să mulțumească pe toți și nesatisfăcând pe nimeni, bănuitor, vanitos, irascibil, făcând uneori impresia că nu înțelege nimic din vârtejul în mijlocul căruia trăia, alteori prevăzând viitorul cu licăriri de fulger. El a fost adesea condus de dorința de a-și menaja popularitatea, cum pretind dușmanii lui, dar și de dragostea de țară, de dorința de a-i cruța orice sacrificiu de sânge. Știa bine că o revoluție ar fi dat Rușilor pretext să intervină și tocmai acest lucru trebuia evitat.

A povestii însă evenimentele este rolul istoricului ¹.

Al nostru, istoricul literar, este a ne da seamă de evoluția acelor idei care se vor exterioriza mai târziu în opere; de legătura lor cu ideile anterioare; de noile curente ce le vor îmbogăți și de ecoul, pe care evenimentele și viața trăită până la măcelul făcut de Turci în dealul Spirei și intrarea Rușilor, îl deșteaptă în sufletul lui Eliade, suflet vibrant, răsunător, bogat, interesant, mai ales după experiența pe care i-o dăseră evenimentele prin care trecuse.

Eliade la Paris.

Eliade ajunge la Paris în 1849. După plecarea sa din țară, în calmul relativ în care trăește la Brașov și la Sibiu, calm succedând unei epoce zbuciumate și pline de emoțiuni de tot felul, el a trebuit să-și facă o revizie a concepțiilor sale politice și sociale, o examinare a lor, o punere a lor de acord cu rezultatul experienței ce câștigase în timpul cât fusese unul din capii Revoluției și cu evenimentele ce se întâmplase mai ales în Franța, spre care își îndreaptă acum privirile.

¹ Cf. în ce privește narațiunea evenimentelor, N. Iorga. *Geschichte des rumänischen Volkes* și C. Colescu Vartic, 1848, *zile revoluționare*, în special paginile 104, 227, 302, 400.

Primul efect al meditațiilor lui Eliade a fost o apropiere din nou de această țară, care dase o așa de strălucită probă de vitalitate, și de înțelegere a aspirațiilor micilor națiuni. Dar din Ardeal, care și el eră atunci în Revoluție, după ziare tendențios și insuficient informate, în țara reacționară care eră Austria, îi este greu să-și dea seamă exact de actele guvernului din Paris. El își va face despre acest guvern o anume părere, care nu va corespunde cu totul realității, și va căută să pună de acord ideile sale cu cele pe care el le presupune aparținând șefilor Revoluției din Franța.

Dar toate aceste idei nu sânt încă bine lămurite în conștiința lui Eliade. De aici lacune, contradicții, exagerări, dezorientare.

Și nu este greu să ne explicăm acest lucru. Eliade, cu toată inteligența lui și cu toată importanța și popularitatea ce avusese la București înainte de 1848, se găsește ridicat de împrejurări la o situație pentru care trecutul său nu-l pregătise de ajuns. Evenimentele se precipită cu alternative de succes și eșec, care când apleau pe revoluționari de o speranță nemăsurată, când de o desperare neagră. Triumfuri, arestări, serbări populare simbolice, primiri de delegațiuni, certe, desbinări, fugi, reveniri, amenințări de invazie rusească, totul supt o ploaie de vorbe și discursuri, iată viața lor în cele câteva luni. Cine aveă vreme să se mai examineze și să se gândească mai departe decât la ziua de mâne?

Plecarea lui Eliade din Țară, după tragicele evenimente din Dealul Spirei, seamănă cu o fugă. În Ardeal e în siguranță, se poate gândi mai în liniște. Își schimbă mai întâiu părerile despre Franța și Francezi. Simte că le făcuse o mare nedreptate și în mod sincer se vede din nou atras spre ei. Cu toate neajunsurile ce crede că i-au fost făcute de ceilalți revoluționari, elevii și produsul școalelor și curentelor Parisului, el, așa de subiectiv totdeauna, consimte să despartă pe acești oameni, pe care îi bănuiește de toate relele și către care nu va aveă decât sentimente de neîncredere și aversiune, de Francezi.

Cu puterea de iluzionare pe care o aveă, cu un fel de naivitate încrezătoare care se învecinează în această fire plină de contradicții, cu atâta neîncredere alte ori, el își închipue Franța revoluționară, guvernul și administrația ei ca pe un loc unic pe lume, în care pentru prima oară oameni sânt fericiți, iar dreptatea, egalitatea și fraternitatea domnesc.

Impresiile lui încă proaspete le găsim în primele două publicații făcute cum ajunge la Paris și prin care lămurește Francezilor rostul revoluției române: *Le Protectorat du Czar și Souvenirs et impressions d'un proscrit*, ambele din 1850.

Le găsim poate și mai sincere în corespondența lui din acea vreme și, ca ecouri depărtate dar încă vii, în operele de mai târziu, cu deosebire în *Biblice* și în *Equilibru*.

„Mon rêve était toujours la France, car c'était le rêve de ma jeunesse, le but de mon pèlerinage, l'espérance de ma patrie“¹. „Mon coeur gros d'espérance car je venais chez des hommes libres, généreux et forts“².

Însărcinat de refugiații din Ardeal să pledeze pe lângă Apus cauza Românilor, el își închipue rolul său foarte important și dacă nu aiurea, cel puțin în Franța, ar vrea o primire mai atentă. Dar încă de la vamă se izbește de dificultăți. Ar fi dorit ca în țara unde domnește libertatea să nu fie supărat călătorul care intră la graniță, și care aduce cu el bogăție.

Poporul plătește, prin urmare, funcționari, care îl împiedcă de a trăi mai puțin mizerabil³. „Ah! ces douaniers, — va zice ceva mai târziu, când se va întoarce din Londra, și când va fi nevoit să se supuie aceleiași neplăcute vizite vamale — ils sont un emblème vivant de la division des peuples“⁴.

Ceea ce vede în Paris, cu toată frumusețea orașului „un beau mélange de toutes les architectures“⁵, nu-l încântă. Parlamentul seamănă cu o închisoare; pe stradă nu întâlnește decât oameni care poartă insigniile legiunei de onoare. „Tant de vanité en République?“ exclamă el. Funcționarii nu manifestă cât de puțin dorința de a fi egali proletarului, ci toți sânt maniaci de nobleță⁶, iar ministrul de afaceri streine îi refuză, de frica Țarului, o audiență pe care o solicită. Decepție se adaogă la decepție, și intristarea lui Eliade e mare. Altfel își închipuă el aerul cel nou, parfumat de libertate, al Franței ideale. Franța reală⁷ sau, cel puțin, Franța oficială, îi este foarte antipatică.

¹ Eliade, *Souvenirs et impressions*, p. 16.

² *Ibid*, p. 17, cf. și pag. 143.

³ *Ibid.*, p. 22.

⁴ *Ibid.*, p. 34.

⁵ *Ibid.*, p. 33.

⁶ *Ibid.*, p. 30.

⁷ *Ibid.*, p. 165. „Hélas! j'ai vu le Français réel“.

Pleacă la Londra unde Lordul Palmerston îl primește numai după trei zile de așteptare. „L'aristocratie anglaise n'est pas si difficile et si hautaine qu'un ministre démocrate“¹. Din amintirile și experiența dureroasă a acestor zile și a tuturor ocaziilor, în care Eliade va fi reușit să se apropie de oficialitatea franceză, este făcută părerea, în aparență cam paradoxală, pe care o are despre poporul francez și cel englez, și pe care o exprimă în scrisoarea către Mustafa bei, fratele lui Omer pașa, în 1855²: „orice Englez în parte este de înțeles și simpatic, nația însă este greu de mișcat și anevoie de decis a ajuta o cauză justă. Orice Francez în parte îți scoate sufletul când ai a face cu dânsul. Nația însă întreagă este stegarul ideilor generoase și entuziastă a ajuta o cauză dreaptă, fără chiar interes material“.

Vinovat de felul în care este primit trebuie să fie și modul său de a se purta. Sigur de el, având o conștiință cam exagerată de personalitatea sa, fără prea multă experiență de lume și călătorind în Apus cu manierele Bucureșteanului care nu-și părăsise de multe ori orașul, el trebuie să fi cam plictisit lumea, pe mulți chiar să-i fi indispus. Plin de el însuși și de afacerile sale particulare, pe care de multe ori le crede și ale țării, în genul lui Billecocq, cu care are puncte de asemănare, el trebuie să fi trecut de original și „indezirabil“. N. Bălcescu, într'o scrisoare către I. Ghica, atunci când raporturile lor nu luase încă forma dușmănoasă de mai târziu, ne vorbește despre conduita lui Eliade la Paris³: „A propos d' Eliade, savez vous qu'il est aliéné; comme Lamartine, sa copie a suivi la destinée de l' original“. Apoi adaogă că oprește oamenii în loc și le explică că Ghica și Bălcescu au trădat revoluția lui; își inchipue că va fi asasinat împreună cu Tell, etc.

Amărit, trădat de toți, cum credea el, indignat de ceea ce se întâmplă cu dânsul după venirea din Anglia, indignat încă de audiența fără succes la ministrul de afaceri streine din Paris și de călătoria la Constantinopol, el se apropie de oamenii care scriau la foile de opoziție, și care, ca și dânsul, își inchipuiau cauza democrațiilor trădată de Franța oficială. Înainte chiar de a fi

¹ I. Eliade, *Impressions*, p. 31.

² I. Eliade, *Scrisori din exil*. Scrisoarea din 8 Iunie 1855, p. 409.

³ N. Cartoian, *Scrisori inedite de la Bălcescu și Ghica*, p. 7—8.

ajuns la Paris cunoaște pe Lamennais¹ și Fourier², din operele lor.

Eliade e interesat mai mult încă de Proudhon, care debutase în viață, ca și el, fiind tipograf³ și care zvârlise în lume câteva formule răsunătoare, câteva titluri de lucrări, adevărate programe ale tendințelor noi și umanitare: La propriété c'est le vol; Système de contradictions économiques ou philosophie de la misère, etc. Am impresia însă că la această epocă Eliade nu cunoaște încă pe Proudhon din lucrările lui importante, ci din articolele din *Le représentant du peuple* (imediat după Revoluție), *le Peuple* (până în 1 iunie 1849), din *La voix du peuple* (de la Oct. 1849 până la Maiu 1850) și din nou *le Peuple* până la plecarea lui Eliade din Paris. Incarcerarea lui Proudhon deșteaptă o indignare generală în inimile democraților, și face din el un martir al libertății și adevăratei democrații.

Eliade este atras de acel stil robust din care se revarsă o mare iubire de oameni, în care se simte o cinste și o sinceritate desăvârșită, o cunoaștere a problemelor economice puțin comună, chiar pentru acea vreme, în care economia politică este o știință extrem de studiată.

La finele lui 1849 Eliade eră familiarizat cu unele concepții ale lui Proudhon⁴. Este de remarcat osteneala ce-și da ca să pună de acord, tant bien que mal, ideile în care fusese crescut, puternice, adânc infipte în spiritul său, și pe care le crede juste, cu ideile cele nouă, care le contrazic de multe ori.

Opera aceasta, puțin sofistică, o va practica și mai târziu, când va sta și mai direct, cum vom cercă să arătăm, supt influența puternică a cugetătorului francez, care îl fascinase⁵.

Eliade își dă seamă de importanța ce ar avea pentru cauza

¹ I. Eliade, *Souvenirs*, p. 155. „J'avais connu la France de loin; je l'avais connue, la France littéraire, poétique, libre, idéale... (la France) qui prophétisait en Lamennais La France était mon rêve“.

² I. Heliade, *Issachar*, p. 157, ne spune că țese pe Fourier încă din 1832 Fourier nu mai eră în viață la sosirea lui Eliade la Paris

³ Este interesant de constatat că un mare număr dintre cei mai înflăcărați și mai talentați apărători ai poporului își încep viața ca tipografi: Proudhon, Fourier, Pierre Leroux, tatăl lui Michelet, etc.

⁴ I. Eliade, *Scrisori din exil*, fără dată, dar după cuprins de la sfârșitul anului 1849, p. 12 El se adresează lui Zossima și Negulici și le explică ce înțelege Proudhon prin guvern anarhic.

⁵ I. Eliade, *Souvenirs*, p. 60 „Sans Christ je serais un Proudhon dans l'erreur, je serais pire encore, car je n'aurais pas son génie et ses connaissances“.

Românilor publicarea în ziarele din Paris a unor articole informative și de propagandă. Caută și izbutește să intre în contact cu publiciști și redactori de la ziare de opoziție radicală, cu ajutorul cărora să străcoare în presă articolele sale. Se împrietește cu Carpentier de la ziarul *la Tribune des peuples*, cu Sébastien Rhéal, pe care îl va lua colaborator pentru redactarea pe franțuzește a celor două scrieri din acea vreme: *le Protectorat* și *Souvenirs*, și cu mulți alții. Ziare efemere, dar cu programe înaintate, scoase de oameni mai mult sau mai puțin necunoscuți, numără printre acționarii fondatori pe emigrații români din Paris, sau cel puțin grupul lor reprezentat prin Eliade. De atunci datează prietenia lui pentru publiciști ca Alphonse Esquiros, prin intermediul căruia am impresia că e prezentat lui Hugo¹, ca Rhéal, Carpentier și alți mulți, grupul „proscrișilor și anatemizaților”², cum îi numește într-o scrisoare, ceva mai târziu. Familiaritatea cu acești oameni are două rezultate: Primul este întărirea în Eliade a credinței că lucrurile merg mai bine în România decât în Franța așa zisă democratică. Necunoscând din situația acestei țări decât ceea ce vedeă singur, adică prea puțin³, el ia drept monedă bună tot ce se scria la ziare, de acești oameni, și-și face despre „proletar” o idee teribilă.

Toate i se par superioare la noi, începând cu limba, și sfârșind cu condiția socială și economică a țaranului⁴. În *Protectorat* este atât de sigur de posibilitatea limbei noastre de a exprima ideile poetice cele mai înalte, încât invită pe Lamartine să spună singur, dacă versurile lui:

Lorsque du créateur la parole féconde
 Dans une heure fatale eut enfanté le monde
 Des germes du Chaos,

¹ Cf. *Scrisoarea din exil* de la 24 Dec 1851, p. 156, adresată lui Esquiros, în care îl roagă să-i aduca aminte de el lui Hugo La pag 673, notă, Russo atese că Eliade cunoaște bine pe Hugo și Proudhon.

² Ibid., *Scrisoarea din Chios către Gr. Grădișteanu*, 20 Aprilie 1853, și N. Lăcusteanu (Russo), *Amintiri din trecut* p. 108: „Totul e catolic și jezuistic în Franța afară de scrierile oamenilor proscriși și anatemizați”.

³ I. Eliade, *Scrisori din exil*. Scrisoarea la cei din Brusa din Oct. 1850 p. 44. „n’am văzut nu spectacole, ci nici cursuri de lecții, nici academii de artă, nici muzeeuri, nici chiar — bibliotecii”. Cf. *Biblicele*, p. 69, coloana II.

⁴ Cf. Alphonse Esquiros, *Le droit au travail, de son organisation par la réforme des institutions de Crédit*, Paris 1849, p. 10, unde ni se face un portret al „proletarului”, așa cum îl vom vedeă mai târziu în scrierile lui Eliade.

nu-s mai frumoase în traducerea lui :

Când vorba mundiferă c'o ură creatoare,
A zis să fie lumea într'o fatală oare
Din germeii lui Chaos.

Al doilea rezultat, încă și mai important, este pătrunderea în Eliade a celor mai multe din ideile cercului pe care îl frecventă.

Trăsăturile caracterului și temperamentului său sânt, pe de o parte, curiozitatea de idei nouă, dusă până la un punct de care puțini Români au dat dovadă, un interes viu de intelectual scrutător, doritor să se instruiască; pe de altă parte o impresionabilitate aproape feminină, care face că o mare parte din credințele și concepțiile oamenilor în stare să-l preocupe, trec de-a dreptul în opera lui. Însă lămurind influențele pe care le-a suferit Eliade în cursul lungii sale vieți productive, ajungem la o concluzie surprinzătoare. Nu individualitățile cele mai originale și mai puternice au avut răsunet în opera sau în felul lui de a gândi. Aceste individualități se deosebesc așa de mult de contemporanii lor, le rănesc atât concepțiile obicinuite, încât numărul persoanelor, asupra cărora pot lăsa urme, este de cele mai multe ori foarte redus.

Alături de ei însă trăesc alte spirite, în care o parte sau alta a ideilor omului mare se resfrâng, de multe ori deformate, răspândite prin presă, sau altfel. Opera acestor spirite este umilă, nepretențioasă, înțeleasă de oricine, mai ales din pricina stilului lipsit de personalitate. Dar numele lor, care umplea coloanele ziarelor și eră mai cunoscut poate ca cel al mărimilor veritabile pe care le reflectau, iese repede din circulație. Inconjurați de o celebritate răsunătoare cât trăiesc, ei intră într'o uitare din care nu-i mai scoate decât cercetarea erudiților.

Așa s'a întâmplat și cu cei care-l influențează pe Eliade. În afară de Proudhon și de Sue, unul menționat încă în tratatele de economie politică și în istoriile partidului socialist, individualitate puternică, care a zguduit concepțiile contemporanilor, altul părinte al foiletonului, dar ignorat de istoria literaturii, ceilalți, Le Couturier, Seb. Rhéal, Pierre Leroux, Esquiros etc., trebuesc căutați cu dificultate prin publicațiile timpului.

Dintre operele scrise pe vremea exilului, la Paris, cea mai însemnată este *Souvenirs et impressions d'un proscrit*. Are aceleași tendințe ca și *le Protectorat du Czar*, ba încă, din punct de vedere

cronologic, al povestirii evenimentelor, ar trebui să-l precedă. Ea a fost însă compusă mai cu îngrijire și mai cu dragoste. La compunerea ei sau cel puțin la traducerea ei, Eliade a fost simțitor ajutat de Sébastien Rhéal. Din punct de vedere literar este una din operele cele mai bune ale lui, având notațiuni și descrieri de o mare justeță¹.

Dar importanța ei este mare și pentru faptul că Eliade, direct sau prin Rhéal este greu s'o spunem, se lasă oarecum influențat de forma lui Lamennais. Ideile nu sânt aceleași și, în afară de o dragoste arzătoare pentru popor, de un neocreștinism, de o dușmănie nemascată contra bisericii organizate, cu pompele și ierarhia ei — pe care le mai întâlnisem la Saint-Simon — nu prea văd altă asemănare între ei. Ambii însă adoptă o formă pasionată, lirică, amintind stilul poemelor profeților. Inșă acest ton este atât de mult în spiritul unei anume grupări, de tendințe umanitare în cadrul creștinismului, încât nu știm dacă el vine direct de la Lamennais, sau de la atâția imitatori, între care ar trebui să considerăm și pe Rhéal². In genere însă, imitațiile, cum vom vedea în curând cu *Le socialisme universel* al lui *Le-couturier*, sânt mai indiscrete la Eliade³.

Posedăm o listă completă a ziarelor în care scrie Eliade la Paris, sau în care, prin intermediul amicilor săi, face să se publice articole în sensul vederilor lui. Unele din articole sânt îndreptate contra comitetului democratic, format în mare parte din dușmanii lui, persoane care mergeau mult mai departe de cum ar fi dorit el și primejduiau situația noastră față de Turci, al cărui prieten declarat este Eliade. El nu se sfiește chiar de a introduce în articole aluzii personale, care nu sânt pe placul lui Bălcescu și I. Ghica⁴. Aceste ziare au în genere o viață scurtă,

¹ Mi se par în special demne de admirat scurtele dar interesantele și mai ales fidelele descrieri ale insulei Malta și orașului Avignon din Franța.

² Dintre operele lui Lamennais consultate: *Esquisse d'une philosophie*; *De la société première et de ses lois ou de la religion*; *Le livre du peuple*; *Paroles d'un croyant*, opera lui Eliade pare a avea mai multe asemănări cu cea din urmă.

³ El însă cunoaște și admiră pe Lamennais, încă înainte de a ajunge în Franța, cum am văzut. Intre cărțile pe care le ia cu dânsul la Chios este și *Evangelia* acestuia (Scrisoarea către N. Russo din 20 Noembrie 1851, p. 145.)

⁴ N. Cartoian, *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica (op. cit.)*, p. 44 Scrisoarea face aluzii la niște articole din *La ligue des peuples*, al cărei director era Carpentier.

dispar sau sânt suprimate pentru a apărea supt un nou nume. N. Russo ne dă o lista a lor într'o notă din *Scrisorile din exil* ale lui Eliade¹. Aceste ziare sânt: *L'Europe démocratique*; *La presse* al cărui director erà Emile de Girardin „du côté du parti de la conservation et de l'ordre“² ne spune Proudhon, deci foarte aproape de concepțiile lui Eliade; *La semaine*; *La tribune des peuples* al cărui director erà Carpentier: *Le positif*, la care Eliade pretinde că scrie prin 1849³ și pe ai cărui redactori — unii colaborând și la ziarul *Le peuple* al lui Proudhon — îi taxează de „oameni cei mai progresiști și cu cumpăt, prudenți și cu capacitate“; *Le temps*; *La réforme*; *Le crédit* — la care se scria despre noi, dar fără o informație suficientă, redactorul foi preferind să fie desmințit iar nu corijat⁴; *La démocratie pacifique*; *La république*; *La voix du peuple* (tot a lui Proudhon⁵).

Printre publiciștii favorabili nouă se găesc și Eugène și Cors⁶ care, după cum se vede, își primeau informațiile, ca și Carpentier și Rhéal, de la Eliade.

E un fel de a informă mai util pentru marele public, decât broșurile pe care le compusese Eliade cu ajutorul lui Rhéal și cu banii Românilor din Brusa. Acele publicații erau destinate oamenilor politici, oficialității, ziaristilor, ca mijloace de informațiune serioasă. Ele conțineau toate, în esență, aceleași idei, aceleași teorii, reducându-se la două mai importante: Românii doresc să continue a trăi cu Turcii în relațiuni de dependență, conservându-li-se autonomia, conform tratatelor; Revoluția română a fost o mișcare pacinică, de ordine, fără nici o tendință prea radicală sau comunistă. Cei care susțin contrariul, sânt agenții mincinoși ai Rușilor, care vor să justifice ocuparea, poate chiar incorporarea Principatelor la Rusia.

¹ I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 734, notă. Russo însă exagerează. Eliade a scris la unele din aceste jurnale, în special la „*Semaine*“, dar nu la toate.

² P. J. Proudhon, *Mélanges* (articles de journaux), p. 278.

³ Cf. în *Scrisori din exil*, scrisoarea lui din 24 Septembrie 1849, către Românii din Brusa, p. 6. E de remarcat că numele ne duce la Auguste Comte.

⁴ *Ibid*, *Scrisoarea către Românii din Bursa* din 19/26 Maiu 1850, p. 27. De fapt însă în această epocă ziarul n'are știri despre noi decât rare și scurte, așa încât nu știu la ce foiletoane face Eliade aluzie. Un articol mai lung despre noi, important și bine scris, erà din 15 Fevr. 1849: *Les Russes en Moldo-Valachie*.

⁵ Eliade făcuse cunoștință cu Proudhon, poate înainte ca acesta să fie închis la S-te Pélagie, adecă înainte de Oct. 1849.

⁶ *Scrisori*, p. 30. Aceleași scrisori ca mai sus.

Natural, Eliade vorbește forte mult de sine în aceste publicații, apărându-se de acuzațiile aduse de dușmanii lui politici, acuzând uneori el însuși. Și pentru că una din imputările ce i se făceau mai des eră că pretindea Domnia — în legătura și cu faimoasa manta albă — este interesant de văzut că în *Mémoires, Profession de foi*¹ el se apără spunând că dacă ambiționă să ajungă la tron, eră spre a-l sfărâma: „Et pendant la lutte, si quelquefois l'idée me venait d'aspirer au jour où entendu, compris par la Nation, je pourrais arriver jusqu'au trône, alors mon ambition s'enflammait, je désirais voir ce jour, je désirais approcher du trône, non pour monter, mais pour le briser“.

* * *

Viața în Paris devine din ce în ce mai grea pentru Eliade. Lipsa de bani îi creă griji zilnice, cu atât mai mult cu cât cei din Brusa, care îl subvenționau — soția sa primind strictul necesar de la Turci, pentru ea și copii — se certaseră, și ajutorul lor venea neregulat. Dușmanii lui din Paris, cei de la Comitetul democratic, căpătau o influență din ce în ce mai mare, conduși, zice el, de Roc'in din Constantinopol². Relațiile sale cu Francezii, chiar cu cei care îi fuseseră prieteni, ca Rhéal, nu erau lipsite de frecături. „Orice Francez îți scoate sufletul, când ai a face cu dânsul“. Ce tristă experiență trebuie să fie îndărătul acestei fraze, care condamnă în bloc pe toți oamenii cu care venise în contact, deși aparțineau unei nații pe care Eliade o stimă și o iubea. Peste toate se adăoga dorul de soție și de copii, care se găseau în Chios încă din luna Sept³

Ia la sfârșitul anului 1850 face o călătorie la Londra.

La începutul lui 1851 scoate *Mémoire sur l'histoire de la régénération*.

În vară, la 9/21 Iulie, pleacă din Paris și la 15/27 Iulie este la Malta, după ce călătorise pe puntea unui vapor, fără bani,

¹ I. Eliade, *Mémoire sur l'histoire (op. cit.)*, p. 400—401. De altfel, chipul cum concepea el Domnia, condițiile ce trebuiau să se ceară Domnului, ne arată că aceste acuzațiuni nu erau neîntemeiate. Cf. scrisoarea din 16/28 Fevr., 1854, din Șumla, către soția sa (*Scrisori din exil*, p. 256) în care îi spune ca sugestiile de a se face Domn i-au venit de la Tell, dar că el le-a refuzat.

² I. Eliade, *Epistole și acte ale oamenilor mișcării române de la 1848* Prêve, Paris 1857, Scrisoarea din 6 Dec. 1850, p. 23-24.

³ N. Cartoian, *Scrisori inedite (op. cit.)*, p. 40. Scrisoarea lui I. Ghica către N. Bălcescu din 4 Sept 185.

amanetându-și niște lingurițe¹ de argint ca să continue drumul, trist, descurajat, hotărît să puie capăt ocupațiilor lui politice, să se intereseze numai „de partea literară și religioasă”².

Eliade la Chios. Istoria critică universală. Biblioteca lui Eliade.
Lecouturier, Sue și P. Leroux.

La sfârșitul lunii Iulie, în 1851, el își întâlnește familia, după o despărțire de aproape trei ani, în frumoasa insulă Chios.

Aici însă îl așteaptă una din cele mai triste perioade ale vieții sale. Din pricina intrigilor generalului Tell, pretinde Eliade, și ale preotului Ioan Snagoveanu, traiul cu nevasta sa devine un chin. Accente de desperare sfâșietoare îi scapă în toate scrisorile trimise prietenului său Gr. Grădișteanu, la Paris. Este vizitat până și de gândul sinuciderii³. Nu fericirea ce visase în depărtarea Parisului, dar nici măcar liniște nu poate găsi lângă ai săi, suspectat, spionat, persecutat, cum eră la tot pasul, lăsat chiar fără bani de cheltuială.

Pe zi ce merge desperarea lui crește, până la acel: „nu mai pot! Gădiștene”⁴, dintr’una din scrisorile sale. Ca să-și mai uite, el care de atâția ani aproape nu știa ce e odihna, se dă cu totul studiilor de istorie și de filologie⁵. Ar dori un elev cu care să discute și căruia să-i împărtășească descoperirile sale.

Cunoaștem încă din 20 Noemvrie 1851⁶ că planul lui este să scrie o istorie universală „nu după cum le-a pocit catolicismul papal și cezarian”⁷.

¹ *Scrisori din exil*. Scrisoarea către Gr. Grădișteanu, p. 134.

² I. Eliade, *Scrisori din exil* Scrisoarea din 15/17 Iulie 1851 către Români din Brusa, p. 129. Iși ia numele de Joseph Fransky, până ce va primi de la Turci îngăduire de a sta la Chios.

³ I. Eliade, *Scrisori din exil*. Către Grădișteanu la 18/30 August 1852, p. 190

⁴ I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 192. Este interesant de apropiat mărturisirile făcute de Eliade în scrisorile către Grădișteanu asupra unei cheșniuni de ordin cu totul intim. Vorbind de el însuși, în scrisoarea de la 20 Ian. (2 Fevr.), p. 206, 1853, spune: „Nu m’ai auzit niciodată a mă da de sfânt. Mi-am avut și eu rățăcirile mele (față de femei); niciodată însă în viața mea n’am fost nici mai înțelept, nici mai sobru decât de la 48 încoace”. Iar într’o scrisoare ceva mai în urmă, la 5/17 Fevr 1853, după ce spune, că nu vor reuși dușmanii să-i spargă casa, adaogă că nu se va despărți de bătrânețe. Nu a făcut-o la tinerețe „când eram la ale mele și cu niște cuvinte mult mai tari”, (p. 215), cu atât mai puțin ar face-o atunci

⁵ *Ibid.*, Scrisoare către același, 16/22 Oct. 1853, p. 141—143.

⁶ *Ibid*, Scrisoarea către N. Russo, p. 144.

⁷ El ar mai fi fost dispus, pe lângă această istorie, să scrie și alte cărți cu sibiect științific, dar pe înțelesul tuturor, un dicționar al limbii române și o ridicare de planuri. Pentru toate aceste publicații se prevăzuse cu modele franceze. Unele îi sosesc în doua lăzi, iar altele, într’o a treia, se pierd și nu le va regăsi decât mai târziu. Cf. aceeași scrisoare, p. 145.

La 3 Martie 1851 el începuse serios redactarea *Istoriei universale*¹. La 6 August eră gata până la capitolul asupra Egiptului și Persiei, iar la 27 August spune despre ea lui Grădișteanu, că „așa Istorie nu s'a scris încă”². O întrerupe însă la 26 Noembrie, căci nu mai poate avea liniște din pricina nenorocirilor casnice. Iar la 28 Ian. 1853 adaogă că n'ar vrea să fie ajutat cu bani de nimeni pentru tipărirea ei, ca să poată fi absolut liber în expunere, atunci când se va înfățișa cu ea „înaintea lui D-zeu și a viitorimei”³.

În prefața *Istoriei critice universale*, publicată ca operă postumă⁴, ne desvăluie punctul său de vedere cu privire la o astfel de operă. Ea ar trebui să cuprindă „faptele culminante” de la creație până în zilele noastre, povestite după „înșiși istoricii fiecărui popor”. Dar această năzuință n'are nimic prea neobicit. Ce este nou, e tendința exprimată de Eliade de a face o largă parte studiului legilor, dogmelor, doctrinelor. „Foarte puțin vedem în *Historia universală* sau nicidecum vorbindu-se despre cosmogoniile, teogoniile națiilor, despre primele lor dogme sau credințe” cum și despre „desvoltarea minții ome-nești, istoria științelor și a artelor”⁵.

¹ I. Eliade, *Scrisori din exil*. Scrisoare către Russo, p. 165—166.

² *Ibid.*, Scrisorile de la pp 184 și 194.

³ *Ibid.*, Scrisorile de la pp 200 și 210.

⁴ I. Eliade Rădulescu, *Historia critică universală*, 2 volume (necompletă), Buc., 1892.

⁵ *Ibid.*, vol. I, p. 52. Această concepție despre istorie s'ar putea să fie sugerată lui Eliade de *Fabre d'Olivet*, prin intermediul lui *Pierre Leroux*, care a avut atâta influență asupra compatriotului nostru. În opera lui Leroux, *De l'humanité* (Paris, 1840—41), se citează cu mari elogii și se rezumază *Fabre d'Olivet* (vol. I, p. 407 sq. și mai ales vol. II, p. 510 sq.). Acolo aflăm două idei, scumpe lui Eliade, care își vor găsi exprimarea și în *Istoria universală*, dar mai ales în *Biblice*: Evreii, degenerând moralmente, devin Jidani (Juifs); convingerea că învățătura lui Moise este de multeori „un débris ou un résumé de la science des prêtres d'Egypte” (vol. II, p. 523), fără să mai vorbim de anume detalii, care nu mi se par întâmplătoare, și care se află și la unul și la altul. Așa de exemplu, amândoi susțin că în Paradis se găseau doi arbori, unul al vieții și altul al cunoștinței (vol. II, p. 549); fac disertații asupra numerilor, în special a numărului 7 (vol. II, p. 601 sq. la Leroux, p. 13 în *Biblice*), etc. *Fabre d'Olivet*, citat cu atâtea laude, spusese încă în *Histoire philosophique de l'homme* (Paris, 1822), că această operă va face parte dintr'o „*Histoire de la terre et de ses habitants*” care va expune „les systèmes cosmogoniques et géologiques” ale tuturor popoarelor (p. 1). Iar Leroux, în articolul despre „*Brahmanisme*” din *Nouvelle Encyclopédie* (vol. III, p. 55 sq., din 1840), vorbește pe larg despre *William Jones*, *Creuzer*, traduce înmuri, adică servește de aceeași izvoare și întrebuițează aceiași metodă ca Eliade în capitolele respective din *Istoria sa critică universală*. Așa încât chiar de nu aflăm urme directe în *Istoria* lui Eliade, putem totuși conchide la o influență, ca metodă și concepție, a celor doi Francezi asupra sa.

Eliade se ține de program. Cea mai mare parte a acestei istorii nu e decât teogonie, traduceri din cărțile sfinte sau discuții asupra miturilor. Găsim însă un astfel de amestec de lucruri naive, grotești chiar, de aberațiuni (Etiopienii care se întind până în Australia și America; Egozozii cu picioare de capră; Indieni de stirpe mongolică, etc.), cu lucruri care presupun studii mai serioase, — totul învelit într'o erudiție ieftină, cum îi plăcea lui Eliade, ca să impresioneze, — încât trebuie să presupunem că s'a adresat la izvoare cu totul deosebite. Pe unele ni le mărturisește singur: Autorii clasici greci ca Herodot și Diodor Sicilianul; Englezul William Jones tradus în franțuzește de Brugère și altă dată de Chézy, sau pe acel Creuzer, pe care nu știu de l-a cetit singur, sau numai l-a citat după o altă lucrare consultată¹; istoria universală în 7 tomuri de care scrie așa de entuziasmat în scrisoarea de la 15/17 Iulie 1851². Pe altele dintre izvoare însă trebuie să le determinăm singuri. Spre norocul nostru o parte din biblioteca sa a fost conservată și se găsește astăzi în posesiunea fiului, a d-lui I. I. Eliade Rădulescu³. Ceea ce aflăm într'insa completează știrile pe care ni le dă Eliade însuși, într'o scrisoare foarte importantă din Malta, trimisă la 15/27 Iulie 1851 la Brusa⁴.

Biblioteca, în afară de câteva volume de literatură sau de critică literară: La Harpe *Cours de littérature*, pe care cu atâta admirație îl va cită ori de câte ori va face aprecieri asupra autorilor; A. de Musset *Voyage en Italie*, 2 vol. (din 1865); piese de Kotzebue, din 1822; *Théâtre anglais*, în trei volume; Voltaire *Essai sur les mœurs et l'esprit des nations* (Paris 1821); *Le*

¹ *Georg Friedrich Creuzer*, arheolog și filolog (1771—1858), autorul unei *Symbolik und Mythologie der alten Völker*, care a avut un mare număr de ediții, și care a fost tradusă în 4 tomuri, între 1829—1852 de I. D. Guigniaut, erudit elenist francez, sub titlul: *Les Religions de l'antiquité considérées principalement dans leurs formes symboliques et mythologiques*. Dacă Eliade a consultat opera însăși a lui Creuzer, în această ediție a trebuit s'o consulte.

² *Scrisori din Exil*, către Români din Brusa, p. 128. Mi-a fost imposibil să determin de care *Istorie universală* e vorba, nici una din cele existente la Biblioteca Națională din Paris neîntrunind condiția de a fi în 7 tomuri și anterioară lui 1851.

³ Țin să mulțumesc și pe această cale d-nei și d-lui I. I. Eliade Rădulescu pentru bunăvoința ce au avut de a-mi permite să cercetez cărțile rămase de la părințele și socrul lor. O parte, după cum mi-au spus, a fost distrusă de Germani. Restul, împreună cu alte obiecte, este păstrat cu o pietate demnă de memoria marelui Eliade.

⁴ I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 128—129

Sage, o traducere în românește a lui P. Matsukolu (Georgescu), din 1855; E. Sue *Matilda*, tradusă de Baronzi în 1854; mai conține opere de caracter istoric, științific sau filosofic. Cele de caracter istoric sânt: O colecție de istorici greci de Bouchon (Paris 1837); de același *Oeuvres de Flavius Josephus*, (1858); St. Jérôme (1838), *Choix de monuments primitifs de l'église chrétienne* (1843), *Choix d'ouvrages mystiques* (1852); M. B. C. Collas *La Turquie en 1864* (Paris 1864); Thierry *Histoire de la conquête de l'Angleterre* (VIII ed., Bruxelles 1839); Guettée *Histoire de l'église*¹; Guizot *Histoire générale de la civilisation en Europe* (Paris V-e. ed. 1845) și *Collection de mémoires relatifs à l'histoire de France*, (Paris 1826); I. Gordon *Histoire de l'Irlande, traduite par Pierre Lamontagne*, (Paris 1808); *Histoire abrégée des Jésuites et des Missionnaires Pères de la foi*, (Paris 1820)²; Ed. Quinet *Napoleon* (I-e ed., Paris 1836); A. Thierry, *Histoire d'Attila et de ses successeurs* (Paris 1865); *Herodot* (Atena 1836). Le Colonel Carrion *Essai sur l'histoire générale de l'art militaire* (Paris 1865); A. de Gérando *De l'esprit public en Hongrie*³ (Paris 1848); Sulau de Lirey *Histoire des différentes religions* (Paris 1843⁴).

Cărțile de științe sânt: Amédée Burat, *Traité des gisements et de l'exploitation des minéraux utiles* (Paris 1855); Landrin *Dictionnaire de minéralogie, de géologie et de métallurgie* (Paris 1852); Alfred Maury *La terre et l'homme* (Paris 1857); F. S. Bendant *Minéralogie* (Paris 1853).

Cărți din domeniul felurite și enciclopedii: *Dictionnaire de la conversation et de la lecture* (52 volume, Paris 1838)⁵; Eram Guzel-Oglu *Nouveaux dialogues français-turcs* (Constantinopole 1852); Poenaru, F. Aron și G. Hill, *Vocabular franjezo-româ-*

¹ L'abbé Wladimir Guettée, preot al bisericii ortodoxe ruse, redactor șef al ziarelor *L'observateur catholique* și *L'union chrétienne*. Primele trei volume din *Hist. de l'église* apar între 1870-74. Eliade are numai primul volum.

² Este opera lui J. F. Gonbeau de La Billennerie, président du tribunal de Marennes en Poitou.

³ A. de Gérando este un francez admirator al Ungurilor. Prefața este scrisă în Presburg în 1847.

⁴ O istorie a religiilor destul de anodină, din care n'a trecut nimic în opera lui Eliade.

⁵ Este dicționarul despre care va scrie lui Russo la 20 Aprilie 1853 (*Scrisori din exil*, p. 223) ca să nu se ia prea mult după cele scrise în el, ca având tendințe marcate de catolicism.

nesc, (București 1848); Machiavel *Traduction Ch Louandre* (Paris 1851); Michelet *Le peuple*.

Cărți de conținut filosofic sau în legătură cu filosofia și problemele economice: Alphonse Esquiros, *Les fastes populaires ou histoire des actes héroïques du peuple, et de son influence sur les sciences, les arts, l'industrie et l'agriculture*; de Sanclières, *La divinité de Jésus Christ, démontrée par M. Renan. Ses erreurs, ses contradictions, ses aveux* (Vienne Autriche 1864); Eug. Huzar¹, *L'arbre de la Science* (Paris 1857); Frédéric Ancillon, *Essais de philosophie, de politique et de littérature* (Paris 1832); Ch. Fourier, *Oeuvres complètes* (Paris III, ed. 1846 ?); L. de Rouén *Recueil de réfutations des principales objections tirées de sciences* (III ed. Paris 1843. Exemplar dăruit de autor); I. Salvador, *J. Christ et sa doctrine* (1838); Pierre Roux, *Traité de la science de Dieu ou découverte des causes premières* (Paris 1857); același, *Higiène pure et nouvelle ou études et pensées sur le monde spirituel, la nature en général, la société et sur l'homme en particulier* (Paris 1850); Proudhon, *De la création de l'ordre dans l'humanité* (Paris 1849) și *De la Justice dans la Révolution et dans l'église*; Fénelon, *De l'existence de Dieu et des attributs de Dieu* (Paris 1853); Schlegel³, *Essai sur la langue et la philosophie des Indiens* (1837); A. Constant, *Le testament de la liberté* (Paris 1848); E. Sue, *Le Juif errant*, pe care îl clasăm aici, mai de grabă decât între operele de literatură, din pricina influenței, din punctul de vedere al ideilor, pe care o are asupra lui Eliade.

Din aceasta listă, dacă scoatem cărțile cumpărate după 1851, puține la număr, rămân cele pe care Eliade le adusese cu sine la Chios. Influența lor asupra operei elaborate la această epocă este mică. Dintre ele lipsește izvorul principal al capito-

¹ Această operă ciudată este o încercare de a explica istoria umanității plecând de la ideea: „l'homme est une raison insuffisante à la recherche de l'absolu“. Sânt teorii fanteziste, cum găsim în multe din operele acestei epoci, de sigur una din cele în care s'a făcut mai multă cheltuială de imaginație, de când există omul. Este de remarcat preferința lui Eliade pentru astfel de cărți. Cf. cântul IV din poemele Biblice ale lui Eliade. *Curs de poezie*, vol. II

² Ediția pe care o posedă Eliade este parte din a II-a, parte din III-a a operilor complete, Paris; volumul I, din 1846, II și III din 1841, IV și V din 1846 Al VI-lea volum e din 1848. Primul volum conține: *Théorie des quatre mouvements*; al II—V-lea *Théorie de l'unité universelle*; al VI-lea *Le nouveau monde industriel et sociétaire*.

³ Frédéric Schlegel, *Essai sur la langue et la philosophie des Indiens*. Tradus de S. Mazure. Paris 1837.

lului celui mai important din *Istoria universală*, volumul I, cel privitor la Timp și Loc, și, în legătură cu ele, la progres și conservare.

Acest capitol, mai concentrat, împreună cu un rezumat al întregii *Istorie universale*, formează partea III-a a *Echilibrului între antiteze*, adică despărțirea numită *Spiritul și materia*. Pentru că supt această formă s'a publicat pe când Eliade trăia încă, presupunem că ea este cea definitivă. Renunțăm deci s'o studiem așa cum se prezintă în *Istoria critică universală*, rezervându-ne acest drept cu ocazia analizei *Echilibrului*. Putem spune de acum că opera din care s'a inspirat Eliade este *La science du socialisme universel*, urmată de *Le Dieu de Proudhon*, publicație fără dată (la 1850) Paris, a lui Charles Henri Le Couturier, redactor pentru partea științifică la ziarul *La patrie* și *Le moniteur universel*¹.

Eliade tăcea mare caz de această broșură de popularizare de vreo 80 de pagine, în care se expunea, cu o îndrăzneală fără pereche, cele mai anoste și mai indigeste teorii despre tot ce ne putem închipui: metafizică, geografie, geologie, economie politică, etc. Indrăzneala autorului nu e egalată decât de ignoranța lui. Însă Eliade nu eră de aceeași părere cu noi. În scrisoarea citată, din Malta, către Românii din Brusa, de la 15/27 Iulie 1851, el le anunță, printre cărțile alese pentru ei din Paris, 5 exemplare din „*Știința pentru socialismul universal*“.

În realitate această broșură nu e decât un rezumat al unei opere mai însemnate, de același fel și în același spirit, *La Cosmophie ou le socialisme universel* de Charles H. Lecouturier, 1850.

O altă descoperire interesantă, făcută de Eliade în acest timp, și care va însemna o dată importantă în viața lui, este aceea a lui Eugène Sue. Încă un „proscris și un anatemizat“ cum ar zice el. Eră fiul unui chirurg celebru, bogat, cu relații de tot felul, cu influență. Face câteva studii medicale, apoi intră ca doctor pe un vapor, unde se ocupă de viața și obiceiurile ma-

¹ Un exemplar care poartă dedicația: „Au citoyen Heliade Radulesco, hommage de l'auteur“, se găsește astăzi în posesiunea Dlui profesor D. Caracostea. D-sa a binevoit a mi-l împrumută spre a-l studia. Îl rog să primească și pe această cale toată recunoștința mea. Acest exemplar a aparținut cu siguranță lui Eliade. După dedicație putem trage concluzia că ei au fost în relație încă la Paris în afară de ceea ce a trecut de la Le Couturier în opera lui Eliade, se vede-o asemănare de concepție la amândoi, între altele revolta în față D-zeului lui Proudhon, deși și unul și altul daforesc atât acestuia.

rinarilor. Se retrage din armată și se consacră literaturii. Influențat de Byron, la început este pesimist, diabolic, dar curând ruinat și nenorocit în dragoste, părăsește acest gen pentru romanul social. Consideră literatura și mai ales romanul o tribună de unde biciuește și demască corupția, și arată poporul bun și virtuos, dar depravat din cauza sărăciei și a ignoranței, im-pilat de tirania regilor și a preoților. Cu o imaginație puternică, posedând în cel mai înalt grad darul de a ține atenția cetitorului încordată, el mișcă, zgudue, interesează, leagă și desleagă intrigile cele mai neverosimile cu îndemănare, și ajunge în scurt timp romancierul cel mai popular al Franței. Este neînchipuită azi faima de care s'a bucurat „părintele romanului foileton“, căci el este acela care a ridicat la rangul unui gen această literatură de rez de chaussée, a ziarelor. *Misterele Parisului*, apoi *Jidovul rătăcitor*, și *Les mystères du peuple* n'au fost numai cele mai citite cărți din timpul lor; ele au influențat pe unii mari romancieri ai timpului, și au sugerat lui Hugo *Les misérables*. Admirat cu indiscreție de unii, criticat de partizanii literaturii artistice, el a găsit înțelegere și apreciere până și la Sainte Beuve¹, la Jules Janin, iar operele sale au cunoscut tirajul edițiilor populare, dar și al celor de amatori, cu ilustrații de faimosul desenator al timpului, Gavarni.

Astăzi ele plictisesc. Intrigile ni se par de o complicație puerilă, cu sfârșitul prevăzut de mai înainte, lipsite de orice urmă de analiză psihologică, scrise rău, la iuțeală, lungindu-se în mod artificial de vreme ce erau plătitе cu linia, insuportabile cu tonul lor când de predică, când de discurs de întrunire

¹ Gustave Planche, *Romanciers modernes de la France, Revue des deux Mondes*, 1 Ian. 1838. După ce îl critică aspru „malheureusement outre ses prétentions philosophiques, M. Sue affiche encore des prétentions historiques“ p. 61. Ste Beuve, *Poètes et romanciers modernes de la France* Eugene Sue. *Revue des deux Mondes*, 15 Sept. 1840, p. 869 sq : „le jargon de rouerie (Sue este încă în perioada byroniană) de socialisme, de religiosité, la prétention aristocratique naturelle aux jeunes démocrates et aux brusques fortunes, la brutalité tout près des formes les plus exquises, il a exprimé tout cela avec vie souvent et avec verve dans ses personnages“, p. 872. Cf. G de Molènes, *Le feuilleton. Revue des Deux Mondes*, 15 Dec. 1841, p. 1.02 sq, vorbind de Mathilde, după ce critică romanul cu îndârjire, ne spune totuși „qu'il excite cependant l'intérêt et justifie jusqu'à un certain point la curiosité dont il a été entouré“. Tot așa de acerb, poate mai rău încă, îl critică și Paulin-Limayrac în *Le Roman philanthrope et moraliste*, Ian 1841, *Revue des Deux Mondes*, p. 75 sq. Sue însă merită să cunoască tot adevărul „par le prodigieux succès qui éclate autour de son livre“, p. 85. De același: *Du Roman actuel et de nos romanciers. Revue des deux Mondes*, Sept 1845, p. 949 sq

publică. Și totuși nu putem nega că sânt acolo creațiuni, exagerate poate, dar care simbolizează o virtute, un vițiu, și ajung să reprezinte niște adevărate tipuri.

La farmecul irezistibil pentru Eliade al acestei literaturi se mai adaugă faptul că Sue, intrat în politică, atacă pe Napoleon după lovitura de stat și este exilat ca Proudhon și Esquiros. Are dreptate să spună că în Franța, numai cei buni sânt proscriși. Ei fac ca Franța „să renască ca fenicele din cenușa sa“. Ceilalți sânt „fariseii oficiali“, „depravații omului vechiu“ de care vorbește în scrisorile sale, mai ales către Russo¹.

Deși trăește într'un mediu impregnat de ideile pe care Sue le exprimă prin romanele sale, idei pe care Eliade le adoptă cu entuziasm și cărora le dă curs în cărțile apărute în Paris în timpul șederii sale acolo, totuși se pare că nici nu l-a cunoscut personal, nici nu i-a citit operele înainte de Chios². Pe I. Ghica îl numește Rodin pentru prima oară într'o scrisoare din 6 Decembrie 1850³. Rodin este șeful Jesuiților din Paris, mai în urmă generalul lor, unul din sufletele cele mai negre și intrigantul cel mai extraordinar din *Jidovul rătăcitor*. Numele acesta îi fusese găsit lui Ghica de Scarlat Filipescu⁴, după cum aflăm din scrisoarea adresată în 20 August 1851 lui Gr. Grădișteanu. Tot acolo Eliade ne spune că a citit pentru prima dată *Jidovul rătăcitor*, care l-a impresionat teribil.

La început nu simte pentru romanul acela toată dragostea la care ne-am așteptat. El se înșală aproape asupra intențiilor autorului și mai că nu vede în el decât un model desăvârșit de la care să se poată inspira dușmanii lui, și ei în legătură cu jehuiții, după cum crede Eliade.

Numeroasele personaje din *Jidovul rătăcitor* îi procură tipuri cu care să compare pe toți cei din jurul lui. Preotul Snagoveanu devine Morok, împlânzitorul de fiare, unul din agenții lui Rodin⁵. Iar Russo, nu știu dacă spontan sau tot la sugestia lui Eliade, în *Suite à l'histoire des Principautés* a lui Regnault,

¹ Cf. scrisoarea din 5 Ian. 1850 în *Scrisori din exil*, p. 9.

² El însă cumpără pentru Russo, alter ego al lui, *Le Juif și les Mystères de Paris*, înainte de a pleca din Paris, cum se vede din scrisoarea din Malta citată.

³ I. Eliade, *Epistole și acte ale oamenilor mișcării române*, p. 23.

⁴ I. Eliade, *Scrisori din exil*, 20 August, 2 Sept. 1851, către Gr. Grădișteanu, p. 136—137.

⁵ I. Eliade, *Scrisori din exil*, către Russo, 30 Iunie 12 Iulie 1852.

completează tabloul: „Les habitants de Chio peuvent avouer qu'ils ont vu de leurs propres yeux, en chair et en os, la femme de Dagobert devenir, par sa dévotion et à son insu, l'instrument des cabales de Rodin et rendre victime son mari (Eliade), son fils et les deux soeurs¹.

Pe măsură ce va cunoaște mai bine pe Sue, admirația lui Eliade pentru el va lua proporții. În *Echilibrul între antiteze* numește ca adevărat bune „cărțile de călătorie, romanțele însuși istorice ce ne arată societatea în toate mizeriile ei, unde vedem cu ochii și pipăim cu degetul toate plăgile omenirii și care ne fac a simți durerile și suferințele celor desmoșteniți...“

„Acèle cărți de la invențiunea alfabetului până astăzi nu au tratat și nu tratează decât despre binele și mulțumirea societății, spre ameliorarea ei, spre perfecționarea omului, în cele sociale și în cele guvernamentale²“. Greu s'ar putea da o definițiune mai justă a romanelor lui Sue.

Și pentru că aceste scrieri „ce vor să fie romanuri“ îl preocupă, el revine adesea asupra lor. În *Epicele*³ propune ca ele să se numească mitistorii. Ar intra în rândurile epopeelor în proză, între Ulise și Telemac de-o parte și Mizerabilii de altă parte. După lectura *Geniului Creștinismului*, foarte entusiasmă de Chateaubriand și de teoriile lui, Eliade nu știe alt compliment mai mare pentru Sue, decât să-l derive din școala lui Chateaubriand, alături de Hugo și Lamartine⁴.

În același sens cu Sue se va exercita influența lui Alphonse Esquiros, prietenul lui Eliade. Îl cunoscuse încă de la Paris, unde purta aureola martirilor politici în urma unei condamnări pentru *L'Evangile du peuple*. Ajunsese mai în urmă redactor la *France littéraire* și la *Presse*. Ales deputat cu program socialist, el face o opoziție îndârjită guvernului și după lovitura de stat este exilat în Anglia. De acolo publică *Les Fastes populaires* și *l'Histoire des martyrs de la liberté*⁵, pe care o reclamă Eliade cu atâta insistență lui Gr. Grădișteanu⁶.

¹ N. Russo, *Suite*, p. 130.

² I. Heliade Rădulescu, *Echilibrul între antiteze*.

³ I. Heliade Rădulescu, *Curs întreg de poezie generată*, vol. II, *Epicele*, Introducere, p. 14.

⁴ I. Heliade Rădulescu, *Epicele*, p. 41

⁵ *Les fastes populaires*, apar la 1851—1854, *les Martyrs de la liberté* la 1851. Și una și alta au apărut mai întâiu în fascicule.

⁶ Cf. între altele scrisoarea către Grădișteanu din 22 Ian. 1852 (*Scrisori din exil*, p. 159), în care îi cere cu insistență *Martirii*.

În scrisoarea către Russo din 7 Dec. 1850 el laudă pe Esquiros și adaugă că a fost inspirat de doctrinele evanghelice din *Proscris* și din *Martiri*, publicate de Ligă, de „la Ligue des peuples“, cred¹.

Dar influența acestui prieten se va topi în cea exercitată de Sue, pentrucă nu se deosebește întru nimic de a acestuia, afară poate de o culoare mai întunecată și de un stil mai apocaliptic. El ne plimbă prin toate continentele și prin toate timpurile „De pe țărmurile Gangelui civilizația trece pe țărmul Nilului; dară modificată“².

Faraon practică principiul: „Travaliul e un frâu pentru popor“³. „Moise primul socialist“ zise să se adune mana „numai cât trebuie“⁴. (Iar nu multă, ca să nu se capitalizeze.) „Nu se fac oameni liberi din sclavi“⁵.

Despre femeie vorbește cu admirația cu care va vorbi și Eliade.

Are mare dragoste pentru Ch. Fourier și Pierre Leroux. Ambii, după Pitagora, presupun raporturi între lumea intelectuală și cea fizică, exprimate prin numere: triada este o imagine a atributelor ființei supreme⁶. Despre preoți și Jezuiți vorbește ca Sue⁷, iar regii sânt numiți „monștrii istoriei“⁸.

O altă influență exercitată asupra lui Eliade, poate încă la Paris, dar de sigur în această vreme, deoarece ea apare în *Istoria critică*, este tocmai cea a lui Pierre Leroux, pe care am văzut că Esquiros îl pune alături de Charles Fourier. Ea este însă mult mai greu de determinat ca celelalte, pentrucă nicăeri Ehade nu ne vorbește de acest Leroux, deși ideile lui se recunosc neîndoios în opera acestuia. Ele poartă atât de desăvârșit pecetea autorului lor „Trinitarul“, încât nu se poate să n^e înșelăm.

¹ I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 51.

² I. Catopolu și I. Cocorescu, *Historia Martyrilor libertății*, după Alphonse Esquiros, p. 14.

³ *Ibid.*, p. 24.

⁴ *Ibid.*, p. 31.

⁵ *Ibid.*, p. 43.

⁶ *Ibid.*, p. 114.

⁷ *Ibid.*, p. 119.

⁸ *Ibid.*, p. 104. De altfel și Ehade, în *Souvenirs*, ne spusese (p. 279) „L'avenir donc en politique est la République; elle peut tarder par les événements, mais elle est prescrite dans les lois éternelles“. Aceleași idei ale lui Esquiros le mai găsim în *l'Évangile du peuple (Les veillées littéraires illustrées*, I-er vol. 1848—49) și *Le droit au travail* (Paris, 1849).

Dar Pierre Leroux, publicist original, talentat, cultivat (cu lacunele însă ale multor Francezi din acea vreme, atrași spre metafizică, dar neîndestul de armați cu aparatul necesar ca s'o priceapă și construind adesea în vid), îndrăzneț, este una din personalitățile cele mai cunoscute ale timpului. Revistele sânt pline de articolele lui sau de criticele asupra lucrărilor lui. Unii îl citează cu admirație, alții cu dispreț.

Ca mulți alți începuse cariera de publicist lucrând într'o tipografie, ceea ce trebuie să fi constituit o calitate mai mult în ochii lui Eliade. Unul dintre primii partizani ai lui St Simon, fondează ziarul *Globe* la 1824, apoi, în 1834, începe întreprinderea serioasă a Enciclopediei, cu Jean Reynaud, și el un publicist cunoscut¹. În afară de articolele tipărite în această colecție, adevărate disertațiuni, el mai publică „*De l'égalité*“ în 1838 „*Refutation de l'Eclectisme*“ în 1839 și „*De l'humanité*“² în 1840. În 1848 intră în politică ca socialist de nuanță necreștină, e arestat, liberat, și, după lovitura de stat de la 15 Maiu 1848, când face parte din guvernul provizoriu — cu Raspail, Blanqui, Barbès — proscris. În chipul acesta completează lista destul de lungă a celor pentru care Eliade avea atâta simpatie, și care rezumă în ochii lui toate calitățile ce disting Franța de alte națiuni.

Cu începere de la 14 Oct. 1849 Leroux publică în *La République*, niște cronici săptămânale pentru a-și răspândi ideile și a polemiza, în special cu Proudhon, care critică cu îndârjire tendințele „Trinitare“ și religioase ale „Theologastrului“, cum îl numea el. *La République* este un ziar cetit de Eliade³.

Aceste idei nu se deosebesc de ale cercului în care trăia Eliade, decât printr'o tendință ceva mai marcată la abstracțiune, și printr'un vocabular mai pronunțat filosofic. Aceași dragostă pentru popor, dușmănie contra celor de sus, credință în progres și în regenerarea omului prin creștinism și iubire reciprocă. Ele sânt împletite cu considerații metafizice, psihice, economice care

¹ Pierre Leroux și Jean Reynaud, *Encyclopédie nouvelle*, Paris 1834 și anii următori. Neterminată.

² Pierre Leroux, *De l'humanité, de son principe et de son avenir où se trouve exposée la vraie définition de la religion et où l'on explique le sens, la suite et l'enchaînement du mosaïsme et du christianisme*, 2 vol. (1840 vol. II, 1845).

³ Cf. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 734.

au toate drept notă caracteristică *treimea, trinitatea*, lucrul care a făcut ca Leroux să fie de toți numit un „trinitar“.

„Aceste *considerații* asupra împărțirii tripartită, sânt răspândite în toată opera lui, chiar acolo unde ne-am așteptă mai puțin. Este imposibil să deschidem o carte de Leroux sau să citim un articol, fără ca să nu descoperim o triadă.

Doi prieteni binevoitori ai autorului, Luc Desages și Auguste Desmoulins s’au ostenit să grupeze într’o „Doctrines de l’Humanité“ aforismele trinitare ale Maistrului¹.

După o introducere și un preambul, în care se vorbește de importanța religiunii și rolul ei în regenerarea omului, se intră în materie :

„La base de la Religion c’est la Trinité“,

„La doctrine de l’Humanité est triple et une à la fois : Dogme, organisation, substance“².

„Le dogme répond à science, l’organisation à morale et la substance à Economie politique“³.

„Dieu est vie triple et une“. „Il est à la fois et indivisiblement : Etre des êtres — esprit d’amour — lumière universelle, ou force — amour, — intelligence ou totalité — cause — existence“⁴

„L’être humain est comme Dieu triple et un“⁵.

„La loi de la vie dans l’individu est le progrès, dont voici la formule : changer en persistant, persister en changeant“⁶, formulă care și ca enunț și ca idee, ne amintește pe Elhade.

Organizarea societății este triada :

„Individu, — familie — société“.

„L’homme et la femme s’unissent dans le couple“⁷.

„Le couple est divin, le couple est créateur“.

„Par l’amour à l’état d’aspiration l’homme et la femme

¹ Luc Desages et Auguste Desmoulins, *Doctrines de l’Humanité. Aphorismes*, Boussac, 1848. Aforismele sânt luate mai ales de la Leroux, din *Encyclopédie nouvelle, Revue Encyclopédique* (1834), de *l’Humanité, de l’Egalité*, etc.

² Luc Desages et Aug. Desmoulins, *Doctrines de l’Humanité*, p. 6.

³ *Ibid.*, p. 6—7.

⁴ *Ibid.*, p. 8.

⁵ *Ibid.*, p. 9. Cf. Pierre Leroux: *De l’Humanité*. „L’homme . . . est de sa nature et par essence sensation, sentiment, connaissance, indivisiblement unis“, vol. I, p. 127.

⁶ *Ibid.*, p. 10.

⁷ *Ibid.*, p. 13

sont amant et amante“. „Par l'amour à l'état de manifestation ils sont époux et épouse“.

„Associions nous suivant les lois de la Trinité sainte“¹.

„Propriété — famille — cité répondent à
Sensation — sentiment — connaissance“².

Această listă de triade ar putea fi prelungită la infinit:

Père — mère — enfant
citoyen — commune — état
Industrie — art — science
Répartition — production — consommation, etc.

Prin îndărătnicia cu care triada este pretutindeni amestecată, de Leroux, deși ca teorie ea fusese exprimată și susținută în secolul al XIX-lea și mai înainte, ea devine nedespărțită de numele acestuia, creindu-i o mare celebritate, făcând din el un fel de erou al cercurilor mistico-humanitare pe de o parte, al caricaturilor jurnalelor humoristice pe de altă. Este de sigur unul din personagiile cunoscute ale epocii. Criticii revistelor celor mai însemnate se ocupau de opera lui făcând dări de seamă cu indiferență, dacă nu cu simpatie³. Proudhon vede în el un adversar, cu toate punctele de contact ale doctrinelor lor, și-l atacă fără milă, numindu-l „théologastre“, „le saint homme qui aspire à remplacer le pape dans ses fonctions de vicaire de Dieu“ „le révélateur de la Triade“ etc.⁴. Aceste polemici răsunătoare aveau loc tocmai în epoca în care Eliade eră la Paris, și în jurnalele pe care el le cetea.

Dacă nu altfel, Eliade a trebuit să cunoască pe Leroux din notele entuziaste din „*Le Juif errant*“ și „*Les Mystères du Peuple*“ unde, în câte o jumătate de pagină uneori, cu literă măruntă, se face nu numai elogiul lui Leroux, dar și al colaboratorului său Jean Reynaud, autorul articolelor despre Celți și Druidism din *Encyclopédie nouvelle*. Acesta eră reprezentant al părerii că adevărata libertate și egalitate domneă în organizarea primitivă, confederativă, a vechii populațiuni din Galia, înainte de venirea Romanilor și a noțiunei lor de drept, idee care se

¹ *Ibid.*, p. 14

² *Ibid.*, p. 15

³ F. Lecler, *La France littéraire*. 1835. III-e livraison, p. 183 sq. și Lermier, *Revue des Deux Mondes*, 1840 Tome 24, p. 675 sq, etc Sainte Beuve colaborase la Globe și trecuse, supt influența lui Leroux, printr'o criză mistică. Ceva mai în urmă acesta găsisse o colaboratoare în George Sand, cu care fondează (1841) *la Revue indépendante*.

⁴ Pierre Joseph Proudhon, *Mélanges*, vol. III, p. 6

află și la Eliade, ori decâte ori vorbește de vechile instituții din Principatele române.

Dacă la Lecouturier, Esquiros, Sue, Leroux, adăogăm și pe Proudhon, mi se pare că ciclul influențelor mari în opera lui Eliade s'a închis. Unul sau altul dintre Francezi va mai adăoga câte ceva, trecător, concepțiilor autorului român, aux grès de ses lectures, însă curente mari, persistente, care se vor răspândi în opera lui, îi vor da viață și, amestecate cu fondul și ideile originale ale lui Eliade, vor face din ea ceva cu totul însemnat în literatură și ideile române în sec. XIX, de aici pornesc.

Toate aceste curente, lăsând urme mai puțin marcate în operele lui de polemică sau de informație din perioada între exilul la Chios și a doua sa călătorie la Paris, își vor da întâlnire în *Biblicele* și *Echilibrul între antiteze*, lucrările capitale. Căci tot Eliade, cu natura sa plină de contradicții, deconcertantă, socialistul creștin și conservatorul, omul de convingeri neclintite și cel care așa de ușor renunță la ele, idealistul și omul practic, Românul dârz și cosmopolitul, tot se găsește în aceste două opere.

După ce am pus oarecum jaloanele și am arătat de unde ne putem aștepta să vină influențele, vom studia mai ales aceste două lucrări de bătrânețe ale lui Eliade, pentru ca să vedem întru cât aceste influențe se pot urmări și determina.

Eliade la Șumla și Constantinopol. Intoarcerea la Paris. *Biblicele*.

La 7 Decembrie 1853¹ Eliade pleacă din Chios, chemat de Guvernul turc la Constantinopol. Rusia invadase Principatele și Turcia aveau nevoie de lumina unui om, care în mod public și cu o îndărătnicie admirabilă, nu încetase să proclame ura lui în contra Rușilor, primejdia ce amenința Europa din partea lor și fidelitatea față de suzeranul turc. Această recompensare a unor sentimente, care formează axa convingerilor lui Eliade, vine într'o vreme, când situația îi pareă din ce în ce mai turbure, când neliniștea și nemulțumirile sale erau mai mari, când eră mai descurajat de uitarea în care se vedeă înmormântat din toate părțile.

¹ I. Eliade, *Scrisori din exil*. Scrisoarea către Gr. Grădișteanu din 30 Fevr., 11 Martie 1854, p. 285 sq.

La 23 Dec./4 Ian. el anunță lui Grădișteanu că a plecat spre tabăra lui Omer Pașa, la Șumla¹.

În Sept. 1854² el scrie din București, unde se duce să-și instaleze familia, și unde, dacă ar fi să credem pe Russo³, găsește o primirie entusiastă din partea populației, dar numai ruină și jaf la proprietatea sa.

Ocupației rusești îi urmasse o ocupație austriacă. Prietenia, prea deschisă și activă a lui Eliade pentru Turci, ca și dragostea ce arătase Francezilor, îi atrag dușmănia Austriacilor. Aceștia se purtau la noi cel puțin tot așa de „banditește“ cum se purtase Rușii, și suspectau pe toți patrioții români.

Sentimentele nu se poate mai calde, ale lui Eliade față de Turci, îl fac să fie atras și către Franța, în această perioadă, spijinitoarea politicei turcești în Orient. Mai întâiu „ea e mai leală și mai curată de tinele și de lipsele“ consulilor care fac jocul Rusiei, cum erau reprezentanții Angliei și Austriei, doritoare, în fond, de a vedea căderea lui Napoleon⁴.

Ceva mai târziu, pe vremea când va scoate *Conservatorul* la Constantinopol, va fi și mai categoric admirator al Francezilor. „Adevăratul Francez nu întreabă de ce religie ești (pentru că acuzau unii pe Francezi că vor să ne catolicizeze) ca să alerge în ajutorul tău; pe el nedreptatea îl revoltă și-l face a-și vărsa sângele cu bucurie pentru cel ce geme impilat, fie de orice religie sau stirpe“⁵.

La 22 Dec. 1855 el scrie aceluiași Grădișteanu, amic fidel și increzător: „Eu n'am nici o speranță alta astăzi decât la Franța, și zicând astăzi Franța înțeleg pe Napoleon“⁶.

Dar dacă simpatia sa pentru Franța nu se desmințise de la 1848, cea pentru Napoleon III este ceva mai nouă. Cât timp șezuse în Paris printre „proscriși și anatemiați“ „democrați, învățați și poeți“⁷ el avusese față de „tiran“ aceleași păreri ca și prietenii lui, adoptase teoriile acestora și blestămase cu ei atât impilarea actuală, cât și pe cea trecută, a unchiului, care

¹ *Ibid.*, p. 252.

² I. Eliade, *Scrisori din exil*. Către Grădișteanu 13/24 Sept. 1854, p. 294.

³ N. Russo, *Sunte*, p. 197.

⁴ Eliade, *Scrisori din exil*. Către Grădișteanu.

⁵ I. Eliade și N. Russo, *Conservatorul* II, p. 169.

⁶ Eliade, *Scrisori din exil*, p. 448.

⁷ *Ibid.*, Către Gr. Zossima p. 53.

a făcut-o posibilă, pe cea din urmă „grand capitaine grand assassin, imposteur, escamoteur de liberté“¹.

„Les Français lui vendirent la liberté pour une idée, celle de se croire, les maîtres du monde“².

Acum însă focul revoluționar de prin 50—51 îi trecuse. Adevărata sa natură de om prudent, de ordine, revine. Nu are decât admirație pentru Napoleon al III-lea, singurul în stare să se opună Rușilor.

Când își dă însă seama prin Maiu 1856, că Franța oficială nu este atât de credincioasă cauzei Turcilor, cum o crezuse el, și mai aude de planul lui Napoleon de a ne schimba cu Austria pe Lombardo-Veneția, el devine furios. Aceste sentimente de ostilitate pentru oficialitatea franceză sânt întărite după tratatul din Paris, ale cărui rezultate față de noi sânt combătute cu îndârjire de Eliade³.

Șederea lui Eliade în București în 1854 este scurtată deci la intervențiile consulului austriac. Turcia are tot interesul să mulțumească o putere care eră de o perfidie proverbială și care putea face mult rău aliaților de se unea cu Rușii.

Intors la Constantinopol, Eliade se vede din nou redus la neputință, suspectat de unii și de alții, ocolit de compatrioți, tratat cu o rigoare de care eră mândru dar care îl făcea să vadă viitorul în colori foarte întunecoase. Este epoca numeroaselor publicații de propagandă prin care, în limba franceză, face cunoscut streinilor și guvernelor apusului adevărata stare de lucruri în Orient. Vechile lui idei capătă o formă nouă populară, când se adresează Românilor⁴, ca să fie pe înțelesul tuturor; de satiră mușcătoare, în *Tandalida*, îndreptată contra refugiaților poloni, susținuți de Ghica și de Jezuți, care intrigau pentru renașterea țării lor, cu sacrificarea Moldo-Valachiei. Eliade îi acuză chiar de a face jocul Rusiei, fiind spionii acestei pu-

¹ I. Eliade, *Souvenirs et impressions, op. cit.*, p. 56.

² *Ibid.*, p. 57.

³ Pentru Napoleon cel mare admirația persistă și mai departe. Este caracteristic în această privință un pasagiu puțin cunoscut din Issachar, p. 232. „Nimic mai prozaic ca o tabachere; și erau toate poetizate îndată ce purtau chipul lui Napoleon, și el la strănutare par'că ar fi strigat adoraților lui: vivat Franța“. Și mai departe: „Numele lui eră o programă. În numele lui fiecare aude ceva de leone, sau de leu“.

⁴ Cele trei scrisori adresate Românilor din broșura fără titlu, loc și dată, publicată încă în 1856 în Paris. Să se remarce dușmănia pe care el o arată la aceeași dată ideilor Unirei și a principelui strein. Vom avea ocazie să revenim asupra acestui lucru.

teri¹. Tot formă de satiră, plină de alegorii, găsim în *Descrierea Europei* după pacea din Paris. Este interesant ceea ce spune despre Franța și Napoleon III, în stilul Apocalipsei pe care îl luă Eliade ori de câte ori voia să facă pe profetul „pe Vatele”². Streinătății se adresează pe deoparte prin *Dossier relatif aux principautés danubiennes* (în care sânt ideile lui cunoscute cu privire la relațiile noastre cu Turcia și Rusia și la cele două chestiuni așa de importante pentru noi, și discutate atunci cu mare aprindere, a Uniunii, și a principelui strein)³, pe de alta prin textul francez al *Conservatorului*.⁴

Revista *Conservatorul*, pe care Eliade o publică supt pseudonim și în mod clandestin, în colaborare cu Russo, are o importanță deosebită. Adoptând acest nume el vrea să arate odată mai mult că salvarea țărilor române constă în conservarea vechilor noastre legături cu Poarta și în păstrarea instituțiilor strămoșești, adaptate nevoilor vremilor moderne⁵. Dacă ideile lui

¹ *Tandalida* este scrisă la 20 Iulie 1855 și a fost reeditată în *Bibl. portativă, Poezii inedite*, în 1860. În notele acestei din urmă ediții (Nota II, p. 51) ni se vorbește de legătura dintre Rodin, pe care îl știm ca e I Ghica, și acești aventurieri poloni; de reînființarea Poloniei, dotată cu Moldo-Valachia (p. 7); de părinții lui Ghica, care vindeau ceapă, țuică, lulele și dresur de femei, și de legătura și a lui Ghica, și a Polonilor cu Jezuiții (p. 27 notă). Aceste informații se completează cu scrisoarea din 30 Iulie 1856 către Grădișteanu (*Scrisori din exil*, p. 58) în care ni se spune că Ciclopele este prințul Zamoiski, nepotul prințului Ciartoriski.

² Ioan Prosdociu (I Eliade), *Descrierea Europei, după pacea din Paris*, Cap VI. Spre apus se vede un cocoș ce nu era nici cocoș, nici acvilă, nici cămilă. „Avea mai vărios forma și cocoșa și stupiditatea animalului deșertelor Arabii... Avea în loc de guse o barbă de țap și niște mustăți făcute pe oală”. (portretul caricatural a lui Napoleon III) etc. În ce privește ura contra pavalității el s'a servit în această broșură și de cartea abatelui Jean Hippolyte Michon, preot modernist și simpatizând cu revoluția de la 1848, *La papauté à Jerusalem*.

³ Această profesie de credință nu trebuie confundată cu cea care termină memoriul lui Eliade asupra *Istoriei regenerării române*, publicat în limba franceză cu colaborarea lui Sébastien Rhéal și Ledain (Cf. corespondența lui Eliade, din *Scrisori în exil*, cu Negulici, p. 96 sq, cu Românii din Brusa p. 126 și cu Grădișteanu din 2 Fevr. 1853, p. 208). De altfel limba franceză din această din urmă *Profession de foi* trădează stilul lui Eliade, încât ne dă dreptul să tragem concluzia că n'a mai fost scrisă în colaborare decât cel mult cu N. Russo. Același lucru se poate spune despre articolele în franțuzește din *Conservatorul*.

⁴ Cf. Prefața din 7 Ian 1857 a *Conservatorului* unde se spune că vor fi traduse în franțuzește «pour les hommes d'état et les journalistes» articolele importante apărute în Noem și Dec. 1856 și Ian. 1857.

⁵ El ne va spune ceva mai târziu, în *Echilibrul*, p. 167—168, că termenul de conservator este urit pentru că oamenii nu judecă cu capul și mintea lor «ci cu mintea fabricată de școalele și cărțile Franței». Dar numele de conservator, ca și cel de progresist, a fost profanat fiind aplicat în Franța, primul, tiranilor, iar cel de al doilea, oamenilor care vor să provoace neînțelegeri, la demagogi «la vagabonzi și desfrânați de jos, la despoții din tină». Cf. și N. Russo. *Amintiri din trecut*, p. 166. De aici aflăm că *Conservatorul* a apărut la Constantinopol.

metafizice — pentrucă nu știu ce alt nume să le dăm — cu privire la spațiu, la timp, la dualitate și triade, etc. care își vor găsi completa lor formulare în *Biblice* și în *Echilibru*, au fost întâlnite pentru prima dată în *Istoria critică universală*, pe multe din celelalte idei: politice, sociale, economice le vom întâlni mai întâiu în *Conservatorul*. Această scriere ciudată face tranziția de la Eliade revoluționar, așa cum l-am întâlnit la 1848 și anii următori, la Eliade conservator, așa cum va rămâne până la sfârșitul vieții sale.

Dar această scriere de tranziție nu ne va arăta numai cum se desvoltă conservatorul de mai târziu din revoluționarul care fusese Eliade până pe la 1852—1853; ea formează veriga între stilul și limba lui Eliade de până atunci și stilul și limba pe care le va întrebuința în restul vieții sale.

Am spus că această scriere, jumătate revistă, jumătate memoriu, a fost făcută în colaborare cu N. Russo. Credincios și devotat elev a lui Eliade, acesta ține un loc aparte în biografia maestrului.

Eliade nu prea avea darul să păstreze pe lângă sine pe prieteni: se ceartă până și cu cei mai intimi dintre ei. Fiere autoritară și în același timp bănuitoare, sfârșea prin a-și face dușmani din toată lumea. Acest lucru se vede din conflictele cu oameni ca Negulici, ca Tell, ca Snagoveanu, Magheru, etc. provocate, poate, de motive puternice, dar și de atitudinea lui bruscă, arțăgoasă, pe care o ia față chiar și de Grădișteanu, — cu care întreține de obicei o așa de afectuoasă și intimă corespondență, — ori decâte ori acela, din Paris, își permite să nu judece tocmai ca el, oamenii și situația. Singur N. Russo nu s'a abătut niciodată de la vorba lui Eliade, și de aproape ori de departe, a jurat mereu în cuvântul lui. El renunță la toată personalitatea sa pentru a-și asimila pe cea a lui Eliade, și ajunge la rezultatul acesta extraordinar că în toate chestiunile, dar absolut în toate, cât trăește maestrul, nu numai că are aceeași părere ca el, dar chiar o exprimă în același chip, cu aceeași formulă.

Este greu să distingem în *Conservatorul* ce este al unuia și ce este al altuia. Articolele lui Russo sânt iscălite, ce e drept, și nu avem nici un motiv se ne îndoim de iscălitură. Dar asemănarea lui cu Eliade ajunsese la un așa grad, încât articolele lui Russo par și mai eliadice decât cele ale lui Eliade însuși. Ele anti-

cipează chiar asupra defectelor de mai târziu pe care le vom întâlni în *Biblice* și *Echilibru*, așa încât am impresia că Russo, cu admirația lui necondiționată, indiscretă și lingușitoare, a contribuit să precipite decadența de stil și limbă a lui Eliade¹.

Imediat ce Eliade trece la Șumla, se întâlnește cu Russo, trimis să facă pentru Turci niște lucrări în Balcani, la Kioteș-kioi²

Opera cea mai însemnată a lui Eliade din această epocă este traducerea *Bibliei* și comentariile ce o însoțesc, așa numitele *Biblice*.

Biblicele și cu *Echilibrul între antiteze* (*Issachar* și celelalte publicații ce îl însoțesc) constituiesc partea capitală a operei lui Eliade. Cu tot aspectul rebarbativ, cu toată greutatea lecturii lor, a asperităților ce întâlnim, limba ciudată, contradicțiile, naivitățile, ele sânt una din cele mai însemnate sforțări intelectuale în limba română. Aceste două opere în care se simte decadența bătrâneții, adică ultimul termen al unei vieți lungi, bogate, plină de accidente, cum au fost puține la noi în secolul al XIX-lea, în care se simte chiar boala, reprezintă totuși și prin dimensiunile lor, și prin enorma cantitate de idei ce pun în circulație, un monument lipsit de multe ori de gust, lipsit de proporții, ceva monstruos ca acèle temple din Extremul Orient, încărcate de sculpturi, de o bogăție barbară, însă impunător, atrăgând atenția și reținând-o.

Ele ne amintesc în același timp cărțile întemeietorilor de religii și Sommele din evul mediu, în care se găseau „toate lucrurile ce se pot cunoaște și alte câteva“. Fără plan precis, mai ales cea din urmă, la voia întâmplării, ele vorbesc despre toate lucrurile mari, ating toate ideile, cu seriozitate, cu convingere, cu o încredere în forțele autorului și ale omului în genere care ne mișcă, amestecând întâmplările vieții cu cele mai abstracte teorii, de multe ori rău ori naiv pricepute, dar interesându-ne, constituind un monument grandios, cu toate lipsurile lui, și pentru istoria română din timpul lor, și pentru gândirea românească în genere.

¹ Un exemplu, între o sută, de cum accentuă Russo ideile la care ținea Eliade. Se știe că acesta, în repetate rânduri, arătase credința lui în asemănarea dintre om și animale, om și plante, pentru a ajunge la unitatea lucrurilor din natură Russo scrie și el un articol despre *Unitate*, în Conservatorul. Ca argument suprem al asemănării dintre om și plantă, ne spune că și aceasta ca și omul are o «pistilă» și un «pulen».

² Cf. Eliade, *Scrisori din exil*, nota 34 de la p. 677.

Ele sânt ultimul termen al unei opere unice în istoria culturii românești în secolul XIX. Pornită de la o modestă activitate didactică ea s'a încărcat an de an cu tot ceea ce cultura franceză, mai ales, revărsă asupra Principatelor. Frământările de idei de tot felul, care fac din prima jumătate a secolului XIX în Franța una din epocile mari ale culturii omenesti, au avut repercuziile și răsnetul lor în Principate, mai ales într'o natură așa de bogată, de receptivă, ca a lui Eliade. Pe fondul primitiv de seriozitate, de idealism, de patriotism s'a prins tot ce se putea prinde din neliniștea și preocupările Francezilor. Curentele s'au unit și s'au transformat într'un râu impetuos, care poartă multă impuritate, pietre, nisip, copaci, care dărâmă ici și colo, dar care reprezintă totuși o forță a naturii, puternică și impunătoare. Sânt de sigur multe opere în literatura română, frumoase, îngrijite, bine compuse, găsim într'unele chiar idei adânci, concepții despre lume originale, schițe de sisteme filosofice, totuși nici una nu ne va interesa atât ca acel rău scris *Echilibru*, care n'are calitățile unei opere de artă, din care nu se pot ceti decât câteva pagine deodată, și acelea cu chin și cu necaz, dar la care totuși revenim adesea, ca la toate operile bazate pe o lungă și constantă reflexie, pe o bogată experiență, sincere, profund omenesti.

* * *

Biblia a fost una din cărțile cele mai des citite de Eliade și despre care se poate vorbi în adevăr ca despre o carte de căpătâiu a lui. Seriozitatea ei, accentul, cuprinsul, tonul, totul se potrivea cu natura lui ardentă, aplicată spre idealism și lucruri mari, profund credincioasă, morală și dogmatică. Dar orgolios și independent, încă din tinerețe, el arată, pe de o parte o dispoziție la anticlericalism, după cum am văzut din prefața *Gramaticii* de la 1828, pe de altă o dragoste deosebită pentru toți cei pe care el îi numește revoltați, ori în ce religie sau mitologie i-ar fi găsit, și în special pentru Moise și Christos. Alături de Moise apreciază profeții, adică pe cei care, vizitați de înțelepciunea divină și înarmați cu puterea cuvântului, se ridică în contra tiraniei celor mari și corupți. Ca profesor la *Conservatorul societății Filarmonice* el făcuse elevilor un curs deosebit de poezie ebraică, ocupându-se de Psalmi și de Elegiile profe-

șilor¹. Ceva mai târziu, prin 1836, își propune „a elabora niște poezii legate astfel între sine cum în patru volume să facă un tot”²: *Biblicele*, *Evangelicele*, *Patria sau omul social* și *Omul individual*. Intregul ar fi fost o poemă, *Umanitatea*³. Din *Biblice* ar fi făcut parte *Căderea Draților*, din *Evangelice* *Cutremurul* și alte poezii asemenea, din *Patria*, *O noapte pe ruinele Târgoviștei*, ca preludiu, *Mircea*, *Duelul Buzescului*, *Zburătorul* și *Mihaida*, iar din *Omul individual*, *Visul* și *Serafimul și Cheruvimul*.

Afară de aceasta, Biblia, cum și celelalte cărți bisericești traduse în românește, sânt continuu studiate de el, din punctul de vedere al limbei. Din cele două mari izvoare de premenire a vocabularului, corupt de influențele streine de la sfârșitul sec. XIX, el își dă perfect seama de rolul ce-l pot juca operele scriitorilor bisericești.

Toate operele sale sânt pline de citațiuni din Biblie, alese așa încât să ne arate că ea eră lectura lui de predilecție. Iar când, mai târziu, își propune să scrie *Istoria critică universală*, tot de la Biblie pornește. De atunci chiar el începe a o traduce. Comentarul pe care îl numește *Biblicele*, partea cea mai interesantă a acestei opere, îl adaogă ca un fel de răspuns la cartea atunci apărută a lui Proudhon *La justice dans la Révolution et dans l'église*. Cu toată considerația ce aveă pentru talentul lui Proudhon și stima pentru caracterul lui, „pentru că făcea atâția prozești, nu numai în Franța ci în toate părțile lumii”, Eliade se hotărăște a publica „notițele numită *Biblice*, cu scopul de a învederă rătăcirea autorului francez”⁴.

Această operă se compune deci din două părți: o traducere a Bibliei și un comentar.

În ce privește traducerea textului, Eliade, după obiceiul său, caută să modernizeze limba⁵, și o face într'adevăr de nerecunoscut supt masca italianizantă: schimbă sensul, ori introduce elemente după cine știe ce sugestie de când cu teogoniile Istoriei sale critice universale. Natural că acest fel de a con-

¹ T. Burada, *Cercetări asupra școalei Filarmonice din București* (1833—1837) *Convorbiri literare* XXIV (1890), p. 7.

² I. Eliade R., *Biblicele*, p. 73.

³ Istoria omului, în versuri, este una din ambițiile romanticilor. Cf. Hugo (*La légende des siècles*), Lamartine (*Jocelyn, la Chute d'un ange*), etc.

⁴ Eliade, R., *Biblicele*, p. 73—74.

⁵ *Ibid.*, 73 ne spune că Biblia este „în limba de astăzi și a viitorului României”.

cepe prezentarea cărților sfinte în românește nu putea satisface pe preoți. Ceea ce este însă extraordinar, e dorința lui de a avea aprobarea ierarhilor bisericii ortodoxe pentru traducere. În acest scop el trimite câteva coale din Biblie și o jumătate de coală din Biblice capilor bisericeii române, deci și marelui Șaguna. Ceilalți nu răspund. Însă episcopul de Sibiiu, prin *Telegraful Român*, deschide o campanie violentă contra traducerii.

Trebue să reamintesc că s'ar putea să nu fie numai o simplă ceartă în jurul canonicității Bibliei lui Eliade și să se fi amestecat și sentimente mai puțin desinteresate.

Șaguna fusese ales episcop al Sibiiului la Noemvrie 1847, din trei candidați prezentați, deși avusese cel mai mic număr de voturi — 27 față de 31 și 33. Înainte de alegere și după aceea, el făcuse discursurile de rigoare, de o politeță poate ceva mai accentuată decât cum se întâmplă de obicei, față de delegatul împărătesc. Eliade în *Curierul românesc*¹, reproduce discursurile, după *Foaia pentru minte*, atrăgând atenția că ele au fost făcute în ungurește și adăogând fel de fel de comentarii, după obiceiul său, în care atacă pe noul episcop².

După zece ani, Eliade, natură spontană și mai puțin păstrătoare de necaz, uitase aceste atacuri. Șaguna însă nu. Se mai adaogă faptul că tot ce venea din Franța, pe această vreme, era foarte suspectat, cum suspectată și urită fusese în Austria revoluția de la 1848 și toți oamenii ei³. Iar titlul de Baron ce se dase lui Șaguna, care scandalizează atât pe Eliade, îl obligă la anume atitudini, pe care el le și ia în realitate. Este drept că cea mai binevoitoare imputare ce s'ar fi putut face lui Eliade era că el dă o nuanță prea democratică prin interpretări forțate textului Bibliei, lucru ce nu putea conveni șefilor bisericeii.

Destul că între Eliade, prin *Biblice*, și Șaguna, prin *Tele-*

¹ *Curierul românesc*, No. 51, din 22 Dec. 1847.

² După ce spune: „urmează caracterul lingușitorului“ pune într-o notă: „D-l orator se cuvenea să aibă un mai mare respect și către autorități, și către demnitatea sa, și către nația ce o înfățișă. Ce vor zice alte nații de Român, când vor vedea cuvintele acestea? Dacă dl. orator s'ar fi crescut între Sași ar fi luat exemplul de la dânsii, care știu ce este și credința, și demnitatea de om și de păstor“. (p. 203).

³ *Telegraful român*, 22 Maiu 1858, No. 22, anul VI. După ce Eliade este atacat cu o mare violență, tratat de profan incapabil de a da învățătură, de „om ce tot vrea să figureze în fruntea treburilor“ și de „sofist incorigibil“, se spune că la noi nu se potrivesc învățăturile din Paris. Se mai critică obiceiul părinților de a da copiii la învățătură, acolo.

graful român, se naște o polemică de o violență regretabilă din toate punctele de vedere. Biblia lui Eliade este interzisă și autorul blestemat¹.

Obiecțiile ce Șaguna făcuse lui Eliade nu erau lipsite de dreptate, din punctul de vedere al doctrinei. Tot neocreștinismul și socialism-creștinismul de care Eliade se lăsase convins în timpul șederii sale la Paris, toate ideile umanitare care erau răspândite în cercul, atât de simpatic lui Eliade, al „proscrișilor și anatemizaților“ pe care îi cunoscuse, străbat în această traducere și în comentariile ce o însoțesc.

În privința textului însuși el pornește de la ediția celor 70, și nu de la Vulgata, care i se pare alterată, întinată de catolicism. A avut înainte textul grec al ediției Septuagintei din Atena, cum și traducerea din Mosca (Moscova); cunoaște însă și ediția Vaticanului și a Alzilor², cum și numeroase traduceri franceze ale Bibliiei. Comentatorul și traducătorul Bibliiei, la care Eliade apelează mai des, pe care îl utilizează uneori cu indiscreție, făcându-l să intre în textul Biblicelor sale cu citațiuni cu tot, este marele și învățatul rabin parizian Cahen³. Tot ce dă impresia erudiției în Biblice, toate acele trimiteri la comentatorii evrei din evul mediu, apropiierile între științe și Biblie, citațiile din Buffon, Cuvier, Champollion, de nouă ori din zece, îi vin de la Cahen, însă ceva mai amplificate, în stilul prolix și deslânat care

¹ Deși Eliade nu o arată, se vede că este afectat de acest lucru. În 22 Dec. 1858 el scrie din Paris, unde se află atunci, la Etretat, lui Grădișteanu (*Scrisori din exil*, p. 616) despre „blestemul unui Baron de Vladică“.

² I. Helade, *Biblicele*. Ediția Vaticanului este cea tipărită pe vremea Papei Sixtu Quintu (cap. XXXVII vers. 2, p. 43; cap. XLIV vers. 10, p. 49; vers. 23, p. 134, etc.) și retipărită de I. N. Jager la Paris, 1839: *Vetus testamentum graecum juxta septuaginta interpretes cum latina translatione*. După pasagiul din cap. XIX vers. 8, p. 29, se pare că el a cunoscut și *La sainte Bible*, édition stéréotype, Londres, 1817, care dă expresia „sous mon toit“, cum și traducerea lui le Maistre de Sacy, *La sainte Bible*, Paris, 1822 unde se află expresia: „Non seigneur, cela ne sera pas ainsi“, la care face aluzie Eliade în cap. XXIII vers. 11, p. 32. A mai cunoscut, afară dacă nu le-a luat numele de la vreun comentator, o ediție a Bibliiei a lui Aquilla și Symmachu (cap. XXXVII vers. 2, p. 43). Tot acolo aflăm că ediția greacă de care s'a servit eră cea tipărită supt îngrijirea sinodului din Atena din 1843 (cf și p. 77). De altfel el avea intenția ca prima carte a Genezei s'o tipărească și în grecește (*Naționalul*, scrisoarea lui Eliade, 1858, p. 218). A mai cunoscut încă pe Cahen, și Joseph Salvator, *Histoire des institutions de Moise et du peuple Hebreu*.

³ Samuel Cahen, *La Bible, traduction nouvelle avec l'Hebreu en regard*, Paris, 18 volume 1831—1839. Este de notat că *La Semaine*, din 14 Fevr. 1851, ziar la care Eliade colaboră, anunță cu mari elogii traducerea cărții lui Job, ultima parte a Bibliiei, făcută de Samuel Cahen.

este caracteristic lui Eliade în mai tot ce scrie în această vreme¹.

Dar toată această erudiție, cam dezordonată, cam lipsită de critică, are pentru noi mai puțin interes decât considerațiile de tot felul și povestirea de întâmplări personale ce o însoțesc. Versetul din Biblie este de multe ori numai un pretext, sau un punct de plecare pentru dezvoltări și digresiuni de ordin social, economic sau politic. Ideile lui Eliade, unele în legătură cu temperamentul său, ori ieșite din reflexii personale, altele venite prin sugestii, în special de la cugetători francezi, se leagă într'un tot, se precizează, formează un sistem. Este interesant de știut că în timpul cât el traducea Biblia, citea, admiră și traducea *Les mystères du peuple* ale lui Sue. *Crucea de argint*, care este una din părțile importante ale acestei cărți — ce tratează istoria și ascensiunea spre libertate a unei familii din popor, începând cu timpul Celților și mergând până la Revoluția de la 1848, — a fost publicată în același an cu Biblicele, după ce o parte însemnată a acestora apăruse, de vreme ce la pagina 95 a *Crucei de argint* găsim citată o notă din Biblice².

Să analizăm puțin ideile lui Eliade din această vreme, începând cu cele despre societate și organizarea ei. Aceste idei nu apar pentru prima dată în *Biblice*. Le-am mai întâlnit accidental în operele lui de la Revoluție încoace, și le vom întâlni încă în cele posterioare Biblicelor, în *Prescurtarea din Istoria*

¹ Deși Cahen este citat destul de des în *Biblice*, imitat și copiat este cu mult mai des. Cf. *Biblicele*, p. 5, cu Cahen vol. I, p. 6. Tot ce Cahen spune despre Buffon și Cuvier trece de-a dreptul în textul lui Eliade, p. 95 și 96: Dubois Aymé (și nu Ayné), Vater, Quint Curciu (*sic*) Salvator, toți, să găsim la Cahen vol. II, p. 55, fără ca acesta să fie citat. Este de observat însă că pasagiul din Salvator nu se află în Cahen, ceea ce ne arată că după indicațiile acestuia se adresase direct la *Histoire des institutions de Moïse et du peuple Hebreu* (3 vol., 1828). De altfel Salvator i-a mai servit de izvor, după cum se vede la p. 99, independent de Cahen, căci acest pasagiu nu se află citat în Cahen, ceea ce m'a determinat să-l adaug la lista autorilor consultați în original de Eliade. La p. 97, vers. 23, Martin este citat după Cahen, iar ceea ce pune între semnele citării este în realitate rezumatul narațiunii, făcută de Cahen și nu textul însuși a lui Martin. Tot așa este cazul cu citatul din Buffon p. 102, vers. 13. Acest pasagiu este urmat de un altul după Prosper Alpin, în realitate Alpini (1553—1617), naturalist, care călătorise în Egipt. Acest Alpini nu se găsește la Cahen. S'ar putea ca el să fie la Salvator, adică să nu fi fost citit direct de Eliade, ca și Maimonide de la p. 106. La pag. 131, vers 31, Relandus este luat tot după Cahen vol. II, p. 115.

² Tot acolo se vorbește de superioritatea textului *Septuagintei* asupra celui al *Vulgatei*, idee la care Eliade ține mult.

Românilor, în care el cercă a schița societatea românească veche și organizarea ei, și în *Echilibru între antiteze*.

Omul iese bun din mâna naturii. „Tot omul se naște cu scânteia divină, cu sufletul său de la Dumnezeu. Creșterea, societatea, împrejurările îl pervertesc“¹ ne spune el, după J. J. Rousseau, sau după un adept al acestuia. Iar ceva mai departe adaugă, că tot omul în cetate (orașe sau societate) este pervertit².

Pe acești oameni frica îi face a adora forțele naturii, ne declarase încă de când compusese *Istoria critică universală*³. Profitând de acest sentiment general omenesc, semenii lor șireți și puternici se asociază între ei, și pun stăpânire pe popor, unii ca regi, alții ca preoți⁴.

De atunci datează robia poporului, robie grozavă, care începe în noaptea vremilor, la pragul istoriei, și care durează până astăzi. Tot acest instinct de dominație s'a concentrat în tagmele preoțești ale Indiei și Egiptului, și în Faraoni. Arhierismul, cum îl va numi ici și colo, și faraonismul împilă poporul fără cruțare, îl înspăimântă cu muncile vieții viitoare, îl face să vadă în datorie și numai în datoria greu împlinită, în toate zilele, o faptă plăcută divinității. Poporul este bestializat prin muncă, căci dacă n'ar lucra ar avea vreme să se gândească la o viață mai bună; este ținut în ignoranță⁵, este călcat în picioare. Din când în când câte o natură de elită se ridică din mijlocul lui, îl cheamă la o viață mai omenească, îl conduce cu greutate pe drumul libertății și al unei vieți mai demne. Dar poporul nu înțelege pe mântuitor, atât de mult s'a deprins cu robia și cu

¹ I. Heliade, *Biblicele*, p. 16. Cf. și p. 12, omenirea după crima lui Cain.

² *Ibid.*, p. 20.

³ I. Heliade, *Historia critică universală* I, p. 106, unde se pare că este influențat de ideile lui Auguste Comte. Faza religioasă, ne spune el, va fi urmată de faza filosofică (p. 108) atunci când oamenii vor începe să raționeze. Am impresia că n'a citit pe Comte în original și că aceste idei i-au venit prin intermediul vreunui discipol al acestuia, consultat pentru această operă.

⁴ I. Heliade. *Biblice*, p. 14, „cei d'întâiu tâlhari organizați, aceia ce singuri își arogară drepturi, și pentru ceilalți nu lăsară decât datorii, aceia începură a detrona lumea, după ce începură a detrona inteligența astuțioasă, adică pe cei ce se numeau sacerdoți. Aceștia din urmă, ca să nu piardă primele lor drepturi și privilegii, cătară a-i recunoaște de Domni, și a deveni complicitii lor“. . . „Recunoscându-i ca trimiși ori descendenți de la Dumnezeu“. „Așa toți faraonii, descendenți în linie dreaptă de la Osiris“.

⁵ I. Heliade, *Biblicele*, p. 23. „Arborele științei este prohibit poporului, de a se atinge de dânsul“.

învățătura rea și interesată a tiranilor. El rezistă; se zbate, iar „revoltatul“ moare descurajat și învins, până ce un altul¹ ia poporul de unde predecesorul îl duse, și pe aceiași cale grea și spinoasă, luptând cu aceleași obstacole, sacrificându-se ca și celialți, îl conduce mai departe.

Așa a fost Moise, care i-a scos pe Evrei din robia Egiptului și le-a dat „legea“, pe care s'o urmeze în numele egalității² și libertății, ca să fie fericiți și s'o dea de model celorlalte nații. Dar legea lui nu este în stare să schimbe cu totul omenirea coruptă. Unii, învățați în rele, nici nu sânt capabili s'o urmeze. De aici două categorii de oameni în țara peste care trebuie să domnească această lege: Jidani, cei care țineau la vechea stare de lucruri, impilatorii sau sprijinatorii lor, și Evreii, poporul doritor de egalitate și libertate³

Pe de altă parte, chiar esența acestei legi, care se mai resimte încă de contactul cu organizația Egiptului unde a învățat Moise⁴, nu este așa de desăvârșită încât să nu merite criticele noastre. Altfel n'ar mai fi fost necesar creștinismul⁵. Omenirea este într'un progres continuu și învățătura lui Christ, așa cum a gândit-o fondatorul ei, este ce am avut mai perfect până acum, în această privință.

¹ *Ibid.*, p. 89. „Toți popoli sclavi și pervertiți în servitute gem în adevăr, blestemă, și urăsc pe impilatorii lor; nu respectă însă nici nu amă pe voitorii lor de bine, pe cei ce-și pun viața pentru mântuirea lor, dacă aceștia n'au considerație la curte“. Sau încă, p. 96: „lasă-ne să servim Egiptenilor, zic Evreu lui Moise, eterna strigare a tuturor sclavilor, când cineva se încearcă spre a-i libera“. Cf și p. 101, vers. 3.

² *Ibid.*, p. 21. Moise „după doctrinele lui egalitare, afirmă către un popor nou și apoi lumii întregi că un singur Adam fu de unde ne tragem toți, și o singură Evă“. Nu regi sau împărați, „ci oameni ca noi“: lucrători, păstori, sau agricultori

³ *Ibid.*, p. 84 și p. 107, vers. 6. Moise, și mai târziu Christ, fac din poporul întreg un sacerdoțiu, regi și preoți. Jidani însă, care au dorit regi și cari au strigat să se crucifice Fiul Omului, vor un regat sacerdotal, de drept divin.

⁴ *Ibid.*, p. 122. Este vorba de o pedeapsă diferită dacă este omorât un sclav sau un om liber. Eliade se revoltă și zice că aici se vede rezultatul „sclavului crescut la curte de casta sacerdotală“. De altminteri și în alte pasagii vorbește de imperfecțiile „legei“, provenite din educația lui Moise și prejudecățile Egiptului, de care nu se putuse cu totul desface. Cf. p. 130, „Pe nimeni ca pe Moise nu ni-l arată istoria de radical și cu toate acestea nu se poate desbărâ de relele Egiptului, de toate până la unul“.

⁵ I. Heliade, *Biblicele*, p. 23 și p. 24. „Moise este ver și etern numai acolo unde cu timpul său ridică steagul verității și al progresului... Christ îl ridică și mai sus și devanță secolii cu dânsul, sărind peste 40-50 de secolii mai în viitor“.

Moise dăduse Decalogul, „o încercare de a liberă omenirea proclamând drepturile omului“. El formează o flacăra capabilă de a lumina și încălzi, din elemente divers răspândite, incoherente și confuze¹. „Din sclav face un liber, din brut face un om². La baza acestei societăți nouă pune dreptatea, demnitatea omenească și respectul legii și al religiei³. Dar din organizația biblică, rău pricepută, trunchiată, neaplicată, care ar fi putut face fericirea oamenilor, se desvoltă din pricina astuției unora, a corupției lor, a lășității poporului, un judaism și un fariseism care nu e cu nimic inferior faraonismului⁴ de supt care îi sustrăsese Moise.

Mai întâiu ei cer un rege „căci în Palestina sclavii nu: putură fără stăpân“. Mai marele preot le spune însă că acest rege „este pedeapsa, biciul lui Dumnezeu pentru cererea și faptele lor. Iată origina regalității, pentru creștinii ce sânt continuatorii mozaismului. Regele e flagelul“⁵.

La umbra și supt aripa lui protectoare cresc și se desvoltă toți complicii lui, toți paraziții care nu pot trăi decât din sângele poporului; fariseii și cărturarii. Poporul geme și se vaită. Din suferințele lui ajunse la paroxism, se întrupează Cuvântul. El care trăise „ca focar al tuturor scânteilor divine ale rațiunii“ în toată societatea, când aceasta se conrupe, se retrage într'un singur om și se încarnează spre mântuirea umanității. Ca să se regenereze societatea din părțile ei „cele mai suferinde, mai abjecte, se născu, ca ultimul dintre proletari. Sus sclavule, ungere s'a pus pe capul tău. Popor Lazăr, scoală din gunoiu, scoală însuși din mormânt, și îți ia drepturile, locul tău la soarele dreptății. Eclizie prostituată! varsă mirul tău, nu pe

¹ *Ibid.*, p. 110 și 111.

² *Ibid.*, p. 111.

³ *Ibid.*, p. 111. Toț ultimul alineat extrem de interesant. Poporul înantează din cucerire a libertății în cucerire a libertății și ultima fază nu este posibilă decât ca o încoronare a celor ce au precedat-o. Revoluția franceză „nu s'ar fi putut opera, de nu ar fi avut ideile și principiile Revoluțiilor trecute, mozaismul, cecropismul, creștianismul, islamismul, luteranismul“. Nu există alt progres decât prin evoluție, nu prin revoluție bruscă, prin „conservație“ va zice mai târziu, căci nimeni ca să înainteze nu-și taie craca de supt picioare. Cf. p. 112, 125.

⁴ *Ibid.*, p. 54. „Faraon, personificație biblică a tuturor despoșilor, a tuturor privilegiatilor“.

⁵ I. Heliade, *Echilibrul*, p. 291. „Nu se fac oameni liberi din sclavi“, zisese Esquiros (*op. cit.*, p. 43), în traducerea lui Cocoriescu și I. Catopolu. „Regii sânt monștrii istoriei“ (p. 104).

capul regilor și preoților, ci pe picioarele fiului omului, pe picioarele umanității, peste poporul ce suportă toate greutatele¹.

Această identificare a lui Christ cu poporul, care își găsește cea mai lămurită exprimare în operele din urmă ale lui Eliade, mai ales în *Echilibrul*, o întâlnim schițată atât în producțiile sale din timpul exilului, cât și în corespondența sa. În Mihaida Christ spusese: „Am plâns tot proletarul“². În scrisoarea trimisă la 15 August 1850, publicată în *Epistole și acte*³, povestinu cele întâmplate la 13 Septembrie 1848, vorbește de Christ-Nația, iar la 25 Septembrie 1850 va zice: Christ este poporul, și va termina: Pace vouă! libertate vouă! Această expresie o mai întâlnim în poezia din Iunie 1851, *Santa Cetate*, unde arată ceva mai complet, nădejdea într-o organizare nouă, Santa Cetate, la care „Christ unsul împărat de ambe Testamente, puse însuși piatra angulară“, cetate în care Christ-popul, care suferise supt Cezari, prinți, baroni, abați și a cărui soartă nu se schimbasesc:

„Aceași laboare

Tot proletar, tot puns, tot bând amarul“,
va ajunge să aibă un locaș nou, o sfântă cetate,

„Aici justiția e domnitoare;

Aici frăția e realizată;

Aici e virtute, forță, valoare,

Unul pentru toți, toți pentru unul,

Liberă voie, soartă nivelată“⁴.

Această sfântă cetate s'ar fi putut de mult realiza, dacă n'ar fi fost protivnice împrejurările, pe de o parte pentru că erau atâția interesați ca poporul să rămână în stupiditate și robie,

¹ *Ibid.*, p. 293.

² *Curierul de ambe sexe V*, p. 66. Este interesant că găsim întrebuințată chiar expresia de „proletar“

³ I. Eliade, *Epistole și acte ale oamenilor mișcării de la 1848*, p. 9. La p. 11. găsim: „Omenirea va fi recunoscută de fiu al lui Dumnezeu“. În scrisoarea, de la 25 Sept., către Calinic și cler, cuprinde expresia: Christ este poporul, p. 13. De altfel mai toate scrisorile din acest timp sânt inspirate de o credință adâncă în regenerarea omului și a societății prin creștinism; de nevoia de a se ridica poporul la o viață liberă, egală, frățească, pentru a se îndeplini cuvântul lui Hristos, călcat în picioare de mai marii omenirii

⁴ Poezie publicată în *Descrierea Europei și în Curs întreg de poezie generală*, vol. I, p. 257. Ea poartă și data de 1850, probabil cea adevărată. Toate aceste epitete le găsim în *l'Évangile du peuple*, a lui Esquiros (1848-49) și, în genere, la toți scriitorii din cercul lor.

pe de alta pentrucă sclavii înșiși nu pricep, se opun la înfăptuirea fericirii lor. Dar curentul eră așa de mare încât fariseii și faraonii nu se pot luptă direct. Ei au aierul că adoptă legea cea nouă, și în realitate, prin interpretări forțate, prin șiretenie, speculând slăbiciunile oamenilor, ajung de își fac din ea armă nouă de impilare. Nu fericirea vieții pământeste a proclamat-o Christos, zic ei, ci a vieții viitoare. Nu drepturi, ci datorii, su-punere, îndemn la suferință, mizerie, pentru a nu arde în focul iadului, în eternitate¹.

Ca și cum această groază a iadului n'ar fi destul spre a ține în supunere mulțimele credule și a le stoarce, peste ea s'a adăogat teribilul drept roman, originea puterii absolute a regi-lor și a șefilor bisericii. Prințul, baronul, și abatele, iată cei mai crunți dușmani ai omului². Societatea nu va progresă decât întru cât se va putea sustrage ghearei sfâșietoare a acestora. Toți voi-torii de bine ai poporului, de la Christ până la Revoluția de la 1848, sacrificându-și fericirea, chiar propria existență, n'au făcut decât să continue opera de liberare a neamurilor, prin industrie, prin științe, prin mișcări religioase, fie că ei se chemau Luther, Copernic sau altfel.

Fără dreptul roman si această coalțiție a ucigașilor, încoronați și mitrați, popoarele primitive, cum erau Galii și Daco-romanii, la care egalitatea și libertatea existau, ar fi putut trăi o viață demnă și omenească, mai ales de la răspândirea creștinismului printre ele. De altfel organizarea, ca și educația lor, au făcut că acest cuvânt consolator să se răspândească ca fulgerul, ba chiar le-a transformat în zeloase propagatoare ale credinței³ celei nouă.

¹ I. Heliade, *Biblicele*, p. 6 „Voi strigați la erezie, căci diavolul vă e mai necesar decât Dumnezeu, ca să speriați lumea cu dânsul; să luați moșile părinților noștri, și obolul văduvei și orfanului după moartea so-lului și părinților, supt cuvânt ca să le scăpați sufletul din mâna diavolu-lui“. Cf. p. 117, „Dar își fac Despoții și Sclavii un Dumnezeu cu curte, cu miniștrii, cu armate, cu concerte și dansuri, cu carcere și Siberii, cu favoriți și disgrațiați . . . este Dumnezeul faraonilor și sclavilor“.

² *Ibid.*, p. 125. „Mohamed nu venea decât a da câte promisesse Christ și câte drepturile roman și feudal. cu pontificii sperjuri, trimiseseră pe oameni a le aveă în ceruri, lăsând bunurile pământului în partea patri-cieni or, baronilor. călugărilor“.

³ Cf. I. Heliade Rădulescu, *Elemente de historia Românilor sau Dacia și România*. Toate capitolele privitoare la starea primitivă și orga-nizarea populației Daciei. *Echtlibru*, p. 298 „Singură biserica Daciei a rămas cea apostolică creștină, căci s'a despărțit de Roma păgână supt Aurelian“.

În această societate, bazată pe iubire, pe devotament și pe sacrificiu, ființa bună prin excelență, plină de abnegație, femeia, va avea un rol preponderent. Imnuri de slavă i se ridică ca soție, mamă, soră, inspiratoare de fapte mari, ca Fecioara Maria, ca Magdalena¹.

Acest fel de a-și imagina societatea viitorului și evoluția omenirii până în zilele noastre, reconstituit sumar de noi din ideile răspândite în opera lui Eliade de la 1848 încoace, și mai ales în *Biblice* și în *Echilibru*, atât de puternic influențat de concepțiile scriitorilor democrați, și în special de Sue, cum vom vedea, nu este ceva cu totul nou la cugetătorul român. Firea, educația sa, necesități de ordin național și social proprii țării noastre, îl făcuse să reflecteze cu atenție și până atunci la aceste probleme; iar constatările la care ajunsese sunt înrudite cu principiile din ultima parte a vieții sale.

Trebue accentuat încă de acum că asupra clasei boierești la noi și asupra raporturilor dintre țăran și proprietar, chestiuni care ar putea intra tot în această preocupare de dreptate socială, părerile lui Eliade au variat, înclinând totuși mai adesea în avantajul boierului proprietar, ceea ce ar constitui o contradicție cu declarațiile lui de simpatie pentru proletar.

➤ Mai toate aceste idei pornesc din creștinism, morala evanghelică, concepută în spirit larg — așa de larg încât nu mai este loc pentru nici o dogmă — creștinism pentru care Eliade a arătat în totdeauna o dragoste desăvârșită. Pe această puternică credință se vor altoi toate ideile lui viitoare, privitoare la societate și la raporturile dintre oameni. Cât de puțin loc pentru preoți eră în această religie a lui am văzut încă din 1828, de la prefața *Gramaticii*, în care se găsesc aluzii ironice în contra clerului.

¹ I. Heliade, *Biblicele*, p. 5, „Emancipația femeii dată de la primii adversari ai dreptului faraonic, dintre care cei mai renumiți fură Cecrops și Moise; și apoi chiar de la Christ, adversarul cel mai teribil al tuturor păgânătăților și mai vărtos al faimosului drept roman“. Apoi, p. 6, 44, 90. „Mare mister este femeia! ea este primul instructor al pruncului“. . . p. 76 „jos la pământ gură profană și păgână! Ajută ochii la Golgota, vezi pe femeie de la Mater a mamelor și a lui Dumnezeu până la Magdalena, vezi-le la picioarele crucei. Încălzește te de focul lor, atinge-te la durerea lor“. Cf. și *Echilibru*, p. 362, unde ea este numită „templu viu, partea din noi înșine destinată a zdrobi capul balaorului barbarei și a liberă pe om“. Vezi și p. 264. „Marie représenté la femme à ses trois états de vierge, d'épouse, de mère... toutes les femmes doivent prendre leur part dans l'Assomption de Marie“ zisese și Esquiros în *L'Évangile du peuple*, p. 23.

În 1841 scriind în *Foaia pentru minte* un articol *Despre opinie*, ne face o descriere, evident după natură, a țaranului român și a durerilor lui, mult mai mișcătoare decât durerile, reale și acelea, dar nițel „aranjate” retoric, ale lui Christ-popolul sau ale proletarilor englezi sau francezi. „Amăgit totdeauna, ne fiind nici odată sigur de munca și de averea sa, totdeauna dând¹ fără a putea sau a ști să ceară cuvânt pentru ce dă, întrebuințat la toate treburile și voile noastre, el când ne vede certându-ne zice! se mânâncă lupii, pe dobitocul sfârșit. Cine s'a adunat vre-o dată a se chipzul (*sic*) pentru folosul lui, să-i îndoiască brazda plugului, să-i arete cele spre binele și mântuirea lui, să-i dea școale și meșteșuguri?”²

• „Il vezi batjocorit, îl vezi pus să lucreze și ocărindu-l la plată, mai totdeauna amăgit, totdeauna rămâne bănuitor și gata a înșelă și el pentru a-și scoate din capete; disprețuit de concetățenii lui, firește îi urește și el. E neapropiat, gros (grosolan), necioplit, fără nici o deprindere de bunăcuviință”³.

„Raffinés et purifiés par huit générations de noblesse — ne spune în *Souvenirs et impressions*⁴, vorbind de cavalerii de Malta — c'est-à-dire huit générations d'immoralités et de crimes”.

„Que de serpents en Allemagne, que de têtes couronnées”!⁵

Doar Christ este adevăratul rege: „Il sert le peuple, il lave ses pieds”⁶.

Cuvântul rege la noi are o însemnătate detestabilă: Craiu. Așa se zice: Un craiu și jumătate; un craiu de spânzurat, tot așa după cum cuvântul *rex* la strămoșii noștri eră una din vorbele cele mai spurcate⁷.

Am putea lungi cât de mult această listă de citate, căci superioritatea organizației biblice, corupția preoților, a regilor și a nobililor, oroarea de dreptul roman, și toate acele teme cu privire la caracterul de revoluționari al binefăcătorilor omenirii, „la Christ poporul”, la imoralitatea din pricina ignoranței și mizeriei a claselor de jos, reveneau mereu în operele sale.

¹ «Neauzind toată viața decât: adu bani» zisese C. Golescu, *op. cit.*, p. 20.

² *Foaia pentru minte*, 1841, p. 409.

³ *Ibid.*, p. 409.

⁴ I. Eliade, *Souvenirs et impressions*, *op. cit.*, p. 83.

⁵ *Ibid.*, p. 102.

⁶ *Ibid.*, p. 179.

⁷ I. Eliade, *Le protectorat du Czar*, p. 53–54.

Ele erau frecvente în cercul pe care îl vizită Eliade la Paris. Prin anul 1840 *Curierul românesc* publică un articol, în care se vede o oarecare influență a acestor concepții, romantico-socialiste¹.

Poate și pe Fourier să-l fi cunoscut Eliade înainte de ducerea sa în Franța. Cel puțin așa pretinde. Dar părintele falansterului eră prea abstract și abstrus. L-a lăudat mult, dar cred că l-a citit puțin. Nu tot așa a fost cu autorii socialismului creștin din care pe unii am văzut că i-a cunoscut personal. Dar cine l-a mulțumit mai deplin în această privință, omul care s'a priceput să prezinte în chipul cel mai atrăgător teoriile acestea umanitare, a fost Sue. El este în stare ca toate acele sentimente de dragoste pentru nenorociți să le îmbrace în haina literară, ajutat fiind de o imaginație și de un dar de a povesti lucrurile pe gustul poporului, într'adevăr rare. Oricare din operele lui însemnate am deschide-o, am găsi toate teoriile scumpe lui Eliade. Mărturia acestuia că l-a cetit și admirat, am avut-o. Că el eră preocupat în special de acest autor, pe care îl pune alături de Hugo și Lamartine, se vede nu numai din traducerea *Crucei de argint*, sau din aluziile la operele lui, din *Scrisorile din exil*, dar și dintr'un pasagiu din *Echilibru*², în care vorbește de *Misterile Poporului* și expune, ca un fapt istoric, un episod celebru din romanul lui Sue.

Să deschidem la întâmplare *Crucea de argint*, tradusă de Eliade. „Christos proclamă pe sclav de egal cu Domnul său înaintea dreptății, consolă și iartă pe cei ce au păcătuit mai mult din nevoie, împinși de mizerie, sau mai mult din neștiința bine-lui și adevărului, decât din îmbuibare sau sistema de a face răul“³.

Arhiereul, bancherul, cărturarul sânt mereu împreună⁴.

Tina populației „face cu adevărat larmă, sânt urîți la vedere, însă nu sânt răi“⁵.

„Dreptul roman ce numai cărturarii îi știu, dreptul ce toți

¹ Scarlat N. Ghica scrie în *Curierul românesc* din 23 Iulie 1840, un articol: *Pentru înmulțirea oamenilor și sărăcie* (maltusianismul), în care se vede influența ideilor înaintate și a lui St. Simon.

² I. Heliade Rădulescu, *Echilibru*, op. cit., p. 296.

³ I. Heliade, *Crucea de argint*, op. cit., p. 26.

⁴ *Ibid.*, p. 33.

⁵ *Ibid.*, p. 44.

preoții din lume, complicitii domnilor și tiranilor, îl binecuvântă și îl susțin¹.

„Nu va veni oare o zi când lipitorile să verse tot sângele ce sug de la bieții lucrători, de la văduvă și de la orfani?2“

„În împărăția lui Dumnezeu, care este a dreptății, fiecare va lucra pentru toți, și fiecare se va bucura de travaliul tuturor“³.

„Moștenirea și proprietatea este ceva legitim azi, în starea societății imperfecte de acum“⁴.

„Tot pământul sângeră supt întreitul jug al cruzimei, desfrânării și răpirei romane“⁵.

„Trântorii societăților (nobilii și preoții) zic lucrătorilor: Lucrați, lucrați, . . . însă noi nu lucrăm“⁶.

Poporul, chiar când e rău, „astfel l-au preparat secolii de ignoranță și de tiranie tâmpitoare“⁷.

„Tirania știu a ucide și moralmente când cineva întreprinde cu legea în mână și pe drumul păcii și ordinii, a mântui și regenera omenirea“⁸.

Iar spre sfârșitul cărții, așa cum ne dăduse și Eliade, un imn către femeie, căreia îi datorăm nașterea lui Christ, anunțarea învierii lui și „regenerarea omenirii căzute“⁹.

În aceeași ordine de idei găsim în *Le Juif errant* concepțiuni de ale lui Sue, direct în legătură cu ceea ce Eliade exprimase de atâtea ori, mai ales în *Biblice* și în *Echilibru*. Unul din eroi, Dagobert, „avait sabré en Espagne avec une extrême sensualité des moines qui défendaient non la liberté (l'inquisition la bâillonait depuis des siècles), mais leurs monstrueux privilèges“¹⁰.

¹ *Ibid.*, p. 54.

² *Ibid.*, p. 58.

³ *Ibid.*, p. 61.

⁴ *Ibid.*, p. 61.

⁵ *Ibid.*, p. 62.

⁶ *Ibid.*, p. 83.

⁷ *Ibid.*, p. 86, iar la pagina 111 este arătată legătura între druidism și creștinism, scumpă lui Jean Reynaud, la care face aluzie și Eliade, în ce privește credința în nemurirea sufletului Cf și întreg pasajul din *Echilibru*, p. 22—24, *Englezii și Francezii*, parte scrisă cam în același timp cu *Biblicele* (24 Martie 1856), care conține un tablou al evoluției ideii de drept și datorie la Francezi, a chipului cum ea a fost înțeleasă, în realitate un rezumat foarte succint al celor 16 volume din *Les mystères du peuple*.

⁸ *Ibid.*, p. 165.

⁹ *Ibid.*, p. 194.

¹⁰ Eugène. Sue, *Le Juif errant*. 4 vol. (Paris 1845), p. 17.

În partea II a romanului¹ ne vorbește de formidabila putere a Jeziuților, de intrigile, de crimele lor, de faimosul Rodin, pe atunci numai secretar, mai în urmă general al ordinului.

Un lucrător se analizează: „Artisan voué aux privations, à la misère, ce malheur, m'avait rendu méchant“² idee exprimată și de o prostituată, imputând societății starea în care se află: Une société ainsi organisée perd le droit de blâmer les infortunées qui se vendent, non par débauche, mais presque toujours par ce qu'elles ont froid, par ce qu'elles ont faim“³.

Reluând tema poporului ținut în ignoranță pentru ca să nu ceară a se emancipa, spune că interesul Jeziuților (și al oricărui preot, afară de cel de la țară, tovarăș nenorocit al muncitorului) este să convingă poporul „qu'il doit regarder comme un crime aux yeux de Dieu d'aspirer au bien-être dans ce monde, puisque les récompenses d'en haut sont en raison des douleurs d'ici bas“⁴.

Morala lui Christ este „morale sublime et sainte à laquelle nul ne résiste, lorsqu'on la prêche les yeux remplis de larmes, le coeur débordant de tendresse et de charité“⁵.

Ea este condiția regenerării societății, prin asociațiuni bazate pe spiritul evangelic, care ar trebui opuse celor pe baze catolice și iezuitice de până acum⁶.

În sfârșit, pentru a termina cu citatele din Sue, în volumul al IV-lea găsim o profesie de credință care îl aproprie în mod uimitor de Eliade, și un pasagiu despre femeie care ar putea fi scris de acesta: „Cette généreuse religion naturelle qui prêche une reconnaissante adoration pour Dieu, l'amour de l'humanité, le culte du juste et du bien et qui, dédaigneuse du dogme, professe la même vénération pour Marc Aurèle, que pour Confucius, pour Platon que pour Christ, pour Moïse que pour Licurgue“⁷.

Pare că auzim vorbind pe Eliade însuși. Sau încă: „par

¹ *Ibid.*, p. 102.

² *Ibid.*, p. 122.

³ *Ibid.*, p. 211.

⁴ *Ibid.*, p. 290. Cf. *Les mystères du peuple*, vol. 3, p. 39. „Puis nos pères eurent bientôt à subir une terrible influence, celle des prêtres qui tyrannisaient, abrutissaient à plaisir les populations gauloises, leur prêchant la résignation, le respect, l'obéissance envers les Francs, menaçant du diable et de ses cornes“.

⁵ *Ibid.*, vol. II, p. 236.

⁶ *Ibid.*, vol. II, *passim*.

⁷ *Ibid.*, vol. IV, p. 121.

respect pour votre dignité et la mienne, jamais je ne ferais serment d'observer une loi faite par l'homme contre la femme, — zice un personagiu — avec un égoïsme dédaigneux et brutal, une loi qui fille lui retire son nom, épouse la déclare à l'état d'imbécillité incurable, etc"¹.

În *Les mytères du peuple* găsim aceleași idei, pentru a nu știu câtea oară exprimate, alături de altele înrudite, cu aceeași căldură susținute: nevoia respectului persoanelor și a proprietăților²; ateliere pe baza asociației³; antimilitarism, de vreme ce armata sprijine regalitatea⁴; dispreț pentru catolicism, al cărui întemeietor a fost Petre, care de trei ori a renegat pe Cristos⁵; credința în progres⁶, etc.

Și pentru ca asemănarea între Sue și Eliade să fie mai mare, de data aceasta Eliade influențând pe Sue, în volumul X al *Mysterelor*, prințul Frantz de Gerolstein face discursuri în care vorbește despre „Polonais, Hongrois, Moldaves et Valaques, asservis par la Russie et l'Autriche (nu și Turcia), mais de fait républicains par leur ancienne coutume élective” lucrul pe care Eliade îl spusese adesea.

Întreg acest volum, împreună cu al XI-lea și al XII-lea, este un amestec de piese de arhive, de povestiri istorice, de adunări, și de ficțiuni, absolut în genul *Biblicilor* și al *Echilibrului*, unde tonul, în loc să fie „susținut” ca la Sue, este adesea glumeț, amestecat cu snoave sau povestiri în stil popular.

¹ *Ibid.*, vol. IV, p. 277.

² Eugène Sue, *Les mystères du peuple*. 16 vol. Bruxelles 1865, vol. I, p. 158 „ce peuple qui . . . par la protection dont il couvrait les personnes et la propriété . . .”

³ *Ibid.*, vol. I, p. 176. „Il avait établi sur les bases de l'association et de la participation un vaste atelier de menuiserie”.

⁴ *Ibid.*, vol. I, p. 187. Pentru ce să plătim?, se întrebase Eliade în *Souvenirs*: „Pour avoir des armées qui protègent dans l'intérieur l'injustice, qui massacrent à l'extérieur ceux qui aspirent à la vie?”

⁵ *Ibid.*, vol. III, p. 155. „Je m'inquiète en songeant que le premier de ces Princes des Prêtres a été ce disciple de Jésus, ce Pierre qui, par une indigne lâcheté a renié trois fois son doux maître”. Aceleași lucru îl spusese Eliade de mai multe ori vorbind despre catolicism. Cf. *Echilibrul*, p. 24. „Feodalitatea și regalitatea susținute de biserica Romei, care din origina ei se lepădase de Christ . . .” Și în note adaogă: „Sfântul Petru avu împușinarea de suflet de a se lepăda de trei ori de Domnul său. Papii, ce se pretind de succesori ai lui Petru, îi semănără mult și îl și întrecură în aceasta”. Acest pasagiu este hotărît de la Sue și foarte convingător.

⁶ *Ibid.*, vol. I, p. 195, 224. „Le progrès incessant de l'humanité qui, l'histoire le prouve, n'a jamais fait un pas rétrogarde”. Vol. III, p. 322, „l'humanité visible et invisible s'élève de sphère en sphère vers une perfection infinie”.

În afară de acest crez politic și social, de istoria certelor sale cu dușmanii care „ca niște tâlhari îi calcă sufletul”¹, de multe aluzii biografice, mai găsim în *Biblice* idei trinitare, încă întâlnite în *Historia critică universală*, reluate în *Echilibru*. În notele ce însoțesc cartea a III-a, cap XII, vers 20 al Genezei 2, este o adevărată disertație despre legătura dintre credințele Indienilor și Evreilor pe de o parte, despre trinitatea Genezei pe de alta. Aceste idei, reluate în capitolele în care povestește neajunsurile sale cu Șaguna, le știm de unde provin: de la Pierre Leroux și cei influențați de el, și sânt răspândite prin „Globe” și prin toate publicațiile ulterioare³. Ele se imbină cu fel de fel de explicații filologice asupra numelor din Biblie, a legăturii între Egipt, India și Palestina, lucruri ce ne duc direct sau indirect la Fabre d'Olivet și imitatorii lui⁴.

Despre triadă vorbesc și Esquiros⁵, după cum am văzut. Ce e mai mult, în același capitol găsim aluzii la raporturile misterioase dintre lumea intelectuală și lumea fizică, exprimate prin numere. Dacă ne aducem aminte, pasagiile trinitare ale lui Eliade din *Biblice* erau și ele însoțite de o adevărată jonglerie cu cifrele, care pareă cu totul inexplicabilă⁶.

¹ I Heliade, *Biblicele*, p. 73.

² *Ibid*, p. 21, 22 și 23.

³ În *La république* din 18 Dec., 25 Dec. 1848 și 5 Martie 1849 o marecarea Pauline Roland scrie articole supt formă de scrisori către P. Leroux, adevărate imnuri trinitare: „La triade peut, comme vous le dites, être le remède efficace à l'exploitation de l'homme par l'homme”. La triade „découverte plus importante peut-être pour l'humanité que celle des Copernic, des Newton, des Kepler”, (18 Dec. 1848).

⁴ Fabre d'Olivet, *La langue hébraïque restituée*, care însă cred că n'a fost cunoscută lui Eliade decât prin rezumatul lui P. Leroux, făcut în *De l'humanité*. Aici găseă ideea că Adam e o personificare a genului omenesc „le régime nominal” (vol. II, p. 518). Cf. și *Ist. critică universală*, vol. p. 128. Alte asemănări au fost puse în evidență în nota 5, p. 61. Apoi și Eliade și Leroux vorbesc de Cain ca de un reprezentant al proprietății geloase, exclusive (*De l'Humanité*, vol. II, p. 556). Cf. apoi vol. II, p. 594 la Leroux, cu *Biblice* p. 13, unde se vorbește de vârsta fiilor lui Adam, până la Noe; Leroux, *op. cit.*, vol. II, p. 601 în *Biblice* p. 13, unde se află disertația asupra numerilor și în special a numărului 7; vol. II, p. 646 și 23 din *Biblice* unde se vorbește de trinitatea Adam și Noe.

⁵ Cf. *Historia martirilor libertății*, tradusă de Cocirescu și Catopolu, *op. cit.*, p. 114. Cf. și p. 106, unde se vede tonul inspirat în care se vorbește despre femeie, ton comun tuturor scriitorilor din această grupă.

⁶ Alături de aceste exerciții baroce (Cf. *Biblicele*, p. 13 și *Ist. critică universală*, vol. I, p. 280—81) mai aflăm adevărate orgii filologice, cum e cea din *Biblice* p. 15, cu privire la Manu, Menes, Mines, Numa, etc. Ceva similar vom întâlni în Louis Jacolliot, *La bible dans l'Inde*, capitolul Manu, Menes, Mimos, Moses, dar această carte este din 1868. Trebuie să presupunem deci că amândoi s'au servit de același izvor.

De altfel între 1835—1850, toți se cred obligați a-și forma un sistem pentru origina lumii și a-l expune, în revistele timpului, cu un mare lux de citațiuni, de legături cu cosmogoniile extremului orient. *La France littéraire*, al cărui principal colaborator eră Esquiros, prieten cu Eliade, este plină de astfel de articole. J. B. Leclère în 1833, „un trinitaire enragé“, ne spune¹ că trinitatea este pretutindeni: „un triple accord ne formant qu'une harmonie“². Omul este formă, spirit și materie; Dumnezeu, în spațiu este înălțime, lățime, și lungime, iar în timp, trecut, prezent și viitor. El o continuă astfel pe mai multe pagini: corpurile au trei stări, climatele sânt de trei feluri, pământul se împarte în trei zone, religiile au toate treimea la bază, etc.

La nenumăratele tablouri trinitare Eliade îl adaugă pe al său, căci listele pe care le întocmește au aerul să-i aparțină³.

Biblicele nu sânt terminate dar așa cum sânt, ele erau foarte iubite de autorul lor⁴.

Gravitând în sfera de influență a lui Sue și a partizanilor acestuia, Eliade construiește, din material pe care îl ia mai ales de la cugetătorii francezi idealişti ai timpului, dar punând un ciment propriu, această punte grandioasă, care leagă opera sa anterioară de *Echilibrul între antiteze*, de sigur lucrarea capitală a vieții sale. Fără prea mult meșteșug, lăsând să se vadă fragmentele, de multe ori desfigurate, împrumutate de aiurea, cu o artă grosolană, primitivă, pretențioasă, dar solidă, el edifică un monument impunător, caracteristic pentru vârsta în care s'a produs, și mai ales pentru omul care l-a întreprins.

¹ J. B. Leclère, *Régénération sociale*, o serie de 5 articole, în care găsim desenuri de cercuri, cuadrilatre, etc., ca la Eliade în *Istoria critică. La France littéraire*, vol. IX, 1833, p. 225 sq.

² *Ibid.*, p. 226.

³ În *Biblice*, p. 75 găsim mai complet și mai lămurit ca totdeauna părerile sale asupra Franței și civilizației franceze. Acuzat de Șaguna că introduce în Bibli: un element profan, venit din Franța, el se apără, arătând ceea ce crede bine sau rău despre Francezi. Este un pasagiu remarcabil prin sinceritatea și claritatea lui. El ne expune adevăratul punct de vedere al lui Eliade față de Franța, diferit de exagerările ostile de la 1840, dar și de exclamațiile de o administrație lirică, fără rezervă însă trecătoare, din *Impressions*. Tot aici tin să atrag atenția asupra apropierei ce face Eliade, cam fără gust și tact, între întâmplările din viața lui Moise și chiar a lui Isus, și ale sale proprii. Sânt aluzii destul de transparente în *Biblice*, pp. 63, 139—140, sau încă în traducerea din *Crucea de argint*, nota de la p. 184, *Echilibrul*, p. 4. etc.

⁴ Cf. scrisoarea către redactorul *Naționalului*, din 3 Aprilie 1859, publicată în *Bibl. portativă*, vol. I, *Critica* p. XXVI.

El ne conduce la opera bătrâneții lui Eliade, opera vieții sale întregi am putea zice, pentru că ție la cele dintâu publicații, ideile sale urmează un drum mai mult sau mai puțin drept, spre a se concentra în acest haotic *Echilibru*. El este în același timp apogeul și declinul uneia din cele mai puternice minți românești, efortul suprem al unei inteligențe cuprinzătoare, dacă nu ordonată și adâncă, dar roasă de boală, prevestind decadența, care nu va întârziă a se produce.

Declinul.

Echilibru între antiteze.

Biblicele fuseseră publicate la Paris, unde se dusesese Eliade, din Constantinopol, la începutul lui August 1857. El găsisse necesară prezența sa în Apus, pe lângă oamenii politici ai Franței și Angliei, spre a informa despre raporturile între Români și Turci, despre vechile noastre tratate cu Poarta, și interesul atât românesc, cât și apusean, al revenirii la aceste tratate. El trece prin Pireu, Italia, Elveția, Germania, Bruxelles, ajunge la Paris, de unde curând pleacă la Londra, prin luna Octombrie. La sfârșitul lui Decembrie el eră din nou în Paris, unde rămâne spre a supraveghea tipărirea *Bibliei* și a *Biblicelor*. La începutul anului 1859 se întoarce în țară.

Imediat își reia activitatea de publicist pe tărâmul ziaristic reinviind *Curierul românesc*, care este din nou suspendat, sau scriind la alte ziare — și pe cel al literaturii, retipărind multe din scrierile sale anterioare, dotate în genere cu prefețe. Apoi începe tipărirea lui *Issachar* sau *Laboratorul*, care, îmbogățit cu multe broșuri apărute în acești ani, va purta titlul general de *Echilibru între antiteze*¹, și va forma opera capitală, de sinteză, a lui Eliade.

Nu ne vom ocupa de celelalte scrieri cuprinse în *Biblioteca portativă*², nici de *Prescurtarea din historia Românilor*³. Ce este interesant din ele, pentru chestiunea ce ne preocupă, a

¹ I. Heliade, *Equilibru între antithesi sau spiritul și materia*, București, 1859—'869.

² I. Heliade R., *Biblioteca portativă*: vol. I. *Literatura, Critica*; vol. II. *Diverse*; vol. III. *Diverse*; vol. IV. *Morala*; vol. V are poezii inedite, bucați de C. Bălăcescu (între altele *Fă-mă tată să-ți semăn*, cu o prefață de Eliade), Fața și lucruri cunoscute, de Eliade. Buc. 1860 și 1861.

³ I. Heliade R., *Prescurtare din historia Românilor*. Buc. 1861. *Elementele de Historia Românilor sau Dacia și Romania*, sânt din 1869. Buc. ed. II.

a fost și va fi încă semnalat. Vom merge direct la *Echilibru*; vom încerca să descurcăm în chaosul acestei lucrări fără plan, greu de citit, dar plină de idei, sugestiile și influențele ce vin din Franța. Ele sânt foarte numeroase, și, cu toate tendințele din ce în ce mai accentuat conservatoare ale lui Eliade din această vreme, provin de la autorii democrați, umanitariști, revoluționari, pe care îi cunoscuse în Paris. Am putea zice chiar că umbra lui Proudhon, plutește peste toată această carte. De altfel puțini oameni au interesat pe Eliade atât cât acest admirabil temperament de luptător idealist, desinteresat, curajos și de o probitate proverbială.

Eliade care l-a cunoscut, a trebuit să fie fermecat de bogăția cunoștințelor aceluia autodidact, ca și el, care învățase singur latinește, grecește și ebraica, ca lucrător tipograf, și care citise și eră în curent cu toate chestiunile filosofice, economice, religioase și morale din timpul său.

Prezența lui se simțise și în *Biblice*. Ba încă Eliade, după cum am văzut, prin această publicație intenționă să demonstreze că, departe de a fi „Răul“, după cum spusese Proudhon, D-zeu ar trebui să fie și a fost la baza tuturor întocmirilor cu adevărat democratice, iar religia înțeleasă așa cum au conceput-o toți cei mari, Buda, Moise, Cecrops, Isus, este cel mai prețios auxiliar în lupta pentru libertate și progres pe care omenirea o duce de la începutul ei, de când prin forță și viclenie faraonii și arhieriei au pus mâna pe putere. Eliade aveă atâta dragoste și admirație pentru Proudhon încât îl costă că nu poate fi de acord cu el, și mai ales îi e greu să conceapă cum el poate ataca atât de îndârjit acest prețios aliat în contra tiraniei, religia, a cărei esență este dreptatea¹, bunătatea, egalitatea și frăția²,

¹ Cf. *Biblicele* p. 101. „Primele principii ce sânt bazele fundamentale ale unor legi ce au să facă dintr'un popor o nație, acele principii de nu vor fi Justiția cea mai nepărtinitoare, nația de odată cu concepția sa, poartă în sine și principiul morții sale . . . Numai cetățenii ce se cresc supt legi drepte, numai aceia pot deveni bărbați liberi“. Aceste sânt tocmai principiile exprimate atunci de Proudhon în cartea faimoasă: *De la Justice dans la Révolution et dans l'église*, care a fost urmărită de tribunale și i-a adus condamnarea.

² *Ibid.*, p 111 „Ah, Proudhon! Nimeni ca tine și cei asemenea ție nu făcără atât serviciu impilatorilor de corpurile oamenilor; vrând a luă singura putere, singura armă a celor desmoșteniți, religia, și a o da ca niciodată în mâinile celor ce te acuză și te judecă“. Cf. p. 113 Ar fi dorit ca Proudhon să fie condamnat ca un creator iar nu ca un destructor (al religiei). „Ține minte însă că acuzătorii și condamnatorii tăi până în fine te vor

pe care și Proudhon voia să le pună la bazele societății viitoare.

Primul titlu al acestei opere ciudate, pe care multe publicații anterioare și mai toate scrierile lui Eliade dintre 1860 și 1870 au venit să o îmbogățească, fusese *Issachar* sau *Laboratorul*, „scriere socială, politică și literară“. Prin acest titlu el rămâne în lumea și atmosfera biblică, și pe de altă parte arată toată dragostea sa, nu pentru proletar, — căci așa ceva nu există la noi, cum o spune în repetite rânduri, combatând pe rivalii săi politici, care mamuțăreau formele apusului, — ci pentru agricultorul care este însași temelia statului nostru, el muncitorul și proprietarul în același timp, „aratul sau opinca, origina tuturor condițiilor sau stărilor societății“¹. Cel de al doilea titlu, *Echilibru între antiteze*, îi vine direct de la Proudhon. Încă în *Discours sur la célébration du Dimanche*² găsim că „l'harmonie est l'équilibre dans la diversité“. Ceva mai târziu Proudhon reia această idee și, supt influența lui Hegel, o dezvoltă și o precizează. Este de notat că Proudhon n'a cunoscut direct opera lui Hegel. El nu știa nemțește, și primele traduceri ale acestuia sânt posterioare „Sistemei contradicțiilor economice“³. A cunoscut pe Hegel după explicațiile unui elev al acestuia, Grün⁴. Ideile filosofului german, așa cum ele reieșeau din lămuririle lui Grün, sânt adoptate imediat de Proudhon, fuzionate cu idea antinomiilor lui

iertă; iar pe mine nici odată (eră tocmai în conflict cu Șaguna); pentru că tu le dai arme și eu le răpesc; tu îi faci a se arăta publicului de apărători ai religiei și a celor mai sacre omeniri, și eu îi demasc și le demonstrez toată apostazia; tu forțezi populi prin expresiunile tale a considera pe înimicu tăi ca niște oameni sfinți, și eu dau pe față toată păgânătatea și ipocrizia acestora“. Pag. 117. „Cu doctrinele Domniei Voastre (Proudhon) nu faceți decât a strânge și perpetua și mai mult fiarele sclăviei“. Și mai departe, la p. 122, apostrofând pe Moise pentru articolul în care face deosebire între viața unui sclav și a unui om liber, adaugă: „Vezi pentru niște articole ca acestea vine mai târziu mintea umană desdemnata și strigă: D-zeu este răul, D-zeu este Satan . . .“

¹ I. Helade R., *Echilibru*, p. 1.

² P. J. Proudhon, *De l'utilité de la célébration du Dimanche considéré sous les rapports de l'hygiène publique, de la morale, des relations de famille et de cité*, Besançon 1839, p. 39. Citațiile vor fi făcute după a IV-a ediție, Paris 1850.

³ P. Proudhon, *Système des contradictions économiques ou philosophie de la misère*, Paris, 2 vol. 1846. Vera, filosof italian care trăiește la Paris până la 1851 și apoi la Londra și în Italia, scrie „Introducción a la philosophie de Hegel“ în 1855 și traduce *Logica* în 1859.

⁴ Cf. P. Leroux articolul de la 25 Noembrie 1849 din *la République*. „Un Allemand de ma connaissance vous a initié, il y a de celà cinq ans à peine, aux mystères de l'hégélianisme“.

Kant și aplicate la economia politică. Totul pe lume se prezintă ca un compus din doi termeni opuși, teza și antiteza, care tind să se distrugă reciproc¹, și care se rezolvă, se conciliază, se identifică, după cum spune în discursul făcut la curtea cu juri, la 29 Martie 1849², într'un al treilea termen de ordin superior, sinteza³.

Același lucru va fi exprimat și în *La Philosophie du Progrès* câțiva ani mai târziu: „La religion, comme l'état, comme toutes les institutions humaines, se manifestent en une suite de termes essentiellement opposés et contradictoires“⁴. În avant-propos⁵ zisese: „Tout est opposition, balancement, *équilibre* dans l'Univers“.

Această idee de echilibru a contrariilor, a antitezelor, va zice Eliade, și nu a identificării, a rezolvirii lor, va fi reluată în *De la Justice dans la Révolution et dans l'Eglise*⁶.

Iată origina titlului operei lui Eliade, operă care este în același timp o metafizică, o autobiografie, un tratat de economie politică și de finanțe, un pamflet, și tot ce dorim. Dacă Eliade ar fi fost un fondator de religii, și avea tot ce-i trebuia pentru acest lucru, — credință, energie, dogmatism, tonul de apostol, de „vate“, convingerea în misiunea lui aproape supranaturală, — credincioșii ar putea găsi în *Echilibrul* un răspuns la toate întrebările lor. El este o Biblie și un Coran.

A fost admirabil definit de D-l G. Bogdan Duică în articolul despre *Eminescu, Eliade, Gutzkow* din *Convorbiri literare*⁷: O carte stranie. O filosofie de diletant, amestecată cu vederi sociologice de felurite origini; o istorie construită uneori poeticește; multe idei de bun simț; dese scăpărări de patriotism; un talent retoric remarcabil; licăriri de misticism; vii gesturi de profet; și toate acestea subordonate tendinței generale conservatoare a scrierei, toate încercând să puie fundament pentru viitorul nației“.

¹ P. I. Proudhon, *Système des contradictions*, p. 68.

² P. I. Proudhon, *Mélanges*, vol. II, p. 74 și 177, în care vorbește de Hegel și de teoria acestuia a identității contrariilor.

³ P. I. Proudhon, *Système des contradictions*, p. 85.

⁴ P. I. Proudhon, *Philosophie du progrès. Programme*. Bruxelles-1853, p. 9³.

⁵ *Ibid.*, *Avant-propos*, p. 14.

⁶ P. I. Proudhon, *De la justice dans la Révolution et dans l'Eglise*, Paris, 1858. Ediția consultată este din 1870.

⁷ G. Bogdan Duică, *M. Eminescu, Eliade, Gutzkow. Conv. lit.* XXXVIII, (1904), p. 169.

„Filosofia“ îi vine mai ales din două izvoare: Proudhon, și Lecouturier. Nici vorbă că el să fi citit pe Hegel, cum susține d-l Buricescu în Prefața pe care d-l P. V. Haneș o face ediției Minerva a Echilibrului. Nu numai atât, dar nici modelul său Proudhon, nu-l cunoșteă, după cum am văzut, decât din explicațiile unui elev, deci din a doua mână. Eliade știa despre Hegel, filosof care se bucură de mare celebritate mondială în prima jumătate a sec. XIX, exact ceea ce ar fi un contemporan al nostru, care nu s'ar ocupa în special cu astfel de chestiuni, despre Bergson sau Einstein. Și încă, astăzi sântem mai exact informați decât pe acea vreme. Proudhon, mult mai capabil ca Eliade de o analiză serioasă și pătrunzătoare a lucrurilor abstracte, și încă își face despre Hegel o concepție personală, în care intră mai mult Proudhon decât Hegel.

Interesați de aceste explicații ale lumii, care păreau numai niște jocuri de inteligență, prin dualism, unitate, triade, identificare a contrariilor sau echilibrul lor, o întreagă serie de scriitori încep a se deda la aceste exerciții, de o pedanterie și o naivitate ridiculă, așa încât și mai înainte, dar de sigur în timpul exilului și după aceea, Eliade a luat cunoștință de ele. Când ne-am ocupat de Biblice am vorbit și de această chestiune și am arătat cum triada lui Leroux, a trecut în opera compatriotului nostru. Eliade admite triada, pe care o confundă cu grupul teză, antiteză, sinteză și combate pe unitari și pe dualiști. Proudhon îi combate pe toți trei. Unitar eră Fourier¹. El imaginasă „seriile“ pe cari le adoptă și Proudhon: „Raisonner

¹ Este adevărat că Eliade ne spusese că a cunoscut pe Fourier încă din 1832. În Scrisoarea către Russo din 14/26 Oct. 1853 (*Scrisori din exil*, p. 239) vorbește despre el cu o admirație pe care n'am întâlnit-o față de o alta persoană „Dacă filosof va să zică raționator, amator de înțelepciune, de adevăr, de știință, atunci Fourier este cel mai mare filosof din lume“ (p.240). Și ceva mai departe: „Dacă profet însemnează spuitor de necunoscute, ca algebristul, atunci Fourier este cel mai mare din toți profesii, cu atât mai mare decât nu se dă pe sine de astfel“ (p. 242) Dar n'am aflat nici o urmă evidentă în opera lui Eliade despre influența lui Fourier. Pe de altă parte opera acestuia este sau atât de abstractă, de convențional abstractă, încât e aproape imposibil de priceput fără inițiere, ori de o naivitate, de o imoralitate chiar, mai ales dacă nu pierdem din vedere preocupările moralizatoare ale lui Eliade, încât de ar fi cunoscut-o, nu i-ar fi putut conveni. Ce ar fi zis el de acest lucru, de ex.: „une femme peut avoir à la fois un époux, un géniteur, un favori, plus, de simples possesseurs“ (Charles Fourier, *Oeuvres complètes en 6 volume*, ed. II. și III Librairie sociétaire 1841—48, vol. I. p. 125). Și încă el are grijă să ne spună că teoriile lui sânt expuse cu menajamente căci altfel „causeraient trop d'enthousiasme, surtout chez les femmes“, vol. I, p. 108.

c'est sérieux¹“ zice el în *De la création de l'ordre*. „La série a pour élément l'unité“².

Cea mai mică serie posibilă cuprinde însă cel puțin două unități: „Teză, antiteză; binele și răul; tatăl și copilul; stăpânul și ucenicul; soțul și soția“³.

„Fourier en annonçant une théorie de l'unité universelle, prouve par là même qu'il méconnaît l'indépendance essentielle des différents ordres de séries“⁴. Și mai departe în *La Philosophie du progrès*⁵, adaugă (fără să mai numească pe Fourier) că condiția existenței, după mișcare, este unitatea, care însă nu e simplă, cum s'a afirmat de unii, ci e sinteza: „l'être, ainsi que l'idée est un groupe“.

Triada și reprezentantul ei, „le théologastre Pierre Leroux, sânt criticați cu îndârjire, între altele în *De la Justice*⁶. „Il ressort de là que l'instrument de critique que nous cherchons est de toute nécessité dualiste ou binaire: il ne saurait être triadique... toute triade trinité, ou ternaire n'est que l'abrégé de deux diades obtenu par l'identification ou la confusion de deux de leurs termes“.

Iată deci că acele încercări de a explica noțiunile după sistema unitară, dualistă, trinitară, preocupau și pe modelele franceze ale lui Eliade.

Este un joc al timpului, care pasionează. Eliade își ia *Elementele*, parte din Proudhon, altă parte de la Leroux „trinitarul“ și apoi combinația lor o face singur. Pentru prima dată întâlnim aceste explicații ale lumii în introducerea din *Istoria critică universală*, vol. I⁷ apoi într'o scrisoare către Gr. Grădișteanu din 29 Maiu 1856⁸ în care se văd două din exemplele date mai sus, după Proudhon, ceea ce nu e o întâmplare:

¹ P. J. Proudhon. *De la création de l'ordre dans le travail, ou principes d'organisation politique*. Paris et Besançon, 1843, Ed. II, după care vou face citățiile, din 1849, p. 142.

² *Ibid*, p. 142.

³ *Ibid.*, p. 144.

⁴ *Ibid*, p. 339

⁵ P. J. Proudhon, *La Philosophie du progrès*, op. cit., p. 35—36.

⁶ P. J. Proudhon, *De la justice*, vol. I. 28.

⁷ Treismul, care nu este pentru el același lucru ca trinitatea universală, de care va vorbi mai târziu, apare încă din vremea când publică *Curterul de ambe sexe* per. III. Aici aflăm că alături de empirism și eclecticism există și un treism (p. 384), asupra căruia insistă în deosebi, fără să ne soună dacă îl admite sau nu.

⁸ I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 510 sq.

mirele, mireasa ; maestrul, discipolul. Atât eră Eliade de încântat de aceste rezultate încât își propune să le publice și în franțuzește, ceea ce însă n'a făcut. Ele reapar în *Conservatorul*, în *Biblice*¹, apoi în diferite pasagii din *Echilibru*. De la o operă la alta aceste idei s'au mai precizat, dacă ne putem exprima astfel despre niște teorii, învelite într'o ceață prin care greu străbate lumina.

Același lucru se poate spune despre un capitol tot așa de neașteptat în opera de care ne ocupăm, cel privitor la spațiu și timp. El a fost introdus numai pentru că Eliade a citit cartea lui Lecouturier : *Le socialisme universel*. Acest Lecouturier, aveă două calități care îl impuneau admirației contemporanilor, nu destul de pregătuți în chestii de filosofie, cum eră Eliade ; aveă îndrăzneală și posedă un jargon filosofic, un „jerg“ cum i-ar fi zis el. Cele mai enorme neexactități și absurdități sânt spuse pe un ton peremptoriu, calm, în așa fel, încât nici nu-ți puteă veni ideea de a-i pune la îndoială afirmațiile.

Toată partea III-a a *Echilibrului*, care poartă subtitlul de *Spiritul și Materia*, în realitate un rezumat din *Istoria critică universală*, este supu influența cărții lui Lecouturier. La începutul Echilibrului, în primele coale ale lui Issachar, aceleași idei fuseseră exprimate : forma definitivă însă o capătă numai aici. Toate ideile lui Lecouturier au trecut în opera lui Eliade, legate între ele printr'un fel de „țesut conjunctiv“ de la Eliade, în stil care vreă să fie popular și nu e decât stângaciu, uneori vulgar.

Pe alocuri textul neschimbăt al autorului francez a intrat în corpul operei lui Eliade, cu citațiuni cu tot. Mărturisim că de n'ar fi așa de interesant cazul acesta care ne explică preferințele lui Eliade și influența asupra lui a Francezului, n'am insistă asupra acestor capitole, așa stranii ne par acële teorii.

Lecouturier², după ce ne face un rezumat al Cosmofiei, operă publicată anterior, ne spune că sânt în univers două existențe în afară de creație, care intră ca elemente în toate sistemele cosmogonice : Timpul și Spațiul³. Ele sânt ființe negative, adică care nu sânt nimic prin ele, nu există decât cu condiție să fie um-

¹ I Eliade, *Biblicele*, p. 8—9.

² Charles Henri Lecouturier, *La science du socialisme universel*. Sans date (1850). Tip. Malteste, Paris.

³ *Ibid.*, p. 12.

plute de două existențe (finițe) pozitive, nfinite ca și ele¹. Spiritul umple vidul moral al timpului, este „corelativul“ timpului, materia a spațiului. Spiritul și timpul ating infinitul în sensul duratei, adică sânt eterne; materia și spațiul ating infinitul în sensul întinderii, sânt ilimitate. Dar nimeni nu poate găsi spiritului o întindere, și nimeni nu poate găsi materiei o limită în durată. Deci spiritul poate fi infinit în spațiu și timp, materia infinită în timp și spațiu. Prin urmare calificativul de infinit se aplică și timpului cu corelativul lui spirit, și spațiului cu corelativul lui materia. Se poate spune infinit în timp, cum se zice infinit în spațiu².

Aceste principii sânt răspândite, într'o altă ordine, în primele patru pagini ale *Spiritului și materiei*: „Dacă ne-am imagina timpul și locul, de sine nu sânt decât niște viduri, deșerturi. Insa nimic nu este vid în natură. Locul sau spațiul este plin, și împlinirea lui este materia; timpul asemenea cată să fie plin, și împlinirea lui este spiritul sau mintea. Locul este domiciliul materiei și timpul domiciliul spiritului, sau: materia este locuitorul locului și spiritul este locuitorul timpului“³. „Precum timpul este corelativ cu locul, asemenea și spiritul este corelativ cu materia, unul este necesar altuia, unul presupune pe altul, unul este complinirea celuilalt“⁴.

„Această infinitate sau nemărginire a timpului, ne spune Eliade — după ce încercase să facă evidentă tuturor această proprietate — se zice eternitate; și prin urmare timpul este etern“.

„Locul dar sau spațiul, neavând margini, zice ceva mai departe, este infinit, nemărginit“.

„Spațiul, sau locul este, după cum a zis Pascal, o sferă nemărginită, al cărui centru este pretutindeni și circonferința sau marginile nicăeri“⁵.

„Eternitatea este proprietate a spiritului“⁶ zice el, după Le-

¹ *Ibid.*, p. 13

² *Ibid.*, p. 14

³ I. Eliade, *Echilibrul între antiteze, Spiritul și materia*, p. 267.

⁴ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 267. Corrélatif veut dire complément, ne spune Lecouturier, *op. cit.*, p. 14.

⁵ *Ibid.*, p. 266 Acest citat este pus la Lecouturier, într'o altă ordine ceva mai la vale, p. 28, acolo unde el vorbește despre compoziția Universului. Și ca să nu mai avem nici o îndoială despre origina citatului lui Eliade, vedem că epitetul nemărginit, „infinit“, care se găsește și la el și la Lecouturier, nu este la Pascal în adevăr la Blaise Pascal (*Pensées*, Paris. Crès 1916, vol. I, pag. 36) găsim: „C'est (la nature et non pas l'espace) une sphère dont le centre est partout, la circonférence nulle part“.

⁶ *Ibid.*, p. 266

couturier, deși până aici uitase să ne spună că spiritul este corelativul timpului, ceea ce nu vom afla decât în pagina următoare.

„Infinitatea sau nemărginirea este proprietate a locului”. „Timpul împrumută locului eternitate, și locul împrumută timpului infinitatea sau nemărginirea, încât putem zice: Timpul este etern și infinit, spațiul este infinit și etern”¹; Singura deosebire între Lecouturier și Eliade, în afară de tot ce servește acestuia numai ca legătură și umplutură între idei², este concepția pe care unul și altul și-o fac despre activ și pasiv. Lecouturier zisese că spațiul și timpul ca goale, deșerte, sânt negative, iar spiritul și materia care le umple, pozitive³. Eliade însă adoptă denumirea de active, pentru timp și spirit, de pasive pentru loc și materie⁴.

„Spiritul și materia existau împreună pentru că erau necesari unul altuia, proclamă Lecouturier. Erau deci corelativi după cum timpul eră către spirit și spațiul către materie, neputând există izolat”. „Spiritul aveă acțiune asupra materiei” în vederea unui rezultat care trebuie să fie, „scopul comun al spiritului și al materiei”. Ce este însă o acțiune? „Mișcarea imprimată de o ființă activă unei ființe inerte, ființa activă este spiritul, ființa inertă materia”⁵. Eliade va zice⁶: „Precum timpul este corelativ cu locul, asemenea spiritul este corelativ cu materia”. „De n’ar fi iară spiritul ce posedă mișcarea, materia în etern ar rămâne inertă și informă”.

Definițiile de mai sus fiind admise, și unul și altul trec la expunerea consecințelor ce decurg din ele: dreptul și datoria, conservarea și progresul.

Spiritul are inițiativă, este superior materiei, fiind dotat cu o acțiune liberă — spre deosebire de aceasta, care nu poate aveă decât o acțiune fatală. Libertatea nu este altceva decât bucurarea de un drept; dar dreptul impune datorii, căci datoria este corelativul dreptului. „La grande loi de la liberté donne naissance au droit et au devoir. Le mouvoir pour l’être actif équivaut à faire le bien. L’être actif ne peut faire le mal, qu’en sortant de sa nature. Si la

¹ *Ibid.*, p. 266.

² Cf. alinaatul: „Sânt oameni care deneagă timpul — zicând că timpul nu este decât mișcarea locului sau a spațiului; instinctul însă al omului, bunul simț general, pot distinge unul de altul”, p. 265, cum și glumele de la p. 267. De aici putem vedeă cât de puțin serioase erau cunoștințele filosofice ale lui Eliade, și cât de nepregătit era de a pricepe noțiunile filosofice.

³ Lecouturier, *op. cit.*, 15.

⁴ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 265 și 267.

⁵ Lecouturier, *op. cit.*, p. 16

⁶ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 267 și 268.

faculté de faire le bien est le droit, l'obligation de faire le bien est le devoir. Celui qui a le droit de faire quelque chose, a le devoir de le faire. Hors de la liberté il n'y a ni droit, ni devoir¹.

Eliade: „Spre a se menține echilibru între spirit și materie, spiritul, ca activ și etern bun, și-a impus datorii și materiei, concedând, a prescris drepturi“ . . . , „materiei i s'au prescris drepturi și aceste drepturi s'au stabilit prin legi eterne, nemutabile. Instinctul, bunul simț popular, aceste legi prescrise materiei le-au numit scrisul, ursită, destin, făcut, fatum, fatalitate“².

Intre proprietățile spiritului este și libertatea. Corelativ libertății este, ca proprietate a materiei, fatalitatea³.

„In primă sa definiție sau însemnare libertatea este facultatea ce are o ființă activă de a se mișcă în toate părțile sau în tot cuprinsul naturei sale. Inșă libertatea fiind o lege, nu este în sine altă decât un drept și o datorie tot deodată, și viceversa. Spiritul dar, are și dreptul și datoria de a fi totdeauna și pretutindeni bun“. Definiția libertății ar fi: „Libertatea este facultatea de a face binele; libertatea este dreptul de a face binele, cu datoria de a face binele“.

„Dreptul și datoria fiind legi ale libertății spiritului, sânt prin urmare legi și ale libertății tuturor oamenilor“⁴.

In privința celui alt capitol, despre progres și conservare, Lecouturier ne spune:

Spiritul este principiul progresului, iar progresul „la marche perpétuelle d'une amélioration à une autre plus grande“. Materia este principiul conservării, iar conservarea este față de progres ceea ce materia este față de spirit. A conserva este a-ți asigura un punct de plecare fix pentru a ajunge să faci să existe ceea ce nu există. Dacă ceea ce există azi ar exista și mâine, aceasta ar fi inerție, adică negația progresului.

Conservarea nu este nici odată decât cu un grad în întârziere asupra progresului. Iar fiece progres îndeplinit, devine îndată conservare⁵.

Orice progres este mijlocul (le moyen) unei conservării și orice conservare mijlocul unui nou progres, al cărui scop final

¹ Lecouturier, *op. cit.*, p. 17. Frazele citate sânt condensate în textul nostru.

² I. Eliade, *Echilibrul*, p. 268.

³ *Ibid.*, p. 268.

⁴ *Ibid.*, p. 271.

⁵ Lecouturier, *op. cit.*, p. 18.

este perfectibilitatea indefinită. S'ar putea numi progresul idealul și conservația realul. Progresul are drept punct de plecare infinitul, drept mijloc transformația, drept scop real perfectibilitatea și drept scop ideal perfecțiunea. Perfecția este infinitul, absolutul, care nu este atins nici odată¹.

Cu cât înaintează spre perfecție, cu atât progresul devine relativ mai iute. În tocmai ca atracția corpurilor, el crește cu pătratul distanței².

Să vedem acum ce au devenit la Eliade, toate aceste „aforisme“.

„Progresul este una din proprietățile spiritului, conservația este una din proprietățile materiei“³.

„Spiritul nu se mișcă decât spre bine, sau din bine în mai bine, din perfect în mai perfect. Această mișcare sau înaintare se numește progres. Conservația este o pauză, un repaos în cursul progresului“.

„Precum se are spiritul către materie, așa se are progresul către conservație“⁴.

„Mai vedem iară că cu cât mai înaintează progresul, cu atât forțele se mai înmulțesc, mișcarea și travaliul devin mai repezi, și că din progres în progres producțiunile materiale și spirituale cresc în progresie geometrică“⁵. (Cu pătratul distanței, zisese Lecouturier).

„Și dacă progresul, fiind bun ca spiritul, trece din bine în mai bine, din perfect în mai perfect, scopul progresului dar este perfecția. Însă unde este perfecția perfecțiunilor, perfecția absolută? În capătul capetelor unde va ajunge progresul, adică în nemărginit. Perfecția este dar un ideal, un scop de care cu cât ne apropiem, cu atât ne încredințăm că sântem mai departe de dânsa. Gradul de perfecție în care ajungem, trecând din progres în progres, este o perfecție relativă, pe care o putem numi perfectibilitate. Tot dar ce este progresibil este și perfectibil și viceversa!“⁶.

„Conservația dar este punctul de plecare al cunoscutului de unde ne mișcăm în fiecare generație spre progres sau per-

¹ *Ibid.*, p. 19.

² *Ibid.*, p. 21.

³ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 17.

⁴ *Ibid.*, p. 274.

⁵ *Ibid.*, p. 276.

⁶ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 277.

fectibilitate, care este necunoscutul sau idealul dorit. Progresul este idealul, conservația este realul¹.

În sfârșit citatul din Michelet² este luat tot după Lecouturier: „Umanitatea se învâртеște într'un cerc care neîncetat se tot lărgește“. Eliade adaogă numai de la el „în spiral“. De aici încolo, pentru câțva timp, își părăsește modelul. În adevăr acesta încearcă să explice, — cu toate că verbul încearcă nu se prea potrivește cu Lecouturier care nu se îndoiește de nimic, — Universul și formarea lumii. Toate acele teorii ne fac să ne gândim cu groază și milă la cronicile „științifice“ făcute de Lecouturier în ziarele și revistele unde colaboră, și la cititorii lor³.

Între progres și conservație e diferența care există între libertate și fatalitate, spirit și materie, inteligență și instinct ideal și real⁴, zice Lecouturier.

„Timpul și locul, spiritul și materia, sufletul și corpul, puterea și forța, libertatea și fatalitatea, mișcarea și inerția, progresul și conservația... cu un cuvânt activul și pasivul sânt niște antiteze sau antinomii ce formă niște diade sau dualități simpatice, corelative, paralele, foarte aproape una de alta, încât un termen presupune pe altul, unul întregește pe cellalt; între dânsii nu încapе luptă, ci nuntă; din teză și antiteză iese sinteză; din activ și pasiv iese rezultatul⁵, adaogă Eliade, aducându-și aminte și de Proudhon.

Pe aceste teme Eliade va face variațiuni, mai mult sau mai puțin strălucite, când în stil popular, când în stil savant, când luând un aer inspirat, pe tonul liric.

¹ *Ibid.*, p. 278

² *Ibid.*, p. 271.

³ Între alte absurdități aflăm că omul, descendent din maimuță, s'a născut la pol, de unde s'a coborît peste tot pământul (p. 39); că pământul este format din sfere concentrice, cea mai solidă în centru (p. 33); că în curând tot uscatul se va concentra în jurul ecuatorului, iar la pol vor fi mările (p. 36); Origina ființelor organice este povestită astfel: „Il se trouve que plusieurs agglomérations semblables de molécules s'agglomérant entre elles, formèrent un corps régulièrement organisé, ayant des divisions, des parties, des fibres, dans lesquels la chaleur pouvaient circuler et agir d'une manière régulière et constante: telle fut l'origine du règne organique“ (p. 37). Nimic mai simplu. Este de remarcă că Fabre d'Olivet în a sa *Histoire philosophique du genre humain*, p. 66 (ediția din 1910) ne spune: Elle (la race blanche) habitait les environs du pôle boréal d'où elle avait tiré son origine“. Odată mai mult vedem cum se influențau unii pe alții, oamenii de care se interesă Eliade.

⁴ Lecouturier, p. 48

⁵ l. Eliade, *Echilibrul*, p. 259.

Restul cărții va sta în cea mai mare parte supt invocarea lui Proudhon. Acesta însă, deși a influențat pe Eliade într-o atît de mare măsură, cum am arătat și voiu cercă să mai arăt, este departe de a luă, în textul însuși al lui Eliade, un loc așa de însemnat, de indiscret, cum am văzut că a luat Lecouturier. Explicarea o găsim pe de o parte în faptul că Proudhon eră prea cunoscut, mai ales comparat cu Lecouturier, iar pe de alta că el eră și prea voluminos. Un rezumat al ideilor lui nu se scrisese; ele trebuiau căutate, cu oarecare dificultate, în cele mai bine de 20 de volume, din care Eliade citise o mare parte.

Celelalte influențe de care ne-am ocupat în amănunt când am vorbit de Biblice, persistă și în această epocă. Din citatele luate din Echilibru, pe care le-am adus în sprijinul afirmațiilor s'a văzut, cred, că atît Sue, cât și autorul sistemului trinități, a cărei influență eră așa de manifestă în comentariile asupra Bibliei, n'au încetat un moment de a inspira pe Eliade. Deși partea curat literară este redusă în Echilibru, găsim totuși, nu numai producții originale, dar și aprecieri critice care nu sînt deosebite de ceea ce am întîlnit pînă acum la autorul nostru.

Mult mai interesante ni se par problemele de economie politică sau sociale, de istorie, de finanțe, ce sînt tratate în aceasta operă, și asupra lor vom insista mai mult, căutând a lămuri în ce măsură influența franceză intră în soluțiile preconizate de Eliade.

O chestiune asupra căreia revine adesea este cea a boieriei la noi. În lunga sa carieră de publicist, supt inspirația evenimentelor politice, și-a spus de repetate ori părerea, care n'a fost totdeauna favorabilă acestei clase.

Așa de exemplu, într'una din primele scrieri, unde se pronunță asupra boierilor, el le face dojene amare pentru lipsa de patriotism, trufia și lenea lor. Este părerea din „despre Opinie“, publicată în *Foaia pentru minte*¹. Toate clasele sînt nemulțumite de ce se întîmplă în țară pe acea vreme, prin 1841, dar nedreptățile nu vin de la stăpînire ci de la clasa boierească, egoistă, rea și nedreaptă. Prin slujbe își iau ajutoare dintre boierii mici care fac totul, ei își îndoesc veniturile și nu lucrează nimic. Iar obșteasca adunare, compusă tot din boieri, este tot așa de rea ca și fiecare membru în parte.

¹ *Foaia pentru minte, Despre opinie, Anul 1841.*

Aceste păreri nu se prea puteau susține pe față, la București, unde boierii îi puteau face multe neajunsuri, de aceea le scrie la Brașov. Ne surprinde însă faptul că el avea așa opinie rea de niște oameni cu care trăise în foarte bune raporturi. Faptul că adaogă în articolul de care vorbeam mai sus că nici „învățații“, nici boierii de rangul al doilea nu sânt considerați de cei mari, ne face să presupunem un amor propriu rănit.

În scrierile publicate în timpul exilului, concepute supt influența cugetătorilor revoluționari din Franța, această notă democratică este accentuată „Le boyard doit fatalement avoir l'instinct de dominer“ Și pentru că nu știe să facă nimic „il doit au moins vivre en loup, en renard¹“. Cum ar fi putut vorbi altfel, în această vreme, când e așa de convins de ignominia claselor suprapuse, baronii feudali, de reprezentanții lor laici și religioși, regii faraonismului modern, de drept divin, episcopii, arhieri și abați ?

Totuși, deși influența acestor idei asupra lui merge crescând, deși Sue devine, alături de Evanghelie, cuvântul de ordine din care nu va ieși, el eră prea convins de rolul civilizator, la noi, al boierimeii, pentru a nu căută să-și pună de acord credințele sale intime, mai curând conservatoare, cu părerile, în general, asupra aristocrației. Soluția este așa de ingenioasă, încât mulțumită ei Eliade va putea să hulească pe nobilii streini, și să laude pe ai noștri. Boieria în Principate, zisese el, nu este clasă socială, ea

„e o meserie de apărare a țării.

Iar nu nobilitate, căci nobil tot Românul

A fost în totdeauna ca cetățean“².

Și, mai târziu în proză: „Boieria este o instituție, nu o castă, datând de la Negru Vodă și Dragoș. Ea cuprinde toate funcțiile, din toate ramurile, și e deschisă tuturor. Tot Românul s'a născut și se naște boieribil“³

„Țara eră locuită numai de boieri și de boieribili, ce toți, de la ban până la opincă, purtă sabie și știă a o mânău“⁴.

Dar pentru că trebuia totuși o clasă socială, pe care s'o facă responsabilă de toate relele țării și mai ales de cele pro-

¹ Eliade, *Mémoire sur le mouvement de 1848*, p. 394

² *Curierul de ambe sexe*, periodul V, p. 80.

³ I Eliade, *Echitbru*, p. 43 notă Aceste lucruri au fost mai întâiu publicate în *Conservatorul*, în 1857.

⁴ *Ibid.*, p. 45.

venite pentru că nu se urmau sfaturile lui, el imaginează, în fața boierilor, clasa ciocilor¹, compusă din venetici, din oameni fără scrupule, fără patriotism, având când prejudecățile nobilimei de naștere, când afectând limbajul demagogic al „Hagiălăcului Parisului“, inaugurat în piața Sorbonei. Natural, din această clasă fac parte toți dușmanii lui².

Dar dacă oricine putea fi boier în Țara românească, însemnează că democrația există la noi cu mult înainte de a fi introdusă în alte țări. Franța însăși, țara prin excelență a revindcărilor înaintate, ca să scape de drepturile de naștere și de catolicismul reacționar, a trebuit să dea luptă în numele egalității, fraternității și libertății „eclisiei primitive“ pentru „ca să ajungă la legile noastre, unde n'a ajuns încă“³.

În afară de această trăsătură profund democratică, ceea ce distinge constituția statului român primitiv este caracterul federativ, în care fiecare parte își păstrează libertatea și fizionomia ei particulară. Același lucru ne spusese Jean Reynaud despre vechii Celți în articolul lui despre Druidism, din Enciclopedia în colaborare cu P. Leroux, articol citat cu elogii de Sue în *Misterele poporului*. Ideea n'are nimic deosebit, ea face parte din crezul scriitorilor democrați. În contact cu tendințele neocreștine ale multora din ei, Eliade va pune la baza confederației credința lui Cristos și își va închipui statul vechiu românesc ca realizând în întregime acest ideal de libertate în unire, pe baze evanghelice.

Adevărata societate ce convine omului este cea federativă

¹ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 133. „Inteligența ambelor țări s'a împărțit în totdeauna în boieri și în ciocoi, în onești și malonești, în creatori și destructori, în apărători și impilatori, în progresiști (cum se preîndează și Eliade) și risipitori, în laborioși tăcuți și în declamatori trândavi“.

² I. Eliade, *Echilibrul*, p. 50 sq.

³ *Ibid.*, p. 224. Ideea superiorității vechilor noastre instituțiuni, ieșite din libertatea, egalitatea și fraternitatea evanghelică, asupra organizației apusului, revine des supt pana lui Eliade. Aceste credințe au fost întărite prin tablourile teribile ce socialiștii francezi și englezi fac despre proletarul din țările lor, și prin cele două mari revindcări ale socialismului: dreptul la lucru și suprimarea mașinilor. Superioritatea noastră constă în faptul că aceste chestiuni la noi nici măcar nu se puteau pune Cf. *Bibl. portativă* II, *Diverse*, p. 328 și *Echilibrul*, p. 185, unde vorbește de specializarea excesivă din industrie, care are de rezultat abrutizarea lucrătorului. Cf de asemenea p. 159, unde se povestește viața „proletarilor“ englezi. Prudhon vorbise în *La Philosophie du progrès*, „de la machine qui est un instrument de mort, de la division de travail ou d'abrutissement de l'ouvrier“, p. 36 sq.

Toată natura, om și planete, este astfel organizată. E legea lui D-zeu înscrisă de la naștere în inima oamenilor¹.

Această normă divină de a se conduce a fost cu atât mai bine pricepută de popoare, cu cât ele erau mai departe de statele civilizate și corupte, conduse când de faraonism, când de jupiterism², când de dreptul roman.

Toate normele după care se conduceau strămoșii noștri, expuse cu multe detalii, dar din imaginație, se află în *Echilibrul*³. Ce se poate închipui mai democrat ca revindicare, există în constituția noastră: șefii erau aleși cu vot universal: județele formau o confederație ca cea elvețiană, sau americană⁴, etc. Se pare că toate aceste absurdități le luase după faimosul falșificat al cronicei lui Hurul⁵. Am văzut că ele trec și în *Les mystères du peuple* a lui Sue în discursul lui de Gerolstein. Principiul Federației însă eră considerat de toți democrații demn de a figură printre revendicările lor. El apare în cele din urmă la Proudhon însuși, în 1862, lămurit, într'una din scrierile lui ce mai răsunătoare, când combate unitatea Italiei⁶. Norma naturală a acestei țări este federația, adică dezvoltarea fiecărei provincii, fiecărei republici, conform legilor, istoriei și naturei sale⁷. De altfel Galia însăși, locuită de patru rase și peste 40 de popoare, ca și Germania, formau tot niște confederațiuni⁸.

Argumentele lui Proudhon amintesc așa de mult pe cele aduse de Eliade, ceva mai târziu, în contra Unirei Moldovei cu Muntenia, încât acest lucru nu este o simplă întâmplare.

Eliade avusese o atitudine schimbătoare în chestiunea Unirei Principatelor și a Domnului strein.

Ideea unirii se pune serios la noi, și cu șanse de a se putea

¹ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 327.

² Cf. *Biblicele* p. 113. Ne spune că eră o erarhie a zeilor, nu o egalitate. Zeus este „liberal” (gen Brătianu și Ghica) „zeul celor potenți, al excelențelor și altelelor revoluționare”.

³ *Ibid*, p. 207—221

⁴ Este de cbservat că republica americană și elvețiană servesc dese ori ca punct de comparație lui Eliade. Cf. *Elemente de ist. Românilor*, p. 178, p. 47 sq. *Echilibrul*, p. 325.

⁵ *Ibid*, p. 325: „Europa ne-a întrecut numai cu forța materială, cu maestrele, cu științele, cu arțile, pentru că a avut mai multe brațe, mai mult repaos: însă cu împărțirea mai dreaptă a averei, cu dreptul la tralu și la viață va avea încă mult până să ne ajungă”.

⁶ P. I. Proudhon, *Fédération et unité en Italie*.

⁷ P. I. Proudhon, *Du principe fédératif*. Paris 1863. (Citațiile sânt făcute după ediția din 1868, vol. 8).

⁸ *Ibid*, p. 85. p. 103

realiză după revoluția de la 1848. Eliade ca să împace și curentul românesc și pe Turci, propune în *Une Dacie cosaque*¹, o soluție pe care însă o părăsește imediat. El cere pentru Români dreptul de a alege un vice rege, ereditar, român, cu reședința la Focșani, și cu o autoritate superioară Domnilor. Am fi avut o flotilă și o armată după sistemul turcesc. Eliade voia, prin aceasta, să contrabalanseze propunerea agreată de Ruși, a Unirii supt un principe rusesc.

Mai târziu ceva, pe vremea când atitudinea Franței pareă cu totul dușmană Rusiei și favorabilă Turciei, iar cea a Angliei paralelă cu cea franceză, Eliade este cu totul pentru Unire. Din 6 Dec. 1854 posedăm de la el o scrisoare datată din Constantinopol, adresată lui Gr. Grădișteanu, de unde se vede marea speranță ce puneă în Unire și într'un principe strein, supt auspiciile Franței: „Unirea principatelor supt un duce român și suzeranitatea Turciei și garanția puterilor, asta ne mântue“.

Chiar și principele strein nu i se pare rău „căci acela de va fi dintr'o familie potentă va puteă face a se da înapoi și Basarabia și Bucovina și chiar altceva“².

În 1856 dorița lui Eliade capătă o formulare și mai categorică: „după mine nu este alt mijloc pentru viitorul țărilor noastre decât de ne vor face regat, să avem un rege din dinastiile Europei“³.

Până prin 19/31 Martie, el își menține același punct de vedere. Atunci se plânge lui Grădișteanu că Turcia nu-și pricepe interesul să ne acorde Unirea⁴. Dar când se convinge că politica Franței nu este absolut sinceră și că pe supt mână s'ar puteă înțelege cu Rusia, în detrimentul nostru, spectrul Unirii supt un prinț strein, ajutat de Francezi, îl înspăimântă, și se declară contra celor ce doreau Unirea și Domn strein⁵. El atacă cu violență divanurile ad-hoc și partizanii lor.

Un ecou al acestor sentimente îl întâlnim în Biblice. Aici ne spune, în stilul particular al acestei scrieri, că Franța doreă să aibă o față bastardă cu Țarul, căreia îi pusese numele tot

¹ I. Eliade, *Une Dacie cosaque et une Roumanie turcophile*. Datată din Șumla, 10 Maiu 1854.

² I. Eliade, *Scrisori din exil*, p. 338.

³ *Ibid.*, Scrisori către Grădișteanu din 23 Martie—5 Aprilie 1856, p. 379.

⁴ *Ibid.*, Scrisorile din 4 Martie și 19 Martie 1856; p. 469, 471 sq

⁵ Cf. *Proclamația Românilor*, din 1856 și *Profession de foi* din Iunie 1857 p. 6.

Unirea (ca și celei adevărate, pe care toți o doreau, dar pentru nașterea căreia nu venise încă timpul). Fiii periciunii (dușmanii lui politici) voră s' o omoare pe cea adevărată. Dar s' a învederat cabala: „Bastarda Franței și a Țarului nu va luă locul fiicei Tale adevărate“¹. Iar pe cei care doreau un principe strein îi numește nebuni care își caută „un idol, un principe strein cu drept divin“².

În aceste sentimente el rămâne până către sfârșitul vieții sale. Publicarea cărților lui Proudhon despre Unitatea Italiei îi procură noi argumente contra Unirii, așa cum o înțelegeau ceilalți. Acest punct de vedere apare în *Echilibrul*, atunci când Unirea eră făcută, și când ostilitatea în contra ei ar fi fost foarte rău văzută. El dorește însă o corectare a ei, așa încât „cetățile și urbele“ să nu fie „pustiite toate în folosul Bucureștilor stăpâniți de streini și de vagabonzii de prin cafeuri“³. Concesiile sale față de provinciile ce formează România ar merge așa de departe, încât și Oltenia și Moldova ar conserva autonomia lor: „Dați Iașilor și Moldovei ceea ce a fost propriu al lor și iați mijloacele de a le pune pe calea înfloririi și prosperității unirei generale“⁴.

Aceste idei sânt cu desăvârșire în spiritul lui Proudhon. Încă un ecou al acestuia găsim în credința lui Eliade că justiția trebuie să fie temelia statelor, mai mult decât libertatea sau egalitatea. Acest fel de a vedea lucrurile este posterior publicării operii lui Proudhon: *De la Justice dans la Révolution et dans l'église*, pe care Eliade o cunoaște și o apreciază, și despre care vorbește de repetate ori în *Biblice*.

„Baza statului trebuie să fie justiția“ zice el în *Biblice*. „Bărbatul și poporul în adevăr liber este acela a cărui libertate încetează acolo unde începe libertatea altuia, și aceasta va să zică Justiție“⁵.

¹ I. Eliade, *Biblicele*, p. 143

² *Ibid.*, p. 114.

³ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 334 (Legea și Relegea din 17 Aprilie 1866).

⁴ *Ibid.*, p. 238 sq. Tot capitolul este interesant din acest punct de vedere, iar dacă despre Unire nu mai are nimic de zis, ba încă în discursul pronunțat în cameră la 1866 are aerul a o fi aprobat („am aplaudat la surerea pe tron a lui Alex. Cuza și încă mai mult la unirea țărilor surori“, în *Scrisori din exil*, p. 662), chestia Domnului strein găsește în el un adversar ireductibil, până la acea Cântare a Cântărilor din 1870, în care își renegă cu totul trecutul și care este opera unui om bolnav, aproape iresponsabil.

⁵ I. Eliade, *Biblicele*, p. 101.

„Toate virtuțile . . . se reduc la una singură, sau toate emană dintr'una și singură virtute — mater, care este Justiția. Justiția e dreptatea, și emblema dreptății e echilibrul între antiteze”¹.

Încă de la prima sa operă mai importantă: *De la célébration du Dimanche*, Proudhon arătase rolul pe care dreptatea trebuie să-l aibă în societatea sănătos organizată. „Les mots de bienfaisance, d'humanité, d'aumône sont inconnus en hébreu; Tout cela est désigné par le mot de justice”².

„L'histoire de l'affranchissement des communes en France présente la justice et la liberté se déterminant dans le peuple, malgré les effets conjurés des rois, de la noblesse, du clergé”³.

Nici unul poate din oamenii pe care îi cunoscuse Eliade nu l-a interesat într'o măsură așa de mare ca Proudhon. Avu-se ocazia, după cum am văzut, să vie în contact cu el la Paris; îi cetise operele din care se desprindea o așa de desăvârșită cinste, sinceritate și dragoste de popor; îl admirase în polemicile sale pline de curaj, atacând și apărându-se cu îndârjire, aruncând în discuție argumente de tot soiul, uzând de toate armele permise cu o îndemânare uimitoare, „proscris”, fugăr la Bruxelles, închis, persecutat și amendat, nici odată însă descourajat, atingând toate problemele, complicate și pasionante ale timpului, de economie politică, de finanțe, de istorie, de metafizică cu o formidabilă erudiție de autodidact.

Cam același temperament de luptător, de răsturnător de idoli și organizator de societăți avea și Eliade. Simțim din admirația sa pentru Proudhon dorința de a-i semăna. Rolul de ziditor de norme noi îl încântă.

„Câți sânteți filosofi faceți ca sapiența voastră să afle cauzele tuturor relelor ce chinue societatea; mai descindeți din regiunile supranaturale, mai descindeți pe pământ până în colibe mizerabililor; mai lăsați sistemele și vă ocupați numai de om, și veți face cea mai sublimă din politici”⁴. N'am zice că e vorbă de portretul însuși al lui Proudhon?

Dar acest om admirabil proclamase două lucruri cu care nu se putea împacă Eliade: La propriété c'est le vol și Dieu

¹ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 163.

² P. J. Proudhon, *De la célébration du Dimanche*, p. 34.

³ P. J. Proudhon, *Qu'est-ce que la propriété?*, p. 27.

⁴ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 361.

c'est le mal. Ce erà mai adânc în convingerile lui Eliade se opunea cu totul acestui fel de a vedea. A nega dreptul de a agonisi prin muncă cinstită o avere pe care s'o poți transmite urmașilor; a pretinde că izvorul dreptății și bunătății, D-zeu, este tot una cu Satan, i se păreau lucruri de o potrivă de sacrilege¹.

Sânt de admirat sforțările ce face, sofismele ce întrebuințează, pentru a atenua monstruoziitatea, după el, a afirmațiunei lui Proudhon, dacă ar fi s'o luăm ad litteram.

„Proudhon dans son indignation s'écrie: Dieu c'est le mal; Dieu c'est Satan. Insensé! mais tu cherches le bien, la justice divine, car tu ne peux pas souffrir la justice des hommes. Si tu cherches quelque chose que ton esprit entrevoit, si cette chose c'est le bien, l'amour, la paix, voilà Dieu. Tu es son apôtre. Ce Dieu a fait de toi son élu, tu fus créé dès le sein de ta mère et prédestiné à être grand. N'as tu pas compris que tu es le Paul de notre époque, le plus éclairé apôtre du Christ?“²

În Biblice este iarăși foarte des preocupat de a explica, chiar de a justifica, afirmația lui Proudhon³. Acest lucru se repetă, pare că, mai lămurit, în Echilibru. El ne spune⁴ că Proudhon n'a zis nimic mai mult decât Cecrops și Moise când a afirmat că Dumnezeu, care susține pe cei tari și bogați, este Satan. Iar când Proudhon spune că a murit Dumnezeul Satan și în locul lui vine Omul sau Umanitatea „în ce a fost contrariu doctrinelor lui Christos?“ Și când același spune că rațiunea este D-zeu nu face decât să repete învățătura lui Christos, că D-zeu este cuvântul.

Cellalt principiu al lui Proudhon, „la propriété c'est le vol“, nu scandalizează mai puțin pe Eliade, dar cu bunăvoință, ajunge să și-l explice⁵. „Proudhon în una din umorile sale sofistice sau într'un moment din cele mai fatale, aruncă afară expresia „la propriété c'est le vol“. Dar, spune Eliade, a-l lua à la lettre,

¹ Cf. pasagiul din *Biblice*, p. 128: „Însă ce este D-zeu decât viața, existența universală, justiția supremă, frumosul și bunul infinit, amorul, caritatea, omnipotența, omniștiința și omniprezența?“

² I. Eliade, *Souvenirs et impressions* (în colaborare cu Rhéal), p. 287.

³ I. Eliade, *Biblicele*, p. 111, 113, indirect p. 117 etc.

⁴ I. Eliade, *Echilibru*, p. 300–301. Cf. și pasagiul de la p. 284. „și acestui rău i se dăte numele de bine“...

⁵ I. Eliade, *Biblioteca portativă II, Diverse*, p. 353.

este a-l înțelege rău. El a vrut să zică, că prin muncă și sudoare „ne apropiem, sfeterisim ceva din cele comune ale lui Dumnezeu”, și nu că proprietatea este un furțișag.

Dacă Proudhon nu i-ar fi stat la inimă lui Eliade, el l-ar fi criticat cu violența pe care am întâlnit-o la acesta ori de câte ori apără principiile pe care le consideră salvatoare pentru societate. Însă acest om îi e drag. Viața și opera lui i se pare oferind nu numai analogii de tendințe cu ale sale, dar încă modele care ar trebui imitate la noi.

Printre relele pe care Prudhon le vede și le combate în societatea noastră, unul din cele mai fertile în consecințe dezastroase se pare camăta, creditul, așa cum el este organizat și legiferat, împreună cu tot cortegiul băncilor și financiarilor, cu felul în care se face comerțul, cu instituțiile și oamenii care nu trăesc decât parasitar din diferența imorală care se percepe între valoarea lucrurilor, provenite din munca depusă spre a le efectua, și prețul de vânzare.

Toate aceste idei au fost sistematic și în amănunt expuse în cursul operei sale, dar mai ales în: *Solutions du problème social*¹.

Fizionomia societății s'ar schimba dacă s'ar putea face să dispară „l'usure, dont la banque est l'expression et le moyen”² printr'o interversiune a rapoartelor dintre capital și muncă.

Și acest lucru este posibil dacă sântem în stare să fondăm o bancă de schimb, pe principiul gratuității schimbului și creditului, ale cărei hârtii, garantate cu produse și valori în loc de aur, să circule în toată țara. Pentru că îndărătul fiecărui bilet este o valoare reală, imediat utilizabilă, mai mare chiar decât valoarea hârtiei — pe când garantarea prin aur se face cel mult într'o proporție de $\frac{1}{3}$ — toată lumea se va grăbi să o primească. De aici s'ar naște legături de mutualitate între industriași și această bancă, al cărui scont ar fi numai de 2%, cu tendința de a se coborî până la $\frac{1}{2}\%$.

„J'ai le premier jeté dans le monde l'idée du crédit mutuel et gratuit”, ne spune Prudhon³. Prin acest credit mutual și gra-

¹ P. J. Proudhon, *Solution du problème social*. (Organisation du crédit et de la circulation. Banque d'échange. Banque du peuple). Articole din 1848—1849. Vol. 6 al operilor complete. Flammarion.

² *Ibid.*, p. 139.

³ P. I. Proudhon, *Mélanges*, vol. II, p. 83, articol din 11 Aprilie 1849. (Aux souscripteurs de la Banque du peuple).

tuit „sans rien demander au capital, les travailleurs devenus maîtres d'eux-mêmes s'élèveraient de plein saut à la dignité bourgeoise¹”.

Inchis de guvernul lui Napoleon, pe atunci numai prinț-prezident, realizarea acestei bănci de schimb devine imposibilă. Ceva mai târziu propune pe aceleași principii o bancă a popoului, ale căror hârtii se vor numi bonuri de circulație. Totul este studiat până în cele mai mici detalii; statutele împreună cu un model de bon, sânt publicate în *Solution du problème social — Banque du peuple*².

De altfel desele crize economice și financiare din prima jumătate a sec. XIX, de care sufereau mai ales clasele inferioare ale populației, silesce pe mulți din cei care se ocupau cu îmbunătățirea situației lucrătorilor, să se gândească la alte norme de schimb și de credit. Lamennais însuși publică un articol în *Revue des deux mondes*, în legătură cu o asociație de bancă Omnium³, care în schimbul oricărei valori liberează bilete, schimbate la vedere în numerar, purtând o dobândă de 3⁰/₀. „Que fait l'omnium? Il ramène ces effets (de banque) d'espèce diverse à une seule et unique espèce d'effet. Il attache à cet effet une hypothèque certaine, rigoureusement équivalente, et de simple promesse de paiement, il le transforme, quant à l'usage, en une monnaie universelle, par la possibilité de l'échanger à chaque instant contre une valeur égale en numéraire métallique⁴”.

Și Pierre Leroux are un plan de realizare a gratuității creditului. Trinitar îndărătnic, el introduce și aici treimea, lucru pentru care Proudhon nu se poate înțelege cu el⁵.

Eliade atât de amărit în timpul guvernului lui de la 1848

¹ *Ibid.*, p. 273.

² P. 259 sq. Cf. și în *Mélanges* III, p. 67 sq proiectul lui Proudhon de transformare a Băncii Franței în Bancă națională cu hârtiile garantate, prin pământ, proprietate industrială, etc.

³ De La Mennais. *Omnium. D'un nouveau système de crédit général*. *Revue des deux Mondes*, 8. Sept. 1838.

⁴ *Ibid.*, p. 712 Am făcut acest citat pentru a se putea compara cu principiul lui Eliade, aproape identic. Nu cred însă să fi cunoscut articolul lui Lamennais. El s'a inspirat de la Proudhon, cum vom vedea, dar temându-se de anume inovații ale acestuia, cum eră suprimarea numerarului metalic, și mai conservator de temperament, ajunge să propună același lucru ca și Lamennais.

⁵ P. I. Proudhon, *Mélanges* III, p. 28. Leroux împărțeă banca în trei diviziuni; avea trei feluri de credit, trei case de plată în bancă, etc. De asemenea Esquiros în *Le droit au travail*, propune și el, în 1849, o bancă care să împrumute cu ipoteca muncii (p. 31—32),

de cheștiile economice și sociale, de raporturile dintre țărani și proprietari, trăind apoi în exil în mijlocul unor oameni a căror preocupare de căpetenie erau tocmai aceste probleme, începe să se gândească la ele cu seriozitate.

Dar situația nu eră absolut la fel, și aceste probleme complicate variau foarte mult de la Apusul industrial, la România agricolă. Este nevoie deci de a încerca să se dea la noi nu soluțiuni identice, care nu s'ar fi potrivit de loc, ci soluțiuni oarecum echivalente.

În afară de aluzii izolate, răspândite în mai toată opera lui de după 1848, Eliade se ocupă mai în amănunt cu o asociație agricolă în *Bibl. portativă* din 1860¹. Aici aflăm că normele acestei asociații l-au preocupat mai mult de 10 ani, adică începând din timpul șederii sale la Paris, în mijlocul prietenilor de tendințe socialiste, și mai ales la Chios. Răgazul și liniștea pe care le găsisse acolo, cu toate neplăcerile vieții casnice, mai ales după zbuciumul Parisului, îl invită la ocupație și reflexie.

Am văzut că cele mai importante dintre operele sale, în acești ani își iau origina.

Principiile de la care pornește pentru fondarea acestei Asociațiuni agricole pe acțiuni sânt cunoscute: ameliorarea, prin îmbunătățiri lente, a vechii stări de lucruri, nu înlocuirea ei. Ar dori să se împlinească legea, nu să se strice². Trebuie să căutăm să dăm poporului învățătură și să-i ameliorăm starea morală, căci numai astfel i se va ameliora și starea materială. Acest lucru se va face prin școli și prin îmbunătățirea agriculturii.

Pentru Asociația de cultură rațională și intensivă, strânge în scurt timp, de la cunoscuți și rude, aproape 50.000 galbeni. Printre subscriitorii găsim și pe Elise Du Perret, nepoata lui Cuvier, filoromâna și prietina lui Eliade.

Acest lucru însă, inspirat de Asociațiile lui Proudhon și Fourier, nu reușește³.

Prin 1859 și anii următori bântue la noi o teribilă criză

¹ I. Eliade, *Biblioteca portativă* II, *Diverse*, p. 123 sq. Articolul e din 1859 Ianuarie.

² *Ibid.*, *Proprietarii și țărani*, p. 105.

³ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 346. Fourier Carol și Proudhon, profeți și marhri ai redemțiunii comerciale, persecutați și calomniați de fariseii timpului „au putut să aibă toate aberațiunile inherente la începuturile neapărate la fuga (la fougue) geniurilor cărora li se dă lupta din toate părțile; tot însă ce este adevăr la aceste două mari genuri aparține astăzi la știința pozitivă a comerțului“.

economică și financiară „care amenință a pune în ruină comerțul, industria agricolă, chiar proprietatea“¹. În anii următori numărul articolelor din ziare cu conținut financiar și economic se înmulțesc. În 1860, articole de Winterhalter. Prin 1862 din nou Winterhalter și Vericeanu se ocupă cu astfel de chestiuni.

Eliade își spune și el părerea, pe larg, cu fel de fel de digresiuni, după obiceiul lui, în ultima parte a *Echilibrului*. Toată prima parte a studiului său, *Comerțul antic și comerțul modern*², pornește de la ideea că produsele trebuiesc schimbate pe produse, clasa intermediarilor fiind o pacoste care fură și pe producător și pe consumator și se îmbogățește în mod imoral, sărăcind pe toată lumea. Sânt ideile exprimate de Proudhon de multe ori, și în special în *Solution du problème social*³, după cum am văzut.

„Iată o meserie, ne spune Eliade⁴, ce vine a se folosi de pierderea și a producătorilor și a consumătorilor“. Pornind de la această teorie, care este baza a tot ce va anunța mai departe, teorie în sprijinul căreia aduce tel de fel de fapte istorice, interpretate mai mult sau mai puțin fantezist, ajunge la o concepție antisemită de un fel particular.

Știam din Biblice părerea lui Eliade că ar fi două specii de Evrei: Israeliti, cei rămași la legea democratică a lui Moise, și Jidani, cei deprinși cu fariseismul, care au toate defectele. Tot acești jidani sânt cei care fac negustorie în sensul „antic“ al cuvântului, adică înșelând, sărăcind, exasperând clasele nevoiașe și robind toată societatea prin puterea banilor, a cameței⁵. De ei, ori de negustori în genere, nu vom scăpa decât

¹ G. Chinezu, *Proect de banca ipotecară*, în *Romanul* din 20 Sept. 1859, p. 504.

² I Eliade, *Echilibrul*, p. 337 până la sfârșit.

³ „Les produits ne s'échangent que contre des produits“ Proudhon p. 182 „Produkte nu se schimbă decât pe produse“, zice Eliade, traducând mot à mot, în *Bibl portativă* III, p. 225.

⁴ I Eliade, *Echilibrul*, p. 337.

⁵ Sânt interesante de studiat părerile lui Eliade despre Evrei. Nu i-a iubit, dar i-a apărut de multe ori, pentru că-și da seama că altfel s'ar contrazice, el care voia să treacă drept un om just, cinstit și cu principii democratice. Încă de prin 184), în *Foata pentru minte* (p. 189) el ne spusese: „câtă deosebire este de la egoist la patriot, aceeași deosebire este și de la patriot la cosmopolit“. Dar și mai înainte, vorbind la școala Filarmonică despre Dimitrie Vilié (poate Villier), cel care introdusese la noi metodelul lancasterian, îl numise „acest bun cosmopolit care este una din caracteristicile adevăratului cetățean“. Cf. *Burada* articolul despre școala Filarmonică, *Conv. literare* XXIV, 1890 p. 16, idee dezvoltată în *Gazeta Teatrului Național*, în No. de 1. Nov. 1835 în *Cuvântul înainte*. Aici

când vom schimba acest fel parasitar de a face comerț, și-l vom înlocui prin comerțul modern, științific, bazat pe asociație și mutualitate.

Regenerarea comerțului ne spune el, vine de la fiul ne-guțătorului, care a făcut din meseria tatălui o profesie liberă, onoarea patriei sale. „Comerțul în mâinile lui și numai în mâinile lui devine o știință exactă, pozitivă; inima lui se nobilă, sufletul lui se înalță și luă inițiativă spre a regenera lumea, a o mântui“. Și, mai departe: „Știința asociațiilor și legea seriilor ieși de la foști comercianți ca Fourier, ca Proudhon“.

Acești profeți și martiri ai redempțiunii comerciale veniră spre a regenera lumea ca și creștinismul la începutul lui, a face din comerciant un adevărat creștin. „Ei vor desființa camăta, vițelul de aur, minciuna și fraudă“¹.

Ca să găsim pentru schimb ceva mai corăspunzător decât aurul (la care el, spre deosebire de Proudhon, nu renunță cu totul, de vreme ce bonurile pot fi schimbate la vedere, ca în proiectul lui Lamennais de care a fost vorba) el imaginase hârtiile sau bonurile reprezentante ale averii mai suficiente decât aurul, care sânt garantate de patru ori valoarea lor, prin proprietăți și prin numerar².

În tocmai ca Proudhon el ne face și un proiect de statute și ne dă și un bon de circulație³, după cum acesta ne dase unul în *Solution du problème social*⁴.

Ultima parte încă lucidă a operei lui Eliade este, după cum vedem, supt influența curentelor venite din Franța, și în special a lui Proudhon.

Boala care se simțea încă de multă vreme face din cele câteva lucruri publicate în afară de Echilibrul, documente triste ale declinului uneia din cele mai fertile inteligențe ce au avut Români.

vedem: cosmopolitul sau creștinul cel după evanghelie, departe de tot fanatismul, patria acestuia fiind pământul întreg“, p. 3 În *Conservatorul* (decă prin 1857) II, p. 178, ne spune încă: „D-zeu n'a creat nații, ci generi și capul de operă al creaturilor sale pe pământ este omul sau omenirea. Națiile nu sânt decât întâmplări sau evenimente“ (p. 178). Natural că afișând astfel de idei, el își crează anume obligații de care se ține cum poate. În 1848 Evreii au primit aceleași drepturi, ca și Românii, în Constituția lui. În 1849 în *Naționalul* din 11 Aprilie protestează contra unor excese antisemite la Galați. Dar ori de câte ori poate, arată că ei nu meritau toleranța lui și în portretele ce face de „Jidani“ intră mai toți evreii. Cf. *Bibli-cele passim* și în *Echilibrul Evreii și Jidani*.

¹ I. Eliade, *Echilibrul*, p. 346.

² *Ibid.*, p. 393.

³ *Ibid.*, p. 398.

⁴ P. J. Proudhon, *Solution*, p. 309

În Aprilie 1872 Eliade moare. Este mișcător să vedem regretul unanim de care a fost însoțită dispariția lui. El care în viață a fost atacat cu o violență neuzită, justificată poate numai pentru că și el nu se arată mai clement cu adversarii, el hulit, criticat, are parte de o înmormântare la care toată țara e reprezentată. Ziarele dușmane, până și *Românul*, publică necroloage în care se plânge pierderea lui, iar marele Hașdeu face unul din acele discursuri demne și de autorul lor și de cel pe care îl zugrăvește.

Concluzie.

Nimeni și nimic mai bine ca Eliade și opera lui nu ne arată rolul însemnat pe care Franța îl ocupă în formarea culturii române și a ideilor conducătoare la noi în secolul XIX.

A scrie istoria influenței franceze asupra lui este a da la umină în același timp chipul în care am trecut de la starea mizerabilă în care ne găseam, la începutul secolului trecut, la locul însemnat, din punctul de vedere cultural, pe care îl avem astăzi. Deșteptarea demnității noastre naționale, a instinctului de dreptate socială, a energiilor ancestrale amorțite, este în cea mai largă măsură efectul contactului cu civilizația franceză.

Nu se poate zice că Eliade a iubit în chip deosebit pe Franzezi. Au fost chiar momente când i-a urât formal, cu acea intensitate care caracteriză toate sentimentele lui. Totuși influența franceză, vrută sau nevrută, colorează și explică activitatea și opera lui.

Format într'un mediu în care ea eră prezentă prin spiritul revoluțiunii de la 1789 și prin crezul literaturii clasice, fiul polcovnicului Rădulescu, natură vehementă, de temperament romantic, curios de chestiunile intelectuale și simțitor la tot ce eră menit să corecteze nedreptățile existente, ajunge cel mai de seamă reprezentant al culturii române. Dar operele didactice, cele literare, lucrările lui originale, articolele ziarului ce conduce, totul este în sfera de influență a Franței, la sugestiile trecute adăogându-se altele proaspete, în legătură cu mișcarea literară contemporană și cu presa timpului.

După o perioadă în care, cu toate pânzele întinse, el pluteste în apele franceze, urmează un moment de iritare contra farmecului ce venea din inima Parisului. Motive politice, motive raționale, foarte multe motive sentimentale fac ca el să se apropie de Italia, o altă soră latină. Dar influența cea veche eră încă așa de pu-

ternică, încât la epoca de cea mai mare revoltă contra curentului francez ideile sale și chiar limba poartă neșterse urmele vechii simpatii.

Vine 1848, cu tot cortegiul lui de speranțe infinite, plămădit de vizionarii Franței liberale și umanitare. Din nou dragostea lui Eliade pentru Franța se deșteaptă, iar entuziasmul său pentru poporul francez și conducătorii lui, din care își face modele, se exprimă în forme de un lirism impresionant. Lamartine e zeul lui incontestabil în acea vreme.

Contactul direct cu țara are însă rezultatul de a răci întrucâtva sentimentele lui Eliade pentru idolii adorați până atunci și de a-i deschide ochii asupra unei întregi categorii de oameni, cei mai buni, după el, dintre copiii Franței, care, ca și el, se căsneau a întronă pe lume dreptatea și fericirea. Toți idealisti, toți revoluționari, luptând pentru schimbarea feței politice, economice și sociale a lumii, ei sânt înțeleși, iubiți, imitați de Eliade. Esquiros, Sébastien Rhéal, Eugène Sue, Hugo însuși, Pierre Leroux și Jean Reynaud, Le Couturier, Proudhon, iață modelele cele mai însemnate ale lui Eliade. Acesta va găsi mijlocul de a lua de la fiecare ceea ce se potrivea cu felul său de a gândi sau de a fi, cu felul de a gândi și de a fi totdeauna sau ocazional, va netezi asperitățile unora, va combina și îmbină contururi, va reconcilia dușmăni în opera lui și va ajunge să ne dea în românește lucrările cele mai bogate în idei, mai tumultuoase și mai semnificative pentru timpul lor. Neocreștinismul și umanitarismul unuia se va alia cu sistema trinitară a altuia, cu preocupările economice financiare ale unui al treilea, cu explicațiile „filosofice“ ale unui al patrulea, etc.

Din acest cerc activ, inflăcărat, turbulent, original, încrezător în forțele omului și în ale lor, în special, naiv, superficial de multe ori, el își va alimenta toată activitatea din urmă a vieții sale și va găsi, mijlocul reflectând când pe unul, când pe altul, când pe mai mulți deodată, să fie el însuși și să imprime epocii pecetea personalității sale.

Departa de a ieși micșorat din această cercetare, în care poate că ultimul cuvânt nu a fost încă spus, „părintele literaturii române“ apare ca figura cea mai importantă culturală din mijlocul secolului trecut. De o curiozitate neobosită, iubind ideile, interesându-se de ele, punându-le în circulație cu miile, acest ziarist

de geniu merită în cel mai înalt grad stima și recunoștința noastră.

Sânt mulțumit că acest studiu vine, ca un pios omagiu de admirație, în anul când se împlinește o jumătate de secol de la moartea lui Eliade.

Bibliografie ¹.

Scrieri contemporane, studii asupra lui Eliade sau a literaturii acestei epoci, opere imitate de Eliade.

N. Apostolescu, *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*. Paris, Champion, 1909.

C. D. Aricescu, *Corespondența secretă și acte inedite ale capilor Revoluției române de la 1848*. Buc., 1873.

Balaceanu, *Lettres sur les Principautés à M. le Cher Vegezzi Ruscalla*. Genève, 1858.

N. Bălcescu, *Question économique des principautés danubiennes*. Paris, Charpentier 1850. — *Coup d'oeuil sur l'administration de la Principauté de Valachie de 1849—1853*. Par un Valaque. Paris, 1854.

H. de Balzac, *Le Lis dans la Vallée*, (1835) — *La physiologie du mariage* (1830).

N. Bănescu, *Un dascăl uitat: Gr. Pleșoianu*. Analele Academiei, XXXVII. Secția istorică.

N. Bănescu și V. Mihailescu, *Ioan Maiorescu. Scriere comemorativă cu prilejul centenarului nașterii lui*. 1811—1911. București, 1912.

P. Bataillard, *La Moldo-Valachie dans les manifestations de ses efforts et de ses vœux*. Paris, 1856.

Stanislas Bellanger, *Le Keroutza. Voyage en Moldo-Valachie*. Paris, Librairie française et étrangère, 1846.

I. Bianu, *Academia lui Lazăr la 1818*. Convorbiri Literare XXXVII. (1904). — *Intâii bursieri Români în streinătate*. Revista nouă, 1888.

Prince Georges Bibesco, *Règne de Bibesco*, 2 vol. Paris. Plon 1893—1894 — *Jusqu'à quand? Histoire contemporaine* (1842—1849). Genève, 1901.

A. B., *La Principauté de Valachie sous le hospodar Bibesco*. Ed. II-a, Bruxelles, 1848.

Alphonse Billecocq, *Le nostre Prigioni, ou le journal de Billecocq, diplomate français*. Paris, Août, 1849.

G. Bogdan Duică, *Eminescu, Eliade, Gutzkow*. Convorbiri literare, XXXVIII (1904).

¹ Din această bibliografie lipsesc operele lui Eliade, care se găsesc atât în *Contribuțiuni la bibliografia românească*, Fascicola I-a, Buc. 1921, a d-lui Gh. Adamescu, cât și în *Literatura română modernă*, vol. II, Buc. 1921. a dlui Ovid Densusianu.

César Bolliac, *Mémoire pour servir à l'histoire de la Roumanie. Premier Mémoire*. Paris, 1856.

* *Biografia oamenilor mari scrisă de un om mic*. Paris, 1859.

Samuel Cahen, *La Bible, traduction nouvelle avec l'hébreu en regard, avec des notes philologiques, géographiques et littéraires et les principales Variantes de la version des septantes et du texte samaritain*. 18 volumes. Paris, 1831—1839.

N. Cartoian, *Un proiect de falanster în Moldova la 1840*. Convorbiri literare, 1919, Noemvrie. — *Scrisori inedite de la N. Bălcescu și I. Ghica*. Buc., 1913. Cu o prefață de N. Cartoian.

I. Catopolu și I. Cociurescu, *Historia martirilor libertății după Alphonse Esquiros*. Buc., 1863.

C. Colescu Vartic, 1848. *Zile revoluționare*. Buc., 1898.

Felix Colson, *De l'état présent et de l'avenir des Principautés de Moldovie et de Valachie*. Paris, 1839.

Condillac, *Grammaire (Oeuvres complètes revues et corrigées par l'auteur)*. Tome VIII. Paris, an XI (1803).

Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*. 2 vol. Viața Românească. Buc., 1921.

Derome, *Histoire de l'ancien et nouveau testament*. Paris, 1836.

Hippolyte Desprez, *La Révolution dans l'Europe Orientale* (Extras din Revue des Deux Mondes) 1848.

Dim. Dobre, *Eufrosin Poteca, Motreanul*. Teză pentru licență în teologie. Buc., 1899.

Iuliu Dragomirescu, *Ioan Eliade Rădulescu*. Literatura și arta română IV.

A. L. C. Destutt Tracy, sénateur: *Elémens d'idéologie*. 1-ère partie d'idéologie proprement dite. II-e éd. Paris an XIII (1804).

Destutt de Tracy, *Elémens d'idéologie. Seconde partie: Grammaire*. II-e éd. Paris, 1817.

P. Eliade, *De l'influence française sur l'esprit public en Roumanie. Les origines. Etude sur l'état de la société roumaine à l'époque des règnes phanariotes*, Paris 1898. Leroux. — *Histoire de l'esprit public en Roumanie au XIX siècle I. L'occupation turque et les premiers Princes indigènes*. Paris 1905. Société nouvelle de librairie. — *La Roumanie au XIX siècle. II. Les trois présidents plénipotentiaires (1828—1834)*, Paris, Hachette, 1914.

Alphonse Esquiros, *L'Evangile du Peuple*. In „Les Veillées littéraires illustrées“ 1-er vol. 1848—49. — *Le droit au travail, de son organisation par la réforme des institutions de crédit*. Paris, 1849. — *Histoire des Martyrs de la liberté*. Paris, 1851.

Fabre d'Olivet, *Histoire philosophique du genre humain*. Nouvelle éd. (cu o biografie de Sédin). Paris, 1910. (Prima ed. din 1822). — *La langue hébraïque restituée et le véritable sens des mots hébreux rétabli et prouvé par leur analyse radicale*. Paris, 1815.

I. C. Filitti, *Corespondența consulilor englezi din Principate*. (1828—1836). Analele Academiei XXXVIII, secția istorică.

Ch. Fourier, *Oeuvres complètes*. 6 vol. (1841—1848). Ed. II și a III-a, Paris. Librairie sociétaire.

A. de Gérando, *De l'esprit public en Hongrie*. Paris, 1848.

G. Chainoi (I. Ghica), *Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie*. Paris, 1853.

Saint Marc de Girardin, *Souvenirs de voyages et d'études*. Paris, 1852.

Const. Golescu, *Insemnare a călătoriei mele în anii 1824, 1825, 1826. Cu o prefață de P. V. Haneș* Buc., Minerva 1915.

Vornicul Iordache Golescu, *Băgări de seamă asupra canoanelor grămăticești*. Buc. Eliad, 1840.

Wladimir de Guettée, *Histoire de l'Eglise depuis la naissance de N. Seigneur Jésus Christ*. Paris, 1870—1879.

N. Iorga, *Studii și Documente cu privire la istoria Românilor. — Geschichte des rumänischen Volkes. — Pilda bunilor Domni în trecut*. An. Ac. secția II, tomul XXXVII (1914—1915). — *Contribuțiuni la istoria învățământului în țară și streinătate*. An. Ac. tomul XXIX (1906—1907) Secția literară. — *Contribuție la istoria literaturii române la începutul secolului XIX*. An. Ac. tom. XXIX (1906—1907), secția literară. — *Câteva fărâme din corespondența lui Alex. Vodă Ghica, Domn și Caimacam al Țării Românești*. An. Ac. tom. XXIX (1906—1907), secția istorică. — *Alte lămuriri despre veacul XVIII, după izvoare apusene*. An. Ac. tom. XXXIII (1910—1911), secția istorică. — *Ceva despre ocupațiunea austriacă în anii 1789—1791*. Tot acolo. — *Români din Ardeal și Ungaria în cultura românească*. Tot acolo. — *Istoria literaturii românești în veacul XIX* (de la 1821 înainte) în legătură cu desvoltarea culturală a neamului 3 volume, Buc., Minerva 1907. — *Scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu*. An. Ac. tom. XXXVII (1914—1915), secția istorică. — *Câteva lămuriri nouă cu privire la istoria Românilor*. Tot acolo. — *Amănunte din istoria noastră în veacul XIX-lea* An. Ac. XXXVIII (1915—1916), secția istorică. — *Ceva mai mult despre viața noastră culturală și literară în secolul XVIII* Tot acolo.

Louis Jacolliot, *La Bible dans l'Inde*. IV-e éd., 1873.

I. N. Jäger, *Vetus testamentum graecum juxta septuaginta interpretes cum latina translatione*. Paris, Didot, 1839.

C. A. Kuch, *Moldavisch-Walachische Zustände in den Jahren 1828 bis 1843*. Leipzig, 1844.

F. Lamennais, *Esquisse d'une philosophie*, 4 vol. Paris, 1840—1846 — *De la Société première et de ses lois ou de la religion*. Paris, 1848. — *Le livre du peuple. Nouvelle édition précédée d'une étude par Ernest Renan*. Paris, 1866. — *Paroles d'un croyant. Nouvelle édition précédée d'une étude par Sainte-Beuve*. Paris, 1866. — *Les Evangiles*. Traduction nouvelle. Paris, 1846.

Langeron, *Mémoires*. Hurmuzachi Supl. I. 3.

Charles Henri Lecouturier, *La science du socialisme universel et le Dieu de Proudhon*. Paris, Malteste (1850).

Lerminier, *Diverse articole în Revue des deux mondes* cu privire la cărțile noi apărute prin 1834, 1835, 1836, etc. Mai ales :

De l'instruction du peuple (L'encyclopédie à deux sous) *R. des deux mondes*. 1834 Tomul I.

Pierre Leroux, *Du bonheur*. *Revue des deux mondes*, 15 Fevr, 1836

Același și Jean Reynaud, *Encyclopédie nouvelle ou dictionnaire philosophique, scientifique, littéraire et industriel, sous la direction de P. L. et J. R.* 8 vol. Paris, 1836—1841.

P. Leroux, *De l'Humanité, de son principe et de son avenir*, 2 vol. Paris, 1840—41 — *De l'égalité*. Nouvelle éd. Boussac, 1848. (Prima ediție e din 1838) — *Aphorismes. Doctrines de l'Humanité* Boussac, 1848. (Extrase publicate de Luc Desages și Aug Desmoulins).

Abbé de Lévizac et Moysant, *Etudes de lit, de philosophie et d'histoire extraites de nos meilleurs ouvrages* par MM. de L. et M. conservateur de la Bibliothèque de Caen. Nouvelle éd. en 2 volumes. Paris, 1812.

Paulin Lîmeyrac, *Du roman actuel et de nos romanciers*. *Revue des deux mondes*. Sept 1845

Sulau de Lirey, *Histoire des différentes religions depuis leur origine jusqu'à nos jours*. Paris, 1843.

I. Lupaș, *Episcopul Vasile Moga și profesorul G. Lazăr*. An. Ac. Tomul XXXVII, secția ist.

N. B. Locusteanu Russo, *Amintiri din trecut*. Craiova, 1896. — *Scrisori din exil* (corespondența lui I. Elade).

E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi. Viața și opera lui*. Buc., Cartea Românească, 1921.

Marmontel, *Contes moraux*. Vol. III. Amsterdam, chez Rey 1779.

Iules Michelet, *Le Peuple*, III-a ed. Paris, 1846.

Gustave Planche, *Romanciers modernes de la France*. Eugène Sue. *Revue des deux mondes*, Ian, 1838.

P. Poenaru, *Lazăr și școala română*. Discurs de recepție la Academie. *Analele Academiei* IV, 1871. Ședința de la 8 Sept.

P. J Proudhon, *Oeuvres complètes*. 26 volume. Nouvelle édition, Paris, Librairie internationale, 1868, 1869 De la tomul 20 la Marpon și Flammarion.

I. M. Quérard, *Essai d'une bibliothèque historique des provinces danubiennes*. La Roumanie. Paris. 1857.

P. R.(écordon). *Lettres sur la Valachie ou Observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821, avec les relations des derniers événements qui y ont eu lieu*. Paris, 1821.

Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautés danubiennes*. Paris, 1855. — *Mystères diplomatiques aux bords du Danube*. Paris, 1853.

Radu Rosetti, *Despre cenzură în Moldova*. An. Ac. secția ist. tomul XXIX (1906—1907) și XXX (1907—1908).

N. Rousso (a se vedeă și N. B. Locusteanu), *Suite ou supplément à l'histoire politique et sociale des Principautés Danubiennes de El Regnault*. Bruxelles, 1855.

N. Rucăreanu, *Statua lui Eliade*. Buc. 1882.

Le Maître de Sacy, *La Sainte Bible, traduite sur la Vulgate*. Paris, 1822 — *Aceiași, ilustrată*. Paris. Bry Aîné, 1851. — *La Sainte bible*. Ed. ilustrată. Paris, Furne 1846.

Frédéric Schlegel, *Essai sur la langue et la philosophie des Indiens*. Traducere de A. Mazure. Paris, 1837.

Sainte Beuve, *Poètes et romanciers modernes de la France*. Eugène Sue. Revue des deux mondes. 15 Sept. 1840.

Lazăr Șeineanu, *I. Eliade Rădulescu ca gramatic și filolog*. Revista Nouă, V (1892).

Maria Ștefănescu, *La Dacia e la Romania*. Compendio di Storia rumena. Napoli, 1816.

Marin Ștefănescu, *Filosofia românească* Buc. Răsăritul, 1922.

Eugène Sue, *Les Mystères du peuple ou histoire d'une famille de proتلآaires à travers les âges*, Bruxelles 1865. (Ed. princeps este din Paris 1849-1857). 16 volume.-- *Le Juif errant*, 4 vol. Paulin, Paris, 1845.

G. Dem. Teodorescu, *Viața și operele lui Eufrosin Poteca*. Rev. pentru ist. arh. și filosof. 1883.

Thouvenel, *La Valachie en 1839*. (Revue des deux mondes, 1839).

Ubcini, *Mémoire justificatif de la Révolution roumaine du 11 Juin*.

I. A. Vaillant, *La Roumanie, histoire, langue, littérature, orographie, statistique des peuples de la langue d'or*, etc. Paris. Bertrand 1844. 3 volume. — *Poésies de la langue d'or*. Paris, 1851. — *Origines de jases ou Romes dits Bohémiens*. No. 590-593, 601 și 605 din *Illustration*

N. Wilkinson, *Tableu historique, géographique de la Moldavie et de la Valachie*, Traduit de l'anglais par M. de la Roquette. II-e ed. Paris, 1824. (Ed. engleză este din 1820).

Acte proprii a contribuț la mărirea conduitei politice a D. I. Eliade Rădulescu, Părintele națiunii române. Buc. 1859 — *Anul 1848 și Principatele române. Culegere de documente relative la Revoluția de la 1848*. 6 volume. Buc. Gobl. 1902. — *Bulletin de la Société de géographie*. 2-e série, vol. 19. — *Colecția Hurmuzachi*. Volumele: X, XVI, XVII, XVIII, suplimentul $\frac{1}{2}$ și $\frac{1}{3}$.

Periodice franceze: *Le Crédit* (1 Nov. 1848—31 Aug. 1850), redactor Ch. Duveyrier. — *La Démocratie pacifique* (1843--1851), redactor Victor Considérant. — *L'Europe démocratique*. Redactor Dupont de Bussac. Un singur număr specimen — *Le Positif*, journal des travailleurs. (Iulie—Nov. 1849). Red. Bh Fauvety. — *La Presse* 1848—1851) și *La Presse*, bulletin du soir (4 Mai—25 Iunie 1851). Red. Emile de Girardin. — *La Réforme* (1848—1 Ian. 1851). — *Le Représentant du Peuple*. Redactori Ch. Fauvety și I. Viard, apoi de la 1 Aprilie 1848 I. P. Proudhon, Fauvety, etc. Se transformă în *le Peuple* la 1 Noem. 1848 — 13 Iunie 1849. Apoi la *Voix du peuple* de la 1 Oct 1849—14 Maiu 1850, și din nou *le Peuple* de la 15 Iunie—13 Oct. 1850, având ca redactori pe Eug. Sue și Edgard Quinet. — *La République* (26 Fevr. 1848—2 Dec. 1851). Red. Eug. Baresté. — *La Semaine* (26 Octomvr. 1845—Sept. 1852). — *Le Temps* (1 Martie—12 Dec. 1849). Red. Xavier Durrieu.

G. Opreșcu.

Raporturile lingvistice slavo-române.

I.

Influența română asupra limbei bulgare.

1. Introducere.

În lucrarea de față voi încerca să fac o expunere asupra legăturilor ce există între limba română și limba bulgară, de astădată, cu specială privire asupra înrăuirilor ce a suferit limba bulgară din partea limbei române.

În timpul din urmă, cu prilejul tratării elementului strein din limba română, s'a scris foarte mult asupra raporturilor ce există între limbile slave, mai ales din punctul de vedere al influenței bulgărești. Nu s'a studiat însă aproape mai de loc și partea cuvenită limbei române în aceste raporturi. Este drept că unii și mai ales filologii bulgari¹, nu de puține ori și-au exprimat dorința de a trata și această parte a raporturilor dintre cele două limbi. Cu toate acestea, până astăzi, pe cât știu, nu s'a publicat aproape nimic. Articole mărunte despre unele cuvinte românești, care s'ar găsi în limba bulgară, s'au scris și la noi. Astfel dl I. - A. C a n d r e a, într'un articol intitulat „Elemente române în limbile slavice“, publicat în *Noua Revistă Română* (anul 1900, numărul 9 din 1 Maiu, p. 399—409) și bazat aproape peste tot pe cercetările lui M i k l o s i c h, dar mai ales ale lui E. K a t u z n i a c k i din cunoscuta lucrare *Ueber die Wanderungen der Rumunen*,

¹ „Die Behandlung dieser letzten sowie der Lehnwörter aus dem Rumänischen soll eine spezielle Abhandlung bringen“ spune *St. Romanskv* în *Lehnwörter lateinischen Ursprungs im Bulgarischen*, publicată în *Jahresb.* XV, p. 90.

Tot așa prof. *Conev*, în ultima sa lucrare *Ezikovni vzaimnosti meždu Bălgari i Rumănt*, Sofia, (1921), p. 151, adaugă: „după aceasta voi expune în mod comparativ puținele cuvinte românești în limba bulgară, din care cea mai mare parte au intrat, după cum se va vedea, în timpurile mai nouă“.

relevă câteva cuvinte (5 sau 6) din limba română intrate în limba bulgară. De asemenea dl A. C. Hogaș în articolul său „Notițe despre raportul dintre lexicul daco-român și neo-bulgar” publicat în *Archiva* (anul XVI, p. 362—371) atrage luarea aminte mai ales asupra unui număr de cuvinte românești nouă, cu caracter regional, intrate în limba bulgară și publicate în *Sbornik-ul* Ministerului Instrucțiunii Publice din Sofia. Dl Hogaș reproduse în articolul său aproape mai toate cuvintele românești din graiul Bulgarilor din satul Novo-Selo¹. Graiul acestor Bulgari fusese studiat de către profesorul bulgar Mladenov, într'o lucrare intitulată „Къмъ въпроса за езика и националната принадлежност на Ново-село” (Cu privire la chestia limbei și naționalității satului Novo-Selo) și publicată în *Sbornik* XVIII, p. 471—506. În această lucrare autorul arată originea română a unor particularități în limba Bulgarilor din Novo-Selo, relevând și unele cuvinte românești. Hogaș reproduce din glosar numai cuvintele românești. Acum mai în urmă, dl prof. Bărbulescu, dând de același studiu al lui Mladenov, a publicat în *Archiva*, (anul XXVIII, p. 97—101) un articolăș „Elemente românești în limba slavă din satul Novo-Selo (Bulgaria)”, în care reproduce aceleași elemente românești, despre care scrisese și dl Hogaș².

În afară de aceste articole, alte studii asupra acestui subiect, pe cât știu, nu s'au publicat. În schimb, s'au relevat unele împrumuturi din limba noastră în limba bulgară, mai întâiu de Miklosich în *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Spra-*

¹ Iată aceste elemente: kaprar, martur, moșiko, șkolar, bășăka, koně, kumnatul, kuskră, moșul, nepot, țizule, vitrigă, arnič, galbin, nastur, petițe, rasuçală, barză, omidă, pupaza, șobolan, șopârla, foienfir, puços, rugina, maruncica, pofta, rok, kolastro, mazarikă, draptăno, stângăno, strain, mi plăci, findci (= fîndcă), mâna, čar (chiar, anume).

² Din punctul de vedere cultural, au mai scris asupra raporturilor slavo-române: G. Mărculescu, *România și Românii în cântecele populare bulgărești* în *Conv. lit.* XXX, p. 661—667, studiu slab și cu interpretări greșite asupra numelui „Romania” din limba bulgară. I. Bogdan, *Românii și Bulgarii*. Raporturile culturale și politice între aceste două popoare, conferință ținută la București, în 1895 (58 p.). Partea cea mai importantă din această conferință a ilustrului slavist, care privește chestiunea care ne preocupă, este pasajul următor: „Cu primul imperiu bulgăresc se sfârșește puterea influenței bulgărești asupra noastră. Toate urmele ulterioare de influență bulgară sânt mai mult efecte ale împrumuturilor nouă. După desființarea primului imperiu al Bulgarilor începe influența noastră asupra lor”. Adică cu desființarea primului imperiu bulgar, influența română, care începuse din epoca paleoslavă, culminează după căderea imperiului bulgar (1018) sub Bizantinii. La acest rezultat ajunge studiul de față, plecând numai de la influența pe care limba noastră a exercitat-o asupra limbei bulgare.

chen, după aceea de Dr. Erich Berneker în *Slavisches etymologisches Wörterbuch*. Dintre lexicografi români, aceste elemente au fost relevate, câte odată, de S. Pușcariu în *Ety-mologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache* și mai ales, de I.-A. Candrea și Ov. Densusianu în *Dicționarul etimologic al limbei române*.

Ținând seamă de aceste lucrări, restul materialului tratat l-am extras mai întâiu din diferitele monografii privitoare la industria casnică și din glosarele regionale publicate în Sbornik, din literatura populară bulgară și mai ales din cetirea marelui dicționar bulgar publicat de G e r o v, cu suplimentul lui P a n ț e v.

Pentru elementele românești din paleoslavă m'am folosit de Miklosich, *Lexicon palaeo-slovenico-graeco-latinum*.

*
* *

Ca și la raporturile albano-române, și aici, K o p i t a r a fost acela care a arătat pentru întâia oară legăturile ce a trebuit să existe între limba română și limba bulgară în dezvoltarea lor istorică. Această simplă constatare, mai târziu, a fost supusă unei cercetări mai amănunțite de către Fr. Miklosich în cunoscutul său studiu *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, fixând punct cu punct asemănările dintre limba română și limba bulgară. Dacă însa Miklosich s'a mulțumit numai să înșire aceste asemănări, S a n d f e l d - J e n s e n și G. W e i g a n d au încercat ca să dea explicația lor. Cel dintâiu, folosindu-se, pe de o parte, de materialul lingvistic slav al lui Miklosich, pe de alta, de materialul lingvistic albanogrec, cules cu atâta trudă de J o h a n n G e o r g v o n H a h n și, mai cu deosebire, de G u s t a v M e y e r, a reușit să fixeze punctul de plecare la o parte din aceste particularități. Cel din urmă, plecând de la cunoașterea limbei române, prin studiul dialectelor, și a limbilor balcanice, prin studii făcute la fața locului, a izbutit, deși de cele mai multe ori exagerând, să stabilească legături nouă între limbile balcanice, în general, și între limba română și bulgară în special.

Cu lucrările acestor înaintași s'a ajuns la convingerea că în limba fiecărui popor din Peninsula Balcanică, inclusiv Româ-nii, în afară de elementul constitutiv, specific pentru fiecare limbă în parte, mai intră ceva care, la prima vedere, ar părea că nu-i

nici grecesc, nici albanezesc, nici românesc, nici slav, însă care, nu numai că este ceva comun pentru fiecare din aceste limbi, dar pare așa de firesc, încât toate aceste limbi, deși au cuvinte deosebite, se pot reduce la una și aceeași limbă-tip, pentru care numai dacă am vrea să-i schimbăm cuvintele — fără a ne mai preocupa de frazeologie sau sintaxă — am putea obține orice limbă balcanică am dori: greacă, albaneză, română sau sârbă.

Acest ceva, după care numai cu schimbarea cuvintelor se poate obține o altă limbă, întru cât se găsește numai în limbile vorbite de către neamurile din Peninsula Balcanică, s'a numit, cum eră și firesc, element balcanic¹. De aci dar și orice limbă, în care există acest element balcanic, chiar atunci când ea este vorbită de către un popor care nu locuiește în Peninsula Balcanică — cum este cazul cu limba noastră — poartă numele de limbă balcanică. Odată ce acest adevăr a fost cunoscut s'au și început studiile pentru determinarea lui.

Aceste studii au dus până acuma la două feluri de rezultate: unele pozitive și altele negative.

Rezultate pozitive s'au obținut atunci când, luându-se în cercetare o particularitate din domeniul limbilor balcanice, după ce s'a studiat istoric și comparativ această particularitate, s'a ajuns a se fixa locul ei de origine, în una din limbile balcanice. Astfel de rezultate ne-au dat cercetările lui Sandfeld-Jensen cu privire la originea grecească a dispariției infinitivului în limba română și în celelalte limbi balcanice. Aproape la același rezultat pozitiv a ajuns și D. Michov în studiul său privitor la întrebuințarea articolului hotărît în românește, comparat cu întrebuințarea lui din limbile albaneză și bulgară. .

Rezultate negative s'au obținut numai atunci, când cercetătorii, neputând reuși a fixa punctul de plecare al unei particularități din domeniul gramatical sau lexical, nu s'au mulțumit numai a trece acea particularitate ca element balcanic; dar, abuzând, de cele mai multe ori, de acest termen, au socotit-o ca ceva care nu se mai poate explica din materialul lingvistic ce avem la îndemână din limbile balcanice actuale, și au atribuit-o unui element de afară, — strein.

Se înțelege că, spre a evita această unilateralitate în jude-

¹ Cf. despre această chestiune, în urmă, și S. Pușcariu, *Dacoromania* I, p. 467 - 408.

cărea raporturilor dintre limbile balcanice, trebuie începută din nou nu numai constatarea acelor particularități, dar mai ales studierea lor, în sânul limbilor balcanice, în mod comparativ, ca să putem ajunge la limba de unde și-au luat naștere. Acest studiu, pentru noi Români, ar trebui să fie îndreptat în direcția cercetărilor tuturor limbilor balcanice și, în special, în direcția raporturilor slavo-române, fiindcă, dintre toate popoarele din Peninsula Balcanică, Slavii și, în special, Bulgarii au fost aceia cu care poporul nostru a avut, în trecut, cele mai strânse legături. Din aceste legături, se știe, noi Români am fost aceia care ne-am ales cu cea mai puternică influență venită din partea Bulgarilor, influență care nu s'ar putea explica numai dintr'o simplă conviețuire mai îndelungată cu ei, ci și de pe urma culturii și mai ales a limbei slave care, după cum se știe, își făcuse loc atâtea veacuri dearândul, nu numai în biserică, dar și în cancelariile domnitorilor noștri. De pe urma acestor doi factori, cultura și limba slavă, înrâurirea vecinilor noștri asupra spiritului și limbei românești a fost pentru veacurile trecute așa de puternică, încât astăzi, cu drept cuvânt, nu numai oamenii de rând dintre Bulgari, dar chiar și cărturarii, văzând atâtea elemente bulgărești în limba noastră, se întreabă cum de a putut să reziste limba română, păstrându-și caracterul ei latin: „Eu nu mă mir atât — scrie prof. Conev în lucrarea lui din urmă asupra elementului bulgar în limba română — că Români au primit această mulțime de cuvinte bulgărești, cât mă mir cum de au putut să-și păstreze structura latină a limbei lor și cum, în cursul veacurilor, conștiința lor națională a rămas tare și neatinsă. În aceasta stă mărirea și mândria lor, care întrec toate influențele streine asupra limbei lor“¹.

○ Și cu toate acestea, judecând lucrurile din punctul de ve-

¹ „I az se ne čudja tolkova, če rumăniť sa vāsprieli tova množestvo bālgarski dumi, kolksto mi e čudno, kak pri tova tē sa zapazali sē pak latinskija stroi na ezika si i kak prēz sičko vrēme tēhno nacionalno sāznanie si e ostanalo tvārdō i nepokātnato. Tui e tēhna slava i gordost kojalo nadvišava sički čuždi vlijanija vārhu ezikāt im“. (Conev, *Ezikovni vzaimnosti*, p. 151). Această concluziune la care ajunge veneratul profesor bulgar la sfârșitul lucrării citate asupra elementului slav în limba română, contrastează puțin cu părerea emisă cam pripit la începutul aceleiași lucrări după care „latinitatea Românilor ar fi rămas numai o ficțiune goală“ dacă structura limbei nu ar fi păstrat „mai mult sau mai puțin“ caracterul latin. Caracterul latin al limbei noastre în structura ei lăuntrică nu s'a păstrat „mai mult sau mai puțin“ („gore-dolu“), ci peste tot, și ceva mai mult decât în celelalte limbi romanice.

dere al procesului istoric, cum s'au introdus elementele streine în limba română, numărul cuvintelor slave, la noi, de ar fi fost încă odată pe atât de mare, latinitatea limbei noastre, în structura ei, s'ar fi menținut cu aceeași tărie, așa cum ni s'a păstrat până astăzi. Că conștiința națională la Români a fost mult mai trează decât la oricare alt popor din Peninsula Balcanică, aceasta s'ar putea vedeă, până la un punct, nu numai din latinitatea limbei, dar și din resturile de populațiuni românești care se găesc în sudul Peninsulei Balcanice, resturi care au reușit să-și păstreze nu numai limba, dar și toată ființa lor națională, cu toate că de aproape un mileniu ele se găesc despărțite de românismul din stânga Dunării, trăind în mijlocul unor popoare balcanice, dintre care unele, cum erau Grecii, aveau o cultură superioară. Această tărie de rezistență își găseă izvorul, în primul rând, în puterea trăinicieii de neam; dar nu-i mai puțin adevărat că ea eră puternic susținută și de conștiința ce o aveau că țin de poporul roman. Această conștiință i-a făcut pe Români de pretutindeni să se simtă același popor deosebit de Greci și de Slavi, pentru că „oricâte cuvinte slave ar fi pătruns în limbă odată cu picăturile slave de sânge, ei erau față de vorbitorii altor graiuri păstrătorii limbei române, membri ai „Romaniei lingvistice“¹. De aceea nu exagerăm dacă spunem că conștiința pe care au avut-o populațiunile românești răspândite pe un teritoriu așa de vast, din munții Maramureșului până în văile Gramostei și ale Pindului, nu o găsim nici la Greci, a căror tradiție culturală a rămas neîntreruptă de la început, prin perioada bizantină, până astăzi, și nici chiar la Bulgari, care, deși și ei se bucurau de o superioritate culturală față de Români, au pierit ca o picătură de apă în marea imensă a românismului dunărean, chiar acolo unde ei se aflau în așezări mai compacte, în mijlocul Românilor, și contactul lor cu grosul populațiunii bulgare nu fusese întrerupt.

În afară de aceasta, influența bulgară care ar fi fost hotăritoare pentru soarta limbei noastre, nu a fost aceea care s'a exersat în timpul epocii slavone (sec. XIV—XVII), atunci când, după căderea imperiului bulgar supt Turci (1393), cărturari și

¹ N. Iorga, *Sârbi, Bulgari și Români în Peninsula balcanică în evul mediu* în *Anal. Ac. Rom.*, secț. ist. XXXVIII, p. 1—20.

În special clerul bulgăresc refugiat la noi au pus bazele acelei epoci de înflorire pentru literatura și arta bulgară, cum poate nu fusese nici în Bulgaria¹, ci aceea din perioada paleoslavă,² înainte de sec. IX. Această influență, judecând după particularitățile de limbă și elementele slave ce se constată și în dialectele transdanubiene, în special în dialectul aromân, cel mai de timpuriu despărțit din trunchiul străromân, nu se înfățișează, deloc, nici ca număr și nici ca însemnătate, așa cum s'ar părea, judecând astăzi după totalitatea influenței bulgare în limba română. Căci, dacă vom cauta să ne dăm seamă și de influența limbei române din această epocă, asupra limbei bulgare, vom vedea că influența slavă, cel puțin în partea gramaticală a limbei noastre, apare și mai redusă într'adevăr care din particularitățile slave pătrunse în limba română se arată tot așa de puternică ca influența limbei române în reducerea vocalelor *a*, *e*, *o*, în *z*, *i*, *u*? Această singură în-

¹ Ioan Bogdan, *o. c.* p. 23.

² Noi care nu sântem slaviști și judecăm începutul influenței slave în limba română din însuși studiul acestei limbi, punem acest început, în spre deosebire de unii slaviști români, în perioada paleoslavă. Această localizare a începuturilor influenței slave rezultă pentru noi nu atât din reflexul unor sunete paleoslave în elementul slav din limba noastră, despre care vom vorbi mai pe larg la studiul elementului slav în dialectul aromân, cât din identitatea influenței slave în cele două mari dialecte române: daco-istro-român și aromâno-meșteno-român. Oricât de târziu am pune data când elementul român transdanubian se va fi despărțit de grosul românismului nord-dunărean, datele pozitive ce, din fericire, de astăzi dată ne procură istoria, nu ne îngăduie să trecem dincoace de sec. al X-lea. În acest veac Aromânii apar în mulțime mare în sudul Peninsulei Balcanice. Așa dar, abia cu un veac-două înainte de această dată ei s'au putut despărți de ceilalți Români. În condițiunile acestea, identitatea influenței slave în graul celor două mari grupuri de Români trebuie pusă în epoca paleoslavă, înainte de sec. IX și nu după sec. X sau XI, fie că ea va fi început în sec. VII, când Românii vor fi venit în contact mai des cu Slavii, fie mai târziu până prin sec. al IX-lea. De altfel, la aceste rezultate ajunge, pe calea studiilor slave și prof. Conev, în lucrarea despre care a fost vorba mai sus, când, vorbind despre vechimea elementului slav în limba română, adaugă: „dacă și influența lexicală a limbei bulgare asupra limbei române a început mai târziu, adică după sec. X, cum admite Bărbulescu (Vezi Sb. lui Iagić, Kad su počele da ulaze u rumunski jezik najstarije njebove slavenske rječii) aceasta este îndoielnic, cu toate că Bărbulescu își bazează afirmația lui asupra unor fenomene fonetice care, la prima vedere, conving pe om. Vererabilul profesor român pornește de la o pronunțare a vocalelor închise (tămnite) care, chiar dacă s'ar primi ca [o pronunțare] veche, nu este cea mai veche, ci este secundară, adică o pronunțare dialectală, deoarece însași pronunțarea paleoslavă se potrivește tocmai bine cu reflexele de astăzi ale lui *ŭ*, *ĭ*, *ǫ* și *ĕ* în limba română, după cum vom vedea mai jos“ (p. 6—7). Din toate acestea rezultă, după prof. Conev, cât de greșită este toată teoria dlui Bărbulescu despre vechimea elementului slav în limba română.

răurire, a cărei origine românească a fost recunoscută, acum în urmă, și de filologii bulgari, a produs așa de mari schimbări în graiul Bulgarilor răsăriteni, încât numai ea împreună cu alte câteva de origine bulgărească, au produs marea deosebire dialectală, între dialectele bulgare de răsărit și cele de apus. Nu vorbesc aici, desigur, despre trecerea diftongului *ea* (†) în *e* din limba bulgară, ori de câte ori urmează după ei o silabă deschisă, ca în limba română: seara (din lat. sera) la pl. seri. despre a cărei origine românească, după cum se va vedea în capitolele ce urmează, nu mai poate încăpea nici cea mai mică îndoială. Schimbări de acestea în vocalismul limbei noastre, de pe urma influenței bulgărești, noi nu avem. De aceea, noi nu ne mirăm dacă și prof. Conev, luându-se numai după numărul mare de cuvinte slave în lexicul nostru, rămâne uimit de rezistența limbei noastre în structura ei latină.

Se înțelege că, la schimbarea fizionomiei unei limbi, nu cu puțin contribuie și lexicul. De aceea, noi, recunoscând în întregime partea cuvenită limbei bulgărești de pe urma influenței ce a exersat-o asupra limbii noastre, nu ne putem abține ca să nu respingem exagerările care s'au produs în această privință.

Înainte de toate, când se vorbește despre influența bulgară în partea lexicală a limbei române, aproape mai în totdeauna, se confundă, ceea ce este paleoslav cu ceea ce a pătruns, mai târziu, sub forma bulgărească. Aceasta ar fi întocmai cum am confundă noi, vorbind despre influența românească în limba bulgară, toate împrumuturile făcute de Bulgari în Peninsula Balcanică din limba română, care pentru noi Români a fost aceeași ca și paleoslava pentru Bulgari, cu împrumuturile din limba română. În al doilea rând, deși sporirea elementului bulgăresc s'a produs în perioada slavonă (sec. XIV—XVII), tot în această perioadă au pătruns și o mulțime de elemente slave din partea celorlalți Slavi (Sârbi, Ruteni etc.) cu care poporul nostru este înconjurat. Multe din aceste elemente Bulgarii le socotesc ca fiind de origine bulgărească. În afară de aceasta, din faptul că dintre toate popoarele străine cu care Românii au venit în atingere, Bulgarii au fost aceia care au exersat cea mai puternică influență asupra noastră, foarte mulți dintre cei ce se îndeletnicesc cu studiul limbilor balcanice și, în special, Bulgarii, neputându-și explica întotdeauna originea unui cuvânt românesc,

cred că e destul să constați o apropiere de forma bulgară sau chiar de cea paleo-slavă, pentru ca forma românească să o explici din aceste limbi¹. Acest procedeu practicat, de altfel, din neștiință, și de către filologii români din generația mai veche, când treceau în glosarul cuvintelor streine foarte multe forme de origine latină, îl vedem pus în aplicare, din aceleași cauze, și astăzi. Iată bunăoară cea din urmă lucrare apărută în acest domeniu, în 1921, a prof. Conev, care trece printre elementele slave pe *crunt* (a cărui însemnare arhaică „de sânge, sângerând“ se păstrează în cronica lui Moxa și, dialectal, chiar astăzi, cf. Marian, *Vrăji*, p. 34), derivându-l nu din lat. *cruentus*, -a, -um ci din paleosl. *крѣтъ*. Tot astfel, după Conev, *sulă* nu vine din lat. *subula*, ci din, paleosl. *соула*; — *blândă*, cu înțelesul de „spuzeală sau bubulițe roșii pe piele“, nu este același cu *blând* din lat. *blandus* -a -um, (și ca formațiune, adaogăm noi, se aseamănă cu numele aceleiași boli din bulgărește *dobra*, femeninul de la *dobrz* „bun“, adică „boala cea bună“ după cum noi am zis „boala cea blândă) ci dintr'o tulpină *вѣдѣ* -; -*mamă* nu vine din lat. *mamma*, -am, ci din bulg. *mama*; — *mustață* nu vine din lat. *mustacia*, ci din bulg. *mustak*; — *prunc* nu vine din lat. *puerunculus (cf. S. Pușcariu în *Dacoromania* II, p. 602), ci din *прѣкъ*; — *vâlcea* nu din lat. *vallicella (pentru *valliculla*) care a dat și în ital. *vallicella*, prov. *vaucel*, span. *vallecillo* etc. cf. Pușcariu, Wb. 1853) și ca derivație se identifică cu *ulcea* din lat. *ollicella derivat din *olla* (> *oală*), ci din bulg. *valče* — *ceață* nu din lat. *caecia*, ci din *чѣдѣ*; etc. etc. Dintre cuvintele streine: *mal*, din bulg. *mělx* și *mol*; — *groapă*, din bulg. *grob*; — *măgură*, din *mogila*. La acest cuvânt autorul face și o observație

¹ Un caz mai nou despre felul cum unele cuvinte latine au fost atribuite elementului slav, ne prezintă forma *sâmbătă*. Se știe că la noi toate zilele săptămânii au nume latinești, afară de *sâmbătă*, despre care, din cauza asemănării prea mari ce arată cu psl. *sqbota* s'a crezut că vine de la acesta. Acum în urmă, într'un studiu al lui J. Jud asupra termenilor religioși din dialectul retoroman al ținutului Bünden (*Zur Geschichte der bundnerromanischen Kirchensprache*) se relevă faptul că printre cuvintele creștinești care se găsesc în regiunile îndepărtate ale imperiului roman există și forma *sambata* cu *m* (cf. Meyer-Lübke REW, 7479) și cu genul schimbat după *domenica*, care se păstrează la Români, Retoromani și alții. (Vezi despre aceasta și S. Pușcariu în *Dacoromania* I, p. 436). Câte alte cuvinte ca: *stână*, *smântână* etc. atribuite pe nedrept elementului slav, vor fi redată, cu timpul, tezaurului lexical latin, dacă se va continua cu studiile serioase în felul celor întreprinse de G. Gruglea (*Dacoromania* II, p. 358—361) și alții.

foarte interesantă: „et vȳrde stara, Ńtom imame rotacizzm vȳrum“ (este foarte vechiu cuvântul, din momentul ce avem rotacismul $l > r$ în românește); — trandafir din bulg. trȳndafil. Tot așa de interesant ar fi fost dacă și la acest cuvânt, autorul ar fi adăogat aceeași observație cu privire la l final din bulgărește, pentru care în românește avem r etc. etc.¹ La fel a căutat și Romansky, în studiul său citat, să dovedească originea bulgărească sau streină a multor cuvinte din limba bulgară intrate de la Români. Dau numai două exemple: cuvântul bulgăresc *kulastra* „cel dintăiu lapte după naștere“, vine din forma aromână *culastră*, iar acesta, prin forma *curastră*, care nu-i mai puțin obicinuită decât cea dintăiu, din lat. *colastra* pentru *colostrum*. În aromână formele disimilate cu l , alături de cele cu r , sânt foarte obicinuite. Astfel avem *căloare* „căldură“ (întrebuințat mai mult la sud) alături de *căroare* (întrebuințat la nord) din lat. *caloria*, -am. Prin urmare și *culastră*, care a pătruns prin păstorii români la Greci, a trecut și la Bulgari, după cum forma dacoromână *curastră* a trecut, tot prin păstorii români, la toate popoarele slave din nord. După Romansky, nu numai că cuvântul bulgăresc nu constituie un împrumut din limba română, dar chiar forma aromână *culastră* vine din bulgărescul *kulastra* (!). Același lucru îl încearcă și cu *mura* „Labmagen“. Patria cuvântului este Albania². Aci avem *mutë* cu același înțeles. De la Albanezi cuvântul a trecut la Români, încă din timpurile vechi, dând *mură*, cu trecerea lui l intervocalic în r , ca în elementele latine, păstrat astăzi numai de Aromâni. De la Aromâni sau chiar și de la Dacoromâni, încă pe când cuvântul nu se pierduse din graiul lor, a trecut la Bulgari. Romansky, în loc să spună că cuvântul este de origine română, căci trecerea lui l în r în limba bulgară l-ar fi împiedecat să-l considere ca împrumut albanez, mai întâiu încearcă, în fel și chip, să-l derive direct din limba albaneză, discutându-i originea albaneză, fără să spună ceva de la dănsul, ci împrumutând totul de la G. Meyer, și numai la urmă de tot admite că „bulg. *mura* könnte als Hirtenwort

¹ Despre *măgură* vezi Th. Capidan, *Raporturile Albano-române în Dacoromania II*, p. 537. Schimbarea lui l în r în *trandafir*, de origine greacă, se datorește unei simple asimilări.

² Vezi despre acest cuvânt și lucrarea din urmă a lui Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*. Berlin, 1923, p. 285.

aus dem Aromunischen entlehnt sein“. Va să zică, dacă pentru un împrumut românesc sigur, R. crede că „ar putea“ să fie împrumutat din aromână, ce trebuie să ne închipuim despre cuvintele bulgărești de origine română, care prezintă unele greutăți în derivarea lor? Se înțelege că cu procedeu acest numărul elementelor bulgărești în limba română s'ar putea mări cu încă câteva sute de cuvinte, iar influența română asupra limbei bulgare s'ar reduce la nimic¹.

Trebuie să mărturisim că noi Români simțim o deosebită plăcere când dăm de câte un cuvânt de origine latină. Însă această plăcere nu provine din ura ce avem în contra elementelor streine din limba noastră, cum lasă să se înțeleagă prof. Conev, în lucrarea citată, ci, mai întâiu, pentru că în acel cuvânt vedem încă o urmă din graiul nostru strămoșesc și, al doilea, pentru că prin el ajungem să ne dăm seama mai bine despre bogăția tezaurului lexical al limbei romane balcanice, ai cărei depozitari, în primul rând, sântem noi. După cum, odată, limba italiană formă centrul de iradiațiune pentru limbile romanice de apus, tot așa limba română, în stadiul roman, formă, odată, centrul de iradiațiune pentru toată Peninsula Balcanică. Iată de ce și interesul nostru este mai mare, nu numai când dăm de un nou element latin în limba română, dar și atunci când acesta trăește în cuprinsul celorlalte limbi balcanice.

Se înțelege însă că acest interes ce arătăm pentru nouăle descoperiri ce s'ar mai putea face în domeniul lexical al elementului latin, n'ar trebui să ne împiedice întru nimic la cercetarea legăturilor ce limba noastră le-a avut și cu celelalte limbi balcanice. Din studiile ce s'au făcut până acuma, fondul latin este oare cum cunoscut. Recunoscând acest lucru, cercetările noastre trebuie să fie îndreptate și în domeniul studiilor balca-

¹ Interesant, în privința aceasta, este recensia pe care o face *Const Jireček* în *Archiv für slavische Philologie* XXXI (1909) p. 448—452, lucrării lui Romansky în care îi atrage atenția asupra abuzului prea mare pe care îl face Romansky cu derivarea formelor romane din limba turcă. „Dass die Bulgaren zahlreiche lateinische Wörter überhaupt erst in der Neuzeit von den Türken kennen gelernt hatten, wie der Verfasser meint, bezweifle ich sehr“ (p. 449). Romansky, ori de câte ori un cuvânt bulgăresc de origine romană nu l-a putut explica din limba latină, pentru că cuvântul ajunsese în bulgărește, de cele mai multe ori, prin limba română, a preferat să-l derive din turcește, iar nu din românește. În privința aceasta, cuvântul *kupa*, desprea cărei origine română în bulgărește vezi și CDDE, formează exemplul cel mai tipic.

nice. Însă pășind în acest domeniu, iarăși trebuie să ne păzim a cădea în cealaltă exagerare a unor balcaniști, care, în explicațiile ce încearcă să dea unor particularități din acest domeniu, evită de a țineă seamă și de aportul limbei române în aceste particularități, unii plecând din considerațiunea că acele particularități, neexistând în celelalte limbi romanice, n'au putut să-și ia naștere în limba română, alții din credința ce au că limba română, care a fost supusă la așa de multe și variate influențe streine, n'a putut exersa și ea o înrăurire asupra celorlalte limbi. Tocmai spre a dovedi contrariul, lucrarea de față încearcă să pună în discuție din nou chestiunea raporturilor slavo-române, însă, de astă dată, având ca punct de plecare în aceste raporturi :

2. Influența română asupra limbei bulgare.

Când vorbim despre raporturile slavo-române din punctul de vedere al influenței pe care limba română a exersat-o asupra limbei bulgare, prima întrebare care ni se pune, în mod firesc, este ca să știm când au început aceste raporturi. La această întrebare, tot în mod firesc, ar trebui să răspundem, că acele raporturi au trebuit să înceapă din clipa în care poporul român a făcut cunoștință cu poporul bulgar¹. Despre acest lucru istoria ne vorbește foarte târziu. Ținându-ne însă de datele limbei, dacă, în privința aceasta, ar fi să judecăm după epoca în care limba română a primit primele influențe din partea limbei bulgare, supt forma paleoslavă, începuturile influenței limbei române asupra limbei bulgare ar trebui socotite din momentul când primul element roman balcanic a pătruns în limba Slavilor din care a ieșit poporul bulgar. În acest înțeles mai larg, începutul influenței românești — supt forma română — s'ar manifesta prin toate acele cuvinte din aproape mai toate domeniurile, dar mai ales din domeniul religios, ca: *koleda*², *komka*, *kum*,

¹ Bine înțeles, însă, că această *clipă*, în nici un caz, nu poate fi pusă în epoca cuceririi romane supt împăratul Traian, cum în mod ciudat, presupune prof. bulgar Conev: „ošte ot vrëmeto na car Trajana“ (încă din vremea împăratului Traian), cf. o. c., p. 1.

² Iată ce spune Jireček cu privire la *koleda* „Der Name des alt-slavisches heidnischen Feiertages *Koleda*, welcher aus dem Wortschatze der slavischen Sprachen nicht zu erklären ist, hat seinen Ursprung aus dem lat *calendae*. Er findet sich fast bei allen slavischen Völkern... Das Trullanische Concil (691) verbot den Christen nicht nur die römischen Festtage Vota und Brumalia, sondera auch *Καλάνδαζ* zu feiern. Wahrschein-

oltar, poganin etc. etc., pe care strămoșii Bulgarilor, înainte de a fi fost creștinați, le-au cunoscut, pentru întâia oară, venind în contact cu strămoșii noștri romani, de la care au cunoscut și religiunea creștină în Balcani.

Dacă însă în această perioadă preromână aflăm că Slaviș din care a ieșit poporul bulgar, se găseau în număr destul de mare, încă pe când elementul roman din Balcani își păstră unitatea graiului roman din întregul imperiu, elementele limbei noastre care au reușit să se introducă, după această epocă, dau mărturia cea mai sigură că influența limbei noastre, supă forma română, începuse încă din perioada paleoslavă. Intr'adevăr, în limba bulgară vorbită, întâlnim unele cuvinte românești care se găsesc și în textele paleoslave. Dintre acestea avem: *altar* (în paleosl. алтарь); *kracun* (paleosl. крачун); *rusalja* (paleosl. рӯсална); *paun* (paleosl. паун, alături de пав, adevărata formă slavă); *samar* (paleosl. самар, „onus”); *splina* (paleosl. сплина); *sapun* (paleosl. сапун, alături de сопун, cu *o* pentru *a*, care a pătruns și la Români). Ca verb, care se întâlnește și în paleoslavă, avem numai *pastrija*, pentru care în paleosl. avem derivatul *пастрини*, după Miklosich (Paleosl. 557) „vocabulary obscurum”, dar care, atât ca forma cât și ca înțeles, derivă din românescul *pastrez*, iar acesta, după etimologia dată de Meyer-Lübke, din lat. *paritare* „schonen”. Pe acest înțeles latin precum și înțelesurile din limba română, după cum se poate vedea în partea lexicală a acestei lucrări, le are și cuvântul bulgăresc.

În ce privește acum motivele care m'au făcut să socotesc toate aceste cuvinte atestate și în textele paleoslave ca împrumuturi din limba română, deși aceasta se vor arăta mai pe larg la tratarea fiecărui cuvânt aparte, mă voi mulțumi să ating punctele principale pentru dovedirea originii lor române: bulgărescul *altar*, alături de forma mai veche *oltar*, neputând veni,

---

lich wurde der Name der römischen Januar-Calenden auf irgend einen emheimischen Feiertag der Slaven übertragen. Die Entlehnung dieses Wortes setzt eine unmittelbare Berührung der Slaven mit den Römern zu einer Zeit voraus, wo jene ihre Wanderzüge nach dem Westen und Süden noch nicht begonnen hatten; der einzige hiezu geeignete Punkt war Dakien zur Zeit der römischen Occupation. Denn dass die Koleda erst durch christliche Missionare zu allen Slavenstammen gebracht worden sei, wird wohl Niemand behaupten wollen“. (*Geschichte der Bulgaren*, p. 76).

după cum presupun unii, nici din albaneză, în care avem forma moștenită *lter*, (< lat. *altarium*) și forma mai nouă *altare* (din ital.), nici din grecește *ἀλτάρη*, *ἀλτάριον*, care se dovedesc că au intrat din italienește abia din sec. XV, a pătruns la Bulgari de la Români, la care această formă trăește încă până astăzi, alături de oltar. Despre *κραχιονъ*, care reprezintă Crăciunul nostru, și este răspândit la Sârbo-Croați, Sloveni, Ruteni, Ruși și chiar Unguri, adaog că, acum în urmă, el a fost primit, ca element românesc, și în dicționarul lui Berneker, iar după părerea lui Vasmer, forma rusă *karăčun* ar putea reprezenta cuvântul românesc într'un stadiu mai vechiu, cu *ă* din prima silabă nesincopat: *Că răciun din lat. *calationem*¹. În privința lui *ρωγαλιον*, care are aceeași întindere la popoarele Slave ca și cuvântul precedent, observ că, după cum păstrarea lui *s* ne împiedică de a-l deriva direct din lat. *rosalia*, tot așa trecerea lui *o* în *u* din forma medio-greacă *ρουσάλια* (pronunță *rūsalia*) trecere proprie numai graiului românesc încă din timpurile cele mai vechi (cf. *romanus* > *rumân*), ne împiedică a-l deriva pe acesta din cuvântul latin, pentru epoca în care este atestat, știindu-se că *o* > *u*, în poziție neaccentuată, în grecește, se arată abia după sec. XVI. Aceleași argumente sânt aduse și pentru restul cuvintelor din această perioadă. Aci mai adaog că, alături de termenii religioși citați mai sus, întâlnim în textele paleoslave de mai târziu și forma *δρακονος*, care, după cum se va vedea, reprezintă forma românească *drac* (din lat. *draco*), păstrată supt forma articulată mai veche *draculu, din care, prin sincoparea lui *u* neaccentuat din silaba penultimă, avem, încă până astăzi, în dialectul aromân, *draciu*.

Un alt cuvânt care pare a fi atestat în limba bulgară pentru o perioadă mai veche și se mai găsește și în limbile sârbă, rusă, ruteană, polonă este *čuma* (cf. Miklosich, *Paleosl.*), același cu românescul *ciumă*, alături de *pușche* (arom. *pușc'le*). În românește cuvântul a fost explicat din paleoslavă. Așa l-a dat Cihac (II, p. 58) și tot așa îl dă, acum în urmă, și Tiktin (*Dicționar româno-germ.* p. 367). În limba slavă el este dat din

¹ Un derivat al lui Crăciun: *Κρατσουλιστα* apare la istoriograful bizantin ca nume de castel în sudul Peninsulei Balcanice (Cf. N Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică*, p. 34). Acest *Κρατσουλιστα* trebuie să derive de la un nume de persoană, așa cum îl găsim la Sârbi ca nume de localitate atestat pentru sec. XV. (Vezi mai departe supt cuvânt la § 6).

Limba turcă, pentru că, în afară de Slavii și Români din Peninsula Balcanică, el există și la Turci, cu același înțeles. Așadar originea lui slavă eră pe deplin asigurată. Acum în urmă, însă, marele dicționar dialectal al lui Radlov (*Versuch eines Wörterb. der Turk-Dialecte*, vol. III, p. 2188) nu-l poate explica din limba turcă, de oare ce în această limbă el este element strein. Din această cauză autorul dicționarului turcesc îl consideră de proveniență slavă. Așa stând lucrurile, Berneker (SEW. p. 162) se întreabă, cu drept cuvânt, dacă forma slavă n'ar putea veni din limba română. Se înțelege că acest cuvânt neavând nici o bază în limba slavă spre a putea fi explicat din sânul ei, iar în limba turcă fiind de proveniență streină, adică bulgară, el s'ar putea explica numai din limba română. Profesorul S. Pușcariu a arătat (*Etym. Wörterbuch* 380) că lat. *cyma* „Sprosse“ (din gr. $\kappa\upsilon\mu\alpha$) s'a păstrat în limbile romanice cu un dublu înțeles: în franceză, italiană etc. cu înțelesul de „vârf“ (fr. *cime*, it. *cima*), iar în sarda (logud. *kima*, campid. *tšima*), având vechiul sens de „Sprosse, Knospe“ etc. Ceva mai mult, în campid. mai există și țormele *tšumacca* alături de *tšimaggia* cu înțelesul de „flusso (di umori)“ care se va fi dezvoltat, desigur, din acela de „Auswuchs“. Cu acest înțeles s'a păstrat cuvântul și în limba română din Balcani. Aici avem mai întâiu în albaneză *kime* din mai vechiu *kum* (în dialectul scutarin *tšum*) cu înțelesul „Haar; haartiger Wasserwurm“ însă alături și cu înțelesul de „Art Geschwür“, va să zică „un fel de umflătură“ (G. Meyer, EWA, p. 226). Cu acest înțeles îl au și Români transdanubieni; la Aromâni avem *tšumă* cu înțelesul general „fulgușor sau șuviță de lână“ și „gârnuț, umflătură“ alături de înțelesul care se apropie de acela din limbile romanice de apus „creștetul capului“. La Meglenoromâni (Huma) „bucată de lână“ și cu înțelesul din dialectul dacor. „boala de ciumă“. În dialectul dacoromân s'a păstrat numai acest din urmă înțeles. Acum se naște întrebarea, dacă din toate aceste înțelesuri care s'au dezvoltat din lat *cyma* în sânul limbei române, s'ar fi putut dezvoltă și acela de „Pestbeule“ pe care îl au numai dialectele dacoromân și meglenoromân. Dacă ținem seamă de faptul că partea caracteristică a acestei boale sânt „bubele“ și „umflăturile“ ce se arată pe corpul omului atins de *ciumă*, n'ar fi greu să admitem că de la înțelesul de „Art Geschwür“ adică „umflătură“, cum îl are cuvântul în albaneză și

în dialectele transdanubiene, să se fi dezvoltat acela de „boală care se manifestă prin aceste umflături“. În dialectul aromân *çiuma*, ca boală, este cunoscută supt două cuvinte latine care, la origine, însemnează „umflătură“; *pănucl'e* (întrebuițat la Români din Tesalia) din lat. *panucŭla*, -am pentru *panicula* „un fel de umflătură“ de la *panus* (Cf. Pușcariu Wb. 1254) și *pușel'e* (dacor. *pușche*) din *pustula*, -am „Blase Bläschen“ adică „băși-cuță“. În cazul acesta și forma *ciumă* din lat. *cyma* putea să ajungă de la înțelesul secundar de „umflătură“ care îl are cuvântul în sardă, albaneză și în parte, și în limba română, la acela de boală care se arată prin umflături pe corp.

În orice caz, la stabilirea originii acestui cuvânt, noi nu trebuie numai decât să ne mirăm, de faptul că el există și în limba slavă, pentru că, după cum am văzut, slaviștii înșiși, se întrebă dacă n'ar fi împrumutat din limba română, ci trebuie să fim seamă, neapărat, și de extensiunea lui geografică. În limbile slavice cuvântul se întâlnește numai la popoarele învecinate cu Românii și în special la Slavii din Peninsula Balcanică. La aceștia cuvântul este nou. Forma veche este *umor* „moarte“ (> dacor. *omor* și *cmori*), o formațiune analoagă ca și aceea de la Albanezi: *mortajε*, *murtajε* (din mai vechiu **mortal'ε*) „Pest, Seuche“, din lat. *mortalia* (G. Meyer, EWA, p. 287), o denumire care se explică ușor din cauza mortalității ce se producea de pe urma acestei epidemii. Originea lui balcanică trebuie căutată în domeniul albanoromân. Și într-o câtă formă lat. *cyma* și-a păstrat înțelesul de „umflătură“ alături de acela de „Pest, Seuche“ numai în limba română, *çuma* slav a trecut de la noi la Slavi și în nici un caz invers, cum s'a crezut până acum.

Se înțelege că, în afară de acest număr restrâns de cuvinte românești, în această perioadă vor fi intrat și altele, cu înțeles variat. Ele însă nu ni s'au păstrat în vechea literatură slavă, din cauza caracterului religios al acestor scrieri, în care nu se întrebuiță decât cuvinte privitoare la evenimentele vieții creștine. Cum că, însă, limba bulgară, încă de pe atunci, conține și alte cuvinte referitoare la trebuințele de viață zilnică, aceasta o aflăm din mulțimea cuvintelor românești, cu caracter pastoral, ce întâlnim după această perioadă, anume în epoca expansiunii elementului românesc în Peninsula Balcanică și, la nord, dealungul Carpaților, care a

urmat, aproximativ, între perioada de despărțire a dialectelor române și primele alcătuirii de state ale Românilor din stânga Dunării.

Date sigure despre proporțiile acestei expansiuni nu avem. Numai despre întinderea elementului românesc în Serbia și de-a lungul litoralului Mării Adriatice până în Istria ne vorbesc în primul rând numele de localități de origine română¹, după aceea diplomele regilor sârbi, documentele din Ragusa și rămășițele elementului românesc din Istria, după cum despre întinderea elementului în spre sud, în afară de relatările cronicarilor bizantini, care încep din sec. X, ne mai dă mărturie și prezența acestui element, până astăzi, în Sudul Peninsulei Balcanice. Inșă toate aceste date le avem numai pentru partea apuseană și sudică, pe unde s'au răspândit populațiunile românești. În ce privește întinderea acestui element la nord de Carpați și în cuprinsul Bulgariei, aci avem, în afară de numele de localități de origine română², numai urmele de cuvinte românești care s'au

¹ În afară de numele de loc. de origine română cunoscute până acum din lucrările lui Jireček: satul Negrișori; colna Korona, munți Kornet și Loreț, șesul Prijot, toate în Serbia; după aceea numele de munți: Durmitor, Visitor (Geschichte der Serben I, p. 155—156), Pirlitor (P. Skok, în *Revue des Études slaves*, tome III (1923), fasc. 1—2, p. 74), în Muntenegru. Tot prof. Skok în studiul său: „*Zu den rumänischen Orts- und Personennamen auf dem skr. Gebiet*” publicat în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 551—553, mai relevă încă următoarele: Barbatovci sat (circ. Toplica în Serbia) pe care Rječnik îl derivă din bărbat; Barbatovo, sat lângă Niș; Bunovci, nume de cătun în Bosnia; Dimitor, munte în Bosnia, pentru care autorul crede a fi același mai de grabă cu Durmitor (în Muntenegru) decât cu numele de botez Dimitar, Dumitar din Demetrius; Hrman, numele unei mănăstiri greco-orient. părăsite; se mai numește și Hrmanija, care corespunde lui Romanija, munte în Sarajevo. Amândouă, după autor, s'ar reduce la Romania (p. 552); Kormata, nume de loc. (circ. Knaževac din Serbia), Kormatura (circ. Pozarevac) din „a curmă, curmătură”; Ligati, Ligatič, Ligatov sânt aduse în legătură cu românescul „lega-legat”. Semedovo „Semedova” ar derivă din „Samedru”, ceea ce este mai puțin probabil; Šerblovae, râu în Podrazničkopole, deasupra căruia se ridică muntele Dimitor, din român. Șerbul (p. 553).

² Pentru numele de loc. de origine română din Bulgaria, tot Jireček o fost cel dintâiu care a atras luarea aminte asupra regiunii situate în apropierea Sofiei, în care, judecând după numele de loc. românești, locuite astăzi numai de Bulgari, trebuie să admitem că a existat odată o populațiune românească, care mai târziu a dispărut bulgarizându-se. Numele românești relevate de Jireček sânt următoarele: Cerčel (nume de sat în Balcan), Bukorovci, poate din numele de persoană Bucur; Krnul (pronunț Cărnul) din cārn; Čorul, care după terminațiune ar putea fi românesc. Derivați pe care o dă Weigand din arom. čorul prescurtat din čičorul sau din turc. k'or nu se potrivește, de oarece în arom. avem Čorlu iar turc. k'or există și azi la Bulgari supt această formă; Gurgulăt sat în apropiere de Sofia; Radulovci, din numele propriu Radul, de ori-

păstrat atât în limba Bulgarilor, cât mai ales în graiul popoarelor slave de nord până unde ajunseseră populațiunile românești. Din studiile ce avem, astăzi, asupra înrâuririi elementului românesc la popoarele slave de miază-noapte, reiese clar că aceleași cuvinte se găsesc în cele patru colțuri ale Europei centrale, pe unde, în veacurile de pribegie, a pătruns elementul românesc. Din ele mai aflăm că oricare ar fi fost îndeletnicirea Românilor care s'au răspândit în toate direcțiile, ocupațiunea lor de frunte a trebuit să fie păstoritul. Numai așa ne putem explica cum de au ajuns se se generalizeze unele cuvinte pastorale ca: turmă, curastră, gună (care s'a pierdut în dialectul dacor., însă există în aromână), murg, ciutură etc, nu numai la Bulgari, Sârbo-Croați și Greci, dar și la Sloveni, Ruteni, Ruși, Poloni și, în parte, și la Unguri. Prezența unui alt cuvânt de origine română în limba bulgară, ne arată că Românii din Peninsula Balcanică, din această epocă, în afară de păstorit, se mai ocupau și cu transporturile sau cărăvănitul, o îndeletnicire care se mai continuă încă până azi la o parte dintre Aromâni. Astfel cuvântul bulgar *karati* (cu ind. pres. *karam*, *karaș*, *karat*) cu înțelesul „fahre, bringe in Bewegung“, după aceea „treibe (Vieh)“, pentru orginea căruia

gine română ca și Barbulovci, de la Barbul, despre care vezi mai jos, deși Weigand (Jahresb., XIII, p. 45) spune „ist weder in der Wurzenoch im Stamme rumanisch“. (Despre Radul și în special suf. *ul* vezi *Dacoromania* I, p. 185); *Ćirčulat*, nume de munte lângă orașul Trn; *Banișor*; satul *Krecul* (creț); *Barbulovci* (Barbul); *Ursulica* (ursul); *Cerbul* (cerb); *Merul* (măr) *Jireček* relevă și unele nume de loc. din Rodope: *Singur* și *Krbul* (singur, corbul), două sate locuite azi de Bulgari turci și situate pe malul stâng al fluviului Mesta După *Jireček*, a venit Weigand în studiul său *Rumanen und Aromunen in Bulgarien*, p. 40 ș. u completându-se eria acestor nume încă cu următoarele: *Bučin*, apare foarte des ca nume de loc; *Moșino*, sat; *Murgaș*, nume de munte și sat; *Păsarel*, sat lângă Sofia; *Pașunci*, sat lângă Branșor; *Vakarel* (văcar), sat situat la răsărit de Pasarel; *Puliofci*, lângă Vakarel; *Purčenica* (porcen-porc), lângă Sofia; *Rugulet* (rug); *Strămc*, sat (strâmt?), *Varișor* (văr?) lângă Filipopole În revista *Analele Dobrogei* (III, p 351—358) d. Per Papahađi a încercat să dovedească unele urme de origine românească în toponimia Peninsulei Balcanice. Din cele 5—6 nume de loc. și de râuri pe care le discută autorul, abia *Iskăr* din *Oesculus* (*Oescus*) ar arată o apropiere de fonetismul românesc prin rotacizarea lui *l* intervocalic. În celelalte nu găsim nimic românesc. Astfel bună-oară *Sardica* nu putea veni din *Serdica* (cu *é > ea*), dacă într'adevăr, după cum susține Const. Jireček, pe care se sprijine autorul, numele orașului ar deriva de la o semințe tracică *Sardi*, ci, mai de grabă direct de la acesta. În ce privește forma cu *e* (*Serdica*), explicarea ei trebuie căutată pe teren bulgăresc.

Berneker (SEW., p. 488) spune că este „dunkel“, vine din verbul românesc *cără*, *-are* (din lat. *carro*, *-are*) cu același înțeles. Ca întindere geografică în domeniul limbilor slavice, cuvântul se găsește izolat numai în limba bulgară. Tot în această limbă se întâlnește și *karuca* cu întrebuintare generală, după cum se va vedea la partea lexicală; acest cuvânt, supt forma *karuce*, există și la Sârbi. Și încă nu s'au studiat, complet, toate regiunile pe unde au rătăcit populațiunile românești, ca să avem cunoștință deplină despre toate elementele române. Toate cunoștințele noastre se reduc la ceea ce ne oferă nomenclatura locală de origine română. Dar și în privința aceasta avem numai ceea ce am putut culege din hărți. Studii speciale în regiunea cuprinsă între Morava, cursul superior al Strumei și Isker, în care se găsesc păstrate cele mai multe nume de localități de origine română, însă toate locuite azi numai de Bulgari, nu avem, Iată bunăoară ținutul cunoscut supt numele orașului Teteven. Această regiune care face parte din dialectele răsăritene, însă ca poziție geografică se găsește în cea mai depărtată extremitate apuseană a acestui dialect, prezintă nu numai slăbirea vocalelor neaccentuate *a*, *e* *o* dar cuprinde și un număr de nume de localități de origine română ca *Iarbata* (derivat din *iarbă* și articolul fem. bulg. *-ta*), nume de sat lângă orașul Teteven; *Mușat* (din arom. *mușat* „frumos“) în apropierea aceluiași oraș și alături de un alt sat cu numele *Hubavene*, o formațiune mai nouă din *hubav* „frumos“ după *Mușat*, denumire veche; *Piçor* (din rom. *picioar*) numele unui alt sat¹; *Batulci*, derivat din *Batul*, un nume bulgăresc alcătuit cu suf. *-ul*, la origine articolul hotărît din limba română². Se înțelege că, dacă în toate aceste localități n'a mai rămas nici o urmă din vechea populațiune românească, după cum ea a dispărut și din regiunea muntoasă situată la sudul Sofiei, totuși vor fi rămas unele urme în partea lexicală a graiului bulgăresc din aceea regiune care, până astăzi, n'a fost studiată din acest punct de vedere.

Dacă în privința aceasta avem studii serioase pentru cuvintele românești, care se găsesc în graiul și toponimia popoarelor slave de nord, datorite lui Miklosich și, în special, lui Kałużniacki, publicate în cunoscuta lucrare *Ueber die Wande-*

¹ Weigand, *Jahresb.*, XIII, 43 și urm.

² Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 123—124. Pentru *-ul* cf. *Dacoromania* I, p. 185.

*rungen der Rumunen in den dalmatischen Alpen und den Karpaten*¹, apărută încă din 1879, în schimb, ne lipsește un studiu complet despre elementele românești rămase de pe urma Vlahilor din Serbia și a Morlachilor din celelalte regiuni de pe litoralul Adriaticei, în limba sârbo-croată². Cercetarea mai amănunțită a tuturor documentelor sârbești, în care se vorbește despre Vlachii din Serbia, va avea ca rezultat scoaterea la iveală și a altor nume de persoane decât cele cunoscute până acum, precum și descoperirea unor cuvinte românești care, cu timpul, s'ar fi putut pierde din limba sârbească vorbită.

Cuvintele românești din această perioadă, care se întâlnesc în limba bulgară, se regăsesc, aproape mai toate și în celelalte limbi balcanice. Astfel avem: *barzav*, *fičor* (se găsește în

¹ În această lucrare Miklosich ne vorbește mai întâiu despre *Români din Serbia* (Rumunen auf Serbischem Gebiete), înșirându-ne pentru întâia dată și numele proprii românești din documentele sârbești, precum și câteva cuvinte românești din limba sârbă (Rumunisches im Serbischem: *beštka*, *brenza*, *děli*, *frula*, *katuni*, *struga*, *turma*); despre Români din Galiția, Polonia, Moravia și regiunea slovacă, înșirând și aici, cel dintâiu, cuvintele românești în limbile ruteană, polonă, moravă și slovacă (Rumunisches im Kleinrussischen p. 10 Rumunisches im Polnischen p. 20. Rumunisches in der Sprache der mährischen Walachen und der Slowaken ib.). Însă partea cea mai interesantă din această lucrare este aceea care se referă la elementul românesc din Galiția și Polonia, cu o mulțime de noțite istorice asupra trecutului acestor Români și, mai ales, cu un glosar de cuvinte românești din limbile ruteană și polonă, datorită prof. E. *Katužnacki*. Tot în acest studiu găsim și un registru, conținând numele de loc de origine română din Galiția (Rumunisches im Kleinrussischen und Polnischen p. 11. Verzeichniss der Ortschaften in Galizien die durch Ansiedlung der Rumunen entstanden sind p. 25).

² În afară de însemnările lui Miklosich, o seamă de cuvinte românești din limba sârbo-croată au fost relevate de P. *Budmani* în special în graul din Raguza. În studiul său „Dubrovački, dijalekat kako se sada govori“ (dialectul din Raguza așa cum se vorbește acum) apărut în *Rad Jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti*, vol LXU, n. 162; *faca* (față), *lac* (laț), *kop sa* (coapsă), *tě m pla* (tâmplă). După Budmani a publicat și K. *Strekelj* în „Vermischte Beiträge zum slavischen Wörterbuch“ (*Arch. f. slav. Phil.* XXVIII, p. 481—539) câteva elemente românești. Dintre acestea avem: *karara* „pute-ljak u selu štovodi čjoj kući“ (din român. *cărare*); după aceea *krnata* „Wurst“ (din român. *cârnat*); dacă și *mošuna* „stabulum cum tecto im medio aperto“ ar putea fi pus în legătură cu român. *mas* „Schlafstelle der Schafe“ (din lat. *mansum*), nu s'ar putea spune nimic cu siguranță, întru cât un derivat sârbesc din *mas* n'ar fi cu puțință, iar o formă *mășune* lipsește în limba română; *mačuga* „tojaga“ (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 549), cu metateză și supt influența formei *čomak*, „ciomag“: *čamuga* (P. Skok, ib., XLIII, p. 189). Însă cele mai multe elemente românești în sârbo-croată, afară de termenii pastorali cunoscuți, au fost publicate de prof. P. Skok în *Zeitschr. f. rom. Phil.*, vol. XXXVI, p. 648: *kocenic a* (arom. coațin), *laja* (laiu), *pura* (purintă p. 653), *trz* (târdziu p. 656); vol. XXXVIII, p. 544—553: *aranija* (din arămie), Observ la acest loc că *aranija* cu înțelesul dat de Skok „kessel kupferner Kessel“ nu se gă-

bulgară și sârbă); furka (în bulg., neogr. și ungară); gușa (în bulg., sârbă și neogr.); kačula (în bulg., neogr. și albaneză); kalčuni (în bulg. și sârbă); kanura (în bulg., sârbă și neogr.); kapuș (în bulg., sârbă și alb.); keptarče (în bulg., sârbă și ruteană); kostura (în bulg., sârbă și slov.); kupa (în bulg., alb. și neogr.); samar (în bulg., sârbă și alb.); skrum (în bulg. și alb.); spuză (în bulg., neogr. și ruteană); sugare (în bulg., sârbă și neogr.); tufa (în bulg., alb. și neogr.); tumba (în bulg., alb. și neogr.); urda (în bulg. alb. și sârbă); vica (în bulg., neogr., alb. și rusă).

Dintre cuvintele românești, din aceasta perioadă, care se întâlnesc numai în limba bulgară, avem: batut, furna, gega, guturač, *karam* („a cără“), korda, korana, koșara, kžrlig, mačuka, mandzara, mucka, mura, muskur, splina, turta.

Un alt termen pastoral care trebuie să fie de origine română și care se întâlnește numai în bulgară, sârbă și albaneză este și *stopan*. Până acum forma română *stăpân* s'a explicat din limba slavă, fără să se țină seamă că oricât de timpuriu elementele slave vor fi pătruns în limba română, ele n'au putut apucă evoluția trecerii lui *a + n* latin în *ân*, pentru ca și *stopan* să fi putut da *stăpân*¹. În afară de aceasta, la stabilirea originii lui, s'a trecut foarte ușor și peste extensiunea lui geo-

sește numai în împrejurimile din Sarajevo într'o regiune unde avem numele Podromanija, Romanija, după aceea spre sud la Višegradski Stari-Vlah, numele unei regiuni în Višegrad, parte în Bosnia parte în Serbia, unde se atestă existența păstorilor Vlahti, ci mult mai în spre sud în întreaga Macedonia. Bulgarii din Perlepe-Ohrda-Bitola și mai în spre sud, chiar cei din Salonic cunosc *aranija*, cu înțelesul de „cazan“ (*Mlekoto vrije vo aranija* „lăptele fierbe în cazan“). Eu cred că patria lui este Macedonia și de aci va fi ajuns până în Bosnia. În orice caz, derivația lui din *arâmie* nu-i sigură; *bălaura* „nume de batjocură“ (bălaur), *hrnkaš* (râncaș); *mrgela* (*margeală din margea); *skurteljka* (scurteică). Vol. XXI: *buřag* (din megl. *buric*); *intačiti* (inteți); *jabušoliti* (a bușilea); *kpušă* (căpușă); *parelog* (pârlog); *plai* (plaiu); *skrt* (scurt). Th. Capidan în *Dacoromania*, II, p. 677-679. *gușavina* și *grușevina* „lapte dulce mai gros care se face mai ales în primele zile după ce vaca a fătat“; *grușati* „gerinnen, coagulari“ de la *ingroșă*, *-are* (arom. *-ngrușare*); *gbarzav*, *-a*, *-o*, care are peri albi și negri amestecați, cărunț, sur; căruia i-a cărunțit părul, adică i-a albit întru câțiva“; sârb. *barzast* cu același înțeles *koza barzasta* „capră sură“; *barzilo* „nume de țap“; *Barzilovica* „nume de sat în districtul Belgrad“; *Barzilovav*, *Barzilovca* „nume de persoane care sânt originare din Barzilovica. Tot așa *Barzilovičanin*, *Barzilovičanka*“ bărbat sau femeie originari din Barzilovica, toate derivate din *barz*, *-ă* (arom. *bardzu*, *-ă*, în *capra bardză*) etc.

¹ G. Gluglea, *Cuvinte și lucruri*, în *Dacoromania* III, 361.

grafică. Acest cuvânt lipsește la celelalte popoare slave, afară de Sârbi: *stopanin*. Prin urmare, originea lui trebuie căutată în domeniul balcanic. Din aceste două limbi slave cuvântul nu poate trece în limba română, mai întâiu că el nu are nici o bază slavă, al doilea pentru că, din punctul de vedere românesc, trecerea lui *-an* în *-ân* ne împiedecă de la aceasta. Din aceste motive dl Barić¹, care s'a ocupat mai pe larg cu originea acestui cuvânt în limbile română, bulgară, sârbă și albaneză, îl consideră ca o formă românească intrată atât în limba albaneză cât și în cele două limbi sud-slave.

Intr'o critică făcută de subsemnatul asupra lucrării lui Barić² am arătat că dacă ar fi să plecăm de la o formă românească care, prin mijlocirea păstorilor români, ar fi putut fi introdusă și la celelalte popoare balcanice, afară de Greci și Turci, atunci această formă n'ar putea fi alta decât **hospitanus* de la lat. *hospes*, trecut mai întâiu în *uspătân* (după cum lat. *hospitium* și *hospitem* au dat în limba română *ospăț*, megl. *uspêț* și *oaspete*) și apoi, prin metateză, *ustăpân*, iar prin afereza lui *u* inițial: *stăpân*. Acest *stăpân* prin labializarea lui *ă* din prima silabă în *o* și trecerea lui *â* în *a* — o prefacere care, după cum se va vede la schimbarea sunetelor românești în limba bulgară, se arată ca un fenomen regulat — a dat în bulgărește *stopan*. Din limba bulgară cuvântul a trecut la Sârbi și mai ales la Albanezi. Cum că la Albanezi cuvântul este de proveniență mai nouă, aceasta se poate vede și din păstrarea lui *s* inițial ne trecut în *ș*, ca în elementele autohtone. Iar în ce privește oscilarea cuvintelor începătoare cu *s* urmat de un grup de consonante între *s* și *ș*, chiar în elementele autohtone, nici aceasta nu poate fi luată în seamă pentru forma albaneză *stopan*, din singurul motiv că după cum în *ștepl* „casă“ avem *ș*, ar fi trebuit să avem și în *stopan* o formă ca *ștopan* sau chiar *ștepen*, cu *ș* inițial.

Un singur cuvânt din toponimia românească cu o extensiune geografică foarte vastă, ca unul care se întâlnește aproape pe întreg teritoriul locuit de Dacoromâni: în vechiul Regat, în Ardeal, Maramureș, Crișana, etc.³, dar care la început a trebuit

¹ H. Barić, *Albanorumansche Studien*, I Teil. Sarajevo, p. 93.

² *Dacoromania*, II, p. 508.

³ *Marele Dicționar Geografic a României*, II, p. 360.

să fie un apelativ (și în această întrebuintare se găsește și în limba bulgară), este *kičerz* cu înțelesul dat de Gerov: „gora drebna, mlada gora, *dumbrava*“ (pădure mărunță, pădure tânără, dumbravă). Cu originea acestui cuvânt s'a ocupat mai întâiu, în treacăt, d. O. Densusianu, aducându-l în legătură cu alte forme slave, după aceea d. N. Drăganu, în mod special și foarte amănunțit, în studiul său *Din vechea noastră toponimie*, publicat în *Dacoromania*, I, 109—146. Am spus că acest cuvânt, deși se întâlnește la Români ca nume de localitate de nenumărate ori și supt diferite forme¹, toate pornind de la *Chicer, ă*), totuși el apare în Țara Hațegului² și ca apelativ cu înțelesul de „deal“, iar d. N. Drăganu ne asigură în studiul citat că cu această întrebuintare se întâlnește și în Maramureș având înțelesul de „deal în forma coperișului casei“. Înainte de a merge mai departe cu stabilirea originei românești în limba bulgară, observăm că trecerea de sens de la forma română, în întrebuintare apelativă, la forma bulgară, nu prezintă nici o greutate, mai ales că înțelesurile de *pădure: deal* se confundă în mai multe limbi și chiar în limba română. În privința aceasta n'avem decât să ne gândim la cuvântul românesc *codru*. După cum am arătat în altă parte³ înțelesul acestui cuvânt variază în dialectele transdanubiene între acela de „pădure, pădure muntoasă“ și acela de „munte, deal“. Aceeași trecere de înțeles o putem constata și în limba albaneză. Aici avem *mot* „pădure“: *mal* „deal, munte“; în bulg. *gora* „Wald“: slov. *gora* „Berg, Bergwald“ etc.⁴ Limba bulgară în care cuvântul se păstrează numai ca apelativ și lipsește ca nume propriu, trebuie să-l aibă încă din vremea când în această funcțiune el avea o extensiune mai mare și în limba română. Dar ca nume comun cuvântul îl mai întâlnim și la Sârbi: *kičer* „vârf de munte“⁵, va să zică el există la amândouă popoarele sud-slave cu care Românii au avut atâtea legături.

Acum în ce privește proveniența română a acestui cuvânt în limba bulgară și nu invers, observ mai întâiu că dacă într'adevăr el ar fi trecut de la Bulgari la Români, atunci, ținând

¹ Vezi *Dacoromania* I, p. 117.

² O. Densusianu, *Graul din Țara Hațegului*, București 1915, p. 58.

³ *Dacoromania* I, p. 510.

⁴ Cf. Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin, 1923, p. 169.

⁵ Rječnik, IV, 943.

seamă de extensiunea lui toponimică la noi — „nu este nici un județ muntos locuit de Români în care să nu-l găsim“, spune d. Drăganu — ne întrebăm cum de nu se găsește cel puțin o singură dată și în toponimia bulgară. Se cunoaște mulțimea acestorași nume de localități de origine slavă ce există în toponimia româno-bulgară. Ea este aceeași, după cum am arătat cu altă ocazie¹, și pe teritoriul sârbesc. În condițiunile acestea, dacă cuvântul *kīčerz* ar fi fost un nume de întrebuintare toponimică obișnuită la Slavii din sud, atunci eră firesc ca, în această întrebuintare, să-l găsim și astăzi.

În afară de aceasta, dacă am căută să explicăm forma română din limba bulgară sau slavă, de la un verb *kijčiti se* dat de O. Densusianu², n'am ști cum să explicăm funcțiunea suf. *-er* în paleoslavă. Acest sufix nici nu există, afară de *er* (< *ar*) care are cu totul altă funcțiune, după cum aceasta se poate vedea la Vondrák³. De aceea cred că cuvântul este străvechiu și ține de domeniul albano-român. Aceasta cu atât mai mult, cu cât el se găsește și în limba albaneză. Este meritul dl. N. Drăganu de a fi arătat în studiul său citat, legătura ce trebuie să existe între forma română *chicer(ă)* cu înțelesul „deal, deal înalt, vârf de munte“ și cuvântul albanez *kikəl'ε* „Gipfel“, *k'ikel'* „Spitzgipfel von Bergen, Bäumen und Gebäuden“⁴. Forma română, după cum a arătat și d. N. Drăganu nu poate fi derivată din cuvântul albanez, din cauza greutăților formale; în schimb însă atât una cât și alta ar putea porni de la o formă mai veche, care ar ținea de fondul traco-iliric. În studiul meu *Raporturile Albano-române*⁵ am arătat destule forme comune ce există între limba română și limba albaneză, și care nu pot fi explicate ca împrumuturi din vreuna din aceste două limbi, ci ca o moștenire comună din fondul traco-iliric. Unul dintre aceste cuvinte ar putea fi și *chiceră*.

Tot în această lucrare m'am ocupat cu raportul ce există între român. *balță* și alb. *bal'tε* „Sumpf, Thon, Erde“, reducându-le pe amândouă la o formă autohtonă traco-ilirică **balta*⁶

¹ *Dacoromania*, II, p. 811.

² O. Densusianu, *Graul din Țara Hațegului* p. 58.

³ Vondrák, *Vergl. Slav. Gramm*, I, p. 432 și 492.

⁴ G. Mayer, *EWA.*, p. 226.

⁵ *Dacoromania*, II, p. 444 - 554

⁶ Berneker, *Slav. Etym. Wb.*, p. 70.

și înlăturând cu desăvârșire derivația lui din vsl. *blato*¹, chiar dacă s'ar admite că forma română ar fi putut veni dintr'o formă *balto (< *bolto) anterioară metatezii slave. În cele ce urmează vreau să mai arăt nu numai că românescul *baltă* nu vine din vsl. *blato*, dar că și un derivat al formei române: *băltină* se găsește atestat pentru limba bulgară încă din timpurile mai vechi. Într'un pasaj din Codexul lui *Joanes Exarhul* se pot citi următoarele: *вода съниде се тоже о събрание едино плинова и балтины и дзери и язерскаи мѣста и речнаа*. Dintr'însa se vede că cuvântul *балтины* reprezintă românescul *băltină*. De altfel, originea românească a acestui cuvânt a fost recunoscută și de V. Jagić în cursul unei polemici cu prof. sârb Stojanovič în care adaogă că „in der bei Joh. Exarh bewahrten Form eher ein rumänischer Einfluss steckt“².

În privința graiului dialectal din care toate aceste cuvinte, intrate într'o perioadă mai veche, au pătruns în limba bulgară, pentru cele mai multe este foarte greu de spus ceva precis, de oare ce unele cuvinte, care lipsesc din vreunul din dialectele actuale ale limbei române, ar fi putut foarte bine să existe în vremea când s'au introdus în celelalte limbi balcanice. În cazul acesta chiar dacă în limba bulgară am avea un cuvânt de origine streină pentru limba română ca *mura*, care astăzi, există numai în dialectul aromân supt forma *mură* și *amură*, noi n'am putea ști să spunem nimic despre întinderea acestui cuvânt la ceilalți Români, prin urmare și la Dacoromâni, în momentul când el a pătruns la Bulgari. Aceeași greutate o întâmpinăm, când am vrea să deducem proveniența dialectală a cuvintelor românești din limba bulgară, ținând seamă de partea lor formală. Un cuvânt ca bulg. *m a n d z a r a* din *m â n z a r e* „oaie pe care o suge mielul“, deși ca înțeles, se apropie mai mult de arom. *m u l d z a r ă*, (forma originală, în care *n* pentru *l* din bulgărescul *m u n d z a r a* s'ar explica prin disimilare, ca într'un alt cuvânt bulgăresc luat de la Români: *v u n t u r* pentru *v u l t u r*), am putea s'o derivăm și din forma dacoromână, mai ales că pronunțata cu *dz* (*m a n d z a r a*) pentru *z* (*m â n z a r e*) nu numai că eră curentă pe vremea aceea, dar, dialectal, există și azi. Aceasta însă iarăși nu vrea să zică că vorbe românești de proveniență curat aro-

¹ Miklosich, *Slav. Elem. im Rum*, p. 15.

² V. Jagić, *Einige Streitfragen in Archiv f. sl. Phil.*, XXII, p. 32.

mânească, din această epocă, n'au pătruns în graiul bulgăresc, mai ales că chiar după despărțirea elementului aromân de ceilalți Români, mărturii istorice ne dovedesc că încă până în sec. XI o parte dintre Aromânii nomazi își petreceau verile pe munții Bulgariei¹. Dintre cuvintele bulgărești în care am avea forme aromâne care nu există în dialectul dacoromân sânt: *g u n a*, *k a l č u n i*, *m u c k a*, *m u r a*, *s a m a r*, *t u f a*, *t u m b a*.

Dar în afară de cuvintele cu caracter pastoral, mai vine o serie de cuvinte românești, care nu vor fi poate tot așa de vechi ca cele expuse până aici, dar despre care, din întrebunțarea lor generală, deducem că au fost împrumutate odată cu acestea sau după ele. Printre acestea trecem, în primul rând, aceluia cuvinte care sânt legate de unele obiceiuri din săptămâna Rusaliilor. După cum Bulgarii de pretutindeni au cunoscut sărbătoarea Rusaliilor, încă din epoca paleoslavă, prin Români din Balcani, tot așa ei au cunoscut, în special cei din Bulgaria, jocurile obicinuite la aceste sărbători, prin Români din stânga Dunării. Numai așa ne putem explica de ce jocul călușarilor de la noi, care are un caracter specific românesc, nu numai că se obicinuește și la Bulgari², dar ceea ce dovedește până la evidența proveniența lui curat românească, este faptul că mai toată nomenclatura obicinuită la aceste jocuri se întâlnește și la Bulgari. Astfel și ei numesc *k a l u š a r* (alături de cuvântul *r u s a l i i*) pe toți care iau parte la jocul călușarilor. Șeful acestora se numește și la Bulgari *v a t a f* „glava, voivoda na kalușari“ (Gerov), un cuvânt care nu este tocmai așa de nou în Balcani, după cum presupune Weigand (*Zur Terminologie der Molkerei in Jahresb.*, XVI, p. 213), căci în limba română se întâlnește înainte de începuturile influenței turcești și prin urmare nu putea veni de la Turci la toate popoarele balcanice, căci Grecii, Albanezii, Aromânii și Bulgarii din Macedonia nu-l cunosc³.

¹ »Εἰς τὰ ὄρη τῆς Βουλγαρίας« (în munții Bulgariei) a fost răspunsul pe care căpeteniile Aromânilor l-au dat lui Niculiță, în răscoala lor din Tesalia în contra stăpânirii bizantine din 1065, când au fost întrebați ca să spună că „unde se găsesc acum [în lunie] familiile și vitele lor“. „Căci — adaogă *K e k a u m e n o s*, cronicarul bizantin care ne relatează toate acestea — asfel este obiceiul lor, ca familiile și turmele Vlașilor să petreacă din luna Aprilie până în Septembrie pe munții cei înalți și în locurile cele mai reci“. (Vezi despre aceasta Const Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 123, nota 2; G. Murnu, *Istoria Românilor din Pind, Valahia-Mare*, p. 56).

² Vezi despre aceasta *Dacoromania* II, p. 215, studiul d-lui Romul Vuia, *Originea jocului de călușari*.

³ Vezi despre acest cuvânt, mai pe larg, la partea lexicală a acestei lucrări.

În afară de aceasta, cântecul samodivelor pe care călușarii bulgari îl cântă din gură și din instrument, precum și hora care se joacă de către călușari împrejurul bolnavului adus spre vindecare, se numește *floričika*, aceeași cu „*floricica*“, numele horei obicinuite până azi de către călușarii români. Iar când după sfârșitul acestei hore, călușarii pun mâna pe țolul în care a fost adus bolnavul, și-l ridică puțin în sus, spre a-i face vânt ca să plece boala de la el, în momentul acela și ei exclamă *hai na caluș!* adică „*hai du-te la căluș*“.

Toț cu întrebunțare generală sânt și cuvintele următoare: *bučimiš* (n. de plantă), *buza*, *faša*, *čarčaluša*, *destur*, *flutur*, *gura* (n. de plantă), *katarinar* (arom.), *lešija*, *limba* (n. de plantă), *melčo*, *masa*, *moc*, *muškato*, *pakura*, *pana*, *papura*, *papuša*, *speteazi*, *vica*, *vuntur*.

Dacă la toate aceste cuvinte mai adăogăm și influența limbei române asupra fonetismului și flexiunii limbei bulgare, despre care se va vorbi mai pe larg în capitolul următor, avem toate urmele de înrăurire românească în limba vecinilor noștri, în perioada mai veche.

* * *

Trecând la elementul românesc pătruns în urmă de tot în limba bulgară, trebuie să spunem, de la început, că deși amândouă tulpinile de Români au contribuit la răspândirea acestui element printre Bulgari, cuvintele românești intrate din dialectul dacoromân sânt mult mai numeroase decât acelea venite de la Aromâni. Și fiindcă și dintr'o parte și din alta cuvintele românești n'au intrat din simplul contact de vecinătate, ci mai mult din prezența elementului românesc în mijlocul Bulgarilor, înainte de a trece la expunerea caracterului acestui element, vom arăta, în câteva cuvinte, regiunile în care se găsește populația românească, alături de locuitorii Bulgari.

Vom începe mai întâu cu Dacoromânii.

Românii din Țară se găsesc răspândiți în partea de miază-noapte a Bulgariei, dealungul Dunării, în sate, dintre care unele sânt locuite numai de Români, ajungând în unele comune la o populație de aproape două mii locuitori. În această parte a Bulgariei, ei sânt grupați în număr mai mare în regiunea Vidinului,

alcătuiind oarecum o continuare a marelui grup de Români din Serbia, așezați în Valea Timocului. După Vidin, vin regiunile din Vratsa, Plevna, Svistov și Rusciuc. Grupări de Români mai răzlețe se găsesc și mai în interiorul Bulgariei, ajungând până la poalele munților Balcan.

Cele dintâu informațiuni asupra Românilor din Bulgaria le avem de la cunoscutul călător raguzan Boskovich care, în drumul făcut de la Constantinopole în Polonia și descris în „Giornale di un viaggio da Constantinopoli“ (Bassano, 1784), menționează faptul că în anul 1762, ajungând în Bulgaria de astăzi, a trecut prin Jenipazar, lângă Șumla, unde fu găzduit în locuința unei „famiglia valaca venuta da un anno“, fiindcă supt pașalele turcești ar trăi mai bine decât supt principii valahi și moldoveni „da quali si fanno istorsioni incredibili, che forzano i villani ad abbandonare i loro paesi“. Cam în același fel ne vorbește în 1767 și călătorul german Karsten Niebuhr, care a întâlnit Români în Bulgaria. După un veac de la aceasta, notițele despre acești Români se înmulțesc prin informațiunile ce ni le dau Lejean în lucrarea sa „Voyage en Bulgarie“ (1867) și Kanitz. Dar dacă toți aceștia ne vorbesc, în mod sumar, despre existența elementului românesc în Bulgaria, știrile despre numărul lor le avem abia de la scriitorul bulgar Sarafov, publicate în *Periodičesko Spisanie*, vol. V și VIII. După ele, numărul Românilor, după recensământul din 1881, a fost de 49070, dintre care 42407 de Români în regiunea cuprinsă între Timok și Iantra și 6663 între Iantra și Marea-Neagră¹. După Sarafov, vine G. Weigand, mai întâiu în cele două studii ale sale *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei Serbiens und Bulgariens*, apărută în *Jahresb.* VII, capitolul „Die rumänische Bevölkerung Serbiens und Bulgariens“, p. 12 și urm.² și *Die Dialekte der grossen Walachei* apărut în *Jahresb.* VIII, capitolul „Rumäniche Gemeinden in Bulgarien“, p. 252 și urm., după aceea, în lucrarea mai nouă intitulată *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*.

După cum mărturisește Weigand însuși în lucrarea din

¹ Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 116, notă. Tot după Jireček sânt date și celelalte informațiuni privitoare la elementul românesc din Bulgaria.

² Apărut, în traducere românească, supt titlul „Românii din Serbia și din Bulgaria apuseană“ în *Noua Revistă Română* (anul 1900), p. 152—159.

urmă (p. 29), primele rezultate obținute asupra întinderii elementului românesc în Bulgaria porneau mai mult din informații indirecte, afară de cercul Vidinului, a cărui populațiune românească ar fi cunoscut-o mai bine; de aceea ele erau necomplete și mai ales nesigure. Din datele din urmă reiese, că Românii din Bulgaria se află grupați în număr mai mare în regiunile din Vidin (40.000 de loc.), Vratza (13.000) și Plevna (10.000). Cu toate acestea ei s'ar mai găsi, în așezări mai mici, și în alte regiuni din nordul Bulgariei. Numărul tuturor Românilor ar fi de 86.000 locuitori. Dintre aceștia, după datele ce și-a putut procura la consulatul român din Sofia, 11.708 sânt născuți în România. Aceasta probează că emigrarea Românilor din Țară, care, după cum am văzut mai sus, începuse încă din sec. XVIII și, poate, ceva și mai înainte, a ținut până aproape de zilele noastre. Dar nici aceste cifre nu reprezintă numărul exact al Românilor din Bulgaria. Din nouăle date publicate, acum în urmă de tot, asupra Românilor cuprinși în regiunea dintre Vidin și Timoc, de către d. Emanoil Bucuța în studiul său intitulat *Românii dintre Vidin și Timoc*¹, reiese că numărul Românilor din cele patru plăși ale Vidinului se urcă, după ultimul recensământ, la 48.531, mărind în chipul acesta numărul total al tuturor Românilor din Bulgaria de la 86.000 la 94.531. O nouă cercetare tot așa de amănunțită făcută și asupra celorlalte grupări de populațiuni românești în Bulgaria, va ridica, poate, numărul conașionalilor noștri din această țară peste o sută de mii.

Dacă, acum, cunoscând răspândirea elementului românesc din Bulgaria, după datele expuse până aci, vom căuta să stabilim întinderea lui și din punctul de vedere al regiunilor unde se găsesc elemente românești, vom vedea că cuvinte românești sânt atestate pentru partea nordică a Bulgariei nu numai până la Plevna, dar mult mai în spre sud, până în regiunea Târnovei. Elementele românești atestate în aceste părți dovedesc că Românii din stânga Dunării ajung sau ajungeau până în munții Balcani, acolo unde se întâlnesc și cu Aromânii. Tot din răspândirea cuvintelor românești printre populațiunea bulgară, mai

¹ Publicat în revista *Cugetul Românesc* (anul II, No. 8—9, p. 570—587). În acest studiu de un interes deosebit pentru istoricul românismului dintre Vidin și Timoc din veacul XIX, se mai fac unele îndreptări la numele satelor românești, redate greșit în studiile lui Weigand. (Cf. p. 583).

aflăm că așezări mai numeroase de Români se găsesc între Dunăre, Vidin și Timoc. În această parte, și în special în apropierea Vidinului, se află satul Novo-Selo, ai cărui locuitori bulgari întrebuițează foarte multe cuvinte românești. Ne vom opri puțin asupra graiului bulgăresc din acest sat, deoarece el interesează raporturile lingvistice româno-bulgare din perioada mai nouă.

Cel dintâiu care ne vorbește despre Novo-Selo, în trecut, fără să insiste asupra particularităților de graiu, este Weigand. Acela însă care ne-a dat un studiu amănunțit „cu privire la limba și la aparținerea națională a satului Novo-Selo“, publicat în Sborink (Vol. XVIII, p. 472—506), este prof. St. Mladenov. În acest studiu, autorul, după ce tratează originea populației bulgărești venită din Macedonia și Bulgaria răsăriteană, arată că, într’o mahala din sat, se găsesc Români. Tot Mladenov, înșirând, într’un glosar, la sfârșitul studiului său, cuvintele întrebuițate în Novo-Selo, relevă și o mulțime de cuvinte românești, pe care le-a reprodus, după cum am spus la începutul acestui studiu, mai întâiu Hogaș, după aceea și I Bărbulescu, amândoi în aceeași revistă *Archiva*¹.

Dintre particularitățile graiului din această comună relevate de Mladenov și reproduse și de I. Bărbulescu, trecerea lui *a* în *ă* (**z**), în poziție neaccentuată, poate să fie o influență românească mai nouă, mai ales că în graiul din celelalte comune din jurul Vidinului nu se întâlnește, și, după cum se știe, lipsește din dialectul bulgar apusean, după cum se va vedea în capitolul următor, și trecerea lui *a* în *ă* (**z** p. 473—474) în dialectul răsăritean este de origine românească. Cât privește trecerea lui *e* neaccentuat în *ă* (**z**): *glădai*, *pătăk* pentru *gledai*, *petăk*, nu poate fi românească, deoarece avem și *fătikă* pentru forma românească *fetikă* (cu *e* păstrat după labială, când în silaba următoare avem o vocală deschisă). De asemenea forma *aridž* pentru mai vechiu *рѣждѣж* (p. 481) n’ar putea avea nimic particular aromânesc, fiindcă, un *a* protetic la un singur cuvânt bulgăresc, nu poate fi dovedit prin nimic că

¹ Iată ce spune Mladenov la p. 501: „Rcmănski elementi imame vâ dumilă (elemente românești avem în cuvintele): *kumnat* (badžanak), *mošika* (babica, akušerka), *omida* (găsēnica), *mi plači* (havesva mi). *šopărla* (gušter), *šobolan* (plăhă), *šiba* (gora), *štărkimn. dr.* (și alte multe). Prin cuvintele „și alte multe“, Mladenov înțelege restul elementelor românești care urmează imediat într’un mic glosar de cuvinte întrebuițate numai în Novo-Selo.

este de origine aromânească, cum susține I. Bărbulescu (p. 100), atunci când în graiul din Novo-Selo, cel puțin după cele relatate de Mladenov și din textele bulgărești reproduse de acesta, n'am putut găsi nici un element aromânesc¹.

În ce privește, acum, elementul aromânesc în Bulgaria, deși avem foarte puține cuvinte aromânești intrate în limba bulgară, el se găsește răspândit în așezări mai numeroase în partea sudică a Bulgariei, iar ca element neguțătoresc aproape în toate centrele din Bulgaria.

Cele dintâiu informațiuni mai sigure despre întinderea Aromânilor în această țară, ni le dau Const. Jireček, mai

¹ În partea sintactică a graiului din Novo-Selo, prof. Bărbulescu constată unele construcții care nu există în limba slavă și pe care le socotește de origine română. Astfel ordinea de așezare în propoziție: *ga vidă bre?* (îl văzû bre?) nu-i bulgărească, fiindcă în bulgărește n'ar putea exista așa ceva, căci Slavii pun pronumele după verb. Numai în românește se poate spune cu pronumele pers. pus înaintea verbului: *îl văzû*. Deși toate acestea sânt foarte adevărate, totuși d. Bărbulescu trebuie să știe că, în dialectele bulgare din Macedonia, cel puțin în regiunea Ohrida-Bitolia și Perlepe-Veles, pe care le cunosc foarte bine, ca unul care sânt originar din acele părți, nu se poate spune decât numai așa: *go vide, bre*. Și întrucât printre Bulgarii din Novo-Selo se găsesc și colonii venite din Macedonia, eu cred că această particularitate nu-i decât o influență din graiul macedo-bulgar. Mai departe, d. B. susține că „Tot rom[mânească] e lipsa particulei *li*, prin care Slavii exprimă întrebarea. Numai rom. se poate întrebă și cu *oare*, care corespunde acestui *li*, și fără o particulă întrebătoare, ci numai prin tonul întrebător în pronunțare“. Cu alte cuvinte, pentru fraza de mai sus: *ga vidă bre?*, Bulgarii din Regat ar zice nu numai cu *ga*, pus după verb, dar adăugând înaintea acestuia și particola întrebătoare *li*, adică: *vidă li go, bre?* Ei bine, și aceeași particularitate n'ar putea fi românească, de oarece în macedo-bulgară, particola *li* este necunoscută, decât numai în: *ali, ili, dali*, dar cu altă întrebunțare, și nu se poate spune decât numai ca în Novo-Selo. De asemenea după B. „Element rom. e încă: întrebunțarea verbului la singular cu subiect la plural“. În bulgăreasca din Novo-Selo se spune *što je štărkove* (ce i cocostărcki) pentru „ce de cocostărcki sânt“. Și această particularitate în bulgărește n'ar fi cu puțință, de oarece în această limbă verbul trebuie să stea la plural. Și aci trebuie să spun că în graiul Bulgarilor din Macedonia nu se poate spune decât numai așa, ca în Novo-Selo, mai ales în propozițiunile admirative, și *što je štărkove* nu-i decât prop. admirativă. Tot așa zic Bulgarii din Macedonia, când își arată mirarea asupra unei mulțimi mari de orice ar fi: *što je ženi nadvor*, *što je deca*, *što je Turci*, etc., etc. (ce de femei sânt afară, ce de copii, ce de Turci), întrebunțând, prefundenți *je „este“* pentru *se* sau *sa* „sânt“. De altfel, toate aceste particularități le recunoaște și Mladenov, fără să le discute în amănunte, când spune: *taja osobenost napomnja mnogo makedonskite govori i po neja može da se sadi za potekлото na starite novoseljani* (această particularitate ne amintește mult dialectele macedonene și după ea se poate să se facă deducții asupra originii vechilor locuitori din Novo-Selo). Va să zică, nu numai că este ceva importat din Macedonia, dar cu ajutorul acelor particularități ajungem să ne dăm seama despre originea Bulgarilor din Novo-selo, în care s'a amestecat și un bun număr de Bulgari din Macedonia.

întâiu, în *Geschichte der Bulgaren* (p. 575), după aceea, în *Das Fürstentum Bulgarien* (p. 118—119) și G. Weigand în lucrarea citată: *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*. După aceștia, în Bulgaria apuseană, nu există centru în care să nu se găsească și Aromâni, în număr cât de mic, care să nu se ocupe cu comerțul. Peste tot, Aromânii din Bulgaria sânt de două feluri: unii care vin de la nord, din Macedonia propriu zisă (Bitolia, Gopeș, Molloviște, Crușova etc.) și se ocupă exclusiv cu negoțul și mese-riile, locuind mai mult prin orașe, alții, din contră, care vin din sud, din Epir și Albania, și se ocupă cu păstoritul. Cei mai mulți dintre aceștia sânt Grămusteni, Români veniți încă de prin sec. XVIII din muntele Gramoste, pe care Bulgarii îi numesc Sarakačani (după numele unui trib grecizat al Aromânilor) sau Karakačani¹. Toți aceștia sânt răspândiți în așezări mai mari sau mai mici în munții Balcani (Sredna-Gora și Vitoș), Rilodach și Rodope, formând un șir, de la nord în spre sud, care ajunge până la așezările lor de obârșie. Despre vechimea elementului aromânesc în Balcani nu se poate ști nimic cu siguranță. În afară de emigrările din timpul răscoalelor din Albania de pe vremea lui Ali-pașa, când Aromânii grămosteni s'au răspândit peste întreaga Macedonie și au ajuns cu turmele lor până în Bulgaria, nu cunoaștem altele. Că înainte de acestea, păstorii aromâni își vor fi dus turmele, vara, prin munții Macedoniei și ai Bulgariei, spre a se reîntoarce, iarna, în regiunile din șes, cum fac Aromânii și astăzi, se înțelege de la sine, și, în sensul acesta, ne vorbește, după cum am văzut mai sus, mai întâiu istorigraful bizantin Kekaumenos, pentru sec. XI, după aceea Pachymeres pentru sec. XIII: În acest veac, Tătarii năvălind în Bulgaria (1285), autoritățile imperiului bizantin, de teamă ca nu cumva Vlahii, care se aflau cu turmele, între Viza și Constantinopole, să sară în ajutorul Tătarilor, au silit pe Români să-și ridice așezările lor, cu turme cu tot, chiar în mijlocul unei ierni dintre cele mai grele, spre a trece în Asia-mică. Cam în același fel ne vorbește și Cantacuzen, în sec. XIV, despre mutările continue ale păstorilor Vlahi, între munții

¹ Un alt nume al Aromânilor grecizați este și acela de Cupăciari. Aceștia locuiesc între muntele Gramoste și partea de miază-noapte a Tesaliei. Nu se știe cu siguranță dacă numele lor însemnează „plugari”, derivând din slavul *kopati-kopač*. Cf. Weigand, *Die Aromunen* I, p. 13. G. Murnu, *Vlahia-Mare*, p. 60.

Rodope și litoralul situat dealungul țărmurului mării, întocmai după cum și astăzi Aromânii din Munții Veriei se coboară la iernatec în regiunile Caterinei, de lângă mare. Cu toate acestea, așezări continue în Bulgaria, mai vechi decât acelea din sec. XVIII, nu se pot dovedi prin nimic¹.

Asupra numărului Aromânilor din Bulgaria nu se poate spune nimic cu siguranța ce o putem avea din numărătoarea unei populațiuni sedentare. Weigand îi reduce la câteva mii. Cu toate acestea, numărul pe care îl dă W. pentru 'toți Aromânii din Bulgaria ar ieși mai mare, socotind chiar numai pe Aromânii așezați prin diferitele orașe și târguri.

Trecând acum la înțelesul cuvintelor românești intrate mai târziu în limba bulgară, în primul rând trebuie să recunoaștem că, întrucât ele se întrebuințează regional, nu numai că cele mai multe nu sânt introduse în dicționarele bulgărești, dar ele lipsesc și din unele monografii făcute asupra graiului din regiunile populate și de Români. Dacă în privința aceasta s'ar încerca a se face cercetări mai amănunțite, s'ar găsi încă cel puțin pe atâtea câte sânt studiate în această lucrare. De aceea, ceea ce am făcut noi acum, în acest studiu, nu este decât un început care trebuie completat cu lucrări ulterioare, bazate, dacă s'ar putea, pe cercetări locale. În al doilea rând, judecând după numărul de cuvinte tratat, toate se referă la numirea de obiecte referitoare la aproape toate trebuințele vieții zilnice. Deoarece aceste cuvinte, din punctul de vedere istoric al chestiunii care ne interesează în această lucrare, nu aduc ceva nou, nici ca formă și nici măcar ca înțeles, nu mai încercăm să le reproducem aici, fiind trecute toate, după categorii și în ordine alfabetică, în partea lexicală a acestei lucrări.

3. Influențe gramaticale.

Între limba română și limba bulgară există o mulțime de asemănări gramaticale care aproape toate se regăsesc și în celelalte limbi balcanice: greacă și albaneză. Unele dintre acestea, cum sânt dispariția infinitivului și înlocuirea lui prin conjunctiv, după aceea formarea viitorului, au fost

² Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 123.

explicate supt influența limbei grecești ¹. Dacă însă introducerea lor în limba română s'a făcut direct sau prin mijlocirea limbei bulgare, aceasta nu se poate proba încă prin nimic. Nu tot așa stă chestiunea în ce privește punctul de plecare dintre limba română și limba bulgară, privitor la alte două asemănări: identitatea cazurilor genitiv și dativ precum și repetarea pronumelui personal de dativ și acuzativ supt forma conjunctă pe lângă forma accentuată, urmând chiar una după alta: pe mine mă; pe tine te; pe el îl (bulg.: mene me, tebe te, nego go) Este drept că aceste două particularități se găsesc și în celelalte limbi balcanice; totuși este greu de stabilit anume din care limbă s'au putut răspândi la celelalte. În ce privește limba bulgară, prof. Conev este de părere că contopirea cazurilor gen-dativ ar fi de origine română ². Noi, neputând dovedi aceasta, n'am trecut-o printre influențele române în limba bulgară.

Dintre acestea vom însemna, în cele ce urmează, numai pe acelea care, cu mai multă probabilitate, se dovedesc a fi de origine română.

In vocalism:

1°. Slăbirea lui *a* în *ă*, în poziție neaccentuată, în dialectele bulgare răsăritene peste tot, iar în cele apusene numai în mod sporadic ³: strană > strănz; Cárigrad > Cárigrăt. Este drept că sunetul în sine există și în limba bulgară, din paleoslav. *ъ*, *а*, *ѡ*, *ѣ*, însă, în ce privește originea fiecăruia, trebuie făcută o deosebire între evoluarea unuia din sunetele paleosl. și între slăbirea lui *a* în *ă* (*ъ*), care nu se întâlnește nici în paleosl. și nici în vreuna din limbile slave nouă. De altfel trecerea lui *a*

¹ Pentru dispariția infinitivului, vezi Dr. Sandfeld-Jensen, *Der Schwund des Infinitivs im Rumänischen und den Balkansprachen*, în *Jahresb.* IX, p. 75—131; *Die nichtlateinischen Elemente im Rumänischen*, în *Grobers Grundriss I*, ed. II, p. 527. — Pentru formarea viitorului în limba greacă, vezi N. Bănescu, *Die Entwicklung des griechischen Futurums*, Bukarest. 1915. — Pentru identitatea cazurilor, gen-dativ, vezi Hasdeu, *Columna V.* p. 150 și urm.; *Cuv. d. Bătr II*, 676; Al. Philippide, *Principii*, 302; Bacmeister Ernst, *Die Kasusbildung des Singular im Rumanischen* în *Jahresb.* IV, p. 5—12.

² B. Conev. *o. cit.*, p. 4.

³ Auch dem Westbulgarischen und zwar bis zu seinen aussersten Grenzen gegen Westen, ist hie und da die Reduktion namentlich des unbetonten *a* bekannt, wie z. B. der Mundart von Ochrid, jedoch ist sie nirgends im Westbulgarischen dermassen regelmässig entwickelt und so weit verbreitet wie im Ostbulgarischen (Prof. Dr. Lj. Miletić, *Das Ostbulgarische*, p. 43)

în *ă*, în aceeași poziție, nu se arată numai la Români și Bulgari, ci, după cum se știe, și la Albanezi¹. Ceva mai mult, acest fenomen se întinde până la Neogreci. După Hatzidakis el se arată în dialectele grecești din nord, adică tocmai în acele regiuni, în care elementul românesc transdanubian locuiește încă de prin sec. IX și X: «Auch der *a*-Laut wird im Nordgriechischen, wenn der Accent nicht auf ihn fällt, nicht ganz rein, sondern als *ă* ausgesprochen»². El s'ar fi putut introduce și la Greci, întocmai după cum Românii nordici l-au introdus la Bulgari, odată cu mulțimea elementelor pastorale relevate de G. Meyer și G. Murnu. De altfel, această slăbire a lui *a* în *ă* în limba bulgară, supt influența limbei române, a fost recunoscută acum în urmă și de Conev³, deși Oblak⁴ nu admitea vreo legătură între limba română și limba bulgară pe baza acestui sunet. Oblak, încercând să respingă teoria despre originea traco-ilirică a slăbirii lui *a* în *ă* în limbile română, bulgară și albaneză, pornește de la răspândirea ei inegală în aceste trei limbi. El nu-și putea explica de ce avem în limba bulgară numai *z* din *a*, în vreme ce în limba română avem *ă* din *a*, *e*, iar în limba albaneză *z* din *a*, *e* și *i*. În afară de aceasta, el se mai întrebă, de ce această particularitate lipsește dialectelor bulgare apusene, care s'au dezvoltat pe un teritoriu traco-iliric, sau chiar limbei sârbești, și se arată tocmai în dialectele răsăritene. Pornind de la aceleași considerațiuni de extensiune geografică, Oblak nu admitea nici originea românească a lui *z* din *a* bulgăresc, căci ni venea greu să-și explice lipsa lui *z* < *a* din dialectele apusene. Dacă într'adevăr *z* < *a* din dialectele bulgărești răsăritene ar fi de origine română, atunci, spunea el, «würden wir wieder *z* aus *a* in den westlichen Dialekten erwarten».

În ce privește, mai întâiu, inegalitatea răspândirii acestui sunet în cele trei limbi, observăm că, deși *ă* (*e*) în limbile ro-

¹ Vezi despre aceasta în ale mele: „Raporturile albanoromâne“ în *Dacoromania* II, p. 451.

² G. N. Hatzidakis, *Einleitung in die Neugriechische Grammatik*, Leipzig (1892), p. 349. Explicarea acestei influențe românești în limbile balcanice (greacă și bulgară) am făcut-o încă din 1921, cu prilejul habilitării mele la Universitatea din Cluj în prelegerea-probă „Influența limbei române asupra limbilor balcanice“ (Cf. *Dacoromania* II, 809).

³ Conev, o. c., p. 3.

⁴ V. Oblak, *Einige Kapitel aus der bulgarischen Grammatik* publicat în *Archiv f. sl. Phil.* XVII (1895), p. 166. Vezi despre aceasta și în *Archiv f. sl. Phil.* XVI p. 304—307.

mână și albaneză se arată și pentru *e* și *i*, nu numai pentru *a*, cum este cazul în limba bulgară, știm că atât în limba română cât și în limba albaneză *ă* (*ε*) primitiv apare numai pentru *a*. Aceasta se poate vedea mai ușor în limba română. Aci, pe când *ă* < *a* se arată în tot domeniul limbei române, *ă* < *e*, din contră, apare numai în dialectul dacoromân și în anumite condițiuni. În dialectele transdanubiene (arom. megl. istr.) această trecere este necunoscută. Aceasta probează că *ă* < *e* din dialectul dacoromân s'a dezvoltat ulterior, după despărțirea dialectelor. În ce privește limba albaneză, și aci observăm că, după ultimele cercetări în vocalismul acestei limbi, alături de *ε* < *a*, care merge paralel cu *ă* din limba română, mai avem *ε* din toate vocalele, nu numai din *e* și *i*. Astfel, ca să dau două exemplele numai, trecerea lui *o* și *u* în *ε*, o avem în *leporem* < *l'eper* — *l'epur* (cu *o* > *ε* din care apoi s'a dezvoltat *u*) și tot așa *spatula* > *spatet* (cu *u* > *ε*)¹.

Trecând acum la cealaltă obiecțiune a lui Oblak, pe baza căreia el exclude originea românească a particularității bulgărești, și anume că ea s'ar găsi numai în dialectul răsăritean, nu și în cel apusean, observăm că aceasta nu poate constitui o piedică serioasă pentru originea ei românească. Dacă ea nu se găsește și în dialectele apusene, aceasta provine numai pentru că în vremea când această influență din partea limbei române se exersă asupra limbei bulgare, Românii, care se găseau răspândiți pe un teritoriu așa de vast, nu vor fi fost în atingere așa de continuă cu Bulgarii apuseni. Pe atunci, prin sec. XII-XIII, când apare această particularitate în limba bulgară, numărul Românilor va fi fost mai mare tocmai în acea regiune din domeniul limbii române în care puteau mai ușor să intre în legătură cu Bulgarii răsăriteni. De altfel lucrul acesta se confirmă și din studiul influenței bulgare asupra limbei române. Caracterul răsăritean al elementului slav din limba română este astăzi îndeobște cunoscut. Noi nu putem spune că cuvintele slave în care aveam *ea* din *ѣ* și *o* din *ѡ* nu sânt de origine bulgară pentru simplul motiv că această pronunțare a sunetelor *ѣ* și *ѡ* bulgărești constituie o particularitate numai a dialectului bulgar răsăritean. Dacă pentru *ѡ* bulgăresc nu avem

¹ Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*, Berlin 1923, p. 18.

astăzi, în elementul slav din limba română, *ă* ci *o*, iar pentru *h* avem *ea*, nu *e*, ca în graiul Bulgarilor apuseni, aceasta nu neagă caracterul bulgăresc al acestei influențe, ci numai întărește proveniența ei răsăriteană. Și acum, dacă, pornind de la influența bulgară asupra limbei române, trebuie să presupunem un contact mai des între Români și Bulgarii răsăriteni, de ce să nu admitem același contact și pentru influența română asupra limbei bulgare, plecând de la o particularitate românească, cum este slăbirea lui *a* în *z*, care se găsește în graiul Bulgarilor răsăriteni, deși ea nu se găsește în dialectele bulgărești apusene? Sânt sigur că, atunci când Conev, în ultima lui lucrare, s'a decis să recunoască originea românească a acestei particularități, el o va fi făcut, ținând seamă de considerațiunile expuse de noi mai sus și mai ales de faptul că acest fenomen în limba bulgară nu este unic în sistemul vocalic bulgăresc, ci că se găsește în tovărășia altor prefaceri tot de origine românească, despre care se va vorbi mai jos.

În ce privește acum obârșia sunetului românesc, aceasta este o chestiune mult mai grea decât aceea despre care am vorbit până acum. Dacă la Bulgari ca și la Greci această slăbire se arată relativ târziu, și, prin urmare, orice legătură în dezvoltarea ei cu elementul traco-iliric din Peninsula Balcanică apare pentru totdeauna exclusă, din contră la Români ea este antedialectală, ajungând până în epoca romană. Această fixare în timp, susținută și de prezența ei în limba albaneză, exclude cu desăvârșire proveniența ei turanică, prin mijlocirea Bulgarilor turanici cum susține Gaster¹. Excluzând însă aceasta, nici obârșia ei traco-ilirică nu-i pe deplin asigurată², mai ales că după cum a arătat W. Meyer-Lübke³, slăbirea lui *a* neaccentuat se arată în parte și în unele regiuni din domeniul romanic⁴.

2°. O altă particularitate în fonetismul bulgar, care se dovedește a fi de origine română, este și trecerea, în poziție neaccentuată, a vocalelor *e*, *o* în *i*, *u*; spre ex. *vodă*, *detè* se pronunță *vudă*, *ditè*. Această trecere, împreună cu *a* > *z*, despre

¹ Gröbers *Grundriss der rom. Phil.*, I¹, p. 407-410.

² Fr. Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rum. Dial. Voc.* I, 9, 15

³ W. Meyer-Lübke, *Romanische Grammatik*, I, p. 244 și urm.

⁴ Despre *a* > *ă* în limbile română, bulgară și albaneză mai vezi și Miklosich, *Die slav. Elem. im Rum.*, p. 7; H. Schuchardt, *Vokalismus des Vulgarlateins*, III, p. 49; Hasdeu, *Etim. magn. Rom.* II, 2195—2208; O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.* II, p. 17. și Meyer-Lübke, *Mittellungen*, p. 6

care am vorbit mai sus, alcătuiesc una din trăsăturile cele mai caracteristice ale dialectelor bulgare răsăritene, prin care se deosebesc de dialectele apusene, în care această particularitate nu există. Dacă trecem la limba română vedem că slăbirea lui *e* în *i* se arată încă din timpurile cele mai vechi, întru cât ea apare în toate dialectele, prin urmare întocmai ca și $a > \tilde{a}$, $o > u$, ține de transformările antedialectate ale limbei române. Cu toate acestea, întocmai ca și la $o > u$, răspândirea ei nu se arată de o potrivă în toate dialectele: dintre acestea numai dialectul meglenit arată pretutindeni *i* pentru *e* neaccentuat, fie că acesta se găsește înainte sau după accent. În dialectul aromân înlocuirea lui *e* prin *i* se arată peste tot în graiul epirot. Numai în regiunea Gramostei și în Albania, și de aici apoi în întreaga Macedonia, întru cât cea mai mare parte a Aromânilor din această provincie sânt grămosteni și din ținuturile albaneze, *e* în poziție neaccentuată se mai păstrează ca atare numai când se găsește la sfârșitul cuvintelor: *carte*, *frate*, *parte* pentru *carti*, *frati*, *parti*, cum se pronunță în Epir. În scrierile literare mai vechi de pe la sfârșitul sec. XVIII, redate în dialectul grămostean avem *e* pentru *i* și la mijlocul cuvintelor: *lândzetlu* pentru forma actuală *lândzitlu* (bolnavul) ¹⁰/₁₃₃; *berbesli* pentru *birbesli* din *birbeŭli* (berbecii) ³/₁₁₉; *fețeră*, pentru *feafiră* (făcură) ²/₁₁₈ etc¹. În dialectul istriian slăbirea lui *e* în *i* se arată și mai redusă; iar în dialectul dacoromân ea este regională ca și la Aromâni. Aci graiul din Moldova arată aceeași slăbire a lui *e* în *i* ca și la Aromâni din Epir. În unele localități ea se arată generală, chiar ca în dialectul meglenit².

Din această scurtă expunere asupra soartei lui $e > i$ în poziție neaccentuată, rezultă că ea este străveche în limba română. Fiecare dialect s'a despărțit cu un început de slăbire a a acestor vocale. În niciunul nu s'a produs supt influența altui dialect. Aceasta se vede din generalizarea lui în dialectul meglenit. Românii din Meglenia deși se află în apropierea Aromânilor grămosteni, n'au venit în contact cu aceștia decât în ultimele trei-patru decenii. Contactul lor cu Aromânii din Epir, de care sânt despărțiți printr'o distanță de sute de kilometri

¹ Per. Papahagi, *Scriitorii aromâni în secolul al XVIII-lea* (Cavaliotă-Ucuta, Danil), p. 133, 118, 119.

² Vezi despre aceasta studiul dlui A. Procopovici, *Probleme vechi și nouă*, publicat în *Dacoromania* II, p. 174—214; cf. și S. Pușcariu, *ibid.* p. 81—82

este exclus. Cu toate acestea, slăbirea generală a lui *e* în *i* se arată numai la Epiroți și Megleniți, nu însă și la Grămosteni, care se găsesc așezați între unii și alții.

Acum faptul și mai interesant pentru originea românească a acestui fenomen, pe care o recunoaște și filologul bulgar Conev¹, este că el se întâlnește și în neogreacă. În grecește, după cum a arătat întâia dată Hatzidakis², dialectele nordice se deosebesc în mod fundamental de acelea din sud tocmai prin reducerea vocalelor neaccentuate *e*, *o* la *i*, *u*. În dialectele din sud, *e*, *o* rămân neschimbate. Astfel formele sudice *ἐλευθερία*, *μεγαλύτερος*, în dialectele nordice se pronunță *liftiriá*, *miyalitirus*; și tot așa *πολλά*, *πρόσωπο*, la nord se aud *pulá*, *prósupu*.

Printre regiunile care se cuprind în domeniul dialectelor nordice se găsește Epirul, Tesalia, Macedonia și Tracia. Tocmai în aceste regiuni se găsește în număr mai mare și elementul românesc, mai cu seamă în Tesalia, Epir și Macedonia. Se înțelege dar că slăbirea, de care ne ocupăm, din aceste regiuni s'a putut generaliza în partea centrală a Greciei (Atica, Etolia), în insulele nordice (Tasos, Samothraki, Imbros, Lemnos etc.) precum și în Tracia

În privința originii acestui fenomen în limba greacă, filologii sânt de acord să recunoască că la ei ea nu este grecească. Astfel G Meyer, în studiul său asupra elementului slav în limba greacă, dând de acest fenomen, se declară pentru originea lui streină, însă în nici un caz slavă, deși același fenomen se găsește și în limba bulgară: „Die weitgehende Ausstossung und Verdünnung tonloser Vokale in den nordgriechischen Mundarten schreibe ich, zwar einem fremden ethnologischen Substrat zu, aber keinem slavischen, sondern einem auf der Balkanhalbinsel viel älteren“. Desigur că prin „einem... viel älteren“ G. Meyer facea aluzie la substratul autohton traco-iliric. De acest substrat au ținut seamă aproape toți filologii care s'au ocupat, în trecut, cu acest fenomen lingvistic, însă fără a lua în considerațiune și epoca apariției lui în cele trei limbi balcanice, în care el apare. Această trecere cu vederea, care, după mine, este de cea mai mare însemnătate pentru fixarea punctului de plecare a feno-

¹ Conev, o. c., p. 3.

² *Indogermanische Forschungen* XXX (1888), p. 387 și urm.

³ G. Meyer, *Neugriechische Studien* II, p. 2.

menului în chestiune s'a făcut desigur numai din cauză că nimeni până acum, studiind slăbirea vocalelor *o*, *e* într'una din limbile balcanice, nu a încercat să îmbrățișeze întregul domeniu, luând în cercetare toate limbile în care apare acest fenomen¹. Acum știind că el există nu numai în limbile română și bulgară, dar și în neogreacă, trebuie mai întâiu să cercetăm vechimea lui în fiecare din aceste limbi.

În limba română, acest fenomen, după cum am văzut mai sus, este antedialectal. Așadar, vechimea lui atinge epoca romană. În limba bulgară profesorul Conev ne spune că el apare în graiul bulgar răsăritean abia prin sec. XIII², va să zică vechimea lui atinge epoca medio-bulgară³. În limba greacă această slăbire a vocalelor *e*, *o* în *i*, *u* apare și mai târziu. În privința aceasta avem studiul lui P. Kretschmer⁴, în care ni se expune amănunțit epoca acestei slăbiri. După acesta, trecerea lui *ε*, *ο* în *ι*, *υ* se ivește în scrieri abia în cursul sec. XVI. „Die Vokalschwachungen des Nordgriechischen lassen sich zeitlich nicht sehr weit zuruckverfolgen. Hatzidakis wollte sie bis ins 16. Jahrhundert zuruckdatieren auf Grund der Formen *ιπί*, *ιμπρού*, *ῥριξι*, *σύννιφο* = *ἐπί*, *ἐμπρός* *ῥρεξι*, *συννεφο* in der jüdischen Pentateuch-Uebersetzung vom Jahre 1547. Aber seine Ansicht ist hinfallig geworden nachdem Hesselning diesen Text herausgegeben und gezeigt hat, dass jene Formen nicht wohl als „nordgriechische“ betrachtet konnen“. După autor alte sânt cuvintele din Pentateuch în care apare slăbirea de care ne ocupăm. Noi fără a ne opri ca să le discutăm, constatăm numai că abia de prin sec. XVI începe această slăbire, că, prin urmare, ea este relativ nouă și că, în fine, în cuvintele turcești ea nu apare, ceea ce dovedește că, în limba vorbită, evoluția transformării se încheiase înainte de invazia Turcilor în Peninsula Balcanică.

¹ Astfel, referindu-mă numai la cele două lucrări din urmă, în care se tratează și *e* > *i*, arătându-se chiar și originea acestei treceri, cum este studiul d-lui A. Procopovici, *Probleme vechi și nouă (Dacoromania II)*, după aceea acela al d-lui B. Conev, *Ezikovni Vzaïmnosti meždū Bălgari i Romāni*, -- în cel dintăiu se arată că *e* > *i*, în afară de limba română, se găsește și în limba bulgară, iar în cel din urmă că *e* > *i*, în afară de limba bulgara, se găsește și în limba română, din care îi și explică originea. Despre limba greacă nu se spune nimic

² B. Conev, *o. c.*, p. 4.

³ După Vondrák (*AltKirchenSlavische Grammatik*, p. 78) cazuri de slăbirea lui *e* neaccentuat în *i* apar și în Cod. Zogr. În acest codice *ę* este redat adese ori prin *e*. Acest *e* apare une ori ca *i* în câteva cuvinte neaccentuate în frază ca *mi* pentru *me* (din *mę*); *čisti* pentru *cesti* (din *čęsti*)

⁴ Paul Kretschmer, *Neugriechische Dialektstudien I. Der heutige lesbische Dialekt etc.*, Wien 1905, p. 5--10.

Dupăce acum ne-am fixat oarecum asupra epocii când acest fenomen lingvistic apare în cele trei limbi, se pune chestiunea despre originea lui în fiecare din ele. Vom începe mai întâiu cu limba română. Domnul Procopovici, ocupându-se în studiul său amintit mai sus cu trecerea lui *e* neaccentuat în *i*, susține cu drept cuvânt că ea „se prezintă ca o continuare a evoluției latinești, în urma căreia toate vocalele neaccentuate au devenit închise în limba pre-romanică, întrucât și desvoltarea lui *ă* și *u* din *a* și *o* neaccentuați se datorește aceleiași tendințe în evoluția limbii, $a \quad \grave{a}, o > u$ și $e > i$ constituie un singur fenomen fonetic”¹. Ceva mai mult, și în ce privește $e > i$, dânsul mai reamintește că fenomenul este comun și limbei italiene. Aceasta dovedește că după cum în slăbirea lui $a > \grave{a}$, despre care s'a vorbit mai sus, există o legătură între limba română și o parte din domeniul romanității apusene, tot așa și în slăbirea lui $e > i$ există aceeași legătură, de astădată prin limba italiană, cu toate că, după cum observă W. Meyer-Lübke², ea nu se arată în dialectele italiene de sud, după cum ar fi fost de așteptat, ci numai la nord³.

¹ *Dacoromania* II, p. 190—191.

² *Zeitschrift f. rom. Phil.*, XL (1923), p. 229

³ I. Iordan, *Dialectele italiene de sud și limba română* în *Arhiva* XXX, p. 20, dă exemplele de $e > i$ și pentru dialectele calabrez și sicilian. Tot în acest studiu d. Iordan mai susține că *a* protetic la Aromâni ar fi de origine greacă, pentru simplul motiv că «o cincime din lexicul neorec cuprinde cuvinte începătoare cu α ». Eu socotesc că pentru propagarea acestei particularități la Aromâni nu-i de ajuns să însem seamă de numărul cuvintelor începătoare cu α în limba greacă, ci de acela care a pătruns din limba greacă în dialectul aromân; căci, în definitiv, numai acestea ar fi putut provoca o propagare mai întinsă a acestei particularități care, de altfel, există ca element organic în multe cuvinte din limba latină. Și nu numai atât. Întrucât știm că cea mai mare parte a Aromânilor, afară de Fărșeroși și Români din Albania, adaugă un *a* protetic mai cu deosebire la cuvintele începătoare cu *r*, eu cred că, dacă într'adevăr această particularitate ar fi să o atribuim limbei grecești, atunci cele mai multe cuvinte grecești introduse în dialectul aromân ar fi trebuit să fie dintre acelea care încep cu $\alpha\rho$ -. Dacă ne uităm însă în dicționarul lui Dalametra, observăm că tocmai între cuvintele aromânești începătoare cu *ar*- există cele mai puține de origine greacă. În cazul acesta n'am ști prin ce alte căi s'ar fi putut propaga această particularitate. Eu cred că tot Tiktin are dreptate cu privire la *a* dinaintea lui *r*. Aici este punctul de plecare și de aici s'a răspândit la cuvintele începătoare cu alte consoanante. Dar despre aceasta vom vorbi mai pe larg într'un studiu ce pregătesc asupra fonetismului aromân.

Dar dacă explicarea acestei treceri în limba română ar fi cu putință pe baza evoluării sistemului vocalic latin vulgar, fără a recurge la o influență streină, aceasta ar fi greu pentru limbile greacă și bulgară. În limba neogreacă acest fenomen începe să se ivească tocmai după câteva secole de la așezarea Aromânilor în Tesalia și Epir, prin urmare în imediata apropiere a Grecilor. Din studiile lui Gustav Meyer, și mai în urmă ale lui G. Murnu, asupra elementelor române din limba neogreacă, știm că un număr de cuvinte destul de însemnat, provenind mai mult din dialectul aromânesc, au pătruns în această limbă. Nu cred ca această particularitate să fi pătruns împreună cu cuvintele românești, care se referă numai la viața pastorală. La aceasta vor fi contribuit și alte împrejurări. Dintre care procesul de grecizare al Românilor transdanubieni care înaintaseră în spre sud până în inima Greciei¹ pentru mine, constituie una dintre cele mai hotărâtoare. Astăzi se știe foarte bine că numărul de 500.000 mii de Aromâni câți se găsesc răspândiți în întreaga Peninsulă Balcanică, nu reprezintă tot numărul acelor Vlahi din sec. XI și XII care izbutiseră să se constituie în alcătuirii de state, în partea muntoasă a Tesaliei: *Vlahia Mare* (Μεγάλη Βλαχία); în Doris, în părțile apusene din Locris, în Etolia și Acarnania: *Vlahia Mică* (Μικρά Βλαχία) și în Dolopia: *Vlahia-de-sus* (Ἄνω Βλαχία)². Restul au fost înghițiți de Bulgari, de Albanezi, dar mai ales de Greci. Procesul de grecizare s'a continuat până mai acum în urmă. Toți acești Aromâni care se topeau în masa mare a grecismului nordic, aduceau cu ei și felul lor de pronunțare închisă a vocalelor neaccentuate. Odată cu introducerea în limba greacă a unor cuvinte românești ca *crepătură*, *colastra* și redarea lor supt forma *κριπιτοῦρα*, *κουλάστρα* (cu *e*, *o* > *i*, *u*), după pronunțarea aromânească *cripătură* (cripătură), *culastră*, ei au pronunțat și cuvintele grecești în care se găseau *ε*, *ο* neaccentuați ca *ι*, *ου*. De la ei ai primit și Grecii acest fel de pronunțare a vocalelor neaccentuate, dând naștere la una din particularitățile cele mai caracteristice ale dialectelor nordice. Nu se știe dacă și sincopa acelor vocale care este tot așa de

¹ „Locuințele [Români]lor însă în evul mediu, după mărturiile sigure istorice se întindeau mai peste tot Grecia de nord“ (G. Murnu, *Români din Peninsula Balcanică în Luceafărul* V, No 3—16, p. 280).

² J. H. Krause, *Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit*, p. 159

răspândită la Greci ca și la Aromâni se datorește tot dialectului aromân sau invers

În ce privește limba bulgară, reamintesc numai contactul cel mare care a existat odată între Bulgarii răsăriteni și Români din sînga Dunării, despre care s'a vorbit la p. 164 cu privire la $a > \alpha$. Se înțelege că și între Bulgari și Români, în afară de influențele dintre limbele acelor două popoare, care se datoresc numai contactului de bună vecinătate, va mai fi contribuit la aceasta și procesul de desnaționalizare dintr'o parte sau dintr'alta, fără însă ca să fie nevoie să mergem prea departe, presupunând o schimbare radicală a caracterului etnic al poporului român, cum exagerând susține Miletič¹, și în contra căruia se ridică cel mai de seamă istoric și etnograf al Peninsulei Balcanice, Const. Jireček care, în recensia făcută asupra lucrării lui Miletič, respinge teoria acestuia².

3°. În fine, o ultimă particularitate în fonetismul bulgar, care se dovedește a fi de origine română, este și pronunțarea lui $\ddot{e}$ (Ѣ) accentuat, când ca ea când ca e , după cum în silaba următoare urmează o vocală închisă (a, o, u, α) sau una deschisă (e, i): *věra* (veara) pl. *věri* (veri), întocmai ca și ea ($< e$) din română, care trece în e , când în silaba următoare urmează o vocală închisă; *seară* ($<$ lat. sera) pl. *seri*. Această particularitate ca și cea de supt 1° și 2° se arată tot în dialectele răsăritene³.

În flexiune⁴.

1° Avem mai întâi dezvoltarea articolului în limba bulgară și postpunerea lui la nume, întocmai ca în limba română

¹ Miletič, *Dacoromanitě i těhnata slavjanska pismenostă* (Dacoromânii și literatura lor slavă) în *Sbornik IX*, p. 211—390.

² *Archiv f. slav. Phil.* XIX, p. 598—612. Vezi și I. Bogdan, *Docu mente privitoare la relațiile Țării românești cu Brașovul etc. în sec XV—XVI*, p. XXXI.

³ Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 75

⁴ În consonantism n'am putut stabili nici o influență românească asupra limbei bulgare. Cu toate acestea, prof. Conev, într'un mic studiu: *Edna osobnost na vrazdebnskija govor* (o particularitate a graiului din Vraždabna), publicat în *Periodičesko Spisanie*, vol. LXIII, p. 108—113, găsește că înlocuirea lui l' (l palatal) prin i , ca în dialectul dacoromân, în graiul Bulgarilor din Vraždabna, un sat așezat în partea apuseană a Sofiei, la o depărtare numai de opt km, ar fi o particularitate care s'ar fi dezvoltat supt influența limbei române. În limba acestor Bulgari i nu se arată numai în cuvintele în care l' s'a dezvoltat după o labială: $\text{OCTABAKI}\ddot{X} > \text{ostavjam}$; $\text{ZABABAKI}\ddot{X} > \text{zabavjam}$, o particularitate care se ob

Miletič, vorbind despre unitatea limbei bulgare și despre particularitățile ei specifice, care o deosebesc de celelalte limbi slabe și mai ales de limba sârbă, vecina ei de aproape, spune: »Diese Einheit der gesammten bulgarischen Sprache in dem besagten Rahmen wird bestens durch zwei wichtigste morphologisch-synaktische Merkmale: namentlich durch die analytischen Formen der Deklination und durch den nachgesetzten Artikel der Nomina charakterisiert»¹. O altă limbă balcanică care prezintă această particularitate este limba albaneză. Dacă ne-am întreba acum ca să aflăm în care din aceste trei limbi articolul s'a putut dezvoltă pentru întâia dată, am putea răspunde numai că el se arată a fi mai vechiu în limba albaneză și în limba română. Punctul de plecare din una din aceste două limbi nu se cunoaște. Atâta se poate ști astăzi, după studiul lui Michov², că întrebunțarea articolului postpus în limba albaneză și limba română este mult mai deasă decât în limba bulgară. Din această întrebunțare se vede că rădăcinile acestei particularități în limba albaneză și limba română sânt mult mai adânci, decât în limba bulgară, pornind, poate, de la o particularitate a elementului autohton. În ce privește acum chestiunea prin care din cele două limbi, albaneza sau româna, s'a putut introduce această particularitate în limba bulgară, și în privința aceasta lipsa ei în limba sârbă, cu care limba albaneză a avut cel mai des contact, încă din timpurile cele mai vechi, ne poate dovedi, până la un punct, că, pentru limba bulgară, punctul de plecare a fost limba română. Această cauză îl va fi făcut, între alții, și pe Jagič ca să declare că „den postpositiven Artikel und den Verlust der Deklination vom Bulgarischen [ich] dem Einfluss der Walachen d. h. der Balkanrumänen zuschreiben mochte“³.

servă peste tot în limba bulgară, ci și în cuvintele ca kļuč, ljuți, seljaně, košulja, poljana, postiljani pronunțate, kjuč, juți (cf. rom. iute), sejaně, košuja, pojana (cf. rom. poiană) Daș fiind că această particularitate nu apare în mod izolat numai în limba bulgară, ci se găsește, după cum recunoaște însuși autorul, și în limbi e sârbo-croată și slovenă, ea s'a putut produce în graiul Bulgarilor din Vraždebna și fără vreo influență din afară. (Vezi despre aceasta și lucrarea *Ėzikvni vzam osti*, p. 22)

¹ Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 6

² D. Michov, *Die Anwendung des bestimmten Artikels im Rumänischen verglichen mit der im Albanesischen und Bulgarischen in Jahresb XIV*, p. 110

³ *Archiv f. sl. Phil.* XXII, p. 28.

Acum în urmă, Conev (*o c.*) ocupându-se de această chestiune, susține că, dacă ar fi vorba despre vreo influență streină (ilirică) sau română asupra postpunerii articolului în limba bulgară, cine a studiat bine dezvoltarea formei articulate în bulgărește, de obârșie din vremea preslavă (oște *otz praslavyansko vreme*), ar admite mai de grabă o influență bulgărească asupra limbei române. În afară de aceasta dânsul crede că această particularitate este streină în celelalte limbi romanice, iar în limba română articolul se poate pune și înaintea numelui, cum este cazul cu numele proprii, ceea ce probează după Conev, că, la început, și în română articolul se puneă înainte, și numai după sec. XIV punerea lui la sfârșitul numelor a devenit generală. De aceea dânsul crede că dezvoltarea articolului prepositiv a pornit de la limba română, iar postpunerea lui s'a generalizat din limba bulgară. Conev nu neglijează ca să arate și data cam când a fost introdus articolul postpus în limba bulgară: înainte de sec. XIII. Prin urmare, până prin sec. XIV eră destulă vreme ca să se introducă și în limba română.

Din toate acestea rezultă că filologul bulgar în deducerile sale n'a ținut seamă de două momente covârșitoare pentru postpunerea articolului în limba română: întâiu de existența aceluiași articol și în limba albaneză, și al doilea, de felul de articulare a dialectelor transdanubiene și, mai ales a dialectului aromân, pentru care avem dovezi istorice că se despărțise de dialectul dacoromân înainte de sec. X. Dacă pentru limba română s'ar putea admite o influență bulgară, nu tot așa s'ar putea admite aceasta și pentru limba albaneză, în care articolul postpus se va fi dezvoltat, poate, chiar înainte de apariția limbei paleoslave în Peninsula Balcanică. De asemenea e greu de admis că și Aromânii își vor fi fixat articolul de sfârșitul numelor supt influența limbei bulgare din sec. XII și XIII, atunci când ei erau despărțiți de frații lor Dacoromâni încă din secolul IX și se aflau printre Greci sau în apropierea lor în Epir și Tesalia, prin urmare, despărțiți oarecum și de Bulgari. Este mult mai probabil că, după cum în limba română s'a dezvoltat articolul, în genere, așa cum crede și Conev, tot în limba română să se fi cristalizat și întrebuițarea lui în mod enclitic. Aceasta în epocă străromână — ceea ce explică întrebuițarea lui iden-

tică și în dialectele transdanubiene — și în strânsă legătură cu limba albaneză, cu care româneasca a avut raporturi vechi și importante. Din românește articolul enclitic a putut trece și la Bulgari. De altfel influența română asupra dezvoltării și post-punerii articolului în limba bulgară a fost recunoscută și de W. Meyer-Lübke, cu prilejul recenziei făcute asupra lucrării lui Michov¹.

20. Introducerea articolului enclitic de la substantivele masculine, *-lu*, supt formă de sufix, la nume proprii: *Njagul* de la *Njag*, *Stankul* de la *Stanko* (Sbornik XVIII, p. 474), *Batul* de la *Bat* etc. Intr'un alt studiu am arătat cum acest sufix interpretat de unii ca fiind de origine italo-sârbă, nu-i decât articolul românesc *-ul* de la nume românești proprii, derivate din nume comune și trecut la Sârbi și la Bugari prin numele Vlahilor din Bulgaria și Serbia despre care ne vorbesc documentele istorice încă de pe la sfârșitul secolului XIII². Aci aș vrea să mai relevez încă două puncte: întâiu, că acest sufix se găsește și la nume de localități: *Čorul*, comună lângă Caribrod, *Erul* care, de asemenea, n'are de a face nimic cu *ierul* (din fierul), cum presupune Weigand, alături de formele de origine română *Kârnul*, *Krecul*³. De altfel, nume de localități în *-ul* se găsesc nu numai peste tot în Dalmația și mai în spre miază-noapte până aproape de Tangliamento: *Radul*⁴ până acolo unde au ajuns Vlahii și Mavrovlachii de pe litoralul Adriaticei, dar și dincoace, la răsărit de teritorul locuit de Români, în Galiția, acolo unde elementul dacoromân străbătuse cu turmele încă prin sec. XII și XIII. Aici întâlnim toate acele ne-numărate nume de localități în *-ul* ca: *Radul* „Name einer Hochebene bei Žabie“, *Rotundul* „Name eines Berges bei Tekucz“ etc.⁵. Al doilea că din *-ul*, a ieșit un alt sufix atât în bulgărește cât mai ales în sârbește: *-ula*, care nu poate fi forma feminină a lui *-ul*, căci avem *lankul* alături de *lankula*; *Radul* alături de *Radula*, toate ca nume masculine, ci s'a dezvoltat

¹ *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXV, p. 745.

² Th. Capidan, *Originea vocativului în -le în Dacoromania I*, p. 185—209.

³ G. Weigand, *Rumänen und Aromunen in Bulgarien*, Leipzig 1907, p. 42—43.

⁴ Dr. Ludwig v. Thalloczy, *Illyrisch-Albanische Forschungen I*, p. 61.

⁵ E. Kałużniacki, ap. Fr. Miklosich, *Über die Wanderungen der Rumunen in den dalmatinischen Alpen und den Karpathen*. Wien, 1879, p. 59.

din întrebuițarea acestor nume la acuzativ, supt forma de la genitiv în *-a*, după o particularitate sintactică bine cunoscută în limba slavă, după care numele însuflite de gen masculin pot fi întrebuițate la genitiv în loc de acuzativ¹. Și întocmai după cum în sârbește, din *-ul*, prin înlănțuire de sufixe avem sufixele compuse: *ulic*, *ulov*, *ulović*², tot așa avem și în bulgărește *-ulov*, derivat din *-ul* + *ov*: lanculov, Șafculov, etc. etc.

* * *

În ce privește sintaxa, frazeologia și proverbele, există atâtea asemănări și paralelisme între limba română și limba bulgară, care aproape mai toate se găsesc și în celelalte limbi balcanice, încât orice încercare de specificare a părții ce se cuvine fiecăreia din aceste două limbi ar părea zadarnică. Este drept că odată cu numărul mare de cuvinte de origine slavă și, în special, bulgară, care a pătruns în limba română, se vor fi introdus și foarte multe din particularitățile despre care este vorba. De asemenea, n'ar fi cu neputință ca multe din aceste particularități care se găsesc în toate limbile balcanice, însă de origine turcească sau grecească, la noi să fi trecut prin mijlocirea limbei bulgare. Cu toate acestea, ar fi un lucru de necrezut ca în toate acele coincidențe și paralelisme să nu fie unele care să fi plecat din sânul limbei române, atunci când influențe românești mai adânci, cum sânt cele relevate în vocalism, s'au putut exersa în dezvoltarea limbei bulgare. De aceea și diferitele expresiuni și proverbe, date de prof. Conev, în lucrarea citată, ca puncte de asemănare nu pot avea decât o valoarea relativă, cu privire la partea de influență a uneia din cele două limbi. În dialectul aromân avem un proverb: *apiră și fără s-cântă cucotlu* (se face ziua și fără să cânte cocoșul). Înainte ca să încep acest studiu, am crezut că proverbul care îmi pareă așa de curat aromânesc, mai ales că nu-l auzisem nici la Grecii și nici la Bulgarii din Macedonia, nu se întrebuițează decât numai de Aromâni. Cu toate acestea, cercetând literatura populară la Bulgari, l-am întâlnit și la aceștia: *i bez pelli slynuva* (și fără cocoși

¹ A Leskien, *Handbuch der altbulgarischen Sprache*. Weimar, 1898, p. 56.

² *Rad jugoslavenske Acad. znan i umjetn.* LXXXII, p. 127.

se face ziuă). În cazul acesta este aproape inutil de a se susține cu orice preț originea lui aromânească, pentru că prin nimic nu putem dovedi că la Aromâni el nu va fi fost introdus din limba bulgară. Trecând la originea proverbului bulgăresc, și aici se poate spune același lucru, pentru că iarăși prin nimic nu putem dovedi că el n'a fost introdus din dialectul aromân în limba bulgară. Cât timp vom duce lipsă de monografii speciale pentru fiecare limbă în parte, în care să se stabilească ce este specific al ei și ce este împrumutat din altă limbă, chestiunea coincidențelor și paralelismelor nu va spune nimic precis privitor la puterea de influență pe care o limbă ar fi putut-o exercita asupra alteia.

4. Influențe lexicе.

Ca și în partea gramaticală tot așa și în cea lexicală influența limbei române nu este tocmai așa de mică cum s'ar părea la prima vedere. Deși numărul cuvintelor de origine română nu este prea mare, totuși cele mai multe din aceste cuvinte fiind vechi în limbă, n'au rămas ca niște ramuri uscate, ci altoindu-se pe marele arbore al limbei bulgare, ele au ajuns productive, dând naștere la alte derivate.

Unele din aceste cuvinte, pătrunse mai de timpuriu în limba bulgară, prezintă un interes și pentru studiul istoric al formelor românești. Astfel d. p. cuvântul **búhъr**, cu înțelesul de „melc“, reprezintă forma care a rezultat imediat din cuvântul latin *bubalus*, -um, anume *buăr*, din care numai târziu am avut *bour*, întocmai după cum din *nubilum* > s'a dezvoltat *niăr - nor*, sau din *cubitum* > *cuăt - cot*. Ca element bulgăresc, în schimbarea formei avem *h* intervocalic, care s'a putut dezvoltă pentru evitarea hiatului prin *w* > *v* > *f*, un fenomen care se întâlnește des în limba bulgară: *búăr - búwăr - búvăr - búhăr*, sau supt influența formelor *bohal*, *bohle*, *bohlev*, toate cu același înțeles. De asemenea și ca înțeles cuvântul bulgăresc reprezintă un sens mai vechiu din limba română, care s'a putut dezvoltă încă pe când bourul nu dispăruse, prin asemănarea coarnelor melcului cu acelea ale bourului, sens care astăzi se mai regăsește numai în Mediaș, în Transilvania (cf. CDDE 172). Tot așa cuvântul **kijakъ**, care există și supt forma **kijoga** și se găsește alături de *ģega* „ciomag lung ciobănesc, cu vârf lung întors, care servește la prinsul

oilor, de picior“ (Gerov), ne arată că atât ca înțeles „toiag prevăzut la vârf cu o minge de fier, un fel de măciucă“ cât mai ales ca formă, el reprezintă forma mai veche a lui *ghioagă*, care a trebuit să fie **chiaucă*, din mai vechiu **cl'aucă*, dacă ar fi să-l derivăm din **clavica* (Weigand, *Jahresb*, XII, 109), ca o reconstrucție din *clavicula*, cum îl explică Pușcariu (*Dicț. limb. Rom.* t. II, 260). În felul acesta, *kijakz* ar fi forma cea mai apropiată de formele arom. *cl'oagă*, *gl'oagă* (atestare de Weigand) din care ar fi putut rezultă și formele albaneze *kl'oke ke'oke* „Stab mit gebogener Spitze“ (G. Meyer, *EWA*. 192). De asemenea forma **kapacinz** din românescul *căpățână*, iar acesta din lat. *capiflīna*, *-am*, prin păstrarea lui *i* după *t*, netrecut în *ț*, cum avem astăzi pretutindena în limba română, arată un stadiu mai vechiu al cuvântului românesc. Numai nu se știe dacă acest cuvânt, care este atestat pentru o regiune situată mai în spre sudul Dunării, este reprodus în *Sbornik* cu pronunțarea lui exactă. S'ar putea ca el să se pronunțe în bulgărește ca și în limba română cu *â*, și numai culegătorul să-l fi dat cu *i*. De altfel, în această regiune (Târnova) găsim și alte cuvinte importante din punctul de vedere al formei, ca **gargarica** pentru care vezi mai pe larg la partea lexicală, capitoul : „Nume de animale“. În fine, o altă formă importantă din dialectul aromân este și **gramoráda**, pe care am întâlnit-o într'o ghicitoare (*Sbornik*, VIII, 252): *živo zivulče na gramorada leži živo meso turga* (viețuitoare vie zace pe o grămadă, trage din carne vie), și care reprezintă forma mai veche a cuvântului *gumărădă* „grămadă de pietre strânse, stog de pietre strânse într'un ogor“ (Dal.), iar acesta un derivat din *grumur* (< lat. *grumulus*), despre care vezi mai pe larg ale mele *Die Nom. Suff. im Arom.* în *Jahresb*. XV, p. 11. În cuvântul aromân *r* din silaba inițială a dispărut supt influența disimilatoare a lui *r* următor; în bulgărescul *gramoráda* „grămadă“, din **grumaradá*, el s'a păstrat. S'ar putea ca și această formă să existe pe undeva în aromână; în dicționarele ce avem ea nu este înregistrată. De asemenea **vistrija** din *vistieria*, întrebuițat în Novo-Selo, unde se găsesc și alte multe elemente românești, își păstrează vechiul înțeles de „loc ascuns, ascunzătoare“ (*Sbornik*, XVIII, 502), pe lângă acela de „comoară“, care se întâlnește și în *Psaltirea Scheiană*¹ ca *vestiiaru* și pe care Pascu nu și-l

¹ Cf. I. A. Candrea, *Psaltirea Scheiană* II, p. 57.

poate explica¹. În privința aceasta se găesc și alte cuvinte, unele cu înțelesul mai vechiu păstrat, iar altele, care, evoluând mai departe, au ajuns să aibă înțelesuri nouă, ce nu se întâlnesc în limba română. Astfel, **sugaren**, **-na**, **-no** (derivat de la subst. *sugar(e)*, din românescul *sugar*) însemnează ceva care se naște (despre cereale și fructe) sau se coace târziu; de aici, prin extensiune, numai „târziu“: *Sugaren kukuruz* însemnează „cucuruz care s'a copt târziu“. Acest înțeles s'a dezvoltat, desigur, din *sugar* „miel sugar“, după aceea „miel născut târziu“ și de aci apoi s'a dezvoltat înțelesul adjectival de mai sus; **muskur** însemnează „murdar la față“, în alte părți „copil murdar“, din termenul pastoral român *muscur*, care însemnează „(oaia) care are pete negre pe botul de culoare deschisă“.

Printre cuvintele românești intrate în limba bulgară sânt unele a căror origine în limba română nu este deplin lămurită și, în cazul acesta, ele ar putea fi socotite ca elemente bulgărești intrate în limba noastră². Abia când, întâmplător, ele trăesc în limba română supt două forme deosebite, dintre care una n'ar putea fi bulgărească, originea lor română poate fi considerată sigură. Așa avem cuvântul *zestre*. Cu originea acestui cuvânt s'au ocupat foarte mulți: Cihac, derivându-l din paleosl. *zastroiti-stroja*, cu un înțeles care n'are nimic a face cu sensul formei românești; după aceea Hasdeu (Cuv. d. Bătr. I, supl. LIX, LXXX) și, mai ales, Gaster (*Zeitschr. f. rom. Phil.* III, p. 469) care, pentru prima oară, observă că cuvântul românesc nu poate fi adus în legătură nici cu pers. turc. *zisten* „a trăi“ de la *zist* „viață“, adică „ceea ce aparține la viață, trai“, nici cu ngr. *δεσμός* „legătură, alianță“, mai ales în *δεσμός τοῦ γάμου* „legătură sau alianță conjugală“, deoarece el se găsește și în limba bulgară: *zestra*. Gaster, relevând această formă bulgară, a crezut un moment că cuvântul ar putea fi de origine bulgară. În contra acestei derivațiuni se opun pe de o parte formele vechi din limba română, în care pentru Moldova avem

¹ George Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI*, p. 92, la care vezi rectificarea d. V. Bogrea în *Dacoromania* II, p. 778.

² O. Densusianu vorbind despre originea cuvintelor *mamaliga* și *zestre*, care există și în limba bulgară, se întreabă „Avons nous affaire à des mots d'origine slave introduits en roumain ou plutôt au cas contraire? Il nous est impossible de nous prononcer pour l'une ou l'autre de ces hypothèses, l'histoire de ces mots étant encore à faire (*Histoire de la langue roumaine*, T. I, p. 367).“

pretutindeni *dz* pentru *z*, adică *dzeastre*. Astfel în *Pravila Moldovei* (ed. S. G. Longinescu, p. 135) avem: *Nu-ș va piiarde numai dzeastrele muiaria ceaia ce va fi făcut preacurvie, ce încă-și va piiarde și darurile câte i-au fost dăruit barbatul*. Tot așa în *Varlaam (Carte cu învățături, p. 288) Dzeastrele ei în doaă părți le împărți*; pe de altă parte și formele dialectale actuale în care avem *dzăstrî*, tot cu *dz* pentru *z* (Weigand, *Jahresb. IX, p. 125*). Din această constatare rezultă că cuvântul românesc chiar dacă n'ar putea fi derivat din lat. *dēxtrae,-as*, cum propusese Hasdeu, originea lui bulgărească este exclusă, întru cât dintr'un *zestra* bulgăresc în nici un caz n'am fi putut avea în românește *dzeastre* sau *dzăstrî* (cu *dz* pentru *z*). În cazul acesta cuvântul bulgăresc se dovedește a fi de origine română, mai ales că se arată izolat în sânul limbilor slave, păstrându-se numai în bulgărește. Cât privește forma rutenă *zāstra*, și ea este un împrumut din limba română. (Vezi despre aceasta și S. Pușcariu, *Wb. 1935*).

Dar influența limbei române în lexicul bulgăresc nu s'a mărginit numai la introducerea de cuvinte, ci și la schimbarea înțelesului unor cuvinte din limba bulgară după înțelesul cuvintelor românești. Printre acestea însemnăm aici pe *kniga* care înseamnă „carte” propriu zis și „scrisoare”. Înțelesul al doilea este luat din limba română, căci numai în aceasta limbă cuvântul *carte*, de la început a avut înțelesurile „hârtie, scrisoare, carte de studiu” pe care le întâlnim și la cuvântul latin *charta*. Tot așa și *cvētje*. În bulgărește cuvântul înseamnă propriu zis „floare”. Acest înțeles este singurul pe care îl are cuvântul și în celelalte limbi slave de răsărit și apus. Cu toate acestea, în bulgărește, în afară de „floare”, cuvântul mai înseamnă și „menstruație” sau „scurgere (curățenie) la femei, care se întâmplă în fiecare lună” (očistenie u ženskitě koeto stava vsiakoi mēsec). Pe acest al doilea înțeles Bulgarii l-au luat de la Români, căci numai în limba română avem omonimul *flori* ieșit din lat. *florēs* (plur. lui *flos*) „flori” și *fluores* (menstrui) „scurgere”. Diferența de formă din limba latină ne mai putând exista în limba română, amândouă cuvintele s'au contopit într'unul singur, însă păstrând cele două sensuri originale. De altfel, după cum înțelesul de „scrisoare” a formei românești *carte* a trecut și la Sârbi, tot așa și înțelesul de „menstruație” a cuvântului *flori* a

fost decalcat de Sârbi și Albanezi¹. Se înțelege că un studiu mai amănunțit al lexicului bulgar ne-ar mai putea scoate la iveală încă alte multe particularități de felul acesta, care își au obârșia în limba română

* * *

Aproape mai toate cuvintele românești din limba bulgară au intrat, în afară de cele câteva forme aromânești, din graiul muntean. Pentru Bulgarii din Banat, împrumuturile trebuie socotite din graiul bănățean, deși ele nu se deosebesc de aceleași cuvinte din dialectul muntean. La clasarea cuvintelor în diferite categorii, n'am putut țineă seamă de vechimea lor, căci, pentru cele mai multe, criteriile sigure pentru aceasta nu avem. Cu toate acestea, la început, las să urmeze cele mai vechi împrumuturi: termeni bisericești și termeni pastorali, după aceea restul categoriilor, așa cum sânt expuse în partea lexicală.

Deoarece o parte din cuvintele românești, intrând în limba bulgară, au suferit unele schimbări în formă, înainte de expunerea fiecărei categorii de cuvinte, voi arată, mai întâiu, pe scurt, prefacerile la care au fost supuse cuvintele românești.

5. Schimbări fonetice.

In vocalism:

ă (â) neaccentuat, înainte sau după accent, trece de regulă în *a*. Înainte de accent: *baltina* < băltină; *batut* < bătut; *kačula* < căciulă; *kaluș*, *kalușar* < căluș, călușar; *katinar* < cătinar; *katun* < cătun; *lauta* < lăută; *lutar* < lăutar; *mačuk* < măciucă; *malai* < mălai; *mandzara* < mândzară (mânzară); *papușa* < păpușă; *paun* < păun; *samar* < sămar. După accent: *barza* < barză, *fașa* < fașă; *gluma* < glumă; *kačula* < căciulă; *kanura* < canură; *karuca* < căruță; *mandzara* < mândzară; *papușa* < păpușă. Această trecere se arată și în numele de localități: *Vacarel* (< vâcar); *Pasarel* (< Pasăre) etc. (despre care vezi p. 164, nota).

¹ Vezi despre aceste două cuvinte mai pe larg articolul meu *Calques linguistiques* publicat în *Dacoromania* I, p. 331—336. De asemenea vezi unele decalcuri și supt cuvântul *gușa* (Termeni pastorali) din această lucrare.

În unele cuvinte $\check{a} > \mathbf{z}$: $a\mathbf{c}\mathbf{z}$ < a\c{a}; $k\mathbf{z}p\mathbf{z}cin\mathbf{z}$ < c\c{a}-p\c{a}\c{t}\c{a}\c{t}\c{a}\c{t}\c{a}; $m\mathbf{z}z\mathbf{z}rika$ < m\c{a}z\c{a}r\c{ic}\c{a}; $p\mathbf{u}p\mathbf{z}z\mathbf{z}$ < p\c{u}p\c{a}z\c{a}.

Schimb\c{a}ri diferite: $\acute{a} > \mathbf{z}$: castron > $k\mathbf{z}stron$; $- \acute{a} > a$: p\c{a}cur\c{a} > p\c{a}k\c{u}r\c{a}; $- \check{a} > o$: c\c{a}\c{t}\c{a}r\c{e} > ko\c{s}ara; *grumarad\c{a} (pentru actualul gumarad\c{a}) > gramorad\c{a}.

ea accentuat a trecut în *a*: dreapta > drapt\c{z}no.

Schimb\c{a}ri diferite: *ie* > $i\mathbf{z}$: bai\c{z}r\c{c}e < baier \c{s}i suf. -\c{c}e (îns\c{a} baer < baier); $-- e > a$: \c{c}ar\c{c}alu\c{s}a < cercelu\c{s}.

o neaccentuat trece în *u*: bordei > burdei; borcan > burkan; cozonaci > kuzuna\c{c}i; copoiu > kupoi.

oa (< *o* accentuat) trece în *o*: broatec > botrak; coard\c{a} > korda. Forma foienfir < foaie-în-fir ar pute\c{a} veni direct din forma dialectal\c{a} foianfir.

În cuvintele nou\c{a} *oa* > *oa*: soart\c{a} > soarta.

u accentuat trece în *o*: butur\c{a} > b\c{o}tura; ciutur\c{a} > \c{c}\c{o}tura (rar \c{s}i c\c{e}tura); flutur\c{a} > fl\c{o}tura îns\c{a} \c{s}i fl\c{u}tura. Neaccentuat: culastr\c{a} > kol\c{a}stra; custur\c{a} < kost\c{u}ra.

În consonantism.

f urmat de *u* trece în *v*, *h*, *u*. Aceasta este o particularitate a dialectelor bulgare¹: furc\c{a} > furka, vurka, hurka, urka; furnu > furna, vurna, hurna.

r a trecut prin disimilare în *l*: turtulica (îns\c{a} \c{s}i turturica) < turtur\c{a} \c{s}i suf. -ica; kolastra < corastr\c{a}. Aceasta din urm\c{a} s'ar pute\c{a} deriv\c{a} \c{s}i direct din culastr\c{a}.

l a trecut în *r* numai în destul > destur; *l* > *n* numai în vultur > vuntur; (cf. \c{s}i mandzara: muldzar\c{a}).

h în hiat avem în buh\c{z}ir < bu\c{a}r.

Sincop\c{a} arat\c{a} formele: \c{c}otra < \c{c}otura < \c{c}utura < ciutur\c{a}; vistrija < vistierie.

Schimbare de accent avem în: flor\c{i}cika > florica, k\c{a}pu\c{s} < c\c{a}pu\c{s}\c{a}, poate dup\c{a} k\c{z}rle\c{s}, cu acela\c{s}i înteles.

6. Termeni biserice\c{s}ti \c{s}i cuvinte care \c{t}in de ace\c{s}ti termeni.

alt\c{a}r. Altar; „locul de dinainte, în biseric\c{a}, care este mai înalt \c{s}i îng\c{r}\c{a}dit“. Gerov. Exist\c{a} \c{s}i forma **valtar**. Pan\c{c}ev. Derivat: **alt\c{a}ren**, adj. Miladinov.

Din *altar* (lat. *altarium*). Cuv\c{a}ntul nu poate fi de origine latin\c{a}, deoarece ar fi trebuit s\c{a} avem *oltar*. Aceast\c{a} form\c{a}, de

¹ Mileti\c{c}, *Das Ostbulgarische*, p. 156.

fapt, există ca termen popular; ea a pătruns și în limba română, alături de *altar*. Romansky (Jahresb. XV, 123), ocupându-se de forma *oltar*, presupune că *altar* din bulgărește ar veni din alb. *altar* (< ital. *altare*), alături de forma veche *tter* (< lat. *altarium*), sprijinindu-se pe faptul că ea s'ar întrebuiți numai în Strunga (de lângă Ohrida). Se înțelege că *altar* va fi existând și în Strunga, însă întrebuițarea lui este mult mai întinsă. El se găsește și în regiunea Plevnei supt forma *valtar* = oltar (Sbornik, VIII, 279). Mie îmi este cunoscută din Macedonia; dicționarele Gerov și Miladinov nu o înregistrează ca o formă rară; iar prezența ei și în paleoslavă *алтаръ* (Miklosich, Paleosl. 5) dovedește până la evidență, mai întâiu, că cuvântul este vechiu în limba bulgară, al doilea, că în nici un caz Bulgarii nu-l puteau primi de la Albanezi, căci pe vremea când *алтаръ* există în paleoslavă, Albanezii nu primiseră încă pe *altare* de la Italiani, pentru ca mai pe urmă să-l dea Bulgarilor supt forma albaneză. În cazul acesta, *altar* nu putea pătrunde în bulgărește încă din epoca veche slavă decât sau din grecește sau din românește. Din grecește nu se putea, deoarece *ἀλτάρη*, *ἀλτάριον*, „Altar“, *ἀλτάρᾱκι*, „kleiner Altar“ (G. Meyer, Ngr. St IV, 8), este un împrumut nou din ital. *altare*, care, după Ducange, a pătruns abia prin sec. XV. De aci urmează că singurul izvor pentru cuvântul bulgar este limba română. De fapt, și găsim în această limbă forma *altar* care a trebuit să se introducă în limba slavă din Balcani, după perioada romană, alături de *oltar* (vsl. *олтаръ*). Chiar dacă *altar* ar lipsi astăzi, din limba română, din prezența lui la Bulgari încă din epoca paleoslavă — de unde a trecut și la Ruși prin mijlocirea literaturii bisericești (Vasmer, *Greko-Sl. etjudi*, p. 29), noi trebuie să deducem că cuvântul ar fi trebuit să existe în limba română, deoarece Bulgarii, după cum am arătat mai sus, nu l-ar fi putut primi, supt forma care există, decât numai de la Români.

kračún. „Așa se cheamă în unele regiuni ziua de 8 Iunie, iar alții [numesc] o zi din preajma colindelor. În această zi toți oamenii caută să se deștepte din somn înainte de răsăritul soarelui, căci dacă îi apucă soarele încă în așternut, atunci ei devin ologi, li se paralizează picioarele. Tot așa și vitele trebuie să fie scoase la păscut înainte de răsăritul soarelui, căci se îmbolnă-

vesc și ele, dacă vor fi scoase după aceasta. Tot în această zi se împodobesc ușile și ferestrele cu verdeață, iar fetele ies prin livezi, își împletesc cununi de flori, pe care le poartă pe cap în timpul zilei. Ele se mai încing și cu legături împletite din scaiu, pentru ca tinerii care le văd, să se lipească de ele“ (Gerov). *Cračon* ein Tag um Weihnachten; in anderen Gegenden „der 8. Juni, der Teodorstag“ (Berneker, SEW., p. 604). Derivat *kračúnec* cu același înțeles ca și „kračun“ (Gerov); *kračunjasvam* și *kračunjasvam* vb. (refl.) a se paraliza mai ales de picioare, a se îmbolnăvi în ziua de „kračun“; *kračunasvánie* subst. abstract.

Din *crăciun* (lat. *calatio*, *-onem*, Papahagi, Conv. Lit. XXXVII, 670—672). Cuvântul este atestat și pentru paleoslavă *кpaчoун*, pe care Miklosich în *Die Christliche Terminologie der Slaven*, p. 23, îl consideră ca un împrumut: „den entlehnten Namen scheint auch Kračun beigezählt werden zu müssen“ (vezi și *Paleosl.*, 310). Dintre popoarele Slave, în afară de Bulgari, cuvântul mai există la Ruteni: *kračún* (forma normală) și *kerečun*, *krečun*; *gerečún*, *grečún* (forme dialectele) cu înțelesul: o pâine care se coace în ajunul Crăciunului (24 Decembrie st. vechiu). La Huțul și la Rutenii din Maramureș însemnează sărbătoarea Crăciunului, Crăciunul nostru; la Slovaci: *kračun*, „Crăciun“. Alături de această formă, mai există și *kračuń* (cu *ń* pentru *n*), sub influența formei ung. *karácsony*. Numai la Ruși cuvântul are, pentru timpurile mai vechi, un înțeles care nu-i pe deplin lămurit. În vechea rusă *koročun* însemnează o anumită dată fără să fie lămurită mai de aproape ... *otъ gospožina dni do Koročuna* (de la 15 August până la Crăciun?) într'o cronică din anul 1143. Astăzi *karáčun*, *koročun* are înțelesul mai mult dedus: „solstițiul de iarnă, Sfântul Spiridon, 12 Decembrie“, dar și înțelesul propriu; „moarte, moarte neașteptată în floarea vârstei; duh rău care scurtează viața“, pe care Miklosich (*o. c.*) le explică printr'o întocmire a sărbătorii creștine cu una păgână. După Vasmer (*Greko-slav. etjudi*, p. 10) forma rusă *koročun* (*karáčun*) ar putea reprezenta forma românească mai veche *cărăciune din lat. *calationem*. S'ar putea însă, după Berneker (*o. c.*) să avem a face cu același fenomen ca în *torot*: *trat*. La Sârbi cuvântul este cunoscut numai ca nume propriu de persoană *Kračun* care, ținând seama de documentele în care este atestat, nu reprezintă numele

unui Român, ci al unui Sârb: *Kladovski knez Kračun*; de asemenea există și un nume de loc. *Kracuniște*, atestat pentru sec. XV. Rječnik. De la Slavi cuvântul a trecut la Unguri: *karácson*, *karácsony* „Weihnachten, Christfest“. Pentru etimologia cuvântului românesc, mai vezi Dens. Hlr. I, 262, nota; iar pentru încercările de a se explica forma slavă din limba slavă, vezi toată bibliografia la Berneker.

drákulu. Se găsește atestat la Miklosich (*Paleosl.*, 397): *Poidě na drakulu* (ΠΟΙΔΕ ΝΑ ΔΡΑΚΟΥΛΟΥ) extras din Th. Buslaev, *Istoričeskaja christomatija cerkovno-slavjanskago i drevne-russkago jazykov*, Moskva, 1861. Lipsindu-mi lucrarea lui Buslaev, n'am putut controla textul din care a fost extras citatul de mai sus. Totuși, din context, reiese că este vorba de forma românească articulată *draculu*, ca apelativ sau chiar ca nume propriu, în felul numelor proprii românești terminate în *-ul*, care se găsesc în documentele slave.

rusálja. După epoca în care se ține sărbătoarea Rusaliiilor, la Bulgari, cuvântul are două înțelesuri deosebite: 1. (la Bulgarii din regat și mai ales la cei din miază-noapte) Săptămâna Rusaliiilor; die Pfingstwoche; Pfingsten. Jocurile ce se obișnuiesc cu prilejul acestei sărbători, se fac în săptămâna dinaintea Rusaliiilor. Această săptămână se și numește *rusalska nedělja*, iar tinerii care joacă *rusalci* (plur. de la *rusalec*) sau cu cuvântul românesc *kalușar* (despre care vezi mai jos) Deoarece Rusaliele cad de multe ori și în luna iunie, *rusalski mēsec* însemnează la Bulgari luna iunie. 2. (la Bulgarii din Macedonia și, în special, la cei din regiunea Jenedže-Vardar și Kukuš, aproape de regiunea unde locuiesc Românii noștri din Meglen, în partea de miază-noapte a Salonicului), sărbătorile Rusaliiilor însoțite de jocuri, care țin din ziua Crăciunului până în 6 Ianuarie. În acest interval cete de tineri: *rusalski družini*, în număr mult mai mare (de la 20—60 de inși) decât acelea din săptămâna Rusaliiilor, propriu zis, aleargă din sat în sat, conduse de câte un „chese-giu“ care conduce jocurile, și un „baltagiu“, care comandă. Toți sânt îmbrăcați în haine nouă, și fiecare poartă câte o sabie, afară de „baltagiul“, care poartă o secure în mână. În timp de 12 zile, cât țin jocurile, ei nu vorbesc între ei, afară de cei doi conducători, decât numai seara. Joacă fiecare aparte cu sabia ridicată observând, la joc, ca și călușarii noștri, să nu calce pe

urmele altui jucător. Înainte de a ajunge într'un sat, trimite o călăuză de anunță sosirea lor, pentru ca în drum să nu se întâlnească cu alți jucători. Dacă se întâlnesc, se încinge bătaie, în care, de cele mai multe ori se întâmplă și omor. Ei strâng de la fiecare casă bani și tot felul de daruri, pe care le dau la biserică, (Arnaudoff, *o. c.*, p. 31 și urm.). Și la Bulgarii din Macedonia ca și la cei din regat săptămâna în care se țin aceste sărbători se cheamă *rusalska nedelja*.

În afară de aceste două înțelesuri, la Bulgari, cuvântul, supt forma *rusalki* (plur. de la *rusalka*), mai înseamnă „samodivă” sau „nimfă”. El corespunde, ca sens, întru toate „Rusaliilor” noastre cunoscute și supt numele eufemiste: Ielele, Dânsule, Frumoașele, Maestrele, Vântoașele, Zburătoarele etc., iar la Aromâni Albile. În Bulgaria există nume de localități: *Rusalijite* sau *Rusalski-te Grobišta*, unde, după credința poporului, samodivele joacă în timpul nopții (Const. Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 92).

Cuvântul există și în paleoslavă: *русалии*, atestat la Miklosich (*Paleos*. 405). În afară de aceasta el există și la ceilalți Slavi din apropierea Românilor, anume la Ruși: *rusal'ja nedelja* sau *rusal'naja* sau *rusalka*, toate cu înțelesul „Woche vor Pfingsten, die Rusalienwoche”; la Ruteni avem *rusal'i* aproape cu aceleași înțelesuri ca și în limba română: 1. Pfingsten 2. Fest mit Spiel und Reigen am ersten Tage der Petrifasten (Želechowski, *Rutenisch—Deutsches Wörterbuch*). Și la unii și la alții, alături de aceste înțelesuri mai avem și forma *Rusalki* „Wasser-, Wald-, und Feldnymphen” întocmai ca la Bulgari; la Sârbi: *rusalje* „duhovi, troice” (Caradžić). În afară de aceasta, în regiunea din spre Piroț, aproape de frontiera bulgărească avem *rusalnca* „die Woche vor Pfingsten” și tot așa la Sârbii din Macedonia (partea de miază-noapte) *rusalna nedelja* „die Woche vor Pfingsten bis zum Tage vor Petrifasten”. Toate aceste forme poate să fie introduse prin populațiunea bulgărească, care, după cum se știe, se prezintă amestecată cu Sârbii în acele regiuni. La Slavii catolici din Ragusa avem *rusalje* „Pfingsten”, iar în Bocche di Cattaro *rusalji* cu același înțeles; la Cecho-Slovaci: *rusadla* neutru pl., alături de *rusadli* și *rusadljé*; la Sloveni: *risalček*, *risalšček* și *rusalščak*, numele unei Maiu (Mathias Murko, *Das Grab als Tisch in Wörten und Sachen*, II, p. 143).

În ce privește originea acestui cuvânt în paleoslavă, după Șafarik (Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, 104; *Das Fürstentum Bulgarien*, p. 92), Miklosich a fost acela care, în studiul său *Die Rusalien* (Sitzungsber. d. phil. hist. Cl. d. k. Ac. d. Wiss. in Viena. Vol. 46, p. 386—405), a arătat legătura lui cu *Rosalia* de la Romani, prin forma bizantină *ρουσάλια*. După el, W. Tomaschek, în cunoscutul studiu *Ueber Brumalia und Rosalia nebst Bemerkungen uber den bessischen Volksstamm* (*ibid.*, vol. 60, p. 351—404), a adus alte lămuriri cu privire la locul de origine a sărbătorilor legate de acest nume, arătând, în același timp, continuarea acestor sărbători, în Tracia, încă în sec. XII și XIII. După expunerile lui Miklosich, cuvântul paleoslav nu mai putea fi derivat din limba latină, din cauza păstrării lui *s* intervocalic. După cum *rosa* latin dăduse *ruža*, tot așa și *rosalia* ar fi trebuit să dea *ružalja*¹. În cazul acesta, s'a admis că formele acestei sărbători care se găsesc la Slavii catolici sânt de origine română, iar paleoslavul *ρουσαλνια*, din care derivă toate formele Slavilor ortodocși (Ruși, Ruteni, Bulgari, Sârbi) precum și forma din dialectul dacoromân, e de origine mediogrească, din *ρουσάλια* (Murko, *o. c.* 143).

¹ Referitor la aceasta, reamintesc aici faptul că la Bulgarii din Macedonia, unde sărbătoarea *Rusalior* se ține într'o altă epocă a anului (dupa Crăciun) și într'alt chip, cum am văzut la începutul acestui articol, în regiunea dintre Vodena și Kastoria se ține un fel de *Rusalii* la 31 Decembrie și 1 Ianuarie. Pe această sărbătoare locuitorii bulgari din acele părți o cheamă *Eška*: in den bulgarschen Dörfern in der Umgebung von Vodena und Kastoria wird am 31 December und 1. Januar das Fest *Eschka*, das dem Kuckerbrauche ähnlich ist, gefeiert (Arnaudoff, *o. c.* 29). Persoanele care iau parte la petrecerile acestei sărbători se numesc *eškari*: „Am Morgen des 31. December verkleiden sie sich und verteilen sich in Gruppen von 15—20 Personen, an denen auch Männer „*Eschkar*“ genannt, und einige Jungfrauen teilnehmen“ (*id.*, *ib.* 30) Originea cuvântului *eška* nu este data de Miklosich în SEW și ea nu se găsește nici la Berneker. Întrucât această sărbătoare nu se deosebește prea mult, după cum aceasta se poate vedea în lucrarea lui Arnaudoff, de *Rusalii*, cred că *eška* Bulgarilor din Macedonia derivă direct din lat. *esca*, -ae cu înțelesul de „Speise“ adică mâncarea gătită, cum este atestat la Georges, care se împărțește ca ofrandă la mormintele morților în anumite zile ale anului. Se vede că, în afară de Italia, unde acest obicei era foarte răspândit, el există aiături sau împreună cu *rosalia* și în Peninsula Balcanică. Iată ce ne spune celebrul arheolog francez care a cunoscut și pe Aromâni (cf. *Mont Olympe et l'Acarnanie*) Heuze y, ap. Miklosich, *Die Christliche Terminologie der slav. Sprachen*, p. 26: „L'usage de manger à certains jours auprès des tombeaux et d'y répandre des roses n'était pas une coutume refermée dans la Thrace. Nous retrouvons sous differents points de l'Italie la fête mortuaire des roses, sous ce nom des *rosalia* et sous celui de *dies rosationis*; les offrandes déposées sur le tombeau sont designées par des mots *escae* et *rosae*, *rosales*, propinatio per rosam“.

Ne oprim puțin la forma paleoslavă, căci aceasta ne interesează pentru dovedirea originii ei românești. Din studiile publicate până acum privitor la aceste sărbători, reiese că, după Campania, unde se sărbătorează zeița Flora, a doua lor patrie în orientul apropiat a fost Peninsula Balcanică. În această Peninsulă, *rosalia* Romanilor s'a păstrat încă până astăzi la urmașii coloniștilor romani ajunși Aromâni, atât ca nume: *Arusal'a*, *Arusal'e* (cu prefacerile suferite după toate normele de dezvoltare a elementului latin moștenit), cât și ca sărbătoare a „Pogoririi Duhului Sfânt” în locul lui *πεντηχοστή* (sărbătoarea cincizecimii), cu toate obiceiurile care încă din timpul coloniilor romane erau legate de aceste sărbători. Într'adevăr, prin *Arusal'e*, la Aromâni se înțeleg cele trei zile: Sâmbăta, Dumineca și Lunea din sărbătoarea Cincizecimii. Cu două trei zile înainte se fac pregătirile pentru această mare sărbătoare. Sâmbăta dimineața toată lumea merge la biserică, și de acolo la cimitir, unde se aduc în primul rând trandafiri, după aceea tot felul de mâncări și, ca prăjitură, *lăptucă*, vechea *lactuca*, care nu trebuie să lipsească în această zi de la nici un mormânt. După ce se înconjoară mormintele cu flori, iar deasupra lor, pe lespede care le acoperă, se pun mâncările cu coliva, vine preotul și face rugăciunile obicinuite și apoi fiecare familie începe să împartă de pomană, dând împreună cu coliva, lăptuca și mâncările aduse, și câte o ulcică. În afară de această sărbătoare, cuvântul *Arusal'e* la Aromâni nu mai însemnează nimic. Înțelesul de nimfă nu-l are nicăieri. Iar zânele sau nimfele, cunoscute supt numele de *Albile*, n'au nici o legătură cu această sărbătoare. Numai la Meglenoromâni *Rusal'u* însemnează, ca la Bulgarii din Ienidže-Vardar, despre care am vorbit mai sus, un fel de călușari care, din ziua de Crăciun până la 6 Ianuarie, colindă prin satele din apropiere, din casă în casă, îmbrăcați în haine de sărbătoare și jucând, spre a strânge daruri pe care apoi le aduc la biserică. În afară de Aromâni și Meglenoromâni, cuvântul *rosalia* se mai continuă încă până astăzi la Albanezi, supt forma *ršaje*, cu același înțeles ca la Aromâni: Pfingsten (G. Meyer, EWA. 369). Și la Albanezi lipsește înțelesul de nimfă pe care îl întâlnim la Dacoromâni și la Slavi.

Din cele arătate până aici, reiese că *rosalia* romană, ca sărbătoare consacrată pentru cultul morților, se păstrează încă

până astăzi la elementul roman din Peninsula Balcanică, prin care s'a introdus și la celelalte popoare slave. Ea lipsește numai la Greci. Aceștia au pe vechiul *πεντηκοστή*. Făcând această constatare ne întrebăm, cum se poate ca Slavii (înțeleg pe Paleoslavi) să fi împrumutat de la Mediogreci un cuvânt, din care nici o urmă n'a mai rămas la Grecii de astăzi? Dacă ar fi fost un cuvânt care ar fi ținut de terminologia militară, am fi putut crede că, cu încetarea influenței latine care s'a exersat cu atâta putere în epoca bizantină, a dispărut și cuvântul. Fiind vorba însă de un termen religios, de care s'au legat atâtea tradiții păgâne, el ar fi putut supraviețui și la Grecii de astăzi, dacă nu ca nume de sărbătoare, pentru care *πεντηκοστή* eră prea înrădăcinat prin biserică ca să fi putut fi înlocuit printr'o formă romană, dar cel puțin ca denumire pentru unele obiceiuri legate de aceste sărbători, așa cum îl avem astăzi la Slavi, alături de „duchov den“.

Dar admitând că cuvântul a existat în mediogreacă și pe urmă s'a pierdut, se naște o altă întrebare cu privire la partea lui formală. Un cuvânt latin ca *rosalia*, pentru care adevărata traducere greacă eră *ἡ ἡμέρα των ῥόδων* (dies rosarum), ar fi trebuit să dea în mediogreacă *ροσάλια* — cu *o* păstrat — nu *ρουσάλια*, cu *o* trecut în *u*. În alt loc din această lucrare am vorbit despre vechimea acestei particularități în limba greacă. Ea nu trece peste secolul al XVI-lea. Cele dintâiu cuvinte (vreo patru la număr) în care se ivește această slăbire a lui *o* în *u* și *e* în *i* se găsesc în traducerea Pentateuchului hebraic din anul 1547. Ceva mai mult, chiar în acele puține cuvinte înlocuirea vocalelor a fost explicată de către Hesseling, nu ca o slăbire, ci mai mult prin analogie cu alte forme¹. Dar, în fine, admitând această epocă (sec. XVI), când *o* grecesc, în poziție neaccentuată, a trecut în *u*, ne întrebăm, cum rămâne cu trecerea lui *o* în *u* din *rosalia*: *ρουσάλια*, care este atestată cu câteva veacuri înainte de secolul XVI? N'ar fi trebuit să avem *ροσάλια*? Dacă da, atunci, cum s'ar putea explica acel *u* (*ou*) pentru *o*? După mine explicația n'ar putea fi alta decât aceea că cuvântul *ρουσάλια* relevat de atâtea ori de scriitorii greci, nu eră cuvânt grecesc, ci o simplă denumire a unei sărbători luate de la populațiunile din Peninsula Balcanică, în limba cărora *o* în pozi-

¹ P. Kretschmer, *Der heutige lesbische Dialekt*, 1905, p. 10

ție neaccentuată treceă în *u*. Aceste populațiuni erau sau Români sau Albanezii. De la Albanezi nu puteă trece cuvântul nici la Slavi, nici la Bizantini, din cauza lui *s* trecut în *š*. Singura limba în care *o* treceă în *u*, și *rosalia* ajungeă *rusal'ă*, eră limba română din Balcani. Forma română a pătruns de cu vreme la Slavi balcanici, de la care, prin biserică, a ajuns la ceilalți Slavi. Revenind la Bizantini, noi trebuie să admitem, după cum am spus mai sus, că scriitorii acestora l-au înregistrat așa cum l-au auzit la elementul românesc din Balcani sau la Slavi, cu care se ocupau mai de aproape și pe care îi cunoșteau mai bine. Când Teodor Balsamon de pe la sfârșitul sec XII sau Dimitrie Chomatianos, episcopul bulgar din Ohrida¹, ne vorbesc despre rusalii la populațiunea rurală a Romeilor din Tracia, trebuie să înțelegem rusaliile acelor populațiuni, nu pe cele grecești, care nu erau cunoscute cu acest nume la Greci. Și cum că într'adevăr așa este, aceasta se poate vedea și din faptul că, ori decâte ori apare *ρουσάλια* în literatura greacă, cuvântul nu are înțelesul de „Pfungsten”, adică de sărbătoarea Rusaliilor, propriu zis, ci numai de sărbârile sau mai bine zis datinele care se țineau în săptămâna dinainte de Rusalii. În privința aceasta este interesant să ascultăm concluziunile la care ajunge Miklosich după ce înșiră toate formele slave legate cu *rosalia* transmisă la Bizantini supt forma *ρουσάλια*. „Diesen Ausdrücken liegt griech. *ρουσάλια*, das mit lat. *rosalia* identisch ist, zu grunde. Es bezeichnete, wie pascha rosata, pascha rosarum, Pfungsten: das wir es in dieser Bedeutung in den griechischen Quellen nicht nachweisen können, sondern nur in der eines von der ländlichen Bevölkerung τα λεγόμενα *ρουσάλια* απο κακής συνηθείας εν ταῖς ἑξω χώραις γινόμενα wohl um die Zeit der Pfungsten, begangenen Festes, hat wahrscheinlich in der Abneigung der Kirche vor volkstümlichen, meist mit heidnischen Gebräuchen zusammenhängenden Benennungen der Feste seinen Grund, eine Abneigung, die dieser Terminologie zwar die Aufnahme in der Literatur, nicht aber die Verbreitung verwehren konnte (Miklosich, *Die Christ. Term.*, p. 25) Din toate acestea rezultă că oricât de multă aversiune (Abneigung) ar fi avut biserica pentru sărbătorile legate de tradițiuni populare de origine pagână, ea n'ar fi lăsat neînsem-

¹ Citări de Miklosich și Tomaschek în lucrările amintite.

nat înțelesul propriu al unui cuvânt, cum există la popoarele din Peninsula Balcanică, dacă cuvântul însuși ar fi trăit ca atare în limba populațiunii grecești.

În ce privește forma dacoromână *rusalii* în loc de **rusaie*, cum ar fi trebuit să avem, în cazul când s'ar fi moștenit până azi supt forma latină, dacă n'am vrea să admitem cu d. S. Pușcariu că ar veni din *rosaria*, așa cum se numeau rusaliile în Capua (V. Pârvan. *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului dacoromân*, p. 112), în care $r > l$ s'ar explica prin disimilare (*Dacoromania* I, p. 438), ar trebui să credem că cuvântul latin, comun tuturor Românilor, s'a pierdut, supt presiunea formei slave, care are și înțelesul de „nimfă“, așa cum se întâlnește în toate limbile slavice, despre care am vorbit mai sus. Vezi despre aceasta și articolele d. Popa-Lisceanu (*Urme de sărbători păgânești*, publicat în *Conv. lit.*, 597—606 și 673—686), lucrarea d. V. Pârvan, citată mai sus, și, în legătură cu călușarii, studiul d. Romul Vuia (*Originea jocului de Călușari*, publicat în *Dacoromania* II, p. 215—254). Pentru originea greco-romană a formei slave *rusaliije* vezi Bartoli. *Riflessi slavi*, p. 36.

kaluș. Se întâlnește în legătură cu obiceiurile de la jocul călușarilor și numai în expresia; *hai na kaluș! taka kazvat kalușari, koga podvrzgat bolen nagore* (hai la căluș! așa spun călușarii, când îi fac vânt în sus bolnavului legănându-l). Gerov. Wenn sie [Kaluschari] ein paar Minuten „auf dem Platze“ getanzt haben, fassen sie die Enden des Teppichs, auf dem der Kranke liegt, und wippen ihn mit dem Rufe: „Geh zum Kalusch“ in die Höhe. Cf. Arnaudoff (*Die bulg. Festbräuche*, p. 62).

Din *căluș*.

kalușár. O ceată de șapte sau unsprezece inși, care își au organizația sau rânduiala lor specială și care se duc înainte de Dumineca Rusaliilor să petreacă și să vindece pe bolnavi; se mai numesc și rusalii. Gerov. Corespunde cuvântului românesc călușar și se identifică aproape întru toate cu el, ca obiceiuri. Während der Russalien ziehen in Nordbulgarien die sogenannten Russalzi oder *Kaluschari* umher; sie heilen die Kranken, denen Kräuter, Gebete und Besprechungen nichts geholfen haben, und von denen man sagt, sie hätten die Elfen — oder Feenkrankheit (Arnaudoff, *Die bulg. Festbräuche*, p. 60). Derivat: **kalușarski**, **-ska -sko** adj. care ține de kalușar, în felul kalușarului.

Din *călușari* (derivat din *căluș*).

floričika. Se păstrează la Bulgari în legătură cu obiceiul „călușarilor“ cu două înțelesuri: 1. Numele unui cântec al samovilelor sau samodivelor pe care călușarii îl cântă din gură și din instrumente (edna samodivska pësen kojato pejat i sŕirat kalușari) Gerov. *Nun erst gibt de Wataf das Zeichen zur eigentlichen Russalenmelodie, der „Floritschika“* Arnaudoff, o. c., p. 62). 2. Numele horei care se joacă de către „kalușari“ împrejurul bolnavului adus spre vindecare, după melodia cântecului cu același nume. *Beim Tanze um den Kranken herum wird der besondere Tanz „Floritschika“ getanz. Während der ganzen Zeit darf niemand ausser dem Wataf sprechen.* (Arnaudoff, *ib.*, p. 61).

Din *floricică* (dimin. de la *floare*). Cuvântul are la noi și înțelesul de „numele unei hore țărănești“ atestat la Pamfile (*Jocuri de copii* II, p. 283) și Sevastos (*Nunta la Români*, p. 281). Cu această însemnare cuvântul este dat și în Răspunsurile la Chestionarul lui Hasdeu pentru mai multe comune din județele Buzău și Dâmbovița (cf. Pușcariu, *Dicț. Limb. Române*).

Vatáf. În legătură cu jocul călușerilor. Capul, șeful călușerilor (glava, voivoda na kalușari). Gerov. Se mai numește și supt formele **vatafiu** cu același înțeles; **vatahz** (în regiunea din Samocov) meșterul-șef la o turnătorie (nai-glavnja maistor vx vidnja). Sbornik XV., p. 227. Werkführer, (einer Giesserei) Weigand, *Bulg. Wb.*

Din *vătăf*, cu înțelesul fundamental din viața pastorală „cioban care păzește stâna“, după aceea „mai marele peste o turmă“ (Hasdeu, *Chestionar*, IX 281) și de aici apoi înțelesul vechiu „căpetenie peste oștire“. În română cuvântul are mai multe variante, între care și forma primitivă *vătah* atestată în scrierile cele mai vechi. *Acesta clemă-se vătahul* (Codicele Voron., 72). *E vătahul și ceea eră cu nusul* (Tetraevanghelul, 1574). *Predea-vătah* (a. 1608 ap. Hasdeu, *Cuv d. Bătr.* I, 168). *Un vătah cuvântă și zise* (Varlaam, *Carte român. de învăț.*, 62₂). Aceasta dovedește că originea cuvântului, în limba română, este mai veche decât primele începuturi de influență turcă, pentru ca el să fi putut veni direct din turc. *vattas* „păstor, cioban“ (J. W. Redhouse, *Turk. engl. Lex.* 2140). Pare mai probabil că cuvântul va fi ajuns la noi prin Tătari, în care limbă, în afară de înțelesul „adunare, grămadă de pescari pe țărmul mării Caspice“ tre-

bue să fi avut și pe acela întrebuițat în Terminologia pastorală la Turci și la noi. De la păstorii români cuvântul a trecut la Ruteni: *vatăh* „Oberhirt“, *vataha* „turmă“ la Poloni, *watah* id. (Miklosich, *Wanderungen*, 20). Vezi mai departe Miklosich EWS. supt *vataga* și Șăineanu, *Influența orient.*, s. v *ataf*. La Poloni și Ruși cuvântul poate fi un împrumut din ruteană din care cauză nici nu este menționat în studiul lui St. Weđikievicz din *Mittel. d. rum. Inst.*, p. 262—292

Dealtfel, cum că cuvântul nu poate fi de origine turcă la Români, aceasta se vede și din faptul că el nu-i de loc răspândit la popoarele din Peninsula Balcanică. Sârbii și Grecii nu-l au; de asemenea nici Albanezii. La Bulgarii din Macedonia nu este cunoscut. Gerov îl dă numai pentru regat cu singurul înțeles de „vătaful călușerilor“. Cu acest înțeles se vede cât colo că cuvântul este împrumutat din limba română, împreună cu toate celelalte cuvinte referitoare la acest joc: *kaluș*, *kalușar*, *floričika* și chiar cu însuși jocul care n'are asemănare cu jocurile similare ce se obicinuesc la Bulgarii din Macedonia la sărbătorile Crăciunului.

Weigand, fără să țină seamă de toate acestea, în studiul său *Zur Terminologie der Molkerei*, publicat în *Jahresb.*, XVI, p. 213 și urm., tratând despre originea cuvintelor românești referitoare la stână, derivă cuvântul românesc *vătaf*, despre a cărui vechime la noi s'a vorbit mai sus, din bulgărește, pentru singurul motiv că vorba românească se găsește și la Bulgari, neținând seamă, bine înțeles că chiar după Gerov, autorul dicționarului bulgăresc cel mai mare și cel mai bogat în material, cuvântul *vataf* bulgăresc n'are decât înțelesul din jocul călușerilor împrumutat de la Români. Și ca să dea un caracter și mai bulgăresc, Weigand mai adaogă că cuvântul, putând fi de origine tătară, ar fi putut veni în Balcan prin mijlocire turcească. Noi însă am arătat mai sus că în Balcani cuvântul nu există decât la Bulgari, care l-au luat de la Români. Dacă într'adevăr Turcii ar fi fost mijlocitorii acestui termen, atunci se înțelege că el s'ar fi găsit și la Greci, Sârbi, Albanezi și Aromâni. Aceștia însă nu l-au Această constatare precum și prezența cuvântului la Dacoromâni în cele mai vechi scrieri literare — ceea ce probează că în graul popular eră și mai vechiu — dovedesc până la evidență că origina lui tătară, recunoscută de Miklosich, este sursa

directă pentru limba română, și că din această limbă cuvântul a trecut pe de o parte la Bulgari, iar pe de alta la Ruteni.

pomána (Atestat la Cankof, *Bulg. Sprache*, p. 192). Pomană ce se dă la morți. Cuvântul este dat și de Miklosich: *pomana*, Todtenmahl, Almosen (SEW., 188). Dicționarele. Gerov, Miladinov etc. nu-l dau.

Din *pomană* (pls. ПОМѢНЪ). În limba română cuvântul însemnează „pomenire“ (*S'au stins pomana ta de pe pământ*, Biblia de la 1688, p. 364); „milostenie pentru sufletele morților“, în unele părți și „masa ce se dă după înmormântarea mortului“ (Hașdeu, *Chestionar* II, p. 149). Cu aceste două înțelesuri din urmă cuvântul se păstrează nu numai la Bulgari, dar și la Sârbi (în Kraina) *pomana*, Todtenmahl im Hause (*Srpski etn. Zbornik*, VII, 96); la Ruteni *pomana* are și înțelesul 1. din limba română: „Andenken, Erinnerung“, alături de „Totenfeier“, după aceea „pomană la morți“, un fel de pâne albă care se dă de pomană. Cu acest din urmă înțeles cuvântul există și în română: „un fel de colaci“ (Marian, *Nașterea*, p. 293). Forma ruteană este înregistrată și la Miklosich (*ib.* 188). De asemenea, cuvântul există și la Huțulii din Galiția. La aceștia, în ziua de Sf. Dumitru, se împarte pâne *na pomanu* „în amintirea morților“.

Atât la Bulgari cât și la ceilalți Slavi cuvântul este de origine română, introdus cu alte obiceiuri românești din ziua morților. Cauza pentru care el nu poate fi considerat ca un cuvânt moștenit, este mai întâiu trecerea lui **ѣ** în *a*, care nu se poate justifica nici pentru dialectele bulgare răsăritene, în care **ѣ** în poziție tare se pronunță ca diftong (*ea*), sau cel mult *a* cu un element palatal înainte redat cu *'a* (cf. Miletič, *Das Ostbulgarische*, p. 158), însă în nici un caz *a*. Această pronunțare există numai în limba română (dialectul dacoromân), când *ea* urmează după o labială în poziție tare.

7. Termeni pastorali.

bărzav,- **a**, -**o** adj. Se spune despre unul „care are peri albi și negri amestecați, cărunt, sur“; de asemenea și despre unul „cărui i-a încărunțit părul, adecă i-a albit întru câtva“. Gerov. După Weigand (*Bulg.-deutsch. Wb.* 206) „grau schwarz und weiss meliert“.

Din *barz*, -ă (mai vechiu: *bardzu*, -ă păstrat numai la Aro-

mâni¹ cu înțelesul „bălan“). Cuvântul există și la Sârbi: *barzast*, în *koza barzasta* „capră barză“, care nu e nici albă nici peștriță. Vezi mai pe larg despre acest cuvânt *Dacoromania* II, 679.

batút. Intrebunțat numai dialectal cu înțelesul de „lapte bătut“, „Buttermilch“. *Im noszt batut, sirene i mëlko* (le duc lapte bătut, brânză și lapte) Pančev.

Din [*lapte*] *bătut*, CDDE. 144. Tot ca un termen pastoral derivat din *bate* avem în ruteană *batelev* „Schlägel im Butterfass“. Slovar.

čótura. În limba bulgară are mai multe însemnări: 1°. ploscă de vin (bukla, buklica); 2°. măsurătoare pentru cereale, în special, grâu, cu o capacitate de aproape 30 ocale (măra za žito, szbirat okolo 30 oki); 3°. un fel de copaie la puiă, în care se pun dimiile (edin vid korito na tepavica); 4°. pisălog (tleček, dibekz); 5°. tidvă (glava, kratuna), Flaschenkürbis. Se mai aud și variantele: *čétura*, *čútura* și *čótra* (din care în dial. megl. avem *čotrá*). Diminutive: *čéturka*, *čúturica* „Feldflasche“. Gerov, 550.

Din *ciutura* (lat. *cytola*, -am), gr. κότυλος, κοτύλη *Becher*, *Napf*, *Schale*, din care a rezultat mai întâiu *cotylos* (care a dat în ital. *gottulu* „Weinbecher“) și, prin metateză, *cytola (Pușcariu, Lat. ț u k i, 61 și Wb., 382) sau *ciutulus (Meyer-Lübke, REW., 2290; cf. și 4749). — Prin păstori Români, cuvântul a fost răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică: la Albanezi *čuturë* (la Gheghi), „hölzerne Weinflasche“ și *tšotrë* (la Toschi). Acesta reprezintă forma sincopată din *čuturë* (vezi bulg. *čotra*). După G. Meyer (EWA., 449), el ar fi din turcește; — la Sârbi *čutura* „drvena ploska za vino i rakiju“ (ploscă de lemn pentru vin și rachiu), e atestată în sec. XVII în dicționarul lui Bjelostijenčev și mai târziu la Karagić cu înțelesul de „vasculum vinarium“. După Rječnik, din care extragem aceste date, forma sârbă ar veni din ital. *ciotola*, ceea ce ar fi cu neputință din cauza lui *l* intervocalic prefăcut în *r*, care ne conduce direct la forma română; — la Sloveni *čutara*, *čotara* cu același înțeles ca în sârbește; — la Ruteni *čutura* „Mundstück der Pfeife“; — la Unguri *csutura* „die Feldflasche“; — la Greci τσιότρα id. De la popoarele balcanice cuvântul a trecut și la Turci *tšotura* „hölzerne Flasche“.

¹ D. Sever Pop îmi comunică însă că în părțile Rodnei se întrebunțează și azi *capră barză* (— peștriță), și *Barzu* ca nume de țap.

În ceea ce privește forma alb. *tšutul* „Schädel“, atestată numai la Rada Gerol. precum și derivatul acesteia *tšutulze*, ea vine din ital. *ciotola* (G. Meyer EWA 451).

fășă. „Fășie sau curea lungă de piele tăiată din spinarea vitelor“. Gerov. *Da mu oderem ot gžrba faša* (să-i jupoiu de pe spinare o fășie) ib.

Din *fașă* (lat. *fascia*). Cuvântul se aude numai la Bulgarii din regat; cei din Macedonia nu-l cunosc, de aceea originea lui trebuie căutată mai degrabă în limba română, decât în cea albaneză, în care avem *faše* „Binde, Windel“ (din ital. *fascia*). Cf. G. Meyer, EWA., 100; *Jahresb.* XV, 103. În orice caz, siguranță deplină nu putem avea asupra provenienței lui în limba bulgară, deoarece cuvântul se pronunță la fel în românește ca și în albaneză.

fičor. Se întrebuințează cu două înțelesuri: 1°. Slugă, cirac sau calfă pe lângă baciul la stână (čirak pri bač na bačilo). Gerov. 2°. Numele unui joc copilăresc, (nu „dans popular“ cum dă CDDE., 561) care se joacă cu pietricele pe pământ, după o figură desemnată anume pentru aceasta (igra sz kamčeta vx načertana osobena figura). Se mai numește și b a b k a, g a m a, k a p o t, p i k o. (Vezi Gerov s. b a b k a).

Din *fecior* (lat. **fetiolus* din *fetus*). Înțelesul 1°. se găsește și în limba română *Șerban Grigorie . . . ca fecior de boltă . . . s'a purtat totdeauna omenește*, N. Iorga, *Studii și Doc.* ap. Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.* Înțelesul 2° trebuie să se fi dezvoltat în limba bulgară. Trecerea lui *e* în *i* se poate explica, dialectal, din limba română. Cuvântul există și în limba sârbă *fečor* însă numai ca nume propriu: *Marko Fečor* și este un nume românesc. (Cf. *Dacoromania* I, p. 196) Rječnik; *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, 545.

fúrka. Întrebuințat mai mult supt forma *hurka*, cu mai multe înțelesuri: 1°. „Instrument de lemn, cu lâna de tors legată de el, care se vâra subsoară de partea stângă“. Cu acest înțeles ea corespunde „furcii de tors“ din limba română. 2°. Cotor sau tuleu de plantă, mai ales de crin (stebлото na kremž): *Běla hurka* (furcă albă) = crin (*lilium candidum*). Din acest înțeles au rezultat și sensurile următoare: 3°. (Nume de plantă) Stânjeni, stânjinei, stânjiniță, cunoscute și supt numele de crini (*Iris germanica*). 4°. Lumănărică, sau coada-lupului, coada-vacii (*Verbascum*

Thapsus) ca în bulg. *ovčja opaška* pentru *hurka*. Cu acest înțeles avem și *bogorodičina hurka* (furca Maicii-Domnului), 5°. Nemțișori-de-câmp sau buruiană-de-făcut-copii (*Delphinium Consolidida*) 6°. Nume de plantă (*Equisetum arvense*). Cu acest înțeles și *samodivska hurka* (*Equisetum maximum*). Se mai aude (deși mai rar) și supt forma **urka, vurka**. Derivate: **furkár** (**hurkar**) cel care face sau vinde furci; **furkárka** (**hurkárka**) femeie care face sau vinde furci; *Maika ti selska hurkárka, Posahan brašno zbiráše* (mamă-ta furcarcă de țară, Strângea făină în strachină). Lit. Pop. ap. Gerov; **húrkin** (**fúrkin**) adj., în *hurkina posěda*, șezătoare la care fete și muieri se strâng ca să lucieze cu furcile, un fel de „clacă de tors“, care se numește, în Moldova, *furcării* (Pamfile, *Industria casnică*, 10); **furkulica, fzkulica, farkolica** furculiță cu care ne servim la mâncare; **fúrčica** (**hurčica**) dimin.; **húrčilo** o parte a furcii, și anume lemnul lung pe care se leagă lăna de tors Gerov (vezi *úrčilo*)

Din *furcă*. Miklosich (EWS., 59) ocupându-se cu originea acestui cuvânt, îl derivă direct din lat. *furca, -am*, neținând seamă de înțelesul lui fundamental din limba bulgară „Spinnrocken“ care nu se găsește în limba latină și se întâlnește numai în limba română și limba albaneză (*furke*), în amândouă limbile cu înțelesul dublu de „Heugabel“, sensul fundamental din limba latină, și „Spinnrocken“, înțeles care s'a dezvoltat mai târziu în limba romană din Balcani. Romansky (*Jahresb.* XV, p. 107), care mai întotdeauna ocolește derivația formelor românești în limba bulgară din limba română, neputându-l derivă direct din limba latină, îi trage originea din forma balcano-latină sau, și mai propriu, balcano-romană: *furca*, recunoscând că înțelesul fundamental din limba bulgară de „furcă de tors“ s'a păstrat numai în limba română și limba albaneză. Dar în cazul acesta, când cuvântul bulgar nu mai are nici un înțeles din acelea pe care *furca, -am* le avea în limba latină, ci numai pe acela care s'a dezvoltat mai târziu în limba română, se înțelege că el nu mai poate fi derivat decât din această limbă. Ceva mai mult, după studiul lui D. Marinov asupra terminologiei populare la Bulgari (Sbornik XVIII, 96), între felurile de furci care se întrebuintează la poporul bulgar, lipsește furca prevăzută la capătul de sus al bățului cu două coarne, de o parte și alta. În figurile furcii pe care le reproduce Marinov în studiul său, găsim numai

furca simplă, alcătuită dintr'un băț, cu caietul fixat de o sfoară de partea superioară a bățului, așa cum se vede în Damé (*Terminologia*, p. 340, fig. 5), și furca, în care, în locul coarnelor, se găsește o placă, de cele mai multe ori dintr'o singură bucată cu lemnul furcii, așa cum se poate vedea în modelele de furci pe care le reproduce T. Pamfile (*Industria casnică*, p. 10, fig. 14, 15, 16, 17, 18), însă fără încreștăturile artistice ce se văd pe furcile românești. Din studiul lui Marinov reiese că furca cu coarne nu este cunoscută la Bulgari. Acest fel de furcă ca instrument de tors lână, pe care Românii au numit-o după instrumentul prevăzut cu două coarne pentru întors sau ridicat fânul, există numai la Dacoromâni și, după cât m'am informat, la Istroromâni, Aromâni și Meglenoromâni. La aceștia, dintre felurile de furci, este cunoscută numai furca cu coarne sau cu cruce. Ea se prepară introducându-se la capătul de sus al lemnului furcii, printr'o gaură făcută spre acest scop, un băț mai subțire, care se îndoaie în dreapta și în stânga în felul coarnelor, sau se lasă orizontal în felul crucii. Așadar, trecerea de înțeles de la unealtă de fân la unealtă de tors este proprie numai limbii române. La Bulgari cuvântul a trecut cu înțelesul schimbat din limba română. El n'a putut ajunge în această limbă nici supt forma unui decalc, trecând la forma slavă *vila* „furca de întors fânul“. De aci rezultă că furca, cu acest înțeles strein de limba latină, nu se putea naște numai în limba romană din Balcani, după cum a voit să dovedească Pușchilă (*Furca de tors în Conv. lit.* XLVIII, p. 465—474), spre a arăta trecerea unor elemente românești din sudul Dunării la Românii din Carpați, și aceasta pentru motivul că la Dacoromâni acest instrument supt forma lui originală — purtând două coarne la partea superioară a bățului — se mai găsește în Transilvania, în ținutul Sibiului și al Huniedoarei. În această din urmă localitate, furca are de obicei, coarnele mai mici. Ea se mai găsește, după cum îmi comunică dl R. Vuia, și în ținutul Caraș-Severin, în comuna Var, iar în Țara-românească numai în Gorj, va să zică în dreptul ținutului Huniedoarei. Faptul că acest instrument a existat încă până astăzi în anumite regiuni din Dacia, dovedește până la evidență că la început a fost răspândit peste tot și numai mai târziu coarnele au fost înlocuite cu o placă, așa cum se găsește astăzi de obicei la Dacoromâni și la Bulgari.

De la Români cuvântul a trecut la Greci $\varphi\omicron\rho\rho\kappa\alpha$ „Spinnrocken“ (Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr.*, 46) și „Galgen“ (fr. „gibet, potence“). Nu se știe dacă acest din urmă înțeles este din limba latină sau reprezintă vechiul înțeles din limba română, păstrat astăzi numai în dialectul dacoromân: Mihaiu-Vodă pusesse patru furci mari și mai toate zilele spânzură tâlharii de picioare. (Neculce, *Letopisește*, vol. II, p. 399).

Tot din limba română și nu din limba greacă, cum susține Romansky, a pătruns în bulg. și derivatul *furkulica* (cu variantele citate mai sus). În românește forma *furculiță* a fost derivată din *furcă*, ca *puiculiță* din *puică*, *piuliță* din *piuă* etc. Acest *furculiță* a trecut, probabil prin Aromâni, și la Greci: $\varphi\omicron\rho\rho\kappa\omicron\lambda\iota\tau\alpha$, $\varphi\omicron\rho\rho\kappa\alpha\lambda\iota\tau\alpha$ „Gabel“ și „Spinnrocken“ (Murnu o. c.) precum și la Albanezi, din motivele expuse în studiul meu „Raporturile Albano-române“ (*Dacoromania* II, p. 470). Tot de la Români cuvântul a fost împrumutat și de Unguri *furkoly* „furcoiu“ (CDDE., 693).

fúrna. Cuptor. Se aude și supt formele: **vurna**, **hurna** și **fzrnja**, toate atestate la Gerov și Duvernois. Pentru Orhanië Romansky dă și **furnja**. La Bulgarii din Macedonia singura formă întrebuintată este *furna*. Alături de aceste forme, în Bulgaria (nu în Macedonia), se mai întrebuintează și **furun**, **furuna** cu același înțeles. Derivate: **furnadžija**, meșter care zidește cuptoare și brutar; **furnadžiičja** dimin. de la *furnadžija*; **furnadžiika**, soția brutarului; **furnadžiiskii**, -ska -sko, adj., care ține de brutar, de acela care zidește cuptoarele; **fúrnik**, tot ce iese din cuptor, în special pâne, pită; **fúrnică**, **fúrnička**, toate derivate de la *fúrna*.

Cel dintâiu care s'a ocupat cu originea acestui cuvânt este Miklosich (EWS., 59), derivându-l din turc. *furun* „four, fourneau“. Miklosich plecă de la forma mai nouă din limba bulgară *furunx* și *fúrna* cu aceleași înțeles, considerându-l ca o formă sincopată. După el, G. Meyer (EWA 114) ocupându-se de originea latină a alb. *fuř*, gheg. *fuře*, admite părerea lui Miklosich pentru formele sudslave: bulg. *furun*, *furna* și sârb. *furuna*, *vruna*. Aceeași etimologie o admite și Berneker (SEW., 286) care pornește tot de la *fúrna*, o formă cu totul necunoscută la Bulgarii din Macedonia, acolo unde influența turcească, în lexic, este foarte puternică. Romansky respinge, cu drept cuvânt, deri-

varea cuvântului din limba turcă, și crede mai de grabă că ar veni din gr. φούρνος care și el derivă din lat. *furnus* (G. Meyer, *Neogr. St.*, III, 71 și urm.). In același timp el nu exclude posibilitatea derivării cuvântului direct din forma latină, mai ales că din lat. *furnus* au ieșit formele alb. *fuṛ* și *fure*, arom. *furnu* și ngr. φούρνος, care a pătruns și la Turci, supt forma *furun*, ceea ce ar fi la fel ca și cum am admite o derivație din limba greacă sau turcă.

Eu cred că, de la început, trebuie să facem o deosebire, ca chestie de origine, între cele două forme fundamentale: *furna* și *furun*. Cea din urmă este nouă de tot. Cea dintâiu este veche și nu poate fi despărțită de forma romană care eră răspândită peste întreaga Peninsulă Balcanică. Aceasta se vede, după cum am arătat mai sus, din existența lui *furnus* atât la Români cât și la Albanezi, la Greci și la Slavi; de sud. Continuatorii elementului roman în Balcani nu sânt nici Grecii, nici Sâbii, nici Bulgarii, ci numai Românii și, în special, Aromânii. La aceștia cuvântul să păstrează încă până astăzi: *furnu* ceea ce probează că odată el a fost răspândit la toți Români. La Dacoromâni, după o comunicare verbală a dlui G. Giuglea, avem *Furnea*, nume de persoană. De la Români cuvântul a trecut la Slavi și, în special, la Bulgari. In ce privește trecerea de gen de la **furnu* cum ar fi trebuit să-l aibă Bulgarii, la *furna*, forma actuală, avem de întâmpinat aceleași greutăți, ori că l-am derivă din gr. φούρνος, ori din lat. *furnus*, dacă n'am voi să admitem influența cuvântului bulgăresc de gen feminin *peštъ*, cum propune Romansky (*Jahresb.* XV, 103—104).

géga. v. p. 176.

gúna. Cojoc. *Pomina zimata čemu ti e gunata* (a trecut iarna la ce-ți mai trebuie cojocul). Gerov. Derivat: **gúnica** (dimin.) ib

Din *gună*. Cuvântul lipsește în dialectul dacor. însă există în dialectul arom., ceea ce probează că în timpurile mai vechi eră cunoscut de către toți Românii. In Peninsula Balcanică *guna* este întrebuințată de Greci: γούνα, γούβνα „Pelz“, γούνα „pelisse, fourrure“; de Albanezi: *gunε* „Mantel von Ziegenhaar“ și *gun*, *zgun* „Kleid bis zu den Knien“; de Sârbo-Croați *guń*, *guńa*, *guńina*, care apare încă de prin sec. XIV cu înțelesul cel mai vechiu atestat „vesti svilis, rusticana“. După lămuririle date în Rječnik, un fel de haină neagră de păr, la unii

lungă până la genunchi și cu mâneci (s rukavima i dugačak do niže kljena), la alții scurtă până la brâu (de acestea am văzut și eu purtând Slavii, Sârbi și Bulgari din Macedonia), iar la alții și fără mâneci. În afară de popoarele balcanice cuvântul există și la Sloveni: *gunj*, *gunja* „straiu lănos, lăptos; plocad“; la Ruteni *hurja*, la Ruși *guŃa*, la Cehi *houně*, la Poloni *gunia*, la toți, cu înțelesul de straiu lănos, straiu purtat, vechituri* (cf. Wędkiewicz, *Revue Slavistique*, t. VII, p. 111—132).

Cunoscând extensiunea geografică a cuvântului vedem că, în afară de Români și Albanezi, singurii moștenitori direcți ai elementului roman din Peninsula Balcanică, el se mai găsește și la acele popoare înconjurătoare, cu care păstorii români, în timpul migrațiunii lor în sud și la nord, au venit în atingere din timpurile cele mai vechi. Plecând de la această constatare, localizarea lui în Balcani se explică și din formele serbo-croate, în care nu se vede reflexul lui *ũ* latin trecut la *o*, cum avem în toate celelalte limbi romanice și mai ales în formele italiene: *gonna*, *gonnella*, de unde putea să treacă la Serbo-Croați.

Acum, în ce privește originea formei bulgare, observăm că ea a fost derivată din limba greacă (Romansky, *Jahresb.* XV, p. 106), pentru că cuvântul este atestat și în bizantină și, în afară de aceasta, mai are și același înțeles de „Pelz“. Se uită însă că înainte de a fi ajuns la Bizantini și peste tot la Grecii de mai târziu, cuvântul eră întrebuintat de Romani, vecinii imediați ai Slavilor, care, în marea lor majoritate fiind păstori, se îmbrăcau cu *gunna* și că acești Romani s’au continuat în Români și mai ales Aromânii la care cuvântul trăește și astăzi cu înțelesul latin. În afară de aceasta, nici un motiv formal sau semantic nu ne poate determina pe noi ca să-l derivăm din grecește, cum presupune Meyer-Lübke (REW. 3919), deoarece nicăiri, nici măcar în Pind, unde dial. aromân a suferit cea mai mare influență din partea limbei grecești, nu avem *γυνă* (cum ar fi trebuit să se pronunțe dacă ar fi venit din *γούνα*, ca *γilie*, *γumar*, *γramă* etc.), ci *gună* (cu *g* inițial), așa cum se întâlnește pretutindeni în Basme. Existența cuvântului și la Ruteni, Cehi, Poloni dovedește, mai întâiu că *guna* a existat odată și în dialectul dacoromân, al doilea, că și el eră unul din cuvintele românești călătoare, ca atâtea altele despre care se vorbește în această lucrare, și care cu ciobanii români, s’au răspândit la nordul și sudul românismului carpato-

dunărean. (Vezi despre *gună* și *Dacoromania* I, 520, unde sânt date și citate din dialectul aromân; de asemenea și Berneker (SEW., 363, care dă ca izvor limba latină, fără însă să specifice, mai de aproape, limba romană din care a pătruns în bulgărește și în celelalte limbi slave).

gúša. Este unul dintre cuvintele de origine română care are cele mai multe derivate în limba bulgară. Insemnează 1°. Gât (înțeles întrebuințat mai rar în dialectul dacor., însă foarte des la Aromâni și Meglenoromâni) 2°. (la pasări) Umflătura de dinaintea gâtului, în care se strâng alimentele înainte de a trece în stomac. 3°. (la oameni) Bărbia sau partea grasă care atârnă la gât. 4°. Partea superioară a unei încălțăminte (gheată, ghetre, ciorapi) care în bulg. se cheamă *gornigz*, *gornište*, *vdigz*, 5°. Fus de tors, de pe care nu a fost întrebuințat tot tortul Gerov. D e r i v a t e : **gúšmak** „gât“, *Stignz/go za gušmaka* (l-a strâns de gât), adică îl zorește cu ceva; **guška** „bărbie“. *Ia si glava povdigni, Po guška da te cěluvz* (ia ridică-ți capul, să te sărut la bărbie) *Lit. Pop.*, „mănată“ adică cât ar putea cuprinde cineva cu mâna, gălușcă, sarmale; **gúšlan** (nume de pasăre de baltă, de gărlă, corespunzând atât ca înțeles cât și ca formațiune lui) „gâtlan“ (ardea cinerea). Nu se știe dacă *gušlan* este un decalc după *gâtlan* sau invers. În limba română mai avem și *bâtlan*. Forma *gâtlană* dată de Rădulescu-Codin (*O seamă de cuvinte*, p. 35) cu cele două înțelesuri: „un soi de prun“ corespunde bulg *gxrlest(a)* de la *gxrlto* „gât“ din *sliva gxkresta* (prună gâtlană). Înțelesul al doilea „cu gâtul lung“ nu derivă după cum dă Pascu (*Suf.*, p. 297) din bulg *gortanz*, ci este un derivat de la *gât* și se identifică cu *gâtlan*; **gúšla**, așa se cheamă copilul crescut însă nebotezat; **gušoglav**, adj. cu capul lipsit de păr, chel.; **gúšavec** (nume de pasăre, același cu „gúšlan“); **gúšav**, -a, -o, care are gușe; **gúšica** și **gúšička** diminutive. Verbe: **gušam se**, mă vâr (cu gâtul?) în ceva, mă bag, mă înghesuiu, mă ascund. *Děteto se guši u maika si* (copilul se înghesue la mamă-sa); **guškam se**, cu același înțeles; **gušenie**, abstractul verbului „gušam se“. C o m p u s e c u p r e f i x e : **po-gušnz**, iau de gât, îmbrățışez; **po-guškam** = guškam se; **za-gušvam** și **za-gušjam** „umhalsen, sich anschliefen“; **za-gušvăn** și **za-gušan**, subst. abstr.; **sgušvam se** „sich zusammenkauern, sich bücken, sich anschliefen, sich umarmen“; **nagušam**, iau de gât.

Din *gușe* (Berneker, SEW., 363) Cuvântul a pătruns și la Albanezi: *gușe*, „Hals, Läppchen des Hahns“ cu mai multe derivate (G. Meyer, EWA., 135); — la Sârbi: *guša* „der Kropf der Menschen, der Vögel; Kehle“ etc., cu mai multe derivate ca în limba bulgară: *gušan*, *gušana*, „die Kropftaube, der Kröpfer“; *gušanac*, poreclă dată bărbaților. De asemenea și supt forma simplă *guša*; *gušav* (despre copiii cu gușe), gușat; *gušavac*, om gușat (gușav čovjek); *gušavica*, „aufgeblasener Taubenkropf“; *gušast*, găină care are pe cap pene lungi. Și ca nume de localitate: *Gušak*, sat în Bosnia. Rječnik; — la Greci: γροσσα „Kropf“ (Murnu, Rum. Lehnw. im Neugr., 24). Despre originea latină a cuvântului românesc, vezi Meyer-Lübke, *Zeitschr. f. rom. Phil.* XV, 242 și REW., 3750; Pușcariu Wb., 747. Despre originea română a cuvântului albanez, vezi Capidan, *Raporturile albano-române* (Dacoromania II, 476—477).

guturáč. Boală (la cai) care produce moarte (edna bolest po komte ot koito umirat). Gerov.

Poate să stea în legătură cu *guturaiu* (din lat. *gutturalium de la *guttur*, cf. Pușcariu, Wb., 751; Meyer-Lübke, REW., 3930). prin substituere de sufix.

kačùla. „Acoperiș țesut care se întrebuițează spre a păzi capul de ploaie, vânt“, căciulă, șubă, glugă. În afară de aceasta, mai însemnează și „moț de pene pe capul pasărilor“. Gerov. Weigand dă înțelesurile: „Kapuze, Regenkappe; Schopf, Federbüschel“. Tot așa și Romansky (*Jahresber.* XV, 108). Înțelesul original care se întrebuițează peste tot în Bulgaria, ca și în Macedonia, este acela de „căciulă“. Acest înțeles reiese și din proverbul împrumutat de la Aromâni *Slědz dzžd kačula* (arom.: după ploaie, căciulă). Gerov. De asemenea: *Da se boješe vzkzt ot dzžda, staše da si nosi i kačulz* (lupul dacă s'ar fi temut de ploaie, ar fi purtat căciulă), *Koga dzžd prěvali i kačulz na glavz* (după ce a trecut ploaia, și căciulă pe cap). Gerov. Tot Gerov mai dă și forma *káčulz*. Derivate: *kačúlkz* dim., *kačulica* dim., *kačúlec* dim., *kačúlčea*, *kačúlčica* dim.; *kačulat*, -a, -o, adj. în forma căciulu, ca căciula: *Kačulata osoinica* = *kačulasta zmija*; *kačulast*, -a, -o, adj. = *kačulat*. Cu acest adj. avem: *kačulasta zmija* (Vipera animodytes). Gerov. Weigand mai dă **kačulest**, -a, -o = *kačulat*. Verbe: **zakačulja**, acoper, învălesc cu ceva. Pančev; **nakačulvam**, id.

Din *căciulă*. Originea cuvântului românesc nu este pe deplin clară. Dintre etimologiile propuse până acum, cea dată de d. Pușcariu din lat. *catteulla de la *cattea „Katze“ (Lat. *Tî u- Kî*, p. 53—54 și *Wb.* 248) rămâne singura care mai poate fi luată în seamă. Cuvântul există în toate dialectele române afară de dial. istr. În afară de aceasta, el se găsește răspândit aproape la toate popoarele balcanice: alb. *kεsul'e*, „Kopfbedeckung, Haube, Mütze“, cu trecerea lui *č* în *s*, ca în *sore* < *cioară*, despre care vezi mai pe larg *Raport. albano-române* (Dacoromania II, 481); ngr. *κατσούλα* „Kopfbedeckung und speziell Kapuze“, *κατσούλι* „Kopfbedeckung der Frauen“; *κατσουλιέρα* „Haubenlerche“, *κατσουλώνομαι* „bedecke de Kopf, vermähle mich heimlich“ etc. (Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr.*, 27—28). — Cel dintâu care s'a ocupat cu raportul dintre cuvântul bulgăresc și forma românească a fost Miklosich (EWS., 108), recunoscând la bază originea românească a acestor două cuvinte. După el, G. Meyer le-a adus în legătură cu forma bulg. *košula* „cămașă“ din lat. *casula*, ceea ce n'a putut deslegă întru nimic dependența formei albaneze de celelalte forme balcanice. Romansky (*Jahresb.* XV, 108), luând în discuțiune originea formei bulgare, recunoaște că chiar dacă *κατσούλα* grecesc l-am derivă din lat. *casula*, deși trecerea lui *s* în *τσ* este cu neputință, iar sprijinul care-l aduce pentru această trecere *τέρρα* din *serga* < lat. *serica* (Thumb, *Indogerm. Forsch.* XIV, 355) reprezintă o altă imposibilitate, întru cât cuvântul se aude pretutindeni în Balcani *čergă*, de unde a trecut la Greci cu trecerea regulată a lui *č* în *τσ*, forma grecească cu *τσ* (*κατσούλα*) nu putea ajunge la Români și Bulgari cu *č* (*kačula*, *căciulă*). De aceea drumul cel mai natural pentru limba greacă ca și pentru limba bulgară este tot prin limba română. De la păstori români și aromâni, cuvântul s'a răspândit peste tot Balcanul.

Forma aromână *cătsulă*, reprodusă de Romansky, după Weigand (*Die Olympo-Wal*, 110), nu este un împrumut din limba greacă, ci aceeași *cătsulă* care există la toți Aromânii cu pronunțarea lui *tš* ca *ts*, caracteristică graiului Aromânilor din Olimp.

kálčuni. Intrebuințat numai la Bulgarii din Macedonia (Perlepe, Bitolia și împrejurimi) în locul formei *kalcuh* „papuci de postav sau de pâslă ajungând până la glesne sau ceva și mai sus“.

Din arom. *căltșune* (lat. *calceonem* de la *calx*,-*is* atestat în toate limbile romanice, cf. Meyer-Lübke, REW., 1495). În arom. *căltșune* pl. *căltșuñi*, se aude în Macedonia, acolo unde elementul bulgar vine în contact cu Aromânii

kánura. Lână toarsă din care se prepară bătătura pentru țesutul chilimurilor (pasma niški za vztzk na kılım). Gerov.

Din *canură* (lat. *cannula*, „Spulen aus Rohr worauf die Einschlagfäden gewickelt werden“, „Einschlagfaden“ (Per. Papahagi, *Not. Etim.*, p. 214). Din graiul Aromânilor de la nord mie îmi este cunoscut numai înțelesul „Einschlagfaden“. Pentru formele romane, cf. Meyer-Lübke, REW. 1607. Ca termen referitor la industria pastorală a Românilor, cuvântul a fost răspândit de către ciobanii români în toată Peninsula Balcanică: sârb *kanura*, „ein Strähen (Bund) Baumwollengarn“ (fasciculus filorum gossypinorum), Rje cnik. Și ca nume propriu *Kanuric*; ngr. *κάνουρα* = *ύφάδι*: „trame“. Byzantios (cf. G. Murnu, *Rum. Lehw. im Neugr.*, 27), το *στημόν*: τῶν *ύφασμάτων* (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 25), Romansky, discutând originea cuvântului bulgăresc, conchide că „ar trebui să fie un cuvânt latin răspândit în Peninsula Balcanică“. Se înțelege că, la origine, el trebuie să fie un cuvânt latin și nu slav, însă, după formă și înțeles, acest cuvânt latin a pătruns la Greci și la Bulgari prin limba română și supt formă românească.

kápuš. Sinon. cu *kzrléš* (ricinus communis), același cu românescul „căpuș“.

Din *căpuș* (derivat din *cap* prin suf. *-uș*, cf. Pușcariu în *Dacoromania* II, 594). Cuvântul se găsește și la Albanezi *kepuše*, „Zecke“ (G. Meyer, EWA, 188), la Sârbi *krpuša*, „eine Schaftlaus“, cu un *r* care s'ar fi putut desvolta din *ă* ca în sârb. *srklet* din turc. *seklet*, despre care vezi P. Skok în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XLi (1921), 151. Despre legătura cuvântului românesc cu forma albaneză, vezi *Raport. Albano-române* în *Dacoromania* II, 523.

kzrlíg. Toiag pentru păstori (ovčarska gega). Se mai numește și: *karlík*, cu același înțeles; *karljúga*, toiag lung pentru păstori prevăzut la o margine cu o îndoitură (cață), spre a prinde oile de picior (dlzga ovčarska tojaga, na edini krai *sx kuka*, za lovene ovci za krakata). Gerov. Cf. și Sbornik VIII, 281; *kzrlíg* = *kzrlig. ib.* IX, 172

Din *cârlig* cu înțelesul din dialectul aromân „bătă ciobă-

nească prevăzută la o margine cu un cârlig de forma lui *s* majuscul“, ceea ce probează că Bulgarii l-au luat de la păstorii aromâni. Originea cuvântului în limba română este necunoscută.

káram vb. Cu înțelesul: car, conduc, port, „treibe, fahre, lenke, bringe in Bewegung“ (voza, prevoza, nosa), *Karam dárva, sěno, snopie* (port sau car lemne, paie, snopi). Gerov. Comp use cu pref.: **iskaram** (și *iskar(u)vam*) „treibe heraus“, **dokaram** (și *dokar(u)vam*) „treibe herbei, bringe hervor“ etc.

Din *car* (lat. *carro, -*are*), „charier, transporter“. (Vezi despre acest cuvânt mai pe larg la p. 146.)

karúca. Căruță proastă trasă de cai (prosti kola za vprjagnje sz kon), Gerov. Derivat: **karucar** „cărușă“.

Din *căruță* (CDDE. 253) Cuvântul se găsește și la Sârbi: *karuce* „kola na kojema se voze ćeljad“ (car). Derivate: **karučice** dim.; **karučan, -na** adj. care ține de car sau de căruță; **karucati se** vb. „voziti se na karucama“ (a se căruță în căruță) Rječnik; la Unguri *haruca* (Szinyei), la Ruteni: *karoyča*.

katún. „Așa se cheamă Țigani care trăesc supt șatră și se mută din loc“. Gerov. Derivat: **katunin** cu același înțeles; **katunkă** femeie, fată de Țigan sinonun cu țigancă; **katunski** adj. țigănesc; **katunče** țigănuș; **katuniște** locul în care Țigani (katunarii) își întind corturile. Gerov.

Despre originea lui *cătun* în română, vezi *Dacoromania* II, 465. Cuvântul există și în sârb. *katun, katuna* și *katuniște*; *katunar* „praefectus regionis patoriae“; în alb. *katunt* „Gebiet, Stadt, Dorf“. Cf. Berneker SEW., 494—495.

keptárče. Un cuvânt întrebuițat peste tot la Bulgarii din Macedonia și, în special, la cei din Perlepe și împrejurimi, cu înțelesul românesc de „prețtar“. El nu este atestat în dicționare, mie însă îmi este cunoscut din graiul viu, și trebuie să fie publicat undeva printre cuvintele dialectale.

Din *cheptar* (dialectal pentru *pieptar*) cu suf. -*če*. Face parte din terminologia pastorală românească. Se găsește și la Ruteni *kiptar* (Miklosich, *Wander.*, p. 11).

kolástra. „Cel dintâiu lapte la muiere și la orice altă viețuitoare, după naștere“. Gerov, cf. și Sbornik, XVIII, 503. Și: **kulástra**. Sbornik, XVI—XVII, 398.

Din *culastră* (lat. *colastra, -*am* pentru *colöstrum* cf. Pușcariu Wb., 456). Este dintre cei mai răspândiți termeni pastorali:

din limba română, aproape mai la toate popoarele balcanice; la popoarele slave vecine și la Unguri: ngr. κολιάστρα „Biestmilch“ κλιαστρα „erste Milch der Ziege“ și γουλιάστρα „Milch schwangerere Frauen“ (G. Meyer, *Ngr. St.* II, 75; G. Murnu, *Rom. Lehnw. im Neugr.* 29); rut. *kolastra, kulastra, kurastra* alături de *kulestra* și *kuvastra* „Biestmilch“ (Miklosich, *Wander.*, 10); slov. *kurastva* (*ib.* 23); pol. *kutastra* (*ib.* 10); mor. *kurastra*; ung. *gurászta, gurázda* alături de *gulásztra, gulesztra* și altele (Szinnyei).

Romansky (*Jahresb.* XV, 112), discutând originea formelor bulgărești, admite că atât cuvintele bulg. cât și cele românești derivă dintr'o formă latină balcanică: *colastra, dar că formele românești (dacor. *colastră*, arom. *culastră*, megl. *gulastră*) vin din bulgărește și nu din lat. direct, cum dau Pușcariu, Densusianu și Meyer-Lübke în dicționarele lor etimologice. Tot așa și formele grecești despre care a fost vorba mai sus, Romansky le derivă din bulgărește, „und nicht aus dem Rum., wie G. Meyer, *Ngr. St.* II 75 f. [angibt]“. Romansky, care nu cunoaște mai de loc normele de transformare ale limbei române, nu-și poate explica prezența lui *-l-* din formele bulgărești, deși acest lucru se putea petrece printr'o disimilare dintr'o formă românească chiar în sânul limbei bulgare. În afară de aceasta, Romansky nu știe că în dialectul aromân disimilări de acestea sânt foarte curente. Ceva mai mult, ele sânt mult mai des întrebuințate decât formele normale: *căloare* și *căroare* (din lat. *caloria, -am*), *lalătoare* (lat. *laboratoria*), *culastră* și *curastră*. Când privește derivarea formelor grecești din bulgărește, atunci când păstorii aromâni au dat Grecilor atâți termeni pastorali, după cum se poate vedea și în lucrările lui G. Meyer și G. Murnu, ar fi inutil orice discuție dacă mai ținem seamă și de faptul că Aromânii, nu Bulgarii, se găsesc din timpurile cele mai vechi în cea mai apropiată vecinătate cu Grecii.

kórda. Se întrebuințează mai mult în regiunea din Ahârcelebi cu mai multe înțelesuri: 1°. Ața sau sfoara de la rodan sau cicăric. 2°. Coarda arcului sau instrumentului cu care se bate bumbacul; în bulg. se cheamă *tetiva* (> megl. *tetivă*). 3°. Coardă de instrument muzical și mai ales la *gusla*. Sbornic IX, 48. Derivat **kordénica** (în Ahârcelebi) șir lung de oameni aranjați unul lângă altul. Pančev.

Din *coardă* (lat. *chōrda*, -am).

korúna. Termen referitor la o parte a războiului de țesut: cei doi stâlpi înfipti dinaintea și dinapoia războiului pe care se așază sulturile, unul dinainte (pe care se înfășoră pânza țesută) și altul înapoi pentru urzeală. Se mai numesc și **korunki**. Sânt trei feluri de *korune*: *predenz korunz* (stâlpul de dinainte), *sredenz korunz* (stâlpul de la mijloc) și în unele părți *zadenz korunz* (stâlpul dindărăt), Sbornik. XVIII, p. 104. Vezi și Gerov s. k o r u n a.

Din *corună* (jud. Dolj) „lemnele înfipte vertical în stâlpii cei groși ai războiului, din lat. *columna*. G Giuglea, *Cerc. lex.* 7.

košára. Este unul dintre cuvintele răspândite aproape la toate popoarele slave: pls. *košara*, *košara* „Hürde, Schafhürde“; μάνδρα, μάνδρευμα; rus. *košára* id.; rut. *košára* „Pferchhütte“; leg. *košara* „Schafstal“; sârb. *košara* „Stall aus Flechtwerk“; *kōšar* „Fischkorb“; slov. *košára* f., *košár* m. „runder Hanndkorb“; slovac *košiar* „Pferch, Hürde“; pol. *koszara*, *koszar* id.

Berneker (SEW. p. 586—587) discutând originea cuvântului pls. *κορυή* „Korb“ și a derivatelor lui, crede că *košara* n'ar putea fi derivat din *koši* și presupune că „es konnte durch rum. Wanderhirten verbreitet sein und auf rum. mac. *cășare* „Schafhürde“ (= lat. *casearia* „Kasehürde“) zurückgehen“. Deși noi nu împărtășim această părere, întru cât în ce privește înțelesul, *košara*, care este făcută din împletituri de nuiele, ar putea foarte bine să țină de *koši*, totuși îl amintim la acest loc. Dacă ar fi de origine română, în dacor. *coșar* și arom. *cușar* am avea niște dublete intrate prin limba slavă.

kostúra. Custură. Gerov. „Schartiges Messer, verrostete Messerklinge“. Se mai numește și **kasatura** = „štzrb, izhaben nožz“, Pančev. Derivate: **kosturák** și **kosturica** cu același înțeles.

Din *custură*. Originea cuvântului românesc nu este pe deplin clară. După Tiktin el ar veni probabil dintr'o formă mai veche *cuțitură (din *cōs*, *cotis*) însemnând „ceva ascuțit cu o cute“ (după cum avem *cuțit* din vlt. *cotio*, -ire), cu sincoparea lui *i* neaccentuat și trecerea lui *ț* în *s*, ca, în *negustor* din *neguțător*, arom. *fras'i* din **frațil'i* (de la *frate*). În limbile slave cuvântul nu poate avea nici o bază, deoarece lipsește la celelalte popoare slave, afară de Sârbi, la care avem *kustura*,

cu același înțeles ca în bulg., și de Sloveni: *kostura* „Schnappmesser mit beinernem Griff“, pe care Berneker (SEW. p. 583), pe nedrept, îl consideră ca un derivat de la *kostī* „os“, dat fiind că legătura de înțeles între *kostī* și *kostura* e prea depărtată. Aci *kostī*, ca și la forma bulgară *kostura*, a exersat o oarecare influență numai în ceea ce privește trecerea lui *u* în *o*. Ținând seamă de întinderea lui geografică la Slavi, numai în Balcani, unde există cuvântul, și la Aromâni (*căstură*, *custură*), răspândirea lui la Bulgari, Sârbo-croați și Sloveni, prin păstorii români sau aromâni, pare evidentă. Despre originea română a formei sârbo-croate vezi și Rječnik. (Despre originea formei românești, vezi și Cihac II, p. 88, care îl derivă din vsl. *kosa*, *kosorī*, după ce în vol. I, p. 73, îl socotise ca element latin; Miklosich, *Die slav. Elem. im Rum.*, p. 27, și, în urmă de tot, Per. Papahagi, *Conv. Lit.* XLI, p. 622, din *costula*, care ar fi trebuit să dea *coașche*, arom. *coașcl'e*, ca *astula* > *așchie* sau *cóstură*, însă în nici un caz *custură*, cu accentul pe silaba penultimă)

kupa „Strachină adâncă“ (dlzboka panica) Gerov. „Tiefer Teller“. Derivate: *kúpica*, *kupička* dim.

Din *cupă* (din lat. *cupa*, -am „grand vase en bois, tonneau“) (DDE. 449. Este unul dintre termenii pastorali răspândiți la toate popoarele balcanice: alb. *kupe* (< lat.) G. Meyer, EWA. 215, ngr. *κοῦπα* „Becher“, din care turc. *kupa*. Pentru întinderea cuvântului la celelalte popoare slave, cf. Miklosich EWS. 147. Forma bulgară nu este după cum dă Romansky (*Jahresb.* XV, 111), un împrumut din turc. sau din gr., ci vine direct din românește prin păstorii români. În românește cuvântul există în toate dialectele. Cf. Pușcariu Wb. 450.

mačukz. Un fel de ciocan de iern de bătut toaca; „Holzschlagel, Holzhammer“. Derivat **mačučka**, nodul gros de la măciucă (tokmak u tojaga) Sbornik, XIV, p. 205.

Din *măciucă* (lat. **matteūca*, -am, cf. Pușcariu, *Lat. Tl u. Kt.* p. 153).

mandzára. Termen pastoral întrebunțat de către păstorii bulgari din munții Rodope cu înțelesul „capră de muls care se ține printre noateni spie și fi mulsă în folosul păstorilor“. Intr'o descriere asupra păstoritului din munții Rodope, pe care o face B. Dečev, *Srēdnorodopsko ovčarstvo* (Sbornik XIX, p.

1—92), vorbind despre întreținerea păstorilor, spune că pentru hrana lor se țin câte două capre și că „aceste capre se cheamă mândzare“ (Tija kozi se kazvat mandzari), p. 62.

Din *mândzare*, (astăzi) *mânzare* „oaia pe care o suge mielul se cheamă *mânzare*; celei care se mulge după ce mielul i s'a vândut ori i s'a tăiat i se zice *aplecătoare*; cea fără lapte se cheamă *stearpă*“ (Pamfile, *Crăciunul*). În dialectul aromân pentru forma *mânzare* avem *muldzară* (cu derivatul: *muldzarcă*) „vită ce se ține acasă pentru lapte; caprele ce le țin păstorii în turmele de noateni, berbeci pentru muls lapte“ (Dal), care se întâlnește și în dacoromână, (graiul bănățean): *muldzâri* „Milchschafe die unter den Hammeln weiden, und den Hirten jener die nötige Milch gewähren“ (Weigand, *Banater Dialekt* în *Jahresb.* III, p. 321). Se pare că între aceste două cuvinte *mânzare*: *nuldzare*, cu același înțeles, forma originală e să fie *muldzare*, mai ales că ea există și în dialectul dacoromân, dintr'o formă latină **mulgearia* (cf. Pușcariu, *Lat. Tî u. Kî*, p. 63), iar *mânzare* (*mândzare*) să se fi născut prin încrucișare cu „mânză“.

múcka. Râtul porcului; prin analogie orice bot. **D e r i v a t e:** **múcina, mucúna** = mucka.

Din arom. *muță di porcu*) „rât de porc“. Dal. La Românii din Macedonia și *muțcă* „rât“. În limba bulg cuvântul n'are nici o bază, pentru că el lipsește în celelalte limbi slave. Cu originea cuvântului arom. s'a ocupat d. Pușcariu (*Lat. Tî u. Kî*, p. 107—111), derivându-l din **muccea, -um* (de la *müccus, -um*); de la înțelesul de „partea mucoasă“, s'a putut desvoltă mai întâiu înțelesul „nas“, în care se găsește această materie, și după aceea „rât“, mai ales la început, fiind vorba despre porci, așa cum se întâlnește și azi la Aromâni, și mai tâziu, prin analogie, și la alte animale.

- **mura.** Este același cu aromânescul *mură, amură*, gheumul sau stomacul căptușit pe dinăuntru cu multe foițe.

Din arom. *mură* (alb. *mutë* „Magen, Laab“). Cel dintăiu care s'a ocupat cu originea cuvântului bulgăresc este G. Meyer (EWA., 289) derivându-l direct din limba albaneză: „Aus dem Alb. ist bulg. *mura* „Magen“ entlehnet“. Românsky tratează și pe acest cuvânt laolaltă cu cuvintele bulgare de origine latină căutând, în zadar să-l explice direct din lat. *mulla* (din *pars mulla*). Trecerea lui *-l-* în *r*, care se arată ca un fenomen re-

gulat numai în limba română, îl face și pe el, în cele din urma să admită că bulg. *mura* ar putea fi un împrumut aromân (*Jahresb.* XV, 121—122). Despre originea cuvântului albanez, care se găsește la baza cuvântului arom., și despre toată literatura privitoare la aceasta chestiune, vezi studiul meu *Raporturile Albano-române* (Dacoromania II, 515). Cuvântul există și la Greci $\mu\omicron\upsilon\lambda\alpha$ „Magen“ (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 45).

murg. De culoare roșu-închisă; brun. Derivate: **murgav** brun-închis, brun negru, **múrguláv**, brun, brunet; **Murgăș**, nume de munte

Goro le Murgaș planino   Codrurile Murgaș munte
Mnogo se Murgaș hubava   Ești foarte drăguț Murgaș

Sbornik VII, 342; *Jahresb.* XIII, p. 44. Tot aci ar putea să aparțină și **mugra** (din *murga*, prin metateză?): când începe să se facă puțină lumină, când se luminează puțin. Gerov. Înțelesul ar fi cel al dacoromânului *murg*.

Din *murg*. Cuvântul este răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică: alb. *murg-u* gr. $\mu\omicron\upsilon\rho\gamma\omicron\varsigma$, despre care vezi pe larg studiul meu *Raporturile albano-române* (Dacoromania II, 478 și 540). La Slavi, în afară de Bulgari, se mai găsește și la Sârbi: *murga* olivenfarbige Maulbeere; la Cehi: *murgaše* „bunt“, la Ruteni: *murhyi, muruhyi, muryhyj, bury*, „schwarzgrau“; la Ruși: *murugy* „dunkelbraun“, toate din românește (Miklosich, EWS. 204) Cf. și *Mittel. d. rum. Inst.*, p. 374—375.

múskur. Este atestat în Sbornik, XVI—XVII, p. 404, cu înțelesul de „pătat, murdar la față“ (ocapanz po liceto čověkz). În gralul din Kotel, însemnează „copil murdar la față“ Sbornik XV, 186.

Din *muscur* „care are pe botul mai deschis pete negre, carora li se zice muște. Oaie *muscură* sau *muscurie* e oaie cu muște pe bot“ (G. Giuglea, *Cerc. Lex.*, p. 18) din lat. *musculus, -a, -um pentru *muscidus*, prin substituție de sufix. Cuvântul există, după cum am arătat în „Raporturile Albano-române“ (Dacoromania II, p. 542) și în dialectul aroman: *mușcur*, -ă despre capra cu pete albe la cap (cu ș pentru s), influențat sau chiar direct din forma simplă a alb. *muškuluer*, despre care vezi G. Meyer, EWA 294.

samár. Pretutindeni are același înțeles ca în limba română „sămar“. Derivate **samárec**, **samárče**, **samarénce** dimin ;

samárev, samárni adj., **samardzija**, samargiu; **samardziinica**, magazin de sămare; **samardziiski** adj. Gerov.

Din *sămar* (lat. *sagmarius* „Lasttier, Esel“, cf. Pușcariu *Conv. Lit.* XLIV, 471, Meyer-Lübke, REW., 7512). De la păstorii și, în special, chervanagi români cuvântul a trecut încă de timpuriu, căci se găsește și în pls **самаръ** „onus“ (Miklosich, *Paleosl.*, 819), la toate popoarele balcanice: sârb. *samar* „Saum-sattel“; alb. *samar* id. (forma *somar*, din ital. *somaro*).

sapún. Săpun. Mai însemnează și numele unei plante care se regăsește și în limba română. *săpunel, săpunariță* (*Saponaria officinalis*) etc (Panțu, *Plantele*, 255). Gerov îl dă printre elementele turcești. **Derivate.** **sapúnec, sapúnče** dimn. și ca nume de floare „săpunel“ (*Saponaria officinalis*); **sapúnko**, nume de plantă; **sapúnian** și **sapúniav** adj. care conține săpun; **sapunisam, sapunjásam** și **sapunjásvam** vb = a săpuni; **sapunár** „săpunar“; **sapunarski** adj. care ține de săpunar; **sapundzijan** „săpunar“, **sapundziče** dim., **sapundziinica** locul unde se prepară săpunul; **sapudziiski**, care ține de săpunar.

Din săpun (lat. *sapo, -onem*), arom. *săpune*. Cuvântul există și în paleosl. **сапоуны**. Astăzi supt această formă îl mai au, dintre Slavi, numai Sârbii: *sapun*, (în Ragusa) *saplun* și, dintre streinii vecini cu României, Ungurii: *szappan*. Incolo, Slovenii: *sopun*, Polabii: *sipáv*. Dintre popoarele balcanice, cuvântul se mai întâlnește la Greci: **σαπούνι** (**σάπω**), la Albanezi: *sapun* (< gr.), *sapua* (< ital.). G. Meyer, EWA, 378. Bulgarii care au venit în atingere mai întâiu cu poporul roman din Pen. Balc., l-au luat de la Români, mai ales că eră vorbă despre un obiect cu întrebuințare zilnică, moștenit de la Romani (Meyer-Lübke, REW., 7589 și DR. I, 409).

skrum. Lână arsă sau altceva ajuns în stare de zgură (Gerov). Miroș de lână arsă *Zamirisa ml̃ na skrum, da ne se e zapalilo něčto* (îmi miroase a scrum, să nu se fi aprins ceva) *ib.* La Weigand, Wb.: *skrum* = Ashe (von Zeug, Wolle, Haar). Derivat: **skrumjavamъ** vb. prefac în scrum; **skrumenie** subst. abstract.

Din **scrum**, același cu alb. *škrump* „alles verkohlte verbrannte“, amândouă de aceeași origine, probabil, avară. Vezi despre aceasta mai pe larg expunerea mea din „Raport. Albano-române“ (*Dacoromania* II, p. 458). Alături de *skrum*, în bulg

mai există și forma **škrumz** (cu *š* inițial pentru *s*) cu derivatul **škrumjavam** vb. și **škrumenie** subst. abstract, care arată o influență din partea cuvântului albanez. Existența cuvântului și la Bulgari, supt amândouă formele, este o nouă dovadă pentru vechimea lui la Albano români și pentru originea lui avară.

splîna. „Splina“, pentru cuvântul slav *slězenz*, *slězenka* etc. Gerov. Derivate: **splînica**, **splîinka** id.

Din *splîna* (lat. *splen*, *-enem*, cf. Pușcariu, *Wb.*, 1625; Meyer-Lübke, *REW.*, 8164). Este drept că cuvântul există și în grecește *σπλίγν*, însă ținând seamă că este un termen pastoral, el a fost introdus prin păstorii români, împreună cu ceilalți termeni.

spúza. Cenușă arzândă amestecată cu bucățele mici de cărbuni. *Ște se pukne ot mzkz kato kosten vz spuzz* (o să crape de necaz ca o castană în spuză). Gerov. (Mai rar și) **puzz** ib.

Din *spuză*. Romansky (*Jahresb.* XV, 129) îl derivă din *spodium* „Metallasche, Ofenbruch, vegetabilische Asche“ care a pătruns, prin albaneză, atât în bulg. cât și în ngr., în română și în ruteană. Pentru dispariția lui *s* inițial în forma *puzz*, Romansky dă explicarea foarte probabilă: despărțirea greșită a lui *sz spuzz* „cu spuză“ în *szs puzz* (sau *spuzz*). Ceea ce rămâne neexplicat însă, dacă admitem originea albaneză a cuvântului, și în bulgărește și în românește, este *s* inițial, dat fiindcă forma cu *š* este foarte veche la Albanezi. De aceea e cu mult mai probabil ca Bulgarii să fi împrumutat cuvântul, împreună cu ceilalți termeni pastorali, de la Aromâni, unde *s* inițial e reflexul regulat al lui *s* din lat. *spodium*. Cât despre *o > u* el se explică la noi prin contaminarea lui *spodium* cu *pruna* „tăciune aprins“, din care a rezultat pe de o parte o formă **spudium* (*> spuză*), pe de alta **spruna*, păstrat în arom. *spurnă*, *sprună*, sau megl. *spuză* (cf. dacorom. *sprujesc*), despre care a vorbit dl S. Pușcariu în *Conv. lit.* XXXIX, 321–322. Din arom. *spumă* (cu rostirea *spūr.î*) e împrumutat n.-grec. *σποῦρα* (G. Meyer, *Ngr. St* III, 83). Cf. și Capidan, *Dacoromania* II, 549.

sugar(é). „Miel sugar“, în bulg. *sugarno jagne*, pl. *sugareta jagneta*. Mai însemnează și „miel nascut târziu“. De aci apoi **sugaren**, **-rna**, **-rno** adj. = care se naște târziu, se spune despre mieii, despre orice animal și, prin ext., despre orice lucru: *sugaren kukuruz* (cucuruz târziu), *sugarni klasove* (spice târzii). Gerov, cf. *Sbornik*, VII, 112. Diminutiv: **sugarče** (întrebuințat de Bulgarii din Macedonia). Nume propriu: **Sugare**.

Din *sugar* (Miel sugariu, Biblia din 1688, p. 119). Despre forma română vezi Pușcariu, *Tî u. Kî*, p. 63, *Jahresb.* XII, 145. Cuvântul există și ca nume de localitate în Istria: *Sugari (Daco-romania* II, 712). În afară de aceasta, el se găsește la Sârbi: *sùgare* „Schwarzes Lamm“. De asemenea și despre miel născut târziu (pozni se jaganci zovu sugariña); despre oaia care a fătat târziu: *osugariti-se* (za ovcu koja se ojagni pozno kaže se o sugarila se), cf. Dr. Jov. Hadži Vasiljevića, *Južna Stara Srbija* (1909), p. 5; Skok în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVI, 656; la Greci: *οουχάρ*, id.

túfa. Legătură de legume, în special, legătură de ceapă, de usturoiu. Gerov. În afară de acest înțeles, Pančev îl înregistrează și cu sensul de „rădăcină de lemn“, sinon. cu *tuf er z*.

Din *tufă* (lat. *tūfa*, -am). Înțelesul bulg. se întâlnește și în dialectul aromân. Acest înțeles a trebuit să existe peste tot în limba română, de unde l-au luat Bulgarii. Cuvântul se găsește și la Albanezi: *tufe* „belaubter Zweig, Strauss; dichtes Laubwerk, Menge, Haufe“ pe care G. Meyer (EWA., 451) îl derivă direct din lat., însă care trebuia să dea *tufe* din cauza lui *ū*; el vine tot din românește; la Greci (în Epir) *τοῦφα* „dichter Bund Gras“, deosebit de mediogr. *τοῦφα* „apex cassidis“ de origine latină, care ar putea veni tot din arom., mai ales că întrebuintarea lui se mărginește în Epir. Vezi despre aceasta și Romansky (*Jahresb* XV, 130), care îl derivă din grecește; G. Meyer, *Ngr. St.* III, 65.

túmba. În afară de înțelesul „grămadă“ „Menge, Haufe“ mai are și acela de „înălțime de pământ, deal“ întocmai ca și în dialectul arom. „ridicătură de pământ, colină, colnic“. *Ti vidzui di pri tumbă* (te văzui de pe colină). Dal.

Romansky, discutând originea formei bulgare, pe aceasta o derivă din ngr. În ce privește formele arom. și megl., pe acestea le derivă din alb. *tumbε*, fără ca să se întrebe, de ce din alb. și nu din lat., mai ales că înțelesurile din arom. și megl. se identifică cu acelea din limba latină. Meyer-Lübke plecând de la aceste considerațiuni, respinge părerea lui Romansky și consideră formele românești de origine latină (REW., 8977). Vezi și Pușcariu Wb., 1770. Forma bulgară, atât după înțeles cât și după formă derivă din românește. Tot din românește (dial. arom.) ar putea să derive și cuvântul ngr. *τοῦμπα* (G. Meyer, *Ngr. St.* III, 65).

túrma. 1° Grămadă, turmă. Schaar, Menge (Herde). 2°. Fumdes. Dichter Rauch Derivate: **turmák**, bivol de un an, einjähriger Büffel (român. *turmac* „junger Büffel der mit einer Herde läuft“, cf. Pușcariu Wb., 1777), **turmače**, dimin. **turmakinja**, junge Büffelkuh von 1 bis 2 Jahre; **turmja se**, a fătă; **turmja vb.** a afumă

Din *turmă* (lat. *turma*, -am „Herde“). Prin păstorii români cuvântul a fost răspândit aproape la mai toate popoarele cu care Români au venit în contact: sârb. *turma* der Zug, Karavane; *commeatus*; *turmar* (în Croația) acela care transportă ceva cu chirie; chirigiu, căraș (cf. Lapedatu, *Anuarul Inst.* I, 297); slov. *turma* id.; pol. *turma*, rut. *turma* (Miklosich). În alb. *turme* (< lat. *turma*). G. Meyer, EWA., 453. Înțelesul cuvântului din limba bulgară s'a dezvoltat din forma română și nu are nimic a face cu forma greacă τούρμα „mic detașament de cavalerie“ sau „un detașament de soldați supt conducerea unui τούρμαρχης“ (Jireček, *Die Romanen* I, 37), după cum susține Romansky (Jahresb XV, 131). Cuvântul grecesc care se atestă numai pentru mediogreacă și lipsește din limba de astăzi, eră mai mult de caracter militar și nu pătrunsese în limba vorbită

Înțelesul 2° al cuvântului bulgăresc se poate explica sau din praful pe care îl ridică, și mai ales în vremurile vechi, îl ridicau turmele mari, praful care din depărtare se vede ca fum, sau, și mai probabil, din înțelesul de mulțime mare, întocmai după cum din *întunerec* avem și înțelesul de „miriadă, număr foarte mare“: *Intunerec de oameni* (Neculce, *Let.* II^a, 355) după vsl. **тъма** „tenebrae“ și „numerus infinitus“ (Miklosich, *Paleosl.* 1021).

túrta. Pâne fără aluat, pâne proaspătă, turtă.

Din *turtă* (lat. *túrta*, -am). La Bulgarii din Macedonia cuvântul nu se aude. Ei au forma slavă *kravaiče* (cf. arom. *căr-veal'e*). Pentru originea lat. a cuvântului românesc, vezi Pușcariu, Wb., 1747 și Meyer-Lübke (REW., 8802).

úrda. Brânză din lapte căruia i s'a scos smântâna. Gerov. Se mai numește **hurda**, **vurda** (Sbornik VII, 231), **furda** (ib. XIX, 81). Derivate: **úrdica** și **úrdička** dimin.

Din *urdă*, despre originea căruia vezi *Dacoromania* II, 470—471. Cuvântul se găsește și la Sârbi *urda* = „grușevina“; la Albanezi *urđa* (Weigand, *Alb. Wb.*, 96, cf. și *Dacoromania* II, p. 470) la Unguri și la Slavii nordici, despre care vezi *Mitteil. f. rum. Inst.*, 272.

8. Nume de animale.

bârza. Barză, cocostârc. Se întrebuițează numai în graiul din Novo-Selo. Sbornik XVIII, 501.

Din *barză* (din alb. *barde* „alb“, pentru care vezi Capidan, *Raporturile Albano-române în Dacoromania II*, 519 și urm.).

bótrak. Nume de plantă: limba broaștei (alisma plantago). Derivat: *botračencz* (caucalis arvensis). CDDE.

Din *broatč* (lat. **brotachus*, -um din βρόταχος pentru βάρταχος) forma mai veche (păstrată la Megleniți) pentru *broatec*.

buhzr, v. p. 176.

čokrlán. Intrebuițat numai în graiul din Novo-Selo cu același înțeles ca în românește: ciocârlan. Sbornik XVIII, 506.

Din *ciocârlan* (cu origine nesigură).

gargárica. Intrebuițat în regiunea din Târnova, cu același înțeles ca și în românește: gândac mic care iese în magazinele cu grâu învechit (drebni životinki koito po vehto žite vž hambaritě Pančev, 70 și Sbornik XIV, 193).

Probabil din *gărgăriță* „gândac mic de culoare roșietecă cenușie care trăește mai ales prin magazinele și grânarele puțin aerisite“. Cuvântul se găsește și în limba sârbă: *gágrica*, atestat din sec. XV: *gágrica od pšenice*, gurgulio, curculio. Rječnik, care se ocupă cu originea formei sârbești, dă și formele rutene: *gurgutyča*, *gergetyčy* cu aceleași înțeles, pe care le consideră ca fiind de origine română, din *gărgără* sau *gărgăriță*, din cauză că ele nu există în celelalte limbi slavice. Schuchardt (*Zeitschr. f. rom Ph.* XVI, 586—587), formele ungară *gergelice* și ruteană, le consideră de origine română, iar forma română o derivă din lat. *gurgulio* = *curculio*. Se înțelege că deși lat. *curculio* „Kornwurm“ există în celelalte limbi romanice: v. ital. *gorgoglio*, sard. (logud) *izgurzone*, fr. *gourguillon* etc., din punctul de vedere formal el nu putea da *gărgără*, din care mai târziu am fi putut avea *gărgăriță*. Din această cauză Meyer-Lübke îl introduce în dicționarul limbilor romanice (REW 2414) cu un semn al întrebării. Cu toate acestea, întru cât cuvântul nu poate avea nici o bază slavă, formele slave din limbile sârbă, ruteană și mai ales bulgară, care ne preocupă în special aici, unde este numai un cuvânt dialectal, nu pot veni decât numai din limba română

gibán. Nume de pește care corespunde cu *perca fluviatilis*, același cu *kestereč z*, *baboi*, *bebon*, *kostur*, *pirkija*. Gerov îl trece între elementele streine.

Din *ghiban* (cu schimb de sufix și *ghibar*) „perca fluviatilis”. Cuvântul românesc ar putea veni direct din bulg. *biban* id. atestat la Pančev, cu alterarea labialei inițiale, și, supt această formă, a putut trece din nou la Bulgari ca element românesc.

kupói Intrebuințat numai în regiunea Târnovei cu înțelesul: „câne de vânătoare” (*lovdžiisko kuče*) Sbornik. XVI—XVII, 399.

Din *copoiu* (din ung. *kopó?*).

melčo. Este una dintre cele 65 de numiri pe care le are „melcul” în limba bulgară: *babur*, *bahal*, *bohle*, *bohlev*, *buhzr*, *gugu-petrz*, *gulšek*, *žembal*, *žjužel*, *ligavec*, *ligavniče* etc. etc. etc. Printre acestea se găsește și derivatul **melčov** (**melčev**) tot cu înțelesul primitivului „melc”.

Din *melc* (pl. *melci*). Originea cuvântului românesc nu este pe deplin lămurită. Tiktin (Dicț. rom.-germ.) presupune că cuvântul ar fi înrudit cu lat. *murex* Hasdeu, care s'a ocupat cel dintâu de originea acestui cuvânt, îl consideră celtic (Hasdeu, *Principie de filol. comp. ario-europea*, p. 92-98). Philippide combate pe Hasdeu și-l derivă din *limax* care ar fi dat *milax* (?) și apoi de aci: *milace*-*melace*-*mealăce*-*mearăce* pl. *mearăci*-*mearce*, *mearci* și de la acest *mearci*, supt influența unor cuvinte care n'au nici o legătură, ajunge la *melci* cu sing. *melc* (*Principii*, p. 295). În orice caz, în românește cuvântul este vechiu, de oarece se găsește și la Aromâni: *zmelciu*. După Miklosich (EWS. 187) cuvântul bulg. este de origine română. Tot așa îl dă și Candrea (N. Rev. R. I, 405). În timpul din urmă, Berneker (SEW. 33), luând, din nou, în cercetare forma bulg. alături de pol. *mařz* id., rus. *smořž*, polab. *mořz*, ajunge la concluzia că „cuvântul românesc ar putea fi izvorul formei bulgare”. Se înțelege că, până când originea formei românești nu-i lămurită, nimic nu se poate susține cu siguranță. Dintre cuvintele românești, forma arom. *zmelciu*, cu finalul suspect pentru originea lui latină, ne duce mai mult la forma bulgară. În bulgară, din contră, cuvântul nu-i dintre cele mai răspândite și, alături de el, tot ca formă de origine română mai avem și *buhăr*, despre care vezi supt *buhzr*.

omidă. Intrebuințat numai la Bulgarii din Novo-Selo, în locul formei bulg. *gъsenica* „omidă“.

Din *omidă* (arom. *urîdă*).

paun. Stă alături de forma *pavun* cu înțelesul de „păun“.

Derivate: **pauna**, **paúnka** și **paúnica** femeiușca păunului. Diminutiv: **paúnče**. *Do vědroto devet pauna*; *Do paunite devet paunki*; *Do paunkite devet paunčeta* (lângă vadră nouă păuni; lângă păuni nouă păunițe; lângă păunițe nouă păunași) Gerov. Există și ca nume de persoană: *Paun*, *Paunko*. De asemenea ca nume de loc. *Paunofci* (Weigand, *Jahresb.* XXVI—XXX p. 142).

Din *păun*. Miklosich a arătat că alături de forma slavă *pavъ*, care se găsește în toate limbile slave și este de origine germ., mai există și *paúnъ*, care se găsește numai la Bulgarii și Sârbi și este de origine romanică (EWS. 234). Căderea lui *v* între două vocale din forma latină *pavonem* ne arată că el nu putea veni la Slavii balcanici din apus, ci din limba română de răsărit care, judecând după această singură particularitate, începuse să devină română. Așadar din lat. *pavonem* am avut în românește *păun* (cf. Pușcariu, Wb. 1292; Meyer-Lübke, REW. 6313). W. Domaschke, în lucrarea sa *Der lateinische Wortschatz des Rumänischen*, apărută în *Jahresb.* XXI—XXV, p. 143, plecând de la considerația că *păunul* n'a fost cultivat în România, o constatare care nu a putut-o dovedi prin nimic, presupune că forma românească ar veni de la Bulgarii Pentru trecerea lui *ă* neaccentuat în *a*, vezi p. 162 ș. u. Pentru originea greco-romană a formei slave *pavun*, vezi Bartoli, *Riflessi slavi*, p. 36., nota. Cf. și *Dacoromania* I, p. 406; II, 805.

pitpălák. Intrebuințat la Novo-Selo. Potârniche, sinon. cu bulg. *pъtpъdzkъ*. Sborník XVIII 504.

Din *pitpălac* id

púika. Femeiușca curcanului; curcă. Derivate: **puičii** adj.; **puičica**. Gerov.

Din *puică*. Cu același înțeles de „curcă“ cuvântul se găsește și la Sârbi: *pujka*; Unguri *pulyka*, *pujka*; Ruteni: *puľka*. Ca înțeles, toate aceste forme se apropie mai mult de alb. *puľka* „Truthenne“ (G. Meyer, EWA. 367). Cu toate acestea, forma rut., care nu poate fi considerată ca un împrumut din limba alb., dovedește că noul înțeles s'a dezvoltat ulterior din *puiu* sau *puică* de curcă.

pupză. Intrebuițat numai în Novo-Selo. Nume de pasăre; pupăză. Sbornik XVIII 504.

Din *pupăză* id.

șobolan. Șoarece mare, șobolan. Sbornik XVIII 506.

Din *șobolan* id.

șopârlă. Intrebuițat în Novo-Selo pentru forma bulg. gușter: șopârlă. Sbornik XVIII 506.

Din *șopârlă*.

turturica. Pretutindeni cu înțelesul de „turtură“ (*Columba turtur*). Gerov. Cuvântul slav curent pentru această pasăre este *gugutka*, *guguška*, *gugučka* etc. Se mai aude și **turtulica** (cu $r > l$, din cauza lui *l* precedent). Diminutive: **turturička** și **turtulička**.

Din *turtură* (lat. *turtur* „Turteltaube“, cf. Meyer-Lübke REW., 9009, păstrat supt această formă la Aromâni și Dacoromâni (cf. DR., II, 625) alături de *turtură* (lat. *türtürëlla*, -am, cf. Pușcariu, Wb., 1780) „Turteltaube“.

vântur. Pasăre mare, aceră, (ptica, golēmъ, jadъrъ, orelъ, kartalъ) Gerov.

Din *vultur* (din lat. *vultūr*, -em), cu prefacerea lui *l* în *n*, din cauza lui *r* următor.

9. Nume de plante.

bučimiș. Intrebuițat peste tot ca nume de plantă: cucuta, (în Transilv.) bucinș (conium maculatum). Se mai aude și supt formele: **bučiniș** (forma mai nouă și cea mai des întrebuițată, care corespunde forme: românești *buciniș*); **bučenič**, (cu $i > e$, probabil, supt influența lui „bučenie“ sau direct din românescul *buceniș*, cf. Șezătoarea II, 23/16, deși, supt această formă, cuvântul se întrebuițează ca nume de munte și de pârâu. Câte și trei formele atestate la Gerov.

Din *buciniș*. În limba română cuvântul se întrebuițează rar supt această formă. Se întâlnește și ca nume de loc. *Bucinișul* (a. 1541). Hasdeu (*Cuv. d. Bătr.* I, 241), care dă și etimologia lui din lat. *bucinum* „trompetă“, cu o trecere de înțeles greu de explicat. Despre existența formei *buciniș* în limba bulgară cf. Pușcariu, *Dict. Limb. Rom.*, 668. Forma simplă *bucium*, (dialectal) *bucin* există și în sârb. *bučina* „Trompetenkürbiss“ și ca nume de localitate. Rječnik, ct. și CDDE.

bunika. Iarbă de leac care crește prin livezi (*Hyosciamus niger*), Sbornik, X, 228; Gerov.

Ar putea reprezenta un diminutiv de la *bun* și suf *-ică*, cu înțelesul lui *bunicică*, mai ales că este vorba despre o plantă de leac care, după Marinov, se se întrebuințează, la Bulgari, ca mijloc de vindecare pentru orice: *vx vsičkrite bureni, bilo za lëkz bilo za magii, trëbva da ima i bunika* (în toate buruienile, fie ca leac, fie ca descântece, trebuie să fie și bunika). Sbornik X, 128. Cf. și HEM., 2819 Supt această formă, însă cu înțelesul din limba română, cuvântul se găsește și la Ruteni: *bunika* dimin von *buna* (Miklosich, *Wander.*, 59); la Sârbi există tot ca nume de plantă *bunika*. Aci mai întâlnim și: *Bun* ca nume de pers. în documentele din sec. XIII și XIV cu o mulțime de derivate: *Bunovlc*, *Bunilo*, *Buniša*, *Bunislav*, *Bunojević*, *Bunoševac*, despre care vezi Rječnik; după aceea: *Bunovi* grupe de case în circ. Foča din Bosnia (cf. *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, 551).

fóienfir. Se întrebuințează numai în Novo-Selo pentru cuvântul bulgăresc „zimzelen“ sau „zelenika“ (*Vinca minor*), ceea ce corespunde românescului „saschiu“. Și: **foiănfir.** Pančev.

Din *foaie-în-fir*, cu același înțeles de „saschiu“, care se mai aude și: *foaienfir* și *foianfir*. (Să răsar' un foianfir... Foianfiru să se 'ntindă. *Șezătoarea IX*, 93).

gúra. Se întrebuințează peste tot în limba bulgară ca un nume de floare, pentru formele obicinuite bulgare: *arslanče* (leușor); *arslanova usta* (gură de leu), după aceea: *usta* (gură), *ustica* (guriță), și corespunde formei românești: *gura* - leului, fr. *gueule-de-lion*, germ. „Löwenmaulchen“ (*Antirrhinum majus*).

Din *gura* (lat. *gūla*, *-am*), mai precis, din numele floarei *gura-leului*.

limba. Se aude prin regiunea din Svistov, ca nume de plantă (*Rast arapska rzka*). Sbornik XXI, 40.

Din *limbă* (lat. *lingua*, *-am*). Ca nume de plantă cuvântul „limbă“ există în multe compuse: *limba-apei*, *limba-boului*, *limba-broaștei*, etc., cf. Panțu, *Plantele*, 147.

muškáto. Plantă din familia *geraniaceae*, sinon. cu *moloho* și aceeași cu român, *mușcat*, *mușcată*, *mușcătel*. Gerov.

Din *mușcat(ă)*.

pápura. Nume de plantă (*Polypodium vulgare*), feregă. Se mai numește și **papurь**, **papzrь**.

Probabil din *papura* (lat. **papula*,-am, cu schimbare de suf. din *papyrum*) CDDE., 1323, deși schimbarea de înțeles, de la „papură“ la „feregă“ nu-i pe deplin lămurită.

vica. Vargă, lemn subțire; (la Weigand, Wb.) „Weidenrute, Gerte“. Cf. și Gerov.

Din *viřă* (lat. *viteus*,-a,-um) „zur Rebe gehörig“. Cuvântul există și la Greci: βίτσα, „Ruthe, Gerte, Peitsche“ (G. Meyer, *Ngr. St.* II, 18), care după înțeles, ar putea veni din bulg., nu din arom., în care există numai *ayită*, sau din dacor., cum dă G. Murnu, *Rum. Lehnw. im Neugr.*, 23, deși, după cum se poate vedea la G. Meyer, cuvântul a intrat de cu vreme în ngr. și are și derivate. Despre alb. *bisk* „grader Zweig“, care ar putea fi adus în legătură cu ngr. βίτσα prin *bitske*, *vitske*, vezi EWA 37. Din dialectul dacor. cuvântul a pătruns și în rusește: *vica* „Rute“.

10. Locuința cu obiectele de trebuință.

áčz. Mosor de ață. Se întrebuințează numai în regiunea Târnovei. Sbornik XIV, p. 206.

Din *ață* (< lat. *acia*,-am de la *acus*). CDDE.

arnič. Fir subțire de bumbac, de culoare roșie, galbenă sau albastră. Pancev.

Din *arniciu* „fil de cotton teint“.

baér. Salbă de bani vechi cu care nevestele tinere își împodobesc capul. Intrebuințat mai mult în regiunea din Vodena. Derivat: **baizrči** (în Târnova) un fel de mărgele făcute din pământ rotund și găurite pe la mijloc; „ele se cos pe căciulițele copiilor ca să nu fie deochiați“ (zařiva se na šapkite na děca, za da ne uročasvali). Sbornik, XIV, p. 207. Gerov.

Din *baier*, care a trecut și în limba ruteană *baior* „aus Wolle geflochtene Schnur“ (Pușcariu, Wb. 178).

burdei. Casă în pământ, pivniță. Se mai aude și supt forma: **bordei**, **bordel'**, **burdel'**. Vezi descrierea bordeiului în Sbornik XVIII, 9. Cf. și X, p. 228

Cuvântul se găsește și la Sârbi: *burdel'* cu înțelesul de «colibă». *Da popravi kuće i burdel'e* (ca să repare casele și bordeiele) Rje č n i k. Tot la Sârbi apare și ca nume de localitate,

numai acolo unde se găsesc bordeie: *Niva na Burdel'* «țărina la Burdel'». ib.

Din faptul că cuvântul nu se găsește în celelalte limbi slavice, afară de Ruteni: *burdej,-eja, burdlj,-ija* „unterirdische Wohnung, Rauchhütte“ < rum. bordeiu (*Archiv. f. slav. Phil.* XXXV, 350), originea lui balcanică pare evidentă. Rječnikul consideră cuvântul sârb de origine românească. În bulgară trebuie să vină tot din limba română, căci, dacă în celelalte limbi slavice lipsește, din contră, în limbile romanice există tulpina *bord* (REW. 1216) din care avem derivate cu același înțeles ca în românește. Vezi Dens., *Hlr.* I, p. 366.

burkan. Se întrebuițează numai regional (Sbornik XIV, 210) cu același înțeles ca și în românește «borcan». Gerov nu-l înregistrează, iar Pančev îl reproduce între cuvintele rari, după Sbornik

Din *borkan*, de origine neclară. După d. Drăganu ar fi din ung. *borkanna* «vană de vin», cf. *Dacoromania* II, 900.

bóturo. Dat de Sbornik pentru regiunea din Vrața, cu înțelesul de »butură«. Vezi și Pančev 32.

Din *butură*. Originea cuvântului românesc nu este clară. Se aduce în legătură cu cumanul *butac* «ramus» (Dens, *Hlr.*, 381). Vezi mai pe larg Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.*, 713—714.

čarčaluša. Gerov îl numește: plantă oarecare (rastenie nĕkakvo), adaogând și sinonimul: *obički* pl. de la *obička*, cu înțelesul de „cercel“. CDDE dau și *čarčaluška*.

Din *cerceluș* (*Convallaria majalis* sau *Fuchsia coccinea*, Panțu, *Plantele*).

flútur. Mici lame rotunde de metal sclipitor care se aplică ca ornament pe haine, fluturi. Se mai numește și **flotora**. Derivat; **frutulki** (plur. din *frutulka*, prin metat., pentru *fluturka* din *flutur*) cu același înțeles. În limba bulg. avem pentru acest cuvânt: *zlatinki* (lamă de aur), *leski*, *teterici*, *teterki*, *tetermeta* etc.

Din *flutur* (atestat în limba română într'un document slavo-român încă din 1582: *Edna sxs biser a druga sxs fluturi* (una [este vorba despre o podoabă de cap] cu mărgăritare și alta cu fluturi. Hasdeu, *Cuv. d. Bătr.* I, 257). Este același cu *fluture* din lat. *fluctulus, care a dat în alb. *fl'uturë*. Cuvântul albanez, după Pușcariu (*Dicț. Limb. Rom.*) are și înțelesul de „mică lamă metalică“.

gatz. Intrebuițat numai în Novo-Selo, pentru *obušta* „gheată, încălțăminte“. Sbornik XVIII, 502.

Din *gheată* (ital. ghetta).

gri(e)nda. Se întrebuițează în regiunea Rusciucului pentru forma obicinuită *greda* „grindă“.

Miletč (*Südslavische Dialektstudien, Das Ostbulgarische* în *Schriften der Balkankommission*, Wien, p. 80; tot așa și la p. 200) discutând originea cuvântului, crede că reprezintă forma psl. *rpada* (cu *a* > *en*). Weigand, în studiul său *Beitrag zur Kenntnis der bulgarischen Dialekte* (Jahresb. XV, p. 167) observă cu drept cuvânt, că din cuvântul paleoslav citat, n'am putea avea forma de mai sus și că ea reprezintă un împrumut din limba română, mai cu seamă că „Balken werden aus Rumänien massenhaft als Flossholz auf der Donau eingeführt“. La rigoare s'ar putea admite că forma *grenda* (pentru *greda*) care se găsește și în dialectul aromân, și a fost împrumutată mai în urmă de la Bulgari, să se fi încrucișat cu cuvântul românesc *grindă*, dându-ne forma de mai sus.

kaprul. Stützbalken; „Dachsparren“ (Weigand Wb.) „razso-vato dърво за дирек въз колѣба“ Gerov. În regiunea din Plevna și Drama *kapruli* sânt niște lați care se pun pe acoperiș, ca să sprijinească cărămizile sau lespezile de ardeie“ Pančev. Se mai numesc și **kaprulja**. Gerov.

Cuvântul se apropie ca formă și se identifică aproape ca înțeles cu *căpriori* din limba română; totuși greutățile formale sânt prea mari, ca originea română să fie sigură.

kzstrón. Intrebuițat numai în regiunea Târnavei. Strachină mare pentru supă (golăma ponice za čorba) sinon. cu supnica. Sbornik, XVI—XVII, 401.

Din *castron* (din fr. *casserolle*? Cf. pol. *kastrol*. Tiktin, *Dicț. Rom.-Germ.*)

katinár. Pretutindeni cu înțelesul de „lăcăț“. Gerov. „Schloss, Hangeschloss“.

Din arom. *cătinar(e)* (din lat. *catenalis*, -em, Pușcariu Wb. 316; Meyer-Lübke, REW. 1764). Înțelesul cuvântului din limba bulgară corespunde perfect aceluia din dialectul arom., pentru care fapt nu-i nevoie a-l derivă cu Romansky (Jahresb. XVIII) din gr. *κατηνάρ*.

kl'ánca. Intrebuițat numai în Novo-Selo, cu înțelesul românesc de „clanță“.

Din *clanță* (cu origine necunoscută).

koptór. Întrebuințat mai mult în regiunea din Plevna. Bălīgi uscate la soare sau la căldură, spre a fi întrebuințate la ars (naslani lina, lěpeški na harman da se sušat za gorivo) Pančev.

Din *cuptor*. Trecerea de înțeles de la cuptor la bălīgi uscate, se explică din obiceiul de a usca bălīgiile mai mult pe pereții de afară ai cuptoarelor.

lešija. Apă fiartă cu cenușe (voda varena sz pepel), *lešie*. Gerov, cf. Sborník VII, 227. Și: **lišija**.

Din *lešie* (lat. *lixiva*, -am pentru *lixivum*), Candrea, *N. Rev. R.* I (1900), 408.

mása. Masă (Stol za slagane na nego něšto), Pančev.

Din *masă* (lat. *mensa*, -am).

nástur. (Întrebuințat în graiul din Vidin) Nasture Glosatorul acestui cuvânt ne spune că forma „nástur“ se întrebuințează de croitorii din pricină că cuvântul bulgăresc pentru „nastur“ sună *pul* pl. *pulove* care în românește însemnează „penis“. Sborník, XIX, 29.

Din *nastur* id.

pahár. Strachină adâncă, ulcior fără mâner (dlzboka panica, bardak bez uši), Gerov.

Din *pahar*. În limba română cuvântul se explică din sârb. *pehar* „der Becher, poculum“ care însă, după Karadžić, se aude numai în Ragusa. Cuvântul se mai întâlnește supt această formă și la Albanezi *pehar* (< slov.), G. Meyer, *EWA.*, 325. După înțeles, formele sârbe, alb și rom. se apropie mai mult. Cu greu s'ar putea admite că cuvântul bulgar ar putea sta la baza formei române. Vezi și Dens. *Hlr.*, 368; Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*

pákura. Petrol, păcură, (germ.) „Bergtheer“. Weigand, *Wb.*

Din *păcură* (lat. *pícula*, -am, cf. Pușcariu, *Wb.*, 1237); CDDE., 1300.

palaría. Pălărie cu bordurile largi (šapka sz široki poli), Pančev.

Din *pălărie* (origine necunoscută).

pana. Un ciomag prevăzut la extremitate cu cârpe, care servește spre a curăți ceva măturând. Gerov, „Backofenwischer“. Weigand.

Din *pană* cu înțelesul de „abgeschnittener, zum Fegen dienender Flügel der Gans; Federwisch“ (din lat. *pinna*, -am).

papúša. Legătură de foi de tutun dat de Candrea, *N. Rev. R.* (1901) I, 406. De unde? Gerov, Pančev, Miladinof, Weigand etc. nu-l înregistrează.

Din *păpușă* (lat. *pappus*, -um, despre care vezi mai pe larg Pușcariu, Wb., 1256). Cuvântul există și în rusește: *papuša* cu înțelesul ca în bulg. și *papușoiu* (*Jahresb.* XVII, 365). În afară de dialectul dacor., cuvântul există (cf. *Dacoromania* I, 414, nota) și la Aromâni. Aci, și mai ales la Români din Crusova și împrejurimi, *păpușă*, ca termen referitor la țesătorie, mai însemnează și „legătură de tort”, „moche de laine”.

patz. Așternut de lemn (derveno lëglo). Gerov. „Bett, Bettgestell”.

Din *pat* (lat. **pattus*, -um, gr. *πάτος*), CDDE., 1356. Cuvântul există și în rut. *patz* „pod”.

pod. Intrebuințat în Novo-Selo. Punte, sinon. cu *m o s t z.* Sbornik, XVIII. 504.

Din *pod* (din vsl. *пoдъ*).

rasučălă. Cârpă răsucită pe care Românele din împrejurimile localității Novo-Selo o poartă pe cap. Sbornik, XVIII, 505.

Din *răsuceală*.

skurtéika. Haină scurtă; haină femeiască ce se poartă pe deasupra și este câptușită cu blană. Gerov.

Din *scurteică* (derivat din *scurt*). Pascu, *Suf.* 236. Cuvântul există și în sârb. *skuteljka* (Skok, în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, 344).

speteăzi. (Intrebuințat numai la plur.) Insemnează o parte a carului, sinon. cu *sablica* = breite Querleiste am Ende der Wagenleiter. Vezi Gerov și Weigand Wb. s *sablica*.

Din *spetează*

stânžen Măsură de trei coți și jumătate, sau un metru și jumătate. Gerov.

Din *stânjen* (din vsl. *сѣньенъ* cu amestecul tulpinei *steng-* din care au ieșit cuvinte cu înțeles asemănător, Byhan în *Jahresb.* V 330). Despre originea română a formei bulgare, vezi lași în *Archiv f. sl. Phil.* XI, 264 și urm.

vinerîč. Intrebuințat numai în Novo-Selo. Dare pentru vii. Sbornic XVIII 501.

Din *vinăriciu*.

vistrîja v. p. 177.

ză**b**u**n.** Intrebuințat în Novo-Selo. Anteriu, haină lungă. Sbornik XVIII 503

Din *zăbun* (la origine din ital. *giubbone* sau *giuppone*; venez *zupon* și *zipun*) arom. țipun(e). Cuvântul există și în sârbo-cr. *zubūn* și *zobūn*; în ung. *zubony* și *zobony* „Rock ohne Aermel“ (Skok în *Archiv. f. sl. Phil.* XXXI, 320)

ze**s**t**ra.** „Ceea ce dau părinții fetei lor când o mărită“ (onova, što davat roditeli na dašterja si koga ja ženjat) Gerov. Sinon. cu bulg. *pidan*, *pid*, *prikija*, *priko* (cf. arom *prică*). Zestre. Derivat: **z**e**s**t**rica** dim. „zestrișoară“ (ib.).

Din *zestre*, (mai vechiu) *dzeastre*, despre care vezi mai pe larg p. 178—9.

11 Nume de alimente.

kuzunáči. Se aude mai mult prin regiunea Târnovei cu același înțeles ca în românește „cozonaci“ (simit *vz* vid na *sarpz* i *porzsen* otgorě *sx* zahar) un fel de simit de forma secerei (e vorba de cozonacii noștri făcuți în formă de semicerc) presărat pe deasupra cu zahăr. Sbornik XVI—XVII, p. 398.

Din *cozonaci* (pl. de la *cozonac*) a cărui origine nu este lămurită. Etmologia dată de Cihac *χοσωνάκι derivat dimin. de la *χοσώνα* nu lămurește cuvântul nici ca însemnare și nici ca formă.

malái. Se întrebuințează numai la Bulgarii din Banat cu înțelesul de „Hirsensbrod“ și cu acela al cuvântului românesc.

Din *mălai* id.

mamaliga. Fiertură din făină de cucuruz care se mânâncă în loc de pâine. La plur. **mamaligi** pete galbene care ies pe față. Gerov.

Din *mămăligă*.

pétura. Foaie subțire de aluat, mai ales foaie de plăcintă. *Kraješnik ot zelnik... bez zele meždu peturitě* (coltuc de plăcintă... fără varză, între foi) Sbornik, VII, 457. Derivat: **pe-turka** dim.

Din *petură*. Înțelesul cuvântului bulgar este același cu arom. *petur* „foaie de aluat pentru plăcintă“. Acest înțeles trebuie să fi existat odată și în dialectul dacor., judecând după forma bănățeană *pătura* „plăcinta ce stă din mai multe pături“

(Viciu, *Glosar*, 66). Pentru etimologia cuvântului vezi Candrea, *Conv. lit.* XXXVIII, 874 și G. Giuglea, *Dacoromania* II, 819. Cuvântul se găsește și la Greci *πέτορον* „foaie de plăcintă“ (Murnu, *Rum. Lehnw im Neugr*, 38. cf. CDDE., 1358.

12. Cuvinte referitoare la părțile corpului omenesc.

búrta. Intrebuințat dialectal și în special în Novo-Selo în locul formei bulgare: *tzrbuchz* „burtă“. Gerov; Sbornik XVIII 501.

Din *burtă* (Originea cuvântului românesc nu este cunoscută). Vezi Pușcariu *Dicț. Limb. Rom*, 704.

búza. *Obraz. Pa ja fati za rakata, Pa ja baci pu buzite* (și o apuca de mână și o sărută pe obraji), Pančev. Derivate: **búzka, buzljá, buzlénce, búzica, buzička, búžčica.**

Cuvântul este același ca rom. *buză* și alb. *buzë* „Lippe; Spitze, Rand, Schnabel eines Gefasses; Mundart“ (G. Meyer, EWA. 57). Ca înțeles, cuvântul bulgăresc se depărtează deopotrivă de cele două forme: albaneză și română. În ce privește filiațiunea prin care a trecut în limba bulgară, plecând de la considerațiunea că cuvântul se întrebuințează numai la Bulgarii din Bulgaria, nu însă și la cei din Macedonia, care în toate vremurile au venit în contact cu Albanezii și chiar trăesc cu ei laolaltă, ea trebuie căutată în limba română. Cuvântul, după cum am arătat în *Raporturile albano-române (Dacoromania* II, 522), are aproape aceeași extensiune geografică ca și articolul postpus, adică se aude numai la Albanezi. Români și Bulgari, cu singura deosebire că, pe când întrebuințarea articolului postpus este generală pentru toți Bulgarii, inclusiv și cei din Macedonia, forma *buză* este necunoscută la aceștia. Lipsa lui în Macedonia precum și în toată Serbia, ne-ar putea servi ca un indiciu pentru localizarea lui, în ce privește filiațiunea pentru limba bulgară, în domeniul r o m â n o - b u l g a r. Românii au primit cuvântul de la Albanezi, încă în epoca străromână, înainte de despărțirea dialectelor românești. După năvălirea Slavilor, care s'au interpus între Albanezi și Români, cuvântul albanez n'a mai trecut la aceștia pentru că, în cazul acela, dacă n'ar fi fost o condițiune ca să-l aibă și Sârbii, care sânt vecinii imediați ai Albanezilor și formează părțile de despărțire între aceștia și Bulgarii din regat, prezența lui în graiul Bulgarilor

din Macedonia, care stau în direct contact atât cu Albanezii cât și cu Aromânii, ar fi fost indispensabilă.

În ce privește evoluarea înțelesului de la *buză la obraz*, forma *buzia* „guriță”, care a pătruns în limba polonă de la Români (cf. *Mitteil des Inst. f. rum. Spr.*, 265—266) formează stadiul intermediar. Generalizarea înțelesului, prin extensiune, de la „guriță” la „obraz” s’a dezvoltat, deși pe un drum cu totul opus, ca înțelesul „Wange” al cuvântului latin *bucca* la acel de „Mund”. Vezi despre acest cuvânt: Berneker, SEW. 104; Pușcariu Wb. 242; Jahresb. XV, p. 95.

bzška. Se aude numai în Novo-Selo, cu înțelesul de „gâlcă” „geschwollene Mandel”. Sbornik XVIII, 501.

Din *bășică* (iat *vesica*, -am) Cuvântul se găsește și la Sârbi: *bešika* „vesică”, *Kano bešika naduva se* (se umflă ca o bășică) J. Račić, ap. Rječnic. Diminutiv: *bešičica* „vesicula” ib ; la Ruteni: *byšyha* și *bešyga*, *bešiha* (bei den Huzulen und den Ruthenen der Bukowina) cu înțelesul „Rotlauf” și „eine Anschwellung der Haut, Blase”. Kałużniacki, *Wanderungen*, 11. Derivat: *bešišnik* „Heilkraut gegen *bešiha*” (*Chenopodium hybridum*) buruiană de bubă rea, cf. Slovar.

kꝛꝑꝑcꝑꝑz. Se întrebuintează numai în regiunea Târnovei cu înțelesul de „cap” (glava) în sens ironic: *mnogu šz ti tegli tebe goltꝑꝑ kꝛꝑꝑcꝑꝑz kꝛto si s-tozi si um!* (mult o să-ți cântărească căpățina goală, dacă ești cu această minte a ta) Sbornik XVI—XVII 400.

Din *căpățână* (din lat. **capitina*, -am, Pușcariu, Wb. 275). Este interesantă păstrarea lui *i* după *Ń*, nealterat.

konč. (În regiunea din Lom, Vidin și Oreahovo). Cu același înțeles ca în românește, mai ales că se spune despre coafura româncelor din acele regiuni (osobenz vid zbradki koito gi mosat vlahinkitě). Sbornik XII, 295.

Din *conciu* id.

noc. Părul copiilor strâns la un loc ca un mănunchiu și legat împrejur cu o panglică (kosite na dēte szbrani kato plitkꝑꝑ i prevrzani sz gaitanec sz širitě). Gerov.

Din *moŃ*. În limba română cuvântul are mai multe înțelesuri. Originea lui nu este lămurită. În orice caz, el n’ar putea veni din limba bulgară, mai întâiu pentru că este lipsit de orice bază slavă, cuvântul neexistând în celelalte limbi slave, și, al

doilea, fiindcă în bulgărește este redus la un înțeles care ușor a putut fi împrumutat din limba română.

mustăčuri. Intrebuițat în regiunea Târnovei cu înțeles augmentativ pentru „mustăți“ în locul formei bulgare obișnuite *mustaki*. Sbornik, XVI-XVII, 404.

Din *mustăcioară*.

skzrlzonz. Intrebuițat în Novo-Selo Perii lăsați pe frunte : un fel de breton la fete. Sbornik, XVIII, 505

Din (*s*)*cărlionț*.

soărta. Intrebuițat în Novo-Selo. Cămașa în care este învelit pruncul înainte de naștere; placenta. Sbornik, XVIII, 505.

Din *soartă* (lat. *exortem*. G. Giuglea, *Cercet. lex.* 23).

13. Cuvinte abstracte

bezna. Intrebuițat la Bulgarii din Novo-Selo, în expresia *tzvnina bezna* „întuneric beznă“. Sbornik, XVIII, 505.

Din *beznă* (din paleosl. *bezdūna*) „fără fund“, abyssus

destūr. Atestat la Gerov printre cuvintele rari cu înțelesul „destul“ și sinon. cu *dosta*.

Probabil din *destul*, cu trecerea neexpl:tabilă a lui *l* final în *r*. Gerov, care îngrijește să indice la cuvintele străine din limba bulgară și originea lor, însemnând numai numele limbei din care a pătruns în bulgărește, îl dă ca un cuvânt de origine turcă. În turcește o formă ca *destur* și *dustur* înseamnă „permission, protocoale, modere, rēgle“ etc.; în afară de aceasta, accentul este pe prima silabă: *dēstur*, nu *destūr*, cum îl dă Gerov

dīzma. Intrebuițat numai în Novo-Selo cu înțelesul românesc: a zecea parte din venituri (*desetakx*). Sbornik, XVIII, 502. Astăzi la Bulgarii: *d e s e t i n a* (cf. Conev, *o c.*, 24).

Din *dijmă* (vsl. *дѣньма*).

draptno. (Intrebuițat rar). Mai ales în expresiile *draptno oko* (ochiul drept), „desnoto oko“. Sbornik, XVIII, 502.

Din *dreapta* (femeninul lui *drept*).

gxlčava. Intrebuițat numai în regiunea Vraca, cu același înțeles ca în românește *gălceavă*.

Cuvântul românesc derivă din vsl. *гълчка* „sonitus“ (Miklosich, *Paleosl.*, 130), care se regăsește și în bulg. *glzčka*, *glzčz*, „Geschrei, Larm, Streit, Zank“. Forma *gxlčava* se întâlnește numai

acolo, unde se mai găsesc și alte forme românești; în cazul acesta s'ar putea să avem o formă românească de origine slavă, care a trecut din nou la Bulgari. N'ar fi exclus ca *gxlčava* la Bulgari să reprezinte o formă veche din care ar putea deriva cuvântul românesc (Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.*).

glúma. Intrebuințat numai în Novo-Selo. Șagă, glumă. Și ca verb.: *sz glumimo*, „glumim“ tradus în bulg. prin „șeguvame se“. Sbornik, XVIII, 502.

Din *glumă*

krécavo. Intrebuințat numai de către Bulgarii din Banat cu același înțeles ca în românește „creț“. *Krecava kosa* (păr creț) Sbornik, XX, 2.

Din *creț*. id.

džúgla. Ridicătură de pământ la marginea unei țarini sau unei livezi spre a servi ca un fel de părete de despărțire (Gerov), „Erderhohung als Grenze“. Se mai numește și **žugla**. Derivate: **džuglina**, **džoglina** și **žuglina**.

Din arom. **džug** (articulat *džuglu*) din lat. *jugum* și cu înțelesul de „Gebirgskamm, Gebirgszug, Gebirgskette“ (Georges), păstrat numai în dialectul aromân: șir de munți, suiș. *Calu džoni tu džug s-cunoaște* (calul voinic se cunoaște la suiș). Formele cu *ž* sânt mai nouă, supt influența dialectului dacoromân.

funija. Intrebuințat de către Bulgarii din Novo-Selo, cu înțelesul „drum strâmt spre Dunăre“ (tësna ulica kzm Dunava). Pančev.

Probabil din *funie*, deși cu înțelesul din limba bulgară nu se întâlnește în limba română. Există însă în limba română expresia „o funie de moșie“ identic cu „o sfoară de moșie“. În înțeles de măsurătoare funia este adusă în legătură cu pământul.

ljānga. Despre un om lung, înalt și prostănac (*džlg, visok, dangalak*). Pančev

Din arom. *leangă, Langa* epitet pentru persoanele de statură înaltă și subțire; „persoană leneșă și de o statură lungă, șuiu, lungană“ Dal. (din alb. *l'angua*) despre care vezi mai pe larg Capidan, *Raporturile Albano-române* (Dacoromania II, 535—536).

marunczkz. Intrebuințat în Novo-Selo. Dări mărunte. Sbornik, XVII, 503.

Din *mărunțică* (derivat din *mărunt*).

mut. (Intrebuințat în graiul din Vidin). Mut Derivate: **mutavêla** (tradus în bulg. *němak, nemčo*) mut; **mutiškim** adv. muțește, Sbornik XIX, p. 29.

Din *mut* (lat. *mutus*)

pučos. Intrebuințat în Novo-Selo; apă în care se spală lâna. Sbornik, XVIII 504.

Din *pučios* cu înțelesul de „apă necurată, care pute, pu-cioasă“.

putéren. Intrebuințat numai de către Bulgarii din Banat cu înțelesul: „silenz jakz“ (puternic, tare). Sbornik XX, p. 3.

Din *putere*.

strangzna. Intrebuințat în Novo-Selo, în. *strangzna ruka* „mâna stângă“, Sbornik XVIII, 505.

Din *stânga*, cf. dreaptzno.

vitrig și vitriga. „Vitreg, vitregă“ întrebuințate în graiul din Novo-Selo. Sbornik, XVIII 502.

Din *vitreg*, -ă (lat. *vitricus*, *-a).

14. Cuvinte cu înțeles variat.

baltina. (Cuvânt mediobulgar). Baltă, loc mlăștinos.

Din *băltină* „terrain marécageux près d'une rivière“, derivat din *baltă*. Vezi despre acest cuvânt, mai pe larg la p. 152—153 Cf. Jagić în *Archiv fsl. Phil.* XXII, 32; Berneker, SEW. 70 și Pușcariu, *Dicț. Limb Rom.* 468.

ban. Ban de aramă, gologan. Gerov.

Din *ban* „monedă“.

blznda. Intrebuințat numai de către Bulgarii din Banat cu înțelesul de „umflătură, bășică la corp“. Sbornik, XX, p. 1.

Din *blândă* (lat. *blandus*, -a, -um). Cuvântul se întâlnește și la Bulgarii din Macedonia, introdus, poate, de la Sârbi (*blanda*). La aceștia se întrebuințează mai ales în regiunea Banatului și în Bačka (Karagić). După aceea la Ruteni: *blynda* „starker Hautausschlag“ (Kałużniacki). Cf. și R. Stocki în *Arch. f. sl. Phil.* XXXV 349.

čuma. „Boală rea, contagioasă“ (loșa prilepčiva bolest) Gerov. Ciumă. Fig. femeie rea. Derivate: **čumav** adj., bolnav de ciumă; **čumen, čumin** adj. id., **čumljak** om rău și nume de plantă, aceeași cu **čumiš**. Diminutive: **čumica, čumička**.

Verbe: **čumosvam**, **čumja**, **čumjasvam**, toate cu înțelesul „doresc cuiva să fie apucat de boala ciumei, blestem pe cineva cu această boală“.

Din *ciumă*. Pentru originea cuvântului vezi p. 142 ș. u

dómna. Se întrebuițează la Bulgari numai ca nume propriu pentru persoanele de sex feminin.

De obicei cuvântul se derivă din gr. *Δόμνα*, atestat și în inscripțiuni, din *δóμνα*, cu înțelesul „Herrin, Geliebte“ (G. Meyer, *Neogr. St.* III 21; *Jahresb.* XV, 102). În Peninsula Balcanică, astăzi ei nu se aude decât la Aromâni, apoi Dacoromâni *doamnă*, ca apelativ, cu vechiul înțeles de „stăpână“, iar la Aromâni — mie îmi este cunoscut de la Aromânii din Bitolia, Crușova, Perlepe — și ca nume propriu în derivatul acestuia: *Dumnica*¹. Întrebuițarea acestui derivat ne arată că și *doamna* s'a întrebuițat odată ca nume propriu. Acest *doamnă* a fost împrumutat de Bulgari, din care au astăzi *domna*, cu substituirea lui *oa* prin *o*, din cauza greutății în pronunțare a acestui diftong

gálbin. Întrebuițat în regiunea din Târnova „Monetă de aur austriacă (zlatna avstriiska moneta), este același cu „galbenul“ nostru. *Sbornik*, XIV, 214.

Din *galben* (dial. *galbin*).

gologán. Cuvântul este dat de Gerov între formele normale cu înțelesul românesc de „ban de aramă“ (médna para).

Din *gologan*. Originea cuvântului românesc nu este cunoscută. Cihac îl aduce în legătură cu rus. *galova* „cap“ pentru *golovan* „monnaie de cuivre, pièce de monnaie représentant une tête“, în care trecerea lui *v* în *g*, supt influența lui *g* inițial, nu s'ar putea explica ușor, mai ales că cuvântul *glavă* „câpățână de animal“ există în românește; însă n'ar fi de tot cu neputință. În orice caz, cuvântul bulgar, așa cum se pronunță, lipsindu-i o bază slavă, nu poate veni decât din limba română.

kaprár, (întrebuițat în Banat). Subofițer mai tânăr. *Arhiva*, XVI, 368.

Din *căprar* (ital. *caporale*).

kičer² Pădure mărunță, pădure tânără. Gerov.

Din *chiceră*. (Vezi mai amănunțit despre acest cuvânt la p. 151 ș. u.

kumnátul. Întrebuițat la Bulgarii din Novo-Selo, „cumnat“, (cu articolul românesc), *Sbornik*, XVIII, 502.

Din *cumnat* (lat. *cognatus*, -um).

Forma *Domnica*, ca nume propriu se întrebuițează și în Transilvania.

kuskrz. (Intrebuițat în Novo-Selo). Invitații de la nuntă din partea mirelui sau a miresii. Sbornik, XVIII, 503.

Din *cuscu* id.

lauta. Vioară, alăută, sinon. cu *cigulka*, *gzdulka*. Gerov. Și (Novo-Selo) **lăută**, Sbornik, XVIII, 503.

Din *lăută* cu același înțeles. Ar putea fi și din grecește de unde derivă și cuvântul românesc. Pentru Novo-Selo el poate fi împrumut român.

lautar. Acela care cântă cu *lauta*; *lăutar*. (Koito sfiri *sz* *lauta*). Gerov.

Din *lăutar*, cu același înțeles.

lingurz. Țigan, cergar care face și vinde linguri, lingurar, numit în bulg. *lăžičar lăžica* „lingură“. Pančev. Derivate: **lingurka**, țigancă care face și vinde linguri; mahalagioaică căreia îi place să răspândească diferite vești, ib; **lingurče** țigănuș; **lingurski** adj

Din *lingură* sau *lingurar*, numele Țiganilor care se ocupă cu fabricarea lingurilor și a altor obiecte de lemn.

mamaligar. „Așa numesc Bulgarii pe Români, fiindcă se hrănesc cu mămăligă“ (Gerov), un fel de poreclă care își are în română formele corespunzătoare: bragagiu, bostangiu pentru Bulgarii, iar la Aromâni: *okan*, *zdangân*, *capgros* (după gr).

Din *mămăligar*.

mazarikă Intrebuițat în Novo-Selo. Zăpadă măruntă și înghețată, grindină măruntă; sinon. cu *sugrašica* (Sbornik, XVIII, 503).

Din *măzărică* „grindină măruntă“.

moš. „Bătrân, moș“. Cuvântul acesta se întâlnește ca nume de persoană: *Mošo* și este de dată mai veche (Weigand, *Jahresb.*, XXVI—XXIX, p. 163); ca apelativ **móșul** „bătrân, moș“; **mošika** „babă bătrână“, pătruns mai în urmă în graiul Bulgarilor din Novo-Selo (Sbornik, XVIII, 503).

Din *moș*, *moșul*, *moșică*, despre care vezi *Dacoromania* II, 456, 540.

mošja. Moșie. Este mai de grabă un dacoromânism, întru cât se întrebuițează numai pentru desemnarea moșiilor din România. Gerov. Derivat: **mošierin** „moșier“ (Candrea, NRR., (1900) 404)

Din *moșie*.

núnko Acela care batează sau cunună pe cineva; nanaș, naș. *Bog da ubie vinoto što mi opi nunkoto* (Dumnezeu să ucidă vinul care mi-a îmbătat nașul) Gerov. Feminin **nunka** = nașă.

Din *nun* (cu suf. *-ko*) păstrat peste tot în românește, alături de derivatul *naș* din *nănaș* (acesta trecut și la Ruteni *nanaško*, din *nunaș* cu același suf. *-ko*, ca și la Bulgari). Despre originea formei române din lat. *nonnus*, *nonna*, care, probabil, în lat. balcanică trebuie să fi ajuns la **nunu*, **nuna*, din care am avut *nun*, *nună*, vezi mai pe larg Pușcariu, Wb., 1207; Meyer-Lubke, REW. 5817.

nuști. Românism introdus în graiul din Kotel, corespunde împrumutului românesc din limba bulg. „neznai“, cu același înțeles „nu știu“. *Umira na dumata si kato kaže nuști* (moare cu cuvântul în gură, dacă spune „nu știu“) Sbornik, XV, 187. Cf. Pančev.

Din *nu știu*

păstrja. 1° Bewahren, behüten, konservieren. 2° Schonen, sparen. Weigand, Wb. Cuvântul e dat și de Gerov, cu aceleași înțelesuri (p. 16). Refl.: *pastrja-se* a se păstră a se cruța

Din *păstrez* cu același înțeles. Judecând după unica formă paleosl. *пастрение* dată de Miklosich (*Lex. paleosl.*, 557), fără a-i putea determina înțelesul — „vocabulum obscurum“ — cuvântul bulgar trebuie să fie vechiu în limbă. El nu poate veni din gr. *παστρέω* „reinigen“, cum presupune Tiktin, *Dicț. Germ.-Rom.*, deoarece acesta există la Bulgari (mai ales la cei din Macedonia) supt forma veche *spastruvam* „curăț“ (< *παστρέω*) tot așa la Aromâni *spăstrescu* (rar) *spăstripsescu* „curăț“; *spastră* „curățenie“ (Dal.). De asemenea nici forma română nu poate fi derivată din grecește, ținând seamă de dialectul aromân și mai cu seamă după etimologia dată de Meyer-Lubke, din lat. *parsitare*, „schonen“, cu înțelesul latin păstrat în bulg. supt 2°. (REW. 6255)

pokákam. Cac sau mă cac puțin (da kakam malko nešto; da pokakam nešto, da poseram) Gerov.

Došlo jare, pomočalo

A venit iedul, s'a pișat

Došlo koza, pokakalo

A venit capra, s'a căcat

Došlo mače, izlizalo

A venit pisica, a lins tot.

Derivat din **kakam** (intrebuințat mai des în expresia: *da te kakam* (să te cac) auzită foarte des la Bulgari din Macedonia;

atestat și la Gerov). Iar acesta din *a căcă* (din lat. *caco*, *-are*) Cuvântul bulgar s'ar putea considera și ca un derivat de la *cacă* (postverbal de la *căcare*) întrebuițat la Românii din Peninsula Balcanică.

puškaria. Inchisoare, temniță, sinon. cu *zatvor*, *temnica*. Gerov supî *drangolnik* și *magareški-rai*.

Din *pușcările*, id.

rok. (Intrebuițat în graiul din Vidin). Să-ți fie de bine, noroc. Sbornik XIX, 29.

Prescurtat din *noroc*.

rudžina. Intrebuițat în Novo-Selo. Rugină. Se mai aude și *rudžinā* Sbornik, XVIII, 504.

Din *rugină* (lat. **aerūgīna*, *-am* pentru *aerūgo*, *-īnem*)

školar. În graiul Bulgarilor din Banat. Școlar pentru cuvântul bulg. *učenikъ*. Sbornik, XX, 4.

Din *școlar*.

tızul. (Intrebuițat în Banat). Se spune pentru unul care poartă același nume. Arhiva, XVI, 368. În graiul din Vidin și **tizol**, Sbornik, XIX, p. 28.

Din *tiz* (articulat).

tóba Intrebuițat în Novo-Selo pentru bulg. *тѣпан* „tobă”, Sbornik, XVIII, 505

Din *tobă* id.

válog. „Vale sau poiană între două vărfuri“ (*dolinka ili poljana pomeždu dva vrha*), Sbornik, X, 230

Trebuie să fie un derivat din *vale* (cf dacorom. *vălugă*), deși derivația cu sufixul *-og* nu prea este clară. În orice caz, utlpina *val* nu există în bulg. cu înțelesul de mai sus.

vižulia. Intrebuițat numai de către Bulgarii din Banat. Vijelie, vânt tare.

Din *vijelie* id

15. Considerațiuni finale.

Din cele expuse până aci rezultă că, în afară de influența străromână, cu caracter mai mult general, care s'a exercitat pe întreg cuprinsul Peninsulei Balcanice, și pe care o descoperim azi în urmele toponimice despre care s'a vorbit în cuprinsul acestei lucrări, a mai urmat o influență particulară

asupra fiecăreia din limbile balcanice, prin urmare și asupra poporului și în special a limbii bulgare. Aceasta s'a exercitat în două perioade bine distincte: una mai veche, care cuprinde epoca primelor atingeri ale elementului românesc cu Bulgarii și care are un caracter general, întru cât împrumuturile lexicale din această perioadă se întâlnesc aproape peste tot în limba bulgară, și alta mai nouă, cu caracter regional, elementele românești fiind introduse în graiul bulgăresc mai mult prin nouăle așezări românești în regiunea mărginită dealungul Dunării.

Din aceste două perioade, evident că numai influența română din prima perioadă ar putea avea o însemnătate cu caracter istoric, geografic și etnografic pentru legăturile noastre mai vechi cu poporul bulgar, întru cât din ea am putea afla;

1° Că, în ce privește putererea de înrăurire a limbii române asupra limbii bulgare, dacă ținem seamă de schimbările ce s'au produs în fonetismul limbii bulgare într-o parte a regiunii de graiu bulgăresc, care cuprinde jumătate din întinderea actuală a Bulgariei, — influența românească a lăsat urme mult mai adânci în limba bulgară decât influența slavă în limba română, căci a atins și structura ei internă și nu s'a mărginit numai la introducerea de cuvinte

Oricum am socoti această influență, fie că ea va fi pornit în parte, de cu vreme, din substratul traco-roman al limbii române, cum cred unii, și a lucrat încet asupra elementului slav suprapus, ajuns mai târziu graiu bulgăresc sau, mai probabil, că ea va fi pornit din același substrat ajuns la stadiul românesc — mai ales că, după mărturiile limbii bulgare, aceste influențe se arată de pe la începutul sec. XIII, iar graiul traco-roman ajunsese încă din sec. VII la stadiul românesc, — un singur lucru reiese cu siguranță și anume, că influența limbii române, care a reușit să producă schimbări în vocalismul bulgar, a fost mult mai puternică decât primele începuturi de influență slavă asupra limbii române, care s'a mărginit mai mult la introducerea de cuvinte.

2°. Că într-o perioadă care a urmat câteva veacuri după

primele atingeri ale Românilor cu Bulgarii, legăturile aceste s'au produs între Români din stânga Dunării, așezați în fața regiunii bulgărești de graiu răsăritean. Ele au fost deci mai strânse cu Bulgarii răsăriteni, adică cu acei Bulgari ale căror locuințe se întind de la un punct care pornește de la râul Iskâr, spre răsărit și ajunge până la Marea Neagră, iar spre miază-zi se întind până în apropiere de Salonic. Această constatare ar părea în contradicție cu măturile ce ne dau numeroasele urme de nume de localități romane și cu deosebire românești, despre care s'a vorbit și care ne duc mai mult în spre partea apuseană a Bulgariei și chiar în Serbia, până prin regiunile care se întind pe litoralul Mării Adriatice. Contrazicerea aceasta aparentă dispăre însă, dacă facem distincție între epoca de influență cu caracter toponimic, care a existat încă din primele secole de așezare ale celor dintâiu elemente romane — mai târziu române — în regiunile din dreapta Dunării, și între epoca de mai târziu, când în graiul Bulgarilor s'au produs primele înrâuriri din partea limbii române. Vom înțelege dar că, indiferent de așezările romane sau române din Serbia și Bulgaria, în special în regiunea Balcanului, aceste înrâuriri românești în graiul bulgăresc au început să se exercite încă din sec. XIII. De ce aceste înrâuriri se ivesc în regiunea răsăriteană a Bulgariei și nu în cea apuseană, în care contactul Românilor cu Slavi sudici eră mai des (și tot prin partea aceea rojă și mulțimea Vlahilor din aceea epocă), iată o întrebare la care va putea răspunde numai istoria. Din punctul de vedere lingvistic, se pot constata două lucruri: întâiu, că graiul bulgăresc răsăritean a fost influențat de către populațiunii românești tot răsăritene și, al doilea, că, pentru ca o astfel de influență din partea limbii românești să se fi putut exercita înainte de sec. XIII, trebuie să fi existat populațiunii românești pe malul stâng sau chiar și pe cel drept al Dunării¹ cu mult înainte de aceea epocă.

¹ Despre existența Românilor pe malul drept al Dunării, în regiunea care ține de graiul bulgăresc răsăritean, vezi comunicarea d-lui N. Iorga, *Cele dintâiu cristalizări de Stat ale Românilor în Revista Istorică*, V, 103—113. De asemenea și N. Bănescu, *Cele mai vechi știri Bizantine asupra Românilor de la Dunărea-de-jos în Anuarul Institutului de Istorie națională* I (1921—1922), p. 138—160

De altfel, aceste constatări obținute din studiul influenței românești asupra limbii bulgare coincid perfect și cu cele obținute din studiul elementului slav în limba română. Cercetări mai amănunțite asupra acestei chestiuni nu avem. Cu toate acestea, din rezultatele la care s'a ajuns până acum se știe că, în ce privește influența limbii bulgare asupra limbii române, ea ne vine tot din graiul bulgăresc din regiunea răsăriteană, fiindcă cele două particularități fonetice ale acestui graiu, care îl deosebesc de graiul bulgăresc apusean, se găsesc și în cuvintele românești de origine slavă, și anume: redarea sunetului *ě* prin *ea* și pronunțarea lui *ŭ* (*ъ*) ca *o*. Această rostire datează încă din timpurile cele mai vechi (sec. X și XI), căci ea se întâlnește, în parte, și în paleoslavă, după cum se poate constata din limba celor mai vechi texte literare paleoslave: *Codex Zographensis*, *Savina Kniga* și *Codex Suprasliensis*¹. Și aceste influențe bulgare asupra limbii române probează că contactul dintre Români și Bulgari, a avut loc mai mult în acele regiuni răsăritene, în care am văzut că și limba română a lăsat urme în graiul bulgăresc. Și ca o completare la toate aceste coincidențe privitoare la regiunea în care s'au exercitat în mod reciproc influențele de limbă despre care este vorba, mai adăug că chiar scrierea cu litere chirilice la Români, fie că ea a fost introdusă în sec. XIV, cum au susținut unii², sau între sec. XII și XVI cum cred alții³, sau, în fine, chiar și înainte de această dată, cum s'a încercat să se susțină acum mai în urmă⁴, faptul sigur asupra căruia nu există nici cea mai mică îndoială este că această scriere chirilică a fost introdusă la Români tot din Bulgaria răsăriteană, prin urmare din aceeași regiune de graiu răsăritean, ale cărei urme se văd încă până astăzi în elementul slav din limba română, după cum urmele de influență românească, expuse în acest studiu, se văd încă până azi tot în limba graiului bulgar răsăritean.

³⁰ Că, în ce privește caracterul acestei influențe, judecând după cele mai vechi cuvinte intrate în limba bulgară, el are același caracter *pastoral*, care se întâlnește și la celelalte popoare

¹ Cf. Vondrák, *Altkirchenslavische Grammatik*, Berlin, (1901) p. 87.

² I. Bogdan, *De la cine și când au împrumutat Românii alfabetul chirilic*, în *Lui Titu Maiorescu, Omagiu*, p. 585—594.

³ Ilie Bărbulescu, *Inceputurile scrierii cirilice în Dacia Traiană*, în *Arhiva*, anul XXIX (1922) p. 161—195.

⁴ P. Cancel, *Când au împrumutat Românii alfabetul chirilic în Lui Nicolae Iorga, Omagiu*, p. 67—70.

slave cu care Româniile au venit în contact încă din timpurile cele mai vechi. Pentru aceasta ne dau mărturie pe de o parte cuvinte ca *batut, gēga, karam, k̄zrlig, mačuka, mandzara, muskur* etc. etc., care se găsesc numai în limba bulgară, pe de altă parte *fıçor, kačula, guna, kanura, kapuș, k'ęptarče, kostura, kurastra, murg, samar, sugare, skrum, urda* etc. etc., care se găsesc atât în bulgaria cât și în celelalte limbi balcanice ca alb., sârbă, neogreacă, precum și în limbile slave de nord, slov., ruteană, rusă și polonă, în parte și în ungurește.

Th. Capidan.

Pagini de literatură veche.

(O colecție de cărți populare într'un manuscris din jumătatea a doua a sec. XVIII).

Părintele Ilarie Boțiu mi-a dăruit un codice fără început și fără sfârșit, scris de mai multe mâni, probabil în un timp mai îndelungat, cu deosebite feluri de cerneală, dar toate spălăcite, pe nu mai puțin de 318 foi¹. Precizarea acestui interval din jurul anului 1750, ne-o ajută unul din textele cuprinse în el.

E cunoscut că, afară de „Divanul sau gâlčava înțeleptului cu lumia gudețul sufletului cu trupul“ al lui D. Cantemir, tipărit în Iași 1698², pe care acesta l-a compus, după cât se pare, în colaborare cu „plugariul“ Cacavela care a îngrijit holda minții elevului său, — aceeași temă, adevărată judecata între suflet și trup, sau între înțelept și lume se mai întâlnește în vechea noastră literatură de manuscrise, cum a arătat M. Gaster³, în două redacții. Ele nu se aseamănă de loc în privința felului de a trata tema. Una se găsește în „Oxisteri“, adevărat în traducerea capitolului „dialogue entre le corps et l'âme“ din *Pensées sur divers sujets avec des réflexions morales* ale lui Oxenstiern (Oxistern, Oxinstern, Oxenstierna) făcută,

¹ Subsemnatul l-a dăruit „Muzeului limbei române“ din Cluj.

² Relipărit de B. P. Hasdeu în *Arhiva istorică a României*, București, 1865, t. 2, pp. 81—171; de G. Sion în *Operele principelui Demetrie Cantemir*, tipărit de Societatea Academică Română, t. V, București, 1878, pp. 32—241 + XII (scara)

³ *Chrestomatie română*, vol. I, p. XLVIII—L; cf. și *Gesch. d. rum. Litt.* în *Grundriss* -ul lui Gröber, II, 3^a, p. 283.

cum a arătat Lambrior¹, în a doua jumătate a veacului XVIII-lea. Lambrior cunoaște 4 manuscrise în care s'a păstrat această traducere, dar numai în unul din ele, acel al bibliotecii din Iași, se află capitolul care ne interesează. Afară de aceste 4 manuscrise Gaster cunoaște încă două: manuscrisul Eminescu copiat la 1779 (V + 222 pp) și altul din sec. XVIII în proprietatea sa (274 pp.) El și reproduce o parte din acest capitol în *Chrest.*, vol II, p. 46—49, după ce în introducere (p. L) observă „Această bucată mai este importantă din cauza că a fost tipărită de Anton Pann sub titlul de „Divanul lumii“ ca o lucrare proprie a sa. În sfârșit și în proprietatea Academiei Române se găsesc câteva manuscrise care cuprind traducerea lui Oxenstiern Astfel e d. p. manuscrisul No. 265, care cuprinde cartea I (275 foi), și manuscrisul No 96, care cuprinde cartea II (1 + 144 pp.) din „Oxisternul“ ce „s'au scris de Gheorghie Vărnăv... 1780 Mart. 1“². Capitolul 67 (f. 70 ș u.) a cărții e tocmai „Vorba trupului cu sufletul“. Manuscrisul No 147 cu titlul „Carte norodului Leșăsc și Ocsinsteru“ e mai nou, din 1843, și nu e complet³.

A doua redacție e mai scurtă și decât cea din Oxenstiern. Stilul în care e scrisă e tot popular și limpede, ca și al traducerii lui Oxenstiern, limba destul de corectă. Nașterea acestei redacții, al cărei autor nu-l știm, se explică prin faptul că ideile filosofice din *Divan* și din *Oxenstiern* privitoare la deșertăciunea vieții pământești erau foarte atrăgătoare, dar forma de tratare era prea dogmatică, deci prea greoaie și, în cazul întâu, și prea lungă. S'a impus deci curând nevoia unei redacții prescurtate în genul cărților populare moștenite încă de prin veacul XVI. „Întrebarea înțeleptului cu lumea“ în această formă mai pe scurt, care nu putem preciza anume după care din cele două texte menționate mai sus s'a prescurtat, deși forma dialogică vorbește pentru Cantemir, se găsește, cum arată Gaster, în „Ms. bibl. centr., mixt, nepaginat, copie din 1810“⁴. Totuși Gaster datează textul — probabil gân-

¹ *Conv. lit.* VII, p. 325, ș. u

² V. *Catalogul manuscriselor românești* (din Biblioteca Academiei Române), vol. I, pp. 219—221 și 586 - 589

³ *Ibid.*, vol. I, pp 335—337.

⁴ *Chrest. rom.*, vol. II, p. 93 — Probabil tot această redacție prescurtată se găsește și în copia de la 1789, a lui „Gheorghiu Popovici Cucuianu, lăcătoru în Păușe“ (Sălaj) amintită de D-l Iorga, *Faze suflătești și reprezentative la Români cu specială privire la legăturile „Alexandriei“ cu Mihail Viteazul*, București, 1915, p. 55, nota 2. Avem același titlu: „Întrebarea înțeleptului cu lumea“, iar între textele care o însoțesc e „și altă formă a lui Arghire“.

dindu-se la original — din 1773 pentru că în el se întâlnesc cuvintele „sânt 7281 de când mă port într'acesta chip“, ceea ce face tocmai 1773 ani de la Hristos. Această presupunere însă nu s'a dovedit întemeiată. Dacă nu e vorba de anul copierii (1810), avem de a face numai cu data în care s'a făcut copia de pe care s'a copiat textul de care se ocupă Gaster. Codicele nostru, care dă pe ff 249 v°—265 r° același text, cu foarte mici modificări, păstrează o dată cu 19 ani mai veche. Dar și acest text nu e decât o copie de pe un original și mai vechiu. Firește, această vechime nu poate trece dincolo de 1700. Reproducem începutul textului nostru, interesant nu numai pentru data pe care o cuprinde, ci și pentru că titlul lui nu e tocmai identic cu cel dat de Gaster :

„O istorie a omului înțelept și a lumii. — Cum s-au muștrătu înțeleptul cu lumea amândoi. — Cine ești dumnea-ta de ești așa mândră și frumoasă și împodobită. spune-mi de cine ești făcută și de când ești făcută; răspunsu: eu sântu lume și fapta și prăznuire (sic=„plăzmuire“) a vecinicului împăratu. și sintu grădină plină de pomi roditori. și visteriu plin de totu felulu de bunătate de ani încă sântu: 7262¹: de când mă por'tu întru a me stăpânire . . .“

Anul se repetă și mai încolo, pe f. 259 r°: „lume zisă: Săiace oame dară eu sănūt 7262 de ani de când sântu ziditu de d[um]nezău“.

Cea mai mare parte a textelor acestui codice, mai bine de 200 foi, au trebuit să se copieze așadar înainte de anul 1754.

Dintre însemnările scrise ulterior pe paginile rămase goale ale manuscrisului relevăm următoarele, care ne păstrează date ori nume care ne pot lămuri întru câtva în privința ținutului și timpului în care s'a scris cartea.

F. 7 v°: „Scris-amu eu Ionu din Surducu [1]783 mai 5 zile 1783“. Pagina rămăsese albă. Surducul este după toată probabilitatea cel din Bihor. Aceasta o dovedește faptul că mai găsim pomenită încă o comună din acest ținut. Anume pe f. 3 v° r 10—12 se poate citi, scris cu scrisoarea celor patru texte din urmă ale manuscrisului (ff. 278 r°—318 v^o17): „Acestă carte este a me Popovici Mihaiu irodeaconu dinu Kuzapū“. Tot o

¹ De la Hristos 1754

proveniență din direcția Bihorului arată și satul Bologa pomenit în versurile de pe f. 181 r° scrise cu scrisoarea cea mai veche din manuscris: „Iară lelița în greisă — vai bădițe frățioare — du-te dega (*sic* = „de'ngă“) mine în pace — că n-am astădată ce-ț face — că la noi în Bologa — simțu mulți ca du-mieta — de i măn'că seceta“. Bologa se găsește în plasa Hue-din, cea mai apropiată de Bihor, a județului Cojocna.

Pe f. 4 r° găsim scris cu litere latine pe o pagină rămasă goală: „Hic Liber est meus testis est Deus quis illum quaerit nomen hic exit Michael natus Popovits vocatus Anno 1810 Die 23 Martis“.

Pe f. 274 v° 1—2: „haitomü tilitomü iprocî aminü 1783“.

Pe f. 275 r° 7 ș. u.: „Scris-amu eu Popovici Mihaiu deïaconu den Cuzapü“ (cu o scrisoare mai nouă), apoi de altă mână: „ahasta carte est[ă] estă (*sic*) a lui irudiïaconü Mihaiu Flore“.

Pe f. 276 v° jos: „Pomenește d[oa]mne sufletul adormitului robu lui d[u]mnezeu preotü Zaharie“.

De la f. 278 încolo textele par a fi scrise de ierodiaconul Mihaiu Popoviciu, deci probabil după 1783.

II. Importanța textelor.

Manuscrisul este de o rară bogăție în privința textelor populare, păstrându-ne uneori copii de pe cărți populare foarte vechi. Din pricina greutăților de editură nu ne putem ocupa amănunțit de toate textele pentru a ne dovedi această afirmație. Ne mărginim la două mai scurte.

Mai întâiu ne vom opri la „*Învățătură pentru tutun adecă tăbac, dină carte de la otčnicü*“¹ (ff. 8 r° 1—13v^o2). O variantă a acesteia a descoperit Al. Hasdeu în biblioteca poetului basarabean Costache Stamate pe câteva foi legate la un loc cu *Acatistul* tipărit de Samuil Klein în Sibiu la 1801, copiată la începutul secolului XIX după un manuscris mai vechiu. Ea a fost publicată de B. P. Hasdeu în transcriere cu litere latine în *Cuv. d. bătr.*, vol. II, p. XXIV—XXV. Această variantă are titlul mult mai amplificat „*Istorii pentru tiuțiun*. Ascultați iubiiții mei blagosloviți, o învățătură foarte de folos pentru creștini, însă mai ales pentru care vor fi căzut întru această greșală ră ș' în-

¹ Viața părinților bisericeii.

șălăciune diivolăscă, însă di vor fi băut tiutîun. Acîastă carte este scoasă di pre limba Ietinăscă prin limba moldovenăscă cu nevoița marelui dascal al Ierusalimului kir Silivestru, care au ales din multe cărți a sfinții părinți din Ierusalim, zăcând . . .“ Ar fi scoasă deci tot din „otecinic“. Comentând acest titlu Hasdeu, *o. c.*, p. XXV—XXVI, face următoarele spirițuale obser-vații:

„Textul nostru, scris cum se vorbește în Basarabia, zice că s'a tradus din lătinește în moldovenește „cu nevoița marelui dascal al Ierusalimului kir Silivestru.“

Prin urmare, acel „kir- Silivestru“ eră Român, sau cel puțin știea românește.

Ne îndoim prea mult să fi existat vre-o dată la Ierusalim, sau pe aiuri în Asia, un asemenea „mare dascal“.

Și apoi, chiar să fi existat, tot încă el nu putea să traducă pe cele câteva pagine din „limba latinească“, și'n același timp să le compileze „din multe cărți a sfinți părinți din Ierusalim“.

În fine, în Palestina fiind aproape necunoscuți Țigani, este cu desăvârșire neprobabil, ca un drac de acolo să fi spus că tutunul „întăru vor trage păgânii și apoi Țigani“, ceea ce, din contra, se potrivește foarte bine în gura unui drac din România.

Părintele meu își deduse osteneala de a urmări, dacă nu cumva Rușii vor fi având, vr'o istorioară analogă asupra tutunului, și a constatat, în adevăr, că posedă și ei în această privință o carte poporană, publicată de cătră contele Kușelev-Bezborodko, dar care diferă cu totul de cea română.

În Rusia meridională se povestește, că tutunul a crescut din cadavrul Herodiadei, fiindcă tăiasse capul lui Ion Botezătorul.

La Serbi, tutunul s'a născut din intestinele ereticului Aru.

Se știe că la Spanioli, din contra, tutunul e considerat ca o „iarbă sfântă“¹

În scurt, *Istoria pentru tiutîun*, așa după cum o vedem mai sus, este o invențiune curat românească a vreunui călugăr nefumător, carele s'a crezut dator, pentru a reuși mai bine în cruciata sa contra tutungiuilor, de a inventa totodată pe „un mare dascal al Ierusalimului kir—Silivestru“.

¹ Am omis toate titlurile de cărți la care se referă Hasdeu

Este sigur, în orice caz, că mai mulți buni creștini au renunțat la pipă din cauza acestei cărtecele, decât din îndemnul celor mai savante tractaturi igienice¹!

Totuși nu trebuie să ne scape din vedere că în capitolul 116 al „Oxistern”-ului păstrat în manuscrisul No 265 (f. 106 v°—108 v°) al Academiei Române¹ e vorba tot „Pentru tabac”.

În fond textul variantei noastre și a celei a lui Hasdeu este același. Varianta noastră însă e mai veche, nu atât ca dată, cât mai ales ca limbă. Formelor vechi *șezum, văzum, zisem* (în loc de *ziserăm*), *ziș, mă dușu* ale ei le corespund în aceea a lui Hasdeu *șăzând, văzurăm, am zăs, mă luaŭu* ș. a. m. 'd. Copistul celei dintâiu a schimbat mai puțin limba unui vechiu text pe care-l avea dinaintea sa decât al celei de a doua variantă.

Al doilea text de care ne vom ocupa aici e rugăciunea de alungarea „dracilor din ape” (slav. *вѣтрѣкъ водныхъ*) copiată pe ff. 16 r° 1—20 v° 5. Această rugăciune, care se începe cu cuvintele „Adeverită este și destoinică și dreptă frâmslaște d[o]m'nului nostru I[su]s H[risto]s”, ne-a păstrat în întregime unul din cele mai vechi texte românești de acest fel. Un scurt fragment scris, cum crede Hasdeu, de însuși popa Grigore din Măhaciu înainte de 1583, fiind „cea mai veche din scrierile cunoscute” ale acestuia, se găsește pe p. 152 a Codicelui Sturdzan, urmând după originalul slavon din care s'a tradus (pp. 149—151)². Manuscrisul nostru are deci meritul de a întregi complet o însemnată lacună a Codicelui Sturdzan și e interesant de observat că, deși schimbată puțin și amplificată (cf. *glasu CSJ graŭu; a strică nemică în creștiri CSJ a bate grăul creștinilor, holdele, vile; lui I[su]s H[risto]s și cântare netăcută CSJ Domnului nostru I[su]s H[risto]s ceia cântă cănutare netăcută; să fie de folosu și de ispovedanie CSJ să fie luată în sus* — probabil după analogia ung. *felvenni* germ. *aufnehmen* — *aastă rugăciune preste toate bl[a]goslovește-ne D[oa]mne și pre noi*) varianta noastră păstrează uneori forme mai vechi decât aceea a popii Grigore (cf. *ce-u făcutu CSJ ce fece*; și poate încă: *oprescu-te CSJ cuntenescu-te*). Astfel se pune chestiunea dacă nu cumva popa Grigore din Măhaciu n'a făcut altceva decât ceea ce făcea de

¹ *Cat.* I, p. 588.

² *Cuv. d. bătr.*, vol. II, p. 175—6.

obiceiul: a copiat textul românesc (alături de cel slav, după moda timpului) al acestei rugăciuni traduse românește de altcineva¹. Fragmentul rămas din varianta lui e prea scurt pentru ca să putem spune ultimul cuvânt în această privință.

Dintre celelalte texte care se întâlnesc în manuscrisul nostru, o seamă au fost studiate, firește utilizându-se alte manuscrise, unele mai vechi, de Hasdeu în vol. II al *Cuv. d. bătr.*, București, 1879, iar cele mai multe de Gaster în *Literatura populară română*, București, 1883. Publicarea acestora, așa cum sânt, n'are rost, fiind vorba de un manuscris relativ târziu. Ele se pot utiliza însă cu folos la o eventuală reeditare critică a celor dintâiu. De aceea atragem asupra lor atenția cărturarilor pe care i-ar preocupa această idee, înșirându-le în capitolul care urmează. E știut că de la apariția lucrării citate a lui Hasdeu și a lui Gaster s'au mai găsit numeroase manuscrise în care se cuprind texte de care se găsesc și în manuscrisul nostru, cum se poate constata chiar și numai din o repede răsfoire a *Catalogului manuscriptelor românești* (din biblioteca Academiei Române). Astfel o reluare a studiului sistematic a vechilor cărți populare se impune.

Chiar și din înșirarea pe care vom face-o se poate constata felul ciudat de a lucra al unora dintre scriitorii noștri populari pentru care noțiunea plagiatului nu există. De pildă redacția de pe la 1750 a „Invățăturii lui Archeriia boeră“ (ff. 99 v⁰ 5—130 v⁰ 15), aceea mai nouă ceva a „Verșului lui Adam“ (ff. 272 r⁰ 6—274 v⁰ 20) ș. a. ne servesc ca dovezi sigure că Anton Pann și alții ca el nu făceau uneori decât să dea sub numele lor cărți populare mai vechi².

La sfârșit reproducem în întregime „Rugăciunea de alungarea dracilor din ape“ și poezia „Grăi un tinerel voinic...“, pe cea dintâiu pentru motivele arătate mai sus, pe cea din urmă pentru că e interesantă atât ca vers, cât și ca limbă și ne păstrează, cum am amintit, totodată și o indicație cu privire la locul unde s'a scris manuscrisul.

¹ Extras din această rugăciune pare a fi descântecul românesc de alungarea dracului de pe ff. 171 r⁰ 12—173 r⁰ 8.

² Cf. și Gaster *o. c.*, p. 105 ș. u., apoi p. 275 ș. u., unde se citează și alte variante mai vechi decât ale lui Anton Pann.

III. Textele pe care le cuprinde manuscrisul.

1. Fragment din o scenetă comico-satirică în versuri (ff. 1 r° 1—3 v° 9). Persoanele: voinicul, fata și vlădica, care servește de judecător în procesul fetei înșelate împotriva voinicului care nu-i mai are grija: „Că cu minčuni m'au luat' — Și un galbăn mi-au ăuruit' — Până ce m'au amăgită — Și tot' au zis că m'a luă — Și binișorū că m'a înbracă — Și nici a vrut să mă ia — Nici galbănu' să m-l de — Și nu ăau aăuns atăta — Ce au îndrăgit și pe alta — Și mie mi-au dat' pe ușe afară — De sănăt' de mare ocară“. Vlădica rămâne neînduplecat și dă dreptate voinicului „de vreme ce“ fata „n'a țipat“. Versurile au o factură bine prinsă, dar nu se pot reproduce în întregime, fiind uneori triviale, deși cu spirit.

2. „Învățătură pentru tutun adevă tăbac, dină carte de la otičnici“ (ff. 8 r° 1—13 v° 2).

3. „Vlassi (*sic*) la I[su s H[risto]s“ (ff. 13 v° 3—15 r° 11). E o satiră la adresa celor ce slujiau în limba slavonă, alcătuită din așezarea unul lângă altul, fără nici o legătură, a deosebitor termeni slavoni bisericești.

4. „Cuvântulū carele au grăit h[risto]s de pre cruce“ (ff. 15 v° 1—24).

5. „Adeverită este și destoinică și dreptă frămsiațe d[o]m'nu-lui nostru i[su]s h[risto]s“ (ff. 16 r° 1—20 v° 5).

6. „Istoriie la morți“ (ff. 20 v° 7— ff. 21 r° 12). Fragment scris ulterior pe două pagini rămase la început albe cu scrișoarea spălăcită și slabă a celor patru texte din urmă.

7. „Povăste la vreme de apoi. — Învățătură lumii cum va fi la dzilele de apoi“ (ff. 22 r° 1—27 v° 4).

8. „Poveste lui Avram“ (ff. 27 v° 5—33 v° 4).

9. „Poveste sf[ă]ntu[lu]i Ioanū b[o]goslov la vrelē (*sic*, = „vreme“ s. „vremile“) de apoi cum cumū (*sic*) au grăit cu d[u]mnedzău și ăau spus totū lucrul p[re]cum va fi“ (ff. 33 v° 5—56 r° 4).

10. „Cuvântū pentru eșire sufletului din trup și pentru înfricoșata a doao venire a lui h[risto]s și pentru munăcile de veci, a celui dintru sf[i]nți părintelui nostru Kirilū arhiep[i]scopolū Alecsendrii (*sic*) foarte de folos sufletului carele aduce la pocăință cu mare umilință. scoas[ă] (*sic*) întâe din elenie' pre

limba slovenească. și iară și pre limba ăa proastă rusas'că și acum pre limbă rumăneșucă" (ff. 56 r° 6—85 r° 15).

11. „Învățătură despre visulū lui Sîhaičū¹ împăratū" (ff. 86 r° 1—99 v° 4)².

12. „Învățătură a lui Archeriia boerū. — Eră Arūcherie boerū mare la Sinagrit împărat din țara Anadolului și fečori din trupul său nu avu ce luo pre nepotulū său pre Anadanū și și-l făcū fečorū de suflet' . . ." (ff. 99 v° 5—130 v° 15)³.

13. „Poveste lui Adam din ceput' cum fu prilăstit și cumū au muritū (ff. 131 v° 16—140 r° 14).

14. „Învățătură de[ș]pre bogăție aceștii lumī" (ff. 140 r° 5—145 r° 3).

15. „Poveste lui ar'hagghel [Mihail]" (ff. 145 r° 4—146 r° 3).

16. „Poveste morūților: Învățătură cum es sufletele dīrepū-țilorū și a păcătoșilorū, și trecū prīn vāmīle ce sântū cătră ce-riū" (ff. 146 r° 4—155 v° 8).

17. „Descănūtec de čumă" (ff. 156 r° 1—160 v° 3).

18. „Șede Adam înainte raiului de se tânguește și așe grăește" (ff. 160 v° 5—164 r° 3). Tânguirea lui Adam în proză. Relevăm anahronismul: „Adam așe să mângăe. decă-i făgădui ta-tăl d[u]mn[e]zău, că-l va tocml în locul cel de hodinelă, unde este Avram patriiarhulū, și Isacū și Iacovū . . ." —

19. „Veste și poveste" a sfântului „Ioanū ivanghilestū" (sic) despre „orașul sfânt" (ff. 164 r° 4—167 r° 9).

20. „Ocinașile țigănește" (ff. 167 r° 10—167 v° 13).

21. „Descănūtece de friguri" (ff. 167 v° 14—170 r° 9). Text slavo-român. Interesantă e mențiunea: „Să le scrii pă nemănūcate" (f. 169 r° 12 - 13).

22. „Cântecul lui Constantinū împărat' creștin'" (ff. 170 r° 10—171 r° 11).

¹ Îndreptat prin ștergerea lui H și înlocuirea lui cu II mutat mai spre dreapta în *Sîhaičū*.

² Textul îl aveă și Cipariu într'un manuscris de pe la capătul secolului XVII (ff. 31—36). El amintește cu titlul de „cele 12 vise ale lui Mamerū" în *Principi de limbă și scriptură*, p. 114, Ss, c. Cipariu însă nu l a publicat. O parte din text (8 visuri) se găsește și în un manuscris din jum. I a sec. XVII, al liceului grănițeresc G. Coșbuc din Năsăud, unde însă numele împăratului e „Șaicū" („Șahaișa"). Lacuna din acesta se poate așadar întregi din manuscrisul nostru, care păstrează textul vechiu fără prea multe schimbări. Ne vom ocupa de el amănunțit când vom vorbi despre cellalt manuscris în care se găsește.

³ Relevăm faptul că în o seamă de variante „țara Anadolulu " a ajuns „țara Dorului".

23. Descântec românesc de alungarea dracului (ff. 170 r° 12—173 r° 8). În frunte: „numărul (= „numele“) lui h[risto]s foarte de treabă creștinilor“. Acest descântec pare a fi un extras al celui de la No. 5.

24. „Cazanie la 12 vineri“ (ff. 173 r° 9—180 r° 14)¹.

25. „Grăi un tinerel voinic cu d’o fire andilăscă cătră ce dalbă mnevastă . . .“ Versuri glumețe despre modul cum se naște iubirea la țărani.

26. „Versurile: „Spune lăle cu dreptul — nu mi-ți pierde sufletul — de cându bade ție lăsat — căți voinici ai sărutat“.

27. Inceputuri de rugăciuni și note fără importanță românește și una ungurește (ff. 182 v° 13—184 v° 10; f. 185 albă).

28. „Erūtăciune“ (ff. 186 r° 1—190 v° 7). Probabil compoziție originală care are la bază cunoscuta parte din Molitvenic „Vedeți-mă fără glas și fără suflet zăcând“.

29. „Ascultați crești[ni] bl[a]gosloviți . . .“ (ff. 190 v° 9—193 v° 10). Și acest text e tot o ertăciune.

30. „Cântecul despre sfărūșitul crailorū și a împăraților. — Măndrulū Solomonū craiu elū așe grăește . . .“ (ff. 194 r° 1—197 r° 13).

— 31. „Cânteculū la staolū[i] florilorū“ (ff. 197 r° 13—200 v° 16).

32. „Cântecū de jele Mariei in Vinere de Paști“ (ff. 201 r° 1—204 r° 5).

33. „Cazanie la 4 zile ale lui Dechemvrie. Mucenie sf[i]n-tei și slăvitei și întru totū lăudatū m[u]c[e]nīte Barbure“ (ff. 204 r° 6—223 v° 6).

34. „Cazanie la 14 zile ale lui Octomvrie, pentru viața și mucenie precuviosăi maicei noastre Paraschiavii“ (ff. 223 v° 6—244 r° 9).

35. „Pentru ruga și sănătate la arhierē la preuți să o zici ačasta . . .“ (ff. 244 v° 1—246 v° 5)

36. „Podobiā“ (ff. 246 v° 6—247 r° 14). Text slavon.

37. „Acuma fraților dămū harū și laudă m[i]l[o]stivului d[umne]zeu și maicii sf[i]nte preciste, că neu spodobitū m[i]-l[o]stivulū d[u]mnezău de am putut petrece sf[â]ntul post cu pace și cu sănătate . . .“ (ff. 247 v° 1—249 r° 17).

¹ De acest text ne vom ocupa amănunțit cu alt prilej când vom studia și alte variante ale lui.

38. „O istorie a omului înțelept și a lumi[i] cum s-au muștratu înțeleptul cu lume amândoi“ (ff. 249 v° 1—265 r° 5)¹.

39. Deosebite stihuri bisericești scrise de deosebite mâni (ff. 265 v° 1—268 v° 3).

40. „Acăstle sântu 72 de nume a lui Hristos“ (ff. 268 v° 4—270 r° 3).

41. „Așijderē și a Precistei 72 de nume“ (ff. 270 r° 4—271 v° 6).

42. „Carte lui Moisi proroc“ (ff. 271 v° 7—272 r° 5).

43. „Verșul a lui Adam“ (ff. 272 r° 6—274 v° 20). Scrisoare mai nouă chiar și decât a textelor care urmează de la f. 278 încolo.

44. Câteva versuri greu descifrabile scrise ulterior (f. 274 r. 3 ș. u., după care urmează mângălituri și o seamă de note, din care, pe cele ce merită atențiune, le-am relevat în introducere. Intre note unele sânt scrise ungurește de Mihael Popovits).

45. „Cuvântu pentru sfânta liturghie în ce chipu o premește d[u]mn[e]zău“ (ff. 278 r° 1—283 v° 16). — Din nou același text de aceeași mână, probabil a ierodiaconului Mihailu Popovici (ff. 284 r° 1—292 v° 3). Scrisoare mai târzie și slabă.

46. „Invățatură despre potopulă apii cându d[u]mn[e]ză[u] au potopitū toată lumia cu apă în zilele lui Noe“ (ff. 292 v° 4—293 v° 15). Scrisoarea textului de la No 45.

47. „Cazanie la oameni morți“ (ff. 294 r° 1—295 v° 2).

48. „Intrebări și răspunsuri“ (ff. 295 v° 3—318 v° 17). Aceeași scrisoare. Necomplet.

IV. Texte.

[5. Rugăciune de alungarea dracilor din ape.]

16 r° Adeverită este și destoinică și dreptă frâmsiașe D[o]mnu-
lui nostru I[su]s H[risto]s pusă pre Arūhanghelū Mihailū să străju-
iască răurile apelorū ca să n-aibă putere diāvolul pre ele. Domnul
vine cu gurāmān[t] mare cu Tatāl și cu Fiulū și cu Duhul
16 v° Sf[ă]ntū cum pre diā | volulū să-l interescă. de pre răurile ape-
lorū. ca s[ă] n-aibă putere a bate lucrul botedzaților a ploia²
cu ploaia re. oprescu-te diāvole cu d[u]mn[e]zăulū viu adeverit

¹ Asupra acestui text v. cele spuse în introducere.

² Provincial în loc de „ploaia“.

cuntenescu-te diiavole cu Sf[â]nta Marie ġuratului Iosif[ũ] oprescu-
 te diiavole cu to[ți] inger[ũ] ce fece domnul[ũ] cun[ũ] | tenescu-te 17 r⁰
 diiavole cu patru ungh[ũ]ri a cer[ũ]lui. oprescu-te diavole cu patru
 evanghilesti ce țin cer[ũ]l[ũ] și p[ã]m[ã]ntul. oprescu-te diavole cu
 cetate ce mare a Ier[ũ]s[ã]limului în care s[ã] odihnescu to[ți] di-
 rep[ũ]ii cuntenescu-te diiavole cu 12 ap[o]s[to]li oprescu-te dii-
 avole cu 16 proroci sf[i]n[ũ]ți cun[ũ]tenescu-te dii[ã] | vole cu 40 de 17 v⁰
 sf[i]n[ũ]ți oprescu-te diiavole cu Ioan Botez[ã]torul D[õ]mnului cun-
 tenescu-te diiavole cu 4 patrier[ũ]și oprescu-te diiavole cu 318 de
 p[ã]rin[ũ]ți sf[i]n[ũ]ți ce au fost[ũ] în Nichie. s[ã] n-aib[ã] putere pre lucrul
 creștinilor a plo[ie] plo[ia] cu foaș². cun[ũ] | tenescu-te diiavole cu 18 r⁰
 4 r[ã]uri ce es din ra[ũ] Fison Ghion Thigr[ũ] Efrath[ũ] ce încunġur[ã]
 toat[ã] lume. s[ã] n-aib[ã] putere a stric[ã] lucrul[ũ] creștinilor[ũ] opre-
 scu-te diiavole cu anggh[e]li (sic) și cu arhangghelii (sic)
 Domnului nostru I[su]s H[risto]s isp[ã]sitor[ũ]l nostru. cun[ũ]tenescu-
 te dii[ã] | vole cu naștere lui H[risto]s oprescute diiavole cu bo- 18 v⁰
 tezul Domnului nostru I[su]s H[risto]s isp[ã]sitor[ũ]l nostru cun-
 tenescu-te diiavole. cu înviere lui Lazar. oprescu-te dii[ã]-
 vole cu Dumineca Florilor[ũ] a Domnului nostru I[su]s H[ris- 19 r⁰
 to]s isp[ã]sitor[ũ]l nostru cuntenescu te diiavo | le cu înviere
 Domnului nostru lui I[su]s H[risto]s isp[ã]sitor[ũ]l nostru cunte-
 nescu-te diiavole cu suire Domnului nostru lui I[su]s H[risto]s
 isp[ã]sitor[ũ]l nostru oprescu-t[ã] diiavole cu fr[ã]m[ã]șate Domnului
 nostru lui I[su]s H[risto]s ce s[e] închipui pentru noi la dzua
 Preobraj[ũ]nilor[ũ] cuntenescu-te diiavole cu pu | tere cin[ũ]stitei și 19 v⁰
 de via[ã] făc[ã]t[õ]arei cruci s[ã] n-aibi putere a bate gr[ã]ul[ũ] crești-
 nilor[ũ] și holdele-i oprescu-te diiavole cu 3 sf[i]n[ũ]ți cu Sedrah și
 cu Misah și cu Avdenago cuntenescu-te diiavole cu doao lumini
 ce fece d[õ]mnul soarele | zilei. și luna nop[ũ]ii. s[ã] n aibi putere 20 r⁰
 a bate gr[ã]ul creștinilor[ũ] holdele vule oprescu-te diiavole și te
 blast[ã]m. cu herovimii și cu serafimii Domnului nostru lui I[su]s
 h[risto]s. ce[ã] ce c[ã]nt[ã] c[ã]n[ũ]tare net[ã]cut[ã]. și cu al nostru gra[ũ].
 s[ã] fie luat[ã] sus [ã]c[ã]st[ã] rug[ã]cune preste to | ate bl[ã]goslovește-ne 20 v⁰
 d[õ]amne și pre noi. acum și pururea și în veci[i] vecilor[ũ] amin[ũ]³. —

¹ Cet. „a ploie” — „a plou[ã]”.

² Foaș = „vifor” < ung. *fuvas* „suflare”.

³ sedrah . . . amin[ũ] Cod. *Sturdz*, p. 152. [Sedrahom. și Misahom. și
 Avednag oprescu-te diavole cu cele doa lumini. ce-u făcutu domnul soarele
 dzilei. și luna nop[ũ]iei. s[ã] n-aibi putere a stric[ã] nemic[ã] în creștiri. opre-
 scu-te diavole s[ã]tanu. cu herovimii. și cu serafimii lui I[su]s. h[risto]s și
 c[ã]nt[ã]re net[ã]cut[ã] și cu al nostru glasu. s[ã] ne fie de folosu. și de ispove-
 danie și acum și purur[ã] și în vecie de v[ec]u amin.

[25. *Grăi un tinerel voinic...*]¹

- 180 r⁰ Grăi un tinerel voinic — cu d'ofire andilăscă² că | tră ce dalbă
 mnevastă: — Totu vrem lele să te întreb — Când Dumiața te
 180 v⁰ iubită — Cum focul ți-ai pătimită — Că ău (cet. „ău“) să[n]tă în
 (= „un“) voinică nepătită — De acesta fel de iubită. — Iară lele
 greindă au zis: — Într-acesta fel amă pătimită — Pre că[n]d eu că
 m-am iubită, — Zioa cu multă răbdare — Noapte în pată cu
 dezmiardare. — Alta bade spune-ți oi. — Multă ții lele la iubită
 — Și ții cu greu la dorită. — Cătă vieme m-am iubită — Somn
 181 r⁰ de oci (= „ochi“) nu mi s-au lipită — Ce totă | bătem păreți[.].
 — Iară dacă temă (= „te-am“) dobândită aronsm (*sic*, = „arom-
 meam?“ adormiam?) căte ceva — Mă zisam (= „visam“) cu Dum-
 neata — Că nu e lele overică (*sic*, = „overică“) nebotezată. —
 Să nu-ți facă pohta îndată. — Au lelița e streină — Să nu te
 culce pe mână — Să mi te sărute în gură? — O ticolosul (*sic*,
 = „ticălosul“) de mine — De mă gonești[.] de la tine — Cum
 oi să trefăscă (cet. „trăiesc“) pre lume? — Iară lelița în greisă:
 — Vai badițe frăioare — Du-te de[n]ga mine în pace Că n-am
 astă dată ce-ți face — Că la noi în Bologa simtă mulți ca Du-
 181 v⁰ mieta — De-ı mână seceta — Că la mine va nimeri cineva — |
 Pe mine m-a dezmiardă — Tocmai ca și Dumnata. — Bade în
 rumse (= „rupse vorba“) — Lele-m dzisă: — Dacă m-oi călo-
 tori (*sic*, = „călători“) — Eu de doru m-oi bolnăvi — Că
 unde bade (cet. „badea“) mi te vede — Nopte în pată că
 mi te pcerde (= „pierde“) — Dinți[.] Măruț[ă] mărgărită —
 Gură păhară de criștară — În lontru în gurișoră — Totă zehară
 și scorțișore — Cu miresă de cuișore. — Marie sufletul meu —
 Am auzită că ți-i rău — Și acesta de l-ai avută — Eu cu elă
 nu tem (= „te-am“) știut — La tine c-a ci (= „c'aș fi“) vinită
 182 r⁰ — Di pe rău te-a-și (= „te-aș fi“) izbăvită | — Și în fațe teși
 s[.] (= „te-aș fi“) sărutată — Și di pe rău teși (= „te-aș fi“) sculată —
 Au nu știi că simtă până la morte — Se te caută
 și la bine și la rău — Maree (*sic*, = „Marie“) sufletul mneu (=

¹ Pentru fixarea locului unde s'a alcătuit această poezie poate da o indicație, afară de pomenirea în text a satului Bologa, și limba, în care gasim rostiri provinciale ca: *mnevastă* (= „nevastă“), *oci* (= „ochi“), *zisam* (= „visam“), *rumse* (= „rupse“), *pcerde* (= „pierde“), *si* sau *și* (= „fi“), *săză* și *săzi* (= „șezi“), *mnea* „mieu“, ș. a

² Acest cuvânt probabil trebuie adus în legătură cu verbul *andăli* în (în Trans de nord) 1. „plec, bat câmpii, pierd vremea“; 2. „pornesc“, „încep“ < ung *indulni* (Dicț Acad. I. 165).

„mieu“) — Au nu ești Mare voeasă (= „voioasă“) — să mă vezi de sară în casă -- Să săzū (= „șezi“) cu mine la masă? — Ba s[ă]ntū frățică bucuroasă — Da măicuța nu te lasă — Țără de-i mai șede la noi — Până s[ă]ntū dragostele noi — Să săzū (= „șezi“) vo trii patru zile — Până ță (= „ți-i“) vine (= „veni“) în fire — Nu să-ț vie frățică în minte — Că așe simtū dragostele — Țuță dacă ești vecina n[o]astră — Ives | te-te (*sic* = „ivește-te“) pe fer[e]astră — De vezi fețișoră n[o]astră. — Lele-i rumse — De-ı greisă: — Țăcătă-mă c-a[m] vinitū — Pe fer[e]astă m-amū ivitū — Fețișoră ți-amū văzutū — Țără de ai ceva a face — Vino frățică mai încoace.

N. Drăganu.

182 v°

Conjuncțiile *de* și *dacă*.

(*Un capitol de sintaxă românească*).

1. De.

De conjuncția *de* și de deosebitele ei înțelesuri s'au ocupat atât filologii români, cât și cei streini, fără însă a le explica în mod acceptabil.

Philippide, *Principii de istoria limbii*, I, Iași, 1895, p. 52 o derivă din prepoziția *de* „despre, în ce privește“. „Acest înțeles al lui *de*“, spune el, „s'a înlins tot mai mult, până când a devenit mijlocul principal de exprimare al acestui raport nu numai pentru cuvinte, ci și pentru propoziții: de mine (în ce mă privește pe mine), de cutare lucru (în ce privește cutare lucru), de va veni (în ce privește faptul că va veni), de George este om de treabă (în ce privește faptul că George este om de treabă), etc. Și propoziția a primit la o asemenea construcție ori forma propoziției principale, ca în exemplele de mai sus, ori pe aceea a propoziției subordonate subiective cu *că*, „și deca se sfârșiră acestea“ Vor. VII, 3 (primitiv: și în ce privește faptul că se sfârșiră acestea) . . .“

T. Raica, *Studii literare*, Ploiești 1897, p. 145—162, dă un studiu monografic asupra prepoziției *de* după metoda urmată în *Magnum Etymologicum* al lui Hasdeu. În partea din urmă (p. 156 ș. u.) se ocupă și de „*de* ca pronume“ (relativ) și „*ca* conjuncție“, socotind că aceste funcții ale lui *de* s'au dezvoltat când

acesta „a luat, într'o situație oarecare, locul adverbului *ca* (quam)“... „Astfel, zicem: a trata *de amic*; a lua *de bani* buni; a trece *de om* bogat; a fi vestit *de frumos* etc ; ital. *egli è trattato da amico*; span. *aquella es celebrada de hermosa*; fr. mod. *traiter qqun de fourbe*. În toate aceste exemple, *de* este pus în loc de adv. lat. *ut* și românescul *ca*“ (p. 156).

După H. Schuchardt, *Litbl.* 1892, p. 204, *de* din exemple ca: *veni vreamea de născu pruncul*; *am voit de o am făcut de isnoavă* ar fi o amestecare a lat. *de* cu slav. sudic *da* cu însemnarea „dass“.

Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 560, p. 604—5 (cf. și § 644, p. 692) nu crede în această explicație, deoarece nu se poate vedea cum s'ar fi putut produce acest amestec. Din punct de vedere al sensului crede că se potrivește mai bine turc. *de* „und, auch“, care după G. Meyer, *EWA* s. v. *δε*, ar fi și la baza alb. *eđe, eđe, δε*, dar adaugă că nu e exclus ca particula albaneză să stea în legătură cu s - cr *ha*, gr. *γε*, slav. *že* și ceea ce mai dă B. Delbrück, *Vgl. Syntax*, v. II, p. 498 și u., iar atunci *de* e un împrumut albanez în românește sau un rest traco-dacic. Dr. Bernhard Dımand, *Zur rumanischen Moduslehre*, Wien, 1904, pp. 13—43, tratează amănunțit conjuncția *de* cu toate înțelesurile ei, pe care încearcă să le explice pornind de la sensul lui *și* consecutiv. În o notă pe p. 13 respinge originea turcească a acestei vechi conjuncții, căci e imposibilă din punct de vedere istoric și cultural. Împrejurările arată că *de* aparține tezaurului străvechiu al limbei române; nu poate hotărî dacă *de* a intrat de o parte în limba română ca element traco dacic, de altă parte în albaneză ca element iliric, ori dacă în aceasta din urmă ar fi element turcesc.

Cercetările lui Dımand se unesc întru toate cu cele ale lui Kr. Sandfeld-Iensen, *ZRPh.*, XXVIII, p. 11 și u., ceea ce constată și acesta în darea de seamă pe care o face despre lucrarea lui Dımand în *ZRPh.*, XXIX, pp 732—744. Tıktin, *DRG.*, p. 514 se asociază la cele spuse de Meyer-Lübke și Sandfeld-Iensen.

Pentru a ajunge la aceste rezultate, savanții streini amintiți au pornit, cum am spus, de la înțelesul consecutiv al lui *de* care e indentic cu al paratacticalui *și*.

În adevăr noi avem parataxa cu *e* (în limba veche), care

are sens adversativ (= „iar“) și cu *și* (în limba veche și actuală), care a ajuns să aibă sens consecutiv încă din cele mai vechi timpuri

Iată câteva exemple caracteristice atât pentru unul, cât și pentru cellalt: 1°. *E* (corespunzând lat. *autem*, gr. *δέ*, sl. *a*, *и*, uneori și gr. *πλήν*): *Mănițați-vă și nu greșireți, e ce grăiți în înremile voastre la straturile voastre milostiviți-vă* (Candrea, *Psalt.* 5/5; Bianu, *Ps. Sch.* 9). *Cu mâna mă zidiu omu, e voi în groapă mă pusetu* (Hasdeu, *Cuv* II, 364). *Ce voi deprinset nă-ravorile lui, e al meu năravu l-ați urătu și lepădatu* (Cod. Tod. 224). 2°. *Și* („așa că“, „ca să“, „să“, „de“): *Eu chiemați și audzi-me, Dzeul meu: pleacă ureachia ta mie și audzi cuventele meale* (Candrea, *Psalt.* 23/3-4; Bianu, *Ps. Sch.* 40—41); cf și actualele: *îi dete o sticlă și bău, porunci și făcù* ș. a. m. d. Acest *și* consecutiv este atât de întrebuițat încât în regiunea Bihorului, pornind din sintagme ca *trabă și margă* = »trebuie și (= „astfel“, „așa că“, „așadar“, „deci“) margă«, iar apoi »trebuie să meargă«, a putut să primească funcțiunea ipotactică a lui *să* de la conjunctiv, în sfârșit să ajungă numai un semn al conjunctivului (v. exemple la G Weigand, *Jahresbericht*, IV, 1897, p. 301 și Hetco György, *A berettyómenti román nyelvjárás*, Beuiș, 1912, p. 33).

Avem și exemple cu *și să* (= „ca să“) încă din sec. XVI: *cine da-mi va arepi ca porumbilor, și se sboru se răpaosu?* (Candrea, *Psalt.* 104/11—12; Bianu, *Ps. Sch.* 167—8). *Vine domnul robilor acolo, și să întreabe cu nușii de cuvinte* (Ev. lui Radul Gram., Mat., 25, 19). *Și au pare-ți că nu pocii ruga acmii tatălui meu, și înainte să-mi pue* (cor. gr. *καὶ παραστήσει*) *mai multă de doaspreszece legheoane de îngerii?* (id., Mat., 26, 53). — Sec. XVII: *Să ești afară până nu sosește putearea Chaldeilor, și să nu te cuprinze și pre tine* (Gaster, *Chr.* I, 147). *Au venit fiul omenescă, și să măntuească ce eră peritii* (id. I 127).

Și, cu sensul consecutiv se întrebuițează și în dialectele din sud, cf. a rom.: *Perpillița, ca să nu lă frângă hătârea, tr'oară luă și-și asguni patuillii cării* (Obedenaru, *Texte macedo-române... de la Crușova*, publ. de I. Bianu, București, 1892, v. II, p. 45/1). *Ea du-te la pap-aușlu ațela... și strigă-l' acșițe* (P. Papahagi, *Basmе aromâne*, București, 1905, p. 3/20). *Li lo muma lo-Arăp ș-l' măcă, țe si-l' se-acață* (id., 3/27). *G'ine ma Arăplu vrea ș-l'*

află nă nîcă acățătură al Andrûș ș-lu mîcă (id., 4/2). Diznòu z-bâgă pre-alăgari și cît așumsî tu hoara li mul'ari oarfâni, își aestă și-l' deadi ș-nîclu fiçor țe-aveà... (id., 33/13) ș a.

Pe și consecutiv îl avem comun cu limbile slavice balcanice (srb. *te*, bg. *ta*), cu neogreacă (*και*), albaneza (*e*) și cu dialectele italiene sudice ($e < et$; $a < ac$)¹. Punctul de plecare pare a fi greceasca, unde e foarte vechiu, de aici s'a întins mai departe.

Cum se vede însă din exemplele românești citate mai sus, din cele date pentru limba greacă și neogreacă de Dimand *o. c.*, § 36, p. 40—41, pentru sârbă și bulgară de Leskien, *Archiv f. sl. Philol.* XXII (1900), p. 1 ș. u. (cf. Dimand, *o. c.*, § 37, p. 41), pentru *e* albanez de Dimand, *o. c.*, § 35, p. 41—42, pentru dialectele siciliene și italiene sudice de W. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 546, p. 588, Ascoli, *Un problema di sintassi dialettale* în *Arch. glott.* XIX, p. 457 ș. u. în adausul din XIX, p. 457 ș. u. și în adausul din XV, p. 223 ș. u. (cf. Dimand, *o. c.*, § 38, p. 41—42), din înțelesul original de și nu s'a dezvoltat pentru corespondentele acestuia decât acel consecutiv, final, relativ, obiectiv și atributiv. Dar *de* mai are și sens temporal, condițional, cauzal concesiv, iar dezvoltarea acestor sensuri din și nu se poate explica decât cu mare greutate și în mod cu totul artificial. Cât privește pe albanezul *de* și compusul cu *e* ($<$ lat *et*) al acestuia *eðè, eðè*, el are, cum vom vedea, aceeași dezvoltare semantică ca a lui *de* românesc, în urmare nu poate fi element turcesc, ci trebuie să aibă la temelie sa același element latin care a dat naștere și conjuncției românești. Compunerea lui cu *e*, care și ea e de origine latină, dovedește același lucru.

Atât la explicarea albanezului *de, eðè, eðè*, cât și la aceea a românescului *de* trebuie să plecăm de la sensul temporal.

E știut că prepoziția *de* se întrebuițează pentru a însemna punctul de despărțire și plecare, începutul, nu numai în spațiu, ci și în timp. Această funcțiune în sens temporal și-o are *de* de la originea sa, arătând încă în latinește: 1°. o durată de timp care începe de la un punct oarecare (cf. *de medio potare die*

¹ Cât privește pe mîș. *unde* „und”, care a ajuns să aibă sens ipotetic, concesiv, relativ, cauzal și temporal (cf. L. Tobler, *Germania*, XIX, p. 92 ș. u.; Kr. Kraus, *Über die mittelhochdeutsche Konjunktion unde*, în *Zeitschr. f. deutsches Altert.* XLIV, p. 149 ș. u.; Dimand, *o. c.* § 39, p. 43), el poate fi citat ca o paralelă interesantă, dar n'a putut influența întru nimic dezvoltarea românescului *și*, și mai puțin pe a lui *de*.

1a Apuleius ; *de nocte abii piscatum* la Cicero ; *de tertia vigilia* la Caesar, ș. a.) ; 2°. un moment de timp care urmează imediat după altul „inde ab, post, statim post“ (cf. *non bonus somnus de prandio* la Plautus ; *diem de die* la Livius ; *Tacitus refert Pompeium Magnum de Iudaeis debellatis captisque Hierosolymis templum adisse* la Tertullianus, ș. a.¹).

Iată și câteva exemple românești : *Și de-aceea de-azi nainte poți să nu mă mai întrebi . . .* (Eminescu, *Poezii*, 205). *Dă azi înainte eu să fiu în locul tău nepotul împăratului* (Creangă, *Povești*, 206). *L-am slujit de mititel* (Gaster, *Chr.* II, 292/8. *Noi de copii ne știm* (Coșbuc, *Balade și idile*, 54) — Arom. : *Di oara țeă puil'lu nu-l' dădeă bană a featil'eî iu z-duțeă* (Papahagi, *Basme* 35/11). Pentru d.-rom. : *zi de zi* (care se găsește și în *Cod. Vor.* 170/8), cf. arom. *dzuă di dzuă* (id. 292/30). — Istr. : *de când ăf omu falé ?* (*Jahresb.* I, 138/13) = „de când îți lipsește omul ?“

Deși astăzi îl simțim pe *de* cu înțelesul de „spre“, „cătref“, „tot“, „din momentul în care se va începe, va fi“ a însemnat el la început și în *de seară, de primăvară, de iarnă* ș. a. m. d : *Dar de* (= „din momentul în care va fi“, apoi „cătref“, „spref“) *seară vin la voi să-ți dau gura înapoi* (*P. Pop.*) ; forma articulată *de seara* și *de cu seara* ne păstrează mai bine înțelesul original al lui *de*. Tot așa sânt : *N'ar fi avut cine să mi-o lipească [casa cu lut]. . . , și de iarnă am fi degerat de frig* (Fundescu, *Basme*, 81). *Tot într'acel an, de primăvară, în postul cel mare, trecut-au un sol mic de la Leși la Poartă* (Neculce, *Let.* ² II, 263).

Tot temporal trebuie înțeles *de* și în vechiul și regionalul *de-aci(a)* : *Unul gustă selină, de-aciă ș'altul și ș'altul* (Hasdeu, *Cuv.* I, 354). *Și amu deaciă cu bucurie ne[s]fârșită bucura-se-vor, și de-aceiă nemică greață nu vor aveă, nice măhnire* (*Cod. Tod.*, 227). *De-aciă înfocară un coifū de her și-î pusără în cap* (Dosofteiu, *V. Sf.*, 1 Sept., ap. Tiktin, *DRG*). Numai trecând prin înțelesul temporal (cf. *Că dracul invită omul întâiu cu trufa, deci cu befița și cu râvnița și cu curvița . . . , Cod. Tod.* 228) a putut ajunge localul *deci* (< *de + aici*) să primească : 1°. o funcțiune conclusivă — „în urmare“, „așadar“ (cf. *[Unchiașul] răspunse trimișilor că : cine are trebuință, să vie la dânsul. S'au sculat*

¹ Exemplele sânt date după *Thesaurus linguae lat.* vol V, fasc., col. 64—65.

deci împăratul și împărăteasa și s'au dus la unchiuș acasă, Ispirescu, *Leg²*, ap. Tikin, *DRG.*); 2°. copulativă = „apoi“, „și“, „iar“, întocmai ca și gr. δὲ, π σι ζε (cf. *L-au poftit pe sol la curtea domnească la cinste. Deci acel sol se ținea prea mare, Let.²*, II 365, ap. Tikin, *DRG.*). De-aici se ține și sintagma lui *de cu oară* (< hora) întrebuințată pentru a răspunde la întrebarea *de câte ori?*: *Și de trei ori grăură lul* (Gaster, *Chr.* I, 2); *de trei ori cu bani o'mpleă* (*id.*, II, 294); *l-ar fi sărutat de o mie de ori* (Eminescu, *Nuvele*, 88). Arom: *Ț am dzâsă de ahâte ori . . .* (Weigand, *Ar.* II, 228). — Megl. *Ancă di nă oară si joc* (Weigand, *VI.-Megl.*, 71).

În această sintagmă *de* nici nu mai are funcțiunea de prepoziție, ci pe aceea de adverb cu sensul „din momentul în care s. de când s'a început“. Ca *de* latin și romanic¹ să se simtă adverb a contribuit mult analogia lui *ante* și *post*, iar pentru trecerea prepoziției în adverb cf exemplul: *eu sânt pentru, tu ești contra* ș. a.

Din acest adverb temporalul pus în fruntea unei propozițiuni s'a dezvoltat conjucțiunea temporală *de* cu sensul „din momentul în care, de vreme ce“, iar din sensul temporal celelalte sensuri ale acestei conjucții. În dezvoltarea celorlalte sensuri a avut mare rol locul pe care l-a ocupat propozițiunea secundară. Dacă propozițiunea secundară a precedat, *de* s'a înțeles temporal, condițional, concesiv și cauzal, dacă a urmat, s'a înțeles mai mult consecutiv, final, relativ, atributiv și obiectiv.

Dar să lăsăm să ne lămurească exemplele însăși, deși gruparea lor după sensuri nu e totdeauna cu puțință din pricina că trecerea de la un sens la altul e aproape neobservată, așa că adeseori nu putem spune cu siguranță dacă avem a face cu unul ori altul dintre ele.

1°. Temporal: *De* (= „din momentul în care“, „cât ce“) *venrără cătră elu, dzise cătră 'nșu* (*Cod. Vor.* 18—8). *De* (= „din momentul în care“, „cât ce“, „când“, „cum“, „dacă“) *trecură oarecare dzile, . . . deștinsără-se . . ., cumu se sărute Fistu* (*id.*, 68/4). Tot așa sânt: *Și de vădzū celū împărat acēle, și mănue-să* (Hasdeu, *Cuv.* II 149). *Și de vădzū sfânta Veneri că nu se poate apropiū . . ., ȳa luo apă* (*id.*, 150). *Oh săracilor! cumū v'ați înșelat de n'ați crezut că voiū naște pre Hrist* (*id.* II 322).

¹ Cf fr. *du matin au soir, de mémoire d'hommes*,

Astăzi e mai obișnuit în poezia populară decât în povești, ceea ce arată că sensul începe a fi considerat arhaic: *Atunci vodă, de-l vedeă, ce din gură că-i ziceă?* (Teodorescu, *P. pop.*, 525 b). *Pe drum mare de-mi plecă, pân' la temniș' ajungeă* (id. 527 b). *Bădiuleasa de-l vedeă, Bădiuleasa ce-mi făceă?* (id. 544 a). Paralel cu *când* și *deaca* îl găsim în: *Fetele, deaca-i vedeă, fetele de-i auziă, reci fiori le coprindă* (id. 551 a). *Rece Ja gât când simfiă și pușin de se mișcă, sfoara de pe gât săreă* (id. 540 b). De bună seamă temporal a trebuit să se înțeleagă la început *de* și în a r o m.: *Adzun fui ș-nu rî-dedită măñcu; șă sitos fui di* („din momentul în care“, „de vreme ce“. „dacă“) *nu rî-dedită tr s-biau* (Cod. Dimonie în *Jahresbericht*, IV, f. 1 a ms., 1), ca și în albaneză: *i šoi, fotit eđe u-kumbisne è flijne* (Holger Pedersen, *Albanesische Texte mit Glossar*, 1895, 60/17, ap. Dimand, o. c., § 35, p. 39) = „ei stânsă lumânările din momentul în care s. de vreme ce, de“ apoi „și se puseră și dormiră“.

2°. Din sensul temporal s'a dezvoltat în mod firesc sensul condițional (cf. *deoarece* < *de-oară-ce*, *de vreme-ce*.) Uneori nici nu putem deosebi bine condiționalul de temporal: *Și de-ți* (= „din momentul în care“, „dacă“ temporal, apoi condițional) *va luă vășmântul și cămașa, nu-i apără* (Coresi, *Tetraev.*, ap. Cipariu, *Cr.* 12). *Ferește-te de trufie, măcar de* (= „din momentul în care, „dacă“ temporal, apoi condițional) *ești la cinste mare* (*Fiziologul* ms. a 1777 publ. de Gaster, *Archivio glott.* X, 284/11). Tot așa sânt: *De ești năzdrăvană, Și de-a fi să mor...* (Alecsandri, *P. pop.* 2). *De-ți sânt drăguliță, Soție de vrei, De vrei să mă iei, Mă scoate din stâncă* (id., 15). *Să nu care cumva să le gătești plocon, că nu primesc. Dânșii dă nu țe-or da fie dar* (Jipescu, *Opinc.*, 101).

Găsim însă din timpurile cele mai vechi și exemple care nu pot fi interpretate decât condițional: *Se nu taci de mere, de nu cându veri tăca de mere și podobi-me-voiu celora ce deștingu în groapă* (Candrea, *Psalt.* 47/5-7; Bianu, *Ps. Sch.* 80-81; cor. lat. *ne quando*, gr. *μηποτε*). Foarte des e condiționalul *de* la Ispirescu, astfel. *Leg.* 15/29; 157/34; 307/16; 397/5 etc. *Vru să ocolească și el de o puteă și să nu-i zică pe nume* (D. Stăncescu, *La gura sobei*, Bibl. p. toți, 27/1). *D'aci nu știi de m'oiu mai întoarce* (id. 91/5). *De mi-i drag, de nu mi-i drag, nu pociu spune peste sat* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 157/4). *D'acolo s'a luat*

din cârciume 'n cârciumioare să 'ncerce vinul de-i tare (Teodorescu, *P. pop.* 545 a). *Spre a vedeà de poate face ceva dintr'însul* (N. Filimon, *Ciocoii vechi și noi*, ed. Mînerua, Buc. 1902, p. 44/8). *Te-a întrebà de nu mai știi de vre-un leac* (Sbiera, *Pov.* 27/23) În arom. de cu sensul condițional e relativ rar: *an-gașîni frașîi manaintea, și z-videm di vă li dau* (Papahagi, *Basme*, 33/34).

Prin *cum* pus înaintea lui *de* în propozițiunea secundară se exprimă nedumerirea în privința putinței producerii acțiunii exprimate prin predicatul acesteia: *Numai astfel se poate înțelege cum de vine Constantin Porfirogenitul să pună confiniile Pecenegilor din Moldova cătră Ungaria la miază-noapte de Unguri* (Conv. Lit. XIX 328). Se întrebuintează mai ales după *a întrebà, a se mirà, a nu puteà crede* ș. a.: *Râu m'ai scos, dragă, din fire . . ., mult mă mir cum de m'ai scos* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 61). — Arom.: *Di nă oară Andrèu se-alăxi tu fată, cum di-l pinse așel din vale, di ș-deade zborlu sî-l' da fiçorlu* (Papahagi, *Basme, aromâne*, 1/24)

Prin punerea lui *ori* (< *v o l e s*) înaintea lui *de* sensul propoziției secundare condiționale se generalizează: *I-au întrebat de se plătesc boi ca al lui în târg* (Sbiera, *Pov.* 2/9). Mai obișnuit e *ori* după *întrebà* (id. 18/21; 27/2 jos, 244/12) *cere* (id. 5/10); *vedeà* (id. 9/3); *ști* (id. 17/29); *a se încredință* (35/34) ș a.

Prin întrebuintarea la fel a lui *doară* (< *de oară* după Candra-Densusianu) propozițiunea secundară condițională capătă un sens potențial-ipotetic: *Urcă-te leică într'un copaciu mare și te uită în toate părșile, doară de vei vedeà ceva așa care să semene a sat* (Ispirescu, *Leg.*² 336). *Hai c'am găsit d'o hasnă, doar' d'om câștigă ceva* (Teodorescu, *P. pop.* 588 b.). *Apucase de se duceà mereu (la horă), doar de și-o puteà mărîtă odorul* (Stăncescu, *La gura sobei*, 46/9). *Feciorul împăratului făcuse așa că doar de o veni și fata minunată* (id., 51/9).

O propozițiune secundară ireală, care începe cu *de* temporal-condițional, dar căreia-i lipsește propozițiunea principală, exprimă dorința ireală: *Codrule, frunză rotundă, de mi-ai da pușnă umbră* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 327/2). *De ț-ar fi secat mâna, când mi-ai pus tu cununa* (378). Des obișnuită e formula: *de-ar da Dumnezeu!*

3°. Din *de* temporal și condițional s'a desvoltat cel c o n c e s i v: *De* (= „dacă, chiar dacă“, „cu toate că“) *m'ar pune pe-un cărbune, ibovnicul nu-l voiu spune.* (Pann, *Pov. vorbei*, I, 10/6; Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 10). *Găina, de* (= „din momentul în care“, „dacă“, apoi „cu toate că“) *e pasăre, când bea apă, tot se uită și ea la D-zeu* (Ispirescu, *Leg.*, proverbe, ap. Tiktin, *DRG.*). *De-oiu* (= »chiar dacă«) *fi moartă de beteagă, mi-oiu face inima întreagă ș'oiu rugă . . .* (Pann, *Pov. vorbei*, *ibid.*). În exemplul a r o m.: *nu amintă fitșori, di părăclăsi dumnidzău s amintă ună feată de ași eră și frundză di dafne* (Weigand, *Ar.* 125/1) partea din urmă trebuie interpretată »chiar dacă ar fi o frunză de dafin«.

De »cu toate că, de și« se leagă nu numai cu condiționalul ci și cu indicativul (prezent ori viitor), dacă în propozițiunea secundară se exprimă fapte reale: *Turturea de-i turturea, și tot face-și voie rea* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, I, 454). *Că de-i mic și ghemuit, are fața de'ngrozit, și de-i mare cât un ghem, Turcii toți de el se tem* (Alecsandri, *P. pop.*, *Ghemis*).

De concesiv e obișnuit mai ales în legătură cu și: *Sântă cuvinte elinești . . . care unele nici la lexicoane nu să află, altele, de să și află și să înțelegă, iară . . . nu potă . . . veni la tâlmăcitu* (*Bibl. rom. veche*, I 368, pref. *Mineiului* din 1698). *Celū ce va creade în mine, de va și muri, fi-va viu* (id., I 248) *De m'ai scaldă și 'n vinars Și tot trebui să te las* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, ap. Tiktin, *DRG.*). Din împrejurarea că și urmă de obicei imediat după *de* a rezultat compusul *deși*. Iată câteva exemple din cele date de Tiktin, *DRG.*: *De și ești diavol, dar ț'e tigva gcală* (Pann, *Pov. vorbei*; Gaster, *Chr.* II 361). *Dar, de și am avut deplină satisfacțiune, însă n'a trecut mult și m'am convins că nu câștigasem nimic cu schimbul [mitropolitului]* (Ghica, 389). *Căci de și eră necontenite jalobele obștiei pentru jefuirile lui Moșoc, Lăpușneanu sau nu răspundeă sau nu le ascultă* (C. Negruzzi, 122).

Concesivul e mai pregnant dacă se întrebuințează în legătură cu *măcar*, *chiar* ori *cât*:

a) *Măcară de* (ὄφελον) *s'ar îndreptă căile mele, ca să păzesc dreptățile tale* (*Biblia 1688*, Ps. 118, 5). Impreună cu și: *Măcar bine de-l și chinuești și-l bați . . ., este pentru bunătatea [= binele] calului.* (*Mărg.*² 4 b, ap. Tiktin, *DRG.*). Cf. *măcar să*:

Trebile care ți-le-oiu face eu, nu le-a face altul, măcar să fie cv stea în frunte (Creangă, *Op. compl.* III 15, ap. Tiktin, *DRG*). *D-zeu . . . toate le primește, măcară și ca mai sărăcești și mai mici să sânt darurile noastre* (Cazanla 1580, Cipariu, *Cr.* 36).

b) *Și mă lasă . . . , să-mi petrec cu cin' mi-i drag, de m'ar duce chiar în iad* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, I 23). Se poate spune și: *chiar să mă ducă în iad*.

c) *Omul d'ar fi cât de bun, vinul îl face nebun* (Pann, *Pov. vorbeii*, I 93/5). Uneori cât se pune în fruntea predicatului care se repetă: *Soacră, soacră poamă acră, de te-ai coace cât te-ai coace, poamă dulce nu te-ai face* (id. III 4/8).

4°. *De temporal se poate interpreta și în sensul „că“, „căci“, „pentru că“, „fiindcă“, deci ca u z a l: Se vede că tot mai ai o leacă de noroc, de-ai nimerit* (propriu „din momentul în care“, „dacă“, apoi „că“, „fiindcă ai nimerit“) *tocmai la mine* (Creangă, *Op. compl.* Bibl. p. toți, II 58). Tot așa se înțelege: *Se vede că vr'un blăstăm al lui Dumnezeu, nu altceva, așa trebuie să fie, de nu ai parte de ceea ce cauți* (id. II 60). *Mare a fost taina durerilor tale, de-ai lăsat în lacrimi, de-ai lăsat în jale patrie, soție, rude și copii* (Alecsandri, *Suvenire*, Bibl. p. toți, 461). *Știa că a făcut un păcat de a călcat pe moșia slutului* (Ispirescu, *Leg.* 43).

5°. *Din de temporal s'a desvoltat și de consecutiv cu înțelesul de „și“, „așa că“, „incât“* supt influența propozițiilor construite cu *și* consecutiv. Trebuie să pornim de la exemple ca: *Și răpitiă fu corabia de* (propriu „din momentul în care“, „de vreme ce“, apoi „și“, „așa că“) *nu pute se potrivească se vântului* (Cod. Vor. 87/2). *Voiu deșchide ceriul de* (propriu „din momentul în care“, „de vreme ce“, apoi „și“, „așa că“) *voiu lăsa o ploae* (Hasdeu, *Cuv.* II 48). *El se tot întorcea de* (propriu „din momentul în care“, „de vreme ce“, apoi „și“, „așa că“) *se uită înapoi* (Ispirescu, *Leg.*² 36). *O leacă [a lipsit] de* (propriu „din momentul în care“, „de vreme ce“, apoi „și“, „așa că“) *n'at pățit și tu ca dânsul* (Creangă, *Op. compl.* Bibl. p. toți, III 11). *Ce ai uitat . . . de* (= „din momentul în care“, „de vreme ce“, apoi „și“, „așa că“) *te-ai întors înapoi?* (id. IV 5).

Tot așa-l găsim și în dialecte. A r o m.: *Lu l'a di-l ducă la protlu a loră* (Cod. Dimonie în *Jahresbericht*, IV, f. 286/16; cf. și 11/16; 28/16; 28 b/8 ș. a. m. d.). *Domnu su a agrului va s aibă luatū părădz cu toc di ș acumpără ațel agru* (Weigand,

Ar. 119/17). *Luludzli ri mușatille, ți me râset de durrii di ri judzi bunlu ri* (id. 125/4). *Se-aspâr căpârle dirii fug.* (Papahagi *Basme aromâne*, 26/20). *Tată-su, l'dzâse, că eră nâșle agru-oamiriî, țe călcară lôcurle aeste, tăl'ară, vătâmară, aspârsiră lume multă și dispul'ară tuși avuș'i, di plândzeà h'il'i tu pâ'ntica mumânilor di jalea ș-dipirarea, țe o-fățea* (Papahagi, *Basme aromâne*, 337/3). *Lo calea câtră acasă-l', hârîds, că vru Dumnidză, di așunise sâ-nătos si-și veadă părințâl' și nveasta* (id. 1/14). — Megl. *Moașă . . . le dupu ea și lunca cu micu di si duc la vali* (P. Papahagi, *Megleno-Români*, Partea I, București, 1902, 105, 11 jos). Mai des se întrebunțează de în acest sens după verbele care însemnează *a merge, a veni, a duce, a se duce*, ca și în arom.: *Moașă . . . se duși di li prișteța vașili* (101, 2). *Si duși ună babă moașă . . . di află ună jel'ică din apu* (101, Nr. 60, 1). *Și-ū le căciua și-și vini casă di-l'i-ū puni lu micu* (109, 6). *Si toarnă di le trei tăciuni prinși* (101, 11) *La le casă și la duși di la legă . . . ân triușă* (104, 2 j).

Cităm la acest loc și câteva paralele din limba albaneză: *vuri nerez edë me sonej kualt* (Pedersen, s. v. *ve*; ap. Dimand, o. c., § 35, p. 39) = „a pus oameni de (»și«, »așa ca») dreseră caili“; *me la edë fjeta me te šok'en* (id. s. v. *e*, p. 122, ap. Dimand, o. c., § 35, p. 40) = »m'a lăsat de (»și«, »așa că») am dormit cu soția sa«; *apofasisi mbreti edë i beri te humbur* (id. s. v. *apofasis*, ap. Dimand, *ibid.*) = „împăratul s'a hotărît de (»și« »așa că») a considerat-o pierdută“. „Pot să fur ouăle unei pașeri de (»și«, »așa că») nu mă bagă de seamă“ se zice: . . . *edë zogu mos te degoñe* (id. s. v. *degoj*, ap. Dimand, *ibid.*).

Acest *de* consecutiv cu înțelesul de „și“, „așa că“, „incât“ e foarte obișnuit mai ales după verbele care arată mișcare (*a alergă, a fugi, a se duce, a veni, a ieși, a se stânge, a se cutremurâ, a se învârti, a se întoarce, a se repezi, a scoate*, apoi *a-i tăcăi inima, a cântă, a zice, a urlă, a strigă, a plânge, a suspină, a râde ș a*), stare, o trecere din o stare în alta (*a începe, a se face, a adormi, a crește ș. a.*), un sentiment (*a se întristă, a se supără, a se bucură, a se veseli ș. a.*): *A visat o babă cum că iarba aia . . . o să se facă pom mare, mare, de are să se înalțe până la cer* (Stăncescu, *La gura sobei*, 56). *Urlau dobitoacele de ți se făcea părul măciucă pe cap* (Ispirescu, *Leg.*², 7). *Suspină de să-i spargă pieptul* (id. 308); cf. a r o m: *Tră-țe plândzi di*

Ńi-aspardzi ocl'il' (Papahagi, *Basme aromâne*, 3/15)¹. *Ńtiu cã-Ń tãcãiã (inima) de sta sã-i iasã afarã din piept* (id. 385). *Cade jos Ńi adoarme mort de puteai sã Ńai lemne pe dãnsul* (Creangã, *Op. compl.* Bibl. p. toŃi, 31). *Fata împãratului se fãcũ un flãcãu voinic de-Ńi erã dragã lumea sã te uiŃi la el* (Ispirescu, *Leg.*² 30). *Copilul s'a pus pe un plãns de n'a putut nici un vraciu sã-l împace* (Ispirescu, *Leg.* I, 2), Ń. a.

Cum se vede Ńi din cele douã exemple din urmã, *de* consecutiv se poate pune nu numai dupã verbe, ci Ńi dupã atribute care cuprind în sine însuŃiri care atrag dupã sine o urmare: *Un lup cu niŃte ochi turburaŃi... de bãgã fiori în oase* (Ispirescu, *Leg.*² 17). *O rãpciugã de cal slab de-i numãrai coastele* (Creangã, *Op. compl.* Bibl. p. toŃi, IV, 13). *Amãndoi, senini la faŃã de pãreã cã sunt în viaŃã* (Alecsandri, *P. Pop.*, *Inelul Ńi nãframa*).

Aici intrã Ńi *de* întrebuintat în întrebãri directe dupã *ce ai?*, *ce stai?* etc.: *Ce ai cu mine sfinte Sisoe, de mã baŃi?* (Hasdeu, *Cuv.* II, 289). *Ce ai la sufletul tãu de eŃti tot fãrã chef Ńi mãhnit?* (Ispirescu, *Leg.*², 192). *Apoi ce stai dumneata de vorbeŃti?* (id., 327). *Ce dor greu supune inimioara ta de stai singuricã... Ńi nu poŃi cântã?* (Alecsandri, *Suvenire*, 13). *O Ńarã! ce-Ńi lipseŃte de-atãt te-ai întristat?* (Bolintineanu, *Legende istorice*, Bibl. p. toŃi, 7).

Deoarece dupã *cum* trebuie sã înŃelegem *ai fãcut*, *ai ajuns* etc., tot *de* consecutiv avem Ńi în întrebãri de felul lui: *Cum de vii tu la bani de la dãnsa?* (Sbiera, *Pov.*, 4). *Cum de n'aŃi auzit prin ce Ńarã-i rãspãndit?* (Teodorescu, *P. pop.*, 560 a). Adeseori înaintea lui *cum* se prepune *dar* ori *oare* Ńi se postpune *anume* Ńi *adecã*: *Da' cum ai cutezat tu sã...?* (Sbiera, *Pov.*, 36). Cf. *Cum ai fãcut de ai venit dupã noi?* (Ispirescu, *Leg.*², 239). *Cum face el de se lipesc picioarele iar la loc?* (Sbiera, *Pov.*, 249). 272). *Cum a fãcut de i-a cãlcat porunca?* (Ispirescu, *Leg.*², 272). *Intrebãnd-o cum vine de face calul dumitale galbeni?* (Ispirescu, *Leg.*², 100; prin atracŃie în loc de: *Cum vine calul dumitale de face galbeni?*).

Se întrebuinteazã des consecutivul *de* mai ales în povestire pentru a arãtã ceva neobiŃnuit: *De frumoasã ce-mi ereã duceã vestea de ea, Ńi vestea Ńi pomina, de la Olt la Crãiova*

¹ Aceste exemple explicã pe *sparge* din: *pasãrea a inceput sã cãnte de sã se spargã* (Ispirescu, *Leg.*² 397).

(Teodorescu, *P. pop.* 636 a; cf. și 562 a, 577 b, 604 a, 617 b etc.). *Tot ești tu bisericoadă, de s'a dus vestea* (Creangă, *Op. compl.* Bibl. p. toți, V 39). — Arom. *Nă pălate iută di soare, di nu puteai s-mutrești, ca-ți lua ocl'il'* (Papahagi, *Basme aromâne*, 281/3).

Am amintit că de multeori e foarte greu de deosebit înțelesul lui *de*, putându-se interpreta același exemplu în mai multe chipuri. Totuși sânt cazuri când la această deosebire sântem ajutați de anumite criterii formale. Un *așa*, *astfel* ori ceva asemănător pus în propoziția antecedentă celei începătoare cu *de*, ne arată că această din urmă trebuie înțeleasă consecutiv: *Văzură palatul strălucind astfel, de la soare te puteai uita, dar la dânsul ba* (Ispirescu, *Leg.*² 7). *Miile de paseri cântau fel de fel de cântece, așa de duioase, de erau în stare să te adoarmă* (id. 17). *Se zăpăci până într'atâta, de nu știu deocamdată să zică nici două boabe legănate* (id. 387). *Dau într'un ghimpe. Așa, de m'a săgetat pustiul de ghimpe, încât am țipat* (Teodorescu, *P. pop.* 244).

Tot așa e și exemplul următor, cu toate că demonstrativului îi corespunde un corelativ: *Pe locul hotărît se adunase ... atâta lume, câtă frunză și iarbă, de nu se mai putea mișca* (id. 275). Dacă ar lipsi *astfel* din propozițiunea următoare: *In dreapta și în stânga eră o pădure tot cu de astfel de pomi de îți plăcea să-i privești* (id. 243), *de* ar putea fi înțeles și relativ (= „pe care“).

Prin faptul că după *de* consecutiv urmează indicativul, înțelegându-se un timp în care acțiunea e sfârșită, în propozițiunile cu *de* se exprimă că urmarea s'a și produs ori nu, cf. *A băut apă și s'a umflat de a crăpat* (Ispirescu, *Leg.*² 104).

6°. De la sensul consecutiv nu e decât un pas până la cel final („ca să“, „să“). Și dovadă că *de* final s'a desvoltat din cel consecutiv e faptul că cel dintâiu totdeauna cuprinde în sine și ceva consecutiv și în urmare se poate redă prin *și*: *Și așa merse de* (= „de vreme ce“, apoi „și“, în sfârșit „ca să“ „să“ + conjunctivul) *petrecu pe frate-său la groapă* (Ispirescu, *Leg.*², 353). Cu *și* se poate redă *de* final mai ales după verbele care arată mișcare și stare (cf. *de* consecutiv la 5°), apoi după *a pune*, *a trimite* ș. a. *S'au strâns Țiganii de* (= „de vreme ce“, apoi „și“, „așa că“, în sfârșit „ca să“, „să“ + conjunctivul) *s'au sfătuit* (Stăncescu, *La gura sobei*, 23). Tot așa sânt: *Umbra lui... vine*

noaptea de muncește și chinuește pe bieții... (Ispirescu, *Leg.*² 102). *În toate zilele se duceà la puț de aduceà apă pentru casă* (Ispirescu, *Leg.*² 386). *Atuncea au alergat Pepelea la dânșii de i-au prins și i-au legat în locul boilor la jug* (Sbierz, *Pov.* 11). *După ce se mări, îl puse de învăță carte* (Ispirescu, *Leg.*² 183). *Sus pe vârful, la Petricea, stătea de se odihneà* (Teodorescu, *P. pop.* 478 b). *Trimise slujitori... de aduse pe soru-sa* (Ispirescu, *Leg.*² 183).

Un *de final* poate trebuie să vedem în arom.: *soru ma mare lo zone de asime și s duse napoi di vindeà* (Weigand, *Ar.* 126/8). *Plînu de bucurie, să veadă frate su... indreptu, se duțe di lu află* (*Jahresbericht*, II, 50, No 29). — Megl.: *si duți àn un cîair... iundi l'ia legă cal'ili, di pasc àn veră* (Pap, *Megl.*, 106/9). *Și si le popa di la cõtă loșu* (109/23).

Întocmai cum prin *de consecutiv*, așa și prin *de final* avem puțința să exprimăm o *actio perfecta* în propozițiunea secundară. *Atunci ea îi dete ceva de* (= „și”) *bău* (Ispirescu, *Leg.*² 279) exprimă că ceea ce s'a dat a și fost băut, în vreme ce *să bea* s. *ca să beà* nu poate exprima acest lucru.

Desvoltarea lui *de final* este întru toate analoagă celei a lui *să* (< lat. *se, si*) de la conjunctiv, care din condițional a ajuns consecutiv și final în legătură cu conjunctivul, al cărui semn a rămas pe urmă.

Faptul că *să* s'a întrebuințat totdeauna și în sens condițional (cf. *Să veți fi îmblîndu în tocmelele mele...*, *da-voiu voao ploae în vreme*, Hasdeu, *Cuv.* I, 6; *Să știu bade că-i veni, Frumos m'aș împodobi Și 'nainte fi-aș țeși*, Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 115), condițional-potențial (*Apoi de, eu zic, cu mintea mea a proastă că pământul să fie mai gras pe lumea asta*, Ispirescu, *Leg.*² 178), nu numai în sens consecutiv (*Dare-ar Dumnezeu o ploaie, să se facă tot șiroaie, să crească vâlcelele și să spele retele*, Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 222; *Să-ți dee și sănătate cu luna să nu mai vezi lumina*, id., 286) și final (*Puse la cale să-i gătească merinde*, Ispirescu, *Leg.* 3; *Dă-mă, maică, unde trag, să trăesc traiul cu drag*, Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 273) ori ca simplu semn al conjunctivului (*Atunci împăratul a început să-i făgăduiască*, Ispirescu, *Leg.*²) fără îndoială a contribuit ca *de să* ia dezvoltarea semantică pe care am schițat-o mai sus. A putut, ce e drept, să mai contribuie la aceasta și influența slavului *da* întrebuințat cu indicativul, cu sensul de *ut finale* cu conjunctivul, această

cu atât mai mult că timp foarte îndelungat limba slavă a fost limba oficială nu numai în biserică, ci și în stat, iar cele dintâiu cărți bisericești românești, a căror tradiție se resimte și astăzi în limba bisericească, au fost traduse tocmai din slavonește și cele dintâiu acte românești s'au redactat avându-se în vedere modelele slavone¹. Totuși ea nu eră absolut necesară.

De final e și de care se pune între două imperative: *Vino de taie pe ăst dușman al mieu* (Ispirescu, *Leg.*² 9). *Fă bine de înapoiește un leu!* (Creangă, *Op. compl.*, B. p. toți, IV, 91). *Pân' s'o găti mireasa, ia 'ncalcă pe roșul, de-ne-arată umbletul* (Teodorescu, *P. pop.*, 523 b).

Pentru a exprima pe *ut finale*, afară de să, întrebuițăm astăzi în limba română de obicei pe ca (< q u a m) să. *Fă-mă peană'n clopul tău, Ca să te umbresc mereu* (Jarnik-Bârseanu, *Doue*, 298) și pe pentru ca să, pe care-l găsim și în limba veche: *Nu ăstare rău ca să se bucure de răulū altuia, pentru ca să se pedepsească acela carele are . . .* (Gaster, *Chr. I*, 341/1). *Voiu să-mi scoți mie un ochiu pentru ca să scoți pizmătarefului amândoi* (id. 341/19 jos).

În limba veche însă mai găsim pe cum (< q u o m o [d o]) să: *Sveatul voiniciloru fu, cumu se ucigă fugliu* (*Cod. Vor.* 94/20); cum ca să: *Hristos au luminat besearea sa . . . cum ca să poată vedeă și să cunoască fiecine preful odoarilor ei* (Gaster, *Chr. I*, 114/9); că (< q u o d) să: *Atăta bucurie vor să simțe sfinții în raiu . . . că să li să pară o mie de ani ca o dzi* (id. I 298/10 jos); cum că să: *Cu scrisoare au jăgăduit împăratului cum că după șase luni desăvârșit învățat . . . pre cocon să-l dea împăratului* (*Ist. Sîndipii* 1802, Gaster, *Chr. II* 188, ap. Tiktin, *DRG* 454); pentru să: *Și le acoperi acolo Dumnedzeu . . . , pentru să nu mai vadză răsâpa și prada Ierusalismului* (Gaster, *Chr. I*, 149/14); drept să: *Elū dreptū să nu spae boiarii și să nu părăsească jocul, alergă de sfărimă o oglindă* (id. I 61/13 jos); Dosofteiu întrebuițează și pe întru să: *Cându să apropiēa supra mēa făcătoriu de rău, întru să mănance cărnile mēale . . .* (id. I. 247; Ps. 26/2.)

În dialecte situația e cam aceeași: A r o m. are alături de să (si) și pe ca să; lui pentru să îi corespunde tea (tă, ta) să și tra să. În me gl. găsim pe dintru să, dintru că să. Istr.

¹ Dimand, o. c., § 21, p. 20.

afară de *se* are pe *ke se*, apoi slav. sud. *neka*, *za* și *ke neka*.

Faptul că alături de atâtea conjuncții compuse cu *să* a continuat să se întrebuițeze și mai departe singur *să* cu sens final, a ușurat nașterea și a unui compus al acestuia cu temporalul *de*, a lui *de să*.

În textele cele mai vechi *de* din *de să* își păstrează sensul original temporal: *Dzise mînașulu se lu ducă elu întru plăcu* (= „pâlcu“), și *dzise, cu rane se lu întrîabe, de* (= „din momentul în care“, apoi „ca“) *se înțelegă* (Cod. Vor. 43/11). *Audzi Domnul [rugăciunea mea], Domnul ruga mea preimî, De* (= „din momentul în care“, apoi „ca“) *se sfiască-se și smentească-se toți vrăjmașii miei; întoarcă-se și rușineadzi-se foarte curundu* (Candrea, Psalt. 8/11; Ps. Sch. 15). *Omul ccla ce nu-și va lăsa lucrul său Sămbătă . . . de* (= „din momentul în care“, apoi „ca“) *să meargă la beserică . . . de* (= «din momentul în care», apoi «ca») *să se roage* (Hasdeu, Cuv. II 47). *Iară te veri întorce în trupul tău la dzua de înviere, de* (= „din momentul în care“, apoi „ca“) *să prumești ce ți e gătitu* (Hasdeu, Cuv. II 328) ș. a.

Cum se vede din exemplele citate, de la *de să* temporal până la sensul de *să*, *ca să*, *cum să* final nu e decât un pas. Nu trebuie decât slăbirea înțelesului temporal al lui *de* pentru ca acel final al lui *să* să ajungă atotstăpânitor în noua sintagmă. Procesul de slăbire a lui *de* temporal trebuie să se fi săvârșit înainte de veacul XVI, căci în acest veac găsim exemple care nu se pot interpreta decât final: *Upov[ă]iea pre Dumnedzeu, de se mântuească elu acum, de va vrea lui* (Evang. lui Radul Gram., Mat. 27, 43). *Mariș preoști . . . învitară gloatele, de să cără Varava e Isusă să-lu piarză* (ibid. 27, 20).

În limba mai nouă *de să* n'are numai sens final, ci și consecutiv — sensul care i-a rămas totdeauna lui *de* final — și oarecum optativ, mai ales când în propozițiunea cu *de* se cuprind oarecare formule de blestem, jurământ etc.: *Dobândi un drag de copilaș, de* (= „așa că“, „încât“) *să-l vezi și să nu-l mai uiți* (Ispirescu, Leg. 41). *Se încinse o luptă, de* (= „așa că“, „încât e de dorit“) *să te ferească Dumnezeu* (Ispirescu, Leg.² 28; cf. și 308 și 383).

Acest *de să* se întrebuițează mai ales în povestire pentru a arăta că o să urmeze ceva neobișnuit: *Se puseră la masă și traseră un chef de să se ducă pomina* (Ispirescu, Leg.² 141). Cio-

banul adormi și trase un puiu de somn până a doua zi, de să se ducă vestea (id. 252). Tot așa sânt și: *Bieții smei țipau de usturime în para focului de să le plângi de milă* (id. 294). *Copilul . . . se făcuse un băiat de să nu te înduri de el* (id. 354) ș. a.

Că *de să* în aceste propoziții este consecutiv, o dovedește faptul că el poate fi înlocuit cu particula consecutivă *încât*, *asa încât*, care se întrebuițează și ea în astfel de propoziții, cf. *Este atât de frumoasă, încât s'o vezi și să n'o uiți în toată viața ta* (Ispirescu *Leg.*² 101); *asa încât* (id. 304, 352 etc.).

Finalul *de să* se întrebuițează în special după *verba timendi*: *Se temia de Mihail . . . , de să nu se scoale să-i ia în părășiia* (Hasdeu, *Cuv.* I 384). Explicarea se găsește în felul de a se construi cu *de* al acestor verbe (cf. *mă tem, mă îngrozesc, tremur, mi-e frică, mă înfricoșez* ș. a. m. d. *de cineva* s. *de ceva*), în care *de* are menirea să arate izvorul de unde despărțindu-se vine frica.

De să final a fost considerat ca unitate încă din cele mai vechi timpuri. În urmare înaintea lui s'a putut pune *ca* (< q u a m) și *cum* (< q u o m o [d o]), întocmai cum s'au pus și înaintea lui *să*, ca împreună cu acesta să formeze conjuncțiile *ca să* și *cum să*. Astfel am ajuns să avem și combinațiile *ca de să* și *cum de să*:

a) *Dat-am . . . cartia dumni-meale . . . rugătoriului nostru egumănului de Tismana . . . spre aceasta ca di să hie volnici și putearnici a ține și a lua den tot venitul* (Hasdeu, *Cuv.*, I, 109, a. 1601).

b) *Sfată făcură Farisei[i] pre Isusă, cumă de elă să-l piarză* (*Evang. lui Radul Gram.*, Mat. 12, 14). Acest complex e obișnuit și astăzi mai ales după expresii de mirare, spaimă, supărare și alte afecte, arătând nu atât faptul, cât mai mult modul producerii acestuia:

li eră milă de tinerețele lui, cum de să se prăpădească o așa bunătate de june (Ispirescu, *Leg.*² 102). *Cum de să* se găsește la Ispirescu, *Leg.*² după *a se căl* (54), *a căină* (297), *a se căl și a se căină* (106), *a fi supărat* (111), *a fi de ceasul morții de ciudă* (120), *a se da de ceasul morții și mai mult nu* (373), *a fi cuprins de spaimă* (233), *a nu se putea astâmpără de necaz* (280), *a se ciudl în sine* (299), *a se putea minună* (386), *a nu se putea dumiri* (289), *a nu-și putea da seamă* (236) ș. a. Tot așa e și: *începă să o dojenească cu niște vorbe cam luătoare în răs cum de numai să se gândească* (id. 234). *Ei nu se puteau învol*

cum de Țugulea să ajungă (id. 320). Asemănător, dar cu un *cum*, înțeles mai mult ca adverb decât ca conjuncție, e: *se luară de gânduri bieții ciobani cum de... să dea ei peste o așa pagubă* (id. 397).

Și în limba albaneză găsim un corespondent al românescului *de să*: *eðë tε* (unde *tε* e semnul conjunctivului, deci corespunde lui *să*; pentru *è tε*, cf. rom. *și să*): *tε tε jap gızmen e mbretëkut, eðë tε bε netš mberët* (Pedersen, s. v. *vétéhe*, ap. Dimand, § 35, p. 40) = „îți voi da jumătatea împărăției de (propriu „din momentul în care“, apoi „ca“) să fii împărat“.

7°. *De* temporal a luat cu timpul un înțeles de pronume relativ din exemple ca: *Ce-ți fu, mare, de* (=la început „din momentul în care“, „de vreme ce“, apoi „care“ „ce“) *fugiși, și fie, Iordane, ce turnași-te înapoi* (Candrea, *Psalt.* 243/1—2; Bianu, *Ps. sch.* 380), pronumele *ce*, care urmează în partea a doua a propoziției, ne dovedește că *de* din partea întâia trebuie înțeles relativ. *Se nu bucure-mi-se vrăjbitorii-mi fără dreptate, de* (=„de vreme ce“, apoi „care“) *urescu mere în deșertu* (Candrea, *Psalt.* 63/15; Bianu, *Ps. sch.* 106). *Tu ești însu împăratul meu, de* (=„de vreme ce“, apoi „care“) *dziseș spăsenie la Iacovu* (Candrea, *Psalt.* 83/7; Bianu, *Ps. sch.* 136). *Cine este de-mi* (=„de vreme ce“, apoi „care“) *ajută la mâncare?* (*Jahresbericht*, III, 288). *Am un cal [iute, strașnic] de* (=„de vreme ce“, apoi „care“) *se duce ca vântul* (Ispirescu, *Leg.*² 262, ap. Tiktin, *DRG.*). După analogia acestor exemple *de* s'a putut întrebuița în sens relativ și în cele următoare: *Eră un om de* (=„care“) *avea o rană rea* (Hasdeu, *Cuv.* I, 358). *Avea... o fată anume Aftina de* (=„care“) *eră prea frumoasă* (ibid. 366). *Și născu un fecior de-i sămână întru tot* (ibid., 375). Se întrebuițează acum popular în Muntenia: *Luptară ostașii la bătălia dă* (=„care“) *fu cu Turcu* (Jipescu, *Opinc.* 87). Mai ales după *ăl, a, ai, ale*: *Se plângea și al de are, și al de n'are*, (Pann, *P. vorbei*, I, 145). *Ăl de știe carte are patru ochi* (Zanne, *Prov.* V, 143). *Ăl dă omoară broaște face un păcat mare* (*Sez.* III, 25/10).

Ca și relativul *ce, de* se poate întrebuița pentru orice raporturi de caz, însemnând și *al căruia, căruia, pe care, de care, în care* ș. a. m. d. atât în singular, cât și în plural: *am un ou roș de* (=„care“) *crește în pământ* (Gorovei, *Cimilituri*, No. 359). *A făcut tot așa cu unu de* (=„care“) *făcea pâne* (Stăncescu,

La gura sobei, 76). *Pleacă cu pantoful și inelul fete-i de-i* (= „căreia-i“) *plăcuse* (id. 52). *Și născu-se feçoru den Elena... de-lă* (= „pe care-l“) *chemă pr'insul Romană pre numele moșu-său* (Hasdeu, *Cuv. I*, 392). *Vedzù maica Domnului... un omă de-l* (= „pe care-l“) *măncă o gadină mare* (*Cuv. II*, 334) ș. a. — *A r o m.*: *Pitreçù oameñ de* (= „care“) *anară luludzj de multe loyie; o rāse cu luludzile di* (= „încât“, „și“) *durñi și el fudzj* (Weigand, *Ar. II*, 125/3).

Intre *de* relativ și cel consecutiv e o strânsă legătură. Uneori nici nu-l putem deosebi bine pe unul de cellalt. Și aceasta dovedește originea lor comună: *Copilū... nu spuse nimănu ni mica, ce-ș căută treaba... până află vreme și prilej de* (= „și“, „așa că“, „încât“ și „în care“) *spuse părinșilor... toate lucrurile* (Gaster, *Chr. I*, 171). *Ce le sânt păcatele acestora, de* (= „așa că“, „în cât“ și „care“) *se muncesc într'atât întru întunerec?* (Hasdeu, *Cuv. II*, 318; tot așa la 322). *Veneà o ceată de fii de împărași... pe niște armăsari de* (= „așa că“ și „care“) *mâncau foc* (Ispirescu, *Leg.*², 246). *Are una [piatră] în frunte de* (= „și“, „așa că“ și „care“) *strălucește ca un soare* (Creangă, *Op. compl.*, *Bibl. p. toți IV*, 32). *Făcù o nuntă de* („așa că“, „încât“ și „despre care“) *se duse vestea peste tot pământul* (Ispirescu, *Leg.*², 332); cf. și: *A făcut o nuntă împărătească de a finut șapte zile și șapte nopți* (Stăncescu, *La gura sobei*, 54) ș. a. Interesant e exemplul: *Care, măre, s'o află, care de* (= „așa că“ și „care“) *de s'o adună... ca să meargă?* (Teodorescu, *P. pop.*, 609 b), unde prin întrebuițarea lui *de* se înlătură cacofonia care ar rezulta din întrebuițarea relativului după interogativul *care*.

8°. Ca și *să* de la conjunctiv, *de* a ajuns să nu aibă vreo însemnare deosebită, ci numai să lege de propozițiunile lor principale propozițiunile secundare subiective, obiective, atributive ori cu funcțiuni modale. Deși în aceste cazuri *de* se poate interpreta uneori temporal, altădată consecutiv ori chiar final, el se poate redă mai nimerit prin *că* ori prin *să* + conjunctivul.

Leagă propozițiuni secundare :

a) subiective după *a se întâmplă*, *a fi obiceiul*, *a se face* etc. : *S'a tâmplat atuncea de a murit un corăbier* (Dosoiteiu, *V. Sf.*, 29). *Dar al nostru împărat... într'o seară s'a 'ntâmplat pe la noi d'a înnoptat* (Teodorescu, *P. pop.*, 116 b). *Eră obiceiul de veneau feciorii... de împărat la horă* (Stăncescu, *La gura*

sobei, 49). În ziua de Joia cea mare este obiceiul de iese domnu la biserica cea mare (Gheorg., *Let.*² III, 318.) — Megl.: *Çon si pugudești di vini n-casă vrin oaspițu* (Papahagi, *Megl.*, 107/9 jos). *Acu si pugudești di vini ăn casă vrin axén* (id. 116/6 jos).

b) α) obiective drepte: *Incepù Aglaida de născù cocon* (Gaster, *Legende inedite, Alexie*, 9/8 jos). *Pentru ce cutezi tu de mărturisești pre alt Dumnezeu?* (Dosoftieiu, *V. Sf.* 20/13). *Dete Dumnezeu de i se împlini această poftă* (Gheorgh. *Let.*² III 318); cf. și: *dete Dumnezeu în cele din urmă de i se împlini și această poftă* (Ispirescu, *Leg.*², 393). *Apucase de se duceă, mereu [la horă]* (Stăncescu, *La gura sobei*, 46). *Eu îndrăsnii de venii să-l dobor* (id. 89). *Vitrega întrebă pe copii cum au nimerit de s'au întors* (Ispirescu, *Leg.*² 334). *Oușoare că scoteă și'ncepù de le'mpărteă* (Teodorescu, *P. pop.* 532 b). *I-a dat Dumezeu în gând de a pus în boloboc... pe junele...* (Ispirescu, *Leg.*² 356) ș. a.

Propozițiunea obiectivă care se începe cu *de* trebuie considerată ca o urmare a dispoziției exprimate prin predicatul propozițiunii principale mai ales când acesta înseamnă a *porunci*, a *îndemnă*, a *face*, a *rugă*, a *lăsa*, a *trimite*, a *zice*, a *pune*, a *ajută* ș. a. m. d.: *Învăță întâiu de-l giunghiară cu sulife în coaste* (Dosoftieiu, *V. Sf.* 35/3 jos; cf. *învăță să tae capul svântului*, id., 63/2). *Drept' aceia poruncit-amă a știuților și învățaților... de au tâlcuită sfânta scriptură* (Gaster, *Chr.* I 161/2) *Derept aceaia iarăși porunci de scriseră* (*Bibl. rom. veche*, I 198). *A poruncit de au deșertat sacii de cenușă* (Sbiera, *Pov.* 17). *Porunci de înhămă cai la butcă și porni* (Ispirescu, *Leg.*² 109: cf. și 323, 344, 353, etc.). *Îndemnă Varda pre împăratul de jungheă pre Theoctistă* (Hasdeu, *Cuv.* I, 387). *Și l face de-și gonî pre mămă-sa* (id. *Cuv.* I, 387). *Să nu-i tăere capul, curundu acești oameni toți câtră Dumedzeul ei face-e-va de pleca-se-vor* (id. *Cuv.* II, 155) *Îl făcù de spuse cum are atâta avere* (Ispirescu, *Leg.*² 280). *Întrebă... cu ce putere făcù el de le descoperî ascunsurile* (id. 239). *Zise de-l bătură* (Hasdeu, *Cuv.* I, 372). *Pe Domnul laudară că le-au ajutat de-au ajuns vii nevătămași* (Ispirescu, *Leg.*² 322) ș. a. Pentru a *pune*, a *trimite* etc., v. exemple la 6°. — A r o m.: După *puteă*: *Cum putuși di 'nvițași ahtare băttère mușată cu fluièra?* (Dr. Obedenaru, *Texte-macedo-române. . dela Crușova*, publ. de I. Bianu, Buc. 1892, II, 46/1). *Câte lucre grealle eră, ellî*

putea de le adară (Gaster, *Chr* II, 276). *Aistu căftă di l'i aduseră ștflă* (*Jahresbericht*, II, 44 No. 22). *Caftă, di l'i aduseră ună ligătură de verdzi* (*ibid.* 54, No. 34). — După *băgă* „începe”: *băgă de adără tule* (Weigand, *Ar.* 118, 10).

β) obiective nedrepte: *Pepelea s'au apucat de au rupt bourului coarnele* (Sbiera, *Pov.* 2). *Fiul împăratului . . . se apucă de îngropă cada în pivniță* (Ispirescu, *Leg.*² 260). *S'a apucat de a așezat prin casă* (Stăncescu, *La gura sobei*, 45). *Se apucă de le grijește bine* (Creangă, *Op. compl.*, Bibl. p. toți IV, 13); cf. *mă apuc de lucru*, √ *de mâncat* etc. *Românii crezând a-și asigura libertatea . . . , se puneau de ucideau pe aristocrați* (Bălcescu, *Ist. Rom. sub Mihaiu V Viteazul*, Buc. 1887, 397); cf. *ei se puseră și îngropară mortul* (Ispirescu, *Leg.*² 374). *M'am învrednicit de am deslegat aceste dumnezeiești cuvinte* (Hasdeu, *Cuv.* II, 54); *mă învrednicesc de cinste*, √ *de laudă* etc. *Se lăsară, deci, de le puse pe acestea lui în spinare* (Ispirescu, *Leg.*² 157). *Mulțumesc împăratului că . . . a stăruit de ne-a făcut oameni* (*id.* 283) ș. a. — Arom. *Perpillița criscu și agumse di se fețe gione de șesprădzețe di aîni* (Obedeneru II, 14/1).

c) atributive (cf. și 70): *Cum au fost vreamea lui Valaam, de au grăit măgarul cu glas omenesc așjiderea și aiča* (Gaster, *Legende inedite, Plachida*, 261 jos). *Are obicei de aruncă buzduganul* (Ispirescu, *Leg.*² 85). *El cugetă că ce să fie pricina de le-a zis tată-său să-i păzească mormântul* (*id.* 254). *Ia spune-mi, flăcăule, ce este cauza de cântă pasărea măiastră, cum pui tu piciorul în biserică?* (*id.* 299). *O întrebă care să fie pricina de stă tristă* (*id.* 326) ș. a. În toate aceste exemple originea temporală a lui *de* este evidentă în urma împrejurării că el poate fi înlocuit nu numai prin *că*, ci și prin „de vreme ce” ori chiar prin „când”.

d) cu funcțiuni modale apropiate de cele de obiect, la origine însă evident temporale: *S'au îndurat Dumnedzău dintru mila sa de ne-au dăruit* (= „dăruindu-ne”; propriu „de vreme ce”, dar și consecutiv: „și ne-au dăruit”) (*Bibl. rom. veche* I, 139). *S'au nevoit Mărița Sa de a cercat* (= „cercând” s „a cercă”, „să cerce”; propriu „de vreme ce”, apoi și „și a cercat”) (*id.* I, 1507). Tot așa sânt: *Ne-am nevoit de am săvârșit acestă lucr* (*id.* I. 250); cf. pe aceeași pagină cu trei rânduri mai înainte: *nevoitu-ne-am și noi să ne arătăm credinții cu fapte.*

*Cu mare osărdie s-au cumpătatū de-au cercatū până s-au spodobitū de-au găsitū izvorulū vieții . . . (id I, 156). Miron Logofătulū au lăsatū de n'au scrisū (= „nescriind“; propriu „de vreme ce“, apoi și „așa că“, „și n'au scris“) (Neculce, *Let.*², 178); cf. pe aceeași pagină însă: *nu le-amū lăsatū să nu le scriu Care nu puținū lucru aū făcutū Nicolai Vodă atunce, de aū mersū* (= „mergând“, „că au mersū“; propriu „de vreme ce“, „când au mersū“) *la gazda lui Dimițrașco Vodă* (Neculce, *Let.*² II, 302). *Bine ai făcut de ți-ai luat* (= „luându-ți“, „că ți-ai luat“; propriu „de vreme ce“, „când ți ai luat“) *calul āsta* (Ispirescu, *Leg.*², 18) ș. a. — Arom: *Aista avea zăconu piđagorikeștil'i filosofi, di intrebā sufletulu a lor* (*Jahresbericht* II, 44, No. 23). *Tsits easte halea de tail' de pasa seară mul'erī?* (Weigand, *Ar.* 120/1).¹*

2. Dacă.

În legătură cu cele expuse despre conjuncția *de* vom încerca să lămurim și originea lui *dacă*, pentru care de asemenea încă nu s'a dat o explicație etimologică mulțămitoare.

Lexiconul Budan și Hasdeu, *Cuv.* I, 30 și 59 se gândeau la ital. *dachè*. Laurianu și Maximu evită să propună o etimologie. Cihac în vol. I, p. 32 a dicționarului său etimologic admite etimonul latin *de ad quod* (*quid*), totuși trimite și el la it. *dacchè*, srb. *dake*, *dakle* „ergo“. În vol. II, p. 89 formele n.-sl., cr.-srb. *dake*, *dakle*, *daklem* „donc“ au ajuns punctul de plecare. Philippide, *Principii*, p. 52 și 105, pornind de la înțelesul „despre“, „în ce privește“ al lui *de* latin, îl derivă pe *dacă* din *de + quod*. Tiktin, *DRG.*, p. 502 scrie: „Anscheinend“ *de* „wenn“ + *ca* (= lat. *quam?*). „Ein dunkles Wort“. El se gândește deci la conjuncția *de + ca*, a cărei etimologie nu-i e lămurită, în vreme ce Philippide se gândește la prepoziția *de* „despre“, „în ce privește . . .“ + conjuncția *că*.

└ Din *de + că* derivă pe *dacă* și Crețu, *Mardarie Lexicon slavo-rom.*, București, 1900,¹p. 317.

¹ O explicație mai aproape de adevăr a dat T. Raica, *o. c.*,

¹ În această parte a articolului nostru, deși aveam la îndemână fișele Dicționarului Academiei Române, intenționat n'am adăus decât prea puține exemple la cele date de Dimand și Tiktin în lucrările lor citate, pentru a arăta că, întrebuițând aceleași exemple, se poate ajunge la rezultate cu totul deosebite.

p. 161 care-l derivă din *de* „dacă“, „să“ + *ca* „dacă“, „când“, „cum“: „*de*... primește înțelesul organic al lui *să* stând înaintea tuturor timpurilor, atât singur, cât și combinat cu sinonimul său *ca*, supt forma *dacă*“.

Deși nefixată de-ajuns, explicarea dată de Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III, § 567, p. 613, se apropie și mai mult de adevăr: „Nicht ganz klar ist daneben [e vorba de *pentru ca*] *deca* ‘sobald als’, später auch *deaca* oder mit Assimilation *daca*, endlich *deacă*, *dacă*. Die älteste Betonung dürfte, soweit das Wort nicht ganz tonlos war, *decá* gewesen, das Ganze als Anbildung an *postquam* zu fassen sein, wenn auch im überlieferten Rumänischen *poscã nicht mehr vorkommt“. În *ã* din *deacă*, *dacă* trebuie să vedem „nicht die Konjunktion *cã*, sondern die Abschwächung des alten *a* zu *ã* infolge der Tonveränderung“.

Dicționarele etimologice mai nouă nu ne dau nici o explicație pentru *dacă*, iar tratatele speciale privitoare la istoria limbii noastre vechi se ocupă de funcțiunea lui sintactică în propozițiune, dar nu-i caută originea.

Cunoscând cele arătate despre originea conjuncțiunii *de* și pornind de la funcțiunea sintactică a lui *dacă* explicarea originii acestuia nu e așa de grea cum se pare la întâia vedere

Adverbul temporal *de* (= „din timpul. .“, „din clipa . .“) se pune și înaintea conjuncțiilor de timp pentru a exprima momentul de când începe acțiunea exprimată prin predicatul propozițiunii secundare de timp, alcătuiind cu acestea un fel de conjuncții compuse.

Așa avem pe **de când** = „din timpul s. momentul în care . .“: *Patrusprãdzece dzile sânt astãdzi, de cându așteptați* (Cod, Vor., 92/7). *Au fost om rău, de cându ș-au fost* (Prav. Mold., 90/2). *Mult, e mult, de când te-așept!* (Alecsandri, Poezii II, 91). *Mai mâncat-ai sălăși de aceste, de când ești?* (Creangă, Pov., 210); **de pe când** = „din timpul în care . .“: *Semne multe aveã pe trup . . și la mâni, de pe când fusease slujitor în Țara-leșească* (Neculce, Let. II, 254/18).

Tot așa e și **de cum**, în care *cum* nu are înțeles modal, ci temporal, pe acel de „îndată ce“, „cât ce“. *De cum* înseamnă deci „din momentul s. clipa în care . .“ „de îndată ce . .“: *Formam o păreche nedespărțită de cum răsăreã lumina zilei până ce apuneã* (Ghica, Conv. Lit. XIV, 165). *Călătorul care*

merge de la Bârlad spre Vaslui, de cum a ajuns la Podul Doamnei, zărește . . . turnurile albe ale unei biserici (Gh. Ghibănescu, *Baba Vodoaia . . . și Dascalul Dumitrachi*, Iași, 1895, 7, ap. Tiktin, DRG ; — a r o m . : *Andrușiu aveă agârșită dip di dip di cum îl bâșe mă-sa și dzâse* (Papahagi, *Basme aromâne*); și însuși **de îndată ce** cu care am glosat pe *de cum*.

Mai mult chiar. Adverbul temporal *de* se poate împreună chiar și cu conjuncții condiționale. Iată câteva exemple din limba veche: *De* (= „din momentul s. clipa . . .“) *se neștinre pare-t credințosu a fi întru voi, nenfrârându-ș lumba sa ce blăzneaște înrema sa, aceluia iaste deșartă credința* (Cod. Vor., 115/10). *Dzise cătră cela ce sta sutașului Pavelu: de* (= „din momentul s. clipa . . .“) *se omulū Rimleanulū fără osându binre iaste voao a-l bate* (Cod. Vor., 44/4). În dialecte *de* din această sintagmă și-a pierdut cu totul sensul temporal, simțindu-se numai condițional. Dau aici trei exemple pe care d-l Capidan a avut bună-tatea să mi le comunice din dialectul megleno-român: *Fitșorl'i s dusiră si veadă disi vini muma lor. Nu ștu disi va s-poși si yin astară la noi. Năs mi'ntribă disi loai vărna carte de-acasă.*

Din o sintagmă analoagă lui *de când, de cum și de îndată ce* s'a născut și *dacă*.

Se știe că în limba veche românească alături de *cum* < quom o [do], adverb ajuns cu timpul conjuncție, se întrebuintă ca conjuncție cu sens temporal și condițional și *ca* < quam :

1° **Temporal** (= „când“, „în momentul în care . . .“, „dacă“ temporal, „după ce“ sau un gerundiu): *Și ca fu a nă duce noao, zmulsemu-nă de la dânșii* (Cod. Vor. 24/5; = „când“ N. Test. 1648 și „după ce“ Biblia 1688). *Și ca multe dzile prebândi acie, deaci Fistu spuse lu împărat ce e de Pavelu* (Cod. Vor., 68/8); = „și trecând multe zile acolo . . .“ N. Test. 1648; „și deaca multe zile zăboviia acolo . . .“ Biblia 1688; cf. și : 32/6, 38/9 82/13, 90/5). *Și ca se apropiară cătră poarta cetățiet, și iată purtă un mort* (Coresi, E. 383/5, 384/26). *Și ca sfârșiră tot pre leagea Domnului, întoarse-se în Galitei* (id. ib. 577/29; cf 12/3 .

2° **Condițional** (= „să“-/-, „de“, „dacă“, apoi „când“ și „cum“ condițional): *Și ca nu vădzuū de slava lumiriei aceei, e mână prinse-ră me* (Cod. Vor. 40/2; = »și când n'aș ve-

deà . . . « N. Test. 1648; »și de a ca nu vedem . . . « Biblia 1688). *Ochîl ca-l veri strică și veri orbi, tot trupul tău va pipăi în untunearc* (Coresi, ap. Gaster, *Chr.* I, 23; cf. *să amu fure ochîl tău prostū, totū trupul tău luminatū va fi. Să ochîl tău hitleanū fure, totū trupul tău întunecatū va fi în Ev. lui Radul Gram.*, ap. Gaster, *Chr.* I, 8).

Și aici, ca și la *de*, înțelesul condițional e dezvoltat din cel temporal. Ca și la *de*, și la *ca* uneori nu putem spune precis dacă e vorba de înțeles temporal ori condițional, atât e de strânsă legătura între aceste două funcțiuni.

Acest *ca* se găsește și în dialecte. Astfel în :

A r o m . : *Năs acăță s-plângă, pri di nă parte, cum s-facă aclò, ș-pri di altă parte, ca-l' (= »de vreme ce«) părū pțân g'ine, că easte cu nă feată ahântu mușată* (Papahagi, *Basme aromâne*, 2/37; la p. 554 se interpretează greșit: »îi părū puțin cam bine« în loc de »de vreme ce îi părū puțin bine«). *Ca (= »de vreme ce«, »cum«) nu-l' vine icî g'ine al si-l'-creapă-numa, cândo avdzî, că fiçorlu nu-l' da căprestul, că scîa năs, că caî are căprestul ațel are ș-calu, ma nu gri țî-vă, ta s-nu-l duk'ască, că-î năs și dzâse . . .* (id. ib. 217/9; interpretarea: „cam nu-i veni de loc bine“ dată la p. 554 e greșită).

Tot acest *ca* (nu *că*, cum crede Papahagi, *Basme aromâne*, 558) + *ară* = *eră* a dat naștere și compusului **cara**: *cara* (= „dacă“, „când“) *vdziră* (id. 3/13); *cara* (= „dacă“) *s feațe un munte* (id. 4/25); **carî** (scăzut din *cara*): *carî* (= „dacă“, „când“) *avdzî* (7/16); **dicara** = 1°. = „dacă“, „dupăce“ : *Cătră tu amudziș, dicara vidzû că tricû dzua fără ca lâna s-alg'ască și cândo s-munduea, la năirirea și bătirea țî-l' fățea năearcă-sa s alină pi ună dzeană, ș-anălță mân'le cătră țer și dzâse cu boațe mare* (id. 21/17); *dicara nviță ti țî lă easte vinuta, lă dzâse* (id. 328/3); *ma voi, di cara h'ițî h'il' de-amiră și dicara vrețî s-lu videtî, vă fac aistă hătâre* (id. 328/7); 2°. = „așadară“ : *U siminaî dicara* (propriu „din momentul în care eră“, „de vreme ce eră“, „de cum eră“, „dacă eră“, apoi „așadară“) *și criscû nă curcubetă, țe deadi pân di Dumnidă* (id. 102/7). *Il ligară dicara de-adûn cu mul'are-sa moartă, și-l arucară tu guvă* (id. 253/18).

Me gl D-1 Th. Capidan a binevoit să-mi pună la dispoziție trei exemple din textele culese de d-sa. Unul din ele are forma mai nouă *că*, cealalte o păstrează pe cea veche: *Izmi-*

k'aru, că vizû şa, se spârû mult şi si duse an un cătun (= „dacă văzû aşă, se sperie foarte mult...“). Tunţea fişoru ca (= „când“, „dacă“) vizû că nu vini tşitşsa-sa, si sculă şi fuzi. Ţea feată, ca (= „de vreme ce“, cum“) zăbovi tănta văcot, fişoril' nu-u ştitară şi fuziră casă

I str. *Si colę cavtat-a pre ur mare libru, si veđe, ca (= „dacă“) častata maia lu sv. Petru en tota vręma (pir-a viie fost) n'ato facut de bire* (Gaster, *Chr.* II, 284 în un text cules de Miklosich).

Împrejurarea că conjuncţiunea *ca* cu sens temporal şi condiţional se găseşte şi în dialecte ne îndeamnă să nu admitem părerea exprimată în *Dicţionarul Academiei Române*, I¹¹ 4, după care întrebuiţarea lui *ca* în textele noastre vechi ar fi rezultatul traducerii verbale a paleo-slavului *jako* (*že*).

Din împreunarea adverbului temporal *de* (= „din momentul...“, „din clipa...“, „din timpul...“), cu acest *ca* s'a născut conjuncţiia noastră *deca*, *deaca*, *deacă*, *dacă*, cum vom dovedi numai decât cu exemple. Uzul din care s'a născut această conjuncţie eră propriu latinei vulgare. Se ştie doar că după adverbele de timp, mai ales după *ante* şi *post*, apoi după *postridie*, *pridie* şi în construcţii din care lipseşte unul din aceste cuvinte (cf. *venerant post diem sextum, quam...*, Cicero; *septimo die quam...*, Livius) se pune *quam* pentru a arăta punctul de la care începând trebuie socotit timpul anunţat în propoziţia căreia i se subordonează cea secundară cu *quam*. Din momentul în care prepoziţia *de* a primit funcţiunea de adverb, acesta a putut fi tratat la fel cu *ante* şi *post*.

Cea mai veche formă a lui *dacă* e *deca* şi se întrebuiţează cu sens temporal şi condiţional întocmai ca al doilea element constitutiv al său:

1. Temporal = „din momentul s. clipa când s. cum“, „de vreme ce“, „după ce“, „când“, „cum“: *Deca se sfârşiră aceastea, dzise lu Pavelu duhulu* (Cod. Vor. 7/3). *Deca fu dzuo, nu cunoştiă pământulu* (id. 93/9—10). *Deca se adunrară ei, grăi cătră'nşii* (id. 100/12—13). *Deca audzi acelu' înpărată, elū mănîe-să* (Cod. Sturdz. 182, ap. Hasdeu, *Cuv.* II, 147). *Şi deca lu strinseră elu cu oajde, dzise cătră' cela ce sta, sutaşul[u]i, Pavelu* (Coresi, *Ap.*, Gaster, *Chr.* I, *3). *Şi deca apune soarele to[fi]i îngerii oameniloru... mergu la Duşinedzeu să se închine* (Apoc. ap.

Pavel, s. XVI, Gaster, *Chr.* I, 1). *Și deca întră sufletul pre porta cerului înlăuntru, cu tărie dzis[fe]* (*Apoc. ap. Pavel*, s. XVI, Gaster, *Chr.* I, 3; *Cod. Teodorescu*, 68 r° 4, ed. Drăganu, 212). *E deca-ș feapse rugă, întoarse-sē s[ve]ți Sisinū* (*Minunile Sf. Sisoie*, s. XVI, Gaster, *Chr.* I, 6). *Iară Alexandru, deca văzū așa, învăluī stâlpul cu postav* (*Alexandria*, a. 1620, 1 v°, ap. Cartoian², 83). *Deca voui bătrâni, cu ačasta mă voui scăldă* (*ibid.* 12 r°, ap. Cartoian², 87). *Iară lefantele, deca auziră sunetulū clopotelorū, ele să spământarā* (*ibid.* 32 v°, ap. Cartoian², 96). *Deci deca vede pre om, fuge să să ascunzā undeva* (a. 1654, Gaster, *Chr.* I, 166). *Și deca văzū pre nedreptul domnu, că întră în pivniță, el să umplu de frică* (a. 1654, Gaster, *Chr.* I, 171). *Iar vecinii deca simfirā glasul, se scularā* (*Dosofteiu, V. S.*, Gaster, *Chr.* I, 224). *Nice pot ține minte, decā es din beserică* (*Psalt. lui Ioan din Vaslui*, a. 1710, Gaster, *Chr.* I, 364; pe aceeași pagină cu câteva rânduri mai jos: *deacă va audzi glasul căntărilor ps[a]lmilor, atunceș să mângăe*). *Iar împăratul dec'au văzut măru, numai ce s'au mirat* (*Hronograf*, a. 1760, Gaster, *Chr.* I, 73).

În corelație cu *iar* de la începutul propozițiunii principale: *Și așa are nărav: deca vede unul de ei cruntū, iar ei-lū apucā alți[i] și-l mână* (*ibid.* 3 r°, ap. Cartoian², 83). *Și deca more muere, iar bărbatul nu să mai însorā* (*ibid.* 15 r°, ap. Cartoian² 88; cf. și 85, 98).

2°. Condițional = „să” -/-, „de”: *deca durmiretu pre mijloc de hotaru* (*Ps. Sch.*, 200; în alte psaltiri lui *deca* din acest loc îi corespunde *să*, cf. Candrea, *Psalt.* 127/34—35). Cf. și m. e. g. l. *De că si neacă el, și tu s-ti nets* = „dacă se înneacă el, și tu să te înneaci, adecă, dacă unul face o prostie și tu să faci la fel” (*Com. Capidan*).

În această formă a sa conjuncția *dacă* pare să fi fost accentuată pe silaba ultimă. Acest fel de accentuare trebuie să se fi păstrat în unele regiuni atâta timp, cât s'a păstrat în limbă și conjuncția *ca* cu sensul distinct și s'a simțit legătura dintre aceasta și *deca*, cum dovedește faptul că găsim uneori pe *decā*, accentuat în acest chip, d. p. în Biblia de la 1688, Gen. 29, 10 (cf. Tiktiin, *l c*) și în Psaltirea lui Ioan din Vaslui (a. 1710, Gaster, *Chr.* I, 364/2). Imprejurarea că elementul al doilea, din care eră compus, începea să dispară din limbă, a făcut cu puțință însă încurând mutarea accentului de pe silaba ultimă pe întâia. A fost un timp, tocmai epocă

cea mai veche a literaturii noastre, în care accentul vacilă, se găseă când în o parte, când în cealaltă a cuvântului. Din pricina aceasta probabil nici izvoarele care indică de obicei accentul cuvintelor nu accentuează pe *dacă* (cf. Tıktın, l. c.). Dacă am admite părerea că păstrarea lui *e* din *deca* trebuie atribuită faptului că acesta ar fi fost întrebunțat aton în frază (Ov. Densusianu, *H. l. r.* vol. II, fasc. 1, p. 59 și Candrea, *Psalt.*, vol. I, p. CXXX), atunci n'am puteă explică formele ulterioare *deaca*, *daca*, *deacă*, *dacă*, care presupun accentuarea.

Din mutarea accentului de pe silaba ultimă pe penultima a rezultat forma *deaca*, care probează că metafonia *e > ea* se puteă produce nu numai înainte de *ă*, *e* din silaba următoare, cum crede Iordan, *Diftongarea lui e și o accentuași în pozițiile ă, e*, Iași, 1921, p. 36, ci și înainte de *a*, cum crede Pușcariu, *Dacoromania* I, 378.

1°. Temporal: *Și fu deaca sfrăși Is. pilda ačasta, trecir de aciă* (Coresi, E., Gaster, *Chr.* I, 18). *Mainte deaca te veri sculă demâneața, dă harü lu Dumnezeu* (Coresi, Caz., Gaster, *Chr.* I, 24). *Așa săntemü noi acmu, deaca ne dă Dumnezeu avuție* (id., ibid. I, 27). (În corelație cu *iară*) *Iară deaca se apropie lumina spăseniei noastre, iară noi cu bucurie.. să întrămü* (Coresi, *Ev. cu înv.* 1580—81, ibid. I, 29). *Deaca ne-au datü Domnezeu cuventele sale afară să ne ispăsim pentru iele, darâ pren ce ne vămü ispăși?* (*Cat. lut.*, copiat la 1607, ibid. I, 40). *Acmu deaca vedzi că te luom, tu pomenești de po[că]jună* (*Cod. Teodorescu* 71 r° 6, ed. Drăganu, 213). *Că deaca să va arătă să avem îndrăznire* (ante 1618, Gaster, *Chr.* I, 48). *Și fu deaca audzî Elisavethü sărutarea M[a]riei* (*Cea mai veche carte Rákóczyană*, ed. Drăganu, 247). *Că iată deaca fu glasul sărutărei tale întru urechile meale, jucă tinărulü cu bucurie* (id. ibid., 247) *Iară deaca să va lăsă sf[â]nta leturghie, deciă să meargă acasă* (*Prav. Gov.* 1640, Gaster, *Chr.* I, 89). *Dzäu priumește cu milă păcătosul, deaca să întoarce* (Varlaam, Caz., 10). *Iară de să va prileji cela, ce va să strice tocmeala, să nu fie arat, iară celalalt va fi arat, atunce să are și celalalt și deaca va ară să întoarcă, să-și ia cineși pământul, și să fie o tocmeclă stricată* (*Prav. Munt.*, ap. Longinescu, *Legi vechi rom.*, 2); în *Prav. Mold.* lui *deaca* îi corespunde *daca* și aici, precum și în celelalte locuri unde se găsește; o singură dată se găsește și în *Prav. Munt. daca*, cf. Longinescu, *o. c.*, p-

368 și 79). *Și deaca văzù robulù lui D[u]mnezeu, aturce foarte se bucură* (Caz. Gov., Gaster, Chr. I, 100). *Și deaca au încetatù, zis-au unulù dintru ucenicii lui cătră dânsulù* (Ev. 1746, Gaster, Chr. II, 36). *Deaca cunoscù ighemonul neînduplecatul ei, învâfă de o bătură peste obraz* (Dosoftciu, V. Sf., Sept 3, ap. Tiktin, DRG.). *Deaca va treace iarna, va trimite [meșterii]* (Viața și pildele preaînțeleptului Esop, 1812, Gaster, Chr. II, 207). *Că deaca-i îmbătrâni, Păru 'n cap și s'o albi* (Jarnik-Bârseanu, Doine, 177) ș. a.

2°. Condițional: *A noastră mântuire, deaca vruseșù mântuitorule să o tocmești, întru pântecule feçoarei sălășluitu-te-ai* (Cea mai veche carte Rákóczyană, ed. Drăganu, 248). *De va luà vre un plugariu pământ striin să samene și se vor tocmi să împarță în doao cu stăpânul, și deaca va veni vreamia, de nu va lucrà pământul bine... acela să nu ia nemica den roada, ce va face acel pământ* (Prav. Munt., Longinescu, o. c. 7). *Să arate stăpânului semnul acei vite perite și deaca se va cunoaște, nu va avea nice o cercetare* (id. ibid, 12). *Deci deaca întru umbra atâtù să rāvărsă duhul cel sfânt, cu cât mai vartos întru așezământul cest nou* (Omilii, 1775, Gaster, Chr. II, 108). *Și deaca ar fi făcutù ačasta, vrea să-i zică lui* (P. Maior, Didahui, 1809 Gaster, Chr. II, 202).

Fie prin asimilație, cum crede Meyer-Lubke, l. c., fie că ea a trecut în a după dentală ca în *aștaptă* (Psalt. sch. ps. CXLI, 8; Ps. vor. CIII, 11; Ps. Hurm., ps. XXXII, 20; CXIII, 122; CXLI, 8; Cod. Vor., 613), *ghetază* (Ps. sch., ps. LXXVII, 20), *însetază* (Ps. Hurm., ps. CIII, 11), cum crede Ov. Densusianu¹, din *deaca* s'a născut forma *daca* pe care o întâlnim începând încă din secolul XVI mai mult în regiunile moldovenești și ardelenene, în vreme ce *deaca* se întrebuițează și mai departe mai ales în Muntenia.

1°. Temporal: *Iar daca au venit Moldoveanul de unde au fost* (Hasdeu, Cuv. I, 57, Târgu-Jiu, a. 1591). *Ce daca s'au așezat Oprea la odăile dărăbanilor, aflând Ureche vreme și cale deșchisă de a se depărtare și de a eșire din feară, au învâfat pre gazda sa... să spuie că s'au dus acasă la Cărligătură* (Gaster

¹ Ov. Densusianu, *H. l. r.*, v. II, fasc. 1, p. 58—59; cf. și Candrea *Psalt.*, CXLI.

Chr. I, 73). Când va găsi neștine un dobitoc, făcând pagubă unde va vre un loc, și dacă-l va găsi, nu-l va mărturisî domnusa, ce-i va tăia urechile, sau coada... să nu-l mai ia stăpânusa, ce să-i diă alt bou sănătos (*Prav. Mold.*, ap Longinescu, o. c., p. 15—16; în *Prav. Munt. deaca*). Dacă cerul să acoperă cu nori... nu te desnădădui (Marcovici, *Datoriile omului creștin*, 14). Copil dacă dobândește, și o doică-i trebuiește (Pann, *Pov. vorbeii* II, 155). Calul dacă simfi că fata se pierde cu firea, o îmbărbătă (Ispirescu, *Leg.* 18). Odată dacă te-am ales, tu ești a mea (id., ibid. 37). Acolo dacă ajunse bătù în poartă, (id., ibid. 100) ș. a. Temporal e și compusul dacă vream ce din dacă vream ce giudețul nu creade și de să va află lucrul că nu-i de a creade-rea, să să ciarte ca un ucigătoriu de părinți (*Prav. Mold.* 53/1).

²⁰ **CONDIȚIONAL:** Acela om de va fi cumu se dzice ispravnic besearicii și va finiă el banu și dacă-i va cheltuî pre treabele sale, acesta să nu aibă altă certare, ce să fie gonit den locul său și toate bucatele și ocinule, ce va aviă, toate să să diă besearicii (*Prav. Mold.*, ap. Longinescu, o. c., p. 15—16; în *Prav. Munt. deaca*). Amar lor dacă gândesc, Și că duh se socotesc (Gaster, *Chr.* II, 251 din Mumuleanu, *Caracteruri*, București 1825). Dacă întâmplarea a putut întocmi aceste lucruri, cum nu se iuvesc și în zioa de astăzi asemenea întâmplări? (Marcovici, *Culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Jung*², 12). Dacă nu vrei să mă ascuți, stăpâne, ori ce fi se va întâmplă, să știu că numai tu ești de vină (Ispirescu, *Leg.* 9) Să le ghicească dacă or să facă copii (id., ibid. 1). Eu fi-am spus curatul adevăr și dacă vei luptă, alegeți (id., ibid. 42) Nu mă bate cu canoane dacă nu m'ai fost bătut, când faptele le-am făcut! (id., ibid. 194).

Sânt dese exemplele în care *dacă* poate fi interpretat atât temporal, cât și condițional: *Nimic n'ai dacă n'ai darul de-a muri nici odată* (Konaki, *Poezii*, 264). *Și dacă ne-o ajută Dumnezeu să scăpăm și de dânsa, apoi suntem voinici* (Ispirescu, *Leg.* 6) *Dacă mi-i înșelă, jurământu' ce-oi jură pe capul tău va cădea* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 241) ș. a.

Din *deaca* prin slăbirea lui a din silaba finală atonă s'a născut *deacă* (scris și *dEcă*):

¹⁰ **Temporal:** *deacă* (Mardarie Cozianul, No. 982 și 984, ed. Crețu, p. 138) *Iar deacă să spăimântară, Le-au grăit lor Iosif iară* (Barac, *Răsipirea Ierusalimului*, 1821, Gaster, *Chr.* II, 241).

Deci deacă a văzut Domnul nostru lucrul acesta (Mag. ist. I, 127/13) Și deacă să apropie [Alexandru] de Efrat, Darie auzi și scrise oștile (Alexandria, București 1850). Deacă ceriul prin nenorocire va voi ca să te ispitească, vino îndată ca să mă afli (Beldıman, Numa Pomp. I, 33). Heba mă măi 'n bătae, deacă nu-mi dai arme = „Când pui pe un om la o treabă fără să-i dai mijloacele de a o săvârși” (Zanne, Prov. IV, 248).

2°. Condițional: Deacă doriți, și vă veți învăța, și veți face așa, veți fi pe această lume bună-norocoși. (Catehisis mic, 1774, Gaster, Chr. II, 99). Deacă poruncește această, dară ce opreaște? (id. ib. II, 100).

În sfârșit tot prin slăbirea lui *a* în silaba finală atonă s'a născut *dacă* care astăzi tinde să ajungă general. Deoarece forma aceasta e mult mai vechi decât s'ar^r crede, dăm și pentru ea câteva exemple:

1°. Temporal: Dacă am vezut tocmală de bună voe ne-am pus pecețile (Hasdeu, Cuv., I, 29, Bacău, a. 1581). I-au luat Leșii în goană până la oastea cea supusă, și cu aceea dacă s'au timpinat, în loc au stătut (Let. I, 217). Și dacă l-au dus la Mihaiu Vodă au pus de-i tăiă capul (id. I, 221). Dacă au venit această veste, mult s'au amărit Nicolai Vodă (id. II, 175). Și se miră și Tatarii dacă au venit (id. III, 275). Împărăteasa dacă au luat această înștiințare, s'au rădicat din Crâmă (Dionisie, 170). Dacă vre-odată lucră ceva, se socotea prea nenorocit (Drăghici, Robinson Cruzoe, 141). Dar dacă deschise scrinul, nicătri nu l-a gasit (Pann, Noul Erotocrit, I, 101). Oh! te fertesc dacă ești nesimțitoare! (C. Negruzzi, I, 51). Vulpea, dacă n'aiunge, zice că pute (id. I, 250). Dacă închid un ochiu, văd mâna mea mai mică (Eminescu, Nuvele, 31). Ș'apoi ne-am liberat noi tot într'o zi, și dac'am venit în sat, am mai stat (Vlahuță, Clipe de liniște, 18). Ei, dacă se adunară la un loc, aduseră vorba iarăși despre Broasca fratelui lor (Ispirescu, Leg. 36). Dacă ajunse și găsi pe tofi ai lor adunați la tatăl său, începù, să le povestească (id. 36). Și piatra prinde mușchuu, dacă șede mult într'un loc (Creangă, Pov. 140). Nu durmì toată noaptea bietul om, iar dacă se făcù ziuă.și luă iar copilașii și mers'e'n pădure (Pop. Reteganul, Pov. ard. I, 45). Atunci-l fi tu fecior, gînerile meu, dacă vei putea asemeni până mâne dimineață valea aceasta cu dealul de lângă dânsa (Mera, Basme, 219). Tu, bade, așa-i gândit ca dacă mi-i

părăsi, eu altul n'oi mai găsi (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 234). *Acolo dac'om sosi, ea frumos ne-a omeni* (id. 24). *Hai, bade, de mă ia pân' ce-s pruncă tinerea, Că dac'oi îmbătrâni, toți oamenii m'or urî* (id. 45). *Dacă nu e colac, e bună și pânea* (Zanne, *Prov.* IX, 43).

Fiește unele din aceste exemple, d. p. cel din urmă, pot fi înțelese și condițional.

Temporal trebuie interpretat *dacă* și în locuțiunea *las să* *dacă*: *Las' să vie, furcile, dac'a trecut dulcele* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 446). *Las' să ardă macar satul, dacă mi-i hețiv bărbatul* (Sevastos, *P. pop.* 259). Cu omițerea propoziției consecutive, în mod eliptic: *Las' dacă v'a durea capul.* (Creangă, *Pov.* 9). *Oiu vorbi eu și cu dânșii și las dacă va fi ceva* (id. 13). *Las' dacă nu i-a da odihna pe nas, zise boierul în gândul său* (id. 301).

²⁰ **Condițional¹**: *Fericiți cei ce nu se mai deșteaptă, dacă însă visurile spăimântătoare nu turbură și țărâna mormânturilor* (Marcovici, *Culegere*, 7). *Dacă... te-ai fi născut din așa feliu de părinți, oare n'ai fi păzit aceste obiceiuri* (Drăghici, *Robinson Cruzoe*, 158). *Dacă întâmplări rare... par'că ar zătcni cursul în regulile-ordinare...* (Konaki, *Poezii*, 265). *Dacă Domnul va să cizeze, îmi zise el, i-am gătit un huladnoi minunat* (id. I 58). *Dacă numai asupra-mi nu poți s'aduci vr'un bine, — Eu râz de-a mea durere, și o desprețuesc* (Alexandrescu, *Meditații etc.*, 6). *Dacă vrei să afli taina ce mă'ncântă, iată poezia ce inima-mi cântă* (Alecsandri, *Poezii*, I 127). *Ce ar fi ajuns patria astăzi, dacă strămoșii noștrii ar fi dormitat și ei!* (Bălcescu, *Ist. Rom. sub Mihaiu V. Vit.*, 580). *Păcatul, dacă păcat este...* (Delavrancea, *Par.* 45). *Prietene, știi una? — Știu, dacă mi-i spune.* (Creangă, *Pov.* 40). *Ce feliu de viață ai să mai duci tu, dacă nu poți ieși în lume cu bărbatul tău?* (id., 87). *Bine, dragul tatei, dacă te bizuești că-i putea răzbate până acolo* (id. 185). *Insă dacă vrei și vrei numai decât să te duci, eu nu te opresc* (id. 193). *Dacă este că a lăsat Dumnezeu să fim mai mari peste alții, ar trebui să avem milă de dânșii, că și ei sărmanii sânt oameni!* (id. 209). *D'apoi dacă n'oiu ști eu, cine altul are să știe!* (id. 299). *Dacă căutați ceea ce ziseși aici*

¹ Pentru acest înțeles e caracteristic proverbul: *Cu poate și cu dacă, nime nu se'mbracă* (Ion Creangă IV, 85).

este (Ispirescu, *Leg.* 7). *Bucuros mi te-oiu lăsa, dacă bine te-î purtă* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 375). *Dacă dai, n'ai* (Prov.) ș. a. m. d.

Ajuns în această fază, *dacă* a început să se desvolte mai departe luând o nuanță.

3°. cauzală: *Oh! să dai samă dacă am călcat-o [hotărârea]* (C. Negruzzi, I, 45). *O! nu sunt eu vinovat sărmană copilă dacă nu te iubesc* (id. I, 56). *De unde să iei, dacă n'ai pus?* (Creangă, *Pov.* 125). *Dacă s'a aruncat în partea mâne-sa, ce-i vinovat el?* (id. 202). *Dacă fi-i vorba de-așa, ai să-ți rupi ciocinile umblând* (id. 202).

4°. concesivă: *Sfântul soare, dacă-i soare, și tot după tine moare* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 15).

5°. ipotetică: *Tare-or fi îmbătrânit, deaca n'or fi și murit* (Jarnik-Bârseanu, *Doine*, 310)

Dacă după propozițiunea condițională ipotetică urmează numai o propozițiune consecutivă exprimată ori neexprimată, înseamnă că ipoteza făcută nu e întemeiată. Nu e exprimată propozițiunea consecutivă în: *N'auzi drăguță? — Dacă nu-s surdă* (se 'nțelege „să n'aud“; Al. Op. I, 602, ap. Tikin, *DRG.*). Mai ales în legătură cu *doar*. *Te rog, să mâi cu băgare de samă, ca să nu-mi prăvăli nora. — Dacă doar nu-s harabagiū de ieri de-alaltă ieri, jupâne Strul* (Creangă, *Pov.* 115). *Gândeam că te-i fi dus prin lume... — Dacă doar de lume am fugit* (id. 324).

Deși în aceste cazuri *dacă* s'ar putea explica și din *da',că...*, cred că această explicație trebuie înlăturată, având și alte construcții la fel alcătuite cu *cum*, *când*, *unde* etc.

Iată și un exemplu cu propoziția consecutivă exprimată: *Dacă doar nu-s un poponeș să m'aprind și să mă sting pe mică ne ceas* (Alecsandri, *Teatru*, 814).

6°. *Dacă* + condiționalul exprimă, ca și *de*, dorința ireală când nu urmează propozițiunea principală: *Dacă nu m'ar simți nimeni când vou fugi* (Delavrancea, *Par.* 241). *Dacă l-aș ucide în bătaie, când aș afla că el a prins pupăza* (Creangă, *Amint.* 56). Pentru exemplul din urmă cf. și cele spuse la 5°.

Propozițiunile cu *dacă*, păstrându-și întru câțiva sensul condițional, se întrebuintează ca:

7°. subiecte: *Ce-ți pasă ție, chip de lut, dac'oiu fi eu*

sau altul! (Eminescu, *Poezii*, 282). Și dac'a fost pețitad es, e lucru tare cu 'nșeles (Coșbuc, *Balade și idile*, 16).

8°. obiecte: Sa vadă...daca acèle poame erà de mân-care sau ba (Drăghici, *Robinzon Cruzoe*, 51). Ne'ndoim dac'așa oameni, întru adevăr au stat (Alexandrescu, *Meditații*, 8). Ia să te vedem, dacă mi-i gâci tu cimilitura aceasta (Creangă, *Pov.* 150). Îl întrebă dacă este bine să o ia (Ispirescu, *Leg.* 22).

9°. Subiectiv și atributiv în același timp se poate interpreta exemplul: și [pricina] dacă mă vezi așa de jigărit, este că n'are cine să mă hrănească (Ispirescu, *Leg.* 15).

N. Drăganu.

Traduceri și imitațiuni românești după literatura engleză.

Soției mele.

Dintre marile literaturi europene literatura engleză este una din cele de pe urmă ce au ajuns să fie cunoscute la Români. Nici nu este de mirare, dacă ținem seamă de distanța care ne desparte de Anglia și de lipsa în trecut de relațiuni, care nici până acum nu s'au înmulțit prea mult.

Astăzi chiar, dintre miile de Români, cari își fac studiile câte 5—6 ani dearândul la Paris, foarte puțini au curiozitatea de a trece, chiar și pentru câteva săptămâni, Canalul Mânecii, mulți de sigur din teama de necunoscut, neștiind limba. Totuși din când în când, câte unul mai doritor de a cunoaște lumea, se abateă și prin Anglia. Cel dintâiu care ne-a lăsat și o însemnare a călătoriei sale prin acèle locuri a fost Petrache Poenaru, organizatorul școalelor din România, care a vizitat mai multe orașe din Anglia pe la 1831¹.

Mai multe descrieri de acest fel au lăsat Englezii care au călătorit prin Țările Românești². Vizitele Englezilor care au făcut ca poporul român să fie mai cunoscut în Anglia, n'au contribuit

¹ Insemnările lui, relative mai ales la industria și instrucția engleză, au fost publicate de dl. Iorga în „Histoire des relations Anglo-Roumaines“, p. 114—130 Iași, 1917. •

² Vezi Iorga, *op cit.*; M. Beza, *English Travellers in Rumania*, în „Papers on the Rumanian People“, London, 1920 și I. Botez, *Scruturi engleji despre Români*, în „Studii și observații“, București, 1920. La acestea se poate adăoga, cu toate că este opera unui american, ultima carte a lui Ch. U. Clark, *Greater Roumania*, New-York, 1921.

însă mai de loc ca să facă mai cunoscuți pe Englezi în România.

Dacă însă călătorii români în Anglia au fost rari, și mai puțin, firește, au fost aceia cari și-au dat osteneala să învețe limba engleză. Pe la 1837, o notă adresată de guvernul englez Ministerului Afacerilor streine din București a fost înapoiată cu cererea ca astfel de comunicări să fie însoțite de traducerea în limba franceză, deoarece nu eră nimeni în tot Ministerul care să înțeleagă limba engleză¹. Chiar și mai târziu limba engleză este foarte puțin cunoscută în România, până aproape de sfârșitul secolului trecut, când începe a fi învățată și în unele dintre liceele reale și ajunge oarecum la modă în societatea înaltă după venirea în România a Reginei Maria. În timpul din urmă cunoașterea ei s'a mai răspândit, mai ales în Ardeal, prin numeroșii Români cari au fost în America și în genere prin înmulțirea relațiilor României atât cu Anglia, cât și cu America.

Traduceri românești, direct din englezește, nu apar decât relativ târziu și sporadic; cea dintâia de acest fel este traducerea lui *Manfred* al lui Byron, de C. A. Rossetti, la 1843. După aceasta mai apar din când în când altele, în special traduceri din Shakespeare ale lui P. Carp și ale fraților Scarlat și Dimitrie Ghica. Traduceri din literatura engleză, făcute însă din limba franceză sau germană, uneori și din grecește sau din alte limbi, începuseră să apară încă cu câteva decenii înainte și după aceea, până astăzi chiar, cele mai multe din operele literaturii engieze sânt traduse din franțuzește sau nemțește.

Cele dintâi traduceri românești după scriitori englezi sânt cărți religioase sau descrieri de călătorii, privitoare mai ales la țările românești².

¹ Beza, *op. cit.*, p. 62.

² Cea dintâiu operă tradusă în românește după un scriitor englez, este o lucrare teologică scrisă în latinește: Beveridge 1638—1708, *Synodicon, sive Pandectae canonum Apostolorum et conciliorum ab Ecclesia graeca receptorum* (1672), tradusă supt titlul: *Canoanele sfințelor Săboară*, tălmăcite și scrise de Samuil Clain de la Sad, ieromonahul din mănăstiré Sfinței Troiță din Blajiu, 1789. S'au tălmăcit din Bevereghie fiind eu Samoil Clain în Oradiia la Exțelența Sa episcopul Ignatie Darabant într'o iarnă în anul 1789. De același fel este o lucrare tipărită câteva decenii mai târziu, la 1831 în Iași, în volumul intitulat: „*Fume sau fringhie întreită*”, tălmăcită din grecească în romano-dachicească sau moldovenească de smeritul kiru kir. Veniamin Costachi, Mitropolit Suceviei și Moldaviei”, care cuprinde trei lucrări pe care „Arhiepiscop Arstrahanului Evghenie Volgar le-au îngrețit”. „Prin cea întâi, luminat se arată sfințenia hristianismosului înlăuntru privindu-să osebit și fără de proroceștile înainte spunerii și de minunile ceale mai presus de fire sôvârșite, scrisă de Soam Tenýnsiul (probabil Sam. Tennyson) Milord și členul parlamentului celui ce e la Angheli”. Celelalte două părți ale *Întreței fringhu* sânt după alte lucrări franceze

Primii poeți englezi care ajung să fie cunoscuți aici sânt acei cari erau pe atunci la modă în apusul Europei, poezii pe cari îi citeau și de la cari se inspirau scriitorii romantici, mai ales Young, Ossian și Byron.

Young a fost foarte popular printre Români în prima jumătate a secolului trecut. Opera lui eră socotită de altfel ca o carte religioasă și întâiul ei traducător o recomandă pentru „pilda frumoaselor obiceiuri și a evlaviei”.

Nopțile lui Young sânt prima operă a unui poet englez care ajunge a fi cunoscută printre Români și exercită o influență puternică asupra unei întregi generații, ba încă și azi unii bătrâni își aduc aminte de cartea aceasta ca de una dintre cele mai înălțătoare cărți citite în tinerețea lor. Poezia ei, plină de melancolie față de nestatornicia vieții pământești și de mân-

---

Deși nu aparținând cu totul literaturii, dar mai aproape de ea sânt două descrieri de călătorie traduse în românește câțiva ani mai înainte. Prima e „*Călătoria lui Cox*”, *Travels into Poland, Russia, Sweden and Denmark by W. Cox*, London, 1784, traducere românească de Ștefan Beldiman Vornic, făcută între 1824-25, cuprinzând numai „Călătorie în țara leșască și Rosia”, care interesau mai deaproape pe traducător, fiind vecini. Traducerea e făcută din franțuzește, după traducerea lui Mallet, publicată la Geneva, 1786. Se află în manuscris în două volume (Mss. 28, 29) la Academia Română, n'a fost publicată, este slabă și n'are decât valoare istorică.

Mai interesantă pentru noi din punct de vedere al textului, deși traducerea făcută din franțuzește e foarte slabă, este cartea lui Thornton despre Turcia și despre Principatele Române, al cărei titlu în traducere românească sună: „*Starea de acum din oblatuirea gheograficească, orășenească și politicească a Prințipurilor Valahiei și a Moldaviei după îngrijirile făcute de b. lăcuire de ani cincisprezece, atât în Țarigrad cât și în împărăția turcească de Thomas Thornton Englezul, sol fiind la Țarigrad, tipărită la Paris în anul 1812, iar acum tălmăcită în limba românească și dată la tipariu spre cunoștința neamurilor acestor doo Prințipaturi de un Roman poftitoriu de îndreptarea neravurilor neamului romanesc și a sa luminare, spre mărire și buna fericire. La Buda în crâiasca tipografie a Universității Ungare, 1826*”. După cum se vede, traducătorul este anonim. Dl. P. V. Haneș, în studiul său *Un călător englez despre Români*, dovedește că lucrarea de mai sus a fost tradusă de Const. Goleșcu, acel care a scris și *Insemnare a călătoriei mele* (vezi și darea de seamă făcute de scriitorul acestor rânduri în *Dacoromania*, vol. I, pag. 502-505). Este interesant de notat aici și faptul că între multe proiecte de constituții ce se faceau mai ales în Moldova după 1821, unul intitulat „Planul sau o formă de oblatuire republicană de Logofătul Dimitrie de Siurza” este de inspirație engleză; căci însuși Logofătul mărturisește pentru unul din principiile sale esențiale că este „întocmai cum se obișnuște și la Englitera, țara slobodă. vrednică de a lua paradigme de la dânsa”. El este publicat în *Uricarul* lui Codreanu, vol. IV, p. 285. După cum observă D. V. Barnoschi (*Originile Democrației Române, Cărvunarii*, Iași, 1922), „planul”, care nu poartă dată, nu poate fi decât din epoca Căimăcămiei, căci un proiect republican supt o domnie ocupată ar fi fost un act revoluționar.

găietoare încredere în viața viitoare, vorbea mult sufletelor acelor oameni evlavioși de acum o sută de ani, peste capetele cărorora trecuseră atâtea nenorociri. Stilul declamator al acestor poezii li se părea tot ce poate fi mai desăvârșit, așa încât, Alecu Beldiman, scriindu-și *Jalnica Tragodie* și văzând că nu poate spune, cum ar vrea, toate câte îi stăteau pe suflet, zice că ar trebui să lase pe Young să vorbească în locul lui; iar când, mai târziu, Simeon Marcovici îl traduce în românește, consiliul profesoral al Colegiului național Sf. Sava recomandă cartea „pentru deprinderea tinerimei la analisuri și la compuneri“.

Prima traducere a „Noapților“ a fost făcută în 1819, la Iași, de Lazăr Asachi, tatăl lui Gheorghe Asachi. Ea n'a fost tipărită, se află în manuscris la Academia română¹. Textul cuprinde întreagă opera, dar împărțirea pe capitole nu corespunde cu cel englez, ci cu traducerea franceză a lui Letourneur², el însă va fi făcut-o mai probabil după o traducere făcută după aceasta din urmă în rusește sau polonește, limbile pe care le știa el, căci Lazăr Asachi, de origine român transilvănean, înainte de a se stabili ca protopop în Moldova, fusese „preot de polc în armata rusească“ și apoi capelan și preot la spitalul din Lemberg³. O dovadă că a tradus din rusește ar putea fi și numele

¹ *Plângerea sau gândurile cele de noapte a lui Iunqu pentru Vieața, moarte și pentru nemurire*, acuma, în zilele oblăduirii înălțimei sale Domnului Scarlat Alexandru Calimachi VVd. iară întru cele duhovnicești întâului al țării ocărmuitoruu prea osfinție sa Kyriu Kyriu Veniamin Mitropolitul Moldaviei s'au talmăcit de întâul al Moldaviei prototieru Lazar Asaki. La anul de la mântuirea lumii 1819

Academia Română. Mss 1771 în volumul: Iosif Mitropolitul, Versuri și Proză

² *Tomul I*

Tomul al doile.

Noaptea I. Ticăloșia firii omenestei	Noaptea XIII. Măhniciunea și nenorocirea
II. Prieteșugul	XIV. Mărimea sufletului
III. Vreme	XV. Lumea
IV. Narșia	XVI. Desfătare și desineucidere
V. Doșioria împotriva temerii de moarte	XVII. Icusită pricepere
VI. Neșăneară de minte pentru moare	XVIII. Muștrare cugetului științei
VII. Insușime morții	XIX. Îmbunătățirea
VIII. Nemurirea	XX. Cerurile. Ființa lui Dumnezeu și ale Duhurilor
IX. Nemurirea. Dovada firiască	XXI. Cerurile. Mulțimea lumilor
X. Nemurirea Moralicești dovezi luate din om	XXII. Obicnuta privire a cerurilor
XI. Istoviciunea	XXIII. Cântarea celui prea înalt
XII. Folosințele noapții și a singurătăței	XXIV. Mângăere

³ E. Lovinescu, *Gh. Asachi*, în *Conv literare* XLVI, p. 268 și urm.

de persoane care se găsesc în biografia ce însoțește traducerea și care au formă rusească, precum sânt: Edvard, Garvei în loc de Harvey (cu G în loc de H, ca în rusește) și altele.

Traducerea aceasta, făcută în astfel de condițiuni, deși completă și destul de bună pentru vremea ei, n'are totuși decât interesul istoric de a fi prima traducere românească a unei opere poetice engleze și nu s'ar putea publica astăzi, cu atât mai mult că avem o altă traducere a aceleiași opere, făcută puțin mai târziu și care este una dintre cele mai frumoase traduceri ce avem în românește.

Aceasta este opera lui *Simion Marcovici*, profesor la Colegiul Sf. Sava, unul dintre colaboratorii lui Eliade și a fost tipărită în tipografia acestuia. Traducerea aceasta nu este completă, ea cuprinde numai „o culegere din cele mai frumoase nopți ale lui Jung“¹, dar opera întreagă nici nu are interes de a fi tradusă în românește, căci autorul ei se repetă foarte mult și este adesea monoton; însă bucățile traduse aici merită să fie retipărite, în special unele dintre ele, care și-au găsit loc de altfel în creștomatiile (ca acea de Pompiliu și Paul). Traducerea lui Marcovici este făcută din franțuzește, după aceea a lui Letourneur și ca atare, firește, nu redă nici ea absolut exact textul englez, cu atât mai mult că Letourneur, el însuși, și-a permis unele schimbări, mai ales în ce privește aranjarea textului, făcând prescurtări și transpunând unele pasagii, fiind nemulțumit de »desordinea« originalului. Încolo traducerea franceză nu se depărtează prea mult, iar aceea a lui Marcovici, deși este liberă și se luptă cu unele greutăți, limba nefiind încă destul de bogată, mai ales în cuvinte abstracte, pentru a redă toate nuanțele textului, este totuși foarte frumoasă, făcută cu mult simț pentru ritmul frazei, seamănă cu limba celor mai bune traduceri ale Bibliei, din care, în special din Cartea Înțelepciunii și a Psalmilor, își are originea și gândirea scriitorului englez. Ea ar putea servi de model în această privință și a fost de altfel folosită pentru cuvintele și expresiile ce se află într'însa la lucrarea marelui Dicționar al limbei române pe care-l publică Academia. Traducerea aceasta a fost una dintre cărțile cele mai citite, deoarece a avut două ediții, ceea ce era foarte rar pe vremea aceea. Prima ediție n'am mai găsit-o nicăieri, ea trebuie

¹ Are numai opt „Nopți“ și anume: I, Ticăloșiile omenirei; II, Prieșugul; III, Vremea; IV, Narcisa; V, Împotriva fricei de moarte; VI, Întristarea și nenorocirea; VII, Mângâierea; VIII, A doa venire.

să fi apărut pe la 1831 și a fost publicată ca adaos literar la Curierul românesc (Partea III-a).

A doua ediție „îndreptată și adăogată cu un cuvânt al lui Jung asupra [cele] a doa veniri“, a fost tipărită la 1835¹.

Iată începutul Noptii I după traducerea lui Asachi și a lui Marcovici :

Ticăloșia firii omenești.

Somnule cel dulce a cărui putere de balsam întărește firea cea slăbită. O vaiu mie! Iată că mă păfășește. Samănă cu lumea ce stricăta, fuge de la cei nenorociți și să sălește a fi de față acolo unde să lungește norocul. Cu grabnică zburare încunjură lăcașul în care aude gemere, și iute să duce ca să să odihnească pe ochii ce nu sânt stropiți cu lacrimi.

După oarecare minunte a cei necitnice odihne și ca unul ce de multă vreme de alt somn n'am știut, mă trezesc. Norociți sânt acei ce nu să mai trezesc! Numai acele cumplite visuri de nu ar spăimântă și pe morții în mormânturile lor.

O cât de năsalnică grămădirea acelor ciudate înbuimăciri au oboasăt gândurile mele în vremea adormitei minți! O cum rătăciem din nenorocire în nenorocire! Am ispitit toată cumplirea daznădăjduirii din pricina nălucitelor întâmplări. După ce m'am trezit și mi-am venit în fire, ce am câștigat? vaiu! Iată numai că am făcut schimb celor rele. Și adevărul să face mie mai cumplit decât înșălăciunea visului. Zilele sânt pre scurte ca să ajungă pentru dorurile mele, iar noapte, așa este, noapte, când este mai posomorată fiind îmbrăcată cu cele mai groase întunecare, nu este așa cumplită ca soarta mea, mai puțin este măhnită decât sufletul meu².

Ticăloșule omenirii

Dulce somn! Tu, al cărui balsam mântuitor ușurează natura suferitoare, unde fugi! . . . ah! El mă lasă. Asemenea cu ființele cele desfrănate, el se depărtează de nenorociți! Statornic a fi față unde zâmbește norocul, fuge nemilostivul de lăcașul suspinurilor, și își alină aripile pe ochii cei fără de lacrimi . . .

După câteva minaturi de odihnă turburată de visuri obositoare (oh! . . . câtă vreme este de când liniștea nu s'a apropiat de mine!), mă deștept! Fericii cei ce nu se mai deșteaptă, dacă însă visurile spăimântătoare nu turbură și fărăna mormânturilor.

Ce valuri înfocate de visuri sfâșietoare au năvălit asupra simțurilor mele în adormirea duhului meu! Cum mă rătăceam din nenorocire în nenorocire! Simțeam toată grozăvia desnădăjduiri pentru chinuri ce se zămîlesc împreună cu noi, și pe care o creștere temeinică ne-ar face să nu băgăm în seamă. Viindu-mi în simțire, ce am câștigat? . . . Schumbare de amarăciuni, căci adevărul mă chinuște mai mult decât înșălăciunea. Of! ce viață amară! Zilele sânt prea scurte și nu ajung la durerile mele, și noaptea . . . da . . . noaptea cea mai grozavă, în minutul în care se înfășură cu cel mai adânc întunec, este mai puțin tristă de cât soarta mea, și mai puțin melancolică de cât sufletul meu.

¹ După această traducere s'au mai tipărit o a III-a ediție la 1871 (de I. Ulmeanu, la Focșani) și o a IV-a (din greșală însemnată ca a treia) de Ciurcu, la Brașov.

² În câteva pagini în traducerea lui Asachi (cea de pe coloana I-a) sânt îndreptări făcute de o altă mână, probabil aceea a fiului traducătorului, a lui Gheorghe Asachi, care înlocuște unele cuvinte de origine slavă, sau pe care le crede el asifel, cu altele de origine latină. Așa înlocuște: o vaiu mie! prin amar mie! și în alt loc prin: aleu!; apoi în loc de: vreme, odihnă, pricină, ceasul, glasul, ibovnicul, pune timp, răpaos, cauză, oara, viersul, amantul; chiar înger îl înlocuște prin anghel, firea prin natura, desfătare prin plăcere. Uneori îndreptarea propusă strică textul cu totul, ca atunci când în loc de: tăcerea vecinicului haos scrie: secolozului haos, sau mândră roază în loc de trandafir frumos.

Dau aici pentru comparație același pasagiu în traducerea lui Letour-

Traducerea lui Marcovici a servit și drept carte de școală pentru elevii colegiului Sf. Sava, singura școală înaltă românească pe vremea aceea, în care au învățat toți oamenii de seamă de atunci, între alții *Cesar Boliac* și *Grigore Alexandrescu*, cari au fost amândoi influențați de ea. Cel dintâiu în special, abia eșit din școală, a publicat în 1835, în tipografia lui Eliad, un volum de *Meditații*, care nu sânt în cea mai mare parte decât imitațiuni ale *Noapților* lui Young, apărute în a doua ediție chiar în același an. Iată, de pildă, *Meditația* II-a, intitulată: *Ceasul ai treilea după miezul nopții*:

Lină tăcere! Balsam vindicător al turburatelor suflete! . . .
Tu al cărei plăcut nectar, favorit inimilor simțitoare, deșteaptă
ținerea de minte, ne bucură repetându-ne mulțumirile ce în tre-

neur și într'o traducere aproape literală, făcută de mine după textul englez, în versuri albe ca în original:

Des misères de l'humanité.

Doux sommeil, toi dont le baume repare la nature épuisée . . . Hélas! il m'abandonne Semblable au monde corrompu, il fuit les malheureux. Exact à se rendre aux lieux où sourit la fortune, il évite d'un oeil rapide la demeure où il entend gémir, et va se reposer sur des yeux qui ne sont point trempés de larmes.

Après quelque moments d'un repos agité, et depuis longtemps je n'en connais plus de tranquille, je me réveille! . . . heureux ceux qui ne se réveillent plus! . . .

Pcurvu toutefois que les songes effrayans n'épouvantent pas les morts dans le fond des tombeaux.

Quels flots tumultueux de rêves insensés ont battu mes sens pendant le sommeil de ma raison! Comme j'étais de malheurs en malheurs! J'éprouvais toutes les horreurs du désespoir pour des infortunes imaginaires. Rendu à moi-même et retrouvant ma raison, qu'ai-je gagné à me réveiller? Hélas! Je n'ai fait que changer de maux, et je trouve la vérité plus cruelle encore que le mensonge. Les journées sont trop courtes pour suffire à ma douleur. Et la nuit, oui, la nuit la plus noire, au moment même où elle s'enveloppe des ténèbres les plus profondes, est encore moins triste que ma destinée, moins sombre que mon âme.

O somnule îmbălsămat și dulce
Întăritor al Firi obosite!
Ca lumea și el vine doar în treacăt
La cei căror norocul le zâmbește,
De cei nenorociți se îndepărtează;
Cu aripa-i de puf el zboară iute
Departé de durere și se lasă
Pe genele de lacrimi neîncărcate.
Dup'o odihnă scurtă, turburată
(Ca'n totdeauna), mă deștept acum.
Ah, cât de fericiți mai sânt aceia
Ce nu se mai deșteaptă niciodată!
Zadarnic ar fi totuși, dacă vise
Ne-or chinuî'n morminte — Mă deștept,
Ieșind ca dintr'o mare zbuciumată
De vise, 'n care gândul meu pierdut
Și desperat din val în val aleargă,
Tot prin nenorociri închipuite,
Pierzându-și cărma minții, la ntâm-
plare.

Amarnică schimbare! Tot mai rău.
Prea scurtă este ziua pentru chinu-mi,
Și noaptea 'n culmea stăpânirii ei
Întunecate, este ca lumina
De soare față de amara-mi soartă

(Chiar această traducere, mai scurtă decât cea franceză, are șapte versuri mai mult decât în original, aceasta din cauză că cuvintele românești sânt mai lungi decât cele englezești).

cut am gustat și arătându-ne viitorul ca un veac aurit, ne făgăduiește într'însul dobândirea celor mai mari fericiri! . . . Toată suflarea tace! Toată făptura visează în pace plăcerile ce au a le gustă mâne! . . . Nimic nu turbură somnul cel după urmă al norocitului . . .¹.

În același fel sânt și celelalte meditații, întitulate: Înșălăciunea nădejdi, Neîncredințarea în prieteni, Sinucidul (*sic*), Nălucul sau peste un an, Înserarea, Moartea, Schimbarea Soarții, etc.

Un alt scriitor, mai puțin însemnat, din acel timp, *Dr. Vasici*, publică, în *Foaia pentru minte* de la Brașov, cugetări în felul acelora ale lui Young. Chiar în poeziile lui Grigore Alexandrescu s'ar putea observa influența lui Young, care de altfel merge de multe ori paralel cu a lui Lamartine, el însuși foarte influențat de scriitorul englez și mai aproape în spirit de acesta, decât de contemporanul său Byron, pentru care avea mare admirație².

Cel din urmă care traduce din Young este *Andrieu Muresianu*, care și-a petrecut ultimii ani amăriți ai vieții sale cătându-și mângâiere în cartea poetului englez. Traducerea lui este în cea mai mare parte pierdută, numai câteva pasagii din Noaptea din urmă, întitulată Mângâierea, au fost publicate după moartea lui în *Foaia pentru minte* din Brașov în anul 1864. Traducerea lui este în versuri albe și a fost făcută de sigur din limba germană, ea însă n'ar mai putea fi citită astăzi, fiind scrisă în limba, pusă la modă de Cipariu și Eliade, plină de la-

¹ Compară pentru aceasta, pe lângă pasagiul din Young, citat mai sus, și următoarele rânduri, tot după traducerea lui Marcovici: Ce tăcere nesupărată! . . . Ce întunec adânc! . . . Toată zidirea doarme! . . . Parcă s'ar fi precurmat mișcarea ce dă viață Universului și natura ar fi făcut o stare! . . . Tăcere! . . . Întunec! . . . păreche măreață, fii ai veșnicii nopții! Voi, a cărora înfășurare întărește sufletul . . .

² Un volum de versuri, tipărit în Buc. 1855 întitulat. *Momente câmpenești, culegere din poeziile unui sățean*, anonim, arată de asemenea influența lui Young în unele poezii ca; Întristarea și Cimetierul; autorul pune chiar ca motto de mai multe ori versuri de ale poetului englez, în englește, ca de ex: My song but echoes what great nature speaks, tradus în versuri românești astfel:

Cântarea mea e numai o simplă resunare
Din cele ce vorbește această fire mare.

tinisme ca: eschisatoare, macru, medinoptiară, vultul, culpa, etc ¹.

Traducerea franceză a „Noptilor“ erà însoțită de „Elegia scrisă în cimitirul unui sat“ de *Thomas Gray*, un contimporan al lui Young, vestit de altfel mai ales pentru această bucată, desăvârșită ca formă și înduioșătoare prin sentimentele umanitare, exprimate în ea. Aceste sentimente l-au îndemnat de bună seamă și pe *Gheorghe Asachi* să o imite în românește, în „Elegia scrisă pe țintirimea unui sat“, publicată în volumul său de *Poezii*, apărut la Iași în 1836, dar făcând parte dintre bucățile scrise între 1812—1827, cum spune în prefață; așa încât aceasta este prima poezie engleză imitată în versuri românești. El a avut probabil înainte traducerea franceză în proză, făcută de Letourneur, pe lângă acea în versuri a lui Marie-Joseph Chénier (fratele lui André Chénier) și tipărită în același volum ².

Poezia lui Asachi are stângăcii, datorite în parte faptului că limba literară nu erà încă formată, și pe alocuri sânt inversiuni greoaie, câteodată întrebuițează greșit unele cuvinte, ca *jerbi* în loc de snopi, traducând pe franțuzescul *gerbes*, sau câte un cuvânt grecesc ca: evghenis, clironom, care sunau probabil mai puțin ciudat în vremea în care au fost scrise.

Sânt în această poezie totuși unele versuri frumoase, care însă nu sânt nici pe departe la înălțimea originalului, ce se distinge, cum am spus, printr'o formă desăvârșită, dar versurile lui Asachi au un farmec deosebit în limba aceea bătrânească și sânt scrise cu simțire :

Dulce boarea dimineței, buciurmarea de păstor,
A cocoșului cântare, nici plăcerea de amor
N'or trezi pe adormiții din întunecul mor:mânt
Sara de-acum n'or să vie la duoasele soții,
Nici primi-vor sărutare de la tinerii copii;

¹ Iată aici câteva versuri dintre cele mai bune (cu ortografia modernizată) :

Ce-i pompa vieții noastre cu toate-a ei măriri
Mai mult ca-o moștenire florinte ce primirăm?
Căci macrul nostru agru s'au îmbunătățit
În creșterea cea grasă de secături deșerte
Prin pulberea de prieteni ce'n sine a primit
Nu-i pulbere în lume ce viață n'ar fi avut,
Atratul ca și sapa prefac în praf străbunii,
Din huma omenească e pânea cea de zi . . .

Un mic pasagiu din Young destul de frumos tradus, se află în volumul de „Traduceri“ de Gr. Lazu (Iași, 1896).

² Va fi citit-o poate și în traducerea rusească a lui Jukovski, care erà vestită, căci el știa și rusește, dar cum poezia lui Asachi datează din vremea prieteniei lui cu Bianca Mileși, care a făcut traduceri din englezește, e mai probabil ca ea să-i fi atras atenția asupra poeziei engleze

N'or să guste împreună simpla cină sănătoasă,
 Ce se face mai dereasă de voroava cea duioasă.
 O voi cari n'aveți stimă pentru omul umelit,
 Nobili plin de fantazie, mândrii'n titlul rugenit,
 De ce 'n ură-aveți săteanul, când a frunzi lui sudoare
 Au născut mărirea voastră ș'avușilor odoare? . . .
 Poate că supt astă jărnă este-o inimă 'ngropată,
 Care-avea în cursul vieții îndrăzneală înfocată,
 Suflet bun, cu direptate, de prin sfatul înțelept
 Patriei-ar fi fost un răzăm prin cuvinte și cu piept . . .
 Poate-ai cea dormitează a cotunului Franklin,
 Ce a patriei și-a științei purtă dragoste în sin;
 Cufundat în astă groapă poate zace vr'un Milton,
 Poate 'n mai puține-ambiții vreun alt Napoleon! . . .
 Induratul ceriu nu vrură ca modestele lor nume,
 După moartea lor să fie spaimă au mirare 'n lume!
 Căci virtutea ca și răul cumpenite-s la sătean,
 El nu surpă, nici rădică tronul crunt unui tiran . . .

Această poezie nu este o traducere, ci o imitație, cum spune el însuși, fără să arate izvorul. El înlocuește, de pildă, pe Hampden cu Franklin, care eră mai cunoscut la noi, și pe Cromwell cu contemporanul său Napoleon, poate și pentru rimă. În genere el urmează foarte liber ideile textului, parcă mai mult după traducerea lui Chénier¹.

Poezia lui Gray a fost tradusă mai târziu în proză, probabil de *Gr. Granda*, și publicată, supt titlul «Cimitirul satului» în «Albina Pîndului» din 1875. Traducerea e tot din franțuzește și nu e deosebit de bună.

Între primele traduceri în versuri românești după un poet englez trebuiesc puse, după limba în care sânt scrise, cele două făcute de *Costache Conachi* după *Alex. Pope*, un repre-

¹ Iată, pentru comparație, câteva versuri din aceasta:

Rien ne peut les troubler dans leur couche dernière,
 Ni le clairon du coq annonçant la lumière,
 Ni du cor matinal l'appel accoutumé,
 Ni la voix du printemps au souffle parfumé.
 Des enfants, réunis dans les bras de leur mère,
 Ne partageront plus, sur les genoux d'un père,
 Le baiser de retour, objet de leur désir,
 Et le soir au banquet la coupe du plaisir
 N'ira plus à la ronde égayer la famille . . .
 Là peut-être sommeille un Hampden du village,
 Qui brava le tyran de son humble héritage;
 Quelque Milton sans gloire, un Cromwell ignoré,
 Qu' un pouvoir criminel n'a point deshonoré.

zentant al raționalismului sec. XVIII, a cărui operă principală este poema filosofică „*Essay on Man*“. Ideea ei fundamentală „Whatever is, is right“ (Tot ce este e bine) e luată din filosofia contemporanului său Leibniz. Conachi o traduce pe aceasta, precum și o poemă lirică a aceluiași, intitulată, „*Scrisoarea Eloizei către Abélard*“. El le-a tradus pe amândouă din franțuzește, și anume pe cea de-a doua după traducerea lui Colardeau, *Oeuvres choisies*, tipărită la Paris în 1833, iar pe cea dintâiu după Fontanes și Delille, tipărită la 1821. După data tipăririi traducerii lui Colardeau putem fixa aproximativ epoca în care s'a făcut traducerea românească, în orice caz timpul înainte de care nu se poate să se fi făcut una din ele. În ce privește cealaltă, intitulată de el în manuscriptul original¹, *Precepturile moralului, sau voroava pentru om*“, deși ar fi putut s'o facă mai înainte, ea este, cred, posterioară celeilalte, pentrucă este neisprăvită, neconținând decât trei cântece din patru, câte sânt în original, și nu este probabil să se fi apucat să facă pe a doua, înainte de a fi isprăvit pe cea dintâiu, deși aceasta nu ar fi absolut imposibil. Cred că nu greșim prea mult stabilind pentru amândouă epoca de la 1835—1840, poate chiar și ceva mai târziu. Ele n'au fost publicate însă decât mult mai târziu, la 1856, în Iași, în volumul intitulat: *Poezii, Alcătuirii și Tălmăcirii de Logofătul K. Konaki*², supt titlurile: *Eloiza către Abeliard și Cercare de Voroavă asupra omului*. Sânt scrise, amândouă, într'o limbă bătrânească, lipsită de neologisme, dar uneori atât de naivă, încât produce un efect comic. Așa de exemplu, în scrisoarea Eloizei :

Am simțit, Abelar dragă, că mă aprind de isnoavă . . .

Ah Abelar! ce durere! ce necaz, ce junghiu de moarte

A iubi pân' într'atâta și a petrece departe! . . .

Te iubiiu, cunoscului gustul, de hazul tău mămbătasem . . .

Au însă și versuri care nu sânt urâte, ca de exemplu înreputul scrisorii Eloizei :

Intr'acest dustiu și tainic loc de nevinovăție,

Unde pacea cu tăcerea au a-lor împărăție,

Și sufletele supuse la pravili măcar și grele

Urmează faptelor bune, cu plăcute ostenele,

¹ Manuscriptul se află în posesiunea lui Păpadopol-Calimah, care a publicat despre el un studiu în *Convorbiri literare*, XIX, p. 938-957

² Republicat în Colecția Șaraga, la Iași, fără dată.

Ce furtună tulburată și odihnei surpătoare,
Se ridică în simțrea unei biețe muritoare!¹

„Cercarea de voroavă asupra omului“ este în genere mai reușită, ceea ce e încă o dovadă mai puternică că este posterioară celeilalte; în ea găsim versuri chiar frumoase, deși nu sânt la înălțimea originalului, care se distinge printr’o formă desăvârșită. Iată spre exemplu începutului cântului al II lea:

Omule! nu undi marea lui Dumnezeu adâncime,
Ci în inimă-ți te’ntoarce și vezi a ta însușime!
Pentru om este iar omul adâncă învățătură:
Ce ciudată întrebare! ce ciudată ’ncurcătură!
Câtă lumină într’însul ș’apoi și ’ntunerecime!
Ce fire ’naltă marea! ș’apol cu câtă josime!
Îl vezi plin de luminare căzând în mari îndoiele,
Îl vezi plin de slăbăciune suferind cele mai grele!...
Haos de patimi urâte și de zădarnice gânduri,
Primite și lepădate într’un ceas în mii de rânduri...
De o potrivă puternic și slăbănog într’a sale,
Tot cade și se rădică, și iar cade în greșale...²

Această poemă, care a fost cunoscută mult mai târziu, n’a avut asupra contemporanilor aceeași influență ca *Noșile lui Young*, care de altfel erau și mai mult în nota timpului prin melancolia lor³.

Desperarea lui Young a pregătit sufletele pentru despera-rea și revolta lui Byron. În tot apusul „youngismul a precedat byronismul și a preparat spiritele pentru acesta“⁴.

¹ Iată pentru comparație și traducerea lui Colardeau, pe care a folosit-o:

Dans ces lieux habités par la simple innocence,
Où règne, avec la paix, un éternel silence,
Où les coeurs, asservis a de sévères lois,
Vertueux par devoir, le sont aussi par choix;
Quelle tempête affreuse, à mon repos fatale,
S’élève dans les sens d’un faible Vestale!...

² Cântul acesta a fost reprodus în 1864 în *Lepturariul rumânesc* al lui Arune Pumnul, care-i găseă meritul de a fi scris „într’un stil rumânesc adevărat poetic. În comun șcia Conachi alcătui din limba cronicarilor vechi și a poezilor necunoscuți ai poporului Rumân, uă limbă melo-dioasă și respicativă cum nici visează cei mai mulți din poeți noștri moderni“.

Cântul I a fost republicat în întregime în *Cartea de citire* de Pom-piliu și Paul, pentru frumuseșea limbei sale arhaice.

³ Din *Pope* nu s’a mai tradus în românește decât un pasagiu din „*Essay on Criticism*“, supt titlul *Armonia imitativă*, în *Literatorul*, 1880, p. 273-4 Traducerea a fost făcută în proză, din franțuzește, de profesorul *Bonifaciu Florescu* și este destul de bine reușită.

⁴ E. Estève, *Byron et le romantisme français*, Paris, 1907, p. 35.

Byron apare la noi însoțind pe Lamartine, asupra căruia Young avusese de asemenea o mare influență¹. Lamartine avea pentru Byron o foarte mare admirație, deși nu-i aprobă felul lui de a gândi, și i-a dedicat chiar *Meditația* sa „Omul“, din care și romanticii români au învățat de sigur să admire pe acest „înger sau demon, geniu bun sau fatal“ cu „sălbatica armonie a concertelor sale“.

Byron a fost pomenit mai întâiu în România încă de acum o sută de ani, când și-o încheiat furtunoasa-i viață luptând pentru liberarea Grecilor, pentru care și cu versurile-i înflăcărase sufletele atât el cât și prietenul său Shelley, care-și dedică chiar drama sa lirică „Hellas“ „Excelenței Sale Prințului Alexandru Mavrocordat, fost Secretar pentru afacerile streine al hășpodarului Valahiei“. Grecii din Țările românești au vorbit de bună seamă despre tragica moarte, pentru cauza lor, a acestui poet care eră admirat pe atunci de toată Europa². Cauza Grecilor nu eră însă simpatică Românilor: nu trecuse decât puțin timp de când, amărît tocmai din cauza întrigilor acestora, plecase din țară Gheorghe Lazăr, dascălul lui Eliade, care, între altele, aveă sa traducă în românește cea mai mare parte din opera lui Byron. Câțiva ani mai târziu însă, când începuse să apară gazeta lui Eliade, *Curierul românesc*, găsim, în foiletonul numărului de la 30 Martie 1830, duiosul „Adio adio al lui Lord Byron la soția sa“ tradus în proză din franțuzește de C. F., probabil col. Const. Filipescu, un elev al lui Eliade, și și prieten al lui Boliac, cu care întemeiază mai târziu revista „Curiosul“, în care publică chiar o narațiune din englezește³. Aceasta este prima traducere în românește din Byron.

Traducerea este însoțită de un motto din poema „Cristabel“ a lui Coleridge, care se potrivește la soarta poetului, pe care rudele soției și întrigile l-au despărțit de aceea pe care o iubiă și de fiica sa, pe care nu aveă s'o mai vadă niciodată „S'au iubit în tinerețele lor, dar gurile rele știu să învenineze și ade-

¹ W. Thomas, *Le poète Edward Young*, Paris, 1901, Partea II, cap. IX, Les nuits d'Young en France.

² Moartea lui Byron a fost anunțată și la București (Hurmuzachi, *Documente*, v. XVI, p. 1145). Vezi pentru cele ce urmează și *Istoria literaturii române* de G. B. Duică, p. 287 și aiurea. Bunăvoinței d-lui Duică am să-i mulțumesc pentru mai multe însemnări pe care nu le-ași fi găsit fără ajutorul d-sale.

³ G. B. Duică. *Ist. lit. rom. mod.*, pag. 293.

vărul, și statornicia nu se află decât în ceruri. Cărările vieții sânt semănate de spini, tinerețea este o deșertăciune și mânia asupra ceea ce iubește cineva, o smintire...“ Cu același sentiment începe și Byron poezia sa: „Adio! și dacă este pentru totdeauna, încă odată adio! Nu vrei să mă ierți! niciodată inima mea nu se va răsvrăti asupra ta... Cu toate ale mele greșale nu putea nemilostivii să aleagă alte mâni ca să-mi deschiză acest fel de rană crudă, decât mânilor acelea care mă îmbrățișau odată?... Vom trăi despărțiți și fieștecare zi ne va afla pe un pat vădov și singuratic. Când vei voi să te mângâi cu fiica ta, când sunețul glasului ei cel dintâiu va lovi urechile tale, vei învăța-o oare a zice tată? Cu toate că niciodată nu va fi mângâiată de dânsul... Despărțit de orice mi-e drag, inima-mi se arde. Sânt singur, amărit și desnădăjduirea cea mai amară e că nu pociu muri“. Traducerea aceasta a lui Filipescu, deși pe alocuri cam greoaie, nu se depărtează prea mult de text.

O lună mai târziu apare tot în „Curierul românesc“ o altă poezie scurtă a lui Byron, tradusă de astă dată în versuri de I. St. Voinescul (Maiorul Ion Voinescul II, prietenul lui Gr. Alexandrescu și al lui Boilac, căruia fiecare din aceștia i-au dedicat câte una din epistolele lor în versuri). Traducerea, deși are unele stângăcii, este destul de bună față de cele ce se făceau pe atunci.

Grigore Alexandrescu traduce și el din nou, în versuri, acel „Adio“ și-l publică la 1832, în primul său volum de versuri „Eliezer și Nephtali“ și mai târziu îl reproduce în toate edițiile *Medtațiilor* sale. El este tradus din franțuzește după Amédée Pichot.

Traducerea aceasta este lăsată afară în edițiile mai nouă ale operilor lui Alexandrescu, ca aceea a lui E. Gârleanu, de bună seamă pentru că n'a fost socotită la înălțimea celorlalte poezii. Ea este de sigur una dintre primele sale încercări poetice și ca atare are defecte, mai ales pe acela de a lungi uneori prea mult textul. Așa, de pildă, versul:

Still must mine (heart) though bleeding beat
(Inima mea, deși sângerândă, trebue încă să bată)

Este tradus prin:

A mea e sângerândă, dar însă pentru tine
Bate, s'asvârle, arde, și arde ne'ncetat.

Sânt însă și unele versuri frumoase ca :

Lovirea ce-mi dai mie de oameni se slăvește
 Când rana-mi sângerează, plăceri ei afl'atunci!
 Dar vezi că astă lume amar te necinstește
 Intemeindu-ți slava pe ale mele munci.
 Cu toate că 'n credință greșala-mi este mare,
 Cu toate că în faptă după a mea purtare,
 Destule am eu singur asupra-mi a 'mpută:
 Dar cruzii, nu putură un alt braț să găsească,
 Alât să mă sfășie ș'adânc să mă rănească,
 Decât brațul ce-odată cu drag mă 'mbrățișă?

Cel care traduce din Byron mai mult decât oricine dintre Români a fost acel care a tradus și mai multe din poeziile lui Lamartine, anume *Eliade*. El spune: „mi-am pus înaintea a traduce ceva din autorii cei mai vestiți noi; *mi-am ales după a mea aplecare pe de Lamartine și Byron*“. Dintre cei doi, Lamartine eră de sigur cel mai aproape de sufletul lui credincios, dar spiritul de revoltă al lui Byron eră atât de potrivit cu împrejurările în care trăia Eliade, încât opera lui eră firesc să-l atragă. Încă din 1833 Eliade anunță¹ că se află supt tipar: *Luarea Corintului, Ghiaurul și Oscar d'Alva*. Acestea apar în 1834 odată cu *Logodnica d'Abidos*, a căreia „traducție slobodă“ e publicată întâiu în foiletonul *Curierului românesc*². În același an mai apar *Strigoitul, Prizonierul de Chillon* (scris Șilon), *Lamentațiile lui Tasso, Parisina, Beppo și Mazeppa*, deci aproape toate poemele mai scurte ale lui Byron, mai întâiu supt formă de broșuri și apoi strânse la un loc în două volume formând „Partea I și II din operele lui Lord Byron“. Incepe după aceasta să publice traducerea operelor mai mari: în 1836 apar *Profețiile lui Dante și Ambi Foscarini*³, în 1837 apar *Corsarul și Lara*⁴, formând No 2 și 3 din colecția autorilor clasici, din care aveă să iasă „la fieștecare două săptămâni câte o broșură“, și în care, alături de Byron, se publică din Alfieri, Homer etc. În 1839 apar *Cerut și Pământul și Marino Faliero*⁵. Urmează după acestea o pauză de câțiva ani, iar în 1844, publică o serie de traduceri de poezii mai scurte: *Melodii ebraice*⁶ și *Elegii* (la Tyrza), *Prometeu, Eutha-*

¹ În *Curierul românesc* 6 Iulie.

² 1834, 7 Iulie, No 17

³ Anunțate ca fiind supt tipar încă din 1834.

⁴ Supt tipar încă din 1835 și anunțat ca tipărit în *Curierul românesc* 22 Ian No 93 și 26 Martie 1837.

⁵ Cel din urmă anunțat încă din 1834, dar pus supt tipar abia în 1837.

⁶ În *Curierul de ambe sexe*, Periodul V, între 1844—47.

nasia și alte bucăți mai mici¹. Cel din urmă apare *Don Juan* (1847) numai primele două cânturi, din 16 câte conține opera întregă a lui Byron².

În 1839, la începutul tomului al II-lea, în care este tipărit Marino Faliero, traducătorul cere iertare cititorilor pentru că a păstrat „în această traducție încă ortografia veche *z* și *x* și altele“, pentru că începuse a o tipări cu doi ani înainte și „nici traducătorul, nici tipografia n'a putut a schimbă ortografia, în vreme ce se începuse odată altfel“. Ceea ce-l nemulțumea însă eră de fapt mai mult decât aceasta: nu-i mai plăcea limba în care-și făcuse traducerile și în același an, 1839, el publică din nou cea mai mare parte din ele, schimbând cu totul limba, înlocuind cuvintele de origine slavă, prin altele de origine latină și făcând ici și colo și mici îndreptări, unde înțelesese greșit la început. Face schimbări chiar și în titlul bucăților, așa de exemplu: Oscar d'Alva, care la început eră intitulat *noutate*, acum este *nuvellă*, *Logodnica* d'Abidos este acum *Mireasa* d'Abidos, *Luarea* Corintului devine *Assediul* Corintului.

În 1848³ el publică un anunț în care spune că „din operele lui Lord Byron publicându-se prin broșure, fiecare amator a ajuns să le aibă necomplete“ și de aceea „fiind lipsă de unele s'au tipărit de-al doilea și compun trei mari volume în 8°“. De fapt unele dintre ele s'au tipărit acum a treia oară, ele poartă însă tot data ediției întâia, făcută înainte de a-și fi schimbat limba, așa încât găsim aceeași bucată, în două ediții care poartă aceeași dată, dar complet deosebite una de alta. Schimbarea în limbă s'a petrecut mai întâiu, după cum se vede din cele arătate mai sus, între 1837—1839. Pentru a da o idee despre schimbarea

¹ În foiletonul *Curierului românesc* din 1847.

² Este ciudat că Eliade n'a tradus și pe „Cain“ și nici nu este măcar influențat de el în poema sa originală „Anatolida“ (vezi mai jos), în care, în cântul al V-lea, este vorba despre uciderea lui Abel; ne-am așteptă la aceasta având în vedere admirația lui Eliade pentru Byron. Că nu l-a cunoscut, nu putem presupune, deoarece se află în traducerea franceză pe care a folosit-o, chiar în volumul care conține pe „Cei doi Foscarini“, piesă pe care a tradus-o. Explicația mai probabilă este că lui Eliade, care, cum spune, traduce „după a sa aplecare“, nu i-a plăcut această piesă care, cu revolta ei împotriva providenței chiar, mergea mai departe decât putea el să admită, cu sufletul său credincios.

³ În *Curierul românesc*, Fevr., 23.

aceasta, dăm aici următorul pasagiu din Lara, după cele două texte, care poartă amândouă data 1837 :

Omul asta în junețea sa erà numai neastâmpăr și viață! *Indrăgît* în plăceri, iubind luptele, când în deliciale amorului când în ale câmpului de *cînsté* când în *ale* oceanului, în tot ce-i *făgăduu* o desfătare sau *primejdie*; el toate le gustase și *sleise* toate *isvoarele* fericirii și durerii; *vrăjmaș* al grețoasei moderații și vrând să *treacă* prin focul simțimentelor către însuși cugetările *sale!* *Stâmpetele* inimii *sale*, *înfruntă* cu dispreț vijeliile elementelor, și *strămutările* sufletului său întrebă cerul dacă are niscaiva *hrapiri* care să se poată asemăna cu dănele.

Rob al tuturilor *patmilor covârșitoare*, cum se deșteptă el din *ciudatele sale* visuri? Vai! el nu se *făleă* pentru aceasta, ci fără îndoială își blestemă veștejita inimă ce nu vrea încă să se sfărâme.

Omul asta în junețea sa erà numai neastâmpăr și viață! *Inamorat* în plăceri, iubind luptele, când în deliciale amorului când în alle câmpului de *onoare* când în *alle* oceanului în tot ce-i *promiteă* o desfătare sau *pericol*; el toate le gustasse și *desecasse* toate *sorgențele* fericirii și durerii; *inemic* al grețoasei moderații și vrând să *scape* prin ardoarea simțimentelor de cugetările *salle!* *tempestele* inimei *salle*, *sfidă* cu dispreț vijeliile elementelor, și *transporturile* *salle* întrebă cerul dacă are niscai va *răpiri* care să se poată asemăna cu dănele.

Sclav al tuturilor *passiunilor extreme*, cum se deșteptă el din *straniile* *salle* visuri? Vai! el nu se *lăudă* pentru aceasta, ci fără îndoială își blestemă veștejita inimă ce nu vrea încă să se sfărâme.

În traduceriile acestea ale lui Eliade vedem mai ales silința ce și-o da el de a redă o poezie bogată într'o limbă care nu erà încă deplin formată, dar care aveă mult mai multe posibilități decât bănuia el chiar, de multe ori tocmai în cuvintele pe cari voia să le elimine sau să le înlocuiască. Sforțările sale n'au fost însă inutile, și multe cuvinte pe care el le întrebuițează atunci pentru întâiași dată au rămas în limbă, după cum a arătat d-l P. V. Haneș, într'o lucrare a sa¹. Tocmai aceste traduceri ne arată însă că multe din neologismele întrebuițate de el nu sânt luate din italienește, ci din franțuzește și că tendința italianizantă este mai mult superficială. Cercetarea aceasta nu intră în cadrul lucrării de față, atragem numai atenția asupra faptului că unele din cuvintele întrebuițate aici nici nu există în italienește (ca picant, contratimp etc.), și nu pot fi date ca probă pentru influența italiană asupra lui Eliade, cum face d-l Haneș, de asemenea de multe ori el întrebuițează expresii greșite, copiate

¹ *Desvoltarea limbii literare române în prima jumătate a sec. XIX*, (Buc. 1904). La pag. 136 se dau alte câteva exemple de felul cum și-a modificat Eliade traduceriile.

din franțuzește, ca „seamănă că“ în loc de „pare că“¹ etc., și desigur multe din cele ce se găsesc și în italienește, nu sânt luate din această limbă, ci din textul traducerii franceze pe care a folosit-o.

Traducerile lui Eliade sânt făcute după traducerea în proză franceză a lui A. Pichot și E. de Salle, și anume după a doua ediție publicată în 1820-22. Probă pentru aceasta este că poema apocrifă „Strigoiful“ (Le vampire), pe care Eliade o traduce, nu se află decât în cele două ediții dintâiu, iar „Cei doi Foscarı“, pe care deasemenea i-a tradus, apar mai întâiu în ediția II-a. Nici chiar această a doua ediție n'a fost completă; ea nu conține din „Don Juan“ decât cântul I și II, și atât a tradus și Eliade. Despre această traducere franceză, Byron însuși spune că eră „foarte inferioară“ altele publicată câțiva ani mai înainte în „Bibliothèque universelle“ de la Geneva și exclamă într'o scrisoare către un prieten „Traducerea mea în franțuzește!!! Vai mie! Vai mie!“ („The French translation of us!!! Oime! Oime!“ To Murray, Ravenna, Oct. 1820). Ea totuși eră socotită de cea mai mare parte dintre criticii timpului, mai preocupați de fond decât de formă și poate puțin competenți, ca fiind scrisă „cu talent, ușurință, avânt și eleganță“².

Traducerile lui Eliade, făcute în aceste condiții, nu sânt de republicat, ele sânt interesante însă mai ales din punctul de vedere al istoriei limbei românești precum și din acela al istoriei culturale în genere.

Încă înainte de a fi dat Eliade ultimele sale traduceri, *Costache Negruzzi* publică la Iași, în 1841, în *Spicuiorul Moldo-Român* al lui Asachi, o nouă traducere a lui *Oscar d'Alva*, o poemă din tinerețe a lui Byron, tot după Amédée Pichot, în versuri însă. Această traducere nu se găsește în edițiile complete ale operelor lui Negruzzi; ea nu este însă mai prejos decât alte lucrări ale sale. El o publică cu noua ortografie a lui Eliade, care i se pare „cea mai potrivită cu limba noastră“, și influența acestuia se resimte pe alocurea și în limba pe care o întrebuințează, deși

¹ Alteori încearcă, tot după model franțuzesc, să creeze cuvinte nouă ca: *survieșui*, *suprătrâi*, *supravieșui*, pe care le întrebuințează pe rând pentru *survivre*, și din care numai cel din urmă a supravieșuit, fără să ne ptem explică pentru ce.

² E. Estève, *Byron et le Romantisme français*, Paris, 1907, pag.81. Au mai apărut din Byron și alte traduceri franceze mai bune; aceea a lui Paulin Paris, *Oevres complètes*, Paris, 1827; aceea a lui Benjamin Laroche, cuprinzând iarăși operele complete după ultima ediție din Londra și publicată în 1836-37, când Eliade făcea traducerea sa. Pe acestea însă Eliade nu le-a cunoscut.

nu prea mult. Ritmul versurilor lasă uneori de dorit, traducerea însă în genere e frumoasă. Iată, de pildă, începutul (în ortografie modernă):

Cerul e senin Pe dânsul strălucește cu 'ntristare
 Palăda nopții candelă, răspândind lumina sa
 Peste-a Lorii pustii țărături. Acolo cu îngâmfare
 Vechile turnuri de Alva oarecând se înălță
 Și cu-a lor ruginit creștet loc prin nouri își făcea,
 Iar azi al armelor zgomot în ele nu s'auzea.
 Câte ori a lunii raze au căzut cu mulțumire
 Pe coifurile-argintoase bravilor nebruiți,
 Când în serile senine înainte cu mărire
 Ieșind din castelul mândru d'arme grele coperiți .
 Ochii lor pierzând nădejdea de a mai vedea vr'odată
 Strălucita stea a zilei ce'n războaiele-i lumină,
 Se întorn cu întristare din câmpia sângerată
 Ca să vad'a lunii luce pân'a nu se 'ntunecă ..
 Neamul domnilor de Alva s'a stins cu desăvârșire,
 Numai a cetății turnuri se mai văd încă 'n picioare.
 Îmbrăcate ca c'un giulgiu d'a anilor mucezure,
 Iar eroii nu mai umblă gonind cerbi și căprioare
 Sau învingând pe vrășmașii ce veneau asupra lor¹ .

Cum se poate vedea chiar numai din aceste versuri, traducerea aceasta este superioară celor făcute înaintea ei, ba și multora din cele făcute mai în urmă².

Se mai publicase și în revista „Pământeanul“, (la 1839) o traducere în proză a lui „Bonivard la Șilon, de M. C. (Moroiu Costache, cum presupune d-l Duică), fără valoare însă.

Decât toate aceste traduceri aceea a poemului dramatic *Manfred*, făcută de C. A. Rosetti, și tipărită în 1843, este mai interesantă atât prin faptul că este prima traducere românească făcută direct după textul original englez, cât și prin aceea că poema această este cea mai filosofică operă a lui Byron. Auto-

¹ Iată pentru comparație câteva rânduri din traducerea lui Pichot, pe care de altfel o publică el însuși, alături de a sa: Le flambeau des nuits brille au milieu des cieux d'azur, et répand une douce lumière sur le rivage de Lora. Les vieilles tours d'Alva élèvent jusqu'aux nues leurs créneaux grisâtres. Le bruit der armes ne retentit plus dans le chateau solitaire. Combien de fois les pâles rayons de la lune sont tombés sur les casques d'argent des guerriers d'Alva, lorsqu'au milieu de la nuit silencieuse ils s'avançaient convertis d'une armure étincelante!...

² Ea nu se află în volumele operelor complete ale lui Negruzzi, și ar trebui introdusă.

rul ne povestește în prefață cum a învățat el englezește¹, aproape numai de dragul lui Byron, pe care promite să-l traducă în întregime, făgăduială pe care n'a ținut-o însă, căci afară de poema aceasta nu mai avem tradus de el, din Byron, decât o scurtă poezie, publicată, ca și poema, în volumul *Ceasuri de mulțumire*, al cărui titlu amintește oarecum „Hours of idleness“ al lui Byron.

Traducerea lui Rosetti este făcută cu o cunoștință nu prea temeinică a limbii engleze, într'o limbă românească lipsită aproape de neologisme, însă cam greoaie uneori, întebuințând prea des expresii ca: dar însă, și însuși și chiar tu, așa ca când; forme necorecte ca: ațip pentru ațipesc, lângesc, pofforesc; sau vulgare ca: datără, fostără etc; sau câteodată fraze ca: „sânt gânduri și pe care tu n'o să poți goni“, etc. Câteodată crează cuvinte inuile ca: ochi răzoși (p. 58) în loc de strălucitori (dazzling eyes), fețe rujate (ibid.) în loc de colorii trandafirii (rose tints), frângios vlăstar (p. 112) în loc de plăpând, fragil (frail twig), strerupt în loc de întrerupt (p. 76) etc.

Traducerea, făcută cu oarecare grijă, are totuși greșeli ca: *bucium* în loc de *fluer*, *stejari* (pe culmile Alpilor!) în loc de

¹ *Prefața* (la traducerea lui Manfred, de C. A. Rosetti).

Socrate a zis sau dacă n'o fi zis aveă de gând să zică că tot omul e dator să facă ceva bun pentru patria sa. Mie mi-a plăcut mult ăst cuvânt, și ași dori să-l și puiu în lucrare (pentru că n'ași vrea să mor pe căpătâul meu). Neiertându-mă însă deocamdată împrejurările ca să-mi împlinesc această dorință, am hotărît ca cel puțin să învăț limba engleză și se fac pe Români să cunoască un autor așa de mare ca Lord Byron, de care îndrăznesc a zice că nu au decât o foarte slabă idee.

Am hotărît dar și iată că spre dovadă înfățișez aci una din poemele sale.

M'am silit precât m'a iertat, nu limba, ci puterea mea, a traduce bine. Nu știu dacă am izbutit, dar știu că am întreat, m'am sfătuit și adesea am asudat săptămâni întregi pentru un singur vers: am și marturi, Domni miei! și cu toată această muncă, nefiind încă în stare să înțeleg pe acest mare autor, nu ași fi izbutit să fac nici atât, dacă nu ași fi fost mult ajutat de Domnul Doctoru Bernhard Stolț (profesoru meu): carele, cu toate că este un om foarte literat, un om carele pocu să zic că este o adevărată fericire pentru Români de a-l aveă în mijlocu lor (deși, mai nimeni nu profită de asemenea comori) dar însă și el însuși s'a gândit adesea și mult ca să pătrunză bine un singur vers d'al lui Byron.

Primiți-mi dar, Domni miei vă rog, cu blândețe osteneala mea, iertați-mi niște greșeli care vin nu din voință, ci din neștiință, și eu spre resplădire făgăduiesc aci Românilor (deși sânt fripți sârmani de făgădueli bune) că mă voiu sili neîncetat a învăța și, cu toate că de a traduce este o lucrare îngrată, o muncă prea mare care nu este cunoscută și prețuită decât de cei ce o încearcă, tot făgăduiesc însă că cât mai curând mă vor ierta împrejurările în voiu face să abă toate scrierile acestui autor traduse bine, și în versuri bune.

— Români au rămas însă fripți și de astă dată!

brazi, căprioare în loc de *capre*, sau altele ca, într'o apostrofă către un vultur care trece: „*A! zburător ministru ce norii îi atingi*, în loc de: *Tu sol înaripat, despicător de nori*, în care poate că a vrut să introducă un neologism inutil și care n'a prins în acel înțeles. Face confuziuni ca aceea între *desert-merit* și *désert-pustiu* (p. 142), sau alege greșit între înțelesurile unui cuvânt, ca atunci când traduce: *this man is forfeited*, prin *ăst om e confiscat* (p. 139), în loc de *pierdut, baffled fiends* prin *vrăjmași batjocuriți* (p. 143) în loc de *învinși*; interpretează rău prin *cântări de veselie* în loc de *cântările întrerupte* ale sentinelilor (p. 130), *rumours strange* prin *ciudate turburări*, în loc de *zvonuri* (p. 105) etc.

Acest fel de greșeli sânt cu atât mai regretabile, cu cât într'o notă, la începutul traducerii, citează cazul unui traducător italian al lui Byron, căruia acesta, revoltat de felul cum i-a maltratată textul, i-a oferit 200 franci, cu condiția de a renunța pentru totdeauna de a mai traduce ceva din operele lui, ceea ce ce s'a și întâmplat. La aceasta Rosetti mai adaogă, o înțepătură desigur pentru Eliade: „Adevărată nenorocire că nu trăiește Lord Byron; ce mai negoțatorie s'ar fi făcut cu dânsu pe la noi!“.

Traducerea este făcută în versuri albe, ca și originalul, o inovație pe atunci; versurile sale însă sânt mai lungi decât cele din original, ceea ce n'ar fi un defect, cu atât mai mult că nimeni nu încercase încă să traducă în românește în pentametrul iambic, versul clasic al dramei engleze. Hexametrul iambic pe care-l folosește el, ca și Alexandrescu, Eliade și alți, i se pareă mai potrivit cu firea limbei românești, cu atât mai mult că aveă nevoe de mai multe silabe în fiecare vers, deoarece cuvintele românești sânt mai lungi (de multeori chiar mult mai lungi) decât cele englezești, așa încât pentru astfel de traduceri nu este decât alterativa de a lungi versul sau de a înmulți numărul versurilor. Defectul lui Rosetti este că le întrebunțează pe amândouă deodată și astfel textul se lungește prea mult și devine greoiu, adăogându-se prea multe cuvinte de umplutură. Unele pasagii, care în original sânt rimate, sânt tot așa și la Rosetti, dar au prea des, în loc de rime, simple asonanțe ca: *dat-salt, născut-ascult*; sau repetiții de rime prea banale de participii și infinitive:

Cu toate că se poate	Dar însă tu cu ochiu-ți
Să poți a aromi,	Că sânt mă vei simți,
Dar duhu-ți niciodată	Intocmai ca ș'un lucru,
Nu va putea dormi.	Deși pu-l poți zări,
Sânt umbre pentru tine	Dar însă lângă tine
Ce'n veci nu vor peri	Ș'a fost și poate fi . . .

Sânt însă și pasagii destul de frumos redade, ca acest monolog al lui Manfred:

. . . De tânăr duhul meu
 N'a mers într'o unire cu sufletu de om,
 Nici n'a privit pământul cu ochi tot omenesci ;
 N'aveam eu tot o sete d'ambitu ca și ei,
 N'aveam eu tot o țintă cu dânsu pentru traiu ;
 Dorința, pătımirea, puterea, truda mea
 Făcură ca'ntr'eu dânsu să fiu de tot strem . . .
 Dar însă'n loc de astea, plăcerea mea eră
 În locuri pustute să umblu, răsufărând
 Un aer greu din vârful al muntelui cu sloi,
 Pe unde păsărica se tème a cuibă,
 Și aripa insectei nu poate falfăi
 Pe marmura pleșuvă, sau să m'afund în râu
 Și să rotesc d'a lungu, în dulcile rotiri
 Al valului ce vine spărgându-se din nou . . .
 Sau scăpărându-l fulger pândindu-l până când
 Mi se stingeă vederea, sau să ascult privind
 La frunzele uscate căzute 'n răspândiri
 Când vânturile toamnei cântări de seară cânt.
 Acestea-mi fu petreceri, și singur de a fi . . .
 În peșterile morții, cătând a dovedi
 Cuvântu-ı chiar în fapta-ı, și desvăleam, scoteam
 Din oasele uscate, din goale căpățini,
 Din pulbere grămadă, oprite încheieri.
 Apoi treceam eu toate a anilor miei nopți
 În tainice știunțe, ce nu se învăță
 Decât în vreme bătrâne . . . !

Din toate operele lui Byron, poema aceasta a avut parte de mai mulți traducători în românește, după cum se va vedea mai jos. Fiind o poemă dramatică, ea a fost reprezentată pe scenă în Teatrul național din Iași, în 1844—45, supt titlul „Manfred cel blestemat“, alături de o altă piesă intitulată „Biron la Veneția“².

Nu e de mirare că Rosetti, care cum se vede din notele

¹ Vezi și G. B. Duică, *Istoria literaturii române moderne*, p. 273 și urm. unde este reprodus alt pasagiu mai lung din această traducere.

² Burada, *Istoria Teatrului în Moldova*, p. 274.

„Ziarului“ său¹, eră o fire zbuciumată, și-a ales să traducă tocmai această poemă în care e înfățișat sufletul modern frământat de îndoieli și veșnic nemulțumit; și tot prin aceasta se explică de sigur și popularitatea sa de mai târziu.

Cu traducerea lui Manfred de Rosetti în 1843 și aceea a lui Don Juan de Elhade, în 1847 putem zice că s'a încheiat marea serie a traducerilor din Byron; nici o alta dintre operele sale mai mari nu s'a mai tradus de atunci până astăzi, doar unele lucrări mai mici au să mai apară de acum înainte și, mai târziu, unele din operele mai mari, care au mai fost traduse, vor fi traduse a doua, chiar și a treia oară. ✎

Dintre bucățile mai scurte a tradus din franțuzește, G. A. Baronzî și a publicat în 1852 (în volumașul intitulat *Potpuri literar*) poezia: *Astăzi am împlinit al 36-lea an al vieții mele*, din care în ultimele strofe se vede hotărîrea eroică, ce avea să-i aducă sfârșitul lui Byron:

Dac' a vieți mulțumire pentru tine e 'ntreuptă
Ce mai porți tu greutatea-î? Lasă lutu-î dureros,
Iată câmpul de onoare Du-te, caută în luptă
Un mormânt prea glorios.

Poți s'aspiri la moartea dulce celor ce și-o dau prin armă,
Acî fără vre o frică ea se poate căpăta;
Vezi ș'alegeți locul unde vreî cenușa ta să doarmă,
Ș'apoi te vei reposa

Mai importantă este traducerea bucății intitulată de Byron *Darkness (Întunecul)*, care va mai fi tradusă încă de cinci ori după aceasta, și pe care o dă mai întâiu G. Sion, tot din franțuzește, supt titlul *Visul*, în Foiletonul ziarului „Zimbrul“ din Iași, în 1855. Ceea ce l-a îndemnat s'o facă este că, după cum spune el, visul lui Lord Byron, se aseamnă foarte mult cu unul pe care l-a avut el însuși.

Iată începutul acestei traduceri:

Eu avuu un vis odată, însă nu un vis curat
Soarele cu-ale lui raze eră stâns și 'ntunecat;
Stelele 'n eternul spațiu fără raze rătăceau
Și pe calea 'ntunecată rânduală nu țneau.
Pământul, ca glob de ghiață, orb și negru flutură
Prin văzduhurile 'n care luna nu mai lumina.
Veneau, se duceau și iarăși se 'ntorceau bietele zori
Fără să aducă ziua pentru bieți muritori.

¹ Publicat de revista „Democrația“, în volumul jubilar „C. A. Rosetti“.

În această grozăvie oamenii de pe pământ
 Își uitase-ale lor patimi și nici nu știau ce sânt . . .¹

Deși câțeva vreme nu se traduce mult din Byron, influența lui se resimte asupra câtorva scriitori din epoca aceasta de la jumătatea secolului trecut, ca, de exemplu, C o n s t. B ă l ă c e s c u, care-și publică poeziile în „Curierul românesc“ și în „Biblioteca portativă“ a lui Eliade și care e și el un byronian, cum arată d. I o r g a², „disprețuind viața înainte de a o fi gustat, batjocurind soarta fără să fi încercat a o creă, înlăturând cu desgust pe oameni, fără să se fi coborît în mijlocul lor“.

Și la A I S i h l e a n u în „Armonii intime“ (Buc. 1857) întâlnim „strigătul de desnădejde al lui Byron“³ și poezia *Strigoiful* (în care găsim și nume byroniene ca Roland, Oscar, Emma), are și un motto din poema, apocrifă, „Vampirul“. Este interesant de notat că, printr'o ironie a soartei, popularitatea lui Byron în Franța începuse tocmai prin această poemă, îngrozitoare și absurdă, care nici nu este a lui, și care dă acolo naștere, după 1820, unei serii de imitațiuni în versuri și în proză, o întreagă literatură care a și fost botezată cu numele de „Vampirism“⁴, și al cărui ecou târziu la noi este și poezia lui Sihleanu.

G C r e ț e a n u are în „Melodii intime“ (Buc. 1855) o poezie intitulată „Byron“ în care compară pe „bardul disperării“, cum îl numește el, cu Napoleon și ridică „dulcea harpă de aur“ deasupra „brațului de fier“. În alt loc el scrie:

Vedeam mii de stele pe cer semănate
 Și ale lor raze parcă-mi surădeă . . .

Eu eram Byron
 Goneam din Grecia oștile barbare
 Sau scriam *Corsarul* lângă Panteon.

Mai interesant decât aceștia este D i m. B o l i n t i n e a n u a cărui poemă *Conrad* (Buc. 1867) arată și în numele eroului influența lui Byron. În această poemă, el înfățișează un exilat pentru libertate, cum a fost el însuși, plin de ideile lui Rousseau

¹ Versul a 6-lea este în textul lui Sion. Între vânturile care luna nu le lămnă. L-am schimbat pentru a nu strică efectul celorlalte versuri care, cum se vede, sânt destul de frumoase. Traducerea aceasta nu se găsește în volumul care conține operele complete ale lui G. Sion (ediția Minerva, Buc.) și ar trebui introdusă într'o ediție viitoare a lor, fiind la înălțimea celorlalte.

² *Istoria literaturii românești în veacul XIX*, vol II, pag. 80.

³ *Ibid.*, vol. III, pag. 213.

⁴ E. Esteve, *op. cit.*, pag. 76 ș. u

și având oarecare asemănare în firea lui cu Byron, căci acest om este, cum spune el, „sceptic, ucis de patimile societății, dar nu încă corupt“; nu sfârșește însă ca un erou byronian, ci măcurând în felul lui Lamartine, „o femeie pură, sublimă, îl ridică- îl împacă cu cerul, când înțelege Providența el înțelege tot, devine fericit, viața lui însă se curmă“. Ca și *Childe Harold* al lui Byron, exilatul acesta străbate mările și țările lumii vechi și acolo văzând ruinele măreției vechi, se gândește „la mizeriile sclăviei moderne și la țara sa“. Ca și în poema lui Byron, pe care-l imită, Bolintineanu ne dă descrieri, unele frumoase, mai puțin însă, ce e drept, decât acelea ale poetului englez, și în legătură cu aceste descrieri, întâlnim meditații, ca de altfel în toată poezia romantică a epocii: Cum spune el „a căutat poezia în istorie, în patimile omenești, în spectacolul naturii și în contemplarea infinitului“.

Influența lui Byron se resimte în planul general al poemei cu toate că a fost înrăurit și de opera altora scriitori, mai ales de ruinele lui Volney.

Poetul Gr. Grăndea imită de asemenea pe Byron în poema sa orientală *Emirii*, publicată în revista pe care o conducea el, *Albina Pindului*, în 1868, în care a mai dat și traducerea unor bucăți mai scurte din Byron, în special *Elegiile la Thyrsa*, precum și o biografie mai amănunțită a poetului englez, pe care de altfel a găsit loc să o publice chiar și în câteva numere din *Monitorul Oficial*¹, al cărui director era el pe atunci și care publică din când în când și foiletoane literare.

Primele traduceri mai însemnate din Byron care încep să apară de acum înainte sânt acelea ale unor poeme care mai fuseseră traduse de Eliade și pe care le publică în *Convorbiri literare* mai ales St. G. Vărgolici, care mai târziu a fost profesor de literaturile romanice la Universitatea din Iași. El a publicat în 1871 *Osânditul din Chillon*, în 1876 *Parisina* și în

¹ 1869, 28 Sept. reprodusă apoi în „Albina Pindului“ din 1871. Dragostea lui Gr. Grăndea pentru Byron își are o explicație, specială în faptul că el se socotea chiar nepot al poetului englez. El povestește, în numărul citat din *Monitorul Oficial*, cum pe vremea când Byron se află în Albania, acesta a făcut cunoștința unei „frumoase Voscopolence“, lanta, care era măritată cu bunicul lui Grăndea, și cum din relațiile lor s'a născut un fiu care era chiar tatăl poetului român. *Elegiile la Thyrsa*, spune el în *Albina Pindului*, unde le publică, au fost dedicate chiar acestei frumoase Voscopolence.

1877 *Împresurarea Corintului*¹. Traducerile acestea, deși libere, fiind făcute în versuri rimate, sânt mai bune decât toate cele anterioare și chiar decât multe din cele de mai târziu, atât în privința formei în cari se înfățișează în românește, cât și în ce privește exactitatea redării textului original. Vărgoliciu le va fi făcut, probabil, folosind traducerea franceză a lui Benjamin Larroche, mai bună decât a lui Pichot, pe care o folosise Eliade, și-mi închipuiesc chiar că a învățat și englezește și a folosit și textul original, deoarece chiar confruntate cu acesta traducerile sale sânt corecte. Ritmul hexametrilor săi, în locul pentametrilor din original, cam lasă de dorit, dar limba e frumoasă.

Dau ca exemplu poezia *Împresurarea Corintului*.

Ani fără număr și vremi numeroase,
Givornici cumplite, lupte sângeroase
Văzut-a Corintul, dar el tot stă încă
O cetate 'n mâna dulcii libertăți
Vijeli, cutremur de atâte dăți
Lăsară neatinsă albita ei stâncă,
Cheia țării care, deși azi căzută,
De pe-această culme măreț e văzută,
Graniță 'ntre două mări ce par'că vor,
De-oparte și de-alta curgând purpuru,
Să'ncingă 'ntre ele crude bătăli,
Inșă la picioare-1 cade ura lor
De-ar fi c'acel sânge ce în Corint curs-au

Din multele lupte ce a susținut
Să iasă din țărna care l-a bătut,
De când Timoleon pe-un frate ucis-au
Sau Craul Persiei înșelat fugi,
Un ocean de sânge s'ar rostogoli,
Și istmul din cale-1 nu l-ar mai opri;
Sau oasele celor ce-au perit aici
De ar fi cu puțință a le adună,
Ar pute la ceruri fruntea să-și ridice
Piramida nouă ce-atunci s'ar forma,
Mai sus de Acropola în turnuri bogată
Ce pare de nouri a fi sărutată.

Tot în *Convorbiri* a mai publicat traducerea câtorva poezii mai scurte N. Xenopol (fratele istoricului), între altele o nouă traducere a bucății: *Astăzi împlinesc 36 de ani*, din care dăm pentru comparație, strofele citate mai sus în traducerea lui Baronsi:

De regretezi junia ce mai voești tu viață
Când în această țară cu cinste poți muri,
Te scoală, mergi la luptă cu inima
[măreață

Și'n urmă cercetează în zarea depărtată
O moarte ostășească și'n cuget lmiștit,
In jurul tău privește, al tău repaos cată
Și'n veci fu fericit².

Suflarea a-ți opri

În *Convorbiri*, vol. XVIII (1889), a apărut și poezia „*Umpleți-mi paharul*“, tradusă de X. Din scrisorile lui Maiorescu către I. Negruzzi (publicate în *Cugetul românesc*, II, 1923, p. 762—3) reiese că această poezie este tradusă chiar de Titu Maiorescu, care cerea să ise facă unele îndreptări. Ne-am fi așteptat de la el

¹ *Convorbiri literare*, anii V, IX și X

² In *Conv. literare*, vol. X (1876), p. 473.

E straniu!.. In junețea lui toată, — așa se spune,
 Se îmbulzeau în pieptu-i teribile furtune!¹
 Setos de acțiune trei paume avea.
 Femeile, Războiul și Oceanul. — Vrea
 Nimic să nu-și refuze din tot ce simțul cere.
 S'afrunte-orice pericol, să soarbă-orice plăcere!²
 Iubind pân'la excese simțurile extreme,
 Plăcerile sălbatici îl atrăgeau, iubea
 Durerea'n voluptate, și fără a se teme
 De drojdu — să sleiască a vieții cupă vrea!³
 Acum din ea nu poate nici drojdu să mai pice,
 Iar inima-i în două n'a vrut să se despice!⁴

Afară de bucățile de mai sus a tradus un fragment din *Childe Harold*, și anume *Adio* de la început, tot în versuri¹ și *Intunerecul*, în proză².

Această din urmă bucată, care, cum am văzut, a mai fost tradusă în versuri de G. Sion, este tradusă a treia oară, tot în versuri, de T. Stoenuescu, un poet care făcea parte tot din cercul lui Macedonski și care, după întreruperea apariției *Literatorului*, scoate el însuși *Revista literară*, în care a publicat mai multe traduceri din Byron. El a început prin traduceri slabe, făcute din franțuzește, în proză, după bucăți mai scurte din Byron, publicate în *Literatorul*³, și mai târziu traduce în proză pe *Mazepa*⁴; apoi în versuri *Intunerecul*⁵ și două poeme mai lungi: *Manfred*⁶ și *Corsarul*⁷.

Traducerile lui T. Stoenuescu, făcute din franțuzește, în versuri rimate, sânt foarte libere⁸. Ele mai au și defectul de a lungi uneori prea mult textul, căci, pe lângă că versurile sânt mai

¹ *Literatorul*, 1882, p. 607.

² *Ibid.* 1882, p. 649.

³ *Ibid.* 188, p. 130, 679, 681.

⁴ *Ibid.* 1883.

⁵ *Revista literară*, 1886.

⁶ *Literatorul* 1884—5 și apoi împreună cu alte traduceri în volumul „Teatru”, 1896.

⁷ *Revista literară* 1896—7.

⁸ Câteodată textul e greșit redat, pe dos chiar, ca în versurile de la început din *Corsarul*, în care se descrie viața marinarilor:

Traul nostru *pacinic*, dar și turburat,
 Trece de-o potrivă vesel și 'ntristat,
 De la muncă aspră la odihnă bună
 Și de la plăcere iarăși la furtună.

În textul original este: Traiul nostru *sălbatic*, în zburcium neîncetat. De la muncă la odihnă, cu bucurie în fiecare schimbare.

Mai jos în loc de „sclav desfrânat” (luxurious slave) el pune „sclav cu ochii falși ca de pisică”, pentruca să rimeze cu *frică* din versul următor.

dește încă de pe atunci, versul e viu, curgător, limba bogată și limpede și traducerea, deși liberă, redă destul de bine textul. E ceva mai lungă decât originalul — la Byron 900 de versuri, la Coșbuc vreo 200 mai mult — ceea ce nu e prea mult, dacă ținem seamă de faptul că, cu toată lungimea cuvintelor românești, față de scurtimea celor englezești, versul său nu este mai lung decât al lui Byron. Dintre cele mai reușite pasagii sânt acelea în care se descrie cum Mazeppa e legat pe un cal sălbatic, care este apoi lăsat în libertate să alege cu el în stepele Rusiei:

... Pe loc

Un roib s'aduce, plin de foc,
Frumos și 'nalt și larg la coamă,
Ușor în salt ca o fantomă,
Sălbatic în mișcarea lui,
Și plin de spaimă precum nu-i
În munți nici cerbul mai sălbatic;
Un armăsar adevărat,
Ucrainic, liber și turbat,
D'un neastâmpăr furtunatic,
Copil al stepelor, șoim sprinten
Ce nu știă de frâu și pînten
El sforăia suflând pe nări,
Se ridica 'n două picioare
Și s'asvârlea, spumând sudoare,
Ca valul viforoasei mări.
De spaimă tremurâ 'n turbare
Și de mână turbă mai tare
Pe cal, culcându-mă pe spate
Cu funii servii m'au legat,
Și liber drum apoi i-au dat
Fugarului! În libertate
De-abia ce s'a simțit, ca semn
Plecării lui primind indemn
Din biciul contelui, ca valul
Izbindu-se 'ntr'o parte calul,

S'aruncă 'n fugă, fără frâu,
Ca'n primăveri umflatul râu,
Și fulgeră nebun la vale
Pe câmpul lung și fără cale ...
Mereu, mereu! Și tot mereu
Zbură, turbă fugarul meu;
Dar, orișcât zbură fugarul,
Eu nu zăriam deloc hotarul
Acestei stepe! Am lăsat
De mult în urmă câmp și sat.
Așa de repede aleargă
De sigur numai focul roș
De fulgere prin nori umbroși!
Nici sat, nici case 'n zarea largă,
Nici câmp arat, dar am zărit
Departa 'n fund la răsărit
Pădurea ca un nor întinsă ...
Dar vai, atunci în codrul des
Văzuu că lungi șireaguri ies
De lupi flămânzi ...
... și cu fior
Eu auzeam răsuflul lor,
De-aproape le-auzeam tot pasul;
Un veac întreg îmi părea ceasul,
Și noaptea, ah, nu se sfârșea ...

Câteva mici fragmente din *Don Juan* și *Întunericul* au fost traduse de G. Lazu, în versuri (în vol. *Traduceri*, Ed. Șaraga, Iași, 1894). Traducerile acestea sânt făcute din nemțește și nu se disting prin nimic deosebit.

Cel din urmă care a tradus ceva mai mult și mai bine din Byron este Dr. Constantin Popescu (Azuga), care a dat cea mai bună traducere românească a lui *Manfred* (publicată în

1903, Buc.). Traducerea sa este făcută în pentametri iambici, ca și originalul, direct din original, cu o bună cunoștință a limbei engleze, într'o formă foarte concisă și într'o românească frumoasă. Această traducere ar trebui să fie republicată, pentru care scop însă ar trebui să fie revăzută ici și colo, având unele greșeli, ca de pildă când traduce versurile :

We are the fools of time and terror Days
Steal on us and from us (Act II, sc. 2, monologul ultim)

prin :

Sântem nebunii Timpului și Groazei.
Zile răpesc din noi și de la noi.

În versul al doilea a ales greșit între înțelesurile cuvântului *steal*. Rosetti a tradus aici mai exact :

Furiș a noastre zile ne vin, furiș se duc.

Aceasta e greșala cea mai mare ce am întâlnit-o în această traducere, și e de mirare chiar cum a făcut-o, având în vedere restul; încolo ar fi de revăzut mai ales mici asperități de stil. Un pasagiu din această traducere am citat mai sus în comparație cu aceea a lui T. Stoeneșcu.

O a patra traducere a lui Manfred a fost făcută de un tânăr, Achille I. Teodoride și publicată în 1905, după moartea autorului. Este făcută în proză, din franțuzește, și o citez aici numai pentru a fi complet.

Afară de Manfred, Dr. Popescu a mai tradus *Întunerecul*, tot în pentametri iambici, și l-a publicat mai întâiu în „Semănătorul“ (1905) și apoi revăzut și îndreptat în volumul: *Traduceri din Byron și Heine*, Buc., 1908. În acest volum mai dă bucățile: *O schiță*, *Visul* și *Beppo*, din aceasta din urmă numai un fragment, însă în strofe, în forma în care, afară de acest poem, este scris și *Don Juan* al lui Byron, și care formă este foarte greu de imitat. Strofele d-lui Popescu sânt în genere foarte reușite, ele redau vioiciunea originalului și stilul glumeț al lui Byron :

Se știe, cel puțin s'ar conveni,
Că 'n țări ce au catolică 'nchinare,
Atât cât Marția grasă-o 'ngădui,
S'avântă lumea către desfătare —
Plătind iertarea până s'o sfinți —
Oricât de sus ca rang, sau jos ca stare,
Cu măști, cântând, jucând, mâncând și bând,
Și orice lucru pot aveà cerând . . .

Serbarea-aceasta Carnaval se cheamă,
 Și prin „adio-carne”-l tălmăcesc;
 De-aceea s'a numit așa, bag seamă,
 Căci dâșii 'n post cu pește se hrănesc;
 De ce 'ncep postul bucuros, mi-e teamă
 Că nu pot să vă spun, dar bănuiesc,
 Ei fac ca noi când un pahar golim,
 Ca bun rămas și-apoi la drum pornim . . .

E păcat că dl Popescu n'a mai continuat cu aceste traduceri. Intre ultimele traduceri din Byron trebuie citată aceea a poeziei „Către Inez” (din Childe Harold, Cântul I), făcută de P. Cernă și publicată în volumul său de „Poezii”. Deși ceva mai lungă decât în original, ea este foarte reușită, în special strofa din urmă:

Dar care mi-e restriștea, mă 'ntrebi? Ah, nu 'ntrebă!
 Mai bine sfântul zâmbet pe chipul tău readu-l . . .
 O, suflete, zâmbește mereu și nu căta
 Să rupi un vâl, supt care găsi-vei numai iadul

Traducerea în versuri a unui mic pasagiu „*Gladiatorul murind*” (din Childe Harold), a dat-o I. Broșu, în *Floarea Darurilor*, II. Ea e însă slabă, nu urmărește nici textul, nici nu imită strofa lui Byron. Aceasta este de sigur foarte greu de făcut și poate de aceea a rămas netradus în românește Childe Harold-această operă a lui Byron, care i-a făcut faima înaintea tuturor celorlalte și e poate cea mai fermecătoare și va fi citită și admirată chiar atunci când multe din operele sale vor fi date uitării.

Afară de traducerile de care am vorbit aici, se vor mai fi gășind poate câte una sau alta a unor bucăți mici, rătăcite prin reviste uitate sau în locuri unde nu te-ai aștepta să le găsești, ca de pildă două strofe intitulate „*Praeterita*”, frumos traduse de O. Densușianu, și publicate în *Revista Critică-literară*, din 1893, printre articole de filologie și pe care poate chiar d-sa le-a uitat; sau o altă traducere frumoasă după *Întunerecul* (a șasea pe care o cunosc) de A. Iacobescu, publicată în foaia „Drum nou” din T. Măgurele, 1923, Anul I, n. 11 și 12.

În timpul din urmă însă s'a tradus toarte puțin din Byron, admirațiunea pentru el a scăzut și la noi ca în tot apusul; ea a durat numai ceva mai mult la noi decât acolo, după cum a și început mai târziu¹.

¹ E. Estève, în *Byron et le Romantisme français* arată că admirațiunea pentru poetul englez ajunsese la declin între 1835—1850, adică tocmai în epoca când se încep la noi traducerile din opera sa. Poate că centenarul morții sale să-l mai facă și pe el, ca și pe alții, să trăiască din nou. În curând va apare în românește traducerea lui *Cain*, în forma originală, de autorul acestor rânduri.

Afară de traduceri și imitațiuni admirația pentru Byron se mai vede și în poezii ca aceea, imitată după „L'homme“ al lui Lamartine, de Vasile Păun (în revista Vatra, 1893):

Byron! Să fii tu demon? Să fii tu dintre îngeri?
 În cer și 'n iaduri însă tu n'ai al tău izvor;
 Ca marea ai adâncuri, vârtejuri ai și plângeri,
 Și 'n matca ta s'ascunde-un monstru 'ngrozitor.

Sfârșește însă foarte banal:

O Lord Byron! de tine atât abia se știe:
 Ca fenomen, prin lume trecuși nepriceput.

Studii asupra lui Byron nu s'au publicat aproape de loc; este interesant însă unul intitulat „Lord Byron ca educator“, publicat în foiletonul ziarului „România Jună“ din Aug. 1900 și datorit poate poetului Șt. Petică, care pe vremea aceea a mai publicat și alte studii bune despre literatura engleză în foiletoanele aceluiași ziar. În acest studiu se spune că „înaintea lui Don Juan Anglia trebuia să tremure și în poezia din el să se vadă, ca într'o oglindă, fața ei nerușinată“. Deși exagerat întru câțva studiul acesta este totuși bine făcut.

Melodiile irlandeze ale lui **Thomas Moore**, prietenul lui Byron, prin melancolia lor, descriind starea de mizerie a prezentului față de gloria trecutului, se potriveau și ele foarte bine cu starea sufletească din țările românești în prima jumătate a secolului trecut. Ele au și fost traduse de *Costache Negruzzi*, probabil prin anii 1838—9, pe când acesta fusese surghiunit de Mihail Sturdza, pentru ideile sale patriotice, care nu erau pe placul Domnului și al Rușilor, pe atunci stăpânii de fapt în aceste țări. Traducerea aceasta se păstrează în manuscris la Academia Română¹, și n'a fost publicată decât mai târziu, pro-

¹ Catalogat supt titlul „Diverse“, No. 409. Pe manuscris e scrisă data 8 Mai, 1839, însă într'o notiță în „Conv. lit.“, vol. II, p. 269, scrisă probabil de I. Negruzzi, se spune că manuscrisul nu poartă nici o dată, dar autorul notiței presupune că au fost traduse pe la sfârșitul iernii 1838, pe când Costache Negruzzi fusese surghiunit, deoarece în același caiet pe una din pagini sânt scrise următoarele versuri originale:

Primăvara vine	Dar nu bucurie,
Aducând cu sine	Ci durere vie
Un timp fericit,	Dă la surgunitu...

Este foarte probabil că poetul român se va fi mângâiat în nenorocirea lui făcând această traducere. De altfel manuscrisul, care este cu slovă cirilică, are totuși la sfârșit patru bucăți scrise cu litere latine, în ortografia lui Eliade; el trebuie să fie deci din vremea când a început a se scrie astfel, și aceasta corespunde cu data de mai sus.

tabil de fiul traducătorului, Iacob Negruzzi, în „Convorbiri literare“ din 1868, și anume doar nouă din cele 60 de melodii care formează opera completă; restul a fost publicat de Eugenia Carcalechi, abia în 1905, tot în „Convorbiri“. Traducerea e făcută din franțuzește, după Louise Swinton-Belloc: *Les amours des anges et les mélodies irlandaises* (Paris, 1823). Deși traducerea e în proză, pe când textul original e în versuri, ea e scrisă într'o limbă poetică și e destul de exactă chiar comparată cu originalul. Ea ar trebui să fie republicată, în volum, schimbând însă unele cuvinte ca: rev (*vis*), amorea, etc. care de altfel nu se întâlnesc prea des. Dăm aici ca exemplu una din cele mai populare dintre aceste bucăți:

Junele Menes'rel (Melodia V).

Junele Menestrel purcese la războiu. El se află în rangurile morții ; sabia părintelui său narmă mâna sa, iar arpa lui cu acoardele sălbatice, stă spânzurață dinapoia sa.

„Țară a cânturilor! zise bardul ostaș, când lumea toată te trădează, măcar un paloș îți va apăra drepturile și o arpă credincioasă te va serbă!“ Menestrelul căzù, dar lanțul vrăjmașului nu putù încușbă falnica lui frunte. Arpa, [pe] care [o] rubea, nu mai răsuna căci îi rupse coardele

„Niciun lanț nu te va pângări, strigă el. O tu nemuritoare cântăreață [a] Amorului și Vitejei! Acoardele tale au fost făcute pentru inimă libere și curate; în vece nu vor răsuna în robie!“

Dl. Iorga spune că a mai tradus din Th. Moore și Eli a d e 1 și S t a m a t i 2; n'am putut găsi nici una din aceste traduceri.

În timpul din urmă nu s'a mai publicat din el în românește decât o singură poezie tradusă de dl I o r g a 3.

Un alt poet care a plăcut foarte mult romanticilor, tot prin melancolia sa și în același timp prin spiritul războinic, care caută să reinvieze gloria trecută, e Ossian, acel închipuit bard celtic, care ar fi trăit în Britania înainte de introducerea creștinismului, Homer al nordului, ale cărui poeme pretindea a le fi tradus Macpherson, un poet englez din veacul al XVIII-lea, dar de fapt, cum s'a dovedit mai târziu, ele au fost compuse de acesta din urmă, inspirându-se din balade populare celtice.

Eliade își propusese de mult să dea ceva din opera lui în

¹ *Istoria lit. rom. în veacul al XIX-lea*, vol. I. p. 123.

² *Ibid*, vol. II, p. 3

³ În *Floarea Darurilor*, vol. I. Afară de aceasta a mai fost tradusă foarte frumos în versuri vestita bucată „Cea de pe urmă roză“, dar n'a fost publicată. Ea va apare în volumul de traduceri al D-lui T. A. Naum.

Când voui uită războiul și voui
[avea 'nainte

Repaosele păcu.

În sus, clanuri cu toți, la inimic 'nainte '
Venii cu toți 'n urma carului meu de
[luptă,

Amestece-se 'n cursu-și imnul bătaliei

Precum torentul curge impetuos la vale

Din vârful de la Cromla, săltând din
[piatră 'n piatră

Cu uetul de tunet ce sfâșie, despică

Pădurea răsturnată de fulgere 'nmulțite,

Asemenea, și încă mai iute, mai teribil,
S'avântă 'n număr mare toți fiii Erin-ei

În cap e al lor duce, asemenea balenei

Ce undelor precede și valurilor toate,

Sau unui umflat fluviu ce-și varsă-a
[sale ape

Pe țărături inundate și 'nneacă pomii și
[iarbă.

(Cuvintele tipărite mai rar s'au pus în
locul altora din traducerea originală și
anume forte, resbellul, guerră, cimele
filii).

Înainte de a-și fi isprăvit Eliade această traducere, Cesa r
Boliac publică în volumul „Poesii nouă“ din 1847 traducerea
altei poeme mai scurte de Ossian „Oina“. Traducerea aceasta
e făcută întocmai în același fel cu aceea a lui Eliade, îi este
însă inferioară.

O altă poemă „Selma“ a fost tradusă de Goethe și intro-
dusă în romanul său „Werther“, și pe această cale a ajuns și
Ossian mai cunoscut la noi, acest roman fiind tradus în româ-
nește de vr'o patru ori, pentru prima oară de profesorul arde-
lean Gavril Munteanu (Buc. 1842) și mai în urmă de Dim.
Stăncescu (Bibl. p. toți, Buc.).

Încă o poemă în două cânturi „Dargo“ a fost tradusă de G.
Mavrodoliu (Buc 1886); traducerea aceasta n'are nici o valoare.

Destul de rău e însă că ultima traducere aproape a tuturor
poemelor lui Ossian, făcută în 1915, de Kostya Rovine și
publicată în biblioteca populară a „Mintervei“, e atât de slabă,
neîndemânatecă și departe de text, încât nici nu merită să fie
luată în seamă.

Singura traducere mai serioasă din Ossian rămâne tot aceea
a lui Eliade, dar nici aceasta nu s'ar putea republica decât în
parte și cu multe modificări.

Tot de pe vremea când Eliade își tipăreă traducerea sa
este și o frumoasă „Dedicațiune lui Ossian“ de poetul moldovean
N. Schelitti, (în *Convorbiri literare*, 1869, vol. III, p. 71):

Glas puternic ce vueste pe-a străbunilor mormânturi,

Ossian ' suspin eroic unui suflet întistat,

Voacea ta străbate stânca. glasul tău purtat de vânturi

Până 'n cer s'a înălțat

Când furtuna prin munți urlă și natura 'n resculare

Pare că deplânge-erou, care 'n lupte au perit,

Tu te plumbi cu a ta liră, împletind a ta cântare

Cu-al naturei glas umit . . . .

Poezii despre ale căror traduceri am vorbit până aici erau toți (afară de Pope) ori romantici, ori precursori ai romantismului.

Eliade eră încă de pe la 1828 preocupat de planul unei biblioteci universale, pe care-l publică în acel an în „Curierul românesc“, în ziua de Buna Vestire, și-l reproduce apoi în „Curierul de ambe sexe“ V, p. 238—247. El și propuse să dea în românește, pe lângă Young, Ossian, Byron și Moore, pe Milton și pe Shakespeare, dintre poezii englezi, iar dintre prozatori pe Walter Scott și pe Bulwer Lytton.

- **Milton**, prin măreția stilului său, dar mai ales prin subiectul operei sale, a făcut o profundă impresie asupra spiritului religios al lui *Eliade*.

Înainte chiar de a se fi tradus ceva din Milton în românește, el se inspiră din *Paradisul pierdut* pentru a compune o lucrare originală. El publică în „Curierul de ambe sexe (vol. III, 1840—42), o poemă intitulată „Căderea Dracilor“, pe care o republică în 1870 în „Curs întreg de poezie generală“ vol. II, sub titlul de *Empyreul și Tohu-Bobu*, ca fiind primul cânt al unei poeme în douăzeci de Cânturi, intitulată *Anatolida* sau *Omul și Forțele*, din care însă n'a publicat decât 4 Cânturi, celelalte trei fiind intitulate: II *Hymnul Creațiunii*; III *Viața sau Androgynul*; IV *Arborul Științei și Moartea sau Frații*¹. La sfârșitul cântului întâiu se vede data 1838, de sigur anul când l-a terminat, doi ani înainte de a-l fi publicat în „Curierul de ambe sexe“. În prefața *Cursului de poezie generală*, în care tratează despre epopee, vorbește și despre Milton, spunând că *Paradisul pierdut* este un „model de epopea chrestiană și în specie engleză, ieșită din împregiurările în quare s'a aflat Milton“; iar despre *Anatolida* spune (pag. 64): „Incepem cu poema noastră originală intitulată *Anatolida*, a quăreia programă eră trasă încă din anul 1836; și din quare ca o încercare am publicat Cântul I, așa cum eră limba din aquea epocă. Restul, al quăruia cuprins se sue până la cincispredece cânturi (ce s'or fi făcut celelalte zece?) s'a elaborat în anul aquesta. N'am prè attins limba din Cântul I înadins, pentru quò descriind o rebelliune ôre-quare din starea chaotică, par'quò și limba ar symbolisă epoca aquea în starea ei rudimentară de pe atunci“. De fapt a schimbat limba, întocmai cum a făcut cu toate lucrările pe care le-a re-

¹ Vezi rezumatul poemei la G. B. Duică, *op. cit.* p. 144 ș. u.

publicat, latinizând-o și făcând din ceva care se putea citi cu plăcere, ceva care nu se mai poate citi decât din interes de istorie literară. Prin această poemă Eliade voia să dea poporului său poema creștină, după cum prin Mihaida, neisprăvită ca și aceasta, voise să dea poema eroică. După cum modelul pentru cea din urmă eră Homer și Tasso pentru cea dintâiu el eră Dante și Milton. *Căderea Dracilor* este inspirată din Cântul I și II din „Paradisul pierdut“, din care ia ideea că Satan s'a răzvrătit în clipa când află că Dumnezeu a pus pe fiul său deasupra tuturor celorlalți îngeri, precum și aceea că »în cugetu-i ce prin ură concepe și s'apprinde . . . nascu *Păcătura frumósă*«. Și la Eliade ca și la Milton »se 'ncântă d'a sa filie ântâiul Duh spergiur, se inamoră«, însă din această dragoste nelegiuită nu se mai naște *Moartea hidoasă*, ca la Milton. Cum vedem, Eliade ia de la Milton unele din ideile principale, nu ia însă și forma, ci doar câte un mic detaliu ca acela că dracii cad nouă zile. Numai singure două versuri ar putea fi considerate ca o traducere liberă a unui vers al lui Milton, când spune :

Cât este din centru al centrelor tării
 Și până peste polul și quel mai depărtat,
 De șapte ori atâta Principul Fericirii
 A'mpins Reul din Ceruri damnării rezervat (pag. 83)¹

S'ar putea spune că Eliade s'a inspirat încă mai mult din gravurile lui Gustave Doré, atât din cele făcute pentru *Paradisul pierdut*, cât și din unele care însoțesc „Paradisul“ lui Dante, sau chiar Biblia ilustrată de același, din care dă alături de textul său foarte reușite reproduceri în heliogravură. În Cântul III, *Viața sau Androgyrul*, se inspiră la început din Cântul VIII al Paradisului pierdut, când descrie deșteptarea la viață a lui Adam, desvoltă însă tema foarte liber, adăogând de la sine, într'un pasagiu, care ar fi frumos, dacă n'ar fi desfigurat prin limba pe care o întrebuițează, cum Adam „Începe a distinge între aqui ș'acolo, între sujet ș'obiecte, pe sinele său propriu din tot ce nu e sine . . .“ (pag. 102-3).

Intr'o ediție populară de opere alese ale lui Eliade, tipărită

¹ La Milton :

As far removed from God and light of heaven,
 As from the centre thrice to the utmost pole (P. lost. I, 73-74).

Adică :

Atât de depărtat de Dumnezeu și lumina cerului
 Cât de trei ori de la centru până la polul cel mai depărtat.

după moartea lui, acest cânt se încheie cu următoarele versuri, care lipsesc din ediția de la 1870:

In corul astor îngeri, o bard al Albionei
 O Milton, treci la rându-ți. De ai perdut vederea
 Ți-e inima 'n lumină și geniul în ceruri;
 Cu harpa ta de aur celebră Himeneul,
 Salută ca un vate amorul conjugal,
 Cu care numai omul a fost dotat din ceruri¹.

Cea dintâiu traducere în românește a lui *Milton* este aceea făcută de Cerchez G. Ciomac, din Botoșani, în 1839, și rămasă în manuscris.² Este de sigur făcută din grecește, după cum se poate vedea din forma grecească a multor nume proprii: Pilades-Pilatis, Ovidiu-Ovitios. Traducerea cuprinde întreagă opera „*Paradisul pierdut*“, este însă scrisă într'o limbă naivă și de multe ori confuză³.

Întâia traducere, tipărită din Milton este fragmentul publicat în 1851 de Gh. Sion, în ziarul „*Zimbrul*“ din Iași și care s'a retipărit apoi, cu modificări, în volumul de Poezii al traducătorului (mai în urmă în ed. Minerva). Fragmentul acesta cuprinde Cântul al VII, în care arhanghelul Rafael povestește lui Adam și Evei creațiunea lumii. Traducerea e în versuri destul de bune, dar cu rime cam banale, și e făcută din franțuzește. anume, cum singur spune, după o traducere în proză a lui Chateaubriand, folosind însă și traducerea lui Delille, de la care împrumută forma versului alexandrin. N'a tradus mai mult pentru că, zice el „sânt mai mult ca sigur că nu voiu fi niciodată un Delille, de aceea scap condeiel din mână!“⁴. Mai spune el însuși că Milton nu poate fi bine tradus decât în proză, ceea ce s'a dovedit prin traducerea lui Chateaubriand. De ce nu s'o fi

¹ Pag. 25. Ed. Bibl. populară București, 1889.

² Mss. No 697—699 ale Acad. Române, trei volume, cuprinzând „Milton în *Paradisul pierdut*“ E în scrisoare cirilică și însoțit de „*Viața lui Ioan Milton Anghianul*“.

³ Iată un pasagiu ceva mai clar: [Spune-mi muză] pricina carile în starea nepăcătită și atâta ocrotită de Dumnezeu au îndemnat pe strămoșii noștri a să depărta de făcătorul lor și a nu să supune unui poroncă. Bălaurul adâncurilor, a cărui drăcie abătându-să cu zavistie și căutare de răsplătire, au înșelat pe maica neamului omenesc, atuncea când fudulia sa l-au aruncat din ceruri împreună cu legheoanele sale a îngerilor lepădați, cu a cărora agiutorință au fost pus în gând a veni la o cumpănă cu Înălțatul spre a i să împrotivi.

Traducerea e însoțită de note explicative. La cuvântul *muză* se lămurește că este cuvântul grecesc $\mu\omicron\upsilon\sigma\alpha$ sau $\mu\acute{\omicron}\sigma\alpha$ și însemnează: *dumnezeoică a iscodirilor*.

gândit și el să facă la fel?. „Eu dacă am făcut câteva versuri după traducerea lui Chateaubriand, nu pot zice decât că am redus în versuri o curată traducere; un sacrificiu în memoria muzei lui Milton! De nu dau Românilor Paradisul lui Milton, le dau cel mult o poezie“.

De fapt traducerea este destul de fidelă, chiar comparată cu originalul, și.e într'o limbă ce și astăzi se citește cu plăcere:

Cerul porțile-și deschise și se auzi sunând
 Ale lor zăvoare de-aur; atunci se văzù trecând
 Al mării ceresc rege cu-al său spirit și cuvânt,
 Ce venea ca să creeze lumea și acest pământ.
 Pe ale cerului margini, el oprindu-se a stat
 Și-a privit de sus abisul cel adânc nemăsurat,
 Furtunatec ca o mare și sălbatec, furios
 Răscolit de orice vânturi până'n fundu-i neguros,
 Umflând valuri mari cât munții, gata a se avânta
 Pân'la ceruri, ca să poată pol și centru-a cufundă.
 „Tăceți, valuri turburate! pace fie, larg abis!
 „Incețați orice discordii!“ Dumnezeu cuvântu-a zis.
 El aici nu se oprește; ci, cu arpile lor
 Hervimii susținându-l, plin de glorie, în zbor,
 El intră în acel haos și în lumea ce eră
 Până-atunci ne 'nfințată; de departe îl urmă
 Un cortegiū mareț de îngeri, meniți și ei a vedea
 Lumea asta minunată ce-atunci Dumnezeu făcea.
 Roțile cele-arzătoare el atunci a zis de-au stat:
 Ia în mâna sa compasul ce fusese preparat
 În eternul său tezaur, și cu dânsul demarcă
 Mărgini lumii și la toate câte le înfință;
 Un vârf de compas el pune centrul lumii însemnând,
 Și, în adâncimea 'ntinsă celălalt vârf întorcând,
 Zice. „Pân'acolo 'ntinde tu circomferința ta,
 „Lume, și aceste mărgini să aibi cât vei există¹.

Opera întreagă este tradusă în românește și publicată abia la 1889 de B. Lăzuresanu, Buc. Traducerea este făcută în proză după textul englez (cum ne spune autorul). Este fidelă, prea fidelă și într'o proză prea prozaică, într'o limbă care față de traducerea lui Sion ar avea să fie un progres, dar este un regres,

¹ Cât de neîngrijit sânt făcute unele din edițiile moderne ale scruto-riilor vechi se poate vedea din aceea că primul vers începe în ediția Mi-nerva cu cuvintele; „Cerul nopțile-mi deschise“, din cauză că s'au citit rău literele cirilice: поpцнлѣ-шн.

deoarece se apropie prea mult de limba lui Eliade în perioada a doua. Așa cum este, nu merită să fie retipărită¹.

Un alt fragment, din Cântul al IV-lea, a fost tradus în versuri de Gr. Laz u (în volumul *Traduceri*, ed. Șaraga, 1894). Traducerea e făcută din limba germană și, în genere, e destul de bună, deși nu se distinge prin calități deosebite².

Shakespeare a ajuns destul de târziu să fie cunoscut între Români. Unele dintre subiectele pieselor lui devin cunoscute mai întâiu aici, însoțite de muzica lui Bellini ori Rossini, în opere jucate de trupe italiene, nemțești sau franceze, niciodată engleze, căci dacă vreun Englez se rătăcea și pe la Iași sau București, în drumul lui spre Constantinopol, acesta nu eră decât vreun scamator sau vreun „artist gimnastic“, ca acel Master Chapman, care în 1850 fu angajat de directorii teatrului românesc din Iași „să facă între acte producțiuni de forță, de echilibru și măiastră gimnastică“³. În stagiunea din iarna 1834-35, o trupă de operă nemțească joacă între altele Othello și Montecchi et Capuletti (adică Romeo și Iulia) la Teatrul Național din București⁴; aceleași opere sânt jucate în Moldova la teatrul francez în 1842⁵ și în 1843 o trupă de operă italiană jucă în București Romeo e Giulia⁶. Abia în 1843 începe și teatrul român, cu Millo, să dea în București Romeo și Julieta⁷, căci în acest timp începușeră să se traducă și în românește unele dintre piesele lui Shakespeare. În „Curierul de Ambe Sexe“ al lui Eliad, în 1839,

¹ Iată, spre pildă, traducerea unei părți din pasagiul dat și în pag. 322. la nota 3: Spune-mi [muză] întâiu care cauză a scos pe strămoșii noștri din acea fericită stare favorizată de cer atât de mult, spre a cădea atât de departe de la creatorul lor și a se opune voinței lui printr'o restricțiune; ei care cu toate acestea erau suveranii lumii . . .

² Iată, de ex, cum se adresează Eva către Adam :

Iar Eva-i spune astfel :- O! da, tu, pentru care,
Din care 's zămislită cu trup din trupul tău;
Și fără care viața-mi, stăpâne, scop nu-și are,
Da, tot ce spui, așa e conducătorul meu.

Da, Lui sântem datornici a noastră mulțumire
Și-a mea recunoștință de-a fi etern a ta;
Tu care peste firea-mi domnești în strălucire,
Căci nicăieri pe-un altul ca tine n'aș află.

³ Ollănescu, *Teatrul la Români* II, 145. .

⁴ Ollănescu, *ibid.* pag. 24.

⁵ Burada, *Ist. Teatrului în Moldova*, pag. 256.

⁶ Ollănescu, II, pag 104.

⁷ Ollănescu, *ibid.*, pag 154, notă.

se publică o traducere din *Conversațiile* lui Goethe cu Eckerman (luată și aceasta din *Revue du Nord*) despre Shakespeare și Byron, și aceasta e reprodusă și în „Foaia pentru Minte“ din Brașov, în același an. Barițiu se întreabă acolo: „Oare ajuns-am noi în vârsta în care să avem trebuință a citi pe Shakespeare, pe acest dascăl al Impăraților și al cerșetorilor, al națiunilor și al indivizilor?“ În planul de traduceri al lui Eliade, Shakespeare eră, cum am văzut, cuprins între scriitorii ale căror opere să fie publicate în românește. Totuși Eliade însuși nu pare a-l fi cunoscut prea de aproape, deoarece în traducerea lui Don Juan al lui Byron, publicată în 1847, el traduce un vers din c. I, str. 2 a, astfel: „pe fiecare din ei, pe rând unul câte unul, îi văzurăm trecând ca pe *regii de Banco*“. Aceasta mi se pare o dovadă că el credea că Banco a fost o țară, nu un om, ceea ce înseamnă că până atunci nu citise încă una din cele mai de seamă piese ale lui Shakespeare, pe *Macbeth*. Firește că argumentul nu se poate întinde prea departe, cu atât mai mult cu cât încă de la 1844 apăruse, chiar în tipografia lui Eliade, *Iuliu Cesare*, tradus de căpitanul S. Stoica, prima piesă a lui Shakespeare tipărită în românește¹. Traducerea e făcută din franțuzește. Traducătorul acesta se silește de multe ori să găsească expresiuni românești și nu se grăbește a întrebuiți neologisme care nu erau încă introduse în limbă. El spune de pildă „Cesar eră poftitor de a stăpâni sau doreă să stăpânească“, nu ambițios, „l-am îmbiat cu o coroană“ și nu „i-am oferit coroana“ cum traduc alții; pare însă totuși a voi să se ferească de slavonisme, ca și Eliade, și în același pasagiu zice și: „amor“ și „amator de a stăpâni“; „pentru amorul meu“, în loc să spuie „de dragul meu“; nu zice „onorabil“ dar zice „respectabil“, nu „cinstit“, poate că așa va fi găsit în textul după care a tradus.

Poate că mai veche chiar decât această traducere, în orice caz din punct de vedere al limbii, deși nu i se poate stabili data, este aceea făcută de Ion Barac după *Hamlet* și ră-

¹ E caracteristic faptul că aceasta e prima traducere din Shakespeare apărută în românește și e publicată tot cam pe vremea când Eliade publică traduceri din „*Marino Faliero*“ și „*Cei doi Foscani*“, și că în toate e vorba de conspirațiuni. Eră doar în preajma revoluției.

Imitația făcută de Voltaire în după această piesă se reprezentase cu 30 de ani mai înainte, la 1814, în Iași, de către fiii de boieri, în franțuzește. (Burada. *Ist. teatr. în Mold.*, p. 96).

masă numai în manuscris la Academia Română¹. Traducerea este făcută din nemțește și nu s'ar putea publică din ea decât unele pasagii care au oarecare frumusețe pentru limba bătrânească în care sânt scrise, ca, de exemplu, vestitul monolog:

A zeacea arătare (scenă).

Hamlet (grăind singur): A fi, sau nu a fi, aceia este dară întrebarea. Mai nobil este sufletul celui ce rabdă săgeata sorții? Sau al celui ce se pune împotriva tuturor taberilor ticăloșiei și așa se săvârșește? — A muri — a dormi; mai mult nimica, și cu somnul acesta să săvârșim scârba sufletului nostru, și patimile firii ceale nenumărate, care sânt aici partea moștenirii noastre, și va fi împlinirea, care ar fi să o dorim — să murim, să dormim — Ce să dormim? Ba poate că să și visăm. Iată, iată aici este! Că ce fealiu de visuri ale morții ne-ar putea veni, dacă am trecut numai preste zgomotul lor, aceasta este [o întrebare] vrednică de a o pomeni. Acesta este temeiul din care ne supunem patimilor vieții. Că cine și-ar suferi ocară, răutatea asupritoriului, urgia mândrilor sumeși, chinurile dragostei cei lepădate, dreptatea cea prelungită, sumeția mai marilor, batjocura vredniciei pătimase de la cei nevrednici, când ar putea scăpa de acestea cu un cuțitaș, cine mai ar asuda și s'ar văeta supt greutatea unei vieți necăjite? Dar aducerea aminte de oareși ce după moarte, ne silește ca mai bine să răbdăm răul care îl cunoaștem, decât să alergăm la altcevași ce nu-l cunoaștem. Așa ne învață pre noi cunoștința sufletului; așa desface numai un cuget putearea unei urâciuni firești de durere și de necaz și unele ca acestea împiedecă toate lucrurile în curgerile sale, și le spăimântează a se săvârși. Dar stăi — frumoasa Ofelia? Nimfă, pome-neaste-mă și pe mine la rugăciunile tale. . . (p. 271).

În alte părți traducerea este mult mai slabă mai ales atunci când este făcută în versuri naive, ca acelea din poemul său popular Arghir și Elena².

După acestea urmează *Romeo și Iulieta* și *Otello*, traduse de T o m a A l. B a g d a t, Buc. 1848, cu biografia lui W.

¹ *Amlét, Prințul dela Dania*, o traqodie în cinci perdeale după Sakeșpeer s'au producălut în K. crăescul teatru al curții. Trad. de Ioan Barac, maghiștratul translator de la Brașov. Mss. Acad. Rom. No. 209, pag. 242—297 (55 pagini) (Alt. Mss. din aceeași colecție poartă data 1845, deci și această traducere poate fi cam de pe aceeași vreme). Persoanele: Craiul de la Dania; Crăiasa, maica lui Amlét; Amlét, nepotul craiului; Duhul tătălui lui Amlét; Odenholm, marele vistiieriu; Ofelia, fie-sa; Laertie, fiul lui; Guldenștern, un curtean; Gustav și Bernfeld, ofițiri; Elnh și Franșos, soldași de la straja trupească; teatraliști; curteani; straja

² Așa este monologul în care Hamlet șovăește dacă trebuie sau nu să omoare pe unchiul sau:

Perdeaua a treia (a șaptea arătare).

Amlét (singur).

Acuma sânt numai eu
Să-mi mai vărs amarul meu.
Aha tu curvariu de casă,
Spărqătoriu de bună masă!
Un vânzătoriu preste fire
Și fără milostivire,
Mai mult ca un ciunăgaș
Fără suflet ucigaș!

Amestecătoriu de sânge!
Nu te temi că te vor strânge
Pentru fâlhăria ta?
Om rău și fără simțire
Făr'de lege preste fire,
Care grea seamă vei da!
Oh ce de nimic răbdare
Mă oprește așa tare? . . .

Şekspir, după Letourneur. Traducerea fiind făcută „slobod“, cum zice autorul, după o traducere franceză din sec. XVIII, care, ca toate traducerile din acel timp, e şi ea foarte liberă, nu are decât importanţă istorică, nedistingându-se prin nici o calitate deosebită. Această traducere eră folosită de Millo, în 1851, şi de Dimitriad, care jucă pe Othello în „Maurul Veneţiei“, la 1863¹. Vine apoi *Macbeth*, „tradusă din franţozeşte de St. Băgescu“, Buc. 1850, pe care o pomenesc aici numai pentru a fi complet.

În 1851, M. Millo, director al Teatrului Naţional „face cunoscut onor. public că prin ajutorul d-lui V. Alecsandri şi a altor persoane care binevoesc a conlucra la înflorirea literaturii dramatice în Moldova, repertoriul românesc s'au îmbogăţit de un număr însemnat de piese nouă“. Între acestea se află *Şeloc sau Zaraful de Veneţia*, 5 acte. Traducerea aceasta a făcut-o probabil una din acele „alte persoane“ şi nu Alecsandri, căci în acest caz cred că n'ar fi dispărut, cum s'a întâmplat cu aceasta.

Traducerea lui *Hamlet* de D. P. E c o n o m u, apărută în Bucureşti, în 1855, a mai avut alte două ediţii în, 1857 şi 1859, ceea ce dovedeşte că a fost mult citită. E importantă întru cât a fost folosită multă vreme pentru reprezentaţiile date de compania dramatică din Bucureşti, unde s'a jucat pentru prima dată în 1884 şi chiar mai târziu, în 1886².

¹ Ollănescu. *op. cit.*, pag. 69. E interesantă pentru felul de a judeca din acea vreme „consequenţa morală“ care vrmează după fiecare piesă. Despre Othello spune:

„Această tragedie cuprinde în sine moralul: înfăţişându-ne primejdiile amorului peste măsură, ale ambiţiei din care ies mai multe şi mai răutăţi şi ale descrederii ce trebuie să avem în femei. Ale amorului, întâiu pentrucă dacă Desdemona eră mai păzită şi se lăsă după alegerea părinţilor săi, nu pătimea astfel de nenorocire, şi al doilea că dacă Roderigo n'ar fi fost atât de uimit după Desdemona, n'ar fi îndemnat pe Jago, spurcatul, să surpe amorul Maurului cu Venejanca ce iubea el. Din ambiţie, pentrucă Jago însuflat de Roderigo că gene'alul nu-l înalţă ca pe Cassio, pe care îl favorizează mult, să mijlocească să-l surpe, ajunse până în minutul cel mai după urmă al înfiinţării planului său. Din descrederea ce trebuie să avem în femei, pentrucă Jago, încredinşând taina soşei sale, fu descoperit de dânsa, care dimpreună cu stăpâna sa şi cu stăpânul său fu prada ambişiosului, nelegiuîtului, cruntului şi prea spurcatului acestuia, care rămase a se munci în veci pe lumea aceasta şi pe cealaltă.

„... Dintr'aceste puteţi lua o bună şi frumoasă lecţie de moral în care poetul englez scrie cu atâta foc pentru binele omenirii.“

Titu Maiorescu, care o pomeneste în „Critice“, vol. II, încheie astfel: „Consequenţa morală“ a D-lui Bagdat ne scuteşte a mai adăoga ceva în contra unor asemenea consecinţe.

² Ollănescu, *Teatrul la Români*, pag. 79.

Ea este făcută desigur din franțuzește¹, în limba pe care o întrebuița Eliade în faza a doua a activității lui, și are deci mai puțină valoare literară chiar decât traducerea lui Barac².

În 1864 apare *Macbeth* tradus „d'in englisésce“ de P. P. Carp, publicație a societății „Junimea“ din Iași, iar în 1868 apare *Othello*, de același. Acestea sânt primele traduceri românești din Shakespeare, făcute după textul original; totuși nu putem zice că numai acest text a fost folosit. Traducătorul, care și-a făcut cultura mai ales în Germania, a folosit foarte mult și traducerea clasică germană a lui Schlegel și Tieck, interpretând textul englez mai ales după aceasta. Așa în Actul I, sc. VII, versurile :

But here, upon this bank and shoal of time,
We'd jump the life to come.

(Însă aici, pe acest mal și țârm al timpului,
Noi am riscă vieața viitoare)

Cuvintele bank și shoal sânt sinonime, cuvântul shoal este însă o emendație a unui comentator al lui Shakespeare, Theobald; textul din Folio de la 1623³ conține „schoole“ care este o altă ortografie veche a aceluiași cuvânt. Viața omenească e comparată aici cu o fâșie de pământ într'un ocean. Tieck, înțelegând cuvântul „schoole“ ca școală, și luând pe „bank“ drept „bench“ adică bancă de clasă, presupune că Macbeth compară viața

¹ Dl I. Botez într'un articol asupra traducerilor din Shakespeare (vezi mai jos) spune că este făcută după Letourneur și Benjamin Laroche. Nu este făcută după nici una din aceste două, ci după alta mai puțin bună, dar nu știu care.

² Pentru comparație iată, de pildă, începutul monologului:

A există sau a nu mai există, iacă cestuinea. Ce trebuie dar să admirăm? Resignațiunea care primește cercând fortuna ultragioasă, sau sforța ce se luptă pe o mare înfuriată și cere pace de la tempeste? O inimă curajoasă trebuie oare să sufere isbirile fatale ale crudei soarte sau să se înarmeze contra unui deluvii de dureri...

³ Aceasta este prima ediție completă a pieselor lui Shakespeare, publicată abia șapte ani după moartea poetului de doi actori prieteni, după manuscrisele ce se aflau în proprietatea teatrului *Globe*, la care jucă Shakespeare, și care au dispărut în incendiul aceluia teatru. Această ediție *in-folio* este pentru multe din piesele lui singura pe care ne putem înțemeia, deoarece Shakespeare n'a publicat el însuși nici una dintre piesele sale, pentru ca să nu poată fi jucate și de alte trupe rivale din vremea sa. Unele dintre piese au fost însă publicate, pe când trăia încă poetul, în ediții *in-quarto*, dar acestea sânt foarte nesigure, fiind făcute după însemnări luate la reprezentațiile pieselor de acei cari aveau interes să se folosească de lucrările poetului, în acele vremuri când proprietatea literară nu era apărată; ele sânt așa numite ediții furate. De multeori ele pot servi la îndreptarea greșelilor din ediția *in-folio*, care din cauza condițiilor în care a fost publicată e nesigură.

aceasta cu aceea a unui școlar, care este numai o pregătire pentru viața viitoare și traduce:

Auf dieser Schulerbank der Gegenwart — hier —
So setzt ich weg mich ubers kunft'ge Leben.

Iar Carp traduce după el:

Pe banca de școlar a greului prezent,
Aș pune lesne 'n joc cerescul viitor.

Tot așa în versul care în Folio este:

As thick as tale came post with post (Act. I, sc. III)
(repede ca povestea venea sol după sol)

și în care cuvântul *tale* este socotit o greșală de tipar și corectat de cei mai mulți comentatori în *hail*, care este mai potrivit ca comparație: „repede ca grindina“. Tieck se ține de prima formă și întrebuițează o perifrază în traducere:

Wie Wort auf Wort

In schneller Rede, so kam Bot auf Bote.

Carp lungește și mai mult perifraza, urmând pe Tieck:

Precum într'un discurs, ce repede se spune
Cuvintele s'alung, așa se alungau
Trimișii pe trimiși.

Așa și în versurile din Act. IV, sc. III, când Macduff, văzând că nu poate să convingă pe Malcolm, fiul regelui ucis, să lupte împotriva lui Macbeth, exclamă:

Bleed, bleed, poor country
Great tyranny! Lay thou thy basis sure,
For goodness dare not check thee: wear thy wrongs;
The title is affeer'd.

Cele două versuri din urmă au un înțeles cu totul diferit, după cum citim ultimul cuvânt: *affear'd* (înfricoșat) ca în Folio sau *dacă*, cu cei mai mulți comentatori, cari socotesc că cu acest înțeles nu se poate ajunge la o interpretare satisfăcătoare a contextului, admitem aici o greșită ortografie pentru *affeer'd* (afirmat, întărit). Tieck arată într'o notă de ce nu se învoiește cu această interpretare, explicând cuvântul „*title*“ ca „*der recht-mässige Anspruch, die Legitimität*“, socotindu-l sinonim cu „*goodness*“ din versul precedent și raportându-se la dreptul lui Malcolm de a urmă la tronul tatălui său și traduce astfel aceste versuri:

Blute, blute,
Du armes Vaterland!
So lege festen Grund denn, Tyrannei,
Rechtmässigkeit wagt nicht, dich auzugreifen!
Trage dein Leid, dein echter Herrscher zittert.

Iar Carp îl urmează întocmai:

Perde dar, biatê țéré
 Perde sângele tău! Așadăte statornic
 Cumplitê tyranie, bunul dreptu nu cutéđă
 A se lupta cu tine! Pórtă cu tacere
 Nefericira ta, legiuitul teu domn
 Te lassă tremurând! ¹

Astfel în cele mai multe pasagi dubioase Carp urmează interpretarea lui Tieck, deși câteodată, mai rar, se deosebește de el ca în Act. V, sc. II, în versurile:

. . . . for their dear causes
 Would to the bleeding and the grim alarm
 Excite the mortified man. . .

pe care Carp le traduce după alți comentatori:

. . . . Căci grozava lor soartă ar îndemná pe *un pusnic*,
 Ce prin chinuri a stins orice simțire 'n sine,
 Să întreprind'o crudă și încrunată luptă . . .

pe când Tieck interpretase pe *mortified man* numai prin *den abgestorbenen Greis*.

S'ar putea obiecta, după aceste exemple, și că a interpretat întâmplător la fel cu Tieck, folosind mai ales textul din Folio. Aceasta însă nu e probabil, dacă ținem seamă mai ales de educația germană a traducătorului, iar prea dese potriviri nu numai în interpretare, ci chiar în cuvinte, cu traducerea germană, sânt o dovadă sigură că a folosit-o de aproape.

Traducerea a fost făcută de astfel conștiincios, însă, în prima ei formă, deși publicată de Junimea, care a luptat contra curentului latinist, este plină de cuvinte și de forme latinizante și ciudate ca ortografie, de pildă: hóspii (oaspeții), hostașul, mé ciamê (mă chiamă), gnelu (miel), aratara (arătarea).

În aceleași condițiuni a fost făcută traducerea lui *Othello*, însă, fiind tipărită câțiva ani mai târziu, ortografia este mai acceptabilă.

¹ Cealaltă traducători români urmează interpretarea comentatorilor englezi și dând în același timp un înțeles diferit cuvintelor *goodness*, *wear thy wrongs*, *title*, traduc:

Tiranie, puternică, întărește-te pe temelia ta, căci bunătatea nu îndrăznește să te înfrâneze! dă-ți strămbătățile în vileag, dreptul tău e nețăgăduit. (Trad. C. A. Ștefănescu)

Așează-ți temelia, tiranie!
 Virtutea nu cutează-a te opri!
 Și poartă-ți jaful, căci hrîsovul tău
 Ți-e întărit

(Stern).

Limba este par'că și mai greoaie decât în Macbeht și n'a plăcut nici chiar în vremea când a fost făcută¹.

Traducerile acestea sânt făcute în versuri albe, însă autorul lor nu a întrebuițat pentametrul iambic, ca în Shakespeare, ci tot hexametrul pe care l-au folosit și alți traducători în versuri mai înainte; aceasta pentru că cuvintele românești fiind mai lungi decât cele engleze putea mai ușor să redea un vers englez prin unul românesc, care avea 3—4 silabe mai mult. Ritmul versurilor este însă foarte neregulat.

În clipele de răgaz pe care i le lăsă din când în când politica, la care a luat parte foarte activă în anii următori, el a îndreptat mereu lucrările sale, și în 1887 dă la lumină o a doua ediție corectată, care este superioară cu mult celei dintâiu ca limbă; versurile sânt însă totuși foarte neregulate. În special în Macbeth găsim pasagii frumos redade, ca, de pildă, acela în care Macbeth halucinat vede pumnalul cu care omoară pe Duncan:

E un pumnal ce văd
Pe dinaintea mea cu mănunchiul spre mine?
Vino să te apuc. — Neconținut te văd
Și tot nu te pot prinde. Făptură infernală
De ce nu te simțește și mâna ca și ochiul?
Sau este-o nălucire netrebnică, ieșită
Din creerii-mi munciți? Și totuși eu te văd
Așa de lămurit cum văd și pe acesta
Ce-l scot acum din teacă.
Tu calea îmi deschizi pe care vreau să merg,
Căci tocmai de-așa armă voiam să mă servesc.
Nebun mi-e ochiul ori el este
Mai înțelept ca toate simțurile? Eu te văd,
Și picături de sânge, ce pân' acum lipseau
S'arată pe mănunchiu. Nu, toate-s năluciri . . .

Această traducere nu merită să fie uitată, chiar și după celelalte două traduceri ale aceleiași piese, despre care se va vorbi mai jos. Ea reprezintă, în vremea în care a fost făcută, un real progres față de tot ce se făcuse mai înainte.

Înainte încă de a fi publicat Carp ediția a II-a a traducerilor sale, dl Ad. Stern publică în Iași traducerea operelor: *Hamlet*

¹ În *Amintirile de la Junimea*, G. Panu, (vol. I, p 269) spune că Dl Negruți fiind întrebat de ce a publicat traducerea aceasta în Conv. lit., când singur recunoștea că nu e bună, ar fi răspuns că a făcut aceasta întâiu pentru că eră de Carp, și apoi pentru că eră lungă.

(1877), *Iuliu Cesar* (1879) și *Regele Lear* (1881). Traducerile acestea au meritul că, pentru prima oară, sânt făcute în versul alb al originalului, pentametrul iambic, mînuit însă cu puțină îndemănare. Sânt redade după textul original și mai ales după traducerile germane ale lui Schlegel și Tieck, cu o cunoștință încă imperfectă a limbii engleze și într'o românească plină de greșeli. Au fost destul de criticate de A. D. Xenopol (în *Convorbiri Literare* XI, 1877), care-i impută cu dreptate „modul prea mecanic“ al traducerii și-i observă că putea să fie mai puțin exact în cuvinte și mai mult în idei. Intru cât autorul lor le-a republicat mai târziu, în ediții nouă, complet refăcute, și mai are și altele pe cale de publicare, se va vorbi despre ele mai departe.

În revista „*Literatorul*“ din 1881 apare *Romeo și Iulieta*, traducere în versuri de Al. M a c e d o n s k i. El însuși declară că s'a condus de „prescurtările adoptate în repertoriul dramatic al lui Ernesto Rossi“. De altfel și italianizarea numelor personajilor (Tibaldo pentru Tybalt, Paride pentru Paris, Montecchio pentru Montague etc.) arată că s'a servit de o traducere italiană, cred însă și de una franceză, căci el nu știa prea bine italianește, în nici un caz de textul englez. Așa fiind, nici nu poate fi vorba de fidelitate, cu atât mai mult că însuși declară că a făcut prescurtări. Traducerea aceasta are totuși un merit față de cele anterioare, acela de a fi prima traducere poetică din Shakespeare. Ea nu respectă însă formă de vers a originalului, nici amestecul de proză și versuri, ci este toată în versuri alexandrine rimate, care de multe ori sânt frumoase, dar se depărtează în conținutul lor de textul original¹.

Pentru Teatrul Național din București, care în 1884 reprezintă întâia oară pe Hamlet, actorul Grigore Manolescu, nemulțumit de traducerile anterioare, face el însuși o traducere din limba franceză, care însă nu s'a publicat și se află în manu-

¹ Iată un pasagiu din vestita scenă a balconului:

Romeo: Apari, apari, că luna pe cer, de gelozie
 A'ngălbent și locul e gata să-ți dea țiel
 O da! Eră chiar dânsa. . De-ar ști cât sufer eu!...
 Ea face. . Și-a ei voace lovește-azul meu..
 O vorbă nu pronunță... Și'n inimă îmi cântă
 Mulțimi de șoapte tainici c'o melodie sfântă!
 De-ar ști... de-ar ști .. să știe? Dar iată... s'o privesc,
 Și ochii mei privind-o să-ı spure c'o iubesc!...

scris, în biblioteca teatrului, ca și alte traduceri din Shakespeare, făcute mai târziu de diferiți scriitori. Dintre acestea unele ar merita poate să fie publicate Traducerea lui Manolescu, în proză, nu este fidelă, este însă scrisă într'o românească bună.

Pentru reprezentațiile Teatrului Național, care după Războiul Independenței și Proclamarea Regatului, intrase într'o nouă perioadă de înflorire, au început o serie de traduceri din Shakespeare frații *Scarlat* și *Dimitrie Ion Ghica*, fiii marelui Ion Ghica, care a fost primul trimis al României independente la Londra și își trimisese copiii să studieze la Universitatea din Oxford, de unde au venit, firește, cu o cunoștință perfectă a limbei engleze.

Ei au tradus și publicat:

<i>Romeo și Iulieta</i>	(Dimitrie Ghica)	Buc.,	1882.
<i>Ricard III</i>	(Scarlat Ghica)	"	1884.
<i>Neguțătorul din Veneția</i>	" "	"	1885.
<i>Regele Ioan</i> (publicat împreună cu cele două de mai sus într'o a II-a ediție revăzută)	" "	"	1892.
<i>Antoniou și Cleopatra</i>	" "	"	1893.
<i>Iuliu Cesar</i>	" "	"	1896.

Aceste traduceri sânt făcute conștiincios, sânt superioare tuturor celor anterioare, în ce privește redarea textului, pe care traducătorii l-au studiat de aproape în textele comentate și cu dicționare speciale pentru limba lui Shakespeare. Greșeli de traducere, deși foarte rare, se întâlnesc totuși câteodată, ca de exemplu când redă pe:

O judgment, thou art fled to brutish beasts
And men have lost their reason!
(In Iuliu Cesar, discursul lui Antoniu, Act, III, sc. II)

prin: Azi, e încredințată justiția cea sfântă
Chiar fiarelor sălbatici, și-și pierd bărbății mintea
Cea sănătoasă în Roma!

La Shakespeare *judgment* și *reason* sânt aici sinonime și trebuie să traducă pe cel dintâiu prin „judecată“, nu prin „justiție“. Greșelile ce se întâlnesc sânt însă mai ales de românește, probabil pentru că, făcându-și educația în Anglia, au pierdut simțul nuanțelor limbei românești. Așa, de pildă, când în Ricard III, traduce cuvintele principelui moștenitor (Act. III, sc. I):

I'll win our ancient right in France again
Voi cucerii cu spada *dreptățile* din Franța (pag. 215. Ed. II),

în loc de *drepturile* noastre; sau când regina Margareta vorbește

de o „mânie drăcoasă“ în loc de „drăcească“ (în textul original „cloudy wrath“ (înnorată, întunecată mânie) Act. I, sc. III.

Intrebuințează de multe ori cuvinte și forme neexistente în românește ca „răutăție“ în loc de „răutate“ (ed. II, pag. 157) sau ca „predează“ pentru „pradă“ (vrabia predează când aquila nu poate); „fumă“ pentru „fumegă“ (când spada-ți ucigașă cu sângele-i fumă); „întunecează“ pentru „întunecă“ sau „făcând bun pentru răul“ în loc de „făcând bine pentru rău“.

Intrebuințarea greșită a formelor articulate, ca în acest caz, e destul de deasă: brațu-i de iadul cârmuit; ajuns-a'n cer blestemul prin norii străbătând. Alte dăți traduce prea verbal ca: „he would labour my delivery“ prin „îmi va lucra scăparea“, în loc de „va munci pentru scăparea mea“.

Foarte puține greșeli, doar vreo două, trei, din cele notate mai sus, au fost îndreptate în ediția revăzută, tipărită însă cu foarte multe greșeli de tipar, în 1892.

Unele „îndreptări“ sânt tot atât de puțin bune sau chiar mai rele decât greșelile din textul prim:

Pe spada-ți ucigașă fumând sângele lui (Ricard, III, ed. I)

Când spada-ți ucigașă cu sângele-i fumă (ibid. ed. II).

sau Iar bucuria voastră mi se cuvine mie (ibid. ed. I)

Iar bucuria voastră e mie cuventă (ibid. ed. II).

Câteodată expresia e prea vulgară, ca de pildă când traduce cuvintele spuse de principele de York, un copil încă, despre Ricard:

He could gnaw a crust at two years old

(El putea să roadă o coajă când era de doi ani)

prin D'abia că se născuse și coaja o rodea (Ed. I, pag 57)

D'abia-l făcuse mă-sa și coaja o rodea (Ed II, p. 207)

Și acești traducători, ca mulți alții, nu-și dau seama că un neologism de origină latină, chiar când se află și în românește și în englezește, are altă valoare, dacă nu de înțeles, cel puțin din punct de vedere poetic, datorită faptului că acest cuvânt este intrat în limba engleză de mai multă vreme, că are întrebuințare curentă, pe când în românește el este prea nou și n'a căpătat încă acea nuanță de sentiment care-i dă valoarea poetică. Așa de pildă când, în discursul lui Antoniu către popor, traduce cuvintele acestuia:

For Brutus is an honourable man

prin: Căci Brutus e de sigur om foarte onorabil

În loc de „cinstit“, sau mai bine, cum traduce Borcia (vezi mai jos) „om de omenie“. Tot așa „compassion“ tradus prin „compasiune“, în loc de „compătimire, milă“; „indifferent“ tradus prin „indiferent“, în loc de „nepăsător“; „vile“ — „vil“, în loc de „josnic“, apoi expresiuni ca: „de moarte sânt pasibili; să aibă confiență; ați conversat etc., se întâlnesc la tot pasul.

Toate aceste traduceri sânt făcute în versuri albe, nu însă în pentametri iambici din originalul lui Shakespeare, ci în aceleași versuri alexandrine ca și traducerile lui Carp, ceva mai corecte însă, iar în Romeo și Julieta sânt de multe ori, ca și în original, versuri rimate; cu toate acestea, defectul lor principal este că sânt în genere într'un stil prozaic, ceea ce se resimte și mai mult în Romeo și Julieta, în care găsim și versuri ca acestea:

Iar noaptea, șovăește nescind cum să evite
Scânteile 'nfocate ce soarele emite...

sau: Nu este creatură în lume cât de vilă
Ce nu e destinată să fie și utilă ..

sau când Romeo zice Julietei:

Adio! N'o să-mi scape occasia cea mai mică
Ca să-ți transmit iubită uă dulce îmbrățișare. .

iar Julietă exclamă:

O fortună! Te șciu, ești inconstantă...

Calitatea principală a acestor traduceri este fidelitatea verbală față de text, aceasta însă nu compensează în deajuns lipsurile.

Cele mai bune dintre ele sânt traducerile Neguțătorului din Veneția și a lui Iuliu Cesar.

În anul 1893, cu ocazia căsătoriei principelui Ferdinand și a principesei Maria, se reprezintă pentru prima dată pe scena Teatrului Național *Un vis în noaptea de Sânziene* (Midsummer Night's dream), „comedie-feerie“, care prin subiectul ei se potrivea tocmai bine pentru acest prilej. Traducerea a fost făcută de G. P. Sterian, de sigur din franțuzește; e în proză și în versuri, nu însă ca în textul original, căci ea nu are decât versuri rimate și anume numai acolo unde și Shakespeare le are tot astfel, iar pasagiile care la acesta sânt în pentametri iambici sânt traduse în proză, ca și pasagiile comice, care sânt în proză și în textul original. Versurile traducătorului sânt destul de fru-

moase¹, dar traducerea lui este foarte liberă, chiar în părțile traduse în proză, are multe prescurtări și chiar aranjamentul e câteodată deosebit. Fiind făcută în aceste condiții ea nu mai are decât un interes istoric, cu atât mai mult că s'a făcut mai târziu o traducere bună a aceleiași piese.

În anul 1896, când Scarlat Ghica publică ultima traducere a sa, poetul Haralamb G. Lecca, cunoscut prin mai multe lucrări de teatru originale, a publicat în *Convorbiri literare*, vol. XXX, „*Femeia îndărătnică*”, tradusă în versuri și refăcută pentru teatru², și a republicat-o apoi în „Biblioteca de popularizare” din Craiova și în „Biblioteca pentru toți”. Această lucrare este făcută după piesa lui Shakespeare intitulată „*The taming of the strew*”, al cărei titlu s'ar fi putut traduce mai exact prin „*Scorpiia îmblânzită*”. Traducerea românească este făcută după cea franceză, în versuri, a lui Raoul Jeudi „*La Mégère apprivoisée*” și aceasta este mai mult o prelucrare decât o traducere; chiar în pasagiile unde urmează textul lui Shakespeare mai de aproape, traducerea este foarte liberă și afară de aceasta are adoase și omisiuni mai multe decât acelea provenite din faptul că traducerea este făcută în versuri rimate, pe când originalul e în versuri albe; pasagiile întregi sânt lăsate afară sau prescurtate și alte ori se adaugă mai multe versuri, dezvoltând o idee care la Shakespeare este exprimată în câteva cuvinte. E omis în întregime prologul cu bătăranul pe care un nobil, venind cu suita lui și găsindu-l beat mort, îl duce în palatul său, unde poruncește servitorilor să-l trateze ca pe un lord, punând chiar la urmă pe niște actori să joace înaintea lui piesa de teatru (*Scorpiia îmblânzită*). Acest prolog, care este foarte comic și un fel de cadru pentru piesa care se joacă, formând un teatru în teatru, nu este, ce e drept, necesar pentru înțelegerea acțiunii din *Comedia* ce începe aici și putea fi ușor lăsat la o parte. Traducerea românească fiind o traducere în versuri rimate, după altă traducere tot în versuri, se depărtează uneori foarte mult de original și nu redă aproape de fel stilul poetului englez, ci numai.

¹ Iată de pildă cum cântă una dintre zâne :

Peste văi și peste dealuri
Prin tufiș, din loc în loc,
Prin răzoare și prin crânguri
Trec prin apă și prin foc!
Ca o rază'n lin avânt
Liberă zbor pe pământ!

Stăpână-mi este Crăiasa Zână
Prin iarbă pasul i-l urmăresc
Și roua dulce o răspândesc
Din flori pe calea-i de farmec plină.
Brânduși frumoase și viorele
Fost-au deapururi suratele mele...

ideea în general, și încă și aceasta de foarte multe ori schimbată. Versurile lui Lecca sânt însă frumoase¹.

¹ Dau aici un pasagiu în traducere exactă în proză și în traducerea lui Lecca, pentru comparație.

Petruchio

Bună dimineața, Kati, căci acesta ți-e numele, după cum am auzit.

Caterina.

Așa vei fi auzit, dar ești cam surd. Mă chiamă Caterina cei ce vorbesc despre mine.

Petruchio

Minți, pe legea mea, căci te chiamă curat Kati, drăguța Kati și câteodată Kati cea blestemată; dar Kati, cea mai drăgălașă Kati din toată creștinătatea, Kati de la Kate Hall, prea delicata mea Kati, căci oricare Kati delicată-l (aici în original e un joc de cuvinte între numele Kate și cuvântul cates, lucruri delicate); și de aceea Kati, primește aceasta din parte-mi. Kati mângâierea mea, că auzind blândețea ta laudată 'n lumea toată, virtuțile și frumusețea ta preamărite, dar totuși nu atâta pe cât ți se cuvine, mă simt transportat ca să te cer de nevastă.

Caterina

Transportat! Ai nemerit-o. Spune celui care te-a transportat aici să te ia de aici. Te-am cunoscut eu de la început că ești o ființă mobilă.

Petruchio

Ce, ce e aia mobilă?

Caterina

Un scaunel.

Petruchio

Atunci ai nemerit-o; vino de șezi pe mine.

Caterina

Măgarii doar is făcuți să poarte sarcini, și așa ești și d-ta.

Petruchio

Femeile sânt făcute să poarte sarcină, și așa ești și d-ta.

Caterina

Dar nu sânt așa mârțoașă ca să te port pe d-ta, dacă de mine vorbești.

Petruchio

Vai, buna mea Kati, eu nu vreau să te însărcinez...

Dacoromania Anul III.

Petruchio

Titico, bună ziua; căci dacă nu mă înșel, — Așa te chiamă.

Caterina

Poate că ești cam surd de fel, — Sau, cel care ți-a spus-o, eră smințit. Pe mine Mă chiamă Caterina.

Petruchio

Minți, dragă! Eu știu bine, — Că toți îți zic Titica. Atâta. Nici mai mult — Nici mai puțin. Îmi pare cam rău că nu te-ascult, — Dar știu c' așa te chiamă și-așa-ți zic de-azi înainte. — Ba unu pun pe lângă Titica și cuvinte, — Pe care greu îți vine să le repeși curva; — Dă-mi însă voie mie să-ți spun vre-o câteva:

(numără pe degete)

— Nebună, îndrăciță, rea, încăpățanată, Și încă multe de-astea, pe care niciodată — Nu le-am crezut, ca unul, ce-ași fi jurat că ești — Divinitate-ascunsă sub forme femeiești. — Nu le-am crezut. Nu dragă Titico creatură — Din raiu de abia ieșită, poetică făptură... —

Caterina

Mult are să mai fie ăst cântec copiat? —

Petruchio

Da mult și pretutindeni, căci sânt — înamorat — Și inima mea bate cu alăta 'nflăcărare, — Că simt cum se sfâșie...

Caterina

Ba, mie mi se pare — Că dumneata bași câmpii. Mai taci-odată!

Petruchio

Nu! —

Amanții niciodată nu tac. Eu cânt, iar tu — Titica mea iubită, tu singură pe lume — Ascultă a mea cântare și lași să-ți zic pe nume. —

Caterina

Ah! nu pot să te sufăr!

Petruchio

Cum? Mă iubești, ai zis? — Mai spune-mi înc'odată, să văd că nu e vis!

Tot în același fel a prelucrat același autor mai târziu, „pentru teatru“ (ca și cum Shakespeare ar fi scris pentru altceva) piesa *Romeo și Julieta*, publicată în Biblioteca pentru toți, în 1907. Despre aceasta din urmă a publicat o recenzie, G. I. [Brăileanu?], în *Viața românească* din 1908, arătând că lasă afară imaginile cele mai frumoase și lucrurile cele mai semnificative; e în deficit cu vre-o 500 de versuri și adaogă umpluturi inutile.

În *Biblioteca pentru toți* s'au mai publicat, pe la 1908, și mai târziu, câteva traduceri în proză, și anume: Hamlet, Othello și Regele Lear.

Traducerea dramelor *Hamlet* și *Othello* făcută de V. A. Nestin „din englezește“, e plină de greșeli, după cum, cu dreptate, a arătat d. A. Stern în *Adevărul Literar*, 1922 (Anul IV, no. 116). Câteva din greșelile relevate de d. Stern ca provenite din neînțelegerea textului, sânt, ce e drept, simple greșeli de tipar (distinge—distruge; poezie—poziție sau în alt loc câteva cuvinte rămase afară), dar cele mai multe dovedesc nu numai slabe cunoștințe despre limba lui Shakespeare, ci sânt chiar greșeli elementare, căci traduce „mirth“ prin „mirți“, în loc de „veselie“; vorbește de arcurile trăsorii în loc de grebenii calului (withers) etc., sau dă înțelesul contrar celui adevărat ca: „am auzit laudele ce le aduceau altora“ în loc de „i-am auzit lăudați de alți“, „cărora le voi fi încredințat“ în loc de „în care mă voi încrede“ etc.¹

Și în traducerea lui „Othello“ sânt greșeli de același fel, ca spre exemplu când traduce cuvintele Maurului: „since these arms of mine had seven years pith“ prin „de când aceste brațe au luptat șapte ani“; (pag. 22), în loc de „de când aceste brațe aveau vigoare avârstei de șapte ani“, sau, pe aceeași pagină, când traduce: „in spite of... credit“ prin „în contra... averii“, în loc de: „a faimei“ (e vorba de Desdemona) etc.

Pe lângă acestea, traducerea este făcută într'o limbă cu totul nepotrivită pentru Shakespeare, o limbă de reportaj de

¹ Într'un loc greșesc împreună traducătorul și criticul lui, când traduc „heart with strings of steel be soft as sinews of the new-born babe“, La Anestin: „Tu inimă, cu coardele de oțel, fu înduoasă ca nervii unui copil de curând născut“ (Traducătorul a vrut, de sigur, să creeze un cuvânt, combinând verbul a îndoi și adjectivul duios). La d. Stern: Fii fragedă ca nervii pruncului cel nou născut. Traducerea bună este: Fii moale (mlădioasă) ca vinele pruncului nou născut. Sinews înseamnă și nervi, dar nu aici.

ziar, plină de neologisme ca : devorează, propice, avantajele etc., cu fraze ca „aceasta nu poate să susțină examenul judecății“, în loc de „aceasta nu se poate, oricât te-ai gândi“ (this cannot be, by no assay of reason), etc.

Traducerea dramei „*Regele Lear*“ de Ludovic Dauș este făcută din limba franceză, probabil după traducerea, de altfel foarte bună, a lui G. Duval. E în proză, dar poeziile sânt în versuri rimate, destul de bune, deși câteodată prea libere, și evită unele din greșelile traducerilor „din englezește“, pentru că textul francez dă o bună interpretare. Totuși are greșeli ca acelea de a vorbi despre „o casă vârtoasă“, etc. sau când „demanding after you“ (întrebând de Măria ta), tradus în franțuzește prin „malgré mon insistance“, ajunge în românește „cu toate opiniile mele“ (Act. III., sc. II.), sau: „O indistinguished space of woman's will“ (nelămurită înțindere a voinței femeiești), liber, dar destul de bine tradus în franțuzește prin : „Comment s'y reconnaître dans les caprices d'une femme“ devine în românește „poftă nesățioasă a femeii“ (Act. IV, sc. VII). Câteodată te întrebi după ce a putut traduce, ca atunci când în text avem : „Kent is unmannerly“, tradus bine în franțuzește prin „discourtois“, și care ajunge în românește „își desleagă cuvântul“. Poate că aici e de vină altă traducere mai slabă, cu care va fi corectat-o pe cea bună. Exagerări de acestea în traducere se mai găsesc pe alocurea și sânt inevitabile pentru acela ce n'are înainte textul original, sau cel puțin încă o altă traducere bună în altă limbă, ca să facă comparație.

Traducerea lui *Iuliu Cesar* făcută tot în proză de D. N. Ghica, și publicată în editura Minerva, 1908, este mai slabă încă decât celelalte. Ea e făcută de sigur din franțuzește, cum se vede din expresiuni ca : Eh bine! păziți tăcerea (Eh bien! gardez le silence) etc. Are greșeli ca acelea de a traduce : „here is he himself, marr'd with taitors“ prin „aici zace el *aruncat* de trădători“, în loc de „pângărit“; sau „a noble prisoner“ care devine „o prindere însemnată“; sau „pluck down forms, windows, anything“ tradus, nu știu de ce, prin „dărâmați bănci, *scaune, prăvălii*“ etc. Alteleori, pe lângă greșala traducerii, are un stil prolix, provenit din neîndemânatica redare a traducerii franceze, ca atunci când „Did not great Julius bleed for justice sake?“ devine în românește „Nu a fost legalitatea oare pentru care marele

Julius și-a pierdut viața?”, în loc de „n’a sângerat el pentru dreptate?” etc.

Traducerea dramei „*Macbeth*”, în proză, de C. A. Ștefănescu, Buc. 1912, este făcută „din englezește” însă cu o cunoștință imperfectă a limbei. Are unele greșeli elementare ca atunci când traduce: „the banners . . . fan our people cold” prin „steagurile fac vânt oamenilor noștri *înghețați*” (pag. 7), în loc de „îi fac să înghețe”; sau tot acolo: „Bellona’s bridegroom, lapp’d in proof” e tradus prin „logodnicul Bellonei implătoșat cu încercarea-i”, în loc de „într’o armură încercată”; pe pagina următoare, vorbele vrăjitoarei: „sleep shall not . . . hang upon his pent-house lid”, traduse prin „somnul nu va spânzura de pleoapa adăpostului său”, în loc de „adăpostul pleoapei sale” sau „pleoapa sa ca o streășină”.

Traducerea e de multe ori prolixă, ca atunci când *Macbeth*, adresându-se lui Duncan, îi spune: „slujba și credința ce dătoresc, plătindu-și datoria, ele înșiși își plătesc lor înșiși” (pag. 13) în loc de „sânt răsplătite chiar prin fapta lor” (*The service and the loyalty I owe, in doing it, pays itself*), sau în scrisoarea lui *Macbeth*: „stăteam pierdut în umirea ce mi-o pricinuiă întâmplarea aceasta” (pag. 14) în loc de: „uimit de aceasta” (*rapt in the wonder of it*). Unele cuvinte sânt rău alese: surori proorocești, în loc de ursitoare; lipcani, conaccii, în loc de soli, vestitori etc.

Totuși ca limbă românească, această traducere e mai bună decât cele anterioare, căutând expresii românești adevărate, și autorul ei, cu o cunoștință mai temeinică a limbei engleze, ar fi putut face ceva mai bun.

În 1909 Pompiu Eliade, pe atunci director general al teatrelor, a avut buna idee de a începe o „Bibliotecă a Teatrului Național”, a căreia apariție s’a întrerupt nu mult după retragerea inițiatorului ei, și mai târziu a reapărut, dar numai pentru scurt timp. Ar fi de un real folos ca această publicație să fie reluată și continuată.

Între puținele piese apărute în această bibliotecă sânt și două traduceri din Shakespeare și anume: *Regele Lear* (în 1910) și *Noaptea Regilor* sau *Ce-ai voi* (fără dată). *Regele Lear* este tradus de D-na Margarita Miller-Vergheș, în proză. Această traducere este făcută direct din englezește, în genere cu cunoașterea mai mult a limbei engleze de astăzi, ceea ce nu ajunge pen-

tru traducerea lui Shakespeare. E scrisă însă într'o limbă românească clară și poetică în același timp¹.

O neatenție este, desigur, când traduce „fools by heavenly compulsion“ (Act. I, sc. II) prin „mișei din pricina cerului“ (p. 23); traducătoarea a fost probabil influențată de cuvântul „villains“, care se află cu un rând mai sus. De ce traduce însă, în ultimele versuri din cântecul bufonului din Act. II, sc. IV (pag. 54) „knave“ prin „prost“ în loc de mișel? De sigur pentru că pasagiul i s'a părut obscur așa cum este, cum a mai părut multora Dau aici cântecul întreg și traducerea d-nei M. V. (îndreptând greșelile de tipar) ca să se lămurească ce ar putea să fie.

That sir which serves and seeks for gain,	Cine te urmează cătând câștig
And follows but for form,	Numai de formă că te urmează —
Will pack when it begins to rain,	Își ia bocceaua cum cade ploaia
And leave thee in the storm	Și în viscol singur pe drum te lasă.
But I will tarry: the fool will stay,	Dar eu rămân. Nebunul stă,
And let the wise man fly:	Cumintele să plece;
The knave turns fool that runs away;	Cel prost nebun e dacă fuge,
The fool no knave, perdy.	Nebunul însă nu-i un prost.

Se știe că textul lui Shakespeare, așa cum îl avem, nu e totdeauna sigur (vezi pag. 328 n. 3) și deaceia unii comentatori au propus să se transpuie cuvintele „knave“ și „fool“ în amândouă rândurile din urmă, alții au propus transpunerea numai în rândul întâiu, nimeni însă nu s'a gândit să dea cuvântului „knave“

¹ Într'un articol apărut în Adevărul literar din 3 Decembrie 1922, d. Stern, criticând traducerea aceasta, arată câteva greșeli de interpretare. În privința unora are dreptate, de exemplu atunci când D-na Miller-Verghi traduce „the best and soundest of his time was rash“ prin „timpul cel mai bun al lui... teafăr n'a pnut mult“, raportând pe *rash* (iute) la timp, pe când întreg contextul arată că e vorba de ușeala firii lui Lear; sau când traduce „long engraffed“ prin „de mult părăginit“ în loc de „altoit“ sau „înrădăcinat“ sau „lubber“ prin „hoit“ în loc de „mojic“; „partial“ prin „părtaș“ în loc de „părtimitor“. Pe lângă cele arătate de d. Stern s'ar mai putea adăoga și alte greșeli: traduce vorbele nebunului: He that has a house to put's head in has a good head piece (Act. III, sc. II) prin „Cine are o casă unde să-și adăpostească capul, are mare minte“ în loc de „are un coif bun, sau o căciulă bună“; sau tot acolo când traduce: „Keep that dreadful pot-her“ prin „pedepse îngrozitoare“ în loc de „fac acest zgomot îngrozitor“ (e vorba de tunetul zeilor); sau mai departe: „thus hard house, more harder than the stones whereof tis raised“ tradus prin „acea casă *cruntă*, mai *cruntă* decât pietrele din care e clădită“ în loc de „aspră“ sau la pag. 58 când traduce „sumpter“ prin „cărăuș“ în loc de „viță de povară“; apoi „in the mature time with this ungracious paper (I will) strike the sight of the death practised duke“ tradus prin: „la vremea cuvenită voiu *orbî* cu astă rușinoasă scrisoare vederea ducelui amenințat cu moartea“ (pag. 101) pe când înțelesul este tocmai contrarul: „am să-i bag în ochi, adică am să-l fac

un înțeles pe care nu l-a avut niciodată. Eu cred că aceste versuri s'ar putea redă în felul următor:

Cel care cu tine de formă doar merge
 Cătându-și câștigul când vremea e bună,
 Când vremea se strică îndată o șterge
 Și singur te lasă apoi în furtună.
 De vrea înțeleptul să fugă și el,
 Nebunul rămâne, așa fac și eu,
 De fuge nebunul atunci e mișel
 Dar nebun și mișel nu e tot una, zău.

Asonanța eu — zău ar putea să treacă drept destul de bună pentru niște versuri spuse de un nebun, cu atât mai mult că traducerea ar fi astfel mai exactă, cred eu, și ne lămurește mai bine asupra înțelepciunii nebunului.

Aș face apoi observația că, deși traducerea e în proză, ar fi trebuit totuși să traducă în versuri, ca în original, pasagiile în care nebunul „cântă” și care nu sună bine în proză. Cânte-

să înțeleagă”. Mai sânt și alte greșeli mai mici, dar în unele privințe greșește și criticul traducerii, d Stern: de exemplu când la cuvintele bufonului „Ce n'are voie măgarul să vadă când trage căruța pe cal”, adică „n'are și prostul voie să vadă că lucrurile merg pe dos”, pe care le citează greșit scriind „nevoie” în loc de „voie”, d-sa face observația: „Măgarul să tragă căruța pe cal Curioasă nevoie a măgarului!” D-sa crede că pe aici înseamnă *peste* și uită că se pune la acuzativ, chiar și în cazuri ca a.esta, ca de pildă în basmul cu cocoșul moșului: „și-a venit un lup, și-a mâncat pe vulpe, vulpea pe cocoș” etc. Tot așa, arătând că „a curious tale” nu trebuie tradus prin „o poveste ciudată”, îndreaptă greșit punând în loc „o istorie bună” căci „curious” înseamnă aici „elaborate”, „Kunstvoll”, meșteșugită, frumoasă. În câteva locuri greșala traducătoarei constă în faptul că din pudoare feminină înlocuiește expresii ca: „ți-ai lasat jos nădragii” prin „ți-ai întors spatele”, sau lasă afară cuvinte ca „vlaga și viçoarea ce se cheltuesc într'un pat”; dar și d. Stern, care nu vede motivul pentru care traducătoarea a scurtat textul, îndreptând, lasă afară versul în care se vorbește de „furtul plin de poftă al naturii”, pentru același motiv de bună seamă. Dl Stern, care vede la alții mai multe greșeli decât sânt, nu prea le vede pe ale sale căci, cum se va vedea mai jos, traducerile d-sale conțin mai multe greșeli decât acelea pe cari le critică.

Intre acele arătate ca greșeli de interpretare vre-o 2—3 sânt doar greșeli de tipar, căci volumul este foarte binegrijit tipărit. Așa când vorbește de „făptura înqrijită” când, cum arată criticul, textul spune „degenerată”, desigur că avem o greșală de tipar pentru „înjosită”. Greșeli de acestea sânt mai multe, de ex.: învinuirea stelelor, în loc de înrăurnrea (pag. 23), sfat în loc de oftat (pag. 26), a nu mă teme, în loc de a mă teme (pag. 102), nu s'ar deslipi, în loc de *mi* s'ar deslipi (pag. 33), cuvintele noastre, în loc de curțile noastre; sau una mică, care însă schimbă cu totul înțelesul (pag. 12): teama n'am s'o pierd, în loc de: teamă n'am s'o pierd (eră mai bine poate să se zică: n'am teamă sau nu mi-e teamă, în care caz confuzia s'ar fi evitat). Tot o greșală de tipar sau o neatenție e când, la pag. 651 jos, se pun în seama slujitorului cuvintele lui Kent: Te cunosc, domnule, și 'ndrăznesc etc.

cul de obicei este în versuri și așa este și la Shakespeare¹.

S'ar fi putut indica în câte o notă pasagiile în care originalul conține jocuri de cuvinte, care nu se pot redă în traducere, dar care uneori se pot înlocui cu altele corespunzătoare, cum de altfel a și făcut uneori traducătoarea, de ex. când Lear spune lui Gloster să citească, iar acesta, orb, îl întreabă: Cu ce? Cu locul unde mi-au fost ochii? Lear îi răspunde: „Oho, aici ne potrivim. Tu n'ai ochi în cap și eu n'am nimic în pungă! Greu e pentru ochi și prea ușor pentru pungă“. Cred însă că acest pasagiu se putea redă mai bine traducând mai exact textul. Întrebarea lui Gloster ar fi fost poate și mai bine redată prin: „Cu punga în care mi-au fost ochii?“ În original este: „What with the *case* of eyes“, la care Lear face un joc de cuvinte cu cele două înțelesuri ale cuvântului *case*: 1° pungă și 2° întâmplare, nenorocire, și zice: „O, ho, are you there with me? No eyes in your head, noi no money in your purse. Your eyes are in a heavy case, your purse in a light“. Pe românește: Aceasta vrei să spui? N'ai nici ochi în cap, nici bani în pungă? Greu e pentru ochi și ușoară e punga.

¹ În cel de la pag. 30, strofa I se putea versifica ușor cu atât mai mult cu cât strofa II-a este versificată.

Acel ce te îndeamnă
Regatul să ți-l dai
Ici lângă mine pune-l
Și ține-ți locul tu.

Eră destul să se schimbe ultimul rând în: „Tu locul să i-l iai“. Tot așa de ușor se putea versifica cântecul de pe pagina următoare:

Ele au jehit de bucurie	Iar ele-au plâns de bucurie,
Eu de durere am cântat,	De durere eu cântai,
Văzând că regele se joacă	Văzând cum joacă baba-oarba
De-a baba-oarba între nebuni.	Cu nebunii, mândrul crai.

Tot așa și cel de la pag. 68 (Act. III, sc. II) și care în proză e urât de tot:

Cine are minte cătuși de puțin,	Cine-i cuminte necaz nu-și face,
Hei, hei, că-ți vânt și ploaie,	Hei, hei, că-ți vânt și ploaie,
Trebuie să se împace cu norocul său,	Cu soarta-ți cată să se 'mpace
Chiar când plouă zilnic.	Chiar de-ar fi zilnic să-l înmoaie.

Ceva mai greu de versificat ar fi fost cel de la sfârșitul actului I, care are mereu aceeași rimă și care este rău tipărit în traducerea românească la pag. 36. Cred că s'ar putea redă în românește astfel:

Hoața vulpe'n laț picată
Sau așa cățea de fată
Toți ar spânzura-o'ndată,
Dac'ar fi ca să se poată
Din căciula-mi țuguată
O fringhie să se scoată.
Hai, de drum, nebune-ți cată.

Un defect al traducerii acesteia este că lasă afară câteva scene, mici ce e drept, dar care au totuși un rost acolo unde sânt și pentru respectul ce-l datorăm textului lui Shakespeare ar fi trebuit traduse.

Traducerea aceasta e făcută pentru scena modernă (Bühnenaussage, cum zic Germanii), de aceea nici împărțirea scenelor nu corespunde cu cea clasică. Ar fi fost mai bine să se indice prin paranteze pasajele ce credeă că ar fi putut fi lăsate la nevoie afară la reprezentație, din cauza greutăților scenice ale teatrului de azi¹.

Textul trebuie revăzut cu îngrijire și completat pentru o nouă ediție.

Tot în Biblioteca Teatrului Național s'a mai publicat (No. 15) *Noaptea Regilor* sau *Ce-ai voi*, comedie în 5 acte și 7 tablouri, traducere de I. P e r e t z (fără dată). Aceasta e traducerea piesei intitulată la Shakespeare „*Twelfth Night or What you will*“.

Titlul este rău tradus în românește, el reproduce traducerea franceză a acestuia „*La Nuit des Rois*“, care în franțuzește este foarte potrivită, dar care în românește n'are nici un înțeles. Titlul englezesc ne arată că e vorba de o comedie ușoară, ca acelea ce se jucau după dramele religioase în „noaptea a douăsprezecea“ după Crăciun adică în *ajunul Bobotezii*, când se serbă venirea după stea a celor trei Crai de la Răsărit; eră deci un fel de *Comedie pentru Vicleim*. Intru cât nu face nici o aluzie la evenimentul ce se serbă atunci, i-am putea zice mai bine, pe românește „*O noapte de petrecere*“, căci ni se înfățișază într'însa un chef ca acelea ce se făceau în această noapte a celor trei Crai, când se petreceă în toate felurile, ca la Carnaval: se bea și se împărțea o plăcintă mare, în care se aflau câte un bob de mazăre și de fasole și aceia care le găseau erau încoronați ca rege și regină a zilei, petreceri în felul celor ce sânt înfățișate mai ales în tablourile marelui pictor flamand Jordaens. Titlul cel de-al doilea, care amintește pe acela al altei comedii a lui Shakespeare „*As you like it*“, (Cum vă place), ne arată indiferența lui în ce privește titlul, ca și când ar fi zis: „Aceasta-i o

¹ Din scăpare din vedere, ori din adins, au rămas netraduse câteva rânduri sau pasagi întregi în mai multe locuri, la pag. 32, 54, 67, 68, 74, 99, 116, 118.

comedie pentru o noapte de petrecere, ziceți-i *Cum vreți*¹; sau face poate aluzie la faptul că nu poate fi clasificată în nici unul din genurile de piese obișnuite pe vremea aceea. Deși titlul este tradus din franțuzește, piesa pare totuși a fi tradusă după textul original, păstrându-i-se și forma, cu unele părți în pentametri iambici, altele în versuri rimate și altele în proză. Versurile lasă de dorit de multe ori, ca de pildă în Act. II, sc. IV (pag. 39) sau acelea din Act. III, sc. II (pag. 59) în care Viola vorbește despre clown: din nouă versuri numai unul, al patrulea, e bun, etc¹.

Traducerea are câteva lipsuri. Așa este lăsată afară întreaga scena I din Act. II, în care se lămurește de la început ce este cu fratele și sora travestită, care semănau atât de mult încât sânt luați unul drept celălalt. În mai multe locuri lipsesc câteva versuri sau rânduri de proză. Așa de exemplu încă de la început sânt lăsate afară versurile tipărite mai jos cu litere cursive și redată în forma originalului, care desigur au părut inutile traducătorului, dar care completează gândirea poetului:

Iubire cât ești tu de schimbătoare,
 Incât deși cuprinzi atât de mult
 Cât marea, 'n tine nu intră nimic,
 Oricât de preț ori de înalt să fie,
 Ce n'ar putea cădea chiar într'o clipă
 Oricât de jos, Iubirea plăsmuește
 Inchipuirii cu atâta fantazie,
 Incât fantastică e însăși.

În felul acesta se completează cum trebuie și versul rămas prea scurt (Iubirea plăsmuește)².

¹ Ritmul unora s'ar putea îndreptă foarte ușor făcând o mică transpunere a unor cuvinte, ca în:

N'a mai fost
 Veselie pe lume de când joasa
 Minciună făurit-a complimentul (pag. 61)

Versul al doilea ar fi fost bun dacă se spuneă.

N'a mai fost
 Pe lume veselie . . .

Sau în loc de: Eu aș fi fost, frate, luată chiar drept tine (pag. 79) care e prea lung și nu are nici ritm, eră mai bine:

Eu frate, chiar drept tine-aș fi fost luată.

Tot așa în multe alte locuri.

² Lipsuri de acestea întâlnim în pag. 18, 20, 31, 33, 42, 49, 59, 62, 64, 65, 68, 69, 73, 74, 75, 78, 87, 90, 96, uneori fără mare importanță; dar câteodată, deși cuvintele lăsate afară sânt o simplă repetiție a celor spuse mai înainte, ele servesc la caracterizarea personajului, ca în cazul lui

În câteva locuri traducerea e greșită. Așa în Act. I sc. I E

... Să menție

Moartă iubirea unui frate drag
Ce-î încă viu în trista-i amintire.

Trebuie să traducă :

... Să menție

Tot fragedă în sufletu-i iubirea
Pentru un frate ce-a murit, dar care
E încă viu în trista-i amintire.

În Act. I, sc V, p. 286:

„In voices well divulged, free, learn'd, valliant“,
nu trebuie tradus prin :

La vorba priceput, savant, viteaz.

Comentatorii explică cuvintele de la început prin: „of good reputation, well spoken of by all people“, deci versul trebuie să fie: Cu nume bun, savant, viteaz și darnic.

În Act. II, sc. III, după ce se vorbește despre scrisoarea cu care trebuie, păcălit Malvolio, autoarea ei zice: Know my physic will work with him. Dl Peretz traduce: „Vă garantez am să am de furcă cu el“, ceea ce este tocmai contrarul înțelesului din text, unde se spune: „știu că doctoria mea o să aibă efect bun“, sau dacă voia o expresie populară: „am să-i viu eu de hac cu asta“.

În Act. IV, sc. II, clownul, care s'a travestit ca popă, ca să-și bată joc de Malvolio, este lăudat de Sir Toby cu cuvintele: My most exquisite Sir Topas, adică: Prea strălucitul meu părinte Topas (nu scumpul meu, cum traduce Dl Peretz), la care cuvinte clownul răspunde; Nay I am for all waters; iar Dl Peretz traduce: „Uf, sânt learcă“, ceea ce n'are aici nici un înțeles. Clownul zice: „Nu zău, sânt bun pentru toate apele, adică eu sânt un pește care știu să înot în toate apele, sânt bun pen-

---

Malvolio, pe care într'adins Shakespeare îl face să se repete ca să i se vadă prostia: ... de la Dumnezeu sânt toate și Dumnezeu mă va face sa-î fiu prea recunoscător ... Ei, toate amănuntele acestea se leagă între ele așa că nu mai încapă nici un dram de îndoială, nici o umbră de îndoială, nici o piedică, *nici o circumstanță îndoielnică ori nesigură*. Bine, nu eu, ci Dumnezeu a făcut toate acestea și lui am să-î mulțumesc.

Uneori lipsa pare a fi datorită unei greșeli de tipar, ca la pag. 69, unde se spune: „Pentru nimic în lume stăpâna mea nu-l prețuește cât nu pot să spun“, ceea ce n'are înțeles; desigur că au scăpat la tipar câteva cuvinte, textul este: *Pentru nimic în lume stăpâna mea n'ar vrea să-l piardă, îl prețuește cât nu pot să spun.*

Greșeli de tipar se găsesc dealfel mai multe; blond în loc de blând, (pag. 9); *mai bine un bun înțelept* în loc de *mai bine un nebun înțelept de-* *cât un înțelept nebun* (pag. 21); *să zic* în loc de *și zice* (pag. 66) etc.

tru orice". In ultimele scene din Act. II și III, se vorbește de „Sophy“, pe care DI Peretz îl traduce odată cu „Sopliciu“ și a doua oară cu „Marele Mogul“, De fapt e vorba în amândouă cazurile de *Şahul Persiei*, din dinastia *Sophy*, după numele de „Ințelept“ pe care-l căpătase întemeietorul ei.

In Act. II, sc. IV, versul 30:

Our fancies are more giddy and infirm ...
Than women 's are.

e tradus prin:

Nu e gândirea mai capricioasă ...
Ca a femeilor.

Probabil că e și o greșală de tipar, „nu“ în loc de „ne“, dar nici așa nu-i încă bine; trebuie tradus: *Iubirea* noastră-i mai capricioasă ca a femeilor.

O mare greutate în traducerea comediilor, mai ales a celor ale lui Shakespeare, constă în jocurile de cuvinte, ce se întâlnesc foarte des în ele și care în cele mai multe cazuri nu se pot traduce, ci numai explică sau, dacă se poate, înlocui cu altele potrivite, mai ales într'o traducere făcută pentru a fi folosită pe scenă, nu numai citită acasă.

Așa a făcut și DI Peretz uneori, alteori a preferat să lase pasagiul cu totul afară. Câteodată însă nu e nevoie de schimbări și gluma se poate redă traducând numai prin cuvântul potrivit. Așa în act. I, sc. IV, când contesa spune clownului ei: „You're a *dry fool*“, iar acesta răspunde: „Give the *dry fool* drink, then is the fool not *dry*“, nu eră nevoie să se traducă prin: „Ești un nebun sărac la glume“ și „Dă nebunului sărac la glume băutura și nebunul prinde limbă“ (pag. 21). Se putea traduce mai simplu și exact cuvântul *dry* prin *sec*, și am fi avut: „Ești un nebun cam *sec*“ și răspunsul: „Dă nebunului care-i *sec* băutura, și atunci nebunul n'o să mai fie *sec*“.

In actul IV, sc. I, Sebastian, supărat, spune clownului: „Vent thy folly somewhere else“, iar clownul îi răspunde: „Vent my folly! He has heard that word of some great man and now applies it to a fool, vent my folly! . . . I prithee, ungird thy strangeness, and tell me what shall I vent to my lady: shall I vent to her that thow art coming?“ DI Peretz simplifică prea mult traducând „Du-ți nebunia 'n altă parte“ și răspunsul: „Să-mi duc nebunia. A auzit vorba asta de la vreun om mare și acum o aplică unui nebun, să-mi duc nebunia . . . Te rog

despoaie-te de curiozitățile astea și spune-mi ce trebuie să duc stăpânei mele: să-i duc oare știrea că ai să vii?“ Traducând în acest fel se pierde tot înțelesul pasagiului căci „du-ți nebunia“ nu ar fi fost o vorbă atât de stranie, ca Sebastian să fi trebuit s’o audă de la un om mare și pentru care nebunul să-i ceară să se despoaie de curiozitățile lui. Nebunul găsește ciudat cuvântul *vent* și face un joc de cuvinte cu el. Eră mai bine dacă se traducea mai exact: „Du-te de-ți vântură nebunia ’n altă parte“, la care clownul răspunde: „la auzi, să-mi vântur nebunia!“, iar la sfârșitul pasagiului se putea traduce ceva mai liber, continuând gluma: „la spune-mi ce veste să vântur stăpânei mele? Să-i vântur oare vestea că vânturând țara veniși ca s’o vezi?“¹.

Completând lipsurile și îndreptând greșelile, pentru care țin la dispoziția traducătorului volumul cu toate adnotațiile mele, traducerea aceasta ar putea deveni definitivă într’o a doua ediție, fiind în genere, în afară de defectele menționate, corectă și având o mare calitate, aceea de a fi scrisă într’o limbă potrivită.

Aproape din același timp avem trei traduceri în versuri din Shakespeare, care sânt cele mai bune din toate câte s’au făcut mai înainte, și chiar în urmă.

Cea mai bună traducere românească din Shakespeare e aceea a lui *Iuliu Cesar*, făcută de I. B o r c i a și publicată în „Luceafărul“ din Sibiiu, în 1911. Traducerea aceasta e în forma originală, e făcută, se vede după textul englez, folosind de sigur și traducerea lui Schlegel; ea e foarte exactă² și e scrisă într’o limbă românească neaoșă și foarte frumoasă și într’o formă desăvârșită.

Această traducere, a rămas înmormântată în câteva numere de revistă, care nu se mai pot procura, pe când altele, cu totul inferioare, au fost publicate în volum, și sânt în mâinile tuturor. Dăm aici un pasagiu, ca să poată judecă oricine, comparându-l

¹ Mai sânt greșeli mai mici ca acelea când pune în gura contesei expresia urâtă „de hatăru-mi“ (pag. 73) în loc de a spune: de dragul mieu; sau când traduce verbal: „let him alone“ prin: lasă-l singur (pag. 84), în loc de: lasă-l în pace“, sau „plague on’t“ prin „să-l ia molima“ (pag. 75) în loc de: „lua-l-ar ciurma“ sau „lovi-l-ar boala“ etc.

² Unele mici observațiuni, care s’ar putea face ici-colo, ar fi mai mult diferențe de interpretare, n’am putea însă spune că a tradus greșit.

mai ales c/ alte taduceri, unele chiar mai noi, ale aceleași piese ¹.

Antoniu :

Romani, prieteni, ascultați-mă
 Vin ca să 'ngroppe Cesar, nu să-l laud.
 Păcatele trăesc și după moarte,
 Iar binele se 'ngroap' ades cu noi.
 Să fie-așa cu Cesar — Slăvitul Brutu
 V'a spus că Cesar a râvnit mărire:
 De-a fost așa, a fost un greu păcat,
 Și greu și-a ispășit greșala Çesar.
 Îngăduindu-mi Brutu și ceilalți,
 (Căci Brutu este om de omenie);
 Așa sânt toți, toți oameni de omenie,
 Vin să vorbesc când prohodim pe

[Cesar...

Dac'aveți lacrimi, pregătiți-vă
 Să le vărsați acum. Voi toți cunoașteți
 Mantaua asta: îmi aduc aminte
 Când a 'mbrăcat-o 'ntâia oară Cesar;
 Eră supt cort, înir'un amurg de vară,
 În ziua 'a care-a 'nvins pe Nervieni.

Priviți, aci-și vâri pumnalul Cassiu,
 Uitați ce gol făcù vicleanul Casca,
 Pe-aici străpunse mult iubitul Brutu,
 Și când își smulse fierul blestemat
 Vedejă cum cursè sângele lui Cesar,
 Ca alergând la ușă, ca să afle
 De-i Brutu cel ce bate-așa vrăjmaș.
 Căci Brutu, știți, fu ingerul lui Cesar,
 Voi, zei, să judecați ce drag i-a fost!
 Izbirea lui fu cea mai grea din toate;
 Când Cezar îl văzù pe el lovind,
 Căzù zdrobit de nerecunoștință
 Mai mult decât de armele haine.
 Atunci se rupse inima-i măreață,
 Și acoperindu-și fața cu mantaua,
 Chiar la icoana lui Pompeiu, udată
 De sânge cald, căzù viteazul Cesar...

Traducerea lui *Othello*, făcută de poetul D. Nanu, și publicată în „Convorbiri literare“ din 1912—13, a avut la bază de sigur o traducere franceză și probabil că autorul ei a consultat și textul englez, deoarece traducerea e destul de exactă, deși e tăcută în versuri. Traducătorul n'a respectat însă forma originalului, s'a inspirat probabil de traducerea franceză a lui A. de Vigny și a folosit peste tot un vers lung de opt picioare (în loc de cinci, ca la Shakespeare), în care redă chiar și pasagiile ce sânt în proză în englezește și prin aceasta schimbă oarecum, nu numai forma, ci chiar în parte caracterul piesei. Versul d-lui Nanu e foarte frumos, dar solemnitatea lui, care se potrivește bine în unele locuri, nu redă în altele vioiciunea stilului lui Shakespeare, pentru care pentametrul iambic nerimat e mult mai potrivit, deoarece e mai scurt și pe lângă aceasta are și avantajile versului și ale prozei, având ritm, dar nefiind încătușat de rimă. Versul lung permite traducătorului să redea întotdeauna un vers englezesc prin unul românesc, dar de multe ori el este silit să întrebuișteze cuvinte de umplutură și textul se lungește astfel mai mult decât ar trebui. Afară de aceasta versul solemn al traducătorului nu se potrivește aproape de loc

¹ Să se compare cu versurile date mai jos în traducerea d-lui Stern.

în pasagiile care în englezește sânt în proză, al căror stil e de multe ori vulgar, și care de aceea au fost scrise astfel, redând vulgaritatea personajului.

Cu toate acestea traducerea d-lui Nanu nu este numai o lucrare conștiințioasă (ea e aproape completă, nu lipsește decât o foarte mică scenă cu bufonul, pe care n'a putut-o pune în versuri), ea este o operă foarte frumoasă, care merită să rămâie în literatura românească și ar trebui să fie retipărită în volum și să nu stea îngropată în revistă, unde nu mai e citită decât de cercetători în bibliotecă.

Dăm aici unul din pasagiile cele mai reușite, apărarea lui Othello în fața senatului:

Tatăl mă iubeă, și-adesea i-am pășit al casei prag
De trecutul vieții mele mă 'ntrebă mereu cu drag
An cu an voiă să știe ce asalturi, și ce lupte
Am avut, și cum trecut-am prin neazuri ne'nterupte.
Și, — i-am povestit viața mea de prunc înstreinat,
Cum m'a aruncat restrighea când pe mări, când pe uscat,
Zbuciumul la muchea groapei, — cât p'aci să-i umplu golul
Și cum totuși ca prin farmec morții datu-i-am ocolul...
Desdemona la o parte, ca școlarul, nemișcat,
Ascultă cu ochii țință și cu trupu 'nfrigurat.
Așa mult nu vrea să piardă șirul lungilor istorii,
Că de se 'ntâmplă pe afară s'o mai cheme servitorii
Isprăveă cu ei de grabă și 'napoi veneă curând.
Ochi în ochi sorbea cuvântu-mi, cu nesațiu, tremurând...
Eu, văzând c'ar vrea să știe toată viața mea de luptă.
— Căci abia o auzise, la tot pasul întreruptă —
Prind prilejul, și 'ntr'o seară, — gândul nostru aveă ecou —
Ea mă roagă basmul vieții-mi să i-l spun întreg, din nou
I l-am spus, — și lacrimi limpezi, mari, tăcute, picurară
Lung, de mila mea; suspine glasul ei întretăiară
„O! ce strame viață! M'a mișcat așa de mult,
Zise ea — încât mai bine aș fi vrut să n'o ascult.
Totuși dac 'ar fi ca soarta să-mi aleg chiar eu, aș cere
Soarta mândră-a vitejei zămislită în durere!»
Blând mi-a multumit și-n urmă alintată mi-a răspuns,
De-ouă află că vreun prietin o iubește într'ascuns,
Să-l învăț povestea vieții-mi să i-o spuie ca și mine,
Dacă vrea s'o cucerească. Înțelegeți foarte bine.
Admirându-mă'n primejdii, — ei iubirea i-a 'ncolțit
Mila sa trezi la rându-mi dragostea, — și ne-am iubit! ¹

Una din cele mai frumoase traduceri este aceea a comediei feerice „*Visul unei nopți de vară*” de St. O. Iosif, publicată în revista „*Viața Românească*” din Iași, în 1913. Această traducere este făcută în forma originală, în proză și în versuri, atât

¹ Această scenă mai fusese publicată de dl Nanu în Conv. lit din 1911, dar a fost foarte mult modificată în bine în redacțiunea aceasta. Ea dovedește că autorul ei a muncit mult și conștiințios la această traducere.

de reușite încât câteodată ești ispitit a spune că pe alocuri este mai frumoasă chiar decât originalul. Deși autorul ei nu a făcut-o după textul original, ci mai ales după traducerea germană a lui Schlegel, îndreptându-se și după foarte buna traducere în proză franceză a lui G. Duval, ea este în genere exactă și dacă greșește câteodată nu este vina sa, ci a modelului pe care l-a urmat. Are, ce e drept, câteva lacune, lipsesc în total aproape 150 de rânduri, dar acestea s'ar putea completa ușor, îndreptându-se în același timp unele mici greșeli și revăzând-o cu textul original, pentru o editare în volum, care ar fi foarte necesară; căci și această traducere, ca și celelalte două de mai sus, a avut aceeași soartă de a rămâne ascunsă în paginile unei reviste, de unde nici măcar cei cari ar fi trebuit neapărat să o cunoască n'au luat cunoștință de existența ei. Ea a avut totuși norocul de a fi folosită pentru reprezentarea piesei la Teatrul Național, însă în graba unei reprezentații frumusețile ei nu pot fi îndestul simțite. Dăm aici, pentru a se vedea frumusețea traducerii, descrierea lui Puck, acel spiriduș care face legătura între cele patru acțiuni deosebite ale piesei, descriere care la Shakespeare este în versuri albe, iar în traducerea românească în versuri rimate, care în cazul acesta contribuiesc a-i da o formă și mai desăvârșită, fără să piardă nimic din vioiciunea originalului.

Zâna:

Sau mutra și făptura ta mă 'nșală,
 Sau dacă-mi dau eu bine socoteală
 Ești duhul hâtru căruia îi spun,
 Cei ce te știu, „Robin-băiatul-bun”.
 Nu ești tu cel ce vâri pe fete 'n boale,
 Și noaptea furi smântâna de pe oale,
 Te-ascunzi în ițe și încurci urzeala,
 Faci morile să umble alandala?
 Tot tu împiedici untul să se-aleagă,
 Că biata gospodină ziua întreagă
 Asudă înzadar și unt nu iese;
 Strici vinurile care fierb, și-adesc
 Înșeli pe călător și râzi de el,
 Pe-acel ce-ți zice însă «Prichindel»,
 Sau «micul Puck», pe-acela tu-l slujești
 Și chiar i-aduci noroc... Așa-i că ești
 «Robin-băiatul-bun»... ?

Puck

E-adevărat,
 Sânt vagabondul duh neastâmpărat
 Al nopții, ce cu pozne de bufon
 Adesea-l fac să rădă pe-Oberon...
 Ades cea mai sfătoasă din bunici,
 Când e rugată de nepoții mici,
 Să spuie-un basm, mă ia drept scăunel
 Cu trei picioare: — vrea să stea pe el,
 Atunci alunec, baba se trezește
 Jos, pe podele, blastămă, tușește;
 Iar toți ceilalți fac haz, se țin de șale
 De răs, pufnesc, strănută în basmale
 Și jură că de când sânt ei pe lume
 N'au pomenit așa poznașe glume!...

În ultimul an s'au publicat deodată de către mai mulți scriitori o serie de traduceri, care au provocat o polemică foarte aprinsă între critici și autorii lor.

Dl Adolphe Stern a publicat traducerea pieselor: *Hamlet*, *Macbeth*, *Iuliu Cesar*, *Antoniu și Cleopatra*, *Coriolan*. A anunțat apoi publicarea altora în curând. Unele din traduceri d-lui Stern sânt o ediție nouă și revizuită complet a unor traduceri făcute tot de d-sa încă de acum aproape o jumătate de secol (vezi mai sus). În special traducerea dramei *Hamlet*, nu numai în prima ediție criticată de A. D. Xenopol, ci și în a doua, apărută în 1905, a fost aspru criticată de d. O. Densusianu în *Viața Nouă*, Anul I (pag. 192), și Ion Gorun în „*Revista Noastră*“ (1905), ambii arătând cu dreptate că, deși s'au făcut îndreptări, are încă greșeli de limbă românească și e scrisă într'un stil greoiu. De aceste imputări n'a scăpat nici a treia ediție (1922) și într'un lung articol despre traducerea lui *Hamlet* și *Macbeth*, apărut în *Viața Românească* Anul XV (1923), No. 5, d. I. Botez arată, de multe ori cu dreptate, că d. Stern face nu numai greșeli de limbă românească și de întrebuițarea cuvintelor, ale căror nuanțe de înțeles nu le cunoaște, ci chiar și de gramatică, pe lângă greșeli de interpretare a textului englez, precum și erori de metrică. D. Barbu Lăzăreanu în *Adevărul literar* de la 29 Iulie și 12 August 1923, ia apărarea d-lui Stern mai ales în privința versificării, arătând că libertatea ce și-a permis o dl Stern de a face așa numitele „enjambements“, terminând versurile cu câte o proclitică care se leagă de cuvântul din versul următor (. . . aceasta a Făcut-o Banquo) este o licență poetică ce și-au permis-o mulți poeți mari în toate timpurile. Aceasta e adevărat și faptul nici n'ar fi fost de relevat, dacă libertatea d-lui Stern n'ar fi devenit anarhie, căci la d-sa aceasta se repetă prea des și desfigurează de multe ori versurile cu totul¹. D. Lăzăreanu mai apără pe dl Stern împotriva d-lui Botez și în

¹ Iată de exemplu într'o singură scenă din *Iuliu Cesar*:

Răul ce-l
Fac oamenii trăește după ei . . .
Lasați-mă să vă
Arăt pe cel ce a făcut *diata* . . .
Vedeți cum sângele lui Cesar l'a
Urmă, parcă ieșind din ușa, ca
Să vază de e Brutu care bate
Așa de nemilos . . .

Ingratitudinea, mai tare ca un
Braț trădător, îl birui cu totul . . .
Chiar la picioarele statuei lui
Pompei, din care sângele curgea,
Căzû mărășul Cesar.
(Să se compare aceste versuri cu cele-
citate mai sus în traducerea lui
Borgia).

privința întrebuirii cuvântului „bold“ cu înțelesul de „ibold„ și a formei „să plouă“ în loc de „să ploaie“, întrebuirii care se găsesc și la unii din cei mai de seamă scriitori români și cred că are dreptate. D. Botez a greșit și d-sa uneori, de pildă, în afară de cazurile arătate de dl Lăzăreanu, atunci când spune că nu se poate zice pe românește „grâu înfrățit“ sau „a poligni grâul“. Amândouă expresiile se găsesc și în dicționar, iar cea din urmă este întrebuitată în același pasagiu și în traducerea lui Carp și este expresia proprie pentru a culcă grâul la pământ. Are un singur defect această expresie, acela de a nu mai fi întrebuitată curent, fiind prea arhaică și ca atare prea necunoscută chiar profesorilor specialiști de limba română, după cum am constatat, nu numai d-lui Botez, care o ia drept o greșală de tipar pentru a poticni, făcând haz de o poticneală care în acest caz e a altuia decât a d-lui Stern. Pe lângă defectele de care a fost acuzat, și pentru care vom mai da câteva exemple nouă, traducerea d-lui Stern mai au uneori și păcatul, ca în cazul de mai sus, de a întrebuiți foarte des arhaisme inutile, căutate de sigur prin dicționare, așa încât pentru a le pricepe, cineva este silit de mai multe ori se recurgă el însuși la dicționar, ca în cazul pomenit, sau când vorbește, de exemplu, despre „terezii“ în loc de „talgerele cântarului“ (Macbeth, Act. II, sc. III), etc. sau în discursul lui Antoniu către popor (Iuliu Cesar) când vorbește mereu de „diată“, în loc de testament. În acest din urmă caz, cuvântul deși nu mai e curent, totuși e cunoscut încă; în acel pasagiu însă, și pronunțat când în trei silabe, cum se cuvine, când în două când îi convine d-lui Stern pentru ritm, câte odată chiar în același vers în amândouă felurile, produce un efect comic, ca de pildă atunci când toți cetățenii încep să strige:

Sânt ucigași, mișei! Diata! Diata!

Unele le întrebuițează greșit ca de exemplu în același pasagiu:

Vin să vorbesc aicea la alaiul

Lui Cesar . . .

sau în Hamlet unde traduce „mirth in funeral“ prin „râset de alaiu“ în care caz ultim expresia capătă un înțeles tocmai contrar celui pe care ar trebui să-l aibă. Se zice, e drept, alaiu de înmormântare, dar când se spune numai cuvântul alaiu singur, nimeni nu se gândește la înmormântare, de aceea trebuie

adăogată și partea a doua a expresiei, și în cazul de față, cuvântul al doilea singur ar fi fost potrivit, căci Shakespeare vrea să arate un contrast, pe care de altfel firește că l-a văzut și d. Stern, dar n'a știut să-l redea:

Cu un ochiu vesel și cu altul umed,
Cu râs la 'mormântare, plâns la nuntă...¹⁾

În contrast cu această drăgoste pentru limba veche (care, când nu este exagerată, ca în cazurile de mai sus, e de sigur un lucru frumos) avem la d. Stern un fel de preferință pentru cuvinte streine urite și vulgare ca: taman, daraveră, perdaf etc. (Vezi și art. d-lui Botez), sau când de ex. Brutus zice poporului:

Și în hatârul meu, stați icea cu Antoniu.

D-sa se înșeală și asupra întrebuirii unor cuvinte foarte curente, ca atunci când pune pe Antoniu să se adreseze poporului cu cuvintele: „Duișii Romani“, traducând astfel pe „Gentle Romans“, în loc de „cinstiți“ sau „nobili“, sau când traduce: „Mă tem să supăr *pe onorabili* ce au înjunghiat pe Cesar“ în loc de: „pe oamenii onorabili“ sau „cinstiți“, fără să-și dea seama de efectul comic pe care-l produce.

Pentru ritm înlocuiește cuvântul „pârghie“ prin „pârgă“, în versurile din Macbeth:

Chiar pârga sufletului meu va fi
Și pârga minții mele.

În orice dicționar ar fi putut găsi că pârgă se zice despre poame („trufandale“ ar fi un sinonim al lui) dar nici decum despre minte și suflet.

Găsim apoi alte expresii imposibile și comice ca: *a frige fierul* (în Macbeth pag. 43) pentru „a încinge“ sau „a încălzi fierul“, sau: *abia aveà răsuflet*, (ibid. p. 27) pentru: „abia mai aveà suflet“, sau „abia mai răsufilă“ (cuvântul răsuflet există de sigur în românește, dar nu în această expresie), sau un *leagăn împuiat* (ibid. p. 29) (procreant cradle) în loc de un „leagăn pentru pui“, etc. (Vezi și alte exemple în art. d-lui Botez).

Întrebunțează cuvinte nepotrivite, care dovedesc că n'are simțul limbei și pe deasupra înțelege greșit, când traduce: „vaulting ambition“ prin „râvna săltăreață“ (ibid. p. 32), în loc de

¹ Cu unele se înșală crezându-le arhaisme, ca atunci când pune în gura lui Hamlet cuvintele. mamă *svânturată*, în loc de nenorocită. Cuvântul, pe care nu știu de-l va fi găsit în vr'un dicționar cu acest înșeles, este întrebunțat astfel de Eliade, o imitație nereușită a lui, după italianescul „sventura“.

„râ”na care se avântă”, iar în versul următor „o’erleaps” prin „se poticnește”, în loc de „sare prea departe”.

De asemenea, de multe ori traduce greșit.

În „Macbeth”, Banquo, adresându-se vrăjitoarei, spune:

. . . My noble partner

You greet with *present grace* and great prediction.

Iar d. Stern traduce:

Voi salutați pe nobilu-mi tovarăș

Cu *har apropiat* și proorociri (p. 18).

Traducerea exactă este: *Cu titlul de acum*, căci prima vrăjitoare îl sălutasese ca *Than de Glamis*, ceea ce eră în momentul acela (Prin moartea lui Finel, știu că acum sânt Than de Glamis, dar cum de Cawdor?) și numai celelalte două vrăjitoare îl salută cu proorociri sau cu titluri pe care le va avea sau, dacă vrea d. Stern, cu „*har apropiat*”.

În Act. I, sc. III Macbeth spune:

. . . Present fears

Are less than horrible imaginings:

My thought, whose murder is but yet fantastical,

Shakes so my single state of man that *function*

Is smothered in surmise, and nothing is

But what is not.

DI Stern traduce:

Spamele de față

Sânt mai puțin decât închipuiri

Grozave. Gându-mi căruia acuma

li nălucește numai un omor.

Imi zgudue astfel firea mea, că *viața*

In nesimțire se innăbușă

Și nu e decât ceea ce nu este. (p. 20).

Traducerea versului penultim e falsă și n’are înțeles. Cum este această *viață innăbușită în nesimțire* nimic decât ceea ce nu este? Poate că d. Stern înțelege că Macbeth vrea să spună că i se pare c’a murit; un alt înțeles n’aș putea vedea în aceste rânduri. Ideea exprimată în text este cu totul alta și anume: Mințea și puterea de acțiune (*function*) copleșită de închipuirile grozave sau *innăbușită de presupuneri (smothered in surmise)* a ajuns într’o astfel de stare încât nu mai crede decât în cele ce nu sânt¹. O traducere mai bună și mai clară a acestor versuri în pentametri iambici ar fi:

Gându-mi căruia acuma

li nălucește numai un omor,

Imi zgudue astfel sârmana-mi fire

Încât puterea minții *innăbușită-i*

De presimțiri și pentru mine-acuma

Nu mai e decât ceea ce nu este.

¹ Vezi orice ediție comentată a lui Macbeth.

Chiar dacă am presupune că cuvântul „nesimțire“ (la d. Stern) e o greșală de tipar pentru „presimțire“, textul, cum l-a redat d-sa, n'ar avea înțeles. Carp înțelesese mai bine:

Ideea de-a ucide, deși numai un vis,
A slăbit însă'n mine omeneasca natură,
Incât puterea mea se trece în gândiri,
Și nu mai este alta, decât ceea ce nu-i¹.

De multe ori devine confuz voind să fie prea concis — mai concis chiar decât Shakespeare.

Așa, de exemplu, când traduce (Act. I, sc. III):

Măria Sa s'a bucurat, Macbeth,
De-a ta izbândă, și când a aflat
Isprava ta în lupta cu rebelul,
Mirarea lui și lauda se certau
Ce se cuvine lui, ce ție. Și apoi
El, cercetând urmarea-acelei zile...

Ultimele rânduri ar fi fost, poate, mai bine traduse:

Mirarea lui și lauda stau de sfadă
Să-ți dea ori să nu-ți dea ce-ți se cuvine,
Nehotărit *tăcù el*, dar apoi
Aflând ce-a mai urmat în acea zi ..

În original e:

His wonders and his praises do contend
Which should be thine or his: *silenced with that*
In viewing o'er the rest of the selfsame day. . .

¹ E mai puțin vinovat, deși traducerea e greșită, atunci când redă vorbele portarului (Act. I, Sc. III): «I thought to have let in some of all professions, that go the primrose way to the everlasting bonfire», prin: „gândeam să dau intrare la câțiva din toate breslele cari merg pe drumul brândușelor către veșnicul *foe al bucuriei*“. Aici, ce e drept, împărtășește greșala cu alții, cu Carp și chiar cu de altfel bunul dicționar englez-român al lui Lolliot, care și el a luat traducerea cuvântului *bonfire* din dicționare franceze (Elwall), în care este tradus prin „feu de joie“, și aceasta interpretând dicționarul lui Johnson, din sec XVIII, care explică acest cuvânt prin „a fire made for triumph“, bazat pe o etimologie greșită = franc. bon și engl fire Originea cuvântului este: *bone-fire*, „ignis ossium“, cum se găsește în „Catholicon Anglicanum“, o carte de la sfârșitul sec. XV. Cf și expresia picardă: fu d'os (vezi Skeat, *Concise Etym. Dictionary of the English language*). Se poate compara expresia aceasta cu aceea din altă piesă a lui Shakespeare *All's well that ends well*, Act. IV, sc. V.: „the flowery way that leads to the broad gate and the great fire“. Pasagiul de mai sus trebuie tradus prin: „drumul înflorit (drumul brândușelor) spre veșnicul *foe al morților*“.

Se mulțumește de multe ori cu primul înțeles găsit în dicționar, ca atunci când traduce, în luhu Cesar, versul:

I thrice presented him a kingly crown
prin: De trei ori i-am înfățișat coroana.

Verbul „to present“ nu înseamnă numai „a înfățișa“, ci și „a oferi, a îmbia“ și așa trebuie să traducă. Tot așa în multe alte locuri

O traducere urită și neexactă e când Macbeth spune (Act. I, sc. IV):

El, Prinț de Cumberland! Un hop va fi
Să mă răstoarne de nu-l voi sări.

În original e:

The Prince of Cumberland! That is a step
On which I must fall down, or else o'erleap.

Se putea traduce mai exact și mai frumos, astfel:

El Prinț de Cumberland! Aici e-o treaptă,
De nu o sar căderea mă așteaptă.

Mici observațiuni asupra stilului — ca aceasta din urmă — ar fi foarte multe de făcut. Țin însă să atrag atenția că mai toate cele spuse mai sus, sânt aproape numai asupra unei singure scene din Iuliu Cesar și a două acte din Macbeth, fără a mai menționa multele greșeli relevate de d. Botez în lungul și, în mare parte, îndreptățitul d-sale articol din „Viața Românească“. Dacă ar sta cineva să arate amănunțit toate greșelile traducerilor d-lui Stern, ar trebui să scrie un volum întreg.

Nu vrem totuși să fim nedrepți cu o muncă de aproape o jumătate de veac și vom recunoaște că sânt în traduceri d-lui Stern și multe versuri și pasagii destul de bine redată și credem că prietenul d-sale, finul literat Gala Galaction, care, cum spune, l-a sfătuit să publice aceste traduceri, i-ar face un mai mare serviciu ajutându-l să le mai îndrepteze, mai ales în ceea ce privește limba românească¹.

¹ Pe când dădeam la tipar rândurile de mai sus au apărut două articole de apărare ale d-lui Stern (în Adevărul literar, 1923, 2 și 9 Dec.). În câteva cazuri are dreptate; pentru două l-am apărat și noi mai sus, afară de acestea de sigur că este nedreaptă imputarea d-lui Botez pentru traducerea cuvintelor »thy face is valanced« prin »fața ți s'a umplut de ciucuri«, în loc de »ți-ai lăsat barbă mare«; expresia lui Shakespeare e glumeață și cuvântul »valance« înseamnă »draperie, ciucuri«, și se poate spune în glumă și în românește tot astfel. În expresia următoare însă »comest thou to beard me« d-l Stern s'a grăbit a lua primul înțeles al cuvântului din dicționar și pe lângă că traducerea d-sale: »vii să mă tragi de barbă«, n'are nici un înțeles aici, ea nu redă nici jocul de cuvinte din textul englez, cum pretinde. Eră poate mai bine să traducă vorbele lui Hamlet către actorul care-și lăsase o barbă mare, astfel: »Ce prietene, ți-ai împodobit fața cu ciucuri! Ce vrei să mă sperii cu barba ta!« Nu vom împuță prea mult d-lui Stern nici traducerea »să ni neglige muzica« (let him ply his music), deși cuvântul »neglige« nu prea e corect, și desigur e mai bine să traducă pe »old« prin bătrân, decât prin tânăr și nu putea traduce mai bine pe »farewell«, decât prin »rămâi cu bine«, chiar având în vedere că cuvântul se adresează de regină Ofeliei, care eră moartă, căci e foarte probabil că Shakespeare credea în viața viitoare și putea presupune același lucru despre regină, iar gluma d-lui Botez nu se potrivește. Însă celelalte vorbe ale reginei care aruncă flori pe mormântul moartei: »sweets to the sweet«, nu se puteau în nici un caz traduce, cum a făcut

Traducerea piesei „*Visul unei nopți de vară*“ de G. Topârceanu (1922), în proză și în versuri, fără a ține seamă însă de forma textului original, traducând în proză și pasajele care la Shakespeare sânt în versuri albe, ar putea avea un rost dacă ar fi o traducere exactă, făcută după textul englez, cu o cunoștință profundă a limbii. Așa cum este însă, întemeiându-se numai pe traduceri franceze sau germane, reproducând greșelile acestora, și neavând nici măcar meritul unei interpretări poetice a acestei piese care, prin caracterul ei feeric, are mai mult decât oricare nevoie de așa ceva, lucrarea d-lui Topârceanu este inutilă, având în vedere că vine după frumoasa tălmăcire a lui Iosif. Ea nu îndreaptă greșelile pe care acela eră firesc să le facă traducând după alții și îi este inferioară ca formă. (Traducerea aceasta a fost criticată de d-l Iorga și apărată de autorul ei, în *Viața românească* din April 1922, dar apărarea d-sale dovedește că n'a putut traduce după textul original). E păcat că d-l Topârceanu, cu talentul său poetic și în special cu ușurința ce o are de a face jocuri de cuvinte, nu s'a gândit să ne dea în românește vre-o alta dintre comediile lui Shakespeare, pentru care n'ar fi avut să se ia la întrecere cu Iosif, și să facă astfel totuși un lucru util.

d-l Stern, prin „dulcețuri celei dulci“, căci nu e vorba aici nici de dulcetri, nici de dulceți sau de dulciuri cum crede d-sa că s'ar mai putea zice. Englezii întrebunțează cuvântul „sweet“ vorbind despre flori, înțelegând prin aceasta că au „un miros plăcut“, dar în românește cuvântul „dulce“ nu ar fi aici la locul lui, cum nu s'ar putea folosi nici vorbind de Ofelia, căci nu se zice românește „o fată dulce“, cum se poate spune în englezește, chiar și în nemțește și în franțuzește. Cuvintele reginei s'ar putea traduce aici prin „flori pentru o floare“, sau poate și altfel, în nici un caz însă nu așa cum au fost traduse

În cazul acesta, ca și în cele mai multe dintre celelalte, în apărarea d-lui Stern, care lasă fără răspuns multe imputări, nu din lipsă de spațiu, căci are loc pentru glume, ci fiindcă n'ar avea ce răspunde în cele mai multe cazuri, d-sa dovedește singur încăodată că nu numai că nu știe bine formele gramaticale românești, dar în genere n'are simțul limbii. Așa d-sa se apără în unele locuri cu greșala tipografului, care a pus „ei înșile“, în loc de „ei înșii“ (sic.), ca și când s'ar zice românește: „eu însul“, și nu „eu însumi, tu însuși“ etc. D-sa crede că poate traduce versul „the wind sits in the shoulder of your sail“ prin „vântul șade în ceafa părzei tale“, pentrucă Schlegel a tradus „der Wind sitzt in dem Nacken eures Segels“; tot așa crede că s'ar putea zice pe românește „tocești a căzniceii muche“ sau în sfârșit, *pour la bonne bouche*, nu simte cât de urit sună pe românește „Crunte întâmplări din nou clocite“, sau „a da mâna cu orice nou clocit tovarăș“, și se apără arătând că în textul englez se vorbește despre „each new-hatched comrade“, când cuvântul „new-hatched“ s'ar putea traduce și prin „abia ieșit din ou, abia născut“. În același fel sânt cele mai multe din răspunsurile d-lui Stern. . . .

Traducerea piesei *Romeo și Julieta* de Mihail Dragomirescu (Buc. 1922) este de sigur superioară celorlalte traduceri anterioare ale acestei piese. Ea este făcută în forma originală, în proză și în versuri, în genere frumoase, deși unele ar trebui să mai fie îndreptate: pentametri iambici devin uneori hexametri și ritmul e câteodată greșit¹.

Traducerea e făcută, după cum spune autorul ei, din englezește, firește, consultând și alte traduceri bune, ca spre exemplu aceea a lui Schlegel și se pare, și una franceză; e păcat chiar că n'a consultat mai multe, de pildă ediția îndreptată a lui Gundolf, sau și mai multe dintre cele franceze, căci nu-i nici un rău a căuta să vezi cum au înțeles cât mai mulți. Ar fi evitat astfel mai multe greșeli, dintre care unele i-au fost arătate de d. Iorga². Afară de acelea mai sânt și alte interpretări greșite; așa de exemplu:

În Actul II, sc. III la sfârșit, călugărul spune lui Romeo despre Rosalina, prima lui iubită:

O, she knew well,

Thy love did read by rote, and could not spell.

Adică:

O știa ea bine:

Iubirea-ți vorbea doar pe de rost și nu știa citi (pag 59).

D Dragomirescu traduce:

Ea era prea fină,

N'avea iubirea'n piept, c'n căpățână.

¹ Versurile acestea sânt înșă mult mai bune decât acelea ale d-lui Stern, pe care le laudă dl Lăzăreanu, criticând mai mult decât trebuie pe ale d-lui Dragomirescu, în *Adevărul literar* (1923). Criticul acesta n'a văzut probabil niciodată textul original al lui Shakespeare și de aceea nu știe că și acolo se găsesc câteodată tetrametri în loc de pentametri și că ritmul nu este nici la el întotdeauna de o regularitate perfectă, și prin urmare și traducătorul are puțină libertate în această privință, firește dacă nu abuzează de ea. În orice caz e de preferat, dacă nu se poate altfel, o mică greșală de ritm, unei falsificări a textului, interpretând greșit.

Unele din versurile date ca greșite de dl Lăzăreanu nu sânt astfel, ci foarte bune:

Ucis-ai pe Tybalt? Vrei și tu moartea?

Dă-mi și tu jurământul, ce ți-am dat,

Accentuarea silabei de la începutul pentametrelor, în loc de cea de-a doua, se găsește de multe ori și la Shakespeare, de ex. chiar în această piesă: *Happy met, my lady, and my wife!* Deci nici d-lui Dragomirescu nu i se poate considera ca greșală traducerea: *Bună'ntâlnire, doamnă și soție!* și nici altele ca:

Cine a'âțat-a iarăși vechea vrajbă?

Zidul grădinii-i 'nalt și greu să-l sări etc.

Sânt înșă și versuri rele și unele s'ar putea îndrepta ușor, ca de ex. în loc de *«La fel e și Montechio-amenințat»*, ar fi mai bine dacă s'ar interverti ordinea celor două cuvinte din urmă: *«La fel amenințat e și Montechio»*. și tot astfel în multe alte cazuri.

² În revista *«Ramuri»*, XVI, No. 15.

Cum se vede înțelesul e cu totul altul. D-sa însă a vrut să traducă în versuri, care de altfel nici ca formă nu sânt reușite. S'ar fi putut traduce liber și în versuri de ex. așa :

Ti-a înțeles ea firea,
O vorbă goală doar ți-eră iubirea.

În aceeași scenă, mai sus, călugărul vorbind despre însușirile ierburilor, care sânt copiii naturii, zice :

O, mickle ist the powerful grace that lies
In plants, herbs, stones, and their true qualities.

D. Dragomirescu traduce :

Când știi să-i mânui au puteri adânci,
Căci iarba înăuntru-i are stânci (pag 56).

De unde au ieșit ierburile cu stânci în ele? În ori ce caz nu din imaginația lui Shakespeare. Se putea traduce tot liber, dar mai exact, păstrând chiar și rima :

În toți aceștia sânt puteri adânci,
Sânt însușiri ascunse'n ierburi, stânci...

În Act. III, sc. I Romeo, după ce a omorît pe Tybalt și e sfătuit să plece, căci va fi condamnat la moarte, exclamă :

O! I am fortune's fool!

D Dragomirescu traduce :

Vai! Sânt smintitul fericirii! (pag. 84).

Această traducere, dacă are un înțeles, e tocmai contrar celui pe care trebuia să-l aibă și anume: *Eu sânt bufonul soartei*. Nu e vorba aci de nici un smintit, și mai puțin încă de fericire. Romeo vrea să spună că e nenorocit și se compară cu acel personajiu ce se întâlnește deseori în dramele vechi și care, deși avea atributele nebunului sau bufonului, nu trebuie confundat cu clownul, bun doar de glume; el eră acel nenorocit, care orice ar fi făcut, tot rău trebuia să-i iasă, eră o *jucărie a soartei*; Shakespeare face de multe ori aluzie la el: Lear în nenorocirea sa spune tot astfel: I am even the natural fool of fortune; în Hamlet se vorbește iarăși de: fools of nature; în Iuliu Cesar e numit: fortune's knave etc. Cum de a tradus d. Dragomirescu în felul arătat? D-sa a găsit în traducerea lui Schlegel: Weh mir, ich Narr des Glücks. Traducerea aceasta nu e greșită, dar d. Dragomirescu a înțeles rău; în nemțește „Glück“ nu înseamnă numai fericire, ci și soartă (bună sau rea): „sowohl günstiges, als ungünstiges Geschick“.

Ceva mai jos în aceeași scenă, când contesa cere condamnarea la moarte a lui Romeo, pentru că a omorît pe Tybalt, Principele se întreabă :

Who now the price of his dear blood doth owe?

Iar d. D. traduce :

Cum a ucis î s'a plătit la fel (pag. 87).

Versul se putea traduce :

Cine-o plăti acuma scumpu-i sânge ?

Acesta e înțelesul întrebării.

În scena următoare, Julieta care plânge moartea vărului ei Tybalt, e mai îndurerată încă de faptul că Romeo e surghiunit pentru fapta sa, și exclamă :

Some word there was, worsen than Tybalt's death!
That murder'd me: I would forget it fain;
But O! it presses to my memory,
Like damned guilty deeds to sinners' minds.
„Tybalt is dead, and Romeo — banished“.

Di D. traduce :

Mai greu decât omorul lui Tybalt
E junghiu acelei vorbe ce m'a 'mpuns.
O de-aș putea să uit! Dar peste mintea-mi
Voiu căuta s'apăs așa de greu,
Ca un păcat pe-un suflet criminal.

Lăsând la o parte figura riscată cu „junghiul vorbeii“, care e a traducătorului și nu a autorului, ne oprim la versurile din urmă. Shakespeare nu spune că Julieta va căuta să apese asupra minții ei, ceea ce n'are înțeles, ci: cuvântul acesta (surghiunit) apasă asupra minții mele ca păcatele blestemate pe mințile păcătoșilor. În scena următoare (a III-a) golden axe — secure de aur, e tradus prin secure aeriană. Să fie greșală de tipar? În loc de ce? În aceeași scenă, călugărul spune lui Romeo: Thou fond mad man. Cuvintele fond și mad sânt sinonime și înseamnă: nebun; d. Dragomirescu traduce însă prin: negliob. De ce? Pentru că Schlegel tradusese: Du kindisch-blöder Mann. Eră poate mai bine să se ție de Shakespeare. Schlegel a schimbat cuvântul, pentru că în nemțește traducerea verbală „verrückter Mensch“ ar fi fost prea tare, în românește însă cuvântul „nebun“ n'ar fi sunat rău aici.

Tot în aceeași scenă Călugărul, auzind că cineva bate la ușă, spune lui Romeo: Run to my study. D. Dragomirescu traduce: Mergi în birou! . . . Birou la un călugăr! Sună în orice caz ciudat.

Sânt și greșeli mai mici ca: „ce s'o putea firește că va fi“ în loc de: „ce trebuie va fi“ și traduceri, care deși nu se pot zice cu totul greșite, sânt neprecise.

Sânt și pasagii confuze, ca acesta:

Romeo: Precum de carte fugi, așa mergi spre iubit
Și-ai vrea să-l lași precum ai vrea... citit (pag. 54).

Ce să însemneze aceasta? Shakespeare spune:

Love goes toward love, as schoolboys from their books;
But love from love, toward school with heavy looks.

Adică: Iubitul aleargă spre iubită, cum fug școlarii de carte,
El se desparte însă de ea, cum merg aceia spre școală, cu ochii grei.

D-sa a vrut însă o traducere în versuri rimate ca în
textul englez. În cazul acesta păcatul ar fi fost mai mic dacă ar
fi fost mai puțin concis, în loc să fie confuz.

Ar fi fost poate mai bine cam așa:

Iubitul spre iubita lui aleargă
Cum fuge leneșul școlar de carte,
Cum el spre școală nu dă zor să meargă
Tot astfel greu iubitul se desparte.

În Act. II, sc. IV, când vine doica bătrână să-l cheme pe
Romeo la Julieta, prietenii lui, știindu-l îndrăgostit, glumesc pe
socoteala lui și a bătrânei, zicând că ea vrea să-l încurce,
dându-i o întâlnire cu vre-o fată. Sânt aici jocuri de cuvinte
care nu se pot traduce, dar s'ar putea în parte redă prin altele
corespunzătoare. Unul dintre prieteni, glumețul Mercutio, strigă,
văzând pe bătrână: E o codoașcă! sau în englezește: bawd,
cuvânt care seamănă cu un strigăt de vânătoare, ceea ce-l
face pe veselul prieten să exclame alt strigăt de același fel: so
ho. Romeo îl întreabă: Ce-ai găsit? El, prin asociație de idei,
gândindu-se la vânat, răspunde: Nu un iepure; doar poate vre-
unul într'un paté de post („lenten pie“ un fel de plăcintă proastă),
ceva învechit și mucezit înainte de a fi mâncat. (Prin aceasta
face aluzie la vârsta doicii) Apoi începe să cânte câteva versuri
caraghioase care în englezește, apoi în traducerea d-lui D. sună
astfel:

An old hare hoar,	Iepure bătrân cu barbă,
And an old hare hoar,	Iepure bătrân cu barbă,
Is a very good meat in Lent:	Este 'n post mâncare bună;
But a hare that is hoar	Dar un iepure cu barbă
Is too much for a score,	Birue o sută de-oameni
When it hoars ere it be spent.	De-i cu barba mucedă.

Ce să însemneze aceasta? De sigur cântecul e greu de tra-
dus, mai ales în versuri, și la aceasta din urmă a renunțat și dl D.

Schlegel a renunțat de a-l traduce chiar în proză; nu se află cel puțin în ediția pe care o am eu, și faptul aceasta ar fi o dovadă că d-l D. a folosit și textul original, nu numai traducerea lui Schlegel, cum a fost acuzat; totuși traducerea d-sale n'are nici un înțeles. Aceasta provine din faptul că d-sa a înțeles greșit unele cuvinte: „hoar“, nu înseamnă „cu barbă“, ci e vorba de un iepure a cărui carne a mucezit, a putrezit pentru că a fost ținut prea mult. De sigur că dl D. a găsit în vreo traducere franceză cuvântul *barbe*, care însă nu înseamnă aici „barbă“, ci „mucegaiu“; iar *score* din penultimul vers nu e de luat în înțelesul obișnuit de numeral (douăzeci, fie chiar și o sută, pentru a avea un cuvânt mai scurt), căci acest cuvânt, care înseamnă la început răboj, a ajuns să mai însemneze și *datorie*, apoi *cinste* făcută la plata datoriei și în sfârșit *petrecere, mâncare*. Tot pasagiul s'ar putea deci redă, poate, astfel:

Mercutio: E-o codoască, ho, ho!

Romeo: Dar ce-ai găsit?

Mercutio: Nu vr'un vânat, doar poate vr'un iepure copt într'o plăcintă proastă de post, ceva învechit și putrezit înainte de a-l mânca.

Cântă:	Vânatul dacă-i învechit,	Sau poate așa: Vânatul dacă-i învechit,
	Vânatul dacă-i frăgezit.	Vânatul dacă-i frăgezit
	E-o bună bucătică'n post,	În post e bună bucătică;
	Dar dacă putrezit a fost,	Dar dacă-i prea vechiu
	Mai înainte de-al mânca,	și se strică,
	Atunci e o mâncare rea.	Ori câtă poftă ai avea,
		E totuși o mâncare rea.

Traducerea întâia este aproape literală, cea de-a doua e mai liberă, dar cred că ar fi mai bună în românește.

În ce privește jocurile acestea de cuvinte trebuie recunoscut că d-l D. și-a dat uneori osteneala de a găsi ceva corespunzător în românește, ca în acela de la începutul piesei, care, deși ar fi putut să fie redat și altfel — și poate mai bine — soluția d-sale ni se pare însă acceptabilă.

Mai e o observație de făcut asupra limbei întrebuințate de traducător. Sânt unele greșeli ca: o cred, o pot s'o spun (pag. 104), care s'ar putea îndreptă ușor înlocuind pe *o* de la mijloc cu un *și*; acestea însă sânt rare.

În loc de „rudă“ și „înruit“, traducătorul întrebuințează termenii *rubedenie* și *înrubedit*. Cuvântul din urmă, dacă există în românește, e foarte rar; eu cred mai curând că e o creație inuștilă a d-sale. Cel dintâiu nu se potrivește nici el aici; înseamnă, cum se știe, o rudă de departe, o rudă care nu prea

e rudă, pentru care n'ai un interes deosebit și nu acesta e înțelesul textului (la pag. 85 de pildă e vorba de Tybalt, nepotul contesei, pentru omorîrea căruia aceasta cere condamnarea la moarte a lui Romeo).

D. Dragomirescu întrebuițează câteodată expresii urite. De sigur că doica Julietei vorbește vulgar, dar expresiile nu trebuie să fie mai vulgare decât la Shakespeare, caci astfel exagerăm intenția acestuia, mai ales acolo unde vorbirea e în versuri, în care nu întrebuițează cuvinte urite. Așa când doica zice: „I am aweary — my bones ache“, adică „sânt obosită . . . mă dor oasele“; dl D. traduce „m'am dăhulat“. Când tot aceasta spune Julietei că e acolo un bărbat care s'o facă femeie (to make you a wife), d. D. zice „să te facă damă“. Tot așa în loc de „ucise“ sau „omorî“ (killed) d-sa zice „căsăpi“ care nu se potrivește cu respectul pe care aceasta trebuie să-l aibă față de vărul stăpânei ei, despre care e vorba, etc. Nu mai insistăm asupra unor expresiuni ca „sositul“ (în loc de sosirea), „mult dulcele“ etc., care greșeli s'ar putea îndreptă, revăzând textul cu îngrijire.

Traducerea aceasta are însă și calități, în special pe aceea de a fi foarte concisă (câteodată, cum am văzut, chiar prea concisă), nu are cuvinte de umplutură și redă aproape regulat, într'un vers românesc cuprinsul unui vers englez, ceea ce e foarte greu, dacă ținem seamă, cum am mai arătat aiurea, de lungimea cuvintelor românești față de scurtimea celor engleze.

Afară de aceasta, traducerea are pasagii frumos, chiar foarte frumos traduse, ca vestita descriere a reginei Mab¹ (câte un cuvânt, ca de ex. capotă în loc de coviltir, ar trebui totuși schimbat) sau scena din zorii zilei, în odaia Julietei (Act. III, sc. V) și altele. Iată un pasagiu din aceasta din urmă (pag 105):

<i>Julietta.</i>	<i>Romeo.</i>
Ce vrei să pleci? Mai este pân' la [ziuă!	N'a fost privighetoarea ah! a fost A zilei vestitoare ciocârlia.
Ceea ce simte-auzu-ți turburat Privighetoarea e, nu ciocârlia	Vezi dunga cea pismașă'n răsărit Cum nori dimineții'n cer țivește!
Ea cântă, noaptea-acolo pe un rodiu; Mă crede, dragă, e privighetoarea.	Au ars acum făclile de noapte, Și, pe'nălțimi, voioasă urcă ziua. Plecarea-i viață, moarte e zăbava.

¹ Pasagiul acesta precum și scena de iubire în grădină (Act. II) au fost minunat traduse de St. O Iosif și publicate în Flacăra, vol. I. (1911).

În biblioteca Teatrului Național se mai află câteva traduceri din Shakespeare în manuscris, și anume afară de traducerea lui Hamlet, de actorul Gr. Manolescu, pomenită mai sus, mai este *Macbeth* tradus de Bengescu-Dabija, probabil tot din franțuzește, *Othello*, tradus de Sfinx, care a făcut foarte bine să-și ascundă numele sub un pseudonim, și *Nevestele vesele de la Windsor*, traducere făcută de D-ra Mihăescu (azi D-na Burnea), și care judecând după reprezentație pare a fi bună¹.

Afară de piese s'au mai tradus în timpul din urmă și unele dintre *Sonetele lui Shakespeare* și anume unul (Dacă muzica e soră cu plăpânda poezie...) foarte frumos redat de St. Braborescu în „Floarea Darurilor”, vol II, altul în volumul de traduceri de C. N. Eremie (Iași, 1918), altele mai multe publicate într'un volum, în 1923, de Henry Marcus. Unele din acestea, în versuri albe, sânt reușite, dar altele sânt confuze și versurile prea nere-

¹ De la Teatrul Național am primit următoarele date asupra reprezentării pieselor lui Shakespeare la noi:

<i>Hamlet</i>	s'a jucat de	145	ori, prima dată în	1848,	rolurile princip. interpretate de	Rossi, Gr. Manolescu, Nottara, Mounet-Sully, Demetriad și Aristizza Romanescu.
<i>Macbeth</i>	„	14	„	1885,	„ „	Rossi, Nottara și Agata Bărescu.
<i>Romeo și Iulietta</i>	„	38	„	1886,	„ „	Rossi, Manolescu și Aristizza Romanescu.
<i>Othello</i>	„	16	„	1887,	„ „	Rossi, Salvini, Nottara și Ar Romanescu
<i>Lear</i>	„	18	„	1888,	„ „	Rossi, Nottara și Maria Giurgea.
<i>Shylock</i>	„	5	„	1891,	„ „	Rossi, Nottara, Liciu.
<i>Iuliu Cesar</i>	„	2	„	1891,	„ „	Nottara.
<i>Visul nopții de Sânziene</i>	„	6	„	1893,	„ „	Nottara, Leonescu, Catopol.
<i>Femea îndărătmică</i>	„	9	„	1897,	„ „	Leonescu și Marioara Voiculescu.
<i>Antoniu și Cleopatra</i>	„	?	„	1899,	„ „	Nottara și Constanța Gănescu.
<i>Nevestele de la Windsor</i>	„	16	„	1905,	„ „	V. Leonescu și Maria Ciucurescu.

Datele de mai sus nu sânt însă complete. Ele privesc numai reprezentațiile din București, nu și cele din provincie, care au fost poate chiar mai numeroase. Afară de aceasta unele din aceste piese au fost jucate încă și mai înainte la noi, după cum se vede din cele arătate la începutul acestui studiu asupra lui Shakespeare în România, și primul actor român care a jucat în unele dintre aceste piese a fost Matei Millo (vezi pag. 327).

gulaie, pe lângă că traducerea e prea liberă, pentru forma în care sânt prezentate.

Iată de pildă unul din aceste sonete în traducerea d-lui Marcus :

Sătul de viață — chem moartea să vină,
 Căci, biet nevoiaș, am văzut doar destul :
 Văzut-am netrebnici găhți ca păuni
 Și dalbe fecioare baijocorite ;
 Credința jurată cu gândul ascuns
 Și-umilu-adevăr ocolit — ca naiv ;
 Simțire și suflet disprețuite
 Și cinstea de aur în lume hulită,
 Arta de brațul de fier izgonită, :
 Vlaga în sarbede lupte sleită ;
 Cei buni în cătușe, cei răi în belșug ;
 Prostia, stăpână pe cei iscușiți . . .
 Sătul sânt de toate, și aș vrea să mă duc,
 Dar plâng că las singur amorul cu ei ¹.

În ultimul vers din ce'e trei traduceri posibile ale cuvântului „love“: iubirea, iubitul, iubita, cea mai nepotrivită e aceea aleasă de d. Marcus, care introduce în această poezie de un lirism atât de zguduitor cuvântul abstract amorul, care pe lângă aceasta e și confuz.

Din alți poeți decât cei amintiți mai sus nu s'a tradus nimic până aproape de sfârșitul secolului trecut ².

Singurul scriitor român care pomenește măcar numele altor

¹ Dau aici și o traducere aproape literală a acestui sonet :

Sătul de toate acestea, doresc liniștea morții,
 Decât pe cel ce-i vrednic să-l văd un cerșetor,
 Nimicnicia toată'n podoabă îmbrăcată,
 Și tot ce-i mai curată credință laș călcată,
 Onoruri aurite la cei ce nu sânt vrednici,
 Și cinstea de fecioară așa crud pângărită,
 Desăvârșirea pură atât de rău sluțită,
 Și vlaga și puterea slăbite de nevolnici,
 Și-a artei gură'nchisă de aspra stăpânire,
 Nebunul judecându-l pe cel ce e cuminte,
 Curatul adevăr numit în răs prostie,
 Și Bunele'n robie la rău a-tot-puternic,
 Sătul de toate-acestea să mor mai bine vreu,
 De n'ar fi să las singur pe cine iubesc eu.

² Despre traduceri din prozatori vom vorbi cu altă ocazie.

scriitori englezi este B o l i a c, într'o *Epistolă* către Maior Voinescu II, scrisă probabil pe la 1840¹.

Vorbind de suferințele poeților el zice :

Cea mizerie sublimă înaintea mea trecea
Și aievea a ei scene una, una îmi venea :

Milton iar, fără vedere, îl priveam când au vândut
Pentru zece livre-sterling ast colos: Raiul pierdut;
Ș'un librar cruntat în gânduri, îl vedeam când numără
Foile nemuritoare spre a nu să înșelă . . .
Dreîdin² gârbov, alb de vârstă, în neajungere murind,
Îl vedeam în desperare-i, cerul, stelele privind.
Rătăcind pe-astrologie să se poată mângăia
De a lumii nedreptate, ce-așa rău îl prețuia.
De-aci iară, în Irlanda, întâlneam pe-acel Spenser³
Singur, fără locuință, spărgând ceața-acelui cer,
Rozalinda'n veci pe buze-î, capul lui de fee plin, —
Vai ! și nici un pic de pâne ! . . .

. . . Poetul lui Hudibras,

Butler⁴, mort în sărăcie.

Sceaterton⁵ când bea otrava, îl vedeam cum își rupea,

Ardeà scrierile sale, și'n cărcee reci crășneà

Corpul său ca să se vânză, spre a se puteà plăti

Trei ginee, plata casii unde Bel abia-l primî.

Pare că mi- era de față :

«He was violent and impetuous to a strange degree».⁶

In minutul când Belfor,

Ca favor, îi zise slugă, al lui cel întâiu fecior.

¹ Se află în «Colecțiune de Poesii vechi și nouă» între acèle compuse de la 1835—1840, cu mențiunea «scrisă fiind surghiunit în Kamciatca României»; știm că a fost închis pe timp de șapte luni în 1840, pentru un complot politic. (G. B. Duică, *op. cit.*, p. 295).

² Dryden (citește Draydn) poet englez de la sfârșitul sec. XVIII, dramaturg și critic în felul lui Boileau. Asupra lui a publicat în timpul din urmă un interesant studiu dl Dragoș Protopopescu, în «Viața românească» din 1923.

³ Spenser, unul din cei mai mari poeți englezi, contemporan cu Shakespeare, autorul epopeei «Regina Zânelor».

⁴ Poet satiric din jumătatea a doua a sec. XVII, care în poemul lui «Hudibras», un fel de Don Quixote în versuri comice, își bate joc de Puritani.

⁵ Chatterton, cel mai precoce poet englez, mort în vârsta de 18 ani, vestit mai ales prin balade în stil arhaic, de care spunea că le-a găsit într'un vechi manuscris din sec. XV, pentru a atrage mai mult atenția asupra lor, întocmai ca contemporanul său Macpherson cu Ossian

⁶ «Era violent și foarte iute». Boliac mai citează și în alte locuri versuri în englezește, totuși nu pare să fi știut prea mult; poate că din cei mai mulți poeți citați chiar nu cunoștea altceva decât biografia.

El mai vorbește aici și de alți scriitori mai puțin însemnați.

Din nici unul din poezii pomeniți de Boliac, afară de Milton, nu s'a tradus nimic în românește și unii dintre ei nici nu aveau o valoare deosebită și opera lor nici nu merită să fie tradusă. Nu s'a traduse nici din alți poeți mai de seamă, de sigur pentru că se tradusesese și în franțuzește foarte puțin. Abia în „Literatorul“ de pe la 1880—81 încep să apară în proză câte unele din poeziile lui *Burns*, *Walter Scott* și alții mai puțin însemnați, toate traduceri făcute din franțuzește de *Bonifaciu Florescu*.

În „Contimporanul“ de la Iași (1883) s'a publicat vestita poezie socială a lui *T. Hood* „Cântecul Cămeșii“, tradusă în versuri de C. Mille, redând numai ideea, nu și forma, care de astfel este foarte greu de imitat.

Ceva mai multe traduceri din *Burns*, *Shelley* și alți poeți englezi și americani, ca *Longfellow*, până atunci aproape necunoscuți la noi, în versuri de astă dată, unele bunișoare, făcute însă mai ales din nemțește, se găsesc în volumul de Traduceri de G. R. Lazu (Iași, 1896).

Un număr mai mare de traduceri în proză și în versuri din diferiți poeți englezi, frumoase și bine făcute după textul englez a dat mai ales N. Iorga, în revista „Floarea Darurilor“, în anii 1906 și 1907. Cea mai mare parte din acestea au fost republicate în volumul „Din Opera poetică a lui N. Iorga“, alături cu poeziile sale originale și cu traduceri din alte limbi, formând altfel o frumoasă antologie. Sânt foarte reușite unele traduceri din poeți mai vechi ca *Wordsworth* sau unii mai noi ca *Kipling*, care apar acum pentru întâiași dată în românește, și din poeți americani ca *Longfellow* și alții.

Din acesta din urmă se mai publicase în românește mai, ales o poezie: *Excelsior*, care a avut parte de patru traduceri dar cea mai reușită este aceea a lui St. O. Iosif, în „Tălmăcirii“ Buc. (fără an). În același volum se mai găsesc: o poezie de *Burns* „In ciudă“ și două deosebit de frumoase din *Shelley*: *Oda către ciocârlie* și *Imnul către Noapte*, acesta din urmă tradus împreună cu D. Anghel. Iosif a tradus de sigur din nemțește, însă traducerile în această limbă fiind de obicei fidele și Iosif fiind nu numai un mare poet original, dar și cel mai bun traducător ce l-am avut până acum, tălmăcirile lui sânt

cele mai minunate lucrări ce avem în acest fel în românește ¹

¹ Dau aici ca exemplu de traducere de Iosif poezia următoare, nu numai pentru frumusețea ei, dar și pentru bogăția de sinonime și pentru faptul ca Iosif însuși a uitat să o republice în volumul lui de «Tălmăcirii» și a rămas înmormântată într-o revistă de provincie «Cumpăna» de la Bărlad, din 1910. Autorul ei este un poet din așa numita școală a «Lakiștilor», romantici de la începutul secolului XIX, mari admiratori ai naturii (Wordsworth e cel mai de seamă dintre ei). Școala lor a fost numită astfel, în glumă, pentru că trăiau toți în frumoasa regiune a lacurilor din nord-vestul Angliei.

Southey.

Cataracta Lodorei,

Din obârșia plină de izvoară
Care țâșnesc într'un adânc basin
Al muntelui stâncos, apele vin
Și se preling încet și se strecoară,
Alunecă'n zigzaguri, dau ocol
Prin feregă și mușchii făcându-și cale,
Se duc aproape nesimțit la vale,
Apoi adorm ici colo'n câte-un ghiol,
De-acolo apa ce pareă că-i moartă
Deodată-și sparge singură o poartă
Și-acum curgând prin stuf o întrevezi,
Printr mesteceni, pașiți și livezi,
Prin rariști trece vesel strălucind
Sau umbrele pădurii o cuprind,
Sărind ca o războinică vitează
Zăgazele ce drumul îl brăzdează
Pân'la 'nălțimea malului râpos.
Cum curge apa la Lcdora'n jos?
Aicea, iat-o viu fierbând în clocot,
Dincoace iat-o iarași ațipită,
Ici fumegând, vuind, fugind cu ropot,
Infuriată și nepotolită
Urmându-și calea'n goană ne'ntreruptă,
Săltând în sus și'n jos, chemând la luptă
Și-amenințând să surpe, să prăvale
Stânci, peșteri — tot ce i se pune'n cale.

Sărind șăgalnică
Crescând năvalnică
Slăbind, târându-se
Țâșnind, lăfăindu-se
Fugind, azvărindu-se
Aiurând zvârcolindu-se,
Ocolind plecându-se,
Săltând re'ntorcându-se,
De peste tot și-adună
În goana-i ce detună
Șuvițele ei săltărețe,
Din care sar alte răzlețe,
Pe care-apoi iarăși le'ndrugă
Pân'la o nouă fugă.
Scurmând și opintindu-se,
Luptând și despletindu-se,
Ea își urzește țesătura ei

Că stai uimit și pleoapele
Le'nchizi fără să vrei
Rămâi așa nedumerit
Și asurzit și aiurit
De iarma ce o fac apele
În cursul lor nemaoprit.

Săgeată pornind,
Șopotind, forfotind,
Clocotind și cotind,
Smorcăind, horcăind,
Ici picând strop cu strop,
Ici jucând în potop,
Năruind, stăruind,
Tremurând, murmurând,
Țărăind, părăind,
Kopotind, bobotind,
Duduind, zguduind,
Văjăind, găfăind,
Aromind și momind
Și murind, tresărind și săriind
Și fierbând și turbând

Galopând și săpând și rupând și surpând,
Strălucind, clipocind, nălucind, rătăcind,
Lunecând, zdumicând, și jucând și
[trecând,

Unduind, șerpund și suind și vuind,
Spumegând, fumegând, răpăgând și

[strigand,
Dănțuind, chefuind, duduind și huind
Bolborosind, regăsind, poposind și

[sosind,
Șopăind, ropăind, țopăind, hopăind,
Frământând și cântând, desfatând și
[săltând.

Mereu, mereu coboară, domoală ori
[zglobie

Bătrâna cataractă, vulcan de apă vie,
Împreunând tot soiul de zgomote ciudate
Cu-a valurilor sale schimbări neîncetate
Și-și trămbiță sonora
Și vesela solie . . .

Așa coboară apa'n cădere la Lodora . . .

În „Biblioteca pentru toți“ s'au publicat două traduceri frumoase din doi dintre cei mai mari poeți englezi ai sec. XIX.

Prima este aceea a duiosului poem *Enoch Arden* de **Tennyson**, tradus în versuri de poetul **H a r a l a m b L e c c a**, din franțuzește de sigur, dar mai bine ca traducerea făcută de el după Shakespeare. Din acest poet au mai tradus și alții bucăți mai scurte, așa d-l Iorga, în volumul pomenit mai sus, sau ici-colo în câte o revistă, ca de ex. în „Lucefărul“ din 1919 un pasagiu din *Moartea lui Arthur*, tradus în forma originală de D. Vlăsari¹ sau în „Ramuri“ din 1923 poema *Ulise* tradusă frumos de A. Iacobescu.

A doua traducere publicată în „Biblioteca pentru toți“ este aceea a dramei lirice *Mildred* de **Robert Browning**, în versuri albe, ca în original, de Margarita Miller Verghy. Și aceasta este mult mai bună decât traducerea făcută de aceeași autoare din Shakespeare; păcat însă că n'a ales din acest mare poet o operă mai caracteristică. Tot d-sa a tradus bine, din englezește, și foarte frumos, în versuri albe, *Sonetele Portugheze* ale soției poetului de mai sus, **Elisabeta Barret-Browning**, un roman în sonete, în care se descrie dragostea curată a acestor doi poeți, unul din cele mai frumoase volume de poezii lirice, neîntrecute prin delicateța lor în toată literatura engleză. Traducătoarea ar face bine să republice acest volum, acum epuizat (însă cu mai puține greșeli de tipar). O bucată mai scurtă de aceeași poetă „Nenorocirea vieții omenești“ este tradusă de N. Iorga; am tradus și eu în versuri duioasa poezie *Plânsul copiilor*, care va fi publicată împreună cu alte traduceri din diferiți poeți englezi, unii încă necunoscuți la noi, într'o Antologie a literaturii engleze, ce va apare în curând și în care se vor republica și cele mai bune dintre traduceri făcute de alții.

În ultimul timp s'a tradus foarte mult din **Oscar Wilde**, dar mai ales din operele lui în proză, din operele poetice s'au tradus frumos numai *Poemele în proză*, de A. I. Stamatia d, din franțuzește însă și vreo două-trei poezii scurte. S'a tradus și *Balada de la Reading Gaol*, însă foarte rău.

Din poezii cei mai noi s'a tradus foarte puțin. D-l O.

¹ Am tradus-o și eu și am publicat-o în revista „Gândirea“, de asemenea și alte bucăți de același poet, publicate în „Conștiința românească“ din Cluj, și aiurea.

Densusianu într'un scurt, dar frumos studiu asupra lui **A. C. Swinburne** (în *Vieața nouă*, din 1909) dă în proză câteva pasagii caracteristice din lirica exuberantă de viață a acestui poet. Din Irismul mistic al unor scriitori de azi, ca **A. Simons** și **W. Yeats** ne dă câte o bucată frumos tradusă de **D. D. Ragoș Protopopescu** (în *Vieața nouă*, 1913), dar ne mai așteptăm la altele din partea d-sale. Traduceri exacte, în proză, de bucăți întregi și de pasagii, pentru exemplificare, din scriitori mai vechi și mai noi, dă **M. Beza**, în interesantul său studiu „*Romantismul englez*“ și în volumul „*Din Anglia*“, din anii din urmă. Multe pasagii din scriitori englezi se găsesc de asemenea și în „*Istoria literaturilor romanice*“ de **N. Iorga**, care vorbește în această carte și despre cei mai de seamă scriitori englezi, pentru influența pe care au exercitat-o asupra lor accele literaturi și pentru fondul celtic comun unora și altora.

În general putem spune că mai ales în ultimii ani ai secolului trecut și la începutul secolului nostru literatura engleză, care eră cunoscută în România în cea mai mare parte prin traduceri franceze și germane, ajunge să se răspândească în cercuri mai largi, la început mai mult prin traduceri indirecte din accele două limbi, mai cunoscute la noi, dar din ce în ce mai mult și prin traduceri directe, și deci mai exacte, din limba engleză. În același timp ajung să fie cunoscuți mulți dintre scriitorii mai noi, cari până atunci abia erau știuți din nume, sau de multe ori nici măcar atât. Paralel cu grija pentru o mai mare exactitate în interpretare, la care se ajunge cu greu, din pricină că această limbă e încă puțin cunoscută la noi, se observă în același timp din ce în ce mai mult o preocupare estetică de a redă într'o formă frumoasă, cât mai apropiată și mai conformă cu textul original, opera poetică a scriitorilor englezi, care tradusă numai exact în proză pierde mai mult decât atunci când este tălmăcită în versuri de un scriitor de talent, care are în același timp grija de a intra cât mai mult în spiritul scriitorului pe care vrea să-l interpreteze și imitându-i în același timp pe cât se poate și forma în care acesta a socotit potrivit să-și îmbrace și să-și împodobească gândurile și simțimintele sale.

Din ce în ce se răspândește mai mult convingerea că traducerea nu trebuie să fie simple afaceri comerciale, că ele sânt lucrări care uneori merită să fie puse alături de operele origi-

nale și pentru care e nevoie de știință, talent și muncă, din nenorocire adesea cu atât mai puțin răsplătită cu cât este mai conștiincioasă.

Pentru a putea avea traduceri bune trebuiau să se implinească mai multe condițiuni.

Prima eră aceea de a avea o limbă destul de bogată în care să se poată redă nuanțele de gândire și simțimânt ale unor scriitori, care aveau înaintea lor o civilizație mult mai dezvoltată decât aceea în care se află poporul român în vremea când au început aceste traduceri. Limba românească de acum un veac eră de sigur în unele privințe o limbă foarte bogată, mai cu seamă în cuvinte concrete, dar eră lipsită mai ales de cuvinte pentru noțiuni abstracte. Pentru știință limba eră cu totul insuficientă, pentru poezie însă ea avea un vocabular bogat, care nu avea nevoie de prea multe adaose, pentru a putea redă chiar simțimintele mai complicate. Se exprimase doară în ea toată bogăția de gândiri și simțiminte cuprinse în Biblie, nu fusese însă destul mlădiată pentru poezie.

Eliade, care mai mult decât oricare a lucrat la formarea limbei literare românești, spune despre limba în care avea să scrie :

„După ce dară mi-am format limba științelor și a duhului, am vrut pe urmă să pășesc și la limba inimei sau a simțimântului . . . Fără să mă abat din drumul literaturii cei sfinte sau bisericesti, în care se exprimă așa de frumos și de înțeleș prin cele mai multe tonuri, simțimintele cele mai înalte și mai tinere, entuziasmul cel mai viu și patimile cele mai dureroase . . . și în care poate cineva află limba epopeei, a odei și a elegiei ; fără să mă abat din toate aceste, fără să stric limba cea legiuită odată de moșii noștri, ci numai după drumul și metoda lor să îndeplinim lipsele ce ei n'au avut vreme a îndeplini, adică întru aceea ce atingeă de limba științelor, a literaturii cei nouă și a ideilor ce lumea a dobândit de atunci încoace ; mi-am pus înainte a traduce ceva din autorii ce mai vestiți noi ; mi-am ales după a mea aplecare pe de *Lamarline* și pe *Byron* ; am vrut să văz pe cât se mlădiă limba și cât este destoinică să exprime acēle idei așa de frumoase, înalte și pline de patimă. Limba am aflat-o destoinică, căci ea mi-a fost învățătorul și ea singură m'a povățuit cum trebuie să o mâiu, și cine o va ascultă, cine nu va ieși

din regulile prescrise ale naturii ei, va ajunge în scurtă vreme departe . . .“

El o găsește chiar „mai destoinică decât pe cea franțuzească“. Recunoaște însă că „vorbele-i lipsesc și frazele“, dar „urzirea sau scheletul ei este mare, e elegant, e nobil. Energia nu-i lipsește, armonia se simte pretutindeni . . .“¹

E păcat că Eliade nu a căutat totdeauna să puie în practică ceea ce spusese aici și că, după 1838, vrea să creeze o limbă pe care nimeni n'o mai pricepea. Prin aceasta el întârzie procesul de formare al limbei. Totuși chiar și greșala lui a fost până la un punct folositoare, căci cu toate că lipsurile limbei poetice nu erau prea mari, lipsuri erau totuși, cuvinte nouă trebuiau introduse în limbă și unele dintre cele vechi trebuiau să fie adaptate pentru a putea redă o lume de cugetări și simțiminte mai bogate decât aceea cu care fuseseră deprinși Românii până atunci și trebuia chiar creată o *sinonimie* mai bogată, pentru redarea nuanțelor. Multe din cuvintele care astăzi ni se par un vechiu patrimoniu al limbei au fost introduse sau create în vremea aceea².

Pentru ca aceste cuvinte nouă să poată însă avea o valoare poetică ele trebuiau să fi fost folosite de poeți care să exprime cu ele gândirile și simțimintele lor, să le întrebuițeze în așa fel încât oricine să le simtă ca singurele cuvinte potrivite acolo unde erau folosite, prin nuanța pe care aveau să o redea sau chiar prin sonoritatea lor și să se impuie astfel, să capete un drept de cetățenie, pe care nu orice intrus inutil îl poate avea. Ideea de a se înlocui pur și simplu cuvintele de origină streină, care erau vechi în limbă, prin cuvinte de origină latină, a trebuit să fie înlăturată, a trebuit să se ajungă la ideea de a introduce cuvinte numai unde se simțea nevoie și a se păstră în același timp toate acele cuvinte al căror conținut se îmbogățise prin faptul că cu ajutorul lor își exprimaseră cugetările și simțirile lor atâtea generații mai înainte.

Trebuia în orice caz cel puțin o generație de poeți care să mlădieze această limbă, în parte nouă, să o facă în stare de a redă ceea ce simțiseră oameni care reprezentau o cultură mai veche și mai rafinată.

Intr'un studiu asupra lui „Shakespeare și spiritul german“,

¹ Vezi G. B. Duică. *Ist. lit. rom. moderne*, p. 124 5, Cluj 1923

² Vezi P. V. Haneș, *Desvoltarea limbii literare române în prima jumătate a sec. XIX*. Buc. 1904.

Fr. Gundolf, unul dintre cei mai buni cunoscători ai marelui poet englez, scrie :

„Spiritul german trebuie să fi trăit destul, să fi trecut prin destule destine, pentru a creă în limba lui valorile sufletești care să corespundă acelorale ale lui Shakespeare în ce privește adâncimea și cuprinsul. Aceste valori s'au creat treptat, începând mai ales de la Lessing, în legătură chiar cu Shakespeare, și în sfârșit în Goethe abia s'a născut un suflet destul de cuprinzător, care a străbătut toată adâncimea și întinderea limbei germane, cu toată viața ei, care a redat viața trecutului ei înțepenit și i-a asigurat un viitor nemărginit. Abia acum aveă spiritul german un poet a cărui limbă să se poată luă la întrecere cu aceea a lui Shakespeare și care să poată, dacă nu să creeze din nou valorile sufletești ale lui, totuși cel puțin să le trăiască din nou. Această limbă o întrebuiță însă Goethe pentru a exprima ceea ce a cunoscut și trăit el (*seine eigenen Erkenntnisse und Erlebnisse*), în spiritul său larg și adânc. Pentru ca posibilitățile de limbă create de el, cunoștința limbei înălțată de el să devie liberă, eră nevoie deci :

1. De o generație care să trăiască din nou în această limba (adică spiritul devenit expresie) pe care Goethe o încătușase cu totul în formă, să-i dea o nouă mișcare și să o întrebuițeze ca ceva viu. Această generație a fost Romantismul. Dacă a venit acum :

2. Un om care cu această întinsă mișcare a limbei nu căută să pună în formă și să exprime o viață personală, ca Goethe, și nici nu o lăsa să fie numai un joc, ca unii romantici, ci cu ea urmărea cel mai întins complex de viață care a fost întrupat în altă limbă, îl transformă în mișcare de limbă germană, și prin această îi dădea o formă în limbă germană, el realiză astfel posibilitatea unei traduceri germane a lui Shakespeare, în care spiritul german și sufletul lui Shakespeare să se poată exprima printr'un mediu comun, prin care Shakespeare să devie în adevăr un scriitor în limbă germană. Acest om este A. W. Schlegel . . .

Ca simplu maestru al limbei a putut el să-și îndeplinească datoria, pentrucă Goethe prin experiența lui de viață și romantismul prin tendința lui generală au prelucrat limba înaintea lui. De aceea n'a reușit Wieland mai 'nainte, și n'ar fi reușit nici chiar Herder; căci experiența de viață a lui Shakespeare nu putea să fie redată în limba germană, până ce un suflet universal ca Goethe n'a făcut sufletul german destul de matur pen-

tru a exprimă pe Shakespeare. Se vede deci că nu e o simplă întâmplare că Shakespeare a fost tradus tocmai atunci. Shakespeare al lui Schlegel este o producție colectivă¹.

Cele arătate aici de Gundolf își găsesc o confirmare și în ceea ce privește traducerea lui Shakespeare și a altor scriitori în limba românească.

Nu puteam avea traduceri bune în românește până ce limba n'a fost îmbogățită și mlădiată de generațiile de poeți români, de Alexandrescu, Alecsandri, dar mai ales de Eminescu și cei mai mari dintre contemporanii lui. De aceea de fapt nici nu avem traduceri care să ne poată mulțumi deplin înainte de sfârșitul secolului trecut și începutul secolului nostru, și de aceea nici nu putem judecă lucrările făcute mai înainte numai din punct de vedere estetic, ci mai mult din punctul de vedere al istoriei culturale, ca încercări mai mult sau mai puțin izbutite de a redă în limba românească acele lucruri cari preocupau pe contemporani în lumea mai înaintată a apusului, a cărui modă o urmau și în această privință, chiar prin operele pe care le traduceau.

Traducerile de care am vorbit până aici răspundeau unei nevoi adânc simțite, unei stări sufletești generale în țările românești. Alegerea scriitorilor și a operelor traduse nu a fost întâmplătoare, ea ne arată la început spiritul religios al epocii și starea de apăsare sufletească, din care avea să izbucnească mai târziu revolta și să aducă iarăși vremurile mărețe de odinioară.

Când după unirea principatelor și mai ales după războiul pentru independență acel simțământ de apăsare încetează, preocupările încep să devie cu totul altele și ele se resimt chiar și în alegerea aceasta a operelor de tradus din limbi streine. Popularitatea unora dintre autori încetează sau scade, și chiar atunci când ea se menține într'o măsură oarecare, ea capătă alt caracter, punctul de vedere estetic începe să predominie, preocuparea artistică se resimte din ce în ce mai mult și forma în care se înfățișează aceste traduceri devine mai desăvârșită.

Deși nu avem a face aici cu opere originale, putem totuși spune că ele formează un capitol în istoria sufletului românesc.

Traducerea unei opere literare nu corespunde numai spiritului unei epoci; cum se poate observă de cele mai multe

¹ Friedrich Gundolf, *Shakespeare und der deutsche Geist*, 1922, p. 350-354

ori, dacă ea nu este o simplă afacere comercială, ci o operă artistică cu adevărat, ea răspunde unei nevoi sufletești a celui care a făcut-o și care a găsit în opera pe care o traduce unele din gândurile și simțimintele lui exprimate mai bine decât ar fi putut-o face el însuși.

Aceasta este de altfel a doua condiție esențială pentru o bună traducere. Traducătorul trebuie să simtă o deosebită *simpatie* pentru opera pe care o tălmăcește în limba lui, el trebuie să lucreze cu aceeași plăcere la aceasta ca și scriitorul care a compus-o; el trebuie să aibă un spirit *congenial* cu al acestuia, un spirit care să fie în stare să se încălzească pentru aceleași gânduri și simțiminte și să nu cruțe nici o osteneală pentru a le redă într'o formă cât mai desăvârșită și cât mai apropiată de aceea pe care a folosit-o autorul, fără ca pentru aceasta să fie servil, ci retrăind opera pe care are s'o interpreteze în spiritul limbei sale. *G. Barițiu* spunea foarte bine, încă de la 1838, în „Foaia p. minte“, într'un articol despre traduceri: „Exprimă cugetul poetului așa după cum ar fi făcut acesta de ar fi scris în limba ta; numai aceasta va fi traducere adevărat poetică“. Numai într'u cât traducătorul va fi izbutit să facă aceasta, lucrarea sa va fi bună, va fi o operă de artă ea însăși, putând să devie în acest fel câteodată chiar o lucrare mai desăvârșită decât originalul. Acesta este firește un caz foarte rar și, când scriitorul a reușit să realizeze un astfel de lucru, opera lui nici nu se mai poate numi o traducere, ci o operă originală inspirată de alta străină. Totuși o bună traducere trebuie să tindă cât mai mult să fie ea însăși o creațiune artistică, redând cât mai mult spiritul operei originale și nu o simplă copie, o simplă traducere cuvânt de cuvânt, care, în poezie mai ales, reduce într'o formă prea prozaică și banală lucruri cari în textul original aveau un farmec deosebit prin ritmul care le însoțeă, sau prin expresiunea întrebuițată, care însă tradusă prea verbal poate părea nu numai stranie, dar câteodată chiar neplăcută în altă limbă, stricând astfel efectul artistic. De altă parte traducătorul nu trebuie nici să se depărteze prea mult de textul pe care-l interpretează, să nu facă schimbări decât într'u cât vede că gândul sau simțământul scriitorului nu ar fi destul de limpede sau destul de frumos redat în limba sa, și să-l reproducă cât poate mai adecvat în forma în care l-a exprimat autorul său.

Pentru aceasta însă se mai cer două condiții elementare, dar esențiale.

Una este ca acela care traduce să-și cunoască bine limba, să-i studieze toate posibilitățile de exprimare în operele ei originale, să nu fie un simplu răsfoitor de dicționare, care-și au de sigur utilitatea lor, dar care nu pot fi folositoare decât întrucât acel care le întrebuițează simte toată valoarea diferitelor nuanțe de înțeles ale cuvintelor pe care acestea i le pun la îndemână, și să-și dea seama că nici un dicționar, mai ales în starea de astăzi a filologiei române, nu este o operă desăvârșită, ci una la care trebuie el însuși să contribuiască spre a o desăvârși.

Cealaltă condiție tot atât de elementară și tot atât de esențială este ca traducătorul să cunoască bine limba din care traduce și să folosească toate mijloacele ce-i stau la îndemână pentru a pătrunde cât mai bine în spiritul scriitorului pe care vrea să-l tălmăcească. Pentru aceasta trebuie ca traducerea să fie făcută după opera originală, căci, deși se întâmplă uneori ca un poet mare să facă o lucrare bună chiar după o traducere, cea mai bună lucrare făcută astfel va avea de multe ori lipsuri, va conține interpretări greșite, care nu pot fi îndreptate decât confruntând-o cu textul original.

Cum am văzut, cele mai multe dintre traduceri despre care am vorbit mai sus nu au îndeplinit una sau alta dintre aceste condițiuni, uneori chiar nici una din ele, și aceasta este mult mai regretabil pentru cele făcute în vremea din urmă.

Dacă ne este permis să încheiăm cu o comparație, am spune că traduceri față de literatura din care au fost luate sânt ca o apă care izvorește din pământ proaspătă și plină de substanțe folositoare sănătății, care în curgerea ei își pierde în orice caz prospețimea, însă dacă a curs pe un teren pe care s'a putut păstră curată 1-au mai rămas cel puțin o parte din substanțele folositoare nealterate, dar de cele mai multe ori ajunge sarbădă, și fără folos, ba se încarcă chiar cu alte substanțe streine care-i dau un gust neplăcut. Pentru a o putea avea curată și bună, trebuie s'o luăm sau deadreptul de la izvor, sau în orice caz, nu prea departe de acolo.

Petre Grimm.

Contribuțiuni fonologice.

G. Giuglea, în studiul său publicat în DR. II (pp. 360 ș. u.) a pus din nou în discuție chestiunea vechimei trecerii lui *á* + *n* în *ân* în limba română. Se știe anume că această schimbare fonetică e una dintre cele mai vechi, căci o găsim cu regularitate în elementele latine, dar nu și în împrumuturile din limbi slave, nici atunci când ele datează din epoca străromână, precum ar fi cazul cu slav. *rana*, păstrat în toate dialectele (dacor. *rană*, arom. *arană*, megl. *rană*, istror. *râne*), cu *a* nealterat sau cu un sunet desvoltat ulterior din *a*. Există de sigur și o legătură între alterarea lui *á* în *â* (*ă*) în poziție nazală la noi și la Albanezi, deși condițiile în care se poate observa nu sânt tocmai aceleași, întru cât la Albanezi avem *ε* și din *á* urmat de *m* simplu (cf. Meyer-Lübke, *Grundriss* I², p. 1042).

Avem însă în românește cinci cuvinte care sânt în deobște considerate ca de origine slavă, care au un *â* înainte de *n*: *stâncă*, *jupân*, *stăpân*, *stână* și *smântână*, cel din urmă atestat din regiunile rotacizante cu *r* (istror. *smântăre*). Aceste cuvinte sânt considerate de obicei ca împrumuturi foarte vechi, pe când *an* putea să se schimbe încă în *ân* (cf. O. Densusianu, *Histoire de la langue roum.* I 282; Tiktin, *Elementarbuch* § 45; Weigand, *Jahresber.* XVI 228).

Impotriva acestei păreri se ridică Giuglea și, pe cât mi se pare, cu drept cuvânt. Ar fi într'adevăr curios ca termeni importanți păstorești ca *stână* și *smântână* să fie împrumutați de la Slavi, când în cele mai multe cazuri noi am fost cei cari le-am dat Slavilor încunjurători asemenea termeni; pe de altă parte *jupân* și *stăpân*, care arată un rang social desigur vechiu, se găsesc numai la Slavi din nemijlocita noastră apropiere, încât acești termeni cu greu vor fi fost aduși de ei din patria lor primitivă și încă în vremuri atât de vechi, încât, primite de strămoșii

noștrii, să fi fost plămădite imediat în limbă ca vorbele de origine latină.

De aceea cred că nu poate fi de prisos dacă vom supune unui nou examen aceste cinci cuvinte.

Elimin pe *jupân*, pentru care Giuglea dă în acest volum o explicare nouă și dovedește că el este un element autohton în limba noastră.

Și *stâncă* trebuie eliminat. Derivarea lui din slav. *stanz* (de unde avem pe *stan* al nostru), propusă de Cihac, II 366, cu oarecare rezerve și admis — tot cu oarecare îndoială — de O. Densusianu *l. c.*, nu poate fi susținută. Forma mai veche a cuvântului e *stincă* (Cipariu, *Crest.* 102) — din care *stâncă* s'a dezvoltat ca *stâng* < *sting* — și ea ne arată că nu avem a face cu un *â* din *a*.

Pentru *stâpân* sânt a se vedea acuma expunerile lui Capidan în acest volum, p. 149—150. Singurul lucru care a rămas nesprrijinit în deajuns pentru etimologia *hospitanus > *stâpân*, e metateza.

Cu cât îmi trece mai mult material lexical regional pe dinaintea ochilor, cu atât mă conving tot mai mult de importanța rolului pe care-l are metateza în limbă. Cel puțin în unele limbi — între care cu siguranță trebuie numărată și cea română — există într'o largă măsură o îngăduință colectivă pentru „greșelile” de rostire ale celor ce așază sunetele în cuvânt la alt loc decât cel tradițional. O formă metatezată — mai ales în cuvinte mai lungi decât de două silabe — nu produce sancțiunea ridicolului atât de ușor ca alte abateri de la rostirea tradițională; mai mult decât atâta, forma neobicinuită, cu metateză, având farmecul noului, e imitată ușor. Chiar și metateze sintactice se încetățenesc ușor, cf *cam de o dată* și *deocamdată*. Am observat la mine însumi cum pe nesimțite am adoptat, mai ales în scris, forme ca *împotrivă*, *crastavete*, *pogori*, deși în casa părintească am învățat să rostesc *împotrivă*, *castravete*, *cobori*.

Deoarece la alte locuri ale acestui buletin se admit și alte cazuri de metateză (*aleno < *anelo* și *mătreață* < *trămeață), profit de acest prilej ca să public aici o listă a cazurilor de metateză în românește pe care mi le-am notat până acuma. Nu voi da exemplele foarte numeroase de schimbarea locului unui *r* și *l* în cuvânt, îndestul de cunoscute din toate limbile, nici a

altor consoanante, ci mă restrâng la metateza reciprocă îndepărtată.

Mai adesea avem schimbul între sine al consoanantelor *r* și *l* (cf. *corylus* — *colurus REW 2271): *barilcă* (< rut. *barilka*) — *balircă, bolercă*; *cărdel (< lat. *cardillus) > *căldăr-aș* (+ *căldare?*) Candrea-Densusianu, Dicț. etim. No. 233; poate și *cărnal (< *cărnar* < lat. *carnalis*) > *cârlan*, G Giuglea, DR I 247, *galgur (< *ga'gulus*) > *glangur* (*grangur*); *gulerat* și *gurelat* DA.; *horcă* (< rus *horělka*) și *holercă* (+ *holeră?*); *împrilosti* și *împi-lostri* Vicu Gl.; *lire* (plur de la *lură*) și *rile* Vârcol, Vâlcea 13; *părăclinț* și *pălăcinț*; *poreclă* și *polecără, policără* Jahresber VII 86; *ractă* (< bulg. *raklă*) și *lacră*; *raliță* și megl. *lariță*; *tiriplic* și *tilipric* Jahresber VII 89; posibil ar fi ca și *ghiară* al nostru să fie un *glarra din germ. *Kralle*

Dar schimbul să găsește și la alte consoanante (cf. *quercus* — *cerqua REW. 6951, *malva* > *varma* ib. 5274 etc.), de ex : *acupă-apucă; *alună*, după Meyer-Lübke, DR. III *allevana < *avel-lana*; *bărzăun* și *bărnăuz*; *blogodori* și *blodogori*; *cătelin* și *cătinel* (după *încelinel?*); *ceselă* și *secelă*; *ciupercă* < slav. *pečurka*; *cotylos* și *cytula > *ciutură*; *Dobrogostea* și *Drogobostea* Jahresber VIII 315; *gămălie* și *măgălie*; *gomoloz* și *golomoz*; *iată că* și *iacătă*; *ienuper* și *ierupen*; *încrop* și *îmbroc*; *inemă* și *imenă* (în *glumă?* Jahresber. V 156); *înfiripă* < *împrifiră < *im-perfulare G. Giuglea, DR II 825; *înșesă* < *înșeșă < *insitiare G. Giuglea, DR. II 820; *întunecă* < *înutecă < *in-nocticare G. Giuglea, Cerc. lex. 11; *întrupică* < *întru(n)chupă* (< *într'un chip*) N. Drăganu, DR. I 300; *jegă-raiu* și *jerăgau* (+ *jar?*); *livinți* și *velenți* Giuglea-Vâlsan, Rom. d. Serb 64; *măciucă* și megl. *čamugă* (și la Sârbi *mačuga* și *čamuga* cf. Skok, ZRPh. 1923, p. 189); arom. *mușuroh* și *șumuroh*; *pădure* < *padulem (REW. 6183) < *paludem*; *pântece* și *pâncete* Jahresber. VI 32; *pârcălab* și *cârpălab* Graiul II 195; *pătăranie* și *tăpăranie*; *pectinem (> *pieptine*) și *keptinem (> istorom. *țaptir*); *răzimă* < *remediare (DR. II 643 ș. u.); *risipi* și *siripi* (Bran, Muscel); *rumegă* și *rugumă* (și în Italia REW. 7440); *rutesu* < *rusetu < *rursum* + *item* G. Giuglea, DR. I 250; *scociorți* și *scoroci* Alexi; *țacălie* și *căfălie*, *tăvălug* și *vălătug* (+ *val?*); *tăciune* și *cătune* (în Bucovina; la Istoromâni *čaturic*); *văgăună* și *găvă(d)ună* (+ *găvă-nos?*); *vovori > *vorovi* (Jahresber. XIII, 108); — în monosilabe: *puț* — arom. *fuș*; *buș* — *șub*; — metateza se întâmplă chiar când se naște omonimie: *cocean* și *ciocan* „Maisstrunk“ Jahresber. VIII 318

(cuvântul acesta se găsește supt forma metatezată și la Sârbi, precum a arătat Skok, ZRPh. 1923, p. 189); — chiar silabe întregi se intervertesc: *hândur* și *durhân*; *nicăiri* și *nicări(i)*; *pitulă* și *tupilă*; *pohoiu* și *hopoiu*.

Interesante sânt cazurile în care, împreună cu metateza, putem urmări jocul între fonice și afone și între consonante muiate și nemuiate: *achindie* și *atinghie*; ar. *avegl'u* și *avleġu*; *boşog* și *bojoc*; *buced* și *buget* (și *buged*); ar. *cl'ingă* și *yinglă*; *lânced* și *lânget* (și *lânged*), *pogor* și *cobor*; ar. *putrid* și *prudit* Aromunen II 361; ar. *vecl'u* și *vlek'u* ibid. 357, cu care se poate compara *vegetus* și **vecedus* în REW. 9175¹.

Cred că acest număr considerabil de exemple de metateză reciprocă ne face să admitem și pe cea întâmplată în *stăpân*. Etimologia ce o dau la alt loc al acestui volum verbului *prospătă*, ne arată și ea că lat. *hospes* aveă o familie mare în românește și eră susceptibil la desvoltări semantice multilaterale.

Stână are, adevărat, la Serbocroați un corespondent *stana*, cu același sens, din care am putea fi ademeniți să-l derivăm (precum de fapt din acest *stana* au fost împrumutate mai târziu alb. *stan* „grajd“, n.-grec. στάνη „grajd, băcie“, arom. *stane* „stână“ cf. G. Meyer, *Alb. Wört.* 391—392). Ne bate însă la ochi că, dintre toate limbile slave, vechiul *stanъ* „loc de adăpost“ tocmai la Sârbi s'a desvoltat cu înțelesul special de „stână“, încât

1 Nu mi-a fost posibil să gădesc la Cluj studiul lui Behrens despre metateza reciprocă în limbile romanice spre a-l consulta. O listă de cazuri din limba albaneză, unde metateza — ca și la Sarzi — e deosebit de frecventă da acuma Jokl *Lingu. kulturhist. Untersuchungen*, p. 89. Din primele două fascicule ale Dicționarului etimologic francez de Wartburg mi-am notat cazurile: Jonne *étocoir* = écouteires, **atecu* = acetum, Nimes *agūza* = Toulouse *azuga*, lat.- med. *diamaș* < **adimaș*, gasc. *aubaredo* și *aoubadero*, *aubépine* = dial. *ebopē* etc. De sigur că o examinare mai atentă a cazurilor de metateză în graiul copurilor ar duce la stabilirea unor principii interesante. Anume cuvinte — mai ales polisilabe — par a fi cu deosebire grele de reținut cu urmarea tradițională a silabelor. Astfel cuvântul *câmașe* îl prefăcea nevastă-mea, când eră mică, în *măcășe*; o nepoată a ei — de doi ani — îi zice acum *măsecă*, mutând și accentul, dimpreună cu silaba schimbată. — De sigur că metateza nu izvorăște numai dintr'o eclipsă de memorie pentru urmarea sunetelor în cuvânt, ci este de cele mai multe ori și o înlesnire a pronunțării. Numai cât „lesne“ și „greu“ sânt noțiuni foarte subiective. Astfel, pentru cei mai mulți dintre noi rostirea *înfașc* e mai „ușoară“ decât *înșfac*. Cu toate acestea bulgărescul *hvaštam* (rostit *faštam*) a suferit această metateză și Tiklîn (DRS. s. v) nu trebuia să se îndoiască de această etimologie dată de Chiac (II 148) într'adevăr, **înfaștu*, **înfaști* a devenit **înfașc*, **înfaști* (și apoi *înșfac*, **înșfaști*) întocmai precum vechiul **înveștu*, *învești* a devenit (după modêle ca *creșcu*, *crești*) *învescu* (*învăsc*) *învești*; mai târziu. după *fac*, *faci*, s'a conjugat *înșfac*, *înșfaci*.

pare mai de grabă că vorba auzită de la păstorii români a fost cauza care a modificat sensul vechiului cuvânt slav păstrat la ei¹. Aceasta e de crezut mai ales pentru că acuma un corespondent al lui *stānā* al nostru e dovedit de Jokl, în cartea citată (și despre care va mai fi vorba la recenzii) și în albaneză (p. 247): Albanezul *šteze, štaze* „animal“ derivă dintr'un indoeur. *stā-n la care s'a adăogat sufixul colectiv și local *-ze*. Trecearea de sens admisă de Jokl și ilustrată prin paralele convingătoare din alte limbi a fost la Albanezi: loç de adăpost pentru animale, turmă de animale, animal².

Este foarte probabil ca același tip indoeur. **stān(a)*, — înrudit cu alb. *šteze, štaze*, cu slavul *stanz* (în paleoslavă „adăpost, tabără“, în sârb. și „locuință“, în rus. *stanz* „loc de șezut, tabără“, *stanica* „turmă, locul unde se strânge o societate“) și cu litvanul *stonas* „loc de șezut“ (cf. I. Șiadbei, *Viața rom.* XV — 1923 — p. 305) — să fi existat și în graiul strămoșilor noștri autohtoni, despre care știm că se ocupau cu păstoritul, și deci că *stāna* noastră să fie continuatorul neîntrerupt al acestui cuvânt autohton. Înțelesul original trebuie să fi fost „locul unde stau, unde se adună, se adăpostesc animalele“ și apoi, prin specializare asupra animalului care se cultivă mai cu seamă,

¹ Precum arată Capidan în acest volum p. 180, românescul *ă* și *â* e redat în împrumuturile făcute de Slavii de sud de la noi prin *a*, încât serb-croatul *stana* ar putea fi chiar împrumutat din *stānā*. Un alt exemplu pentru *z* trecut la *a*, e sârb *bačva* „butoiu“ = bulg. *бѣчва* (rus-bis. бѣчва, cf. Berneker. *Et. Wb* I, 104), tot astfel sârb. *bar* „care se rostește de ciobani când vreau ca oile să stea liniștite la muls“, pe care O. Densusianu, *Grăi și suflet*, p. 66 îl crede scurțat din *baran* „miei“, e românescul *bâr!* Poate și între *bătă* și sârb. *bat* să existe același raport, dacă amândouă ar fi identice cu paleosl. *bxtz* „sceptru“.

² Cred că și înțelesul de „avere“ pe care-l are cuvântul nostru *stare* se explică tot din cel de „animal“ și că avem deci o paralelă cu exemplele citate de Jokl l. c.: ung. *áll(a)ni* „a sta“ — *állat* „animal, viețuitoare“, rus. *stati* „a sta“ — *statokū* „vită mare“ (slovac. *statek*, v-pol. *statek* „vită“), la care s'ar mai putea adăoga sârb *biće* „Zustand, Wohnung, Wesen, Vermögen“. Pentru desvoltarea mai departe a lui „vită“ la „avere“ aduce Jokl, *op. cit* 257, paralele din alte limbi, care se pot înmulți ca cele (inverse) date de Bréal, *Sémantique* 119 și mai ales cu exemplele numeroase date acum în urmă de O. Densusianu, *Grăi și suflet*, p. 43. *Om cu stare* (cf. *Are stare 2000 de oi*. Fundescu, Basme, ^{131/3}) va fi însemnat deci „om cu vite“, „om cu blagă“ cum s'ar spune în Banat (*blagă* = „avere“ și „vite“ ca sârb. *blago*); trecerea de sens se întemeiază deci pe o imagine concretă, iar nu pe una abstractă („om cu situație“) cum o avem bunăoară în germ. *Wohlstand* „avere“ (după care, Românii din fosta Austro-Ungarie au plăsmuit pe *bunăstare*).

„locul de adăpost al oilor“¹. O analogă specializare de înțeles, însă asupra altui animal, o întâlnim la popoarele germanice, tot la un cuvânt format de la verbul corespunzător al lui *stare*: germ. *stôdô*, *stôda*, păstrat în mgi. *stôt* „îngrăditură pentru cai, herghelie“, vgs. *stuot* „herghelie“ (de unde actualul *Stute* „iapă“).

Lipsa acestui cuvânt la Aromâni și Megleniți e și ea însemnătoare și se potrivește cu atâtea alte cuvinte pe care Albanezii le au comune cu Dacoromânii, dar lipsesc la Românii din Balcan. În schimb Istroromânii, odinioară în strânsă comunitate cu Albanezii, au acest cuvânt.

În nici unul din izvoarele cunoscute până acum el nu e atestat. Îl găesc însă în niște manuscrise pe care d. Al. Viciu a avut amabilitatea să mi le pună la dispoziție și în care sânt cuprinse materiale de graiu istroromân culese de Andreiu Glavina acum douăzeci de ani. În ele e o descriere a stânei istroromâne, foarte asemănătoare cu cea dacoromână și numită *stână* sau *stânărie*². Mi se pare că din aceste două forme, *stână* e un dacoromânism de care găsim multe la Glavina. Forma pe care o întâlnim în text regulat e *stânărie*, un derivat cu sufixul local *-ărie* (poate supt influența lui *cășărie*). Numai această formă cu *r* în vecinătate, explică nerotacizarea lui *n* în cuvântul istroromân (ca în *cărbur* și *cărbun*, *sarčira* și *sarčina*, *gînere*, dat de I. Maiorescu, din Schitazza).

Rotacismul îl găsim însă la Istroromâni în celalalt cuvânt, în care nu există nici un *r* învecinat spre a împiedeca prefacerea lui *n* în *r*, în *smântăre*, atestat ca nume de persoană și la Vlahii apuseni (DR. II, 361).

În toate limbile slave există un cuvânt *smetana* „smântână“. Cuvântul slav a trecut chiar în unele dialecte germane supt forma *Schmetten* (de unde derivă probabil și germ. *Schmetterling* = *Butterfliege*, engl. *butterfly*, cf. Kluge, *Etym. Wb.*⁸ p. 399) și la Lituani: *smetona* (Berneker, *St. Etym. Wb* II, 44). Această extindere mare până în Rusia pe de o parte și în Prusia pe de alta ne face să credem că Slavii nu au acest termen păstoresc

¹ Etimologia aceasta mi se pare mai plauzibilă decât cea dată de G. Giuglea în DR. I, 359 ș. u., din *saeptana. Analogiile aduse de Giuglea cu derivatele romanice din *statio*, *mansum*, *mansio* etc. mi se pare că întăresc etimologia noastră. Ung. *esztena*, *isztina*, »parc de moutons« e de sigur împrumutat din românește.

² Glavina însemnează cu *â* sunetul pe care eu și alții l-am auzit *ă*.

de la noi, deși marea răspândire pe care a avut-o bunăoară grecescul βούρουον la Romani și Germani ne arată că asemenea cuvinte pot avea o întindețe mare.

Atunci vom admite că vorba românească e de origine slavă? Așa a crezut Miklosich (*Et. Wb.* 189), Cihac (II, 352), Byhan (*Jahresber.* V, 319), O. Densusianu (*l. c.*), Weigand (*Jahresber.* XVI, 228), Berneker (*l. c.*), Tiktin (*Dicț. rom.-germ.*) ș. a. Mai mult decât atâta, forma românească și forma germană *Schmant* (mai vechiu *smant*) cu *n*, au făcut pe slaviști să construiască un prototiv paleoslov *CZMAТANA, derivat de la verbul МАТѦ-МАСТИ „amestec, turbur“, din care formele slave s’ar explica prin dispariția lui *n* în urma disimilării totale față de *n* următor (Berneker *l. c.*).

Dacă facem abstracție de cuvântul german, care are, precum vom vedea, altă origine, și examinăm numai pe paleosl. *CZMAТANA > *smântână*, vom vedea că dăm de dificultăți de ordin fonologic și semantic care ne silesc să renunțăm la această etimologie. Nu anticipez nimic pentru *an* > *ân*, căci ar fi greșit din punct de vedere metodic a respinge o etimologie pentru că nu admiți o trecere fonetică a cărei imposibilitate cronologică rămâne tocmai s’o dovedești. E însă trecerea lui *n* în *ân* care ne pune pe gânduri. Știm anume că vechiul *e* nazal slav a dat în românește *in* (de ex. *smintesc* < paleosl. МАТѦ); la Dacoromâni acest *in* s’a dezvoltat după labiale în poziție tare în *în*, întocmai ca în elementele latine; avem deci *sfânt* < paleosl. СВАНТ (alături de *sfințesc*), întocmai ca *vânt* < ventus, *pământ* < pavementum, etc. Decât ceea ce se constată în dialectul dacoromân, nu se potrivește la Istroromâni, la care întocmai ca la Aromâni și la Megleniți, labialele nu schimbă pe *in*: *vinț*, *pemint*. La Istroromâni *CZMAТANA ar fi putut da cel mult *smintăre (sau *smintare).

Dar mai e și o greutate reală de sens, peste care Miklosich a trecut prea repede (: „ursprünglich nicht das Herabgenommene, sondern das Gerührte“), dar asupra căreia a insistat cu drept cuvânt Giuglea: *smântâna* nu se face nicăiri din lapte bătut („amestecat“), ci ea se produce tocmai prin lăsarea lapteului în nemișcare. Slavul *smetana* nu poate fi adus deci în legătură cu un verb care însemnează „a amesteca“ (МАСТИ), ci, adăugăm noi, cel mult cu unul care însemnează „a (se) depune (deasupra)“

sau „a (se) acoperi“ sau „a (se) așeză“ sau ceva analog. Dar aceste sensuri le are, între altele tocmai verbul slav МЕТЖ-МЕСТН, de la care derivatul *CZMETANA se potrivește perfect și ca formă cu cuvintele slave. Intr'adevăr, la Berneker (*Sl. Etym. Wb.* II, 40—41), găsim între corespondentele slave ale acestui verb: rus. *metatъ* „a aruncă, a făcă, a depune icrele“, *vymetatъ* „a ieși la suprafață (despre vărsat, blândă etc.)“, bulg. *metnъ* „a coper, îmbrac“, sârb. *mètati*, „a așeză“, *mètnuti* „a așeză, a îmbrăcă“, etc.¹

Rezultă din cele arătate că slaviștii ademeniți de cuvântul românesc, au construit pentru formele slave o etimologie care-i sileă să admită niște transformări fonetice forțate (disimilarea lui *n* în toate limbile slave) și care nu țină seama nici de piedecile semantice reale („amestec laptele“ — „smântână“), în loc să caute explicarea firească, deopotrivă de satisfăcătoare din punct de vedere formal și semantic, pe teritoriu slav. Iar filologii români, ademeniți și ei de asemănarea de formă și identitatea de sens cu cuvintele slave, n'au supus această etimologie unui examen destul de atent.

Dar dacă prototipul slav *CZMETANA se potrivește și mai puțin din punct de vedere formal cu cuvântul românesc (căci el n'ar fi dat, chiar dacă am admite propagarea regresivă a lui *n*, la Istroromâni altceva decât *smint-*), care e originea lui?

Giuglea, plecând de la ideea că în foarte multe limbi *smântâna* e numită „peliță“ sau „strat“ care acopere laptele (cf. ital. *panna*, arom. *teară* < lat. *tela*), propune (*l. c.*) un prototip lat. *mattana, derivat din *matta*, cu propagarea lui *n*. Tot de la *matta* (*natta* la Gregoriu din Tours) plecă Schuchardt (ZRPh. VI, 121) spre a explica pe span. și portg. *nata* „smântână“ (neap. *natta* îl consideră ca împrumutat din aceste limbi), apoi pe franc. (vechiu și dialectal) *mate*, *matte* (> *natte*) „lapte sârbezit, caș, brânză“, lomb. *natta* „brânză rea“, franc. *maton* „lapte sârbezit“ (în Ronchi „Rahmkäse“), cat. *mató*, span. *materon*

¹ Tot acolo se citează derivate ca rus. *metelъ*, sârb. *smet*, slov. *metelica* etc. cu înțelesul de „Schneegestöber“, polon. *mjetel* „fulg de zăpadă“, care au cu „smântâna“ comună ideea de „albă cu zăpada“ sau cea pe care o admite Spitzer la apropierea ce o face în acest volum între „bură (boare)“ și „smântână“.

„Schmierkäse“, precum și pe germ. *Matte* (dial. *Matz*) „lapte sărbezit“¹ (cf și Meyer-Lübke, REW. No. 5424).

Mi se pare însă că mai degrabă decât *matta*, a putut să stea la temelia cuvântului nostru lat. *mantus* sau *mantum*, care înseamnă „mantă“, dar care în unele limbi romanice are și sensul mai larg de „învelitoare“, astfel în spaniolește, unde *manto* însemnează „membrana care acopere pânțelece“, „stratul de seu cu care e acoperit copilul când se naște“ sau „grăsime de pe praporul animalelor“². Tot la acest *mantum* se reduce de sigur și germanul *smant*, *schmant* „smântână“ (trecut la Cehi: *šmant*) care apare cu *s-* ca la noi, însă probabil datorit altor influențe. Un tip **mantana* cuprinde și pe acel *n* pe care Giuglea îl admitea prin propagare în **mattana*. Cât despre *s-* din cuvântul nostru, el se poate explica sau dintr'un prototip **submantana* > **summantana*, cu sincoparea lui *u*, ca în cazurile citate în DR. II 603, sau printr'un amestec a lui **mântână* cu slavul *smetana*, sau în fine, precum crede Giuglea, existând alături de **mântână* verbul *smântâni* „a lua smântâna jos de pe lapte“ cu *s-* < *ex-*.

Rezultă din cele precedente că vechimea cuvintelor *jupân*, *stână*, *stăpân* și *smântână* este mai mare decât întâiul nostru contact cu Slavii Transformarea lui *án* în *ân* o putem deci considera încheiată pe vremea când au pătruns în românește întâiele împrumuturi din slavonește. Dacă limita de sus cronologică se poate preciza cu oarecare aproximație, avem și câteva indicii pentru a stabili limita de jos. Schimbarea lui *án* și *an-* în *ân* nu poate fi mai veche decât răspândirea creștinismului la strămoșii noștri, precum dovedesc termenii *sân* < *sanctus*, *păgân* < *paganus*, *creștin* < **creștiân* < *christianus*, și numele apostolului Andreas (grec. Ἀνδρέας), păstrat în forma *Îndrea* (*Undrea*), cu

¹ Mai târziu Schuchardt (ZRPh. XIII, 531–532) revine asupra acestei etimologii și presupune că *matta* = *natta* a influențat numai cuvintele românești, care ca și span. *manteca* derivă din slav. *ment-*, din care derivă familia *smetana* trecut și în rom. *smântână*.

² Deoarece acest înțeles din urmă îl are, pe lângă cel de „unt“ și span. *manteca* De aceea R. Menéndez Pidal (Romania XXIX, 358) credea că spaniolul *manteca* e un derivat din *manto*, iar nu urmașul direct al lat. *mantica* „dăsagă“. Originea lui *manteca*, răspândit în Peninsula iberică, Sardinia și în cele mai multe dialecte italiene (pe alocuri și cu sensul de „smântână“ alături de cel de „unt“ sau „alifie“) rămâne încă de elucidat și din punct de vedere formal și semantic. Cf. bibliografia la Meyer-Lübke REW. No 5327. Cuvântul românesc *mantică* citat acolo după Schuchardt, nu există decât în dicționarele noastre și pare ar fi o plâzmuire a lui Laurian și Massimu.

înțelesul de „Decembrie“, ca la Sarzi, Albanezi, Slavi și Maghiari (cf. Meyer-Lübke, REW. no. 832), dar de sigur odinioară și ca nume de persoană¹. Se pare deci că *án* > *ân* a fost contemporan cu transformarea lui *l* intervocalic în *r*, pe care n'o întâlnim în nici un împrumut din slavonește, dar o găsim în termenii creștinești ca *basilica* > *biserică*, *Sanctus Nicolas* > *Sân Nicoară*, poate și în *halleluia* > *hai lerui* (cf. *Conv. lit* XXXIX 310 ș. u.); amândouă trecerile le întâlnim în *angelus* > *înger*.

Asemănarea cu această transformare fonetică ne face să ne întrebăm dacă avem și cazuri de *án* > *ân* în împrumuturi din albaneză, precum le găsim la *-l- > r*? Din nenorocire nu avem nici un împrumut sigur, căci *stână* pare a fi mai de grabă autohton decât împrumutat din albaneză, iar *noian*, dacă s'a născut într'adevăr prin aglutinare din *un *oian*, și este, precum credea Hasdeu (*Cuvinte den bătr.* I, 295), alb. *ujān* „ocean“ (din *uje* „apă“), apare și la Albanezi în forma „neregulată“ cu *a*. Tot a avem în alb *bane* „locuință“, *banoj* „locuiesc“, trecut la Aromâni: *bană* „viață“, *bānedz* „trăesc“². Cuvântul aromân poate fi un împrumut recent din albaneză (precum îl consideră Capidan, DR II, 519); păstrarea lui *a* înainte de *n* (ca în *noian*) ar fi însă remarcabilă dacă cu arom. *bană* ar sta în legătură cuvântul nostru *ban*, o apropiere făcută de Dicționarul Academiei.

Cele trei cuvinte de origine grecească *spân*, *mângâiu* și *tămâie* nu ne pot spune mult cu privire la cronologia trecerii fonetice de care ne ocupăm, căci *σπανός, μάγγαρον* și *Θυμιάμα* trebuie să fi pătruns de vreme în limba latină de est supt forma **spanus* (trecut și la Albanezi și Sicilieni; probabil că și *Spano*, autorul faimosului dicționar sard, nu-i decât „Spânul“), **manganeo* și **tymanea*³. Mai interesant ar fi dacă s'ar putea desco-

¹ Numai prin existența unui nume *Indrea* se explică modificarea ung. *Andrásy* în *Indreș* (cf. Pârâul lui *Indreș*, pe moșia conților *Andrásy*, lângă *Geoagiul* de sus, în jud. Alba-Inferioară), cf. și numele *Indreș*.

² Weigand, *Jahresber.* XIX—XX, 134, Pentru schimbul de sens „trăi“—„locui“ cf. istrorom. *bivej* „trăi“, „locui“ (cr. *bivati*), ung. *lakni* „a locui“ — *jól lakni* „a trăi bine“ etc. — Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen*, p. 249, crede că nazalizarea la Albanezi e mai recentă decât primele împrumuturi de la Slavi, citând ca exemple pe gheg. *ustë* „ghimpe“ < sl. *ostenŭ* și pe tosc. *vre* „întunecos“ < sl. *vranŭ*.

³ Cuvântul grecesc — atesat și în latinește supt forma *tymianum* — trebuie să fi suferit, în graiul popular, o disimilare a celor doi *m*; și paleosl. *Ńmijanŭ* — tot cu *Ń* în loc de *ŷ* — presupune o formă **tymianum*. În românește, supt presiunea sufixului *-aneus*, *Ń* a trecut, prin metateză, în silaba finală (cf. **antaneus* în loc de **anteanus*).

perii un împrumut germanic mai sigur decât cel propus odinioară de Hasdeu (*Etym. Magn. Rom.* 1177) și prea puțin luat în seamă din cauza ideii preconcepționate asupra neexistenței cuvintelor de origine veche-germană în limba noastră. Hasdeu derivă adecă pe *îndreă* (*undreă*) al nostru din vgs. *nādala*, admitând o metateză **andala*, din care formă s'ar fi putut desvoltă **îndără* și, cu sufixul diminutiv¹ *-eă*, **îndăreă*, sincopat: *îndreă*.

Inutil a mai spune că dacă *a* în poziție nazală a rămas nealterat în împrumuturi din slavonește, el nu putea trece în *â* în cuvinte de origine ungurească. Din ung. *bântani* avem *bântui*, cu prefacerea regulată a lui *a* neaccentuat în *ă*, și apoi *bântui*, cu desvoltarea ulterioară a lui *ăn* în *ân*²; din formele accentuate pe terminație (*bântui*, *bântuiesc*) s'a născut *bântuiu* (*Dirvalul ce ne bântue Ne apără, ne mântue*. Eminescu), întocmai precum din *îngănare*, *îngănare* s'a refăcut prezintele *îngân* în loc de (*î*)ngan, precum se zice la Aromâni, și care e urmașul regulat al lui *in-ganno* (căci înainte de *nn*, *a* n'a trecut la *â*: *annus* > *an*).³ Tot așa s'ar putea explica forma *manc* în loc de *mânc*, care se aude în Vlădeni, în Transilvania și în Vlaho-Clisura la Aromâni (*Jahresber.* VIII, 256), ca reconstruită din *măncă*, dacă n'am avea și forma *mănancă* la Măgleniți, iar la Istroromâni *măranc* (atestată de Gartner), alături de obicinuite *mărănc*, pentru care explicarea aceasta nu se mai potrivește, într-un cânt un **mănâncă* nu se poate atesta.

În special forma aceasta istroromână este cu atât mai remarcabilă, cu cât ea nu e izolată. Istroromânii au de obicei: *când* < quando, *cânt* < canto, *grăv* < granum, *măne* < mane, *măre* < *mana (= manus), *mnânda* < ambulando, *păre* < panem,

¹ Pentru numirea obiectului cu un diminutiv, cf. și *igliță* < slav. *iglica*, dimin. din *igla* „ac“.

² *ân* s'a păstrat în unele cuvinte ca *mănunčiu* < manuculum, *cărunt* < canutus, *grăunț* < granuceum, *zănatic* < *dianalicus, *mănușă*, *sănătate*, în care legătura etimologică cu cuvântul nederivat nu se mai simțea. Dar și dintre acestea unele se rostesc cu *â*, astfel *sănătate* prin Banat (*Jahresber.* III, 288) și pe Valea Someșului, ceea ce ar fi o dovadă că *sân* < sanus s'a păstrat în aceste regiuni mai mult decât aiurea și a schimbat pe *ân* în *ân*, ca în *cântare*, *grănar lănos*, *măner*, *îndemânic*, (dial.) *demăneafă*, *mănios*, *romănesc* etc. Numărul astfel de derivate fiind mare, rostirea *ân* în loc de *ân* s'a putut extinde și asupra altor cazuri, indiferent dacă *ân* provenea din *an* sau nu (ceva analog s'a întâmplat cu *en* și *on* aton devenite, prin analogie, în și un), de ex. *cântar*, *lângoare*, *Vrâncean*, *zângănesc*; *fântână*, *lângă*, *lumânare*, *mănăstire*, *sămână* etc.

plânze sau *plânze* < plângere etc. (forme atestate de aproape toți dialectologii).

Alături de aceste forme găsim însă și forme cu *a*, și nu numai la strângători mai puțin siguri de material istroromân (cum ar fi Ive bunăoară, pe care l-am putea bănuși că „italienizează“ formele istroromâne) ci chiar la unii dintre cei mai conștiințioși, ca Ascoli, Gartner și Bartoli: *planže* la Ascoli 64; *mare* (îndreptat de Marotti în *măre* și contestat de Weigand), *măranc*, *planze* 292 (alături de *plânze* 779), *grau* (îndreptat de Marotti în *gărv*), *cant* „când“, *cantu* „cânt“ (îndreptat la Marotti în *cântu*) la Gartner; *pare* și *mnanda* la Marotti însuși; Bartoli (în materialul inedit) are *pare* auzit în Noselo și din aceeași comună *mara* „mâna“ și *mare* „mâne“, pe care alt individ, din același sat, le rostește *măr* și *măre*.

Cum se explică variantele acestea? Cronologia relativă ne arată că *ân* > *ân* e mai vechiu decât rotacismul, căci altfel *lana* ar fi dat **lară* iar nu *lără*¹. Se poate oare ca formele istrorom. *mara*, *para* și *mare* să fi apucat să se rotacizeze înainte de ce curentul general să prefacă pe *an* > *ân* și deci, fiindcă *a* se găsește înainte de *r*, să nu se mai fi prefăcut în *â*? Nu cred; în orice caz, chiar dacă am admite aceasta, nu putem explica pe *cant*, *planze* etc. în care *a* a rămas neschimbat deși urmă *n*. Și cum de acest *a* n'a devenit *â* supt accent? Cauza trebuie să fi fost rostirea lui nazală de odinioară, ceea ce-l deosebea de *a* care devenea *â* supt accent. Precum în dialectul gheghic al limbei albaneze e din *a + n* a re-devenit *ã* (cf. *solanus* > alb. tosc. șul'ë-ri, gheg. șul'ã-ni) tot astfel trebuie să se fi întâmplat și la unii dintre strămoșii Istroromânilor: *măra* > *măra*. Nazalitatea s'a pierdut apoi în unele cuvinte, tot ca în dialectul gheghic, **canipa* > tosc. *ker(e)p*, gheg. *kanep*, cf. Meyer-Lübke, in Gröbers Grundriss 12, p. 1042, și acum Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen*, p. 281; acest fenomen cuprinde și pe *en* din alte izvoare decât din *an*, cf. gheg. *rgant* = tosc. *ergent* < *argentum*.

Mai deciziv decât exemplele citate, e un cuvânt care la Istroromâni apare numai cu *a*: *arel* „inel“ atestat din Jeliâni de toți cercetătorii graiului din această comună, de Maiorescu, Miklosich,

1 Forma *puine* atestată la Ireneo de la Croce, care pare că trebuie citită *pâine*, ar dovedi că rotacismul e chiar mai nou decât metafora lui *â* în *âi* înainte de *e* următor (cf. DR I 381), căci *î* precedent, necontând ca vocală, a putut opri rotacizarea lui *n*.

Nanu, Glavina, Popovici și Bartoli. Forma aceasta e atât de remarcabilă și atât de deosebită de (*i*)irimę „inimă“¹, încât Byham (*Jahresber.* VI 188) se întrebă dacă nu avem cumva a face cu influența italienescului *anello*? Dar Weigand a auzit la Istroromâni chiar și fraza *ăr o oștarie* în loc de *ăr o oștarie* „într'o

1 Prefacerea lui *ân* în *in* înaintea unui *e* (*i*) următor, deși nu curinde decât o parte a cuvintelor, e totuși străveche, căci o găsim în toate dialectele: în dacor., arom., megl. *inimă* < *anima*, *-inte* < *ante* (dacor. *adinte*, *deinte*, *mainte*, (în)*ainte*, arom. *dininte*, *năinte*, *ninte*, megl. *dininte*, cf. istor. *ăntence*), dacor. arom. *grindină* < *grandinem*, cf. și arom. *imni* (generalizat apoi: *imnu*, *imnă*; și forma *imblă* e dată și de Frâncu-Candrea, *Moșu* 53), *căpituine* (trecură din plural și la singular: *căpituinu*, alături de *căpitănu*, *căpituinu*, cf. dacor. *călchuu*, alături de *călcăiu*, din plur. *călchue*), cf. și arom. *im. il' <imi, in*). La Dacoromâni exemplele de acest soi sunt cu mult mai numeroase. Interesant e mai ales unul: *lînac* < *landica*. Acum douăzeci de ani, când „legile fonetice“ mi se păreau un criteriu atât de sigur, încât o nepotrivire cu ele hotărâ respingerea unei etimologii, chiar evidente, n'am primit în dicționarul elementelor latine nici acest cuvânt — mulțumindu-mă cu etimologia lui Cihac II 512, care-l credeă împrumutat din ung. *lindik*, cu același înțeles (deși e evident că acest cuvânt unguresc, cunoscut numai în regiunile locuite de Români, precum se vede din Dicționarul lui Szinyei, e împrumutat de Unguri de la noi, înlocuind pe *csikló* germ. Kitzler) — nici pe *rădiche* (*ridiche*) < *radica* și precum l-am închis în parenteze pe *pedestru* < *pedester*, căci câteși trele cuvintele păstrează pe *d* neschimbat în *z* înainte de *i* lung și *e* scurt accentuați. De atunci încoace multe convingeri mi s'au schimbat și cred chiar că am găsit cauza pentru care *d* a rămas nealterat. În DR. II 684 l-am explicat pe *pedestru* ca o formă disimilată în stadiul *p'ed'estru* (*p'* din *pēs*, cf. *piezi*), citând, în sprijinul acestei păreri pe *vēclus* > *v'ēcl'u* < *vechū* și pe arom. *alugesc* < *al'ugesc* < slav. *ljubiti*, care și ele arată cum una dintre cele două consonante palatale și-a pierdut rostrea mulțată prin disimilare față de a doua. Tot astfel s'a disimilat *d'* în *d* în stadiul *rād'icl'e* < *radica* și cred că și *lindic* s'a născut prin schimb de sufix (cf. *măzărice* > *măzărîcă*) din **lindiche* < **lind'icl'e* < **landica*, păstrat și în franc. *landille* (CDE No. 995). Insuși cuvântul *măzărîche* presupuse un model **luntiche* < *lentica* (ital. *lenticchia*, franc. *lentille* etc. Meyer-Lübke, REW. No. 4980), disimilat și el din **lun'icl'e*. Dacă cuvântul latin *landica* se explică din **glandica* (cf. Walde LEW s. v.) ne-am putea gândi la o disimilare într'o formă **gl'ind'icā*, dar (deși avem și la Albanezi *glandem* > *l'ende*), ar rămâne neexplicată prefacerea lui *gi'* în *l*, căci *glandem* a dat la noi *ghindă*. Și un alt fenomen curios s'ar putea explica eventual printr'o asemenea disimilare. Dacă la Olmopolahî *l'* se prefacă în *l*, aceasta s'a putut întâmpla mai întâiu, prin disimilare, în cazuri ca *h'il'u* > *h'itu* și cu atât mai mult în plurale ca *h'il'il'*. O disimilare — de astădată însă completă — a lui *l'* al doilea din *fil'il'* *cal'il'* ar putea explica și plurarele (*fil'il'*, *cal'il'* de la Megleniți și la Istroromâni (*căl'il'*), pe un teren unde *l'* se păstrează de altfel (deși sânt și alte indicu că în aceste două dialecte *l'* începuse să se reducă la *l*). Tot prin disimilare s'ar putea explica și nealterarea dentalei în *dăti* și *stėti*: din *d'ed'u*, s'a născut mai întâiu *ded'* (cf. v-rom. *dedū*) și apoi *ded* (așa la Aromâni), cu generalizarea lui *d* final din celelalte forme verbale (*deade* etc.). Adevărat că la *stėti* — pentru care o formă *stet(iu)* nu se poate atesta — explicarea poate fi și următoarea: în loc de *stėti* s'a ivit încă în latina vulgară *stetui* (Meyer-Lübke, Rom. Gramm. II § 298), care primind accentul pe dezinență, trebuia să se rotească cu *e* închis: *stetūt* > *stētutu* (tot așa la Aromâni); după acesta s'a luat *dăduu*.

cârciumă“ (*Jahresber.* I 136) — tot așa Popovici — în care *a* se păstrează încă cu caracterul său nazal. Privită mai de aproape chestiunea, vedem că prefacerea lui *ân* în *an*, la începutul cuvintelor, se găsește și în alte dialecte: *antaneus, *angustus* și *ambulo* apar la Aromâni supt formele: *antânu* (alături de *ntânu*), *angustu* (alături de *ngustu*, și la Megleniți *amnu*, formă pe care o atestă Nanu și la Istroromâni: *âmnu* (alături de obicinuitul *ămnu*)¹. Se pare chiar că de la astfel de cuvinte a pornit analogia care a cuprins și pe *în-* inițial din lat. *in-*. La Megleniți *an-*, *am-* este regulă (*ampirat* = *împărat*, *ancoa* = *încoa* etc)². La Aromâni formele cu *an-* și *am-* se găsesc în concurență cu cele începătoare cu *ân-* și *ăm-* (*în-* și *îm-*), deși mai răspândite sânt cele aferezate: *'n-* și *'m-* (cf. glosarele lui Dalametra și Papahagi). Dar și la noi se găsesc forme cu *an-*, *am-*. Nu vom pune un preț prea mare pe vechiul *ande* (la scriitorii moldoveni), corepunzând lui *înde* (la cei munteni), care ar putea fi compus din *a* + (*i*)*nde*; tot astfel *amproor* (alături de *împroor*), ar putea fi *a* + (*i*)*mproor*, *de-amboulea* un *de* + *a* + (*i*)*mboilea*, iar *andemână* (de *andemână*) este, probabil, despărțit greșit din *lu 'ndemână* (înțeles ca *l' andemână*). Dacă găsim în Psaltirea Scheiană (320/21 ed Bianu) *anantu*, în loc de „înaltu“, aceasta ar putea fi o greșală de scris. Remarcabilă este însă paralela *Ampoiu* (cf. lat. *Ampelum*) față de *Trâmpoiele* (= între Împoaiete, cf. DR. I, 132) și mold. *andrea* = *îndreă* (*undrea*), despre care s'a vorbit mai sus.

Lucrul pare a se fi petrecut în modul următor. Cuvintele latine începătoare cu prefixul *in-* (*im-*) au pierdut în anumite cazuri pe *i-* inițial la noi ca și la Albanezi (*imperator* > *mbret*, *implēre* > *mb'l'or*, *ingratus* > *ngrat*, *intrudo > *ndruθ* etc.) și ca în dialectele italiene de sud (sic *nkarari*, *mpinčiri*, *ntenniri*, S. Fratello *nvern*, *nfern*, *mpiester*, leceez *mperin*, *nterna*, etc ; tot astfel în Napoli

¹ Acest exemplu nu e deciziv, căci el s'ar putea explica și la Megleniți și la Istroromâni ca o formă refăcută din *mnă* „îmnă“ după modelul *flă* (*flă*) „află“ — *âflu* (*âflu*).

² Cf. glosarul la *Megleno-Românu* lui Papahagi. Fenomenul se extinde și asupra cazurilor accentuate ca: *amflu* „umflu“, *ampl'u* „umplu“, *antru* „intru“, *ancă* „încă“, *antru* „între“, apoi *añi* „îmi“, *ași* „își“. Variantele cu *ă* (= *i*) sânt rare: *ăn*, *âncoa*, *ăncuntinat*, *ăngrop*, *ănșor*, *ăntru* „în față (= vechiul *între*)“, *ăntuneric*, *ănteleg* și *ăși* „își“ și o singură dată *ngurgul'at*. Când după *in-* urmă vocală, avem afereză: *nafară*, *nainti* (*năintu*), *nalbes*, *nalt*, *nalf*, *napoi*, *năpasti*, *năstup*, *nec*, *nqres*, *nuib* (< in-obvio). Tot cu *a* apare *andreuă* „undreă“ și *angă* „lângă“, care arată cât de veche e despărțirea greșită a cuvântului *lângă* în *la* + *îngă, (cf. formele noastre *prîngă*, *dîngă* etc. < *pre* + *îngă, *de* + *îngă)

și în Abruzzi, cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* I, § 375). Astfel rostirile de azi *casa 'n colț, până 'n zori, boii 'n jug, vino 'ncoace, du-te 'ncolo, adu 'mbrăcăminte, cu 'mpăratul* etc. reprezintă stadiul vechiu. Și după pauză noi putem rosti *nsură, ntrebă, ndesă, nchină, ntinde, mpinge* etc.¹, de asemenea după unele consonante de ex. *el mbracă*, în care cazuri *n* și *m* au valoare silabică²; chiar și rostirea *! ngână* e curentă. Tot astfel la Aromâni și la Istroromâni. Dar — mai ales după amuțirea lui *u* și *i* final — acest *n-* și *m-* ajunse, în vorbire, foarte adesea după consonante și grupe de consonante care făceau grea rostirea lui. Atunci s'a întâmplat ceea ce se întâmplă de obicei la noi, când voim să dăm o valoare silabică unei consonante: îi dăm sprijinul vocalei neutre *î* (*ă*). Intocmai precum în școlile elementare copiii rostesc consonantele: *bâ, câ, dâ, fâ, gâ* etc.; precum grupele de consonante imitative *bz, brz, fș* etc. le prefacem în *bâz, bârz, fâș* etc. când le întrebuițăm spre a derivă cu ele cuvinte uzuale (*bâzâi, bârzăun, fâșâi* etc., cf. DR. I, 86 - 87); precum din slavul grlo, křma, plk, křč etc. am făcut *gârlă, cârmă, pâlc, cârciu* etc. — astfel din *când mbracă, mort n groapă* etc. am făcut *când îmbracă, mort în groapă* etc. Legile după care rostim azi *în-* sau *n-* nu sânt stabilite încă; de sigur că la alegerea uneia din cele două forme nu e deciziv numai sfârșitul cuvântului precedent, ci și alte considerații, precum simțul ritmic, tempo și trebuința de a marca mai mult sau mai puțin limita între două cuvinte în propoziție³. La Istroromâni, bunăoară în textele culese de mine, întâlnim adesea aceleași combinații de cuvinte rostite când cu *ă-* când fără *ă-*: *mere ântrebă* ^{27/5} și *mere ntrebă* ^{27/6}, *usa âncl'ide* ^{37/2} și *u:a ncl'ide* ^{24/8} etc. Remarcabil este faptul că în cuvintele începătoare cu *n* + vocală (din *in* + voc.), *n* a fost rotacizat la Istroromâni și în textele noastre vechi, ca și când s'ar găsi între vocale, chiar când se rostește fără *î* (*ă*) începător, astfel istrorom. *rapoļ* „înapoi“, *renče* „înainte“, *runtru* „înăuntru“, *in-obviare > *rujbă > (printr'o nouă compoziție cu

¹ Tiktin DRG. s. în citează din Psaltirea lui Dosofteiu exemplul: *Carele nu-și duce sufletul afară N vrăjitori să creadză lucrul de ocară*. Astfel de „licențe poetice“ sânt dese și azi.

² Cf Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* I, § 375; Byhan, *Jahresber.* III, 50; Weigand, *ib.* IX 189, Tiktin, DRG. p. 773.

³ Cf. observările interesante făcute în această privință de Al. Bogdan în *Jahresber.* XIII. 198, ș. u. cu privire la versurile lui Eminescu.

ân-) *ănrujbă > *ănjurbă* „întâlni“. Acest *î* s'a adăogat la noi și înainte de cuvinte începătoare cu *n* sau *m* + cons. sau înainte de *mm*: slav. *mlatiti* > *îmblăti*, [*majmma*] > *îmă* (Tiktin, DRG. s. v)¹.

Confundarea lui *îngust* < *angustus* cu *încalț* = *ncalț* < *incalcio* eră indicată, și ea a produs mai întâiu varianta *ngust*, pe care o găsim și la Albanezi (*nguște*, cf. și *nderón* „schimb“ < *anterare = *alterare*, G. Meyer. AW., 300); pe de altă parte forma *angust*, desvoltată din *îngust*, precum am arătat mai sus, a putut produce, la Megleniți și în parte la Aromâni, pe *ancalț*. Această reducere a lui *în* (< lat. *an-*) la *an* trebuie să fie anterioară rotacismului, căci istorom. *arel* presupune o formă mai veche *anel din *inel (care la Megleniți apare supt forma aferezată *nel*). Tot astfel avem la Albanezi: gheg. *an(ε)mlk*, tosc. *armik* „dușman“ < *inimicus*. Dar adăugarea sau dispariția unui *î* nu s'a mărginit numai la *ŋ* și *m*, ci o găsim și la alte consoanante care se rosteau silabic. Astfel pronumele conjuncte *l* și *l'*, primesc și ele sprijinul unui *î* când nu pot fi legate de cuvântul precedent sau următor, rezultând formele *îl* și *îl'* (> *îu*). Dacă acest *î* sprijinitor apare și la celelalte pronume: *îți*, *își*, cred că avem a face cu o analogie după pronumele *îm*' și *îl*, *îl'* (> *îu*). Analogia s'a extins la noi și asupra lui *s* < *sunt*, iar la Istroromâni și asupra lui *s* din *se*: *pl'erzut-ăs-av* (la noi *pierdutu-s'au*). La Megleniți avem, precum am arătat mai sus, și variantele cu *a*: *ași* „își“, *amî* „îmi“.

Interesante sânt cu deosebire cazurile cu *r*. La Istroromâni, care, prin contactul lor viu cu Croații, s'au obicinuit cu rostirea lui *r*, întâlnim formele *rde* și *rpe* în loc de „râde“ și „râpă“. Tot astfel e *rvu* „dracul“ în Jieăni (din materialul inedit al lui Bartoli) în loc de *răvu*, forma articulată a lui *răv* „rău“. Alături

¹ Chestiunea aceasta merită a fi studiată mai aprofundat. De ce avem *îmă* dar *mă-ta* și *naș* (< *nunaș*, din *nonnus* + *aș*)? De ce avem rostirile *nainte*, *nalt*, *nălbî* etc. alături de *înainte*, *înalt*, *înălbî* și *înnalt*, *înnainte*, *înnălbî*? În cazul din urmă avem a face cu o nouă compoziție cu prefixul *în-* (precum ar rezultă și din istrorom. *ănrenče* alături de *renče*, *ăniurbă* etc) sau cu o lungire pe cale fonetică a lui *n* (cf. A. Bogdan, l. c., 200)? Tot astfel avem *înodă*, *înotă*, *înăbuși* etc. și *înnodă*, *înnotă*, *înnăbuși*, iar în limba veche și *nuta* < *notare (= *natare*), care în Codicele Vcronețean apare numai cu *n* inițial și nici odată cu *·ŋ* ca *·ŋpanon* (păstrat până astăzi în Bucovina și nordul Moldovei supt forme *rapoi*, cf. *Zur Rekonstruktion des Urrumanischen*, p. 41).

de aceste forme, se întâlnesc și cele cu un *î* (la Istroromâni *ă*) sprijinitor înainte de *ř*: *ârde*, *ârpe*, de asemenea *ärt* < croatul *rt*, *ăriau* din croatul *řjav*; tot astfel croatul *raženica* a trecut prin stadiile **rāzenitę* și **rzenitę* la *ărzenitę*. Remarcabilă e forma *arde-se* în loc de *ârde-se*, pe care Bartoli a auzit-o în comuna Noselo, adică tot acolo de unde a culșs și formele cu *ân* trecut la *an*, citate mai sus.

Asemenea rezultate, care fac impresia unor metateze, nu sânt însă restrânse la dialectul istroromân. Le găsim de asemenea la Megleniți, unde avem *răzint* alături de *arzint* „argint“ și *ărdicari* în loc de *rădicare*. Varianta *ardică* a lui *rădică* (*ridică*) este foarte răspândită și la noi în Moldova. La Albanezi avem: *armata* > *rmate*, *altarium* > *tter*, *resina* > alb. *rșine*, apoi *argentum* > gheg. *rgant*, tosc. *ergent* (cf. Meyer-Lübke, *Grundriss* I², p. 1047); la Serbocroați: *Ratiaria* > *Arđer* (cf. Vulić, în Pauly-Wissowa-Kroll-Witte s. v.), *Arbanum* > *Rabar* (cf. Jiriček, în Thallóczy, *Illirisch-albanische Forschungen* I, 66; despre *ř* > *ar* și *er*, cf. și Leskien, *Serbokroatische Gramm.* § 196); fenomenul acesta cuprinde și o parte din Italia (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* I, § 375: *letame* > *ldan* > *aldan*, *lessiva* > *alseja*, *ricamo* > *arkan*, *nessuno* > *ndson* > *indson* etc.). Astfel ar putea primi o confirmare și explicarea lui Weigand, care crede că arom. *nărăescu* s'a născut din *nrăescu* = înrăesc¹.

*

În *Romania* XLVIII, p. 1 § u., se ocupă E Philipon de reflexele lui *a* medial posttonic în limbile romanice. Acest sunet nu există, precum se știe, în cuvinte curat latine; exemplele pe care le găsim sânt sau rezultatul unei asimilări progresive (*alacer* alături de *alecer*, *anatis* alături de *anitis*) sau împrumuturi din alte limbi, mai ales din grecește. În graiul popular acest *a* a fost adesea prefă-

¹ Tot așa îl explică Weigand pe arom. megl. *năs* = dacorom. *îns*, istror. *ăns*; forma *năs* ar putea însă să fi stat la origine numai după prep. *cum*, deci să fie aceeași cu vechiul dacorom. *cu-nusu*. *Năuntru* ar putea fi o formă metatezată din *înuntru*; mai probabil însă că avem a face cu asimilarea *l-n* > *n-n* din *lăuntru* (*illac* + *intro*). Cu greu are dreptate Tiktin *DRG* când derivă pe *nărul* din *in+ruo, -ere*. Cuvântul românesc nu poate fi despărțit de *norou* (dintr'un mai vechiu *nărou*), pe care Tiktin îl derivă bine din paleosl. *naroj* „impetus“. Sensul fundamental al lui *norou* nu e cel de „tină“ sau „glod“, ca în limba literară, ci cuvântul aceasta înseamnă „pământul (mălu) adus din locuri mai înalte de torențele de apă“. Dl M. Iltu îmi comunică că și verbul *noroi* (cu *ă* > *o*) înseamnă în unele regiuni „a aduce pământ din locuri mai înalte, când vin torențele“.

cut în *e* (i) după modelul cuvintelor vechi și în concordanță cu o tendință pronunțată a limbei latine (cf Sommer, *Lat. Laut- u. Formenlehre* § 75). Limbile romanice nu se comportă toate la fel, ci unele (ca spaniola, sarda și, dintre dialectele italiene, cel calabrez, venețian și genovez) păstrează formele cu *a*, altele pe cele cu *e*, cele mai multe — între ele și limba română — au cuvinte cu *a* sau cu *e*; une-ori același cuvânt apare supt amândouă formele. Aceasta dovedește că materialul de limbă strein pătruns în graiul poporului roman n'a putut fi plămădit întreg în spiritul limbei, ci în parte a rămas cu haina sa exotică.

Deoarece studiul lui Philipon nu consideră decât o parte a a acestor cuvinte, voi da în cele următoare lista celor păstrate în românește :

1. De la forme cu *a* trebuie să plecăm pentru următoarele cuvinte :

calamus (< grec.) > *carăm* (DR. I, 225—226), *castanus (< grec.), păstrat în derivatul *castanea* > megl. *căstăniă*, arom. *căstârie*, *orphanus* (< grec.) > arom. *oarfan*, *sambata (< orient) > *sâmbătă*, arom. *sâmbătă* (DR. I, 436).

Tot aici aparține *bubalus* (< grec.) > *buâr*, deși cuvântul românesc ar putea derivă și dintr'o formă *bubîlus; poate și *cumpana (din *campana*, modelat după prefixul *cum-*, cf. Schuchardt, *Vok.* III 87, *Rom. Etym.* II 9—10) > *cumpănă* (tot astfel alb. *kumbone*, cf. G. Meyer, *EWA* și Meyer-Lübke, *Grundriss* I² p. 1047). Judecând după arom. *nfărmăc* „farmec“ avem să plecăm de la *pharmacum* (< grec.) pentru *farmăc*, *fărmăcă*, păstrate dialectal și la noi, din care s'a născut, mai întâiu, în poziție moale : *farmece*, *tu farmeci*, apoi : *un farmec*, *eu farmec*.

În verbele compuse cu prefixe accentuate, *a* din radical se păstrează : *apparo* și *comparo* dau în românește *ăpăr* și *cumpăr*, al căror *ă* derivă din *a*, precum dovedește arom. *apăr* și (a)*cumpăr*, istrorom. *âparu* și *cumparu* și megl. *cumpăr*. Tot astfel vechiul *cumătră* păstrează pe *a* din compoziția *commater*.

Limba românească plecând de la formele *secāle* și *ficātum* păstrează, bine înțeles, pe *a* (*secară*, *ficat*).

2. Exemple cu *a* > *e*, sau cu amândouă formele, sânt :

*alepa (= *alapa) > *aripă* (cf. Meyer-Lübke REW. No. 310);

*brotacus (< gr. βρόταχος = βάρταχος) ban. megl. *broatăc* (calabr. *vrotaku*) — *brotacus > dacor. *broatec*, arom. *broatic*

*(sic. *vrotiku*; alb. *bretek* poate derivă și dintr'o formă și din altă);
 *canîpa (în loc de *cannabis*, cuvânt exotic) e la baza cuvântului nostru *cânepă* și, probabil și al altor cuvinte romanice;

*ceresus (= *cerasus* < grec.) se păstrează în derivatul *ceresia* > *cireașă*¹;

cîthera (App. Probi. alături de *cîthara* < grec.) > *ceteră*;

*harpegus (= *harpago* < grec.) > *apreg* (Dicț. Acad.);

*platînus > dacor. arom. *paltin*; în acest cuvânt partea finală ar putea fi orientată după *carpînus*, *fraxînus*; — megl. are *platân* (Candrea-Densusianu DE. No. 1313) < *platanus* (< grec.).

passer(em) și *passar(em)* (App. Probi.) s'au conservat amândouă în românește, precum arată forma *pasere* (care, la rigoare, s'ar putea explica prin asimilare regresivă din *pasăre*) și *pasăre*, care se găsește și în regiuni care nu prefac pe *e* în *ă* după *s* (de ex în Cod. Vor și la Istroromâni);

*tympenum > *tâmpină*; posibil ar fi ca forma *tâmpenă* să fie un singular nou (în loc de *tâmpănă* < *tympanum*) de la plur. *tâmpene*. Cuvântul *tâmpină* și derivatul *întâmpină* apar cu *r* în textele rotacizante, ceea ce e o dovadă a latinității lor. Aromânescul *tâmpănă*, din cauza lui *âm*, derivă mai degrabă din paleoslav. тѣпанъ (cf și alb. *topan*) < *tympanum*, (< grec.) decât de-a dreptul din cuvântul latin².

Avem dar în limba română alături de cazuri cu *a* păstrat, altele cu *a* prefăcut în *e* și avem chiar cuvinte care s'au păstrat în limba noastră cu amândouă formele (cu *a* și cu *e*) Cu alte cuvinte, prefacerea lui *a* în *e* în poziție medială după accent nu ajunsese, în graiul strămoșilor noștri, să se generalizeze cu rigoarea unei legi fonologice. Astfel n'ar fi nici o mirare dacă am întâlni în limba noastră și cazuri inverse, de prefacere a lui *e* în *a* în aceeași poziție.

Printr'o astfel de rostire inversă se explică cazurile de *e* medial după accent devenit *ă* (din *a* neaccentuat) în cuvinte de felul lui *mesteacăn*, *cearcăn*, *floacăn*, *leagăn*, *tragăn*, *treacăt*, *stri-*

¹ Forma *cearășă* care se aude într'o regiune restrânsă a teritoriului dacoromân nu derivă din forma *cerasia*, precum credeam altădată (*Conv. lit. XLIV*, 466), căci numele pomului e în aceeași regiune *clășș*, deci *ă* și *a* s'a născut din *e* și *ea* după *r*.

² Raportul între *petec*, megl. *peatic*, arom. *peatică*, alb. *petke* și *pittacium* (< grec.) nu-i clar (cf. Meyer-Lubke, REW. No. 1287 și DR. II, 544—546).

găt. Pe vremea când grecescul *πλάτανος* se rostea *plătănus* și **plătînus* (probabil după gradul de cunoștință de limbă grecească al Romanilor) s'a putut ca, printr'un fel de hiperurbanism, *mastichînus* (< grec *μαστίχινος*), devenit nume de copac¹, să se fi rostit și **mastichanus*, ceea ce ar explica foarte bine pe *mesteacăn* al nostru. Tot astfel grecescului *κίρκινος* poate să-i fi corespuns, alături de *circinus*, o rostire **circanus* din care se explică *cearcăn* al nostru².

De sigur, că nu este o întâmplare că în amândouă cazurile, înaintea terminațiunii *-ăn* avem o velară. Se pare chiar că prin substituirea lui *ř* cu *a* s'a evitat alterarea lui *c*, *g* precedenți, mai întâiu în cuvinte simțite ca grecești de origine, apoi și în altele derivate cu sufixele *-înus*, *-îno*, *-îtus*, *-îto* redade prin *-ăn*, *-ăt*: *floacăn* (**flocin*³), *tragăn* (**tragino*), *leagăn*⁴, *treacăt*, *strigăt*⁵. A rămas însă *ř* în *coacen*, arom. megl. *coařin* — *coccînus*.

S. Pușcariu.

Lat. *libet* în românește.

La o seamă de adverbe și pronume românești apare la urmă adaosul unei silabe *-le*, *-re* sau *-ne*, care, n'a fost încă explicată în mod satisfăcător.

Astfel de elemente „deictice“, care nu mai cuprind astăzi

¹ După etimologia lui I. A. Candrea, cf. și Tiktin, *Dicț. rom.-germ* [în *Conv. lit.* XXXIX, 1130, Candrea, admite și el un tip latin vulgar **masticanus*; în *Dicț. etim.* lucrat în colaborare cu O. Densusianu, p. 165—166, se dă acestor cazuri, altă explicație: *mesteacăn* ar fi un singular nou din pluralul *mesteceni* (după analogia lui *carpăn*, *frasăn* cu pluralele *carpeni*, *fraseni*); tot astfel *leagăn* s'ar fi dezvoltat din *legem* după *capăt* — *capeți*, *seamăn* — *semeni*. Atâta numai că pe când *mesteacăn* e general, rostirile *carpăn*, *frasăn* sânt regionale la noi, iar pluralele *cearcene*, *floacene*, *strigete*, *trecete*, *legene* nu se pot atesta (ci numai *cearcăne*, *floacăne*, *strigăte*, *treacăte*, *leagăne*), încât *mesteceni* pare a fi un plural analogic în loc de *mesteacăn*, iar nu invers.

² A nu admite etimologia *circinus* pentru *cearcăn*, care are același înțeles ca franc. *cerne*, înseamnă a te pune pe punctul de vedere rigid al acelor dintre neogramatici care negau evidența din cauza unei greutăți formale. Astfel Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*: „wahrscheinlich *circulus*, mit fremder Einwirkung auf die Lautung“. — Poate că și forme ca **aqueductus*, la care se reduc unele cuvinte romanice, să se fi născut în felul acesta din *aquiductus* (App. Probi, în loc de clasicul *aquaeductus*).

³ Candrea-Densusianu, *Dicț. et.* no. 609.

⁴ Din *leg* sau dintr'un onomat. *leg-*, v. articolul lui N. Drăganu în acest volum.

⁵ De sigur că și înlocuirea sufixelor *-itor(ius)*, *-itura* și terminațiunii *-endo* prin *-ator(ius)*, *-atura* și *-ando* în vremuri preromane în unele regiuni și mai ales după verbele în *c*, *g* s e explică tot din reacțiunea împotriva alterării acestor sunete înainte de vocalele palatale.

în sine forța de a schimba înțelesul cuvântului la care se adaugă, au de obicei două origini: sau sânt la origine elemente derivative, care modificau odinioară înțelesul cuvântului, dar cu timpul deosebirea — nu prea mare dintru început — între cuvântul derivat și cel nederivat s'a palizit cu totul; sau se nasc prin analize greșite, considerându-se terminațiunea unui cuvânt ca element derivativ.

În cazul nostru nu vedem care ar fi putut fi modelul unei analize greșite și credem că avem a face cu un element derivativ.

Dacă cercetăm cazurile similare în limba română, vedem că astfel de elemente derivative sânt sau niște particole demonstrative sau niște forme ale verbelor „a vrea” „a dori” etc. care exprimă nehotărîrea.

Demonsrativ este la origine bunăoară *acel* ¹ *a* (la Aromâni și *-ga*) adverbial și pronominal atât de des în limba română a cărui origine din *illac* cred că am demonstrat-o cu altă ocazie (Conv. lit. XXXVII, 603; ZRPh. XXXII, 481—482): *acela* — după care s'a orientat *acesta* etc. — este, ca firul. *kel-la*, franc *celui-là* etc, un *eccu-illu-illac*, deci un „acel-acolo”. La adverbe ca *acia*, *aicea* etc. *-a* ar putea fi lat. *hac* (ca în engad. *aquia*), precum la vechiul *acii* elementul deictic *-i* e lat *ibi*: *eccu hic ibi* > *acii*, ca *hic ibi* > franc. *ici*.

Tot demonstrativ e la origine elementul *-ce*, înrudit, în latinește, cu oscul *ěkō*- „acesta” și cu grecescul *έκει*, *έκεινος* (cf. Sommer, *Handbuch d. lat. Laut- u. Formenlehre*, 1902 § 229 f.), care s'a păstrat la noi în forme ca *tuncce* > *atunci*, *hicce* > *ici*, *aici* (față de *eccu-hic* > *aci*), *încoa* - *încoace*, *aua* - *aoace*, etc.

În toate aceste cazuri elementul adăogat la adverbe și la pronume nu mai are azi forța de a le schimba înțelesul: *acest* = *acesta*, *atunci* = *atuncea*, *aci* = *acia* etc. Dimpotrivă, a doua categorie de adverbe și pronume, cele compuse cu forme de la verbe ca „a vrea”, exprimă, față de cuvintele necompuse, o nuanță de sens bine-simțită, adecă le preface în adverbe și pronume nehotărîte, fie că acest element derivativ se leagă în mod proclitic sau enclitic de ele.

Asemenea derivate se cunosc în cele mai multe limbi. Ca să nu pomenim decât pe cele mai apropiate de noi, avem în latinește: pe *vis* în *quivis* etc., în albaneză pe *-do* (pers. 3 sing. din *duaj* „a vrea”): *tš-do*, *kuš-do* etc. (primit de Aromâni: *ca-*

rețido, iuțido, cănțido etc. (cf. DR. II, 504—505), la Slavi *god(ă)*, același ca *goditi* „a plăcea“, d. ex. în sârb. *štogod, kojigod*, bulg. *koigodě* „oricare, oricine“ (în Banat: *cegode* „orice“), la Unguri *akár-* din *akarni* „a vrea“, d. ex. *akárki, akármi, akármely, akármikor, akárhol, akármily, akárhogy* (cărora le corespunde în Ardeal *acarcine, acarce, acarcare, acarcând, acarunde, acarcă, acarcând*).

Le întâlnim însă mai ales, în limba noastră, în cele trei variante: *oare-* (din *voare* < *volet*), *ori-* (din *vori* < *voles*)¹ și *-va* (pers. 3 a lui „vrea“), d. ex. *oare(și)cine, oare(și)care, oare(și)ce, oare(și)când, oare(și)cum* etc. — *ori(și)cine, ori(și)care, ori(și)ce, ori(și)când, ori(și)cum* etc. — *cineva(și), careva(și), ceva(și), cândva(și), cumva(și)* (cf. în dial. italiene. ■ ex. în Lecce: *ĩšiedđi* < *tši-velli* „chichessia“, *Arch. glott. ital.* IV, 138).

Trecând la cele derivate în *-re, -le, -ne*, vom examina mai întâiu materialul și vom proceda la triajul lui.

Înainte de toate vom elimina cazurile în care finalul *-le* sau *-re* aparține tulpinei, de ex. *adineaorea* (cu variantele lui), *dini-oară, aorea*, care sânt toate compuse cu lat. *hora*; — *alăturaea*, care, ca și *lature*, conține pluralul lat-pop. **latora* (= *latera*), dar care existând alături de simplul *lat*, a putut fi categorisit între adverbele în *-re*; același lucru se poate spune despre *alocure(a)*, derivat din plur. *locuri* (vechiu *locure*); — *așjderea*, este, după ingenioasa explicarea a lui Hasdeu, o contaminare din *așiș* și sârb *takoždere*; după Tiktin, contaminarea s'ar fi făcut între *așiș* și paleosl. *takožde*, iar la un **așjde* s'a adăugat adverbialul *-re* (cf. DA.), deci ar trebui trecut între formațiile românești cu acest element derivativ; — *asemere*, devenit *asemene*, e lat. *assimilis, -e*; el a fost însă analizat în mod greșit în *aseme + re*, încât întâlnim, la I Viski și la Mardarie, o formă reconstituită *ase(a)me* (DA); — dacă alături de *nimene* și, cu rotacism sau disimilare, *nimere*, din lat. *neminem*, întâlnim și forma *nime(a)*, aceasta pare a se datori tot unei astfel de reconstituiri greșite (ar putea fi însă și din **nemu* din nominativul *nemo*; după CDDE. No. 1231 s'ar fi născut prin haplogogie mai întâiu în construcți ca *nimene*

¹ Tot din cele două forme prin care se poate exprima „persoana nehotărâtă“ la noi, adică din forma persoanei 3 sau 2 a verbului „vrea“ derivă și conjuncțiile (vechiu) *oare . . . oare, (nou) ori . . . ori*, care, în Dicționarul etimologic de Candrea-Densusianu, se explică în mod forțat din lat. *hora*.

nefiind. . .); — *purure(a)* derivă, după Th. Capidan (DR. I, 563), din alb. *perherë*, deci *-re* aparține tulpinei.

Tot astfel trebuie eliminate adverbe ca *amirarea*, *de-apute-rea fi* etc. care sânt derivate de la infinitive lungi; faptul că alături existau însă infinitivele scurte (*miră*, *puteă* etc.) a putut face ca și ele să fie categorisite, în simțul limbei, între adverbele în *-re*.

Vom lăsa la o parte și locuțiunile adverbiale în *-le* care sânt la origine participii trecute substantivate, întrebuițate la pluralul articulat: *de-a (v'ași) ascunsele*, *pe apucatele*, *de-a mâne-catele* etc.; acestea întrebuițându-se, în parte cel puțin, și supt forma nearticulată (*pe apucate*, *pe nemâncate*, *pe înserate* etc.) au putut iarăși fi *apropiate de adverbele în *-le*. Avem chiar unele, precum *amboulea* și *d'amboșele*, *d'ambușile*, *d'ancălarile*, *d'andoa-sele*, *d'andăratele* etc. la care nu mai știm dacă avem a face cu formații analogice la locuțiunile adverbiale mai sus citate, sau cu adaosul unui *-le* adverbial¹,

Rămân totuși o seamă de adverbe în *-le* și *-re* (la care se mai poate adăoga un *-a*), care nu se pot explica în mod analogic, mai ales că unele din ele apar din cele mai vechi timpuri numai cu adaosul acestui *-le* sau *-re*. Astfel: *aci* și *acilea*, *acò* și *acolea*, *adecă* și *adecălea* (DA), *adecâte* și *adecătelea*; — *adineaore(a)* și *adineaorele(a)* (CDDE); — *alia* (s. *altera*) *mente* > *aimintere(a)* (arom. *al'umtra*, megl. *l'umintrea*, *l'umintrulea*) și

¹ Cred că tot articol este *-le* în *incalte*, precum e și *a* în *incalea*. Într'o comunicare făcută la MLR. am arătat că acest adverb, care azi are înțelesul de „cel puțin, barim, măcar, (dial.) batăr”, constă din elementele în + *cale* sau în + *cau* (pluralul vechiu și petrificat în acest adverb, al lui *caie*). El a putut fi despărțit din propoziții ca: *incal acum să ne nevoim să ne îndreptăm* (Varlaam, *Carte*, 98 v.), cu sensul original „acum să ne îndreptăm pe drumul cel bun”, sau: *dacă ai voit să te duci, pleacă incale înainte!* cu înțelesul original: „pleacă înainte pe drum”. Într'un exemplu; *eu știu... că Samnonu se află incale* (tipărit într'un cuvânt!) *vrând a veni spre ajutorul Marsienilor* (Beldiman, *Numa Pompiliu* I, 90) putem sta chiar la îndoială dacă autorul a înțeles că „Samnenii sânt în drum spre a veni în ajutorul M.” sau: „Samnenii cel puțin voiesc a veni în ajutorul M.” — Ulterior văd că aceeași explicație etimologică a dat-o cuvântului și Philippide (Principii, 93), care pornește de la *in calles* = în întiner, presupunând, ca stadiu intermediar, sensul „în treacă”. Într'adevăr înțelesul de astăzi al locuțiunii adverbiale s'a putut desprinde ușor din construcții ca: *dacă treci prin sat, intră incale și pe la mine!* — Alături de forma nearticulată a lui *cale* se putea întrebuițea și cea articulată în construcții ca: *de astă dată oștenii au ieșit înainte în calea* (s. *în caile*) *vrăjmașului* analizate: *de astădată incale* (s. *incalte*) *oștenii au ieșit vrăjmașului înainte*.

almintere(a), cu asimilare sau disimilație *aimint(r)enea*; — lat. *inde* și compusele sale se regăsesc în *ainde*, *aindere(a)*, *aindine*, apoi în *(pre)tutindene(a)* și *(pre)tutinderea*¹; — lat. *aliubi* și *nec-aliubi* apar numai cu forma cu *-re*: *aiure(a)*, *nicăi(u)re(a)*, la care se mai poate adăuga și *-le*: *ai(u,rile(a), aiurlea*; — *atunci* și *atuncine(a)* (arom. *atum-ținea*); — *purure(a)* și *pururile(a)* (Gaster, Crest. I, 43; Cuv. d. bătr. II, 107); — *asemene(a)* și *asemenele* (Cuv. d. bătr. II, 454); *așjdere(a)* și *așjderile*; — *încăși* și *încășile* (Cantemir).

Din exemplele citate rezultă înainte de toate un lucru, pe care trebuie să-l reținem: elementele *-le*, *-re* și *-ne* apar în concurență unul cu altul, când în tulpină mai avem și alte lichide sau nazale. Nu este dar exclus ca câteși trele să se reducă la un singur tip — care ar putea fi sau *-le* sau *-re* sau *-ne* — schimbat în urma acțiunii disimilatorice sau asimilatorice a unui *l*, *r*, *n*, din tulpină, ca în atâtea alte cazuri de disimilare și asimilare, tocmai între aceste trei consonante. Se poate însă și ca originea lor să fie diferită și să se fi amestecat mai târziu, prin omonimia produsă de aceste tendințe eufonice.

Să vedem acum care explicații au fost date acestor elemente derivate și care alte posibilități de explicare există.

Pentru *-ne* ne-am putea gândi la particula întrebătoare latină *ne*, care se întrebuițe în mod enclitic, mai ales în unire cu pronume, dar și cu adverbe și conjuncții (*quine*, *egone*, *quandone*, *itane* etc.). Astfel bunăoară la Candrea-Densusianu *Dicț. etim.* No. 113 *atuncenea* e derivat din **ad-tuncene*. A. Byhan și G. Weigand explică, precum se știe, și pe *cine*, *mine*, *tine*, *sine* dintr'un **quem-ne*, **me-ne*, **te-ne*, **se-ne* (Jahresber. III, 11—12). Este totuși greu de admis ca această particulă caracteristică pentru întrebări să fi trecut și asupra răspunsurilor².

Pentru *-re* avem mai multe explicații. Dăm mai întâiu, mai

¹ După Gr. Crețu, *Lex. slavo-rom.* p. 94—95, *(pre)tutinderea* ar fi *pre-toată-(in)tinderea*. Această explicație nu e probabilă. Ca franc. *partout*, ital. *(dap)pertutto*, și germ. *überal'*, avem a face cu vechiul *pre tot* (păstrat încă cu acest sens la Istroromâni), combinat cu adverbul local *inde* unde. Prin părțile Nășăudului se zice, precum îmi comunică N. Drăganu, *tuturinde* și *tuturindene*, în care recunoaștem pe *tot + ori + inde*=oriunde.

² Un *-ne*, *-ni* se întâlnește și în sardă și în dial. ital. Astfel în sardul sassarez: *tuni* 'tu', *treni* 'tre', *uni* 'dove' gallurez: *eni* 'è', *ten* 'te', *reni* 're', *peroni* < *per hoc*, chiar *cammani* = infinitiv *camma*, corsican: *avane* (avă + ne) 'ora', *cttane*, *kustne* 'cosi'. *babane* 'papă', *piune* 'piu', *vone* 'voi', infinitive ca *sentine* etc. (*Arch. glott.* XIV, 187). În Arpino: *șne* și *no*, dar emfatic *nonș* (ib. XIII, 304).

mult ca titlu de curiozitate, părerea lui Philippide (*Principii* 92, 94, 95), care crede că *-ne* din *pretutindene* s'a dezvoltat din *-re* și că acesta ar fi lat. *res* în compoziția *per + tota + inde + res*. Din *pretutindene* și din *purure*, care ar fi *per horam*, s'a putut despărți un *-ne* și *-re* cu care s'a derivat și *aiurea*.

Tiktin ZRPh. XII, 458, consideră „întunecoasă” originea lui *-re*, crede însă că în *aiure* < *aliubi*, *r* ar putea fi „Hiatustilger”.

Foarte ademenitoare e explicarea lui Th. Gartner (*Darstellung* 149), după care *aiurea* ar fi *aiu (< *aliubi*) + *rea* = *vrea*; de la acesta apoi *-rea* s'a putut adăoga și la alte adverbe. Am avea deci a face cu un element derivativ de felul lui *-va* în *undeva*¹. Cf., la Moți (Frâncu-Candrea 98) *ceire*: ce (ai zis) < ce îi vrea?

Meyer-Lübke (Rom. Gramm. II §. 627), privind chestiunea din punct de vedere general romanic, constată că un *r* se găsește în adverbe mai ales după *t*. Punctul de plecare îl găsește în *duminterim*, care a dat în ital. *mentre*, franc. *dementre*, v.-span. *mientre* (cf. și REW. No. 2794), după care se orientează adverbele în *-m(i)entre* în loc de *-mente* în vechea spaniolă și în dialecte italiene de nord². Din franțuzește mai citează pe vechiul *mien escientre*, o reminiscență a lui *scienter*, după, care s'a luat vechiul *nuitantre* 'nocturn'. În Peninsula iberică mai aflăm v.-span. *alguandre* și *alubre*, v.-port. *algur*, ca reflexe ale lui *aliquando* și *aliubi*, la care se mai adaugă port. *alhures* 'altundeva' și *nenhures* 'nicăiri'. Ca punct de plecare al acestora îl socotește pe *siempre*. Citează apoi exemplele românești *aiure*, *aire* (< *alibi*), *purure*, *aimintre*, *așijdere*, *aindere* și *aindene* (*aunde*), *pretutindere* și *pretutindene* (*pretutinde*). Modelul acestora lipsește. Crede posibil ca *-re* să se fi dezvoltat dintr'un mai vechiu *-ro*, și acesta să se fi răspândit din latinele vulgare *undro, *deundro, care par a fi existat, modelate după *intro*, *deintro*.

Vedem în tot cazul că — cel puțin pentru *altminterea* și *aiurea* — avem și în alte limbi romanice forme cu plusul unui *-re*, care ar putea fi foarte vechiu. Intercalarea unui *r* după *t* e admisă de Candrea-Densusianu, Dicț. No. 881, și pentru *ante*, care apare în limba veche și în dialecte supt forma *între* (istror. *ântru*, megl. *antru*, arom. *ntră*) 'înainte'. Punctul de plecare ar

¹ Meyer-Lübke (REW. 343) derivă pe *aure* din *alior/sum*. Trecerea lui *o* > *u* rămâne însă neexplicată la această etimologie.

² Și în friulană avem derivate în *-mentri* ca: *postadamentri* 'apostla', *finalment(ri)*, *raționalmentri* etc. (*Arch. glott.* I, 533).

putea fi, pentru limba română și cele mai multe limbi romanice, următorul: alături de clasicul *aliter* (care în rostirea de mai târziu trebuia să devină **alitre*) există popularul *altera mente* sau *alia mente*; din confundarea celor două s'a putut naște forma **alimentre*¹. Din latinește s'ar mai putea cită cazul lui *eccere*, alături de *ecce*, despre care e a se vedea Walde LEW. s. v.

Pe *-le* în *pururile* etc. de sigur că nu trebuie să-l explicăm cu *Philippide* (*Principii* 94) „*-le* este articolul plural“. Cred că elementul *-le* eră și el la început de aceeași natură ca *-va* și nu-i altceva decât latinescu e *libet*, legal cu această funcțiune de pronume și adverbii. Acesta n'ar fi putut da, din punct de vedere formal, în românește decât *-le* și fiindcă el se simțea ca element de compoziție, *l* nu a fost tratat ca *l* între vocale (> *r*), ci ca *l* inițial. Spre a explica pe *le* în *acolea* și *acilea* nu va trebui să admitem deci un **illīc* (în loc de *illīc*, cf. *Dicț. Acad.* s. *acolea*), ci am putea pleca de la *eccu + ubīlibet* și *eccu + ibīlibet*. Va trebui deci rectificată în acest sens afirmația lui Meyer-Lübke (*Rom. Gramm.* II § 570), că *-libet* nu s'ar fi păstrat în limbile romanice. Aceasta cu atât mai mult, cu cât cred că tot pe *-libet* latin trebuie să-l căutăm și în formarea numeralelor ordinale.

*

Precum a arătat A. Procopovici (DR. I, 173), în cuvântul nostru *cât* s'au amestecat două cuvinte latine, *quantus* și *quotus* — și am putea adăoga, și al treilea cuvânt, lat.-pop. *cata*, care apare în distributivul *câte*. Acest amestec a fost atât de intim, încât a produs modificarea formală a vechiului *cânt* < *quantus* (cf. arom. *nescântu*) în *căt* (< *quotus*), atrăgând după sine și pe

¹ Mă întreb dacă acel *-te*, care se adaugă unor adverbe și pronume românești, precum *adecâte*, *cutarete*, *iarășite*, etc., nu este cumva lat. *-ter*, sufixul adverbial prin excelență, devenit *-tre* și disimilat în *-te* mai întâiu în cuvintele cu *r* în tulpină (ca în *fratre* > *frate*)?

În adverbul *incalte* (cu variantele *incaltea*, *incaltelea*, *incallete*, și: — după *indelēte* — și *incălēte*, *incălētea*, *incălte*), am putea avea de asemenea o formă siacopată din *incălete*, care ar fi **incale + acest -te* adverbial. Se poate însă ca *incalte* să fie alt cuvânt decât *incale* (*incal*), despre care s'a vorbit în nota de la pag. 400 și să fi fost numai ulterior analizat de simțul limbei ca *incale + te*, ceea ce a putut să producă și identitatea de sens a celor două adverbe diferite la origine. Cred, adică, că *incalte* s'a putut desvoltă din *incă alte* (rostit *inc'altē*), extras din exemple ca: *L-aș iertă dacă n'ar aveă inc'alte păcate!* Trecerea de sens de la „și alte“ la ideea exprimată prin adverbialul „cel puțin, barim“ nu oferă nici o greutate. În Ardealul central și nordic, *alt* se întrebunțează foarte des ca adverb în expresii ca: *Altu (= mai mult) nu mai vin la tine sau nu-ți fie frică că altu (=cu altă ocazie. altă dată) n'am să te mai bat*, încât și această întrebunțare a cuvântului ar explica construcții ca: *incalte (=de altă dată > cel puțin) n'are să mă bată!*

tânt < *tantus* (arom. *ahântu*), devenit *atât*. Sensurile lui *quantus* și *quotus* latin se ating adesea, căci cel din urmă exprimă o cantitate numerică, cel dintâiu o cantitate în general, putând să cuprindă deci și pe cea numerică. În întrebarea *câte ore avem?* deși noi simțim un *cât* cantitativ general (deci un *quanta e hora e*) și răspundem cu *atâtea* (*tanta e*), avem totuși de a face mai degrabă cu lat. *quota hora*. Tot astfel proverbul nostru *câte capete, atâtea căciuli* (Zanne, *Prov. II*, 43) îi corespunde proverbul latin *quot capita, tot sententiae*. Mai ușor recunoaștem pe *quotus* latin în expresiile românești în care el e în corelație cu *tot* d. ex. *tot pământul cât există* (lat. *tota terra quota est*).

Quotus are însă în latinește și un sens special: prin el vorbitorul se informă asupra cuiva sau ceva dintr'un șir de persoane sau obiecte de același fel, eră deci particola întrebătoare la care se răspunde cu numeralele ordinale *primus, secundus, tertius* etc. În acest sens, orice limbă caută să aibă o expresie care să se deosebească și în mod formal de oricare alta. În orice caz limbile care n'au o astfel de expresie precisă ni se par sărace. Astfel bunăoară un German, care are pe *der wievielste*, simte totdeauna stângăcia expresii franceze corespunzătoare, care e *le combien est tu dans ta classe?* („der wievielste bist du in deiner Klasse?") dar trebuie să fie, în unire cu un substantiv: *quelle est ta place dans la classe* („den wievielsten Platz hast du in der Klasse?"). Tot astfel, în limba veche românească, *cât* (< *quotus*) nu eră o întrebare neechivocă spre a primi răspunsul cu un numeral ordinal, căci el are și toate înțelesurile lui *quantus*.

Dar pe lângă *quantus* și *quotus*, existau în latinește și formele *quantuslibet* și *quotuslibet*, care trebuiau să dea românește *cătule*. Din punct de vedere al înțelesului, *quanta multitudo* se deosebea de *quantalibet multitudo* ca românescul *câtă mulțime* de *oarecâtă* sau *călăva mulțime*; tot astfel *quotus* se deosebea de *quotuslibet* ca nemțescul „der wievielste“ de „der beliebig wievielste“.

În timpul când *cătu* însemnă „der wievielste“, dar și „wie gross, wie viel, wie weit“ etc., iar *cătule* însemnă „der beliebig wievielste“, a fost aproape firesc, ca cei ce învățau limba românească de la părinți și camarazii lor, să simtă pe *cătule* ca mai

expresiv pentru întrebarea la care așteptau să audă un numeral ca răspuns. Procesul acesta e unul dintre cele mai obicinuite în limbă și el răsare din dorința noastră de a avea expresii cât mai neechivoce și de a distinge categoriile gramaticale prin elemente formale diferite. Nuanța de înțeles pe care în nemțește o redăm prin „beliebig“ a dispărut din *cătule* în momentul în care el a înlocuit pe echivocul *cătu*, iar *-le* devenind elementul derivativ corespunzător germanului *-ste*, a putut apărea și în răspuns: *treile, zecele*.

Nu prea știm cum va fi fost odinioară forma numeralelor ordinale. Dintre formele vechi latinești s'au păstrat numai *prima* în unele dialecte și *tertius* în *anțărț*. *Primus* a fost înlocuit prin „cel de dinainte“: **antaneus*. La celelalte numere, probabil se va fi întrebuițat numeralul cardinal, scos în relief prin procliticul *ille*: *al zece*¹. Când însă *-le* de la întrebare a trecut la răspuns, *al zecele* a fost supus posibilității unei interpretări nouă. După *recele*, *recea* și celelalte adjective de declinarea a treia, *al zecele* a fost clasat între masculine, alăturându-i-se femininul *a zecea*. Din momentul ce elementul derivativ *-le* s'a confundat cu articolul *-le* și a fost înlocuit la feminin prin *-a*, s'a putut naște și *al patrul* (alături de *al patrule*, *al patrele*) și *al optul* — forme atestate în limba veche — ca masculine ale femininelor *a patra*, *a opta*². De remarcat însă că în unele regiuni se întrebuițează *-le* și la feminine: *a cincilea casă*.

*

Tot din *-le* > *libet*, disimilat în *-re* mai întâiu în cazuri ca *umblândule* > *umblândure*, s'ar putea explica și silaba adăogată în mod deictic la gerundiile de felul lui: *fiindure*, *îmblândure*, *neputândure* (DR. II, 661). Într'adevăr, gerundiile noastre sânt adesea simple adverbe verbale (precum derivatele în *-tor* sânt adjective verbale). Un cuvânt ca *șezând* răspunde la întrebarea *cum?* și exprimă acțiunea verbală în felul adverbelor modale:

¹ Și la Aromâni s'a păstrat *ancâtelea* (Dalametra) < *alcâtelea*, cu disimilarea lui *l-l* în *n-l*; numeralele ordinale nu se întrebuițează (sau sânt împrumutate din grecește); totuși urmele lor au rămas în *andreilea* „joc copilăresc în trei sărituri“ (Dalametra) < *anțreilea* < *al treilea*.

² Posibil, deși puțin probabil, ar fi ca *patra* să fie metatezat din **parta* < *quarta*, iar *opta* să fie din **optà* < *octava*.

l-am găsit șezând. De aceea vedem că acestor gerundii li se adaugă, la Istroromâni, în mod consecvent adverbialul *a-mnându* „umblând“, *plângându* „plângând“. La Megleniți întâlnim forme ca *lagondurlea* „alergând“, care par a fi forme de compromis între *-rea* și *-lea**.

S. Pușcariu.

Studii de semantică¹.

I.

Observații semantice asupra „Irodot“-ului de la Coșula.

Monumentul literar, de o unică importanță², care e traducerea românească a lui *Herodot*, publicată, după manuscriptul găsit la mănăstirea Coșula, de d. N. Iorga (Vălenii-de-Munte, 1909), n'a fost până astăzi valorificat pentru istoria limbii noastre.

E timpul, ca această păgubitoare omisiune să se repare, cel puțin în parte.

Vârsta acestui monument a fixat-o d. N. Iorga, pe temeiul unei aluzii din text, relative la asediul Candiei de Turci: ca. 1650. Și, indiferent de paternitatea lui Eustratie Logofătul³ sau altuia (pe care, în ce ne privește, nu-l vedem⁴), limba traducerii trimite, incontestabil, la această epocă.

Arhaismul ei, caracterul ei de secol al XVII-lea, apare pe fiiece pagină, în fonetism, în morfologie, în sintaxă, ca și 'n vocabular: „să părăsiră de *a-l luaria*“ (p. 338); — *dideră* (p. 72). — *făceră* (*passim*); — „au *făpt*“ (p. 70); — „*fum* vicleniți“ (p. 489); — *zișu* (p. 170); — „nu-i *vria putea* să-i ia“ (p. 296); —

* Cât despre arom. *-alui* în *imnăndalui* etc. el se explică altfel (cf Sandfeld-Jensen, în Gröbers Grundriss I², 531–532 și I. Bacinschi ZRPh. 1913, p. 611–617) și nu e nici — precum s'ar putea crede — urmașul lui *libet* = *libet*, care cred că ar fi dat *lo, ca *ubi* > *uă* > *o*. Oaginea lui nu trebuie căutată la gerundii, ci tot la adverbe, unde forma dativului se explică mai ușor. Astfel arom. *al'urealui* s'a putut despărți — precum îmi comunică Th. Capidan — din *mutreaște în al'urea lui*; tot astfel *amortului* „morțiș“ ar fi „felul mortului“ etc. Astfel de formațiuni avem și noi: *năljosulu* „în jos, cu coboriș, repede“ (de unde s'a despărțit adverbul *înaltjosul*, analizat prin etimologie populară cu *înalt josul*), *năldealulu* „în sus, cu urcuș greu“ și chiar formația analogă *nălvalelui* (alături de *nălvalele*), forme întrebuițate prin Mehedinți (Noua rev. rom. 1910, p. 87). Tot prin Mehedinți se aude și *godelui* „par'că“, care corespunde bănățeanului *godê* (bulg. *godê*, sârb. *god*).

¹ Notele sânt la sfârșitul lucrării.

„nu te vrei lăuda, cum îi vei trece“ (p. 374⁵); — „și au fost plângând și au fost strigând tare și toți au fost blăstămând pre Mardarie“ (p. 453⁶); — „alegând din s. de“ (= exceptând, abstracție făcând de, afară de, p. 322 *et passim*, consecvent !); — „pregiur (prejur, pin s. pi ~) dănsu“ (*passim*⁸); — *de* = decât (p. 488⁹); — *să* = dacă (p. 4¹⁰); — *cândai* (pp. 452, 469, 500¹¹); — „nici (o)dănăoară s. odenioare“ = niciodată (pp. 283, 358, 379 *et passim*); — *aram* (p. 385); — *despuitorul* (p. 38); — *îmă-sa* (p. 328); — *mănu* (pl. neart., p. 339¹²); — *numere* = nomina (pp. 118, 127, 222, etc.¹³); — *oame* (p. 247¹⁴); — *pășciune* (pp. 46, 224, 252), etc.¹⁵, nelipsind nici caracteristicile forme de articol prepositiv la genitivul numelor proprii feminine: „jacul ii Ios“ (p. 4), „Vutūs, vrajă ai [= a ii, ei] Litus“ (p. 137)¹⁶.

Supt mai mult decât un raport¹⁷, textul vechiu-românesc editat de d. Iorga e un tezaur, care așteaptă să fie exploatat.

Dialectologul va găsi în el, alături de atâtea „moldovenisme“ (ca acel *cură* = curea, p. 239, care, împreună cu *căță*, *măsă* = cățeă, măseă, etc., explică pe controversatul *nepoță*¹⁸, atestat și'n Anon. Băn¹⁹, ed. Crețu, p. 356, supt forma: *nepocziē* = nepoțeă, și dovedește, astfel, că e mai puțin specific moldovenesc decât s'ar fi crezut), o seamă de cuvinte dintre acelea, pe care ne-am deprins a le cotă și censură ca „ardelenisme“: *a (se) gătă* (pp. 285, 309²⁰), *a grăi pe cineva* (? p. 512; cf. *a agrăi*), ba chiar *a preluă* (p. 491: „și biruință prè-mare și frumoasă *preluă*“; cf. „au luat biruința“, p. 344); „de *bogate* ori“ = de multe ori (pp. 456, 464²¹), *fărçușul sabiei* (p. 172) = sfîrcul (ὁ μύκηξ) săbiei (cf. *sfercușă de paloșă*, la Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 155, *sfîrcuș*, „bețișgaș crestă pentru frecat urzicile“ din Păcală, *Rășinari*, p. 141, cum și *sfârçușul nasului* din Pamfile, *Boli și leacuri*, p. 43²²). Și morală, cu care se va alege din aceste constatări, va fi, că așa-zisele „provincialisme“, „regionalisme“ sau „glose dialectale“ sânt de multe ori mai răspândite și mai vechi, de cum se crede.

Cercetătorul sinonimiceii românești — și cu aceasta ne apropiem de obiectul cercetărilor noastre — va putea spicuî, la rândul său, o sumă de echivalente. Așa, pentru „încurând“ (cf. *neîntârziat*, *fără zăbavă*, *nu-zăbavă-vreme*, etc.) găsim: *curândă vremi* (p. 70) și *nepestită vremi* (pp. 137, 161, cf. *neapestit*, *neamănat* și contrariul: *târzie vreme*), iar pentru „evident, vă-

dit, invederat“, pe lângă *văzut lucru* (cf. *se vede lucrul*), avem aici: *ivt lucru* (p. 473, cf. *a se ivi lucrurile*, p. 18) și *arătat lucru* (p. 475); — în sens de „haide“ s. „mergi“ (cf. *pleacă, du-te*, etc.), obvine de mai multe ori forma *ia 'mblă* („*ia'mblă* de mi spune“, cf. vr. *blem*, fr. *allons*, lat. *en age, dic mihi* s. *i, puer, et*) și, împreună cu *pasă, pas'* (pp. 52, 87, etc., azi mărginit la locuțiunii de tipul lui *pas' de-i spune!*), forma pl. *păsați* (pp. 243, 345, 351²³); — în lipsa lui „mână“ sau „baie“, avem turcismul *madem* („*madem* de aur și de argint“, p. 362) și *săpături* (p. 271), echivalentul desăvârșit al lat. *fodina*; — *tulbă* (p. 134), adecă *tolbă* (de săgeți), reprezintă, alături de *tăftue de sigeți* (p. 227), sinonimia lui *cucură* (cf. și *săhaïdac*, pe lângă *arc*, p. 382 sq.). — O interesantă familie de sinonime, înrudită cu acestea, alcătuiesc: *dardă* (αἰχμή), *hășt(urt)* de aruncat (ἀκόντια, ἐξάκοντίων), *gideă* (*fiidea, fudea* = ἀκόντια), „*sulișale* și *fusturi*“ (p. 16 = I, 34: ἀκόντια δὲ καὶ δουράτια); cf. p. 18: „de o *lance* de *sulișă* voiŭ peri“. — Alta, din același domeniu: gr. κῆρυξ e redat prin *crainic* (170), *strigător* (476) și *teleleu* (p. 81); cf. *hărăț* (p. 246) = πρὸδρομος, „*tirailleur*“ (p. 482: *să hărățuia* = hărățuia) — Și încă una, din altă sferă: *cinuț, unalte* (v. Glosariul), în loc de „*scule, instrumente, (h)alaturi*“. — Tot așa, pentru *lege* și *dătină*, pe lângă *pravilă* (*passim*), aflăm și *obiceiu legat* (pp. 496, 508), iar, pentru *limbă-de-moarte* (*limbă*, în înțeles de „popor“, e curent!), găsim: *rost-de-moarte* (p. 19; cf. *Rost-de-aur, Gură-de-aur* = Hrisostom, Zlatoust, apoi *pe de rost, rostesc*, iar p. *rost* din terminologia țesutului, cf. și megl. *graiu*, la Papahagi, *Megl.-Rom*, I, 32). — *Carte de rugă* (p. 401) și *răvaș de rugă* (542) = *supplex libellus* sânt interesante sinon. pentru *jalbă, arz, artic* (despre acesta din urmă, care se găsește și la Ureche, unde Giurescu îl glosează rău, ca „*artichel*“, v. în special Longinescu-Patrognet, *Pravila lui V. Lupu*, ad loc.); — *ciudă* (pp. 150, 380) și *divă* (pp. 160, 342) dispută încă terenul lui *minune* (cf. *miraz*, etc.); — *năsip* (p. 187), în această formă „*moldovenească*“, începe timid concurența cu *arină, anină* (de 4 ori acesta, pe aceeași pagină, față de o singură dată *nisip*, căruia derivatul *nisipesc*, mult mai frecvent, îi va fi înlesnit biruința, alături de omonimia dintre *anină* și verbul *anină*); cf. încă *homoc, chișaiu, porozău*, etc.²⁴. — Ca rudă de înțeles cu „*biruesc*“, „*înving*“ (cu varianta *învinesc*, pp. 182, 531²⁵), „*supun*“, apare și slavismul

pobedesc (pp. 441, 361, 393), iar ca glcsă populară a lui *elefanzi* (p. 269), apare *pili* (cf. și p. 190), dublet al lui *filii*, ca și'n Dicț. Băn. și aiurea²⁶. — O importantă categorie de dublete sau, mai exact, de variante morfologice e, de asemenea, bine reprezentată în acest text arhaic, în care, pentru *persan* al nostru²⁷, aflăm următoarele forme: „o fimei *persidă*“ (p. 148, după gr. *περσις, -ιδος*) „o fiméi *persoaică*“ (p. 325; cf. *Turcoaică*), „om *pers*“ (p. 368, după gr. *Πέρσης ἀνὴρ*), „oaste *persască*“ (p. 204)²⁸.

Să venim însă la ceea ce ne propusesem de la începutul studiului de față: examinarea câtorva termeni și locuțiuni din text, supt raportul semantic.

1. Se ște că ung. *péllda*, etymonul rom. *pildă*, are ca prototip pe germ. *Bild*, „chip“²⁹.

Acest înțeles originar transpare admirabil în următoarele exemple din „Herodot“:

Și iaste *o pildă* a lui Arion la Tinar, de arame, un om nu mare pre un dulful³⁰ (p. 12 = I, 24: ἀνάθημα χαλκίον οὐ μέγα, ἐπὶ δελφίνος ἐπέων ἀνδρωπος). — Pentru că Isis iaste făcut un bozu în *pilda* muerii, cu coarne (p. 106 = II, 41: τὸ γὰρ τῆς Ἰσιος ἀγαλμα ἐὸν γυκαϊκήιον βούκερών ἐστι). — Darie Împărat, vrând să-ș pue el *pilda* sa au *chipul* înainte lui Sesostriș (p. 121 = II, 110: ἀνδριάντα³¹). — Pentru că piramida iaste într'aceș *chip*, minunat lucru; *pilda* ei iaste această (p. 128 = II, 124: παραφράσῃ!). — În ce chip ni-au arătat și *pildile* lor [sc. ale oamenilor buni și aleși] tot pre rând (p. 134 = II, 144: τῶν αἰ εἰκόνες ἔσαν, τοιούτους ἀπεδείκνυσάν σφεας πάντας ἐόντας, i. e. κολοσσούς ξυλίνους). — *Pilde* de hiară, de petri albi făcute (p. 232 = IV, 79: λευκοῦ λίθου σφίγγες τε καὶ γρύπες). — Darie făcia [Artistonei, fetei lui Chiros] *o pildă* de aur, cu ciocanul bătută (p. 384 = VII, 69: εἰκὼ χρυσέην σφυρήλατον ἐποίησατο).

Trecerea de la acest sens inițial concret, plastic³², la acela, abstract, de „model, exemplu“ (cf. germ. *Vorbild*³³) și la acela, mai abstract, de „parabolă, alegorie, simbol“ (cf. *pildele* Evangheliei și germ. *Sinnbild*³⁴) s'a efectuat natural, prin ideea de „chip asemănător“, „asemănare“ (cf. lat. *simulacrum* = signum, statua și *fac-simile*): „aequus“ sau „aequandus“ (i. e. imitando aequiperandus³⁵).

2. Sensul etimologic, primordial, al cuvântului *poet* e,

precum se știe, acela de „făcător“: erai „făcător s. fabricant de paturi“ (κλίνης ποιητής), cum erai „făcător de drame“ (δράματος π.) sau „făcătoru de viersuri“ (p. 11 = I, 23: διθύραμβον ποιήσαντα), ca Arion „cobzarul“ (κιθαρῳδόν)³⁶.

Când traducătorul nostru vorbește de „Ecateu *tvorețul*“ (p. 287 = V, 36: λογοποιός)³⁷, de „*tvorețul* Omiros“ (p. 408 = VII, 161: ἐποποιός), sau de „dascăli *tvoreți*“, cari au auzit [= urzit: εὐρόντα³⁸] multe și de la dânșii“ (p. 99 = II, 23: ποιητέων), el întrebuițează numai un sinonim slav, familiar în limba bisericească (cf. *ciudotvoreț*, „thaumaturg, făcător-de-minuni“³⁹), al aceluiași termen: Homer e, astfel, un „făcător de *epose*“⁴⁰, cu același titlu, cu care cutare „muieri“ sânt „de pită făcătoare“ (p. 414 = VII, 187: γυναικῶν σιτοποιέων).

3. Lat. *versus*, „vers“, are la bază, cum știm, pe *vertere*, propriu: „terram aratro vertere, arare“, din același ciclu de metafore agrare, din care fac parte: *act* (*actus*), *strofă* (στροφή, cf. βουστροφῆδόν), *cultură* (*agricultura*, aplicată la spirit: „géo-rgique de l'âme“; cf. gluma lui August despre Vettius arând mormântul tatălui său: „hoc est vere *memoriam* patris *colere*“, după Macrobius, *Saturnalia*, II, 4, 10, cum și lat. *epistulam exarare* = scribere).

Reflexul său românesc popular e *viers*, însemnând mai mult (dacă nu exclusiv): „melodie“, și atestând, prin aceasta chiar, intima legătură, până la fuziune, la confuzie, între vers și cântec, între „libret“ și muzică, pe care o implică termenul *melodie* însuși.

Cu acest înțeles, generalizat însă, de „glas, voce (cf. *bocet*), strigăt“, el apare, în textul nostru, o singură dată: „[Egipteanul] ține la marginea apei un edu viu și-l bate; și, auzind crocodilul, aleargă la *vers*“ (p. 113 = II, 70: κατὰ τὴν φωνήν), — orice considerație de eufonie, de muzicalitate e, cum se vede, exclusă — pe când în sensul de „stih“ (cf. *acrostih* și *catastih*, pe lângă *stihurf*, corespunzător sporadicului *vers*⁴¹), care, el însuși, ne întâmpină în două rânduri (pp 20, 401). designând răspunsurile versificate ale «vrăjilor» (oracolelor), obvine de mai multe ori: *viersuri*, fie în aceeași accepțiune, de „sentințe oraculare“ (pp. 214, 318, 422), fie în aceea de „ditiramb“ (p. 11) sau „epitaf“, „viersuri la mormânt“ (p. 424)⁴².

O nuanță aparte, în cadrul acestei din urmă însemnări

(„rând, șir, serie, ordine“), are cuvântul nostru în următorul pasagiu, în care vibrează ceva din timbrul sensului primordial: „Și, fiind atunci mai aproape de dânsii [sc. de Finichi], Ionii li-au mutat slovelor *versul* într' alt chip“ (p. 294) = μετέβαλον καὶ τὸν ῥυθμὸν τῶν γραμμᾶτων (V, 58), μεταῤῥυθμίσαντες (*ibid*); cf. *a inversă, a interverti ordinea*.

4. Am urmărit aiurea⁴³ procesul semantic, prin care **a lămurii** (un metal nobil, degajându-l de scoriile ce conține: termin tehnic de metalurgie) a ajuns la însemnarea curentă.

Textul nostru oferă, însă, câteva exemple prea expresive, pentru accepțiunea originară, ca să poată fi trecute cu vederea:

Iar, după acestea, [dăru] pre bozul de la Delfi...: și paturi de argint și de aur și pahară de aur și haine poleite⁴⁴ și așa făcea un foc mare și băgându-le toate acolo ..; iar, după ce părăsiera jărtva, vărsă aur fără samă și făcea lespezi⁴⁵ de aur... 117, și, dintru acestea, iarăș din *aur lamură* 4, carile trăgea mult aur⁴⁶, iară celelalte eră de aur mai prost. mai ușoare; făcut-au și un leu de *aur lamură* (p. 21 = I, 50: λευκοῦ χρυσοῦ, χρυσοῦ ἀπέφθοι). — Doi stâlpi sânt acolo, unul de *aur lamură*, alt[ul] de izmarand (p. 108 = II, 44: χρυσοῦ ἀπέφθοι). — Că Darie *lămurii aur* cât mai vărtos de bine..., iar Ariand... tăia iarăși bani de *argint lămurit*, și până astăzi iaste curat argintul aceala (p. 262 = IV, 166: χρυσίον καθαρότατον, ἀργύριον καθαρότατον)⁴⁷.

Forma de conj. I-a *a lămură* e de asemenea atestată: „hierul ce *lămură* [căldărarul s faurul]“ (p. 28 = ἐξελαινόμενον σίδηρον).

5. Că **gros** din locuțiunea: „a pune în (s. la) *gros*“ = „a arestă“ este identic cu *butuc* din locuțiunea sinonimă „a pune (băgă) în *butuc*“ și că această accepțiune își are originea în expresia *butuc gros*, sânt lucruri știute⁴⁸.

E însă totdeauna interesant, să găsești atestate documentar fazele intermediare ale unui proces semantic și, din acest punct de vedere, e oportun să cităm următoarele două pasagii din „Herodot“, care, având și avantajul confruntării cu originalul, nu lasă niciun rest de îndoială în această privință:

Iar el [Cleomen], și mai nante fiind trăsniț⁴⁹, atunci a îi apucă o boală de nebunie și, pre cine tămpina din Laconi, îi lovia cu buzduganul..., până undi⁵⁰ îl prinsără oamenii... și-l pusără într'un **gros** (p. 335 = VI, 75: ἐδησαν ἐν ἔσλω). — [Ighi-

sistrat], fiind în *butuc de her*⁵¹, ș'au tăiat călcăile și au scăpat (p. 482 = IX, 37: ἐδέδετο ἐν ξύλῳ σιδηροδέτω).

6. **Păretar(iu)**, în înțelesul de „scoarță, covor de *părete*“ (cf. *lăvicieriu*, covor pentru *laviță*), e un cuvânt popular binecunoscut; mai puțin cunoscut, dar tot atât de popular, e *păretar*, „o scândură de-alungul păreților, pusă pe lângă laviță, spre a nu se atinge de părete cel care șede“ (Frincu-Candrea, *Moșii*, p. 104), *păletar(e)*, „niște scânduri lungi, fixate de părete și împodobite de cele mai multe ori cu ornamente în culori“ (Păcală, *Rășinari*, p. 415). Popular e, de asemenea, numele de plantă *paracherniță*, sinonim cu „grâul-potârnichii, grâul-potârnichilor“ (Panțu, p. 205), a cărui derivare din lat. *parietarius*, (cf. *urechelnită* din *auricularia*) se evidențiază, atât prin locul unde crește buruiana („pe lângă ziduri, prin ruine“, spune d. Panțu), cât și prin numele ei științific (*Parietaria officinalis*) și francez *pariétaire, perce - muraille, casse - pierre*⁵².

Supt forma viciată: *peritari* (cf. *perete*), textul nostru cunoaște însă pe *păretariu* în accepțiunea cărturărească de „hartă murală“, gravată pe o placă de metal:

Și așa au început [Aristagor, tiranul Militului] a grăi către Cleomen . . . , având un *peritari* de aramă, întru carile eră scris tot pământul, și toată Măriă, și toate apile . . . Și, ce *γicia*, tot arătă întru *tabla cè de aramă*, ce au fost adus-o cu sine (p. 291 = V, 49: *χάλκεον πίνακα*)⁵³

7. **Strajnic** se întâlnește odată în traducerea noastră: „*strajnicii casăi*“ (p. 240), în loc de *străjar*, care-l majorează de altfel (pp. 335, 361, 511), apărând chiar ca traducere a n. propriu *Phylax* (p. 449)⁵⁴, sau de *paznic* (pp. 24, 152), prin analogia căruia se va fi format (cf. și *pândar*).

L-am pomenit aici, ca un exemplu de formațiune hibridă, neviabilă, destinată să dispară, în concurență cu altele, care nu aveau, ca ea, pe de-asupra, neajunsul omonimiei cu un cuvânt atât de răspândit ca *strașnic* (pronunțat adesea: „strajnic“)⁵⁵, dar și ca o dovadă mai mult de „*copia verborum*“, de bogăția tezaurului lexic al bătrânului traducător⁵⁶.

8. **Har** înseamnă astăzi, întrucât se întrebuintează (mai mult în expresii bisericești, ca: *harul lui Dumnezeu, har Domnului!*): „milă, îndurare; dar; grație; mulțămire“. Cea mai pregnantă traducere latină a etymonului grec (*χάρις*) este, de sigur,

gratia, cu îndoitul său înțeles de „milă, favoare“ (*harul lui Dumnezeu* = grația divină) și „mulțămire, recunoștință“ (*har Domnului* = *Deo gratias*, sc. *agere*, gr. εἰς τὴν χάριν τῷ θεῷ, χάρις ἔχειν, fr. *rendre grâces*)⁵⁷: noțiunile se acopăr în totul⁵⁸.

Dar, ca și *grație* și, mai ales, pl. *grații*, *har* avea în graiul arhaic și înțelesul de „farmec; plăcere“: pe acesta-l aflăm în expresia *făr' de har*, corespunzând gr. ἀχάρτα (I, 207), din textul nostru: „măcar că mie *făr' de har* [= neplăcute, disgrațioase, dar nu ingrate!] îmi fură, iară și învățături îmi fură“ (p. 85).

Cu sensul de „a fi recunoscător, a păstră recunoștință“, întocmai ca fr. *en savoir gré*, „être satisfait de“⁵⁹, apare însă în același text locuția *a ști har*: „*să ști har* lui Dumnezeu, pentru că nu intră în gândul⁶⁰ Arapilor“ (p. 155), „*să știi har*, scăpând nepătimit“ (p. 497). Ea nu e decât un decalc⁶¹ după grecește: θεοῖσι εἰδέναι χάριν, οἱ οὐκ ἐπὶ νόον, etc. (III, 21), χάριν τε ἰοθε εἰὼν . . . ἀπαθήης (IX, 79)⁶².

9. Rom. *căsătoresc* (din *căsător, de la un *căsă „caser“, cu baza *casă*, analog lui *călător*, de la un *călă, cu baza *cale*⁶³) oferă o excelentă traducere pentru gr. συνοικέω (baza: οἰκία, „casă“). Dar cuvântul grec nu implică, neapărat, relațiunile matrimoniale, conjugale, legiuite, pe care le presupune *căsătoresc* (cf. vgr. γαμέω, ajuns și el, de altfel, la sensul obscen al ngr. γαμῶ): accepțiunea de „a se *culcă* cu muieri“ (pp. 507, 511)⁶⁴ îi convine tot atât de bine, chiar dacă, întâmplător, cedează locul lui μίσγειν (IX, 116).

Ar fi fost, desigur, un mijloc de a remedia acest inconvenient: rezervând pe *căsătoresc* numai pentru sensul decent și căutând, pentru celălalt, alt termen. Traducătorul nostru a preferat, însă, altă cale: evitând aproape cu totul pe *căsătoresc* (care apare o singură dată, la p. 507: „*căsători* pre fiul său, Darie, cu fata aceia“), ca și pe subordonatele-i corelative, *însor* (ibid.) și *mărit* („vremea de mărită“, p. 331)⁶⁵, el pune în loc, pretutindeni, pe *a lăcui cu*, indiferent de calitatea legală sau morală a relațiunii:

Și, de *va lăcui* om robu⁶⁶ cu femeia orășană, zic că sânt ficiorii bărbați⁶⁷; iar, de *va fi orășan*, măcar cel mai de frunte, și *va lăcui* cu streină și cu poslanică, atunce aceia ficiori nici de o cinste nu sânt (p. 72 = I, 173: καὶ ἢ μὲν γε γυνὴ ἀστὴ δούλω συνοικήσῃ . . ., ἦν δὲ ἀνὴρ ἀστὸς . . . γυναικα ξείνην ἢ παλλα-

κὴν ἔχῃ...)). — Și arată și fetile lor, când vor să lăcuiască cu Impăratul... și, carei [= căreia] îi va plăcia Impăratului, aceluia el îi strică fetiia (p. 262 = συνοικέειν). — Atosa fiind mai înainte⁶⁸ lăcuită cu Camvis, frati-său, și, mai apoi, cu vrăjitorul (p. 183 = III, 88: προσυνοικήσασιν)⁶⁹.

Expresia amintește — semantic — pe lat. *collocare* (în matrimonium)⁷⁰.

10. Stadiul intermediar, de tranziție, în care sensul etimologic de „apasare“ al rom. **îmi pasă**, propriu: „îmi apasă (pe suflet)“, ca și fr. *cela me pèse* (cf. *poids* = *pensum*, confundat cu *pondus* și, de altfel, însuși *penser* = *pensare*, litt.: „a cum-păni“,⁷¹ apare evident, ni s'a păstrat în pasagiul, unde traducătorul nostru spune, că „le *pasă greu* Megarenilor“ (p. 476 = IX,21); cf. vr. *împăsoniã* (?), „a apasă“ (*Ps Șch.*, ed. Candrea, II, 410), apoi *păs*, „năcaz, supărare, bănat, baiu, doleanță“ (în cântecul popular: „în floarea ilicului, unde-i *păs* voinicului“), de fapt: „greutatea ce te apasă, ce ai pe suflet, ceva ce-ți cade greu“ (cf. p. 463: „le cădia *greață*“ = le venea *greu*, alb. *peša*, „Gewicht, Gewichtstein, Stein“, rom. *a fi se lua o piatră de pe inimă*), „ceva apăsător“, deci și „cu greutate, grav, ponderos, important“ (cf. germ. *wichtig* — *Gewicht*), față de care nu poți rămâne indiferent, „nepăsător“, de care „îți pasă“, ca de un lucru ce merită să te preocupe, să-ți dea de gândit (cf. *penser*).

11. Și sensul primordial al lui *patior* (cf. *sitis* s. *sitim patiens*), atât de diluat în actualul *pățesc*⁷², *pat*, se străvede limpede într'un „multe cetăți *păția rău* de săti“ (p. 121) = suferiau, pătumiau⁷³, răbdau de sete (cf. *Pate-rău*, ca poreclă și n. de familie), precum acela al lat. (*ad)augeo* transpare mai viu în pasagii ca acesta: „când *adaoge*⁷⁴ Nilul“ (p. 118) = când crește, sporește (cf. *se adauge*⁷⁵).

12. Pentru înțelegerea expresiei **a rupe prețul**, despre care s'a discutat destul, în legătură cu *în ruptul capului*⁷⁶, instructivă e locuțiunea paralelă *a rupe sfat* din Herodot:

Unii den hatamani nici așteptă să se *rupă sfatul* (p. 441 = VIII, 56: *ἔνιοι τῶν στρατηγῶν οὐδὲ κυρωθῆναι ἔμενον τὸ προκείμενον πρῆγμα*). — Și așa *rupse* Evriviadis *sfatul*, cum acolo să rămâie să se bată cu varvari (p. 443 = VIII, 63: *ταύτην δὲ αἰρέεται τὴν γνώμην*). — Negrându-se *sfaturile* unul împotriva altuia, nu poate omul să aliagă⁷⁷, carile iaste cel mai bun; ci, nu-

mai carile să grăiaște, acela să și rupe (p. 361 = VII, 10: γνωμίμων . . . αἰρεόμενον).

E vorba, deci, de „deciderea“ (cuvântul înseamnă el însuși: „tăiere“, „Entscheidung“), de „tranșarea“ (fr. *trancher* înseamnă același lucru ⁷⁸), de „alegerea“ într'un fel (cf. „trăind războiul *neales*“, i. e. indecis, al cronicarului) între diferitele păreri („sfaturi“) contradictorii, ce s'au exprimat într'o discuție — și „negoțarea“, „târguiala“, la capătul căreia „se rupe prețul“, ce e alta decât o astfel de discuție contradictorie, între vânzători și cumpărători, relativ la quantumul acestuia? Unul cere un preț, cellalt oferă altul, până ce, în sfârșit, „se rupe prețul“, întocmai precum „se rupe sfatul“, căzându se la învoială ⁷⁹.

Aceeași bază semantică are vechea expresie juridică *a rupe legea*, s. *judicata*, „a decide, a pronunță hotărîrea, într'un proces“: ca rezultat al „desbaterilorii“ și „deliberării“ judecătorilor ⁸⁰.

13. Evoluția semantică de la lat. *superare*, „a întrece, a covârși, a învinge“, la rom. **supărare** nu are nimic nefiresc sau obscur: ce e mai natural, de cât, ca unul, care a fost *superatus*, să fie . . . *supărat*?

Ciudat ar fi contrariul (cf. și lat. *triumphare*, ca etymon ipotetic al fr. *tromper*).

Faptul, că s'au găsit lexicografi, cari să se îndoiască de această filiație și să-i prefere derivarea din lat. *subirare* ⁸¹, arată, totuși, că un argument mai mult în sprijinul lui *supărare* nu e de prisos.

Adversarii acestuia să binevoiască, deci, a medita următoarele citate din „Irodot“:

Cercă pretutindirile, până *li s'au supărat* (p. 27=I, 68). — *Supărându-li-se* de atăta oaste ⁸², au rămas la apa Fasului (p. 119 = II, 103: ἀχθιστέντες). — Și făcură acesta lucru, până undi [=până când] Corinthenilor *li s'au supărat* și s'au dus de acolo (p. 166 = III, 48). — Miltiad îndată primi, pentru că *i să supărasă* și lui pentru tirania lui Pisistrat și vra și el să se lipsască ⁸³ de acolo (p. 323 = VI, 35). — Și Mardonie încă *i să supărasă* cu șideria (p. 483 = IX, 41) ⁸⁴. — *Li s'au supărat* Athineilor lipsind de acasă ⁸⁵ atăta vremei (p. 511 = IX, 117: ἡσυχάλλον οἱ Ἀθηναῖοι).

Înțelesul comun este acela de „a i se lepădă, a i se face silă, a-i fi acru sufletul, a-i fi lehamete cuiva de ceva“, de un

lucru, de care „are până peste cap“ (cf. fr. *en avoir par-dessus la tête* și lat. *super caput*, despre care v. „Dacoromania“ II, p. 642), ideea de „a fi în imposibilitate de a mai suporta, răbdă, rezistă“, adecă, în ultima analiză, aceeași idee fundamentală de „covârșire“, de „supra-saturație“ (cf. germ. *Überdruss*), cu timbrul afectiv de plictiseală și tristețe, de „scârbă“ în ambele înțelesuri („silă, desgust“ și „mâhnire, supărare“) ce comportă, se desface clară.

Un echivalent desăvârșit, atât ca formă cât și ca fond, al lui *a i se supără (cuiva de ceva)* ar fi, de altfel: *a i se urî*, care se poate substitui fără inconvenient în fiecare din exemplele citate⁸⁶.

14. Legătura dintre **obraznic** și **obraz** a fost contestată, în timpul din urmă, de d. G. Pascu⁸⁷, în favoarea unui etymon bulgăresc: *omraznik*, „personne dégoûtante“.

S'a trecut, în acest chip, peste o serie de considerațiuni semantice, pe care e bine să le amintim.

Un prim fapt este că această legătură nu e ceva specific limbii noastre: lat. *os* = impudentia (Cicero, *Pro Roscio*, XXX, 87) sau *bucca* (Petronius, *Satiricon*, 43: „*durae buccae*“) nu se referă strict, exclusiv, la „gură“, ci, în genere, la „figură“, la „mutră“ (cf. *gros de obraz*), exact ca și *frons*, pe care Cicero îl întrebuințează aiurea (în *Pisonem*) în același sens peiorativ (cf. germ. *freche Stirn*, fr. *effronté*); — engl. *cheeky*, „nerușinat“, derivă din engl. *cheek*, „obraz“; — polonul *obraz*, *obraziciel*, „offenseur“ (cf. *a da în obraz*), are aceeași filiație.

În al doilea rând, contradicția: *neobrăzat*, *fără obraz* = *obraznic*, care *are obraz*, sau *a obrăznicl pe cineva* = a-l face [i. e. a-i zice] „obraznic“, dar și: *a-i da obraz* (sau *nas*), a-l face [efectiv!] *obraznic*, etc., e numai aparentă.

Ea rezultă, în realitate, din confuzia între două accepțiuni (morale) diferite ale cuvântului *obraz*: *obraz* = *pudoare*, al omului capabil să „roșească“ (de unde și *rușine*⁸⁸ *obrazului* s. *la obraz*), și *obraz* = *impudență*, al individului „nerușinat“, care „nu roșește niciodată“. — *A fi neobrăzat*, adecă lipsit de „obrazul care roșește“, lipsit de „rușine“, nu numai că nu exclude, ci, dimpotrivă, implică pe *a fi obraznic*, adecă a posedă prin excelență (e sensul suf. *-nic*⁸⁹) cellalt soi de *obraz* = lipsa de rezervă, de pudoare, îndrăzneala, „toupet“⁹⁰: *a nu avea obraz* = a nu se

încumefă, a nu cuteză, se întâlnește, astfel, și 'n textul nostru (p. 419), designând atitudinea unora, cari, neavând curagiul de a primi lupta, de a *înfruntă* (cf. fr. *affronter* și *avoir le front*⁹¹), pe adversar, de „a se lovi de față“ cu el (Ureche, ed. Giurescu, p. 249), „didia dosul la față“ (text, p. 296⁹²).

15. „Să-ți fugi caprile departe de la Evviia“ (p. 434 = VIII, 20⁹³) cuprinde — cu toată amfibologia: „să fugi cu caprele“ — un exemplu curios de întrebuintare a lui *fugi* ca transitiv, în loc de *a fugări* (aici: *mână*), *a pune pe fugă* (cf. dial. *păfugă*), *a gonî* (rar: *pogonî*, cf. *izgonî*, *prigonî*), *a luă pe (la) goană*, *a alungă*, *a alergă*.

L-am înșirat anume și pe acesta din urmă, deși nu se întrebuintează ca transitiv decât excepțional („pe câmp ochi-și alergă“, d. ex.), fiindcă apropierea de *alungă* (care, ca și *gonî*, are și sensul secundar de „a se împreună“, la vite) scoate în relief baza-i etimologică: *larg*, din care *alerg* (cf. p. 423: „eșiră la un loc mai larg“, „eșii pre la larg“, „eșiră la larg“, și alb. *larg*, „weit, entfernt“, de unde *largoj*, „entfernen“), întocmai ca *alung*, din *lung*⁹⁴ (cf. fr. *éloigner*, din *loin* = lat. *longe*).

16. **Vărhovnic(i)** traduce exact (pp. 28, 228, 499) pe *προεστάναι* (*προεστός*) și *πρῶτος* din original, are, adecă, înțelesul etimologic al derivatului din *verh*, *vrâh*, „vârf“, ce este: „cei din vârf“ = cei mai înalți, cei mai de sus, supremii; cf. lat. *summitas*, fr. *sommité*, cum și, la Dosofteiu: *vârvar* = acrostih. Îl are și'n al doilea caz, în care e vorba de „vărhovnicii vrăjitorilor“ = *τοῖς πρώτοις τῶν μαντιῶν* (IV, 68), fiindcă, și'n acest caz, e vorba de „protia, primatul, întâietatea, supremația“ acestor *χορυφαῖοι*, în același sens, în care corifeii apostolilor, Petru și Pavel, sânt *verhovnici* (v. textele religioase⁹⁵), adecă, în echivalent profan: „căpetenii“, „șefi“ sau *fruntași* (cf. la Ureche, ed. Giurescu, p. 22: „ispravnic pre o frunte“⁹⁶ de oameni de țară“ și cunoscutul *celnic*, cu dubletul sârb. *ceonic*⁹⁷, față de care se găsește în același raport ca *Belgrad* cu *Beograd*).

Dar „vrăjitor“, de care pomenirăm mai sus, are, în vechea românească, un sinonim, care e, în același timp, un omonim al lui *vărhovnic* al nostru: pe *vâlhovnic* (cf. *vâlhă*, *vâlvă* și *vâlvoiu*).

Originalul acestui *vâlhovnic*, „ce să tâlcuiască din limba sloveniască: vrăjitoriu“ (Cantemir, *Hronicul*, 136), e, vădit, vsl. *ВЛХОВНИКЪ*, *μάγος*, *magus* (*Μικλοςιχ*), care se întâlnește și'n

forma-i simplă ΒΛΞΧΒΞ μάντις, *vates*, μάγος (*ibid.*) în reflexul co-resian *vâlsvi*, *vâlsfi*, „magii, craii de-la-Răsărit“ (v. *Carte cu învătătură*, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 500).

Intr'un „Laslău, craiul unguresc, carele-i zic că au fost *vâlhovnic*“ din Ureche (ed. Giurescu, p. 9⁹⁸), unde o variantă glosează: „filosof“ (*ibid.*), ca și'n cutare loc din Dosofteiu (*Viața Sfinților*, 40, 6, 7), în care e vorba de un „filosofu și *vâlhovnicu* de ispravă“, dar, mai ales, în pasagiul din același scriitor (40, 6, 16), în care e chestiunea de „cărțile ceale de *vâlhovnicie* și de farmece“, înțelesul de „vrăjitor, mag, astrolog“ (cf. *amăgitor*⁹⁹) e atât de răspicat, încât ne miră că s'a putut pune în fruntea acestor din urmă două exemple lemma: „*vâlhovnică* = Vorsteher, Oberst“ (v. Anuarul Weigand, V, p. 140). „Mai marele *vâlhovnicilor*“ (*ibid.*) e de fapt = *vârhovnicul vâlhovnicilor*, în-tocmai precum „*vârhovnicii vrăjitorilor*“, citat mai sus = *vârhovnicii vâlhovnicilor*: cele două cuvinte se pot întâlni astfel, fără tautologie!¹⁰⁰

Pentru a preveni pe viitor asemenea confuzii, pot sluji rândurile acestea.

17. „**Procajen**, adică stricat“ (p. 58), implică o ușoară confuzie cu *pricaz*, *pricăjesc*, „vatăm, stric“ (v. Miklosich, *Et. Wb.*, supt *kazi-*), care se întâmpină, de fapt, ceva mai încolo (p. 69): „li să făcè toate [animalele] *pricăjite*“ (ἐγίνετο διάστροφα και ἔμπηρα και ἀπόπληκτα); cf. *năcaz*, *năcăjesc*¹⁰¹.

Cuvântul traduce exact pe δεσ... λέπρηγ, ἢ λεύκηγ ἔχη din original (I, 138) și, ca atare, corespunde în totul vsl. *prokaza*, „lepra“, *prokazivz*, „leprae“ (Miklosich, l. c.).

18. „Zicând copilul acestia, începù Astieag a-l cunoaște: și fața și chipul îl **răducè**, și răspunsul mai voinic... , toate să apropie“ (p. 49 = I, 116: ... και ὁ τε χαρακτήρ τοῦ προσώπου προσφέρεσθαι ἐδόκει εἰς ἑωυτὸν...). — „Chimon... putând să hălăduiască la Asia, n'au vrut, pentru ca să nu se pară că de frică face acesta lucru, și să **răducă** la Împăratul...“ (p. 393 = VII, 107: ... μὴ δειλῆ δόξειε περιεῖναι βασιλέϊ...).

Etymonul e evident: lat. *reducere*; iar sensul de „a semăna, a se asemăna cu cineva“ se confirmă, nu numai prin cutare pasagiu din Cantemir (*Hronical Romano-Moldo-Vlahilor*, p. 885): „căci și la față foarte ș'au fost **răducând** cu dânsul“, ci și prin accepiunea actuală, de „*resssembler* [vaguement] à qqn.“, a lui

„aduc (v. Dicț. Acad., s. v., și cf. *aduc aminte*, fr. *rappeler*). — De altfel, însuși sensul unei expresii ca: „lucrul *se reduce* la aceeași“ (cf. fr. *cela revient au même*), arată legătura semantică: „se reduce“, fiindcă „aduce“ (nu diferă esențial¹⁰²).

19. Etimologia populară e reprezentată, în textul de care ne ocupăm, prin câteva specimene destul de remarcabile.

Laț = laqueus¹⁰³ apare o singură dată cu adevărata-i fizionomie: *lațuri* (p. 127); altfel se confundă, când cu *leaț* (pp. 152, 387), când cu *lanț* (p. 226: „lanți“). — *Platanul* (πλατάνιστος, πλάτανος, *platanus*), când nu e „finic“ (φοίνιξ, *palmus*), e curat *paltin* (p. 370 = VII, 27)¹⁰⁴.

Cel mai picant exemplu se găsește însă la p. 22, unde „la *Barbarezi*“, numele arhaic al *Berberilor* Africei-de-Nord, pe care traducătorul găsisese cu cale să-l adauge după „la Libiea“ (ἐν Λιβύῃ¹⁰⁵) din original, a devenit, cu ajutorul copiștilor etimologizanți: „la *Bavareji*“!

Cazul n’ar putea fi explicat, firește, ca o „localizare“ contemporană, în genul lui *Franțoji* pentru *Celți* sau *Tătari* pentru *Sciți* din originalul grec, și, de altfel, el nu e fără păreche: „alb. *barbarés*, zi ‘Barbareske’... Die von Hahn angegebene Bedeutung von ‘Deutscher’, ‘Deutschland’ beruht auf einem Irrtum, vielleicht einer Verwechslung mit *bavarés* ‘Baier’“ (G. Meyer. *Alb. Wörterb.*, s. v.).

20. O deosebită importanță prezintă următorul pasagiu (p. 216), pe care-l reproducem, cu textul original corespunzător (IV, 20) în față:

„Iară, decinde de apa Gherului, sânt Tătarai ce le zicu Împărați și sânt Tătarai cei buni și mulți, cei ce socotesc pre ceialanți că le sânt lor robi; și aceștia lăcuiesc di spre Răsărit, spre *troianul* ce au făcut robii tătărăști, care s’au bătut cu Tătarai. Iară di spre Amiazăzi, spre Tavrîca, spre Răsărit, iaste *orașul Măiacului* și *scala*, căriia îi zic elinește Crimni, ce să înțelege ‘răpi’ (acum îi zicu Crăm)“.

Πέρην δὲ τοῦ Γέρρου ταῦτα δὲ τὰ καλούμενα βασιλήϊά ἐστι καὶ Σκύθαι οἱ ἄριστοὶ τε καὶ πλείστοι καὶ τοὺς ἄλλους νομίζοντες Σκύθας δούλους σφετέρους εἶναι κατήκουσι δὲ οὗτοι τὸ μὲν πρὸς μεσαμβρίην ἐς τὴν Ταυρικὴν, τὸ δὲ πρὸς ἡῶ ἐπὶ τε τάφρον τὴν δὴ οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι ὤρουσαν, καὶ ἐπὶ τῆς λίμνης τῆς Μαιήτιδος τὸ ἐμπόριον τὸ καλέεται Κρημονί“.

Tălmăcirea, deși redă destul de exact sensul originalului, lasă, totuși, de dorit pe alocurea. Astfel, fără a socoti substituirea țării prin locuitori sau redarea superlativelor prin pozit.ve, alineatul cu delimitarea e confus tradus, iar restul: greșit (λίμνησ Μαίητιδος τὸ ἐμπόριον = scala Mării de Azov, a „iazărului Măiacului“, cum se zice, de fapt, ceva mai la vale: ori „orașul“ e o lectură greșită, în loc de „iazărul“ ?), prescurtat („robii tătarești“ = odraslele, fiii celor orbi s. orbiți: οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι, — lucru demn de reținut!), sau amplificat (tot ce urmează după „Crimni“). Dar nu aceasta ne interesează, ci *troianul*, de care e vorba.

Înainte de a veni însă la el, să observăm, în trecut, că derivatul *Măiacan* (p. V, cf. însă p. 246: „Măiaceni“, deci sing. *Măiacean*), echivalent cu *Crâmlean*, ar putea fi prototipul n. defam. *Măican* (cf. însă *Băican*) și că rus. *majakz*, „Leuchtturm“ (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 180) e, probabil, însuși numele *Măiacului*, întocmai precum *far* e numele celebrei insule egiptene (*Pharos*)¹⁰⁶.

Aceasta ne aduce, însă, logic, la *troian*. Sensul de aici e, evident, acela de „șanț (cu val)“, „tranșee“ (τάρφος, fossa), și, arheologic, „troianul“ scitic intră în categoria acelor întărituri militare, strategice, datând din epoce diferite (v. acum în urmă Carl Schuchhardt, *Die sogenannten Trajanswälle in der Dobrudscha*, în „Abhandlungen d. Berl. Akad.“ din 1918¹⁰⁷), dar atribuite delaolaltă marelui Împărat, care și-a legat numele de tot ce e monumental prin părțile Răsăritului nostru, — fapt care i-a și atras porecla de *herba parietina*, de care pomenim mai jos (v. n. 52 și J. Geffcken, *Römische Kaiser im Volksmunde der Provinz*, în „Nachrichten d. Göttinger Gesellschaft“, phil.-hist. Kl., 1901, p. 182 sqq., iar acum în urmă: R. Paribeni, *Optimus Princeps*, 4 vol.). — În adevăr, că *troian* e = numele lui *Traianus*, nu se mai îndoiește nimeni (cf. și Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, ed. Acad. Rom., p. 23: „fossa Traiani Imperatoris“). Forma *Troianus* chiar e atestată, de altfel, și'n CIL 14433, unde v. Premerstein (*Klio*, XII [1912], p. 148¹⁰⁸) citește: „Trop(aeum) [T]roi(ani)“, poate în legătură cu *Troia*, ca în cazul coloniilor „troiane“ din Germania¹⁰⁹. Firește însă, că forma rom. *troian* n'are a face cu cea citată, ci este aspectul slav al numelui, așa cum se întâlnește în toponimia transnistriană și transdanubiană: *Val Trojanov*, și azi, în guvernământul Kiev, în legătură cu legenda des-

pre „Trojan, tsar Ermilianskij (= rimlianskij)“; *Trojanov* s. *Trojanjski pütü* (turc. *Traian iol*), la Bulgari, cari numesc ruinele de lângă Hissar: *Trojanov grad* (*Djenvizler*, la Turci, în legătură cu Genovesii), iar defileul de la Sud de Iștiman: *Trojanova vrata* (v. Leger, *La Mythologie slave*, p. 124 sqq. și capitolul respectiv din Jirčec, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpässe*, p. 6, unde se vorbește și de orașele *Traianopolis*, *Ulpiana*, *Ulpia Raetaria*, *Ulpia Oescus* și *Plotinopolis*: după Plotina, Impărăteasa; cf. și *Gesch. d. Bulgaren*, de același, p. 74)¹¹⁰.

Această formă a dat, firește, material etimologiei populare: prin apropiere de sârb. *troje*, „trei“, *Troian* (la Ruși, un zeu păgân, ca *Hârs*, *Veles* și *Perun*) a devenit, la Sârbi, un monstru tricefal (cf. *troglav*), iar prin apropiere de *τράγος*, „țap“, *Τραχιανός* (*Τραχιανός*; cf. și n. de fam. ngr. *Τραχιάννης* = *Τραγοιάννης*, ca *Σκυλογιάννης*, etc.) a putut dobândi urechi de țap: *ὠτία δὲ Τραχιανὸν λέγουσιν ἔχειν τράγου* (v. Tzetzes, *Chiliades*, apud Leger, *o. c.*, p. 131): același resort de etimologie populară (cu celt. *marc* = cal) a făcut, ca un alt emul al lui Midas, *Marc*, soțul Isoldei, din „Tristan et Iseult“, să fie înfățișat ca ascunzând supt plete „des oreilles de cheval“ (v. G. Paris, *Poèmes et légendes du moyen âge*, p. 132). — Ca o etimologie populară rom. cu *rouă* (prin *Roian = *Troian*) vrea să explice Hasdeu (*Etym. Magnum*, III, art. *Bănat*, col. 3147) pe *Domnul-de-Rouă*, de fapt iposta sul românesc al ngr. *Ἀνήλιος*, pentru care, ca și pentru *Κύρξ* *Ῥήγη*¹¹¹, iubita eroului și Doamna comorilor, v. în special Politis, *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ*, I, 183, 233 și II, 1028¹⁰².

Dar să revenim la *troian*.

Adevărata descendentă a drumului lui Traian, *via Traiana* (coborînd, de la Porolissum-Moigrad în jos, pe valea Oltului), e *Calea Troianului*, nume oltean existent până azi (v. Șăineanu, *Semasiologie*, p. 254; P. Cancel, *Despre „Rumân“ și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*, p. 80 sqq.). Ca „strada lastricata da Traiano imperator“, ea figurează și 'n harta lui Del Chiaro (v. noua ediție a „Istoriei“ acestuia, de N. Iorga): e aceeași cu „cardarmaua“ cântecului popular, *caldarâmul* (cf. *.taș-iolu* din Dobrogea), despre care vorbeam altă dată (Dacoromania, II, 653¹¹³). — *Troian* se zice, însă, și azi, în Bănat, o

„uliță“, „stradă“ (comunicat de d. C. Daicovici): *troian* = viastrata e, de altfel, atestat în Anonimul bănețean (ed. Crețu, p. 375). Chiar „urma lăsată pe teren de nămeții de zăpadă“, *troienei* înșiși, ca „valla nivea“ ce sânt (cf. *a troieni*), se chiamă *troian* (Rev. Pădurilor, XXXV [1923], p. 20), cum și „o cusătură șerpuită de lincuri (*sic*) împrejurul căreia se fac florile“ (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 74), „anumite ornamentații, cusute pe pânză“ (același, *Îngerul Românului*, p. 339).

Sensul strict militar (fiindcă, de altfel, și drumul eră o „Heerstrasse“, iar accepțiunile citate mai sus se explică, toate, din „valuri“) îl are însă *troian* în locul citat din textul nostru, cum și în atâtea altele din vechii noștri scriitori, unde el designează, apriat un *vallum*, o *fossa*: „De acest vestit împărat [Traian] e și șanțul săpat, *troianul*“, spune, d. ex., M. Costin (*Letop.*², I, 21). Indiferent de originea lor (v. studiul d-lui C. Brătescu: *Valuri, hotare și tranșee basarabene*, în „Rev. Istorică“, IV [1918], p. 117 sqq., unde se relevă și sinonimul cronicăresc „*hindichiul* lui Traian“¹¹⁴), *troianele* acestea sânt atribuite însă lui Traian, precum la el sânt raportate, ca la „Împăratul“ *per excellentiam*, atâtea alte ruine sau accidente topografice, care nu aveau a face nimic cu el. Astfel, nu numai Podul de Iă Severin, ci și cel de la Isaccea, lângă care e „Movila lui Traian“, se chiamă *Podul lui Traian* (v. Boucher de Perthes, *Voyage à Constantinople*, II¹¹⁵); *Vadul-lui-Traian*, în Cerna, se menționează, ca din timpul lui Iorgovan (Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, p. 21), împreună cu *Brazda-lui-Traian*, zisă și: „Brazda-lui-Iorgovan“ sau „Brazda-lui-Novac“ (*ibidem*, p. 14 sqq.¹¹⁶); *Pratul-lui-Traian* se chiamă o câmpie de lângă Turda (v. Șăineanu, *Semasiologia*, p. 178), iar *Câmpul Traianului* s. *Câmpul lui Traian*¹¹⁷ se chiamă, lângă Zlatna, locul unde „Traian, după ce a învins pe Decebal, s'a ospătat cu căpitanii săi“ (Frâncu-Candrea, *Moșii*, p. 36). Nici *Masa-lui-Traian* nu lipsește, lângă care, spune un țăran din Vâlcea (în rev. „Ion Creangă“, VI [1913], p. 106), s'a găsit o căldărușă de bani¹¹⁸).

Dar nu numai drumurile de pe pământ sânt *troiene*, ci și cele de pe cer: „Calea lactee“ s. „Calea laptelui“, care, pentru Apuseni, poate fi *chemin de Saint-Jacques*, *camino di Sant Jago*, *Jakobsstrasse*, pentru noi, Români, e *Calea lui Troian* s. *Traian* (v. Pamfile, *Cerul și podoabele lui după credințele pop. rom.*,..

p. 188), *Troian* sau *Troianul cerului* (I. Otescu, *Credințele țărănilor rom. despre cer și stele*, în „An. Ac. Rom.”, XXIX [1906—7], p. 471 sqq). — Numele are un echivalent în it.-pop. *la strada di Roma*, „nell' astronomia contadinesca, la via lattea” (D. Comparetti și A. D' Ancona, *Canti e racconti del popolo italiano*, IV, p. 225), și 'n nsl. *rimška cêsta*, lit: „Römerstrasse” (Miklosich, *Et. Wb.*, p. 279, supț *Rimü*), iar legenda pop. rom. despre Carul-Mare și Mic, cu care „Traian a cărat la Roma din *robii* dacii” (Pamfile, *o. c.*, p. 165), lămurește în deajuns, nu numai numele citate, ci și denumirea sinonimă de *calea s. drumul robilor*.

O altă denumire e, însă, aceea de *drumul orbilor*.

Ea merită o deosebită atenție, fiindcă a o expediă ca pe o simplă etimologie populară din *drumul robilor*, cum se face de obicei, ni se pare o greșală: *calea rătăcită* și *drumul șchio-pilor*, care s'ar putea invoca în sprijinul acestui mod de a vedea, sânt evidente creațiuni secundare, posteriore ¹¹⁹.

Adevărata explicație ni-o dă, socotim, pasagiul din Herodot, pe care l-am reprodus la început.

„*Robii* tătărești” din versiunea română apar, anume, în textul grecesc, ca „fii ai *orbilor*” (οἱ ἐκ τῶν τυφλῶν γενόμενοι), deoarece, după Herodot (IV, 2), „Sciții *orbesc* pe toți *robii* lor” (τοὺς δὲ δούλους οἱ Σκύθαι πάντες τυφλοῦσι — motivarea, naivă, e indiferentă: reținem faptul!), iar, la săpatul *troienelor*, acești robi orbi erau întrebuințați: nu este această explicație istorică, reală, preferabilă celei prin etimologie populară?

Adăugim că denumirea de *Calea Țiganului* sau *Patele Țiganului* se explică, la rândul său, prin faptul, istoric, al robiei Țiganilor, care a dus la sinonimia, notorie, dintre *țigan* și *rob*.

Note.

¹ Preferăm acest termen, întrebuițat și de M. Bréal (*Essai de sémantique*, ed a II-a, Paris 1899), celui de *sematologie* (Körtling, *Encyklopädie der rom. Philologie*, II, 151) și chiar acelaia, cu mult mai răspândit, de *semasiologie* (așa și Șăineanu, *Incercare asupra semasiologiei limbii române*, București 1887). Baza e, doar, aceeași la toate (vgr. σήμα = semn, cf. vr. *parasimă* = ngr. παρασίμημα, «insemne»), iar, dacă celelalte două formațiuni, pe lângă unele inconveniente (ngr. σηματολογία = heraldică!), au avantajul analogiei cu *etimologie*, *morfologie*, ba chiar *semiologie* (termen împrumutat din medicină, — ca și «pathologie» și «thérapeutique» ale lui Gilléron despre «pathologie du langage» scrise, de altfel, și Littré! — de F. de Saussure, pentru a designa știința care studiază «sistemul de semne exprimând ideile», sau «viața semnelor în sânul vieții sociale» și care nu trebuie, deci, confundată cu *semasiologia*, cum observă expres editorii, în *Cours de Linguistique générale*, ed a II-a, p. 33, n. 1), etc., *semantică* îl are pe acela de a fi mai scurt, mai comod, fără a fi măcar lipsit de paralele consacrate: el rezultă din gr. σημαντικὴ τέχνη în același chip, ca și *gramatică* din γραμματικὴ (τέχνη), sau *fonetică* (a sa „contre-partie”), din φωνητικὴ, al cărei dublet, *fonologie*, a putut fi contestat, chiar în accepțiunea-i specifică (v. *Grai și Suflet*, I, p. 157). S'ar putea spune chiar, că, în special pentru limba noastră, *semantică* are un drept de promovare, deoarece rom. *simandicòs* = ngr. σημαντικός, — abstracție făcând de nuanța-i peiorativă, — e, în fond, același cuvânt cu *semantic*: „însemnătate” (fr. *importance, considération, portée*, germ. *Wichtigkeit, Tragweite*) și „însemnare” (fr. *signification*) se și confundă, adesea, în graiul curent (ca și germ. *Bedeutung*, pe care l-am evitat înadins, în diferențierea notiunilor, din cauza echivocului său), vorbindu-se, de ex., de „însemnătatea cutărui cuvânt”, deși, în realitate, nu e vorba decât de „semnificația, sensul, înțelesul, accepțiunea” lui (cf. A. Darmesteter, *La vie des mots étudiée dans leurs significations*, ed I-a, Paris 1886), și, ca atare, singurul termen propriu, adecvat noțiunii, e *însemnare*, exprimând un criteriu intelectual, logic (cf. înțelesul de „notes, observations, remarques” al pl. *însemnări*), iar nu unul moral, axiologic, ca *însemnătate*. (Că *însemnat*, „important, distins”, e numai o accepțiune figurată a sensului originar, concret: „prevăzută cu un semn distinctiv, caracteristic” [cf. vr. *beleag* și *znamenue* din Ps. Sch.], în genul unuia „cu stea în frunte”, „mai breaz”, sau „mai cu coarne”, — interesantă, sfera rustică a metaforei! —, se vede clar din aceea, că epitetul se aplică, în vorbirea populară, nu numai oamenilor moral-superiori, ci și aceloră cari se deosebesc de marea masă a semenilor lor normali printr'o infirmitate sau un defect fizic oarecare: un spân, un șchiop, etc., sânt „oameni însemnați” de Dumnezeu (cf. lat. *insignis ad deformitatem puer!*), ca „oameni răi”, de care să te poți feri, întocmai precum un stâlp cu „semne” pe el se zice „însemnat”, sau precum cutare stâncă de lângă „apa Nistrului” se chiamă, în „Herodotul” nostru, p. 234: „piatră însemnată”, fiindcă poartă pe ea „urma lui Iraeliu”; cf. *ibid.*, p.

373: a *închipul* = a însemnă, ca și a *pildul*, p. 249, iar, cât pentru pomenitul *beleag*, „signe de reconnaissance“, v. Dicț. Acad. și cf. megl. *bileg*, „semn, creștătură la urechile oilor“: *Grai și Suflet*, I, p. 33). — Din literatura mai nouă, referitoare la semantică, sânt de menționate în deosebi: A. Meillet, *Comment les mots changent de sens* (în »Linguistique historique et linguistique générale«, Paris 1921, pp. 230—271); — Kr. Nyrop, *Ordenes Liv*, trad. germ. de R. Vogt: *Das Leben der Wörter*, Leipzig 1903; — Fr. Harder, *Werden und Wandern unserer Wörter*, Berlin 1911; — Sextil Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului*, II, Cluj 1922. — Recensia, fundamentală, a lui Gaston Paris, asupra operei citate a lui Darmesteter („La vie des mots“, în *Mélanges Linguistiques*, publiés par Mario Roques, II, pp. 281—314), păstrează o permanentă actualitate, ca și reflexiunile lui Bréal (o. c., pp 305—339: »L'histoire des mots«). — O extrem de interesantă dezbateră lingvistico-psihologică, provocată de o comunicare a d-lui A. Meillet, având ca subiect: *Le caractère concret du mot*, iar ca încheiere: »En réalité, séparés ou non les uns des autres, les mots ne sont autonomes ni phonétiquement ni au point de vue sémantique« și: »La tendance universelle du langage, au cours de la civilisation, a été de donner au nom un caractère de plus en plus indépendant de tous ses emplois particuliers«, v. în *Journal de Psychologie morale et pathologique*, XX [1923], p. 246 sqq

² Nu numai cea dintâiu, ci, de fapt, *singura* versiune românească arhaică a unui text clasic

³ V. pentru această atribuție, pe lângă Prefață, și: *Revista Istorică*, I, pp. 5 și 299, n. 1, cum și N. Iorga, *Observații ale unui nespecialist asupra Ist. Antice*, p. 87, n. 1.

⁴ După G. Pascu (*Ist. lit. rom. din secolul XVII*, p. 97), el ar putea fi mai degrabă Milesu. — Obiecția că notița referitoare la Candia ar fi a unui copist grec (Pușcariu, *Ist. lit. rom.*, I, 205), implică ipoteza traducerii după un manuscris, puțin verosimilă față cu faptul că ediția primă, aldină, a lui Herodot datează din 1502.

⁵ Cf. p. 427: „nu-mi va binle“.

⁶ Cf. și: moartia care li *era viitoare* = era să li vie (p. 423).

⁷ Pentru oscilația între *din* și *de*, cf. și *afară din* = *afară de* (p. 331), iar p. *alegând*, și: *ales*, idem (p. 142). — Ideia e perfect clară; a alege (a deosebi, a pune de o parte, cf. fr. *hormis*) din grămadă (cf. *egregius*, *electus*), a exceptă (a lua la o parte), a separă de, etc.

⁸ V. d. ex. p. 42 și urm — Foarte rar numai (p. 135): »*preu-pregiur* tuturor, iaste un zidu *unpregiur*« și (p. 189): »*pregiur* unui copaciu“ (cu gen.); alt caz (p. 28) e nesigur (v nota cu emendațiile). — Pentru construcția arhaică (cu acc), cf. și Pușchilă, *Moltev. lui Dosofteiu*, p. 109.

⁹ »Lacoșii... sânt mai viteji de toți oamenii: nu superlativ (»cei mai viteji dintre toți oamenii«!), ci comparativ, ca'ntr'un »mai vrătosu de toate fsatele« și'n alte exemple din Ps. Sch. (v. ed. Candrea, I, p. CCVII). E forma obișnuită azi numai după *mai mult* și *mai bine* în același înțeles (cf. fr. *bien* = *beaucoup*): »mai bine de doi ani« (cf. fr. *plus de deux ans*, it. și calitativ: *meglio di lui*) ori în idiotismul »care de care (s. care mai

de care) mai bun« = unul mai bun decât (ca) altul, pe întrecute (cf și fr. *c'est à qui, à qui mieux mieux*).

¹⁰ „Să nu ar vrea iale, nu le-ar fi jăcuit“ = dacă nu voiau ele, să nu fi vrut ele, etc

¹¹ În Cantemir, *Hron. Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. Acad., p. 866: *cândailea*.

¹² „Ce fiul giurământului fără nume iaste, nici ari mǎnu, nici ari picioare“. — *Mǎnule*, ca pl. art, e curent; cf. și actuala formă dial. *mǎnurile*, care presupune de asemenea un sing. *mǎn(u)*, deși, poate, nu neapărat (cf. *fǎinuri*, de la *fǎină*, *mǎrfuri*, de la *marfă*, cu toată nuanța de sens: „feluri, souiri de fǎină s. marfă“).

¹³ Pentru fenomenul de rotacism, indiferent dacă se datorește influenței suf. de pl. sau disimilației, cf. și *numerile* (p. 70) s. *nimirile* (pp. 9, 75, etc.), față cu *numine* (p. 123), apoi *pără* (p. 36, etc.), *păr' unde* (p. 56), față cu *pǎn(ă)*

¹⁴ Să amintim cu acest prilej pe „bune ome!“ din episodul întâlnirii lui Dragoș cu bătrânul Iașco, eponimul legendar al Sucevei (= Ișcanilor), în poema polonă a lui Miron Costin, tradusă de Hasdeu (*Arhiva Istorică*, I, p. 166 = V. A.-Ureche, *Miron Costin, Opere complete*, II, p. 16), spre a sublinia, că, atât în acest pasagiu, în care originalul dă: „*binec ome*“, i. e.: „bine[je]le, omule“, cât și în pasagiul din Prefață, relativ la Eustratie Logofătul (Ureche, *o c.*, p. 78), unde originalul are: „*naypierwszego*“ (de la *pierwszy* = cel dintâiu), »bun« reprezintă numai *traducerea lui Hasdeu*, greșită în primul pasagiu și improprie în al doilea. Concluziunile d-lui Pascu (*Gligore Ureache*, p. 38), care se bizuie pe premisa falsă că acest *bun* aparține lui Costin însuși, pentru a conchide că vr. *bun* din Alexandru-cel-Bun e = *bătrân*, rămân deci în aer.

¹⁵ *Luînru* = luării (p. 353) e însă, de sigur, un simplu lapsus calami. — O curioasă anastrofă a pronomelui-subiect, p. 157: „s'au ei bucurat“. — Nu mai vorbim de mulțimea elementelor lexicale: *olat*, *smerin*, *rocoșesc*, *vorovesc*, *cerc* = caut (p. 137), *a înpută* (p. 38), *cust*, etc, cele mai multe existente dialectal și azi (cf. *zo te cuște*, despre care v. Drăganu, în rev. de față, I, p. 308), și, încă mai puțin, de gloata formațiunilor caracteristice în *-ciune* (*blăstămăciune*, *flămânziciune*, *pângăriciune*, *plodiciune*), rivalizând cu cele în *-ătate* (*meserătata*, *stăpănătate*) și *-ință* (*fericință*, *hălăduință*, *nefolosință* = netrebnicie, *nesfătuiță* = nesocoință, *nechibzuință*, cf. *nesfătute*: v. indicele !). — *Vătămătură*, specializat acum în accepțiunea de „hernie, surpătură“, are sensul general de „stricăciune, jignire“ (p. 242), iar *pamente* = „pomană, pomenire“ (*passim*), azi, sporadic: *pamnefe* = *pam(e)nefe*, „batistă cu un ban în ea, care se pune în mâna mortului“ (rev. „Ion Creangă“, V, 96); cf. *pominocu*, „prinos, pomană“ (Ps. Sch.). — Pentru însemnarea lui *colac* („colacul epilor“, p. 212), cf. *colaci*, „daruri“ (p. 52), *colaci*, dați ca plocon de Crăciun Domnului (Ureche, ed. Giurescu, p. 277) și derivatul *a colăci*, „a găsi un lucru pentru care ai fost însărcinat“ (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 20); iar, pentru *tinereță* = *tinerime* s. *tineret* (p. 209) și *prostime* (la Anon. Băn., p. 363: *prostame*) = *prostie* (p. 201), cf. lat. *iuentus pro iuenta* (Quicherat. *Mé-*

langes de philologie, p. 25). — Pentru „a fi cu vinul a mână“ (p. 160), adecă la îndemână, cf. *priceav = beiv (ibid.)*, gr. φιλοῖνος, οἶνον προκειμενος din original (III, 34), iar în deosebi pentru a mână (a fi), cf și lat. *amanuensis*, a manu (servus), gr. προσχειράριος (gloss. Philox., p. 15, 49 Goetz).

¹⁶ Genitivul numelor de acest soi (Ἰούς, Ἀητούς, etc) eră o dificultate serioasă pentru traducătorul român, care-l ocolește cum poate: „biserica bozului Litos“ (p. 138), „biserică . . . a lui Litus“ (p. 139), făcând dintr'o „dumnezăoică“ (cf. „sărbătoarea Irei [= Herei], dumnezăoică“, p. 14) un „boz“ (cf și „bozul Artemis“, „Athina bozul“, „capiștea Afroditei, bozului“, „biserica Dimitriei bozului“, ba chiar: „biserica bozului Dimitrie“; pp. 12, 24, 44, 490, 491); printr'o ciudată inconsecvență, traducătorul, care n'a evitat morfemul »dumnezăoică« (cf. *leoae* și *șărpoae*, p. 189), îl evită cu grijă pe *boază* (așa, Cantemir!). — Uneori, genitivul grecesc trece pur și simplu în locul echivalentului român: „preste obiceiul *Spartis*“ (p. 289 = Σπάρτης; cf. și: „unui *Iroosu* ca Măria Ta“ = ἥρωος (în dedicația Octoihului din 1720, reprodu. în Bianu-Hodoș, *Bibliogr. rom. vechi*, II, 3). — Forma greacă e în chip logic păstrată la unele nume de animale exotice: *chitosă* = gr. κῆτος, „chit“ (p. 326), *trohilos* = τροχίλος (p. 112), în „Fisiologul“ vr. din rev. „Ion Creangă“, IX, 10, greșit: „teohili“, echivalați cu „pitulicile“.

¹⁷ Și supt acela al criticei verbale! Confruntarea cu originalul duce la stabilirea unor corupțiile clasice (și nu vorbim de acelea pe care le-a emendat, cu spiritul său critic οὐδενὸς δεύτερος, editorul însuși): „la *Savva*“ (p. 20) = la *Ava* (ἐς Ἄβας); — „din munți *Serinfi* a Dindimii Maici“ (p. 33) = din munți(i) *svinfi* a D. M. (ἐς οὐρεὸς ἱεροῦ μητροῦς Δινδυμῆνης); — «la *Înpărăție-ș*“ (p. 52) = la *părinți-ș* (ἐὶς τοὺς γειναμένους); — „și, *având*, și cumpără“ (p. 66) = și *vând* și cumpără; — „atâta *iaste avia* (sic) *Nafcratis*“ (p. 145) = atâta *cinste avia* (ἐτετίμητο) N.; — „*Anaharsis* să fie fost *ucigaș* lui *Indathirus*“ (p. 231) = *unchiaș* (πάτρων); — „și *incă* și *soli* încă le agiutoriră“ (p. 314) = și *loni* și *Eoli* încă le agiutoriră (παρήσαν οἱ Ἴωνες . . . καὶ Ἀιολέων οἱ Ἀέσβον νέμονται); — „se luară în *vinele*“ (p. 492) = *învincind* (cf. p. 351), i. e.; învingând (νικῶντες). — P. 105, îndreaptă: „iar Eghipteni ocăresc pre aceia; ce [= ci ei, ei înșii] din ovăs fac pâine . . .“. — Unul din cele mai corupte pasagi (IV, 113, p. 242) trebuie restituit astfel: „Și cătră partia de *Miazazi* (de fapt: pe la amiază, ἐς τὴν μεσαμβρίην), făcăz Amazoanile așa: să răschira câte doă și rei pentru hrană [de fapt: pentru „treabă“, pentru sine, ἐς εὐμαρίην]; și începură a să răschiră și voinicii, asăminia. Și, așa, unul dintru ei, singurându-să iar o Amazoană, îi stărnută; și ia nu se feri, ci să lăsă de să apropiē voinicul, și, așa, își făcură triaba amândoi. Deci a grăi nu putură, pentrucă nu-și înțelegē, și (= ci) ia încă fi arătă cu degetul, cum să-ı mai aducă unul cu sine a doă zi la acel locu, pentru că ia încă cu doă [de fapt: una, pentru a se face, împreună, doă, δύο γενέσθαι] va veni Și, așa, voinicul acela spusă și cătră ceelalți Tătari [= Sciti], și a doă zi mearsă la locul aceala și cu altul, și aflară pre Amazoana aceia și cu altă Amazoană. Și, văzând ceelalți voinici, într'acest chip să dederă în viață [= trăiră] cu eli împreună și cu ceelalte Amazoane“ (Aici, începe, de fapt,

un nou paragraf: 114) — *Galaleros* al ms. (p. 312) e o interesantă diplomografie: „să margă la *Galaleros* = să margă la Leros (cf. textul, cum și exemplul analog al lui „Boțulescu de *Mălălăești*“ din I. Bogdan, *Câteva n.s.s. sl.-rom.*, p. 27 = *Mălăești*, din *Mălaui*, iar nu din... Malalas!). — Deosebit de importantă pentru tehnica traducătorului sau, cel puțin, a copistului e coruptela de la p. 28: „Și au gălit și ei un crontir de aramă, făcând *prin pregiurul lui buzăi* multe chipuri de fiară“ = *prin pregiurul buzăi lui*, sc. clondirului (περὶ τὸ χεῖλος; cf. p. 76: „iazărul pre la buză“ = τοῦ ποταμοῦ τὸ χεῖλος), în care anastrofa pron. *lui* (confundat cu art., înaintea lui *buzăi*, confundat, la rândul său, cu *bozii*, „boji“?) n’ar fi fără precedent: „era locul foarte o stâncă tare și răpoasă“ (p. 35), „foarte cu ziduri tari“ (p. 74), „văzuiu copil *gios* . mic zberând“ (p. 47), etc. — „Singuri veniți“ (p. 101) traduce pe αὐτόμολοι (II, 30; cf. *singur-fulor* = αὐτοκράτωρ, aici τύρανος, p. 180). — Ca un „tic“ ortografic al traducătorului (sau copistului) trebuie privită și duplicarea lui *-v-* din *Savva*, în coruptela emendată mai sus: confuzia cu *Sabba* ar explică-o, de sigur, în speță, dar ar lăsa neexplicate pe *Livvia* (p. 264), *Evvropa* (pp. 86. 253), *Savvacos* (p. 133), etc. Familiaritatea traducătorului cu greaca modernă, în care ὄρνις (ὄρνιθα) a ajuns la înțelesul de „găină“ explică greșala semnalată la p. 249, ca și traducerea lui χρόνος, „timp“, prin „an“, sensul ngr. (p. 16: „întru acesta an“ = ἐν δὲ τῷ αὐτῷ χρόνῳ τούτῳ). — Alte emendațiuni facem incidental, în text („*curând* negoață“ de la p. 3 e o greșală de tipar, poate mai puțin evidentă ca altele, în loc de *cârând* n. = ἀπαγεύοντας; de asemenea, p. 14: „ce *aceeași* muriră [itinerii]“ *acieași*, „tot aci“)

¹⁸ Accentuat pe finală (oxytonon); pentru înlăturarea echivocului, s’ar putea scrie: *nepoșă*, ca *întră* (perf. simplu, spre deosebire de pres. *întră*). Atunci ar înțelege, poate, și colaboratorii d-lui Bărbulescu, de la „Arhiva“ (1923, p. 43).

¹⁹ Alt izvor, care, cu toată aparența contrarie (v. cercetările lui Hasdeu și Crețu), n’a fost sistematic exploatat: față cu *gsune* — sponsus, *gsun-yeł* — sponsulus, *gsunelash* — idem (p. 242) nu s’ar mai putea vorbi de caracterul neologic al lui *junel*, la Români dintre Vidin și Timoc: *ajunel* (v. monografia d-lui Bucuță, p. 129; cf. și forma rotacisată, *giurelu*, din Ps Sch., nr. *gionar*, *giunar*, apoi topon. *Valea-Junilor* din Muscel, și, subsidiar, vr. *giuvan* = it. *giovane*, „mignon“); iar, pentru etymonul lui *multămesic*, nu s’ar omite tocmai cea mai elocventă atestare: *multzany* — Deo gratias, *multzeny* — idem, *multzenesk* — ago gratias (p. 354); cf. și ngr. σπολλάτῃ. — Și *negoațe*, „mărfuri“, din Herodot, pp. 3, 270, se găsește: *negocz* — merces (p. 355). — *Palicză* — baculus e *păleață*: *pală* (cf. Pascu, *Suf. rom.*, p. 29), mai curând ca ngr. πέλεκυς, „ballag“, πελέκι, „foarfece“ (și’n albaneză).

²⁰ Cf. și dubletul *a păriă* (p. 353) = *a pârâ* (p. 126: „di-l va *păra*“).

²¹ Mai exact: „de *destule* ori“, „assez souvent“, adică tocmai înțelesul lui *bugăt*, „destul, mult“, a cărui identitate cu *bogat* apare astfel evidentă (A. Scriban, *Lista ungurizmelor limbii românești*, extr. din „Arhiva-lași pe Oct. 1923, p. 277, îl atribue, vag, o origine maghiară).

²² Pentru etimologie, cf. obișnuitul *sfârc*, cum și ung. *fark*, „coadă“.

²³ Actualul fam. *lipsește din ochii mieii!* = pleacă s. piei de-aici și se întâmpină, atenuat, la p. 123: „să lipșiți de pe a' mele hotară“ (cf. p. 87: „pasă dintr'această țară!“). — De observat, că *pas(ă)* nu e peiorativ prin el însuși: „pas'sănătos!“ (p. 52) = mergi (umblă) sănătos!

²⁴ Tot așa, *judecată* (p. 334), față de *judgeț* (pp. 160, 240, 276. etc.), specializat ulterior cu înțelesul administrativ-geografic.

²⁵ Tikhn nu cunoaște decât pe *învincătură* „Sieg (?)“, din *Palia*, Gen. 49, 4 — Cuvântul e des la Dosofteiu (d. e. Prol., 151: „fu *învincitu* de svntul Petru“) și se aude, rar, până azi: „Pe când se *învinceau* [frații rivali] mai amarnic“ (rev. „Ioan Creangă“, II, 84), unde sensul pare a fi mai mult acela de „contendere“, „a se lupta“, a se (*in*)*vânzoll*, deci: *vinco = *vincio*, „leg“, în loc de *invinco* = *vinco*, „înving“ (cu -c- nealterat).

²⁶ P. *ajuns de cap*, „priceput“ (cf. *nu mă ajunge, taie capul*), avem varianta *ajuns la minte* (p. 377). — De *asămnia cu cineva* (p. 262) e sinonim cu *de o potrivă*, ca și cu (*a*)*tocma* (pp. 316, 392) = întocmai (p. 28: *întocma cu*) și turcismul *chezi* (p. 442); cf. *a(v)idoma*, *liștav*, *leit-poleit*, *ruptă-bucățică*, etc., cum și verbele *a se tocni* = a se asemăna (p. 115) și *a răduce* (v. no. 18) = a aduce.

²⁷ Aduge: *persian* (cf. *persiane*, „draperii la ferestre“, și *persiană*, „un soi de canapea“), vechiu *persianesc*, iar ca n. propriu: *Persianca* (cf. *persană*, *persiancă*); apoi, apelativele: *piersic(ă)*, pomul și fructul, poate *perjă* = ung. *perzsa*, propriu: „persan“ (Scriban, I c., p. 283); în sfârșit, echivalentele: *ageamu*, *Cazâlbaș*, *Ferzelii* (n. de fam., ca și *Persu*, *Persescu*, originar n. de botez: după Sf. Iacob *Persul*).

²⁸ Cf. p. 380: „o sabie *persască*, achinachis“ = ἀκινάχης; altfel, tradus prin *chilum* (pp. 226, 228), *chilom* (Cron. *exped. Moreii*, ed. Iorga, p. 83); cf. și *hangeriu* = ἐγγχειρίδιον (p. 383). — *Mișurcă* (pp. 35, 388), *mișușcă* (p. 88) sânt variante, născute supt influența lui *mișă*, *mișușcă* și *țurcă*, din cunoscutul *mișurcă*, „coif egiptean (cf. *κυνέη* din text), misirlu“ (*Misir* alternează cu *Eghipteț*, ca și *Eghipteanu* cu *Misirlianeanu* Misirluii, Misireni, în toată cartea relativă la Egipt, p. 91 și urm.); cf. și (porumb, ban) *misir*, *misirlu*, cum și n. de familie *Misirliu* (armen. s. jigănesc: *Faraoni*, *ghiffi*, *gipsie*, etc. ?).

²⁹ Un *Bildescul* (Leon, din Botoșani) se întâlnește printre prenumerații la »Disionărașu (sic) românesc de cuvinte tehnice«, etc., al d-rului T. Stamati, Păh[arnic], lași 1851, p. 307: românizare din *Bild*, ori alterare din *Beldi(e)*, *Bâldea*, *Beldiman*? Cf. n. de sat *Pildești* (Roman).

³⁰ *Delfin* (sl. *doifinu*); cf. și n. de fam. *Dulfu* (nu: *Dolfr* = Adolph!).

³¹ Sc. *λιδιον*, propriu: »chip bărbătesc (din piatră)«, de la *ἀνθήρ* (cf. *ἀνδρεία*, lat. *virtus* — *vir*, »moralizat« ulterior, cu înțelesul de *ἀρετή*); dar sensul etimologic s'a întunecat curând așa de tare, încât, în chiar pasagiul citat, poate fi vorba de *ἀνδριάντας λιθίνους δύο* (»doi oameni ciopliti«, traduce al nostru, I. c.), dintre cari unul reprezintă pe femeia (*γυναίκα*) lui Sesostris. — Relativ la sinonimul *chip*, observăm că forma *întru chip*, dublet arhaic al lui *în chip* (cf. *închipui*), din care derivatul *întruchipez*, are o paralelă perfectă în *întorlocă* = *întrolocă*, *întrulocă*, din *întru loc* = *în loc*: »să

Îăcuim *întru loc* cu voi« (p. 243, cf. p. 231: »*dintru* locul lor«); mai mult: analogia lui *într'un loc* (cu cineva) poate fi de folos și pentru explicarea variantei *întrunchipă* (= a strânge la un loc, *într'un chip*, ca într'un mănunchiu, i. e. a *întruni*, sau = a găsi o modalitate, a *face un chip*, cf. *nici într'un chip*, *într'alt chip*, etc).

³² Amintim sinonimele vr. *bolovan* (din sl. *balvanъ*, despre care v. Berneker, p. 41) și *istucan*, »chip cioplit; idol«, cum și grecismul *tipos*, la Cantemir (*Divanul*, p. 165), cumulativ: »tipos și pildă« = prototip și model.

³³ V. deosebirea ce stabilește, după Schmalfeld, între *specimen* (ἐπι-δειγμα) *sapientiae*, »Muster der Weisheit«, *exemplare* (παράδειγμα) *sapientiae*, »auserlesenes (Ab)bild der Weisheit«, și *exemplum* (δειγμα) *sapientiae* = *exemplum sapientium*, »einer von der Klasse der Weisen«, I. H. Heinr. Schmidt (*Handbuch der lat. u. gr. Synonymik*, p. 117 sq.). — P. *muștră* (monștră), *eșantilon* (échantillon), »probă, spēcimen«, cf. ἐνδειγμα, *documentum*: »ab uno disce omnes«, cum și raportul dintre *arhetip*, *original* și *copie*. — Despre lat.-vulg. *similitudo*, »Bildnis, Figur« — gr. ὁμοίωμα, v. *Glotta*, VIII (1917), p. 105.

³⁴ Cu o nuanță mai profană, a *chilă* [= *pildă* (nu: *pildu*)], cu fonetism moldovenesc, înseamnă popular: »a face curte« (unei fete), i. e. a vorbi în pilde (aluzii), a bate șeaua să se priceapă . . . fata; — cf. a se *împildu*, »a se împotrivi în vorbe unul altuia« (Codin, *Din trecutul nostru*, p. 184).

³⁵ Cf. vr. a se *închipu* *cuiva* = a se asemăna cu el: »închipuți fi-veți păcătoșilor«, »să ne închipuim lui Dumnezeu« (Coresi, *Carte cu înv.*, ed Pușcariu-Procopovici, p. 343), apoi *după chipul și asemănarea*. — Un interesant sinon. arhaic și pop. al lui »asemeene, deopotrivă« este *înpotriva* = *în potriva* (cf. *conform*): »Cetatea Vavilonului era podobită foarte, cât nici o cetate nu era *înpotriva* ei« (p. 73) și, deci, nu-i putea sta *înpotrivă* = *împrotivă*, »contra, în față« (i. e. eră fără *protivnic*, fără rival); cf. »lăcuința *decinde* de apa Aracsului, *înpotriva* Isidonilor« (p. 83), deci = spre, dinspre, ba chiar: *înpotrivă spre* (p. 475), cu paralela rom. *încontra* (cf. *din contra*, *la din contra*), lat. *versus-adversus!* — Cât pentru *decinde* = dincolo (*passim*), comp. și n. topic *Decindea* (sat în Dâmbovița și loc izolat în Ilfov), *Decindenii* (sat, Prahova), *Decindești* (moșie, Bacău).

³⁶ Cf. *ibid.*: »să zică în *cobuzu*« (τὴν κιδάρην), — încă un document pentru caracterul de »instrument cu coarde« al *cobuzului*, din categoria turc. *qarpouz-saz*, »à forme de pastèque« [*harbuz!*], c'est-à-dire composés d'une caisse ovoïde d'un manche garni de filets et de cordes sonores« (Barbier, II, 296), ca și *pandora*, »speță de mandolină sau alăută« (cf. sl. *bandura*, despre care v. Berneker, apoi mr. *bândurari*, »a flecări«, și dr. a *cetără*). — »Un *om flueraș*, care au fost fluerând« (p. 59 — I, 141: ἀνδρα ἀδλητήν) nu e o expresie rezultată din preocuparea de precizie (diferențiere de *flueraș* = fluer mic, fiindcă aiurea (p. 351) citim: »să zică *fluerașul* [același sens!] zisul iscusit«, iar, pe de altă parte, »om« se află în original; cf. *om robu* (p. 72) = δοῦλω (I, 173); *om bărbat* (p. 30 = I, 72: εὐζώνω ἀνδρῖ; p. 379 = VII, 53: ἀνδρας ἀγαθούς), *om Pers*, etc. (*passim*), *pelecanii păsărite* (p. 114 = II, 75: τὰς δ' ἰβίς τὰς ὄρνιθας; cf. și vr. *neiasită*, lit.: »nesătios«), etc. — Pentru εὐζώνω ἄ., în special, cf. sinonimul εὐδόκιμος,

care, supt forma simplă, *δοκιμος ἀνήρ*, e originalul lui „om de folos“, de care mișună textul nostru (v. Glosariul); iar pentru *flueraș*, cf. p. 9: „cu surle și cu fluier și cu muscaluri oștiă“ = *ὅπρ σὺρλίγγων τε καὶ πηρατῖδων καὶ αὐλοῦ γυναικῆλου τε καὶ ἀνδρηλοῦ* (I, 17), cum și dial. *muscalagiu*.

³⁷ De fapt: „istoricul“, sau, mai bine: „povestitorul“, în sensul it. *novelliere* (cf. *poveste, veste, nouvelle; novine, nêare; znoavă, anecdotă* = *ἀνέκδοτον, ineditum*): e sensul rom. *cuvânt* din „O seamă de cuvinte“ ale întâiului nostru „novelliere“ (*πατήρ τοῦ λόγου*), Ion Neculce, și al lui *λόγος* *ἄνσῡσι*, — pe lângă acelea de „oratio“ și „ratio“ (cf. acum în special teza d-lui E. Hoffmann, despre uzul gr. *ἔπος, μῦθος, αἶνος* și *λόγος*, apoi vr. *logofăt*, cu sinon. (munt. grămătic și mold *diac*: „*diacul* banilor bozului“ = II, 28: *ὁ γραμματιστής τῶν ἱρῶν χρημάτων*).

³⁸ Cf. p. 231 = IV, 77: „Ci acest cuvânt poate să să fi *urzit* și de Greci“.

³⁹ Epitetul consacrat al Sf. Nicolae, „de *ciudese* făcătorul“ (așa, în pisania ctitoriei basarabești din Făgăraș; v. rev. „Ioan Niculcea“, III, 233); la Cantemir, de altfel, și: *stihotvoret* = *ποιητής* (*Divanul*, 21).

⁴⁰ Despre „*eposile*“ lui Arion, care, la întoarcerea-i din „Țițilia“ (= Sicilia), „au zis un *epos* și, sfârșind *eposul*, îndată au sărit în Marea“, v. p. 11 = I, 24. — P, 370: „giucătura de muzică“ dintre Marsie și Apolon (= VII, 26).

⁴¹ La Dosofteu: *vârvare* = sl *krajegranesije*, gr. *ἀκρόσταχης* (v. Pușchilă, *Moltvenicul lui Dosofteiu*, p. 88).

⁴² Pentru șovăirea (de esență pur grafică, atunci când nu e vorba de neologismul *vers*) între *viers* și *vers*, cf. și dubletul ortografic (dar, poate, în acest caz, și etimologic) *fel(tu)-fiel* (cf. pp. 83, 113 cu pp. 45, 71, 222, 230, 295: „în multe *feluri*“ și „*feliul* cailor celor di apă [= hipopotamilor]“, dar „de casă bună și de *fielu* om neamestecători“, „întrebându-l din ce *fiel* iaste“, „dintru acel *fiel* de oameni“, „tot *fielul* de copaci“, „oameni de *fielu* bunii“), relativ la originea căruia, v. și ipoteza d-lui Giuglea (*Dacorom.*, II, 637), după care vr. *fealtu* „neam“, n'ar fi ung. *-féle*, ci alb. *ffal'e*, „Wort, Rede“; cf. însă și alb. *tsh-far* [= *č-farâ*], „wass für. . .?“, lit.: „ce neam s. soiu. . .?“ (Weigand, s. v. *fara*, „Geschlecht“).

⁴³ V. n-1 pe Maiu 1923 al revistei „Lamura“, p. 418 (unde, lăsând la o parte alte mici greșeli de tipar, trebuie îndreptat: Ion Ionescu-Delabrad, în loc de „Creangă“). — Adăugim, dintr'o scrisoare de la 1820: „poștește, dacă ai grâu curat, de toamnă, pune să-mi *lămurească* vreo 15 merje“ (*Revista Moldovei*, III, p. 5). — Pentru **lamula* = *lamella*, ca etymon al lui *lămură*, cf. și Giuglea, *Cercetări lexicografice*, p. 14.

⁴⁴ De purpură (v. nota editorului), *πορφύρειος*; cf. haină de *roșie* (p. 477) = *κισθῶνα φοινίκεον* (IX, 22), dar *φοινικῆλου οἴνου* (II, 20) = „vin de *finic*“ (p. 154), paralel cu „vin de *vie*“ (p. 105) = *οἶνος ἀμπέλινος* (II, 37), în loc de: vin *roșu* (compară și „mineu roșiu“ de la p. 268 = IV, 191: *μῖλτρφ, minio*). — Pentru diferențiere, cf. și *struți pementești* (p. 264 = *στρουθῶν καταγαίων*), față de „*passer marinus*“.

⁴⁵ Adecă: „bare“ (cf. *ἄβρουζον*, din care și italienește *obrizzo*, alb. *obrits*, „reines Gold“); cf. și „*lespezi* de piel de bou făcute, [întrebuințate] în loc de paveză“ (p. 388) = *λαισήιά τε εἶχον ἀντ' ἀσπίδων, ὠμοβοής*

πεποιημένα (VII, 91). — Pentru „rafturi de aur“ (p. 476) = frâie de aur, χρυσοχάλινον (IX, 20), v. și Cantemir, *Descr. Mold.*, trad. Pascu, p. 108.

⁴⁶ I. e. masiv; cf. puțin mai jos: „o platoșă de aur și o sulifă de aur cu totul“ = σάκος τε χρύσειον πᾶν ὁμοίως καὶ ἀχιμῆν στερεὴν πᾶσαν χρυσοῦν (I, 52). E sensul lui „prisne de aur“ (p. 75=I, 183: χρύσειος στερεός), din sl. *prisni*, „continuu, veșnic, mereu“ (cf. piatră *merarie*, p. 139 = ἐξ ἐνδὸς λίθου, despre care v. Dacoromania, I, p. 271): „sfeșnicile... tot prisne de argint“ (Neculce, *O samă de cuvinte*, ed. Kogălniceanu² II, p. 179, unde „prinse“ e o evidentă greșală de tipar). — Observăm că acest *merarie* trebuie despărțit, firește, de *merâl* (p. 241) = γλαυκὸν (IV, 108), adică: *merii*, de la *meriu*, „albastru“ (identic cu mr. *niur*. = *nibilus, *nubilus*, după Pascu, în „Archivum Romanicum“ VI, 261, ca lat. *caeruleus* = *caeluleus, gr. κυανόυς; cf. însă gr. Κυάνας Πέτραι din text, IV, 85, redat prin „Petrite Negri“, și alb. *mjer*, „schwarz“).

⁴⁷ Aiurea (p. 361), „aurul cel curat“ redă pe χρυσοῦν τὸν ἀκίρατον (VII, 10) = aurum purum, *merum*, litt: *sincerum* (înțeles ca *sine cera*, după W Schulze, împotriva explicației mai nouă din *sinresco = *sim-* + *cresco*, cf. *simplex*, *singuli*, etc.).

⁴⁸ Cf. și *a trage butucul*, pentru care v. Dacoromania, I, p. 263, unde adaugе cu acest prilej: *a pune la dăbă* s. *odobeală* = vsl. *dyba*, „truncus“, pol. *dyba*, „carcan, ceps pour les criminels, menottes“ (v. Cihac, II, 95), apoi: *a pune la tumurlac* = *tumurug*, „butuc“ (v. Șăineanu, s. v) și *bobârână*, „prison“, față cu *bârână* (Dicț. Acad.); cât pentru turcismul *chiostec*, „cătușă de picioare, piedecă la cai“, v. Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, s. v. — Mai puțin întrebuintate: „a pune la călădău“ (cf. Dicț. Acad., s. *gros*, II, 2), „a pune la hedece“ [= *hăghiece*, p. care v. *ibid.*], „a lega la rosteu“ (rev. „Jon Creangă“, V, pp. 94–5), „a băgă la (s. în) șpec“ (Bănat; cf. *șpek* din Anon. Băn., ed Crețu, p. 370). — Expr. *a băgă în butuci* (p. 147), cu sinonimele ei: *a băgă în obezi* (*ibid.*), *a băgă în fiară* (pp. 146, 118), *a băgă în fiară și în cătuși* (p. 121), *a băgă în temniță* (123), *a băgă în pușcărie* (164), *a aruncă în prinsoare* (184), revine des în Cronica Anonimului din „Magazinu Ist.“, V (l. c.), care, cu toate greșelile de tipar („vadu“ în loc de *valū*, „în-văluire șicană“, p. 130, între altele), merită mai multă atenție din punct de vedere lexical (la turcismele identificate de Pascu, *Ist. lit. rom. din sec. XVII*, 150, se adaug gloseme ca: „*patola*, adică inimă stricată“, p. 146; *răbduliv* – răbduriu, ca *zglobiv* = *zglobiu*, p. 144, unde întâlnim și „catastife *mâncu*“ = lat *mancus*, ad no 1080 din Pușcariu, Et. Wb.; apoi: *conef* = sfârșit, 134, și *furcate* = fregate, 137, etc., pe lângă destule forme pop. sau arh de toponimice: *Cavaran-Sebeș*; *Mehedia*, p. 101; (*Qitelniță*, 131) *Necopoie* s. *Nicopote*, pp. 136, 143, etc). Alte sinonime: *a băgă în lanț în fiară* (p. 151), *a pune la opreală* (145) culegem din Cronica lui Radu Popescu însuși (Magazinu Ist., IV), ale cărei grecisme (*areti*, 29, 142 = ἀρετή, *amfivolie*, 37 = ἀμφιβολία, *ginecolatru* 38 = γυναικολάτρης, *projora* 119 = προφορά, *engomion* 152, 175 = ἐγκώμιον, *parisie* 153, 172 = παρρησία, *protimos* 166 = προτίμως, *peripisi* 167 = περιποιῦμαι, *peripisie* 170 = περιποίησης, *proeresis* 176 = προαίρεσις, *exorie* 178 = ἔξορία, etc.) nu sânt mai puțin interesante decât turcismele relevate de Pascu (l. c., pp. 166–7) și celelalte

elemente lexice: *pocâltit* (p. 24), *pod(d)an* (29), *lustruri*, *canavețe*, *belecoase* (117), *lipscani* = *lipcani*, (165), *talpoși* (170), *primință* (176), *în ducătoare*, și *în vitoare*, sc. *cale*, *călătorie* = la dus și la întors (pp. 106, 172), etc.

⁴⁹ Cf. *zărghit*, *fcnt* (fr. *toqué*, germ. *verrückt*), iar ca metaforă: *lovit (pălit)* cu *leuca* și în deosebi: *tont* = lat. *attonitus*?

⁵⁰ Sensul de „când” al lui *unde* e și 'n textul nostru frecvent; cf. și *unde* = fiindcă: „Te porți așa, *unde* mă știu că-s bun” (popular).

⁵¹ De fapt. lemn (butuc gros) legat în fier, *ferecat* (în sensul secundar al acestui cuvânt); cf. *a pune în fiară* s. *fiare* (*ferra*) și Dicț. Acad., supt *gros* (II, 2° și 3°).

⁵² Deci: „sfarmă - piatră”, lat. *saxifraga* (din care etimologia populară grecească a făcut o „carnivoră”: *σαρξιφάγος*; cf. *σαρκοφάγος*, lat. *sarcophagus*, din care, în schimb, fr. *cercueil*). — Adevăratul echivalent iatin, *real*, ar fi, însă, faimoasa *herba parietina*, atestată la Ammianus Marcellinus, XXVII (ed. Clark - Traube - Heraeus, II¹, p. 423) ca poreclă a lui Traian, care, ca și un anume Lampadius, „nomen proprium inscribebat” pe toate edificiile și monumentele restaurate de el.

⁵³ „*Pinaxu*, adecă însemnare”, se găsește în textele vechi (Iorga, *Cron. munt.*, 141), ca și demin. *πινακίδι*, „alfabet, abecedar”, lit.: „tăbliță”.

⁵⁴ Așa („străjerii”) trebuie citit acel „Săsisris” fără sens din VIII, 85 (p. 449), emendând întreaga frază finală, precum urmează: „Pentru aceea au luat, mai apoi, și tiranul și făcătorul-de-bine (εὐεργέτης) al împăratului, Phylax (Φύλακος), [răsplătit; bine-făcătorii regelui] se cheamă persește; orosanghe”. — Pentru astfel de traduceri ale numelor proprii, cf. și pp. 230 (*Padure*, alături de *Ileisa*, p. 212, *Ilei*, 215, „*Ileas*, ce să zice pădure”, p. 216 *Υλατη*), 63 („codruri” = dealuri, munți: *ἐν τῇ Ἰδῆ*), 234 („*Vosporos*, adică vadul bouliu”, cf. *Oxford*), 511 (*Apa-Caprei* = *Αἰγὸς Ποταμοί*), 306 („unghiul - cetății” = *Ἀκρόπολις*), 298 („marginea-cetății”, *idem*), 25 („pângăriți” = Alcmeonizi), 381 („ungul [= sl. *onglŭ*] Negru și Apa Neagră” = *τὸν κόλπον τὸν Μέλανα καὶ Μέλανα ποταμὸν*): procedeuul rămâne totuși numai excepțional, cel obicinuit fiind transcrierea numelui grec în fonetism grec-modern (*Vizandie*, *Vizandin*, etc.). sau substituirea lui, măcar parentetic, prin echivalentul contemporan: „*Tenidos*” e, astfel, *Bogceada* (p. 63), adecă turc. *Bogçê-adâ*; cf. „*Calhidon*” — „*Cadicheoiu*”, „*Petrile Negri*” — „*Mavrosmilos*” (p. 234), cum și observațiunile editorului, în Prefață, p. V sq. (p. *Tunezlu*, cf. încă n. de fam. *Tunusli*; p. *Militean*, n. de fam. *Militeanu*).

⁵⁵ Ca să nu mai vorbim de *strajnic* = *strastnic*, „partea de Triod relativă la Săptămâna Patimilor”: *straste* = patimă,

⁵⁶ Cf. formațiuni adiectivale ca: *lunos* (p. 25), *săninos* și *ploos* = ploios, plouros, plointe (p. 99), *păscos* = pescos (p. 236), *tremurând* (p. 158), *suiș* (loc, p. 101), *vânător* (p. 105) = de vânat (câne), *neputute* (lucruri, p. 135) = imposibile, cu neputință, peste putință (poate), etc.; apoi: *nu-advâr* = neadevăr (p. 485, la Ureche, ed. Giurescu, p. 48, în schimb; *neadever*, adiectiv), *fără treabă* = netrebnice (389), *bunăfacere* (476), *roșie* = purpură (p. 477), *născând* = copil nou-născut (p. 47), *rămas* = rămășag („a se prinde în rămas”, p. 363; cf. *mas*), *răschirat* (ca subst., p. 401), *săvârșitul*

lucrului = sfârșitul (p. 16), etc. — *Vârstnic* are înțelesul neobicinuit de „contemporan, de o vârstă cu“ (p. 43), iar *lunatic*, dacă nu apare în sensul de „născut în aceeași lună“ (cf. *zlatnic*), apare în acela (învecinat cu *lunatic* = *zănatec* de „boală lunatică“ (p. 160 = II, 33: νοῦσον μεγάλην, τὴν ἰρὴν ὀνομάζουσι τινες; cf. p. 268: „boala cei ce scutură“, la Coresj, *Carte cu învățătură*, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 81: „boală den lună“). — Lipsa lui *dijmă* sau *desetnă* (*desetnic* este, însă, la p. 36, în sens de „dekar-ches, decanus“, ca și *ruzbaș* = hekatontarches, centurio, sutaș, hotnog; cf. *bim-baș* = *bimbașa*, „chuliarches, miiaș; miralai, polcovnic, colonel“) e compensată prin formațiunile curat românești: *a zecea*, *a zăcele* și *zeciuială* (pp. 38, 450, d. ex.), oferite ca jertfă (*jărtvă*, *jirtvă*, *jirtfă*, p. 56, de unde *jirtevnice* = *jertvennic*, *jertfelnic*, ca *moltivennic*, *moltfelnic*, la aceeași pagină, sau *humiennik* = homelnic, la Ureche, ed. Giurescu, p. 281, unde și *jirtăvnic*, p. 297; dar „să ferea bisericii“ de la p. 67 nu e = *se oferîa*, cum se afirmă în indice, ci: *se feria de* = se abține, se opreă de la biserică, ἀπειχετο τῶν ἱερῶν). — *A giudecă pre mazădă giudeț strâmb* (pp. 283, 417) redă perfect ideea din ἐπι χρήμασι δίκην ἄδικον ἐδίκασε (V, 25) și ἐπι χ. ἄδικον δίκην ἐ (VII, 94) printr'un termen mai propriu decât cel din original: *măzdă*, din sl. *mizda* = gr. μισθός, „salar, soldă (cf. *joldă*, *jomir* = mercenar); mită“. — De notat încă: *descăvăsc* (cf. *desgovesc*) și *adă* (*inutască* (p. 230).

⁵⁷ Cf. încă lat. *grates agere*, *gratiam habere* (mai puternic!) și *gratis* = *gratius*. — „Datul de har“, „a da har“ (lui Dumnezeu) sânt expresii ce se întălesc și 'n Catehismul luteran românesc (v. comunicarea la Academia a regretatului A. Bărganu, pp. 7–8; cf. *a da în har*, sc. *în harul Domnului*, „de pomană“, „în cinste, gratis“ și drastic-peiorativ: *de sufletul dracului*), iar „a lua în har“ e un cunoscut sinonim arhaic al lui *a lua în deșert*: *în har* = în deșert (v. și Drăganu, *Cea mai veche carte Rákóczyană*, în „Anuarul Inst. de Ist. Naț.“, I, 268), *în zalud* (Lex. Macarie), *în dar* (v. Dicț. Ac., s. v. *har*), *în zădar*, *în heabă* (cf. *hiba*, *heabă*, de *heabă* = de geaba, de-a fetea, de-a surda, etc.), *în van*, *în vânt*, chiar *în darn* (= it. *indarno*, la Bolinteanu), etc.

⁵⁸ Cf. p. 507. „să aibă *har* (χάρτα) de la Xerxis, pentru căci i-au mântuit pe fratile lui“ (p. 507 = IX, 107): la „harul“ binefăcătorului răspunde logic „harul“ (mulțămita) primitivului.

⁵⁹ Asemene paralelisme s. analogii cu fr. există, firește, destule; „*a ubi* a aduce mânie“ (p. 407) = *aimer à*, etc.: *poate fi* (pp. 151, 464) = *peut-êtie*, etc. — Pentru *a săruță în falcă* (p. 57), cf. coincidența „à rebours“ cu fr. *embrasser dans le cou* = „pe gât“, dar *sur les lèvres* (*la bouche*) = „în gură“.

⁶⁰ Pentru *în gând*. cf. pe lângă gr. ἐπι νόον din original, și gr. ἐν θυμῷ; de asemenea, it. *venire in capo*, echivalând cu rom. *a veni în cap*.

⁶¹ Tot ca atare trebuie privite, după socotința noastră, și versiuni ca: „Pământul Asirienilor nu să foarte ploă“ (p. 79 = ἡ δὲ γῆ τῶν Ἀσσυρίων ἔσται μὲν ὀλίγη (I, 193), sau: „lângă părerea mea“ (p. 15), „lângă voia sa“ (p. 346) = κατὰ (cf. lat. *secundum*, fr. *selon*) — Această întrebuintare (de litoiă) a lui *foarte*, în propoziția negativă, corespunzând actualului *nu prea* = fr. *ne... guère*, stă în obiceiul traducătorului român: „eu nu-l foarte crezu“ (p. 126) = nu-l *prea* cred, nu-l cred *pân'pe-acolo*; cf. *nici prea-prea*, *nici foarte-foarte*.

⁶² Pentru varianta *a cunoaște har*, v. Dicț. Acad., s. v. *har*.

⁶³ Cf. mr. *căsător*, „care se căsătorește“, cum și dr. *căsari* = soți. În *Pravila Moldovei* (ed. Longinescu, p. 164), corespunzând cu *casnici* din redacțiunea munteană (*ibid*).

⁶⁴ Cf. *concupina*, în text: *talaichifă* (p. 131) = *ἐταίρα* (cf. *talainiță*, în Giuglea-Vâlsan, *De la Rom. din Serbia*, p. 73, *văldniță* la Cihac, II, 416 după Filimon?), *fiitoare* (p. 257: „a ținea fiitoare“), *postanică* (v. citatul) = *παλακχή* (cf. *postanic*, p. 31, *postaneț*, etc.).

⁶⁵ Cf. mr. *mărtătoare*, „fată de măritat“, și *mărtător*, „băiat ajuns la însurătoare [= vremea însurătorii], dar cam prostuț“ (Tache Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, p. 25), încât trebuie „măritat“ ca o fată, iar nu „insurat“.

⁶⁶ Deci adiectival, având ca sinonime pe: *nevolnic* = fără *volnicie*, „libertate“ (p. 253), azi: „infirm, nedestoinic“, și *poslušnic laconesc* (p. 480) = hilot (cf. *sclav*, *șerb*, *holop*, apoi: *podan*, *sudit*, *fârtan*?), zis și simplu *Lacon*: „bez *Laconi*“ (p. 479, unde „Hoji“ din notă = *Ilofi*). — Pentru slavismul *bez*, cf. și *pol*, „jumătate“ (p. 293).

⁶⁷ Deci: coconi, feciori drepti, contrariul lui „bastard“, „fior copil“ (N. Iorga, *Doc. Callimachi*, I, 431, n. 1), „copil, și nu fior drept“ (textul, p. 58; cf. *Cantemir*, *Hron.*, p. 868: „nu copil, ce *còpil*, și cu iertarea cu-vântului mai chiar să zic: fior de curvă“), „nește *fioroi* ai lui, *copii*“ = *γόδοι*, „copii din flori“ (p. 445), „copii din *fichire* = *bastarzi*“ (Păcală, *Răstnari*, p. 142, supt *fichire*, „coș de papură“, în *Grâu și Suflet*, I, 139: *fecherie* = coșniță), ca și *șpuriu*, despre care Drăganu, *Dacorom.*, II, 612. — Pentru *ținc*, *țincușor*, v. textul, pp. 159 și 46 („*ținca* Spacò“).

⁶⁸ Cf. și mold.-pop. *mai mainte*, *mainte*, observând totodată, pe de o parte, frecvența formelor simple la traducătorul nostru: *gemănată* (p. 113), *a se gropă* (p. 276), *a se necă* (p. 257), *a podobi* (p. 419), *a se tâmplă* (p. 307), etc, față de a *însăgîtă* (p. 58) = *săgeță* (cf. a *împușcă*, a *pușcă*), *învăeră* (p. 49), iar, pe de altă parte, persistența, în graiul popular, a unui mare număr din arhaismele cele mai interesante: *de dăori* (pp. 146, 396, 455) = *de două ori*, pop.-mold. *di diori* (cf. *adoara* = a doua oară, la *Cantemir*, *Hron.*, 860; — *că adoară* (p. 17: „*că adoară* te-aș putea“ = *εἴ πως δυνάμην*) s. ca *doara* (p. 59) = mold.-pop. *ca doară*: ceea ce ar confirma etimologia lui *doară*, propusă mai jos de d. Procopovici; — *fără căt* (p. 215) = mold.-pop. *făr de căt* (cf. *fără*, *fără numai*); — *pără ce-au fost* (p. 36) = mold.-pop. *cât (pân) ou fi șioiu trăi*, cu care, la rândul său, compară, pe de o parte: *a sta* = a fi („a *stătut* tiran“, p. 406, ca it. *è stato tiranno*), iar, pe de alta: *a custă* = a trăi (p. 155: „Arapilor celor ci *custă* mult“ = *ἐπ' Αἰθίοπας τοὺς μακροβίους*), din lat. *constare*. — Pentru *cela* = cellalt (p. 333), cf. pop. *de ceia parte*, *pe ceie lume*, etc., iar pentru *trusșapte* (p. 175) = *tusșapte* (toți-șapte), cf. pop. *trustei* și, mai rar, *truspatru* (din *tustrei* și *tuspatru*), prin analogia cărora a și rezultat (*trustei*, și aici, p. 234).

⁶⁹ Ca sinonime eufemistice, în sensul pornografic, mărginindu-ne la textul nostru, relevăm pe a *îmblă* (pp. 109, 507; cf. fr.-arg. *marcher*, lat. *coitus*, din *co-ire*, de unde, după Pascu, și rom.-dial. *cofă*, „femeie rea“),

obicinuit până azi în popor, „ca și a-și bate capul”: „unul cu o muiare-moartă *bătându-și capul*” (p. 117 = II, 89: *μιαγόμενον νεκρῷ προσφάτω, γυναικός*), „ei, după moartea ei, încă *ș'au bătut capul* cu dansa” (p. 303 = V, 92: *ἔς νεκρῷ ἐόβση Μελίσση ἐμίση*), — de adăugit la diotismele cu *bat*, în Dicț. Acad., — iar, ca sinonim al lui *a bate*, despre iepe, semnalam pe *a mânzi* (p. 533; *ca a pui*).

⁷⁰ Pentru *a logodi o fată cu cineva*, avem (p. 286): „lui Darie, căruia . . . Pafsanie . . . *i-au logodit fata*”.

⁷¹ Cf. lat.-pop. *appendere, pensare*, „wiegen, schwer sein”, ca și ngr *ζυγιάζω, ζυγίζω*.

⁷² *Pacient*, „suferind, bolnav”, de fapt: *pașient*, aparține, firește, aici: pronunțarea franceză l-a făcut să-și piardă legătura cu familia (*pășesc*) și să se alipească, oarecum, la *pace*.

⁷³ Cf. sinonimia dintre *patimă* și *pasiune* (*passio: passus-pator*), iar, în legătură cu aceasta, înțelesul de „patimă” al lui *mâine* (p. 351: *mânti* = *patimi*, recte: *manu*).

⁷⁴ Și p. 121: „*adăogând* Nilos pân' în 18 coți”. — Contrariul e *cade* = scade; cf. p. 96: „*căzând* apa”.

⁷⁵ De remarcat întreita formă participială: *adăugat, adăugit* și *adaus* (s. *adaos*), corespunzând, respectiv, celor trei conjugări, după care „merge” acest verb.

⁷⁶ Adecă: *cu prețul capului*, „odată cu capul”, — ceea ce ar explica, după E. Hermann (*Kleine Beiträge zur lat. Syntax*, p. 118) pe lat. *capitis damnare*, a condamna la moarte, la decapitare, a plăti o vină cu „prețul capului”; cf. *a sta pentru capul său* = a riscă, a fi în primejdie să și-l piardă (*in discrimine capitis esse*), în textul nostru, p. 465, cum și Ghibănescu, *Surete și izvoade*, II¹, p. 239: „și a dat opt pași în frunte (din hotarul satului) iar lui Dumitrașco sulgeariul, de *ș'au plătit capul* de o nevoie ce-au avut” (doc. din 1641). — O încercare de a explica expresia pornind de la parcelarea pământului în *rupte* (cf. m. departe), a făcut d. Weigand, în „Anuarul” său, XVI (1910), p. 74 sq.

⁷⁷ *A alege sfat*, și la Ureche, ed. Giurescu, p. 33, unde și expresiile: „*alesătoriu* de ocine” (p. 22) = „*hotărîtoriu* de ocine” (p. 23), care aruncă lumină asupra sensului ce ne interesează.

⁷⁸ Cf. *cum îl [= î ?] tate capul* = cum se pricepe (aceeași metaforă, în: „*minte ascuțită*?”), pentru a cărei construcție există paralela: *cât îl [= î ?] luă gura* = cât putea strigă de tare (contaminaje cu *a-l luă gura pe dinainte*?). — *Scaun* din expresia *om cu scaun la cap* = cuminte, prudent, chibzuit, s'ar putea explica, poate, nu numai prin sinonimul *așezat* (cf. fr. *posé*), contrariul lui *fluturatic*, ci și prin *Scaunul judecâți*.

⁷⁹ Pentru *ruptă* („invoiala cu Vistieria”), „*ruptoare* de tocmeală”, *rupte* ale Vistieriei și *ruptași*, v. exemple instructive în N. Iorga, *Doc. fam. Callimachi*, II, 744 (tabela lucrurilor). — Cât privește caracterul violent, brusc, »abrupt« (*ex abrupto*), — pe lângă cel »deciziv«, definitiv, al unei hotărîri, unui act, — cf. *a rupe* din locuția: »*a (o) rupe de fugă*« (în »*tai poala și fugi*« se cupinde ideea înlăturării cu orice preț, cu orice sacrificiu, a obstacolului ce te reține).

⁸⁰ »Se-au *rumtu judecata*«, »i-am ales *judecata*« (N. Iorga, *Socotelile Braşovului*, pp. 93, 100), etc. — Cu deosebire interesantă e paralela homer. ὄρκια τέμνειν, »prêler un serment, établir un contract sous serment«, lit.: »couper un serment, couper un traité«, care a fost explicat de curând ca o copie a biblicului *karat berit*, »couper un serment ou un traité« (v. V. Bérard, *Les Phéniciens et l'Odyssee*, II, 5), deşi corespunde formulei lat. *foedus ferire s. icere* şi se explică convenabil ca o aluzie la sacrificiul ritual ce însoţea şi consacra învoiala. — It. *alla rotta* = *a negozio rotto* ar putea fi invocat cu atât mai puţin în sprijinul expresiei româneşti, cu cât înţelesul său e tocmai contrariu: »a strică târgul, afacerea«, a o lăsa »senza conclusioni«.

⁸¹ V. d. e. C. C. Diculescu, *Originile limbii române: Vocalismul*, p. 2.

⁸² Aici = »războiu«, sau »militărie«, precum aiurea (p. 124) = *ostilităţile* petrecute la Troia, τὰ περὶ Ἴλιον γενέσθαι (II, 118): de întregit în acest sens art. *oaste* din glosar.

⁸³ »Să plece«, adecă; cf. »s'absenter«. — *Lipsă* din locuţia »a fi de *lipsă*, a avea *lipsă*«, curentă în Ardeal pentru »a fi *nevoie*, a avea *nevoie*« al nostru, se explică, probabil, şi prin înţelesul de »epilepsie« (v. d. ex. Voronca, *Stud. în folclor*, I, 177: »cea *nevoie*«) al acestui sinonim (= ung. *nyavalya*); cf. »*nevoie*, îndrăcire, lovitură [şi cebăluire]«, la Radu Popescu (N. Iorga, *Cronicele muntene*, p. 71), de asemenea *nevoie* = *dajdie* (Ureche) şi *nevrere* (text. p. 17), contrariul de la *vrere* (substantival) = *voinţă* (pro *ne-voinţă*).

⁸⁴ Cf. *a fi supărat cu cineva* în raport cu *a fi supărat pe cineva*.

⁸⁵ Cf. *acasăşi* (*passim*), ba chiar *acasă-li-şi* (p. 425).

⁸⁶ Cu acelaşi înţeles, găsim în rev. »Ion Creangă«, VI, 253: *a i se găgi* = a se plictisi, a i se scârbi (cf. *a gogi*). — Ca sinon. vr. al lui *supăr*, »năcăjesc«, avem şi pe *dodeiesc* (sl.).

⁸⁷ În vol. jubilar (XXV) al »Arhivei« din Iaşi, p. 200, şi 'n *Sufixele româneşti*, p. 338. — S'ar fi putut invoca vr. *omrăzi*, »pângări«, »despicere«, (Ps. Scheiană, ed. Candrea, II, 448), *ombrăzi* = a trece cu vederea (la Coresi după Glosariul din »Buciumul Român«, I, 49) şi megl. *u! mrăznutul* = of, ticălosule! şi ūom răzintul = obraznicule! (Papahagi, *Megleno-Românii*, I, p. 61), care au înfăţişarea unor etimologii populare din *omraznic* (cf. Miklosich, *Et. Wb.*, s. *merz*). — Mr. *abraşcu* = obraznic (Dalametra) e, de fapt, identic cu turcismul dr. *abraş*.

⁸⁸ Sau: *obrazul cînstit* (cf. lat. *integrae frontis homo*, fără iniţiala lui *kalumnia* înfierată pe frunte), pe care nu ţi-e ruşine să-l arăţi în lume (cf. *obraz* = *faţă simandicoasă*, personagiu de consideraţie). — Cât de insidioase pot fi, pentru un observator superficial şi grăbit să conchidă, asemenea amfibologii, se poate vedea şi din cazul lui *ruşnos* = »om care se ruşinează« şi »lucru de care trebuie să te ruşinezi«. — Cf. sinon. vr. *stidesc*, *stideală* (din sl.), cum şi *a ruşină* = a atentă la pudoarea unei femei, a o necinsti, iar, în legătură cu aceasta: n. de pl. *ruşinea-fetei*, la Herodot: αἰδολον, *pudendum* (II, 30), în trad. rom *pasăre* (p. 102, etc), *fîrea fetii* s. *fîrea mule-rească* (pp. 45, 120). — *Obrăzuirea* = circumcizia »pasărilor« bărbăteşti, la Egipteni, p. 105: »*Pasirile* ... ei le taie la margine (adecă să *obrazuesc*)«, — omonimie interesantă de notat (cf. *obrejă* = margine, mal).

⁸⁹ Cf. *darnic, dornic, fățarnic, puternic, spornic*, apoi: *dosnic, josnic*, etc. (v. alte exemple la Pascu, *o. c.*, p. 335, unde însă *amarnic* e derivat din subst. *amar*, iar nu din adj., pe când *dornic* e derivat din verb. *doresc*, cîș nu din subst. *dor*, iar la *fățarnic* se aruncă verb. *fățăresc*, pentru subst. *fățare*: incoherență și arbitrarium).

⁹⁰ De remarcat sensul propriu, originar al acestui derivat din vfr. *toupe*, „tufă de păr, chică, moț“ (apoi: „cu moț, moțat; pretențios; obraznic“).

⁹¹ Să nu uităm sensul tehnic, militar al cuvântului: „frontul“ (rom. *pe front* = lat. *in acie*, precum lat. *vallum, agger* = *tranșeele*: e sensul lui *troian* sau *șanș* [v. no. 20] din textul nostru, pp. 216, 210, cu extrem de bogata-i terminologie militară; cf. indicele, unde *haslă* = parolă de recunoaștere, *σύνθημα*, „șibboleț“, „bèleag“, „lözincă“).

⁹² Cf. lat. *terga dare alicui, tergiversari*.

⁹³ Dublarea lui *-v-* e aici etimologică, redând pe *Euboëia*.

⁹⁴ Pentru *lagator, ἀλαγάτωρ*, „Eilbote“, de care vorbiam altădată aici (I, p. 452), cf. mr. *alág, „courir, marcher“* (Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 386), amintind pe turc. *olac*, dar fiind în realitate identic cu *alerg*: *alarg (cf. it. *allargar*). — Ca și *merg*, de altfel, credem că și *alerg* a plecat din sfera vieții pe apă.

⁹⁵ „O, sfinte *vărhovnicule*“ (la adresa Mitropolitului Ștefan), alternând cu „O, Sfinte *Crêsete*“, se întâlnește și în precuvântarea lui Daniil Panoneanul la *Indreptarea Legii* din 1652.

⁹⁶ Pentru sensul tehnic, consacrat, al termenului, în vechile doc. rom., cf. Ghibănescu, *Slovar*, p. 67: „i prodal ego edin nivu u *frunte*“ = și i-am vândut un pământ în *frunte*, cum și citatul din același, *Sur. și izv. II*, 239, reproduș aici, supt no. 12.

⁹⁷ V. și *Bulletin de l' Inst. pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, X, pp. 36, 38. — P. *nacealnic*, v. Miklosich, *Et. Wb.*, sub *čelo*.

⁹⁸ Despre același personagiū, v. Cantemir, *o. c.*, 454: „acel Laslău să fie fost *vălhovnic*, caré di pe limba sloveniască să înțeleage vrăjitoriū, căutatoriū în stele“ (i. e. astrolog, zis și: „numărătoriu-de-stele“, recte: „cetitor în stele“).

⁹⁹ Pentru sinon. *vrăjitor-vraciu* („medic“), cf. caracterul medicinei populare. — *Farmazon* e = rus. *farmazonū* (din fr. *franc-maçon*), iar nu desvoltat în sânul limbii române, prin et. pop. cu *farmec*, cum afirmă d. Iordan (în „Viața Românească“, XV, 121, unde și *boierel* = bourel e rău explicat prin et. pop. cu *boler*: de fapt, un derivat din forma pl. a radicalului, sau o refacere după pl. derivatului însuși, întocmai ca și *flăcăitandru, pârătuș*, etc.). — Adăugim că *vrayă* e, în textul nostru, termenul curent pentru „oracol“, căruia, în alte texte vechi-românești, îi corespunde: *vrăjălniță* (așa, de ex., în apocriful tipărit de Pamfile în rev. „Ion Creangă“, IX, p. 159, împreună cu versiunea „Cuvântului de prea înțeleapta Șivilă“, a căror confruntare cu varianta din „Arhiva“, XXVIII, 28, se impuneă pentru stabilirea lecturii adevărate: *un nașu* = et. pop. din *un inașu* [ung. *inas*, „slugă“, în *trapă* = *intr'apă*, etc.).

¹⁰⁰ Pentru problema, foarte importantă, a tautologiei și, în special, pentru mecanismul ei semantic (multe din „tautologii“ sânt, în realitate,

arhaisme sau provincialisme glosate), *Cartea cu învățătură* a lui Coresi (ed. citată) oferă mult mai instructive exemple decât textul nostru: *prea mândru și înțelept* (p. 15), *sălbăuciia și sireapia* (364), *hulnici și înputători* (p. 365), *striini și stranic* (pp. 403, 500), *furului și tâlharului* (p. 485, cf. *hoș și tâlhar*), etc., la care adăugim, din „Fisiologul“ vr. publicat în rev. „Ion Creangă“, IX, p. 10, următorul exemplu, instructiv pentru originea formei hibride *a cercătă* = *a cercetă* + *a cătă*: „crocodelul... iară *cearcă* și *caută* altă mâncare“. (Tot acolo, pentru sensul original al lui *curând*: „[inorogul], când va să meargă, *fuge curând* și *merge curând* în pustietate...“). — De fapt, ca și'n „sinonimie“, e vorba, aici, de aproximație: strict vorbind, cele mai multe (dacă nu toate) „sinonimele“ ce alcătuiesc „tautologia“ nu repetă pur și simplu (fie și'n scop de a insista asupra-i) ideea exprimată, ci înfățișează și o nuanță proprie. Dar chestiunea merită o reluare aparte.

¹⁰¹ V. și Păcală, *Rășinari*, p. 141: *pricaz*, „stricăciune, năcaz ce dă peste oieri“. — Ca *bože nakazanie*, „Strafe Gottes“, apare la Ruși în genere o boală epidemică (molimă, boalășniță; buduhală, troahnă), iar *boža rana* = Seuche, *božy bič*, *boža moč* = Fallsucht, litt.: „Gottes Macht“, *boža ruka* = Paralyse, litt.: „Gottes Hand“ (v. I. Manninen, *Die demonistischen Krankheiten* p. 8), sloven. *božjast* = *božja oblast*, idem (*Indogerm. Forsch.*, XLI, 404) vgr. *θεοπληξία*, etc., își au un analog mai cunoscut în s.-cr. *bōginja* = germ. *Pocken* + sl. *bōginja*, „Göttin“ (Berneker, 66) sau în alb. *l'i, l'ie*, „Blatternkrankheit“ = ngr. *εὐλογία*, idem (G. Meyer), sicil.-dial. *elogu, alogu*, „Pockennarbe“ (*Byz.-neugr. Jahrbucher*, I, 169, cf. și Abbott, *Macedonian Folklore*, 236, unde se citează *Κυρὰ Βλογιά*, „Lady Small-Pox“) și n. pers. *Vloia* (*Evloghie*) = Benedictus: natura și psihologia eufemismului sânt evidente.

¹⁰² De însemnat și rom.-dial. *împotrosu*, „asemănător întru cătva“: „(v)ine cam *împotrosu* ieluia“ (Păcală, *Rășinari*, p. 139).

¹⁰³ Cf. Anon. Băn., ed. Crețu, p. 363: „*pruglě* - laquei genus“.

¹⁰⁴ Mr. *păltin* înseamnă, însă, de fapt: „platan“; cf. n. topic mr. *Păltin*, ngr. *Boltinon* (v. Anuarul Weigand, 1919, p. 61) și n. de familie dr. *Păltânea*. — De altfel, abstracție făcând de „esență“, *păltin* românesc nu e altceva, decât *platanus* latin, precum rom. *bivol* nu e, în ultima analiză, decât *βούβλος* (Miklosich, Berneker) = *bubalus*, deci *bour*: așa și'n textul nostru, p. 269 („bivoli și zimbri“ = *βούβλιες... καὶ ἔρρες*“, IV, 192, de fapt: „bouri și o speță de antilope“. (*ἔρρες* fiind luat drept *οὔροι* = lat. *uri*), care cunoaște totuși derivatul: „urechile *bour*“ (p. 384) = *ἔρρα*).

¹⁰⁵ E vorba de *Barbaria*, de „*Livia* pustie și plină de *jăgăni*“ (p. 103), de *lighioane* (= II, 32: *θηριώδης ἐστὶ ἢ λιβύη*), „*Liviia* cè cu *jăgăni*“ (p. 266 = IV, 181: *ἢ θηριώδης λιβύη*).

¹⁰⁶ Un proces deosebit, în *Perecop* (istmul) = sl. *perekopu*, „șanț“.

¹⁰⁷ Cf. Alfred Franke, *Der sogenannte 'Trajanswall' in der Dobrudscha*, în „*Neue Jahresb. f. d. kl. Altertum*“, XX (1917), p. 64 sqq.

¹⁰⁸ Fr. Drexel, *Altes und Neues vom Troapeum Traiani*, în „*Neue Jahresber. f. d. kl. Altertum*“, XXV (1922), p. 331, n. 1.

¹⁰⁹ P. *Colonia Traiana*, înțelesă ca „Trojanische Kolonie“, v. *Rheinisches Museum f. kl. Phil.*, 51, p. 508 sqq. — Amintim că numele Troiei trăește, probabil, în fr. *truie*, „scroafă“: *porcus troianus*, „porcul umplut“, ca *equus*

trolanus (v. în special: Darmesteter, *La vie des mots*, p. 57 și Pauly-Wis-sowa-Kroll-Witte, supt *Kochkunst* și *Schwein*, col. 808).

¹¹⁰ Și niște ruine de lângă muntele *Teru* se cheamă sârbește *trojan* (v. Miklosich, *Et. Wb.*, p. 362, s. v.). Cf. de asemenea: Cantemir, *Ist. ott.*, pp. 98 (pod.), 274 (cetate), 617 (poartă).

¹¹¹ Legenda corespunzătoare bosniacă, vezi-o la Hasdeu, *l. c.*, col. 3138 (după Lexiconul lui Vuk Stefanovici, 750). — Versiuni românești populare, în Candrea-Densusianu-Speranță, *Graiul Nostru*, I, pp. 59 (din Dolj), 95 (numele satului, *Potopin*, e o altă etim. pop. evidentă, cu *topesc*, *potopesc*). — Basmul ottean „Domnul-de-Rouă” (mai rar: „Craiu-de-Rouă”) a fost versificat de Bolintineanu (v. Șăineanu, *Basmele române*, p. 117) și utilizat de Eminescu însuși. — O interpretare a legendei în raport cu „Ler împărat”, identificat cu Galerius, în *Rev. p. ist. arh., și fil.*, XIII (1912), p. 340 sqq; cf. *ibid.*, XII (1911), p. 382 sqq., despre „Drumul Domnului-de-Rouă”.

¹¹² *Κυριεργία* s. *Κυρζργήνη*, identificată cu pasărea *ἰξόβορος* *turdus viscivorus* (Politis, *l. c.*), amintește viu pe *Chira-Chiralina* noastră, care e prezentată însă ca o „floare din grădină”, ca și *Ruja-Rujalina* și, în genere, numele zinelor din descântece (v. *Noua Rev. Rom.*, 1901, p. 170) sau din jocul călușerilor: *Sintziana*, *Ogristina*, *Leostina* [cf. *leuștean*], *Budiana*, *Roșta*, etc (v. rev. „Tinerimea Rom.”, 1898, p. 144), care sânt, toate, nume de plante, la fel cu numele „vilelor” sârbești: *Similjana*, „Sandruhrkräutlein”, *Ogrščana*, *Kalina* (v. Krauss, *Volksglaube . . . d. Südslaven*, p. 70). Cf încă n. de pl *crăiță*, iar în legătură cu el și în ipoteza unui substrat istoric: ung. *királyné*, „regina”, și sârb. *kralica Kyr Alêna* [= Kyra Helena], n. soției lui Vikašin (Jireček, *Gesch. d. Bulg.*, p. 328, n. 38).

¹¹³ De „cărarea lui Traian, la pârăul lui Iordan”. vorbesc de asemenea descântecele (v d. e. Pompliu Pârvescu, *Hora din Cartal*, p. 66), deși mai puțin adesea ca de „drumul lui Adam, la fântâna lui Iordan” (v. rev. „Tudor Pamfile”, I, 179), sau de „fântâna lui Adam, la apa lui Iordan” (v. Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 115, 132, etc; cf. *ibid.*, p. 127: „pe cărarea lui Iordan, la fântâna lui Bogdan”).

¹¹⁴ Cf. și Apostolescu, *Valurile romane: brazde și troiene* (extras din „Revista Armatei” pe 1910).

¹¹⁵ După excerptele din „Analele Dobrogei”, VI (1923), pp. 194—5.

¹¹⁶ Sânt 4 variante, toate mehedinjene — De notat legenda despre Traian și podul de peste Dunăre (*ibid.*, p. 14) și basmul cu „sora lui Traian”, care, ca să scape de foc, se aruncă în Dunăre (*ibid.*, p. 109).

¹¹⁷ Pentru *Câmpul al Kesari* și *Calea al Kesari*, de lângă Mețova, v Tache Papahagi, *O problemă de romanitate sud-ilirică*, p. 20 (= *Grai și Suflor*, I, p. 89; cf. și *Drumu-Domnului* s. *drumu-mumușului* = calea laptelei, la Meglenți: *ibid.*, p. 35)

¹¹⁸ Pentru *troian* în toponimia rom., cf. pe lângă Frunzescu (p. 492) și *Marele Dicț. Geogr.* (ad loc.): I. Bogdan, *Documentele lui Ștefan-cel-Mare*, II (indicele numelor geografice).

¹¹⁹ Pentru *crângul* s. *brâul cerului*, compară cunoscutele metafore corespunzătoare din nomenclatura *curcubeului*. — P. c. di *Sant Yago* (it. *San Giacomo*) și *Jakobstrasse*, cf. *Santiago di Compostela* și *Jakobsbrüder*.

II.

Probe de sinonimică românească ¹.

Studii de sinonimică românească, putem zice că nu există. Un articol ca acel despre „Colectivul *ceată* și sinonimele sale”, publicat în „Arhiva” din Iași (IX, p. 392 sqq.²) de regretatul fost profesor de franțuzește la Pomîrla, Gh. Gheorghiu, stă cu totul stingher, ori trebuie să primească tovarășia, destul de neplăcută, a pomelnicilor *Dracului*, alcătuite de dd. G. Pascu³ și E. Boțoreanul⁴.

Material adunat există, totuși, considerabil. Astfel, ca să nu pomenim de nomenclatura botanică (în special, Panțu) și ihtiologică (Antipa, Frățilă) sau de terminologia poporană agricolă și industrială (Damé, Pamfile), „Opincarul” lui Jipescu oferă o îmbielșugată recoltă, Glosariul manuscris al Golescului, din care d. G. T.-Kirileanu dă, prin „Șezătoarea”, prețioase excerpte, e o adevărată mină, iar Glosariul lui C. Stamati din „Musa Românească” (ed. Codrescu, I, p. 526) își are, deși în mai mic, importanța sa. Extrem de bogate liste de sinonime, ca acele din Glosariul Viciu (p. 103 sqq.), relative la *chibrituri*⁵ și *cartofi*⁶, iar, nu lipsesc. Și a fost o fericită inovație ideea d-lui Sextil Pușcariu de a face loc, în Dicționarul Academiei, supt anume cuvinte, sinonimelor respective.⁷

Sânt atâtea „prodrome” ale *Repertoriului* (dacă nu chiar *Dicționarului*) de *Sinonimică Română*,⁸ ce se va face cândva: în calea lui aducem și neînsemnatul nostru prinos.

Știm, — și o spunem pentru a preîntâmpina o eventuală obiecție, — că, după unii, existența însăși a sinonimelor e iluzorie, întrucât ea ar presupune o identitate de înțeles care, de fapt, nu există. Dar mai știm că însăși această „identitate”, când, din sfera abstractă a transcendențelor logice, se coboară în realitatea biologică, istorică, a contingențelor limbii (care nu e logică, ci psihologie!⁹), trebuie luată „cum grano salis” și că uzul (*usus*), care poate degenera în „abuz” (*κατάχρησις*), fără a-și pierde calitatea de „arbitru”¹⁰, le autoriză: din grația suverană a acestui dictator, care nu vrea să audă de Constituțiile gramaticale ale „miniștrilor graiului” și-și vede liniștit de drum, — pe când „grammatici certant”, — neconsimțind să sfărâme cristalele limbii, numai pentru că ele

¹ Notele sânt la sfârșitul lucrării.

n'ar fi destul de geometrice, *sinonimele există*: e fapt. Și atâta ¹¹ ar ajunge, pentru ca ele să fie „legiune“, chiar dacă n'ar fi să urmărim, cronologic și geografic, mulțimea aceloră, care, cândva („arhaisme“) sau undeva („provincialisme“), redau *grosso modo* aceeași noțiune, cu sau fără nuanțele de frumusețe, cuviință și adevăr, corespunzătoare ¹², ce alcătuiesc împreună conceptul de „*proprietas verborum*“.

În această gamă de nuanțe, adică, subiectiv, în perceperea și redarea timbrului lor, stă și tot meșteșugul traducerilor, care nu sânt, în ultima analiză, decât o problemă de echivalență verbală, de sinonimică interlinguală (bilingvă, diglottă). Și o problemă atât de delicată și grea, încât mulți o proclamă, desnădăjduiți, insolubilă. Dificultăți obiective, rezidând în însăși firea limbii în care traduci în raport cu aceea a limbii din care traduci ¹³, și dificultăți subiective, derivând din înseși insuficiențele de gust și știință ale traducătorului, se îngrămădesc fără număr în calea traducerii, împiedecând, într'o măsură mai mare sau mai mică — după nivelul relativ al limbilor și după talentul cui le mănuește — găsirea echivalentului ¹⁴.

Să luăm un caz concret. Herodot (I, 32,8) citează vorba celebră a lui Solon către Croesus: „πρὶν δ' ἂν τελευτήσῃ, ἐπισχεῖν, μηδὲ καλέειν κω ἔλβιον, ἀλλ' εὐτυχέα“. Toată greutatea traducerii stă în redarea antitezei ἔλβιος-εὐτυχής, între două sinonime... antonime. Biruit-a însă această greutate Dindorf, când traduce latinește: „Priusquam vero diem obierit, differendum est, necdum *beatus* hic nominandus, sed *felix*“? — Dar *felix* redă, într'un vestit vers vergilian (*Georg.*, II, 489: „*felix*, qui potuit rerum cognoscere causas“: alusie la Lucrețiu!) tocmai pe ἔλβιος din Euripide (fragm. 910, p. 654 N²: ἔλβιος ὅστις τῆς ἱστορίας ἔχει μάθῃσιν), iar *beatus*, în cutare vers, nu mai puțin faimos, din Horațiu (*Epod.*, II, 1: „*beatus* ille, qui procul negotiis“) nu se referă de loc la fericirea postumă (cf. și gr. τρισόλβιος, τρισμακάρ față de vergilianul „*terque quaterque beati*“ și horațianul „*felix ter et amplius*“¹⁵). — Au greșit, poate („licențe poetice!“), Vergil și Horațiu, care, acesta, dă chiar o definiție a terminului *beatus* (*Carmina*, IV, 9,45 sqq.)¹⁶? E mai greu de admis. Și nici tratatele de sinonimică latină sau „*Antibarbarus*“ nu pot pretinde așa-ceva. Fapt este, că ἔλβιος nu are precizia, conturul definit, eliminatoriu, al „*fericirii transcendente*“, „*cerești*“, pe care-l are, în anumită măsură, mai târziu, un μάκαρ, μακάριος =

defunctus, mortuus (cf. Μακάρων νῆσος, „Insula Fericțiilor s. Blașinilor = Morților“, „Insel der Seligen = Toteninsel“, apoi germ. *gluckselig, selig*¹⁷, fr. *bienheureux*) și că, în pasagiul citat, definirea, delimitarea conceptului se datorește însuși contrastului cu εὐτυχής: θέσει, nu φύσει! Cu εὐτυχής, însă, nu eră același lucru: ca și εὐδαίμων (cf. ἀγαθὸς δαίμων „geniul-bun“, în concepția creștină Ἀγαθάγγελος, și homericul σὺν δαίμονι, „cu Dumnezeu!“), εὐτυχής se raportă la „noroc“ (cf. ἀγαθὴ τύχη, noroc bun!)¹⁸. — singura deosebire fiind aceea, că εὐδαιμονία s’ar referi mai curând la o fatalitate (fericită) internă, de temperament sau caracter (cf. ἦθος ἀνθρώπων δαίμων al lui Heraclit), pe când εὐτυχία înseamnă o fatalitate (fericită) externă, rezultând din împrejurări, din conjuncturi fericite (cf. τυγχάνω, „întâlnesc, întâmpin“). Ca atare, însă, adevăratul echivalent latin al lui εὐτυχής nu poate fi *felix* (= *fecundus*, opus lui *sterilis*), cum vrea Dindorf, ci numai *fortunatus* (cf. *Fortunae filius: fors, forte, fortuitus*), *auspicatus* (cf. *ominatus*), sau *prosperus* (cf. *res secundae* și gr. εὐθηνός, „care prosperă, propășește, e din bielșug“, — de unde și *ieften* al nostru!¹⁹ —, „cărui-a-i merge bine“: ideea trebuie comparată cu aceea de „a face bine“ — ca în: *ce mai faci? = cum îți merge?* — a gr. εὐπράττειν). — De aceea, fără închipuire, preferăm traducerea bătrânului Eustratie al nostru (*Herodot*, ed. N. Iorga, p. 15): „până nu va muri, nu pociu să-l *fericesc*²⁰, numai ce-i zic: *năroc*“.

*

„Gravidă“: 1. borșoasă, — 2. burduhoasă, — 3. grea, — 4. grecioasă, — 5. groasă, — 6. încărcată, — 7. îngrecată, — 8. îngreunată, — 9. îngroșată, — 10. în-poziție, — 11. împovărată, — 12. în-altă-stare, — 13. însărcinată, — 14. neslobodă, — 15. tăroasă.

Observații uni. — No. 1 e un derivat din *borș*, „gros ventre de femme enceinte“ (v. Dicț. Ac.), cu același sens peiorativ, ca și no. 2, cu variantele sale: *burdioasă, burduhănoasă*, cu *burduhul (borșul) la gură, cu pântecelul până la gură, cu ciolane în pântecel* (Marian, *Nașterea*, p. 10, n. 1), în special despre fetele „greșite“, pentru care vechile orândueli prevedeau „gloaba pântecelui“, cu anumite circumstanțe atenuante pentru cazurile de „greșeală fără pântec“ (N. Iorga, *Studii și doc.*, VI², 273). — No. 3 (în vechile legiuri rom.: *grea de prunc*²¹ s. *în pântecel*, în Bănat: *greoanle*, apoi *grea-mare*) aparține aceluiași radical cu no.

8 (de întrebuițare curentă) și no. 4 (arhaism, atestat, d. ex., în Biblia din 1688, 277), derivând direct dintr'un lat *grevitiosa (ca și no. 7, din lat. *ingrevicare; cf. mr. *angricari*, „a fi greu, a atârna“, *angricat*, „atârnat“, *angricos*, „greu, posomorât“, *'ngricari*, „a îngreună, a îngreuia, a avea greutate, a avea lene“²²), mai probabil decât din vr. *greață*, „greutate“ (cf. dubletul modern *greșos*). — P. no. 5., cf. fr. *grosse* și no. 9, atestat în N. Iorga, *Doc. Bistriței*, II, 34: „*îngroșată* muere“. — No. 6 l'am găsit și 'ntr'o povestire de la Românii din Serbia (*Graiul nostru*, II, 152): „O fost o muiere *încărcată* cu un copil și copilu o plâns în mumă-sa“; cf. de altfel: *pușcă încărcată* și *a răsturnă carul* s. *căruța*, „a naște, a face“ (familiar). — P. no. 10, cf. expresia amplificată: *în poziție interesantă*, analoagă expresiilor: *în stare binecuvântată* și *în starea darului* (Marian, l. c.), corespunzătoare no. 12; pentru sin. *a porni (a fi) în (într') adaus* (cf. Creangă), compară și *a purcede îngreunată*. — No. 11 (forma dată e din Marian, l. c., ca dublet al obicinuitului *împovorată*) alcătuește o grupă cu no. 13, pentru care ar fi de comparat în deosebi: *sarcina* (cf. *a purtă*, „être en gestation, porter son fruit“,²³ *a pierde, a lepăda*), *a depune* (sc. *sarcina*, despre vite „a-fătă“), fr. *pondre*, „a (se) ouă“ (despre păsări) = lat. *ponere* (cf. *deponere*, „ablegen, gebären“, de unde — prin *depositare — alb. *deshōri* 'gebäre, werfe zu früh', după G. Meyer, care compară, s. v., ngr. epir. *ἀποπρήνω*, idem), *mettre bas* = *accoucher* (despre animale), și cu no. 15, care e mai curând un derivat din rom. (v. și dial.) *tar*, „sarcină, pvoară“, decât un reflex imediat al ung. *terhes* (Iosif Popovici, *Palia de la Orăștie*, p. 21); cf. *întăroșă*, ca *îngroșă*, etc., nu *întăroși* (*ibid.*, p. 19). — No. 14 e consemnat la Marian²⁴. — *Gravidă* însuși, întrebuițat ca termen medical și juridic (de medicină legală), se pronunță de obicei „franțuzește“, cu accentul pe penultima, deși prototipul latin e proparoxyton (cf. Dicț. Acad.)

„Violonist“: 1. (a)lăutar (alăutaș), — 2. balaur, — 3. bandaș, — 4. carcalete, — 5. ceteraș, — 6. diblaș (diplaș), — 7. gașper, — 8. highidiș, — 9. igreș, — 10. muzicant (*a* muzicaș, *b* muzicuș), 11. scripcar, — 12. țigan, — 13. viorar (viorist), 14. zicaș (zicălaș).

Observațiuni. — No. 1. e mult mai puțin întrebuițat supt formele întregi (*alăutar*, *alăutaș*), decât supt cele aferezate

și'n special supt forma *lăutar*, derivată, firește, din același (a)lăută²⁵, „luth“: *lăutar* e „muzicantul“ prin excelență, la fel cu cântărețul din *ceteră* (no. 5), *diblă* (no. 6), *scripcă* (no. 11) sau *vioară* (no. 13) și în deosebire de *cobzar* (cf. însă sl. *kobzar*, „aed, rapsod popular“), *guzlar* (din *guzla* dalmată), *năiaș*, *muscălaș* (s. *muscalagiu*), *cimpoier*, etc.; v. acum: C. Bobulescu, *Lăutarii noștri*, București 1922, și Leca Morariu, *Cei din urmă lăutari ai Bucovinei* (în „Ce-a fost odată“, Cernăuți 1922, p. 67 sqq). — N-le 2, 7 și 12 designează în special pe lăutarul țigan (cf. Candrea, *Poreclele la Români*, p. 125, cum și *țigan* = fierar, *armean* s. *grec* = negustor, *bulgărie* = grădină de zarzavat, etc.). — No. 3 înseamnă propriu-zis: „lăutar dintr'o *bandă*“ (taraf, tacâm)²⁶ și se află atestat la Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 388. — No. 4 îl dăm după rev. „Ion Creangă“, VI, 313, ca „nume de batjocură al lăutarilor“, de fapt: *scacaleț*, „locustă“ (cf. no. 2 și n. de insectă *scripcar*)? — P. no. 6, v. d. ex. *Rev. Ist.*, II, 167; varianta, în Cihac, II, 96, supt *diplă*, iar, acum de curând, în „Graiu și Suflet“, I, 136, împreună cu *diplaș*: cf. și „Anuarul“ Weigand, XVI—XVII, p. 111, apoi sinon. dr.-dial. *ghiga*, „violon“, din Cihac, II, 119 (*broancă* e mai mult „contrabas, gurdună“ decât „lăută, vioară“) și sinon. mr. *zancracută* din Dalametra, 224. — No. 8 e ung. *hegedüs*, „violoniste“ (v. Dicț. Acad., unde se dau și variantele *hudidiș*, *highiduş*). — No. 7 (atestat, între alții, la Frâncu-Candrea, *Moșii*, p. 101; Pamfile, *Sărbători de vară*, p. 154) e ung. *igricz*, „rhapsode“, pol. *igracz*, „badin, amuseur“, și înseamnă, deci, originar, mai mult un „diseur“ sau „danseur“ (sl. *igrati*); cf. de altfel expresia *a zice (din vioară, ca și din gură)*, fr. *jouer (du violon)*, germ (*Geige*) *spielen*, cum și no. 14, cu varianta (atestată la Marian, *Sărbătorile*, II, cât și 'n rev. „Ion Creangă“, VI, 126: *dzâcalaș* = cel ce cântă, care zice frumos din fluer ori trișcă). — No. 10 *b* e pronunțarea maghiară a neol. *musicus* (cf. *număruș*), iar no. 10 *a*, o formațiune analogă cu *lăutaș* (și: „fabricant s. negustor de lăute“, ca fr. *luthier*!), *flueraș* (alături de *fluerar*), etc.; no. 10 însuși are și dubletul *muzicanț*, singular refăcut după pl. (ca și *comedianț*). — No. 13 e, ca și neol. *violonist* (din fr.), prin analogia căruia s'a format, un termen de orchestră; cf. sinon. mr. *chimanigi*, „viorist“ (Dalametra): vr. *chiemani*, „un fel de violină“, *cheman*, „idem, cu două rânduri de coarde“, *sinekeman*, „idem, cu patru coarde“

«Bobulescu, *o. c.*, pp. 31—3), alb. *këmane, kemendže*, „Art Violine“ (G. Meyer) = turc. *k'eman(e)*, idem.

„Rat“: 1. chițcan (ghiscan), — 2. chițoran (ghițoran), — 3. cloțan, — 4. gherlan (ghiorlan), — 5. ghiorțan, — 6. grivan, — 7. gurlan, — 8. guz(g)an, — 9. hârciog, — 10. hârț, — 11. Iostun, — 12. mioarcă, — 13. miogârțan, — 14. mitorlan, — 15. mițorgan, — 16. pășoiu, — 17. pință, — 18. popândău (popondoc, popinteu, potinteu, popânzac, popânzoiu), — 19. poponeț (poponete), — 20. poțoc, — 21. sistar (țiștar), — 22. spurc, — 23. șoacăț, — 24. șobolan, — 25. șomâc (șomâlc), — 26. țușcan, — 27. zezeran.

O b s e r v a ți u n i. — Baza numirilor *e*, în genere, onomatopeică, imitând strigătul animalului (v. acum Șutu, *Strigătele animalelor*, în Dacoromania, II, p. 120 sq.). — Pentru no. 1, v. Cihac, II, 564 și Dicț. Acad. Maghiare, s. v. *cickány*. — No. 2 e atestat, împreună cu *n*-le 3, 8 (pentru finalul *-gan*, cf. și ung. *bozogány, mozogány, csalogány, patogány=patkány*, „mus rattus“) și 27, la Cihac, I. c.; varianta *ghițoran* e în același raport cu *chițoran*, ca și *ghiscan* (v. Dicț. Ac. Rom.) cu *chițcan*. — P. no. 4, cf. înțelesul de „rustre, glouton“ al variantei *ghiorlan* (fără legătura, presupusă de unii, cu *Gherla* ²⁷) și, în aceeași ordine de idei, interj. *ghiorț*, „imitând zgomotul înghițirii“ (Dicț. Ac.), la care trebuie raportat *ghiorțan* (no. 5). — Pentru no. 6, „un fel de șoarece cu o pată albă în jurul gâtului“, v. Dicț. Ac., supt *griv* (p. care, cf. și ngr. *γρίβας, γριβανός*, „fuscus“). — No. 10 apare la Anon. Băn. ca „hercz“ (cf. *hârciog*, „cricetus, Hamster“, ung. *hörtsög*, din Lex. Bud.) și ca sinonim exact al lui „spurk“ (no. 22) și „shomek“, adică *șomâc* (no. 24), din rut. *chomyk*, pol. *chomik*, rus *chomjăku*, „Hamster“ (Berneker), atestat și 'n Biblia de la 1688, 77, cu sensul de „taupe“; cf. „descântecul de *șomâlc* s. cârțiță“ („o bubă care se face mai ales la țâța femeilor cu copii“), din Șezătoarea, VI, p. 92, cum și „gâlcile, cu *șomâlcile*“ dintr'un descântec de gâlcă (rev. „Ion Creangă“, V, 336). Faptul că cuvântul înseamnă și „șoricel“ (Viciu, Glosariu, p. 78; Rev. critică-literară, III, 169), e, de sigur, explicabil, dar el nu autoriză emendarea pomenitului *shomek* în *shornek=șoarec* (la Berânda: *suroc*, iar în Lex. Bud. și: *ciureciu* = cioarece), propusă de Crețu (Rev. Tocilescu, VI, 325); cf. de altfel: *shorek* (*ibid.*, cum și 'n Hasdeu, *Columna lui Traian*, IV, 419), iar pentru *șomâc*, v. Tiktin, s. v. (alte exemple), adăugând încă varianta *șomâlc*, din „Rugăciunea Sf. Mucenic Trifon“ (G. Dem. Teodorescu,

Poes. pop., p. 389: „șoarecii, cârlițele și șomâicii“) și șom, „sobol“ (Stefanelli, *Doc. Câmpulungului moldovenesc*, no. 118). Observăm, din acest punct de vedere, că delimitarea nomenclaturii „șoarecelui“ față cu „șobolan“, pe de o parte, și cu „sobol“, „cârțiță“ (în Moldova, și: *guziu* = ung. *güzü* și *mitorlan*, p. care v. Dicț. Șăineanu, apoi: *cec[?]* = țincul-pământului, „Blindmaus“, după Barcianu, care trimite la sin. *șuiș*, în fine: *orbeș*, *orbete*, ung. *vakand*, -ok, cf. fr. *orvet*, dr. *ceciliz*, gr. *τροφιλος* n. de reptilă) e foarte relativă și șovăitoare.—No. 11 e atestat în presupusul arhetip al *Lex. Berânda* și derivă, după Hasdeu (*Cuvente den bătrâni*, I, 287), dintr'un cuvânt rom. pierdut *lost*, „gaură“ (?). — No. 17, cu var. *chință*, în „Arhiva“ — Iași, 1924, p. 8. — Bogata familie de supt no. 18 (cf. Zanne, *Proverbele Românilor*, II, 902) are și reflexe toponimice și patroni mice: *Popânzălești* (Romaniași); cf. *Poponești* (cătun, Buzău), *Chițcani* (sat, Putna), *Chiscani* (sat, Brăila; dacă nu e cumva un fonetism mold. pentru *Piscani-Piscu*), *Chițoreni* (Prahova), *Ghiorțeni* (Dorohoi)²⁸. Legătura cu *popă* (cf. „*poponeș*, ca *popa* la praznic, în capul mesei“ I), neetimologică (cf. totuși Tiktin, s. v. *pop*¹, „holzerne Säule, apoi *popic*, *popondoc* „Stützpfahl“, *poponete*), se vădește încă mai mult la no. 19, al cărui înțeles propriu pare a fi, totuși, acela de „convolvulus arvensis, lampion“ (Cihac, II, 278) al sârb. *poponac*, deși la Panțu (s. v. *volbură*) cuvântul lipsește: sensul de „opaiț“, stând drept, în capul mesei, ar putea fi, metaforic, la baza lui *poponeș*, „rat“, care, la cel mai mic zgomot, se ridică în două labe, proptindu-se pe coadă, spre a privi și ascultă; cf. și *a sta popândău*, „a sta în fața altuia într'un mod provocător“ (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 60), *a sta, a se pune potinteu* = a fi piedică, obstacol (Boceanu, *Cuv. din jud. Mehedinți*, p. 100, cf. ung. *pattantyú*, „tun; ciocâlteu“), cum și *popânzoc*, „insulă, grind“ (în rev. „Ion Creangă“, VI, 153). — No. 20 e ung. *pocok*, „guzgan“ (cf. M. Pompiliu, *Graiul din Biharea*, în *Convorbiri Literare*, XX, 1015 și V. Caba, *Szilágy vármegye*, p. 99, cu varianta *pařoc*). — No. 21 e atestat la Săghinescu, *Vocabular românesc*, p. 68. — Pentru înțelesul de „Ratte“ al lui *șoacăț* (alături de acela de „Neamț“, „Austriac“), v. Tiktin, s. v., apoi Bucuță, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 132 (var. dial. *șocâte* = șoarece), rev. „Ion Creangă“, V, 375: „*șoacăț* = șoarece“ și rev. „Izvoarașul“ IV, (1922), p. 4: „Au puiat *șocății* (= șoarecii) în târna cu câlți și i-au ros *socății* toți câlții“: „*șocății* = șoarecii“. — Pentru no. 24 (cu varianta *sobolan*) v. Cihac, II, 353 (supt *sobol*). — Ni se

pare exclusă vreo urmă din gr. $\mu\upsilon\varsigma$ în n-le 13 (p. care, cf. rev. „Ion Creangă“, II, 55: „*mioarcă* = guzgan de baltă“) și 14 (p. acesta, cf. pe lângă no. 15, și *miogâlțan*, „prost, nătărău“, din Furtună, *Vremuri înțelepte*, p. 92, apoi cunoscutul *mocârțan*, „țopârlan“, cum și no. 4: *ghiortan*). — Să adăugim, însă, că lat. *mus* s'ar fi păstrat, după Candrea-Densusianu, s. v., în *mușuroiu* = lat. *mus araneus*, „musaraigne“, și că în rom.-dial. *mișină*, „locul sau borta, unde șoarecii strâng de-ale mâncării“ (Rev. critică-literară, IV, 338), avem, poate, pe lângă lat. *messio* (Candrea), și pe sl. *mîši*, „șoarece“ (păstrat, dialectal, în sârbismul *mišomor*, „otravă de șoareci, șoricioaică“, și, arhaic, deși indirect, în vr. *mișifă*, „braț“ = vsl. *mišica*, „mușchiu“, adică: *musculus*, deminutiv din *mus*, „șoarece“, analog lat. *lacerta*). Remarcabil, pentru fidelitatea reflexului fonetic al prototipului latin, e *sorocină*, n. bănațean al plantei *coda-șoarecelui*, *Achillea Millefolium* (Panțu, p. 68), cf. *șoricel* sau *codițucă*, *Myosurus minimus*, *Queue-de-souris*, *Mäuseschwanz* (*ibid.*, p. 70)²⁹.

„Bouche; museau; bec“: 1. badoc, — 2. bot, — 3. cioc, — 4. cioclonț, — 5. ciort, — 6. ciup, — 7. clanță, — 8. clobanț, — 9. clonț, — 10. fle(o)ancă, — 11. fleură, — 12. flit, — 13. gură, — 14. pisc, — 15. plisc, — 16. plit, — 17. lio(a)pă, — 18. lio(a)rbă, — 19. rât, — 20. rost, — 21. surlă, — 22. teflu, — 23. tic, — 24. țiu.

Observații uni. — No. 1 e un ardelenism, obicinuit în expresia: „tine-ți badocu! = ține-ți gura!“ (Viciu; cf. Dicț. Acad., s. v.). — No. 2. (pentru al cărui etymon nu trebuie pierdut din vedere sl. *chobotu*, „bot, rât“, cu reflexu-i rom. *hobot*, „nez grand et diforme“, etc.) se zice, peiorativ, despre om (cf. *botos*) și, excepțional, despre păsări: *bot-gros*, *bot-roș*; normal, despre animale (mamifere), în genere; după Anon. Băn. (ed. Crețu, p. 380), el ar designa în special „os bovis“, precum *ciort* (no. 5) ar fi „os equi“ (în Rev. Tocil., I, 183: „gura de la o cană ori urcior“) și *plit* (no. 16), adică *flit* (v. Dicț. Acad.), „os porci“ (cf. mr. *stäflit*, „epiglottă“ = ngr. *σταφυλίτης*, idem, și mr. *grunțu*, „bărbie“, față de lat. *grunnire*, din care fr. *grogner*, și *groin*, „museau de cochon ou de sanglier“, despre care v., supt „colină“), ca și no. 19 (la Anon. Băn.: *rit*, „os avis“!), no. 21 (metaforic, din *surlă* = *surnă*, „trâmbiță“; în Basarabia, după V. Stoica, p. 138: *sârmari*, *surmaci* = trâmbițaș, borozan, recte: *surnaș*) și no. 24 (cf. a *făul*, a *coviță*): aluzie la forma și mai ales la „rostul sonor“ al

râtului (cf. mr. *fiurare* s. *chiurari*, „gazouiller“, apoi bănăţeanul *fâu*, „clopot“, lit.: *qui tinnit, tinnio*, „a ţiui“, cum şi it. *strumento di porco = salterio, psalterion*), ca şi în *pipur(a)*, *chipur(a)* din cimilitura uliului şi găinii = *pipula, de la *pipo, pipio, pipilo*, „piauler, gazouiller, caqueter“ (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 91), mr. *chipirare*, „pincer, gazouiller“, *chipurari = chipinari*, „a pişcă a ciupl, a ciugull, fig. a durea“ (Dalametra), cum şi în *plisc* (cf. şi *flisc*, între sinonimele din Marian, *Ornitologia*, I, 51, n. 1, iar pentru etimologie, şi *a plescăi*), *ciup*³⁰ (no 6; cf. Duiliu Zamfirescu, *O muză*, p. 113: „[Puii], smulgându-şi cărăbuşul din *ciup*, unul altuia“ şi *ciupesc*), *clonţ* (cf. *cloncan, a cloncâni, croncan, a croncâni*), *cioclonţ* (= *cioc+clonţ*: N. Drăganu), *clobanţ* (şi „cârlig“: formal). — Pentru no. 14 (la An. Băn.: „pizsk“), compară, pe lângă cele spuse supt n-1 precedent, şi: *a chiscul* (despre păsări), *pişcare* (cf. it. *pizzicare* şi dial. *pizzu*, „bec“), apoi mr. *chipitare*, „becqueter“, *chipită*, „pointe; bec; pic, crête, sommet“ = *pipitare*, *pipita* (Archivum Romanicum, VI, 256), megl. *piscă*, „plisc“, *pi-gulesc* = *piculesc (*ciugulesc* = *cioculesc?), iar, în legătură cu fr. *pic*, rom. *pisc* (de munte): ideea de vârf ascuţit (cf. *cioc, făcălile*). — Pentru arhaicul *rost*³¹ (lat. *rostrum*, „bec“, în înţeles de „gură“, cf. *pe de rost, rostesc* (ca lat. *orare*, din *os, -oris*?) şi *Rost-de-aur* = Hrisostom (Gură-de-Aur); iar, pentru *gură* = lat. *gula* (fr. *gueule*), substituit lui *bucă* = *bucca* (v. Dicţ. Ac., s. v.) sau lui *os* (cf. *osculum = guriţă*, „sărutare“), compară şi sinonimele peiorative (satirice) de la n-le 10, 11, 18, cu toată familia lor semantică: *moară-hodorogită, hodoroagă, dârdală*, etc. (v. Candrea, *Poreclele*, p. 76 sqq³²). — No. 22 (*teflu*), atestat în Codin, *Îngerul Românilui*, p. 357 (supt *râmă*; cf. *flit*), iar no. 23 şi 'n rev. „Izvoraşul“, V, 24: „*ticul* porcului“. — Adăugim că fr. *mu-seau* are un corespondent dialectal în mr. *muţă* (di porc), „rât“ (cf. ngr. *μούτζουνο*), şi că prototipul francezului *bec* însuşi, lat. *beccus* (de origine celtă şi atestat ca poreclă a lui Antoninus, la Suetoniu, Vitellius, XVIII: „cui Tolosae nato cognomen in pueritia *Becco* fuerat, id valet gallinacei rostrum“), se păstrează, indirect măcar, în rom. *becaţă*, mr. *bicaţă*.

„Cascadă“: 1. cioroiu, ciuruiană, — 2. Durăitoare, Duruitoare, — 3. Durduc, — 4. gherdap, — 5. Hăulita, — 6. hududoiu, — 7. Huetura, Huitoarea, — 8. Huruitoarea, Hurhuitoarea,

— 9. Picătoarea, — 10. Pișători, Pișolea, — 11. povornitoare, — 12. Prag(uri), — 13. Săritoare, — 14. Sfârâitoarea, — 15. Sunători, — 16. Urlătoarea, — 17. văjoiu.

Observații. — Am scris cu maiusculă acele sinonime, care nu sânt atestate, după informațiunile noastre, decât ca toponimice, deși ele presupun, firește, existența unor apelative corespunzătoare, și am exclus toponimicele de origine străină, care au același sens etimologic sau unul apropiat, cum ar fi, d. ex.: *Cricovul* („der Lärmende“, după Weigand, Anuarul XXVI—XXIX, p. 80), *Govora* (vsl. *govorz*, „larmă“), chiar *Grohotul*, *Grohotișul*, n. de părâie buzoiene (în care apelativele de bază, *grohot*, *grohotiș*, „morene“, par a fi fost apropiate prin et. pop. de *grohăl*), cum și formațiuni îndoelnice ca: *Alăuta* (metaforă: *alăuta*, „vioara“, prin aluzie la „cântecul“ apei?), *Dadalica* (pârâiaș, Băcău), *Dadișa* (pârâu, Suceava). E adevărat, apoi, că, strict-vorbind, nu orice torent impetuos și zgomotos e o „cascadă“, o *cădere-de-apă* (termenul acesta, analog germ. *Wasserfall*, nu l-am întâlnit în gura poporului); dar graiul obișnuit nu face întotdeauna aceste distincții precise, și distincțiile noastre sânt, de multe ori, artificiale. — În detaliu, avem de observat următoarele: la no. 1 (*cioroiu*, „șipot“, despre care v. și Dacoromania, I, 250, adăugind varianta *ciuroiu* din Viciu, p. 31) aparțin, mai probabil ca la *cioară*, și toponimicele *Cioroiu* (sat, Romanaji), cu *Cioroiaș* (ibid.), sau *Cioroiașul* din com. Izvor (Doji) și *Ciorogârla* (sat, Ilfov), iar pentru *ciuruiană*, *ciuruiene*, „cascadă“ (Rev. critică-literară, III, 93), de origine patent onomatopeică, cf. și mr. *ciuciurari*, „susur, şușuit“ (Dalametra), dr.-dial. *ciucur*, „șipot“, prin care d. E. Bucuță glosează pe *țuțuroi* din graiul Românilor dintre Vidin și Timoc (p. 132). — No. 2, având la bază pe *durăesc*, *duruesc* (»fac dur!«, „dau de-a dura“ = rostogolesc), îl găsim ca n. de pârâu în Suceava (*Durăitoare*; cf. tot acolo: *La-Durăitori* = la Cascade) și ca n. de pârâie în jud. Băcău și Tecuciu: *Duruitoarea*. — *Durducul* (no. 3) se chiamă niște pârâie din jud. Botoșani și Vaslui, iar *Durduci*, un pârâu din Vâlcea: *durduc* = *hurduc*? — No. 4 (din turc. *guirdab*, „tourbillon d'eau, gouffre“) numește, în special, Cataractele dunărene, de la Porțile-de-Fier, gr. *Καταρράκται*, pentru care traducătorul vr. al lui Herodot (ed. N. Iorga, p. 370), întrebunțează termenul *povornitoare* (no. 11): aluzia e, aici, la „povârniș“.

pantă, versant, precum în *gherdap* avem de a face mai mult cu ideea de „vârtej“ (ca în *vir*, *vârciolog*, *bolboană*, *dornă*, *toance*, etc., despre care v. Dacoromania, I, p. 217³³). — *Hăulita* (no. 5) e numele unui pârâu din Putna, unde se află și un sat *Hăulișca*, iar legătura cu *hăulesc* (cf. *Urlătoarea*) e incontestabilă. — N-lui 6 (*Hududoiu* se chiamă și un sat vâlcean) rev. „Izvorășul“ (IV, 13) îi dă înțelesul de „râpă“, dar alte izvoare sânt mai precise: *hududoiu*, »o vale strâmtă și adâncă, pe unde curge o apă zgomotoasă« (*Șezătoarea*, VII, p. 121, n. 4), »curge *hududoiu* = curge iute și cu zgomot« (*ibid.*), arată limpede baza onomatopeică (cf. și *a dudui*, despre foc). — *Huetura*—din Covurlui (cf. *huet* = *vuet*) și varianta sa băcăuană (de la *huesc* = *vuesc*) sânt perfect clare. — Legătura cu *huruiesc* a lui *Huruitoarea* (loc cu izvoare și pârâiaș, în Băcău), dacă nu și a lui *Horoeta* (pârâu din Tutova), e vădită; iar, cât pentru varianta *Hurhuitoarea* (în Muscel), ea se explică ușor prin contaminația între *huruiesc* și *huiesc* (cf. și *horhăesc*).—Pentru no. 9 (vale, în Buzău), cf. și *Picăturile* (sat în Dolj), evident din *a pică*. — *Pișători* se zic cascadele din Gorj (în »Graiul nostru«, I, 13; cf. Rev. Tocil., I, 163 și Arhiva-Iași, XXIX, p. 124, n. 1: *Pișetoare*), iar *Pișolea* e un pârâu din Vâlcea; metafora e aceeași, ca în cunoscutele n. romanice de cascade: it. *Pissavacca*, fr. *Pissevache*, *Pissechèvre*, etc. — Pentru sinon. *prag* (no. 12), cf. *Zaporojeni* (despre Cazacii de *Za-poroja*, de la cataractele Niprului) și v. Arhiva-Iași, vol. cit., p. 123 sq., cum și „Revista Istorică“, III, p. 94 (= Operele lui Gheorghe Brancovici, pp. 7, 71). — *Săritoare*, »cascadă«, e atestat la Codin, *o. c.*, p. 65 (ca n. topic, v. la același, *Muscelul nostru*, I, 122), avându-și corespondentul în n. de cascadă (și localitate) meglan. *Sarea-apu* (P. Papahagi, *Meglano-Români*, II, 47); cf. și mr. *Apa-spîndzurată*, corespunzând it. *Acqua pendente*, n. topic și personal, pentru care v. Anuarul Inst. de Ist. Naș. din Cluj, I, p. 334. — No. 14 apare ca n. de vale în Muscel (Codin, *o. c.*, I, 123): aluzie la »clocotul« apei? — No. 15 (*Sunători*) apare ca n. de pârâu, în Suceava, și e, firește, diferit de n. de râu *Sănătoarea* (Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. 51), pentru care e de comparat n. de plantă medicinală («insănătoșitoare»), *sănitoare*, »pojarniță«, având, de altfel, și varianta *sunătoare* (v. Panțu, p. 222).—*Urlătoarea* (no. 16) se chiamă un pârâu prahovean (cf. no. 5). — *Vâjoiu*, »cateract« (Frâncu-

Candrea, *Moșii*, p. 20; cf. *ibid.*, p. 22: „scăldători sau cataracte“), nu trebuie socotit ca identic cu *șivoiu*, *șuvoiu*, „torent“, ci ca provenind din baza onomatopeică *vâj!* (cf. *a vâjâi*). — Să adăugim, în sfârșit, că *Scăldăturile* se cheamă și o vale din Muscel, unde găsim și n. de vale *Surla*, *Vârtejii* (Codin, *o. c.*, I, pp. 122, 126, 133).

„Colină“: 1. bătă, — 2. bobâlnău, — 3. cioacă, — 4. Coz-lă, — 5. cucă, — 6. Curcubetă, — 7. dâlmă, — 8. dâmb, — 9. geană, — 10. gălmă, — 11. glămeu, — 12. gômilă, — 13. gomârdoiu, — 14. gruiu, — 15. holm, — 16. hulă, — 17. monic, — 18. motâlvă, — 19. movilă, — 20. tâlva, — 21. titvă, — 22. țig-mău, — 23. țâlfă.

Observații. — Cum se vede din listă, am lăsat intenționat la o parte, atât nomenclatura relativă la înălțimile mai mari: *munte*³⁴, *muncel*, *muscel*³⁵, chiar *măgură* („crac de munte“, întocmai precum *iezerul* e „ochiu de Mare“) și *deal*, cât și nomenclatura relativă la punctul culminant al înălțimii: *creștet*, *culme*, *munune*, *pisc*, etc.³⁶. Eliminarea nu putea fi, totuși, absolută, fiindcă unele denumiri implică și înțelesul de „colină“, și, de altminterlea, terminologia omisă se va întâmpina adesea în considerațiunile ce urmează, dându-se, astfel, posibilitatea întregirii tabloului sinonimic. — Pentru no. 1, v. Dicț. Acad., s. v.: înțelesul variază între „petite montagne“ și „somet de colline“. — *Bobâlnău* (no. 2) e atestat *ibidem*, p. 588, pentru jud. Muscel. — No. 3, la Viciu, p. 30, unde *cioacă* „înălțime, loc ridicat, deluț colină“, e separat arbitrar de *cioacă*, „vârful unui deal“ (cf. *cioc*, *pisc*). — Un *cozlă*, apelativ, s'ar putea deduce din cutare pasagiu din „Descriptio Tartariae“ a lui Broniowski, în care se vorbește de *gorgane*, „tumuli“³⁷, ca de „*Cozles*, vulgo *Mogilii* [= *moghile*, *morile*] dicit“ (cf. Dacoromania, I, p. 215, unde v. etimologia și răspândirea toponomastică³⁸). — No. 4, foarte bine reprezentat în toponimie (v. numeroasele dealuri *Cuca*, în „Marele Dicț. Geogr.“, II, 793, cum și *Vunocuc* = βουνὸς + *cuc*? din Frunzescu), e atestat ca apelativ, între altele, în rev. „Ion Creangă“, VI, 204, și „Rev. Istorică“, VIII, 170³⁹ — Privitor la no. 6 (*Curcubetă*), compară cele spuse în Dacoromania, I, c., adăugând, pe lângă sinonimele de același resort metaforic („dovleac; craniu“⁴⁰), relevate acolo (*tigvă*, *tâlvă*), și: *titvă* (cf.

muntele gorjan *Titvele*), *motâlva* (cf. *Motâlva*, pădure în Ialomița, apoi dr. *motofâlcă*, „tumoare, gâlcă“, și *fâlfă*). — Pentru *dâlm(ă)*, cu variantele sale (cf. *Dâlma* s. *Gruitul Muierilor*, în Gorj), v. explicația d-lui Pușcariu (Dacoromania, I, 231), cum și n-le 10 (*gâlmă*), 11 (*glămeiu* = *gâlmeiu*!), simple alterări din *glavn-*, ori din *holm* (no. 15), despre care, ca și despre *gômilă* (no. 12), v. Dicț. Acad., *ad loc.*⁴¹. — Dacă originea (ung.) și sensul lui *dâmb* (no. 8) sânt perfect clare, nu e același lucru cu *gomârdoiu* (glosat la Boceanu ca „mușuroiu, măgură, moviliță“!) și cu sinon. mr. *golnă*, care are cu *colină*, probabil, aceeași legătură ca și *colnic* (v. Capidan, în Dacoromania, II, p. 813): prin *colnă*, contaminat, poate, cu *gol* (Da'ametra dă sensul de „colină fără arbori, goală de tot“), sau cu *gor(na)*. — Referitor la originea lui *gruu* (no. 14) controversa continuă: etimologiilor latine, încercate de Spitzer (în „Arch. f. d. Studium d. neuer. Spr. u. Lit.“, vol. 134, p. 138: lat. *coronium) și J. Brüch (*ibid.*, vol. 135, p. 416: lat. *grunium*, „groin“), G. Pascu le opune una proprie, pornind de la înțelesul de „pièce de bois du char (du traîneau)“ al cuvântului românesc: *goroneum, din *gor-*, *gar-*, „arbre“ (Archivum Romanicum, VI, p. 214). Dar, dacă în sprijinul acestei din urmă explicații, s'ar putea invoca, semantic, și dublul înțeles al bulg. *gora*, „Wald; Berg“ (cf. și *codru*, vr. *pădure* = munte din Ps. Sch., rom-dial. *deal* = pădure), etimologia propusă de Brüch ar coroboră nu numai cu vfr. *groin*, „hauteur d'un côteau“, ci și cu ipoteza d-lui Papahagi relativ la originea rom. *măgură* (pe care Pascu, *l. c.*, p. 224, îl socoate trac) din lat. *magulum* (v. *Notițe etimologice*, p. 233), — ceea ce rămâne, însă, cu totul nesigur, în ciuda analogiei cu mr. *dzeană* „deal, colină, movilă“ (Dalametra), la care se alătură, firește, dr. *geană*, „colline“ (no. 9), înregistrat în Dicț. Acad.; cf. și: *sprânceană dealului*, cum și *față*, ca termen topografic și toponomastic. — *Hulă* (no. 16) e un regionalism ardelean (care apare însă repetat și 'n toponimica musceleană din Codin, 104, având o curioasă asemănare cu ngr. *ῥαχούλα* = colline (cf. *grebăn*, *spinare* de deal), precum *monic*, „movilă, dâmb mic, mușuroiu“ (Șezătoarea, 1922, p. 168) e un provincialism moldovenesc. — P. *movilă*, cf. arhaicul și dialectal. *moghilă* (din pol. *mogyla*). — Pe *figmău*, „vârf de deal“, îl culegem din rev. „Ion Creangă“ (VII, 252), iar pe *fâlfă*, „o mare ridicătură de pământ în mijlocul unui șes“, din glosarul citat al d-lui Codin (p. 75), care-l dă aiurea (*Muscelul nostru*, 126) și ca n. topic:

Țâlfa, deal; cf. încă Furtună, *Vremuri înțelepte*, 93: „*țâlfă* = movilă mică”. — Insemnăm, în sfârșit, pe *grumuleu* (O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, Glosarul); cf. mr. *grumur* și dr. *grum*, *grumulețiu* din Lex. Bud. (împreună cu familia semantică: *grămadă*, *mâglă*, *morman*, etc.), apoi *gurgumeu*, „grămadă mică și strânsă de paie, pământ sau grăunțe” (rev. „Ion Creangă”, V, 280), la Boceanu: *gurgumiu*, „movilă de pământ” (cf. *gurguiu*), și *șomâldac*, „locuri neregulate, ridicături” (Lungianu, *Inseilări*, 220; cf. *șomoltoc*). — Pentru *ștölmii*, numele supt care cunosc Muscelenii cele 300 de movile de pământ rămase din vremea rudarilor căutători de aur prin partea locului (= *sto-holm*, ca *sto-mogili*?), v. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, I, p. xxxiv.

Note.

¹ Distingem, firește, între *sinonimie*, fenomenul lingvistic însuși al înrudirii semantice (de înțeles), și *sinonimică*, disciplina lingvistică, al cărei obiect îl constituie studiul aceluși fenomen, — deși, în practică, termenii sânt adesea „sinonimi”, cel din urmă însemnând și „totalitatea sinonimelor-unui cuvânt”.

² Lista, deși foarte îngrijit făcută, prezintă, firește, destule lipsuri: la cele relevate în „Dacoromania”, II, 412 (*holoată*, *lămujde*, *pojiție*, *poșidie*, *schilă*), se pot adăugi: *artou* s. *arămuc*, „grup de oi despărțit de turmă” (rev. „Ion Creangă”, V, 316); *crilă*, „grup” (Păcală, *Rășinari*, p. 138), propr.: „aripă; cârd”; *taifă* „ceată” (Cantemir, *Hronicul Româno-Moldo-Vlahilor*, p. 888) = turc. *taifê*, „compagnie, corps” (cf. și *taifas*), — pe lângă atâtea altele: *ciurdă*, *tabon*, *tamazlâc*, *stavă*, etc.

³ *Numele Dracului în românește*, în „Viața Românească” din 1910, p. 298, reluat în „Archivum Romanicum”, V (1921), p. 244; cf. și Dacoromania, II, p. 788, adăugind încă: *Belial* („fiul *belialului*”, în textele vechi religioase) = biblicul Βελίαλ, lit.: „vaurien, Taugenichts, netrebnic” (ebr. *beli-yaal*, „sans utilitate, probitate”), ca și *Legheon* (cf. *lighioană*) = Λεγεών (Marcu, V, 9), apoi: *Eosfor* (Radu Grecianu, ed. St. Grecianu, p. 200) = Ἐωσφόρος (cf. *Lucifer*) și *bestrega*, „naiba”, în expresii ca «du-te la *σ*» (*Comoara Satelor*, I [1923], p. 43).

⁴ In rev. „Sânziana” din Iași, I, p. 6. — Interesante observațiuni asupra sinonimice rom. *basmă* face, acum în urmă, d. Carlo Tagliavini, în „L’Europa Orientale”, III (1923), p. 373.

⁵ De întregit, între altele, cu *forminande* și *bătuțe* din Frâncu-Candrea, *Moși*, p. 104 (supt *pirusce*), *sârnic* (= *sârnic? cf. *sârnic* = harnic, în «Noua Rev. Rom.», VIII, 88), *șpițchi* [șpiț-] din V. Moisiu, *Știri din Basarabia*, p. 146, cum și *feșcil* = sl. *sveštilo* din rev. „Izvoarașul”, IV (1923), no. 7—8, p. 11 (cf. *feștilă*). — *Bâc* din „Comoara Satelor”, I (1923), p. 142, e un sing. refăcut după pl. *băce* = *băt’e*.

⁶ Adde, inter alia: *cloadene* („Izvoarașul”, I, c., p. 8) și *alune de pământ*,

pe care Lex. Bud. îl glosează, ca și pe sinon. *crumpenă* s. *crumpiră*, prin acel «țermăru» s. «țermăru», pentru care deja Laurian-Massim (*Glosarul*, p. 208, s. v. *crumpina*) găsisse explicația dată de noi aici (II, 337). — Pentru originea toponimică a sinon. *bandrăburcă*, cf. pe lângă sârb. *bavarac*, citat acolo (p. 340), și ung. *burgonya*, idem (v. Gombocz-Melich, s. v.), pol.-dial. *berlinka*, «längliche Kartoffel von dunkelvioletter Farbe» (Berneker, s. v. *brambor*), iar pentru sinonimica europeană, cf. acum și Max Niedermann, *Die Benennungen der Kartoffel im Litauschen und im Lettischen*, în «Wörter und Sachen», VIII (1923), p. 33 sqq.

⁷ Nici listele de sinonime apărute prin „Adevărul literar și artistic“ din 1923 nu trebuie trecute cu vederea.

⁸ Ne gândim la operele de acest soi, privitoare la limbile culte ale Apusului (Guizot, Lafaye; Weigand, Sanders, Eberhard; Luiz, Fonseca; Crabb, Ordway, etc.) și, în special, la limbile clasice (începând cu Simaristus și Pollux, prin L. Valla și Erasmus, până la Chatillon-Aler, Pillon, Gardin-Dumesnil, Barrault, Peucer, Döderlein, Ramshorn, Menge, Schmidt, Hill, etc.; cf. și Carl Abel, *Sprachwiss. Abhandlungen*, p. 189 sqq), fără a ne ascunde însă numeroasele lacune ce se întâmpină și'n privința acestora. Un exemplu: Joh. Compennass scrie, în „Glotta“, V (1914), p. 215, următoarele: «Für 'Augenblick' hat die lateinische Sprache drei Ausdrücke: *momentum* (mit und ohne Beisatz von *temporis*), *ictus oculi* und *instans*... Dem *momento temporis* entspricht genau ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῆ... Dem *ictus oculi* entspricht σιγμῆ, aber nicht mit ὀφθαλμοῦ, sondern mit χρόνου verbunden... Nur σιγμῆ hat sich bis auf den heutigen Tag erhalten und beweist dadurch die echt volkstümliche Überlieferung». — Asta înseamnă, însă, că: 1° autorul uită tocmai pe lat. *punctum temporis* (Cicero, Caesar, etc.), echivalentul perfect al gr. σιγμῆ χρόνου (pentru *puncto tempore* din Lucretiu, II, 263, v. acum în deosebi Lindsay, în „Classical Quarterly“, XIII, p. 12), și 2° ignorează că 'n gr.-mod. „clin d'oeil“ (cf. rom. *clipă, clipită*) se zice tocmai: ἐν ῥιπῆ ὀφθαλμοῦ (pe lângă ἐν ῥοπῆ ὀφθαλμοῦ), deci = exact lat. *in ictu oculi*, — fără a mai pune la socoteală alte omisiuni, ca aceea a sin. vgr. θῆξις, ori a unei forme dialectale ca φθαλμός = im Augenblick, în Kythera (v. Neue Jahrbücher f. d. kl. Altertum, XXXI, p. 575, n. 6).

⁹ S'a zis că Racine zugrăvește oamenii așa cum sânt, pe când Corneille îi zugrăvește cum ar trebui să fie: cam aceeași deosebire ar fi între *psychologie*, care înfățișează intelectul și, în genere, sufletul omenesc așa cum *este*, și între *logică*, știință canonică, normativă, care arată cum *trebuie să fie* judecata, pentru a corespunde adevărului. — Toată „gramatică“ antică (și continuatoarea ei, cea franceză), însă, cum observă cu drept cuvânt F. de Saussure, „e bazată pe logică și lipsită de orice vedere științifică și desinteresantă asupra limbii însăși; ea vizează numai să dea regulile pentru a distinge formele corecte de formele incorecte: c'est une discipline normative fort éloignée de la pure observation et dont le point de vue est forcément étroit“ (*Cours de Linguistique Générale*, ed. a II-a, p. 13).

¹⁰ Horațiu, *Ep. ad Pisones*, v. 71 sq.: „... si volet *usus*, quem penes arbitrium est et ius et norma loquendi“ (*usus* = *communis consensus, consuetudo*, ἡ κοινὴ συνήθεια, opus capriciilor inovatoare individuale); cf. *geni-*

for usus, „uzul generator, creator“ (*Ep*, II, 2, 119: „adsciscit nova, quae genitor produxerit usus“) și, în deosebi: J Marouzeau, *Notes sur la formation du latin classique*, în „Mémoires de la Société de Linguistique de Paris“, t. XXII (1922), p. 265 sq.

¹¹ O categorie aparte, care merită a fi cercetată (fiindcă *isoglossia* nu se oprește la echivalențele fonetice sau semantice actuale), e aceea a sinonimelor ce s'ar putea numi „etimologice“ sau „originare“, adică a cuvintelor care, fundamental diferențiate în limba noastră, aveau totuși în limba de origine un înțeles identic. De pildă: *Carandă* (ngr -it. *καραντᾶς*), *carantină* (it. *quarantina*, fr. *quarantaine*), mr. *cărăntană*, *cârândană* (monetă, ca și sinon. *sorocovăț* = rus. *sorokovica*; cf. *pitac*, *dodecar*, *husoș*, *sfanț*, *icosar*, etc.), *păreasimă* (lat. *quadragesima*, fr. *carême*), *sărăcustă* = ngr. *τεσσαρακοστή* (și n. de plantă, cu varianta *saracuscă* = *sarakustka*, în rev. „Ion Creangă“, V, 152; cf. fr. *Pentecôte*), *sărindar* (ngr. *τεσσαραντάρι*), *sorcovă* (sl.-bulg. *sorokova*), *Sorocoteaja* (n. de fam. vr., i. e.: „Patruzeci-de-judecăți“, în *Doc. lui Ștefan cel Mare*, ed. Bogdan, I, 401), la care se pot adăugi turcismele *cârc(ăiac)* și *cârc(serdar)*, — relativ la care v. interesantele observații din „Umblick auf einer Reise von Constantinopol nach Brussa“, pp. 12, 153, ale lui Hammer,—apoi *Patruzecimea*, *pașoptist* (*patruzecioplist*), cum și întreaga familie a lui *patru*: *pătrar* (cf. *șfert* = *civert*, *ciosvârtă*, *cirtă*, *fârtau*), *pătrat*, *pătrime*, *împătresc*, mr. *ampătur*, „mân calul repede“ (la alb. *te katra*, „în fugă“, citat de Capidan, DR., II, 515, adăugim pe sp. *catrapos*, *catrapus*! ‘onomatopoe des Pferdegallops’, *catraepo* ‘Pferd’ = *quadrupes* ‘patruped’ [cf. dan *firben*, „șopărlă“, lit: „Vierbein“], despre care v. Spitzer, *Lexikalisches aus dem Katalanischen*, p. 105), cu compusele (*patrulater*, etc.) și sinonimele sale: *cadră*, *cadru*, *cadran*, *cadrez*, *încadrez*, *cadrlu*, *cadrluț*, *caiet*, *carnet*, *chetrad* (= *tetrad*, în Basarabia), *tartaj* (*trataj*), *codru*, *cartier* (*cvartil*, *cortel*, *încortelă*), *careu*, *cară*, *tetraedru*, *tetravanghel*, *trapez*, *trapeză* (cf. sârb. *trpezica*, de unde topon. *Târpezița*, cum și *tetrapod*, din care *tartapod*), *in-quarto*, *quartă*, *cvartet*, *quatuor*, *catren*, *fertun*, etc.: o cercetare a tuturor apelativelor derivate din numerale, nu numai pentru limba noastră, ar fi de făcut! — Dar, paralel cu această sinonimie „sui generis“, există și o omonimie, asupra căreia nu s'a insistat în deajuns și care s'ar putea chema: „omonimie sintactică“. Dr. *de loc*, d. ex., înseamnă nu numai: „d' origine, originaire de, oriundus“ (cf. *a fi de loc din Cluj*), sau „indigène, autochtone, pays = Landsmann, ἐντοπιος, ἐπιχώριος“ (așa, în „Herodot“, ed. N. Iorga, p. 241: „Vudinii sânt *dă loc*“, ori în „Viața Românească“, 1916, p. 244: „oamenii *de loc*“; cf. ardelenismul *din loc* = *din localitate*, *din partea locului*, *local*, *localnic*), ci și: „nullement, pas du tout, nullo modo, minimè“ (cf. *de felu*, *nucidecum*), iar în Ardeal (dar nu numai acolo; v. „Oltenia“, I², p. 87, și Bucuță, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 130): „sur place, sur-le-champ, incessamment, immédiatement, à l'instant, confestim, statim, stante pede“: *de loc* = *pe oc*, „pe dată, pe șfert, la moment“. — Vr. *în loc*, cu același înțeles temporal într'un fragm de Cronograf inedit, publ. în rev. „Ioan Neculce“, III, 219 (puțin mai jos: *pre loc*).

¹² Cf. Quintilian, *Inst. orat.*, VII, 3: „Sed, cum idem frequentissime plura significant, quod συνωνυμῶν vocatur, iam sunt aliis alia honestiora

„sublimiora, nitidiora, iucundiora, vocaliora“, cum și Marouzeau, *Synonymes latins* (în vol. publ. cu prilejul „Cinquantenarului Școlii practice de Înalte-Studii din Paris“) și *Sur la „qualité“ des mots* (în „Revue de Philologie, de Litt. et d'Hist. anciennes“, 1923, p. 65 sqq.). — Observăm aici, că corespondența etimologică lat. al gr. *συνώνυμος*, *cognominis*, n'ar putea înlocui cu succes termenul grec, deoarece, dacă, pe de o parte, el trezește ideea de „cognomen“, deci de nume accesoriu pentru aceeași persoană, adică, în definitiv, „sinonim“, pe de altă parte, sensul său propriu e acela de „tîz“, adică de *omonim* (*δμωνυμος*).

¹³ *Patrii sermonis egestas*, de care se plîngea Lucrețiu (I, 832), cău-tînd zădarnic un echivalent latin pentru gr. *δμοιομέρειαν*, rămîne o realitate, cu toată elasticitatea și plasticitatea vocabulariului plautin, invocate de E. Norden (*Bildungswerte der lat. Literatur u. Sprache*, p. 7), tocmai din pricina meticuloasei preocupări de puritate și paritate a expresiei (*purus sermo, proprietas verborum*), care urmărește termenul adecvat și nu se mulțamește cu aproximații ori cu „succedanee“, ca redarea tale-qualae, în felul expeditiv al poporului (Liviu, XXVII, 11, 4: „quos 'androgynos' vol-gus, ut pleraque, faciliore ad duplicanda verba graeco sermone appellat“), sau decalcarea după grecește, oricît de circumstanțiată, potrivit rețetei lui Horațiu (*Ep. ad Pis.*, v. 52 sq.: „et nova fictaque nuper . . . verba . . . si graeco fonte cadent parce detorta“)

¹⁴ V., în special. P. Cauer, *Die Kunst des Übersetzens*, passim, și Wilamowitz-Moellendorff, *Was ist Übersetzen*, în „Reden u. Vorträge“, pp. 1–26 (despre metafrastofobia lui Moriz Haupt, relevată acolo, cf. în deosebi Chr. Belger, *Moriz Haupt als akademischer Lehrer*, p. 144 sqq.: „Gegen das Übersetzen“). — Ca sinon. arhaice pentru „traducere“ (cf. *translatiune, verstune*), notăm, pe lângă grecismul *metafrasis*, următoarele: *a înfăce, a tîlmăci* (cf. *tâlcul*, „interpretă“), *a prepune* (v. *Omagiul Bianu*, p. 249, n. 1 și cf. *a pune pe românește*, germ. *übersetzen*, fr. *transposer*), *a preface* (cf. *Bibl. rom. v.*, I, 200; II, 534), „*a scoate dentr'o limbă pre l. românească*“ (*ibid.*, I, 95), s. „*pre înțales rumănescă*“ (*ibid.*, I, 228), „*a primenți de în altă limbă pe l. rumănească*“ (*ibid.*, I, 121), „*a izvodl din alte l.*“ (*ibid.*, I, 168; cf. p. 234: „*dî pe izvod gr. pre l. noastră am întorsă*“), ba chiar „*a descoperi dintr'altă limbă pre limba neamului său*“ (*ibid.*, II, 32), pentru care cf. „*scoțându-se dentru acoperire limbii strine*“ (*ibid.*, I, 220) — *A grăi în limbă s în limbi* (*ibid.*) e *γλώσσαίς λαλεῖν* al Scripturii.

¹⁵ Că, pentru „fericirea postumă“, Horațiu întrebuițează, nu pe *beatus*, ci pe *felix*, se vede și din cunoscutul pasagiu al Satirei importunului (I, 9, 28): „*Omnes composui. — Felices! nunc ego resto*“. — Aceași idee, aproape, și'n engl. *blessed*, „mort“, propr.: „binecuvîntat“ (cf. și n. 17).

¹⁶ Non possidentem multa vocaveris
recte *beatum*; rectius occupat
nomen *beati*, qui deorum
muneribus sapienter uti
duramque callet pauperiem pati
peiusque leto flagitium timet . . .

¹⁷ Cu tot înțelesul de „răposat“ (fr. *feu*) al acestuia, *glücklich* n'are a face cu *Seele*, „suflet“, mai mult decît *trübselig, armselig*: ele sînt, deopotrivă, derivate prin suf. *-sal*, păstrat în *Trübsal, Mühsal* (cf. dan. *salig*).

Etimologia populară a găsit, totuși, teren de exploatare în această omonimie și, astfel, alături de *armselig*, a rezultat, neapărat, și un *seelenarm*, »sărac cu duhul, *pauper spiritus*« (cf. Bréal, *Sémantique*², p. 50), sinonim congener cu engl. *silly* (cf. și fr. *benêt* = *benedictus*, sl *blažen*, rom. *prost*).

¹⁸ Despre *Τύχη-Fatum* (cf. Ἀνάγκη-*Necessitas*), cu sinonimele-*ἡ Μοῖρα, Εἰμαρμένη, Πρόνοια*, v. Roscher, *ad. loc.*, și mai ales: E. Rohde, *Der griech. Roman*², p. 296 sqq. — Paralela cadrează perfect, întrucât însuși sensul etimologic al lui *δαίμων* e acela de »dispensateur« (v. Boisacq), al unei zeități a destinului, cu toate obiecțiile lui Fraenkel (*Indogerm. Forschungen*, XLI [1923], p. 169 sqq.), care pleacă de la înțelesul de „furios“ al homericului (ἐπέσοιτο) *δαίμων ἰσος*. — Pentru sensul, secundar, de »defunct, mort« al lui *δαίμων*, v. Perdrizet, în »Revue des Études Grecques«, 1921, p. 79 (*δαμόνων ἰδρύματα* = cimitire) și cf. lat. *divus* (în opoziție cu *vivus*).

¹⁹ Vr. a *eftini* = a milui, a se îndură (*Ps. Sch.*, ed. Candrea, II, 386), *eftinătate* = îndurare, milă, dar și: »bielșug« (*ibidem*). — »Domnii cei mari și *efteni*«, și'n Predosl, la „Ist. Târnî-Rum.“ (N. Iorga, *Cronicele muntene*, 154).

²⁰ Pentru forma *tifericesc* = *fericesc*, care a fost explicată ca provenind din *te fericesc* (v. Pamfile, *Jocuri de copu*, II, 417), cf. *tifilice* = *fericire* (*ibidem*): corupție din neologismele *hereticesc* (cf. vr. *sinhari-sesc* = συγχάιρω) și *fehctitez*, contaminate cu *tericesc*, sau ngr. τυχηρός (cf. vr. *distihie* = δυστυχία), dacă nu un reflex al turc. *teferrüdî*, «récréation, délassément; certaines fêtes ou foires que les corps de métier se donnaient tous les dix ou vingt ans, pour célébrer la maîtrise de tous les apprentis du même métier, qui pendant ce long espace de temps étaient passés maîtres» (Kieffer-Bianchi, I, 312).

²¹ Relevant și la S. G. Longinescu, *Medicina Legală în legile vechi românești* (extr. din »Curierul Judiciar« pe 1923), p. 23 Cf. Dicț. Acad., s. v. *greu*, p. 307².

²² Mr. *'ngârcată*, »borfoasă« (Dalametra), aparține însă la no. 6: e = *încărcată*; cf. *'ngârcari*, »a încărcă, a însărcină, a împovără, a umplea«, *'ngârcătură*, »încărcătură, împovărare, însărcinare« (*ibid.*).

²³ E sensul etimologic al germ. *Geburt*, »naștere«, însuși; cf. ngr. φοράδα, »iapă«, lit.: »care poartă (mânzul)«, față de ἀγελάδα, »vacă«, lit.: »care face parte din cireadă (ἀγέλη)«, comparabil, la rândul său, cu germ. *Stute*, »iapă« = vg. *stuota*, »herghelie«, cu rom. *femeie* = lat. *familia* (cf. mr. *fumealță*, »copu«, ca și'n alb. *femije*) și, poate (cu toată opoziția lui Boisacq), și cu vgr. δούλος, »sclav« = δούλος, »casă« (v. Glotta, VI, 13). — Pentru germ. *Kalb*, v. Kluge, s. v., și Walde, s. v. *galba*.

²⁴ Sinonimica din monografia răp. Marian e, firește, departe de a epuiza toată bogăția vocabularului românesc, — întocmai ca și cea relativă la nomenclatura nunții. Să se compare, d. ex., sinonimica p. *logodnă* (*Nunta*, p. 165) cu următoarea listă: *arvonă* (*arvună*, cf. mr. *arâvoană*, »arvună ce se dă la logodnă«), *așezat* (Rădulescu-Codin, *Îngerul Românilui*, p. 331), *așezământ* (răsp. din Râncezi-Prahova la Chesionarul Hasdeu, după excerptele d-lui G. T. Kirileanu), *ceaiț* (*ibidem*, din com. Tătaru-Brăila; cf. turc. *djehez*, »dotă«, și rom.-dial. *diumurluc*, »propunerea mirelui către părinții fetei, cererea în căsătorie«), *credință*, (*în*) *credințare*

(cf. fr. *fiançales*, it *fidanza(re)*, „dar fede di sposo“). *făgăduință* (cf. it. *promessi sposi*), *împăcuire* (aceeași idee de „pact, contract, învoială“, în *tocmeală*, *tomneală*, megl. *tuçmırı*, la Papahagi, *Megleno-Români*, I, 125, mr. *isòsmatâ* = ngr. *ἰσάσματα* și'n sinon. *vorbă*, „tratative, pourparlers“: „a fi în *vorbă*“; cf. Analele Dobrogei, IV, 322: „Când se logodesc, se duc și *fac orbilă*“), *legământ* (*legătoare*, *legătură*), *logodnă* (*logornă*, *logolnă*, *logonă*: acesta din urmă, în răsp. din Piua-Petrei, Ialomița, la același Chestionar). — Cf. în sfârșit pasagiul din tratatul lui Radu Mihnea cu Brașovenii la 1612, unde apare, cumulativ: „această *credință* și *legătură* și *tocmeală*“ (N. Iorga, *Socotelile Brașovului*, p. 24).

²⁵ O variantă sporadică: *lutar*, în rev. „Ioan Neculce“, III, 28, unde și: *mozăcant* (p. 29).

²⁶ *Bandă* se spune, obișnuit, în sens rău: „bandă de tâlhari“ (cf. *bandit*); pentru „bandă de lăutari“ (v. Dicț. Acad., s. v. *bandă*), termenul propriu e *taraf*, care, însă, și el, se întrebuițează (ironic?) în sensul peiorativ al lui *bandă*: „taraful lui Bojan“, se spune, despre „banda“ unui călugăr ticălos de la mână. Neamțul, într'o „Hronologie“ din veacul trecut (N. Bănescu, *Starețul Neonil*, p. 26), cuvântul având, de altfel, odinioară obișnuit înțelesul de „partid“, „facțiune“ (cf. și *Istorile Domnilor Țării Rum.*, ed. Iorga, p. XXXIII). Aceeași evoluție peiorativă se observă, de altminterlea, și 'n fr. *bande* din vechiul *la grand' bande*, „les musiciens du roi“, față cu actualul *bande de voleurs*. — Pentru tehnica instrumentelor cu coarde, cf. și teza d-lui Otto Andersson, *Stråkharpän*, en studie i nordisk instrument-historia, Helsingfors 1923.

²⁷ O interesantă contaminație, între *maghiar* (cf. *magyar*, *magyarán*) și *ghiorlan*, într'un cântec pop. din col. Teodorescu (reprodus la Vulpian, p. 117):

Ungurean cu suman scurt,

Moghior, *moghiorlan!*

Cf. și Dicț. Acad., s. v. *gherlan*.

²⁸ Ar fi, poate, de examinat, dacă n. de sat basarabean *Susleni* nu e pl. unui n. de fam. *Suslea*, resp. *Susul* = rus. *susolü*, „Zieselmaus“, mai curând decât un dublet al lui *Suseni* (cf. *Gioseni-Giosanu* și în aceeași serie: *Dânsuș*, din care *Densușianu*, față de *Dânsus* = *din sus*, n. de loc. din Muscel, la Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru*, I, 98).

²⁹ *Raton* din fabula lui Gr. Alexandrescu „Șoarecele și Pisica“ e, vădit, o simplă transcriere a fr. *raton*, „șoricel, șoricuț“, din modelul francez.

³⁰ Cf. însă și *chipur* = *chipru*, „clopoțel, sdrângălău“ (*ibid.*), poate din ngr. *κύπριος*, „din Cypru“, i. e.: „de cupru“ (cf. gr. *χαλκείον*, „clopot“); ori aluzie la sgomot?

³¹ V. și Weigand, *Die Bedeutungsentwicklung von „rost“*, în „Anuarul“ său, XII, p. 97 sqq.

³² Că *procatâr* s. *protacâr*, „avocat“, e, de fapt, identic cu *brotacâr*, „broatec, buratec“ (p. 82), iar nu germ. *Prokurator* (Mândrescu), se vedește și prin paralelismul (deși în alt sens: rapacitate față de locvacitate I), it.-dial. *avvocato* = *lucio*, „ștucă“ (cf. it. *raganella*, „răcănel, brotăcel“).

³³ *Vîer*, „putere, tou“: „*vîeru* apei“ (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 78) e o evidentă stâlcire din *vir*. — Adăugim, că în slav. există

încă *virij, veriĵ*, „étang“, care a fost, acum în urmă, deosebit de *vir* (cf. *viroagă*) și explicat ca un împrumut din germ *wi(w)ari* = lat. *vivarium* (v. Revue des Études slaves, II [1922], p. 170) și că interpretarea *Vârciorovei* în legătură cu *vârciolog*, „vir“, găsește o confirmare în n. de oraș *Admont*, explicat de Vasmer (Arch. f. sl. Philologie, 1922, p. 89) ca sl. **vodomoř*, pol. *odmęt*, „Wasserwirbel“. — Un sinon. ca *ircov*, „locul unde valurile apei sânt mai mari și mai multe“ (Codin, o. c., p. 42), ar putea constitui, ca un „vocabulary medium“, tranșiția între grupa sinonimelor așa-zicând dinamice (*vârtei, genune*, etc.) și a celor statice: *ochiu, noian* (cu varianta: *loian*, din rev. „Ion Creangă“); cf. *știoalnă și naclă*, „ochiu, vârtej de apă“ (aceasta din urmă, la Em. Bucuĵă, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 131).

⁸⁴ Pentru sensul de „munte“ al lui *mal*, cf. și cunoscutul „cal cât un mal“ din cimilitura purecelui = *instar montis equus*.

⁸⁵ Respectiv, din **muntcel* = *munticel* și din **munĵcel*, refăcut după pl. **munĵcei* = *munĵcei*; cf. *Monteoru* = **muntȚorul*.

⁸⁶ Afară rămâne, de asemenea, *mușuroiu*, cu variantele și familia-i semantică.

⁸⁷ Pentru *gorgan (curgan)* însuși, v. art. respectiv din Dicĵ. Acad. — Numele de movilă buzoiană *Corcanul* e, de bună-seamă, același apelativ, care apare mai evident în alte toponimice, cum sânt *Gorgoanele* (movile, Brăila) sau *Gorganul* (saț, Muscel); cf. Marele Dicĵ. Geogr., III, 598.

⁸⁸ O și mai mare răspândire toponomastică are *Chiceră* (deosebit de importantă, atestarea documentară din 1500, în rev. „Ioan Neculce“, III, 45), care, de asemenea, trebuie să fi existat cândva ca apelativ în românește (de unde, după Capidan, bulg. *kiĉer*, „pădure mărunță, vârĵ de munte“) și de spre care v. Dacoromania, I, p. 177 sqq. și Graiu și Suflet, I, p. 160.

⁸⁹ De aceea toponimicul *Cucă* nu poate fi identificat, de laolaltă, fără alegere, cu numele păsării, cum vrea d. Jordan (Zeitschr. f. rom. Philologie, 1923, p. 201). — Pentru etymon, cf. și: turcismul vr. *cuca*, „căciula înaltă și juguiață, pe care Sultanul o dăruia Domnului la urcarea pe tron“ (Șăineanu, *Infl. or.*, s. v), *cuca*, „un joc copilăresc“ (Viciu, p. 38) și *cucule* = *solanum tuberosum* (ibid.). — Mr. *ciucă*, „bulgăre și căpăĵină de pământ; vârĵ de munte“ (Dalametra), nu lipsește în topon. dr. (cf. și no. 3).

⁹⁰ Cf. topon. *Glamnie* = sârb. *glamniĵa*, i. e. *glavnĵa* (din *glava*, „cap“); ba chiar: *Glăvile*, deal în com. cu același nume din Vâlcea, *Căpăĵina*, munte muscelian și *Cucuĵova*, n. unei movile pe malul Timișului, în hotarul Căvăranului bănăĵean (evident, din *cucuĵu*). — Pentru *Gămălia*, munte prahovean, cf. și varianta mold. a apelativului corespunzător: *măgălie* = *gămălie* (ca *măgar-gomar*), pe lângă ung. *gomoly, gomolya*, „Ball; kugelförmiger Käse“.

⁹¹ Ca o alterare din *gălmă, gălmea* poate fi socotit și *ghelmea*, „ridicătură de pământ, valul lui Traian“ (Graiuul nostru, I, 365), la Codin: *Ghemelia* = Valul, „un dul de pământ ca de 40 m., paralel cu Piteștiu“ (*Muscelul nostru*, I, 50), iar topon. *Halmul* (deal în Suceava) se identifică cu *Holmul* (cf. ung. *halom*). — Pentru *dul* însuși, cf. Boceanu, s. v.: „ganĵlion, umflătură“ (ca *tumulus-tumor*, etc.).

V. Bogrea.

Copiștii Psaltirii Scheiene.

Psaltirea Scheiană nu ne-a rămas în original, ci numai în copie. Dl Candrea, care s'a ocupat mai mult decât oricare alt filolog cu acest text, ajunsese, în anul 1901, „la convingerea absolută că Psaltirea Scheiană este o transcriere făcută nu de unul, ci de doi copiști”¹. Șapte ani mai târziu, vine dl A. Procopovici și dovedește, referindu-se la studiul amintit al d-lui Candrea, că nu numai doi, ci trei copiști au colaborat la copierea Psaltirii Scheiene, și anume cel dintâiu copist a copiat paginile 1—20, al doilea paginile 20—196, iar al treilea paginile 197—530². Dl Candrea, în Introducerea care o face la ediția critică a Psaltirii Scheiene (I. p. XXVIII ș. u.)³ își însușește părerea aceasta, fără a cită pe dl Procopovici, și face o mică rectificare, arătând că primul copist a copiat paginile 1—19, oprindu-se la r. 9, la cuvântul *ceriu*, al doilea a continuat scrisul până în josul paginei 196, iar restul a fost copiat de alt copist. Dl Candrea înseamnă copiștii în ordine alfabetică cu *A*, *B* și *C*; găsind că e mai practică această însemnare decât a d-lui Procopovici, care înseamnă pe primul copist cu *E*, pe al doilea cu *KL* și pe al treilea cu *OI*, am menținut-o și eu în studiul de față.

Atât dl Procopovici cât și dl Candrea bănuiesc că partea cea mai mare a psaltirii a fost copiată de copiști streini, și anume dl Procopovici, care a ajuns mai întâiu la această bănuială, zice că copistul paginelor 20—196 „se pare . . . că . . . a fost

¹ N. Rev. R. III, 533—541, IV, 14—24.

² Alexie Procopovici: *Despre nazalizare și rotacism*. Anal. Acad. Rom. Sect. lit. Seria II, Tom. XXX, București, 1908, p. 29.

³ I.-A. Candrea: *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec XVI și XVII traduse din slăvonește*. Edițiune critică de . . . Comisia istorică a României, București, Atelierele grafice Socec & Co., 1916. I. Introducerea cu unsprezece planșe. II. Textul și glosarele.

un preot secuesc“ (o. c. p. 34), tot așa și copistul restului psaltirii (ib.). Dl Candrea zice numai despre copistul C că „poate chiar să nu fi fost român“ (o. c. I, pp. XXXIX, XLIII, cf. CXXVIII). La acestea eu adaug că nu e exclus să nu fi fost Român nici unul dintre cei trei copişti, numai că, dintre toți trei, copistul B știa mai bine românește și eră mai bine deprins cu scrierea chirilică și mai conștiincios, la copiere, decât ceilalți, și mai ales decât copistul C. Citind Psaltirea Scheiană, avem de multe ori impresia că copişti n'au înțeles textul, ba une-ori chiar că făceau un lucru de mântuială¹.

Argumentele aduse de dl Procopovici în sprijinul bănuielei d-sale că copişti ar fi fost Secui, se bazează pe grafii greșite, care d-sa și le explică din confuzia care o fac copişti între

¹ Făcând comparație între ediția dlui Bianu (*Psaltirea Scheiană* (1482). Textul în facsimile și transcriere cu variantele din Coresi (1577), Ed. Ac. Rom. București, 1889) și edițiunea critică a dlui Candrea, oricine trebuie să recunoască că aceasta nu se poate utiliza fără cea dintâiu, din mai multe cauze. Mai întâiu textul psaltirii așa cum îl găsim în ediția dlui Candrea nu e textul original, ci un text refăcut, în mod arbitrar, de dl Candrea. A fost o idee nefericită emendarea textului, deoarece, înainte de toate, multe chestiuni lingvistice nu sânt lămurite într'atâta încât să putem spune cu siguranță, cum se prezentau anumite fenomene în limba traducătorului psaltirii. Pentru aceasta avem și prea puține probe scrise, apoi și cele pe care le avem, vedem că trebuie, în parte cel puțin, să le atribuim streinilor. Insuși dl Candrea zice în prefața Introducerii (p. X) următoarele: „Limba în care e scrisă Ps. Scheiană e un dialect asupra căruia nu avem date suficiente pentru a reconstitui felul cum se pronunță fiecare sunet. Nu e o limbă literară, pentru care texte din aceeași epocă își pot da indicațiuni precise asupra fonetismului ei“. Dacă e așa, n'a fost o prea mare îndrăzneală această reconstruire a textului? — Și la ce ar putea servi un text vechiu reconstituit de un filolog, oricât de bun cunoscător al limbei vechi ar fi el? — Cine vrea să studieze Ps. Sch., întâmpină enorme greutăți, dacă nu are la îndemână și ediția dlui Bianu. Facem abstracție aici de studenții începători, care, fie din lipsă de experiență, fie că nu citesc prefața Introducerii, unde vorbește dl Candrea de reconstituirea textului, pot foarte ușor să cadă în greșala de a lua de autentice formele emendate ale dlui Candrea fără a ține seama de notele din aparatul critic. Dar pentru orice cercetător, urmărirea textului după formele date în subsol, e foarte anevoioasă. Publicația ar fi fost cu mult mai utilă și dl Candrea ar fi avut cu mult mai puțină bătaie de cap, dacă ar fi dat textul exact cum se găsește în ediția dlui Bianu, iar în subsol ar fi dat variantele din celelalte psaltiri vechi. Dar nu numai din această cauză cercetătorul e nevoit să consulte textul publicat în facsimile de dl Bianu, ci și pentru a verifica greșelile făcute de dl Candrea la transcrierea textului. Într'o lucrare atât de voluminoasă, cu atâtea

câteva litere chirilice și semnele asemănătoare din alfabetele secuesc și latin, precum și asemănarea care o găsește dinsul între unele semne din criptogramă și unele litere secuești (o. c. 34–35). Confuzia cu alfabetele secuești e greu de admis, deoarece înlocuirea a două litere prin altele a putut fi, la niște copiiști streini, întâmplătoare, iar scăparea unor semne latinești în locul celor chirilice a putut-o face orice cărturar familiarizat cu scrierea latină. De altă parte, dl Candrea vede, în Introducerea ediției dsale (p. CXXVIII), în faptul că copistul C între-

variante, nu e mirare, dacă s'au strecurat în text erori destul de numeroase, cum recunoaște însuși dl Candrea în prefața Introducerii p IX. În tot cazul, numărul acestor erori ar fi fost cu mult mai mic, dacă ar fi dat textul așa cum l-a găsit. Nu putem da aici lista tuturor greșelilor care le-am notat citind ediția critică a dlui Candrea. Ajunge însă să înșirăm, la întâmplare, exemplele ce se găsesc în câțiva psalmi. De pildă ps. 67, r. 1 *cântecul* în loc de *cătecul*, versetul 35 *mare* în loc de *maire*, ps. 68 vers. 4 *nădăindu-me în dzeul meu* în loc de *nădăindu-mea în dzeul mie mieu* (*mie mieu* e introdus la errată), vers. 28 *dereptate* în loc de *derereptate* (probabil greșală omisă intenționat, cf. Introducere p. X), ps 69 vers. 2 *ațuți* în loc de *adzuți*. Și când ne gândim că sânt 150 de psalmi, după care mai urmează 49 de pagini, nu exagerăm de loc când afirmăm că un cercetător al limbei Psaltirii Sch. nu poate utiliza ediția critică a dlui Candrea fără a urmări textul publicat de dl Bianu. De altă greutate dă cercetătorul când, în loc să găsească paginația după pagini, cum o dă dl Bianu, găsește, la dl Candrea, numerotația după foi, cu r(ecto) și v(erso) și în timp ce, în glosar, trimite la pagina din ediția d-sale, în Introducere trimite la numerotația dlui Bianu, care se vede că, la urmă, și dinsul o găsește mai practică decât pe a d-sale. Dar ediția critică a dlui Candrea mai are și alte lipsuri. Iată de pildă ce s'a întâmplat la o oră de seminar de limba română. Se citea din „Pagini de veche scriere românească” a dlor Bianu și Cartoian, din Psaltirea slavo-română a lui Coresi (1577) Profesorul voind să compare textul reprodus acolo cu celelalte psaltiri, a întrebat pe studenți, cum se poate ști cu care psalm avem a face. Studenții n'au știut cheia, și atunci profesorul le-a spus că, în astfel de cazuri, se ia un cuvânt mai rar și se caută în glosarul Psaltirii Sch., care ne va trimite la psalmul nostru. Atunci studentul a ales cuvântul *înșelăciune* din pasajul următor: Că limbile înșelăciune judecă lorū zeulū. Căutând în glosarul dlui Candrea acest cuvânt, nu l-a găsit. E adevărat că supt *celul* dă, fără a face trimiterea, unele derivate ale lui *înșelă*, dar forma din Coresi *înșelăciune* nu o pune în glosar, și, ce e mai grav, nici forma *se șălară*, care, cum se va vedea mai încolo, e de o deosebită importanță pentru studii de limbă veche românească. Nu e atestată în glosar nici forma *ponă* 217/16 în loc de până ș. a. Cf. și Pușcariu, DR. II. 565 ș. u. asupra teoriei dlui Candrea referitoare la întrebuițarea prepozițiunii *pre* la acuzativ (I pp. CCI ș. u.) Păcat deci că utilitatea publicației dlui Candrea nu e proporțională cu munca depusă de dînsul și cu cheltuielile avute de Comisia istorică cu editarea ei.

buițează punctul cu virgulă ca semn de întrebare, întocmai ca în grecește, „un indiciu că scriitorul eră vreun cărturar grec sau că eră deprins cu copierea de texte grecești“. Cum nici dl Candrea nu dă prea mare importanță acestui argument, nu vom insista asupra ipotezei foarte puțin probabile că copistul ar fi fost Grec, deși se poate admite că el eră deprins cu scrierea grecească.

Comparând fonetismul limbei Psaltirii Scheiene cu acela al unor texte vechi din partea locului, unde se presupune că s'a copiat, precum și cu alterațiile frecvente la streinii care vorbesc românește, am ajuns la convingerea că copistul C al Psaltirii Scheiene, care a copiat paginile 197—530, așadară cea mai mare parte a acesteia, a fost un Sas care vorbea dialectul săsesc bistrițean. De multe dintre particularitățile fonetice ale limbei copistului C nu se poate spune cu siguranță, dacă sânt proprii unui Ungur sau unui Sas, dar se găsesc și de acelea care, comparându-le cu forme din texte de proveniență săsească, ca de pildă versurile Sasului Franck von Franckenstein, publicate în anul 1679¹, sânt o dovadă sigură de origina săsească a scriitorului. Astfel găsim la copistul C numeroase exemple de *a* aton netrecut la *ă* (cf. Candrea, o. c. I, pp. XXXVI ș. u.). La Franck găsim: *barbat*, *fakut*, etc. Pentru forma *kinilor* = cânilor din Psalt. Sch (p. 202/16), avem la Franck forme analoge ca: *gîndi* pentru gândi, *plîndse* în loc de plînge, etc. Vocala *o* în locul diftongului *oa* e de asemenea un fenomen frecvent în gura Sașilor care vorbesc românește. Dar câte odată ei redau acest diftong prin *ua*, cu hiat, așa de pildă ei zic *bruască* în loc de broască, *Tuakə* : toacă, *Kəmuarə* : comoară². La copistul nostru găsim forma *se cunuască* 271/12 în loc de *se cunoască*. În loc de *u* găsim une-ori *o* în poziție atonă la copistul C; cf. pentru aceasta

¹ Reproduse mai întâiu de dl N. Iorga în *Scrisorî și Inscriciîil ardelenene și maramureșene*. II. Inscriciîil și însemnări. Vol. XIII din Studii și Documente. București, 1906, pp. 6—8, iar acum de Dr. Eugen Hajek: *Die Hekatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckenstein*. Cf. acest Anuar, la Recensii.

² Dr. Gustav Kisch: *Vergleichendes Wörterbuch der Nösner und mosel-fränkisch-luxemburgischen Mundart*. Im Archiv des Ver. für sbb. Landeskunde. 1905. I. Heft, p. 30; Brenndorfer János: *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*. Budapest. 1902, p. 13; Augustin Bena: *Limba romândă la Sașii din Ardeal*. Teză de doctorat, în manuscris, p. 28. Cf. de altfel și Psalt. Hurmuzachi (Candrea, o. c. XLIX).

formele din dialectul săsesc bistrițean: *moltər* < *multwurf*, *scholtəs* < *scultheizo*, *scholdər* < *scultara*¹. Deci chiar în dialectul săsesc se vede o tendință spre această înlocuire. Dl Procopovici crede (o. c., 33) că, în cuvinte ca *ponă* 217/16, *sărbotoare* 229/15-16, 265/4-5, 390/15, *flomându* 357/11, apariția lui *o* în locul lui *ă* se datorește labialei învecinate. Eu cred că acest fenomen (cf. și *rozboiu* 236/13 necitat de dl Procopovici) reproduce fidel cunoscuta pronunțare săsească a lui *ă* românesc după labiale și lichide. (Probabil că în forma *mărmăntu* 12/5 avem un caz de hiperurbanism. Anume copistul sas, de teamă să nu comită greșala proprie pronunțării sale, a înlocuit pe *o* cu *ă*. Cf. explicația dlor Procopovici, o. c. 32 și Candrea, o. c. XXXII, CL-CLI). Cf. pronunțarea actuală *kəmuarə* în loc de comoară. Tot așa trebuie să ne explicăm și înlocuirea lui *ă* prin *u*: *fură* 282/6: fără, *fugăduiū-me* 512/1-2: făgăduiū-me, după alte consonante: *su spuniū* 389/12: să spuniū, *învățutura* 508/9: învățătura. În loc de liurcă zic Sașii *lircă* și *liurcă*. (Com. Bena). Copistul nostru scrie în loc de ultaiu *ultau* 415/7, iar la copistul B în loc de rugăciuriei găsim *rugăciriei* 91/13-14 și în loc de înțelepciure *înțelepcire* 135/11. Scrierea greșită inversă cu *ă* în loc de *o* sau *u* sau în locul altei vocale, precum și *ciu* în loc de *ci* indică tocmai nesiguranța scriitorului în astfel de cazuri și ne apare iarăși ca un hiperurbanism. Astfel avem: *îngrășară-se* 485/6-7 imediat după scrierea corectă *îngroșară-se*, *cănușciū* 217/10 în loc de cunosciū, *upăvăință* 301/2-3 imediat după forma corectă *upuvăința*, *părănții* 492/11, *părănților* 518/8 (cf. la copistul B: *răstu* 39/15 în loc de rostu, *rădicū-me* 53/7 în loc de rădici-me, *giudeciūloru* 96/10-11 în loc de giudeciloru). Diftongul *ea* îl reduc Sașii adesea la *a*, d. ex. zic *crastă* în loc de creastă. La copistul C avem: *aștaptă* 460/12: așteaptă, *se ghetadză* 246/14: se găteadze, *se luhradze* 329/13: se lucreadze. Confuzia între consonante sonore și mute e ceva obicinuit în graiul Germanilor. În textul nostru găsim: *clumi-me-voiu*, 241/2: glumi-me-voiu; *sparcu-se* 304/2: spargu-se, *fricul* 520/4: frigul, *videle* 521/5: vitele (cf. la copistul B: *cântu* 33/16: cându, la copistul A: *lucrătorii* 14/15: lucrătorii). Cf. următoarele forme din dialectul săsesc bistrițean: *Dăch*: Tag,

¹ Gustav Kisch: *Die Bistritzer Mundart verglichen mit der Moselfränkischen*. Halle a. S., Karras, 1893, p. 23.

Breddar: Bretter, *Gâidâr*: Güter, *Hâidâr*: Hüter, *Kraŋpir*: Grundbirne, *Klôk*: Glocke, *Klêknâr*: Glöckner, etc.¹.

¹ Dar ceea ce constituie, în mod absolut sigur, o particularitate a limbei vorbite de copistul C, e intercalarea atât de frecventă a unui *i* după vocala tonică (rare-ori și după vocală atonă), când acesteia îi urmează *r* sau *n* însoțit de o vocală palatală: *maire*, *măiritu-te(-ai)*, *taire*, *minuine*, *minuinatu*, *căntaire*, *cărairea*, *cureairea*, *giudecaire*, *mestecaire*, *muiaire*, *păduire*, *sca-paire*, *stairea*. (Candrea, o. c., I, p. XXXVII).

Înainte de toate ne vom ocupa de acest fenomen în dialectul săsesc. În acest dialect se constată o aversiune vădită față de vocalele lungi și, ca urmare, o tendință vie spre diftongare². „Nu trebuie să fi cutreierat chiar toată Țara-săsească“, zice Wolff, o. c., p. 63, cf. p. 46, „ca să te convingi de varietatea aproape incalculabilă a sunetelor diftongate. În vreme ce dialectele orășenești duc luptă aprigă contra diftongilor și caută sistematic să-i topească în vocale lungi simple, limba țăranului cu putere proaspătă de viață, creează mereu legături nouă de sunete, diftongi noi. Ar fi însă o mare greșală, dacă am crede că diftongii țăărănești ar fi mai tineri decât vocalele simple lungi ale orășenilor“. E de notat că dintre orașele săsești, cu mai multă energie și cu mai mult succes luptă contra diftongilor Sibiuul și Sebeșul-săsesc, pe când în nordul Transilvaniei diftongarea se menține mai bine, deși astăzi nu în așa măsură ca mai de mult. Mai răspândit și mai puternic e diftongul *ai* (cf. Wolff, o. c. 48, 60, 76), care e nu numai o metafonie a lui *a* ci și a altor vocale: *aissen* în loc de *essen*, *baisser*: *besser*, *traifen*: *treffen*, *gaill*: *Geld*, *blaich*: *Blech*, *lajeln*: germ.-medie *legel* = *Fässchen*, *fail*: *Fell*, *gaist*: *Gäste*, *baich*: *Bäche*, *aich*: *ich*, *laifel*: *Löffel*, *fâiss*: *Füsse*, *grâissn*: *güssen*, *gâidâr*: *Güter*, *hâidâr*: *Hüter*, *grâiss*: *Gries*, *brâif*: *Brief*, etc. (Wolff, o. c. 45-46, 49, 69, cf. Kisch, *Die Bistr. Mundart*, 26 și *Vergl. Wörterbuch*). Ceva mai recentă, dar totuși foarte veche, e diftongarea lui *û* în *ui* (Wolff, o. c. 70)³.

¹ Dr. Gustav Kisch: *Vergleich Wb.*

² J. Wolff, *Über die Natur der Vokale im Siebenbürgisch-Sächsischen Dialekt*. Programm des evangelischen Unter-Gymnasiums... in Muhlbach für das Schuljahr 1874/5, pp. 62, 76.

³ Wolff, în studiul său, pp. 44, 66 ș. u., caută să explice această tendință spre diftongare în legătură cu palatalizarea lui *r* și *n* următor. Astăzi, dialectul săsesc nu cunoaște un *r* palatal, dar Wolff presupune existența lui în limba veche.

Am insistat asupra tenacității acestui fenomen în dialectul săsesc, pentru ca să putem înțelege cum a fost posibilă transmiterea lui și asupra unei limbi streine, anume asupra limbii noastre vorbite și scrise de Sași. Metafonia aceasta constituie și astăzi o greșală care o fac adesea elevii sași, când scriu românește. Am constatat aceasta dintr'o anchetă făcută, prin profesorii de limba română, între elevii sași ai liceului săsesc din Bistrița. Mi s'au semnalat, în urma acestei anchete, următoarele greșeli mai frecvente: *minuine*, apoi eliminarea lui *i* șoptit: *Bucureșt, an* la plur., tot așa *omen* sau *oamen* sau *oamin*, eliminarea lui *e* final: *cântar[e]*, *judecar[e]*, *pădur[e]*, (cf. *cărarilū* 52/15 în loc de cărarile, *curselū* 299/15 în loc de cursele), *toate* sau *toata lumea* în loc de toată lumea, *ngropat* în loc de îngropat. Datoresc o prețioasă comunicare d-lui Bena, care e un bun cunoscător al dialectului săsesc de sud și al celui din regiunea Bistriței, și care s'a ocupat în special cu pronunțarea sunetelor românești de Sași. Dinsul atestă ca fenomene frecvente la toți Sașii diftongări ca acestea: *senetuăš* în loc de sănătos, *ăñ puărc*: un porc, *juănc*: junc, *fucudt*: făcut, *buăn*: bun, *sepuăn*: săpun, *muănă*: mână, *muăr*: măr, *fuăntină*: fântână etc., dar metafonia lui *a* nu-i e cunoscută din sudul Transilvaniei, ci numai din regiunea Bistriței. De acolo și-a notat următoarele fraze: *bere care faise poc*: bere care face poc, adică bere care pocnește, când destupi sticla, și: *traise corda Friți*=trage coarda Friți (porecla Țiganului lăutar). E notoric că în vreme ce în *face* și *trage*, *a* e alterat, în *care*, probabil pentru că se găsește în poziție atonă, a rămas intact. Se vede deci că fenomenul începe să dispară și în nordul Transilvaniei, ceea ce ar rezultă și din ancheta amintită.

Din fericire această metafonie e atestată și în texte vechi¹. Le vom înșiră în ordine cronologică, dând numai pe acelea despre care sântem siguri că sânt scrise de Sași.

Cea mai veche atestare a metafoniei am găsit-o într'o scrisoare, scrisă la 17 Septembrie 1561, în limba germană și trimisă Bistrițenilor de voevodul Moldovei Alexandru Lăpușeanu². Scri-

¹ E curios că dl Candrea, la 1916, când publică ediția critică a Psaltirii Sch., spune în Introducere, p. CXXIX, următoarele: „Nici un caz analog (de trecerea lui *a* la *ai*) nu mai întâlnim în alte texte“.

² Publicată în: *Handel und Wandel in der Moldau bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*. Nach den Quellen dargestellt von Dr I. Nistor. Czernowitz, 1912, pp. 77—78.

soarea e un răspuns la rugarea Sașilor pentru regularea târgurilor. Judecând după particularitățile de limbă ale acestei scrisori, e absolut sigur că pisarul Domnului moldovean, care a scris scrisoarea, a fost un Sas care vorbea dialectul săsesc bistrițean¹. Iată acele particularități care fac dovada aserțiunii mele: *Wyer* cu *i* lung în loc de *wir*, *lärmarkh*, *Iarmarkh*, *markh* fără *t* în loc de *Jährmarkt*, *nit* în loc de *nicht*, *sunabent* iar nu *Samstag*, *beden* în loc de *beiden*, *beuollen*, cu *o* scurt, în loc de *befohlen*. În această scrisoare găsim următoarele cuvinte românești: *Venere mayra* și *dominica mayra*².

Se mai găsesc formele *maire* și *mairi* — după cum au arătat și alții înaintea mea — într'o scrisoare a unui necunoscut către Petru-Șchiopul de la 10/20 Iulie 1593, publicată de d-l Iorga în colecția Hurmuzachi, vol. IX, pp. 349—350. Oricine citește această scrisoare, se convinge că e scrisă de un strein. Ce putea fi acest cunoscător al scrierii chirilice, Sas, Ungur, Polon sau alt neam? — Sânt convins că a fost Sas, deoarece în scrisoarea lui întâlnim alterațiuni fonetice și asperități sintactice proprii Sașilor care vorbesc limba noastră. Astfel avem o mulțime de cazuri de dispariție a lui *-i* șoptit și a altor vocale finale: *Bucureșt* (cf. *Onceșt* în loc de *Oncești*, *Stefleșt* în loc de *Steflești*³), *priiaten(i)*, *creștin(i)*, apoi *zminteal(ă)*, *văzur(ă)*, *treab(ă)*, câte besereci sânt *făcut(e)*, *trebuieașt(e)*. E adevărat că și Ungurii fac greșeli de apocopă, mai ales la *-ri* final, dar, în alte cazuri, apocopa e rară la ei. Găsim apoi afereze: *au ceput*, *au fost și lesne a ceape*, dar și *începăturia*, *unde sânt gropași moși*, *perinși*, *frași*. Diftongul *oa* e redat totdeauna prin *o* sau *ō* sau *oō*, astfel: *ōmeni* (de mai multe ori), *tote*, *toōte*, *nostrā*. E, cred, caracteristică înlocuirea lui *ț* prin *z*, în următorul caz de fonetică sintactică: *tōt zva* (= *iți va*) *fi pre voie*. Avem: *dincvace* în loc de *dincoace*, cuvânt des schimonosit și azi de elevii sași. Adesea scriitorul omite articolul hotărît: *în tot chip*, *de bine lor*. De două ori omite verbul auxiliar: *ei fost mers(t)*, *cu pașa purces și Ereiz*. Omiterea complementului: *scrii și rogî*

¹ Dl profesor universitar Dr. Gustav Kisch, Sas originar din Bistrița, mi-a confirmat aceasta cu toată siguranța.

² Comunicând d-lui Drăganu aceste forme, dintr'un text de o proveniență atât de sigură, d-sa mi-a atras atenția că, probabil, avem a face cu o influență săsească.

³ Brenndörfer, *o. c.*, pp. 70, 72.

să nu grăbim, acmu ne rog (= roagă ei pre noi), apoi (ii) vom ruga noi (pre ei). Noi nici unul n'au fost în Țarigrad ar corespunde lui: Keiner von uns war . . . Cu totul streină e așezarea cuvintelor în fraza următoare: *de-ai hi Dom(n)ia-Ta sărguit să fii până acmu venit*. Aceste particularități de limbă cred că sânt o dovadă sigură că scrisoarea aceasta a fost scrisă de un Sas. (Cf. rezultatele anchetei amintite mai sus).

Alt caz de metafonie găsim într'unul din versurile poetului sas Franck von Franckenstein, anume forma *năure* pentru n'are¹.

Ținând seama de toate aceste fenomene lingvistice, se impune concluzia că copistul C a fost Sas din regiunea Bistriței. Dintre criteriile aduse în sprijinul acestei aserțiuni, tocmai cel mai puternic, metafohia, lipsește din paginile 1—197 ale textului. Cu toate acestea sânt multe asemănări între limba copistului C și a celorlalți doi, dar mai ales între a lui A și a lui C (cf. Procopovici, *o. c.* 34 ș. u.; Candrea, *o. c.* XXVIII ș. u., precum și formele citate de noi mai sus în legătură cu forme analoge de la copiiștii A și B). Prin urmare nu e exclus ca și copiiștii A și B să fi fost Sași. Din istorie știm că, în epoca care ne interesează, numărul Sașilor așezați în orașele moldovenești era foarte mare și legăturile de comerț ale Moldovenilor și ale Domnului moldovean cu Bistriței erau foarte strânse, iar documentele înșirate mai sus sânt o dovadă sigură despre aceea că atât la Bistrița cât și în Moldova erau cărturari sași care știau scrie românește, și chiar cu chirilice. Asupra amestecului Sașilor

¹ N. Iorga, *S. D.* XIII, p. 7; Hajek, *o. c.* p. 101. Cf. și *Evangheliarul slavo-român* de la Petersburg, descoperit și studiat de Ion Bogdan, care e cu siguranță opera unui strein (cf. I. Bogdan, *Conv. lit.* XXV, 33 ș. u.; Pușcariu, *Ist. Lit.*, 191). Ion Bogdan remarcă din această carte, care pe la 1640 eră utilizată în Transilvania, metafohia lui *u* ca în *plodure buine*. E foarte posibil ca și acesta să fi fost scris de vreun Sas, dar neavând la îndemână întreg textul, nu ne putem pronunța cu siguranță în această chestiune. Cazul lui *maire* din Tetraevangheliarul lui Radu din Mănicești, Luca IV 33 (ed. Gaster, p. 93), ne face să bănuim că grămăticul Radu a avut înaintea sa și un manuscris de proveniență săsească, când a copiat evangheliarul.

Formele actuale: *măure, fiure, tăure, mire, ture, tiri*, atestate în județele Cojocna, Bihor și Sălaj, (cf. Weigand, *Jahresber.* IV, 301, 329, VI, 41; Pompidu Bih. 1013, 1019; Viciu, *Glosar*), precum și metafohii ca: *pâine, câine*, etc. nu pot avea nici o legătură cu alterațiile constatate la Sași (Cf. Pușcariu, *DR.* I, 381).

În editarea unor scrieri vechi de ale noastre, există două păreri, și anume cei mai mulți susțin că Sașii au făcut-o din dorința de a câștiga prozeliți, iar alții cred că urmăreau un câștig material. Nici unul din aceste îndemnuri nu le putem considera ca mobilul copierii Psaltirii Scheiene, deoarece nimic nu ne îndreptățește să credem că această copiere se făcea pentru a fi dată la tipar, în vederea unui câștig material, iar dacă Sașii voiau totuși a o răspândi printre Români ca să-i câștige la protestantism, n'ar fi lăsat textul catolic al Lămuririi Legii, cu care se termină manuscrisul cunoscut supt numele de Psaltirea Scheiană, neschimbat în sensul legii lor. Deci dacă copierea n'ar fi fost numai o muncă mecanică, făcută din partea unor dieci sași, și s'ar fi făcut cu tendințe de convertire, acest „filioque“ catolic ar fi fost scos din Simbolul credinței ca nepotrivit cu învățăturile lui Luther. Mai de grabă credem că textul a fost copiat de dieci domnești, la ordinul Domnului, pentru nevoile sufletești ale acestuia, de pe vreun manuscris mai vechiu găsit la vreomănăstire din Moldova sau la vreun particular. Cazuri analoge avem, așa de pildă Radul Grămăticul copiază Tetraevanghelul la 1574 pentru Pătrașcu-vodă.

*

Rezultate :

1. Partea cea mai mare a Psaltirii Scheiene, anume paginile 197—530, a fost copiată, cu siguranță, de un cărturar sas care vorbea dialectul săsesc bisrițean.
2. Probabil că întreaga Psaltire Scheiană a fost copiată de copiiți sași.
3. Constatarea existenței cărturarilor sași cunoscători ai scrierii chirilice.
4. Metafonia lui *a* la *ai* și a lui *u* la *ui* nu poate fi considerată ca o lege fonologică proprie limbei românești, ea fiind o alterație uzuală numai la Sașii care vorbesc românește.
5. Necesitatea unei revizui a tuturor studiilor făcute până acum asupra Psaltirii Scheiene, precum și a ediției critice a d-lui Candrea.

6. Controlarea ipotezelor bazate pe particularitățile de limbă ale scrierilor noastre vechi și în special ale Psaltirii Scheiene¹.

Constantin Lacea.

[¹ Părerea că Sașii au fost scriitorii sau copiștii unora dintre textele noastre vechi a fost emisă și de N. Drăganu într-o comunicare anterioară făcută la Muzeul Limbei Române în 23 Aprilie 1923, cu prilejul descrierii unui manuscris din sec. XVII descoperit la Năsăud. Intre alte motive pentru această părere, d-sa cită tocmai forme ca *taure*, *maire* și *saile*, care apar foarte des în acest text. Desvoltată, această comunicare se publică mai la vale. Venind din două părți, părerea aceasta câștigă în probabilitate și deschide perspective nouă.

Ceea ce mi se pare mai necesar este o ediție nouă a documentelor din Arhivele Bistriței, făcută cu preocupări filologice. Din fragmentele publicate de Iorga știm câtă asemănare mare are limba lor cu Psaltirilor studiate de Candrea; după cele arătate aici de Lacea și mai ales de Drăganu, multe din particularitățile de limbă din aceste documente se dovedesc a fi ale diacilor sași. Intreaga chestie a rotacismului în textele noastre vechi apare acum într-o lumină nouă, iar neconsecvența în întrebunțarea lui nu mai poate fi explicată numai cu mijloace lingvistice, ci își va găsi elucidarea în parte în critica textului. Astfel, dacă în documentul No. 21 (la Iorga), scris de vorniciei din Câmpulungul Bucovinei la începutul sec. XVIII, găsim alături de *denrū* un *ceine* (în loc de *cene* = cine), probabil că acesta din urmă e un săsism (ca *saile*, *buine* etc.) și păstrarea lui *n* nerotacizat nu se explică prin faptul că el urmă după o semiconsonantă, ca în *măine*, *scaunul* din „Legenda lui Avram“ (alături de rotacism consecvent în același text: *curură*, *dirtoard*, *geroe*, *r-apusul*, *pânără*, Hasdeu, Cuv. d. bătr. II, 197) și ca în acel *puine* istroromân de care am vorbit la pag. 389 n. a acestui volum.

La sfârșitul criptogramei de la pag. 483 a Psaltirii scheiene sânt trei slove care după toată probabilitatea indică anul când s'a scris sau a fost copiat textul, Bianu dată Psaltirea din 1482 deși nu a spus niciodată pe ce își întemeie această credință; presupun cu Gaster (*Archivio glott. Ital*, XII, 197) că acēle slove le-a citit 6990 deci $\text{S} \cup \text{C}$; Gaster le-a cetit $\text{3} \cup \text{R}$ adecă 7093 = 1585. Mi se pare că citirea nu poate fi decât $\text{S} \text{K} \text{I}$ adecă 6023. Scăzând 5508 din această cifră, rămâne 515. Dacă copistul eră Sas, enigma s'ar putea deslegă în modul următor: în original eră cifra $\text{3} \text{K} \text{R}$ adecă 7023 (= 1515). Sasul, care copiază între anii 1563 și 1569 (cf. Candrea, p. VII), nedeprens cu distincția fonică între *dz* și *z*, și poate neștiind ce copiază în criptogramă, a înlocuit pe 3 din original cu S , cu mult mai frecvent în acest text (și a uitat să facă semnul pentru „mie“), încât din 7023 a făcut 6023. Posibil ar fi și aceea ca el să fi înțeles criptograma și să fi redat pe al său „fünfhundertfünfzehn“ (în loc de „tausendfünfhundertfünfzehn“) prin slovele corespunzătoare după calculul de la facerea lumii. S. P.]

Manuscrisul liceului grăniceresc „G. Coșbuc“

din Năsăud și săsismele celor mai vechi manuscrise
românești¹.

Un elev din ținutul Lăpușului a dăruit liceului grăniceresc „G. Coșbuc“ din Năsăud, în primăvara, anului 1922, un vechiu și interesant manuscris. Prietenul și fostul meu coleg la acest liceu, Dl profesor Ștefan Scridon, mi-a atras atenția asupra lui. L-am primit de la el pentru a-l studia tocmai în ziua în care studenții universitari din Cluj au bătut placa comemorativă pe casa din Hordou în care s'a născut poetul Coșbuc.

Cercetându-l amănunțit, m'am convins că manuscrisul e mult mai important decât se pare la cea dintâiu vedere. Deși doriam foarte mult, n'am putut să termin studiul lui din toate punctele de vedere ca să-l pot tipări în acest volum al Dacoromaniei, cum anunțasem în primăvară. În cursul lucrării m'am izbit de numeroase greutăți, mai ales în partea privitoare la limbă, pe care abia am ajuns să o schițez

Totuși, și până ce voi putea termina definitiv întreagă lucrarea, îmi iau voie să relev în acest loc câteva din rezultatele cele mai importante la care am ajuns.

Judecând din filigrana hârtiei, manuscrisul, care astăzi cuprinde 109 foi de format 8°, a putut să se scrie între anii 1640—1650. El însă este o copie de pe altul scris pe la 1600. E greu de spus acum dacă acest din urmă a fost manuscrisul original ori eră și el numai o copie.

---

¹ Material pentru comunicarea făcută în 23 Aprilie 1923.

Manuscrisul cuprinde câteva cazanii (la praznicul Sf. Nicolae, Nașterea Domnului Nostru Isus Hristos, Bobotează, Blagoveștenii, Îngroparea trupului Domnului Nostru Isus Hristos), apoi „Cuvântu de toate darurile sv[î]ntei besereci carele ce sântu“, „Scazanie la moartea omului creștin“, o parte din cele 10 porunci, fragment din povestea unei călugărițe care pentru curăție își scoase ochii, „Învățătura la 12 Vineri“, fragment din „12 vise a lui Șaicu împărat“, „Tatăl nostru“ ungurește cu slove, fragment din psalmul 33 al lui David, „Stihirea Sfântului Ioan cel Nou din Suceava“, un fragment din doxologia cea mare și încă vreo două fragmente mai puțin importante.

Cea mai mare parte din texte fiind cazanii, însemnătatea lor e redusă mult prin faptul că între 1564 și 1650 găsim o întreagă serie de cazanii românești tipărite. Totuși ele nu sânt copiate de pe acestea și unele merită atențiune pentru faptul că, povestind vieți și minuni de-ale sfinților într'un stil popular, iau înfățișarea de cărți populare. Așa sânt de pildă, acelea menite să se țină la Sf. Nicolae și la Sângeorz. În această categorie intră și fragmentul din povestea despre o călugăriță care pentru curăție își scoase ochii, fie el scos din „Otecinic“ sau „Pateric“, ori din „Mântuirea Păcătoșilor“. Cărți populare sânt în sfârșit „Învățătura la 12 Vineri“ și „12 vise a lui Șaicu împărat“. Ele sânt încă o dovadă că pe la sfârșitul secolului XVI și începutul celui următor s'a pornit o bogată literatură de cărți populare traduse românește. Totuși cele mai importante dintre texte sânt fragmentele din psalmul 33 al lui David, „Stihirea Sfântului Ioan cel Nou din Suceava“ și fragmentul din doxologia cea mare. Ele par a alcătui un întreg, păstrându-ne împreună cu un alt fragment din doxologia cea mare, care se găsește pe pp. 218—221 ale Codicelui Sturdzan, *rămășițele celui mai vechiu text liturgic în limba română.*

Fragmentul din psalmul 33, care putea face parte dintr'un text liturgic, este o copie schimbată foarte puțin, numai cât cerea o mai ușoară înțelegere și nevoia de a alcătui un text uniform în terminologie, a celui mai vechiu text de psaltire românească. Comparația cu Psaltirea lui Coresi și cu Psaltirea Scheiană ne-o dovedește cu prisosință. Redacția noastră totuși e mai aproape de cea a lui Coresi decât de a Psaltirii Scheiane care e rotacizantă, deci foarte probabil s'a alcătuit avându-se în

vedere textul celei dintâiu. Firește, acest lucru a putut să se întâmple numai înainte de a se începe tipărirea seriei de cărți Rákóczyene, după care ar fi trebuit să se aibă în vedere textul psalmilor traduși și tipăriți în aceasta. Despre psaltirile tipărite după 1651 nu poate fi vorba în nici un caz.

Intervalul dintre 1570 și 1651 se reduce și mai mult prin fragmentul de doxologie păstrat în Codicele Sturdzan care, deși în parte e scris cu rotacism, trebuie să fie continuarea textului de doxologie păstrat în manuscrisul nostru, căci are și el pe acel caracteristic „sfințieii sale“ (p. 218) în locul „Domnului“ sau „lui Dumnezeu“ al psalmului 33 și al părții de doxologie păstrate în manuscrisul de care ne ocupăm. Iar relativ la acest fragment Hasdeu, *o. c.*, p. 213—214 ne spune că: „la 1619 fragmentul aparținuse deja lui popa Grigorie“ și că „Este dară cu putință... să se fie scris chiar cu mult înainte de 1600“.

Limba arată de asemenea o proveniență apropiată de secolul XVI, nu numai în privința formelor și a lexicului, care sânt tot așa de vechi ca și ale lui Coresi, ci mai ales în aceea a lipsei aproape consecvente a lui *pre* de la acuzativ, semn că în original acesta lipsește pretutindeni¹.

Cu toate că-i lipsește rotacismul, manuscrisul pare a fi de proveniență nordică. Aceasta o dovedește nu numai faptul că s'a găsit în ținutul Lăpușului, ci și nota de pe marginea f. 89 r⁰ jos: „Ianoș de la Rohia“, și aceea de pe f. 107 v⁰ jos: „Aciastă carte ăaste a lui Ciceu Ioan de la Rohia“, căci Rohia se găsește în jud. Solnoc-Dobâca, pl. Lăpușului, deci tocmai în regiunea unde s'a găsit. O dovedește încă mai ales intercalarea în textul liturgic după „Mărire și acum, glas 6“ a „Stihirei sfântului Ioan cel Nou din Suceava“. Origine moldovenească arată și forme ca: *a naști* (22 v⁰, 23 r⁰), alături de *naște* care e mult mai des; *naștere* (75 v⁰), alături de *naștere* (57 v⁰); *cinști* = „cinste“ (28 r⁰), *trămisi* = „trămise“ (90 v⁰); *acii* = „acei“ (22 v⁰); *obrazi* (26 v⁰), alături de *obraze* (26 r⁰, 102 r⁰); *procoveși* (75 v⁰) alături de *procovêțe* și *procovțe* (26 r⁰) ș. a.²

Judecând din anumite particularități grafice, fonetice, mor-

¹ Cf. acum *Dacoromana* II, p. 565—581.

² Exemple vechi de acest fel, v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II fasc. 1, p. 84.

fologice și sintactice ale manuscrisului, copistul textelor a fost cu siguranță Sas, iar copierea a putut să se facă în regiunea Bistriței.

I. Particularități grafice.

Ca în cele mai multe documente scrise de Sași românește-cu chirilice, și în manuscrisul nostru se întrebuițează $\times$ foarte des și pentru tot felul de sunete, cf.: *a treâ* = „a treia“ (1 r⁰), *toatâ* = „toate“ (20 r⁰), *desfâtarâ* = „desfătare“ (57 r⁰), *râle* = „reale“ (31 r⁰), *spunerâ* „spunere“ (26 r⁰), *mâ* = „mea“ (58 v⁰), *zavistiâ* = „zavistiia“ (52 v⁰), *izbâvirâ* = izbăvirea (29 r⁰); *răsăritâ* = „răsărită“ (22 v⁰), alături de: *agținător*, *fiță*, *bunățăpile*, *bună*, *arătâ*, *iarâ*, *părășește*, *învățătura* etc.

II. Particularități fonetice.

1⁰. Deasa întrebuițare a lui *e* în locul lui *ă*: *toate lumě* (1 r⁰, 3 r⁰), *lumia toate* (42 r⁰), *creștinetăției* (2 v⁰), *astedzi* (3 r⁰, 26 r⁰, 36 r⁰, 36 v⁰, 59 r⁰), *mer'torisitoriuľă* (3 v⁰), *făredelegile* (4 r⁰), *iaste priimite [pocaaniia]* (4 v⁰), *ținere cin'stite* (5 r⁰), *dzisere* = „dziseră“ (9 v⁰), *iate* = „iată“ (16 r⁰), *bunetăpile* (19 v⁰), *iarie* = „iarță“ (21 v⁰), *începure* (24 r⁰), *ceteției* (24 r⁰, 68 r⁰), *fure* = „fură“ (26 v⁰), *curefi* (28 v⁰), *cureție* (31 v⁰, 89 v⁰), *de* = „dă“ (51 v⁰), *iaste mare și slăvite* (36 v⁰), *petrecere curate* (38 v⁰), *obide* = „obidă“ (56 r⁰), *greie* = „grăia“ (67 r⁰), *calulă teu* (67 r⁰), *fate* (67 v⁰), *ceteți* (67 v⁰), *cetețenii* (69 v⁰), *vedzură* (70 v⁰), *să rugare* = „se rugară“ (72 r⁰), *dzisăre* (72 r⁰), *în tote laturě* (73 v⁰), *pusăre* (76 v⁰), *să poate* = „să poată“ (79 r⁰), *îndereptědze* = „îndereptădză“ (80 v⁰), *mesură* (81 v⁰), *nu al teu, ce al seu* (82 v⁰), *fer' de moarte* (83 r⁰), *nice dăn'oare* (83 v⁰ 16), *n-au vedzut* (84 r⁰), *vedzându* (84 r⁰), *cu mânie multe* (90 v⁰), *spemân'tedzi* (38 r⁰), alături de *se spământă* (14 v⁰), *vă spământați* (60 v⁰), *predară* (95 v⁰ 10), *l-ai predat* (108 r⁰) etc. ¹ Tot așa de dese sânt

¹ *Către* (8 r⁰, 32 v⁰) alături de *cătră* se poate explica și ca o formă dezvoltată supt influența celorlalte prepoziții terminate în *-e*: *pre*, *spre*, *între*, *despre* etc. Pentru celelalte forme citate cf. următoarele cuvinte românești intrate în săsește la Brenndörfer János, *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, Budapeșt, 1902 și la G. Kisch, *Nosner Worter und Wendungen*, Bistrița, 1900: *almeroi*, *almeroičen* < *almărou*, *armărou*;

însă și formele normale: *astădzi*, *grăi*, *grăiă*, *cetăți*, *cetățianii*, *prădare*, *nice dănăoară*, *fată*, *dziseră* etc.

2°. Diftongarea *oa* în loc de *o*: *oamenești* (36 r⁰), *oamenescu* (39 r⁰), *toați* (80 r⁰), *frumoași* (90 r⁰)¹.

3°. Diftongarea *ea* în loc de *e* în: *cetêlor* (52 v⁰), *propovêduescu* (73 v⁰), *sprejenêre* (80 v⁰)².

4°. Pentru motivele pe care le vom arăta mai încolo, fără îndoială săsească e la originea sa diftongarea în *ai* a lui *a* tonic din *maire-* (sg. și plur.) (3 r⁰, 5 v⁰, 8 r⁰, 10 r⁰, 12 r⁰, 13 r⁰, 63 v⁰, 66 r⁰, 68 r⁰, 68 v⁰, 71 r⁰, 71 v⁰, 72 r⁰, 72 v⁰, 78 v⁰, 108 v⁰), *saile* (61 v⁰, 66 v⁰), și *taile* (3 v⁰, 88 r⁰), care se găsește și ea alături de formele normale *mare* (sg. și plur.) (3 r⁰, 6 r⁰, 13 r⁰, 16 r⁰, 17 r⁰, 17 v⁰, 18 r⁰, 18 v⁰, 22 v⁰, 23 r⁰, 23 v⁰, 26 r⁰, 26 v⁰, 29 r⁰, 34 r⁰, 36 v⁰, 43 r⁰, 48 v⁰, 52, v⁰, 54 v⁰, 96 r⁰), plur. *mari-* (36 r⁰, 42 r⁰, 52 v⁰, 97 v⁰), gen. sg. *mari* (61 v⁰), subst.

ateta = „afăta“; *berbos* < *bărbos*; *betsen* și *bots* < *băf*, pl. *bețe*; *bretschinar* < *brăcinar*; *ketschulə* < *căciulă*; *keltsun* < *călfun*; *keluschar* < *călușar*; *kepetsinə* < *căpăfină*; *kerân* < *cără*; *kesnən* < *căzni*; *krepetura* < *crepătură*; *genekezit* < *năcăjit*; *gelbiāzə*, *gelbiātse* < *gălbează*; *petsin* și *potsun* < *păfi*; *pletschintə* < *plăcintă*; *predan* < *pradă*; *presilə* < *prăsilă*; *prepeditich* < *prăpădit*; *pupes* < *pupăză*; *rebdan* < *răbdă*; *remeschitsə* < *rămășiță*; *retetschin* < *rătăci*; *selaș* < *sălaș*; *sepoi* < *săpoi*; *septemunə albə* < *săptămâna albă*; *serăku* < *săracul*; *seturđn* < *sătură*; *sfetos*, *sfetossich* < *sfătos*; *skepân* < *scăpă*; *tegedusch* < *tăgăduș*; *teu* < *tău*; *zepetscht* < *zăpăcit*; *zer* < *zăr* ș a. Mai adaug câteva exemple culese din două documente scrise românește de Șimon, birăul Bistriței, la a. 1635 și 1690 (N. Iorga, *Doc. rom. din arh. Bistriței*, Partea II, p. 5 și 73–74) și din două scrisori „de la Maghiștratul a Cronștotuluș, April 30, 1736“ (St. Stinghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Șchei*, 1701–1795), vol. V, Brașov, 1906, pp. 21–39): *che* = „că“, *Doc. Bistr.*, II, 74; *dem* = „dăm“, id., ibid.; *va ghesii*, id., ibid.; *ne rughem*, id., ibid.; *cătze* (de mai multe ori), Stinghe, 23 ș. u.; *dare* = „dară“, id. 25; *ferē* = „fără“ (de trei ori), id. 26, apoi 27 etc.; *făre*, id. 23, 26 etc.; *ferē de lege*, *fără de cinstă*, id. 21; *ste* = „stă“, id. 29; *treește*, id. 38; *cețețile*, id. 24 *stremoșilor*, id. 25; *sverși*, id. 24, ș a.

¹ Cf. în *toat chipul* și în *tot chipul*, Stinghe, 38; *toați*, ibid. 28, 32; *lăcultoari*, ibid. 24; *întoarși*, ibid. 22; *noastru*, ibid. 26, 29; *noastru* = „noștri, noștri“; ibid., 29, 30, 39 etc.

² Sașii rostesc întocmai. Aproape toți candidații sași mi-au spus; când s'au prezentat la înscriere, că și-au înaintat *cereare* s. *cerearea*. Mai adaug: *Domilor Voastrea* (*Doc. Bistr.* II, 74), *cea* = „ce“ (ibid. 74), *prea* = „pre“ id. II, 5 și II, 74), *cătrea* = „cătze“ (ibid. II, 72).

mare (9 r°, 13 v°, 14 r°, 17 r°, 42 r°, 55 r°, 69 v°, 94 r°, 96 v°), *sale* (12 v°, 19 v°, 20 v°, 21 r°, 28 r°, 30 r°, 34 r°, 49 r°, 52 r°, 53 r°, 56 r°, 61 r°, 62 r°, 74 r°, 74 v°, 85 r°, 86 r°, 86 v°, 102 r°, 105 r°), *tale* (42 r°, 52 v°, 56 v°, 59 v°, 60 r°, 69 r°), apoi *păne* (55 r°), *cănești* (96 v°), *măne*, *poimăne* (87 r°), *minune* (16 r°), *minuni* (6 r°, 6 v°), *buni-* (6 v°), *urechile* (105 r°) etc.

5°. Confundarea lui *ũ* cu *v*. Copistul nostru, dacă nu cumva e vorba de un lapsus calami, scrie odată: *ci aũ scumpărat, și împărăția cerului v-avũ* (= „v'au“) *dăruit* (62 v°); altădată: *în ce lature oa* (= „va“) *vre să sã nascã I[su]s* (24 v°). De obicei însă pe *ũ* ori nu-l redă grafic: *luașĩ* (108 v°), *loarã* (24 r°); ori îl redă prin *o*: *looã* (71 r°). De acest fenomen m'am ocupat altădată în legătură cu formele *lev*, *luvã* și *avgustũ* întâlnite în „Cea mai veche carte Rákóczyanã“¹. Acolo am arătat că forme de acestea (*varece*, *luvã*, *luvarã*, *plovã*, *dzuva* alături de *ploa*) se întâlnesc și în Evanghelia slavonã cu traducere română publicată de I. Bogdan în *Conv. lit.* XXV, pp. 33—40. Vornicul ot Câmpulungul Bucovinei scrie între 1640—3 *ev*, *rãv*.² În o listă de lucruri de pe la 1690 găsim *5 carfi novi*, *2 rasã novi*³ etc. Forma *vare*, care e normală, se găsește aproape în toate textele noastre vechi. Nu vom insistă mai amănunțit asupra ei. *Luvã* = *luã*, *a lãvat* = *a luat* se aude în Bahna (Mehedinți), v. *Conv. lit.*, XLIV, 844. Curentă e rostirea *luvã* la Românii din Serbia, cf. G. Giuglea și G. Vãlsan, *De la Românii din Serbia*, București, 1913, glossar, s. v., p. 393. În ținutul Murăș-Oșorheiului și Clujului se rostește *luvã* supt influența ungurească. Sașii de obicei nu schimbă pe *ũ* în *v*. Aceasta ne-o arată cel puțin cele câteva cuvinte potrivite pentru a controlă această rostire găsite la Brenn-dörfer, o. c.: *gaurã* < *gaurã*, *kãrãusch* < *cãrãuș*, *nãuki* < *nãuc*, *Noa* < *Noua*. Totuși uneori și ei au rostirea *v* în loc de *ũ*, cf. *Ivon* (de trei ori) la N. Iorga, *Socotelile Brașovului și scrisorii românești către sfat în secolul al XVII-lea în A A R.* s. ist., Se-

¹ *Anuarul institutului de istorie națională din Cluj* — pe 1921, p. 200

² N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, p. 6

³ *Idem*, *ibid.* I, p. 92. Exemple cu *v* în loc de *ũ*, culese din documente scrise în cea mai mare parte de streini sau cu grafie influențată de aceștia, v. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 73.

ria II, t. XXI, p. 241 (a. 1691); *Ivonitze Postelnik*, *ibid.*, p. 229 (a. 1686) etc.

6°. Săsism este în manuscrisul nostru și reducerea diftongului; alături de numeroase forme normale, în: *aștap'tă* (82 r°) alături de *așteaptă* (53 r°)¹; *mei* (65 r°) alături de *miei* (passim), *eși* (începură de *eși a să întrebă*, 22 v°), alături de *eiși* (101 v°), *e* (și *acia e aglunsâre porta*, 24 r°) alături de *eï* (passim); pentru motivul că se găsește și în celelalte manuscrise vechi copiate de Sași, cu toate că avem și alb. *ar* = „aur“, poate și în *arulu* (65 v°) alături de *aură* (23 v°, 97 v°, 102 r°) și *aurarulă* (73 v°)²; apoi în *cer* (21 r°, 98 v°) scris și *cir* (69 v°), *cerulă* (88 r°) alături de *ceriu-* (passim), *ajutoră* (57 r°), adjectivele verbale în *-tor* alături de formele în *-toriu*, care sânt mai dese³.

7°. Disparația lui *ï* final după *r* și *șt*, nu numai când aceste consonante sânt aruncate deasupra rândurilor: *ver'* (passim), *Viner*, *Vineră* (passim) etc.⁴

¹ Cf. *Aștăpte mat der lapte* (Brenndörfer, o. c., 63); *zakêh* < *zeache*, *zeche* (Brenndörfer și Kisch, o. c.); apoi: *Thelega* = „Telegă“ (*Doc. Bistr.* I, XXX); *dobondască* (id. II, 74); *traba* (id. II, 5, 74; Stînghe, 30); *urmază* (Stînghe, 31); *diraptă* (id. 25), *muera* (id. 25); forme ca *Kurtaner* = „curtean“, *Nagul*, *Nagzul*, *Bada*, *Opra* etc. în documentele săsești.

² Cf. *kurfēchen*, *skurfēchen*, *sckurfēchi* < *scurteică*; *katsenwēkichi* < *cașaveică*; *holtjê* < *holteu*; *koschtjê* < *coșteu*; *flōr*, *flūr* < *fluer*; *tschorō* < *cioroiu*; *pună lume* < *până-i lume*; *mâko*, *mâku* < *măcău*, *bufarn* < *bou* + sâs. *farrn*, ap. Brenndörfer și Kisch, o. c.; apoi *Pîtaier Andre*, ap. N. Iorga, *Socot. Braș.*, 121; *Vavodae*, *ibid.* 162 etc. — În legătură cu aceasta trebuie să ne punem întrebarea dacă nu cumva în rostirea *m'ai dat* = „mi-ai dat“, *m'o adus* = „mi-a adus“ din Banat și unele regiuni ardelenne avem de a face cu o influență șvăbească ori săsească, care a provocat dispariția lui *ï* din *mï*, care alcătuia împreună cu vocala cuvântului următor un diftong.

³ Cf. *štubei* < *știubei*; *lurcă* < *liurcă*; *Marukichi* < *Mărŭcă*, ap. Brenndörfer și Kisch, o. c.; apoi: *Wister*, *Vister*, *Wizter*, *Vizter* = „Vistieriu“ în N. Iorga, *Socot. Braș.*, p. 122, 123, 129, 133, 169, 174, 175, 176 etc.; *Dedul* = *»Dediul*, *ibid.*, p. 173; *Szpatar*, *Szpotar*, *Pitar*, *Klutschar*, *ibid.* passim; *unguleș*, Stînghe, p. 2, ș. a.

⁴ Cf. *nici noï singur*, Stînghe, 33; *ncheir*, idem, 32; *nescar noroade*, idem, 34; *a noastrăi lăcuitor*, idem, 39; apoi *100 de oameni*, idem 36; *se hieșu în parte bun* (= „buni“), N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *Buschten* = *Buștem*; *Ontschescht* = *Oncești*; *Zernescht* = *Zărnești* etc., ap. Brenn-

8°. Deși de la un Sas așteptăm forma *rămune*, streinism e și *să răminem* (81 v°) alături de *răstăgnit* (54 v°), *răstăg'niră* (60 v°), *svănteï* (48 v°)¹.

Avem apoi o serie de particularități fonetice care pot fi și românești. Unele pot fi explicate ca arharsme, cele mai multe ca rostiri regionale pe care copistul sas le-a învățat de la Românii din partea locului. Așa sânt:

1°. *I* în loc de *î* după *r* în: *amărițu* (81 r°), *omori* (93 r°), *omoriși* (108 r°), alături de *amărâte* (68 v°), *ocărăfi* (33 r°), *pogorî* (46 v°, 56 v°), *pogorîrea* (48 v°), *să urăm* = „să urim“ (31 r°), *pârî-* (9 v°, 11 r°, 12 r°, 91 v°)².

2°. *I* + *n* + cons. în loc de *î* după *s*, *dz*, *ț* și *r*: *osinda* (81 r°), *ardzin'du* (44 r°), *ședzindu* (67 r°), *mul'țimim* (83 r°), *nemul'țimitori* (32 r°) alături de *mulțemi* (18 v°), *mul'țemire* (47 v°), *să mulțamască* (83 r°), *strinsă* (24 v°)³

3°. Intrebuințarea lui *o* în loc de *ă* neintonat după labială și guturală: *pomântu* (70 v°, 73 v°), *pomântulū* (71 v°) alături de *pâmânt-*, care se întâlnește mult mai des; *călugorița* (89 r°) alături de *călugoriță* (passim).

Cu toate că ne-am putea gândi și la redarea unui slav *sąmbota*, poate tot așa trebuie interpretat și *sămbotă* (2 v°) ală-

---

dörfer, o. c., ș. a. Dintre cărțile vechi tipărite are această particularitate Paliia de la 1582 care, deși s'a tradus din ungurește și avându-se în vedere și ediția Vulgatei, s'a tipărit în o tipografie săsească din Orăștie, cf. *paser* (Gen. 6), *ver* (Gen. 2); *bisericeșt* (pref.; Ex. 29), ap. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 88.

¹ Cf. *rămune* Stinghe, 27; *rămunța*, idem, 3. Ungurii în schimb au rostirea cu *i*, cf. *reminem*, *reminya* în o scrisoare de la 13 Martie 1724 a protopopului Floria B[a]ran ap. N. Iorga, *Socot. Braș.*, 265. Altfel *i* în loc de *î* e foarte des la Sași în alte poziții.

² Cf. *borin* < *bori*; *urin* < *uri*; *ameritich* < *amărit*, ap. Brenndörfer, o. c.

³ Unele din aceste forme s'ar putea explica prin un fel de iotacizare a lui *dz*, *ț*, altele prin asimilație în formele de plural, cf. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 68–69. Totuși cf. sās. *sindžeran* < *sân-geră*; *brinse* < *brânză*; *rînžin* < *rânji*; *rintse*; *Strumba* < *Strâmba*; *trin-tin* < *trânti*; *krischmar* < *crâjmar*; apoi *kilts* < *câlți*; *astlmpērân* < *astâmpără*; *giltsch* < *gâlci* etc., ap. Brenndörfer, o. c., apoi *stringe* la Stinghe, 32; *negușitorū*, id. 31; *negușitorŷ*, id. 5 ș. a.

Observăm că această particularitate o are și Paliia de la Orăștie, cf. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 76.

turi de *sâmbătă* < lat. *sambata*¹.

4°. Rostirea *a—ă* în loc de *ă—ă* sau *a—ă*: *caută* alături de *căută*, (47 v°), *caută* = „căută“ (37 r°), *čatate* (7 v°), alături de *cetate*, *marirě* (62 r°), *praviã* = „privea s privea“ (66 r°), *taã* (71 v°), *împaratulũ* alături de *împăratulũ* (90 v°), *lacramĩ* (84 r°) alături de *lacrãmi*; și mai ales formele în care apare *a* din *ă* și înainte de alte vocale accentuate: *desparșit* (82 v°), *păcatos* (81 r°), *statũ* (81 r°), *hranĩ* (17 v°), *sã proslavi* (73 r°), *strajuiți-vă* îndreptat în *străjuiți-vă* (87 v°²).

¹ Cf. *botez* < *baptizo*; *porumb* < *palumbus*; *colfun* alături de *călfun*, *zăbovi* < p.-sl. *zabaviti* etc; apoi sâs. *boreboi* și *barəboi* < *bărăboi*, *baraboi*; *bolâna* și *belâna* < *bălană*; *boltsâta* < *bălfată*; *bots* < *băf*; *Boține* < *Bătrâna*; *fore* < *fără*; *kotun* < *cătun*; *Mogură* < *măgură*; *molațu* < *mălaui*; *momaligă* < *mămăligă*; *motschukă* < *măcucă*; *motanie* < *mătanie*; *podure* < *pădure*; *pokalə*, *pokeln* < *păcală*, *păcăli*; *pokurar* < *păcurar*; *porădzina* < *părăgină*; *pokert* < *păcură*; *postrămă* < *păstramă*; *polariə* < *pălărie*; *pomotuf* < *pămătuț*; *ponarə* și *ponurə* < *pănură*; *poțsin* și *pețsin* < *păfi*; *propedin* < *prăpădi*; *wotâf* < *vătaf* ș. a., ap. Brenndörfer, o. c.; *vo va fi* = „vă va fi“, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *Poharnik*, ap. N. Iorga, *Socot. Braș.*, p. 116, 181, 229; *Porkulab, Plojaschen*, idem., 229, ș. a.

² Exemple din textele vechi v. la Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 78 și 103—4. Câteva contribuții mai dă și I. Bărbulescu în *Arhiva*, XXXI—1924, No 1, p. 9—10. Înșirarea exemplurilor însă, fără a se cerceta originea etnică și geografică a autorilor, n'are nici o importanță. Cele mai multe din ele vin de la streini: Așa sânt cele scoase din documentele slavone și latine, din documentele privitoare la Petru Șchiopul, apoi din Evanghelia slavo-română de la Petersburg (*cadea, casatorũ, împarașia, tatâne*), Psaltirea Scheiană, Hurmuzachi (v. mai încolo) etc.

Formele *a—ă* în loc de *ă—ă* sânt explicate de Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 103—4, prin asimilație, iar cele cu *a* înainte de altă vocală prin analogia altor forme care au pe *a* în mod normal (cf. *amariră* — *amar*, *mari* — *mare*, *tarițe* — *tare*, *picatură* — *pică*), ori fiindcă „on prononçait sûrement pas *a*, mais un son intermédiaire entre celui-ci et *ă*, comme cela arrive encore dans quelque régions“.

Falsa analogie, despre care vorbește Densusianu, însă se produce aproape numai în gura streinilor. Cât privește pronunțarea unui sunet între *a* și *ă*, rămâne să fie dovedită.

Gamillscheg, *Oitenische Mundarten*, Wien, 1919, § 25, p. 55 crede că formele cu *a* în loc de *ă* s'ar fi născut prin un fel de „șovăire s. alternare de fonetică sintactică“ în vorbirea *allegro*, la început după labiale și apoi și după alte consonante. Părerea lui Gamillscheg o admite și Pușcariu în *Dacoromania*, II, p. 65—68.

Provincial fenomenul acesta e foarte lățit în Moldova, Bucovina și Basarabia (cf. G. Weigand, *Die Dialekte der Bukovina und Bessarabiens*,

5°. Confundarea lui *o* cu *u*: *domnedzeu* alături de *dumnedzeu*, *întrō* alături de *întru*, *dorēre* alături de *durere*, *portā* alături de *purtā*, *omilī* alături de *umill*, *potem* alături de *puteā*, *rogă* (68 v°), dar *rugă-te* (68 v°) în loc de *roagă-te*, *tutororū* (2°, 48 v°, 49 r°), *tutorora* (72 r°), *au mār'torisit* (39 v°), *mer'torisitorilū* (3 v°), *cârtolari* (24 v°—25 r°), *nepotrede* (49 v°), *înpăratol* (72 v°), *nomele* (72 v°), *nu să cutremore* (80 r°); *cucoși* (87 r°) etc. ¹.

6°. *O* în loc de *oa*. Sașii tratează diftongul nostru *oa* foarte deosebit. La Brenndörfer, *o. c.*, e redat de obicei prin *oa*. În jurul Bistriței se rostesc și cum rostesc și Românii din acele

Leipzig, 1904, p. 50) Sporadic se găsește și în Muntenia și Ardeal. Asupra extensiunii geografice a lui, v. mai pe urmă Pușcariu, *Dacoromania*, II, 65—68. Eu l-am auzit în câteva sate românești din apropierea Bistriței, așa în Lușca, Prislop etc. Ceea ce e de mirat e că în regiunea în care se găsește diftongarea *ai*, *oi*, *ei*, *ui*, se găsește și acest fenomen, iar aceasta, cum voiș dovedi mai încolo, e de origine săsească. Semnalând deocamdată acest fapt, las să urmeze o serie de cuvinte românești rostite și scrise de Sași, care au și ei această particularitate: *balauăr* și *belaur* < *bălaur*; *kalugăr* < *călugăr*; *karuts* < *căruț*; *kaltsun* < *călfun*; *keput* < *căput*; *matragunə* < *mătrăgună*; *paikalə* și *pokalə* < *Păcală*; *paperârə* < *păpăradă*; *paputš* < *păpucl* etc., ap. Kisch și Brenndörfer, *o. c.*; apoi *Balacsan*, ap. N. Iorga, *Socot. Braș.*, 237; *Kamarasch*, idem, 125; *Camaraschul*, idem, 129; *Wattaf*, idem, 177; *Kallaraschen*, idem, 183, 184, 185 etc.; *Sattrarul*, idem, 187, 224; *Spattar*, idem, 224; *Vakarit*, Socot. Sib., 288; *Talmascher*, id., ibid.; *Szpatar*, id. 283; *Pastape*, id. 273; *Kaluger*, id. 283; *ceatate*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 75; *vatamani*, id., ibid.; *platirē*, Stinghe, 5; *darutū*, id. 25; *om cautā*, id. 26; *se-i cautāmū*, id. 33; *adevarat*, *adevaratū*, id. 28, 35, 36; *desparșimū*, id. 27; *desparșirē*, id. 27, 32, 33, 35; *desparșit*, id. 28; *zalog*, *a lasā*, id. 36; *orașani*, id., passim, ș. a.

În Moldova și Basarabia această particularitate pare a fi importată, iar la Istro-români de altă origine. La Aromâni și Megleniți lipsește.

¹ Între aceste exemple sânt unele, cele dintâiu, care ar putea fi explicate prin influența analogică a altor forme (cf. Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc., p. 89—90). O seamă din ele însă nu se pot explica decât prin rostirea săsească. Sașii rostesc pe *u* românesc *o*: *orden* < *urdă*; de cele mai multe ori redau prin *u* pe *o* românesc, atât înțonat, cât și neînțonat: *bugatich* < *bogat*; *burdeŭ* < *bordeiu*; *gulich* < *gol*; *hurken* < *horcăl*; *kukesch* < *cocoș*; *mutširlă* < *mocirlă*; *purləgăr* < *potlogar*; amestecă aceste două sunete: *bojēr*, *bujēr* < *boier*; *drobm*, *drum* < *drob*; *flōr*, *flūr* < *fluier*, ap. Brenndörfer și Kiss, *o. c.* Cf. și: *locore*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *potefū* = „puteji“, Stinghe, 28; *pote* = „putea“, id. 34; *băutore* = „băutură“, id., ibid., ș. a.

părți, ori *o* și *ua*, deci săsește. Pe cel dintâiu îl avem în: *bol-bona* „Wasserpfuhl“ (KNWW., 22; *bolbâne*, Br. 58) < *bolboană*, cf. *hâlboană* etc.; *grâsnâkich* (KNWW., 57; Br. 60) < rom. *groaznic* + sâs. *nâkich*; pe al doilea în: *bokə* (KNWW., 22; Br. 58) < *boacă*; pe al treilea în: *kəmu^a rə* (KNWW., 87; *komuarə*, Br. 29) < *comoară*; *tuaklər* „Schwätzer“ (KNWW., 165; Br. 65) < rom. *îi toacă gura* ș. a. Copistul nostru întrebuițe cele dintâiu două rosturi. De aceea, deși de obicei păstrează diftongul pe care-l aveă în textul pe care copiază, foarte adeseori scrie *o* în loc de *oa*: *groznică* (56 v°), *aprope* (22 v°, 65 v°), *morte* (65 v°, 86 r°), *forte* (22 v°, 67 r°, 88 r°), *omeni-*, *omini-* (65 v°, 66 v°, 67 v°, 68 r°, 69 r°, 69 v°, 70 r°, 72 r°, 72 v°), *domne* (69 r°, 70 r°, 82 v°), *frumosă* (66 r°, 65 r°), *piçorele* (70 r°, 72 r°), *dobitoce* (85 v°), *gropעי* (60 r°), *ospeçi* (65 v°), *nostră* (109 r°), *tote* (109 r°), *doo* (76 r°), *a doa* (80 r°), *se întorseră* (9 r°), *să întor'sără* (25 r°), *să întor'să* (66 v°), *întorseșu* (108 r°) etc. Uneori găsim pe aceeași pagină un cuvânt scris în două chipuri: *bole* și *boale* (80 r°). Altă dată s'a scris mai întâiu numai *o*, pe urmă s'a îndreptat în *oa*. adăugându-se deasupra *a*: *noastre* (20 r°), *cunoaște* (~8 r°), *aproape* (105 v°), *oăsele* (105 v°) ș. a.¹

7°. *E* în loc de *ea*. Ca și *oa* și diftongul *ea* e redat de Sași în deosebite chipuri: când cu *ea* s. *ia*: *dujânə* < *dugheană* (KNWW., 37; Br. 60); când cu *ę*: *buländrə* „Lumpenzeug“ (KNWW., 26; Br. 13) < *buleandră*; cf. și *kolăše* (KNWW., 87; Br. 62) < *coleșă* (< ung. *köles*); *șăptche* (KNWW., 136; *schâpte*, Br. 47) < *șepte*, cum rostesc Românii din regiunea Bistriței. Din cofuzia lui *ę* cu *ea* s'au născut grafiile: *uegă* = „ueaga“ < ung. *úveg* (23 v°), *să petrecă* și *să petreacă* (45 v°), *vecu* = „veacu“ (73 r°), alături de provincialele *așe* = „așa“ (19 v°, 76 v° etc.), *me* = „mea“ (65 r°, 65 v°, 66 r°), *mer'să* și *mearsă* (25 v°), *șerpe* (passim), *vre* = „vrea“ (24 v°), *să năște* = se nășteă“ (28 r°), *plân'ge* = „plângeă“ (67 r°), *greie* = „grăiă“ (67 r°), *adurmie* = „adurmiă“ (69 r°), -e pentru forma

¹ Cf. *Dumile voastră*, ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *Dumilor Vostre*, id. II, 74; *omnini*, id., ibid.; *nostră*, *Slînghe*, 23; *aprope*, id. 26; *pote*, id. 26, 32; *cunoște*, id. 28; *cunoște-se*, id. 33; *se să însora*, id. 28; *persone*, id. 29 ș. a.

articulată a cuvintelor terminate în *-e*: *a toată dihanie* (51 v°), *moarte sv[i]nții sale* (61 r°) ș. a.¹.

II. Particularități morfologice.

Găsim forme de conjugare greșite rezultate pe urma analogiei false, cum sânt altfel și diftongările de supt I 2 și 3, apoi fenomenele tratate la II 2, 3 etc: *bucura-te Nicolae*, *bucura-te robulă meu dul'ce* (2 v°) alături de *bucurâ-te* (38 r°, 39 r° etc.), unde probabil s'a avut în vedere imperativul negativ; *ce să ne strângem să ascultam* (= „să ascultăm“) (4 r°); *delunga-să* = „delungă-se“ (4 v°); *spre răsăritu-lă îngropam* (= „îngropăm“); *de însemnăm învieră* (83 r°); *cu glas mairă să lăudam* (= „să lăudăm“) (3 r°)².

III. Particularități sintactice.

Particularitățile sintactice cele mai caracteristice ale Sașilor care vorbesc românește sânt întrebuițarea greșită a articolului, amestecul numerilor și genurilor și acordurile greșite. Și la copistul nostru găsim uneori particularități de acest fel: În general însă el păstrează neschimbat textul pe care-l aveă înainte.

Iată câteva exemple de construcții săsești:

1. Substantivul urmat de un atribut a rămas nearticulat: *acestă iaste începătură sp[ă]s[e]niei* (46 r°); *lóc acestiș cetefi bun este* (67 r°); *pentru izbăvire a noastră* (37 r°); *ce să chiāmă chēe înpârății cerului* (29 r°); *moarte cīa cu obidă* (60 r°); *moarte bārbatului* (83 r°), *deca să potoliră oameni tofi* (18 r°), etc.³.

¹ Cf. *vre* = „vrea“, Stinghe, 26; *să îngrădescă* = „să îngrădească“, *acestă* = „această“, id. 29; *să înnoescă* = „să înnoească“, id. ibid.; *Nemfu* = „Neamj“; *lucreză* = „lucrează“, id. 31; *pute* = „putea“, id. 33, 34, 35; *pote* = „putea“, *ave*, id. 34, ș. a.

² Cf. *vom facea*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 74; *nu trebuie să ne miram*, (= „să ne mirăm“), Stinghe, 26; *ne mestecam* (= „ne mestecăm“), id. 26; *de ačasta nimica de vie nu luam* (= „luăm“), id. 31; *dajdă luam* (= „luăm“) id. 38; *nește vin se poatem ține*, id. 31; *ca se-l ducă și se-l vinde* id. 30; *nu-ī slobod besereca de iznova se face cineva*, id. 29; *sântū îndămnafl cu voia sau fāre de voia se vānd vinu lor purgherilor*, id. 30; *se-l îngreu-țezāmū*, id. 36; *ventul ce vie la oraș*, id. ibid.; *să se plec și să se înpace*, id. 39, etc.

³ Cf. *bireu de cătate Bistriței*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II 5 și 73; *prea locore cele prea unde avem traba*, id. II, 5; *om de pre locure noastre*, id. II, 71; *preatini și vicini noștri*, id. II, 5; *lucruri cununilor*, Stinghe, 27; *este în mână purgherilor*, id. 32; *stremoși lor, voevozi lor*, id. 25; *de răpăusaș crai Hungurilor*, id., ibid.; *întru gândită greutate lor*, id. 26; *la prazdnuci lor*, id. 35, etc.

2°. Invers, s'a articulat substantivul care urmează după atribut: *pre cinstita a lui maica* (48 r°); *cându ȱase cu s/v]inte dăriurele* (77 r°); *acii 3 ȱnpăra]ii* (22 v°); *alun'cu bună so]ia ȱastem[i]l[o]stenia* (84 v°); *să ȱn]elēgă omeni cete]enii* (69 v°); *până ȱn acēia vrēmē, mārîră-se cre]tini* (94 r°)¹.

3°. Se articulează substantivul care urmează după o prepozi]ie și când acesta nu este determinat de un atribut: *Curăvor ȱzoară de apă din trupulū* (6 r°); *ȱn vreme de nevoia* (21 v°); *nu numai cătră priiatenii, ce și cătră ceia ce nu ne ȱubăscu* (47 v°); *că moarte ȱnderepteadze omul den păcate, di[n] nedereptate, din lăcomia, din n[ă]ravrurile* (80 v°); *nu vor face oămenii, derep'tu scum'pia* (98 v°); *de să vor lepi de al'ți streini derep'tu bunatate* (99 r°); *ȱncepe-vor igumenii a ȱnvă]ă pre vlădicii, și popii pre igumenii, mirēnii pre popii, diacii pre dăscălii* (sic, 101 r°)².

4°. Dacă cumva *e* din *oae* nu trebuie citit *ea*, nu se articulează substantivul cu toate că după el urmează un atribut: *și-l căută ca pre oae pierdută* (94 v°). ȱn acest caz ar putea fi vorba și de omisiunea articolului nehotărît³.

5°. Nu se pune articolul la substantivul ȱntrebui]at ca subiect ori obiect determinat: *și grâl lui fată* (68 r°); *ȱară Jidovi alēseră* (91 r°); *bucurie (= „bucuriă“) eră maire ȱn cetate* (72 v°); *ȱncepură beserică, și o făcūră* (5 v°) etc.⁴.

6°. Se pune articolul genetival când nu este trebuin]ă de

¹ Cf. *la nūmutul locul*, Stinghe, 23; *acesta ... cătră noi tremisă scrisor]a*, Stinghe 23; *ačasta lor slobodă scrisoarē*, id. 26; *ȱntru ča căzută cinstă și puterē*, id. 25; *va pune nește minčunoase cuvintele ȱn capu nepreceptu] oamenilor*, id. 26; *care și ȱntru alte ora]ele obi]caul este* id. 28; *acestū bun obi]caul*, id. 28; *dupia neobi]cnuită rāndu]ala*, id. 31; *ȱn parte noastr]a* id. 29; *până la o mia, cāte o vaca*, id. 31, ș. a. Chiar și după articolul nehotărît: *ȱntru altele este un obi]caiul cel de de mult*, id. 35; *nu este nici o ȱndoirē*, id. 37, etc.

² Cf. *lăcuescū lăuntru ȱn cete]ile sau ȱn ora]ele*, Stinghe, 24; *ȱn bu]ele sau ȱntru alte vasele avānd*, id. 31; *pȱntru]intirimu la mormintele*, id. 29; *nu vor ei umblă la nego] . . . cu bumbacū, că* (sic, = „cu“) *lāna de postavū, cu pește, cu stra]ur, cu ȱn, cu cașū, cu pānza, cu postavū, cu funele, cu pala]tele, și cu alte toate . . . cu pomele . . .* id. 35 ș. a.

³ Cf. *pă Rumuni cari sātū ȱn ora]u*, Stinghe, 28; apoi fiind substantivul fără atribut, dar determinat: *vorū vre se pue pe altū*, id. 26.

⁴ Cf. *Când ȱasă exactorū care strȱnge por]iu și mergē ȱncolo, toa]i se ascundū și nu ȱasă afară până nu se va de la ei exactor*, Stinghe 32; *și vină lor lesne va cunoaște*, id. 26; *cu armele grunturile și locuri de profivnici au rāscumpărat*, id. 37.

el: *dințru latură a Persidului* (23 r°); *ce caută elă vremile a vēculuî de vecie* (7 r°)¹.

7°. Nu se pune când l-am așteptă, dându-ni-se o construcție asemănătoare cu aceea a atributului în dativ: *Marele preut luî H[risto]s Nicolae* (3 r°); *den munca cîa amară îaduluî* (37 r°); *ce să chîamă precepători legilor* (9 r°); *cuvinte de înțelepciune lui D[u]mn[e]dzău* (53 v°)².

8°. Deși construcții similare găsim și în dialectul istro-român și, incidental, și la Coresi (la acesta însă rămâne de cercetat dacă aceste cazuri sporadice sînt de origine românească, ori nu), în manuscrisul nostru pare a fi de origine săsească construcția lui *tot* prepus unui substantiv nearticulat: *a toată dihanie* (51 v°)³.

9°. Ca și articolul se întrebuițează uneori și *-a* de la pronume și adverbe în poziții în care astăzi Româniii nu-l întrebuițează, ori nu se pune când l-am așteptă: și *înainte tuturora omeniloră* (72 r°); *dă-m acesta trupă* (55 r°); *îară demănêfă* (= „dimeineață“) *ei să sculară* (18 r°) etc.⁴.

10°. Omiterea lui *a* de la infinitiv: *așe să cade tuturor arhiereilor înbla după învățatura sf[ânt]ului ap[o]s[to]lă Pavelă* (19 v°); *ce nice dănăoare n-au fostă lucru ca acela vede* (83 v°)⁵.

¹ Această întrebuițare s'a născut din înlocuirea articolului enclitic cu cel genetival, foarte obișnuită la Sași, în construcții ca: *la preatini și vecin ai noștri* în loc de „la preatinii și vecinii noștri“, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 73; *vicin al nostru*, id. II, 74; *de la Magistrat a Cronștotuluî*, *Stinghe* 23; *Rumun a districtuluî nostru*, id. 29; *Rumuni a legi greceștîl neunfî*, id. 30; *Rumun a legi greceștîl*, id. 31; *oameni a legi greceștîl neunfî*, id. 35 etc.

² Cf. *domnul arhiepiscopă și mitropolit Belgraduluî și a Carlovfi*, *Stinghe*, 23; *ačasta lor slobodă scrisoară*, id. 26, etc. Se omite chiar și dinaintea posesivului: *de la noastri nepreceptuî orașani*, id. 29. În cele două exemple din urmă însă poate fi vorba și de contragerea celor doi *a* care ar trebui să urmeze unul după altul.

³ Cf. *toate familii așeste*, *Stinghe*, 32; *de la tot grunțuri fiește cui va fi dijma a cere*, id. 38.

⁴ Cf. *acesta . . . cătră noî tremisă scrisoară*, *Stinghe* 23; *ačasta lor slobodă scrisoară*, id. 26; *întru ačasta a noastră scrisoară*, id. 27; *decăt altora minčunoasă scrisoară*, id. 39; *totdeauna or fi lor neoprită*, id. 29, ș. a.

⁵ Cf. exemplele adevărat, nu tocmai sigure, întru cât ar putea fi vorba de contragerea lui *a* în vocala inițială a verbului: *nu sânt slobod aduce*, *Stinghe*, 29; *de vor și vre ei întru ačastă maî de sus orașu, a sa avușia casei ave . . .*, id. 24. Dacă am avea la dispoziție și alte documente scrise românește de Sași, de bună seamă am găsi și exemple împotriva cărora nu s'ar putea ridică nici o obiecțiune.

11°. Uneori se confundă numerii: *Și nime nu-i drăzniîă să le întrebe de fata lui, de să nu o dă (sic, = „dă”) șerpelui (66 r°); nice dănăoare n-au fost lucrur ca acela vede (= „a vedeă”), (83 v°); și botedzâ tăfi, carele (= „carii” s. „carei”) eră cu în-sulă (72 r°)¹.*

12°. Se confundă genurile: *ce într-acest ezer este o (dacă nu cumva trebuie citit on = „un”, cf. într-on chipă la 79 v°) șerpe mair și rău (68 r°); adecă amu aciasta părinte (20 r°); și aciasta părintele nostru de suflete (20 v°); nu iaste al'tâ toc'mală, fără numai acesta (49 r°) etc.².*

13°. Alte acorduri sau forme greșite: *începătura aceștii orbicîune (86 r°); în dulcîața aceștii lume (86 r°)³.*

14°. Una dintre cele mai caracteristice particularități ale Sașilor care vorbesc românește este că ei evită întrebuițarea dativului, înlocuindu-l prin sintagma *la* + acuzativul. În textul nostru găsim un singur exemplu de acest fel (*și-l dăde la s[ve]tîi Gheorghie, 71 r°*), fapt care ne-ar putea îndemna să-l considerăm mai curând regional românesc⁴.

15°. Găsim în sfârșit și alte construcții care nu pot veni decât de la un strein, d. p.: *atun'ce nu va hi milă frate de frate (99 v°); aduceră amente-î a morții (86 r°); și dăde trupul lui Iosifă a lui H[r]istojs (55 v°) = „și deade lui Iosif trupul lui Hristos”⁵ ș. a.*

¹ Cf. *se hieț Dumilor Voastre senetos*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 74; *aceștii supțu cetate ačasta supus orășeni*, Stinghe, 24; *purgheri dîn afare slobod*, id. 24; *de vor fi trebuința*, id. 25; *nu vor pute fi turbiruiș sau su-părat*, id. 27; *dela tot grunturi*, id. 38, ș. a.

² Cf. *întru ai multe și bun (= „bun”),* N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 74; *câte bani s'au luat*, Stinghe, 35; *și ei direptate ala având*, id. 38; *acești adevaraș respunsuri*, id. 38; *nu socotindă privilegii loră*, id., 29; *alș relații*, id., 32; *acela pofta lor*, id. 36.

³ Cf. *ommul noastrea*, N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 74; *dem ștore dumile voastre*, id., ibid.; *ferede sloboziră pre luminatēi curti împărătești*, Stinghe, 29; *tuturor lăcutior dîn Cronșlotu*, id. 30; *a noastri lăcutior jalbele sântă*, id. 38.

⁴ Cf. *însă scriem pacea și sănătate la preatini și vicin ai noștri, la pârchelabi și la vornicū și la vatamanu dîn sat*, N. Iorga, *Doc. Bistr.* II, 73; *și la toș meșteri cari sânt la noi... privilegii sânt de țeh*, id. 33; *orū pute... agonisł pita la sine*, id. ibid.; *nu vor pute agonisł hrana la sine*, id. 35.

⁵ Cf. *nimenū nu se cuvine*, Stinghe, 36; *trebuie noao foarte a se miră*, id. 31, ș. a.

Dar cum am ajuns la convingerea definitivă că diftongarea lui *a* în *ai*, precum și aceea a lui *u* în *ui* și *e* în *ei* din alte manuscrise vechi, trebuie atribuită unor Sași care scriau românește?

În vara anului 1922, supt impresia celei dintâiu citiri a manuscrisului descris mai sus, aflându-mă în Năsăud, am fost invitat de mult stimatul meu fost profesor și coleg, Dl Virgil Șotropa, ca să văd interesantul material ce i s'a trimis din Arhivele Bistriței cu privire la istoria Văii Someșului de sus, în special a graniței, de care se ocupă de multă vreme. Mi-a arătat o seamă de documente foarte importante din secolul XVIII, atât latinești, cât și românești. Între altele am văzut și scrisoarea latinească de la 1 Aprilie 1758 adresată Românilor din districtul Năsăudului de canonicul și candidatul de episcop Grigore Maior pe care a publicat-o ulterior în *Revista istorică*, IX, 1923, No 1—3, p. 24—25. Această scrisoare are și o traducere românească, făcută, cum crede d-l Șotropa, de vreun magistrat bistrițan. Citind această traducere, am întâlnit în ea, spre marea mea surprindere, formele *cairele*, *mairele*, *taire*. Intrigat de acest fapt am întreat pe d-l Șotropa dacă a mai întâlnit acest fenomen fonetic și în alte documente afară de această traducere. Împrejurarea că el se întâlnește în documente așa de târzii adevă ar putea să ne dea o explicare pentru aceleași forme din manuscrisele noastre cele mai vechi, inclusiv manuscrisul liceului din Năsăud. D-l Șotropa m'a asigurat atunci că diftongarea *ai* se găsește, „aproape în toate documentele românești scrise de Sași” și a mai adăos „doar Sașii așa vorbesc”.

Ulterior d-l Șotropa mi-a mai comunicat următoarele date:

1°. Într'o scrisoare adresată preoților din Mocod, în 14 Iulie 1757, primarul Bistriței Ioannes Fridericus Klein semnează „*județul maire de la Bistrițe*”.

2°. În 1752 este pomenit într'un protocol judecătoresc un fiu al popei „*Sellajre*”, nume în care iarăși se recunoaște diftongarea *ai*¹.

¹ *Sellajre* nu e decât forma diftongată în rostirea săsească a lui *Șelariu*. Pentru acest meșteșug cunoscut la Sașii bistrițeni cf. „*Și voi scholarilor nime să n'aibă a băntul preste dzisa noastră*”, ap. N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, Partea I, p. 5. La 1533 între jurații Bistriței e pomenit „*Sigismundus sellator*” (= „*Sattler*” s. „*Sadler*”), ap. N. Iorga, *Ștefan cel Mare, Mihail Viteazul și mitropolia Ardealului*, în *AAR*, s. ist., Seria II, t. XXVII, p. 18. În trei documente românești din 1621 e pomenit „*Șalar*”, „*Șălar*”, „*Șelar*”, deci tot „*Sattler*” „*Andreiaș*, birău de

3°. În catastihurile de dare ale vechei arhive bistrițene se întâlnește de mai multe ori numele satului „Vărărea“ scris „*Varaire*“.

4°. În tabloul popilor din „vidic“-ul Năsăudului din a. 1733: *Popa Grigoire, Floire, Istrajte*.

5°. În tabloul popilor din a. 1746: *Larjaon* (probabil în loc de *Lairion* = „Larion“), *Vailan* (= „Vălean“), *Ojane* (probabil în loc de *Oajne* = „Oanea“).

6°. În tabloul pământurilor ipotecate (pentru stolă etc.) din a. 1755: *Thoider Karbuine* (Maieru), *Chilip Gaichi* (= „Gačiu“, „Gafu“, din Feldru), *Lazar Nikoire* (Feldru), *Gjorgye Szojerik* (= „Șoarie“, „Șoarec“ din Rebrîșoara), *Luka Nikoira* (Rebrîșoara), *Lazar Maire* (Poeni), *Krestair* (= „Crestar“) *Simion* (Bichigiu), *Todoraș a Sojrii* (= „soră“, din Runc).

7°. În scrisoarea guvernului ardelean către norodul someșan din a. 1755: *maire, szuperaire, dreptaite*.

8°. În scrisoarea Românilor din măeriștile Bistriții către Vlădica, din a. 1760 (scrisă probabil de un Sas ori de un Român care a umblat în școli săsești): *plecajre, aschesaire* (= „așezare“).

9°. În scrisoarea din 19 Iunie 1761 a protopopului Anton Farkas din Năsăud către Ștefan Cute (Feldru): *frajtye*.

10°. În scrisoarea de mărturie pentru Ciacău și Jderii din a. 1701: *Rotair Vasile, Vasile Versair* (= „Vârzar“), *Sadin Kosokair* (= „Cojocar“).

11°. Formele *maire, caire* se întâlnesc și în alte acte afară de cele menționate mai sus.

Cu toate că nu puteam să mă îndoiesc de loc în privința celor ce mi-a afirmat d-l Șotropa despre rostirea cu *ai* a Sașilor care vorbesc românește, știindu-l un perfect cunoscător al limbii săsești, totuși am căutat în tot chipul să verific ceea ce mi-a spus.

În târgul care se ține în fiecare Joi în Năsăud vin numeroși Sași din regiunea Bistriței. Am luat contact cu ei și m'am convins că în adevăr graiul lor e plin de diftongări, între ele și

„cetatea Bistriții“, ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, Partea I, p. 38—39; Partea II., p. XIII și 3. Un „*Schulayr Beck*“ e pomenit la 1620 și în *Socotelile Brașovului* și scrisori românești către sfat în secolul al XVII-lea (ve N. Iorga, *AAR*, s. ist. Seria II, t. XXI, p. 158. Pentru terminațiunea în *-e* cf. „*Pötter Kroytoire*“, *ibid.*, p. 181 (a. 1633) și „*Stan Portare*“, *ibid.*, p. 222.

diftongarea pe care o căutam eu, precum și că diftongările le fac și când rostesc cuvinte românești. Nu toți însă rosteau destul de „săsește” cuvintele românești. Unii le rosteau întocmai ca și țărani noștri, deci foarte bine. De la unul care dădea mai mult colorit săsesc cuvintelor românești totuși am putut prinde poziția: „*Sche mai faische Tuader?*” La despărțire a spus însă: „*Pasche bunə!*”

Reîntorcându-mă în Cluj, am aruncat o privire în *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*-ul redactat de Adolf Schullerus. Din așa numitele „tabele fonetice” de pe p. XLIII ș. u. ale fasc. 1 a acestui important dicționar am putut să mă conving numai decât de existența diftongărilor *ae*, *a'* și *ue*, *u'* în săsește și să văd și extensiunea geografică a acestora. Nu în toate regiunile adecă se găsește această diftongare. În o seamă de regiuni se păstrează vocalele lungi și tonice nediftongate.

Cum pentru manuscrisul pe care-l studiam mă interesă în special graiul Sașilor din regiunea Bistriței, deși putusem constata din tabelele fonetice amintite că la ei există diftongarea de care e vorba, cel puțin în elementele băștinașe, totuși am consultat și prețioasele lucrări ale colegului G. Kisch, *Die Bistritzer Mundart verglichen mit der Moselfränkischen*, Halle a. S., 1893, și *Nösner Wörter und Wendungen* (citată și pentru alte particularități fonetice cu caracter săsesc ale manuscrisului nostru).

D-l Kisch atestă și el diftongarea pe care o căutam, redând-o în lucrarea sa mai veche cu *ae* și *ue* (cf. *BM.*, p. 26, II *a*), iar în cea mai nouă cu *a'* și *u'* (*NWW.*, *passim*).

Iată câteva exemple de diftongare în cuvinte de origine germană:

1° *ae*, *a'*: *krâeχ* (mgs. *krieche*); *tsâegel* (*ziagal*); *brâeġ* (*briaf*); *šlâeġ* (praet. lui *šlâfen*), *BM.*, p. 26, II *a*; *blât* (mgs. *bluot*, mod. *Blute*), *NWW.*, 29; *brâ'chn* (*brechen*), *NWW.*, 24; *krâ'chn* (*kriechen*), *NWW.*, 88; *šprâ'chn* (*sprechen*), *NWW.*, 48; *gamâ'cht* (*gemacht* „Vorschuss”), *NWW.*, 99; *paradeis* (< *Paradies*), *NWW.*, 40; *pupeiar* (< *Papier*), *NWW.*, 40 și 119; *spât'gel* (< *Spiegel*), *NWW.*, 144; *dâch* (cf. ol. *dag*, germ. mod. *Tag*) are plur. *du'ach* și *dâ'ch*; *a'cht du'ach* și *a'cht dâ'ch*=8 Tage, *NWW.*, 29; *gât* (mgs. *guot*; germ. mod. *Gut* „Vermögen”) are plur. *gât'er*; *fâssdâch* (mgs. *voztuoch* „Decktuch”) are plur. *fât'ssdâ'ch'er*; ș. a.

2°, *u_e*, *uⁱ*: *Kuⁱsn* „reden, plaudern, schwatzen“ (cf. fr. *mos-kôsan*, *kusən*); *geku^s* (cf. mgs. *gekôse*) „Gerede“, „Gespräch“, *NWW.*, 92; *bu^rbäs* = 1°. „Bofist“, 2°. „stämmiges Kind“ (cf. mgs. *buobe*; germ. mod. *Bube* și *Bubenfist*), *NWW.*, 26; etc.

Cum se vede chiar și numai din puținele exemple citate, diftongarea despre care vorbim nu e provocată totdeauna de aceleași pricini. Uneori ea e rezultatul schimbării condițiilor de producere a sunetelor, altădată al apofoniei (la conjugarea verbelor), iar de cele mai multe ori al metafoniei (la declinațiune și derivațiune). Cea din urmă e cea mai nouă și cea mai obicinuită.

Cuvintele de origine streină sânt tratate din acest punct de vedere la fel cu cele germane, fiind diftongate și în ele vocalele lungi și tonice (din românește cele tonice au fost considerate lungi). Astfel în *SsWb.*, p. 396—7 pentru *bâl* „Darm“ < ung. *bél* se dă și forma *baél*, iar cu o pagină mai nainte *baika* e considerat ca fiind corespondentul ungurescului *béka* „Frosch“. *Schâ^k*, *tschâ^k* și *schak* „Schmerle“ se derivă din ung. *csik*¹. Din românește sânt: *bâⁱs* „Senne“, „Oberschaffhirt“ *KNWW.*, 14; și *bâtsch*, Br. 10) < *baciu*; *kâⁱpich* „schussig, nârrisch“ (*KNWW.*, 78) < *capiu*; *kontra^s* „der behufs Kontrollierung des Salzhüters den Gegenschlüssel führende Salzbrunnenverschiesser“ (*KNWW.*, 87; Br. 62) < *contraș*, care mi-e cunoscut și mie din regiunea Năsăudului și care a intrat și în dialectul Secuilor din Treiscaune în formele *kontrás*, *kontorás* (*Magyar nyelvészeti*, VI, 356; Szinyneyi, *M. Tsz.*, I, col. 1165) și trebuie adus în legătură cu *control*, *controlă*, fiind probabil o corupție a lui *controlaș supt influența lui *contra*²; *faⁱchel* (*KNWW.*, 41), *faechel*, *fâchel* (*SsWb.*, 287) „Fächlein Schleier der [Jung-] Frauen“, „Leinwand, die an den Schleier geheftet herabhangt“ < rom. *fachiol*, nu din ung. *fátyol*, deoarece altfel ung. *ty* = *tch* > *ch* ar fi fără analogie (*Sswb.*, I. c.); forma sudică *fâtjel*, *fâtchel* în schimb e din ung. *fátyol*; *Lâⁱchnts* (*KBM*, 26), *Lâⁱchnts* (*KNWW.*, 93) din un mai vechiu *Lechnitz* (doc. a. 1452 *Lechnicia*), iar acesta probabil din un rom. vechiu *Lechinița sau chiar *Lenchinița (< p.-slav. *lenkøn*, *lekti*

¹ Fr. Kramer, *Idiotismen des Bistritzer Dialektes* în *Programm-ul liceului săsesc din Bistrița pe 1877*, p. 113.

² Cf. și Damian István, *Adatok a magyar-román kölcsönhatáshoz*, Budapest, 1912, p. 28.

„krümmen“¹ + suf. loc. *inċi*² + *a*, care ar fi putut da atât săsescul *Lechnitz*, cât și rom. actual *Lechința* și ung. *Lekence*; *Eidăș* < rom. *Ideciu*, *Idiciu* (cf. și ung. *Idec*s, KNWW., 40); *Kreisch* < *Criș* (cf. ung. *Keresd*); *bubəs* și *buibəs* „Knorren am Holz, am Kopf des Menschen“ < *bubă* (Br., 59) ș. a.

Diftongări făcute de străini în cuvinte de origine românească găsim curând după întâlnirea noastră cu Sașii. Dar documentele care ni le păstrează sânt scrise latinește și slavonește. Astfel nu putem ști totdeauna originea celui ce a scris documentul. Afară de aceasta ortografia celor dintâiu nu ne dă totdeauna puțința unei cetiri sigure. Totuși iată câteva exemple.

Boiul-mare de lângă Sighișoara s'a numit la început *Bun* s' *Buni*. Așa apare în cele mai vechi documente. La 1300 îl găsim în forma *Bwn* (de mai multe ori)³, la 1315 *Bun* (iarăși de mai multe ori)⁴. Ungurește se numește și astăzi *Bun*. Dar încă la 1341 ia forma *Buyn*⁵, care foarte probabil vine de la un Sas și se poate ceti *Buin* și *Boin*⁶. Din *Boin*, considerat de plural săsesc, pare să se fi reconstruit singularul românesc *Boiu*, numele actual nu numai a satului de care vorbim, ci al mai multor sate românești din Ardeal.

D-l coleg V. Bogrea mi-a atras atenția asupra formei diftongate a numelui unui sat *Хрѣсомѣнницѣ*, care se găsește într'un act slavon de la 3 Octomvrie 1385 la A. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București, 1909, p. 168, iar în forma articulată *Хрѣсомѣнницѣн* în alt act slavon din 2 Iunie 1547 (ibid., p. 236). În amândouă aceste acte i se confirmă mănăstirii Tismana „satul Vadul-Cumanilor cu jumătate Toporna, și Balta Bistrețu de la Toplița până la Gârla cea repede mai sus de Covăcița cu satul Hâr-

¹ Berneker, *SEW.*, 707.

² De sufixul local *-inċi* s'a ocupat V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 218.

³ Zimmermann-Werner, *Urkundenbuch*, vol. I, 219—220.

⁴ Idem. I, 313—314.

⁵ Idem. I, 519.

⁶ Cf. ung. *Hunyad* (+*vár* s. rom. *Hunedoara*) > săs. *Hoinden*, *Hwinden* (cf. *Quellen zur Gesch. Siebenburgens aus sachsischen Archiven*, vol I, *Rechnungen*, p. 73 și 93. [Acest *Hoinden* săsesc, pentru celalalt *Hunyad* unguresc, trebuie să fie la baza formei românești *Huedin*, care nu se poate explica, din cauza lui *-in* final, din ung. *Hunyad*, care ar fi dat *Huñad > *Huad, ca în *Hunedoara* < *Hunyadvár*. Numele românesc ar fi deci un indiciu că Sașii ajungeau dincolo de Cluj spre Oradea-Mare S P].

somuinții și Tismana pe ambele părți“. Satul e identic cu *хрзцо-мѡинци*, care e citat de I. Bogdan din un act de la 1387 în *Lui Titu Maiorescu, Omagiu*, București, 1900, p. 593. În *Marele Dicționar Geografic*, vol. III, p. 713, unde ar trebui să fie, însă n'am găsit nici o comună cu acest nume. Forma diftongată *Hârsomu-inții* ar putea să fie nu numai de origine săsească, ci, cum crede D-I Bogrea, deoarece ea se găsește în două acte slavone și regiunea Tisranei e în nemijlocită apropiere de *Mehedinți* și de Sârbii de la care avem cele mai multe numiri topice terminate în *-inți*, ar putea fi considerată și de o contaminare a lui *Hâr-somunți* cu acest sufix, asupra căruia cf, cum am amintit, tot Bogrea, *Dacoromania*, I, 218.

În un document latin din 6 Iulie 1391 e pomenit „*Mayna*“, „comes Myrcii vaivodae“¹. Evident, *Mayna* = „Manea“. În alt document latin de la 1413 găsim un „*Taytte*“, „*Walachus de villa Gassendorff*“². Ar putea fi vorba de o formă diftongată a lui „tată“.

Cât privește regiunea Bistriței, n'avem documentele vechi publicate în întregime. Dr. Albert Berger în ale sale *Urkunden-Regesten aus dem alten Bistritzer Archive*, publicate în *Programm des evangelischen Obergymnasiums zu Bistritz* pe 1893, 1894 și 1895 se mulțamește să ne dea numai conținutul lor. Astfel nu le putem utiliza din punctul nostru de vedere. Acel „*Mayrosch von Rebra*“ pe care-l întâlnim în 1502³, nu e sigur. Ar putea fi atât „*Maroš*“ s. „*Mareș*“, cât și „*Măgheruș*“, „*Măeruș*“ sau altceva.

La 29 Septembrie 1523 guvernul orașului Bistrița încuviințează populației românești din „*vidic*“ să-și întemeieze o mănăstire între satul Hordou și Telciu, la stânga drumului, spre Apus, lângă apa Bichigiului, „unde mai fusese odată o mănăstire ca aceea“⁴. La 1533 jurații sași ai Bistriței confirmă Vlădicăi „*Layr Iowan*“ și călugărilor acestuia privilegiile acordate odinioară călugărilor din mănăstirea ardeleană a Bistriței, cari „*iuxta graecam et antiquam ecclesiae normam extra fumosas civitates, in silvis degentes vivunt suaque domicilia in recessu*

¹ Z.—W., *Urk.*, I, 35 și 731.

² Idem. I, 577 și 754.

³ Berger, *o. c.*, II, 1894, p. 13.

⁴ N. Iorga, *Doc. Bistr.*, Partea I, p. XVI; cf și Berger, III, 1895, p. 27.

ab habitaculis hominum constituunt“, pentru ca „ibidem secundum ritum et consuetudinem eorum pacifice et quiete vivere valeant, ita tamen [quod] silvas circumiacentes sibi proprie [retinere] non debeant“¹. D-l Iorga în *Doc. Bistr.*, Partea I, p. XXXIII bănuiește că în acest „Layr lowan“ ar fi vorba de „llarion“. În AAR., s. ist., seria II, t. XXVII, p. 5 afirmă cu siguranță acest lucru. Cred mai de grabă că e vorba de „Larion“, forma obicinuită în aceste părți, despărțită în două de etimologia populară a jurașilor sași și apoi diftongată în partea întâie după felul de rostire al acestora.

Două exemple din limba actuală a Sașilor bistrițeni mi-a comunicat D-l A. Bena, care le-a găsit adunându-și materialul pentru teza D-sale de doctorat despre „Limba română la Sașii din Ardeal“: „Bäre, käre fâ'sche Pāk“² = „bere, care face pöc“ și „Trä'sche, Korda Fritzi“ = „trage, Korda Fritzi“³.

Mult mai bine stăm în privința regiunilor Sibiului și a Brașovului.

Pentru cea dintâiu avem: *Quellen zur Geschichte Siebenbürgens aus sächsischen Archiven*, vol. I: *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation* (1380—1516), Sibiu, 1880, și N. Iorga, *Socotelile Sibiului în AAR.*, s. ist., t. XXI, p. 271—302.

Din *Rechnungen* extragem numai câteva forme sigure, indicând în paranteze pagină: *Bayda* = „Badea“ de Argesch a. 1500 (278) ∪ de Switz a. 1501 (208), ∪ de Zagonem a. 1500 (291)⁴; *Valentino Pittaÿr* = „Pitariu“ a. 1506 (439)⁵; *Mayna* = „Manea“ a. 1503 (363, 370), *Mayn* a. 1503 (369, 6); *Radul spatyerium* a. 1504 (415), *Radul spathaÿr* = „spătariu“ a. 1506 (433); *Gajles* = „Galeș“, numele unui sat de lângă Sibiu, a. 1506 (423)⁷; *Wajlla* = „Valea“ a. 1504 (453)⁸ ș. a.

¹ N. Iorga, AAR., s. ist., seria II, t. XXVII, p. 18—20.

² Albert Schuller, *Nösner Schnurren, Nisner Mätn*, Hermannstadt, 1910, p. 29.

³ Idem, p. 31.—La p. 28 se spusesse: „Bässgeich schpillt der Korda Fritzi“.

⁴ Cf. și *Bade de Argesch* (271), *Bada de Argesch* (276) ∪ *de Compolong* (27, 279), ∪ *de Maluren* (277), *de Rybnug* (272), ∪ *de Statna* (280, 298).

⁵ Cf. *Valentinus Pÿthar* a. 1509 (535).

⁶ Cf. *Mane, Man, Maan* (148, 151, 187, 191, 232, 273, 275, 276, 277, 288, 304).

⁷ Cf. *Galls, Gales, Galesdorff, Galasdorff* (182, 207, 209, 503, 506).

⁸ Cf. *Walya* a. 1506 (423); *Walÿa* a. 1507 (455) a. 1510 (183).

Din *Socotelile Sibiului* ale D-lui N. Iorga cităm: *Spatair Dikull* de la 5 Sept. 1655 (279), *Joan Oylve* de la 23 Iunie 1659 (281), același care la 20 Aprilie 1658 eră *Jon Ollya* (282).

D-l Bogrea mi-a atras atenția asupra numelui lui „pan Vasilie P a i n d u r, mare Stolnic“, care iscălește un act slavon de la 30 Iulie 1634¹, prin care Matei Vodă confirmă mănăstirii Tismana stăpânirea peste satul Turceni. Forma *Paindur* se poate explica în două chipuri: ori ar putea să fie numele redat corect și atunci Vasilie Paindur sau, mai bine, înaintașii săi trebuie să fi fost de origine Sași, ori vine de la diacul care, deși Sas, scria slavonește. Cât privește pandurii și calea pe care ne-a venit acest cuvânt așa de curând, găsim o informație prețioasă în N. Iorga, *Socotelile Sibiului*, AAR., s. ist. t. XXI, p. 273:

„Am 23 Ianuarie [1606]. Schickt ich einen Stadt Diener bis gegen Millmbach zu erforschen wegen der P a n d u r n und Tattern, die in den Hattczig geraubt hatten . . .“. Atât la Tismana, cât și la Hașeg, sântem în apropiere de regiunea săsească a Sibiului.

Din regiunea Sibiului trebuie să fi fost și autorul sau cel puțin transcriitorul versurilor românești tipărite cu litere latine din „*Favor aonius quondam erga d. Valentinum Franck iuniorum, patricium cibiniensem, declaratus a nonnullis fautoribus et amicis ... Cibinii per Stephanum Jüngling excussum, anno MDCLXXIX*“, republicate de d-l N. Iorga în care, alături de alte particularități întâlnite și în manuscrisul nostru, mai găsim, împreună cu pe *mare* (de două ori) și forma *nâire* = „n'are“ (p. 7), relevată de d-l Pușcariu², și *puinye* (p. 8)

Dr. Albert Amlacher, *Urkundenbuch zur Geschichte der Stadt und des Stuhles Broos bis zum Uebergang Siebenburgens unter Erbfürsten aus dem Hause Oesterreich* (1690), Sibiu, 1879, în care ar trebui să găsim exemple de diftongări din regiunea Orăștiei, nu ne dă nimic în această privință, fiindcă cea mai mare parte din documente sânt latinești și nu sânt scrise de Sași decât foarte puține.

¹ A. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, p. 309. — Tot Dl Bogrea îmi comunică și că „*Vasile Palandur*, vel- stolnic“, se găsește la Ghibănescu, *Surete și izvoade*, IV, 358.

² *Dacoromania*, I, 381. Versurile însă nu sânt „de pe la 1666“, cum le datează d-l Pușcariu, având în vedere data celei dintâi cărți cu care ele se găsesc împreună. Titlul citat ne arată lămurit că sânt din 1679.

O recoltă foarte bogată avem însă din regiunea Brașovului. Pentru aceasta putem întrebuința ca izvoare bogata colecție *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, pornită în Brașov la 1886, din care ne vom restrânge aici însă numai la cele dintâu două volume de *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Kronstadt* (1503—1540), apoi N. Iorga, *Socotelile Brașovului și scrisori românești către sfat în secolul al XVII-lea*, publicate în AAR. s. I, seria II, XXI, pp. 111—270.

Iată câteva exemple sigure din cea dintâu: *Aylda* și *Alda* = „Aldea“ *Bulgarus* începând cu a. 1503 (I 2, 4, 35, 39, 93, 192, 266, 276, 277, 278, 363, 463, 510, 528, 530), *Aylda de Brayla* a 1503 (I 29), *Aylda Thompa* a. 1534 (II 705); *Baida* = „Badea“ *de Statina* a. 1503 (I 8), *de Compolog* (I 20, 30); *Bayda Egiptio* a. 1503 (II 292), *Bayda Cziganus* a. 1533—1538 (II 292, 466, 492, 493, 539), *Bayda Postelnyk* a. 1538 (II 580, 581); *Baÿla*, *Baÿle* — „Balea“ *de Braÿlla* a. 1530 (225), *de Buckarest* a. 1529 (174), *de Fogaras* a 1536 (II 443, 447), a. 1537 (II, 510), a. 1538 (II 559, 594), a. 1539 (II 632), *de Pitest* a. 1529 (II 174); *Buyna* = „Bunea„ a. 1530 (II 230); *Tschoynte* = „Ceontea“ a. 1529 (II 173); *Koydre* = „Codrea“ a. 1529 (II 174); *Floyre* = „Florea“ *Walachus* a. 1538 (II 567, 568); *Mikul de Floytsch* = „Floci“ a. 1529 (II 174), *Ztoyka de Floytsch* a. 1529 (II 175), *Ztoyka Floytsch* a. 1529 (II 175); *Ztoyka Goylam* = „Golea“ ori „Golan“ a. 1529 (II 174), *Goylan* a. 1540 (II 678), *Mayne* = „Manea“ între a. 1503—1540: *Bulgarus* (I 1, 3, 11, 18, 25, 31), *de Bussov* (I 12, 26), *de Stoynest* (I 32), *Thorschor* (I 30), *Scherb de Thorschor* (I 67, 69); *Mayne* (II 225, 282), *de Braylla* (II 173, 174, 231), *de Teyschayn* s. *Tyschtayn* (II 173, 228), *de Flotsch* (II 224), *de Nemoest* (II 173), *de Pythescht* (II 174); *Ztan Mayre* = „Mare“ a. 1529—1530 (II 174—217), *Mayra* a. 1535 (II 437); *Mayresch* = „Mareș“ *de Strypkoyne* = „Scripcani?“ a. 1530 (II 231); *Padwere* — „Pădure“ *Lwgofoth* a. 1534 (II 367, 368), *Padwure Logofott* a. 1537 (II 519), *Padwure Lugofot* a. 1538 (II 560); *Pitayr* = „Pitariu“ *Lörencz* a. 1521 (I 346)¹, *Pythair*, *Pithair*, *Pytayr*, *Pytaÿr*, *Pytar*, *Pythar*, *Pyteur Iacobus* a. 1532 (II 249, 256 și 790), *Ioanni Pÿtaÿr* a 1532—4 (II 356), *Pytayr* a. 1535 (II 421, 427, 580, 583, 621, 623, 624); *Poynte* = „Punte“ *Gerge* a. 1530 (II 218); *Paytre* =

¹ Cf. și *Pitar Lörencz* a. 1521 (I 345).

„Petre s Petrea“ a. 1529 (II 173), a. 1530 (II 220, 221, 223), *Poytre, Poÿtre, Poytru* = „Petre, Petrea, Petru“ a. 1530 (II 221, 222, 227, 228, 230, 231, 233); *Nago de Ponayra* = „Ponoare“ a. 1530 (II 227), cf. și *castellanus de Panayr* a. 1540 (II 785); *Stoyka Posteylnyck* = „Postelnicul“ a. 1534 (II 357); *Spatayr, Zpätayr, Zspatayr, Zpathayr* = „Spătariu s. Spătariul“ *Dragjcz* a. 1534 (II 621). a. 1539 (II 622), ~ *Paschydie* a. 1534 (II 372), ~ *Dragomyr* a. 1534 (II 350); *Teyschayn* = „Teișani“ a. 1529 (II 173), *Teyschoyn* a. 1529 (II 177), corupt *Tyschtayn,-oyn* a. 1529 (II 228, 229, 231); *Tuiffa* = „Tufă“ *Rado* a. 1530 (II 188) ș. a.

Din lucrarea d-lui Iorga am extras: *Popa Baylia* = „Balea“ a. 1606 (125), ~ *Bayle* a. 1609 (129), ~ *Baylle* a. 1613 (139); *Pöppä Bayelle* a. 1613 (140), *Pope Baille Sohn* a. 1631 (179); *Lugenfott Baylle* a. 1620 (155), *Lugofott Baylle* a. 1621 (159)¹; *Capitain* = rom. „Căpitan“ ori ung. „Kapitány“ a. 1686 (229), a. 1706 (253)²; *Kuppayrul* = „Cupariul“ a. 1625 (169); *Pötter Kroytoire* = „Croitoriu“ a. 1633 (181); *Opre Dreztayrul* = „Trăistarul“ a. 1624 (166); *Mayne* = „Manea“ *Gluzbascha* a. 1612 (134)³; *Kömis Mayre* = „Mare“ (de două ori) a. 1634 (184), *Klutscher Mayre* (de trei ori) a. 1620 (154), *Sattrarur Maire* a. 1636 (187), *Sattfrjairul* = „Șătrariul“ *Maire* (ibid.), *Vornikul Pre Mayre* a. 1634 (184); *Pitäter* = „Pitariu s. Pitariul“ *Andre* a. 1605 (121) *Portaier* = „Portariu s. Portariul“ *Dima* a. 1606 (125), *Portaier Myhul* a. 1605 (120), *Portair Nika* a. 1606 (125); *Raydul* = „Radul“ *Wayda* (de două ori) a. 1621 (158), pe aceeași pagină cu forma normală; *Ispataier* = „Spătariu s. Spătariul“ *Dragitsch* a. 1605 (120), *Spatayr Mihaly* a. 1624 (166), *Spatair Mihallj* a. 1685 (228)⁴, *Radul der S[pa]tayrul* a. 1620 (153); *Schalayr* = „Șelariu“ *Bech* a. 1620 (158); *Vasilajke, Vassilajke, Vassilaïke* = „Vasilache“ a. 1672 (215), *Vaszilajke* a. 1674 (217), *Vassilaïka* a. 1683 și 1684 (225, 226)⁵, ș. a. *Chakaynen* a. 1621 (159) ar putea fi rom. „cio-cane“ ori un plur. de la ung. *csákány*.

¹ Cf. *Lugefatt Balie* a. 1625 (168), *Logo-Fottul Bahlle* a. 1673 (216), *Legofetul Ballve* a. 1677 (219), *Logofottul Balhe* a. 1679 (221).

² Cf. *Capitan, Kapitan* a. 1604—1700 (117, 118, 119, 169, 190, 191 etc.)

³ Cf. *Mayne* a. 1634 (184).

⁴ Cf. și *Szpotar Mihály* ibid., apoi *Spattar Dregitschan* (de două ori) a. 1696 (244).

⁵ Cf. și *Vassilaki* a. 1686 (230), apoi *Nikullaky* a. 1612 și 1613 (135, 136, 140).

Fără să putem preciza din care parte, Sas trebuie să fi fost și necunoscutul care se adresează în 10 (20) Iulie 1593 către Petru Șchiopul, cu rugămintea să nu piardă prin zăbavă prilejul numirii în Domnie (Doc. Hurm. XI, 342—3), căci numai în gura unui Sas ne putem explica forma *perinfi*, și mai ales pe *mairi* și *Maire-Teftandar* relevante de Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 52 și de S. Pușcariu, *Dacoromania*, I, p. 387¹.

Având în vedere cele expuse mai sus cred că toate diftongările copistului C al Psaltirii Scheiane, înșirate de dl I.-A. Candrea în vol. I, p. XXXVIII a lucrării sale asupra acesteia², precum și de dl Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, pp. 52—53, 53, 54, 56, 72 și 73, care se pot reduce la tipurile: *căraire* și *caraire*, *cântaire*, *giudecaire*, *mair*, *măiri*-, *mestecaire*, *scapaire*, *staire*, *taire*, *muțaire*, *cureaire*, *minuine*, *minuina*-, *păduire*, *genui-kiele*; *ceireare*, la care mai putem adauge pe *meine*, trebuie atribuite faptului că acesta a fost de origine Sas.

Copistul acesta mai are și alte particularități despre care în legătură cu manuscrisul nostru am arătat că sânt de proveniență săsească. Astfel:

1⁰. Diftongul *oa* în loc de *o*: *învrătoșadză* (p. 204), și *ua* în loc de *oa*: *cunuască* (p. 271).

2⁰. Diftongul *ea* în loc de *e*: *aștăptaiu*, *băsărecă* și *besărecă*, *cărēm*, *cerăfi*, *cărăfi*, *cerărē*, *ceirere*, *derăptate*, *jățele*, *ferăcafi*, *ispovădește*, *grășiū*, *măserere*, *pomănăște*, *pomănăscă*, *prēmăște*, *stăjaște*, *trēmete*, *zăprătește*, ș. a.³.

3⁰. *E* în loc de *ă* și *â*: *curefi*, *cureție* alături de *curuție*, *dădeveru*, *învefu*, *lacremat*, *rătecescu*, *tăneru* etc.; mai ales în loc de *ă* final: *către*, *doare*, *făre*, *cădzure*, *înplure*, *sparsăre*, *vărsare*, etc.; apoi *bendu* (p. 208), ș. a.⁴.

¹ Altfel, supt influența străinilor de care eră încunjurat în exilul său, Petre Șchiopul însuși sciea românește foarte pocit și cu o ortografie foarte apropiată de cea a Sașilor care scriau românește, cf. *chendu* = „când“, *cherfi* = „cărți“, *ghendul* = „gândul“,; *tirgu* = „târg“; *vinuvate* = „vinovat“; *focut* = „făcut“; *manastiri* = „mănăstiri“; *tıraba* = „treaba“; *avuzi* = „auzi“, *cavuta* = „caută“ etc. ap. N. Iorga, *Petru Șchiopul și Mthau Viteazul* în AAR, S. ist. Seria II, t. XX, p. 441—445.

² *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII traduse din slavonește*, București, 1916.

³ Cf. I.-A. Candrea, *Monumentele cele mai vechi de limbă românească în Noua Rev. Română*, 1901, No. 36, p. 539.

⁴ Cf. Candrea, *ibid.* și *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI.

4°. *o* în loc de *ă*: *flomându* (p. 357), *sărbotoare* (passim) etc.

5°. Reducerea diftongului în: *aștaptă*, *ghetadză*, *lucradze*¹, *plecatu-n-ai* (p. 298); în *apoa* = „apoiă” (p. 449); a lui *îu* din *-toriu*: *agiutoru[lü]*, *agiutorului*, *coperitoru[l]*, *cuptoru[l]*, *izbăvitoru*, *miluitoru*, *oblicitoru*, *vietorul*; din *ceriu* care la acest copist apare foarte des fără *î*², precum și a lui *au* din *arul* (p. 222; și la Coresi!) și *astrul* (p. 418), ș. a.

6°. *I* în loc de *â* în: *kinilor* = „cânilor” (p. 202); *tiri* = „tări” (p. 346), *tirit-ai* = „târât-ai” (p. 485); apoi poate și în *spunindu* (p. 243), *bătrănișile* (p. 304), *bătrănișe* (p. 305), *răsiritul* (p. 378 și 525), ș. a. alături de *părănși-* = „părinți” (p. 243, 244), *mințără* ș. a.

Mai puțin sigure:

7°. *A—a* în loc de *ă—a* sau *a—ă*: *amariră*, *bogașește*, *bogașița*, *încalecași*, *înparași*, *învațarară-se*, *lasa*, *lasaiu*, *mariră-se*, *salașu*, *sapa-se-va*, *saraculü*, *saraci*, *scapare*, *tariia*, *vătamași*, *vătamași*, *vrajași* etc.³; dar și *a* din *ă* înainte de alte vocale: *carbuni*, *dumbravilorü*, *înparși-veri*, *pământu*, *prěslavi-se*, *preslavită*, ș. a.

8°. *E* în loc de *ea*: *me* = „mea” (foarte des), *alese*, *bese-recă*, *băserecă*, *besercă*, *blagoslovește*, *berbece*, *cămeșe*, *ele*, *este*, *fece*, *feceră*, *frumusește*, *fete*, *fărălege* etc.⁴.

9°. *O* în loc de *oa*: *broște*, *fomete*, *întorce*, *întorse*, *morte*, *nopte*, *omnii*, *omerie*, *omenilorü*, *susiora*, *sisiora*, *tote*⁵.

10°. Confundarea lui *o* cu *u*: *bucorași-vă*, *conoaște*, *corundu*, *covintele*, *înpromut*, *întro*, *tutororu* etc.⁶.

11°. Nur putem preciza nimic în privința formelor *re* și *ri*. Cele dintâiu se găsesc mai regulat la copistul *B* decât la *C*⁷. Cele din urmă sânt obiceinuite la fel în toate părțile textului. Totuși formele *ră*, care sânt mult mai dese, sânt cele normale⁸.

12°. Dacă am cercetă cu băgare de seamă, afară de aceste particularități fonetice, proprii și manuscrisului nostru, cu siguranță am mai găsi și altele, precum și forme analogice greșite ca: *aflamu-o* =

¹ Idem, *Mon.* I. c.; *Psalt. Sch.*, vol. I, p. CXLI.

² Idem, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVII.

³ Idem, *Mon.*, I. c.; *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI.

⁴ Idem, *Mon.*, I. c.

⁵ Idem, *Mon.*, I. c., p. 540; *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI

⁶ Idem, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVI—XXXVII.

⁷ Idem, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. CXXXVII.

⁸ Idem, *ibid.*, p. CXLVII—VIII.

„aflămu-o„ (p. 435); ori particularități sintactice proprii Sașilor ca lipsa articolului în: *Stându era piçoare noastre* (p. 423), *Ierusalimū zidim ca cetate* (p. 423), *mai vrătosu de aninā umnoji-se-voru* (p. 452), *deștingu ca roao* (p. 488); prezența lui în: *Ca o mie de aii* (p. 296), *șep'tedzečū d[el] aii* (p. 291) ș. a., care nu se găsesc în celelalte texte similare.

Altădată¹, pornind din o greșală comună a Evangheliarului lui Radul de la Mănicești și a celui al lui Coresi², afirmam, de acord cu M. Gaster³, M. Roques și I.-A. Candrea⁴, că cel dintâiu ar fi o copie de pe cel din urmă. Afirmatia însă o făceam cu oarecare rezervă și la sfârșit adăugeam că „nu trebuie să ne scape din vedere că Radul vorbește de un „izvodū“ de pe care a copiat (v. *Columna lui Traian*, 1882, p. 56), deci, mai curând, manuscris“ (*Dacoromania*, I, 351—2). Acum, având în vedere forma *maire* din Evangheliarul lui Radu, precum și altele pe care le voi arăta numai decât, mă asociez cu totul la părerea exprimată de d-l Pușcariu, după care Radul a avut înaintea sa un manuscris identic cu al lui Coresi⁵, adăugând numai că acest manuscris era copiat de un Sas și, în vreme ce Coresi a înlocuit aproape toate formele săsești, Radul, mai puțin atent decât tipograful care îndreaptă și în corecturi, a păstrat mai multe din ele neschimbate. Că Radul copiază de pe alt text decât al lui Coresi ne dovedesc greșeli de felul lui *mai făcătorii* (Mat. zač. 9) = „pacefăcătorii“, *încalțându-se* (Marc. zač. 65) = „încălzinduse“ etc., care nu puteau fi citite greșit din textul tipărit bine al lui Coresi. Că textul de pe care copiază fusese scris de un Sas, o mai dovedesc:

10. Diftongările de felul lui *înțorcū* (Luca, zač. 94) = „înțorc“; *învățătoariul* (Ioan, zač. 8) = „învățătorul“; *spuea* (Marc.

¹ *Dacoromania*, I, 350-2. E vorba de *al celui* (Mat. zač. 56) = „alciului“ = < ung. *álcs, ács* „teslar“, „dulgher“ „cioplitor“. Dar mai sânt și alte greșeli comune în cele două cărți de care ne ocupăm, dovadă că pornesc de la același izvor: *a grăulul* = „agrului“ (Mat. zač. 54), *a se piti* = „se ispiți“ (Marc. zač. 2) ș. a.

² *Archivio glottologico italiano diretto da G. Ascoli*, XII, Torino (1890-2) ¹, p. 199.

³ *Romania*, XXXVI (a. 1907), p. 431, nota 2.

⁴ *Psalt. Sch.*, vol. I, p. CV.

⁵ *Dacoromania*, I, 351, nota 2.

zač. 6 și Ioan, zač. 12) = „spue“, căruia la Coresi îi corespunde *propoveduim* și *propoveduiască*; *dědě* (Ioan, zač. 16) = „deadă“; *aciasta liubovul* = „acesta liubovul“, care nu se găsește la Coresi.

2°. Probabil și numeroasele exemple de rostire *a—a* în loc de *ă—a* și *a—ă*, precum și cu *a* din *ă* și înainte de alte vocale: *eata* (Mat., zač. 4), *vaduolor* (id., zač. 94), *fațarnicilor* (id., zač. 95), *adapatū* (id., zač. 108), *curvarie* (Marcu, zač. 44), *vaduo* (Luca, zač. 14), *barbatū* (id., zač. 46), *lasatū* (id., zač. 67), *slavt* (id., zač. 71), *mancă* (Ioan, zač. 24), *spalatū* (id., zač. 44), *adevarū* (id., zač. 53) ș. a., cărora la Coresi le corespund formele normale.

3°. Poate și formele palatalizate *cenie* (Marc., zač. 7), *cinie* (Ioan, zač. 43), *ăniemă* (Marc., zač. 29), *feriecați* (Luca, zač. 67), etc.

Cum se poate vedea din cele expuse cu privire la manuscrisul liceului din Năsăud, săsească pare să fie nu numai *bune* relevată de Ov. Densusianu, *H. l. r.*, II, fasc. 1, p. 72 și de Pușcariu, *Dacoromania*, I, 381¹, ci și *grei*, *vo* (= „vă“), *fore* (= „fără“), *dupo* (= „după“), *fo* (= „fă“), *forime* (= „fărâme“) și, cum am arătat, și formele cu *v* în loc de *ă* din Evanghelia slavo-română din Petersburg.

În legătură cu aceste constatări rămâne să se revizuiască întreg materialul de limbă al textelor noastre vechi și să se cerceteze dacă Sașii luterani n'au făcut decât să copieze texte mai vechi, produsele curentului husit, cum cred unii, catolic și național, cum afirmă alții, ori ei sânt chiar traducătorii lor, cum presupune d-l Ov. Densusianu în *Buletinul Societății filologice*. III, 34 și *H. l. r.* vol. II, fasc. 1, p. 8. La un centru de propagandă reformată luterană, dar care nu poate fi numai săsească, se gândește și A. Rosetti, *Romania*, 1922, No. 191, p. 333: „Un second centre de propagande, tout aussi puissant que celui de

¹ Se găsește și forma *bunū*, apoi *căinii*, *căinilorū* (p. 40), despre care vom vorbi mai încolo, căci *ă* cu două linoare deasupra trebuie citit *ăi*. — *Callă*, obicnuit în unele regiuni ardelen. s'ar putea explica ca influență ungurească (cf. *vout* — *volt*) ori din *caută*+*ultă* ∴, presupunând că *a uită* este identic cu *a se uită*. Totuși cf. *tâlnacului* < ung. *tanács*, la N. Iorga, *Doc. rom. din arh. Bistriței*, Partea II, p. 10 (a. 1662-70), *svatut tâlnacului*, id. ibid. p. 15 (a. 1669) etc.

Sibiiu—Bașov se trouvait dans la région du Zips et du comté de Saros, notamment dans les villes de Kaschau, Leutschau et de Leibiiz. Th. Huszti, qui prêcha la Réforme dans le Maramureș, venait de là¹:

În orice caz nu trebuie să ne scape din vedere că, deși diftongarea *ai*, *ui* lipsește din o seamă din manuscrisele noastre vechi, sânt în ele alte particularități care pot să aibă caracter săsesc. Astfel, cum am mai amintit, formele *re*, *ri* nu sânt exclusive, nici normale, nici chiar în Apostolul de la Voroneț, cel mai vechiu dintre manuscrisele noastre. În acesta mai întâlnim, afară de îndoelnicul *împarate* (76/9), și forma *aștaptă* (61/3), care am arătat de ce proveniență poate să fie. *Aștaptă* se găsește și în Psalt. Vor., (ps. CIII, 11) Ca să nu mai pomenim de confundarea lui *o* cu *u*, de *e* în loc de *ea*, *o* în loc de *oa*, *a* în loc de *ă*, de *re* și *ri* alături de *ră* și *rî* etc. din Codicele Todorescu², e foarte suspectă prezența și în acest manuscris a lui *aștaptă* și mai ales confundarea consonantelor medii cu tenule: a lui *v* cu *f* (*faptele* — *vaptele*, *fi* — *vi*, *focū* — *vocū*), *ğ* cu *č* (*lęge* — *lĭacę*, *atin'ge* — *atince*, *ğiudefū* — *ciudefū* — *ciudef*), *b* cu *p* (*scum'biu* — *scumpii*), *dz* și *z* cu *ř* (*bărbașiloru* — *bărbadzi*; *pădzitu* — *păzitu* — *păřitu*)³. În mod firesc aceeași e situația și în privința Codicelui Marțian, care e copiat aproape slovă de slovă de pe Codicele Todorescu. Și nu diferă mult nici aceea a Codicelui Sturdzan, în care se găsesc chiar bucăți traduse din nemțește. Foarte multe particularități suspecte din acest punct de vedere arată Psaltirea Hurmuzachi, în care se scrie *o* în loc de *oa*, *e* în loc de *ea*, *a* în loc de *ă*, *u* în loc de *o*, și invers, *re* și *ri*, alături de *ră* și *rî*⁴. În ea mai găsim și forme ca *aștaptă*, *demănrața*, *demănrață*, *demenrața*, *luminradză*, *însetadză*⁵, și mai ales grafia, deci proba-

¹ În notă se dă bibliografia chestiunii.

² Exemple v. la N. Drăganu, *Două manuscripte vechi*, p. 23 ș. u. și 96 ș. u.

³ Exemple și mai numeroase, v. N. Drăganu, *ibid.*, p. 21—22. Pentru confundarea consonantelor fonice cu cele afone și invers, la Sași, cf. *negoș* > *nekots*, *colibă* > *kalip*, *brânză* > *prănts*, *pupăză* > *puppes*, *roșcov* > *roschkof*, *igodie* > *žigoti*, *Prund* > *Prunt* etc. ap. Brenndörfer, o. c. p. 43, 44, 71 și 87; apoi *voarte* = „foarte“, *Stinghe*, 23, *răspunzu*, *respunz*, *răspunzuri*, *id.* 21—22 alături de *respunsuri*, *id.* 38 etc.

⁴ Exemple v. Candrea, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XLVIII—XLIX.

⁵ Candrea, *ibid.*, p. CXLI.

bil și rostirea *ua*: *credinčuasa, nuaptě, rruada, scuaterě*¹; reducerea diftongului *au* în *a*: *arű, adzi, adu, adză, ladele, gară*²; dispariția lui *ř* din *menciur*³ ș. a.

Deocamdată nu putem, nici nu vrem să spunem ultimul cuvânt în această privință.

*

Dar să ne întoarcem acum la diftongările vii.

Cum atestă St. Stinghe, *Die Schkejer oder Trokaren in Kronstadt* în *Jahresbericht*, VIII, p. 38, Trocarii din Brașov rostesc *oichř, päreichř, ureichř, veichř, roik'e* și chiar *beik'er* (< săs. *Backer*). Dl Pușcariu îmi comunică verbal că tot așa se rostesc în Bran, respectiv în Brașov cuvintele: *parseichiu* (în loc de *parsec* s. *parsechiu* < *pohárszék*), *streiche* și *zeiche*.

În lucrarea D-lui Pușcariu, *Der Dialekt des oberen Oltthales, Jahresbericht*, V, 185 întâlnim de două ori forma *oi* = *oichi* culeasă din Comăna de jos.

Aceeași rostire o găsim, cum îmi comunică dl G. Giuglea, și în graiul „mocanilor“ din Săcele.

Picioici în loc de *picioci*, plur. lui *picioacă, picioacă* (< ung. *pityóka*), citim în un Triod de la 1774 păstrat în biserica din Calbor (< săs. *Kaltbrunnen*), ap. N. Iorga, *St. Doc.* XIII, 75. *Picioičř* se rotește în Bran, (Turcu, *Esc.* 35), în *Drăguș*, un sat din Țara Oltului (*Grai și Suflet*, I, No. 1, p. 138), pe Murăș, în (*Săcărâmb, Huiedin, Veștem* (jud. Sibiu), *Șinca-veche* etc. (Viciu, *Gl*).

Din regiunea Sibiului mai cunosc numele propriu *Isaicu* < *Isacu* și *čioičă* (Barcianu) = „ciocă, cioacă, cioucă, ciaucă, ceucă“.

Particularitatea aceasta o relevă Weigand, *Jahresbericht*, VIII, 273 „ici și colo“ și în județul Muscel pentru cuvintele *oichř(u), păduik'e* și adaugă că în anul următor al cercetărilor sale a găsit-o foarte extinsă în jurul Brăilei. Aici însă a auzit-o probabil de la „mocanii“ duși de la Brașov în aceste părți. I.-A. Candrea, Ov. Densusianu și Th. D. Sperantia, în textele culese în județul Brăila, cât se vede de la indivizi de baștină din această regiune, și publicate în *Graiul nostru*, vol. I^h, pp. 243—262, dau formele *măinile* (248 de 3 ori), *măine* (250, 257), dar *ochii* (249, 250, de 3 ori, 251 de 3 ori, 256), *ochi* (251), *pereche* (251), *ureche* (253), *Petrachř* (258).

¹ Candrea, *ibid.*, p. XLIX.

² Candrea, *ibid.*, p. CXXXVIII.

³ Ov. Densusianu, *H. l. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 88.

Formele acestea sânt însă foarte obicinuite în județul Gorj, cum se vede din povestea populară „*Nărojii*“, publicată de Șt. Sterescu în *Conv. Lit.* XLVI—1912, p. 1044 și 1164 ș. u.: *oichii* (1046, 1047, 1049, 1051), *pereiche* (1051), *Costaiche* (1055), *Ma-taiche* (1055), *Petraiche* (1046), nota 2, *ureiche* (ibid.), *veiche* (ibid); tot așa și din *Graiul nostru*, I: *oichii* (Radoși, 22), *deoichetori*, *deoichiat* (Săcel, 26).

Despre extensiunea acestui fenomen în jud. Gorj putem să ne facem o idee din E. Gamillscheg, *Oltenische Mundarten*, Wien, 1919, p. 55, care găsește forma *öichü* în comunele Frân-cești, Runcu, Dobrița, Lelești, Rasovița, Stroești, Cornești, Horezu-mare, Săcel și Pociovaliște; *öëchü* în Bălta; *üöichü* în Curpen, Scoarța, Mușetești și Poenari; *öchü* în Topești, Peștișani, Brădiceni, Godinești, Racoți, Ciupereni și Stănești și *üöchü* în Pocruia și Peștișani. Alături de *öichü* se mai rostește și *vëichü*, *strachünă* etc. Din punct de vedere geografic, cum arată harta de pe p. 56, comunele care au diftongarea sânt așezate spre nord-est, lucru care nu trebuie să ne scape din vedere.

Cunoscute sânt și în Vâlcea, cum se vede tot din *Graiul nostru*, I: *oichii* (Căineni, 36), *oichișorii* (Popești, 41). Din răspunsurile venite la chestionarul despre „cal“ al Muzeului limbei române se vede că le cunosc și o seamă de sate din județul Dolj (Gângiova, Sadova, Mărșani, Comoșteni, Ginculeni).

Izolată și poate adusă din județele oltene amintite mai nainte pare a fi *oichi* pe care îl întâlnim de trei ori în Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, București, 1913, p. 66 și 21, cf. și p. 395. Ele sânt culese de la o singură persoană, Stancu Grecu din Geanova.

Forma *Beici* (= „Beciu“ s. „Viena“), izolată și ea, pe care o întâlnim la I.-A. Candrea, *Graul din Țara Oașului*, București, 1907, și a fost relevată de d-l V. Bogrea în *Revista istorică*, V — 1919, p. 132, probabil nu e decât o redare greșită a rostirii ungurești a lui *Bécs*, cu *é* (*e* lung), care pentru străini face impresia unui *e* desfăcut în două. Acest *é* se diftongează în deosebite chipuri chiar și în dialectele ungurești¹.

Stinghe, *Jahresbericht*, VIII, p. 38 crede că aceste forme s'ar fi născut prin atracțiunea lui *ř* din palatala *ki*. Tot așa și Weigand, ibid., p. 273. Sterescu, *Conv. lit.*, 1912, p. 1046, nota 2 crede

¹ Cf. S. Simonyi, *Die ungarische Sprache*, p. 134 și 138.

că e vorba de epenteza unui *i* după o vocală și înaintea grupului consonantic *ch* urmat de vocală“, „În realitate metateza lui *j* (iot)“.

Eu cred că această diftongare este o metafonie supt influența săsească, pentru următoarele motive :

1°. Această diftongare se găsește numai în regiunile locuite de Sași (Brașov și Sibiu) sau din imediata apropiere a acestora (Gorj, Dolj, Vâlcea, Muscel).

2°. Și ținuturile în care nu locuiesc Sașii, dar în care se găsește acest fenomen, au fost stăpânite odinioară de ei, sau și de ei. Astfel stăpânirea, ce e drept de scurtă durată a Cavalerilor Teutoni (1211—1225), împreună cu care au trebuit să fie și Sași, nu s'a mărginit numai la Țara Bârsei, ci s'a întins și pe o parte a teritoriului din Cumania românească, întemeind chiar o cetate, pe aceea a Câmpulungului (Langen-Aue)¹. Lângă apa Loviștei, mărginită cu apa Lotrului s'a așezat la 1233 un conte săsesc Colard, fiul lui Cristian². De la 1718—1739 Oltenia a stat supt stăpânirea Austriacilor, cu care iarăși vor fi mers mulți Sași.

În acest timp influența germano-săsească în aceste regiuni trebuie să fi fost foarte puternică pe toate terenele și a putut să se manifesteze și în limbă.

3°. Cum se vede chiar și numai din *Socotelile* orașelor Brașov și Sibiu, legăturile comerciale și culturale dintre ținuturile românești învecinate și aceste orașe erau foarte puternice, mult mai puternice decât astăzi când avem și noi orașe românești și, mai ales, avem numeroși industriași și negustori români, iar influența limbii orașanilor asupra dezvoltării limbii satelor din jur nu se poate tăgădui.

4°. Exemplele înșirate în alt loc ne arată că cea mai obișnuită diftongare în săsește este aceea când după silaba diftongată urmează un *ch* sau o silabă care se începe cu acesta. *Chi* săsesc se rostește și *ki* (*KNWW.*, 28), deci a putut fi înțeles și redat de Români *k'*. În schimb *k'* românesc a fost înțeles de Sași *ch* (cf. *fâchel*, *fâchel*, *fâchel* < rom. *făciol*).

¹ N. Iorga, *Ist. Românilor din Ardeal și Ungaria*, București 1915, p. 33 și 42—44.

² *Idem*, *ibid.*, 43—44.

5°. Diftongarea aceasta în românește nu e veche. D-l Bogrea, *Revista istorică*, V-1919, p. 131 a relevat câteva din exemplele cele mai vechi: mai întâiu o foaie de zestre olteană din a. 1760 publicată în *Revista istorică*, II-1916, p. 30, în care găsim pe *roichie* și *veiche*, apoi un act câmpulungean din 1785 (ibid. I-1915, 22), în sfârșit la 1824 numele satului *Oichești* (ibid., I-1915, 24). Mai adaug și eu câteva exemple culese din *Istoria Târgu-Jiului* de A. Ștefulescu, Târgu-Jiului 1906: *hrisov veichi* a. 1778 (414), *Costaiche* a. 1788 (433), *Dumitraiche* a. 1788 (434), a. 1799 (448), *Popa Dumitraiche* a. 1846 (471), *Dumitraiche Lupulescu* a. 1846 (471), *Popa Enaichie* a. 1796 (443), *Popa Enaiche* a. 1797 (445), a. 1819 (461), *Enaiche Sănătescu* a. 1838 (467), *Enaiche Cucu* a. 1846 (471), *păreiche* a. 1846 (470). De bună seamă nu poate fi o curată întâmplare că aceste exemple se găsesc curând și numai după ocupația austriacă din Oltenia.

6°. Cercetându-le, vedem că unele sânt nume de botez, altele termeni comerciali. Cele dintâiu, ca și al „Stadt-reiter“-ului *Vasilaiche*, atestat în socotelile Brașovului la 1672, 1674, 1683, și 1684, s'au introdus probabil prin servitorime. Cele din urmă (*roiche*, *păreiche*, *veichi veiche*), prin comerț. Generalizându-se apoi în clasele de jos, li s'a asociat cu timpul și *oichi*, *ureiche*, *păduiche* etc.

Tot așa trebuie explicată și forma *ainine* (= *ain*, *arin* cu metaplasmă, cf. *carpin* — *carpine*) auzită de Weigand în comunele Albești (lângă Câmpulung), Glodeni și Slănic din jud. Muscel, Guia-Vadului din jud. Buzău; apoi în Țela (pe Mureș între Lipova și Deva), Lighet (aproape de Timișoara, jud. Timiș); în Fizeș, Dobra, Lăpugiu, Surduc, Boiu, Peștișiu din jud. Hunedoara și în Temerești, Făget, Coșovița, Bruznic din jud. Caraș-Severin¹. Județul Muscel și Buzău sânt în nemijlocită apropiere de Sașii din ținutul Brașovului, iar despre stăpânirea acestora în Câmpulung a fost vorba mai sus. Satele de pe Mureș gravitează spre Deva-Orăștie, cele din Hunedoara spre Hațeg-Orăștie, iar Orăștia a fost și este încă un important centru săsesc. Numai Lighet gravitează spre Timișoara.

Apoi dl. Weigand ne spune că între Germanii care ocupă partea nord-vestică a Banatului sânt „vorwiegend Schwaben, doch auch in einigen Dörfern aus Siebenbürgen eingewanderte

¹ *Jahresbericht*, VIII, 273.

Sachsen“¹. Imigrarea a trebuit să vie dinspre Orăștie și Sibiu și forma *ainine* indică pe unde s’au așezat acești Sași, din care unii vor fi dispărut cu timpul.

S’ar putea însă și ca în unele sate să se fi adus această diftongare de coloniști munteni de prin Muscel, și Buzău, știut fiind că numeroși Olteni și Munteni s’au așezat în Banat în mai multe rânduri, dar mai ales pe timpul Mariei Terezia²

Pentru diftongarea lui *a* inițial cf. *Aylde* = „Aldea“, *Oylde* = „Ollya“, *Ayngelossy* și *Ayngalaschy* Mihaly (N. Iorga, *Socot-Braș.*, 134) = „Angyalosi Mihály“ (id., *ibid.*, 144 și 151) etc.

Di Pușcariu, *Dacoromania*, I, 381, bănuște o oarecare legătură între formele *maire*, *taire* și *miře*, *tife* și *tă’urē* auzite de Weigand în două sate din Valea Bereteului³, precum și între *tiurē*, *miurē* auzite de același în Beiuș (Valea Crișului-repede) și Ciucea⁴ alături de normalele *mare* și *tare*. Ele s’ar fi născut din cele dintâiu „în poziție atonă în frază“.

La datele culese de Weigand însă trebuie să mai adaugem după Viciu, *Gl.*: *mire* = „mare“ s. „înalț“ (Vișag, I. Huedin); *miri* = „mare“ (Vălcău-rom., Sălagiu); *piri* = „mai mic“: *vrajnița-noastă-i miri și a voastă-i piri!* (Vălcău-rom.; poate cont. din *miri+pitic* s. *pic*); *tiri* = „tare“ (Vălcău-rom., Sălagiu); *tirigan* = „vânjos, tare“ (despre boi) (Blaj), probabil < *tiri+vigan* < ung. *vigan*; cf. și *žirigan*, *virigan*, idem, auzit de mine prin părțile Năsăudului și *tirian* = „inimos, îndrăzneț“ (*Șez.* V, 162). În o poveste populară din Gorj găsim locuțiunea *tiri mi — tiri-mi* = „tare-mi-i — tare-mi-i“; „ori — ori“; „ce mi-e — ce mi-e“: *Tiri-mi mintea boilor mei, tiri-mi mintea voastră*⁵. Ea nu se poate despărți de *tife* pe care l-a cules Weigand. Aceeași locuțiune se găsește și la Sași în niște versuri pentru jocurile de copii:

Tiremi-hier, tiremi-duër
Meruch an der gresster muar;
*Zelētst wër nast mu am bedjel*⁶

Faptul că se găsește în Gorj și la Sași iarăși nu poate fi o simplă întâmplare. Trebuie cercetat substratul etnic al satelor în care a găsit Weigand formele citate mai sus, căci cu sigu-

¹ *Jahresbericht*, III, 198.

² Dr. G. Popovici, *Istoria Românilor Bănățeni*, Lugoj, 1904, p. 337 și Weigand, *ibid.*, p. 202.

³ *Jahresbericht*, VI, p. 41.

⁴ *Jahresbericht*, IV, p. 301.

⁵ *Conv. lit.*, 1912, p. 1050.

⁶ Ap. Brenndörfer, *o. c.*, p. 65 și 84 după F. W. Schuster, *S. s. Volkstüder, Sprichwörter, Räthsel, Zaubertormeln* etc., Sibiu, 1865.

ranță ele vin de la acesta. În el trebuie să fie mestecați și Sași. Și apoi, afară de faptul că Sașii au particularitatea de a reduce diftongii, ei mai au și o metafonie cu *i* alături de aceea cu diftongul compus cu *i*. Iată câteva exemple caracteristice: *flir-chen*, dim. lui *fl̄or*, *fl̄ur* < rom. *fluier* (Br. 85); *kischchen* și *kêschchen* < rom. *coș* (Br. 27); *tup̄art*, pl. *tip̄art* 1°. „podex“, 2°. „hölzerner Wetzsteinköcher, = 3°. „Düte“ < rom. *după* (KNWW., 166); *stirp̄a*, *stirpich* (Br. 47), alături de *st̄arp̄a* *st̄arpich* (KNWW., 133), < rom. *stearpă* *starpă*, unde însă ar putea fi vorba și de influența lui *st̄arpl*, care ar trebui să dea în săsește *stirpin; *t̄șink̄ašn* < ung. *szánkázni* (KNWW., 165), care în alte regiuni se rostește *tsonkasn* (Haltrich, *Plan* etc., p. 147); *tschináken* < ung. *csónak* (Haltrich, *ibid*); etc.

Tot elementului străin contopit în cel românesc trebuie să-i atribuim și pe *deic* = „duc“¹ și pe *braică* (< *brahă*, *bragă*) de la Moți². Insuși Weigand, care a cules această formă, ne spune că între Moți s'au contopit, afară de Secui și Unguri, și mulți Nemți (acest nume colectiv poate să cuprindă și pe Sași), mai ales băieși. Intre cele două feluri de băieși sânt: „Die Minenarbeiter, Bergleute in der Gegend von Abrud und Ofenbaia, die sich aus Rumänen verschiedener Herkunft und aus Fremden, vorwiegend Deutschen rekrutieren. Auch mein Gewährsmann (für Nr. 126 Abrud) trägt den Namen „Jegher“ (Jäger), versteht aber kein Wort Deutsch. Ebenso finden sich die Namen: Rot, Gruber Meier, Lessing, Zipser, Hocman, Feier, Winzeler (was übrigens auch ungarisch vinczellér = Weinzedler sein kann). Noch auffallender ist, dass sie auch in einigen Orten die Kirchweih = chirvai la berbece (cf. Frâncu-Candrea S. 39) eingeführt haben durch das Beispiel der Deutschen verführt. Die Sprache der Băieși ist ebensowenig einheitlich wie die der andern Bergbewohner; gemeinschaftlich sind die technischen Ausdrücke beim Bergbau, von denen natürlich viele deutschen Ursprungs sind, aber doch nicht so viele wie bei den Bufanen in Reschitza oder Oravitza in Banat“ (*Jahresbericht*, IV, p. 288). In astfel de împrejurări nu trebuie să ne mire rostirea streină și izolată a unui cuvânt vechiu românesc³

¹ *Jahresbericht*, IV, p. 301. ? (p. 295)

² Frâncu-Candrea, *Moți*, 98: „rămășiile care rămân în căldare după fierberea vinarsului“. Cf. însă și germ.-săs. *Bret*. — Omonimul *braică*, nume de căjea de vânat, pentru care cf. germ. *Bracke*, fr. *braque* (Dicț. Acad., I, 638) ne-a venit tot prin Sași, ca și *fieică* din o formă *Fleiken* a lui *Flecken* „kleineres oder grösseres Stück Fleisch“, pentru care cf. *SsWb.*, p. LIV și 398.

³ Pentru fonetismul lui *deic* cf. săs. *dæg* „Daube“ < rcm. *doagă*, ap. Br. o. c., 15.

Numai pronunțarea lui *âi* din *câine*, *mâine*, *mâini* (plur. lui *mână*), *pâine* și *păinichiu* (Cuv. d. bătr. I. 296) nu o putem explica din săsește. În săsește *câne* dă *kine*¹, *mâne* se rostește *mune*², *pâne* ar trebui să dea *pune*, cu diftongare *puine* sau chiar *paine*³, iar *mâni* se poate rosti *ṃuni* ori cel mult **muini*⁴. Această pronunțare, generală acum numai în Muntenia, a fost în vechime mult mai răspândită decât astăzi. Ea se găsește nu numai în lucrările lui Coresî și în Evangheliarul lui Rădul Gramaticul, ci, fără a fi undeva întrebuintată exclusiv, și în Codicele Sturdzan, Codicele Todorescu și Marțian, Cea mai veche carte Rákóczyană, în scrierile mitropolitului Varlaam etc.

„Pentru vechimea ei ne vorbește dialectul meglinit cu *ṃîni*, *ṃîni* (din *pâine*, *câine*)“, adaugă cu tot dreptul dl Pușcariu, *Dacoromania*, I, 381⁵. Deoarece se găsește numai înainte de nazală, nu e exclus să fie o legătură oarecare între ea și același fenomen care se întâlnește pentru *u* s. *o* în v.-franceză (desvoltat astăzi în *oē*) și reto-romană înainte de *î* și *n* + cons., cf. fr. *coin*, engad. *kuoin*; fr. *point*, engad. *puent*, friul. *puiñt* etc.⁶

Diftongarea *âi* din aceste cuvinte a fost explicată de mulți și în deosebite chipuri: prin epenteză, „răsunarea lui *i* final în silaba precedentă“, atracția lui *i* din sunetul palatalizat la vocala precedentă, transcrierea arbitrară a pronunțării particulare *cânie*, *pânie*, *mânie*, *mârîi*, prin metafonie etc.⁷

N. Drăganu.

¹ Cf. *kine* - *kinește* ap. Br. 28; *kinilor* Ps. Sch. 202; *chinele* cel rău ap. N. Iorga, *Doc. Bistr.*, II, 5; *Kinen*, *Kynen*, *Kynen* = „Căneni“ în *Socotelile Sibiului dintre 1503—1540, Rechnungen*, p. 163, 164, 166, 216, 278, 283, 287, 290, 294, 299, 300, 306, 309; N. Iorga, *Socot. Sib.* a. 1689, p. 286.

² Cf. *septemuna alba*, ap. Br. 45; *tergu septemunilor*, Stînghe. 34

³ Cf. *pună lume* ap. Br. 42; *puine* ap. N. Iorga, *St Doc.*, XIII, 8; *paîne* ap. Stînghe, 31

⁴ Cf. *munə* ap. Br. 35; *mune* ap. N. Iorga, *St. Doc.*, XIII, 7.

⁵ Megl. *taiti* însă ar putea fi o contaminare a bulg. *tatē* cu srb. *taïco*, din care e *taică* al nostru.

⁶ Exemple mai numeroase v. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* I, § 119, 132 și 137.

⁷ Cipariu, *Gramateca*, I, București, 1869, p. 23; Lambrior, *Romania*, IX, 100, 372; Miklosich, *Beiträge, Vocalismus*, I, Wien, 1881, p. 7; Hasdeu, *Principie de filologia comparativă arno-europeă*, București, 1875, p. 24 și 28; Al. Philippide, *Istoria limbii române*, I, p. 40—41; Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 319; H. Tiktin, *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905, p. 341; T. Raica, *Revista politică și literară*, IV (1912), No. 4, p. 115—6; Slavici în un foileton din „Lupta“ apărută în Budapesta, pe care nu-l mai am; N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București, 1910, p. 21; N. Drăganu, *Două manuscripte vechi; Codicele Todorescu și Codicele Marțian*, București, 1914, p. 109—110; Ov. Densusianu, *Hist. l. roum.*, vol. II, fasc. I, p. 16, 52—53; I.-A. Candrea, *Psalt. Sch.*, vol. I, p. XXXVII; V. Bogrea, *Rev. Istorică*, V, p. 131—2; S. Pușcariu, *Dacoromania*, I, p. 380—1.

Verbele derivate cu sufixul *-înare* (*-îinare*, *-anare*) și postverbalele lor.

Pentru *legână*, *lengână* (Viciu, *Gl.* 56, Sălagiu; Păcală, *Mon. Răș.* 129)¹; ir. *legără*; megl. *ligăntari*; ar. *ligănare*, *legănare* vb. I-a „schäukeln“, „wiegen“; refl. „hin- und herschwanken“; pentru postverbalul născut din aceasta, *leagăn*, *leangăn* (Viciu, *Gl.* 56, Sălagiu; apoi pe Valea Someșului în satele în care se spune și *lengână*); ir. *legăr*; megl. *legăn* și ar. *leagân* „Schaukel“, „Wiege“; „in Gurten hängender Wagen, Berline“², precum și pentru derivatele acestora *legănător*, *legănătură*; *legănaș*, *legănuș*, *legănuș*, *legăitor* s’au încercat mai multe etimologii, dar nici una nu ni se pare mulțămitoare.

Rösler, *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Rumänischen*, Wien, 1863, p. 13, pornind de la obiect, îl derivă din gr. *λεκάνη*, *λαγένα* „Schüssel, Becken, Wanne“.

Și Laurian—Maxim pornește de la obiect, deci de la substantivul *leagăn* „pățicel în care se culcă pruncii, construit așa că se poate balansa“, iar pentru etimologie trimite la gr. *λέκνον*, *λέχος*, *lectus*, *lectica* care se rapoartă la ideea „culcării“ sau „zăcerii“.

Cihac, II, 511 pornește de la verb, pe care îl aduce în *legătură* cu ung. *lengeni*, *lengetni* „a adia (despre vânt)“, „a legână încet“, „a clătina“.

¹ În mai multe sate pe Valea Someșului am auzit forma *lengână*, în altele se aude *legână*; pers. 2 sg. *leagânt*, *leagânti*, *leangânt*, *leangânti*, *legeni* și *legini*.

² Pentru acest înțeles cf. pendant-ul *hinteu* > ung. *hintó*, propriu „leagăn“, relevat de V. Bogrea, *Dacoromania*, I, 271.

Miklosich, *Rum. Unt.*, II, 22 se gândeà la alb. *l'ekúnt, l'ikúnt*, „wiegen“, dar G. Meyer, *AEW.*, 242—3 respinge această etimologie pentru motivul că cel ce a propus-o n'a avut în vedere albanezul *k*. În același timp nu crede nici în etimologiile lui Rösler și Cihac. Pe a lui Laurian—Maxim nu o cunoșteà. Cât privește formele albaneze *l'ekendís, kol'andís* i se pare că ar aveà înfățișarea unor derivate din un aorist turcesc al reflexivului.

Byhan (*Jahresbericht*, VI 264) propune bulg. *lëgalo* „Nest“, dar nici el n'are convingerea că aceasta ar fi etimologia cea adevărată.

Pușcariu, *Lateinisches ti und ki im Rumänischen, Italienischen und Sardischen*, Leipzig, 1904, p. 173-4, și *Et. Wb.*, p. 82-3, No. 957, având în vedere faptul că în unele regiuni *leagănul* nu e decât o coșarcă „legată“ de grindă, apoi locuțiunea *nu știe să spună două vorbe legănate* = „er kann keine zwei z u s a m m e n h ä n g e n d e n Worte sprechen“¹, crede că verbul *legănă* e un derivat cu sufixul -*ino* a lui *ligo* care ar fi dat în acest chip un presupus *līgino. Etimologia lui Pușcariu nu a fost admisă de Philippide, *Viața Românească*, V (1910), No. 3, p. 371 și 379 pentru că s'ar fi „inventat“ „un sufix -*ano*“ cu care să se formeze *ligano din care l-ar fi derivând Pușcariu. G. Pascu, *Sufixe*, p. 218, prin un semn de întrebare își exprimă îndoiala că *leagăn* „berceau“ ar putea aveà vreo legătură cu *leg*, iar în *La philologie roumaine dans les pays germaniques et en France* (1774—1922), Leipzig, 1923, p. 39 își însușește cele susținute de Philippide. Tikin, *DRG.*, 900 însă admite ca probabilă etimologia lui Pușcariu.

Din cercetările lui Pușcariu rezultă un lucru care nu se poate trage la îndoială: sufixul -*ăn* arată că în cercetarea etimologiei lui *legănă* și *leagăn* trebuie să pornim de la verb, nu de la substantiv, care e postverbal. De altă parte e mai mult ca probabil că „legarea“ nu e decât ceva secundar în „legănare“: ea e necesară ca să se poată produce legănarea, dar nu e însăși legănarea.

Densusianu observă deci cu drept cuvânt că însemnarea primitivă a lui *legănă* »trebuie să fi fost aceea de „remuer légerment, agiter“, din care ușor s'a putut desvoltă cea româ-

¹ D-l Pușcariu și-a făcut traducerea având în vedere etimologia care-l preocupă. Găsim însă și numai o vorbă s. o boabă legănată, v. Tikin, *DRG.*, 900, care traduce această expresiune cu „ein Wörtchen“.

nească¹. Totuși etimologia »*lěvīgīnare < lěvis + agīnare, devenit normal *legēnā și pe urmă legānā (cf. *mesteacăn*; ca formațiune, comp. *leviginare* „rendre lisse, rendre uni, polir, raboter“ < lěvis)« propusă de dânsul, având în vedere faptul că în celelalte limbi romanice nu ni s'a păstrat nimic ce ar dovedi existența în latina vulgară a etymonului reconstruit în chipul ingenios arătat mai sus, nu ni se pare probabilă, deși e acceptabilă din punctul de vedere al dezvoltării fonetice și al sensului.

Cuvântul trebuie să fie de proveniență autohtonă.

Existența unui radical onomatopoeic indo-european *līg-*, *līg*, *leig-*, *loig-*, cu înțelesul de a „clăti“, „a face să se miște“, „a mișcă“, „a clătina“, „a legănă“ o dovedesc: sanscr. *rējate* „a clăti, a zgudui, a scutura“; v.-ind. *rējate* „clătinați-vă, cutremurați-vă, săriți“; pers. *ā-lēχtan* „a sări, a da din picioare“ (despre cai); curd. *belezîu-n* „joc“, *līzim* „mă joc“; gr. *ἐλελιζω* „a clăti, a cutremura, a scutura“; v.-irl. *lōig*, *lōeg* „vițel“ (< celt. **loigo-* „săritor“); got. *laikan* „a jucă“, a dansă“ *laiks* „joc, dans“, (> v.-bulg. *likz* „joc, dans“, *likovati* „a jucă“ și corespondentele neo-slave ale acestuia); v.-scand. *leika* „a jucă“, *leikr* „joc“, sved. *leka* „a jucă“, anglo-sax. *lācan* „a sări, a zbură, a înnotă, a flutura“; vgs. *leih* „cântec din strofe neegale, melodie cântată“, mgs. *leichen* „a sări a-și bate joc, a înșelă“; lit. *lāigyti* „a alergă în mod desordonat“ (mânzul, vițelul etc.); ceh. *lihati* „a mișcă, a urni, a pune în mișcare, a clăti“; pol. dial. *ligac* „a bate, a da din picioare, a împinge cu picioarele“; rus. *ljagati*, prez. *ljagaju*, pf. *ljagnuti*² „a bate, a da din picioarele dinapoi“, dial. *ljagati-sja* „a se legănă“, „a se clătina“, *ljāga* „șold“, în care inficțiunea nazalei s'a făcut ulterior cum arată celelalte forme slave nenazalizate³. Unii (Solmsen și Matzenauer) mai adaug la aceste exemple formele mai puțin probabile (din pricina că slavul *liga

¹ Candrea-Densusianu, *Dicț. et. al limbii române*, I, p. 146, No. 973.

² Din această formă de pf. ne-a venit *aligni* „a adia, a legănă, a clătina, a bate“ (despre vânt) din: *Și vântul a aligni, Fluierașul s'a porni, Și s'a porni, ș'a cântă, Oișele or zbieră...*, Sevastos, C. 296/4, în *Dicț. Acad.*, I, 115 (cf. *Flueraș de fag... Flueraș de os... Vântul când a bate, Prin ele-a străbate, Oile s'or strânge*, Alecsandri, P. p. 2).

³ Cf. Uhlenbeck, *Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch der altindischen Sprache*, Amsterdam, 1898—99, p. 253; Boisacq, *D'EtGr.*, p. 241, Berneker, *SEW.*, p. 760 și 718—9.

nu s'a avut în vedere): v.-ind. *lāṅghati, laṅghāyati* „săriți“; irl. *lingid*, idem; vgs. *gi-lingan* „a înainta“; gr. *ἐλαφρός* „iute“; lit. *lingūti (lingóti)* „a legăna, a clătina“¹.

Fără îndoială însă aici trebuie înșirat și albănezul *l'ekúnt, l'ikúnt* a „legăna“, ceea ce nu s'a relevat până acum, și românescul *legăna*, iar ungurescul *lengeni* foarte probabil poate să fie și el un împrumut din elementele înșirate mai sus.

Ce privește cuvântul românesc, faptul că el se găsește în dialectele românești ne dovedește că e foarte vechiu. Deși legătura etimologică și cea de înțeles între cuvântul românesc, alb. *l'ekúnt, l'ikúnt* și got. *laikan* este evidentă, el nu se poate explica din acestea, nu numai din pricina lui *k*², ci și a celorlalte sunete din ele. Elementul polon, rusesc și unguresc, care ar putea fi luat în considerare pentru dialectul dacoromân (în care însă ar trebui să dea o formă cu totul deosebită de rom. *legăna*; cf. *aligni*), nu a putut să influențeze celelalte dialecte. Ar putea fi vorba doar cel mult de formele nazalizate dacoromânești, care evident sânt mai nouă. Dar nazalizarea, în Sălăgiu și pe Someș, s'a putut ivi nu atât supt influența elementului rusesc ori unguresc, cât mai mult în mod organic prin propagarea unui al doilea *n*, atras de cel care există în cuvânt (cf. *cărunt* < *c a n ū t u s*, -a, -u m; *genunchiu* < *g e n ũ c [ũ] u m*; *mănunt, mărunt* < *m i n ū t u s*, -a, -u m ș. a.).

Toate aceste împrejurări ne fac să presupunem pentru românescul *legăna* etymonul *legă „a clăti“ < rad. verbal autohton *lig* + suf. iterativ *-ăna* < *-ino, -inare* care a tenuiază tăria mișcării exprimate prin radical.

Verbul radical *legă „a clăti“ a trebuit să dispară în urma omonimiei cu *legă* „bînden“.

Cu toate că G. Pascu în lucrarea sa despre *Sufixele românești*, București, 1916, nu cunoaște sufixul *-inare*, din care s'ar putea deriva românescul *-anare, -enare, -inare*, totuși el se găsește destul de des atât în latina vulgară, cât și în limbile romanice, amestecându-se, cum arată Pușcariu în altă parte, cu *-anare* și cu *-inare*. Pentru *scarpinare* alături de forma cunoscută de obște *scarpinare* vorbește *scărpînă, scărchină, scărpchină, scărpină* alături de (Ban.) *scărpănă* (pers. 1 sg. *scarpăn*; pers. 2 sg.

¹ Cf. Berneker, *SEW*, p. 706; altfel Walde, *LEW*, s. v. *lėvis*.

² Pentru alb. *k* > rom. *g* cf. Ov. Densusianu, *H. I, r. I*, p. 350.

scarpini etc.)¹, iar pentru o formă cu *a*, *trăgână* și *tărăgână* < *tragere = clas. trahere (cf. însă it. *trainare*; sard. log. *trainare*; fr. *traîner*; prov. *trainar*; cat. sp. *traginar*)². Și *legână* are unele forme (*leagâni*, *leagâni* alături de *legeni*, *legini*) care presupun schimbarea lui -*in*are cu -*a*nare.

Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, § 585 și Pușcariu, *Dacoromania*, I, 228 adună următoarele exemple lat. vulg. și romane: *suffraginare* (*Archiv f. lat. Lex.* IX, 430); *miscinare* (alături de *misculare* și *miscitare) > dial. ital. (Arpino) > *smęšena* (*Archivio Glott.* XIII, 308); *vocinare (alături de *vocitare*) > sard. log. *abboghinare*, camp. *abbožinai*; ital. *scassinare* (scassare); *sciorinare* (față de *exaurare* latin), sard. sass. *tuzzina* (alături de *tuzzi* < *torquere*). Exemplele românești sânt și mai numeroase. Afară de *scârpină* și *trăgână*, despre care a fost vorba mai înainte, mai cităm: *îngreună* (contrarul *desgreună*) < *îngrevinare (Candrea-Densusianu, *o. c.*, p. 117, No. 760); *cuntină* † (Ban) *cuncină* și *încuncină*, ar. *acumtină* < *cunctinare (< *cunctare*), care prin schimb de conjugare ne-a dat pe *conteni* (Pușcariu, *Dacoromania*, I, p. 226—230)³; *băună* < *baulare* † suf. -*ănare* (cf. și *baiulare*, *baubare* și *baubari* „baffen, baffen“ < *baul*⁴; sard. *baulái* „a lătră“). După analogia acestora avem și deriv atemaî nouă: *dărăpână* (*derăpână*), care a fost considerat de unii mai vechiu și adus în legătură cu lat. *rapio*, -*ere* „reissen“ (Tiktin, *o. c.*, p. 505; Pușcariu, *EtWb.*, p. 42, No. 484) de alții, ceea ce e mai probabil, cu *râpă* (Candrea-Densusianu, *o. c.*, p. 505): *grăpțână*, *grăpsână*, *zgrepțână* < *zgrăpță*, *zgrepță* (< *grapă*, *Dicț. Acad.*, II^{iv}, 299; cf. și alb. *grep*, *grepel* și germ. *Krappa*); *mieună* < *miau!*; (s)*chieună*, ((s)*chionă*) < (s)*chiau!*; *văună* s. *văuni* (despre strigătul vulpii)

¹ Cf. și it. dial. *skarpinar*; ret.-rom. *skjarpinar*, Tiktin, DRG., 1378—9

² Din *trăgână* avem, întocmai ca și din *legână*, și un substantiv postverbal, pe *tragăn*: 1°. „cerbicea vitelor de jug“; 2°. „umflarea pieptului la vite“; „anghină la cai“; 3°. „planta cu care se vindecă această boală“; 4°. „raget, prelung“.

³ Cf. observațiile lui Leca Morariu asupra acestei etimologii, pe care încearcă să o înlocuiască, ca și Densusianu *H. l.r.* II, fasc. 1, p. 42, cu *contenire = *continere*, tot cu schimb de conjugare, în *Glasul Bucovinei*, Cernăuți, VI (1923), No 1347 din 31 August, foia.

⁴ Wackernagel, *Voces variae animantium*, Basel, 1869, p. 62.

< *vau!*; *căină* < *căi* (< p.-sl. *kajati se*)¹; *clătină* (*cletenă*) < *clăti* (< p.-sl. *klatiti*); *hâțână*, *hâțină* „a face să se clatine“, „a mișcă încoace și încolo“ (cf. *hățl*, *hățăi*, *hățâni* < *hăț!*, *hăț!*); *hâlțână*, *hâlțină*, idem (cf. și *hâlțâni*, *hântăni*) < *hâlțână*, *hâlțină* + *zgâlțâi*; *huțină* (cf. *huțăi*, *huțuță*), poate și *hobână* „a ridică s. mișcă în sus și în jos“, „a mișcă încoace și încolo“, „a scutura“ < germ.-săș. *heben*, *hob*, *gehoben*, în care însă *n* ar putea și să fie împrumutat deodată cu radicalul.

Sufixul *-ină* apare, prin sincopă, și supt forma *-nă*: *îndărăpnă < *îndărăpt* presupune adjectivul *îndărăpnat* „bei etw. eigensinnig beharrend“ (Ollănescu, *Hor.* 268 ap. Tiktin, *DRG*, 795; cf. și *îndărăcni*, *îndărătă*, *îndărăptă* ibid.).

Un derivat cu sufixul de care ne ocupăm trebuie să fie și *moină* (*a se*) „se degeler“ < **m o l l i n a r e* = *m o l l i a r e > *muiă* (pe încetul) (cf. sard. log. *mođđinare*; sp. *mollinar* și port. *mollinhar* „fein regnen, sprühen“), din care avem și postverbalul *moină* „temps lâche mou, dégel, temps pluvieux“; „terre labourable“, „terre amollie par la pluie, le dégel“ (cf. sard. log. gall. *mođđina* „spruzzo, spruzzaglia“; nprov. *moulinio* „terre molle“; sp. *mollina* și port. *mollinha* „feiner Staubregen“, de-aici *moinos* (cf. portg. *mollinhoso*)².

N. Drăganu.

¹ Pe la Năsăud am auzit și postverbalul *căină* (despre cineva care se căină mereu): *Du-l odată pe căina ăsta, să mă scap de el!*

² Paralelele romanice le dau după Candrea-Densuşianu, *o. c.*, p. 173, No 1147. Numeroase exemple de postverbale romanice în *-a* (rom. *-ă*, fr. *-e*) v Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, § 398–399. Legătura dintre *a se moină*, *moină* și *moale* < *m o l l i s*, *-e m* a observat-o încă Laurian-Maxim, *Dicț.* II, 329–330. Candrea-Densuşianu, *l. c.*, consideră pe *moină* de un derivat al adjectivului (?) *moiu* < *m o l l i u s, *-a*, *-um*. *Moină* (*a se*) ar fi un derivat al acestuia. Explicarea mi se pare greșită. *Moină* are un caracter pronunțat de postverbal și ca sens, și ca formă. *Leagăn*, *tragăn* și *căină* ne-au arătat că din verbele de care ne ocupăm se formează adesea astfel de postverbale. Privind pe *moină* ca postverbal se poate explica mai ușor atât păstrarea în el a lui *o* (cf. *moiu* — *muiă*, iar pentru accent *scârpîn*, *scârpîn* etc.), cât și reducerea lui *i* la *î* (cf. *o b l i t o > *uit* și *uît* dar și în substantive: **e x p a v i m e n* < *e x p a v e r e* > *s p a i m ă > *s p ă i m ă*), în sfârșit însuși *moiu*, ar. *mo'û* nu e decât postverbalul lui *moiu* — *muiă* < *m o l l i a r e, căci se găsește numai în expresiunea *amoi* (< *a + moi*), ar. *amol'û*, iar după prepoziție așteptăm un substantiv (Cf. și *Dicț. Acad.*, I, p. 152)

Sulla questione della posposizione dell'articolo.

1. Il Bogrea, in *Dacoromania* II (1922), pp. 662—664 ha esaminato brevemente alcune nuove ipotesi sulla questione della posposizione dell'articolo determinativo nelle lingue balcaniche e sulle varie deduzioni che ne avevano tratte alcuni recenti linguisti e specialmente il Lewy, il quale (in *Orientalische Literaturzeitung* XXV (1922), p. 145 segg.) trovò in questo fatto la base di un probabile rapporto balcanico-caucasico (*Eine kaukasische-balkanische Beziehung*). Non mi è stato possibile procurarmi l'originale dell'articolo del Lewy per esaminare più da vicino i suoi ragionamenti che del resto non credo, per le ragioni che esporrò in seguito, possano ridursi a più che una mera ipotesi.

A mio avviso la questione non può essere risolta che dal punto di vista della glottologia generale comparata, trascendendo cioè dagli stretti confini indoeuropei, e si riduce ad un *semplicissimo fenomeno sintattico*.

Credo sia assolutamente azzardato il ricostruire parentele linguistiche e ipotesi („Wechselbeziehungen“) basandosi su un fenomeno sintattico così precario il quale si trova, indipendentemente, nelle più disparate lingue del globo.

Esaminerò dunque brevissimamente alcuni gruppi linguistici mettendo in evidenza quelle singole lingue del gruppo in cui il fenomeno della posposizione dell'articolo si riscontra in modo evidente traendone poi alcune conclusioni generali.

2. Premetto che *l'articolo determinativo* ha, in generale una origine pronominale (pronomi dimostrativo) come *l'articolo indeterminativo* ha un'origine numerale. Si cfr. it. *il*, spagn. *el* franc. *le*, rum. *-(u)l* < *ille*; ted. *der*, ol. *de*, ingl. *the*, aat. *dē*,

dà got. cfr. greco το, ant. ind. *ta-*. In molte lingue non si usa alcun articolo determinativo.

La necessità di una determinazione può essere o meno sentita a seconda della mentalità dei parlanti i quali in un dato sostantivo vedano l'unità singola, l'unità indefinita o la collettività. Così nelle lingue prefissive si ricorre ad una special categoria di prefissi (p. es. lingue bantu) ed in quelle suffissive ad un suffisso individuale (p. es. 'afar: *lubak-to* un solo leone) o al semplice suffisso mozionale (p. es. lat. *lup-u-s*), oppure ad un *determinativo* (p. es. greco ὁ πατήρ, it. il padre, ted. der Vater ecc.).

3. Ammessa come nota la posposizione dell'articolo nelle tre lingue „balcaniche“ rumena, albanese e bulgara, rimandando per le varie questioni che si riferiscono all'uso dei detti articoli alla dissertazione del Michov¹ e alle altre opere citate man mano a piè di pagina, elencheremo solo alcuni esempi:

Rumeno: *cal-u-l* < **caballu ille**; *mam-a* < **mamma illa**; *frate-le* < **frat(r)e ille**; *pomi-i* < **pomi illi**; *femei-le* < **familiae illae**. È notevole che la posposizione non è l'unica articolazione rumena; si ricordino gli articoli prepositivi *al* e *cel* ma specialmente il *lu(i)* preposto ai gen-dat. dei nomi proprii (e dialettalmente anche dei nomi familiari ecc, segno di evidente antichità) p. es. *al meu, calul cel bun al vecinului, Casa lui Petru* e perfino *Piatra lu Craiu*². **Albanese** — Gli articoli prepositivi albanesi sono: masch. *-u, -i*, femm. *-a, -ja*, così detto neutro *-te*, p. es. *ka*, bue *kau* il bue *gur*, pietra *gur-i*, la pietra; *pune*, lavoro *pun-a* il lavoro; *shtepi*, casa *shtëpi-ja* la casa; *uje* acqua, *ujëtë* l'acqua.

Occorre ricordare l'origine primitivamente dimostrativa e l'uso dell'articolo separato proclitico (deiktisches Artikel) *i, e (të)* usato dinnanzi agli aggettivi p. es. *ylli i bukër*, la bella stella (*yll i bukër* — bella stella); *vena e vjeter* il vino vecchio (*ven e vjeter* vino vecchio); *ujt të ftoft* l'acqua fresca (*uj të ftoft* acqua fresca). Per convincersi dell'indipendenza dell'articolo prepositivo-

¹ D. Michov, *Die Anwendung des bestimmten Artikels im Rumanischen, verglichen mit der im Albanesischen und Bulgarischen*, in XIV. Jahresb., 1908.

² Cfr. C. Taghavin, *Grammatica Rumena*, p. 270 e S. Puşcariu, *Das lu des Genitivs im Rumanischen* (ZRP h 1921).

si vedano i nomi *jati, jema, motrë* ecc. i nomi dei mesi ecc. i quali usano un articolo prepositivo ¹.

In **bulgaro** l'articolazione enclitica è ancor più rigorosa (non esistendo alcun articolo prepositivo) p. es. *nožk-ta* il coltello; *voda-ta* l'acqua; *selo-to* il villaggio; *slab*, debole *slabjata* il debole.

I casi di raddoppiamenti d'articolo e le concordanze fra albanese bulgaro e rumeno non hanno alcuna importanza per la nostra tesi mentre sono di grande interesse per quanti si occupano dei rapporti fra le così dette lingue balcaniche. Rimandiamo perciò alle memorie del Michov e dello Hasdeu ².

4, — Nel gruppo indo-europeo la posposizione dell'articolo si trova anche nelle lingue nordiche (ant. islandese, norvegese, e svedese), e nell'armeno.

Non mi sembra accettabile l'opinione dello Iorga (Buletin de l'Institut pour l'Étude de l'Europe sud-orientale II, p. 115 n. 1.) che ritiene questo fenomeno un balcanismo importato „prin lunga conlocuire a Goşilor, cari s'au îndreptat apoi spre Nord, cu Tracii în regiunile Rusiei-Mici şi ale Țărilor Române". Il non trovare il fenomeno nella lingua dei trasmettitori e la grande difficoltà di simili importazioni mediate, fa cadere la teoria. Il fatto è assolutamente indipendente.

In antico islandese è il dimostrativo *enn, inn*, neutro *et, it*,

¹ Cfr. Pedersen, in *Festschrift til Vilh Thomsen*, pp. 248—252, e Albanesische Texte mit Glossar, Leipzig, 1895, p. 134 (S. v *i, e, te*). Il fatto che tutte le parole davanti alle quali può stare l'articolo prepositivo siano, come riconosce lo stesso Pedersen, assai antiche (echt albanesisch oder lateinisch) mentre le più moderne non comportano detto articolo (e si potrebbero citare a riprova anche gli aggettivi di origine turca che fanno eccezione alla comune regola dell'articolo preposto) e l'altro fatto analogo che dette parole possono venir usate senza articolo di sorta, mi farebbe quasi pensare, più che a un'origine genitivale come propone il Pedersen nei giorni della settimana (in KZ. XXXIII, 543, ff.) che in tempi assai antichi non si usasse alcun articolo, poi venisse preso in ausilio un determinativo, il quale dapprima si sarebbe anteposto ed eccezionalmente posposto, quindi decisamente posposto ai sostantivi, non conservandosi prepositivo che dinnanzi ad alcuni nomi primitivi, davanti ai quali era divenuto abituale, (segno d'antichità) e dinnanzi agli aggettivi. È però una semplice ipotesi.

In genere per l'albanese cfr. G. Meyer, *Kurzgefasste Alb. Grammatik*, Leipzig, 1888, e Weigand, *Albanesische Grammatik*, Leipzig, 1911.

² Hasdeu, *Le type syntactique homo-ille ille-bonus*, in AGI, III, 420, segg.

che serve da articolo determinativo e che non è sempre posposto, ma, come avviene in albanese, preposto, agli aggettivi e posposto ai sostantivi cf. pr. es *enn gópe*, il buono; neutro *et gópa*; *llkame-nn* il corpo; *land-et* il paese ecc.

Tuttavia, per quanto l'articolo pospositivo sia assai antico (risale infatti circa al 1100¹) esso è stato anche indipendente, seguì che i parlanti avevan coscienza dell'elemento pronominale che lo compone, come provano ancora alcuni esempi dello *Stockolmsk Homiliubok* e del *Gammel norsk Homiliebook*: p. es. *truan* = la fede in St. H. *trúa en*².

5 — In armeno ci sono tre radici dimostrativi *-s*, *-d*, e *n* (a seconda che il sostantivo si riferisce ad una prima ad una seconda o ad una terza persona. Queste radici si suffiggono ai sostantivi e servono come articoli: p. es. *manowk-s* = das Kind (in Rücksicht auf mich) *manowk-d* (das Kind in Rücksicht auf dich), *manowk-n* (das Kind in Rücksicht auf sich, neben ihm, jenes Kind).

Il Brugmann³ dava a questa articolazione armena tanta importanza da ritenere la posposizione dell'articolo in Bulgaro come un armenismo importante dagli Armeni residenti in Bulgaria.

Il fenomeno invece non può avere alcun rapporto coll'articolazione enclitica balcanica (avanzo tracico come giudicò anche il Miklosich) e deve ritenersi indipendente.

Per noi la questione ha poca importanza e pertanto passiamo oltre rimandando, chi volesse ulteriori notizie, agli studi del Meillet⁴

6. — Della posposizione dell'articolo nelle lingue ugrofiniche e trattò, con mirabile chiarezza, il Budenz, nel secondo fascicolo dei suoi giovanili *Ugrische Sprachstudien*⁵.

¹ Cfr. Jónsson, *Skjaldesbrog*, p. 80 e segg.

² Cfr. per lo St. H. L. Larsson, *Studier över den Stockholmska Homilienboken*, Lund 1887 e Svar på prof. Wiséns Textkritika anmärkingar. Lund. 1888.

In generale cf. Noreen *Altnordische Grammatik* (3) Halle 1903 I, p. 278 e. segg. e in Arkiv f. nordisk Fil. VIII, 140 nonché in GrGPH. del Paul I, 521.

³ Demonstrativpron. pp. 44—45.

⁴ *Recherches sur la syntaxe comparée de l'arméniens*: I—Les démonstratifs (in *Memoires de la Société de Linguistique de Paris X* (1898) pp. 241 segg. e *Altarmenisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1908, par. 62 f.

⁵ J Budenz, *Ugrische Sprachstudien* II—Determinatio des nomens durch affigirten Artikel im mordwinischen und in einigen anderen ugrischen sprachen Pest 1870.

Una vera e completa forma di articolo pospositivo si trova solo in ambo i dialetti del mordvino in cui il suffisso determinativo -*s* mostra chiaramente essere il pronome determinativo *sā* (nel dialetto mokša) e *se* (nel dialetto ersa), e l'altro suffisso determinativo -*t*, perfettamente analogo al pronome *tū* (ersa *te*)¹.

Così pes., *avâ* donna, *avaś* la donna; *oš*, città *ošřš* la città (in ersa *ošoš*) *vir* bosco *virś* il bosco.

E al plurale da *oš* città *ošt*, *ošná*; da *avâ* donna *avat*, *avatná* ecc.²

Alcune tracce assai importanti della posposizione dell'articolo si trovano anche in siriano e in votjako³ ed altre ancora, sebbene di minore importanza ed entità, in altre lingue ugro-finniche⁴ e perfino nel magiaro (il cui articolo prepositivo *a*, *az* sarebbe stato usato per influsso straniero e specialmente tedesco come vuole F. Müller⁵ nel quale la desinenza -*t* degli accusativi (p. es. *hájo* battello acc. *hájo-t*; *nap* giorno acc. *nap-o-t*) è un residuo d'un articolo determinativo del tutto affine al pronome dimostrativo *ta* già da noi esaminato⁶. Si ritiene anzi che la primitiva lingua ugro-finnica abbia posseduto un articolo determinativo enclitico⁷.

7. — Nelle lingue semitiche troviamo vere forme di articoli pospositivi in aramaico in sabaico e in amarico.

In aramaico si suffigge al sostantivo quello stesso pronome dimostrativo *ha* (la cui origine interiezioneale = vedi! è evidente) che in ebraico si prefigge rafforzando la consonante seguente⁸. In sabaico la posposizione avviene regolarmente, e l'elemento

¹ Budenz, *op. cit.*, p. 10; Mokša- és Erza-mordvin nyelvtan (in Nyelvtudomány Közlemények XIII, p. I. segg spec pp. 43–46. Per i determinativi *ta* e *sa* e loro corrispondenze cfr. Budenz *Magyar-ugor összehasonlító Szótár*, Budapest 1873–1881 pp 761 segg. e 805 e seg.

² Cfr. Budenz, *Moksa- és Erza-Mordvin Nyelvtan*, I. c.

³ Cfr. Budenz, *Ugrische Sprachstudien*, o. cit. II, 30–36

⁴ Cfr. Budenz, *ibidem*, pp. 37 e segg.

⁵ F. Müller, *Grundriss der Sprachwissenschaft*, Vol II, 2, p 213.

⁶ Cfr. Budenz, I. c.; Szinyei, *Magyar nyelvhasznítás*, (6) Budapest 1920, p. 132.

⁷ Simony, *Die Ungarische Sprache*, Strassburg 1904, p. 256.

⁸ Cfr. J. Barth, *Der hebr. und der aram. Artikel* (in Sprachwiss. Untersuchungen zum Sem., Leipzig 1907) pp. 47 ff; Gesenius, *Hebr. Grammatik* (28) p. 116 ff.

posposto è il determinativo *-n* (cfr. la nunazione dell'arabo) ¹ In amarico l'articolo determinativo enclitico è *-u* per i sostantivi maschili e *(i)tu* per i femminili: p. es. *neguz-u* = re femmina; *negezt-i-tu* = regina; *carra* coltello, *carra-u* il coltello; *sesà* gazzella *sesa-i-tu* = la gazzella ².

Anche nelle altre lingue semitiche si trovano, secondo il nostro avviso, delle tracce di articoli pospositivi. P. es. il suffisso femminile arabo *-at* (ridotto nella parlata ad un semplice *a* e scritto per mezzo dei *ta marabuta*) si presenta assolutamente identico al corrispondente suffisso, determinativo femm. *(i)tu* dell'amarico, e questo stesso suffisso, sparso in quasi tutte le lingue del globo ³, troveremo colle medesime funzioni anche fra le lingue camitiche e vedremo anche come esso sia qualche volta tramutato in prefisso.

8. — Passando dunque alle lingue camitiche, che colle semitiche sono strette da inscindibile parentela, troviamo le stesse forme *u* e *tu*, suffissi nell'amarico, trasformati in prefissi: p. es. nel begia. Così abbiamo *u-mek*, l'asino *tu-mek* l'asina; ma accanto a queste forme si trovano anche alcune posposizioni: p. es. *tak*, uomo *tak-a-t*, donna ⁴

Fra le lingue cuscitiche solo il Begia e il Somàli posseggono articoli determinativi. L'articolazione del somàli è perfettamente pospositiva. Perchè risulti ancor più evidente l'identità di alcune forme colle corrispondenti semitiche riprodurrò un breve schema:

<i>maschile</i>	<i>femminile</i>
ka, ki, ku (ko)	ta, ti, tu (to)
ga, gi, gu (go)	da, di, du (do)
ha, hi, hu (ho)	
a, i, u (o)	

p. es. *dád-ka*, *dád-ki*, *dád-ku* = il popolo: *éy-ga*, *éy-gi*, *éy-gu* = il cane; *abba-ha*, *abbi-hi*, *abbu-hu* = il padre; *dúrug-a*, *dúrug-i*, *dúrug-u*, *far-ta*, *far-ti*, *far-tu* il dito; *bad-da* *bad-di*, *bad-du* il mare.

¹ Cfr. Brockelmann, *Kurzgefasste vergl. Grammatik d semit Sprachen*, 1912, pag. 148 e pag. 118.

² Cfr. Afevork, *Grammatica della lingua amarica*, Roma 1904, p. 79 e segg.

³ Cfr. Trombetti, *Elementi di Glottologia*, Bologna 1923, p. 638.

⁴ Cfr. L. Reinsch, *Das persönliche Fürwort und die Verbalflexion in den chamito-semitischen Sprachen*, Wien 1911, p. 273 segg.

Cfr. anche dello stesso Reinsch, *Die Bedauesprache in Nordost Afrika*, Wien. 1893—95.

Occorre però notare che qualche rara volta l'articolo può essere usato anche indipendentemente p. es. *wa tu Naomi* = questi è Naomi.¹

Aggiungeremo che anche nel Nandi *-t* serve da articolo p. es. *sese cane, sese-t il cane; punyo nemico, punyot il nemico.*

Inoltre anche in moltissimi dialetti berberi si trovano le posposizioni dimostrative *-u* per il maschile e *-tu* per il femminile² fatto, certamente, assai significativo.

9. — Omettendo di esaminare altri gruppi linguistici darò alcune notizie dell'articolazione pospositiva nel multiforme gruppo caucasico. Chi conosca le teorie del Lewy si aspetta di trovare nel Caucaso quasi la culla della posposizione dell'articolo, invece appare proprio il contrario.

Dalle fonti accessibili si vede come fra queste lingue, che pur costituendo un unico gruppo sono assai dissimili fra di loro, solo i dialetti čerkessi pospongono il determinativo e l'abhazo l'indeterminativo.

Così p. es. nel čerkesso l'articolo determinativo è *-r* ed abbiamo per esprimere la parola *il padre*: dial. šapsugo *ty-r*, dial. ábadzeko *ate-r*, dial. cabardino *ade-r* (con l'accordo dell'elemento pronominale *m-* dinnanzi ai verbi p. es. dial. cabardino *šyrrür mathe* = la sorella scrive).

L'abhazo invece pospone, come si è detto, l'articolo indeterminativo *-k* (avanzo di un antico numerale *ake, aki* = 1) laddove preferisce proporre il determinativo *a-* (avanzo d'un pronome dimostrativo) p. es. *la* = cane *la-k* = un cane, *a-la* = il cane

Questo sistema d'articolazione è ritenuto dal von Erkert come straniero: „Speziell dem Abxaz und Čerkess — egli scrive³ — eigenthümlich . . . ist die Anzeige des bestimmten und unbestimmten Artikels. Wie das Magyarische durch fremden, nämlich deutschen Einfluss einen Artikel erzeugt hat, so dürfte auch in Abxaz. und Čerk die Anwendung des Artikels auf fremden, nämlich georg'schen Einfluss zurückgehen. Denn der hier vorkom-

¹ Cfr. L. Reinisch, *Die Somali Sprache Bd. III Grammatik* (Schriften der Sudarabischen Kommission, p. 50 e segg. Bd. I, Texte p. 57, 5.

² Cfr. Basset, *Etude sur les dialectes berbères*. Paris 1894, p. 104.

³ R von Erkert, *Die Sprachen d. kaukasischen Stammes* Wien 1895, p. 373

mende sogennante Narrativus ist nichts anderes als das Nomen mit dem Artikel . . .“

Noi tuttavia non sappiamo dare ragione al von Erkert nell'identificazione dell'articolo col caso narrativo (il così detto caso *-man*) del georgiano.

Citeremo infatti a questo proposito il parere di uno dei più dotti caucasiologi: del Dirr, il quale stima il caso *-man* come „ein einfacher Deuter“, e aggiunge che „es als Artikel aufzufassen, ist nicht richtig, weil der Artikel da, wo er existiert, bedeutend mehr Funktionen hat. Etymologisch ist *man* wohl identisch *mand* dort“¹.

10. In questo rapido esame abbiamo trovato come, in presochè ogni gruppo linguistico alcune lingue siano soggette al fenomeno della posposizione dell'articolo.

Si può ora credere a rapporti fra tutte queste lingue di diversissime specie? Sarebbe assolutamente assurdo.

La questione, lo dicemmo fin dappprincipio, si riduce a mera sintassi. Non abbiamo forse visto gli esempi del Begia? E che dire dell'italiano antico e meridionale *frate-mo pa(t)re-mo* ecc. invece di mio padre e mio fratello? Queste forme sono perfettamente corrispondenti all'ungherese *nap-o-m, nap-o-d* ecc. ma si vorrà dar importanza a ciò?

Concludendo le tre lingue balcaniche avranno ereditato il fenomeno dall'antico tracico, questo non si può escludere, ma dobbiamo noi lasciar correre la nostra mente alle più sbrigliate ipotesi di parentele remote di lingue estinte sulla base di un così fragile carattere, glottologicamente così comune?

No certo, la scienza non permette, ma si arriverà sempre a simili conclusioni quando si vogliano scoprire leggi o parentele basandosi solo su alcuni gruppi linguistici. Tali problemi possono essere risolti solo coll'ausilio della glottologia generale comparata

Bologna — Ottobre 1923.

Carlo Taglavini

¹ Dirr, *Grammatik der grusinischen Sprache*, p. 23.

Per la storia del cognome italiano.

Cognomi canavesani (Piemonte) di forma collettiva in *-agha, -ata, -ato*.

I.

È nota e ben salda la teoria del Gaudenzi¹, secondo il quale, la desinenza in *-i*, tipica del cognome italiano, comune nell'Italia superiore e media, non è una infiltrazione dotta² od una tarda propaggine volgare del genitivo singolare latino³, ma bensì essa caratterizza la forma volgare del plurale, che rappresenta una denominazione collettiva, familiare, sorta nel tardo periodo comunale⁴. Quindi „Pietro Gherardi“, che per il Bianchi valse propriamente „Pietro (figlio) di Gherardo“, per il Gaudenzi è semplicemente un accorciamento dell'espressione „Pietro dei Gherardi“ (Petrus de Gherardis), quale vive tuttora nella denominazione tipica della persona che è „il tale dei tali“.

¹ A. Gaudenzi, *Sulla storia del cognome a Bologna nel sec. XIII*, *Bullettino dell' Istituto Storico Italiano*, N. 19 (Roma, 1898). — Il Meyer-Lubke, v. ora *Einführung*³, § 262, accolse pienamente la tesi del nostro autore.

² Come sospetta I. Del Lungo, che della forma dei cognomi in *-i* si occupò a proposito „*Del cognome di A. Poliziano*“ in „*Archivio Storico Italiano*“, serie 3-a, XI, 33 e sgg.

³ Secondo afferma B. Bianchi in „*Arch. Glott. Ital.*“ X, 337—338.

⁴ Anche prima del mille abbiamo nelle carte medievali ital. dei secc. VII, VIII, IX delle denominazioni personali patronimiche in *-i*. Ne ha raccolto un bel manipolo il Bianchi in „*Arch. Glottol. Ital.*“ X, nello „Spoglio di accorciamenti e diminutivi di nomi personali teutonico-latini, per lo più anteriori al mille“ (p. 349—359): Auduaci (nom.), Audaci (gen.), Baronaci (gen.), Bassaci (gen.), Deodaci (nom., acc.), Gabbaci (gen.), ego Johannacis, Leonaci (nom. e gen.), ego Leonaci, ego Petronaci qui Flavipert dic. (a. 750), Rucacis (nom.), Istetanacis (gen.), ego Teuderacis, Teodoraci (nom., abl. gen.) Teuderaci (abl.), per Teuderacio, — Audilasci (nom.), per Gundilaci fil. Gundualdi, ego Teudilasci, Auderisci (gen.), Ermerici (nom.), Teu-

„Le ragioni di questa fase anormale“, o meglio ulteriore, „nello sviluppo del cognome europeo, che, sia d'origine neolatina, germanica o slava, s'arresta, di regola, alla forma singolare, come singolare è la forma dei cognomi napoletani, siciliani e sardi“ sono state ricercate e riconosciute dal Gaudenzi nella storia del comune italiano, „che di per sè è un fatto straordinario nella storia generale dei comuni del medioevo. Nel comune italiano accanto al cognome personale, che per molti secoli costituì il cognome nell'ordinario significato della parola, sorse il nome di famiglia come cosa da esso interamente diversa, perchè servì in origine soltanto a designare tutti i membri di una famiglia nel loro complesso, soprattutto nella loro partecipazione alla vita cittadina“.

„La storia del cognome è quindi per un certo rispetto la storia della famiglia e però, come tutti i diritti e le prerogative comuni hanno cominciato coll'essere privilegi, anche il cognome è stato dapprima retaggio della nobiltà e poi del popolo grasso per divenire da ultimo proprietà di tutti“.

La trattazione del Gaudenzi, svolta con ampia, sottile, erudita indagine, se riesce alle conclusioni generali accennate, e ad altre, che qui non conta rilevare, per la ristrettezza delle ricerche ad un periodo angusto, anche se culminante nella vita politica della nazione, e all'unico centro cittadino di Bologna, lascia all'oscuro la questione per quanto riguarda gli altri centri urbani e specie i territori rurali dell'Italia superiore e media.

---

dici, ego Maurici (a. 761) — Adelghisi (abl.), ego Bonighisi — Adalcari (gen), Allari (nom.), Alcari (nom), ego Causari, ego Ghisilari, Walcari (nom.) — Con questi vanno confrontati i segg. anteriori pur essi al mille: Nos Beraldi que Albitio, ego Alboni qui Albitio, ego Anselmi, Erminari abbas; Itifredi (nom.), ego Inghifridi que Inghitio, ego Gottifridi que Gottitio, ego Saxi, ego Aliperti — Ansuini, Guduini, Vaduini (nom. sing) — Salomoni (nom.), Alboni e Fridani (nom.) — Boni, Donni, Sindi, Sundi, Rodi, Gundi, (Bianchi, ib. p. 359—405). Queste ed altre analoghe forme onomastiche in *-i*, che s'incontrano frequenti nelle più antiche carte italiane accompagnate quasi sempre dal nome personale, non si spiegano nel loro insieme coi suggerimenti dati dal Bianchi. Esse rispondono ad una condizione generale nello sviluppo dell'onomastica di quei tempi, sono cioè dei patronimici nella forma rigida di un genitivo singol. che s'applica invariabile ai più diversi casi della flessione; perciò, a formola completa „Ego *Petronaci* qui *Flavipert* dicor“ vale „Ego *filius Petronaci* qui *Flavipert* dicor“.

Inoltre, raccolta, com'è, la sua trattazione, per gran parte del suo corso, nella disamina delle dottrine onomastiche dello Studio di Bologna, trascura largamente — senza sua colpa però — quegli elementi e quegli aspetti che spiccano essenziali invece nella realtà documentaria della storia per chi si accinga a discutere e illustrare i risultati d'un' ampia raccolta di materiale onomastico, estesa dalle fonti dei cartari medievali alla serie dei catasti e dei registri comunali di una qualsiasi regione dell'Italia superiore e media.

In tale impresa appunto, delicata e paziente, ma che il Gaudenzi riconosceva la sola capace di frutti attendibili e di cui suggeriva il metodo, mi ero cimentato parallelamente alla raccolta che intrapresi del materiale toponomastico del Canavese, e qui si vogliono esporre i primissimi suoi risultati, che hanno attinenza alla formazione dei cognomi di quella regione.

È dunque proprio vero che il cognome italiano non presenti alcun fatto glottologico, fuori dall'assumere eventualmente la forma in *-i*, come afferma il Flechia (v. Gaudenzi, o. c., p. 15) e che, dimostrata la diffusione prevalente della forma in *-i* nella Lombardia, nell'Emilia, nella Romagna, nelle Marche, nell'Umbria, nella provincia di Roma, faccia eccezione il Piemonte colla Liguria e la Venezia (v. Gaudenzi *ib.*)?

A queste domande si risponde nella terza parte (III) di questo scriterello coll'elenco analitico di alcune forme cognominali, d'origine da collettivi, offertemi dallo spoglio delle carte e dei registri canavesani, premesse qui alcune considerazioni opportune e necessarie a spiegare la loro formazione e la loro coesistenza poi col tardo prevalere dei cognomi al singolare in *-o*.

II.

Col lento disciogliersi delle forme tradizionali dell'impero romano, conguagliate le classi cittadine in un amorfo complesso di individui¹, alla nozione di un'unità territoriale, politico-amministrativa succede, entro gli stessi confini, quella di un ente o comunità etnica. Il legame di sangue o di derivazione storica stringe ora le popolazioni nell'ambito di un territorio che è il retaggio d'una stirpe nazionale: „pars Langobardorum, Lango-

¹ v. Mengozzi, *La città italiana nell'alto medio evo*, Roma 1914, p. 129.

bardia“, dei „municipia“ e dei „pagi“ divenuti „populi“ e „plebes“, del „vicus“ che coincide e s'identifica nel giure consuetudinario dei primi secoli del medio evo con „genealogia“ („territorium genealogiae“) ¹.

A tale nozione di un coincidere del „vicus“ con „genealogia“, fondata sul sentimento di una comune origine familiare, rafforzata dal carattere comunistico dell'economia rurale dei tempi di mezzo, affermantesi già prima del mille nella denominazione stessa del „Communis“ e della „Universitas“ ², si dovrà ricorrere per spiegare i nomi di luogo in *-oro (-orum)* da un gen. plur. dipendente da „vicus“, espresso o sottinteso, toscani ³ e dell'Italia superiore: „curtis, villa *Barzanorum*“, oggi Barzano, in provincia di Como, v. MGh. Dipl. III, p. 427, a. 1015; „cortis in *untianorum*“ v. BSSS ⁴, XXXVI, a. 1047, ecc.

Ad essa ancora, più che all'orgoglio municipale od all'uso della designazione dal luogo d'origine, si dovrà l'applicazione del nome del luogo o della città a nome personale (sec. XII, e sgg.): *Eporedius (Iuoreus)* < Eporedia, oggi Ivrea, *Taurinus* < Taurinum, oggi Torino = Augusta Taurinorum, e, cogli stessi suffissi usati nella derivazione patronimica: „*Viterbulus* Carpin“ di Viterbo „*Viterbuçium* filium suum in omnibus sibi heredem instituit“ (a. 1253).

Una chiara immagine di questo concetto di unità agnaticia ci porgono i nomi locali di: Fara *Filorum Petri* (Prov di Chieti), Arx *fulorum Tederighi*, oggi Rocca Tederighi in Tos-

¹ v Monumenta Germaniae historica [a cui rimanderò poi coll'abbreviaz MGh.], Legum, Sectio V, Formulae merovingici et carolini aevi (ed. K. Zeumer, Hannover 1886), Collectio Pataviensis n. 5 p. 459 — Nell'uso popolare a genealogia corrisponde genea (v. REW. 3729, ove però dal Meyer-Lübke sono dichiarati letterari e chiusi tra parentesi quadre l'ital. *genia* e l'a spagn *ginea*) > emil. *znèia* „ragazzo, marmaglia“ e, con scambio di suffisso, piem. *ginoria* (cfr. canav *dulori*, *-oria* „indolenzito, -a“ e piem *tabalori* „babbeo“) „gentaglia“. V. Bertoni „Arch Roman.“, III, p. 108.

² „Haec enim omnia supra memorata dicto *communi* et *universitati* de Materno“ [presso Brescia] MGh. Dipl., I, p. 636, a. 968.

³ v S. Pieri, *Toponomastica della Valle dell'Arno*, Roma, Lincei, 1919, p. 401 e *Topon. delle Valli del Serchio e della Lima*, in „Suppl. all'Arch. Glottol. Ital.“ 5^a dispensa, p. 98.

⁴ B[iblioteca della] S[ocietà] S[torica] S[ubalpina] Il numero in cifre romane indica il volume, segue il numero del documento e dell'anno da cui si data il docum.

cana e „loco gausarassi [$\langle$ Gausarasci (gen) $\langle$ *Gausarasco, nome di luogo (vicus?) derivato dal nome personale germanico Gausaris] . . . de *heredibus* quondam *gausari*“ BSSS., XXIX (Tor-
 тона) 9 1004, ove *filii* [come *heredes*, per cui v. più avanti s. *Resinaglia*] ha lo stesso valore di „agnati discendenti“, che incontriamo nella prima parte dei cognomi toscani: *Fifanti*, *Fibonacci*, *Fighinelli*, *Firidolfi*, nell'espressione „*figli* di Manfredi“, nel Modenese, riportata dal Muratori „*Antiq. Ital. ME.*“ *Dissert. de cogn. orig.*, p. 782, ed in quell'altra di „*figli* d'Orso“ od *Orsini* a Roma. Dai cognomi piemontesi cito: *Aymoninus Filpeirerius*, *mandaerius* communis yporegie, BSSS., LXXIV, 197. 1265, *Aymoninus fil perrer*, ib. VI, 298. 1259.

Alla formula antica „vicus et genealogia“ corrisponde più tardi l'altra di „casale ostendere, familiam et natales suos in iure probare“ delle „*Observantiae Regni Aragonensis*“ (v. DuCange s v. casale), ove „casale“, come l'ital. „casato“ diviene la espressione dell'unità agnatzia di più famiglie, desunta dall'immagine materiale del casale colonico, unica ed ampia costruzione che le teneva raccolte per lo sfruttamento in comune d'un ricco territorio rurale. Il Lorenzi¹ ha descritto in una sua preziosa monografia il tipo antropogeografico di queste sedi umane detto „delle corti“, sussistente ancor oggi in gran parte della pianura padana, variato nei suoi particolari costruttivi da regione a regione, ma tuttavia unico nel suo carattere essenziale di edificio adatto originariamente ad una comunità familiare. A noi interessano soprattutto le sue origini, le cause che ne hanno favorito la continuità e la diffusione per il rapporto che lega il nostro „casale“ al consorzio familiare ed ai cognomi in *-i*, che, nella loro forma collettiva, ne sono la più propria espressione. Perchè la più parte di essi non hanno origini cittadine, ma rurali, accomunate in questo che tutti sono l'espressione d'un consorzio familiare, politico nelle città, economico nel contado, là affermatosi materialmente cogli „alberghi“, „*hospitia nobilium*“, fosco e fitto nucleo di case turrette, collegate ad un insolente apparecchio d'arme, qui raccolto nella pace operosa del casale, sull'aia odorosa di biade e di fieni, sonante di voci festose di

¹ A. Lorenzi, *Studi sui tipi antropogeografici della planura padana* in „*Rivista Geografica Italiana*“ XXI (1914), v. pag. 307 sqq, 321 sgg., 347, 437, 448, 502, 590

bimbi e di muggi di bovini, ingombra di carri e di attrezzi campestri.

Il nostro „casale“ sorge da un aggregato di edifizii di vario uso agricolo e domestico disposti ai lati di una spianata („sedimen edificatum“ BSSS, XLIV 69. 1219, „ariale edefecacionis“ a. 726 Treviso)¹ e saldati poi in una costruzione unica, quadrata, cui si accede da un solo ampio portone. Talora invece le parti sono congiunte da un muro di cinta che può anche rivestirsi di un leggero apparato difensivo, riconoscibile nelle voci del lat. curiale canav. *curtinetum*, *curtinicum*, *cortenecium* „cortile“ — coesistenti allato di *cortauecium*, *curtificium*² e dei termini catastali canav. *cortivecio*, *corteveccio*, „idem“ — derivate dalla *cortina* „vallo difensivo“³, di cui si osservano tracce in taluni vecchi casali del Canavese (ad es. al *Curnèt*, casale presso Cuornè) come nei villaggi dell'alta pianura del Friuli orientale (v. Lorenzi, o. c. p. 593 sgg.). Un tale tipo di caseggiato colonico deriva le proprie origini dalla *cohors*, che, già dai primi secoli dell'era volgare, nella stessa pianura padana romanizzata e divisa in fondi, definiva lo spazio che stava tra le stalle e gli abituri dei servi sorgenti con la villa al centro del fondo (v. Lorenzi, o. c. p. 404 e bibliografia ivi citata) e continua la „*curte clausa ediftiis*“⁴ del primo medioevo. La „*Curtis*“ significò non soltanto un insieme di case, ma un legame di queste con la domenicale centrale simile a quello che legava nei „*saltus*“ le „*casae*“ dei coloni alla villa padronale e sul nucleo fondiario e sociale della „*curtis*“ si modellò il sistema curtense feudale „adergentesi sulle forme disgregate, esclusivamente

¹ V. C. Cipolla, *Antichi documenti del monastero trevigiano del Santi Pietro e Teonisto*, „Bullettino dell'Istituto Storico Italiano“ N. 20. — Vi si rimanderà coll'abbrev.: Cipolla, Ant. docc. trevis.

² V. BSSS. G. Frola, *Corpus Statutorum Canavisis*, Torino, 1918, Glosarium (fine del 3° vol.), s. v. — A quest'opera rimanderò coll'abbrev.: CSt Canav.

³ Cf. „*opera turris nove et curtinarum*“, v. BSSS IV⁴ 330. 1340. — Si noti il cogn. *Cortina*, la cui diffusione si estende alla stessa area ove si trovano attestate le voci *cortinetum*, *cortinicium*.

⁴ V. C. Cipolla, *Codice diplomatico del monastero di S. Colombano di Bobbio fino all'anno, MCCVIII*, in „*Fonti per la Storia d'Italia*“ pubblic. dall'Istituto Storico Italiano (Diplomi sec. VI—XIII). Roma 1918, vol. I p. 160, a. 840 — Si rimanda a quest'opera coll'abbr.: Cod. Dipl. Bobbio.

famigliari ed esigue del manso per i bisogni dell'economia, a rendere possibile la dissodazione dei vasti territori boschivi e paludosi" ¹.

Un notevole riscontro trova il nostro coll'attuale *casale* della campagna romana, ² che tuttavia risponde ad un organismo più complesso di vasta azienda agricolo-pastorale ed esige il concorso di una collettività ben più numerosa del nostro. Quest'ultimo, abitato da una collettività minore e più omogenea, da un gruppo agnatzio di due o tre famiglie, risponde per capacità di lavoro agricolo ad un territorio più ristretto, ove si addensano le culture, anzichè allargarsi i pascoli per l'allevamento del bestiame, come nel *casale* romano.

I fattori economici del nucleo rurale, che qui c'interessa, sono chiariti assai bene dai due documenti, che qui mi permetto riportare: „expensum praediis rusticis, idest portionem Gunderadae . . . in fundo casalis Furtiniaco et. in Mocomeria, de quantumme in ipsus casale hauere uidentur ex sucessionem parentum cum curtiuio,

¹ V. S. Pivano, *Sistema curtense*, in „Bull. Istit. Stor. Ital. N.º 30.

² „Il casale tipico dell'Agro romano è un edificio ampio, massiccio, rettangolare, che racchiude una corte interna, scoperta, vasta come una piazza, alla quale si accede per un'unica porta. Il fabbricato che attornia la corte ospita il fattore, i massari, i butteri e tutti o parte dei contadini; ha anche locali per custodirvi i prodotti della tenuta; spesso saldata e incas-trata ad uno dei quattro angoli una piccola chiesa. I più grandi e più antichi sorgono su alture spesso rocche di vetuste città scomparse . . . Le tenute dell'Agro Romano sono in fondo le lontane eredi delle *masse* medievali. Centro di ogni tenuta il *casale* col suo fontanile“. R. Almagià, in „Le Vie d'Italia“ 1921 p. 1154. Questo tipo di casale nell'alto m. evo era noto nello stesso Agro Romano e diffuso in tutta l'Italia col nome di *domus coltite*. Si cfr. „curtes duas *domui cultites* in comitatu Motinensis (Modenese) videlicet locas et fundas sablone Marzalia cum castello et capella inibi abente seu casis massariciis et omnibus rebus ipsis in predictas locas et fundas sablone et Marzalia inter sediminas et areis, castello et capella adque areis“ L. Schiapparelli, *Diplom. ined. del sec. IX e X*, in „Bull. Istit. Stor. Ital.“ No. 21, p. 152-153; — „curtes *domui cultites* et castellos seu capellas cum casis massariciis“ ib. p. 158; — „bannile adque arialiis cum curtis, urtis, vineis, terris araturiciis, pratis, silbis, pascuis et palutibus, omnia et ex omnibus de quanto qui supra Dulsone habere visi sumus et *domoicultite* laboracio pertinet, una cum cavallos mascolos et iumentas, boves et vacas, seu menuto peculio“, v. Cipolla, *Ant. docc. trevis.* doc. n.º 10, a. 790, — „*domui cultite* . . . in loco Fanagio cum omnes agencias [„scuderie“, < a g a s o v. REW, 274] suas“, ib. n.º 15, a. 811, e v. per il Piemonte, G. Audisio, *Le carte dell'Archivio di S. Maria di Novara anteriori al mille*, Novara, 1911, doc. n.º 4, a. 962, ecc.

campis, pratis, uineis, seluis, cultum et incultum simul cum arboribus et usum potei in integrum“, a. 758, Piacenza,¹ „una cum ipse sorte quattuor in casale Cisiliano, una de ipse... sorte modo regitur per Leo, alia sorte regitur per Rotchari, tertia sorte regitur per Adtio et Ausperto germani, quarta sorte regitur per Leo massario... alia sorte in Patrinione que modo regitur per Urso Patrinione quem tibi dabo alia sorte et rebus quod supra legitur que sunt in casale Patrignone“, MGh. Dipl. I, p. 545, a. 970, Arezzo².

Al „fundus casalis“ spettava un esiguo numero di „sorti“³

¹ L. Schiaparelli, *Le carte longobarde dell'archivio capitolare di Piacenza*, in Bull. Istit. Stor. Ital., No. 30.

² Un argomento che dimostra le origini romane del nostro „casale“ vien dato dalla continuità dei nll., che accompagnano *Casale* ad un gentilizio latino: Casale *Cisiliano* < Caesilius; Casals *Fortiniaco* -(e *Fortuniaco* in altri docc. della stessa raccolta) < Fortunius; Casale *Caval-lontano*, ib., doc. no. 1. a. 735, < *Caballonius (*Caballus*, *Cabali*); Casale *Galognano*, MGh Dipl. I p. 575, a. 970 < Gallonius, e quanti altri analoghi s'incontrano nei più antichi docc. allato dei casali denominati già da nomi person. german.: Casale *Rodulnus*, presso Pavia, MGh. Dipl. I p. 562, a. 972, < *Hrodalo* (Först. 886).

³ Da *sorte* derivano numerosissimi nomi di luogo canav. e, sempre collo stesso significato di „porzione assegnata“, altri da *presa* < *prehensa*, *lotto* (ad *lottos* [silve] *fabriasche*, Favria), *data* (Le *Date*, pron. Le *dète*, cf. piem. *dait dèt* „dato“).

Alle figure, listerelle o quadratini, che risultavano dal reticolato della divisione parcellare, si devono altri nomi di luogo derivati dall'a. a. ted. *sketda*, v. REW 7987 (La *Scheva*, Locana, *Sche*, plur., Pecco, Le *Scheve* Orio, ad *schijam*, Caluso), da *exquadrare*, v. REW. 3060 e 6921 *quadrus* (ad *Squarras*, *Square*, Caluso; ad *scharum* Pont; *Squarolo* Vialfré; S. Martino; *Scherrollio*, a. 1586 Sparone-Ribordone) etc.

A designare più particolarmente i singoli appezzamenti di terreno scoperto, bosco (faggeto, cerreto ecc.), campo, prato, ronco „terreno scassato, diveltato“ la toponomastica e le carte medievali ci dimostrano usati:

i diminutivi in *-olo*, *-ello*, *-ino*; *-étolo*, *-átolo*, *-etello*, *-atello*, questi, ultimi dai collettivi in *-eto*, *-ata*.

gli aggettivi sostantivati in *-ale*, più raramente in *-ile*, che concordano nelle più antiche carte con „pecia“ e simili.

Ad indicare la totalità di queste singole porzioni furono usati rispettivamente i collettivi in:

-oleto, *-ellata*, *-ineto*. ecc.; *-aleto*, *-ileto*, *-aglia*, *-iglia*.

È notevole il fatto che degli antichi plurali neutri collettivi in *-ora* si siano conservati nell'uso delle più antiche carte medievali dell'Italia superiore e fissati nella toponomastica locale quasi solo *campora*, *pratora*, *roncora* o simili, perchè legati alle sorti dell'economia fondiaria dell'alto medio evo.

di terreno lavorate direttamente dai consorti o da colliberti e servi sotto la direzione di un massaro. Ad ogni sorte par che corrisponda una „casa“, che si raggruppa colle altre a formare il casale sull'area centrale del „cortivo“, segnata dal pozzo comune. Le parole „sorte“ e „consorti“¹ ci richiamano a quel sistema agrario medievale di compartecipazione collettiva e di assegnazione in particolare di terre sui beni della marca: „*comunalia, compascua publica, campora comunalia, vicanalia*, etc.“, comuni rispetto alla città, rispetto al „locus“, rispetto al „vicus“, rispetto al „concilium“² e rispetto ad un determinato gruppo gentilizio, (v. Mengozzi, o. c. p. 156).

A stringere l'unità economica del „fundus“ nella dipendenza del suo territorio da un certo gruppo abitato, valse soprattutto la distribuzione del suolo pubblico per gruppi famigliari (*fare*) avvenuta sotto i Longobardi e l'organizzazione che ne conseguì per ogni ducato diviso in centurie, decanie, delle quali ultime ciascuna comprendeva dieci o dodici famiglie. Ne derivava che la minima unità fondiaria doveva corrispondere originariamente all'ultimo gruppo sociale: la famiglia, allora giuridicamente e praticamente inscindibile, come inscindibile, nei suoi possessi particolari dai diritti d'uso civico sulle terre comuni, era e doveva essere allora l'unità territoriale.

Col progresso delle condizioni sociali e naturali e coll'aumentare della popolazione, scioltasi l'unità economica del „fundus“, si mantennero ancora inalterati per alcun tempo i suoi confini, che più a lungo servirono poi col carattere di divisioni

¹ V. Salvioli, *Consortes e Colliberti secondo il diritto longobardo-franco*, Modena 1883.

² Colla storia del lat. *concilium*, *conciliabulum* „luogo ove anticamente si tenevano i tribunali, i mercati“ passato a significare „pascolo comune“ nei docc. mediev. ital. (v. Mengozzi, o. c., p. 160—161) offre un curioso raffronto la voce delle Valli Valdesi (Piemonte) *paschl* „in origine luogo di ritrovo pubblico pel mercato e contratti, ora usato nel significato di luogo di ritrovo nelle stalle nelle sere invernali“ (v. G. Roletto, *Termini geogr. dialett. delle Valli Valdesi*, in „Riv. Geogr. Ital.“, XXII, 1915) e dell'Alto Canav. *pasquèr* „conversazione“ < *pasquarium*, „pascolo comune“ nei docc. mediev. piemontesi.

All'esistenza di terre comuni „*interconclitartia*“ (v. Mengozzi, o. c.) in Piemonte accenna il voc. *countènt*, *countèntin* „regione indivisa e fra due comuni o pascoli alpestri“ comunissimo nelle Valli Valdesi (v. Roletto, o. c.).

territoriali („in *decena* de oberti de poglano, in *decena* Jacobè bassi“, ecc., Chivasso, a. 1420).

Le possessiones“ o „sortes“, quote assegnate in numero corrispondente ai membri del consorzio nella selva comune, da possessi precari che erano, diverranno più tardi, durante il periodo di rinnovamento economico operato dai comuni, possessi privati, nelle terre più prossime ai grandi centri di vita politica. Ma il progresso tarda ad avviarsi nei centri minori e nelle valli montane, ostacolato da un' aristocrazia feudale meno arrendevole e dalla natura stessa degli uomini e dell' economia agraria montana più conservatrice. Ancora nel sec. XVI i catasti di Caluso ci fanno assistere ad una nuova, e forse non ultima, „distributio solaris“ o „levata delle sorti“, che par condotta sul modello della „conternatio agrorum“ descrittaci dai „gromatici veteres“. I catasti dei comuni canavesani in pieno secolo XVI, e più giù ancora per quelli di montagna, ci parlano di consorti, di rate parti di case, di terreni, di bovini e con tale frequenza da darci la persuasione che ancora duri in quelle terre la comproprietà ed il consortile economico familiare¹.

A questa sua secolare durata, fino agli albori dell'età moderna ed oltre, si deve la stragrande quantità di contrade e di casali rurali denominati dal nome di casato in -i, proprio del consortile familiare, che quelle case e quelle terre possedeva e godeva in comune. Qui si riporta per il Piemonte un manipolo di tali denominazioni ricavate dai cartari medievali: „pizus [= pizzo, colle isolato] quem solebant tenere *Nerui*“ BSSS XL, 59. princ. sec. XIII — „molia [= piem. *mòia* „regione di prati acquosi] *grigiorum*“, id. 50, 1192 — „terra *occariorum*“, id. 64 1203, cf. „Harditio *Hocarius*“, id. 59, princ. sec. XIII —

¹ Cf. „li *assortiti* di Chiara“ (borgatella, che deriva il suo nome da canav. *la cèra* „radura, tagho nel bosco“, cf. franc. *eclairière* < *clarus*, v. REW. 1903), Valchiusella, a. 1683; „Comune delli *Consorti*“, Noasca, sec. XVIII; „sua rata pars unius peciae pascui indivisa cum aliis suis *consortibus*“, Sparone, a. 1546; v. CStCanav. Index Rerum: Comproprietà di un fondo, diritti del consorte, Canschio, II, 59. a. 1407; Assegnazione e divisione delle comugne, sec. XIV e a. 1429, Chivasso a. 1306 Settimo Vittone a. 1322, Consorti di miniere e fucine in ferro, Brozzo 1602. — Tracce di comproprietà familiare risultante da atti giuridici del sec. XI, XII, XIII ha notato il Pivano nel cartario delle Case del Piccolo e del Grande S. Bernardo, pubblicato in BSSS., XVII p. 67—68 e n.

„Terra *gamundensium* quam laborat Aldianus coherent *faraldeani* et *gamundenses*“, id. 51, 1192 — „Terra de *moxanis*“, id. XXXVII (Asti) 214 1206 — „braida de *pictonis*“, id. XXX (Tortona) 437. 1240 — „pratus *cerutorum*“, „in prato *zeruti* cui ipsi *ceruti* coherent“ id. XLIII (Busano) 17. 1281, 18. 1303 — „terra *Darmellorum*“, id. (Moncalieri) 5. 1225 — „quartum quod dant *Ramelli* de una pecia vinee“, id. 50 1286 — „vinea quam tenent *Ranciglioni* in villa fagnani“, id. V (Ivrea) 207. 1250 — „domus *Bellinorum*“, id. IX¹ (Ivrea) 66 fine sec. XII — „masus *Bigotorum*“, Codex Astensis, 84. 1208 — „mansus *Faldellorum*“, BSSS XXXVI (Torino) 144 1209 — „mansus *Couatorum* et buscum quem *Carleuarii* tenent“, id. 144. 1209, 204. 1229 — „Mansus *Diuitum* in caçadio“, id. V 16. 1181 (cf. „a terciã coherent mateus *dives*“ id. 75. 1211), — „huic masso que tenent bernus et Johannes *consors* eius“, BSSS IX¹ (Ivrea) 47. 1187.

Col decadere delle cause, che avevano necessitato il consortile familiare economico, s'inizia il periodo in cui prevarranno in Piemonte le forme di cognomi al singolare in *-o*. Le quali aumentano poi coll'estensione del cognome imposta all'universalità dei cittadini dall'uso o dalla legge, e quindi anche a quella classe di individui così detti ignobili, a cui sarebbe stato vano, sin allora, chiedere un nome familiare, ad essi, che, affermandosi giorno per giorno sulle risorse individuali della propria opera manuale, vivevano ai margini dei gruppi sociali, chiusi, questi, da un ostinato concorrere di circostanze nei loro organismi famigliar, e consortili, radicati alle loro terre.

Dalle valli montane estremamente dense di popolazione, s'avviavano per diverse correnti migratorie al piano: falciatori e mietitori all'epoca delle maggiori e più urgenti raccolte dei campi, pronti a tutti i bisogni delle filande, delle gualchiere, dei paratoi dei centri industriali — la sola cittadina di Ivrea ne contava 300 nel sec. XIV — pronti ai più minuti ed ai più faticosi servizi delle „cassine“, o aziende agricole, sparse fra vigneti e campi, od ancora rivenduglioli di borgo in borgo, pettinatori e cardatori di lana e di canapa, addestrati in tutte le arti minori, scaltri ad ogni astuzia di guadagno. Parte li assorbiva la città Chivasso nel sec. XV e XVI ha una preponderanza numerica di abitatori „forenses“ e di „forenses“ già accolti „burgenses“ — nelle sue terre disertate dalla guerra o dalle epidemie, nei sobborghi fuori

ed attorno le antiche ristrette mura medievali; ma i centri minori, meno spopolati, ne deviavano il flusso, riguardandosi gelosamente da questi „foresi“ colle loro leggi statutarie. Respinti, questi „senza tetto, senza famiglia e senza nome(famigliare)“ rifluivano ai loro monti. Qui gli strati più antichi della popolazione s'erano da tempo diviso ed assegnato il meglio del piano vallivo e le parti più ubertose delle coste montane. Alle loro sedi permanenti disposte sui tratti più rilevati dal suolo umido, facevano riscontro in alto, sulle balze, i gruppi delle dimore temporanee estive, brune macchie attorno la scacchiera multicolore dei campicelli di biade, fra verdi pascoli e boschi. Questo sistema di vita fluttuante dal basso in alto e viceversa, che vige ancora in talune regioni del Veneto, lentamente si irrigidì, le dimore temporanee divennero permanenti, in ogni cantuccio di suolo montano sorse un nuovo abituro. Per gli ampi gironi del monte quest' allineamento successivo di sedi umane rende ora l' immagine di un vasto anfiteatro, in cui alle varie classi sociali siano state assegnate e graduate le sedi, a distanza sempre maggiore dal fondo prativo della valle, dalla chiesa e dalla „villa“, ove s'accentra la maggiore ricchezza e d'onde emana il dominio delle leggi.

If Lorenzi, nella piena e sagace interpretazione dei tipi antropogeografici della pianura padana, ha ritrovato una linea di sedi minori, che s'accompagna a quell'altra „delle corti“, dal *ciabotto* cuneese ai *cassinotti* fra Tortona ed Alessandria, ai *cassinetti* bergamaschi, ai *casoni* pagliareschi padovani, alle „*tese* o *tesis*“ della brughiera del Cellina ed al tipo di case dei piccoli possessori nell' alta pianura del Friuli orientale. Queste sedi minori di piccoli possedimenti su cui si insedia una sola famiglia, come integrano coll' opera avventizia dei *ciaboté* i bisogni eccezionali dell' azienda agricola delle maggiori sedi rurali „cassine“, quando non se ne sono già staccati a vita indipendente, in altre parti invece estendono l'opera dell' uomo a regioni incolte e sterili risparmiate dai primi insediamenti rurali.

Il confronto, che il Lorenzi fa di queste sedi minori coi poderi isolati (*Einzelhöfen*) di certe regioni della Germania (p. 320), è pienamente persuasivo per il carattere di queste sedi minori estese dal monte al piano ad integrare l'opera dell'uomo e della natura in un più tardo periodo di vigoroso riflusso economico.

di ulteriore frazionamento delle terre e di più intensa opera, agricola, caratterizzato dall'opera individuale dell'uomo, non più collettiva, e dalla sede adeguata di più modeste proporzioni, adatta a ricoverare una sola famiglia. Se prevaleva nei tempi medievali la collettività, ora s'aderge fiero della sua pacata intelligenza l'individuo, e, come dalla realtà e dal sentimento della solidarietà famigliare derivarono i cognomi in *-i*, o forme equivalenti di collettivi, all'affermarsi dell'individuo risponde ora il cognome al singolare in *-o*, che, attraverso una esigua linea tradizionale delle proprie origini e aderenze di sangue, riafferma e rinsalda in bella armonia con la famiglia l'individuo. Un carattere generale differenzia queste due categorie di cognomi: i primi hanno più sovente origine da nomi personali, i secondi invece dai nomi del luogo di origine, da nomi di mestieri e da nomignoli. In un primo tempo però anche i cognomi della seconda categoria si modellano all'uscita su quelli della prima e tale continuità è giustificata dal persistere di talune condizioni favorevoli, quali la dimora in comune, l'assegnazione di un vasto territorio rurale su cui s'insediano più membri di una sola famiglia forese attrattavi dalla concessione gratuita di terre comunali: *Alli Berri* (nl.) Chivasso 1587 = *Alli Berra* (nl.) ib 1648 = regione delli *Berra*, ib. sec. XIX < cogn. *Berra* (cf. *Berra Jacobinus*, *Guilelmus*, BSSS 110, 1231, 109. 1231, ecc.) Chivasso 1432, 1499, 1530, 1587, 1649 e diffuso largamente in tutto il Canavese; *Le Cassine de' Moschi* (nl.) Chivasso 1587 < cogn. canav. *Mosca*; *Alla Casa bianca o sy de' Rosati* Chivasso 1587 < nl. *Rosate*, prov. Milano.

Il tipo delle sedi maggiori o „delle corti“ venne variamente designato nel Canavese dagli esiti e dai derivati di *curte*¹,

¹ *Curte* (cohors), REW 2032, > nll. canav. *La corte*, *Le -i*, *Cortaza*, *-assa*, *-asa*, *-aço*; *-ereggio* (pron. *kutrés* = *corterezo* BSSS., V, 3, 1027) < *cortora + *ičiu* e non < *curtis regia*; *-ile*, *-iletto*; *-iviccio* < *curteficium, v. „*Historiae Patriae Monumenta*“ (Torino), Ch. 1, col. 92 a. 899 (Asti) e col. 102, a. 902 (Asti) e „*cum omnibus suis pertinentiis, curteficus, areis exitibus*“ (Bamberga), MGH. Dipl. III, p. 446, a. 1016, e „*curteficium molendinare*“, ib Dipl II, pag 862; „*terras casas siluas cum curteficus et vineis castanetis cannetis saletis pometis in Mesema*“ BSSS., XXX, 14, 1019 ecc. Dalle indicazioni *catas ali si ha*: „un cellero, stalla, sedime et *cortveccio*“, Mathi, 1604; „*caseamento ayra cortveccio*“, Balangero, 1609.

casalis¹, arealis², sedimen³, mansum, cassina⁴.

A curte ed a casalis, che subì nella zona montana il noto digradamento semantico di „casa in rovina“, succede sedimen ed arealis, diffuso questo più largamente nella zona su-

¹ A casalis col significato di „aggregato unico di case coloniche, cascinale“ proprio dell' a. franc. *chesal*, del catal., prov., spagn., port. *casal*, ed anteriore al regresso semantico di „casa in rovina“ esteso a tutta la zona delle Alpi (v. Roletto, o. c. s. *casal*, *ciesal* e cfr valvestino [Battisti] *kazal*; vionn. *tsezó*, bergell. *kazarič*, com. *kazalič* „casa in rovina“ REW., 1729) spettano i sgg canav.: „*casale* petri de poio et *casale* quod tenet iacobus de bosone blanco“ BSSS., IX¹, 46, 1187; „*casale* boiamundi et raymundi“ ib. 71. 1203; *Casale*, ad *casaltos*, *Casaglio*, *Chesale*, *Ciesal* *Cesale*, *Zessal*, ad *Casaletum*, *Casali* (< -èi, -etu), *Casaltito*, *Casivisi*, *Casavisi*, *Casavizio* <*casificium = „*casiamento* (termine catastale canav.), *caseggiato*“; *Cezaletto*; *Casalon*

Anche da *casa* si è ottenuto nella Valle dell'Orco un derivato, mediante il suff. collettivo *-etum*: *kazè*, *kazì*, *kazèi*, che indicava un'ampia casa abitata da più famiglie, oggi sinonimo di *cezál* „casa in rovina“.

² A realis > canav. *érál*, *airál*, *eirál*, *arál* „spianata, spazio centrale da cui si denomina il casale“. Cf. „ariale e defecacionis“ del doc. cit. all' a. 726. Di „areales“, era costituito l'abitato dei vecchi centri rurali della zona indicata: „in *ayralibus* buzani“ a. 1582, oggi *Büzán vèi*, cioè la parte più antica e centrale dell'abitato di Busano, „in *ayralibus* fellecti“, Feletto, 1596, „in villa vegla o sy *Ayralli di Mathy*“, Mathi, 1604; *Ayrali* vecchi, Nole 1560.

Da arealis derivano i sgg. nll. canav.: *Ayrali*, *Eragl* (gli), *Eirali*, *Reali* (li); *Airale* (l'), *Arale*, *Reale*; *Realcio* (pron. *rialés*) < areale + *iciu*, *Airaletto*, *Eyrolet*.

Colla voce *i ère* „le aie“ (< *area* > canav. *èra*, *arri*, *èri* „tratto dell' arealis della corte, del sedime riservato alla trebbiatura; aia“) si denominano nella parte bassa del Canavese i „cassinotti“, in contrapposizione ad *erál*, *airál*, spianata maggiore della *cassina* „fabbricato colonico“.

³ *Sëdīmen, REW., 7784, > canav. *sim*, *sum* (< *se(d)im(e) + se(d)il(e)*, v. REW 778, *sedile* e cf „unum *sedile* molandini insimul tenens cum *sedimen*“, BSSS. V, 187 1246, ecc), quarnese (Novara) *simp*, friul. *sedim* „cortile all' interno di un caseggiato di cui gli inquilini hanno l'aia in comune ed al quale si accede da un unico portone“. Da *sedimen* in posizione sintattica atona si ha la paricella preposizionale *sen* che si usa nell' espressione tipica dell' Alta Valle dell'Orco *sen dij tai* „presso i tali, al casale dei tali“ = franc. *chez*. — Si noti anche *sedumen* usato nello Statuto di Bergamo del 1331 meno frequentemente accanto a *casa* e più accanto a *casamentum*, v. Bollett. d. civ. bibliot. di Bergamo 1920, p. 11.

⁴ *Cassina* „cascinale“ (cf „*pecia* una de *sedimine* cum *Cassina* una super se habente.. in loco et fundo Sarmaza“ BSSS., XL (Casale M.), 2. 988; *Cassinias*, nl, dipendenza del monastero di Bobbio, v Cod Dipl.

periore del Basso Canavese, ristretto quello invece nelle valli dell' Orco, della Malesina e del Savenca; di *mansum* sono scarse le tracce toponomastiche¹ Dalla piana del Po, presso Casale M., s'annunzia, ancora prima del mille, la voce „*cassina*“, che ricoprirà delle sue più recenti designazioni toponomastiche la zona inferiore del Basso Canavese e tende oggi a rinnovare la denominazione delle sedi rurali del Canavese.

A queste voci di uso comune e proprio derivate da basi latine che indicarono vasti caseggiati e dai quali, solo per via di alterazione nominale si ottenne l'indicazione delle sedi minori,²

Bobbio, I, p. 140, a 833—35; BSSS., XLIV, 14. 1046; „in comitatu Pisense casam domnicatam cum *cassinis* et orto et corte prope civitatem“ (Pisa) MGh. Dipl. III, p. 540 ecc.) < *capsa* (v. REW., 1658 e *capsum* ib. 1660). Da aggiungere ai derivati da *capsum* ricordati nel REW: emil *cássar* „fienile con la stalla sottoposta nel corpo della cassina“ < *capsulu. Riporto qui le indicazioni raccolte dai catasti comunali canavesani, che chiariranno le origini della *cassina*: „sedime, orto, travate cinque di *casso* e *cassina* coperta di coppi e travate 4 di stalla coperta a paglia“, a. 1587, „*trabatas duas stabiarie et cassine*“, a. 1487, Chivasso; „uno *casso* di *cassa*“ 1566, Rivarossa; „uno *casso* di *cassina*“ a. 1530, Ozegna; „*unam domum cum ayra et curte continentem circa quin[qua]genos *casos*, unam peciam terrae cum duobus *cassis* tethi murat, unam domum muratam et solariatam cum modico *sedimnis* et uno *casso* tecti*“ a. 1440, Ciriè. Il CSt.Canav., Glossarium, interpreta erratamente *Casso* di *casa* (v. s. v.) per „proprietà, dominio, possessione“. Il *casso* invece, che corrisponde al più recente canav. *pas* (passo), vale misura di capacità per cui una *cassa* o *cassina* misurerà per la stalla tanti *cassi* quanti sono le travate oppure, in costruzioni più solide e più recenti, quanti sono gli archetti della volta e, per il fienile, tanti *cassi* quante sono le travate o le distanze fra le pile o colonne (onde la denominazione di alcuni casolari detti nelle carte piemontesi: ad *collegnas*, ad *cholognas*) che sostengono la tettoia

Un utile raffronto coi riflessi qui accennati di *capsum capsace* lo offre il voc. savoiardo *bèra* „partie du fenil“ (Constantin et Desormaux) s'esso deriva da *bera* „Bahre“ (v. REW, 1038) > a. franc. *biere* e prov. *bera*, che nei dialetti attuali francesi significano più sovente „bara, cassa da morto“ come da *capsa* viene l'ital. „cassa mortuaria, bara“.

¹ Vedine riportate alcune a pag. 533

² Al monte ed al piano, Per le prime basti qui accennare il fatto che i diminutivi o aumentativi-peggiorativi di vocaboli a forma generalmente non alterata al piano sono una caratteristica della toponomastica delle regioni montuose. I termini della civiltà materiale, accolti dalla montagna, vi subiscono una alterazione nominale corrispondente a quella reale che vi subisce la cosa adattandosi alle condizioni restrittive dell'ambiente montano.

si aggiungono, ad indicare più propriamente quest'ultime, altre basi e di numero molto maggiore delle prime, adeguatamente all'importanza del più recente sviluppo preso dalle sedi minori nel Canavese.

III

1. **Cognomi in -i** — Rimando ad una mia prossima pubblicazione la raccolta e la discussione dei cognomi canavesani in *-i* e forme equivalenti: *De -i*, *De -is*, *-is*. Non sarà vano accennare fin d'ora che il cognome al plurale si cela anche sotto le false apparenze di un singolare. Alcuni cognomi in *-agno* (*-aneus*), *-iglio* (*-illius*), *-eglio* (*-ellius*), *-oglio* (*-ollius*), *-eito*, sono raffazzonamenti dello scriba da un'uscita volgare antica in *-agn(i)* plur. di *-agno*, *-agl(i)* plur. di *-ale*, *-igl(i)* plur. di *-ile*, *-egl(i)* plur. di *ello*, *-ogl(i)* plur. di *-olo*, *-eit* plur. metafonetico di *-etto*.

Qui basti per ora l'elenco di cognomi in *-i* tratto dal *Cartario di Santa Maria di Belmonte e di San Tomaso di Busano*, pubblicato dal Frola in BSSS XLIII. Quelle carte si riferiscono al tratto più centrale del vecchio Canavese, ad una regione di carattere agricolo, lontana abbastanza dai centri cittadini e quindi più omogenea ed uniforme nella costituzione dei gruppi sociali, più conservatrice delle forme tradizionali, che qui si palesano più largamente e più chiaramente che altrove. Le famiglie di possidenti rurali menzionate nel cartario hanno un loro cognome in *-i* (alcune in *-e* plur. < *-a*, una in *-aglia*), che occorre nel caso di coerenze di possessi rurali. Qui è evidente che la famiglia conservava l'uso od il possesso di beni in comune e quindi vigeva ancora il consortile economico. Accanto a questa forma di plurale s'incontra la forma singolare in *-o* (ed in *-a*) degli stessi cognomi, quando, sempre nel caso di coerenze, invece di beni consortili, si tratti di possessi particolari spettanti ad un membro di quelle famiglie:

Doc. n. 19 a. 1308: „... Dominus Guydo prepositus de buzano dedit concessit et cum baculo uno Jure perpetue et libere censarie Inuestiuit Jacobum Matheum et perretum *fratres et filios* condam *bruyde* [genit. sing.] de riparia de petia una terre aratorie Jacente ad cessiam longam cui coherent ab una parte via ab alys duabus partibus *oqueti* a quarta *bruyde* [nomin. plur.] de riparia. Tali modo et forma quod dicti fratres et eorum heredes masculi et femine habeant

teneant et possideant“. Cf. „Gulihelmus *bruyda* et Jordanus *bruyda* de riparia, testes“, 19. 1308, „heredes condam mathei *bruyde*“ 20. 1309, „pecia una terre que est una Jornata quam tenent *filu bruyde* [genit. sing.]“ ib., e „coherent . . . *bruyde* [nomin. plur.]“ 15. 1302 ecc.

Doc. n. 9 1306 „tali modo et forma quod dictus henricus [albus de pradigiono] et *eius fratres et eorum heredes* habeant teneant et possideant“.

Doc. n. 2. 1264 „ad cessialem rotundum choerent *restii* ab una parte [cf. „heredes condam oberti *restii*“, 15 1302, „ego Johannes *restus* de riparia notarius“ 9. 1306] et petrus *cabalaris* ab alia [v. *Cavalerii* al doc 8 1300]“ — „ad nucem *de bellony* choerent *bellony* ab una parte ab alia *pali*“ — „ad maglohium . . . choerent ab una parte *molles* de buzano ab alia *Illi de muro* de eodem loco“ — „In prato raynaldo coherent a duabus partibus predicti *molles*“ — „ad montruchum coherent albertus *de muro* [cf. più sopra „*Illi de muro*“] ab una parte ab alia *Illi de monte*“ — „in robaldono coherent *Illi de collo* ab una parte ab alia sepedicti *molles*“ — „ad nouaretum . . . choeret . . . et *barrelli* ab alia [cf. *Barellus* Gulihelmus 17. 1281; Johannes ib. e 18. 1303, ecc]“.

Doc. n. 7. 1295 e 10. 1320 „in loco ubi dicitur reonza cui coherent ab una parte *gli goslini* de riparia“ — „in loco ubi dicitur ad quari cui coherent ab una parte *guslini* de riparia“, cfr. „in poynte cui coherent . . . petrus *guslinus* et fer“ 17.1281.

Doc. n. 8. 1306 „ . . . ad rivum mollium cui coherent ab una parte *cavalerii* et ab alia parte Raymundus *cazulus* [cf. in cereto plano . . . coherent ei *cazuli*“, 20.1309] et a tercia *garili* [cf. „Jacobus *garillius*“, 2. 1264]“.

Doc. n. 9. 1306 „per manum Melani *de bobis* de vulpiano [cf. „Petrus *bos*“ 2. 1264] . . . in plano mezano coherent ei ab una parte Johannes mussatus ab alia *paschali* [cf. „ad clauanetam . . . cui coherent *paschali*“ 20.1309]“.

Doc. n. 15. 1302: „ . . . ad neretum cui coherent ab una parte *pocamati* [cf. „ad borbot in finibus ripariae . . . coherent ab una parte *pocamati*“ 20. 1309, „in vianelle . . . coherent . . . ab alia *parumamati*“, „ad rucam *illorum de monte* . . . coherent . . . Arduinus *parumamatus*“, „ad vias bouorchas . . . coherent *parumamati*“ 17. 1281]“ — „possessio“ *fabrorum* [cf. *Faber* Stephanus 2. 1264]“ — „ab una parte *oqueti* de riparia [cfr. „vinea *oqueti* coherent . . .

et *oqueti*“ 20. 1909] a *tercia ospitium* [= consortile dei signori] de *barbania*“.

Doc. n. 17. 1281, e 18. 1308: „... in prato *zeruti* cui ipsi *ceruti* coherent“, „ad pratum *cerutorum*“, „a quarta *Matheus cerutus* de oglanico et iacet iusta dictum pratum *cerutorum*“.

Doc. 17. 1281: „... in vianelle ... coherent ... *li megleti*“ — „ad *buzanum* ... coherent ab una parte *li martinagle*“.

2. Cognomi in *-alia*, *-aglia* (*-aglio*, *-aglione*) < *-alia*. Qui il suffisso non ha il significato di accrescitivo o peggiorativo dell'ital. *canaglia* (franc. *canaille*), *marmaglia* (franc. *marmaille*), ma solo collettivo del rover., a. trent. *fradaya* „confraternita“, ven. *fraja* „brigata godereccia“ < *fratalia*, v. A. Prati, *Arch. Glott. Ital.* XVIII, p. 413. A sua volta il collettivo, collo stesso metaplasma per cui il trent. *fredaia* vale oggi „ricoverata dell'orfanatrofio“, passò al singolare ad indicare gli individui della collettività. Ne consegue che *Obertaglia* valse dapprima a denominare l'unità agnaticia, il consortile degli *Oberti*, come *Bertinaglia* dei *Bertini*, ecc. ed in un secondo tempo ciascuno dei suoi membri. Si confronti anche il piem. *maraja*, *marajòt* „bimbo“. In questa applicazione al singolare maschile il cogn. in *-aglia* per l'analogia dei numerosi in *-o*, *-one* (*Berto*, *Bertone*) si rifece in *-aglio*, *-aglione*.

L'uso del suffisso è vivo tuttora nella designazione degli abitanti di un casale: a Frassinetto, presso Pont, gli abitanti della frazione *Quer* sono detti: *i Quaraio*, quasi „Quaraglio“ col singolare di *-aglio*, invece del plurale, alla stregua dell'uso odierno, che denomina il casato non più dalla forma del plurale, ma dal singolare: *i Balbo*, *i Cibrario*.

Berta uxor *Bertinalie* de Calpice BSSS. XLIV (Torino) 106, 1237; *Pertinalia* possessor, ib. 102. 1230, 153. 1274. — Dal cogn. piem. *Bertino*.

Bertaglione, Parella 1779. — Dal cogn. *Berto*.

Buffaglia, Verolengo 1586, 1636. — Dal cogn. canav. *Buffo* (-a, -one).

Johanne Boccaleone de unçasc, BSSS. V. (Ivrea) 52. 1209; *Petri Buchallionis*, stipendiarii, ib. IV⁵ (Ivrea) 184. 1400. — Dal cogn. canav. *Bocca*, (*Bocacius*, *Boccazio*, -asso, -one, *Boconus*, *Bochetti*). Meno probabile un'origine da „*bucca leonis*“.

Botaglia, Jacobus BSSS. LXXIV (Ivrea) 238. 1257. — Dal cogn. canav. *Botto* (Bottus, Botus, Botta, -asso, -one, -ino).

Baraglia, Cuognè 1419, v. CStatCanav, II, 312; *Baralla* BSSS. XXXVI 173, 1219. — Dal cogn. canav. *Baro*, *Barro* (Barello -etto, -engo, -one, ecc.).

Cornaglia, Martinus habitator Yporegie, BSSS. LXXIV (Ivrea) 189. 1208, 62. 1214; *Cornalla* Guillelmus ib. XXXVI, 140. 1208; *Cornaglia* Petrus, ib. IX¹ 95. 1209. — Con. il cogn. canav. *Corno* compete qui la voce *kurnaia* „cornacchia“.

Coraglia, -*agliotto*, Rivarolo 1662, 1750. — Dal cogn. canav. *Corrado* (< n. pers. germ. Chuneradus, da cui i cogn. canav. e, piem. Curreno (Curainus, Conraynus, Conradinus), Currellus (Conraellus), Conraotus, Curone, Currone, Curaengus, Conraengus ecc.).

Frisaia Ribordone 1827. — Dal cogn. canav. *Fris* (Fris, Frisot, Corio) < *Felice*, nome diffuso dal culto di San Felice, martire venerato con Naborre, Vittore (e Nazario, Protasio e Gervasio) dalla Chiesa di Milano. „Granum sinapis martyres nostri sunt *Felix* Nabor et Victor“ S. Ambrogio, v. *Patrologia latina* del Migne, XV, col. 1836. La forma rotacizzata ci riporta al territorio di Milano, donde si è propagato, col culto di S. Felice, il nome di forma milanese (cf. *Bosus Frisius* servitor comunis mediolanensis, BSSS. VIII. 113. 1232) anche nel Veneto (v. D. Olivieri SITV.¹ p. 117 s, *Felix* (S.): San *Fèle* [< forma nominat. cf. „ego *Felex* clericus. .te Felicitate puella filia mea“ C. Cipolla o. c., Treviso, a. 780] e *San Fris* = *S. Friso* a. 1477 ecc.). Accanto alla forma lombarda sussistono altre indipendenti: cogn. *Felixotus*, S. Giorgio sec. XVI; *Flizottus*, *Flisotus*, *Flisotta*, Ciconio sec. XVI, se esse non sono restaurate per mano notarile da forme volgari: *Fris*. Per scrupolo accenno alla concorrenza di un n. pers. germ. *Fri(d)e(g)isus*.

Fojaja, Nole 1773; Grivet *Foiaia*, Corio. — Dal cogn. *Foglia* diffusissimo nel Canavese.

Obertus *Martinaglia* de Riparia, BSSS. XLIII 8. 1306, „coherent ab una parte *li martinagle*“ ib. 17. 1281; *Martinaglia*, Issiglio 1727; *Martinaglia* nome di un casale, Frassinetto 1797. — Dal cogn. *Martino*.

Menaglia, Candia, 1786, S. Benigno 1781, Montanaro sec.

¹ Saggio di una illustrazione generale della toponomastica veneta, Città di Castello, 1915.

XVIII. — Dal n. pers. germ. *Mainus* (Förstemann 1071) > i cogn. e nomi pers. canav.: *Mayn*, -a, *Meynino*, *Menino*, *Meinello*, *Megnèl*, *Mainotus*, *Maynescus*, ecc.

Meaglia, Ciconio, 1739; S. Benigno 1781; Rivarolo 1590, 1750; de *meaglis*, S. Maurizio, 1422, 1448, 1556; de *Meaglia*, Ciriè 1440; *Mealia*, *Mealla*, BSSS. XXXVI (Torino) 230. 1230. 131. 1204; *Meallo* Willielmus, possessor, BSSS. XLIV, 50. 1182. — Dal cogn. canav. *Meo* (< A]me(d,eo) o da *meaglia* „medaglia“ (v. „Dacoromania“ II p. 646 e segg.)?

Georgius *Obertaglia*, possessor, BSSS. XL. (Casale M.) 192. 1240; „in monte saxe... coheret Georgius *Obertaglia*... in palareto... cui coheret *obertaglia* ab alia (parte)“. — Dal cogn. canav. *Oberto* (Alberto < Aldibertus).

Peraglie, Rueglio 1719 (cf. „li martinagle“ s. *Martinaglia*), *Peragli*, Vidracco 1744, „dicto *Perraili* de Challant“ BSSS. IV⁵, 2. 1386; *Perraglione*, S. Benigno 1781; *Peralionus* de Caluso, sec. XIII. — Dal n. pers. *Pero* < *Petrus*, base di numerosissimi cogn. canav.

Roncaglia. S. Maurizio 1556; *Roncaga* Frassinetto; *Roncallia* Pont 1558—62; *Roncaglione* S. Benigno 1781; Priacco 1679, 1784; Borgiallo 1702; Salto 1683; *Roncaglon*, -Garoffo, -Minella, -Saudato, -Pedrin, -Tet, -Gorlo, Frassinetto, sec. XVIII; filius *Roncaglioni*, Pont 1558—62; — se dal cogn. *Ronco*, sia ch' esso derivi da un nome di luogo *ronco* „luogo scassato e diveltato“ o da un n. pers. *Ronco* (di cui la base si trova in *Ronculus* de Oliveto, comes, Cod. Dipl. Bobbio, I, 348 ecc. e MGH, Dipl. II, p. 380) e non direttamente da un *Roncaglia*, n. di luogo tratto da *ronco*.

Resinaglia (In), Feletto 1596, pron. *Rezinaie*, n. di luogo che deriverà dal cogn.* *Resinaglia* degli antichi possessori di quel fondo. Dal cogn. *Raisino*, *Reisino*, Rivarolo 1662, 1750 (*Rasinus*, possessor BSSS. XLIV 139. 1263 ecc.; Guilielmo Racino de Bona. BSSS. IV⁵ 194 140; Resetto, ib. 37. 1387, Razetto, Rivarolo 1590, cfr. anche: de Razino, cogn. biellese sec. XVI) > da piem. *reis*, *rais* con quel senso affettuoso che ha il veneto *raise*, v. Boerio, s. v., e il ligure *raiza* nell' espressione *raiza del me kör* „radice del mio cuore, sangue mio“, v. REW. 3723, *radix* e R. Reiner, *Il Gelindo* ecc., p. 177. Cf. il n. pers. *Sanguis de Agno*, BSSS. VIII, 53. 1217, *Sanguis agni* Alzatus (del casato vercellese degli

Alzati), ib. 109. 1231, „sangue (=figlio) di Agno“. Quindi il cogn. *Rai-*, *Rei-*, *Ras-*, *Rac-*, *Razino* corrisponderebbe al significato dell' ital. „rampollo“ detto di una pianta e di una genealogia. Però in queste forme onomastiche possono essersi incontrati i risultati di *radix* e di *heres* (> bergam. *rais* „bimbo“, comasco *rais* „figlio“, valtellinese *redes* „id“, ecc., ed aver confluito in uno il loro due affini significati. Per la diffusione e l'antichità del significato „figlio“ di *heres* nell'Italia superiore, v. REW, 4115, E. Besta, *Per la determinazione dell'età e della patria della così detta „Lex romana rhaetica curiensis“* in „Riv. ital per le Scienze giuridiche“, vol. XXX—XXXI 1900—1911 e cfr. il doc. qui citato a p. 527: „de *hereditibus* Gausari“. Compete un'origine da *Ra(d)i(gh)is-ino* o da *Ra(d)icino* derivativi dei nn. pers. germ. *Radighisus* e *Rado*.

Taraglius, Montanaro 1617, 1588, v. C.Stat. Canav. II 490, *Taraglio*, ib. sec. XVIII; *Taraglio* Buatto,—L'arena,—Vercellino, S. Benigno 1781. La scissione del nucleo agnaticio in gruppi che aggiungono un nuovo nome familiare: Buatto, L'arena, Vercellino a quello comune agnaticio, prova l'importanza numerica del casato dei *Taraglio* e quindi l'appropriatezza della denominazione collettiva in *-aglia*: la *Taraglia. Non dissimile è il caso del cogn. *Vigada* (v. sotto) a Corio. Dal casato dei *Vigo*, denominati collettivamente la *Vigada*, accanto al gruppo che mantiene l'unicità del proprio cognome, si formano altri gruppi denominati da *Vigo* coll'aggiunta del nuovo cogn. familiare: *Vigo* Carbonà, Savant *Vigo*. Per le origini di *Taraglio* da *Taraglia si confronti la formazione analoga collettiva: Case *Tarara* (nl), Rocca Canav. dalla stessa base onomastica col suffisso *-ara*, < *-aria* — Dal cogn. canav. *Taro* (Tarro, *-one*, *-izzo*, *-ello*, *a*, *-ino*, *-ano*, *-icco*).

Varaglia, Dominicus, Ludovicus, Cuornè 1419, v. C.Stat. Canav. II, 312; *Varagla* de Ribordone, Sparone 1545, 1586; *Varaglia*. Ribordone. Cfr. *Varaia* (nl.) Ribordone 1827 „le case, le terre dei Varaglia“. — Dalla base dei cogn. canav. Varello, Varetto, Varino, Warinus, o, se la variante *Ver-* di *Veraglia* Johannes, Cuornè 1419. C.Stat.Canav., II, 311 è corretta e anteriore, dalla base dei cogn. Verino, Verardo, Veraldo < *Wera*, n. pers germ. (Först. 1265).

3. Cognomi in *-ata* (*-áda, -áa, -á*), *-ato* (*-á, -atto*). — Si confrontino per il valore del suffisso i riflessi di **mansionata* „consortile familiare“ REW. 5313 e, per altre formazioni onomastiche di significato collettivo, le segg. voci dell'uso o fissate nella, toponomastica locale: — La *Buğará* „il casato dei *Boggio*“ S. Giorgio; La *Coelrá* (nl.) „la tenuta dei *Coelli*“ Locana 1655; — La *Cugnanchera* (nl.) Locana 1655 = La Tenuta delli *Cognenghi* (nl.) — Alli *Cognienghi* (nl.) Valchiusella 1683; La *Formantera* (nl.) Sparone, sec. XVIII = Alli *Forment* (nl.) ib. 1586; Cantone *Martiner*, Campiglia 1683 „Cantone [borgatella] dei *Martini*“ = I *Martini* (nl.) Locana; — Li sedimi della *Bottaria* Rivarolo 1590 „le case dei *Botta*“, *Gaschria* (nl.) Locana „le case dei *Gasco*“ < *Guasco*, — voci derivate da cognomi coll'aggiunta dei suffissi collettivi: *-èr* (< a r i u), *-(e)rà* (< -a r i u + -a t a) *-(e)ria, -aria* (< -a r i a di it. *prateria*, franc. *prairie*), cfr. i nll. francesi: La *Belinière, Belineries, Les Bluns, Beaunerie* < cogn. *Blin, Belin* < *Bellinu*, ed i numerosi nll. ital. del tipo: *Bertonaria* < cogn. *Bertone*, v. D. Olivieri SITV, p. 95.

L'estensione della formazione onomastica in *-ata* s'allarga ben oltre il Piemonte; si veda per ora E. Lorenzi, *Osservazioni etimologiche sui cognomi ladini* in „Archivio per l'Alto Adige“ II, 1907, a pag. 71 dell'estratto: cogn. *Bonàta*, a. 1585, Valentino del *Bonata*, (cfr. ital. il *Brigata*), e D. Olivieri, SITV., p. 117, s. *Filippo*: la *Filippata*; p. 132, s. gentilis: La *Gentilata*.

Dai cognomi in *-ata* si sono svolti dei cognomi in *-atus* pron. *-à* (v. s. *Clericata*) collo stesso processo semantico per cui da **mansionata* si ebbe il piem. *maznà* „figlio, bambino“ usato ambigenere. Ma per la maggior parte dei numerosi cogn. canav. e piem. in *-ato* è presumibile un'origine indipendente, sebbene analoga: il tipo in *-ata*, ed in *-ato* li credo sorti da una formazione aggettivale del cognome riferito a **mansionata*, **casata*, *mansum*, *sedimen*, cfr. „*mansum indomnicatum*“ e simili. Sottintesi questi termini, dalla denominazione cognominale della **mansionata* e del *mansum* derivò quella propriamente familiare. Il suo suffisso *-ata, -ato* acquistava qui il suo valore di collettivo, proprio di **mansionata, castellata* „distretto feudale dipendente da un castello“, **comitatus* „contado“, *Valpergato* „distretto feudale dei si-

gnori di Valperga“, v. C.Stat Canav., III, a 1502–1510 ecc., canav. *kostà* (cfr. „a meridie carectum qui est in plano subtus *costadum* iam dicti parlacy“ BSSS., IX², Ivrea, 4, 1075) quasi „costato“, „l'assiene delle coste o versante di una collina“ ecc. Si noti ancora, per il suo valore di collettivo, il suffisso *-anza* del b.lat. *castellantia* „castellata“ e *vicinantia* „la collettività dei vicini“ ecc. nel cogn. piem. *Celanza*, se questo deriva dal cogn. piem. *Cello* < Dom(i)ni|cello e simili.

Alla fase descritta risalgono, per individuazione dei membri del gruppo familiare, i cognomi in *-atus*, *-ato*. Da questa serie si escludono, ben inteso, i cogn. derivati da un aggettivo participiale, come *Pelato* < *pilat*us e da nomi germanici in *-at*, *-ath*, *-ad*, come *Waldrat* (Först 1510), *Warnad* (id. 1545)

L'impiego di *-atus*, *-ato* trova un parallelo nella storia del suffisso *-utus*, *-uto* applicato a nomi di persona. Cf. i nll. veneti *Venegazzù* < *Winigizo*, *Regenzudi* < *Regenzo*, Col *Francudo* < *Franco*, Isola *Bernù* < *Berna*, v. D. Olivieri, SITV., p. 112, 108, 99, 95 ecc. e piem. *Brenudo* (locus de), *Codex Astensis* n.º. 849 a. 1204, dalla stessa base del nl. *Brenecium*, oggi *Bernezzo* (Cuneo), onde i n.pers. e cogn. canav. *Berno*, *Bernone* ecc.; l'onomastica canav. e piem. è ricchissima di cogn. in *-uto*, che si accompagnano ai derivati delle più diffuse basi onomastiche: *Belluto* < cogn. *Bello*; *Berruto* < cogn. *Berra*; *Ferrutus* < cogn. *Ferro*; *Valeruto*, *-utto*, *Valperga* < cogn. locale *Valero*.

Di questi cognomi in *-ato* (*-uto*) alcuni sono stati trascritti in *-atto* (*-utto*) sull'analogia dei molti nomi propri e comuni canav. in *-atto*=*etto*, alla stregua di quei nomi propri trascritti oggi in *etto*, *-acco*, cui spetterebbe, per ragioni di fonetica etimologica, *-eto*, *-aco*: *Frassinetto* pron. *Frasinè*, *-ai* < *fraxi*netu, *Bardonetto*, pron. *Bardoné*, *Priacco* pron. *Prié*, *Drusacco* pron. *Druzè*, *Vidracco* pron. *Vidrè*. La scrittura ha influito a sua volta sulla pronuncia, così che voci un tempo pronunciate in *-à* ora suonano in *-at* ed italianamente anche in *-atto*.

*Ballada*¹, *Rivarolo* 1590, *Bella* *Guilielmus*, *Jacob*, *Petrus*

¹ Quanto all' *-ada* di *Ballada*, *Vigada* si notino i sostant. particip. in *-ada* delle parlate piem: *canonada* „cannonata“, *-amento*, *sparo* di molte *cannonate*, *balada* „balata“ ecc., accanto ai quali coesistono altri col'esito antico in *-à* non restaurato: *canonà* „cannonata, colpo o tivo di cannone“ (Di S.Albino), *maznà* ecc. A quest'ultima serie apparterrà *Çannellaa*, v. più avanti.

Cuceghio, sec. XIII; *Bella* Nicolaus, Guilielmus, Petrus, Candia, sec. XIII = -a[da]? V. *Cleria*, sec. XIII, = -a[da] s. *Clericata*. — Dal cognome *Bello* (-onc, occo, -otus, -ino, -ana, -andus) con l' -a protonico < -e Cf. il nome personale Balignus (numerosi a S. Maurizio 1448–1556) < Benigno ed i cogn. canav. Dalfino < Delfino, Aléna < Elena, Balocco = Belocco, ecc.

Beratus, BSSS IV 442 1345, *Berrati* (gen) de Robassomerio, Ciriè 1440; *Berrato* Traversella; Drusacco; *Berato*, Trausella. — Dal cogn. canav. *Berra* diffusissimo.

Boratus, *Borrati* (gen) S. Maurizio 1439-1443. — Dal cogn. canav. *Bor* (Borris Nicholaus, BSSS. XXXVI, 256, 1247; Bor-, Borrello, -i, numerosissimi in -etto, -otto, -ino, -asco, -one, -iglione, -ione) < b ū r r u s, v REW 1416, usato largamente come cognome nella Gallia Cisalpina, v. CIL V 5564, 7907. 5585, 5216 ecc.

Borronato (n.l) Salto 1683 < cogn. *Borronato, < cogn. *Borrono* (Salto 1743; -e, Salassa 1743; -i (gen) Volpiano 1554; de -o Balangero 1516; -us, -j, S. Maurizio 1448 e sgg.; -us Chivasso 1499).

Pian *Bernato* (nl.) Front 1748 < cogn. *Bernato, oggi *Bernatto*, Front 1750 < cogn. canav. *Berno* (cfr. n. pers: Bernus de ciuitate BSSS IX¹ 4, 1169; 142, 1224, ecc., -onis (gen), ib. 101. 1213, -oti (gen.), ib. VIII 110. 1231, dalla stessa base onom. germ. di Bernardo.

Carbonatus, Ubertus, Cuornè 1419, v. C.Stat. Canav. II 312; -ato, Valperga 1575, 1752; Vigo *Carbonà*, Corio, -atti, Feletto. — Dal cogn. canav. *Carbone* (Carbonus, Petrus de paerno BSSS VI 399, 1280, Jacobus de paerno ib. 379, 1276; Carbonus de paerno IX¹ 38, 1179; V 37, 1204 ecc; Carbon, Carbonus, Ciriè 1440, 1483). Per la diffusione dell'onomastica degli eroi del ciclo brettonico e quindi di re Carbone v. per ora P. Rajna, Romania IV 398, 399.

Civinato, Henricus de, BSSS VIII 156, 1277. — Dal n pers *Clavinus*, *Clivinus* „originario della Valle di Chy, oggi Val Savenca“ (= Vallis Cleuna, Vallem Cleui M.G h. Dipl III p. 158 a. 1007, BSSS IX² 17, 1171) > i cogn. canav. *Civino*, *Chivino*, *Clevino*, *Chiovino*.

Cugnonato Pont 1558; Ronco 1678, -atto ib. 1729; *Cugnonà* -ato, Valperga 1574, 1752; cfr. La *Cugnonata*, borgatella di Ronco. — Dal cogn. canav. *Cugnone*.

Clericata, Oddo, Monumenta historiae patriae, Torino, Ch. 2, v

Index; Obertus filius q. Johannis *Chiriati* de Ciriaco, Ciriè 1440, Jacobina *Chiriata*, Michael *Chiriati*, ib. 1482; Guillelmus *Cheriatu*s de Riparolio sec. XIII. Cfr. i nll. denominati La *Chirià* a Lusigliè (Meotus de *cleria* de Luxiliaco, sec. XIII) Castellamonte, Locana, Front¹ — Dal cogn. *Chiri* (Petrus Chiry de Nollis, S. Maurizio 1468; Clerrio, Balangero 1609; Clerico, Mathi, 1604; Balangero 1516; Ciriè 1483; Cherco Nole 1773; Chirio, Chiry, Chierico, Clerio, diffusissimi in tutto il Canavese) < clericus o < *Clericus* (S.) = *Quiricus* (S.), < greco Kyriacus, greco volg. *Kyricus*, v Meyer-Lübke, Einführung³ 249. Lo stesso santo ebbe una vasta diffusione culturale in Italia sotto le diverse forme di Kyriacus (< *Criàco*, patrono della città di Ancona, ed i nomi personali di *Ciriacus* Lagolius, BSSS XXXVI 152, 1211; *Ciriacus* Bochius, Balangero 1516); *Quiricus*, *Chiricus*, *Clericus* e *Quilicus* (S. Clericus de Valle Sinni, a. 1276, oggi S. Chirico Raparo di Basilicata, v. „*La Geografia*“, VI 1918 pag. 45; Qurico, Chierico, Cirico e Quilico nel Veneto, v. D. Olivieri SISV pag. 123; S. Quilico d' Assareto presso Genova; Quiricus, Chericus e Quilicus nel Piemonte e nel Canavese: „ecclesiola parochialis sancti Quirici“, presso Ivrea BSSS IX² 4, 1075, = ospedale sancti clerici, ib. 17, 1171. Da *Quiricus* dipendono i n. di battesimo di *Quiritus* Rubagli, Rondizzone 1697 ecc., da *Quilicus* [de quilico BSSS IX¹ 120, 1217] i cogn. canav. *Quilico*, *Quillico*, *Quillio*.

L'incrocio di così varie forme ed il loro incontro colla voce clericus, che, per la sua stessa natura chiesastica e quindi letteraria, potè sottrarsi all'esito più frequente di CL —, tanto più facilmente nel caso di un'applicazione a nome proprio, rende difficile distinguere a quale base spettino i cognomi in parola se a clericus od a *Clericus* e *Quiricus* influitisi reciprocamente

Fantata, Prandus, Vercelli, BSSS, VIII, 156, 1277. — Dal cogn. *Fanto* (Fanto, Vistrorio 1716; de Fantis, Ubertus, BSSS., VIII, 26, 1202, Dominicus, ib. V, 194, 1248, Perrinus ib. 213, 1251, Boso, ib. VI, 298, 1252, Aimo, ib. VII, 110, 1231, Ardicio, ib. 163, 1293, Boninus, ib. 166, 1298, Dominicus ib. IV⁴ 629, 1383 - 84

¹ La regressione di accento nella pronuncia del nome locale di Front: la *Kiria* è dovuta alla tendenza generale delle parlate di Front e dei comuni finitimi di far ritornare all'accentuazione piana i numerosi vocaboli femm. in -a già pronunziati ossitoni.

ecc., Piverone; de Fantì Locana 1655, Fantì ib. 1670) < i n f a n s, v. REW., 4393. o < F a n t u s, pren. lat. CIL., III, 6179, e cognome nell'onomastica dei primi secoli cristiani, CIL., V, 6742, Vercelli? de *Fenigliato*, -i, -iliati (gen.), Caluso 1570, 1579. — Dal cogn. *Feniculi* (gen.), de — o, Caluso 1572—1579.

Festatus, Guillelmus, BSSS., V, 48, 1208, Strambino. — Dal cogn. *Festa* (Francesius de Festa de Maliono, BSSS., IV⁵ 193, 1400; Festa, Ciriè. S. Carlo).

Ad *Ghigonatum*, Favria, princ. sec. XVI, nl. che dipende dal cogn. *Ghigonato < cogn. *Ghigono* (De Ghigonibus, S. Giorgio 1343, v. C Stat. Canav. III, 268, Ghigone, Oglianico 1603, 1609, v. C. Stat. Canav. II, 552, 556), che, come le sue varianti nei cogn. canav. Guidone, Ghidone, Guyonus, Vidone e derivati, dipende dal caso obliquo del n. pers. germ. *Wido*. V. più avanti s. *Vigada*.

Pastonata, Jorius, BSSS., VIII, 156, 1277. — Dal cogn. *Pastono*, Settimo Rottaro 1671.

Perinato, Valperga 1574, cfr. il nl. *Prinato*, Pertusio. — Dal cogn. *Perrino*, *Prino* > *Petrus*.

Pistonato, Ivrea, — Dal cogn. *Pistone* (Jacobus Pistoni BSSS., IV⁴ 387, 1342)

Pomato, Pertusio; Valperga; Busano; — *atto* Favria; Rivara; Camagna. — Dal cogn. *Poma* (Martinus qui dicitur de poma de cuitate yporegia, BSSS., IX¹ 13, 1151; Willelmus poma, ib. V. 106, 1223) o *Pomo* (Milo de Bolingo siue pomus BSSS., IX¹ 3, 1091, Johannes de pomo de paerno, ib. V. 256, 1256), diffusi a tutto il Canavese.

de *Porratis*, Ciriè 1562, *Porratino* 1586—1636, Verolengo. — Dal cogn. *Porro* (Pertusio; Camagna; Rivara; Porro Nigra Bracco, — Nigra Poletto, — Nigra Bertinatto, Castellamonte 1780; Porro, Beruatto, Rivara 1860; Porra Jacobus, BSSS., XLIV, 118, 1249; Porreta, Front; Poretta, Volpiano 1692; S. Carlo; Massa Poretta, Ciriè 1594, Porinus [n. person.] de ugheis, Ciriè 1440).

Gilli *Peralà*, Corio. — Dal cogn. *Perrello* < *Petrus*.

Rusinato, Vauda S. Maurizio 1766; Villanova 1760; Ciriè 1760; *Rusinà* Rocca di Corio 1719; *Rosinà* Corio, *Rusinà* Ciriè 1594; 1760; Nole 1773. — Dal cogn. *Rossino*, Valperga 1574.

Reffato, Favria 1762. — Dal cogn. *Reffo*, Montanaro.

Rochato, Ozegna 1678; *Rocatti* Brandizzo 1730; *Roccati*. — Dal cogn. *Rocco*.

Ruscati (gen.), *Ruscata* Jacobina, Margarita, Johanna, S. Maurizio 1422, 1448, 1466, 1556; *Ruscà*, Villanova 1760; Nole 1560, 1773; Ciriè 1594, 1760. — Dal cogn. *Rosco* (Ciriè 1562, 1596, Ruscatus BSSS, VIII, 156, 1277).

Vigada, Favria 1762, Corio. — Dal cogn. *Vigo* (Vigo, Vigo Carbonà, Savant Vigo, Corio; de Vigo, S. Maurizio 1422; Ghi, Tavagnasco 1775), forma nominativale del n. person. germ. *Wido* (> franc Gui) = Wido, Guido, Wigo, Guigo delle carte mediev. piem. Per l'inserzione del -g-, ad evitare lo iato dopo la caduta del -d-, v. C. Nigra, *Saggio lessicale di b.latino curiale compilato su estratti di Statuti mediev. piem.* Torino, 1920, s. *anegonus* „anitrone“ < a n a s, - a t i s, REW., 439.

Viviata Johannes, Cuorgnè 1419, C.Stat.Canav. II, 311. — Da un cogn. *Vivio < canav *vívi* „vivace“ < vīvīdu, v. Arch. Glott. Ital. XV. 115.

Çannellaa, Remondinus de, BSSS., V. 59, 1211. — Dal cogn. *Zannello* < J o h a n n e s (da cui i cogn. canav.: Zani, Zianno, Ziano; -ello, -one, -etto, -otto ecc). Il casato dei *Zannelli* di Ivrea (Iohannes zannelus; BSSS., V. 33, 1200, IX¹ 70, 1202, heredes q. Johannis Zannelli, ib. IX¹ 88, 1208) aveva le sue case presso le mura della città, v. BSSS, IX¹, 88, 1208.

G. D. Serra.

¹ Delle numerose famiglie dei *Guidi* dipenderà il nome della contrada di Ivrea: „Ruca de *Guiaca*, così detta dalle case dei *Guiaca*, antichi cittadini verso Dora“, v F. Carandini, *Vecchia Ivrea* p 269. La contrada dei *Guidi* sarà stata denominata „la *Guidacca“, come dai numerosi *giudei* che vi abitavano fu denominata la *Guidecca* di Venezia e di Ferrara La *Guidacca di cui non rimase, a mia notizia, altra traccia all'infuori degli scritti che la ricordano sotto la forma *Guiaca*, da confrontare con *Guyonus*, *Guyonerius* = *Guidone*, *Guidonerius*, dopo aver ricevuto il nome dai *Guidi* costituì la loro nuova denominazione: i de *Guiaca* e da ultimo i *Guiaca*. Per il suffisso cfr.: *Pedracus de la nuce*, BSSS., 100, 1223; *Peraco*, -a < *Petrus*.

Influența poeziei populare române din secolul al XVI-lea asupra lui Balassa Bálint.

I.

Am de gând să vorbesc pe scurt despre cea mai veche legătură reală dintre literatura română și cea ungurească. Esența și ramurile acestei legături, în ce privește literatura maghiară și cea mondială, au fost scoase mai de mult la iveală de cercetătorii literaturii maghiare. Sintetizarea acestor rezultate însă poate da niște puncte de îndreptare pentru cei ce cercetează cântecele populare române. Ea poate să ne mai dea niște puncte de vedere pentru aflarea a două poezii populare române din secolul al XVI-lea și pe această bază ea ne poate servi ca orientare pentru cunoașterea particularităților de ritm și de cuprins ale vechii poezii populare române. Cu toate că fapta, din care se pot face deducerile, nu e prea bogată în amănunte, ea e totuși însemnată și interesantă.

Este în deobște cunoscut că în toate veacurile și în toate literaturile cel mai mare poet este *poporul*. El își produce cu cea mai nețărmurită bogăție alcătuirile sale de cele mai variate genuri, care pentru lumea de gândiri și de simțiri a fiecărui popor sânt de cel mai hotărîtor interes. Aceste produse populare reoglîndesc foarte fidel ideile și sufletul poporului, fiind totdeauna și un izvor nesecat pentru poezia cultă. În ziua de azi se știe că *Herder* și tovarășii lui au fost bine orientați cu privire la însemnătatea pe care o are poezia populară în istoria artelor. Ideea de a se aprecia arta populară în literatura ungurească s'a ivit pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea. De atunci, pe de o parte s'au cules produsele poeziei populare maghiare, pe de alta formulele și cuprinsul ei au fost imitate de poeți.

Kölcsey, unul din cei mai distinși scriitori din întâia jumătate a secolului al XIX-lea, a scris mai multe din poeziile lui după câte o poezie populară. În jurul lui și după dânsul mulți au pornit pe această cale. Încoronarea acestei direcții o face poezia lui *Petőfi*. El este cel mai aproape de popor, totdeauna însă și liricul cel mai artistic al literaturii ungherești. Dânsul s'a scoborit până la cele mai profunde pături ale mării sufletului popular, nu pentru ca să rămână acolo, ci ca să scoată la iveală mărgăritare prețioase și să le așeze ca nestemate ale poeziei populare pe masa literaturii mondiale, poleindu-le cu strălucirea unui geniu admirabil, ca să fie tuturor o desfătare și o întremare sufletească pe vecie.

Poporul este cel mai mare poet, poetul *vecinic*. Proporțional însă, nu cunoaștem decât o parte prea neînsemnată a poeziei populare. Câte poezii și poezioare nu răsar pe zi ce trece și cât de restrâns e numărul celor ce pot fi însemnate de cei care se ocupă cu literatura și etnografia, stabilindu-se și făcându-se astfel cunoscute pentru națiunea întreagă. Culegerea sistematică a produselor poeziei populare maghiare are un trecut de 80 de ani. Mai întâiu Societatea *Kisfaludy*, pe urmă cea etnografică (*Magyar Néprajzi Társaság*) și organizația din sânul ei: *Folklor-fellows*, precum și mulți strângători au cules cu o râvnă deosebită nu numai produsele poeziei populare maghiare, ci în general și pe ale altor popoare de pe teritoriul statului maghiar de odinioară. Din această pornire generoasă a răsărit și acea mare colecție a cântecelor populare românești din Bihor, care s'a făcut împreună cu text și note muzicale, de vestitul compozitor maghiar: Béla *Bartók* și care a fost primită foarte călduros și de specialiști¹.

Dar cunoștințele noastre cu privire la produsele poeziei populare, cu toată râvna depusă pentru cercetarea lor, sânt încă defectuoase. În ce privește cronologia acestor produse, cunoștințele noastre sânt și mai reduse. Produsul poeziei populare însemnat azi, când s'a înghițat el? Azi ori înainte de veacuri?

---

¹ *Cântece populare românești din comitatul Bihor* (Ungaria) *Chansons populaires roumaines du département Bihor*. Culese și adnotate de Béla *Bartók*, profesor la academia regală de muzică din Budapesta. București, 1913, pp. XXII + 360. Ed. Academia Română. Mai departe: *Cântece populare românești din Maramureș* Culese și adnotate de Béla *Bartók*, 1922

Fiindcă ambele cazuri sânt cu puțință, și cu cât e mai vechiu un astfel de produs, cu atât mai prețioase concluzii pot fi trase din el pentru istoria literaturii. Stabilirea cronologiei e o sarcină extrem de grea. Nu se ivește decât foarte rar în text vreun nume istoric ori vreo dată din istoria culturală care să ne servească de indiciu pentru această stabilire.

II.

Cele două fapte, asupra cărora am să insist, sânt din secolul al XVI-lea și ne indică urmele a două cântece populare românești, a căror urmărire mai de aproape o poate face numai filologia română.

Aceste urme se ivesc în poezia baronului Bálint *Balassa*, Valentin Balassa (1551—1594) este unul din cei mai mari artiști ai lirei maghiare nu numai din secolul al XVI-lea, ci din toate vremurile. Alcătuirii artistice de felul cântecelor lui vitejești, religioase și de iubire nu se ivesc decât aproape cu două sute și cizeci de ani mai târziu. În cariera lui se întrunesc și se perindează contraste admirabil de îndrăznețe și ciudat de stranii. Se naște în serviciul lui Apollon, trăește în al zeiței Venus și-și sfârșește zilele în slujba lui Mars. Voinic pe sprânceană, ales poet din mila lui Dumnezeu, ostaș apărător de hotare și cavalier pribeag; patriot însuflețit și aventurier neobosit, care-și iubește nemărginit patria și totuși își caută un adăpost în afară de granițele ei. El are să fie orișunde un admirator înflăcărat al femeilor și o jertfă a lor; iubitor schimbăcios și totuși statornic, se închină mai totdeauna iubirii și se prăpădește din cauza ei; fluturatic turburător și distrugător de căsătorii, își otrăvește viața tocmai prin căsătoria sa proprie; stăpân mândru de cetății, chefliu, buclucaș și tovarăș vesel, gata oricând de a da piept cu primejdii, dar și de a ciocni și închină cu păharele, pe unde trece, bucuria, cântecul și florile îi răsar în cale, dar învinuirile, plânsetele, și jeliurile rămân pe urma lui¹.

¹ V. Széchy Károly, *Báró Balassa Bálint* (Vol I, p. 5—6 din seria Magyar Remekirok). În afară de acest studiu mai scurt, viața lui Balassa a fost scrisă în două biografii amănunțile; una s'a scris de *Szilády Áron* ca introducere la ediția critică a tuturor scrierilor lui Balassa (1879) și s'a editat de Societatea Istorică Ungurească. Biografia cealaltă, adăogată pe baza unor date nouă, a fost scrisă de *Erdélyi Pál*: *Balassa Bálint*, 1899; a apărut în seria numită Biografii istorice maghiare. (Magyar Történeti Életrajzok).

În buchetul colorat al poeziei lui Balassa sânt foarte gin-gașe și vioaie „cântecele lui de floare“, precum se numeau produsele poeziei de iubire în secolul XVI, și în general în toată literatura maghiară veche. Cântecele de floare ale lui Balassa nu s'au tipărit decât în 1879, fiindcă concepția religioasă din secolul al XVI-lea le-a desconsiderat, ba le-a și persecutat. În manuscris însă au fost cunoscute de toată maghiarimea.

În cuprinsul și stilul poeziilor sale se ivesc de multe ori particularitățile internaționale ale poeziei din secolul al XV-lea și al XVI-lea. Poezia lui de iubire are și ea un caracter de curtenire, scopul fiindu-i de a înrâuri asupra damei adorate, de a o cucerii. Mijloacele de cucerire sânt: pe de o parte, preamărirea frumuseților iubitei (versuri de complimente), pe de alta, provocarea compătimirii ei prin scoaterea la iveală a dorurilor și suferințelor îndurate de îndrăgostit. Concepția literară de pe atunci nu numai că admitea *împrumuturile literare*, ci dimpotrivă, autorii înșiși se făleau arătând că lucrările lor s'au compus din operele vreunui scriitor îndeobște cunoscut. Astfel își arată și Balassa izvoarele lui care sânt I. Regnart, Fulgosius, Angerianus, Marullus, Aeneas Sylvius, Propertius, Ovidius . . . Afară de aceștia el își mai ia motivele din cântece populare germane, croate, turcești și românești.

Este de însemnat că aceste multiple influențe streine sânt nemijlocite și nu luate din a doua mână. Educatorul lui a fost unul din cei mai aleși reformatori ai secolului al XVI-lea: *Bornemissza Péter*. El și cu blânda mamă a lui Balassa au sădit în inima poetului germeni religiei mângâietoare și toate cunoștințele pe cari trebuia să le aibă un vlăstar de aristocrat, din domeniul teologiei, dreptului și al moralei. De aici și-a câștigat Balassa elementele humanistice de proveniență clasică ale culturii sale, cunoștințele sale de teologie și crezul lui pozitiv. A mai cunoscut temeinic și literatura italiană, germană, polonă și turcească, și aceste limbi le-a vorbit. Pe cea germană și latină și le-a însușit în casa părintească. Iar pe celelalte: italiană, turcească, polonă și croată, în cetățile de pe la granițe, în toila luptelor. Secolul în care a trăit el e veacul cuceririi turcești, în vremea când Soliman II Biruitorul a subjugat o parte însemnată a Ungariei de atunci. Oștirile lui trufașe au primejduit neconținut viața și averea populației creștine, umplând-o de

groază Nu ciocnirile mari, decizive au fost periculoase, ci tocmai aceste hărțuiele de pradă. Din cauza pustuirilor și prădărilor turcești, s'au înființat cetățile și miliția pe la hotare. În cetățile acestea a stat o oaste de lefegii din cele mai diferite națiuni, într'o nepregetată luptă, gata oricând, contra Turcilor. Balassa, din scurta lui viață, a petrecut relativ mult într'o astfel de cetate (in Eger).

Aci s'a deprins Balassa cu viața voinicească, aci și-a însușit, măcar în parte, și limbile și cântecele amintite.

Dar unde și-a însușit limba română, unde a avut prilejul de a cunoaște poezia română?

Aci în Ardeal, unde ajunsese ca prizonier de războiu al lui Ștefan Báthori, împotriva căruia luptase, cu armatele lui Gáspár Békés.

Ștefan Báthori și-a răzbunat aspru asupra aristocraților din Ardeal, care s'au ridicat împotriva lui, dar cu voinicul nostru, care se alesese cu o rană grea, a fost blând și l a luat la curtea sa, l-a ținut în jurul său la Alba-Iulia și la Mediaș. Bunăvoința principelui și tratamentul bun i-au vindecat repede durerea trupească, și tot repede se vindecă și de rana unei iubiri nefericite. Cele mai frumoase femei ale Ardealului: Iudita *Bebek*, Catarina *Morgai*, Barbora *Csáky*, soția lui Cr. Hagymásy, Cristina *Sanyiki* și o anume Susana îl atrăgeau pe Balassa, care ca un fluture nestatornic, a zburat de la una la alta. O parte din iubirile lui a turnat-o în poeziile-i gingașe, din cari mai multe s'au înjghebat în Ardeal, deși șederea lui aci s'a terminat în cursul anului următor 1576. În acest an, Șt. Báthori a fost ales rege de către Poloni. I-a urmat pe tronul Ardealului fratele său mai bătrân, Cristofor. Balassa a fost trimis, ori mai bine zis, trecut pe ascuns de noul principe la Cracovia, ca să fie la adăpost de Turci. Balassa s'a gândit cu plăcere timp de mai mulți ani după aceasta la Ardeal și odată a mai și fost pe acolo „pentru cai iuți la fugă“¹.

Aci, în Ardeal, în prizonieratu-i liber, și-a însușit Balassa, cu receptivitatea geniului, limba românească și aci a cunoscut și cântecul popular românesc, din care împrumută motivele a două poezii.

¹ V. despre aceasta, Kristóf György, *Balassa Bálint Erdélyben*. (Ellenzék, 30 Aprilie 1922).

Una din ele este cea de supt nr. XXIX (p. 49, în ediția lui Szilády).

În această poezie, poetul își plânge soarta nefericită de a trăi singur, ca un copac de pe câmpia întinsă. Pe acesta soarele îl seacă și-l istovește de puteri, iar pe dânsul, iubirea. Ciripitul rândunelelor în faptul zilei îi deșteaptă iubirea cea arzătoare, amintindu-i de iubita lui; ar dori să o vadă, să stea de vorbă cu ea. Aceasta însă nu-i stă în puteri, căci, din cauza pizmașilor săi, nu se poate apropia de ea, tocmai precum, din cauza spinilor, nu se poate ridica vioreaua. De aceea, cel puțin gândurile le trimite. Nu-i pasă nici de prapădirea lui în toiul chinurilor, numai ea să fie ferită de vestea cea rea.

În manuscris, (care nu e scris de mâna lui Balassa, ci de a grămăticului său, Emeric *Hartyáni*), cântecul acesta are următorul titlu caracteristic: *Carmen tenui nec pingui Minervae compositum*. Pe urmă, se află notele muzicale (după ediția lui Szilády, păstrându-se ortografia originală a manuscrisului): *Az „Szavu nu lasze'n kaasza fata“ oláh ének nótája* (după notele muzicale ale cântecului românesc, *Savu nu lasă'n casă fata . . .*).

Ceealaltă poezie a lui, de asemenea cu motivul scos din poezia populară română, este cea de sub nr. XXXV (pe pp. 59–60 din ediția lui Szilády).

În aceasta poetul arată că vechea lui iubire, care aproape se prefăcuse în cenușă, s'a aprins din nou. Ar stinge văpăile, însă nu știe cum. Suferă chinuri ca fiara rănită de moarte de o săgeată otrăvită. Cupido, care i-a înflăcărat acum iubirea, îi făgăduise dragoste statornică, însă nu și-a împlinit făgăduiala. Roagă pe Cupido să nu-și bată joc de el, să nu-l facă să se îndrăgostească decât dacă îi poate da și pe aleasa inimei sale.

Titlul acestei poezii e dat cu text maghiar: *Ezt akkor szerzette, hogy az ő felesége idegensége miatt az régi szeretőin kezdett szivében megindulni. Arra az oláh nótára: az mint az eltévedt juhokat siratja volt az oláh lány.* (Acest cântec a fost compus atunci, când, din cauza răcelii soției sale, și-a adus aminte de vechile-i iubite: *După melodia cântecului românesc: ciobănița română își plângea oile rătăcite*).

III.

Iată o atingere a două literaturi, o legătură din secolul al XVI-lea a sufletului poetic român cu cel maghiar. Aceste două fapte, ce-i drept, deși sânt neînsemnate, totuși dau niște puncte de reazim pentru cei ce se ocupă cu poezia poporală română. Urmează ca aceștia să stabilească și să cerceteze textul acestor două cântece românești din secolul al XVI-lea, care — după cum este de presupus — au fost foarte cunoscute.

Punctul de plecare al acestor cercetări trebuie să fie, firește, notița manuscrisului, care cuprinde poeziile lui Balassa și pe care am reprodus-o fidel după ediția critică a lui Szilády; în rândul al doilea, textul și ritmul celor două poezii.

Spre ușurarea cercetărilor, am să scot la iveală raportarea lui Balassa la modelele lui, fiindcă astfel ni se prezintă niște puncte de reazim și pentru textul și ritmul cântecelor originale românești, cari i-au servit lui Balassa de motiv.

Frazele poeziei curtenitoare de pe atunci au fost întrebuințate de Balassa în textele sale așa, precum, de exemplu, limbajul stereotip de jurnalistică modernă se întrebuințează de ziariști. Nu se schimbă decât arătarea locului și timpului, câte un nume propriu și articolul e gata. Imediat se vede, dacă vreun ziarist e la o gazetă zilnică, fiindcă stilul nu-i al lui, ci e șablonul obicinuit. Profesionistul însă își împodobește acest șablon cu însușirile originalității sale, încât fiecare cetitor îi datorează recunoștință și doar acribia filologică observă aici multe lucruri împrumutate. Astfel de lucruri se pot dovedi și în domeniul poeziei. Cei ce nu au decât râvna și dorința de scriitor, împrumută materialul verbal și, neputând adăoga nimic din individualitatea lor proprie, de abia se deosebesc de simplul copist. Geniul transformă cele împrumutate în așa fel, că par a fi ale lui, proprii. Aproape toate piesele lui Shakespeare se pot citi în istoriile romane, la Plutarch, la Marlow și în cronicile lui Holinshed. Cu toate acestea, originalitatea și strălucirea nemijlocită a geniului lui Shakespeare nu au fost puse niciodată la îndoială, ci au fost admirate întotdeauna. Cam așa e și legătura lui Balassa cu izvoarele din cari a împrumutat. Câteodată nu ia decât un singur rând, altădată strofe întregi; uneori, traduce poezii întregi, însă cu marele dar al geniului de a preface orice prin frumusețea originalității și personalității sale. Versurile trec prin

prizma specială a geniului, înainte de a le da cetitorilor spre distrare și desfătare,

Întrebarea ce ni se impune privitor la raportul lui Balassa față de aceste două cântece românești, nu se poate lămuri cu toată preciziunea. La cântecul de supt nr. XXIX., citează și versul dintâiu al celui românesc, însă cântecul lui Balassa începe printr'un vers, care e cu totul altul. Din aceasta s'ar putea deduce că numai starea sufletească și împrejurările sânt înrudite în cele două poezii. Nu-i cu neputință ca aceasta s'o admitem și în ce privește al doilea cântec (pe cel de supt nr. XXXIV). La acesta din urmă, nu se citează versul de la început, ci se arată cuprinsul întreg: precum româncă își plânge oile rătăcite, tot așa plânge și poetul iubirile lui dispărute, și anume pe a soției sale, Cristina Dobó, care s'a răcit față de dânsul și pe a vechei sale iubite, Ana Losonczy, care a fost părăsită de el, nu de mult, iar acum înzadar îi mărturisește acesteia înflăcărarea reînnoitei lui iubiri. Dealtfel, editorul învățat al poeziilor lui Balassa, Áron Szilády, face următoarea observare (în notele de pe pagina 287): „Titlul și cuprinsul se lămuresc în mod reciproc. În ce privește cântecul românesc, sânt mulți cari afirmă că unul din cântecele de preferință ale Românilor e și în ziua de azi acela, în care fata își plânge oile (ori după altă variantă: caprele) pierdute. Sânt și de cei ce afirmă că acest cântec s'a transcris și pentru pian și s'a publicat; mie însă nu mi-a fost cu putință a-l afla cu toate cercetările întreprinse“. Firește că pentru aceasta trebuia să cunoască temeinic poezia populară veche a Românilor și literatura specială.

Mai este o împrejurare de mare însemnătate, pe care trebuie să o avem înaintea ochilor în cercetarea celor două cântece românești: *arătarea melodiei*. Termenul obicinuit al lui Balassa pentru aceasta este: după cutare și cutare melodie (și urmează versul de la început al cântecului respectiv ori, în ordine inversă, ca și aci: la nr. XXIX: *Szavu nu lasze*, etc., după melodia acelu cântec. Rostul însemnării muzicii l-a arătat *Al. Eckhardt*¹. Potrivit constatărilor lui *Al. Eckhardt*, arătarea melodiei la Balassa însemnează: 1. că modelul se poate cânta, 2. că strofa se compune din tot atâtea versuri, iară versul din tot atâtea silabe, ca și în originalul luat ca model.

¹ *Al. Eckhardt, Balassa Bálint iródalmi mntái. Budapest Irodalomtört. Közlemények 1913.*

Aşa, de exemplu, poezia de la nr. VIII a lui Balassa se potriveşte întru toate cu un cântec (nr. I. 13, din Regnart în ediţia lui Eitner, nr. 24); numărul versurilor şi al silabelor e acelaşi şi astfel unitatea ritmică a celor două poezii e cu totul asemănătoare. Se deosebesc însă prin numărul strofelor, fiindcă poezia lui Balassa constă din mai multe strofe.

Prin urmare, la cercetarea celor două cântece româneşti, trebuie neapărat să se observe numărul silabelor din strofele lui Balassa. Împărţirea şi numărul strofelor nu ne poate da decât o bază cu mult mai nesigură, fiindcă de multe ori atârnă numai de copist dacă poezia se împarte în strofe ori nu. Iar numărul strofelor nu-l păstrează nici măcar Balassa.

IV.

Ne mai poate interesa o întrebare în legătură cu acestea: în ce măsură a cunoscut Balassa limba română?

Ioan Rimay, rudă şi discipol al lui Balassa, poet însemnat şi el, a indicat, în urma legăturilor lui personale cu Balassa, că, în afară de limba lui maternă, Balassa a mai vorbit limbile: latină, italiană, germană, polonă, cehă şi turcească. Nu arată deci că Balassa a vorbit şi limba croată şi română, deşi avem de la dânsul trimiteri şi la cântece în aceste limbi.

Este cu putinţă ca Balassa să nu fi vorbit limba română, ci numai să o fi înţeles. Este însă mai probabil că vorbise tot atât de bine şi pe aceasta ca şi pe celelalte amintite de Rimay; Rimay n'a stăruit să pomenească şi limbile română şi croată, fiindcă acestea depăşeau sfera lui de interes. Pe de altă parte, avem şi motive de a crede că Rimay a uitat, în înşirarea limbilor vorbite de Balassa, să pomenească şi de cea română.

Balassa a petrecut un an întreg în Ardeal. În această vreme, fireşte, a trăit în mijlocul Maghiarilor, în societatea lor. A trebuit însă să se fi interesat şi de poporul român, de limba şi poezia lui. Timp mai îndelungat a petrecut în jurul Pasului Craiului, la Alba-Iulia şi la Mediaş. Pretutindeni i s'au ivit multe ocazii de a auzi vorbă românească şi de a-şi însuşi limba aceasta. Pe semne şi-o însuşise, doar eră tânăr, la vrâsta, în care o limbă streină şi-o poate însuşi într'un an chiar şi cel ce n'are talent deosebit pentru limbi şi nici un interes special pentru ele. Într'un an o limbă „se lipeşte“ chiar şi de un om mai puţin talentat.

În sufletul lui Balassa însă a trăit un interes viu. Nu numai că s'a lipit de el limba română, ci a și studiat-o înapoi, ca să vadă cum se desvâluie sufletul român îndrăgostit, cum sânt cântecele de iubire la Români. Avea nevoie de aceasta pentruca să întrebuițeze și aceste cântece la exprimarea ușoară și impresionantă a propriei lui iubiri și zbuțumări. Cu talentul lui pentru limbi, admirat și de Rimay, a putut să învețe românește într'un an.

A și învățat bine, așa de bine, încât își aducea aminte chiar și după mai mulți ani, nu de câte un cuvânt izolat, ci de câte un cântec întreg. Înaintea poeziei de supt no. XXXIV, cel ce a înjghebat manuscrisul observă: Pe cele ce urmează de aici încolo, le-a făcut Balassa pe de oparte cât timp a ținut căsătoria lui, pe da alta după ce s'a divorțat de soția lui (p. 286 din ediția lui Szilády). Din aceasta rămâne de dovedit că acel cântec de supt no. XXXV., compus după motivul românesc, l'a scris ori în vremea cât a fost căsătorit, ori—și aceasta e mai probabil — după divorțul său. Prin urmare, nu în timpul cât a stat în Ardeal, când a fost neînsurat, ci cu mult mai târziu. Balassa a stat în Ardeal la 1575–76, iar căsătoria lui — în timpul căreia, ori după care și nici decum înainte de ea, a scris cântecul de supt no. XXXV, — n'a avut loc decât în prima zi a Crăciunului 1584, în cetatea din Sárospatak, prin urmare cu aproape zece ani după șederea lui în Ardeal. Data compunerii poeziei de supt no. XXXV, e și mai târzie de cum ni-o arată manuscrisul, poate este după despărțirea sa, care a fost anunțată bisericește în 1588, deși de un an și jumătate el nu mai trăia împreună cu soția sa.

Potrivit acestora, un lucru e absolut sigur: cântecul de supt no. XXXV, compus după un motiv românesc, nu s'a făcut în timpul cât a șezut în Ardeal (1575–76), ci mai mulți ani după aceasta. Ar fi extrem de greu să-ți aduci aminte de o poezie streină și de particularitățile ei ritmice după mai mulți ani, chiar după un deceniu atât de bine, încât să-ți poți lua de model la compunerea unui cântec, dacă nu cunoști precis poezia însăși și limba ei. Dimpotrivă, Balassa a trebuit să vorbească românește corect și curgător în zilele șederii sale în Ardeal. Numai astfel se poate pricepe cum de i-a răsunat în urechi răspicat cântecul voios românesc învățat în Ardeal, chiar după un deceniu de la

plecarea lui de acolo. Căci e aproape sigur și aceea, că părăsind odată Ardealul, nu i se ma oferă nici un prilej de a auzi graiu viu românesc și de a conversa românește.

Va trebui deci să admitem că unele dintre cântecele populare române, fie prin melodia lor atrăgătoare sau prin frumusețea conținutului lor, erau cunoscute în cercurile aristocrației maghiare din Ardeal. Balassa, în timpul șederii sale în această provincie (1576), cu interesul său pentru exprimarea poetică a sentimentelor de dragoste, a fost atras de poezia poporului român, iar cu talentul său remarcabil pentru limbi, a învățat românește atât de bine, încât după mai mult de zece ani s'a putut sluji de reminiscențele sale de limbă românească¹.

G. Kristóf.

¹ Pe când se tipărea acest articol a apărut o nouă ediție, critică și completă, a poeziilor lui Balassa. (*Balassa Bálint minden munkái*. Kiadta dr. Dézsi Lajos, Budapest. 1923).

Rândul de la început al cântecului românesc (XXIX) dl Dézsi îl citește: Savu, mă lasă'n casă fata. Firește că astfel s'ar schimbă înțelesul, nu însă și ritmul, care rămâne același, cu două tacturi cu câte patru silabe și care se numește în terminologia prozodiei maghiare *ősi nyolcas* (o. c. p. 694).

La poezia no XXXV, mai observă că la Cluj dna baronesă Kemény Árpád a auzit și ea un astfel de cântec românesc. (p. 708).

Privitor la cunoștințele de limba română ale lui Balassa mai arată faptul — de altfel cunoscut — că prin părțile de acolo umbrau în timpul verii păstori români; e foarte cu puțință că aceștia se abăteau pe la moșiile familiei B și că de la aceștia poetul va fi auzit graiu românesc încă din fragedă copilărie. E posibil Stăruesc însă a crede că poezia populară română a influențat în mod conștient pe Balassa și că cunoștințele de limbă românească și le-a însușit în timpul cât a stat ca prizonier în Ardeal.

Crâmpeie de limbă și viață străveche românească.

Elemente autohtone (preromane), greco-latine, v.-germane,

În studiul meu *Cuvinte și Lucruri*, DR., II, 327–402, înșiștând asupra mijloacelor, istorice, geografice, etnografice și semantic, care trebuiesc armonice folosite pentru studiul istoriei cuvintelor, spuneam că n'am avut scopul de a urmări o anumă direcție numai, ci că „cercetarea duce acolo unde mijloacele de azi ale filologiei romanice ne pot conduce” (p. 399). Astfel ajuungi să dai și de lucruri nouă la care nu te așteptai. Nici în acest studiu nu ne îndeamnă „persistența”¹ de a căută elemente venite în română numai din anume limbi, ceea ce ar fi în adevăr unilateral, ci ne conduce trebuința de a străbate toate cărările cari pot duce la adevăr.

Astfel vom încercă și noi, cum fac azi și alți filologi români, să desprindem, pe cât e cu putință, fir cu fir, din măiastra țesătură de 2000 de ani a limbii noastre. Incălcită pare limba numai la suprafață; ea a prins însă înăuntru ei, cu legături firești, elementele diverse din care e alcătuită.

Se înțelege, greutatele întâmpinate în cercetarea părților străvechi dintr'o limbă ca 'a noastră, sânt de multeori de ne trecut. Dar dacă ieri multe chestiuni erau obscure, azi s'au des-

---

¹ Cum pe nedrept îmi impută dl Densusianu (*Grai și Suflet*, I, 161 sqq.) în critica ce o face studiului meu „Cuvinte și Lucruri”, fiindcă eu am spus (p. 399) că intenția mea n'a fost să urmăresc elementele germ. venite la noi, ci am ajuns indirect la descoperirea lor. Tot prin cercetări, nu admițând apriori existența lor, ajunge dl Densusianu la stabilirea unor elemente iranice în limba română (*o. c.*, p. 39 sqq.). În articolul său de fond (*ibid.*, I sqq.) arată de altfel concepția largă ce trebuie s'o aibă cineva azi în studiile lingvistice.

chis cărări nouă, s'au ivit luminișuri și orientarea a devenit mai ușoară în studiile de limbă română.

Pentru părțile de tot întunecate, cum sânt acelea privitoare la urmele autohtone, preromane, v. germane, iranice, etc. ajunge să se câștige câteva puncte de sprijin, pentruca cercetătorul să poată păși înainte mai sigur. Materialul, amestecat la început, se va lămurii pe încetul, ca metalul în foc, zgura se va lepădă, greșelile de interpretare de la început se vor înlătură prin faptele nouă ce se adaugă unele după altele și se îmbină în grupuri, din cari concluzia poate reieși apoi documentată cu mai multe argumente.

Călăuzit de aceste considerațiuni am cercetat o seamă de cuvinte cari prin vitalitatea lor în limba română precum și prin structura lor fonetică indică de la început o origine străveche la noi.

I. Elemente autohtone (preromane).

Dacorom. *rână*, mold. *râlă*: alb. *tere*, geg. *lane*, etc. În expresia „*a sta într'o rână*“.

Unele expresii păstrează, cum se știe, forme vechi de limbă, cristalizate, ori cuvinte cari nu mai trăesc singure, independente; alte ori conservă sensuri vechi, necunoscute în viața de azi a multor elemente lexicale. Acestora va trebui să se dea mai multă atenție de aci înainte, fiindcă pot duce, cum am observat și altă dată¹ la descoperiri, adeseori surprinzătoare.

Expresia de care ne ocupăm este una din acestea, dar ea n'a fost bine definită de dicționare. De aceea nici istoria cuvântului *rână* n'a putut fi lămurită.

Tiktin (Dicț., p. 1324) dă următoarele explicații: *într'o rână* „(im Stehen, Sitzen, Liegen) seitwärts geneigt“. Traducerea aceasta cuprinde o parte din sensul cuvântului, cum reiese din exemplele: *Moșneagul tot strâmb sta într'o rână* (din Sadoveanu); *lăsată într'o râlă* [o casă] (din Nădejde, N.); *se plecă 'ntr'o râlă* [o căruță].

E vorba deci de plecarea într'o parte (a corpului, sau prin extensiune, a ori cărui lucru), în stânga sau în dreaptă. Se poate spune din aceste exemple care e sensul propriu, precis, al cu-

¹ V. DR. II, p. 634 sqq., expresiile „tot pe ..“ și „peste cap“.

vântului? Ori avem de a face cu întrebuintări figurate: casa, căruța se pleacă într'o parte ca trupul omului în stânga sau în dreapta? Celălalt exemplu ce-l dă Tiktin l. c. duce la mai multă precizare: [*Țigani*] *cei mai bătrâni și nevestele stau sub corturi: bătrânii tolăniți stau într'o rână.* [lang ausgestreckt oder aufgestützt auf der Seite ruhend]“. „Tolănit“ înseamnă „lungit“ pe pământ, indiferent cum, pe burtă ori pe spate. Dar în fraza de mai sus (din Ispirescu) se mai adaugă pe lângă „tolănit“ (lungit) și precizarea *într'o rână!*

Ispirescu știe de sigur, ca ori ce Român care cunoaște expresia, ce fel de poziție are corpul când stă „într'o rână“, ceea ce numai din frază nu se poate vedea, ci cel mult deduce. Tiktin, prin „aufgestützt auf der Seite ruhend“ s'a apropiat de sensul propriu al expresiei.

Vagul semantic în care a plutit cuvântul până acum a dus la o etimologie ipotetică¹, pe care Tiktin n'o admite, dar nici nu dă altceva în schimb.

Cunoscând cuvântul, nu numai de-acasă de la mine (Țara Bârsii) dar și din alte părți, l-am urmărit mai de aproape.

A *sta 'ntr'o rână* este a sta lungit pe o coastă, cu capul pe palmă, și cu cotul răzimat în pământ. Deci se poate spune și numai „a sta [răzimat] într'un cot (într'o mână, într'o brâncă etc.)“, cum vom vedea mai departe.

Și iată datele pe cari le-am cules din diverse regiuni, pentru a stabili și întinderea geografică a expresiei, cu variantele ei.

În *Mehedinți*: *stă 'ntr'o rână* = „plecat pe cot“²; *stă pe-un cot* (comuna Ploștina)³; — *Romanați*: *stă 'ntr'o rână* = „pe-o parte și capul plecat pe mână“⁴; — *Teleorman*: *stă 'ntr'o rână* = „stă întins pe pământ și răzimat pe cot“⁵; — *Dâmbovița*. Aici am urmărit personal expresia. Iată și exemple: *Stă 'ntr'o rână*⁶ (mi s'a arătat poziția, fără explicații); *sta 'ntr'o rână* =

¹ Di Pușcariu, *Et Wb.*, ad. v. a propus o formă de neutru plur. *rēna în loc de pluralul cunoscut latin *renes* (masc.). Acesta ar fi devenit apoi feminin sing. Ca sens: „Nieren“, apoi „Nierengegend“, „Lende“. — Ca fonetism *rena ar fi trebuit să dea *rină, după părerea mea. Exemple de *r + ēn* n'avem în rom. (cf. însă *arēna* > *arină*).

² Com. I. G. Retezeanu

³ Com. Costantina Buzoianu, țărancă.

⁴ D-șoara F. Florescu, prof

⁵ Fl. Drăghici, preot, deputat.

⁶ Comuna Costești, Marin Ștefan, G. Preda.

„plecaț și cu capu pe cot“¹ etc. În Ialomița, Ilfov, Prahova am auzit expresia de mai multe ori; — *Buzău*: *stă 'ntr'o rână* = „stă tolnit și cu mâna supt falcă“²; *stă 'ntr'o rână* = „stă mai cu seamă ciobanii, lungiți...“ (mi s'a arătat poziția pe cot)³; — *Covurlui*: *stai într'o râlă* = „pe cot“ (fie jos, lungit, fie răzimat cu cotul pe masă)⁴; *stă 'ntr'o râlă*, cu același sens⁵.

Același înțeles îl are expresia în jud. Roman, după mai multe comunicări. Explicarea din jud. Neamț este clară: *a sta 'ntr'o râlă* = „a sta rezemat cu cotul (stâng ori drept) de o masă, o stâncă, un sac, etc.“.

În Basarabia e cunoscută în jud. *Bălți*⁶, dar numai cu sensul vag de „a sta într'o parte“. În alte părți n'am întâlnit-o. În jud. *Tighina*, com. Chițcani: *stă 'ntr'un cot*, „da nu-i lucrul cinstit aista“⁷.

Explicarea aceasta arată că de expresia sus zisă e legată ideea de lene și poziția e considerată ca ceva necuviincios, motiv care a făcut, probabil, să dispară în unele părți.

La Români din ținutul Vidinului se zice *aragna* = „*într'o rână*“⁸ care este, probabil, traducerea expresiei cu un cuvânt bulgăresc⁹.

În Ardeal n'am întâlnit cuvântul *rână* decât în jud. Brașov, în aceeași expresie și cu același sens¹⁰.

În jud. *Cojocna*: *stau într'o mână*¹¹.

În jud. *Bistrița*: *stă 'ntr'un cot*.

Dăm și câteva atestări. Din Anton Pann (Povestea Vorbii, Buc. 1852, p. 153): . . . *odihnind p'o rână* (e vorba de un leneș); *îl găsi la umbră, culcat pe o rână, Ce faci? îl întreabă, el: stau după muncă* (p. 154). Din Creangă: . . . *Moș Nichifor își aprinde luleaua, așterne cojocul și se pune într'o râlă, jos lângă foc; și*

¹ D-na Maria Dumitrescu, Pietroșița.

² Com. dl I. Vlădescu—Albești, învățător.

³ Dl A. Dumitrescu, comuna Năeni.

⁴ Dr. G. Zugravu.

⁵ Dl Spirid. Popescu.

⁶ Com. dl T. Hotnog, profesor.

⁷ După com. d-lui I. Leanca.

⁸ Andreiu Barabancea, bătrân de 70 ani.

⁹ Cf. *Cugetul Românesc* II, No. 12, p. 870. Să fie bulg. dial. *na rakà*?

¹⁰ Pentru Brașov, după com. d-lui C. Lacea.

¹¹ Com. Ana Popa, țărancă din satul Cojocna.

pâc, pâc... din lulea, cât pe ce eră să-l prindă somnul...

Cuvântul nu este chiar necunoscut, fiindcă se întâlnește și în texte mai nouă. În traducerea românească a cărții „Umbra Crucii” a fraților Tharaud², este un pasaj interesant pentru cuvântul *rână*: ... *șase regi stau tolăniți pe perine moi... cu trupul înclinat spre stânga, cu capul pe mână, cu cotul răzimat a lene...* (p. 126) În textul fr.: ... *étendus... le corps penché du côté gauche, la tête dans la main, le coude nonchalamment appuyé...* Apoi (p. 127): *Pentru ce în celelalte nopți mîncăm așezați la masă sau cu coatele pe ea [adică: cu ambele coate] și numai în astă noapte stăm într’o rână?* În fr.: *Pourquoi, les autres nuits, mangeons nous assis, ou appuyés sur le coude, et, cette nuit, seulement accoudés?*

Poziția corpului de care se vorbește întâiu („cu capul pe mână; cu cotul răzimat a lene”) este exact aceea de care se leagă expresia „într’o rână”, întrebuițată de traducător în celălalt pasaj.

Nu mai încapă îndoială că sensul frazei de care ne ocupăm și pe care eu îl cunosc din graiul viu, este „a sta răzimat într’un cot” și, prin extensiune, „a sta într’o parte, pe-o lature”.

Aceasta arată în parte poziția pe care o aveau cei vechi la masă: ... *les convives appuyant le coude gauche sur le coussin* (ἐπιῤῥακῶνος δαιπνεῖν), *en soulevant le haut du corps; de cette façon ils sont à moitié assis, à moitié coudés sur le côté* (Dict. d. Antiquités gr. et rom., p. 1271).

Rână a însemnat „cot” cum se poate vedea din cele de mai sus. Ajunși aici, nu e prea greu să dăm și de prototipul cuvântului nostru.

În lat., afară de *cubitus* > rom. *cot* (v. REW. 2354 și formele romanice), mai eră și *ulna* „Ellbogen, der Theil des Armes auf den man sich stützt”³.

Din *ulna* însă nu se poate deriva în nici un chip cuvântul românesc. De aceea trebuie să-i cautăm originea în altă limbă europeană. Walde (Etym. Wb.² 842) dă următoarele corespondente ale formei latine: gr. ὀλένη „Ellenbogen” (acesta ar fi dat în rom. *uină, sau, dacă și-ar fi schimbat accentul, > **oar(i)nă* etc.); got. *aleina*, vgs. *elina* „Ellenbogen”. Nici acestea și cu

¹ V. *Convorbiri Lit.* X, 382.

² Trad de P. Gh. Ciorăneanu, Buc. 1923.

³ Schellers *Lexikon*, s. v. În Forcellini, *ulna* = cubitus.

atât mai puțin formele celtice și celelalte date de Walde, nu pot explica formal pe *rână*. Celelalte corespondente indoeur. (din Asia) nu le mai cităm, fiindcă ne duc prea departe, geograficește¹. Toată familia aceasta duce, după Feist Et. Wb.² 26- la un proto-tip *ōlena.

Limba albaneză desleagă ușor problema, cu formele tosk. *tere* și geg. *tane*. Acestea corespund perfect fonetismului din *rână* (*t* alb. = rom. *r*, ca în *viezure* < alb. *vjedute*; mazăre: alb. *modute* etc.) Faptul că avem un *t*- inițial în albaneză, dovedește că odată a fost o vocală înaintea lui *-l-*, ca și în limba gr., lat., germ. etc. În limba alb., ca și în rom., numai *-l-* intervocalic trece la *-t-*² (rom. *r*), bine înțeles în elementele primitive albaneze și în cele latine la ei și la noi.

Intrebarea este, cum considerăm pe rom. *rână* (râlă), din punct de vedere al originii directe. Este venit din albaneză, ori din alt graiu traco-iliric?

Ca sens și ca gen (femenin în alb. și în rom. ca și în lat. și gr. etc.) nu este nici o deosebire între alb. și română. Walde, l. c., traduce pe *tere* (*tane*) cu „Arm vom Ellbogen bis zur Hand“ iar Jokl (Untersuchungen p. 281) cu „Unterarm“. Ca formă *rână* rom. pretinde un *ōlana (cu o vocală dispărută dinaintea lui *-l-*, care se vede în lat. *ulna*, gr. *ὤλένη* etc.), cu *a* înaintea lui *-n-*, care ajunge în rom. la *-ân* (cf. *lana* > *lână* etc.), căci un *-en-* (care se vede în forma gr.) ajunge la *-in-* (cf. lat. *lenis* > rom. *lin* etc), presupunând chiar că acel *-e(n)* eră închis, deși în gr. este un *ε* care dădea același rezultat.

Formele alb. pot veni și din o formă cu *-en*, Jokl l. c. aduce ex. lat. *arena* > tosk. *rene*, geg. *ranε*, care în rom. a dat *arină*. G. Meyer a observat (v. Jokl, l. c.) că forma geg. trebuie să fie *tene (din *-en-*).

Dacă îl socotim pe *rână* venit direct din alb., atunci trebuie să-l considerăm venit la noi după ce *-en-* a ajuns în alb. la *-er-* (ca în tosk).

Cuvântul nefiind în arom., ci numai în dacorom, și cum există în atâtea limbi europene, el trebuie considerat ca întins-odinioară în toate grăuirile traco-daco-ilirice. Geograficește și foneticește duce mai firesc spre regiunea Carpaților.

¹ Comp. n. pers. *āran* „Elle“, *aratni-h* „Ellbogen, Elle“.

² A arătat aceasta Pedersen, și cu privire la *tere*, în KZ. XXXIII, p. 544 și 551.

Cuvântul fiind întrebuițat în expresie și nu singur, în *într'o rână* sau *pe-o rână*, vocala dinaintea lui *-l-* găsindu-se în hiat cu articolul nehot. *o* (într'o *urână, cu *u-*, *o-* inițial) a dispărut dinaintea aceluia *-l-* (> *-r-*).

Limba română explică deci și motivul căderii vocalei inițiale, fiindcă *rână* e întrebuițat azi, și de sigur de multă vreme numai în frază, în care **ol-*, *ul-*¹ primitiv se află după un cuvânt cu vocală la sfârșit. Dacă există și în alb. o expresie ca a noastră, nu putem ști, fiindcă nu este dat de dicționare și de cei ce s'au ocupat cu el, decât cuvântul izolat.

Dar ori cum s'ar privi problema, sigur rămâne că *rână* nu e latinul *ren*² (plur. *renes* > *rena, greu de admis ca formație, gen și fonetică), ci un cuvânt autohton între Adriatică și Carpați.

Mai rămâne de clarificat varianta mold. *râlă*. Aceasta arată că *l* s'ă disimilat dintr'un *-r-* mai vechiu. O forma *râră a trebuit să existe în regiunea rotacismului de odinioară. Cum forma *râlă* este astăzi numai în Moldova unde se știe, că cel puțin în nordul acestei provincii, a fost rotacism, explicarea lui *-l-* dintr'un mai vechiu *-r-*, prin disimilare, e cea mai firească.

Pe de altă parte *râlă*³ arată indirect că odinioară a existat rotacism în Moldova.

Brândușă.

E o specie de plantă foarte cunoscută de poporul român și numele ei este răspândit peste întreg teritoriul dacoromân.

Dicț. Acad. o definește astfel: „Numire pentru mai multe plante cu rădăcina bulboasă și cu florile în formă de pâlnie“.

Plantele acestea cu „rădăcină bulboasă“ sânt următoarele:

1. *Brândușă (-galbenă)*, *Crocus aureus*, înflorește primăvara și se mai cheamă și „șofran galben“ (cf. Panțu, Pl.); *brândușă de primăvară* = *brândușă albastră* = *brândușă de*

¹ Feist (Etym. Wb. d. got. Spr., 26), dă pentru got. *aleina*, corespunzătorul lat. *ulna* etc, o bază *ōlena*.

² v. *REW.*, 7206 formele roman. a le lui *ren*. Ca sens ajunge, (plur. masc.) la „Lenden“, „Kreuz“, „Rücken“, dar nu la „col“, sau măcar „lature“, „côté“.

³ Din *rână* disimilarea e mai grea. Dar în situația expresiei *într'o *râră*, disimilarea este firească, fiindcă erau trei *r* alături.

munte (Crocus Heuffelianus); *brândușă* (-albă) = *brândușă-mică* (Crocus reticulatus); *brândușă de vară*.

2. *Brândușă (de toamnă)* = (Bucov.) *brândușă-morților* (Colchicum autumnale), foarte veninoasă; crește pe lîvezi „toamna“. Se mai numește și *ceapa-ciorii* (ibid și Panțu, o. c.). Aceeași plantă se mai chiamă „*lăcrămioare* (Ardeal) și *ghiocei* (ibid.).

Se întâlnește apoi ca nume de animale (Dicț. Acad., o, c.) și personal am întâlnit *brândușă* și ca nume de persoane. Derivate diminutive sînt: *brîndușel*, *brîndușeă*, *brîndușiță*. Există și forma rară *brînduș* s. m., refăcută din plur. (cf. o. c.)¹.

Ceea ce este caracteristic la această plantă, *bulbul*, se vede, nu numai din descrierea științifică, ci și din traducerea prin alte nume care duc la aceeași caracteristică, Căci ce alt motiv decât forma rotundă de umflătură, a rădăcinii, a putut duce la numirile paralele de *ceapa-ciorii* sau *ghiocei*, plante care au și ele rădăcină cu „bulb“.

Dar ceva mai mult. În lalomița *brîndușă* este o plantă (probabil *baraboiu*)² ale cărei gogoși, formate la rădăcină, ca la cartofi, se mănîncă, în special de copii. Cunosc personal acest fapt, dar n'aș putea spune cum se chiamă această plantă științificește, destul că și în acest caz numirea de *brîndușă* e legată de *bulbul* rădăcinii. Iar dacă observăm că *brîndușă-de-toamnă* are *bulbul* otrăvicios (v. Dicț. Acad. și Panțu, l. c.), putem conchide, mai pre sus de ori ce îndoială, că numirea de *brîndușă* nu s'a dat la început numai unei singure plante ci mai multora cari aveau rădăcina *bulboasă*, cum am văzut că spun și botaniștii.

Realitatea, cum am mai spus de repezite ori în cercetările mele asupra originii cuvintelor în legătură cu lucrurile, ne duce și de astădată la lămurirea acestui prea interesant nume de plantă.

Sensul primitiv a fost deci „*bulb*“, „*umflătură*“, fr. „*boule*“ (cf. fr. „*boule d'or*“; rom. *bulbuc*, -*cei*, *bulbor*, *gloanță*, *măr auriu*, germ. *Goldknöppchen*, „*Trollius europeus*“, la Panțu, o. c. la planta

¹ În Panțu, *Plantele cunoscute de pop. rom.*, nu găsim afară de descrierea florilor, nimic mai mult decât ce dă Dicț. Acad. Rădăcina o descrie ca „bulb cărnoș, solid“ (la *brîndușă de primăvară*, p. 25) și „bulb compact, oval“ (la *br de toamnă*).

² *Baraboiu*, (v. Panțu, ad v.) are rădăcina cu mici gogoși, ca și cartofii și se mănîncă.

Bulbuc). Odată stabilit, prin fapte pozitive, științifice, originea semantică a cuvântului, să trecem la cea formală.

Dintre limbile slave există cuvântul numai în sârbește: *brnduša*, despre care Danicič (Rječnik, 6b3) spune că e de origine românească. Și nici nu poate fi altfel, fiindcă forma aceasta nu se întâlnește în alte limbi slave, nici nu i se poate găsi vreo bază înăuntrul acestora.

Afară de această împrejurare, care ea singură e concludentă pentru originea streină a cuvântului în limba sârbă, mai este și sufixul diin. *-ușă* (*-uše*), caracteristic limbii române. Este un sufix anterior influenței slave, pe care îl întâlnim la cuvinte străvechi, al căror radical, în majoritatea cazurilor nu s'a mai păstrat. Astfel îl vedem la cuvintele dacorom. *cătușe* (< lat. *catta* + *uše*), arom. *cătușe* fem. și *cătuș* m. (cf. și arom. *auș* < lat. *avus* + *uș*, de unde se vede că sufixul a fost întrebuințat pentru cuvinte masc. ca și fem.); *mătușă* < lat. *ajmita* etc.

Prin urmare înăuntrul limbei române trebuie căutată și originea formală a numelui *brândușă*.

Cum în latină, greaca veche sau în germana veche nu găsim nimic care să stea în directă legătură cu această formă, se impune întrebarea logică, dacă nu avem de a face cu o urmă din graiurile autohtone, iliro-traco-dace, peste care s'a suprapus limba latină vulgară, prin care apoi s'a continuat în română.

Din fericire, cercetările în această direcție duc la stabilirea adevărului. Baza cuvântului nostru se găsește confirmată, în chip absolut convingător în următoarele limbi europene: lat. *grandis*, lett. *grūds* „drall“, v. bulg. *grqdz* „Brust“, gr. βρένδος „stolz“, βρενθύομαι „gebürde mich stolz“ (cf. a se îngâmfa“ = a se „umflă“, în pene, de mândrie etc.)¹ v. ir. *brúinne* „Brust“, v. cymr. *bronn*, n. cymr. *bron* „pectus, mamma“ (*fâfă*), bret. *bron(n)* „mammelle“, „Hügel“ (în toponimie, deci „vârf rotund“, ca în slovak. *hrud* „Erhöhung“, pe lângă bulg. *grqdz* „Brust“ (Walde, Lat. etym. Wb.², 351).

Toate acestea duc la indogerm. **gurendh-* „schwellen“, adică la un prototip cu sensul de „a se umflă“, „umflătură“, lucru „bulbos“, „bulb“, cum se poate vedea și în Boisacq (Dicț. etym. gr., ad v. βρενθύω).

¹ V. și alte cazuri: lat. *inflare*, *tumere* etc., în care intră și sensul de „a se mândri“.

De la sensul de (a se) „umflă“ (schwellen) se pot cită ne-numărate cazuri, din diverse limbi (v. mai departe la *brânză*) cu sensuri analoge. Ne mărginim să dăm numai familia lui *bulb*¹, *bulbuci*², numiri care în rom. se dau plantelor cu rădăcina în formă de ou, gogoasă („umflătură“). Astfel din idg. **bol-*, **bul-* „schwellen, sich aufblähen“: lat. *bulbus* „Zwiebel“, „Bolle“: gr. βόλβος „Zwiebel“, lit. *bulbė*, lett. pl. *bulbes* „Kartoffel(n)“ (aceștia nu sânt decât niște „bulbi“, ca și *brândușa*), *bumbuls* „Knolle“, lit. *bunibulas* „Knotenartige Verdickung“, *bumbulys* „Wasserbase“; lat. *bulla* „Blase, Knospe“, rus. *bulka* „rundes Brötchen“, „Semmel“³, de unde rom. *bulcă*, venit probabil prin ruteană (in Dicț. Acad. cu sensul „petit pain“).

Brend-, *Brand-* este deci baza cuvântului nostru, legat prin *br-* inițial de forma gr. βρένθος și de formele celtice începătoare cu *br-* (v. acestea mai departe), iar pentru *-nd-* de formele lat. *grandis*, lett. *grūds*, v. bulg. *gradz*. În ce privește raportul gr. β- cu lat. *gr-*, a se compară și familia lat. *gravis* (gr. βαρύς, mir. *bair*, lett. *grūts* etc., Walde², 353) și alte cazuri analoge.

Deci graiul european din Dacia — căci cuvântul *brândușă*, fiind numai în dacorom., aici trebuie să-i fixăm originea geografică — nu poate fi decât o ramură, o limbă soră a celor citate mai sus, cu asemănări fonetice uneori mai aproape de greco-celtică, alteori de lat.-slavă-let.-lit. Acest fapt nu mai trebuie discutat mai de aproape, fiindcă se știe cum se apropie ori se depărtează limbile surori în privința diverselor caractere fonetice.

Mai trebuie totuși să adăogăm ceva cu privire la vocala internă a acestei baze. A fost *brend-* ori *brand-*? Pentru limba rom. ambele baze duc tot la *brând-*. Formele gr. arată un *-ev-*, celelalte un *a(nd)*, *-o-(n)*, încât cuvântul rom. nu poate arăta precis ce fel de vocală are prototipul, căruia îi putem spune autohton, dac, având în vedere situația geografică a cuvântului, pe pământul vechei Dacii. Oricum ar fi fost acest sunet, formele **brenda-*, **branda-* cu sensul „bulbus“, „boule“ („umflătură“) etc. duc în:

¹ V. CDDE. la *bulbucă*.

² Panju, *o. c.*, ad v.

³ Walde, *o. c.* 101; vezi același fenomen semantic la familia lat. *folium*, p. 303, *foliis*, p. 304 ș. a.

chip firesc la *brândușă*, ca și *catta + ușă > cătușă*, etc.¹

Brândușă este prin urmare un cuvânt ce se poate proba suficient, deși indirect, ca o urmă din limba locuitorilor autohtoni ai țării noastre.

Dar, odată ce ea deschisă, cercetările comparative pot duce și la alte descoperiri, cum s'a întâmplat totdeauna cu limbile vechi, de la cari n'au rămas urme scrise, ori s'au păstrat prea puține. Un principiu nu trebuie însă uitat: Să pornim de la cunoașterea exactă a realităților din viața poporului și a naturii inconjurătoare. Cuvântul *brândușă* trebuie cercetat și prin altă priză, și anume dacă nu este la noi venit direct, în epoca latinei vulgare, din limbile citate mai sus.

Dintre formele amintite nici una nu poate explica direct, ca sens și fonetism, pe cea românească.

Totuși o apropiere mai mare este între forma românească și cele celtice: cy., corn., v. bret. *bron* = **bronda*; bret. *bronn*, f. „mamelle. sein, pis“, cu care se compară și forma *brunda*, care se întâlnește de mai multe ori în CGL. (v. Holder, *Alt-keltischer Wortschatz*, p. 986). Toate acestea duc la un g. **bhṛnt̪ion-* < *bher-*, de unde și germ. *brundion-* got. *brunjô* (> mlat. *brunva*, v. fr. *brunie, broigne*.) v. nord. *brynja*, v. e. *byrne*, v. slav. *brunja*, > mgs. *brünne*, vgs. *brunna* „Brustharnisch“ (v. Holder, l. c.).

În REW. 1328 se dă bret. *bron* „Brust“ cu urme pe teritoriul francez numai, foarte explicabil geograficește, în b.-manc. *bron* „Brustwarze“, Val de Saire *bran berrich. abrō* etc.; iar pentru sensul de „Brünne“ REW 1339, pornește de la francul *brunnia*, de unde v. fr. *broigne*, prov. *bronha*.

Ar fi, cum se poate observa, numai nesigura formă din CGL, *brunda* (v. Holder, l. c.) care să dea de gândit. Aceasta e înregistrată cu semn de întrebare în Thesaurus Glossa este „*brunda* (bronda, bruda) solida“; e citită de unii *bruta stolidă*, de alții *brunia lorica* (v. o. c., ad v.), prin urmare n'ă putem lua serios în considerare.

¹ În privința sufixului *-uș(ă)* nu e locul să ne ocupăm aici. Alăturarea lui la un cuvânt autohton, cum e *brândușă*, și asemănarea cu ceva analog din albaneză (cu sufixul *-șe* etc.) ne face să credem că este și el tot autohton. V. N. Jokl. *o. c.*, suf. *-š* (dimin.), *-š-pr* 23 a, 100, 222, 312; *-še* 33, 38, 226 etc și comp. observațiile d-lui Pușcariu, mai departe, în recensia acestei cărți.

Dar nici o limbă romanică nu a conservat vreo urmă care să ducă direct și să întărească pe acel *brunda*¹, care nu se poate dovedi pe altă cale că ar fi existat în latină. Că s'au păstrat din formele celtice urme numai pe teritoriul galic este explicabil geograficește pentru această regiune romanică, dar nu s'ar putea admite pătrunderea și păstrarea numai la noi a unei forme vechi celtice. Afară de asta, urmele de pe teritoriul galic, duc, cum am văzut (*REW*, I. c.) la prototipuri fără *-d*, la sfârșitul cuvintelor pomenite (bret. *bron*, franc. *brunnia*).

Pe de altă parte, se știe că puținele elemente galice pătrunse până la noi (*cămașe*, *îmbrăcă*) sânt venite prin latină și se păstrează în mai multe limbi romanice.

Și chiar de am admite că ar fi existat un *brunda*(?) în latina vulgară din Italia — ceea ce nu e probat — de unde eră firesc să ajungă și în Dacia, totuși nu putem explica din acesta pe rom. *brândușe*, în afară de motivele geografice și fonetice (lipsa lui *-d* final de la baza corespondentelor de pe teritoriul galo-roman), și pentru motivul că un alt cuvânt străvechi rom. *brânză*, derivă din aceeași bază cu *brândușă*. Acest element, cum vom vedea mai departe, pretinde și întărește prototipul dat de noi, *Brend-*, *Brand-*, cu *-a(e)-* nu cu *-u(nd)*. În ce privește sensurile formelor citate până acum („Brust, Brustwarze“; „mamelle, sein, pis“, „mamma pectus“; „Hügel, Erhöhung“), se mai pot aduce și altele cuvinte în sprijinul trecerii de înțeles de la „umflătură“, „boule“, la „vârf rotund“ (de deal, deal, etc.).

Caracteristic în această privință este gr. βουνός² „colline, tertre; hauteur, monceau, sein, mamelle“ (cf. rom. *momâie* < lat. *mamanea, explicat de mine în *DR. II*, p. 823). Un derivat al acestuia, βουνοῦ „plante ombellifère“, și βουνοῦς „sorte de gros navet“ („chou-rave“?), de unde lat. *bunias*, *bunion* (în Col. și Plin.), „espèce de navet“ (v. ori ce dicț. gr. și lat.), explică în chip neîndoelnic raporturile de sensuri, pornite de la ideea de „umflătură“³ cari există între rom. *brândușă* (plantă cu rădăcină

¹ Acesta, în cazul când s'ar dovedi că a existat în latina din Italia, că a lăsat urme acolo cu posibilitatea de a fi pătruns și în orientul romanic, cum s'a întâmplat cu *braca* ș. a., ar trebui explicat în rom., ca trecut prin fazele *brundușă > *brândușă*, cu *u+n+cons*, trecut la *-ân+cons*.

² Comp și verbul βουνοῦω, „ammonçeler, élever“.

³ V. și *pampinus*; *pampilla* „Brustwarze“; v. ind. *piṅṅala-h* „Beere“, lit. *pāpas* „Brustwarze“, lett. *pamp* etc. „schwollen“ etc, gr. πεμφίς, „Blasenbildende Tropfen“ etc, de la un sens primitiv „aufschwellen“ (Walde², 558).

„bulb“, ca și cele gr.-lat.) și corespondentele ei din limbile vechi europene, amintite mai sus.

dacorom. Brânză, megl. *bronză*.

Cuvântul acesta străvechiu păstoresc a dat mult de gândit filologilor, fără să se poată ajunge la o explicare convingătoare a originii lui. De curând, dl Densusianu¹ propune o nouă etimologie, de care ne vom ocupa mai departe.

Cum urmăresc de mai multă vreme istoria terminilor păstorești de la noi, pornind de la cunoașterea exactă a faptelor și lucrurilor din viața poporului, am observat că în șubredele explicații ce s'au dat până acum nu s'a arătat de nimeni semnificarea și felul real al fabricării brânzii. Imprejurările făcând să trăsesc și să umblu de multe ori la țară, am putut cunoaște de aproape, practic, nu numai din întrebări și studii, multe lucruri de cari filologii orășeni de naștere nu pot avea noțiuni clare și precise.

Cred că fac un serviciu științei dacă voiu da la iveală material mai precis, chiar dacă nu voiu putea ajunge și la lămurirea lui științifică, sigură

Brânza se prepară astfel: Cașul, făcut din laptele încheșat, se pune într'o învălitoare (numită „zăgârnă“ ori altfel, după regiuni), făcută dintr'o țesătură rară. În această pânză se „strânge“ cașul, se pune în „crintă“, un vas de lemn, semicercual, adânc de 20—30 cm., cu fundul plat și cu un jghiab (un fel de gât ieșit în afară de 15—20 cm.) prin care se scurge zerul într'o găleată.

Peste caș se pun, în crintă, greutateți ca să-l apese și să se stoarcă zerul. Pentru a se stoarce bine zerul, baciul, după o primă presiune, mai desface odată ori de două ori învălitoarea, frământă cașul cu mâinile, îl învelește din nou și-l pune iarăși la „teasc“, unde-l lasă până vede că numai pică zer de loc. Cașul stors astfel e alb ca și laptele și se chiamă „caș proaspăt“ sau „verde“² (lat. *caseus viridis, recens*, gr. τυρός χλωρός).

Din acest caș se face așa zisa „saramură“ („brânză albă“)

¹ *Grai și suflet* I, 1923, p. 68 sqq.; v. tot acolo, p. 35, atestarea lui *bronză* în megl., în studiul d-lui I. A. Candrea, p. 26, unde nu se spune dacă înseamnă și un soi special de brânză, ori e numai un nume generic.

² V. diversele numiri, de care nu ne ocupăm în special, aici, în Dict.-Acad., Tiktin, în Pamfile, *Industria casnă* etc.

tăindu-se „feli” și punându-se de obicei în zer fierț, sărat, căruia i s'a scos urda.

„Saramura”, „brânza felii” se face din caș nu prea mult presat. „Telemeaua”, e același lucru, numai că se face din caș foarte puțin presat și e introdusă de curând, prin cășarii din sudul Dunării, greci ori bulgari. De aceea nu s'a întins decât în Muntenia, Dobrogea, Moldova și Basarabia. În Ardeal nu se prepară, decât poate acum după războiu. Felurile acestea de brânză se fac aproape numai la șes, unde vara e prea cald și e nevoie să se pue cașul la sărat, repede, ca să nu se strice. De aceea dincoace de munți e puțin cunoscută

Brânza propriu zisă se face mai ales la munte și este, cred, legată din timpuri străvechi, de păstoritul în munți. Și vom vedea de ce, arătând cum se prepară.

Cașii storși, cum am spus mai sus, dar *nesărați*, se pun pe un pat de scânduri, unul peste altul, în mai multe grămezi. Acolo se lasă mai multe zile, după cum e de caldă ori rece atmosfera.

Astfel cașul, din cauza zerului care totuși a mai rămas în el, și cum e și firesc pentru orice materie organică, fermentează, „dospește”. După ce a dospit de ajuns, ceea ce numai baciul dibaciu poate cunoaște bine, cașul devine mai moale, mai elastic, pe când cașul verde e puțin mai aspru și mai puțin maleabil. Cașul dospit are și un gust acrișor, firește, ca și aluatul dospit pentru pâine, dar nu ca aluatul care stă mai multe zile și servește ca drojdie, pentru plămădeala unui nou aluat

De la acest fapt am porait, de când urmăresc istoria terminului „brânză”. Aceasta nu se poate face decât din caș dospit¹; din caș proaspăt este absolut imposibil să se facă „brânză”, în sensul propriu specific al acestui cuvânt. După ce e destul de dospit, baciul ia cașul, îl curăță de coaja care s'a format pe deasupra, îl face bucăți și-l frământă cu mâinile, ori, în unele părți, îl freacă pe „răvar”², un lemn cu creștături.

Această frământare, sau mai bine zis „amestecare”, se face ca să nu rămâie bucățele mici nestrivite, și mai ales ca să pătrundă sarea mărunță în toată această pastă ce rezultă din ame-

¹ V. și Dicț. Acad. la „brânză” unde se vorbește de prepararea acesteia din caș dospit.

² Cuvântul e, cred, din aceeași bază cu „răvaș” și ne vom ocupa în altă parte de el (v. Tikin, *Dicț., pentru sensuri*).

stecarea și frământarea amintită (cf. „a mestecă mămăliga“ ori și alte lucruri cari cer această acțiune).

Frământarea aceasta este un lucru necesar, dar nu esențial¹, după părerea mea, pentru sensul de la care trebuie să plecăm pentru originea cuvântului. Astfel și urda se frământă și se amestecă cu mânilor, dar tot pentru a putea fi bine sărată.

După ce a fost astfel preparată, se îndeasă bine în burduși (foi), putini, etc., de aceea se mai spune și „brânză de burduf“ etc.

Trebuie să mai adaug că dacă nu s'ar face din caș dospit, brânza nu s'ar putea așeza în vase ca o pastă bine legată, compactă, dar moale, fără să rămâie în masa ei mici goluri. Din caș verde nu s'ar putea face, și pentru mîntea păstorului este exclusă posibilitatea de a face „brânză“ din caș proaspăt, ori cât de presat ar fi, fiindcă n'ar avea nici gustul bun al aceleia nici nu s'ar putea face aluatul acela elastic, ci ar fi fărâncioasă și n'ar putea dură până la anul viitor, când vine noua producție.

Prin piețele diverselor noastre târguri, din Ardeal mai ales, se vînd cași dospite gata, pe cari cumpărătorii n'au decât să-i frămînte și să-i sare, încât faptul dospirii de care vorbim poate fi controlat de ori cine.

„Brânză“, firește, se întrebuintează, prin extensiune și pentru a denumi orice produs solid făcut din lapte și pentru toate soiurile de brânză în genere, ca și germ. *Käse*, it. *formaggio*, fr. *fromage* etc.

Interesantă este accepțiunea derivatului a *se brânzi* (a se face brânză“, dar nici odată a se face „caș“) ce se zice despre laptele care, fiert, după ce se serbezește puțin, se coagulează, ca și când i s'ar fi pus chiag. Brânza de vacă se face de altfel, cum se știe, din laptele care nu mai e dulce, pornit spre fermentare. În acest stadiu, se încălzește puțin la foc și se alege astfel brânza de zer, apoi se strecoară. De la aceste realități trebuie să pornim pentru lămurirea cuvântului nostru.

Schrader RL. constată de altfel că la origine brânza s'a făcut, la popoarele primitive, din laptele acru, pornit spre fermentare. A pune și termenul nostru în legătură cu ideea de fermentare, dospire, nu înseamnă decât a-l explica pe baza unei realități cunoscute.

¹ Cum crede dl Densusianu, l. c.

Prin urmare la un prototip cu sensul de „dospit“, „fermentat“ ne duce felul de a se face „brânza“, românească

Dospirea-fermentarea este exprimată în diverse limbi prin termeni cari au la bază ideea de „a fierbe, a se umflă, a crește, a se ridica“ etc. Astfel: lat. *fermentum* „Sauerteig“, „Gärungsstoff“, care în legătură cu *defrutum* „der eingekochte Most, Mostsaft“, duc la un prototip cu sensurile „wallen, gären, brauen“. Aici intră și alte forme indoeur. cu sensuri de „Bier“, „Brühe“, „brauen“ și vgs. *brōt*, ngs. *Brot*, etc. (Walde² 225; iar Feist, Et. Wb² 78 pornește de la baza *brauta-* „gesäuertes Brot“, în legătură cu vgs. *briuwan* „brauen“ = durch Gärung bereiten, și cu got. *broe* „Brot“).

Tot, aici intră și alb. *brumε* „Sauerteig“, *mbruń* „knete“, *inbrujture* „gesäuert“ (G. Meyer, Et. Wb, 49; Jokl, *Untersuch.*, 263), de unde reiese că e mai firească legătura între rom. *frământa* și lat. *fermentum*, decât cu **fragmentare*¹.

Frământarea (ca și la cașul dospit) nu e altceva decât o amestecare a „fermentului“ (=aluatul vechiu, mic, păstrat din aluatul nou), care e și acru (pentru care comp. alb. *mbrujture* „gesäuert“) cu făină și apă caldă. *Plămădeala*, a *plămădi* e același lucru: aluatul-ferment (drojdia) se amestecă cu puțină apă caldă și făină, se lasă o noapte și apoi cu aceasta se „frământă“ pânea“, adică se face amestecare îndelungată a acestui ferment (plămădeală) cu cantitatea cea mare de făină, câtă se întrebuintează, după împrejurări, pentru mai multă ori mai puțină pâne².

Forma arom. *firmintari*, duce și ca fonetică, mai curând la lat. *fermentare*, iar ca sens, ca și în alb, este a „amestecă“ „fermentul“ mic cu aluatul cel mare, ca să fermenteze și el. Cuvântul *aluat* (v. mai departe despre acesta) a înlocuit apoi pe vechiul *fermentum*.

Reținem că în aceste cazuri, firește, avem și ideea de „acru“ cum vom vedea mai departe. *Drojdia* „Hefe“, care se întrebuintează azi în loc de „aluatul“ (mic de mai multe zile care ca esență e tot una cu drojdia), e de origine slavă și prototipul

¹ Pușcariu, ZRPh. XXXIII, 233 (și CDDE); mai nainte, Et. Wb., din *fermentare*, pentru care comp. și lat. *subigere* > rom. *soage*, (frământă); *submassare* etc., comp și *farina fermento imbuta* (la verb. *imbuo*, în Georges).

² V. Tiktin, Dicț., care leagă cuvântul rom. de slavul *pomladiti, neclar ca sens, din care n. slav. *mladina* înseamnă „Bierwürze“. Comp. însă rus *zakvaska* „plămădeală“, din baza *kvas*, de care vom vorbi mai departe.

e pus de Berneker (v. la baza *drożdź*, *ja*) în legătură cu gr. *δράσσω, τράσσω*, pornind de la sensul „beunruhige, verwirre“ (cf. „a fierbe“); iar pol. *drożdżec* = „sich verdicken, gerinnen“, „sich setzen“ (un fel de „coagulare“, de care vom mai vorbi). Ajungem acum la exemple în care ideea de fermentare este legată de diversele mijloace de a se face brânză din lapte:

Slav. *kvasz*: v. bulg. *kvasz* „ζύμη“, „Sauerteig“, „saueres Getränk“; r. *kvasz*, „sauerliches Getränk“, *zakvaška* „Sauerteig“, apoi diverse alte corespondente slave cu sensuri: „sauere Milch“, „Brei aus gegorenem Buchweizenmehl“; în skr. „Sauerteig, saure Milch“ etc. (Berneker, Etym. Wb. s. v.). În rom. lapte *covăsit* (acru).

Lat. *Caseus* are aceeași origine (Walde², s. v., Thesaurus l. lat., s. v. Feist, Etym. Wb.², 211, etc.), cum observă Berneker l. c., de „Geronenes“, adică „die zugrunde liegende Anschauung ist daß Aufbrausen, Aufsieden, das mit dem Sauerwerden gewisser Substanzen verbunden ist“. *mesca* ?

Brânza de vaci, am spus mai sus, se face din laptele serbezit (deci fermentat), care încălzit puțin, se „taie“ îndată; adică se desface caseina de zer. Același lucru se întâmplă, bine înțeles, dacă punem lapte acru mai vechiu sau orice lucru acru în lapte proaspăt. Schrader, Reallexik. 559 și Jokl o. c., spun de altfel că terminii de „caș (brânză)“ au pornit la început de la ideea de acru.

Tot de această familie țin got. *hvathjan* „schäumen“, *hvatho* „Schaum“, cu ai. *hvathati* „siedet, kocht“ (cf. a „fierbe“ despre must, și originea lui „fermentum“); v. bulg. *kyselz* „bitter“¹ *kysnati* „sauer werden“, prāk. *chāsī* „Buttermilch“. De got. *drabjan* „τράσσειν“, „irre machen“, „unruhig werden“ țin me. *draf*. „Hefe“, v. isl. *drafle* „gekäste Milch“, rus. *drobz*, etc. „Satz, Hefe“ (Feist, Etym. Wb. 94, Berneker s. v.)

Raportul între „aluat-ferment-lichid acru“ se văd în familia gr. ζύμη (= rom. *zeamă*, al cărui sens prim a fost „zeamă acră“, de varză, castraveți etc.), care înseamnă „levain, ferment“; ζύμομα id., ζύμοσις „fermentation“, ζυμώω „faire entrer en fermentation“, ζέω „mettre en fermentation“, „siede“, de unde și ζέσις; „mettre du levain dans le pain“ = τὸν ἄρτον ζυμώω, co-

¹ Pentru acest sens comp. numele *Covasna* (din slavul *kvasz*-) la est de Brașov, numită așa, pentru izvoarele de borviz, care are gustul sălciiu.

respunzând explicației mai vechi a lui *frământă* din „fermentare“.

(Rom. *zeamă*¹ (zamă) nu se explică semantic direct din lat. *zima* = ζύμη (aceasta ar fi dat *žumā*; comp. giur, jur < γῦρος), ci din formele cu ε ea ζέμα, -ατος „decoction, jus“ ori ζέσις id. Acestea au influențat și pe lat. *sērum* l., de unde a rezultat un *zērum care explică pe rom. *zer* (*zăr*, *dzăr*). Explicația contaminării o vedem în faptul că s'au asemănat ζέσις și celelalte cu zerul fiert căruia i se scoate urda și care după puțină vreme se acrește foarte tare. Păstorii îl întrebuițează pentru acritul ciorbelor (v. mai departe aceasta la *urdă*). |

Din brânza de vaci, curge zer suptire și acru. Se și zice de laptele suptire ori searbăd „s'a făcut zer“, e numai „zer“, încât amestecul lui ζέσις etc., cu ideea de fierbere „fermente“, e firească (comp. derivatele cu sens de „zeamă acră“, ale slav. *kvasz*). Pe sic. *zimme* „tumoră“, „lievito“, îl derivă De Gregorio Studi glot. it., VII, p. 428) din gr. *zyme* „fermento: perche il (ermento produce gonfiore“. Această trecere de sens ne duce la ideea de „fermentare-umflare“².

Aici avem și familia rom. *aluât* (< lat. *allevatus* „élevé, soulevé“), derivat din *levare* „lever, enlever“, de unde vepl. *levur*; rtr. *alver* „gahren; aufstehen; aufheben“; apoi din part. de mai sus și din *levatum*, *lēvitum, derivă numeroase forme romanice (it *lievito* etc.) cu sensul de „levain, ferment“³ (cf. rom. „aluat crescut“ = dospit, fermentat, umflat etc.).

Legătura semantică între „umflare, ridicare“ etc. și „fermentare“ se întâlnește foarte des în diverse limbi: lat. *tumeo* (cu derivatele *tumidus*, *tumesco*) „être gonflé, tuméfié“, „se gonfler, entrer en fermentation, se soulever“ (v. dicționarele lat.).

¹ Cuvântul e atestat în lat în ambele forme *zema* = sucus; *zima* „fermentum“ cu care l-a pus în legătură dl Densusianu, *H. l. r.*, 202, pe rom. *zeamă*.

² Slavul *kvasz* a pătruns și în ung, unde *kovász* = savanyított tészta, mely által a kenyérnek való lisztet keverik [= amestecă], kavarják vagy mint mondani szokás megkelesztik. Se mai spune și *megkel*: megkel a kenyérnek, kalácsnak való tészta. Ceea ce, propriu zis, înseamnă „se ridică, crește, umflă“, adică „dospește“, „fermentează“ (comp. rom. „aluat crescut“, v. Czuczor és Fogaras, *A magy. nyelv. szót.*, s. v.

³ *CDDE*, 1007, 1008. *REW*. 359 *allevare* „emporziehen“, 360; 4998 *levamen*, 5000 *levare*, „heben“, 5005 *levitum* „Hefe“, „Sauerteig“, cu formele romanice.

Din aceeași familie cu *tumeo* este și *turgeo* „strotzen, aufgeschwollen sein” etc. (Walde² 797, 799), dintr’un *turos „geschwollen, strotzend, geballt, Klumpen”, de care Solmsen (IF. XXVI, 112 sqq.) leagă, ceea ce este foarte important pentru noi, și pe gr : τῦρός „Kase”, av. *tuirī* „kašig gewordenē Milch, Molken”¹ ceea ce duce la rom. „lapte brânzit”².

Exemple de asemenea natură se pot înmulți³, dar să ne oprim la cele care vor ajuta explicația termenului *brânză*, despre care am spus că stă în legătură cu *brândușe* (= bulb, umflătură, v. aceasta mai înainte) prin procesul semantic ilustrat de multe cazuri aduse până acum în discuție.

Întrebarea este acum de la care nuanță de sens trebuie să pornim, în legătură cu baza *Brend-*, *Brand-* „umflat, umflătură”? Posibilitățile sânt de trei feluri: de la ideea de „umflare-fermentare” a laptelui acrit, „brânzit”⁴ (ca la *caseus, kvasz* etc.). În acest caz *brânză* ar fi un postverbal din *brânzi* (despre lapte coagulat, prin acreala-fermentare). Sau un adjectiv *brendia, *brandia, ori un substantiv colectiv, cu sens de materie dospită, „dospitură” (cf. aluat), de la ideea și faptul amintit de „dospitură”, „caș dospit”, adică bucățile stoarse de zer și „dospite, umflate, crescute”, ceea ce ne-ar duce tot la colectivul de mai sus, pentru care să se compare rom. (colectiv și sing.) *frunză* < *frondia, *varză* < colect. **vir(i)dia*⁵ (yiriḍia), *foaie* < *folia* (sing. din neutr. plur. *folium*) etc.

Această explicație este cea mai firească, fiindcă se ține de faptul real, căci *brânza* este „caș umflat-dospit”. Ar mai fi o a treia posibilitate, mai puțin probabilă, fiindcă nu e necesar să ne depărtăm de faptul atât de caracteristic al „fermentării”, fără de care nu se poate *brânza* proprie. Așume ne-am putea gândi că s’a pornit, ca la termenii rom. *formage* (fr.) *formaggio* (it.) < lat.

¹ V. și Boisacq., *Dicț. étym. gr.*, 992—3.

² *Dicț. Acad.*, s. v.

³ Între altele e de remarcat gr. οἰδέω, être gonflé, s’enfler, grossir; fermenter; οἰδήμα, -ατος, „gonflement, tumeur, enflure”, οἰδήμα, -ατος, *id.*, cu care de sigur stă în legătură rom. *udmă, ulmă* („umflătură”), ca și sic. *zimma* „tumoră”, cu cele amintite la locul său.

⁴ Comp. gr. δρόμβος „caillot” (de lait, de sang), δρομβεῖον „grumeau”, incl. *drabh* „març, levure” etc. < **dh(e)rebh* „épaissir, s’arrondir, en boule” (Boisacq., ad. v.).

⁵ *REW*, 3530, 9366; *CDDE*, ad. v.

formaticum, de la forma rotundă a cașilor sau a burdufilor (foilor) în care se pune brânza.

Dar și acest lucru e secundar, fiindcă în același fel de vase se pune și urda, pentru păstrare, nu pentru a-i *modela* forma, cum se face în adevăr cu unele soiuri de brânză (cașcaval, șvaițar etc.) și cum, de sigur a fost cazul și cu cea care și-a luat numele de la „formă“.

Explicarea o doua rămâne cea mai intemeiată. Verbul a *brânzi* e ulterior, întrebuițat figurat pentru laptele ce se coagulează — și sânt cazuri analoge¹ — din cauza serbezellii. De altfel el are și o extensiune mică, dovadă că este un derivat ulterior.

Brânză (brândză) are deci sprijin semantic mai mult decât suficient în multiplele exemple ce le-am adus, iar din punct de vedere formal nu se opune nimic la derivarea lui dintr'un adjectiv sau subst. colectiv (ca *frunză, varză* etc.) **brendia, *brandia*² < *Brend(a)-Branda-* < indoeur. *gyrendh, căci în același timp se găsește într'o familie cu alt cuvânt, *brândușe*, ceea ce dă și mai multă tărie explicației noastre. Geograficește și istoricește e sprijinit de formele atestate în mai toate limbile europene, din care au făcut parte și graiurile traco-dace, peste care s'a suprapus limba română.

O întrebare firească în cercetarea elementelor autohtone este de a vedea dacă nu se găsește vreun element în limba albaneză care să stea în legătură cu terminii românești.

D. H. Barić, *Albano-rumänische Studien*, I, 32, explică pe alb. *grend* „Geschwulst um eine wunde Stelle“ (comp. sic. *zimma* „tumor“) și *grendel'e* „Drüse, Skrofeln“ nu din lat. *glans, -ndem* (ca G. Meyer, Et. Wb) ci, pentru greutatea ce le fac *gl-*acestei derivări, din indog. *gyrāndh > v. alb. **grānd-* „geschwollen“. Explicarea aceasta se întărește semantic prin ceea ce am spus noi până acum.

În acest caz rom. *brândușe, brânză* stau mai departe de lat., în ce privește *br-* inițial, iar alb. și lat. (cu *grandis*) stau

¹ Comp. gr. τυρώω (< τυρός) „faire cailler, réduire en fromage“, „mêler, brouiller“; la pasiv „se coaguler“, „se cailler“.

² Nu cred necesar să se explice *-ză* din *brânză*, ca fiind suf. alb.-ze din *rânză* < alb. *ra + ze* (v. DR, II, 643), cuvânt care se poate pune în legătură de fapt cu brânza, fiindcă „rânză“ înseamnă și „chiag“.

aproape prin *gr-*; în ce privește restul sunetelor, cum am arătat la *brândușe*, coincidențele sânt între *gr.*, *celt.*, *germ.* veche și *slavă*.

*

Alte numiri alb. pentru „Käse” stau aproape de terminul rom., din punct de vedere semantic: alb. *djaðe* „Käse”, cu v. i. *dādhi* „sauere Milch” (Jokl, *Untersuch.*, 256 și bibl.) *gize*¹ „Käse, Topfen, gelabte Milch” (v. și Jokl, *Stud. alb. Etym.*, 15, 28, 54), tosk. *štal'pε* „sauere Milch”, sic. *štjal'pε* „Quarkkäse” etc. se întrunesc, împreună cu alți termeni apropiați ca sens, în ideea: *gerinnen*, *Lab*, *sauere Milch*, *Quarkkäse* (Jokl, *Untersuch.*, 282, 283, și comp. Schrader R.-L¹, 559, sqq.).

Soiuri de brânză dospită se cunosc la popoarele romanice. Dintre acestea cităm pe sic., calabr., piem. *tuma*, prov. *toma* (la REW. 8770 **toma* „Art Käse”) pe care l-a explicat foarte bine, cred, De Gregorio (*Stud. Glott.* cit., 406) în legătură cu *tumor*² „fermento”. Ca sens, este „cacio fresco, non salato”, și *tumazzu* „formaggio”, în genere: observația, făcută și de alții „. . . il caccio fresco, prima che s'insala, fermenta” (ibid.) este acum pentru noi ceva destul de cunoscut.

*

În *Grai și Suflet*, 1923, p. 69, dl Densusianu explică pe *brânză* dintr'un **renč-*, **renz-* și un prefix *be-*, *bi-*, din care reconstruiește un **be-*, **bi-renza* „care a putut exista în vreun *grai* iranic din cele vorbite altă dată în răsăritul Europei . . .” Iar ca sens pornește de la „caș apăsător, frământat” (noi am spus că e ceva secundar acest lucru, fiindcă și urda se frământă și se apasă, ca și cașul verde, pentru a se strecură).

Prototipul reconstruit îl sprijinește dl D. pe unele elemente iranice asiatice, beluč. *prinčag* (< *pa-rinčag*) „a apăsa, a lăsa să se scurgă, a stoarce”, de care se alătură pers. *birezān* „strecurătoare, ciur” < *rēxtān* (ind. prez. *rēzam*) „a goli, a vărsa”.

Observația care o face dl D. (p. 68) că *brânza* nu e, propriu zis, *caș*, e justă, cum arată și morav. *brynza*, citat de d-sa, cu sensul de „brânză valahă”, în deosebire de *șyr*.

¹ *Id. ibid*, 273.

² Cred mai curând de la un postverbal **tumus*, *-a*, *-um*, sau refăcut din *šumidus*; în ce privește alte etimologii propuse pentru *tuma* v. REW. I. c., dar nu sânt luate serios în considerație.

Dar am văzut că faptul „strecurării, stoarcerii și apăsării” din formele iranice citate, nu e ceva specific pentru „brânză”, cum e „dospirea”. Mai observăm apoi că geograficește — afară de sens și forma reconstruită cu un prefix — e mai firească, cred, apropierea de limbile europene amintite de noi.

De altfel între celelalte elemente irano-romanice cu extindere mare și cu familie bogată și în Europa, pe care le studiază dl D. în minunatul studiu „Irano-romanica” (*Grai și Suflet*, I, p. 39, sqq.) baza reconstruită pentru a explica pe „brânză” rămâne prea izolată și prea departe de teritoriul românesc, prin lipsa de legături mai apropiate ca sens și formă cu vreun alt element care să ne dea o indicație mai plauzibilă că a putut exista și în Europa, în vecinătatea noastră, un termen păstoresc de natura prototipului presupus¹.

Elemente latine și v. grecești.

Urdă.

După brânză, e al doilea produs mai însemnat care se face din lapte; acestea au format împreună, odinioară ca și azi, hrana de căpetenie a poporului român. Vechimea lor, ca a atâtor lucruri din viața unui popor, se vede și în această caracteristică.

„Urda” este mai răspândită decât „brânza”, care afară de Megleniți e numai în Dacia, în nordul Dunării, și la popoarele slave din nord, vecine cu Daco-românii².

Cuvântul *urdă* se întinde, afară de teritoriul sus zis, și în sudul Dunării. De aceea direcția în care trebuie căutată originea lui este alta decât la „brânză”, care fiind la ea acasă în Carpați, duce în chip firesc la limba și ocupațiunea vechilor locuitori, autohtoni în Dacia.

¹ În ce privește alte explicații ce s’au dat până acum, pentru originea cuvântului nostru, ele nu sânt decât încercări ușoare, absolut inadmisibile, cum arată dl Densușianu în studiul citat, încât nu mai revenim înzadar asupra lor.

Acum în urmă dă și dl H. Barić o etimologie pentru *brânză*: străvechi alb. *brondja, *brundze(?), din indoeurop. *bhronṭja (< **bhere-*) în care intră și lat. *fervere*, *fermentum* etc. Semantic această explicație întărește pe a noastră. Formal nu poate explica pe *brânză*, fiindcă ar fi dat *brunză ca *frunte*, *frunză*, lat. *frontem*, *frondia*, etc. (v. explicarea lui Barić în *Archiv z. arbanesku star. jez. i etnol.* I, 144, Belgrad. 1923).

² V. și *Grai și Suflet* I, 68, nota 1, unde se dă și bibliografia.

„Brânza“ românească este un produs unic în felul ei, care nu se mai vede în alte părți, nici chiar în Alpi. Urda este un produs păstoresc cunoscut și în alte țări; în special în Italia *ricotta* e mult apreciată.

Aceste considerațiuni ne îndreaptă spre lumea greco-romană.

Până acum nu s'a putut da de rostul acestui cuvânt. Pricina trebuie căutată în necunoașterea a ceea ce se chiamă *lucrul*, împreună cu caracterele lui mai de seamă, de cari se leagă mai totdeauna secretul sensurilor și deci a originii cuvintelor.

Urda se face astfel: se fierbe zerul rămas, după ce s'a scos și stors cașul (v. și mai sus, la „brânză“). În timpul fiertului, un păstor mestecă mereu cu *cârligul* prin zăr, frecând sau răzând în același timp cu capătul acestuia în formă de semi-lună, pe fundul cazanului, ca să nu se lipească de el partea solidă care se alege încetul pe încetul din zer. După vreo jumătate de ceas de când a fost pusă căldarea pe foc, toată materia solidă care o conține zerul se alege și se ridică albă, plutitoare ca un strat de zapadă.

Baciul o ia cu strecurătoarea (o lingură mare cu găuri) și o pune într'un săculeț („zăgârnă“, „sedilă“ etc.) de se scurge¹.

Scoasă de aici, după ce s'a scurs, se chiamă „*urdă dulce*“ și se mănâncă așa sau sărată. Urda mai de toamnă se și presează în crintă, ca și cașul, și numai după stoarcerea bine făcută, o frământă baciul, o sară și o pune în aceleași feluri de vase ca și brânza, al cărei fel de fabricare, cum se vede, seamănă, afară de dospit, cu operațiunile legate de urdă. *Urdă* se chiamă deci materia aceasta albă care apare în zer, ce se zice că *urdește* (=face să iasă *urda* la iveală) prin fierbere. Uneori urda se mănâncă și altfel. Se ia caldă din cazan și se pune, cu o parte din zerul fiert, într'o puțină. Se face astfel un lichid urdos, cam ca laptele bătut. Acesta se chiamă: „*jintiță*“² „dulce“, dacă se mănâncă în ziua aceea; „*acră*“ dacă se mai lasă două-trei zile. Această mâncare este oarecum ciorba acră, borșul păstorilor în timpul verii

*

¹ Comp. și *Șezătoarea* VII, 113; Damé, Dict.; Dicț. de la Buda etc.

² V. Tiktin mai de aproape. Și originea acestui cuvânt e neclară (cf. gr. ζέωυ, -ογτος, în legătură cu it. *ricotta*).

Care din amănuntele de mai sus poate să arăte sensul primitiv al cuvântului *urdă*? Faptul concret specific pentru fabricarea urdei este fierberea zerului. Celelalte operațiuni sânt mai generale și se aplică, cum am mai spus, și altor produse ale stânii.

Deci se poate plecă de la ideea de „fiert“, „zer fiert“ „ceea ce se produce din zerul fiert“, care se vede în it. *ricotta*. Un ecou al acestui termen este la noi adjectivul *răscoptă*¹ care se zice despre urda bine fiartă. Aceasta este cea mai bună. Sau sensul primitiv a fost „ceea ce se face din zer“ „materie zeroasă“, ca *jintița*, care nu este altceva decât „zer cu urdă“, „zer urdit“.

Accepțiunea aceasta o are *urdă* în limbile slave, ceea ce este o dovadă că a fost împrumutat în vremea când *urdă* înseamnă *jintiță* (zer fiert, urdit), nu ca astăzi, numai partea solidă din zer, fie că e în cazan, fie că e stoarsă.

Astfel în sârb. *urda* = „geronnene Milch“ (Miklosich, Etym. IV b., s v.), iar Karagić trimete la sârb. *gruševina*²; are deci sensul de „jintiță“³. În cehă, slovac. *urda* = „Schafmolke“ (Miklosich l. c.) și „petit lait de brebis“ (după Cihac, Dict.). În polon. (dial.): *husta żenczyca zwie się horda*, iar *żencyca* înseamnă în polon. „Schafsmolken“ (v. Dict. lui Linde, 1021, vol. VI). În rut. *urda*, *udra* = „Art Käse“ (Mikl., l. c.) sau „gekochter Rahm aus Schafs- od. Ziegenmilch, milchiger Saft (u. Brei) von gequetschten Mohn- od. Hanfsamen“⁴

Dacă mai adăgăm la acestea și unii termeni romanici pentru *urdă*, derivați din lat. *serum*, chestiunea se clarifică și mai mult. În piem. *seirass* (= „ricotta“) „.. riposto e modellato in sacchetti conici di pannolino“⁵. În Elveția rom.: *serasset* „grumeaux de lait caillé très délicats“ (La Côte); *séré* „fromage très maigre, fabriqué avec le liquide dont on a tiré le fromage gras“, germ. „Ziegerkäse“; *ceré*, *seret*, id. (Alpes)⁶.

¹ În graiul din Săcele, dar l-am auzit și în alte părți

² V. asupra sensului acestui cuvânt, Th. Capidan, *Raporturi alb-rom*, DR. II, 677

³ Cihac, Dict. étym., traduce sârb. *urda* cu „lait caillé“, iar pe cel rom. cu „fromage mou“, „séret“.

⁴ E. Żelechowsky, *Ruth.-Deutsch. Wb.*, Lemberg, 1886

⁵ Vittorio di Sant' Albino, *Diz. piem.-it.*, Torino, 1859.

⁶ Bridel, *Gloss. d. Pat. Suisse Romande*, Lausanne, 1866, 351.

Aceiași lucru se vede în formele date de *Dictionaire Savoyard*¹: + *sérac* „sorte de fromage“, făcut din zer fiert, în care se pune și zer acrit; *sérachà* s. f. „petit lait avec lequel on fait un fromage mou et maigre, appelé *séré* en patois et *sérac* dans le frl“.

REW, 7842 dă baza *séraceum* „Buttermilch“, „Lab“, „Zieger“, cu coresp. gen. *sasu* etc.

Rom. *urdă*, cum se vede din terminii romanici și din sensurile de „zer“, „jintiță“ cu cari a pătruns în unele limbi slave, duce la un prototip cu sensul primitiv de „materie zeroasă“. Cuvântul gr., corespunzător lat. *sërum*, este *ὀρός* (*ὀρρός*) „petit lait“, „lait aigre“ cu familia: *ὀρρώω* „changer en petit-lait, faire aigrir“ (comp. „jintiță acră“ și „zer acru“ care servește ca oțet²); *ὀρρώδης*, -ης, -ες „séreux, qui ressemble à du petit lait“, *ὀρροποσία* „boisson composée du petit lait“ (comp. „jintiță“).

Derivatul *ὀρ(ρ)ώδης* ar corespunde ca sens lui **sëraceum*. Din punct de vedere formal trebuie să vedem sau un schimb de sufix cu lat. *-idus*, întrucât în lat. vulg. nu există ceva analog, sau și cu păstrarea sufixului gr., dar cu schimbarea de accent petrecută în mai toate cuvintele gr. pătrunse în lat.³ Exemplul cel mai apropiat este gr. *βούτυρον* > lat. *bútyrum*, cu accentul pe antepenultima, deși pemultima e lungă. Cuvântul acesta gr. întins peste toată Romania de apus și în germană, dovedește posibilitatea înaintării lui *ὀρ(ρ)ώδης* < *ὀρ(ρ)ός* în orientul romanic, unde a înlocuit pe lat. *sërum*, păstrat în apus. Prototipul ar fi deci **úr'da* > *úrdă*, cu *o-* > *ũ-* ca în it. *orma*, rom. *urmă* < gr. *ὄσμή*, și cu sincoparea lui *-u-* (<*-o*) aton, dintre *r-d* (comp. *vîrîdis* > *verde*). Se poate să fi fost și un derivat *a *urdă* (azi *a urdi*⁴ care să fi înlesnit schimbarea lui *o-* inițial în *u* Schimbarea lui *o* > *u-* în *urmă* (comp. lat. *pûrpûra* < gr. *πορφύρα*) poate să fie și un fenomen din vreun dialect gr. și pătruns de acolo în latina vulg. Oscilarea aceasta între *o* și *u* o mai întâlnim și în alte cuvinte gr., precum: att. *ὄλος* și *οὔλος* (ion); *ὄρος* (att),

¹ Par A. Constantin, Désormaux, Paris, 1902, ad v.

² În Savoya se făcea oțet din zer (o. c.).

³ Pentru schimbarea accentului în cuvintele gr. intrate în latină comp. studiul recent al lui M. L. de Gubernatis, *L'accentazione dei grecismi italiani*, în *Archivium Romanicum*, VII, pp. 27–87.

⁴ V. În Damé, Dict., *a urdi* „faire bouillir le petit lait pour en tirer la urdă“.

οὔρος (ion.). O gr, în general a trecut în lat. vulg. ca o închis cum arată și alte exemple: ἀμύρρη > *amūrca*; κόμμι > *gūmmi*¹ etc. prin urmare putea ușor să fie confundat cu *ū* lat. vulg., cum arată și cazurile de mai sus. Intre acestea trebuie pus și **ūr'da* (< *ὄρ(ρ)ώδης*). Admitem forma aceasta feminină, fiindcă se potrivește mai mult cu firea limbei lat., nu numai pentru că explică bine formal pe rom. *urdă*, de decl. I. Cuvinte gr. terminate în -ης trecute la decl. I lat în -a sânt multe. Cităm numai pe *τρῶπις* > lat *trūcta*² (pentru formele romanice v. *REW* ad. v).

Un **ūr(o)da* lat. din gr. *ὄρ(ρ)ώδης* este mai mult decât probabil, iar greutățile formale sânt numai aparente. În ce privește pe *u-* (gr. < *o-*) inițial avem exemplul hotărîtor chiar în românește, pe *urmă* (lat. *orma* < gr *ὄρμη* și > *ὄρμη: it. *orma*)³. *REW*. 6112, pornește de la un verb. *osmare, de unde apoi substantivele, post-verbale, romanice it. *orma*, span. *husma* etc. În acest fel de a explica, *urdă* ar fi un postverbal dintr'un **or'urdare* (astăzi *a urdi*) După exemplele care le-am dat, nu este nevoie să recurgem la această părere, care explică indirect formarea unui cuvânt care există mai înainte de verb

În ce privește sensul, chiar dacă formal s'ar putea explica și altfel unele amănunte, nu se poate trece peste „lucru” și peste realitatea ilustrată cu exemplele aduse mai sus. Din ele am văzut că este vorba de: zer, materie ce iese din zer, zer cu urdă (jintiță), și apoi *urdă*, adică numai materia solidă iar cuvântul gr., ca și lat. „sêrum”, tocmai aceste noțiuni le cuprinde. Această situațiune între sensuri și termeni de produse din lapte o are în vedere și Jokl (*Untersuch.*, 274—275) în legătură cu alb. *kl'umešte*, „Milch, Molken, Käsewasser” și mgs. *molken* = ngs. *Molken* (Käsewasser) = „Milch” și „was aus Milch bereitet wird”; mgi. *Molken* „Milch” și „das daraus Bereitetete”, fenomen care l-am văzut și la urdă. Jokl a pus de mult⁴ în familia gr. *ὄρῶς*, pe alb. *gîze* „fromage”; „Zieger” (urdă) „lait caillé” (v. și Boisacq, *Dicț. Ét.*, la adausuri, p. 1120).

*

¹ T. Claussen, *Die griechischen Wörter im Franz.* (in Rom. Forsch., XV, 774; și v. pp. 857—860).

² Claussen, *o* c. 869—870.

³ Densusianu, *H. l. r.*, 201, 202. Pentru *o* > *u* voiui da în altă parte și pe *curm*, *curmă*, tot din gr.

⁴ In *Stud. z. alb. Etym.*, p. 28.

Formele slave de nord (cehă, slovac., polonă, ruteană), ung.; apoi cele sârb., bulg. din Macedonia, *vlaška urda* (v. Capidan, DR., II, 470 sqq.) se explică ușor, cum s'a putut observa, din forma rom. cu sensurile vechi și nouă. Alb. *urda*¹ „Käseart“ e tot din aceeași bază. Din alb. în dacorom. sau în aromână (aici e urdă, iar în regiuni unde *d* sună -*δ*-, se zice *urdă*) nu se poate, fiindcă ar fi dat **urdză*, dacorom **urză*, ca în *barză* < alb. *barðe* (cum a arătat Capidan, l. c.). Și în alb. trebuie să fie vechiu, și desigur același cu *urðe*, *urð-i*, care înseamnă și „Schimmel“². Urda face o mucezeală verde foarte pronunțată și de aci vine sensul alb. (v. jos, nota 1)³. Intr'un cântec popular (colecția Țiplea) se vorbește de „*brânza putreda și de urda muceda*“. O altă formă alb. *udós* (din **urdós*?) o socotește G Meyer (*Wb.*, 445) „scheint . . . zu dem weit verbreiteten, in seinem Ursprunge nicht aufgeklärtem rum. maced. *urdă*, Topfen, . . . zu gehören“.

Noțiunea de „kugelig“, de care se pomenește (DR., II, Weigand, l. c.) e ceva cu totul secundar. Cașul și urda trebuie să fie întrucâtva rotunde, fiindcă se storc în săculețe (sedile etc.) mici, în care nu pot avea altă formă. Punerea aceasta în „sacchetti“ am văzut-o și la formele romanice derivate din *serum* (v. mai sus). Explicarea cuvântului o dă numai realitatea, esența lucrului și felul lui de fabricare.

Termini muzicali.

Flúier „flûte (de berger)“, „tibia“⁴.

Fluierul este cel mai răspândit și mai tipic instrument muzical al Românilor de pretutindeni, dar în special al păstorilor. Acest fapt spune de la început că cuvântul e din vremea locuirii în comun a poporului nostru.

¹ G. Weigand, *Alb. Wb.* 96, cu adausul „Alter kugelig ☞ Kase mit Schimmel überzogen“. Același autor (*Jahresb.* XVI, 229—230) îl derivă din alb. *urðe* (*hurðe*) »Epheu, Flechtenkrankheit«, adică »Käseart die mit Pelz, Flechte überzogen ist«, ceea ce este o explicare din cele mai ciudate.

² Weigand, *Alb. Wb.*

³ Să fie oare și rom. *urdori* „Augenbutter“ (adecă „zeama urdoasă de la ochi“) din aceeași bază? Cuvântul german ar indica aceasta, precum și expresia are *caș la gură*, despre copiii mici, în compar. cu puii de păsări cari au un fel de materie albă la cioc, la care expresia e aplicată propriu. D1 Pușcariu, *Et. Wb.*, ad. v, pornește de la lat. *horridus*.

⁴ V. Dicț. Acad., 143, sqq.

Dar nu numai răspândirea lui geografică și motivul etnic sufletesc — dragostea Românilor pentru fluier — ci și forma fonetică a termenului acestuia dovedesc vechimea lui.

Cuvântul are o familie bogată de forme și derivate: *flúier* subst. a.; *flóieră* s. fem.; *flúieră* s. fem., *fluiér* s. a.

A trecut apoi în limbile vecine cu noi: alb. *fl'ojere*, *fl'oere*, etc.; n. gr. $\phi\lambda\omicron\gamma\acute{\epsilon}\rho\alpha$, rut. *ftojara* (comp. forma arom.), polon. morav. sloven. *fujara*, sârb. *frula*, ung. *furulya*¹, cu diverse schimbări întâmplare în aceste limbi.

În arom.: **fluiără**, s. fem., plur. *fluiéri*, megl. *florcă* (< *fluer* + *că*) și mai des *friel*².

Apoi derivate dacorom.³: *flúier* „sifflement“ (comp. *șúier*), *fluièră* vb. „siffler“, „jouer de la flûte (de berger)“; *fluièrar* „naiu“, *fluièraș* dim.; *fluièriciu*, *fluièriță* dim.; *fluièroiu* „grande flûte (de berger)“.

Dacă observăm numirile privitoare la „fluier“, constatăm că sânt legate în genere de ideea de „țevă“, „tub“ sau planta din care se fac acestea. Așa, lat. *calamus*, „roseau, tige de roseau, flûte“, de unde *calamellus* > it. *caramella*, fr. *chalumeau*, etc. (*REW.*, 1484); lat. *canna*, *avena*, *pistula* etc., gr. $\alpha\upsilon\lambda\acute{\omicron}\varsigma$ „flûte“, „tuyau“; $\sigma\tilde{\rho}:\gamma\zeta$ id., $\kappa\acute{\alpha}\lambda\alpha\mu\omicron\varsigma$ id. etc.

Nici unul din acești termeni și nici alții identici ca sens, cari se mai cunosc, nu au putut opri serios privirile cercetătorilor, fiindcă nu prezentau apropieri formale de cuvintele noastre. Nici încercările pornite de la ideea de „a suflă“ n’au dus la rezultate mai bune.

Un amănunt din cele ce privesc felul de a face fluierul m’a făcut să-mi îndrept atenția în altă direcție.

Copiii fac de obicei un fluier mic din coajă de salcie, căruia îi dau diverse numiri, după regiuni. (V. Dicț. Acad.) Coaja se folosește și la fluier⁴ mai mari și la buciume⁵.

¹ Ibid.; Miklosich, *Wanderungen d. Rum.*, 23; Berneker, *Et. Wb.*, 285; G Meyer, *Et. Wb.*, 108.

² DR., II, 482.

³ Dicț. Acad., I. c.

⁴ Despre *fluieroi* se spune că „este făcut din două bucăți scobite, unite la olaltă și pe de-asupra e îmbrăcat cu scoarță“ (o. c.). Tot asemenea se face *fluièra*, în Bănat; >flúera< păcurarului e făcută din alun și lemnul nu se îngăură, ci se crapă în două, apoi se scobesc vălăie în ele, în unul din aceste vălăie [adecă cele două jumătăți longitudinale ale țevii] se fac 6 găuri, apoi se asemenează [unesc] cum au fost până a nu fi crepat, cu *scoarțe de cireși*, ca verigele [de coajă] să le strângă la olaltă.

⁵ V. felul cum se face buciumul (uneori numai din coajă) în Dicț. Acad., s. v.

Acest fluieraș se face mai ales primăvara, când coaja de salcie se ia ușor de pe rămurea. Se bate adecă partea din ramură, cât trebuie pentru o țevă lungă de câțiva centimetri, cu un obiect dur, de jur împrejur, iar coaja se desprinde apoi ușor. Se înțelege că i se face de la început dopul cu deschizăturile și găurile necesare pentru a putea flueră. Coaja desprinsă astfel este o țevă ca din orice alt material. Acest fel de fluier îl fac copiii și la Aromâni, cum mă asigură dl Capidan.

În limba gr. există termeni care înseamnă în genere „coajă“ dar și „trestie“ și cari vor da deslegerea problemei ce ne preocupă: φλόος, -οός „écorce“, „enveloppe“ etc., dar și „sorte de roseau“, căci e întrebuițat uneori pentru φλέωσ „sorte de roseau“; φλοιός: „écorce, pellicule“ etc. Apoi derivate: φλείνος, -η, -ον „fait d'écorce ou d'une certaine espèce de roseau“ și mai izbitor: φλοιάριον (τὸ) tradus cu „petite écorce“¹. Toate aceste cuvinte fac parte din familia lui φλέω (Boisacq 1030).

De la φλέωσ „sorte de roseau“ este și derivatul φλείνος „fait d'une espèce de roseau“. Thesaurus l. gr. dă și alte forme din aceeași familie: φιλίς „canna“ și φιλίνη „canneus“, formă coruptă pentru φλείνος, amintit mai sus. La Hesychios, unde sânt transcrise greșit unele forme din această familie, se redă φιλίς prin σύριγξ (cf. o. c). Acest φιλίς e suspect și nu-l înregistrează dicționarele mai nouă (cf. de ex. Bailly) și nici Boisacq în familia lui φλέω „sourdre“, unde însă pune pe φολίς, care are aproape aceleași sensuri ca și φλόος etc. Pe φολίς Hesych. îl traduce și cu σύριγξ: φολίδα. σύριγγα; φολίδες αἱ λεπίδες... , φολίς λεπίς καὶ σύριγξ πολυκάλαμος, (ed. Schmidt, p. 1529). Se poate ca φιλίς să fie tot una cu φολίς.

Ceea ce ne interesează și trebuie să reținem este sensul de σύριγξ legat de familia aceasta de cuvinte și nici nu surprinde după ce știm că și din coajă de arbore se poate face fluier ca și din trestie. Legătura între sensurile de „coajă-țevă-tub“, care se vede la formele gr., după indicațiile din Hesychios, e firească dacă ne gândim că, nejpuită, coaja întreagă de pe o ramură are forma unei țevi, încât rom. „fluier“ vine să confirme înțelesurile atestate în glosatorul grec. Coaja de anume arbori, cum e cea de alun² amintită s'a putut întrebuițată și numai pentru a înfășură cele

¹ V. ori ce dicționar și în special *Thesaurus l. gr.*, ad. v.

² Vezi datele despre felul cum se face, în Banat, fluierul și cum se construște buciumul.

două jumătăți de țevă longitudinală din care se face uneori fluierul.

Prin urmare *fluier* intră ca sens în rândul celorlalți termeni (*calamellus* etc.) referitori la acest instrument muzical.

Să vedem acum, care din variantele citate corespunde formal cuvântului nostru. Pentru a fixa acest lucru trebuie să deosebim între formele românești pe cea care e mai veche. Accentul clarifică această întrebare. În arom. avem, cum am arătat, *fluidără* și în unele părți din dacorom. *fluier*, alături de *fluier* și *fluieră*. Este evident că o trecere de accent de pe antepenultima silabă pe ultima (-*iér*) sau pe penultima -*iără* (arom. -*iără*) ar fi neexplicabilă (comp. *băieră* nu **băieră*, *șuera* nu **șuera*; *treiera* nu *treiera*).

Deci arom. *fluidără* și dacorom. *fluier* păstrează accentul primitiv, iar formele întonate pe prima silabă sânt refăcute din verbul, derivat din subst., *fluiera*, care după *șuer*, *șuera* etc. a devenit *fluier* (verb și subst.). Schimbarea aceasta de accent se întâlnește și în alte cazuri: *măsur* (și *măsór*) din mai vechiul **măsúr* (comp. *măsúrd*), *înfășur* și *înfășór* etc. Alb. *fl'oére*, -*jére*, păstrează același accent.

Astfel prototipul nu poate fi decât: gr. *φλοῖάριον* (cet. -*ιαρίον*) devenit după fonetica rom. *fluier*¹ (din mai v. **fluier*, plur. *fluiera*) și în arom., cu schimbare de gen. *fluidără*.

Dacă n'ar fi accentul din arom., alb., și din formele dial. dacorom., s'ar putea pleca și de la *φλόινος*, -η, -ον, care ar fi dat **flóir* (cu disimilarea lui *u*); dar nu e necesară aceasta explicație, fiindcă ceea cealaltă nu întâmpină dificultăți. Forma alb. *fl'oére*, -*jére* este concludentă fiindcă pretinde terminațiunea -*iaru*, -*iară* ca și cea arom. (v. G. Meyer, Et. Wb., s. v.). Megl. *friel* ar corespunde ca formă lui *φλέινος* (comp. *crier*, *creier*, *criel*) dacă nu e contaminare cu bulg. *svirja*, *svirka* etc.

În afară de alb., fluierul păstorului român, s'a răspândit împreună cu alți termeni păstorești, la toate popoarele vecine cu noi, ceea ce s'a spus de altfel de multă vreme.

De ce a împrumutat populația romanică din Orient termenul acesta de la vechii Elini, se va înțelege mai bine din ce ce vom spune în capitolul despre *broancă*².

¹ Comp. *muiát* plur. *muiéfi*, *cucuiát*, plur. *cucuiéfi* etc. De altfel plur. în arom. este *fluiera*, și în dacorom. *fluiera* < sg. *fluier*.

² Explicațiile date până acum: din *flare*, *flabrum* etc., derivarea este imposibilă din punct de vedere formal (Crețu, *Lexic. slavo-rom.*, 323 sqq.). De la acest verb pleacă și dl Spitzer (*Z. Rom Phil.*, XLIII, Nov. 1923, 333), după care cuvântul „das schon viel Kopfzerbrechen verursacht“ trebuie să

Broancă.

Este atestat în Banat cu sensul de „contre-basse”¹ iar după Viciu (Glosar), sinonim cu „scroafă” (Dicț. Acad.), precum, în graiul familiar i se mai zice acestui instrument, desigur din cauza sunetului ce-l produce, asemănător „grohăitului” acestui animal.

Hasdeu² îl credeă de origine dacă, dar d. Densusianu (H. I. r., 36,37) arată imposibilitatea explicării aceleia, fiindcă se porneă de la sensul „κιδάρα” pe care nu l’aveă cuvântul gr. βρονχός, de care a fost apropiat rom. *broancă*. Hasdeu nici nu spune care ar fi fost prototipul acestuia. Forma gr., dacă a existat, ar fi dat înșă în rom. *brunc.

Sensul de „contrabas” duce evident la o origine onomatopeică. În gr. există termeni care indică sunete adânci, grave, ca cele ce le produc instrumentele sau părți din ele (coarde etc.), servind ca acompaniament cum arată și expresia românească *țin hangul* (*hang* = ung. *hang* „sunet”). Teava care „ține hangul” la cimpoi se cheamă și *bâzoiu* și are tot o origine onomatopeică. „A ținea cuiva *bâzoiul*” este „a secundă, a cântă basul unei cântări”, ca în it. „tener bordone”, care, cred, că are o origine onomatopeică identică (v. și REW 1404) cu rom. *bârdăun* și *bârzăun* (acesta influențat de „bâzâi” iar pentru -ăun și de *tăun(e)*). Un vers din A. Pann arată lămurit ce este *bâzoiul*: *Incepură a cântă Una în coardă supfire, altul bâzoiul ținea* (v. și Dicț. Acad., 533).

Formele gr din cari se explică *broancă* sânt: βρόμος „jedes laute Geräusch, Rauschen, Prasseln, Knattern, Dröhnen” și „vom Flöten- und Paukenschall”; βρέμω, între altele, „schallt” despre „λύρα” (în Pind), și „vom jedem tiefen, hohlen, dumpfen, säu-senden Ton”³. Sânt apoi și diverse derivate din acestea, care fac parte din familia lat. *fremo*, vgs. *brèman* „brummen” etc.,

fie un *subilare + *flabrum sau *flare*! Printr’o simplă „suietătură” însă nu se pot explica atâtea variante și mai ales formele arom. *fluidără*, alb. *fl’oëre*, dacorom. *fluiër* etc., de care d-șă nu ține seamă. E de prisos să mai amintim și alte explicațiuni, de aceeași natură, cari s’au mai dat

¹ În Tiklin, „Bassgeige”. Cuvântul mai există în Hunedoara și Bucovina, după comunicările unor studenți.

² Etym., I, 698

³ Comp., între alții, Iakowitz-Seiler, *Gr.-Deutsch*, Wb., ad v.

bremo „taon“¹. Walde, l. c., duce mai departe legătura la v. ind. *bhramarā -ḥ* „abeille“, propriu „qui bourdonne“; pol. *brzemieć* „resonner, bourdonner“, - v. slav. *bręzdati* „sonare“; gr. *φόρμιγγς* „cithare“, *φορμιζω* „jouer de la φόρμιγγς“ etc.².

Berneker, *Etym. Wb.* la *bzžp*, *bzžeti* dă elemente identice ca semnatică: ceh. *bziti* „summen“, r. *бзакз* „Viehbremse“, „Biesen des Viehs“, dial *bzwrity* etc. „umherlaufen vom Vieh, wenn es bei Hitze vom Bremsen geplagt wird“, *bakz* „Viehbremse“ (comp. Dicț. Acad., *bâză* etc.). Acestea duc ca sens la rom. *streche* < lat. *oestriculus < *oestrus*, a *strechiă* (despre vite cari fug de streche), despre care am vorbit în DR II, 824—5. Tot așa e sl. *bezati* etc. „herumrennen, biesen“ etc., ceh. *bzikati* „summen, bieseln, vor der Bremse weglafen“; *bzikavka* „Art Sackpfeife“ (comp. rom. *băzoiu*, mai sus, și it. *bordone*); mgs., ngs. *bisen* „umherrennen wie von Bremsen geplagter Vieh“ (Berneker o. c., 112). Toate acestea se leagă de un sens primitiv: „aus der vibrierenden Bewegungen speziell des Schalles entwickelt“ cum observă Kluge, *Et. Wb.*, la *brummen*.

În acest caz rom. a *zburdă* nu poate să aibă decât o origine identică din punct de vedere al sensului primitiv. Di Pușcariu (v. mai departe în această revistă) îl pune în legătură cu *burdus* „asin“, adevă a „sări, a fi neastâmpărat“ ca acest animal. Am văzut însă că se explică foarte ușor ca sens și formă, în legătură cu rom. *bârdăun-bârzăun* (un fel de „tăune“) și cu it. *bordone* „hang“. Acestea sânt puse în *REW* la baza *burdo* (fără asterisc!) „Hummel“, „Brumbass“, de unde it. *bordone* „Brumbass“, „Schnarrpfeife“, *bourdon* „Bass“, „Hummel“, sav. *bordō* „Kuhglocke“, span. *bordon* „Basssaite“, „Brumbass“, „Schnarrpfeife“ etc. originea lui *burdo* o dă ca nelămurită, dar onomatopeică și aduce în legătură cu el și pe rom. *bârdăun*³. Dacă are vreo legătură acest cuvânt cu *burdo*, *burdus* „Esel“ (v. acestea, cu formele roman. la *REW* 1403, 1405), atunci sensul de „Esel“, s'ar explica din același onomatopeic primitiv ca *burdo* „Hummel“ (comp. gr. *βρωμητης* „l'animal qui brait“, mǎga-

¹ Walde², 314, Boisacq, 132

² V. și Boisacq, 1035.

³ Acesta se explică din *burdun > *bârdun (cu *-ur.*+*cons.* alon > *-âr* + *cons.* ca în *cârpător* < *curpător*, și cu *-ăun*, prin influența lui *tăun(e)*).

rul) și anume de la vocea cunoscută a acestui animal. Originea lat *burdus* „Esel“ e neclară¹ (v. Walde² ad. v.).

A **zburdă**, din baza **burd-* a însemnat „a fugi, a avea neastâmpăr“ etc., ca vita alungată de streche, ori de alte gângăni bâzâitoare, ceea ce am văzut la atâtea exemple citate mai sus.

*

Broancă numai e nevoie să-l lămurim și am de aproape semanticeste. Am văzut termini de instrumente, coarde cu sunet de bas etc., derivate din prototipuri care indică diverse tonuri și în special cel de bas. Formal trebuie să presupunem un derivat adjectival, lat. vulg.: **bromicus*, **-a**, **-um** cu sensul de „bâzâitor, cu sunet adânc“ etc. Un fem. **bromica* (sufixul *-icus* putea fi și din gr. *-ικός*) dă în rom. **broam(ă)că* > **broamcă* și apoi *broancă*, cu **-mc-** > **-nc** (comp. ca formă: lat. *cantica*, *canticum* > rom. *cântec*, *cântică*), precum se vede și în cuvinte mai nouă, ca *mancă* < rus., polon. *mamka* (doică), cu derivatul *măncie*².

În sprijinul acestui fenomen fonetic al acomodării labiale la consonanta palatală sau guturală următoare vin și alte cuvinte: rom. *cince* < lat. *cimex*, *-icem* „ploșniță“, (Drăgan, DR, I, 293); *râncaciu* < lat. *ramex*, *-icis*, despre care voi vorbi în altă parte a acestei reviste. În dialectele rom. am observat adeseori acest fenomen. În regiunile unde se alterează labialele, *m* devine **-n**, înaintea guturalei: *porânghei* < **porumghei* < *porumbei*, dar și *porânghi*³. Am înainte de consonante devine *an*⁴, dezvoltare care s'a întâmplat întâiu înainte de guturale (an găsit, an cumpărat etc.). În Muntenia, în părțile cu labiale alterate, se pronunță *linghi* (limbi), *schinghi* (schimbi), cum poate observă oricine. Tot astfel în arom.: *strâmbu*, *strânghi* etc. Lat. *fimbria* > *frâmbie*, are astăzi forma cea mai răspândită, și literară, *frânghie* (CDDE 650). Nu mai aducem și alte exemple; cele de până acum sânt suficiente pentru a explica pe *n* < *m* + guturală în *broancă*.

¹ DI Densusianu emite ipoteza derivării din *burrus* „roșu“ din cauza culorii părului ce-l are acest animal (*Grat și Suflet*, 1923, 142),

² Tiktin, *Dicț.*, 947.

³ În graiul din Săcele, Țara Bârsii; v. și DR, I, 485.

⁴ V. *Graiul Nostru*, I, p. 385 sqq., p. 387: *ieran copchii*, p. 391: *cur să fașem* etc. E vorba de regiuni moldovenești. Același fenomen este și în alte părți și ar merita să fie urmărit mai de aproape.

În studiul asupra terminilor privitori la muzică și la instrumente muzicale în genere, ne mărginim deocamdată la lămurirea dată pentru *fluier* și *broancă*. Cu aceste două am pus însă numai problema cercetării prin limbă a elementelor ce țin de viața artistică primitivă a poporului român, care pe lângă moșteniri romane ca *ceteră*, a *cântă*, a împrumutat, din motive prea ușor de înțeles, unele lucruri și de la poporul vechiu elin, dătătorul atâtor forme de artă și cultură, de cari s'au folosit și Romanii și prin ei alte popoare europene.

Între instrumentele cu numiri rămase obscure sau rău explicate rămân între altele *vioară* și *cimpoi*.

Vioara, judecând, după gr. φόρμιγγς cu familia lui tratată mai sus, duce la un sens onomatopEIC care a trebuit să imite „sunetul, zbârnâitul, tremuratul“ coardelor, pentru care răsar în minte lat. *vibrare*, *vibrissare* etc.

Cimpoiul, precum am arătat într'o comunicare mai veche, trebuie studiat în lumina terminilor europeni corespunzători (lat. *utriculus*, germ. *Dudelsack* etc.) care, cei mai mulți, arată prin sensul lor vechiu „burduful“, „foalele“ din care se face acest instrument. În lat. se zicea și *centipellio* (cf. *REW*, 1812) pentru „foale“ și acești doi termeni formează punctul de plecare pentru originea rom. „cimpoi“. Ne rezervăm însă dreptul de a trata cu altă ocazie, pe larg, și istoria acestor elemente muzicale, întrucât pretind cercetări de detalii și informații care nu se pot strânge cu ușurință.

Numiri de părți, fragmente din lucruri solide.

Bord, bulz, grunz, fărâmă, mălaiu, mătreață etc.

Bord s. m. înseamnă „grosse pierre, bloc de pierre, motte de terre séché (Transilv. și Banat), piatră mare bolovan, stâncă; bulgăr s. bruș de pământ uscat, întărit“, prin analogie și „bostan“. Are și derivatul *bordan* „grosse pierre, bloc de pierre“, deci sensuri analoge cu „bolovan“, care se spune și de bucățile mari de piatră ca și de cele de pământ uscat¹.

Nu s'a dat până acum nici o explicație acestui cuvânt. Există în v.-gr. un termen cu sensul celui rom, care-l va lămuri pe acesta: βωλος „motte de terre“, „Erdscholle,-Kloss“, „Grund-

¹ *Dicț. Acad.*, s. v.

stück“, „Klump“, cu derivatele βωλωδης, βωλοειδής „schollig, klössig, klumpig“, βωληδών adv. „schollen-, klossartig“. Trebuie să pornim de la o bază, care în formă latină vulgară, ar fi *bō-lodus ori *bōlīdus, adj. prin schimbarea sufixului cu cel lat. -*īdus*. Acestea ar fi ajuns după fonetismul românesc (v. mai sus cazul analog al lui *urdă* < **or(u)da* > *ur'da*), la **bōr(u)d* (ori **bor(e)d* și apoi *bord*¹. Despre schimbările de accent cunoscute și atât de variate, suferite de cuvintele gr. intrate în latină, am vorbit la tratarea cuvântului „urdă“.

Bulz s. n. și m. „pelote, boule, boulette“, „rocher“, indică un lucru de formă, rotundă, sferică cum este *bulzul* de brânză cu mămăligă, sau orice „cocoloș“ bulgăr de caș ori de alte substanțe alimentare (v. *Dicț. Acad.*, 687). Acesta nu poate fi pus în aceeași familie cu *bord*, fiindcă se opun atât sensul cât și forma (cu *ulz*, nu -*urd*) ci duce, cum arată și fr. *boule* (< lat. *bullā*) la lat: *bullā*, *bullula* (comp. și verbele *bullire*, *bullare* etc.), cari aveau și sensul de „lucru rotund, umflat, ca un glob“. Un *bullīdus, adj. devenit substantiv, ajunge în rom. la *buld*, plur. *bulzi*, după care s'a refăcut apoi sing. *bulz*, fenomen prea cunoscut ca să mai insistăm asupra lui (v. mai departe și *grunz*). Un caz analog a dat mai de mult regretatul coleg D. Pușchilă, explicând pe rom *solz* (de pește) din lat. *sol(i)dus*². Familia lat. *bullā*³ este bogat reprezentată în toate limbile romanice (v. *REW*, s v. unde se pot vedea și sensuri analoge cu cele ale lui *bulz*).

Imburdă (a se ~) cu pers. 3. sing. se *îmboardă*, cu sensul de „a se răsturnă“ nu poate fi decât un derivat al lui *bord* „bolovan“. S'a zis odată a se rostogoli ca un bolovan, sau

¹ Se știe că în lat. vulg. *ī* și *u*, între licvidă și o altă consonantă s'au sincopat de multe ori, dar nu totdeauna: vulg. *viridis* < clas. *viridis calidus* > vulg. *calidus* etc., dar *pulicem* > rom. *purece*, pe când *salcie* < *sal(i)cem* etc.

² În *Molivetnicul lui Dosofteiu*, p. 33.

³ Cred că nici **bulgăr**, care are aproape aceleași sensuri ca și „bulz“, nu poate fi despărțit de acesta. Un *būllicus, ori *būlligus — alternanța aceasta de sufixe e cunoscută în lat. vulg. — dă în rom. *bulc, *bulg, plur. *bulguri* (pentru -*c* final devenit -*g*, comp. rom. *vitreg* < lat. *vitricus* etc.). Forma *bulgăr* e refăcută mai târziu, prin analogie (v. cazurile date de dl Pușcariu în această *DR*, mai departe). Pentru *būllicus, comp. *būllicare în *REW*. s v.

„a se împiedecă (de bolovan, ciot), a se izbi de bolovan (despre căruță)“, ca de o piedecă, și apoi „a se răsturnă“ (v. Tiktin, *Dicț*, 759, unde se dă sub forma *îmburdă* „umverfen“ și a se ~ „umfallen“, dar în Ardeal, unde există cuvântul, se zice *îmboardă* la prez.). Ca sens să se compare și: a se înglodă, înnomoli etc.

Grunz. Inseamnă „grumeau, pelote; môtte de marc de raisin“; „bucată dintr’o materie tare și fărâmicioasă“; special „*drob de sare*“ (grain de sel), apoi „bulgăre de noroiu înghețat, bucată de tămâie“; în *Anon. Car.* „frustum“. Prin extensiune, *grunji* și „boștină stoarsă și rămasă de la teasc“, de sigur din cauza sămburilor și fărâmiturilor de struguri striviți.

Formele și derivatele acestui cuvânt sânt: *grunzi*, *grunzuri*, *grunji*, de la care un nou sing. *grunj*; *grunzos*, *grunjos*, *grunzuros*, *grunjuros*, (și-ăros), + grăunțos, (z)*grunțuros*, *zgremțuros*, (acesta prin influența vreunui cuvânt cu -m-), *grundzării* = drum cu grundzuri (Moldova)¹, întrebuițate mai ales în legătură cu „sare“, „pământ“, „cărbuni“ etc. și cu alte lucruri care se fărâmă sau au o suprafață aspră.

În arom. avem: *grundă* s. f., plur. *grundză*, *grundzi* „grunz, bucată“; *grândze* (plur, în Olimp) și *grândză* „tărățe“².

În alb.: *grunde*, *krunde*, *krunde*, „Kleie“. (G. Meyer, *Et Wb.*, 132—133).

În ce privește originea lui *grunz*, G. Meyer l. c. pornește de la gî. *grand* „Weizenkleie, grober Kiessand“, explicație admisă și de Jokl (*Stud. z. alb. Etym*, 25). Treimer (în *Mitt. des r. Inst.*, 358) socotește formele cu *kr-* ca mai vechi și pune cuvântul în legătură cu v. slav *krupa*, *krupica* „Brocken, Krümchen“ etc., care ar duce la un *grumpo(?), dar asupra familiei acestor cuvinte slave vorbește cu totul altfel Berneker (*Et. Wb.*, 630), care amintește înăuntrul lor, după G. Meyer, și pe alb. *krip*: etc. „Salz“. Treimer nu se ocupă de formele românești, ceea ce face mai mult să cadă sumara sa etimologie.

Terminii rom. și alb. se vor explica ușor din gr., socotind, cum observă bine Treimer l. c., că forma cea mai veche a fost cu *cr-* inițial, din care poate rezultă *gr-*³, pe când contrariul (*gr-*

¹ V. toate acestea în *Dicț. Acad.*, 322.

² Date de Capidan în *DR.* II, 532-3.

³ În rom. avem o serie de cazuri: *grate* < lat. *cratis*, din care și *grătar*, *gras* < lat. cl. *crassus* etc.; tot așa *c-* > *g-*: *gaură* < lat. *ca-vula* etc.

> *kr-*) este imposibil. Din acest motiv nici forma germană nu poate fi luată în considerare, mai ales că prezintă și un *-a-*, care nu poate explica pe rom. *-u-* din *grunz*.

Forma gr. din care rezultă *grunz* este *χόνδρος* m. „grain“ („de sel, d'encens“ — comp. *grunz* de sare, de tămâie, mai sus), spéc. „gruau, tisane de gruau; (comp. boștină) — cartilage“. Acesta face parte în adevăr din familia lat. *frendo* „broyer“ etc., germ. *grand* „sable“ etc. (v. Boisacq, s. v.), de la care am văzut că nu se poate pleca.

Acest *chondros*, cu gr. *χ-* > lat. *ch-* (comp. gr. *χάσσω* > lat. *casco* > rom. *casc* etc.) și cu metateza lui *r* (comp. *pregetă* < lat. *prigitare*, *întreg* < lat. *integrum*, *frânghie* < lat. *fimbria* etc.) ajunge în chip firesc la **crund*, **grund*, care refăcut din plur. *grunzi*. a ajuns la *grunz*. *Gr-* inițial pentru *cr-* mai vechiu, păstrat în alb *krunde* etc., s'a dezvoltat supt influența lui *grăunțe*, *-nte*, *grăunțos* (v. mai sus forma *zgrunțuros*), care are un sens apropiat, cum se vede și din lat. *granum salis*, fr. *grain* de sel etc. (comp. la *granum REW*, alte sensuri anologe în limb. roman.).

Rom. *grunz* a păstrat și genul gr. masc (*un grunz*, *doi grunzi*) și numai în forma mai nouă *grunjuri* este și neutru.

Alb. *krunde* etc. și arom. *grundă* fem. se explică din gr. *χόνδριον* dimin. n., devenit *grundz*, plur. *grundză*, *grundze*, după care s'a refăcut un sing. *grundă*, mai vechiu **crundă*, din care se explică și alb. *krunde* fem. Sau și mai bine se pot explica din adject. cu același sens *χόνδρος*, *-ά*, *-όν*, care la fem. dedea în rom. **crundă* > *grundă*. Se poate chiar să fi existat odată ambele forme (masc. și fem.) în v. rom., cum arată aromâna și albaneza.

Albanezii au împrumutat cuvântul de la Români, după trecerea lui *-ond* > *-und* (comp. *frunte* < lat. *frontem* etc.), ceea ce în alb. nu se putea întâmpla. Varianta arom. *grândză* se explică prin fonetismul acestui dialect, unde *u* devine *â*, în asemenea poziție (comp. *frândză* — *frundză*)¹.

Cuvântul nu există în alte limbi romanice și de aceea tre-

¹ Sensul de „Kleie“ din alb. și „tărățe“ din arom. se explică din cel de „Graupen von Weizen, Spelt oder Dinkel“, „alica“ etc., căci derivatul *χόνδριόνης* înseamnă „graupenartig“, „άλευρα“ (Seiler, *Gr. Deutsch*, Wb, p. 1806.). De aceea nu e nevoie să mai ne gândim la un *grandia*, (ca în DR, *Al. I. c*) nici din punct de vedere semantic.

bue să-l considerăm ca venit în graiul Romanilor, de la Grecii din Orient, și nu din Apus.

Păstrarea așa de exactă a sensurilor din gr. dovedește o conviețuire mai strânsă cu vechii Elini, într-o regiune unde aceasta era mai firească și anume lângă Marea Neagră. Elemente gr. în românește pe cari le vom mai da în acest studiu vor întări, cred, această explicație.

În familia aceasta de numiri privitoare la părți mici, mărunte din lucruri solide merită atențiune: **fărâmă**, **mălaiu** și **mătreață**.

Fărâmă fem., plur. *-me, -mi* „kleines Bruchstück, Brocken“ (von Brot)¹, cu derivatele *fărâmiță*, *-ele* (dimin.), *a fărâmă*, *fărâmitură* etc. înseamnă orice parte mărunță dintr'un obiect, de obicei solid, dar se întrebuițează în mod special în legătura „fărâmă, fărâmituri de pâne“. Sensul general rom. este mai cu seamă cel de bucățele mici rămase din mâncări, mai ales de pâne sau de paste în genere.

De aceea legătura care a făcut-o dl Pușcariu (*Et. Wb.*, s. v.) cu lat. *far* este cea mai firească. A pornit însă de la un derivat *farrīmen, pe care, ca sens, dl Meyer-Lübke, *REW.*, 3202, nu-l admite. Dar greutatea în această derivare e numai formală, fiindcă ar fi ajuns la *fărâmene, *făr(ă)mână* și nu s'ar putea explica nici corespundetele alb., cu aceleași sensuri: *φερρίμε*, și verb. *φερμοί*. Forma primitivă lat. vulg. (cu *-rr*), pe care o pretind acestea este: *farrīna, cu înțelesul de *fragmina* *farrīna, părți mărunte din *far(r)*, care nu înseamnă numai cereale „blé, froment“, dar și „gruau, farine“, „gâteau“, „épeautre, pain“ (comp. *una farris libra*, „une livre de pain“)². *Fragmina panis* (atestat în Suet)³ e sensul de bază care se explică prin cele ce le au terminii rom. și alb. Acest cuvânt ține de viața agricolă și de bucătăria Romanilor. De altfel *far* are o întrebuițare deasă, cu sensuri variate, explicabile când e vorba de „grâne, cereale“ etc., de care se leagă mai totdeauna ideea de mărunț. Astfel: *grana farris* (Verg., *Georg.* I, 185), *farra paucissima* „Schrot, Mehl“ (Ovid., *Fest.* 6, 180); *farinam bonam et far subtile sciat facere* (Col. 8, 11, 14); ...*pistores... qui far pinsebant* (Plin., XVIII, 108.)⁴.

¹ V. Tiktin *Dict.*, și *Dict. Acad.*, s. v.

² V. de ex. Benoist-Goelzer, *Dict. lat. fr.* 565.

³ V. *ibid.*

⁴ V. și H. Blümner, *Technologie u. Terminol. der Gewerbe u. Künste bei Griech. u. Rom.*, I, 56 sqq.

Din acestea reiese că **farrina*, (**farrīma*) (fragmina), putea să însemne și *far* făcut mărunț, fărâmițat.

Far avea și diverse derivate în lat.: *farraceus*, *farreus* „de blé, d'épeautre“, *farrago* „mélange, fatras, compilation“, *farreum* „gâteau de blé“, *farricus* „de blé, de froment“, *farriculum* „gâteau“, sensuri pe care le are și *far*. Cum am spus, este logic pentru chestiunea ce ne preocupă, să plecăm de la ideea de „bucăți mici de pâne și de paste“ — sensuri atestate pentru *far*.

Din punct de vedere formal **farrima* a ajuns la *fărână*, fie că a fost plural n., din care s'a refăcut un sing., ca *foaie* din plur. *folia* etc., fie că a fost de la început un sing. fem., adjectiv devenit substantiv. Prefacerea lui *-n-* în *-m-* este o asimilare cu labiala *f-*, sau s'a întâmplat prin influența lui *m* din *fragmen*.

Fenomenul influențării reciproce a două labiale este cunoscut și în limba rom.: *nalba* < lat. *malva*, a suferit o disimilare a labialei *m*; *jurnică* < lat. *formica* de asemenea. De aceea asimilarea care o admitem noi poate și singură să explice schimbarea lui *-n-* > *-m-* (comp. și rom. *bucium* < lat. *bucīna*). Derivatul **farrīma*, care explică și pe alb. *ðerrime*, deși nu l-am găsit atestat, dar e probabil, fiindcă suf. *-īnus* denotă în lat. apartenența la ceva, asemănarea sau ideea de mic. A fost întrebuițat și pentru formarea de diminutive, ca și de adjective nouă¹. *Far* este păstrat în limbile romanice (*REW*, s. v.), încât existența în rom. a unui derivat al lui, se întărește mai mult. Derivate cu *īnus*, *-u*, *-ūm* sânt în rom., deși rari: *căpițână* < **capitīna*, *brăcină* „ceinture“ < **bracīna* (adj.), *albină* < **albīna* (din *alvus*)², *noteină* < **annotīna*³ etc.

Mălaiu. Acest termen agricol are multă asemănare semantică cu lat. *far*, fiindcă designează anume soiuri de cereale: 1. „meiu“, „Hirse“ „panicum miliaceum“ (= „*κέρχρον*“ în Bibl. de la 1688); 2. făină făcută din meiu și porumb (se zice *mălaiu de meiu* și *de porumb* sau numai *mălaiu*); 3. turtă făcută din mălaiu („Maisbrot“) sau, prin extensiune, și din alte semințe de plante (v. Tiktin, *Dicț*, 945)⁴.

Mălaie (plur.), mai ales în Moldova, se cheamă în genere

¹ V. Grandgeant, *Introd. Lat. Volg.*, 27; M.-Lübke, *Gramm. l. rom.*, 540 sqq., unde se dau și exemple de derivate de la nume de materie.

² *CDDE*, s. v.

³ *DR*, I, 248.

⁴ V. acolo și alte sensuri prin extensiune, ca *mălaiul cucului* „Hasenbrot“ etc

cerealele cu boabele cele mai mărunte, cum sânt meul și du-ghia, iar *mălaiu* în sens de făină nu se zice nici odată de cea de grâu, de care se deosebește mult, fiindcă porumbul e măcinat ceva mai mare. Tot asemenea se măcină odată, cât știu, și meul. Mămăliga de meiu se mai mănca în șesul Dunării, acum 25—30 ani, cum am văzut eu însuși. Azi se întrebunțează numai pentru a fabrica bragă. Din meiu se mai face păsat, care nu e altceva decât un meiu pisat ușor pentru a-i distruge și lua coaja de pe boabe, ca să rămâie miezul.

Cum arată și cuv. *păsat* (< lat. *pinsatum* sau *quassatum* DR., II, 716—717), care înseamnă cereale ușor zdrobite, de obicei în piură, cum se face și azi la noi, iar nu măcinate ca grâul, sensul primitiv al lui *mălaiu*, (plur. *mălaie*), reiese că a putut să fie cel de „boabe mărunte“, „măcinș mai mare“, boabe zdrobite, mai puțin mărunț decât făina de grâu și de meiu, cereale cu boabe mărunte, cum e meul. Având pentru această plantă în rom. numirile lat. *meiu* < lat. *mīlium* și *păring* < lat. *pan̄cum*, *mălaiu* se arată a fi fost, nu un termen propriu pentru acestea ci un colectiv cu sensul generic de „boabe mărunte, măcinătură, uruială mărunță“, ca și „păsatul“ (comp. și *grăunțe*, cu sens generic de „boabe de cereale“).

De altfel de la ideea de „a măcina, zdrobi, pisă“ sânt în diverse limbi, mulți termeni referitori la cereale, precum:

Millium e pus în legătură cu *molere* „a măcina“, de Vaniček și Curtius (v. Walde², 484); lat. *granum*, cu toată familia lui, vine dintr'un indoeur. cu sensul de „reiben, aufreiben“ (ibid., 352 cu forme din alte limbi, având sensuri de „Kern“, „Erbse“, „Weinbeerkernel“, etc.), de care ține și gr. γῶρις „feinstes Weizenmehl“.

De familia lat. *molere* țin, între altele: got. *malma* „Sand“, vgs. *melm* „Staub“, vgs. *gimulli*, ngs. *gemüll* „Staub, Gemüll“, vgs. as. *mēlo*, etc., „Mēhl“, alb. *miel* „Mehl“ — cu alte cuvinte „măciniș“.

În această familie, intră și rom. *mălaiu*, pentru care exemplele semantice se pot înmulți¹. În greaca veche există și ter-

¹ Astfel sânt în familia lat. *frendo*, în care intră și γῶνδρος, de care am vorbit la *grunz*, gr. κέγχρος „Hirse, Korn“ (= „zerriebenes“ ca și *granum*); în cea a lat. *rudus*, cu lit. *grūdas* „Korn“ etc (Walde², 315, 660). Terminii de cereale cu sensurile variabile de „grăunțe“, „făină“, „turtă“ etc., se pot vedea în Hoops, *Waldbäume u. Kulturpflanzen*, p. 344 sqq, sau în Hehn, *Kulturpflanzen u. Haustiere*, 1911.

minul μύλλω „zerreibe, zermalme, mahle“, alături de μύλη, μύλος „Mühle“, din familia lui *molere*, cu derivatul ἄμυλος „non moulu“, „gâteau de farine“, ἄμυλον „gâteau“, „amidon“ (Boisacq, s. v.), care spune „ἄμυλος „gâteau“ reste pour moi obscur“, dar am văzut ca și *far*, cu derivatele lui, și alți asemenea termeni, au sensul de „cereale-făină-turtă“ (pentru care comp. și notele de jos). Tot la μύλη adaugă Boisacq și forma gr. sicil. μύλλος „sorte de gâteau“ (comp. Bailly, Dicț. gr.-fr., după Ath., XIV, 647, a) pe care însă cel dintâiu îl traduce cu „pudenda muliebria“ și nu știu dacă e același cuvânt, dar e pus și de Walde² 500 (la cuv. *mulier*), tot în familia lui *molere*

Amylum, pătruns din gr în lat., s'a păstrat în formele roman., it. *amido* (> port. *amido*, fr. *amidon*, etc. REW., 437).

În lat. cuvântul acesta e atestat în variantele *amyllum*, *amulum*, *amolum*, acesta în gloss. cu sensul *polenta*, iar în Plinius, 18, 76: *amyllum . . . ex omni tritico ac siligine, sed optimum e trimestri*. Apoi formele: *amoelon*, *mulom*, *amylo*, *amolon* (v. Thesaurus, s. v.). Din punct de vedere formal variabilitatea vocalei penultime se explică prin felul de trecere al gr. -υ- (y), care în lat. ajunge la *ī* (deschis), *ū*, *īu*¹. În rom. a trecut, accentuat, la *u* (*stylus*, gr. στυλος, rom. *stur*), după guturală la *iu* (giur < gr. γυρος, lat. *gyrus*), aton la *e* (din lat. vulg. *ī*) ca în *genune* < *girona (CDDE, s. v) și în *tămâie* < gr. τυμίαια, prin faza **īmania*², evident cu disimilarea lui *m* ultim.

Cuvântul rom. este un derivat cu sufixul *-aliu*, *-alia* din *amyllum* (gr. ἄμυλος, -ον) sau din gr. μύλλω „a măcina“, deoarece explicația dată de Weigand³ din *meiu* + *laiu*, adică „meiu negru“, nu se poate susține nici formal nici mai ales semantic, căci *meiu* este galbin, și de loc negru.

Dar ar trebui și documentat că a existat în vreo limbă un termen analog unui *meiu-laiu* (negru), fiindcă în lingvistică nu se mai poate trata azi un cuvânt, luat izolat, ci pus în lumina altor termeni analogi ca sens. Compoziția presupusă a celor două cuvinte trebuie admisă pe de altă parte ca foarte veche, ca să nu se mai recunoască azi decât ca un singur cuvânt. Explicarea dlui Weigand o respinge și Tiktin (în Dicț. l. c.), dar se

¹ Grandgeant, *Lat. vulg.* cit., 104–106.

² I. A. Candrea, *Graul din Ț. Oașului*, 13.

³ În *Jahresb. Rum. Inst.*, XVI, 78 și înregistrată și în REW, 5572.

gândește, semantic numai, foarte just la slav. *mlěti*, „mahlén“.

Terminii pe cari i-am citat mai sus sânt destul de lămuritori pentru a vedea că *mălaiu* nu poate fi despărțit de ei ca sens.

Care poate fi acum punctul de plecare formal? Din *amylum*, cu sufixul *-aliu*, *-alia* (ca în *măruntaie* < *minutalia* etc.) am ajunge la un **a]mylalia* > *măral'e* > *mălaie*, cu asimilarea lui *-r-* < *-l-* înainte de dispariția lui *-l'* înmuiat (comp. arom. *lălătoare* < *laboratoria*, prin faza **lărătoare*, CDDE s. v, ar. *căloare* < lat. *calorem* etc.). Ca sens am porni astfel de la ideea de „făină“ apoi „pâne, turtă“, „cereale boabe mărunte“ (comp. și rom. *pâne*, *pâni* cu sensul de „grâu, grâne“), ceea ce am văzut la exemplele citate mai înainte.

Sau s'ar putea porni de la gr. *μύλλω*, cu un derivat în lat. vulg. **myllalia -ium* cu sens de „măciniș“ etc. (comp. exemplele de la *molere*). Cum însă gr. *μύλλω* e mai rar atestat, și cum *amylum* e mai bine cunoscut în lat. și e trecut și în it, e mai firesc să pornim de la acesta, întrucât fonetic se poate explica tot așa de bine ca și din verb, care are, e drept, un *-ll-* intervocalic, păstrat nealterat în românește (comp. *caballus* > *cal* etc.).

Realitatea legată de sensurile rom. *mălaiu* „făină“, „turtă“ (propriu „mâncare, pastă“), „cereale cu boabe mărunte“ duc cred destul de evident la un **amyl(l)alia* legat de *μύλλω* sau de *amylum*, care sânt identice ca sens și origine.

În ce privește sing. *mălaiu*, mai des decât *mălaie*, trebuie considerat mai firesc, ca refăcut din plural, întrucât, fiind vorba de un colectiv, un prototip plural e cel mai logic și în același timp corespunde cu ceea ce eră în lat. (comp. *victualia*¹).

În ce privește sufixul *-alia*, acesta apare chiar în latină derivând colective (comp. *carnalia* „viande“) și trec în limbile roman. ca singulare, designând cantitatea. Sânt și cazuri cu sing. *-alium* (cf. *animalia*-**animalium*). Derivatele se formează de la subst., adjective, ca și de la verbe², în cât nici din acest punct de vedere explicațiunea ce am dat nu întâmpină greutăți.

¹ *Victus* „Lebensunterhalt“ are în rom. și sensul „Getreide“ (în aromână) și în vecl. tot așa (REW 9315).

² Meyer-Lübke, *Gramm. l. rom.* II 528 sqq., unde se pot vedea și exemple.

Din *mălaiu* există și derivatul *mălăieș* (adj) cu sensurile (după Tiktin) „von weniger Konsistenz: mehlig, sandig, weich, mürbe“: *piatră mălăiașă* „mürber Sandstein“; *pere mălăieșe* „molsche, teige Birnen“.

Mătreață, arom. **mătrață** „(Kopf-)Schuppen“, „pellicule“¹, trebuie comparat și el cu termeni analogi din alte limbi, pentru a fi explicat cu mai multă probabilitate. Iată câteva exemple: gr. *πίτυρον* „son, la partie la plus grossière du blé moulu; crasse farineuse de la tête“, *πίτυρίζος* „darte farineuse à la tête“ (: *πίσσω* „stampfe, schrote“, lat. *quatio*, Boisacq, 788); lat. *furfur* „der Balg“, „Kleie“, *furfures* „die Schuppen auf der Haut des menschlichen Körpers“ (↪ *capitis*, ↪ *in facie*); *furfuraculum* „der Bohrer“, *furfuriculae* „de toutes petites pellicules“; în romanică: lucch. *forforo* „Froschlaich“, „Wasserpflanzen, die sich über stehende Gewässer ausbreiten“; it. *forfora* are și sensul de „mătreață“ (REW, 3595). *Furfur* în lat. stă în legătură cu *frendo*, din o bază **gher-* „zerreiben“ (Walde² 328). În familia lui *molere* stă și v bulg. *molъ* „Motte (= mah-lendes, Staub oder Mehl machendes Tierchen), de unde rom. *molie*, care mâncând stofele, formează un fel de fărâme, țărățe, ca și mătreața, cum face și carul în lemn. Rosătura acestuia se chiamă în rom. „făina carului“.

Din familia lat. *tero*, *terere* este subst. **tarmes**, -**mītis** (Walde² 775) cu sensul „ver qui ronge le bois“, „ver de la viande“², pătruns și în limbile roman, în special cu înțelesul de „Motte“, „Milbe“ (REW 8586) Un derivat ***tarmitea**, cu înțelesul de „rozătură, rumegătură, făină, țărățe“ făcute de vermi, cari, molii, ajunge în rom. la *trămeașă și, prin metateză³ la *mătreață*, al cărui sens de azi se explică ușor prin exemplele date mai sus. Legătura semantică între „țărățe“ și „mătreață“ se vede și la it.

¹ Și unele plante poartă acest nume. conferva, peplis portula, „*mă-treașă de arbori*“ „usula barbata“, CDDE 1071, unde se derivă din *mater*, > *matricia, pornindu-se de la ideea de „materie ce se depune“. Tiktin, s. v., îl pune în legătură cu germ. *Matratze*, it. *materusso*.

² Poate că aici trebuie pus și rom. *strepede* < lat. *experteridus (comp. *pertero*), > *spertred > *streped*? (ccmp. și *teres* din aceeași familie, și alb. *štrep*; apoi gr. *τερηδών*, lat. *teredo* care înseamnă și „larve dela viande“).

³ Ideea unei metateze la acest cuvânt mi-a fost sugerată de dl Pușcariu.

crusca < germ. *krūska* „Kleie“ (REW. 4788) și nu poate surprinde, fiindcă asemănarea între lucruri este evidentă.

Cât privește numirile de „mătrează“ date unor plante (v. Tiktin s. v. și CDDE I. c.), dintre cari unele (*conferva rivularis*) se așează pe ape stătătoare, să se compare sensurile romanice amintite la derivatele din *furfur*.

Metateza întâmplată în *mătrează* nu poate fi privită ca ceva greu de explicat în situația fonetică a cuvântului acestuia, care a putut fi influențat și de „mărunt, măruntaie“, pentru schimbul de silabe: **tră-meață, mă-treață*.

Metateza însă pare a fi un fenomen mai des decât se bănuia, în limba română, cum am mai observat și la alte cuvinte, explicate cu alte ocazii¹ și cum se știe din cazurile *ruguma* < *rumega*, *pădure* < *palude* etc., (comp. și port. *tanchagem* < *chantagem* < lat. *plantaginem*, REW. 6577; it. *rabbuffare* < *baruffare* ibid. 1116; it. *cofaccia* < *focaccia*, ibid., 3396 etc.) și, exemple de acestea, se pot aduce multe.

Termini cari privesc viața socială.

Limba noastră, ca oricare alta păstrează cuvinte care oglindesc stări sociale din trecut, arătând în același timp și originea etnică a lor. Deosebiri între păturile sociale romane le vedem în cuvinte ca *domn* (< lat. *dominus*), v. rom. *șerb* (< lat. *servus*) etc., alături de termini împrumutați, precum *boier* (< slav. *boljarin*), *slugă* (< v. slav. *sluga*) etc.

Între termeni străvechi, de această natură, sânt și faimoșii *stăpân* și *jupân*. Din neputința de a-i explica innăuntru limbii noastre, au fost considerați, în chip foarte comod, ca fiind de proveniență slavă. Nu e nevoie să cităm autori pentru întărirea acestei păreri, fiindcă ea circulă din secolul trecut² în toate manualele de școală, nu numai în studiile de specialitate, filologice și istorice, streine ori românești.

Sânt cu totul patru cuvinte vechi românești: *jupân*, *smân-*

¹ *Inșesă* < **inșitiare*, *infiripa* < **inperfulare*, *întunecă* < **innocicare*, *răzima* < **remediare* etc., (v o serie mai mare de metateze date de dl Pușcariu în această DR., pp. 380–381, atât din rom cât și din alte limbi).

² De la Miklosich și Cihac încoace.

*tână, stăpân. stână*¹ care fiind și în unele din limbile slave, au fost socotite ca împrumuturi venite de la vechii Slavi, în cele dintâru timpuri ale contactului nostru cu ei și mai precis, înainte de marea influență slavă venită asupra noastră prin sec. VI—VII d. Chr.

S'a simțit nevoia de a conchide că aceste cuvinte au pătruns la noi cu 2—3 secole înainte de influența slavă dovedită istoricește, fiindcă amintuitele cuvinte au un fonetism special (*-an > -ân*) care nu se întâlnește la nici una din formele bine dovedite că sânt slave. Deși filologia se găseă atunci în epoca legilor „fonetice“, totuși, cum se întâmplă adeseori și azi, cuvintele de care ne ocupăm au fost declarate „excepții“ și împinse cu 2—3 secole în urmă, ca să nu facă cumva vreo piedică regulilor generale scoase din mulțimea de cuvinte slave intrate la noi.

Greșala și contrazicerea aceasta le-am observat de multă vreme și le-am semnalat în lucrarea mea „*Cuvinte și Lucruri*“².

Am spus acolo că nu putem să socotim de origine slavă cuvinte care prezintă trecerea grupului *an-* la *-ân*, fenomen ce se întâlnește numai în elementele noastre de origină latină și absolut în nici un cuvânt din cele sigure slave. Iar acestora de care vorbim nu li s'a dat până astăzi o explicațiune serioasă înăuntrul limbilor slave.

Așa stând lucrurile, nu e o greșală, să aducem pe Slavi, fie și numai în triburi răzlețe, cu 2—3 secole mai de vreme, în atingere cu noi? Nu eră mai firesc să se spună, că originea acelor cuvinte nu este clară?

Astăzi filologia românească și-a lărgit destul de bine orizontul, iar lingvistica generală îi pune destule mijloace la îndemână, pentru ca să-și poată purta privirile, libere de prejudecăți, în toate direcțiile spre care duce interesul și cerințele unei probleme. Înălăturând astfel părerea veche și neintemeiată despre originea slavă a celor patru cuvinte, să cercetăm în altă direcție originea lui *jupân* și *stăpân*, fiindcă pe *smântână* l-am explicat altădată³ când am dat și o ipoteză despre originea termenului *stână*. Asupra acestora vom mai reveni în altă parte a studiului nostru.

¹ Despre *stână* anunță și dl Densusianu (*Grai și sufl.* I, 70) că-l va explica din o altă limbă, din care a venit, înaintea Slavilor, la noi. Părerea noastră că aceste cuvinte nu sânt slave o admite acum și d. Pușcariu (v. această DR. p. 378 ș. u.).

² Dacoromania, II, p. 361.

³ Cuv. și lucr

Jupân, v. rom. giupân.

În limba v. rom. cuvântul acesta servea mai ales ca titlu ce se da persoanelor din clasa de sus, cum reiese din atestările ce le avem până acum: .. *jupânului lui Stroe Buzescul ce-au fost stolnic la Mihaiu Vodă* (Dintr'o inscripție din 1602, Iorga, *Inscr.*, 169); *Bucură-te, giupâne* (Din Dosofteiu, ap. Tiktin 880, cu lămurirea: „die Magd zum Herrn“).

Avea deci sensul de azi al lui *domn* în accepțiunea lui de titlu, termin de adresare cuvinicioasă către persoane sus puse, ori streine, dar nu cel de „domnitor“, căci nu găsim nicăiri zicându-se „jupân cutare Vodă“ etc.

De aceea îl vedem întrebuițat și ca termen de adresare către Dzeu: ... *chemându-l pre el giupân* (N. Test., 158) = *dumnezeu acela chemându* (Cod. Vor.) = ...*domnu pre el chiemând* (Bibl. 1688) = .. et l'appelait son seigneur. Tot „seigneur“ „signore“, „Herr“ înseamnă în: *multă sănătate dumitale giupâne birău de în Bistrița* (Iorga, *Doc. Bistr.* 20 de la încep. s. 17) Tot așa e atestat *jupân* în Maramurăș (Iorga, *St.* XIII, 255) ca și în titlul ce-și dă „*eu jupânul Hrajilû Lucaci, județul Brașovului*“ (Coresi), ca și în *giupâne Pomplie* (Varlaam, 61 $\frac{1}{2}$). Uneori se întrebuițează firește și cu sensul de „stăpân“: *sluga ce va fura în casa giupânului-său* (Pravila Mold. 27 $\frac{1}{2}$, cf. și 27 $\frac{1}{2}$, 179 $\frac{1}{2}$, etc.).

Femininul *giupâneasă, jupâneasă* avea aceeași accepțiune de »signora«, »doamnă«, ca termen de adresare sau ca titlu pentru soțiile boierilor, ori în genere pentru femei din societatea înaltă (v. și Tiktin, 380, unde-l traduce cu »Frau«, »Herrin«)

Astăzi *jupân* și *jupâneasă* nu se mai zice persoanelor din societatea înaltă, ci se întrebuițează mai ales ca termen de adresare negustorilor, în special Evreilor (în Moldova), iar femininul are accepțiunea it. »donna (di servizio)«¹.

Se poate ca și țărani să se fi adresat odinioară unu altora cu titlul rie »jupân«. Documentele și textele vechi, vorbesc mai ales de boieri și nu ne dau nimic în această privință, dar găsim indicațiuni în literatura populară. Intr'un »Plugușor« din Moldova cetim:

Intr'o zi de dimineață
S'o sculat *jupân* din față:
Bună vremea noi am dat,
Jupân gazda s'o sculat, ...
Și la slugi că mi-o strigat ...

¹ V. Tiktin, *l. c.*

Apoi: Badea și-o luat pe *jupâneasa* de mână . . .

Sau: O plecat *jupân gazda* la târg . . ., iar, mai departe, *jupân badea*¹. Aici are sensul de »gospodarul«, »gazda«, »domnul« cutare.

Observăm că geograficește cuvântul e atestat în vechea Țară Românească, Moldova, ajunge în nordul Ardealului (Maramurăș), dar, cel puțin astăzi, nu se întâlnește în Ardealul propriu zis, nici în Banat*.

Pentru originea cuvântului interesează în special sensul care se vede bine că se identifică în mare parte cu *domn* < lat. *dominus*, după analogia căruia se va deslegă și originea lui *jupân*.

Am spus altădată că, din cauza trecerii lui *-an* > *ân*, cuvântul a trebuit să intre la noi de la alt popor, nu de la Slavi².

Ipoteza emisă atunci o putem astăzi verifica. Din punct de vedere formal mai adaugăm că derivării din slavă se opune și *ǰ-* din v. rom. *giupân*, *giupâneasă*, ca în v. rom. *giucă* < lat. *jocare*, *giude(c)* < lat. *judex* etc.

Lat. *dominus*, se știe, e un derivat din *domus*, având sensul primitiv de »der im Hause seiende, Wesentlich zum Hause gehörige«. Despre acest fel de derivare vom mai vorbi și la *stăpân*, unde avem de-a face cu sufixul lat. *-anus*, ca și la *jupân*. Acest sufix designă în lat. apartenența la ceva, lucru, ori loc (precum: *castellanus*, *paganus*, *Romanus*), sau formă nume care indicau o funcțiune (*biduanus*, *decanus*, *capitanus etc.), în care intră și ideea de »superior«. În românește acest sufix, după ce n'a mai fost vital, a cedat locul lui *-ean* (< v. bulg.), care are aceeași funcțiune la noi ca și lat. *-anus* (*căsean*, *curtean*, *sătean* etc.)³.

Având în vedere aceste fapte, nu e nimic mai natural decât să căutăm și pentru *jupân* legătura cu un cuvânt care a însemnat »casă«, »locuință«, ca să ajungem ca și pentru *dominus*, *castellanus* etc., la ideea de »cel ce stă într'o casă, care are casă, stăpân de casă, gospodar« etc.

¹ *Șezătoarea*, XXXI, 1923, vol. XIX, pp. 181, 182, 183.

[* În Ardealul sud-estic țărănul român se adresă cu „jupân“ Sașilor. Schimbându-se, după războiu, situația privilegiată a acestora, Sașii din unele regiuni sânt nemulțumiți când consătenii lor români le spun pe nume și privesc aceasta ca o lipsă de respect. S. P.]

² *Cuvinte și Lucr.*, p. 361: „Originea lui *jupân* nu este lămurită și nu este de loc exclusă pătrunderea lui la noi înainte și independent de Slavi“.

³ V. Grandgeant, *Lat. volg.* cit., 31—32., Meyer-Lübke, *Gramm. l. rom.*, II, 537 sqq.

Acest cuvânt există și este γύπη, atestat rar în greaca veche-cu înțelesul (în Walde², o. c.)¹ de κοίλωμα γῆς sau „ἡ κατὰ γῆν οἴκησις“ etc. (Schrader *RL.* 2, 448). Acest soi de locuință în pământ ne aduce aminte de rom. *argea*, o odaie săpată în pământ ca o groapă patrată și acoperită ca un bordeiu, în care țeseau femeile. Azi se mai păstrează în Muntenia și Oltenia. În Ialomița, cum eu singur am aflat de la femei bătrâne, mai există acest soi de bordeiu, acum 40—50 ani. Cuvântul are astăzi și alte semnificații mai depărtate². Ca origine a fost pus în legătură cu *argèlla* (ἀργελλα), ἀργίλλα³ (v. Densusianu, *H. l. rom.*, I, 38, 199, *REW*, 636, cu întrebarea »dacisch?«) și poate fi autohton, trac-dac, deoarece Suidas îl traduse cu οἴκημα μακεδονικόν (cf. Densusianu, o. c.).

Ca și bordeiul, *argeaua* cred ca a fost o locuință de șes, unde nefiind material de clădit, eră mai adaptabilă la teren locuința săpată în pământ. Șesul Dunării, cu pământul lutos, e foarte potrivit pentru bordeie în pământ, fiindcă lutul ține, e compact, nu e fărâmițos nici nu face apă, ca terenul din părțile muntoase.

Mai trebuie să avem în vedere un fapt geografic și antropogeografic. Locuințele în pământ sânt foarte practice în regiunile cu călduri mari, vara, cum e câmpia Dunării, iar iarna sânt călduroase și se știe ce frig și vânturi grozave sânt în aceste părți, încât un adăpost care să nu ceară mult combustibil, eră necesar⁴. De altfel și astăzi în regiunea de stepă a țării noastre se face focul cu buruieni și cu tezec, băligi uscate de yite, fiindcă nu sânt păduri. Aceste împrejurări fac ca să mai existe și azi bordeie în pământ, tocmai în ținuturile de stepă.

Prin urmare nu pot miră definițiunile de „voûte souterraine“ sau „Lemhütte“ (în *REW* I. c.), pentru *argea* și κοίλωμα γῆς etc. pentru γύπη. Acest fel de casă în pământ, ca bordeiele ce mai există și azi, n'a putut fi decât *casa* locuitorilor băștinași în câmpia Dunării, cum arată înțelesul atestat pentru γύπη și cum dovedește caracterul geografic climateric al acestei regiuni. La

¹ Walde îl pune în familia lat. *cūppa* (cūpa), mgs. *cofa*, *cofa* „Höhlung, Innenraum“.

² V. *Dicț. Acad.*; Tiktin; Candrea-Densusianu, *Dicț. gen. al limbii rom.* etc..

³ În Schrader c. 447, din Strabo.

⁴ V. și în Schrader, *RL.* 2, I. c. considerațiuni asupra tipurilor străvechi de case făcute în pământ, în legătură cu factori geografici.

munte e firească locuința de lemn, cum e și azi în Carpați. Populațiunea romană avea cuvântul *casa*, care eră și ea locuința țaranului față de *aedes*, *domus* etc., legate de o viață superioară celei rustice, iar băștinașii au putut avea mai de mult termenul corespunzător grecescului $\gamma\acute{o}\pi\eta$, sau l-au luat înșiși Romanii de la Greci, pentru a numi locuințele autohtone, șăpate în pământ. Acesta trebuia să se pronunțe, după fonetismul limbei noastre, ***giupa** (comp. gr. $\gamma\acute{o}\pi\eta$ > lat. *gyrus* > rom. *giur*, *jur* etc.).

Jupânul eră deci gospodarul care avă o ***giupă** și morfologic duce, ca și *dominus*, *castellanus* etc. la un ***giupanus** (< ***gypanus**), care dă în românește **giupân**, **jupân**¹. Explicarea aceasta nu întâmpină greutăți nici ca fapt, nici ca sens și cu atât mai puțin formal. Trebuie să ne închipuim că, în relațiunile sociale din vremea de conviețuire a coloniștilor romani cu locuitorii autohtoni, *jupân* (***gypanus**), va fi fost termenul cu care erau întâmpinați aceștia de către noii veniți.

Dar chiar dacă, fără legătură cu tipul de casă autohton, termenul $\gamma\acute{o}\pi\eta$ a fost luat direct din greaca veche, ceea ce eră foarte posibil, explicarea etimologică ar rămâneă totuși nezdrun-cinată. Și, cum nu există cuvântul în dialectele rom. din sudul Dunării, dacă îl socotim grec, atunci geograficește trebuie să fi venit din regiunea Mării Negre, cum am spus în altă parte, despre cuvintele grecești din limba română. În rom. avem de altă parte și formele *jupân*, *jupanuță*, fără *giu-* și fără trecerea lui *-an* > *-ân*. Acestea, venite din v. slav. *županŭ*, arată mai mult că *giupân*, *giupâneasă* sânt străvechi românești prin fonetismul lor, care nu se vede la cele slave, fiindcă 'acestea au intrat mai târziu în limba noastră, când *-an* nu mai putea trece, la *-ân*.

Formele slave probabil numai întâmplător corespund celor românești și s'au putut desvoltă independent, înăuntrul vechei slave. De altfel v. slav. *župa*, de care e legat *župan*² de către

¹ Dacă s'ar admite, ceea ce nu s'ar putea dovedi, că n'a existat cuvântul ***giupă** < $\gamma\acute{o}\pi\eta$, ci numai derivatul ***gypanus**, în care *-y-*, aton n'ar fi putut da *giu-*, ci **ge-*, am răspunde că suf. *-anus* e legat de lat și trebuia să existe și cuvântul de bază, pentru a se putea naște derivatul, cu care a trebuit să trăiască, un timp, împreună, ca *jude*, *giude* cu *județ-giudeț*, *giur* cu *incónguur* (cu *-y-* aton), comp. și *juniperus* > *juneapăn* > *jneapăn*.

² Formele slave sânt: *županŭ* „Beherrscher eines Bezirkes, Vorstand“ s. *župan* „Schaffner“, *župnik* „Pfarrer“ etc. în Miklosich, Et. Wb., 413, unde se face de altfel legătura cu $\gamma\acute{o}\pi\eta$, despre care v. acum Boisacq. l. c.

unii slaviști, duce la același prototip indoeurop. *geupā, ca și gr. γούπη (cf. Boisacq s.v.).

Slavul *župa* are sensurile de „regio“ „contrée, teritorie“, deci mai depărtate de ale gr. γούπη¹. A putut totuși însemna la început „ținutul, proprietatea, ce ținea de-o casă. Cu toate acestea s'ar mai putea pune întrebarea dacă deriv. tul v. slav. *županŭ* nu a fost împrumutat, ca alte cuvânte romane, din regiunile dunărene, fiindcă sufixul *-anus* cu funcțiunea socială amintită, e legat, cum a spus Saussure, de lumea italo germană, cum vom vedea mai de aproape la celălalt termin social, dacorom. *stăpân*.

Stăpan.

După înfățișarea lui formală, în care bate la ochi, pentru ori ce cunoscător al limbei române, terminațiunea *-ân* < *-anus*, „stăpân“ nu poate fi decât un cuvânt care a trebuit să existe din primele timpuri ale înaintării romane în orient. Sensul lui, legat de viața socială a noastră, îl pune în rândul celorlalți termeni amintiți mai sus.

Stăpân nu este propriu zis un titlu, cum e *domn*, *jupân*, *măre*, *măria ta*² etc., ci înseamnă mai ales „proprietar“, „Eingentümer“, „Besitzer“, apoi „Herrscher, Gebieter“. Dăm il traduce în dicționarul său cu „possesseur“, „proprietaire“ „maître“, „souverain“; „proprietaire du domaine“ (= *stăpânul moșiei*) etc. Derivatul a *stăpâni* este „posséder“ și prin extensiune „dominer“ „a domni“, iar „stăpânitor“ a primit mai ales accepțiunea de „dominateur“, „souverain“, ce se zicea voevozilor noștri.

Dar a „fi stăpân“ ca și „a pune stăpânire“ pe ceva este a fi, a „ajunge proprietarul unui lucru (moșie, avere)“. Sensul acesta fundamental îl simte oricine și se vede și din limba v. rom. Așa de ex. în Prav. Mold.: ... *de va găsi [neștine] vreo comoară ... nu se va chema a stăpânului, iară aceluia ce o au găsit* (p. 43); *robul iaste datoriu să agiute dămnișu său, nămitul*

¹ V. la Boisacq l. c. și sensurile din Hesych.: „θαλαμνη γωνία“.

² Am spus altă dată că *măre*, *măria ta*, nu pot fi despărțiți de *mior* devenit **mă(iu)re*, în poziție atonă, ca și în **mă(iu)ria-ta* (cf. *boierea* > *boreasă* etc.) > *măria ta!* (DR. II, p. 827, unde am vorbit și de *mai-mare-te* < *magnarius*, cu *-mn-* aton) > *-m-* și cu *mai-* din mai vechiul *ma-* confundat cu *mai*, comparativ, fiindcă în arom. este *ma-mare*). *Maiorem* s-a păstrat și în sardă (v. *ibid.*).

stăpânu său (adecă „sluga“, „cel ce lucrează cu plată“ să asculte pe cel care-l plătește și care în acel moment este proprietarul averii -moșie, turme- pentru care lucrează).

Stăpân este proprietarul moșiei care exploatează pământul cu oameni plătiți, ca și cel ce are turme de vite și plătește păstori ca să le păzească. *Stăpâne* îi zice mioara proprietarului ei, în faimoasa „Mioriță“, precum spune și calul voinicului din poveștile și poeziile populare. Iar când Gerilă, în povestea lui Creangă, întreabă: „*de când ați pus voi stăpânire pe mine?*“, sau când se zice, tot acolo, ca și în alte ocazii, „*dându-i paloșul în stăpânire*“, în toate aceste cazuri ideea de „proprietar“ e clară. *Stăpân* legat de ideea de avere (pământ, vite, case, mori, sau orice altă proprietate) se vede în *Pravilă*, cartea vechilor legi românești¹

Astfel m'am convins că istoria cuvântului nostru trebuie căutată în această direcție semantică spre care ne duce realitatea însăși.

De aceea nu mi se pare a fi adevărată explicația dată lui *stăpân* de către dl Barić², care-l derivă din lat. *hospes*, -*itis*, cu sufixul -*anus*, ajuns la **hospitanus* > **istopanus* (?) și prin metateză *stăpân*, alb. *stopan* etc., admițând evident și afereza lui *u-* inițial³.

Ca sens a pornit de la legătura ce ar fi existat între alb. *štepî* „casă“ < lat. *hospitium* și rom *stăpân*. Dificultățile formale ale acestei derivări le-a arătat dl Căpîdan (*DR*, I, 508), bázându-se pe dacorom., arom. *oaspe*, *oaspete*, megl. *uspeř* și, mai adăugăm noi, familia lui *oaspe* mai are pe dacorom. *ospăř*, *ospătă*, *ospătărie*, *ospeřie*, de care dl Pușcariu mai leagă și pe *împrospătă* (vezi mai departe această *DR*)

¹ V glosarul, în ediția publicată de dl S. G. Longinescu (*Pravila Mold.*, București, 1912), unde se pot vedea cazuri numeroase, precum: *stăpânul* pământului, viei, boului, vitelor, pomilor, morilor, păstorilor, robilor etc Mai special: *nămitul de va sluji la un stăpân; când va fugi țaranul de la locul și de la stăpânu-său. . .; de nu va fi săngur stăpânul cela ce i-au dat bani împrumut; acesta ispravnic, cumuși va muri stăpânul, într'acel ceas poate să ia aceale bucate. . . etc. etc.*

² În *Albano rumänische Stud*, I, 1919. De la **hospitanus* l-au explicat însă de mult Laurian și Maxim în *Glossariu*, s. v. *stepanu*!

³ Ca dl Capidan, în această *DR*, p. 150, unde admite intrarea lui *stăpân* în limba bulg., sârbă și alb., ca și Barić.

Toate acestea arată că eră greu să se petreacă metateza numai într'un singur derivat și să se menție în toate celelalte, pe când contrariul e mai firesc, ca o familie bogată de cuvinte, cu sensuri așa de apropiate, să se fi ținut strânsă în jurul tipului din care derivau.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât metateza a trebuit să se întâmple foarte de vreme, pentru ca să fi putut trece în alb și bulg., în formele *stopan*, *stopanz*. Atunci familia aceasta nu putea decât să fie și mai viu legată de sensul și forma prototipului *hospes*, care ar fi sprijinit și păstrarea lui *u-* inițial, existent în toate dialectele rom. Deci o nouă dificultate tot așa de mare ca și cealaltă.

Etimologia lui Barić nu poate deci explică nici formal pe rom. *stăpân*, al cărui sens din limba română, duce cu totul la altă origine în celelalte limbi, cum s'a spus, nu e la el acasă și de aceea de la limba noastră trebuie să purcedem. Iar la noi am văzut cum se leagă de bine cuvântul de noțiunea de „proprietar“, „om cu avere“.

Ideea de proprietar e necesar să o înțelegem prin prisma concepției ce o are poporul despre avere, azi ca și altădată.

O serie de termini — precum lat. *pecunia*, germ. *Vieh* etc. — dovedesc că „averea“, „banii“, însemnă, la diverse popoare, „bunuri în natură“, în vite, bucate sau în genere venitul rezultat din cultivarea pământului¹.

O analogie pentru ideea de „bogat“ și „Herrscher“ din

¹ Astfel: v bulg. *blagъ* „bun“, *blago* „Reichtum“, „Eigenthum“; skr. *blāgo* „Schatz, Geld, Vieh“; r. *bogatyr* „Held“, rm. *bahatyr* „reicher Mann“; v. bulg. *bogatъ* „reich“ < *bogъ* „Anteil“ etc.; rm. (klr.) *bahatyy*; z-*biže* „Getreide, Habseligkeiten“; polon. z-*boże* „Reichtum, Getreide“ etc. (Berneker, Et. Wb. 69, 66); got. *skatts* „Geld(stück)“, *skattjo* „Geldwechsler“; v. isl. *skattr* „Steuer“, v. e. *sceatt* „Abgabe“, „kleine Münze“, „Geld, Vermogen“, v. fris. *sket* „Geld, Vieh“, pe cari Wh. Stokes, *Urkelt. Sprachsch.* 310, le pune în legătură cu celt. *skōtos* „Herrscher, Besitzer“ (cf. și Feist, Et. Wb.² 323); lat. *locuples* „bogat“ (*locus* în sens de „ager“, „Grundbesitz“, Walde² 438); ops „Macht, Vermogen, Reichtum“ etc.: v. ind. *apnah* „Ertrag, Habe, Besitz“; gr. *ἄμνη* „Nahrung, Getreide, Feldfrüchte, Reichtum, Besitz“; *ἄμνιος* „reichlich“ (ibid 544); *peculium* (la orig. „Anteil am Viehstand“), *pecuosus* „riche en troupeaux“, *pecuarius* „fermier de pâturages publics“ etc. (ibid. 568).

Termeni de asemenea natură dă și dl Densusianu (*Grai și Sufl.* I, 43, notă) din cari cităm pe abkh. *p'cuym* „bogat“, *adyghèp'ci* „prinț < ir (av.) *fšumō* „bogat în turme“ etc.

„stăpân“ avem în germană: got. ~~reiks~~ „ῥεϋκος“, *reikists* „ἄρχων“, „mächtig“; *reiks* m. „ἄρχων“ Herrscher, Obrigkeit“, v. isl. *rīkr* etc. „mächtig“, v. e. *rīca* „Herrscher“, got. *reike* „Reich. ἄρχη, langob. vgs. *rihhi* „reich (: it. *ricco*, fr. *riche*)“ etc.¹. Uneori de la „bani“ se ajunge la sensul de „vite“ ca în bret. *saout* < lat. *solidum*, mcymr. *ysgrybyl* < lat. *scripulum* (: mgs. *scherf*). ✕

Pornind de la aceste fapte m'am oprit la lat. **stīps**, **stīpis** care înseamnă „petite pièce de monnaie“, „cotisation, faible don, mince tribut“, „mince profit, petit salaire“ (v. orice dicț); Walde, o. c., 740 îl traduce prin „Betrag an Geld, Gabe, Spende; Ertrag, Gewinn“, în care intră și **stipula** „Halm, Stroh“, *stipendium*; *stīpular*, în care cred că la origine stă ideea de a pune într'o afacere garanție în natură și anume în „recoltă, grâne“, deși Walde socotește ca nesigur sensul primitiv de „Ahre“ adică „Halmertrag“, „Getreidespende“, dar crede posibil înțelesul fundamental de „Stamm, Stange“, indicat de *stīpula*. În romanică s'a păstrat cuvântul acesta în semnificarea de „Stoppel“, în it. *stoppia*, v. fr. *estou(b)le* etc., it. *stoppione* „Ackerdistel“, v. it. *stoppiaro* „Stoppelfeld“; a pătruns și în germ., unde *Stoppelfeld*, *Stoppel* corespunde rom. *miriște*, *stoppeln* „a adună spice (de pe miriști), plecând însă de la *stupula (REW s. v, Kluge s. v.).

Dar nu arată acestea că *stīps* a însemnat „bani, avere, dare“ în produsele pământului, în „recoltă“, *messis*, *messio*? Instructiv în această privință este rom. *mișină* (<lat. < *mëssio*) care a ajuns să însemne astăzi, ceva asemănător cu *stipula*, v. fr. *estou(b)le*, germ. *Stoppel*, numai „spicele care le adună șoarecii de pe câmp, după ridicarea recoltei“, deși odinioară, în lat., indică recolta însăși. De altfel și în alte limbi roman. s'a petrecut această schimbare, sau mai bine zis reducere de sens, cum se vede în valon. *mehō* „Handvoll Ähren“, n. cat. *messa* „Schober“ etc. (REW 5542, 5543). Acestea aduc aminte de vechea definiție: fruges fructusque, quia ex his rebus constat quam nunc *pecuniam* dicimus“ (Fest).

Dar chiar de n'am admite, deși ni se pare lucru neîndoelnic, că *stīps* a însemnat și „recoltă“, totuși numeroasele exemple care le-am citat dovedesc cu prisosință legătura semantică între „avere bunuri, recoltă“ etc. De la „recoltă-paie“ s'a ajuns uneori și la sensul de proprietate, cum dovedește lat. *caespes* „gazon, piعة,

¹ Feist o. c, s. v.

motte de gazon“, „sol, terrain“, iar în evul mediu înseamnă „alodio“¹; tot așa *sp̄tca* e atestat și cu înțelesul de „far“ „spelta“². Prin urmare un derivat *stīpanus, din *stīps* + suf. *-anus* de care am vorbit la „jupân“, reiese ca o concluzie logică a celor relatate până acum. Sensul primitiv a trebuit să fie „om care are *stīps*“, care culege, ia bunul de pe o moșie. Pentru țărani Romani din Orient, ori pentru muncitorii agricoli în genere, *stīpanus eră, ca și azi proprietarul, stăpânul care lua uzufiuc-tul, indiferent de condițiile sau angajamentele ce ar fi existat între unul și ceilalți. De aici ușor s'a ajuns la sensul general de „proprietar“ peste o avere oarecare, de orice natură ar fi aceasta. Cuvântul, înăuntrul vieții sociale străvechi românești, este legat de agricultură. Aceasta se vede și din împrejurarea că Aromânii nu au acest termen, pentru că ei sânt mai mult păstora Regiunile dunărene însă oferă terenuri întinse pentru agricultură, de aceea *stăpân* și din acest punct de vedere, ca și jupân, se dovedește în chip firesc ca originar în Dacia. Extensiunea geografică a lui „stăpân“ nu contrazice această părere, pentru că cuvântul se găsește numai în imediata noastră apropiere, la Bulgari și la Sârbi, cum s'a mai spus³, iar la Albanezi a ajuns prin Sârbi, de oarece forma alb. *stopan* ar fi trebuit să fie *šteper; în orice caz trebuie să aibă ș- pentru s- și *er* (< *an*), dacă ar fi originar, străvechiu în această limbă.

Fiind cuvântul intrat de la noi la aceștia, pentru motivul că înăuntrul limbilor slave nu se poate explica, iar la noi trebuind să fie străvechiu, cum am dovedit îndeajuns, localizarea lui în Dacia reiese limpede, mai ales că, cronologic, fonetismul formei albaneze nu poate duce la epoca latinei vulgare.

Din orice punct de vedere ar fi privit, *stăpân* se leagă la

¹ După comunicarea d-lui D. Serra, este atestat cu acest sens în documente veneț. din sec. VIII.

² V. orice dicț. lat. Tot așa rom. *gazdă* înseamnă om bogat, proprietar și se poate ca ung. *gazda*, de unde derivă cel rom., să stea în legătură cu ung. *gaz* „iarbă“; o spunem însă ca o simplă supoziție

³ De d-nii Barić și Capidan l. c. Acesta explică pe *o* din bulg. *stopanŭ*, ca dezvoltat prin influența labialei următoare, ceea ce este probabil. Oricum, fenomenul acesta trebuie considerat în legătură cu v. slav. *poganŭ*, rom. *păgân* < lat. *paganus* și cu alte cazuri analoge, în care nu poate fi o simplă coincidență raportul consequent între rom. *ă* < lat. *a* aton și v. bulg. *o*, rezultat din același sunet.

origine numai de Dacoromâni, chiar dacă n'am admite Dacia propriu zisă ca centrul lui de răspândire. Părerea evacuării totale a Daciei de către Romani nu se mai poate susține astăzi, iar *jupân* și *stăpân*, după cele ce am arătat până acum, vorbesc cu prisosință pentru originea lor nord-dunăreană.

*

Să explicăm acum desvoltarea formală a cuvântului. ***Stīpanus** (lat. vulg. **stepanus*), de la care am plecat, explicându-l îndeajuns în partea semantică, ajunge la *stăpân* prin trecerea lui *ī(ē)* aton la *ă¹*, ca în *tăciune* < lat. *titionem*; *săptămână* < lat. *septimana*, *dărâm(ă)* < lat. *deramare* etc. și cu *-an-* > *-ân* ca în *mână*, *lână* etc.

În ce privește sufixul *-anus* despre a cărui funcțiune am vorbit la *jupân*, vine în sprijinul explicării noastre și lat. **publicanus**, identic cu „stăpân“, pentru că se referă tot la viața socială.

Acest pendant, atât de concludent pentru felul de formațiune al lui **stīpanus*, derivă din lat. *publicum* (subst. din adj. *publicus*, *-a*, *-um*), „territoire d'un pays, le domaine public; le trésor de l'Etat; l'impôt public“ etc. (comp. *publicum habere*, *agere* „être fermier de l'impôt“, *publico frui* „toucher le produit de la ferme des impôts“).

Publicanus subst. înseamnă „fermier d'un impôt, receveur d'impôts“, ceea ce eră, cum se știe o însemnată situațiune în statul roman.

Sufixul *-anus* arată deci însușirea lui de a designa o stare socială, o funcțiune, iar în legătura cu acestea, prin extensiune lesne de înțeles, ajunge să exprime și ideea de superior, care supraveghează, conduce, stăpânește ceva. Sufixul *-anus* a dat naștere în lat. și la derivate mai târzii, cum e *villanus*, corespunzător lui *villarīs* mai vechiu, *capitanus* (< *caput*), ambele păstrate în limbile romanice (*REW* 9331, 1634) etc.²

F. de Saussure³ vorbește de cazul morfologic, identic, al sufixului *-no-*, reprezentat și în germană. Acesta îi atribue dublul

¹ Transformarea aceasta, cel puțin în cuvinte unde nu eră vorba de un *e* în prefix, pare să fie foarte veche cum arată arom. *tăciune* (cu *ă* < *ī* aton).

² Comp. și *foranus* „strein“ care cuprinde și o noțiune juridică.

³ *Cours de Linguistique générale*², Paris 1923, 309.

caracter, de a fi limitat într'o anume zonă și de a fi legat de un punct de organizație socială. Așa sânt got. *thiudans*, v. sax. *thiodan* (< **theudha-na-z*, „le chef de la **theudho*, got. *thiuda*“); *kindins* (< **kindi-na-z* „le chef de la **kindi-z* = lat. *gens*“), în care se vede cum sufixul secundar *-no-* duce la sensul de șef. Iar lat. *dominus* este, după el, „une preuve très difficilement réfutable non seulement d'une communauté linguistique mais aussi d'une communauté d'institution entre l'ethnisme italote et l'ethnisme germain“¹.

Problema duce prea departe, deși interesează și chestiunile noastre. Dar chiar dacă n'am privi istoria lui *jupân* și *stăpân* și supt acest aspect, explicarea lor apare destul de împede legată numai de epoca romanizării orientului, prin faptele și argumentele pe care le-am întrebuițat.

Despre *smântână* și *stână*² am vorbit în *Cuv. și Lucr.* (p. 358 sqq.). Mai dau și următoarele argumente pentru faptul, de la care am plecat atunci, că smântâna este „pelița, stratul“ ce se formează deasupra laptelui lăsat nemișcat câțeva vreme. E un adevăr pe care oricine îl poate controla, de aceea, cum dovedesc și limbile romanice, derivarea din *matta* (v. *REW* s. v., formele roman.) > **(s)mattana*, cu sufixul *-ana*, arătând aparținerea (adică „materia ce se face din stratul de deasupra laptelui“), cu *s-* propagat din verbul a *smântâni* „a lua smântâna de pe lapte“, din oale (comp. „a smântâni oalele“), „den Rahm abnehmen“. Exemple semantice de felul lui „matta“ se mai pot cită: gr. *σῦραρ* „vieille peau“, „pellicule qui se forme sur le lait“ (v. și Boisacq s. v.); rut. *kožúch, kožošok*, „Häutchen auf der Milch, Sahne“; pol., sl. id. (v. Berneker Et. Wb. 597 la baza *koža*), toate de la sensul „coajă-peliță“; lit. *plevė* „Haut auf der Milch, Netzhaut“ (Miklosich, Et. Wb., la *pleva* „Häutchen“).

Străghiață, străghiată, știrighiață (în Săcele, pentru care comp. *tirifoi* < *trifoiu*), arom. *străgl'iată*, megl. *strigl'atâ*³ care

¹ *Ibid.*, 310, și vezi și la Feist Et. Wb. 375, unde se alătură got. *thiudans* cu suf. îndog. *-eno, -ono-* de lat. *tribunus*, gr. *κοίρανος*.

² Despre *stână* am spus că, privit în lumina terminilor despre diverse construcții de care am vorbit în legătură cu strunga (în *Cuv. și Lucr.*), poate fi derivat din *saeptum* (> **saeptana*) deși, spumeam tot acolo, se poate porni și de la ideea de „statio“. În acest din urmă fel îl explică acum dl Pușcariu în aceasta DR. p. 381 ș. u.

³ *Grai și Sufl.*, I, 36.

se zic despre laptele ce începe să se strângă, să se coaguleze (comp expresia „lapte prins“, „s'a prins laptele“), nu poate să aibă decât o origine semantică identică cu cele de sus. A însemnat, cu alte cuvinte „lapte care prinde pojghiță, peliță“ (strat) pe deasupra, după care începe să se îngroașe. Pelița care se formează pe lapte aduce după sine și coagularea. În lat. există *stragulus*, *a*, *um* (de la *stragulus* adj., *stragula* „Decke etc.) cu sensul „zur Decke gemacht“, „Decke“ (Georges s. v.). Deci *stragulata* a însemnat ceea ce se așează pe lapte, pelița de deasupra lui și s'a zis „s'a făcut laptele *stragulata*“, ori „cu *stragulata*“, ceea ce este semn de coagulare. Formal s'a dezvoltat astfel: *straglata (cu sincoparea lui -u- ca în *subula* > *subla* > *sulă*, *coagulum* > *caglum* > *clagum > *chiag* etc.), apoi în arom., megl. *străgl'iată*, și în dacorom. *străghiață* (cu *ș* prin influența lui *ghiață*, sau influențat de verbul, a se străgheța¹)¹.

Laptele, ca să prindă peliță (smântână) pe deasupra se lasă să se acrească și de aceea se și îngroașe. Despre aceste fapte am vorbit mai înainte la „urdă“ și brânză. Astfel se explică cum pe lângă sensul de „smântână“, formele romanice derivate din *matta* (și *natta*, care a schimbat desigur pe *m* în *n* supt influența lui *nassa* „rețea“) au și pe cele de „lapte serbezit, caș, brânză“ etc. (v. aceasta DR, 385—6.)

Nu pot împărtăși părerea dlui Pușcariu care crede că *smântână* s'ar putea deriva din *mantum* „mantă“ etc.² (ibid. 386) pentru motivul că nu e necesar să despărțim cuvântul rom. de cele romanice, derivate tot din *matta* (*natta*). Ca sens, acesta e mai indicat, după atâtea cazuri, semantic identice, date mai sus. Afară de aceasta, din *mantum* n'avem corespondente cu sensul de „smântână“. Dl Pușcariu aduce însă în studiul său argumente noi, în special fonetice, contra derivării din slavă a cuvintelor *stăpân*, *smântână*, *stână*.

¹ Comp, pentru atestarea cuvântului, *N. Rev. Rom.* 1910, 88 „lapte cu cheag“ (în Mehed.) și verb. *străgheți* (a se-) „a se încheagă“, H. 9, 159 id; Viciu, *Glosar*; Barcianu, *Dicț. rom. germ.*, îl traduce cu „die gestockte, geronnene Milch, die gestockte Flüssigkeit“. Dl Capidan îl definește astfel: „lapte încheagat cu zăr cu tot; cașul însuși abia încheagat“. În Bistrița-Năsăud este verb. *a străgheți* (com. dl Drăganu).

² Pentru sensul de „prapor“, membrana grasă de pe intestine etc., din sp. *mento* etc., să se compare lat. *omentum* „Fetthaut“, „die Netzhaut, welche die Gedärme bedeckt“ etc. (v. Georges, s. v).

Cândul nostru, în aceste cercetări, a fost să arătăm, între altele, că pentru istoria lexicului din perioada de alcătuire a limbei române, elementele v. gr. trebuiesc luate în seamă mai mult decât până acum. Apropierea geografică de lumea greacă a elementului roman de răsărit arată de la început posibilitatea unei influențe venite din această parte, cum s'a putut observa și din cele anterioare. Pentru a evidenția și mai mult acest lucru vom mai da câteva urme v. gr. din cele pe cari le-am descoperit în limba noastră.

A bate (despre armăsari) „a se împreună cu iapa“, iar despre iapă „se bate“ (*Dicț. Acad.*, 523) nu are nici o analogie cu un alt verb de același înțeles. În v. gr. este: βατέω, βατέω, -ω, „saillir, couvrir, en parlant des animaux mâles“; βατεώμαι se zice despre femele (v. orice dicț.). Aceste asemănări izbitoare nu sânt o întâmplare, ci arată contaminarea cu rom. *a bate*, de care il apropiă și fonetismul formelor grecești.

Buș (plur. *buși*) „ciorap“, pe care l-am derivat altădată¹ din lat. **bysseus* < *byssus* < gr. βύσσοσ (*REW.* admite simplu *byssus*), este mai răspândit decât știam atunci. Cuvântul există și în părțile Brețului, iar în Vâlcea l-am întâlnit cu sensul de „tureci“ (jambiere de lână, pentru care comp. *sarică* < lat *sarica*, *serica*). Am întâlnit și adj. *bușă* „albă“ (despre capre), care nu poate fi decât același cuvânt². Cuvântul e atestat și în gotică: *bwssaun* (< gr. βύσσοσ), „feine Leinwand“ (*Feist, Et. Wb.*², 82). E o dovadă, după mine, că eră răspândit în Balcani, pentruca să fi putut ajunge la Goți.

Călâiu, -ie adj. „vert, pas encore sec“, despre lemne de foc. (Munt. Mai ales la plural.); „verde, neuscat bine, tăiat de curând“³. Coloarea verde o păstrează mai ales coaja lemnului, chiar după mai multă vreme de la tăiere. Este gr. καλλίνος și lat. *callainus*, -a, -um, (în Georges) „blassgrün, meergrün“, deci sensul este ca și în *călâiu*. Formal trebuie să admitem metateza lui *î*, atras fiind cuvântul gr. de cele latine în -aneus, -a, -um, cum se vede în *tămâie*, < **tīmania* < θυμιάμα, care nu poate explica

¹ *Cercetări Lexic.*, p. 5.

² În *Dicț. Acad.* se dau alte sensuri pentru *bușă* (o fi alt cuvânt?), dar și ca nume de capră. La Românii din Serbia înseamnă „albă peste tot“ (despre capre).

³ *Dicț. Acad.* s. v.

pe cel rom., decât prin aceeași atracție de suf. *-anea*, cum am spus mai sus. O desvoltare directă ar pretinde mai curând *căldăini > *căldăi* (*căldăi*), fiindcă nu vedem cum nazala ar fi influențat pe *a*, urmând după *a* un *i*.

Căuș „Schopflöffel“ (Tiktin, 314) este un vas mic de lemn, ca și cáucul, ce se întrebuițează mai ales pentru a lua cu el făină și mălaiu (v. exemple în Tiktin l. c.).

Este gr. *κάβος* „measure de froment“, devenit *cau + *uș* > *căuș*¹. A pătruns probabil și în limbile slave de nord, vecine cu noi, ca și „brânză“, „urdă“ etc.² Cuvântul gr. a pătruns și în latina târzie (e atestat în Vulg.) supt forma *cabus* „ein Mass für trockene und flüssige Gegenstände, dem *κοινίξ* entsprechend, der vierte Teil eines hebr. modius = XXII sextarii“ (Georges³, 883). Nefiind acest termin în alte limbi romanice, nu se poate considera decât venit direct din orient, nu prin latină.

A curmă (la prez. *curm*, *curmez*) are sensul propriu de „a tăia, a scurtă în special lemne“, iar prin extensiune și figurat are diverse sensuri, explicabile din cele dintâiu. Derivatele lui sânt *curm*, *curmeiu* (de teiu, sfoară etc.) „o parte ruptă dintr'un obiect mai lung“; *curmătură* „tăietură, săpătură“, partea în formă de pas dintr'un munte, deal, peste care poți trece mai ușor fără să urci³.

Cuvântul există și în arom. (la reflex și activ) cu sensurile „a curmă, a se osteni, înțarcă, a se separă“ (Dalamatra) care se explică din sensul fundamental, dacă ne gândim la cazuri analoge ca „a fi rupt, frânt de oboseală“ etc.

Intrebuițarea cuvântului s'a făcut în legătură cu tăierea

¹ Că nu poate fi slav arată și dl Pușcariu în această DR., mai departe.

² Despre elementele rom. pătrunse la Slavii de nord să se vadă studiul d-lui Wędkiewicz. În slavă avem: r. *kovšz* „Schöpfkelle, Trinkgeschirr, Kanne“; v. r. „Pokal“; rut. *kivš*; polon. *kousz* etc., dar Berneker *Et. Wb.* 594, nu poate găsi o explicație serioasă pentru originea acestora.

³ După Tiktin *Dicț.*: „I. Längliches der Quere nach durchschneiden“ (un butuc, un fir, pentru care comp. *curmeiu* «crămpeiu»), o *curmară* [pe sfânta] cu fierestul în două bucăți. (Dosoșteiu); „Idm. den Weg, das Wort, die Hoffnung etc. abschneiden“. II „Längliches der Quere nach einschnüren“, pentrucă strângând corpul, mâna, cu o sfoară se formează o dungă, ca o tăietură, de-acurmezișul acelora (v. exemplele citate în Tiktin). În acest fel procesul semantic merge spre nuanțe ca „a sfârși, scurtă viața, calea“ etc. (v. tot acolo și exemple).

lemnelor¹ și avem ceva asemănător în rom. *a trunchiă* „a tăia în două, cum tai un trunchiu“; it. *troncare* id.; log. *trunkare*; prov. cat. span. *troncar* (REW. 8953, lat. *truncare* „abschneiden, stutzen“ și v. *trunculus, cu span. *tronchar*, 8955).

Derivă din gr. *κορμός*, (cu verbul *κορμάζω*)² „trunchiu de copaciu“, de unde derivatul *cormare > *curmă*, ca și *truncare*. Cuvântul se mai întâlnește în calabr. *kurmu* și span. *corma* (REW. 2234 *cormus* „Klotz“), prin urmare a putut veni și prin. lat. vulgară. *U* din gr. *o* se explică din inf. *curmă* sau în același chip ca în *urdă* (v. acesta), cum arată și alb. *kurm* cu sensul de „Körper“. Aceste asemănări între „trunchiu“ și „bust“ „corp“ (omenească) nu surprind mai ales că și gr. *κορμός* înseamnă și „tronc du corps, le corps sans les membres“³.

Dejghină rășghină, arom. *dizgl'inare*⁴ „détacher, séparer, désunir, diviser“ derivat din lat. *disglutinare*, prin faza *disglunnare (CDDE 482) e greu de admis, fiindcă nu se poate explica asimilarea lui *t(i)* cu *n* următor, pentru care nici nu se aduc acolo alte cazuri. REW. nu înregistrează această etimologie, dar respinge pe *disangulinare, atât din motive morfologice cât și de sens.

Punctul de vedere semantic al explicării date în CDDE e bun, dacă ne gândim la alte exemple cum sânt „a se descleia“ a se „deslipi“, „despotmoli“ etc. În familia la. *glus*, *glutino* sânt și v. gr. *γλία*, *γλίγη* „Leim“, „matière gluante“, „glu, colle“

¹ Un lemnar (I. Mureșianu) din Bistrița-Năsăud, îmi spune sensul așa: „curm lemne, ori un lemn, le fac bucăți, le scurtez, când sânt mai lungi, la pădure“, (comp a tăia, a scurtă vorba, lucrul etc) v. același sens în *Șezătoarea VIII*, 65; în Anon Carans. e tradus cu „seco, rumpo“

² *κορμάζω* = „couper ou fendre en forme de bûche“.

³ Comp. paralelism identic între n. gr. *κοιτζουρίζω* „truncare, mozzare, mutilare“, *κοιτζουρίζομαι* „truncarsi, mozzarsi“ și *κοιτζουρον*, *κορμός* „tronco d'albero“ (din *Tesoro della lingua greco-volgare et italiana*, de Tomaso da Parigi, 1709).

Despre derivatele *curmătură* „Querschnitt, Einschnitt, Schlucht“; *curmeà* „Pflugbaum“; *curmeu* „Strick“ (aus Lindenbast), „Rebenholz“; *curmezis* „querdurch“; *curmă* „Schneide“ (comp. *muče* < lat. *mutillus*, -a, -um „mutilé, tronqué“, CDDE., 1159). *Curm* (neînregistrat de Tiktin) și *curmeiu* ar putea fi și derivatele directe ale gr. *κορμός*, ca formă, dar ca sens arată a fi postverbele din a *curmă*.

⁴ Forma literară *dezbină* este refăcută după *îmbină* (CDDE 482). Tiktin tratează cuvântul la un loc cu *îmbină*, dar e greșit, fiindcă trebuie să pornim de la un vechiu -*gl-*, pentru a ajunge la arom. *dizgl'inare*.

(Walde² s. v. unde v. și germ. *chlenen* „kleben“, *kleben* „haften, festsitzen“), γλίχομαι „se coller, s'attacher“ (Boisacq s. v.)

Astfel apare clar că prototipiul cerut de forma rom. este *disglinare din gr. γλίγη, cu prefixul *dis-*, explicând pe *-gli-* din arom., ca și pe *-ghi-* din dacorom. Ca sens, cum se vede din exemplele amintite, a însemnat „a se descleiă“ apoi „a se desface, desuni“ etc. În alte limbi roman. nu există cuvântul.

Geană, -e (*žană*) e atestată în Banat cu sensul de „mulțime de oameni, lume“. *Dicț. Acad.*, s. v. nu-i dă etimologia dar trimite la alb. *giri* „neam“, calabr. *genia* < gr. γενεά „creațiune“, (v. și G. Meyer, Wb. 114). În *REW*. it. *genia* „Gezücht“, v. span. *ginea* „Geschlecht“ sânt date ca forme savante.

Cuvântul nostru are origine semantică de aceeași natură, cum arată și lat. *natio*, *genus*, *generatio*, *gens* etc. însemnând la început „naștere“ apoi „generație“, „oameni“, „lume“, etc. Tot astfel sânt rom. *nat*, în frază „tot natul“, și *născutele* „generații“ din Psaltirea Sch.¹

În v. gr. avem *genna* (γέννα) „naissance, origine“ care explică și trecerea lui *e* > *ea*, înaintea de *-nn-*, ca în *p(e)ană* < lat. *pinna*.

De aceea și v. rom. *gint(u)* „neam, popor, familie, mulțime“ nu este, cum se crede de obicei, *gens*, *-entem*, care ar fi dat *ginte, ci lat. *gen(i)tus*, part. lui *gigno*. Este atestat și cu subst. masc. cu sensul „enfantement, production“, iar ca formă n'avem nevoie să admitem schimbarea de decl. ca la *gens*. Pentru sincoparea lui *-i-* să se compare *alintă* < *allenitare < *lenitare* (*CDDE* 990).

Înșfăcă (a) (la prez. *înșfăc*, *-șfac*, *-șfacă*, *-șface*, *-șface*), popular în Moldova, cu sensul „packen“: *Mihaiu se aruncă asupra lui Osman și înșfăcându-l în brațele sale... îl răsturnă la pământ* (din Gane); *vru să se răpadă... să-l înșface în unghii nu altceva* (din Sev., Pov.); *înșfacă degrabă [=ia, apucă] un maldăr de cărți* (Vlah)² etc. Cuvântul înseamnă „a apucă, a prinde“, ceva, ori pe cineva (de păr, de mână de mijloc).

Este v. gr. σφηκώ -ῶ (și ἐνσφηκώ) „rétrécir, amincir,

¹ V. glosarul din *Ps. Sch.*, publ. de I. A. Candrea.

² Tiklin, *Dicț.* care spune despre originea cuvântului „wahrscheinlich lautnachahmend“; în *Arhiva*, 1921, p. 192, e dat tot cu sensul de „packen“

«étrangler par le milieu, ceindre, serrer, lier, reunir étroitement» (v. diverse dict.), cum se vede din $\pi\lambda\omicron\chi\mu\omicron\iota \kappa\rho\upsilon\sigma\tilde{\omega} \dot{\epsilon}\sigma\phi\acute{\eta}\kappa\omicron\nu\tau\omicron$ (Homer) „les tresses de ses cheveux étaient serrées dans des anneaux d'or“, adecă „prinse, strânse“. Se întrebuiță pentru a se spune, ca și în românește, „serrer“ $\tau\acute{o} \sigma\tilde{\omega}\mu\alpha, \chi\epsilon\iota\rho\alpha\varsigma$ etc, „serrer qq avec des liens“, „serrer sur soi“, acesta din urmă pentru $\dot{\epsilon}\nu\sigma\phi\eta\kappa\acute{\omega}$. Derivatul $\sigma\phi\acute{\eta}\kappa\omicron\mu\iota$ are accepțiunea, de „ce qui est lié, qui sert à lier fortement; lien, noeud“ etc.¹.

Desvoltarea formală corespunde fonetismului rom, cu trecerea gr. η (lat. $\bar{e}$) la $\tilde{a}$, după labială (comp. lat. *melum*, gr. $\mu\eta\lambda\omicron\nu$ > rom. *măr*; lat. *fetus* > rom. *făt* etc), deci *înșfăc, cu III. sing. *înșfăcă* (comp. *fată* < *feală* etc.), de unde, apoi, *înșfac*, *înșfaci* etc. Ș, în loc de mai vechiul s, s'a asimilat de $\tilde{o}$ de la formele *înșfăci*, să *înșface*, cum s'a întâmplat în *șoarece* < lat. *sorex*, *-icem*, trans. și arom. *cicior* < *chicior*; *zețet* < *d'ețet* *zețeră* < *d'ezeră* (v. și alte exemple în Densusianu, *Gr Hațeg*, 34) și în alte cazuri de asemenea natură. Cuvântul nu poate fi slav, *hvataŭi*, ori bulg. *fanŭ faštam* (*hvanŭ, hvaštam*), fiindcă ar fi ajuns cel mult la *hvăști, *făști, *făștesc etc. (v. etimologia aceasta în Cihac, 148). Ne oprim deocamdată la acestea, lăsând pentru un studiu viitor alte elemente v. gr., din limba română, la care ne-am oprit privirile. Unele din acestea se găsesc înregistrate în listele de comunicări din DR II și din acest volum.

Elemente vechi germane.

Astăzi nu se mai poate nega de fapt, ceea ce principal nici altădată nu se putea, că trebuie să fi rămas și la noi urme de la vechii Germani, trecuți prin părțile dunărene. Am semnalat câteva elemente de acestea în *Cuv. și Lucr.* (DR, II, 328 ș. u.), arătând acolo cum trebuiesc înțelese din punct de vedere geografic, lingvistic și istoric. De la început nu se poate spune că

¹ V. și *Thes l gr.*, s. v., care arată că sensul primitiv a fost de „a strânge de mijloc“, în felul cum e vespea. Tot în legătură cu $\sigma\phi\eta\zeta$ „vespe“ îl pune și Boisacq s. v., dar să se compare germ. *Griff* și *greifen*; it. *picco* „Spitze“, span *pico* „Schnabel“ și it. *applicare* „festmachen“, *impiccare* „aufhängen“ (v. și REW. 6495). — După cum sânt informat există și forma *înșfăscă*, cu metateza lui ș, neînregistrată de Tiktin. În Moldova, unde e cuvântul popular, nu există această formă.

au intrat la noi elemente numai de la anume popor ori dialect v. germ.¹

Unele (*a băgă, stinghe, strungă*) ne duc spre Langobarzi, altele, ca *nastur*, par mai curând gotice.

În criticele ce mi-au făcut unii specialiști, fiindcă de ale nespecialiștilor e de prisos să vorbesc, s'au adus câteva observațiuni juste. Despre *zgribuli* dl Meyer-Lübke² spune că ar putea fi onomatopeic. De altfel eu însuși am arătat dificultatea ce o prezintă *-w > -b* (din germ. *griuwel*), într'un cuvânt care a trebuit să pătrundă la noi înainte de Slavi. Dar și dacă l-am socoti onomatopeic, ar trebui să i se găsească un sprijin oarecare în vreo limbă vecină cu noi. Dl Densusianu (*Gr. și Sufl.* I, 164) îl apropie de slov. *zgrbljen* „încrețit“ și de rut *dryguliti, zdrygnuti* „a tremură“, fără să ajungă la o concluzie definitivă³. Ar fi totuși o legătură formală mai apropiată de cel dintâiu. Eu l-am urmărit și în direcția semantică ce o indicam (*Cuv. și Lucr.* 380, notă) în legătură cu „a se zgârci“ (a se strânge) de frig. În felul acesta am dat de originea lui *zgribuli* în ung. *görbülni* „sich krümmen, sich biegen, krumm werden“ (K Béla, *Magy. Ném. k. szót.*, Budap., 1912), devenit (*z*)*gribuli*⁴, prin metateza lui *r* și cu *z-* din „zgârci“, întrucât cuvântul rom. are și sensul de „a sta ghemuit“, cu umerii strânși, cu capul înghemuit între umeri, din cauza frigului. Cuvântul ung. e din aceeași familie cu rom. *gârbov*⁵, de care se leagă probabil și slov. *zgrbljen* (comp. și ung. *görbe*).

E și acesta unul din cuvintele cari nu se pot lămurii cu ușurință, cum se vede, nici de savanți reputați, încât nu e un mare păcat să dea cineva o explicație asupra căreia e silit să revie. Sânt cunoscute de altfel cazuri numeroase, în domeniul lingvistice, în care s'au dat mai multe etimologii asupra unui

¹ Cum crede dl. C. Diclescu, care susține că de la Gepizii din Transilvania au rămas la noi urme v. germ., ceea ce este posibil, dar nu exclude și influențe venite din alte direcții (v. lucrarea sa *Die Gepiden*, Leipzig, 1922).

² În recensia ce o face, în *ZRPh.*, 1923, 228—231, asupra *DR.* II, din 1922

³ Cu lit. *drebulys* „friguri“ nu poate avea legătură, nici geografic, nici fonetic (*ibid.*).

⁴ Pentru *ó > u* comp. ung *ólyv > ulu*, iar pentru *o > i* avem pe v. rom. *bișug < ung bövség* (comp. și *köllen* > *cheltul*; *üló > ilău* etc. în Densusianu, *H. l. r.* 376 sqq.).

⁵ v slav *grūbavŭ* și comp. *pogubljenŭ* „ridé“, slav. *grbanac* „ride“ etc.

cuvânt obscur, uneori chiar de același autor. Ca în orice disciplină, este și în filologie o relativitate legată în special de insuficiența faptelor ce-ți stau la îndemână.

Cu privire la *băgă*, dlui Meyer-Lübke nu i se pare clară trecerea de sens de la „a pune, vâri în fiare“ („*bauga*“), prin aceea de „a băgă“, „a vâri“ în orice obiect în formă de inel, cerc, fiare etc. (comp. „a încātușă“), pentru care am dat în lucrarea mea suficiente exemple, la cea de „a vâri“ în genere Aceasta se vede și la alte verbe, precum e v. gr. *κρίκω* „agrafer, museler au moyen d'un anneau“ propriu „a formă ceva ca o verigă, a petrece ceva printr'o verigă“ etc., deci ca și „a băgă“ din rom. „a băgă zăbalele la cal“ și ca în alte exemple ce le-am dat la explicarea acestuia; apoi la *κρίκωτος* „agrafé: garni d'anneaux ou de cercles“ (v. orice dicț.), ambele derivate din *κρίκος* „cercle, anneau“, ca și *baugare din *bauga* „inel, cerc, cătuși“, sau ca alt. v. gr. *πορπάζω*, *πορπακίζω*, „prendre par l'anneau“, „passer son bras dans l'anneau du bouclier“ (deci „a băgă brațul“ în . . .) din *πόρπαξ*, *-ακος* „anneau du bouclier“, „anse“ și *πόρπη* id.

Cred că nu mai încapă îndoială asupra trecerii de sens, după atâtea exemple mai mult decât convingătoare. Asupra părții semantice dl Densusianu nu face obiecțiuni, dar spune că *-au-* trebuie să dea *-o-* și apoi *-u-* în formele atone (*baugare > *bogare > *bugare*). Această aparentă greutate o respinge însuși dl D., împreună cu dl Candrea, cari spun textual (în *CDDE.*, 571, la *ferecă*, megl., arom. *făricari*¹ < lat. *fabricare*) că diftongul acesta ajunge „prin reducerea regulată a lui *ău* (*ăo*) aton la *ă*“, ca în *lălătoare* < *lăurătoare < *laboratoria (ibid. 942).

În unele cazuri *-au-* s'a păstrat sprijinit de formele accentuate pe diftong ca în *căut*, dar și *căt* căci *cătare* și *căutare* trebuie să fie același cuvânt. În *arăpăsu*, *arăpăsare* (arom.) dl D. vede reducerea diftongului la *a* (*ă* aton) prin faza *arăpăfsare (cu *fs* aton > *s*), care e posibilă și s'a putut întâmpla și în alte cazuri, dar ceea ce interesează, în concluziune, este rezultatul acestui *au* aton > *ă* (*ă*), indiferent dacă fazele de transformare pot fi reconstruite într'un chip sau altul².

¹ Cuvântul există și în arom., cum îmi comunică dl Capidan.

² Alte exemple de *-au* aton > *-ă-* am dat în lucrarea mea, amintind acolo și pe cele date de dl Pușcariu (cf. *DR.* I, 411 sqq.), care cel dintâu a stabilit această lege fonetică.

Astfel originea langobardă a lui „băgă” rămâne așa cum am stabilit-o noi.

Pentru *strungă* și *stinghe* dl D. nu aduce în schimb alte etimologii, afară de unele apropieri cu diverse cuvinte gr. și v. germ. care nu pot schimbă întru nimic ceea ce am spus noi, aplicând terminii corespunzători lucrurilor (: *stanga* > *stranga* > *strângă + *ruga*). Pentru *st-* > *str-* comp. *stimulare* > *strămulare* ș. a.)¹.

Creș nu poate fi *cirricius < lat. *cirrus* (ibid., 164), fiindcă derivatul acesta ar fi fost lat. vulg. târziu, când *cî-* nu mai avea valoarea unui *kî-*, pentru ca să se poată sinicopă *-e-*, mai ales înaintea a doi *r*².

Asupra altor obiecțiuni ce mi s'au mai adus nu mai adaog decât ceea ce spune dl Meyer-Lübke l. c., ca încheiere a observațiilor făcute de d-sa: *Aber trotz dieser Einschränkung bleibt der Artikel auch darum von Bedeutung, weil er germanische*

¹ În ce privește greutatea ce o vede dl D. în stăruirea de a se numi o parte a „lucrului”, lăsându-se fără denumire întregul, iată exemple: v. bulg. *stoborŭ* „columnă” > rom. *stobor* „gard, închisoare”; v. gr. *σταυρος*, „Pfahl” > rom. *staur* (nu de la *staul* < lat. *stabulum*); rom. *codru* a însemnat odată „bucată” (de pădure); gr. *τέγη*, e „Dach” și „Haus” etc. Că *strunga* n'a fost propriu zis închisoarea, arată faptul că nu i se zice „ocol”, „staul” etc., iar cât despre împrejmuire i s'a zis „saeplum” ca azi „gardul strunghii”. Sensul de altfel nu-l crez eu, ci-l arată figurile date, din care oricine poate vedea ce importanță capitală are pentru muls „ușă”, „aruga”, „gaura cutarului” (la Megleniți, după cum se spune chiar în *Gr. și Sufl.*, p. 34). Iar dacă e vorba de greutate, atunci tocmai de la ideea de „gard, saeptum” nu se poate ajunge la aceea de „ruga”, „ieșire”, „ușă” etc.

În ce privește contaminarea lui *ruga* cu *stanga* (*strângă) dau acum de una tot așa de curioasă, ca să nu-i zic „hibridă”, *glăvăfână* (de cal) din slav. *glava* + rom. *căpăfână*. (Cuvântul este din răspunsurile date Chestionarului despre „Cal”, lansat de „Muzeul limbii române”, cf. și *Dicț. Acad.*, unde se admite contaminarea bulg. *glavetina* + *căpăfână*).

Dar, încă odată, dacă cineva ar da altă explicație mai bună, decât aplicarea terminilor corespunzători lucrurilor, eu voi fi foarte mulțumit.

² Pentru *creș* s'ar putea face apropiere și de gr. *χρῆξ*, *-χός* „mêche de cheveux sur le haut du front”.

Pentru alte obiecțiuni ce mi se aduc de dl D., iată răspunsul: *bumb* < lat. *bombus* (pentru care nu e nici o greutate de sens și formala) se întărește mai mult prin existența în rom. a lui *bumbică* < lat. *bumbicare* după etimologia dlui Pușcariu în această DR. mai departe). Pentru *gudură* (de la ideea de „a dà cu râțul” (animalele își arată bucuria prin semnele ce le fac cu botul) să se compare a *linguși* (propriu „a da cu limba”), indiferent dacă etimologia e cea adevărată, ori nu. Și surprinde oare rom. *dezmierdă* < lat. *mërda* (CDDE., s. v.)?

Elemente im Rumänischen zeigt, die von denen der andern romanischen Sprachen durchaus verschieden sind“.

Cercetări ulterioare ne-au dus și la alte identificări de elemente v. germ. în limba română, din care dăm aici unele¹.

Fulg², pus, potrivit convingerii noastre, în familia altor termeni analogi, duce la următoarele cazuri: lat. *penna* „Feder, Flügel“, v. is. etc. *etn* „Vogel“, gr. πτέρυξ „Flügel“ etc., vgs. *fēdara* „Feder“ etc., v. bulg. *pero* „Feder“, țin de gr. πέτομαι „fliegen“, v. ind. *pātati* „fliegt“, *patman* „Flug“ etc.; (Walde², 573); v. slav. *puhati* „blasen“ etc. de unde rus. *puchū* „Flaum“ și rom. *puf* id. (Miklosich, *Et. Wb.* s. v. *pūch-*); serb. *pahalj* „flocke“ din v. slav. *pahati* „ventilare“ (ibid. 230); r. *lētū* „Flug“, *letkū* pl „Schwungfedern“ etc. (Berneker *Et. Wb.*, s. v. *letēti* „dahinfliegen“ etc.). În germană avem, în legătură cu lat. *pluma*, vgs. *fliogan* „fliegen“ etc. (Walde o, c., 593), de care țin și germ. vgs. *flug*, v. nord. *flugr* „Flug“, mgs. *vlügel* „Flügel“ (Kluge *Et. Wb*³ s. v)

Cum ușor se poate vedeă, de aici țin și rom. *fulg* și anume din o formă **flugulu*, corespunzătoare mgs. *vlügel*, cu schimbul de sufix de care am vorbit (*Cuv. și Lucr. la nastur* etc.). Acesta ar fi ajuns la **fluguru*, **fluglu* < **fulg* < *fulg* (prin disimilare ca în *plimb* < **plimblu* < *primblu*, și cu metateza lui *l*, ca în *bold* < slav. *bodli*, *purced* < lat. *procedo* etc.)³. Sensul se lămurește prin însăși exemplele date (comp. și *Flügelfedern*), cari arată trecerile de sens: „lucru ușor, care zboară, aripi, pene, fulgi, puf“. Din punct de vedere cultural istoric, posibilitatea pătrunderii cuvântului germ. la noi o arată invers lat. *pluma* > germ. *Flaum*, vgs. *pfulwo* etc. < lat. *pulvinus*, pătruns în v. germ. în s. II–III d. Chr. (Kluge o, c., s. v.). Se poate chiar ca *pulvinus* – *pfulwo* (poate și „a smulge“) să fi înlesnit metateza lui *l* din **fluglu* (< **fiuguru*) ca să ajungă la *fulg*.

Fonetica formei rom. arată că e vorba de un cuvânt vechiu, iar a celor germ. mai nouă cu *-ü-*, dovedesc că trebuie să pornim de la o formă veche, vgs. (langob.) fără „Umlat“ S'a putut formă și un dimin., în v. rom., cu *-ulus*, din vgs. *flug* (comp. și v. nord. *flugr*).

¹ Altele se pot vedeă la lista de comunicări din această DR.

² „Flaumfeder, Daume“ îl pune Tiktin în legătură cu *floccus*, ceea ce e imposibil, iar *Dicț. Acad.* cu lat. *fulgidus*, greu de admis ca sens.

³ La limba săsească, cum mă asigură dl. G. Kisch, nu ne putem gândi, fiindcă fonetismul acesteia nu oferă nici o apropiere cu rom. *fulg*.

Vechimea cuvântului rom. se vede și din vitalitatea și răspândirea lui mare în dacoromână (v. *Dicț. Acad.*, s. v.)¹.

Scruntâr e tradus de Tiktin cu „Sandboden, sandige Stelle“, după exemplele: *zbătându se corăbierii la un scruntări de mare cu vad* (Dosoței); [furtuna] aruncă corabia *într'un scruntar* („auf eine Sandbank“, în Cantem r). Eu l-am auzit în Moldova, cu sensul de „grind“, un loc ridicat lângă apă, și l-am întâlnit într'un document din 1800 (Acad. Rom. 101, CXXXVI) unde se vorbește: [atâția] *stânjini s'au aflat în șesul Miletinului cel bătrân, dintr'un scruntariu din sus despre parte Hăbășescului, în gios peste șes de acurmezișul până... într'o răchită. Apoi: și măsurând el dintr'acel scruntariu din sus, unde s'au aflat și piatră în gios...*

Fiind vorba de luncă, un șes de lângă vreo apă, deoarece se pomenește și de „răchită“, reiese pentru *scruntariu* sensul de „grind“, „dâmb“. De altfel și cuvântul „prund“, (Sandbank) cu sensul ce-l dă Tiktin în definițiile sale, înseamnă și „pietrișul“, din v. r. râurilor. Cred că este vgs. *scrunta* f. „Riess, Schärte, Felshöhle“, corespunzând germ. de azi *Schrunde*, și anume un derivat cu suf. *-ar*² dintr'un mai vechiu *scruntă, cu sensul spărturi de piatră“, „pietriș“, „prund“, „grind“.

Cuvântul, cum se vede din textele mai vechi, stă în legătură cu viața de pescar sau de corăbier, pentru care colțul de stâncă din ape de munte mai ales, ca și prundul mai ridicat, dar nevăzut, de supt apă, eră un scruntar, de care-și fereă luntrea să n'o lovească și s'o spargă.

Pe urmă cuvântul a ajuns să însemne „dâmb“ „loc ridicat“, chiar și pe locuri unde a secat apa.

*

În studiul de față am voit să arătăm câteva caractere ale lexicului românesc străvechiu. Din ele s'a putut vedeă cari sânt direcțiile în cari trebuie să studiem epoca aceasta a limbei române. Pe lângă fondul latin, cel mai bine reprezentat, se mai pot adăoga de acum urme autohtone, ca și v. gr. și v. germane.

¹ V și derivatele a *fulgul* „a cădea fulgi de zăpadă“, *fulguleț* etc. ibid.

² Ca formație comp. *băligar* (din *bangă*), „grămadă de baligi“, *grohotar* „grămadă de grohotiș“ (pietriș coborat de pe munte) etc.

Influența veche greacă va trebui, deosebit de părerile¹ de până acum, văzută și dintr'un punct de vedere geografic în legătură cu studiile mai nouă ale d-lui Pârvan (v. *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, în *Bullet. sect. hist. Ac. R.*, X, 1923, unde se dă și bibliografia chestiunii) despre lumea veche greacă la Dunăre și Mare, precum și cu părerile d-lor Iorga și Bănescu despre existența unui element românesc, în preajma Silistrei, în sec. X—XI².

De altfel am accentuat la elementele v. gr. că pentru acelea care nu se găsesc și în alte limbi romanice, regiunea cea mai indicată, ca centru de iradiere, este aceea a Mării Negre, pe țărmurii căreia elenismul a stărut puternic și după venirea Romanilor.

G. Giuglea.

¹ Di Densusianu în *H. l. r.* 198, 290 judecă elementele v. gr. din limba rom. în legătură cu înaintarea Grecilor în Moesia, cu atestări istorico-epigrafice despre existența de coloni grecești în Dacia și, bine înțeles, cu apropierea geografică a romanității răsăritene de elenism. Concluziunea noastră îndreaptă privirile și spre Marea Neagră.

² Di N. Iorga, bazat pe un pasagiu din Anna Comnena, ajunge la convingerea că a existat o formațiune de stat românesc în părțile Silistrei (*Les premières cristallisations d'État des Roum.*, în *Bullet. d. l. sect. hist. Ac. Roum.*, 5—8-e année, pp. 33—46 și în *Rev. Ist.*, V, 6—7). Di N. Bănescu întărește părerea aceasta cu fapte din diverse izvoare bizantine și conchide că în părțile dunărene, în special în ținutul numit de Bizantinii *Paristion*, a fost populație românească chiar în s. X, cu oarecare alcături de stat. D-sa ca și di Iorga consideră pe *Tatōs* (transcris în alte izvoare *Τάτους* și *Τατούς*), o căpetenie a acestei populații, pomenită de Anna Comnena, ca fiind numele rom. *Tatu!* Să ne fie permis să observăm că acest nume, dacă ar fi fost rom., trebuia să se pronunțe *Tatulos*, cu articolul *-ul*, cum apar numele proprii rom. din cele mai vechi documente. Articolul postpus îl au și Aromânii, prin urmare există în perioada de conviețuire comună a Românilor, înainte de Slavi, Numele, după noi, este un apelativ grecesc care se poate identifica ușor cu forma v. gr. *τατός* „gestreckt” din familia lat. *tendo*, gr. *τείνω* etc. „strecke, dehne” (v. Walde² *Et. Wb. Lat. Spr.* 772). Ar corespunde deci formațiunilor rom. de apelative, cum sunt „*Lungu(l)*, *Scurtu(l)*, *Sucitu(l)*” ș. a. Numele *Tatos* există și azi, cât știu eu, în Fălliceni. Ar fi deci de urmărit dacă nu se găsește acest nume și în documente mai vechi, sau este ceva mai nou. Dar împrejurarea că *Tatōs* nu poate fi rom. nu slăbește întru nimic faptele aduse de acești învățați în sprijinul părerii amintite. (Adj. verb. *τατός* se poate vedea și în Boisacq, *Dict. Etym. d. l. l. gr.*, la *τείνω*, p. 947 și în *Thes. l. gr.*, tom. VII, p. 1870, tradus cu *qui tendi potest*; există și forma *ἐντατός*).

Doară.

Lat. *hora* s'a păstrat cu vechea sa funcțiune de substantiv în cuprinsul ținuturilor românești numai în dialectele aromân¹ și meglenit². Comună tuturor dialectelor, în afară de cel istroromânesc, în care i-a luat locul *voțę* < it. *volta* sau *urę* < croat. *uru*³, și aceasta fiind de origine românească < *hora*, este întrebuințarea lui *oară* pl. *ori* în mod adverbial, cu înțelesul de „dată“ pl. „dăți“⁴. Acest *oară* adverbial, fiind prea lipsit de precizie semantică, nu poate să aibă un rost în frază altfel⁵, decât determinat de vr'un atribut (ar. *nă oară, di oară estă*; drom. *de două ori, a doua oară, adese ori, bună oară* etc.) sau de vr'un element de compoziție cu care intră în strânsă legătură (*aoarea, odinioară* etc.)

¹ V. Per. Papahagi, *Basmе Aromâne*, Buc. 1905, glosarul, pag. 668
I. Dalametra, *Dicționar macedo-român*, Buc. 1906, pag. 160.

² V. Per. Papahagi, *Megleno-Românu*. A. A. R. II, tom. XXV, (1902), sect. lit., pag. 36.

³ Dr. A. Byhan, *Istrorumänisches Glossar in Jahresber.* VI, pag. 384 și 376.

⁴ Despre această funcțiune a lui *oară* v. O. Densusianu, *Hist. de la langue roum.* I, pag. 223--224.

⁵ Dnii Candrea și Densusianu îl derivă pe *oare* . . . *oare*, resp. *ori* . . . *ori* de asemenea din *hora*, presupunând că la baza evoluției semantice în spre „sau . . . sau“ ar fi înțelesul de „acum“ (*Dicț. etim. al limbii rom.*, pag. 190). Explicarea aceasta mi se pare prea forțată. De fapt înțelesul de „m intenant“ al unor forme romanice ca franc. *or, ores*, chiar it. *ora* etc. nu se poate explica decât dacă plecăm de la compoziții ca *hac hora* și *ha hora* s. *ea hora* s. *ad horam* (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Et. Wb.* 4176) De asemenea nu este probabil ca analogia cu *aiure* etc., să-l fi prefăcut pe *oară* în *oare*, câtă vreme *oară* și-a păstrat de altfel peste tot terminațiunea -ă. Și evoluția semantică pe care o presupun dnii Candrea și Densusianu este puțin probabilă, deși n'ar fi cu neputință. Acest *oare, ori* este fără îndoială identic cu *oare* și *ori* din compoziții pronominale ca *oarecare, oricare* etc. unde își are obârșia de la verbul *velle*, precum admite și dl Densusianu,

Între compusele cu *hora* se găsește negreșit și *doară*, explicat mai întâiu de Cihac din lat. *de hora*¹. Etimologia aceasta o regăsim și la dnii Candrea și Densusianu, cari mută însă compoziția elementelor din cari ar fi rezultat forma *doară* din epoca preromanică în epoca românească, deși ne trimit și la alte forme romanice de felul acesta: „*doar(ă)* „au moins, peut-être que; est-ce que?“ (rezultat din contopirea lui *de* cu *oară* în construcțiuni la origine temporale, ca **de oară când am venit*), ar. *di oară* „de bonne heure“ (comp. formele cu același înțeles vfr. *d'heure*; nprov. *d'ouero*; cat. *d'horra*) „depuis longtemps“, ar. *dioara* „*toujours*“.² Pentru dl Tiktin originea latină a lui *doară* este în afară de orice îndoială, iar prototipul lui ar putea să fie eventual *de *volat* (= *velit*)³.

Impărtășesc întru toate scepticismul dlui Tiktin față de *de *volat*, împotriva căruia se ridică și unele dintre obiecțiunile care fac cu neputință celelalte două explicări. Al lui Cihac *de hora* ar fi trebuit să dea *joară* (cf. *deorsum* < *jos*) cu variantele corespunzătoare în celelalte dialecte, iar din *de* + *oară* ar fi putut să rezulte *doară* cel mult în timpuri relativ recente și numai în regiuni în cari *de* > *dă*. În aromânește *de* + *oară* a dat *dioară* „de timpriu, de vreme“, „demult, în continuu“⁴, în dialectul acela existând și o formă *doară* care are cu totul altă funcțiune semantică⁵. Forma *doară* fiind comună dialectelor dacoromânesc și aromân, nu poate fi derivată dintr'o compoziție ulterioară epocii străromâne. Un *de* + *oară* străromân prezintă însă din punct de

---

Hist. de la l. roum. I, pag. 299. — Cf. S. Pușcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr* nr. 1920; H. Tiktin, *Dicț rom. germ*, pag. 1094. — Firește că și ar. *tora* „maintenant“ nu are nimic de a face cu lat. *hora* sau rom. *oară*, precum cred dnii Candrea—Densusianu (*Dicț et.*, loc cit.), seduși de ipoteza lor că „*oară* a fost întrebuițat întâiu în funcțiunea de adverb, însemnând „acum“ . . .“ Explicarea aceasta o desminte chiar forma ar. *t(ro)ară* „tantôt, aussitôt“, citată de domniile lor. Pentru ce motiv și-ar fi pierdut ar. *t(ro)ară* < *tru+oară* metafoaia, prefăcându-l în același timp pe *-ă* în *a*, și cum s'ar explica distincția semantică atât de precisă între ar. *t(ro)ară* și ar. *tora*? Eviden. că acest *tora* este un împrumut din grecește.

¹ *Dictionnaire d'ët. d.-rom., él. lat.*, pag. 183.

² *Op. cit.*, pag. 190.

³ *Op. cit.*, pag. 556

⁴ Dalametra, *op. cit.*, pag. 78. Și dnii Candrea—Densusianu citează o formă *dioara* „*toujours*“, vezi mai sus.

⁵ Vezi mai jos.

vedere formal aceleași dificultăți ca și un lat. *de + hora*, pe lângă că ar fi trebuit s'o apuce, din punct de vedere semantic, pe alte căi decât ale lui *doară*, precum dovedește și ar. *dioară*.

Mai amintesc în sfârșit încercarea dlui Philippide de a-l explica pe *doară* din lat. *dolet*¹. Cum verbul *dolere* s'a păstrat cu vechea lui funcțiune semantică, foarte precisă, până în zilele noastre, desigur că nimeni n'ar mai putea admite că din *dolet* nu s'a desvoltat numai forma verbală *doare*, ci și *doară* al nostru. Nu mai insist deci asupra tuturor obiecțiunilor cari se împotrivesc etimologiei acesteia.

* * *

Di Papahagi îl explică în glosarul *Basmelor Aromâne* pe *a doara*, la pag. 584, prin „a doua oară, iarăși“, iar pe *adoara* și *adoară*, la pag. 509, prin „a doua oară“². De fapt, n'avem de a face aci, precum dovedesc și citațiile cari vor urmă, cu două cuvinte deosebite, între care ar există vreo diferență semantică, ci cu un singur *adoară*. Acesta s'a format prin contracțiune din *a dooară*, cu varianta *adoara*, transcrisă și *a doara*, născută prin adăogarea aceluia *-a* foarte frecvent în uzul adverbelor, și în sudul ca și în nordul Dunării³. Ceea ce ne interesează aici mai ales, este că și în aromânește *adoară* își generalizează funcțiunea semantică. Ar. *adoară* mai poate arăta că o acțiune săvârșită altă dată se produce pentru a doua oară, dar poate să și arate numai că o acțiune se repetă, fără de orice precizie de ordin numeric, sau că printr'o acțiune se restabilește — ca un fel de repetare — o situație anterioară. Elementul a cărui funcțiune semantică devine așadar mai vagă de pe urma contracțiunii din această construcție adverbială, este numeralul ordinal *a doua*. Astfel *adoară* se îndepărtează din punct de vedere semantic de „a doua oară“ și primește înțelesul de „iară“ sau „apoi“, „din nou“.

Iată exemplele pe cari le citez după indicațiile din glosarul d-lui Papahagi. În *Featile avdză și nu pistipseă... No-*

¹ *Principiu de istoria limbii*, pag. 93—94.

² Despre *adoară* „în zori de zi, pe la cântatul cocoșilor, spre cântători“, *ib. v. mai apoi*.

³ Din șovăirea d-lui Papahagi între grafia *a doara* și *adoara* nu putem trage nici o concluziune de vreo importanță pentru studiul acesta. D-sa transcrie la fel și *a treia* și *atreia*, chiar aproape în același rând: *Acșițe nă dzuă, acșițe doauă, până tu a treia. Si scoală to atreia... I*, 10/32—33.

aștiptară dzâcă adoară ^{341/30} nu i se poate da lui *adoară* altă interpretare decât cea de „a doua oară”. Și în *Nk'isi de-adoara Tandzacuk'* ^{108/25} și *nu putù s'o-află adoară calea* ^{274/20-21} e vorba de lucruri care se întâmplă sau ar fi să se întâmple a doua oară, dar din întreg contextul acelor narațiuni rezultă că atențiunea se concentrează mult mai mult asupra faptului repetării înseși a acțiunii, decât asupra coeficientului numeric al repetării. *Adoară* evoluează astfel de la înțelesul de „a doua oară” înspre cel de „iară”, „din nou”¹. În *Hil'lu de-amiră țe moare ș-anyiadză 'a doara* ^{6/22} sau *nâs va-l' arădă și va s-toarnă a doara* ^{117/32} sau *nveasta-noauă... s feațe alândură di nă oară și azbuiră... și nu s-turnă de-adoară* ^{205/7} nu mai este vorba de acțiuni cari s'au mai întâmplat, ci de acțiuni prin cari se restabilește o situație de altă dată. În aceste exemple *a doara* resp. *de-adoară*, pentru care desigur că ar putea să stea și numai *adoară*, se traduce chiar mult mai precis prin „apoi”, decât prin „iarăși”, pe când „a doua oară” este aci cu desăvârșire imposibil.

Și în dacoromânește *a doară*² și-a mai păstrat înțelesul de „a doua oară” cel puțin până în secolul al XVI-lea. De un asemenea *a adoara* dăm în Molitvenicul lui Coresi din 1564³, căruia îi corespunde apoi în continuare *a tria oara*⁴ și *a patra oara*⁵. Din cauza prefacerilor semantice cărora le-a fost supus *a doară*, s'a preferit, pentru funcțiunea lui primitivă, un nou *a doua oară*, care putea să reapară în toate vremurile după chipul și asemănarea lui *a treia oară*, *a patra oară*, *întâia oară* etc. Și în aromânește numai *a daoa oară* exclude orice echivoc: *bână cu nveasta ți-și lo a dao-oara*, Papahagi, *op. cit.* ^{73/3}, și *nsură a daoa oară*, *ib.* ^{75/29}, s. *Tâl'e di a doauă oară nică ună cumătițe și u măcă*, *ib.* ^{16/30}.

Este un perfect paralelism între evoluția semantică a lui *a doară* de la „a doua oară” la „apoi” și între evoluția lui

¹ *Iară* și *din nou* nu sânt aici expresii prea potrivite, căci și ele pot avea, în anumite împrejurări, înțelesul de „a doua oară”.

² Și aici ordinalul a avut forma *a doa* (cf. Cod. Vor. 71/2) sau și *a doao* (cf. *ib.* 31/14)

³ *Prinos lui D. A. Sturdza*, Buc. 1903, pag. 269/16

⁴ *ib.*, 270/22.

⁵ *ib.*, 271/21 — Terminațiunea *-a* în loc de *-ă* nu se explică probabil din uzul limbii de atunci, ci din caracterul general al textului acestuia, care are multe particularități streine de duhul limbii românești.

alt < *alter* de la „alter“ la „alius“. În latinește *alter* înseamnă „celalalt, al doilea“ și se mai găsește cu această funcțiune în românește: *o parte iaste Saduchiei, e altă* (Biblia, din 1648: *alta*, din 1688 *ceia laltă*) *Farisei*, Cod. Vor. 47/7, *vr̃remu întru Co, e întru altă dzi* (Biblia din 1648 și 1688: *a doaozi*) *întru Rodu*, ib. 24/8; ir. *mai amânce... âtẽ-zi... treja-zi*¹. Dl Pușcariu, arată în altă parte a acestui volum² că „în Ardealul central și nordic, *alt* se întrebunțează foarte des ca adverb în expresii ca: *Altu* (= mai mult) *nu mai vin la tine sau nu-ți fie frică că altu* (= cu altă ocazie, altă dată) *n'am să te mai bat*“. Acest *altu* are întocmai funcțiunea semantică a ar. *a doară* „iarăși, apoi“, care trebuie să fi existat cândva și în dacoromânește³.

Adaog acum că în Molitvenicul din 1564 să găsește alături de *a doara* „o doua oară“ și un *doară* cu înfățișare cu totul modernă: *Iane socoteaște bine den tinereațele tale tu cum-ai viatū. . zău caută numai; doară nici un bine n'ai făcutū*⁴. În fraza aceasta *doară* ar putea să și lipsească sau să fie înlocuit prin *apoi*, *poi*, *păi*.

~~Între *apoi* și *doară* mai există și altă apropiere. Prin fonetică sintactică a dispărut *a-* din *adoară* și pe aceeași cale și *apoi* a putut să devie *poi* și *păi*~~

Un exemplu ca cel următor, citat din C Negruzzi după TDRG. *I-au tăiat, ca doar de ei va scăpă*, a fost explicat în DA.⁵, din contaminarea unor propoziții ca *I-au tăiat, ca să scape de ei* și *I-au tăiat, [nădăduind] că doar va scăpă de ei*. Se mai

¹ S Pușcariu, *Studii istro-rom.* I, pag. 4. — Dl Pușcariu însuși traduce aci pe *âtẽ-zi* prin „a doua zi“.

² Pag. 103, nota

³ În fața lui *încalte* „cel pușin, barim“, stă *doară* „cel mult, barim“. Le nește deci accepțiunea „barim“, iar în ce privește pe cea de „cel pușin“ a lui *încalte* față de cea de „cel mult“ a lui *doară*, să ne reamintim că pe acesta îl poate traduce adese în franc. „au moins que“ De fapt *barim* ar putea fi întocmit câteodată prin *doară* ca d p. *Bade, inimă de piatră, ce nu vu la noi vre-odată? Barăm numai până'n casă, Să mă vezi pe min' mireasă; Barăm numai pân' la poartă, Să mă vezi pe mine moartă* (v DA sub voce *barim*). Acest paralelism este un argument mai mult în formarea explicării date de dl Pușcariu lui *încalte* (*loc. cit.*) și a etimologiei pe care o susțin în acest studiu pentru *doară*.

⁴ *Prinos lui D A. Sturdza*, pag. 275. — Intreaga frază se repetă *apoi* aproape din cuvânt în cuvânt cu vreo câteva rânduri mai la vale.

⁵ Tom. I, partea II, pag. 5.

dau apoi exemplele următoare în cari *ca doar(ă)* introduce propozițiuni secundure cu predicatul la viitor sau la optativ: *O surpă gios, ca doară ar vedeà* . . . Dosofteiu, V. S ^{93/2}; *Trăgând . . . nădejde, ca doară îi vor slobozi să meargă pre la casele lor* Neculce, Let. II, 213; *Acolo umblă câțva, timp . . . pe din afară, ca doar maiastrea va ieși* Ispirescu, L. 279; *Au mers încolo și încoace ca doară ar da de vreo casă* Sbiera, P. 200.

Anumite puncte de atingere dintre *ca* și *că* au putut să producă o confuzie oarecare între conjuncțiunile acestea. Cunoaștem destul de bine căile pe care *că* a ajuns să ia locul lui *ca* înaintea conjunctivului în cazuri ca *socotind că mai întâi printr'aceste glume să fac doao folosuri* Paris Momuleanu în *Gaster, Chr.* II 247/12 și *Fă-mă, tată, că să-ți seamăn* Pann, P. V. 1. 4¹. Indată-ce *că* a pătruns în propozițiuni cu predicatul la conjunctiv, ar fi putut desigur și *ca* să-l înlocuească pe *că* înaintea unui viitor sau optativ. Dar faptul că *doară* este tovarășul nelipsit al lui *ca* ori decâte ori nu urmează conjunctivul, dovedește că aici nu poate fi vorba de o simplă confuzie între *ca* și *că*, și că nu putem admite așadară nici contaminarea de la care pleacă *DA*. Prin urmare numai *doară* trebuie făcut răspunzător pentru asemenea construcțiuni, dar acesta, găsindu-se și în propozițiuni cu predicatul la conjunctiv,² nu putea să aibă efectul ca după un *ca* < *quia* să urmeze alt mod decât conjunctivul. De fapt aici n'avem de a face cu acest *ca*, ci cu *că+a* > *ca*, din *că adoară*: care introducea la început propozițiuni obiective după verbe ca „a nădăjdui“, „a socoti“, „a gândi“ etc. și a cărui funcțiune semantică evolua de la „a doua oară“ la „apoi“, spre a nu mai avea în cele din urmă nici acest înțeles.

Am constatat prin urmare că nu există propozițiuni secundare introduse de *ca* < *quia* a căror verb n'ar fi la conjunctiv, că în *ca doar(ă)* cuvântul *ca* este *că+a*, întocmai ca în *știu c'ă fost* d. p, și că *doară* reprezintă un mai vechiu *adoară* < *a doao oară* al cărui *a-* a fost absorbit prin contractiune de un cuvânt precedent terminat în *-ă* sau *-a*, lucru pe care l-am văzut întâm-

¹ V. Dr. Bernhard Dimand, *Zur rum. Moduslehre*, Denkschriften der kais. Acad. d. Wissensch. in Wien, 1904, pag. 10 și *DA*. tom. I, partea II, pag. 8.

² Cf. *Mintea-i sfetnic tocmit a da reguli la plăcere, iar nu doar să o stărpezască* Konaki, P. 282.

plându-se în cazul lui *că adoară*, dar care putea să se petreacă la fel și în *ca adoară*, *cântă adoară* etc. etc.

Doară l-a înlocuit apoi în dacoromânește peste tot pe *adoară*, și când nu urma după cuvinte terminate în *-ă* sau *-a*. La cronicari cuvântul începe să apară și supt forma *doar* în urma contracțiunii lui *-ă* cu un *a*- următor. De la *să meargă în prejma porții Orului*, *doar ar* [= *doară+ar*] găsi nișcai zaherè moschi-cească *Let. II 429/33*, s'a ajuns și la *precum s'au tâmplat, cu adevăr s'au scris; doar niscai veleaturi a anilor de s'ar fi greșit ib. 196/4*.

*

~~După ce am lămurit astfel originea lui *doară* mai mult din punct de vedere formal~~, lucru care nu se putea face, firește, fără de oarecari considerații de ordin semasiologic și sintactic, voi trece în revistă variatele lui funcțiuni semantice, care nu se pot prinde numai în cuvinte ca „au moins, peut-êre que; est-ce que?” și care, adese, nu se pot exprima prin nici un alt cuvânt. Se înțelege că va trebui să dăm în același timp mai multă atențiune și rosturilor sintactice ale lui *doară*. Vom vedea însă că și aici toate faptele sânt de așa natură, încât confirmă numai etimologia pe care am propus-o.

Mai întâiu însă vreo câteva observări de ordin principiar. Cuvintele care s'au format prin compoziție sânt de două feluri, în ce privește raportul semantic între elementele lor constitutive. Ele se nasc sau din împreunarea unor cuvinte cu funcțiuni semantice înrudite (*eccum illum illac*), particularitatea semantică comună fiind aceea care le unește, sau din împreunarea unor cuvinte între care nu există o asemenea afinitate (*a doua oară*) și pe care le apropie numai faptul că se repetă mereu în aceeași înșirare, ca locuțiuni devenite stereotipe. Cuvintele din care se încheagă noua compoziție devin și într'un caz și într'altul o singură unitate fonetică cu un singur accent, al cărui purtător este elementul care imprimă mai mult grupului întreg timbrul său semantic. În *eccum illum illac* are *illum* rolul acesta, în *a doua oară* numeralul ordinal.

De obicei un anumit cuprins semantic este legat de o anumită formă, de o anumită unitate fonetică sau, să zicem, de un anumit cuvânt. Din clipa în care un cuvânt își pierde independența formală, când încetează deci de a fi o unitate fonetică

deosebită, el se despoaie și de facultatea de a reprezenta cu aceeași precizie ca altă dată cuprinsul său semantic de până atunci, căci nu mai are calitatea esențială care îi dădea această putință. Elementele din cari se formează prin compoziție un cuvânt nou, intră în chipul aceasta într'un stadiu de lipsă de precizie semantică. Dacă astfel se contopește un grup de cuvinte în legătură de afinitate semantică, cuvântul nou primește funcțiunea semantică a elementului care a dat grupului întreg caracterul semantic dominant, nuanța semantică comună tuturor elementelor de compoziție primind mai multă pregnanță; de altfel pierde toate elementele de compoziție tot mai mult din cuprinsul lor semantic și firește că în așa împrejurări suferă mai mult chiar elementul dominant. *Acela* s'a format din trei cuvinte deictice, *eccum illum illac*, și a devenit de fapt un *ille* cu mai multă putere demonstrativă, dar într'o frază ca *eccum nón magis pluit > ac(n)uma plouă* (= „ac(n)uma nu plouă“) chiar *nón* a pierdut mai întâi tot rostul său semantic¹ și la fel sau petrecut lucrurile și în *a doua oară > adoară*, precum arătam mai sus.

O compoziție nouă pierzând tot mai mult din cuprinsul semantic al elementelor sale constitutive, poate să devie în cele din urmă aproape o formă goală, un cuvânt lipsit aproape de orice individualitate semantică. Intervenția unor etimologi populare care modifică și mai mult forma noului cuvânt, ca ceea care a făcut *doară* din *adoară*, au doar darul ca să promoveze o asemenea evoluție semantică. Am văzut cum *adoară* a devenit „tară“, „din nou“, „apoi“ din „a doua oară“ și cum în cele din urmă *doară* poate să fie scos chiar din anumite fraze fără ca înțelesul lor să sufere din cauza aceasta.

Doară este adese și astăzi încă un cuvânt indiferent sau aproape indiferent din punct de vedere semantic. Voiu înșiră mai întâi din materialul de fișe al DA exemple în cari are această înfățișare. În multe cazuri de acestea i s'ar putea substitui vreun cuvântel ca *poate* s. *fie-că* numai în baza unor interpretări de valoare foarte subiectivă, determinate mai mult de tonul frazei întregi decât de însăși ființa lui *doară*.

Deosebit de interesant este exemplul următor din Codicele Sturdzan: *aducu scrise toate păcatele tale . . . ; au doară ai obidit . . . sau ai ucis . . . , sau ai fîrat , sau doară ai vîndut prea cineva,*

¹ V DR., I 174.

sau n'ai lăcuită bine . . . sau ai făcut preiubire . . . sa[ui] doară ai grăitū menciună, sau n'ai iubitū . . . Cuv. d. Bătr., II 453. La început *doară* nu putea să stea într'o enumerare de felul acesta decât alătura de elementul al doilea, mai în urmă însă a trecut și la cele următoare cu înțelesul de „apoi“, spre a apare în sfârșit, pierzând și accepțiunea de „apoi“, chiar lângă cel dintâiu dintre elementele enumerate. Din felul cum alternează *ai doară* cu *sau* și *sau doară* în exemplul nostru, fără de nici o deosebire între ele, se vede bine că la locul acesta *doară* a rămas fără de nici un cuprins semantic și că ar putea fi deci suprimat de aci fără de nici o pagubă pentru înțelesul frazei întregi. La fel se prezintă *doară* și în cele două citații care urmează: *Carele va face trei furtușaguri, . . . să-l spânzure, înțelegând că aceste trei furtușaguri le au făcut tot într'un loc, . . . au doară și aiuri într'alt loc, s'au fost-au certat pentru aceasta, au doară n'au fost certat . . .* Prav. Mold., 192; *știu să-și pearză numele cel rău, au doară mai la vârstă venisă, au doară chiver-nisisă viața lui . . .* Let. II, 333/14.

Adese *doară* ar putea fi eliminat ca și din exemplele precedente, dar deși la început numai un corolar incolor al frazei, el primește, înșiruindu-se între cuvintele prin care se afirmă ideea cuprinsă într'însa, rolul unui cuvânt care întărește aceeași afirmațiune. Contribuind la afirmarea unei idei chiar numai prin prezența sa în frază, fără ca să fie el însuși depozitarul vreunui element cuprins în acea idee, *doară* devine pur și simplu un mijloc al afirmării, pe care o face mai hotărâtă, mai categorică. Măsura în care se simte această nouă funcțiune a lui *doară*, pe care o îndeplinește în limba germană câteodată cuvântul „doch“, pare a nu fi întotdeauna aceeași. Întrebuințat astfel îl găsim atât în propozițiuni independente, cât și în propozițiuni secundare, mai cu seamă însă în cele cauzale: *Și oricât oi fi mers de tare, vreme trecuse la mijloc doar, cât am umblat horhăind* Creangă, A. 54; *Lipsești dinaintea mea, Spânule! Doar n'am venit pentru tine ș-am venit pentru Harap Alb* idem. P. 277; *Doar n'am înnebunit, ca să fac cutare lucru* Zane, P. IV 70; — *Se fimur gata, că doară* (sic!) *pătră mătre vremu trece de lume* Cuv. de Bătr, II 124/1; *Harap Alb, vede el bine unde merge treaba, că doar nu eră din butuci* Creangă, P. 219; *Spune-ne și noă, că doară nu s'o face gaură în cer* Ispirescu, L. 12; *Și fata s'a 'ndrăgit de el,*

„că doară tocmai Viorel i-a fost merit Coșbuc, B. 17; Căla ce va sudui... pre vreun giudeț, însă nu pentru că ce doară nu i-au plăcut cumva giudețul lui... Prăvila Mold. 38

Din stadiul lipsei totale a vreunui accepțiuni inerente lui, *doară* poate să evolueze și în altă direcție. Dacă din întregul frazei se degajază o nuanță semantică care nu se cuprinde de altfel în nici unul dintre celelalte cuvinte care o alcătuiesc, *doară* poate să devie purtătorul acelei nuanțe. Aceeași soartă o are adese și *apoi*¹, cu care *doară* are atâtea asemănări. În construcții de felul cele următoare: *se urmară în acel copaciu socotind că doară vor scăpa* Gorjan H. I 9, *doară* urmă după verbe ca „a socoti, a nădăjdi” etc. mai întâiu cu înțelesul de „apoi”. Orice „nădejde”, orice „așteptare” se leagă de gândul la posibilitatea sau la vreuna dintre posibilitățile îndeplinirii unui lucru. Când *doară* nu mai are nici funcțiunea de „apoi”, asupra lui se fixă acea idee a posibilității sau a vreunei posibilități, care nu faceă parte din cuprinsul semantic al nici uneia dintre celelalte cuvinte ale frazei. *Doară* primește astfel înțelesul de „poate”, „cumva”, „poate totuși”. Așa îl interpretăm astăzi în exemple ca cel citat din Gorjan. Mai greu de hotărît este însă dacă în *să ascunse măriea sa... nu pentrucă doară s'au temut... Varlaam 86²*, *doară* este numai mijloc de mai hotărîtă afirmare, ca în citațiile din alineatul precedent, sau „poate” sau „cumva”. Înțelesul de „poate, cumva” este evident în *să nu gândiți că doară pe voia cuiva sau în pisma cuiva, ce precum s'au tâmplat, cu adevăr s'au scris* Let. II, 196/3. Că *doară* a primit în sfârșit un nou cuprins semantic, se manifestă și prin faptul că apare chiar un *doară doară*, cu o repetare care de altfel n'ar fi cu putință: *se sucește și se resucește, ca doară doară* („poate poate”, „poate în sfârșit”) *va putea vădi* P. Maior, Ist. 128.

O posibilitate admisă, este adese o concesiune sau vreo rezervă făcută în opoziție cu o afirmațiune categorică anterioară: *Am făcut absolut toate; poate* („peut-être, au moins que”, „vielleicht, höchstens”) *să fi uitat vreun amănunt*. Astfel ajunge și *doară* la înțelesul de „cel mult (că)”, numai (că): *Oh, oh, oh! Vai, vai, vai, de țară!... Doar Dumnezeu de a face mlă* Let. II 417/35; *E ca vița, doar, nu paște* Pann P. V. I 80; *Unde se pomeneă școli ca a lui Babeș în Moldova? Doar la Iași să fi fost*

¹ DA. tom. I, partea I, pag. 197 supt 5°.

așa ceva și la Mănăstirea Neamțului Creangă A. 19; Când cu gene ostenite sara suflu'n lumânare, Doar ceasornicul urmează lungă timpului cărare Eminescu P. 219; Și prin satul adormit Doar' vrun câne'n somn mai latră, Răgușit Coșbuc B. 6. Mai progresat în direcția acestei evoluții semantice este doară în următorul exemplu, în care are întocmai înțelesul lui numai și în care n'ar mai putea fi înlocuit prin cel mult; Câte o laviță la portuța fiecăreia [case] și câte un felinar pe trotuar. Doar cel din dreptul caselor Primarului este aprins G. Ranetti, Romeo și Julieta la Mizil, Buc. 1907, pag. 5.

Înțelesul de „poate“ a făcut cu puțință o locuțiunea într'o-doară = „într'un găciu“, „în voia întâmplării“, iar înțelesul de „poate, cel mult, numai că“ locuțiunea fără doar și poate = „fără de orice rezervă“, „fără îndoială“, „negreșit“: *plecă într'o doară, ia așa peste câmp unde o vor duce-o ochii Ispirescu, L. 398; Și răspunde-așa 'ntr'o doară Iosif, P. 71; — Vrei să mă furî?..“ Fără doar și poate“ Alecsandri, T. 355; nu știu că ești așa de dulce, te mâncam fără doar și poate Marian, O. I, 150.*

Mai șters a fost orice colorit semantic din doară, când precedat de *ca* se găsește în propozițiuni cu predicatul la viitor sau optativ. Oricât ar fi pierdut din valoarea lui semantică, el a primit în asemenea cazuri o importanță sintactică deosebită. Aci doară, deși nu înseamnă nimic, nu putea fi suprimat în nici un caz, căci de altfel fraza, cu *ca* + viit s. opt, ar fi fost cu neputință. Acest *ca doară* introduce deci ca o singură conjuncțiune propozițiuni subiective și obiective după verbe ca „se pare“, „a nădăjdui“ etc și, în urma elipsei unor verbe de felul acesta, și propozițiuni finale: *Și trăgând și nădejde ca doară îi vor slobozi să meargă pre la casele lor, și Dabija Vodă și cu Grigorie Vodă se sfătuisă... Let II, 213/32; dând laudă lui Dumnezeu, ca doară îi va cerceta cu mila sa ib., 346/25; să umble pe lângă făruri .. căutând ca doar va găsi ceva să mănânce Drăgici, R. 43; — să caute ca doar ar putea afla vreun izvor ib., 40.*

N'am putut să citez decât o singură propozițiune obiectivă introdusă de *ca doară*, pe când două propozițiuni de felul acesta cu *că doară*, din Neculce și Gorjan, au fost citate mai sus pentru explicarea înțelesului de „poate“ al lui doară. Am mai văzut că foarte obișnuit este *că doară* în propozițiuni cauzele. Doară puțând să apară, ca un cuvânt de sine stătător, cu rosturile sale

semantice mai nouă și după *ca*¹ și după *că*, pe când vechiul *ca doară* și vechiul *că doară* au dat de o potrivă *ca doară*. eră natural ca să se producă oarecari șovăiri între *ca doară* și *că doară*. Uzul limbii a preferit apoi peste tot pe *ca doară* pentru propozițiunile finale, *ca* < *quia* fiind din capul locului conjuncțiune finală, și l-a generalizat de altfel pe *că doară* în locul căruia apare *ca doară* numai în mod cu totul excepțional.

Într'o frază ca *Lăsați-mă întru anu să plângu de păcatele mele cele releale* (sic!) *ce amă făcut, doară mă va milui Dumnezeu* Cuv. d. Bătr. II 450, cele două propozițiuni puteau fi într'un raport de coordinare, câtă vreme *doară* avea încă înțelesul de „apoi“. *Doară* pierzând însă acest înțeles, s'a reliefat tot mai mult latura finală a propozițiunii a doua, care ajunge astfel să fie subordonată celei dintâiu. *Doară* devine deci conjuncțiune finală, dar nu identică cu *ca*, devremece cuprinde ceva din înțelesurile „poate“, „în sfârșit“, „dacă se poate“, pe cari le are de altfel atât de adese. Procesul acesta desigur că a fost facilitat de împrejurarea că *doară* este elementul care determină tot regimul sintactic în propozițiuni finale introduse de *ca doară*.

În: *să-mi cerc și eu norocul, doar-doar va da Dumnezeu să ajungem a putea pedepsi pe acei blestemați de smei* Ispirescu, L. 219, raportul propozițiunilor este încă mai mult de coordinare decât de subordonare, dar în exemplele următoare funcțiunea finală a lui *doară* este evidentă: *corabnicii sfătuiră-se cumu se vă-șleadze de acie, doară voru putea cumva agiu-Ńnge în Finichia* Cod. Vor. 86/6; *Încălzeau la foc saci de-l învăleau, doar doar i-or da văpaia vieței* Contemporanul VI, 108; *nu știă ce să mai facă, doar va scăpă de cocoș* Creangă, P. 67; — *miluiaște mă... și rogă dereptu mene, doară mi s'arū deșchide ochii mie să fu creștinu* Cuv. d. Bătr. II 150; *i-au învățat să meargă în preajma porții Orului, doar ar găsi niscai zahere moschicească, să o strice* Let. II 429/34; *Un vultur... pânduă, doară și-ar vână ceva de prânz* Țichindeal, F. 5; *Clopotele să le tragă... Doar s'a îndură Dumnezeu* Eminescu, P. 172.

Doară putându-l înlocui pe *ca doară*, introduce și propozițiuni subiective și obiective. Această funcțiune s'a putut dezvoltă, se înțelege, și în mod independent, fără de orice analogie

¹ Cf. *hotări să iscodească... ca doar, doară să puie mâna pe un așa tâlhar* Ispirescu, L. 376.

cu propozițiunile finale: *Aștept, 'doară va veni tata* = „*apoi va veni tata“ > „că va veni poate tata“. Nu găesc în materialul bogat pe care îl am înaintea mea decât două exemple. *De odată se părea lucru bun și doară* („că poate“, „că în sfârșit poate“) *se vor mai încetă gâlcevile* Let. II 87/1; *Și fata . . . Tot așteptă doar'* („că poate“) *o veni Flăcăul mîi curînd* Coșbuc, F. 158.

Doară mai poate fi și conjuncțiune interogativă. Reconstruiesc un exemplu ca: **adoară* („a doua oară“, „altă dată“) *vei ști ce să faci?*, din care se explică ușor funcțiunea aceasta. Când o întrebare se compune din mai multe părți, *doară* se poate strecură ușor în înșirarea lor, întocmai ca în acea enumerare cu care am început să facem istoria evoluției lui semantic: *aducă scrise toate păcatele tale . . . ; au doară ai obidit . . . sau ai ucis* etc. (v. mai sus).

Acest *doară* interogativ, precedat sau ba de *au* sau *sau*, introduce întrebări directe și indirecte, în cele dintâiu cu înțelesul de „cumva“, în cele din urmă cu înțelesul de „dacă cumva“, adese putându-i lua locul conjuncțiunea *au*: *Doară izvorulu di-Ń'aceiași curere izvori-va dulce și amaru? Sau doară, poate, frații miei smochiia masline face, sau via scochie?* Cod. Vor. 125; *Au doară poate credi-Ńna spăsi elu?* ib., 119/11; *Au doră¹ poate mîncă omu iară carne de om?* Cuv. d. Bătr. II, 324; *Au doară, n'ai părinți?* Ispirescu, L. 341; *Au doar nu sînt și eu unsul lui Dumnezeu?* C. Negruzzi, I, 140. *Au doare* (cit. *doară!*) *s'au turburat Poarta pentru dosirea fiilor săi?* Odobescu, I, 282; *I-am dat fragi, ea mi-a zis: „Na-le!“ Doar ți-am zis eu să-mi dai fragi?* Coșbuc B. 9; — *iară pentru să-l cunoască giudeful, au doară să face, au cu adevărat iaste nebun, trebuie să-l întreabe giudeful multe întrebări* Pravila Mold., 147; *Intrebat-au caimacami . . . doară știe să le spue pre cine vor să puie domn aice* Let. II, 323/32; *Să-l întrebăm, doară are ierbi de feciori* Alexandria 6.

Prin contaminarea unor construcțiuni de subordonare cu ajutorul lui *de* și prin (*ca*) *doară* s'a ajuns la (*ca*) *doar de*: *Și cu sfaturi totdeauna să munceă a izbuti, Doar de-i va stînge Amorul ce-l aveă spre Areti* Pann. E. II 2; *se puse la poartă și așteaptă ca doar de va veni cineva să-l întrebe ce caută* Ispirescu, L. 44.

Doară se întâlnește în evoluția lui semantică și cu *cîndai*, cuvînt întrebuițat foarte adese în textele noastre vechi

¹ În textul acesta se mai găesc și alte cuvinte cu *o* pentru *oa*.

ca adverb și conjuncțiune (DA I¹¹, p. 75—76). Dintre asemănările lor amintesc numai că și *cândai* poate fi conjuncțiune finală (construită de asemenea cu verbul la viitor) sau interogativă și că și dînsul are adese înțelesul de „poate”. O urmare a acestor apropieri a fost că găsim chiar ambele cuvinte în mod pleonastic unul lângă altul: *Iară ei, când vor ceti acicea, cândai doară se vor putea dereptă* Coresi E. III/23¹ În mod pleonastic se găsește *doar* și după *apoi*: *Apoi doar, eu nu-s de acèle, de care crede el* Creangă, P. 28

* * *

În materialul bogat de care m'am folosit nu l-am găsit pe *doară* cu vreo altă funcțiune semantică sau sintactică, care n'ar fi fost discutată până aci. Ar. *adoară* «în zori de zi, pe la cântatul cocoșilor, spre cântători», de care am pomenit într'o notă precedentă, cred că nu trebuie identificat cu ar. *adoară* «a doua oară, iarăși». Îl găsim de patru ori în *Basmele* d lui Papahagi: *av.g'l'è până hadză-nopfi, nu z vidzù fiiva: ... câtră de-adoară z-deadi fiçorlu pri mână s-agârșască nădeamă* 119/34; *avig'l'è ș-aestu și câtră de-adoară, nă negură, nă lăiafă l-culcă t-un somnu greu* 120/12; *ș câtră de-adoară, știu cându l'a s-creapă dzu, l-fură somnul* 157/28; *Am nă ambare cu grân, gongale, mel'ă, ordzu și di tute yipturle. Caftu, tu nă dzuă ș-tu nă noapte s-lo-aledzi... . Ș-aduse furniga tute soafile, tută furnigamea... ș-până de-adoară yipturle era curate și aleapte după simință* 496/17.

Nici de la înțelesul de «a doua oară, iarăși» al ar. *adoară* și nici de la vreuna dintre accepțiunile drom. *doară* nu putem ajunge până la această funcțiune de «în zor de zi»². În comparație cu *doară* al nostru, ar. *adoară* < a doua oară a fost mult mai conservativ, oprindu-se la «a doua oară, iarăși, apoi» Ar. *adoară* «în zor de zi, pe la cântatul cocoșilor, spre cântători», precedat în totdeauna de prepozițiunea *de* (cf ar. *di cu oară* „de cu vreme”), înaintea căreia se mai găsește de obicei altă prepozițiune ca *până* sau *câtră*, derivă din *ad* + *horam* și ni-l reamintește pe tirol. *adora* „frühzeitig“ (REW. p 308), cu care trebuie pus în legătură.

Cernăuți, Fevruarie 1924

Al. Procopovici.

¹ V. DA, ib., supt III 1⁰, unde se mai dau două exemple de felul acesta.

² Numerarea orelor de la miezul nopții nu este populară. Chiar dacă ar fi, cu ora a doua după miezul nopții tot nu ne-am găsi în „zori de zi”.

ETIMOLOGII.

Alun, täun.

So selbstverständlich die zusammenstellung von rum. *alun* und lat. *avellanu* ist, so schwierig ist die lautliche entwicklung. Leider haben wir ja kein genau gleichgebautes wort, aber nach den allgemeinen analogien müsste man erwarten, dass *ae* nach schwund des *v* geblieben wäre, dass *ll*, nachdem *a* zu *â* geworden war, sich verflüchtigt hätte, da ja auch *ellã* zu *ea* geworden ist, nicht die tonstellung, sondern die besondere farbung des *a* den schwund des *ll* verschuldet, und endlich, dass *an* zu *în* geworden wäre, nicht zu *un*.

Die zwei ersten dieser schwierigkeiten sind bisher nicht beachtet worden¹, die dritte hat man auf verschiedene weise zu beheben versucht. Hasdeu EMR, I, 925 setzt, gestützt auf provenzalische formen, die er falsch deutet, ein vulg.-lat. *-ona* mit kurzem betontem *o* an, was vom lateinischen standpunkte aus unmöglich ist. Weigand, Krit. Jahresber. 6, I, 160 spricht ebenfalls von vulg.-lat. *-ona*, ohne sich über die quantität des *o* zu äussern, meint aber wol *-ōna* und deutlich schreibt Pușcariu, Et. Wb. *-ōna*. Aber es gibt kein vulg.-lat. und auch kein rum. suffix *-ōna*, es gibt nur *-ōne*, rum. *-un*, das aber in seiner funktion im lateinischen und im rumänischen sich so scharf und in anderer weise ausprägt, als es in *alun* der fall wäre, dass mit dieser annahme nichts gewonnen ist. Tiktin vergleicht im Wb. *alun* mit *unghiu* aus *angulus*, aber der vergleich passt nicht, da in *unghiu* velares *n* vorliegt, das die velarisierung des *i* nach

---

¹ Allerdings schreibt Tiktin ZRPh. 10, 255, „*ae* ergibt *a* in *alun* und in den atonen auxiliaren *am habemus, aji habetis*“, doch nehmen diese verbalformen eine besondere stellung ein.

sich bewirkt, wogegen das dentale *n*, wie es *alân hat, nach dem ausweis von *lână*, *sân* und vielen anderen eine solche wirkung nicht ausübt. Endlich Nigra denkt an eine umstellung aus *ulana*, aber *u* aus *ave* entspricht wieder nicht der rumänischen entwicklung.

Ein zweites wort, das *un* aus *anu* zeigt, ist *tăun*. Die von Tiktin, ZRPh. 12, zuerst ausgesprochene, von Pușcariu und im REW. aufgenommene zurückführung auf ein lat. *tabo*, das uns bei einem dichter aus dem karolingerkreise überliefert ist (Traube, ALLG. 6, 168) und das ja im frz. *taon* weiterlebt hat sein bedenkliches. Wir sehen nämlich, dass dieses *taon* spezifisch nordfranzösisch ist, ja sogar nur einem teile Nordfrankreichs angehört, dass Südfrankreich, die iberische halbinsel und ganz Italien bei *tabanus* bleiben. Portg. *tavão*, das im REW. auf *tabone* zurückgeführt ist, kann sehr wol eine erst portugiesische umbildung sein, da *-anu* und *-one* im singular unter *ão* zusammenfallen, nur im plural als *-ãos* und *ões* geschieden sind. Somit ist *taon* eine jungē örtlich beschränkte umbildung. Dass der vorgang, den wir hier in Nordfrankreich beobachten, sich auch im rumänischen hat vollziehen können, ist nicht in abrede zu stellen, aber sehr wenig wahrscheinlich, wenn man bedenkt eine wie bescheidene rolle das suffix *-one* im rumanischen¹, eine wie grosse im nordfranzösischen spielt.

Man kommt danach zu der annahme, dass *van* zu *un* wird und man kann zur erklärang und bestätigung nun noch folgendes anführen:

Es ist längst bekannt, dass *uă* zu *uo* wird, *vidua* zu *văduo*, *luăm* zu *luom*. Da sich nun *î* zu *ă* verhält wie *u* zu *o*, so ergibt sich naturgemäss, dass *vî* zu *u* werden muss und in der tat stehen *luom*, *luo* und *luund* im altrumanischen und noch heute z. b. im mazedonischen als *lom lund* einander gegenüber. Damit ist ein drittes beispiel gewonnen, wogegen, soweit ich sehe, gegenbeispiele fehlen.

Wir kommen damit zu der erklärang, die alle drei schwierigkeiten behebt, nämlich zu einer durch umstellung entstandenen grundform *allevanu. Hier steht *ll* vor *e*, muss folglich bleiben, *-llevan-* wird zu *-luun-* wie *levando* zu *luund*, und nun findet

¹ Vgl. die wenigen beispiele, die Pascu *Suffixele*, s. 52 ff. beibringt.

zusammenziehung der beiden *u* statt, die in *luund* unter dem drucke von *lua* unterblieben ist, die sich aber doch auch in mazed. *lund* zeigt.

Das einzige, was man noch zu gunsten von *tabone* anführen könnte, ist die form *tăune*, die Marianu, *Insectele în limba, credințele și obiceiurile Românilor*, 348 anführt. Das verhältniss von *-une* und *-un* aus *-one* bedürfte einer genaueren untersuchung, bei der sich dann wol zeigen würde, dass das schwanken von *une* zu *un* auch gelegentlich ein altes *-un* zu *-une* hinübergeführt hat.

W. Meyer-Lübke.

1. Apucă.

Die vom REW angenommene Etymologie Burlă's (zu *aucupari* ‚vogelfangen‘ mit Metathese) ist von Pușcariu im Etym. Wb. und im Dicț. limb. rom. nur zögernd angeführt worden und man sieht auch sofort das Missliche, dass die romanische Form auf die metathetische des Lat. zurückgeführt wird, wobei die ursprüngliche mit *k-p* nicht belegt ist, dass ein Ausdruck der Vogelstellersprache der nicht sonst im Roman. fortlebt, gerade hier, in abgeleiteter Form und abgeleiteter Bedeutung, fortleben soll usw. So sucht man denn, den heutigen weniger konstruktiven Neigungen des Etymologen folgend, um Anknüpfungen *innerhalb* des Rumanischen selbst, wobei es nun bei der mangelhaften Überlieferung der alten Sprache leider auch nicht ohne jegliche Konstruktion abgehen kann. Das rum. Verb. *a apucă* hat etwas Drastisches, Energisches, Derbes, fast möchte man sagen „Brachiales“ in seiner Bedeutung, es heisst nicht bloss ‚nehmen‘ wie *a prinde* und *a lua*, sondern ‚packen, mit der Hand packen‘, es ist noch stärker als *înhăță*, wie aus dem die Synonyme kontrastierenden Beispiel des Dicț. limb. rom. hervorgeht: *Ai prins hoțul? — Da, t-am înhățat! — Apucă-l de mâneacă, ca să nu mai scape, să ia altădată ce nu e al lui!* Wenn nun schon *a înhăță* offensichtlich von der Interjektion *haț* ‚schwupp, wutsch!‘ abgeleitet ist (Tiktin), so kann dasselbe von *a apucă* noch vie eher gelten. So werden wir denn ein **puc!* annehmen, das ich allerdings nicht belegen kann, aber aus *poc!* für den Schall eines Schusses oder Schlages (*a pocni* ‚klatschend schlagen‘ usw.), *boc*

(*cioc! boc! boca boca*, für das Hammern, *a bocăni* ‚hämmern, pochen‘) und *buc* (*într'un buc* ‚sogleich‘, das ich nicht mit Tiktin zu *buc* ‚alte Buche‘ stellen möchte), *a fi buc de foame* ‚sehr hungrig sein‘, *a bucnî* ‚mit Ungestüm schleudern‘ vielleicht *α buchisă* ‚puffen, blauen‘, das eine grazisierende Ableitung zu *buc-* ‚schlagen‘ sein mag (wenn es nicht mit Schuffert *Leipz. Jahrber.* 19/20 S. 162 zu *buche* ‚Buchstabe‘, also = ‚die Buchstaben mit Schlagen eintrichtern‘ gehört), *păc!* ‚bums, ratsch, paff‘, *pac pac* für das Gerausch der Axt (Pascu, *Despre cimilituri* S. 108), *pic* ‚tropf!‘ folgere. Ähnlich haben wir dtsh. *pochen, puchen*, engl. *poke*, nd. *pukken* ‚klopfen, schlagen‘, ält. dan. *pukke* (Falk-Torp), dtsh. *Pauke* (mh. *pûke*) als Instrumentname, nach Kluge auch, lautmalend, vgl. dtsh. *pauken* ‚dumpf schallend schlagen‘, frz. *bo-card* ‚Pochhammer‘, *buquer* ‚taper‘, poln. *pukati* ‚klopfen‘ (Miklosich, *Et. Wb*, s. v. *puka-*), magy. *pukkanni* ‚knallen, krachen‘ usw. Über *pak-pik-* ‚schlagen‘ im Ital. habe ich *Arch. rom.* 7, 157 ff. gehandelt. Der onomatopoetische Ursprung von *a apucă* würde also in dem „Drastischen“ des Wortsinns noch nachwirken. Ähnlich ist das romanische *toccare* ‚berühren‘ nach Schuchardts Deutung urspr. eine lautmalende Bildung und ähnliche Einflüsse habe ich für westrom. *tastare* ‚tasten‘ in *Miscell. Schuchardt* S. 158 wahrscheinlich zu machen gesucht und gezeigt, wie das urspr. onomatopoetische *toucher* im Frz. auch in wissenschaftlicher Prosa stehen kann (*le toucher, l'attouchement*). Vgl. auch nl. *doppen* ‚aufgreifen‘ ‚plündern‘ zu *topp! dopp!* als Onomatopoeie des Schlagens *Dtsch. Wb* s. v. *Topf*¹ Sp. 817. Das rumänische Verb. wäre mit seinem nicht ganz verblassten Wortsinn gewissermassen auf halbem Wege stehen geblieben. Das Präfix *a-* erklärt sich als ein *an-* wie in dtsh. *anrühren*, vgl. frz. *attouchement*, rum. *a acăță*.

2. Ațipi ‚einnicken, einschlafen‘.

REW. 8655 hat das Wort noch unerklärt gelassen. Ich vermute eine onomatopoetische Bildung vom Stamm $\xi ip-$ (= $z ip-$), der im Rumanischen in *țipă*, ‚jeter, lancer, jaillir‘, *țip* ‚fontaine jaillissante‘ vorliegt (vgl. Cihac II, 435, der nsl. *cip* ‚battement du pouls‘, *ciplja, cipnua* ‚artère‘ vergleicht). Das Bild des periodisch langsamen Tropfelns, mit dem das Einnicken verglichen wird, findet sich im Rumanischen noch in *a picotă*, *a picură* ‚schläfrig einnicken‘ zu *a pică* ‚tropfeln‘, *picuriș* ‚das Tropfeln‘ (dieselbe Vorstellung

der kleinen Senkung des Kopfes liegt offenbar auch kat. *pesar figues* ‚einnicken‘ zugrunde). Der onomatopoetische Stamm *zipp-* für eine kleine, zuckende Bewegung findet sich auch in nhd. *zippeln* ‚trippeln‘, *Zipperlein* ‚Fussgicht‘, slav. *cipŭka* ‚Zehenspitzen‘ (Berneker: mit Verbalableitungen ‚schwerfällig‘ oder ‚auf den Fusspitzen gehen‘).

Auch sonst ist ein onomatopoet Stamm *zip-*, *sip-*, weitverbreitet: dem ‚tropfen‘ ist das ‚tropfenweise saugen‘ ‚nippen‘ benachbart: eng. *sip*, nd. *sippen*, dän. *sippe*, hiezu schwed. nd. *sipp*, hd. *Zipp*, *zimperlich* ‚geziert‘ (Falk-Torp s. v. *sipe*, das selbst zu *sive* ‚tropfen‘ gehört) andererseits ung. *szipni* ‚saugen‘ *szipálni* ‚saugen‘ ‚schnupfen‘. Auch von ‚nippen‘ zu ‚einnicken‘ gibt es einen Weg, vgl. dtsh. *nippen*, *napfezen* (Matthisson singt: „Wenn schläfrig die Lippen Beim Gottermahl nippen“), kat. *fer becayna*, auch das subst. *sobec* ‚unbezwingliche Schläfrigkeit‘ (zu *bec* ‚Schnabel‘). Immerhin kann ich ein *řip-* ‚nippen‘ im Rum. nicht belegen.

Endlich erwähne ich *a řipà* ‚laut schreien, kreischen‘, das keineswegs mit Pascu *Arch. rom.* 6, 266 zu einem rekonstruierten It. *tinn-řpare* gestellt werden darf: es entspricht ja slavischem *cip*, bayr. *zib* als Lockruf für Hühner (Berneker) und einem *zipp-* für *cipp-* für verschiedene Tierlaute bei Deutschen, Italienern und Spaniern (Riegler *Arch. Rom.* 7, 13: verschiedene Ammer, aber auch ein junger Hund heisst hiezu gelegentlich *Zippkötter*¹. Es wird nun auffallen, dass ich *zipp* bald für ein leises Geräusch

¹ Das *Magyar Etymologiai Szótár* gibt s. v. *cipa* ein dialekt-magy. „*czipálni* . . . Tépni szaggatni, rángatni, mint a *czipa-kutya*“, wobei Bdtg. und Ursprung des letzteren Wortes als unsicher bezeichnet und *csiba*, das Befehlswort für Hunde (‚kusch!‘) = rum. *řibã*, herangezogen wird. Das magy. *czipa-kutya* scheint zu *Zippkötter*, andererseits *czipálni* ‚zucken (der Glieder)‘ zu dtsh. *Zippeln*, *Zipperlein* zu passen. Ebenda findet sich ein *cipeg-copog* ‚kopogva jár‘, also ‚schwer auftreten‘, in einem älteren Wb. *cipeg* ‚konnyü, száratlan, vékony labbeliben járva *cip* hangot csinál‘, also im Gegenteil ‚leicht auftreten‘ und so den Laut *cip* hervorbringen, genau wie im Slavischen mit den beiden einander widerstrebenden Bedeutungen. Vielleicht gehört auch das bislang unerklärte *cipellés*, *cipelló*, mlt. *Zipellus* ‚Schuh‘ zu dem onomatopoet. *Zippeln*, vgl. *cipelni* ‚schwer schleppen‘. Man sollte eigentlich erwarten, dass für ‚schwer auftreten‘ dumpfe Laute gewählt wurden, aber der hinkende Gang, der durch das hellklingende *zippeln*, *cipelni* urspr. gemalt wird, bringt von selbst die Idee der Anstrengung, des Schwereren mit sich.

(*a aʃipi*) bald für ein lautes (*a ʃipà*) annehme. Die Sprache gäbe so gleichsam für ihre musikalischen Elemente, also die lautmalenden Wörter, nur die Noten her, die dann mit beliebiger Vortragsbezeichnung (*forte*, *piano* usw.) versehen werden könnten. Hiezu kopiere ich aus von der Habelentz, *Sprachwissenschaft* S. 154: „Ganz stilles Verhalten ist doch eigentlich gerauschos, also so wenig wie möglich zur onomatopoetischen Darstellung geeignet. Der Mandschu liebt aber diese Darstellungsweise: Alles soll reden . . . wer sich ganz ruhig verhält, der sagt *cib* (sprich *tsib*). Wenn der Schwede will, dass sein Kind hübsch schweigsam und gerade bei Tisch sitze, so ermahnt er es: „Du musst *sipp* sagen!“ *Du bõr såga sipp!* Im Deutschen bedeutet: ‘nicht Zipp sagen’ soviel wie: nicht das leiseste Wörtchen äussern, und im Siamesischen ist *sip* (alte Aussprache wohl *jʻip*) Onomatopöie für ein „leises Geräusch“*. Die Sprache als ein Tönendes hat eben keine andere Möglichkeit als die Stille durch ein Geräusch, allerdings eine Art Minimalgeräusch, auszudrücken: daher wählt sie einsilbige Stämme, deren Klang die Stille gleichsam nur vorübergehend unterbricht. Der helle Klang eines *zip-* (dän. *sippe* ‚zirpen‘ ähnlich magy. *csipegni*, *cipákólni*, *csipákolni*, *sipákolni* ‚piepsen‘ Magy. Etym. Szótár) kann aber natürlich auch eine grelle Ruhestörung bedeuten und so kommt es zu ‘schreien’. Ganz ähnlich dem Gegensatz von schwed. *saga sipp* ‚still sein‘ und dtsh. *nicht zipp sagen* ‚still sein‘ finden wir bei afrz. *motir* ‚sprechen‘ — log. *ammuttire* ‚verstummen, schweigen, beruhigen‘ (REW 5794: = *muttire* ‚halblaut reden‘ + *mutus* ‚stumm‘), ja selbst innerhalb des Sardischen besteht ein Gegensatz: „Neben *mutire* ‚schweigen‘ ist im Nuoresischen im Gennargentugebiet und im Tirsotal *muttire* in der Bedeutung ‚rufen‘ verbreitet“ (M. L. Wagner, Arch. f. neu. Spr. 135, 104). Man kann die Stille so ausdrücken, dass man aussagt, man gebe keinen Mucks mehr, oder auch, man gebe *nur mehr* einen von sich (*muckmäuschenstill*), man sage nicht mehr Zipp (Sanders: „*nicht z. sagen* [vor Müdigk., Schwäche etc. nicht den geringsten Laut hervorbringen] *können*“) oder nur noch *zipp!*

* [Românește: a nu zice nici *pis!* S. P.]

¹ Bedenkt man, dass neben *Zip* auch *Zilp* für das Vogelgezwitscher (Riegler. a. a. O.) erscheint, so muss man auch rum. *a cripî*, *cilpchi* ‚zwitschern‘ hier anreihen und nicht mit Pascu l. c. auf *tinnulare zurückführen Magy. *cstribelni* ist dann auch nicht Lehnwort aus dem Rum., sondern eine parallele Onomatopöie. (Vgl. *crib-* für die Grille REW 9625). In

Țipă in der Bdtg. 'hervorquellen', 'schreien', 'werfen' wird schon von Sainéan *Ztschr. f. rom. Phil.*, 30, 565 als onomatopoeische Bildung erk'ärt, wobei 'quellen' die ursprüngliche Bdtg. sei (wie bei sp. *chorro* 'Schwall', danach *chorro de voz*).

3. Dădăței, Anemone pulsatilla, Pulsatilla vulgaris.

Jordan *Arhiva* (Iași) 29, 431 hat das Verdienst, die richtige Etymologie des Wortes gegeben zu haben: abulg. *dědx* 'Grossvater', bulg. *dědo* 'Greis' (mit *-ets* -Diminutiv). Nur glaube ich nicht, dass der Grund der Namengebung richtig erkannt ist: „floarea a fost numită... bunica sau bunicuța, fiindcă răsare înaintea tuturor celorlalte, e mai bătrână decât ele“. Nemnich (Catholicon, 1793) gibt schon u. a. die deutschen Namen an: *bocksbart*, *mutterblume*, *wildmannskraut*, *das graue bergmännchen* (wegen des grauhaarigen Kopfes, den man nach der Bluthe auf dieser Pflanze sieht), zitiert von Rolland *Flore pop.* I, 17. Also ist die Blume 'Greis' wegen des weissen Fruchtkopfes genannt worden, den wegzublasen ja allerorten ein beliebtes Kinderspiel ist. Vgl. noch bei Rolland die Angabe aus dem Briançonnais: „L'ensemble des fruits plumeux de l'anémone pulsatille est nommé *chaboussel*; au figuré on appelle *chaboussel* un homme qui a les cheveux hérissés et mal peignés“. Ich führe zum Vergleich noch an, was V. Bertoldi in seinem vor kurzem erschienenen Buche „Un sibille nel regno dei fiori“ S. 14 schreibt: „Sotto l'impressione del color bianco e della lanosità dei frutti nelle specie di *Eriophorum*, questa pianta fu ideata nel Riesengebirge come una 'vecchierella', donde [il suo nome *ala mède*, cioè, „alte Mägde“...], un processo simile a quello per cui una bambina

---

țip- für ein grelles Gerausch vgl. noch die Onomatopöien *țivlic*, *țipțiric* vom Knarren einer Tür in rum. Ratseln (vgl. Pascu, *Despre cimilituri*, S. 39, der a *țivli*, a *țifli* ‚a strigă tare, a răcni c-o voce ascuțită și pătrunzătoare‘ u. a. m. vergleicht)

Auerbach *Leipz. Jahrb.* 19/20, S. 213 schreibt: „*ațipi* ‚einschlummern‘ leitet Tiktin von *țeapă* ‚Pfahl‘ ab und erklärt sich den Vorgang so: steif werden wie ein Pfahl! Abgesehen davon dass ich diese Erklärung bei Tiktin weder im Wb (wo es s. v. *ațipi* heisst: „Et. unbekannt“) noch im Rum. Elementarbuch finde, widerspricht sie der Bedeutungsangabe des Dicț. limb. rom.: ‚a adormi ușor, a apucă să adormi, a fi pe jumătate adormit‘, während zum Pfahl werden doch zu ‚tief schlafen, in tiefen Schlaf fallen‘ führen müsste.

napoletana, impressionata dai baffi e dal pizzo bianco di suo nonno, chiamava *nonnò* tutte le spazzole bianchi, gli spazzolini da denti, i piumini che si adoperavano per incipriare, e qualunque oggetto avesse pelo bianco. Cfr. D'Ovidio nella traduzione della *Vita e lo sviluppo del linguaggio*, di Dwight Whitney, pag. 49, n. 1.“

4. A luà împrejur.

Iordan Arhiva (Iași, 1922) S. 530 ff. vergleicht mit der rumänischen Redensart ital. *pigliare (prendere) in giro*. Da er die ital. Wendung in Wörterbüchern vermisst, so mache ich auf Panzini's *Dizionario moderno* (1905) s. v. *giro (prendere in giro* ‚beffarsi, farsi giuoco‘) aufmerksam, das, offenbar aus Tiraboschi's, *Vocabolario dei dialetti bergamaschi* (2. Aufl. 1873), oder aus Angiolini (1897) lomb. *toe n gir* derselben Bedeutung erwähnt. Zur Erklärung geht Iordan von entehrenden Strafen aus, bei denen der Delinquent öffentlich *herumgeführt* wurde, und macht auf den Parallelismus zwischen rum. *a luà în căruță* mit neap. *portare n carrozza* ‚canzonare, burlare...‘ aufmerksam, das auf die alte Karrenstrafe zurückgeht (Iordan hätte vor allem Chrestien de Troyes' „Karrenritter“ erwähnen können, vgl. gr. Ausg. Foerster, Einleitung, S. LXIV¹) ebenso rum. *a luà la vale* — irp. *portà a pe lu ponte* ‚burlare, canzonare‘. Nun scheidet aber diese Erklärung für ital. *prendere (pigliare) in giro* daran, dass diese Verba im Ital. nicht ‚herumführen‘ heissen können (es heisst ja denn auch *portare n carrozza, portà a pe lu ponte*), wie es im Rum. zu sein scheint: *pigliare, prendere*, von Personen gesagt, hiesse höchstens ‚abholen‘ (*vengo a prenderti*), womit sich wieder kein *in giro* vertrage. Wir haben es vielleicht bei all diesen Ausdrücken mit Wendungen der Jägersprache zu tun (vgl. lat. *circumvenire* ‚in eine Falle locken‘, dtsh. *einkreisen: das wild einkreisen*, das Gebüsch umgehen, in dem es sich aufhält' Dtsch. Wb. und sonstige urspr. Jagdausdrücke in der Bdtg. ‚zum besten haben‘, die *Dacoromania* I, 238 aus verschiedenen Sprachen zitiert sind).

¹ Ob hieher auch argotfrz. schweizfrz. *charrier qc, le berner, le faire endêver, le houspiller* (urspr. ‚faire aller en char‘) gehört? Esnault, *Le Pollu tel qu'il se parle*, S. 106 ff. verzeichnet Parallelen wie *bousculer, brouetter chamboule*, die den Übergang über ‚heftig stossen, grob behandeln‘ (dann auch mit Worten) nahelegen.

Die urspr. Wendung wäre dann *farsi prendere in giro* 'sich ein-kreisen lassen'. Im Bergamaskischen haben wir ähnlich *fas tō vià* ‚farsi scorgere, farsi burlare o beffare, darsi a riconoscere‘, womit das venez. (triest. pola.) *ciol via* ‚zum besten halten‘ zusammenhängen muss: Riegler nimmt (brieflich) eine Analogie zu frz. *faire prendre le change* den Jäger auf eine falsche Spur führen (vom Wild gesagt) *prendre le change* ‚sich irreführen lassen‘ an. Andererseits lässt *ciol per cul*, das mir G. Maver aus Triest belegt, an die Möglichkeit auch für *prendere in giro* denken, dass einfach an ein ‚nicht direktes Verspotten‘ gedacht wurde ein Nicht-geradewegs-auf-sein-Ziel-Losgehen. Meine Hörerin aus Iași, Frau Elvira Balmuș, kennt rum. *a luà împrejur* mehr in der Bdtg. von ‚jem. unschädlich machen‘ (= *a încolți*), während *a luà la vale* mehr ‚zum besten halten‘ bedeute. Damit wäre vielleicht fürs Rum die Herkunft aus der Jägersprache näherliegend.

5. Inșelà ‚betrügen‘.

Nachdem Papahagi *Leipz. Jahresber.*, 14, 152 aromunische und neugriechische Parallelen zu dem rum. Verb gefunden, hat P. Skok *Arch. f. slav. Phil.*, 1918, S. 84 mit dem rumänischen Worte das gleichbedeutende Skr. *nasamārti* (zu *samar* ‚Saumsattel‘) verglichen und beide erklärt als „metaphorische Ausdrucksweisen des volkstümlichen Humors, die besagen, dass jemandem etwas gegeben wird, was ihm von Natur aus nicht gehört“, womit auch die von Tiktin schon herangezogen rum. *a potcovî, a pune cuiva mantaua, ipingeaua* zusammenstimmen. Ich möchte nun noch auf die altfranzösische Strafe des ‚porter la selle‘ hinweisen, über die Ducange s. v. *harmiscara, panellum* und Michelet, *Origines du droit français*, S. 216 ff. handelt. Ich zitiere aus seinem Material z. B. die Stelle aus dem Roman de Rou:

*Quant à Richart vint li quens Hue,
 Une selle à son col pendue,
 Son dos offri a chevauchier;
 Ne se pot plus humelîer,
 Estoit coustume à cel jour
 De querre merchi à seignour
 ... Guillaume vint à merchi
 Nuz piez, une selle à son col.*

Auch Grimm Dtsch. Rechtsaltertümer 2. Auf. 718 ff. belegt *den Sattel tragen müssen* als alte Strafe desjenigen Freien, der sich gegen seinen Herrn empört hat und von diesem wieder zum Gehorsam gezwungen ist: „Als Sinn dieser Demüthigung wird in den ausgehobenen Stellen selbst angegeben, dass der verurtheilte seinem beleidigten Herrn sich gleichsam *zum reiten* darbiere, wie der Unterjochte sich als ein Ackertier *unter das Yoch* gibt. Auch erscheint der *Sattel* anderwärts, wo von keiner Strafe die Rede ist, ein Symbol der Unterwerfung“. Es wird sich also bei *a înşelâ* um eine alte Form der Entehrung handeln (vgl. auch die Bdtg., ‚eine Frau verführen‘) — ebenso wie bei *a pune mantaua, ipingeaua*. Das letztere erinnert mich an frz. *capot* in *faire capot* ‚kentern (von Schiffen)‘ ‚matsch machen, beim Kartenspiel‘, das Gamillscheg Ztschr., 40, 162 f. mir unrichtig erklärt zu haben scheint: G. geht von dem erst im 19. Jh. belegten *capoter* ‚kentern‘ aus, während *faire capot* ‚kentern‘ 1771, *faire capot* als Spielerausdruck 1642 belegt ist und auch als dtsch. *kaput machen* ‚töten‘ (= rheinld. *kapot*) seit dem 30-jährigen Kriege erscheint, und nimmt eine Zusammensetzung prov. *capbotar an, woraus frz. *capoter* entlehnt wäre wie frz. *chavirer* aus prov. *capvirar*. Aber richtiger wäre, von der ältest belegten Form und Bedeutung auszugehen, also von *faire capot* als Spielerausdruck. Die gute Erklärung scheint mir (nicht der Dict. gén., sondern) Littré zu äussern, der den Spielerausdruck erklärt: „*capot*, dans le sens de *cape*, pris métaphoriquement; la défaite complète au jeu étant considérée comme une *capote* qu'on jette sur le vaincu“. Dazu stimmt, dass *capot* ‚Kapuzenmantel‘ ab 1611, *cape* ‚id.‘ seit dem 15. Jh. belegt ist. Das rum. *a pune ipingeaua* ist dann eine genaue Analogie. Es fragt sich noch, ob mit dem (Kapuzen-)Mantel nicht auch ein Marterwerkzeug gemeint ist, vgl. *Dtsch. Wb.* s. v. *Mantel* 11): „den spanischen Mantel tragen müssen, ist eine Leibesstrafe, da der so sie aussteht, einen tiefen und schweren Zober auf der Achsel tragen muss, durch dessen Boden er den Kopf steckt“ und s. v. *Kappe* 3 a), wo angegeben wird, dass im 17. Jh. die spanische *capa* in Deutschland Mode war und spanische *Kappe* oder kurzweg *Mantel* hiess.

Hier wie in anderen Fällen erachte ich es für methodisch richtiger, von *a înşelâ* ‚satteln‘ zu *a înşelâ* ‚betrügen‘ einen Weg zu suchen, bevor man, wie etwa Weigand *Leipz. Jahresber.*, 13, 110 für das zweite Verb eine ganz andere Anknüpfung sucht.

6. *Mi-e peste cap 'j'en ai par-dessus la tête'.*

Ich glaube nicht, dass Giuglea *Dacorom.*, II, 642 mit Recht an die lat. Stelle *dicimus super caput aliquil, cuius maximam curam gerimus* bei L. Aurelius Augustinus für die rumänische Wendung anknüpft: denn diese lat. Wendung heisst ja nichts anderes als dtsh. *es liegt mir etwas ob, es obliegt mir etwas* = lt. *incumbit* 'es liegt etwas auf mir (schwer, lastend wie jede Aufgabe, indem jede Arbeit als Last gefasst wird)': das wird bewiesen durch *supra caput esse* 'im Nacken sitzen (vom Feinde)' bei Sallust und Livius, '(belästigend) auf dem Halse liegen', bei Cicero vom Alter gebraucht, oder *super caput esse* von dem gefährlich bedrohenden Feinde bei Tacitus. Ähnlich der von Giuglea angeführten Stelle ist die im ThLL zitierte aus Tertullian: *curam frugum super caput eius fuisse* 'war seine Aufgabe'. Der Gebrauch der Präposition *super* erklärt sich daraus, dass der höher postierte Feind stets im Vorteil ist (vgl. mhd. *über houbet fechten* urspr. „mit einem Gegner anbinden, der einen höheren Standort einnimmt“ und die daran anschliessende Erklärung von dtsh. *überhaupt* durch Sperber *Ztschr. f. dtsh. Alt.* 59, 62 ff.). Ähnlich dem lt. *super caput esse* „obliegen“ (von einer Arbeit) ist eher das rum. *a luà asupra capului (sufletului) său* „auf sich eine Arbeit nehmen“ (Dicț. limb. rom. s. v. *asupra*). Die Vorstellung in *mi-e peste cap* ist dagegen nicht die einer aufliegenden Last oder feindlichen Bedrohung, sondern die des „über-den-Kopf-Wachsens“. Man kann im Deutschen sagen: *mir geht die Sache bis daher* und je nachdem gleichsam den Stand des „Wassers“ oder des Unangenehmen bis zum Kinn, bis zum Mund, bis zur Stirn, bis *über den Kopf* mimisch andeuten (vgl. auch *er steckt bis über den Kopf in Arbeit*, wie man sagt: *er steckt bis über den Kopf im Wasser*, frz. *être dans qch. pardessus les yeux*): das stimmt ja auch zu *peste*, das im Gegensatz zu *asupra* „über... hinaus“ bedeutet (Tiktin, s. v. *peste* 3). Noch wahrscheinlicher aber ist angesichts der Wendung *ură copil mi-e peste cap*, dass wir wirklich von den Erwachsenen, über den Kopf wachsenden Kindern auszugehen haben: vgl. auch im Deutschen *mein Sohn ist mir über den Kopf gewachsen* und nun übertragen bei Adelung: *die Schwierigkeiten der Lage wachsen ihm nachgerade über den Kopf*.

7. Piersicà (chersicà).

Gegen die Erklärung Giuglea's *Dacorom.* I, 249, hat Gammillscheg *Ztschr* 1 923 S. 242 den berechtigten Einwand erhoben, dass *persecare* ein **presecà* ergeben müsste. Ich dachte zuerst angesichts der Nebenform *chersicà* an It. **carpsicare* (vgl. **excarpsus*, REW, 2961), aber Pușcariu wendet mit Recht ein, dass *kă- > che-* in dem Gebiet, wo *chersicà* herrscht, nicht vorkommt. So bleibt nur, was von vornherein methodisch richtig ist, die Anknüpfung an *piresic* „Pfersich“, das offenbar auch „Schlag“ bedeutet haben muss, vgl. prov. *pességue* „pêche...; horion, ruade, en style burlesque“ (Mistral) und ähnliche von der Farbe der verletzte Haut ausgehende volksfrz. Bezeichnungen der Schläge wie *châtaigne, marron, mûre, mandole, mûre*. Auch Tiktin denkt an den „Pfersich“, nur geht er, was mir weniger einleuchtet, von „weich wie einen Pfersich schlagen“ (wie *a bate mâr*) aus.

8. Apă vioară.

Zu der schonen Etymologie Drăganu's (*Dacorom.* II, 617 ff) möchte ich noch hinzufügen, dass die Annahme eines Suffixwechsels *vividus > *vivulus* nicht nötig ist, da wir von *aqua viva* leicht im Vulgarlatein zu einem *aqua *vivula* kommen können, das auch durch ital. Ortsnamen belegt ist: A Prati bringt hierüber *Arch. glott.* 18, 447 reichliches Material, so heisst es schon im 15. Jh. in einem modenesischen Text: *Aquaviola hodie Cavidola*, letzteres der heutige Name des Ortes, ferner gibt es ein *Acquavivola* bei Melfi, ein *Caigola* bei Ala, ein *Aqua vivola* bei Montecassino ist schon 761 belegt. Die D minution entspricht durchaus vulgärer Sprachweise. Montolin in seiner Arbeit *Els noms de rius i els noms fluvials in Butlleti de dial. cat* 1922 S. 19 belegt zwei *Aiguaviva* als katal. Ortsnamen, auch Mistral bringt *Aigos-vivos* aus Südfrankreich, ital. *Acquaviva* ist als Familien- (urspr. Ortsname) bekannt: der Gegensatz ist *Aigues-Mortes*! Mann könnte noch sich fragen, ob die Parallelen Drăganu's zu *vioară* (mit Ellipse von *apă*) in der Bdtg von *apă vioară* wie [*consobrinus*] *verus*, [*dies*] *dominica* nicht etwas abliegend sind, wie mir Freund Jordan nahelegte, der auch ein *Lunga = [valea] lungă* als Ortsnamen (Papahagi, *Arhiva*, 1923, S. 173) nicht als Parallele gelten lasst, weil für die Bewohner der Umgebung

eines so benannten Ortes *vale* selbstverständlich daher überflüssig sei, während *vioară* = *vivula* nicht nur vom Wasser, sondern auch von anderen Dingen ausgesagt werden könnte. Ich kann diesem Einwand durch Hinweis auf *frigida* „kaltes Wasser“ (28, 1), *caldă* „warmes Wasser“ (65, 7; 68, 3), bei Petron begegnen, die E. Thomas, *Studien zur lat. u. griech. Sprachgesch.* S. 19 belegt

9 Lapte zburat, brânză zburată.

I. Jordan handelt über diese Wörter *Arhiva* 1922, S. 430 f und 1923 S. 219. Nach ihm: „brânza zburată se prepară din lapte de oi pus la prins imediat după mulsoare, căruia i se ia apoi smântâna“. Allerdings an das Etymon (ital. *sburrare* zu *burro* „Butter“) kann ich nicht glauben aus den schon von Jordan's Opponenten (in seinem zweiten Artikel erwähnt) geltend gemachten Gründen. Ich denke, *zburat* ist Gegenbildung zu *aburat* „mit Dampfen, Nebel bedeckt“, zu *ăbur* „vapeur, exhalaison“, „fumées du vin“, „respiration, souffle“, *aburi* „produire des vapeurs, souffler légèrement“, *boare* „vent doux et rafraichissant“, „exhalaison“ etc., über deren Etymologie man Puşcariu im *Etym Wb.* und *Dicţ. limb. rom.* s. vv. sowie Skok *Ztschr.* 1923 S. 190 vergleichen kann¹: es ist bezeichnend, dass eine Form *se zboară* mit *oa* in der von Jordan angeführten Stelle (*Şezătoarea* 7, 100—101) vorkommt, die zu *boare* zu passen scheint. Die Bdtg. von *lapte zburat* wäre „Milch, der man die Sahne genommen hat“, wobei der Stamm *bur-* einmal „Sahne“ bedeutet hätte. Ein Bedeutungswandel „Nebel“, „Sahne“ macht keine Schwierigkeit, vgl. *REW.* 1335 s. v. *bruma*: friaul. *brume* „Nebel“, „Sahne“. Die Sahne kann als „Ausdünstung“ der Milch bezeichnet werden (vgl. mit *ăbur* „Blume des Weins“ neben **bur-* „Sahne“ das afrz. *saim* „Sahne“ neben mfrz. *seime* „Blume des Weins“ aus ahd. *saim*, *REW.* 7519): schliesslich bedeutet ja auch wohl freib. *hlao* „Rahm“, portg. *chorume* „Fett“ (*REW.* 3382 s. v. *flos*), ital. *fior di latte* „Rahm“ eine „Effloreszenz“.

¹ Nachdem N. Jokl, *Linguist.-kulturst. Untersuchungen aus d. Bereiche des Alban.* (1923) S. 269 ff, alb *avut* „Dunst, Dampf“, als idg. **a-vel-os* (zu *Welle, wallen*) erklärt hat, ist wohl das alb. Wort von den rumänischen fernzuzulhalten.

Man vergleiche noch besonders rum. *bură* „Reif“ > * „Rahm“, mit friaul. *bruma* „Reif“ > „Rahm“, ferner das auch hieher gehörige nprov. *bueiro* „petit-lait“, das offenbar auf einer auch sonst begegnenden (schwäb. *toppen* „Molken“ neben bayr. -öst. Topfen „Milchquark“ Dtsch. Wb. s. v. *Topfen*) Verwechslung beruht: ich vermute, dass das ins REW s. v. *boreas* mit Fragezeichen aufgenommene nprov. *bueiro* „Verwirrung“ auch zu unserer *bur- bor*-Sippe gehört (vgl. die parallele Bedeutungsentwicklung in Katal. *boyra* 1. „niebla“, 2. „broma, bula“ Dicc. Aguiló und bei kat. *broma* [= *bruma*] „Nebel“ „Wirrwarr, Spass, Radau“). Man könnte sich noch fragen, ob in den z- von *zburat* nicht ein verstärkendes *ex-* zu sehen wäre (wie bei *a scufundà, sfărâmă, smăcină* Auerbach *Leipzig. Jahrb.* 1913 S. 258 f): man kann beim Entstehen des Weisskäses oder Topfen eine Art Wolkenbildung konstatieren, indem die gestockte Milch eine aus einzelnen Klümpchen zusammengesetzte Oberfläche zeigt: das Verb *a bură* wird ja vom feinen Staubregen gebraucht.

Noch eine dritte Möglichkeit lässt sich denken: Beziehung zu *zburăt* „windig, leichtsinnig“, also in letzter Linie zu *a zburăt* „fliegen“, also doch dem Etymon, das Jordan's Opponent gewählt, aber in einer anderen Bedeutung als dieser voraussetzt. Man denke an die Fälle, die E. Lewy *Indg. Forsch.* 32, 164 und *Zeitschr. f. veigl. Sprachforsch.* 49, 117 zusammenstellt, wo Ausdrücke für „trage, dumm, schwach“ zu „gerinnen“ hinüberspielen, z. B. aind. *mūrkhā* „dumm“ — *mūrchatī* „gerinnen“, vor allem aber ital. *pazzo* „verrückt“ — *impazzare* „gerinnen, zusammenlaufen (Milch, Eierschaum)“. Allerdings weist zwar REW. 4290 die Zusammenstellung *pazzo* — *impazzare* ab, erhebt aber gegen Biadene's Deutung des Verbums *impactiare semantische Einwände. Nun führt aber Biadene selbst ital. *acqua pazza* „il brodo lungo e insipido ed anche il vino e il latte molto annacquato“, also urspr. „trübes Wasser“ an und engl. *dull* „wirr, düster, trüb, fade, langweilig“ mit seiner etymologischen Zugehörigkeit zu dtsh. *toll* weist in dieselbe Richtung: man konnte nicht nur vom Verrückten sagen, dass sein Verstand *getruht* sei, sondern auch das Trübe wohl ursprünglich scherzhaft als *Verrücktheit* fassen. So wäre dann *lapte zburat* mit *acqua pazza* zu parallelisieren. Ob frz. *soie folle* „Seidenfranse, Seidenfaser“, dial. frz.-*papier fou* „Löschpapier“

auch dieselbe Vorstellung enthalten oder an *folle farine* „Staubmehl“ anknüpfen, kann ich nicht entscheiden.

Welche der vorstehenden Deutungen auch die definitive sein mag, soviel ist methodisch sicher, dass wir *lapte zburat* anknüpfen müssen an einen der im Rumänischen vorhandenen Stämme, bevor wir in einer Nachbarsprache Anknüpfungen suchen.

10 arom. *zгурănescu* „scotolesc“.

Ich bin mit Capidan *Dacorom.* II 630 f. soweit einverstanden, als er von der Grundbedeutung *dau cu râtul prin pământ* (despre porci) ausgeht, nur würde ich nicht *grumus* Erdhaufen, Hügel (*exgrumire) sondern lieber *grunium* „Schweinsrüssel“ (frz. *groin de porc* etc. REW 3794), zugrunde legen, also ein *ex-grunĭ-ire. Das Verb hätte dann die urspr. Bdtg. des arom. *gruĭu* „Kinn“ aufbewahrt, wie Pușcariu *Etym. Wb.* No. 744 den auch als Vorgänger der Bdtg. „Kinn“ (wie ueng. *gruoń* „Kinn“) eine solche „Schnauze, Maul“ fordert. Dass das Wort im Rumänischen ursprünglich weiter verbreitet gewesen sein muss, zeigt das dacorum. *gruĭu* „Hügel“, das Bruch, in sehr einleuchtender Weise gegen mich polemisierend, zu „Schnauze, Kinn“ gestellt hat (*Arch. f. neu. Spr.* 135, 417, wie vorher schon G. Meyer *Alb. Stud.* 4, 96).

Bonn.

Leo Spitzer.

1. Buștean.

În Dicționarul Academiei comparăm acest cuvânt pe de o parte cu cuvintele romanice care pleacă de la un tip *būscă „bucată mare de lemn“ (REW. 1420), pe de alta cu unele urme romanice ale lat. *bustum* (REW. 1422), care însemnează „trunchiu“ sau „butuc“. Adăogam însă acolo că neexplicat rămâne sufixul.

Din cauza acestui sufix, care nu se găsește nici odată într-o funcțiune asemănătoare, trebuie, cred, să renunțăm la aceste apropieri. Și din altă cauză. Cuvântul e nou în limbă: nici un exemplu citat în Dicț. Ac. nu e anterior sec. XIX. Și puținele urme lăsate de acest cuvânt în toponimie (un *Buștenar* în Prahova, un *Buștenet* în Mușcel și câte un *Bușteni* în Prahova și Dolj, după Marele Dicționar Geografic) dovedesc că avem a

face cu un cuvânt recent. Numirile acestea de localități se găsesc în regiuni unde o influență săsească nu e exclusă.

Mi se pare că *buștean* nu e altceva decât germ. *Baumstamm* „trunchiu de copac”, în rostirea Sașilor Ardeleni: *bumštam*. Din cei doi *m*, primul a dispărut prin disimilare completă, *a* după *št* s'a pronunțat *ea* (ca în *șteamp*, *șteand*, *șteangă* etc., cf. I. Borcia, *Jahresber.* X, 240), iar terminația *-eam* s'a orientat după multele cuvinte românești derivate cu suf. *-ean*.

2. Căținel, arom. alină, dacor. călin, călăiu, călon, cățină.

Adverbul *căținel*, întrebuințat cu deosebire în părțile nordice ale teritoriului dacoromân — Baratul se aseamănă și de astădată cu Moldova — e tradus de dicționare și glosatori (Lex. Bud., Șezătoarea II, 187/28, Kirileanu în Glosarul la operele lui Creangă, Pamfil) prin „încet, încetinel, încetișor, domol, lin”, sau prin dialectalul „mereu”, une-ori și prin „tuptil”.

Prin regiunile cărora aparțin eu (Brașov-Bran) cuvântul nu se întrebuințează de localnici; învățându-l din lectură, în simțul limbei mele el exprimă simultan două idei: pe lângă cea de „mișcare încetă și lină” și pe cea de „prevedere, luare-aminte, grijă, timiditate”. Într'adevăr, dacă cercetăm cu atenție materialul strâns pentru Dicționarul Academiei, vedem că acest din urmă înțeles apare adesea destul de limpede, d. ex.: *Bătând cătinelū* (= încet și cu timiditate) *cu mâna în ușă...* Dosofteiu, Viețile sf. 133 v. *Catanele au purces cătinel* (= fără să facă zgomot) *a se apăra alături cu tufele* Muste, Letop. III, 68/18. *Scofându-și sabia, o apropiè de gâtul său și atingeà cătinel* (= cu luare aminte) *cu dânsa grumazii săi* Uricariu I, 277/6 *În vârful degetelor, cătinel* (= cu grijă și fără a face zgomot), *fiindu-și răsufllul, au trecut prin un șir de odăi* C. Negruzzi, Opere I, 78. *Șoptea și îmblă cătinel* (= cu precauție), *ca să n'o audă împăratul* Creangă, Povești, 97/17.

Exemplele se pot înmulți cu ușurință.

Această nuanță de sens l-a făcut pe Tikin (*DRG*) să se gândească la lat. *cautus* „prevăzător”. Dacă el ar fi cunoscut legea fonologică despre prefacerea lui *au* proton în *a*, n'ar fi adăogat pe acel „vielleicht”, care exprimă îndoiala sa.

Cred că trebuie să plecăm de la un derivat al lui *cautus* și adecă de la lat. *cautēla* „prevedere, precauțiune”, care a dat, în

lat.-pop. naștere și unui verb, **cautelare* „a privi cu luare aminte“, păstrat în sardul *kadelai* „a privi“ (Meyer-Lübke, REW. No. 1783). Un derivat adjectival cu suf. *-t̄nus* sau *-ēnus*, **cautel̄nus* sau **cautelēnus* „care își ia toate cautelele, prevăzător, precaut“ ar fi trebuit să dea în românește **cäterin*. Schimbarea lui *r* în *l* (sau netrecerea lui *l* în *r*) în acest cuvânt se poate explica în trei feluri: sau pe cale derivativă, sau asociativă sau pur fiziologică.

Mai puțin probabilă mi se pare prima ipoteză, după care *cautel̄la* să fi fost modelată după multele diminutive în *-ellus*, *-a*, iar un **cauellēnus* să fi dat *cătelin*.

A doua ipoteză ar fi, că păstrarea lui *l* nealterat între vocale s'ar datorî unei orientări după cuvântul *lin*: **cautelēnus* și mai ales adverbul **cautelēne* a putut fi analizat, prin etimologie populară, în *caute* + *lene* „în mod prevăzător și lin“. În momentul când **line* a devenit *lin*, și **căteline* s'a putut preface în *cătelin*. O astfel de etimologie populară s'a întâmplat și pe teren românesc, mai târziu, în dialectul meglenit, unde cuvântul *cătelin* „încetinel“ a fost despărțit (înainte de pierderea cuvântului *lin*) în *căta* „puțin“ și în *lin*, încât s'a format opusul *căterpu* (= *căta* + *rău*) „repede“.

Ceea ce se petrece la masele grăitoare, în mintea cărora e vecinic treaz simțul etimologic, se poate întâmpla și la ceretătorii limbei când caută să elucideze originea unui cuvânt. Mi se pare că o astfel de „etimologie populară“ au făcut și Candrea și Densusianu în Dicționarul lor etimologic (No. 362), când au explicat pe *cătelin* din *câte* (< lat. *cata*) + *lin* (< lat. *lenis*). Analogia falsă care e caracteristică pentru orice etimologie populară, le-a dat-o expresia *câte puțin*, pe care o citează în sprijinul explicării lor, uitând că în limba noastră a cest *câte* nu se poate lega decât de numerale, prefăcându le în distributive (*câte unul*, *câte zece* . . . , *câte odată* = *câte una dată*) Prin extensiune s'a putut zice și *câte ceva*, *câte puțin* (în limba veche și *câte mult*) *câte o leacă*, prin înlocuirea numeralului hotărît (*unu*, *zece* . . .) printr'un pronume sau adjectiv care exprimă o cantitate nehotărîtă (*ceva*, *mult*, *puțin*, *o leacă*). Dar este absolut împotriva spiritului limbei românești — și numai etimologia populară o poate produce — combinația distributivului *câte* cu un adjectiv calitativ, d ex. *câte tare*, *câte dulce*, *câte bine* sau *câte lin*.

Mult mai probabil este însă că păstrarea lui *l* între vocale

În acest cuvânt se datorește unor cauze fiziologice. Disimilarea lui *r-n(m)* în *l-n(m)* nu este fără păreche în limba noastră. O găsim bunăoară în *amerință-amelință* (deși în acest cuvânt am putea pleca și de la forma *amenință*, admitând disimilarea *m-r* în *m-l*), *creangă* și *cleangă* (în Ardeal; am putea avea a face și cu disimilarea mai obicinuită *r-r* în *l-r*, mai întâiu în derivatul *crenguros* > *clenguros*), *croncan*, *croncăni* și *cloncan*, *cloncănți* (Jahresber. IX, 181), arom. *mirdzeane* și *mildzană*, *siriman* și *silliman* (Săliște, în Ardeal), *sarcină* și *salțină* (la Olimpovlahi), cf. și *urmă* și *adulmec*; *îmbondori* și *îmboldori* (DR. I, 232), *zâmbre* și *zâmbre* (jud. Buzău¹), poate și în *tâmbre* < *tâmbre < *tempora* (încât n'ar trebui să mai presupunem un tip *temp[uj]la*). Cf. și *razna-răzleț*, *rână-râlă*.

Mai mult decât atâta. Se pare că de câteori un *l* intervocalic latin eră urmat în silaba următoare de un *n* (poate și *m*), trecerea lui *l* în *r* a fost oprită printr'un fel de disimilare prohibitivă, precum o putem observa la rotacizarea lui *n*, când mai eră un *r* în vecinătate (cf. acest volum p. 383)¹ și la *l* intervocalic urmat de *r* în silaba următoare în *culastră* (alături de *curast(r)ă*) < *colastra și în arom. *căloare* (alături de *căroare*) < *calorem*. Această părere o întemeiem pe următoarele etimologii, în parte nouă:

C. Lacea a arătat (*Anuarul LI al Gimnaziului român din Brașov*, p. 1–2 din extras) că *scăloiu* (*scaloiu*) „un fel de ceapă lungăreață, cu foaia groasă (neînvalită bine); (fig.) fată înaltă, iute la fire“, întrebuițat în Țara-Bârsii, Țara Oltului și jud. Trei-scaune (iar și în Muntenia), este lat. (*allium*) *ascalonium*. propriu „usturoiu din Ascalo“, întocmai precum corespondentele romane (Meyer-Lübke, REW. no. 694) derivă din (*cepa*) *ascalonia*. Spre a explica nerotacizarea lui *l* intervocalic, Lacea pleacă de la o formă lat. vulg. *ascallonium, modelată după *allium* (= *alium*)².

¹ Și în vechile noastre texte cu rotacism consecvent întâlnim aceleași „excepții“ ca la Istoromâni, pricinuite toate din cauza influenței disimilatorice a unui *r* sau a înrăuririi asimilatorice a unui *n, m* învecinat: *măne* (cf. și *străminare*) în Cod. Vor., *închină-ne-vrem*, *mănule*, *mene*, *suspina-rea* și *șerină* în Psalt. Hur *adonără*, *mănuie*, *oaminilor*, *spunerea* în povestea Duminecii (Cuv. d. bătr. II) etc.

² Conservarea lui *l* s'ar putea explica și admitând că în acest cuvânt de origine greacă (Ἀσκάλων, el aveă o rostire «exilis», ca în cazurile discutate de mine în *Conv. lit* XXXIX, 307 ș. u. Mă întreb însă acuma, dacă chiar *scălâmbă* al nostru (în loc de *scărâmbă) nu datorește și el menținerea lui *l* tot influenței nazalei din silaba următoare.

Aromânescul *alin* (inf. *alinare* sau *alnare*) cu înțelesul de „suiu, urc“ cred că nu e altceva decât lat.-pop. *aleno -are, păstrat și în ital. *alenare*, franc. *haleiner*, prov. *alenar* (Meyer-Lübke, REW. 473), metatezat din clasicul *anhelo*, *-are*¹. Treccrea de înțeles de la latinul și romanicul „(ră)sufiu greu, gâfâiu“ la românescul „urc“ nu mi se pare prea grea de admis, la un popor care trăește în munți (cf și cuvântul *rușchiiu*, mai departe în aceste „etimologii“). Răsuflarea grea este una din cele mai caracteristice efecte ale urcușului repede sau continuu².

Dar chiar de la tulpina *cal-* a verbului *calere* — cu *l* păstrat și în *căloare* amintit mai sus — avem trei derivate străvechi,

Unul e adjectivul *călin*, care, precum arată sensul de „călduț, căldicel“ (Rev. crit. -lit III, 91) presupune un adjectiv *cal̄-nus* sau *calēnus

Probabil că de la aceeași tulpină *cal-* e derivat și *calaneus, forma la care ne duce adjectivul nostru *călâiu*. Acesta are, precum îmi comunică G. Oprescu, în Muscel înțelesul de „călduț“. Cu acest înțeles îl găsim întrebuițat de Al. Popescu-Telega în traducerea romanului, „Iubirea iubirilor“ de Ricardo Leon (p. 37), despre apă: *Drumețul se apropie de pârâu... și-și lipi buzele de apele domoale și călâi, de par'că erau cleioase*; cu o pagină mai departe, despre aceeași apă cetim: unde le încropite ale pârâului³. În alte părți se numesc *ouă călâie* cele care nu sânt bine răskoapte (com. de G. Vâlsan), deci cele numai „încălzite“ în loc de fierte. Mai des se întrebuițează acest adjectiv despre lemne de foc, cu înțelesul de „verzi, neuscate bine,

¹ Substantivul *alena* - anhele e atestat cu forma metatezată în glose cf. Wartburg FEW. s anhelare.

² Întru cât românescul *aninà* este același cuvânt ca arom. *alînà* (cu asimilarea *l-n* în *n-n* și cu trecerea de înțeles „urc ceva“ — „fixez sus“) nu știu; în *Lat. Tîund Kî* p. 172—175 dădusem acestui cuvânt altă etimologie.

³ În textul spaniol: „las aguas calientes, blandas y gelatinosas“, iar în pasagiul următor: „en las calientes aguas del arrayo“. Faptul că span *caliente* „fierbinte“ a deșteplat în mintea traducătorului româi cuvântul *călâiu* e caracteristic. Întrebat asupra înțelesului precis a acestui cuvânt, dl Popescu—Telega îmi comunică în scris că în Prahova se zice: „nu bea apă din donișă, că-i *călâie*, a stat la soare“; „să-mi ferbi un ou, nici răscopt, nici cu zeamă, numai *calâu* (sic!)“ și figurat: „cutare femeie e o îngălată, o *călâie* (= motoloală, înceată, murdară)“. Despre lemne nu se zice că sânt călâie. — Pentru forma *călâiu*, cf. *molâu*, fe n. *molâie*.

tăiate de curând" (Dicț. Acad.), la origine, cred, care în foc nu se aprind bine și dau deci numai o căldură mică. Pentru sufix, cf lat. *siccaneus* „uscat" de la *sicco,-are*¹.

În sfârșit avem, în Țara-Hațegului, cuvântul *căloșu*. Obiectul numit astfel a fost descris în Dicț. Acad. (supt *cal*) apoi de O. Densusianu (Țara-Hațegului 312), care dă și o reproducere fotografică. Dau și eu aici, altă fotografie, din comuna Muncelul-

Călcănu.

mare (regiunea Pădurenilor, jud. Hunedoara) și o descriere exactă, primite de la R. Vuia, care a făcut repetite călătorii cu scopuri etnografice în Țara-Hațegului.

„*Căloșul* este o vatră liberă (freier Herd) deasupra căruia, cam la o înălțime de un metru, se aplică o mantă în formă piramidală, care cu capătul din sus intră în tavan, iar cu baza ei acopere vatra. Mantaua poartă numirea de capră; ea e construită din lemn cu pereți împlețiți din nulele sau speteze și e tencuită spre a fi apărată de foc. Partea de jos a caprei este încadrată în lemn și se numește camișă. Marginile camișei servesc ca poliță; pe ea se păstrează diferite obiecte și mărunțșuri, mai ales obiecte de care e nevoie la fier, ca oale, blide ș a Colțul liber al camișei este legat de grindă cu un laț numit feroń ori fiularé. Capra căloșului poate fi de o mărime însemnată; am măsurat la baza ei și 3 m lungime și 1½ m lățime: mărimea ei obicinuită la bază e 2 m lungime și 1 m lățime. Nevasta, când gătește, se poate așeza supt capră pe un scăunel lângă foc.

¹ Altă explicare etimologică dă acuma Giuglea în aceasta DR. p. 618.

„Pentru apărarea acoperișului de primejdia scânteilor, se aplică în pod, deasupra caprei, o întocmire de nuiete în forma coperișului de rogojină deasupra carului, care e la un capăt închisă. Această întocmire poate să fie și din lespezi proptite și lipite în forma unei lăzi. Ea poartă numirea de *capră, babură* sau *iapă*. Fumul se adună supt capră, trece prin babură, se împrăștie prin pod, de unde scapă prin deschizături și prin găurile anume făcute în coperișul de paie și căptușite cu împletitură de nuiete.

„Focul se face jos, supt capră, pe însăși vatra sau podeala casei și e împrejmuit numai cu vreo câteva lespezi aruncate în jurul lui. Locul dintre vatra focului și perețele din dosul casei, unde e colțul, se cheamă *und'eș*; aici se adună cenușa iar părți celelalte a vetrei, unde se pun lemnele, îi zic *tășuni*. Jos, dealungul păretelui, pentru a-l scuti de foc, e tras un zid mic de piatră, cam de o palmă și ceva de înalt, numit *cămișeș*. Pe el se pun oalele (de obicei oala cu chisălișă) și alte mărunțișuri. În colțul dintre pereți este adesea făcută o lădiță din lespezi de piatră numită *cobâlșeș*; într'însa se adună cenușa pentru pârluit. Se întâmplă uneori că nivelul vetrei este puțin mai ridicat decât al casei; atunci partea aceasta este despărțită de restul odăii printr'o bărnă culcată pe podele.

„De supt capră atârână o căldare, al cărei lanț este legat de un băț mai gros care este și el așezat cruciș pe doi pari fixați paralel cu un capăt în fruntea camii, iar cu celălalt în perete.

„Căloa este aparatul întreg, vatra și capra împreună“

Când am tratat acest cuvânt în Dicționarul Academiei, m'am gândit, firește, în întâiul rând că acest *căloa* fiind cuptorul casei țărănești din Țara-Hațegului, trebuie să stea în legătură cu tulpina *cal-* din care avem pe *cald, căldură, căloare, încări*. Dar neputându-mi explica menținerea lui *l* nerotacizat într'un tip **caloneum*, am căutat altă explicație. Am crezut că avem a face cu un derivat din *cal*, cu un *căloiu*, adică un „cal mare“, nume ce se dă și la alte obiecte mai mult sau mai puțin asemănătoare (cf. *Dicț. Acad.*) Numirile de „capră“ și chiar „iapă“ pentru părți ale *căloului* par a sprijini această părere. Dar îndoielei aveam de atunci, și arătam că n'ar fi exclusă nici o derivare din slavul *kalъ* „lut“ sau din *cală* „coș, horn, ogeag“ (cu variantele *cahlă, căhală*, ung *kályha*, germ. *Kachel*).

Acum, când menținerea lui *l* nerotacizat se arată a fi obișnuită înainte de *n* următor, nu avem de ce să ne mai îndoim de etimologia **calonium*, cu sensul de „încălzitor“.

Derivatele deverbale cu sufixul *-oiu*, cu înțeles de nomina actoris și apoi și de numiri de instrumente (sau ființe, plante etc. care se caracterizează prin săvârșirea acțiunii exprimată de

verb) nu sânt rare în românește¹: Astfel în vechime *ascultoiu* eră echivalent cu „ascultător“ (Varlaam, Carte, 311 etc.), *lucroi* cu „lucrător“ (Dosoftciu, Viața 386), *usturoiu* cu „usturător“ (*lovî cu zgaiba... ustunoaie* (Dosoftciu, Viața 366), precum astăzi încă *arzoiu* însemnează „arzător“ (*Ochii săi arzoi și încrunțași*, Odo-bescu)² Cele mai multe din ele s'au substantivat, astfel din *albină lucroaie* s'a născut substantivul *lucroaie* „albină“, din *aiu usturoiu* s'a născut *usturoiu*³ etc. Alte exemple: *bâ(n)zâi* — *bâ(n)-zoiu*, *boboti* — *bobotoi* „foc cu bobotăi“, *mișună* — *mușuroiu*, *pițigă* — *pițigoiu*, schimbă — *schimboaie* „régulateur de l'avant-train de la charrue“, *vâjâi* — *vâjaoie* „avalanșă“. Pascu, *Suf.* 117 și 115 mai citează arom. *achicâșoiu* „năzdrăvan“ din *achicâșesc* „pricep“, dacor. *pisoiu* (pisoiu, chisoiu) „un lemn scurt și puțin gros cu care se pisează usturoiul“ și *urzoiu* „instrumentul cu care se urzește“. Cât despre *melițoiu*, el poate fi privit ca un derivat din verbul *meliță* sau ca un augmentativ din *meliță*, deci „o meliță mare“. *Ciuroiu* „izvor care curge pe un scoc îngust“ (Conv. lit. XX 1007, cf. *țurloiu*, *țârloiu*) e mai degrabă un postverbal din *ciuru* „țârâi“, precum *uroaie* „făină măcinată mare“ (Jahresb. VII 88) e tot un astfel de derivat din *uru* (= urlu).

Cât despre originea sufixului în această funcțiune, el este lat. *-oneus -onius*, derivat adjectival din *-o*, *-onem* deverbal, precum îl avem în *erroneus*, *-a*, *-um* „rătăcitor“, de la *erro*, *-onem* „vagabond“ sau în *biboneus*, într'un glosar latin târziu (Diez, *Gramm.* II 657), de la *bibo* „bețiv“ și mai ales în numiri de persoane ca *Favonius*, de la *favere*. În limbile romanice întâlnim de asemenea derivate ca span. *risueño* „zâmbitor“, port. *medonho* „fricos“ ș. a. (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II § 461).

Tot astfel a putut să existe în latina vulgară un **caloneus*, *-a*, *-um* „încălzitor“, de la *calere*, care, substantivat, să fi ajuns la înțelesul de „cuptor“ și la forma actuală românească *călon*

¹ Asupra lor a atras cel dintâiu atenția Hasdeu, EMR. 1820.

² În arom. *lucrătou* alături de *lucrător*, *țurtoiu* alături de *țuritor*, *ansârtoahă* „minge“, nu avem a face cu o substituție de sufix, cum crede Pascu, *Suf.* 121, ci cu o disimilare a lui *r - f* în *r - n*.

³ În valea Someșului se zice până azi, după cum îmi comunică N. Drăganu, *ceapă usturoaie* la ceapa pișcăcioasă, *usturoiu* fiind întrebuintat numai ca adjectiv, iar „usturoiului“ i se zice numai *aiu*.

Revenind acum la cuvântul *cătelin*, putem admite, sau că el s'a dezvoltat prin disimilare pe teren românesc din *căterin și să-l derivăm din **cautel̄nus*, sau că l s'a păstrat prin disimilare prohibitivă și în acest caz trebuie să presupunem un tip **cautel̄enus*. Același lucru îl admitem și despre **cat̄nus* sau *cat̄enus* pomenite mai sus¹.

În dezvoltarea sa mai departe, cuvântul *cătelin*, păstrat până astăzi în Maramurăș și atestat în textele vechi rotacizante supt forma *căteliru* (Cod. Vor. 84/10, Cuv. d. bătr. II 190) — o dovadă sigură că avem a face cu un element latin — s'a întâlnit cu cuvântul *încetinel*, care l-a contagiât. Rezultatul acestei contagiuni a fost pe de o parte alunecarea înțelesului tot mai mult spre ideea de „mișcare încetă“, pe de altă parte metateza care l-a schimbat în *cătinel*. Odată ajuns la această înfățișare, aproape generalizată astăzi, s'au putut naște, prin înlocuirea de sufixe, formele *cătinaș* prin părțile Năsăudului (comunicat de N. Drăganu) și — după *nițel*: *nițică*, *puțin(t)el*: *puțin(t)ică* — femininul *cătinică* (Ispirescu).

Mai grea de explicat e forma bihoreană *cătingan*. Aceasta s'a putut naște din *cătinel* — simțindu-se poate, ca la Megleniți, acest cuvânt ca un derivat din *câta* „puțin“ (*câta*: *cătinel*, ca *încet*: *încetinel*) — prin substituirea sufixului *-inel* prin *-igan*, pe

¹ Sufixul *-inus* ar avea aici aproape funcțiunea diminutivă, cunoscută în de ajuns din celelalte limbi romanice și care apare și în *-Tneus*, cu care se derivă la noi adjective de felul lui *verziu*, *vișiniu* etc. Funcțiunea diminutivă s'a născut din cea de „pui de animale“; aceasta o întâlnim în românește în cuvântul *cățină*, dat de Bugnariu din părțile năsăudene cu înțelesul de „cățeă, haită“ și care reprezintă un tip **cat̄Tna*, de la tulpina *cat-* care se găsește în *cat-ulus*, *cat-ellus*.

Cât despre sufixul *-enus*, acesta derivă în latinește adjective, precum, *alienus*, *terrenus*, cf. și *damascenus* (gr. Δαμασκενός). În limbile romanice întâlnim și alte asemenea derivate, frecvente mai ales în spaniolește (cf. Meyer-Lübke: *Rom Gramm.* II § 451 și acum în urmă P. Skok, în *Arch. rom.* vol. III seria II, p. 126—127); pentru schimbul lui cu suf. *Tnus* și pentru înțelesul diminutiv al derivatelor sale, cf. și *pullic̄enus* și *pullic̄Tnus*. (Meyer-Lübke, *REW.* No. 6820) După cum de la *serescere* avem *serenus*, de la *calescere* am putut avea *calenus

Tot *-enus* trebuie admis și pentru explicarea elementului *-in-* în derivatele românești de la încet: *încetini* și *încetinel*. Posibil ar fi totuși să avem și *-Tnus* și că în **înceftin-* să avem a face cu aceeași disimilare a lui *č-f* în *č-t* ca în cazurile relevate în DR I 325 ș. u.

care-l mai întâlnim în *multigan* (deci tocmai într'un cuvânt care exprimă ideea opusă lui „puțin“), *tirigan* (de la *tare*) și în obscurul *virigan* „voinic“¹. Prin propagarea lui *n* sau prin nașterea lui înainte de consonantă velară, s'a putut naște, din *cătigan, forma *cătigan*.

3. Căuș, caier, încăieră, încăibără.

Sensul cuvântului *căuș* e cunoscut Românilor de pretutindenii. E un vas, un fel de cupă sau lingură mai mare, din lemn sau din metal, cu un mâner, care servește la *scosul* unor fluidități (apă din fântână, din ciubăr, sau din luntre, vin din vadră etc.) sau al făinii, grăunțelor etc. din ladă, sac etc. Prin extensiune s'a numit apoi *căuș* și lingura („canciogul“) zidarului, cupa roții de la moară și chiar și foaia de ceapă, din cauza formei ei găvănate.

Pentru etimologia acestui cuvânt Cihac s'a gândit mai întâiu la lat. *caucus* (I 48) — care însă a dat la noi pe *căuc*, cu o răspândire geografică restrânsă, aproape sinonim cu „căușul“ — mai târziu (II 46) a revenit însă asupra acestei etimologii și l-a comparat cu „lit. *kauszas*, idem, rus. *kovšŭ* 'puisoir', pol. *kousz* 'bocal, seau, gobelet'“. Această explicare e admisă de Tiktin (*DRG.* s. v), de Sanzewitsch (*Jahresber.* II, 199), care-l crede împrumutat din rus. *kovšŭ* pentru care dă sensurile „Schöpfkelle am Wasserrade, Schöpfeimer; Suppenlöffel; Trinkgeschurr, Kanne; Kornkasten in der Mühle; Falle für Birkhähne; Senkgrube“ și de O. Densusianu (*Hist. d. l. langue roum.* I, 385), care-l derivă din polon. *kousz*². În timpul din urmă, H. Brüske (*Jahres-*

¹ Prin părțile Năsăudului, după comunicarea lui N. Drăganu.

² Tot din limba polonă derivă Densusianu *l. c.* pe *cătuși* „instrument de torture, fers, chaîne“ (pol. *katusz* „torture“) și se pare că e încă și azi de părerea aceasta, căci în Dicț. etim., supt *cătușă* (din lat. *catta*), nu se citează acest sens; Mi se pare, din potrivă, ca vorba polonă e împrumutată de la noi, ca și rut. *katuša* „tortură“, și apropiată numai ulterior, prin etimologie populară, de *kat* „călău“. Într'adevăr, un sufix *-uș* neexistând în polonește (și e puțin probabil ca el să se fi deslipit, precum presupune Berneker *SEW.* 493, din cuvinte ca *ratusz* = Rathaus), nu vedem care ar fi originea slavă a acestui cuvânt. Date fiind relațiile de vecinătate — atât de des răsboinică, deci cu prizonieri, întemnițări, *incătușări* frecvente — între noi și Polonezi, e probabil că ideea de „a ține pe prizonieri în cătușă“ = „a-1 tortură“ să fi trecut la Polonezi de la Români. *Cătușă* care la început avea înțelesul de „pisică“, a ajuns să însemne o mulțime de instrumente și obiecte care „prind, cuprind ceva“ sau se „înfing în ceva“, ca pisica cu ghiarele ei. E interesant că și *butura* = butucul în care se vârău picioarele prizonierilor, a trecut în limba Serbocroașilor: *būtūrīca* nume de batjocură pentru „temniță“ cf. P. Skok, *ZRPh.* 1923 p. 188.

ber. XXVI—XXIX, 18) îl crede de origine ruteană: *kowš*, *kavuš* „Schöpfkelle“.

Dată fiind răspândirea pe întreg teritoriul dacoromân a acestui cuvânt, e aproape exclus ca el să fie împrumutat din limba rusească sau polonă; posibil ar fi numai ca el să ne fi venit de vreme din rutenește. Numai la aceștia găsim și o formă care se potrivește mai bine, deși nu deplin, cu cea românească: *kávuš*. Se pare însă că această formă cu *a* e în rutenește împrumutată din românește, căci formele care corespund în această limbă celor rusești și polone sânt *kovš* (*kowš*) și *kivš* (*kivšyk*, *kivšók*, cf. Berneker, *SEW*, p. 594). Asemănarea întâmplătoare de formă și de înțeles cu cuvântul auzit în graiul Românilor conlocuitori, a modificat la Ruteni rostirea tradițională a vorbei vechi, menținându-i numai accentul.

Cu cât cercetările etimologice progresează la noi, cu atât ne convingem mai mult de două lucruri. Mai întâiu că elementele latine sânt mai numeroase în limba noastră decât se admitea în general până acuma, și al doilea, că în cazuri când cuvinte românești se potrivesc, ca înțeles și formă, cu cuvinte de-ale popoarelor împrejmuitoare, la ele obscure etimologicește, noi am fost mai des cei care le-am dat decât cei care le-am primit¹.

De aceea, când dăm de un cuvânt atât de răspândit ca cel de care ne ocupăm, însemnând un obiect de trebuință zilnică în viața țaranului nostru și foarte ușor de fabricat în casă, întâiu nostru gând va fi să-l căutăm în latinește.

Philippide (*Principii* 64) îl credea un derivat cu sufixul *-uș* din **cau* < lat. *cavus*. Ideea e ademenitoare. Numirea s'ar fi

¹ Cf. în deosebi studiile lui Capidan și Giuglea în *DR*. În anuarul de față se arată mai departe că și sârb *krecav* e împrumutat din românește. Instructiv e mai ales cazul lui *cimpoi*, care se credea împrumutat din ung. *csimpolya* (cf. în urmă Densusianu, în *Haș.* 35), deși acest cuvânt e, în ungu-rește, restrâns asupra Ardealului („erdélyi tájszó”), încât până și Gomboz și Melich MESz. îl consideră ca împrumut din românește. După cele arătate acum de Giuglea *DR*, III, 594, nu mai rămâne îndoială asupra originii latine a acestui cuvânt. Ungurii păstrează încă forma veche a cuvântului nostru *cimpoal'e*. Dacă în Banat și 'n Țara Hașegului avem *cimpoiu* (Liuba-Jana, *Mând.* 7, Densusianu, *Haș.* 35), acesta se explică sau din stadiul *cimpo!* prin asimilarea lui *m-l'* în *m-ń* (cf. trecerea lui *ml'* în *mń* la Istroromâni, prin acomodarea lui *l'* la nazala precedentă, în *nl'e* > *mńe* „miel”, *ml'are* > *mńare* „miere” și cu deosebire concludent în *mńávę* „prăjină” < *ml'ávę* < slov. *mńava*, *dímńe* „coapsă” < croat. *dímńe*), — sau cuvântul e importat în Banat în forma mai nouă *cimpotu* și acomodat pronunțării locale (după analogia derivatelor în *-oiu* = ban *-oiu*), precum s'a întâmplat cu *vătrañu* < *vătrañu*, < sârb. *vatrañ* (Densusianu, *Haș.* 35) și, probabil, și cu istror.-*ăñer* „aier” (Popovici, *Istr.* II, 87).

dat obiectului după forma lui „concavă“. În limbile romanice, adjectivul *cavus*,-a,-um apare adesea ca substantiv, cu înțelesul de „scorbură“ „groapă“ și chiar „pumn de spice“, la origine „mâna făcută găvan, ca să încapă în ea spicele“ (cf. Meyer-Lübke, *REW*. no. 1796)¹.

Propun o altă explicație², care mi se pare mai plauzibilă și din punct de vedere semantic și derivativ.

Verbul *cavare* înseamnă în latinește „a scobi“, „a face în ceva o scobitură“; el pare a mai fi avut însă și alt înțeles. Judecând după ital. *cavare il vino* „der Wein schöpfen“, el pare a fi redat ideea exprimată de franc. „puiser“. Acest verb va fi existat, supt forma **cau *care* și la noi, înainte de a fi fost înlocuit, din cauza lipsei de volum fonic, de puțin expresivul „a scoate“, care — ca și franc. *puiser* (derivat din *puits* < *puteus*) — se va fi întrebuințat la început numai când eră vorba de extragerea apei din fântână, cu găleata (cf. DR. II 715).

De la verbul **care* s'a derivat cu sufixul instrumental *-uș*³ ca în *astupuș*, *culcuș*, *răzimuș* etc. un substantiv *căuș*, care corespunde întocmai germanului „Schöpfer“, deci „obiectul cu care se scoate apa, făina, grăunțele etc.)“⁴.

¹ Adjectivul *cavus*, substantivat supt forma feminină *cava*, s'a păstrat și la noi. Între comunicările lui Iltu găesc *cava lingurii* = scobitura lingurii (din Transilv.). Lat. *cava* ar fi trebuit să dea **ca*; din forma articulată *caua* s'a putut reface o formă nearticulată *cauă* (cf. *steauă*), care se rostește regional *cavă*, ca *măduvă*, *văduvă* < *măduă*, *văduă*.

² Giuglea derivă acum cuvântul din grecește. DR. III, 619.

³ Dacă funcțiunea originală a sufixului *-uș* e cea diminutivă, cea instrumentală se poate explica în modul următor: un cuvânt ca *răzimuș* ar putea fi, la origine, un diminutiv al substantivului postverbal *razăm*, deci *răzimușul scaunului* va fi fost un „razăm mic“; fiind raportat însă la verbul *răzîmă*, s'a putut forma și *astupuș* de la *astupă*, etc.

⁴ De la *căuș* derivă două verbe, care n'au fost încă înregistrate de dicționarele noastre.

Cel dintâu e *a se căușă*, dat de Rădulescu-Codin (*Ingerul*, glosar) cu sensul de „a se burduși (despre tencuiala de pe case)“, deci a lua forma rotunjită a căușului; de oarece o astfel de tencuială e un semn de stricare, verbul poate însemna și „a se slăbănogi“ și, despre oameni, „a se slăbi“.

Al doilea derivat, de conjugarea a patra, se întâlnește prin Transilvania de sud și are un înțeles mai depărtat: *a cauși* = a buimăci, gâmbosi (Păcală, Monogr. Rășinari 525), *căușit* = târbăcit, buimăcit (Sălște com. A. Banciu), *căușit* = om distrat și perplex totodată, care nu știe ce zice și ce face, ci fac alții cu el ce vreau: *N'o mai pot duce cu căușitul, asta!* (Cincul-

Dacă verbul *cavare* cu înțelesul de „a scoate, a goli, a deșertă” a existat, ar fi imaginabil ca un adjectiv **cavabilis* să fi însemnat „care poate fi golit, deșertat”. Din punct de vedere formal, acest cuvânt ar fi dat românește **căere* sau, cu metaplasmă (cf. *lenis* > *lin*), *că(î)er*, care a putut fi la origine un adjectiv. Se poate prea ușor ca să se fi zis odinioară *fuior caier* fuiorului care se legă pe furcă, spre deosebire de fuioarele (de lână, cânepă etc.) care se țineau înmagazinate înainte de a se prelucra. În acest caz **folliolum *cavabile* ar fi „fuiorul din care se poate toarce, fuiorul gata de tors”.

Toarcerea constă, precum se știe — și precum se vede din ilustrația alăturată — din două acte săvârșite cu cele două mâni ale femeii torcătoare. Cu dreapta se sucește fusul pe care se deapănă firul; numai această acțiune a putut fi numită odinioară *toarcere* (lat. *torquere*), adecă „învârtire”. Acțiunea premergătoare, făcută cu mână stângă, constă din scoaterea unei bucăți de lână din caier și sucirea ei cu degetele (udate cu salivă) într'un fir. Acest act putea fi numit, după cum predomină ideea firului care se răsuceă, *filare*, sau ideea tragerii lânei din fuior, *tractare* (*lanam tractare* = a toarce, *tractum* „gezogene Spinnwolle”).

Țărancă torcând din caier.

Intâiul termen e general romanic (REW. 3293), extinzându-se asupra întregului act al toarcerii; la noi cuvântul nu s'a păstrat decât în compusele cu înțeles schimbat:

„Țara Oltului” a. III, no 15—16). *L-o căușit cu boscoane, dețnu mar știe de capul lui!* (Calbor, *ibid.* No. 19—20).

Înțelesul mai vechiu eră „a îmbătă, a ameți prin îmbătare”; avem deci a face cu unul din mulții termeni glumeți pe care țaranul nostru îi întrebuițează în mod figurat pentru ideea de „beat” și „a îmbătă” (cf. Dicț. Acad. supt aceste cuvinte). Celui ce ducea prea des la gură *căușul* cu care scoate vinul sau rachiul din vadră i s'a zis în glumă că „s'a căușit”, — dacă nu cumva avem a face cu un termen în legătură cu prepararea vinului și a rachiului, la care de asemenea „căușul” joacă un rol important, căci cu el se scot strugurii din bute (cf. „Doi oameni iau cu căușul strugurii mustuiți”. I. Ionescu, Putna 252) și prunele când se fierbe rachiul (com. N. Drăganu), sau se toarnă vinul din pritoacă în cadă (Damé, Term. 81).

*infilare (cf. Capidan în acest buletin) și *imperfilare > *înfiripă*, (Giuglea DR., II, 825). Se pare însă că am avut, înainte de ce *toarcerea* să fi devenit termenul pentru întreaga acțiune (germ. „spinnen“), un verb care înseamnă numai acțiunea săvârșită de mâna stângă, tragerea, scoaterea, mulgerea (cf. franc. *traire* „a mulge“ < trahere, și rom. *a zmulge lâna*) unei porții de lână din fuior, sau, cu altă imagine, deșertarea, golirea fuiorului de lână (cf. franc. *dévider* „a goli“ și „a depănă“) adecă tocmai acel *cavare, care înseamnă, „a scoate, a deșertă, a goli“. Atunci *folliolum *cavabile > *fuiorul caier*, sau numai *caierul*, ar fi tocmai fuiorul pus pe furcă, gata de a se toarce din el¹.

· De la *caier* se explică de obiceiul verbul *încăieră*. Laurian și Maxim credeau că părul de care se apucă doi înși prinși la luptă a fost comparat cu caierul de lână și deci: *a se încăieră* = a se luă de păr. Tiktin admite explicarea aceasta, care e posibilă (deși cei ce se încăieră se apucă tot atât de des de haine, de piept, de mâni etc.) precum cu puțință ar fi ca învălmășala produsă de o încăierare să fi fost asemănată cu lâna motolilită sau legată strâns pe fus. Se poate însă ca legătura între *caier* și *încăieră*, pe care o simte vag orice Român, să nu fie originală, ci să se datorească unei etimologii populare. Aceasta o cred din două motive. Mai întâiu ar fi curios ca un verb derivat de la *caier* să lipsească în celelalte dialecte, iar la noi să nu și fi păstrat și înțelesul propriu *a încăieră furca* = „a lega caierul pe furcă“² sau *s'a încăierat lâna* = s'a încălțit, când știu ce rol însemnat are și mai ales aveă torsul în viața țărâncei noastre. Apoi, alături de *încăieră* găsim și forma (*în*)*căibără*, care face impresia unei variante ale acestuia și care are, pe lângă alte înțelesuri, despre care vom vorbi mai jos, tocmai înțelesul de „a se luă la harță“: Pamfile (Jocuri, III, 25) dă exemplul: *Mă încaibăr (= mă încaier) la bătaie*.

¹ Etimologia aceasta mi se pare mai potrivită decât cea din *carium, pe care o propusesem odinioară în ZRPh XXVIII, 689–690. Formele dialectale: istrorom. *câter*, arom. megl. *cair* dovedesc că nu putem pleca de la o formă cu *l'* sau *n* (cf. DR. II, 901).

² Adevărat că în dicționarul lui Costinescu se dă și înțelesul „a face caiere din in, cânepă, spre a-l pune în furcă“, dar știm că acest lexicograf dă, de dragul explicării etimologice, și alte definiții suspecte și sensuri inexistente. În materialul Dicționarului Academiei și în nici un alt dicționar n'am mai găsit acest înțeles

Cele două verbe ar putea reprezenta, din punct de vedere formal, tipurile latine vulgare **in-cavellare* și **in-caviolare*. Într-adevăr, **in-cavellare* ar fi trebuit să dea **incăielare*, de unde s'a putut naște *incăierare*, sau printr'o asimilare $lr > r-r$, mai întâiu la infinitiv (apoi și în celelalte forme, cf. *lubricare > luecare > lunecare*, apoi *lunec*), — sau **incăielare* a fost apropiat prin etimologie populară de *caier* și prefăcut în *incăierare*; probabil e ca amândouă cauzele să fi conlucrat simultan, astfel ca în mintea celui care a auzit mai întâiu forma disimilată să se fi și făcut apropierea etimologică, și rostirea „greșită” să i se fi părut „corectă”. Din **incaviolare* trebuie să avem **incăiburare*; schimbarea lui *u* în *ă* (și invers), mai ales când în silabele învecinate mai avem un *ă* (sau *a*) nu este rară la noi: **flacula > flacăra* (mai întâiu, probabil, *înflăcără*), *pajură* și *pajără*, apoi *măsălar* < **măsărar* < **măsurar* < *messorius* „care ține de secerat” + *arius* (sufixul care formează numiri de lună, ca în *făurar* etc.), chiar și *îmbucătări* = *îmbucături*, *împresărătură* = *împresurătură* (deși se poate naște apropiere etimologică cu *bucătărie* și *presără*), probabil și *tribulare* > **triurare* > **triărare* > *trieră* (treieră), *(e)rebrum* > *creur* > **creăr* > *creier*, cf. și *bulgăr* și *bulgur*, *țandără* și *țandură*.

Un argument formal mai mult pentru reducerea lui *incăieră* și *incăibără* la două derivate ale tulpinei *cav-* este și varianta (*in*)*găibără*, care arată aceeași oscilare între *c* și *g* inițial ca la reflexele românești și romanice ale acestei tulpine (cf rom *căuș*, *caier*, *caună*, dar *gaură*, *găun*).

Mai grea — în orice caz mai nesigură — decât explicarea formală, este cea semantică. Sensul celor două cuvinte care ni s'au mai păstrat din aceeași familie: *gaură* „deschizătură într'un corp” < **caula* (= *caulae*) și istor *câibe* „colivie” < *cavea*, nu aduc nici o clarificare în privința aceasta. Ne-am putea gândi la lat. *cavillo*, *-are*, atestat și supt forma compusă *incavillor*, care însemnă „a pișcă cu vorba, a întărâta” (și „a face sofisme”, ca termen filosofic): *a încăieră pe doi oameni* ar fi însemnat „a-i ațâța unul împotriva celuilalt”. De asemenea ne-am putea gândi la *caulae* în înțelesul de „îngrăditură, bară pusă înaintea altarelor, tribunalelor etc., spre a împiedeca accesul mulțimei care se îngrămădeă să intre”, ca locul unde se întâmplau de obicei *incăierările*. Dar explicarea semantică în cazul de față e prea abstractă și în cazul al doilea prea artificială.

Cred mai de grabă că trebuie să plecăm de la înțelesul concret de „coș, cușcă, colivie“. Intr'adevăr, Walde (LEW. supt ca u l a e) a arătat că familia aceasta de cuvinte se reduce la un lat. *cava (înruđit cu germ. *Hag*), al cărei înțeles fundamental trebuie să fi fost cel de „împletitură“ și din care se explică pe de o parte *cavia* „îngrădătură, colivie, stup“ etc., pe de altă parte diminutivul *caulae*, cu sensul original de „gard împletit“ și (cu schimbul obicinuit între sufixele *-ulus* și *-ellus*) *cavella* al gloselor, cu sensul de „coș“. Un verb *incavellare sau *incaveolare, care a însemnat la început „a închide în cușcă, colivie, coș“, a putut să ajungă la sensul de „a se luă la luptă“ în circuri, când eră vorba de fiarele sălbatice închise în cușcă, sau în limbajul stuparilor, când se vorbeă despre luptele albinelor în aceeași „cavea“. Probabil însă că el eră un termen țărănesc sau gospodăresc în general, raportându-se la galițe, în special la cocoșii¹ care, precum se știe, se încaieră imediat ce-i bagi în aceeași despărțitură a cotețului (de aici comparația atât de curentă: *s'au încăierat ca doi cocoși*, în care lipsește cu totul tertium comparationis ca ier = păr). În acest caz avem să plecăm de la opusul *a descăieră cocoșii* „a-i scoate din același coș, spre a i despărți din luptă“, care a fost deciziv pentru evoluția lui *încăieră* de la sensul „a închide în același coș“ la „a se luă la luptă“².

Varianta (*în*)*căibără*, (*în*)*găibără*³, are, pe lângă înțelesul de

¹ Cred că nu trebuie să ne gândim la faimoasele lupte de cocoși, vestite la Greci și Romani, ca azi la Englezi și la Turci, dar, probabil, necunoscute vechilor Români.

² În *Din perspectiva Dicționarului* II, p 21 ș. u am arătat cu exemple cum sensul opus poate fi hotărftor pentru dezvoltarea înțelesului într'o direcție nouă. Un exemplu clasic în această privință e lat. *indurare* „a face dur“, (refl.) „a se face dur“ (fig.) „a deveni, a fi dur la inimă, nemilos“. În acest sens s'a păstrat la noi, însă numai în propoziții negative: *nu te îndură* însemnă în limba veche „nu fi aspru, nemilos“. Din astfel de construcții s'a format pozitivul *îndură-te* = fii milos, blând, supoartă. Dezvoltarea aceasta de sens e veche; urme se găesc în latina de mai târziu și o are și franc. *endurer*.

³ *Găibără* (și *ghibără* < *gheibără, ca *ghină* = *găind*) = a se cățăără, a se urcă, e dat de revista Ion Creangă II, 109, *îngăibărat* = acățat (din Mehedinți) de Chestionarul Hasdeu IX 92. Mai de mult trebuie să fi existat și un substantiv postverbal *găibără* cu înțelesul de „pasăre răpitoare, cu ghiarele înfipte în pradă“; ni s'a păstrat numai în întrebuintare adverbială: *Numai și-aruncă păsarul ochu în căruță și zărește pe popă* *găibără în căruță*. — *El părinte, ce fi-ai înfipt labele în pește?* (Tutova) Ion Cr. III, 295.

„incăieră“, arătat mai sus, și pe cel de „a acăța“. Acest sens pleacă tot de la cel de „coșniță“. Paralela *atârnă* și *târnă* „coș, coșniță“ ne vine involuntar în minte. Se pare însă că imaginea care stă la baza acestei dezvoltări semantice este tot a pasărilor închise într'un coș sau colivie. Păsările suspendate cu ghiarele de gratiile de sus ale unei colivii, au putut fi, prin asociație de idei, asemănate cu cimpoiul, cu cele două țevi ale sale ridicându-se în aier (suflătoarea și caraba) și deci, a fost posibilă o contaminare a verbului *găibără* cu cuvântul asemănător *gaidă* (< sârb *gajda*) „cimpoi“. Intr'adevăr, numai așa ne putem explica expresia *cu (z)gaidete sau gaiderele sau (z)gaibete sau (z)găibaracele în sus* = cu picioarele în sus (exemple în Dicț. Acad. supt *gaidă*).

4. Ceacadaie.

În revista Ion Creangă (IX, 25) se dă, din Teleorman, *ceacadaie*, ca termen de batjocură pentru un „om nesuferit, nestatornic“; Viciu, în *Glosarul* său dă, din Mureș-St.-Ana, *ceădaie* = flecar, batjocuritor; iar S. Pop îmi comunică, din Poiana (jud. B.-Năsăud) forma *șicătaie*, cu sensul de „om de nimic“. De sigur că nu avem a face cu lat. *cicada* + suf. *-aie*, cum crede Philippide *ZRPh.* XXXI, 302, ci cu o întrebuintare figurată a cuvântului care în Bihor are forma *cehadaie* și însemnează „ruda de la cărucioara plugului, de care se prinde tânjala“ (*Rev. crit.-lit.* IV, 141), adică obiectul acela care prin alte părți se numește schimbătoare (cf. Pamfile, *Agricultura*, p. 38). Această numire explică îndeajuns asemănarea cu omul „schimbător, nestatornic“ și, prin urmare, „de nimica“, „nesuferit“ sau „flecar“. Cuvântul românesc vine din ung. *csáगतó* (*csávattyú* etc), care în Dicționarul etimologic al lui Gombocz și Melich se explică exact prin „lemnul strâmb care dirijază ruda de la căruciorul plugului“ și care, probabil, însemnă la origine „cârmuitor“ derivând de la exclamația *csá*, cu care se mână boii spre dreapta.

5. Ceahlău.

Tiktin, în *DRG.*, a stabilit cel dintâiu legătura între numele muntelui *Ceahlău* și a pasării *ceahlău*, cu metateză *cealhău*¹, vulturul *Gypaëtus barbatus* (numit prin Transilvania sorliță,

¹ Forma aceasta o atestă, afară de Marian, *l. c.* și de Ar. Tomiac din Bălăceana, în Bucov. Ea se aude și pe Valea-Someșului, mai ales în expresia „*mânca-te-ar cealhăi!*“ precum îmi comunică N. Drăganu din Zagra și S. Pop din Poiana, care știu numai că *cealhăul* e „o pasăre“.

în Banat șurliță, iar în Țara-Românească zăgan, cf. Marian, *Ornit.* I, 178). El crede că sensul fundamental al amândurora trebuie să fi fost „pleșuv” și le aduce în legătură cu obscurul *cehlui* „a tunde împrejurul capului”¹. Tot el dă și numirea unguerească *Csahló* pentru munte, pe care eu n’o găsesc atestată în dicționarele care-mi stau la îndemână și care, dacă există în graiul Ciangăilor moldoveni, e luată din românește.

Numirea pasării și a muntelui nu pot fi despărțite una de alta², dar nu cred că amândouă să derive dintr’un al treilea înțeles, ci de sigur muntele a fost numit după pasăre. Într’adevăr, nimic nu e mai ușor de înțeles decât ca acest masiv „sălbatec, tăiat de văi, radiind în toate direcțiile de la creștet și lipsit de comunicații” (*Marele Dicț. Geogr.* s.v.) să fi fost numit după pasărea răpitoare care-l încercue cu zborul său majestos. Tot astfel s’au numit zeci de munți, dealuri, păduri și sate *Corbul* sau *Piatra-*, *Piscul-*, *Dealul-*, *Râpa-*, *Stânca-Corbului*, altele *Șira-Șoimului*, *Piscul-Uhului* etc. (*MDG.*). Tot în județul Neamțu, unde întâlnim *Ceahlăul* e și un săteșor *Cehlăești*, care e format ca numirile de sate *Vultureni*, *Corbasca* etc. R. Vuia îmi atrage luarea-aminte, asupra numelui *Orlea*, *Orleasca*, *Orlești*, de asemenea foarte răspândit în toponimia noastră, derivând din slav. *orelŭ* „vultur”. O paralelă și mai apropiată e însă numele muntelui *Rarău*, din apropiere, identic cu numele pasării răpitoare *rarău* (la Cantemir), în care Tikin *DRG.* recunoaște pe ungurescul *răró*, o specie de șoim (care se întâlnește și ca nume de localitate în Ungaria).

Pasării *ceahlău* i s’a dat numele acesta după țipetul său, care a fost asemănat cu un scheunat de câne; oricine a auzit un vultur țipând în aer a rămas impresionat de strigătul său strident și ascuțit (repetat de mai multe ori), cu totul neașteptat la această pasăre mare. Avem dar a face cu același

¹ Acest *cehlui* (și *celhui*) este însă o variantă a lui *celtli* „garroter”, întrebându-se și despre tortura care se făcea prin strângerea capului într’un *ceatlău*. Numai prin asemănare s’a zis apoi *celtliure* și despre tundera părului de jur împrejurul capului: *Semnul acei tunsuri, ca un ceatlău, au fost semn tâlhăresc, cu care însemnă Râmlenu pe oamenii cei rău-făcători* (M. Costân, *Let.* I 28/34).

² A Scriban (*Arhiva* din Iași a. 1912 No. 11) reconstruește un ung. *csalhó* din *csalni* „amagi” și „hó” zăpadă”. Dar ce înțeles are acest inexistent cuvânt („zăpadă amăgitoare“)?

cuvânt pe care, mai ales în Moldova și Bucovina, îl întâlnim supt formele: *cehăi* „urlă“ (despre câni, la Dosofteiu, *Ps.* 194), *a cehni* „a hămăi“ (despre cotei și dulăi, la Cantemir, *Ist. ier.* 203/22, 236/20), în *ceahnă* = „câne, pujiță“ (Com. Ar. Tomiac), „câne rău, om rău“ (Com. S. Pop), probabil și în numele propriu *Cehan*, apoi, cu înțelesuri figurate, în *cihăros* „incrunțat, mânios, rău“ (Com. I. Corbu, din Zagra, l. Năsăud), *ceahai* „a necăji pe cineva cu vorba“ (Com. Ar. Tomiac), *cehăi* și *cihăi* „a bate cuiva capul“, „a stăruî în tot felul“ (la Creangă etc.), ca un câțel care te latră. Originea acestei familii e unguerească: *csah*, onomatopee exprimând hămăitul cânelui care urmărește vânatul, *csaholni* „a lătră (despre câne), a scheună, a chelălăi (despre căței), a flecări (despre om)“. *Ceahlăul* corespunde, după sincoparea întâiului *o*, ungurescului *csaholó* „unul care latră, scheună“. Și la Unguri se găsesc numiri de localități *Csahol(y)*, *Csaholc* etc. pe care Gombocz și Melich (*MESz.* 798) nu le explică etimologiceste.

Ceahlăul, *Rarăul*, ca și *Ineul*, *Giumălăul*, *Lapoșul* și atâtea alte numiri în Carpații estici, fac parte din seria aceea de nume de locuri de origine unguerească, care dovedesc un amestec mare de Unguri cu Români, și de care se ține și numele râului *Homor*, în Bucovina, din ung. *hamar* „iute, repede“ (cf. *Bistrița*, *Răpedea*, iar pentru *a > o*, cf. ung. *gaz > goz* etc.). Cât eram în Bucovina, adesea mă izbea numărul mare de cuvinte de origine unguerească (ca *iz* „miros“, *dugleș* „leneș“ etc. și nume ca *Forgaci* etc.) întrebuințate foarte des în regiunile acestea, în care nu mai sânt azi Unguri, și necunoscute prin părțile ardelenne, unde Românii trăesc azi amestecați cu o populație maghiară.

6. Desmeteci, îmbumbăci, împleteci, spălăci, păstaie.

E. Herzog (*Bausteine . . . Mussafia* 481—484) a dat explicația derivatelor franceze și provansale de tipul *noircir—negrezir*, care presupun existența unui **nigricesco* în loc de *nigrico*. Aceleași motive care în franțuzește produc infinitivele **nigrificare* există și în limba română (**albesco—albire* etc.). Astfel se explică bunăoară de ce în loc de **errățico*, *-are* (veneț. *radegar*, v.-gen. *araigar* etc., cf. Meyer-Lübke, *REW.* 2905), derivat din *errățicus* „rătăcitor“, avem în românește *rătăcesc—rătăci*, care presupune un **errățicesco*, *-cire*.

Schimbul acesta al sufixului *-îco*, *-îcare* cu *-îcesco*, *-îcire*, care în românește a putut fi promovat și de multe cazuri de verbe conjugate după conj. I și IV în aceiași timp¹, explică etimologia celor patru verbe puse în fruntea acestui articol.

Dintre ele, unul se găsește la noi supt amândouă formele. În Straja (Bucovina), după o comunicare a lui Ar. Tomiac, se întrebunțează verbul *îmbumbăcl*, cu înțelesul de „a îmbătă pe cineva de cap“. De sigur că e același cuvânt, pe care mi-l comunică A. Coca din Oravița (Banat) supt forma *îmbumbică* și cu înțelesul „a instigă: *L-a îmbumbicat* = l-a îndemnat“. Lat. *bombîco*, *-are* eră verbul care imită sunetul produs de albine. Trecerea de sens se explică întocmai ca la românescul *bâzâi*, care, în funcțiune transitivă (*musca bâzâe pe om*), însemnează a „a necăji, a cicăli“, iar apoi (despre oameni care nu-ți dau pace, insistă prea mult, stăruesc în mod supărător) „a ațâța, a întărâta“ (cf. *Dicț Acad.*). Vechiul *bumbăc*, *bumbeci*, nu s'a mai păstrat decât în legătură cu pref. *în-* și cu sensul derivat de „a ameți de cap“ sau „a ațâța“, „a instigă“, în Banat pe de o parte (de conj. I, și în Bucovina pe de altă parte, (de conj. IV)².

Am arătat în ZRPh. XXXII 717—718, că verbul nostru *ameți* (dintr'un mai vechiu *amăți*, atestat de Polizu) e urmașul lat. **am-mattîre*, derivat din *mattus* „beat“. De la același adjectiv latin

¹ Exemple am dat în DR I, 221 Pentru ca să se vadă ce proporții mari are acest fenomen la noi, dau aici exemplele pe care mi le-am notat lucrând la Dicționarul Academiei cuvintele începătoare ca prefixul *îm-*: *îmbălora* și *-ri*, *îmbărbăta* și *-fi*, *îmbrâncă* și *-ci*, *îmbună* și *-ni*, *îmbunătăța* și *-fi*, *împăienjenă* și *-ni*, *împăivănă* și *-ni*, *împătră* și *-tri*, *împătură* și *-ri*, *împăună* și *-ni*, *împietră* și *-tri*, *împietroșă* și *-și*, *împilă* și *împill*, *împrietenă* și *-ni*, *împlătoșă* și *-și*, *împresură* și *-ri*, *împrohă* și *-ti* Firește că une-ori forma de conj. IV e cea originală, precum se vede aceasta în mod clar la *curăft* (derivat din *curat*), devenit mai târziu *curăftă* (cu păstrarea lui *Ń*) Câte-odată forma nouă se datorește unei contaminări; astfel *împeștiŃ* a rezultat din *împeștiŃă* prin apropiere de sinonimul *împești*. Altădată avem a face cu derivate diferite, precum e cazul lui *îmbumbă* și *îmbumbi* (după *înmuguri*), *împuă* și *împu* etc Acest schimb se găsește și în latinește (cf. *abortare* și *abortire*) și în unele limbi romanice (cf. **admontare* și **admontire*, presupuse pentru franțuzește de Wartburg, FEW.); numărul lor a crescut prin cazuri ca *amarare* (> megl. *mărrari*) și *amaresco*, *-ire* (> dacor. *amărăsc*, *ire*).

² În următorul exemplu din Cantemir, *Istr. ier.*, 87: *Urechia de pîzmă îmbumbăcată și de zăvistle astupată*, nu putem ști dacă avem a face cu același cuvânt („urechea instigată“ sau „amețită“) sau cu un derivat din *bumbac* („urechea astupată cu bumbac“).

s'a putut deriva *matticare „a îmbăta“, ca în valenc. *matigar* „a obosi“, cu opusul *dismatticare. Intr'adevăr *desmeteci*, mult mai des întrebuințat decât *desmeși*, de formație recentă, este la noi opusul lui *ameși*. Tiktin îl traduce prin „die Besinnung wiedererlangen, wieder zur Besinnung, zu sich kommen“. E posibil ca din *dismatticare să fi avut noi mai întâiu un *desmătecă > *desmetecă, care să-și fi schimbat conjugarea supt influența cuvintelor cu sens apropiat *buimăci* și mai ales *bezmeteți*¹; se poate încă ca să plecăm de-adreptul de la un tip *dismatticesco, -*cire*.

Un alt caz de amestec al unui verb latin și unul de origine slavă, cu formă și înțeles apropiat, îl avem la *împleți* și *împleteci*, cel din urmă ajungând să fie considerat cu timpul ca un derivat al celui dintâiu. Tiktin însuși crede că *împleteci* s'ar fi născut din *împleți* printr'un amestec cu *încolăci*. De fapt cele două verbe au însă două înțelesuri distincte: *împleți* traduce pe germ. „flechten“², iar *împleteci* pe germ. „schlangeln“. Despre un șarpe bunăoară se poate zice că „se încolăcește“³, dar el nu „se împletește“; părul dîmpotrivă, „se împletește“, dar nu se „încolăcește“, încât nu prea vād în ce împrejurări s'ar fi putut naște contaminarea admisă de Tiktin.

Împleți e de origine slavă, derivând din *pletq-plesti*, cu același sens. Cuvântul e un împrumut vechiu în limbă, căci îl

¹ Etimologia lui *bezmec*, care la origină se întrebuința despre stupi și albine și însemnă „fără matcă, orfan“ (cf. *Dicț. Acad.*) a dat-o Tiktin DRG. s. v. și Weigand (*Jahresber* XIV 112): din slav. (rut.) *bezmatok* „fără matcă“. Prin apropiere de sufixul *-atec*, vechiul *bezmatoc s'a schimbat în *bezmatic, de unde verbul *bezmăteci > *bezmeteți*, iar după acesta, *bezmec*, care la rândul său, a produs și un *desmec* „ieșit din minti“. Albinele fără stup, făcând impresia unor oameni tărăbăciți, care se *desmetecesc* din somn, cele două cuvinte au trebuit să fie apropiate prin etimologie populară, făcând impresia ca și când s'ar deosebi numai prin prefix. De sigur însă că Tiktin, care, în Dicționarul său român-german, a recunoscut înrudirea cuvântului cu *ameși*, greșește, crezând că *desmeteci* s'ar fi născut de fapt din *bezmeteți* prin substituție de prefix, căci, afară de deosebirea reală de înțeles, un astfel de schimb e greu de admis, deoarece *bez-* în românește nu se simte ca prefix.

² *Împletec* părul, făcând din el *plete*; mlădițe de răchite, făcând ceea ce nemțește se numește *Flechtwerk*; un ciorap cu ajutorul undrelelor etc.

³ Șarpele se *împletecește* sau își *împletecește* coada în jurul unui obiect; tot astfel se *împletecesc* în jurul unui lemn plantele numite nemțește *Schlingpflanzen*, prin analogie se zice că *mi se împletecesc* picioarele, când se încurcă unul într'altul, sau limba, când nu pot articula cu ea sunetele, etc.

găsim și la Aromâni (*amplătescu, ampăltescu*) și la Megleniți (*amplites*); istror., *pletesc* și-a pierdut prefixul supt presiunea croățescului *pletem*. Care va fi fost cuvântul latin pe care l-a înlocuit nu putem ști, căci pentru noțiunea „flechten“ limbile romanice au termeni noi (ital. *intercciare*, franc. *tresser* etc.) în locul lat. *nectere* și *plectere*.

Totuși, acesta din urmă n'a dispărut cu totul. De la *implecto*, pe care Georges îl traduce prin „hineinschlingen, verschlingen“ s'a putut deriva un **implectico*, *-care*, iar acesta să devină, cum am văzut, **implecticesco*, *-cire*. În formele accentuate pe terminațiune *ct* trebuia să devină *t*. Nu trebuie să plecăm deci, ca Pascu (*Etimologii românești*, Iași 1910, p. 26), de la adjectivul latin *implecticus* „qui se meut difficilement, paralyse“, care trebuie adus în legătură cu grec. ἐμληκτικός, precum *apoplecticus* este grec. ἀποπληκτικός¹.

În sfârșit cred că și *spălăcesc* se explică în același fel; se pare chiar, judecând după derivatul *spălăcanie*, că odinioară am avut și un *spălăcă*. Verbul acesta stă de sigur în legătură cu *spălă*, dar nu poate fi un derivat al acestuia pe teren românesc, unde un sufix *-ăci* nu există². Acum, când știm că grupul latin *avi* + cons. a dat *au* + cons. (cf. DR. I 437, II 48) și că *au* proton a devenit *a*, e evident că **ex-per-lavicare* trebuia să devină **spellacare* > **spălăcă*, iar din **ex-per-lavicesco* să avem *spălăcesc*. Cât despre derivarea cu sufixul *-icare* din *lavo* (*perlavo*) în latinește, ea nu oferă nici o greutate, mai ales că forma *lavitare* este atestată.

Se știe adecă că sufixul *-itare*, a fost adesea schimbat, prin *-icare*, sufix mult mai productiv în graiul latin popular. Astfel, alături de corsicanul *alleccità* (**allicitare*)

¹ Formal am putea pleca și de la lat. *amplecto(r)*, care însă ca sens se potrivește mai puțin decât *implecto*. Derivatul cu sufixul *-ic-* s'ar putea datorî și unei contaminări între *implectere* și *implicare*, cu același înțeles de „umschlingen, verwickeln“ și cu corespondente în limbile romanice (cf. Meyer-Lübke, *REW* No. 4312).

Se pare de altfel că Pascu a renunțat la etimologia sa, căci nu o găsește în indicele „Sufixelor“ sale, unde totuși era locul cel mai indicat să se vorbească despre un astfel de derivat, și autorul nu o reproduce nici în edițiile pentru streinătate ale „etimologiilor sale complete“.

² Deși din cazuri de felul lui *cârpăci* (derivat din *cârpaciu*) „a lucra ca un cârpaciu“, referit la *cârpă*, s'ar fi putut detașa un sufex *-ăci*. *Uimăci* a rezultat din contaminarea lui *uimi* și *bumăci*.

avem pe saraul *allicare* (< *allicicare, cf. Wartburg, FEW. s. v. *allecticare), alături de *caespitare* avem pe ital. *cespicare* (Meyer-Lübke, REW No 1477), în latinește *morsitare* și *morsicare* (ib. No. 5690), *rasicare alături de *rasitare (ib. N-rii 7074—7075), *vomitare* (ib. No. 9452), alături de *vomicare (ib. No. 9451), chiar și *anica în loc de *anita = *anatem* (ib. N-rii 1541—1542), *cambica = gal. *cambita* (ib. No. 1477). În românește *-itare* nu se mai păstrează ca sufix viu, căci *cavitare > *căută*, *cogitare* > *cugetă*, *parsitare* > *păstră*, *pigritare* > *pregetă*, *poenitare > *pânăta* nu se mai simțeau ca derivate; nici legătura etimologică a lui *cercetă* < *circitare* cu *cercă* < *circare* nu este prea vie; numai în *șchiopătă* < *ex-cloppitare* se mai simte sufixul, dar și aici el a fost substituit prin *-icare* în arom. *șcl'oapic*, care, întocmai ca v.-franc. *clochier*, derivă din *(ex)-*cloppicare*. Tot astfel *felicitare* a fost înlocuit prin *felicicare > *ferișcă* (cf. *ferișcat* Dicț. Acad.); alături de *uștă* < *oscitare* (Giuglea, DR. I 252) am auzit prin părțile Clujului și *ușcă* „a oftă” < *oscicare. Chiar și *șuștă* < *suscitare* (cf. N. Drăganu în acest volum) are și varianta *șușcă* (în Sălaj) < *suscicare. Înțelesul cuvântului din urmă e „a oftă”, întocmai ca n.-prov. *suska* „seufzen, schluchzen”; dar cu acest înțeles e atestată din Bihor și varianta cu *t*: *sustă* (sic!) = oftă (Conv. lit. XX 1018), întocmai ca în veneț. *sustar*, surselv. *sušdà*, friul. *sustà* „seufzen” (Meyer-Lübke, REW. No. 6111). De la *quasso*, *-are* trebuie să fi existat în limba poporului roman derivatele *quassitare și *quassicare. Pentru aceasta din urmă dă Meyer-Lübke (REW. No. 6941) corespondentele romanice, dintre care cu deosebire ne interesează postverbalul spaniol și portugez *casca* „Hülse”. În DR. II 717 am arătat că *păsatul* nostru trebuie derivat din *quassatum*; de la *quassitale cu pluralul (devenit singular) *quassitalia derivă de sigur *păstare* și *păstaie* al nostru. Pentru dezvoltarea semantică e a se compara vgs. *fesa* „Hülse des Getreides”, înrudit cu lat. *pinso*, gr. πινσω „schrote” (Walde LEW² p. 585) și analogiile citate de Candrea-Densusianu DE. No. 1351 (care voiau să derive cuvântul din *pīstalia < *pīstare*, cu același sens de „broyer” ca și *quassare*)¹.

¹ Impotriva etimologiei date de mine s'ar putea aduce forma aromânească *pistal'e*. Dar această formă aromânească nu se potrivește, pentru motivele arătate în DR. II 716, nici cu lat. *pīstalia, care ar fi trebuit să dea **k'istal'e* (ca *fīcatum* > *h'icat*). Din materialul inedit al lui Weigand mi-am

7. Găluță, rușchiu, tapă.

D-l Mihail Ittu, căruia Dicționarul Academiei îi datorește atâtea contribuții prețioase, culege de mai mult timp terminologia populară cu privire la pădure¹ și la sol. Intre cuvintele pe care le-a adunat, două mai cu seamă, neatestare aiurea, mi s'au părut interesante. Cel dintâiu e *rușchiu*, care în unele părți ale Ardealului însemnează „loc s. pământ rău. pietros“. Din punct de vedere formal, cuvântul se potrivește cu lăt. *rusculum* — diminutiv din *rus* — care însemnă „moșioară“, sau, mai bine zis, cu lat. pop. **rusclum*, care în unele dialecte franceze s'a continuat cu înțelesul de „grămadă, gunoiu“ (REW. No, 7459 a). Înainte de a cunoaște răspândirea cuvântului românesc și sensul lui mai exact, ar fi riscat a face mai mult decât această apropiere și a încercă explicarea dezvoltării semantice. Totuși, chiar cu elementele ce ne stau la dispoziție, putem să presupunem că în regiunile muntoase — în care ne conduc și alți termeni ai limbei noastre² — „moșioarele“ vor fi fost pe pământ puțin fertil și de obicei pietros.

Al doilea cuvânt este *tapă*, pe care dl Ittu l-a auzit cu două înțelesuri: 1 tăietura care rămâne în trunchiul copacului, când tăietorul, care vrea să-l doboare, îi dă cu toporul o lovitură piezișă (de sus în jos) și una orizontală; în alte părți i se zice și creastă sau așchie; — 2. dăltuitura (cam de 10—15 cm. de lungă și 3—5 cm. de adâncă și lată) care se face în capătul lemnelor de construcție (subtoaie, tâlpoaie) spre a le putea imbină unele cu altele, numită prin alte locuri și babă, bortă,

---

notat însă forma aromânească *păstal'e*, care presupune un *a* în silaba primă. Prefacerea lui *ă* proton în *i* la Aromâni este foarte obicinuită, când în silaba următoare urmează un *e* sau *i* (*acumpiri*, *arbinești*, *arik'escu*, *arichie*, *docsisescu*, *fiimuntu*, *k'iptiniču*, *m'rmintu*, *nurlesc*, *pimuntu*, *žiliri* etc.), dar găsim și cazuri în care această condiție lipsește: *alumik'os* (= *alumăk'os* < *alumak'e*), *asperdičune* < *perditionem* (față de *părtăciune* < *partitionem*), *sk'inirat* (= *sk'inărat* < *sk'inare*; în acest din urmă caz, poate, din cauza lui *i* precedent). Etimologiei date pentru *spălăcesc* i se opune forma aromânească *alăcescu* „spălăcesc, tulbur apa“ (Papahagi, *Not. etimol.* 1), cu al ei *č* în loc de *f*, care însă nu e exclus să fie modelată după derivatele în *-ač*, sau chiar să aibă altă origine.

¹ Cf. *Unele exemple din bogăția terminologiei silvice*, în „Revista pădurilor“ XXXIV (1922) No 10—12.

² Cf. *Locul limbei române între limbile romanice*, p. 34 ș. u.

cobileț, cuib, dăltuitură, olcuță, scobitură, cheotură, jgheab. În amândouă cazurile avem a face cu același înțeles, fundamental de „scobitură în lemn“. Precum însă la „așchie“ forma oarecum „negativă“ — scobitura — a primit sensul de la cea „pozitivă“ — bucata de lemn scoasă din trunchiu — tot astfel cred că la origine *tapă* avea înțelesul „pozitiv“ de „tenon“, sau pe românește, „paj¹, cep“. De fapt Th. Capidan îmi comunică că a auzit, la București, cuvântul *tapă* cu înțelesul de „cep, dop de lemn“.

Probabil avem a face cu un element vechiu-german și anume cu *tappa* (păstrat până astăzi cu acest înțeles în nemțescul „Zapfen“), care e răspândit în aproape toate limbile române și adică — după REW. 8565 — în Peninsula iberică (ca la noi) în forma gotică *tappa*, în Italia, Spania și Franța în forma francă *tappo*, iar în Italia, și supt forma langobardă *zapfo*.

Cuvântul *tapa* „dop de lemn“ se găsește și la Bulgari; cum însă el nu are o familie în această limbă și lipsește — pe cât se pare — în celelalte limbi slave, poate fi împrumutat din românește.

8. Împroșcă.

Forma veche a cuvântului, atestată la Moxa, *împročcă* (Cuv. d. bătr. I, 404/4), cf. și *pročcă* = proașcă (ibid 375), exclude etimologia propusă de Cihac (II, 257), din paleosl. *prysnati* „spargere, effluere“, oricât de apropiat ar fi sensul (cf. bulg. *prskam*, „stropesc“, sârb. *prskati* „(be)spritzen“, trecut și la Albanezi: *perskât* „besprenge“). E evident¹ că *împroșcă* derivă din *împročcă*, cu aceeași prefațere a grupului *čc* în *șc*, ca în *mučcă* > *mușcă*, *pičcă* > *pișcă*, bulg. *boričkam* > *îmbroșcăi*, *feričcat* (< *felicicatus) > *ferișcat*, ung. *bocska* > *boșcă*, ung. *bocskorszij* > *boșcârță*, rut. *hrička* > *hrișcă* etc. (cf. și *crâcmă* > *crâșmă*) Pornind de la forma veche, Hasdeu, (Cuv. d. bătr. I, 440—441) îl derivă din sârb. *prōčkatī* ‘a străpunge’, etimologie admisă și de Densusianu (Hist. I. roum I 365, 368) Din punct de vedere formal, etimologia aceasta e posibilă; dar cum să explicăm trecerea de sens de la „a străpunge“ la „a împroșcă“? Mi se pare chiar că sensul „a străpunge“ nu e cel exact. La

¹ Cf. Damé, *Terminologia*, p. 8 și 95 și Pamfile, *Industria casnică*, p. 403.

Karađić găsim *pročkati* = *pročačkati*, iar acesta e tradus prin „durchstößern, durchstochern, perfodio“. Hasdeu a consultat de sigur dicționarul lui Karađić, și a tradus pe „perfodio“ prin „străpung“; dar echivalentele germane ne arată că traducerea latină trebuie înțeleasă ca „a scormoni, a scotoci“, ceea ce se potrivește și mai puțin cu *împroșcă* al nostru.

Tiktin (*Dicț. rom. germ.*), crede că trebuie să plecăm de la un cuvânt slav *prokz (serb. *prok*, pol. *proki*) „praștie“ și trimite la *proașcă*, pentru ca la *proașcă* să trimită la *împroșcă*¹. Mai explicit e I. Bogdan (*Organizația armatei moldovene în sec. XV* 439). El crede că atât munt. *procică*, cât și aromânul *proaște* „praștie“ ar derivă din sârb. *pročka* (iar *împroșcă* din sârb. *pročkati*) „care ca și *prošta* derivă din prototipul slav-*porkŭ* = praștie, cf. ceh. *prak*, sorab. *prok*, polon. *proki* (plur.), molorus *poroky* (plur. literar *praky*), rus. *porokz* = bombardă, Mauerbrecher, ap. Miklosich, *Etym Wört.* p 259“.

Lucrul nu-i atât de simplu cum îl prezintă Bogdan. Tulpina slavă *pork-* a trebuit să dea în limbile slave de sud *prak-* iar în rusește *porok-*. De fapt în lista completă a cuvintelor care cuprind grupa *or+cons.* în sârbește, dată de A. Leskien în *Grammatik der serbokroatischen Sprache*, întâlnim pe sârb. *prača* „praștie“, corespunzând polon. *proca* (cf. și *praštia* noastră, din paleosl. *prašta*). Un *pročka* sârbesc sau bulgăresc, dacă există, nu poate fi reflexul slavului *pork-*. De fapt *pročka* se întrebunțează în sârbește numai în locuțiuni ca *sad je pročka* „de astă dată trecă-meargă“, și e deci un derivat din verbul *proći* (*prodjem*) „a trece“, care n'are nimic a face cu tulpina *pork-*.

Cuvântul românesc *proașcă* — de la care verbul *împroșcă* — ar trebui deci să fie un împrumut din rusește (sau rutenește) unde de fapt întâlnim în limba veche un *pórokŭ* tradus cu „Mauerbrecher, Sturmbock“ (rut. pluralul *poroki*, cu același sens). Posibil ar fi ca acesta, în legătură cu suf. *-ika* să fi dat un *poročka (precum celalalt *porókŭ*, care înseamnă „vițiu“ a dat în rusește *poročka* „batjocoră“), de unde să derive al nostru *proașcă*, dintr'un mai vechiu *poroačcă; dar ar trebui să găsim în rusește

¹ La verbul *oproșcă*, atestat o singură dată în Istoria hieroglifică a lui Cantemir, cu înțelesul lui „împroșcă“ (*Fără nici o ispravă, din cuvinte deșarte numai oproșcându-se*, p. 33), Tiktin scrie: „presupune, dacă forma e adevărată, un slav. *opročikati“.

măcar o urmă a acestei formațiuni. De altfel, precum vom vedea, *proașca* n'a fost niciodată un „berbece“ de dărâmat zidurile și nici cuvântul rusesc n'a însemnat „bombardă“, precum traducea Bogdan.

Cred că trebuie să plecăm de la alt cuvânt slav și anume de la verbul slav. *proč(t)katī*, pe care nu-l pot atesta decât în rusește, dar care poate să existe — și probabil a existat — și în vreuna din limbile slave cu care am fost noi în trecut în contact mai intim decât cu Rușii. Pawlowsky (*Russisch-deutsches Wörterbuch*) îl traduce prin „aufbrechen, aufgehen (Geschwür), sich entfalten (Knospen)“.

Desvoltarea semantică a verbului românesc ar putea fi următoarea :

S'a zis mai întâiu, în funcțiune intransitivă, *buba a împroșcat* „a spart, țâșnind puroiul din ea“, apoi *puroiul împroășcă* „țâșnește stropind“. Prin analogie s'a zis apoi despre fructele coapte: *am strivit bobul de strugure și a împroșcat*, în sfârșit: *tulumba împroășcă* „svârle apa“ sau *apa împroășcă din tulumbă* „iese țâșnind și stropind“. Toată seria de modificări de funcțiune ce se nasc prin raportarea acțiunii verbale la om, le întâlnim și aici. Devenit subiect, *omul împroășcă* (=strobește) *apa* sau *cu apă* sau *cu tulumba de apă*; devenit complement: *apa, noroiul împoășcă pe om* „il strobește, îl udă“ sau, cu dativul persoanei, *băltoaca împroășcă omului hainele* „i le strobește, udă, umple, murdărește“. Firește că *împroșcarea cu vorbe urite* nu e decât o expresie figurată, după *împroșcarea ca stropi de noroiu*; se poate zice apoi și eliptic: *a fost împroșcat de ziare* „batjocurit cu vorbe urite“.

Astfel verbul *împroșcă*, care la origine pare a fi fost un termen din domeniul restrâns al medicinei populare, și-a lărgit înțelesul spre a arăta „țâșnirea unui lichid, care ieșind cu putere, se răspândește (în stropi) în toate părțile“. Limba a profitat de faptul de a putea exprima această idee compusă din mai multe elemente printr'un singur cuvânt și i-a extins întrebuințarea și asupra altor cazuri în care el putea înlocui cu succes o circumsciere. Astfel, de la lichide, s'a trecut la corpuri solide, ca cenușa bunăoară, care, aruncată asupra cuiva cu putere, îl umple: *Împroșcă pe bietul tâlhar cu cenușă drept în ochi* (Șez. I, 280/29). Mai ales însă s'a întrebuințat despre pietre aruncate astfel ca să

curgă asupra cuiva, lovindu-l multe deodată pe tot corpul. În funcțiune intransitivă, care amintește încă imaginea puroiului care iese stropind din abces: *Din toate părțile împrôșcau pietrele ca ploaia* (Drăghici, Robinson, 112); în funcțiune transitivă: *Luară pietre de-l împrôșcă* (Dosoșteiu, *Viața of*, 29). Prin analogie s'a zis apoi și *a împrôșcă cu tunurile* (Moxa, ^{404/4}) cu sensul de „a azvârlî ghiulele cu tunurile“, deci „a bombardă“.

Rămâne de stabilit raportul între *împrôșcă* și substantivul *proașcă*

Impresia primă pe care o avem este că verbul e derivat din substantivul *proașcă*, care azi e o jucărie de copii în formă de siringă, un „pușcociu“ (cum i se mai zice în alte părți), cu care se *împrôșcă* apă. De sigur că plecând de la acest sens, *a împrôșcă* ar fi avut mai întâiu însemnarea de „a face să țâșnească apa din proașcă“ și toate celelalte accepțiuni s'ar explica ușor din acest înțeles original. Greutatea e însă că pentru acest *proașcă* nu găsim o explicație etimologică.

Dar mai e ceva. *Proașcă*, în vechime și *proșcă*, mai are și alte sensuri care ni-l arată a fi un substantiv postverbal. Astfel, cu înțeles abstract, înseamnă „aruncătură de piatră“ (*Ucis în proașcă cu pietri* Dosoșteiu, *Viața sf.* 199, ₂ *Locul ce se chiamă Proșca-pietru* id. ib., 31), iar ca termen ce indică o distanță: „cât ai aruncă cu o piatră s cu o săgeată“ (*Locuind doaă proșce de la apele ciale calde* id. ib., 13, ₂ *Au șezut în preajma lui departe ca o proșcă de arc* Biblia 1688, p. 14). Expresia: *a pune pe cineva (în) proșcă* însemnă la început „a-l expune lapidării, săgetării“, întocmai precum *a fi în bată* (postverbal de la *a bate*) înseamnă a fi în bătaia jocului (cf. *Dicț. Acad.*); din ea s'a extras apoi substantivul *proșcă* = germ. Zielscheibe (*Îi pusără în proșcă de-i săgetară* Dosoșteiu *Viața*, sf. 111, ₂ *L-au pusu-l proșcă de l-au ucis cu pietri* id. ib., 27. *Turcii ca 'ntr'o proașcă săgetă într'ânșii*, Let. I, Add 72/10. *Voiu întrei săgețile slobozindu-le la proașcă* Biblia 1688, p. 211 = quasi exercens me ad signum). Tot sens abstract are cuvântul în expresiile *a da (a face) proașca în ceva* (Alecsandri, Odobescu, Coșbuc) = a da busna, năvală, împrăștiind în toate părțile. Atât că aici s'a amestecat puțin și cuvântul „praștie“ (cu care îl traduce chiar Alecsandri în glosarul la Teatrul său p. 1727, cf. și *pruașcă* = *praștie* Șez. V, ^{120/3}) și verbul „împrăștiă“. Vom considera deci și *proașca* copiilor tot ca un postverbal.

Intr'adevăr, substantive postverbale cu înțeles concret nu sânt tocmai așa de rare precum s'ar putea crede. Iată câteva exemple: *cață* 'instrument cu care se *cață' (< lat. *captiare) = prinde; *proaptă* 'lemn cu care se proptește ceva' (ar putea fi o reconstruire din *propteă*, simțit ca diminutiv, de fapt singular nou din *proptele*, de la *propteală*); *sprjoană* 'lemn în care se sprijonește (= spirijinește) ceva'; *hartoiu, fărtoaic* 'drum la loc costis pe care lunecă săniile' din *hartol* = *fărtoi* 'a lunecă' (din ung. *fartolni*); *scaldă* 'baie' (din scaldă); *leagăn* (din legănă); *tun* (din tună); arom. *alurică* 'lunecuş' (din *alurici*); *răcă* 'gaură în pământ la unele jocuri de copii' (care se face răcâind în pământ); *pîmbă* 'rampă', propriu 'lemnul pe care-ți plimbi mâna' (când te dai jos pe scări); arom. *bată* 'cursă de șoareci (care se bate = se închide cu zgomot)'; *papă* 'mâncare' (de la a păpă); dacor. arom. *toacă* 'instrument cu care se toacă' (insă și cu înțeles abstract: 'vremea când se toacă'); *refec* 'partea refecată a hainei'; vechiu este *tenda* (din tendere) > *tindă*. Postverbalele care însemnează numiri de instrumente pot fi la origine nomina actoris (*bată* = *bătător*), deci de același fel ca: *moacă* 'om care mocăe', *ceahnă* „cățeă“ (care chește cf. DR. III, 675), *gaiără* (cf. acest volum p. 672), *tândală* 'care tândălește', *Păcală* 'care păcălește', *râmă* 'animal care rămă', *codobăț* 'pasăre care bătăe cu coada', *băză* 'insect care băzăe' etc.

Intocmai precum *toaca* e și 'instrumentul cu care se toacă' dar și 'vremea când se toacă', tot astfel *proașca* e și 'instrumentul cu care se împroașcă', dar și 'distanța la care se împroașcă'. În sfârșit, precum verbului *înjunghia* îi corespunde postverbalul *junghiu*, sau lui *împleți* postverbalul *pleată*, tot astfel lui *împroșcă* îi corespunde *pro(a)șcă*, fără prefix. Deși forma *proșcă* nu e atestată, ea a existat de sigur ordinară la noi și numai mai târziu i s'a adăogat prefixul *în-*, fără a-i schimba înțelesul.

9. Împrospătă.

În limba literară verbul acesta are înțelesul de „a face proaspăt, a învioră“, etc. și este, evident un derivat din adjectivul *proaspăt*. În Țara-Hațegului însă cuvântul se întrebuițează într'o accepțiune cu totul diferită. Glosarul publicat în *Revista crit. -lit.* anul III,

(p. 157) ne dă: „*împroaspăt, -are* = cert pe cineva cu vorbe aspre și nealese“. O trecere de sens de la „*rafrățichir*“ la „*gronder*“ e atât de neașteptată, încât trebuie să presupunem că avem a face cu un omonim.

De fapt, *Lexiconul Budan*, dă cuvântul *prospetez, -are*, pentru care stabilește două înțelesuri: „1. *Oaspet* [= ospătez], *convivo, excipio, bewirten, tractiren, empfangen*; 2. *port* [= mă port cu cineva], *habeo, adhibeo, Jemanden gut oder schlecht begegnen, behandeln, tractiren*“.

Acest cuvânt desleagă enigma. Alături de *hospito(r)* trebuie să fi existat în latina populară un **perhospito* „a ospăta de tot, bine“, care trebuie să dea la noi *proaspăt* sau *prospetez* și care are, după *Lex. Bud.* tocmai înțelesul de „*bewirten*“. Sinonimul german „*traktieren*“ ne indică în același timp calea spre a înțelege al doilea sens, tradus de *Lex. Bud.* tot cu „*traktieren*“; atât doar că dezvoltarea semantică s'a întâmplat în sens invers. Lat. *tractare* (franc. *traiter*, ital. *trattare*) care se traduce prin germ. „*behandeln*“ a ajuns să însemne în limbile romanice (și din acestea, în nemțește) „a cinsti pe cineva cu ceva, a-l ospăta“ (nemțescul *Traktier* însemnează chiar „*cârciumă*“ și „*bordel*“); îl avem și noi în neologismul *a trată* = a se purta (bine, rău) și a ospăta, a face cinste.

În *Lex. Bud.* se spune că *prospătă* poate să însemneze „a trată cu cineva bine sau rău“. Se pare că în unele părți s'a generalizat înțelesul din urmă, probabil din expresiuni ironice de felul lui „dar bine (=rău!) te mai porți cu mine!“ Astfel se explică înțelesul dat din Țara-Hațegului pentru forma la care s'a mai adăugat și prefixul *în-*.

N. Drăganu îmi comunică că verbul *prospătă* se întrebuințează și în Ardealul de miază-noapte. Astfel, în comuna Ambriciu (jud. Solnoc-Dobâca) el însemnează: „a mânca, a se ospăta bine“: *Bine ne-am prospătat, bogdaprosti!* Se zice și „despre câinii care au mâncat bine și se ling pe bot“. În Zagra, Năsăud și Mititei (jud. Bistrița-Năsăud) e cunoscut în celalalt sens, de „a ocări a sfâdli, a muștra, a da peste nas“: *l-o prospătat cum se cade!* Tot în acest sens mi-l comunică părintele Pletosu, din Bistrița: „a sfâdli pe cineva, fără să-l atingi însă cu mâna“.

Rezultă deci că acest element latin are încă o întindere destul de mare în Ardeal, unde-l găsim la Hațeg și Bistrița.

10. Răcănel.

Pentru denumirea „brotacului“ (Hyea arborea) avem în diferite regiuni următoarele denumiri care aparțin în mod vădit aceleiași familii:

racachiciu = brotăcel: o broască mică verde, care de pe frunza câte unui pom din grădină face un zgomot mare, mai vârtos când timpul e a ploaie și căreia sătenii îi mai zic și ~~protoc~~șar, fiind bun de gură ca și un avocat (Frâncu-Candrea, Moșii 104);

racalêț = Laubfrosch (Marian, Chrom. 54);

racalici(u) = brotac (Barcianu), buratec (Leon, Med. pop. 81);

răcănel (*racanel* Marian, Chrom. 54) = broască mică verde (Mehedinți și Dolj, Chestionarul Hasdeu IV 188, IX 5), brotac (Densusianu, Țara-Haț), brotăcelul verde ce șede pe tufe și arbori (Rev. Crit. III 166), buratec (Leon, Med. pop. 81), Laubfrosch (Jahresber. III 325). *Când brutacii, răcăneii cei verzi, se sue sus pe lemne, atunci are să vie ploaie* (I. Ionescu, Mehedinți 65). *La 1 Martie și în seara când auzim prima oară răcăneii, să te tăvălești în curte* (Grigoriu-Rigo, Med. pop. II 19);

răcățel = răcănel (Damé);

răcăteț = brotăcelul, broasca ce cântă, după credința poporului, a ploaie (Zagra, jud. Bistrița-Năsăud, comun. I, Corbu), buratec (Leon, Med. pop. 81). *Racateții* = brotăceii (Pamfile, Văzd 97). *Incepe a mișcă gușa ca un racateț* (Marian, Orn. I 89).

Tiktin DRG, mai citează forma *răchițel*, care s'a născut prin contaminare cu „răchita“ pe care brotacul se așează, și, din Moldova vestică, *răcămete*, pe care-l dă și Viciu GI din Târnava-mare, cu sensul figurat de „copil murdar“ (ca termen de dispreț), dar care în alte părți e nume de plantă, după Lexiconul Budan „captalana galbenă“ (un fel de brusture), iar după I. Berescu (Țara-Oltului III No. 12) *răcămnete* = măcriș, plantă cu gust acru-dulcișor, ce se găsește prin ierburi primăvara.

Numirile acestea au corespondente în limbile romanice, mai ales în dialectele italiene, pe care Meyer-Lübke le citează în REW. No. 7019, împreună cu cele românești. Acestea însemnează sau „Laubfrosch“, sau „Kriekente“ sau „grüne Eidechse“. Meyer-Lübke adaugă că numirea șopârlei verzi i s'a dat prin analogie după brotacul verde, iar brotacului și raței după stri-

gătul lor; cuvântul îl consideră de origine onomatopeică și reconstruește un tip latin vulgar **rakanus*.

Pășind pe calea indicată de măiestru, cred că se pot aduce câteva explicări de amănunt care nu sânt lipsite de interes.

Mai întâiu ce e acest **rakanus*?

În latinește e atestat un verb *racco*, *-are*, cu varianta *ranco*, *-are* „a urla” (despre tigrul). *Racco* este de sigur forma cu geminațiune expresivă (cf. în urmă Millardet, RLR. XLI, 7, 274, 308) a lui **raco*, iar *ranco* varianta aceluiași verb, cu nazală intercalată înainte de velară. Formele romanice citate de Meyer-Lübke pleacă, într’adevăr de la câteși trele variantele *rac-*, *racc-* și *ranc-*; din cele românești nu mai putem recunoaște azi dacă avem a face cu *c* sau *cc*. Walde LEW² 639 admite și el un **raco*, iar de la acesta derivă însuși numele „broaștei” în latinește: *rāna* < **racsna*. El mai admite înrudirea acestui **raco* cu *rago* (> rom. *rag*) și e interesant că acest verb a pătruns în vremuri vechi în limba Germanilor moselani, unde s’a născut derivatul **ragīlo*, păstrat până azi în limba Sașilor ardeleni ca *Reggal* cu înțelesul de „broască” (G. Kisch, Korrespondenzblatt XLVI—1923—p. 73).

De la acest verb onomatopeic a fost derivat prin sufixul *-īno* (despre care cf. acum și N. Drăganu în acest volum p. 509 ș. u.) un **rac(c)īno*, *-are*, care a devenit **rac(c)ano* ca în cazurile arătate de mine la pag. 396—397, de sigur printr’o reacțiune față de legea fonologică care ar fi alterat pe *c* înainte de vocală palatală, modificând astfel caracterul expresiv al cuvântului (cf. DR. I 93 ș. u.). De la verbul **rac(c)ano* s’a născut substantivul postverbal **rac(c)anus* sau **rac(c)ana*, cu diminutivul **rac(c)anellus*. Acesta a dat pe *răcănel*¹ al nostru, cu asimilarea *n-l* în *l-l*, **racălele*, de unde, prin substituire de sufixe, *răcăleț* și *răcăliciu*.

Tot astfel trebuia să se schimbe **rac(c)īto* în **rac(c)ato*, de unde românește **racăt* și derivatele *răcăteț* (quasi **rac(c)ītīcius*)

¹ Cat despre *răcan*, nume de batjocură dat recruților, acesta ar putea fi o reconstruire din *răcănel*, deci un fel de „broscuță”. Cum însă e greu a ghici asociația de idei ce a avut-o cel ce a întrebuițat întâia oară această glumeață transformare a cuvântului *recrut* (cf. și *râtan* de la *rât*, întrebuițat cu același sens) nu putem ști dacă nu avem a face cu un alt cuvânt bunăoară cu un augmentativ în *-an* de la *rac* („unul care merge de-andăratele, ca racul”).

și, cu schimb de sufix, *răcățel*. Cât despre forma *răcăchiciu*, aceasta presupune un verb **răcăcă* < **rac(c)ico* (**rac(c)aco*), cu schimbul obicinuit între *-îto* și *-îco*, despre care vorbesc la alt loc (p. 678–679); mai probabil e însă că *răcăchiciu* e o transcriere stângace pentru *răcăț'ič*, în loc de *răcățiciu*, și născut prin substituire de sufix din *răcățeț*.

S'ar putea ca forma *răcățeț* să derive și de la un abstract **rac(c)îțum* (**rac(c)atum*), derivat din *rac(c)are* ca *sonîțum* din *sonare* sau ca *ragăt* (alături de *rațet*) din *rage*. Un astfel de derivat de la un abstract pare a fi și *răcămete*, derivat cu sufixul *-ete* (< *-ef*) de la un **răcame* < lat. pop. **rac(c)amen*¹.

11. Scâlciã.

Cihac II, 39 aduceã pe *scâlciã* în legãturã cu *cãlfi*, apropiindu-l de paleosl. *klzkw* „tramã“, *szklzčiti* „crispãre“. Dar de la *klzci* (pluralul lui *klzkw*) avem pe *cãlfi* al nostru, iar de la verbul **klzčiti* pe *încãlci*. De aceea Tikin (Dicț. rom. -germ.) are dreptate când desparte pe a *scâlciã* de aceste cuvinte, dar nu mai are dreptate când îl aduce în legãturã cu lat. *calcare*. Orice tip latin am reconstrui, nu putem ajunge decãt la **scal* (**excalco*), sau la **scalț* (**excalcio*, cf. *încalț*). Dar și din punct de vedere semantic, apropierea de cuvântul latin e mai mult înșelãtoare. Cãci sensul obicinuit azi al cuvântului de „écuc-ler (une chaussure)“ este un înțeles specializat din cel mai larg de „a mutã cu puterea de la loc, a scriinti“. În Bihor pãnã azi cuvântul însemneazã „a scuturã tare“ (Conv. lit. XX, 1017), iar în poezia popularã cu caracter mistic se spune bunãoarã despre Muma-pãdurii: *Tu colțato, Tu strãmbu, Tu scâlciãto* (Mat. folc.

¹ Excluzã mi se pare derivarea cuvintelor romãnești din verbele onomatopeice slave *rykatì* și *ryknantì*, care au dat la noi *rãcãt* (în textele vechi) „a urlã“ (despre lei) și *rãcni*. Nu numai corespondentele romanice aratã originea latinã, ci și sufixele neobicinuite la derivate romãnești din onomatopee de origine slavã. O chestiune mai grea de rezolvit e dacã cu tulpina *rac-* nu s'a amestecat și lat. *raucus*, care în derivate accentuate pe sufixe trebuiã sã dea la noi tot *rãc-* și care se regãsește, probabil, și în al nostru *rãguși* (**rãcuși* + *gușã*). Apropierea formalã și de sens între *rac(c)o* și *raucus* erã atãt de mare, încãt o contaminare a lor erã aproape fatalã. Astfel la Engadini, alãturi de *roch* și *rochezza* (< *raucus*) gãsim și *rac* „rãgușit“, *racca* „rãgușalã“, în Tirol *ragos* „enroué“ (cu abstractul *ragosera*), apoi span. port. *ronco*, cat. *ronc* „rãgușit“ < *raucus* + *rancare* etc.

I, 596). Sensul original se cunoaște și în derivatul *scâlceă* (Viciu, Gl.) și *scâlcează* (cu suf de origine albaneză -*ză*), care e un aparat de prins pești, constând dintr'o scândură tare de care e prinsă o nuiă în formă de arc; ținându-se cu mâinile de această nuiă groasă și apăsând cu piciorul de scândură, pescarii mută de la loc pietrele pârăului și tulbură apa.

Acest sens de „a mută sau mișcă (cu violență) din loc, a scriinti“ ne indică originea cuvântului, care   bulg. *kxlĉa* „verstauchen, verrenken“, refl. „sich verrenken, sich krümmen, sich winden“, sau, mai exact, *iz-, iskxlĉamz* „verrenken, verdrehen“. Prefacerea lui *sc lĉu*, *sc lĉare*  n *sc lĉu*, *sc lĉiare* (*sc lĉiere*) e a se asem n  cu *sașiu*, *sfășiu*, *fachie* etc.

12. Smirdar.

 n Bran am auzit cuvântul *zmirdar* cu înțelesul de „șneap n“ (= germ. „Wacholder“). Am crezut totdeauna că e un derivat de la *zmird *, care prin Brașov și împrejurime (Jahresber. VIII, 85; *znird *) e o variantă a lui „smirnă“¹. Intr'adevăr „șneap nul“ se  ntrebuințea  în multe regiuni la „afumat“ (aprinz ndu-se o rămurică sau boabele uscate) și de aceea în unele limbi numirea lui e cea de „afum tor“, astfel la Albanezi: *det ne* sau la Cehi *kadik* (de la *kaditi* „a c di“)²; tot astfel se explică numirea de *bradul - ciumii*, căci cu el se afumă (= desinfectează) de ciumă, sau cea de *t m tier* (Jahresber. IX, 230: „fiindcă boabele lui se  ntrebuințea  la afumat“); acest din urmă nume face și mai clară etimologia *zmird * „smirnă“ : *zmirdar*, ca *t m tie* : *t m tier*.

Se pare însă că *zmirdar*  n accepțiunea de „Wacholder“ este secundar. Văd la Panțu și în celelalte izvoare că *smirdarul* este alt arbust, care crește pe munții noștri înalți și adecă „Rhododendron“, nemțeste „Alpenrose“, căreia în alte părți i se zice *pop de le* sau, din cauza florilor sale roșii și binemirosi-toare: *bujor (-de-munte)*, *ruja-munților*, *trandafir(-aș) -de-munte*, sau din cauza formei sale: *merișor*, sau, din cauza frunzelor sale asemănătoare: *iederă*, sau, prin con-fuzie, *coc zar*.  n Chestionarul lui Hasdeu găsesc, fără de-

¹ Forma aceasta se explică prin asimilarea lui *m-d*  n *m-n*, care, deși puțin obicinuită, o mai întâlnim în *molud* > *molun* (Banat, din Chestionarul Hasdeu XVIII, 40).

² Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen*, 191

scripție, în județele Olt și Teleorman, numirea de floare *smirdă*, care e, probabil, floarea însăși a Rhododendronului. Ca formație *smirdarul* e „purătorul de smirde“, întocmai ca celelalte numiri de pomi sau tufe în *-arius*, precum: *aguridar*, *afinar*, *coconar*, *cocăzar*, *frăgar*, *pănar* ‘salcâm’, *pomișar*, *rujar*, *tămâier*, arom. *șurnar* ‘prun’ ș. a.

La Dioscorides se găsește numele de plantă $\mu\upsilon\sigma\pi\iota\varsigma$, *-idos* pe care dicționarele îl traduc prin „myrthenähnliches Kraut“ și care a trecut și la Latini supt forma *myrris*, *-idis* (la Plinius), identificat (Georges) cu „mirtul“; de la acesta, sau dintr’un *flos*, sau *rosa *myrřida* (din *myrra* + *idus*, cf. *myrrřinus*) „floare cu miros de mirt“ poate să derive al nostru *smirdă*. Cât despre *s-* inițial, el a existat chiar în cuvântul grec prin amestec cu * $\sigma\mu\acute{\upsilon}\rho\omicron\nu$ (cf. Boisacq *DELG.* p. 652) sau printr’o apropiere de $\sigma\mu\acute{\upsilon}\rho\nu\alpha$, cu care, precum văzurăm, cuvântul a fost confundat și pe teren românesc. Redarea lui *y* prin $\bar{r}$ (rostirea dialectală e *șhirdar*, *zñurdar*) o avem și în *gryllus* (< gr. $\gamma\rho\acute{\upsilon}\lambda\lambda\omicron\varsigma$) > *grire > *grier(e)* (cf. DR. I, 381—382) și ea se găsește și la Italiani, și nu numai în *mirto*, care pare a fi cuvânt cărturăresc, ci și în cuvinte populare ca *conchiglia* < $\kappa\omicron\gamma\chi\acute{\upsilon}\lambda\iota\omicron\nu$ și *giro* < $\gamma\acute{\upsilon}\rho\omicron\varsigma$ (cf. Gröbers *Grundriss* 1² p. 669).

Smirdarul nostru fiind o plantă care crește numai pe munți, la înălțimi mari, n’ar fi exclus ca el să fie autohton în limbă, aparținând grupului de cuvinte indoeuropene reprezentate prin grec. $(\sigma)\mu\upsilon\sigma\pi\iota\zeta\omega$ „ung cu parfumuri“ (mai târziu „miros“, cf. și $\sigma\mu\acute{\upsilon}\rho\iota\varsigma$, *-idos* „émeri“), germ. *schmieren*, slav. *smradŭ* (cf. rom. *smârd*¹) și poate, lat. *merda* (cf. Boisacq *DELG.* p. 886).

13. Stârnî.

Originea lui *stârnî*² mi s’a limpezit din expresia auzită deunăzi: *Udă mătura, că stârnești tot praful!* E un verb derivat din substantivul *târn* „mătură de nuiele“³. Inițialul *s-* nu e aici

¹ Cu acest cuvânt s’a amestecat *smirdarul* dând varianta *smârdar*, citată de Panțu *Plant.* s. v.

² Etimologia lui Cihac II 369, din paleosl. *strŭmitti* «prorumpere, impetum capere», rus. *stremitŭ* „chasser, pousser, diriger“ nu e acceptabilă.

³ Tot de la *târn* avem derivatul mai nou *a târnui* „a mătură cu târnul“, iar ca termen glumeț «a bate cu târnul» și în urmă „a bate, a maltrată“ încât se poate zice și *de păr il târnuiă* (Teodorescu, *Poezii pop.* pag. 597b).

numai protetic, ci un element derivativ însemnător: *s-târn-esc praful* nu înseamnă numai „îl mătur (cu târnul)“, ci și „îl ridic de la locul lui“. Recunoaștem deci în acest *s-* inițial funcțiunea latinescului *ex-*, sau mai bine zis, influența unor verbe apropiate ca sens, precum *sculă*, *scoate*, *scotoci*, *scormoni*, *scorni* etc.

Desvoltarea mai departe a sensului acestui cuvânt arată următoarele etape principale: În mod figurat s'a putut zice și *vântul stârnește praful* = îl ridică măturându-l; apoi: *s'a stârnit un vânt puternic, o furtună, o vijelie* = s'a ridicat un vânt puternic care vine măturând praful, frunzele etc. pe drum.

Precum se întâmplă de atâtea ori în evoluția semantică¹, așa și la *stârni*, nota principală și etimologică a cuvântului — „a mătură“ în cazul nostru — se palizește până la deplina dispariție, pentruca altă notă, accesorie — „a sculă, a scormoni“ — să devină predominantă. S'a zis deci și *a stârni un iepure* = a-l scorni din cuib. Acest termen de vânătoare s'a putut generaliza apoi, încât avem și: *a stârni pe cineva (din așternut)* = a-l sculă, a-l trezi, a-l deșteptă în mod brusc², iar în urmă, și în funcțiune reflexivă, *a se stârni* = a se deșteptă, a se trezi (sărind din pat).

Sextil Pușcariu.

a) Elemente latine.

1. Cea! ceala!

Filologii ungaru³ și Turkin⁴ sânt de părere că interj. *cea!*, *ceala!* ne-ar fi venit din limba maghiară, unde se întâlnesc următoarele forme simple: *csá!* *csa!*, *csáh!* *csálé!*; compuse cu altă interjecție sau prevăzute cu un sufix: *csára!*, *csával!*, *csáru!*, *csá ne!*⁵; derivate: *csábal*, *cságat*; *csábeli*, *csás* (*csáskezu*); *csárahajszra*, de unde se crede că a pătruns în slovenă și ceho-moravă în forma *ča!*

Dar deși ung. *csá!* are, cum vedem, o familie destul de numeroasă, ea nu e așa de firească ca de pildă aceea a lui *hajszra*

¹ Cf. *Din perspectiva Dicționarului* p. 7 ș. u.

² *Cădeà acul într'o medelniță de sună și-l stârnuà de să sculă* Dosofteiu. *Viața sfinț.* 3. v.

³ Cf. Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 781.

⁴ *DRG.* 319.

⁵ Pe *ne*, *nea* îl avem în românește probabil din ungurește. Cf. și formele *cseló*, *cselé*, *ibid.*, 922.

contrarul lui *csá!*, și face impresia de import. Acest fapt, precum și alte împrejurări, ne fac să credem că ung. *csá!* e unul din cuvintele pastorale românești împrumutate de Unguri de la noi. În limba română adecă *cea!* și *ceala!* se pot explica foarte bine din lat *ecce-hac* și *ecce-hac-illac*, dintre care cel dintâiu s'a păstrat și în v. it. *cia*, fr. *ça*, prov. *sa*. Acest *cia* romanic pare să fi dat și pe germ.-austr. *tschô*, *tschô*; *tschgâ*; *tschá*, *tschá*; *tschách*, *tschách!* „Lockruf für Kühe“ (Lexer, *Kärnt. Wb.*, s. v.), germ. mosejtr. *tschâe* „Zuruf an die Pferde um sie anzutreiben“ (Kisch, *Vergl. Wb.*, s. v. *tschâ!*).

Forma mold. *ța* dată de Tiktin, I c., și Pamfile, J II și C., dacă nu e identică cu *țoa* (*țo*), *țu!*, e de bună seamă influențată de acest cuvânt, în care trebuie să vedem o interjecție care redă un imperativ provincial, săsesc, al germanului *ziehen* „a trage“, care săsește se rostește *zâi* (Kisch, *Vgl. Wb.*, s. v.)

2. Cinioară.

Cuvântul *cinioară* (Plur. - *ori*) s. f. e considerat de Candrea - Densusianu, *Dicț. et. al limbii rom.*, *Elem. latine*, p. 52, No. 341, după Tiktin, *Dicț. rom.-germ.*, p. 351, de un diminutiv al lui *cină* și dat supt acesta alături de *cinișoară*. Autorii probabil s'au gândit la *cina cea mică*, una din despărțirile *cinii* „timpul în care se ia masa de seara s. cina“ (cf. Marian, *Se. I*, 107; Țiplea, *P. P.*; H. V 6; II, 4; 154). Se deosebește adecă *cina cea mică*, cam pe la 4 ore d. a. (Marian, *Se. I*, 107); *cina* între 8-9 ore; *cina bună* între 9—10 ore (Marian, *Se. I*, 107; cf. Reteaganul, *P. I*, 11; Frâncu—Candrea, *M.* 247); *cina mare* între 10—11 ore (Marian, *Se.*, I, 107) sau cam două ore după amurgit (H. XVIII, 263, Orșova)¹.

Totuși nu e probabil că avem de a face cu un derivat al lui *cină* cu suf. *-iôr*, *-ioară* (< *-eolus*, *-a*, *-iolus*, *-a*), căci *î* din acest sufix după *n* nu se schimbă în plenison ca după *r* (*căprior*, *căprioară* < *capriolus*, *-ola*; *sorioară*, *surioară* < *soră*; *mnirioară* = *mirioară* „viorea, zambilă de câmp“ < *mieru*, *mieriu*, dial. *măirâu* „albastru deschis“ < *merus* „curat“) și *ț* (*frățior* < *frați*, plur. lui *frate*); dimpotrivă, *n* este alterat de *î*, se moaie și dispare (*cârlan* > **cârlănior* > *cârlăior*; *ieftin* > **ieftinior* > *ieftior*; *galben* > **gălbiniôr* (ar. *gălbiniôr*) > *găl-*

¹ Cf. și *prânzul cel mic* s. *prânzișor* și *prânzul cel mare*.

bior, gălbioare, gălbeioare; *albinior > albior; cetină > cetioară; leagăn > *legănior > legăior; noaten, noatină > *notinior, *notinioară > notior, notioară; paltin > păltior; rogojină > *rogojinioară > rogojioară; rumăn, -ă > rumenioară și rumeioară, strețin > streținior și strețiior)¹. Cină + -ioară ar fi trebuit să dea așadar *cinioară sau *ciioară. Un derivat al lui cină care să aibă această formă însă nu cunosc. Cunosc numai formele cinișoară și cinuță.

Dar însuși înțelesul cuvântului în textele păstrate nu e acela de „cina cea mică“, ci de „vremea, timpul, ora cinii“ în general: *Și ne veghiă, ne priveghiă De cu seară pân'la cinioară, De la cinioară pân'la cântători, De la cântători pân' la răvărsat de zori* (Teodorescu, P. P. 188; Pamfile, V. 90, Duș 46. *De cu seară'n priori Până la ciniori, De la ciniori, pân' la cântători, De la cântători Până'n dalbe zori.* (Marian, D. 296; cf. și Voronca, *Dat. cred.*)

S'ar putea spune acum că, deoarece cuvântul e păstrat numai în versuri, *i* plenison a fost cerut de metru. Obiecția aceasta cade însă prin faptul că din punct de vedere metric *cinișoară* corespunde exact lui *cinioară*, iar dacă ar fi fost vorba în adevăr de *cina cea mică*, poetul popular ar fi întrebuințat cu siguranță diminutivul *cinișoară* pe care-l cunoaște toată lumea, nu unul format în chip neobicinuit și, mai ales, foarte rar.

În ținuturile unde se rostește *ciună* (cf. Slavici, *Conv. Lit.*, V⁵, ap. Tiktin, *o c.*, s. v. *cină*) în loc de *cinioară* găsim *ciunăoară*: *De cu sară până în ciunăoară, Din ciunăoară până în miază noapte, Din miez de miază noapte Până în cântători, Din cântători până în zori* (*Jahresbericht*, VI, 72).

Însăși versurile în care ni s'a păstrat cuvântul au un caracter de vechime (cf. cuvintele: *priveghiă, priori, cântători*). *Cinioară* deci pare a fi o rămășiță străveche pe care ne-a păstrat-o versul. Ea n'a mai fost înțeleasă cu timpul, ceea ce o dovedește faptul că a fost coruptă, probabil în urma intervenirii ideii de *sară* (<

¹ În *i* din *mior* (cf. vr. *mĕoară*; ar. *ml'or, ml'oară*; megl. *ml'or* *ml'or*) n'avem a face numai cu *i* din *agnelliolus, -ola, iar *Lunioară* < *Luni, Vinioară* < *Vineri*, date de Pașcu, *Sufixe*, p. 162 după I. Popovici, *Rum. Dialekte, I, Die Dialekte der Munteni und Pădureni im Hunyader Komitat Halle*, 1905, p. 91, chiar și dacă se rostesc cu *i* plenison, nu sânt derivate regulate. [*Lunioară* și *Vinioară* presupun o formă mai veche *Lunăoară, Vinăoară* din *Lunaie, Vinaie + ior*, iar *frățior* e și el regulat, derivând din *frățân + ior*. S. P.]

sēra sc. hōra): *Suie și coboară zi mare de vară Din vărsat de zori, Pân' la țarcători, Și din țarcători Pân' la sâniori, Trei cârduri de oi De oi bucălăi La lână țigăi* (Viața Rom., XIV—1922, No. 11, p. 237)¹. Chiar și distinsul scriitor M. Sădoveanu (*ibid*) interpretează greșit pe *sâniori* cu „răvărsatul zorilor“.

Având în vedere toate considerațiile de mai sus sântem îndemnați să credem că *cinioară* poate să fie corespondentul românesc al latinescului *cēna e hora* care, cum atestă Georges, se găsește întrebuițat, chiar în această legătură, la Suetoniu („ad predictam cenae horam“), apoi la Sf. Augustin, și a putut să fie tot atât de popular ca și *cēna e tempus*, cum dovedește și faptul că ni s'au păstrat o mulțime de alte compuse cu *oară* (dr. *bunđoară*, *bunioară*; ar. *ună oară*; dr. *uneori*, *auneori*; ar. *altă oară* și *alti ori*; dr. *alte ori*, -|- de *altă oară* (Cod. Vor.); ar. *vărănă oară*; dr. *odinioară*, -|- *dinioară* (*dănđoară*); megl. *dinđoară*, ar. *diunđoară*; dr. *adiniori*, *adineaori*)². Explicat în acest chip, cuvântul *cinioară* nu prezintă din punct de vedere formal și semantic nici o greutate. Cel mult s'ar putea ridica obiecțiunea că exemplele cunoscute sânt prea puține și prea stereotipe pentru a putea considera absolut sigură această etimologie. Dar ea e foarte probabilă.

3. Cintează.

Cintează s. f. este: ¹⁰. numeleunei mici paseri cântărețe numite și *cis*, *cij*, *ciz*, *finchiu*, *pinchiu*, *pițigoiu*, *săghieș*, *scatiu*; ²⁰. (P. anal.) nume ce se dă caprelor (H. IX, 220, Davidești în Muscel). Se mai cunosc următoarele variante ale lui *cintează*: *cintiză*, *cinciză*, *cinteță*, *sfinteță*, *cintiță*, *cinchiță*, *cimpiță*, *cinghiță*, *cintiniță*; deriv.: *cintenezică*; genul masculin reconstruit în jocurile de copii: *cinte* (*Mat. folc.* I, 1199; cf. și Pamfile, J. III, 79), *cintene* (*ibid*), apoi *cintez*, cu schimb de sufix: *cinteț*; deriv. *cintezoiu*, *țintezoiu*, *cintizoiu*, *țințizoiu*, *țințizoiu*, deriv. *cintenezoiu*, *cintenezoiu* (< *cintenețe* ?) și verbul *cintenezl*.

În cele mai multe din aceste variante avem de a face cu o formație onomatopoetică din un radical foarte vechiu *cinč-*, *cing-*

¹ Cf. *cinzeacă* - *sângeacă*, *sângeapă*, *singeapă*; *cinzec* - *sângeap*, *sângeap*, unde probabil avem de a face tot cu o contaminare, care s'a recontaminat în forma *cinzeapă* < *cinzeacă* + *sângeapă*; *cimștr* - *sımcır* unde s'a putut întâmpla în același timp o metateză și o disimilare ș. a.

² V. Candrea—Densusianu, *o. c* Nrele 1270, 1271, 1273, pp. 189—190.

etc. + suf. ¹(e)ză, ¹(i)ză (cf. *pupăză*, *pupeză*), care în două cazuri a trecut în *-(e)ță* în urma influenței sufixului ¹eț în forma masculină *cintef*, iar în cele mai multe a fost înlocuit de ¹iță. Pentru *cinciză*, *cinteză*, *cintefă*, *cintiță* cf. lat. *cincitare* întrebunțat pentru mierlă la Wackernagel, *Voces variae animantium*, p. 48 (*-t-* din *cint-*, radicalul la care se și gândește Pascu, *Sufixe*, p. 378, s'a putut ivi fie prin sincoparea lui *-ci-* aton de la mijlocul trupinei verbale iterative, fie prin disimulare, cum crede Pușcariu și e mai probabil); pentru *cinghiță* cf. *cigare „zischen“ > ven. *tsigar*, it. *cigolare* „knarren“, *cingottare*, *cinguettare* „zwitchern“, ap. Meyer-Lübke, *REW.*, p. 152, No. 1911.

Formele cu *ținț-*, *ținț-* par a fi mai nouă și au la bază pe cele două mai vechi. *Sfinteță* este rezultatul contaminării lui *cintefă* + *finchiu* (< germ. *Fink*), la care s'a adăugat s-protetic. *Cinchiță* e o redare grafică greșită a lui *cintiță*, iar *cimpiță* e hiperurbanism.

Această pasere are și în alte limbi nume formate din onomatopее; cf. lat. clas. *fringilla*; lat. vulg. *pīncio, care a rămas în cele mai multe limbi romanice; gr. *πινγος*, *πινξα*; germ. *Fink*, *Finke*; sl. *pinkava*; ung. *pinty*, la care s'ar mai putea adăuga pentru fonetismul său întru câțva asemănător cu al cuvântului românesc: slav. *čiz* (ceh., slov. *číž*; pol. *czyż*; rut. *čyż*; dalm. cr. *čiz*) „Zeisig“, din care se derivă rom. *cis*, *ciz* și *cij* și ung. *csiz* (*madăr*).

4. Genate (*genoate*, *gionate*, *gionoate*, *gioante*, *cionoate*) subst. plur.

N'am pus asterisc înaintea cuvântului din fruntea acestei notițe, deși nu l-am găsit atestat decât în formele puse în paranteze lângă el. Dar însăși aceste forme atât de variate arată că cuvântul s'a întrebunțat odinioară, și poate se întrebunțează și astăzi în vreo regiune și în forma *genate*, care stă la baza lor. Formele atestete se întâlnesc cu următoarele înțelesuri:

10. *Gienoate* „genunchi“. *Să trăgea pe cioate*, *Pe gienoate* (Glosat: „Pe coate pe genunchi“, Giuglea—Vâlșan, *Românii din Serbia*, 74).

20. *Gionate* (P. ext., familiar și peiorativ) „picioare“; cf. (z)gaibe, gaibarace, craci, cocale, cotoanoage, ciopătai, jugleie, schilauă (șschilauă) ș.a. (*Conv.*

Lit. XLIV, II, 619 și *Arhiva*, XXVIII, 239). *Am să-ți suiu picioarele pe umeri și să-ți cobor capul supt gionate* (Delavrancea, *Sultănica*, 255). *Par'că le-ar fi căzut nasul și gionatele, să vie ei întâiu* (id. *Hagi Tudose*, 146). În *Arhiva*, XXVIII, 239 dl A. Scriban mai citează cu același înțeles, și formele *gionate* și *c:onoate* (Mold.), iar dl G. Oprescu îmi comunică forma *gioante* (Muscel) care se întrebuințează atât despre mâni cât și despre picioare.

Forma presupusă **genate* pusă la baza formelor atestate (*genoate*, *gionate*, *gionate*, *cionoate*), având înțelesul de „genunchi“, apoi, prin extensiune și peiorativ, pe acel de „picioare“, trebuie derivată din un lat. **g ě n u a t a*, propriu „partea piciorului care cuprinde și genunchele“. În limba latină vulgară adevărat găsăm numeroase derivate din substantive cu suf. *-atum* însemnând colective (mai ales nume de părți ale trupului și de mâncări) care conțin ceea ce numește radicalul: *costatum* (> fr. *côté* „Seite“, „Rippe“, apoi *Rippenstück*); *ficatum* „Leber“, corespondentul latin vulgar al grecescului *sykoton* (*REW.*, No. 8494) = *jecur ficatum*, deci „mai ce conține ficus“, „mai de gâscă îngrășată cu smochine“; **cepatum* „Zwiebelgericht“ (> v. fr. *civé*, mod. fr. *civet* „Schnittlauchragout“); **cotoneatum* „Quittenmarmelade“ (> prov. *codonhac*) ș. a. Și în limba română găsăm exemple de acest fel. Afară de *ficat* < *ficatum*, despre care a fost vorba mai sus, mai cităm: *alunat*, *alunet* „aluniș“ (Țiplea, *P. pop.* 62) < *alun*; *bubat* „vărsat“ (propriu „boala cu bube multe și mari“) < *bubă*¹; ar. *schinărat*, *schinârât* „spinare“, „șira spinării“ < ar. *schinare*; ar. (a)*umbrată* „umbrar, frunzar“ (Dalamestra) < ar. (a)*umbră*; megl. *păspăl'at* „fleur de farine“ < ar. *pâspal'ă* (Dalamestra); ar. *sufată* „reuniune, tovărășie“ < ar. *sofă*².

Din punct de vedere fonetic **g ě n u a t a* a trebuit să dea **genată*, plur. **genate* (pentru *e* înainte de *n* cf. *genuclum* < *ge-*

¹ Credem adevărat mai acceptabilă această etimologie a d-lui S. Pușcariu dată în *Conv. lit.*, XXXV, 382 decât contaminarea *bubă* + *vărsat* admisă în *Dicț. Acad. Rom.*, I, 662.

² Exemplele care se restrâng numai la o parte din derivatele cu *-atum*, anume la cele din substantive, care ne interesează din punctul de vedere al înțelesului lor, le-am cules din: W Meyer-Lübke, *Grammatik der romanischen Sprachen*, II, Rom. *Formenlehre*, p. 527—8, § 448; E Gamillscheg și L. Spitzer, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre*, Genève, 1921, p. 63—64; S. Pușcariu, *Studii și notițe filologice* în *Conv. lit.* XXXV, p. 831—2; G. Pascu, *Sufixe românești*, București, 1916, p. 96.

nunchiu). Reconstrucția *gionat făcută de *Dicf. Acad. Rom.*, II IV, 269 nu mi se pare îndreptățită. Deși se poate spune că *ge-* s'ar fi putut desvolia în *gio-* și fără vreo influență externă, în felul în care, cum îmi atrage atenția dl Serra, s'a desvoltat și în italianește, totuși în formele atestate pentru *genate se poate constata influența altor cuvinte cu înțeles înrudit: *gienoate* < *genate + *coate* sau *cioate* (cf. versul citat și glosa); *gionate*, *gionoate* și *cionoate* < *genate + *cioante*, *cioate* sau *coate*¹; *gioante* < *genate + *cioante*.

5. A păcă-|-.

Pe f. 114 r° a unui manuscris din jum. I a sec XVII al d-lui I. Martian găsim următoarea propozițiune: „și toate dzilele ascultă doamne robul tău Ghiorghi[e], arată putēria ta, și pa că (scris: пакъ) pre căstă fiară ră suptă piçoarele miale ca să vadză toți oamenii că ește (sic, cit. „ești“) tu domnū a toată lumē“, unde *pacă* (r. 2), în cazul că așa fusese scris și în original și copistul a copiat exact, este, evident, *a păcă* < *pac o*, -are „a supune“, „a îmblânzi“, forma simplă a actualului *împacă*. Curând după vremea când s'a copiat manuscrisul, forma aceasta a trebuit să dispară, căci cineva, care a utilizat manuscrisul și a întregit ulterior unele lacune de silabe și litere ale acestuia cu o cerneală ceva mai spălăcită, a pus de isupra acestui cuvânt, pe care nu-l mai înțelegea, litera *l*, ceea ce ar da *placă*, fără ca propozițiunea să aibă înțeles. Cel ce a făcut acest lucru probabil se gândia la *pleacă*, cu atât mai mult că și în text pe următoare, r. 3 găsim: „iară sf[â]ntul ghiorghi dzis[e] cu tăriia lu dumnedzâu plēcă-te fiară amară și vină după mine“. În alte texte lui *pacă* îi corespunde verbul *calcă*. Totuși n'avem de ce să ne îndoim în posibilitatea citirii *pacă* care are un înțeles clar și ne-a putut păstră forma și înțelesul primitiv al unui vechiu element al limbii noastre.

6. A pără-|- și a depără.

În „Rugăciunea sfântului Sisin contra afurisitului drac“, păstrată în Codex Sturdzanus, găsim următoarele propoziți aproape identice: *Și începū dracul a se gūră să mă parde de tăriiă înfri-*

¹ Etimologia dată de A. Scriban, *Arhiva*, XXVIII, p. 239: „vine din *cinoate, iar acesta din *cioante*, pl lui *ciont* (Trans) „os“ < ung. *csont*“ trebuie respinsă, mai întâiu fiindcă fenomenul svarabhaktii nu e propriu limbii românești, apoi pentru că majoritatea exemplelor atestate începe cu *g*, nu cu *č*.

catului scaună (p. 123) și Și începù dracul cu lacrămi a sâ gură să mă parde de tăria înfricatului scaunul (p. 124)¹. Hasdeu nu știe să explice pe să mă parde de tăria „unde în ambele locuri lui să mă parde îi corespunde în textul slav ic adverbul тако „așa“²:

Textul slav este: и начеть дшавол клетисе, такоми сна страшноо прѣкстола³. Dacă-l cercetăm mai cu grijă ajungem la convingerea că să mă parde nu-i corespunde lui тако, ci lui сна și trebuie să fie un verb cu înțelesul lui „opresc“, „cuntesc“ din vechile noastre rugăciuni de alungarea dracului⁴. Deși din punctul de vedere al grafiei se aseamănă foarte mult și s'ar înțelege și ca sens, în să mă parde nu poate fi vorba de o formă a verbului a pierde. Nu se poate citi „piardă“, căci în acest caz o construcție cu de ar fi imposibilă. Nu poate fi nici „piarde“ care în conjunctiv (și să arată că e vorba de un conjunctiv!) la pers. I și III plur. are alte forme (să mă pierd și să mă piardă), iar după să mă poate urma numai pers. I sg. ori III plur. S'ar fi putut întrebuița persoana întâiu și după ea de dacă construcția ar fi pasivă. Citirea să mă pierd de tăria înfricatului scaunù însă nu e probabilă din pricina că în amândouă cazurile avem scris clar a în locul lui ie. Greșala așadar nu e aici. Persoana III fără de s'ar fi întrebuițat dacă construcția ar fi fost transitivă. Dar de nu numai că nu lipsește, ci chiar se repetă.

Mai probabil e că avem de a face cu dittografia lui de. Vom citi deci: să mă par de tăria înfricatului scaunù. Dittografia lui de a putut să se facă numai odată în original. Copistul Codicelui Sturdzan a repetat-o și în cazul al doilea, deoarece nu mai înțelegea cuvântul pe care-l copiază și prin dittografia lui de acesta ajungea mai înțeles pentru el fiind apropiat de „a pierde“.

Dacă cumva a inițial din apără nu s'a contras în a de la infinitiv, o dovadă pentru probabilitatea acestei citiri ne dă și următorul pasaj scris, ce e drept, de un Sas, la 30 Aprilie 1736: „și așa ačasta în putere nostra nu ste, întru această tãmplare a parà (= „pără“) sau oprl...“⁵ Sasul cunoșteă cuvântul din graiul viu, dar se auză rar, de aceea e nevoit să-l gloseze.

¹ Hasdeu *Cuv. d. bătr.* II, p. 293.

² Hasdeu, *ibid.*, p. 297, nota 58.

³ Hasdeu, *ibid.*, p. 293

⁴ V. acest buletin, p. 248—9.

⁵ St. Stînghe, *Documente privitoare la trecutul Românilor din Șchei* (1701—1795), vol. V, Brașov, 1906, p. 29.

Cât privește originea lui *par*, ei nu e decât corespondentul verbului latinesc simplu *parare* din care s'a compus *apparare* > *apără*, care, mai ales în limba veche dar și astăzi în unele regiuni, mai are înțelesul de „a opri“, de „a sprijini, a ocroti, a susține“¹. *Parare* a mai dat și în alte limbi romanice corespondente cu înțelesul românescului vechiu *a pără*².

În familia lui *pără* -|- și *apără* intră și *depără* vb. intr. I-a „a feri, a înlătură cu mâinile ori cu picioarele tot de pe lângă ori de pe tine și apoi a purtă mâinile ori picioarele de giaba prin aer“ (Șez. II, 225) < *d e-parare³. Cf. și locuțiunea „*bun și de apărat și de depărat*“ (Com. I. Corbu, Zagra, jud. Bistrița-Năsăud)

În exemplul: *Te-a mai durut măseaua? — Nu așa rău, numai m'a depărat un pic* = „m'a săgetat nișel, mi-a cauzat niște junghiuri mai slabe“ (Com. Corbu, Zagra, jud. Bistrița-Năsăud) însă probabil avem de a face cu un sens irai depărtat al lui *depără* (*dăpără*) „(s')arracher les cheveux; plumer“ < dēpīlare⁴ ori cu un corespondent al lui *de-palare* (< *palus*, -um „par“) care ca sens e identic cu *impalare* > *împără* „garnir de pieux, palissader; empaler“; megl. *ămpărari*; ar. *ampărare* „frapper d'un coup de corne“; *empaler*; nprov. *empalà*; cat., sp. *empalar*; port. *empar*⁵.

7. A se şuștă.

A se şuștă = „a se răsvrăti, a cărți împotriva cuiva“: *Și după atâtea rele noi încă ne mai şuștăm în potriva lui Dumnezeu!* (T. German, în *Comoara Satelor*, I—1923, No. 1, p. 15, în Sâmbotelec, jud. Cojocna) < lat. *suscitare* „a ridică, a mișcă, a răsculă, a răsvrăti“; cf. și ital. *metter in susta* „aufregen“, *susta* „Sprungfeder“; span., portg. *susto* (> log. *assustu*) „Schreck“

¹ *Dicț. Acad. Rom.*, I, p. 186—7.

² Meyer-Lübke, *REW.*, p. 461, No. 6229.

³ Dr. G. Pascu, *Etimologii românești*, Seria I, Iași, 1910, pp. 22—23, „rătăcește“ când îl derivă din „*depalo = *palor* aller ça et là, errer, courir en désordre, être dispersés, comp. și *palans* qui s'égare, égaré, perdu, éperdu“.

⁴ Candrea-Densusianu, *Dicț. et. al limbii rom.*, I, p. 200—201, No. 1329.

⁵ Ov. Densusianu, *Romania*, XXXIII, 70; Candrea — Densusianu, *o. c.*, p. 200, No. 1325; Meyer-Lübke, *REW.*, p. 315, No. 4292.

REW, No. 8482. Pentru fonetism cf. *uștă* < *uștetă < *ō s c i t a r e*, dat de G. Giuglea, *Dacoromania*, I, 252. S inițial a fost asimilat la *ș* următor când legătura cu adverbul *sus* nu a mai fost simțită.

b) Elemente slave.

1. Cârmoajă.

Un cuvânt, pentru a cărui origine nu s'a dat încă o explicație mulțămitoare, este *cârmoajă* s. f. (Mold., Transilv.) plur. *-móji* și *-moáje*, care mai are și forma *cârmójie* s. f. (cf. H. II, 25; apoi: *Tătărcuță roșie*, *Plină de cârmójie*? = „Piperul“. Gorovei, C. 289; Pascu, C. I, 19)¹ și diminutivul *cârmojiță* s. f.: *Să vii și la-a mea ușiță, Să-ți dau și eu o cârmójiță, Uscată de nouă ai* (Viciu, *Gl*, Cușma, lângă Bistrița).

Cel mai vechiu exemplu pentru *cârmoajă* este: *Și dzise Domnul: io sântu Dumnedzei[i] lorü, ce ei upuvăia spr-inși; ce grasul cumândariloru lă măncafi, și bēfi vinul[.] cârmujurele lor? Se vie (se învie, Psalt. Vor.) și se agiute voao și se vie (= „fie“) voao coperitori* (I. Bianu, *Psalt. sch.*, 497; I.-A. Candrea, *Psalt. sch. etc.*, 317/14)².

Acest citat ne păstrează și cel dintâiu înțeles al cuvântului românesc, anume pe acel de „prinos“ sau „libamen“, „aspersion“, „Spende“ căruia-i corespunde (cf. *vinum libaminum* în Vulg.; *le vin de leurs aspersion* în trad. franceză; *prinoasele* în Psalt. Vor.; *vinul trebilor* în Psalt. lui Dosofteiu; *vinul' turnărilorü lorü* în

¹ Cf și *gârbojie* în *Dacoromania* I, 290.

² Dl Candrea în vol. I, p CCXXXIII al lucrării sale explică pe *cârmujure* astfel: „*cârmujurele* (S cânt. II, 38) trebuie să fie o greșală în loc de *cârmurele* < *cârmu < *κρζμυζ* „victus“. Totuși nu e sigur, căci cuvântul e trecut între „cuvinte a căror origine a rămas încă necunoscută sau pentru care etimologiile nu sânt deplin mulțămitoare“. Observăm apoi că Berneker, *SEW*. 621 nu admite decât sl. *kroma*, nu *κρζμυζ*.

Dl G. Pascu, *Ist. lit. sec. XVI*, 91 citește *cârmujure* = *cârmojure*, pl. de la *cârmoajă*. Nu propune însă nici o etimologie.

Cihac, II, 43 aduceă în legătură pe *cârmoajă* cu slav. *kroma*, gândindu-se în rândul întâiu probabil la rus *kromuša*, *kromočka* „bucățică de pâne“. Tikin, *Dicț. rom.-germ.*, 297 spune. „Wahrsch. zu deutsch *Krume*“, slav. *kroma*“. Dl Bogrea (*Dacoromania* I, 290) identifică pe *gârbojie* cu *cârmójie* și *cârmâz*, iar în urmare pe *cârmoajă* îl crede un derivat al turc. *kyrmyz* „cramoisi“, „vermeil“.

Biblia de la 1688; *vinul pomeneilor lor* în Biblia ed. Sf. Sinod, București, 1914). Dacă recetăm exemplul, ne putem convinge ușor că în *cârmujure* n'avem de a face decât cu o variație a lui *cumândare*, pusă ca apozitie pentru a determina pe *vinul*, întocmai cum după *grasul* s'a pus ca atribut *cumândariloru*, care în acest caz se rapoartă la „jertfe“, „sacrificii“ de carne vie (*victimae* Vulg). E vorba de *libamina* sau de *prinoasele*, *trebile*, *turnările*, *pomenile*, *jertfele*, *darurile*, *ofrandele* „lichide“ aduse „bozilor“, sau „idolilor“, care le mănâncă și le beau fără a-i și ajuta pe cei ce le aduc.

Acest înțeles ne duce și la originea cuvântului, la baza căruia trebuie să stea un intermediar slav al germanului *Kirchmesse* (scurtat: *Kirchmesz*, *kirmesz*), care a însemnat la început „hramul bisericii“, apoi prin extensiune „o serbare populară țumească de la sate, împreună cu joc, ospăț și târg“, un fel de „paganalia“, în sfârșit „dar“ făcut cu această ocazie, „*Kirchmeszgeschenk*“¹. Germanul medieval *kermisse*, *kermesse* a trecut în mai multe limbi slavice luând deosebite forme pe care Berneker, *o. c.*, 501, le reduce la un tip comun *kermuš* sau *kermuša* (sorb. sup. *kermuša* 'Kirchmess': sorb. inf. *kermuša*; ceh. dial., mor. *karmaš* (*karmeš*), idem, și 'Bewirtung nach dem Begräbnis oder nach dem Fürgang'; slovac. *karmaš*; pol. *kiermasz*, dial. *kiermaz*, vechiu *kierchmasz*, idem, 'Jahrmakkt', dial. 'Jahrmakktsgeschenk', vechiu și 'Festlichkeit, Gelage' în general; din pol. rut. [*kérmeš*], rus. alb. [*kérmáš*]). *Cârmușul românesc vechiu a trebuit să aibă de la început nu numai înțelesul de „prinos“, „jertfă“, „dar“ în general, ci și pe acel special de 'Bewirtung nach dem Begräbnis oder nach dem Fürgang', de „comând, comândare“, („pomană“ sau „milă“.

Din punct de vedere formal *cârmuș* — întocmai ca și *bruş* sg refăcut din pluralul lui *brus* < sl. *brus* propriu „fărămă“, „frântură“, „bucată“) care a dat *bruj*, *lugoș* (< ung. *lugas*) care a dat *Lugoj* și *Logoj* etc. — a luat forma *cârmuj*, cu pluralul *cârmujure*, fiind considerat colectiv.

Cu timpul, deoarece „ospătarea“, „dăruirea“ sau „miluirea“ cerșitorilor se făcea și se mai face încă la sfârșitul „comândării“,

¹ Cf. M. Heyne, *Deutsches Wörterbuch*, ed. II, Leipzig, 1906, vol. II, s. v. — Aceleași înțelesuri le dă și Berneker, *SEW.*, 501 după I. Grimm și W. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, Leipzig, 1854 s. v., vol. V, 822.

„pomenei“ sau „praznicului“ cu ce „rămâne“ de la cei care sânt chemați în rândul întâiu, slujbașii bisericeii și rudele mortului, ea nu se poate face de cele mai multe ori decât cu „resturi“, de obicei „coji“, *cârmojul* a fost modificat prin influența lui *coaă*¹, nu numai ca formă, în *cârmoajă* (și pluralul îl poate face acum numai în *-i*, mai rar în *-e*, ca și *coaă*), ci și ca sens, însemnând: 1°. „resturi“ (com. Corbu, Zagra): *când la urmă* [după ospăț] *le-au rămas vr'o câteva cârmoji* (Sbiera, *Pov.*, 170/41); 2°. „coaă de pâne uscată“ (Șez. V, 58/4; com. G. Tofan, Bilca în Bucov.; cf. și *Contemporanul*, VII, II 9 și S. Teodorescu-Kirileanu, *Săm.* III, 102).

„Miluirea“ e strâns legată de *cârmoajă*, mai ales în poeziile populare care sânt mai conservative: *Să te miluiesc și eu Cu cârmoaja cea uscată, Pe cea poliță-aruncată* (Bibicescu, *P. pop.*, 55; Șez. V, 90 b/26; cf. Vasiliu, C. 130). Aici se mai poate cită și exemplul dat mai sus pentru *cârmojiță*.

2. Cănrhaciu.

În „*Cuvântu de toate darurile sv[î]nteii besereci, carele ce sântu*“, păstrat în manuscrisul liceului din Năsăud, despre care se vorbește în altă parte, ni s'a păstrat cuvântul *cănrhăciu* s. m. în propoziția: *İară diacul ce[-i] cănrhaciul* (scris: *кѣнрѣчѣиоу*)² *este îngerul ce au șezut pre piatră, ce au arătat, și mărturisit İnvierea lui H[risto]s*“. El trebuie derivat din p.-sl. *канархъ* „lector canonum“ (< gr. *κανονάρχης*, idem.) + suf. *-aciū* (cf rus. alb. *kanarchista*, *kanarchist* „Vorsänger; Anstifter“, precum și verbele p.-sl. *канархати*, *канонархати* și *конархати* < gr. *κανοναρχῶ* „lego canones“ ap. Berneker, *SEW.*, 479).

¹ Tot prin influența lui *coaă*, dar în altă ordine de idei, s'a modificat în *morcoaă* (Bugnariu, N. 262; H. XVIII, 4) și *mârcoaă* (com. S. Pop) și forma lui *morcoș* (H. XVIII, 142; Liuba-Iana, M. 105), *morcoașă* (LB; Dicț.; H. XVIII, 277; Mat. Folc. I, 1241, 1242), *morcoașe* (H. XVII, 8), *morcoașe* (Vaida) „lamina ferrea, qua axis currus munitur“, „Happe“, „Achsenblech“, „Achsenbeschlag“ < ung. *marokvas*, care a dat și srb.-cr. *marokvaša* (cf. Ierney János, *Keleti utazása* etc., Pest, 1851, I, 146; Cihac, II, 517; Alexics, *Magyar elemek az oláh nyelvben*, Budapest, 1888, 84; Mândrescu, U. 91). Doar *morcoaja* „fierul ce se pune pe capetele dricului (osiei) de la car pentru ca să nu se roadă de roată“ (Bugnariu, l. c.) are întocmai forma *coaiei*.

² Pentru *л* = *l*, *l̃*, și *ă* cf. I. Băibulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele române*, București, 1904, pp. 358–363.

3. Clasibocru.

Clasibó cru s. m. este „cârligul de fier cu care se trag plutele; iapă, ciocârlie“. Viciu, *Gl.* (Ieud, în Maramureș); cf. și Pamfile, *I. C.* 108. În partea a doua a cuvântului avem de a face cu rut. *bokori* plur. „Flösse“ (Żelechowski, I, 38), iar în partea dintâiu ar putea fi vorba de radicalul verbului slav *klěsnŏ, klěsnŏti* „a prinde, a legă“ (cf. neologismul ceh. *za- klesák* ‘Klemmhacken’), v. Berneker, *SEW.*, 516.

4. Cleanș.

Cleanș, plur. *-uri*, s. a. însemnează: 1°. (Banat) „strâmtoare între dealuri cu drumuri tăiate din stâncă“ (Liuba-Iana, *Maidan*, 45); „trecătoare peste dealuri, printre stânci“; *prihod, priod* (< sl. *prihodŭ*) (com. Liuba). 2° P. ext. (Banat și Oltenia) „sghiab, stâncă prăpăstioasă“ (*Rev. crit. lit.* III, 137); „râpă mare“ (H. XVII, 7); „stâncă“ (H. XVIII, 137; *Gr. băn.*; com. Coca); „stâncă pre carea omul nu se poate sui“ (Liuba—Iana, *Maidan*, 55); „râpă stâncoasă“ (*Conv. lit.*, LIV, 166, în Oltenia); „colț de stâncă“ (Viciu, *Glosar*, Jiu). Cf. și: Cătană, *Pov. Băn.*, II, 23; Popovici-Bănățeanul, *Nuv.* 166, 182, ap. Tiktin *DRG.*; Pamfile, *Dușm.*, 4; Hodoș, *P. pop.* 340; Densusianu, *Gr. Ţ. Haș.*, 94.

Fără îndoială avem de a face cu un împrumut din s.-cr. *klánac*, G. *klánca* „Engpass“; cf. și slav. *klanec*, ceh. *klanec* (*hory*), plb. *klúonac* (< p.-sl. *kolnъcъ*), ap. Berneker, 547, cu trecerea obicinuită a lui *a* în *ea* după *l* și *r*. Ov. Densusianu, *Gr. Ţ. Haș.*, 57, dându-i înțelesul de „stâncă ascuțită“, îl derivă greșit din tema *kŭlŭ* cu înțelesul de „ascuțit“, comparându-l cu rut. *klaneci* „dinți de lup“, srb. *kaljak, kaljac* „dinte de cal“.

5. Clinș.

Clinș, s. a. = 1°. „clin“; 2°. „pământ puțin, capăt de pământ arător ce cade cam de-o lature“ (Vaida); derivă din slav. *klinec*, idem (cf. Berneker, *SEW.*, 519).

6. Guști, huști, huște, huscă.

În *Dicționarul român-maghiar* de I. Ghetie, Budapesta, 1896, p. 170 se găsește *gúști* s. f. plur. = „sediment“, „drojdie“, care lipsește din *Dicț. Acad.*, litera G. Autorul îl cunoaște probabil din regiunea Băii-mari de unde eră.

Pe *guști* îl avem din rusescul *gušta, guščă*, idem¹, iar ruțeanul *hušča* „zeamă groasă“, „drojdii“ ne-a dat pe *húști, húște* s. f. plur. „sediment“, în special (Mold.) „tărățele ce rămân de la un borș, înăcrit de mai nainte“ (Marian, *Se.*, II 6; cf. Șez. V 4/15, VI 65), „drojdii de borș“ (Com. S. Popescu), *foloștină* (Grigoriu—Rigo, *M. P.* I 158). *Huște* se mai rostește și *hóște* (Viciu, *Gl*) și *húce* (Pamfile, *B.* 26). Exemple v. *Dicț. Acad.* II, 423

Din *huști, huște*, care a fost considerat ca plural, s'a reconstruit (după analogia lui *muște, mușli* — *muscă*; *lăuruște, lăuruști* — *lăuruscă*; *ruște, ruști* — *ruscă*; *gâște, gâști* — *gâscă* etc) singularul *huscă*, care s'a izolat iarăși pentru un înțeles special, acel de „sediment, bucată de sare dobândită prin fierbere sau evaporare din apă sărată (slatină, salamură)“ (Pamfile, *C. și I C.*, 397; Șez. III 16/27; *Uricariul*, I 226/30, a. 1815; N. Iorga, *Doc. priv. la familia Calumachi*, Buc. 1903, I 513).

Prin extensiune s'a numit *huscă* „o bucată de astfel de sare albă (care are forma vasului în care s'a făcut, deci ca o căpățână mică de zahăr, fără vârf), pusă în comerț“ (cf. Marian, *Na.* 179; *T.* 313; Sevastos, *N.* 87/22 în *Dicț. Acad.*, I c).

Credem așadar că e greșit să se despartă din punct de vedere etimologic *huști, huște* de *huscă*, cum face Tiktin *DRG.*, 744, pentru care etimologia lui *huscă* e necunoscută, ori *Dicț. Acad.* I c., care îl aduce pe acest din urmă în legătură cu rut. *huska* „Gans“, „Art Semmel“ (cf. Berneker, 342). Chiar dacă rut. *huska* are și înțelesul de „sediment de sare“, cu acest înțeles el este reîmprumutat din românește, căci numai în limba noastră ar fi fost cu putință reconstruirea singularului *huscă* în forma arătată mai sus.

7. Hânsă.

Dicț. Acad. II^v, p. 355, ne dă de două ori cuvântul *hânsă*. 1°. Ploaie scurtă, la intervale. *A mai trecut o hânsă*. Com. I. Corbu (Zagra, I. Năsăud). 2°. Dor (com. A. Tomiac, Straja în Bucovina): *Cât stai prin străini, nu te-apucă hânsă de casă?* Com. G. Nistor (Bucov.). La acest din urmă se adaugă că etimologia

¹ Propriu „drojdile sau ce se lasă la fundul unui fluviu“, Ep. Melchisedec, *Cronica Romanului*, II 37.

e necunoscută („În partea dintâi a cuvântului pare a fi ung. *honn**¹).

Cele două cuvinte, cred, nu pot fi despărțite deolaltă. Aceasta se va vedeà din cele următoare.

Lângă *hânsă* totdeauna se găsește, ori cel puțin se înțelege, un atribut genitival cu prepoziția *de*. Astfel în propozițiunea comunicată de consăteanul meu Corbu: *a mai trecut o hânsă*, chiar dacă nu s'a spus, se înțelege: „*de ploaie*“, cel mai obicinuit atribut genitival pus lângă *hânsă*, pe care l-am auzit în satul meu de nenumărate ori. Nici propozițiunea comunicată de G. Nistor nu e completă, deși, din întâmplare, aceasta are după *hânsă* un atribut genitival cu prepoziția *de*. Aici se înțelege, deci ar mai trebui să se întregască între *hânsă* și *de casă*, și „de dor“: *Cât stai prin străini, nu te apucă hânsă* (mai bine: „câte-o hânsă“) *de dor de casă?*“.

Examinată după aceste constatări, *hânsa* înseamnă „ceva ce vine pe furiș, stă puțin și dispare după ce ți-a pricinuit oarecare supărare“. Așa e *hânsa de ploaie* care împiedecă strânsul fânului, seceratul, săpatul etc. Strecurarea pe furiș a *hânsei* e evidentă și din tâlmăcirea propozițiunei a doua, care s'ar putea redă prin: *Cât stai prin străini nu te fură dorul de casă?* Dl Bogrea îmi atrage atenția asupra unui interesant pendant: alb. *repine* „plötzliches Unwetter“ < it. *rapina* (G. Meyer, *EWA*, 366).

Astfel *hânsă* s'ar putea înlocui în cazul întâi poate cu „undă“, în al doilea cu „suhă“ s. „sucă“, (acesta la început aveà, evident, înțelesul de „sete“, cf. sl. *suhū* „siccus“, apoi pe cel de „dor“), dar înlocuirea nu o acopere pe deplin.

În altă ordine de idei e apropiat de *hânsă* în privința sensului cuvântul *raită* < ung. *rajta*. Cf. *Am lucrat o hânsă* = „câtăva vreme, o bucată, un dărab“ (Com. S. Pop).

Considerat astfel cuvântul pare a fi indentic cu acel *hânsă* < p.-sl. *hąsa „pradă“, „tâlhărie“, „Einfall“ (< germ. *hanse*) care se întâlnește într'un document slavo-român dat de Radul II în 1421² și a dat naștere vechiului nostru *hânsar*, un fel de „haiduc slobod“ constatat încă prin sec. XV³, ori chiar „hoț“, „hoiață“, căci, cum îmi atrage atenția tot dl V. Bogrea, avem atestat la Suidas, II, 1650: *χονσά παρὰ τοῖς Βουλγάροις οἱ κλέπται*.

¹ Acest *honn* înseamnă: „zu Hause“.

² V. I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească în sec. XV și XVI*. Vol. I, 1413—1508, București 1905, p. 9 și 395.

³ Cf. I. Bogdan, *o. c.*, p. 47 și 395 și *Documentele Răzenilor din 1484 și Organizarea armatei moldovene în sec. XV*, p. 401, 402—3.

8. Hârdoa! și hârdoc.

Atât interjecția *hârdoa!* (Bucov. Marian; Valea Someșului de sus, N. Drăganu), strigăt prin care se alungă, se depărtează berbecii, care mai are și forma *hordoà* (com. I. Grămadă) și *hurdoà* (H. I 58), cât și *hârdóc* s. m. (Câmpia Transilv.) = „berbece“ (Viciu, Gl), pe care le dă *Dicț. Acad.* II^v, 365 fără a propune vreo etimologie, nu se pot despărți de rut. *chyrdá* „Schar kranker od. magerer Schafe“ și *chyrdník* „abgegrenzte Räumlichkeit für die *chyrdá*“ (Żelechowski, II, 1048).

c) Elemente germane și săsești.

1. Cioflânc.

Cioflânc, plur. *-uri*, s. a. = „pană, cârlig de fier pentru tras butucii, bârnele etc.“ (Șez. II, 23; Pamfile, *Ind. casn.*, 23; *Ion Creangă*, IV, 131; com. Marian și A. Tomiac; H. X, 424; cf. și Goroveiu, *Cim.*, 302 și Pascu, *Cim*, 142). Dialectal și *șoflânc* (Pamfile, *Ind. casn.*, 103 după Dan, Straja, 51).

Cioflânc ne-a venit din săs. *Schivlank* = germ. *Schiebling* (cf. și ung. *csafling*, *csopling*, Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 794, care pare a fi din românește).

2. Claus.

Cláus = 1°. Întocmirea făcută în părțile superioare ale unei ape cu scopul de a adună apa pentru plutirea lemnelor de la munte; *hait*, *opust*, *havuz*, *stăvilar*, *zăton*, *lac* etc. (com. Ittu, în Banat). 2°. (P. ext) Grămadă de lemne care se adună mai ales în urma închiderii scocului, la capătul din sus al acestuia. (Com. Ittu, în Temeșești, jud. Arad, și în Hațeg). 3°. (P. ext.) Grămadă de lemne formată la săritoare (sărita) scocului (com. Ittu, în Temeșești, jud. Arad). 4°. (P. anal.) Orice grămadă mare neregulată de lemne de foc; *fal*, *viciu*, *clit*, *clae* (com. Ittu, în Bouțariu v.). Plur. *-e* și *-uri*.

Claus se derivă din germ. *Klause* (< lat. *clusa*, *clausa*). 1°. „Kluft; Wasserdamm, Schleuse; Zelle“. 2°. (Im Wasserbau), eine Art Schleuse, zur Aufstauung und Anschwellung eines Gebirgswassers und zum Flossen des Holzes“.¹

¹ M. Heyne, *Deutsches Wörterbuch*, v II, Leipzig, 1906, col. 365.

3. Climunc.

După o comunicare a lui A. Tomiac (Straja, în Bucovina) pentru *Dicționarul Academiei Române*, *climunc* înseamnă „unghiu“, „clin“. Este, evident, o contaminare a germanului *Krümmung* + rom. *clină* sau *clin*.

4. Hanț.

Hanț s. a., pentru care în *Dicț. Acad.* II^v, 355 se dau, împreună cu exemplele necesare, următoarele înțelesuri: 1°. (Transilv.) „Carne“ (de obicei tare); 2°. Cuvânt de batjocură dat la vite slabe s. la porci; apoi fig. *hanță* „hană de purtare, de lăpădat“ (p. 356) și derivatele *hănțos*, *-oasă* „mare iubitor de carne“, *hănțui* „a tăia bucăți (despre carne), a măcelări, a dărăburi; a târi, a trage pe cineva cu putere la pământ“, *hănțău* „scăunoaia rotarului în care se înțepenesc spițele, când se cuțitoesc“ (ibid.), poate și *hanțușcă* „femeie a dracului“ (ibid.), — trebuie derivate din săs. *hants*: 1°. „grosses, mageres Vieh“; 2°. „lange, dürre Person“ (< mgs *huonz, cf. gm. *hûzel*, *hōft]zel* „dürres Stück Vieh, gedorrtes Obst“; „eingeschrumpfte Person“), pe care-l găsim la Kisch, *NWW.*, 94.

Pentru *hănțușcă* și *hănțui* cf. și ungureștile *hanc* „zburdalnicie“, *hansároz*, *hancározik*, *hancol*, *hancul*, *hancoz*, *hancuráko-dik*, *hancúz*, *hancúzik* (> *hancuzás*) „a fi zburdalnic s. obraznic; a trânti la pământ, a sfârtică, a dripl, a strivi, a rupe, a sfâșia“, și varianta *hinc*, de aici *hincároz* „a fi zburdalnic“, *hincol* „a aduce în dizordine, a împrășiia patul, fânul, paiele prin trântire, zvârcolire pe ele“ întrebuițate în regiuni foarte variate, unele și în regiunile românești (v. Szinnyei, *MTSz.* I, col. 800 și 863).

5. Hip.

În *Dicț. Acad.* II^v, 392 se dă *hip* s. a. după o comunicare a lui Liuba, după care „celor neastâmpărați s. nervoși li se zice: *că doar nu ești cu hipuri de nu mai ai stare!*“

Acest *hip* în Banat pare a fi intrat din șvăbescul *Hieb* (cf. fam. *einen Hieb haben* „a fi cherchelit“). Germanul *Hieb* a străbătut și în limbile slavice cu înțelesul de „moment“, cf. Bernerker, *SEW.* 387.

6. Hoia.

Hoia, deal lângă Cluj, locul unde se fac de obicei excursiunile și petrecerile câmpenești, trebuie derivat ori din săs. *Hoi* = „Hohe“, „Anhohe“, ori din *hui* s. *hoi* *Â* = „hohe Aue“, „hohes Ried“ (cf. *af dər Hoi* (= „Höhe, Anhohe“), *of dər hui Wuart*, ap. Kisch, *Nordsiebenbürgisches Namenbuch*, 59 și *Â*, *Au* = „Aue“, *ibid.* 11).

7. Șteap.

Șteap, plur. *-uri* s. a. 1°. „o bucată de lemn cu care se svârle după oi“ (*Șez.* III, 89/23) ori „după poame“ (Valea-Someșului, N. Drăganu); 2°. P. e x t. „cotor de iarbă în urma cositului“ (H. IX, 98, în Mehedinți; cf. și Ispirescu, *Leg.* 326); 3°. P. a n a l. „o bucată mare de mămăiigă, pâne etc.“ (*Șez.* V, 7/7; *Jon Creangă* II, 80); nu e o variantă a lui *șteamp* „maiu, pilug, pociump“ < *Stampfe*, cum crede Pascu, *Et.* 70, ci derivă din germ. *Stab* „bătă“, „nuiă“, rostit *Stap*, cu diftongarea obicinuită a lui *a* după *št-* pe care o arată și *șteamp* și *șteand* < săs. *Stand*, apoi *știurț* < *Sturze*, *știuc* < *Stück*, *știolnă* < *Stollen* etc. (cf. Borgia, *Jahresbericht*, X, s v.). Cuvântul pare a fi venit prin militarii austriaci, nu prin Sași, în limba cărora găsim rostirea *Ștaf* (Kisch, *Vgl. Wb.*, 214).

8. Țandură.

Țandură și *țandără* s. f.=1°. „bucată, despicătură de lemn, așchie de aprins focul“; 2°. „pricină de ceartă“; trebuie derivat din săs. *zander*=fr. mosel. *zonder*, germ. mod. *Zunder*, pe care-l dă G. Kisch, *Vergl. Wbuch*, 251. Din săsește e și ung. *candër* (Săcădate, jud. Sibiu, *MNyelv* VI, 378). În schimb din rom. este *cândra* (din Secuime, *Nyelvör* XXX, 544) 1°. „leaț subțire“; 2°. „așchii s. bucăți de scânduri rămase din fabricile de scânduri“ (Dămian, *Nyelv. Fuz.* LXVII, 18; Gombocz—Melich, *MEtSz*, 611). *Cangora* (com. Vas) „despicătură, așchie“, „Hobelspan, Holzsplitter, ein kleines Stück“ (cf. Gombocz—Melich, *ibid.*, 612) însă pare a fi trecut la Unguri prin limba ruteană.

d) Elemente ungurești.

Incepând o revizuire a elementelor ungurești, am dat peste un număr însemnat de etimologii și alte lucruri nouă, care rămâne să fie coordonate mai târziu. Pentru a se vedea felul cum înțeleg această revizuire, dau mai la vale câteva din etimologurile găsite ori rectificate.

1. Atârnași.

Dicț. Ac. I, 345 supt cuvântul *atârnat*, -ă, adj. dă o formă „substantivată“ a acestuia: „(In Râmnicul-Sărat) *Atârnași* = stâlpi care sprijină streșina casei, numiți în Mold. dregi s. diregi, iar prin Prahova stâlpi de pălimar. *Damé*, T. 95“. Aceeași informație o găsim și la Pamfile, *Industria casnică la Români*, București, 1910, 403 și 423, care se bazează probabil tot pe *Damé*, l. c. Evident însă acest *atârnași* nu e însuși adjectivul *atârnat*, -ă, ci numai contaminarea lui cu *târnaș* < ung. *tornác* (< sl. *trúnac*) „der Vorhof, der s. die Hausflur, der Gang“. În adevăr *târnașul* nu e decât o prispă (de lut sau lemn) cu stâlpi, popi, dregi s. diregi, pe care se sprijină streșina casei, care, din pricina aceasta, se face în partea respectivă mai lată ca de obicei. La cei ce n’au înțeles cuvântul *târnaș*, acești stâlpi, meniți să proptească streșina, au putut să trezească, prin asociație, ideea atârării de streșină (cf. și *ceatâră* < *ceternă* din ung. *csatorna*, *csaterna*, care a trebuit să aibă o formă mai veche *cseterna, v. *MEtSz.*, 886—8 + *atâră*, cf. Pușcariu, în nota *DR. II*, 815).

2. Birgă.

Un cuvânt care lipsește din *Dicț. Acad.* e *birgă* „scădere“, „defect“, „vină“, „hibă“. Se găsește în I. Ghetie, *Dicț. rom-niag.*, p. 41, cu înțelesul „hiba“, „fogyatkozás“, „hiány“. Mai cunosc de pe Valea Someșului derivatele *birgoș* și *a se birgoși*, care se spun despre vite, fructe etc. Despre vitele care au gaură pe limbă, sânt ciumpave ș. a ni. r. se zice că sânt *birgoșe*. Asemenea despre fructele viermănoase. *S’a birgoșit* o vită când începe să urineze sânge, să șchiopăteze ș. a.

Cel mai vechiu exemplu pare a ni se fi păstrat în un vechiu manuscris, în care după textul Paliiei de la Orăștie, ni se dă și continuarea acesteia. Forma în care ni s’a păstrat e co-

ruptă: *bilnă* în loc de *birgă*; cel puțin Mangra, *Cercetări*, p. 20, așa citește cuvântul căruia în textele ungurești îi corespunde „makula“. Dar iată însuși textul: *să aliagă și din fectorii lui Izdrail și din sămânța împărătească și din a Domnilor, în carii n-are a fi nici o bilnă (= „birgă“), ce să fie înfrâmsăcioși, în frămsețea ochilor și cu minte...*

Cuvântul evident, nu se poate despărți de ungurescul *birge* „scabies in corpore hominum et aliorum animalium, praesertim ovium“, care are și derivatele *birgés*, *birgésedni*, v. Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 410, unde se va mai adauge și forma *birgej* din expresia secuiască *egye meg a birgej* cu înțelesul de „suterană, cimitir scobit în stâncă“ citată în *MNyr.*, XLVI, No 1—2, p. 21. Etimologia cuvântului unguresc e necunoscută. După Munkácsi, *Nyk.*, XXXII, 282 ung. *birge* trebuie adus în legătură cu ung. *birke* (com. Somogy) „pediculus“, „Laus“, pe care-l compară cu ciagat. *bürke*, *bürge*, *burgu* „Floh“ = osm. *bire*, *pire*, *püre*, idem; = calmuc. *burge*, idem; = mongol. *bürge* „Zecke“, „Hund-szecke“, „Schaflaus“ Gombocz, *MNy.*, III, p. 68 și *Mémoires de la Société Finno-Ougrienne*, Helsingfors, XXX, p. 213 crede că poate e identic cu *birka*, *birke* „Schaf“, care e plină de căpuși (cf. și *MEtSz.*, 411). Pe acest din urmă îl consideră de origine moravo-cehă (*MEtSz.*, 410—411, unde se dau și variantele).

3. Bumbic.

Bumbic ε. a. = (Bucov.) „loc foarte adânc în apă, cu învârtitoare“, „bolboacă“, „ochiu de mare“ (*Dicț. Acad.* I, 689) este întru toate corespondentul ungurescuii *bombék*, un derivat al radicalului *bomb-* „a țâșni“, „a răsări“, „a înmuguri“, „gem-mascere“, care la originea sa a însemnat „a se învârti“, „a se încurcă“, „a se încâlci“, „a se învălmăși“, „a face nod“, cf. Gombocz-Melich, *MEtSz.*, 406 s. v. *bimbó*. *Bumbic* deci ar fi un împrumut relativ vechiu care și-a păstrat însemnarea ungurească primitivă*.

4 Chelțeu.

Chelțeu, plur. *-ăuă*, s. a. = „coș de împletitură din paie s. din fășii de lemn flexibil“ (*Conv lit*, XLIV—1910, vol. 2, p. 508; Weigand, *Jahresbericht*, IV, 288; Păcală, *Mon. Răș.*, 159); „instrument de pescuit“ (Antipa, *Pesc*, glosar, în Sibiu).

* [De la același radical, verbul *îmbumbi* „a înmuguri“, Pamfile, *Agric.* și *îmbumbă* Pontbriant. S P].

Cuvântul trebuie derivat din ung. *költő* < *kolteni*, (*kötni*, *kotteni*) 1°. „a transporta“; 2°. „a scoate (cânepa din topilă s. topitoare)“; 3°. „a cheltui“ (cf Szinnyei, *MTsz.*, I, 1205). Propriu deci *cheltea* = „coș de transportat“ (cf. și *hurduzău*, *hărdăzău* 1°. „fumie“; 2°. „odgon“ întins deasupra unui râu, cu ajutorul căruia se pune în mișcare podul umblător“ < ung. *hordozó* „cu care se cară, se poartă“, *Dicț. Acad* II, 421).

5. Cincădi.

Cincădi, vb. refl. IV-a = „a se mai socoti“, „a șovăi“ (Viciu, *Gl.*), derivă din ung. *csuggedni*, rostit și *csüngedni* 1°. „perdre courage, se décourager, tomber dans l'abattement s'amollir“; 2°. „chanceler, vacciler“.

7. Cionae.

Cionăie s. f. se numește o „vită năvălaşă“ (Rădulescu-Codin; scris: *ceonae*), o „vacă năvălaşă“ (Rădulescu-Codin, *Í.* 243; scris: *ceoniaie*); cf. și Pascu, *Suf.*, 204. Radicalul acestui cuvânt este ung. *csunya* „sălbatic“ (despre cai, tauri, oameni), Szinnyei, *MTsz.* 367, + suf. *-ae*, obicinuit la numele de vaci (cf Pușcariu, *Contribuțiuni*, p. 10; Pascu, *Suf*, p. 203—4)

8. Cioplău.

Cioplău s. a. = „furcoiu“ de aruncat palele pe căpiță (Viciu *Gl.*; Pamfile, *Ind. Casn.*, 143 și *Agr.* 136, 158, 211, citând greșit *ciolpău*), derivă din ung. *csapló, participiul prezent, întrebuintat ca substantiv, al verbului *csaplani (cf. *csaplás*, *csaplál*, *csaplal*) < *csapni* „a arunca“ (cf. *felcsapni* „a aruncă sus“).

9. Cleștar.

Cleștar(iu) e numele popular al cristalului, având următoarele înțelesuri:

1°. Cvarț necolorat, substanță asemenea sticlei, dar mai vârtoasă și mai străvezie (cf. Odobescu, I, 134/22; Jipescu, *Op.* 58; Pann, *Erot.* I, 52/21; apoi fig.: Sadoveanu, *P. S.* 156; Anghel, *Í G.* 43). 2°. Sticlă frumoasă, albă și limpede ca cristalul (Pann, *H.*, 41/19; Delavrancea, *S.* 139/18; Ispirescu, *Leg.* 294/18; Teodorescu, *P. pop.*, 62; Șez IV, 155).

Se cunosc și formele *criștal* (Golescu, *Î.*), *criștăiu* (LB.; Mândrescu, *L. p.*; Frâncu—Candrea, *Moșii*, 263), *cleștal* (Pontbriant), *criștariu* (LB.).

Cum arată ș din deosebitele forme românești (exceptând neologismul *cristal*, care are altă origine), formele populare *criștal*, *criștăiu*, apoi din *criștal* (prin asimilație) > *cleștal*, (prin asimilație, ori mai curând, prin schimb de sufix, cf. *melegagy* > *mălgariu*, *tolvaj* > **tălhaiu* > *tălhariu*; *vătraiu*, ban. *vătrañ*, pentru care cf. srb. *vatralj*, > *vătrariu*) > *criștariu*, iar din *cleștal* (prin disimilație ori, mai bine, prin schimb de sufix) > *cleștar(iu)*, derivă toate din ung. *kristály*.

10. Dugleș.

Dugleș, *dugliș* adj. (Mold., Buc.) = „leneș, trândav, lenos, trântor (Alexi; *Ion Creangă*, III, 377, în Covurlui; Pamfile *B.*; *Șez.*, II, 47; com. A. Tomiac, Straja în Bucov.; *Creangă*, *Gl. și Am.* 52 și 120; Sev, *An.* 133; Gârleanu, *Cea dintăiu durere*, Buc. 1907, p. 43) n'are a face cu p.-sl. *duhŭ* „Atem“, slav. *duha* „Geruch“, cf. *duhluì*, *duhoare* și rus. *zádhlyj* „muffig“, deci propriu „puturos“ = „leneș“, cum crede Tiktin, *DRG.*, 581, nici nu e un derivat din ung. *dög* > *diúg*, care a dat pe *diugós*, cum crede Mândrescu, *El. ung.*, 67, ci rezultatul unei contaminări a ung. *dögös* „paresseux“ cu verbul ung. *dögleni* 1°. „crever“, „mourir“, 2°. (Fig.) „être couché“, „dormir“, ori cu participiul acestuia *döglő*. O formă ung. *döglös* nu avem atestată în izvoarele pe care le avem la dispoziție; cf. însă, afară de *dögös*, și *döghendi*, *döglődő* idem. Pentru desvoltarea formei și înțelesului cf. *zacăș*, *zăcaș* „leneș, trândav, care numai zace“, precum și *puturos* „leneș“.

11. Făcăleț (*făcălete*, *făclău*, *făcău*, *făcăluì*, *făcăli*, *făcăi*).

Pentru substantivele *făcăleț*, *făcălete* „băț gros de lemn netezit, în formă de sul, întrebuințat cu deosebire la (a)mestecatul mămăligii (cf. mestecău, mestecălău, melesteu, coleșar, mămăligar) sau al dulceții, pe alocuri la mângălitul rufelor (cf. mângălău), la întinsul aluatului, (cf. sucitor), la îndesatul făinii, etc.“, *făclău*, *făcău* „fusul pietrii de moară“, „moară mică“, ca și pentru verbele *făcăluì*, „a mesteca fasole sau altă legumă frecând-o, zdrobind-o s. bătând-o cu o

lingură de lemn s. cu făcălețul până devine groasă și uniformă¹ (cf. slei, răvări), *făcăli* și *făcăl*, idem, pentru care *Dicț. Acad.* II, 1, 2, 3 și 4 dă numeroase exemple fără a propune o etimologie, Tiktin, *DRG*, 601 presupune că „probabil“ e din ung. *fakalán*, *fakanál*, „Holzloffel“.

Cred că Tiktin are dreptate pentru următoarele motive. Forma ung. *kalán* o mai avem intrată și în rom. *vășcălan* „vătrariu“, propriu „lingură de fier“, din ung. *vaskalán*. Ea a putut deci să intre și în compusul *fakalán*, dând în românește *făcălan.

Sufixul *-an* e foarte adeseori schimbat cu alte sufixe Astfel, cum a arătat Pușcariu, *Contrib. la gram. ist. a limbii rom.*, Buc. 1911, p. 17, *-ău* în loc de *-an* găsim în *balcău* < *bálcány*; *-an* în loc de *-ău* avem în *Jidan* alături de *Jidov* din un mai vechiu *Jidău < *zsidó* (cf. p. -sl. *židovinü*), *șoldan* în loc de *șuldeu* < ung. *suldő*, *bădăran* alături de *Bădărău* < ung. *badaró* (cf. și: *cârlău* < *cârlan*; *brădău* — *brădan*, *călău* — *călan*, *făgău* — *făgan*, *foltău* — *foltan*, *Dacoromania* II, 601; apoi: *bătălău* — *bătălan*, *lungău* — *lungan*, *codău* — *codan*, *gânscău* — *gâscan* etc.)¹. În același chip a trebuit să se nască și *făcălău > *făclău* atestat la Cihac, II, 106, care-l derivă din slavonește.

Întocmai ca *handraleş* (Pascu, *Sufixe*) < *handralău* (*hândrălău*, *hondrălău*) „flăcău, în vârsta când umblă după fete“ (*Dicț. Acad.* II, 354) „vagabond“ (cf. *a umblă handralău* = „încoace și încolo, fără nici o treabă“), iar acesta din *vandralău*, *vândrălău* < ung. *vándorló* „vagabond“ (Stan V, *Magyar elemek a mőcok nyelvėben*, 49), ori ca *husmete* „berbece prost“, *huzmet* „piele de miel cu lăna mare < *hazman*, *hasman* „berbece jugănit“ (< turc. *hasm* „abschneiden“, *hası* „scopit“, cf. Tiktin, *DRG.*, 727; *Dicț. Acad.* I, 315; Pascu, *Sufixe*, 39), s'a născut și *făcăleş* și *făcălete*.

Radicalul verbal *făcăl-* din *făcălui*, *făcăli*, a putut fi extras ușor din acestea, cf. citatul caracteristic: *Urzicele... se mestecă și se freacă sau se făcăluesc cu o lingură de lemn...* (Marian, S. II, 283; *Dicț. Acad.* II, 2). Din *făcălui*, *făcăli*, simțindu-se *-ălui*, *-ăli* sufix, s'a scos *făcăi*, *făcău*.

¹ Prin un schimb de sufix asemănător s'a născut din *captar* (< ung. *kaptár* „Bienenkorb“; cf. și srb.-cr. *kaptar* „Art Schutz der Bienenkörbe“) forma *captan* > *căptăiău > *căptălan*.

12. Filendriș (*felendreș, feleandrăș*) †.

Cuvântul *filendriș* (Cihac II, 108) *felendreș* (C. Negruzzi, I, 145), *feleandrăș* (M. Costin, *Let.*, I, 233/1) e interpretat de *Dicț. Acad.* II, 94 „un fel de stofă fină de Flandra“ și derivat după N. Iorga, *Viața femeilor în trecutul românesc*, Vălenii-de-munte, 1910, p. 201, din germ. *flandrisch*.

Deoarece propagarea lui *i* și *e* în grupa *fl-* nu e probabilă în românește, cred că interpretarea și în urmare și etimologia e alta. Cum arată documentele ungurești contemporane cu cronicarii noștri, avem de a face cu un corespondent românesc al ungurescului *fajlendis, fajlandis, fajlondis, fajlonghis*, ori al săsescului *fein lündisch* s. *lundisch*.

Pentru originea ungurească vorbește și forma *făleandrăș*, care se găsește într'o însemnare oficială de pe la 1628 (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, I², p. 120), iar pentru cea săsească „*finlanderisch oder Tropau* (sic) (*ein Preiss*) (sic) *ein Stuck*... 26 dintr'o „notă“ de mărfuri aduse în 1784 la București din Lipsca, Viena și Veneția (Doc. Hurmuzachi, XIX¹, p. 181)¹.

Ce privește cuvântul unguresc, el a fost interpretat ca „*pannus Londinensis subtilis*“, deci ar fi un compus din *faj* = *fâjin* (< germ. *fein*) † *lendis, landis, londis* (< germ. *lundisch, lundisch*), întrebuintat și singur pentru a însemna „*pannus Londinensis*“, „*englisch Tuch*“ în general, precum și în compoziție cu *köz*, deci *kozlandis* s. *közlondis*, pentru a însemna contrarul lui *fajlandis, fajlondis*, adică „*pannus Londinensis vilis*“, „*englisches Tuch geringeren Werthes*“. Compoziția se vede clar în următorul exemplu de la 1690 dat de Szarvas—Simonyi, *MNySz.* I, 754: *kanavátz fajlandis, remek és közlandis*².

Totuși nu trebuie să ne scape din vedere că între orașele din care își comandau postavurile lor Sașii, de la care făceam cele mai multe cumpărături în trecutul nostru, eră și orașul *Lund* (*Londinum Gothorum, Lunda, Lundia*) din Suedia³. Săsescul

¹ Amândouă aceste citate le datoresc colegului V. Bogrea.

² Cf V Lumtzer și I. Melich, *Deutsche Ortsnamen und Lehnwörter*. Innsbruck, 1900, p. 92 și 165—6; apoi Szarvas—Simonyi *MNySz.*, Szamota-Zolnai, *MOKSzl.*, s. v. *landis, londis, fajlandis, fajlondis, kozlandis* și *kozlondis*.

³ Horváth Jenő, *Az erdélyi szász városok közigazdasági viszonyai a nemzeti fejedelemség megalakulásáig*, Gyula, 1905, p. 32.

și mgs. *lundisch, lundisch, löndsch*, din care derivă cuvintele ungurești amintite și care stă, mijlocit ori nemijlocit, și la baza cuvântului românesc, ar putea fi interpretat deci nu numai „aus London“¹, ci și „aus Lund stammend“.

Intercalarea lui *r* a putut să se facă prin etimologia populară (cf. forma *finländerisch*) încă înainte de a fi intrat cuvântul în limba românească. E posibilă însă și în limba noastră (cf. alături de *feresău* și *ferestrău* < ung. *ferésző, arşău* < ung. *ásó* ș. a.).

13 **Foșodic, poșidic** (*poșodec, poșodic, pojidic, pojodic; poșondic, poșindoc; boșandic, boșindoc, boșândoc; poșârlic*); **pojganie**.

Acest cuvânt e cunoscut în Muntenia supt forma *poșidic* s. m. și s. a. cu sensul de „copil mărunțel, pipernicit“ (cf. Ispirescu, *Basmе, snoave și glume*, Craiova 1883, 76; Delavrancea, S. 40, ap. Tiktin, *DRG.*). În Bucovina și Moldova are forma *poșodic* cu același sens (Șez. III, 85/33; com. Tofan, Bilca, în Bucov.). Afară de această formă se mai aud încă și *pojidic* și *pojodic* (A. Scriban, *Arhiva*, Octomvrie 1923, p. 383). În Transilvania cea mai obicinuită formă e *poșodic* (cf. *poșodicuri* = „flișturi“, „Backfisch“, com. Corbu, Zagra). Se mai aud formele *poșodec* (Barcianu), *poșondic* (Lex. Bud.), *poșindóc* (Barcianu), *poșidichiu* (Bibicescu, *P. p.*, 207, nota) În ținutul Năsăudului am auzit și forma *foșodic*.

Fără îndoială numai o variantă a lui *poșodic* e *boșantic*, -ă adj., subst. *boșintoc, boșântoc*, -ă; der. *boșintocie*) „copil mic și răsfățat“, „pipernicit“, „fată mică, nespornică la mers și greoaie la lucru“ (*Dicț. Acad.* I, 623)

Tot așa și *poșârlc* = „poșidic“, care se întrebuințează pe la Brașov (com. C. Lacea) și în care a putut să intervină un schimb de sufix (probabil ung. -*alék* în loc de -*adék*) și intercalarea lui *r* ca în *arșău, ferestrău* etc. ori contaminarea sufixelor ungurești amintite în forma *-*adlék*, în care *d* s'ar fi putut schimba în *r* ca în *povirlă, poverlă, pohârlă* = *povidlă* < slav. *povidlo* etc., ori după obiceiul săsesc ca în săs. *purlagâr* < *potlogar* etc.

Prin extensiune *poșidic* sau *poșodic* se întrebuințează și pentru animale mărunte: *borș de poșodic* adică „pești mici“ (com. Tofan, Bilca, în Bucov.), *poșidicul de vânat* (Ispirescu, *Leg.* 288).

¹ Grimm, *DWb.*, 6, 1302.

A. Scriban, *l. c.* observă cu dreptate că acest cuvânt e de origine ungurească. Etimologia lui (< ung. *posodek* și *pozsodek*, de la *pezsgeni*, „a fojgăi“) însă are nevoie de mai multe rectificări.

Adevărata etimologie a cuvântului, la care ne duce forma *foșodic*, este < ung. *fosadék* „mulți copii mărunți și slăbănogi“ (Szinnyei, *MTsz.*, I, 627), propriu „cufureală“, căci *fosadék* nu e decât un derivat al ungurescului *fosni* „a-i merge foalele“, „a se cufuri“ cu suf. *-adék*. Pentru înțeles cf. rom. „câcăcios“, „mucos“ etc.

Cuvântul a fost contaminat în limba Secuilor și Ungurilor din Ardeal cu *pos* „umbilătoare“, „closet“ (cf. Szinnyei, *MTsz.*, II, col. 196) ori cu *posadék*, *poshadék*, *posvadék* „Morast“, „Kot“, „Pfütze“, luând formele *posadék* și *posadik* ¹⁰. „fructe stricate“; ²⁰. „lături“; ³⁰. „murdăria cu lână broștească de lângă fântână“; ⁴⁰. „copii mărunți“ (Szinnyei, *MTsz.*, II, col. 196).

Poșodic, deci n'are nimic comun cu ung. *pezsgeni*. *Pozsodék*, în care cu greu ne-am putea explica trecerea în *d* a lui *g* din varianta *pozsogni*, nici nu e atestat. Schimbarea lui *ș* în *f* din *pojodic* trebuie să o explicăm prin influența lui *pojganie*, care nu e numai „un nume colectiv prin care se înțeleg larvele insectului numit lat. *Sciaria militaris* Now“ (Marian, *Ins.*, 330), ci însemnează și „mulțime, mai ales de ființe mici“ (cf. A. Scriban, *l. c.*; l-am auzit și eu pe Valea Someșului de sus). Acesta în schimb, dacă nu cumva e și el la rândul său o alterare a onomatopoeticului *fojgăesc* (< *foșcăesc* = „foșăesc“ + poate *văjăesc* sau *băjbăesc*), ar putea fi derivat din verbul ung. *pozsog* (*pozsg-*) = ¹⁰. „a mișună“ (despre animale mărunte); ²⁰. „a fierbe, a fermenta“ (despre sângele animalelor, must etc.)¹, și anume din înțelesul întâiu + suf. *-anie* (cf. *arătanie* „ființă mică, chircitură, stârpitură, Pamfile, J. III, ap. Pascu, S. 225; *pocitanie* „monstru“, „chircitură“, ap. Tiktin. *DRG.* 1196). În formele cu *b* a putut să se amestece *bozsog*, o variantă a lui *pozsog* (v. Szinnyei, *MTsz.*, I, col. 175). E mai puțin probabil adecă să avem a face cu influența lui *boășe* sau *boșorog* (cf. *Dicț. Acad.* I, 623).

Pentru terminarea în *-ndoc*, *-ntoc* a lui *poșindoc*, *boșintoc*, *boșântoc* cf. *dobitoc*, *sărântoc*, apoi *nătântoc*, (< *nătâng* sau *netot* + *sărântoc*) etc.

¹ Czuczor-Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*, V, 339.

14. Ghitrui, gitrului.

Ghitrui vb. IV-a = „a apucă, a chinui, a munci tare, a găti de zile, a străbate până la măduvă, a face de nimic“ (despre boală, patimi etc.), Viciu, *Gl.* Sensul „a slei, a stoarce de puteri prin boale sau viții“ dat pentru Mold. nord de A. Scriban, *Arhiva*, 1922, No. 4, p. 477–8 pare a nu fi prins exact, cf. *Contemporanul*, III 732, V¹ 299, V^{III} 393, VI¹ 490; *Ion Creangă*, IV 401). Se aude și în formele: *vitruî* (*Arhiva*, l. c.; *Contemporanul*, III 732, V¹ 299, V^{II} 393, VI¹ 490); *gitruî* (*jitruî*) (com. G. Nistor); *gitrului* (numai despre boale năpraznice, d. e. nebunie, turbă) (com. I. Corbu, Zagra, j. Bistrița-Năsăud). Forma *jituri*, dată de Viciu, *Gl.* (Reteag, Someș), cu toate că se citează mai multe exemple, pare a fi greșită, fie că Vicu a copiat greșit de pe fișele adunate prin elevii săi, fie că aceștia i-au dat-o așa¹.

Forma cu *v-* e hiperurbanism. Cea primitivă e *ghitrui*, *gitruî* (*gitruî*) și trebuie derivată, cum presupuneă Viciu, *Gl.*, din ung. *gyotörni*, idem (și în limba veche ungurească mai ales despre hoale, nevoie, dracul, patimi etc., cf. Szarvas-Simonyi, *MNytsz*, I, 1188). *Gitrului* poate să fie atât derivat românesc din *gitruî* (cf. *înjhebăluî* < *înjheb*, *chefăluî* < *chef*, *drăcăluî* < *dracu*, *trebăluî* < *treabă*, *păceluî* < *pace*, *pizmuluî* și *împizmuluî* < *pizma*, *foșcăluî* = *foșăi* < *foș*, *râncăluî* < *râncău* etc., ap. Pascu, *Sufixe*, 419), cât și un împrumut direct din ung. *gyötrelni* = *gyötörni*, cf. Szinnyei, *MTsz.*, I, 760. Etimologia lui A. Scriban, l. c., care pleacă din forma *vitruî* (< „rut. *vtroiti*, *vtroiuati* a otrăvi, pol. *vtruč*, a stârpi prin otravă“) e cu totul greșită.

15. Hârgoiu.

În *Dicț. Acad.* II^v, 366 găsim dat după Șez. VII, 190 cu-vântul *hârgoiu* s. a. „o țeavă lungă făcută din patru țevi de soc, pentru bas“. Nu se propune nici o etimologie.

Hârgoiu trebuie derivat din ung. *hörgö* (< *hörögni* „a horcăi“), care urmă să dea regulat **hergheu*, dar această formă a fost modificată de o parte prin asocierea cu *hârcăi*, de altă parte

¹ Cf. cele spuse la p. 6 relativ la felul cum și-a adunat materialul altfel foarte bogat și prețios, precum și greșeli ca *îmbăjână* în loc de *îmbăjnuă* (cf. *Rev. crit. lit.*, No 2, Februarie 1894 și *Conv. lit.*, 1910, vol. 2, No. 2, p. 132), *mărășin* în loc de *mărăsân* „semn rău, coabă rea“ etc. care redau cuvinte tocmai din regiunea de unde ar fi să fie și *jituri*.

prin partea finală a lui *cimpoi*, a căruia parte este *hârgoiul* (cf. și *bâzoiu* „partea cimpoiului care produce bâzâiala caracteristică a acestui instrument“). Un sprijin pentru originea ungurească a cuvântului e și faptul că *hang* < ung. *hang* numește tot o parte a cimpoiului: țeava care produce tonul bâzâitor ce răsună împreună cu melodia.

16. Hațcadău.

Hațcadău s. m. = (Munții Sucevii, în Mold.) „gânsac, cocoș, etc. mare și voinic“ (*Șez.* V, 98 și *Dicț. Acad.*, II^v, p. 379). În ținutul Năsăudului li se spune *hațcadăi* tinerilor care umblă seara la fete, ibovnicilor tineri: *Îmblă la ea câți hațcadăi. Iară am văzut-o cu hațcadău' ei.*

Cuvântul corăspunde unui ung. *heckedö* < *heckedni* (cf. și *heckelödni*), a cărui existență mi-o atestă dl A Orosz. *Heckedö* e un cuvânt dialectal și a putut da în românește **heațcädău* > **hațcädău* > *hațcadău*. El are înțelesul celui ce „se hârjonește“, „se hărăește“, „se irită“, și „se fudulește“, „se mândrește“, „se îngâmfă“ (cf. germ. *hetzen*, din care s'a putut derivă împreună cu adjectivul *hecke* „neliniștit“, „mândru“, „îngâmfat“, „infrumurat“, „fudul“, „pâșân“, v. Sinnyei *MTsz.*, I, 829, *heccelni* „tourmenter“, „exciter“, „animer deux personnes l'une contre l'autre“ și *hecce-lodni* „s'exciter, s'animer l'un contre l'autre“ și „porter haut la tête“). D'n rom. e săs. *hatsgädé* „Ferkel“ pe care-l găesc la Kisch, *NWW.*, 66.

17. Hebereu.

Adjectivul *heberéu* îl cunosc din ținutul Năsăudului: *umblă heberéu* — „umblă fără nici o treabă“. Probabil vine din ung. *heverő*, adj. „inoccupé“, „sans occupation“; „paresseux“, „fainéant“ < *heverni* 1°. „être couché“; 2°. „demeurer à ne rien faire“, „fainéant“, „faire le paresseux“ (cf. *heverő mesterlegény* „compagnon de chômage (ou) sans besogne“) cu o corupție fonetică ușor explicabilă.

18. Hopșă.

În *Dicț. Acad.* II, 404 se dă de două ori cuvântul *hopșă* = 1°. (Ardeal) „carne de vită, tăiată în bucăți (de 1, 2... kg.) care se dă în sat cât vrea să ia fiecare“ (Viciu, *Gl.*); 2°. =

„furcărie“ (com. I. Pavelescu), fără a i se arată originea. u îl cunosc de pe la Năsăud în locuțiunea *de hopșă* = „de clacă“, „de obște“, „al tuturor“: *Nu-mi duhăniți tăt tăbacu' că nu-i de hopșă.*

Cuvântul, în forma sa actuală, este probabil de origine ungurească.

Szinnyei, *MTSz.* I, 886 citează din Săcuime locuțiunile: *hopsába* (*hapsába*, *habzsába*) *vágták ki* [a *vágómarhát*] = „au cumpărat și tăiat vitele în tovărășie și apoi fiecare a primit o parte corespunzătoare sumei contribuite de el“; *hapsába ütni*, *hapsába felvonni*, *hopsába sem jutott*. Tot așa e și *hopába vágták ki* [a *vágómarhát*].

Hopșă se găsește și în săsește în forma absolut identică *hopšə* „Verein zur Beschaffung billigen Fleisches“; „klein gehacktes Fleisch“; fig. *e mocht edjel hopšə drous* = „er zerhaut es in lauter kleine Stücke“; *hopšə machen* „Fleisch nach Art einer *hopšə* verkaufen“¹.

E greu de spus acum care din aceste două limbi ne-a dat pe *hopșă* al nostru. Brenndörfer (*l. c.*) consideră forma săsească luată din românește² Forma românească deci ar trebui să fie luată din ungurește, cu toate că cuvântul unguresc care-i corespunde este întrebunțat numai în Secuime.

Care este acum originea cuvântului unguresc, care, restrângându-se și el la un teritor relativ mic, trebuie să fie element strein în ungurește? În toate trei limbile înțelesul fundamental este acel de „tovărășie“, „clacă“ sau „obște“ Cum îmi atrage atenția dl C. Lacea chiar pentru acest motiv, s'ar putea ca însuși cuvântul românesc *obște* (< p.-sl. *obišti* adj., *-te* adv., *-tije* subst, cf. Tiktin, DRG., 1074) să fie la baza cuvântului unguresc. Corespondentul unguresc al lui *obște* în acest caz însă a fost modificat ca formă prin etimologia populară, apropiat fiind de ung. *habzsi* „lacom, hămisit“, *habzsol*, *habsol*, *hapsol*

¹ Kisch, *NWW*, p. 72; Brenndorfer, *Román (oláh) elemek az erdélyi szász nyelvben*, p. 22—23.

² Dr. I Iacobi, *Magy. Lehnworte im Siebenburgisch-Sachsischen Programm des evang. Gymnasiums A B in Schassburg*, 1894/5, s. v. și Kisch, *l. c.* o derivă, mai puțin probabil, din ung *habzsi* „habsüchtig“, „wahrscheinlich von den dadurch materiell geschädigten Fleischhauern solchen Gesellschaften beigelegt“.

„a mânca lacom“, *habzsa* „pășune grasă, care se mănâncă cu lăcomie“ (cf. Szinnyei, *o. c.* p. 773). Cei întovărășiți în *hopșă* adecă mâncau ieftin și bine, cu lăcomie.

19. Horă.

Din *Dicț. Acad.* lipsește cuvântul *horă*, care se întrebuințează în ținutul Năsăudului cu înțelesul de „lână slabă care iese din hainele învălitate în piuă și se așează pe marginea coveții“, deci un fel de „buci“, „canură“ sau „codină“. Din *horă* se fac țolunci de învălit caii, covoare ordinare etc. Cuvântul pare a fi ung. *hara* (cf. și *harály*, *herály*) = 1°. „pănură sau pânză făcută din lână proastă, din păr de cal ori urzică“; 2°. „sac făcut din astfel de pănură sau pânză“ (cf. Czuczor—Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*, II, 1396 și Szinnyei, *MTsz.*, 807). Ungurescul *hara* vine din germ. *Haar* care fiind de genul masculin, are înțelesul de „Flachs“ și e înrudit cu lat. *carere* „Wolle krämpeln“, iar de genul neutru are înțelesul de „coma“ și nu i se cunoaște etimologia. „Eine alte Ableitung von Haar anglss. haere=vgs. *hâra*, *hârra* F. ‘härene Decke, grobes Gewand’ draug ins Roman (frz. *haire*)“¹.

Pentru fonetism cf. *hotnog*, *hodnogi* < ung. *hadnagy*, *hotar* < ung. *határ*, care în formele *hatar*, *hotar*, dial. *hator* a intrat și în limbile slavice (cf. Berneker, *SEW.*, s. v.).

20. Melesteu, melestui.

Melesteu, *melestău* și *meleşteu* s. a. însemnează 1°. „făcăleț“, „coleșeri“, „sucitor“ (Tiktin, *DRG.* 966; Damé, *DRF*; H. I 37, X 47, 52, XII 329; Creangă, *Gl.*: Alecsandri *Teatru*, 552 și 1762; Viciu, *Gl.*; Șez. V, 5; VII, 187 etc.; exemple v. la Tiktin, *l. c.*) 2°. „om care merge hâd, care gesticulează cu mâinile și mestecă vorbele pe care voește să le spună altuia“ (com. A. Tomiac, *Straja*, în Bucov.).

Acest cuvânt, care se întrebuințează mai mult în Moldova și Bucovina, mai puțin în Ardeal, nu se poate despărți de verbul *a melestui* „a zdrobi, a zdruncină, a distruge (în bătaie,“ (Vaida), *a melestui*, idem (cf. *toată eră melestuită de bătaie*, Reteaganul, *Pov.* II, 80); 2°. „a mestecă, a gesticulă“ (com. A. Tomiac).

¹ Fr. Kluge, *Et. Wb. der d. Spr.* Strassburg, 1915, p. 183, cf. și W. Meyer-Lübke, *REW.*, No 4048: „*harja* (fränk) „Sackleinwand“. Frz. *haire* Diez, *Wb.* 609; Frz. *St.* VI, 51“.

Amândouă aceste cuvinte derivă din ungurește: verbul din ung. *melleszteni* = 1°. „a ciupi, a zmulge (penele paserilor), a jumuli, a scârmână“¹; 2°. „a despoia, a pustii, a risipi, a zdrobi“; substantivul din participiul acestuia *mellesztő* (cf. *mellesztő-kasza* „Abhaarmesser“, ap. Szinnyei, *MTsz*, II, 1426). Cihac, II, 192 și Tiktin, *l. c.*, îl aduc în legătură cu *melitță, a meliță*, care a putut să influențeze cel mult dezvoltarea înțelesului. A. Scriban, *Arhiva*, Octombrie 1923, p. 282 îl derivă greșit din *menesztő*, participiul lui *meneszteni* = 1°. „schicken, abschicken“; 2°. „entlassen“, ca și Diculescu, *Die Gepiden*, p. 205 din gr. *μυλίστηριον: μελίστηριον* „Mühle“.

· 21. **Poncă** (*poancă, ponciu, poncie, ponce*).

Dicționarele cunosc cuvântul *poancă* (*Lex. Bud.*, Cihac, II 268) și *poncă* (LM) cu înțelesul de „cioandă“, „neînțelegere“, „ceartă“. Acest înțeles însă nu poate fi decât figurat și ulterior.

Figurat e și înțelesul de „cur“, „găoază“ al lui *poancă* (*Ion Creangă*, III 87).

Înțelesul original pare a fi mai aproape de acel de „costiș“, „povârniș“, „repeziș“, „suiș sau coboriș foarte pieziș al unui deal“ pe care-l dă Marian în o comunicare pentru Dicț. Acad. formei reconstruite din plural *ponctū* (cf. și „drept în sus, aproape ca pârsetele“, *Șez.* III, 85/21; „inclinație mare [a unui deal]. de răpede trăsura“, *Șez.* IX, 152) și îl are *poncie* (Weigand, *Dial. Buk. Bass*, 96) și *ponce*², cum îl cunosc din ținutul Năsăudului.

Nici acesta însă nu este înțelesul primitiv. *Poncă, poancă* trebuie să fi însemnat la început „deal“, derivându-se din ung. *ponk*: 1°. „deal“, „colină“, „colnic“, „grueț“, „dâmb“, cum e atestat în documentele și cărțile vechi ungurești încă de la 1551 (cf. Szamota – Zolnai, *MOklSz.*, col. 780; Szarvas – Simonyi, *MNytsz.*, II, col. 1311); 2°. „rampă“, „bancă“ (Dicț.); 3°. provincial mai înseamnă „pârșana sau marginea înaltă și îngustă a cuptorului pe care se țin răzimate pieziș furculițele, cuțițele și o seamă din vasele de bucătărie“ (Szinnyei, *MTsz.* II, col. 189). Cuvântul unguresc la rândul său nu e o metateză a lui *komp*, cum credeă Albert J. (*MNyr.*, XIX, 222), ci trebuie derivat cu

¹ Acest sens ne explică foarte bine pe acel de „a bate“ al lui *mele-stul*, cf. *a scârmână* „a bate“.

² *Ponce* „Bimstein“ dat de Alexi este o românizare a lat. *pumex*, -icis, deci n'are ce căută în acest articol

Czuczor—Fogarasi (*A magyar nyelv szótára*, s. v.) din germanul *Bank* „bancă“¹, care se întrebunțează și „von mancherlei Bank-ähnlichen, was die Natur bildet; Gestein, Kohlenbänke, Ablagerungen, Lehm-, Schamen-, Austern-, Muschelbank; am Himmel Wolken-, Wetterbank, u. a.“²

Din înțelesul de „deal“ se pot explica toate înțelesurile înșirate mai sus: 1°. (*P. ext*) „costiș“, „povârniș“, „repeziș“; 2°. (*Metaf.*) „cur“, „găoză“ (fiind vorba. probabil, de o comparație glumeață cu un „deal“); 3°. (*Fig.*) „cioandă“, „neînțelegere“, „ceartă“.

Avându-se în vedere configurația terenului, întocmai cum s'a făcut din *coastă costiș*, subst., adj., adv., și din *piezi pieziș*, adj., adv., tot așa s'a putut desvoltă și din *poncă* sau *poancă ponciș* (*pomciș* -₁, *pompciș*, com. S. Pop): 1°. subst. „un loc care se ridică din ce în ce mai tare în sus“ (com. Marian); 2°. adj., adv. „costiș“, „pieziș“, „curmeziș“ (local și figurat despre privire etc.)³, din care s'au derivat apoi verbele *poncișă*, *împoncișă* „a îndreptă împotrivă“ și *a se poncișă*, *a se împoncișă* „a se împotrivi“, „a se luă la ceartă“, „a se ciondăni“⁴

Un derivat al lui *poncă*, *poancă* e și *ponciur*, -ă adj. „cel ce nu are privire bună“, căci privește „în poancă, în latură“ (H. XVIII, 175): *Căutătura ponciură* = „căutătura poncișată“ (H. XVIII, 147)⁵.

Pentru *în poancă* cf. *în piezi* = „pieziș“.

22. Răgădui, a se răcădui.

Forma cea mai veche a acestui verb trebuie să fie *răgădui*, vb. trans. IV-a = „a apucă“, „a luă“, „a smulge“, care se mai întâlnește și acum în unele regiuni: *A început... să dea într'ul-nul și într'altul cu ce răgăduiă* (*Ion Creangă*, III, 172). Din aceasta s'a desvoltat reflexivul, apoi pronominalul **a se răgădui*, care prin intervenția lui *răcni* a dat pe *a se răcădui* (Bucov., Mold., Transilv.) = „a se răsti să lovească, dar a se abține“ (Șez. V, 120), „a sări la cineva cu intenție dușmănoasă“ (com. G. Tofan,

¹ Cf. și Hefty Gyula Andor, *A térszint formák nevei*, Budapest, 1911, p. 38.

² M. Heyne, *Deutsches Worterbuch*, ed. II, Leipzig, 1906, vol. I, s. v.

³ V. exemple de-ajuns la Tiktin. *DRG*, 1210.

⁴ V. exemple la Tiktin. *DRG* 766.

⁵ Pentru sufix cf. *ceur*, *căciur*, *jimb* (< *jumb*).

Bilca), „a amenință“ (Pamfile, J. II), „a se rădica asupra cuiva“ (*Rev. crit. lit.* II, 160), „a se repezi la cineva amenințându-l și răstindu-se la el“ (Creangă, *Gl.*; cf. Creangă, *Pov.* 311; *Șez.* II, 161; *Sămănătorul*, V, 518 etc.), precum și forma estropiată *a se răcătu* (*Rev. crit. lit.*, III, 166)

Având în vedere desvoltarea cuvântului schițată mai sus, putem afirma cu certitudine că el derivă din ung *ragadni* „a apucă“, „a lua“, „a pune mâna“, „a smulge“; „a mișcă“, „a transportă“, „a înduioșă“. Cf. în special locuțiunile ungurești: *fegyvert ragadni* „a prinde arma“, „a apucă arma“, *levegőbe ragadni* „a ridică în aer“, *magával ragadni* „a duce cu sine“.

Greșit A. Scriban, *Arhiva*, Octomvrie 1923, p. 283: < ung. *rakodni* „a descărcă“ (*sic*, în loc de 1°. „a încărcă“; 2°. „a se sedimentă“, „a se așeză pe fund“)

23. Vigădui —†.

Vigădui, vb. intrans. IV-a = „a se veseli, a se desfătă“ : *Sașiul, bișugul în carile vigăduiă*. (Varlaam, *Caz*, 352) < ung. *vigadni*, idem.

N. Drăganu.

1. Alivenci — ghismane — hamoni.

Originea celor două sinonime populare, *alivenci* și *ghismane*, designând „un soi de plăcintă de făină de păpușoiu cu brânză și smântână“, n'a fost satisfăcător lămurită (v. Dicț. Acad., s. *vv.*).

Ele ar putea fi, cred, niște apelative provenite din nume proprii: *ghismane* (cu variantele *ghesmane*, *ghizmane*, *ghițmane*, *ghițumane*) amintește numele vestitei grădini *Gethsemani* (χωρίον, οὗ τὸ ὄνομα Γεθσημανεὶ s. Γεθσεμανῆ) din Evanghelie, lângă Ierusalim, unde s'a rugat Isus înainte a pămimirii, la poalele Muntelui *Măslintor* (τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν s. Ἐλαιῶν, *Olivetum*), al cărui nume, în versiune slavă, ar explica pe sinonimul *alivencă* (cf. *Olivnij*: *olivenka?). — Cele două nume proprii sânt, de altfel, ele însele sinonime, *Gethsemani* însemnând în ebraică: „torcularium olei“ (v. Forcellini, *Onomasticon*, s. *v.*).

Combi-nația noastră rămâne, natural, pur ipotetică, deși, în sprijinul ei, se pot invoacă destule considerațiuni (pe lângă neverosimilitatea unei simple coincidențe): episodul rugăciunii Mântuitorului în grădina de la Muntele Măslinilor e, cu drept cuvânt, prăznuit de Biserică, și nume de „prăjituri“ *ad-hoc*, de

„turte“ speciale unor anumite sărbători (cf. *Olivae dies* s. *Dominica olivarum* = *D. palmarum!*), numite după ele, ca: *pască*, *colindeț*, *sfinți* s. *mucenici* (*măcinici*, prin contaminație cu *a măcină*), se cunosc, iar, pe de altă parte, n'ar fi fără precedent, ca, la origine, *alivencile* sau *ghismanele* să fi fost pregătite cu unt-de-lemn, ca acèle *aladja*, *oladja* rusești, sau *otadka* rutene care, din „Ölkuchen“ (= gr. *ἐλάδιον*: *ἐλαιον*), cum erau la început, au ajuns cu timpul niște „kleine Pfannkuchen aus Hefenteig“, „Butlergebackenes“ (v. Berneker, s. v.).

Ca ultim argument, am rezervat — „pour la bonne bouche“ — pe biblicul *hamon*: „Aū nu vezi ce facū ei în cetățile lui Iuda și în căile Ierusalimului? fiii lorū adună leamne, și părinții lorū ardū focū, și muerile lorū fărâmă aluatū ca să facă Χαμιώνη (Τῆρτε) oștii ceriului, și aū turnatū turnări la Dumnezei străini, pentru ca să mă mânie“ (Ieremia, 7, 16—7, după Biblia de Sanctpetersburg, 1819). — „Și pentru că noi tāmâiem împărăteșii ceriului, și am turnatū e' turnări, aū făr de bărbații noștri am făcutū ei χαβόνε (πακχιντε)...“ (idem, 44. 19, ibid.).

Textul grecesc, când nu substitue terminii uzuali, parentetici, ca Biblia de Oxford, d. ex. care dă respectiv: τὴν ζύμην (7, 18) și πέμματα (44, 19), are, în ambele locuri: χαυῶνας, pe care Suidas îl glosează: ἄρτους ἐλαίῳ ἀναφυραθέντας κριθίνους ἢ λάχανα θπτά, i. e. panes hordeaceos oleo mixtos vel placentas (v. Stephanus, s. v.).

Acest χαυών, care explică perfect pe *havone*, nu face însă același lucru pentru *hamoni*.

Cine știe însă, ce rol joacă până azi, în carnavalul evreiesc care e „Purim“ (serbătoarea sorților), amintirea lui *Haman*, puternicul ministru al lui Asueverus, cel răpus de Esther, va recunoaște fără greutate în acest *hamoni* un simplu pendant românesc la germ. *Hamanstaschen* s. *Hamansohren*, it. *orecchie d'Aman*, numele prăjiturilor simbolizând chipul urgisitului prigonitor al lui Israel (v. Piercy, *Murray's Illustrated Bible Dictionary*, Londra 1908, p. 725), „*hamănu!*“ Evreilor din Moldova noastră: un nume biblic, deci, designând o speță de turtă. — ca și *alivencile* sau *ghismanele*.¹

¹ Pl *ghismale* (v. Dicț. Ac., l. c) s'ar putea considera și ca efect al analogiei cu *sarmale*, vreau să zic, în genere, cu turcismele în -mă, de care va fi fost apropiată terminația -man(ă). Cf., de altfel, în același sens, și: rom. *peștiman*, *băcan* (pe lângă *bacal*), față de protolipele turc. *peştimal*, *baqal* (de unde: *Bacaloglu*).

2 Apusat.

Cuvântul se găsește într'un cântec popular din Romanai, publicat în *Graul Nostru* (I, 84):

Frunză verde salbă moale,
 Măi pe valea Galbinii
 Și pe-a Gălbinașii
 Vin Tătarii Crâmului
 Și cu ai Buzducului¹.
 Săn(t) trei sate *apusate*, nevăzute,
 Și de agi neștiute;
 Da sătenii ce făcea?
 Luă pe agi 'n goană.

Culegătorul glosează: „dosite“, iar autorul glosariului (II, 198) repetă, amplificând: „*apusat*, dosit, ascuns“, — gândindu-se, evident, la *a apune* (cf. și mr. *apus*, „jos, scurt, scund, umil“), deci: *apus* + *sat*.

În realitate, însă, acest *apusate* are a face, etimologic, cu *apus* și *sat*. tot atât de puțin cât avea a face cu *iscusit* și *sat* acel *iscusate* din varianta Păsculescu, care nu e decât mgr. ἐξουοῶτος = lat. *excusatus*, „scutit de bir“, ca și it. *iscusato* (v. *Omagiul Iorga*, p. 52)².

Înșuși acest paralelism indică, în adevăr, direcția în care trebuie căutat sensul și etymonul.

E vorba de niște sate „lăsate în pace, neturburate cu perceperea impozitelor“: „*Să fie în pace* și 10 argați lumânărari, carii sânt de lucrează la lumânăria domnească, de bir slujitoresc“ (N. Iorga, *Studii și doc.*, VI¹, 345); — „*Ca să fiți în pace* de bir și de bou și de oare seacă... Și voi, toate slugile Domnii Meale... să căutați foarte să vă feriți de acest sat și *în pace să lăsați*...“ (*Arhivele Olteniei*, II, 29); — „au fost sate domnești de straje fărăi... Pentru acesta lucru dumnealui frate-mieu... *să dea pace* acestuia satu“ (*Rev. Ist*, X, 100), etc., etc.

¹ Probabil, fuziune din *Bugeac* (p. *Bugeaclău*, ca n. de fam, *ibid.*, I, 359, cf. și *Bugeaclăi*, alterând cu *Bugeceni* = Tătari din Bugeac, în „*Magazinul Ist.*“, IV, 154 sqq) și *Bașbuzuc* (plus *Buzdugan*).

² Pentru condiția juridică și socială a acestor *iscusați* (*excusati*), atât față de *libertini* și *coloni*, „semi-liberi“, ca și dânșii, cât și față de cei ne-liberi (*homines, servi, ancillae, servae*), v. special: Kretschmayr, *Gesch. von Venedig*, I, 199 și A. Stöckle, *Spatrömische u. byzantinische Zunft*, p. 12. (Despre ἐξουοῶτος, cf. nota lui Ducange la Anna Comnena, ed. Bonn, II, p. 603 și Schmitt, *The Cronicle of Morea*, p. 605).

Acest soi de „requiescant în pace“ (cf. fr *quitte* = *quietus*, ca sinonim al lui *excusatus*) arată, însă, că originea lui *apusat* e într'un lat. *appausatus, din același *pausare*, care a dat românește pe *paus* (cf. și *apaos*), pe *răpaus*, care se întimpină el însuși în expresia *carte de răpaos* = carte de scutire (v. *Ist. Domn. Țării Rom.*, ed. Iorga, p. 115, n. 2), ca și pe *răposă*, al cărui sinonim, *odihnesc*, are, de asemenea, accepțiunea juridică în chestie: „I-au făcut Măria sa [lui Gavrilaşco, biv vel-clucer] și hrisov, ca să fie *odihnit* totdeauna de *dijmă*, și să ție oameni scutiți, și de tot felul de dobitoace... Această milă o au făcut Măria Sa și mai nainte cu Ioniță Roset... miluindu-l cu hrisov domnesc, ca să fie *odihnit de dăjdi*, iproci“ (Radu Popescu, în „Magazinu Istoricu“, IV, 129).

Intervenția lui *apus* — dacă e necesară — e, în orice caz, posterioară.

3. Beleznă.

Apartține, fără îndoială, la familia rut. *blyzna*, „blessure, cicatrice“ (e tocmai sensul său), cum a susținut d. Pușcariu, *DR*, I, 225).

Intermediarul imediat este, însă, probabil, ung. *belezna*, „vitium telae, licium, fadenbruch, fehlerwurf im weben, eintrag beim gewebe“ (Gombocz-Melich), al cărui sens ușor divergent nu l-a împiedecat pe Miklosich (Et. Wb.) să-l subsume, împreună cu varianta *bilizna*, supt *blizna* (vsl. „narbe“), ca și pe rus. *blizna*, „dünnere stelle in der leinwand“ (*ibid.*).

4 Blazgonie.

Cunoscutul termen popular pentru „parodie a cântărilor bisericești slave“ și, apoi: „poznă, caraghozlâc“, n'a fost explicat satisfăcător.

Dicț. Acad. trimite la *blaznă*, iar Șăineanu la *blagomanie*.

Adevărata origine pare a fi polonă: *blazgoń* „radoteur“, *blazgonic*, „radoter“.

5. Botă.

În locuțiunea: *a nu ști botă (boată)* = nimic (cf. *boabă, tufă*¹), „Primaru' nu știe carte *botă*“ (Dicț. Acad.).

¹ Cu același înțeles, de „nimic“ (cf. *hici, canci*, etc.), găsim în rev. „Ion Creangă“, V, 376 și: *tenchiu*.

E, foarte probabil, un simplu dublet al lui *bechiu*, idem, de fapt: *bet'u* = ung. *betű*, „slovă“ (Tiktin, s. v.) reflectând varianta ung. *bótiő*, *bőty*, (v. Gombocz-Melich, s. v.).

De comparat sânt cunoscutele expresii gr. pentru *a nu ști carte*, i. e. *celi și scrie*: vgr. γράμματα μὴ εἰδώς = ἀγράμματος, *illitteratus*, „analfabet“, în opoziție cu *περὶ γράμματος σοφός*, ἀοιμήτε *vein mēte γράμματα* (proverb) și ngr. δὲν ξέρει γράμματα, cum și sinonimele românești: *nici o răță* = nimic (rev. „Ion Creangă“, I, 122), lit.: „niciun ρ (răță)“, *nici o iotă*, idem, de obicei amplificat cu *o cirtă*: „după ce cu sfat de obște au așezat [Ipsilante] suma... *o iotă sau o cirtă* n'au mai strămutat“ (Mineiul pe Nov., 1778, în *Bibl. rom. veche*, II, 228), lit.: „nici un iota și nici o ținie (sl. *črŭta*)“.

Alte nume de litere cirilice, păstrate ca apelative în lexicul rom. actual: *bucoavnă* (*azbucoavnă*), *bucvar*, *buche* (*bucher*, *bucheresc*; *buchisesc*, propriu: „silabisesc, slovenesc, slomnesc“?), *bucheazbă* (= *buche-az-vea[de]*; cf. *bucheasvê*“ în expr.: „ia așa de *bucheasvê*“ = de formă, de mântuială: Furtună, *Cuv. scumpe*, 36), *on(urî)*, „niște floricele mărunte și înșirate în rânduri“, pe pieptare (v. Păcală, *Rășinari*, p. 515, cu figura așa-zisului „on ocolit“) — În *glagole* și *muslete* (acesta, provincialism bucovinean, însemnând „om greoiu la minte“), nu avem a face, în schimb, cu numele *slovelor* respective.

6. mr. Bubotă.

‘Făină ori pâne de porumb, mălaiu: *pâni de bubotă* (pâni de porumb); *pită di bubotă* (plăcintă de porumb)’ (Dalametra).

E alb. *bobotë* ‘Mais’ (G Meyer); varianta din Corcea: *bobotë* ‘ἀραπόσιτος βραστός’ (*ibid.*) pare a indica radicalul *bob* (*boabă*), care s'ar putea considera, față de rom. *buburuz(ă)*, în același raport ca *coc* (*cocă*)¹ față de *cucuruz* (cf. și *cucuruz* de brad).

7. Calinarși.

‘La 2 copii *calinarși* de la biserică cia mare’ (N. Iorga, *Docum. fam. Callimachi*, II, 133).

E pl. arhaic de la *calinarh (cf. *monarși*, *monași*, *patriarși*),

¹ Pentru acesta, v. DR., II, 623 și cf. ngr. κόκκος „grain, graine“, ngr. = pop. κουλί, κουκλί „fève, grain; suffrage“ (Contopoulos).

formă coruptă din *canonarh* (*caninarh) = ngr *κανονάρχης*, „lector canonom“, ale cărui reflexe slave se pot vedeà la Berneker, sub sl.-bis. *kanarchz*.

8. Calitaș.

Numele unei substanțe chimice, întrebunțate în vopsitorie ; o menționează Pamfile-Lupescu (*Cromatica poporului român*, p. 238), după un tarif vamal din 1827 : „piatra de boià ce să chiamă *calitaș* (Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, 248).

E turc *qalya tașii* (s. *toprağıi*), „potasse“ (Barbier de Meynard, II, 471); cf. *al-qali*, „cendres de soude et la plante elle-même“ (*ibid*)

9. Chersin.

‘Covățică adâncă și scurtă’ (Mold.).

Pol. *krzynow*, „jatte, plat rond de bois“, la care se gândea Cihac (II, 48), n’a fost acceptat nici de Șăineanu, care-i preferă mențiunea „originii necunoscute“.

Dar turc.-pers. *kersenè*, „plat, vase pour contenir le pain, les fruits, etc.“ (Kieffer-Bianchi, II, 591), poate spera altă soartă.

10. Chirfosală.

‘Incurcătură, amestecătură, de nu-i dai de rost’ (Nicolăescu Ploșșor, *Vorbe olteneste*, p. 6). — ‘Incurcătură, zăpăceală: se face o *chirfosală* și un răs“ (Creangă)’ (cf. Șăineanu, *Dicț. univ.*: „origine necunoscută“).

E sârb. *krvosaliya*, ‘schwere [i e. blutige] Arbeit’ (v. Miklosich, *Et. Wb.*, sub *krävī* ‘Blut’).

Chirfosală = bătaie din rev. „Ion Creangă“, II, 80, e o simplă variantă, implicând, poate, totuși, o apropiere de *chelfăneală* sau *scifoseală*¹

11. Cuțurèle.

„Așchii mici, surcele“ (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 24).

Derivat dintr’un *cuțur = ngr. *κούτσουρ*, τὸ „truncus“ (Passow, *Popularia carmina Graeciae recentioris*, p. 616), *κούτσουρον*, τὸ „bûche, souche“ (Contopoulos)

¹ Traducerea lui *chirfosală* prin „das Gekicher“ (Bărcianu) a rezultat din confuzia cu *chicoteală*, „rire étouffé; răs înfundat, pe înfundate“.

12. Dulăpăresc.

‘*A dulupări* = a săvârși un lucru presupus peste putere’ (rev. „Ion Creangă“, IV, 369).

Atestat în regiunea vecină cu mănăstirile din jud. Neamț, cuvântul ar putea fi o alterare din ngr. δουλοπαροικίζω, „robesc ca un șerb mănăstiresc (δουλοπάροικος)“ „muncesc din greu, din răsuputeri, peste puterile mele“, al cărui reflex fidel ar fi fost *dulopărighesc s. *dulopărighisesc.

13. Duvar.

‘Zid’ (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 91).

E turc.-pers. *douvar*, „mur“ (Kieffer-Bianchi, I, 573).

14. Fășiu.

„Chacun des deux hommes ayant épousé deux soeurs, beau-frère“ (în Bănat).

Dicț. Acad. îl consideră ca un adjectiv substantivat (sc. cumnat), derivat prin *-iū* din *fașă*.

Cuvântul există în croată: *faša* sau *paša* și *fašo*, idem, fiind socotit ca identic cu *pašenog* (Mažuranić, *Prinosi za hr-vatski pravno — povjestni Rječnik*, p. 304), *pašanog*, adecă osm. *badžanak*, „beau-frère, mari de la soeur de la femme“ (*Revue des Études Slaves*, I, 50), din care mr. *băginac*, idem; cf. cr. *kum*, ‘compater, patrinus’ (*ibid.*, p. 556), o reducere hipocoristică din *kumpatr-*, *kumpotr-*, „cumătru“.

De însemnat că *cumbară*, obicnuit în mr. (din ngr. κουμπάρα), se găsește, sporadic și’n dr. (atestat în rev. Ion Creangă“, V, 278: „*cumbară* = cumătră“).

15. Fotaz.

A fost socotit ca reprezentând pe ngr. φουῦῶς, „fotă“ (v. Dicț. Acad.) și, în consecință, ca având, probabil, înțelesul de „cioltar“, care ar rezultă dintr’un pasagiu ca cel din Miron Costin: „Copiii din case cu mare podoabe și cu *fotaze* la cai“, citat acolo.

Adevăratul etymon, în deplină concordanță cu sensul, pare a fi turc. (*k*)*hotoz* (*qotaz*, *qotas*, *qotaq*), despre care Barbier de Meynard (I, 718) dă următoarele explicațiuni: „Primitivement, c’était la queue d’un buffle qui vit entre la Chine et l’Inde; on

la suspendait en guise d'ornement au cou des chevaux, ou comme enseigne, à la hampe des drapeaux. — En osmanli: 1°. parure, ornement, coiffure et beauté en général; — 2°. huppe, aigrette d'oiseau“. — Cf. *ibid.*, II, 174, s. v. *çatch*, „cheveux, chevelure“: *çatchlu cegher*, „buffle poilu c-à.-d.: queue de buffle, jadis ornement des chevaux et, plus tard, synonyme de parure, ornement“, și II, 178, s. v. *çargheu*, „bande, bandelette, ceinture, lien“: „la coiffure à aigrette [la femei], nommée *khotoz*“.

Prefacerea lui **hotaz*, forma genuină, în *fotaz*, se poate explica, fie printr'un fenomen de hiperurbanism, fie prin influența lui *fotă* (din turc. *fotâ*).

16. Garoș.

‘Tacheté (despre animale); pătat pe spinare cu negru, iar pe piept și pe picioare cu roșu ori alb’.

Dicț Acad. compară ung. *garos*, „mândru, fudul“, și declară etimologia necunoscută.

Exemple de felul lui *capră garoșă*, citate acolo, arată că originea cuvântului rom. e în sârb. *garuša*, „schwarzes Schaf“, de la *gar*, „Russ, Schmutz, Strohasche“, — deci, propriu: „cenușiu, gris-cendre“. — Aceiași obârșie o are megl. *garș* din *capră garșă*, „capră pestriță, care este neagră și are pete albe, ori albă cu pete negre“ (Papahagi, *Megleno-Români*, II, 81), pe care n'a izbutit să-l identifice d. Candrea (*Grai și Suflet*, I, 38)¹.

17. Gealalâu.

„Puținie Tătari au fost veniți ciate dzile, nește *Gealalâi*; deci s'au turnat înapoi, și au mănânat Măria Sa Vod soli la Hanul pentru aeștea *Gealalâi*, căci au venitu“ (scrisoare câmpulungeană de pe la începutul sec. XVII, în N. Iorga, *Doc. Bistriței*, I, no. XVI).

E turco-tătarul *ğelaltî*, „rebelle, bandit“ (Youssof), din care și n. de fam. *Gealalâu* (N. Iorga, *Studii și documente*, VI², p. 420, nota), *Gealaleul* (Ghibănescu, *Ispis. și zapise*, III, 1, p. 250).

Din aceeași familie: *Adalâu* = turc. *adalî*, „insular“ (N.

¹ Pentru *varășa*, „nume care se dă oilor bucălăi cu galben pe bot“ (*Convorbiri Literare*, 1922, p. 371 = Nicolăescu-Plopșor, *Vorbe oltenesti*, p. 16) cf. *varos*, „rubens“ din Anon. Bănățean și *varoș(ți)* din N. Drăganu, *Codd Todorescu și Marțian*, p. 231. — *Gároș* = om cu obraji roși și frumoși din rev. „Ion Creangă“, VI, 253, e glosat, evident, cu gândul la *roș*.

Iorga, *l. c.*, p. 281: „Ne arăți că sânt în Bosance vreo 7—8 *Adalâi*“), *Benderliu* (cf. *ibid.*, p. 307: „Turcii *benderlii*“, i. e. din *Bender*, Tighinea, ca și „Turcii *hotinceni*“, din *Hotin*: *ibid.*, p. 326), *Sofialâu* = *Sofiot* s. *Sofian*, „din s. de Sofia“: Acscenție Vlădica *Sofianul* (s. *Sufianul*), la Radu Grecianu, ed. St. Grecianu, p. 46.¹

18. Gulgulea.

‘Revoluție, răzmiriță’ „Și în puțin au fost de n’au făcut atuncea norodul din Țarigrad *gulgulea*, atâta cât și Sultanul în mare peire ar fi fost, de n’ar fi răspuns că va ucide pre Cara-Mustafa“ (N. Iorga, *Operele lui Sava Brancovici*, Iași 1916, — extras din „Rev. Istorică“, — p. 115)².

E turc. *ghoulghoulè*, „tumulte, contention, débat, vocifération“ (Kieffer-Bianchi, II, 328); cf. *ghoulghoul*, „tumulte, cri, bruit; glouglou de la bouteille“ (*ibid.*), din care și sârbește *gungula*, „Getose, Tumult, Wirrwar“ (Filipović).

19. Ingenà (a).

‘A micșorà vitesa: omul *îngenează*, când îmbătrânește și de-abia se mișcă’ (rev. „Ion Creangă“, I, 251).

Presupune un prototip latin *ingenare*, de la *genu*, „genunchiu“; cf. *genuncheriu*, despre un cal slab de *genunche* (care *îngenunchiază*, cade în *genunchi*), iar, pentru etymon însuși: lat. *congeniare* și *ingeniculare*.

20. Logoliță.

E atestat împreună cu primitivul său, într’o cimilitură a cântarului: „*logoliță*, *loga*, spânzură ’n Moldova“.

Pascu (*Despre Cimilituri*, I, 228) încearcă o explicație fantastică, din *cimiliga*.

Adevărata origine e, fără îndoială, ung *lógó*, participiul de la *lógni*, „a spânzura, a atârna“, — tocmai înțelesul enigmei.

¹ *Sugrumale* Căpitanul (*ibid.* 225) e Σγουρομάλλης, „cu părul creț“, *Crețu*, apropiat de *sugrum*, *zugrumă*.

² Un important izvor de limbă: „pungă de *fringhie*“ (*ibid.*); — „iară la *chibeauă*, cosciugul proorocului celui mare puindu-l afară“ (p. 116) = turc. *kiabê*, „nom du temple de la Mecque“ (Youssouf).

21. Moșneag.

Onomastica slavă oferă o întreagă serie de nume de tipul: *Babonêg*, *Babonjeg*, *Boljenêg*, *Dragonêg*, *Mironêg*, *Ponêg*, *Pribinêg*, *Večenêg* (Mažuranić, *Rječnik*, pp. 12, 272), la care putem adăugi, ca reflexe din toponimica românească: *Cepeneag*, care pare mai aproape de *Țepeneag*, n. de fam. bănățean, ca și *Zepeniag* (Șezătoarea, XXXI [1923], p. 81) decât de *Peceneag(ul)*, și e, firește, diferit de *Căpeneag* = *Chepeneag*, corespunzător cunoscutului ungurism; apoi: *Dobroneag* și *Voineag*, munte în Argeș, pentru care cf. și n. pers. *Voineag* (Ștefulescu, *Doc. sl.-rom. rel. la Gorj*, p. 280), epōnimul probabil al satului gorjan *Voinigești*.

Creдем că un *-neag*, desprins, ca dezinență comună, din această serie de nume, ar putea explica pe *moșneag* al nostru: *moș* + *-neag*, mai bine decât *moșan* + *-eag* (Pascu, *Sufixele*, p. 205¹), sau *moșnean* cu substituție sau adăuune (cumul) de sufix: *moșneaneag* (Hasdeu-Schuchardt, *Cuvente den bătrâni*, 294, no. 124; Supl. I, p. XCII), — ca să nu mai vorbim de explicația *Moș-Neagu*, în care crede, totuși, d. Weigand.

În *Boșneag* (de unde topon. *Boșnegi*), avem suf. *-eag*, substituit lui *-eac* (*Bosneac* = *Bosniac*).

22. Nisane.

‘Semne ca momăiele, legături de grâu, când se seceră’ (rev. „Ion Creangă“, II, 135).

Evident, turc. *nišan*, „marque, signe: décoration, insigne“, atestat în acest din urmă înțeles la Șăineanu, *Infl. or.*, II²: *nišan*, „ordre, insigne“, cf. *nișangiu* și *nișanlıu* (-s- pro -ș- nu e o greșală de tipar, ci un indiciu tle mediațuone ngr., ca și’n *nișangiu*, *nisangiu*, pentru care v. Tiktin, s. v.).

23. Pazvant(ă):

Într’o poveste din Dobrogea: „iel [fiul] a sumețat mâna și s’a văzut *pazvantu* ăla, care ieră dă la iel [tatăl-său] lăsat. — Ho, nu mă tăiă, că ieu sânt ta-tău, ce, ce-i *pazvantu* ăsta? că ieu ți l’am lăsat“ (*Graiul nostru*, I, 367; cf. p. 366, unde apare varianta *pazvanta*, glosată, după explicația bătrânului de la care s’a cules: „un fel dă dicorație“).

Originalul cuvântului e, fără îndoială, turc. *pazvend* (din pers. *bazou bend*, „attache-bras, gros brățar care se atașează la braț, brassard“ (Barbier de Meynard, I, 380), în fața căruia cad explicațiile ipotetice din „Anuariatul Inst. de Ist. Națională“ din Cluj, I (1922), p. 319, nota ¹).

De însemnat sinonimul *belezic*, „inel, verigă“ (la pușcă), din turc. *belezik*, idem (v. Dicț. Acad.); cf. și *belciug*.

24. Pleamă.

‘Soiu: I-o *pleamă* rea, seamănă tat’so’ (rev. „Ion Creangă“, II, p. 277).

E vsl. *plēme, nsl., s.-bulg. *pleme*, rus. *plemja*, „semen, suboles, tribus“ (Miklosich). — Pentru sens, cf. și *poamă* din „poamă rea“, i. e. *rod* rău (fig.), cum și acel *chijă* = „soiu“: „îi *chijă* rea și pace!“ (*ibid.*), care e, vădit, identic cu *chează* (piază), pl. *cheji*.

Neînregistrat la Tiktin, care nu dă decât pe omonimul *pleamă*, „Fleck auf der Haut“ (din pol. *plama*).

25. Prepinge (a se).

‘A socoti o parte de ceva într’alt loc. S. e.: 5 lei s’au *prepins* dela mine la el. Alt exemplu: S’a *prepins* de la fiecare tot câte un stângen, ca să iasă și pentru Stan Tăgârță 10 pogoaane’ (rev. „Ion Creangă“, VII [1914] p. 52).

Înțelesul de „a echilibra, a cumpăni cu scumpătate“ al lat. *perpendere* e vădit.

Pentru fonetism, cf. *a (se) încinge* = lat. *incendere*, etc. ².

¹ Adevăratul etymon al megl. *liscuveni*, de care se vorbește acolo, e bulg. *leaskov*, „schisteux“ (*Archivum Romanicum*, VI, 231), în sprijinul căruia se pot citi: dr. *lêscovă*, „bolovan mare de pământ. scos de plug“ (Bocceanu, *Cuv. din Mehedinți*, 15), *loscobo*, „bulgăre mare și lucit, scos de plug“ (*Șezătoarea*, VIII, 87).

² *Impinge (a)* — *impendere*, și la Cazaban, *Doamna de la Crucea-Roșie*, p. 15: „Ce crezi, domnule, ce crezi, că, dacă-mi *împingi* acolo o mie de lei pe lună, m’ai procopsit!“ — Sensul e, evident, acela de „a plăti“ și cuvântul n’are a face nimic, sub raport etimologic, cu *împinge* = *impingere*, ci derivă, precum arătase și G. Giuglea într’o comunicare făcută la Muzeul Limbei Române, din lat. *impendere*, cu același schimb analogic între *d* și *g* ca în *purceg* etc

26. Prooratec.

‘Prorocitor, ghicitor’: „un săhastru *prooratec*, adecă carile cunoștē lucrările viitoare” (D. Cantemir, *Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. Tocilescu, pp. 409, 885¹).

Originea e evidentă: ngr. προορατικός, „prévoyant”.

Cuvântul ridică însă — și, după părerea noastră, rezolvă — problema dublării lui *-o-* (*prooroc*) din etimologicul *proroc* = vsl. *prorokŭ*, lit. „praedictor”.

Ni se pare, în adevăr, că legătura între „prezicător” și „prevăzător”, amândouă atribute esențiale ale profetului, pe de o parte, iar, pe de alta, faptul că, mai ales pe terenul bisericesc, influența slavă s’a încrucișat cu cea grecească, îndreptățesc concluzia, că dubletul *prooroc*, care e posterior lui *proroc*², a rezultat din amestecul formei slave, origineare, cu gr. προορῶ (προοράω, προορίζω).

27. Rapanghel(e).

În locuțiunea pop. „a luă la *rapanghele*” (la Ispirescu, de ex.), însemnând, nu chiar: „a trage o bătaie țapănă”, cum zice Șăineanu (s. v.), ci: „a luă la socoteală, la răfuială, din scurt” etc.³.

Se poate explica printr’o simplă metateză din ngr. παραγγελία,

¹ De „*bogonosnicu* sihastrii Aschitacii” = de-Dumnezeu-purtătorii (*theophoroi*) sihastrii asceți (ἀσκητικός), vorbește Dosofteiu, în *Viețile Sfinților* (v. *Bibl. rom. veche*, I, 244). — Pentru sufix, cf. și: „*arhieraticească* bunătațe”, în „Prefața Tridului din 1762” (*ibid.*, II, 33) = ἀρχιερατικός, „arhieresc, episcopal, pontifical”. — Alte derivate mai puțin obișnuite în *-atic*, dezvoltate însă pe teren românesc, v. la Radu Greceanu, ed. St. Grecianu: „*crudateca* lor răutate” (p. 104), „mîntea lui cea *zburatică*, meletisînd [= meditănd, avînd de gînd: ngr. μελετώ] .. surparea și desrădăcinarea Domnului” (p. 202); cf. „mîntea cea *zburatecă*” (p. 208); apoi: *streinatc* (D. Raletti, *Suvenire*, p. 242). — Pentru *pălāvatic*, „nebunatic, flușturatic” (și la Viciu, glosat: „beat de cap”), cf. bulg. *palav*, ngr. παλαβός, „fou, sot, imbecile”.

² Πρωωροκσα (1654), προωρωκσα (ca. 1750), — găsim în Gaster, *Chrest.* I, 19 și II, 66, — față de прѣрочилъ (Coresi, 1579), прѣрокъ (1607), прѣрокъ (1643), — după același, I, pp. 17, 40, 108, — și прѣркъ, прркъ, прѣрокъ, прѣрчиe din Ps. Scheiană (după facsimilele ed. Bianu, pp. 1, 3).

³ Sinon. *a luă la rănciog pe cineva* = a-i luă socotelile, a-i luă de scurt (Boceanu, p. 101), se explică prin *rănciog*, ‘Deichsel des Pfluges’ (Tiktin); cf. și *a luă la resteu* (nu: „la rost”!), în rev. „Ion Creangă”, II, 120.

„ordre, précepte, instruction, commande“, παραγγελτός, „com-mandé, ordonné“: ideea unei intervenții autoritare, cominatorii!

De colaborarea ngr. *ῥαπιζω*, „pălmuesc, lovesc“, nu credem că e nevoie.

28. Rutes(u).

Explicația din lat. *rursum* + *item*, propusă (DR., I, 250) de Giuglea, — singura ce cunoaștem, — nu pare a fi găsit adepti.

Una mai puțin complicată ar fi, credem, din lat. *retroversum* sau *retrorsum* (*retrosum*), de unde prin metateză și disimilație: *rotreversum, *rotresum, *rutresu, *rutes(u)*.

Greutăți fonetice, care să se împotrivescă acestei derivări, nu vedem, fiindcă cuvântul poate avea accentul pe silaba *-te-* tot atât de bine, ca și pe inițială, cum presupuneă Giuglea; iar, în ce privește sensul, *retrorsum*, *retroversum* au același radical, ca și *rursum*: ideea comună, fundamentală, e aceea de „întoarcere îndărăt“, „reîntoarcere, revenire la punctul de plecare“, „reluare“, „repetare“ (cf. cunoscuta formulă: „Și iarăși măntorc și zic...“)

29. Schilod.

Sensul de „schilav, estropiat“, permite, credem, derivarea dintr'un ngr. *σκελώδης, de la *σκέλος*, „Bein“, „jambe“ (ca *ξυλώδης*, de la *ξύλον*) = *σκελετώδης*, „semblable à un schelette, décharné“; cf. *numai pielea și ciolanele* („per tenues ossa sunt numeranda cutes“) și ngr. *σκελός*, „cagneux“.

Variante *schidol*, sporadică, e ulterioară, ca și *schilog*, explicat de Pascu (*Etimologii românești*, I, 68) prin contaminație cu *olog*.

30. Smidă.

‘Buschwald’ (Tiktin). — ‘Pădure, copăcărie, căzută jos’ (M. Lungianu, *Zile senine*, p. 220) — Variantă *sâmidă* (Bistrița-Năsăud; comunicat de dl S. Pop).

Pare identic cu ngr. (= vgr.) *σημόδα*, „mesteacăn“.

Moldovenismul *smidește*, „fulgeră“ cu care-l pune în legătură Șăineanu, s. v., aparține, evident, la *smidă*, „piatră, grindină“, atestat în textele vechi (Ps. Scheiană, etc.).

31. stambă (a da în).

Într'o notiță din „Arhiva“ ieșeană, d. A. Scriban propunea, pentru această expresiune, o explicație deosebită de cea care i se dă de obicei, în legătură cu *stamba* (ngr. *σταμπα* = it. *stampa*), „presă“=„tipar“ și „ziar“ (cf. și *a da la gazetă*).

Putem opune nu o contra-propunere, ci documente, arătând însăși geneza expresiei.

În „Predoslovia“ lui Chesarie la *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*, București, 1765 (v. *Bibliografia rom. veche*, II, 169), se spune limpede: „Deci acum tâlmăcindu-să pre limba rumânească, *s'au dat în stambă* cu buna socotință și cheltuială a pré-sfinții sale Părintelui Mitropolitu a toată Ungrovlahia Chyriu Chyrū Grigorie...“ — În „Predoslovia“ la *Critilu și Androniusă*, Iași, 1794 (v. Gaster, *Chrestomatia*, II, 151): „... că este vrednică de *a se da la lumină în stambă* pre limba noastră“. — În ms no. 301 din 1817 al Acad Rom. (v. *Catalogul* d-lui I. Bianu, vol. II, p. 1), vorbindu-se de un hrisov, se spune că el „*s'au dat și în stamba* tipografuî politicești a orașului Eșului“.

Nu e vorba, deci, — cum crede d. Scriban, — de „mahalaua“ orală, de „gura-lumii“ șezătorilor, ci de publicitatea prin presă, adevă prin „tipar“ în genere și, în deosebi, prin ziare.

32 Stupai.

Il găsim atestat în fragmentul istoric în versuri „Istorie Țării-Românești la leatu 1769“, publicat de d. N. Iorga în *Revista Istorică*, IV (1918), p. 156:

Un huiet și-un chiloman
De *stupai* și de aman.
.....
Orice mergea de 'ntrebai,
Ei îți răspundeau. *Stupai!*

Cuvântul apare și 'n partitura „Rusului“ („Pasmasky“) din *Jocul Păpușilor* (la G. Demă: Teodorescu, p. 122):

No, *stupai* la tine
Na Sfete-Gheorghe, na grădine.

De asemenea, în „Cântecul lui Priscoveanu“ din colecția Tocilescu (I, 99):

Că 'n sat nu mai e de trai,
Că ne dau Turcii *stupai*
Să ieșim cu toți la plai!

E cunoscutul termin de comandă slav. *stupaj*, „pas, pasă, pleacă, marș!”

Pentru cronologia cuvântului și — și, implicit, a versurilor — însemnăm, că „vremea. *stupaiului*” făcuse epocă în istoria Bucureștilor, invadată, cu acest strigăt de teroare, de cetele prădalnice care-i ocupară, la 1709, puțin înaintea Rușilor (v. Hurmuzaki, X, p. XI): „Înaintea Divanului au avut judecată Nicolae Brașoveanu, cumpanistul, cu Mihai Necula, mărgelari de aici din București, pentru niște bumbac al lui, ce i s’au luat de niște ostași, la vremea *stupaiului* . . .” (N. Iorga, *Brașovul și Români*, p. 54; doc. din 1770).

Cf. și sinonimul rus. *pașol*¹.

33. Talion.

‘Numele popular al unui blastru făcut din diferite sucuri de plante’.

Nu e ngr. *διόχολον*, termen farmaceutic pentru „impregnat de sucuri”, cum admite Șăineanu, s. v., ci chiar turc. *talyoun*, «plante de la familie des malvacées, dont on fait des tisanes et des emplâtres» (Barbier, II, 267).

34. Tarpan.

‘Un fel de coasă, cu coada scurtă, cu care se taie stuhul și cânepa’ (rev. „Ion Creangă”, III, 54).

E turc. *terpan* [= târpan], ‘faux, instrument pour couper l’herbe et les céréales’ (Barbier, II, 283), din ngr. *δρεπάνη* = vgr. *δρέπανον*, „secere”, din care și nr. *dirpane*, „coasă” (Per. Papa-hagi, *Basmе aromâne*, 581), alb. *drapen*, „secere” (G. Meyer).

35. Verineă.

‘Covor subțire de lână’ (VICIU, 89).

Evident, același cuvânt cu *velință*, cum recunoaște și glosatorul. Dacă îl semnalăm, o facem mai mult fiindcă ne dă prilejul de a fixa etymonul lui *velință*, adică al originalului românescului *velință* însuși.

¹ Pentru varianta *arș!* (v. Șăineanu, *Dicț. univ.*), cf. și turc. *arş!* (— fr. *marche!*), la Redhouse: *ârsh*. — Pentru psihologia unor atari subtilizări ale inițialei, cf. și fr. *ardez* = *gardez!* (cit. de Fraenkel, în „Anzeiger f. indo-germ. Sprach- u. Alttertumskunde”, 41, p. 15, nota 1

Se știe, în adevăr, că etimologiștii șovăesc între *Veneția* și *Valența*: „covor de Veneția“ sau „covor de Valencia“.

Ei bine, în Dicționarul turc-frances Kieffer-Bianchi, turc. *velence* e glosat: „couverture de laine blanche à longs poils, dite de *Catalogne*“ (II, 1197), — ceea ce dovedește că originea *velinței* trebuie căutată în orașul spaniol *Valencia*, iar nu în Veneția.

Reputația Valenței spaniole ca un centru de industrie textilă datează, de altfel, din antichitate: „sudaria Saetaba ex Hiberie“ (Catull, XII, 14) erau cearșafurile din Setabis, azi Xativa, în provincia Valencia (cf. Pliniu, *Nat. Hist.*, XIX, 9).

36. Vinimeriu.

Ca și *Vinițel* și *Vinicer*, e un nume popular al lunii Septembrie, ca lună a culesului viilor, ngr. Τρυγητής¹ (v. Pamfile, *Sărbătorile de toamnă*, p. 41, nota 3, după Marian; cf. *ibid*, p. 73, unde *Viniceriu* se cheamă Octombrie).

Pe când însă celelalte sinonime sânt derivate pe teren românesc, din *vinaț* (v și Pascu, *Numele lunilor în românește*, în *Viața Românească* pe Septembrie 1915), *vinimeriu* e, fără îndoială, descendentul direct al lat *vindemiarius* (sc mensis).

Cât privește *-n(n)-* pro *-nd-*, fenomenul nu e fără exemplu în românește: *gânesc* = *gândesc*, *une* = *unde* (Cartoian, *Alexandria*², p. 111; Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 76), *cân eram* când eram, *bolun* = *bolând* (ung. *bolond*), etc.; cf. rime populare ca: „De nimica *neascultând*, Făr' de dorul ei din *sân*“ (Conv. Lit., XXI, 1055). — Ni se pare, totuși, mai probabil, că, în speșă, avem de a face cu un proces latinesc: **vin(n)emiarius* pro *vindemiarius*

37. Zandan.

‘Iară pre unii [vinovați] îi zideă în niște *zandanuri* (gropi), care eră supt pîrguri [= turnuri, πύργοι], făcute, și acolo le rămâneă oasele; căci, când s’au meremetisit monastirea [Secului], au găsit în gropile acelea mulțime de oase de oameni’ (*Hronologhie*

¹ Asupra numelor de luni în ngr., v., pe lângă Abbott (*The Macedonian Folklore*, ad loc.), în special: Buturas, *Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἐν τῇ Νεοελληνικῇ*, Atena 1910.

Sfintei Mnri Neamșului, 1849, ms. Ac. Rom., no. 318; la N. Bănescu, *Starețul Neonil*, p. 14, nota 1)¹.

Sensul precis e acela de „bașcă, închisoare, temniță“ al turc. *zyndan*, „prison, cachot, endroit obscur“ (Kélékian, p. 648).

38. Zănat.

Intr'o scrisoare din „Beciu“ (Viena), 9 Mart 1767: „... Moșul cel de mijloc, care e *ab eadem stiva*, sau de un *zănat*, cu moșul cest mic...“ (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, 98). — În novela „În lume“ de I. Popoviciu-Bănațeanu (ed. „Biblioteca pentru toți“, p. 45): „Sandu avuse vreme... să lucreze mai cu nădejde *zănatul*“

Șăneanu (Dicț. Univ.4, s. v.), care-l înregistrează pentru Bănat, îi știe înțelesurile: „obiceiu (ex.: „tot satu cu *zănatu*“, din Zanne, V, 660, unde și: „Nu-i *zănat* fără halat“ = nu-i meserie fără unelte); meștesug“, dar nu-i cunoaște etimologia: turc. *zan'at*, forma vulgară a lui *çana'at*, *çan'at*, „art, métier, art industrial; habileté de fabrication“ (Barbier, II, 218 și 220), poate prin filieră sârbă.

Cea mai veche mențiune a cuvântului este, după cât știm, aceea din Anonimul Bănățean (ed. Crețu, p. 380), unde apare ca *zenat*, fără traducere.

El e, deci, foarte probabil, numai un provincialism bănățean: scrisoarea citată la început provine de la un cleric din aceeași regiune

39. Zgarbură.

Se află, cu înțelesul de „încălțăminte“, nu numai în Ps. Sch., ci și 'n Anon. Bănățean, ed. Crețu, p. 380: „*zgarbură* = calceus“, sau în Gloss. slavo-român, socotit de Hasdeu ca prototipul Lex. Berinda (sec. XVII): „*скорни, згарбурн*“ (*Cuvențe den bătrâni*, I, 312).

¹ De însemnat încă: „*părari*, treti, coștrăș, și mânzi“ (p. 8) = *pătrari* (p. *coștrăși*, cf. și n. de pește și *strâjnic*); — *ezoviți* (p. 51) = iezuiți *cumplitie* (p. 53) = faptă cumplită, grozăvie (i. l. care le pune vârf la toate, umple paharul); — „*umilindu-se* de nespūsă bucurie inimile noastre“ (în scris Starețului Neonil către Șaguna, p. 67) = *umplându-se*; — *fecemând* (p. 70, în scris lui Șaguna: „*apropiindu-mă* de staolul turmei mele cei cu-vântătoare... , l-am văzut din depărtare încă tot *fecemând* (sic), abea potolită fiind flacăra războiului“) = *fumegând, fumând* ?

Candrea (*Ps. Sch.*, I, p. CCXXXIII) eră pe drumul cel bun, când recunoște o „rudă“ a cuvântului românesc în ȧirol. *sgalbera*, „Holzschuh“ (Schneller. *Die romanischen Volksmundarten in Sudtirol*, p. 182). dar, în această privință, Schuchardt îl precedase cu mult (v. *Suppl.*, p. XXXII, la Hasdeu, o. c.), iar adevăratele piese de convingere îl așteptau aiurea (REW., sub *dalmata*, „Holzschuh“): trevis. *dálmeda*, friul. *dálmide*, *dálmine*, *tálmine*, *gálmine*, veron. *zgálmera*, buchenst. *dérmena*, val.-sug. *dambra* (și bresc. *zgálmera*, „Stelzen“) oferă toată gama transformărilor fonetice de la *dalmata* la *zgarbură*, — fără a fi măcar nevoie de ipoteza unei contaminații cu (*s*)*gaitbără* ori *scrabe*, „încălțăminte rele“ (Viciu, 76), pentru care cf. și *șcarchi*, „papuci pe talpă, târâiți“ (rev. „Ion Creangă“, IV, 251) = it. *scarpa* (de unde și sl. *skarpeta*, „Schuh“, la Miklosich, Et. Wb., 298) și lat. *carbatina* s. *carpatina* = gr. *καρβατίνη* s. *καρπάτινον*, „genus calceamenti rustici“¹.

V. Bogrea.

1. Catarâmă.

E derivat dintr'un săsesc (neatestat) *kattenramen*, care corespunde germanului *Kettenriemen* „cureă cu lanț“.

2. Cătreț, cotreț.

Subst. a. (Transilv.-de-nord, Bănat) = despărțitură făcută din scânduri sau din nuiiele (într'un grajd sau într'o cămară), în care se țin găini (Năsăud, com. *S. Por*), coteț de galițe, în care se țin galițele (Bacamezău, jud. Caraș-Severin, com. *L. Sirca*). Forma *cotreț* mi-a comunicat-o dl *N. Drăganu*. (Când se pune claponul la clocit) *se acopere cu un cătreț, ca desmețându-se coponul, să nu poată fugi*. Economia, 106. E cuvânt împrumutat de la Slovaci, care zic *kotrec* (*Loos*, Dicț. slov.-ung. 334), de unde au împrumutat, probabil, și Ungurii pe *ketrec*, idem. E înrudit cu *coteț*, cf. *Berneker*, 588

3. Cebălu.

Vb. IV-a 1°. A (se) ameți, a (se) zăpăci. Cf. *Anon Car.*; *Coresi*, Ev. 83/18 și 20, 277/33; 2°. P. ext. A strică ceva (*Mehedinți*, *N. Rev. R.* a. 1910, 85), a rupe, a poci, a diformă

¹ *Stibletă*, glosând românește pe *boconč*, „papuc, bocanc“, în V. Caba, *Szilágy Vármegye román népe, nyelve és népköltészete*, [Viena] 1918, p. 95, e vădit același cu it. *stivaleto*, „piccolo stivale = aestivale“, din care și mr. *stifaleță*, idem. (cf. și germ. *Stiefel*).

(Oltenia, *Conv. Lit.* LIV, 165), a ciocârti, a măcelări, a căsăpî (*Scriban, Arh. a.* 1912, nrul 4); 3°. A-și bate joc de cineva (*Mehedinți, ib.*). Sânt atestate și formele: *ciăbălui* ⁻ⁱ, (⁺ *ciob*) *ciobălu*. Are o familie foarte bogată: *cebăluitor*, *-toare*, *cebăluit*, *-ă*, *cebăluitură*, *cebală*; *descebălu*. În *Dr.* II, 901 se ia noiă de etimologia acestui verb dată de mine în niște note filologice publicate în Anuarul LI al gimnaziului rom. din Brașov. Dl A. *Scriban*, în *Arhiva*, a. 1923, nrul 3 și 4, dă ulterior ca etimon pe ung. *kaszabolni* „a măcelări”. Ținând seamă de sensurile vechi și cele mai răspândite ale acestui verb în limba noastră, rămânem pe lângă etimologia dată de noi: ung. (*el-* s. *meg-*) *csăbulni* „a fi sedus, înșelat, a se înșelă; a se buimăci, a se ameți” cf. *csăbult* „istovit, biruit de..., rupt, obosit”.

4. Chisăg.

Subst. a. Pungă, curea lată, șerpar. Cf. *Rev. Crit.* IV, 142. Țigani zic *chisăh*. (Cu grafie hiperurbană) *tisug* = sacculus. *Anon. Car.* Pentru acest cuvânt s'au dat până acuma, după cât știm, două etimologii, și anume după *Weigand* ar fi ungurescul *tétség*, iar după *I. Popovici* *készség* (*Magyar nyelvör.*, a. 1909, p. 213). Cea dintâiu o respinge dl *I. Popovici* cu drept cuvânt, fără discuție. Cât pentru *készség* = unealtă, acesta a putut, cel mult, să împrumute cuvântului nostru pe *g* final, dar nu poate fi, în nici un caz, etimonul lui, deoarece n'are nici odată înțelesurile cuvântului românesc, iar afară de aceasta *készség* a dat în românește *chișig*, cum de fapt îl atestă însuși dl *Popovici* (l. c.) sau *chisug*, atestat la plur. *chisuguri* = accesorii (amnar, cremene, iască, etc. com. *Viciu* sau cartușe, praf, capse, alice, etc. Șez. V, 56/18). Cu înțelesul acesta se găsește și în ungurește, cf. *Dr. Bátky Zs.*: *Útmutató néprajzi múzeumok szervezésére*, p. 85. La baza cuvântului nostru e turcescul *kise*, și e, prin urmare, dubletul lui *chisea* (*chesea*, *chisa*, *ches*, *cheș*) = pungă (cf. ȘIO) țărănească (*Păsculescu, L. P.*) de ținut tutun (cf. *Pann, Ș.* I, 57/25, *Alecsandri, T.* 433, etc), jăscău (*Viciu, Gl*), brău lat de piele în care mocanii țin banii și (cu care) se incing (*Costinescu*).

5. Cioaclă, ceaclic, ceăglă.

Se știe că cuvântul unguresc *csáklya* ne-a dat dubletele *cioaclă* „sanie mică, de tras cu mâna” și *ceaclic* „patină” (cf. *csaklie*, *Anon. Car*). Al treilea derivă din acest cuvânt ungu-

resc e *ceaglă* „ciocan de spart gheața“, cf. *ceac* (*Pamfile*, I. C. 108; J. II). Dl *N. Drăganu* îmi comunică, din ținutul Năsăudului, cuvântul *fağlă*, cu același înțeles; îl dă și *Cihac*, II, 534, unde îl traduce cu „pointe“, și citează următorul exemplu din *Arhiva*, II, 19: *Iar în vârful săgeților acest fel de fağle au făcut. Cihac* îl derivă și pe acesta din *csáklya*, dar adaogă cf. germ. *Zacken*. E foarte probabil că forma *fağlă* e o contaminare a acestor două cuvinte din urmă.

6 Ciuhă.

Subst. a. O prăjină înfiptă în pământ sau în poartă învelită la vârf cu zdrențe (jud. Brașov) s. cu cârpe (Bucovina, com. *Al. Procopovici*) s. cu paie, sau o legătură de crengi de copac (*Ion Cr.* VIII, 90), servind mai ales drept momâie sau sperietoare pentru pasări s. semn de opreliște pentru păscutul vitelor sau la miezuină (*Ion Cr.* VIII, 90, *Al. Procopovici*) pentru a arătă până unde au înaintat cu lucrul câmpului (*Damé*, T. 56), pentru a arătă plutașilor și potul apei (*Ciupala*, PL.). În Nemțișor, jud. Neamț, se zice *cuhlă*. *Cihac* îl derivă din ung. *csóva*, iar pe acesta din germ. *Zeichen* (II, 491). *Brăescu*, probabil, după *Cihac*, îl derivă de-a-dreptul din germană (M. 64). Cuvântul e de origine turcească (*čoha*, *čoka* „postav“) și a pătruns la noi prin filiațiune slavă (cf. *Berneker*, 159). În limba ungurească se găsesc formele *csóva* și *csuha*. Din acestea mai răspândită e forma cea dintâiu cu înțelesul de momâie, pe când *csuha* are acest înțeles numai în ținutul Clujului, va să zică pe un teritoriu cu mult mai mic decât cuvântul românesc (cf. *Szinnyei*, 349—50), deci nu e probabil ca noi să-l fi luat de la Unguri. Mai de grabă presupunem că atât noi cât și Ungurii l-am împrumutat din același dialect slav, probabil, din rutenește. Un augmentativ avem în *ciuhălău* „mătură de nuiete de mesteacăn (la stână)“. *Păcală*, R. *Trans.* XLI, 84.

7. Dârlăi.

Vb. IV. A cântă o arie cu jumătate voce, fără cuvinte (Brașov). E sășescul *durrăin*, care corespunde mozelanului *dudđələn* și germ. lit. *dudeln* „a cântă din cimpoiou“.

8 Dop.

Subst. a. Cuvânt întrebuințat numai în dacoromână, cu înțelesurile: 1°. Astupuș; 2°. Fig. Om mic, scund, pitic (*Costinescu*, cf. *DDRF.*, Șez. V, 15); 3°. a d j. (despre cocoș

s. găină) fără coadă (cf. TDRG.), scurt(ă), gros-groasă (cf. Contemporanul VII, 6). Cuvântul se găsește atestat, după fișele Dicționarului Academiei Rom., mai întâiu abia la C. Negruzzi, II 201/28. Pentru această noțiune găsim cuvântul astupătoare la Anon. Car. și astupuș mai întâiu la Gorjan, H., iar verbul a astupă se găsește, cu sens figurat chiar, la Variam, Neculce, etc Supt articolul *dop* găsim în LB. și *dopuș*. Verbul *a îndopă* îl întâlnim cu sensul propriu de „a pune dop, a astupă” numai la Pann, P. III, 85 și la LM, pe când cu înțelesul de „a se înfunda cu mâncare și băutură” îl are Cantemir, HR, 289/13, apoi îl găsim în Economia, 105, tot la Șincai, HR, II, 171/22, etc.

Dintre etimologiile date voru aminti mai întâiu pe a lui Loewe, care îl derivă dintr'un gotic, căruia i-ar corespunde „nordtries.” *Doppe*. Față de această etimologie, Bartoli (în *Das Dalmatische*, în Schriften der Balkankommission, 1906, p. 290—1) opune lat. *duct-ium*, care se găsește în franceza veche, italiană și albano-romană. Meyer-Lübke ocupându-se de etimologia lui Loewe, pe care o respinge, spune că e posibil să ne fi venit cuvântul de la Sași. Deoarece însă nu ne spune care e forma corespunzătoare săsească, Pușcariu (DR. II, 399) consideră de probabilă etimologia lui Loewe, intru cât putem admite astăzi influență germană veche în limba română. De fapt există în săsește cuvântul *Dop* cu înțelesurile de: „femeie groasă rotundă, astupuș” (cf. Dr. Gustav Kisch, *Vergleichendes Wörterbuch der Nösner u. moselfränkisch-luxemburgischen Mundart*, în Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde, XXXIII Band, I. Heft, p. 58). S'ar putea spune că Sașii au împrumutat cuvântul de la noi, dar de vreme ce se găsește și în mozelană cu înțelesul de „prisnel, titirez gros, rotund”, trebuie să-l considerăm—cu Meyer-Lübke—de element săsesc în limba noastră, luat de la gospodarii și negustorii sași.

9. Inciocălă.

Vb. I^a (Transilv., fam.). A face ceva cu multă trudă și totuși prost, a adună, a înădi, a încopciă ceva cu multă ostenală. Cf. TDRG. *Luca începù... a pune pe hârtie slovă, de slovă, până ce inciocălă vorba: „Iubite”*. Jarník, ap. TDRG. *Văzând că nu e glumă, Sasul făcù ce făcù și inciocălă strigătura aceasta*. id. ib. E derivat din săs. *Tschachəl* (în dialectul din Nassau *Schachəl*) „zală de lanț” (Kisch, Wb. 226)

10. Ivăr, vérvér, vélvăr.

Ivăr (Braşov), *vérvér* (Cârţa, Olt, Viciu, GL.), *vélvăr* (Racoviţa, Olt, Viciu, GL.) s. a „clanţa uşii“. Viciu se întrebă dacă nu e germ *Hebel*. Nu e acesta, ci e germ. *Wirbel*, pe care l-am împrumutat din săseşte. Saşii din Preşmer, lângă Braşov, zic pentru aceasta *virvl*¹, care, prin disimilare şi prin prefacerea lui *vi* în *i*: ca în *in* în loc de *vin*, *ine* în loc de *vine*, a dat *ivăr*. Pentru celelalte forme româneşti sânt atestate următoarele variaţiuni săseşti: *vervl*, *verbl* (Scheiner. o. c.), *Werwel* (Sieb.-sächs. Wb. XXVIII).

11. Roăbă.

E un împrumut din dialectul săsesc din sudul Transilvaniei care are *Rabbər* cu acelaşi înţeles ca în româneşte şi corespunde lui *Raddəbər* întrebuiţat în Hessen şi germanului mediu *radeber*, idem (Kisch, Wb. 178). Cuvântul face parte din termenii de zidărie aduşi la noi de măestrii saşi. Cuvântul e feminin în săseşte şi aşa se explică căderea lui *r* final după *ă*, care se simţea ca o terminaţiune românească. (Cf. mai jos *ţăcălie*).

12. Şleau.

Subst. a. Ştreang (parte a hamurilor). Cf. Damé, T. 13, 50. E ca şi sinonimul său, de origină germană. În săs. se zice *Schlêf* unei făşii de piele cu ochiu la capăt. (Cf. Kisch, Wb. 199). Sânt atestate în rom. şi formele: *şleaf*, care e mai aproape de etimon, apoi *şleav*, şi *şleah* (cf. Damé, T. 50; TDRG.). Dicţionarele separă acest cuvânt de *şleaul* care înseamnă „făgaş, drum (bătut)“, pe care îl derivă din pol *szlak*, la baza cărui stă germ. *Schlag*. De acest cuvânt s'a apropiat, probabil, *Schleife*, deoarece în mozelană *Schlêf* are înţelesul de „făgaş de car adânc“ (Kisch, Wb. 139), şi nu e exclus să fi avut acest înţeles şi cuvântul săsesc.

13. Şoalda.

Din expresia (*a umblă*) cu *şoalda* nu poate fi adus în legătură cu *şold*, cum face Cihač, II 391, ci e germ. *Schuld* (supt forma

¹ Andreas Scheiner: *Die Mundart der Burzenländer Sachsen von .. Deutsche Dialektgeographie*, Marburg, 1922 pp. 87, 90—1.

săș. *Scholt*, cf. Kisch, Wb. 203) „vină, abatere de la o lege s. de la o ordonanță“, care se găsește adesea în tovărășia cuvântului înrudit *Sünde*.

14. Știp.

Subst. a. 1°. Prăjină prevăzută cu un mic crac la un capăt, cu care se sprijinesc scările lungi (Brașov); 2°. (șteap și *ștepleag*) cotorul s. trunchiul unei plante (Vâlcea, cf. ION CR. V, 373). E săș. *știp*, *șteip* „stâlp, butuc“, care în mozelană însemnează „sprijoană, băț“, și pe care Kisch (Wb. 216) îl derivă din lat. *stīp-es* „par lung și gros, butuc, trunchiu“.

15. Țanc.

Subst. a. Cățin, stâncă (com. Ittu). E germ. *Zinke* (medio-germ. *zanke*), colț, vârf (de munte), din care derivă ung. *Czenk* (cf. Drăganu, DR. I, 116), pe care l-am împrumutat, probabil, apoi noi.

16. Țâp.

Subst. a. Țeavă pe care curge apa din fântână, bijoiu, șipot, p. e x t. fântână cu țeavă (Brașov). E săș. de sud *Zip*, *Zup*, idem și „penis“. Și *Zīparbrannēn* „Brunnen mit Ausflussrohr“. Tot așa în mozelană (Kisch; Wb. 254).

17. Zimți.

Subst. m. plur. 1°. Crestăturile de pe marginea mone-delor (de unde, p. e x t, în Mold, bani), de ferestru, de roată, de piatră de moară, de secere, de tindeche (de aici chiar tindeche), de pintenii; 2°. (Arhit.) Crestături deasupra zidurilor, chenar, brâu, ciubuc; p. a n a l. spetezele de la capetele loitrei s. scării (com. Ittu). Cu etimologia acestui cuvânt s'a ocupat mai pe urmă H. Jarník (în *Časopis pro moderní filologii a literatury*, r. IX, 1922/23, pp. 58–9), care, cu drept cuvânt, respinge etimologia dată de Cihac, II 631: turc. *zindjir* „cordon, bord façonné d'une monnaie“, și propune, în loc, slav. *зѣбьци* „dințișori“. Înainte de ce să-mi fi atras atenția Pușcariu asupra acestei etimologii, îmi exprimasem părerea, într'o comunicare făcută la Muzeul Limbei române, că acest cuvânt a fost adus în Țările românești de maeștrii zidari nemți, și că nu

e altceva decât germ. *Sims* „hervorragender Rand an Bauteilen, projectura, basis transversa fenestrarum“. Se întrebuințează cu următoarele înțelesuri: „Sims einer Mauer, Sims an den Säulen, am Ofen, in Bürger- und Bauernstuben umlaufendes in der Höhe angebrachtes Brett, um etwas darauf zu stellen“ (Heyne. Cf. Gesims Acest înțeles al etimonului german e deci identic cu termenul de arhitectură citat mai sus supt 2°. Iată și câteva citate din Biblia (1688): *Vei face [chivotu]lui zimfi* (grec. *κορυάτιον*) *de aur sucifi înprejur*, 57: tu feras sur elle un couronnement d'or tout autour. Tot acolo: *Vei face ei [mesei] zimfi învârțiți pre înprejur de aur*: couronnement. Se găsește și un singular refăcut din plural: *zimte*: *Vei face zimte învârțit prejur cunună*, 57: couronnement. *Și-i făcù [chivotu]lui zimte sucit de aur înprejur* 66/b Astăzi, la Iorga, Ist. Rom. II, 34: *Supt strașină aleargă zimfii roșii*. De aici am explicat apoi, prin analogie, trecerea semantică la sensul de „crestături“ citat supt 1°. O trecere semantică analogă de la sensul cuvântului „chenar“, ca termen de arhitectură, la acela de „crestătură la monede“ mă înăreă în convingerea mea, căci iată cum traduce *Codrescu* în Dicț. său franc-rom. cuvântul *grènetis* „chenar de monede făcut în formă de grăunțe mici“, iar verbul *créneler* îl traduce cu „a face chenar crestă la o monedă, a ferecă moneda“. Cu toată această analogie, etimologia d-lui Jarnik e atât de ademenitoare și sensurile „dîmțișori“ și „crestături“ atât de apropiate, încât aceste considerațiuni mă fac să cred acum că avem a face cu două omonime, dintre care unul cu înțelesul de „crestătură“ derivă din slav *zqbcı, iar al doilea e termenul german de arhitectură *Sims*.

18. Țiclău.

Subst. a. (Mold.) Stâncă, pisc de munte. Dicț. *S'a pus piatră de la deal de drum peste un țiclău ce este aproape de Jijia și pe șes până în matul Jijiei* (a. 1759). Uricariul, VIII 7/23. *În țiclăul de lângă comuna Tătăruși de mult a fost un balaur*. Șez., III. 111/12. Cihac, II 536 îl pune alături de *țuțuiu* (unde dă și forma *ciclău*) și îl derivă din ung. *csúcs*, — etimologie inadmisibilă. Nu *csúcs*, ci *szikla* „stâncă“ e la baza acestui cuvânt, pe care l-au împrumutat Sași de la Unguri, iar noi de la Sași. În

săs. e atestat de dl Kisch, din regiunea Bistriței, supt forma regulată *Zicklā* f. plur. *Zicklānə* „Bergabhang“, deci cu trecerea lui *s* la *ʃ*, ca în *székely*: *Zäckəl*, *szajkó*: *Zeiku*, etc.¹

19. Țăcălie.

Subst. f. (Fam) Barbă în cioc, cioc. E probabil, un derivat al ung. *szakáll* „barbă“, prin suf. *-ie*. Cum în ung. nu există gen, iar firea limbei noastre pretindea un gen, i s'a adăogat suf. fem. *-ie*, fiind genul cel mai natural care i se putea da acestui cuvânt înrudit cu „barbă“. (Cf. mai sus ro a b̄ă). Trecerea lui *s* la *ʃ* însă ne face să credem că noi am primit cuvântul de la Sași, probabil de la bărbierii sași (cf. cuv. precedent), la care, deși nu-l găsim atestat, nu urmează că n'a existat vreodată; se poate să existe chiar și astăzi, fără a fi înregistrat de dicționare. Trebuie să admitem această intermediere și din motivul că dintr'un derivat al lui *szakáll* *szakallás* „eine Art Kanone“ avem la Moxa (1620) un împrumut românesc *săcălaș* (Cuv. d. Bătr. I 440). Un caz analog ne prezintă dubletele *sărsam* „unealtă“ și *țărțam* „ciucure“, derivate amândouă din ung. *szer-szám*, și anume cel dintâiu de-a-dreptul, iar al doilea prin filiațiune săsească.

C. Lacea.

Addenda et Corrigena la Dicționarul Acad. Rom.

I. Boarfă.

Subst. f. (Iht Polovraci, Gorj). Un soi de pești mici și groși. H VI 235. Cred că avem a face cu „mreana“, iar etimologiceste cu lat. *barbus* intrat în limba noastră prin filiațiune germană. Anume, în dialectul săsesc de sud, se găsește cuvântul *Buerwān*, atestat și în mozelană tot supt forma aceasta, care corespunde germanului literar *Barbe*², și însemnează ca și acesta „mreană“. Din punct de vedere fonetic, trecerea nu prezintă nici

¹ Dr. Gustav Kisch: *Nordstiebenburgisches Namenbuch*. Archiv des Ver. für sbb Landeskunde, p. 148.

² Dr. Gustav Kisch, *Vergleichendes Wörterbuch der Nösner und mosel-frankisch-luxemburgischen Mundart*. In Archiv des Vereins für sbb. Landeskunde. 1905. I. Heft, p. 49.

o greutate. Tot de-această familie ține și cuvântul, neintrodus de altfel în Dicț. Acad., „*bărboai*“, pe care Barcianu îl traduce prin „Barbe, Butte (Pleuronectes)“, care după Antipa, F. I. 91, ar însemna, „cambulă, limbă“. Cred că acesta e mai de grabă un derivat al germ. *Barbe* decât un augmentativ al lat. *barbus*, care s'a păstrat în ital. *barbo*, franc. *bar*, prov., catal. *barb*, span., portg. *barbo* (Meyer-Lübke, 951).

2. Búfliș.

Poreclă dată unui om gras și buhăit (Brașov) Pe vaea Someșului *búfleș* (com. Drăganu). Nu e un derivat al lui *buf*, supt care se înregistrează în DA., ci e un împrumut din săs. *Bâflisch* „slămnă“, iar în sens figurat „om bine hrănit“, care corespunde cuvântului literar *Bachfleisch* < *Bache* „scroafă sălbatică, porc“ (Kluge) și *Fleisch* „carne“¹. În Munt. (după *buftea*) *búflea*. Cf. *bufleu*, *bulfeu*, *bulfeiu*.

3. Búglă.

Subst. f. 1°. Căpiță de fân (Brașov) 2°. P. a n a l. Grămadă de pământ pentru însemnarea hotarului între două locuri, hâlm, gomilă (Răchitel, jud. Cojocna, com. Ittu). În Dicț. Acad., la articolul *boaghe*, la etimologie, se trimite la dubletul *buglă*, dar acesta nu e înregistrat. E sigur că, în regiunile unde Românii locuiesc alături de Unguri, cuvântul e împrumutat de-a-dreptul de la aceștia, dar în regiunile, în care nu trăesc plugari unguri, ca la Brașov, cuvântul ne-a venit prin filiațiune săsească, anume din *bugal* „kleiner Heuschober“².

4. Căliugă.

Subst. f. (nu e introdus în Dicț). Apă mică stătătoare, prin păduri, care nu s'a format din ploi (Belotinți, Banat). În *căliugile din dos s'or scăldat astă noapte porcii sălbatici*. Com. Ittu. E sârb. *kâljug* „Lache, Pfütze, in der sich die Schweine wälzen“ *Berneker, Sl. Wb.* 475.

¹ *Siebenbürgisch-sächsisches Wörterbuch*. I, 373 ș. u

² Dr. Iulius Jacobi, *Magyarische Lehnworte im Siebenbürgisch-Sächsischen*. Programm des ev. Gymnasiums A. B. in Schassburg. 1894/5.

5. Fucie.

Cuvintele *făcie*, *fucie* și *fușie* întrebuițate în Banat și Oltenia, Orăștie, Jiu, cu înțelesurile de „butoiu, bute, batercă, budie“ ar fi trebuit unite supt articolul *fucle*, care e sârb. *fùčija* idem (Dicț.). Grafia *fușie* a voit să redea pe *ć* bănățenesc, iar în *făcie* avem s o greșală de scris s. o înlocuire a lui *u* prin *â* după labială ca în *fântână*, *Ulița fânarilor* în loc de *funarilor* (Brașov).

6. Fincen, fincin.

Subst. m. sing Molură, anason. (Transilv.) Panțu, PL. E sâs. *Finchal* < germ. lit. *Fenchel*, idem (Cf. Kisch, o. c. 73). Pentru trecerea lui *ch* la *č* cf. *clicin* < *Klîdchen*; *l* s'a asimilat lui *n* precedent Cuvântul nu se găsește în Dicț. Acad.

7. Fûrmă.

După Dicț. Acad. ar fi un împrumut din n. grec. *φοῦρμα*. Pentru textele vechi e sigură această etimologie, dar „furma de cozonaci“, cum se zice la Brașov, e un împrumut săsesc: *Furm*, (Kuchen) form.“ (Kisch, o. c.)

8. Ghiduş.

Ar fi trebuit trecut la B, deoarece nu e altceva decât *biduş* cu *b* palatalizat, — trecere proprie dialectului moldovenesc. Dicț. noastre nu citează forma aceasta, dar o găsim atestată de Kisch¹ ca existând în Transilvania cu înțelesul de „murdar“. Cf. și Em. Grigorowitza în N. Rev. R II, 342. Atât această formă cât și însemnarea cuvântului atestată în Dicț. supt 2°: „termen de ocară pentru oamenii leneși“. (Şez. II 47/25) ne îndreptătesc să respingem etimologia dată de Dicț.: „Derivat din *ghidi*, prin suf. dim. *-uş*.“ Dl Th. Capidan a găsit un primitiv *ghidiya* în bulgărește, din care crede că s'ar putea deriva cuvântul nostru prin suf. *-uş*. Noi credem că *ghiduş* fiind un moldovenism e un împrumut unguresc care a intrat în limba română sau de-a-dreptul (*budòs* „puturos“) sau prin filiațiune săsească. Pentru trecerea lui *ös* la *uş* cf. ung. *köntös* > *chentuş* s. a. Jacobi (o. c.) îl în-

¹ Dr. Gustav Kisch: *Nosner Wörter und Wendungen*. Beilage zum Programm des ev. Obergymnasiums A. B. in Bistritz, 1900, p. 19.

registrează între ungurisme „*bidusch* : stinkender Kerl; euphem. Scheltwort aus magh büdös“. Kisch, din contră, crede că cuvântul unguresc, pe care îl traduce prin „unreiner, stinkend fauler Mensch“, a intrat în limba săsească prin intermedierea limbei românești. Fiind înțelesul original cel dat de Șez, trebuie întoarsă și ordinea sensurilor dată de Dicț, deci însemnarea de „paiată, bufon, măscăriciu, păcălciu, etc.“, ar trebui trecută supt 2°; cf. pentru trecerea semantică *ciuf* „pocit, urît“ și apoi „măscăriciu“ (Cf. DR. II, 607 ș. a.).

9. Ghiorlân.

Se întrebuințează în fraza: „Pân' la anu' și ghiorlanu'“ și se zice (în Brașov) despre femeile, care au rămas însărcinate îndată după căsătorie. Cuvântul e împrumutat din sâs. *Jórlank*, *Jêrlank* s. *Jêrlänk* „einjähriges Schaf“, cărui în mozelană îi corespunde *Gêrleng*, *Jêrlak*, idem și *Jêrlang* „einjähriges Kind“, (Kisch, Vergl. Wb 117, 118). Posibil ca însemnarea aceasta de „copil de un an“ din mozelană să existe și în săsește, dar nu e atestată s. a existat odată și s'a pierdut. Dar chiar dacă înțelesul cuvântului nostru s'ar fi dezvoltat prin analogie din sensul de „miel de un an“, trecerea semantică ar fi foarte ușor de înțeles. În Dicț. Acad. sânt două articole intitulate *ghiorlan*, și cuvântul de care ne ocupăm, e înregistrat la cel dintâiu care are următoarele sensuri: „1°. Om mare și bădărănos, țărănoiu, mojić, mîto-can; 2°. Om mîncăcios, mîncău, folte, gaman, borlan“. E greu de precizat dacă cuvântul nostru e același cu acesta s. trebuie pus supt al doilea care înseamnă „șoarece“ s. ceeace e mai probabil, trebuie dat ca un cuvânt deosebit. La acestea se mai adaugă și contaminația interesantă, comunicată de dl Bogrea în acest volum, p. 459: *moghiorlan*.

10. Gref.

Măsură de lungime de o jumătate de rup, sau $\frac{1}{16}$ parte dintr'un cot. Spec. (Tip.) Porție. Supt forma aceasta e atestat numai la Climescu, iar la C. Negruzzi și în Uricariu se găsește supt forma *grif*. Dicț. îl derivă din bulg. *greh*, idem. Trecerea lui *h* la *f* nu e ceva neobîcînuit, dar fiind cuvântul un termen negustoresc întrebuințat în Moldova, credem că nu e un împrumut din bulg., ci e germ. *Griff* „măsură de lungime de o

șchioapă“ (Cf. Sachs-Villatte, unde se dă ca sinonimul lui *Spanne*, iar acesta e explicat de Heyne prin: măsură de lungime, cuprinzând spațiul dintre degetul cel mare și cel arătător întinse). Considerând că forma cea mai întrebuițată are *i*, și ținând seamă și de etimologie, cuvântul trebuie înregistrat supt *grif*.

Cuvântul german *Griff* a dat naștere și dubletului *rif* s. a. și m. „cot“ (LB., Cihac, II, 607, ȘIO etc). de Viena (Bud, P. P., 6) lung (Barciănu), unitate de lungime mai mare ce un cot și mai mică ca un metru (Șez VII, 167). Are și variantele *ref* (LB., Cihac), *răf* (a. 1790, Iorga, S. D. VIII, 85), iar la plur *rifi* (Marian, NA 253) și *rifuri* (a. 1803, Iorga, S. D. XII 145), *refuri* (LB.). Se găsește la aproape toate popoarele care ne înconjoară, și probabil că în Muntenia și Moldova a pătruns din turc. *rif* s. *irif* „cot de Viena“ (cf. Cihac, ȘIO.) iar la Români de dincoace de Carpați din ung. *réf* s. *röf*, idem.

11. Grindél (Iht.).

Pește mic înrudit cu țiparul. La etimologie cetim în Dicț următoarele: „Probabil, același cuvânt cu *grîndeiu* (de la plug. etc.)“. Fiind un cuvânt întrebuițat în Mold, Bucov. și Transilv.-de-nord, îl considerăm ca un împrumut din săs. *Grendal*, care se găsește și în mozelană supt forma *Grendal* și corespunde germ. lit. *Grundling* (Fischart) (Cf. Kisch, Vergl. Wb. 95).

12. Hêp.

Susbt. a Cosor, cuțit încovoiat cu care se curăță viile. E săs. *Hêp* (tot așa și în mozelană) „sichelformiges Winzer-Gartenmesser“ (Kisch, Vergl. Wb.)

13. Iar.

Subst. a. „crac (= braț) sec al unei ape“, dat de Dicționar, după o comunicare a dlui Iltu, numai din jud. Aradului, e atestat de Păsculescu, L. P. și din Țândărei, jud. Ialomița, numai cât dânsul, necunoscând cuvântul, l-a împreunat cu articolul prepozitiv *cel* și l-a luat drept un adverb neexistent *celiar* (*Din celiar de Dunăre, Grele oști purcesc*¹), pe care îl și glosează în mod cu totul fantastic prin „de dincolo, de cea parte“.

C. Lacea.

¹ purced

1. Arom. alintșescu (dacor. alicî).

Cuvântul este dat numai în dicționarul lui Dalametra cu înțelesul „a prinde, a se prinde“ ilustrând acest înțeles cu citatul: *s-ñi si-alintșească džionl'i'n cor*, tradus în dacor.: „să mi se prindă voinicii la horă“. Astăzi întrebuițarea lui este mai rară; ca probă avem Basmele lui Papahagi în care cuvântul nu apare niciodată. De aceea nici înțelesul lui nu este propriu zis clar. Dacă Dalametra l-a tradus prin „a prinde, a se prinde“, aceasta a făcut-o numai pentru că el îl cunoștea în întrebuițarea din fraza citată, căutând să-i dea o interpretare mai potrivită. Mie cuvântul îmi este cunoscut din Codex Dimonie: *Cându si alinară tru criăștile dî munte șă acăță Avram h'il'lu Isac . . . tra si-l tal'e . . . cându s-duse Avram, tra s-l'a cățătlu, atumția l'i si alintșă Arhanghellu Mihail și-l' griăște* (când se suiră pe vârful muntelui și Avram apucă pe fiul [său] Isac ca să-l taie, când se duse Avram să ia cuțitul, atunci 1 se arată Arhanghelul Mihail și-i grăiește) 103 b/6 (*Jah-resb*. VI, p. 119) Din acest citat reiese clar înțelesul original al cuvântului „a se arătă, a se înfățișă, a apărea“. Cu acest înțeles îl întâlnim și în funcțiune substantivală: *Va s-nă yină muartia și aspărată alintșiria a Hristolui va si s-facă* (ne va veni moartea și înfricoșata arătare a lui Hristos se va face) 25 b/16. Și tot cu același înțeles cuvântul este întrebuițat și la 67 b/4, 96/14. Din toate acestea reiese că și în citatul dat de Dal. *s-ñi si alintșească džionl'i'n cor* cuvântul ar putea fi tradus cu „să mi se arate“ sau „să apară tinerii în horă“ și nicidecum „să se prindă“, cum dă autorul dicționarului. Mihăileanu, care cunoaște înțelesul cuvântului mai bine, dând cuvântul supt forma reflexivă, îl traduce prin: „a se pomeni, a se arătă“: *ñi s'aveă alintșită ună mul'are moașe* (mi se arătase o femeie bătrână). El dă și versul citat de Dal. *Tsi ñ-u doru lea dado doru, S'alintșească džionl'i'n coru*, însă nu traduce ca Dal. cu „a se prinde“ ci cu a se arătă: „mi-e dor mamă dor, să se arate tinerii în horă“. De altfel, cu acest înțeles cuvântul se întâlnește și în literatura aromână mai nouă. În frumoasa nuvelă „Gardani“ de M. Beza întâlnim pasagiul: *nu bitisi gune zborlu, cându ia-l' furli că se alintșiră* (nu sfârși bine vorba, iată că hoșii se arătară), în care *alintși* apare supt forma *alintși*, probabil supt influența lui *alătși*.

Dar cuvântul trebuie să fie vechiu în dialect, deoarece el se întâlnește, supt forma lui originală, și în dialectul dacoromân:

alici cu înțelesul „paraître, apparaître vaguement, luire au loin“, după aceea „s'éclaircir, se remettre (en parlant d'un malade etc)“. *A se alici* = a se cunoaște un lucru mai dinstinct dintre altele, d. ex. „se alicește bine“ (Rădulescu—Codin). *Nu văd nimic decât, uite, în partea asta . . . mi se alicește albind ceva, dară nu știu ce este, că nu mi s'alege fiind prea departe* (Ispirescu *Legende*, p. 336) ap. S. Pușcariu (*Dicț. Limb. Rom.* 115).

Cu originea formei aromâne s'a ocupat pentru întâia dată W. Meyer-Lübke (*Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXI, p. 716), aducându-l în legătură cu forma sardă *annangare* și derivându-l din lat. *adnanciscere*. Se înțelege că ceea ce a făcut pe maestrul filologiei romanice să facă această apropiere între forma aromână și între cea sardă, a fost mai mult înțelesul greșit dat de autorul dicționarului aromân. Oricine ar fi fost tentat să facă această apropiere, mai ales că în sardă cuvântul însemnează „verbinden, vereinigen, zusammenbringen“, prin urmare aproape același lucru cu sensul arom. „a se prinde“. Mai târziu însă (REW. No. 5816), a părăsit această etimologie, probabil, din pricina greutății ce arată păstrarea lui „țș“, care trebuie să dea „ț“. — În ce privește forma dacor, *Dicț. Limb. Rom.* necunoscând cuvântul aromânesc, o pune în legătură cu a licări, ceea ce este și mai greu de admis.

După cum arată păstrarea sunetului „țș“ din forma aromână, amândouă cuvintele vin din sl. ličiti cu înțelesul formei bulgare *liča* „mă arăt, mă înfațișez“ (viždam-se, pokazvam-se) care derivă din tulpina *lik* (Miklosich, SEW.), din care avem și *lice* „față“. Așadar, o formă verbală ca *liča* însemnează propriu zis „înfațișez“ refl. „mă înfațișez, mă arăt“. Acest înțeles reiese și din proverbul bulgar citat în dicționarul lui Gerov: *Bělŭ konŭ i ludŭ člověkŭ otdalečŭ ličjatŭ* (cal(ul) alb și om(ul) prost se arată s. se văd de departe). De aci în bulgărește el are și însemnarea ce se întâlnește în dialectul dacoromân „a părea“: *Liči, če e imalo nekoga nečto tuka* (pare că a fost vreo-dată ceva aici). Vezi și alte citate la Gerov.

2. Arom. arăspease (dacor. răsapas).

La Aromâni cuvântul se aude mai mult în Macedonia și Albania cu înțelesul de „ceva care se întâmplă din timp în timp, care urmează una după alta“. Mie îmi este cunoscut mai mult

în legătură cu o boală care se repetă sau călduri care se arată din timp în timp. Cu acest înțeles se zice *arășpeasele me acă-țară* (mă apucară căldurile intermitente ce apar când omul are friguri) În dicționarul lui Dalametra cuvântul nu este dat. Nici în glosarul de la Basme. În schimb, el se găsește trecut în dicționarul lui Mihăileanu. Aci găsim *aruspease*, adv. cu înțelesul „din timp în timp, părți”. Mihăileanu dă și exemple despre felul cum se întrebuințează cuvântul: *hiavra nu l-acață tut-ună, ma aruspease*, frigurile nu-l apucă totdeauna ci din timp în timp; *vineà aruspease, aruspease*, veneau părți, părți.

Cu acest înțeles cuvântul vine din lat. *re-spissus, -a, -um. În limba latina *spissus*, avea în afară de înțelesul fundamental de „dicht, dick”, cu care se regăsește astăzi aproape mai în toate limbile romanice de apus (cf. fr. *épais*, it. *spesso* etc) și pe acela de „ceva care se repetă des una după alta” (Georges). Cu acest din urmă înțeles cuvântul trăește în limba italiană: *spesso*. Ogni cosa che è spessa diventa vile per molto uso. El trebuie să fi fost cunoscut și în limba romană balcanică, deoarece se găsește și la Albanezi, cu înțelesul din aromână: *špeš, špeš* „oft, häufig”; după aceea verbul *špeson (špešoj)* „tue etwas oft” (G. Meyer-Lübke, *EWA.*, 413; Weigand, *Alb. Gramm.*, 47).

În ce privește partea formală, observăm că lat. *spissus*, *spissae* trebuia să dea în arom. *spesū, spease*, care se întrebuințează și azi numai ca termen la țesut, însemnând „spațiul strâmt la spata de țesut”; de asemenea și la pânza de la sită se zice că este *spesă*, când este foarte deasă (cf. și Dal.). Pentru întărirea celui de al doilea înțeles, s'a simțit nevoie a se adaoga particola *re-*. Această particulă care arată repețirea unei acțiuni se adaoga mai mult la verbe. Ea apare însă și la adjective, după cum aceasta se poate constata din formele spaniole ca *rebueno* (bueno), *refino* (fino) etc. (cf. W. Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Spr.* II, 572). Forma aromână cu *u* (*aruspease*) cum dă Mih., se explică prin analogie cu formele *aruvirsare*, *aruficare*, *arupas* etc. în care *e* a trecut mai întâiu în *ă*, ca în *arăcoare*, *arăpas* (alături de *arupas*), după aceea în *u*.

Nu știu dacă și dacor. *răspas* ar putea fi pus în legătură cu arom. *arășpease*. Înțelesul lui, după Dicționarul Budan, este „intervallum, tempus intermedium, interjectum; die Zwischenzeit, der Zwischenraum”. S'ar putea, prin urmare, că, din înțelesul de

ceva care se repetă între două intervale de timp, să fi ajuns a însemnă, prin extensiune, intervalul de timp însuși. Totuși, prezența lui *a* pentru *ă*, cum ar fi trebuit să avem din *e* (< *i*) după labială, în poziție tare (*re-spīsus* > *respās-răspās*) ne duce tot mai de grabă la *spatium* latin, explicat de dl Pușcariu în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXVIII, 685, și adoptat și de dl Densușianu în *Graiul din Țara Hațegului*, p. 43, 53.

3. Arom. călțșune.

La Aromânii din Macedonia propriu zis „colțunul“ din dialectul dacoromân se pronunță sg. *călțșune* pl. *călțșuni*. Supt această formă îl dă și dicționarul lui Mih. „*călciunea* s. f. călciuni, un sou de ciorapi de postav gros, fără talpă, ce se pun pe deasupra încălțămîntelor“. Cuvântul există și la Bulgari: *kalčuni* pl. „*Männerstrümpfe* aus grobem, weissem Stoff“; la Serbo-croați *kalčine* „*Art tuchener Strümpfe*“. Berneker (*SEW.*, p. 472), de la care dăm formele slave, dă ca ultim izvor al acestor forme ital. *calzo, calzone* „*Hose, Beinkleid*“ și anume: cuvântul bulgar prin mijlocirea ngr. *κάλτσα, καλτσούνι*, iar cel serbo-croat prin turc. *kalčyn* și acestea, amândouă, direct din limba italiană.

După cum la forma *tulă* tratată mai jos, am făcut o deosebire, din punctul de vedere formal, între ea și între multiplele forme balcanice (ngr *τοῦβλον*, bg. *tugla, tuhla*, turc. *tugla* etc), tot așa și aici ar trebui să facem o deosebire între forma aromână *călțșune*, care are aceeași origine latină *calceonem, la care se reduce și ital. *calzone*, dând în dacor. *călțun*¹ (Meyer-Lübke, *REW.*, 1495), și între restul formelor balcanice: ngr. *καρτσόνι* „*Strumpf*“, *καρτσούνι* „*Hose*“ (G. Meyer, *Ngr. St.* VI, p. 30), bg. *kalčuni*, sârb. *kalčine*, turc. *kalčyn*. Formele bulg. și sârb., cu același înțeles ca și în aromână, sânt împrumutate de la păstorii aromâni purtători de încălțăminte de lână groasă, țesute la ei acasă, iar forma turcă din una din aceste două limbi, dacă nu chiar din aromână. La această concluzie ne duce atât partea formală a cuvântului arom. terminat în *-țșune* nu în *-țșune*, dacă ar fi fost de origine greacă sau italiană, cât și singularul lui înțeles de încălțăminte groasă de lână (nu și „izmene“ ca în ital. și în ngr.), ce se poartă peste ciorapi, și pe care Aromânii nu numai că i-au purtat din moși-strămoși, dar tot de atunci i-au și fabricat.

¹ Cu ț prin apropiere de *incălță*.

4. Arom. cătândoraș.

Cuvântul este cunoscut numai în Meșova (Aminciu), după cum afirmă autorul unei lucrări rămasă în manuscris asupra istoriei și limbei Aromânilor. Înțelesul cuvântului nu este dat, deoarece el este cunoscut numai din conținutul unei ghicitori: *Ună casă are doi horhani și doao horhane, ființi cătândorași și patru prepelițe*. Iată și traducerea pe care o dă autorul în limba franceză: „il y a dans une maison deux dindons (hommes) et deux dindes (femmes) et quatre cailles (filles)“. Formele în paranteză reprezintă persoanele vizate. Deoarece autorul, în lucrarea lui citată, presupune și chiar încearcă să dovedească existența de elemente ungurești în dialectul aromân, ocupându-se cu etimologia acestui cuvânt, îl explică din împreunarea cuvintelor *cătană-de-oraș*, traducându-l prin „soldats de ville“. Și fiindcă atât „cătană“ cât și „oraș“ sânt cuvinte de origine ungurească în dialectul dacoromân, autorul vrea să dovedească că ele au existat și în dialectul vorbit.

În fond, chestiunea se prezintă cu totul altfel. Analizând mai întâiu ghicitoarea, observăm că alături de curcani și prepelițe, n'avea ce căută „cătanele“ și încă „de oraș“. De aceea, de mai nainte trebuie să presupunem că, în locul „cătanelor de oraș“, trebuie să vedem o pasăre oarecare. Într'adevăr, ținând seamă de prefacerea curentă în dialectul aromân din sud a grupului *nt* în *nd*, din *cătândoraș* ajungem la forma intermediară *cătântoraș*, iar pe aceasta, refăcând-o, prin înlăturarea metatezei lui *n*, obținem forma originară *cântătoraș*. Acest *cântătoraș* este un derivat din *cântător* și un nou exemplu pentru puținele diminutive în *-aș* ce există în dialectul aromân.

Cuvântul este important, și de aceea l-am și relevat, pentru faptul că, întocmai după cum în dialectul dacoromân, alături de „cocoș“, de origine slavă, în popor mai există forma „cântător“: *Et mi se sculau din zori, După glas de cântători* (Teodorescu, *Poezii Pop* 439), după aceea în locuțiunea *pe la cântători*, pentru care vezi citatele în Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.* (s. v.), tot așa și în dialectul aromân, înainte de pătrunderea formei slave *cucot* „cocoș“, a trebuit să existe cuvântul străromân comun tuturor dialectelor *cântător* pentru „cocoș“. De altfel, acest *cântător* se întâlnește și în limba veche. *În această noapte ainte până cântătorul nu va fi cântat de trei ori, te vei lepadă de mine.* (Coresi, *Tetraev.* din 1571 ap. *Dicț. Limb. Rom.*).

5. Îmbufnă (arom. îmbufună).

Forma nesincopată, oarecum mai completă, a acestui cuvânt se păstrează în dialectul aromân: *mi mbufunedză* cu înțelesul „mă supăr, mă bosumflu“; cu participiul *îmbufunat*, -ă cu același înțeles. După cum se vede, el este același atât ca formă cât și ca înțeles cu cuvântul din dialectul dacoromân.

În ce privește originea, Cihac îl aduce în legătură cu vsl. *bučati* „mugire“, ceea ce este o imposibilitate, atât ca formă cât și ca înțeles. Tiktin (*Dicț. rom.-germ.*) îl derivă din strigătul onomatop. *buhu*, din care ar fi ieșit mai întâiu *bufnă*, și apoi *îmbufnă*. Forma *buhu* ca și *buhaiu buhaciu*, trebuie aduse în legătură cu blg. *buh*, *buhxl*, *buhal* etc, nu însă și verbul *îmbufnă*. Acesta, după cum ne arată forma arom. nesincopată *îmbufună*, vine din lat. *in-bufono, -are, derivat din *bufo*, care s'a păstrat și în celelalte limbi romanice (cf. Meyer-Lübke REW. 1353) și ne-a dat și în limba română: arom. *buju* megl. *buf*, dacor. în derivatul *bufniță* (cf. Pușcariu Wb. 231).

6. Înfărmă.

Se aude numai în Banat cu înțelesul: a pune mâna pe ceva, a apucă, a prinde: *L-am înfărmat de păr* = l-am apucat, l-am prins de păr. Cuvântul se găsește atestat și la Țichindeal: *Mai pe urmă de aceasta îi părû cu greu covaciului, înfărmă o rudă de fier, și începû cânelui cenușos așa predicafii a-i face* (Fabule, p. 331).

Cu acest înțeles cuvântul vine din lat. *in-firmo, -are cu înțelesul de „festmachen, befestigen, verstärken, sichern“, din care s'a putut desvoltă acela de „a țineă ceva strâns, a prinde, a apucă“. În Anonimul bănățean apare cuvântul supt forma de la ind. pres. *enfarm* (pronunță: *înfarm*) cu înțelesul „induo, orno“, care ne-ar duce la sensul de „a acoperi, a împrejmu“ tot din „a întări, a susțineă ceva“. În ce privește partea formală, *înfarm* (cu *a* în tulpină în loc de *ă*), pentru *înfărm*, ca se explică prin analogie cu formele: *înfaș* și *înfăș*; *înfaț* „pun față la pernă“ și *înfăț* etc.

7. (În)fierbăză.

Se întâlnește în scrierile lui Dosofteiu supt forma de la infinitiv sau de la participiu, cu înțelesul „a se aprinde, a se înferbântă“. *Veni [fata] îmbătată și h'erbădzată* (Viețile Sfinților 236).

Un sămăț și dârz purciasă ca un dobitoc fierbădzat (ibid. 24). *Înfierbădzări de păcate și poște spurcate* (ibid. 164). *Să pornise asupra Sarrei cu fierbădzare* (ap. TDGR).

Cuvântul vine din lat. *fervidio, -are (din *fervidus*, -a, um, atestat și pentru limbile romanice, cf. Meyer-Lübke REW. 3265) cu înțelesul de „feuerig, leidenschaftlich, heissblütig, hitzig sein”. — Tiktin, care se ocupă cu originea acestui cuvânt (*Dicț. Rom. Germ.* 626), se întreabă dacă n’ar fi vreo formațiune nouă a lui Dosofteiu. Eu cred că nu este nevoie să ne gândim la așa ceva, din momentul ce din *fervidus* am putea reconstrui un *fervidiare care, ca înțeles, se acopere peste tot cu cuvântul românesc, iar, ca formă, intră în rândul verbelor în -eză (< izo) ca *boteză*, *cuteză undeză* etc. Este drept că, în afară de acestea, mai avem și o formă ca *ureză* (pentru ură): *Fetițe cântând, Dănaci urezând* (E. Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc* p. 132), dar aceasta, neavând nici o bază în -izo sau în -idiare, se poate foarte bine socoti ca o formă analoagă după celelalte.

8. Înfieră.

Se întrebuințează în Moldova și în Ardealul nordic cu înțelesul: a începe ceva ca să se arate, a începe a fi ceva *Oala la foc înfierează* = oala începe să fiarbă, sau începe a se urcă cei dintâiu bulbucei în sus (Com. de G. Nistor). Dar și mai des se întrebuințează în expresia *A-i înfieră cuiva mustața s părul* = a începe să-i crească mustața s. părul. *Intovărășit de doi flăcăi țigani cărora le înfieră mustața și le dedea puful pe obraz, rătăcea călare prin târguri* (Sadoveanu, *Povești*, p. 34). *Până începe a înfieră mustața, [omul] tot copil să chiamo* (Cantemir ap. TDGR).

Cuvântul vine din lat. *in-filo*, -are cu înțelesul din limba română, care, după cum ne arată forma corespunzătoare din limba albaneză, trebuie să se fi dezvoltat încă în romana balcanică. În albaneză avem *fitoj* cu singurul înțeles „anfangen, beginnen”. Acest înțeles îl are și cuvântul *fit* „Faden” în expresia *zâ fit* „sau fir” adică „încep”. *Ne zôja skile vojte e get ke i pat vû k’ûpat uku ene i zu fit te tre* (și doamna vulpe se duce și găsește unde pusese lupul oalele [cu miere] și le încep pe câteși trele) Se pare că înțelesul cuvântului a început să se schimbe pornind de la întrebuințarea lui la țesut. Dar ceea ce pare și mai important în schimbarea înțelesului acestui cuvânt, este coincidența între limba albaneză și dialectul dacoromân. În aromână cuvântul nu există nici ca formă și nici ca înțeles.

În ce privește prefacerea lui *i* în *ie* (*înfier* pentru *înfir*), ea se explică dialectal ca în *mă mier* pentru *mă mir*. De altfel, Sădoveanu întrebuițează de-o potrivă amândouă formele: *Aveam și eu logodnică pe când îmi înfiră mustața*. (Sămănătorul, V, 905).

9 Arom. ngurpil'edzǔ.

Se întrebuițează mai mult la Aromânii din Macedonia și din Albania. Dalametra îl înregistrează după textele publicate de Petrescu, originar din Crușova, cu înțelesul: „a cuprinde, a înconjură ceva cu vreun obiect” *Stizma s'anălță și-n'ngurpil'ă* (zidul se înălță și o cuprindeă). Dal. care nu-i cunoaște înțelesul din vorbite, îl dă și supt forma metatezată *ngrupil'are* (ngrupil'edzǔ) traducându-l prin „a îngropă, a ascunde”. Dintre aceste două însemnări, numai „a ascunde” este acela care rezultă direct din înțelesurile de mai sus; pe când înțelesul „a îngropă” l-a dat, crezând că cuvântul stă în legătură cu „groapă”. În literatura populară cuvântul apare supt forma *ncurpil'edzǔ* și cu înțelesul „cuprind” *Ma s-mi 'curpil'edz 'n brațe* (Dacă mă cuprinzi în brațe) Lit. Pop. 1039/10. Ideea d-lui Pușcariu, exprimată la M. L. R., că aceste înțelesuri sânt figurate și că cuvântul trebuie adus în legătură cu *curpenul* ce se întinde pe copaci, cuprinzându-i, se adeverește prin formele și înțelesurile date de Mihăileanu: *ncurpil'u* (ncurpil'ai, ncurpil'ată, ncurpil'are) v. a. „a fi cuprins de *curpen*, a fi cuprins, a mânca”: *Cușubile iră ncurpil'ate* (trunchiul viei eră năpădit de curpen) *Mi'ncurpil'ă cu daole brațe* (m'a cuprins cu două brațe) *Ncurpil'ă și tași* (îndoapă-te și tac). Acest din urmă înțeles s'a desvoltat în mod figurat din ideea de a cuprinde, la mâncare, prea mult, prin urmare „a mânca prea mult, a se îndopă”.

Cuvântul vine din alb *kul'per* supt forma *kurpul'* „curpene” (G. Meyer EWA. 213).

10. Arom. nire.

Cuvântul mi-a fost comunicat de dl. V. Diamandi, prof. la Școala Comercială din Salonic, originar din Mețovo, într'o listă de cuvinte neazite în Macedonia, cu înțelesul de „rinichiu”, pentru care în aromână avem *arnicl'u*.

Cu acest înțeles cuvântul nu poate veni decât din lat. *ren*, *renis*, care a dat **rine* și, prin metateză, *nire*.

11. Arom. nturinăre.

Se întrebuițează numai la pers. 3 *ntúrină* (perf. simplu *nturină*), cu mai multe înțelesuri: Se spune mai ales despre vreme când începe să tune și să fulgere și începe să se strice întunecându-se. Cu acest înțeles îl dă și dl. Per. Papahagi „*nturină* = se întunecă cerul din pricina unei furtuni, vremuește, nu se vede“. La aceasta mai adaogă: „se zice mai ales când se întunecă cerul de tună și fulgeră, de crezi că se prăpădește pământul: *Si-nturină nafoară*: „s'a întunecat afară“¹. — Un al doilea înțeles, pe care îl dă Mihăileanu, este și acela de „a viscolit“. *Trei dzâle nturină nipăpsitu* (trei zile a viscolit necontentit). Tot Mihăileanu dă și un postverbal *nturin* (art. *nturinlu*) viscol, întrebuițat numai la sing. *nă acăfâ pi cale unu nturinu di iră s'nă măcă luk'li* (ne-a apucat pe drum un viscol de eră să ne mânânce lupii)². — Al treilea înțeles, întrebuițat mai mult în Albania și pe alocuri și la Aromânii din Macedonia, este: „a cădeă zăpadă multă, a ninge mult“. Cu acest înțeles îl găsim atestat și la Dalametra: *ndurinari* (cu obicinuita trecere a grupului *nt* în *nd*) *ndurineadză nafoară* (ninge afară); *ndurinat* „nins“.

Etimologia cuvântului trebuie căutată pornind de la primul înțeles: se strică vremea, se 'ntunecă din cauza tunetelor și a fulgerelor. Plecând de la acest înțeles, din care s'au dezvoltat toate celelalte, forma *nturin* vine din lat. *rutilo, are*, care a dat mai întâiu *ruturare*, după aceea *rutinare* (cu disim. lui *r-r* în *n-r* ca în *alunicare* pentru *aluricare din *lubricare*) și la urmă, prin metateză și supt influența lui „ntunicare“, forma actuală *nturinare*. Înțelesul lui *rutilo,-are* este, după cum se poate vedea în Georges, „*röthlich schimmern, wie Gold glanzen*“, va să zică, „a străluci ceva roșu ca aurul“ întocmai cum strălucește fulgerul pe cer, când începe să tune și să fulgere, semn că vremea începe să se strice. De altfel, în acest sens, *rutulare* se găsește atestat în Georges în expresia *rutilant fulgura*, iar adjectivul *rutilus, -a, -um* din care derivă *rutulare*, alături de înțelesul primitiv „*röthlich*“, mai are și pe acela de *fulgor* „*das Blitzen*“.

Domnul Papahagi, care s'a ocupat cu originea acestui cuvânt, îl derivă din *tuninare* de la *tunare* (lat. *tonare*), ceea ce e

¹ *Analele Dobrogei*. Anul IV, Nr. 3, p. 374

² Construcția *iră s' nă măcă* (eră să ne mânânce) nu este aromânească. În arom se spune: *va nă măcă*.

mai puțin probabil, mai ales că în arom., în afară de „bumbu-nează“ pentru „tună“, mai avem *detună* cu același înțeles, întrebuințat la Aromânii din Sıraco: „*detunare*=tonner, détonner“.

12. Oțări.

În limba română cuvântul are următoarele înțelesuri: 1°. A îngrozî pe cineva de ceva, a-i inspira groază, a-l înspăimânta. *Iarna se apropie și ai să răniți cu nevasta și copilul. „Taci, taci că mă oțărești“* (Alecsandri, *Teatru* I, 1550. — 2°. (Refl.) a se îngrozî, a se spăimânta. *Se oțerește condeiuul a scriere tirăniile acestui cumplit tiran domn* (Neculce ap. TDGR.). 3°. A se turbură. *Vădzû pre Martha și pre Maria plângând, să oțări întru sine* (Varlaam, *Carte* 82). — 4°. A se revoltă, *Toată țara și boierii lui se oțarau* (M. Costin ap. Gâdei)

Cu acest înțeles cuvântul vine din lat **obtërreo,-ire* (de la *tërreo,-ere* cu obicinuita trecere de conjugare de la II la IV, ca în *albire, lucire* etc.) „a bagă pe cineva în spaimă, a-l îngrozî“. În ce privește prefixul *ob-*, acesta, arătând mai mult ținta către care este îndreptată acțiunea verbului, nu schimbă întru nimic înțelesul lui fundamental¹.

13. Arom. plătare.

Din cauza însemnătății ce i se dă acestui cuvânt în superstițiile din viața păstorilor aromâni, *plătarea*, (la Aromânii din Macedonia) *păltarea, pâltarea*, (în Ohrida) *pultare* (cf. Dal, Mih. Basme), deși însemnează numai „osul omoplat“ la vite și „spate“ la oameni, ține mai mult de domeniul termenilor pastorali decât de nomenclatura părților corpului omenesc. La orice petrecere de munte cu miei, oi, sau berbeci puși în frigare, după masă, meseni așteaptă cu nerăbdare să cerceteze *plătarea*. „Stearpa“ — care eră cea mai mândră oaie din întreaga turmă — odată friptă, păstorul îi cercetează plătarea (osul omoplat) și prevestește că în curând o întreită nenorocire se va întâmpla în sânul familiei celnicului său, Costa Economu. Într’adevăr, n’a trecut

¹ Etimologia acestui cuvânt am dat-o în comunicarea mea făcută la „Muzeul limbii române“. După aceasta am aflat de la dl V. Bogrea că și Gălușcă pleacă de la aceeași bază, pentru explicarea originii acestui cuvânt în *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück* von Constantin Gălușcă. Halle a. S. 1913 p. 49.

o lună de zile și mor: soția celnicului, un fiu și o fiică“. Mai depărte: „Eră în Iulie 1905. În afara comunei, lângă o seculară pădure de pini giganți, a avut loc o petrecere cu miei sugari puși în frigare. După sfârșitul mesei, unul dintre participanți, care fusese ani îndelungați haiduc, studiază cu atenție *plătarea*: prevestește atunci fățiș că în curând doi inși dintre cei prezenți au să piară“¹.

Cu înțelesul de mai sus și, legat cu acest fel de credințe, cuvântul vine din lat. *platalis, derivat din *platus* s. *plattus*, întocmai după cum *spinalis*, din *spina*, a dat *spinare* (arom. *sk'i-nare*). Acest *platus* are, în afară de înțelesul „Platte Oberfläche“, care s'a păstrat în limbile romanice: ital. *piatto* (> arom. *piatu* „farfurie“), log. *piattu*, engad, friul., prov. cat. *plat* etc. (cf. Meyer-Lübke REW. 6586)², și pe acela de „die breiten flachgeschweiften Rippenknochen“. Cu acest al doilea înțeles forma latină se apropie mai mult de sensul cuvântului aromânesc. Însă o probă și mai evidentă că forma latină *platus* în romana balcanică avea și înțelesul din aromână, ni-l oferă cuvântul neogrec pentru „omoplat“. În neogr. avem forma *πλάτη* care, ca înțeles, este același cu *păltare* aromânesc. Deoarece forma latină *platus* vine din gr. *πλάτη*, iar acesta s'a păstrat la Greci până astăzi, după cum am spus mai sus, tot cu înțelesul de „omoplat“ ca și în aromână, trebuie să presupunem că forma latină *platus*, alături de cele două înțelesuri atestate în dicționare, mai avea în limba populară vorbită în Balcani și pe acela de „omoplat“ pe care îl avea cuvântul în limba greacă, de unde își trage originea, căci numai așa ne-am putea închipui existența unui derivat *platalis, care trebuie să dea arom. *plătare*.

14. Tărăboiu.

Înțelesul fundamental este „gălăgie mare“, după aceea „vuet, zgomot, zarvă, ce irtă“. *Face o hodorogeală și un tărăboiu de-ți ia auzul* (Creangă, *Amintiri*, 39). Câte odată înțelesul de „gălăgie mare, zgomot, ceartă“, ajunge până la „răscoală“ (Șezătoarea IX, 149).

¹ Tache Papahagi, *Din Folklorul Romanic și cel Latin*, București, 1923, p. 115 și urm.

² În dicționarul lui Meyer-Lübke se mai dă supt acest număr (6588) și forma arom. *plată* s f „Flache Hand“, după dicționarul etimologic al d-lui Pușcariu (cf. No. 1333) Cuvântul nu-mi este cunoscut. El nu este dat în nici un dicționar sau glosar aromân.

Originea cuvântului se aduce în legătură cu *tarabă* (Șăineanu, *Infl. Orient.* II, 349), socotindu-se ca un derivat al acestuia cu suf. *-oiu* și având însemnarea primitivă „zgomot de tarabă”. Cât de nefirească apare această derivație se vede și din funcțiunea suf. *-oiu*. Un *tărăboiu* din *tarabă* ar fi trebuit să însemneze o tarabă mare, nu zgomotul ei, care ar putea fi produs și de altceva decât de o tarabă. O altă explițatie a încercat să-i dea Pascu (Etim. Rom. 49) derivându-l din gr. Θόρυβος „bruit, tumulte, murmures, clameurs, desordre, trouble“ care, cu toată asemănarea ce arată ca înțeles, însă, formal, apare ca o imposibilitate.

Cuvântul stă în legătură cu alb. *terboj* (din *terboñ*) din lat. *turbare*. Infinitivul formei alb. este *me terbu* cu cele trei persoane sing. de la ind. pres. *terboj*, *terbon*, *terbon*. Forma română derivă dintr'un postverbal albanez *terboj* (persoana 1 sing. de la ind. pres.), întocmai după cum în românește (și arom.) avem *turbu* tot pers. 1 sing. de la *turbă*, *-are* În ce privește înțelesul, cred că un **tărboi*, din care mai târziu a ieșit *tărăboiu*, cu *ă* epentetic, care se explică tot din albaneză, cf. forma *terebo* aceeași cu *terboñ* (Pedersen, *Texte* p. 84 și glosar), a însemnat „turbare“ după aceea „zgomot mare“. Această desvoltare merge paralel cu înțelesurile actuale ale derivatului albanez *trubufire* (gheg) *trubufine* care, în afară de „Trübe des Wassers, Himmels“, mai însemnează și „Unruhe, Aufstand“, va să zică la fel ca și înțelesul din urmă al lui *tărăboiu*, în *face țărăboiu* = face răsccoală, citat mai sus din Șezătoarea. S'ar putea ca și *tărbacă* „obiceiul de a spânzura câinii cu capul în jos și a-i învărti până amețesc“ în diferite epoci ale anului și mai ales în cea dintâi Luni a postului mare (Marian, *Serbătorile* II, 9; Zanne, *Provorbe* IV, 645), împreună cu derivatul acestora *tărbăci* vb. IV, să țină tot din *tărăboiu*, mai ales că, este vorba tot de zgomotul s. Iarma ce se face în urma bătăii ce se dă cânilor, până ce amețesc.

15. Arom. tulă.

Se întrebuințează la Aromânii din Macedonia cu înțelesul de „țigla“. Dintre dicționare cuvântul este înregistrat numai la Mih. *tulă* s. f. cărămidă *Adără casa cu tule...* (zidi casa cu cărămizi). La ceilalți Aromâni se aude *tuvlă* (cf. Dal.).

Supt această formă cuvântul vine direct din lat. *tubula*, -am, cu căderea lui *u* din silaba penultimă întocmai ca în *subula* > sulă. De la Români cuvântul a trecut la Albanezi *tute* „Backstein“ pe care G. Meyer (EWA., 451) pe nedrept îl derivă din turc. *tugla*.

Din prezența formei aromâne, rezultă că, în latina balcanică, pe lângă *tubulus* cu înțelesul „kleine (Wasser)rohre, ubertragen auf einen röhrenförmigen Dachziegel“ din care a ieșit ngr. τούβλων „Ziegel“; τουβλώνω „belege mit Ziegeln“ — care a trecut la Aromânii din Epir *tuvlă*, la Albanezi *tuvle*, la Turci *tugla*; de la Turci l au luat numai Bulgarii *tugla* și *tuhla*, nu și Albanezii — a mai existat și *tubula*, cu aceeași trecere de sens, pe care au moștenit-o Românii supt forma *tulă* la Aromânii din Macedonia, de la care a trecut, după cum am spus, la Albanezi (vezi G. Meyer, *Ngr. St.*, III, 65 și *Jahresb.*, XV, 130).

Cu acest cuvânt se dovedește și la Români prezența unui termen de zidărie din fondul latin, despre a cărui pierdere vorbește J. Jud în studiul său *Probleme der altromanischen Wortgeographie* publicat în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, p. 26, n.

Th. Capidan.

1. Biet.

Biet, bidtă „vrednic de compătimire, sărac, sărman“ se întrebuințează ca atribut pe lângă un substantiv. Astfel: *Casele bieților oameni le-au înecat; doi bieți nenorociți oameni; biete vrăbii; vai de biata țară, când vom avea războaie între noi!; biet de tine!, nici tu n'ai fost făcut în ceas bun!* etc. Arată deci o compătimire pentru o ființă nenorocită, care suferă de o boală, de sărăcie ori de alte cauze cari produc tristețe, amărăciune etc., cum se vede din faimosul vers al lui Eminescu: *Vai de biet Român, săracul, Indărăt tot dă ca racul!*

Se întrebuințează apoi ca apozitiune pe lângă un pronume personal, cuprinzând aceleași sensuri, corespunzătoare fr. *pauvre*, it. *povero*. Astfel: *bietul, biata de mine!* etc.; *eu, bietul!* (comp. it. *povero me!* „bietul de mine; eu, bietul!“). Cuvântul este cunoscut în tot domeniul dacoromân.

Se întâlnește și varianta *bied*, -ă (Vâlcea) în care *d* se explică prin influența formelor, de origine slavă *bedă, bidă biedă*

„nevoie, necaz, pacoste“¹, de cari a fost apropiat cuvântul românesc, prin sensurile lui.

Ca origine rom. *biet* nu poate derivă din paleosl. *bědnъ* „sărman, sărac“², pentru că nu se poate explica trecerea lui *d* în *t* și nici a lui *ě* în *ie*. Afară de aceste motive, alterarea lui *b* în formele dialectele *ghiet*, *bghiet* etc., arată că acesta a trebuit să fie urmat de un *i* lung sau de un *e* deschis.

Biet are caracterele fonetice ale unui cuvânt străvechiiu, de aceea a și fost pus în legătură cu lat. *vietus*³. Acesta ajungea însă în lat. vulg. la **vetus*, cum observă dl S. Pușcariu (*EW*. 201 cf. și *REW* 9325) și apoi, în românește, la **văt* (comp. lat. *verus* > rom. *văr* etc.).

Dacă luăm în considerare alte cazuri analoge ca sens, cum sânt *amărit*, *nefericit*, întrebuițate ca și *biet*, în locuțiunile „amăritul de el“, „nefericitul de mine“, „un amărit de om“ etc., ajungem la concluzia că termenul de care ne ocupăm a putut fi tot un participiu, devenit adjectiv și redus mai târziu numai la întrebuițarea lui legată de substantive sau pronume.

Participii de acestea rămase din verbe cari au dispărut din limbă, ori numai s’au depărtat de ele ca formă și sens, sânt de ex. *curat*, *strâmt* (de la verbul *a strânge* cu part. actual *strâns*), *beat* (de la *bîbo*), *înțelept* (part. de azi este *înțeles*) etc.

Biet a fost un participiu care a însemnat „amărit“, „necăjit“, ca arom. *nvirinat* „posomorit, întristat“ (< *nvirinedz*) (comp. și *nșirpicat* „tău ca un șarpe“ < *nșarpic*)⁴ etc. și duce la lat.: *bīllor-ari*, atestat în Gloss. și tradus de unele dicționare prin „se făcher“, iar în Thesaurus (p. 1987) prin „irascor, χολῶ“. E atestată și forma *bīliabundus* (v. ibid, s. v.). Verbul acesta este un derivat din *bīllis* care avea și sensurile „amaritudo, tristitia“⁵, iar adj. *bīliosus* are și accepțiunea „semper tristis“ (în Isid.), cum se poate vedea și din formula atestată în inscripții și în Gloss. *sine bile* „ἄλυπος“, „exempt de tristesse“.

Astfel part. *bīliatus*, al verbului atestat, cu sensul de „amă-

¹ *Dicț. Acad* unde se dau (p. 535) și formele slave corespunzătoare: bulg. *běda*, rut. *bidá* „nevoie, necaz“, sârb. *byěda* „năpaste, învinuire nedreaptă“ (v. și *REW*. 9325).

² Cihac, *Dicț. etim.*, II, 13.

³ O. Densusianu, *H I r.* 99.

⁴ V. mai multe exemple în G. Pascu, *Sufixelexe rom*, 93 sqq.

⁵ In Georges⁸ se dau și sensurile „Zorn, Unville, Verdruss“, iar *atra*, *nigra bilis* corespunde gr. μελαγχολία „Schwermut, Tiefsinn“.

rit, necăjit, trist, nenorocit“, ajunge în rom. la *bīiat > *biat fem. *biată*, plur. *biefi, biete*, după care s'a refăcut la singular și masc. mai nou *biet*.

Tot astfel s'a refăcut *beat* < lat. *bībītus*, care trebuia să devie *bāt, după fem. *beată* (în CDDE 153, se explică prin influența inf. *α beà*), precum și *boier* (mai vechiu *boiar*), *cuier* (pentru *cuiar*), după plur. *cuiere*; *oier* etc. Despre acest fenomen am vorbit și la tratarea cuvântului *fluer*.

În ce privește puterea lui *i* lung de a influența pe *b*- inițial, deși urmă un *l*, nu o vocală, lucrul s'a petrecut ca și în *fī-lianus > arom. *h'il'in*, rom. *fin*, dial. *hin*; *fīastru*, *hīastru* arom. *h'il'astru* < lat. *fīliaster*; *iert* < lat. *līberto* etc., în cari se vede că *ī* a avut valoarea unui *i* în hiat, chiar după dispariția lui *l* înmuiat sau a lui *-b-* intervocalic.

Biet este prin urmare încă unul din cuvintele noastre latine cari arată stări sufletești și cari au o putere de conservare ce se explică tocmai prin legarea lor de viața intimă a poporului.

Dintre celelalte limbi romanice numai sarda (campid.) a păstrat subst. *bilis* (REW 1105).

2. Arom. mușat (istror. mușat) „frumos“.

Cuvântul aceasta e considerat de obicei ca un derivat din *frumos* — *frumușat, cu afereza silabei *fru-*. Această explicare e foarte greu de admis fiindcă dezvoltarea firească, susținută de baza *frumos*, duce mai curând la *frâmșat, ca în v. dacorom. *frâmse(a)șe*

Ideea de „frumos“ este însă legată și de aceea de „tânăr“, „gras“, „sănătos“, „roșu la față“ (comp. Berneker, *Et. Wb.*, 607 la *krasa*, cu diverse forme slave, având sensurile de „roșu, gras, frumos“, „blühen, Farbe, Blut“ etc.). Lat. *almus* „nourissant, nourricier, bienfaisant, bon, sain“ are derivatul *almitas* „grâce, beauté“, *almities* id.

Această atmosferă semantică și fonetismul cuvântului rom. duc la lat. *musteus* „jung, frisch, neu“, care, ca și *mustus*, se întrebuițează ca adjectiv pe lângă *agna*, *vinum* etc. În limbile roman. găsim gen. *mușu* „gut genährt“ și mai ales span. *mozo*, port. *moço* „jung“, „Bursche“ (REW, 5779).

Schuchardt se ocupă pe larg de soarta lui *musteus*¹ în limbile roman. și dă exemple apropiate de ale cuvântului nostru

¹ *Romanische Etymolog.* I, 57 sqq., II, 5–6.

Astfel derivate din lat. *vinosus* (în sensul de „ceea ce are culoarea ca de vin roșu“) ajung să însemne în lomb și emil. „grasotto e morbido“, „ilare“, „piacevole“, iar gen. *musciu* „bene-stante“ „ben pasciuto“, „agiato“; it nord. *mostos* „heiter, rundlich, angenehm“, deci toate referitoare la înfățișarea exterioară a omului.

Prin urmare baza lui *mușat* este un derivat, adjectiv participial din *muș (< *musteus*), cu sensul de „tânăr (comp. „Român verde“), plin la față, sănătos“ (sensul primitiv al gr. *καλός* este „sanus“, Boisacq, s. v.), „gras“, cu fața rotundă, cum sânt copiii și tinerii. Toate aceste sensuri le-am văzut la exemplele de mai sus. Că se va fi amestecat și noțiunea de „roșu“ (vin, must), amintită de Schuchardt, care duce și ea la ideea de „frumos“ (v. formele slave), este posibil, dar faptul acesta nu e numai decât necesar pentru înțelegerea dezvoltării semantice a lui *mușat*.

Acesta a trebuit să existe odată și în dacorom., căci numele propriu *Mușat*, al vechilor voievozi, existent și azi, nu poate fi decât același cuvânt. În „Documentele lui Ștefan cel Mare“, publicate de I. Bogdan, se întâlnește și numele *Mușă*, care e greu de despărțit de *Mușata* și *Mușat*¹. Iar, dacă este așa, atunci *Mușă* ar fi forma mai veche, corespunzătoare lat. *musteus*, -a, care ajunge în rom., din punct de vedere fonetic, la *muș(ă)*.

3. Râncaciu, rîncă.

Se numește boul sau calul rău castrat, sau rămas cu un singur testicul. Se întâlnesc și formele *rîncău*² și *rînc*³.

Este lat *ramex*, -icis „hernie“, „varicocèle“ (comp. și *ramicosus* „qui souffre d'une hernie“), devenit **ram(e)ce* + suf. -*aciu* > *râncaciu*, prin trecerea lui *m* > *n* înainte de guturală, de care am vorbit în altă parte a acestui volum. Transmont. (Portug.) *rancolho* este mai curând din aceeași bază cu cel rom., decât franc. *rank* „kreuzlahm“, „gekrümmt“⁴.

¹ Cf. I. Bogdan, o. c. III, 157: .. *fata Mușatet* ... și *nepoatele lor de soră Mușă, cu sora ei Anușca*. Sensul ar fi deci „Mândra“, „Frumoasa“.

² Cf. Tiktin, *Dicț.* s. v.; Șăineanu, *Dicț.*, cu definiția „boul rămas defectuos de la întorsul testiculelor“.

³ *Revista crit.*, lit. III, 167.

⁴ *REW.*, 7044.

Înțelesul a fost cel de animal care suferă, care a rămas cu un defect la testicule, prin castrarea rău făcută și apoi (bou, cal) „cu un testicul“. Forma *rânc* presupune un *ramicus, dar, cum cea mai răspândită e *râncaciu*, atestat și în arom. *arungaciu*, cu același sens¹, ar putea fi însuși subst. *ramex*, *-icem*, > *rânc* (pentru *rânce), din plur. *rânci* (comp. *berbec*, *purec*) S'a zis adică „un rânc de cal, bou“, cum se zice „o boală de vacă“, „o râie de capră“, „neă taláne“! (i se zice calului). Toate acestea sânt nume de boale, întrebuițate ca epitete pentru animale

Ramex este derivat din *ramus* (v. Walde² 640). De aceea cred că și *râncă*, cu care Tiktin pune în legătură pe *râncaciu*, este lat *ramica (< *ramus*) devenit *râncă*, prin aceeași transformare fonetică arătată mai sus. Cuvântul s'a păstrat și în fr *ranche*, de unde derivatul *rancher* „Wagenrunge“ (REW. 7026 s v. *ramica Leitersprosse“).

Sensurile ce le are *râncă*, foarte apropiate de ale cuvântului fr., sânt: „nuia“ (la Dosofteu), „vână de bou“ (Ochsenzimmer), „legăturile leucelor de carâmbii carului“², care se știe se fac și din cercuri de nulele împletite (comp. fr. *rancher*).

Pentru sensul de „vână de bou“ să se compare *vargă*, *vergea*, care poate fi de lemn sau de fier și se întrebuițează azi ca și *rânca* (în Moldova) cu accepțiunea de „nuia“, „vargă“ de bătut (comp. și *coardă*, de lemn, deci o nuia, sau de os). Tiktin citează, de altfel, pentru sensul de „Ochsenzimmer“, fraza *Îl bătù cu o rânca atât de tare încât și astăzi vânățiile stau neșterse...*

4. Râjniță, a râjni; Râjnov (sat) etc

Râjnița este un instrument de măcinat, compus din două pietre mai mici decât cele de la moară, dintre care cea de deasupra se învârtește cu mâna, cu ajutorul unui mâner. Această morișcă mai există și azi în unele părți din Ardeal și Moldova³, după cât

¹ V. dicționarul lui Dalametra

² DR II, 604, unde dl Pușcariu revine asupra explicației mai vechi a lui *râncaciu* din *renicus și arată că e grea derivarea lui *râncă* din paleosl. рѣжа „Arm“ (dată de Tiktin), din cauza sensurilor cuvântului rom Greutatea fonetică ce o observă d-sa pentru o apropiere de germ. *Ranke* (cu *wr-* la origine) îndreaptă și mai mult privirile spre baza lat. dată de mine.

³ *Șezătoarea* VIII, 91: „râjnița e o morișcă purtată cu mâna, în ea se face și făină și crupe“, cf. și Păcală, *Mon. Râșinari* 436. În *Chest. Hasdeu* VII, 171 (Ialomița) se dă cu sensul de „meară“.

știu eu Geograficește n'am putut stabili existența obiectului, dar cuvântul este general în dacoromână. În limba v. rom. se întâlnește și cu sensul de „moară“, iar astăzi designează în special mașina mică de măcinat cafea.

Danié traduce cuvântul în dicționarul său cu „moulin à bras“, „mulin à café“; *Lex. Budan* cu „mola manuaria“, „Handmühle“¹

Râjnița cu pietre se poate purta și cu căruța, nu e fixă ca moara. De aceea în vremuri de bejenie, de mișcări de populații, de fugă dinaintea primejdiilor, cum îmi spunău odată niște țărani din Ialomița, se puteau măcina cerealele pentru a face făină, chiar în căruța, în cursul mersului. E un cuvânt din cele mai interesante din punctul de vedere al metodei ce trebuie întrebuințată în cercetările etimologice. Fiind un termen care se leagă de un instrument, sensul lui, ca în genere la orice termen tehnic, nu trebuie considerat ca rezultat al unei evoluții semantice, cum face Tikin, l. c., punându-l în legătură cu v. slav. *raĳka* „mână“, *raĳčnica* „Halsfessel“, ci mergând înapoi la un prototip care înseamnă „moară, morișcă“.

Acesta e ușor de aflat în slavă și-l ascundeă o simplă metateză, despre care am vorbit, cu prilejul altor explicațiuni de cuvinte românești², că trebuie să-i dăm o atențiune mai mare în cercetările lexicului nostru.

Termenul v. slav este, cum a spus foarte bine Cihač (*Dicț. ét.* 309), žrny „Mühle“, „pistrinum“³, care cu sufixul *-iță* și cu metateză lui *ž* a ajuns la *râjniță* (pentru **jârniță*), iar ca sens ar corespunde rom. „morișcă“. Odată a trebuit să existe și **râjnă*, fiindcă avem și derivatul a *râjni* „a măcina cu râjnița“ (comp. nsl. *žrniti* „mit der Handmühle mahlen“)⁴ și *râjnițoare*. Improspătez această explicație a lui Cihač, pe nedrept uitată, nu numai pentru principiul amintit mai sus, dar și pentru lămurirea numelui de localitate: *Râjnóv*, sat lângă Brașov. Acesta nu este alt-

¹ V și Tikin *Dicț.* p. 1329. *râșniță* „Handmühle“ für Getreide etc. Kaffee-, Pfeffer-, Pferdemuhle“

² V mai înainte *Crâmpete de l. și v. rom.*, p. 604.

³ Miklosich *Et. Wb.* care dă și forma ung. *reznycze*, împrumutată de sigur din românește Cf și Walde *Et. Wb.*², 344, Feist *Et. Wb.*², 43, unde se dau și corespondentele got. *qairnus* „μύλος“; lit. *girmos* id., cymr. *breuan* „Handmühle“ etc. de la ideea de „a măcina“

⁴ Miklosich *l. c.*

ceva decât v. slav. žrŭnovy „molae“¹, adică „(satul sau valea) motii“ și arată că, întrucât nu se găsește în nici una din formele slave, metateză s'a petrecut în limba română, ca să se poată păstra și într'un nume topic și că numai după aceea a fost împrumutat de Unguri care îi zic **Rozsnyó** și de Sași cari îl numesc, cu etimologie populară, **Rosenau**, dar în s. XIV **Rasnov**². Astfel se dovedește că Românii au locuit acolo înainte de Sași și de Unguri.

Este interesant de remarcat că numele unui alt sat din ținutul Brașovului, **Zărnești**, duce tot la un termen, privitor la cultura cerealelor, care e v. slav *zrŭno* „grâu“, dat bine înțeles unui nume de persoană (comp. numele rom. *Mălăiu*, *Ovesea* etc.).

De aceea e posibil ca și numele de **Țara Bârsii** și **Brașov** să stea în legătură cu agricultura ce a trebuit să se facă din vremuri depărtate în acest colț de șes³.

Pentru a curmă „obosi“ (prez. indic. *cŭrmu*) din arom., dl. P. Papahagi (*Scritori Aromâni*, 205) trimite la G. Meyer, care îl pune în legătură cu ngr. *κορμός*, alb. *kurm* „Stumpf“, de unde mai târziu sensul de „Körper“, pe care îl are azi forma alb. Dl. Papahagi nu aprobă această legătură. În dicționarul său etimologic, G. Meyer pornește de la ngr. *κορμή* „Körper“. Cum am dovedit la locul său (în această *DR*, 619—20), cuvântul nu poate fi socotit ca neogrec la noi, pentru că e răspândit în întreg domeniul dacoromân, se găsește atestat și în limba veche, iar din punct de vedere geografic, existența lui în aromână, albaneză și dacoromână, dovedește că e din vremea când aceste graiuri erau în strânsă legătură. Evoluția de sens și fonetică arată și ele vechimea cuvântului

Adaug că **u** din alb. *kurm* (substantiv!) dovedește că prefacerea lui **o + r** din v. gr. *κορμός*, s'a întâmplat chiar în latina vulg., ca să se fi putut transmite astfel și în română. Fenomenul a trebuit să fie mai răspândit, cum s'a putut vedea din exem-

¹ V. Miklosich, *Lex. paleosl*

² Cf. S. Moldovan și N. Togan, *Dicț. numurilor de loc cu pop. rom din Ungaria*. Pentru *Rasnov* comp. A. Scheiner, *Die Mundart der Burzenlander Sachsen*, p. 136

³ Să se compare pentru această idee, got. *barizeins* „aus Gerste“, v. bulg. *brašino*, serbo-kroat. *brašno* „Mehl“ etc. dintr'o bază indoeurop. *bharnos, *bhars-inom „zum Gerste gehörig“ (v. Walde *Wb* ² 272; Feist *o. c.*, 60) (*Țara Bârsii* ar fi astfel un nume străvechiu ce ar fi însemnat „Țara orzului“, cu un ecou mai târziu în forma slavă *Brașov* (= „târgul cerealelor“?).

plele aduse la explicarea ce am dat rom. *urdă* în legătură cu v. gr. $\delta\rho(\rho)\acute{\omega}\delta\eta\varsigma < \delta\rho(\rho)\acute{\omicron}\varsigma$. Afară de rom. *urmă* < v. gr. $\acute{\omicron}\sigma\mu\acute{\eta}$ (* $\delta\rho\mu\acute{\eta}$ *) etc. mai amintim aici pe arom. *murnu* < lat. *morinus (CDDE, REW, s. v.), rom. *mură* < lat. *mōrum*, rom. *curte*, alb. *kurt* etc. < lat. *curtis -em < clas. *cohors*, *cohortem* (cf. CDDE 464, unde se adaugă „cu trecerea încă neexplicată a lui *o* la *u*“). Probabil că acest fenomen stă în legătură cu influența vreunui dialect v. gr. asupra lat. vulg., fiindcă se vede mai ales la cuvinte v. gr. pătrunse în latină. Chiar lat. *morum* (*morus*) este împrumutat din gr. $\mu\acute{\omicron}\rho\omicron\nu$, cum a arătat Claussen și cum admite și Walde (v. *Etym. Wb. lat. Spr.*² 495)

G. Giuglea.

Articole mărunte.

Forma de conjugare „ei face“.

Intrebuințarea formei de la singular la plural, în persoana a treia a verbelor de conjugările II-IV, e un fenomen foarte obicinuit, cu deosebire în Muntenia și în Transilvania de sud. Conjugarea „ei face“ în loc de „ei fac“ se răspândește din ce în ce mai mult și e una dintre cele mai dese „greșeli“ pe care o fac chiar cărturarii din regiunile amintite, în graiul familiar și mai puțin îngrijit.

Explicarea care se dă de obicei e următoarea: deoarece la conj. I avem *el cântă* și *ei cântă*, această egalitate la singular și la plural, a atras după sine o egalitate a persoanei a treia, în cele două numere, și la celelalte conjugări.

Explicarea e simplă — prea simplă, mi se pare, ca să fie mulțumitoare. Într'adevăr, cel ce cunoaște limba română, trebuie să constate că ea se caracterizează tocmai printr'o pronunțată tendință de a avea pentru diferite funcțiuni morfologice expresiuni formale cât mai distincte. Orice mijloc formal, fie el o dezințență sau o modificare a tulpinei, este binevenit și repede generalizat: *fată-fețe*, atrage după sine pe *față-fețe*; schimbările pe care le produce dezințența *i* la sfârșitul tulpinei și influența ei asupra vocalei tonice (*roată-roși*, *stradă-străzi*) e cauza întrebuiințării tot mai mari a plurarelor în *-i* la feminine, etc. (cf. și DR. II 37 ș. u.). În consonanță deci cu această tendință generală a

limbei noastre, ne-am așteptă să întâlnim tocmai cazul invers: deosebirea formală între persoana 3 la singular și la plural la celelalte conjugări să atragă după sine o distincție analogă la conj. I.

De fapt, așa s'a și întâmplat în dialectul istroromân, unde se conjugă numai *ie* (= ϵ l) *cântę*, dar *iel'* (= e l) *cântu*. Dar și la noi se observă tendința aceasta. Forma *ei zbor* în loc de *ei zboară* este, în poezia lui Alecsandri cel puțin, generală. Tot astfel, egalitatea persoanei 3, la singular și plural, în imperfect (*cantabat* și *cantabant* > *cântă*) e evitată, în limba literară cel puțin (*el cântă—ei cântau*), în care toate celelalte verbe s'au orientat după verbul ajutător (*habet* > *a*, *habunt* > *au*) când eră enclitic (*el cântat-a — ei cântat-au*). În dialecte avem și forme ca *ei sântără*, *au fostără*, cu *-ără* introdus de la aorist în pers. 3 din plur, spre a evita omonimia cu alte persoane (*eu sânt*, *el a fost*).

Dacă împotriva acestei tendințe generale, vedem cum conjugarea „ei face“ se răspândește tot mai mult, cauza trebuie să fie alta decât proporționalitatea. Ea este, cred, de natură sintactică. Observând pe soție-mea, când în graiul familiar și neingrijit face astfel de „greșeli“, am băgat de seamă că mai adesea ele se ivesc la verbe unpersonale, deci în exemple ca următoarele: *mă doare... picioarele; nu-mi place... vorbele astea; e îngrozitor cum arde... atâtea case la București. Avem a face, în mod evident, cu un anacolut, cu schimbarea construcției unpersonale în personală.* „Picioarele“ în propoziția dintâiu, nu e propriu zis subiectul lui „mă doare“, precum „atâtea case“ nu e complementul propriu zis al lui „arde“ în propoziția din urmă, ci aceste verbe au fost întrebuințate mai întâiu impersonal și numai nevoia de a preciza mai bine a făcut pe vorbitoare să mai exprime, ca un fel de complinire, substantivele care ne fac impresia că tulbură acordul.

S. Pușcariu

Schimbarea accentului în aul.

Diftongul latin *au* s'a păstrat supt accent ca *áu* (dialectal și *áo*), cu menținerea accentului pe *a*, indiferent dacă el se mai pronunță ca diftong sau dacă e rostit azi bisilab: *odáug, áu, áur, áustru, cáuc, gráur, láud, láur, rápáus, táur* și secundar: *dáu, fáur, scáun, stáu, stául* etc.

Excepție fac numai trei cuvinte, în care accentul a trecut pe *u* și prin urmare — când nu eră inițial — *áu* a devenit *ăú*. Acestea sânt: *ăúd*, *lăút* și *lăútă*. Cel din urmă trebuie eliminat, căci el nu derivă din germ. *Láute*, ci din n.-grec. λαούτα (Tiktin). *Lăút* 'spălat' < lat. *lautus* s'a orientat după celelalte participii în *-ut* (*băút* etc.). Rămâne deci *ăúd*, care e accentuat pe *ú*, ca la noi, și la Megleniți (*ud*, din *ăúd*, cu pierderea regulată a lui *a* inițial), pe când Aromânii (*ăvdu*) și Istroromânii (*ăvdu*), care au prefăcut pe *u* în *v*, au păstrat accentuarea originală, neputând mută accentul pe o consonantă.

Mutarea accentului o explică Weigand (*Jahresb.* III 222) astfel: „Kann durch das fragende *ăuzi* mit steigendem Stimmton auf *a* veranlasst sein, wodurch *u* etwa eine Quinte hoher lag und dann auch zum Akzentträger wurde“. Dacă însă ridicarea vocii ar fi pricina mutării accentului, ne întrebăm de ce nu s'a schimbat accentul în *lauzi*, *adaugi* etc. Cauza cred că e alta. Negațiunea (*nu*) atrage la noi accentul asupra sa: *pót*, *lúcru*, dar *nú pot*, *nú lucrí*? Când verbul începe cu *a*, *u* al negațiunii se elidează, dar accentul rămâne pe întâia silabă: *ălér*, *ăscúlt*, dar *n'ălér*, *n'ăscúlt*! (cf. DR. II 766 n.). Precum întrebării negare *n'ăscúlti*? îi corespunde răspunsul afirmativ *ăscúlt*, tot astfel vechiului *n'ăuzi*? (în care avem accentuarea etimologică) i s'a răspuns *ăúd*, cu mutarea analogică a accentului, care apoi s'a generalizat în toate formele afirmative.

S. Pușcariu.

Notiță.

N. Iorga descrie în vol. XVI, din „Studii și Documente“, p. 17 ș. u, un volumaș miscelaneu scris în a. 1800 la Copăceni de arhidiaconul Venedict. Pasagiul intitulat „Pentru câte vârste are omul . . .“ reprodus de Iorga (p. 17) este copiat, cu foarte mici schimbări, după Pravila de la Târgoviște (cf. „Cele șapte vârste ale omului“ reproduse de Gaster, *Chrest.* I, p. 164).

S. P.

Note la pag. 561 ș. u.

Studiul lui Gurgălea din acest anuar va produce de bună seamă o discuție vie, iar unele din etimologiile sale vor fi combătute. Nu e mai puțin adevărat însă că autorul lor, indiferent dacă explicările sale sânt juste în toate amănuntele, sau nu, a

deschis ferestrele camerei noastre de studiu spre orizonturi spre care în deceniile din urmă nu mai eram deprinși să privim. În urmărirea retrospectivă a limbei noastre, noi ne opream de obicei la epoca străromână și la latina-vulgară. Dar chiar în epoca străromână — când contactul între cele patru dialecte de azi există încă, făcând ca limba tuturor Românilor să se desvolte în aceleași direcții — va trebui să distingem o perioadă paleoromână, anterioară primului nostru contact cu Slavi (sec. VI—VII), când în limba strămoșilor noștri se iviseră inovațiile cele mai principale ce o deosebesc de celelalte limbi romanice și când ea suferise înrăuriri grecești, albaneze și vechi-germane. Mai mult decât atât. Vom fi nevoiți de aci încolo să dăm mai multă atențiune epocii anteromane, urmărind elementul autohton din limba noastră. Astfel, afară de sarcina destul de grea a filologului român de a fi, pe lângă romanist, și cunoscător al atâtor limbi ce au influențat în timpuri istorice graiul nostru, se mai adaugă și necesitatea de a face filologie comparată indo-europeană.

Aceste nouă preocupări vor fi întovărășite, firește, de rătăcirii, duburi, și exagerări, până ce, încetul cu încetul, vom avea tot mai multe puncte de sprijin, pentruca cercetările să fie mai sigure. Cu cât materialul nostru lexical va fi examinat cu mijloace mai multilaterale, cu atâta se va întâmpla mai des ca tocmai în cercetările etimologice, unde partea semantică are rolul principal și deci posibilitățile de interpretare subiectivă sânt mai multe, să avem, ca în filologia franceză bunăoară, pentru același cuvânt mai multe explicații. Farmecul noului nu trebuie însă să ne tulbure vederea clară și să ne facă să părăsim căile mai vechi, numai de plăcerea de a umbla pe drumuri mai puțin bătute.

Scoțul acestor rânduri nu este să mi apăr etimologiile proprii față de cele nouă propuse de Giuglea, știind că o etimologie bună se apără de sine, iar una neverosimilă nu câștigă mult, dacă vrei s'o sprijinești ulterior. Studiul lui Giuglea e însă atât de bogat în idei nouă, încât cred că discutarea unora din ele nu poate fi decât de folos.

Verbul nostru a frământă poate derivă, din punct de vedere formal, tot atât de bine din *fermentare* ca și din *fragmentare*. Din punct de vedere semantic însă, mi s'a părut că trebuie să preferim pe *fragmentare*, precum am arătat în *ZRPh* XXXIII

233—234, citând exemple și din alte limbi. Bănățeanul *a frânturi* „pétrir“¹ întărește și mai mult această etimologie, și a hotărât pe Candrea și Densusianu să o admită în Dicționarul lor etimologic (Nr. 632), deși ei nu cred în trecerea lui *au* proton în *a* și au de obicei rezerve față de etimologiile mele. Googlea, spre a explica numele *brânzei*, crede că găsește un sprijin mai mult pentru punctul său de plecare („dospirea“) în vechea etimologie *frământă* < *fermentare* (p. 576), admitând trecerea de sens: „amestec făina cu fermentul plămădit de mai înainte“. Dar chiar dacă ideea exprimată de germ. „kneten“ ar fi fost numită după acțiunea aceasta inițială a frământării propriu zise, adică amestecarea aloțelului dospit cu făina, am ajunge iarăși la „fărâmițirea“ gogoloșilor ce se produc din amestecul plămădelii cu făina. În sprijinul etimologiei mele aduce însă Googlea însuși argumentele cele mai puternice, când vorbește, mai înainte, despre prepararea brânzei: „această *frământare* [a cașului, cu mânilor, ori pe „răvar“] sau mai bine zis „amestecare“, se face ca să nu rămână bucățele mici nestrivite“ (p. 574) și: „și urda se frământă și se amestecă cu mânilor“ (p. 575).

Precum în diferite limbi există diferiți termeni, după cum materia care se frământă e diferită (d. ex. franc. *pétrir*, despre aluatul de pâne, *corroyer*, despre lut, *écocher*, despre ceară, span. *heñir* despre aluat, *ablandar*, propriu „a muiă“, despre ceară, alături de *amasar* și *sobar* etc.), astfel și la noi, existau odinioară cel puțin doi termeni deosebiți, unul referitor la aluatul de pâne, iar altul la caș, a căror frământare se face în chip diferit: Frământarea cașului consistă din „fărâmițirea“ („fragmentarea“) cu degetele a globulețelor de lapte încheșat, până ce avem o pastă mlădioasă și uniformă; frământarea aluatului de pâne consistă dintr’o îndesare și lovire cu pumnii a aluatului sau din frecarea lui printr’o mișcare rotativă — cam ca la spălătul rufelor — a aluatului luat în pumni. De aceea în cele mai multe limbi avem, pentru frământarea pâinii termeni, care însemnează „a călca“, „a apăsa“ (franc. *pétrir* < *pisturare*, derivat din *pinso*

¹ Chiar verbul nostru *a fărâma* are înțelesul de „frământă“ bunăoară în următorul pasagiu din Biblia lui Șerban Vodă (496/39): Fiii lor adună leamne și părinții lor ard foc și muerile lor *fărâmă* aluat, ca să facă hamoni oștii cerului — *pétrissent* la pâte pour faire des gâteaux; cf și *mă fărâma* la inima, *fărâmătura* de inimă — mă frământă, frământătura (= colici).

„zerstampfen“; lat. *depso* < grec. $\delta\acute{\epsilon}\psi\omega$ „knete“ < „trete“; germ. *kneten* înrudit cu slav. *gnesti* „apăsă“) sau „a lucra (cu mâinile)“ (ital. *maneggiare*, *lavorare* la pasta, franc. *manier*, *travailler* la pâte). Termenul latin *subîgere* (= sub + agere) „durcharbeiten“ căpătase și el accepțiunea de „kneten“ (farinam, lutum inter manus), și s'a păstrat în *soage* al nostru, pe când Sarzii (log. *suighere*, camp *suežiri*) pleacă de la *subjicere*, al cărui sens de „unterwerfen“ a devenit „von unten herauf werfen“ (Meyer-Lübke, *REW*. 8368), adecă „a scoate aluat de dedesupt (de pe fundul covății) și a-l arunca deasupra“.

Cuvântul *a soage* s'a mai păstrat în partea cea mai mare a Ardealului de la nord de Mureș. Bucătăreasa mea, din apropierea Turzii, numește *sogare*¹ frământarea, lovirea aluatului cu pumnii, (pentru învârtirea lui în mâni ea întrebuițează termenul *frecare*), pe când în alte părți *sogarea* (Viciu, Gl.) sau *soagerea* (Frâncu-Candrea, Moșii 105) este formarea pâinii pe cârpător, unde se rotunzește, înainte de a se băgă în cuptor². Probabil că odinioară *soage* eră termenul general pentru „den Teig kneten“ la toți Români, pe când *frământă* eră termenul pentru prepararea cașului. De la stână, termenul acesta a pătruns în bucătăria țarancei, înlocuind pe *soage* (mai întâiu, poate, numai spre a arătă acțiunea dinaintea frământatului propriu zis, când se „sărâmesc“ gogoloșii de plămădeală amestecată cu făină) cu desăvârșire în cele mai multe regiuni românești, sau păstrându-se alături de el și începând să se diferențieze de el ca sens.

Vorbind despre *urdă*, Giuglea crede că cuvântul *urdoare* ar putea fi un derivat din acesta (p. 587). Analogia cu „*Augenbutter*“ este din punct de vedere semantic într'adevăr ademenitoare și am relevat-o și eu în articolul publicat în Conv. lit. XXXIX, 303, dar am arătat că din punct de vedere morfologic, un derivat în *-oare* de la substantivul *urdă* e imposibil. În schimb, derivatele lat. în *-or* de la adjectivele în *-îdus* (iar acestea de la verbe

¹ Trecerea la conj. I se explică prin orientare după vorbele în *-îgare* (*fumegă*, *spumega* etc). În unele regiuni se aude și *sugi*, de conj. IV. Forma *soace* (Viciu, Gl.) pare a se datoră contaminării cu „coace“.

² Ceea ce pe aiurea se numește *sovâltă* < *sub-vol[ut]are* (CDDE no. 794) I Corbu îmi comunică din Zagra, „a *sogi* turta pentru aluat în supă = a o frământă pe masă, după ce s'a făcut odată aluatul în blid și înainte de a se turti cu lemnul“, deci apăsarea puternică, masarea aluatului de scândură, cu podul palmei.

în *-ere*) sânt foarte frecvente, încât tipul reconstruit **horridor* este impecabil ca derivație și are și analogii semantice. Revenirea la etimologia lui Cihac din partea lui Giuglea ar fi fost deci îndreptățită numai dacă el ar fi explicat și derivația cuvântului, asupra căreia eu atrăsesem atenția.

Urdoare ar putea fi un derivat din *urdă*, numai dacă acest cuvânt ar fi el însuși la origine un adjectiv substantivat în *-idus*. Acest lucru nu mi se pare exclus. Una din notele caracteristice la prepararea urdei este, precum a arătat Giuglea, *fierberea*; ital. *ricotta* dovedește că numirea i se putea da chiar după această notă. Mă întreb atunci dacă în loc să admitem etimologia grecească propusă de Giuglea, nu este mai probabil ca vorba noastră să continue un **urida* (femininul lui **uridus*) de la *uro*, *-ere* „ard“. Amestecul verbelor care însemnează o expunere la acțiunea focului e cunoscut în toate limbile, încât trecerea de la „ard“ la „fierb“ nu e grea de admis; chiar ital. *ricotta* nu este „coaptă“, ci „fiartă“, precum germ. „Branntwein“ nu e nici el „ars“, ci „fiert“. Derivatul **uridus* a putut avea, pe lângă sensul activ de „arzând“ (cf. *fervidus* „fierbinte“) și pe cel pasiv de „fiert“, precum, invers, *apă fiartă* însemnează și „apă fierbinte“.

Foarte greu de stabilit e sensul original al cuvântului *rână* din expresia *stau într'o rână*. Fraza întregă arată poziția omului lungit pe o latură a corpului și cu capul răzimat de palmă, iar cu cotul sprijinit pe jos. Întrebarea este, care e nota ce a dat naștere cuvântului: latură a corpului pe care zaci — cum am crezut eu când am propus etimologia **rena*, din *ren*, care chiar în lat. însemnă „Lende“ și tot astfel în limbile romanice (cf. franc. *reins*), — sau cotul pe care-ți sprijinești capul, cum crede Giuglea. Nu prea văd cum s'ar putea clarifica vreodată această chestiune, dacă cuvântul *rână* nu-l vom mai găsi și în altă expresie. Expresia e uzuală în regiunea cărei aparțin eu, iar pentru simțul limbei mele *stau într'o rână* este opus lui *stau pe foale* (*pe burtă*) sau *pe spate*; dacă cineva stă întins pe burtă, cu capul sprijinit pe amândouă coatele, nu se poate zice că *stă în două râne*; de asemenea când ciobanul stă cu capul pe mână și cu cotul sprijinit în bătă, nu se poate zice că *se reazimă într'o rână*. Dacă Giuglea citează exemplul celui ce *stă într'o rână* când șade cu cotul răzimat pe masă, mi se pare că cel ce are poziția aceasta trebuie să fie și aplecat spre îndărăpt, să aibă deci po-

ziția celui ce stă tolănit pe jos. Dar aceste obiecțiuni nu exclud posibilitatea ca, la început, *stau într'o rână* să fi însemnat de fapt „stau răzimat într'un cot“, cum crede Giuglea, precum s'ar putea, invers, ca ideea de „cot“ să fie cu totul accesorie și deci fără importanță pentru originea cuvântului *rână*.

Dacă semanticeste e greu să hotărâști astăzi, care din cele două explicări este cea adevărată — s'ar putea ca nici una din ele să nu fie bună — din punct de vedere formal mi se pare că amândouă sânt acceptabile. Infirmând pe una, în nici un caz cealaltă nu devine mai sigură. Deși nu țin mult la etimologia mea¹ și mi-ar părea chiar bine, pentru concluziile ce se pot scoate din ea, ca cealaltă să poată fi dovedită — nu cred că motivele cu care o combate Giuglea pot fi susținute.

Faptul că *ren* eră masculin, nu e de sigur o piedecă ca să admitem că el a putut forma pluralul ca neutrele; avem doar exemplul clasic al lui **digita* (> *degete*), ca plural al singularului *digitus* și pe *cubitus* alături de *cubitum*, cu pluralul *cubita* (cf. invers *genuchiu* < *genuculum*, cu pluralul *doi genuchi* și cu celalalt singular *un*, în loc de **o genuche* < *genucula*). Giuglea greșeste de sigur când crede că **rena* ar fi trebuit să dea **rină*, iar nu *rână*, comparându-l cu *arena* > *arină* (p. 563 n. 1.). În *Conv. lit.*, XXXIX 314 ș u. am încercat să arăt că *r* inițial — indiferent de vocala următoare — s'a rostit odinioară vibrat tare la toți Românii, precum dovedesc urme de această rostire până azi și scrieri vechi ca *rrușine* etc. Pe când după *r* medial (din lat. *r* și *l* intervocalic) *e*, *ea* și *i* următor se mențin nealterate (*păreche*, *turturea*, *pierire*, *buric* etc.), după *r* inițial ele se schimbă în *ă*, *a* și *â*, întocmai ca după *rr* latin (*rău* ca *urăsc*, *răbdă* ca *uraște*, *râu* ca *urî*). Adevărat că pentru *ēn* precedat de *r* inițial nu avem nici un alt exemplu latin; dacă e însă să-i căutăm o analogie, aceasta nu o vom găsi la cuvintele cu *en* după *r* medial (*arēna* > *arină*), ci la cele cu *rr*. Exemple ca *horrēscō* > *urăsc*, *rīgīdo* > *răbd* față de *rētro* > *îndărăt*, *rēus* > *rău*, arată că *ē* a avut aceeași soartă ca *ē* după *r* inițial și după *rr*. De sigur că trecerea lui *en* în *in* e anterioară influenței lui *r* inițial și *rr*, deci **rena* a dat **rină* și apoi *rână*, deodată

¹ Tot astfel nu țin la etimologia *vioară* „violină“ < **vivula*; nu cred însă nici în apropierea ce o face Giuglea (p. 594) cu *vibrare*, care are *i* scurt și deci n'am putea avea rostirea dialectală *yioară*, *zioară*.

cu *rivus* > *râu*, ca *currendo* > *curind* > *curând*, *țarină* > *țărănă*. Deși alterarea lui *e*, *ea* și *i* după *r* inițial și după *rr* e un fenomen străromân, pe care-l întâlnim în toate dialectele, el e mai nou decât întâile împrumuturi de la Slavi, căci *ređz* a dat *rind* și apoi *rând*, de-odată cu *Rimū* > *Râm*. Metateza în arom. *nire* „rinichiu“ (cf. Capidan, în acest volum p. 760) din *rine* trebuie să se fi întâmplat tocmai în epoca paleoromână când *en* trecuse în *in*, dar *r* încă nu începuse a influența vocalele următoare.

În DR. II, 683 ș. u, tot într'o notă ca cea de acum, am căutat să arăt că noi a trebuit să avem, în unele cuvinte de trei sau mai multe silabe, două rostiri, cea din graiul lento, cu vocala intertonică păstrată, și cea allegro, cu sincoparea ei. Astfel mi se pareă că se poate explica de ce dintre derivatele în *-ulo* și *-ulu*, unele apar sincopate, iar altele nu, și de ce alături de *amb'lare* am putut avea **ambulester*, iar alături de *stab'lum* > *staul* pe *stabulum* > *staur*. Googlea nu admite etimologie lui *staur* din *stabulum*, deoarece crede că acest cuvânt e de origine grecească (p. 625).

Pot aduce azi și alte dovezi pentru coexistența formelor sincopate alături de cele nesincopate, instructive unele din ele, pentru că explică câteva neregularități fonologice.

Alături de forma *marginē*, se aude, mai ales în județele de lângă Dunăre, forma *marne* (Conv. lit. XLIV, I, 38, 205, 209, XLV, 362, Graiul nostru I, 196, 208, Păsculescu, L. P. 53, 308 etc.), în care sincoparea lui *i* ar putea fi străveche, datând dinaintea alterării lui *g* prin vocala palatală următoare, deci *marginem*, > **margne* > **marmne* > *marne*.

Iordan (Dift. 96) a explicat, cred, cu dreptate (cf. DR. I, 394), menținerea lui *e* nemetatezat în *mierlă* prin rostirea trisilabă a lat. *merula* (cf. arom. *l'epre* < *l'epure*).

Avem și cazul invers. Alături de *tremulo* > *tremur*, trebuie să fi existat și forma sincopată *tremru*, căci numai aceasta explică metafonia (și în același timp pe *b* născut între *m* și *r*) din arom. *treambură*; formele cu *ea* au pătruns apoi și în celelalte persoane: *treambur* (Byhan, Jahresber. III, 5). Dar forma aceasta sincopată nu trebuie confundată, cum face Byhan I c., cu sincopările din Macedonia centrală de felul lui *lingră* = *lingură*, căci *trēmure* „tremură“ (apoi și *trēmuru* „treinur“), există și la Istroro-

mâni și dovedește că formele sincopate au trebuit să fie întrebuințate alături de cele nesincopate și în alte regiuni străiomâne. Când verbul *mesúr* și-a mutat accentul pe silaba primă, s'a orientat și el după *tremur*, devenind la Istoromâni *meșurę* „măsură“ (și *meșur* „măsur“). Capidan îmi comunică că la Aromâni se găsește și verbul *mpeatur* „împătur“, deși substantivul e *pătură*, ca și *mătură* (acesta și la Istoromâni). Se vede deci că la verbe, unde accentul schimbător faceă și de altfel să alterneze forme sincopate cu nesincopate (cf. *usuc* — *uscăm*, *mânânc* — *mâncăm*), această șovăire de pronunțare s'a păstrat mai mult timp decât la substantivele cu accent fix. Dar această chestiune, pe care a atins-o, fără s'o aprofundeze P. Haas în *Jahresber.* XXI—XXV, p. 38 ș. u. va trebui să mai fie studiată cu toată atenția ce o merită

Sextil Pușcariu.

Sprijinitorul lui Vasile Moga: Gheorghe Bánffy (1747—1822).

Cercetând condicile vechi ale liceului romano-catolic (al Piaristilor) din Cluj, spre a stabili ani de studiu ai lui G. Lazăr la acest liceu, am văzut că aceste condici au să arunce lumină nouă asupra vieții multora dintre reprezentanții de seamă ai Românilor ardeleni¹. În afară de Lazăr care a studiat aici 3 ani gramatică, 1 humanitate, 2 filosofie și 2 drept, tot aici a studiat și cunoscutul lui rival: Vasile Moga (1793—1798) și anume un an de gramatică (*classis grammatices suprema*), 2 de humanitate (*humanitatis classis prima et secunda*) și 2 de filosofie, totdeauna ca eminent.

Această ședere în Cluj a devenit hotărîtoare pentru viața lui Moga, ba chiar acesteia i se datorește și ridicarea lui în scaunul episcopesc. Cât a stat Moga în Cluj a fost coleg de școală cu cei doi conți tineri Bánffy, Iosif și Francisc, care au fost fii ai lui George Bánffy, atotputernicul guvernator al Transilvaniei timp de mai multe decenii (1787—1822)

¹ Împăratul Iosif II, în marea și nobila lui râvnă de a preface țările ocârmuite de el, a ordonat la 30 VIII, 1782 să i se înainteze un tablou „de numero adolescentum unamquamque classem frequentantium, de industria professorum doctōni impensa cum fine cuiusvis anni scholastici“. V ordinele guvernului ardelean privitoare la aceasta din 4 III, 24 VI și 20 XI, 1783, în arhiva liceului. Acestor ordine li se datoresc și condicile cercetate de mine.

Lucrul se poate constată din două feluri de tablouri. Unul arată lista elevilor începând cu „superiore classe Humanitatis“ și terminându-se cu „prima classe grammatices“¹. Celelalte tablouri au format de caiet, sânt liniate (mai mult cu creionul), conțin date mai apropiate, scrise cu cerneală; se văd pe ele niște numere care ne arată că tablourile acestea au fost anexate la câte un raport. Aceste tablouri dau și lista studenților în filosofie și în drept, și chiar și în medicină, unde se văd iscăliturile lui Ioannes Molnár de Müllersheim!

Vasile Moga nu se găsește decât în tabloul din 1794 ca elev în cl. III. de gramatică (syntaxista cum li se mai zicea acestora). Păcat că nu ni s'au păstrat tablourile din 1793, și deci nu putem spune cu siguranță când a venit Moga la Cluj. Tablourile din 1792 ne dovedesc că în acest an școlar n'a fost încă aici. Deocamdată ne vom mărgini deci la afirmarea că a venit la Cluj la începutul aceluși an școlar din care avem urme documentare, adică în toamna anului 1793.

Iată ce găsim aici despre dânsul:

Ad. N. 3070. 794. Calculus

Syntaxistarum Claudiopolitanorum pro I. Semestri
Anni 1794.

(La pagina primă cel din urmă este V. Moga).

Nomina et Cogn'na ²	Aetas	Natio et Conditio	Patria, Cottus, v ³ Sedes	Ingenuum et Appli- catio	Mores	Classis Progres- sionis	An sit in fundatione
Basilus Moga	19	Valach Ignobil	Szasz-Sebes S. ⁴ eiusdem	Bonum Diligens	Boni	In I ^a ex o' bus ⁵ . Eminens	Non fundatus

¹ Școala secundară de atunci se compunea din 3 ani de gramatică (classis prima sau infima, secunda sau media și tertia sau supremă grammatices) și 2 ani de humanitate; cei 2 ani de filosofie, precum și cei 2 de drept se țineau de Universitate, de învățământul superior. O parte din liceul de azi eră trecut în seama școlii primare de azi („schola nationalis“) Anul școlar se împărțea în 2 semestre (Nov.—Martie și Aprilie—August).

² — Cognomina

³ = Vel.

⁴ Sedis (același scaun).

⁵ = Omnibus.

La p. 2 locul al 3-lea de sus îl ocupă Franciscus Bánffy, 10, Hung., Comes, De Loşontz, Bonum Diligens, Boni, In 1-a ex o'bus, Eminens.

La p. 3 locul al 3-lea de jos îl ocupă celălalt Bánffy, Iosephus, 12¹. (Celelalte date ale lui sânt la fel cu ale fratelui său).

În afară de cei doi frați Bánffy au mai fost doi aristocrați între colegii lui Moga: Georgius și Michael Eszterházi. Aşadar Moga avea legături personale și cu această familie puternică, din care unul mai târziu i-a îscălit și actul de numire ca episcop².

În treacăt trebuie să amintim că și „Ioannes Lemény“ a fost coleg cu Moga, tot timpul cât a stat Moga la Cluj și chiar după ce a plecat el, Lemény a mai învățat acolo doi ani și dreptul. Faptul că au fost colegi ani de-a rândul pune într-o lumină nouă legăturile lor de mai târziu.

Din anul școlar următor i-a devenit coleg și acel „Paulus Ramontzai“ (născ. 1780 în „Kopánd, comitatus Tordensis“), care pare a fi identic cu Pavel Ramonțai, concepistul camerei aulice (1811), care vorbește despre activitatea științifică a lui Lazăr³. S'au cunoscut probabil încă din Cluj, unde Ramonțai a studiat dreptul pe când Lazăr cercetă cl. I-II. de gramatică.

După condici Moga a stat până pe la August 1798 în Cluj, când, terminându-și studiile de filosofie, s'a și stințit de preot la Arad⁴.

Iată deci cauza pentru care a fost numit V. Moga în scaunul episcopiei văduvite de 14 ani, în 1810. Atotputernicul guvernator de dragul fiilor săi l-a sprijinit din răspuțeri⁵.

Bitay Árpád.

¹ Pe baza aceasta corectăm arborele genealogic dat la Kóváry L., *Erdély Nevezetesebb Családai* (Kolozsvártt 1854) p. 20; Nagy Iván, *Magyarország Családai* I, 166—7 și Pótlék-Kötet 1869, p. 69, astfel:

Arborele genealogic îndreptat:

George (1747—1822)
Iosefa Palm

Dionisie	George	Iosif	Francisc
1776—1854	† 1832	1781—1858	1783—1813

Acesta din urmă a căzut ca lt.-colonel în luptele contra lui Napoleon

² V. Dr. I. Lupaș, *Episcopul Vasile Moga și profesorul Gheorghe Lazăr*, A. A. R. (secț. ist.), Tom XXXVII, No 21, p. 28

³ Dr. Avram Sădeanu, *Date nouă despre Gheorghe Lazăr*, Arad, 1914, pp. 74-25

⁴ Lupaș I. c. pp. 2-3; aici îndreptăm că Moga a studiat numai un an filosofia în Cluj.

⁵ Prin aceasta ni se lămurește și mai bine rostul și înțelesul paginilor 27 și 32-33 din Lupaș I. c. V și p. 37 din Dr. I. Lupaș, *Mitropolitul Andreu Șaguna* (ediția a II-a), Sibiu 1911.

O poezie românească a lui Gh. Șincai.

Am semnalat în acest buletin¹ existența unei poezii necunoscute a lui Șincai, Acuma — din bunătatea d-lui director Dr. György Lajos, care mi-a copiat poezia în Budapesta — sânt în stare de a o reproduce.

Poezia, ca limbă, nu are importanță; este însă însemnată fiind cea dintâiu poezie pastorală românească. Această împrejurare aduce un nou merit literar aprigului luptător.

Palatinul Iosif (1776—1847), pentru a cărui laudă s'a înjghebat poezia, este una din cele mai senine figuri din familia Habsburgilor, iar contele Francisc Széchenyi (1754—1820), tatăl marelui reformator Ștefan, a fost un aristocrat și de sânge și de cuget. Gata de cele mai mărinomoase jertfe culturale a întemeiat în 1804 (adică în același timp când blândul și cucernicul Veniamin Costache așeză pe al său Seminar din Socola) Muzeul Național Maghiar la Pesta; la înființarea acestui muzeu face aluzii Șincai în poezie. Șincai de altfel a cunoscut în persoană pe nobilul conte și a lucrat în noul său institut. Despre acest muzeu vorbește cu laudă și harnicul C. Golescu. Meritele culturale ale celor doi conți Széchenyi le-a preamărit în românește (în proză și în versuri) pravilistul Cr Flechtenmacher² (1785—1843).

Onomasticon Serenissimi Hereditarii Principis Regii Archiducis Austriae et Regni Hungariae Palatini Iosephi. Pesthini Anno. MDCCCV. Inter concentus musicos Lingvis Latina et Nationum Hungariam Incolentium Celebratum. Budae, Typis Regiae Universitatis Pesthae.

Motto: Vox diversa sonat; Populorum est vox tamen una. (Martialis Lib Spect). — Index Poëmatum Linguis: Latina (G. A. S.). — Hungarica (Kultsár István). — Germanica (L. v. Schedius). — Slauica (od. Gırjho Palhowiče) — Illyrica — Croatiaica — Valachica (G. S. d. E.). — Ruthemica —.

¹ *Dacoromania* II, 680—681.

² *Academia Române* Ms, 105; A. Rădulescu, *Pravilistul Flechtenmacher*, A. A. R. (secț. ist.), seria III, tomul I, mem 4, București 1923; Bitay Á. în *Erdélyi Irodalmi Szemle*, 2 (1924 Februarie), pp. 139—141.

Valachica. Pag. 47—57.

Oprea.

Iárná fráte! áu trecut,
 Intru quáream petrecut,
 Au sosit sî Primavárá,
 Dúpa quárea vine várá.
 Toamnă ánche, v'a sosit,
 Númái de s'ar falosi,
 Cu bine, sî bunatati,
 Quári sed prelá cetati,
 Sî cei din Tiérra deafára
 Quum erá odíneoara
 Subt *Iosef* cel laudát
 Al *Romei* máre Imperat
 Céste pátru tîmpuri sint,
 Despre quáre ám sîn gând,
 A vorbi cu thiene, fráte!
 Cu cuvinte ásezate.

Bucur.

Quum graesti acum, Fartáte!
 Cu min de efthinátate?
 Nu vezi pânea, nu vezi vinul,
 Nu vezi cárnea, nu vezi ínul,
 Quát sint toate de scumpite,
 Pí lá ne spus preti suite?

Oprea.

Maí Fartáte! nu ásá,
 Acestea sor ásezá,
 Numái *Françisc* se traésca,
 Quá pre noi sene domnésca,
 Se traésca *Soaçasa*
Máriá Theresa,
 Cu toata *Curtea* ímpreuna,
 Ch' átunci om dá noi de buna.

Bucur

Tu vorbesti de Primavára,
 Dár nu stii ce fáce iára,
 Grof *Seceni Frenç* cel vestit,
 Quáre Tiérráu ímpodobit
 Cu Carti bune, cu Scrisori.
 De mâna, quá niste flori?
 Zic: *Seceni Frenç* cel marit,
 Quárele mí áu poroncít,
 Quá lui *Iosef Palathin*
 Cínste sei fácem deplin.

Dreptácéiá îndraznéste,
 Si deámarunt socotéste
 Ce nise cuvine noao
 In Márthie zéce s' nuao
 Despre un *Prinç* se vorbim,
 Quám vorbe sene lovim?
 Io socotesc ch' ar fi bine
 Si de thine, sî de mine,
 Se lasem, de Primavára
 Quate vorbim, toate áfára,
 Si fiindche sîntem noi
 In tîmpul deacum lá oi,
 Cu Flueri, Thilinci, sî Cimpoi,
 Se laudem ámêndoi
 Pre *Iosef* cel *Prea-Inaltát*
 Noao delá *Ceruri* dát,
 A quaru *Stremosi* pre noi
 Pre Ardeléni din nevoi
 Ne scoasera lá odícna
 Sî neasezára la ticna.

Oprea.

Bucure fratele méu!
 Se te tiéna Dumnezeu!
 Foarte mí pláce quum graesti
 Sî pre min' me dojenesti.
 Quaci macárche sint Pastoriu,
 Prin cel de sus ájutoriu,
 Toate, quâte mileái zis,
 Nule pociu luá în rís,
 Cî întrádins, iubite fráte!
 Zic che sint ádeveráte.
 Quaci stiu, quum s'au mântuit
 De Turci, sî s'au odicnit.
 Tiérra cea Ardelenésca,
 Anche si cea Ungurésca
 Din ceput pânan sfêrsit,
 Prequum in Fági ám gasit
 De Mosiul Rádul crestát,
 Quáre ásá neáu ínviátát,
 Che *Leopold* cel dintáu,
 Neáu mântuit mái ántau
 Prin *Iosef*, *Cárl*, si *Máriá*
 Nisáu intarit Domnia,
 Prin *Iosef* áldoilea
 Neamul nostru, ce robea,

Quum scapà de iobagie,
 S' ájunse la slobozie
 Prin *Leopold* áldoilea,
 Quáre nu de mult domnea,
 Quát bine noi nám ávut
 Al Ardealului tiènut ?
 Dára Tiérrá Unguresca
 Au .náre se provetésca ?
 Io Oprea ácestéa zic
 Che ánche mài iást' un spic
 Din Semèntiá Imperátésca
 (*Domnul* de sus sel traésca¹)
 Quárele áre granunti,
 Quárii poruncesc sín munti,
 Graantiul cel dintáu iáste
Fránçisc ce obladuiáste
Cárl Hárçul povatiuéste,
Josef in Budá domnéste
 Sínt si álte granuncéle
 Dár che 'n minte nám ulcele
 Toáte ále pomeni,
 Nume voiú invrednici.

Ci voiú lua Fiuéru,
 Iá, Bucure¹ Cimpoiul,
 Zi, Bucure¹ dupa mine,
 Ch' ásá tie se cuvine.

Amendoi

Iosefe ! Fiu, Gínere
 De Imperáti, mult thinere !
 Se traesti, se ímbrânesti,
 Pre noi sene stapânesti,
 Pre *Fratel* Tau sel iubesti.
 Tiérrá seo ocârmuesti.
 Se fiú véste în Lumea toata,
 Prequum *Unchiul* Tau odáta
 Dupa multe caruntétie
 Impodobit cu bunétie
 Sete faci o Stea frumoasa
 Lumii toate vederoasa

G S d. E.

Bitay Á.

Contribuții la viața lui Nicolae Mănescu Spătarul.

Laurentius Rinhuber din satul Luka (lângă Altenburg în Meissen) a jucat, între anii 1666—1685, un rol interesant în Europa apuseană și răsăriteană. Data nașterii și morții sale nu se cunoaște, numai epoca vieții lui dintre cele două puncte de timp arătate. În acești 20 de ani a început să studieze medicina la Leipzig (fără să o termine); alăturându-se în 1667 doctorului Blumentrost, care a fost chemat de țarul Alexei Mihailovici ca medic de curte, petrece 4 ani la Moscova, trăgând asupra sa, ca regisorul unei reprezentații teatrale, și atențiunea țarului. Pe la 1673, arată țarului într'o audiență (făcând pe însărcinatul ducele Saxoniei, Ernst) însemnătatea relațiilor comerciale cu China și marele folos ce ar aduce o tovărășie de arme cu Abisinia împreună cu statele apusene împotriva Turcilor. Aceste idei însă nu sânt ale lui, ci ale lui Hiob Ludolf (1624—1704), învățatul geograf german și cel dintâu cunoscător temeinic al limbii etiopice, care pentru înfăptuirea acestei federații contra Turcilor a fost și la Londra¹. Ludolf a cunoscut pe Rinhuber, a core-

¹ V. despre acesta *Allgemeine Deutsche Biographie* XIX, pp. 394—5.

spondat cu el și i-a inspirat ideile sale despre comerțul cu China și cele despre o alianță cu Abisinia. Intre acestea apare învățatul pribeag român Spătarul Milescu, din a cărui viață știm că a fost încredințat, la 13 Iulie 1674, cu o ambasadă în China, al cărei scop principal a fost realizarea unor relații comerciale cu această împărăție¹. Pe Rinhuber și pe Blumentrost, Milescu i-a putut cunoaște încă din Germania și nu-i cu neputință că chiar și refacerea nasului său ciuntit li-o datorește acestora. Există, fără îndoială o legătură între propunerile lui Rinhuber (îndemnat de Ludolf) privitor la realizarea unor relații comerciale cu China (pe la 1673) și trimiterea lui Milescu din partea țarului cu același gând (1674). Iată deci expunerea pragmatică a ambasadei chineze a spătarului Milescu.

Cariera de mai departe a lui Rinhuber e numai puțin cunoscută și pare a fi fost o adevărată carieră de aventurier. A pribegit în Germania, s'a abătut și pe la Viena și Londra. A încercat să-și câștige și grațiile papei Inocenție al XI-lea, prefăcându-se catolic zelos și luându-și locuința la Roma, însă fără rezultate trainice².

Bitay Á.

Câteva observări la pp. 550—560.

Di Gh. Kristóf în amănunțitul său studiu arată că Balassa în cursul celor 20 de luni cât a stat ca prizonier în Ardeal a învățat și românește. Eu, bazându-mă pe cele de mai jos, sânt aplicat să cred că Balassa trebuie să fi știut ceva românește și mai înainte.

Familia lui a fost proprietară și în Ardeal și anume în jurul Teiușului. Așa d. p. bunicul său Francisc († 1526) în 1515 e atestat ca proprietarul unui domeniu întins în Alba de

¹ V. bibliografia chestiunii la G Pascu, *Istoria Literaturii Române din secolul XVII*, Iași 1922, p. 85. La pagina următoare în loc de Gh. Duca este de pus Gh. Ghica, la p. 87 în loc de Radu Tomșa citește Radu Leon. Aceeași pagină ne oferă anahronismul: „telegrafiază”. V. și Iorga: *Războiul din extremul Orient, China, Japonia, Rusia Asiatică*, București, Socec, 1904

² Brückner, *Beiträge zur Kulturgeschichte Russlands im XVII. Jahrhundert*, Leipzig 1887, pp. 213—278, zugrăvește cu cuvinte exagerate personalitatea lui Rinhuber. Cu mult mai real e Pierling: *Saxe et Moscou Un médecin diplomate L. Rinhuber de Reinufer*, Paris 1893. V. și critica acestor studii de L. Stieda, *Allgemeine Deutsche Biographie* LIII, pp. 399—403.

Jos, în jurul Teiuşului¹. Unchii lui de tată sânt și ei arătați ca atare, și anume Emeric până la 1540 iară — și pentru noi aceasta e important — Melhior până la 1562².

E probabil că Balassa și-a vizitat pe acești unchi și că a stat chiar timp mai îndelungat la ei, mai ales că unchiul lui, Melhior, avuse doi fii cam de vârsta poetului nostru³ și că Nagy Iván spune apriat că poetul a petrecut mai mulți ani din tinerețea lui în curtea principelui ardelean Ioan Sigismund⁴, care a știut și el — înre altele — și românește.

Deși despre acestea nu spune nimic Erdélyi Pál, cel mai bun biograf al poetului (*Balassa Bálint*, Budapest, 1899), amănuntele acestea pot să sprijinească teza ce-am susținut.

Di Kristóf afirmă că după plecarea sa din Ardeal poetul n'a avut ocazie să vorbească românește. Luându-se însă în considerare că poetul nostru din Ardeal a trecut în Polonia la regele Ștefan Báthori și că și mai târziu a stat mai mulți ani în Polonia, putem spune cu destulă siguranță că a avut ocazie să vorbească românește, dat fiind că în armata marelui rege al Polonilor, care a fost mai întâiu principele Transilvaniei, au fost oștiri auxiliare statornice din Ardeal cu numeroși Români în ele. Chiar și Români din Moldova au luptat supt steagurile marelui Șt. Báthori. Contemporanul Szamosközi d. e. ne spune că Ștefan-Vodă Răzvan de aceea a fost ridicat de Sig. Báthori în tronul Moldovei, în locul lui Aron-Vodă, pentru că Răzvan avuse încrederea lui Sig. Báthori ca unul care luptase supt steagurile unchiului lui Sigismund, regele vestit Șt. Báthori al Poloniei.

Privitor la cântecul românesc în care fata își plânge oile pierdute, îl putem atesta și din anul 1659. În acest an s'a ținut o dietă la Târgu-Murăș. Un martor ocular ne-a descris în modul următor intrarea la aceasta (în 29 Septembrie) a principelui Gh. Rákóczi II, aliat cu domnul Munteniei: „...musicus militum waiwodalium vulgo tóroksipos, valachicam istam notam in ingressu

¹ Orbán Balázs, *Tovis és kornyéke*, Századok 1886, p. 311. Aci însă este de luat în considerare că împuținarea numerică a populațiunii maghiare de prin părțile acestea datează din viforoasele zile ale lui Sigismund Báthori și G. Basta (1594—1604), pe de altă parte însă că nu departe de Teiuș a fost reședința episcopului ortodox Cristofor, numit (1557) de regina Isabela.

² Orbán Balázs, *Tovis és kornyéke*, o. c., pp. 323—4.

³ Nagy Iván, *Magyarország családai* I, 119 sq.

⁴ l. c., p. 121.

continuat, quae hungarice vocatur, az olah fáta nótája, mikor kaprait az havasson, elvesztette volna, és magát siratván, bujdosván keresné s siratná elveszett caprait¹.

Bitay Á.

Gheorghe Buitul.

— Cel dintâiu Român care și-a făcut studiile la Roma. —

Despre Gheorghe Buitul, Român din Caransebeș, preot romano-catolic, traducător (1636) în românește al catehismului lui Canisius, nu știm multe². Cele câteva știri pe care le avem privitor la dânsul, sânt cuprinse într'o scrisoare latinească păstrată în biblioteca Batthyany din Alba-Iulia³. Scrisoarea aceasta s'a scris și s'a trimis de Ștefan Csiky, exilatul episcop romano-catolic al Transilvaniei și canonic la Győr, din acest din urmă oraș (la 15 Septembrie 1619) cardinalului Borghese⁴ din Roma. Prelatul acesta maghiar a crescut și educat pe Buitul încă din fragedă copilărie („ab incunabulis fere et enutrivivi, et artibus liberalibus, disciplina instituit⁵”).

Dar cum l-a cunoscut pe Buitul? În acei 4 ani de păstorie misionară (1600—1604) pe care l-a petrecut acest călugăr franciscan în jurul Lugoșului și al Caransebeșului.

Adevăratul nume al lui a fost: Csikmadéfalvi Szentandrásy István (1571—1630). De felul lui a fost Secuiu din Ciuc, de aceea l s'a zis pe scurt: Csiky. S'a făcut călugăr franciscan, a studiat la Viena și la Sambor în Polonia. S'a sfințit preot în 1593. A fost misionar recunoscut, și în această calitate a lucrat și în Moldova încă înainte de 1600⁶. În acest din urmă an a fost trimis din Roma la Românii romano-catolici din colțul de

¹ *Erdélyi Országgyűlési emlékek* XII, pp. 385—386.

² *Bibl. Rom.* I, p. 447 No. 138, 532 No. 351; *Archiv r. siebenbürg Landeskunde* No. I XIX, p. 629.

³ Ms. K³ IV².

⁴ Scipione Caffarelli (1576—1633) nipote (da sorella) di papa Paolo V., fu dal 18/7, 1605 cardinale, detto „il Cardinal Borghese”; creatore della „Villa Borghese” a Porta Pinciana. (Garollo: *Dizionario Biografico* I, 406).

⁵ Din aceeași scrisoare

⁶ „Diversis in locis et provinciis, ut est in Moldavia, Transylvania et Hungaria frequens in concionibus ad populum, sacramentorumque administrationibus fui”. Scrisoarea lui (25 XII, 1625 din Sopron) din Biblioteca Universității din Budapesta, Colecția Hevenesi XLI, p. 96

țară al Lugoșului și al Caransebeșului, ai căror strămoși au fost câștigați pentru catolicism de Ioan Capistran, marele tovarăș de luptă contra Turcilor al lui I. Hunyadi. Acești Români romano-catolici erau și pe atunci (1600) mai bine de 10.000 de suflete, deși de 60 de ani n'au avut preoți¹. Mijlocitorul acestei misiuni a fost cardinalul Alfonso Visconti, care ca episcop de Ceryia a stat (1593—8) în calitate de nunciu papal la Curtea lui Sigismund Báthori² și a cunoscut în persoană atât relațiile Transilvaniei cât și pe Szentandrásy.

Unul din acești 10.000 de Români a fost Gh. Buitul, atunci încă copil plâpând; deci s'a născut în ultimii ani ai secolului al XVI-lea, Szentandrásy, precum o scrie în 1619, l-a luat la sine, l-a crescut și l-a învățat. Zelul catolic al lui Szentandrásy i-a câștigat și favorurile cunoscutului general Basta³.

După patru ani, în zilele protestantismului învingător al lui Bocskai, a fugit prin Raguză⁴ la Roma, unde s'a sfințit episcop în partibus infidelium (1606). După aceasta s'a întors din nou în Ardeal ca administrator al diecezei romano-catolice văduvite (după plecarea lui Naprágyi) și a rămas acolo până la 1611, când a trebuit să fugă dinaintea urei mândrului principe Gavril Báthori și nu s'a mai întors niciodată în Ardeal. A fost numit canonic din Pozsony (în această calitate a fost trimis de regele Matia II la regele Poloniei și la domnul Moldovei, Alexandru

¹ „Anno tandem 1600... ad Valachos Caransebesienses ac Lugosienes, locaque circumiacentie, in quibus plus quam decem milia Christianorum, animae numerebantur et hi a 60 ferme annis, teste pro tunc pia memoriae cardinali Visconti, sacerdotes catholicos non habuerunt, quos olim ab errore Graecorum beatus Ioannes Capistranus ad fidem reduxerat catholicam, Roma missus et expeditus fueram” (ibidem). Farnescanii prin acest colț de țară au păstorit de la vremea lui Ludovicul Mare, așa că trebuie să afirmăm cu toată știrea de față a lui Csiky — că Capistrano n'a fost cel dintâiu care „reduxerat” pe Români de acolo la catolicism. V și Turchányi Thamer, *Krassó-Szörény m. története*, I. Lugos 1906, I p. 353 sq.

² Veress Endre, *Erdélyországi papai követek jelentésel VIII Kelemen idejéből* (Budapest, 1909) pp X—XII.

³ Wolfgang Bethlen, *Historia de rebus transylvanicis* V, p. 505; Szamosközy III, p. 324.

⁴ „mutato habitu, cum certis catholicis mercatoribus Raguzanis per partes Turcarum Raguzium usque, inde Romam me contuli”. Un nou document pentru comerțul raguzan

Movilă, în afacerea Homonnai - Șerban Radu¹), mai târziu canonic în Győr (ca atare a scris scrisoarea din 15 Sept. 1619 pentru Buitul) și, în anul morții sale, episcop de Veszprém.

Din scrisoarea din 19 Sept. 1619 aflăm că Buitul a studiat la Viena și a fost nevoit, din cauza slăbiciunii trupului său, să-și lase studiile din Viena (pe la 1610). Ducându-se la patronul său, Szentandrásy, în Ardeal, a suferit mult în toată persecuțiunii amintite contra catolicilor supt G. Báthori. Pe când Szentandrásy a putut fugi, el „in manus hostium incidit, omnibus suis spoliatus, alisque ignominie afflictus, vix manibus eorum ereptus est, atque delituit“. Potolindu-se urgia, a ieșit din ascunzișul său, și în foarte mare lipsă de preoți, a lucrat cu râvnă în mai multe locuri, între altele doi ani și mai bine la Alba-Iulia. Aici — în lipsa paterului iezuit — „non solum iuventutem regni illius liberalibus disciplinis erudit, sed etiam concionibus populum in publico instituit, cuius rei amplissimi testes sunt Proceres ac Barones catholici Transylvaniae, qui saepe numero concionibus eius interfuerunt“. Scrisoarea are ca scop mijlocirea primirii lui Buitul în vestitul Collegium Germanico-Hungaricum, ca terminându-și și perfecționându-și cunoștințele teologice, să-i meargă în plin planul dorit de el însuși cu atâta râvnă: „să lucreze spre binele patriei și al religiei“².

Iată o parte din viața unui preot traducător zelos, care a fost Românul Gheorghe Buitul, cel dintâiu Român care — după cât știm azi — și-a făcut studiile în Roma.

Din scrisoarea lui Szentandrásy (din 25 XII, 1625) aflăm că dânsul a crescut în jurul lui, din veniturile lui, tineri harnici, pe care, sfințindu-se preoți, i-a trimis (atunci deja în număr de 12) în Ardeal. Așadar nu-i cu neputință ca să fi mai fost și alți Români în afară de Buitul între protejații și oploșții lui Szentandrásy.

¹ Frankl Vilmos, *Pázmány Péter levelezése I*, p. 260; *Magyar Történelmi Tár VI*, p. 252.

² Acest prețios document s'a publicat mai întâiu cu mai multe greșeli de Szeredei: *Notitia Capituli Albensis*, pp. 228 - 230; prescurtat de dl Iorga: *Studii și Documente XIII*, p. 236

Cele spuse despre Buitul de Szinnyiei în *M. I.* și de Erdélyi K. în *Erdélyi Múzeum* 1902, pp. 184—185 sânt greșite

Viața lui Szentandrásy se poate citi la Dr. Temesváry János, *Csikmadéfalvi Szentandrásy István*, Kolozsvár, 1912.

Dintre Români romano-catolici din acel colț de țară au răsărit mai târziu iesuitul Gavril Ivul (1647—1680) și un alt Ivul, care a fost prepozit mare la Alba-Iulia în sfertul al doilea al secolului trecut.

Bitay A.

Ceva despre protopopul Popa Pătru din Tinăud (Bihor).

Dl G. Giuglea în *Dacoromania* I, pp. 356—359 a atras atențiunea asupra harnicului protopop Popa Pătru din Tinăud (Bihor) și asupra Cazaniei lui din 1682.

D-l G. Giuglea își exprimă părerea că „Popa Pătru... a trebuit să fie un activ scriitor“, cu înțelesul de copist, dar poate și de „remanieur“ al textelor ce le-a transcris, din care se mai cunoaște un manuscris miscelaneu“ etc.¹

Părerea aceasta corespunde întru toate adevărului. „Tot în aceste părți (prin Bihor) s'a copiat cea mai veche traducere românească a unui Anghilest (= Octoih) și a unui Ceaslov în 10 Februarie 1685 de protopopul Petru din Tinod în Bihor, care avea un deosebit interes pentru cărțile bisericești în limba sa. Tot popa Petru din Tinod... a scris cea mai veche slujbă pentru sfințirea bisericii pe la 1673—1684, apoi Maslul la 1673 pentru popa Marcu din Săcădat, care după limbă e copia unui vechiu manuscris din veacul al XVI-lea“². Se cunosc deci mai multe scrieri de dânsul.

Popa Pătru ne spune că cartea copiată de dânsul a fost „isvodită și întoarsă pre limbă rumânească de un popă rusesc“. Acest rusism își are rădăcinile lui de sigur în faptul că la Moscva păstorise puțin mai înainte acel strălucitor vlăstar al domnilor Moldovei care a fost Petru Movilă. Nu trebuie să insist aici asupra influențelor pe care le-a avut acest mare arhieru asupra vieții bisericești și sufletești a românismului. E prea cunoscut caracterul eleno-slav cu nuanță rusească a vieții religioase a bisericii românești de prin mijlocul secolului al XVII-lea și mai știm că cel mai marcant reprezentant al acestei tendințe eleno-slavo-rusești a fost învățatul Udriște Năsturel, cumnatul

¹ DR., I, p. 359

² Ștefan Meteș, *Istoria bisericii și a vieții religioase a Românilor din Ardeal și Ungaria*, Arad 1918, I, 372. Pentru dovedirea harniciei lui Pătru dl Meteș trimite în notă la V. Mangra, *Cercetări literare istorice*, București, 1896, pp 11—19.

înțeleptului și cumpătatului Mateiu Vodă Basarab. Existența acestei nuanțe rusești și în literatura religioasă românească a Ardealului a arătat-o dl Iorga¹.

Și mai este de remarcat că pribeagul Domn al Moldovei, Gheorghe Ștefan, înainte de a se așeza la Stettin, a cutrierat Rusia și Ardeaul și nu-i cu neputință să fi ajuns traducerea făcută de popa rusesc cu prilejul acestei pribegii a lui Gheorghe Ștefan (care și-a adus din Rusia și o țiitoare) în Bihor.

Dl Șt. Meteș mai arată că prin Bihor pe atunci s'au mai făcut și în alte sate (Stracăș, Șiumugiu) astfel de scrieri².

Cum să ne lămurim această vioiciune literară românească prin părțile Bihorului? Istoria ne poate da aceste lămuriri.

Domnul izgonit din Muntenia, Constantin-Vodă-Basarab care „știa și grecește, turcește și ungurește, și-a cumpărat, cu 33 de mii de taleri, în Blaj, la 7 Maiu 1658, prin mijlocirea unui alt pribeag³ (amintitul Gheorghe Ștefan), de la principele Gheorghe Rákóczi II, cetatea Solyomkő din comitatul Bihorului, de care se țineau peste 20 de sate românești, între care și Tinodul, unde zidește o biserică nenorocitul Constantin-Vodă...“⁴

Prezența cu dărnicie a unui Domn român evident că a avut o influință pruncioasă asupra mișcărilor sufletești ale Românilor de prin acele părți și nu-i decât cu totul firesc că protopopul popa Pătru, preotul bisericii clădite de un Domn român, să fi înghebat și copiat cărți religioase.

Iată, legătura firească a împrejurărilor în care a lucrat cu râvnă protopopul popa Pătru.

Bitay Á.

Dicționarul în zece limbi al lui Calepinus și filologia românească.

Călugărul augustin din satul Calépio (lângă Bergamo, în Nordul Italiei), Ambrosius Calepinus (1435—1511) a scos în 1502 un dicționar latin, căruia în edițiile următoare i s'a adăugat rând pe rând câte o nouă limbă, așa că ediția din 1585 (Lyon) a ajuns să fie în zece limbi, cuprinzându-se într'însa și limba ma-

¹ N. Iorga, *Istoria bisericii românești* etc. I (Vălenii de Munte 1908), p. 337 și passim.

² *Op. cit.*

³ Peste pușin eră să vie și un al treilea: Radu Mihail (Mihnea) din Muntenia.

⁴ Meteș, *o c.*, p. 286.

ghiară. Pentru filologia maghiară dicționarul acesta cu tezaurul lui de 25,000 de cuvinte — cu toate numeroasele greșeli de tipar — are foarte mare însemnătate. Cum însă autorul părților maghiare: Laskai Csókás Péter (Petrus Monedulatus, după moda latinizantă de atunci), ca unul ce învățase și trăise în Ardeal — deși eră originar din județul Baranya — știa și românește, și din când în când face și câte o observație privitoare la limba română (d. e. la cuvântul Deus)¹, cred că cercetarea din partea filologiei române a acestui dicționar ar aduce ceva folos și pentru ea.

Bitay Á.

Încă odată Minčol.

La cele privitoare la acest termen² mai adaug că el se află ca nume de munte și în Nord-vestul județului Sáros. La poalele acestui Minčol se găsește cetatea Tarkő care a jucat un rol însemnat în revoluția țărănească din 1514³

Bitay Á.

Date referitoare la chestiunea cuvântului „vlach“.

Chestiunea aceasta are și în literatura maghiară un loc însemnat, și anume în legătură cu chestiunea daco-română.

L. Thallóczy a ținut o prelegere despre cuvântul *vlach* în ședința din 12 Noem. 1901 a Academiei Maghiare, arătând că datele medievale numesc așa un popor păstor din Bosnia.

Renumitul arheolog din Munkács, T. Lehóczky, publică, în revista „Ethnographia“⁴, un articol mic, dar important, arătând

¹ Vorbește și despre „Țara Făgărașului“.

Szily Kálmán în *Nyelvtud.* Ért. XIII. köt. 8 sz. Kí volt Calepinus magyar tolmácsa? a crezut că tâlmaciul pentru partea maghiară a fost rezuitul Szántó István. În revista *Magyar Nyelv*, 1913 (Elnöki megnyitó beszéd) a revenit asupra acestei păreri și a arătat că autorul maghiar este învățatul Laskai

² *Dacoromania* I, pp. 117–120 și II, p. 68²

³ Márki S., *Dósa György*, Budapest 1913, p. 326. Ar fi de cercetat arhiva acestei cetăți, adică a familiei proprietare: Tharcsay (Tárczay), fiindcă cetatea aceasta eră centrul unui domeniu întins de care se țineau 26 de localități în Sáros și 6 în Szepes. Márki I. c. După termenul de Minčol este de crezut că „Vlachii“ documentelor maghiare și polone au trecut pe aici în cursul cunoscutelor lor migrațiuni schițate de Miklosich

⁴ Vol. XII, 1901, pp. 103–10

că cuvântul acesta s'a întrebuițat la Slovaci din nordul Ungariei ca numirea unei ocupațiuni, propriu zis a păstorului de oi.

Ciobanii din jud. Liptó se numesc *valachi*; baladele, cântecele etc. care vorbesc despre acești valachi, se numesc *valasca-doine*, sau cântece.

Încă din 1842 își aduce aminte *T. Lehóczky* de o astfel de baladă în care se află versul următor:

„— Všeci boli *valaszi*,
A len jeden Kompan
Chitili ho za *vaszi*.
Metali ho szemtan“.

Adică: „Erau toți ciobani și numai unul student, s'au apucat de părul lui și l'au împins...“

Intr'o doină se plânge baciul, că ciobanul — *valach* — nu vine la vreme să mulgă oile. Pe urmă se dovedește, că de aceea nu vine, fiindcă l-au dus ca soldat.

„Bača sa čuduje, čo *valach* ne ide?
Bača ovce doji, *valach* nic nechodi
Uz sa tie ovččky hore grunom pasu:
Valach ma kol seba už vojansku chasü“.

Adică: „Se miră baciul, de ce nu vine ciobanul, baciul mulge oile, ciobanul umblă departe. Turma paște la colină, ciobanul se plimbă acum în haine militarești“.

T. Lehóczky, mai dă alte 5 exemple din care se vede că cuvântul *valach* la Slovaci nu însemnează națiune, ci ocupațiune, e numele păcurarului, sau ciobanului, al ciorângului, cu un cuvânt: al îngrijitorului oilor.

M. Roska.

„Urmarea lui Christos“ în românește.

Pentru completarea știrilor ce avem despre activitatea traducătorilor noștri din sec. al XVIII-lea, vom rezumă în cele ce urmează diferitele traduceri ce s'au făcut cărții „Imitatio Christi“, în limba română.

Cea mai veche tălmăcire, „după limba grecească“, datează din 1774, April 8, datorită dascălului ardelean Ioan Duma din Brașov, și poartă titlul: „Mângăerea sau urmarea lui Hristos“. În „*Revista istorică*“¹ am cercetat această traducere, după un

¹ Pe 1915, p. 70 și urm.

manuscript (însuși originalul lui Ioan Duma) aflat în biblioteca Internatului Teologic din București¹, iar dl Alex. Lăpedatu² ni-a dat apoi unele amănunte folositoare în privința familiei Duma.

A doua traducere a vestitei cărți se datorește lui Samuil Clain, în 1803³, tipărită de Ioan Bob în 1812, la Blaj.

A treia o avem de la Gavriil Munteanu, cunoscutul profesor de la seminarul din Buzău și iscusit traducător. El face traducerea după originalul latin — ceea ce surprinse pe mulți, pe timpul acela⁴, — și se întitulează: „Toma a Kempis despre imitațiunea lui Christosu, tradusu romanesc de pre originalulu latinu de Gavriilu Popu canonicu, Blasiu“. O nouă ediție s'a dat, tot în Blaj, la 1893. După aceasta, dăm începutul traducerii: *Cartea I-a*.

Indrumări, cari potu fi folositorie celoru ce vreu se duca vietia spirituala.

Capu I. Despre imitatiunea lui Christosu și despre contemnarea toturoru vanitatiloru lumii.

1. Celu ce vene dupa mene, nu va amblă intr'intunerecu, dice Domnulu. Aceste sunt cuvintele lui Christosu, prein cari ne indemna se urmăm vietia și poftele lui, deca intr'adeveru dorimu se ne luminămu și se scapămu orbia animei. Principala nostra silintia se fia dara a medită despre vietia lui Iisusu Christosu“.

A patra tălmăcire, mai mult o prelucrare — dar cu multe schimbări — a tipărit-o Iosif Gheorghian, Mitropolitul Prîmat, București 1901, cu titlul: „*Urmarea lui Iisus Christos*, tradusă de G. Munteanu, cu reflexiuni la finele fiecărui capitol, traduse de Iosif, Mitropolit Prîmat, tipărită cu înalta binecuvântare și aprobare a sf. Sinod, de un creștin ortodox“.

Ca să se vadă întru cât atârnă această ediție de lucrarea lui Gavriil Munteanu, dăm începutul ei:

Cartea I. Cap. I. Urmează lui Iisus Christos și te leapadă de toate deșertăciunile lumii.

1. „Cel ce vine după mine, nu va umblă întru întuneric“ (Ioan 8, 1—2) zice Domnul. Acéstea sunt cuvintele lui Christos

¹ În vremea ocupației, Bulgarii au nimicit manuscriptele, care proveneau de la Căldărușani!

² *Bis. ort. română* an. XXXIX, p. 952—966.

³ Bianu-Hodoș, *Bibl. rom. veche* III, p. 62 și N. Iorga *Ist. bis rom.* II, p. 214 unde trebuie îndreptat: 1812, anul tipăririi.

⁴ O. Ghibu, *Ziaristica bis la Români*, Sibiu, p. 11.

cu care ne îndemnăm ca să viețuim după pilda vieții lui: de vom a ne lumina cu adevărat și a ne slobozi de toată orbănimia. Drept aceea fapta cea mai mare a noastră să fie a cugeta întru viața lui Iisus Christos“¹.

Pe lângă aceste patru versiuni, fiecare cu rolul și caracteristica ei, mai există una, datorită unui monah din centul cărturăresc de la Râmnic, la sfârșitul sec. al XVIII-lea. Posedăm manuscriptul acestui monah, care se ascunde supt inițialele *N. N.* Singura deslușire, de la sfârșit, zice: „S'au prescriș această sfântă și d[u]mnezeiască carte ce să numește *Urmarea Domnului* la întâiul an al Prea sfinți[e]i sale noului Episcop Iosif, cu toată cheltuiala prea cuvioși[e]i sale părintelui Parthenie Arhimandrit proin igumen Argeș, prin osteneala prea smeritului între monahi Dositheiu al lui D[u]mnezeu nevrednic rob, la anul 1794 Avg. 9“. Stampilă mare cu inițialele: *A Ar[geșului]*.²

Prin urmare traducerea aceasta, pe care o transcria monahul Dositheiu la Argeș în 1794 datează din acei ani și trebuie așezată, ca ordine cronologică, între versiunea lui Duma și cea a lui Clain.

Din precuvântarea către Domn și cea către cititori mai rezultă că talmăcitorul a lucrat și din recunoștință, — „pentru o arătare și un semn al marelui alegeri și cinste ce l[ui] sânt datoriu“ — zice el Domnului — „ca să cunoști cumcă măcar și departe fiind, însă nu am uitat niciodată cumcă din toată inima sânt și mă aflu nedezlipită pururea al Măriei Tale prea smerită și netrebnică slugă“.

Pentru comparație cu versiunile de mai sus, dăm aici același început, după manuscriptul nostru:

„*A Tomei de Ia Kempisu cartea I, cap. I.* Pentru urmarea lui Hs. și pentru defăimarea tuturor deșertăciunilor lumii.

„Cel ce urmează mie nu va umbla întru întunec, ci va avea lumina vieții“, zice D[o]mnul. Acestea sânt cuvintele lui Hs., cu care ne înștiințăm ca să urmăm vieții și obiceiului lui, deaca poftim adevărat să ne luminăm și să ne izbăvim din toată

¹ Copiile de la Cernica, cum e cea cu data de 1 Mart 1811, de Chirprian ierodiacon (*N. Iorga în Bis. ort rom. an XXVI, p. 121*) sânt făcute după traducerea lui Ioan Duma.

² Lămurirea aceasta este scrisă în întregime de altă mână, diferită de a originalului.

orbiciunea inimii. Drept aceeaia toată nevoița noastră cea desăvârșită să se îndeplinească întru vieța lui Hs.“

Precum toți tălmăcitorii au arătat marea însemnătate a cărții, tot așa și monahul nostru. Gavriil Munteanu și, după el, Iosif au arătat că „Urmarea lui Christos“ este cea mai frumoasă carte „care a ieșit din mâna oamenilor“, în afară deci de Evanghelie, care este de la Dumnezeu. Aceeași simțire se desprinde și din cuvintele de introducere scrise de tălmăcitorul nostru, care iscălește numai *N. N. P[ăcătos]* și care, ostenitor necunoscut, din lumea monahilor paisieni, zice că citește această carte „*în doaozeci și noao de ani, în toate zilele*“ — deci eră înaintat în vrâstă.

Econ. D. Furtună.

Genitive feminine formate cu articolul prepozitiv.

Genitive masculine formate cu articolul prepozitiv se întâlnesc, mai ales în toponimie, mai des decât cele feminine¹. De aceea voi da aici câteva exemple de genitive feminine formate cum am spus, petrificate și păstrate în graiu până astăzi. Câteva din ele sânt toponimice, altele nume de persoană, iar unul e din domeniul botanicii. Toate sânt de pe Valea-Someșului.

Trei din ele mi le-a comunicat dl Dr. Ioan Vaida din comuna Olpret, jud. Solnoc-Dobâca. Pe hotarul acestei comune se găsește un deal care poartă numele *Dâmbu' lui Craiu* (cf. *Piatra lu-Craiu* lângă Zărnești, jud. Făgăraș), iar altul *Dâmbu' i cioară*, care literar ar fi *Dâmbul cioarei* s. *ciorii*, apoi *Râpa i Pătorii*. Al treilea e numirea floarei *Lamum purpureum*, care românește se chiamă: *sugel* s. *urzică-moartă* s. *pizda țigăncii*, care la Olpret se numește *pizda i țigancă*. Exemplele 1 și 2 nu au nevoie de nici o explicație, deoarece astfel de construcții nu sânt rare în limba veche, și noi le înregistrăm aici numai pentru că se mențin încă în limbă. Trebuie însă să ne oprim asupra numirii *Râpa i Pătorii*. E adevărat că noi avem în limbă cuvântul *potor* însemnând o monedă, veche (cf. *Nu face nici doi potori* Poiana, jud. Biștrița-Năsăud, com. S. Pop), dar considerând con-

¹ Cf. Ovid Densușianu, *Urme vechi de limbă în toponimia românească*. Anuarul Societății de istoria limbii și lit. rom. de pe lângă Facultatea de lit. din București publicat de ... București, 1898, pp. 4 ș. u.; S. Pușcariu: *Der lu Genetiv im Rumänischen*. ZRPh. 1921; V. Bogrea, *Studii de semantică*. Acest volum, pp. 407 și 427.

strucția numirii de care ne ocupăm precum și neprobabilitatea denumirii unei râpe după o monedă, credem că acest atribut nu e numele monedei ci un nume de persoană. Ca nume de familie îl întâlnim, de fapt, în Cluj și în Borșa, jud. Cojocna, cu accentul pe silaba primă ca în exemplul nostru, și bănuim că, la origine, în funcțiune atributivă, după articolul prepozitiv *i*, va fi rămas neschimbat, ca *ei s. ii Sara* etc. din limba veche, și deci toponimicul nostru a putut fi, la început, **Râpa ei s. i (i) Pòtora*. Cu timpul însă, supt influența construcțiilor nouă ca *fata Anii*, nu s'a mai simțit funcțiunea gramaticală a lui *i* la formarea genitivului, și pentru a designa acest caz, s'a pus și articolul enclitic, fără a se înlătura *i*. Rezultatul a fost un compromis. Limba noastră prezintă și alte cazuri de pleonasm analoge. Astfel din *Ion a Safta* s'a făcut *Ion a(l) Saftii*. În sprijinul acestei explicații vine și compromisul citat dintr'un monument literar din sec. XVII-lea de dl Bogrea în studiul amintit din acest volum p. 407. *Vutùs, vrajă ai (=a u, ei) Litus*.

Dl Sever Pop îmi comunică că, printre răspunsurile date la chestionarul „Calul“, se găsesc următoarele forme transmise din comuna Runcu, județul Bistrița Năsăud: *Fântâna în Mărine, Valea în Cuboaie și Iuonu în Ane* pentru „Fântâna Mărinii, Valea Cuboaii s. Cuboaei și Ion al Ani“. Exemplele acestea prezintă unele forme neobicinuite. Cât pentru *în* în loc de *i* (*ei s. ii*) credem că, după ce nu s'a mai simțit funcțiunea gramaticală a acestui articol, s'a confundat, probabil, cu dativul pronumelui personal enclitic *i*, întrebuițat și supt forma *în*. Remarcabilă e forma atributelor *Mărine* în loc de *Mărina* (cf. *ei s. ii Sara*) s. *Mărină* (după analogia apelativelor, cf. *ei s. ii soacră*), *Cuboaie* în loc de *Cuboaia* s. *Cuboaia* și *Ane* în loc de *Ana* s. *Ană*.

C. Lacea

Contribuție la Bibliografia Românească.

Biblioteca Universității din Cluj, atât de săracă în scrieri românești până înainte de războiu, a ajuns astăzi, prin cumpărăturile făcute, dar mai ales în urma frumoasei donațiuni a d-lui Gh. Sion, în posesiunea multor cărți rare și a unor tipărituri vechi necunoscute până acum. Vom înșira în cele următoare câteva din acestea:

I. Tipărituri neînregistrate până acum.

1. Începături temeinice ale Istoriei de obște Istori vechi. Partea dintâiu. Sibii. În tipografiia lui Petru Bart. 1798.

În 4°. Suprafața tipărită 190×120 mm. Fragment de 24 de pagini. E legat împreună cu un fragment de logică, se pare, a cărui suprafață tipărită e de 150/85 mm. și din care s'au păstrat paginile 17—48.

Face parte din donațiunea Gh. Sion¹.

2. Unterricht über den Flachsbaum, für Böhmen, Mahren und Schlesien. Herausgegeben von der königl. ökonomisch-patriotischen Gesellschaft in Bohmen. Im Jahre 1804. Lemberg, gedruckt bei Joseph Johann Piller.

Învățătu[ră] despre sămănare inu[lui]² pentru Bchemia, Moravia și Silezia. Sau dat în Bohemia de K. economicească, patrioțască Soțietate. În anul 1804 Sau tipărit la Iosef, Ioan Piler în Liouv.

În 8° mic, 61 pagini. Suprafața tipărită 140×70 mm., 27 rânduri. Pe verso e textul german cu litere gotice, iar pe recto textul românesc cu chirilice.

Face parte din donațiunea Gh. Sion.

3. Învățătura : pentru ulțuiera Vărsătu[ui], care mai înainte păzește de bóala|Vărsătu[ui] firăscu.

Sau tipăritu. În anul 1812: în Sanktpeterburgu, în Tipografiia Școaleloru de Doctori, pe limba rossienească.

Iară tălmăcindusă pe limba Mol|dovenească, sau tipăritu în E|csarh|oasca Tipografie a Basară|biei în Chișinău, la anul 1816, în luna lui Fevruarie.

În 8° mic. Suprafața tipărită 140×70 mm. O foaie nenumerotată și 9 numerotate.

Face parte din donațiunea Gh. Sion.

II. Exemplare necunoscute autorilor Bibliografiei românești.

1. Ad Nrul 185: Damaschin, Episcop de Râmnic: Învățătura despre șapte taine. (Râmnic) 1724.

În 8° mic. Suprafața tipărită 135×70 mm. 55 pagini. Lipsesc foile 1 (deci și titlul) și 25.

Face parte din donațiunea Gh. Sion.

¹ Cf. și I. Lupaș. *Andrei Șaguna*. În „Cunoștințe folositoare”. Seria C. Nro. 11—12. Cartea Românească. București, p. 7.

² Silabele închise în paranteză lipsesc fiind ruptă foaia și cârpită cu o bucată de hârtie albă.

2. Ad Nrul 206 : Învățătură preoților pe scurt. D[*e*] șapte tăine ale Beseáricii, cu drépte dovediri den Právila Sfinților Párinți.

Acumu tipărită în zilele prealuminátului și înălțátului Domnů și oblăduitoriu a toată Țára Moldóvii. Io Grigorie, G. Voevodulů.

Cu porunca și cu toată cheltuiála a Preasfințitului Mitropolitů Kir. Antonie. In sfânta Mitropolie în Iași. La anulů de la zidirea lumii 7240 (= 1732).

In 4° mic. Suprafața tipărită 160×100 mm. 32 foi tipărite nenumerotate.

Face parte din donațiunea Gh. Sion

3. Ad Nrul 524: Titlul dat în Bibliografie după Picot nu corespunde întocmai celui adevărat, care e următorul :

Domașnie razgovorů. ruskiee, i moldavskie. Spriiatelůskimi Komplementamů.

De ale casii voarbe. rusăști și moldovenești. Cu prinčoasă complementuri 1789. Goda. Oktıavria 20, dnıa.

Pečatano vř gorodea Iassahů, protoiereemř moldavskimř, Voloskimř, i Besarabskimř, Mihailomř Strilbițkimř, vř sobstvennoı svoei tipografii.

In 4° mic. Suprafața tipărită 120×75 mm. Cuprinde foaia cu titlu (care are pe verso text grecesc, rusesc și românesc) + cuprinsul pe 12 pagini + 1 foaie cu text rusesc și grecesc + 192 pagini numerotate. Pagina ultimă poartă numărul 193, dar de fapt nu sânt decât 192, deoarece pagina 49 a sărit-o, iar în locul ei e pusă pagina 57.

Face parte din donațiunea Gh. Sion.

„Bibliografia rom.“ o înregistrează înaintea altei cărți a lui Strelbițchi intitulată: Încurtă adunare a numelor, Iași 1789, deși ar fi trebuit pusă în urma acesteia, deoarece a apărut după ea, cum reiese din prefața acesteia din urmă, unde anunță dialogurile care le înregistrăm mai sus cu următoarele cuvinte: „carte a vorbelorů, care la desăvârșită pravila limbilorů moldovenești și rusești va veni“. *Cuv. d. bătr.* I 260.

Face parte din biblioteca cumpărată de la Gr. Crețu.

C. Lacea.

O rectificare.

P. Skok în articolul său *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumánischen?* în *ZRPh.*, XLIII² (1923), p. 188 înșiră între cuvintele aparținătoare radicalului *bot-*, *but-* și numele serbo-

croate de mere: *botola, butola, -ula, -ača -enka* Kroatien, *butļa* in Serbien, Ak. Rj.¹ I, 749. „Zu grunde liegt ihnen wohl die Idee des Dicken, cf. skr. *bùtica*, papaveris caput, Ak. I, 748“.

Fără a mă putea pronunța în privința elementului din urmă, explicarea numirilor de mere dată de Skok însă cred că e greșită.

În numirile citate avem de a face cu ung. *batul (alma)*, iar acesta e un împrumut din românește, trecut la Unguri, cum arată fonetismul, prin Sași la care se găsește *batuln-apal* = „Batulnapfel, vorzügliche Tafelfrucht (Siebenbürger Spezialität)“¹.

În românește această străveche specialitate de mere ardelenești se numește: *măr pătul*, plur. *mere pătule*. Asupra originii cuvântului românesc, din care derivă pe cel unguresc, ne lămuirește *Molnár István* în *Magyar pomologia*, o lucrare foarte frumos ilustrată, publicată de ministerul unguresc al agriculturii (v. tabela respectivă), din care reproducem în traducere: „Proveniența îi e necunoscută; e probabil însă că s'a lățit din sămânța ivită pe cursul Mureșului și de-aici a trecut nu numai în celelalte părți ale țării, ci și în străinătate unde aceste mere sânt foarte căutate pe piață. Numele se crede că se trage din cuvântul românesc *pătul*, care însemnează partea de jos, fundul căpiței și clăii. În lipsă de pivniți Românii adevă toamna așează merele pe „pătulele“ clăii de fân și le acoper, iar primăvara luând fânul de de-asupra, vând pe preț bun merele îngălbenite frumos“.

Această părere o susține și G. Alexics, *MNyr.* XXXVIII, 17—18, care respingând derivarea lui *pătul* din **patublum* < *patibulum* dată de I.-A. Candrea (cf. *Conv. lit.* XXXIX, 425—428), crede, împreună cu Pușcariu, că acesta e un derivat al lui *pat* (cf. și forma *pătútu* în Romanași, ap. G. Weigand, VII. *Jahresbericht*, 86 și ar. *pătul'ũ*)².

Avem de adăugat numai că forma *mere batule* s. *bătule*, care se aude și ea în românește, este mai nouă și e rezultată din reprimirea cuvântului din ungurește și săsește prin pomologii oficiali³.

N. Drăganu.

¹ Kisch, *NWW.*, p. 8 și A. Schullerus, *S-s. Wb.*, fasc. I, p. 418.

² Tot din românește a mai trecut în ungurește încă o numire de mere străvechi ardelenești: *pojnik, ponyuk* alma „Ponikapfel“ < *măr poienic, polnic* deci care se produce în *poiem* (plur. lui *polană* < p. sl. *poljana* „campus, portio, pars terrae“), fapt pe care-l constată iarăși Molnár și Alexics în lucrările citate.

³ Cf. și descrierea și istoria acestor mere dată la A. Schullerus, *I. c.*, care se deosebește în parte de cea schițată mai sus.

Contribuții la studiul sufixelor românești.

1. Un sufix unguresec în românește.

A trecut neobservată prezența suf. ung. *-ul* în rom. *lupiul* = more lupino din Anonimul Bănățean (ed. Crețu, p. 351)¹.

Curiosul *ἀπαξ*, căruia, ca sens, îi corespunde normal adv. *lupește* sau loc. adv. *ca lupii*, e, în adevăr, un evident decalc, regional sau personal (cf. și lat. *lupi ceu*, la Vergil, Aen., II, 355 = gr. *λύκοι ὤς* din Iliadă, XVI, 156), după ung. *farkasul*, „farkas módjára, farkas gyanánt“ (Czuczor-Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*, II, 611), din *farkas*, „lup“ + același sufix adverbial, care se întrebuintează obicinuît în *oláhul* s. *románul*, *franciául*, „românește, franțuzește“, etc.².

Derivarea de la plural se explică prin necesitatea de a evita confuzia cu forma articulată de singular (*lupul*), sau, cum îmi sugerează N. Drăganu³, prin forma arhaică și dialectală a însuși sufixului, *-jul* (cf. Simonyi, *Tuzetes magyar nyelvtan*, I, 677), dacă nu chiar din Gen. latin *lupi* + suf. ung. *-ul* = *lupi* s. *lupino more*, fiind vorba de un cuvânt latino-unguresc, de care mai sânt în Anonim.

2. Încă un sufix neglijat.

E suf. rom. *-astru*, pe care monografia d-lui G. Pascu îl ignorează pur și simplu, ca pe atâtea altele (v. DR., II, p. 786 și urm., adăogind ocazional sufixe patronimice, ca: *-ade* din *Gheorghide*, *-ide* din *Philippide*, *-oschi* din *Scaraoschi* = *Iskariotski* sau *Pisoschi* = *Pisovski*, *-oșchi* dintr'un *Potoșchi* = *Potocki*, etc., cum și suf. patronimice și toponimice, ca *-ărea* s. *-ărea* din *Purcărea*, *Nucărea*, *Văcarea*: n. de loc. muscelene

¹ Notăm, în treacăt, că de acest vocabular s'a ocupat și] Șeghescu (Siegescu Jozsef) în „Egyetemes Philologiai Közlöny“, XXIX (1903), p. 77 sqq, emițând ipoteze inadmisibile asupra paternității lui și dând câteva excerpte cu lecturi ridicole ca: „Abuschilé — Infantium incestus [— incestus!] quadrupes“ (p. 78; cf. p. 77, la fel, cu o greșeală de tipar în plus: „Abuschilé — Infantium incestus quadrupes“!).

² Invers s'au petrecut lucrurile în cazul hibridului *veroshaték* din același Anonim (p. 377), unde reflexul rom. al ung. *vörös*, „roșu“ (cf. *varosh*, „rubeus“, *ibid.*, 351), a suferit influența rom. *roșatec* (*roșiatic*). — Un interesant paralel ar oferi și mr. *munimer*, „înțelept“ (P. Papahagi, *Basme aromâne*, 640), modelat, din (*cu*) *munte*, după un *gramén*, „nefericit, biet“ (*ibid.*, 603) = ngr. *ἡραμμένον*, „destin“, lit: „scris“ (și *ἡραπτόν*); cf. și mr. *muniminită*, „înțelepciune“ (Dalamestra).

³ De vreun *lupiū* n'ar putea fi vorba.

la Codin, *Muscelul*, I, pp. 113, 119 și 129, unde și n. de munte-*Văcăruia*)¹.

Popular-moștenit într'un cuvânt ca *fiiastru*, -ă=lat. *filiastrer* (v. d. ex. rev. „Oltenia“, I², p. 68), acest sufix, care se regăsește și'n rom. *albastru* = lat *albaster* (cf it. *biancastro*, fr. *blanchâtre*)², apare — prin filieră modernă — în neologisme ca: *poetastru*, *criticastru*, etc³, și — prin substituție — într'un *sihastru* = ἡσυχαστήρ, dacă, în acest din urmă caz, nu avem a face cu o simplă epenteză, ca în *mistref*, etc, sau, mai curând, cu o influență de analogie a lui ἡσυχαστήριον (după μοναστήριον); cf. și vsl *sihastrija*, „sihăstrie“ = gr. ἡσυχάστρια (v. Cihac, s. v. *sehastrie*).

3. In chestia suf. -ar.

Asupra funcțiunii topice a suf.-*ar* a atras atenția, întâiu, răposatul D. Pușchilă, în „Convorbiri Literare“ din 1914, p. 662 sqq.

D. Jordan relevă ulterior același lucru (Arhiva-Iași, 1921, p. 259), adăugindu-ı pe suf.-*aș*, cu aceeași funcțiune (cf. și *ibid*, 1922, p. 429) Pe de altă parte, în DR., I, 327, d. Pușcariu, observând că -*ar* se adauge de obicei la toponimicele ce cuprind un -*n*- în radical, emite ipoteza, că -*ar*, cu această funcțiune topică, n'ar fi decât o disimilație din obicnuitul -*an* (*ean*).

În replica sa din „Arhiva“ (1923, p 104), d. I. se declară dispus să creadă mai degrabă contrarul: că -*an* ar fi secundar,

¹ Pascu (p. 149) nu cunoaște decât n. de plantă *mielăreă*, 'agneau-chaste' < *miel*: reflex românesc al unei celebre glose greco-latine (ἀγνός= *castus*, interpretat ca: *agnus-castus*).

² De notat *gălbinastru*, *gălbinastr*, „păr la cal, alb prin gălbeneală“ (Em. Bucuță, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 130)

³ Sensul e acela, peiorativ, de „cel ce face pe poetul, pe criticul“, etc. („vrea-poet“, „vrea-critic“, zicea Aron Densusianu, cf. fr. *soi-disant*, *prétendu*); el există, de altfel, nu numai în latinește (*patraster*, *filiastrer* „care face pe tatăl, pe fiul“, la Cicero, chiar: *Fulviaster*, „cel ce imită pe Fulvius, un alter-Fulvius“, ca *sullaturio*, *antonesco*, etc. — după prototipul gr φιλπίσειν, cu sens încă mai rău: „a servi interesele lui Filip, pentru bani“), ci și'n grecește, unde un πατραστήρ, μητράστειρα (care au servit de model formațiunilor analoge) erau continuarea firească a derivatelor substantivale în - αστήρ (*δικαστήρ*, *ἐργαστήρ*, etc.) de la verbele în - άζω (cf. Bréal, *Sémantique*², p. 46) — De însemnat, că *vitreg* apare, sporadic, și substantival: „denaintea lui Toderasco, *vitregu*-mieu“ (Ghibănescu, *Ispit-soace și zapise*, III, I, p. 62), — ca. *bunul* meu.

Înlocuind cu vremea pe primitivul *-ar*, oriunde disimilația nu se opune la aceasta, dar, față de alte exemple de topice în *-ar*, care nu au în radical nici *-n-*, nici *-l-*, trebuie să admitem, că cele două sufixe, *-ar* și *-an*, sânt deosebite (cf. și Bărbulescu, *ibid.*, 1923, p. 60 sqq.).

Astfel de exemple sânt, firește. La cele aduse de noi înșine (v. Anuarul Insi. de Ist. Naț. din Cluj, I, 386) și de d. Iordan (dar *Șorogari* din Iași n'are a face cu *Șoroca* din Mehedinți, cum crede d-sa, p. 105, fiindcă forma veche a numelui, *Ciorogari*, atestată în rev. „Ion Neculce“, I, 119, arată că baza e apelativul *ciorogar*, consemnat la Anon. Băn. și Cihac cu sensul de „sutor, cordonnier, savetier“, iar în „Rev. Critică-Literară“, III, 93, cu acela de „nemeș sărac, pantalonar“, de unde și n. de fam. *Ciorogariu*¹⁾), se pot adăugi oricând altele (deși d. I. e convins că le-a dat pe „toate“!): *Bercarul* (vârf în Muscel, unde și pârâul *Berca*: Codin, *Muscelul nostru*, 90), *Luncarul* (deal, *ibid.*, 108), *Pisicari* (*ibid.*, p. 117: după-unul *Pisică*?), *Groșari* s. *Groșani* (Ștefulescu, *Tismana*, 476), *Gruiari* (idem, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. XX), „*Peșteraru* Sămion Mengiarlăul“ (idem, *Istoria Târgu-Jiului*, 480 = S. M. din *Peșteana*, „Nisipură“, ori, cum îndreaptă errata: *Peșteraru* = din *Peștera*; cf. mân. din Muscel, Dâmbovița, etc.), *Săcuiări*, ază Bârzeiu-de-pădure (idem, *Schitul Crasna*, 64), = *Secuieni*; *Câmpănari* = Moșii din Ținutul *Câmpeni*, în graiul Mocanilor (Frâncu-Candrea, p. 64: formă interesantă și ca diferențiere față de *Câmpinean*, din *Câmpina*, „Spinoasa“); apoi: *Apostari* (cf. *Apostul*, vale doljeană, din *Apostol*, *Apostu*, ori *apust* = *opust*, la moară?), *Ceaușari* (cf. *Ceauș*, *Ceaușoia*, etc.). *Ercari* (cf. *Iarca-Iarcu* și pol. *jarka*, „noaten“: vsl. *jarŭ*, „Frühjah“), rom. *iar*, „grâu-de-vară“, ca n. de deal muscelean, etc.); *Fânacari* (pârâu putnean, după *Fânacu* -fân? cf. *Fânari* s. *Funari*), *Ghebari* (cătun putnean, după *Ghebu*; cf. *Gheba*, deal fâlciian, *Ghuba* prahoveană, *Ghebanu*, *Ghebeni*, etc., din *gheb*, dar și n. pers. *Gebhard*, ca *Bernhard* față de *Bârnar*, cf. *bârnar* și *brânar*); *Șotârcari* (= *Ciotârcari*, din *Ciotârcă* = *ciotârcă*?), *Supânari* (cf. n. de fam. *Supan*), etc. Un *Vălari*, înțeles de d. I. ca *Văleni* (cf. *Vălenari* = *Văleneni*), poate fi, ca și *Albinari* (Buzău, Prahova;

¹ De rectificat în acest sens și etimologia d-lui A. Scriban (Arhiva, 1922, p. 49).

cf. *Albina*¹⁾, *Cremenari* (Argeș), *Fusari* sau *Gogoșari* (Vlașca), nu numai pl. unui nume personal sau local: *Vălaru*, *Albinaru*, *Cremenaru*, *Fusaru*, *Gogoșaru* (cf. topon. *Gogoșul*, *Gogoși*), ci chiar pl. apelativului respectiv: *vălar* = *vălaș*, „piuar, dârstar, învâlit (de sumane)“, *albinar*, „stupar“, *cremenar*, *fusar* (= fabricant de fuse), *gogoșar* (= sericicultor).

Același, de altfel, ar putea fi și cazul unora din celelalte exemple citate² — în lipsa probei documentare —, fără ca, prin aceasta, datele problemei ce ne interesează să sufere prea mult, fiindcă, în definitiv, un lucru ni se pare că se poate afirma cu siguranță: că nu e vorba aici de vreun sufix deosebit, ci numai de două funcțiuni deosebite ale aceluiași sufix, — dovadă: însuși faptul, că și *-aș*, dubletul său simetric în cea dintâiu funcțiune (cf. *arcar-arcaș*, *cizmar-cizmaș*, *lăutar-lăutaș*, *pușcar-pușcaș*, *răvar-răvaș*, etc.), apare, de asemenea, paralel cu *-ar* topic, și'n cellalt ipostas (cf. *Poenăș*, s. tecucean, față de *Poenari*, *Vălenaș-Vălenar*, apoi s. dâmbovicean *Crângași*, etc.). Reducerea lui *-ar* la *-an*, sau vice-versa, nu ni se pare necesară.

Faptul, că suf. *-ar* nu se întâlnește numai la radicale cu *-n-*, nu constituie însă, după părerea noastră, o dovadă hotărâtoare împotriva ipotezei d-lui Pușcariu, fiindcă e posibil ca generalizarea aceasta să fie ulterioară, având ca punct de plecare grupa în care există acea rațiune fonetică, — nu de disimulare, în sensul presupus de d-sa, ci de substituire pentru evitarea disimilației, ca în cazul ipocoristicelor rusești, care se derivă prin suf. *-eńka* sau *-ečka*, după cum primitivele respective nu conțin sau conțin în tulpină o nasală: *Káleńka*, *Mašeńka*, *Sašenjeka*, *Vašeńka*,

¹ În *Albești-de-Mur* (Prahova) avem, se pare, păstrat lat. *morus*, „Maulbeerbaum“, mr. *mur* (ad Pușcariu, *Et. Wb.*, no. 1132), mai probabil decât pe *murus*, „zid“ (*ibid.*, no. 1131); cf. *Vadul-Părului*, în aceeași comună, iar pentru factura numelui: *Ruși-de-Vede*, etc.

² *Botoșariu*, n. de fam., într'un doc de la Mateiu-Basarab (Nicolăescu-Plopșor, *Oltenia*, I, p. 2), *Botoșarul* (*ibid.*, p. 17), probabil = bulg. *botușar*, „ciobotar“, e comparabil cu *Botoșan(i)*, în același chip ca și *Mitoșariu* cu *mitocan* (de la *metoh-mitoc*). — *Ruxândariu*, *Tonigar* din Stefanelli (*Doc. Câmpulung moldovenesc*, pp. 465, 467) sânt nume personale negustorești, de origine levantină (it-gr.), în care caracterul diminutiv al suf. *-ar* e tot atât de evident ca și'n grecismul *Leondari* = λεοντάρι, „leu mic, leuț, leușor“. — Pentru răspândirea suf. *-ar* cu accepțiunea locală, comp. încă rus. *volgar*, „der Schiffer auf der Wolga; Bewohner der Uferstrecken an der Wolga“ (Pawlowsky; cf. rom. *burlac*).

Valóderika, față de *Fénečka*, *Manečka*, *Sónečka*, *Vánečka* (v. Max Vasmer, *Dissimilationsvermeidung im Russischen*, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung“, 51 (1923), p. 66).

Privită în cadrul acestor considerații, și etimologia rom. *tâlhar*, derivat de obicei din ung. *tolvaj*, idem (Cihac, II, 530), apare în altă lumină.

Când avem românește un *tâlhiș*, „pădure“, *tâlhăriș*, „pădure mărunță, tufișuri“ (*Graiul nostru*, II, 211), *tâlhăreă*, „susaiu-de-pădure“, „*Pernanthes muralis*“ (Lex. Budan, 695), „susaiu-pădureț, *Lactuca sagittata*“ (Panțu), nu vedem ce motive s'ar putea invoca pentru a despărți pe *tâlhar* de această familie de cuvinte. Un derivat prin *-ar* din *tâlh-* ar explica însă foarte bine numele acestui „pădurar“ sui-generis¹, acestui „fiu al păduii“, cum îi zice, cu o eufemistică perifrază, T. Vârnăv (*Istoria vieții mele*, ed. Goroveiu, p. 68), pe când inversa ar fi mai greu de admis: ca celelalte forme citate să fi fost, ele, construite pe baza lui *tâlhar*.

Pentru oscilația, firească, între înțelesul de „sălbatec [silva!], fiară“ și „fur“ a unui *tâlhăros*, ca epitet al lupului în cimitituri (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 208), cf. și breton *ki c'hoat*, „loup“, litt.: „chien de bois“ (*Rev. des trad. pop.*, XX, 54), ml. *forstrarius*, „lupo“, litt.: „guardia forestală“ (*Arch. Romanicum*, V, 106).

Contra derivării din ungurește pledează și rom.-dial. *tula!* „aoleo!“ „au voleur!“ (cf. M. Pompiliu, în *Conv. Lit.*, XX, 1019), arătând cum trebuiă să sune în limba noastră ung. *tolvaj*, care, în orice caz, lasă neexplicată varianta uzuală în *-ar* (fiindcă analogia cu *vătraiu-vătrar* nu ajunge); iar vr. *tâlhuì*, „tâlhări“, se explică tot atât de bine din același *tâlh-* (din care, cu suf. ung., și *tâlhușag*).

V. Bogrea.

Din nomenclatura calului.

— În legătură cu Chestionarul d-lui Pușcariu —

1 Abraș.

Cu toate distingo-urile lui Hasdeu (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*; cf. *Etym. Magn.*, s. v), etymonul acestui cuvânt² e sigur: turc. *abraș*, „bariolé, (cheval) nuancé de taches blanches“ (Dicț. Acad.).

¹ Notăm ocazional sinonimele: *șumariu* (în Hașeg, din *șuma*, „dumbravă“: Viciu, 81; cf. sârb. *lugar*), *gornic* (Cora Inneu, *Scrisori bănățene*, p. 22), *bereznic*, „pădurar“ (în M-ji Sucevei, *Șezătoarea*, II, 23), *lișniț* (Moisiu, *Știri nouă din Basarabia*, p. 143), -- pe lângă cunoscutul *fe(r)șter*, „*Forstier*“ (prin ung. *festér*?)

² La Nicolăescu-Plopșor, *Vorbe olteneste*, p. 10: *ibraș*, „abraș, piază-rea, nenorocos“.

Sensul originar, ca și cel figurat, al cuvântului se întâlnește, întocmai, la sinonimul vgr. αἰόλος, „abraș“ și „pintenog“, despre cai (πόδας αἰόλος ἵππος, Ξάνθος, din Iliadă, XIX, 404—5, e, astfel, mai curând: *Bălțatul*¹, „calul cel pintenog s abraș“, decât: „*Bălanul* cel vintez“ = πόδας ὤκους, ca Achille, cum traduce d. Murnu, deși nu s'ar putea tăgădui, că însuși ἀργός, „albus“, are, la Homer, acest din urmă înțeles), apoi: „versicolor, ποικίλος“, în sfârșit: „versutus, subdolos, astutus, callidus, vafer, fallax“ (v. în special studiul d-lui L. Parmentier, *Sur le sens méconnu de quelques mots homériques: αἰόλος et ses dérivés*, în „Revue Belge de Philologie et d' Histoire“, I, p. 417, și Martin Ninck, *Die Bedeutung des Wassers im Kult und Leben des Altertums*, în „Philologus“, Suppl. XIV, p. 164).

Dacă, cu toate acestea, sensul figurat, de „méchant“, ar face dificultăți, s'ar putea invoca, pe lângă paralelisme semantice românești, ca: *mafe-pestrițe, caciior, terchea-berchea*, etc., și nr. *abrașcu*, „obraznic“ (Dalametra).

2. Arom. bal'ă.

Cercetătorii originii acestui epitet arom. pentru un 'cal *breaz* (cu o pată albă 'n frunte)' (Dalametra²), ca și acei ai originii dr. *bălan*, socotit de obicei ca un derivat românesc dintr'un *băl* = sl. *biělo*, „alb“ (v. Dicț. Acad., s. v.) auscăpat din vedere un însemnat pasagiu din Procopius (I, 18, 6), în care, vorbindu-se de calul lui Belisariu, „ὅς δὲ ἔλον μὲν τὸ σῶμα φαιδὸς ἦν, τὸ μέτωπον δὲ ἄπαν ἐκ κεφαλῆς μέχρι ἐς ῥίνας λευκὸς μάλιστα“, se adaugă expres: „Τοῦτον (sc. τὸν ἵππον) Ἑλληνας μὲν φαλόν, βάρβαροι δὲ βάλαν καλοῦσι“.

Importanța pasagiului constă în aceea, că el nu ne dă numai explicația clară, că e vorba de un cal „murg pe tot trupul, pe frunte însă, de la cap până la nări, foarte alb“, deci *breaz*,

¹ Sensul riguros al lui *bălțat* ar fi, însă „încins“ (lat. *balleatus*), ca și al megl. *prăpășeană* (despre oi) = bulg. *prēpašja*, „încing“ (v. Candrea, în *Grai și Suflet*, I, 37), iar ξανθός = obișnuit „bălan, blond“.

² După Tache Papahagi (*Antologie aromanească*, p. 405), epitetul se aplică, nu numai „aux chevaux“, ci și „aux chiens de couleur bigarrée, surtout à la tête“. — Cf. și *tărciat* = *tărcat*, „pestriș, amestecul de păr alb cu negru la mielul ieșit din încrucișarea unui berbec cu o oaie de păr diferit“ (Lungianu, *Zile senine*, p. 221).

ci ne dă în același timp numele unui asemenea cal, atât la Greci (φαλός), cât și la „barbari“ (βάλας).

Gr. φαλός, însă (din *φαλ:-Fo-ς), nu e decât o variantă a aceluși φαλός, pe care Hesychius îl glosează: λευκός și care, după Boisacq (p. 1013), corespunde aceluiași sanscr. *bhalā-m*, ‘éclat; front’, căruia-i corespunde alb. *bațe*, „frunte“ (G. Meyer), v.-prus. *batto* (= *ballo*) „frunte“, gall. *bal*, „(cheval) marqué au front d’une tache blanche“, bret. *bal*, „tache blanche au front des animaux domestiques“, engl.-dial. *ball*, „cheval marqué en tête“, etc.

Βάλας al textului grec (Nom., corespunzător Acc. βάλαν) se așează, deci, într’o întinsă familie indo-europeană, având la origine, nu numai însemnarea de „strălucire“ (din care, de altfel, se putea desvoltă cea de „culoare strălucită, albă“: *candidus*, ἀγλός), ci și aceea de „frunte“, care, dată fiind localizarea specifică a albului la frunte, în cazul lui *breaz* (ceea ce nu e cazul cu *bălan!*), s’ar putea, socotim, considera, în speță, ca fundamentală. Ca și megl. *bal’ă*, „oaie cu o pată albă în frunte“ (*Grai și Suftlet*, I, 31), mr. *bal’u* ar fi, adecă, identic, ca radical, cu alb. *bațe*, „frunte“, care, el însuși, ar fi baza derivatului alb. *bal’oš*, *bal’aš*, „von Pferden und Ochsen, die eine weisse Stirne haben“ (G. Meyer, p. 25), — însemnând, deci, propriu: „frunteș“¹, — iar nu sârb. *bjelaš*, „Schimmel“ (cf. *farij*), din radicalul sl. *bjel-*, „alb“, cum voiă G. Meyer (*l. c.*)².

Apropierea — prin et. pop. — de acesta nu se înlătură, de altfel, nici de cum prin această ipoteză, precum nu se tăgăduște nici îndepărtata înrudire a familiei de cuvinte sus citate cu vsl. *bělŭ*, care-i aparține, ca și celt. *belo, „clair, brillant“, lat. *flavos*, „blond“, vgerm. *blao* „bleu“ (v. Boisacq, *l. c.* și cf., pentru ultimul exemplu, rom. *albastru* față de *alb*); mai mult: însuși sinon. *breaz* (— bulg. *brěz*, idem, vsl. *brěza*, „mesteacăn“) se știe că aparține aceleiași familii, a sanscr. *bhrāçati*, „flamboyer, reluire“, ca și gall. *berth*, „nitidus, pulcher“, got. *bairhts*, „clair, brillant“, vgerm. *beraht*, mgerm. *berht*, „brillant“ (cf. engl. *bright*),

¹ Cf. Hasdeu, *Etym. Magn.* III, 2938 (care citează, după G. Meyer, glosa irigiană βαλήν = βασιλεύς, pentru a conchide la un prototip tracic) și A. Philippide, *Prejudiți*, Iași 1916 (extr. din „Viața Românească”), p. 9, unde n. de fam. *Balș(a)* e explicat ca un derivat prin suf. sârb -ša din alb. *bal’ε*, „frunte“.

² Așa și Capidan, în DR., II, 519.

ca și alb. *barð* (din care mr. *bardzu*, „bălan“, și dr. *barzã*) și gr. φορκός, glosat: λευκός, πολίος la Hesychius (v. Boisacq, p. 1034).

Dacă, deci, în *breaz*¹ ideea dominantă, determinantă, a fost cea a colorii, în *bal'u*, în schimb, e vorba, originar, de frunte-

3. Rotat.

‘Ghiol Dumitru ‘ncălecă Pe *Vânătu Rotatu*’, după care încălecă ‘pe Roșu-Închisui’ și ‘pe Galbinu-nebunu’ (Giuglea-Vâlsan, *De la Români din Serbia*, p. 213)².

Pasagiul, între altele, asigură lectura d-lui N. Iorga (*Doc. Bistriței*, I, 19): „cel cal *sur rotat*“ (doc. de pe la începutul sec. XVII), împotriva conjecturii ce propuneam: sus arătat (v. *Rev. Ist.*, VI, 227, unde s’a tipărit greșit: „sur arătat“).

Ceeace voim să relevăm aici, e sensul epitetului.

El pare a corespunde, în adevăr, francesului *gris pommelé*, prin care Barbier de Meynard (II, 590) traduce pe turc. *qer (ar)*. sau latinului *scutulatus*, pe care Palladius (*Opus agriculturae*, IV, 13, ed. Schmitt) îl citează printre „colores praecipui“ la cai (v. n-l următor), iar Isidorus (*Etymologiae*, XII, 1, 51, ed. Lindsay) îl explică precum urmează: „*scutulatus* vocatus propter orbes, quos habent, candidos inter purpuras“³.

4. Șoricîu.

Epitetul e consemnat, între calificativele date cailor după culoare, și’n „Chestionariul pentru un Atlas lingvistic al limbei române, I: *Calul*“, redactat de d. Sextil Pușcariu (p. 14)⁴.

El corespunde exact lat. *murinus*, „mausgrau“ (Niedermann, *Contributions à la critique et à l’explication des glosses latines*, p. 29), pe care-l enumeră, l. c., Palladius („badius [fr. *bai*], aureus [cf. *grangur*], albineus, russeus, murteus, cervinus, gilbus,

¹ Un sinonim dial al lui *breaz* este *pic(ă)*, despre boi și vaci breze (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 100).

² Pentru *nebunu*, cf. și *belnicu* (în alte variante: *besnicu* = sl. *běsny*, „wütend, besessen“), la Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, pp. 198—9 („Tot pe Roșul *belnicul*“) și Păcală, *Rășinari*, p. 137: *belnic*, „șiret, isteț, zglobiu“. — O foarte interesantă listă de porecle tătărești pentru cai, în *Analele Dobrogei*, I, 156—7.

³ Pentru cal rotat la coamă, cf. *rotată* despre creasta pupezei, la Tiktin, s. v. *rotat*. Cf. gr. ῥαβδωτός = *scutulatus*, „vărgat, târcat“ (despre stofe).

⁴ La bogata sinonimică p „cal“ (*ibid.*, p. 8—9), de adaus și: *parip* (Reteganul, *Povești din popor*, 27; cf. Lex. Bud., Miklosich, Cihac).

scutulatus, albus, guttatus, candidissimus, niger, pressus; sequentis meriti varius cum pulchritudine, negro vel albino, vel badio-mixtus, canus cum quovis colore, spurcus, maculosus, *murinus*; obscurior¹ și pe care M. L. Wagner (*Das Fortleben einiger lateinischer, bzw. vulgärlat. Pferdefarbennamen im Romanischen, insbes. im Sardischen und Korsischem*, în „Glotta“, VIII [1917], p. 235 sq.), crede a-l recunoaște în sard. (*kađdu*) *murru*, „ein graues (Pferd)“.

5. Răvan (în).

‘*Chiostece* = legătura calului la picioare ca să meargă în răvan sau în buestru’ (Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 129).

Cuvântul e același cu mr. *rivâne* s. *arivane*, pl. *arivăniț*, „amble“ (v. Tache Papahagi, *Antologie aromânească*, p. 397, unde se dă exemplul: „și el si s’ducă *arivăniț* = și el să joace [mergând] în buestru“), adecă turc. *revan*, „coulant, qui a cours, qui s’exécute“, *revanè*, „allant, coulant, marchand, avançant“ (Kieffer-Bianchi, I, 603), după cum și *chiostec*, „butuci la piciorul cailor, spre a le domoli mersul“, e turc. *köstek*, „entraves“ (Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 115).

Alt sinonim important e *păivan*, care se regăsește identic în sârbește și’n bulgărește, reprezentând pe turc.-pers. *paivand*, „lien de pied, entraves, liens pour retenir le cheval et les bêtes de somme“ (Barbier, I, 388), și care se compune „din două ștreanguri și din niște bucăți de păslă“, având, după Boceanu (*Cuvinte din jud. Mehedinți*, 99), următorul rost: „Pentru ca animalul (de obicei, calul) să meargă mai lin, în buestru, se împăivănează. Împăivănarea se face în chipul următor: Deasupra de glezne i se leagă păslă, iar cu ștreangurile i se leagă picioarele de dinainte de cele dinapoi, apoi se ridică puțin ștreangurile cu o chingă. Ștreangurile se lasă într’adins mai lungi, ca să nu se încurce, iar chinga nu se strânge de burtă: ‘umblă de parcă are păivane la picioare’“.

¹ La Isidorus, *o. c.*, I, 48: „badius, aureus, roseus, myrteus, cævinus, gilvus, glaucus, scutulatus, canus, candidus, albus, guttatus, niger. Sequenti autem ordine, varius ex nigro badioque distinctus; reliquus varus color vel cinereus deterrimus“ (urmează explicațiile etimologice-reale). — P. *cinereus*, cf., osebît de *cenuşiu*, și *garoş* (despre care, v. art. special). — O foarte interesantă nomenclatură relativă la cal, în *Onomastikon* al lui Pollux, ed. Bethé, p. 57 sqq. (= I, 181—221: Ἰππικὰ ὀνόματα, etc.).

Am crezut de folos să semnalăm aceste informații, care au fost trecute cu vederea în cercetarea d-lui Giuglea asupra lui *buiestru* (v. în special p. 401 din DR. II), și profităm de ocazie pentru a releva, în ce privește *buiestru* însuși, un exemplu neglijat, care, împreună cu *embuiestru* (fără traducere) din Anon. Băn., relevat de Dicț. Acad., e cea mai veche atestare a cuvântului: „Si oamenii, cari strâng pământul acela [cu aur], au mare frică și osteneală, căci că încarcă cămile în *buestri*, parte muerească, și merg cu disagii în ceasul de miazăzi, când odihnesc furnicele“, (în „Fisiologul vr. din veac. al XVIII-lea“, publicat de C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă“, IX, 9)¹. V. Bogrea.

Note semantice.

Versiunea românească a „Fisiologului“, publicată, după un manuscris din secolul al XVIII-lea, de d. C. N. Mateescu, în rev. „Ion Creangă“ (vol. VII și IX) și în „Calendarul“ ei pe 1915, are unele curiozități de limbă, vrednice de a fi relevate.

Relevăm, deocamdată, una.

Vorbind de produsele de încrucișare între fiare de soiuri diferite, se spune acolo (IX, p. 11) că „să împreună străine cu străine gadini și se fac ceale mai *preaslăvite* dihanii“.

Este însă evident, că nu „preaslăvit“ e calificativul, pe care-l așteptăm aici, ci: ciudat, minunat, monstruos, bizar, curios, straniu, extraordinar, extravagant, — *paradoxal*.

De fapt, originalul grec al acestui „paradoxal“, a nume *παράδοξος*, e răspunzător de această nepotrivire: ca și'n „drept-slăvitor“, din *ὀρθόδοξος* (*pravoslavnic*), în loc de *drept-credincios* (v. D. Russo, *Elenismul în România*, București 1912, p. 28), înțelesul de „slavă, glorie, mărire“ al lui *δόξα* s'a substituit, în mod greșit, aceluia de „păreră, credință“. — „*Orthodoxus*, rectae gloriae“, interpretă, de altfel, și Isidorus (*Etymologiae*, X, 195, ed. Lindsay), — dovadă, că amfibologia n'a avut răsunet numai în biserica de Răsărit.

Sl. *slovopoložitel* (v. I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*,

¹ Pentru sinon. sl. *иpдc, иpдcкнлк*, „*equus gradarius*“, cf. și I. Bogdan, *Relațiile Țării-Românești cu Brașovul*, I, 213, n. 1. — Despre calul care s'a ridicat în două picioare, fr. *cheval cabré*, avem în traducerea vr. a lui Herodot, ed. Iorga, pp. 387, 477, expresia *a sta furcă*, redând pe gr. *στᾶς ὀρθός* și *ἔστατα*: *ὀρθός* din original (VII, 88; IX, 22).

II, 603) a contribuit, la rându-i, foarte probabil, la falsificarea înțelesului gr. λογοθέτης = *rationalis* s. *procurator* (originalul latin, pe care-l reproduce, în terminologia administrativă a Bizanțului, cum a arătat A. Semenov¹), deci: „contabil, grămatic“ (cf. *logofăt* de moșie)², în: „vorbitor, expunător“, cum îl tălmăceă și Cantemir însuși (v. *Descr. Mold*, I, 6³), confundând accepțiunea de „ratio“ (socoteală, seamă) cu aceea de „oratio“ (cuvântare, vorbă)⁴.

Adăogim, că și „Pré-linului“, în loc de „Prea-Seninului“ (*Serenissimus*) din adresa către Domn în Prologul *Triodului* de la Iași, 1747 (*Bibliografia rom. veche*, II, 102), se explică, fără îndoială, în același chip: prin dublul înțeles al gr. γαληνώτατος, „lin“ (despre Mare) și „senin“ (despre cer, ca și al lat. *caeruleus*).

Și originalele grecești sânt departe de acelea, cărora li se potrivește epitetul de „verba non translaticia“ al lui Gellius (IX, 9)!

V. Bogrea.

¹ *Über Ursprung und Bedeutung des Amtes der Logotheten in Byzanz*, în „Byzantinische Zeitschrift“ din 1910, p. 440 sqq. — P. γενικός λογοθέτης, „treasurer-general“, v. și Minns, *Scythians and Greeks*, p. 543; cf. *ibid.*, p. 612: ἐπι τῶν λόγων, „finance minister“ (λόγος τῆς πόλεως = budgetul orașului).

² Pentru cunoscutul *feți-logofeți*, cf. pe de o parte: „Peste teji De logofeți, Peste micu De gramatici“ (Baronzi-Iorga, *Un mănunchiu de colinde*, p. 15), iar, pe de alta. *stea-logoste*. — De asemenea: vr *oare făt*, *oare fată* = oarecare, oarecine, în „Leastvița“ lui Ioan Scărarul (*Arhiva*, Iași 1915, p. 29) de adăugit în Dicț. Acad., s. v. *făt*, „plod, fiu, fecior“. — *Logofăt-de-masă*, „copist, secretar“, și *logofăt-de-strană*, „dascăl de biserică“ (cf. *făt*, *crăstnic*, etc.), deosebesc Românii dintre Vidin și Тинос (v. monografia d-lui Bucuță, p. 131). — Adde „Micu Grămădicu“ din Reteaganul, *Povești*, 48 (et. pop cu grămădă)

³ Cf. de asemenea „pré-cuvântărejul“ = λογώτατος, din epistola lui Cacavela către Cantemir, în *Divanul* acestuia Greșeala lui Cantemir, care făcea din Marele-Logofăt un porte-parole al Domnului (v trad. Pascu, p. 99), în sensul quaestorului (καλίστωρ) bizantin, poreclit στόμα βασιλέως (Zonaras, V), a rectificat-o, independent de studiul citat al lui Semenov, d. D. Russo, o. c., p. 63, n. 1.

⁴ Asupra semanticei gr. λόγος, v. acum în special disertația d-lui Erich Hofmann: *Quia ratione ἔπος, μῦθος, αἶνος, λόγος et vocabula ab eisdem stirpibus derivata in antiquo Graecorum sermone (usque ad annum fere 400) adhibita sint*, Göttingen 1922; iar pentru adevărata explicare a ngr. *žlogov*, v. Bréal, *Sémantique*², p. 121. — Și *cuvânt*, ca sinonim al lui „cauză, motiv“ (cf. fr. *raison*), se întâlnește în vr.: *cuvântú* (așă, în Cod. Voron., XIX, 38, unde-i corespunde în versiunea lat. *causa*, iar în cele gr. și sl.: *λόγος* și *slovo*).

Cordun.

Dacă originea numelui *Bucovina* (*bucovină* = făgei) însuși e în afară de orice controversă (v. în special I. Nistor, *Originea numelui Bucovina*, în rev. „Flacăra“ din 24 Ianuarie 1915, p. 102 sqq.¹), sinonimul său, *Cordun*, nu se bucură încă de acest privilegiu: A. Scriban (în „Arhiva“ din Iași) și G. Pascu (în „Archivum Romanicum“, VI [1922], p. 220) preferă identificării cu *cordun* = cordon militar (sanitar, grăniceresc) derivarea dintr'un *koroda*, de la *codru* (*codrun).

Față cu acestea, e necesar să trimitem la cele arătate de noi în DR, I, p. 215 și'n Anuariul Inst. de Ist. Naș. din Cluj, I, p. 303, n. 2; iar, dacă locurile citate acolo nu sânt de ajuns, să adăugim din N. Iorga, *Doc. familiei Callimachi*, II, pasagiul dintr'o scrisoare moldovenească de la 1782, în care se vorbește de „Sucăv[a], în *Cordon*“ (p. 204), și acela, dintr'un raport diplomatic francez din 1795, în care e vorba, expres, de „la-surveillance des officiers du *Cordon*“ (p. 505): *sapienti sat!*².

V. Bogrea.

Originea pol. multan.

Cercetătorii noștri șovăesc în privința originii termenului pol. și ceh pentru „Moldovean“, afirmând adesea că el ar reflectă pe rom. *muntean*, „Român din Muntenia, Valah“, generalizat, extins și asupra Moldovenilor (v. Candrea-Densusianu, *Dict. et.*, supt *munte*; Arhiva-Iași, 1923, p. 374).

Că „Polonii și Rușii numesc pe Moldoveni: Valahi (*Volochos*) adecă Italiani, iar pe Valahi: Munteni (*Montanenses*)“, spune lămurit Cantemir (*Descriptio Moldaviae*, I, 1); iar documentele slave vorbesc, precum se știe (v. I. Bogdan, *Doc. lui Stefan cel Mare*, II, 596), de Moldova, ca de „Voloscaia Zemlia“ (cf. *Țara Românească*), și de Moldoveni, ca de „Volohove“ (pl. lui *Voloșin*³).

¹ V. și numeroasa familie toponimică (*Bucov*, *Bucovăț*, *Bucovel*, *Bucoveni*, *Bucovicior*, *Bucovina*) din Marele Dict. Geogr., dar, mai ales, cf. acest pasagiu dintr'o hotarnică mehedințeană de la 1699, unde, lângă numele original românesc, apare traducerea slavă: „am pus piatră . . . alături cu padina Făgețelului, despre *Bucovicior*“ (*Arhivele Olteniei*, III [1924], p. 42).

² Pentru apelativul românesc însuși, cf. și turc. *qordoun*, din fr. *cordun*, „chaine de montre“ (Barbier, II 508).

³ Cf. și *moldovlahijskij*, „moldovenesc“, față de *munteniskij*, „muntemesc“ (*ibid.*, p. 599).

Dar aceasta nu prejudică întru nimic chestiunea derivării etimologice.

Miklosich (*Et. Wb. d. sl. Spr.*, p. 204) explică pe pol. *multanka*, „Rohrpfefe“, ca „aus der Moldau (*multany*) stammend“, și, că această „moldausche Hirtenflote“ (Brükner), întocmai ca și pol. *multanki*, „eine Art Säbel“ (v. Wędkiewicz, în *Mitteilungen des Rum. Instituts* din Viena, I, p. 265), reflectă pe moldovan (*moldvan, *moldan, *muldan), iar nu pe *muntean* (din care, rus. dial. *muntean*, „Gebirgsbewohner“, consemnat la Miklosich, *l. c.*), se vădește, în chipul cel mai neîndoios, prin corespondentul slovac *moldanky*, „bucium“ (citat și la Șăineanu, *Istoria filologiei române*, p. 220).

Am crezut necesară această punere la punct a unei erori, care nu se mulțamește cu meritul de a fi făcut, ođinioară, pe răposatul păr. Marian (*Portretul lui Miron Costin*, p. 35), să dăruiască pe Miron Costin „Muntenilor“, fiindcă interpretase ca *Muntean* pe *Multan* din legenda polonă a medaliei comemorative pentru vizita „logofătului Miron din Moldova“ (*logofeta Mirona z Multan*) la Cracovia¹.

V. Bogrea

Din sinonimica lui „Drac“: Chiorchiojilă.

Intre diferite alte nume pentru ‘Drac’, cele mai multe neatestate aiurea (*Bulcheriu*, *Cotilici*, *Desachi*, *Dodielnicu*, *Fesache*, *Găvozditu*, *Goidilă*, *Handrea*, *Hanțu*, *Hanțiuțu*, *Moflea*, *Manghuna*, *Polima*, *Paftaru*, *Sana*, etc.²), pe care le înșiră d. V Moisiu în manuscrisul înaintat pentru premiul Wright, — manuscris ce mi-a fost comunicat de d. Murgoci și Kirileanu, — îl găsim și pe acesta, explicat astfel: „Se crede că dracul e încrucișat și se uită piezș, încrucișat, ca un om *chiorhuz*, *chiorcojat*“ (cf. moldoven. *a se închiorchioșă*, pe care Șăineanu, *Dicț. Univ.*⁴, îl scoate din *cocoș!*).

E, fără îndoială, turc. *keur gueuzlu*, „ingrat; surnom du diable“ (Barbier de Meynard, II, 657); propriu: „aux yeux borgnes, aveugle“ (cf. *ibid.*, II, 166, s. v. *cheitan*, „diable“, unde se explică de ce „les Turcs appellent le diable *kieur*“, — cum îl numesc,

¹ Să amintim, cu titlu de curiozitate, și „etimologia“ lui Costin însuși: *mult* sau *M-Oltean*!

² Pentru *naiba*, cf. și turc. *na-yab* [= naîab!], „introuvable“ (Barbier, II, 809). — *Urcoi*, și ‘n „Comoara Satelor“, II (1924), 43, rimând cu „drăcoi“.

de altfel, și ai noștri, după aceeași listă a d-lui Moisiu: *Chioru*)¹.

Ocazia e binevenită să adăugim, că, printre numele Dracului, de care s'a ocupat, în mai multe rânduri, G. Pascu (cf. DR., II, 789 și III, p. 454), trebuia însemnat și *Zarzavela* (la Alecsandri), pe care Șăineanu, *l. c.*, îl raportează, cu drept cuvânt, la *mr. zarzavuli* și a cărei proveniență ngr. e patentă².

Să mai adăugim, iarăși, că turc. *caraghioz*, în înțelesul său etimologic, de „ochiu-negru“ (cf. ngr. μαυρομμάτης, din care n. de fam. dr. *Mavromati*, *mr. mavruniat*, „oacheș, dar și *Caraghizuzelea* din *qara gueuzlu*, „joli, séduisant“) se întâlnește, în terminologia pescarilor noștri, ca nume al „cosacului cu ochii mari și negri“: *cosacul caraghios*, și al „scrumbiei cu cap negru“ (rus. *ciornoglava*): *caraghioz* (v. Antipa, *Fauna ichtiologică a României*, pp. 146, 225).

V. Bogrea.

---

¹ Γκέρας „blind“, din „ντόρτικα“, jargonul țigănesc din provincia Εύρωτανία (în Apusul Greciei continentale), neidentificabil pentru d. Manolis A. Triandaphyllides (*Eine zigeunerisch-neugr. Geheimsprache*, în „Zeitschrift f. vergl. Sprachforschung“, 52 [1923], p. 9), e, evident, același cuvânt turcesc; iar τσορνή, „Mütze, Kopfdecke aus schwarzem Tuch oder Atlas“, nu aparține la țig *ichor*, „Dieb“, ca τσόρης și τσορέλα, „Dieb“ și „Diebstahl“ (*ibid.*), cum crede autorul, ci, firește, la sl. *čorn*, *cern*, „negru“ (după colorarea căciulii)

² Cf. acum și P. Papahagi, în rev. „Dunărea“ I (1923), p. 101 sqq.

RECENSII.

Norbert Jokl, *Linguistisch-kulturhistorische Untersuchungen aus dem Bereiche des Albanischen*. (No. 8 din Untersuchungen zur indogermanischen Sprach- und Kulturwissenschaft, begründet von Karl Brugmann und Ferdinand Sommer, herausgegeben von Wilhelm Streitberg und Ferdinand Sommer). Berlin und Leipzig, W. de Gruyter & Co, 1923. Pp. 366 + XI.

Interesul pentru Albania a crescut în anii din urmă din ce în ce mai mult. Pusă supt scutul Ligei Națiunilor, țărișoara aceasta, independentă acuma, intră în rândul țărilor europene. Vom avea de sigur, nu peste mult timp, informații mai exacte și mai bogate și despre limba albaneză. Cu cât tezaorul ei lexical va fi mai bine cunoscut, cu atât se va lămurii mai bine și gramatica ei istorică. În ce măsură se va întâmplă acest lucru ne-o arată cartea lui Jokl, care, pe baza unui material nou de limbă, elucidează o mulțime de chestiuni rămase obscure până acuma.

Cercetările sale sânt de natură etimologică, iar principiul, accentuat de autor atât de des, e că originea unui cuvânt albanez trebuie căutată înainte de toate în limbile indoeuropene și nu, cum făcea Gustav Meyer atât de des, mai întâiu în limbile încunjurătoare, din care putea fi împrumutat. Metoda lui Jokl nu se pare cu atât mai justă, cu cât și noi o urmărim pentru limba română, unde, mai înainte de a ne gândii la Slavi, Greci, Unguri și Turci, căutăm obârșia cuvintelor în limba latină. De cele mai multe ori cuvântul albanez e așezat mai întâiu în mijlocul familiei sale albaneze, asemănându-se cu variantele dialectale și cu derivatele lui. Din această comparație se desface în mod firesc forma originală — rădăcina — și înțelesul primordial, care apoi se așază în familia cuvintelor înrudite indoeuropene. Ochiul ager al profesorului din Viena distinge repede esențialul de accesoriu; cunoașterea profundă a legilor fonologice și derivate ale limbei albaneze — în mare parte stabilite sau precizate de autorul însuși — îl ajută să așeze cărămidă lângă cărămidă pentru construcțiile sale adesea temerare, dar totdeauna motivate; neobositul spirit scrutător îl face să găsească asemănările sur-

prinzătoare și de cele mai multe ori convingătoare care să facă plauzibilă etimologia. Jokl nu se mulțumește însă cu atâta, ci el caută totdeauna și familia întreagă semantică, astfel încât cartea sa n'are nimic dintr'un dicționar etimologic, ci este, precum o arată și titlul, o oglindire prin limbă a istoriei culturale. Cuvintele elucidate etimologiceste se grupează în patru categorii: I Drept, obiceiuri, credință; II Casa și sculele; III Natura și vegetația; IV Agronomie și animale. În fiecare din aceste categorii urmează grupări mai mici precum: 1. Familia: poligamia, bărbatul ca lăuză, cununia, terminii de înrudire (nepot, moș, bunică, frate, cumnat, ginere, văduvă); 2. Dreptul prin obiceiuri; 3. Administrație (crainic, slugă); 4. Credințe (umbră, dumnezeu, vampir, duhurile pădurii). Din enumerarea acestor subtitluri ale primei categorii se vede cât de departe pătrunde cercetarea în instituțiunile și în viața sufletească a poporului albanez și se poate presupune cât de dese sânt excursiile etnografice și etnopsihologice pe care autorul e nevoit să le facă.

Pentru noi, Români, atât de apropiați de Albanezi, poate și etnicește, de sigur însă în urma comunității geografice și a vieții asemănătoare dusă de strămoșii noștri, cartea aceasta cuprinde multe lucruri vrednice de știut. Mă voiu restrânge în această dare de seamă la partea lingvistică

Înainte de toate sânt interesante etimologiile unora din cuvintele albaneze pătrunse și în limba noastră, precum: *copil* (cu explicarea celor două accentuări *copil* și *côpil* din nominativul și acuzativul albanez, p. 6-8), *pârâu* (p. 335; și în românește cuvântul e foarte răspândit în toponimie), *bung-* (de unde *bungetul* nostru, p. 177 ș. u.), *curpen* (atestat întâia oară supt forma *kurpen* și în albanezește p. 229), *abur* (p. 270 ș. u.), *rânză* (se atestă forma *rend(ε)ze* p. 278 și 334, încât se completează etimologiile lui Cipidan și Giuglea din DR. II 516 și 643); la pp. 236—237 și 328 se dă bibliografia și se discută etimologiile date lui *laiu* de diferiți autori (dar se desparte pe nedrept cuvântul românesc de cel albanez). Originea albaneză se arată acum pentru întâia oară pentru două cuvinte românești: *bârță* (*bârsă*) și *molid(v)* (*molift*) Cel dintâiu (p. 140 ș. u.) se găsește — cu *ț* și *s* — și la Albanezi: *vërts(ε)* și *vërs(ε)*; nu cred însă că vorba albaneză însăși să vină din lat. **vertia*, din *vertere* (sau **vertire*) căci chiar dacă am admite o astfel de formațiune postverbală în lat.-vulg., nu trebuie să uităm că *vertere* are *e* scurt (cf. *vërsus* > alb. *viers*) și **vertia* ar fi dat la Albanezi **viartse* (cf. pag. 282 și Meyer-Lübke, în Gröbers *Grundriss* I² 1044), iar la noi **viarță* sau **biarță*. S'ar putea ca verbul nostru *lăbărțat* (întrebuințat mai ales ca participiu-adjectiv *lăbărțat*) să fie o formă disimilată din **răbărță*, cu sensul primitiv de „a atârna ca *bărța* plugului“. Foarte ingenioasă și convingătoare e explicarea lui *molidv* (p. 199 ș. u.) din alb. **mol'id(ε)* de la *mol'*- și păstrat cu alt

sufix și sens („brad alb“) în *mol'ike*. Originea albaneză a lui *molid*, alături de *brad*, apoi asemănarea cu albaneza pentru *codru* și *pădure* are și o însemnătate istorico-culturală. Redarea lui *δ* prin *vd* (devenit în poziție finală *ft*) arată un paralelism perfect cu *ft* din *φ* grecesc la noi și la Slavi (ca în *Dosofteiu* etc.). Că în *brad* și *barză* sau *viezure*, reflexele lui *δ* albanez sânt altele, nu trebuie să ne mire, dat fiind că strămoșii noștri nu aveau acest sunet n limba lor¹ și că aceste cuvinte au putut intra în limba noastră în epoce și regiuni diferite. Un alt reflex posibil al lui *δ* ar fi *zd*, care nu discompune spiranta dentală în labială fricativă (*v*, asemănător ca efect acustic cu *δ*) + dentală cluzivă (*d*), ci în dentală fricativă (*z*, asemănătoare cu *δ* din punct de vedere al articulației) + dentală cluzivă. Acesta mi se pare a fi fost cazul într'un cuvânt împrumutat, în timpuri vechi, din grecește și adevă în *sălămâzdră* „salamandră“ (Lex. Bud., Șezătoarea VII 183). Că acest cuvânt nu poate fi corespondentul latinescului *salamandra* e evident. Păstrarea lui *l* față de *r* sau *m* (*n*) n'ar fi o piedecă după cele spuse în acest volum, la pp. 660 și 602, dar redarea grupului *ndr* prin *zdr* în elemente latine e cu totul neobicinuită². Pe de altă parte acest cuvânt popular nu poate fi nou în limbă pentru că el are *â* accentuat, care nu se poate explica decât dacă plecăm de la o formă **sălămânzdră*, cu *n* dispărut prin disimilare totală față de *m* precedent, ca în *mătrăgună* (cf. grec. *μανδραγόρας*), arom *fri-mi(n)tu*, *mărm(n)tu*, *simi(n)ț* și în *Muscel* < **munscel* < *mun(t)e)scel*³ < **montiscellus*⁴. Dacă însă *an* a putut trece în *ân*, cuvântul trebuie să fi intrat în limbă în epoca paleoromână, deci din grecescul *οξλαμάνδρα*, într'un timp totuși când *δ* grecesc avea rostirea fricativă⁵. Acest *δ* grecesc sau a fost redat de strămoșii noștri prin *z* (ca în *barză*, *viezure*) și în **sălămâ(n)zră* s'a intercalat un *d* între *z* și *r*, ca în *zdravăn* (cf. *groazdnic*) sau — ceea

¹ Mă întreb să nu fie oare între *mare* (cărui *i* s'au dat atâtea explicații și nici una sigură) și corespondentul său albanez *mađ*-*i* nici o legătură? Latinescul *maior(em)* a putut să se suprapună, cu al său *r*, peste un **mize* mai vechiu sau coexistent în limbă.

² Lex. Bud. dă și o formă *sălămândră*, care corespunde cu cea latină. Dacă aceeași formă, care nu se poate atesta aiurea, nu e plâsmuire latinizantă a autorilor, ea s'a născut mai probabil prin contaminare cu adjectivul *mândru* „frumos“. Într'adevăr, culoarea acestui animal negru și cu pete galbene e foarte impresionantă; de aceea în Mehedinți *solomâzdră* servește și ca nume de capră (Chestionarul lui Hasdeu IX, 42).

³ În *Muscel* se zice *usce*, *pasce* etc. în loc de *uște*, *paște* etc.

⁴ Pentru sufixul *-scellus* în toponimia italiană cf. S. Pieri în *Arch. glott. ital. Suppl.* V, 235 n. 1. (**ramuscellus*, **lacuscellus*, **pratuscellus*), apoi formațiuni ca *pulvisculus* etc.

⁵ Nu știu când a început în limba comună grecească această rostire. În unele dialecte, astfel în cel elic, *δ* devenise spirantă foarte de vreme, încă în sec. V i. d. Hr. (cf. A. Thumb, *Handbuch d. griech. Dialekte*, p. 176; Fr. Blass, *Über die Aussprache des Griech.* p. 110).

ce mi se pare mai probabil — a fost înlocuit, precum am spus, prin *zd*.¹ — Și cuvântul *uluc* (la moară etc.) îl crede (p. 146 ș. u.) de origine albaneză (de unde și turc. *oluk, uluk*, bulg. *oluk, sârb. òluk*); dacă alb. *fl'ug* (ε) derivă din *ve-lug, cum crede Jokl (p. 149), care a însemnat „das abgeschnittene (Stück eines Baumstammes)“, atunci forma reconstruită albaneză s'a păstrat, poate, în rom. *vălug* — Imprumuturi din românește în albanezește ar fi după Jokl *kušore* „kleine Schlüssel“ < *cupșoară* (p. 142–143), *l'emñ* (ε) „Garnwinde“ < *lemn* (sau mai degrabă din plur. *leamne* cf. istror. *lēmne* la singular!), poate și *pl'aje* „Abhang, Seite“ (atestat acum întâia oară și la Albanezi p. 174) < *plau* și, după cum crede Meyer-Lübke, și *șegete* < *săgeată*. Aceste împrumuturi ar fi deci de adăogat la cele date de Capidan în DR II Atestarea lui *pl'aiε* „Abhang, Seite“ (p. 174–175) întregește imaginea extensiunii geografice a acestui cuvânt, cunoscut până acum la Veghloți și Români.

Jokl atestează (p. 257--259) și pe alb. *l'ukër* (gheg), *l'ukre* (toscan) cu înțelesul de „oaie“, dovedind că avem a face cu trecerea de sens atât de deasă și în alte limbi de la „avere“ la „vită“ și deci cu lat. *lucrum*. Existența acestui cuvânt și în albanezește, îl face pe autor să creadă că și rom. *lucru* e lat. *lucrum*, iar nu un derivat postverbal de la *lucrà*, pe care Candrea-Densusianu DE. îl derivă din *lucubrare*. Cel ce urmărește diferitele înțelesuri ale lui *lucrà* (și *lucru*) în dialecte și mai ales în limba veche, nu se poate îndoii nici o clipă că etimologia acestor cuvinte e latinescul *lucrare* și *lucrum*. Iată câteva exemple din „Evanghelia cu învățătură“ a lui Coresi (ed. Pușcariu-Procopovici): 1° *lucrà* = „a agonisi, a dobândi, a câștiga“; *lucru* = „câștig, câștigare, folos, rezultat“: *cela ce luò cinci talanți, aciași mearse de lucrà alți cinci talanți* 317/25, cf. 401/24. *Lucrulù dobândeii* 431/6; *ca un iubitoru de argintù și de lucruri iubitoriu* 451/9, cf. 323/22, 327/13, 439/16; — 2° *lucrà* = „a produce, a aduce“: *praznicele... bucurie lucrează, iară sufletului lumină și frâmseațe câștigă-ı* 516/12; — 3° Din exemple ca *necurăție lucrează* (= produce) 447/24 cf. 542/15 se vede cum sensul lui *lucrà* poate să devină „a face, a săvârși“, care este înțelesul obișnuit a lui *lucrà* la Istroromâni: *ceale bunele să lucrăm* 62/14 cf. 25/16, 92/26, 277/34, 313/28; adesea în figură etimologică: *lucru*

¹ Numele acestui animal a suferit în toate limbile romanice fel de fel de transformări curioase și contaminări interesante, care se pot urmări în Meyer-Lübke, *REW*. 7525. Ele se explică de sigur prin rolul important pe care salamandra o are în vrăjile populare. Și la noi întâlnim câteva alterări, care nu se pot explica numai pe cale fonetică. Astfel forma *solo-mâzdră* (Lex. Bud; Sadoveanu, Săm. III, 808; Marian, Orn II, 332, Inmorm. 460; Șezătoarea II, 71/1, VI, 51) s'ar putea explica prin labializarea lui *ș* înainte de *m* (*sălomâzdră) și apoi prin asimilarea primului *ă* față de *o* următor; mai probabil avem însă a face cu o apropiere de cuvântul *solomonar*, care, având și varianta *solomonar*, a produs și un *șolomâzdră*, formă care s'a putut orienta și după *șopărlă*.

bună lucrare (= faptă bună făcută) 19/4, cf. 19/12 174/29 100/36; reflexiv „a se face; a crește; a se întâmplă“: *unde grăul nu se lucrează, acolo e foamete* 25/26; *preaslăvită* (= faptă preaslăvită) *lucra-se* 510/20. Tot astfel *lucru* înseamnă „faptă“: *totu lucrul nostru* (= toate câte am făcut) 35/29, *lucru fu* (= se înfăptui) 62/8, *lucrul satanei* (= faptă drăcescă) 93/2, *să nu iubim cu cuvântul numai, ce și cu lucrul* 469/7 etc. etc. — 4°. De remarcat că la Coresi sensul „a face“ are foarte adesea nuanța „cu mâinile“ (exprimat chiar une-ori: *întru praznică... aveă... năravu de să se adune cea ce lucră cu mâinile, căci într'aceastea zile eră opriți să nu lucreze cu mâinile* 145/7) deci „a fi activ“, precum reiese din antiteza cuprinsă în propoziția următoare: *oare lucrându oare stându* 323/13. Și la Istroromâni cuvântul *lucru* are numai înțelesul germanului „Arbeit“, pe când lui „Sache, Ding“ îi corespunde *stvâr* (din croățește).

Interesante sânt și câteva apropieri semantice între limba albineză și română, astfel sensul de „masă“ pe care-l are alb. *trve-zę*, întocmai ca istrorom *scând* (p. 122 ș. u.). Capidan îmi comunică că și la Megleniți *scand* înseamnă „scaun, tron“, dar și „masă“

Cartea lui Jokl aruncă câteva lumini nouă și asupra derivațiunii românești. Astfel (p. 23-25 și 312) se dovedește existența unui sufix diminutiv -ș în limba albaneză: *l'em-ș* „ghem“ < lat.-pop. *glemus+ș, *vogl-ș* „micuț“, *brã-ș* „pepene mic“, *kutš* „ulcică“ < *kuθ-ș*, *vaše* „fată“ < *var-še etc. Acest sufix a pătruns și în românește și explică pe -ș din *Balș*¹ bunăoară, pe care Hasdeu EMR. 2394 îl derivă din *Balã* sau *Bale*. Precum a arătat Hasdeu l. c. acest sufix care se găsește în multe numiri de persoane, are de obicei la noi forma -șă, care e sau forma feminină și articulată a sufixului, deci *Popșă* — popa cel mic, sau -ș + *ea*, care se adaugă la noi la numirile personale (și despre a căru origine am vorbit în *Zur Rekonstruktion des Urrumanischen*, p. 31), deci *Capșă*, *Focșă* (Gaster, *Chrest.* 103, de unde *Focșani*), *Lupșă*, *Micșă* = *capșu, *focșu, *lupșu, *micșu + *ea*. De ce s'au pierdut oare, ca apelative, aceste derivate, păstrându-se numai ca nume proprii? Pentrucă cele mai multe din ele au primit un nou sufix diminutiv, care de obicei este (*i*)*or* < lat. -*iolus*, rar -*un* < lat. -*o*, -*onem*. Astfel *apșă „apă mică“ (păstrat în numele *Apșă*) *cupșă „cupă mică“ (păstrat în numele *Cupșă*) au devenit *apșoară*, *cupșoară*, *capșu *focșu *lupșu *micșu au devenit *căpșor* *focșor*, *lupșor*, *micșor*, iar *iapșă „iapă mică“ a devenit *iepșoară* sau *iepșună* (cf. DR. II, 593). Combinația de sufixe -șor a pătruns la rândul ei, precum a arătat Jokl, în limba albaneză, unde avem *trim-șor* „june“, derivat ca rom. *trup-șor*. Recunoașterea

¹ Despre familia *Balșă*, de origine românească, care în sec XIV a dat pe un domn (Balșă Balšić) al Valonei și Beratului, cf. Jireček, în *Thalöczy, Illyrisch albanische Forschungen* I 77.

sufixului *-ș* la Albanezi și Români ne dă și explicația sufixelor *-iș* și *-uș*, precum îi dăduesc să arăt în curând.

Foarte adesea Jokl vorbește de sufixul albanez *-ze* căruia îi descopere și funcțiunea de a derivă colective, pe lângă cea diminutivală, cunoscută până acuma. Se știe că și acest sufix a pătruns în limba română, mai adesea împreună cu radicalul din albaneză, dar ajungând și sufix productiv la noi. Profit de această ocazie ca să discut două cuvinte obscure românești care cuprind acest sufix. Cel dintâiu e *bulz*, pentru care propusese odinioară etimologia **bulgia* (Lat. *Ţi u. Ki*, 52) și despre care cred acuma că este un împrumut din albanezește. Lat. *bullā* a dat la Albanezi *bul'e*; un diminutiv **bul'-eze* sau chiar **bul'-z*¹ a putut da pe al nostru *bulz*, al cărui înțeles e tocmai cel de „boule”. Mai greu ar fi de admis ca vorba românească să se fi născut pe teren românesc, căci *bullā* latin ar fi dat **buă*, iar acesta, dacă ar fi primit sufixul *-ză* ar fi devenit, probabil, **bu-oază*, precum *galia*² a dat **gauă*, de unde, pe de o parte *găoace* și pe de alta *găoază* (Dicț. Acad.) Sufixul colectiv *-ze* se găsește, după Jokl în alb *paraze* „bani” (p 89). Acest plural e a se asemăna cu arom. *părădz* (de la *pără*), care e n.-grecescul *παράδες*.

Lucrarea lui Jokl e bogată în sugestii. Voiu menționa aici câteva, făcând și unele îndreptări: P. 17. Rom. *nepoță* < nepotia trebuie șters, căci această formă bănățeană trebuie cetită cu accentul pe silaba din urmă și corespunde literarului *nepoțea*, cf. DR III, 407, — P. 33 *mos* trebuie îndreptat în *moș*. Capidan DR. II, 539 a arătat că din albaneză ne-a venit mai întâiu forma *moasă*, din care s'a făcut masc. *moș*. — P. 60. În legătură cu alb. *hue* „umbră” și „duh necurat” mi se pare că se poate explica și numele figurei mitologice *Sanca* (*Samca*), care e bulg. *sênka*, cu înțelesul de „umbră” și „spirit, strigoiu”. — P. 60. Exemplele date spre a arăta reflexele slavului *z* în limba română nu sânt bine alese, căci *sol* ne-a venit probabil din rus. *solū*, *cumătră* (accentuat pe silaba dintâiu în limba veche și la Istoromâni) poate fi latin (**commater*), iar *sută* a putut să fi fost odinioară **sotă*, cu *o* > *u* în poziția neaccentuată (*o sută unu*, *doi* etc. sau chiar în *două sute* etc.) — P. 93. Interesantă constatarea că alb. *s* poate reprezenta și un *č* mai vechiu, ceea ce explică

¹ Ca *mutē*, *mutēzē*, *mutz*, pe care Jokl p. 285 îl derivă cu G. Meyer din lat. **mūla*, fără să ne explice însă cum de *ū* n'a dat *ū* (cf. Capidan, DR. II, 515). Acuma și Giuglea apropie (această DR p. 595) pe *bulz* de lat. *bullā*, derivându-l însă direct din limba latină (**bullidus* și explicând și pe *bulgār* din lat. **bullicus*).

² Lat. *galla* s'a păstrat în cuvântul *găluță*, care, după cum îmi comunică M. Ittu, corespunde lui *bo b i c* sau *g o g a ș a* și însemnează „globurel ce crește pe frunzele de stejar în urma înțepăturii unei insecte care și așază acolo oul” (cf. ital. *galla* „negel” Meyer-Luoke REW. 3555). Păstrarea lui *l* în cazul acesta se explică ca în *stea-steluță* etc.

pe *sōre* = *cioară*, *kesul'e* = *căciulă*. — P. 103. La Albanezi există și forma *straitse* „Tragtasche“, care explică pe *straiță* = traistă. — P. 127. Alb *štie*, are, ca rom *lepădă*, amândouă înțelesurile „werfe“ și „mache eine Fehlgeburt“. — P. 132. Păstrarea lui *g* intervocalic în alb. *pegere* < *paganus* s'ar putea explica, dacă admitem că, înainte încă de rotacism, *n* s'a propagat în silaba primă, ca în rom. *pângări* și a dispărut apoi iarăși când *g* între vocale eră fix. — P. 137. Același sens de „Streichbrett“ ca alb. *veșeze* îl are și megl. *uricl'ușă* (Capidan), încât decalcarea ar putea fi făcută și după românește — P. 190. Pentru a explica metateza în *paltin* < *platin (megl. platân) se admite o influență a alb. *patun*, *pal'rie* „Ahorn“. — P. 193. Pentru desvoltarea semantică „negru“ — „nefericit“, cf. și arom. *lai*, cu amândouă sensurile, și cele spuse de Th. Capidan despre arom. *corbu* în DR. II 525. — P. 198. *Tisă* cu sensul de „Lärche“ există și la Dacoromâni (în Bran de ex. *Valea Tisii*) — P. 206 și 214. Interesante sânt asemănările limbii albaneze cu lituana și cu popoarele baltice, ceea ce poate da o explicație și asemănărilor izbitoare ale unor cuvinte românești (*doină*, *răgaz*) cu cuvinte lituane; cf. și părerea lui Pârvan despre originea Albanезilor în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* 62. — P. 241. Dintre termii păstorești neogreci, pe care Jokl îi consideră, cu G Meyer, împrumutați din limba albaneză, cea mai mare parte poate fi luată și din românește (aromânește), astfel: *κάλισσο* „oale albă cu dungi mici negre în obraz“ < *caleş* (*gales*), *κοροῦτα* < arom. *cornută* < *cornută*, *λάιου* „schwarzes Schaf“ < arom. *lai*, *αγοῦτος* „hornlos“ < *șut* (*ciut*), *τοιάπος* „grosser Bock“ < *șap*. — P. 286. Alb. *korube* „stup“ nu cred că e un împrumut din turcește, ci din bulg. *koruba*, despre ale cărui reflexe în limba română cf. acuma DR. II 597. — P. 293. Și rom. *muscă*, fără nici un atribut, (ca și franc. *mouche*) însemnează pe alocuri „albină“. — P. 296. *Tineret* nu însemnează „Jungvieh“, precum dă greșit Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II p 519, ci „junge Leute“. — P. 302. Forma *pînda*¹ în loc de *pinna* pare a se fi păstrat și la Dacoromâni. Verbul *împândără* cu înțelesul de „a umplea un loc cu sămănături“ are aproape același sens cu *a împănă* (pădurea cu poterași, drumurile cu care etc. = germ. *bespicken*, franc. *farcir*), deci ar putea fi *impindulare (în loc de *impînnulare). — P. 317. Nu cred nici eu în *massatum* > alb. *fșat* > rom. *fsat*; *satul* românesc derivă din același cuvânt latin *fossatum* (cf. în urmă Bogrea DR. I 253 ș. u., mai probabil decât *fixatum*, cf. Giuglea DR. II 642) ca și cel albanez. — P. 320. Forma *paparunde* amintește pe rom. *paparudă*.

Sextil Pușcariu.

¹ Cf. acum recensia lui Capidan în acest volum, la lucrarea lui Skok „Studii din toponomastica ilirică“.

Walther v. Wartburg, *Französisch etymologisches Wörterbuch*. Eine Darstellung des galloromanischen Sprachschatzes. Lieferung 1—2. (A — ASSIS), Bonn u. Leipzig, Kurt Schroeder, 1922. Pp. 160 + XXXII.

Când, în 1911, apăruseră întâiele două fascicule din Dicționarul etimologic al limbilor romanice de Meyer-Lübke, J. Jud a scris, în *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* (vol. 127, p. 416—438), o recenzie remarcabilă, în care arată care ar fi dicționarul ideal etimologic, care nu urmărește numai scopuri paleontologice, ci și biologice. E evident că realizarea unui plan atât de vast ar întrece cu mult puterea de muncă a unui singur învățat și că o operă de sinteză, îmbrățișând întreg domeniul romanic, s'ar putea scrie abia după ce am avea dicționare alcătuite după astfel de principii pentru fiecare limbă romanică în parte. Dar chiar și pentru un astfel de domeniu restrâns, când lucrările pregătitoare există, ca pentru cel francez, o viață de om e scurtă și mi-e teamă că elevul lui Jud, care ne-a dat cele dintâi două fascicule ale „expunerii tezaurului lexical galoroman“, va fi nevoit cu timpul să restrângă cadrele lucrării sale.

Și ar fi păcat, mai ales dacă împrejurările grele cu care are azi de luptat oricine tipărește o carte de întindere mare, ar curmă avântul frumos și ar ciunți planul măreț al acestei valoroase lucrări.

Ca în dicționarele etimologice de până acuma, autorul dă în titlu cuvântul din care derivă cel francez, tratând cu aceeași nepărtinitoare atenție cuvintele latine sau streine, pe cele ce formează patrimoniul moștenit sau pe cele intrate pe cale cărturărească sau pe alte căi în limbă. Derivatele, întrucât ele au aspectul de a fi de dată mai veche decât începutul decăderii vieții romane în Galia, sânt tratate și ele separat și întovărășite, la nevoie, de asteriscul atât de util. Nimirile de persoane și localități sânt considerate numai întrucât ele sânt în același timp cuvinte uzuale ale limbei sau derivate ale lor.

Urmează apoi întreaga descendență a cuvântului din titlu, aranjată după înțelesurile cele mai caracteristice (de ex. la *albus*: I culoarea alb II alba zilei III cămașa preotului IV album V plante cu foi sau scoarță albă, cu subîmpărțirile: plop, salce, sorb, viță sălbatecă, ciuperci, grâu, etc. VI numiri de animale VII numiri de pietre VIII numiri de bani IX albul ochiului X vânt) sau după formă, când aceasta a produs o scindare a cuvântului (de ex. animal și animalia). Răspândirea geografică, dezvoltarea semantică, productivitatea în derivate și vitalitatea cuvântului sânt preocupările de frunte ale autorului; dar extensiunea în timp și partea formală (fonologie și derivațiune) sânt considerate totdeauna după cuviință, iar difuziunea în alte limbi e urmărită și

ea cu atenție, mai ales în note subliniare. Astfel dicționarul său, cu toată bogăția formelor înregistrate, cu toată mulțimea de semne diacritice pentru redarea lor fonetică, se citește ușor și cu plăcere, precum ai citi un tratat lingvistic. Mai ales sânt însă instructive observațiile finale, în care se urmărește viața cuvântului, începând cu epoca latină — și adesea vedem cum forma latină clasică sau cutare nuanță de întrebuințare sau de înțeles pierdută în latina vulgară reapar în limbile romanice — făcându-se o sumară comparație cu celelalte limbi romanice¹ și insistându-se mai ales asupra luptei ce o duc cuvintele pe teren galoromanic cu sinonimele care le înving (cf. de ex. lupta lui *albus* cu *blank*).

Notițele bibliografice arată mulțimea operelor și studiilor de amănunt consultate, cuvintele cu care se respinge sau se recomandă o etimologie dovedesc discernământul critic și pregătirea temeinică a autorului.

Consultarea acestui dicționar nu este indispensabilă numai pentru cel ce caută ultimele rezultate despre originea cuvintelor franceze; opera aceasta e de cea mai mare utilitate pentru orice romanist și răsfoirea ei e folositoare pentru toți cei ce se simt atrași de probleme de lexicologie și de semantică.

De încheiere notez câteva observații de amănunt, în legătură cu limba română, pe care mi le-a sugerat lectura cărții:

Abscondere. Pentru v.-franc. *absconser*, cu *ns* păstrat la participiu (*absconsus*), după prezinte (*abscondo*), cf. seria românească: *ascuns*, *răspuns* și apoi *pătruns* etc. — a cer. Germanul-austriac *agrasl* „Johannisbeere“ trebuie adus mai degrabă în legătură cu ung. *egres* „agrișă“. — a cereus. Formele dialectale franceze care presupun o modelare a lui *acereus* după sufixul *-arius* sau, mai exact, un tip **acearius* sânt a se compara cu sicil. *azzaru*, romagn. *azzar*, parm. *azzer*; probabil că și românescul *arțar* s'a născut dintr'un mai vechiu **ațar*, cu propagarea lui *r* în silaba primă sau cu amestecul altui cuvânt (*arcus*?). — *adjacens* nota 10. Pentru franc. dial. *à main* „aise“, cf. și rom. *îndemână*. — **adoculare*. Pentru înțelesul „a umplea o bute“, cf. expresia românească *plin ochiu* = plin până sus. —

¹ Pentru limba română informațiile autorului nu sânt totdeauna exacte. Astfel *amica*, *amicus*, *amor*, *antiquus*, *apium*, *appellare*, *appodiare* ș. a. lipsesc în românește (decî nu „interromanisch“ simplu, ci „mit Ausnahme des Rum. allgemein rom“ ca la **adventura*, *advertere*, *aequalis*, *aestimare*, *aetas*, *alumen*, *aluta* etc), dintroprivă **abburare* n'a lăsat urme la noi (căci *abură* are altă origine), *sterge* e mai degrabă *extergere* decît *abstergere*, *alveolus* și *stimulus* (supt **aculeo*) s'au păstrat în românește, *adjungere* are la noi cea mai mare vitalitate, lipsind *jungerere*, *aer* n'a rămas „konkurrenzlos“, ci a fost în mare măsură înlocuit prin *vânt* și *văzduh* etc.

a e s t i m a r e. Cred, cu W., împotriva lui Gilliéron, că omonimia singură cu *amare* n'a putut fi cauza dispariției lui *aestimare* pe o mare parte a teritoriului francez. Tot astfel pierderea lui *amare* în limba română s'ar putea explica — la persoana întâia — prin omonimia cu *habere*, dar mai probabil e că în locul acestui cuvânt, întrebuințat mai mult de clasele suprapuse, a pătruns, din graiul straturilor de jos și din cel familiar, alte expresii ca *te plac, te vreau, te iubesc* (< slav.), *te am drag*, care, fiind mai nouă, apăreau mai expresive. — *a f a n n a r e. Pentru trecerile de înțeles de la „sich abmühen“ la „gagner par le travail“ sau „gagner avec peine“ și prin altă asociație de idei, de la „Mühe“ la „Qual, Schmerz“ (deci *labor-Arbeit-travail*) am dat paralele din limba română în *Din perspectiva dicționarului II*, p. 17, discutând evoluția semantică a cuvintelor *câștigă, agonisi și lucră*. — a g g e r. Valonul *adjires* „tas de branchages qu'on recouvre de gazon et qu'on brûle dans les sarts“ amintește pe românescul *ages(r)u* „tout ce que l'eau charrie et dépose au tournant de la rivière“ spec. „bois charié et déposé par une rivière“ < *aggestum*; cuvântul valon n'ar putea fi o formație postverbală de la verbul *aggerere*? — Pentru diferența de gen între *aleta* „alouette sédentaire“ și *alet* „alouette courte, de passage fin octobre“ se dă explicația: „die bekannte erscheinung, dass von zwei verwandten dingen das grössere fem., das kleinere mask. ist“. Nu știu întru cât observația aceasta se potrivește în alte limbi; în românește constatăm tocmai contrariul; însuși cuvântul *mare*, dacă etimologia din *mas* e cea justă, o arată. — a l b u l a. Disimilările *abla și *alba din *abla*, pe care le găsim în formele franțuzești, se întâlnesc și în românescul *ablișoară* și *albișoară* „Cyprinus alburnus“, care deci nu sânt derivate din *albus* sau dintr'o formă metatezată, ci din *albula*. — a l b u s. Forma v. prov. *dalbar* „blanchir“ pare a arăta că *dalb* românesc e de origine străveche; v.-franc. *albe* „aubier (Splintholz)“, se regăsește cu același sens (cf. și lat. *alburnum*) în rom. *albeț* și *albuleț*, iar pentru derivatele dialectale citate supt VII cu sensul de „caillou de quartz opaque, blanc, arrondi qu'entraînent les rivières“ și VIII cu sensul de „espèce de monnaies“ se pot compara cuvintele românești: *beuță* (< sârb. *bioce* „albeață“) și *ghinceană* (< *ghilesc* „albesc“) „cvarț, pietricică pe fundul apei“ și *albișor* „ban de argint“. — a p p a r a r e. Sensurile „défendre, protéger“ din dialecte franceze le are și rom. *apără* (cf. bourb. *para* și cu sensul de „arrêter“ ca în vechea-românească). — a p p r e h e n d e r e. Sensul „allumer“ a v.-franc. *aprendre* nu e numai nord-italian, ci e înțelesul fundamental al românescului *aprinde*. — a p r i l i s. Și megl. *pril'u* (față de dacorom. *prier*) presupune un *aprilus

S. Pușcariu.

Georges Millardet, *Linguistique et dialectologie romanes*. (Revue des langues romanes, Tome LXI, VII-e Série, pp. 1—160 și 193—368) 1921—1922.

Importantul studiu al lui Millardet, care, fără a fi terminat, umple partea cea mai mare a revistei de la Montpellier în doi ani consecutivi¹, este o polemică scrisă cu mult talent contra importanței exagerate ce se dă „geografiei lingvistice“ și o strălucită pledoarie pentru metodele vechi ale școlii istorice și comparative, revizuite însă prin noile achiziții ale lingvisticei. Forma, aleasă a expunerii, ilustrată prin exemple caracteristice, te captivează, logica strânsă a argumentării și formularea fericită a unor „principii de limbă“ te conving, faptele citate nu sânt numai doveditoare, ci în mare parte nouă și deschid perspective fecunde.

Un singur cusur mi se pare că are această lucrare: autorul nu vede tot binele pe care-l poate aduce științei un tăietor de drumuri nouă. În lingvistică, ca în oricare altă știință, afară de convingerile care se nasc în noi în urma unei documentări clare, există și un fel de instinct, care ne spune unde e adevărul într'o chestiune controversată și încotro trebuie să-l căutăm când el e învăluit în întunec; acest instinct nu poate scuti de rătașiri, dar cu ajutorul lui se fac, de obicei, descoperirile nouă. Darul de a pătrunde cu simțul lingvistic dincolo de granițele unde istoria ne dă date și speculațiunea găsește argumentele, în structura delicată a gândului omenesc, îl are Gilliéron într'o măsură excepțională. Nimeni nu cunoaște ca el limba franceză sau, mai exact, spiritul însuși al acestei limbi, și de aceea nimeni n'a avut atât de clar viziunea vieții înseși a acestei limbi. Că s'a înșelat în amănunte? Aceasta nu diminuează câștigul metodic ce se degajază din opera lui. Că a exagerat generalizând? Aceasta e firesc la un temperament de luptător ca al său. Cărțile lui Gilliéron îmi fac impresia unei ploii abundente, căzute într'o epocă de secetă. Florile, în stratul înviorat, s'au deschis ca renăscute. Acuma vine grădinarul, plin de îngrijire, și plivește stratul de buruienile cărora aceeași ploaie le-a dat viață.

Studiul lui Millardet îl vor celi cu mai mult folos cei ce, copleșiți de personalitatea uriașă a lui Gilliéron, au rămas zdruncinați în convingerile lor mai vechi sau au crezut că trebuie să-l imite fără rezervă. Ei vor găsi o punere la punct a multor chestiuni controversate, înțeleaptă și mai ales obiectivă, recunoscând contribuția nouă pe care o poate aduce gramaticei științifice — fără s'o poată însă substitui — geografia lexicală (cf. în deosebi pp. 64—65 și 235). În chestiunea „legilor fonologice“ am avut marea satisfacție să aflu exprimate la Millardet vederi aproape identice cu cele susținute de mine în DR. II, mai ales asupra elementului intelectual și conștient la elaborarea lor (cf. pp. 107, 196, 274, 302, 331). Instructive sânt observările ce se fac despre împrumuturile „sur place“ și despre „cuvintele călătoare“ (pp.

¹ Volumul, apărut de curând, nu l-am putut vedea.

128 – 129), iar ceea ce se spune despre „norma silabică” (pp. 333 ș. u.) cuprinde un punct de vedere nou, care ar trebui urmărit cu dinadinsul Foarte adesea întâlnim observări juste privitoare la însași metoda investigației științifice.

Uneori autorul atinge și chestiuni care ne privesc mai de aproape pe noi. Astfel el arată că scrierea latină *lignum*, *signum* e o grafie stângace spre a redă un *n* velar + *g*, (căci în latinește consonantele cluzive + nazale au devenit nazale + nazale) și rezultatul *mn* la noi se explică printr’o „diferențiere” de articularea nazalei velare față de nazala dentală următoare. Termenul de „diferențiere” — împrumutat de la Meillet — e foarte potrivit spre a arăta suprimarea punctelor comune în articularea unor sunete care ajung în *contact* nemijlocit. Astfel, termenul de „dissimilare” rămâne numai pentru schimbarea sau suprimarea totală („dissimilare completă”) a unuia din două sunete cu puncte comune în articularea lor sau identice, care se urmează la oarecare distanță, din cauză că organele noastre fonatorii se simt stânjenite să repete la intervale scurte aceeași mișcare articulatorică. Fenomenul contrariu dissimilării e „asimilarea”; pentru cel contrariu „diferențierii” aș propune termenul „acomodare”. Ca un exemplu de diferențiere se citează (pp 329 – 330) prefacerea, la Români și Gasconi, a lui *amn* în *aun*: nazala labială *m* s’a diferențiat față de nazala dentală *n*, devenind labială orală (*b*): *scamnum* > *scabnum* (cf. got *stibna* „Stimme”) și apoi, prin faza *scawnu*, la noi *scaun*, iar în v.-gasc. *escaun*. Când vocala precedentă era *o*, acest fenomen nu s’a petrecut (precum la Armeni *umn* rămâne neschimbat, în vremece *amn* devine *aun*), căci mișcarea de diferențiere produsă de *n* a fost paralizată de mișcarea în sens opus produsă de *o*, care a împiedecat velarizarea în *u*. Ceea ce cred greșit în expunerea lui M, este părerea că între cele două nazale — cel puțin când despărțirea silabică era *scam|num* — cea dintâiu, fiind mai slabă (căci era neacoperită), a fost cea care trebuia să sufere diferențierea (p 327). În românește avem doar, în dialectul meglenit, ıstoromân și parțial în Banat, dovada că diferențierea s’a putut produce în același cuvânt și în mod progresiv: forma *scand* < *scamd* < *scamn* (la Megleniți și *semt* < *semđ* < *semn*) din aceste dialecte arată, că dentala nazală *n* s’a schimbat în dentala orală *d*, din pricina nazalei labiale precedentă (*m*).

E cunoscută în unele limbi romanice metafoania lui *e* în *i* înainte de $\bar{r}$ al silabei următoare, care apare cu deosebire la pronume Millardet crede chiar că pentru latina-vulgară trebuie să presupunem *epse* (< *ipse*) — plur *ipsi* (pag. 10). Mă întreb dacă urmele acestei metafoanii nu trebuie să le recunoaștem și în formele române *îns* cu pluralul *înși* (față de adjectivalul *însu-înși*)¹ și în forma moldoveană *ist* (*aist*) care ar fi refăcută din plur *iști*, față de singularul *est* (*ăst*)?

Sextil Pușcariu.

¹ Deși trecerea lui *în* în *m* în poziție moale s’a putut întâmpla și pe teren românesc, ca în *inimă*, tu *intri* etc.

Dr. P. Skok, *Pojave vulgarno-latinskoga jezika na natpisima rimske provincije Dalmacije* (Extras din „Starina“ pe a. 1922), pp. 23

Peter Skok, *Zum Vulgarlatein* (Extras din „Miscellanea linguistica dedicata a Hugo Schuchardt“ în Archivum Romanicum vol. III, ser. II, pp. 126 - 133)

P. Skok, *Des rapports linguistiques slavo-roumains* (Extras din „Slavja“ I, pp. 485—494).

Petar Skok, *Slave et Roumain* (Extras din „Revue des Etudes slaves“, tomul III-1923, pp. 59—77).

P. Skok, *Gibt es altgermanische Bestandteile im Rumänischen?* (Extras din „Zeitschrift für romanische Philologie“, a 1923, pp. 187—194).

Orice romanist va ceti cu mult folos materialul de limbă latină-vulgară adunat de Skok din inscripții dalmate. Prin el se confirmă din nou schimbările provenite în limba poporului roman, cunoscute din alte publicațiuni similare, și ici și colo ni se arată câteva lucruri nouă. Ca romanist, Skok urmărește aceste inovațiuni de limbă și pe teren romanic și adesea găsește prilejul să vorbească și de limba română. Vom releva la acest loc numai acele particularități scoase la iveală de el, care privesc lucruri mai puțin cunoscute sau susceptibile de explicări diferite în limba noastră. Cifra din paranteze care urmează exemplul se rapoartă la pagina din „Starina“.

Aflând forma *Quirenarice* (6) în loc de *Cirenaice*, Skok crede că avem a face cu urma unui *r* intercalat în hiat, ca în rom. *are* < *ae < *habet* sau în *aiurea* < *aliubi*. În cuvântul latin *r* poate să se datorească unei propagări grafice din silaba precedentă; în cele românești nu cred în *r* „Hyatustilger“, ci pe *are*: *a* îl consider, cu Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* II, § 238, ca modelat după *voare: *voa (>*va*); despre *aiurea* vezi acest volum p. 402. — Forma *liberas* (9) e citată (cf. *Dafinis, frater, mater*) ca dovadă pentru despărțirea silabelor *lib/ras*, ceea ce explică pe rom. *faur* < *fab/ru*. — Nu înțeleg apropierea pe care o face Skok (11) între *colb* și *pulvus* (= *pulvis* DEW No. 6842) — și Cihac II, 722 propunea ceva analog — căci analogia lui *potârniche* < *quoturnicula* < *coturnicula* (Densusianu nu mai crede azi în această etimologie, cf. *Dicț. Etim.* No. 1434) nu explică nici trecerea lui *p* > *c*, ca să nu mai vorbim de *ũ* > *o* și de *pulberea* noastră. Interesant acordul *ossa exterae* (17), cu adjectivul la feminin plural (ca în românește *oase albe*). Se pare deci că înainte de ce pluralul *ossa* să se fi schimbat în *ossae, în Italia de nord și Dacia, după analogia lui *illae* care a înlocuit pe *illa* (cf. Meyer-Lübke, *Grundriss* I², p. 695), a primit adjectivul atributiv terminațiunea *-ae* în loc de *-a*. — Forma *vaso* (18) e o nouă atestare pentru *vasum* în loc de *vas*. — *Alis* în loc

-de *alius* ar explica pe *alīmente > rom. *aimintre* (19); cred totuși ca spre a explica pe *ai-* (dial. *al'-*) românesc, trebuie să plecăm de la *aiā-*, căci în *alī-*, *l* s'ar fi rotacizat (cf. *felīcem* > *ferice*). — Exemple pentru *iste* în loc de *hic* și pentru *de* în loc de *a* și *ex* la pag. 20 — Tot acolo exemple pentru dativ în loc de genitiv posesiv („dativus adnominalis“ după numirea lui Ettmayer) și de genitiv la numiri de țări (*sum Frygiae terra natus*, în loc de *in Frygia terra*). — Din lexicografie se dau atestări nouă pentru *monumentum* (*monimentum*) cu înțelesul de „mormânt, groapă“ și pentru *natus* cu înțelesul bănațeanului *nat* (26).

În articolul din Arch. rom. arată Skok răspândirea în latina vulgară a sufixului *-ēnus* și explică etimologia lui *Isonzo* din *Sontius*, conservat în mod regulat în slovenul *Soča*. Pentru noi e mai ales important ceea ce ne spune despre repartiția sufixelor *-ulus* și *-ilis* în latinește, dându-se explicarea unor forme duble ca v-ital. *vegghiare* și ital. *vegliare*. E evident că amândouă formele nu pot rezulta din *vigilare*, ci cea dintâi, ca și engad. *vaglier*, friul. *vegla* și românescul *veghiă*, presupune o formă *vigulare. De asemenea al nostru *veghe* ca și n-grec. βέγλα, derivă dintr'un *vigula (p. 129). Astfel și pentru *muches* vom prefera v-chea explicare din *mut[uj]la*, lui *mutila* propus de Candrea-Densusianu, DE. No. 1159. În sfârșit autorul explică forma *notare (în loc de *natare*), conservat în limbile romanice (rom. *înotă*) și în alb. *notorŋ*, pe terenul limbii latine: *natare* corespunde lui *snā-t*, iar *notare lui *snot* (cf. grec. νότιος).

În cele două studii despre raporturile slavo-române, Skok relevă cu drept cuvânt importanța, pentru filologia slavă ca și pentru cea română, a urmării împrumuturilor reciproce între limba română și a Slavilor încunjurători. Nu putem însă fi de acord cu Skok, când susține că de la Miklosich încoace asemenea studii nu s'au făcut aproape de loc, lăsând să se înțeleagă că filologii noștri au fost preocupați de un fel de sentimentalism neolatin. Mi se pare, dimpotrivă, că după epoca romantică care a stăpânit și în filologia noastră, direcția realistă ce i-a urmat, n'a făcut prea mare caz de latinismul limbii noastre, ci, printr'un fel de reacțiune, eră aplecată să considere a priori ca împrumut străin în limbă orice cuvânt care nu se adeverează la prima vedere ca latinesc sau nu putea fi derivat din latinește după „legile fonetice“. Deși lucrări mai mari de ansamblu nu s'au prea făcut de la Miklosich (și Cihac) încoace, avem totuși o sumă mare de contribuții prin care s'au elucidat și rectificat o mulțime de amănunte datorite lui Hasdeu și Tiktin și în Dicționarul Academiei Române și cu deosebire avem lucrările foarte utile și neori importante ale lui Weigand și ale elevilor acestuia (Byhan, Michov), care meritau o mențiune. Adevărat că slavisti noștri — regretatul I. Bogdan eră mai mult istoric decât filolog — n'au contri-

buie cu aproape nimic la cunoașterea raporturilor slavo-române, ci cei ce le-au studiat au fost tot romaniștii. Pentru aceștia însă slavistica rămâne, în mod firesc, un teren pe care n'au posibilitate a-l aprofundă. Cât de ușor poți greși însă când această aprofundare îți lipsește, dovedesc chiar unele din explicațiile etimologice ale distinsului învățat de la Zagreb, care are înaintea noastră avantajul de a fi nu numai romanist ci și Slav de naștere.

În articolul din „Slavia“ ne dă următoarele etimologii: *colț* e același cuvânt în amândouă înțelesurile („coin, angle, corn“ și „pointe, germe, dent incisive, pince, crocs, broches etc.“) și presupune un sud-slav *kolъckъ de la *kolъkъ, klati*, păstrat la Polonezi *kolec* „ghimpe, vârf“ și la Ruteni *kilęcъ* (485—486). De remarcat, că verbul *a încolți* (despre iarbă) arată același sens ca rut. *kuľčyty ša* „keimen“, cf. Berneker *k z l z* 2. Pentru dispariția lui *k* între *r, l, n, m* și *ț*, cf. și etimologiile *cleanț, clineț zimț* în acest volum. — Pe *doină* îl derivă din adjectivul feminin slav *duvojnа* „dublă“ (cf. substantivul derivat sârb *dvójnice* „flute double des bergers“ și grec. *διπλός* > *diplă*); pentru trecerea de sens compară pe grec. *λόρη* (480); această etimologie a lui Cihac, susținută acum în urmă și de Conev, prezintă greutateți semantice care n'o pot face convingătoare nici după sprijinul ce caută să-i aducă acum Skok; din punct de vedere tormal, exemplul *dvornic* > *vornic* ne arată însă că grupul consonantic *dv* s'a simplificat în *v*, iar nu în *d*. — Skok crede că, în împrumuturi slave, în grupele consonantice cu *v*, Românul nu suferă elementul labial, și dă ca exemplu pe *treaz* < *trezvъ* și pe *časovnik* > *ceasornic* (p. 486). În cuvântul din urmă de sigur că avem a face cu o contaminare, iar nu cu o trecere fonetică, din *ceas* sau din vechiul *ceasnic* + *ornic*. — *Văl* e derivat (p. 487) din serbo-croatul *velj* (genit. *vela*). Cuvântul acesta apare însă abia pe la mijlocul secolului trecut în limba literară — la Simeon Marcovici mai întâiu — și lipsește în literatura populară (în fișele Dicționarului Academiei îl găsec numai odată într'o culgere de Doine din Ardeal, unde pare a fi pătruns din limba literară). Totdeauna am avut impresia că e un cuvânt plăsmuit de scriitorii veacului trecut, după franc. *voile*, apropiat de verbele vechi *în-văli* (*înveli*), *învălu*. — Pe (*h*)*obot* în înțeles de „voile“ Tiktin și Dicț. Acad. îl considerau identic cu (*h*)*obot* „nas, botul luntrei“, derivându-l din slavul *chobotъ*, care în rusește însemnează și „coadă, lucru atârnat, apendice“. Skok (p. 487) desparte cele două cuvinte și, în sensul de „văl“, îl derivă din *obojъkъ* (din *viť* „enveloppe“, cf. serb.-cr. *obojak* „obială“), citând ca exemplu pentru *oi* > *o* pe *dajnica* > *doniță* (dar forma *donica* se găsește și în dialecte polone, cf. Berneker, *Sl. Wb.*, 205) și crezând că finalul *k* s'a schimbat în *-t* după multele derivate române în *-it*. Nu-mi pare probabil. — *Coprenă* „velum capitis muliebre“ (iar nu *coprână*, cum transcrie greșit Pascu, *Sufixe*,

237, care-l derivă din *acopăr!*) atestat numai la Anonimul Caran-sebeșan, e un sârbism vădit, deci Skok (p. 488) are dreptate când îl derivă din serbo-cr. *koprena* „voile” (care ar fi lat. *co-perimen = *cooperimentum*) Cred că și *coprină* „narcisă” e același cuvânt și derivă din bulg. *koprina* „mătase”: floarea albă a narcisei a fost asemănată cu mătasea; deci cuvântul nu e înrudit cu *koprz* „mărar”, precum presupune Skok. — Etimologia lui *lâpuc* și *lăpuș* o dă Skok (p. 489—490) din bulg. *lapúh, lopúh*. Că acest cuvânt nu vine, cum credeă Tiktin, din ung. *lapú* — care și el derivă din același cuvânt slav — ne-o dovedește însași existența cuvântului în aromânește (*lâpuș*). Aceeși explicare ca Skok a dat-o N. Drăganu într’o comunicare făcută la M. L. R, cf. DR. II, p. 900. — Spre a explică sufixul din *liniște*, care nu poate fi slavul *-iște* — căci acesta nu derivă abstracte — Skok crede că avem a face cu sufixul slav *-estъ* (ca în *bolestъ, bujestъ* etc.) și că *lineste s’a prefăcut în *liniște* după verbul *liniști*, cu *št* din cauza lui *i* următor (p. 490). Că nu poate fi astfel ne dovedește *drăgostî* (cu *st* conservat). — Explicarea lui *mocirlă* (p. 490 - 491) nu mă convinge. Skok pleacă de la o premisă nedovedită că grupa consonantică *rv* fiind neobicinuită în românește (dar avem *stârv, zarvă, curvă* etc.) a fost înlocuită prin *rl* și deci serbo-cr. *močvara*, cu metateză *močarva ar fi dat *močarlă*; pentru *a* > *â* citează analogia lui *fârtat*, unde însă *a* > *ă* (apoi *â* din cauza lui *r*) se explică din cauza lipsei de accent. De sigur că nici prototipul slav *močirlo, presupus de Tiktin, nu e admisibil, căci el nu se explică din punct de vedere al derivării slave. Dar Tiktin dăduse mai nainte (supt cuvântul *codirlă*) o altă explicare: *mocirlă* = polon. *moczydło*, care, cred, ne indică drumul de urmat. Răspândirea geografică a cuvântului pe întreg teritoriul românesc, ne împiedecă a-i căuta originea în limba polonă; dar derivatul *močidlo (pentru sufix, derivând și numiri locale, v. Vondrák, *Vergl. slav. Gramm.* I, 439) a putut există și la Slavii de sud. Ungurescul *mocsila* (= *mocsola, mocsolya*), cu același sens, presupune și el un *močidlo, devenit *močilo. Prefacerea grupei *dl* (neexistentă în cuvintele moștenite) în *rl* se explică ușor foneticeste și e cunoscută și din alte limbi; ea s’a repetat mai târziu în *povirlă* = *povidlă* < polon. *powidło, Corlea* = *Codlea, potlog* > *podlog > (Brașov) *porlog, ceatlău* > *ceadlău* > *cearlău* (Viciu, Gl.), *horlangâr* < germ. *Handlanger*. Poate ca și românescul *cârlobat* „incovoiat, adus, strâmb” să stea în legătură cu polon. *kadłub* „(vas făcut dintri’un) butuc” (Berneker, *Sl. Wb* 467). Pentru *dârlog* (cu varianta *dălog!*) ne-am putea gândi la sinonimul bulgăresc *udilo* (= *vodilo* din *vodja* „lenke” și suf. *-ilo*): forma mai veche *udidlo ar fi dat *udirlă și, cu sufixul *.og*, *udirlog, care a putut fi analizat în *ũ* (= un) *dirlog*, mai ales fiindcă cuvântul e întrebuițat cu deosebire la plural (cf. frâne). Trecerea lui *i* în *â* s’ar explică (din cauza lui *rl*?) ca în *codărlă* alături de *co-*

dirlă, care și el ar putea fi un derivat din *coadă* cu sufixul slav *-ilo*, pe când se rostea încă *-idlo*¹. Varianta *dălog* ar reprezenta forma mai nouă slavă *udilo*. — Sufixul în *morișcă*, *podîșcă*, *sitișcă*, *fetișcă* nu poate fi slavul *-iška*, ci diminutivalul *-išt*; din pluralul *moriști* s'a refăcut singular *morișcă* (în loc de *moriște) (P. 491). — *nămilă* (de obicei *nămilă*), *mămilă*, *mămină* sânt derivate din serb.-cr. *mămiti*, *mămen*; cu această ocazie se arată că în *dihanie* s'au întâmplat aceeași concretizare de sens ca în bulg. *dihanija* „animal“, serbo.-cr. *dihanija* „être vivant“ (492). — *Năzdrăvăn* e serb.-cr. *nezdrav* „foux, horrible, furieux“ + suf. *-an* (p. 493). Dialectalului *nezdrăvan* îi corespunde *năzdrăvăn* la noi. — Pentru *nevăstucă* se citează forma dialectală sârbească *nevestul'ka* (p. 493). — *Obladnic* (*oblavnic*, *oblanic*) e *obzglavnik „chose qui vient autour ou sur la tête“ (p. 493). — Derivarea lui *oajde* „corde“ din *uzda* „frâu“ (p. 494) nu mi se pare posibilă, chiar admitând influența serbo.-cr. *uže* „corde“. Cuvântul românesc e dat de Tikin după Codicele Voronețean, unde el corespunde lui „curea“ în Biblia de la 1688 și lui „legătură“ în Noul Testament de la 1648; cu înțelesul de „sfoară, fune“ îl dă și Viciu din jurul Aiudului. Se pare însă că *oajde* însemnau în special legăturile cu care legau pe vinovat, strângându-l în ele până la sânge. Aceasta rezultă din înțelesul pe care-l are azi cuvântul prin părțile nord-estice ale Ardealului. *Tot îi oajdă* însemnează la Zagra, după cum îmi comunica N. Drăganu, „tot e plin de sânge (după o bătaie)“ și același sens de „dăre sângeroase“ îl are cuvântul *hojdii* (de sânge) dat de DA. după Rădulescu-Codin. În Poiana, lângă Rodna, *oajdă* însemnează „rană cu sânge în urma unor bube pe care le-ai rupt“ (comunicat de S. Pop)². Într'o comunicare la Muzeul limbei române, N. Drăganu a arătat că avem a face cu rus dial. *vožda* (*vožža*, *vožka*) „Lenkseil“ (Miklosich, *SEW* supt *ved-*), cf. și alb. *važde* ‘Spur’ (< slav. *-važdati*: *veda*). — Sufixe și terminațiile *-elnic* și *-elniță* în *stelniță* < sl. *stěnica*, *găselniță* < g̃s̃s̃enica, *medelniță* (*medelnicer*) < mēdēnica, *po-*

¹ Cf. și *șopârlă*, care se aseamănă cu alb. *šapi* dar și cu alb. *džaperd-one*, cu același sens. Pentru prefacerea lui *d* în *r* înainte de *n* avem în românește exemple ca: *logornă* = *logodnă*, *cloporniță* < *clopodniță < *clopotniță*; pentru *dm* > *rm*: *armussarius* (< *admissarius*) > *armăsar*. Prefacerea lui *dl* în *rl* e obicinuită în dialectul săsesc din Ardeal: *șerl* = *Schädel*, *knerl* = *Knödel*, *șirăln* = *schütteln*, *șprurl* = *Sprudel*, *firl* = *Fiedel*, *hurl* = *hudeln* etc. (cf. Brenndöfer I *Român elemek az erdélyi szász nyelvben*. Budapest, 1902 p. 87; dr. G. Kisch, *Nosner Worter und Wendungen*, Bistritz, 1900, p. 45, 75, 137, 146, 161 etc.). Aceeași transformare o găsim în cuvinte împrumutate din românește *potlogar* > *podlogar > *săs purligar* (Brenndöfer op. cit. 87), intrat din nou în românește (Brașov): *purligar*.

² *Tot îi oajdă* însemnează, prin extensiune, și: tot e plin de murdărie; acesta pare a fi sensul expresiei date de Viciu din Câmpie și Huedin, iar sensul de „tină, mocirlă mestecată cu zăpadă solvită (= topită)“ pare a fi extras nu tocmai exact din expresia aceasta. În Chestionarul lui Flasdeu (din Mehedinți) *oajdă* e explicat prin „pânză sau dimie urzite“.

melnic < poměňnikъ, *vremelnic* < vremenъnikъ le explică Skok printr'o disimilare *n-n* > *l-n* pe vremea când în slava balcanică *slěnica* etc. se rostea încă *stěňnica* (p. 494). Cât despre *elniță*, el s'a putut generaliza și din exemple ca *urechelniță*, formă disimilată din *urechēniță* (astfel la Brașov) < *urechere + *niță* (cf. *urecheriță* = *urechere + *iță*), iar aceasta din *oriclaria (= auricularia, cf. și studiul lui V. Bogrea în acest volum). — Cuvântul *șiroiu* e explicat (p. 494) din slavul *sъroj* „confluxus“ cu amestecul lui *șir* (*înșiră*).

În studiul publicat în „Études Slaves“, Skok cercetează I câteva elemente împrumutate direct din slavă; II formații onomatopoeice identice cu formații slave; III cuvinte streine intrate și la Slavi; IV cuvinte românești trecute la Slavi; V decalcuri lingvistice după corespondente slave în elementele latine ale limbii noastre.

În întâia categorie se explică: *aglică* (*oglică*, *aglicel*, *agliceă*) din bulg *aglika*, iar nu din serbo-cr. *jaglika* (p. 62). — Apropierea lui *bât(ă)* de serbo-cr. *bat*, cu același sens (de unde și ung. *bot*, care a dat pe *bot*, *botă* al nostru), e grea din cauza lui *a* > *â*; Skok crede (p. 62) că poate explică această trecere admitând intercalarea unui *n* (ca în *mâtcă* < slav. *motka*) și desvoltarea lui *bant prin *bânt la *bât*, ca în *quantus* > *cât*. Nu văd însă nici cauza intercalării lui *n*, nici nu-mi pot închipui când s'ar fi putut ea întâmpla, pentruca acest cuvânt să sufere aceleași schimbări ca lat *quantus*. Originea lui *bât(ă)* rămâne tot neclară. Cât despre *băf*, explicarea lui Skok dintr'o formă a pluralului *bati*, devenit *beți (ca făt-feți) cu noul singular refăcut din plural și cu *ț* din diminutivul *bățic*, mi se pare cu totul neprobabilă. Să nu fie oare un diminutiv în -uck de la prototipul lui *bât*, în felul lui *colț* explicat acum de Skok? — Explicarea prefacerii fonetice a serbo-cr. *broskva* în *broajbă* (p. 63). — Expresia în *cârcă* e decalcată după serbo-cr. *nâkrkē* (63). — *Cârceie*, *cârceiu* din serbo-cr. *krčel*; nu cred însă, din cauza greutăților fonetice, că *a se stârci* să fie serbo-cr. *skrčiti se* (mai des *sgrčiti se*, p. 63) *A se stârci* nu e sinonim cu „a se zgârci“, ci însemnează „a se lăsa pe vine“ deci tocmai mișcarea pe care o face cocostârcul când aterisează. Derivarea acestui verb de la *stârc* = cocostârc mi se pare indicată. — *Ciocan* se găsește supt forma metatezată *kôčan*, ca la noi, și la Serbo-croați; *ciocnit* cu sensul de „beat, afumat“ se găsește și în serbo-cr. *čaknut*; *cioc* trebuie să aparțină aceleiași familii, cf. serbo-cr. *čun* „bec“, care datorește pe al său -*n* lui *kljun*; în sfârșit de serbo-cr. *čokla* „ramus“ trebuie apropiat *ciocăldau* (p. 64). — *Ciriteiu*, *ciritel*, *ciritiș* „tufă, tufiș“ derivă din serbo-cr. *čret* „forêt marécageuse“. Am avea deci aceeași trecere de sens ca în *pădure* < palus și ca în ung. *berek* „buisson, taillis“ < serbo-cr. *bérak* „bocage“, *bèrek* „marais“ (p. 64). — Că *ceți* nu derivă din inf. *čisti* și — adăugăm

— nici din *čătiti*, ci din indicativul чкѣтѣ (p. 65) e un lucru cunoscut, căci toate verbele slave intrate în limba română sânt formate de la tulpina prezintelui indicativ. — *Clisă* < bulg. *klisa* (p. 65). — *Cosaciu* < serbo-cr. *kòsāč*; forma *cosac* e refăcută din plur. *cosaci* (p. 65). — *Cosoraș* există și în dialectul din Žumberak supt forma *kosiraš* (p. 65). — *Coștoroabă* < bulg. *kāšta* „maison, cabane“ cu elementul sufixal *r* (ca în serbo-cr. *kùcār* „garde-manger“, *kùcer* „cabane de pătres“, *kučàrica*, *kučèrica* „tugurium“) și cu suf. pejorativ *-oba* sau cu modelare după *cocioabă*; în *coștereafă* sufixul e o românzare a slavului *-ica* (p. 65) — *Coștraș*, *costreș*, *coștriș* < serbo-cr. *kostreš*; cu alt sufix, *costreiu* cf. rus. *kostrelz*, serbo-cr. *kostriječ* etc. (p. 65—66). — *Cotariță* (*cotarcă*) < serbo-cr. *kotarica* „corbeille“ (p. 66). — *Cotoman* < serbo-cr. *kot* „pisică“ + suf. *-man* (cf. serbo-cr. *rac-man* „rățoiu“, *pur-man* „curcan“; noi avem și *hoșoman*, *gogoman*, în care *o* nu e svarabhactic, cum crede Skok, ci sufixul *-oman* despărțit în mod analogic); pe ș din *cotoșman* Skok nu-l știe explică: el se reduce de sigur la un mai vechiu *č* (cf. crăcmă > crășmă, večnic > veșnic, običnuit > obișnuit); din aceeași tulpină: *cotoranță* (nu de la *cotor?*) și *cotorbă*, apoi *coteli* < serbo-cr. *kotilyati(se)* „quassare, concutere, agitare“, *a se cotoci* (< *cotoc*) = *a se cotârși* (cf. v.-bulg. *koturz*). Cred că și *scotoci* e același cuvânt (apropiat de *scoate*). — *Covârși* < *kvršiti, pe care Skok nu-l poate atestă în limbile slave de sud (în serbo-croată există numai *stršiti*), dar care s'ar explică prin influența lui *kvrga* „noeud, excroissance“ (p. 66). Nu-i convingător — Se citează analogii din alte limbi spre a explică desvoltarea semantică a lui *кѣръ* > *crâng* (p. 66—67). — *Crâncen* presupune un adjectiv paleoslav corespunzând rusescului *krúčenyi* „violent, vehement“ (p. 67). — *Cu(t)curig* „hellébore noire“ < serbo-cr. *kukù(o)rijek*, *-ik*, *jak* (p. 67). — Megl. *cus* „scurt“ < serbo-cr. *kus* „raccourci, écourté“ (p. 67). — *Cută* < v.-bulg., serbo-cr. *skutz* „ourlet, repli“; s- a dispărut fiind confundat cu prefixul *s-* < *ex-* (p. 67); dar o astfel de dispariție a lui *s-* e cu totul neobicinuită; cred încă și astăzi în vechea mea etimologie din lat. *cutis*, cu metaplasma. — *Dibui* < rut. *dýbati* „trotliner“ (p. 67) — *Dârstă* < bulg. *drāšta*; din plur. *dârști s'a refăcut sing. *dârstă*, cu noul plur. *dârste* (p. 67). — *Dropie* < serbo-cr. *droplja* (p. 68). — *Drug*, *drugă* < serbo-cr. *drug* „perche“, *druga* „fuseau“; derivat obscur *drughineață* (cf. serbo-cr. *dürunga*, *duringača*); Byhan, *Jahresber.*, V, 310 derivă numai pe *drugă* din sârbește, iar pe *drug* din rut. *drug* „Stange“. — *Gădili* (*gădilă*) < bulg. *gždel* „chatoillement“, *gždeliskam* (p. 68). În DA. s'a dat: *mă gădil* < bulg. *gždel mi je* — Cu *g(o)lmoz* etc. se compară serbo-cr. *glomazan*, *glomačon* „greu“, precum și *glomot*, *glomat* „larmă“ (p. 68); cu aceste din urmă aduceă Cihac, II, 343 în legătură pe *zgomot*. — Pentru *gorun* și *gârniță* se dau etimologiile admise și în DA., explicându-se cuvintele slave ca derivate din *gora* „pă-

dure munte“. Se respinge etimologia lui Tiktin (lat. *gabalanus) și a lui Barić (despre care se vorbește în alt loc al acestui volum din DR. . Cu această ocazie se explică (p. 69) (cuvântul nostru *go(r,ștină* „impozit pe berbeci sau porci“ — pe care DA. îl aducea în legătură cu *groșteu* „porc“ — din serbo-cr. *gorštine* „jus montanum“. — *Greblă, grebliță* < serbo-cr. *greblo, grebljca* (70). — Pe *grind* îl consideră ca un singular nou din plur. *grinzi*. de la *grindă*, pentru care menține vechea etimologie din poleosl. *grada*, combătând pe Diculescu (care propune o etimologie gepidă) și arătând că înțelesul „dune, banc de sable“ se găsește și în plur. serbo-cr. *gréde* (p. 70). — *Gripcă* stă în legătură cu serbo-cr. și bulg. *zagribam* „zgâriu“; Skok crede că un tip *grǫbka, propus de DA., ar fi dat *grebcă* (p. 70) — Aceeași schimbare după plural (*grunzi*), ca la *grind*, o admite Skok pentru *grunz*, în loc de *grund, pe care-l derivă, împreună cu alb. *grunde*, *krunde* (*kr* după *krüpe*) „tărățe“ și cu arom. *grândze* „tărățe“, din slavul *gruda* „morceau, masse“ + *grüm, grün* „gleba“ (p. 70—71). Despre arom. *grândze* J. Jud crede (*Romania*, XLIII 454) că derivă, ca și sic. *granza*, „cruschello“, span. *granza* „residuos de paja, plumos, grano etc. que quedan de las semillas cuando se avientan“, din lat. *grandia* (sc. *farra*), pluralul lui *grandis*, atestat în *CGIL.*, II, 183,33 (explicat prin grec. *μεγάλευρα*, format analog); M. L. Wagner, *Das landliche Leben Sardinens* p. 48. mai citează pe sardul *granğa* „Weizenkleie“ și pe ven. *granziol* „cruschello“. Acum Giuglea (DR., III, 597) explică pe *grunz* din *crondus < gr. *χορνός* — Pentru înțelesul lui *felină* nu eră nevoie a se cită sârb. *cjelica*, în Zumberak *cilina*, întrucât bulgărescul *čelina*, din care derivă cuvântul nostru, are tocmai sensul de „friche“ „Brachland“. — *Lacoviște* < *lokva* + *išt*, cu o svarabhactic și apropiat de *lac* (p. 71) — *leancă* „alergătoare“ < serbo-cr. *lijenka* „perche qui sert à étendre le linge“. — *Paing, paingună* nu pot derivă, din cauza lui *g* final, decât din bulgărește, căci ceilalți Slavi au *k* (p. 71). — Satul *Slumnic* < slav *slivnik* „prunelaie“ (p. 71). — *Vâjlă, vâșlă* < serbo-cr. *vižle*; pentru explicarea lui *â* se admite intercalarea unui *n* înainte de *j* — pentru care se dau și alte exemple — și cu căderea lui *n* ca în *gâscă* < *гъска* (71) Dar toată această speculațiune, pe lângă că nu mi se pare admisibilă după cele arătate de Byhan în al V-lea anuar al lui Weigand, este inutilă: cuvântul se rostește la noi, ca în sârbește, *vijlă*; forma *vâșlă* și *vâjlă* nu se poate atesta decât din dicționare, care repetă o greșală, dacă nu mă înșel, a lui Damé.

În capitolul II (p 71—72) se arată asemănarea onomatopееlor românești *buși* (*năbuși*), *cârcni*, *ciovică* (*cioică, ciuvică, ciomvică*), *dârâdi*, *gâlceavă, gugusciucă* (*gugușină*); *hăitui* cu onomatopееe corespondente slave.

În capitolul III — împrumuturi din limbi streine care se gă-

șesc și la Slavi — se citează *căptar* (*căptan*, *căptălan* = serbo-cr. *kaptar* < ung. *kaptár* (iar acesta din germ. *chaftaere*) (p. 73) — *glonț*, *gloanță* dacă nu e cumva serbo-cr. *glonta* = *glunta* „pușcă”, rezultă, ca și acesta, din același izvor german (*flinte* + *lunte*) (p. 73) — *Meredeu* și serbo-cr. *merədov* (*nerədov*) derivă din același prototip maghiar, pe care Skok nu-l poate atesta (p. 73). Drăganu îmi comunică acest prototip: *meredō din *fel-*, *le-*, *rámeredni*

Între împrumuturile serbo-croate luate de la Români e sufixul *-enda* din *-andru*, *-eandru* (p. 74), adj. *gaman* „mâncăcios” < rom. *găman* (de origine necunoscută p. 74) și *naprtka* (*zaprtka*) „viperă” < rom. *năpâr(t)că* (p. 75), despre care e a se vedea acum studiul lui Capidan în DR II 542—543.

Pentru decalcări de înțeles se dau exemplele: *cuișor* (*de grădină*) „oielet” ca serbo-cr. *klinuc*, *kličić* (din *klinz*) (p. 65), cu *atâta mare de ani*, în care Spitzer vedeă cuvântul *mare* „mer” se compară cu expresii serbo-croate cu *more* (p. 75); *măruntate* arată aceeași evoluție de sens ca serbo-cr., bulg. *drob* din *drobiti* „zdrobi” (p. 75); în sfârșit, pentru explicarea elementului *-și* (lat. sic) care se adaugă la pronume și adverbe românești (când acesta nu se reduce la *sibi*, ca în *însuși* = bulg. *sam-si*), Skok admite o decalcare după modele slave cu *i* final, deci: *acestași* = serbo-cr. *onaj* sau *taj*, *același* = serbo-cr. *ovaš*, *cineși* = *kvto* + *i* > croat. (*gdoj*, *cevași* = *kaj*; chiar și *deși* *ako i* (p. 75—77). Chestiunea aceasta mi se pare ceva mai complicată, căci vechiul *cumuși* se regăsește în Italia de sud (în Lecce *era cumu si Tie Surdatu brau* ‘era un soldat brav ca tine’, cf. ZRPh. XLII, 723).

În articolul din ZRPh, Skok respinge toate etimologiile propuse de Diculescu în aceeași revistă XLI, 420 ș. u încercând să le explice ca împrumuturi din slavonește. Pentru *butură*, *butuc* etc. se arată că avem a face cu tulpina „internațională” *bot-*, *but-* răspândită în limbile slave, germane, romane și în ungurește. Cu ocazia aceasta se arată că serbo-cr. *būtŕnica*, nume de băjocură pentru „temniță” e de origine românească (p. 188). și se dă etimologia lui *mătârângă* din serbo-cr. *motòruga*, *matàruga* „băț” (p. 188). Nu cred însă ca al nostru *bucium* să fie rezultatul unei contaminări între *ciomag* și *butuc* (p. 189), precum nu cred ca *buștean* să fie *but-* + *fuște* + suf. *-an* (p. 189), ci cum arăt la alt loc al acestui vol. (p. 657 ș. u.), îl consider împrumutat din săsește. Skok are dreptate când respinge originea germană a lui *boare*. Schimbul între *u* și *o* (în *ăbur* - *aboăre*), pentru care nu găsește o explicație, am căutat să-l explic odinioară în ZRPh. XXVII 741. — Nu cred nici în derivarea din vechea germană a lui *cotângan*, dar nici în explicarea lui Skok (p. 190): *copil* + *bita(o)ng*. Cuvântul se întrebuițează în Ardeal (unde se aude și forma ne-derivată *cotâng*) și însemnează un copilandru între 12 și 16 ani.

Sensul și mai ales extensiunea geografică a cuvântului ne duc la ung. *katang-olni* „a umblă lărmuind”. — Pentru *rofii*, Skok observă cu drept că forma originală fiind *rohii*, etimologia e cea dată de Cihac, care-l compară cu serbo-cr. *rohav, rovo* „ciupit de vărsat” (p. 190). — Etimologia lui *zburdă* < germ. *burdihan* e respinsă cu drept cuvânt. Ceea ce se dă în locul ei (p. 191) nu-mi pare însă mai bun: *abhorridare (de la *abhorridus*) > *burda (*ab-* nefiind prefix viu, *b* între vocale ar fi dispăruț ca în *abante* > *ante*) cu trecerea de sens neprobabilă „sum alienus, remotus, verabscheuen” (în limbile romanice și „mă plictisesc, mi-e urit”) + prefixul *ex-* „din ceva afară” > „sânt desmățat, sar de mulțumire”. Cred că *zburdă* e un derivat de la *burdus* „catâr”, animalul care mai ales „zburdă” (sare, dă din picioare, nu ascultă: *calul zburdă supt călăreț*, ar fi deci „sare ca un catâr”, *cal zburdalnic* „de felul catârilor”¹. — Pe *zguđu* îl derivă Skok din slav. *godovati* (în serbo-croată cu sensul de „a țineă o sărbătoare”) cu *s-* care îi dă înțelesul contrariu (p. 191). Nu înțeleg trecerea de sens — Cu privire la *strugure*, etimologia lui Diculescu e ademenitoare; nu mi se pare probabilă derivarea cuvântului românesc din serbo-cr. *strâk*, „Stengel, caulis”, propusă de Skok (p. 191). — Dimpotrivă cred că Stok are dreptate când derivă pe *tureac* din ung. *török (szár, csizma)* (p. 192), nu cred însă (cf. DR. II 595 ș. u) în *carâmb* < lat. *calopus* (cu intercalarea unui *m* ca în *strambus*) (p. 191). — Pentru trecerea de sens a lui *a se uită* de la „s’oublir” la „regarder” se citează acum și expresii asemănătoare — însă nu identice — din limba albaneză și din cele slave, după care cuvântul nostru ar fi decalcat (p. 192—193) — Pentru *vorbă, vorbi* Skok aprobă etimologia lui Romansky din slav. *dvorba* și crede că același cuvânt e și vechiul *horbă* „mulțime” (p. 193), pe care și Dicț. Acad. îl identifică cu *vorbă* (în partea tipărită, dar nepublicată încă). Totuși, dat fiind că și Aromânii au *vârghescu* = „dojenesc”, se pune întrebarea dacă *vorbesc* al nostru nu reprezintă și el un *vârbesc derivat din *verbum* (cf. și Jordan *Diftongarea lui e și o*, p. 65). *Vorba* ar fi un postverbal din *vorbi*, iar apropierea de slavul *dvorba* ar putea fi ulterioară. — Pe *iazmă (iasmă)* îl derivă Skok cu multă probabilitate din serbo-cr. *jězna (baba)* „babă îngrozitoare” (p. 193). Eu mă gândeam mai de mult la slavul *jasna*, femininul lui *jasenz* „luminos”, sensul original fiind „arătare, năluca”. — Pe *smetrie* (?) îl aduce Skok în legătură cu slav. *matati* „a bate”. Crede Skok într’adevăr că *mătură* derivă din slav. *metla*? Și dacă da, în ce epocă a trebuit să fie împrumutat cuvântul ca să poată deveni *metula < *mătură*? — Cu *stărnut* Skok mărturisește că „nu știe ce să înceapă”, (căci în apropierea de lat. *sterna* „pecingine, râie” nu prea crede), dar așezându-l în aceeași sferă de înțeles cu *laiu, coașin*, crede că „un împrumut din germană e a priori

¹ Cf. acum altă explicație la Giuglea, în acest volum p. 592.

exclus“ (p. 194). Astfel de păreri aprioristice sânt primejdioase. Tocmai acest cuvânt se potrivește și ca formă și ca înțeles foarte bine cu germ. *Stern* (cal cu stea albă pe frunte, cf. acum și acest volum p. 808–810). G. Guglea se gândise la aceeași etimologie, independent de Diclescu.

Mi se pare că, după cercetarea lui Skok, din cele 16 cuvinte derivate de Diclescu din limba gepidă, două, *strugure* și *stărnut* sânt foarte probabil elemente germanice la noi, la care se mai adaugă câteva din volumul aceluiași autor recensat în altă parte a acestei publicații.

Sextil Pușcariu.

Ovid Densusianu, *Grai și suflet*. Vol. I Fasc. 1. București, Socec, 1923, pp. 168. Prețul 50 lei.

Salutăm cu bucurie apariția revistei publicată de „Institutul de Filologie și Folklor“ de la Universitatea din București, care supt direcția lui Ovid Densusianu, va fi desigur o publicație științifică de primul rang

În articolul introductiv „Orientări nouă în cercetările filologice“ (pp. 1–22), directorul revistei, discutând direcțiile care se accentuează în timpul din urmă în lingvistică, arată și exagerările unora dintre ele și se face apărătorul orientărilor de bună tradiție ale școlii mai vechi, pe care le numește clasicismul culturii filologice (p. 13). Ca și Millardet, în cartea pe care o recensează (și despre care vorbim și noi în altă parte a acestui buletin), Densusianu crede că „geografia lingvistică“ și școala lui Gillieron duc la preocupări unilaterale, neglijând mai ales partea „psihologică“, din care se vede rolul de gânditor al subiectului vorbitor¹; revista de la București chiar prin titlul ei „*Grai și suflet*“ se pune în vădită opoziție cu „*Wörter und Sachen*“; în loc de apropierea tot mai mare de etnografie ea preferă o mai strânsă legătură cu folclorul: „Pe de o parte, studiul limbei din punct de vedere estetic, pe de alta apropierea lui de folklor — din considerațiuni ducând, prin antiteză, când la limba celor culți, când la a celor simpli — acestea sânt, mi se pare, două direcții de care filologia nu poate rămâne streină“ (p. 18).

Preocupările de natură estetică — chiar dacă acestui cuvânt nu-i împrumutăm înțelesul larg pe care i-l dă în timpul din urmă Vossler și Spitzer, ci îl reducem, ca Densusianu, la trebuința claselor culte de a se exprima mai frumos, mai „literar“, decât poporul de rând — au fost prea mult neglijate în vremurile când studiile dialectale au înlănțuit aproape toată atenția lingviștilor. E neîndoișos că limba intelectualilor unei țări, subțiată prin tre-

¹ „La linguistique est essentiellement la science des mots, des phrases, de tout le matériel concret du langage considéré dans ses rapports avec la pensée à exprimer“. Millardet RLR XLI, 119.

buița de a exprima idei mai nuanțate într'o formă mai clară și mai elegantă, merită o atențiune deosebită¹

Ceva mai sceptic sânt față de rezultatele nouă pe care lingvistul le poate dobândi dintr'o mai strânsă legătură cu folclorul. Studiul lui Tache Papahagi „O problemă de romanitate sud-ili-rică“ (p. 72—99) ne arată chiar pe ce pante primejdioase putem aluneca dacă ne aventurăm prea departe în direcția aceasta. Dansurile și portul aromân de azi nu sânt de sigur elemente din care să putem face deducții neîndoielnice asupra întinderii populației române străvechi în Peninsula Balcanică. Nimic nu e mai supus schimbului, modei, ca îmbrăcămintea omenească — astfel se explică numărul minimal de termeni latini pentru părți din îmbrăcămintea țaranului nostru și însăși cuvintele streine citate de autor la pag. 86 pentru haine aromâne — și tot astrel de supuse modei sânt dansurile. Vedem doar cum, supt ochii noștri, polca și valsul au înlocuit în multe sate brâul și sârba, ca să nu vorbim de „căzăceasca“ și atâtea alte jocuri, care prin însuși numele lor indică împrumutul. Altceva e cu muzica și cu literatura populară; în acestea se păstrează totdeauna ceva din sufletul și firea etnică a unui popor. Spre a putea face însă deducții de natură paleologică din muzica aromânească, trebuie studii temeinice comparative cu muzica popoarelor vecine. Ele vor arăta, probabil, afară de înrăuriri neconținente reciproce și de influențe din partea cântărilor bisericești, cât de asemănător este substratul și amestecul etnic la toate aceste populațiuni care azi vorbesc limbi diferite și că nu „înfrățirea de arme creștine aromâno-grecești de la 1820 încoace în contra păgânismului mahomedan“ (p. 81) a putut produce asemănările atât de adânci între muzica Aromânilor și Neogrecilor. Nimic nu este însă mai neîndicat decât ca, în locul unor studii făcute cu toată competența specialistului, să alegi din descrierile unor călători streini, mai mult sau mai puțin grăbiți, impresiile lor fugare, când ele se potrivesc cu teza ce vrei s'o aperi.

A susține serios că în numirea (*Câmpul* sau *Calea al*) *Kesarji* — formă evident grecească — s'ar păstra în haina-i tradițională numele lui *Caesar* în graiul Aromânilor din Pind, cu *k* nealterat înainte de *e*, e tot atât de curios ca a vrea să dovedești legătura strânsă sufletească între Albanezi și Aromâni din faptul că cei dintâi se adresează celor din urmă cu cuvântul *vla'* = frate. Dacă autorul ar fi fost mai puțin preocupat de considerații „etno-lingvistice“ și dacă și-ar fi luat osteneala să deschidă

¹ „Par leur importance politique et sociale comme instruments de civilisation, par leur valeur esthétique, par leur nature même et leur constitution profonde, les langues littéraires doivent être considérées, même si on les étudie d'un point de vue purement linguistique, comme ayant beaucoup plus d'importance que les patois“. „Les progrès même que font les langues littéraires au détriment des patois indiquent assez leur vitalité supérieure“. Millardet în RLR. XLI, 1c8, 109.

dicționarul albanez al lui Gustav Meyer la pag. 469, n'ar fi putut confundă pe alb. *v(ε)tă* „frate“ cu *Valah*.

Cât de ușor ar fi ca să întoarcem directorului revistei cuvintele cu care judecă Dacoromania: „spiritul critic rămâne în urma exigențelor care se impun astăzi și în filologia română...; vedem acceptate cu prea multă ușurință unele păreri... care puteau ispiti numai pe cineva de acum cincizeci de ani...“ (p. 154)! Noi ne mulțumim numai a atrage atenția lui Tache Papahagi — pe care-l știm din lucrări anterioare a fi un filolog talentat și bine pregătit — că drumul folclorului și al etno-psihiologiei e mai alunecos decât cel al filologiei; cât despre direcția revistei „Grai și Suflet“, nu îi vom impută lipsă de spirit critic când, în dorința de a deschide căi nouă de cercetare, primește spre publicare și păreri mai puțin documentate.

Rostul unui director de revistă mi se pare că este înainte de toate să grupeze în jurul său o seamă de muncitori serioși; când el a izbutit să învingă și greutatea materiale împreunate astăzi cu editarea unei reviste de specialitate, făcând astfel cu puțință, mai ales cercetătorilor mai tineri, publicarea studiilor lor, mertul său e de netăgăduit. Bucuria de a vedea că publicația sa deschide drumuri nouă și pune în circulație idei ce pot fi fecunde, chiar când rezultatele ajunse nu sânt de tot sigure, va trebui să fie mai mare decât gelozia de a-și salvă buna sa reputație personală în fața celor ce cred că migala critică e calitatea supremă a unui om de știință. De aceea intervenția sa va fi mai mult cea de sfătuitor decât cea de censor.

Că censura nu este adesea nici bună, nici chiar practicabilă, o dovedește însași publicația lui Densusianu. N. Drăganu, discutând, în Dacoromania, apropierea făcută de Melich între *Abrud* și grec. *ἄβρουζοβ*, a căutat să motiveze păstrarea lui *br*. Densusianu, în critica făcută acestei lucrări (p. 161) nu crede că fonetismul numirilor de localități ar putea fi mai conservativ decât al cuvintelor uzuale ale limbei. Cu toate acestea, el admite la elevul său, pentru derivarea lui *Késari* din lat *Caesar* principiul citat după Vendryès că „les noms propres résistent souvent mieux que les autres aux altérations phonétiques qui résultent de changements combinatoires“, deși tocmai în cazul lui *Caesar*, al cărui nume a devenit apelativ, probabilitatea eră mai mică, precum dovedește slavul *carī*, decât la neînțeleusul *ἄβρουζοβ*.

Se pare însă că Densusianu însuși admite posibilitatea menținerii, la numiri de localități, a unui fonetism neregulat. Altminteri nu-mi pot explica cum, în *Viața nouă* (XVII, p. 165 ș. u.), apropie — deși numai în treacăt, făgăduind o revenire asupra acestei etimologii — numele *Zarandului* de iranicul *zaranya-* „aur“, cu toate că într'un element vechiu am așteptă *ā* în loc de *a* în poziție neaccentuată și *ân* în loc de *an* supt accent.

Asemănările pe care Densusianu le-a descoperit între cuvinte

iranice și unele vorbe românești și părerea ce o are despre posibilitățile aproape nelimitate de răspândire a unor fenomene lingvistice prin păstori migrațorii, l-au făcut să susțină originea alană a Moșilor, iar acum în urmă să caute influențe iranice în limbile romanice. Mărturisesc că până acum nu m'a putut convinge, căci probele aduse nu depășesc granițele asemănărilor fortuite care se pot găsi chiar între limbile cele mai depărtate, iar apropierea făcută nu sânt convingente, ca în cazul lui *brânză*, dintr'un tip reconstruit **birenza*, compus din prefixul *be-* sau *bi-* („care apare și ca *pa-*, *pe-*, *be-*, *bi-*“) și un **renč-* sau **renz-* („în limbile iranice alături de *č* primitiv păstrat, găsim diferite reflexe: *š*, *ž*, *z*, etc.“), cu sensul de „a apăsa, a frământa“, eventual și „a strecură, a stoarce“. Cum însă după titlul „Irano-romanica“ (pp. 39—71) urmează I, și vom avea deci continuarea lui, nu anticipăm nimic. Insuși faptul că un filolog cu atâta experiență lingvistică ca Densusianu a putut să-și formeze convingerea despre posibilitatea unei influențe iranice până în România vestică și că urmărește această problemă de ani de zile cu atâta tenacitate, ne silește să-l cetim cu toată atenția. Chiar dacă n'ar izbuti să demonstreze o influență prin contact direct, studiile sale vor aduce o contribuție prețioasă pentru înțelegerea cuvintelor migrațoare. Ca o contribuție pentru teza lui Densusianu poate fi considerată comunicarea făcută de G. Kisch la Muzeul Limbei Române, în care învățatul germanist a dovedit, în limba rămășițelor gotice din Crimeea, o seamă de cuvinte evident înrudite cu vorbe maghiare; între acestea e și *țapul* nostru, termen păstoresc răspândit până în Alpi¹.

Celelalte lucrări din acest volum sânt un studiu al lui Al. Rosetti despre „Lexicul lui Coresi comparat cu al Codicelui Voronețean“ (pp. 100—106), care demonstrează din nou deosebirea de grai între regiunile nordice și cele sudice ale Ardealului. „Graiul din Țara Oltului“ (pp. 107—139) a regretatului T. Dinu este o cercetare mai veche (1910), căreia îi lipsesc preocupările studiilor mai nouă dialectologice, dar care, prin grija cu care e făcută, aduce reale servicii filologiei române. I. A. Candrea publică (pp. 23—38) o descriere a păstoritului la Megleniți, foarte instructivă pentru deducțiuni asupra trecutului. Se pare că „Viața păstorească la Megleniți“ e numai un capitol dintr'o lucrare mai

¹ Deosebirea pe care D. a auzit-o în unele părți ale Transilvaniei între „caș“ și „brânză“ (p. 68) e de dată recentă. În timpurile vechi, *caș* era de sigur și la noi, ca astăzi la Aromâni, Megleniți și Istroromâni, termenul generic pentru orice fel de brânzeturi, precum dovedeste cuvântul *câșlegi*. Mai târziu s'a numit *caș* laptele închegat, mestecat, scurs de zer și zvântat, din care se prepară brânza. În vremurile din urmă în Ardeal (însă numai în regiunile mai influențate de limba ungurească), mai mult pe la orașe și în comerț, *brânza* traduce pe ung. *türó*, întrebuițându-se numai pentru cea sărată (de burduf), iară *caș* redă pe ung. *sajt*, prin care se înțeleg brânzeturile mai fine cașcaval etc.) și cele importate

mare, în care autorul nu va lipsi să aducă și dovezile pentru cele afirmate în mod atât de peremptoriu la pag. 24 despre locul de origine al acestor Români și conflictele lor cu Aromânii, printre care s'au așezat ca păstori¹

Dintre „Insemnările și rectificările“ lui Densusianu, amintim etimologia lat. *mūlus*, atestat și ca *mūllus* și pe care îl aduce în legătură cu *mūlleus* „roșu, purpuriu“, presupunând și pentru *burdus* că ar fi derivat din *burrus* „roșu“ (p. 141—142)². Ar fi putut adăoga că *mulleus*, chiar în sens de catâr, s'a păstrat la Aromâni și la Sarzi (Meyer-Lübke REW. no. 5731) De la acest *mullus*, -a, spre deosebire de celelalte limbi romanice, (care pleacă de la *mūlus*, -a ib. 5742), derivă aromânescul *mulă*, megl. *mulă* și istrorom. *mul* și *mule*. N'avem adecă nici o cauză să presupunem că aceste cuvinte n'ar fi de origine latină în limba noastră, numai pentru că ele se găsesc și la popoarele încunjurătoare. *Mulă* (numai supt forma feminină) s'a păstrat și la noi; în Valea Someșului e terminul popular pentru „catâr“; în sens figurat se întrebuințează și pentru un om (mare și) bleg. Numai în acest înțeles din urmă îl întâlnim pe la Brașov și în Banat³

Pentru *bârța* sau *bârșa* plugului, D. propune (pp. 142 - 143) etimologia slavă *brdce*, *brdco*, un derivat din *berd*- cu sensul de „vârf“. În timpul din urmă a arătat Jokl⁴ că acest cuvânt se găsește și în limba albaneză, cu amândouă formele, și-l consideră ca împrumutat la noi de la Albanezi.

Sigură mi se pare etimologia lui *pleoapă*, cu forma mai veche eră *plehupă*, iar înțelesul de „coperiș“, din slav. *prehlupa* (pp. 143—147). Mă gândisem și eu odinioară la derivarea lui *creț* din *cirricius (< *cirus*), cu amuțirea lui *i* din silaba dintău ca în *creier* (p. 164), dar am părăsit-o, deoarece *rr* precedent ar fi trebuit să prefacă pe *e* în *ă*. Precum în grecește există, alături de *κίρκος* „inel“ o formă *κρίκος*, tot astfel se poate ca în latinește, alături de corespondentul acestui cuvânt, *circus*⁵, să fi existat și o formă *cricus, de la care

¹ Terminul *luși* sau *luși* pentru lâna tunsă la Sâmpetru, pe care Candrea nu și-l poate explica, ar putea fi identic cu numele lunii „lunie“, luna în care e sărbătoarea Sâmpetru.

² Cf. acum altă explicație la Giuglea, DR. III, 592-593.

³ De la noi cuvântul a trecut — precum îmi atrage atenția N. Drăganu — la Sași: *mula* cuvânt de batjocură (G. Kisch, *Nosner Wörter u. Wendungen* p. 107) și la Unguri din Ardeal: *mula* „leneș“ (Dr. Moldovan Gy., *Alsó fehérvármegyéi román népe* p. 83) În sensul de catâr e foarte întrebuințat și la ceilalți Unguri (cf. Szűnyi, *M. Tsz* I, 1490: *mulja*, *muja*, *mula*); nu știu dacă el a pătruns la ei din limba românească sau pe la Italiani, precum rămâne de cercetat și dacă ung. *szamár* „măgar“ le-a venit din Italia sau de la noi, căci *sămar* < *saumarus* *sagmarius* trebuie să fi existat și la Dacoromâni — măgarul e un animal indispensabil oierilor — precum există până azi la Aromâni

⁴ Vezi recensia cărții lui Jokl, p. 818

⁵ Despre raportul, neșigur, de înrudire sau de împrumut, al acestor două cuvinte, cf. Walde, *LEW*² 163 și Boisacq, *DELG*, 458

un derivat cu suf. *-eus -a, -um* ar fi dat pe *creș, creață* (adjectiv și substantiv) al nostru. Între cele două variante s'a putut ușor stabili o diferențiere de sens: *cîrcus* continuând să însemneze „cerc”, iar **cricus* (**cricius*), poate supt influența lui *crispus*, să se fi specializat asupra „cerculețelor” de păr. Oricum ar fi însă, fie că originea acestui cuvânt e latină sau autohtonă și numai înrudită cu familia greco-latină de care am vorbit mai sus, sau în sfârșit de proveniență vechie-germană, cum pretinde Giuglea (DR. II 393 ș u), sigur este că el nu poate deriva din serbo-croatul *krecav* „creș”, precum credea Cihac II 82, și cu oarecare rezerve, Byhan (*Jahresber.* V 316), ci că, dimpotrivă cuvântul sârbesc e de origine românească, pătruns la Serbo-Croați împreună cu alți termeni păstorești (lână, oaie creață). În serbo-croată cuvântul e puțin întrebuințat — termenul obicnuit fiind *kudrav* — și e lipsit de orice familie slavă, căci apropierea lui de *kretati, krenuti* „a mișcă din loc”, dată ca posibilă de Rječnik și de Byhan (*l. c.*, care reconstruește un paleosl. **kret-ak-av*) nu se poate admite; de fapt Berneker nici nu dă pe *krecav* supt *kretati* (SEW. 612), iar Miklosich (*Beiträge* III 251) îl consideră pe *creș* ca obscur etimologicște. Originea românească a lui *krecav* sârbesc o arată și numele propriu *Krecul* în faimosul document din Dečani din sec. XIV.

Franc *lourd* e derivat din lat. **lūridus* din *lūra* „burduf, pânțec” (p. 147—149). Cred mai degrabă, cu Giuglea (DR. II 821) — care a făcut mai întâiu această apropiere, motivând-o cu analogii semantice din limba sardă — că lat. *lūra* a influențat pe *lūridus* schimbându-l în **lūridus*.

La sfârșitul revistei găsim „Dări de seamă” și „Indicații bibliografice” (pp. 150—168), datorite în cea mai mare parte directorului publicației. Între ele se face și o critică studiului meu despre „Legile fonologice”. — Deoarece D. atinge o chestie principiară, cred că este necesară o lămurire. Am susținut anume că, precum la subiectele vorbitoare există un simț sintactic sau morfologic, cu ajutorul căruia în mintea lor se alcătuiește un fel de „gramatică”, adecă se împarte materialul brut de limbă în categorii, tot astfel există și un simț fonologic. Sânt convins că simțul analitic al omului nu desparte numai propoziția în cuvinte și cuvintele în tulpină și elemente derivate (prefixe, sufixe, dezinente), ci e capabil de abstracțiuni și mai înalte, stabilind raporturi de dependență între sunetele unui cuvânt. În studiul meu am căutat să aduc să probe pentru acestea, arătând între altele, cu câtă ușurință prind unele persoane deosebirea între graiul lor și al vreunui dialect, având puțința să traducă, după legile fonologice recunoscute, exact rostirea lor în acel dialect. Plecând de la astfel de observații am încercat să-mi explic cum de anumite schimbări fonetice, devenind colective prin imitație, pot să se generalizeze asupra tuturor cazu-

rilor similare. Și mi-am zis că: „pe vremea când *l* între vocale începea să se pronunțe *r*, nu eră nevoie ca un individ să audă la cei din jurul său toate cuvintele limbei cu *l* intervocalic schimbat în *r* spre a le imită, ci eră de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă câteva din ele, pentru ca să-și dea seamă de raportul constant între cele două fapte lingvistice..., spre a generaliza rostirea adoptată asupra tuturor cazurilor similare“ Densusianu nu crede în asemenea explicări, pe care le numește „azardate“ (p. 158), ci explică bunăoară revenirea la rostirea *bine* în regiunile rotacizante „prin impunerea directă a fiecărei forme nerotacizate din alte părți..., în legătură cu translocări de populație, fie că aceia care rosteau *bine* s'au risipit prin alte ținuturi, fie că lângă sau printre ei s'au găsit de aceia care nu vorbeau cu rotacism și au exercitat asupra lor, de la o vreme, un ascendent pentru motive, în împrejurări variind după regiuni și rămânând să fie precizate“ (p. 159). Avem dar față în față două păreri, bazate pe convingeri diferite; oricine e liber să se alăture la una din ele, sau să nu creadă în nici una. Argumentele pe care le aduce însă D. împotriva părerii mele se pot respinge ușor. Firește că eu nu mi-am închipuit niciodată că „cei care ziceau *bire* și-ar fi dat seama că un cuvânt slav ca *zare* nu prezentă un *r* rezultat din *n*, ca în *bire*, și l-au lăsat neschimbat, continuând să zică *zare*, nu *zane*“ (p. 158), ci acolo unde am vorbit mai întâiu despre acest lucru (*Zur Rekonstruktion des Urrumanischen* p. 41) am spus anume: „In tot cazul, desrotacizarea lui *r* a trebuit să se întâmple încă pe când vocalele precedente se pronunțau nazalizate. Altfel am întâlni și cazuri de prefacere greșită, a unui *r* etimologic (sau a unui *r* din *l* intervocalic) în *n*. Faptul că *n* a recăștigat terenul e o dovadă că o parte a Dacoromânilor păstrase pe *n* intervocalic netrecut în *r*“¹. Cred dar că e clar de tot: desrotacizarea nu s'a putut produce și în cuvinte ca *zare*, fiindcă acestea se rosteau cu vocală orală înainte de *r*, deci se deosebeau de *bîre*, rostit încă cu vocală nazală (precum dovedește și grafia $\beta\text{r}\text{e}$ în cele mai vechi texte). Tot astfel, Densusianu obiectează la cele spuse de mine cu privire la *l* intervocalic schimbat în *r* (și citate mai sus): „Dacă s'ar fi întâmplat astfel, ar trebui să presupunem că strămoșii noștri și-au dat seamă că nu trebuiau să schimbe pe *l* în *r* în forme ca *filius*, să-i socotim cu alte cuvinte ca foarte subtili fonetiști“ (p. 158). Dar pe vremea când *l* se prefăcea la noi în *r* în poziția intervocalică, există o deosebire mare între rostirea lui *filius*, care eră *fil'u* și a lui *mola*, care eră *moța* (cf. *Conv. lit.* XXXIX, 308 ș. u.). Cum eră să se confunde cele două rostiri atât de diferite?

S. Pușcariu.

¹ Cf. aprobarea lui Meyer-Lübke a acestui punct de vedere în *Mitteilungen* p. 41.

G. Bogdan-Duică, *Istoria literaturii române moderne: Întâii poeți munteni* („Biblioteca Dacoromaniei“ No. 1), Cluj, Ardealul 1923, pp. 318 + VIII. Prețul 80 Lei

Biblioteca Dacoromaniei se începe cu publicarea cursurilor universitare ținute de Bogdan-Duică la Cluj în anul 1919—1920 despre întâii poeți munteni: Iancu Văcărescu I, Eliade Rădulescu, Vasile Cârlova, Constantin Fața, Grigorie Alexandrescu, C. A. Rosetti și Cesar Boliac. Unii dintre poeții Țării-românești din întâia jumătate a veacului trecut lipsesc; între ei Barbu Paris Momuleanu, despre ale cărui poezii s'a spus atâta rău, încât autorul a scăpat o ocazie spre a reabilita pe un poet care, cu toată stângăcia lui, a avut momente de inspirație fericită și a găsit pe lira sa strune pe care contemporanii săi nu prea erau obișnuiți a le atinge.

O spun aceasta nu ca un reproș, ci ca un regret. Pentrucă știu că puțini istorici literari (mai ales când sânt și critici ai literaturii contemporane) au în aceeași măsură ca profesorul de la Cluj darul de a uită bucuriile pe care o literatură progresată și scrierile atâtor talente mari li le-au deșteptat în suflet, spre a se putea apropia, fără ispita comparației, cu toată înțelegerea și dragostea, de începătorii literaturii culte. Dovadă e felul cum l-a înțeles pe Iancu Văcărescu — și acum începem și noi să pricepem admirația pe care i-o aduceau contemporanii — și cum l-a prezentat mai cu seamă pe Eliade Rădulescu, căruii îi dedică cea mai mare parte a cărții sale.

Această puțință de a privi pe scriitorii trecutului cu ochii contemporanilor lor, nu izvorăște însă numai din simțul istoric al autorului, ci și din temeinica cunoaștere a societății și a vieții trecute. Bogdan-Duică și-a petrecut o parte mare a vieții răsfoind prin biblioteci gazete și hârtii vechi, care cuprind puțină literatură, dar multe știri lămuritoare pentru înțelegerea ei. Din ele și-a scos acea bogăție de însemnări și fișe, care-l ajută să știe atâtea lucruri care nouă ne scapă. Înainte de a judecă pe Eliade bunăoară, din cele scrise de câțiva detractori ai lui, el ne arată cine sânt acești detractori, de ce îi erau dușmani și întru cât spusele lor sânt vrednice de credință.

Studentii care vor să se prepare pentru examen din cartea aceasta, vor avea o muncă grea, căci lumina ce o aruncă pe profilul rămas până acuma în umbră, scoaterea în relief a unor părți nebăgate în seamă din opera scriitorilor și atâtea caracterizări juste și frumoase se pierd între precizări de date meticuloase și seci. Dar pentru cel ce face studii de istorie literară, aceste cursuri de literatură sânt indispensabile, tocmai pentru bogăția de amănunte și pentru grija autorului de a determina nu numai influențele suferite și exercitate de poeții noștri, ci și de a explica anumite aplecări firești din structura lor fiziologică. E timpul și la noi ca imaginea ce ne-o facem despre poeții noștri

vechi să nu se mai întemeieze pe cele câteva biografii și aprecieri sentimentale, scrise, mai mult ca bucăți literare, de scriitorii epocii romantice, ci pe studii critice, care nu neglijează nici cercetarea până în cele mai mici amănunte a datelor biografice și bibliografice.

Dar dacă acest volum nu este — și probabil nici cele anunțate ce vor urma nu vor fi — manualul pe care studenții noștri îl așteaptă, el pune studenților o mulțime de probleme de metodologie literară; dacă interesul autorului pentru chestiuni de detaliu, de a căror însemnătate e atât de convins, dacă preocupările sale în continuă evoluție, predilecția sa pentru tratarea monografică și fragmentară a subiectului, și stilul său pronunțat personal fac ca această carte să nu fie o sinteză a literaturii noastre, ea este lucrarea pregătitoare indispensabilă pentru cel ce va încerca să ne dea această lucrare de sinteză.

Sextil Pușcariu.

Dr. Nicolae Tcaciuc, *Istoria literaturii române*. Cernăuți, Cooperativa de editură, 1923. Pp. 32. Prețul 12 Lei.

Broșura de față voește să dea corpului didactic minoritar, în vederea examenelor, o scurtă schiță de istoria literaturii române. Izbutind să scoată la iveală părțile esențiale în dezvoltarea literaturii noastre și să fixeze în câteva cuvinte partea de contribuție ce o aduc scriitorii noștri mai însemnați, până în zilele noastre, autorul a alcătuit o carte care se citește ușor și cu folos. Ici și colo întâlnim și păreri nouă; între acestea e ideea că întâile traduceri românești ale cărților bisericești s'ar fi făcut — de Grigore Ţamblac sau de discipoli de ai lui — pe vremea lui Alexandru cel Bun „sub influența patriarhiei grecești, care va fi crezut că izolând biserica moldovenească de bisericile slave de prinprejur, o va putea țineă mai ușor sub ierarhia ei“ (p. 9). Ipoteza aceasta, care admite că patriarhului grecesc — chiar dacă ar fi avut el intențiile ce i se atribue — i ar fi putut trece prin gând să întrebuinteze, în sec. XV, ca limbă bisericească, alta decât una din cele patru limbi recunoscute în biserică, mi se pare neverosimilă.

S. P.

Vittorio Ferruccio Borri, *I Romeni d'Istria e il comune romeno di Val D'Arsa* (Estras din Bollettino della Reale Società Geografica Italiana, fasc. IX—X, 1922), Roma, pp. 8.

Autorul vorbește compatrioților săi despre Românii din Istria, într'o expunere scurtă, dar cuprinzătoare, care dovedește cât este de bine informat, și cu o căldură care îi face onoare. Aflăm din acest articolaș că, grație mai cu seamă străduințelor Comisarului civil din Pisino, Cavalerul Dr. Ed. Galli și ale lui Andreiu Glavina, Istroromânul adus pe vremuri de regre-

tatul Th. Burada la noi, unde s'a pregătit pentru apostolatuŝ său de astăzi, Giunta provincială istrieană a cerut încă din Aprilie 1922 să se creeze din cele șapte sate istriene Susgnevizza, Grobenico, Lettai, Gradigne, Briani (Berdo), Sucodru (Frassineto) și Villanova (Nosolo) un cerc administrativ al „Comunelor din Val d'Arsa“. Din cauza depărtării, Jeliăni, singura comună istromână așezată la mieznoapte de Monte Maggiore, nu poate fi adăogată la acest cerc, dar se va face și acolo o expozitură a școalei românești din Susgnevizza. Autorul încheie frumosul său articol cu dorința ca să li se dea acestor Români, salvați acum de slavizarea la care erau expuși, și preoți ieșiți din mijlocul lor.

S. P.

Iorgu Iordan, *Lateinisches cŝ un tŝ im Suditalienischen* (Extras din Zeitschrift für romanische Philologie XLII, pp. 516—560 și 641—685).

Reflexele lui *t* și *c* latin urmat de *i* sânt diferite în Italia. Iordan le urmărește în dialectele meridionale pe baza unui material bogat, cules din studii și dicționare dialectale. Concluziile la care ajunge sânt aceleași cu cele arătate de Meyer-Lübke și de mine în lucrarea mea de abilitare și adecă că *t* și *c* înainte de *i* s'au confundat în latina vulgară și au dat în Italia de sud zz. Formele cu cŝ autorul le crede importate din limba literară, aducând argumente convingătoare (cu deosebire la pp. 531, 650, 657, 659) și înlăturând părerea lui Salvioni și mai ales a lui Merlo, după care zz ar fi rezultatul lui *tŝ*, iar cŝ al lui *cŝ*. Observările sale despre felul cum rostirea literară poate influența un dialect, sânt deosebit de interesante (cf. pp. 528 ș. u.).

Lucrarea filologului român are însușiri remarcabile. Problema este atacată fără idei preconcepute; autorul își formează convingerea abia în urma unei documentări bogate, care-i dă siguranță. Cu timpul desigur va izbuti să-și expună părerile mai concentrat și fără repetiri. În cazul de față ar fi fost de interes lingvistic o verificare la fața locului a penetrației rostirii literare în popor — dar cine mai pune la dispoziția filologilor mijloacele materiale spre a urmări pe teren deducerile făcute în camera de studiu?

La sfârșitul lucrării Iordan emite părerea că refexele lui *t* și *c* + *i* au trebuit să fie aceleași, ca în dialectele meridionale, în întreaga Italie și că cŝ s'a dezvoltat din *ts*, în parte supt influența limbei latine în cetirea italiană. Autorul însuși accentuează că emite această părere numai ca o ipoteză; fără o urmărire a chestiunii în amănunte, ea nu va convinge pe cei ce au ajuns la alte convingeri. În orice caz, din punct de vedere fonetic, se poate admite tot atât de bine că *ts* s'a prefăcut în cŝ sau că cŝ a devenit în *ts*, sau că amândouă s'au dezvoltat din același studiu anterior (*tŝ* sau *tŝs*). Se știe că unii dintre filologii noștri, precum O. Densusianu, admit că *ŝ* aromănesc în *ŝine* „cine“ etc.

derivă din *č* (invocând ca argument pe arom. *șoarețe*); prefacerea lui *č* în *ț* (nu numai în cazuri ca *țire* „cine“, *ci* și în *fițor* „fecior“ și în împrumuturi streine ca *mățke* < croat. *mačka*) o putem constata la o mare parte din Istroromâni (deodată cu rostirea lui *ș* ca *s*), unde reflexele lui *ț* și *k* nu sânt așa simple cum i le-a comunicat Philippide lui Iordan (p. 678).

În general am fi preferit dacă Iordan, vorbind despre sunetele ce au rezultat în românește din *ci* și *ki* ne-ar fi spus părerea sa personală în loc s'o reproducă pe cea a dascălului său. Astfel n'am fi văzut punându-se alături, ca exemplu de *t* + *i*, **fetiolus* și *altiare*, cu *catëllus*. Că Philippide confundă două stadii de limbă diferite cronologicește (pe *i* din *i* + voc. latin și pe *î* din *ie* rezultând din *ë* accentuat) știam de mult; greșala aceasta nu trebuie s'o repete Iordan, care la pag. 522 face lui Gartner tocmai obiecțiunea că nu distinge pe *ci* + voc. de *ce*, *ci* Într'adevăr, Iordan accentuiază în diferite rânduri, citând pe Schuchardt și Seelmann în sprijinul său (p. 521), că *ț* și *k* se confundaseră în același sunet încă în sec II. Pe timpul acesta *ë* latinesc, chiar dacă am admite că diftongarea lui în anumite condiții e latină vulgară, nu cuprindeă un *î*. Dacă *ț* și *të* dau une-ori în românește același rezultat (*cățel* cu *înălță*), apoi *ci* și *cë* sânt deosebite până azi la Dacoromâni (*porcëllus* > *purcel*, dar *brachiale* > *brățară*).

Studiind dialectele italiene, Iordan face uneori asemănări interesante cu limba română, precum: tarentinul *'nazzejare* < *in* + *altiare* are sensul de „a legăna“, ceea ce ar întări etimologia dată de mine cuvântului *legăna* (p. 535); — calabr. *ndirizzarsi* însemnează „a se îndreptă“ (despre vreme); I. crede că trebuie să plecăm de la expresia *bolnavul se îndreaptă* (propriu: stă drept, nu mai zace), care ajungând a însemna „se face bine“, a atras după sine pe *vremea se îndreaptă* „se face bună“ (p. 538): — cu *curte* (*boierească*) „casă de boier“ se aseamănă abruzz. *palazze*: cosi, per rispetto, i contadini chiamano la casa abitata da un signore; — cu ital. *boccia* și *bozza*, pe care le crede de aceeași origine (obscură), aseamănă I. cu drept cuvânt, pe *boț* al nostru (cf. și *Dicț. Acad.*); cred însă că de acesta trebuie despărțit *boace* și *bocoai*e, jocuri de copii cu pietre rotunde (p. 559); — cu abruzz. *cacajje* „balbuziente“ se aseamănă rom. *căcâit* (p. 560); — pe *căciulă* îl aseamănă cu obscurul *cacciottu* „capello basso per uomo; specie di focacciola“ din Sicilia (cu variante și derivate p. 651); — *a se răzbună* (despre vreme) e asemănat cu vâstzul *sbunazză* „rabbonacciare (del tempo)“ (p. 663).

S. Pușcariu.

H. Jarník, *Románské etymologie* (Extras din „Časopis pro moderni filologii a literatury“, IX—1922/23 — p. 56—59).

H. Jarník propune trei etimologii românești. Mai întâiu, pentru *solz*, el revine la o idee a lui Hasdeu (Cuv. din bătr. I 302), care-l derivă din lat. *solidus*, -a, -um, cu modificarea însă că pleacă de la același *sol(i)dus* care a dat și pe ital. *soldo*, franc. *sou*, deci de la înțelesul de „ban“. Forma *solz*, e refăcută din plur. *solzi*. Tot astfel a explicat la 1914 cuvântul regretatul D. Pușchilă (*Molítvelnicul lui Dosofteiu*, pp. 33—34), care mai aduce în sprijinul latinității cuvântului faptul că la Dosofteiu e scris cu *dz* și care mai citează analogia lui „banii peștelui“ = solzii peștelui, expresie întrebuițată în Transilvania. Etimologia aceasta o putem considera definitivă. — Pe *urloiu* „horn“ îl crede metatezat din *ulroiu, și-l derivă din *ollula*. Pentru metateza grupei grea de pronunțat *lr* în *rl* s'ar putea cită istrom. *serle fâte* < *se-l re f*. Precum am arătat însă în Dicționarul Academiei (supt cuvântul *horn*), acest *urloiu* are, în românește, variantele *horlou* și chiar *hornoiu*, care dovedesc că avem a face cu un derivat în -*oiu* din *horn*, cf. DR I, 324 — În sfârșit pe *zimfi* îl derivă din slavul *зѣмѣи* „dintșori“, cu amuțirea lui *z* ca în *Neamț* și cu dispariția lui *b* din *zimbfî. Asupra acestui cuvânt e a se vedea acuma cele spuse de C. Lacea în acest volum.

S. Pușcariu.

I. Șiadbei, *Alexandru Labrior* (Extras din „Viața românească“). Iași [1923]. Pp. 28.

Acest articol comemorativ, scris de cel mai tânăr între filologii ieșeni, cu prilejul împlinirii a patruzeci de ani de la moartea lui Alexandru Lambrior (-/- 20 Septembrie 1883), este înaintea de toate o faptă frumoasă; pricepera cu care e scris și sentimentul de discretă dar adâncă admirație cu care autorul se apropie de figura marelui dispărut, îi fac cinste. Generația nouă, pentru care Lambrior e doar un nume, cetit în vreo Istorie a literaturii la capitolul „Junimea“ sau în vreun manual de filologie la „bibliografie“, va înțelege de ce Junimea de la Iași țineă atât de mult la cel ce eră un tăiator de drumuri în specialitatea sa și reprezentant al direcției nouă, care se impusese în Apus în studiul limbilor. Filologii tineri vor află că multe din ceea ce azi li se pare de-sine-înțeles au fost scoase la iveală întâia oară de Lambrior¹,

¹ În DR. I, 436 am relevat că, după cele arătate de curând de J. Jud într'o scriere despre terminii creștinești târzii introduși în regiunile periferice ale Imperiului roman, se lămurește raportul lui *sâmbătă* cu *sambata latin și deci că vorba noastră nu poate derivă din paleosl. *šabota* (cf. și DR. I, 410). Prin bibliografia citată la acel loc am voit să indic în același timp că chestiunea formala și a răspândirii geografice a mai fost tratata și de alții înainte. Șiadbei revendică acum prioritatea acestei etimologii pentru Lambrior. Pe nedrept însă, căci înaintea lui o spusese Mussafia, *Zur rumanischen Vokalisation*, în 1868, tocmai în legătură cu soarta lui *a* în poziție nazală.

care, deși preocupat, ca toți contemporanii săi, în primul rând de aflarea legilor fonologice, „puneă științei viitorului încă o sarcină, aceea a formulării legilor semantice“.

S. P.

Carlo Tagliavini, *Grammatica della Lingua Rumena*. Metedo Gaspey-Otto-Sauer. Bologna — Heidelberg, Groos, 1923. Pp. 410 + XX.

Nu cunosc o gramatică a limbei române pentru streini mai bună decât aceasta. E uimitor cum autorul ei, fără să fi trăit între noi, a pătruns atât de adânc în spiritul limbei noastre.

O introducere scurtă dă noțiuni elementare asupra întinderii limbei române, dialectele ei, locul ce-l ocupă între limbile surori și influențele streine ce le-a suferit. În notele din subsol găsim bibliografia necesară, care dovedește că Tagliavini cunoaște toate operele importante filologice și e la curent cu cercetările cele mai nouă.

În partea primă se vorbește despre alfabet, pronunțare și ortografie și apoi se dau regulile fonologice care au o repercusiune atât de mare asupra morfologiei române. Urmează, în partea a doua, morfologia și derivațiunea. Capitolele cele mai grele: formarea plurarului, pronumele, prepozițiile și conjuncțiile sânt tratate cu deosebită grijă. Bucățile de lectură sânt alese astfel, ca elevul să cunoască poporul românesc, țara, trecutul și viața lui culturală (Târgu-Jiu, Revoluția din 1821, Introducere la Istoria literaturii române, Istoriografia română, O călătorie de la București la Iași înainte de 1848, La înmormântarea lui V. Alecsandri, Ardealul). Partea a treia și cea din urmă tratează sintaxa (frazologia); ca lectură se dă Alexandru Lăpușneanu, Cum am învățat românește de C. Negruzzi și Hagi Tudose de Delavrancea. Cele două lecțiuni din urmă sânt rezervate idiotismelor și învățării churitelcelor. Un glosar român-italian și italian-român completează acest manual lucrat cu deosebită pricepere și plin de observațiuni fine, pe care și un Român le va ceti cu folos. Pentru controlul bucăților de tradus în românește și italienește a apărut și „cheia“ necesară (*Chiave della Grammatica rumena di Tagliavini* pp. 92).

Sextil Pușcariu.

Carlo Tagliavini, *Card. Giuseppe Mezzofanti: Discorso sulla lingua valacca*. (Extras din „L'Archiginnasio“, anul XVIII, No. 4—6). Bologna, Cooperativa Tipografica Azzoguidi, 1923 Pp. 10.

Carlo Tagliavini publică, cu o scurtă introducere despre cardinalul de mai târziu Giuseppe Mezzofanti, discursul ținut de acesta în 13 Iulie 1815 despre limba română, pe care o cunoștea și o prețuia. Romanitatea limbei noastre eră pentru celebrul poliglot mai presus de orice îndoială; părerile de amănunt asupra deteriorărilor suferite de ea supt influență slavă („ilirică“) și „gotică“, deși învechite, sânt interesante. Deosebit de prețioasă e însă pentru noi simpatia lui caldă pentru graiul și originea poporului nostru.

S. P.

Alfredo Trombetti, *Elementi di Glottologia*, Bologna, N. Zanichelli 1923 (pp. VI + 755).

Il recensire degnamente quest'eruditissima e preziosa sintesi del glottologo dell'Ateneo bolognese richiederebbe molte e molte pagine, quasi un nuovo libro, e per di più una conoscenza profonda e dettagliata di tutti i gruppi linguistici. Forse nessuno è in grado di far questo e bisognerà appellarci agli specialisti perchè esprimano i loro giudizi sulle trattazioni dei singoli gruppi.

A me, quale modesto cultore della glottologia generale è solo permesso un cenno descrittivo, un piccolo rendiconto di quest'opera ch'è impossibile riassumere.

In altra parte di questo stesso volume della *Dacoromania* (pp. 515—522) ho avuto occasione, a proposito della questione specifica della posposizione dell'articolo, di dimostrare che, per potere intendere un fenomeno linguistico nella sua vera essenza e per poterne cogliere la vera realtà, è assolutamente necessario estendere la propria indagine a tutti i gruppi linguistici esistenti e usare di tutto il materiale a nostra disposizione. Il voler spiegare i „perchè“ di questo o di quel processo fonetico o morfologico indoeuropeo non trascendendo gli strettissimi limiti della linguistica indoeuropea è assolutamente antiscientifico. Un esempio può essere l'apofonia vocalica su cui tanto si è scritto; un altro esempio di minore importanza la posposizione dell'articolo di cui ci siamo occupati a pag 515—522.

Questo volume del Trombetti si può dire sia il primo vero trattato scientifico moderno di glottologia generale. Il monumentale *Grundriss der Sprachwissenschaft* (Wien, 1877 segg.) di Federico Müller, oltre ad essere invecchiato assai è prevalentemente descrittivo, il manuale di Trombetti è invece prevalentemente comparativo.

Noi vorremmo che i glottologi specialisti dei singoli gruppi prescindessero assolutamente della monogenesi del linguaggio che pure si trova a suprema conclusione di questo lavoro come dei precedenti del Trombetti, per esaminare con serenità di spirito le interessanti comparazioni fonetiche, morfologiche e lessicali che troviamo in abbondanza ad ogni pagina.

Nella prefazione il T. fa la storia della sua attività glottologica, troppo nota perchè io abbia bisogno di parlarne qui. Ricorderò solo che ai primi lavori sulle „Relazioni delle lingue caucasiche con le lingue camitosemitiche e con altri gruppi linguistici“ (Giornale della Società Asiatica Italiana XV—XVI, 1902 - 1903) seguì l'opera sui „Nessi genealogici fra le lingue del mondo antico“, libro universalmente noto, che dette motivo purtroppo ad alcune critiche ingiuste alle quali il T. rispose in „Come si fa la critica d'un libro“ (1907). Io desidero insistere solo sull'enorme importanza dei Saggi glottologici del T. stesso pubblicati in varie puntate nelle „Memorie della R. Accademia delle Scienze dell'Istituto di Bologna, Classe di Scienze Mo-

rali" (I—I pronomi personali, 1908; II—I numerali, 1913; III—Saggi lessicali, 1920); in essi si contiene un materiale linguistico enorme che dovrebbe esser consultato da tutti i glottologi ed è un vero peccato che, anche per il luogo stesso in cui dette memorie sono state pubblicate, siano accessibili solo a pochi specialisti.

La prima parte di questo volume di Elementi (elementi, non libro elementare, fa notare ben a proposito l'egregio A.) è una ricca Introduzione (pp. 1—315). L' A. definisce la glottologia come „la storia del linguaggio umano nella sua totalità, dalle origini ai tempi attuali, attraverso la sua meravigliosa evoluzione nel tempo e nello spazio“. A questo proposito ci permettiamo di far notare che con „storia“ il T. vuole comprendere ogni analisi del linguaggio e che quindi cade di per sè l'emendamento proposto in *Dacoromania* II, 765, nota.

A nostro parere ben a ragione T. riconosce alla glottologia anche un più alto scopo che non è fine a sè stesso ma „un mezzo per lo studio dell'umanità nel suo sviluppo parallelo a quello del linguaggio orale articolato“ (pag. 292) e neppure io so dar ragione allo Schuchardt che vuole a sommo scopo della glottologia la formazione di una chiara idea della origine del linguaggio (*Sprachverwandtschaft*, in Sitzungsber. d. preuss. Ak. d. Wiss., 1917) benchè d'altro canto, io non creda neppure come molti glottologi (p. es. Vendryès, *Le langage*, Paris 1921, p. 6) che l'origine del linguaggio esorbiti dalla glottologia di cui credo anzi formi uno dei più interessanti problemi conclusivi. Riferiamo poi qui la classificazione delle lingue del globo che, a nostro avviso è un modello di semplicità e di precisione: il T. distingue due rami: a) Ramo australe e b) ramo boreale che rispettivamente si dividono: a) 1. Gruppo Bantu-Sudanese (è merito del T. d'aver finalmente congiunto al Bantu le lingue della zona media africana che Westerman teneva separate), 2. Camito-Semítico, 3. Dravidico-Australiano, 4. Munda-Polinesiano; b) 5. Caucasicco, 6. Indoeuropeo, 7. Uralo-Altico, 8. Indocinese, 9. Lingue indigene delle due Americhe.

Interessantissima è la trattazione dei singoli gruppi (pag. 19—189) e dei rapporti che intercorrono fra l'uno e l'altro. Nel rimanente della Introduzione si trattano altri problemi generali di grande interesse come p. es. il fenomeno della polarità (235), la forma passiva del verbo e il così detto verbo possessivo, teorie contro le quali il T. combatte con ampiezza di trattazione e abbondanza d'argomenti.

Di speciale importanza il capitolo „Glottologia e Antropologia“ (pag. 292 e segg.) dove i confini fra le due scienze e la concordanza dei risultati son tracciati con grande chiarezza e semplicità.

La trattazione della fonetica (317—610) è distinta in due parti: Fonologia speciale con esame dei singoli gruppi, e fono-

logia generală ove si trattano quei fenomeni che sono comuni a tutti o a quasi tutti i gruppi linguistici, come la nasalizzazione, la palatalizzazione, la labializzazione ecc. La parte morfologica (611—748) è trattata pure con ampiezza; con molta ragione il T. dà gran valore alla morfologia, contrariamente a quanto purtroppo alcuni linguisti moderni tendono oggi, curando eccessivamente la fonetica a scapito della scienza delle forme

È ozioso dire che questo volume è indispensabile ai comparativisti di ogni gruppo e che potrà far variare molte idee sulla natura di certi fatti linguistici i quali, per trovarsi solo in certe lingue d'una famiglia avevan dato origine alle più assurde ipotesi.

All'importanza della glottologia generală già da noi accentuata, alcuni sollevano eccezioni. Si sente p. es. dire che prima di conoscere gli altri gruppi è necessario saper a perfezione i nostri; idea assurda: nessun geografo studierebbe più l'Africa o l'America prima di conoscer perfettamente tutte le steppe della Russia!

È necessario rompere anche nella linguistica questi stretti confini nè è più permesso scrivere a imitazione degli antichi geografi, sulle carte rappresentanti le zone non indoeuropee o semitiche: „Hic sunt leones“ e arrestarsi nell'indagine scientifica. Chudendo questo nostro cenno ricorderemo come segua il libro del T. una bella carta linguistica (che necessariamente, nonostante le cure non può essere perfettamente sincrona). Quello che si può lamentare è la mancanza di indicazioni bibliografiche che sarebbero tanto utili in un campo così vasto, non perchè esse servissero da sigillum veri, ma per aiuto agli studiosi.

Bologna, Novembre 1923.

Carlo Tagliavini.

Gu d m u n d S c h ü t t e, *Ptolemy's Maps of northern Europe*, a reconstruction of the prototypes (publicată de „Societatea Regală Daneză de Geografie“), Copenhaga [1917], pp. 153 + XXXIV.

Proiectată în 1911, ca o lucrare privitoare la geografia daneză din punct de vedere etnic, această operă apare în forma actuală, cu cadrul lărgit, spre a îmbrăţişa geografia ptolemeică a întregii Europe septentrionale.

Cunoştinţele moderne asupra Nordului barbar al continentului nostru în epoca clasică se bazează, în esenţă, pe Geografia lui Ptolemeu şi pe „Germania“ lui Tacit. De fapt, însă, cum observă autorul, descripţia ptolemeică a Europei nordice e o „terra incognita“.

Această lacună îşi propune să o repare d. S.

O împrejurare norocoasă: descoperirea unui manuscris, Urbinas 82, care conservă atlasul ptolemeic într'o stare excelentă şi are — după părerea celor mai reputaţi experţi în materie, ca prof. Jos. Fischer, — o autoritate precumpănitoare asupra

tuturor celorlalte mss. existente ale operei geografului antic, i-a procurat autorului baza solidă, necesară cercetării.

După o scurtă privire asupra problemei manuscrisurilor ptolemeice (pp. 1—10), a precursorilor (Marinus, predecesorul imediat) și succesorilor lui Ptolemeu (pp. 10—15), se insistă asupra lecturii greșite a formelor latine și numelor barbare, propunându-se ca „cheie“ de interpretare a acestor din urmă, „mediul“, adică, nu izolarea fenomenului, identificarea fragmentară, care nu duce la nimic sigur, ci sinteza întregului complex de criterii (lingvistic, literar etc.), cu perspectiva întregului „câmp de ruine“ care e geografia ptolemeică ajunsă până la noi (v. în special p. 20 și urm.). Cu aceasta, preliminariile propriu-zise încetează și autorul intră în cercetarea minuțioasă a diferitelor „cazuri“ speciale, descurgând, din haosul coruptelelor, formele genuine, „reale“.

Ar fi inoportun a-l urmări pas cu pas, în această operă de „expurgare“. Putem spune numai, că, dacă o bună parte din rezultatele d-lui S. sânt cu totul convingătoare sau evidente, multe rămân contestabile (așa, unele identificări cu localități franceze, care vin în conflict cu concluziile unor specialiști ca Grohler și Longnon) ori deadrept inadmisibile (cum e cazul localităților antice *Frateria* și *Arkunna*, identificate, la p. 79, n. 1 și pp. 95—6, cu rom. *Frățești* și *Arcan*).

Direct interesantă pentru noi ar fi, de sigur, partea relativă la Dacia Ptolemeică (p. 77 și urm.), înțelegând prin aceasta unitatea geografică, distinctă, a teritoriului cuprins între Carpați, cursul inferior al Dunării și Prut. Chestiunea amalgamării prototipelor ptolemeice e reluată *ad-hoc* și în comparație cu Tabula Peutingeriana, ajungându-se la concluzia că harta ptolemeică a Daciei și Tabula sânt două descendente coordonate ale unei mari hărți originale, în care se amalgamau trei serii de prototipe și ale cărei particularități le reflectă, individual și parțial, aceste descendente. Procedând, apoi, la studiarea itinerariilor, autorul adaugă la identificările, imposibile, relevate mai sus, altele, tot atât de neplauzibile, ale d-sale sau ale altora (*Netindava* = *Nedeia* sau *Tiason* = *Teascul* ale lui C. Müller), pe lângă multele cunoscute și așa-zicând consacrate. *Karsiddva* (p. 95), în Tabula: „Calidava“, e un element util, din punct de vedere etimologic, pentru explicarea lat. *Carsium* (v. și Tomaszek, II², p. 84) și a reflexurii lui său românesc probabil, Hârșova¹. — Relevăm, în special,

¹ E important de remarcat, că echivalentul din unele prototipe al acestui *Karsidava*, anume *Καρχοδοῦνον*, e o formațiune patent celtică: de aceeași părere e și Max Vasmer, *Osteuropäische Ortsnamen*, în „Acta et commentationes Universitatis Dorpatensis“ I (1921), p. 9. — În legătură cu etimologia numelui antic al Silistrei (*Durostorum*), notăm aici părerea lui A. Longnon (*Les noms de lieu de la France*, Paris 1920, p. 35), care so-coale pe *duros* ca un element celtic, având ca sens secundar pe acela de „forteresse“, al lui *dunos*, dar, la origine, fiind un adiectiv echivalent cu lat *durus* (cf. fr. *fort*, *forteresse* însuși, din lat *fortis* „brave“).

conjectura d-lui S. privitoare la DACPETOPORIANI-LOCIVE'REGI din Tabula Peutingeriana = *loci VI regi(s) Dac(t) Petoporiant*¹, „cele 6 locuri ale regelui dac Petoporus“: scindarea s'ar explică prin aceea, că autorul Tabulei a luat aceste cuvinte ca două nume de triburi, aşezându-le jumătate la Sudul Dunării („Hostia fl. Danubii“) şi jumătatea la N.-E. de Carpaţi (p. 82); iar interpretarea face aluzie la faptul istoric al refugierii pe teritoriul roman, către sfârşitul sec. al II-lea d. Chr., a regelui *Pieporus*, atestat ca atare într'o inscripţie din Muratori (1039,3): „D. M Ziai Tiati fil. Dacae uxori Piepori regis Coisstobocensis Natoporus et Drilgisa aviae cariss. b. m. fecer.“ (v. Appendix, p 143, unde ptolemeicul *Piroboridava*, reşedinţa regelui Costobocilor din Dacia, este socotit ca = *Piroporidava s. *Pitoporidava).

Ultimele pagini ale interesantei lucrări (144—50) cuprind o bună bibliografie ptolemeică, întregind pe aceea a lui Heeren, care se opreă la 1837².

Cele 31 de figuri (planşe, crochiuri) ce urmează sânt foarte binevenite, pentru a înlesni urmărirea discuţiunilor din text.

V. Bogrea.

J. Gilliéron, *Pathologie et thérapeutique verbales*, Paris 1921.

Supt această etichetă de clinică (de *πάθη τῆς φωνῆς* vorbiam, de altfel, şi anticii), autorul întruneşte un numar de şase studii lingvistice, dintre care primul se ocupă de forma dial. *au lombre*, al 2-lea şi al 3-lea de *abeille* („*Essette-mouchette* dans l'est du domaine gallo-romain“ şi „La diminutivité d' *abeille* et d'oiseau“), al 4-lea şi al 5-lea de oarecare iluzii fonetice şi etimologice („*Hypnotisme phonétique en Suisse*“ şi „*Fantasmagorie etymologique*“), iar ultimul, prin contrast, de „*Réalités étymologiques*“ (p. 124 sqq.).

D. G. protestează „contra fonetiştilor, cari au considerat totdeauna limba franceză ca pe un copil la doica latină (comme une enfant en nourrice chez le latin)“, pe când d-sa îl consideră ca pe unul ce şi-a dobândit de mult dreptul de a reclama socoteala mesei (p. 14) şi „avec sa présomption habituelle“ (p 39),

¹ P. *Dac(t) Petoporiant*, v. şi Tomaschek, *Die alten Traker*: I, p. 108.

² Observăm totuşi lipsa lucrărilor recente ale lui Konrad Miller: *Itineraria Romana*, Romische Reisewege an der Hand der Tabula Peutingeriana dargestellt, şi *Die Peutingersche Tafel oder Weltkarte des Castorius*, ambele Stuttgart 1916, cum şi a disertaţiei lui Hans Gross: *Zur Entstehungsgeschichte der Tabula Peutingeriana*, Berlin 1913, — foarte pe larg recensate de W Kubitschek, in „*Goettingische gelehrte Anzeigen*“ din 19 7, pp. 1—117 — Pentru nesiguranţele autorilor, în special ale lui Pliniu, în materie de toponimie, v acum Allen B West, *Notes on the multiplication of cities in ancient geography*, in „*Classical Philology*“. XVIII [1923], pp. 43—67, şi V. Pârvan, *Note di geografia antica*, in „*Riv. di filologia e di istruzione classica*“, n. s., I [1923], p. 333 sqq.

își expune, adesea în forma vioaie a dialogului fictiv sau diatribei, vederile-i pline de originalitate și deschizătoare de noi perspective.

Au lombre = à l'hombre (s'assoier à l'hombre) ilustrează puterea analogică a lui *au* răspunzând la întrebarea *où* și *quand* (p. 1). Se citează deși mai târziu decât ne-am fi așteptat și cam strategic (p. 26), și *au lierre* (cf. vr. *istacti*, rom. *omidă* față cu etyma ngr.), iar, în legătură cu *lendemain* (p. 6, cf. rom. *nămiezul*, *amiaza*, cum și *Lisca bianca* = *l'isca bianca* [insulă din arhipel. Liparelor], *l'ille* = Lille [cf. și Ischl]), cumulativul *au jour d'aujourd'hui* (cf. *jusqu'à aujourd'hui*) = *au jour d(e) au jour d(e) hui* (p. 11), pentru care se poate compara corespondentul rom. *în ziua de astăzi* s. *azi* (în rom. *amiaz*, *amiază*, *amiazi*, din *amiazăzi*, — ca: *miază-noapte*, *miază-coastă*, *miezii-păresimi* — avem, în schimb, o reducere; cf. alb *mjezdita*, lat. *meridies* = *medidies, gr. $\mu\epsilon\sigma\eta\mu\beta\epsilon\rho\iota\alpha$ = $\mu\acute{\epsilon}\sigma\eta\ \eta\mu\acute{\epsilon}\rho\alpha$)¹. În treacăt, se aruncă o săgeată celor ce explică schimbarea genului în *le nuit* (din *la nuit*) prin influența lui *jour*: „*le soleil* masculinise-t-il *la lune*?“ (p. 3). Obiecțiunea e valabilă și pentru explicarea femininizării (sporadice) a lat. *dies* prin analogia lui *nox* (asupra acestei ipoteze și altora, v. în special „Glotta“).

Pentru posibilitatea unei forme dial. *mouche d'abeilles* = *abeille*, contestată de G. (p. 50, n. 2), ne gândim la un rom. *vită de cal* = *cal*.

Magistrală, elucidarea relațiunii dintre *jeuneau*, „*essaim d'abeilles*“, *jeune*, „oiseau“, și *oiseleur*, „agriculteur“ (p. 53 și urm., al 3-lea studiu).

Din studii al 4-lea (p. 66 sqq.), care e, în mare parte, o polemică cu dd. Jaberger, Gauchat și Jeanjacquet, reținem în deosebi nota 1 de la p. 74, unde, pornind de la „*Une langue qui s'en va*“ a regretatului Cornu (e vorba de limba romandă), autorul face un mișcător necrolog al acestuia. Spre a evidenția ridiculul căutătorilor de prototipe latine cu orice preț, d. G. reeditează (p. 92), à propos de *pomme* = *pomme de terre*, în lorenă și valaisan, gluma cu *gendarme à cheval* = lat. *gentem de armis ad caballum* de la p. 63², respingând astfel credința în latinitatea formațiunii respective: e tema penultimului articol.

Ultimul se ocupă de *hôtel*, *maison* = *cuisine* (p. 123 și urm.), pentru care paralelismul ngr. $\sigma\pi\tau\upsilon$: (τὸ) = *hospitium*, pe de o

¹ Forma *din zi de dimineață* e, mai curând, o et. pop. (cu *zi* din *dis* s. *des de dimineață*, vechiu *dîns-de-dimineață*, cum arată simetricul arhaic *dîns(ă)-de-noapte* (Miron Costin, în Kogălniceanu², I, 259). — Pentru *amiază*, cf. și la *aprânzul cel mare* (rev. „Ion Creangă“ (IV, 94), poate și *achindie* (deși un *echind* există).

² În același gen, v. Krumbacher, *Populäre Aufsätze*.

parte, și rus. *izba*, vrus. *istuba* = germ. *stube*, identic cu fr. *étuve*, propriu: „camera de baie, tepidarium“, pe de alta, ar fi fost indicat (cf. și rom. *magherniță*, „casă proastă, dărăpănată“, propriu: „bucătărie“, „oficina *magherului*“ = *μάγειρος*: și în trad. vr. a lui Herodot, ed. N. Iorga, p. 53¹).

V. Bogrea.

J. Gilliéron, *Les étymologies des étymologistes et celles du peuple*, Paris 1922.

Sânt trei capitole de lexicografie franceză.

Supt titlul de „Influențele lexicale ale unui cuvânt chinez în franțuzește“, se deslușește procesul semantic, prin care fr. *tisane* a fost înrâurit, în sensul de „décoction de substances médicamenteuses“, de cătră *thé*, care nu aducea din China un nume și pentru această accepțiune: de la *tisane de tilleul*, prin *boire de la tisane de tilleul*, s'a putut ajunge la *boire du tilleul* și — *tisane* servind de tampon între cei doi termini — la *boire du thé*; cf. *thé d'Europe* = *véronique*, *thé de France* = *mélisse* și, în special: „orge“ (cf. *orge mondé*, germ. *Gerstentrank*), „menthe“. — Paralelele românești sânt interesante: *ceaiu de mîntă*, *de teiu* se zice curent, în sens de „decoct, infuzie de mîntă, de teiu“ (cf. provincialismul *herbateiu*, din ung. *herbatej*, după Lex Bud., *harbată*, din rut. *harbata* = *herba thea*, după Dicț. Acad.), dar paralelismul nu merge până la a se zice: *beau teiu* s. *mîntă* (cf. însă: *a bea o iarbă*, în „Herodot“, ed. Iorga, p. 260, cum și sensul etimol. al lui *otravă*).

Al doilea studiu e o notă complementară asupra numelor albinei. Ipoteza d-lui Dauzat, că în *mouche-ep* am avea de a face cu un derivat hipocoristic, *mouchette*, îi atrage, din partea d-lui Gilliéron, una din acele șarje impetuoase, în care spiritul-i paradoxal și „frondeur“ se complace, executând fără cruțare pe adversarul care „face cartografie însoțită de legende filozofice“ drept geografie lingvistică și-l „asfixiază cu tămâie“ (p. 27 sq.). Dar aceste vivacități și amenități polemice nu sânt decât un fel de „coquelicots“ în holda aurie a expunerii învățatului francez, din care se pot culege la tot pasul atâtea lucruri nouă și interesante (așa, explicația fr. *mouche bénie* — nu: *bénite!* —, „abeille“, ca o interpretare de etimologie populară, analogă cu sinon. *saint* = *essaim*; p. 44 sq.).

Mai puțin subiectiv, dar nu mai puțin instructiv, e ultimul articol din acest mic mănunchiu, urmăriind să arate cum se poate aplană conflictul dintre etimologie și semantică: un *abellir* = *fossoyer* a fost, propriu-zis, creat supt influența lui *habiller*, „a găti, a pregăti“ (p. 47 sq.).

V. Bogrea.

Schader-Nehring, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, vol I-ıu, fascicula 5: *Jagd-Cytisus* și vol. II, fasc. 1: *Lab-Nuss*, Berlin-Leipzig 1923.

După o dedicație lui Fr. Kluge, editorul adaugă o prefață, menită pentru întregul volum I-ıu al lucrării, care se încheie cu această a 5-a fasciculă.

Pentru explicarea gr. κοράλλιον, κουράλιον din κόρη sau κόρη ἀλός, „Tochter des Meeres“ (s. v. *Koralle*, cf însă Boisacq, ad v), se putea cită analogia izbitoare a gr μαργαρίτης, lat. *margarita*, explicat (de Peiser, Mitteil. d. Vorderasiat. Gesellschaft, 1900, 2, p. 29 sqq.) din babilon. *mâr galliti*, „Tochter des Meeres“ (cf. Weidner, in „Glotta“, 303, dar și Boisacq, s. v. μάργαρον; o sugestivă interpretare de etim. pop. a lat. *margarita* a dat, apoi, pe vgerm. *mart-greoz*, lit.: „caillou de mer“). — Supt *Korb*, se puteau cită lat. *cisium*, din radicalul celtic *cirs-*, „tresser, tisser“ (Vendryès), și lat. *testa* = *texta* (după o ipoteză plauzibilă, reluată în timpul din urmă; v. Walde, s. v.). — Rom. *așca* (tunului), „caisson“ (v. Dacoromania, II, 793), aparține, de sigur, ca și rus. *jaskü, askü*, „Kasten“ (cf. și Berneker, supt *ask*), din care derivă, la *Kiste* (p. 590); tot acolo ar avea loc și dr. *chichiță* (cf. Dacoromania, I. 262) care, față cu înțelesurile de „Behaltnis, Kästchen, Truhe, Sarg“ ale corespondentului ngr. γλωσσόχομον (v. și *Byz.-neogr. Jahrb.* III (1922), p. 319) ar putea reprezenta un derivat din ngr κοίτη, „couche, gite“, κοιτίς, „berceau“. — La art. *Kirschbaum* și *Kornelkirschbaum* (cf. rom. *corn, cornuș*), nu trebuie pierdută din vedere interesanta notiță a lui Alfred Götze din „Neue Jahrbücher für d. klass. Alterum“, XX (1917), p. 67 sq.: *Die Namen der Kirsche* — Vsl. *trądu* n'are a face cu 'Aussatz' (p. 646), însemnarea lui fiind: „hémorrhoides“ (cf. vr. *trându*, dr. *trânji*); iar pentru *miselsuht*, cf. și prov. *mesel*, „lépreux“.

Pentru numele românești ale gr. γλυκὺ ῥίζα (la Teofrast: Σκυδική ῥίζα), din care lat. *liquiritia*, germ. *Lakritze*, fr. *réglisse*, etc., v. Panțu, supt *lemn. dulce*. — Gr. περὶ λύχων ἀφάς (art. *Licht*) își are echivalentul său latin: *accensis luminibus* și român: în *aprin-sul lumânărilor*. — Rom *leuștean* nu reprezintă direct pe lat. *levisticum* = *liguisticum* (+ *levis*) ca it. *levistico*, fr. *livèche* (supt „Liebstöckel“), ci printr'un intermediar oarecare (cf. Cihac, s. v.). — *Europaea*, nu „europea“ (bis, art. *Linde*). — Pentru vg. *hluz* (p. 16), cf. și rom. *hlujan*, „strujan, cocean“, iar pentru vsl. *žřebjĭ*, rus *žerebejĭ*, care aparține la mgerm. *kērben* și gr. γράφειν și se referă, deci, la bețișorul de sorți încrestat, cu răboj, comp. rom. *jirebie*, „sul de fire răsucite; fășie“ (din ung. *zseréb*, după Șăineanu). — Relativ la rus. *potnikü*, „Zimmermann“, propr.: „Flechter“, din vsl *plotü*, „φραγμός, sepes“ (p. 48), ca aluzie la împietitura păretelui (*paries vimine textus*), cf. totuși Giuglea, in DR. II, 355. — Interesantă e explicația alb. *mušk*, rom. *mușcoiu*, etc., ca 'mysisches Tier', 'der Myser' (p. 52), în legătură cu fragm.

35 din Anacreon: ἑπιποθόρον δὲ Μυσοί — εὐρεῖν μίξιν ὄνων πρὸς ἵππους (cf. G. Meyer, *Idg. Forsch.*, I, 322). — Dată fiind originea hreanului, din părțile Mării Negre, denumirea engl. *horse-radisch*, „Pferderettich“ (p. 55) e, foarte probabil, o simplă traducere a germ. *Mahrerettich* = et pop. din *Meerrettich*; poate și n. de fam. engl. *Meredith*, căruia Forster, în speciemenle de lexicon al n. pr. engl. din „Germanisch-romanische Monatschrift“ XI, 103, îi dă o explicație silită, să aibă aceeași origine. — Supt *Mohn* (p. 68 și urm.), adaugă rom. *mac*, arom. *păpărună* (cf. *păpărudă*), *aſion*. — În chestiunea *Mond-Monat* (p. 70), adaugă fr. *lune de miel* = premier mois de mariage (după engl.?), „lună de miere“, apoi vr. *mesitã* (azi sporadic, la Moſti: Frâncu, p. 102) și cele spuse de D. Caracostea în „Mitteilungen des rumanischen Instituts“ din Viena, I. — În legătură cu gestațiunea „normală“ de 10 luni (δέκατος μείς din Imnul către Hermes și οὐ πᾶσαι, sc. γυναῖκες, δέκα μῆνας ἐκτελέσασαι din Herodot, VI, 69), eră locul să se citeze faimosul *matris longa decem tulerunt fastidia menses* din Egloga virgiliană. — De ce: *calendae* (p. 76), când ortografia consacrată e *Kalendae*, nu numai în abreviațiuni (cum e cazul cu *castra*, *Caeso*, *calumnia*)? — Relativ la γυναῖκοκρατία, de reținut constatarea (p. 91), că, deși se afirmă despre Lycieni că se numeau după mamă (Δύκιοι... καλοῦνται μητρῶδες: Nicolaus din Damasc, *De moribus gentium*; cf. span. *Ramón y Cajal*, *Menéndez y Pidal*: se adaugă și n. de familie al mamei), totuși inscripțiile lyciene abia dacă au vreun metroiminc (v. Sundwall, *Die einheimischen Namen der Lykier*, p. 257 sq.). — Corespondențul rom. al greco-arab. *καρυόφυλλον-qaranfil* nu e „carofil“ (p. 111), ci *garo(a)fă* (ca n. de fam. *Caramfil*) și, în cellalt sens, *cuișoare* (cf. *vâzdoagă* = *gvâzdoagă, „clou de girofle“, din sl. *gvozdŭ*, „clou“: Cihac, II, 451¹).

V. Bogrea.

VI. Ma ž u r a n i ć, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni Rječnik* (= Contribuții la dicționarul juridico-istoric croat), Zagreb, 1908–1920.

Opera, neterminată încă, a învățatului croat merită să fie semnalată, oricât de târziu, pentru deosebita ei importanță și 'n ce privește lexiconul românesc.

Agara, *Hagara* e, probabil, și baza rom. *Agarici* (de formațiune sârbească). — Pentru naționalitatea *Bunievăților* (p. 109), nu trebuie uitat cunoscutul doc din 1700: „Catholicii *Valachi*, alias *Bunievcezi*“ (cf. Bartal, *Gloss.*, p. 86). — Nomenclatura, dată supt *bajanie*, „fascinație“, pentru *Vještica* (p. 17), este extrem de interesantă și bogată (pentru *sanʹ, asina, osina*, cf. dr.-dial. *sană* = *satană*, drac, după V. D. Moisiu [ins], însă și ngr.-dial. *σανάδα, σαναδάκι*, din *σαννάς* = *ἀγρία αἰ΄ξ*, la Hesychius: *Glotta*, XII, 148),

¹ Ceea ce înlătură ipoteza decalcului sârb. (DR II, 837); cf. și it. *-chiodi (chiodelle) di garofano*.

ca și sinonimica noțiunii „corabie“ (supt *brod*, p. 102, unde turcismul *șaică*, se raportează la *saeta* = sagitta), „moneță“ (supt *pjenez*), „dare“ (supt *daca*)¹, etc. — Interesantă și nomenclatura lunilor după sărbători, pe o scară mult mai întinsă decât în românește (p. 668, supt *mjesec*). — Pentru *bulgarica* = *vulgarica* din *vulgaris* (p. 109), cf. acum și P. Cancel, *A propos de l'origine des Bugarštica*, în „Revue des Etudes Slaves“, I (1921), p. 237. — „Hoja, Lero, Dolerije“ (p. 589) e identic cu cunoscutul refren al colindelor noastre -- Explicația topicului *Starea, Astarea* din gr. ἡ στερεὰ (ῥῆ) (p. 1368) aparține d-lui N. Iorga (cf. Jureček, *Gesch. der Serben*, I) și *terre ferme* e, evident, corespondențul francez, iar nu „italian“ [*terra ferma*!], cum scrie autorul. — *Špure*, „spurius, kopile“ (1430), are și un corespondent românesc: *șpuriu* (v. DR. II, 612).

V. Bogrea.

Traian Ichim, *Alecu Russo — Câteva date nouă cu privire la viața și familia lui*, — extras din „Viața Românească“ —, Iași, [1923]; 29 pp., 8 Lei.

Incepând cu „diata“ lui Iancu Rusul, tatăl scriitorului (testamentul mamei sale vitrege, Maria Rusu, născută Rozolimu, se dă, ca anexă, pp. 22—3, în tălmăcirea din grecește), meritosul registru-paleograf al Arhivelor Statului din Iași, care a avut norocul să poată lucra supt îndrumările unui specialist de valoarea d-lui Zotta, scoate la lumină o sumă de amănunte, menite să întregescă biografia lui Alecu Russo. Deosebit de prețioase sânt spițele genealogice de la pp. 15 (a lui Rusul, vel-Stolnic, 1618) și 21 (descendenții lui Iancu Rusul din căsătoria cu Maria Rosolimo).

Numele de *Carp*, pe care d-l Ichim îl semnalează la o linie din ascendența lui Alecu Russo ca nume de botez mai întâiu: „Toader *Carp*, fiul lui *Carp* Rusul“ (p. 16), e firesc ca atare: Mucenicul *Carp* (26 Oct.) și Apostolul *Carp* (8 Maiu) sânt patronii bine cunoscuți în calendarul ortodox, ca și *Policarp* (8. Febr.); un *Carp* Mălăiu, cântăreț într'o comună din jud. Cetatea-Albă, v. în rev. „Izvorașul“, IV (1923), p. 13. — *Zamfta* Hrisoverghi Monahia (p. 10) e, în schimb, un curios specimen onomastic: *Safta* (din *Elisaveta*) ori *Sanfte* („Blânda“)?

¹ Remarcăm în special pe *gorština* = *gornica*, *gorno*, „jus montanum“ (pp. 182, 328), în care Skok a recunoscut originalul rom. *gorștină* (v. DR., III, 836), pentru a releva atestarea documentară: „*gorščinu i desetinu* od vina“ (p. 328), perfect simetrică cu cea din doc. noastre, dar și faptul că, la Chalcocondylas (ed Bonn, p. 439, 9), întâlnim mențiunea *voštinet*: τὴν δεκάτην [- dijmă, desetină] καὶ παρὰ τὸν φόρον, βόστιναν οὕτω καλουμένην, etc., — evocând, pe lângă *kamen ot voscū* (Bogdan, *Doc. lui Ștefan*, I, 333), și pe cr. *vojščina*, „hostilitium“ (Mažuranić, 183), care, împreună cu byz. ξέγιον, „taxa pe oi (1%“, impusă de Bizanț Istrienilor“ (*Revue des Etudes Grecques*, XXXIV, 41), dă oarecare consistență vechii explicații din *gošth*, „hospes“ (Cihac, II, 126).

Instructivă, lista cărților din biblioteca lui Russo (p. 27 și urm.), dintre care nu lipsește „Istoria pentru începutul Românilor“ a lui Petru Maior („Ham“, autorul celor 4 tomuri de Istorie turcească, e, firește, Hammer).

Relativ la cariera de judecător a scriitorului nostru la „presudstvie“ (p. 8; supt forma *presusie*, „tribunal“, arhaismul a mai putut fi cules de un glosator în rev. „Ion Creangă“ din 1915, p. 251), documentele tipărite de d. I. (p. 23 și urm.) se pot spori, între altele, cu următorul act, emanat de la Marele-Logofăt al Dreptății și cavalier [Ștefan] Catargi, supt no. 153 din 12 Iunie 1843, către Mihail Cuciureanu (hârtiile Trib. Suceava, pach. 182, no. 9, copiat la Arhivele Statului din Capitală de d. G. T. Kirileanu, care a avut bunătatea a mi-l comunica): „În urmarea propunerilor dum-le cuprinsă în raportul de la 10 a următoarei luni, că având în privire neîndemânarea *Elenului* aflător la giudecătoria Ținutului Niamț, dum-lui Alecu Rusu, a trece în asămîne îndatorire la giudecătoria ținutului Sucevi în locul ovolutului Pitar Tudorachi Codrianu, pentru a ocupa dum-ta postul său, după domnescul decret de la 22 Maiu ce ți s'au dat supt no. 98, primești a fi dum-ta a fi (*sic*) la acel ținut al Sucevii, în prilejul trecerii Prê-înnălțatului Domn pe aice și a ființii gios-iscălitului, spre reveduire acestei giudecătoria, docladarisindu-se această împregiurare, au încuviințat a rămâne numitul *Elen Rusu* tot la acest ținut al Niamțului, unde să și află, și dum-ta a trece la ținutul acela a Sucevii. . .“

Documentul, redactat în limba de cancelarie a timpului (*următoarei* = curente, *docladarisesc* = refer, *ovoluit* = pus în disponibilitate, *reveduire* = revizie, inspecție), se referă la un episod binecunoscut din viața lui A. Russo: în necrologul lui Mihail Cuciureanu din „România Literară“ (v. *Scrierile lui A. Russo*, ed. Haneș, p. 151; cf. Bogdan-Duică, p. 177), A[lecu] R[usso], lăudând pe defunct pentru refuzul de a lua locul „unui tânăr cu asemenea prințipii și amic al său“ la tribunalul de Neamț, destăinuește că *el* e „acel amic pentru care nu au primit“ Cuciureanu „funcțiile judecătorești la Piatra“. — De remarcat naționalitatea „elenă“ ce se atribuie, în acest document, lui Russo.

Același pachet, excerptat de d. Kirileanu, cuprinde, apoi, ca no. 19, un fragment din „Piatra-teiului“, iar ca no. 22 (tipăritură), o listă de subscripție la o scriere a lui Alecu Russo, pe care n'o vedem pomenită în monografia d-lui Haneș, în următorul cuprins:

„Souscription aux *Moeurs Moldaves* par A. Rousso. Un beau volume in 8°. Cet ouvrage paraîtra à Jassy, au bureau de la feuille communale¹ Le prix de souscription est d'un demi-duc.

¹ Vestita „Cantoră“ (comptoir) a „Foi Sătești“.

Noms des souscripteurs:

Nombre des exemplaires:

Georges Razo [cu litere latine]	quatre — payé
. . . . . Donitsch	deux — payé
S. Canano [cu litere latine]	quatre — payé
Le Dr.	deux — payé.

V. Bogrea.

Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău 1923, II + 344 pp., 60 Lei.

Cartea e o reluare pe larg, în românește și'n formă populară, a comunicării făcute de autor, în 1919, la Academia Română, asupra „continuității române în Basarabia” (tipărită în Buletinul francez al Secției istorice pe 1920). Ea urmărește, ca atare, viața sufletească a românimii basarabene, începând cu anul răpirii (1812) și sfârșind cu anii desrobirii: tipărituri bisericești, datorite în primul rând inițiativei Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni (p. 36 sqq.), cărțile didactice (de la Bucoavna din 1814 până la Abecedarul pâr. Gurie, p. 77 sqq.), limba românească în biserică și'n școala basarabeană (cap. IV și V), teatrul românesc în Basarabia (p. 184 sqq.), scriitorii basarabeni (p. 342; pentru Mateevici, v. și duioasa biografie, de poetul Buzdugan, în „Cugetul Românesc” din 1922) vin, logic și cronologic, unele după altele. Ultimele două capitole tratează despre periodicele românești și despre studiile rusești asupra istoriei și culturii Românilor (pp. 285—329). Se dau și ilustrații, în mare parte fac-simile de titluri ale publicațiilor mai rare.

Spiritul lucrării e obiectiv și onest.

Ca observații mărunte, notăm că poezia socială „Ciocoiul” din Alecsandri, imitată de Gh. Păun (p. 246), se întâlnește într'o variantă populară în monografia d-lui Moceanu asupra satului Stăniilești („Stăniilești”, pe Prut). In ce privește imitația faimosului cântec al lui Napoleon (p. 249), al lui „Bunăparte nu-i departe, vine și ne dă dreptate”, cum sună unele variante, diferite de acelea din categoria pomenită (*l. c.*), din care face parte și varianta Alexici. adăugim că în „Sămănătorul” se găsesc, publicate de V. Cosmovici, interesante amintiri populare basarabene despre Napoleon, despre care aflăm în rev. „Ion Creangă” [1909], p. 120, tradiția populară, că „îi mai zicea și *Poleavu* [= Na-pol- + Poleah?] și că „pe vremea lui a avut odată Rusul bătălie cu *Henghiru* [= Vengherul, Hoangherul, Boanghenul, „Ungurul”, care-i cam un neam cu Ungurii de dincolo”. — Nu *preot* (p. 258, ci *preut* (rîmând cu *Reut.*) — Nu se zice: „îndrăgostit în viața simplă” (p. 260), ci *de*. — P. 262: versul prim trebuie scris: 'Ce [= zice] frunză verde viorică. — *Scatină* („Să mă fac eu porcotină și de-a Rusului *scatină*”, p. 256) e un interesant rusism: *skotina* „dobitoc” (cf. *gadina*), cum

se și explică puțin mai jos („Rușii dau *scatina* nume Cari-
dobitoc în lume“) — „O brâncă“ (p. 247: „Vârâi [=vără-1] mâna
supt o brâncă Și scoate un biciu rotund“) e o etimologie popu-
lară cu *brâncă* („mână, labă“) din *oblânc* (la șea). — De în-
semnat: *moscâlării* (p. 304) = armată, serviciu militar(?) și *steaguri*
traure (negre, semnul plângerii) (p. 305) = *Trauerfahnen*.

V. Bogrea.

Leca Morariu: 1 *A contenî*; 2. *Nu vă lăudareți, nu dor-
mireți* (în ziarul „Glasul Bucovinei“, Cernăuți, an. VI, n-le 1347
și 1355—6).

În cea dintâi „foiță“, d. M. mobilizează argumentele și pro-
bele ce ar milita contra derivării din *cunctinare și pentru *côn-
tinere*. Ele se pot înmulți: chiar *contenit* = cumpătat din Miron
Costin se poate subsuma ideii de „reținut, abstinent“ (cf. *con-
tentus*), iar *continății* = palate, din Frâncu-Candrea (*Moșii*, p. 277)
ar fi încă un argument, dacă explicația d-lui Philippide: „încăperi“,
deci: „care conțin, cuprind“ (*ZRPh.*, 1907, p. 306), e justă (cf.
însă ideea de „mora“, „cunctatio“, „mansio“ din fr. *demeure*,
maison, etc.). Dar, admitând chiar că cuvântul s'ar fi putut rupe,
emancipă de *țin*, spre a nu deveni *cufin, pentru probabilitatea
derivării din *cunctinare vorbește o întreagă familie de sinonime
latine, păstrate în românește: *întârziă*, *pregetă* (*pigritari*), (*a*)*pestî*
(= [*ap*]pensitare, după G. Pascu)¹, etc.

Celelalte două foiletoane, consecutive, sânt consacrate in-
ventoriei și explicării interesantelor forme arhaice de imperativ

¹ *Etimologii românești*, p. 37. — Câteva exemple (Pascu nu dă nici
unul) · *pestî* = zăbovi, întârziă, *χρονοτροπήειν, ἀργεῖν*, moram face, cessare
(Cod. Vor., ed. Sbiera, p. 225); — *pestî* = întârziă (P. Sch., ed. Candrea, II,
p. 453); — „au *pestî*, de s'au zăbăvit“ (N. Iorga, *Câteva documente de cea
mai veche l. românească*, în „An. Ac. Rom“, 1906, p. 110); — *pestî* (Hero-
dot, trad. vr., ed. Iorga, pp. 252, 292, 308); — *apestî* (N. Docan, *O poveste...
despre domnia lui Mavrogheni*, în „An. Ac. Rom“ 1911, p. 450, adăugind,
din Dionisie Eclesiarhul · „fără *apestire*“ = fără preget, fără șovăială);
„*a apesî*, a mai amână cuiva o datorie“ (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 6).
— Mai expresive de cât toate ni se par însă exemplele din *Pravila munteană*
(apud Longinescu-Patrognet, *Pravila Moldovei*), unde *apestesc* apare, atât
în înțelesul de „întârziu“ (p. 355), cât și'n acela de „deliberez, (pre)meditez“.
„uciderea *apestitoare*“ se opune acolo celei „grabnice“, precum în redac-
țiunea moldovenească i se opune „uciderea *vajnică*“, corespunzând cu dis-
tinția între „homicidium simplex“ și „homicidium *deliberatum*“ din Farin-
accius (p. 84, cf. *deliberata morte*, la Horațiu, *Carmina*, I, 37, 30): sensu-
rile de „pășuire, îngăduire, amânare“ și „(pre)meditare“, „voie veghiată“
ale ml. *appensamentum* („dies *appensamenti* concedi dicitur litigator, quando
cum eo differtur vadimonium“ și „attentio, meditatio“, la Ducange) sânt,
deopotrivă, acolo, ca și acela de „consulto, dedita opera“ al it. *appensato*,
(*ibid.*), fr. *de propos délibéré* și, mai cu seamă, *guet-apens*, despre care v.
pe larg Gaston Paris, *Mélanges linguistiques*, I, p. 560). — Altfel (din *peste*),
Philippide. l. c., p. 292. [Cf. și alb. *peštet, pštet, meštet*, „mă reazăm“ *fes-
tetem* „mă opresc, stau“, *peštet* „refugiu, azil“, la G. Meyer, EWA. 277. S. P.]

pl. negativ, ale căror supraviețuiri dialectele se notează cu grijă și a căror explicare „din conjunctivul imperfect latin *non [=ne] laudaretis, non [=ne] dormiretis* se opune, cu drept cuvânt, afirmării d-lui Meyer-Lubke, că acest imperfect al conjunctivului nu s'ar fi păstrat decât în logudoreză.

Dar ideea, că forma românească reprezintă un imperfect al conjunctivului latin, fusese emisă, înaintea d-lui Morariu, de G. Mohl: „Pour le dire en passant, nous ne serions pas éloigné de croire qu'une trace du vieil imparfait [du subjonctif] vulgaire se cache également dans les formules impératives du vieux français: *ne dire, ne changier* pourraient bien être les imparfaits latins *ne dicere(s), ne cambiare(s)*, pour *ne dicas*, etc., cristallisés et confondus avec l'infinitif. L'accord avec l'italien qui, encore aujourd'hui, est resté fidèle à cette forme: *non dimenticare, non partire, non avvezzarsi*, etc., indique tout au moins une origine assez ancienne. Le roumain enfin me paraît tout à fait probant: *laudă*, mais *nu lăudă*, v. roum. *nu lăudari (sic)*, plur. *nu lăudareți*“ (*Introduction à la chronologie du latin vulgaire*, p. 240; cf. n. 2). Prin aceasta, însă, și eroarea d-lui Meyer-Lübke eră — implicit — deja rectificată.

Adăugim că forme ca *a se vedeă* (în citate) și *a se slăbi*, etc. (în limba cafenelelor și mahalalelor, satirizată de Caragiale) sânt copii, „calcuri“ recente (cf. *voir* = voyez, etc.). — Forma arhaică autentică: *nu vă mirareți*, și 'n „Codicele de la Cohalm“ al d-șoarei Simionescu, în „Arhiva“ din Iași, 1921, p. 31.

P.S. — Într'o nouă serie de patru foiletoane, ale aceluiași ziar (n-le 1373—4, 1376—7) sub titlul: „Se me și eu înfruptaru, nu flămânzire acmu“, d. M. se ocupă, pe baza unei largi documentări, de aceste interesante relicvii ale conjunctivului perfect latinesc. — Remarcăm, în însuși textul autorului, forma genitivă: „*duor* forme“, în loc de: „a două forme“ (cf. *amândurór, ambelor*).

V. Bogrea.

Leca Morariu, *Războiul Troadei după codicele Const. Popovici (1796)*, Cernăuți 1924, pp. 107, L. 30.

Avem deci, tipărit în întregime, un text românesc al celebrului roman.

Ceea ce a făcut însă autorul, e mai mult ca o simplă ediție critică: fragmentul, completat cu versiunea germană a d-lui Gaster, încadrat între o limpede introducere asupra locului său în literatura noastră (originalul eră sârbesc) și un studiu sintetic asupra limbii și stilului său, e întovărășit de toate adnotațiile necesare.

O trimitere la N Iorga, *Faze sufletești și cărți reprezentative la Român*, p. 30, pentru excerptele din mss. Ac. Rom., ar fi fost de dorit; iar, în ce privește paralelele occidentale ale

„Sandipei“, — pe care acest codice miscelaneu îl cuprinde, poate, în „cea mai veche redacțiune românească, aproape completă“ (p. 22), — se pot găsi foarte instructive date în Comparetti, *Virgilio nel medio evo*, I, p. 308 sqq.

Referitor la note, observăm că *mezaftra*, *Mizivtra*, „țara“ sau „cetatea“ lui Menelau (p. 42), e *Mistra*, *Misit(h)ra*, numele medieval al Spartei, resp. al orașului nou-înființat lângă ruinele ei; că „Kinovic“ (p. 43) e o greșeală în loc de *kinovie*, *chinovie*, „mănăstire de călugări, ducând viața în comun, obște jitie“ (ngr. *κωνόβιος*, *κωνόβια*); că *a se supune* (p. 62) are, de fapt, și la Ureche (ed. Giurescu, p. 299) sensul de „a se postă, așeză, pune supt“, adică „a se piti, pitulă, tupilă, ascunde“, cerut de context, și că, despre *huula calului* (p. 53), se puteau găsi explicații, în legătură chiar cu locul respectiv (citat după Iorga, *o. c.*), în acest buletin, I, pp. 258, 557.

V. Bogrea,

Arhivele Olteniei, publicație trimestrială sub direcțiunea d-lor dr. Laugier și Fortunescu, I (1922), n-le 1—4; II, 5 și 6; III, 12.

O prețioasă revistă cu caracter regional; cu atât mai meri- toasă, cu cât va ști să-și păstreze mai bine acest caracter.

Gurbanele Rudarilor (p. 35) sânt, fără îndoială, un reflex al *curban-bairamului* turcesc, despre care vorbește și Șăineanu, în „Infl. orientală“, II 1; iar forma *gurban* e cunoscută și din alte izvoare (v. de ex: Dicț. Acad. *ad voc.*, și C. N. Mateescu. *Balade* [din Argeș], p. 89: *gurban*, „ospăț“). Dar Rudarii sânt, ca origine, tot atât de puțin Români, cât și Caravlahii d-lui Filipescu.

Bine-venite, informațiile d-lui Ciocazan, el însuși un prieten al marelui Hasdeu, despre *Gheorghe Chițu*; eră o nobilă datorie de pietate a se da relieful cuvenit acestei glorie uitate a Olteniei, despre care atâția nu vor fi știind mai mult decât anecdota picantă, cu întreruperea lui Bobeică, din „Portrete și tipuri parlamentare“ de Panu

Bizară, existența, la Craiova, acum câteva decenii, a unei „Societăți de sinucigași“ (p. 67). cine ar fi bănuit acest simpton de alexandrinism (*συναποδινήσοχοντες*, *commorientes*, formau la Alexandria o cunoscută „Academie“; cf. și Higesias *ὁ περιθάνωτος*, din același oraș, despre care v. Diels. *Der antitke Pessimismus*, p. 24 sq.) într'un viguros oraș oltean?

„Oltenia după harta din del Chiaro“ (p. 149) e o folositoare contribuție a d-lui T. Bulat. Dar *Petrocian* se identifică, evident, cu *Petroșani*; *Stasorel*, *Lugrești* și *Batoz* cu *Stejărel*, *Logrești* și *Batoși*, iar „la stricata“ (strada) trebuie scris: *latricata*, „pavată“ (cf. germ. *Pflaster*, din care prin săsește s. ungurește, rom.-dial. *floaster*. „pavaj“, în rev. „Ion Creangă“, II, 219). Pentru *Podbania* („Supt-Baie“, sc. mină), cf. și n. de fam. *Podbăniceanul* (Ștefulescu, *Ist. Târgu-Jiului*, p. 480): din *Podbanița*.

În aceeași ordine, relevăm și studiul de toponimie doljană al d-lui C. Gerotă (p. 351) Nu se poate spune însă că topon. *Căciulata* e format „cu sufixul *lat (sic)*” pentru masc. și *lată* pentru femēnin (*sic*)¹, fiindcă sufixul în chestie e *-at*, iar *-l-* aparține radicalului *căciulă*. Nu se scrie: Miclosics, ci: Miklosich, și titlul lucrării lor acestuia sună: „Die sl. El. im Rumunischen”, „Beitr. z. Lautl. d. rumun. Dialekte”. Numele topic *Bârza* nu are a face cu *barza*, ci este fem. lui *Bârzu*, din radicalul *bârz-* (cf. *bârzoiu*, etc.); *Albești* nu se raportează la culoare, în același sens ca *Balta-Verde*, cu care e pus la un loc, fiind un derivat din *Alba*, cum se și spune, câteva rânduri mai sus Apoi, n. de sat *Romanești* nu poate fi considerat ca o numire „după naționalitate” (cum ar fi *Românești*), deoarece baza lui e n. de familie și de botex *Roman* în sfârșit, a spune că *Maglavit* înseamnă slavonește: „multe vite”, când numele corespunde exact sârb. *maglovit*, „neguros” (cf. lacul), e o scăpare din vedere foarte regretabilă, întocmai ca și a scrie: „multe cuvinte slave traduc în totdeauna un apelativ”.

No. 5 din an. II aduce dovada documentară că D. Aman eră „Rumân Coțovlah” (p. 10), dar și un mic articol despre Cumani, în care se citează „studiul original” (?!) despre lași al d-lui V. Cocuz (p. 19). Urmează „cinci scrisori inedite ale lui Tudor Vladimirescu” (p. 27) și un întreg șir de documente, așijderea inedite (p. 29 qq.), în care e vorba de „oameni buni și bătrâni”, de „nește călugări sârabi” (*sic*), de „oi de sulgiu” și de „oe sacă” (p. 30), de un „rumân”, anume *Opriș Mărcioiul* (p. 31), care ar putea fi eponimul cunoscutului *Drum al Marcopriciului* (= Marco Oprici?) din Mehedinți (v. legenda lui, în Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, p. 62), de „moașa [= mătușa] Neaga a lui Udrițe [= Udriște]” (p. 32), și „jupân Coandă” [ngr.], care, după editor, ar fi *Coadă* (p. 33), de „munci” (?) și „buciumi” de viță (p. 34), de „boieri împrejureni” (p. 37), de „lonaike” (p. 46; cf. *tătăine*, în no. 6, p. 126, cum și *veiche*, p. 130; — n. de fam. *Romadă*, de la aceeași pagină, cu tot aspectul său grecesc, pare a fi mai curând = *Gromadă, Grămadă*).

Scaujer = *Scauneni* (p. 99) e încă un exemplu de toponimic în *-ar*: *Scăuier* = *Scăuțeni*. (cf. însă și *scăunar*¹). — Porecla negustorului craiovean Hristea *Belvacă* (p. 120), care eră și a unui vestit hoț de pe timpuri (cf. și *Belibou*, etc.), e deosebit de interesentă prin motivarea-i expresă: la „zalhanaua Belvacă” se tăiau, de fapt, oi și alte vite. — De notat balada „Vintilă-Vodă” din Bănat (p. 130), unde „Vintilă e nume de batjocură” (p. 129) — Apelativul *cumpănaș*, „cumpanist”, „membru în cumpania negustorească” (p. 141, unde și: „starostea cumpănașilor”) e la baza cunoscutului n. de familie *Cumpănașu*, iar pentru toponimicul gorjan *Rușchii* (p. 146, repetat; cf. însă și *Rușchia*, iar la p. precedentă: „hotaru *Rușcăi*”), avem apelativul *rușchii*, despre care v. Pușcariu, DR.,

¹ Săsismul *Drestayrul* (DR., III, 496) = Drăstarul.

III, 680 — Pentru *la îndelete* = la îndemână (p. 141), v. DR., I, 233 și u.: — *A izbărâni o pricină* (p. 141) e un termen slav cunoscut pentru „a alege, a hotărî, a decide” (cf. și p. 145). — *Andipricon* (p. 150) e transcripția ngî. ἀντιπρόϊκι, ἀντιπρόϊκιον, „avere, dotă parafernală”. e vorba, în adevăr, de o despăgubire pentru „lipsurile de zestre ce i-a cheltuit-o” [soției sale] semnatarul actului.

V. Bogrea.

C. Bobulescu, *Lăutarii noștri — din trecutul lor — schiță istorică* . . ., București, 1922.

Harnicul cercetător al scripturilor bătrâne care e păr. C. Bobulescu ne dă, în această cărțică, o prețioasă icoană a vieții muzicale, „lăutărești”, din trecutul nostru E o lucrare simpatică și solidă

Ne vom mărgini a face unele observații „filologice”.

Sinonimica românească relativă la *lutar* (p. 11) e mult mai bogată și, de sigur, destul de interesantă pentru a fi meritat atenția autorului, cf. p. 444 din acest volum. — Pentru turcismele *cheman*, *chiemant*, *sinekeman*, „vioară cu două, cu patru coarde” (pp. 31—3), e de comparat mr. *chimanigi*, „viorist” (Dalametra); cf. și mr. *zancracută* (ibid.). — *Cinghreasă*, *cinghereasă*, „dancheuse (nu: danceuse), joueuse de harpe” (p. 22), care „glăsuiă cu *cinghu*”, e și el un turcism; cf. însă ung. *cseng*, „schellen”, și rom. dial. *cingătău*, „clopoțel” (*Graiul nostru*, II, 211) = ung. *csengetyu*, „Klingel. Schelle”, etc. — *Haburi* („cu jocuri și haburi”, p. 180) e pl. cunoscutului *habă*, „hopșă, furcărie, șezătoare” (v. Dicț. Acad.) — *Vandraburul* (p. 169) e, cu fonetism neogrec, *Bandraburul*, *Brandaburul*, din același nume geografic cu *bandraburcă*, „cartofă”, iar *Raiți* (p. 89) nu sânt „Unguri”, ci *Rați*, „Sârbi” (cf. și *Raitzenstein*).

V. Bogrea.

N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească* — Noui (sic) contribuții (studiu și text) —, București, 1922.

Avem acum noua ediție a monografiei d-lui C., în vederea căreia făceam recenziă din vol. I-iu al publicației de față (p. 453 sqq.).

Multe din îndreptările și întregirile propuse de noi acolo, le observase, de sigur anterior, autorul însuși, așa încât citarea recenziei nu mai aveă rațiune. Atât mai bine! E semn că ele erau juste, . .

Ediția e, însă, de fapt, o carte nouă. O carte superioară celei dintâi prin atâtea adaosuri: indicele comparativ al numerelor proprii din redacțiunile românești, sârbească și neogreacă (pp. 8—13); amănunțitul studiu asupra limbii textului (p. 35 sqq.), textul însuși al versiunii din „Codex Neagoianus” *in extenso* (pp. 82—118), indicele lexical (pp. 119—22).

Este, totuși, și o scădere, pe care o regretăm, față de ed. I-a: capitolul (V), despre reflexele cărturărești și populare ale „Alexandriei“, a fost lăsat afară, în loc să fi fost prelucrat și sporit, cum ne așteptam.

În amănunte, observăm următoarele:

Atât cronica latinească a lui Ioan de Kukulö, care vorbește de „princeps *Athlamos*“, și „fântâna lui Greceanu“, care poartă numele de „Alexandru-Vodă“ (Basarab), ca biruitor al lui *Atlam*, Sultanul tătareșc“ (cf. *Letopiseștele Țării-Românești*, ed. St. Nicolaescu, din „Rev. p. ist. arh și fil.“, an. XI [1910], p. 107), în numele Craiului ocupat la „Văișigrad“ (Vișegrad), fusese semnalate de mult de Hasdeu (*Negru-Vodă*, p. CXCIV și urm.). Dar legătura acestui personaj cu *Atlamiș* din „Alexandrie“ (Cartoian, p. 9, nota 1) nu știm să fi fost făcută înainte de notița noastră din „Revista Istorică“, VI, p. 183. Putem adăogi acum că, după credința noastră, ceea ce a contribuit la inserarea epizodului în chestie, sau mai bine, la adaptarea unui răsunător eveniment istoric la epizodul corespunzător din „Alexandrie“, a fost însăși omonimia învingătorului Tătarilor cu eroul macedonean, — un motiv mai mult pentru a-l preferi pe *Alexandru* (Basarab) al nostru lui Latzkofi Endre al istoricilor maghiari.

Pentru *Dardauș*, voivodul (de ce l-a omis d' C.?), la Novaković: *Dandarușa, Dardanuș* (v. DR., I, 456 și *Analele Dobrogei*, III, 5, nota 4), ar fi de amintit, poate, și ung. *dandáros*, „der Fahmenträger“ (de la *dandár*, „die Schaar, Fahne, Brigade“).

Un reflex al lui *psoglav*, „căpcân“ (p. 16), se găsește în meglenă: *foqlav* „balaur“ (Papahagi, *Megleno-Românii*, II, 126); cf. grecismul *dracontopod*, „adică cu picioare de smeu [=șarpe, bălaur]“, într'un Hronograf din 1731. al lui Gavril Diaconul (ms. Ac. Rom., no. 3456).

Dachiani, „Daci“ (p. 23), amintește întrucâtva, ca formă, pe „Caloienie, lene, trup de *Daciene*“ (Șezătoarea, XXX, 169), a cărei autenticitate e, însă, dubioasă și a cărei legătură cu *Dicienii* s. *Decienii* din Dobrogea e mai indicată. De asemenea, în ce privește legenda „Rusului din țara leșească, Iascuți“, că la „Iascanii“ (Ișcanii) săi „*Dachieni* au lăcut“ (p. 24), se poate cită, cu titlu de curiozitate, tradiția populară bucovineană din Marian (*Tradiții populare din Bucovina*, p. 5), după care „atunci când a venit Traian cu oaste asupra Dacilor, de i-a supus, i-a aflat aici răspândiți peste tot Carpatele Bucovinei, pe care dintru 'nceput îl numeau în limba lor *Ufa*, iar mai pe urmă *Balauța*“ (aluzie la *Uzi* și *Pălăuzi* [= Pecenegi]?).

Felicare = felicem reddere, „a ferică“ (p. 50), e atestat (v. Du Cange). Nu *blām*, ci *blem*, și nu „formă de imperativ“, ci de conjunctiv (adhortativ), deși fără „să“, e reflexul vr al lat. *ambulemus* (p. 63), păstrat cu și mai mare fidelitate într'un ms.

din Așchilău-Cluj, aflător în Biblioteca Academiei Române (no. 4151, fol. 321 v): *Îa imblem!*

Putem furnisa d-lui C. și alte exemple pentru *pil* (p. 66): „elefantul, adecă *pilul*“ (Exaimeron din 1782, ms. Ac. 3094, f. 234 v; cf. ms. no. 3821, an. 1620, f. 45, după excerptele d-lui Kirileanu).

Că originalul „Paliei de la Orăștie“ e Biblia ungurească a lui Heltai (nu: Heltey, cum scrie d. C., p. 78), a arătat, înainte de d. Mario Roques (1913), la noi, d. Iosif Popovici (în „Analele Academiei Române“ pe 1911, p. 526 și urm.); cf. totuși „Annuaire de l'École Pratique des Hautes-Études“ pe 1908—9, p. 75 unde se anunță ca tipărită partea întâia din „Palia de la Orăștie“, cuprinzând și „la reproduction du texte sur lequel a été faite cette traduction roumaine“.

Greșeli de tipar sânt, relativ, puține (între ele, și „apou“, p. 24; de ce scrie, însă, d. C. consecvent: „femeniu“, în loc de: feminin?).

Textul însuși al manuscriptului „Neagoean“ e foarte îngrijit editat. Totuși, punctuația lasă uneori de dorit. La p. 88, trebuie: „o blajene Evante, toate-m spuseși bune și dulce; spune-mi: voi în ce Dumnezeu credeți?“ — Cele două puncte din rândul 4, p. 94, trebuie să treacă după „buni“; semnul citării din rând 4 al p. 96 trebuie dat îndărăt cu o propoziție; iar la p. 106, r. 28, trebuie îndreptat: „d'âr ști“ (= d'ar ști, de-ar ști). — Lacuna de la p. 86 se poate suplini ușor: și < prinseră foar > te mulți raci.

O mențiune, la cuvintele neobișnuite sau în indicele lexical, se cădeă, de sigur, și lui *crez*, întrebuințat quasi-adverbial, ca și'n Ureche (pp. 83, 98, 107, cu adnotația). — *Dumări* (p. 120) e: *dumeri*, „desluși, explică“. — Din *asmetitü*, *amestitu pro asachitu* (p. 61), anume versiuni ale „Alexandrei“ au făcut, prin etimologie populară: *amestecuri* (ed. Ciurcu, p. 96); cf. și ngr. ἀσβέστης, „var nestins“, lit.: „necombustibil“, din care și nr. *azvesti*, „var“. — De reținut, în special, pasagiul cu *timpinare* (p. 113), ca unul din cele mai concludente exemple în sprijinul derivării din **tympanare*: „Și deaderă în *tâmpene* și în surle și în trâmbițe... cum n'au fostu de cându e lume, nici va fi lume necare *timpinare* mare ca acee“.

Înainte de a sfârși, ne întrebăm dacă *Lescrătinu* (ibid) nu sânt o stâlcire din Θαλασσοκρατούντες, și observăm, în ce privește *Goșii-Magoșii* (cf. Analele Dobrogei, *l. c.*, cum și Μαγῶται, „Iapheti filii posterii“, din Zonaras, sau it. *goga-magoga*, „paesi lontanissimi“), că o credință populară, răspândită prin unele părți ale Transilvaniei și asemănătoare cu cea publicată în rev. „Șezătoarea“ din Mart—April 1922 (p. 115), vorbește de doi jidovi sau căpcâni cari rod la un zid și cer de la Dumnezeu „Pasti în Maiu și Crăciun la Sân-Mihaiu“ — ceea ce, când se va întâmplă, va

însemnă „pieirea lumii”. — De „*Magog*, care se tâlcuiește: ‘negru, trăind sub cort’. . și din care au ieșit neamul *Sciților* sau *Tătarii* toți”, vorbesc, precum se știe, și cronicarii noștri (v. Kogălniceanu 2, I, 50), după cunoscutele repertorii de erudiție umanistă: „Habemus ex Iosepho Flavio, quod *Magogae*, *Magogi* filii ac nepotes, se ipsos vocaverint *Scythas* . . . Est autem *Magog* idem quod ‘de tecto’, uti iam observavit S. Hieronymus” (Jos. Inn. Desericius, *De initis ac majoribus Hungarorum liber* III, Buda 1753, p. 28).

Asupra *Nagomudrilor*, în care s’ar fi putut amestecă și realitatea istorică mai târzie a Adamiților, v acum și comunicarea d-lui Wilcken la Acad. din Berlin (*Alexander und die ind. Gymnosophisten*), în legătură cu un papyrus nou-descoperit

Despre *l’ascension d’Alexandre*, un frumos studiu al d-lui G. Millet, în „*Revue d’art oriental et d’archéologie*“, IV (1923), p. 85 sqq.

V. Bogrea.

C. Rădulescu-Codin, *Muscelul nostru, I: Comuna Corbi și locuitorii săi*, Câmpulung 1922, CXXXIV + 172 pp., 45 L.

Academia Română a premiat pe dreptate acest nou volum, pe care vechiul și prețuitul adunător de materiale lexice și folclorice din Muscel îl dă la lumină. O idee despre importanța acestei îndoite monografii (câci paginile numerotate cu cifre romane cuprind o schiță monografică a îniregului județ, care precede monografia comunală) își va putea face cineva și după rândurile ce urmează.

Acel „Silade Mihaiu“, pomenit, împreună cu „Zecman-Craiu“ (Sigismund, Zsigmond), la p. XX, constituie dovada peremptorie că identificarea lui „Domn Săla-Miai“ (*Dacoromania*, II, 429, n. 2) cu *Szilágyi Mihály*, cumnatul lui Hunyadi și aliatul lui Gheorghe Brancovici (N. Iorga *Rev. Ist.* IX, 39; cf. id., *ibid.*, X, 112), e justă, întocmai precum identificarea lui „Marcoș-Pașa“ cu *Malcoiu-Oglu*, comandantul la Dunărea-de-jos în veac. al XV-lea (*ibid.*) se confirmă, așa-zicând filologic, prin forma intermediară *Marcoci-Pașa*, ce apare în varianta „Cântecul Gerului“ (Codin, *Ingerul Românului*, 326) și’n dictonul despre „geru lu *Marcoci*“ (*ibid.*, 394). — Și relativ la *Dalimoș* (p. LXVIII) se poate compara, pe lângă ung. *Almos* și: *Al Imos* = *ál imos*, „cel murdar“ (Bucuța, Românii din *Vidin și Timoc*, 120, 131): o etimologie populară! — Relevată trebuie apariția legendarului precursor al lui Negru-Vodă și ctitor al bisericii din Sghiab, *Harabò-Vodă* (p. 7), poate *Haropov* (*Arabov*)-*Vodă* (de la *Harap*, *Arab* = negru), ori *Basarabov-Vodă*, ori încă *Hrabor* (*hărabor*)-*Vodă* = *Voevod*, „belli dux“ (din *hrabor*, *hărăbor*, „viteaz, războinic“), cum și balada „Copil Roman“ s. „Românaș“ (p. 41), care se găsește și’n col. bănățeană a d-lui Cătană: „Constantin și Româi.“

(p. 165 ¹). — Refrenul de colind de la pag. 74: „D'ale lui Domn, d'ale lui“, plăsmuit ca replică la întrebarea = „D'ale cui sânt este case?“, e încă o dovadă de probabilitatea etimologiei *hal-leluiah* (cf. DR. I, 465): „D'ale lui Domn“ — *D'aleluia*), *Doamne*, răstălmăcit prin et. pop. — Pentru *Movilele Jidovilor* (p. 40), cf. și *sepolturas di paladinos*, numele sard pentru *it tombe dei giganti* (Bottiglioni, *Leggende e tradizioni di Sardegna*, p. 10) — Obiceiul „cununilor“ de merișor, la nunți (pp 86, 93), explică denumirea de *cununiță*, ce se dă acestei plante la Panțu (p. 255), împreună cu acelea de *foiofoi*, *fonchiu*, *saschiu*, care ar lămuri și pe *foiachiu*, neconsemnat în Panțu; iar constatarea, că termenul „socri-mari“ e rezervat numai părinților mirelui (p. 81), trebuie reținută printre argumentele în sprijinul derivării lui *mare* din lat. *mas*, *-rem*. — Scrisoarea de la Mateiu-Basarab, amenințând pe Corbenii rebeli față de egumenul de la Argeș, că-i va „purtă tot despuiți pren târg, ca pre niște câni“ (p. 9), e plastică și energetică până la brutalitate, dar naivă și patriarhală, adică simpatică în definitiv, ca toate misivele acestui Domn², care, în cutare scrisoare către Brașoveni, vorbind de niște Țigani oploșiți de ei, insistă să nu se „facă cuvinte pântru niște *cioare*“ (N. Iorga, *Socotelile Brașovului*, p. 94), ci, cum spune aiurea, să se procedeze „cum iaste tocma și obiceiul a toț *timpi*“ (p. 93; cf. p. 99: „cum ne-a fost obiceiul aici în toț *timpi*“). — Lista numelor de mere și de pere (p. 97) trebuie, alăturată la cele din *Dacoromania*, II, 705 sqq (Pușcariu, întregind pe Borza), din Șezătoarea, V, 42, și din V. Păcală, *Monografia com. Râșinari*, p. 279, adăugind, între altele, așa-numitele *mere troscoțene* = mere pădurețe din rev. „Ion Creangă“, V, 278 și *perele burtafoi*, zise și *ahlandia* (= ngr. ἀχλανδιά, „poirier sauvage“), pe care Duchiti (*Cronica exped. Turc. în Moreea*, ed. Iorga, p. 80) le pune în „poiana ce să chiamă Ahlando-Cambo, adecă Câmpul cu Perele Moi“ (cf. încă rom *bunëbrut*, fără explicație, din Anon. Băn., ed. Crețu, p. 331, și cuman-pers. *ambrut*, „pirum“, din. Cod Cum., ed. Kuun, p. 311). — *Dragobete*, zis (după Șezătoarea, XXX, p.

¹ Un personaj omonim apare și'n „Cântecul lui Cerchez“ din rev. „Izvoarașul“, V (1923), p. 12: „Copilașul lui Roman, Copilaș de șapte ani, Cu săbioară *mischie*, Adus din *Damsie*“. — Pasagiul dă (dacă mai eră nevoie) o confirmare populară a originii *dimischu* (din *Damasc*) a lui *mischiu*, *mischie*, care, observăm acum, e atestat și'n Anonimul Bănățean (ed. Crețu, p. 354). „*mischiu* — *chalybs*“ (cf. p. 357: „*ocel* — *chalybs*“). — Pentru sensul etim. al mr. *dimaschin*, „prun vânat, sinon. prun di Bosna“ (Dalametra), cf. și germ. *Zwetsche*, *Damascener Pflaume*

² Un interesant pendant, inedit, la celebrul „fecior de curvă“ din scrisoarea către vameșul Vaso, publică acum d. V. Drăghiceanu (*Buletinul Com. Mon. Ist.*, 1923, p. 29): bătrânul Vel-Logofăt Mihu se învrednicește din partea Domnului său, de epitetul de „frate de tărță“. — Adăugim că „mai mare urgie de voi nu va păți alții“ din pomenita scrisoare către loc. din Corbi n'avu nevoie de îndreptare. e uzul arhaic al lui *de* = *decăt*.

283) și: *Dragomir* (cf. n. de pasăre *dragomir* și epitetul de „drăguțul s. logodnicul păsărilor“) sau *Nicodim* (fiu al Babei-Dochia, care se serbează la 1-iu Mart), e fixat exact la 24 Februar, iar nu la 3 Mart, cum se obișnuiește: la acea dată cade, de fapt, sărbătoarea creștină a „Aflării capului Sf Ioan“, al cărui nume slavon, *Glavoobrētenie*, stă la baza numelui *Dragobete*, precum arată limpede varianta *Gabroвете* (Codin-Mihalache, *Sărb poporului*, p. 36), o evidentă corupție, necontaminată încă cu *drag* și oglindind încă, întocmai ca și epitetul de „cap-de-primăvară“ (*ibid.*), etymonul slav. — Cu privire la *Răpotini* (p. 96), observăm că cea mai veche mențiune, poate, a acestei sărbători populare o găsim în prefața Mineiului pe Maiu, de Filaret al Râmnicului (1780), care-și expune și fantaziile-i etimologice relativ la numele „sărbătorii *Ropotinū*, ce o zic încă și sărbătoarea *Dracului*“ (v. *Bibliogr. rom. veche*, II, 258). — *Baranicuț* (p. 135) e *Báranykút*, „Fântâna-Mielului“, *Roghina* (p. XXVII) e *Rovina*, *Afenișul* și *Altămașul* (p. LXXXVIII) sânt *Afinișul* și *Altămușul* (*Atlamos*), *Ghezaurele* (p. CII) = *Gheazurile*, *Viezurele* (cf. *Viezurele* și *Viezuroaica* de la p. CXXXIII, *Piscu-cu-ghezuri* de la p. CXVI, apoi *Gheazerea*, n. unui masiv muntos muscelan, cum și dubletul toponimic *Muceha-Ghezurilor*, zisă și *La-Ghizunii* = *vizunii*, la Frâncu-Candrea: *viezurini*; în sfârșit: *ghizoroiu*, notat de Pamfile, *Agr. la Rom.*, 245, ca adj. cu sensul de „vulpoiul bătrân și șiret, tăcut“, de fapt = *viezuroiu*, contaminat, poate, cu *ghiu*, *ghiuj-gărău*, „moșnegoiu“). *Gherghilău* (*ib. d.*) = *gherghelēu*, „păturage, plateau“ (Dicț. Acad.) ar putea reprezenta o contaminație între *legheleu* „pășune“ = ung. *legelő* (cf. V. Caba, *Szülágy vármegye*, p. 98) și *herghette* (*herghelēu), etc. Dar asupra n. topice vom avea prilejul să insistăm altădată, ca și asupra n. personale (ca *Mraze* de la p. CXI = *Gerotă*, pentru care cf. pe lângă atâtea alte exemple, aduse aiurea, și: *Arhot(a)*, *Corcota*, *Craciotă*, *Lumot*, *Pleşcotă* *Rahotă*, *Șifotă*, apoi: *tâncota*, *pâncota*, *rângota*, într'o formulă din rev. „Oltenia“, 1³, p. 190). — Notăm deocamdată doar *Valea-Boureș* (p. CXXIX), poiana *Zâmbru* (p. CXXXIV) și, pentru interesanța-i omonimie cu localitatea ardeleană: *Turda* s. *Turdea*, n. de pârău (p. CXXVIII) — Câteva observații asupra glosarului: *băștuia* (p. 154) repetă o evidentă greșală din text (p. 23), unde cuvântul *băștină* a fost tipărit din eroare așa: „dreaptă moșie și baștuia“, iar *Piscul-Neapolului* (p. 162) reproduce greșit pe *Nepotului* din text (p. 52); — *brēbenița*, „putina cu varză“ (p. 154), e evident: *berbința* (amestecat cu *brebenea*), precum *cârșoară* (p. 155) e *cârșoară* (cf. p. 76, unde și: „în vârful *vârșoarelor*“ = *vârșoarelor*); — *cotroană*, „bucătăria de vară, făcută din scânduri“ (p. 156), e din *cotloană, corespunzător cunoscutului *cotlon* (= ung. *katlan*) și având un sinonim în *boacăză*, „bucătărie de noră [sic]“, din rev. „Izvoarașul“, IV, (1923), p. 11 = germ.-dial. *Backhaus*, „boulangerie“ (cf. *bacolț*

„lujeri, mesteceni tineri de pus pe foc“, din Păcală „*Rășinari*“, p. 137 = germ. *Backholz*, din care și ung. *bakoc*, idem [Gombocz—Melich], și pentru al cărui reflex românesc cf. și n. topic ardelean *Cașolt* = *Kastenholz*); — *dant* (p. 76: „policandru de *dant*“) pare a fi corupt din *danț*, *dansc* „de Danzig“ (de unde veneau la ai noștri clopote și alte obiecte de bronz), iar *șărădău* (p. 75), care apare în varianta de la p. 78 ca „heleșteu“ (hălășteu), pare a fi același cu *feredeu* (cf. p. 163; *irul* din versul precedent de la aceeași pagină, rimând cu *mirul*, e un cunoscut ungurism, iar „*flăcăi* de ardèle“, rimând cu „luminèle“, e: *flăcări*); — *a explozà* (p. 102) = *explodà* + *explozie* trebuie pus alături de *exploadà* = *explodà* + *exploatà*; — pentru *glavă* (p. 158) e de comparat expr *glava capului*, „*țeasta capului*“ (*Graiu și Suflet*, I, 136), pentru *Hoagele* (râpă, *ibid*): *oagă*, „râpă, vâlceă fără apă“ (Bucută, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 131), iar pentru *îndesără* (a), cf. cunoscuta locuție mai în *de seară*; — pentru *lăpuși* (p. 159), v Panțu, p. 143. — *Minajală* (p. 160) e *manej* (e vorba de mânzul năzdrăvan), confundat cu *menajare*, *menaj*, cum se vede din glosarea prin „îngrijire de aproape, cu mâncări bune“, făcută cuvântului aurea (Codin, *Din trecutul nostru*, p. 188) — *Sbori* („ochii *sbori*“, p. 164) ar putea însemna: „*vorbitori*“ (cf. *yeux parlants* și *zboresc*). — *Slemnul* („în tinde sau în slemnul bisericii“, p. 123) e, probabil o greșală pentru *sloimnul* s. *sionul*, „*pridvor*“, confundat, poate, cu *slemnă*, „culmea caselor țărănești“, iar *scalnița*. „uscătoare de prune la fum“ (164) = *uscalnița*, (în monografia *Dragoslavele*, 191: *slăniți*). — *Vitență* (p. 166), explicat aurea prin „*curaj, îndrăzneală*“ (*Din trecutul nostru*, p. 199) are o asemănare cu it. *fidenza*, care nu pare întâmplătoare — *Flotocos* (p. 36) = *flocos* + *toflos*. — Existența lui *auș* (p. XI.III.) e interesantă, dar nu surprinzătoare: Hasdeu o constatase prin Oltenia (s. v), iar un *neațaluș* din colindul de Ajun (v. Pamfile, *Crăciunul*, indice) ar putea fi corupt din: „*bună-dimineața la Auș*“ (= Moș-Ajun!). — Interesant pentru semantica lui *cumpătă*, înțelesul din „*mândrele m'o cumpătat*, de nu-s negru și uscat“ (p. 70), iar, pentru acel **in-per-filare*, pe care-l presupunea Per. Papahagi păstrat în mr. (cf. însă DR II, 631 și 825), ar fi de examinat versul: „*dar ție firea mprăhîrată*“, de la aceeași pagină (în contrast cu „*de țiar fi firea'ntr'o fire*“), amintind pe *împrăștiat* și pe *răsfîrat* = *rășchirat*.

V. Bogrea.

C. Rădulescu-Codin, *Din trecutul nostru — Legende, tradiții și amintiri istorice* —, București [1923], 208 pp., 28 L

Nu e, cum s'ar părea din subtitlu, o simplă reeditare a volumului apărut la Academie, în ciclul: „*Din viața poporului român*“.

„*Vidriți*“, lătrând alătura de „*Cățalu-pământului*“ (p. 5), apar și'n balada „*Iorgovan*“, în tovarășia „*ogărașilor*“ (Codin,

Din Muscel, I. 1911). — În „o secetă, de se *frigeau* oamenii ca *prigorili*“ (p. 9), transpare, interesant, sensul etimologic al numelui *prigorii* s. *prithorului* (fr. *rouge-gorge*), din același radical cu *dogori*. — „Muntele *Galionului*“ din legenda lui Noe (p. 14) e o evidentă aluzie la corabia (*galionul*) lui. — *Star-Novac* (p. 22) e forma slavă a obicinutului *Babă-Novac*, „bătrânul, tata-Novac“. — „Un cioban *alban*“ (p. 39) e, cred: un cioban, *Alban* s. *Nalban* (= Nalbantu), n. personal. — Rolul „capacului alb“ (p. 53) și negru (cf. *Karaagač*) în mentalitatea turanică e notoriu — Legenda în proză a lui Mezer-Craiu („Craiu *Misie*, Serbiei“, după d. Iorga) are numeroase variante în versuri, pentru cari v. DR., II, 429, n. 2 — La glosariu: *baiarac* e „steag“ (de oaste), iar *baraitari* = *bairactari*, „stegari“; *chiovenești*, „de chir:giu“ (p. 177), înseamnă: „de Chiev (care)“; *cioclaști*, „strângători de biruri“ (ibid.), trebuie apropiat de *ciocotnițe* („ciocotnițe bcieresti“, și ntr'un act de la Mateiu Basarab, publicat acum în „Bul. Com. Mon. Ist“, X—XVI. p. 29; cf. Legrand *Poèmes hist. en grec-vulg.*, p. 26: τζοκκότνητες, cu aceeași explicație financiară), adică, în definitiv, de *ciocoi* și *cioclovine* (cf. *ciocoinicte* = *colachie*, „lingușire“, în *Magaz. ist* IV, 147); *cofași*, „nesincer, cu două fețe“ (p. 178), e, judecând după context (pp. 127—8): *cavazi*, pl. de la *cavaz* (e vorba de poterașii ce prind pe banditul Fedeleș), poate influențat de *borfaș(i)*; cf. însă și ung. *kofa*, „die Hockerin, die Bettel“, *kofaság*, „die Häckerei. Plauderei“. — Expressia *capul lui* = chiar el (p. 175, unde și: „n'oi fi capu' lui craiu!“) are interesante atestări arhaice și paralele romane: „Și s'au făgăduit [Mustafă] să meargă el *capul lui* în războiu“ (*Magazinu ist.*, V, 134), „singur cu *capul său*“ (Ureche, ed. Popovici, p. 56) = lui-même, en personne (cf. *de capul lui*, fr. *de son chef*, pentru care v. „Romania“ din 1912, p. 329). — Sensul lui *coptori* (ibid.), așa cum rezultă din text (p. 130), amintește pe ngr. κόπτω, „tau“ (cf. *κοπτερός* „tăios, tăiș“). dar *curmel* (p. 179) e, evident, *curmeiel*, *curmeiaș* (de la *curmeiu*). — *Deschebălu* (p. 180), e același cu *deschebălu*, opusul lui *cebălu* (și la Coresi), din ung. *csăbulni* (v. DR., III, 741), el însuși de origine nesigură (v. Gombocz-Melich, s. v. *csába* și cf. *cebală* = bălătenie, *bălătenie* = animal mic și urât, degenerat din rev. „Ion Creangă“, V, 279, apoi *bală* = șarpe, animal spurcat și „cea *boală* ce eră întru el“, din Coresi, *Carte cu învățătură*, ed. Pușcariu-Procopovici, p. 364,

¹ Înțelesul de „lanț“ a lui *provaz*: „ogari în provaz“ din var. publ. în O. Desusianu (*Fiori alese*, p. 133) se asigură prin Cantemir, *Hronical*, 855: „pre ogar în *prohaz* gata fiind“ — La sinonimica lui *câfel* (*ținc*) etc. (DR., II, 412), de adaus și vr. *skimenü*, „câtel, puu de fiară“. lit.: „scâncitoriu“ (*Ps Sch.*, ed. Candrea, II, 481), mold. *cotiuhă* rut *kotuha*, „câne“ (Săineanu). — Și „fes de *indrnea*“ din „Barbu Lăutarul“ de Alecsandri ia loc între mențiunile *Adrianopolei* (DR., 408, unde n. top. *Tăchitia* = turc *tekké*, „mănăstire de derviși“). — De „boi, aduși de la *Birde*“ (Bitolia. Toif-Monastir) se vorbește în balada „Neagu-Deliu“ din rev. „Izvorașul“, IV (1923), p. 8.

comparat cu *boala cea rea și a-bubă*). — *Gâtiță* nu pare a însemna: „bun de gură“ (p. 182; cf. *a face gât*), fiindcă în text (p. 129) sensul cere *gâde* (**gâdiță?*), „geleap“, cum se spune, în loc de *gelat*, la p. 91. — De notat: *lâncote* (p. 185), cu sensul de „minciuni“, „înșelăciuni“, ca și'n Ps Sch. (ed. Candrea, II, 426); tot așa: *snameie*, „arătare primejdioasă“ (p. 195), corespunzând lui *znameie*, „semn“, din Ps. Sch. (II, 512). — Pentru însemnarea lui *împogodeală* (184), v. în special Lungianu, *Însăilări*, p. 218 (glosarul). — *Mangialâc* (p. 187) e atestat, cu același înțeles, de „pârghie“, și'n rev. „Ion Creangă“, II, 276 și el ar putea explica numele celui misterios *mangal* din basme (Codin, *Îngerul Românilor*, 349), mai bine decât turc. *manghala*, „espèce de damier“ (Barbier, II, 791). — *Tălâmb*, „neîndemănăteac, prostuț, nesimțitor“ (197), „tembel“ (Șăineanu), ar putea fi = *tărămb* (*nătărămb*, *năsărămb*), iar pentru *zainoagă*, „opăcită (cf. *zăpăcită*), sărită din mînți (în text, și: *zalmătăcitău*), de la p. 199, e de comparat *zainog*, „statul, șezutul grămadă, la un loc, într'una (cf. sl. *za-inog*, și rom. *într'o parte*), nepristan, de băț“ (Lungianu, *Zile senune*, 222). — *A căută s. găsi nod în papură* (p. 97) e, din cuvânt în cuvânt, lat. *nodum in scirpo quaerere*, precum „întuneric să-l tai cu cuțitul“ (p. 68) echivalează perfect cu fr. (*brouillard*) *à le couper au couteau*. — *A luă la zdraviși* (162), atestat și la Vissarion (*Vrăztoarea*, p. 7), cu înțelesul de a luă la zor (la refenea, refec, la socoteală, la trei s. trei parale s. trei păzește, la rost, resteu, rapanghel, etc.), avem, peiorizat, ironic, pe vsl. *zdravica*, existent până azi în sud-sl. cu accepțiunea byz. $\sigma\delta\rho\alpha\beta\iota\tau\zeta\alpha$ s. $\sigma\delta\rho\alpha\beta\iota\tau\zeta\alpha$ „scyphus mero plenus“ (v. Miklosich, s. *dorvü*), adică: „cupa de toastă, de băut în sănătatea boierilor săi, din țeasta împăratului bizantin Nicephorus, răpus de el (v. relația lui Malaxus, la Ducange, s. v. 1): e același radical, ca și'n rom. *zdreveș*, „plantă care se pune, împreună cu popchișor și cătușnică, în scaldătoarea copilului, ca să fie vârtoșel“ (Gorovei, *Credinți și superstiții*, pp. 297, 465) = bulg. *zdravec*, „Art Pflanze“. — *A luă ochi de fiară* (p. 202), glosat și explicat prin: „a plecă în lume fără a i se mai ști de urmă, ca și când i s'ar fi făcut de urât cu ochi de fiară“, amintește nu numai expresiile rom. sinon. *a luă câmpii și a-și luă lumea'n cap*², ci și expresia juridică-consuetudinară *caput lupinum* (*wulfes heafod*) *generere*, obișnuită odinioară despre fugarul *exlex*, care, scos de supt protecția legilor umane, se retrăgea în pădure și eră hăituit,

¹ „Ildraschi“ din text (p. 18) trebuie interpretat, firește: *zdrasti*!

² Cf. și acest pasagi din Radu Popescu: „Dumnealui Banul Cornea. . . au încălecat pre cal și au luat crângul în cap; Dumnezeu știe, câte rascuri l'or fi lovit peste ochi“ (*Magazinu Istoricu p. Dacia*, V, 140) — Explicația, în legătură cu jurământul cu brazda în cap, dată expresiei de Coșbuc (*Vorba ăluia*, No. 12, în *Versuri și proză*, ed. Hodoș, p. 78), nu e verosimilă

ca un lup, ca o fiară (v. Hoops, *Reallex. d. germ. Altertumskunde*, art. *Friedlosigkeit*). — Pentru a pune glamnica la inimă (p. 201), v. Dicț. Acad. s. *glamnica*, adăugând echivalentul fr. *torche* (Littré), it.-dial. *capagnu s. capitala* (Ortoli, *Les Voceri de l'île de Corse*, 155), basc *sorki* (v. Viața Nouă, 1913, p. 277), lat *cesticillus s. cestillus* (Festus), cum și variantele: *oglabnic, oglamnica* (rev. „Ion Creangă“, VIII, 156; 343), *oblainic, oblavnic* (Viciu; cf. *obladnic*, la Cihac, II, 221), *oblanic* (Boceanu), *blanie* („Neamul Rom.“ Literar, II, 687), pe lângă genuinul (*o*)*glavnica*.

Ar fi fost de dorit ca acest glosariu, care cuprinde atâtea forme interesante (cf. și *prois, răsputență*, etc) să nu fi omis nici una din particularitățile subliniate în text (*iutac*, p. 103, sau *jacă* = sac, p. 71, de ex.) și ca din volum să nu fi lipsit amintirile, oricât de îndoielnice, despre Traian Impăratul, care se găesc în „Legende, tradiții și amintiri istorice“, ca și legenda mehedinteană despre Impăratul *Cioană* (ibid., p. 12), al cărui nume pășăresc (cf. mr. *cioană* = *angică*, „țintizoiu, cîntez“, din Dalametra, cum și mr. *čoñü*, „vrabie“, dar și *čoñü*, „chelălăesc (despre câni și copii)“ [Per. Papahagi, *Basme aromâne*, 575], corespunzător epirot. *sporghite* = ngr. *σποργίτης* și *cincione* din Marian, *Ornitologia*, I, 409 sq., it. *puncione, cincia*, fr. *pinson*: onomatopeic! ¹), amintește de *Piț-Impărătuș* (cf. fr. *Roi-Pétaud*), *Impărătuș, Impărățel, Impăratul-Paserilor* (v. Marian, *o. c.*, ad loc.) și se întâmplă în documente ca n de familie boierească (v. Ștefulescu, *Doc sl-rom. rel. la Gorj*, 578); cf. și „Impăratul *Toșa* [= Antioh?] *Mizdroiu*, cel cu fata cumince“ dintr'un basm bănățean publicat în „Șezătoarea“, I, 274.

V. Bogrea.

C. Rădulescu-Codin și Preotul I. Răuțescu, *Dragoslavele*. Câmpulung 1923, VI + 432 pp., 85 L.

Monografia cuprinde, pe lângă partea istorică (pe bază de tradiții și documente, cu multe, poate prea multe fac-simile!) și geografică, interesante capitole demografice și etnografice, etc., plus un amănunțit memoriu asupra luptelor din 1916 în acea regiune.

Obiceiul așezării unui „măr“ împodobit lângă crucea mormântului (p. 229) coroborează cu înțelesul de „moarte“ al expresiei „măru-roș“ (cf. și Codin, *Din trecutul nostru*, p. 187, și „Șezătoarea“ din 1923, p. 171), așa cum se precizează de Weigand (s. v): „tshoj ke *molla kukje*, în den Tod schicken și de Capidan (*DR.*, II, 453) pentru echivalentul albanez: o aluzie la

¹ Neclar e raportul, posibil, între megl. *tuñigâr, tuñigâr*, „sticlete“ (Papahagi, *Megl-R*, II, 123, 126), și dr. *simțivară, simțiveară*, „pițigoiu“, interpretat ca: „simți-(a)-vară“ (Marian, *o. c.*, II, 143, cf. Anon. Băn., ed Crețu, p. 368: „simțivară“, fără traducere!). — Finala cuvântului megl. evoacă și pe turc *toighar, toughar* „alouette calandre“ (Barbier, II, 332), lit: „à huppe“.

malum granatum al Proserpinei (zeița infernului)? Profităm de ocazie, pentru a adăugi, că sinonimul turc. *gyzyl elma*, „la pomme rouge“, e interpretat de Barbier (I, 108) ca un „surnon de la ville de Rome“, și că în „Byz.-neugr. Jahrbücher“, IV (1923), p. 174, se semnaleză un studiu al lui I. H. Mordtmann despre corespunzătoarele gr. κόκκινη μηλιά și μονοδέυδρον, în „Islam“, XII, (1922), p. 222-6 (*Cazâlbaș*, „Persan“, lit.: „cap-roș“, este și'n ungurește: *kazul*, idem.). — Sensul ciobănesc al rom. *răvăși*, pe care nu-l cunoașteam decât vag dintr'o comunicare a d-lui Ciuglea, apare categoric din felul cum descriu autorii monografiei (p. 194) *răvășitul* oșilor, coborite din munte după Sf. Maria cea mare, prin împărțirea în „cemetii“ (ct. cimetii¹) și predarea, împreună cu produsul lor, la proprietari, după *răvaș* (*răboj*): terminul pastoral s'a întâlnit apoi, în vocabularul scriitorilor culți, cu fr. *ravager*, al cărui înțeles transpare evident într'un „răvășit de doruri ascunse“ (Brăescu, *Cum sânt ei*, — în colecția „Ancora“, — p. 75), etc. — *Răscovăitul*, „colindul fetelor din noaptea de Anul-Nou“ (p. 231), din care se dă un specimen muscelan în „Șezătoarea“ pe 1923 (p. 172), de la *răscovăi* (*ibid.*), nu pare a fi altceva de cât un *sorcovăit* = *sorcovit*, de la *sorcovă* (pomenit totuși, ca atare, l. c ; cf însă și bulg. *surava godina*, „Neujahr“), precum *hăitul*, „urațul“, la Cetatea-Albă (rev „Izvorășul“, IV, no. 5—6, p. 6) nu e decât o formațiune substantivală din strigătul plugarilor, închipuind mânetaul boilor: „hăi! hăi!“ — Lucruri deosebit de însemnate nu cuprinde glosarul (*cofrânge* apare aiurea supt forma *cufrânge*, evident: *confringere*, — a spus-o d. Philippide —, *povăjile* = *podvezule*, iar *felfene* apare mai des ca *ferfen*, *ferfon*, probabil din turcește), din care o întrebuintare mai atentă a însăși culegerii de documente brașovene a răp. Bogdan ar fi înlăturat greșeli supărătoare ca acelea care fac „monede“ (p. 424) din niște stofe, ca „vilar de ȳpriu“ și „vilar de luvia“, evident: catifea (ngr. βηλάριον, fr. *velours*) de Ypres și Louvain (în Belgia) — Și „cal *mărcat*“ (glosar și text) se puteă vedeă că nu e de cât o greșală pentru „cal *încărcat*“, precum se și citește în celelalte documente citate, spre deosebire de „cal *citov*“, adecă fără povară, neînsămărat (sensul originar, de „integer, salvus, sanus, incolumis“, al lui *citov* îl consernar Lex. Bud., iar Cihac, II, 57, îi dă și etimologia, din sârb.-cr *citov*, pe când I. Bogdan, o. c., îl compară cu bulg. *citav*, ca și, acum în urmă Pascu, *Ist. lit. și limbii r din sec XVI*, p. 96, vorbind de derivatul *citovesc* din glosele la Sintagma lui Vlastaris, al cărui înțeles de „judec, consider“, deosebit de „vindec“ — înțelesul obișnuit al verbului la Viciu și'n celelalte locuri pomenite — ne

¹ În glosarul din Lungianu, *Zile senune*, 213: *clățău, cocteanț*, „o mână de oi dintr'un ciorop“, „adunătură mică de oi“ (cf. *aroi*). — Volumul cuprinde (pp. 129—53) o foarte plastică descripție a aceluiași fenomen păstoresc, în schița întitulată: *La răvășit*.

amintește pe *citov*, „zdravăn, sănătos la minte“, din glosarul volumului „Însăilări“ al d-lui M. Lungianu, p. 216). — Numele de familie *Iarul* are la bază un nume de plantă (v. mai sus), ca și *Zărână* (din care și toponimicul *Zărnești*): *Zărână* = solanum nigrum (v. Panțu, *ad loc*).

V. Bogrea.

Hugo Schuchardt, *Individualismus* (în „Euphorion, Zeitschrift für Literaturgeschichte“, XVI. Ergänzungsheft: Festschrift für Bernhard Seuffert, Leipzig-Wien 1923, pp. 1—8).

Poezia homerică a putut fi privită ca o „individualizare a colectivului“ care e civilizația mediteraneană, în special egeică (v. van Gennep, *La Question d'Homère*, p. 47), dar această „colectivitate“ însăși nu se poate concepe decât ca o prealabilă pluralitate de „individualități“, ajunse la conștiința, mai mult sau mai puțin clară, a unității lor. — Se știe, că așa-zisa „limbă comună“ (*κοινή*) nu e decât un dialect norocos, generalizat printr'un concurs de împrejurări favorabile, de ordin politic sau artistic înainte de toate (v. în special monografia lui Ad. Maidhof, *Zur Begriffsbestimmung der gr. Koine besonders auf Grund des Attizisten Moiris*).

Iată o categorie de fapte, care explică în deajuns miezul însuși al problemei, căreia venerabilul maestru de la Graz îi consacră studiul amintit.

„*Individualul* joacă în dezvoltarea limbii rolul dominant. Că tot ce e *general* în limbă a fost la origine *individual*, se accentuează din diferite părți, în diferite forme“.

Dacă istoria limbii reprezintă un continuu joc de influențe între elementul natural și cel social, același lucru se constată și 'n istoria lingvistice: „obiectivitatea“ pare stingherită de *individualitate*. „Nu *devenim* numai deosebiți prin diversitatea mediului de excitație, căruia fiecare e supus în decursul propriilor sale experiențe¹, ci ne *naștem* deosebiți... Orice fel propriu de a fi face însă unilateral; și tocmai cei mai distinși supt raportul spiritului nu pot face altfel, decât să imprime la tot ce crează pecetea individualității lor“. — Citând aceste cuvinte ale logicianului Benno Erdmann, Sch precizează însă că „originalitatea (*Eigenart*) nu e singularitate (*Einzigart*)“, întrucât ea nu cuprinde niciun element absolut nou, ci provine numai din combinația diferită a elementelor comune: „Nu există două individualități, care să fie întru toate asemenea ori întru toate diferite; altfel, n'ar mai putea să se stabilească nici o relație între ele. De acasă, fiecă individualitate e independentă; când una se adaptează alteia, atunci începe ceea ce numim obiectivitate“.

Urmează o interesantă discuție cu Vossler (ale cărui „*Gesammelte Aufsätze zur Sprachphilosophie*“ s'au publicat de cu-

¹ Mediul singur nu explică decât... mediocritatea, — s'ar putea zice.

rând, la München), — discuție, cu prilejul căreia se amintește, spiritual, și cuvântul lui Mikosch: „Ungar denkt immer, wenn auch falsch“. — Nu e, însă, din partea veteranului învățat, apărarea cu orice preț a unei teorii a sale. Mai bine ca oricine, el știe, — și o spune atât de frumos! —, că „știința e mișcare, activitate...“, nu „absolut adevăr, ca încheiere a tuturor adevărilor relative... *requiescamus in pace*, în veșnică ghiață“. Steaua fixă de la Graz, care de atâtea decenii trimite razele ei asupra întregului domeniu al lingvisticeii, nu are o asemenea imobilitate în timp. Acest *quietism* mistic nu e în firea, nici în concepția neobositului cugetător: „Sprachwissenschaft und Zeitgeist“ a lui Fr. Schürr (1922) i-a și dat ocazia să scrie articolul.

„Precum limba e ceva curgător, așa și știința limbii...“ *Doctrina, disciplina* ajută, firește, *cercetării*, dar o stânjenesc și împiedecă, îndată ce ele au devenit *școală* sau *sistem*. Sistemul comprimă, dacă nu suprimă, personalitatea, crede Schuchardt, care nu admite părerea acelor, cari socot că singur adevărul științific interesează, indiferent de persoana descoperitorului. Și cât de uman sună cuvintele sale, față cu declamații asupra „impersonalității științei anonime“ de felul acestuia „La science est la forme la plus impersonnelle de l'effort. Souvent, en travaillant sous l'anonyme, on aime à se dire que le travail n'a pas besoin d'un nom, pour remplir son but; un fait acquis, n'est-ce pas assez? L'individu n'est rien, mais le fait demeure. Le philologue finit par vivre ainsi dans une sorte de Nirvâna scientifique, où toute personnalité est abolie“ (J. Psichari, *Études de Philologie néo-grecque*, p. CX)!

Restul articolului e menit să demonstreze, cu exemple și citate pregnante, prejudiciile acestui spirit de „școală“ și „sistem“, negând sau cetluind personalitatea, individualitatea cercetătorului științific. (În această ordine de idei, e interesant episodul subiectului și dedicației celebrei teze a autorului: „Vokalismus des Vulgärlateins“).

Concluzia: „Relația reciprocă dintre lingvistică și istoria literară poate fi cât vrea de vie; una față de cealaltă ele joacă, totuși, numai rolul unei discipline auxiliare“, — concluzie, pe care marele învățat o formulase de mult, — primește acum acest semnificativ amendament: „În cel mai intim chip le leagă individualismul“.

V. Bogrea.

Tache Papahagi, *Din Folklorul Romanic și cel Latin* — studiu comparat —, București 1923, pp 174, L. 17.

Ed. Stemplinger a dat decurând un frumos studiu popular asupra reflexelor moderne ale credințelor populare antice: *Antiker Aberglaube in modernen Ausstrahlungen*.

Mai circumstanțiat ca învățatul german și mai didactic (cartea d-sale a ieșit dintr'o lucrare seminarială și vrea să ser-

vească de îndreptar studenților), autorul nostru, după o introducere asupra rostului folklorului, relațiilor sale cu filologia și metodei de selectare a fondului latin (nu se zice însă: „distanțiat” și, firește, nici *Wolk* în loc de *Volk*), dă un interesant calendar pe luni al folklorului român și romanic de origine latină, — cam același lucru a făcut d. Candrea pentru săptămână, — mântuind cu un bogat capitol despre credințe, superstiții și datini, descântece, vrăji, farmece și rugăciuni, privite în aceeași lumină.

Relativ la *Chiraleisa* (p. 6 sqq.), de însemnat și sinonimul slavon *gospodi pomulue*, cu sau fără învoația *bojele*, atestat în glosele oltene ale d-lui Nicolăescu-Plopșor. — Exemple de interpretare populară a numelor proprii, de persoane, locuri și sfinți (p. 8 n. 1), se pot găsi, numeroase, și în Nyrop-Vogt, *Das Leben der Wörter*; dar, dacă, la Maramureșeni, strigătul de *kira-lecsa* nu e legat exclusiv de procesiunea de la Bobotează, ci de „înconjurarea satului cu icoanele, pentru îndepărtarea nenorocirii abătute” (*ibid.*), cuvântul ar putea fi = ngr. $\kappa\rho\rho\epsilon$ ἀλέξει, „Doamne apără, ferește!” — Forma: „asteriscată” (p. 11) ni se pare... riscată. — Pentru *ceață* - *caecia* (*ibid.*) vorbește și *nebulam in oculo habere*, „a avea negură (ceață) pe ochi, a nu vedea de fel”, din Du Cange, s. v. *nebula*. — Ca paralelă la *Lucin* = sl. *Lucin dan*, „ziua lui Luca” (p. 12) se putea citi cunoscutul *Arminden* = *Ieremijn den* „ziua lui Ieremia”; cf. și n. de fam. *Lucinescu*. — Pentru lat *capita aut navia* (p. 16) avem corespondentul rom. în jocul *areșcei* (pajura s. capul, la monete). — În obiceiul de a trage paiul cel mai *scurt* (p. 17), pare a-și găsi comentariul și cunoscuta expresie ardeleană *a trage scurta*; cf. și germ *den kürzeren ziehen* și alb. *škurtezë*, „sorți”, relevante în Pușcariu, EW., no. 463. — $\text{Μόνη} + \mu\eta\eta$, ca etymon al mr. *murmini* „primele 12 zile din August, formând calendarul astronomic al anului” (p. 35), pare puțin probabil: termenul corespunde ngr. τὰ μερομήνια, idem (Abbott, *Macedonian Folklore*, p. 62). — În it. *pasqua di cavallieri*, „Pfungsten” (REW, 6264), avem un paralel romanic la mr. *aruguciari* (p. 37), echivalent cu dr. *călușeri* (joc la Rusalii), cu care e de comparat, pe lângă expresia *paștele-calului* (cum s’a făcut), și sinonimul ei, mai puțin cunoscut: *la vara căilor* (Damé, Term. pop. rom., p. 47, n. 1), cum și *Joiă iepelor* s. *Paștele căilor*, n. pop. al *Ispasului* (Marian, Sărbătorile, III, p. 342: et. pop. în legătură cu credință că numai în acea zi se satură caii? cf. s.-cr. *ispașa*, „pășune”). — În legătură cu cele spuse despre ecurile dionisiace și phallice, care sânt *brezaia* și celelalte mascarade populare (p. 38), observăm că numele acesta, socotit de obicei ca o simplă accepțiune a lui *breaz*, e mai curând bulg. *brezaja*, întrebuițat curent cu sensul de „masque” (v. Bogorov, s. v.) și având numeroase derivate — Preller, l. c., nu poate vorbi de „cheile, cellae Iovis” (p. 53), ci numai de cheile de la sanctuarul (*cella*) lui Joie: genitivul latin se raportează, fără îndoială, în textul german, (pe care

nu-l am la îndemână acum), la *Schlüssel*. — *Favere linguis* (p. 80) e un termen liturgic, sacral, corespunzător gr. εὐφημεῖν: îl întrebuințează și Horațiu, atunci când vorbește ca „preot al Muzelor”, îndepărtând prealabil pe profani (catehumeni) — Reținem formula magică, latină, scrisă grecește: „Sator Arepo Tenet Opera Rotas” (p. 147), citată după *Flambura*, II, no 1, p. 4: formată după tipul cunoscuteleor „versus anguinei seu recurrentes” (care se pot ceti la fel de la stânga la dreapta și invers), formula aceasta, despre care vorbește și Gaster (*Lit. pop. rom*, p. 425), se întâlnește, deformată, și'n monografia despre *Rășinari* a d-lui Păcală, p. 246 (ca leac de turbare): „Sasora, tatora, opera, arepu, tenetru, rotas”. — *Velzevul* din descântecul de la p. 354 e de adaus la numele dracului (*Belzebul, Belzebut*), pomenit prin textele sacre. — „Fapt cu luatul în anii vacilor” (p. 167) trebuie cetit, fără îndoială: *manii*, cum se și spune îndată mai jos — Citate ca: „Phedrus (*sic*) *Fabulae, fab. XVII*” (p. 137, n. 2), sânt inadvertențe ce puteau fi evitate (ca și „παρὰ (*sic*) των Βλαχών (*sic*) ὀδῶν”, „de bello civico” = *civili* și ὁμέγλωσσοι των Λακῶν = τοῖς Λακοῖς, din interesantul articol din *Grai și suflet*, I, pp. 72, 76, 99), cu atât mai lesne cu cât tânărul și meritosul autor al *Antologiei Aromâne* pare, de fapt, un cunoscător al limbilor clasice.

Se dau și trei ilustrații, dintre care două după cunoscuta operă a d-lor Wace și Thompson.

V. Bogrea.

Arhiv za arbanasky stariny, jezik i etnologijy, urednik H, Barić, prof. la universitatea din Belgrad. Kniga I CB. 1—2 1923 Belgrad.

După cum se vede și din titlul acestei publicații, ea se ocupă cu cercetările făcute în domeniul limbei și etnologiei albaneze. Pentru acest scop, redactorul ei, dl H. Barić, albanolog cunoscut din publicațiile de până acum, în acest domeniu, și-a asigurat, după cum ne arată în prefață, colaborarea celor mai mulți cercetători în domeniul limbilor indo-europene și balcanice ca: H Pedersen din Copenhaga, H. Jokl și K. Treimer din Viena, L. Spitzer din Bonn, Th. Capidan din Cluj, P. Meringer din Graz, P. Skok din Zagreb, P. Nachtigal și K. Oštir din Ljubljana etc.

Din bogăția materialului tratat, relevăm numai chestiunile care interesează raporturile albanoromâne: Dl P. Skok, *Studije iz ilirske toponomastike* continuă cu cercetările anterioare, asupra numelor de localități de origine ilirică și a reprezentanților lor moderni în serbo-croată și italiană. În acest scop el urmărește vechile așezări de populații ilirice, împreună cu numele lor, precum și supraviețuirea lor în toponimia actuală. Pe baza acestor cercetări autorul ajunge să stabilească că *Deramista*, atestat pe o inscripție, e același cu *Deraemestae* din Pliniuși și presupune

existența unei localități ilirice *Déramum > *Déraemum > *Dere-mum pe care Constantin Porfirogenetul îl grecizează supt forma τὸ Ὀρμος, unul din cele cinci κάστρα, în vremea lui, care se găseau în jupele din Trebinje — Numele de triburi *Deuri*, care după Pliniu ar fi numărat 22 de decurii și pe care Patsch le indentifică cu două triburi ilirice Δεῦροιοι καὶ Δεῦροιοι, amintite de Ptolomeu, s'ar putea recunoaște în numele de sat din Bukovica (Dalmația) *D'evrske*, derivat în suf. -isk, întocmai după cum un alt nume de loc. *Makarska* vine din *Muccurum* + suf. -isk. Derivatele cu acest sufix sânt relativ vechi, deoarece forma ca τὸ Δοβροιοὶ κα(άστρον), τὸ Μακραιοὶ κα(άστρον) sânt amintite de Constantin Porfirogenetul. Pentru trecerea *eu* > *ev* autorul dă paralelele *laurus* > *lavor*; *judaeus* > *žudovinū*, iar trecerea lui *d* inițial în *d'* o explică din cauza diftongului *eu* (cf. Dievalo — D'evol). — Autorul mai dă câteva exemple în care suf. -entum și -este (< -estae, -istae) apar ca o parte caracteristică a numelor de localități de origine ilirică: *Sibentum* în Iliria superioară se poate asemăna cu *Sipontum* din regiunile ocupate de Mesapieni; tot așa *Parentium din care avem ital. *Parento* și serb.-cr. *Poreč* în Istria; *Bulet* din apropierea orașului Ragusa < *Boletum*. Cu privire la originea suf. -entum, autorul crede că este vorba de o latinizare a locativului unei declinări ilirice, al cărui tip s'ar găsi în declinarea numelor proprii *Beuzas -ntis*, *Panes -ntis* etc. Numele de loc. derivate în -este au avut accentul odată pe vocala sufixului, altă dată pe tulpină Pentru cazul dintâiu avem *Parest > *Pèrast* (cu *a* din *Parest secundar, căci ar fi trebuit să avem *o* ca în *Salona* > *Solin*, *quaresima > *korisma*). Tot așa *Térgeste* > *Trst*, cu accentul actual refăcut după *trst*, *prst* O formă ca *Térgeste* (cu accentul pe suf, cum vom vedea mai jos că a existat la Romani), judecând după *Venétici* > *Bînetici*, ne-ar fi dat *Trižestī*, ceea ce nu exista. Pentru cazul al doilea avem *Drvlastum* (confirmat în Evul de mijloc în Acta et diplomatata Albaniae) care a dat *Drivest* (cu *a* > *e* în poziție neaccentuată) > *Drivast*, iar în alb *Drišti* (cu -v- interv. căzut ca în *būbalus* > *buat*; *cabāllus* > *kāl* și cu *a* în poziție neacc. > *e* și apoi căzut). Tot așa și *Térgeste*, care a existat alături de *Térgeste*, dând *Terjeste* (cu *ge* > *i* ca în *argentum* > friul. *arint* și cu metateza *ter* > *tre*) > *Trejeste* > *Trieste*.

Continuând cu fixarea vechilor așezări de populațiuni ilirice, autorul susține că *Dindari*, triburi ilirice care ar fi numărat 30 de decurii, trebuie identificate cu *Dinara*, munți din apropierea Alpilor dinarici. Pentru trecerea grupului *nd* > *n* autorul aseamăna numele de loc. *Blandona*, pentru care avem βλανδωνα, dând și alte exemple ca **mand(i)us* > alb. *mēs*, rom. *mânz*, it *manzo*, atunci când în lat. avem *mannus* „ein kleines Pferd“. Acest *mannus*, după Walde, este o formă dialectală pentru *mandus care derivă dintr'o limbă nordică, probabil ilirică

(p. 462). Tot așa rom. *pânză* din lat. *pannea* prin forma intermediară **pandea*; *pinnula* > astur. *pendola* (REW. 6515), *penna* > alb. *pende* (cu d secundar); *cannula* > trevis. *kandola* (REW. 1607). Pentru *a* final din *Dinara*, atunci când în *Salona* > *Solin*, *Aenona* > *Nin* n'a lăsat nici o urmă, se dau ca exemplu și alte nume de loc. unde el se regăsește: *Kozara*, *Prômina*. — Numele *Glinditiones* presupune o formație ilirică din *Ditiones*, cuvânt iliric atestât, și dintr'o altă formă, care corespunde celtic. vechiu *glan* „curat“, care apare destul de des în teritoriile galice ca nume de apă, cf gr. γλῆνος, la care s'ar putea apropia numele de fluviu *Glina* în Croația; prin urmare, la origine am fi avut un compus *Glin-Ditiones*, care ar fi putut însemna „câști Ditiones“ (*Ditiones* *tūrāt*). Numele acestei populații ilirice s'ar fi putut păstra, în numele *Gudaçe* mai vechiu, iar astăzi *Gudača*. nume de râu aproape de Skradin, pornind de la forma **Glinditia*. Pentru *l* > *u* cf. *Glemona* > *Gumin*, *Colapis* > **Colepis* > *Kupa*. Pentru *i* > *u* cf. *Biston* > *Bast*, *missa* > *maša*.

Într'un alt capitol autorul se ocupă cu fixarea existenței unor prefixe ilirice în numele compuse. Plecând de la *Liburni*, numele populațiilor ilirice, alături de *Burnus*, care își trage originea de la numele de localitate *Burnum*, autorul crede că în *li* din *Liburni* avem un reflex al lui **peri* (cf. gr. *περί*, lat. *per*, celt. *are*, alb. *per*, v.-ind. *pari*). Așa dar **Periburni* ar însemna la origine locuitorii din *Burnum*. Acest **Periburni*, cu disimilația *r-r* > *l-r*, care apare în multe limbi, a dat **Peliburni*, iar cu pierderea silabei inițiale, pentru care autorul compară alb. *perpjete*: *repjete* (> arom. *arepit*, cf. *Dacoromania* II, 517) ar fi ajuns la *Liburni*. Din comparația formei vechi *Ninia* cu forma medievală latină *Tininum*, ne-am putea gândi la o prepoziție **to* care ar fi identică cu alb. *te*. Astăzi avem *Klin*, care ar fi ieșit dintr'o formă **Tīnīnia* > *Tīninā* > *Tnin* > *Knin* (pentru *tn* > *kn* ar fi și alte exemple) > *Knin* > *Klin*. Tot așa, pornind de la alternanța numelor de loc. *Andetrium* și *Mandetrium* pentru denumirea aceluiași oraș, care azi se cheamă *Muč*, autorul presupune existența unui prefix iliric, al cărui reflex ar fi *m*. Iar pentru *Muč* din *Mandetrium* presupune formele intermediare: *Mandetri* (cu *r* introdus în urmă după *t* ca în alte cuvinte) — **Mandeti* (cu accentul mutat pe prima silabă ca în rom. *miêrcuri*) — *Mândeti*, din care a ieșit regulat *Modēt* > **Mut*, iar din acesta adj. derivat cu suf. *-oj*, *Muč*, ca *Bikač* din **Bihut* + *oj* etc.

În fine, autorul crede că *Mazin* situat pe țărmul drept al râului *Una*, derivă din *Maezaei*, teritoriu care se întindea până la *Mazin*, cu suf. *-inum*.

K. Treimer, *Zur Rückerschliessung der illyrischen Gotterwelt und ihre Bedeutung für die südslawische Philologie* (p. 27—33). Autorul constată sărăcia cunoștințelor noastre în domeniul vechilor zeități la Slavi și la Albanezi. La Slavi avem *Vila*, căreia i-ar co-

respunde alb. *kušëdra*, *kušëdra*. Numele ielelor se cheamă *ja-tite*; iar zeița vegetației ar fi *zâna*, dacor. *zâna* pentru care, având în vedere și forma alb. s'ar putea pleca mai de grabă din *Diana* (Pușcariu, Wb. 1942), decât din *divina*. Numele de demon *ore*, după cum am arătat în *Raporturile alb. rom.*, există și la Români, de unde a trecut la Albanezi: *Scoje ora e nde-g'ofte* (s-trițteare orle s-te avdă). Tot așa și la Dacoromâni: *a-și ieși din ori* (cf. mai pe larg *Dacoromania* II 473). Se înțelege că este foarte grea încercarea de a stabili o legătură între urmele de divinități păgâne rămase azi la popoarele balcanice și moștenirea traco-ilirică în acest domeniu. Este interesantă pentru noi tradiția care există încă până astăzi în Albania de nord, după care înainte de epoca Slavilor — „vakt kaurit“ — ar fi emigrat în nordul Albaniei așa numiții *Goge*, adică *Românii* (despre care am vorbit și eu mai pe larg în *Dacoromania* II 487 și urm.).

N o r b e r t J o k l, *Zur albanischen Sprachgeschichte* (p. 34—46). În prima parte a acestui articol, autorul tratează despre originea celor două negațiuni indeurop. în alb. *nukë* și *mos*. Cea dintâiu nu vine din *nunquam* dat de G. Meyer (EWA. 304), ci este negațiunea indoeur. *ne* în poziție proclitică, care a dat în alb. *ne + ke* „ce“ > *neke*, atestată Cea de a doua din *mo +* pronume indefinit. În partea a doua autorul se ocupă cu lat. *tī-*, *-ct-*, și *-ps* (*bs*) în alb. și, la urmă de tot, și cu cele mai vechi raporturi albano-slavone. Plecând de la formele *ndrek'* „mache grade, gleiche aus, vergleiche, versöhne, verbessere“, *drek'* adv. „gerade aus, direkt, unmittelbar“, autorul susține că lat. *-ctī-* a fost tratat la fel ca și *cī* (*šok' — socius, irik' — ericius*). dând mai întâiu *k'k'* și apoi ajuns la *k'*, întocmai ca și *-kī-*, *k'*. În aceasta, limba alb. se deosebește de limba româna în tratarea elementului latin. Cu privire la *-ps* (*-bs*) se arată, că și finalul *-ps* a fost tratat ca *f(š)*, care, după căderea lui *š*, a dat *f*, lăsând ca urmă *p > f*: *upeš-kef, upeškf, ipeškf* din *episcop[us]*.

La raporturile albano-slavone autorul vine cu două cuvinte nouă: *puṛë* (tosk) „heisse Asche“, comunicat de Faik Bey din Konitza, și *tersirë* „Seil, Tau, Strick“, din revista „Kopešti Letrar“. (An. I No. 4 p. 9) Amândouă cuvintele se găsesc în limba română și originea lor este cu totul alta decât cea pe care o dă autorul. Pentru *puṛë* alb. avem în dacor. *spuză* (< lat. *spodium*) și arom. *sprună-sprună*, (în Albania) *spuṛă* (< lat. *spodium +* pruna). Această din urmă formă latină, care există la baza cuvântului aromân, trebuie să fi fost comună și pentru limba albaneză. Un *prūna* „glühende Kohle“ ar fi putut da în alb. *puṛë* din **purna*, dacă ținem seamă că $\bar{u} > u$ nu-i general în limba albaneză. Dacă însă $\bar{u} > \bar{u}$ ar prezenta greutate, atunci *puṛë* ar putea veni dintr-o formă arom. **prună* din lat. *prūna*, încă pe când ea nu fusese contaminată cu *spodium* ca să dea *sprună*, mai ales că ea se găsește la Toschi, Albanezii vecini cu Aro-

mâinii (vezi despre aceasta ale mele *Raporturile lingv. Slavo-rom.* în Dacoromania III 212). În modul acesta, originea formei alb. s'ar explica mult mai ușor din domeniul romano-latin, decât dintr'o formă slavă balcanică, care nu există, și este numai dedusă din ceh. *pyr* etc. etc. propuse de autor. Aceleași observațiuni s'ar putea face și asupra formei *tersire*. Autorului nu i-a fost cunoscut faptul că ea există și în limba română. De aceea dându-se încercări s'o deducă din serbocr. *târk* „Streifen, Band, Binde“ cu suf. *-ina*, ceea ce ar fi dat mai întâiu **tarčina-trăcina* și apoi, cu *č > s* (ca în *poročiti > porositi*), *tersire*. Nu știu întrucât sunetul slav *č* ar putea ajunge la *s* alb. prin forma intermediară *t's'*, deoarece, după cum voi încerca să dovedesc într'o altă recenzie care urmează, încă nu avem forme destule pentru fixarea definitivă a acestei treceri. În afară de aceasta, cuvântul alb. nu-l putem despărți de dacor. *târsina* (*târsână*) care vine direct din vsl. *търщина* cu înțelesul „seta“, însă în limba bulg. *tzrsina* este tradus de Gerov (369) prin „sfoară de păr de cal, coardă“. Este drept că dl. I. A. Candrea (*Conv Lit.* XXXVIII p. 886), a vroit să-l derive din lat. *trasenna*, dar aceasta nici ca înțeles și nici mai ales ca formă (*trasenna* cu *n* dublu trebuie să dea *trăseană*) nu putea să ajungă la forma română. De altfel, etimologia cuvântului fusese data de mult de Cihac (II 403) despre care dl Candrea nu amintește nimic, iar în Miklosich (*Palaeosl.* 1008) se găsește reproduș în original citatul slavon *трьсина-но-о и соли-о съ оцѣтомъ съмѣснваше трахоу раны и-его* pe care dl Candrea îl reproduce, în românește, pentru ilustrarea formei și a înțelesului, din Varlaam (Viața și petrecerea Sfinților). *Stropindu-l cu moare de oțătă, frecându-i ranele cu târsine*, ceea ce este o traducere directă a textului slavon. Trecând acum la epoca când a pătruns *tersire* în limba albaneză, trebuie să admitem că el este vechiu, din momentul ce și în dacor. apare în textele vechi, însă admitând aceasta și ținându-ne de *s* care n'a trecut în ș, nu putem ajunge prea departe cu tot *-n > r*, care s'ar putea explica prin asimilare cu *r* precedent, **tresine > tersire*.

H. Barić, *Etimološki i gramatički prilozi* (138—159). În aceste contribuții etimologice și gramaticale autorul studiază o serie de forme albaneze: *abota*, *agul'itše*, *ake*, *aštú*, *bige*, *biðe*, (român) *brânză*, *bul'unge*, *gegen*, *hirë*, *k'afe*, *ke'ute*, *l'arte*, *leð*, *lót*, *mbehî*, *nófute*, *novë*, *pel'gu*, *pe'ua*, *šar*, *štrunge*, *tšelese*, (român.) *urdă*, *ujze*. Dintre acestea ne oprim la forma *brânză*. Autorul crede că *brânză*: *bunț* (< **bundzâ*), — forma din urmă atestată în cehă, pol, rut. (Miklosich, *Wanderungen* 10) — sânt dublete ale aceleiași tulpini a unei forme străalb. **brundze* < **brondjā*: **brundjā*, care corespunde formelor indoeur.: *bhr-ontjā*, *bhrontjā* și aparține la **bhr-ont-i*, forma feminină a part. indoeur. **bhr-ont-* din rădăcina **bhere-* „fervere“, care se găsește și în lat. *fermentum*, anglos. *beorma* id. Cu aceasta autorul se apropie de expli-

carea etimologică pe care o dat-o acum în urmă dl G. Giuglea în cuprinsul acestui volum (p. 580), plecând de la baza *brend-*, *brand*, și de la ideea fundamentală „umflare, fermentare“ a lap-
telui acrit. Observ numai că forma *bunț* este necunoscută în
limba română, iar *scăpără* din alb. *škrep*: *šketet*, nu-1 încă pe
deplin lămurit Pentru originea cuvântului *perua*, autorul, ple-
când de la formele române *grâu*, *frâu* care au aceeași conforma-
ție ca și *pârâu*, crede că *â* din *pârâu* trebuie să aibă ca bază
â + n De aceea el pornește de la prep. *per* (< *pro) și *ron
din **srō(ū)-no*, cu căderea lui *s* din cauza lui *r*. Admițând acest
lucru, explicarea formei române iarăși rămâne nelămurită. Tot
aici se discută și originea cuvântului *urdă*, cu care s'au ocupat
dd. Giuglea și Pușcariu în această publicație.

În afară de aceste studii. Arhiva dlui Baric mai cuprinde
o serie de lucrări semnate de K. Oštir, R. Nahtigal, B. Čaj-
kanović, G. Elezović etc. Peste tot, întreaga publicație se
prezintă ca o contribuție serioasă la cercetarea și luminarea proble-
melor lingvistice din domeniul limbei albaneze în particular și a lim-
bilor balcanice în general. La sfârșit de tot aflăm că directorul
ei, dl H. Barić, a ținut cursuri la universitatea din Uskub asupra
raporturilor albano-române.

Th. Capidan.

Prof. B. Conev, *Ezikovni vzaimnosti meždu Bulgari i Romani* (extras din anuarul universității din Sofia, XV—XVI).
Sofia, 1921 p. 158.

În această lucrare, dl Conev tratează elementele bulgărești în
limba română, împreună cu întreaga influență slavă asupra
limbei române. Spre acest scop autorul se folosește de o bi-
bliografie bogată din domeniul limbei române, utilizând, în afară
de unele monografii asupra cărților bisericești mai vechi, și
bogata colecție de material lingvistic, „Din viața poporului român“,
editată de Academia Română. Dintre dicționare autorul cunoaște
numai pe Cihač și Damé. Cele două din urmă lucrări lexico-
grafice *Dicționarul Academiei*, redactat de dl Sextil Pușcariu,
cu colaboratorii săi, și dicționarul româno-german al dlui Tik-
tin îi sânt necunoscute¹. Din această cauză cetitorul, de la în-
ceput observă că, în ceea ce privește stabilirea etimologiei slave
a cuvintelor românești, aproape totul, cu foarte puține excepții,

¹ Autorul mai mărturisește că nu s'a putut folosi nici de *Jahresber-*
richt-ul lui Weigand, din singurul motiv că în toată Sofia nu se găsește în
întregime acest anuar. Pe noi ne surprinde această mărturisire, iar pe venera-
ratul meu profesor Weigand, ale cărui opere în Bulgaria sânt așa de tâlmă-
cite și răstălmăcite, trebuie să-l pună în mirare Înțelegem să lipsească un
număr două din această prețioasă publicație într'o bibliotecă particulară, dar
să lipsească și în biblioteca seminarului de slavistică, sau chiar în biblioteca
centrală a capitalei, aceasta ne pare cu totul straniu pentru un autor, care
a fost așa de preamărit în Bulgaria, ori decâteori i-a lăudat pe Bulgari.

este reprodus după Cihac și Miklosich. Ceva mai rău e că, nici în această lucrare, nu se face deosebire între împrumuturile slave în limba română de proveniență bulgară, sârbă, rusă etc. Aproape mai toate cuvintele slave sânt considerate de origine paleosl. sau bulgară. Nu vorbesc despre cuvintele românești care arată numai o apropiere de limba poleoslavă sau bulgară, însă originea lor este latină. Pe toate acestea, despre care s'a vorbit și la p. 137, autorul le consideră de originea bulgărească.

În prima parte autorul tratează redarea sunetelor paleoslave în limba română. După aceea se ocupă cu tezaurul lexical pe care îl împarte în 15 grupe stabilite după înțelesul cuvintelor și anume: 1°. natură, minerale, plante și animale (p. 36—57); 2° familie, casă, economie casnică (57—76); 3°. industrie, comerț etc. (76—79); 4°. clădiri și instrumentele care țin de acestea (79—83); 5°. obiecte de îmbrăcăminte și de podoabă (83—86); 6°. mâncări, băuturi, gust (86—88); 7°. părțile corpului, boli (88—93); 8°. imagini concrete (94—98); 9°. noțiuni abstracte (98—103); 10°. distracție, dans (103—105); 11°. superstiții, credințe, biserică, școală (105—117); 12°. stăpânire, justiție (117—121); 13°. miliția (121—123); 14°. porecle și nume naționale (124—128); 15°. varia (128—147).

Partea cea mai importantă din această lucrare este încercarea ce face autorul de a stabili originea asemănărilor ce există între limba bulgară și limba română cu privire la fonetism, flexiune și sintaxă. Iată rezultatele la care ajunge el:

1. Sunetul *ă* vine din limba bulgară
2. Reducerea vocalelor *a, e, o* în poziție neaccentuată, în *ă, i, u* vine din limba română.
3. Monoftongarea lui *ea* în *e* este o particularitate românească.
4. Contopirea gen.-dat într'un singur caz este o particularitate bulgărească, pe când exprimarea analitică a amânduror cazurilor este o particularitate românească.
5. Disparția infinitivului se atribuie limbei bulgare.
6. Intrebuințarea articolului este românească, iar postpunerea lui este bulgărească.
7. Formarea viitorului cu verbul ajutător, care pentru amândouă limbile însemnează „velle“, vine din bulgărește; însă aceea cu „am“ este românească.
8. Dublarea pronumelui personal, la origine, este bulgărească, însă postpunerea formei conjuncte este românească.

Deși Bulgarii pentru prima dată recunosc prin dl prof. B. Conev o influență românească în fonetismul bulgăresc, cea ce este foarte mult pentru o limbă care n'a lăsat urme adânci în lexicul bulgăresc, cum din contră, limba bulgară a lăsat în limba română, totuși, din cauză că autorul nu-i aproape mai deloc familiarizat cu întreaga bibliografie privitoare nu numai la asemănările despre care este vorba dintre limba română și limba

Bulgară, dar și la acelea din întregul domeniu al limbilor balcanice (greaca, sârba, albaneza), cele mai multe dintre concluziunile la care ajunge sânt unilaterale. Asemănările ce arată limba română cu limba bulgară, din punct de vedere al elementului balcanic, nu pot fi studiate izolat, din momentul ce aceleași asemănări se arată și în limba celorlalte popoare balcanice. De aceea, apare aproape inutilă și întreaga serie de locuțiuni asemănătoare în limba română și limba bulgară, pe care autorul o expune în lucrarea sa, încercând să dovedească originea ei bulgară. Aceeași frazeologie, după cum în parte a arătat și dl Per. Papahagi în *Jahresbericht XIV*, există la toate popoarele balcanice. Prin urmare, nu numai că nu-ı de ajuns să arăți asemănările numai dintre limba română și limba bulgară, dar chiar dacă ai țineă seama de aceleași asemănări și la cele celelalte limbi balcanice, cu aceasta iarăși n'ai putut ajunge la rezultatul final, spre a specifică care ar fi punctul de plecare al acestor asemănări, dacă n'ai aveă cunoștințe asupra dezvoltării istorice a fiecărei limbi și, mai ales, a limbilor înrudite cu fiecare din limbile balcanice.

La sfârșitul lucrării (p. 151) autorul promite să se ocupe cu studiul sufixelor bulgărești în limba română; după aceea cu elementele române în limba bulgară, și, la urmă de tot, să dea și un indice alfabetic asupra materialului tratat împreună cu unele adaosuri.

Th. Capidan.

Tache Papahagi, *Antologie Aromânească* (Din publicațiunile Casei Școalelor) București 1922.

Lucrarea cuprinde, în afară de introducere, un număr destul de însemnat de bucăți din literatura populară (p. 1—102): poezii lirice, balade, legende, snoave, tradiții și basme. După aceea, multe bucăți literare aromâne din literatura dialectală cultă (151—354), scrise de scriitorii aromâni N. Batzaria, Const. Belimace, M. Beza, George Ceara, Ion Foti, George Murnu, Nuși Tulu etc. precum și câteva bucăți de muzică populară aromânească (355—375), dintre care unele sânt culese și notate de dl I. Caranica, harnicul profesor de muzică la liceul din Bitolia, actualmente profesor la liceul din Turda, iar altele de însuși autorul acestei antologii. La sfârșit de tot se dă un glosar cu traducerea franceză a cuvintelor dialectale.

Răsfoind întreaga lucrare, m'am putut convinge că ea reprezintă cea mai fericită culegere din tot ceea ce Aromânii au mai bun în domeniul literaturii populare și culte. De aceea socotesc că *Antologia Aromânească* reprezintă unica tipăritură aromânească nouă cu un folos real pentru tineretul aromân, care, înainte de a cunoaște producțiunile literare din literatură cultă, trebuie să fie familiarizat, mai întâiu, cu boğățile de frumuseți izvorige din sufletul poporului aromânesc. Ce bine ar fi fost dacă

dl Tache Papahagi ne-ar fi dat și traducerea literară a unor bucăți dintre cele mai alese, pentru ca frumusețea lor să fi putut fi gustată și de către cetitorii dacoromâni. Pentru aceasta n'ar fi trebuit tradus totul, pentru că aceasta, după cum însuși autorul observă, ar fi necesitat cheltuieli enorme.

Câteva întregiri: *câlâriciu* s. m. pentru înțelesul căruia autorul se întreabă dacă n'ar fi „ac mai gros servind la tivit sau. diminutiv de la cal“, cred că este un derivat dimin. de la *cârul'ie* (gr.) „mosor“. Acest înțeles reiese și din versurile din care este reprodus cuvântul

Si-nî pitreți un călâriciū
Si-nî cos șcretlu di dulmiciū.

ceea ce ar însemna: „să-mi trimeți un mosoraș, ca să-mi cos biata mea dulămioară“ (p 30). Sensul acesta rezultă și din versurile imediat următoare, în care se repetă cererea:

Si-nî pitreți per di cătao
Si-nî cos șceta di puđyiao

adică „să-mi trimeți păr de căteă, Ca să-mi cos...“, va să zică și în acest vers este vorba tot de ață de cusut.

Forma *deaspir* nu este verb, ci adjectiv, de aceea ea nu poate fi aceeași cu *deapir*, cum se dă în glosar.

Cuvântul mie îmi este cunoscut și dintr'un alt vers

Laea-ți despiră mul'are
U băgara pri mulare
Și-u litră Viuștin (Lit. Pop. p. 998/5).

Cuvântul meglinit *scucnes* n'are înțelesul francez „chier“ cum se dă în glosar, ci „sauter“. El vine din bulg. *skokam* „sar“.

Numele de oraș *Perlep* nu se aude nicăiri la Aromâni supt forma în care ni se dă. Aromânii îi zic *Pârleap*, iar Bulgarii *Prilep*. Insist asupra rectificării în transcrierea acestui cuvânt, deoarece pronunțarea obicinuită printre Aromânii din acel oraș și din împrejurimi (peste tot la Aromânii din nordul Macedoniei) este veche. Cuvântul vine de la sl. *прѣлѣпъ* cu păstrarea vechii pronunțări a lui *ѣ* ca *ea* numai la Aromâni, ceea ce probează că așezările românești din aceste părți, de și puțin numeroase, nu sânt nouă, ci datează încă de pe vremea când și Bulgarii pronunțau numele acestui oraș *Prileap*, nu ca astăzi *Prilep*. Nu știu dacă vechimea Românilor din *Pârleap* merge până în vremurile istorice ale Aromânilor în Balcani. Ținându-ne însă de lămuririle din urmă ce, din fericire, avem în această privință, după scaunul episcopesc al Vlahilor din Vranja, despre care se face mențiune în cataloagele episcopiei din Ohrida, în anul 1335 re- apare un alt episcop al Românilor „cu reședința mai în spre sud, la Lerin (Florina) sau (Pârleap,“¹. Prin urmare, pentru ca

¹ Silviu Dragomir, *Vlahu din Serbia* în Anuarul Institutului de Istorie Națională, publicat de Alex Lapedatu și Ioan Lupaș. Vol I (1920—922), p. 299.

pe vremea aceea să fi existat un episcopat românesc în acele părți — dacă într'adevăr el a existat vreodată — trebuie să admitem că au existat și Români.

Dar toate aceste întregiri mărunte sânt simple observațiuni neînsemnate, față de valoarea incontestabilă ce prezintă lucrarea d-lui Tache Papahagi, pentru popularizarea bogățiilor noastre din literatura dialectală.

Th. Capidan.

Emanoil Bucuța, *Românii dintre Vidin și Timoc*, cu un adaos de documente, folclor, glosar, fotografii, hărți (p. 132).

Simple însemnări prinse în cursul unei călătorii la Români așezați pe cellalt mal al Dunării, care nu trebuia să țină mai mult de cât două-trei zile. Dar mai târziu, aceste zile au fost lungite, și cinci călătorii la rând abia au putut îndestula pe drumeful scriitor, ca să ne dea, fără pretenții de a face știință, toate amănuntele privitoare la „Pământul care a fost totdeauna; Oamenii, care au venit și s'au potrivit lui; și Datinele, care au ieșit din viața acestor oameni pe acest pământ“.

Pământul. Ținutul locuit de Români dintre Vidin și Timoc, are înfățișarea unui mare triunghi cu vârful în spre Dunăre. De la acest vârf până la linia de bază, sânt în linie dreaptă 34 km. Amândouă laturile sânt scădate de marele fluviu, iar linia de bază o formează Timocul. „Apele cele mari rămân pe aici românești. Deoparte și de alta a lor răsună aceeași limbă. Oamenii sânt chiar prin aceasta apărați, cuprinși cum se găsesc și simțindu-se în strânsoarea caldă a aceluiași braț etnic“. întinderea regiunii nu-i mare; mare-i este însă însemnătatea ei, deoarece, ca alcătuire etnografică, ea ține de același ținut din Valea Timocului sârbesc, care, după cum se știe, este locuit numai de Români. Hărțile anexe bine executate înlesnesc cuprinderea dintr'odată a acestei regiuni descrisă cu toate amănuntele ce înfățișează aspectul fizic al pământului. Autorul nu uită să releveze și numele de localități de origine română, redată greșit în lucrările scriitorilor streini. Un râu însemnat de Kanitz, *Peresit-bach* este îndreptat, după pronunțarea locală, în *Părăsita*.

Oamenii. Aproape nici un document nu ne vorbește despre începutul așezării Românilor în acest ținut. Tradiția locală vorbește despre un „Kneaz Viteaz“ care i-ar fi adus din Moldova. Autorul se întreabă, cu drept cuvânt, dacă în acest „Kneaz Viteaz nu reînvie cumva chipul depărtat al Domnului Mihai care și-a plimbat sabia pe toată Dunărea“. La această presupunere a autorului putem adăoga numai că faima vitejiilor eroului nostru eră cunoscută la Bulgari nu ca la Greci, prin mijlocul literaturii culte de mai târziu, ci chiar în popor și prin popor. Numai așa ne putem explica faptul de ce în cea mai frumoasă baladă a lor

„Voivoda Dejana“ eroina din vremea cuceririlor turcești, mântuirea Bulgarilor de Turci se așteaptă numai de la Românii celor două principate, conduși de Mihail Vitezno.

Razbunți se Kara-Romanija
Kara Vlaška i Kara Bogdanska
Povede gi Mihail Vitezno
Da odrobat Bela Bălgarija¹.

Prin urmare, s'ar fi putut ca amintirea Românilor să fi fost susținută și de tradiția locală. După informațiile autorului, Românii din acest ținut au venit în trei unde. Întâia, nu se știe de când, ajunge până în 1831, adunându-se în jurul lui Pasvan Oglu. A doua în timpul regulamentului organic, când după răscoala Moldovei, o parte din Olteni, au luat drumul Dunării. A treia este nouă de tot. Intreaga regiune se împarte din punctul de vedere al înfățișării etnografice în trei porțiuni: una la nord, cuprinzând cele mai populate centre românești ca Bregova, Vârfu, Gânzova etc., ocupată de Românii numiți *Câmpeni*, a doua de *Văleni* și a treia de *Pădurenii*. Autorul presupune că numele Vălenilor și Pădurenilor le-a fost dat de către Câmpeni, baza colonizării întregului ținut. Se încearcă a se stabili și regiunea lor de obârșie după graiu și cele spuse de locuitori. Studii mai amănunțite asupra deosebirii de graiu, pe care, de altfel, le-a prins destul de bine și autorul nefilolog, ne vor lămuri și mai bine. Interesante sânt îndreptările pe care le face autorul la numele satelor locuite de Români date de Weigand în lucrările sale dialectale, despre care se vorbește și în lucrarea mea din cuprinsul acestei publicații. Autorul se mai ocupă și cu numărătoarea Românilor, de care am ținut seama și eu, vorbind la locul cuvenit. Despre Bulgarii din Novosel, dacă ar fi să ne ținem după limba textelor publicate de Mladenov, ei par a fi, în parte, originari din Macedonia. Particularități de veche bulgărească, așa cum se întâlnesc și am auzit și eu personal, în regiunea din împrejurul Salonicului, nu sânt, cel puțin din ceea ce am putut afla din textele cetite. S'ar putea însă ca ele să nu fie fidel redate și atunci cercetări de limbă mai nouă ne-ar putea lămuri și în această privință.

Datinele. Este partea care interesează mai mult pe etnograf și lingvist. Limba pe care o vorbesc Românii este împestrată cu multe bulgărisme. Așa cum este, ei țin la ea și se păstrează prin ea. Însă dacă acești Români vor mai continua să rămână fără școli românești, ei își vor uita și ceea ce știu. Și atunci nici „sfinții puterilor firii“, nici „eresurile și sărbătorile soarelui“, nici cântecele cu descântecelor și basmele, nici portul cu obiceiurile nu-i vor putea scăpa de pieire. Așa a

¹ „Se răsculă România, Țara Românească și Moldova, Le conduse Mihail Viteazul, Să desrobească Alba Bulgarie“ (Sbornik, vol. IX, în partea folclorică, p. 28).

pierit o parte dintre Aromânii din Sudul Peninsulei Balcanice și tot așa va pieri și acest crâmpciu, cu toate „legile lui ne-scrise”, dacă va mai întârzi încă câtăva vreme să le vine școala în ajutor. Autorul relevă bogăția cântecelor românești păstrate prin lăutari. „Cutare diplar poate să zică douăzeci de zile în șir, de dimineața până seara și de noaptea până în zori, tot alte cântece”. Nu se dă o descriere amănunțită a casei care stă „ca o cetate după porțile ei înalte cu streșină grea și cu câinii sălbateci din bățatură”. Viața din familie este influențată de Bulgari. „Toți la un loc sântem zădrugă, bătrâneță. Noi cinci frați sântem la un loc. Al bătrân ține rândul căsii, peste toți. El are putere ca un stăpân la casă, copiii, peste nepoți de copii și peste muernile lor... Când moare, rămâne fratele al mai bătrân; el le ține rândul la ailaltu”. Nu se dă aproape toată nomenclatura portului la femei și la bărbați, în graiul dialectal bine prins și după mărturisiri directe. Aceleași informațiuni ni se dau privitor la agricultură și păstorit. Câteva lămuriri la obiceiurile de la naștere, nuntă și înmormântare. Nici Rusalile cu datinele și obiceiurile legate de aceste sărbători, care au trecut de la noi la Bulgari, după cum am arătat în lucrarea mea din cuprinsul acestei publicații, n’au fost lăsate nepomenite. Toată nomenclatura jocurilor cu călușarii care se găsește și la Bulgari a trebuit să treacă de la noi la ei prin mijlocirea acestor Români. În glosar sânt unele forme interesante care au fost utilizate în cuprinsul acestei publicații (p. 567, 759).

Peste tot, contribuțiile d-lui Em Bocuță, în lucrarea de față se înfățișează supt aceea formă informativă, în care ar fi de dorit să fie concepute și monografiile dialectale cu caracter lingvistic. Lipsesc dintr’însa obiceiurile *Reisebericht*-uri cu tot balastul lor de peripeții puțin interesante. În schimb, avem o bogăție de observațiuni expuse într’o limbă așa de variată, încât, dacă autorului i-ar fi fost îngăduit să se ocupe și cu partea lingvistică, noi am fi avut cea mai completă monografie expusă într’o frumoasă limbă literară asupra unui grupuleț de populațiune românească înstreinată.

Th. Capidan.

Giotto Dainelli, *I Kutzo-Valachi*, publicat în revista „Le vie d’Italia” (Anno XXVII, No 2, p. 135).

Dacă Francezii și Englezii, cei mai depărtați de Orientul balcanic, au cunoscut pe Aromâni mai bine, încă de pe la începutul sec. XIX, cercetându-i la ei acasă, prin scriitorii lor Pouqueville și M. Leake, iar Austriecii prin I. G. von Hahn, Italienii, vecinii lor de peste mare, i-au cunoscut mult mai târziu. A trebuit să vină marele războiu pentru ca prezența elementului nostru în Balcani să înfățișeze un interes deosebit pentru învățații Italiani. Acest interes a fost expus într’o broșură scrisă cu multă caldură

și de cătră fostul guvernator al Epirului, Fr. Fazi, în epoca de ocupație militară de cătră Italieni a acelei regiuni. În vreme ce trupele italiene erau spionate de Greci și pândite spre a fi atacate de pe la spate de cătră Albanezi, Aromânii erau sigura populațiune care i-au îmbrățișat cu acea afecțiune frățească, pentru care Fr. Fazi însuși mărturisește că i-ar trebui pagini întregi ca să arate în amănunt numai felul cordial cum au fost primiți soldații italieni la Samarina: „Dacă veniți de la Roma, sânteți Romani și dacă sânteți Romani sânteți frați cu noi“ le spuneau Aromânii.

Cam în același fel ne relatează și autorul articolului despre care vorbim, când ne spune că pe vremea când armatele italiene pătrundeau în Albania de sud și Albanezii opuneau o rezistență înverșunată, deodată le veni vesteă că „in immediata vicinanza dei loro accampamenti, erano alcuni villaggi, i cui abitanti si erano rifiutati di prendere le armi contro gli Italiani“ surprinderea lor a fost și mai mare, când au aflat că „quegli abitanti erano Kutz o - v a l a c c h i“.

Și tot așa autorul continuă cu cuvinte de laudă la acești „Kuzo-valacchi“, singurii „superstiti di una latinità antichissima, conservata durante secoli e secoli attraverso lotte continue“, expunând pe scurt istoricul izolării lor în peninsula Balcanică.

Numai că, atât Fazî cât și Dainelli nu amintesc nimic din suferințele ce au avut de îndurat Aromânii din partea Grecilor, imediat după părăsirea Epirului de către trupele italiene, tocmai pentru aceea dragoste așa de scumpă Italienilor, arătată într'o vreme când ei erau înconjurați numai de popoare inamice. Câtă nenorocire n'a mai urmat după această întâlnire în familiile acelor Aromâni care vedeau în noii legionari italici pe frații lor romani, și sperau într'o soartă mai bună în viitor. Credeau că după atâta afecțiune arătată unor frați de rasă, se vor alege și ei cel puțin cu acel sprijin moral de care aveau neapărata trebuință în momentul când se decidea de soarta popoarelor din Balcani, și despre care li se vorbea așa de mult, tot timpul cât trupele italiene erau oaspeții familiilor aromâne. Nimeni pe vremea aceea nu putea face mai mult pentru Aromâni de cât Italia. Italia însă — chiar după mărturia autorului — nu s'a interesat, după cum nici astăzi, cu toate amintirile unui trecut nu prea îndepărtat, nu se interesează despre Aromâni, mai mult decât de Bulgari sau alte popoare din Balcani. Th. Capidan.

Giotto Dainelli, *La regione balcanica*, sguardo d'insieme al paese e alle gente. Firenze 1922.

În această lucrare autorul, profesor de geografie la Universitatea din Florența, nu se ocupă numai cu populațiunea românească din Balcani, ci, după cum arată și titlul, înfățișază o privire generală asupra teritoriului ocupat de popoarele balcanice precum și asupra diferitelor state actuale, urmărindu-le,

În mod sumar, în dezvoltarea lor istorică, mai mult supt raportul fizic. De aceea, autorul studiază în câteva capitole, în primul rând, orografia și morfologia Peninsulei Balcanice, diferitele caractere de izolare, drumurile de penetrațiune naturală cu hidrografia și numai după aceasta ajunge la diferitele fracțiuni etnice și apoi la oamenii și populațiunile actuale, care ne interesează, în primul rând, și despre care se va vorbi în această recenzie. Puține regiuni sânt în felul Peninsulei Balcanice care ar putea servi ca exemplu despre felul cum aproape mai toate acțiunile omenesti sânt strâns legate de condițiunile naturale ale spațiului terestru, în care ele se dezvoltă. Într'adevăr, ar trebui să ținem seamă întotdeauna de situațiunea geografică, de caracterele orografice și morfologice ale Peninsulei, dacă am vrea să explicăm mai bine felurile condițiuni de viață umană care s'au desfășurat în ea, precum și peripețiile istorice prin care au trecut toate popoarele balcanice actuale. Prea puțin știm despre vechile populațiuni din Balcani. După autor, nici studiul antropologic nu poate să aducă lumină asupra acestei chestiuni. Atâta se știe că, în raport cu ceea ce se observă în Italia, tipul mediteranean este foarte puțin reprezentat, pe când cel dinaric (alpin) este mai des. Albanezii, ca urmașii direcți ai Ilirilor, arată tipul dinaric.

În altă serie de idei, autorul se ocupă cu expansiunea elenică și romanică în Peninsula Balcanică. Expansiunea elenică a atins coasta Mării Egee până la Bizanț, după aceea coastele Siriei, Libiei, Italia meridională și Sicilia. În interiorul Peninsulei ei n'au pătruns. Și n'au pătruns pentru că lor le lipseă inițiativa și puterea politică și militară ca să învingă cu forța militară acele obstacole ale naturii și ale oamenilor, care se opuneau la penetrațiunea pacifică a culturii elene și în interiorul Balcanului; ei dețineau numai domeniul cultural al lumii cunoscute pe atunci. Cu totul altfel a fost caracterul penetrațiunii romane. Cultura lor fu susținută pe cale politică și militară. Nici pentru ei nu existau drumuri deschise, gata, spre a pătrunde în Peninsulă. Și ei, la început, au trebuit să se mulțumească numai cu ocuparea Dalmației. Numai după aceea, în urma expansiunii lor armate, reușiră să pătrundă în interior, mai întâiu dealungul Savei și Dunării și apoi în toată Peninsula. Timp de patru secole se mențină stăpânirea și influența unificatoare de la Roma, care construi drumuri strategice și comerciale, fortărețe de apărare, înfrumuseță orașele, organizează o nouă administrație, introduce nou sistem în cultura agricolă și aduce, împreună cu limba, și o nouă civilizație superioară. Această expansiune prinse rădăcini adânci deoarece ea nu se arată ca un simplu fenomen migratoriu, ci eră rezultatul unei stăpâniri bazată pe o cucerire armată. Din această cauză, când în sec. IV începă marea migrațiune a popoarelor și Dacia cu Peninsula Balcanică fură cu-

tropite de atâtea neamuri, populațiunile romane au putut rezista până în sec. VI, când retrăgându-se în regiunile muntoase mai potrivite pentru apărarea lor, ele au rătăcit ca popoare independente: Românii în Carpați, Aromânii în Pind și Romanii dalmatini în dosul munților dinarici. Pe de altă parte, populațiuni indigene, mai mult sau mai puțin romanizate, s'au retras, trecând peste basmurile Macedoniei occidentale, în interiorul munților aspri, care se întind între San Giovanni di Medua și golful de Arta. Aceștia sânt Albanezii de azi. Grecii, reduși la cea mai mare mizerie, supt presiunea peripețiilor politice, a sărăciei, și a boalelor pestulențioase, fură împinși tot mai în spre sud, concentrându-se mai mult în insule și în Peloponez. Și iată cum, după autor, popoare primitive, latinizate sau nu, s'au putut păstra până astăzi, grație acelor caractere de izolare ce reprezintă regiunile care le-au slujit de adăpost.

Trecând la actualele elemente etnice, autorul se ocupă și cu Aromânii. Aceștia sânt „i descendentii delle popolazioni primitive della Balcania, latinizzate, e forse in parte anche di coloni romani“. Ei vorbesc „una lingua di origine latina simile alla rumena“. Dacă autorul, în calitatea lui de geograf, nu eră ținut să cunoască cu amănuntul dezvoltarea istorică a Aromânilor, care nu-i tocmai lămurită și pentru o parte din istoricii noștri, spre a susține că Aromânii sânt populațiuni primitive latinizate din Balcani, nu tot așa putea vorbi el și despre limba lor, asupra căreia nu există nici cea mai mică îndoială că nu este numai o limbă „simile alla rumena“, ci chiar un dialect românesc, adică aceeași cu limba de bază a tuturor Românilor.

Peste tot, lucrarea d-lui Giotto Dainelli este o contribuție prețioasă la cunoașterea Peninsulei Balcanice din punctul de vedere geografic. Ea poate fi întrebuițată cu mult folos de către lingviști. Într'însă ei vor găsi material destul de interesant pentru lămurirea multor chestiuni de izolare etnică și lingvistică, în niște regiuni cum sânt acelea din Peninsula Balcanică, în care nu cu puțin a putut contribui și elementul geografic.

Th. Capidan.

S. Mehedintzi, *Unde s'a născut poporul român* (publicat în „Tribuna Românilor de peste hotare“. (Anul I No 3 p. 3—5).

Este un articol pe cât de concentrat pe atât de interesant, scris pentru lămurirea originii Românilor de peste hotare și mai cu seama a Românilor din Peninsula Balcanică, la care s'ar putea deștepta ideea falsă că „neamul românesc a trăit mereu ca cioara în par“. După autor „Dunărea n'a fost hotar, ci axa vieții poporului nostru încă din epoca Geto-Dacă*. De aceea, „cum nu îm-

[* Dunărea străbate Ungaria de la o graniță la alta a țării, fără ca să fie azi sau să fi fost mai de mult o piedecă pentru comunicația între Ungurii de pe malul drept și cel stâng al râului S. P.]

piedică nimeni aburii să treacă de pe un mal pe altul, așa n'a putut împiedecă nimeni mișcarea populației în basinul fluviului care *unește*, nu desparte". La acest rezultat am ajuns și noi prin studiul influenței române asupra limbei bulgare. Aceasta însă nu ne-ar putea împiedecă să lărgim mai în spre apus de ținutul „Carpato-Balcanic“ (după autor „locul de naștere al poporului român“), cercul de expansiune al populațiunilor române în veacurile de formațiune ale poporului român. Altminteri nu ne-am putea explică prezența numelor de localități de origine românească în Serbia, care, ca însemnătate pentru chestiunea care ne preocupă, nu-s mai prejos de cât numele de loc. din Balcani și Rodope, despre care se face specială mențiune. În chipul acesta s'ar putea explică mult mai firesc și raporturile noastre cu poporul albanez, decât printr'o simplă infiltrare străveche a elementelor romanizate din Iliria, cum presupune autorul. În cazul acesta, problema locului unde s'a născut poporul românesc se explică în sensul expunerilor d-lui prof. S. Pușcariu în lucrarea sa „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen“.

Th. Capidan.

N. Jokl, *Vuks albanesische Liedersammlung, herausgegeben und mit sprachwissenschaftlich sachlichen Erläuterung versehen*, apărut în *Zbornik-ul* pentru A. Belić, Belgrad, (p. 33—86).

Autorul publică un număr de cântece albanezești culese de Vuk Karagić încă de pe la 1830 și rămase în manuscris la Kopitar. De la Kopitar ele au trecut la Miklosich, iar după moartea acestuia au ajuns la Iagić, care, în 1916, le-a dat autorului, spre a fi studiate. După ce se face o descriere amănunțită a manuscrisului și se expune pe larg valoarea literilor cirilice cu care au fost transcrise atât cântecele albaneze cât și traducerea lor în limba sârbă, se studiază fiecare cântec în parte, examinându-se toate formele. — Cred că construcția perfectului compus activ de la verbele intransitive cu „am“ în loc de „sânt“ neobicinuit în limba albaneză, este influență slavă. La fel există la Aromâni *escu s, h'iu vinit* pentru *am venit*, ca și la Meglenoromâni *sam vinit* — întrebunțarea lui *pul'* și *pul* cu înțelesul de monedă este răspândită peste tot în Peninsula Balcanică (p. 61). — Aceleași obiceiuri ca la Albanezi, se găsesc și la Aromâni cu ocazia despărțirii miresii de părinții ei (p. 64). — Înțelesul lui *dore* „mână“ din text „scut, putere, apărare“ există și în limba română ca și la toate popoarele din Balcani: I-am tru mână; dr. I-am la mână; blg. imam go v-rzka etc. Interesante expuneri face autorul cu privire la înțelesurile secundare ale cuvântului „mână“. La Români, Slavi, Germani, etc.: *mandare* (manum dare), *porqçiti, Handhabung* „Schutz, Verteidigung“. Că la Albanezi ar putea fi și o influență slavă, lucrul n'ar fi exclus, dar înțelesul existând la toate popoarele și mai

ales la Români, n'ar fi cu neputință să avem a face și cu o moștenire romană (p. 73) — Aproape mai toți termenii slavi din viața juridică, pătrunși la Albanezi, se întâlnesc și în limba română, *baštine* (dr. baștină, ar. bașnă) *zakon* (ar. zăcone), *nevoje* (ar. nivel'e, dr. nevoie), *rob* (dr. rob), *rok* (dr. soroc), *g'obe* „Geldbusse“ (dr. gloabă); *mite* (dr. mită) (p. 76). — Forma *perk'ij* „Mitgift“ dată de G. Meyer din sârb. (p. 76) (EWA. 333) și admisă și de autor, ar putea veni și din gr. *προκίον*. La Arom. cuvântul există supt două forme: *prică* < ngr *προικια* și *pârție* < sârb. *prčija*. De altfel, trecerea lui *č* sârbesc în *k'* albanez, pe care autorul a încercat s'o stabilească în ale sale *Ling.-kulturhist. Untersuch. aus dem Bereiche des Alb.* p. 78, n'ar putea fi susținută numai din cele trei exemple pe care le dă. Albanezescul *domak'in* nu vine din sârb. *domaćin*, cum dă autorul, ci direct din dialectele bulgare din Macedonia (Ohrid-Perlepe-Bitolia) unde se aude numai *domak'in*, după cum pentru sârb. *kuća* se aude numai *kuk'a*. Tot așa și cu *opk'ina*, al doilea exemplu ce se dă pentru această trecere; iar pentru *perk'ij* s'ar putea admite, după cum am spus mai sus, și o origine grecească, mai ales că un împrumut direct între Albanezi și Greci nu poate fi exclus. Am ținut să relev acest fapt din cunoașterea directă a graurilor slave din Macedonia. — Pentru înțelesul „curvă“ al lui *l'ope* nu trebuie să se țină seamă numai de arom. „văcăreasă“ care nu prea are acest înțeles, cât de însăși forma arom. *vacă*, care în înțeles fig., însemnează, ca și în alb., și „curvă“, după cum același înțeles îl are și forma macedobulg. *krava*. Din aceste motive, nu cred necesară diferența de origine între cele două înțelesuri ale formei alb. *l'ope* spre a admite lat. *lupa* la baza lui *l'ope*, „curvă“, mai cu deosebire că, după cum însuși autorul recunoaște, trecerea lui *u* în *o* nu se poate explica ușor (p. 78).

Th. Capidan.

Dr. Petar Skok, *Studije iz srpsko hrvatskoga vokabulara*, publicat în *Rad Jugosl. Akad. znan. i umjetn.* Knjiška 222 (p. 114—136).

Printre cuvintele tratate în acest studiu, autorul se ocupă și cu originea numelui *Balša* în limba sârbă. După Const. Jireček, care relevază, cel dintâiu, pasagiul dintr'un document din Dečani *Barbat Balšić u vlaškom selu Ghiuraševcima ili Srēmljanima* (a. 1330), în care *Balšić* (un derivat al lui *Balš* apare laolaltă cu *Barbat* (român *bărbat*), acest nume, deși apare cu suf. slav, nu este de origine slavă. În *Balša* Jireček își explică sufixul *-ša* ca în alte nume sârbești *Jakša*, *Nikša* din *Jacobus*, *Nicolaus*, iar tulpina *Bal* o pune alături de numele de persoane *Bal*, *Bala*, *Balica*, *Balija*, *Baloje*, *Balosi*, *Baloslav*, *Balomir* (acesta din urmă în Moldova), referind la regele iliric *Ballaios*¹.

¹ Const. Jireček, *Geschichte der Serben* I, 424 și nota.

Dl Skok admite toate cele spuse de Jireček, afară de originea numelui, care ar fi slavă, însă în formă românească. Forma *Bal* s'ar reduce la *bělŭ* cu *a* din *ea* (< *ě*) după labiale ca în *vadră* < *vědro*, *vac* < *veac* < *věkŭ* etc. Derivația ar fi justă, numai că în limba vorbită, după cum se poate vedeă în *Dicț. Acad Rom*, avem numai *băl* nu și *bal*, deși la feminin avem regulat *bală*. Dar această greutate s'ar putea învinge dacă ne gândim la cuvinte ca *pag* < *pěgŭ*, *sfat* < *světŭ* Incolo, dublete cu *ea* și *a* avem mai multe *prbeag* și *prbag*, *smead* și *smad*, *veac* și *vac*. În orice caz, *ea* > *a* în elementele latine nu s'a produs decât numai când în silaba următoare eră un *ă*, mai rar și numai dialectal și *u*. Tot așa și în elementele slave. Aci însă a putut trece și atunci când în silaba următoare nu se află nici o vocală, din cauză că *ě* slav dăduse *ea* necondiționat de natura vocalei următoare. Dar dl S. mai reamintește că *ea* > *a* se întâlnește și în nume dalmatine de origine romană din veacurile de mijloc *Balce*, *Balcius*, *Baltius*, *Balsce*, *de Balcus*; în cazul acesta ar fi să admitem, trecerea lui *ea* în *a* și pentru graiul din Dalmația. Aceasta ar fi mult mai greu. Se pare că cuvântul care are o extensiune geografică așa de mare își va găsi explicare dintr'o altă tulpină care eră streină și pentru Slavi. Hasdeu care se ocupă mai pe larg cu genealogia familiei *Balș*, îl derivă, după cum se spune și la alt loc din această publicație (p. 821 nota), din *Bală* sau *Bale* (Etym. Magn. Rom. 2392). O explicație mai probabilă ar fi din alb. *bate* și *bat* „frunte“ (despre care vezi și nota de la p. 809), deși funcțiunea suf. -ș din limba albaneză, după cum aceasta se poate vedeă în Jokl, *Linguist.-kulturhist. Unters.* (p. 23 nota și 31), nu s'ar putea potrivi cu un derivat *batš*. La Români, ca nume de familie, în afară de cele citate de autor, avem și *Bal*¹. Cu acest prilej dl S. mai aduce câteva nume în *-ul*: Hranul din Hranislav; Jerkula din Jerko și Jeșula din Ješo, susținând originea românească a acestui sufix, după cum am arătat pe larg și eu², în contra părerii lui Weigand care pe nedrept susține originea lui italiană (*olo*). În documentele sârbești se găesc nume cu *-ul* care se arată de origine românească nu numai prin sufix, dar și prin tulpină. În afară de aceasta, după cum arată dl S., tocmai în veacurile de mijloc ele nu apar în Dalmația. Aceasta nu-i o întâmplare.

La p. 127 autorul adaugă forma prescurtată *kuŭ'a* din *kulijš*, spre a aduce încă un exemplu pentru derivarea cuvântului sârbesc *pura*, formă hipocoristică, din român *purintă* < lat *polenta*.

În dialectul arom. nu există, cum dă autorul, forma *tranda-fir* (cu *r* din *l* prin asimilație cu *r* precedent), ci numai în dialectul dacoromân (p. 128)

¹ Nume de familie în Sălașul de sus, Hașeg Com. de R. Vuia. Despre *Bal*, *Balan*, vezi și Weigand în *Jahresb.*, XXVI—XXIX, p. 165.

² Capidan, *Originea vocativului în -ul* (DR, I p. 185 ș. u.).

Trecerea grupei gr $\nu\tau$ în *nd* este grecească. Toate cuvintele grecești în care există această grupă, pătrunse în limbile balcanice (arom., bulg. alb.), arată *nd* (p. 129).

Th. Capidan.

H. Barić, sârbo-cr. *balega* și bulg. *vatah* în „Juznoslovenski Filolog“, anul V, p. 297—299.

Autorul încearcă să dea o nouă deslegare originii acestor două cuvinte, care există și în limba română. Plecând de la formele latine *muscerda* din *mus-scerda* (indo-eur. **skert-* „excrement“) *sucerdă*, *ovicerdă* etc., B. crede că și în cuvântul alb. *bal'ęge* trebuie să vedem o formă alcătuită din *bal'ę* și *ęe*, iar acestea din *bálnō + *ęęŭā* „excrement de animale“. După lămuririle formale pe care B. încearcă să le dea, se pare că autorul se găsește pe drumul cel adevărat pentru explicarea unui cuvânt așa de mult discutat și despre care am vorbit și noi în *Dacoromania* II 518. În schimb, mi se pare că apropierea bulg. *vatah* și rom. *vătaf*, *vătah* cu alb. *větshę* „das Selbst“, atât semantic cât mai ales formal, nu merge. Cu originea și răspândirea acestui cuvânt m'am ocupat și eu la p. 191 din această publicație. Aci mai adaog că, în afară de Români și Bulgari, cuvântul este cunoscut și la Sârbi. Cu originea lui nu s'au ocupat numai Ciha c ci și alții Din alb. *vete* (*vetja*) „Selbsheit“ avem arom. *vete* „ins, persoană“ (cf. *Dacoromania* II 533).

Th. Capidan.

Dr. Egon Hajek, *Die Hecatombe Sententiarum Ovidianarum des Valentin Franck von Franckenstein*. (Institutul pentru studiul Europei sud-orientale. Secțiunea Sibiiu. Secție germană. I. Sudosteuropäisches Forschungsinstitut, Sektion Hermannstadt. Deutsche Abteilung Verlag des sudosteuropaischen Forschungsinstituts. 1923). Pp. 109.

Dacă ținem seama de îndemnul Sașilor de a se ocupa de scrisul și de cultivarea limbei noastre, care nu izvoră decât din interesul de a câștiga prozești sau de a realiza un profit material, pe urma defacerii cărților românești tipărite supt îngrijirea și cu sprijinul lor, sau din împlinirea datoriei lor de pisari domnești, atunci nu putem fi de acord cu dl Hajek care, în studiul său amănunțit asupra lui Franck și a scrierii amintite în titlu, zice la pag. 63 că Franck putea să privească îndărăt asupra unei tradiții oarecare. Nu credem ca acest poet sas, de la care ne-au rămas 78 de versuri românești¹, să fi avut cunoștință de ce făcuseră, în această direcție, conaționalii săi înaintași. Publicându-și versurile românești, el nu face decât operă de literat, la care l-a îndemnat, probabil, plăcerea omului cunoscător de limbi streine de

¹ Versurile acestea, afară de un distih, au fost retipărite de dl Iorga în anul 1906, în *Scrieri și Inscricțiuni ardelenе și maramurășene: II. Inscricțiuni și Insemnări*. Vol. XIII din „Studii și Documente“, pp. 6—8

a da specimene din ac ele limbi  i de a fcece drept versificator în mai multe limbi — a scris  i în s aseşte  i în ungureşte —, căci nu se poate susține că Franck să fi scris versurile româneşti pentru publicul săsesc, deoarece puțini vor fi fost în stare să-i aprecieze scrisul românesc, iar la cititorii români nu credem că s'a gândit, prea er  despreţuit  limba noastră de Sași (biograful lui Franck, Georg Soterius, o pune alături de cea  ig neasc , cf studiul lui Hajek, p. 14). Deci opera lui Franck nu continuă munca  nainta ilor  i nici nu a găsit urma i. El e singur în felul său.

Dar oricare ar fi fost mobilul care l-a îndemnat pe Franck să scrie rom neşte, nu i se poate contesta meritul de a fi compus versuri lume ti în rom neşte într'o epocă — el le tipăreşte în anul 1679 —, c nd nu aveam decât versuri bisericești și oda lui Haliciu din anul 1674. Rămâne deci afară de orice discuție importanța istorică a versurilor lui Franck von Franckenstein, care sînt un document al vremurilor acelora. Ce priveşte valoarea lor literară, ele nu i-ar pute  singure asigura numele de poet talentat, cum il merită judecând după versurile germane. Mai ales traducerea poeziei lui Simon Dach „Wol dem, der sich nur l sst begn gen“ e at t de slabă  nc t dl Hajek, împreună cu dl Baciuc, pe care l-a consultat,  i pun întrebarea dacă într'adevăr Franck e traducătorul acestei poezii sau dacă nu e cumva, în cel mai bun caz, o încercare a lui din tinerețe. Senten ele compuse după Ovid (24 de versuri) sînt mult superioare ca limbă  i ca stil, ba unele nu sînt lipsite chiar de av nt poetic  i dau dovadă de mare u urin  în versifica ie.

Versurile lui Franck nu sînt o traducere a senten elor lui Ovid, ci mai mult nişte epigrame originale, pentru care de multe ori a împrumutat numai ideea fundamentală de la Ovid (cf. Hajek p. 48)  i a prelucrat-o aproape totdeauna în fiecare limbă altfel. Astfel odată  i permite să  ntrebuin eze chiar o expresie comună într'un vers românesc, pe când corespondentele din latineşte  i nemţeşte s nt decente (p. 84).

Franck, în calitate de p rc lab la Turnu-roșu, cum il găsim în anul 1679, când tipăreşte versurile, — mai târziu a ajuns chiar Comes al Sașilor — a avut cel mai bun prilej să înveţe bine rom neşte, trăind într'un ținut curat românesc  i av nd zilnic ocazie să vorbească rom neşte, în urma func iei sale la o trecătoare atât de importantă pentru traficul comercial cu  ara-românească. Tot din acest motiv am pute  admite că cunoşteà, probabil,  i scrierea chirilică ca alți  nainta i ai săi.  n ce măsură a reușit să- i însu easc  limba noastră, vom vedea mai încolo.

Data fiind vechimea versurilor, precum  i împrejurarea că acum s'a pornit o cercetare mai atentă a scrierilor românești de provenien  săsească, credem că se impune un studiu mai

amănunțit al acestor versuri. Vom spune la început câteva cuvinte despre forma lor exterioară. Poezia lui Simon Dach a încercat Franck să o redea în românește în forma originală, — care are 9 strofe de câte 6 rânduri și e scrisă în versuri iambice imparisilabice de câte 9 și 8 silabe, cele dintâiu 4 versuri cu rime alternate, iar versurile 5 și 6, refrenul, de câte 8 silabe, cu rime împărechiate —, dar n'a reușit decât în puține versuri. La sentențe, a fost mai norocos, mai cu seamă când scrie în versuri alexandrine de câte 12 silabe cu cezură, care găseau în literatura germană deasă întrebuințare de la Opitz încoace, precum și în versurile de câte 6 silabe, cu câte două tonuri, cu rime împărechiate, care aduc mult cu ritmul ușor al poeziei noastre populare. Mai are și versuri de câte 7 și 8 silabe cu câte două accente.

Până a nu trece mai departe cu analiza, voiu releva unele greșeli de scris și de tipar. Amintim că punctuația e de multe ori greșită. Foarte des encliticile le scrie într'un corp cu cuvântul precedent, așa de pildă *Ferecsituj* 86, cf. 107, *nâire* 101, *csej* 98, *mestersugului* 107 în loc de „meștersugul lui“, etc. Învers, cuvântul „lacrămile“ îl desparte în *lachre milye* 89. În sarcina d-lui Hajek cad următoarele greșeli de tipar: *zse jei* 109 în loc de „sze jei“, omiterea lui *zse* = să din versul *Si kend nu se kade nu tot greaszke* 95, în loc de „sze nu tot greaszke“, *groesznike* 103 în loc de „groeznike“. Sântem în măsură a face aceste îndreptări având la îndemână versurile publicate de dl Iorga precum și o copie făcută de pe original chiar de dl Hajek. În traducerea germană a versurilor publicată de dl Hajek în note s'a redat greșit *aore* (despre care v. mai jos, la lexic), iar versurile *Kecz Oameny kuprinde csaszta lume mare*, *Cse groeznike moerte en putere are* 103 au fost traduse greșit prin „Wie viel Menschen diese grosse Welt umfasst, Welch schrecklicher Tod hat in ihr die Macht“ în loc de (versul al doilea) „Die der schreckliche Tod beherrscht“.

Grafia. Versurile sânt scrise cu litere latine și cu ortografie ungurească. Pe *a* îl găsim odată cu accent ascuțit, ca în ungurește, *toiág* p 108, iar altă dată cu accent circonflex: *nâire* (— nu are) 101. — *E* are odată accent grav: *mè* 79, iar altă dată circonflex: *umblyê* 101. — *E* inițial îl redă prin *je*: *jeu* 109, *jeszte* 98. — Diftongul *ea* îl redă cu aceleași semne, numai odată pune accent grav pe *a*: *zse meârge* (= să meargă) 101, grupul *uia* îl redă prin *uja*: *fegedujala* 98, iar odată scrie grupul *lea* cu *lya*: *lyakul* 103. — Mai curioasă și neobișnuită e redarea diftongului *oa* prin *oe*, *oë* sau *ôe*, de ex. *moerte* 103, *oeszte* 108, *komoëra* 108, *picsôerelye* 101. O singură dată *oa*: *oameny* 103. — Pentru sunetul *č* întrebuințează semnul *cs*, ca în ungurește: *csinszteste* 79. — Pentru *k* același semn: *nerokul* 79, odată *ch*: *lachre milye* 89. — Pentru *ğ* semnul *ds*: *fudse* 79. — Pentru *s*

semnele *sz* ca în ungurește: *folosz* 101, de două ori *s*: *se* 95, *strenyge* (= strângă) 101. — Pentru *ș* un simplu *s* ca în ungurește: *csersitor* 108. — Pentru *ț* găsim: *cz* mai rar *tz* și *tcz*: *alalcz* 107, *alaltz* 108, *alaltcz* *ib.* — Tot ca o chestiune de grafie și nu de fonetică considerăm redarea grupului *le* prin *lye*: *fetelye* 89 etc., sau odată prin *lyê*: *umblyê* 101, alături de *emblem* 109.

Fonetică. Sunetul *ă* se vede că-l pronunță ca *e*, cum îl scrie aproape consecvent: *sze take* 95, *fegedujala* 98, etc., odată găsim *o* după *f*: *fore* 89, altcum *fer* 98; în *rumunye* 109 probabil că *ă* s'a asimilat la *â* următor și s'a scris la fel cu acesta. Dar se vede că această pronunțare nu-l mulțumea pe deplin și când își dedea seama de diferența dintre pronunțarea curată românească și felul său de a pronunța, îl transcria prin *a*: *ma* 79 și 109, *da* 108, *barbat* 86, *fakut* *ib.* Tot *ă* trebuie să citim și în *nerokul* 79 — Pe *â* îl redă în trei chipuri: inițial, precum și după *k*, *l*, *s*, și *str*, câte odată și după *m* găsim *e*: *en* 98, 108, 109, *emblem* 109, *kend* 95, *lenge* 107 ș. u., *szént* (cu accent ascuțit) 79, *strenyge* 101, *mendrie* 107 etc.; după *g* și *pl* îl scrie cu *i*: *gindi* 89, *plindse* *ib.*, une-ori găsim *u* pentru *â* inițial sau după *m*, *p* sau *v*: *um* (= îmi) 108, *umblyê* 101, *rumunye* 109 *mune* 98, *puinye* 109, *vunt* 98. — În *ce* aton scrie câte odată *i* în loc de *e*: *csi* 108, 109, *csisz* (= *ceș*-*s*) 108. — *Kara* în loc de „care“ (p. 86) nu cred să fie greșeală de scris sau de tipar, deoarece trecerea lui *-re* la *-ra* o găsim și la pisarul sas al lui Alexandru Lăpușeanu care, la anul 1561, scrie: *Venere mayra* și *dominica mayra*¹. — Nu înseamnă pe *î* final pe care, probabil, nici nu-l pronunță: *num da* (= nu-mi dă) 108, *um jeszte* *ib.*, *sztrein* 109, *de multe or* 108, *pizmas* 109, *kecz* 103, *alalcz* 107. — În loc de *ea* final găsim *je* sau (*te*): *me* 109, *je* 108, 109, *alaltuie* 108, *acseje* 109. — Pe *eu* îl scrie cu *jeu* sau *jou* 107, 109. — Diftongarea lui *a* în *ai* caracteristică pronunțării săsești (cf. acest volum pp. 461 ș. u. și 472 ș. u.) o găsim o singură dată în *năire* (= nu are) 101. — Diftongare mai găsim în *puinye* 109 și în *kau* în loc de *ca*: *kau si csicse* *ib.* — Reducerea diftongului — iarăși un fenomen caracteristic pronunțării săsești — o găsim în cuvântul *greaszke* 95. — În *dsok* 79 a păstrat pronunțarea veche (și dialectala) cu *g* în loc de *j*. — Pe *j* îl redă prin *s*, deoarece cu siguranță îl pronunță *ș*: *grise* 89, *asundse* 107, *sosz* 101. — *Prah* 98 are *h*. — *N* urmat de *e* sau *i* apare supt forma *ny*: *nyevaszta* 86, *dumnyezeului* 107, *puinye* 109, *nyimik(e)* 108, *bany(i)* *ib.*, *oameny* 103, etc. Odată chiar înaintea unei consonante: *strenyge* 101. Odată fără *y*: *groeznike* 103. — Afereză în: *csaszta lume* 103, cf. 109, *csel barbat* 86. Mai caracteristică e căderea lui *a* în *aduce*: *Ferecsitui* . . . *Kui binyelye nerokul ducse* (în loc de *aduce*) 107. — Asimilație: *Sziriman* 108, *trubui* 109. — Ca forme vechi

¹ V. acest volum p. 467—8.

notăm: *den* 107, 109 în loc de *din*, *Ferecsituj* 86 alături de *fericsitui* 107, *mestersug* 107, *mainte* 109. Aceste constatări formează o modestă contribuție la studiul sunetelor limbei noastre în graiul streinilor.

Morfologie. Vocativul format cu *e*: *O voinicse!* 86. — Persoana I-a sing. ind. a verbului *a putea* e *pocs* 109. — Viitorul se construiește cu forma *voi*: *ma voi facse* 109 sau cu căderea lui *v*: *moi, ducse* ib., *voi rumunye* ib. — Verbul *a lua* formează conjunctivul: *sze jei* ib., *szem jei* ib.

Sintaxa. Omiterea articolului e destul de deasă la Franck. *Ma csinszteste lume* 79, *oeszte* (în loc de oastea) *luase* 108, *dare dumnyezeului* 107, *Om kertular nyimik gindeste* 108, *szoere nu rezbeste* 109, *de bany mulcz csisz alaltuie* 108, *groeznike moerte en putere are* 103. — Une-ori întâlnim articolul unde nu trebuie pus: *Num da* (pentru *dă*) *komoera mare* 108, *fere derujala* 98, *versze makar lachremilye* (probabil pentru ca să rimeze cu *mujerilye*) 89. — Pronumele genetival *al* în loc de *ai*: *bany mulcz csisz alaltuie* 108. — Omiterea pronumelui genetival: *gramada mare banyilor* ib. — La acuzativ, odată întrebunțează prep. *pre*, iar de două ori nu: *Jeu kaut pre je* 109, în aceeași strofă: *ò inyima* (se poate citi *inimă*) *drage* . . . *Csi szingur minye poftește*, — și *mendrie* . . . *Ku drag omul szeu hrenyeste* 108, — Pronume personal enclitic lipsește de multe ori: *Dumnyezeu derujaszke Csem trubui* 109, *fund miè binye* 79, *nyimike remasze Ket un toidg de cersitor* (în loc de *îi rămase*) 108, *Kui nyevaszta poete* (în loc de „*îi poate*“) *zicse*. 86. — *Ce ține locul pronumelui relativ care*: *Kecz oameny kuprinde csaszta lume mare Cse groeznike moerte en putere are* 103, cf. 89. *Găsım cui* în loc de *cărui*: *Ferecsituj csel barbat Kara are pat curat, Kuj nyevaszta poete zicse* 86 — Întrebunțarea imperativului unde am așteptă conjunctivul: *Numai Dumnyezeu derujaszke* (în loc de „*să-mi dăruiască*“) 109. — Nu pune negațiunea după *nimic*: *nyimike remasze* 108, *nyimik gindeste* ib. — Construcție neromânească, probabil ungurească: *A fi cuiva ceva* = a avea ceva. *Acsela tot frikosz treieste Kui szent banyi en lada lui* 108.

Lexicul. Relevăm următoarele elemente lexicale, unele dispărute din limbă sau păstrate astăzi numai dialectal, altele cu accepțiuni neobicinuite. Astfel *găsım* adverbul *aore*¹, care se întrebunțează și azi în Țara-Oașului cu înțelesul de „câte odată, une-ori“. — *Cât* cu înțelesul lui „decât“: *Num da* (= *dă*) *makar komoera mare Tot um jeszte mai drag de je Ket omului csi mult kestige De bany mulcz csisz alaltuie*, 108, *nyimike remasze Ket*

¹ Versul românesc: *Csinye are minte, aore sze take* 95 a fost tradus greșit în notă prin „*Wer Verstand hat, hat zu schweigen*“, ca și cum *aore* ar fi fost o greșală de tipar în loc de „*are*“, deși corespondentul din traducerea săsească *net allezeit* „*nicht allezeit*“ arată și funcțiunea adverbială a cuvântului și un sens apropiat de al nostru.

un toiăg de cersitor ib. (Cu acest înțeles îl întrebuințează odată și Drăghici, R. 75/22: *mai mult cât orice*.) — *Csicse* 109 în loc de „aici”. — Prep. de cu înțelesul lui „din”: *Fericșitui kúi se asundse De dare dumnyezeului* 107. — Conj. de cu înțelesul lui „încât, așa că”: *De multeor oeszte luasze Gramada mare banyilor, De mai mult, nyimike remasze Ket un toiăg de cersitor* 108. — *Fricos* cu funcțiune adverbială: *Acela tot frikosz* (= *cu frică*) *treieste* ib. — *Joc* cu înțelesul lui „batjocură”: *Fiind miè binye ma csinszteste lume. Kum fudse nerokul szént de dsok si glume* 79. — Prin *mendrie* redă, în traducerea poeziei lui Simon Dach, câte odată cuv. germ. „Kunst”, altă dată pe „Freimut”, iar câte odată pe amândouă. — Forma veche, întrebuințată și astăzi dialectal (supt forma contrasă prin fonetică sintactică *optă*, în Rebrîșoara, jud. Bistrița-Năsăud, com. Drăganu), *opt să* în loc de „trebuie să”: *Opt szem jei mainte viacza* 109.

Un cuvânt de încheiere. Am analizat versurile lui Franck von Franckenstein pentru a le fixa, în acest buletin¹, valoarea lor reală, rămânând recunoscători autorului care ne-a lăsat un document important de limbă și versificație, precum și d-lui Hajek care, reeditându-l și analizând opera întreagă a lui Franck, a atras din nou atenția asupra ei și ne-a înlesnit evidențierea lipsurilor și meritului poetului sas.

C. Lacea.

Dr. Victor Cherestesiu, Iuliu Déri și N. Georgescu-Tistu: *Lehrbuch der rumanischen Sprache für deutsche, ungarische und russische Mittelschulen*. 2. Klasse. — *Manual de limba română* pentru școlile secundare cu limba de predare streină. Clasa II-a. Ediția IV. Cluj. Tipografia „Corvin” 1923. Prețul 18 Lei. Pp. 69.

Dr. Emil Precup: *Román nyelvtan, mondattan és olvasókönyv*, társalgási és nyelvtani gyakorlatokkal és szótárral, a magyar tannyelvű középiskolák II–III-ik osztálya és magántanulók számára. *Curs de limba română* pentru cl. II–III-a dela școlile secundare maghiare și pentru particulari de... Directorul liceului „Petru Maior” Gherla. Ediția a II-a. Partea II–III Ludovic Medgyesi. Dej. Prețul 25 Lei. Pp. 220.

Dr. Bitay Árpád: *Rovid román nyelvtan*. Különös tekintettel a hangváltozásokra. A Marianum kiadása Cluj-Kolozsvár. „Providentia” konyvnyomdai műintézet nyomása. 1923. Pp. 110.

Tuzetes román alaktan. Kimerítő nyelvtani példatár Dr. Cherestesiu Victor román-magyar és magyar-román kézi-és zsebszótáraihoz. Összeállította Valentiny Antal, tanár. — *Morfologia completă a limbei române*. Colecție bogată de exem-

¹ O scurtă dare de seamă a publicat *Junimea Literară* din Cernăuți, a. 1923, nr. 6–7.

ple gramaticale compusă de Anton Valentiny, profesor, pentru Dicționarele român-maghiar și maghiar-român ale lui Dr. Victor Cherestiesiu, Cluj. Tipografia „Corvin“, 1924.

Ca o urmare firească a schimbărilor politice de la noi, vedem cum răsar, din an în an, cărți de limba română scrise pentru conlocuitorii noștri de altă limbă.

Despre cel dintâiu manual vom avea foarte puține de zis, deoarece prezintă aceleași calități și aceleași lipsuri — dacă se pot numi așa — ca și celelalte părți ale manualului despre care am vorbit mai pe larg în volumul din anul trecut al acestui buletin pp. 742—4. Nu ne putem opri de a releva și de data aceasta limbajul frumos și stilizarea corectă a bucăților de citire. Am mai avea numai următoarele observații de făcut. Formele *scriși* și *descriși*, — durere, astăzi destul de des întrebuițate în jurnalistică — sună tot atât de urit ca *mânc* în loc de *mănânc*, formă întrebuițată de unii autori ardeleni. De ce să introducem astfel de forme în școală? — La pag. 5, după lecția 2 intitulată „Cartea“, găsim proverbul *Ai carte, ai parte*. Deoarece înțelesul cuvântului *carte*, în acest proverb, e „act, dovadă (de posesiune), zapis“, iar nu manual, acest proverb trebuie sau explicat sau omis. — La genitiv eră bine dacă se puneă și articolul prepozitiv, nu atât pentru menținerea tradiției, cât pentru a-l deosebi de dativ. — Necompletă e regula următoare: „Substantivul stă după toate prepozițiile nearticulat. O excepțiune formează prepoziția „cu“, după care substantivul stă articulat“. p. 64. Deși am observat că domnii autori n'au intenția de a intra în amănunte de sintaxă, totuși, deoarece această greșală o găsim și în celelalte manuale, cu care ne ocupăm aici, afară de cel din urmă, — greșala aceasta a făcut-o de altfel și Meyer-Lübke — vom înșișta puțin asupra acestei chestiuni. E adevărat că prepoziția „cu“, ca nici una alta, cere ca substantivul care îi urmează să fie articulat, dar nu totdeauna, deoarece substantivele care arată o cantitate nedeterminată — forme corespunzătoare deci genitivului partitiv în franțuzește — nu primesc articolul, căci se zice: *Mănânc friptura cu pâne* nu cu *pânea*¹.

Di Precup nu e aderent al metodei directe, și bine face². Fiecare lecție cuprinde o explicație în limba maghiară a unui capitol din gramatică, — de cele mai multe ori prea amănunțită, — apoi un text pentru traducere și conversație. În legătură cu aceasta, observăm că nu e de loc practic să dai traducerea cuvintelor în note, în subsol, deoarece în felul acestui elevul e dispensat să învețe cuvintele de-a-rostu, găsindu-le de-a-gata, și

¹ V. mai pe larg monografia acestei prepoziții pe care am publicat-o în Nordisk Tidsskrift for Filologi, 1918, fjerde raekke „Cum dans la syntaxe de la langue roumaine“.

² În această chestiune mi-am spus părerea în volumul II al acestui buletin, pp 742—4.

învăţarea cuvintelor constituie baza predării limbilor streine. Bucăţile de citire şi de conversaţie, precum şi poeziile, sânt bine alese, unele sânt însă prea grele pentru clasele II şi III. De-oarece a face o dare de seamă nu însemnează a face corectura unei cărţi, ne mărginim la următoarele: De vreme ce dl autor spune că a adunat şi explicat şi cele mai mici excepţii gramaticale (Prefaţă, p. 3), putem pretinde ca să se fi ocupat mai amănunţit cu construcţia sintactică a prepoziţiilor, mai ales a prep. „cu“ (cf. observaţia făcută la recensia manualului de care am vorbit mai sus). Mai mult decât acestea lasă însă de dorit limba şi stilul, în care sânt redactate bucăţile de citire. Astfel găsim de pildă la pag. 12: *Boul se foloseşte* (în loc de se întrebuinţează) *la lucrarea pământului*, cf. pag. 29, *boul e de fire blând* în loc de blând din fire, *culină* în loc de bucătărie, *jos pe padiment sunt tapetele* (p. 25). Tapetele sânt pe pereţi, nu pe podele. Găsim apoi formele *ferestu*, *ferestri*, *ferestrile*, rar *ferestre*. *Boarea* nu e ceaţă, ung. kod, cel puţin nu se înregistrează nicăiri cu acest înţeles ş. a. La formarea cuvintelor (p. 155) dă, între altele, pe *adormi* ca format din *a* şi *dormi*. *aduce* (*a-duce*), *cufundă* (*cu-funda*), *împărţi* (*îm-părţi*) etc. Neologismul *locatar* îl dă alături de locşor ca derivat din loc. Acestea nefiind creaţiuni ale limbei noastre, nu au loc în capitolul la care s'au pus. De multe ori punctuaţia e greşită. Numărul greşelilor de tipar e cam mare. La a doua ediţie, dl autor va trebui să dea mai multă atenţie purităţii limbei, punctuaţiei şi corecturilor.

Cartea d-lui Bitay vrea să fie numai o introducere a cărturarilor unguri cunoscători ai limbei latineşti în fiinţa, structura şi tehnica limbei noastre. În consecinţă, autorul, om cu pregătire filologică, are capitole bine scrise, deşi nu destul de sistematice, despre fonetica limbei noastre, despre istoria elementelor latineşti în limba română, despre trecerile fonetice, morfologice şi semantice, despre înţelesurile nouă ale cuvintelor şi despre formaţiunea lor. De multe ori face excursii admise într'o conferinţă, dar nu într'un tratat metodic de limbă. În special avem de făcut următoarele observaţii. E o mare greşală a da drept forme literare fenomene fonetice dialectale, ca *nyágrá* pentru neagră (p. 6), *gâşty* pentru gâşti sau gâşte etc. *I* şoptit după anumite sunete ca în *laşi*, *bărbaţi*, *faci*, *fugi*, etc n'a dispărut fără urmă (p. 8). Formarea vocativului nu e aşa de simplă cum o prezintă dânsul. Accentul pe numeralele cardinale de la *unsprezece* în sus până la *nouăsprezece* se pune mai ales pe silaba dintâiu şi numai rare-ori pe silaba *ze*. La maimultcaperfect, la plural, întrebuinţăm adesea formele *legaserăm*, *legaserăţi*, *legaseră*, pe care dl autor nici nu le aminteşte. Etimologia lui *întremă* din *tramă* e înlocuită astăzi printr'altă mult mai probabilă (cf. DR. I, 235 ş. u). Despre prep. *cu* cf. cele spuse mai

sus. — Cu toate aceste scăderi, gramatica d-lui Bitay e o utilă carte auxiliară pentru un număr restrâns de cărturari unguri.

Profesorii Dr. V. Cherestiesiu și A. Valentiny publică — până acum au apărut câteva coale, dar eu cunosc manuscrisul întreg — un tratat de gramatică, destinat să formeze introducerea unui mare dicționar român-maghiar în pregătire, și scris, în ungurește, conștiincios, clar, deși foarte amănunțit, atâcând și cele mai delicate chestiuni gramaticale cu tabele sintetice, cu paradigme și cu trimiteri foarte utile. Autorii, cunoscând greutățile care le întâmpină Ungurii la învățarea limbii noastre, și-au dat osteneala, și cu bun rezultat, să le ușureze munca. Ce privește partea tehnică, e o carte ireproșabil executată, imprimată cu caractere variate, cu indicația accentului la cuvintele românești și fără greșeli de tipar. E cea mai reușită dintre toate cărțile de limba română scrise pentru Maghiari, — spre mulțumirea noastră și spre folosul lor.

C. Lacea.

Karl Tagliavini. *Rumänisches Lesebuch*. Heidelberg, Julius Groos, 1923. Pp. 302+XCIX.

Este cartea de citire românească din colecția: *Methode Gaspey-Otto-Sauer*. Cuprinde bucăți de literatură modernă (de la Slavici și Odobescu până la L. Rebreanu); apoi, în partea a doua, literatură nouă (de la Șincai și Maior până la A. Russo, Nicoleanu, Sihleanu); literatură veche (cronicarii); și, în partea a patra, literatură populară (povești, poezii, colinde etc.). Ideea de a trece cu știința limbii de la prezent la trecut este rodnică pentru cititorii străini, cărora li se oferă o bună alegere de peste o sută de bucăți.

Culegerea este precedată de o introducere literară voluminoasă (p. XIII-XCIX). Introducerea a ținut să orienteze amănunțit pe cetitorul străin, căruiă literatură românească i se înfațșază vioiu, judecată cu chibzuială și ca obiect care merită să fie studiat cu atenție. Autorul însuși așa a făcut. Și rezultatul studiilor sale îi atrage din parte-ne o recunoștință deplină.

Cartea este dedicată d-lui Sextil Pușcariu, ale cărui studii de limbă autorul le prețuește mult și cu drept cuvânt.

G. Bogdan-Duică.

Studi sulla Romania. Napoli. Riccardo Ricciardi editore, 1923 Pp. 337.

Patrusprezece autori (N. Iorga, A. Giannini, O. Randl, N. Bănescu, Em. Panaitescu, P. Nicorescu, G. G. Mateescu, C. Stoicescu, V. de Sanctis, I. Bianu, A. Marcu, S. Pușcariu, G. Pascu și C. Tagliavini) au compus al patrulea volum din *Pubblicazioni dell' Istituto per l'Europa orientale* din Roma, apărut mai în-

tâiu ca număr special (Septembrie-Novembrie 1923), dedicat României în revista *L'Europa Orientale*.

Studiile se ocupă cu populația țării (starea actuală și trecută), cu stările economice-financiare, cu constituția țării, și firește cu raporturile dintre Italiani și Români (N. Iorga și De Sanctis).

Trei articoli sânt închinaiți literaturii române: d. Sextil Pușcariu povestește pe scurt evoluția literaturii românești, dar insistă asupra măririlor moderne ale ei; și informează și despre ultimele ei fenomene: L. Blaga, D. Botez, „Gândirea“ etc., semnalând chiar unele probleme încă nesoluționate (de ex. *Il romanziere realista L. Rebreanu è molto criticato da alcuni e lodato oltre misura da altri*). G. Pascu scrie despre D. Cantemir; și noul nostru amic, d. C. Tagliavini, despre *Michele Eminescu* (p. 281—337). Eminescu a atras atâta interes și a determinat atâtea cercetări, încât s'ar putea crede că acum îl avem studiat până la capăt. Și totuși, *nu* îl avem încă! Dacă d. C. Tagliavini greșește uneori, înainte greșise izvorul românesc din care a trebuit să-și ia informațiunea. Este cazul de-a spune că ceva trebuie făcut, pentruca nici un cercetător strein să nu mai simță că noi, cercetătorii români, nu îi sântem suficienți. Monografiile istorice mari, pe care la noi, o școală estetică le discreditează — înainte de a se fi scris, ne trebuiesc cu toate amănuntele, cu ultima pătrundere în psihologia autorilor. Nu le avem nici măcar despre Eminescu! De-aceea ne mărginim a semnală studiul d. Tagliavini, care resumă ce s'a scris la noi, îi adaugă reflexiuni proprii, care vor fi considerate în viitoarele monografii despre Eminescu. În Italia, studiul îi va câștiga marelui nostru poet noi amici și cetitori respectuoși.

G. Bogdan-Duică.

Dr. Thóth-Szabó Pál, *A cseh-huszita mozgalmak és uralom története Magyarországon*, Budapesta, 1917 (lucrare premiată cu premiul Ipolyi).

Husitismul are o frumoasă literatură în limba cehă. Germanii și Polonia asemenea s'au ocupat amănunțit de el. Nu se cercetase în amănunte această mișcare în fosta Ungarie și în Moldova. În vremea din urmă a apărut o lucrare merită să umple acest gol pentru cea dintâiu. Cartea lui Thóth-Szabó e o lucrare de valoare, care, omițând unele exagerări patriotice, se poate utiliza cu mult folos și pentru istoria noastră politică și culturală. Autorul a întrebuițat, cât omenește este cu putință, tot materialul privitor la chestiune, adecă nu numai lucrările științifice care tratează această materie, ci și documentele, făcând cercetări personale în o serie întreagă de arhive.

În husitismul ceh se găsesc trei elemente principale: renașterea religioasă-morală, reforma socială și năzuința Cehilor de

a se eliberă de supt stăpânirea Germanilor Și în Ungaria, în faza dintăiu a mișcării, întâlnim elementul religios-moral și social. În timpul reginei Elisabeta însă husitismul apare în o nouă formă: chemarea lui Ioan Giskra și rămânerea lui în Ungaria este un act cu caracter pur politic; ideile lui Husz și Žiška sânt departe de Giskra și oamenii acestuia. În sfârșit pe urmele lui Giskra, desi independent de el, se alcătuește în Ungaria confesiunea *bratri*-lor („a fraților”) și de-aci se'ntinde în țările învecinate.

Lucrarea cuprinde introducerea, 2 părți și diplomatiul.

Introducerea se împarte în trei capitole: I. Imprejurările care provoacă pășirea lui Ioan Husz și explică efectele ei. — II. Maestrul Ioan Husz. — III. Elevii lui.

Husitismul are caracter istoric universal. În urmare tratarea lui e făcută pe temelii largi, arătându-i-se nașterea și dezvoltarea în mod amănunțit, căci numai așa se poate judecă după adevărata sa valoare husitismul în Ungaria.

Partea I, în care se tratează istoria mișcărilor husite în Ungaria pe timpul regilor Sigismund și Albert, totdeauna în mod pragmatic, deci în legătură cu cele din Boemia, cuprinde 4 capitole: I. Luptele Ungurilor cu Ceho-Husitii în afară de hotarele proprii. — II. Luptele Ungurilor cu Ceho-Husitii între hotarele proprii. — III. După Lipan. — IV. Intinderea husitismului în Ungaria.

Partea II, în care se tratează supt titlul de „Istoria stăpânirii ceho-husite în Ungaria“, istoria lui Ioan Giskra și a „fraților“, cuprinde 5 capitole: I. Chemarea lui Giskra; bazele stăpânirii ceho-husite.—II. Epoca de înflorire a stăpânirii ceho-husite. — III. Giskra și „frații“. — IV. Incetarea stăpânirii ceho-husite. — V. Efectele stăpânirii ceho-husite.

Deoarece chestiunea întinderii husitismului în fosta Ungarie ne interesează și pe noi, întru cât influenței acestuia i se atribue cele dintăiu produse literare românești, ne vom ocupa de ea mai amănunțit, alegând părțile care ne privesc.

Mișcarea pornită de Ioan Huss arată în mod cât se poate de clar drumul pe care a apucat revoluția religioasă din secolele din urmă ale evului mediu și ideile care frământau popoarele creștine în acest timp. Ea nu s'a oprit în patria-mamă, în Boemia, ci de-aici a trecut în Moravia, Silezia, Germania, apoi nu numai în Austria, Bavaria și Saxonia, care erau în vecinătate, ci și în depărtata Elveție, în regiunea Țărilor-de-jos, în ținuturile stăpânite de Cavalerii teutoni, în sfârșit în Polonia, Moldova și Ungaria.

Dintre aceste țări, afară de Boemia, mari succese a avut husitismul mai ales în Polonia, din pricina înruderii limbii. Toțiș acestea nu au fost așa de mari cum le place unor scriitori

să le arate. E sigur că la începutul mișcării s'au ivit mulți predicatori în Polonia, dar nobilimea polonă nu s'a despărțit de episcopii catolici ieșiți din sânul ei, iar regele Vladislav, care se făcuse din păgân creștin, eră cu totul supt influența acestora. Inchiziția a lucrat deci și aici, ca și în celelalte țări, unde numeroși credincioși ai legii nouă s'au mistuit în flacări.

Mulți, ca să scape de sentința tribunalului bisericesc, s'au refugiat în Moldova. Intre aceștia s'a distins un călugăr franciscan care propovăduia cu succes învățăturile lui Huss, umbilând din sat în sat. Vladislav nu i a lăsat în pace nici aici. A rugat deci pe voevodul Alexandru să alunge ereticii din țara sa, mai ales pe călugărul amintit, și pe fugarii să-i extradeze legilor polone, ca să fie judecați după cum merită. „Nu vrem altceva — spunea el — decât să prevenim primejdia, pustiirea, care te amenință, dacă nu vom întrebuița în grabă leac împotriva boalei molipsitoare, cum arată în mod neîndoios stricăciunea Boemiei odinioară glorioasă, acum în stare de plâns“¹.

Dar invitația a rămas fără efect. Alexandru-cel-Bun nu numai că n'a extradat pe Polonii fugari, ci a primit și pe refugiații unguri² (p. 154), așezați prin Troțuș până la Ciubărciu, nu departe de Cetatea-Albă.

Cel dintâiu apostol al Husiților în Ungaria, unde s'au numit la început „wiclefiști“, a fost Ieronim din Praga, care a propovăduit pe la 1410 în Buda. Predicatorii de mai târziu au fost originari din Ungaria. Cu toate că încă de la 1367 există o universitate ungară în Pécs, totuși numeroși tineri, atât mireni, cât și preoți, cercetau vestita universitate din Praga. Dintre aceștia foarte mulți — se cunoaște tabloul celor înscriși la facultățile de drept și arte frumoase — mai ales din șirul preoților, au primit învățăturile lui Huss. Intorcându-se acasă propovăduiau aceste învățături cu cuvântul și în scris, în predici, în discuții publice și în cărți, în felul învățat în Praga (p. 146).

Cel dintâiu Husiți unguri au fost din eparhia Zagrebului.

Husitismul făcù cuceriri mai însemnate în Ungaria de Nord numai după 1420 și atunci nu la Slovaci, pe baza înrudirii etnice și de limbă, cum afirmă scriitorii cehi, ci la Germanii din Zips și la puțini iobagi și nobili unguri (p. 151).

Husitismul a fost mult mai lătit în părțile sudice ale fostei Ungarii, cu toate că aici nu eră legătură directă cu Husiții, care erau cunoscuți mai mult din vestea lor. Și aici nu Croații din eparhia Zagrebului au fost în fruntea Husiților, ci Ungurii și Sârbii din eparhia Sirmului și a Bosniei. S'a lătit apoi în secolul XV în com. Pécs, Bács-Kalocsa, Cenad, Oradea-Mare și în Ardeal, în rândul întâiu între Unguri și Sași, între care „erau

¹ *Monumenta Poloniae*, XII, 254.

² *Ibid.*, XII, 290.

numeroși Husiți⁴, și numai mai puțin între Sârbi (p. 153). De Români husiți nu se pomenește nicăiri. Dimpotrivă, taberile fiind împărțite, între cei veniți la chemarea Papei în armata așazăcând „internațională“ a regelui Ungariei, cu care trebuia să plece în Iunie 1920 împotriva Husiților, găsim și Români (p. 59). Dar aceasta poate fi și numai o întâmplare.

Husitismul s'a lătit în regiunile amintite pentru că „erau locuite de schismatici, care luau împărtășenia supt două forme, ca și Husiții; care nu recunoșteau primatul Papei, tocmai cum protestau și Husiții împotriva considerării Papei din Roma de locțiitorul lui Dumnezeu; care nu credeau în Purgatoriu, ca și Husiții; ai căror preoți se însurau ca și preoții taboriți“ (p. 153). Secta Bogomililor nu eră dispărută din Bosnia și eră cunoscută și în părțile ungurene. Erau deci numeroase puncte de atingere (*ibid.*). Cea mai însemnată pricină însă eră viața coruptă a călugărilor și preoților catolici, dintre care unii se îmbuibau, iar alții erau adevărați robi și în urmare nemulțămii. În sfârșit credința lui Huss a prins rădăcini pentru că cerea talmăcirea Bibliei pe limba poporului și făgăduia îmbunătățirea soartei celor săraci și nevoiași (p. 153—4).

Misionarii au fost, cum am amintit, studenții întorși acasă de la universitatea din Praga, mai ales preoții; în Ardeal afară de aceștia, mai târziu, și Husiții veniți din Moldova (p. 154).

Între cei dintâiu trebuie socotiți Balázs din Kamenicz și „diacii“ Bálint și Tamás, de fapt amândoi preoți, care au tradus mai întâiu Biblia în ungurește. La început mișcarea a fost caracterizată prin oarecare timiditate și propovădurea se făcea în taină, noaptea, prin pivniți, mori părăsite, păduri și pe dealuri. Aceste împrejurări îi împrumutară non credințe un caracter mistic și un farmec deosebit de atrăgător. Curând ea prinse rădăcini nu numai în Sirmiu, ci aveă credincioși și între Dunăre și Tisa și în colțul dintre Dunăre și Drava. Apoi trecu dincolo de Tisa, prin Bihor, se strecură în Ardeal, unde se întâlni cu curentul care veneă din Moldova (p. 154—5).

Când s'au deșteptat autoritățile eclesiastice și cele lumești, mișcarea luase proporții atât de mari, încât pentru a o opri și înăduși au trebuit mijloace excepționale: papa Eugen IV le-a trimis în ajutor un închizitor special, pe Iacob de Marca s. Marchia

Cel dintâiu episcop care l-a chemat pe acesta a fost cel din Oradea. A urmat apoi George Lépes căruia „i-au molipsit turma oile răioase venite din Moldova“¹, apoi canonicul Albert locțiitorul episcopului de Cenad. Cu energie extraordinară și cu mijloacele cele mai neîndurate, ajutat și de alți emisari, închizitorul opri mișcarea în partea ei religioasă. Nu putu face același

¹ Fermendžin, *Acta Bosnae*, 151; Fejér, *Codex Dipl.*, X, 71808, 809,

lucru și în privința socială. În primăvara anului 1437 iobagii ardeleni se răsculară împotriva domnilor lor. Răscoala izbucni în părțile sud-estice ale Ardealului, dar în curând ea găsi aderenți și în alte părți, în special între sărăcimea din Valea-Someșului. Nu insistăm asupra amănunțelor acestei mișcări care se pot citi la N. Iorga, *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, București, 1915, p. 103—109. Ne mărginim numai la constatarea faptului că la ea au luat parte și Români. Răscoala, care n'avu-sese puterea și avântul mișcării din Boemia, a fost învinsă de nobilii uniți fără considerație la neamul căruia-i aparțineau.

Totuși Iacob de Marca s. Marchia n'a putut înnađuși de tot mișcarea husită din Ungaria. Stăpânirea husită în o parte a acestei țări a ținut cam trei decenii, de-ajuns ca învățăturile să prindă rădăcini în ținuturile pe care le stăpâneau, precum și ca să străbată în cele învecinate.

Sânt dovezi sigure despre aceasta. Astfel avem o știre din 1449 că în Sáros și în Zips în multe biserici catolice, probabil la sate, se făcea cuminecătura în amândouă formele¹, deci după moda husită (p. 332). A doua știre o avem de la Ioan Capistrano. Acesta în 6 Ianuarie 1456 invită pe nobilii ardeleni să pustiească bisericile Valahilor schismatici, ale Sârbilor și ale Husiților eretici². E vorba deci de Husiți ardeleni (p. 333).

În biserica reformată din Arduzăl (ung. *Szamosardó*), jud. Sălajiu, se găsește și astăzi potirul zugrăvit pe părete, o dovadă neîndoioasă de existența unor credincioși husiți în aceste părți. Insuși numele Cehului-Silvaniei, lângă care se găsește acest sat, vorbește de coloniști cehi

Biserici de acestea se găsesc și în alte părți. Ele sânt însă mai puțin numeroase decât s'a crezut la început. Celelalte știri pe care ni le mai dă cartea lui Tóth-Szabó nu sânt de importanță din punctul nostru de vedere.

Dar și datele pe care le-am cules din ea până aici pentru a întregi pe cele expuse de dl N. Iorga în *Ist. lit. rel.*, p. 15—18, sânt destul de importante, ca, fiind coordonate cu ceea ce știm despre felul cum procedau reformații în propagarea ideilor lor, să dea o soluție aproape mulțămitoare chipului cum s'a tradus cele mai vechi texte românești.

Reformații n'au așteptat până ce vor găsi vreun Român ca să traducă cărțile de credință în românește pentru cei de-o limbă cu el. S'au grăbit s'o facă ei de la început. Am arătat altă dată (*Dacoromania* II, 585—6), bazându-mă pe dovezi de limbă, că cel dintâiu Catehism care s'a tipărit românește, distribuindu-se din Sibiu la 1544, în ediția a doua în Brașov pe la 1560, fiind copiat de popa Grigorie din Măhaciu la 1609 și apoi, cu rota-

¹ Schwandtner, *Scriptores* etc. II, 63.

² *Tort. tar.*, 1901, 188.

cism, cum vom arăta în darea de seamă care urmează, de un Sas într'un manuscris în proprietatea d-lui Marțian din jumătatea I a secolului XVII¹, a fost tradus de „un Sas care vorbea bine românește în dialectul ardelean de sud (muntean), care e mai puțin conservativ, și probabil și ungurește“. După Veress Endre, *Erdély- és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok* (1544—1803), Kolozsvár 1910, pp. 10—12. cea dintâiu carte tipărită cu ajutorul lui Coresi de Calvin pentru Români, Molitvenicul și Tâlcul Evangheliilor de la 1564, probabil a fost tradusă de un Ungur, poate însuși Forró Miklăuş, „cu chelciugul și banii“ căruia avarie, deoarece „cuvintele de origine românească sânt turnate într'o limbă românească atât de silită, încât se pare că nu pot să vie decât de la un Ungur care, trăind între Români, a învățat bine românește, dar căruia îi lipseă copia verborum“.

Același lucru a trebuit să se întâmple și cu cele mai vechi texte românești.

Studiind limba manuscrisului liceului grăniceresc G. Coşbuc din Năsăud, cum am arătat la p. 487 a acestui buletin, încă în vara anului 1922 am ajuns la convingerea că o seamă din particularitățile vechilor noastre manuscrise se datoresc faptului că au fost scrise sau copiate de Sași. Acest lucru l-am și comunicat pe scurt în ședința de la 23 Aprilie 1923 a Muzeului limbii române².

Săsisemele pe care le-am găsit în cele mai vechi manuscrise ale noastre sânt foarte numeroase. Ceea ce am dat în articolul privitor la manuscrisul liceului grăniceresc din Năsăud nu e decât o indicație palidă a realității pe care voiu înfățișă-o în toate amănuntele, utilizând tot materialul care-mi stă acum la dispoziție, cât mai curând, în studiul asupra manuscrisului amintit, la care lucrez acum.

Cele mai multe săsisme se găsesc la copistul C al Psaltirii Scheiane, în Psaltirea Hurmuzachi și în Evanghelia slavo-română de la Petersburg. Mai puțin numeroase sânt săsisemele la copistii B și C ai Psaltirii Scheiane, în Psaltirea Voronețeană și în Apostolul de la Voroneț. Dar totuși sânt.

Deoarece în cele dintâiu sânt o seamă de particularități a căror origine săsească n'am dovedit-o în legătură cu manuscrisul năsăudean, iar aici n'am puțința să fac acest lucru, nu voiu mai insista asupra lor. Totuși pentru a învedera cât sânt de pline de săsisme, nu numai în fonetism, ci și în sintaxă, voiu da în transcriere cu litere latine un document scris de un Sas în a. 1755, iar după el câte un scurt pasaj caracteristic din copistul

¹ Cf. și cele spuse în *Dacoromania*, II, p. 589 ș. u. A. Rosetti, *Romania*, No. 191 din Iulie 1922, deoarece n'a putut avea în vedere filigrana hârtiei, îl datează ceva mai târziu, „peut-être vers la fin du XVII-e siècle“.

² Comunicarea dezvoltată se poate vedea pe pp. 472—508.

«C al Psaltirii Scheiane și din Evanghelia slavo-română de la Petersburg, tipărită, cum crede I Bogdan, *Conv. Lit.* XXV, p. 34—35 în unul din orașele sășești ardelenne în veacul XVI, fără a preciza însă că înainte ori după lucrările lui Coresi, ceea ce s'ar putea face poate dacă ni s'ar da cel puțin filigranele hârtiei. Acest document e al doilea care, împreună cu traducerea scrisorii lui Grigore Maior către Românii din „vidicu“ Năsăudului de la 1758, mi-a dat în vara anului 1922 ideea de a atribui Sașilor traducerea și copierea celor mai vechi manuscrite românești. Nu-l aveam când am scris articolul despre manuscrisul năsăudean, ci, mergând la Năsăud și cercetând din nou pe dl Șotropa, l-am primit ulterior. Iată-l.

„Gubernium crăesc cu maire superaire și voia re au înțeles, unde de multea or v-au îndemnat ca u perinți (= „ca un părinte“) se ascultaț poruncele Domnilor ai voșț, și se ispreviț toate rînduialele, nu numai a nalțata Crăfasi, dare și acele care-s a orașului, și se nu ve puneț în potriva cu fore de obrezialele în alan poruncelor; dare cum s-au auzit voi faceț din zoa în zoa mai fore de obraz, și mai neascultator, Pre cum s-au preceptu nu de mult anume din sat de la Macot (= „Mocod“, ung. „Makod“), unde au remas uni din Săttan în porțe a nalțata Crăasei dător, și au mers gecuție Împeratasche cu gudele Satului pe la dinși, nu numai s-au sculat și s-au ridicat pre dinș, și le-au scos cu maire sudalma și rușina din casele a lor, dare s-au laudat reu și cu moarte de nu vor eși din ogradele a lor, și ve îndemnaț de faceț multe fore de obriazele; pentru această poruncește taire și fore glume Guberniumul crăesc, se ve întuerceț ghind al vostru acel reou, tisturile ale voastre se le beceluiț și ascultaț poruncele a lor cum se și cade, și se fiț ascultator, și porție a nalțate Crăesi cum s-au poronci[!], fore sfade și cuvintele riale se daț, și se pliniț, și se nu faceț cum au focut uni din Macot (care neglobiț nu vor remune) în științe se ve fie, de nu v-iț întoarce ghindurile ale voastre acele rele dupe așa un (= „în“) multe rîndur poruncele și învățature date de la Guberniumul crăescu, nu numai cu prinsor dare și cu moarte pe uni din voi Guberniumul vor globi!“.

Ps. Sch. ps LXXVI, v. 10—17: „Doare ulta-va se miluască Dzeul, sau țire-va în mânia sa mesererē sa? Și dzișū: acmu incepuu, căsta schimbare derēpta Susului. Pomēniū lucrul Domnului, că pomeniū d-inceputū mirurē (scris mai întâiu „minune“) ta. Și învățu-me întru [tu]late lucrurile tale, și întru inceputele tale ca clumi-me-voū (= „glumi-mă-voū“) Dzeu, în sfântu calē ta; cine e Dzeu maire ca Dzeulū nostru? Tu ești Dzeu ce faci ciudele, spus-ai între oamerii tăi vārtute ta. Izbăvit-ai cu mișīța ta oamerii tăi fii lu Iacovū și a lui Iosifū. Vădzure-te apele Dzeu, vădzure-te apele și spāmāntare-se, turburarā-se. fărăfundurāle“.

Ev. Petersb. Mat. zač. 44: „Intr-aceia vrēmīa, vine Is[u]s în nŕmŕmŕm Iudeilorŕ. Őă ŕaca u om eră acolo avŕ o mŕna uscata. Őă întrebare pre elŕ greindu: au cade-se sŕmbata a face sanatos, cumŕ se-lŕ potŕ dojeni. Iarŕ elŕ dzise lorŕ: cine ŕaste denŕtru voi om ce are o oŕa, ŕă de cadŕ aciaŕa sŕmbata într-o gropŕ, au nu va pre ŕa scote. Cu cŕtŕ mai luminos ŕaste om de oŕa. Dereptŕ aceia cade-sŕa sŕmbata a face bine. Atunce grei omului: tinde mŕna ta ŕă tins. Ői innŕtari-sŕa întrŕga ca ŕă alta. D[u]hovnici svatŕ luvare pre elŕ deca eŕirŕ“.

Dar sŕ urmŕrim puŕin sŕsismele celorlalte texte, cŕci sŕnt mai puŕine.

În Psaltirea Voroneŕeanŕ gŕsim:

1°. Pe *e* în locul lui *ă*: *verŕdzŕ* = „vŕneazŕ“ (ps. CXXXIX, 12), *greŕire* = „greŕirŕ“ (cŕnt 2, 5), *greunŕele* = „grŕunŕele (cŕnt. 2, 13).

2° Diftongarea analogicŕ *oa* în loc de *o*: *toaŕi* = „toŕi“ (ps. LXXVII, 51 ŕi CXLVIII, 11), *în toatŕ* = „în totŕ“ (Ps. Sch., Coresi) *laudu D[fo]mnul* (ps. CXLIV, 1), *noau* = „nou“ (ps. CXLIX, 1).

3°. Diftongarea analogicŕ ori asimilativŕ *ea* în loc de *e*: *slavŕei* (ps. CVII, 2), *fŕrŕliagŕle* (ps. CXXIX, 8). În *ispovŕdŕascŕ* (ps. CXXI, 5), *pomŕneŕte* (ps. CXXXI, 1), *pomŕneŕcŕ* (cŕnt. 9, 54), *smŕreŕte* (cŕnt III, 7) ar puteŕ fi vorba ŕi de influenŕa grafiei chirilice.

4°. *I* în loc de *ŕ* în *blinzia* (ps. CXXXI, 1), dar cf. ŕi *blŕnziŕ* (cŕnt. 7, 42).

5°. Reducerea diftongului în: *aŕtaptŕ* (ps. CIII, 1) alŕturi de *aŕŕŕptŕ* (ps. CVIII, 122), *derapta acia* = „derept aceia“ (ps. CXV, 1), *vistŕrele* = „vistiŕrele“ (ps. CXXXIV, 7; cŕnt. 2, 37).

Mai puŕin sigurele:

6°. *I* în loc de *ŕ* dupŕ *r*: *ruirile* (cŕnt. 7, 77—9) alŕturi de *urŕciuri* (ps. CXXXVIII, 22), *ŕntŕrŕtare* (ps. LXXVIII, 4), *ŕntŕrŕ-ai* (cŕnt. 1, 7) etc.

7°. Dovadŕ de întrebunŕarea lui *o* în loc de *ă* neîntonat dupŕ labialŕ este *vorpaie* = sic, „vŕpaia“ (cŕnt. 7, 49).

8°. Rostirea *a—a* în loc de *ă—a*, *a—ă*, ŕi *a* în loc de *ă* ŕi altŕ vocalŕ: *izbavi* (ps. XCVI, 10), *mara* = „mŕra“ (cŕnt. II, 40).

9° Confundarea lui *o* cu *u*: *fucul* (ps. LXXVII, 63), *nustru*, (ps. CXII, 5), *scuŕiu* (ps. CLI, 7); *agro* (ps. CVI, 37), *ŕncorŕi* (ps. XC, 1), *poterŕ* (ps. CXXI, 7), *dopŕ* (cŕnt. 7, 40), *onsului* (ps. CXXXI, 10) alŕturi de *unsuluŕi* (ps. CXXXI, 17), *Ierosalim* (ps. LXXVIII, 1), *domnelor sale* (ps. CXXII, 2) etc.

10°. *O* în loc de *oa*: *pomelor* (ps. LXXVII, 1), *noŕtre* (ps. LVIII, 8, CXXV, 2). *noŕtrŕ* (ps. CVII, 12, cŕnt. 2, 27), *zborŕ* (ps. XC, 5), *totŕ* (ps. XC, 3, XCV, 13, XCVI, 7 ŕi 8), *tote* (XCI, 3, XCVIII, 8, CIII, 11), *forte* (XCI, 6), *adorme* (CXX, 4) etc.

11°. *E* în loc de *ea*: *ispovedescă* (XCVIII, 3) etc.

12°. Rostiri analogice ca: *sfântiei* (ps. CXLIV, 5) ș. a.

În morfologie relevăm pe *lăudamu* în loc de *lăudămū* (cânt 8, 90) și pluralele în *-e* ale zecilor, probabil după analogia unităților compuse cu *zece*, întrebuintare pe care am auzit-o în gura Sașilor: *șeptedzece de anu* (ps. LXXXIX, 10), *opzece de anu* (ibid.).

În sintaxă întâlnim adeseori lipsa articolului unde l am așteptă ori prezența lui când nu-l întrebuintăm: *și mururi sale* (ps. LXXVII, 43), *glasure cântecelorū* (ps. XCVI, 5), *legături lor* (ps. CVI, 14), *draci miei* (ps. CXVII, 7), *pocloniți-vă în locū iuo stătur[ă] piçoare lui* (ps. CXXXI, 7), *taiat-ai cu mirure capete tarilor* (C. 5, 15), *înțelepciure mărului* (ps. LXXVII, 72), *întărătare și împutare ce era dimpregiurul nostru* (ps. LXXVIII, 4); *burătate și slava dēde* (ps. LXXXIII, 12), *e noi omeri lui semu și oi pășurē lui* (ps. XCIX, 3); *și vrătutē fricoasa a ta* (ps. CXLIV, 6) alături de normalele *codrul sf[ă]n[ă]n[ă]tu al său* (ps. LXXVII, 54) ș. a.

Și în Apostolul de la Voroneț găsim sāsisme.

1°. Se scrie de câteva ori *e* în loc de *ă*: *svetul* (137/3, 52/4-5, 93/2), *sfetură-se* (52/10) alături de *sfătui* — (86/4-5), *răzvretitu* (22/2-3); ori invers, prin analogie falsă: *venrără* (18/9, 103/1), *vărără* (28/10), alături de *venreră* (86/12), *vereră* (29/4); *nefătărăndu* (142/7) etc.

Gāsım apoi:

2°. Diftongarea *ea* în loc de *e*: *izēclēnu* (77/3), *izīaclīanu* (123/3). *Nazarēninulu* (39/5-6) însă probabil înfățișează grafia slavonă

3° Reducerea diftongului: *aștaptă* (61/3) alături de *aștiaptă* (53/2, 132/11), *întru acela* (= „acēi[ă]”) *lucrure bunre* (167/13), *spr'aceasta* (153/9), *rugăcinri* (134/9-10) alături de *rugăciurē* (134/12, 135/4-5), *rugăciunri* (135/7) și *rugăciuri* (158/14 — 159/1); *iușirarā* (93/7-8)¹. „Tot astfel la p. 129/13-14 copistul scrisese întâu *făcătoru*, dar dându-și seama că în original eră scris *făcătoriu*, a adăugat la forma scrisă de dānsul terminațiunea *-toriu*, dar a uitat să șteargă pe *-toru*, așa că cuvântul apare scris *făcătorutoriu*” (Candrea, *Psalt.* v. I, p. LXXXIV). S'ar mai putea adauge mai puțin sigurele *adzimu* = „audzimu” (102/10) și *dumnedzu* (161/6 și 8). *Muri* = „mueri” (151/3) însă poate să fie numai un lapsus calami. *Adu* = „iadu” (138/8) poate să fie o grafie chirilică Chestiunea lui *muu* → „mieu” (72/10), care se găsește și în alte texte, vom lămuri-o altă dată împreună cu pe aceea a formelor *ficiu* = „fegiu” (68/8), *șidzuu* (69/11), *șidē* (82/4), *facirile* (115/10), *voivodu* (100/6-7), alături de *dzeșu* (69/14), *creștūre* = „creștinri” (136/8) etc.

Mai puțin sigure sânt:

4°. *E* și *i* în loc de *î* și *ă* după *r*: *reu* (passim), *rebdă-*, *rebdare-*, *rebdătoriu* (passim), *respunsu* (155/1) alături de *răspuns-*

¹ Cf. *rugăciriei* (Ps., Sch., ps. XXX, 21), *înțelepciure* (ibid., ps. XLIV, 1).

(passim) ș. a.; *risulu* (129/4), *izvori-* (125/5), *vihoriți* (87/14), *strinseră* (44/2) ș. a.

5°. Dovadă de întrebuițarea lui *o* în loc de *ă* neîntonat după labială este: *se ispitire-vo* (= „vă“) *a ei voastre credi-țăr* (139/12).

6°. Rostirea *a—a* în loc de *ă—a*, *a—ă* și *a* în loc de *ă* și altă vocală: *împarate* (76/9) alături de *împărat-* (passim), *obrazire* (156/9), *slaviua* (29/9), *slavită* (140/6).

7°. Confundarea lui *o* cu *u*: *fomu* = „fumu“ (99/9-10), *în-vățători* (166/2-3), alături de *învățători*, *no* (50/1, 70/6, 120/3, 129/8), alături de *nu*, *poiu* = „puiu“ (145/13) alături de *puseră* (32/10), *cu rosul* (2/4) alături de *cu rusul* (33/6, 64/6), *slojiua* (141/1) alături de *slujră* (7/10), *derepto* (153/6) alături de *dereptu* (passim), *descoperitul* (141/13) alături de *descuperitul* (140/2), *întorerecu* (78/3) alături de *înturerece* (6/14, 29/11), *corabie* (passim) alături de *curabie* (83/5), *legători* = „legături“, *uspătato-vă* (132/5); *nută* = „notă“ (2-3), *ругu-vă* = „rogu-vă“ (147/5) ș. a. Interesantă e contaminarea *prepuno* și (108/6), care dovedește că copistul vacilă între o grafie cu *o* pe care o avea înaintea sa și între rostirea corectă cu *u* pe care o cunoștea.

Pe *vrundu* = „voindu“ (10/5, 6, 14/7), care se găsește și în alte texte vechi îl vom lămurii în alt loc.

8°. *O* în loc de *oa* și *e* în loc de *ea*: *vorova* (35/1), *războe* (126/5)¹; *acela* = „acealia“ (167/13) etc.

Nu mă voi ocupa de câteva particularități morfologice, asupra cărora ar trebui să insist cam mult, dar dau câteva particularități sintactice caracteristice pentru Sașii care vorbesc românește:

9°. Substantivul urmat de un atribut a rămas nearticulat: *câte înturerece săntu Iudei ceia ce au credzutu* (29/12) dar cf. *toți Iudeii ceia ce săntu întru lumbi* (30/2-3); *Au tu nu ești Eghiptianinu cel ce... prăvestiși* (35/12-13), dar cf. *Eu săntu Ihsuș Nazarëninul cela ce tu gonești* (39/5-6); *dobândiū agiutoriu cela ce e de la Dumnezeu* (79/9) etc. În exemple ca: *Eră urii fii lu Scheveir* (5/5-6); *Multă fu plăngere tuturoru* (23/13), *se preerească ei lăsăciuri păcateloru* (78/6-7) însă poate fi vorba de dativ.

10°. Nu se pune articolul după *tot*: *și-i învăță toate ainte se știe lucrure* (168/6-7); cf. însă *de toți bărbațu* (3/4), *prin toate dzilele* (3/14), *toți Iudeii* (6/2-3).

11°. Se pune articolul după numeralele ordinale: *doi anii* = „cei doi ani“ (64/7), *uo mie de anii* (177/9), *o mie de anii* (177/10), *tot așa alți anii* (157/9-10), cf. *după trei dzile* (64/13).

¹ N'am utilizat exemple nesigure ca *finovatu* = „f[iv]inovatu“ (118/12) ori *lêce* (115/5), unde nu e vorba de schimbarea consoanțelor sonore cu cele nesonore, ci în cazul întâiu de o greșală de copiere, în cazul al doilea de confundarea lui *v* cu *l*. Am evitat și citarea unor exemple în care se confundă probabil *z* cu *ș* ori *z* cu *ț* etc.

12°. Se pune articolul și între alte împrejurări când nu l-am așteptă: *se iubească ce e de Pavelu apostolu scrisa* (168/1), *născuți nu de sămânța putredireei, ce neputreda* (144/1-3); ori invers: *chinuiască ca ucigătorii, sau ca furul, sau ca reufăcătoriu, sau ca u-ț striiru iscoditoriu* (161/1-4) etc.

13°. O seamă de vaccilări în întrebunțarea articolului după prepoziții sânt tot proprii Sașilor care vorbesc românește: *că mîeamu postitu întru băsearecă, nece cu gloata, nece cu voroavă* (61/13-14); *dintr'ânși* (4/13) alături de *dînt'r'ânșu* (52/10 11), *spr'i-țsu* (16/10, 32/10, 60/5 6), *spr'i-țnși* (3/2-3), *într'ânse* alături de *cătr'ânșii* (18/9) etc.

14°. De la un strein trebuie să vie și întrebunțarea atât de variată a lui *un, o* în exemplele: *nece uo pestială* (69/9), *nece uo frică* (152/9), *nece ură vină* (69/14), *nece ura vină* (72/4, 101/7); *uo mândrie* (137/6), *întru ura mândrie* (153/3); *nece urulu izvoru* (125/8) etc.

Peste așteptare de multe sânt săsisme în Codicele Todorescu și Martian, ca și în textele bogolmice ale Codicelui Sturdzan, ca să nu mai vorbim de *Intrebarea creștinească*, de care ne ocupăm în altă recensiune.

1°. Cea mai caracteristică particularitate de origine săsească a celor dintăiu două manuscrise este confundarea consonantelor sonore cu cele nesonore. Astfel se alternează *f* cu *v*: *faptele—vaptele, folosu—volosu, viermii—fierūmii, fi - vi, focū—vocū, fiūl—viūl, fētele—vētele, fieru—vieriū, frică—vrică, fumulū—vumulū* etc.; *č* cu *ğ*: *urgie—urūcie, lēge—līacē, giudețū—ciudețu—ciudeț, ingerii—īncerii, mērgem—mērcem, atunge—atince, giuratū—ciur, plāngeți—plānci—plānceri, ageia—aceia* etc.; *p* cu *b*: *scumbii—scumpii, upra—ubra—umbra, adābāndu-i, adābatu*, dar *apă* sau *apā, rumbāndu-i* (= „rumpāndu-i“) etc.; *ț* cu *dz* și *z*: *īnal'țe-să - īnalūță-te—īnālūdźā-se, bārbațloru - bārbadzi, cādźu-cāțu, pādźitu—pādźitu—pāțitu, veți—vedzi* ș. a.; *c* cu *g*: *strigai* = „strica“ (T 74 r° 13—14), *adug* = „aduc“ (T 73 r° 11—12) etc.¹

2°. Rostrea *ua*: *tuatē* alături de *toate, tute* și *totā*.

3°. *E* în locul lui *ă*: *tresnetū, către* alături de *cătrā, me* alături de *mā* și *mā* etc.

¹ Cf. *vără* (= „fără“) de stare (Cuv d bătr, II, p. 479), *desvēce* = „desfeace“ (ibid, p. 277), *blumbu* „plumbu“ (ibid., p. 154); *īmplāndū* = „īmblāndū“ (Ps. Sch, p. LXXVII, 39, și la Coresi); *cāndu* = „cāntu“ (ibid, ps. XII, 6; și la Coresi), *videle* = „vitele“ (ibid, cānt. 8, 81); *ligrātoru* = „lucrătorii“ (ibid, ps. 6, 9), *clumi-me-voiu* = „glumi-mă-voiu“ (ibid, ps. LXXVI, 13), *sparcu-se* = „spargu-se“ (ibid, ps. XCI, 10), *fricul* = „frigul“ (ibid., cānt. 8, 67); apoi mai puțin sigurele: *țceri* = „giceri“ (ibid, ps. XVIII, 4), *urța* = „urgia“ (ibid., ps. XXIX, 6), *fiudețul* (ibid, ps. XXXIV, 23), *frānți* = „frāngi“ (ibid, ps. IX, 36), *fericedz* = „fericiți“ (ibid., ps. 2, 13), *īmprețfurul* = „īmprețurul“ (ibid, ps. XVII, 2) ș. a., în care poate fi vorba mai curând de o confundare a slovelor; *vranse* = „frânse“ (Ps Hurm ps. CXXIII, 7), *frut* = „vrut“ (id, CXXIII, 1), *puğosā* = „pucioasă“ (id. ps. X, 6) ș. a.

40. Reducerea diftongului: *aștaptă* = „așteaptă; *meu* și *miu* alături de *mieu*; *ferulă* alături de *fieru* și *vierău*; *vermu* alături de *viermi* și *fierămii*; *cer*, *ceră*, *ceru-* alături de *cerău-*; *-toră*, *toru-* alături de *-torău*; *ungurile* = „unghiurile“; și, prin analogie falsă în grafie, invers, prezența lui (i) unde nu s'a rostit niciodată acest diftong: *liume* alături de *lume*, *liui* alături de *lui*; *nău* alături de *nu*, *liumina* alături de *lumina* etc.¹.

50. Disparația lui *î* după *r* final și, uneori, înlocuirea lui cu *u*: *chinuru* etc.

Dintre cele mai puțin sigure găsim:

10. Pe *e* și *i* după *r*: *zbiăret-*; *amări-* alături de *amări*, *striga-* alături de *străga-* etc. Formele cu *ri* care trebuie să se fi ivit încă în „străromână“, căci se găsesc și în dialectul macedo-, megleno- și istroromân (cf. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumanischen*, p. 31—2), însă sânt mult mai dese. Astfel, afară de *amări-*, *amără-*, se mai găsesc: *răd*, *rău*, *fărăme*, *țărăna*, *morărit*, *ură-*, *ocări-* etc. Prin o falsă analogie avem apoi *grăși* alături de *greși* etc.

20. Restirea *a*—*a* în loc de *ă*—*a*, *a*—*ă* și *a* în loc de *a* și altă vocală: *fapturile*, *împărți-*.

30. Confundarea lui *o* cu *u*: *unolă* și *unolău*, *rostolă* și *rostol*, *bocură-te* și *bucură-te*, *poronca* și *porunca*, *focol* și *focul*, *țutoror* și *tutoror*, *năravol* și *năravul*, *co* și *cu*, *loi* și *lui*, *loro* și *loru*, *godeșu* și *gudeșu*; *sv[î]nșilur* și *sv[î]nșilor* etc. *U* se confundă chiar și cu *ă* sau *â*: *măncă* alături de *muncă*, *făcăt* alături de *făcută*, *năravurăli* alături de *năravurile*. Pentru acestea cf. sâs. *kortărar* < *corturar* (Brenndorfer, 30), *ponără* < *pănură* (id., 40) etc.

40. *O* în loc de *oa*: *omini-* și *oameni-*; *noo* și *noae*, *vostre* și *voastre*, *întorece* și *întoarce*, *totă* și *tute* alături de *toate* și *tuat*, *gropă* și *groapă*, *ploe*, *morăte* alături de *moarte*, *sore* alături de *soare* etc.

50. *E* în loc de *ea*: (să) *mergă* alături de *mărcem* și *mărcge*, *legă* alături de *lăcă*, *ce* alături de *că*.

Dăm și câteva sâsisme sintactice:

60. Substantivul rămâne nearticulat înaintea atributului posesiv: *de la beserică lui d[um]nedzău* (T 38 v⁰ 2—3), *să se sature din fărăme ce cădă din masa bogatului* (T 46 r⁰ 7—8), *tlăcovanie ev[an]gh[e]liei de la giufdeșu* (T 99 r⁰ 2), *roditoare domnului* (T 27 r⁰ 14) și *roditoare domnului* (ibid., r⁰ 5), *nău fâgăduită împărăție cerului* (27 r⁰ 14); *fii oamenilor* (T 52 r⁰ 3 și 13) *fii miei* (49 r⁰ 15) etc.

70. Subiectul și obiectul determinat uneori nu se articulează: *ceia ce n-au făcută voia lui H[risto]s și curvarii... și necurați* (T 44 v⁰ 8), *să întrăm... împărătu și arhurei și domni*

¹ Poate aici intră și *udzim* = „audzim“ din *să-ı udzim* (T, 106 r⁰ 15), din care însă a putut fi omis *a* și în urma confundării lui cu prefixul *a* (cf. *aduc—duc* etc.). *İboste* = „ıuboste“ probabil este un provincialism.

(T 5 r⁰ 15), *moarte biruîa* (T 10 v⁰ 5-6), *cruce o fină* (T 50 v⁰ 10) etc.

8⁰. Lipsește articolul după *tot* în: *în toate dzile* (passim) pe care-l găsim alături de *în toate zilele* (passim).

9⁰. Se pune articolul genitival cu toate că atributul în genitiv urmează imediat după substantivul prevăzut cu articolul enclitic: *nărodulă a lui Adam* (T 13 r⁰ 8-9).

10⁰. Se articulează substantivul care urmează după atribut: *dereptă necredinčoșii Jidovii* (T 13-14), *toți sv[i]nți încerii* (T 59 r⁰ 2), *sv[â]ntul botezului* (T 50 r⁰ 15-16) *marele patriarhul* (T 87 v⁰ 9-10); *spuseră a fiului lui D[ș]mnedzeu târia și cinstă* (T 23 r⁰ 4-5).

11⁰. Atributul adjectival care premerge substantivului nu e articulat: *întrară... întru svântă cetate* (T 17 r⁰ 1).

12⁰. Se pune articolul și în alte cazuri în care astăzi nu l-am așteptă: *și toți învise* (T 4 v⁰ 16-5 r⁰ 1), *toți carii sântu* (T 5 v⁰ 1), *[să erütămă toți] pîntru înviară* (T 8 v⁰ 16), *cine se apropiă câtră codrulă elă muriă* (T 18 v⁰ 13-14) etc.

13⁰. Se amestecă genurile: *oamini cheamă-se toate limbile dereptă păcatele lor surupați în iad* (12 v⁰ 15-16) *și multe trupuri răpăusate ale svinților sculară-se și intrară după înviare ei întru svântă cetate* (16 v⁰ 13 ș. u).

14⁰. Se amestecă numerr: *limbile lor eră legată în pară de foc* (T 39 v⁰ 4), *vor prinde a țâpă din mu[n]că sufletul câtră trupă* (T 102 r⁰ 10-11), *acela au cumpărată aur strâmbă, dereptă acăia să muncescu* (T 36 r⁰ 5-8), *cumu se mun'escu rodul creștinescu* (T 28 r⁰ 4-5), *și lăgă lui și poroncitele lui să o finem* (105 v⁰ 11-12) ș. a.

Aceste săsisme, sporite chiar, se găesc și în Codicele Martian. Aproape toate, mai ales cele sintactice, se găesc și în Codicele Sturdzan. Pentru a nu repetă aceleași lucruri nu le reproducem și din acestea.

Dar de unde vin aceste săsisme? De la traducător ori de la copist? În cele mai multe cazuri vin și de la unul și de la cellalt. Astfel e cazul copistului C al Psaltirii Scheiane, al celui ce a scris Psaltirea Hurmuzachi, al traducătorului Evanghelinei slavo-române de la Petersburg și, după toată probabilitatea, al copiștilor codicilor Todorescu și Martian, în care săsismele sânt foarte numeroase și destul de deosebite ca să arate că vin de la indivizi deosebiți sau din regiuni deosebite

Nu putem afirmă cu siguranță același lucru relativ la copiștii A și B al Psaltirii Scheiane, la cel al Psaltirii Voronețean, al Apostolului de la Voroneț, precum nici la al Codicelui Sturdzan, care a fost copiat în parte de însuși popa Grigorie din Măhaciu, cu toate că săsisme există și în acestea. Săsismele acestora sânt mai asemănătoare. Ele trebuie să vie, dacă nu toate, în cea mai mare parte însă, de la traducător.

Dar oare să fi fost în însăși traducerea originală săsisme? E greu de spus cât timp nu o cunoaștem. Totuși trebuie să credem că au fost, de vreme ce nici unul din textele noastre cele mai vechi nu este lipsit de ele, nici când acestea sânt copiate cu siguranță de Români.

Am amintit la p 499 a acestui buletin că Radul din Mănicești și-a copiat Evangheliarul de pe un „izvod“ făcut de un Sas. Sasul care-l copiază avea în graiul său nu numai diftongările *ai, oa, ea*, rostirea cu *ie*, ci și rostirea cu *a* în loc de *ú* și confundarea consonantelor sonore cu cele nesonore. Altfel n'ar fi putut înlocui pe *încălzindu-se* sau *încăldzindu-se* cu *încalțindu-se* (Marc. Zač. 65). Izvodul eră identic cu al lui Coresi, cum arată unele greșeli comune. Sasul care l-a scris puneă articolul genitival și când substantivul determinat, care precedă nemijlocit atributul în genitiv, eră prevăzut cu articolul enclitic. Altfel n'ar fi despărțit pe *alciului* din *au nu este acesta feciorul alciului* (Mat. zač. 56) în *al celui* și pe *agrului* din *spune noao pilda pleavei agrului* (Mat. zač. 54) în *a grăului*, despărțiri care se găsesc întocmai și la Coresi.

Următoarele săsisme găsite în lucrările lui Coresi¹ probează că acestea au fost scoase în tipar de pe un „izvod“ scris de un Sas.

1°. Urme de confundarea consonantelor sonore cu cele nesonore: *împlândū* = „îmblândū“ din *Și pomenēște că peliță sântu duhū împlândū și nu se întoarce* = „recordans carnem eos esse, ventum a beunte m“ (*Psalt.* 1577, ps. LXXVII, 39); *să marcă* = „să margă“ (*Ev. Mat.* zač. 39); *cănaū* = „cântū“ (*Psalt.* 1577, ps. XII 6), *rosdulū* = „rostulū“ (id, ps. LXV, 17); *Israilū* = „Izrail“ (*Psalt.* passim) și *Istraililor* = „Izdraaililor“ (*Ev.*, Mat. 62 și 79), alături de formele cu *z*. confuzie care se întâlnește adeseori și în *Psalt. Sch*); *să vie* = „să fie“ (*Psalt.* 1577 și 1588, ps. XXXIV, 8; cf. *să fie* în *Psalt.* 1570 și în *Psalt. Sch.*); apoi mai puțin sigurele: *slucile* = „slugile“ (*Ev. Mat.*, zač. 109); *gimful* = „cimful“ (*Psalt.* 1577 și 1588, ps. XXXVII, 8; cf. *cimful* în *Ps. Sch*); *să se îndulțescă* = „să se indulcească“ (*Psalt.* 1570 și 1588, ps. LXVII, 4); *credindză* (*Ev.*, Mat. zač. 99) ș. a.

2°. Urme de rostirea *e* sau chiar *i* în loc de *ă*: *sărbēze-ți* = sârbează-ți“ (*Psalt.* 1570, ps. LXXV, 11; cf. *sărbēdză-ți* în *Psalt. Sch.*); *sprāntare* (= „sprăntară“ s. sprințară“) *avuște* (*Psalt.* 1577, ps. CVIII, 36; tot așa și *Psalt. Sch.*) *cărtulariul învațe-se* = învață-se“ (*Ev. Mat.* zač. 55), *despunetoriū* = „despunătoriu“ (id, Mat. zač. 57), *de năprasne* = „de năprasnă“ (id. Luca, zač. 46), *ca încetare* (= „încetară“) *întrebând el* (id. Ioan, zač. 28),

¹ Din exemplele date din *Evangheliar* (scurtat *Ev*) încă n'am putut controla cu originalul de cât pe cele care se găsesc și în *Cartea cu învățătură* de la 1581.

vemû = „vămû, „vom“ (ev. Mat. zač. 10 în *Ev. cu înv. 1581*) *strelucindû* = „strălucindû (ev. Luca, zač. 45, *ibid.*), apoi *pio-povedui-* (*Ev. passim*) și *grieà* = „greeà“ în loc de „grăeà“, ct. *miu* (*ibid.* zač. 48) alături de *meu* și *mieu* (*passim*), *chimu-te* (*Psalt. 1577*, ps. CXXXVII, 4) etc.

3°. Urmă de rostirea *oa* în loc de *o* pare a fi *ca oa mie-de anii* (*Psalt. 1577*, ps. LXXXIX, 4) În *moariei* = „morii“ (*Ev. Marc. zač. 42*) probabil avêm de a face cu un genitiv de felul lui *viațeei* etc.

4°. Urme de rostirea cu *ea* în loc de *e*: *prêmari* (*Psalt. 1577*, ps. LXXVII, 8), tipărit de Hasdeu *prea mari*, în loc de *premari* sau *primari*, cum găsim în *Psalt. Sch.* (cf. *děinte* în *Psalt. Vor.*, *întăile* în *Psalt. Hurm.*, *cële dentăi* la 1588 și Dosofteiu), *derěptate* (*Psalt. 1577*, ps. LXXXIV, 12), *fără-de-lěgile* (*Psalt. 1577*, ps. 102—12), *închina-sě-vorû* (id., ps. LXXXV, 9), *muearěsca* = „muereasca“ (*Ev. Mat. zač. 78*), *acueași seacă* (— „secă“) *smochinul* (id., *Mat. zač. 84*), *usteani-se* (ev. Ioan, zač. 12 în *Tâlc. ev. 1564*); poate *poměnu* (*Psalt. 1577*, ps. LXXXVI, 4), *grăeaști* = „grăești“ (*Ev.*, *Mat. zač. 109*), *lăcuiaști* = „lăcuești“ (*Psalt. 1577* și 1588, ps. CI, 13) ș. a.

5°. Reducerea diftongului în: *arulû* (*Psalt. 1576*, greșit *darul* 1588; cf. *arul* și în *Psalt. Sch.*), *școp-* (*Ev. passim*) alături de *șchiop-*; *Uda* = „luda“ (ev. Ioan, zač.: 58), poate și *adû* alături de *iadû*, care însă, cum am mai amintit, ar putea și numai să redea grafia slavonă, ș. a.; apoi *fir-ară* = „fire-ar“ (*Ev. Mat. zač. 40*), *ascultar-ar* = „ascultare-ar“ (id., Luca, 84), *vra* = „vrea“ (id. Ioan, zač. 18) etc. *Ișor* (*Ev.*, Luca, zač. 82) poate fi și numai provincialism românesc.

6°. Disparația lui *î* final după *r*: *ver* (= „veri“) *fi* (*Ev.*, Luca, zač. 74), *pretor* = „pretoriu“ (ev. Ioan, zač. 60) etc.

7°. *U* în loc de *î*: *că cicea u†* (= „în“) *loc pustii sântem* (*Ev. Luca, zač. 42*); poate și *vrundû* = „vrândû“ (*Psalt. 1577*, ps. XXXIX, 15; în *Psalt. Sch.*, probabil în urma contaminăței cu *voindû*, are forma *vruidu*). În *luundû* (*Psalt. 1577*, ps. CXXV, 6; cf. în *Psalt. Sch.* și *Vor. lu†du*, în *Hurm. luundû*) ar putea fi vorba de o asimilație.

8°. Urme de *i* în loc de *î* atât după *r*, cât și în alte poziții: *ocărire* (*Psalt. 1577*, ps. LXXIX, 7; alături de *ocărt-*, *passim*), *răspintiule* (*Ev. Luca, zač. 72*).

9°. Urme de rostirea *a* în loc de *ă*: *înbracatû* (ev. Mat. zač. 106 în *Tâlc. 1564*), *paharûlû* (ev. Marcu, zač. 47 *ibid.*), poate *apucara* (*Psalt. 1570* și 1577, ps. LXVII, 26) ș. a.

10°. Confundarea lui *o* cu *u*: *tuturur* (*Ev. Luca, zač. 8*); *cuviusû* (*Psalt. 1577*, ps. LXXXV, 8); *a mătorit* (id., Luca, zač. 2); *îngrupără* (id. Mat. zač. 57) *îngrupătoare* (id. Mat. zač. 111, Marc. zač. 63), alături de *îngropat* (id. Luca, zač. 83), *Siluanului*

alături de *Siloamului* ș. a. *Tute* în loc de *tote* = „toate“ (Ev. Luca, zač. 102) este același lucru.

11°. *O* în loc de *oa*. *omorâ* = „omoarâ“ (*Psalt.* 1577, ps. XXXVI, 32; în *Ps. Sch.* e analogicul *omorăscă*, pe care-l întâlnim și la Coresi, cânt. 3) *Domne* = „Doamne“ (id. ps. LIV, 24), *noastră* (id., ps. LXVII, 20), *întorce-ne* (id., ps. LXXIX, 4 și 8), *ostrove* = „ostroave“ (id., ps. XCVI, 1), *ploia* = „ploaia“ (id., cânt. 2, 2), *morte* (id., cânt. 4, 13) etc.

12°. *E* în loc de *ea*: *hutlen* (Ev., Mat. zač. 80), *derepta* = „dereapta“ (*Psalt.* 1577, ps. XLIII, 4 și LIX, 7) etc.

13°. În morfologie se pot observa uneori analogii curioase care nu pot să vie decât de la un strein. Astfel *mormânt* are pluralul *mormănte* (*Psalt.* 1577 și 1588, ps. LXXXVI, 6; și în *Psalt. Sch.*) alături de *mormunte* *Împărat* are genitivul aproape în tot locul *lu împărat*, probabil după analogia lui *Chesar*. Verbul *omorî* își păstrează pe *-esc* și în plural, ca și *încăresc*, care însă îl are și în dialectele din sud. Prepoziția improprie *împrejur* s. *împrejurul* se declină: *de șă se ducă împrejurile orașelor* (Ev., Luca, zač. 42) ș. a. Poate așa trebuie explicată și forma de perf. *înțelegû* și participiul *înțelegut* al lui *înțelege*.

Mai numeroase sânt particularitățile sintactice de acest fel.

14°. Substantivul urmat de un atribut a rămas nearticulat: *In tine amu eși-va județ, cela ce va paște* (Ev. Mat. zač. 3), *în toate cetățile și locuri unde vreu însuși să meargă* (id. Luca, zač. 50), *zise Domnul credincios întru puținel, și întru mult easte, și nedrept întru puținel, și întru mult nedrept iaste* (id. Luca, zač. 81); *de 1 fărâme ce cădea de 1 masa bogatului* (id., Luca 83, tot așa în *Carte cu înv. Mat.* zač. 62, iar în *Ev. de la Petersburg: den forume ce cadû*; în *Ev.* însă: *de fărâmele ce cad*); *și le ștergeă cu pomiselnic ce eră încins* (Ev., Ioan, zač. 44; dar cf. *pomiselnicul ce eră la capul lui*, Luca, zač. 60); *păhar ce-au dat mie părintele n'am a-l bea* (id. Ioan, zač. 58); *e gloate și vătășii și slugile Iudeilor* (id. Ioan, zač. 58); *unul născut fit acesta* (id. Ioan, zač. 2); *Bărbatû cruntû și hutlênû nu agonisește* (*Psalt.* 1577, ps. V, 9); *Bărbatû limbutû nu derêgese în pământû, bărbatû nederptû rău vânează în putredire* (id., ps. CXXXIX, 12); *Bărbatû fărâ mente nu cunoaște și neînțeleptulû nu înțelêge acêstê* (*Psalt.* 1577, ps. XCI, 7); *Veselimu-nă dereptu dzile ce într'ânse plecatu-nêi* (*Psalt.* 1577, ps. LXXXIX, 15); *cântece spuțelorû* (id., ps. CXXXIV, titlu; în alt loc *cântecele*); *ce sui în ceriu çerțului* (id., ps. LXVII, 34); *și munțu ca miei oilorû* (id., ps. CXIII, 4); *unde easte sălaș unde voi Paștile cu ucenicii. . . să mănănc și mueri ce venise* (Ev. Luca, zač. 111); *în oraș ce se chema Ghethsimania* (id. Mat. zač. 108), *iubii dulce frâmsêfe caseei tale și locû de sălașu slavei tale* (*Psalt.* 1577, ps. XXV, 8); *Pomênû Raavû și Vavilonû ce șturâ mine* (id. ps. LXXXVI); *foculû. grindinê, zăpada, gheție și*

duhă răpede (id. ps. CXLVIII, 8); *gadinele și pasări cu pene* (id. ibid., 10); *vrătute capului meu* (id. ps. LIX, 9), *Și va vră împăratul bunătății tale* (id. ps. XLIV, 12); *în dulce vrere oamenilor tăi* (id., ps. CV, 4); *cinste lu împăratul județu iubeste* (id. ps. XCVIII, 4); *tăe lui urêche derêptă* (Ev. Luca, zač. 109) ș. a.

15°. Invers, s'a articulat substantivul care urmează după atribut: *învățând întâii preoțu* (Ev. Mat. zač. 85); *o văduo săraca* (id., Luca, zač. 103); *grăi lui muearea samarênina* (id., Ioan, zač. 12), după numeral: *oa mie de au* (Psalt., l. c. ad 3°).

16°. Se articulează substantivul care urmează după o prepoziție și când acesta nu e determinat: *eră patru mie de bărbați, fără muerile și fără feciori* (Ev. Mat. zač. 64); *ispitit a fi de bătrâni și de mai maru preoți și de cărtularii* (id., Luca, zač. 44); *Mâniarâ-mâ de strunii* (Psalt. 1577, cânt. lui Moise de a doua lege, 16); ori invers: *nece sufletul mai bunu e de hrană și trupul de veșmintele* (Ev. Mat. zač. 18); *că Ioan sculatu s'au den moarte de alți, că Ilie ivise, e de alți. că un proroc de mult ivise* (id. Luca, zač. 41); *spinarê loră cu totă duplecată* (Psalt. 1577, ps. LXVIII, 24) ș. a. Nu putem preciza dacă e săsesc, ori nu, uzul articolului enclitic la substantivul care urmează după prepoziție în locul lui *cel, cea*. Deosebită mențiune merită în acest loc întrebunțarea prepozițiilor în legătură cu pronumele *însul, însa (nusul, nusa)*, pe care astăzi îl întrebunțăm articulat. La Coresi nu se articulează. Totuși sânt destul de dese și cazurile articulate.

17°. Nu se pune articolul la substantivul întrebunțat ca subiect ori obiect determinat: *auzi tânărul cuvânt, și se duse* (Ev., Mat. zač. 79); *văzû el alt, și grăi lui* (id., ib. zač. 109); *când vrême easte* (id., ib. zač. 51); *alți uciseră, alți cu pietri-i uciseră* (id., ib. zač. 87); *juncu miei și hrăniți (= „hrăniți”) jungheați* (id., ib. zač. 89); *unulă, farisei, iară altă, mitară* (id. Luca, zač. 89); *e corabie eră în mijlocul mării* (id., ib. zač. 59); *propoveduse-va Evanghelie pespre toată lumea* (id., ib. zač. 99); *și înși-ne lăsăm* (id. Luca, zač. 55); *e fariseu stătû așa* (id., ib. 89); *întâiul luo muere . . . și o luă al doilea muearea* (id., ib. 102); *în sila sa veselêste-se împăratul* (Psalt. 1577, ps. XX. 2); *că împăratul upovăiaște spre Domnul* (id., ib. 8); *și derêptate den ceriut se plecâ* (id., ps. LXXXIV); *Nu se spăsêste împăratul cu multă silă* (id., ps. XXXII, 16) ș. a.

18°. Săsească pare să fie nearticularea numelui care urmează după *tot*, chiar și când după el se găsește un atribut: *toți bărbați* (Psalt. 1577, ps. LXXV, 12), *toți sfinți ingeri* (Ev. Mat. zač., 106). Cu deosebire e deasă construcția: *în toate zile, în toată zi, toată zi*, cum spun Sașii, alături de *în toate zilele, în toată ziua, toată ziua*, chiar și când urmează un atribut: *în toate zile vieții mele* (Psalt. 1577, ps. XXII, cf. însă *în toate zilele*

noastre veselimu-ne, ps LXXXIX, 14). Tot așa și după *ca: în-groșară-se ca parête apele* (Psalt. 1577, cânt. 1, 8)

19°. Se pune articolul genitival când nu este trebuință de el: *înțelepciunea a lu Solomon* (Ev. Mat. zač. 48); *pilda plëveii a grăului* (id., ib. zač. 54); *află unul de megiași ai lui* (în loc de *megiașii lui*) (id., ib. zač. 77; cf. *megiașul lui și tău* ibid); *toată puterea a credinșosului* (id., Marc zač. 40); *naintea fêțelor a tuturor oamenilor* (id Luca zač. 8); *sângele a tuturor* (id., ib. zač. 62); *Domnul Dumnezeu a lui Avraam* (id., ib. 102); *besereca sfânta a ta* (Psalt. 1577, ps. XXVII, 2); *în curtê sfânta a lui* (id., ps. XXVIII, 2)

20°. Se confundă numerii: *și sêmne nu se va da lui* (Ev. Luca, zač. 59); *șase zile easte* (id., ib. zač. 71); *tot omul mainte vin bun pun, și când se îmbatâ atunci se veselêște* (id Ioan, zač 6); *toți cine va crêde întru el* (id., ib 9 și 10); *toți ce face păcate, rob easte păcatelor* (id., ib zač. 31); *toți cine se face împăratu protivște-se lu Chesarû* (id., ib. zač. 60); *nece pomenescû numele lorû rostulû mieu* (Psalt. 1577, ps. XV, 4); *Eșirê apelorû scoaserâ ochii mei* (id ps. CXVIII, 136); *Ce dède vitei mâncarê lorû* (id. ps. CXLVI, 9), etc.

21°. Se confundă genurile: *învești unul de acêla* (Ev. Mat zač. 18); *îubêște vecinul tău ca însâ tine* (id., ib. zač. 79); *nimea amu lumina sâ aprinzâ să acopere el cu vasul, sau supt pat sâ o.pue* (id., Luca, zač. 36); *un smochin aveâ oare cine întru o vie a lui sâdit, și vine să caute rod la ea și nu aflâ. Zise viearțul: İatâ trei ani de când vin caut rod la smochinul acesta și nu aflu... până nu o voi sâpâ împrejur* (id., Luca, zač 152), etc.

22°. Acorduri greșite: *mărturiea a toate limbilor* (Ev., Mat zač. 9); *cu bărbații rudeei aceasta* (id., Luca, zač. 59); *vine amu judele aceștii lume* (id., Ioan, zač. 49), etc.

23°. „Einschachtelung“-uri caracteristice Sașilor care vorbesc românește: *sâ te-arâ mâna ta sau piciorul tău săblâzni-te* (Ev., Mat zač. 74); *ce vâ voao pare* (id., ib. zač. 75); *de-l va sâmbata vindecâ el* (id., Luca, zač. 22); *de va grâunțul de grâu cădeâ* (id., Ioan, zač 42); *cine va mie slujî* (id., ib); *unde voiû eu merge* (id., ib. zač. 46), ș. a.

24°. Se găsec și alte construcții care, dacă nu sânt inerente traducerii din slavonește, nu pot să vie decât de la un strein. Astfel se întrebuițează adeseori acuzativul în locul genitivului: *în curtea întâiul preot* (Ev. Mat., zač. 107); *de neașteptarea sunetul măriei și turbureala* (Ev., Luca, zač. 106); *derese-mâ spre cărare dereptate* (= „dereptăției“ ori „dereptată“) (Psalt. 1577, ps. XXII, 3) etc. După prepozițiile improprii se pune când acuzativul, când genitivul: *înlăuntru loc, înlăuntru morminte, înlăuntru urechile acului* alături de *înlăuntru cetăților* etc.

Cele mai multe din particularitățile sintactice înșirate mai

sus se găesc întocmai și în Evangheliarul lui Radul de la Mănicești, în Psaltirea Scheiană și cea voronețeană.

Având în vedere cele constatate mai sus, ni se impune de a sine încercarea de a stabili o legătură între săsismele celor mai vechi texte românești și faptul că existau Sași husiți. Că învățăturile husite au trebuit să fie cunoscute printre Sași o dovadă, afară de ceea ce ne spune cartea lui Thóth-Szabó, și faptul că învățăturile lui Luther s'au lătit foarte repede printre ei; n'au trecut nici 20 de ani după lupta de la Mohács și toți Sașii s'au făcut luterani. Tot așa de repede a prins rădăcini reforma lui Luther și în Zips. Terenul eră doar pregătit pe unde eră populație germană. Reforma lui Luther nu eră decât o continuare a celei a lui Huss.

Sașii, având de a face în satele din jurul orașelor lor cu o populație românească mai numeroasă decât cea săsească și sprijinindu-se pe munca brațelor românești, de la început au învățat românește. Având întinse relații comerciale cu Țările românești, unii din ei vor fi învățat și limba oficială a acestora, cea slavonă, pentru a putea redacta corespondența și actele necesare bogatei clientele alcătuite din boeri și chiar Voevozi.

Că diecii sași de la Curțile domnilor români știau slavonește, o dovedesc formele *хрьсомънници* din documentele slavone de la 1385, 1387 și 1547 (v. p. 491—2), precum și *панндар* din actul slavon din 1634. Cercetate cu băgare de seamă actele slavon-române pot să mai dea și alte dovezi de acest fel.

Că Sașii au tradus din slavonește cărți bisericești în românește o dovedește Evanghelia slavo-română de la Petersburg și Psaltirea Hurmuzachi, care, fie însăși traducerea originală, cum crede Candrea, *Psalt.* p. L, ș. u., fie o copie, cum crede Pascu, *Ist. lit. și limbii rom. sec. XVI*, p. 64, păstrează în text cuvinte slavonești netraduse și cuvinte slavonești șterse și înlocuite cu cuvintele românești corespunzătoare, ceea ce nu ne-am putea explica dacă traducătorul sau copistul n'ar fi înțeles limba slavonă.

În urmare un Sas din regiunea Bistriței, care a urmat ca student la universitatea din Praga și a primit acolo noile învățături ale lui Huss, reîntorcându-se acasă și refugiindu-se apoi dinaintea persecuțiilor în Moldova cea primitoare, a putut să-și pună cunoștințele sale de limbi în serviciul câștigării de proseliți, făcând pe misionarul husit între ocrotitorii săi, căci e mai puțin probabil că s'ar fi apucat de traducerea Bibliei pentru a le face acestora o simplă plăcere, chiar și pentru plată. Ar fi vorba deci de un caz analog celui al doctorului Brecht vor Brechtenberg (1650—1730), de origine din Frankfurt an der Oder, care a trecut din Ardeal în Muntenia ca medic de curte și, după ce a învățat românește, a tradus în această limbă și a tipărit cu litere gotice catehismul lui Luther pentru scopuri de propagandă¹). Firește,

¹ Dr. A. Bitay, *Erd, Irod, Szemle*, 1924, No. 5—6, p. 230.

aceasta nu însemnează că tuturor copiștilor de mai târziu trebuie să le atribuim aceleași scopuri.

Că traducătorul sas și husit și-a făcut traducerea din slavonește, nu din altă limbă, trebuie să se explice prin faptul că ținea să nu se depărteze prea mult de tradiția care stăpânește în biserica românească, ca să nu înstreineze de la început prin înnoiri prea mari pe cei ce voia să-i câștige. Același fel de a gândi îl manifestă mai târziu și Sașii luterani, în deosebire de Ungurii calvini, cu prilejul tipăririi lucrărilor lui Coresi.

Avem mai multe motive să credem că Sasul care a tradus cele dintâiu texte românești a fost husit, reformat, dar încă nu luteran.

Mai întâiu e *filioque* în Crezul din Psaltirea Scheiană, care nu se potrivește cu învățăturile lui Luther și Calvin¹.

Apoi numai un husit a putut să se gândească să traducă și texte bogomilice, cunoscute fiind bunele raporturi dintre husiți și bogomili și înrudirea dintre învățăturile lor.

În sfârșit avem indicații că o seamă din manuscrisele noastre sânt scrise înainte de 1530, iar înainte de această dată, când s'a formulat „confesiunea credinței augsburgice“ în dieta de la Augsburg, și mai ales înainte de 1517, data afișării celor 95 teze ale lui Luther pe ușa bisericii castelului din Wittenberg, nu poate fi vorba de luteranism propriu zis.

Di Candrea, *Psalt.*, p. XCIV, a arătat că Psaltirea Hurmuzakî a trebuit să se scrie în jurul anilor 1500—1520, deoarece ancora ca marcă de hârtie apare tocmai în acest timp. Pentru a dovedi și mai bine acest fapt, afară de M. Briquet, *Les Filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier*, vol. I—IV, Paris, 1907, pe care se întemeiază Candrea, mai citez încă câteva date prețioase din punctul nostru de vedere. După cum arată I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării românești cu Brașovul și cu Țara ungiurească în sec. XV și XVI*, vol I, 1413—1509, București, 1905, p. XIX, „ancora“ fără a fi marca vreunei fabrici din acel oraș, apare mai întâiu la Sibiu pe la 1503—04, apoi la Brașov între 1525—32 (Cf. *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt und der sächsischen Nation*, I. Band von c. 1380—1516, Sibiu, 1880 și *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt (Brassó) in Sibenburgern*, v. III, tab.). Ancora într'un cerc (cu sau fără rozetă deasupra) apare la Brașov pe la 1515. În toate trei cazurile pe teren săsesc.

În aceeași vreme pare a se fi scris și Apostolul de la Voroneț, care este considerat ca cel mai vechiu manuscris românesc, cu toate că mistrețul fabricii de la Schweidnitz (în Silezia), se întâlnește și în jumătatea a doua a secolului XVI, dar în forme ceva deosebite. Îl întâlnim și în hârtia Psaltirii Scheiane alături de coroana fabricii din Brașov, deci după 1546, ca și în Psaltirea Voșonețeană.

¹ Cf. N. Iorga, *Ist. lit. rel.*, p. 19 și o. c., p. 102.

În sfârșit dacă slovele sKr din criptograma de pe p. 483 a Psaltirii Scheiane reprezintă în adevăr un număr, care s'ar putea interpreta în scrierea și felul de gândire al unui Sas ca 515, adică 1515, cum arată foarte convingător dl Pușcariu în nota de pe p. 471 a acestui volum, și traducerea originală a Psaltirii scheiane a trebuit să se scrie înainte de datele fixate ca puncte de începere ale luteranismului¹.

De la un Sas, care fiind orășan putea să știe și ungurește, se înțeleg ușor și o seamă de ungurisme ale textelor noastre vechi (*fuglu, izeclean, feleleat, hălăstui, utălu, gilălu* etc.), deoarece acesta, negăsind repede cuvântul românesc corespunzător, putea să întrebuițeze mai fără scrupul în locul lui pe cel unguresc, care-i era mai la îndemână pentru anumite idei, mai ales abstracte. Documentul de la 1755 pe care l-am reprodus mai sus ne dă o idee clară despre felul cum amestecă Sașii ungurismele în limba lor românească, căci, deși e relativ scurt, cuprinde 4 cuvinte de origine ungurească (*alan* = „alean“ < *ellen*, *sudalma* < *szidalom*, *tist* < *tiszt*, *becelui* < *becsulni*) și două venite prin ungurește din latinește (*gubernium* și *gecuție* < *exsecutio*).

Explicată în acest chip, influența husitismului asupra începuturilor noastre literare se pare foarte probabilă. Cercetările asupra husitismului la noi deci trebuie îndreptate în direcțiile indicate mai sus. Mai ales se vor căuta și urmări absolvenții sași ai universității din Praga: ce s'a ales din ei și pe unde au ajuns. Asupra acestui punct atragem în deosebi atenția tânărului învățat ceh care face cercetări asupra husitismului în țara noastră.

N. Drăganu.

Andrei Bârseanu, *Catehismul luteran românesc*. București, 1923, 8°, 8 pp.

A. Rosetti, *Les catéchismes roumains du XVI-e siècle*, Romania, No. 191 din Iulie 1922, pp. 321—334.

¹ Citirea și explicarea dată pentru criptogramă și cifra amintită din ea de Em. Grigoraș în *Adevărul literar și artistic*, V, No 175 (Duminecă 13 Aprilie 1924), p. 5 este lipsită de seriozitate. Mai întâiu aceleași semne sânt citite în două și trei chipuri. Apoi autorul nu știe că în toate textele noastre vechi se găsesc elemente sășești și ungurești care nu se pot explica la a. 926 când încă n'am avut contact cu Sașii, ba nici chiar cu Ungurii. În sfârșit pentru ca „vechea întorsură“ să se fi putut face de „teolog“ la 926 în mănăstirile Mirăuși, Dorohoiu și Humor, trebuie să fi existat aceste mănăstiri la această dată, ceea ce rămâne de dovedit. Atât elementele sășești și ungurești, cât și existența mănăstirilor amintite, dacă în adevăr e vorba de ele în criptogramă, se înțeleg însă la 1515. Dar criptograma trebuie să se poată descifra sigur avându-se în vedere cheile criptogramelor chirilice contemporane, ceea ce e de dorit să se facă cât mai curând.

Dr. Borbély István, *Erdélyi irodalmi szemle*, LVI, anexa No. 1, Ianuarie 1924, p. 54—59, dare de seamă asupra comunicării lui A. Bârseanu.

În volumul II al *Dacoromaniei*, p. 582—592 m'am ocupat amănunțit de „Catehismele luterane“ în legătură cu un articol al lui Adolf Schullerus publicat în *Korrespondenzblatt des Vereins fur siebenbürgische Landeskunde*, 44. Jahrgang (1921), pp. 57—61, atât de cel pierdut de la 1544, cât și de ediția a doua a acestuia, tipărită în Brașov pe la 1560—62, cum crede Andrei Bârseanu, care a găsit-o în leud în Octomvrie 1921 și a anunțat-o în *Transilvania*, LII, Sibiiu, 1921, No. 10—12, pp. 900—901, precum și de copiile acesteia, una făcută de popa Grigorie din Măhaciu în 1607 și cuprinsă în Codicele Sturdzan, cealaltă de un Sas în jumătatea I a secolului XVII, găsindu-se în proprietatea lui I. Martian. În special am arătat, pe temeiul dovezilor de limbă, că traducerea redacției de pe care s'au făcut copiile din urmă se datorește unui Sas, care, în cazul că redacția de la 1544 a fost identică cu cea de-a doua, ar fi putut fi însuși Philippus Pictor, alias Mahler, care afară de limba românească, ca însărcinat cu misiuni diplomatice, probabil știa și limba slavonă, și ar fi putut s'o tipărească în Târgoviște și numai s'o răspândească din Sibiiu, deoarece nu e probabil să se fi adus slove chirilice în tipografia din Sibiiu, care funcționa încă de la 1530, numai pentru 1—1½ coală de tipar, căci din ea n'au mai ieșit alte tipărături de acest fel.

De-atunci au apărut încă trei lucrări menite să clarifice chestiunile controversate privitoare la Catehismele luterane.

Astfel în *Analele Acad. Rom.* seria III, t. I, Mem. 3 s'a tipărit comunicarea de la 11 Noemvrie 1921 a lui Andrei Bârseanu, descoperitorul ediției a doua.

În această comunicare se descriu pe scurt textele găsite împreună cu ediția a doua a Catehismului luteran, unele de deosebită importanță:

1°. Un pomelnic cuprinzând nume vechi românești pe p. 1, iar pe p. 2 o instrucție slavonească a „Polușniței“.

2°. Un manuscris slavonesc cuprinzând viețile sfinților.

3°. Un manuscris slavonesc cuprinzând Pravila Sf. Apostoli și a Sfințelor Săboare.

4°. Un fragment de 12 foi dintr'o „Pravilă“ românească tipărită, după părerea d-lui I. Bianu, de Coresi.

5°. Un manuscris cuprinzând „Poslania“ sau povestirea cărții Domnului Hristos căzută în Ierusalim, deci o variantă a „Legendei Duminecii“ din Codicele Sturdzan, cu text slavonesc și românesc, „Poucenie“ sau „Învățătura întru [cin]stita și marea Dumineca Paștilor“, care, cum am arătat altădată¹ se mai află

¹ Două manuscripte vechi: Codicele Todorescu și Codicele Martian, p. 17 ș. u; cf. și p. 67—68 și 86—88; apoi *Dacoromania*, II, p. 592, nota.

și în alte manuscrise și tipărituri românești, „Poucenie ot sta Priceštenie“, tot românește și, ca și cea dintâiu, cu rotacism.

6°. O rânduială slavonească a slujbei din Sâmbăta mare.

7°. „Mai la urmă se află legate împreună cu celelalte părți 11 foi în 4° tipărite cu literă frumoasă cirilică, cu 15 șire pe fiecare pagină (două 14 și 16), din care 9 cuprind aproape tocmai textul copiat în 1607 de Grigorie din Măhaciu, și pe 3 1/2 pagini sfârșitul unui prolog“.

Bârseanu reproduce apoi prologul în transcriere cu litere latine, trăgând din el o seamă de concluzii cu privire la originalul de pe care s'a tradus Catehismul și la timpul când s'a putut face traducerea. În sfârșit ne dă, tot în transcriere cu litere latine, însuși textul Catehismului cu variantele față de copia popii Grigorie din Măhaciu publicată de Hasdeu.

Partea din urmă e cea mai puțin izbutită din toată lucrarea, nefiind făcută cu aparatul filologic și critic necesar și, afară de aceea, având și numeroase greșeli de tipar.

Această scădere a lucrării lui Bârseanu o înlocuește frumoasa lucrare a lui A. Rosetti, care întrebuițează cu grijă tot materialul privitor la chestiune, face o comparație critică a deosebitelor variante cunoscute ale Catehismului luteran, ajungând la o seamă de concluzii care vor rămâne. În privința unora din ele însă, cum voi arată mai jos, nu sântem destul de lămuriiți.

Borbély, fără să cunoască articolul lui Rosetti și al meu, apărute amândouă în același timp, în 1922, unul în *Romania*, cellalt în *Dacoromania*, face o dare de seamă amănunțită asupra comunicării lui Bârseanu, contribuind cu câteva observații judicioase.

Dar să urmărim puțin rezultatele acestor lucrări.

Textul Catehismului publicat de A. Bârseanu se pare că-i dă dreptate lui Hasdeu, care afirmă că în acest catehism „noi găsim tocmai catehismul lui Ciril și Anastasiu, scris în limba tipăriturilor române din secolul XVI“¹. Totuși pasajul „Și au alesu 4 Evanghelisti den limba ovreiască pre limba grečască de z-au scris Evanghelia. De aciia sfinți Părinți Vasilie, Grigorie, Ion Zlatoust, Atanasie, și Kyrilū filosofū, și ei socotiră și scoaseră den cartea grečască pre limba srăbescă. După acēia nește creștini oameni buni socotiră și scoaseră cartē den limba srăbescă pre limba romănescă. Cu știrē Măriei lu Crai și cu știrē Episcopului Savei Țărăei Ungurești. Și scoasemū sfânta Evangheliē și zēce cuvinte și Tătālū nostru, și credința Apostolilor să înțelēgă toți oamenii cine-su Romāni creștini“, nu este destul de limpede și pare a se raportă mai mult la Evangheliē de cât la Catehism. Intre numele celor ce au tradus în „sârbește“ însă se găsește și al lui Ciril și Atanasie, în loc de „Anastasiu“, autorii catehismului, și, afară de Evangheliē, se amintesc ca traduse din

¹ Cuv. d. bătr. v. II, p. 96.

aceștia și textele cele mai importante comentate în catehism : „zece cuvinte și Tatălă nostru, și credința Apostolilor“. În urmare, ori cât de deplină „neasemănare și disparitate“ ar fi constatată Sbiera între Catehismul luteran copiat de popa Grigore din Măhaciu și redacția grecească *ἐκθεσις σύντομος τῆς ὁρθοδόξου πίστεως* a lui Ciril din Alexandria și Anastasiu din Antiohia, cercetările vor trebui reinnoite în această direcție, căutându-se nu redacția grecească, ci cea slavă, care a putut fi mai scurtă și întru câțva deosebită de cea grecească.

Hasdeu, *l. c.*, ne mai spune următoarele: „Acest catehism a fost cel întâiu, pe care l-au adoptat și l-au tradus Slavii meridionali în urma creștinării lor de la Greci, și-l conservă într'un prețios manuscris tocmai de pe la anul 1100.

De la Slavi, același catehism, ca cel mai lesne de înțeles și cel mai ușor de învățat, a trecut în urmă la Români; și este mai mult decât probabil, că el anume, iar nu altul oarecare, a fost cel tipărit românește la 1560 în Brașov de către Hanes Benckner, cu atât mai vărtos că nu se deosebește mult de catehismul cel mic al lui Luther“.

De altă parte nici Schullerus, nici Rosetti, nici Borbély, nici eu, care am făcut mai pe urmă cercetări în această direcție, n'am putut constată identitatea traducerii românești cu vreuna din edițiile Catehismului lui Luther ori al lui Héltai, care e prelucrat după cel al lui Luther.

Totuși nu se poate tăgădul apropierea relevantă de Sbiera *Mișcări culturale și literare la Români din stânga Dunării în răstâmpul de la 1504—1714*, Cernăuț, 1897, p. 101—2, atât cu privire la împărțirea materiei în 5 părți, cât și a numerotării celor zece cuvinte și a părților prescurtate referitoare la botez și cuminecătură. Uneori asemănarea este în adevăr izbitoare: „Das erste Gebot. Ich bin der Herr dein Gott; du sollst nicht andere Götter haben neben mir“ = „De întâi eu sântu Domnul Dumnezeu al tău pre lângă mine Dumnezei striini să n'aibi“. — „Das vierte Hauptstück. Vom Sacrament der heiligen Taufe... Da unser Herr Christus spricht, Matthai am Letzten Gehet hin in alle Welt, und lehret alle Völker und taufet sie im Namen des Vaters und des Sohnes, und des heiligen Geistes... Da unser Herr Christus spricht, Marci am Letzten: Wer da glaubet und getauft wird, der wird selig werden; wer aber nicht glaubet, der wird verdammt werden“ = „Întrebare. Ce iaste a patra parte ce trebuiaște să știe creștinul? — Răspuns. Botezul; cum au scrisu sfântul M. evglistu capu mai apoi. unde zise. Domnul Dumezeulu nostru Is. Hs. pâsați în toată lumea învățați toate limbile botezați-i în numele tatălui [și fiiului și dului] sfântu. și iară zise în evglie lu Marco. capu mai apoi. cine va crede și va fi botezată ispășitu va fi, cine iară nu va

«crède peritū va fi». — „Das fünfte Hauptstück. Vom Sacrament des Altars... So schreiben die heiligen Evangelisten Matthäus, Marcus, Lucas und St. Paulus: Unser Herr Jesus Christus in der Nacht, da er verrathen ward, nahm er das Brod, dankte und brach es, und gab es seinen Jüngern und sprach: Nehmet hin und esset, dass ist mein Leib, der für euch gegeben wird; solches thut zu meinem Gedächtniss. Desselben gleichen nahm er auch den Kelch nach dem Abendmahl, dankte und gab ihnen den, und sprach: Nehmet hin, und trinket alle daraus, dieser Kelch ist das neue Testament in meinem Blute, das für euch vergossen wird zur Vergebung der Sünden; solches thut, so oft ihr's trinket, zu meinem Gedächtniss“ = „Cuminecătura de la prĕstolz. ce ȳaste scrisă de sfinții evglisti Mt. 106, Mr. 64. Luc. 109 și sntulū Pavelū apslz... Domnulz Dumnezeu Is. Hs. după cină luo pită și blagoslovi și frânse și dĕde ucenicilor săi. și zise luați și mâncați că acesta ȳaste trupulū mieu ce se dĕde ucenicilor săi. și zise luați și mâncați că acesta ȳaste trupulū mieu ce se dĕde dereptū voi. ačasta faceți cândū veți face pomeana mea. Așișdere și păharū luo după cină și blagoslovi și dĕde ucenicilor săi și zise bĕți toți dentr'insū acesta ȳaste singele mieu de lĕge noao ce se va vărsă dereptū voi dereptū multe să vă se ȳarte păcatele ačasta faceți pururilea cândū veți face pomeana mea“.

S'ar puteă deci să avem de a face cu o compilație făcută din catehismul ortodox și cel al lui Luther.

Catehismul publicat de Bărseanu ne dă acum puțința să constatăm cu siguranță originea săsească a celui ce a făcut compilația, deoarece săsismele care se găsesc în ea, cu toate îndreptările obicinuite ale lui Coresi, nu se mai pot pune în sarcina copiștilor.

Ele sânt următoarele:

1°. Confundarea consonantei sonore cu cea nesonoră: *z-au scris* = „s'au scris“ (4). (*Asișderea* (8) în loc de *așișderea* poate fi și românesc).

2°. Diftongarea *ea* în loc de *e* în: *bĕți* = „beți“ (8) și *porâncĕle* (6) = „poruncele“, „poruncile“, dacă nu cumva avem de a face cu un plural nearticulat al lui *porunceală*; cf. *porâncĕle* (6), *porânci* (7).

3°. Disparația lui *i* final după *r* în: *ver fi* (7).

Probabil:

4°. *I* în loc de *â* în: *singele* (8).

5°. *U* în loc de *o* în: *ingrupatū* (7).

6°. *O* în loc de *oa* în: *ore* (5) alături de *oare*.

În morfologie relevăm pluralul în *e* al lui *cĕrere* de 3 ori (8), iar *Evanghelist* are pluralul *Evanghelisti*.

Din punct de vedere sintactic se poate observa:

1°. Lipsa articolului la substantivul determinat de un atribut: *unul cu tată* (= „tatăl”) *pren cine toate făcute sântu* (7). *De-acia sfinți* (= „sfinții”) *Părinți Vasile, Grigorie, Ion Zlatoust, Atanasie și Kyrilū* (4-5), *ev[an]gh[e]lie sa* (6), *ev[an]gh[e]lie lu Marco* (8), *să vie înpârâție ta*; dar *fie voia ta* (7), *muiare-i* (6).

2°. Articularea substantivului care urmează după atribut: *într'una sfântă a săborului ap[o]s[to]lilorū besereca* (7).

3°. Nu se articulează substantivul întrebuințat ca subiect ori obiect determinat: *a ta e împărăție* (6), *scoasemū sfânta Evanghelie și zēce cuvinte* (= „cuvintele”) *și Tatălū nostru* (5); cf. și *cele zēce cuvinte* (ibid.) și *zēce cuvintele* la Martian.

4°. După *tot* substantivul a rămas nearticulat în: *mai nainte de toate veacure* (7); tot așa și *însū în dintr-însū* (8).

5°. Se pune articolul genitival când nu este trebuință de el: *sfânt numele al lui* (7), cf. și *Domnul Dumnezeu al tău* (6), în locul căruia, deși alcătuirea sintactică e corectă am așteptă: *Domnul Dumnezeul tău*.

6°. Schimburi de gen și de persoană: *cumū noi păcatele noastre să le putemū cunoaște, den ei* (= „ele”) *pre noi să ne omenim* (6); *păsași în toată lumea, învățași toate limbile, botezași-i* (8); *ce se va vârsă dreptū voi dreptū multe* (= „mulți”) (8); *mărturisēște [tu] un botezū să să iarte păcatele*; *așteptămū sculatulū morțilorū și ver fi viu* (7). *A treia* (= „al treilea”) *folosū* (lipsește din partea reprodusă de Bârseanu, dar se găsește în *Cod. Sturdz.*).

7°. „Einschachtelung“-uri sau inserțiuni: *să ne pentru iale ispăsimū* (6), *că ne va pre noi ascultă* (8), *că toate făgăduiturile lui Dumnezeu cu credință numai să putemū cuprinde la noi* (8) ș. a.

Frazeologia redă pe de-a'ntregul felul de gândire săsesc: *dēde afară, le-au datū afară* (6, de 3 ori) = „herausgeben”¹; *să grăimū de pre* (= „von”) *hasna celor zece cuvinte* (6, *ne aducem aminte de pre toate faptele bune* (7-8); *sculatulū morțilorū* = „Auferstehung der Todten” (cf. și ung. *feltámadás*); *au porâncitū și au lăsatū să rugāmū* (în loc de „să ne rugăm,” = „beten”) (7). Di Pușcariu, *Dacoromania* II, 586 (notă) crede că după felul de gândire săsesc e întrebuințat și *iară în: cine va crēde și va fi botezatū, ispăsitū va fi, cine iară* (= „aber”) *nu va crēde peritū va fi* (8); precum și cum în: *Ce e evanghelia? Bunăvestire și veselie de la Tatălū sfântū Dumnezeu, cum* (= „wie”) *nouă ne va ertă toate păcatele...* La acest din urmă s'ar mai putea adauge și: *Folosulū dentăi cumū noi păcatele noastre să le putemū cunoaște* (6), dacă nu s'ar putea să avem de a face cu între-

¹ N. Iorga, *Ist. lit. rel.*, p. 66.

buințarea lui *cum* cu sensul de *ca* luată probabil din slavonește (cf. sl. *jako[že]*) și obișnuită și în alte texte vechi¹.

Par a fi venit din ungurește însă:

Ceia ce noao trebuiește (= „nekünk kell“) (7), *luminâ de la luminâ* (7), (ung. cf. *-tól, -től*), *pre ajutori să-lu chemâmü* (7) (cf. ung. *segítségre hívni*), poate și *veni-va... a judecă* (7) ca și cuvintele *hasna, hitleanul, fägădul, fägăduitură și păhar*. Traducătorul Sas deci știa și ungurește.

Aceste particularități se găsesc în mod firesc și la Popa Grigorie din Măhaciu. Ceea ce e curios, este însă faptul că la el se sporesc, deși e Român Astfel el scrie *Domnezeu-, omol* alături de *omulü, loo* alături de *ıuo*; *dinioră, sășiosă*; *muntëlui, înțelëgemü*; *răsticnitu-sëu*, ceea ce ne face să credem că a copiat de pe un manuscris scris de un Sas, nu de pe vreun exemplar tipărit.

Am spus că copistul manuscrisului Martian eră Sas. Aceasta se poate dovedi ușor prin săsismele care se adaug la cele ale originalului²:

1⁰. *E* în loc de *ă*: *nu-i... alte nemicâ* (1 v⁰), *răspunse* = „răspunsă“ în loc de „răspunsă“ (foarte des); invers *derăpüt* = „derept“ (12 r⁰), *no[s]tră* = „noastre“ (14 v⁰).

2⁰. Diftongarea *ea* în loc de *e*: *grëiască* (1 v⁰) = „greiăscă“ diftongat, ori o confuzie grafică între *z* și *ț*; cf. *grăimü* (6 r⁰). După diftongare, diftongul s'a redus în *întrebare* (7 v⁰).

3⁰. Reducerea diftongului în *ajutorü* (8 v⁰), *a[s]te* = „ieste“ (12 r⁰), *sărbadă* (18 v⁰), poate și în *miu* (12 r⁰) și *abi* = „aibi“ (5 r⁰), dar cf. și *n-aibi* (4 r⁰).

4⁰. Dacă nu e vorba de niște diftografii, diftongări cu *i* avem în: *creșteinü* (2 r⁰), *creștirilor* (7 r⁰), *ertaii-se-vor* (2 v⁰).

5⁰. Confundarea consonantei sonore cu cea nesonoră în: *viafâ* = „viadzâ“ (2 v⁰), *încropat* = „îngropat“ (17 r⁰).

6⁰. Rostirea cu *a* în loc de *ă* și *i* în loc de *â*: *pacatelor* (17 v⁰; cf. și *păcatelorü* 2 v⁰); *sinige* = „sânge“ (12 r⁰).

7⁰. Confundarea lui *u* cu *ă* și *e*: *purârile* = „pururile“, *pururea* (12 v⁰), *lucrere* (3 v⁰); cf. săs. *ponərə* = „pănură“ (Brenndörfer, 40), *kortărar* = „corturar (id., 30), *flutter* = „flutur“ (id 18) etc.

8⁰. Disparația lui *i* din: *ver[fi]* (18 v⁰).

9 Confundarea lui *u* cu *o*: *bore* = „bure“, „bune“ (1 r⁰), *nomele* (1 v⁰, 4 v⁰; cf. *nume-* 3 r⁰, 8 v⁰), *vărăhol* (3 v⁰), *răstignitolü* *Domnolui* (5 r⁰), *fečoro-i* (5 r⁰), *răspunsü* (5 r⁰); *nustru* (10 v⁰), *pu[r]ânč[i]tele* (9 r⁰), *fucătoriul* (1700).

10⁰ Confundarea lui *o* cu *oa*: *nostră, sășiosa* (14 v⁰, 16 v⁰), *fečoră* (16 v⁰).

¹ Cf. și *a treia folosă: cum oameni făcători de râu să se întoarcă cătră Domnezeu* (Cod. Sturdz. 202, ap. Hasdeu, *Cuv. d. bătr.* 101-2).

² Nu ne vom ocupa de greșelile grafice care sânt foarte numeroase.

11°. Asimilațiile: *pirinți* (1 r°; cf. *părinți* 1 v°), *adivirit* (16 v°) etc., pentru care cf. săs. *risbin* < *resbin* < rom. *rczbi* (Brenndörfer., 44), *kriwits* < rom. *crivăț* (id. 31) etc

12°. Numeroasele cazuri de svarabhakti cu *ɤ* și *z̥*, dar mai ales cu *i*: *sămită* = „sămtă“ (10 r°) *frâmise* = „frâmse“ (11 v°), *sinige* (12 r°), pentru care cf. săs. *kompalit* < *completa* sc. *dies* (Kisch, *NWW.*, 87), apoi *durich* = „durch“, *Burich* = „Burg“, etc.

În sintaxă s'au mai adaus: *în limba striinâ*; *toți sf[i]nți* (1 r°), *cu blagoslovenie sf[i]nției lu I[su]s H[risto]s* (2 r°); *acesta Țste sinige mieu* (12 r°); *nume Dom[nu]lui* (18 r°); *nici bou nič asinul* (19 r°); *ȳarătă greșele no[s]tră* (15 r°), *păně nostră sățiosa* (14 r°); *Domnulă Dumnedză-Ńlu alū tău* (4 r°) etc.

E interesant de observat că tocmai și numai în un adăus făcut de copistul nostru găsim întrebunțarea triplă a articolului: *praznicele cělă dumnezeestile* (5 r°), un memento pentru a cerceta dacă nu cumva acest fenomen al cărților noastre vechi trebuie despărțit de același uz al dialectelor din sud, și căutat, împreună cu uzul muntean, în același loc de unde a venit și diftongarea cu *i* din *oichi*, *veiche* etc. în graiul din Muntenia.

Di Rosetti (p. 331), judecând din faptul că rotacismul nu e întrebunțat consecvent și că odată se scrie *vereni* (1 r°), crede că textul de pe care se copia era un manuscris rotacizant: „copistul probabil se găsea în fața grafiei *veri*, pe care a reproduș-o; apoi, dându-și socoteală că e vorba de *veni*, s'a mulțumit să corecteze, fără a șterge forma cu rotacism“.

Chestiunea în adevăr se poate pune și așa. Dar interpretarea greșelilor de acest fel este cu două ascuțisuri, căci e cu puțință și procedura inversă.

Se știe, de pildă, că *Psaltirea Scheiană* s'a copiat de pe un text rotacizant. *Pănaț* = „păraț“ (ps. CXXXVI, 6) o dovedește în mod absolut convingător. Acum, în ps. LXXVI, 12 copistul scrisese *minune*, deci sășește, cum vorbea el; pe urmă observând că s'a depărtat de textul de pe care copia, a îndreptat în *mirure*, cum era acolo, uitând să șteargă pe *ne* și rămânând *mirurene*. În ps. CXVIII, 128 începuse să scrie *rederēptă*, rotacizând și unde nu trebuia, ca în *păraț*, ca să se apropie de original. Dar pe urmă, dându-și seama că e vorba de *nederēptă* și *n* nu poate fi rotacizat la începutul cuvântului, a îndreptat fără să șteargă pe *re*, rămânând *renederēptă*. În amândouă cazurile deci se observă mai întâiu abaterea, apoi revenirea la original.

Vereni se poate explica în amândouă chipurile arătate mai sus, ca și *purene* din Cod. Sturdz. (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, p. 456/23), deci fie că copistul a scris mai întâiu cum vorbea și apoi a îndreptat ca în textul de pe care copia, fie că îndreptă ce avea în textul dinaintea sa pentru a pune o formă pe care o credea mai bună.

Grafiile *rău* = „rău“ (7 r°) și *muoma* = „muma“ (5 r°) din ms Martian dovedesc același lucru. În cazul dintâiu copistul și-a îndreptat rostirea proprie, punând în locul ei pe cea corectă din textul de pe care copia și care e și a originalului tipărit, în al doilea a înlocuit grafia corectă din original cu aceea săsească a sa. În textul pe care-l aveă dinaintea sa copistul manuscrisului Martian (cf. cateh din leud și al popii Grigorie), *sfânt* probabil eră scris cu *f*. Dar Sasul nostru știa din grafia chirilică că se scrie, cel puțin în acest cuvânt, ca și în cea germană, și *v* în loc de *f*. Această împrejurare îl făcu să vaccineze în *svnfnt* (2 v°) și *svnfñii* (11 v°), hotărîndu-se în cele din urmă, nu putem spune anume pentru ce; pentru ce aveă în modelul pe care-l întrebuință sau pentru felul cum auziă sunetul pe care trebuie să-l scrie?

În cazul special pe care-l discutăm deci trebuie să ținem seamă de originalul tipărit care a trebuit să se aibă în vedere la cele dintâiu copii manuscrise făcute de pe el. Depărtarea de el nu poate fi prea mare nici în copiiile făcute de pe aceste copii.

Astfel, deoarece cele câteva adausuri și omisiuni se pot explica foarte ușor din punct de vedere paleografic, se poate admite ca definitivă părerea emisă de Rosetti că textul catehismului din manuscrisul Martian și din codicele Sturdzan se reduce la aceeași traducere originală cu a Catehismului din leud, venind însă prin copii intermediare deosebite, cu singura observație că nu se poate afirma cu siguranță că modelul întrebuințat de Sasul care copia în manuscrisul Martian eră rotacizant. În urmare nici presupunerea că reformații din Sibiu și Brașov și-ar fi procurat traducerea acestei cărți de la cei din regiunea Zipsului și a comitatului Sáros nu mi se pare destul de întemeiată.

Dacă *Credo* din acest manuscris este deosebit de cel din catehismul din leud și al Popii Grigore, lucrul este explicabil prin împrejurarea că el de fapt nu face parte din catehism, de unde a fost omis, ci e încadrat în o molitvă care urmează după catehism, în urmare putea fi luat din *Molitvenicul* de la 1564 sau din o redacție analogă cu a acestuia.

Data tipăririi fixată de Rosetti la 1559 (p. 323 și 332) mi se pare mai probabilă decât aceea mai vagă a lui Bârseanu, care o pune între 1560—62, cu toate că pe aceasta din urmă o acceptă și Borbély (p. 58). Izvoarele săsești vorbesc de anul 1559, iar Sava a păstorit și în acest an. Pomenirea „scoaterii“ din limba srăbească pe limba românească a celor patru „Evanghelisti“ pare a fi mai mult numai o „anunțare“ a tipării textului tradus mai demult, nu un raport despre un lucru împlinit, iar „scoateri“ înseamnă aici numai traducere nu tipărire.

N. Drăganu.

G. Kisch, *Zur Etymologie landeskirchlicher Ortsnamen* în *Prinosul adus episcopului Dr. Fr. Teutsch la aniversara a 70-a*, pp. 275—289

Același, *Zur Wortforschung* în *Prinosul adus lui Sievers*, pp. 39—47.

Același, *Korrespondenzblatt*, 1923, pp. 27—30, 46—47.

Fără îndoială, explicarea numirilor topice ardelenne este pe cât de importantă și instructivă, pe atât de grea din pricina varietății foarte mari de neamuri așezate unul peste altul în această țară. Dl Kisch își continuă cu multă dragoste și pricepere cercetările sale toponimice pentru această regiune, având în vedere în rândul întâiu elementul sasesc. Firește, multe din rezultatele la care ajunge ne interesează și pe noi. Unele sânt sigure, altele însă discutabile. Le vom urmări pe rând din punctul de vedere românesc.

În articolul prim se ocupă mai întâiu de numele săsesc al *Preșmerului*, de *Tartlau* (> rom. vechiu *Toarcla*), pe care îl aduce în legătură cu un radical latin *tortillare* + *Au* = „Aue“ (cf. rom. *Strâmba*, *Gârbova*), apoi de *Salchelk* = *Salzschelk*. În legătură cu acestea revine asupra unora din etimologiile pe care le-a propus mai de mult pentru o seamă de numiri românești.

Intocmai ca și *Do(r)ștat* (săs. *Dîrștat*), și *Dorolea* (săs. *Durbestricz*, *Klein-Bistritz*, ung. *Asszú-Besztercze*) ar derivă, după părerea lui K., din *dor* = „dürr“ (cf. flam. *dor*, *dur*) + rom. *-olea* < *valea* „Bach“. Sufixul *-olea* însă nu are nimic comun cu *vale*. El are cu totul altă origine și formează nume proprii, porecle și numiri pentru vaci. Numirile topice formate cu el (cf. și *Văcolea*, parte de hotar a Zăgrii, jud. Bistrița-Năsăud) par a derivă din nume proprii de persoane sau din porecle. Și altfel, în gura Românilor cu greu ar fi putut lua *vale* forma *ole*, cât timp ea există ca apelativ. Pentru *Doștat*, Borcea, *Jahresbericht*, X, p. 229 propune etymonul *Thorstadt*, iar *Thor* săsește se rostește *Dor*.

Nimtiu din *Nimtiul* s. *Mintiul-Gherli* derivă din ung. *Németi*, indicând o populație germană în localitate, iar *Gherla* ar corespunde numelui de persoană *Gerlach*. Popular *Gherla* se rostește și *Gerla* și *Dierla* (cf. și Iorga, *Doc. Bistr.*, I, 34) După alții ar trebui să vedem în ea pe *gârlă* în rostire streină. Totuși documentele vechi, care arată formele *Gerlach*, *Gierlich*, *Girloch*, îi dau dreptate lui K.

Socet n'are de a face nimic cu *sucit*, ci e un derivat din *soc* cu suf. *-et*, ca și *pomet*, *nucet* etc.

Baba a ajuns în *Cârlibaba* prin etimologie populară. Ea nu poate fi derivată din *cârlig*+*babă*. Popular și în documete are forma *Cârlibav* (cf. și Iorga, o. c. I 46) și *Cârlibab* (ibid., II 15). Despre *-bav* se știe că nu e decât corespondentul lui *Bach* (cf. *Beșimbav* < *Beschenbach*; *Ghimbav* < *Weidenbach*, *Videm-*

bach; *Crisbav*, < *Krissbach* etc.) *Cârli*- ar putea fi *Gârlii* rostit săsește¹ ori, cum crede dl Lacea, *Kârli* < *Karl*, cu atât mai mult că o parte a ei, aceea care a fost supt stăpânire ungurească, se numește ungurește *Lajosfalva*, iar în limba germană *Ludwigsdorf*, deci tot cu un nume de persoană.

Cotlea poate fi rostirea săsească, românește însă se rostește *Codtea* și *Corlea*, în urmărire nu se poate pune în legătură cu *cot*, *coteală*.

Șeica este evident săs *Schelk* (> ung. *Selyk*), pentru care K. propune etimologia *Salch-* (*Salz*).

În partea întâiu a săs. *Dîmrich*, cum dovedește K., se găsește rom. *Deva* (< ung. *Déva*), pentru care trimite la dacicul *dava*, celt. *dēwā*: în partea a doua s'a adaus săs. [b]rich < *Burg*.

Harina, *Herina* nu poate fi derivat din un vechiu *halina* = „salina” (cu forma grecească *ἄλ-*), căci *h* inițial s'ar fi pierdut, iar acest cuvânt, dacă ne-ar fi rămas din latina vulgară, ar fi putut da cel mult *arină*, ca și *arena*. Se pare că avem de a face cu un nume propriu de sfânt, intrat și în toponimia balcanică, despre care *Jireček* face amintire în una din lucrările sale.

În privința *Serețelului* cred că K. are dreptate presupunând o formă **Sărățel*, prin asimilare > *Serețel*, și derivându-l din *sărat*. Aceeași formă veche românească stă la baza traducerii Ungurești *Sajó*, care, cum a arătat încă Hunfalvy, *Magyarország. Ethn.*, p. 383-4, împreună cu săsescul *Schogen*, nu e decât corespondentul lui **sav-jó* „râu sărat”. Dar *Serețel* ar putea fi totuși și un derivat al lui *Seret*, *Siret*.

Dacă numele Celților în forma *Gallatae*, în cazul că s'ar putea dovedi că au fost numeroși Celți de aceștia printre Români pe timpul formării poporului nostru, ar fi putut da numele de localități *Gălați*, nu putem spune cu siguranță și despre gr. *δίψα* „aridă” că ar fi putut da rom. *Dipșa* (săs. *Dirbach* = „Dürrbach”, ung. *Dipse*), chiar dacă *Gălații* ar fi vorbit grecește, cum presupune K. În cazul că acest cuvânt ne-ar fi venit adecă în cea mai veche epocă de formare a limbii noastre, iar *i* ar fi fost lung, *δίψα* ar fi putut da **Zipsă*, căci trecerea lui *d* în *z* și a lui *s* în *ș* înainte de *i* s'a întâmplat în același timp; dacă *i* ar fi fost scurt, s'ar fi dezvoltat în *Deapșă*; în sfârșit, dacă ne-ar fi venit mai târziu, trebuia să rămână *Dipsie*. De altfel *-șa* din *Dipșa* pare a fi sufixul *-șa* din *Apșa*, *Lupșa*, *Cașșa*, *Cupșa*, *Focșă* (> *Focșani*), *Micșa*, *Domșa*, *Tomșa* etc., despre care v. DR. III, 82). Originea lui deci trebuie căutată în altă direcție

Crișul pare a fi mai curând traco-dacic decât însuși grecescul *χρῆσιος*, ca și *Abrud*, pentru care cf. gr. *ἄβρουζον*, venit în limba greacă din cea tracă.

¹ La *Gârlababii* se gândește Weigand. *Jahresbericht*, XXVI—XXIX, p. 85. Evident, *babu* e tot atât de greșit, ca și *baba* al lui K.

Jelna trebuie despărțit de săs. *Sälk* > ung. *Selyk*, rom. *Șeica*. Însăși numirea săsească a lui, *Sändrof* (germ. *Senndorf*) ne arată că avem de a face cu un derivat al slavonului *želati* „desiderare“.

În studiul al doilea, K. insistă amănunțit asupra etimologiei numelui săsesc al *Orăștiei*, *Broos*, care, cum arată documentele, este cu siguranță din *Waras, Braas*, pentru care cf. ung. *város*, rom. *oraș*, toate având la bază radicalul german *war* (cf. got. *warjan*, vgs. *warjan* „wehren“). *Orăștie* ar corespunde unui ung. *Várasd* (cf. *Varasdin(um) Varaždīn*), dar, adaugem noi, în rostirea săsească a cuvântului românesc, căci acesta venind direct din ungu-rește, ar fi trebuit să dea *Orășdie. Ar rămânea de cercetat dacă la temelia mult discutatului *Brașov* n'ar fi acelși radical + suf. -ov, mai ales fiindcă K. susține că cuvântul *varoš* ar fi existat în părțile noastre înainte de venirea Maghiarilor, cunoscut fiind și în Balcani.

Interesantă este interpretarea lui *Chiz* din *Saschiz*, în care K. vede secuescul *kiz* < *kéz* cu sensul de „Hand, Schutz“.

Cred că *Idișu* e o greșală în loc de *Idecu* (cf. și ung. *Idec*); în urmare acesta nu poate fi derivat din ung. *édes* „dulce“. Sașii pronunță adeseori pe *ö* românesc *ș* (cf. *fasche* = „face“), deci săs. *Eidăș* poate fi și din rom. *Idecu* care pare a fi de origine slavonă.

Secuescul *Garád* (cf. *Garat*) corespunde, cum arată K., slavo-românescului *grad* „Umzäumung“, iar rom. *Fișeriu* e din săs. *Schweischer*, idem. În schimb săs. *štīn* e din rom. *stână*.

Muntele *Heniul* redă numele contelui *Henyul*. scris și *Henul*.

În numele *Bărgăului*, care românește niciodată nu se rostește *Burgău*, cum zic Sașii (cf. săs. *Burgo*, ung. *Borgó*), K. vede germ. *Burg* italianizat (cf. it. *Borgo*). Din nemțește însă acest nume ar fi trebuit să ne vie prin Sași, iar Sașii rostesc pe *Burg*: *burich*, care n'ar fi putut da o formă românească *Bărgău*. De altă parte derivatul mai vechiu *Borgovan*, alături de mai noul *Bărgăuan*, în care se recunoaște clar sufixul topic slav -ov, ne face să ne gândim la un etymon slav Fiind vorba de o „înfundătură“, „văgăună“ între munți, din care poți să ieși numai prin o „trecătoare“, care trebuie „apărată“, ar putea fi vorba de rad. sl. *brgz, din care e cehul *brh* „Höhle, Hütte, Zelt“ și verbul *bergo*, *berkti* „hütten“, „bewahren“, „bewachen“, cu apofonia *borg-*, pentru care cf. got. *baigan*, vgs. *bergan*, germ. *bergen*, *bergen*.

Clujul și biserica Sf. Mihail din piața lui există încă din 199, căsărul *Clus* (săs. *Klausenburg*) e pomenit mai întâiu în 1222 și derivă după K, ca și după Tikin, din germ. med. *Clūs*, nu din lat. med. *Clus* (nu *Clusium*?), care în românește ar fi trebuit să dea o formă cu *k'*. Chestiunea însă e mult mai grea din pricina că avem și *ș* sau *j*, iar din germanul *Clūs* am putea avea numai *s*. Ea mai trebuie cercetată. *S* final german sau să-

sesc med. s'ar fi putut desvoltă în *ş* şi *j* numai în ungureşte, unde prin svarabhakti avem forma *Kolozs*, din care prin sincope s'ar fi putut naşte forma românească. Pentru aceasta vorbeşte şi forma *Clujvar* citată de Tiktin din Miron Costin (cf. şi Borcia, *o. c.*, p. 228).

Iulia din *Alba-Iulia* se rapoartă la ung. *gyula* (doc. *gylas*) „der Grosse“, iar în *Apulum* e vorba de radicalul *ap-* „apă“.

Foarte interesantă este etimologia săsescului *Răpes* (germ. *Reps*), care, cum crede K., reproduce pe latinescul *rupes* „Fels“, din care e şi rom. *Rupea*, tradus în ungureşte cu *Köhalom*. Şi săs. *Roppänbarch* (germ. *Raupenberg*) de lângă Cluj ar cuprinde în sine acest radical.

Călanu, *Căleanu*, chiar dacă n'ar fi din ung. *kalán* „lingură“, nu se poate explica din lat. *calenum*, în care, dacă ar fi rămas l netrecut în *r* (cf. DR. III 660 ş. u.), sufixul *-enum* ar fi dat *-in*.

Săs. *Kiwern*, cum arată K., nu e decât *Kobern* (doc. *Cowrnh*), iar din acesta a venit şi rom. *Covoru*, ung. *Köbor*.

Pentru *Kabalapatak* „lapa“, cf. ung., sec. *kabala*, *kabola* „iapă“ atestat în documentele ungureşti încă din 1329/1335. Raportul acestui cuvânt cu rom. *cal* < *caballus*, care a trebuit să aibă un feminin *caballa*, dispărut în româneşte, rămâne încă de lămurit.

Petelea (ung *Petele*), chiar şi dacă săseşte i se spune *Birk*, probabil prin o decalcare oficială, nu poate derivă din lat. *betula* „Birke“, care ar fi dat *atură*.

În *Lechința* (săs. *Lâichnts*, ung. *Lekence*) avem mai curând un radical slav decât germ. *lek-* „dürr, trocken“. Aceasta o arată şi sufixul cu care e derivat (cf. acest volum, p. 490-1).

Nisn (*Nösen*, *Niesen*), numele săsesc vechiu al Bistriței după părerea lui K. nu e decât genitivul lui *Nies* < *Denis*. Totuşi nu trebuie să se uite că documentele cele mai vechi au şi forme cu *o*, *a* şi *eu*: *Nosen*, *Nosna*, *Nozen*, *Nasen*, *Neusna*.

Marpod ar putea fi numele de persoană *Marbod* < *Markbod(o)*.

Beia nu a putut veni direct din ung. *Bene*, ci numai pe calea intermediară săsească unde se poate produce diftongarea lui *e* în *ei*.

Gherdealu (ung *Gerdály*) < săs. *Gürteln* = „Gertrudenthal“ şi *Merghindal* < săs. *Merjendal* = „Marienthal“ sânt sigure, ca şi *Brateiu*, săs. *Prätoa* < ung. *Baráthely*.

Jidveiu, ung. *Zsidve*, săs. *Seiden* ar putea fi din *Sido* < *Sigideo*.

În derivarea *Găinar* < *Gaginwar* trebuie să ne îndoim cât timp Ungurii îl numesc *Oláhtyukos*, iar Saşii *Walachisch Teckesch*, deci cu numirea ungurească (cf. Borbély, *Erd. Irod. Szemle*, 1924, No. 5-6).

(*Supt*)*gălete* din Bistrița în schimb este cu siguranță identic

cu flandr. *gheliet(e)* = mgs. *geläze* „Gelass, Niederlassungs(ort), Raum zum Aufbewahren“.

Tot așa și *Țigmandru* < *Zückmantel*, ca și *Reteag* < ung. *Retteg*, iar acesta din sâs. mai vechiu *Re(cken)tek* (mod. *Râkn-tâk*) = „recke den Degeh“.

În *Korrespondenzblatt* pe 1923, pp. 46—47. K. arată că *Brotfeld* n'are de a face nimic cu *Brod* „pâne“, cum a fost înțeles de Unguri, care l-au decalcat cu *Kenyérmező*, ci e slavul *brod* „Furt“, din care derivă, cum a arătat încă Miklosich, și *brodnic* și *brodar*. Asupra vechilor *Brodnici* cf. acum, afară de D. Onciul, *Originile principatelor române*, Buc. 1899, p. 90 și 239 nota 28 fine, și V. Motogna, *Articole și documente*, Cluj, 1923, pp. 35—42 și Dr. I. Ferenciu, *Cultura creștină XII*, 1923, No. 6—7, pp. 156—163, care dau alte explicații.

Șibot după rostire pare a fi cu totul deosebit de *șipot* „Quelle“. Tiktin trimite la n-lat. *Sibothia*.

Rezumând, etimologiile sigure date de K. sânt destul de numeroase. Dacă sânt și unele îndoielnice, lucrul este explicabil: micări în filologie nu este terenul atât de labil ca în toponimie. Tocmai pentru aceasta uneori e bine să dăm la iveală pe acest teren și lucruri mai puțin sigure. Din discuții contradictorii poate să iasă pe urmă adevărul. În orice caz noi îi sântem recunoscători d-lui Kisch pentru prețioasele sale contribuții toponimice, care pot să lumineze o seamă de părți întunecoase din trecutul poporului nostru, pentru care nu avem izvoare de altă natură.

N. Drăganu.

Ferdinand Brunot, *La pensée et la langue. Méthode, principes et plan d'une théorie nouvelle du langage appliqué au français*. Paris (Masson et C-ie), 1922. XXXVI + 955 pp. în 8° (mare).

Imposanta lucrare a lui Brunot este de deosebită importanță nu numai pentru vastul și deosebit de bine alesul material privitor la felul de a fi al limbii franceze, ci și prin noutatea ideilor pe care le pune în circulație atât cu privire la modul cum trebuie cercetat sistemul unei limbi, fără idei preconcepute și fără a fi influențați de cele învățate în școală la limbile clasice, în special la limba latină despre construcția acesteia, cât și mai ales cu privire la aceea cum se poate învăța limba respectivă. Laturea pedagogică a cărții adecă este mult mai importantă chiar decât cea lingvistică. Și cea lingvistică este de un deosebit interes, întru cât duce mai departe, într'un chip cu totul original, cercetările începute în această direcție de Saussure și Bally, precum și de unii filologi germani.

Ideea conducătoare este că pentru a descrie o limbă trebuie să pornim de la noțiunile de exprimat, nu de la formele

care servesc pentru a le exprima. Totuși formele unei limbi alcătuiesc un sistem, un ansamblu, de care nu ne putem face o idee desăvârșită cercetând numai detaliile, și fiecare noțiune în parte.

Neputând să intrăm aici în amănunte, lăsăm să urmeze pentru orientare lista capitolelor pe care le cuprinde cartea, după foarte interesantele „généralités“: I. Les êtres. Les choses. Les idées et leurs noms. Les sexes et les genres. Les nombres. Indétermination et détermination. La représentation: II. Les faits. Le sujet La personne. Portée de l'action. L'objet secondaire. Les autres compléments III. Circonstances, modalités: Les faits par rapport à nos jugements, à nos sentiments, à nos volontés. IV. La caractérisation des êtres et des choses. Les éléments de langage qui servent de caractéristiques. Syntaxe des caractéristiques. Les principales caractéristiques. Leur usage. Modifications aux caractérisations. V. Les relations: Les relations et les moyens de les exprimer. Relations non logiques. Relations logiques. Les causes. Les conséquences. Les fins. Les oppositions. Les hypothèses.

Însăși această înșirare indică până la un punct problemele pe care încearcă să le rezolve Brunot pentru limba franceză. Ele sânt foarte variate și complicate, în urmare vor mai da mult de furcă filologilor și pedagogilor cărora li se adresează. Cât ne privește, trebuie să-mi exprim dorința de a vedea cercetată în același chip, cu tot atâta dragoste și competență și limba noastră. Pentru acest scop cartea lui Brunot poate servi ca model, nu numai în privința sistemului, ci și a terminologiei, și o recomand cu toată căldura.

N. Drăganu.

Schiaffini Alfredo, *Intorno al nome e alla storia delle chiese non parrocchiali nel Medio Evo (A proposito del toponimo basilica)* Firenze, 1923, R. Deputazione Toscana di Storia Patria, estratto dall' „Archivio Storico Italiano“ Dispensa 1-a 2-a del 1922, pp. 42.

L'Autore, noto studioso ed allievo carissimo del rimpianto Parodi, „incitato dall'esempio dell'Jud“ riprende in questo suo notevole contributo alla terminologia cristiana religiosa la storia di basilica, ma in rapporto con ecclesia plebs vicus diocesis parochia e nella lotta coi termini concorrenti ecclesia cella titulus oratorium oraculum e cappella.

L'esclusione d'ogni richiamo alle tracce toponimiche di basilica in Piemonte, nell'elenco, che il nostro A. dà per l'Italia settentrionale (pag. 6), al confronto dei numerosi nll. derivati da basilica nella Venezia (Trentino Veneto Friuli) par

giustificare l'accordo che l'A. scorge fra Italia e Francia nella distribuzione delle basiliche, numerose all'ovest, assenti dal sud e dall'est della Gallia, per quanto risulta dalle classiche ricerche dello Jud (pag. 4). Ma questo relativo accordo, cui l'A. (e lo Jud nella sua recensione di questo saggio dello Schiaffini in „Romania“ XLIX (1923) pag. 602 n.) attribuirebbe un gran valore, non esiste di fronte all'attestazione di non pochi nomi di luogo piemontesi da basilica:

Piemonte: *Basocha*, pron. *Bažóka* (nl.) Vestignè, catasto a. 1739. — La chiesa di Vestignè, oggi parrocchiale, non ebbe mai titolo di pievania; il nl. si riferisce al sito dell' „ecclesia sancti germani de Vestignaco“ B[ibliot.] S[oc.] S[tor.] S[ubalpina] VI 322, a. 1263 ed è una traccia del culto di S. Germano, vescovo di Auxerre, affermatosi lungo l'itinerario fatto seguire alla salma del santo nel suo ritorno in Francia da Ravenna, ove morì nel 448. Il luogo di Vestignè si trova difatti lungo l'antica strada romana, che da S. Germano Vercellese portava al di là di Ivrea a Borgofranco, ove una località ancora è detta: S. Germano, e ad Aosta per la Gallia, onde l'origine di *Basocha* da una Basilica Sancti Germani non è dubbia al confronto delle numerose basiliche sorte in Francia ed in Italia in onore del santo (v. Gregorio di Tours *Storia dei Franchi*, Parigi, Picard, 1913, p. 54, 167, 462 e cfr. „*basilica sancti germani*“, sul Ticino, presso Pavia, MGh, Dipl. l. p. 390, a. 965, II. p. 634, a. 996= „*ecclesia sancti Germani*“ Codice Diplom. Bobbio I. p. 181 a. 860, ecc.).

Basilìa, pron. *Bažilia* (nl.) Lugnacco 1718. — Il nl. indica un terreno di proprietà della parrocchia la quale ebbe titolo di pieve estesa un tempo a tutta la Valle di Chy, oggi Val Savenca.

Basiglia, pron. *Bažilia* (nl.) Vialfrè 1741. — Qui basilica si trova allato di vicus, primo componente del nl. Vialfrè < *vi(cu) Alifredi.

Basilìa (nl.) Carema 1802. — Il luogo di Carema (< *a d quadragesimam [Galliarum], stazione di dogana verso le Gallie, v. ora Massia P. *Del luogo dove si pagò la dogana romana in Valle d'Aosta*, in „Bollett. stor. bibliogr. subalpino“, XXV, Torino 1923, p. 262 e sgg.), che sorge lungo l'indicata strada romana, fu pieve (v. ibid. p. 275).

Non credo possa qui competere per questi tre ultimi nll. un'origine dal nome personale *Basilio*, rarissimo, anche nella forma maschile, in tutti i cartari e registri canavesani a me noti. L'arresto alla fase *basili(g)a* (invece di *basija cfr. piem. *famiija* < familia, e con *i* < è dovuto alla palatale che precede) è un indizio d'antichità, allo stesso modo che il trattamento consueto del proparossitono (in questa zona ove *per-tica* dà *per-ti(g)a*) dimostra lo sviluppo più strettamente locale e indipen-

dente di questi ultimi di fronte al su citato *Basocha* ed ai cognomi *Bazocha*¹ (Antonius f. q Vieti *Bazocha* de Valle Scida [Valle Sesia] habitator Ciriaci, Ciriè a. 1440 folio 65, Guillerminus Bertolla alias *bazocha*, ib. 1483 folio 110) < *basel'ca* coll'esito lombardo di -L cons.

A questi nll. canavesani da basilica si aggiungano per ora da altre parti del Piemonte i sgg.:

Obaxiglam (ad) (< apud-Basilicam, cfr. a. franc. *o, od* < apud) (nl.), presso Tortona, BSSS XXIX, n° 1, sec. IX.

Basilica sancti Laurentii qui dicitur Sala, presso Tortona, BSSS XLIII, pag. 260 a. 1192.

Basilica sancti Eusebii in vico de Saluciis, Saluzzo, BSSS. XV p. 172 a. 1020.

Basilica sancti Laurenti martiris, presso Oulx, BSSS XLIV 24. 1073 = „ecclesia sancti laurentii“, ib. 319. 1296.

In una carta del 1017 Landolfo, vescovo di Torino, dona al monastero di S. Pietro in Torino ben tre *basiliche* esistenti a Scarnafigi, BSSS. XII, pag. 236.

Basiligutia, Basiliucia (oggi Basaluzzo, Alessandria) MGh. Dipl. III, p 336 a. 1014, p. 699 a. 1002

E l'elenco delle *basiliche* del Piemonte non si arresterebbe qui con una più diligente ricerca ch'io non possa fare da Cluj.

A pag. 36 l'A. muove giustamente la domanda se «l'appellativo basilica nella lotta combattuta con ecclesia (o p. es. plebs) e capella, essendo stato generalmente sostituito od assorbito, abbia perso tanto di dignità nel suo significato da passar a dire perfino una „casupola“ o una „stambergà“». Ad una condizione di abbandono di alcune basiliche in rovina od in demolizione, adibite perciò ad uso profano e rustico, pare ben accennare il triviale cognome di „Enricus qui dicitur *cagain-basilica*“, notarius sacri palatii, BSSS V. 41. 1205, confrontato coll'altro di „Gregorius caghinarcha“ ib XLIII p. 259. a. 1174, ma tale argomento, del decadimento fisico di antiche costruzioni, addotto dal Salvioni, appunto perchè osservabile ovunque e non fenomeno locale, non giustifica l'accezione dei bellinz. *basècca* arbed. *basèrga* „casupola“ valmagg. *basiiš* borm. *bašic* „stalla, casa diroccata“, v. Bertoni, *Programma di filol. rom.* p. 79, valmagg. *basèrga* „casipola“ (Monti), Roveredo (Mesolcina) *basèlga* „casone, casolare“ v. Bertoni, „Archivum Romanicum“ I, 132. Altrettanto si dica dei centri di Como e di Milano, invo-

¹ A questo e consimili nomi personali: (il) *Bazocha*, sarei tentato di collegare qui la storia delle voci *bizzòcco* *bizzòchero* „pinzòchero“ (v. Petrocchi s. v.) che altri deriva dal color bigio dell'abito (v. Pianigiani s. v.) e da *bliteus* (v. però i giusti appunti del Meyer-Lübke in REW 1172), ma di questa e di altre voci che allargano la storia di basilica intendo occuparmi fra breve in altra sede

cati dallo *Jud coll'* opposizione di *gesa* „suntuosa costruzione religiosa cittadina“ a *basilica* „rozzo edificio religioso di campagna“. Bisognerà dunque ricorrere a spiegazioni che siano legittimate dalle condizioni speciali di zone singole, suggerisce l'A., ma quali?

Una coincidenza dei due significati di „casula“ e di „aedicula sacra“ si riscontra nell'Italia superiore nel caso di quella ben nota iscrizione CIL. V 5002, che ci ricorda un „*tegurium sacrum fatis fatabus*“ col valore quindi di „aedicula seu parvum templum quattuor columnis suffultum“ coesistente accanto all'altro più generale di „casula“. *Teg-*, *tugurium* ebbe una certa vitalità attestata dall'uso di „*tegurium quod et ciborium super altare*“ negli scrittori ecclesiastici dei primi secoli cristiani (v. Forcellini, ad v.) e dal ricorrere nelle carte anteriori al mille: „*tuguria vel ecclesie non consecrate*“ in cui il vescovo Aitone di Basilea vieta di celebrare le messe (a. 807-823), v. MGH. Capitul. Regum Francorum, ed. Boretius t 1, p. 364, „*teguria super altaria*“, ib, p. 64, 87, „*de teguriis id est screonis*“ (camerae in quibus mulieres hie me vespertino tempore versantur, gall. *escrène*), ib. 87, etc. Mancano oggi invece le tracce nell'uso volgare delle lingue romanze di *teg-*, *tugurium* „casula“ sovrappatto da altri vocaboli (*casula*, *capanna*, v. Isidoro, *Origines* XV, 12, 2, citato nel ThLL s. v. *capanna*, e v. sopra „*screonis*“) e di *teg-*, *tugurium* „aedicula sacra“ sovrappatto dall'uso del greco-lat. *ciborium* (> m. lat. *cimborium*, *cymb-*, *cimbarium* „Altar baldachin“ spagn. *cimborio*, -*orrio* [ant. *cimorro*] catal. *cimbori*, portogh. *zimborio* „Laterne oder Aufsatz einer Kuppel“, lang. *cibori* „Kirchentor“, m.a.ted *ziborje* „Hostienkelch mit baldachinartigen Deckel“, „Saulenhauschen“, „baldachinartige Kronung“, polacco *cymborium*, ceco *cimbur*, -*ura*, *uři* [ant. -*ořie*] „Zinne“, „Mauerkranz“ „Kranz am Ofen“ v. H. Schuchardt ZRPh 35, 74—75). In Italia il *tegurium*, che troviamo attestato dal „*tigurium ipsius ecclesie*“ [Sancti Johannis in Antro], presso Cividale (Friuli), a. 888. v. L. Schiaparelli, *I diplomi di Berengario* I, p. 404, si fonde in un primo tempo colla nuova voce *cyb-*, *ciborium*. -*urium* in *tyb-*, *tiburium*: „*tyburium argenteum super altare*“ v. MGH' Liber Pontificalis, ed. Th. Mommsen p. 122—124 (pontificato di Simmaco) per cedere più tardi al definitivo dominio di *ciborium*, *ciburium*, v. ib p. 161, 171, 173, 215. Ultima traccia: il *tiburio* „edicola a sezione poligonale che corona la cupola del Sant'Ambrogio di Milano“ (< *tegurium* + *ciborium*).

Resta escluso quindi che la storia di *teg-*, *tugurium* „aedicula sacra“, „casula“ abbia influito su quella di *basilica* „cappella“, „casupola“.

L'interesse di questo problema semantico sollevato dalle erudite indagini dello Schraffini non è mediocre, onde chiedo venia di indicare qui la via che a me pare debba condurre alla

soluzione chi possa disporre di quelle precise e locali informazioni che a me fanno qui difetto.

Il friulano ha il voc. *cesiòl* coll' accezione di „costruzione in muratura consistente in tre pareti coperte da un tetto di tegoli per ricovero di animali e uomini durante lo sfalcio dei prati distanti dai villaggi“ che il Lorenzi, *Studi sui tipi antropogeografici della pianura padana* in „Riv. Geogr. Ital.“ XXI p. 530, deriva giustamente dalla voce veneta *cesa* „chiesa“ a causa delle immagini religiose che frequentemente vi sono dipinte. Quest' ultimo significato di *cesiòl* e di *baserga baselga* ecc., pare a me si debba spiegare coll'intervento di nuovi elementi storici anzichè ammettere per esso una spontanea evoluzione semantica. Sulla traccia del „*bladum quod appellatur basalganum*“ o censo dovuto alla Chiesa di Milano (v. pag. 19, e cfr. *grangiagium*, *granchiagium*, *grangaticum* in DuCange) si può supporre che il periodo ulteriore di vitalità di *basilica* nell'alta valle del Ticino e zona limitrofa non coincida puramente con una continuità del significato „chiesuola non parrocchiale“, ma che, avanti il trapasso a „casupola“, le basiliche campestri di quella regione abbiano ricevuto un ordinamento analogo, se non identico, a quello delle celle e delle grangie monacali, per cui quella serie attuale di significati degradati non si spiccherebbe da *basilica* „chiesuola“ ma da *basilica* „chiesuola e grangia o cella“ e forse anche da *basilica* „grangia“ accompagnandosi così al risultato della storia del voc. „grangia“ e „cella“ monacale.

E noto come gran parte delle chiesuole campestri di fondazione della cattedrale, del Piemonte e di altre parti d'Italia, siano state cedute ad ordini monastici nel loro rifiorire dopo il mille, ed è noto altresì che *grancia*, *grangia*, come anche *morra*¹, valse ad indicare ognuna delle varie stazioni campestri, ognuno dei numerosi nuclei di colonizzazione monacale emanati da una stessa abbazia che vi inviava un „rector (prepositus prior) *basilicae* (ecclesiae)“ e *grangerii* o curatori dell'azienda agricola annessa alla chiesuola, condotta in proprio dall'abbazia o per conto di un signore laico proprietario dei fondi e della chiesuola. Cfr. le tre basiliche di Scarnafigi cedute dal vescovo Landolfo di Torino al Monastero di S. Pietro (v. sopra) a. 1017 e: „in domibus et *grangiis* . . . Ecclesiae [Monasterii] S. Andreae“ di Vercelli, v. *Miscellanea di Storia Ital* s. III t. VII pag. 375 e ib. n. 4, „domus *grangie* de Stoponito“ BSSS.

¹ Vedi C, F Savio in BSSS. XV p. 3, cfr „*murra clausa de pariete*“ Chivasso, catasto a. 1420 folio 105 e la voce *morra* o *masciata* „recinto per le pecore“ dell'Alta valle del Sangro e v. il doc 210 fine sec. XII in BSSS. XLV (Oulx) ove vengono enumerate le decime che i *morenses* „mandriani, uomini delle morre“ dovevano alla Chiesa di San Gervasio di Nyon; — le morre, a quanto io ne posso inferire dai documenti a mia notizia, ebbero, oppostamente alle grangie, il carattere di stazione pastorale anzi che agricola.

XXXVI doc. n. 122 a. 1201, „ante *cellam* seu *grangiam* ecclesie sancti laurentii“ ib. XLV 319. 1296 (ove ecclesia sostituisce qui l'indicazione d'una più antica basilica, v. ib. 24. 1073) „frater petrus [monasterii de Locedio] *grangerius* de Cornarolio, ib. IX 189. 1297 = curatore della *grangia* annessa alla chiesuola campestre „Ecclesia sancte Marie de Cornarolio“ v. Corpus Statut. Canavisii, in BSSS. III p. 350 a. 1438 ecc.

I nomi di luogo italiani da *grancia* *grangia* segnano appunto, per la parte d'essi più antica, le aree d'espansione o d'influenza di ordini monastici, quali i benedettini ed i cistercensi, ai quali si dovrà la diffusione in Italia dell'a.francese *granche* *grange* > ital *grancia* *grangia*.

L'organismo delle *grange* e la stessa parola col suo doppio contenuto economico religioso trovano piena corrispondenza nell'organismo monastico anteriore delle *cellae*, corrispondenti alle minime unità territoriali del regno nel sec VIII—X (v. Mengozzi G., *La città italiana nell'alto medioevo*, p. 154). Si confrontino i due diplomi, l'uno del re Astolfo dell'a. 753 ai monaci di Nonantola (v. Troya, *Cod. Diplom. longob.* n. 771): „in quibuscunque comitatis vel locis *cellas* acquisiveritis aut villas ubi silve communes sunt vestram semper portionem habere“, l'altro di conferma e di immunità dei beni rilasciato da Ottone III, a. 996, al Monastero dei SS. Bonifazio ed Alessio sull'Avventino, Roma, v. MGh Dipl. II p. 620: „medietatem de *cella* sanctae Eufemiae cum suis *casalibus* . . . *cellam* quoque sanctae Mariae de *Veprosa* cum suis *casalibus* . . . et *casale* quod dicitur Annivèri cum *cella* sancti Georgii.“ Ora, siano queste *celle* d'origine antica da „*cellae* oleariae vinariae frumentariae“ depositi dei frutti campestri (v. Bianchi AGItal. IX 393 n. 2, Pieri, *Toponom. d. valli del Serchio e della Lima* p. 177, *Toponom. della Valle dell'Arno* p. 336, s. Celidonic, Cella Damiani e REW. 1802 s. *cella*) o più recente e religiosa, ci rappresentano i termini di un'espansione operata dai monaci nell'interno delle terre quale fu ripresa e riprodotta dal XII al XIV sec. nei suoi modi di sviluppo dai monaci cistercensi colle loro *grange*. Ove dura dopo il mille, *cella* conserva, accanto al significato di chiesuola, cappella annessa o introdotta nella costruzione o nel gruppo di edifici della *cella* per il servizio religioso degli uomini dipendenti da quella, il suo carattere profano di deposito di frutti campestri o dei prodotti dell'azienda dell'alpe: „in alpe valle frigida prope domum seu *cellam* ecclesie sancti laurentii BSSS. XLV (Oulx) 319. 1296 „ad rivum qui affluit ante *cellam* seu *grangiam*“ ib., „in quadam domo que est *cella* in alpium de peraficca“ ib. XXXVI 207. 1230 (cfr. a. franc. *celle* „celliere“ n. prov. *cello* „cascina“ ecc. v. REW. 1802).

Un riscontro suggestivo del temporaneo confluire dei due distinti significati, il religioso e l'economico, in una sola voce,

ci offre il caso citato di „Basilica Sancti Laurentii qui dicitur Sala“ ove *basilica* „chiesuola campestre“ = *sala* „casa indomnicata“ (v. S. Pivano, *Sistema curtense*, p. 102—103 e REW. 7522 *sal* (a. a. ted.)).

Dalla promiscuità anzi dalla fusione in una sola delle due attività, la religiosa e l'economica, che abbiamo notato nel caso di *basilica-sala*, di *cella* e di *grangia*, caratteristica della vita medioevale di molti centri rurali, si potrà dunque attendere la spiegazione di *basilica* „casone, casolare, stalla, casa diroccata, casupola“ attraverso un temporaneo sovrapporsi del significato profano di „azienda agricola, casolare deposito di frutti campestri“ all'altro di „chiesuola“. Discioltasi questa forma sociale-economica della *grangia* monacale, dei due elementi: l'economico ed il religioso, sopravvisse il primo e perciò *grangia* vale oggi in Piemonte „abitazione estiva di pastori“, „baita“ in quelle valli ove la *cella* era anche designata dal termine posteriore *grangia* ed altrove „fienile“ o „dimora temporanea abitata durante l'epoca dello sfalcio dei fieni di montagna“ (v. G. Roletto, *Termini Geografici dialett. delle Valli Valdesi*, in Riv. Geogr. Ital. XXII, (1915) pp. 191—199, 285—293), „casolare per ricovero temporaneo durante la mietitura dei grani“, „casa in rovina“ in alcuni luoghi dell'Alto Canavese, mentre nella toponomastica del Basso Canavese vale „cascinale od un gruppo di cascinali sorti attorno ad un'antica *grangia* monacale“. Alla particolare evoluzione di *grangia* nella zona delle Alpi, e del canav. (Lugnacco) *badia* „vasta estensione di terreni dipendente da un grosso cascinale“ < *badia* „abbazia“, s'accompagnerebbe quella di *basèlga* e sue varianti nella zona dell'Alta Valle del Ticino.

L'A. pretende nella 2-a parte del suo studio che le *basilicae* del Friuli siano βασιλικαὶ ὁδοὶ „strade regie o imperiali“ e così *Basaiapente* sia il nome della via alla quale fu assegnato nella nuova Limenarchia del periodo bizantino il numero „cinque“ (βασιλική πέμπτη) come *Trebaseleghe* un incrocio di tre vie imperiali ecc. Tah gli appaiono ancora „molto verisimilmente“ non come „chiese“, ma come „strade“ le *basilicae* della Calabria, delle Puglie e della Campania. L'A. non dà le „prove provate“ di una così nuova ed audace interpretazione delle *basilicae* del Friuli e dell'Italia meridionale. La stessa *Basalghella* di Mansuè (p. 41) presso Oderzo, che l'A. spiega dal punto di vista militare, si riconnette invece al culto di S. Mansueto (v. D. Olivieri, *Saggio di una illustrazione generale della toponomastica veneta*, p. 121, per l'omissione di *San* — si veda C. Cipol'a, *Antichi docc. del monast. trevigiano dei SS. Pietro e Teonisto*, in „Bull. Istit. Stor. Ital.“ n°. 22 p. 49 e Beszard, *Etude sur l'origine des noms de lieux habités du Maine*, Paris, 1910, pag. 245: Saints éponymes ayant perdu leur titre de sanctus).

G. D. Serra.

Zweifel Marguerite, *Untersuchung über die Bedeutungs-entwicklung von Langobardus-Lombardus mit besonderer Berücksichtigung französischer Verhältnisse*. (Inaugural Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der philosophischen Fakultät der Universität Zürich) Halle (Saale), Karras 1921.

Con questo notevole studio di onomastica condotto con lodevole ordine e metodo, precisa e ricca informazione bibliografica, l'A. si propone di illustrare lo sviluppo fonetico di *Langobardus* (Parte 1^a pp. 3—8), il variare storico entro e fuori d'Italia del significato etnografico di *Longobardus* e geografico di *Longobardia* (Parte 2^a pp. 9—65) e gli appellativi tratti da *Lombardus* (Parte 3^a pp. 66—126).

Pag. 6. — Quanto alla forma più recente di Λογγίβαρδοι per Λαγγοβάρδοι si noti che non è sconosciuto, come afferma l'A., il passaggio di una *o* intertonica in *i* nell'Italia centrale e superiore, sia nel caso di nomi comuni (cfr. monumentum < monimentum REW 5672, a.ital e logud. *manicare* < manducare REW 5292, a.ital *computare*, = *computare*, *manimettea* = *manometteva*, a.pav. *manipasto* < manupastu REW 5338) che propri (*Semifonte* < Sommofonte, in Val d'Elsa. AGIital. IX p. 386—87, *Solignano* nell' Emilia < *Saloniano* v. L. Schiaparelli, *Diplomi di Guido e di Lamberto*. „Fonti per la Storia d'Italia“ n. 9 a. 762, e v. Pieri S, *Toponomastica illustr. delle valli del Serchio e della Lima* in. Suppl. AGIital, dispensa 5^a p. 128 s. longu e dello stesso *Toponomastica della valle dell' Arno*, Roma, Lincei, 1919 p. 274 s. bonu). Questa constatazione che si riafferma nella forma *Langibardorum* del doc. pavese ivi citato (a. 698), spiegabile anche per una evidente intrusione, nella prima parte del composto, della desinenza *i* del plurale, la *o* per *α* da etimologia popolare (dalla „lunga barba“ o dalla „lunga (ala)barba“ v. Schonfeld M. *Wört. d. german. Personen u. Völkern*. s v. Langobardi) ed il nuovo accento Λογγίβαρδοι per Λογγίβαρδοι: (v Bartoli M. G. *Romania* e Ρωμανία in „Scritti in onore di R. Renier, p. 990 III) non lasciano dubbio che la forma bizantina citata sia stata introdotta dall' Italia.

Pag 33. — Il nome *Longobardia*, che manca affatto nelle carte dell'epoca longobarda in Italia — ove persiste anche nei documenti ufficiali longobardi la designazione geografica *Italia* o solo s'incontra l'altra politica di *Partes Fines Langobardorum* (p. 15—17) — ed appare invece nelle carte francesi tanto presto da muovere la meraviglia e il dubbio dell' A (ibid.), che non ricorda l'altrettanto rapida formazione del nome *Gothia* dato all'Italia nella legge XXI dei Burgundi (MGh. Leges II), nella sua forma *-ia* non poteva che essere d'origini bizantine, una denominazione ufficiale cioè, nata in quelle parti marittime e meridionali dell'Italia risparmiate dall'invasione longobarda, come opposizione etnografica e politica della *Romania* dell' Italia,

soggetta all'impero d'Oriente, alle restanti parti d'Italia invase e dominate dai Longobardi.

Pag. 85. — Per la storia di a. franc. *lombard* „banchiere“ si veda anche G. Rosso, *Documenti sulle relazioni commerciali di Asti con Genova e con la Francia nel Medioevo*, in „Biblioteca della Società Storica Subalpina“, Torino, vol. LXXII.

Pag. 106 — Per la storia dei *lombardi* propagatori oltre Alpi dell'architettura lombarda si veda ora P. Toesca, *Storia dell'arte italiana* (in corso di pubblicazione), UTET, Torino, pag. 653 n. 13.

Pag. 115. — Il valsoan. *lumbard* „sole“ trova un interessante riscontro nel valsoan. *marèt* „pianigiano“ < *maritimus* (collo scambio del suff. in *-ittus*) che si collega al tardo uso romano di designare i „limites“ non più dai punti cardinali, ma dalla direzione verso il mare o verso gli Appennini o verso la Gallia Cisalpina, v. Rudorf, *Rom. Feldm.* II p. 348. Si confronti per la continuità di un tale uso nell'alto medio evo italiano le espressioni „montana et maritima“ che s'incontrano nei diplomi italiani del sec. X nell'elenco descrittivo dei beni patrimoniali (L. Schiaparelli, *I diplomi di Berengario I*, n. 40 a 903; C. Cipolla, *Codice diplom. del monastero di S. Colombano di Bobbio*, I, p. 324 a. 972)

Pag. 115 n. 4 — L'oscuro milan. *sô breventân* „luna“ si chiarirà col piemont. *varaventân* „lunatico“ < *beneventano*, agg. da *Benevento* nel cui territorio sorgeva „il noce di Benevento“, la „sacrilega arbor“ venerata dai Longobardi ed attorno al quale, abbattuto che fu dal beato Barbato, convenivano d'ogni più lontano paese le streghe e gli stregoni per le loro tresche nelle chiare notti lunari. V J Grimm, *Deutsche Mythologie*⁴ pag. 541. 879, e cf piveronese *bruwantan*, -a „sorta di grossa fava“ < *beneventana*, Flechia, *AGlital.* XVIII 283.

L'A. non fa cenno di forme quali *Lambardanus* (v. Bertoni, *L'elem. german.* p. 21; Trauzzi A., *Attraverso l'onomastica del Medio evo in Italia*, Rocca S. Casciano 1911, I, p. 23; > genov. *lambardan* „balordo“), *Lambardarii* (v. Curis G., *Usi civici, proprietà collettive e latifondi nell'Italia centrale e nell'Emilia* ecc. Napoli 1917, in 8° di pp. 1012, pag. 286 e Trauzzi o. l. c.) e trascura affatto la storia dei *lombardi* (di Arezzo, a. 1022, di Acquapendente, di Grosseto, v. Curis o. l. c.) altrimenti detti *Lambardarii* (di Freiano in quel d'Arezzo, v. Curis o. l. c.) o *lombardi* (di Civitella, d'Agliano, di Buriano, di Montecchio ecc., v. Curis o. l. c.) „valvassini“ „milites“ così numerosi nelle carte dei secc. X—XIV (v. Curis o. c. p. 284 319. 324 ed anche Petrocchi *Novo dizion. univ. d. lingua ital.* s. v. *lambardo*).

Questi *lombardi*, *lambardarii*, *lombardi*, che il Volpe crede antichi arimanni spodestati ed impoveriti dall'espansione militare ed economica dei comuni, da liberi e „domini“ s'erano ridotti

in taluni luoghi ad accomandarsi ad altri insieme col proprio allodio ed armati dal signore a costituirne come la guardia del corpo (v. *Curis o. c. p.* 286), i primi nuclei di lanzichenecchi od alabardieri.

Altrove il consortile economico e d'armi che li teneva accampati sulle terre allodiali e d'uso comune (cfr. „*finēs, terrae, Langobardorum*“, „*silvae herimannorum*“ contrapposte alle „*terrae, montes Romanorum*“ v. *Curis o. c. p.* 198) si risolve in una tumultuosa banda di armati che sono il terrore ed il flagello delle popolazioni rurali dei monti. Tali a me paiono le bande dei *Lombardi* o *ribaldi* contro i quali L. Ariosto, governatore della Garfagnana, il 14 aprile 1523 proponeva al parlamento in Camporgiano l'istituzione di un battaglione di 200 o 300 uomini per ogni vicaria (v. A. Cappelli, *Lettere di L. Ariosto, tratte dall'Archivio di Stato in Modena*, Milano, 1887, lett. XXXVII e LIII).

L'A. accenna incidentalmente alla „sorprendente scrittura“ con *a* di *Lambardi* (e *Langobardi*) delle carte del basso medioevo e nega a ragione ch'essa possa corrispondere a quella delle più antiche carte (p. 5 n. 1). Ora, quantunque la forma *Lamb* < *Lomb-* (cfr. i *Lambardi* „mastri lombardi“ ricostruttori della volta della cattedrale di Urgel in Spagna a. 1175, v. Toesca o. l. c) non sia estranea allo svolgimento fonetico dei dialetti dell'Italia superiore (v. REW. s. v. *lumbricula, lumbicus* ecc.), la sua diffusione a gran parte d'Italia, anche là dove avrebbe continuato la forma non sincopata (cfr. *Longobardi* nome di un comune in provincia di Cosenza e di un villaggio in provincia di Catanzaro) ed il fatto d'essere propria di particolari gruppi etnici si potrà giustificare supponendola introdotta dal m.a ted. *lambart* o dall'ital.setentr. *lambardo* e *lombardo* coll' afflusso di nuovi elementi dalla Germania o dalla Lombardia, giunti a ravvivare la coscienza delle origini ed a rinvigorire il moto di questi antichi nuclei di Longobardi stanziati a presidio dei luoghi, come appare dal carattere militare degli stessi nomi di luogo che li ricordano: *Castra Langobardorum*, più luoghi, e *Guardia Lombarda*, *Torella de' Lombardi* nel territorio di Be nevento (Vedi per questi ed altri nomi di luogo da *Langobardus-Lombardus*: Gribaudo P., *Sull' influenza germanica nella toponomastica italiana*, in „Bollett. d Società Geografica Italiana“ 1902, fasc. VI e VII a pag. 19—35 dell' estr.).

A questi *lambardi, lombardi, lambardarii* „milites“ si dovrà collegare la storia del nizzardo *lambarda* „hallebard“ (Pellegrini) bologn. *lumbarda* „alabarda“ (Coronedi-Berti) trent. *lombarda* „id“ (Azzolini) romagn. *lumberda* „id.“ (Morri) dell' ital. *labarda* *alabarda* (ignoro la provenienza della forma *alambarda* citata dallo Schuchardt, *Zum Nasaleinschub*, in ZRPh. 35, 74) < **l(a)m(b)arda* e del nizzardo *lambardier* „hallebardier“ (Pellegrini), ant. milan. *lombardée* „alabardiere, lanzicheneco“ (Cherubini)

sicil. *laparderi*, -uni „Gaurer, Erpresser, Betrüger“ „baron col-l'effe, raggiratore“ (REW. 4040 *harbet* arab.) cfr. ital. *fante* o *fantino da picca*, *picche* „raggiratore“, (Petrocchi). L'A. rimanda invece il milan. *lombardée*, attraverso un „complicato incrocio“ di *lombarda* „bombarda“ + *alabarda*, all' ital. *bombardiere* (franc. *bombardier*, (p. 119) e deriva l'ital. *alabarda* dal ted. *helmbarte* base già esclusa dal Meyer-Lübke che vi sostituisce dubbiosamente l'arabo *harbet* „Art Lanze“ REW. 4040.

G. D. Serra.

Carlo Battisti, *Studi di storia linguistica e nazionale del Trentino*, con 5 cartine, Opera pubblicata con contributo della Facoltà di Lettere del R. Istituto di Studi superiori di Firenze, Firenze, Lemonnier, 1922 in 8° pp. 226.

Questo „primo volume“ di studi che il più competente dialettologo delle parlate trentine dedica „all'illustrazione storica dei dialetti italiani del Trentino nel loro sviluppo complessivo esterno, cioè nella loro affermazione linguistica di fronte alla minaccia della germanizzazione“ — ad un secondo riserba la storia dei dialetti italiani del Trentino nel loro sviluppo interno cioè nella loro genesi, che comprende il processo di infiltrazione della parlata urbana in quella delle valli Trentine e l'evoluzione dei singoli tipi dialettali fino alla fase che essi hanno ora raggiunta — corona oggi, dopo la vittoria delle armi, e stringe ad unità di raccolta e di sintesi i risultati più cospicui e certi di una letteratura vastissima, a volte eroica (di Cesare Battisti e di E. Tolomei ad es.), impegnata sui più delicati problemi della storia nazionale italiana.

Qui l'A. ci permetta alcune osservazioni alla prima parte del suo lavoro ed in ispecie a quegli elementi lessicali preromanzini nei dialetti trentini che ne costituiscono il II capitolo (pagg. 33—65).

Entro quei confini che l'A. assegna al gruppo dialettale trentino (p. 2—3), la distribuzione dei nomi di luogo in *-ano* studiati da K. v. Ettmayer (op. ivi cit. p. 20 n. 2) gli „rappresenta nel modo più cospicuo l'estensione della colonizzazione latina e l'influsso sulle zone barbariche“ (p. 21) Alcuni però di questi nll., e particolarmente dei numerosi in *-zano(a)*, *-zzano(a)*, *-ssano(a)*, invece che risalire al periodo romano, risaliranno al periodo romanzo appena, improntati alla nota formazione in *-a*, *-ane* (*-ano*) su basi onomastiche germaniche in *-za*, *-zza* (cfr. *Amizzo*, -a; *Bónizzo*, -a; *Cúnizzo*, -a; ecc., in Bianchi, *AGlital*. X, 359 sgg). Se si dovessero riconoscere per romani tutti quei nll in *-ano*, che ammettono, a norma della fonetica, un gentilizio latino o gallico per base, si arriverebbe in taluni luoghi a tal eccesso di saturazione economica delle terre, da doversi so-

vrapporre nello spazio più fondi supposti romani. E questa doverosa riserva non toglie valore alla romanità del territorio fondata su basi e testimonianze ben più salde che non siano quelle degli attuali studi toponomastici. Tale ad es. la „tabula clesiana“ o editto di Claudio (CIL. V, 5050), che conferma la cittadinanza romana delle numerose „gentes adiectae“ „allo“ „splendidum“ municipio Tridentino.

Pag. 37. — Il vocabolo *mužna možna mōžena* „mucchio di sassi“, invece che da una base preromana-alpina *mōsna *musna, che l'A. potrà ritrovare nel REW al n. 5800 *mūžina „Stenhaufen“, sarà da machina REW 5205 (> vegl. *mukna*, ital. *macina*¹ „Mühlstein“ lucch. *maina* log *mogina* „Getreideschober“ abruzz. *mačaraune* „Bruchstein“) + mōla REW 5641 (> franc. *meule* prov., catal. *mola* spagn. *muele* „Heuschober“ morv. *mol* „Haufe“ bress., forez. *molar* „Erdhügel“ franc. *mulon* prov. *moló* „Haufe“ ecc., cfr. anche l'ital. *molcello molicello* „bica“). Le ragioni semantiche sono chiarite dal graduale sviluppo interno dei due vocaboli machina mola, che, da un primitivo significato di «mucchio, monticello» a forma di cono tronco propria dell'antica mola o macina romana, col sopprimersi di tale nozione, ritrovano nuova vitalità nell'accento all'azione del „frangere, smiuzzare, tritare“. Quest'azione va riferita all'accumulo di materiali detritici disposti a cono ai piedi del canale entro cui scorrono i materiali di frantumazione ed i prodotti della corrosione e dell'abrasione che si esercita in genere sulle rocce meno dure e dei colli, che per la loro forma scoscesa ed isolata, troncoconica hanno preso nome da mola. Si confrontino ora coll'espressione rumena: *zidul se macină* „le mur s'effrite“ ed il piemont. *smuliné* „parlandosi di terra, cioè del continuo distaccarsi o smuoversi di essa in luogo pendio; smottare, franare, slamare, dilamare“ (V. di Sant' Albino) i nll. canav.: *Moline* (le), *Coste Molinate* di Vidracco, coi quali nomi si designano „coste dirupate soggette a franare“. Per una più larga e scientifica descrizione del fenomeno si veda M. Gortani, *Falde di detrito e con di deiezione nella valle del Tagliamento*, in *Memorie Geografiche* del Dainelli: *Materiali per lo studio delle forme di accumulamento*, I pagg 100, con 34 figg.

Si noti ora il fatto che, nell'area di machina, mola rappresenta un prestito tardivo e letterario (v. REW. mōla [ital. log. engad. *mola*], nel dalmatico che ha: vegl. *moknūr* „macinare“ Bartoli *Dalmat.* Il 203, *mukna* „macina“ ib. Il 207, *maziñi* „macigno“ ib. Il 204 e ragus. *machine magene masene* ib. Il 271, mancano i riflessi di mola) e che nell'Italia superiore, all'in-

¹ Anche l'ital. *macigno* emil. *mazeña* „Bruchstein“ REW 5207 *machineus ebbero come primo significato „pietra serena molto dura da ricavar macine“. Vi corrisponde nel Trentino *molegna* „pietra arenaria dalla quale si ricavano pietre da affilare“ (Cesare Battisti), voce rifatta da *mola* su un più antico *mazegna*

contro delle due aree di voci d'uso comune e toponimiche di mola e di macchina, dell' occidentale piemont-lombarda coll'orientale lombardo-veneta (s'intenda „veneta“ con riferimento a tutta la Venezia. Venezia propriamente detta, Tridentina e Giulia) c'incontriamo coi nll. *Mácina* (2 luoghi) *Masnè* (Convalle) plur. di *macinata* „macina“ (*macinata* „mola molendinaria ut macina“ in Statuti di Modena, v. Ducange s v.) nel Bresciano e col nl. *Masne* (Pizzo) „*macine*“ = *možna* „mucchio di sassi“ nel Comasco, che ci rappresenta la traccia più arretrata verso occidente del nostro vocabolo, nella fase antica anteriore all' influenzamento di mola, tal quale si conserva ancora nella parlata di Val Sugana (Trentino) *mazna* „gran quantità“ v. Prati AGItal. XVIII 237 n. 2.

Fu il Salvioni a proporre macchina, ma la sua dichiarazione, appoggiata all'influsso che avrebbero esercitato su *mazna* i vocaboli *montone* *moles* o *motta*, non ebbe virtù di persuadere il Meyer-Lübke, che s'attenne collo Jud ad un'origine preromana da *mūzina „Steinhausen“.

Riuscirà ora a convincere la riproposta di macchina associata nel proprio sviluppo storico con quello di mola?

Conviene qui aggiungere che la diversa distribuzione degli esiti romanzi di mola e del greco-latino macchina, il primo nelle Gallie nella Dacia e nella penisola iberica, il secondo nell'Italia eccettuata la Gallia Cisalpina, ma compresavi tutta la Venezia, corrisponde ad un diverso grado di tecnica del molino, più progredita nell' areale di macchina coll' introduzione della macchina „mola aquaria“, più arretrata quella ove rimase più a lungo in uso la macina a trazione animale, v. *Dictionn. des antiquités grecques et romaines* III 1468 1961 e sgg.

Pag. 38. — All'areale di *móss* „luogo paludoso“, che l' A. suppone da una base *mōsa, *mūsa, si aggiunga l'area dei *Mosi* cremaschi „vasti paduli“ e della voce medioevale *moso*, *mosa* „palude“, „isoletta o dosso fangoso“ d'uso nel Cremasco ed in tutta la Bassa Lombardia Centrale (v. Lorenzi A. in „Rivista Geogr. Ital.“ XXI (1914) pag. 342 nota 1; „Boll.d.civ.bibliot. di Bergamo“ IV 1910 pag. 50). Quanto all' etimo occorre tener presente il fatto che il vocabolo era usato più frequentemente al plurale, anzi come designazione toponimica (v. opp. e ll. c.): i *Mosi* e questa constatazione d'ordine morfologico ci riconduce per dritta via all'etimo che non sarà *mōsa o *mūsa ma *limosi* „limosi“ in quanto che la sillaba iniziale nel gruppo sintattico *limosi* si è soppressa onde nacquero *li Mosi*, sulla qual voce si conformò poi il singolare ed anche un femminile, anch' essi da *limosus*, -a, REW 5054, ma d'uso più ristretto e meno frequente del primo.

Ibid. — Osserva l'A. che „manca nel REW la voce preromanza, che sembra specifica per le Alpi centrali e lasciò non

·solo numerose tracce nella toponomastica delle Dolomiti e del Trentino occidentale, ma persiste nel significato di „rupe, cima scoscesa“ nel cadorino, agord. bellun primier. tesin. valsug.: *pala*“ e rimanda alla trattazione dell'Ettmayer (op. e l. ivi. cit. n. 2) — Dagli studi che lo Jud ha dedicato a questa (BDR III 69) e ad altre voci delle Alpi, riportandola sotto una base *p al(v)a, è noto come l'area di *pala* sia più estesa di quanto l'A. le prescrive.

Anche senza addentrarmi per ora nella discussione delle voci connesse e fatte derivare da *p al(v)a (nel Canavese si ha: Lugnacco, Sale *palavrina* „dirupo franoso“ < pal(a) + ·bra o -bula, cfr. ital.setentr. *Kanavra* > *cannabula REW 1600 e *ventilabro* = piemont. *pala*, ca-, *galossa* per cui v. qui sotto) pigliando solo in esame questa voce, non pare dubbia la sua derivazione dal lat. *pala*, REW 6154, sia ch'essa qui valga „segno terminale“ (*Palae* „fines palis designati inter quos iurisdictionis seu dominium continetur“ Du Cange s. v. ad a. 1346) o „cippus bannalis“ (nello stesso uso di *palo*: *Palum Bonitionis* Bibliot. Soc. Stor. Subalp. XLV n 21, a. 1065, solito ad essere elevato ben in vista su alture· Molarium (REW 5641) de confalono (del gonfalone) ib. XLIV pag. 293 a. 1236, di *stella*, *sterla* (< ha| st ella) in numerosi nll., di *sparra* (got.) nei nll. piemontesi: *Sparone* = *Sparrono* (castrum de) nelle più antiche carte, *Roccasparone*) sia ch'essa voce abbia quel particolare significato geografico cui si riferisce la definizione che ne diede il Prati per val.sugan. *pala* „rupe, rupe nuda che si erge sur una cima di monte e che forma la cima stessa“ Ora si noti che da quel tratto di nuda roccia, che si erge sulla cima di alcuni monti, leggermente incavato al fondo e come incastrato nella massa del monte, si svolge un canale o torrente piovano, inciso più o meno profondamente, stretto e ripidissimo sempre dalla cima sin quasi alle falde, che raccoglie e trasporta i materiali di denudazione strappati alla cima per deporli in basso nel modo descritto a proposito del vocabolo *možna*.

Un tale fenomeno geografico è chiaramente espresso nelle designazioni toponimiche a me note del Canavese, ove s'incontrano i segg. nomi: *Calosse* (Arian [torrente piovano] die) 1795 Cintano. *Calossa*, (alla) 1720 Bairo, *Calosse* (alle) 1743 Coller. Castelnuovo. *Calussa* 1770 Brozzo, *Calussas* (ad) 1499 *Calosse* (alle) 1687 *Calos* (al) 1687 *Calosso* 1780 Castellamonte < canav. *calusa*, *calusot* = piemont. *galossa* „pala, arnese di legno tutto d'un pezzo col manico, la cui parte allargata è concava a modo di cucchiaio. Questa pala... serve a prender acqua, neve, grano ecc... è alquanto più grande del ventilabro e talora serve allo stesso uso“, (V. di Sant'Albino), *kasiil* (riana [torrente piovano] di) Pertusio, id. Valchiusella. < canav. *kasiil*, quasi „cazzuolo“ REW 2434 *cattia* (cyathos (greco) „Kelle“), *Cassetta* (Rivo)

Valprato, Cassone o Ravinelle¹ Cassola, frana, 1727 Issiglio, < piemont, *cassa, cassera* „rovina di sassi“ v. REW cattia, id. c. s. — I riflessi e i derivati di pala di cattia come di vannus „vassoia, vaglio“, hanno nell'uso geografico popolare delle Alpi il valore di „bacino di recezione montano“ raffigurato negli arnesi di uso più comune cioè agricolo, indice questo prezioso per giudicare a chi siano dovute le denominazioni orografiche, se ad una popolazione transumante di pastori o ad una popolazione sedentaria agricola, quindi indigena (si discorre del Trentino), quindi latina o latinizzata. Anche cingulum (v. pag. 39 n. 1), la cui area si estende ben più in largo ed in lungo per l'Italia che non „dal Ticino al Piave“ (ib.) e che l'Ettmayer (o. l. ivi cit.) propende a ritenere, con circinus ed altre voci, diffuso come elemento toponimico dai pastori, ha una sua storia „agricola“ ben sicura, come presto avrò occasione di dimostrare.

Pag. 40. — I termini trent. centr. *boál* „canalone di monte“ valsugan., fiamm., solandro, anaun. *bo(v)a*, che vanno senza interruzione dal soprasilvano al friulano nel senso di „via del legname“ (v. Jud BDR III b9) e che qui il Battisti, come il Bertoni in Arch. Rom. I. 419, non ostante l'opinione contraria del Salvioni, ZRPH XXII, 478, manda col lombardo alpino (*v)oeqa, oga*, vanno tenuti decisamente distinti da questi ultimi. La prima serie, di *bo(v)a, boál* (cui si aggiungano i valmagg. *šboa* „frana“ lad. *sopras, bova* „frana“ engadin. *bova* „rovina, frana“ trent. *boua, bova* „traccia della lavina“ *bovál, boál* „burrone“ vicent. *bova* „callone“ friul. *bove* „callone“ sopras. *zbadèc žbuada* „rovinamento“, Bertoni Arch. Rom. 418—419) s'aggroviglia in un nesso semantico nel quale è difficile separare le voci che spettano a „canale artificiale di scorrimento del legname“ dalle altre che indicano propriamente quel fenomeno geografico delle *boe* „frane, colate di fango“ descritte da O. Marinelli, *Termini geografici dialettali raccolti in Cadore*, Rivista Geogr. Ital. VIII. pag. 16 dell'estr. Le voci a significato di „canale ecc.“ hanno un loro certo antenato in: „aqueductus qui *Bauga* Liuprandi dicebatur in eorum sit potestate ad irrigandos hortos ipsius monasterii“ [di S. Pietro in Cielo d'oro in Pavia] MGH. Dipl. II, P. 2-a pag. 457 anno 989, „*Boa* Liuprandi aqueductus“, ib. Dipl. I, pag. 627 anno 962, „aqueductus qui *Bauga* Liudprandi dicitur“ ib. Dipl. III, pag. 289, a. 1012. Qui per *aqueductus* del re langobardo Liutprando si intenda un canale artificiale derivato dal fiume e spettante al demanio reale, per cui al re spettava il diritto di „aquam aperire et claudere“ cioè il *clusiatico* (v. MGH. Dipl. II, I, 2-a pag. 728 anno 998 e L. Schiaparelli, *I diplomi di Berengario* 1° pag. 74) connesso al diritto di riscuotere le decime sui tronchi fluitati su questi

¹ Accanto a questo ed altre voci simili topon. canav. da rapīna, REW. 7055, rapere, REW. 7049 > franc. *ravine* sussistono altre da ruīna, REW. 7431: „jacet in summa ruuina“ BSSS. IX², 17. 1171 Gauna, *arvina, ęrvina, ęrvina* „frana“.

fiumi e canali sino alla *clusa* : „Clusas de Abintione [fiume] quae pertinent de marchia Foroiulii“, v. L. Schiapparelli, op. cit. doc. n. 139 a. 923, „clusas et pontem iuris nostri clavenne“ id. *I dipl. di Ludovico III*, doc. n. 1, a. 901. Queste *clusae*, il cui progressivo sviluppo a sistema è troppo noto dalla descrizione che ne diede lo Stoppani nel suo gioiello di popolarizzazione scientifica: *Il bel paese*, perchè qui se ne debba discorrere, hanno dato nomi a molti corsi d'acqua: *Chiusella*, *Chisone* (< Vallis Clusionis a. 1095 BSSS. XLV n. 46 = Clausone (ecclesia de) a. 1096, ibid. n. 35) in Piemonte e corrispondono alla *bauga boa* dei docc. citati ed ai termini in parola col significato di „canale artificiale per la fluitazione del legname“. Si confronti il venez. *bova*, „Schleusenöffnung“, che a ragione, come quasi sempre, l'illustre maestro dei romanisti, respinge dalla base *bo va* „Schlange“, e si veda Du Cange s. v. *Bova* 3: „Venetis. Euripus, canalis, aqueductus a fovea“ e dagli Statuti di Padova: „Ut possint servare *Bovas* [chiudende] in molendinis“ e da Ottavio Ferrario, in Orig. linguae italicae, Jus Vincentin (Vicenza nel Veneto) lib 4: Habere et tenere *Bovas* aptas et ordinatas levandi vel adjuvandi navigii [del „naviglio“ da cui numerosi nomi di canali nell'Italia Superiore] causa“. Questo significato preciso, quale si enuclea dai docc. citati, di „chiudenda (o „rastrello“ come più sovente è detto nelle carte valdostane e piemontesi medievali) al punto di arrivo del legname fluitato“ comporta un'evoluzione di *bauga* che ci spiega donde i vocaboli in parola siano stati attinti, voglio dire dalla regione e dalla pianura lombarda e veneta del Po, ricco un tempo di flottiglie mercantili che dalla Venezia, da Comacchio recavano il sale e altre derrate sin presso Pavia ove il Monastero di Bobbio ritraeva parte delle sue decime („et de comaclense nave venit sal modia VIII denarios IIII“ Cod. Diplom. del Monastero di Bobbio I p. 208, da un' Adbreviatio dell'anno 862) sul porto padano. Il vocabolo longobardo *bauga* in un primo tempo ebbe ad indicare „la catena che congiungeva le due opposte sponde del fiume e comandava il passo alle navi nell'uno e nell'altro, senso della loro navigazione“ cfr. ant. ital. *buove* sf. pl. „catene per malfattori“, *boga* „catene, carcere“, *boga* „pesciolino che frequenta le spiagge del mare è specialmente l'imboccatura di fiumi“, milan. *boh* = ant. ital. *buove*, v. REW 1004 *bauga* (longob.) „Ring“ > ital. *bova*, venez. veron. lomb. *boga*, parm. *bōga*, ant. engadin. *bougua*, „Fessel“, v. G. Guiglea, *Dacoromania* II. 362 e sgg. In questo significato, che risulta anche da quanto abbiám fatto precedere, il vocabolo longobardo *bauga* corrispondeva al „*catabulum* navium“ che occorre nel diploma n. 63º anno 905 dei diplomi di Berengario 1º, pubblicati da L. Schiapparelli nelle „Fonti“ dell'Istituto Storico Italiano, col significato di „catena cui s'agganciano i barconi per passare dall'una all'altra sponda del fiume“: „portum ubi fuit *catabulum* navium in flumine quod Rhenum (il Reno

dell'Emilia) dicitur. Ideo statuimus... ut nemo... nec ipsum flumen sub aliqua occasione claudere presumat, sed liceat omnibus hominibus atque mercationibus cum suis navibus et supellectilibus quiete et tranquille venire omni tempore a flumine Pado usque ad memoratum flumen Rhenum, ubi mercatum noviter fieri debet in silva quae dicitur Piscariola proprietas eiusdem ecclesie". A questo *catapultum* navium (cfr. REW. 1756 *catapola* (greco) „das Niederwerten“, „Niederlegen“), che, nel significato poi di „teleferica“, ha i suoi derivati toponimici sparsi dalle Alpi Occidentali sino in Sicilia, corrisponde negli antichi diplomi rilasciati dagli imperatori germanici ai Veneti ed alla chiesa patriarcale di Aquileia *capulum* (v. L. Schiap. op. cit. pag. 22, 24) = *capulum* „Fangseil“ REW. 1666 > le voci ital. *cappio*, fr. *chable* „Kabel“ venez. *ka(v)o* > ital. *cavo* ecc. e le voci canav. *cabi cãbi çambi* „sentiero del legname“ da un più antico significato di „cavo, fune teleferica per il trasporto del legname dal monte a valle“.

Alla storia sinora trascurata dai romanisti di questo vocabolo: *capulum silvarum* (Mon. Germ. hist. Dipl. II 355) e suoi derivati: *capulare capellare* „trasportare colla fune, col cavo teleferico“ („Equilenses vero *capulare* debeant de ripa sancti Zenonis... omnem arborem quo eorum opus habuerit *capulandi* et vegere [= *vehere* „trasportare“, cfr. *Equilenses... omnem arborem... et vegere cum carro aut ad collum*, MGH., Dipl. II pag. 355 r. 25] MGH Dipl. I pag. 482, „Caprisani vero in silva Foroiuhana ubi semper *capulaverunt capulare* debeant... similiter Gradenses secundum antiquam consuetudinem in silvis Foroiuhli *capulum* faciant“ ib. Dipl. I pag. 483 a. 967, „Dominicus de Forticiano dixit: Admonitus fui quando Martinus fecit manductare *clusiam* et si [= sic] dixit nobis, ut ipsas lignas quod *capelastis* super suprascripta petra ponite, olim sicut fecimus“ ib. Dipl. I pag. 516 a. 969, „in silva Alferia *capellaticum*“, presso Azzago Veronese, ib. pag. 526 a. 970) ed in particolar modo a *capula (capla clapa)* „l'una e l'altra delle due sponde nel tratto prossimo al punto di arrivo o di approdo“ („prata et pascua atque *capula* iuxta fluvium qui... utrisque partibus rippe adiacentia et portum de Flaona“ (Istria) MGH Dipl. III a. 1012, *capula* (sing. femm.) v. L. Schiap o. c. pagg. 22 24) > „una delle due parti di una città sorta sul luogo di un porto fluviale, poi di una qualsiasi città“ (l'antica Cuneo (Piemonte) era divisa in *due clapae* quella del fiume Stura e quella del Gesso suo confluente, la città di Bene (Piemonte) era ugualmente divisa in *due clapae*: quella di Sommariva e quella del Castello, così Tortona, ecc. v. C. Nigra, *Saggio lessicale di basso latino curiale* ecc. Torino, 1920, p. 42) > „metà d'un oggetto“, „chiappa“, ecc. (v. Nigra o. l. c. ove è a notare come il Nigra non abbia affatto inteso il senso del nostro „*capulas facere*“, = *capulare, capellare*,

ch' egli riporta dai docc. pubblicati da And. Gloria nel suo *Codice diplom. padovano dal sec. VI a tutto l' XI*, Venezia 1877, ed interpreta per „tagliar rami degli alberi, far schegge“) è legata: la storia di alcuni vocaboli raccolti nel REW. sotto *klappōrē* „schallen“, „schallend schlagen“, ma di questi e di altri, che coinvolgono lo stesso problema fonetico di *clappa* < *clapa*, *capla capula*, si discuterà a miglior occasione.

Esaurita così in modo sommario, ma decisivo la storia di *bo(v)α* „canale artificiale per la fluitazione del legname“ denominato dalla „chiudenda“ che ne arrestava il corso, esaminiamo quella di *boa* „frana, colata di fango“. Non si può escludere che si tratti del vocabolo precedente passato a quest'ultimo significato, ma neppure che vi abbia avuta la sua parte d'influenza *bo va* „serpens. aquatilis“, „tumor“ (v. Ernout. *Les éléments dialect.*, p. 123 e REW. 1243 *bo va* „Schlange“), per alcuni anzi si tratterà di una origine affatto distinta e diretta da *bo va*. Le ragioni semantiche, per cui si accompagna l'immagine del *bo va* alle „colate di fango“ descritte dal Marinelli, sono chiarite dai segg. vocaboli: bellun. (Vittorio Veneto e Valdobbiadene) *bissabò* „tromba aerea“, istr. *bissabova*, friul. *bissebove* „id.“, bellun. (Vitt. e Valdobb.) *sbò* „vento forte, che però non raggiunge la violenza della tromba aerea“ (G. B. De Gasperi), cador. *arcoboan* „arcobaleno“ (O. Marinelli, e v. Bertoni, *Italia dialettale* p. 22, 23), Nava (Como) *bà* [non milan come scrive il Meyer-Lübke] „Nebelstreifen“ REW. ib., sicil. *cuda di dragu* o *dragunara* „ciclone o turbini che si appalesano da lontano sotto l'aspetto di nubi allungate e ristrette in basso“ (O. Marinelli), *culobru culobra* „Schlange“ REW. 2060, nei nomi di torrentelli, fossati scavati in terreni calcarei ed argillosi e soggetti al fenomeno della *bo a* dopo piogge abbondanti e temporali. Questi fossati sono perciò anche denominati nel Canavese da *rabbia* (*Rabbioso, -a*), *merda*, a causa del colore delle argille che trasportano, (*Merdanzone*), *fuera* „dissenteria“, *foga* e simili.

La seconda serie, quelli del lombardo alpino (*v)oeqa, oga*, lomb. *òva óga* (Cherubini), comasco *vóga* (e *vogà* verbo) lugan. *ov* e *og*, valbregaglia *vòga* (e *vuger* „far sdrucchiolare il legname dal monte al piano“, v. Guarnerio, Rendic.Istit.Lombardo XLI 406, ove s'attiene all'opinione del Salvioni di un etimo da *a qu a*), tutti col senso di „vom Wasser ausgewaschener Steig“ (REW 570 *a qu a*), „via diritta e repente sul dosso dei monti, sentiero scavato dall'acqua sulla montagna, via incanalata naturale e artificiale per cui si fa scivolare la legna dal monte al piano“ v. Bertoni, Archiv. Rom. I 419, invece che da *a qu a*, deriveranno da *agòga* = *agoge* -es. greco ἀγωγή Plin. hist. nat. 33,76: „fossae per quas profluat e piscinis aqua cavantur (agogas vocant); hae sternuntur gradatim ulice“ Thll. s. v. *agoge* -es. Questa base, (che il Battisti riporta sotto la forma *ag a u g a* (?) p. 59 n.) avrà

sentito nella persistenza in alcune voci derivate, e specie di *vuger vogá*, verbi (cfr. l'ital. *vogare*), l'influsso di quell' ant. veneto *vegere cum carro* (= *vehere*) riportato nei docc. più sopra citati con *capellare*.

Pag. 42. — Il trent. centr. *čórčola* „cono dell' abete“, che si riallaccia attraverso forme identiche al bormino *čurčel* „ramo secco e minuto delle conifere“ e che ricorre anche nell' omonimo tirolese e tedesco atesino *tschurtschen*, invece che preromana, sarà un' espressione importata dall' Engadina o da zone attigue, ove, per il noto addolcimento palatino del *c o*-, rifletterebbe un lat. volg. *cort(i)cula* (v. REW 2265 a) < *cortex*.

Pag. 54. — „A ben poco si riduce l'influenza del gallico sulla nomenclatura delle piante alpine Siamo nel territorio di *larix* e manca dunque *brenua“ (REW. 1286 *brenua „Lärche“ Woher?).

Gallica non viene dichiarata dal Meyer-Lübke che all'Indice (p. 1061) questa base stellata, che solo spiegherebbe le voci *bręnva*, *bręjńva*, *bręńva* di Val Soana, *brenva*, *-etta* di Valle d'Aosta (Cergogne), canav. *bręngul*, *bręngola*, ma non spiega invece le voci *bręngi* (la) di Ribordone, Noasca, *bręngę* (la) di Ceresole Reale, che s'incontrano nel tratto superiore della Valle dell'Orco, *brinzi* s. f. pl. *brinze* „mêlze“ di Sainte-Foy, estremo punto orientale della Tarantasia sul confine colla Valle d'Aosta (Constantin-Desormaux), val-magg e ossol. *brenžol* „ginepro“ < *brenži „conifera, larice“ (?), tutte voci di un territorio di *-ga* > *-gę ģi ži*, ove però *-gę ģi ži* è anteriore a *-gua* > *-ga*. Queste designazioni del „*larix* decudua“. perchè accompagnate da una serie vastissima di nll. derivati da *larix* (> **la(r)že lár(ę)s*¹), che ci rappresenta con i nll.

¹ Manca per „larice“, nel Canavese, il tipo morfologico in *-eto* delle associazioni vegetali compatte (che s'incontra invece per „*brenva*“), numerosi invece sono i tipi morfologici propri di formazioni vegetali minori (*Lazer*(al) a. 1586 Sparone = *Lasir* 1827 Ribordone, *Laser*(al) 1684 *Lazier*(al) 1729 *Laisir* id. Ronco, *Lassier*(lo) 1682 Ingria, *Laser* 1681 Locana, *Lezir* *Lazer* *Leyser* 1793 Noasca, *Lasero*(al) 1683 *Lazer* (alle *lasette* del) 1786 Valchiusella, *Lazzere*(le) 1827 Ribordone, *Lazaron* 1683 Ingria, < *-ariu*, *a + one*; — *Azaria*, *Assaria* (regione dell') 1683 Ronco < *-aria*; — *Lasum* (Commune del) 1655 pron. : *Lazüm*, Locana < *-u men*; — *Leztaur* (al) 1586, Sparone, *Aztaur* (all') sec. XVIII Frassineto < *-oriu*; — *Lasino* (Rivo, Lago del Broglio di) 1646 1684 Ronco, = *id.* (Commugna di) 1729 Vico < *laricinus* (agg.); — in maggior numero sono le formazioni da diminutivi, che indicheranno un rimboscamento a piantonaia, cfr. *Darbelley* < *darbél* „piantone di larice“, (*Lasiner* 1586 Sparone = *Lasinè* 1827 Ribordone, *Lasinei* Valprato, *Lass-* *Lasinetto* (Rio) 1684 1646 Ronco, *Lasinel* 1802 Carema, *Lazinei* — *Lazini*, alpe sul territorio di Campo-Rueglio, *Ardinè*, località di monte, Corio < *-ina* (sostant. dim.) + *etu*) ed i diminutivi isolati, che, a seconda del suffisso, possono indicare un rigoglioso individuo superstite al diboscamento della zona più favorevole al bosco di larici (*Lasasso* 1646 Ronco < *-aceu*) od un esile, stentato esemplare che oltrepassi sopra o sotto detta zona (*Laziglie* 1827 Ribordone, *Laziglie* (regione delle) 1681 Locana < *-ic'la* — *Arzola*, *Azola* (Alpe) 1827 Ribordone, *Lazolo* (al) 1779 Forno Rivara < *-olu-* a; — *Lazotta* 1683 Cam-

derivati da *pinus*] *taeda*, *picea*, *tibulus* lo strato antico della nomenclatura latina alpina delle conifere, sono posteriori a *larix* come anche a [*larix*] *mēlicīnus (cf. *mēlitīnus*) „larice del miele (=resina)“ (cf. Ingria *brēnva del lart* „*brenva resinosa*“ ove *lart* „resina“ = fr. *huile ou larme du sapin* < *lacrima* v. REW. 4824 + *lart* „lardo“) > piem. *malēžo* (cf. fr. *mélèze*, ant. delfin. *meleze*, alpino franc. *melze* < *mēlice (m) v. *Dict génér.* e Gierach, E. *Synkope* u. *Lautabstufung* ZRPh. Beiheft, 24, pag. 158 n. 3) cui si connettono tutte le designazioni toponomastiche per „larice“ e collettivi nei vecchi catasti della valle collaterale della Stura di Ala (Lanzo), il canav. *Malésina* (Torrent?) pron *maléžna*, in relazione coll'industria antica dell'estrazione della pegola.

Un indizio della più tarda età, ci vien dato dal fatto che, nel vasto areale alpino di *larix* (REW 4916), una nuova designazione del larice dal piano sottostante si spinge avanti il X secolo, prima dell'equazione *-ga*: francoprov. *že*, nella Valle principale dell'Orco sotto la forma **brēnga*¹, che nel tratto francoprovenzale si svolse in *brēnge*, *-i* (> nll. *Brangi* (alla) catasto a. 1702 Borgiallo, *Brancie* [= *ge*] (Montagna) 1827 Ribordone; *Brenghi* (la) 1669. 1681 Locana, *id.* Noasca, *Brengiette* 1586 Sparone = *Branglette* 1827 Ribordone, *Brengiatti* (alli) 1708 Ceresole, *Brengiai* sec. XVIII Sparone e *Brangei* (alli) 1708 Ceresole, con *-ei -ai* < *-e to*). In un secondo tempo essa si propaga sotto la forma derivativa *brēngol* (> nll. *Brengoli* (alli) 1754 Alpette, *Brengol* (al) 1558 Pont, *Brengul* (li) 1655 Locana, *Brengoli* 1684 Ronco, *Brengolo* sec. XVIII Sparone, *Brengoli* (li) 1827 Ribordone, *Brengo* 1717 Gauna) e *brēngola* (> nll. *Brengola* (alla) 1754. 1786 Valchiusella, *Brengolam* (ad) 1558 Pont) sincopata in **brenl-* < *bren[g(u)]l-* (> *Brenler* (nl.) 1646 Ronco) o

piiglia 1729 Ronco, 1827 Ribordone < *-otta*, - *Lazzetta* (alla) 1827 Ribordone, *Lasetta* (Rivo) 1646 Ronco, *laxeta* (la) *lassetas* (ad) 1546 *Lasette* (alle) 1586 Sparone, *Lazetra* (alla) 1683 *Lassetta* 1609 Ingria, *Lasetta* (a la) 1558 Pont = *Lasette* (alle) 1754 Alpette, *Lazette* 1670 *Lasetta* (la) 1655 Locana, *Lazetta* (alla) Borgiallo < *-ittà*). Sono numerosi in quest'ultima particolare designazione i nll. derivati dal nome stesso del larice, a forma non alterata (*Las* (la)).

Dall'elenco qui riportato sono state escluse, per quanto è possibile nel delicatissimo argomento della toponomastica, quelle voci che possono rappresentare una fortuita concorrenza di più basi fonetiche.

Per la Valle di Aosta dallo stesso catasto comunale di Courmayeur a 1634, ove, vol. III foglio 116, occorre il nl. *Brenuaz* (au lieu dit la — pres la Roese) oggi *Brenva* (Ghiacciaio della), si ha: *Larzey* sott *Lazey* (Village du) vol. III, folio 151, *Larseys* (les maison des) vol. I II, *Larzy* (lo praz de la) III, 50, 55 pron. *Lazèi*, *Larzettaz* (au lieu dit) ib. 133, *Larsoles* (la parcelle appellé) vol II, 82.

¹ Non mi è possibile accertare se il nl. *Brenga* (Alpe della) di Carrema, sulla linea di confine della parlata francoprovenzale colla, canavesana, spetta a *brenga od a *brengoa*, v. infra: *Brengueto* (alpis de) e cfr. canav. *lenga* < *lingua*

turbata da processi assimilativi (Traversella *brènguina*,¹ nll. *Brengori* (li) 1655 Locana, *Branganella* sec. XVIII Frassinetto < *brengol-ella*, *Branganè* (bosco) 1655 Locana < *brengol-eto*, o dissimilativi, per cui cada la consonante intervocalica: *brèngo(l)a*² (*Brenguetto* (alpis de) BSSS. V doc. n. 161 a. 1238, sui monti di Andrate) > *brēnua brēnva (> nll. *Brenva* (la), *Brenves* (le) 1602 Ingria, *Brenvetta* 1609 Ingria, *id.* 1646 Ronco; *Brenvey* 1602 Ingria, *id.* Ronco, Valprato, Campiglia, v. nota¹) sull' equazione lingua: Valle Soana e Valle d'Aosta *lènva*.

Un altro indizio sull'età di *brenga, *brèngola* ci viene dal suffisso *-enga* che, nel territorio canavesano, ove si conserva ben distinta nella pronunzia la *c* sorda di *-ença* < *-īnca* (gall.): *lavenca*, *-či*, *-če* (v. REW 4807) *Savenca* (Torrente) *Galenca* (Torrente) ecc., non può derivare che dal germanico *-īnga* di *meisinga* REW 5467 *lausīnga* ib. 4945 ecc. o da *-én(e)ga* < *-en(n)īca*, *-īn(n)īca*. Non è improbabile, per le ragioni cronologiche della sua propagazione, che lo stesso vocabolo sia d'origine germanica (gotica?) al confronto di altre designazioni del larice da vocaboli germanici (gotici) nelle valli piemontesi: Chiomonte *blótūn* „larice“ cfr. V. Soana *biotin* „la spoglia delle foglie del larice“ < *blauts* (got.) „biotto“ REW 1161 e per le ragioni semantiche cfr. *larix decidua* „larice a foglie caduche“. Gallico invece, od almeno d'uso nella Gallia subalpina, vien dichiarato *larix* da Dioscoride I 92, v. Walde, *Lat. etym. Wb.* s. v. Concludendo *brenga-brèngola* si sovrappone a *larix* avanti il IX—X sec. nel settore alpino e prealpino italiano delle Alpi Graie, Pennine Lepontine con tendenza manifesta a risalire le valli dalla zona prealpina e dal piano adiacente; ne deriva che *brēnua del REW, = *brenva*, un'umile fase fonetica locale di *brengola* > *brenga*, va stersa dal cielo delle stelle fisse del REW, qualunque sia la base che le si vorrà sostituire.

Pag. 57. — L' A. s'attiene alla dichiarazione del REW 5739 *mūlto (gall.) „montone castrato“ ed attribuisce l'evoluzione semantica del trent. centrale da „montone“ ad „ariete“ alla concorrenza dell'anaun. *kjaštron* trent. centr. *kaštrón*; ma, come osserva C. Nigra, *Saggio lessicale di basso latino curiale* ecc., Torino 1920 pp. 95—97 a proposito dell'ital. *montone* „ariete“

¹ Cfr. Traversella *rūnduna* = piem. *rūndula* „rondine“.

² Cfr. per altri esempi canavesani di caduta della *-l-* o di *-r-* per dissimilazione: *marjovéra* „ragazza da marito“ < *mariolera cfr. ib. *mariol* „giovannotto“, ed in nll.: *Servarole* (Costa delle) = *Servaute* (le) 1779 Forno-Rivara, *Markirola* 1770 pron. *Markirola* Brozzo, *Cornariolo* (ecclesia de) a 1438 = *Cornarolum* 1550 *Cornaiolo* 1771 Caravino, ed infine: *Lordola* (in Florano et) BSSS. V. n. 191 a. 1247 = *Cordule* mons, ib. 392 1272 = in foresterio *Cordulle* in territorio *Cordule*, ib. VI 355. 1272 = *Wilhelmus gastaldus de Cordua*, in monte *cordue* ib. V. 76. 1214 = in territorio *cordoe* in *cordoa* ib. 225_226. 1253 = in monte *Cordue* uidelicet montem florentinum VI 324, 1263.

dell'a.franc. *mouton multon* „bélier non châtré“ (v. E. Rolland, *Faune popul.* V. 117) dell'a. piemont. *moltonus mult-*, *mot-*, *muntō monto montonus* „maschio della pecora non castrato“, il significato di „castrone“ è secondario al primitivo di „ariete“. Perciò „la base *mutila e per metatesi *multa proposta dal Diez costituisce un'etimologia di controsenso“. Il significato primitivo di „maschio riproduttore“ ristrettosi in seguito a designare l'ariete, come feta si restrinse, all'incirca nello stesso territorio, a designare la pecora, mi trae a dubitare dell' etimologia proposta dal Gröber ALLG IV 127 di una base gallica deducibile dall' a. ir. *mult*, cimro-breit *mollt* „vervex“, che nulla esclude rappresentino invece un prestito antico dal volgar latino *mōl(i)to = mōlitor, in senso osceno, Ausonio, Epigr. 90, 3: *molitor mulieris* da *mōlere* „macinare“, in senso osceno „coire“ Petronio 23, 51; Ausonio, Epigr. 71, 7; 123, 2, attraverso una forma *mōl(i)ta di part. pass. usato come nome al pari di vendita perdita e tali. A *mōl(i)ta poi ed al suo derivato *mōl(i)tare, anzi alle varianti *monta *montare (cfr. *muntu* < *multum* CIL IV 1593) si possono ricongiungere coll' ital. *monta* „l'atto del congiungersi degli animali“, „allestire apprestare, approntare“, i piemont. *munta* „monta“ e *munte*, in quella particolare accezione di „congiungersi degli animali“, „allestire caricare“ „dare la carica“ ove „caricare“ ha i suoi paralleli semantici nel rumeno *însărcină, încărcă* „ingravidare“ < *sarcina, caricare*, come l'ital. *allestire* e *lesto* chiarisce le proprie origini ed il suo sviluppo semantico se fatto risalire, invece che al m. a. ted. *hlestēn* (base respinta dal Meyer-Lübke REW 4152) al greco ἀλεστής = *mōlitor* Gloss. Lab. (v. Georges ad. v.) > *αλλέστος (cfr. βολέτης > *bolétus*, πειρατής > *piráta* v. Grandgent, *Introd. allo studio del lat. volgare*, trad. dall'inglese, Milano, Hoepli, 1914, § 38 144, 183) che, riacostandosi necessariamente a *machina*, nel territorio ove *mola* fu sostituita dal vocabolo e dall'ordigno: *machina* „mola aquaria, hydromula“ greco, ed alla notizia dei progressi della tecnica meccanica greca, ne svolse, invece che il senso di mugnaio serbatosi in *molinarium*, quello di „orditore di congegni“ ed. ingegnoso“ e quindi „agile e destro nei movimenti“.

Pag. 59 n. 1. — Quanto alle voci anaun. *leč*, ant. solandro *allicium*, *renden*, *loex*, (*leč*, Schneller o. l. ib. cit.) fatte derivare da *eliceum, base che il Meyer-Lübke postula dubbiosamente (*eliciu?) in REW 2847 *elix*, si noti ch'esse si trovano all'incontro del valtellin. *éles* < *elix* Salvioni P¹ e dell'ant. friul. *lisso* „canale di travi per far scivolare le piante“ AGItal. IV 337 < *licium* REW 5020 > *sopraselv. ličs* friul. *lis* ecc. „Zaun“. Par quindi legittimo, più della ricerca di basi isolanti, dedurre l'origine d'una forma ibrida dall' influenza che in una zona intermedia abbiano esercitato voci legate fra loro da affinità fonetiche e semantiche. Si confronti ancora Chiomonte (Piemonte) *kuđis*

„sentiero del legname“ < colliciae colliquiae (manca al REW) > franc. *coulisse* „scanalatura, quinta“.

Di altre voci proprie di regioni montuose e indicanti „sentieri montuosi, tratti montuosi lisci e ripidi“ connessi colla storia di *ratis*, *cratis*, *tragula* ed altri mi occuperò prossimamente.

Pag. 102 — Ad un insediamento di *teutoni*, *teutonici* nella Val Lagarina attestata dal doc. ivi cit. dell'a. 1124 „in presentia bonorum hominum *Theutonicorum* et Latinorum „si riferiscono i due nll. della stessa valle: *Tione* < *Thé(u)djone* < *Theuda* (nome person german. v. Schonfeld, *Wörterb. d. altgerm. Personen u. Völkern*, pag. 227); cfr. per l'antica riduzione del dittongo *eu* in *e* — trascritto con *i* nella carte medievali — anteriore di molto alla chiusa del periodo della caduta del *-D-*, i numerosi nomi person. e di luogo: *Tido Thido*, *-onus* < *Theudo*, *-onis* nelle antiche carte italiane ed il nl. francese *Thionville* (depart. Moselle) < *Theodonis villa* in Sickel, *Acta regum et imper.* II) e *Ciónesi*, campagna presso la chiesa parrocchiale di Pomarolo (Villa Lagarina) < *Thé(u)djon -ezi* < *-ïci* Quest'ultimo nl. è stato riportato da A. Prati in AGLItal. XVIII 208, ove solo contesta l'etimo proposto dal Ricamboni da *colōnīci* causa la difficoltà di *colo-* in *clo-* e della *ō* cui non corrisponderebbe la *o* di *Ciónesi*. Per il riflesso *-ezi* < *-ïci* cfr. gli antichi plurali milanesi *heredes abiadesi* REW. 4115 e per l'esito tardivo di *tio-* in *cio-* cfr. il nl. veneto *Ciùpese* < *Aethiopiae* (S. Mariae), Olivieri *Saggio di una illustr. gener. d. regione veneta* p. 113, i nomi personali *Tiepolo* e *Chiepolo* < *Teupolo* (germ.) in AGLItal X 390, i npp. *Chiaffredo* e nll. *San Chiaffredo* in Piemonte < *Theofredo* ed ancora l'ital. *ciano* = ant. ital. *ziano* = *sian* dell' *Entrée d'Espagne* (ed. Thomas) v 1515 = ital. meridion. *zian* (v. Bertoni ZRPh. XXIX 343 e Arch. Roman. III 318) = piemont. (Murazzo) *cian*, *ciana* „maschio, femmina, parlando di animali“ < *tianus*, *-a* „zio, -a“ del Regesto di Farfa, docc, nn. 214. 285 a. 843, forme della declinazione romanza di *thius*, *thia* (grec.) „zio, zia“. Si è accennato a questi due nll. per rilevare il carattere storico di tali isole etniche conglobate in una massa di popolazione latina al cui istinto di differenziazione è appunto dovuta la designazione etnica dei due nll. E questo necessario contrasto di isole etniche allogene e di massa di popolazione indigena perchè sorgano tali nll., ha il suo interesse storico di precisa documentazione statistica

Pag. 212 — Il trent. *fraidr* „crapulare“ non è un tedesco da *feiern* o *freihalten*, ma un venetismo dal ven. *frata* „brigata godereccia“, v. A. Prati, AGLItal. XVIII, 413, < *fratalia < ant. trent. *fradaya* „confraternità“.

Qui per debito di brevità voglio far punto, lieto di aver gettato un allarme contro questa invasione barbarica di cim-

merie basi preromanze, prelatine, ilegittime anche se coronate di stelle, e tanto più deplorable quando essa penetra e si consolida per opera di italiani, nel caso nostro d'un italiano, cui gli studi e la Patria riconoscono meriti singolari, ed in una sua opera destinata a scernere la farina dalla crusca, a vagliare il certo dal favoloso.

G. D. Serra.

C. C. Diclescu, *Die Gepiden. Forschung zur Geschichte Daziens im frühen Mittelalter und zur Vorgeschichte des rumänischen Volkes*. I Band, Leipzig, 1922.

E o lucrare făcută cu foarte multă străduință, cu mare pasiune pentru problemele atacate și, fără îndoială, autorul stăpânește și mijloacele științifice, necesare specialistului. Intrebuințează material istoric, epigrafic, numismatic și, unde îi lipsesc acestea, caută să întrească lacunele cu ajutorul arheologiei, după metoda lui Kosinna, și cu al lingvisticeii cât a putut să-l servească pregătirea sa în această direcție, de obicei streină istoricilor.

D. consideră stăruierea Gepizilor în Dacia, timp de 6 secole, de la apariția lor la noi, pe la jumătatea veacului 3, până la distrugerea imperiului gepid în 567—571, după care caută a dovedi că au mai persistat până în sec. 9.

Kosinna apreciază elogios lucrarea lui D. (cf. p. IX) chiar în ce privește materialul lingvistic german.

De partea lingvistică dl Meyer-Lübke se exprimă favorabil, fără însă să discute mai de aproape problema (cf. p. VII—VIII).

Rămâne deci ca să se ocupe filologii noștri de latura aceasta lingvistică în care D. cercetează elemente românești, pe cari le consideră de origine gepidă.

De partea istorică specialiștii noștri n'au vorbit încă, iar noi așteptăm cuvântul lor. Totuși nu se pot trece cu vederea unele fapte, a căror explicare logică nu poate scăpa nici celor ce nu se ocupă direct de istorie. Astfel, de pildă, din știrea dată de „Chronicon paschale” că Filip cel tânăr s'a întors la Roma — și se găseă aici la 249 — rănit în lupta cu Gepizii, conchide că acest popor ajunsese în această vreme în Dacia de nord. Pe lângă alte motive, constatarea făcută pe alte căi, mai ales arheologice, că în această vreme s'a întâmplat o emigrare sensibilă de populație din fosta patrie a Gepizilor, întărește calculul amintit (cf. p. 26 sqq.).

Cum scopul nostru este de a ne ocupa, în această revistă, numai de partea lingvistică a cărții lui D., nu vom insista mai mult asupra celei istorice, deși e cea mai întinsă și ține de specialitatea autorului.

*

În ce privește ideea că elementele germane din limba română sânt numai gepide, căci despre alte popoare germane D. crede că au trecut pe la noi ca niște umbre numai (cf. p. VI), am spus altă dată că nu poate fi susținută principial¹. Căci dacă se admite de-ocamdată derivarea din germană a unor cuvinte românești, de pe acum cu greu se poate preciza din care dialect v. german au venit la noi. Nici pentru limbile romanice apusene nu s'a ajuns la un criteriu sigur în această privință², fiindcă lipsesc multe fapte lingvistice necesare unor concluzii mai sigure.

Urme gepide vede D în toponimia vechii Dacia, ca și în cea de azi a țării noastre, în unele nume rom. de persoane și într'un număr destul de mare de cuvinte dacoromâne. De la început trebuie să mărturisim că cu greu se poate admite că numele de râuri din Dacia, atestate în epoca romană, și așa de asemănătoare cu cele existente astăzi, ar putea fi de origine gepidă, ci cel mult să fi trecut, cu transformările fonetice respective, și în limba Gepizilor. De la aceștia apoi se puteau transmite popoarelor de mai târziu, dacă admitem, bine înțeles, că Gepizii au lăsat urme în limba română.

Între râurile de origine veche germană (p. 79 sqq.) se socotesc următoarele:

Gilort < germ. *gil* + *lort* (*gil* „Kluft, Felspalt“, *lort* „Dreck, Schmutz, Morast“) de la ideea de „băltoacă“, „mlaștină de munte“. Ca exemplu analog se dă *Gilbechi* (Gilbach) Apropierea e ingenioasă, dar pentru a ne convinge deplin trebuie să văzute formele vechi ale numelui *Gilort*, cari pot fi atestate undeva prin documentele noastre. Fără urmărirea numelor topice în documente, bazați numai pe forma fonetică actuală, ne putem aștepta oricând la rătăcirii.

Lotru, Lotrișorul, afluenții Oltului, apoi *Lotrița* (două pâraie) nu le pune în legătură cu numele vechi Arutela, atestat pentru Lotru, ci cu got. *hlutrs* „lauter“ Dar nici vgs. *hlutra* nici celelalte forme cu același *ū*, sau chiar *ū* din vgs. *hluttar* nu pot explica pe *o* rom, admitând că *h(l)-* a dispărut în limba rom. și n'a trecut la *c(l)-*. *U* scurt ca și cel lung din elem. lat. se păstrează la noi.

Iar, dacă-i vorba de explicări ipotetice și conjecturi, mai ușor și mai logic se poate explica Lotru în legătură cu forma atestată Arutela, de care nu văd motivul care să ne îndepărteze. Afluenții mici poartă de obicei numele marilor râuri în cari se varsă (comp Oltețul, Jiețul).

Arutela poate fi considerat un diminutiv al lui *Aluta*, cu disimilarea lui *l* (din **Alutela*, pentru care comp. lat. *ululare* > *urulare* etc.). Acesta a putut suna în limba Romanilor **Aru-*

¹ V. articolul meu „Cuvinte și Lucruri“ (DR II).

² Cf. o. c.

tulus, ca masculin, cum este și *Oltul* astăzi, față de vechiul *Aluta U* din *Aluta și Arutela*, luându-ne după *Motru: Amutria*, a putut fi un *o* închis, redat cu *u* (scurt) în formele atestate. Dacă *Motru* este A]Motr-, atunci *Lotru* se poate explica din A]Lotulu > *Lóturu, care după analogia mai târzie cu *Motru* și mai ales prin puțința de sincopă a lui *u* în celelalte diminutive *Lotrița, Lotrișor* (< **Lot(u)rișór*), ajunge la forma de azi *Lotru*.

În acest caz, bine înțeles, ca și pentru *Aluta*, trebuie să admitem un *Alota*, care în rom. ar fi dat *Loatã sau A]Roatã care n'ar fi putut trăi alături de omonimul *roatã*. Sau chiar fără acest motiv, *Olt* se poate explica prin filieră slavă din *Alóta*, dar cu schimbarea de accent *Álota* și cu trecerea firească a lui A- inițial > slav. O- (cf. slav. *oltar* < *altarium* etc.). Etnografic, păstrarea prin Slavi a râului mai mare și conservarea numelor râurilor și pâraelor de munte la Români, este explicabilă. Se vede și din alte împrejurări că Slavii, popor de șes, au fost atrași de văile râurilor (comp. numirile slave: *Ialomița, Prahova, Dâmbovița*), cari ieșeau la câmpie.

Astfel pentru *Olt* nu e nevoie, cred, să căutăm apropiere de forme germane vechi, cum este *Lot-olt* (p. 81), cu metateza licvidei obicinuită în limbile germane nordice. Ca sens îl pune în legătură cu vgs. *olt-ar* „Schmutz“, care ar fi, la origine, același cuvânt.

În capit. IV (p. 85) „Das germanische Zeitalter in Dazien im Spiegel der Ortsnamen“ dă ca germane următoarele: Δρέγκων (în Priscus) și Δρήκων, *Dricca* (în Iordanes-Cassiodor), un râu în vestul Daciei, e pus în familia germ. gepid. *drenkô* (? got. *dragkjan* „tränken“ etc.), admițând ceea ce nu e sigur, un -γκ- iar nu dublu cc, cum se vede în celelalte variante. Sensul ar fi de „adăpătoare“, scaldătoare“ (p. 85-88).

Milia, Miliare identificat de D. cu Crișul Alb (p. 84), poate fi pus în legătură și cu lat. *milium* (meiu), nu numai cu germ. **mili-* (:danez *mule* „Sandbank“).

Gilpil, după D. Crișul Negru, vine dintr'un prototip germ., care duce la sensul de „wilder Fluss, Strom“ (comp. fris. *gealpen* „schreien“, *gealp* „wild“ etc.). Explicarea a fost dată și de Th. v. Grienberger (cf. p. 89). Contra păreri lui W. Tomaschek, tot german este considerat și Τούτης (atestat la Const. Porphyrogenetul) care ar fi *Bega* de azi. La baza lui pune D. pe got. *thuts (din *thuthaurn*, comp. și v. nord. *thutr* „Getöse, Lärm“). Aceste două explicări sânt cele mai bune dintre cele date de dl Dăculescu.

În special cea din urmă s'ar confirma semantic prin câteva cazuri date de dl G. Kisch¹, între cari văd și pe *Bega* < slav.

¹ *Korrespondenzblatt d. Ver. Sieb. Landeskunde* XLVII, No. 1-3, 1924, p. 3.

ĭega „die Flüchtige“ de la *bjeg* „Flucht“. Celelalte numiri, Mureș Tisa, Criș, cum am spus mai sus, nu pot fi despărțite de formele atestate în antichitate, indiferent de filiera prin care au putut trece de atunci până azi. Convins de acest fel de a vedea — și nu văd motive contrare — nu mă mai opresc la încercările de explicare ale lui D., referitoare la aceste nume străvechi.

Dintre numiri mai recente, D. crede german numele *Dof-tana* (< baza *duft-*, *daft-* „praf“). După mine, pare slav-

Este cu totul imposibil a derivă pe *Galda* (pârâu) și nume de sat în Ardeal, alături de cuvântul *gâldău* „Quelle“, din germ. (got.) *kalds* „kalt“. Mai întâiu *gâldău* subst. duce la o origine ungur. prin sufixul *-ău*. De asemenea toate numirile în *-d(ia)* (Crivadia, Arpadia etc., p. 95 sqq.) sânt, din cauza sufixului *-d*, de origine ungurească, ceea ce se știe de mult (comp. *Oradia* < *Nagy-Várad* etc. etc.). Geografic, de altfel, se vede limpede că aceste numiri sânt mai ales în Ardeal.

Nu intrăm în alte amănunte, dar de ex. *Crivadia* < gepid. *Kariwadi ar fi dat în rom. **Căr(i)ade*, căci *-v-* intervocalic dispare în cuvintele rom. mai vechi decât cele slave. Numirea aceasta nu poate fi despărțită de altele, cum este *Crivina* (în Muntenia) care duce la o bază slavă *kriv-*. Tot așa, în afară de sufixul *-d*, *Lopadia* (pârâu) poate fi explicat din ung. *láp* „loc mocirlos, băltoș“, deci *Lápad > *Lăpadia* > *Lopadia* (cu *ă* a-ton > *o* supt influența labialei).

*

Între elementele lexicale (p. 173 sqq.) se poate admite fără rezerve, ca sens și formă, *grind* din baza germ. *grind* „Sand, Sandbank“ (p. 183), pentru care să se compare „prund“ și *scruntar* < vgs. *skrunta* (dat de mine în această DR. p. 627).

Butură este desigur din aceeași familie cu germ. nord. *butr* „kurzes Stück eines Baumstammes“, norv. *butt* „Klotz“, dar e de văzut dacă nu e un cuvânt indoeuropean mai răspândit și deci venit pe altă cale la noi (cf. REW. s. v. *but „Holzklotz“ 1428 și *bottja „Beule“ 1240).

Celelalte, deși unele sânt ingenioase, așteaptă argumente mai tari. Altele trebuesc respinse de la început. Așa este *bulz* pentru care v. aceasta DR p. 595, căci *bulț*, dacă există, este o formă prea rară ca s'o socotim primitivă. De asemenea sensul gepid. *bultja (p. 181), „Klumpen, Haufe, Hügel“ e mai depărtat de cel românesc. *Strugure* nu poate fi despărțit nici cultural-istoric de gr. τρύβη, -γός¹, care explică și pe *-g-* intervocalic, pe când gepid. *thrubilo „Traube“ ar avea nevoie și de alte exemple germ. pentru a ne convinge că *-b-* putea ajunge la *-g-*.

Zgudu (p. 181) se potrivește ca sens cu vgs. *scutten* „schüt-teln“ etc. (181) (în gepid., după D., *skudojan) dar sufixul *-ui* ne

¹ Vom reveni cu altă ocazie asupra acestui cuvânt.

face să ne gândim la o origine unjurească, unde găsim pe zök (zökög, zakog), care înseamnă „a se mișcă, hurduca, săltă”, în special despre căruță, când merge pe un drum gloduros (comp. „te zgudue căruța”). Un zöködni¹ ajunge în rom. la *zgodui*, prin schimbarea lui *zc-* > *zg-*, cunoscută și din alte exemple și poate și prin influența altor cuvinte ca *zgâlțâi*, cu sens apropiat.

Într'altă parte (p. 185 sqq.) D. dă și nume proprii românești de origine germană, ceea ce principial nu este imposibil, deoarece acestea circulă, cu indivizii ce le poartă, de la un popor la altul, chiar fără să fie între ele o legătură geografică și istorică mai strânsă. Astfel *Aldea* poate fi v. germ. *Aldo*, *Aldus* etc. (p. 185) *Badea* este însă derivat din cuvântul rom. *badea*² (cf. *Fratea* etc.). Alte explicațiuni, date aici, sânt posibile, dar nu văd argumente suficiente care să convingă deplin. *Basaraba* (p. 190 sqq.), faimosul nume istoric, crede că conține în partea a doua un germ *Saraba*. Dar dacă e vechiu germ, deci dinnaintea Slavilor, -b- intervocalic trebuie să dispară ca și în cuvintele lat. (comp. *sebum* > *seu* etc) și să ajungă la **Sara(uă)*.

Și asupra multora din cuvintele tratate de D. în cap. VIII, am de făcut observațiuni dar mă mărginesc să relev numai câteva: Ucrain. *katerva* „Herde” (lat. *caterva*) nu poate veni din română (p. 199), fiindcă -rv- ar fi ajuns la -rb-.

Un **nigellina* (p. 203) ajungea în rom. la **negeindă*, căci e greu de admis sincopa între *g* și *ll*, ci cel mult putem presupune la bază un **nigrina* > **niglina* > *neghină* cu disimilarea lui *l*, firească între cei doi *n*.

Melesteu „făcăleț” nu poate deriva formal din gr. *μυλιστήριον*, fiindcă acesta dădea în rom. **merester(i)*, iar sufixul arată evidentă origine unjurească a cuvântului. Sensul primitiv de „Handmühle” duce și el la ung. *mállasztani* „consumare, logorare, rânduie în polvere; sbricciolare”³, (cf. și *mállik* cu sens apropiat). Participiul ung. *mállasztó* „obiectul care fărâmă, macină” a ajuns la **mălăstău*, plur. **mălăstaie*, azi *melesteie* și prin influența lui *mestecă* s'a ajuns la *melesteu*, adică lemnul cu care mesteci, frământă, fărâmi mămăliga în căldare. De aceea s'a format în românește și derivatul *mestecău*, după analogia, formală și semantică, a lui **mălăstău-melesteu*⁴.

Spațiul nu ne permite să ne ocupăm și de alte etimologii din acest capitol. Încheind, putem afirma că dlui D. nu-i lipsesc cunoștințe de filologie română. Pe lângă pasiunea ce-o arată

¹ V Dicț. lui Czuczor-Fogarasi, iar *zokod* în Szinnyi, *M Tájszótár* s. v.

² Tot așa *Onea*, *Onestu* etc trebuie considerate ca derivate din *lor-* (comp. și *Oncu*, *Onciu*), iar *Manea* (ibid.) e mai curând același cu *Manole-*.

³ Cf. Gelletich, Sirola, *Urbanek, M.-olasz és Olasz-m. szótár*, s. v. iar în I. Ghetie, *Dicț. maghiar-rom*, s. v., cu sensurile „a măcina, a roade, a sfărâma, a descompune, a distruge”.

⁴ Există de altfel și derivatele a *melesteu*, *melesti*.

pentru această disciplină, absolut necesară studiilor de istorie-veche, are și ingeniozitate. Se vede însă după greșelile arătate că pregătirea în această direcție și-a făcut-o singur. Procedarea firească a unui istoric ca d-sa este să supui cercetările sale filologice, revizuirii unui specialist.

N'avem desigur dreptul să spunem istoricilor ca să nu intre în domeniul lingvistice, ci din contră, să se puie în curent pe cât e posibil, cu rezultatele ei. Aceasta cu atât mai mult, repetăm, cu cât știm că una din marile lacune ale cercetătorilor noștri de istorie veche, a fost adeseori, o totală nepregătire filologică.

Dar aceasta nu înseamnă că trebuie să le pretindem specializarea și în lingvistică. Evident, s'ar găsi talente și forțe care să cuprindă două științe în același timp, totuși studiul limbii române e prea vast astăzi, ca să aibă cineva timp să-l birue alături de preocupările sale de căpetenie.

G. Giuglea.

Ernst Gamillscheg, *Wetzstein und Kumpf im galloromanischen*. Extras din *Archivum Romanicum* VI, 1, 1922.

Dr. G. tratează în acest frumos și metodic studiu soarta termenilor *cos*, *cotis* „cute“, „gresie“ și *cotarium* „teacă“, „toc“, pe pământul Galiei. Urmărind în „Atlasul lingvistic“ al Franței diversele variante sau sinonime ale cuvintelor latine, caută să lămurească dispariția unora sau întinderea altora.

Dispariția celor doi termeni o explică prin lupta ce au suportat-o față de alte cuvinte, cu cari au ajuns să fie omonime, prin evoluția fonetică ce au suferit. Acești adversari, destul de numeroși, sânt lat. *coda*, *coxa*, *calce* (*calx*), **cubata* „Brut“, etc., împotriva lui *cos*, *cotis*.

Evident o formă *kō*, de ex., la care ajung în dialecte unele din cuvintele citate și care să însemne două și trei lucruri în același timp, nu putea să persiste și a fost înlocuită cu inovațiuni ca „*pierre à aiguiser*“ etc.

Intr'o limbă așa de transformată foneticeste ca cea franceză este explicabil că s'a ajuns la atâtea omonime. Totuși în lupta dintre unele forme citate de G, a trebuit să intervie și elementul semantic. Astfel *cotarium* „Kumpf“ odată ajuns, prin desvoltare fonetică, omonim cu *corium* „Leder“, a putut deveni și sinonim cu acesta. S'a putut zice de ex. „a pune cutea în „piele“, adică în „teacă, toc“ de piele“, sau în „cureaua“ (cingătoarea) de la brâu. Tot astfel s'a ajuns și la confuzia, semantică și fonetică, ușoară de înțeles, cu derivatul fr. al lat. *colea* „Hodensack“.

Ideea de „teacă, toc de piele“¹ sau de „piele“, „curea“, pe care se trage briciul poate fi luată în considerare și pentru *gu-*

¹ Iar nu supoziția că s'ar putea porni de la imaginea că gresia stă în teacă, precum stă porcul în șorici (p. 36).

dena „Kumpf“ (< lat. *cutenna* > fr. *couenne*), sens pe care G. îl socotește născut prin faptul că a fost crezut ca un derivat din *cos*, *cotis* (p. 36).

Un alt termen care a înlocuit în unele părți pe *cos*, *cotis* e lat. *mola* „piatră de moară“ (p. 83) Lucrul se explică, deși, cum spune G. nu e asemănare între piatra rotundă de moară și între gresia ascuțită la ambele capete (ibid.).

Daș nu e nevoie să ne gândim numai la forma obiectelor în discuție ci și la uzul lor „Ascuțitoare“ poate fi ori ce piatră la nevoie, iar nu numai „cutea“. Și, dacă e vorba de forină, apoi termenul *mola* „piatră de moară“ ușor poate să se zică pentru „tocilă“ care e o piatră rotundă mai mică ca cea de moară, dar asemănătoare cu ea. Aceasta se învârtește cu ajutorul unui mâner. Acest „Sache“ cred că a putut influența și schimbă sensul fr. *meule* < *mola* în „piatră rotundă“ („tocilă“), de ascuțit prin învârtire, cum au de ex. Italianii, *tocilari*. De altfel un *mola versatilis* „meule à aiguiser“ este atestată în Plinius¹ și corespunde cu cele spuse mai sus

Vorbind de confuzia dintre *meule* (< *mola*) și *meule* „Heumiete“, G. respinge derivarea acestuia din lat. *mola*² (p. 85, notă), bazat pe forma *mule*, atestată în s. XIV și îl consideră ca refăcut din v. fr. *mülion*, *mulon* (azi *meulon*), forme care ar duce la un galic *muljo „kegelförmiger Haufe“, „Erhebung“ De aceea G. consideră pe sp. *muela* „Heuschober“ ca infleuețat de fr. *meule* „Heumiete“.

Dar G. uită pe rom. *munună* (și *murună*) „couronne de mariée; sommet d'une colline, d'une montagne“, derivat de dl Densusianu din *molonem < *mola*³ pornind de la un sens primitiv de „tas, masse, proeminence, saillie“, poate și prin o confuziune cu lat. *moles*.

În acest caz nu mai poate fi vorba de originea galică a cuvintelor existente în rom., fr și prov., fiindcă nu s'ar putea explica geografic pătrunderea în limba română a prototipului galic dat de G.

Ceva mai mult. În română există un alt cuvânt morman: „grămadă“ (de pietre, pământ etc.)⁴ care nu poate fi despărțit de „munună - murună“. Acesta nu e altceva decât un derivat *muruneán, cu sufixul *-ean*, devenit *murnean și prin asimilarea lui *n* prin *m*, sau și prin influența lui *mormânt*⁵, apropiat ca sens, a ajuns la forma de azi *morman*. În acest fel se explică ușor și *o* din silaba primă a cuvântului.

¹ Comp. de ex. Benoist-Goelzer, *Dicț. Lat -Fr.*, s. v. *mola*.

² v. *REW*. s. v

³ *CDDE* 1150.

⁴ Cf. Tiktin, *Dicț.* s. v

⁵ Sensul de „mormânt“ al lui *morman* este atestat în Giuglea-Vâlsan, *Dela Românii din Serbia*, p. 68 (v. glosarul)

Studiul d-lui G. sugerează și alte apropieri de limba română în legătură cu istoria lui *cos, cotis* > rom. „*cute* „Wetzstein“. Desigur că *u* în loc de *o* se explică prin influența unui derivat din *cotem*¹, *ascuți cuțit*, ori chiar *acutus*. *Cute* pierde terenul, după cât se pare, în fața sinonimului *gresie*, care e același ca sens cu *grès* (v. la Gamillscheg, p. 93) cu sensul de „Sandstein“, de unde *grès à dar, grès à affiler* etc. (ibid.). Fr. *grès* vine din vgs. *grioz* (v: got. *griuts*, REW 3876) pe când *gresie* e socotit ca venit din alb. *gerese* v. „Schabholz, -eisen“². Dar „*gresia*“ este piatra nisipoasă de ascuțit (Sandstein), iar formal trebuie să ajungă mai curând la **gearesă (gearsă) *gerese* (comp. *cireașă* < lat. *ceresia*). De aceea, probabil că *gresie* se razimă pe o formă mai veche **gres-*, **grets-*, în legătură străveche cu formele germane (comp. și it. *greto* id., de origine germană, REW, l. c.).

Un alt cuvânt care ar putea combate ca omonim pe *cute* ar fi *cută* plur. *cute*, de origine obscură³. *Tocilă* nu se confundă încă, la noi, cu *gresia* fiindcă designează special piatra de ascuțit rotundă ca o roată.

Un fel de *gresie* mai fină, însă este *arcerul*, iarăși de origine obscură, *acciaio* (cf. Tiktin, s. v.) nu poate explica forma rom. O legătură cu *acuo* „ascuți“, se poate ca sens, ca formă ar pretinde de ex. un **(ad)react(u)ibilis* > **ar(e)cer* („de ascuțit“). Nu știu însă cât de vechiu e cuvântul rom. „*arcer*“.

Studiul dlui G. evocă și alte probleme de lingvistică generală, cum este metoda ce trebuie urmată în cercetarea puterii de conservare a unor cuvinte, grija ce trebuie să avem în distingerea formelor mai nouă de cele pe cari le-a avut altădată un cuvânt. Cele vechi nefiind atestate, rezultatele fonetice mai recente pot duce, evident, la etimologii greșite. Cauza pentru care dispar și se luptă unele cuvinte, o vede G., în acest studiu, aproape numai în fenomenul omonimității.

G. Giuglea.

Octavian Goga, *Coșbuc* Discurs de primire, rostit în Academia Română, la 30 Maiu 1923, în ședință solemnă supt președinția Maiestății Sale Regelui, cu răspuns de G. Bogdan-Duică. Cultura națională, București, 1923, pp. 53.

Rare ori o mai fericită potrivire între subiectul tratat și însuși sufletul și darul vorbitorului. Nimeni altul nu putea înțelege și, mai ales, simți mai adânc și redă mai veridic și mai

¹ V. și CDDE s. v.

² Tiktin, *Dicț* s. v.

³ Luându-ne după *plicare* > fr. *plier*, de unde subst. *pli*, it. *piego* etc. „Falte“, *cuta* ar putea fi un part. de la *cubo, cubui *cubūta* (plur.) > *cută*, cu sensul de „îndoitori“, socotit apoi ca fem. *cută*. Sensul primitiv al lui *cubo*, ca și gr. *κύβος* „gekürmmt“, pornește de la ideea de „a se îndoii“ (Walde² 205), iar *cubitum* > *cot*, a fost luat ca un cuvânt aparte, dar avea și sensul de „îndoitură“

plastic tot farmecul și toată însemnătatea poeziei lui Coșbuc. Pornit tot de la sat, din același Ardeal robust, prigonit de Unguri, intrând apoi în mișcarea unității de cultură națională, „al cărei soare apără la București“, poetul Goga aduce, în prețuirea lui Coșbuc, nu numai inima gemenă de artist, ci și trăirea aproape a acelorași împrejurări. Cu disprețul etichetărilor critice, noul academician ne defilează sugestiv pe dinainte momentele mai caracteristice ale obiditei vieți românești din Ardealul subjugat până mai ieri; mai încolo, din câteva linii, păstrând cadrul firesc al satului, ne însuflețește figura voioasă a tânărului născădean, cu imaginația intim împletită în firele mitului popular; mai departe, ne zugrăvește amărăciunea ciocnirilor cu stăpânirea asupritoare, în urmă, lupta desrădăcinatului cu brutalitatea orașului, aplecarea prea de timpuriu a umerilor covârșiți de povară, și, în sfârșit, surparea în mijlocul viforului din războiul cel mare, fără fericirea de a vedea — el, care o dorise atât și o prevestise! — libertatea neamului

Odată cu povestea duioasă a acestei zbuciumate vieți, sânt desprinse accentele întovărășitoare ale lirei poetului. Eminescu și Coșbuc au fost trâmbițele unității noastre politice. Baladele și idilele lui Coșbuc, formând o adevărată monografie sufletească a țaranului român, au înviorat cu suflul sănătății morbiditatea literaturii post-eminesciene și, pornind de la însăși izvoarele nestovite ale fondului nostru etnic, au oțelit inimele, înfrățându-le, de o parte și de alta a Carpaților.

Făcând de la început elogiul frumosului discurs, dl G. Bogdan-Duică, în răspunsul său, analizează sumar, oprindu-se numai la ce e esențial, opera poetică a d-lui Goga. Cercetarea e tot prin urmărirea paralelă a vieții și a operei scriitorului, lămurindu-se una cu sprijinul celeilalte. Nu lipsește însă scrutaerea de aproape și cu obiectivitate uimitoare, date fiind piedicile contemporaneității, a versurilor noului venit în Academie. De un preț deosebit pentru cercetătorul literar e marcarea justă a evoluției talentului d-lui Goga și a influențelor ce a suferit. De la liceanul începător în ale scrisului până la conducătorul de reviste literare, de la simplele înfățișări de aspecte ale unui sat din Ardeal la acea complexă milă socială și seninătate a unei poezii filosofice din ultimele volume, dl Bogdan Duică urmărește și limpezește cum a fost parcurs întreg drumul. E remarcată îndeosebi — și cu drept cuvânt — înrudirea poeziei d-lui Goga cu cea populară din Ardeal.

La începutul broșurii, se publică cuvântul de întâmpinare, pe care dl Vasile Pârvan l-a rostit la sosirea Maiestății Sale Regelui, precum și răspunsul regal

N. Georgescu-Tistu.

Mihail Sadoveanu, *Poezia populară*. Discurs rostit în Academia Română la 9 Iunie 1923, în ședință solemnă sub președinția A. S. R. Principelui Moștenitor, cu răspunsul d-lui G. Bogdan-Duică. Cultura Națională, București, 1933, pp. 36.

Discursul de recepțiune al d-lui Sadoveanu e o mărturisire de credință literară: „...poporul este părintele meu literar... trecutul pulsează în mine ca un sânge al celor dispăruți ...mă simt ca un stejar la Orhei, cu mii și mii de rădăcini înfipite în pământul neamului meu“. Afirmări prețioase nu numai pentru biografia săi, ci și pentru toți cei cari se interesează de problemele literare. De altfel, însuși dl Sadoveanu generalizează: „...pe cercetătorii literaturilor nu-i interesează și nu-i vor interesa decât literaturi cu caractere specifice ale neamurilor, — pe lângă acel general omenesc, comun tuturor... N’au adus lucrări ale noastre și de valoare decât acei care au avut în vedere elementul statornic al neamului nostru, poporul cu limba lui“. Urmează o serie de impresii, care evidențiază, mai bine decât o cercetare analitică, importanța etnică și valoarea artistică a poeziei populare române.

Răspunzând, dl G. Bogdan-Duică, după ce amintește câteva date din viața noului academician, trece în revistă întreaga lume din scrisul d-lui Sadoveanu. Rând pe rând, în legăturile lor firești, se perindează eroii nuvelor și romanelor citite de noi toți cu atâta desfătare. Sânt prinse astfel trăsăturile comune acestor opere, veșnica preocupare, cu adâncă dragoste, de țărâ-nime, precum și minunatul dar de a rechemă la viață personaje din trecut sau de a zămisi, așa de firești, pe cele închipuite și de a le apoiă, însuflețind natura înconjurătoare.

La sosire în incinta Academiei, A. S. R Principele Carol a fost salutat de dl Președinte, I. C. Negruzzi, care a poment de opera culturală începută de viitorul rege. Altea Să a răspuns, arătând deosebita însămnătate ce dă desvoltării culturale a României întregite.

N. Georgescu-Tistu.

Gheorghe Bengescu, ales membru al Academiei Române la 4 Iunie 1921, mort la 23 August 1922, *Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea*, discurs de recepțiune, scris, dar nerostit, cu răspuns de N. Iorga. Cultura Națională, București 1923, pp. 39.

Eruditul bibliograf Volterian n’a avut parte să-și rostească discursul de recepțiune la Academia Română. Abia întors în țară după o înstrăinare de zeci de ani, a murit, pare că rechemat de pământul strămoșesc, căruia nu numai omul îi păstrase totdeauna o adâncă iubire fiiască, ci și cercetătorul îi consacrase o bună parte a muncii sale, scriind prețioase pagini

despre marii săi prieteni, Vasile Alecsandri și Ion Ghica și despre trecutul neamului nostru.

După ce pomenește pe înaintașul său în scaunul de academician, bucovineanul Teodor Stefanelli, Gheorghe Bengescu, scoborîtor al Goleștilor, ne vorbește în cuvîntarea de față, cu simpatia și cu atenția, pe care nu ți le poate da decât același sânge, despre strămoșii săi din secolul al XIX-lea: lordache Goleșcu, fratele său Constantin și, în fine, Dumitru, fiul lui lordache. Asupra acestora, noul academician completează știrile ce avem și conturează mai în amănunt personalitatea lor, studiată și de alți istorici și filologi, precum d-nii N. Iorga, N. Bănescu și Lazăr Șăineanu. Sînt subliniate mai ales, în toată importanța lor, operele principale ale lui lordache Goleșcu: *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești*, *Condica limbei românești* și *Colecțiunea de pilde și povățuiri*.

Di Iorga, răspunzând, relevă marea valoare a lucrărilor lui Gheorghe Bengescu, îndeosebi Bibliografia completă a scrierilor lui Voltaire, amintește de operele aceluiași cu privire la Români și aduce meritate elogiile Bengeștilor și Goleștilor, vechi familii de boieri patrioți și luminați.

Broșura mai cuprinde portretul lui Gheorghe Bengescu, câteva rînduri care lămuresc nerostirea discursului și o utilă listă a principalelor scrieri istorice și literare, în românește și franțuzește, ale noului academician.

N. Georgescu-Tiștu.

Gh. Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia rămânească. Fascicola I-a și a II-a. Istoria literaturii române, 1500—1921.* (seria I-a și a II-a). București. Format în 8°. Prima fascicolă la „Cartea Românească“, pp. 183; a doua: din publicațiile „Casei școalelor“, pp. 413.

Bibliografia noastră e încă săracă. Un imens material zace și acum împrăștiat și uitat prin publicații mai vechi sau prin multele reviste, care se citesc într'un cerc prea restrâns. În afară de volumele, patronate de Academia Română, ale dlor I. Bianu, Nerva Hodoș, Al. Sadu-Ionescu R. Caracaș, A. Pop și C. Litzica, mai amintim repertoriile din „Transilvania“, „Convorbiri literare“ și „Revista științifică v. Adamachi“, apoi capitolele dlor S. Pușcariu, M. Gaster și G. Weigand din „Kritischer Jahresbericht der rom. Philologie“ (Vollmöller) și, în sfârșit lucrările lui D. Iarcu, G. Popescu, G. Bengescu, E. Legrand și T. G. Bulat. Informațiile se pot completa cu cele câteva încercări mai vechi de reviste bibliografice, toate de scurtă durată, cu cele de acum: „Buletinul cărții“ și „Gazeta cărților“, cu indicele bibliografice, pe care unele studii mai generoase le dau, și cu toate cataloagele de librării.

Di Adamescu tinde să dea o bibliografie completă a istoriei literaturii române. Planul e ca lucrarea, pornită deodată

în întreg cadrul ei, să fie treptat întregită prin fascicule anuale. Poate că munca ar fi fost mai înlesnită și scăpările din vedere mai puțin numeroase, dacă fiecare fascicolă cuprindeă numai câte un capitol din literatura noastră, de exemplu: cea veche, ori cea populară, ori poezia lirică, etc., adică tocmai invers de gândul d-lui Adamescu, care făgăduiește să publice pe urmă și asemenea bibliografii. Planul mai restrâns înlătură o pripă dăunătoare, care se străvede supărător în mai toate paginile: indicațiile bibliografice nu-s sistematizate (de exemplu: la reviste, se dau anul calendaristic și cel de la apariție, uneori însă, e dat când numai unul, când numai celălalt), fascicola a II-a repetă inutil câte o notiță din fascicola I-a (ca la N. N. Beldiceanu, despre „La un han, odată“) iar unele publicații sânt ușuratic frunzărite, cum e cazul „Dacoromaniei“, II, din care au fost folosite numai câteva titluri. E adevărat că fascicola a doua completează simțitor pe cea dintâiu, așa că lucrarea d-lui Adamescu își va umplea singură, cu vremea, golurile, de care ar putea fi învinuită acum. Dar ceea ce dezarmează orice critică e nu numai că titlul lucrării sună modest: „Contribuțiune la bibliografia românească“, dar, deși prefețele ambelor fascicule glăsuiesc de recunoașterea greșelilor și lipsurilor și dau făgăduieli pentru un viitor apropiat, totuși fascicola a doua nu ține seama de observațiile întemeiate, care s'au făcut, în publicistica noastră, la apariția primei fascicole. Soarta aceasta au avut-o observările atât de utile ale d-lui Leca Morariu din „Glasul Bucovinei“, An. IV, N. 811—812. Nu ne trudim deci și noi zadarnic, căutând de pildă, dacă toate cărțile și articolele pomenite cu atât belșug în istoriile literare ale d-lor Iorga și Bogdan-Duică se află și în Bibliografia d-lui Adamescu. Vom mai face, cu toate astea, două observații: Pentru o ușoară identificare și pentru a evita o confuzie, titlurile cărților trebuesc trecute întregi și, mai ales, ne-schimbate și cu ortografia lor, oricare ar fi economia listelor bibliografice. Un exemplu: O broșură poartă titlul: „Trei ani din literatură romana. Indice bibliografic alu cartiloru publicate romanesce, în Romania séu de Romani în anii 1874—1875 și 1876 precedatu de schitiile biografice ale literatiloru romani din Macedonia“. La dl Adamescu (pg. 1.), e trecut numai: „Trei ani de literatură română“ . . . , în schimb e notat autorul, fără nici o indicație că numele lui nu se află nicăieri, în broșură. Credem apoi cu mult mai utilă ordinea cronologică a cărților și pe epoce, rânduirea operelor unui autor sau despre un autor făcându-se, de la sine, prin indicele de nume de la sfârșit.

Și așa cum e, lucrarea de bibliografie indicativă a d-lui Adamescu acumulează o covârșitoare și respectabilă muncă și oferă, nu atât specialistului, cât marelui public, un extrem de folositor manual de informare asupra literaturii române. Prin el, drumul spre o bibliografie critică e mai netezit.

N. Georgescu-Tistu.

P. Cancel, *Originea Poeziei Populare*. — Precizări, distincțiuni — București. Editura Casei școalelor: 1922. Format în 8° mare, pp. 56.

E o lecțiune inaugurală a cursului de poezie populară veche la Sârbi, ținut, în 1920, la Facultatea de Litere din București de către dl P. Cancel, profesor de slavistică. D-sa, pornind, în ce privește viața cântecului sârb, de la observațiunile d-lui M. Murko din „Bericht über eine Reise zum Studium der Volksepik in Bosnien und Herzegovina im Jahre 1913“, scoate următoarele concluziuni despre originea poeziei populare: „De obicei, bucată poetică populară este creațiunea unor indivizi răzleți, selecționați, care sânt cunoscuți mai mult sau mai puțin în mediile populare și care sânt urmăribili; acești autori literari pot fi numiți și sânt de orice situațiune socială“. Numai în mici unități umane cu o viață sufletească cotidiană, foarte strânsă, e potrivită colaborarea câtorva pentru producerea de artă orală. În unele din aceste mici colectivități psihice se poate surprinde o intervenție a grupului la nașterea operei. „O colaborare succesivă a unui foarte mare număr de inși, împrăștiați în spațiu și în timp, la crearea bucății frumoase, n'am putut urmări și nici o intervenție a comunității omenești, largi, n'am surprins. Migrațiunea bucăței poetice orale nu asigură desăvârșirea artistică a ei“. (Chiar acolo unde n'am citat, am reprodus terminii, caracteristic aleși, ai d-lui Cancel, pentru a-i redă mai veridic ideile)

Lucrarea d-lui Cancel, — în partea întâia, simple note marginale pe foile cărții d-lui Murko, are un defect inițial, care, dacă nu dărâmă, cel puțin clatină, șubrezind, toată clădăria ulterioară: pornește de la prea puține date, și acestea streine, prin prisma altuia. E drept că d-sa stoarce, până la ultima picătură, și nu fără folos, aceste prea sărace izvoare. E drept iarăși că teoriile încă predominitoare asupra poeziei populare sânt în genere, cu toată pompa formulelor sacrosancte de „spirit ori suflet ori geniu colectiv al popoarelor sau al comunităților“, niște pure abstracțiuni, nepornite de la o studiere temeinică, experimentală, a realităților sau niște proiecțiuni subiective ale ideilor scumpe cutărilor învățați. De aceea, partea a doua a lecțiunii d-lui Cancel, aceea de critică a acestor păreri, eră necesară și ea a fost mulțumitor, deși prea sumar și prea pretențios, tratată.

Urmă construirea în loc. Aci cuvintele autorului, reproduse mai sus ar fi convingătoare, însă numai teoretic. Și ideile, de altfel, nu sânt cu totul noi. Pătrunși și noi de respectul adevărului, care face cinste lucrării d-lui Cancel, am fi dorit dovezi, dovezi deplin convingătoare. Astfel și d-sa cade în greșala predecessorilor, pe care i-a criticat: generalizări pripite, înainte de a fi stăruitor și definitiv scrutate faptele reale

N. Georgescu-Tistu.

Leca Morariu, *Frății Eminescu* (cu 11 clișee). Reproducere din „Glasul Bucovinei“, Anul VI, 1923, N-rele 1360—1363 Cernăuți, 1923, „Glasul Bucovinei“. Broșură în 8° mic, pp. 19.

O minuțioasă cercetare și confruntare a tuturor știrilor ce avem despre frații lui Eminescu. Înălăturând falsurile, evidențiind contrazicerile și completând, unele prin altele, datele care se mențin la o scrutaătoare analiză, dl Morariu izbutește să ne ducă pe un teren sigur. Și nu-i aici o pedanterie inutilă „printre tomuri brăcuite așezat și el, un brac“. Stabilirea adevărului în ce privește pe frați genialului poet ne dă o deslegare a unei întrebări, cu care s'au chinuit toți biografii lui Eminescu: cauzele înnebunirii acestuia.

Iată constatările la care ajunge broșura: „2 inși, dovezi de nevropatie atavică: o sinucidere și o paralizie parțială; 3 inși, morți în vârsta infantilă; 3 inși de constituție debilă, succumbând de morburii (noi am zice: boale!) în vârstă medie de 30 de ani și (în afară de Mihai) numai 2 inși de constituție rezistentă“. Și acum, concluzia în legătură cu maladivitatea familiei Eminovici: „Terenul deci pentru alienație eră, să zicem, prielnic și, când la predispoziția ereditară, Eminescu a adaogat și plusul de dezastru contractat prin April sau Maiu 1870 la Viena... cu un *lues*, atunci catastrofa poetului, izbucnită la 18 Iulie st. n. 1883..., e deplin lămurită“ (pp. 16-17).

Studiul d-lui Leca Morariu e, astfel, o valoroasă contribuție la cunoașterea mai temeinică a vieții marelui nostru poet.

N. Georgescu-Tistiu.

Constantin Loghin, *O sută de ani de la nașterea lui Alecu Hurmuzachi*. Pagină comemorativă. Cernăuți, 1924. „Glasul Bucovinei“. Broșură în 16°.

O conferința ținută la 30 Decembrie 1923, în Cernăuți, cu ocazia comemorării lui Al. Hurmuzachi de către „Societatea mazărilor și răzeșilor din Bucovina“. Intr'o expunere caldă și curgătoare, conferențiarul arată rolul covârșitor, pe care l-au avut frații Hurmuzachi în redeschimbarea la viață națională a Românilor din Bucovina. După un scurt istoric al acestei providențiale familii, sânt reamintite evenimentele politice de la 1848 și cele următoare, apăsându-se, precum se și cuvenea, asupra faptelor care au avut o însemnătate mai mare pentru închegarea unității noastre naționale.

Vorbitorul se oprește îndeosebi la Alecu Hurmuzachi, personalitatea care interesează mai mult istoria culturală a Bucovinenilor. Figura vajnicului purtător al cuvântului românesc într'o țară robită se desprinde luminoasă și impunătoare din cuvântarea d-lui Loghin: îl urmărim pe boierul Alecu redactând

ziarul naționalist „Bucovina“ (1848—1850), punând bazele „Reuniunii de lectură în Cernăuți“, la 1862, devenită mai apoi „Societatea pentru literatura și cultura română din Bucovina“, care a scos o foaie (1865—1869), ocupându-se de chestiuni școlare și de teatrul românesc și întreținând legături cu fruntașii culturali din celelalte provincii românești, de exemplu cu Vasile Alecsandri și cu Gheorghe Bariț.

Păcat că această instructivă rechemare a trecutului Bucovinei e pătată pe alocuri cu forme greșite, ca *provințe* (pag. 8) sau *autoritativ* (pag. 12), și cu neglijențe, ca *mici țărișoare* (pag. 10).

N. Georgescu-Tista.

E. Lovinescu, *Critice. Volumul IX. Poezia nouă*. Editura „Ancora“, București. Format în 8°, pp. 190.

Din seria celor 9 volume de critică literară ale d-lui Lovinescu, două au un aspect mai unitar, în afară de metoda și forma tratării, și în cuprins. Volumul al IV-lea conține o „revizuire literară și morală“ a unor autori români consacrați și a unor anumite categorii din scrisul românesc, iar ultimul analizează curentele ce se întretaie în poezia noastră nouă. Studiul din urmă are și un plan bine determinat. Capitulul întâiu tratează, sumar, dar cuprinzător, atitudinea criticii față de fenomenul literar. Se știe de mult că dl Lovinescu nu crede, în ce privește critica, într'un rol de anticipare, ci numai într'unul de înregistrare, comparare și clasare a fenomenului literar. Dar d-sa, aplicând această întemeiată credință, e departe de a face studii fade de etichetări și subsumări după tipic și nici nu caută să suprapună, forțând și diformând, opera cercetată unui anume sistem estetic. Cugetarea d-lui Lovinescu se înmlădie, vioaie, ațâțată de o înțeleaptă curiozitate și încălzită de o comunicativă simpatie față de obiectul care i-a fixat câteva clipe atenția. O lectură bogată și variată aduce criticului perspective largi și puncte utile de reazem și de comparație firească. Adăugând faptul că dl Lovinescu are și fraza unui literat, ne explicăm de ce cărțile sale de critică sânt atât de citite și de ce unele afirmări ale sale, poate prea îndrăznețe sau prea grăbite, stârnesc furtuni de replici.

Planul cărții de față se continuă cu un substanțial capitol, în care dl Lovinescu, nepretențios, dar categoric, tratează, cu un deosebit simț al realului și al proporțiilor, împotriva unor critici nedrepte și exagerate, „caracterele esențiale ale literaturii române“. Credem iarăși justă caracterizarea simbolismului: „adâncirea lirismului în subconștient prin exprimarea pe cale mai mult de sugestie a fondului muzical al sufletului omenesc“ (p. 17).

După câteva generalități introductive, dl Lovinescu trece la studierea simbolismului românesc și remarcă pe poeții ce-i socoate mai caracteristici: I. Minulescu, Elena Farago, Bacovia

și Camil Baltazar. Alți poeți, trecuți îndeobște în aceeași grupare, sânt disociați, subliniindu-li-se meritele lor de altă natură. Astfel, T. Arghezi, N. Davidescu, Adrian Maniu și F. Aderca sânt „falși simbolști”; Lucian Blaga, A. Philippide și Demostene Botez formează, în literatura noastră, „imagismul”, fiindcă și-au făcut din imagină un scop al scrisului lor, nu un simplu instrument, cum e la simbolști.

În sfârșit, dl Lovinescu trece în revistă și alte curente, precum: „poezia notației” (Camil Petrescu), tradiționalismul și neoclasicismul (Nichifor Crainic, Ion Pillat, Marcel Romanescu) și notează însușirile încă a doi poeți: Ion Barbu și George Gregorian. Dintre aceștia, doi nu se par a nu fi îndeajuns de bine apreciați: Nichifor Crainic și A. Philippide. Perspicacitatea obișnuită a criticului ne face să bănuim, ca pricină, numai o slabă și trecătoare umbră a omului... Contemporaneitatea scriitorilor studiați eră doar cea mai mare greutate în volumul acesta de critice — și nu e un mic merit că dl Lovinescu a învins-o, de cele mai multe ori.

N. Georgescu-Tistu.

Ovid Densusianu, *Vieța păstorească în Poesia noastră populară*. Institutul de filologie și folklor. București. Editura „Casei școalelor”, 2 volume în 8° mare. I, MCMXXII, pp. 172; II, MCMXXIII, pp. 161.

Un temeinic studiu de folklor, bazat pe o extrem de minuțioasă și de multiplă informație a însăși izvoarelor. Încă de la primele cuvinte introductive, dl Densusianu își exprimă, cu drept cuvânt, convingerea că trebuie pus un capăt studiilor folklorice de o „frazologie expeditiv găsită” și cu „divagări sentimentale”. Și într’adevăr, toate afirmațiile din cele două volume de față reies ca o urmare a numeroaselor exemple, ce abundă aproape pe fiecare pagină. Și nu e o frunzărire de material, ci o pătrundere a lui Gustul d-lui Densusianu, dovedit și altădată, cu alcătuirea unei minunate colecții de literatură populară¹, face ca lectura atât de multor citații, în loc să îngreuneze studiul, să-l lămurească și să-l învioreze.

Dar tocmai această alegere ni se pare că prejudiciază însuși fondul lucrării. Autorul pleacă de la o veche și scumpă convingere a sa, și anume că „noi, Români, sântem un neam de păstori”. Tot ce vine în sprijinul acestei idei, e cu grije cules, evidențiat, iar restul, lăsat la o parte sau, când e pomenit, are un chenar de comentarii, care-l izolează și-l decolorează. Nu c’ar fi aci idei preconceptuate sau măcar o interpretare sistematic intenționată în favoarea tezei. Dl Densusianu a ajuns printr’o cercetare trudnică și sinceră la convingerea despre importanța

¹ „Flori alese din cântecele poporului”.

covârșitoare a păstoritorului la Români. Cum aceasta nu eră și părerea altor oameni de știință, a urmat nobila luptă de opinie cu cei care admiteau, în istoria noastră, o influență mare a plugăritului. Nu e în căderea noastră, și nici cu prilejul unor scurte recensii, să spunem de care parte e adevărul. Socotim însă că a enunță, exclusivist: „Sântem un neam de păstori“, e cel puțin o exagerare, firească, de altfel, susținerii unei adânci și dârze convingeri și nu vedem unde ar duce, și dacă s'ar putea ajunge, la o precisă dozare, în timp și spațiu, a celor două elemente, păstorit și plugărit, puse față 'n față ca ireductibile — ele fiind totuși, de la sine, împăciuitoare.

Fapt câștigat științei folclorului nostru de dl Densusianu — și pentru aceasta îi sântem recunoscători — e (vorbind numai de studiul amintit aci) statornicirea ideii că păstoritul a lăsat urme considerabile în poezia populară, ca dovadă a traiului de altă dată al — poate — celor mai mulți din Români, dar ca dovadă sigură a frumuseții sufletului românesc de totdeauna. Felul în care dl Densusianu ajunge la acest rezultat e un impunător model de cercetare științifică. Informația d-sale e nelimitată: sânt folosite toate colecțiile noastre de folclor, studiile care ating chestiunile tratate, constatări personale pe teren, cunoașterea vieții țărănești actuale (și ea necesară pentru a înțelege trecutul), compararea cu folclorul altor popoare — și totul trecut printr'un ascuțit spirit critic, care înlătură pedanteria, discerne și coordonează. Ne gândim îndeosebi la capitolul despre „Miorița“.

Nu vom uita nici stilul limpede, curgător și înflorit, atât derar în studiile științifice de la noi.

N. Georgescu-Tistu.

Dr. Teodor Botiș, director, *Istoria școlii normale (preparandiei) și a institutului teologic ort.-român din Arad*. Editura consistorului, Arad, 1922. Volum în 8 mare, pp. 742.

Laborioasa monografie asupra unor vechi așezăminte de cultură românească aduce, pe lângă știri mărunte, care interesează numai un cerc restrâns de specialitate, și prețioase contribuții la cunoașterea zbuciumului nostru din trecut spre lumină și libertate. În chinuțiile școli din Arad pentru învățătorii și preoții ortodoxi români, cu sprijinul atât de îndepărtat, de șovăielnic și de interesat al Habsburgilor, cu intrigile coreligionarilor Sârbi și cu intoleranța șovină a Ungurilor, s'au luptat îndelung dascăli răbdurii, răsplătiți cu ură și prigoană. Unii din ei și-au avut un rost deosebit în cultura noastră; Demetriu Țichindeal, cu ale lui „Filosoficești și politicești prin Fabule moralnice învățăturii“ și cu lucrări terminate, dar nepublicate (menționate în cartea de față), Constantin Diaconovici Loga, cel dintâiu învățător al școlii românești din Pesta, Iosif Iorgoviciu, autor îndemâna-

tic de manuale didactice, nepot al lui Paul Iorgoviciu, Sever Se-
cula, cu scrierile lui literare, Lazăr Petroviciu, autorul unei „Istorii
a literaturii române” și Iosif Ioan Goldiș, care a scris „A
román nyelv latinsága (Latinitatea limbii române) în ziarul Al-
föld din Arad și a tradus din Carmen Sylva.

Inspectorul Nestorovici a sfătuit pe Diaconovici să traducă
în românește cartea „Geschäftsstil” și un „Bucvar sârbesc” și
tôt el insistă ca același să-i trimită „gramatica valahă” și „con-
ceptul scrisorilor” (epistolografia), ca să le tipărească. Dintre căr-
țile de școală apărute în „Cezaro-regeasca Editorie de cărți șco-
lastice” s’au folosit și cele două „Gramatici românești”, întoc-
mite la 1852 de Vasile Ianoviciu. Binefăcătoarei preparandii își
închină, cu mult entuziasm, Damaschin Toma Bojinca opera sa
„Diregătoriu bunei creștere spre îndreptarea multor părinți și
bunfolosul tinerimei române”, apărută la 1830, în Buda. O vădită
emulație între elevi îi făcù să-și constituie în 1867 o societate
de lectură, care publică peste doi ani o foaie literară bisericească,
„Speranța”, unde apărură și „reflexiuni limbistice”, ca lungi di-
scuțiuni asupra articolului „I ori lu”. La 1872, foaia fu continuată
de „Lumina” Mai târziu, societatea de lectură se desfăcù în
două (înainte preparandia și teologia se uniseră într’un „institut
pedagogic teologic diecezan) și elevii normaliști scot la 1882
revista litografiată „Deprinderea”, apoi, peste patru ani, „Chemarea”.

Urmărim astfel, cu un egal interes, tot mersul cu multă
zăbavă, dar niciodată oprit al acestor școli, care au început de
la modestele *cursuri de pregătire* din centrele episcopoești, în sec.
al XVIII-lea și de la scolile de pe lângă mănăstiri ca cele de
la Morava și de la Partoș, unde, din vechime, învățători veniți
din România preparau pe tineri pentru cariera preoțească și în-
vățătorescă. E un vast și util material adunat și coordonat cu
strădanie de dl Teodor Botiș și de Avram Sădean, căruia, după
însăși mărturisirea prefeții, e păcat că o moarte prea timpurie
i-a luat locul ce i se cuveneă, de coautor.

C’un lucru însă nu se va putea împacă orice cunoscător
și iubitor de limba românească: graul folosit în întreaga lucrare
e plin de provincialisme și de barbarisme. Câteva exemple:
... ca să-i înscrie la noul *foclar* de cultură ... (p. 29), ...
Inspectorul Nestorovici *demândă* ... (p. 32), ... oareșicari
plânsori (p. 41), ... *să erueze* cine e autorul (p. 49), ... *Amă-
surat* hotărârei Sinodului, ... (p. 188) . . nemulțămiri și *cle-
vete* ... (p. 525).

În seria de desenhuri și fotografii reproduse, găsim între
Țichindeal, Diaconovici Loga, Ioan Mețianu și alți dascăli mu-
cenici și înalți prelați, și pe . . dl Theodor Botiș, firește. E o
mică umbră peste recunoștința noastră pentru serviciul real, adus
cunoașterii trecutului cultural al Românilor de munca meritorie a
autorului acestei cărți.

N. Georgescu-Tistu.

Anuarul Societății literare „Gr. Alexandrescu” a elevilor de curs superior din Liceul „Unirea”, Focșani. Număr jubilar. Anul școlar 1922—1923 Volum în 8 mic, pp. 196.

O societate literară de elevi, care să-și sărbătorească un pătrar de veac de la întemeierea ei, e o rară faptă de cultură. Sprijinit pe o asemenea respectabilă tradiție, d. *I. M. Rașcu*, profesor de limba română la acest liceu, a reușit, cu ajutorul câtorva colegi înimoși și cu avântul tineresc al școlărilor buni, să susțină la societate o atât de intensă și de valoroasă activitate, încât anuarul, ce o oglindește, e o carte, pe care literatura noastră nu trebuie numai s'o semnaleze, ci să și-o înglobeze.

Cele 4 anuare (cel de față e cel din urmă) alcătuite de d. Rașcu, colaboratorul, cu distinse versuri, de la „Vieța Nouă”, constituiesc o lectură din cele mai utile și sfera cititorilor poate fi cu folos întinsă peste cadrele unei școli secundare. Marșle public, chiar și cercetătorul de specialitate, află păreri sau măcar răsfrângeri nouă ale literaturii române și franceze

Materialul publicat nu scade nicăieri până la banal, iar redactarea și gruparea sânt îngrijite, simțindu-se pretutîndeni aceeași mână îndemnatică a conducătorului. Vom citi astfel interesante disertații din ciclul clasicilor noștri, reflecții asupra scriitorilor francezi (cei moderni sânt preferați) și în genere discuții, care pot servi ca model de comunicare de idei între profesori și elevi în materie literară.

Anuarul cuprinde și o conferință a d-lui Ovid Densusianu, „Între literatură și vieță”, un cald elogiu al simbolismului.

Dând și lămuriri asupra organizării societății, volumul de față slujește și ca luminos îndreptar celor care s'a gândi să-și închine munca unor asociații similare, atât de folositoare.

N. Georgescu-Tistu.

T. Hotnog și I. Negrescu, *Antologie română* cu glosar în limba rusă și germană. Chișinău, 1921. Format în 8° mic, pp. 144.

Un manual onest, dar nu cu puține greșeli, făcut pentru studiul limbei și literaturii române în cursurile de adulți și adresându-se, tot așa de bine, și întregului public minoritar din Basarabia. Lucrarea nu corespunde întru totul planului și fâgăduelilor schițate în prefață. E de sigur curios cum, după 3 ani de lucru, ca dascăli, autorii au mai crezut totuși că e pedagogic să înceapă antologia cu proverbe, care, prin forma pregnantă, rezumativă și prin metaforele ce conțin, sânt grele de înțeles pentru cei cari nu știu bine limba. De asemenea, ni se par grele pietre de încercare pentru un dibuitor în ale limbii române bucăți ca „Fragmente din Amintiri” de I. Creangă, unele poezii

populare și sonetele lui Eminescu. Apoi, dacă punctul de vedere al alegerii bucăților e și literar, cum să admitem reprezentative pentru scrisul lui Vlahuță cele câteva pasagii ale lui din trecutul Românilor și pentru Caragiiale „In Nirvana“, simple însemnări de amintire despre Eminescu.

Autorii n'au socotit că e necesar să dea nici o notiță lămuritoare asupra scriitorilor sau măcar asupra unui pasagiu sau a unei expresii mai greu de priceput. Toată cheia e lăsată glosarului de la sfârșitul cărții. Acesta însă nu numai că e incomplet (lipsește, de exemplu, cuvântul: păcurar, care e în text, pg. 32), dar e cu naivitate simplificat: cum s'ar putea ca Rusul sau Germanul din Basarabia să înțeleagă *gură* (de raiu, p. 72) prin *порт*, Mund? Insfârșit, pentru ce e scris, la pag. 15, glesnă, iar la vocabular, gleznă?

Firește, toate aceste scăderi nu ne împiedecă să recunoaștem truda merituoasă a glosarului și, în genere, folosul apreciabil, ori cât de mic ar fi, al unei cinstite încercări, cum e lucrarea de față, de a prezenta simpatic literatura română.

N. Georgescu-Tîstu.

Virgil Molin, *Vocabularul tipografului român*. Editura autorului, Craiova, 1923. Broșură în 16°, pp. 32.

O lucrare cu imediat folos practic pentru cei care vor să se inițieze în terminologia tehnică a tiparului românesc. O încercare asemănătoare, dar în proporții mai mici, o făcuse Gh. Ionescu cu vocabularul de la sfârșitul „Călăuzei tipografului“. Dl Molin a mai pornit, prin Revista „Grafica Română“ din Craiova, o lăudabilă activitate pentru a stârni interes și emulație în jurul unei tipăriri românești conștiente, artistice. Vocabularul de față, care e primul dintr'o serie de manuale de specialitate, prezintă interes nu numai pentru muncitorul tipograf și pentru cel intelectual, în legătură cu tiparul, ci și pentru filologul preocupat de o bună terminologie tehnică românească, atât de săracă până acum.

Dl Molin încearcă, și cu dreptate, să scoată din uz terminii străini, pentru care limba noastră are corespunzătoare acceptabile.

N. G.-T.

REVISTA PERIODICELOR: 1922.

a) Românești¹.

A.

I. Istorie literară.

— N. Iorga, *Considerații asupra literaturii românești în dezvoltarea și perspectivele ei*. Literatura veche are două mari calități: este pentru întreg poporul și de la început și-a croit un drum, care n'a fost apoi părăsit niciodată. Secolul al XIX-lea a adus puternice acțiuni din afară, dar scriitorii au fost mândri să ia ceva din fondul național moștenit. Eminescu l-a sintetizat perfect, ca să-l toarne în forme superbe de artă. Mediul bucu-reștean superficial nu e prielnic dezvoltării adevăratei literaturii românești. Provincia și, în deosebi, Moldova, Ardealul și Oltenia o vor face-o (A. L. A. III, ser. III, No. 66, 1).

— N. Iorga, *Partea Olteniei în literatura românească*. — Idei dintr'o conferință la Craiova —. Cea dintâiu carte românească pentru popor, Alexandria, tradusă din sârbește, a dat-o Oltenia. Afară de însemnările Moldoveanului Nestor Ureche, tot din Oltenia avem cea dintâiu cronică națională, scrisă în limba populară de un logofăt anonim în serviciul Buzeștilor. La Râmnicul-Vâlclii, călugărul Moxa sau Moxalie traduce istoria natu-

¹ Față de anul trecut, numărul revistelor folosite e mai mare. Am adăugat și extrase din câteva ziare *Prescurtări*: Ad. = Adevărul. — A. L. A. = Adevărul literar și artistic. — A. D. = Analele Dobrogei. — A. O. = Arhivele Olteniei. B. O. R. = Biserica Ortodoxă Română. — C. T. C. = Cele trei Crișuri. C. L. = Convorbiri Literare. — Cs. = Cosinzeana. — C. N. A. = Cronica numismatică și arheologică. — Cg. R. = Cugetul Românesc. — C. C. = Cultura Creștină. — Dm. = Dimineața. — Fl. = Flacăra. — F. D. = Foia diecezană. — Gn = Gândirea. — G. C. = Gazeta Cărților. — G. B. = Glasul Bucovinei. — I. F. = Ideea Europeană. — In = Înfrățirea. — I. N. = Ion Neculce. — Iz. = Izvoarașul. — Lm = Lamura. — Nz. = Năzuința. — Pt. = Patria. — Rm = Ramuri. — R. I. = Revista Istorică. — Rv. M. = Revista Moldovei. — R. P. = Revista Pădurilor. — R. I. A. F. = Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie. — R. B. C. = Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău. — Rom = Roma. — R. V. = România Viitoare. — Șz. = Șezătoarea. — Tr = Transilvania. — Ț. N. = Țara Noastră. — Un. = Universul. — V. S. = Vestitorul Satelor. — V. R. = Viața Românească. — V. N. = Vieța nouă. — Vf. = Viitorul.

rală. Ghenadie Cozianul e primul poet român popular. Aiurea, povestirile istorice le fac boierii, aci, Dionisie, eclisiarh la o biserică din Craiova, vorbește despre durerile patriei sale. (A. O. I, 10-5)

— N. Iorga, *Un cântec ardelenesc nou*. I. — Comunicație la Academia Română. — Un manuscris, aflat la Sătmar, cuprinde: „Versul Sfântului Mălăiu“, o parodie a cântărilor bisericești, mic poem popular, alcătuit în acele părți, în cei dintâi ani ai secolului trecut; apoi vechea povestire, remaniată în urmă de Anton Pann, a „Istoriei poamelor și a legumelor“, în proză, eroii vegetali purtând numele boierilor de dincoace de Carpați; din Moldova e și „Versul lui Vodă Grigorie“ despre omorîrea lui; în sfârșit, sânt și mai multe bucăți de cuprins moral sau satiric în legătură cu viața religioasă. Toate arată că și în aceste colțuri atât de răzlețe o producție literară românească nu era imposibilă. (R. I. VIII, 161-6).

— Stefic, Academia Română. Ședința din 17 Noemvr. 1922. *Comunicarea d-lui N. Iorga: Despre un cântec nou ardelenesc*. În Sătmar, a fost găsit un caiet, datând de la începutul sec. XIX, în care un scriitor a scris mai multe bucăți de poezie populară din părțile Sătmarului. Caetul dovedește că literatura populară este cu mult mai veche de cum o credem noi. (Un. 20 Noemvr.).

— N. Iorga, *Criza morală mondială*. Ea s'a accentuat după războiul cel mare, dar a început de când, după Revoluția franceză, s'a încercat a se înlocui grija pentru omul dinnăuntru cu o zadarnică goană după forme noi. Remediul crizei ar veni prin o altă școală, nu formalistă ca cea de azi. Dl Iorga atinge în treacăt opere literare, care i se par manifestări ale crizei morale. (Cg. R. I, 6—14, 132—141).

N. Iorga, *Literatura armenescă*. Cu prilejul apariției volumului „Din lirica armeană“ (Editura „Cultura națională“) dl Iorga scrie despre originalitatea și importanța literaturii armenesti, care oferă și unele apropieri cu literatura noastră. (Rm. XVI, 655—8)

— Simeon Labin, *Insula San-Lazaro*. La mănăstirea armenescă din insula San-Lazaro, de lângă Veneția, a învățat și Gr. Bucliu, un stâlp al societății literare „Junimea“ din Iași. Tot aci, călugărul mekitharist Ghazikian a tradus în armeneste, din franțuzește, poeziile Reginei Elisabeta. (Rv. M. II, No. 5, 11—20).

— G. Ibrăileanu, *Caracterul specific național în literatura română*. „Literatura din Moldova a fost mai preocupată de realitățile naționale decât cea din Muntenia“. De aceea, proza de observație, care redă realitatea prin descriere, narație și reprezentare, a fost cultivată mai mult în Moldova. Maximum de românism îl reprezintă Creangă și Sadoveanu. Și studiile, care se ocupă cu realitățile naționale, au înflorit în Moldova: istoria

politică și socială, istoria limbii și literaturii, folclorul. Și la scriitorii ardeleni e pronunțat caracterul național, ei fiind fiii ai poporului. (V. R. XIV, vol. LII, 239-52).

— *Regionalism literar*. La rubrica „Idei, oameni & fapte”: dl Ibrăileanu bifurcă literatura română, în dezvoltarea ei, după regiuni. E o constatare adevărată, oricum ar fi comentată. (Gn. II, 107).

— *Scriitori moldoveni? Scriitori munteni?* Regionalismul în literatură e nelogic și nedrept. S'ar putea vorbi cel mult de predispozițiile unei regiuni pentru un anumit gen literar, de exemplu Moldova pentru romantism. (A. L. A. III, ser. III, No 87, 5).

— C. Dobrogeanu-Gherea, *Criza literară*. Articol în românește inedit. E răspunsul dat ziarului „L'Indépendance roumaine” la ancheta acestuia, în 1901, asupra crizei literare de atunci. După ce lămurește termenul „criză literară”, o expune pe aceea din 1895-1901, punând-o în legătură cu criza economică. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 1).

— B. Fundoianu, *În pragul Europei*. Noi, Românii, nu avem încă literatura specifică pământului. Numai după aceasta vom putea fi traduși și admirați în străinătate. (Fl. VII, 517)

— Andrei Braniște, *O colonie culturală a Franței?* Se respinge ideea, susținută și în scris, de unii, c'am fi o colonie culturală a Franței. Am împrumutat, mai ales în domeniul literaturii, de la Francezi, însă, când vremurile au îngăduit, am redevenit, îmbogățiți, noi înșine. (Gn. I, 399-400)

— Mihail Dragomirescu, *Între literatura cultă și cea poporană*. E prefața la a II-a ediție a „Umorului românesc” de P. Locusteanu. Sânt comentate câteva mari personalități literare române, ca dovadă a puterii literaturii culte, trecând peste cadrul prea strâmt al literaturii populare. (Fl. VII, 114-6).

— Paul I. Papadopol, *Istoricul fabulei românești*. Fazele, cu reprezentanții lor caracteristici, prin care a trecut fabula românească. Aceste faze nu stau în legătură cu împrejurările politice. (Fl. VII, 314-5).

— Paul I. Papadopol, *Din istoricul fabulei românești. Gh. Asachi și V. Alecsandri ca reprezentanți ai fabulei prozaice*. După întortochiate rubricări, concluzia: Gh. Asachi și V. Alecsandri fac trecerea, prin fabulele lor, între Cichindeal (Esop) și Gr. Alexandrescu (La Fontaine). (Rv. M. I, No. 10, 20-3).

— Paul I. Papadopol, *Proza istorică în literatura românească*. Istoricul și reprezentanții prozei istorice de la noi. Minuțioase, și, în bună parte, deșarte catalogări. (A. L. A. III, ser. III, No. 71, 4).

— Paul I. Papadopol, *Idealul național în poezia noastră lirică* — I Dintre poezii de la 1859-1916, sânt citați V. Alecsandri

și Ioan Nenițescu, reproducându-se unele strofe, în care e cântat idealul nostru național. — II. De asemeni, Eminescu și St. O. Iosif. — III. Coșbuc, Goga. (C. T. C. III, 108-9, 132-3, 169-70).

— Ion Săn-Giorgiu. *Literatura, critica și istoria literară*. Introducere. — 1. Nevoia unei critici autorizate asupra literaturii române de azi. Granițele dintre critica și istoria literară. 2. Originea criticei literare. Ea s'a născut din literatură pentru a o explica, valorifică și impune; în veacul trecut, a devenit un gen literar de sine stătător. 3-4. Poetul poate fi și critic literar. 5. Azi, critica orientează poezia. 6. Istoria literaturii — concepția franceză și cea germană. (Fl VII, 204-5; 223, 237-8; 254-5; 268-9; 284-5).

— N. Batzaria, *Constatări îmbucurătoare*. — Cu prilejul apariției unor lucrări nouă. — E vorba de apariția celor 3 studii: „Istoria literaturii române (Epoca veche)” de Sextil Pușcariu, „Introducere în studiul literaturii vechi” de Alexe Procopovici și „Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI” de Dr. Gorge Pascu. Trei lucrări pentru cunoașterea trecutului nostru literar apărute în Vechiul Regat, Ardeal și Bucovina. Și altădată, peste granițele politice, României de pretutindeni s'au unit în a lucra pentru cultura națională. Așa, la sfârșitul secolului XVIII și începutul secolului XIX, când a fost, chiar la depărtații Aromâni, puternica mișcare intelectuală de la Moscopole. (C. T. C. III, 11-3).

— A. Frunză, *Note și amintiri din Muntele Athos*. E „un istoric pe scurt”, care interesează și literatura veche românească. (V. R. XIV, vol. LII, 351-66).

— S. M., *Popa Grigorie din Măhaciu*. Evocarea figurii harnicului preot Grigorie, care a păstorit între 1580 și 1619 în Măhaciu și s'a trudit, pentru luminarea norodului, să talmăcească din slavonește și să scrie cu mâna lui un codex, de cărți poporane, azi neprețuit izvor pentru cunoașterea limbei noastre vechi. (Lm. III, 457-60).

— La „Documente”: La Episcopia ortodoxă din Oradea-Mare, pe o Cazanie a lui Varlaam, stă scris: „Această carte se chiamă ievanghelae cu învățatură *sirū pustila ili za propoveadie iercag* (sic) dată iaste de Hs. iubitorū și întru Hs. credinčosu Ionū Gheorghie Ștefanu Voevodu cu mila lui Ddzău Domnū țrăi Moldovei, și o aū dăruițu de în mâna credinčosu slujitorilū Măriei Sale Ioanū diiacu ce aū fostū notarū Măriei Sale la svânta besea(re)cî ce iaste suptū biruința slăvitului și întru Hs. alesū cinstițului prințipsū Gheorghie 2 Racoți, Domnulū Ardelulū părțilorū crăief unguerești și șpan Săcuilorū în veaci, în satū în Măceū, mța Ghenarie 21, veto 7164, în anū Domnului nostru Is. Hs spisitorilū nostru 1656. Az popu Opre otū Fărcădinū, rocu 1664 sār. 7174. (R. I. VIII, 146-7).

— St. Berechet, *Comori slavo-române răspândite*. După lucrarea în rusește a lui Iațimirski, „Inventarul manuscriselor vechi

slave și ruse din colecția lui P. I. Sciukin", Moscova, 1896-7, sânt menționate vechile texte slavone bisericești, copiate sau alcătuite pe pământul românesc. (B. O. R. ser. II, XL, 618-28).

— P. P. Panaitescu, *O însemnare privitoare la relațiile bisericești ale Moldovei cu Rusia*. Pe un Acaftist rusesc din biblioteca de la Casa Bisericii, se află o însemnare, din 1747, a unui Anastasie Crețul ieromonah. Se spune că „acest Acaftistier este adus de noi de la Moscu, când ne-am dus la Voronej, la Părintele Pahomie“. Episcopul Melchisedec publicase în „Notițe istorice și arheologice“, o însemnare manuscrisă dintr'un Evangheliar rusesc aflător la Bisericani, de unde se vede că fusese adus la 1722 de egumenul Antim Crețul din Bisericani de la Mitropolitul Pahomie din Voronej, fost călugăr la Bisericani. (R. I. VIII, 200-1).

— *Pravila lui Vasile Lupu, Iași 1646, se folosea și în Muntenia*. Pravila lui Vasile Lupu, fiind mai concisă și mai clară decât Pravila lui Matei Basarab, eră întrebuințată și în Țara-Românească. Dovadă e exemplarul Pravilei lui Vasile Lupu transcris din ordinul lui Nicolae Mavrocordat, pe când acesta eră domn în Țara-Românească, 1729. (F. D. XXXVII, No. 42, 1—2).

— Barbu Lăzăreanu, *Evstratie biv-logofet*. Pomenirea cunoscutului tălmăcitor de pravile din vremea lui Vasile Lupu, cu prilejul discuției de-acum asupra legiferării bătăii. (A. L. A. III, ser. III, No. 101, 2).

— C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Insemnări din trecutul Olteniei. 7. Biserica veche din Plopșor-Dolj*. Reproducerea însemnărilor, una în versuri, de pe un mineiu de la această biserică. (A. O. I, 253—4).

— La „Cronică“, dl Iorga scrie: „Schitul lui Zagavie de lângă Hârlău, unde a fost egumen Amfilohie, episcop de Hotin, aveă la 1852, ca urmăș al acestuia, pe arhimandritul Veniamin Zagavianul, cărturar zelos, care luă, ca „prenumerant“ zece exemplare din *Palmira* și *Flaminia sau secretul*, tradusă după d-na de Genlis de Sofia Coce“. (R. I. VIII, 17).

— La „Cronică“: In notele unui dascăl din Ștefănești, de la 1796 la 1813, publicate de C. I. Vasiliu („Revista Moldovei“, No. 1, 1 Sept. 1922) se spune că Mitropolitul Veniamin, venind la Botoșani, a slujit în șapte zile, la șapte biserici. (R. I. VIII, 204).

— Barbu Lăzăreanu, *Almanachuri*, I. Notarea conținutului primului Almanach românesc, apărut la 1733, la Brașov. (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 5).

— C. D. Fortunescu, *Contribuție la un studiu asupra presei din Oltenia*. A. Istoricul, pe scurt, al tiparului românesc și al primelor ziare în limba noastră. In Oltenia, pe vremea mișcării lui Tudor Vladimirescu, au circulat, manuscrise și tipă-

rite, manifestele eroului, presa ocazională a timpului. B. O listă a publicațiilor periodice din Oltenia, după vechime și pe județe. (A. O. I, A. 51-7; B 156-69).

— Dem. D. Stoenescu, *Ziarul „Carpații“*. La 2 Ianuarie 1884, a apărut la Craiova primul ziar zilnic „Carpații“. A durat un an. Ziarul era politic, dar în foiletonul din pag. 2 a publicat „Logodnicii“ de Manzoni, bibliografie, comunicări diverse. Redacția o îngrijiau: P. Chițu, I. A. Mitescu, A. Nicolaid, Gh. T. Buzoianu și Tulbure. E reprodus aci articolul-program. (A. O. I, 170-3).

— *Karkaleki*. — Din reminiscențele lui Iancu Caragiale. — Schițarea hazlie a unui episod din viața lui Karkaleki, întemeietorul presei politice române. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 2).

— G. I [brăileanu], *Poezia nouă*. Numim astfel ori poezia celor tineri, ori un anumit fel de poezie (cu senzația și impresia rară . . .). Ea nu e, prin definiție, superioară celei vechi, fiindcă în poezie nu e o lege a progresului. Moldova a fost, în literatură, mai refractară „noutăților“ decât Muntenia. E și mai națională, fiind mai puțin orășenească. La fel Ardealul. Poezia nouă apare în intermezzo-urile dintre epocile mari: după poezia patruzecioplistă, macedonskismul; după eminescianism, decadentismul. Azi, când țărănismul a apus, s'a ivit iar o „poezie nouă“. (V. R. XIV, vol. L, 440—5).

— N. Davidescu, *Critica veche despre „poezia nouă“*. (dl G. Ibrăileanu și poezia simbolistă). Cuvinte de apărare pentru simbolismul român, care e începutul literaturii noastre, în sensul că „o literatură trebuie să cuprindă o serie de unități, care, având fiecare un caracter esențial, propriu și bine distinct, se pot totuși, și însumă“. (Fl. VII, 463—4).

— N. Davidescu, *Adnotații în marginea simbolismului*. Simbolismul, la noi, marchează o dată literară. El e aportul literar al mai multor generații de scriitori post-eminesciani. (Fl. VII, 495).

— [N. Davidescu, *Figuri reprezentative ale poeziei simboliste românești*]. Grupăm sub acest titlu, formulat de noi, o serie de portrete literare scrise de dl Davidescu. Aceste portrete, întregindu-se reciproc, formează un istoric al curentului simbolist în literatura noastră. Sânt analizați, pe rând: Ștefan Petică, Iuliu C. Săvescu, D. Anghel, G. Bacovia, Eugeniu Ștefănescu-Est, Ion Minulescu, Mihail Săulescu, D. Iacobescu, Tudor Arghezi, Adrian Maniu, I. Vinea, Emil Isac, Perpessicius, Lucian Blaga. (Fl. VII, 542-4, 76-7, 91-2, 607-8, 23-4, 39-41, 55, 55-6, 71-2, 87-8, 719-20, 36-7, 51-2; VIII, 17-8).

— Al. Busuioceanu, *La sfârșitul unui capitol*. Simbolismul încearcă o reapariție, acum când i s'a terminat rolul în literatura noastră. Simbolismul a fost o reacțiune împotriva Sămă-

nătorismului, care, la rândul lui, disolvase pesimismul romantic-eminescian (Gn. II, 49-50)

— Alexandru A. Hodos, „*Iconoclaştii*“ *noştri literari*. Literatura românească de azi suferă de o criză de orientare. Sânt însă „iconoclaştii“, care se cred reprezentanţii unei noi şcoli literare. Ei au ceva din caracteristica pornire exclusivă a inovatorilor. Crezul nu se aude nicăeri, iar opera credincioşilor abia băjbăe. (Ț. N. III, 84-6).

— Alexandru A. Hodos, *Poezia nouă românească*. — Câteva note caracteristice, cari o deosebesc. — 3 note caracteristice, dar slab reprezentate: versul liber, imprecisul, neologismul. (Ț. N. III, 254-6).

— N. N. Răutu, *In legătură cu „Poezia nouă“*. Articol împotriva „Simbolismului“ de la noi, care nu e decât o manieră trecătoare. (Rv. M. II, No. 7, 1-6).

— Leon Donici, *Alexandru Puşchin în Basarabia*. Puşchin se împrieteneşte la Chişinău cu C. Negruzzi, căruia îi îndreaptă greşelile de limba franceză şi-i apreciază versurile. La Petersburg, Puşchin primea în fiecare Duminică pe Alecu Donici şi-i corectă versurile. (Fl. VII, 741-2).

— Liviu Marian, *Noi şi literatura rusă*. Au început şi la noi să se facă traduceri directe din literatura rusă. Ar fi nevoie de o catedră de rusă la Universitatea din Iaşi. (A. L. A. III, ser. III, No. 103, 1).

— La „Cronică mărunţă“, cu prilejul recenzării crestomaţiei „Prozatori noştri“ de N. Dunăreanu şi Liviu Marian, se pomenesc scriitorii, cari au fost prea curând şi prea pe nedrept uitaţi: Mihai Teliman, I. D. Manolache, Ion Popovici-Bănăţeanu şi Toni Bacalbaşa. (Gn. I, 387).

— 1893-1922. După câteva rânduri, care amintesc activitatea „Adevărului Literar şi Artistic“ (1893-1922) şi a directorului revistei, Anton Bacalbaşa, se reproduce articolul „Arta noastră“, apărut în primul număr, 6 Sept. 1893 (A. L. A. III, ser. III, No. 65, 1).

— I. Teodorescu, *Amintiri despre Tony Bacalbaşa*. — reţetă de compoziţie. — Bacalbaşa dedea celor ce scriu sfatul de a începe compoziţia cu fapte, trecând pe urmă la comentarii. (A. L. A. III, ser. III, No. 67, 1).

— *Bariţiu după zăbrele*. La „Insemnări“: Statuia lui Bariţiu din curtea palatului „Asociaţiunii“ din Sibiu nu e nici azi scoasă de după zăbrele şi aşezată în parcul din faţă, unde autorităţile streine de odinioară nu au lăsat să se aşeze. (Ț. N. III, 200).

Paul I. Papadopol, *O victimă a istoriei noastre literare*. *Poetul Zaharie Boui*. Patru istorici literari: A. Densusianu, I. Nădejde, I. Lăzăriciu şi G. Adamescu fac o nedreptate omiţând

în lucrările lor pe poetul canonic ardelean Zaharie Boiu, de o valoare incomparabilă altor scriitori menționați în aceleași lucrări. (C. T. C. III, 234-5).

Paul I. Papadopol, *Ce s'a scris despre Zaharie Boiu*. I. Extrase din câteva istorii literare. Despre poetul Boiu s'a scris puțin: Enea Hodoș (Manual de ist. lit. rom. Caranșebeș, ediția din 1893), Vasile Gr. Popu („Conspect asupra literaturii românești și a literațiilor ei“, București, 1875-6) și N. Iorga („Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea“, vol. III). (C. T. C. III, 250).

— Ion Borcia. La „Insemnări“, pomenirea poetului ardelean Ion Borcia, a cărui operă ar merita o mai întinsă cunoaștere. (A. L. A. III, ser. III, No. 77, 7).

— L. Rebreanu, *Două cumetre*. „Piesa nu mai prezintă decât cel mult un interes istoric. Burlănescu Alin a trăit cu o romanță, și numai o zi“. (V. R. XIV, vol. LII, 134).

— Dem. D. Stoenescu, Pentru o „Istorie a Craiovei“. — Documente —. I. *Gheorghe Chițu poet*. E republicat aci „Sonet la d-nul Lud. Viest“ (compozitorul Louis Wiest) de Gh. Chițu, sonet găsit de dl G. Bogdan-Duică în „Vestitorul românesc“ al lui Carcalechi și reprodus în „Sămănătorul“, an. V, No. 18, 30 Aprilie 1906, pag 344-5 (A. O. I, 66-7)

— Ion Bîanu, *Două pagini vechi cu tâlc și pentru vremile noastre*. Una din aceste „două pagini vechi“ e și o propunere scrisă de poetul G. Crețianu cu data: Paris, 14/26 Februarie 1858. E adresată Românilor din Paris, cărora le cere să lupte pentru „unirea și independența României constituată democraticeste“. La „Propunere“ au mai iscălit și: N. Cez. Zătreanu, C. Boliac, P. Teulescu, D. Brătianu, G. G. Maghieru, Al. Odobescu, I. C. Brătianu, D. Florescu, C. A. Rosetti. Dl Bîanu publică în întregime actul, socotindu-l întâiul în vederea organizării acțiuni pentru Unirea Principatelor (Cg. R. I, 393).

— A. Davilla, *Dintre cei răposaji. Gheorghe Crețeanu*. E autorul renumitelor versuri:

„Fie pâinea cât de rea,
Tot mai bine'n țara mea“.

A fost numit de Cuza-Voda președinte al Curții de Casație și a primit slujba ca o jertfă pentru țară, călcându-și patima de a face versuri (Gn. II, 73-4).

— „Orfanii lui Crețeanu“. Crețeanu nu e cunoscut atât ca autorul „Cântecului streinătății“, cât al „Orfanilor“, poezia de-o duiosie pătrunzătoare. (A. L. A. III, ser. III, No. 84, 6).

— *Poezii de Victor Delamarina*. (Pagini alese din Scriitorii Români). Versurile lui Delamarina au o valoare documentară unită cu savoarea naivă și simpatică a poeziei localnice. (Fl. VII, 272).

— N. Iorga, *Un autor dramatic necunoscut*. — Incă o comedie a lui. — Autorul e *Ioan Dimitrescu*, un actor bucureștean. El a scris și un roman istoric prost. Comediile lui însă în gen popular: „Badea Deftereul?“, „Voiu să fiu actor la Iași“ (1849) și „O toaletă neisprăvită sau obrăznicia slugilor“ (1852) prind bine tipuri contemporane și întrebunțează o limbă de un mare adevăr și de o bogăție extraordinară. O altă comedie, neiscălită, cu titlul „Logofătul Satului“ e atribuită de dl Iorga aceluiași autor. Comediile acestea arată un „țărănism“ literar mai vechiu de cum se crede. (Tr. LIII, 1-5).

— Barbu Lăzăreanu, *Mircea Dimitriadi*. Evocarea poetului, în sufletul căruia se îmbinau înclinări atât de deosebite. (A. L. A. III, ser. III, No 82, 3).

— Aron Densușianu. La „Insemnări“, o notiță elogioasă despre Aron Densușianu, cu prilejul caricaturizării nedrepte, ce i-o face dl E. Lovinescu în „Sburătorul“. (A. L. A. III. ser. III, No. 82, 6).

— Intr'o notiță „Două cântece războinice de la 1848, se republică două poezii latinești găsite într'un vechiu caiet studențesc de Aron Densușianu, care le-a tradus și le-a publicat în „Revista critică-literară“ din Iași, an. III, pag. 335. (Tr. LIII, 614).

— L. B., *Leon Donici*. Numele Donici se'nscrie din nou în literatura noastră prin opera lui Leon Donici, urmașul cunoscutului nostru fabulist. (Pt. 7 Dec.).

— Artur Gorovei, *Din alte vremuri. Eduard Gruber*. Amintiri despre om și strădania lui spre știință; prea puțin despre opera lui literară. Logodnica lui, Virginia Micle (apoi soție?) scriă de asemenea versuri. (V. R. XIV, vol. LII, 374-80).

— Barbu Lăzăreanu, *Versurile și opiniile literare ale lui Take Ionescu*. Primele versuri și opinii literare au apărut la 1875, în „Revista Junimei“ din Iași, supt iscălitura *Demetriu G. Ionescu*. Versurile sânt stângace și au ortografia lui Heljade. La 1873, publicase într'o broșură o traducere: „Niqui (nici) președinte, niqui rege“. A mai scris: recenzii, o nuvelă, poeme în proză și o fantezie politică și literară. (A. L. A. III, ser. III, No. 89, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Complectări și juxtapuneri. 1. Doctorul Constantin Istrati*. Cunoscutul savant a scris și versuri. Se citează o poezie publicată în „Telegraful“, No. 1105, 6 Dec. 1875. (A. L. A. III, ser. III. No. 106, 5).

— O scrisoare a lui T. Codrescu către Iacob Mureșianu. Scrisoarea e datată: Iași, 1 Iunie 1853 și face parte din seria de „Acte și scrisori privitoare la relațiile Românilor din Ardeal cu cei din Principate“, publicate de A. A. Mureșianu. Se spune în scrisoare că Moldovenilor nu le place, din „Gazeta Transil-

vanei", „fața scrisă cu litere latine și ortografia . . . Ei ar dori să găsească în foaie mai multe lucruri naționale" (R. V. IV, No. 1, 8).

— Barbu Lăzăreanu, *Gh. Gh. Nădejde*. Unele scrieri ale lui Gh. Nădejde ar merita retipărirea, dacă nu pentru valoarea lor literară, care e discutabilă, cel puțin ca veridice documente ale vremii (A. L. A. III, ser. III, No. 56, 2).

— D. Th. Neculuță. La „Insemnări", o notă despre viața sârmanului poet cismar. Editura socialistă i-a retipărit versurile, care au apărut întâiu supt titlul „Spre țărml dreptății", în 1907. Sânt citate aci două din poeziile lui. (A. L. A. III, ser. III, No. 99, 6).

— *Cusătoreasă*. Retipărirea a două poezii, care cântă pe cusătoreasă. O poezie e a lui D. Th. Neculuță, cealaltă, a lui Dimitrie Teleor. (A. L. A. III, ser. III, No. 99, 6).

— n p p., *Teodor V. Păcățianu*. Elogii. Păcățianu a scris, pe lângă studii de drept și politică, și opere literare, debutând la 1872 cu versuri în revista „Familia". A redactat, a editat și a condus periodice românești în Ardeal, (Cs. VI, 220).

— Dr. Constantin Pavel, *Oameni și fapte din trecutul Bihării — Miron Pompiliu*. — 1847-1897. Viața și opera literară a lui Miron Pompiliu (Moise Popovici). Mediul cultural românesc din Oradea pe vremea aceea. Pompiliu a fost un colaborator al „Familiei", revista lui Vulcan, și un prieten al lui Eminescu. Articolul aduce și afirmarea că poetul bihorean, despre care pomenește Eminescu cu entusiasm (TH. Ștefanelli, Amintiri despre Eminescu, pag. 101) e *Dimitrie Sfura*, mort la 1858. (C. T. C. III, 160-2).

— Leca Morariu, *O scrisoare a lui Iračlie Porumbescu*. Scrisoarea inedită a literatului bucovinean, tatăl compozitorului Ciprian, e datată: 20 Iunie st n. 1890 și adresată părintelui Constantin Morariu. În ea se vorbește de o călătorie a lui Porumbescu la București, unde a vorbit, între alții, și cu Mihail Kogălniceanu și cu poetul Sion. (R. I. VIII, 51-5).

— Sebastian Bornemisa, *Un scriitor basarabean orb: Tudose Roman*. Născut la 5 Ianuarie 1887, în satul Chirpirceni. Colaborator al gazetelor „Basarabia" și „Cuvânt Moldovenesc", scrie în graiu popular versuri frumoase și patriotice. (Cs. VI, 8).

— La rubrica „Flori de o zi": *Moartea poetului basarabean Tudose Roman*. Moartea poetului n'a fost anunțată de nici o revistă sau ziar. De ea s'a aflat acum de la dl Pantelimon Halippa. (Cs. VI, 190).

— V. V. Haneș, *Poetul basarabean T. Roman*. Nefericitul poet orb, Tudose Roman, a murit. Făcea parte din „exube-

ranța literară a Basarabiei, în anii de renaștere culturală, ce-au urmat revoluției de la 1905". (R. V. IV, No 4, 6).

— A. Davilla, *Dintre cei răposați, Mircea Rosetti*. Era fiul cel mai mare a lui C. A. Rosetti. A scris multe nuvele, „capodopere de gândire, simțimânt și stil“. Subiectele erau luate din viața poporului. Mircea Rosetti a fost și ziarist (Gn. I. 394).

— Claudia Millian, *Dintre cei uitați. — Un poet al abstracțiunilor: Mihail Săulescu*. Articol de entuziast elogiu. (A. L. A. III, ser. III, No. 106, 3).

— A. [lexandru] L. [apedatu], *Fondul Dr. I. Scurtu*. Lista donatorilor de până acum. Venitul fondului se va da ca premiu pentru cele mai bune cercetări și studii, făcute de studenții Facultății de Litere și Filozofie din Cluj, cu privire la viața și opera lui Eminescu. (In. 1 Noemv.).

— N. N. Răutu, *In marginea „foiletoanelor“ lui Mihail Teliman*. Ediția scoasă la 1906 de „Junimea“, cu o prefață de G. Tofan, e epuizată. „Foiletoanele“ lui Teliman au și o valoare documentară și una artistică. Ar fi binevenită o nouă ediție. (Rv. M. I. No. 9, 7-11).

— Barbu Lăzăreanu, *Nicolae Ținc*. Din lucrările numeroase, dar atât de inegale ale lui Ținc, ar merita să fie citite măcar traducerile. (A. L. A. III, ser. III, No. 80, 2).

— N. Iorga, „Sămănătorul“. E o conferință ținută la Liceul „Traian Doda“ din Caransebeș, la 16 Iunie, rezumată aici de I. Pența. D-l Iorga a făcut istoricul înființării revistei „Sămănătorul“ și a arătat directiva lui naționalistă. (F. D. XXXVII, No, 24, 1-2).

— *O lămurire necesară*. Cuvinte care reîncep „Flacăra“ întreruptă câțva timp. Revista își îndreaptă mersul după pasul vremii, menținându-și însă tradiția ei de libertate. (Fl. VII, 309).

— Constantin Banu, *Orizonturi*. Revista „Flacăra“, adoptând un eclecticism bazat pe valoarea artistului, a intrunit laolaltă pe toți bunii scriitori. După războiu, revista va ținti la unificarea culturală a țării și la afirmarea dreptului de viață a artistului creator. (Fl. VIII, 1-2).

— *Continuăm...* Articolul prim, cu care apare din nou „Țara Noastră“. Se arată trecutul unei mișcări culturale naționaliste în Ardeal, cu organele ei de publicitate: „Lucefărul“, „Țara Noastră“ și „Tribuna“. Reapariția de acum va fi o continuare. (T. N. III, 1-2).

— Al. Ciura, *Lucefărul*. Sânt douăzeci de ani de când s'a înființat la Budapesta „Lucefărul“, întâiu ca organ literar al studențimii ardeleni, devenit apoi, la Sibiu, centrul mișcării literare naționale în Ardeal. Columnele de susținere au fost: Octavian Goga, Al. Ciura, Octavian Tăslăuanu, Ion Agârbiceanu, Sextil Pușcariu, Ilarie Chendi. (Cs. VI, 194).

— Dr. S. B [ornemisa], *Intemeietorii „Luceafărului“*. Sânt pomeniți cu elogiu, la rubrica „Flori de o zi“, studenții entuziaști, cari, acum douăzeci de ani, au întemeiat revista „Luceafărul“ și anume: A Ciura, O. Goga, I Lupaș, I. Montani, I. Lăpedatu, V. Moldovan, S. Stanca, D. Stoică și G. Zăria. (Cs. VI, 205-6).

— 1893-1922, „Adevărul Literar“ a început să apară la 6 Septembrie 1893, director fiind Anton Bacalbașa, iar colaboratori: Traian Demetrescu, Ioan Păun-Pincio, Artur Stavri, etc. (A. L. A. III, ser. III, No. 65. 1).

Recensii.

— *Istoria literaturii române. Epoca veche de Sextil Pușcariu.* (A. L. L. A. III, ser. III, No. 72, 5). — Claudia Millian.

— Idem. (Fl. VII. 302-3). — Ion Săn-Giorgiu.

— *Introducere în studiul literaturii vechi* de Alexe Procopovici. (V. R. XIV, vol. XLIX, 467-9). I. Șiadbei.

— Idem. (C. C. XI, 57). — Ixigrec. — Idem. (I. N. I, fasc. II, 402). — Gh. Gh. — Idem. (C. L. LIV, 70). — S. — Idm. (Gn. I, 345-6). — Idem. (Fl. VII, 80).

— *Istorie a literaturii și limbii române din sec. XVII și Istoria literaturii române din sec. XVII* de G. Pascu. (I. N. I, fasc. II, 399-400). — Gh. Gh.

Istorie a literaturii române de Al. Ciura, A. Domide și O. Hulea (Cs. VI, 70).

— *Spiritul critic în literatura românească* de G. Ibrăileanu. (I. E. IV, No. 97, 4).

— *Amintri din Junimea* de Iacob Negruzzi. (Tr. LIII, 375) — I. G.

— *Antologie românească* de Tache Papahagi. (Rm. XVI, 700-1). — Bucureșteanul.

— *Cea mai veche revistă literară românească* de I. Lupaș. (V. R. XIV, vol. LII, 454-5). — I. Șiadbei.

— *Poetul Brătescu-Voinești* de D. Caracostea. (V. R. XIV, vol. XLIX, 299-301). — Octav Botez.

II. Manuscrise și tipărituri vechi.

— I. B i a n u, *Pagini vechi*. Dl. N. N. Andronescu a dăruit Academiei un document de la 1718, prin care jupâneasa Chița, văduva lui Iamandi, fost Mare Portar, împreună cu ginerele ei, Gheorghiță Tutescul, Căpitan de Iefegii, arată că biserica zidită de ei la 1712 în București (azi în Cateea Văcărești, No. 66) să nu fie închinată nimănui. Ca martor iscălește și Radul Popescu

bivvel Ban. E cronicarul anticantacuzinesc și cel care a scris domniile lui Nicolae Mavrocordat. Dl Bianu crede că însuși cronicarul a dictat acest document. (Cg. R. I, 80-3)

— **Bianu Ion**, *Două pagini vechi cu tâlc și pentru vreme noastre*. D. Sturdza, într'o scrisoare către Dimitrie Pruncu, prefect pe atunci la Iași, se ridică împotriva mișcării separatiste din Moldova. Scrisoarea, datată: 18 Ianuarie 1883, se află în anii trecuți la dl G. Sion de la Bacău. (Cg R. I, 394).

— **N. Iorga**, *Documente doljene*. Comunicație la Academia Română III. La începutul scrierii în românește, actele se făceau de obicei după modelul slavon, pe un tipic comun. Documentele și scrierile din colecția d-lui Calețeanu din Craiova prezintă variațiuni interesante pentru filolog și pentru ditorul de pitoresc istoric. Așa sânt cuvintele „sorori” și „Mehedelnicariulă”, cel din urmă explicând cum din Meedia s'a făcut „Mehedia”. (Mehedinți e un nume adjectival, ca Râmna-Râmneanț, Gataia-Gataianț). (R. I. VIII, 167-77).

— **Ion I. C. Brătianu**, *Pagini vechi*. „Opșteasca tânguire”. După o lămuritoare introducere, literar scrisă, dl Brătianu publică în întregime, după un manuscris aflat în posesiunea d-sale, „Opșteasca tânguire”, compusă la 1818. Dl Sextil Pușcariu îmi adaugă următoarea notiță întregitoare: „Acest apel frumos, în proză și versuri, către compatrioți, scris de un om cu cultură apuseană și cu adâncă simpatie pentru țăranelor exploatați de Domnii streini, eră cunoscut din revista lui Tocilescu, anul I, vol. II (1883), p. 117-178, unde fusese reprodus după un manuscris aflător în posesia lui C. Aricescu. Alt manuscris (No. 591 al Academiei române) a fost semnalat de dl Iorga în Istoria lit. rom. sec. XVIII, vol. II, p. 364, care, analizând scrierea, crede că ea poate fi a lui Iordache sau Constantin Golescu. În afară de datarea sigură dată de dl I. Brătianu, articolul are însă și alt merit: cuvintele atât de frumoase prin care Prim-ministrul României introduce reproducerea vechiului manuscris. Ele au și calități literare remarcabile”. (Cg. R. I, 67-72).

— La Cronică: „Obștească Tânguire”, de la 1824, publicată de dl I. I. C. Brătianu în „Cugetul românesc” a mai fost tipărită în „Revista pentru istorie, arheologie și filologie”, II, pp. 177—8, și analizată de Iorga, în „Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea”, II, pp. 346—7 (R. I. VIII, 77).

— **Gh. Ghibănescu**, *Catastihul vămilei Moldovei*, (1765). E un manuscris, parte românește, parte grecește, aflat de dl Bălănescu, învățător în satul Idrici, județul Fălciu. Poartă titlul: „Catastihul vămei domnești a Bogdanei (Moldovei) după porunca domnească, cum se arată prin pecetea domnească ce se ia la vamă pentru fiecare lucru după alfavita slavonească”. După un amănunțit studiu al manuscrisului, dl Ghibănescu dă

și un util glosar de cuvinte întrebuițate atunci și ieșite azi din uz. (I. N. I, fasc. II, 193-239).

— Leca Morariu, *Codicele Pătrăuțean și asasinarea lui Grigore Ghica*. Studiul sumar al cărțulei scrise la 1787 de un Manolache, dascăl. (Găsită la Pătrăuți pe Suceava, Bucovina de părintele Constantin Morariu) Relevarea îndeosebi și compararea cu alte două texte corespunzătoare a două părți din codice: Psalmii lui Dosoftei și moartea lui Grigore Ghica. (Rv. M. I, No. 12, 10-9).

— Leca Morariu, *Cum filosoful Xanthos ajunge să și-l cumpere rob pe Isop Preaițeleptul*. (După Isopia Voronețeană). Prelucrare, cu note explicative. (Rv. M. II, No. 5, 7-9).

— La „Cronica“, dl Iorga, relevă din Calendarul *Glasul Bucovinei* pe 1922 descrierea de către dl Leca Morariu a unui manuscris de „Isopie“, scris la Vroneț de călugărul Ieronim Stoleriul în 1804. Forme ca *fămeie, oao, luò, ohtă, mânule, blem*, cuvinte *mangâri, lighiu, dulf, breb, trâmbotaș, solonariu*, etc., arată un original vechiu, de la începutul secolului al XVII-lea cel puțin. (R. I. VIII, 76).

— C. Bobulescu, *Carte de disfăcut* Un manuscris de două foi de caiet de prin 1800—1820, găsit în podul bisericii din Pojula Iloaei, e o *carte de disfăcut* (farmece), scrisă de „preutul Danil“. După notița introductivă, se reproduce textul. (Șz. XXX, vol. XVIII, 6-8).

— C. I. Vasiliu, *Din însemnările lui Gheorghe Dascălul*. Reproducerea câtorva însemnări din 1796—1803, interesante și ca limbă și prin unele fapte ce pomenește, cum sânt vizitele Mitropolitului Veniamin. (Rv. M. II, No. 5, 27-9).

— A. G. Stadnițchi, *Amfilohie, Episcop al Hotinului* (Material pentru istoria eparhiei din Basarabia). Articol publicat întâiu în „Revista Eparhiei din Chișinău“ (Kîșinevskia Eparhia-naia Vedomosti (No. 21/1890 și No. 22/1893). Viața lui Amfilohie Hotiniul, ajutorul zelos al Mitropolitului Iacob Stamati al Moldovei. Studiarea pe larg a operelor lui Amfilohie: „Gramatica Teologicească“, „De obște geografie“ (Geografia universală), „Elementi aritmetici arătate firește“. Aprecierea operelor e făcută ținând seamă de împrejurările de atunci. Se dau și citate. Se pomenește și de lucrarea „λόγοι και έργα“, rămasă manuscris și care e o istorie a Românilor. La urmă, un apel al lui Amfilohie către Zosima, Arhimandritul Lavrei Pecerska din Chiev. (R. B. C. vol. XIV, 40-56).

— *Biserica din Măgurele* (Ilfov, 1797). Aci se găsesc mai multe cărți vechi cu însemnări pe ele, ale cui au fost și cui s'au dăruit. Astfel: o Evanghelie, București, 1705; un Pendicostarion, Râmnic, 7293 (1785); un Octoih, Râmnic, 1750. (R. I. VIII, 192-3).

— C. C. Dumitrescu și P. P. Panaitescu, *Insemnări din cărțile bisericii românești (greco-orientale) din Timișoara*. Insemnările sânt pe un Mineiu slavo român din 1698, Buzău, pe un alt volum al aceluiași Mineiu și pe un alt volum al Mineilor. Se spune de proprietarii cărților și de dania lor, ba și de o nuntă (R I. VIII, 201-2).

— La „Cronică“: După o foaie din Ardeal se anunță că pâr. asesor de la Sibiiu, Mateiu Voileanu, a descoperit în arhiva consistorială de acolo un antimis al lui Atanasie Anghel, dat la 1698 bisericii din Cetatea-de-Baltă. Antimismul are inscripția: „Jertfelnicul dumnezeiesc, peste care se obrișesc dumnezeieștile slujbe Blagostovitu-sau și s'au sfințit de Preasfințitul Mitropolit Atanasie al Mitropoliei Belgradului și s'au dat. . În zilele Măriei Sale Craiului Leopold, Iosif, 1698“. Antimismul e descris exact în „Studii și documente“, XII, p. 297, de dl Iorga. (R I VIII, 74)

Recensii.

— *Un nou manuscris vechiu: Isopia Voronețeană*, de Leca Morariu (Rv. M I, No. 10, 28 9) N. N. Răutu.

III. Istorie culturală.

— N. Iorga, *Solidaritatea românească la începutul secolului al XIX-lea*. Ideile Revoluției franceze au întărit numai solidaritatea noastră națională, al cărei început e mai vechiu, și e al nostru. Se poate vorbi despre ea încă de la începutul secolului al XVII-lea. Motivele au fost economice și culturale. Dl Iorga insistă asupra celor din urmă. (Cg. R. I., 97-113)

— N. Iorga, *Trecut botoșănean*. Știri despre trecutul orașului Botoșani se găsesc în „Studii și Documente“ și „Istoria Românilor în chipuri și icoane“, vol. II de dl N. Iorga. D-sa adaugă acum alte două izvoare: *Hacquet* (Neueste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die Daceschen und Sarmatischen Karpaten, II, Nürnberg, 1790), și *Mikoscha* (Reise eines Polen durch die Moldau nach der Turkey, trad. Samuel Gottlieb Linde, Lipsca, 1795) (Rv. M. I, No. 9, 1-2).

— Barbu Lăzăreanu, *Acum 80 de ani*. Extrase din lucrarea „La Roumanie“... a lui J. A. Vaillant, care redă capricios aspecte din cultura noastră de acum 80 de ani (A. L. A. III, ser. III, No. 78, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Răsfoind Monitoarele Oficiale*. J. A. Vaillant în ședința a XLIII-a de la 1 Martie 1863 a Adunării Generale din București, s'a propus o pensie de recunoștință, dar s'a respins la votare — lui Vaillant. Opera lui e însemnată pentru cunoașterea trecutului nostru cultural. (A. L. A. III, ser. III, No. 77, 4).

— Barbu Lăzăreanu, *Prima lucrare despre holeră în România*. E a unei francez: Alcibiad(e) Tavernier. Text francez și român. Titlul românesc: „Amănunturi apărătoare și igienice pentru Mizezere sau holeramorbis”. . . E o încercare serioasă de a stabili o terminologie populară medicală. Lucrării îi este consacrată o pagină din „Echilibrul între antiteze” de Heliade. (A. L. A III, ser. III, No. 87,4).

— C. Bobulescu, *Din arheologia bisericii române*. — Influența credinței în vămile văzduhului asupra literaturii noastre bisericești. — Deși cercetarea e făcută din punctul de vedere al credinței, ea întresează și istoria literaturii noastre vechi. Se arată că literatura bisericii românești eră influențată, direct sau indirect, prin cea slavonă, de credința societății creștine din Sudul Dunării. Articolul are o parte documentară, intitulată: „Variante manuscrise inedite de propovedanii la sufletul cel drept și cel păcătos și alte cărți populare religioase, în care se vorbește despre cele 24 de vămi ale văzduhului”. (B. O. R. ser II, XL, 591—605; XLI, 11—24).

— *Inscripții din bisericile Olteniei* adunate de T. G. Bulat. Còpii de inscripții și de notări de prin cărți bisericești, cum e aceea de pe un octoih de Blaj (1783), la biserica din Genuneni. (A. O. I., 238—245).

— Iconom Al. Simionescu, *Mănăstirea Vorona*. Continuarea unei monografii începute în aceeași revistă, anul trecut. (An. I, No 3). Acı se dau știri despre viețuitorii din mănăstire, averea și gospodăria ei, biblioteca (404 de cărți rusești și grecești dinainte de 1700; cărți românești de după 1800); cărțile au însemnări (unele reproduse în revistă) și documente, care arată rolul cultural al mănăstirii. Două din documente sânt comunicate de dl Iordache Popa. (Rv. M. I. No. 9, 18—24; No. 11, 11—15; No. 12, 26—8; II, No. 34, 38—40; No 6, 22—5; No 7, 20—30).

— *O nouă tipografie bisericească*. La „Insemnări mărunte“, se dă stirea că la Mănăstirea Neamțului, locul vechei țiparnițe, s'a înființat o nouă tipografie de cărți bisericești și icoane sfinte. (B. O. R. ser. II, XL, 559).

— Econom D. Futună, *In legătură cu școala de monahi de la Neamț*. — Odimioară și azi. — Istoricul încercărilor de a se înființa școli pe lângă Mănăstirea Neamț. Greutățile ce se întâmpină. (Rv. M. II, No. 6, 11—5).

— Barbu Lăzăreanu, *Take Ionescu în cultura românească. Evangheliarul de la British Museum. Raportul Doctorului Gaster. Dicționarele*. — Take Ionescu a obținut gratuit de la Dr. Gaster copia Evangheliarului de la British Museum, care e unul din cele mai vechi manuscrise în limba română. — Tot Drului Gaster i-a cerut un raport asupra instrucțiunei în Anglia. Take Ionescu a plătit să se facă dicționarele lui Frédéric Damé

(francez), Dr. Em. Grigorovitza (german) și Henry L. Lolliot (englez). (A. L. A. III, ser. III, 84,6)

— Barbu Lăzăreanu, *Literatura memorialistă a unei bresle peregrine*. Amintirile despre teatru, scrise în bună parte de actorii înșiși, constituiesc o parte însemnată a istoriei noastre culturale. Dl Lăzăreanu dă o folositoare listă a scrierilor de acest fel. (A. L. A. III, ser. III, No. 102, 2).

— Dem. D. Stoenescu. Pentru o „Istorie a Craiovei“. Documente. VIII. *Primul teatru românesc în Craiova*. După „Istoria teatrului românesc“ de Mihail N. Belador, se dau date asupra înființării de către Caragially, la 1850, a unui teatru stabil în Craiova. La 1877, s'a înființat, din inițiativa principelui Ioan Ghica, *Societatea dramatică*, din Craiova (A. O. I, 207-8).

— Ion Băilă, *Teatrul în Ardeal*. Istoricul „Societății pentru crearea unui fond de teatru național român“, întemeiată la 21 Ianuarie 1877, în Budapesta (Fl. VII, 447)

— Septimiu Popa, *Cel dintâiu teatru românesc al Ardealului*. La 1831, au intrat în Seminarul teologic din Blaj 7 tineri români, cari învățaseră la liceul unguresc din Cluj. Intre aceștia, eră și Gh. Banțiu. Ei au propus profesorilor și lui Bărnăuțiu, care eră „studiarum praefectus“ la Seminar, să joace teatru românesc. Prin subscripție, au cumpărat de la Sibiu o scenă și, la Crăciunul anului 1833, s'a dat prima reprezentație, în „Refectorul“ Seminarului, cu două piese traduse, una de Cipariu și alta de Ioan Rusu. (A. L. A. III, ser. III, No. 98, 1).

— Septimiu Popa, *Pâne și cultură*. Ajutoarele date de Mitropolia Blajului elevilor din oraș, au contribuit mult la răspândirea culturii în popor. (Fl. VII, 527).

— Septimiu Popa, *15 Mai 1848* Cum se serbă odinioară, îndeosebi de către elevii din Blaj și cărturarii ardeleni, vestita adunare din Câmpia libertății, de la 15 Maiu 1848. (A. L. A. III, ser. III, No. 77, 1).

— *Congresul general al Asociațiunii*. Darea de seamă a congresului general, ținut în luna Noemvrie, la Sibiu, al „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român“. (Pt. 11 Noemv.).

— *Adunarea generală a „Astrei“*. Reportaj asupra adunării generale a „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român“ („Astra“), adunare ținută la 8 și 9 Noemvrie, în Sibiu. (In 11 Noemvrie).

— *Congresul asociațiunii „Astra“ pentru literatura și cultura poporului român*. Relatări asupra zilei întâiu. (Un. 11 Noemvr.).

— *Congresul asociațiunii „Astra“ pentru literatura și cultura poporului român*. Informații asupra zilei a II-a a congresului. (Un. 12 Noemvr.).

— *Alegerea președintelui „Astrei“*. — Stabilirea adevărului. — Articol de informații (Un. 15 Noemvr.).

— „*Emke*“ și „*Astra*“. Câteva părți mai caracteristice dintr'un studiu al lui *Victor Aradi*, publicat în „*Huszadik Század*“, a. XV, vol. 29, Nr. 23—41, 10 Ianuarie 1914, Budapesta

Autorul declară că, pe când asociația maghiară face paradă și agitație naționalistă sterilă, „*Astra*“ răspândește cu succes cultura în poporul românesc. (Traducerea e a d-lui Ioan Georgescu) (Tr LIII, 275—82).

— *Jubileul „României June“*. Istoricul și însemnătatea societății „*România Jună*“, a studenților români din Viena. (In. 3 Dec.).

— 50 ani de luptă. *Semicentenarul „României June“* (din Viena). Subtitlurile indică just conținutul: I. Un scurt istoric al Societății. — *Mihail Eminescu* ca întemeietor al „*României June*“. — Cuib de patriotism și luptă pentru ideia unității naționale II. Un almanach festiv pentru aniversarea semicentenarului și totodată serbări pentru ridicarea unui bust lui *Mihail Eminescu*. (Pt 15-6 Noemvr.).

— *Semicentenarul „României June“*. — Din. „*Chemarea*“ Societății. Reproducerea rândurilor, care vorbesc de trecutul cultural al Societății. (G. C. II, No 5, 9).

— *Semi-centenarul Soc. „România Jună“ din Viena O scrisoare a Reginei Maria*. Se reproduce scrisoarea M. S. Reginei Maria, trimisă „*României June*“ cu prilejul semicentenarului ei. (F. D. XXXVII, No 49, 1).

— *M. S. Regina și Soc. acad „România Jună“*. Scrisoarea M. S. Reginei de admirație și îmbărbătare pentru activitatea binefăcătoare a „*României June*“. (In. 12 Dec.).

— *Serbările „României June“*. Trecutul societății. Programul serbărilor. (In. 3. Dec.).

— *Semicentenarul societății academice „România Jună“*. Planul sărbătoririi semicentenarului. (In. 17 Noemvr.)

— *Jubileul Societății „România Jună“*. Un monument lui *Eminescu* la Cluj. Scrisoare adresată președintelui Sindicatului general al presei, cerând sprijinul pentru succesul jubileului. (Ad. și Dm. 2 Dec.).

— *Dr. Zenovie Pâclișanu, Cronologia episcopilor Bălgradului înainte de Unire*. Date asupra acestor episcopi, dintre care unii, ca *Simion Ștefan*, au avut un deosebit rol în cultura românească. (C. C. XI, 17-29).

— *Gh. Bogdan-Duică, Maramureșul în anul 1812* In revista „*Vaterländische Blätter für den österreichischen Kaiserstaat*“, cu data de Miercuri, 17 Iunie 1812, a apărut studiul „*Die Marmaroscher Gespanschaft und ihre Merkwürdigkeiten*“. Autorul, încălțit cu inițialele C. R., vorbește și de Români, caracterizându-le firea (uneori, în bine) și subliniind lipsa lor de cultură. (Rm. XVI, 401-3).

— *Iașii în Cronicari și călătorii streini.* Dl Gh. Ghibănescu dă știrile care se găsesc în Cronica lui Miron Costin (1633-1692), dl M. Costăchescu pe cele din: „*Visitatio generalis . . . in provincia Moldaviae per Marcum Bendinum . . . anno Domini 1646, die 19 Octobris*“, publicat în Anal. Ac. Rom. tom. XVI. Mem. Secț. istorice, de V. A. Ureche. (Textul latin e dat paralel cu traducerea românească), iar d. Sever Zotta pe cele din: „*Souvenirs sur la révolution, l'empire et la restauration, par le général comte de Rochechouart*“ publ. de fiul lui, Paris, 1892. (I N I, fasc. II, 331-351).

— *Comunicarea d-lui Dr Zosin (Iașii în 1839).* — O comunicare în scris asupra celor ce spune despre Moldova și Iași Adrien Balbi în al său „*Abrégé de Géographie*, III-ème édition, 1839, pages 590-1“. (I N I, Fasc. II, 374-6)

— Arhiepiscopul Gurie, *Starea clerului parohial în Basarabia în timpul Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni* Studiul arată și puțina pregătire culturală, ce aveau preoții moldoveni în epoca imediat următoare anexării Basarabiei, la 1812, de către Rusia. (R. B. C. vol. XIV, 3-22).

— Av. Stadnițchi, *Eparhia Proilavo Ismailului.* (Material pentru istoria eparhiei basarabene) Istoric documentat al unei vechi așezări bisericești și culturale. (R. B. C. vol. XIV, 23-40).

— Onisifor Ghibu, *Amintiri din Basarabia.* Refugiul ardelenilor în Basarabia, în timpul războiului mondial Acolo au răspândit graiul și scrisul românesc prin propagandă orală și prin publicațiile ce au scos. (Cs. VI, 38-40).

— Nicolae Popovschi, *Românismul în Basarabia și Unirea.* Unirea Basarabiei cu România a fost făcută de fiii preoților și țaranilor români din Basarabia. Păstrarea limbei și bisericii naționale, ca și a literaturii populare, au prilejuit starea de suflet necesară unirii. (V. R. XIV, vol. L, 351-61)

— D. Munteanu-Râmnic, „*Polcovnicul*“ *Ioan Hâncu.* — Din „ziarul“ meu în Basarabia reînviată (1917-1919). — Pagini lămuritoare pentru felul cum cultura rusească înstreină sufletul Moldovenilor din Basarabia. (R. V IV, No. 1, 6-8).

— La „*Revista Săptămânii*“, o notiță cere mai multă grije din partea noastră pentru Români istrieni, în folosul cărora autoritățile de acolo au hotărât să le înființeze comuna Vallarsa. (I. E IV, No 102 - 4)

— I. Urban Iarník, *Dragoste de grai și de viers românesc* Imprejurările în care filologul ceh I. Urban Iarník a avut legături cu România și a învățat românește. Sânt aci și amintiri de preț despre unele personalități culturale ale noastre. (V. N. XVIII, 41-54; 82-94).

— Paul I. Papadopol, *După zeci ani . . .* E bine să împrespătăm amintirea creatorilor în artă, știință, viață practică,

pe care i-a avut neamul nostru. E tocmai ce face dl Papadopol, vorbind sumar, în acest articol, de I. L. Caragiale, Petre Liciu și Ioan Adam. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 2).

— A. Davilla, *Dintre cei răposați. Pompierul*. Un lăutar, compozitor, eră cunoscut cu numele de „Pompierul“, de când luptase ca voluntar, la 1848, în trupa pompierilor, pe Dealul Spirei din București, împotriva Turcilor lui Omer-Pașa. E unul din lăutarii născocitori și răspânditori de cântece și având un rol apreciabil în istoria noastră culturală. (Gn. II, 94).

— Ștefan C. Ioan, *Noua activitate a Ateneului român*. Conducătorii Ateneului român vor să-l facă centrul și coordonatorul întregii mișcări culturale din România. Planul acestei activități. (Vt 4 Dec).

— *Reorganizarea Ateneului român* Programul de activitate. (Ir. 7 Noemvr).

— Mihail Dragomirescu, *Noua îndrumare a Ateneului român*. Expunerea unui nou program de activitate a Ateneului român. (Nz. I, No. 7-8, 1-4)

— Ovid Densusianu, *A fi. . român*. II. La sfârșitul articolului, vorbește de junimismul universitar din București, acum douăzeci și cinci de ani. Aprecierile sânt defavorabile. (V. N. XVIII, 58—61).

Recensii.

— *Analele Academiei Române*, seria II, tom. XLI, 1920—1921. (I. N. I, fasc. II, 388—394). — Sever Zotta

— *Anuarul Institutului de istorie națională*, publicat de Alexandru Lapedatu și Ioan Lupaș I, 1921—1922. (Cs. VI, 308—9). — V. L.

— *Istoria Teatrului în Moldova*, Vol. I, 1915, și II, 1922, de Teodor T. Buradă. (I. N. I, fasc. II, 382—4) — N. A. Bogdan.

— Idem, Vol. II. (R. I VIII, 202—3). — N. Iorga.

— Idem (C. L. LIV, 790—1). — C. P.

— *Studii istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică* de Ioan Caraiani (I. N. I, fasc. II, 397—8). — Gh. Gh

— *Greater Roumania* de Charles Upson Clark. (I. E. IV, No. 100, 47)

IV. Bibliografie.

— La „Cronică“: *Biblioteca Studențimii Române din Paris, de la 1848* — istorica, interesanta bibliotecă prezidată de Lamartine a fost găsită de dl N. Iorga și transferată la „Școala Română“ dela Fontenay-aux-Roses. (R. V. IV, No. 4, 8).

— La „Cronică“: Biblioteca societății „România Jună“ de la Viena (5.000 de volume) cu manuscrise și scrisori de Mihail

Eminescu, V. Alecsandri, Titu Maiorescu, Duiliu Zamfirescu, I. Negruzzi, Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, etc. fusese vândută Universității din Viena. După războiu, „România Jună“ reconstituită a recăștigat în parte biblioteca. (R. V. IV., No. 4, 5)

— *Manuscrisurile Bibliotecii Universității din Cluj* Notiță asupra bogăției de manuscrise, unele neutilizate de cercetători români. (A. L. A. III, ser. III, No. 67, 7).

— *Biblioteca Sion*. Articol, care relevă marea valoare a bibliotecii dlui G. Sion și exprimă admirația pentru gestul proprietarului, care a donat-o Universității din Cluj. (Pt. 8 Dec.).

— *Donația „Sion“*. Descrierea festivității, care a avut loc la Biblioteca Universității din Cluj, cu prilejul deschiderii expoziției de cărți, stampe și monede, donate de dl G. Sion Universității clujene. Relevarea bucaților celor mai de valoare din colecția dăruită. (In. 9 Dec.).

— *George Sion* Articol de elogii și sublinierea importanței culturale a colecției sale de cărți donate Universității din Cluj. (Pt. 9 Dec.).

— C. B., *George Sion*. Biografia donatorului prețioasei colecții de cărți, stampe și monede Universității din Cluj (In. 9 Decembrie).

— N. Iorga, la „Cronică“, pomenește de volumul „Festschrift zur Erinnerung an den 200. Geburtstag seines Stifters Samuel Baron von Brukenthal“ care cuprinde prețioase lămuriri asupra bibliotecii și în special asupra manuscriselor. (R. I. VIII, 121-2).

— Dr. Ioan Urban-Jarnik, *Șezători românești de pe muntele Sion din Praga*. În mănăstirea Strahov din districtul Hradciany din Praga, unde e superior filoromânul Metodiu Zavoral, se află cea mai bogată bibliotecă, după aceea a Universității din Praga: ea cuprinde 100.000 de volume, 2000 de manuscrise și 1200 incunabile (V. R. XIV, vol. LI, 141-2).

— Petronius, G. *Bengescu*. — Un român ce contribuie la erudiția literară franceză. — Lucrarea lui Bengescu: „Voltaire, bibliographie de ses oeuvres“, e un model de conștiincioasă și erudită cercetare bibliografică. (Vt. 4 Dec.).

V. Folclor și Etnografie.

— Ovid Densusianu, *Primăvara în poezia noastră populară*. Primăvara e cântată mai frumos în cântecele care amintesc păstoritul, cu dragostea de codru și de cuc. E o dovadă că Românul a fost înainte de toate păstor în curs de atâtea veacuri. (V. N. XVII, 213-225).

— V. Bogrea, *In jurul „Alexandriei“, „Paștele Blajinilor“ și altele*. Lămurirea, cu un vast aparat critic, a unor expresii

și nume proprii obscure din Alexandria. Acestea sânt: Paștele Blajinilor, Apa Sâmbetei, Măru-Roș, Nedeia-Cetate, Alexandru-cel-Mare în folclorul nostru, Criș, Goți-Magoți, Alamani-Zimbri. (A. D. III, 325-38).

— C. Bobulescu, *A lua Paști*. Anafora Paștelui e în aceeași vază la toți Români. Despre ea pomenesc și cele mai vechi cărți bisericești. Ritualul și amestecul pâinii cu vin pot fi specifice Țării-Românești și Ardealului. Datina a venit din nevoia de a mângâia și pe cei cari nu puteau lua Sfânta împărtășanie. (Lm. III, 366-74).

— Artur Gorovei, *Despre descânțece*. Studiu de folclor. Înșiruirea de numeroase descânțece la alte popoare și la noi, din cele mai vechi timpuri. Relevarea unor legături între aceste descânțece. Materialul e astfel grupat: 1. Credița în existența diavolului. 2. Frica de diavol, care este pricina boalelor. 3. Exorcismul. (Șz. XXX, vol. XVIII, 177-192, 209-224, 241-256, 273-288).

— E. m. Elefterescu, *Ielele*. Superstiția în iele ar fi o legendă asiriană trecută din veac în veac. Ielele se numesc „Rusalii“, dar, nefiind bine ale pomeni pe nume, li se zice „iele“ sau „dânsele“. Articolul e întregit prin exemple de povești despre iele. (Șz. XXX, vol. XVIII, 137-143).

— I. Nicolăescu-Poenene, *Strigăturile românești*. Lauda strigăturilor de la horă cu multe exemple (Iz IV, No 2, 1-3).

— G. T. Kirileanu, *Orații la nuntă din valea Bistriții moldovenești*. Între manuscriptele Academiei Române, se găsesc multe colecții de *cânțece de lume cărturărești*, un fel de antologii ale tinerilor eșiți din școlile bisericești de pe vremuri. În ele găsim de multe ori și versuri din popor. Un astfel de manuscript e al lui *Vasile Creangă*, unchiul marelui scriitor. Cuprinde: „Vers asupra cetății de la Neamțu“, „Vers frumos“, „Fabule și orații la nuntă“, (reproduse aci), „Începutul conăcării“, „Începutul ertăciunei“, „Poftirea la bucate“ și iar „Începutul conăcării“. (Șz. XXX, vol XVIII, 9-15).

— Zenobia M. Georgescu, *Poezia populară* Scurtă privire generală asupra poeziei populare române. Îndemn de a feri poporul de influența cântecelor de mahala, pline de neologisme și barbarisme. (Iz. III, No 9-12, 3).

— Paul I. Papadopol, *Metafora și alegoria în poezia noastră populară*, Numeroase exemple din poezia noastră populară pentru a remarcă o bogată imaginațivitate revărsată în limbă. (A. L. A. III, ser III, No. 94, 2).

— G. T. Kirileanu, *Cuvinte poporane din Dicționarul manuscript al Marelui-Vornic Iordăche-Golescu*. Sânt alese și publicate cuvintele în legătură cu viața, obiceiurile și credințele poporane. (Șz. XXX, vol. XVIII, 105-8, 744-6, 161-4).

— Supt titlul *Insemnări*, sânt extrași din „Revista Pădurilor“ pe Oct-Dec. 1921, termîni populari, cu explicarea lor, asupra liberului de teiu. (Șz. XXX, vol. XVIII, 158-9).

— N. Iorga, *D. Bobulescu, Lăutarii noștri*: din trecutul lor, schiță istorică asupra muzicii noastre naționale corale, cum și asupra altor feluri de muzică, București, 1922. Recensie elogioasă, cu completări. (R. I. VIII, 141-2.).

— Dumitru Rădulescu, *Monografia satului Rudari-Dolj*. Articol elogios despre lăutarii din comuna Rudari, județul Dolj (Iz. III, No. 9-12, 4-5).

— Ion Ordeanu, *Pentru cîntecul bătrînesc*. Cîntecul popular trebuie cules în întregime, nu numai versurile, ci și melodia. (La sfârșitul articolului, sânt două portative cu notele unui cîntec bătrînesc, cules de la Români din Bulgaria, lângă Dunăre). (I. E. IV, No. 109, 3)

— *Colecționarea muzicii populare* Amintirea culegerilor, care s'au făcut sau sânt în curs, în Ardeal, de poezie și muzică populară. (Un. 9 Noemvr.).

— Prof. Mih. Gr. Poslușnicu, *Cu prilejul sărbătorii maestrului Gheorghe Dima*, director la Conservatorul din Cluj. — Amintirea lui Gavril Musicescu, care a dat „primele armonizări corale ale tezaurului nostru melodic popular“ El a îndemnat pe compozitorul Dima pe aceeași cale. (Rv. M. II, No. 3-4, 41-4).

— G. Bogdan-Duică, *Un culegător de poezie populară*. — *Martin Samuel Möckesch*. — E dintre cei mai vechi — și puțin cunoscut. Dl Bogdan-Duică dă biografia lui (sas, născut la 1811, în Rusciori și mort la 1890, în Sibiu) și părți din poeziile populare române culese de el și publicate în revista „Transilvania“, anul 1844, No. 47 și 48. (Gn. I, 332)

a c, *Povestea lui Archirie*, scoasă din hârtii bătrîne de Al. Lupeanu, editura librăriei Aug S Deacu, Gherla 1922. Recensie elogioasă. E „o nouă și admirabilă variantă veche a povestirii lui Archirie scrisă în 1773, în limba veche și înțeleaptă a timpului“. (Tr. LIII, 758)

— D. Caselli, *Biserica Sf. Nicolae domnesc din Curtea d'Argeș*. Poezia populară și întemeierea bisericii Sf. Nicolae. — Versurile populare dau ca întemeietor pe Negru-Vodă și zădăresc că Sf. Nicolae domnesc e cea dintâiu biserică creștină zidită în Țara-Românească. (R. I. A F. XVI, 141-2)

Dr. Ch Laugier, *Băile Mehadia*. Pe lângă istoricul și cercetarea medicală a băilor, se reproduce legenda apelor de la Mehadia și se dă etimologia — fantastică — cuvîntului: din „Ad Mediam“, adică: la calea jumătate, între Dunăre și Sarmisegetuza, s'a făcut „La Media“, formă care se aude și azi, alături de Mehadia. (A. O I, 305-320).

— La „Revista Săptămânii“, cu prilejul recenziei, ce se face volumului „Originea poeziei populare“ de Petru Cancel, e tipărit sfârșitul unui cântec bătrânesc, al Crețului, auzit la Stanotârni, în județul Vidinului. Cântecul însuși spune cum s'a născut. (I. E. IV, No. 108, 4).

— Barbu Lăzăreanu, *Tot despre umorul poporan. In jurul lui Nastratin Hogea cel evreesc*. I. Eroul e numit *Ostropoler* sau *Astropolier*, întrucât alfabetul ebraic are numai consonante, după cum se crede că numele e de la Ostropole (Galiția) sau de la Astropolis, „cetatea stelei“, oraș legendar, ca Utopia. II. Al doilea culegător de hazuri evreiești în țara noastră e *Marcus-Ami*. Anecdotele lui au fost publicate în „Egalitatea“, Noemvrie, Decemvrie 1904 și Ianuarie 1905. (A. L. A. III, ser. III, No. 74, 7).

— Barbu Lăzăreanu, *Herșul Astropolier*. Istoricul — cu extrase — al colecțiilor de snoave evreiești din țara noastră. Epicul lor erou e Astropolier. (A. L. A. III, ser. III, No. 71, 7).

— A[r tur] G[orovei], *Chestionar de folclor*. La chestionarul alcătuit de A. G. și editat în 1904 de Casa școalelor, care l-a trimis tuturor școalelor din țară, n'a răspuns decât Dimitrie I. Bălan, în 1915, un elev al Școlii normale din Fălticeni, de loc din comuna Preutești, jud. Suceava. Aci se publică răspunsul la capitolele: Pământul, Creațiunea și destrucțiunea. (Șz. XXX, vol. XVIII, 19-22).

— *Chestionar de Folclor*. Răspunsuri din Preutești, jud. Suceava, culese de Dimitrie I. Bălan. Materialul e grupat în: Strigoii, vrăjitori, fermecători, zei și eroi, calendarul, sărbători și petreceri, medicina superstițioasă. (Șz. XXX, vol. XVIII, 238-240).

— A. G., *Chestionar de folklor*. Răspunsuri din Preutești, jud. Suceava, culese de Dimitrie I. Bălan. Grupurile: *Apa*, prin ce legendă se explică originea apei în general, de unde izvorăsc fluviile, ce divinități le-au dat naștere, ce se spune despre târguri și sate înecate, demoni și alte vedenii în asemenea locuri, despre fântâni și izvoare. *Zoologia*: despre ce animal se crede că e bine ori rău, când îl vezi. (Șz. XXX, vol. XVIII, 33-7).

— Ion Săn-Giorgiu, *Inapoi spre poezia populară*. (Cu prilejul unui studiu al dlui Ovid Densusianu). Recenzie elogioasă a volumului I din „Viața păstorească în poezia noastră populară“. Evidențierea temei: literatura noastră nu poate intra în cadrul literaturii universale decât prin ceea ce are specific românesc. De-aci, îndemn literaților spre izvorul băștinaș al poeziei populare. (Rv. M. II, No. 3—4, 1—5).

— N. Iorga, *Cântece basarabene*. Colecția I. Buzdugan cuprinde cântece, în care țăranul basarabean exprimă sentimentul său de legătură frățească nu numai cu Moldoveanul de dincolo de Prut, ci și cu Ardeleanul. E sentimentul, care ne-a dat Basarabia. (Rm. XVI, 1-5).

— N. I. [o r g a], la „Cronică“, relevă afirmațiile lui Gh. Maior (în „Telegraful Român“) că fabula „Mioriței“ e populară, că locul, unde s'a petrecut, sânt munții din jurul Oituzului, iar Ungureanul e mocan din Treiscaune, care, ca și cei din țara Bârsei, are oi bărsane. Acolo, știu această poezie bătrânii albiți de zile și care nu pot să citească o boabă. Și melodia e a finutului: jalea tăcută, înfundată, să nu ți-o știe toată lumea. (Rm. XVI, 288).

— M. Sd. [S a d o v e a n u], *O nouă variantă a Mioriței*. E un „Cântec al Miorărei“, publicat de d. M. Costăchescu în „Moldova de la Nistru“. Se găsesc aci cuvinte nouă (*gomăn*, cântec; *sînuori*, revărsatul zorilor; *lance*, cață). Unele părți sânt asemenea variantei Alecsandri, altele sânt necunoscute, fine și artistice. Cântecul e auzit de la Gheorghe a Vasiloaicei din Lungani, județul Iași. El sprijină teoria că Miorița s'a născut la poalele munților moldovenești. (V. R. XIV, vol. LII, 236-8).

— La „Insemnări“, se reproduce prefața unei cărți de colinde, care cuprinde sfaturi bune de cum trebuie să se rânduiască o asemenea colecție. (Lm. III, 759 60).

— Nichifor Crainic, *Cu prilejul unei cărțuții de colinde*. Recenzând colecția de colinde a dlor Gh. D. Mugur și V. Voiculescu, dl Crainic subliniază cele două mari idei care se desfac din ritmurile acestea: religia și rassa. „Sărbătoarea sfântă se împletește până la confuzie cu datina cântecului strămoșesc“. Cei care susțin originea păstorească a poporului nostru n'ar trebui să uite că Plugușorul, capodopera poetică a vieții plugărești, deschide perspective istorice mult mai adânci (Lm. III, 104-6).

— Într'o notiță bibliografică despre colecția: „De sărbători. Colinde“, Sibiu, 1921, de N. I. Dumitrașcu, se relevă că autorul declară a fi auzit în Găldăeni, pe Borcea, colinde întocmai ca cele din colecția G. Dem. Teodorescu trimise acestuia în 1875 de Simeon Mănescu, care a trăit și în Găldăeni. Deci, după 43 de ani, acèle colinde nu s'au schimbat. (Șz. XXX, vol. XVIII, 56).

— Em. Elefterescu, *Origina și istoricul jocului călușarilor*. Jocul călușarilor e o frumoasă rămășiță dintr'un vechiu mister asemănător cu cele de la Romani și Grecii primitivi. Pentru numele de Călușari, se relevă două etimologii: 1. *Colli-Salli*, corporația de Salli (Săltători) în onoarea zeului Ianus; 2. *Căluș*. Românul z'ce: „i-a pus călușul în gură“ de cel care nu vorbește; între Călușari e un „mut“. (Șz. XXX, vol. XVIII, 296-303).

— C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Gurbănele*. *Gurbăne* sau *praznicul alor sfinte* e un praznic ce-l fac Rudarii în ziua de Sf. Gheorghe sau la Ispas. Caravlachii din Bosnia, pe care dl Th. Filipescu îi consideră descendenți ai Rudarilor olteni, au cuvântul *curban*, care înseamnă „jertfă“ și e luat din turcește.

Caravlahii și Rudarii se aseamănă mult în meșteșug, graiu, credințe, obiceiuri și tradiții. (A. O. I, 35—40).

— Un cititor, *Târgul de fete de pe Găina*. Descrierea datinelor și a petrecerilor, cu jocuri, cântece și încuscrii cu viincioase, de la târgul de pe platoul muntelui Găina. Un alt târg e la Hălmagiu, în ziua de Sân-Toader; aci vin îndeosebi neveste tinere. (Cs. VI, 211—2).

— C. V. Gerotă, *Căsătoria la Romani și la noi*. Incercări de studiu comparativ. — Descrierea nunții la Romani și unele apropieri cu nunta de la noi. (A. O. I, 208—214).

— Ion Ordeanu, *Românii sub o altă coroană*. Date asupra Românilor din Jugoslavia, după lucrarea lui Felix Kanitz, „Das Königreich Serbien und das Serbenvolk“. (I. E. IV, No. 103, 2—3).

— Ioan Georgescu, *Avram Iancu în poezia populară română*. Citații din cârticica „Poezii populare despre Avram Iancu“ de Simion Fl. Marian, Suceava, 1900. Din citații, reiese cât de mult e prețuit și laudat Iancu în popor. (Tr. LIII, 566—9)

— M. Graur, *Rutenii la noi*. Infățișarea, obiceiurile și limba Rutenilor din județul Botoșani. (Rv. M. I, No. 9, 25—8).

— N. N. Răutu, *Dr. O. Topa, Românii din țara Sipe-nițului*, Cernăuți, 1922. Cu prilejul unei recenzii, se atrage atenția asupra Românilor din Nordul Bucovinei, care mărturisesc că sânt Români, dar și-au uitat graiul strămoșesc. (Rv. M. II, No. 5, 30).

— Emanoil Bucuța, *Românii din America*. Grija pentru Românii din afara țării, căci „poporul trebuie să ajungă a se legă și a-și legă toate mădulele, pentru ca să trăiască întreg și să înrăurească cu toată ființa lui“. (În articol, se și recensează lucrările d-lor Nicolae Petrescu și Șerban Drutzu despre Românii din America). (I. E. IV, No. 105, 1-2).

— Ioan N. Roman, *Dobrogea (?)*. Memoriu resumativ al drepturilor Românilor asupra Dobrogei. Între argumente, se dau și date etnografice și numiri topice. (A. D. III, 445-98).

— Alexandru P. Arbore, *O încercare de reconstruire a trecutului Românilor din Dobrogea*. Făcându-se istoricul Dobrogei, se insistă asupra vieții Românilor de acolo: originea, așezările și traiul lor în decursul vremii, mutările și contactul cu streinii. Nu numai istoria, ci și folclorul și toponimia Dobrogei dovedesc caracterul vechiu românesc al provinciei (A. D. III, 237-91).

— Alexandru P. Arbore, *Câteva însemnări etno-istorice asupra Dobrogei în veacul de mijloc: Raguzanii*. Spre sfârșitul studiului, se spune că amintirea Raguzanilor s'a păstrat și în poezia populară dobrogeană, căci ei trebuie să fie acei latini, despre care pomenește cântecul popular de aci. (A. D. III, 36-47).

— G. Vâlsan, „Bulgarii“ lui Boscovich. Memoriul lui R. G. Boscovich: *Giornale di un viaggio da Constantinopoli în Polonia*, Bassano, 1784, menționează în pripă și fără sens etnografic populațiile printre care a trecut călătorul raguzan în vara anul 1762. Aceasta se poate dovedi prin citirea mai atentă a memoriului și prin confruntarea lui cu alte izvoare contemporane. Prin „bulgari“, Boscovich înțelegeă locuitorii creștini ai „Bulgariei“, nume pe care îl dă adesea, în loc de „Turchia“, ținutului de la Balcani la Dunăre. La pag. 442 sânt *Rectificări și Adausuri*. Articolul d-lui Vâlsan a apărut întâiu în „Lui Nicolae Iorga, omagiu“, pp. 313-8. (A. D. III, 319, 24).

— Lj. Miletić, *Vechimea elementului bulgăresc în N. E. Bulgariei și în Dobrogea*. E traducerea d-lui C. Brătescu a capitolelor II și III din studiul „Das Ostbulgarische“, apărut la Viena în 1903, în publicațiunea: „Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Schriften der Balkankommission, Linguistische Abtheilung“. Sânt, în aceste capitole, și constatări și afirmări, care trebuiesc luate în seamă la studiul etnografic și toponimic al Cadrilaterului și Dobrogei. (A. D. III, 189-205).

— Alex. P. Arbore, *Câteva însemnări asupra Cherchezilor, Grecilor și Arabilor din Dobrogea*. Cerchezii, înfrânți de Ruși, au emigrat în Turcia la 1864 și o parte s'a așezat în Dobrogea, de unde au emigrat după războiul de la 1877-78. Aveau obiceiuri sălbatice. Grecii se cunosc la orașe; un singur sat e grecesc. În Dobrogea se găseau odinioară și Arabi. (A. D. III, 504-7).

— I. Dumitrescu, *Folklor tătăresc din Pervelia*. Câteva snoave și jocuri de copii, cele mai multe de proveniență turcească. La jocuri, se redă și textul tătăresc. Un „cuvânt introductiv“ arată că folclorul tătăresc are multe împrumuturi turcești. (A. D. III, 309-15).

— C. Brătescu, *Lacul Tașaul*. (Note dintr'o călătorie). Pe lângă studiul științific al terenului din vecinătatea lacului, se dau și însemnări despre felul cum se alcătuiau unele sate românești din Dobrogea, de exemplu Cicârâcci. (A. D. III, 522-38).

— N. Batzaria, *Zidirea cetății Scutari (Scodra)*. — Legendă populară sârbească. — Traducerea legendei, cu o notă, în care se relevă asemănarea acestei poezii sârbești cu „Legenda Curtii-de-Argeș“ din literatura noastră poporană. (A. L. A. III, ser. III, No. 89, 3).

— N. Batzaria, *Marco Crale*. Personagiul istoric nu a fost prea însemnat, dar cel legendar are un nemărginit ecou în poezia populară din Macedonia, Exemple din cântecele cerșetorilor slavi, trubaduri, care-l proslăvesc și descrierea mănăstirii Trescaveț, ctitoria lui. (Lm. III, 375—80).

— Dragoș Protopopescu, *Aspecte de literatură comparată*. — *Folklor englez și Folklor român*. Dl. Marcu Beza a ținut

la King's College din Londra două conferințe: „Percy's Reliques, Scott's Mystrels and the Roumanian folkpoems“ și „Significance of some Roumanian superstitions“. Plecând de la aceste conferințe, dl Protopopescu constată: folclorul român e uneori superior celui englez. Baladele noastre, narative în esență, individuale ca factură, sânt necontaminate de elementul dramatic, universal al Nordului și au evoluat mai liber și mai înfloritor în impulsuni de rasă și natură (V. R. XIV, vol. LI, 106-15).

— S. T. Kirileanu, *Folclorul ca obiect de învățământ*. Ce antologii folcloristice ar trebui alcătuite și folosite în ora de povești, care ar fi introdusă în școli, întărind și păstrând datinele și literatura populară. (Lm. III, 770-3).

— Barbu Delavrancea, *Șezătoarea*. 1 Martie 1892. — Articol elogios (retipărire). prin care, anunțând apariția revistei de folclor „Șezătoarea“, Delavrancea dă și indicații de cum e mai bine să fie publicat materialul. Pe lângă notele explicative, e socotită ca necesară și eliminarea a ceea ce e de prisos în versuri. Poveștile însă nu trebuiesc judecate deosebit de povestitor. (Șz. XXX, vol. XVIII, 67-77).

— Artur Gorovei, *După treizeci de ani*. Istoricul revistei de folclor „Șezătoarea“, al cărei prim număr a apărut la 1 Martie 1892, în Fălticeni, fondatori fiind Artur Gorovei și învățătorii: Mihail Lupescu, N. Vasiliu, C. Pavilescu, Teodor Pavilescu, Teodor Danielescu. Printre susținătorii revistei au fost și Barbu Delavrancea, Angelo De Gubernatis, Frédéric Damé, Mihail Popescu, I. G. Bibicescu. (Șz. XXX, vol. XVIII, 57-67).

— Serafim Ionescu, *Cum s'a născut Șezătoarea*. În 1887-88, autorul articolului, împreună cu Mihail Lupescu, a îndemnat pe învățătorii suceveni să culeagă material de folclor și să facă geografia localității, după un chestionar dat. Urmările au fost: întemeierea revistei „Șezătoarea“ și „Dicționarul geografic al județului Suceava“. (Șz. XXX, vol. XVII, 85-6).

— Alexandru Vasiliu, *Amintiri*, Cum s'a menținut revista de folclor „Șezătoarea“. Cine a dus greul. (Șz. XXX, vol. XVIII, 87-90).

— I. Teodorescu (Broșteni), *Aduceri aminte despre „Șezătoarea“*. Cum și de la cine a cules dl Teodorescu materialul publicat în „Șezătoarea“. (Șz. XXX, vol. XVIII, 91-2).

— Ion N. Popescu, *Cum am cunoscut pe Domnul Gorovei și cum mi-am putut dobândi „Șezătoarea“*. Articol interesant pentru râvna unui folclorist și felul cum se creiau legături între folcloriști. (Șz. XXX, vol. XVIII, 92-7).

— Șt. St. Tuțescu, *Cum am cunoscut „Șezătoarea“*. Istoricul activității d-lui Tuțescu ca folclorist și enumerarea colecțiilor sale. (Șz. XXX, vol. XVIII, 98).

— G. Murgoci, *Filologi și folkloriști engleji în România*. Programul turneului de conferințe ținute în țara noastră de Dr. Moses Gaster, W. A. Craigie, A. R. Wright, în vara lui 1821. (Șz. XXX, vol. XVIII, 3-6).

— S. Teodorescu-Kirileanu, *Bibliografie folkloristică*. O listă de opere folkloristice, rânduite după numele autorilor, în ordine alfabetică. E o completare a unei alte liste publicate în „Șezătoarea”, an. VII. (Șz. XXX, vol. XVIII, 134-6, 156-160, 272).

— *Bibliografie*. Amintirea unor studii și colecțiuni de folclor, pe ici, pe colo cu mici observații. (Șz. XXX, vol. XVIII, 303-4).

Recensii.

— *Vieța păstorească în poezia noastră populară*. I, 1922, de Ovid Densusianu. (V. R. XIV, vol. LII, 283-5). — I. Șiadabei.

— *Originea poeziei populare* de P. Cancel (C. L. LIV, 790) — S.

— *Lăutarii noștri* de C. Bobulescu. (Rv. M. II, No. 7, 31).

— M. Gr. Poslușnicu.

— *Alexandria în literatura românească* de N. Cartoian. (Fl. VII, 708).

VI. Pentru limba literară.

— Ioan Slavici, „*Păsăreasca*”, de azi. Juste observații asupra greșelilor prea multe, care se fac azi, fără teama unui control, în limba românească scrisă. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 2; No. 71, 1; No. 72, 7; No. 76, 5; No. 82, 4).

— Ludovic Dauș, *Câteva cuvinte*. Di Ioan Slavici, în articolele despre limba literară, întrebuițează multe forme discutabile: *archimandrit* și nu *arhimandrit*, *frasă* și nu *frază*, *doue* și nu *două*, etc. (A. L. A. III, ser. III, No. 110, 1).

— Septimiu Popa, „*Paștile*”. *Păsăreasca de azi*. — Ca răspuns observațiilor d-lui Slavici, se susține că forma corectă e „*Paștile*”, substantiv feminin, care are numai plural, nu „*Paște*”. „*Paștile*” e forma întrebuițată pretutindeni în Ardeal, precum și în textele vechi. (A. L. A. III, ser. III, No. 80, 5).

— Arhim. Scriban, *Paștile ori Paștele?* „*Paștile*” e o formă de plural cu înțeles de singular. De-aceia, forma de sing. „*Paștele*”, prin legătura logică cu înțelesul, a început să se impună. E o evoluție firească a limbei vie, contra căreia nu trebuie — și ar fi și în zadar — să ne opunem. (A. L. A. III, ser. III, No. 86, 3).

— Septimiu Popa, *Incă odată „Paștile”*. Argumente nouă în favoarea formei „*Paștile*”, împotriva celei susținute de Arhim. Scriban: „*Paște, Paștele, Paștelui*” (formă de singular). „*Paștile*” e statornicit și de gramatică și de limba vie. (A. L. A. III, ser. III, No. 92, 1).

— Ioan Slavici, *Un manual de gramatică*. Azi, se scrie repede și superficial la noi. Dovadă, cel mai bun manual de limba română „Curs de limba română” pentru clasa III-a secundară de Densusianu și Candrea. Și aci s’au strecurat greșeli. (A. L. A. III, ser. III, No. 108, 1)

— Doctorul Țigrec, *O asistență ... gramaticală a „neorientaților”*. Pentru evitarea greșelilor de limbă remarcate de dl Slavici, ar fi bine să se facă o gramatică, după o metodă mnemotehnică. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 5)

— Ion Gorun, *Ardelenismele și limba cultă*. Sânt ardele-nisme, a căror folosință e îndreptățită: *nea, pătrar, aiu, un pic, fărină, aprinjoare, nici când, să steie, să ieie*, etc. (în loc de *să stea, să ia*), *a sfârtică, pană*. Trebuiesc însă eliminate streinismele, precum: *exmis, fasiune, konzum, konzult, cassar*, etc. Calea cea bună e adaptarea întru toate a limbii culte din „Vechiul Regat”, cea întrebuițată de scriitorii noștri fruntași. (Ț. N. III, 56 8).

— Ion Gorun, *Erezii gramaticale*. Sânt greșite formele: *acoperă; suferă*, etc., (verbe de conjugarea a IV-a trecute la I-a) și *origină, margină, latură*, etc., cu *ă* la sfârșit în loc de *e*. (Ț. N. III, 151-2).

— Ion Gorun, *Limba și licențele poetice*. După o trecere în revistă a licențelor din versurile lui Eminescu, concluzia: să nu luăm, în proză, exemple de la licențele poetice și mai ales nu de la cele de ordine gramaticală. (Ț. N. III, 190-3).

— Ion Gorun, *Convorbiri despre limbă. Ce luăm și ce-al nostru*. Forma corectă, în care urmează să primim unele neologisme: *la ora trei*, nu *la orele trei*; *pedepsit cu moartea*; nu *pedepsit de moarte*; în proza literară, să nu întrebuițăm invariabilul *a*, ci *al, ai, ale*, acordate cu vorba, pe care o determină; *viraj și aterisare* s’ar înlocui cu *ocolure și scoborîre*; românizarea neologismelor să nu meargă prea departe: *a trage luarea aminte*, în loc de, cum e corect, *a atrage* .. (Ț. N. III, 245-8).

— Ion Gorun, *Limba de clasa a treia*. Multe neologisme, pentru care avem termeni corespunzători de-ai noștri: *voiaj-călătorie, curse-alergări, fantezie-închipuire*, sânt folosite pentru a arăta o pretinsă distincție socială, limba poporului rămânând pentru clasa a treia. (Ț. N. III, 280-1).

— La „Note”: *Iarăși limba românească*. Articol împotriva acelor care fac abuz de neologisme sau folosesc barbarisme, neprețuind bogata și frumoasa limbă românească de la țară. (Ț. N. C. III, 235-6).

— Ion Gorun, *Convorbiri despre limbă. Conjuziuni diferite*. Sânt arătate distincțiile, ce trebuiesc să se facă între *ordin* și *ordine*, între *-ei* și *-ii* de la genitivul feminin, între pluralele în *-e*, *-uri* și *-i*. (Ț. N. III, 218-20).

— I[orga N.] scrie la „Cronică“: „Odată n'are dreptate dl I. Gorun în notele sale asupra greșelilor de limbă, din foiletonul „Gazetei Ardealului“: *Școli, boli, coli*, sânt plurale foarte bune, pe care le arată toate vechile documente; „Moldova nu cunoaște altele“. (Rm. XVI, 32)

— Ștefic, Academia Română. Ședința din 17 Noemvr. 1922. *Comunicarea d-lui N Iorga: Din viața vechiului Dolj*. Documentele doljene vădesc un caracter național deosebit de celelalte părți ale țării. Cercetătorul rămâne uimit de frumusețea cuvintelor găsite și de întorsătura deosebită a frazelor. (Un. 20 Noemvr.).

— Doctorul Y grec, „Gramaticale“. *I și Ei*. Dl I. Constantinescu din Santos, Brazilia, dă regula: genitivul substantivelor feminine de orice declinație se formează adăugându-se la plural sufixul *i*. Regula nu e corectă, întru cât forma articulată se formează numai din forma nearticulată corespunzătoare, adăugând articolul. Ca să știm cum e genitivul singular articulat al unui cuvânt, ne uităm nu cum e pluralul, ci cum e singularul nearticulat. (A. L. A. III, ser. III, No. 95, 4).

— Arhimandritul Scriban, *Sluțirea graiului românesc*. Observări asupra greșelilor de limbă în vorbirea și scrierea pripită de azi. Dorința ca discuțiile să se urmeze cu spirit împăciuitor. (A. L. A. III, ser. III, No. 78, 2).

— Arhimandritul Scriban, *Rânduiala discuțiunilor despre scrierea și vorbirea cum se cade a limbii românești*. Observațiile asupra limbii e bine să se grupeze în trei categorii: vocabularul, morfologia, sintaxa. (A. L. A. III, ser. III, No. 80, 4).

— Ion Romoșian, *Asupra „Rânduiei scrisului românesc“ de Arhim. Scriban*. Metoda grupării greșelilor de scris trebuie dusă și mai în amănunt de cum o face Arhim. Scriban. Se va ține seamă însă nu numai de regulile, ci și de uzul vorbirii. (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 1).

— Arhim. Scriban, *Răspuns d-lui Romoșian Ion*. Articol de polemică utilă. Arhimandritul Scriban își recunoaște unele greșeli de limbă, dar susține câteva afirmări, mai ales cu privire la metoda studierii limbii prin fixarea de categorii, din articolul precedent. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 4).

— B. L., *Adnotări estetico-gramaticale*. Formele scurte ale prezentului indicativ la unele verbe de conjugarea a IV-a nu au același drept la viață ca și formele lungi, dar metrica românească e, de cele mai multe ori, împodobită cu dânsese. Sânt însă și cazuri, când aduc o soluție, ca în rimele Elenei Simtion (din Ardeal) *părți-desperți*. (A. L. A. III, ser. III No. 99, 6).

— B. L., *Adnotații estetico-gramaticale*. Dentalele *l, n, și r*, urmate de *i*, se înmoaie din când în când. Exemplu: *ceri-cei*. Poezii se folosesc de aceasta pentru versificație. (A. L. A. III, ser. III, No. 100, 6).

— B. L., *Adnotații estetico-gramaticale. Qui, chi și cvi.* Scriem: Edgar Quinet, Carol Quintu, păstrând pe *qui* în numele proprii. Scriem: *cvinta* (din jocul de cărți) și *quinta* și *chintă*. Dar e absurd să se scrie — cum fac unii —: *equitate, echivalență*. (A. L. A III, ser. III, No. 102, 5).

— Barbu Lăzăreanu, *Adnotări estetico-gramaticale 1. Riu*. Pe lângă forma *riu* ori *râu*, gramaticile și vocabularele ar putea să recunoască existența — subalternă, dar legală — a formei *riu*. O solicită adeseori rima. Forma *riu* ar arăta mai limpede izvoru-i primitiv. (A. L. A. III, ser. III, No. 108, 6).

— Barbu Lăzăreanu, *Adnotări estetico-gramaticale. 3. Echivocuri*. „Pronumele posesiv — chiar când obiectul e unul, iar proprietarii sânt mai mulți — poate să cedeze locul formelor scurte *ne* și *vă*, legate de lucrul stăpânit prin câte o trăsătură de unire“. Așa: *casa-ne, masa-vă*. Intrebuințarea e însă dificilă și poate pricinui echivocuri. (A. L. A. III, ser. III, No. 108, 6)

— N. Bătzaria, *Pentru îmbogățirea limbei literare*. Limba noastră literară nefiind încă definitiv fixată și la formarea ei fiind bine să contribuie toate dialectele românești, e drept ca și cel aromân să ia parte cu ce are mai frumos, mai expresiv și mai neaoș. Exemple: marsin (de post), purintu (de dulce), apirire (a se face ziuă), dimândare (a porunci), gione (viteaz), năirire (supărare), Graiul-Mare (Noaptea Invierii). Petru Maior a făcut — și cu succes — încercarea de a întrebuința în scrierile sale termeni și expresiuni aromânești. Incetățenirea va fi ușurată azi prin mișcarea literară în dialect aromân, pe care dl Bătzaria o expune pe scurt. (C. L. LIV, 15-9).

— Ion Foti, *Ce este limba literară*. Istoricul formării limbei noastre literare, care e aproape limba ce se scrie și se vorbește în București, Răspunzând d-lui Bătzaria, care cere să fixăm limba, dl Foti precizează: limba nu se ticluiește și nu se impune, (C. T. C. III, 87).

— Pr. G. Grumăzeșcu, *Purificarea limbei cărților de ritual*. E vorba de îndepărtarea unor cuvinte, precum *curvă, spurcăciune*, care, auzite în biserică, produc desgust. (B. O. R. ser. II, XLI, 185).

— Liviu Marian, *G. Coșbuc despre formarea și unificarea limbei noastre literare*. Rezumatul a trei articole din „Viața literară“ pe 1906: „Provincialismele scriitorilor noștri“ (No. 8), „Pentru limba românească“ (No. 12) și „Cărțile bisericesti“ (No. 16 și 19). Coșbuc tratează pe larg, competent și metodic, chestiunea închegării limbei literare. El pledează mai ales pentru principiul că elementele constitutive ale limbei literare trebuiesc adunate din toate provinciile. (A. L. A. III, ser. III, No. 108, 5)

— La „Cronica mărunță“, se observă cât de dăunătoare e pentru cultura românească nesfârșita discuție în jurul stabilirii

unei unice limbi literare. E nevoie de gazete anume scrise pentru popor după regiuni și cărți pentru tineret, căruia să i se dea o lectură unificatoare de limbă. (Gn. II, 114).

— Paul I. Papadopol, *Pentru unificarea graiului*. In demn la unirea specialiștilor pentru stabilirea unor corecte și unice forme literare. (A. L. A. III, ser. III, No. 74, 5).

— Paul I. Papadopol, „*Limba ce vorbim*”. Discuțiunile asupra limbei ar fi bine să se urmeze în spirit împăciuitoar și nu cu pretenții de specialiști, ci la nivelul celor mulți. (A. L. A. III, ser. III, No. 93, 1).

— Dr. Ioan Bran-Lemeny, *Cântarul cuvintelor*. O problemă de educație și unificare. — O dovadă a unui om cult și corect e întrebunțarea cuvântului exact corespunzător noțiunii, pe care vrea s'o exprime. (A. L. A. II, ser. II, No. 62, 2).

— Bucureșteanu, *Limba cărților și revistelor*. E o limbă încălțită și haotică. Mulți naivi își închipuiesc că așa trebuie să fie limba literară. (Rm. XVI, 716).

— Ioan Sâmb-Giorgiu, *Cei certați cu gramatica*. In limba noastră scrisă, nu e o formă tip, respectată. Actele oficiale se drescăză neglijent și de necunoscători ai gramaticii elementare. Presa îndeosebi e dușmană limbei noastre literare. (Rm. XVI, 285-7).

— A. Nora, *Variațiuni pe teme lingvistice*. Observări asupra incorectitudinii, cu care se scrie azi în românește mai ales în ziare. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 4).

— George M. Vlădescu, *Limba nebunilor*. Un strigăt de alarmă asupra pericolului ce-l prezintă limba scâlțiată din ziare. Mulțimea, mai ales de la sate, e mai mult zăpăcită decât cultivată prin această limbă. (Nz. I, No. 4, 38-42).

— Arhim. Scriban, *Rânduiala scrisului românesc*. Chestiuni de ortografie. — Ortografia nu e numai o chestiune de formă, fiindcă „felurile de scriere prea stâlcite vatămă și limba și încurcă pronunțarea”. Pentru a nu rămâne numai la principii, autorul face și numeroase observații de amănunt. (A. L. A. III, ser. III, 82, 2).

— Ludovic Dauș, *Asasinarea limbei prin ortografia Academiei Române*. Academia, evoluând spre principiul fonetic, a făcut totuși concesii vechiului principiu etimologic. De-ac, o confuzie în scris, care împiedică unificarea limbei, Se cere — cu dreptate — limpezirea și stabilirea unei ortografii. (A. L. A. II, ser. II, No. 64, 3).

— A. Nora, *Dați cu o mână și iei cu alta*. Observații, cu exemplificări, asupra inconsecvențelor de ortografie, unele chiar patronate de Academia Română. (A. L. A. III, ser. III, No. 85, 4).

— *Sobrania și ortografia bulgară*. Se comentează ordinul fostului prim-ministru bulgar Stambulinsky, care a schimbat or-

tografia, stabilind pe deplin principiul fonetic. Fenomenul are analogii și cu fazele, prin care a trecut ortografia română. (B. O. R. ser. II, XL, 553-4).

— V. Ch., *Origina semnului de întrebare*. Semnul întrebării e de la Q-ul de la începutul cuvântului *Questio*, iar semnul exclamării, de la exclamația *io*, amândouă, cuvinte latinești. Au fost întrebuițate întâiu de tipograful Manutius din Veneția, în secolul al XVI-lea. După diferite transformări, și fiind la început așezate în capul propozițiilor, au ajuns la forma și locul de azi. (Cs. VI, 279).

VII. Traduceri în românește.

— N. Iorga, *Molière și Români*. — Comunicație comemorativă la Academia Română. După o caracterizare a lui Molière, încadrat în epoca lui, sânt amintite cu juste aprecieri traducerile în românește ale pieselor sale. (R. I, VIII, 1-10).

— Barbu Lăzăreanu, *Vicleniile lui Scapin și cele două Prețioase cu și fără scoarțe*. Fragment dintr'o conferință despre „Molière în românește”, rostită la Universitatea populară a Căminului U. E. P. Amintirea traducerilor lui Molière apărute în 1835 și 36, din teascurile tipografiei lui Eliade și în legătură cu „Societatea filarmonică”. (A. L. A. II, ser. II, No. 61, 3).

— N. Iorga, *Încă o traducere din Shakespeare*. Traducerea în românește, de către dl G. Topârceanu, a piesei lui Shakespeare „Visul unei nopți de vară” e total greșită și dovedește că traducătorul nu a cunoscut textul englez. (Fl. VII, 273-4).

— Adolphe Stern, *Shakespeare în românește*. După ce se arată importanța traducerii lui Shakespeare în românește, se face critica *Regelui Lear* în traducerea d-nei Miller-Verghi. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 2).

— Barbu Lăzăreanu, *Cântecul clopotului*. — Doi traducători vechi cu prilejul unei traduceri nouă. — Dl Mihail Pricopie publică în „Analele Dobrogei” No 3, an. III, o nouă traducere a „Cântecului clopotului” de Schiller. Traduceri mai vechi au făcut: Alexandru Pelimon, Vârgolici, N Rucăreanu și Ad. Stern. Mai bune sânt ale celor doi din urmă. (A. L. A. III, ser. III, No. 104, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Complectări și juxtapuneri. I. „Karlsbaden”*. Nu numai Eliade a tradus în românește oda latină asupra Carlsbadului, compusă de Baronul Lobkowitz, ci și I. Văcărescu și C. Aristia. Traducerile au apărut în „Curierul de ambe sexe”, periodul III, No. 7, pe la 1841. Indemnul la traduceri l-a dat Banul M. Ghica, care, ducându-se la Carlsbad, a văzut cartea lui Jean de Carro, cu oda latină tradusă în mai multe limbi. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 5).

VIII. Traduceri din românește.

— *Literatura românească și străinătatea*. O privire generală asupra traducerilor din limba noastră în streinătate. (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 6).

— *Noi și literatura universală*. Știrile, care se dau în publicațiile streine, despre literatura românească, sânt prea sumare și, de cele mai multe, ori greșite. (Pt. 14 Noemvnr.).

— N. Iorga, *Darul sufletesc al unei basarabence*. D-na Elena Donici a scris volumele „Adaptations et poésies, I: Chants roumains, poésies populaires de Bessarabie; II: Poésies diverses“, apărute la Paris. Sânt reușite transpuneri, cu amplificări, din literatura noastră populară și cultă. Poeta mai redă, pe subiecte proprii, icoana satului basarabean și bucuria liberării Basarabiei. (Rm. XVI, 687-9).

— Claudia Millian, *Cântece românești în limba lui Voltaire*. „Chants roumains“ par Hélène Donici.-Recenzie elogioasă a acestui volum de traduceri în versuri franceze din operele lui Alecsandri, Boliac, Bolintineanu, Coșbuc, Eminescu. (A. L. A. III, ser. III, No. 110, 3).

— V. „Eminescu Mihail“, relevarea unui articol al d-lui N. Iorga din „Revue bleue“. (A. L. A. III, ser. III, No. 91, 6).

— La „Cărți și Reviste“, se pomenește cu elogii de articolul d-lui Pompiliu Păltănea în „Mercure de France“ (No. 571, April 1922) despre literatura română. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 7).

— *M. Sadoveanu în italienește*. La „Cărți, idei, și oameni“: Al. Dem. Marcu, ajutat de S. F. Cecheni a tradus cu îngrijire în limba italiană o culegere din bucățile d-lui Mihail Sadoveanu. (Fl. VII, 484).

— La „Revista Săptămânii“, se pornește de volumul „Nouvelle romene“ de Mihail Sadoveanu, traducere de Al. Dem. Marcu și G. F. Cechini. Se reproduce din „Echi e Commenti“, o notiță despre Sadoveanu. (I. E. IV, No. 96, 4).

— Al. I. Iacobescu, la „Cronică“ scrie elogios despre volumul „Nouvelle romene“ de Mihail Sadoveanu, în traducerea d-lor Al. Dem. Marcu și G. F. Cechini. Cartea a apărut la Folligno, în Italia (Rm. XVI, 400).

— a. d. m., I. L. Caragiale din nou în italienește. Numărul din 5 Noem. a revistei „Romania“, de la Roma începe traducerea d-nei Silvestri a nuvelei „O făclie de Paști“. (Il cero Pasquale) de I. L. Caragiale. (Rom. II, No. 1, 8).

— a. d. m., I. Agârbiceanu în italienește. Numărul din 20 Decemvrie 1921 al revistei „Romania“ (Roma), publică în traducerea d-nei Silvestri, nuvela „Fratelli“ a d-lui Ion Agârbiceanu. (Rom. II, No. 1, 8)

— *Literatura română în programul unei reviste italiene.* La „Revista revistelor“, se atrage atențiunea cu bucurie că o revistă italiană își propune să informeze cititorii despre viața literară a Români. (Aperusen. *Perugia*, No. 1). (V. R. XIV, vol. XLIX, 312).

— Dragoș Protopopescu, *Scriitorii români în America și India.* — Spre o internaționalizare literară. — La Londra, au apărut două cărți de bună informație despre România: „Roumania in Light and Shadow“ (România în umbră și lumină) de Ethel Greening Pantazzi și „Twenty years in Roumania“ (Douăzeci de ani în România) de Mande Parkinson. Apoi, dl Ar. Blank a publicat „România“, Dr. Gaster a tradus în englezește „Povești românești pentru copii“. Având ca subiect viața țiganilor din România, Conrad Bercovici a scris: „Gitza and Eight oher Romanus of Gipsy Blood“, (Ghiță și alte opt aventuri de neam țigan). Traducerea de nuvele românești a d-nei Lucy Byng a fost bine primită și în America și în Italia. (I. E. III, No. 91,2-3).

— C. Mureșanu, *Nuvele românești* (traducerea d-nei L. Byng în America și India). Se dau spicuri din recenziile favorabile apărute în America și India. (C. L. LIV, 280-2).

— Bucureșteanul, „*Greeter Roumania*“. Un american publică supt acest titlu (România Mare), o voluminoasă lucrare asupra noastră. Intre altele, se dau lămuriri destul de amănunțite despre mișcarea noastră literară de acum câțiva zeci de ani și până azi. (Rm. XVI, 716-7).

— *O carte americană despre România.* E „Greater Roumania“ de C. U. Clark, New-York, 1922. Cartea are un capitol despre literatura noastră, plin de informații obiective. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 6).

— Leca Morariu, *Un popularizator de literatură românească: Octavian S. Isopescu.* Isopescu a făcut o serie de traduceri în germană din prozatorii noștrii contemporani, continuând astfel traducerile din N. Gane ale profesorului Jaroslav Cramerius (pseudonimul Iks), Cernăuți, 2 volume, 1903 și 1906. „Rumänische Erzählungen aus dem Original übersetzt von S. O. Isopescu“ au apărut la Cernăuți, în 1911. (Rv. M. II, No. 8, 1-4).

— *Octavian S. Isopescu.* La rubrica „Din țară și streinătate“, se pomenește de moartea acestui modest cărturar bucovinean, care a tradus în limba germană pagini din Ion Al. Brătescu-Voinești, C. Sandu-Aldea, I. Agârbiceanu, publicate întâiu în „Bukowiner-Volksblatt“, apoi în volum „Rumänische Erzählungen“, 1911. (Fl. VIII, 46).

— La „Cărți și Reviste“, e menționată cu elogiul noua „Bibliothek romanischer Schriftsteller“, editată de „Cartea Românească“. Seria a început cu „Fântâna Blanduziei“ și „Ostașii noștri“ de V. Alecsandri, traducere de Dr. Altmann de la Cernăuți. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 9).

— I. O., *Scritorii tineri români în streinătate*. Străduința d-lui Eugen Reglis a făcut ca Românii să fie reprezentați la „Federația internațională a Artelor, Literelor și Științelor“. — „Sonata umbrelor“ piesa d-lui Dominic a fost tradusă în limba germană și reprezentată la Berlin. (I. E. III, No 92, 3).

— La „Cronică“. In volumul tipărit la 1840 de dr. Heinrich Mayer, la Braunschweig, pentru comemorarea lui Gutenberg (*Gutenbergs Album*), cu contribuții în toate limbile pământului, Românii sânt reprezentați, după un text în letonă, printr'o naivă bucată în cirilice, iscălită Dionisie Petrovici. Din cele 16 versuri, reproducem primele două: „Cu scurtă viață omul aleargă către sfârșit. Și când ajunge la punte, toate el și-au părăsit“.. (R. I. VIII, 74).

— *Piese românești în ungurește*. Acestea sânt: Fântâna Blânduziei“ de Alecsandri, tradusă de Dr. Sperembey; „Zamolxe“ de dl Lucian Blaga, tradusă de Dr. Oscar Bard; „Mărgeluș“ de dl A. de Herz și „Ce știe satul“ de dl V. Al. Jean, traduse de Dr. Erwin Paar; „Ciuta“ de V. I. Popa, tradusă de d-nii Buteanu și Gheorghe Ferenczy. (A. L. A III, ser. III, No. 103, 5).

— La „Note“, se amintește de traduceri din românește în ungurește ale lui *Benedek Elek*. Etnograful ungar a tradus poveștile noastre populare. (C. T. C. III, 175).

— *Moartea unui poet ungar ardelean*. — La „Insemnări“ o notiță despre moartea lui *Desideriu Felszeghy*, poet ungar, care a tradus din Eminescu, Coșbuc și Delavrancea. (A. L. III, ser. III, No. 104, 5).

— *Un nou traducător*. E Dr. Akos Szeremley, care a tradus în ungurește versuri de Eminescu. — In ziarul japonez „Floarea“ din Tokio, studentul Ubusakari a publicat în traducere un fragment din „Luceafărul“ lui Eminescu. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 6).

— La „Cărți și Reviste“: Revista „Snomen Kvalchti“ din Helsingfors anunță că va publica în traducere finlandeză „Făclia de Paști“ de Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 104. 6).

IX. Românii în literaturile streine.

— Pușcariu Sextil, *O istorie a literaturii române în ungurește*. Recensie elogioasă a lucrării d-lui Dr. Bitay Arpád: „A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése“, Alba-Iulia, 1922. Lucrarea e socotită „cea mai bună Istorie a literaturii române, publicată în vreo limbă streină“, ceea ce nu împiedecă pe recensent de-a arăta, cu bunăvoință și numai cu dorința de a înarepta, și părțile slabe. (Cg. R. I, 597-9).

— C. D. Fortunescu, *Lucila Chițu*. Pe lângă opera poetică, în franțuzește, a acestei românce, se pomenește și de o

lucrare a aceleiași: „Le mouvement poétique en Roumanie“, Craiova, 1896. E „un excelent manual informativ pentru un cititor neorientat asupra literaturii poetice românești și mai ales pentru streini“. (Nz. I, No. 1, 39-45).

— Bucureșteanul, *Istoria literaturii române pentru străini*, Profesorul G. Alexici de la Budapesta, a dat, în colecția „Die Literaturen des Ostens“, într'un singur volum și alături de o amănunțită lucrare asupra literaturii ungurești, și un resumat din literatura românească, dar un resumat care lasă foarte mult de dorit din toate punctele de vedere. (Rm. XVI, 684-5).

— N. Batzaria, *Ivan Vazof*. Cel mai mare poet și prozator al Bulgariei și-a început cariera literară în Brăila noastră, unde apăreau publicații bulgărești. Vazof citise pe scriitorii români. E un moment din îndelungatul și rodnicul sprijin dat de Români reinălțării statului și culturii bulgare. În drama „Hârșovete“ (Conspiratorii), Vazof, enumerând o mulțime de elemente slavone din limba română, o socotește pe aceasta ca un fel de jargon al limbei bulgare. (A. L. A. II, ser. II, No. 63, 3).

— Al. Dem. Marcu, *Românii priviți din Italia în sec. al XIX-lea*. — „Documente culturale răslețe“. — Extrase și resumate, care privesc pe Români, din: 1. *Antologia* pe Septembrie 1821, articolul „Memoria sui diversi popoli, che abitano nella Turchia Europei. Estratto dagli Annali di Maltebrun“. 2. *Antologia* pe Decembrie 1921, cu discursul Episcopului Ignazio către școlarii din București, el fiind căpetenia școlilor grecești de aici. 3. „Il Costume di tutte le nazioni e di tutti i tempi“ de abatele Lodivico Menin. Până la 1830-40, nu vedem o delimitare (precisă, etnografică și culturală, între Români, Bulgari, Sârbi și chiar Greci. (Rom. II, No. 3, 1-4).

— a. d. m., *Hărți românești zugrăvite la Florența pe la 1570*. În Palazzo Vecchio din Florența, ușile unor dulapuri sânt zugrăvite cu hărți din sec. al XVI-lea. Una are localitățile din Moldova însemnate așa: Cernocz, Stepanoutz, Iassy, Lapuzna, Totros, Aczud, Pudna, Baralath, Vasluy, Husz, Falcziu, Salina. Kilia, Ren, Galatz, etc. Altă hartă are cursul Dunării, cu orașul „Zenderriu“ (Severin?) și numele Transylvania peste crestele munților, Alta, tot cu Dunărea, iar în dreapta și stânga ei scris mare: Bulgaria. (Rom. II, No 7-8, 15).

— *Un domenician italian prin părțile noastre*. E Vincenzo Vannutelli, care ne-a vizitat la sfârșitul veacului trecut. Vorbește despre noi în „Un VIII sguardo all' Oriente, Le rive del Danubio, nel millenario di San Metodio 885-1885“ (Roma, tip. Armannii, 1885) și „Un XIV sguardo all' Oriente. I. Monti Carpazi (Roma, tip. Armanni 1888). Insistă asupra mănăstirilor. (V. R. XIV, vol. L, 303-4).

— C. I., *Călătoriile prin România de prin 1870 ale călugărului catolic Vannutelli*. După versiunea doamnei Agnese Silvestre (România din Roma, anii II-III). — Redare pe scurt a pasajilor mai însemnate. Din ele, reiese situația mănăstirilor noastre acum o jumătate de secol. Nu mai erau locuri de promovare a culturii, ca înainte. De exemplu, vestita tipografie de la Mănăstirea Neamțul își încetase de mult lucrul. (Rm. XVI, 136-8, 180-5, 200-7. 308-311).

— A. I. Dem. Marcu, *Din poezia dialectală italiană*. — Tritone și Sorliccio — Venturino Camaiti, în opera la „La Guerra Mondiale”, vorbește și de Români. Opera are forma dialogată: doi „popolani” florentini, Tritone și Sorliccio, comentează evenimentele din războiul cel mare. (Rom. II, No. 6, 1-3).

— T. G. Bulat, *Oltenia după harta din Anton Maria del Chiaro*. Reproducerea, însoțită de lămuriri și completări, a hărții Valachiei din „Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia” de Anton Maria del Chiaro. Harta e opera Stolnicului Constantin Cantacuzino. (A. O. I, 149-155).

X. Scriitorii români.

Adam Ioan.

— Paul I. Papadopol, *După zece ani...* Articolul se sfârșește cu pomenirea elogioasă a lui Ion Adam. Se reamintește trudnica lui viață și se dă o listă a volumelor ce a publicat. (A. L. A. III, ser. III. No. 76, 2).

Alecsandri Vasile.

— G. Bogdan-Duică, *Despre Vasile Alecsandri. Întâia călătorie la Constantinopol*. Cercetând, minuțios și critic, caietele lui Alecsandri „Memoranda” (Ms. No. 4497 al Academiei Române), dl Bogdan-Duică extrage, completând și rectificând, toate informațiile, care pot lămuri ceva din evoluția sufletească a poetului. Călătoria a fost făcută la 1845 și de la ea pornește preferința lui Alecsandri pentru teme orientale. În „Memoranda”, scrie în franțuzește, sânt numai două note literare precise: ideea de a scrie legenda lui Marco Broggio (*Mărgăritărele*) și subiectul unei alte legende, pe care Alecsandri a voit să o scrie, însă, în urmă, a cedat-o amicului său Edouard Grenier, care a desvoltat-o în „L'Elkovan”. (V. R. XIV, vol. XLIX, 41-53).

— G. Bogdan-Duică, *Despre Vasile Alecsandri*. — Un traducător ungar. — Ács Károly a publicat două volume de traduceri: 1. *Virágok a román (oláh) népköltészet mezejéről*. (Flori de pe câmpul poeziei populare române), Pest, 1858, și 2. *Még három román (oláh) népkallada*. (Încă trei balade populare

românești), Pest, 1871. Aproape toate poeziile sânt din colecția lui Alecsandri și o *Doină* din originalele acestuia. Traducerea e bună, iar Acs, prețundu-ne mult folclorul, a fost un filoromân serios. Dl Bogdan-Duică dă și biografia lui. (Rm. XVI, 433-4).

— La „Cronică“, dl N. Iorga, completând pe dl G. Bogdan-Duică în studiul asupra lui Costachi Rolla, cumnatul lui Alecsandri, *Transilvania*, No. 10-12, an. II (v. Dacoromania II, 863), scrie că știri despre doctorul Eustațiu, tatăl lui Rolla, se găsesc în vol. X din colecția Hurmuzachi. (R. I. VIII, 75).

— Nibâr, *Scrisoare de la București*. Intre altele, se rezumă o conferință a dlui Mihail Dragomirescu despre Vasile Alecsandri, socotit doar ca „un scriitor cu tendințe poetice“. (C. T. C. III, 88).

— Claudia Millian, *Poezule lui Vasile Alecsandri*. Biblioteca Scriitorilor Români. — Recensie. Versurile lui Alecsandri, de o înceată vibrație sufletească, sânt expresia netedă, directă a vieții lui. Opera îi supraviețuește prin caracterul ei etnic și prin amploarea verbală. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 4).

— Claudia Millian, *Miorița, Poezia lui Vasile Alecsandri, își are un clișeu în poezia franceză: La petit brebis, Chanson*. — *Paroles d'Hippolyte Ryon*. Poezia franceză se găsește în „Almanach Chantant“, apărut la Paris în 1894, cu o culegere de „Chansons françaises“. E probabil un ecou al Mioriței, făcută cunoscută de către Alecsandri în toate cercurile franceze. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 5).

— In jurul „Mioriței“ lui Vasile Alecsandri. La „Insemnări“, o notiță, care reproduce părerea d-lui Iorga asupra Mioriței în franțuzește: „Traducerea Mioriței n'are alt interes decât că le-a plăcut Francezilor balada culeasă de Alecsandri și care eră cunoscută prin traduceri făcute îndată după aceea“. (A. L. A. III, ser. III, No. 72, 9).

— Șt. Ciobanu, *Vasile Alecsandri și Basarabia*. Alecsandri a fost singurul poet în țara veche, ale cărui opere au pătruns în Basarabia robită și au întărit spiritul național. Poeziile lui erau cunoscute și iubite, piesele i s'au jucat, de elevi și diletanți basarabeni, ori de trupe venite din țară. A avut chiar imitatori în poeții basarabeni Gheorghe Păun și Alexis Nacco. Gheorghe Gore scrie un lung articol despre Alecsandri în „Buletinul Basarabiei“ (pe rusește), No. 44 și 51 din 1867. (V. R. XIV, vol. L, 76-88).

— A. Davilla, *Alecsandri*. Amintiri. Alecsandri, prin 1872, povestind snoave în salonul Reginei Elisabeta, într'o chilie a mânăstirii din Sinaia. — La Golești, dl Davilla a găsit un album, în care Alecsandri își scrisese primele sale poezii. Albumul e azi la Academie. (Gn. I, 374).

— Barbu Lăzăreanu, *Almanachuri. II. O polemică a lui Kogălniceanu cu Napoleon I*. În „Almanachul de învățătură și

petrecere“, din 1843 (Iași), pe lângă acea polemică și alte glume, e relevat un nou talent, „un tânăr poet moldovean: Vasile Alecsandri“. (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 5).

— N. Iorga, la „Cronică“ recensând volumul II din „Istoria teatrului în Moldova“ de Teodor T. Burada, scrie că e interesantă gestiunea începută la 1854, ca pentru zece ani, a lui Alecsandri, cu „privilegiu“ de anteprenor. El îl lasă „pentru deosebite împrejurări, atât casnice, cât și altele“ în 1856. Nu se îngrijește nici de „țensura, lăsată pe seama lui“. (R. I. III, 202-3).

— Const. Graur, *Alecsandri, Eminescu și Caragiale*. Alecsandri reprezintă generația entuziastă și fericită a unirii și a independenței; Eminescu și Caragiale făceau parte din generația următoare, critică. Ei vedeau și căutau să lecuiască relele interne ivite tocmai din pricina repedei realizări a aspirațiilor naționale. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 2).

— Barbu Lăzăreanu, *Dridri*. Deosebita atenție a lui Eminescu pentru romanul „Dridri“ de Alecsandri porcede de la dragostea gimnastului Eminovici pentru o artistă — Dridri — O sumă de cuvinte întrebuițate de Alecsandri în acest roman nu mai au azi forma de atunci. (A. L. A. III, ser. III, No. 94, 1).

— A. Davilla, V. A. *Ureche*. Coana Nenița, cântată de V. Alecsandri, îngrijea de copiii din „Instituțiunea V. A. Ureche“, București (Gn I. 375).

— V[intilă] R[ussu] Ș[irianu], *Alecsandri și Merimée*. „Cartea Românească“ a editat în colecția „Minerva“ o bună traducere a povestirii lui Merimée: „Colomba“. Drept prefață, e trecută amintirea despre povestitorul francez, publicată în anul morții acestuia, de către Alecsandri în „Convorbiri literare“ din Ianuarie 1871. Alecsandri cultivă pe marii streini în folosul țării sale. Printre altele, e interesantul amănunt că Merimée admirase la poetul Pușkin un cântec țigănesc, care eră, după cum îi arată Alecsandri scriitorului francez, un cântec popular românesc. (C. R. I, 233-4).

— N. Zaharia, *Ortografia lui Vasile Alecsandri*. Poetul își scria numele cu *cs*, consecvent părerii exprimate într-o scrisoare către dl I. Negruzzi (8 Ian. 1872) că litera *x* trebuie scoasă din alfabetul nostru. (A. L. A. II, ser. II, No. 62, 1).

— O scrisoare a lui V. Alecsandri către Negri, în franțuzește, datată București (1871). Originalul în posesiunea dlui N. Iorga. (Rm. XVI, 71).

Anghel D.

— Leon Feraru, *Un manuscris al poetului Dimitrie Anghel*. Publicarea unei poezii inedite al lui Anghel și amintirile unei strânse prietenii și colaborări. Anghel și dl Leon Feraru au publicat un mănunchiu de proză supt pseudonimul *Ola Canta*. (A. L. A. III, ser. III, No. 109, 1).

— Claudia Millian, *Un poet al florilor: D. Anghel*. Cu prilejul „Poeziilor“ lui D. Anghel — Editura „Cartea Românească“. — Recensie entuziastă Iubirea de flori, motiv atât de mult cântat de Anghel, caracterizează însăși firea acestui poet. (A. L. A. III, ser. III, No. 92, 3).

— Al. Iacobescu, la „Cronică“ scrie despre Dimitrie Anghel, cu prilejul reeditării operei lui. Anghel a avut în poezia de după „Sămănătorul“ un loc de frunte. (Rm XVI, 526).

— La „Cronica mărunță“, e relevată apariția volumului de poezii al lui D. Anghel. E aci toată opera poetică, în afară de traduceri și de „Caleidoscopul lui A. Mirea“. Opera întregă va cuprinde 6 volume. Desgropată, ea aduce o noutate în gusturile noastre. (Gn. II, 23).

— C. A., *Cincizeci de ani de la nașterea lui D. Anghel*. Povestirea copilăriei și tinereței lui D. Anghel, născut la 1872, lângă Iași, pe moșia Cornești. (Fl. VIII, 45)

— La „Note“, într'o recensie asupra volumului „Helianta“ de Natalia Negri, se pomenește și de poetul D. Anghel. (C. T. C. III, 30).

Asachi G.

— G. Bogdan-Duică, *G. Asachi și O. Minzoni*. Asachi numise „imitație“ sonetul său „Moartea lui Isus“. — Nu se știa după cine. Dl. Bogdan-Duică a aflat modelul: Onofrio Minzoni din Ferrara (1735-1817). Sonetul a fost tradus în nemțește de Caietan Cerri, „Das Sonett in Italien seit einen Jahrhundert“ în „Die Dioskuren“, Wien, 1882. Cine va găsi operele lui Minzoni în original, va vedea dacă-i mai datorește ceva Asachi. (Gn. II, 95).

— E. Lovinescu, *Un petrarchist român: Gheorghe Asachi*. Pagini din monografia „Gheorghe Asachi, viața și opera lui“. Asachi e influențat, în poezia lui, de atmosfera și arta Italiei, îndeosebi de Petrarca. (Rom. II, No. 10-11, 14-5).

Bălcescu Nicolae.

— P. P. Panaitescu, *Contribuții la o nouă biografie a lui N. Bălcescu*. (Urmare și sfârșit). Pribegia lui Bălcescu după revoluția de la 1848. Drumul în Ardeal și simpatia pentru revoluționarii unguri. Drumul la Constantinopol, Nădejdea unirii Munteniei cu Moldova. Încercarea de a uni pe emigranți. VI. Neizbânda eforturilor de a uni pe Unguri cu Românii. Bălcescu, oaspe al lui Avram Iancu în munți. VII. Fuga la Paris și propaganda națională, informând, aci și la Londra, oamenii politici și opinia publică, prin graiu și prin scrieri, despre soarta Românilor. Cheștiunea „Cântării României“, opera lui A. Russo. Ideea democratică și cea națională la Bălcescu. Boala lui și pregătirea „Istoriei lui Mihaiu-Viteazul“. Moartea la Palermo. (C. L. LIV, 60-8, 247-54, 571-84, 661-77, 772-88).

— Ion B i a n u, *Despre N. Bălcescu*. D-l Bianu, după ce reamintește însemnătatea lui Bălcescu, recunoscută și de contemporani, publică o scrisoare, dată Academiei Române de D-nu General Cristescu. Scrisoarea e a lui A. G. Golescu (Arăpila) și-i trimisă din Dresda la Neapole, Poste restante, lui Bălcescu, după o lună de la moartea lui (Bălcescu a murit la 16. Nov. 1852, scrisoarea e din 15 Dec.) Golescu mângâie pe prietenul său bolnav, despre care nu aflase că a murit, și-l asigură că lucrarea lui despre Mihaiu va fi tipărită. Îi dă și informații despre niște stampe din Dresda cu domni români, între care și Mihaiu Viteazul. (Cg. R. I, 190-3).

— N. I o r g a, *Mormântul lui Vladilsav-Vodă*. Descoperirea mormântului la Tismana a fost comunicată lui Eliade de „un Român erudit” — poate N. Bălcescu. Eliade o spune în adnotările broșurii „Résurrection des peuples. La Roumanie renaisante . . .” de Sébastien Rheel, publicație tipărită de „Liga popoarelor” în Iulie 1850. (R. I. VIII, 125-7).

— G. M u n t e a n u B â r l a d, *Mormântul lui Nicolae Bălcescu*. După revista italiană „Romania”, a. II, No. 20, 1921, se istorisește cum dl Al. Isăceanu a găsit la Palermo mormântul lui N. Bălcescu. (R. V. IV, No. 2, 3-4).

— B. L., *Mormântul lui Bălcescu*. Se pomenește faptul că dl A. Isăceanu a aflat mormântul lui Bălcescu și extractul de moarte (V. „România”, An. II, No. 20, 1921). (A. L. A. III, ser. III, No. 82, 6).

— La „Insemnări”, se comentează un apel pentru ridicarea unei statui, la Câmpeni, lui Avram Iancu și Nicolae Bălcescu. (I. E. IV, No. 102, 3).

Baronzi G.

— N. I o r g a, *Un contemporan al lui Alecsandri. Poetul Gheorghe Baronzi*. (După o conferință la Universitatea liberă din București). Evidențierea însemnătății ce are acest poet prea puțin cunoscut. Numeroasele citații, unele alese și din manuscrise inedite, verifică importanța, pe care dl Iorga o dă lui Baronzi în istoria literaturii române. (A. L. A. III, ser. III, No. 79, 1-2).

Beldiceanu N.

— Artur G o r o v e i, *Neculai Beldiceanu*. Amintiri. Beldiceanu e prezentat ca un om anormal, dar conștiințios cercetător în arheologie și poet totdeauna gonind după noutate. (V. R. XIV, vol. LI, 255-63).

Beldiceanu N. N.

— La rubrica „Idei, oameni și fapte”, se amintește inter-narea lui N. N. Beldiceanu la Casa de nebuni. E un scriitor, nu de primul rang, din mișcarea „Sămănătorului”. (Gn. II, 64).

— *Moartea scriitorului Beldiceanu.* Viața nuvelistului N. N. Beldiceanu, mort la ospiciul Pantelimon de lângă București. (In 28 Noemv.).

— *Nomofila x, N. N. Beldiceanu.* Cuvinte de caldă simpatie pentru sufletul bun și talentatul povestitor N. N. Beldiceanu. (In 28 Noemb.).

— *Beldiceanu.* Viața chinuită a lui Beldiceanu. Proza lui nu)eră nici nouă, nici puternică, îi reușeă însă să prindă câteva tipuri interesante. (Pt. 29 Dec.).

— La rubrica „Din țară și streinătate“, se desminte știrea morții lui Beldiceanu, care e bolnav. (Fl. VIII, 23),

Bolintineanu D.

— A. Davilla, *Dintre cei răposați.* Bolintineanu, pe la 1869 sau 1870, bolnav de paralizie generală, a fost internat de Doctorul Davilla la Mănăstirea Pantelimon. Acolo l-a văzut dl A. Davilla. (Gn. I, 331).

— *Dimitrie Bolintineanu.* La „Cărți, idei și oameni“, un articol elogios cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la moartea poetului, care a adus o notă nouă în scrisul românesc abia la începuturile lui și a avut un însemnat rol cultural și național (Fl. VII, 611).

Cantemir Dimitrie.

— A. I. Dem. Marcu, *Românii priviți din Italia în secolul XIX-lea.* — Documente culturale răslețe. — În *Extractul Memoriei lui Maltebrun* (publicat în traducere italiană în Antologia din Septemvrie 1821, Florența) se spune că decadența politică a Grecilor a fost compensată printr'o neîntreruptă activitate literară și se dau ca exemple două nume mari, semnificative : Mavrocordat și Cantemir al nostru. (Rom. II, No. 3, 1-4).

Caragiale, I. L.

— Gala Galaction, *După zece ani.* Pomenirea lui Caragiale cu prilejul împlinirii a zece ani de la moarte. Satiricii au cea mai bună armă: caricaturizarea, pentru înțeleptirea unei societăți Ei sânt rari și cu atât mai prețioși. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 1).

— * * *, *Ion L. Caragiale Zece ani de la moartea sa.* Articol de elogii. (C. T. C. III, 145-6).

— „Note“: *Ion Luca Caragiale.* Cuvinte de amintire cu prilejul împlinirii a zece ani de la moartea lui Caragiale. (C. T. C. III, 174-5).

— La „Cronică mărunță“: *10 ani de la moartea lui Caragiale* s'au împlinit, dar eroii comediilor lui se înmulțesc pe toate drumurile României Mari. (Gn. II, 103).

— Claudia Millian, *Săptămâna teatrală dedicată lui Caragiale*. Observări scurte asupra repertoriului caragelian, reprezentat la teatrele din București cu prilejul împlinirii a zece ani de la moartea lui Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 5).

— Eugen Goga, *Mai domol, Mache!* În cuprinsul unui articol politic, sânt comentați eroii lui Caragiale. Criticismul marelui scriitor și inteligența lui copleșitoare i-au caricaturizat. (T. N III, 239-42).

— Paul I. Papadopol, *După zece ani...* În 1912, a murit Caragiale. Critica n'a fost destul de obiectivă și de recunoscătoare, apreciindu-i opera. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 2)

— Paul I. Papadopol, *I. L. Caragiale*. — Câteva din caracterele operei sale. — Caracterizare fărâmițată și dogmatică. Insușirile de căpetenie ale operei lui Caragiale sânt: comicul și dramaticul. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 1).

— Paul I. Papadopol, *Lumea lui Caragiale*. Dl Papadopol, care duce dragostea de ordine în studiile literare până la minuțioase și forțat simetrice rubricări, vede, firește, multe și vinovate contraziceri în critica impresionistă a d-lui Lovinescu. Acı sânt subliniate afirmările superficiale ale acestuia asupra operei lui Caragiale și mai ales neîndreptățita depreciere a ei, pentru faptul că s'ar ocupă de oameni prea simpli. (A. L. A. III, ser. III, No. 85 2).

— Paul I. Papadopol, *Imoralitatea lui Caragiale*. Răspuns învinuirii de imoralitate, ce-i aduce operii lui Caragiale dl Lovinescu. Artei nu i se aplică codul moral al vieții. În teatrul caragelian, e în genere numai o situație aparent imorală sau o imoralitate nu de caracter, ci numai de situație. (Ultima afirmare e evident greșită). (A. L. A. III, ser. III, No. 88, 1).

— Paul I. Papadopol, *Originalitatea lui I. L. Caragiale*. Criticul E. Lovinescu învinovățește pe Caragiale de a fi imitat pe Alecsandri. Originalitatea constă în tratare, indiferent de unde a fost luat materialul. Privind astfel — și așa trebuie — Caragiale e incontestabil original. (A. L. A. III, ser. III, No. 82, 4).

— Paul I. Papadopol, *De la Ibsen la Caragiale*. Dl Lovinescu compară pe cei doi autori de teatru, scoțând în evidență inferioritatea lui Caragiale, pentru că n'ar avea un ideal moral, ca Ibsen. Dar nu-i potrivit să se suprapună satura severă a acestuia pe cea glumeată a celuilalt. Apoi, lui Caragiale nu i se poate contesta idealul moral. (A. L. A. III, ser. III, No. 91, 2).

— Paul Zarifopol, *Publicul și arta lui Caragiale*. Cercetare critică a atitudinii publicului românesc din diferite epoce și diferite clase sociale, față de opera lui Caragiale. Această operă s'a învechit grozav. Vina o poartă „conservatismul estetic violent“ al autorului (influență junimistă) și modernismul în

chip ușuratic schimbător al publicului nostru. Și puțini, cari au apreciat opera, i-au găsit defecte greșite ori exagerate, judecând-o din puncte de vedere subiective: estetice prin comparație cu ce ar fi trebuit să fie (T. Maiorescu) sau sociale și moraliste (Gherea și Ibrăileanu). (V. R. XIV, vol. L, 392-407).

— G. Ibrăileanu, *Răspuns d-lui Zarișopol*. Dl Ibrăileanu răspunde articolului „Publicul și arta lui Caragiale”, susținând că n'a judecat niciodată arta — deci și literatura — în raport c'un ideal personal, social sau moral, cum făcêă Gherea. Încercând să arate că țința satirei lui Caragiale a fost liberalismul (în lucrarea „Spiriul critic în cultura românească”), a *constatat* numai că despre „societatea orășenească”, creație a liberalilor, Caragiale n'a scris aproape de loc vr'un bine. (V. R. XIV, vol. L, 433-9).

— N. Batzaria, *Povestitorul Caragiale*. Genialul autor dramatic e și un excelent povestitor. Nimic prolix, impropriu sau fără viață și fără adevăr în nuvelele, schițele și poveștile sale. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 2).

— Rozina, *Câteva femei în Teatrul lui Caragiale*. Caragiale a ridiculizat pe femeie mai puțin decât pe bărbați și, deși le-a arătat superficiale, triviale chiar, le-a evidențiat acel instinct primitiv de realizare, care e puterea lor. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 5)

— La „Revista revistelor streine”, se remarcă studiul clar al d. lui Matei Rusu asupra lui Caragiale, publicat în *La grande revue* (Iulie). E o încercare de a explică, odată cu viața lui Caragiale, puțin și din opera lui. (Fl. VII, 577).

— Octav Minar, *Caragiale inedit*. Din manuscrisele lui Caragiale, care au fost la Petru Liciu și acum sânt în posesia d. Minar, sânt reproduse părți dintr'o comedie medită: „Reporterul Caracudi”, unde întâlnim personajii și fraze cunoscute în „O scrisoare pierdută”. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 4).

— I Teodorescu, *Sfânt-Ion*. Baladă haiducească. Tot despre Caragiale inedit. — Printre scrierile aproape necunoscute ale lui Caragiale, se află și o cânticică cu titlul „Sfânt-Ion”. E povestirea în versuri a unei pășani caraghioase a autorului și a unui prieten al său. Cânticica a fost tipărită numai într'o sută de exemplare, împărțită pe la cunoscuți de însuși Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 3).

— *Claponul lui Ion Luca Caragiale*. Librăria L. Alcalay a editat, în toamna anului 1877, un calendar de buzunar. El e alcătuit de I. L. Caragiale și poartă numele unei broșuri scoase tot de Caragiale: *Claponul*. Printre alte giume, găsim la rubrica „Gogoșilor”, schițarea unei părți din „Noaptea furtunoasă” (A. L. A. III, seria III, No. 81, 3).

— G. Ibrăileanu, „*O noapte furtunoasă*”. Piesa, jucată la 1879, e singura operă a lui Caragiale, care zugrăvește „sub-

stratul liberalismului, clasa (micul burghez), care a dat un corp mișcării liberale“. Jupân Dumitrache „trăește din negoțul lui, nu din și prin formele nouă“. După o analiză a piesei, stăruitoare mai ales asupra personajilor, concluzia e: „rămâne din această comedie pictura prostiei, a pretenției infinite în suflete prea finite, a egoismului, întrupate în tipuri devenite istorice și interesante de-acum înainte prin acest caracter nou“. (V. R. XIV, vol. XLIX, 263-75).

— Vladimir Nicoară, *Scrisoarea pierdută și O noapte furtunoasă de I. L. Caragiale*. Scurtă notiță, cu prilejul reluării pieselor pe scena Teatrului Național din Cluj. Tipurile prinse de Caragiale sânt încă vii în societatea românească, de-aceea piesele sale rămân și acum de actualitate. (Cs. VI, 275-6)

— Ioan Slavici, *Comedia la noi*. Caragiale — Al. G. Florescu — A. de Herz. — „Scrisoarea pierdută“ de I. L. Caragiale, „Sanda“ de Al. S. Florescu, „Păianjenul“ de A. de Herz, aceasta e scara pe care a înaintat comedia românească spre mai mult și mai general omenesc. (A. L. A. III, ser. III, No. 96, 1).

— L. Rebreanu, *Scrisoarea pierdută*. La „Cronica teatrală“, se face observația că, în ciuda unor critici, „Scrisoarea pierdută“ e mereu tânără. Acțiunea exterioară a ei e pură actualitate, dar ceea ce e înrudit cu veșnicia, e miezul: o serie de oameni vii, comici prin caracter. (V. R. XIV, vol. LII, 131-2).

— Dim. Șerban, *Scrisoarea pierdută*, comedie în 4 acte de Ion Luca Caragiale. — Cronică teatrală. Calitățile piesei sânt, mai ales, culoarea atmosferei și formidabilul spirit de observațiune humoristă. (A. L. A. III, ser. III, No. 94, 3)

— Ion Minulescu, „*Scrisoarea pierdută*“. Cu prilejul reprezentării piesei la deschiderea stagiunii de la Teatrul Național din București, se remarcă faptul că „Scrisoarea pierdută“ a reușit să împace pretențiozitatea criticei pontificale cu simplitatea bunului simț profan... (Fl. VII, 592).

— La rubrica „Din țară și streinătată“, o notiță despre reprezentarea „Scrisorii pierdute“, în traducere maghiară, la Teatrul unguresc din Cluj. (Fl. VIII, 23).

— N o m o f i l a x, „*Scrisoarea pierdută*“ la Teatrul unguresc. Reprezentarea piesei la un teatru strein va pune chestiunea dacă opera dramatică a lui Caragiale are ori nu o valoare universală. (In 15 Noemvr.).

— *O punte*. E vorba de reprezentarea la Cluj, în ungurește, a „Scrisorii pierdute“. Piesa a avut un succes mulțumitor și a creat „o punte“ între Români și Unguri. (Pt. 26 Noemvr.).

— Emil Isaac, Notițele mele. *Caragiale... învingător*. „Scrisoarea pierdută“, a avut succes la Teatrul unguresc din Cluj. Caragiale slujește astfel la apropierea culturală dintre cele două popoare. (Ad. 1 Dec.).

— La „Cronica mărunță“, se amintește reprezentarea la Teatrul unguresc din Cluj, a piesei lui Caragiale, „Scrisoarea pierdută“, în traducerea d-lui Kádár Imre. (Gn. II, 92).

— al. a. h., Note despre teatru. — „Scrisoarea pierdută“ la Teatrul Maghiar din Cluj. O scurtă notă asupra reprezentării la Cluj a piesei lui Caragiale în ungurește, „într’o traducere onestă“. (Ț. N. III, 323).

— „O scrisoare pierdută“ de Caragiale în ungurește. O notiță, care vestește traducerea d-lui Kádár Imre și reprezentarea „Scrisorii pierdute“ la Teatrul maghiar din Cluj. (A. L. A. III, ser. III, No. 95. 6).

— „Scrisoarea pierdută“ la Cluj. La „Insemnări“, o notiță despre reprezentarea la Teatrul maghiar din Cluj a „Scrisorii pierdute“ de Caragiale, în traducerea d-lui Kádár Imre. (A. L. A. III, ser. III, No. 104, 5).

— O colecție de nuvele de Caragiale tradusă în ungurește. La „Insemnări“: Revista clujană, „Majus“ începe să publice o serie de traduceri în ungurește de dl L. Boronkai din operele lui Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 105, 5)

— La „Note“, se vestește că „Năpasta“ lui Caragiale, în adaptarea d-lui André de Lorde, va fi jucată de dramaturgul rus Pitoéff. (A. L. A. III, ser. III, No. 67, 9).

— La „Cărți și Reviste“: „Revista Snomen Kovalchti“ din Helsingfors anunță că va publica în traducere finlandeză „Făclia de Paște“ de Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 104, 6).

— La „Cronica dramatică“, scurte aprecieri asupra comediei „D’ale carnavalului“, cu prilejul reprezentării ei la Teatrul Regina Maria din Oradea-Mare. (C. T. C. III, 24).

— G. Ibrăileanu, „Conu Leonida față cu reacțiunea“. (Note pe marginea cărților). Conul Leonida „e tipul simili-culturii cel mai caracteristic din opera satirică a lui Caragiale“. Prin el, satiricul a zădărit o stare de spirit foarte răspândită la noi: idealul de-a trăi din buget, boala funcționarismului. Conul Leonida e și un fricos și, ca mai toate personagiile lui Caragiale, un egoist. Opera e mai mult un „moment“ decât o piesă de teatru. Nimic nu e șarjat, ci între chipul cum e redat obiectul și sentimentul nostru e identitate. (V. R. XIV, vol. I, 249-57).

— „Conul Leonida față cu reacțiunea“. În piesa aceasta, farsa e numai aparentă. În dosul ei, se ascunde un crâmpieiu de viață serioasă și adânc omenească. (In. 28 Noemvr.).

— Liviu Marian, „Pașa din Siliștra“ de I. L. Caragiale, (cu prilejul apariției „Versurilor“ lui Caragiale). În volumul de versuri ale lui Caragiale, strânse de dl B. Lăzăreanu, lipsește „Pașa din Siliștra“, parodie după Bolintineanu, publicată în „Luceafărul“ din Sibiu (An. XI, 1912, pag. 279-280). Parodiile

după Alecsandri, Eminescu și Coșbuc, iscălite Museus și publicate în același volum, se pare că nu sânt ale lui Caragiale (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 3).

— Ion Plugaru, *Fabulele lui Caragiale*. Recensând volumul de versuri al lui Caragiale, ednotat de dl Barbu Lăzăreanu, sânt relevate îndeosebi fabulele, care atacă nedreptățile sociale de la noi, vădite prin răscoala țărănească de la 1907. (A. L. A. III, ser. III, No. 84, 3).

— G. Ibrăileanu, *I. L. Caragiale, Versuri*. „Viața Românească“, 1921, București. Recensie. Dl Barbu Lăzăreanu a făcut rău publicând versuri, care sânt mai prejos de opera în proză a lui Caragiale. (V. R. XIV, vol. LI, 441-2).

— Scarlat Struțeanu, *Arheologie literară*. Dl Barbu Lăzăreanu, editând și comentând într'un volum versurile lui I. L. Caragiale, a făcut stearpă arheologie literară. Legăturile dintre operă și mediul ambiant duc la concluzii iluzorii. (Fl. VII, 485-6).

— La rubrica „Mișcarea intelectuală . . . Literatura“, recensie asupra volumului *I. L. Caragiale, Versuri*, culese și adnotate de B. Lăzăreanu, Buc., ed. Viața românească. Volumul nu aduce nimic nou. Eră suficientă menționarea versurilor într'un articol de revistă ori într'o bibliografie definitivă a operei lui Caragiale. Glume, satire, impovizații mucalite și câteva fabule, în care găsim fantezia și spiritul său biciuitor, sânt toată „poezia lui Caragiale“. (V. N. XVIII, 109).

— La „Cărți și Reviste“ : Dl Barbu Lăzăreanu n'a făcut o faptă bună, strângând în volum versurile pe care însuși Caragiale nu le-a ținut de demne să figureze în operele sale complete, așa cum le destinase să fie tipărite la „Minerva“. (Gn. II, 22).

— N. D., *Versuri de I. L. Caragiale*. Aceste versuri „aruncă sintetic o lumină deslușitoare asupra relațiilor lui Caragiale cu viața dimprejur . . . și dovedesc o concentrată amărăciune în felul cum înțelege să rădă“. (Fl. VII, 511).

— Al. Iacobescu, la „Cronică“, relevă apariția volumului „Versuri“ de I. L. Caragiale, socotindu-l „o contribuție folositoare la viața și opera marelui scriitor“. (Rm. XVI, 462).

— *Bibliografie caragialiană*. Extrase din recenziile scrise cu prilejul apariției volumului de versuri ale lui Caragiale. Unele recenzii aduc prețioase completări. (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Caragiale câmp de luptă*. Polemică în jurul volumului de versuri al lui Caragiale. Dl Lăzăreanu susține că toate versurile publicate în acest volum sânt ale lui Caragiale și meritau să fie strânse. Insuși autorul le-a retipărit. (A. L. A. III, ser. III, No. 92, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Complectări și juxtapuneri. 2. „Numai!“*. Un tablou al recenziilor scrise cu prilejul apariției

volumului de versuri al lui Caragiale. Cu toate contradicțiile, se afirmă pretutindeni un lucru: Caragiale a fost *pe alocuri* poet și *todeauna* un virtuos al verbului românesc. (A. L. A. III, ser. III, No 105, 5).

— G. Zagoriț, prof. la liceul din Ploești, *Ioan L. Caragiale elev al Școlii Domnești și al Gimnaziului din Ploești*, 1860—1866. Caragiale a fost un elev foarte silitor și a avut parte de dascăli buni, între care Basile Dragoșescu a influențat mai mult asupra lui. (R. V. III, ser. I, No. 15, 6-8).

— Iscălitura lui Caragiale, în reproducere fotografică și cu data: 1864, Decembrie 7/19, Ploești, pe coperta unei Istorii a Românilor de A. Treb. Laurianu. (R. V. IV, No. 3, 7).

— A. Nora, *Caragiale corector*. Caragiale a fost într-o vreme corector la ziarul „Unirea democratică”. Știri asupra îndeletnicirii de corector a lui Caragiale găsim într'un volum al d-lui Al. Ionescu, proprietar al tipografiei „Speranța”. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 3).

— A. Davilla, *Caragiale*. Amintiri. — Caragiale ales membru al „Junimei”, și glumele lui Vasile Pogor. — Caragiale și Teatrul Național din București. — Caragiale un prețuia din opera lui Delavrancea decât primul volum, „Sultănică”. — Caragiale a conceput și nuvelele sale supt formă de piese de teatru, dar nu le-a menținut ca atare, fiindcă nu erau actori să le joace. — Caragiale a început — și n'a terminat — să traducă în versuri „Roma învinsă”, tragedia lui Parodi. (Gn. II, 10-1).

— I. Teodorescu, *Din vremuri apuse*. — Cum l-am cunoscut pe Caragiale — Amintiri intime, care redau unele date caracteristice ale firii lui Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No 78, 2).

— Ion Pas, „*Artistul cetățean*” *Caragiale*. — 1907. — Caragiale a fost unul din puținii noștri artiști, care s'au preocupat de probleme sociale din țară. Dovadă: 1907. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 4).

— Gh. Tulbure, *Caragiale în Ardeal*. — Câteva reminiscențe — Amintiri din vara anului 1911. „Astra” își serbă jubileul de 50 de ani Venise și Caragiale. (C. T. C. III, 146-8).

— La „Cronica mărunță”: *Caragiale de el însuși* Caragiale, într'o scrisoare către dl Vaida-Voevod, se schițează pe sine, și, alături pe Coșbuc, dând indicații asupra unui portret, ce ar dori. Desenul, cu remarcabile însușiri, e reprodus în „Gândirea”, II, 100. (Gn. II, 103).

— Ion Călugăru, *Leiba Zibal*. „Leiba Zibal e poate însuși Caragiale, pe care un mediu neprielnic l-a silit să ducă o veșnică harță cu sine, cu viața care se complică”. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 4)

— *Maestrul descris de fiul său, Luca Ion Caragiale* — Un fragment din amintirile lui Luki. (Retipărire din „Ideea Euro-

peană“, 4 Ianuarie 1920). — Caragiale scria chinuit, numai când eră pe deplin stăpănit de subiect. — El se văetă de atmosfera neprielnică, ce a întâmpinat în țară. — Părerile lui Caragiale despre teatru. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 3).

— *O scrisoare a lui Caragiale*. Reproducerea, prin fotografiarea manuscrisului, a unei scrisori a lui Caragiale către dl D. D. Pătrășcanu, conținând elogii pentru opera acestuia. E caracteristic scrisul îngrijit, aproape caligrafic, al lui Caragiale. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 5)

— *Ana Conta-Kernbach, Cu prilejul morții*. (Reproducere din volumul „Boabe de mărgean“). Ironia din scrierile lui Caragiale nu implică răutate. El a fost om bun. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 1).

— *Ana Conta-Kernbach despre Caragiale*. In bucata: „O treime literară“, Ana Conta-Kernbach a scris despre felul cum trăia Caragiale la Berlin. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 6).

— *Dr. Adolphe Stern, Trei Cărți*. Amintiri despre Caragiale, din vremea șederei lui la Berlin. Caragiale prețuia mult Biblia. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 2)

— La „Cronica pedagogică. Idei-Fapte“, se amintește că însuși Caragiale „negativul, scepticul, ironistul“, eră un fervent ciutor al Bibliei. (După „Adevărul literar“) (Lm. III, 609-10).

Recensii.

— *Versuri* de I. L. Caragiale, culese și adnotate de Barbu Lăzăreanu. (Tr. I. III, 747). — *Verax*.

Idem. (I. E. IV, No. 99, 4).

Caragiale, Luca I.

— *V. R. S, Luca Ion Caragiale*. Deplângerea morții așa de timpuriu a lui Luca I. Caragiale, scriitor cu talent și bogată erudiție. (Fl. VII, 483).

Cârlova Vasile.

De m. D. Stoenescu, Pentru o „Istorie a Craiovei“. — Documente — III. *Mormântul poetului Vasile Cârlova la Craiova*. N. Țincu, în „Revista Nouă“ a lui B. P. Hasdeu (an. VI, 1894, No. 10, Martie, pag. 363), publicând biografia poetului Cârlova, spune că mormântul lui e în cimitirul bisericii Madona Dudu din Craiova. D-rul Ion Rațiu, în studiul său asupra lui Cârlova (1905, Blaj), spune că toate osemintele de la Madona Dudu au fost transportate la cimitirul Sineasca. Mormântul lui Cârlova, azi, nu se mai găsește. (A. O. I, 68-70).

Costău Miron.

— I. Şiadbei, *Dr. George Pascu, Miron Costin. De neamul Moldovenilor. Letopisăţul Ţării Moldovei*, Iaşii, 1921. Recensie elogioasă, fără a fi critică. Sânt resumate datele principale din broşura despre marele cronicar. (V. R. XIV, vol. XLIX, 142-3).

Coşbuc George.

— G. Bogdan-Duică, *Studii mărunte despre G. Coşbuc. I. O ediţie idioată*. Ediţia „Cărţii româneşti“ a operelor lui Coşbuc cuprinde numeroase şi neiertate greşeli de tipar. (Rm. XVI, 476-7).

— G. Bogdan-Duică, *Studii mărunte despre G. Coşbuc. II. Un motiv împrumutat*. Poezia lui Coşbuc „In spital“ (volumul „Ziarului unui pierde-vară“) a reţinut şi prefăcut idei din poezia „Im Feldspitale zu Verona“ de Gilm, poet tirolez, 1812-1864. (Rm. XVI, 493-4).

— G. Bogdan-Duică, *Studii mărunte despre G. Coşbuc. III. Coşbuc şi Firdusi*. In *Heldensagen des Firdusi*, traduse de Adolf Friedrich, conte de Schack (Stuttgart, Cotta, vol. II), povestea lui Sohrab, are asemănări cu „Moartea lui Fulger“. Coşbuc nu a imitat şi dl Bogdan-Duică precizează că a făcut această alăturare cu poetul persan Firdusi ca să indice îndemnul foarte probabil al asociaţiilor de idei, din care a reieşit strălucita baladă românească“. (Rm. XVI, 539-542).

— G. Bogdan-Duică, *Studii mărunte despre G. Coşbuc. IV. Crăiasa zânelor*, — Un motiv internaţional. — Motivul fecioarei înşelate de iubitul travestit în femeie e foarte răspândit, în Europa. Psihologic şi legendar, *Crăiasa zânelor* intră astfel, în curentul literaturii mari europene. (Rm. XVI, 621-2).

— I. [o r g a] N. la „Cronică“ spune că versurile lui Coşbuc din adolescenţă (elev în clasa a VII-a a liceului din Năsăud) publicate în „Tinerimea Română“ (Septemvrie-Octomvrie, 1921) cuprind „o foarte bună traducere privitoare la Beda, clericul scriitor englez din veacul al VII-lea, şi interesante exerciţii metrice“. (Rm. XVI, 63).

— Dr. Leca Morariu, *Fatma lui Coşbuc, şi ea numai o traducere*. Se ştie că unele poezii de ale lui Coşbuc sânt traduceri sau adaptări după autori streini. Şi „Fatma“, e o traducere din ungureşte a poeziei „Haidé“ de Endrödi Sándor. Descoperirea a făcut-o dl profesor universitar Dr. Constantin Berariu, care ne pune la îndemână şi traducerea în nemţeşte, de Ladislaus Neugebauer, a poeziei ungureşti. (Fl. VII; 220-1).

— Leca Morariu, *Originalul poeziei „Fatma“ de Coşbuc*. E reprodus aci originalul: „Haidé“ de poetul ungar Endrödi

Sándor, în paralelă cu traducerea germană a lui Ladislau Neugebauer și cu prelucrarea lui Coșbuc, în Fatma, Coșbuc, se vede, a utilizat traducerea germană, amplificând-o. (Rv. M. II, No. 5, 17-21).

— Paul I. Papadopol *Delavrancea-Coșbuc*. (Caracterizare biografică). Scurtă amintire a momentelor mai caracteristice din viața lui Coșbuc în comparație cu Delavrancea. (C. T. III, 47-8).

— C. Humureanu, *In satul lui Coșbuc*. Din inițiativa profesorului universitar dl Iacobovici, s'a bătut o placă de marmoră pe casa în care s'a născut Coșbuc, în satul Hordou. Aci, amintirile despre poet sânt prea puține. (Gn. II, 74-5).

— *Comemorarea lui Coșbuc*. La „Insemnări“, o scurtă notiță despre baterea unei plăci comemorative pe casa din Hordou, unde s'a născut Coșbuc (în notă e greșală . . . „Năsăud“, satul natal al poetului). (A. L. A. III, ser. III, No. 78, 6).

— La rubrica „Flori de o zi“. *Pentru memoria lui Gheorghe Coșbuc* Se laudă actul pios al baterii unei plăci de marmură pe casa în care s'a născut, în satul Hordou, poetul Coșbuc. (Cs. VI, 158, 164).

— V. R. Ș., *La casa natală a poetului Gheorghe Coșbuc*. Amintirea pelerinajului, care s'a făcut în satul Hordou (jud. Bistrița-Năsăud), când s'a desvelit marmora bătută pe casa de naștere a poetului. (Fl. VII, 399-400).

— *Excursia studenților din Cluj în satul natal al lui Coșbuc*. La „Știri“ se menționează pelerinajul nu („excursia“!) la casa de naștere a lui Coșbuc, în Hordou. (F. D. XXXVII, No. 19, 5).

Recensii.

— G. Coșbuc, *poetul liceului grănițăresc din Năsăud*, Extras din „Transilvania“ de N. Drăganu. (V. R. XIV, vol. LII, 292-3).

— I. Șiadbei.

— Idem. (Rm. 64). — S.

Creangă Ion.

— B. Fundoianu, *Creangă și Eminescu*. (Fragment de studiu). Creangă nu înțelegea fondul operelor lui Eminescu, dar le prețuia limba, în care erau scrise — și aceasta e deajuns ca să explice prietenia dintre cei doi scriitori. (A. L. A. II, ser. II, 63, 1).

— C., *Ion Creangă în Basarabia*. În Basarabia, Creangă e cel mai iubit scriitor român. (Fl. VII, 177).

— G. T. Kirileanu, *Orații la nuntă din valea Bistriții moldovenești*. De la Vasile Creangă, unchiul scriitorului, se pă-

strează la Academia Română un manuscript, cuprinzând cântece de lume cârturărești, între ele sânt însă și versuri din popor, precum mai multe orații, reproduse aci. Manuscriptul poartă însemnarea: „Din cărțile mele jos iscălitul, și m'am iscălit însuși cu mâna mē, 1844, Iunie 20, Vasile Creangă“. El e unul din ucenicii lui Nicolae Paun, profesorul școalei lui Alecu Balș de pe moșia sa Broșteni din Valea Bistriței, unde a învățat și Ion Creangă. Acesta pomenește în „Amintirile“ sale despre Vasile, băiatul hunicului său, David Creangă din Pipirig. (Șz. XXX, vol. XVIII, 9-15).

Recensii.

— *Viața și opera lui Ion Creangă*, de dr. Emil Precup. (V. R. XIV, vol. LI, 136-8). — I. Șiadbei.

— Idem. (C. T. C. III, 206-7).

Delavrancea Barbu.

— Paul I. Papadopol, *Tendența conservatoare în opera lui Delavrancea*. Analiza diferitelor prezentări ale trecutului în scrierile lui Delavrancea, în comparație cu Eminescu. (Nz. I, No. 7-8, 12-17).

— Paul I. Papadopol, *Delavrancea-Coșbuc*. (Caracterizare biografică). — I. Scurtă amintire a momentelor mai caracteristice din viața lui Delavrancea în comparație cu Coșbuc. — II. Activitatea ziaristică. Delavrancea, vijelios și cu o formă amplă, încărcată; Coșbuc. calm, îndușăător și voios, cu o formă simplă. (C. T. C. III, 47-8, 75-6).

— C. Gerota, *Iuliu Caesar și Apus de Soare*. Schiță critică. Delavrancea s'a inspirat din Shakespeare, fără să-și întunece originalitatea. Apropierea reiese din analiza paralelă a celor doi eroi: Iuliu Caesar și Ștefan-cel-Mare. (C. L. LIV, 793-6).

— „Paraziții“ de Delavrancea. „Paraziții“... „constitue pagina cea mai bună, cea mai puternică din proza lui Delavrancea. . . E un adevărat, un trăit și studiat crâmpeiu din viața agitată a Capitalei“. (A. L. A. III, ser. III, No. 106 5).

— La „Recensii“: *Barbu Delavrancea, Paraziții*. Roman. Sânt pagini pline de crudă satiră socială, înrudită cu aceea a lui Caragiale. (Lm. III, 158-9).

— La „Cărți“: *B. Delavrancea: Paraziții*. Edit. „Cultura Națională. Recensie entuziastă. (C. T. C. III, 253-4).

Demetrescu Traian.

— La „Cronica mărunță“, se amintește că s'au împlinit 26 de ani, de când muncitorii din Craiova și-au încheiat ziua de 1 Maiu, sărbătoarea muncii, ducând pe umerii lor, la groapă, trupul lui Traian Demetrescu. Urmează câteva rânduri de caracterizare a poetului. (Gn. II, 62).

— Fortunato, la „Culturale“, anunță strângerea, din inițiativa revistelor „Năzuința“ și „Arhivele Olteniei“, a operei lui Traian Demetrescu și publicarea ei. (Nz. I, No. 6, 50).

— Fortunato, la „Mișcarea culturală în Craiova“, scrie că, din inițiativa cercurilor de la „Arhivele Olteniei“ și „Năzuința“, s'a hotărît lansarea unor liste de subscripție pentru a se ridică poetului Traian Demetrescu un monument la Craiova. (A. O. I, 424)

Dobrogeanu-Gherea I.

— C. D. F., *O aniversare*. Prinos de recunoștință cugetătorului, estetului și apostolului Gherea. (Cu prilejul împlinirii a doi ani de la moartea lui. (Nz. I, No. 2, 1).

— N. Iorga, *Ion Gherea*. Republicare a unui articol din „Lupta“ lui G. Panu, numărul din 26 Martie 1890. Articolul a apărut cu prilejul publicării primului volum de critici al lui Gherea, pe care dl Iorga îl socotește ca începătorul criticii științifice în literatura noastră. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 2).

— C. Gerotă, *Criticul Dobrogeanu-Gherea*. Analiza criticii literare sociale a lui Gherea în opoziție cu aceea, estetică, a lui Maiorescu. (Nz. I, No. 3, 8-10).

— *Doi ani de la moartea lui Dobrogeanu-Gherea*. Amintirea, pe scurt, a vieții și operei lui Gherea, cu mai multă oprire asupra lozincei sale de ideal social concretizat prin mijloacele artei. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 1).

— I. Teodorescu, *Gherea văzut de aproape*. — Marele fermecător. Amintiri intime despre Gherea, care eră un om bun și blând. (A. L. A. III, ser. III, No. 77, 2).

— *Tinerețea lui Gherea*. Hitrovo (Ministrul Rusiei la București) și Gherea, Gherea și Anton Bacalbașa —. Notițe despre crâmpie din viața lui Gherea. (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 7).

— P. Nicanor & Co., *Gherea*. Pentru a micșorâ impresia produsă de suferințele din închisoare ale lui Gherea-fiul, care e comunist, s'a încercat să se întunece gloria tatălui. E o faptă urită. Prestigiul criticului Gherea rămâne intact. (V. R. XIV, vol. L, 446-7).

Dosofteiu Mitropolitul.

— S. M. [e h e d i n ț i], *Șt. Ciobanu, Contribuțiuni privitoare la originea și moartea mitropolitului Dosofteiu*. Buc. 1920. Recensie elogioasă. Autorul, urmărind relațiile dintre colonia ortodoxă din Liov și Moldova, arată că Dosofteiu e de origină aromână și anume din familia Papană. (C. L. LIV, 70).

Eminescu Mihail.

— N. Iorga, *Geneza lui Eminescu*. (După o conferință la Universitatea populară din București). De la primele poezii, o imitare după Bolintineanu, adeseori copilărească, Eminescu a ajuns la stăpânirea de vers, îndrăzneala în idei și explozia în sentimente, pe care le cunoaștem. Trecerea se explică prin inițierea lui în toate realitățile noastre naționale, și în timp și în loc și prin unele elemente din viața lui, pe care ceilalți nu le-au avut. Din Moldova, el a fost în Bucovina, în Ardeal și în Viena, unde erau Români din toate părțile. Cam în aceleași mediuri, a trăit și bucovineanul Vasile Bumbac, a cărui scris a precedat și a pregătit opera lui Eminescu. (A. L. A. III, ser. III, No. 72, 1-2).

— N. Iorga, la „Cronică“, recensând volumul II din „Istoria teatrului în Moldova“ de Teodor Burada, reține datele, care privesc pe Eminescu. În 1862, trupa Vlădicescu-Tardini joacă la Brașov și Cernăuți, Eminescu fiind în mijlocul ei. Intr'o vreme, critica teatrală o făcea în *Curierul* din Iași Eminescu. La 1876, Eminescu scrie: „Ar trebui culese vechile traduceri din Molière, Kotzebue, Goldoni și introdus acel repertoriu cu limbă sănătoasă, nepretențios și de atât efect“. (R. I, VIII, 203).

— V. R. S. amintește la „Revista revistelor streine“ despre articolul d-lui N. Iorga, publicat în *Revue Bleue* (August, No. 15): „L'ame roumaine moderne. — Le poète Michel Eminesco“. Dl Iorga definește astfel pe Eminescu: „poetul care încarnează ceea ce tradiția națională are mai original și ceea ce, în civilizațiile streine, ar putea fi superlativ util dezvoltării acestui fond istoric și tradițional“. (Fl. VII, 577).

— La „Cărți și Reviste“, o notiță despre articolul d-lui N. Iorga în *Revue bleue* (5 August 1922): „L'ame roumaine moderne: Le poète Michel Eminesco“. Aici e redat pe scurt conținutul articolului. (A. L. A. III, ser. III, No. 91, 6).

— Barbu Lăzăreanu, *Un cântăreț al comunei din Paris: Mihail Eminescu*. Eminescu, deși a trăit în mediuri româno-germane cu tenace prejudecăți sociale, a cântat comuna din Paris, atât de înflăcărat și de sugestiv, redând primul ecou al revoluțiilor franceze în literatura noastră. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 4).

— Paul I. Papadopol, *Tendența conservatoare în opera lui Delavrancea*. Cercetarea e făcută în repețită comparație cu aceeași înclinare: spre trecut, pe care o găsim în opera lui Eminescu. (Nz. I, No. 7-8, 12-7).

— Doctorul Y grec, *De la Eminescu la Einstein*. — Știință și poezie —. Afirmările lui Eminescu din „Sărmanul Dionis“ și „La Steaua, care-a răsărit“, sânt confirmate de teoriile lui Einstein asupra cosmosului. (A. L. A. III, ser. III, No. 78, 2).

— Octav Minar, *Eminescu despre Descartes*. Titu Maiorescu chemase, încă din 1874, pe Eminescu care se află pe atunci

la Berlin să ocupe catedra de istoria filozofiei la Universitatea din Iași. Aci se dă un rezumat al prelegerii, care urma să deschidă cursul. (A. L. A. III, ser. III, No. 93, 2).

— Octav Minar, *Realismul și Idealismul*. — După însemnările filozofice inedite ale lui Eminescu —. Extrase și rezumate după notițe, cu conținut filozofic, nepublicate încă ale lui Eminescu. (A. L. A. III, ser. III, No. 103, 2).

— N. Davidescu, *Primejdia postumelor lui Eminescu*. E o profanare publicarea tuturor manuscriselor rămase de la Eminescu. Incercările lui neizbutite vor întunece opera frumoasă. (Fl. VII, 432-3).

— G. Ibrăileanu, *Edițiile lui Eminescu: „Geniu pustiu“*. Se anunță că se va reedita „Geniu Pustiu“. Ar fi o greșală, căci e numai „un brulion din adolescența lui Eminescu, în care el a șters multe pasagi chiar atunci și din care a luat tot ce a fost mai bun și l-a pus în „Sărmanul Dionis“. Ca și „Poeziile postume“, „Geniu pustiu“ (a căruia primă ediție a scos-o I. Scurtu) a fost dat la iveală ca să servească naționalismul epocii de pe la 1900. (V. R. XIV, vol L, 271-5).

— Dr. Vasile Gherasim, *Eminescu ca optimist*. (Curs de popularizare ținut în Universitatea din Cernăuți, la 3 Martie 1922). Pornindu-se numai de la o parte din scrierile lui, s'a răspândit ideea greșită că Eminescu e pesimist, semănând lui Leriau și lui Leopardi. De fapt, întreaga activitate de scriitor și de om a lui Eminescu a fost stăruitor și optimist îndreptată spre îmbunătățirea stării sociale și culturale a Românilor. Contra influenței credinței budiste și a pesimismului schopenhauerian a luptat marea sa dragoste de natură și de tot ce-i bun și frumos în omenire. (C. L. LIV, 485-503).

— Dr. Vasile Gherasim, *În satul Eminovicienilor*. (Câteva lămuriri cu privire la originea lui M. Eminescu). În satul Călinești, lui Cuparencu, județul Suceava, se mai află rude de ale lui Eminescu. Din convorbirile cu acestea și din cercetarea condicelor parohiale, dl Gherasim conchide: Eminovicienii sânt o familie de țărani cu stare și recunoșcuți ca cinstiți. Vasile Eminovici, bunicul poetului, a fost dascăl. A avut 3 fii: Ioan a rămas în sat, Ștefan și George, tatăl poetului, au trecut în Moldova liberă. Ștefan, poate fire sfioasă și predispusă la melancolie și misticism, se va fi călugărit. Urma lui s'a pierdut. Doi nepoți ai lui Eminescu sânt cu mîntea anormală. Nici cea mai veche condică (1784) nu spune nimic de originea turcească sau ruteană a Eminovicienilor. La sfârșitul articolului, e un tablou genealogic al familiei Eminovici. (C. L. LIV, 834-45).

— Dr. Leca Morariu, *Gheorghe Eminovici, tatăl lui Eminescu*. (În urmărirea obârșiei lui Eminescu). Culegerea tuturor datelor asupra lui Gheorghe Eminovici. Unele asemănări, care

se pot stabili între tatăl și fiul său, Mihail. Ipoteza că Eminovici ar fi de origine poloneză. (G. B. V. No. 1156-7).

— Gala Galaction, *In Grădina Vârnăv din Botoșani*. Locuri prin cari a umblat Eminescu, simțite și descrise prin prisma operei lui. (Fl. VII, 437-8).

— I. Slavici, *Eminescu la București*. Amintiri care rectifică unele afirmații ușurate și completează cu amănunte pe alocuri caracteristice viața lui Eminescu la București. (Epoca ziaristică și a îmbolnăvirii). (V. R. XIV, vol. LI, 5-18).

— Ixigrec, *Mihail Eminescu și catolicismul*. La „Insemnări“, se remarcă faptul că Eminescu prețuia mult catolicismul, la care a vrut chiar să treacă (C. C. XI, 183-4).

— *Tragedia lui Eminescu*. — Documente inedite. — Se reproduce în fac-simile lista de subscripție, prin care frunțașii „Junimei“ se obligă, la 1883, să întrețină, într'un sanatoriu din Viena, pe Eminescu, la care se ivise primele simptome ale boalei. (A. L. A. III, ser. III, No. 97, 2).

— Radu D. Rosetti, *Tragedia lui Eminescu*. — Documente inedite. — La secția a II-a a Tribunalului Ilfov, se află dosarul (No. 645 din 1889) punerii supț interdicție a poetului, cu răspunsul lui la interogator, precum și raportul medico-legal al specialiștilor numiți de parchetul de Ilfov să-l examineze. Consiliul, care a cerut interdicția, eră compus din Titu Maiorescu, Dem. Laurian, St. Mihăilescu, I. L. Caragiale, I. Gr. Valenteianu și Mihail Brăneanu. (A. L. A. III, ser. III, No. 95, 5).

— Corneliu Botez, *Pentru istoriografia vieții lui Eminescu și a Veronicăi Micle*. Câteva note care completează articolul d-lui Radu Rosetti. Dosarul cu interdicția lui Eminescu a fost aflat de dl Botez. El poartă data 10/22 Iunie 1889. E numai semnat și de Titu Maiorescu, nu scris de el. Tot la Tribunalul Ilfov, secția II, civ corecțională, se găsește și dosarul Veronicăi Micle (No. 1300-89). Ea a murit la 4 August 1889, la Mănăstirea Neamțu, nu la Văratec, unde a fost înmormântată. Adaus : dl I. Slavici declară că Eminescu a studiat și chimia. E o confuzie. Chimia a studiat-o Șerban, fratele poetului. (A. L. A. III, ser. III, No. 100, 1).

— *In amintirea lui Mihail Eminescu*. Două notițe : prima anunță că teatrele ungurești și germane din Transilvania și Banat au hotărât să dea o reprezentație de gală în amintirea lui Eminescu, pentru a ajuta la ridicarea statuii sale. A doua notiță vestește că d-na Maria Bender a tradus în ungurește toate poeziile lui Eminescu. Câteva traduceri publică „Panorama“ din Viena. (A. L. A. III, ser. III, No. 67, 2).

— *Un nou traducător*. Traduceri nouă din Eminescu au făcut : Dr. Akos Szeremley, în ungurește și Ubusakari, în limba

japoneză. (V. „Un nou traducător“ pag. 1022. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 6).

— Barbu Lăzăreanu, *Adnotații și complectări Divergențe*. Poeziile lui Eminescu circulă scâlciate din gură în gură. (A. L. A. III, ser. III, No. 109, 5).

— La „Cărți, idei și oameni“, o notiță, care menționează faptul că și azi, când Eminescu e prețuit, mulți se tem de o influență nefastă a scrierilor lui, prin „pesimismul“ ce ar cuprinde, asupra tineretului. (Fl. VII, 611-2).

— *Semicentenarul „României June“*. Se vorbește, în articol, și despre Eminescu ca întemeietor al societății „România Jună“ din Viena și se propune ridicarea la Cluj a unui bust lui Eminescu. (Pt. 15-6 Noemvr.).

Gârleanu Emil.

— Vasile Munteanu, *Emil Gârleanu*. Caldă evocare a lui Gârleanu, îndrăgostitul de lumea „gâzelor“, care suferă și de lumea chipurilor și imaginilor vechi, cari se sting (Fl. VII, 188-9).

Ghica Ion.

— N. Iorga, *Documente nouă de istorie românească*. IV. Scrisori din corespondența arhitectului Melik dau indicații și despre oamenii noștri de la 1848. Intre ei, se pomenește și de Ion Ghica. (R. I. VIII, 92-5).

Goga Octavian.

— Ariel, *Octavian Goga*. La „Figuri contimporane“, regretul că ministrul Goga a întunecat pe poetul Goga. (Fl. VII, 72).

— „*Fost poet*“, La „Insemnări“, polemică. Răspuns unor adversari politici, care l-au numit pe dl Goga „fost poet“. (Ț. N. III, 166).

Hasdeu Bogdan Petriceicu.

— Eugeniu Speranță, *Hasdeu*. Cuvinte de comemorare cu prilejul împlinirii a cincisprezece ani de la moartea lui Hasdeu. Scurtă privire generală asupra omului și operei. (C. T. C III, 177-8).

— Paul I. Papadopol, *Un mare reprezentant al culturii: B. P. Hasdeu*. O încercare de caracterizare admirativă, dar și critică, a întregii opere a lui Hasdeu. Articol cu prilejul împlinirii a 15 ani de la moartea lui Hasdeu. (A. L. A. III, ser. III, No. 89, 2).

— Paul I. Papadopol, *Posteritatea și B. P. Hasdeu*. Opera lui Hasdeu, nereeditată și greu de găsit, e azi aproape necunoscută. (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Ineditele lui Hasdeu*. Minunatele poezii ale lui Hasdeu nu mai sânt cunoscute aproape de loc; de aceea retipărirea lor are farmecul unor inedite. Dl Lăzăreanu exagerează punând pe Hasdeu, ca poet, alături de Eminescu. (A. L. A. III, ser. III, No. 67, 4).

— Barbu Lăzăreanu, *Umorul lui Hasdeu. Un raport sintetic*. Într'un raport prezentat Academiei Române, Hasdeu re-censează pe scurt, ironizând, lucrări prezentate pentru premiere, la 1885 (A. L. A. II, ser. II, No. 59, 2).

— Barbu Lăzăreanu, *B. P. Hasdeu și V. A. Ureche*. Printr'o serie de citații din reviste și alte publicații contemporane lui Hasdeu și V. A. Ureche, se subliniază legăturile, mai precis: certurile și înțepăturile dintre cei doi scriitori, mari fermenți literari. Ei, totuși se iubeau — a mărturisit Hasdeu. (A. L. A. II, ser. II, No. 58, 4)

— Barbu Lăzăreanu, *Războaiele dintre Hasdeu și Xenopol cu tragica odysee a unui premiu academic*. Istoricul unor polemice dintre B. P. Hasdeu și Al. Xenopol. Din pricina celui dintâiu, „Istoria Românilor“ de Al. Xenopol a fost respinsă de la Marele Premiu Năsturel al Academiei Române, în anul 1893. (A. L. A. II, ser. II, No. 60, 3).

— Barbu Lăzăreanu, *Rămășagul lui Hasdeu*. Istoricul păcălirii „Convorbirilor Literare“ de către B. P. Hasdeu, care a trimis revistei — și ea a publicat — o glumă versificată, *Eu și ea*, iscălită M. I. Elias și dată ca dintr'un autor german, închipuit, *Gablitz*. Păcăleala tinde să dovedească filogermanismul și filosemitismul revistei, învinuire de altfel nefundată. Hasdeu se răzbuună astfel pe Titu Maiorescu. Acesta, în „Direcția nouă“, nu-l recunoscuse ca poet. (A. L. A. II, ser. II, No 62, 2).

— Barbu Lăzăreanu, *A doua farsă a lui Hasdeu*. Hasdeu păcălește „Convorbirile Literare“ trimițându-le un acrostih „La noi“, prin care lovește supt forma unei critici a stărilor generale din țară, în chiar colaboratorii revistei. Acrostihul a apărut în numărul de la 1 Februarie 1876, pagina 441. (A. L. A. III, ser. III, No. 65, 4).

— *Gramatica lui Heliade*. La „Însemnări“, e citat un pasagiu privitor la Gramatica lui Eliade, din discursul lui Hasdeu la centenarul lui Eliade, 13 Ianuarie 1902. Hasdeu, în vârstă de vreo 10 ani, a primit de la tatăl său această gramatică. Ea circulă în manuscris încă de la 1822. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 7).

— Barbu Lăzăreanu, *Hasdeu la Văcărești*. Istoricul arestării lui Hasdeu, 8-17 August, st. v. 1870, din pricina anti-dinasticismului său. (A. L. A. II ser. II, No. 64, 3).

— A. Davilla, *Dintre cei răposați. Hasdeu*. Amintiri —. O scenă la Academie. — Hasdeu și Magnum Etymologicum —.

Răsvan și Vidra. — Părerea lui Hasdeu despre paternitatea piesei Vlaicu-Vodă. (Gn. II, 94).

— *Spicuri din viața lui Hasdeu*. Soția lui Hasdeu, născută *Faliciu*, eră româncă din Roșia Abrudului. — Un episod din tinereța lui Hasdeu, în Rusia. — După Hasdeu, Transilvania s'ar putea numi „Codrenia“, — de la „codru“. — Convorbirile spiritiste ale lui Hasdeu cu fiica sa, Iulia. (C. T. C. III, 184).

— La „Note“: *Bogdan Petriceiu-Hasdeu*. Biografia lui Hasdeu și lista operilor lui. (C. T. C. III, 189).

— La „Cronica mărunță“, se semnalează că d-l Calinic Istrati descrie, într'un ziar din Basarabia, casa boierească dărăpănată a familiei Hasdeu. E la jumătatea drumului dintre Noua-Suliță și Hotin, la marginea satului Cristinești. D-l Iagorovschi, cumnatul lui Hasdeu, locuiește alături, într'o încăpere mai nouă. Dânsul păstră un vraf de documente străvechi. I-au fost luate de armată. (Gn II, 23).

Hasdeu Iulia.

— B. L, *Cântecul de leagăn al Iuliei, Hasdeu* „Berceuse roumaine“ din volumul „Bourgeons d'avril“ de Iulia Hasdeu are două traduceri: una a lui Bogdan Petriceicu („Revista nouă“, 1892) și alta a d-lui Cesar Pruteanu („Lumea copiilor“ 24 Sept. 1922) Cea veche e mai bună. (A. L. A. III, ser. III, No. 98, 6).

Heliade-Rădulescu Ioan.

— A. de Herz, *O aniversare* O schițare, după studiile d-lui Iorga, a personalității lui Eliade, cu prilejul împlinirii a cincizeci de ani de la moartea sa. (27 Aprilie 1872). (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 1).

— N. Iorga, *Mormântul lui Vladislav-Vodă*. Mormântul a fost la Tismana. Despre el ne vorbește comentatorul broșurii franceze „Réssurrection des peuples. La Roumanie renaissance, dédiée aux émigrés roumains, avec un précis de ses annales et de sa dernière révolution par Sebastian Rhéal...“ publicație tipărită de „Liga popoarelor“ în Iulie 1850. Comentatorul e Eliade, fără să fie numit. Descoperirea de la Tismana i-a fost comunicată de „un Român erudit“, poate N. Bălcescu. (R. I. VIII, 125-7).

— N. Iorga, *Documente nouă de istorie românească*. IV. Scrisori din corespondența arhitectului Melik dau indicații și despre oameni noștrii de la 1848. Între ei, se vorbește și de Ion Eliade-Rădulescu (R. I. VIII, 92-5).

— Dr. Gr. Graur, *O traducere din latinește a lui I. Heliade-Rădulescu* Cu prilejul concursului literar al comunei Karlsbad, Oda latină „La termele lui Carol al IV-lea“ de baronul

Lobkowitz a fost tradusă și de Eliade în românește, cu speciala lui ortografie Textul (reprodus aci) e imprimat pe o foaie volantă, care se găsește între manuscrisele Doctorului Jean de Carro, în arhiva comunei Karlsbad. (A. L. A III, ser. III, No. 104, 1).

— Paul I. Papadopol, *Cum trebuie înțeleasă activitatea lui Ioan Heliade-Rădulescu?* Eliade trebuie considerat nu numai ca dascăl, om politic, gazetar literat, etc., cum se face de obicei, dar pe lângă toate acestea și mai presus de ele, ca educator și inițiator cultural și moral al neamului românesc. (A. L. A. III, ser. III, No. 84, 2).

— Claudia Millian, *Cuvinte despre opera culturală a lui Heliade-Rădulescu. Gramatica și fabula.* Însemnătatea gramaticii și fabulei lui Eliade; scopul și urmările ce-au avut. Repetiția unor lucruri prea cunoscute. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 5).

— Ion Heliade-Rădulescu și primul ziar românesc. Condițiile în care a apărut „Curierul“ la 1829. El a durat până la 1848. Ce material cuprindea. Schimbarea, la 1837, în „Curierul de ambe sexe“. Publicațiile cu care mai târziu intră în concurență. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 4).

— Ion Heliade-Rădulescu și teatrul românesc. Scurt istoric al primelor încercări de teatru românesc în Muntenia, datorite în bună parte lui Eliade. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 2).

— Ion Heliade-Rădulescu, *Dispozițiile și încercările mele de poezie.* Retipărirea cunoscutului articol, în care Eliade arată cum a învățat să citească și să scrie românește. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 1).

— Barbu Lăzăreanu, Răsfoind monitoarele oficiale. *O recompensă națională lui Heliade-Rădulescu și curajul unui ales al Națiunii.* Protocoalele Adunării Generale a României de la 1 Martie 1863 cuprind discuțiunile în jurul recompensei naționale a lui Eliade. Susținerea o fac: Gr. Bosneceanu, A. Pann, C. A. Rosetti, G. Costaforu, Principele Gr. M. Sturdza. Impotrivă sânt: An. Prijbeanu și C. Crețulescu. Și la 25 Maiu 1862, C. Grădișteanu făcuse aceeași propunere. Dar pensiunea se acordă abia acum în — 63. (A. L. A. III, ser. III, 75, 4).

— Nicola Iconarul, *Hasdeu despre Heliade-Rădulescu.* Hasdeu a fost un „Eliadist“, a făcut parte din comitetul pentru ridicarea unei statui lui Eliade, a rostit un discurs la desvelirea ei, și a ținut o cuvântare la Academia Română, cu prilejul centenarului lui Eliade, la 13 Ianuarie 1902. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 2).

— *Gramatica lui Heliade.* În discursul de la centenarul lui Eliade, B. P. Hasdeu a vorbit și de Gramatica lui Eliade, publicată la 1828, dar în circulație ca manuscris, încă de la 1822, și pătrunsă până în Basarabia. (A. L. A. III, ser. III, No. 75, 7)

— B. P. Hasdeu, *Ion Heliade-Rădulescu*. Discurs la înmormântarea lui Eliade, republicat aci cu prilejul împlinirii, la 27 Aprilie 1922, a cincizeci de ani de la moartea „părintelui literaturii române“. E recunoaşterea genialităţii lui Eliade, fericit amestec de istoric, de teolog şi de poet. (Lm. III, 534-40).

— a. d. m., *Pentru biografia lui Heliade Rădulescu*. În „Revista Orientale“ a lui Angelo de Gubernatis, Florenţa, din Iunie 1867, Elena Ghica (Dora d'Istria) scrie în franţuzeşte despre Eliade şi-i reproduce în româneşte două poezii: un imn Dunării şi „Am văzut o surioară“. Prima a mai fost publicată şi de Cezar Bolliac în „Topographie de la Roumanie“, pag 59, nota, sub titlul „Fragment d'une ode au Danube“, iar a doua a fost tradusă în italiană de Artom, în fruntea cărţii Dorei d'Istria „La Nationalité albanaise“, carte tradusă în italiană (Cosenza, Migliaccio, 1867) (Rom. II, No. 7-8, 15).

— I. Şiadbei, *G D Scraba, Ion Heliade-Rădulescu, Incepăturile filozofiei şi sociologiei române*. Bucureşti. Recensând volumul, dl Şiadbei face completări şi rectificări utile pentru cunoaşterea temeinică a vieţii şi operei lui Eliade-Rădulescu. (V. R. XIV, vol. LI, 300-2).

— *Opera lui Heliade Rădulescu*. Bibliografie. Enumerarea unei părţi din lucrările, în româneşte şi franţuzeşte ale lui Eliade. (A.L.A. III, ser. III. No. 75, 2).

Iorga Nicolae.

— Nichifor Crainic, *N. Iorga. Gânditorul liric*. — Opera poetică a d-lui Iorga e prea puţin cunoscută. Cugetarea sa lirică desemnează, între Eminescu şi Coşbuc, o atitudine nouă în poezia noastră şi anume: *în sine, viaţa n'are sens, deci — dă-i tu un sens!* E desnădejdea înţeleaptă, efortarea ca, prin idee, să clădească „nemurirea“ în cuprinsul zădărniceii universale. Din această efortare, se desface cea mai înaltă frumuseţe morală. (Lm. III, 265-70).

— Dim. Şerban, *Teatrul popular. Omul care ne trebuie*, piesă în trei acte, de dl Nicolae Iorga. — *Cuvinte despre teatrul d-lui Iorga*. Acest teatru are, ca însuşiri caracteristice, analiza şi simplitatea. „Omul care ne trebuie“ e reprezentarea unui caracter şi face trecerea, în opera d-lui Iorga, de la teatrul istoric la cel social. (A. L. A III, ser III, No. 73, 9).

— N. P., *Teatrul naţional*. Cu prilejul reprezentării piesei „Moartea lui Dante“ de N. Iorga, se încearcă o caracterizare a întregului teatru scris de d-sa. (Fl. VII, 95).

— Paul I. Papadopol, *Proza istorică în literatura românească*. Specială oprire asupra scrierilor de proză istorică ale d-lui N Iorga. (A. L. A. III, ser III, No 71, 4).

— La „Revista Săptămânei“, o notă despre articolele din „Universul“ şi „Ramuri“, ale d-lui N Iorga cu privire la d-nii Ion Ştefănescu şi M. Dragomirescu. (I. E. III, No. 90, 4).

— D. Munteanu-Râmnic, *Cuvântare la înmânarea „Volumului de Omagiu” d-lui N. Iorga* (București, 19 Decembrie 1921). Cuvântarea de mulțumiri și elogii, care a întovărășit predarea volumului omagial, cu prilejul împlinirii a 50 de ani de la nașterea d-lui N. Iorga. (R. V. III, ser. I, No. 15, 3-4).

— Pamfil Șeicaru, *Pe marginea unui volum de omagiu.* (Lui Nicolae Iorga, Omagiu, Editura „Ramuri”, Craiova). Recensând volumul și aducând, în genere, elogii alcătuitorilor, dl Șeicaru observă mai ales lipsa unui studiu asupra activității d-lui Iorga în îndrumarea literaturii române, rol îndeplinit mai larg de d-sa decât odinioară de Titu Maiorescu. (Gn. I, 383).

— La „Revista Săptămânii”, o notă despre N. Iorga și Universitatea din Vălenii-de-Munte. (I. E. IV, No. 98, 4).

— *Di N. Iorga și Ardealul.* Conferințele d-lui Iorga în Ardeal, deși au prilejuit unele resentimente, au ținut să pregătească terenul pentru o muncă pozitivă în folosul țării. (Cs. VI, 221).

— *Un detractor anonim al d-lui Iorga.* Conferințele de astă vară, din Ardeal, ale d-lui Iorga au supărat pe unii. Dintre aceștia, un anonim îi bârfește printr'un pamflet. (Ț. N. III, 103).

— *O veste plăcută* Articol de elogiu pentru dl N. Iorga, cu prilejul venirii sale în Banat. (F. D. XXXVII, No. 27, 1).

— *Cose d'Italia, de N. Iorga.* La „Cronică”, se pomenește cu elogii despre însemnările d-lui Iorga din ultima sa călătorie în Italia. Se dau și două extrase. (Rom. II, No. 7-8, 16).

— Vintilă Russu Șirianu, *Inaugurarea școlii românești din Franța.* Reproducerea după „La France Nouvelle”, cu unele comentarii, a cuprinsului discursurilor ce s'au ținut cu prilejul inaugurării Școlii române de la Fontenay-aux-Roses. Discursurile conțin elogii la adresa d-lui Iorga (FI VII, 607).

— *Un eveniment cultural la Paris.* La „Insemnări”, e reprodusă cuvântarea a-lui Appel la deschiderea școlii române de la Fontenay-aux-Roses. Cuvântarea e un elogiu al activității d-lui Iorga. (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 6).

— La „Cărți”: *N. Iorga, Introducere la studiul asupra României și Românilor.* Cronică unor conferințe ținute de dl Iorga la „Școala interaliată de înalte studii sociale din Paris”. (C. T. C. III, 190).

— La „Revista Săptămânii”, se comentează atacurile d-lui P. Păltănea din „Mercure de France” contra d-lui Iorga. (I. E. IV, No. 102, 4).

Recensii.

— *Istoria Românilor prin călători*, II, *de la jum. veac. XII pâna la 1800*, de N. Iorga. (I. N. I, fasc. II, 385-8) — M. Costăchescu.

— *Lui Nicolae Iorga, Omagiu.* (I. N. I, fasc. II, 384-5). — M. Costăchescu.

Iosif St. O.

— Sextil Pușcariu, *Inceputul unui roman*. Publicarea a două scrisori, în care Iosif povestește cum a cunoscut pe viitoarea lui soție. Scrisorile sânt din București, 1903, de pe când Iosif eră custode la biblioteca Fundației universitare Carol I. Dl Pușcariu adaugă notița că n'ar fi publicat scrisorile adresate d-sale, dacă volumul „Helianta“ n'ar fi desvăluit publicului tragedia vieții lui Iosif. (Gn. I, 354-6).

— C. Vraja, *Natalia Negru, Helianta, Două vieți stinse. Mărturisiri*, 1921. Iosif (Steluța) apare ca un sentimental. Interesant material psihologic pentru cunoașterea lui Iosif și a colaborării lui cu D. Anghel. (V. R. XIV, vol. XLIX, 141-2).

— La „Note“, într'o recenzie asupra volumului „Helianta“ de Natalia Negru, se pomenește și de St. O. Iosif. (C. T. C. III, 30).

— D. Ionescu-Sachelarie, *Despre St. O. Iosif*. Părți dintr'o conferință ținută, în 1920, la „Fundația Carol“, în București. Iosif în ultimele zile ale vieții, când idealismul lui, atât de încercat, dar rămas nepătat, a înălțat sufletele tuturor prin eroicul imn „La arme!“ (C. L. LIV, 505-9).

— A. Davilla, *V. Morțun*, St. O. Iosif a spus lui Morțun, la o vizită a acestuia la repetiția Cidului, că Davilla i-a corectat traducerea, de n'au mai rămas decât 78 versuri necorectate și totuși a vrut ca numai Iosif să figureze pe afiș. (Gn. I, 413-4).

— G. Topîrceanu, *In jurul unei traduceri*. Răspuns observărilor aspre ale dlui N. Iorga asupra traducerii d-lui Topîrceanu, „Visul unei nopți de vară“ de Shakespeare. Se vorbește și de traducerea lui Iosif a aceleiași opere. (V. R. XIV, vol. L, 126-8).

— G. Topîrceanu, *St. O. Iosif*, Patriarhale și Cântece, edit. „Viața Românească“, București, 1922. Iosif nu face parte, cum s'a spus, din școala lui Coșbuc. Primul e un poet sentimental liric, reflexiv; al doilea e un mare artist al cuvântului, un poet expresiv. Iosif n'a fost un poet de talia celor mari, dar a fost din aceeași familie. (V. R. XIV, vol. LII, 139-40).

— Al. I. [a c o b e s c u], la „Cronică“, relevând retipărirea „Cântecelor“ lui Iosif, scrie: „Duișia și suflul melfancolic al versurilor închid zburciumul unei vieți, pentru care nu mai eră cu putință vreo mângâiere“. (Rm. XVI, 416).

Ispirescu Petre.

— Paul I. Papadopol, *Petre Ispirescu*. — Treizeci și cinci de ani de la moartea lui — Petre Ispirescu a murit la 21 Noemvr. (3 Dec.) 1887. La opera lui de povestitor au conlucrat: talentul înăscut, copilăria lui, când sorbea basmele, și meseria trudnică de tipograf, care i-a îngreunat viața, dar i-a ușurat pu-

blicarea și răspândirea cărților ce a scris. (A. L. A. III, ser. III, No. 107, 2).

— Paul I Papadopol, *Petre Ispirescu*. Caracterizare generală a operei sale — I. Petre Ispirescu reprezintă îndeosebi două curente: cel folcloristic și cel poporan, amândouă însă în aceleași opere. Aceasta îl aproprie de Anton Pann și Ion Creangă, II. O analiză mai amănunțită a fondului și a formei scrierilor lui Ispirescu. (Nz I. No. 6, 45-7; B, No 7-8, 39-42).

— a d. h., O aniversare. *Petre Ispirescu*. Biografia lui Ispirescu. Meritul operei lui (Ad 7 Dec).

— *Unchiușul sfântos* Elogiul operei lui Petre Ispirescu. (Pt. 10 Dec).

Kogălniceanu Mihail.

— *O scrisoare a lui Mih. Kogălniceanu către Alex Buznea* (12 Martie 1858). E vorba de împărțirea moșiei Odobești: Scrisoarea cuprinde prețioase mărturisiri autobiografice: „Moșul Arbore .. astăzi reprezentat de mine... se trage .. din Luca Părcălabul..., eu adesea mi-am jertfit și femei și copii, trăind și luptându-mă numai pentru țara mea ..” (I N I, fasc. II, 318-9).

— N. Iorga, recensând buletinul *Ioan Neculce* al Muzeului municipal din Iași (fasc II, Iulie 1922), relevă o scrisoare a lui Iancu Kogălniceanu, unchiul lui Mihailu, și una a marelui om politic chiar, prin care, discutând o chestie de moșie (Odobești) și afirmând că „neamul Kogălniceanu niciodată răpitor n'au fost”, el se prezintă ca urmașul unui „moș” Arbore. (R. I. VIII, 140).

— Paul I. Papadopol, *Cum s'a introdus tendența conservatoare în literatura noastră*. Tendența conservatoare, adică producțiunea literară cu subiecte din trecutul neamului nostru, se introduce odată cu cele dintâiu răsfrângeri ale binefăcătoarei literaturi franceze, deci înainte de 1840, dar teoreticianul și susținătorul ei a fost Mihail Kogălniceanu, care avea ca dogmă literară îndepărtarea traducerilor. (A. L. A. III, ser. III, No. 69, 8).

— Barbu Lazăreanu, *Almanachuri II. O polemică a lui Kogălniceanu cu Napoleon I*. În „Almanachul de învățătură și petrecere”, tipărit la *Cantora Fetei Sătești* din Iași, în 1843, M. Kogălniceanu glumește pe tema felului cum Bonaparte își alegea oamenii. Intre altele, e relevat și un nou talent „un tânăr poet moldovean, Vasile Alecsandri”. (A. L. A. III, ser. III, No. 90, 5).

Recensii.

— *Mihail Kogălniceanu* de Radu Dragnea. (Rm. XVI, 63-4) — S.

— Idem. (C. T. C. III, 29).

Maçedonsky Alexandru.

— N. D a v i d e s c u, *Poezia lui Alexandru Macedonsky* —. Cu prilejul volumului „Poezii alese“, ed. „Casa Școalelor“. Prin volumul „Excelsior“, apărut la 1895, Macedonsky aduce, concret, intuiția că arta nu e numai o emoție primitivă și că această inițială mișcare lăuntrică trebuie să fie supusă și unei operații mintale de stilizare. Departe de a fi un inovator în sensul poeziei noi, Macedonsky a fost cel mai mare poet clasic al nostru. — Articolul e plin de asemenea afirmații, cel puțin exagerate. (Fl. VII, 319-20).

— N D a v i d e s c u, *Alexandru Macedonsky despre „poezia viitorului“*. Macedonsky a publicat în „Literatorul“, la 1892, un articol, în care spune că „poezia viitorului nu va fi decât muzică și imagică“ Macedonsky, deși a mers din instinct spre un clasicism în sensul renașterii, a fost un predicator teoretic și anticipat al simbolismului. (Fl. VII, 528).

— C l a u d i a M i l l i a n, „Poezii alese“ din opera lui Alexandru Macedonsky. Aprecieri elogioase cu prilejul volumului de „Poezii alese“, editat de „Casa școalelor“. Mai caracteristice în opera lui Macedonsky sânt „Noaptea“. Ele se pot grupă în două categorii: idealistice și satirice. (A. L. A III, ser III, No 68, 5).

— I o n F o t i, „Poezii alese“ de Alexandru Macedonsky. Recensie entuziastă, socotind pe Macedonsky la înălțimea lui Grigore Alexandrescu și Eminescu. (C. T. C. III, 87-8)

— La rubrica „Idei, oameni și fapte“: *Din nou*: „Cazul Macedonsky“. Deși opera lui Macedonsky a stârnit atâta admirație și mai ales atâta bârfire, mai interesant a fost omul, „poetul rar, halucinat de destinul lui, trăind în afară de toată experiența înconjurătoare...“ (Gn II, 86).

Maior Petru.

— La „Cărți și Reviste“: „La centenarul morții lui Petru Maior“, Cluj, 1921. Resumat clar al celor trei conferințe, care formează cuprinsul broșurii: „Petru Maior în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale“ de dl Alex. Lapedatu. „Scrierile istorice ce ale lui Petru Maior“ de dl I. Lupaș și „Părerile lui Petru Maior despre limba română“ de dl Sextil Pușcariu. (Gn. I, 346)

Maiorescu Titu.

— P a u l I. P a p a d o p o l, *Impresionism, critică, pamflet*. Maiorescu fiind în același timp orator și om de știință, critica lui e și de natură volițională-pamflet, și de natură intelectuală-critică propriu-zisă. De aceea, își contrazice concluziile. (A. L. A. III, ser. II, No. 58, 4)

— g, *Sistemul social și politic al lui Titu Maiorescu* — O conferință publică ținută de către Dl profesor G. Bogdan-Duică. Foileton cu resumatul conferinței. Dl G Bogdan-Duică a expus limpede ideile, pe care Titu Maiorescu le-a susținut cu convingere în viața lui politică. (Pt 17 Dec.).

— Aurelia Benteoiu, *Pioase amintiri despre Titu Maiorescu ale studenției române* E cuvântarea rostită cu prilejul comemorării în 1918 a lui Titu Maiorescu. Caracterizarea, pe rând, a profesorului, criticului, și omului politic, căruia cultura românească îi datorește atât de mult. (C. L. LIV, 118-122).

— P. Nicanor & Co., *Aron Densusianu și Maiorescu*. Un anonim apropie în „Adevărul literar“ pe Titu Maiorescu de Aron Densusianu în privința atitudinii lor față de Eminescu. E un neadevăr. Pe când Densusianu își bate joc de opera lui Eminescu chiar după moartea acestuia, Maiorescu îl proclamă poet în toată puterea cuvântului, de când au apărut „Venere și Madonă“, „Mortua est“ și „Epigonii“. (V. R. XIV, vol. L, 447-8).

Recensii.

— *Titu Liviu Maiorescu*, discurs de recepțiune la Academia Română, de G. Bogdan-Duică, cu răspuns de Sextil Pușcariu. (Tr. LIII, 167-9). — Alexandru P. Arbore.

Mateevici Alexei.

— I. Buzdugan, *Poetul Alexei Mateevici*. Întăiu, biografia poetului (Martie 1888 — toamna lui 1917); apoi o caracterizare generală a operei, cu citații din ea. Fiindu-i cunoscut personal, dl Buzdugan dă bogate și interesante amănunte asupra omului, viața lui la Seminarul din Chișinău și la Academia spirituală din Kiev, preferințele lui literare. (Cg. R. I, 120-8).

Momuleanu, Barbu Paris.

— Barbu Lăzăreanu, *Cuvântul „boale“*. — „Lumina răcoroasă“ a lui „Mumulean, glas de durere“. „Boale“, pluralul neutrului „boal“, adică „voal“, e în poezia „Pricini de amor“ a lui Momuleanu. Limpezimea selenară o numește „lumina răcoroasă“. (A. L. A. III, ser. III, No. 98, 2).

Muresianu Andreiu.

— D. Munteanu-Râmnic, *Statui și monumente în Ardeal*. Monumentul lui Andrei Muresianu, care se zice că s'ar ridică la Sibiiu, e firesc să fie la Brașov, unde a trăit poetul. (R. V. IV, No. 4, 3-4).

Negri C.

— V a m p a, *Un învățător*. Boierul Costache Negri, la sfârșitul strălucitei sale cariere politice, se retrase la Tg. Ocna Aci învăță pe oameni să cultive pomi roditori, de care însuși se ocupă cu mare drag, în sihăstria lui. (Lm. III, 557-9).

Negruzzi C.

— Gh. Ghibănescu, *Familia Negruzzi*. Publicarea și comentarea mai multor documente, care privesc familia Negruzzi. De o deosebită însemnătate pentru biografia și chiar caracterizarea persoanei lui C. Negruzzi e testamentul său. Scriitorul declară aci că a iubit toată viața simplitatea. (I. N. I. fasc. II, 321-329).

— N I o r g a, recensând buletinul *Ioan Neculce* al Muzeului municipal din Iași (fascicula II, Iulie 1922), relevă publicarea unei genealogii a familiei Negruzzi (contra aceleia alcătuită de autorul „Aprodului Purice”) și a testamentului din 3 Iulie 1808 (aci tipărit întâia oară) de simplă împărțire de bunuri, a lui C. Negruzzi. (R I VIII, 240).

— La „Cărți și Reviste“, o notiță favorabilă despre „Lumânărica“, schiță editată acum din nou în colecția „Pagini alese din Scriitorii Români“. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 9).

Nicoleanu N.

— Dem. D. Stoenescu, Pentru o „Istorie a Craiovei“ — Documente. — IV. *Poetul Nicoleanu în Craiova*. Despre Nicoleanu scrie artistul Șt. Vellescu în „Revista Nouă“ (An I, 1888, No. 12, 15 Dec.). Vellescu l-a cunoscut pe Nicoleanu, când poetul trăia sărac în Craiova. Dl Ovid Densusianu, în „Nouă Revistă română“ (An. I, 1900, vol. I, No. 5, 1 Mart., pag. 213) spune c'a stat în Craiova până la 1858. (A. O. I, 70-2).

Oreste.

— Claudia Millian, *Recitind poezia lui Oreste*. Versurile lui Oreste îl arată clar, așa cum a fost: un sentimental delicat. (A. L. A. III, ser. III, No. 99, 3).

Rosetti C. A.

— I L. Caragiale, *Din viața lui C. A. Rosetti*. Rosetti prezident al camerei. — Bietul prizonier și cognacul fratelui Rașca. — Povestiri anecdotice, dar în stare de a caracteriza pe publicistul și omul politic C. A. Rosetti. (A. L. A. III, ser. III, No. 81, 2).

Sadoveanu Mihail.

— Petre Albotă, *H. Sanielevici*. — *M Sadoveanu*. Se arată injustețea judecării unei opere de artă din punct de vedere al moralității comune și al naționalismului dulceag. Scrierile d-lui Sadoveanu sânt cronicile vremii noastre, „nuda veritas“, care trezește totdeauna interes. (Nz. I, No. 6, 47-9)

— *Reeditarea lui Sadoveanu*. La „Cărți și Reviste“, se pomenește, cu aprecieri entuziaste, de volumele „Duduia Margareta“ și „Dureri înăbușite“, editate acum din nou. (A. L. A. III, ser. III, No. 70, 9).

— La „Cărți“: *Dureri înăbușite, nuvele de M. Sadoveanu*. În evoluția literară a lui Sadoveanu, volumul face trecerea de la romantismul eroic la naturalism. De remarcat în volum: descrierile naturii, duiosia care învălue pe eroi, redarea veridică a vieții. (C. T. C. III, 111).

— Octav Botez, *Cocostârcul albastru*. Mihail Sadoveanu, Iași, „Viața românească“. — Recenzie elogioasă. Rezumarea cuprinsului. Insistarea asupra unei mari calități a scriitorului: înfrorarea naturii alături de zbuciumul omenesc. (Gn. II, 78-80).

— Vasile Munteanu, *Cocostârcul albastru*. („Viața Românească“, Iași, 1921). Recenzie elogioasă. Se remarcă lirismul puternic, care, la Sadoveanu, subliniază și producțiile de aparență epică. (Cg. R. I, 402-5).

— T. Bobeș, *Cocostârcul albastru de M. Sadoveanu*. Recenzie. Nuvela „Cocostârcul albastru“ nu are destulă unitate. Mai încheată e „Bulboana lui Vălinaș“. Scrierile lui Sadoveanu se disting prin frumusețea artistică a descrierilor din natură. (Fl. VII, 77).

— T. Bobeș, *Strada Lăpușeanu, Cronică din 1917, de M. Sadoveanu*. Recenzie. În roman, dl Sadoveanu nu reușește. Mediul orășenesc descris aci, nu convine talentului său. (Fl. VII, 128).

— Craioveanul, „*Strada Lăpușeanu*“ de M. Sadoveanu. Câteva rânduri de recenzie. (Nz. I, No 2, 43).

— Arhim. Scriban, *Mihail Sadoveanu, Lacrimile Ieromonahului Veniamin*. Recenzie. Cartea e lăudată din două motive: întâiu, pentru că aci omul bisericii nu mai e prezentat rău, ca'n multe scrieri ale aceluiași autor; apoi, pentru limba frumoasă folosită, adevărat model. (B. O. R. ser II, XLI, 75-7).

— *Un nou volum de Sadoveanu*. Recenzie elogioasă a cărții „Lacrimile Ieromonahului Veniamin“, „lucrare de un neasemănat caracter educativ, prezintată supt o ireproșabilă formă literară“. (A. L. A. III, ser. III, No. 91,6).

— La „Revista Săptămânei“, o notiță elogioasă despre volumul „Lacrimile Ieromonahului Veniamin“ de Mihail Sadoveanu. (I. E. IV, No. 106, 4).

— M. S. d. [Sadoveanu], *Jean Bart (Eugeniu P. Botez), Jurnal de bord*, ediția III, „Viața Românească“, Iași —. Recensând volumul, dl Sadoveanu ne vorbește și despre sine, din tinerețe, când colaboră, supt pseudonimul M. S. Cobuz, la „Pagini literare“ ale lui Gorun și Stavri. (V. R. XIV, vol. LI, 296-7).

— C. B. Michele Sadoveanu, *Novelle romene*, trad. de Al. Dem-Marcu și G. F. Cechini. Ed. F. Campitelli, 1922, Foligno.

Volumul conține patru nuvele: Hoțul, Bulboana lui Vălinaș, Scigal și Mormântul unui copil-liber și bine traduse. În prefață, e schițată biografia lui Sadoveanu. (V. R. XIV, vol. L, 455-6).

— *M. Sadoveanu în italianește*. La „Cărți, idei și oameni” = Volumul „Nouvelle romene di Michele Sadoveanu”, traducerea d-lor Al. Dem. Marcu și G. F. Cechini, e comentat în „Echi e comenti”. (Fl. VII, 484).

— La „Revista Săptămânii”, se pomenește cu elogii de volumul „Nouvelle romene” de M. Sadoveanu, traducere de Al. Dem. Marcu și G. F. Cechini și se reproduce din „Echi e Comenti”, o notiță bibliografică despre Sadoveanu. (I. E. IV, No. 96, 4).

Șincai Gh.

— *Zenovie Pâclișanu, Gh. Șincai*. — Contribuții la biografia lui. — Legăturile lui Șincai cu episcopul Ion Bob. (După documente inedite). I. Cauzele dușmăniei dintre Șincai și Bob. Nepotrivirea de fire; defectele unuia și ale celuilalt. II. Anchetarea lui Șincai în urma reclamațiilor lui Bob. Amenințările lui Șincai și îndepărtarea acestuia din directoratul școalelor, Bob trădează cauza națională. III. Inchiderea și judecarea lui Șincai. E apoi eliberat, dar rămâne sărac, pe drumuri. Bob îl urmărește cu ură și acum (A. L. A. II, ser. II, No. 60, 3-4).

— *Dr. Zenovie Pâclișanu, Contribuții la biografia lui Gheorghe Șincai*. — *Legăturile lui cu episcopul I. Bob*. — Șincai a luptat contra candidaturii lui I. Bob la episcopatul Blajului. Erau și două firi cari nu se puteau înțelege. De-aci ura lui Bob, necruțător chiar când pribeagul Șincai e atât de nenorocit și-i cere iertare. Dl Pâclișanu urmărește aproape pas cu pas, în urma unei bogate informații, jalnica pribegie a lui Șincai. Ca loc al morții se dă, după tradiții, Bobota, județul Sălaj. Extrasul matricular, publicat și de dl Iorga. („Istoria literaturii române în secolul al 18-lea”, Observații, Acausuri, etc. p 55) indică însă ca loc Sinea, cu data 2 Noemvrie 1816. (Tr. LIII, 295-310).

Sion Gh.

— *M. Sevastos, Gheorghe Sion, Moldova romantică*. Bibl. „Foi volante”, edit. „Viața Românească”, 1921, Iași. Recensie, relevând numai conținutul atrăgător al povestirii lui Sion, și cerând controlarea faptelor. (V. R. XIV, vol. L, 130-2).

Slavici Ioan.

— *D. I. C. [ucu]*, la „Cronica mărunță”, atrage atenția asupra limbei românești necorecte, care se scrie pretutindeni. D-sa crede că de mare folos ar fi Gramatica d-lui Ioan Slavici. Din aceasta lucrare, a apărut Etimologia. Continuarea, cuprinzând

Sintaxa, a fost confiscată ca manuscris, la 1916, de Siguranța Generală și neînapoiată până acum. (Gn. I, 347-8).

— C. Gerotă, „*Din două lumi*“, (Narațiunea), de I. Slavici. La rubrica „Din Jumea cărților“, o recenzie a acestei nuvele. (Nz. I, No. 4, 48-50).

— Pamfil Șeicaru, *Sposedenia unui bătrân*. (Ioan Slavici: Inchisorile mele). Este în volumul „Inchisorile mele“ un admirabil material documentar și sânt pe alocuri pagini de adevărată literatură. (Gn. I. 322).

— Andrei Braniște, *Ioan Slavici în temniță*. (Cu prilejul cărții „Inchisorile mele“). Se condamnă închisoarea între delictenții de drept comun, la Văcărești, pe care a suferit-o Slavici, ce mai fusese odată închis la Unguri, însă tratat mai omenește. (A. L. A. III, ser. III, No. 68, 4).

Vlahuță Al.

I. Gr. Opreșan, *Din „Contribuții la cunoașterea vieții și operei lui Al. Vlahuță“*. — Poenești, Bârlad sau Pleșești. — Se comentează aceste trei versiuni cu privire la locul de naștere al lui Vlahuță, dintre care e stabilit ca neîndoielnic satul Pleșești. (R. V. IV, No. 2, 8).

— I. Gr. Opreșan, *La Pleșeștii lui Vlahuță*. Un drum în satul natal al lui Vlahuță. Casa părintească nu mai e și oamenii își amintesc puțin despre poet. (Rv. M. I, No. 10, 15-20).

— I. Gr. Opreșan, *Vlahuță școlar*. — Contribuții la cunoașterea vieții lui —. Informații asupra epocii de școală, până la darea bacalaureatului. Vlahuță a fost un elev foarte bun. (Rv. M. II, No. 3-4, 26-31).

— I. Gr. Opreșan, *O lature a personalității lui Vlahuță*. În liceu, poetul avea aplicație pentru compoziție și latină. Îi plăcea mult teatrul. A intrat în trupa Fani Tardini și Frații Vlădicescu, care au jucat toată iarna lui 1878 în Bârlad. Profesorii, care îl iubeau mult, au stăruit și l-au decis să renunțe la teatru. (Rm. XVI, 155-6).

— I. Gr. Opreșan, *Prin „gazde“*. (Contribuții la cunoașterea vieții lui Vlahuță). Gazdele, la care a stat Vlahuță, ca elev de școală, în Bârlad. Poetul a suferit mult de pe urma lor și amintirile de atunci au căpătat la el răsfrângeri de poezie. (Rm. XVI, 412-3).

— I. Gr. Opreșan, *Un învățător*. Contribuții la cunoașterea vieții lui Vlahuță —. Ocupațiunile, din venitul cărora a trăit Vlahuță — Aplicațiunea lui statornică a fost *a învăța pe alții*. (Rm. XVI, 577-580).

— I. Gr. Opreșan, *În slujba literaturii*. — Contribuții la cunoașterea lui Al. Vlahuță —. Vlahuță, ca redactor la revistă

stele „Viața“ și „Sămănătorul“, sfătuiă cu răbdare și cu bunăvoință pe începătorii în literatură. Așa a făcut cu St. O. Iosif și cu Ion Gorun. (Rv. M. II, No. 5, 21-3).

— I. Gr. Oprișan, *O lature caracteristică a familiei lui Vlahuță* — Dintr'un studiu —. Tatăl, mama și frații lui Vlahuță s'au retras, de la o vreme, în sihăstria mănăstirilor Această înclinare a fost o influență a mamei. (Rv. M. I, No. 12, 20-4).

— Ateneul Român. *Comemorarea poetului Al. Vlahuță*. La Ateneul din București, a fost o șezătoare, în care d-nii Mihail Dragomirescu și Radu Rosetti au vorbit despre Al. Vlahuță, primul insistând asupra caracterului de apostolat al operei acestui poet, al doilea dând o serie de amintiri personale din viața lui Vlahuță. (Un. 21 Dec.).

— Al. Lascarov-Moldovanu, *Un poet. Vlahuță*, plecat în băjenia din iarna anului 1916, când Germanii au ocupat și casa lui, ducea în carul său cu patru boi și tablouri de ale lui Grigorescu (Rm. XVI, 706-9).

— Claudia Millian, *Un poet al iubirii: Alexandru Vlahuță*. Cu prilejul poeziilor editate de „Cartea Românească“. „Iubirea intimă, caldă, liniștită, răsfântă în lucruri și în peisagii, Vlahuță a coborât-o în ritmul poeziei, fără să se certe cu vreo tradiție, ci păstrându-și atmosfera epocii“... (A. L. A. III, ser. III, No. 76, 5).

— C. Gerotă, *Proza lui A. Vlahuță*. O analiză a romanului „Dan“ de Vlahuță. Romanul are mai mult calități lirice. (Nz. I, No. 1, 33-8).

— D. Cahane, *Intre Vlahuță și Schalom Asch*. Poezia „La icoană“ de Vlahuță și piesa „Dumnezeul răzbunării“ de Schalom Asch au subiecte asemănătoare. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 4).

— R. Fink, *Un alt bust lui Vlahuță*. — Inițiativa de la R.-Sărat —. Pe lângă bustul, ce e vorba să se ridice lui Vlahuță la Bârlad, s'a luat inițiativa de a i se ridică unul și la R.-Sărat. În ultimii ani, Vlahuță își făcuse o gospodărie la Dragosloveni, în Județul Râmnicul-Sărat. (Dm. XIX, No. 5749).

Ureche, V. A.

— A. Davilla, V. A. *Ureche*. Ureche, ca director al unei școli particulare înființate de el, îngrijea cu dragoste de copii. Eră și un savant sincer, care mărturisea că nu știe toate. (Gn. I, 375).

Zamfirescu Duiliu.

— Duiliu Zamfirescu, *Scrisoare*. Sfatul ca o tânără doamnă să citească romanul său „Lydda“. E multă încurcătură filosofică, dar și multe năzuințe de suflet curat în creațiunea acestui chip de femeie. „Scopul cel mai înalt al artei e a idea-

Jiză în lumea reală, creând tipuri vii și posibile“. Ceea ce eră Milesco (din romanul său „In războiu“), supt invelitoarea lui scorșoasă de bărbat, este Lydda, în haina delicată a adevărului feminității. Scrisoarea e datată: Roma, Via Condotti, 6. 20/2 April 1905. (C. L. LIV, 597).

— *Duiliu Zamfirescu, la mormântul lui Shelley*. Cu prilejul comemorării lui Shelley (o sută de ani de la moarte), e reprodușă, cu o notiță introductivă, la rubrica „Insemnări“, oda în care Zamfirescu își arată admirația pentru Shelley. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 6).

— *A murit Duiliu Zamfirescu*. La „Știri“, vestea morții lui. (F. D. XXXVII, No. 22, 8).

— F. A d e r c a, *Duiliu Zamfirescu*. (Note repezi cu prilejul morții lui). Schițarea câtorva trăsături caracteristice, care privesc mai mult omul decât opera. (Nz. I, No. 4, 15-7).

— T [u d o r] A [r g h e z i], *Duiliu Zamfirescu*. Necrolog elogios pentru distincția și finețea omului și a operei. Zamfirescu e asemuit cu Gautier. (Cg. R I, 443).

— N. B a t z a r i a, *O amintire despre Duiliu Zamfirescu*. Zamfirescu uită uneori preocupările diplomatice în toiul lor, pentru a se interesa de literatură. (A. L. A. III, ser. III, No. 82, 2).

— I o a A l. B r ă t e s c u - V o i n e ș t i, *La mormântul lui Duiliu Zamfirescu*. Cuvântare la'nmormântare. Relevarea sufletului bun al lui Duiliu Zamfirescu, omul. (Fl. VII, 374).

— E m. B [u c u ț a], *La moartea unui scriitor*. Cu prilejul morții lui Duiliu Zamfirescu, o pioasă amintire despre „scriitorul din vechea gardă“. (I. E. IV, No 94, 3)

— V. D e m e t r i u s, *Duiliu Zamfirescu*. Versurile elegante, aristocratice, ca și atitudinea mândră a lui Zamfirescu, i-au creat dușmăni; el rămâne însă unul din cei mai de seamă poeți ai noștri, Romanele sale sânt mai prejos. (A. L. A. III, ser. III, No. 82, 2).

— M i h a i l D r a g o m i r e s c u, *Duiliu Zamfirescu ca poet liric*. Cercetarea pe categorii: pastel, idilă, odă, satiră, a poeziei lirice a lui Duiliu Zamfirescu. Calitățile aflate: „grație idilică, seninătate olimpiantă, limbă aleasă și solid turnată într'o formă lapidară, pe care n'o va vesteji vremea“. (Vt. 11 Noemvr.). |

— La rubrica „Din țară și streinătate“ se amintește de prima „Șezătoare română“, ținută la Ateneul din București. Ea a fost închinată lui Duiliu Zamfirescu. D l M i h a i l D r a g o m i r e s c u a vorbit despre poet. (Fl. VIII, 46).

— I o a n G e o r g e s c u, † *Duiliu Zamfirescu* Necrolog. Scurtă privire generală asupra omului și operii, mai mult din punct de vedere al Ardealului. (Tr. LIII, 390-1).

— I o a n G e o r g e s c u, † *Duiliu Zamfirescu*. Elogii operei lui Zamfirescu, în special romanelor „Viața la țară“ și „Indrepțări“. (C. C. XI, 245-7).

— G. V. Gerotă, *Duiliu Zamfirescu. Critic.* A. Un rezumat al ideilor lui Duiliu Zamfirescu asupra poporanismului în literatură. B. Expunerea pe scurt a răspunsului dat de Titu Maiorescu în aceeași chestiune. (Nz. I, A No. 5, 34-6; B. No. 6, 42-4).

— C. D. Fortunescu, *La moartea unui poet.* O scurtă, dar cuprinzătoare și izbutită caracterizare a operei lui Duiliu Zamfirescu, în cadrul literaturii române. (Nz. I, No. 3, 1-2).

— Ion Foti, † *Duiliu Zamfirescu.* Necrolog entuziast. E preamărit nu numai scriitorul cu romanele lui, aproape epopee națională, ci și omul, cu dârza lui atitudine în chestii de artă și de convingeri. (C. T. C. III, 149).

— Al. I. [acobescu], la „Cronică“, scriind despre moartea lui Duiliu Zamfirescu, crede că „în afară de poeziile lui, care au adus ceva din măreția clasicismului din școala lui Giosuè Carducci, „Istoria Comăneștenilor“ rămâne cea mai serioasă încercare de roman românesc“. (Rm. XVI, 416).

— Claudia Millian, *Cuvinte despre Duiliu Zamfirescu.* Așezarea operei lui Zamfirescu alături de aceea a lui Macedonsky. (A. L. A. III, ser. III, No. 82, 5).

— P. Nicanor & Co., *Duiliu Zamfirescu.* Necrolog elogios. În poezii, Zamfirescu nu are destulă forță și unitate; în poezii și nuvele, „culege polenul din orice grădină“, dar în romane, mai ales în „Viștea la țară“, rămâne acasă, prinde un moment important: „căderea neamurilor“ și „ridicarea noroadelor“ și ne dă pagini admirabile de distincție sufletească. (V. R. XIV, vol. L, 449-51).

— C. Op., la „Note“, vestește, în cuvinte elogioase, despre om și operă, moartea lui Duiliu Zamfirescu. (Rv. M. II, No 2,24).

— Paul I. Papadopol, *Duiliu Zamfirescu, Caracterizare.* (După volumul: „Pe Marea Neagră“). În jurul iubirii, motiv principal, găsim o contemplație-resignare caracteristică. Duiliu Zamfirescu face trecerea, ca fond, între Iosif și Coșbuc, iar prin eleganța formală se apropie de Al. Macedonsky și D. Anghel. (A. L. A. III, ser. III, No 86, 3).

— Petronius, † *Duiliu Zamfirescu.* Necrolog. Duiliu Zamfirescu a făcut adevăratul început al romanului în literatura noastră. El a fost unul din pușinii cărturari din vechea Românie, cari au cunoscut Ardealul. (Cs. VI, 178).

— Petronius, *Duiliu Zamfirescu la Ateneu.* Seria șezătorilor de la Ateneul din București a început cu o comemorare a lui Duiliu Zamfirescu, „liric de o originalitate pronunțată în poeziile sale pline de gingășie și de un parnasianism de bun gust, complex și amplu în romanele sale“. (Vt. 11 Dec).

— George Silviu, *Versurile lui Duiliu Zamfirescu.* Primele versuri poartă pecetea lui Eminescu. Cele următoare au

justa intuiție a cuvântului nimerit. În genere însă, au păcatul unui romantism exagerat. (A. L. A. III, ser. III, No. 83, 2).

— S c a r l a t S t r u ț e a n u, *Duiliu Zamfirescu*. Duiliu Zamfirescu a fost un scriitor clasic dogmatic, înfrânându-și avântul după o anumită „artă poetică“ (aceea de la „Convorbiri literare“). Romanele lui din seria Comăneștenilor rămân, mai ales prin caracterizarea personajilor, începutul poeziei adevărate în romanul românesc. (Fl. VII, 453-5).

— P a m f i l Ș e i c a r u, *Duiliu Zamfirescu*. Câteva însemnări târzii —. În epoca eminesciană și contemporan cu Coșbuc, Zamfirescu își păstrează originalitatea lui plină de artă. Are versuri de fragedă poezie Imaginația lui caldă, svăpăiată uneori, a fost ponderată de spiritul gândirii romane. Seria Comăneștenilor cuprinde splendide monografii morale ale societății românești din 1870-1890. Duiliu Zamfirescu a arătat ce minunată școală este pentru sensibilitatea românească clasicismul roman (Gn. II, 17-8).

— V. R. Ș., † *Duiliu Zamfirescu*. Câteva rânduri, vestind moartea scriitorului, „al cărui loc e de mult fixat în literatura română, cu autoritate și strălucire“. E remarcată în deosebi, cu acest prilej, „proza lui amplă, agilă, uneori înglobând vânjos acea adâncă autenticitate de viață, care lipsește atât literaturii noastre tinere“. (Fl. VII, 371).

— D e m. T h e o d o r e s c u, *Duiliu Zamfirescu*. Ultimul cavalier al romantismului român. Pentru Zamfirescu, poezia e afirmarea voinții de a te depăși pe tine însuși, fără a interesa și fără a sluji pe nimeni .. Macedonsky și Zamfirescu sânt cei din urmă cavaleri ai romantismului splendid, — ai aceluși ordin mistic de cântăreți, care nu scriau poezia, ci o semănau din ei înșiși, cu fiecare gest, cu fiecare gând. (Fl. VII, 375).

— I. B. V., *Duiliu Zamfirescu*. Necrolog. Eră, în ultimul timp, cel mai mare scriitor în viață al nostru. (C. L. LIV, 484).

— „*Viața la țară*“ de *Duiliu Zamfirescu*. La „Cărți și reviste“, „Viața la țară“ a atins 47000 de exemplare, cel mai mare tiraj cunoscut în librăria românească. (A. L. A. III, ser. III, No. 106, 5).

X. Necroloage.

Bârseanu Andreiu.

— *Andreiu Bârseanu*. La „Știri“, vestea morții lui. (F. D. XXXVII, No. 33, 5).

— La „Pierderi din țară“, se anunță moartea lui A. Bârseanu, „suflet curat de poet blajin, stâlp al culturii Ardealului...“. (V. S. X, No. 17-18, 5).

† *Andrei Bârseanu*. Reproducerea anunțurilor, care vestesc moartea lui Bârseanu, din partea „Consistorului Arhidiecezei or-

todoxe române de Alba-Iulia și Sibiiu“ și a Comitetului Central al „Asociațiunii“ din Sibiiu. Descrierea înmormântării. (F. D. XXXVII, No. 34, 7).

— Iorga N. † *Andrei Bârseanu*. Necrolog. (Rm. XVI, 463-4).

— I. B i a n u, *Un ardelean idealist și ideal: Andreiu Bârseanu*. Omagiu caracterului bun, nevanitos și închinat ideii naționale al lui Andrei Bârseanu. (Tr. LIII, 639-40).

— M S d, [S a d o v e a n u] *Moartea lui Andrei Bârseanu*. Necrolog. Elogii pentru viața modestă, închinată culturii neamului. Citarea operelor lui Bârseanu. (V. R. XIV, vol. LI, 439-40).

— D. O n c i u l, *Pro memoria*. Cuvinte rostite de președintele Academiei Române, D. Onciul, în ședința de la 22 Septembrie 1922, în amintirea defuncțiilor membrii, Andrei Bârseanu și Ilarion Pușcaru. Amintiri despre Bârseanu ca membru al „României June“ din Viena și autor al versurilor „Pe-al nostru steag“. (Tr. LIII, 636-8).

— D r. V a s i l e S u c i u, *Discursul de deschidere* rostit în ziua de Sân-Medru, 26 Octombrie, st. v. (8 Noembrie st n.) 1922 la adunarea generală a „Asociațiunii“, în Sibiiu. Biografia apologetică a lui Andrei Bârseanu. (Tr. LIII, 693-703).

— I. A. B a s a r a b e s c u, *In amintirea lui Andreiu Bârseanu*. — Rânduri dintr'o scrisoare. — Omagiu marelui pedagog și apostol al românismului. (Tr. LIII, 642).

— S., † *Andrei Bârseanu*. Necrolog Bârseanu prețuit ca strângător de folclor și profesor de o mare autoritate morală. (C. L. LIV, 708).

— I o a n G e o r g e s c u, *Poezia lui Andreiu Bârseanu*. Pagini de studiu literar, care clasifică și ierarhizează. Lungă înșirare de citații. (Tr. LIII, 644-52).

— *Moartea lui Andrei Bârseanu*. Cuvinte de elogiu. (B. O. R. ser. II, XLI, 856).

— † *Andrei Bârseanu*. Necrolog. (Iz. IV, No. 3-4, 7).

— La „Cronică“, pomenirea morții lui *Andrei Bârseanu*. (R. V. IV, No. 4, 8).

— † *Andrei Bârseanu*. Necrolog Lauda vieții și operei lui. (F. D. XXXVII, No. 33, 1-2).

— La „Note“: *Andrei Bârseanu*. Necrolog. Munca lui Bârseanu pentru răspândirea culturii românești în Ardeal. Operele lui, care rămân, sânt trei: „Istoria școalelor centrale române din Brașov“, „Din traista lui Moș Stoica“ și „Doine și strigături din Ardeal“, în colaborare, cea din urmă, cu I. Urban-Jarnik. (C. T. C. III, 189).

— G h. S t., † *Andreiu Bârseanu*. Necrolog. Date biografice. (Cs. VI, 242).

— *Telegrame de condoleanțe la moartea lui Andreiu Bârseanu.* (Tr. LIII, 684-8).

— Ioan Georgescu, *Înmormântarea lui Andrei Bârseanu.* Descrierea înmormântării, rezumarea discursurilor funebre, îndemn pentru contribuții la fondul cultural cu numele decedatului. (Cs. VI, 242-3).

— Rezumatul discursurilor ținute la înmormântarea lui Andrei Bârseanu de către d-nii I. Lupaș, Dr. Victor Macaveiu, Al. Lascarov-Moldovanu, A. Ciortea, Dr. Ioan Bunea, Dir. Dr. Blaga, Colonel I. Pațiția, Ioan Lăpădatu și I. Georgescu. (Tr. LIII, 669-84).

Gherasim Episcopul.

— T [u d o r] A [r g h e z i]: *Episcopul Gherasim.* Necrolog. Cuvântările lui Gherasim Safirin, „rostite într'o limbă uitată, dau literaturii noastre... modele suave de stil“. (Cg. R. I, 209).

Conta-Kernbach Ana.

— *Ana Conta-Kernbach.* Necrolog. A murit la Iași poeta, care a scris „versuri delicate și sonore“. (Fl. VII, 80).

Lupescu Mihaiu.

— Câteva rânduri aduc știrea că *Mihaiu Lupescu*, unul din redactorii revistei „Șezătoarea“, a murit în Spitalul Sf. Spiridon din Iași, în ziua de 17 August 1922. (Șz. XXX, vol. XVIII, 225).

— „Vestitorul Satelor“, *Moartea lui Mihaiu Lupescu.* Biografia și lauda meritelor celui care a condus „Șezătoarea“ și „Vestitorul Satelor“. (V. S. X, No. 15-6, 1-2).

— M. S. d. [S a d o v e a n u], †*Mihaiu Lupescu.* Pomenirea prețioasei activități de folclorist a învățătorului Lupescu. (V. R. XIV, vol. LI, 440).

— La „Cronică“, o lacrimă pe mormântul lui M. Lupescu, „învățător, suflet bun și mare folclorist“. (R. V. IV, No. 4, 3).

— S. M. *Mihail Lupescu.* Necrolog. Elogiu al folcloristului neobosit. (Lm. III, 745-6).

— La „Cronica pedagogică, Idei Fapte“, †*Moș Mihaiu Lupescu.* Necrolog care relevă rodnicia lui activitate de luminător al satelor și de folclorist. (Lm. III, 785).

— G. T u t o v e a n u, *M. Lupescu.* Calde cuvinte de evocare a figurii și vieții învățătorului și folcloristului Mihaiu Lupescu. (Șz. XXX, vol. XVIII, 257-9).

S. M. [e h e d i n ț i], *Mihaiu Lupescu* Elogiu al muncii lui. Reproducere din revista „Lamura“. (Șz. XXX, vol. XVIII, 289-91).

— I. Ș i a d b e i, *Folcloristul Mihaiu Lupescu.* Enumerarea operelor lui de folclor și valoarea lor. (Șz. XXX, vol. XVIII, 260-2).

— *Inchinare memoriei lui Mihaiu Lupescu.* Versuri de I. C. *Spiridon*, din Noemvrie 1922 Sânt scrise în ziua numelui folcloristului mort. (V. S. X, 23-4, 2).

— *Ce scriu diferite gazete despre faptele lui Mihaiu Lupescu.* Cu prilejul morții folcloristului Mihaiu Lupescu, i-au adus elogi: „Neamul Românesc“, Nr. 188 (V. Tempeanu), „Tribuna pedagogică“ din Bârlad (G. Tutoveanu și un învățator din Bârlad) „Opinia“ din Iași (I. Șiadbei). (V. Ș. X, No. 17-8, 2-3)

— Preot Petru Gh. Savin, *Mihaiu Lupescu și Tudor Pamfile*. Amintiri personale despre activitatea celor doi folcloriști, care au condus revista „Ion Creangă“. (Șz. XXX, vol. XVIII, 263-4).

Pamfile Tudor.

— St. Manole, *O pierdere mare*. Elogiul folcloriștilor morți de curând: Tudor Pamfile și Mihaiu Lupescu. (Iz. IV, No. 2, 1).

— Alexandru P. Arbore, *Tudor Pamfile*. Necrolog. Se relevă activitatea lui de colecător de foclor, scrierile lui literare, munca și zelul lui cultural și patriotic. (Tr. LIII, 117-20).

— Apostol Culea, *Tudor Pamfile*. Necrolog. Opera lui Tudor Pamfile. Lista celor mai multe din scrierile lui. (Iz. IV, No. 1, 1-3).

— *Tudor Pamfile*. Necrolog. Câteva cuvinte despre viața lui și enumerarea operelor. (Șz. XXX, vol. XVIII, 2).

— M. Lupescu, *Tudor Pamfile și revista „Ion Creangă“*. Amintiri. — Cum s'a înființat revista de folclor „Ion Creangă“. Activitatea lui Tudor Pamfile ca folclorist și: lista lucrărilor lui. (Șz. XXX, vol. XVIII, 124-31).

Scărlătescu Ioan.

— I. A. R. [ă d u l e s c u - P o g o n e a n u], *Ioan Scărlătescu*. Necrolog. Scărlătescu, poet și compozitor, a murit la 19 Septembrie 1922, în București. Rămânerea lui prea îndelungată în steinătate l-a răpit în parte culturii române. Opera lui, din care s'au pierdut multe manuscrise, merită să fie cunoscută. (C. L. LIV, 808-9).

Scurtu Ion.

— Sextil Pușcariu, *Ion Scurtu, Câteva amintiri*. Calde cuvinte de amintire și informații precise și prețioase din etapele mai însemnate ale vieții lui Scurtu, „naționalist militant“, dar și pasionat cercetător de istorie literară. (Indeosebi asupra lui Eminescu). Caracteristic și înduioșător, tot ce se spune aci despre copilăria și tinerețea lui Scurtu. (Cg. R I, 550-3).

— Barbu Lazăreanu, *Ioan Scurtu*. Necrolog. Sublinierea meritelor de bibliograf ale lui Ion Scurtu. Enumerarea lucrărilor lui (A. L. A. III, ser. III, No. 89, 3).

— † *Ion Scurtu*. La „Știri“, câteva rânduri despre istoricul literar Ion Scurtu, cu prilejul morții lui. (F. D. XXXVII, No. 29, 4).

B. Filologie.

I. Chestiuni generale.

— Sextil Pușcariu, *Probleme noi în cercetările lingvistice*. Pe lângă fonetică și psihologie, ambele ajutând mult filologia, se adaugă acum, cu succes, ca știință ajutătoare studiilor lingvistice, și sociologia, întrucât mediul, în care se dezvoltă limba, e un mediu social. Sociologia va răspunde cum se pot propaga inovațiunile de limbă asupra unei comunități de oameni și va explică rezistența colectivă împotriva lor. (Gn. I, 73-7).

— Eugen Relgis, *Limba internațională*. Limba internațională e unul din cele mai puternice mijloace, care duc la pacifism și internaționalism. Cele mai multe șanse de a fi primită pretutindeni ca limbă internațională le are limba *esperanto*. (A. L. A. III, ser. III, No. 86, 2).

— *Este nevoie de o limbă universală?* Limba universală este necesară pentru apropierea dintre popoare și progresul omenirii. Asupra alegerii acestei limbi lupta se dă între Esperanto și Latina Evului mediu. (A. L. A. III, ser. III, No. 87, 3).

— I. Sternberg, *Este idișul o limbă sau un jargon?* O serie de întrebării, prin care se strecoară părerea că idișul a ieșit din faza de jargon și a devenit limbă, având o bogată literatură. De asemenea, toate limbile moderne au fost, în prima fază a alcătuirii lor, jargoane ale limbilor antice. (A. L. A. III, ser. III, No. 84, 5)

II. Etimologii.

— N. Drăganu, *Hereghie (Heredie) hered'e*, cu derivatul *herdeli*, + *her(e)ghie*, *ghereghia* cuprind nuanțe de înțeles ale aceleiași cuvânt: *haraghie* > *hereghie* = monetărie, care vine de la gr. *χαρᾶγῆ* (C. N. A. III, 12-5).

— P. Papahagi, „*A-și face mendrele*“. Înțelesul: „a-și face pofta“. „Mendre“ este pluralul cuvântului aromânesc „mandră“ (staul, coșar, târlă, ocol și loc de pășune), cuvânt ce-a trebuit să existe și în daco-română. Firește, cei favorizați de soartă își făceau „mendrele“ după plac. „Mandra“ a devenit la plural, în daco-română, „mendre“, ca „față, fețe; ciomag, ciomege“; a după labială > e, când e în silaba următoare un e (A. D. III, 540-3). [Cuvântul nu poate fi vechiu din cauza lui *an* păstrat. S. P.]

— Pericle Papahagi, *Dunărea* Respingându-se etimologiile date de Hasdeu și de d-nii O. Densusianu și V. Pârvan, se susține că „Dunărea“ e un termen dacoromân din domeniul păstoritului și derivat de la *Duna*, așa cum se aude în graiul aromânesc, cu adaosul epitetului de *rea*. Dunărea a fost un râu rău, pentru Români din stânga Dunării, cari erau de mult în majoritate pă-

stori, ca și Aromânii, și se mutau cu turmele, trecând de două ori pe an Dunărea. Trecerea le va fi adus adeseaori pierderi (A. D. III, 229-35). [Greu de admis. S. P.].

— Victor Motogna, *Tot în chestia etimologiei „Dunării“*. Argumente împotriva etimologiei propuse de dl Pârvan (R I 1921, VII, 246) din Δουνα și un sufix indigen: -ρις. Sufixul nu poate fi susținut de exemplele citate din Herodot, cari n'au propriu-zis sufixul -ris. Apoi, Românii au latinizat numirile de râuri terminate în *is*, alăturându-se sufixul *ius* (Marisius, Samisius, Crisius > Mureș, Someș, Criș), iar altora le-au dat forma latină, cu terminațiunea *er*: Danester, Danaper, Ister (în loc de Danastrus, Danapris). Numai *Dunaris* să fi fost o excepție (cf. Danuv-ius)? (R. I VIII, 62). [Obiecțiunile împotriva etimologiei lui Pârvan nu-mi par hotărâtoare S P].

— Em. Elefterescu, *Caloian*. După ce descrie sărbătoarea Caloianului, autorul articolului amintește etimologiile, ce s'au dat și anume: *Caloian* este fiul *Dacianei* sau al *Mamei mari*, care în legendele frigiene apare ca un tânăr păstor foarte frumos, numit Attis, fiul unui frigan, Calaus. (Dacia preistorică de N. Densușianu, pag. 259). *Caloian* se mai zice că ar veni de la grecescul κάλο, bun și *Iane*, Ion, adică *Ion bun*, împăratul româno-bulgar Serbarea e moștenită de la Romani, la cari se numea *Caianus* („Lumina pentru toți“, IV, 121). (Șz. XXX, vol. XVIII, 169-170).

— Em. Elefterescu, *Babele sau baba Dochia*. Cercetând originea acestei credinți, se spune, la sfârșitul articolului, că numele „Dochia“ este mult mai vechiu decât creștinismul, căci este de la *Tocheia* care însemnează *mater terra*, „mama pământului“, care se serbă pe ziua de 1 Martie. (Șz. XXX, vol. XVIII, 233-7).

— N Iorga, la „Cronică“, relevă că, în *Nieuwe Gazet* din Anvers, d. Rotsaert observă că plug se zice în flamandă *ploeg*, cutie e *kotje*, dușman e *doezeman* (omul cu care se sper e copiii). Unele împrumuturi prin Sași sânt posibile (odată plugul avea un nume latin); în altele e o simplă potrivire fortuită. (R. I. VIII, 122).

— La „Cărțile și Revistele streine“, într'o notiță care pomește de „Zeitschrift für Romanische Philologie“, e scris: „Dl C. Diculescu încearcă cu destulă competență și siguranță să stabilească etimologia germanică la mai multe cuvinte românești. Lucrarea d-lui Diculescu e interesantă, nu însă destul de convingătoare. D-sa înlocuește prea des vizibila origină latină prin una veche germană“. (Fl. VII, 224).

III. Semasiologie.

— I. Gr. O prișan, la sfârșitul nuvelei sale „De-asupra unei fântâni de lacrimi“, explică vorbele rare, pe care le-a folosit: zămnic, chiler, perpeleac, ciuvae, curătură, cladiră. (Rm. XVI, 314-320).

— B. L., *Argot-ul pușcăriilor*. I. Vocabular de cuvinte întrebuințate, cu un anume sens, în pușcării. II. Continuare (cu no-

tița: „Di L. Militeanu-Rusu din Brăila ne furnizează cea mai mare parte din complectările de mai la vale“). III. O sumă de întregiri date de un „cititor pietran“, care a fost în închisoare din fortul Jilava. (A. L. A. III, ser. III, No. 108, 6; 109, 5; 110, 5).

— Barbu Lăzăreanu, *Complectări și juxtapuneri. Argot-ul delicvenților*. O sumă de cuvinte întrebuițate numai de pușcăriși. Se dă și explicarea acestor cuvinte. (A. L. A. III, ser. III, No. 106, 5)

— B. L., *Complectări și juxtapuneri. Argot-ul închisorilor*. Cuvântul de *judet*, cu înțeles de camarad nou, necunoscut, de închisoare. (A. L. A. III, ser. III, No. 107, 5)

— *Văd și nu văd Poșta*. La „Insemnări“, a vedeà cu înțelesul de „a avea bani“, ca în argot-ul pușcăriilor, e și în „Manoil“ romanul lui Dimitrie Bolintineanu, ca termen din limbajul jucătorilor de cărți. De asemenea, *poșta*, cu înțelesul de „o anumită glumă de pușcărie ori de cazarmă“, e și în „Moș Teacă“ de Tony Bacalbașa. (A. L. A. II, ser. II, No. 110, 5).

IV. Lexicografie.

Dr. Ioan Urban Jarník, *Comoara de cuvinte și moneta de limbă*. Arătarea utilității dicționarului lexicale, sau, mai bine numite, de idei sugerate prin cuvinte. Pentru asemenea lucrări, e foarte prețios materialul de limbă publicat de revistele „Șezătoarea“ și „Ion Creangă“. (Șz. XXX, vol. XVIII, 81-5).

— I. Urban Jarník, *Dicționarul Academiei Române*. I Rezumatul unui articol de revistă, prin care I. Urban Jarník a informat pe Cehi despre cum au decurs lucrările în vederea Dicționarului Academiei Române. II. Sfaturi, după proprie experiență, de cum ar fi bine să se facă citațiile și trimiterile în dicționar. (C. L. LIV., I. 46-9, II. 931-51).

— La „Revista Săptămânei“, o plângere despre încetineala tipăririi Dicționarului Limbei Române. (I. E. IV, No. 100, 4).

— La „Revista Săptămânii“, o notă amintește de valorosul „Dicționar român-german“ al lui Tiktin. Al treilea volum e gata în manuscris, la Casa Școalelor, și e o mare pierdere întârzierea tipăririi lui. (I. E. IV, No. 108, 4).

— La „Cronică“ : *Insemnări de vocabular românesc*. Familia Negruzzi posedă o carte grecească tipărită la Veneția în 1755 de casa editoare pentru Orient Antonio Bortoli. E o culegere de sfaturi și rețete și un „menologiu“, la toate sărbătorile anului, alcătuit de Agapie monahul, fost Atanasio Landi din Creta. Cartea a aparținut, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, unui Constantin Negruzzi, altul decât scriitorul. Ici și colo, e însemnat cuvântul românesc corespunzător celui grecesc. (Nota din „Cronică“ le reproduce). Pe alocuri, e și câte o lămurire franceză. (R. I. VIII, 122-4).

— Leca Morariu, *O contribuție pentru istoria culturală a Bucovinei* (Dîm. Dan, Un autor bucovinean din 1826-27, Cernăuți, 1922). Cea dintâiu Societate culturală a Bucovinei se îngrijește de publicarea dicționarului cantemiresc. Dar desmembrarea Societății, în toamna anului 1847, a împiedecat opera. (G. B. V, No. 1036-8).

— Mihail Ittu, *Unele exemple din bogăția terminologiei silvice*. Un bogat extras dintr'o vastă și utilă colecție, în bună parte inedită și personală, de numiri românești din domeniul silvic, din Ardeal. E păcat că nu se indică todeauna locul din care a fost cules cuvântul. Extrasul, a căruia continuare poartă titlul „Terminologia forestieră“, are materialul împărțit în 4 grupe: termini sinonimi, identici, omonimi și puțin cunoscuți. (R. P. XXXIV, 607-617, 648-663)

— M. Lupescu, *O seamă de cuvinte* Mic dicționar de cuvinte rare, lămurite prin altele curente. (Șz. XXX, vol. XVIII, 167-9, 267-9, 291-4).

— *Provincialisme*. O listă de 10 cuvinte cu înțelesul lor: Săcui-traistă mică. Colindăbățul, cu care pleacă copiii în colindat. Belterii-fășii din coaja unui arbore. Băldăuș-foc de paie. Tună'n sobă-intră'n casă. Tuleni-coceni. Stroi-rând. Agigiă (verb)-a lovi încet. Cădălăc-Mahala. Colindete-colăcelul ce se dă colindătorilor. (Iz. IV, No. 2, 4).

— I. Theodorescu-Broșteni, *O seamă de cuvinte din Basarabia*. Unele din aceste cuvinte se aud numai ori mai ales în Basarabia și e folositoare explicarea înțelesului lor. (Șz. XXX, vol. XVIII, 150—1).

— C. S. Nicolăescu-Plopșor, *Vorbe oltenesti*. Un mic vocabular de cuvinte oltenesti, auzite la sate. (C. L. LIV, 163 6, 363-72). Cf. DR II, 723.

Ad. A. Apostol, *Graiul din Mehedinți*. 30 de cuvinte, cu explicarea înțelesului. (Iz. IV, No. 2, 6)

V. Toponimie.

— Pericle Papahagi, *Urme românești în toponimia Peninsulei Balcanice*. Puternica viață românească din Peninsula Balcanică a influențat mult limbile popoarelor balcanice, în deosebi bulgara și albaneza. În afară de postpunerea articolului, de elemente ca *Rusalii* și *Crăciun*, găsim și următoarele forme toponimice cu pronunțarea românească: *Sardica*, vechiul nume al Sofiei, *Iscărü*, *Dunaj*, *Dunaf*, etc., *Odrin*, *Struma*, *Sölunz* (din „Săruna“, numele aromănesc al Salonului). (A. D. III, 351-8).

— Pericle Papahagi, *Din toponimia Bulgariei*. Multe numiri de localități ale Bulgariei de azi, mai ales din Munții Balcani, sânt românești. Astfel: *Cricimü* (de la „Crucime“) *Brațigovo*

(poate brătic+suf. sl.-ovo), *Tămbra* și *Tumbra*, *Pirinū* (Apeninu?), *Radulovo* (Radul+ovo), *Crastova* (cr(e)asta+ovo), *Rupciòs* (de la (a)râpa), *Bacicuvo* (de la „baciuc“), *Peruștîța*, *Sotiri* (din gr. Σωτήρ, dar folosit mai mult de Aromâni și Albanezi), *Ciucuru dere* (de la „ciuca“ arom. pt. vârf) și *Ciucuri-Kioi*, *Ciuricovo* (de la „ciureac“), *Giurcova* (de la Giură), *Cara-Mandra* (< turc. cara+rom. mandră), *Cara-ciumacă*, *Dormușova*. (A. D. III, 362-9).

— Protoiereu Mihail Ciachir, *Explicarea numirilor turco-tătare ale orașelor, comunelor, cătunelor și fermelor din Moldova dintre Prut și Nistru și unele tradițiuni păstrate în legătură cu aceste numiri*. O lungă listă cu nume toponimice, de proveniență turco-tătară, din Basarabia, cu înțelesul ce-l au în limba originală. Pe alocuri, sânt adăugate descrieri, știri istorice sau tradițiuni întregitoare cunoașterii trecutului. (R. B. C. vol. XIV, 57-88).

— C. Gerotă. *Din toponimia Jud. Dolj*. După o prea sumară informație a studiilor de toponimie românească, se trec în revistă câteva numiri de sate din județul Dolj, cărora ușor li se recunoaște toponimia. (A. O. I, 351-4), Cf. DR. III. 867.

— Ion Ionescu de la Brad, *Excursiunea agricolă în Dobrogea*. Excursiunea a fost făcută la 1850, din însărcinarea guvernului turcesc. Ea a fost publicată în același an, în franțuzește, la Constantinopol. Un singur exemplar din lucrare e la Academia Română. Traducerea în românește, publicată de autor la 1879, nu se află în bibliotecile publice mai cercetate. Textul de față e o nouă traducere, însoțită de o prefață informativă, de F. Mihăilescu. Lucrarea lui Ionescu are și valoroase date etnografice și toponimice. (A. D. III, 97-187).

— Alex. P. Arbore, „*Ursprung der sudkarpathischen Flussnamen in Rumänien*“ de Prof. Dr. Gustav Weigand în „*Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*. 1921. Studiele toponimice românești sânt rare, deci cu atât mai prețioase. În cel de față, se arată o sumă de influențe streine. Mai însemnat de notat e că numirile de ape terminate în -ui, -uj (= vale, asiatic) ca Bahlui, Covurlui, Vaslui, etc., indică în această regiune o stăpânire cumano-pecenegă de lungă durată. (Tr. LIII, 380 I). — Cf. DR. II, 798-800.

VI. Dialectologie.

— Leca Morariu, *Din Istria*. (Material istro-român). Texte istro-române, paralel cu corespunzătoarele daco-române. (Cu prilejul vestii că autoritățile italiene vor lăsa liberă școala românească pentru Istro-români. (Rv. M. II, No. 2, 1-6).

VII. Intre filologie și istorie.

— Sextil Pușcariu, *A fâgădui marea cu sarea*. O promisiunea exagerată, imposibil de împlinit, e redată la Români prin expresia originală „a fâgădui marea cu sarea“. Dar de Dacoromâni marea e departe, iar sarea nu e un lucru de preț. Probabil că

expresia a pornit de la Moŕlaciai și Vlahii din partea vestică a Peninsulei Balcanice, cu care Dacoromânii au fost în strânsă legătură. Expresia aceasta deci, care nu se află la Aromâni, ne dă și indicații asupra vechilor așezări ale Românilor. (Cg. R. I, 395-7).

— Dr. Ilie Gherghel, *Cercetări privitoare la nomenclatura Comanilor*. Continuarea unui studiu început în „Tinerimea Română“, București. Sânt cercetate, dându-li-se etimologia, mai multe nume, cu care diferite popoare ar fi indicat pe Cumani. Astfel: *Valwen, Khardesch, Parthi, Kedar, Kiipceak*. (R. I. A. F. XVI, 187-194).

— Victor Motogna, *Țara Brodnicilor și Vrancea*. Din puținele știri istorice despre Brodnici și din identificarea lui *Bron-ik* sau *Bran-ik* (*d* Ț adițional) cu *vran-ik*, la care se reduc numele Brodnik și Vrancea, „rezultă ... că Vrancea, adeverită mai târziu ca teritoriu autonom înlăuntrul Moldovei, ca libertățile și datinele sale vechi, e „Brodnicia“ din veacul al XII-lea și XIII-lea“. (R. I. VIII, 55-62). [Foarte puțin probabil. S. P.].

— Dr. Ștefan Cioroianu, *Craiovenii la marginea vestică a Banatului*. În comuna Comloșul bănățean, 65 klm. sud-vest de Timișoara, cei mai mulți din locuitori sânt de origină din Craiova și jur. Dovezi sânt numele lor și limba pe care o vorbesc. (B. O. R.. ser. XL., 337-40).

— Pr. Dominic Ionescu, *Cu privire la originea Moșilor*. Dl Ovid Densusianu a susținut că Moșii sânt Alani romanizați. („Viața Nouă“ No. 8-9, 1 Oct. 1 Noemvr. 1921). Motivele: prezența în limba lor a cuvintelor *a vâl*, cu înțelesul de „a vedea“ și *Zarand*, ambele de origină iranică. Argumentația nu e doveditoare, fiindcă: în românește sânt mii de cuvinte streine, fără să schimbe originea noastră stabilită odată; Moșii, ca munteni izolați de drumurile umblate, au avut o dezvoltare a parte și mai înceată, asemănătoare însă și altor Români din Munți; *a vâl* se află și în alte regiuni, în baladele populare, ca *să vâl*; Dacii înșiși, strămoșii noștri, sânt de origină iranică, deci, când aflăm un element iranic în limbă, de ce să recurgem tocmai la Alani? (C. L. LIV, 30-3).

— La rubrica „Mișcarea intelectuală. Pliviri“, se observă că sânt nefundate observările Preotului Dominic Ionescu (C. L. 1922, Ian.) cu privire la articolul d-lui Ovid Densusianu „Originea Moșilor“. Astfel, forma *a vâl* nu se găsește aiurea decât în graiul Moșilor. Acel *sāvai, savai*, foarte des întrebuițat în balade, e cu totul altceva. E o forma care continuă, vag și într'o întrebuițare izolată, pe vechiul românesc *sāvai(i)* cu înțelesul de „ori, măcar“ ... (V. N. XVII, 40).

— V [i c t o r] L [a z ă r], *Moșii noștri*. Moșii nu sânt urmași ai Rutenilor, cum susține, pe temeuri filologice, dl Hermann Brüske în „Jahresbericht“-ul d-lui D-r. G. Weigand din Lipsca.

Documentele și logica istoriei se împotrivesc. Moșii au fost grupul românesc cel mai puțin influențat de neamurile venetice, pripăsite pe pământul nostru. (Tr. LIII, 423)

— Magnus G. Băilleanu, Pagini de istorie *Dacia preistorică*. — Câteva considerațiuni asupra lucrării lui Nic. Densușianu. Rezumatul cărții. Lucrarea lui Densușianu cuprinde și argumente din domeniul filologiei, etnografiei și folclorului în sprijinul ipotezei unei vechi civilizații pelasge în cuprinsul Daciei. (Vt. 4 Dec.).

— M., *Graiu și suflet*, încercare de psihologie a poporului român prin studiul limbei de V. *Vârcol*. Severin, 1922. Analizând familii de cuvinte în originea și întrebuițarea lor, se scot concluzii cu privire la firea neamului nostru. E o scriere, care îndrumază cu folos observările similare, ce s'ar mai face. (C. L. LIV, 869).

VIII. Recensii.

— N. Iorga, *Ioan Neculce, buletinul Muzeului municipal din Iași*, fascicula II, Iași 1922. Publicația e însemnată și, în mare parte, îngrijită. Dl Iorga relevă și completează ceea ce merită să fie reținut, îndeosebi din manuscriptul grec de la 1765, publicat aci, „Catastihul vânilor Moldovei“, a cărui traducere o cercetează, ținând seamă și de etimologia cuvintelor. (R. I. VIII, 138-41).

— N. Iorga, *Dacoromania* I. Din întreg volumul, sânt menționate, apreciate și prețios completate afirmările mai însemnate. (R. I. VIII, 70-3).

— I. Șiadbei, *Sextil Pușcariu, Dacoromania, Buletinul „Muzeului limbei române“*, Anul I, 1920—1921, Cluj, 1921. Se relevă cuprinsul, adăugându-se că volumul aduce contribuții noi la istoria limbei române. (V. R. XIV, vol. L, 135-6).

Constantin Lăcea, *Dacoromania*. I, 1920—21. Se dau informații cu privire la „Muzeul Limbei Române“ și se rezumă cuprinsul „Dacoromaniei“, an. I. (Tr. LIII, 90-91).

— Filologus, *Dacoromania*. Buletinul Muzeului Limbei Române, Anul I. O însemnare elogioasă, cu indicarea cuprinsului. (G. C. I. No. 9, 6-7).

— C. D. F., la „Recensii“, rezumă cu elogii primul număr din „Dacoromania“. (A. O. I, 434-5).

— Dr. S. B., *Buletinul „Muzeului Limbei Române“*. La rubrica „Flori de o zi“, o notiță elogioasă despre „Dacoromania“. I. (Cs. VI, 87).

— La „Cărți și Reviste“: *Dacoromania, buletinul Muzeului Limbei Române, condus de Sextil Pușcariu*. Se remarcă rara colaborare între filologi și îndeplinirea conștiințioasă și însuflețită

a unei munci, care-și va avea ecoul și în alte domenii ale științei". (Gn. I, 402).

— La rubrica „Literatură“, se anunță apariția „Dacoromani-
niei“, I, 1920-1921. (F. D. XXXXII, No. 1,).

— Claudia Millian, *Erotocritul lui Cornaro în literatura românească de Vasile Grecu*, Studiu adăugat la opul Dacoromania, Buletinul Muzeului Limbei Române, condus de Sextil Pușcariu. — Câteva rânduri lămuresc rostul Muzeului Limbei Române. Urmează rezumatul studiului d-lui Vasile Grecu și reproducerea a două din gravuri. (A. L. A. III, ser. III, No. 66, 5).

— C. M., *Un ecou al vechii mode franceze la noi*. Se relevă neologismul, de origină franceză, studiat de dl V. Bogrea în „Dacoromania“, I, 291-2, *pulpană* <.fr. *pourpoint*. (A. L. III, ser. III, No. 65, 9).

— S. M [ehedinți], *Din perspectiva Dicționarului de S. Pușcariu*, Cluj, 1922. Studiul nu cuprinde o catalogare seacă de termeni, ci viața cuvintelor românești, deci însăși dezvoltarea sufletului românesc. (C. L. LIX, 277).

— I. Șiadbei: *S. Pușcariu, Din perspectiva Dicționarului*. — Academia Română. Cluj. Tipografia „Ardalul“, 1922. Se rezumă criteriile formulate în studiu pentru tranzițiile de înțelesuri în românește. Se cere grăbirea redactării Dicționarului Academiei. (V. R. XIV, vol. L, 292-3).

— La „Revista Săptămânii“, aprecierea lucrării „*Din perspectiva Dicționarului*“ de Sextil Pușcariu. Studiul aduce contribuții înviorătoare despre chestiuni mărunte, ca aceea a definiției într'un dicționar, sau fundamentale, ca aceea a granițelor sau contingentelor dintre morfologie, sintaxă, lexicologie și stilistică, (I. E. III, No. 85, 4).

— La „Revista Săptămânii“, se recenzează „Despre legile fonologice“ (Extras din „Dacoromania“, II), de dl Sextil Pușcariu. Lucrarea e socotită ca o limpede și hotăritoare revizuire a unor cunoștințe care stăpâneau în filologie acum două-trei decenii. În locul „legilor fără excepție“ de odinioară, sânt temeinic susținute „legile fonologice“. (I. E. IV, No 108-4).

— T. U., *Probleme vechi și nouă. (Mente și minte — legi fonetice — e neaccentuat)*, etc. de A. Procopovici. Se relevă faptul că autorul s'a alăturat părerii d-lui Pușcariu, care a distrus legenda despre uniformitatea limbei române și că se inspiră de la cercetări filosofice asupra evoluției graiului. Se reține apoi observarea că influența limbei române e mai mare în Răsăritul Balcanilor, indicând numărul mare de Români înghițiți acolo de elementul bulgăresc. (C. L. LIV, 871).

— N. N. Răutu, *Leca Morariu: Un nou manuscris vechiu: Isopia Voronețeană*, Cernăuți, 1922. Rezumarea studiului. (La pp. 23-4, sânt tipărite două pilde din Isopia Voronețeană: a 55-a și a 68-a) (Rv. M. I, No. 10, 28-9).

— M., *Graniu și suflet*, încercare de psihologie a poporului român prin studiul limbei, de V. Vârcol, Severin, 1922. Analizând familii de cuvinte în originea și întrebuițarea lor, se scot concluzii cu privire la firea neamului nostru. E o scriere, care îndrumază cu folos observările similare ce s'ar mai face. (C. L. LIV, 869).

— Gh. Gh., *Revista societății istorico-arheologice din Chișinău*, vol. XIII, Chișinău, 1921. Se menționează studiul „Explicarea numirilor turco-tătare ale orașelor și satelor din Basarabia“, de prt. M. Ceacă, unde găsim explicarea etimologică a 52 nume de sate și târguri din sudul Basarabiei. (In recensie, sânt pomenite aceste nume). (I. N. I, Fasc. II, 400-2).

— Arhim, Scriban, *Gratul poporului evreiesc în slujba treburilor românești*. O recenzie elogioasă a unei antologii a poezilor români traduși în idiș de Salomon Segall. Considerări asupra limbei idiș (A. L. A. III, ser. III, No 98, 5)

— P. Cancel, *Cum recensează domnul profesor I. Bărbulescu*. Dl Cancel arată cât de pătimasă și nedreaptă e recensia pe care i-a făcut-o dl I. Bărbulescu (Arhiva, XXVIII, 1921, 140-5) lucrării sale „Terminii slavi de plug în dacoromâna“. (C. L. LIV, 260-275).

— I. Șiadbei, *Despre „Rumân“ și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române de P. Cancel*. E lăudată erudiția studiului, precum și încercarea de a lumina un domeniu puțin cercetat: elementele slave în limba română. In ce privește concluziile, recensentul e circumspect. (V. R. XIV, vol. LI, 443-4).

— Alex. P. Arbore, „Elemente rusești și polone în limba română“ de Hermann Brüske în *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig* (XXVI-XXIX), herausgegeben von Prof. Dr. Gustav Weigand, 1921, p. 191. După ce rezumă clar lucrarea, recensentul conchide: e un studiu serios, dar e abia un început, de aceea multe afirmațiuni sânt îndoelnice (Tr. LIII, 379-80). Cf. DR. II, 798.

— Alex. P. Arbore, „Die Bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kurzungen und Neubildungen“ de Prof. Dr. Gustav Weigand în „Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig“, 1921. E o cercetare foarte amănunțită asupra numirilor bulgărești; contribuie să deslege multe chestiuni în legătură cu numirile de familii românești (Tr. LIII, 381). Cf. D.R. II, 801-806.

IX. Despre filologi,

— *Primii gramatici români bănățeni. Iorgovici, Buda, 1799*. A. Observații (de) Limba Românească prin Paul Iorgoviciu. „Buda, 1799, poartă înrâurirea lui Enache Văcărescu și are multe merite: neagă hotărât că am fi de obârșie slavă, susține că derivarea e

izvorul național al îmbogățirii limbei noastre, fixează formele care au rămas, de infinitiv și nominativ la substantivelor și pune principiul că neologismul trebuie introdus după chipul cum sună în limba de împrumut; exemplu: *clar*, nu *chiar*. (F. D. XXXVII, No 11, 3-5; 12, 1-2; 13, 3-4; 14, 3-5).

— *Primii gramatici români bănățeni. Paul Iorgovici din Vărădia, 1764—1808.* — Cele mai vechi mențiuni despre el. — Acestea sânt: două din timpul vieții lui: una a lui Gh Bănnfy, guvernatorul din Cluj, care spune că, „un oarecare Paul Iorgoviciu“ e redactorul gazetei românești din Viena (1794) a d-lui Ioan Molnar Piuaru. A doua, a lui Tichindeal, în prefața cărții (Buda, 1802) „Sfaturile (a) înțelegerii (cei) sănătoase“, tradusă din sârbește. Petru Maior pomeneste de două ori, dar fără să-i dea importanță, de Paul Iorgovici (F. D. XXXVII, No 20, 2-3).

— *Primii gramatici români bănățeni. Paul Iorgovici, 1764—1808, și mișcări culturale bănățene.* Reproducerea biografiei lui Paul Iorgovici, așa cum a fost publicată de un Român bănățean anonim în „Lepturariu românesc“ al lui Aron Pumnul, 1865, tom. IV, part 2, pag 3-5 Paul Iorgovici a suferit mult, din partea dușmanilor Românilor, de pe urma lucrării lui tipărite la Buda, 1799. El a fost sufletul unor mișcări culturale române: a gazetei românești din Buda împreună cu Dr I. Molnar și a „Societății filosoficești a neamului românesc din Mare Principatul Ardealului“. (F. D. XXXVII, No. 50, 2-3; 51, 1-2).

— *Primii gramatici români bănățeni. Familia Iorgoviciu.* Note biografice despre membrii familiei Iorgovici. Se recunoaște că aceste date sânt incomplete, de vreme ce multe hârtii privitoare la această familie sânt în arhiva orașului Vârșeț. (F. D. XXXVII, No. 28, 3-5).

— *Primii gramatici români bănățeni. Dr. Iosif Iorgoviciu.* Arad, † 1920. Biografia lui Iosif Iorgovici, nepotul lui Paul Iorgovici. A fost printre primii profesori numiți la școala normală română din Arad. (F. D. XXXVII, No. 36, 1-3).

— *Primii gramatici români bănățeni. Inceputul parohiei românești din Budapesta. Mișcarea culturală în jurul ei.* 1809-1836. Pe la sfârșitul sec. XVIII-lea și pe la începutul sec. XIX-lea, în Budapesta a fost o destul de însemnată mișcare culturală românească, întreținută de Bănățeni. Mecenate eră Atanasie Grabowsky. Făptuitori au fost: Loga, Grigoriu Montan, Gheorghe Mucis, Ștefan Niagoi (Popovici), Petru Lupulov, Ioan D. Tinco-vici, Ioan Teodorovici. (F. D. XXXVII, No. 22, 3-5; 23, 2-4; 24, 3-4; 25, 3-4).

— *Primii gramatici români bănățeni Secretarul anonim (1701-1702) al Mitropoliei din Bălgrad.* Se știe că Mitropolitul Atanasie I. Anghel avea la începutul anului 1701 un „secre-

tar calvinian". E cert că acesta se chemă Ioan și pare a fi Pater lanos, alias Caleioni. (F. D. XXXVII, No. 31, 2-3).

— I. Șiad bei, *Dr. Urban Jarník, Za jazykem rumuskym*. Praha. În recensia cărții, se pomenesc meritele lui Urban Jarník în studierea limbei noastre Unele scrieri ale sale interesează și istoria literaturii noastre. (V. R. XIV, vol. LII, 146-7).

— G. V. R., † *Urban Jarník* Necrolog, reprodus după „Neamul Românesc”. (Iz. IV, No. 3-4, 10).

N. Georgescu-Tistiu.

b) Streine.

Romania.

Dintre studiile care privesc, în total sau în parte, limba și literatura română, se vorbește, la alte locuri ale acestui volum, despre „Catechismele române în sec. XVI” (A. Rosetti) și despre „a medial posttonic” (E. Philipon).

Recensii sau scurte dări de seamă — toate de Mario Roques — se fac următoarelor cărți românești: *Dacoromania I* (pp. 616—620); — I. Bîanu și N. Cartoian, *Pagini de veche scriere românească* (p. 630); — N. Cartoian, *Alexandria în literatura românească* (pp. 630-631); — O. Densusianu, *Flori alese din cântecele poporului* (p. 631); — N. Iorga, *Istoria Românilor prin călători* (p. 317) și *Les Latins d'Orient* (p. 157); — A. Lapedatu, I. Lupaș și S. Pușcariu, *La centenariul morții lui Petru Maior* (p. 474); — I. Popovici, *Fiziologia vocalelor românești „ă” și „î”* (p. 627); — A. Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi* (p. 474).

Zeitschrift für romanische Philologie XLII.

Despre studiul lui I. Jordan vorbesc la alt loc al acestui volum.

Gino Bottiglioni, în studiul său *La vespa e il suo nido nelle Lingue romanze* (p. 291 ș. u.), se ocupă în treacăt și cu numirile românești *viespe* (pe care îl consideră refăcut din plural, în loc de *viespă*; eu îl explicasem din *vespis orientat după *apis*, EW. no. 1883), *găun* (pentru care admite *cavone, iar nu *crabro*) și *viespar*. Dacă autorul ar fi consultat „Insectele” lui Marian ar fi găsit și alți termeni românești (*furisor*, *băzoiu* etc.) care ar fi meritat să fie menționați. — Gerhard Rohlf, în *Ein Problem der vergleichenden Lautgeschichte* (p. 69-71), atrage atențiunea asupra ivirii unui *l'* între labiale și *î* în dialecte franceze, întocmai ca la Istroromâni, unde fenomenul e de origine slavă. În dialectul auvergnat se găsește și un *s* intercalat după labialele *p* și *f* când sânt muiate și un *z* după *m*, *b*, *v* muiat, fenomen pe care auto-

rul îl compară cu cunoscutul fenomen al palatalizării labialelor noastre. — Același, studiind (p. 211 ș. u.) conjuncțiile sud-italiene *ku* (Apulia) și *mu* (Calabria), le derivă din *ecummodo* admitând aceeași accentuare dublă (*eccúmmodo* și *eccummódo*), care se regăsește și în românește. Sprijinindu-se pe studiile lui Sandfeld-Jensen, el crede că înlocuirea infinitivului prin construcții personale se datorește, ca la noi și la popoarele balcanice, influenței grecești. Constatarea pe care o face că pierderea infinitivului (până la linia Nicastro-Cotrone în Calabria și Tarent-Brindisi în Terra d'Otianto) se găsește tocmai în acele regiuni sud-italiene, al căror tezaur lexical cuprinde 50% de cuvinte grecești pentru obiectele primitive (casnice, animale, plante, creșterea vitelor și agricultură), este deosebit de interesantă. Așteptăm cu nerăbdare studiul promis despre lupta între elenism și romanitate în Italia de miazăzi: el va pune de sigur într-o lumină nouă și asemănările mari ale limbei noastre tocmai cu aceste dialecte italiene.

Indicele acestui volum are multe lipsuri.

S. P.

CRONICĂ.

D. Onciul.

În răposatul D. Onciul a pierdut istoriografia română pe unul dintre cei mai de valoare și mai modeste îndrumători ai săi

Născut în Bucovina (Straja) ca fiu al protopopului Dimitrie Onciul, pregătit la universitățile din Cernăuți, Viena și Berlin, după zece ani de mănoasă activitate didactică și literară-științifică, tânărul istoric fu invitat la universitatea din București, unde i se oferă catedra de istorie veche a Românilor. Timp de 28 de ani a propovedit cuvântul științei istorice de la înălțimea acestei catedre, izbutind mai ales prin exercițiile practice, pe cari le conducea în seminarul său cu multă răbdare și cu un tact pedagogic excelent, să trezească interesul statornic al studenților pentru problemele istoriografiei române și să pregătească o serie întreagă de cercetători conștiincioși. Când și-a părăsit, la 1923, ogorul de muncă, spre a se muta în împărăția odihnei de veci, putea să aibă conștiința împăcată, că și-a împlinit cu prisosință îndoită datorie a catedrei sale, pregătind buni profesori și contribuind în măsură însemnată la progresul cercetărilor istorice. Metoda severă-științifică, pe care și-o însușise Onciul ca elev al institutului vienez „Institut für osterreichische Geschichtsforschung“ l-a călăuzit în toată activitatea sa didactică și is orică, caracterizată prin neobosita năzuință spre obiectivitate și precizie în analiza izvoarelor, în stabilirea succesiunii cronologice a faptelor și în evidențierea legăturilor de cauzalitate. Tendința lui de căpetenie eră, să explice faptele trecutului până în cele mai mici amănunte, fără a se îndepărta de temelii solide al argumentelor obiective și al informațiilor istorice sigure. E un postulat al acestei metode severe de a exclude cât mai mult orice interpretare subiectivă și de a nu permite cercetătorului nici o afirmație și nici o încheiere, care nu e în concordanță deplină cu faptele. Urmarea firească a încetățenirii acestei metode serioase la universitatea din București a fost, că atât profesorul Onciul, cât și elevii săi și-au îndreptat atențiunea în primul rând spre cercetările de amănunt și spre monografiile, atât de necesare pentru fundamentarea solidă a viziunilor încercări de sinteză.

De aceea nu găsim în importanta activitate istorică a lui Onciul decât prea puține priviri sintetice, cum sânt cele cuprinse în discursul său de intrare în Academia Română; *Epocele istoriei române și împărțirea ei* (1906), asupra căreia revine și în discursul festiv din 1909; *Fazele dezvoltării istorice a poporului și statului român*. Adoptând în aceste două lucrări *teoria generațiilor* (teoria ritmului *mehanic* al istoriei) în felul cum o formulase fostul său profesor de la universitatea din Viena, Ottokar Lorenz, cu câte trei generații (un secol) ca unitate de măsură și cu perioada de 300-600 ani, Onciul exprimă părerea că „istoria română prezintă un exemplu clasic pentru această teorie“, care de altcum, în timpul din urmă, a fost înlocuită prin teoria ritmului *biologic*.

Dintre studiile și monografiile sale, al căror număr trece peste 30, cele mai importante sânt: *Teoria lui Roesler* (1885), *Originile Principatelor române* (1899), *Titlul lui Mircea cel Bătrân și posesiunile lui* (1903), *Datele cronicelor moldovenești asupra anilor de domnie a lui Alexandru cel Bun* (1905) și *Tradiția istorică în chestiunea originilor române* (1907)

Ca profesor de istorie română a fost necontenit preocupat de mult discutata problemă a continuității Românilor în Dacia Traiană. În studiile sale critice a reușit să arate punctele vulnerabile ale teoriei lui Roesler, relativ la originea suddanubiană a poporului și limbei române. Cercând totuși să facă o conciliere între aderenții acestei teorii greșite și între susținătorii continuității neîntrerupte a elementului românesc în Nordul Dunării, Onciul probează cu argumente puternice continuitatea, dar atribuie importanță mai mare decât alți istorici ai noștri, înaintea dânsului, și Românilor din Sudul Dunării. Anumite fenomene limbicte comune dialectelor daco-și macedo-române, încearcă să le explice prin o *admigrațiune* a Românilor de la Sudul la Nordul Dunării, admigrațiune care s'ar fi întâmplat în secolul IX. Această teorie, caracterizată drept ingenioasă (*geistreiche Theorie*, cf. S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumanischen* p. 52) nu se poate însă sprijini cu argumente filologice hotărâtoare. Din punct de vedere metodic nu e admisibilă părerea că patria străveche a Românilor ar fi fost în Sudul Dunării, numai fiindcă în limba lor se pot arăta unele influențe albaneze și fiindcă Albanezii locuiesc *astăzi* acolo. Chiar unii dintre elevii lui Onciul au contribuit prin studiile lor la clătirea teoriei cu admigrațiunea din Sud, arătând că între Nordul și Sudul Dunării au fost legături neîntrerupte, fluviul acesta neformând o graniță despărțitoare impenetrabilă între ei aceleiași popor. Meritosul profesor va fi cînt cu bucurie contribuțiile valoroase ale foștilor săi studenți, renunțând să-și mai apere în studii deosebite rezultatele cercetărilor sale, al căror merit netăgăduit rămâne că au vroit, ca îndemn prețios pentru cei chemați a-i continua munca, să aplice în studiile lor aceeași metodă severă și obiectivă, pentru a cărei încetățenire în ogorul istoriografiei române a ostentat cu stăruință dreaptă și neinduplecată vrednicul lor educator și îndrumător D. Onciul. Ar fi de dorit ca lucrarea relativă la relațiile Românilor cu Ungurii până în secolul XVI, pe care Onciul o anunțase pentru colecția Academiei Române „Studii și Cercetări” să fie publicată cât mai curând, spre a putea fi puse în circulație științific rezultatele muncii îndelungate, închinată decenii de-a rândul pentru pregătirea acestei lucrări.

I. Lușă.

Dr. Cornel Diaconovich.

Născut în 1859 în Bocșa-montană (Banat), răposat la 17 August 1923 în Reșița. Om de multă inițiativă pe teren politic, financiar și cultural.

La 1885 a scos revista *Romanische Revue* (în cei doi ani din urmă *Romanische Jahrbucher*), care a încetat în 1894. Revista aceasta făcea cunoscut publicului care citea nemțește luptele politice naționale ale Românilor. Cuprindea și multe traduceri din literatura română, poezie și proză, apoi studii literare și istorice referitoare la poporul român.

Tot supt direcțiunea lui a apărut la Timișoara, ca organ național zilnic, gazeta *Dreptatea* (1893—1897 inclusiv).

În calitate de primsecretar al *Asociațiunii (Astra)* din Sibiu a lucrat pentru mărirea numărului *de-părțămintelor* ei și o nouă arondare a lor; pentru reorganizarea *secțiunilor științifice-literare*; pentru editarea *Bibliotecii populare*; pentru înființarea *Muzeului etnografic* și construirea localului; pentru organizarea *Expoziției etnografice* din 1905, cu ocaziunea inaugurării Muzeului și pentru editarea *Enciclopediei române* supt auspiciile Asociațiunii, care, cu toate lacunele și greșelile inerente începutului, este singura lucrare enciclopedică românească, indispensabilă oricărui cercetător.

V. Lazăr.

N. N. Beldiceanu.

(1879—1923).

Vara trecută s'a stins, tânăr încă, nuvelistul N. N. Beldiceanu. A dus o viață chinută, Fiu al poetului Nicolae Beldiceanu, s'a consacrat de la început literelor, care, precum bine știm, nu pot până azi întreține la noi un om. Scriitorul, care râvneă deci atâtă după libertate, și-a închis nenumărate zile în biroul de funcționar. Multă mulțumire sufletească îi va fi adus doar timpul cât a făcut, cu Mihail Sadoveanu și Tudor Pamfile, o rodnică propagandă culturală românească în Moldova de la Nistru Spre sfârșitul vieții, mîntea-i s'a întunecat și l-a târit mai în grabă spre mormânt. Scrisul lui, totuși, nu-i al unui răsvrătit, ci al unui duos resemnat și așa îi sânt și eroii.

N. N. Beldiceanu a rămas credincios până la urmă direcției literare de la „Sămănătorul“. A căutat să talmăcească sufletul Românului, dar predilecția lui nu-l ducea atât să colinde satele, cît să descoasă, domol, traiul micii burghezimii de la oraș și a făcut-o, dacă nu cu un deosebit dar de pătrundere adâncă și redare originală, dar, de sigur, cu prețioasele însușiri ale unei descrieri vii, colorate, sugestive. Păcatul cel mai mare care i s'a imputat, a fost că, în tot cursul destul de îndelungatei sale cariere literare¹, nu și-a găsit un drum propriu și într'adevăr, când a căutat să înfățișeze, cu înfiorarea unui cald lirism și în cadrul tainic al naturii, suferințele oamenilor, a fost pe urmele lui Sadoveanu, de la care a împrumutat și ceva din fraza plăcut moldovenească; când a răs de slăbiciunile naivilor și infatuașilor, s'a resimțit prea mult de influența lui Caragiale. În genere, Beldiceanu numai a schițat subiectele sale, nedându-le nici motivarea, nici amploarea necesară. Sumarele linii însă, trase de el, sânt juste, firești, și au o anume tremurare dureroasă, care te mișcă cu atât mai mult, cu cât e stăpănită, înăbușită. Așa e, de exemplu, puternica schiță din războiu, „Caraula“ (volumul „Ospățul“) Mai multă extensiune are doar nuvela „Neguri“, dar și aci trec prea ușor momentele mai însemnate. Limba folosită de Beldiceanu e plină de provincialisme. Acestea sânt însă așa de bine așezate la locul lor, încât nu numai că nu strică armonia întregului, dar îi dă o rară savoare de prospețime

N. Georgescu-Tistu.

Hildebrand Frolo.

(1878—1923).

Cu trupul șubred, dar cu sufletul totdeauna avântat spre un gând frumos, spre o faptă bună, profesorul secundar Hildebrand Frolo a murit expunându-și sănătatea într'un drum friguros făcut pentru colegii săi, cărora le-a servit ca secretar într'un congres de la Cluj. Dașcă devotat școlii, făcând la Seminarul pedagogic universitar din București înălțătoare lecțiuni de latină, adevărate modele de stăpânire desăvârșită a materiei și de predare metodică, luminoasă și comunicativă, aproape de mîntea și de inima elevilor, care-l iubeau ca pe un părinte al lor. Fiu al fostului profesor italian G. Frolo, de la Universitatea din București, Hildebrand a făcut temeinice studii „humanistice“ la Iași, de filosofie și drept canonic la Roma și de filologie clasică la București.

Cu un remarcabil talent, a scris numeroase traduceri în versuri din limbile latină, italiană și germană. Traducătorul, poet el însuși, a insuflat o nouă viață originalului strein, pe care l-a redat fidel și totuși într'o formă nechinuită, limpede și armonioasă. Dar Hildebrand Frolo rămâne în literatura românească și prin poeziile sale originale. În volumul „Inimă de student“,

¹ Lista operelor e în „Contribuțiune la bibliografia românească“ de G. Adamescu, fascicula I, p. 176 și fascicula II, p. 365.

și în versurile răspândite, ca și traducерile, prin reviste (Convorbiri Literare, Convorbiri Critice), el se distinge prin sinceritatea simțirii și prin finețea expresiei. Gândul însă îi filtrează și-i diluiază sentimentul, care palpită prea slab. Din această luptă au pornit rarele accente de puternică și mișcătoare revoltă:

„ E cel mai groaznic dintre chinuri,
Blestemul noului Tantal,
Să nu atingi nimic cu trupul
În goană după ideal“.

Poezia, din care cităm, „Blestemul Venerii“ (Convorbiri Literare, XLVIII, No. 1, pg. 34—7) este caracteristică pentru scrisul poetului nostru și conține prețioase mărturisiri.

Hildebrand Frolo a scris și manuale didactice Eneida lui Virgiliu și Pro Milone al lui Cicero, sânt exemple de erudiție utilă și nepretențioasă¹.

N. Georgescu Tistu.

Nicu Dracea.

A murit în floarea bărbăției poetul bucovinean Nicu Dracinschi, sau Dracea, cum se numea, dela Unire încoace, cu numele strămoșilor săi. Începuse să scrie de pe băncile școalei, în anii din urmă ai veacului trecut, publicând versuri promițătoare în „Patria“ fraților Branisce. Când apărî la Cernăuți „Junimea literară“, el i-a fost unul din colaboratorii regulați, tipărind poezii originale și traduceri frumoase din literatura germană. A continuat să scrie și ca medic, publicându-și în 1912 întâiul volum de „Poezii“ la Suceava.

Fără să fie un talent puternic și mai ales fără să aibă o formă strălucită, el aducea în literatura noastră o notă personală, fiind între poeții noștri acela care a pătruns mai adânc lirica germană, de care adesea eră influențat.

S. P.

E. G. Parodi.

(21 Noemvrie 1862 — 3 Fevruarie 1923).

Amintiri duioase și puternice mă leagă de acest mare om și mare savant. De aceea, dragostea cu care aş vrea să scriu despre el devine o sarcină și tristă și grea. Și, nu mă pot opri să nu accentuez în aceste rânduri de la început, o notă personală, chiar de n'ar interesa pe alții. N'am avut în viață o altă ocazie până acum, să trăiesc timp mai îndelungat, în aceeași casă alături de un om mai bun, mai sobru, mai cult și mai camarad, cu toată vârsta ce ne despărțeă. În serile ce-i plăcea să le prelungească în discuție, am avut fericitul prilej să-i cunosc nu numai sufletul lui bun și ales, dar mai cu deosebire vasta și profunda sa cultură.

Sobrietatea sa de monah și preot al științii o vedeă oricine fără să-i știe și alte părți ale vieții intime, intrând numai în odaia în care lucră toată ziua. Părea ceva din alte vremuri, iar nu din zilele noastre de confort. Nici un obiect de lux între cele patru ziduri, doar dulapuri și teancuri de cărți printre cari abia te puteai învârti. Erai ca asediat, copleșit de jur împrejur, de acești prietini prea numeroși ai lui. Cu toată neorânduiala aparentă și firească într'un spațiu în care abia mai încăpeau volumele, se ducea toțiși liniștit, agale, și-ți scotea cartea trebuincioasă dintr'un colț nebănuit.

¹ La informațiile notate în „Contribuțiune la bibliografia românească“ de G. Adamescu, fascicula I, p. 393, adăugăm inimosul necrolog publicat de dl Gheorghe Lazăr în Convorbiri Literare, An 55, No. 2, p. 219—222.

Ducea înadever o viață de sacrificiu.

În asemenea situație, sănătatea lui lovită și mai înainte de dese răceli, dintre care ultima l-a răpus, avea nevoie de îngrijiri înțelegătoare și delicate pentru un om așa de puțin pretențios cum era Parodi. Aceasta însă, am constatat-o imediat și o spun cu durere, i-au lipsit cu desăvârșire în faimoasă pensune, în care sta de foarte multă vreme, a unei familii stupide, pentru care el totuși, în marea-i bunătate, făcea fel de fel de jertfe.

Parodi s'a născut dintr'o familie modestă, în Genova, unde și-a făcut studiile liceale și universitare. Primele noțiuni de filologie le-a prins de la V. Crescini și F. Bariola. A urmat apoi cursuri de „Perfezionamento“, obținând o bursă, la „Istituto di Studi Superiori“ din Florența, având ca dascăli pe Adolfo Bartoli, pentru literatura italiană, pe cunoscutul învâțat Pio Rajna, pentru literaturile neo-latine, și pe Girol. Vitelli pentru literatura greacă.

De atunci datează lucrările sale „*I rifacimenti e le traduzioni italiane dell' Eneidi di Virgilio prima del Rinascimento* și „*Le storie di Cesare nella letteratura italiana del primi secoli*“, (publicate în «Studi di Filologia romanza», ale lui Monaci, fasc. V și XI) ambele apreciate de P. Meyer (v. Romania XVIII, 174; XIX, 622), precum și de profesorul Pio Rajna¹, ca bune studii de literatură comparată.

Studiile sale la Florența sânt legate de o pleiadă de colegi și prietini buni, cum sânt învățații filologi și istorici literari Vittorio Rossi, Vittorio Cian (profesor la Torino), dispărutul Egidio Gorra, Michele Barbi etc.

Cariera de profesor a început-o la liceul din Arpino, unde n'a stat decât un an (1888—89) dar a profitat de șederea sa acolo culegând material asupra dialectului local (a publicat vocalismul acestuia în *Archivio Glottologico XIII*). Obținând o bursă pentru streinătate, s'a dus la marele K. Brugmann, la Lipsca, de unde s'a întors cu o solidă pregătire, dar, spirit puternic original, a continuat a fi „nullius addictus jurare in verba magistri“, cum observă Pio Rajna. De timpul și studiile făcute în Germania, vorbea totdeauna cu satisfacție.

După aceasta intră în învățământul universitar (1892) la catedra de *Istorie comparată a limbilor clasice și neolatine*, la care din 1899 a fost profesor ordinar până la moarte.

Pe supt mâna lui au trecut la faimosul „Institut Superior“ din Florența, multe generații de elevi cari au avut ocaziunea să asculte pe cel mai bun cunoscător al limbii și dialectelor vechi italiene, înarmat în același timp cu o profundă pregătire în literatura veche și nouă, italiană și romanică, cu legături depărtate și solide de lumea antică.

Cum avea pregătire în lingvistica generală de la Brugmann și indirect de la marele Ascoli, a scris și în acest domeniu studii importante: „Soarta lui *e* și *o* latini, înainte de *n* (*m*)“, în silabă închisă“ (publ. în fasc. 1, din suplimentele la *Arch. Glott.*, 1891), foarte solidele *Noterelle di Fonologia latina* (în *Studi italiani di Filologia classica*, I, 1893); cercetări de morfologie v. greacă (ibid., vol. VI, 1898), apoi articole mărunte și recenzii importante cum sânt cele despre gramaticile lat. ale lui Lindsay și Stolz (în *Riv. di Fil. cl.*, Torino, 1895).

Ceea ce ne interesează mai de aproape, este activitatea lui Parodi în domeniul filologiei romanice. Din cuprinsul latinei vulgare, al cărei maestru și larg expunător era și la catedră, ne-a lăsat documentatul studiu asupra lui *b* și *v*, în raport cu rezultatele lor romanice (în *Romania*, XXVIII 1898). Cum înțelegeă Parodi importanța latinei vulgare și stadiul în care se gădesc azi studiile asupra ei, o putem vedea din prefața scrisă la traducerea în italianește (Manualul Hoepli 1914) a cărții lui C. H. Grandgent (*Introduction to Vulgar Latin*, 1907).

Despre familiarizarea sa, unică până acum, cu dialectele toscane vorbesc: „Frammenti di un libro di banchieri fiorentini“ din 1211, cu care se

¹ V. *Il Marzocco*, XXVIII, 6, Firenze, 11 Fevr. 1923, articolul necrolog al acestuia, în care se pot vedea datele biografice și mare parte din scrierile lui Parodi.

ocupă în *Giornale Storico della Letteratura italiana* X, 1897, pp. 178—196, bogatele informații critice asupra unor cercetări despre dialectele senez, aretin și cel din Citta di Castello (v. *Romana*, XXVII, 590—625); publicarea în 1896 a textului *Tristano* (din codicele Riccard ano, 2543), în comparație cu alte redacțiuni italiene și franceze și cu un studiu asupra limbii aceloră.

Tara sa de naștere cu dialectele ligure, nu puteau rămâne uitate de Parodi. Acestea sânt studiate în *Arch. Glott.* X (1887), iar *Studi liguri* (ibid, XIV, XVI), sânt un exemplu clasic de cum trebuie să se studieze dialectele, începând de la cele mai vechi documente, așa de bine înțelese de el, și până la graiul viu contemporan.

Față de curentul nou al „Geografiei lingvistice” eră foarte atent, și nici nu putea altfel, dat fiind spiritul înțelegător al progresului ce nu poate fi oprit în loc în nici o știință. Așteptă totuși rezultate mai sigure în viitor, fără să admită ruperea bruscă a legăturilor cu ceea ce lingvistica a dat până azi ca metodă și contribuții nouă. Limba, cu toate așa zisele evoluții, împrumuturi etc eră pentru el o pură manifestare a spiritului uman, ne-deosebindu-se de compatriotul său, filosoful Croce, pentru care limba e artă.

Păcat că moartea l-a împiedecat să dea acea istorie a limbii italiene, precum și dicționarul etimologic al acesteia, pentru care lucra de multă vreme. Cu pregătirea sa incontestabilă în materie, ar fi dat desigur opere solide în această privință.

Fiind decuvreme atras spre studiul literaturii italiene, ca și române, el devenise și un ager critic. În special se vede aceasta în volumul *Poesia e Storia nella „Divina Commedia”* (1920), care cuprinde numai o parte din articolele sale de critică literară, publicat cu ocaziunea aniversării a șase sute de ani de la moartea lui Dante. În prefața acestei cărți, omul de știință se ridică cu aspra și fină ironie împotriva improvizatorilor, vânători de fama ușoarei genialități.

Despre Parodi ca dantist e mai greu de vorbit. Destul să amintim că ajunsese autoritate mondială în acest vast domeniu, din care totuși nici o chestiune, cât de mărunță ar fi fost, nu i-a rămas necunoscută și nejudecată, cum se vede în special din *Bulletino della Società dantesca italiana*, al cărui director a fost din 1906. Aproape toate orașele mai mari ale Italiei îi auzise și admirase faimoasele conferințe asupra lui Dante.

Unele cercetării ale sale în acest domeniu, ating direct filologia, prin acea adâncă și, pentru texte vechi, indispensabilă cunoaștere științifică a limbii italiene, în armonică legătură cu spiritul său critic literar.

Pomenirea pioasă ce încerc a-i face aici, nu poate cuprinde, decât în modeste trăsături, marea lui personalitate și vasta lui operă. Ca Român se cuvine să mai amintesc ceva. Parodi eră și un iubitor al limbii române, ca și marele prieten al țării noastre, ce'ăltal savant lingvist italian, M. G. Bartoli de la Torino.

Parodi dedea o deosebită atenție limbii române și a ținut, în ultimii ani, și cursuri speciale asupra istoriei acesteia. S'a îngrijit de procurarea cărților românești pentru biblioteca „Institutului” din Florența.

Această dragoste mișcătoare pentru noi și-a manifestat-o într'o scrisoare ce mi a trimis-o de-acasă de la el, din Genova, în 8 Ianuarie 1923, foarte puțin înainte de moarte. E desigur una din prea puținele scrisori ce le-a mai putut face. Fusese bolnav acolo și răceala i-a revenit fatală, cu alte complicații, la Florența.

Extrag din acest răvaș ultim, în care îmi vorbea cu înflăcărare și încredere de prefacerea sufletească a Italiei, în noua sa situație politică, următoarele.

„Credo che in questi giorni ricorra, secondo il calendario giuliano, il Natale rumeno, e mi vengono vivamente nel pensiero gli amici rumeni lontani... Noi qui abbiamo perduto l'ultimo rumeno, e l'ultima, M e la signora, che sono passati a Roma Peccato! per noi, non per loro. Ci restano olo dei libri... La Fiera del libro internazionale, ha avuto per noi questo

speciale vantaggio, che i libri rumeni . . . ci sono stati donati, e ora la Biblioteca dell' Istituto, con gran gioia mia e di Schiaffini, ma non di noi soli, ha un fondo rumeno non spregevole. Ci vorrebbero però degli studiosi di rumeno un poco più forti del sottoscritto o meno ocupati in altro; speriamo che nascano presto . . .“

Da, să sperăm, pentru binele științei noastre și al raporturilor dintre România și sora mai mare, Italia.

Iar noi, răspundem de departe cu versurile din *Purgatoriul* lui Dante ce le-ai repetat de vre-o trei ori, într'o seară din 1921, la Florența, cu un glas care ne-a zguduit :

Ricordati di me che son la Pia!

A fost o tristă veste transportarea prin care se indentificase, în acel moment, cu cea care murise, ucisă de bărbatul său, cu *Pia del Tolomei* din Siena. Ea se rugă de Dante să n'o uite când va ajunge pe pământ.

Da, acest trist și prea timpuriu *Ricordati!* îl vom păstra cu sfințenie în inimile noastre.

G Ginglea.

Vatroslav Iagić.

1838—1923.

Filologă slavă a pierdut în anul trecut pe V. Iagić (+ 5 aug. 1923), care a fost mai mult ca o jumătate de veac, îndrumătorul ei permanent. Alături de Dobrovski, Kopitar, Vostokov, Šafařík și Miklosich, Iagić, va rămâne, fără îndoială dascălul strălucit al generațiilor de filologi slavi, cari au ridicat știința lor, în timp relativ scurt, la un nivel european.

V. Iagić și-a început activitatea științifică în anul 1861, ca profesor de liceu în Zagreb, prin studii filologice și istorico-literare, pe cari le-a cultivat apoi, în cursul unei vieți îndelungate, fără întrerupere, vreme de 63 ani. Gratie energiei sale tinere, o serie întreagă de publicații ieșite din condeiul lui Iagić, văzură lumina zilei în limba croată. Viitorul uriaș al slavisticii se observă și în aceste lucrări din tinerețe. Academia iugoslavă întemeiată în 1886, obținu un harnic colaborator pentru publicațiile sale în tânăru profesor de liceu, care studiase la universitate studiile clasice, prin ceea ce câștigase o metodă sigură și pentru lucrările sale de filologie slavă. Miklosich îl consideră atunci de cel mai potrivit, ca să-și ia moștenirea la catedra de slavistică din Viena. Întâmplarea făcû însă ca V. Iagić să cutriere mai întâiu alte centre culturale din Europa și să ocupe catedra de la Viena după ce reputația sa științifică era bine stabilită. Din 1871—1880 a petrecut Iagić mai întâiu la Odessa, unde a ocupat o catedră de filologie comparată, apoi la Berlin (de la 1874), unde i s'a dat catedra de filologie slavă, iar de la 1880—1886 a luat catedra de slavistică la Petrograd, fiind invitat a intra în moștenirea lui Sreznevskij. Aici și-a creat l. legăturile sale cu lumea științifică și cu academia rusească, pentru care a scris apoi: *Istoria filologiei slave* (Sptg. 1885).

Dar cea mai rodnică activitate ca dascăl al slavisticii a desfășurat-o Iagić la Viena, unde în curs de 22 ani (1886 - 1908) a cunoscut în seminarul slav al universității mai multe generații de slaviști, cari lucrează acum într'un număr considerabil, nu numai în țările slave, ci cu aceeași competență și la catedrele sau institutele din Franța, Anglia și Germania.

Dintre operele lui Iagić amintim aici: *Istoria literaturii poporului croat și sârbesc I* (Zagreb 1867); *Codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitani* (Berlin 1879); *Codex Marianus glagoliticus* (Sptb. 1884); *Glagolitica. Würdigung neuentdeckter Fragmente* (In *Denkschriften Akad. Viena XXXVIII.*, 1890), *Bericht über einen mittelbulgarischen Zlatoust des 13.—14. Jahrhunderts*

(Viena, Sitzberichte, 1848); zur Entstehungsgeschichte der Kirchenslavischen Sprache (Viena 1900); Evangelium Dobromiri (Viena 1898), Psalterium bononiense (Viena 1907) etc. etc.

Activitatea multilaterală a lui Iagić se vede dintr'o grandioasă perspectivă în revista sa *Archiv für slavische Philologie*, pe care a condus-o de la 1875—1920. Această revistă a fost o adevărată școală pentru filologii slavi și istoricii literaturilor slave. Măestrul slavisticii a publicat aici o serie întreagă de studii prețioase și prin recenziunile sale critice și-a câștigat respectul întregii lumi științifice din apus.

Problema relațiilor slavo-române, care a preocupat pe înaintașul său Miklosich, I n'a avut ocazia s'o discute la sfârșitul activității sale, după cum am fi dorit noi. Numai odată s'a pronunțat asupra acestei probleme, în anul 1879, cu prilejul unei dări de seamă, despre Dicționarul lui Cihac. Dar concluziile, pe care le pune, influențate fără îndoială de școala lui Roesler, cum a fost atunci și Jireček, pornesc din convingerea că Românii au venit în Ardeal de peste Dunăre, în sec. XI—XIII. Știm, că Jireček după un studiu îndelungat n'a mai susținut această părere, care, după studiile lingvistice etnografice și istorice din ultimele decenii asupra Peninsulei balcanice, nici nu se mai poate susține în mod serios.

Octogenarul slavist a crescut mulți elevi mai tineri decât dânsul, pe care l-a supravețuit. Între aceștia un loc de frunte a ocupat I Bogdan, de la universitatea din București, pe care îl regretă știința noastră pentru moartea sa prematură. La moartea bătrânului dascăl ne gândim deci cu recunoștință și la acest dar, pe care l-a adus filologiei și istoriei românești, prin acest strălucit apostol, care a proveduit între noi.

Silviu Dragomir.

Ioan Urban Jarník.

A adormit, patriarhul . .

De-acum nu va mai vorbi, cum o făcea atât de bucuros (v. „Convorbiri Literare” din 1909), despre „Drumul pe care a mers” spre inima noastră, învățându-ne de timpuriu graiul («Insemnătatea studiului limbii române», tipărită și în rev. „Transilvania” din 1917, e însăși disertația sa de habilitare ca docent de romanistică, la Viena, în 1878, în fața lui Miklosich și Mussafia, iar „Sprachliches aus rumanischen Volksmärchen”, tradusă în rev. „Ion Creangă” din 1913, datează încă din 1877) și străbătându-ne țara (v. Insemnările autobiografice amintite, din „Convorbiri”, și scrisorile din 1879, apărute acum și în „Transilvania” sus-citată). Alecsandri, Maiorescu, Odobescu, Caragiale, Ispirescu și atâtea alte figuri luminoase ale Renașterii noastre literare erau vechi cunoștințe ale acestui minunat „hagiu”, care ascultase la „Junimea” lectura lui *Despot-Vodă* și un alt „hagiu”, tot atât de minunat ca și el, admirabilul „peregrin transilvan”, I Codru-Drăgușanu, apare în scrisorile amintite: e „fostul vice-șpan și actualul prezident al oficiului de orfani și de văduve”, care-l „pofteste, ca, folosindu-se de căruța sa, să viziteze Făgărașul”. În regretatul nostru A Bărbănuș, va afla mai apoi colaboratorul la vestita culegere de „Doine și strigături din Ardeal”, pe coperta cărora apare înfrățite numele amândurora.

Și, de atunci, din eroicele și îndepărtatele vremuri, în care ne sbuciumam în războiul pentru neamțarnare, până la ceasul suprem al izbândirii visului nostru național, bucuriile, ca și durerile noastre, au fost și ale lui. De aceea, atunci când veteranul dascăl de la Universitatea cehă din Praga, slobodă acum și stăpână pe destinele ei, venea, sânt câțiva ani, în România întregită, ca sol al nației sale liberate, spre a vorbi de tot ce ne-a legat și ne leagă laolaltă, a fost, în tot sufletul nostru, o înduioșată tresărire de recunoștință. Conferințele sale — și ale vrednicului său fiu, d. Hertvig Jarník, — au rămas, într'o prețioasă broșură comemorativă, ca și aceea despre

„Şezătorile româneşti de pe Muntele Sion din Praga“, în care se povestesc isprăvile de nobilă caritate creştină ale abatelui Zavoral; dar bătrânul — s'a dus eră în seara vieţii (născut în 1848, la Poštyn, în Boemia) şi noaptea mormântului eră, din nefericire, aşa de aproape . . .

Romanişti sau filologii s'adea pot regretă în el pe autorul preţiosului Indice la Dicţionarul etimologic al lui Diez şi pe autorul unor interesante-cercetări relative la limba albaneză: noi plângem în Ioan Urban Jarnik un scump prieten de o viaţă.

Requiescat in pace!

V. Bogrea.

Carol Révai.

(1856—1923).

Ziarele române şi maghiare au pomenit deopotrivă despre prăstăvirea lui Révai Károly, ceea ce dovedeşte că moartea lui e o pierdere pentru amândouă literaturile, căci atât timp cât a fost printre cei vii, a fost un lucrător harnic şi cinstit al amândurora. Partea mai simţitoare a acestei pierderi o suferă literatura maghiară, fiindcă, prin numeroasele lui scrieri în versuri şi în proză şi prin traducurile lui însemnate, în cel dintăiu rând s'a îmbogăţit literatura maghiară. Moartea lui însă e o pierdere şi pentru literatura română, căci el a fost cel dintăiu scriitor maghiar, care a tradus, cu congenialitate şi cu un plan bine întocmit şi statornic, în ungureşte, produsele mai de valoare ale literaturii române. Al lui este marele merit că publicului maghiar i s'a făcut cunoscută şi apreciată poezia lui Gh. Coşbuc.

Familia lui Révai este de origine germană. Tătăl lui a venit din Germania în Ardeal, a devenit însă sufleteşte maghiar. După 1848 s'a statornicit cu locuinţa la Cluj şi aici s'a născut (la 2 Octombrie 1856) al patrulea fiu al lui Carol. Familia n'a fost bine situată, cu toate acestea, copiii au fost crescuţi într'un chip ales. Poetul pomeneste de multe ori de buna lui mamă, care, în cursul educaţiei de toate zilele, a povestit multe poveşti fiului său deştept. Poate, poveştile auzite de pe buzele mamei, l-au făcut să devie poet, poate supt influenţa acestora şi-a scris poeziile sale epice cu subiecte ardelenene. În Cluj, a studiat la Piarişti, pe urmă a ajuns în Braşov, la liceul romano-catolic de acolo. Terminându-şi studiile liceale, s'a înscris la univ. sitatele din Cluj. Avea de gând să fie profesor, însă — homo proponit, deus disponit — lăsându-şi studiile a primit slujbă la minele de aur din Săcărâmb (j. Hunedoara). A fost funcţionar în administraţie şi învăţător-ajutor la şcoala specială a minelor. S'a simţit bine la Săcărâmb; frumuseţile acestui colţ de ţară le preamăreşte în mai multe poezii. Pe urmă, s'a transferat la Baia Mare (j. Satu-Mare) şi în 1884 s'a căsătorit. Fericirea căsătoriei i-a potenţat activitatea de scriitor. Poeziile lui, atât cele originale, cât şi cele traduse, au apărut foarte des în ziarele şi revistele din Budapesta (*Fővárosi Lapok*, *Vasárnapi Ujság*, *Magyarország és Nagyvilág*, *Ország-Világ*) şi mai târziu şi în cele din Cluj (*Erdélyi Múzeum*, *Erdélyi Lapok*, *Kolozsvári Lapok*).

Activitatea lui de poet original şi traducător se desvoltă pe zi ce trece în ce priveşte cantitatea şi valoarea ei intrinsecă mai ales de când, destul de târziu, în 1903, a avut parte şi de copii. În 1905, a fost ales membru ordinar al *Societăţii Literare Ardelene* (*Erdélyi Irodalmi Társaság*). Această alegere a fost un fel de recunoştinţă pentru frumosele lui poezii lirice şi pentru poeziile lui epice interesante şi bine întocmite, cu care a obţinut de multe ori şi premii. Însă, atât la Budapesta, cât şi la Cluj, a fost cinstit mai mult ca traducătorul congenial al poezilor români şi mai ales al lui Coşbuc, recunoscându-se astfel meritele sale câştigate cu traducurile artistice şi aceasta fiindu-i ca un îndemn la continuarea lor. Într'una din şedinţele societăţii *Erdélyi Irod. Társaság*, a fost chiar deadreptul

rugat de *Versényi György*, membru ordinar, poet talentat și traducător însuflețit și el al mai multor poezii de ale lui Bolintineanu, să continue de a depune silințele lui frumoase pentru tălmăcirea lirei române.

Toate acestea l-au îndemnat pe Révai, ca în 1905, să publice în editura *Luceafărului*, un volum întreg din poeziile lui Coșbuc, într'o frumoasă traducere. Volumul acesta a fost primit cu multă recunoștință, atât din partea literaturii maghiare, cât și din a celei române și nu numai că numele lui Coșbuc s'a făcut cunoscut în literatura maghiară prin el, ci din ce în ce tot mai mulți scriitori maghiari s'au îndemnat să tălmăcească operele literaturii române Până la volumul din Coșbuc al lui Révai, nu prea s'a observat interes viu pentru literatura română, afară doar pentru operele suveranelor-poete, Carmen Sylva Révai însuși a pășit cu o însuflețire tot mai crescândă în direcția începută și, peste pu'în timp, a publicat un volum nou de traduceri, împreună cu dl Bran, la Baia-Mare, supt titlul de *Román kultókönyv* (din poezii române) În afară de Coșbuc, a tradus mai ales din poeziile lui Eminescu, Dulfu și Goga.

Activitatea lui frumoasă a fost răsplătită din nou, fiind ales (1910) membru ordinar al societății *Petőfi Társaság* din Budapesta, și membru *onorar* al celei pomenite: *Erdélyi Irod. Társaság* Astfel, de lipsa recunoștinței morale, nu s'a putut plânge și într'adevăr nici nu s'a plâns vre-odată.

Însă — din nefericire — pe măsură pe creștea recunoașterea literară, creșteau și boala și sărăcia lui, așa că, la începutul anului 1923, când a murit, văduva lui oarbă și fiica lui neînvestrată au rămas în neagră mizerie.

Răposatul Révai a făcut servicii mari și neprețuite celor două literaturi: română și maghiară, și ar rămâne o pată de rușine în istoria a două literaturi, dacă soția și fiica lui ar cădea pradă mizeriei și numeroasele lui scrieri originale și traduceri s'ar irosi needitate. Este un interes de primul rang, pentru cele două literaturi ca, sprijinind familia lui rămasă, și publicând scrierile lui needitate, să se dea pildă și indemn la imitarea activității lui Révai

Eincontestabil că Révai e unul din «poezii mai mici» cum fi numește Longfellow, prin care și peste care cei mari se pot ivi și străluci Prin Révai, în acest sens, s'au ivit pentru literatura maghiară Coșbuc, Eminescu, Goga. De aceea viața lui a fost o binefacere și o pildă; iară moartea lui e jale și pierdere: jalea și pierderea pentru literaturile maghiară și română

(Cluj),

Gheorghe Kristóf.

Raport anual.

I. Ședințele. De la 4 Decembrie 1922 până la 31 Martie 1924 s'au ținut la Muzeul Limbei Române, Luni seara, între orele 6 și 9 cu totul 39 ședințe.

Pe lângă membrii menționați în lista comunicărilor, au mai luat parte la ședințe și discuții d-nii: V Bărbat, L. Blaga, Dr. V. Bologa, R. Căndea, P. Grimm, A. Neguș, G. Oprescu, S. Pop, C. Sudețeanu, Gh. Vâlsan și R. Vuia.

II. Comunicări. (Cele tipărite spațiat au fost tipărite în DR. sau în altă parte):

V. Bogrea: a burți (<lat *abbortio), Vâlsan, gavaon („țigan“), arom. pul'a (it. puglia, turc. poul) (4 XII. 22); spârnău, scarp, șalău, bernevici, ceață, al ten basov, cînca rinca (25. XII. 22); Vo dac, moșneag, lobidragi. betcă, amărî (se relevă arab. amarrî (5 II, 23.; așca (tunului) condroniu (<χονδρο-), barbaric (= chioțoare, șnur; cf. Schnurrbart), bălți (= bolți), cărămiziu (= cărmâz + cărămidă), Premintele Solomon (vr. premândrul = prēmadr + cumintele), zângali, a luă ochi de fiară, a live n c ă g h i m a n e. Toponimice: Bursunarul, Argestru (Hagiestru), Calaoamu, Cocloc, Cîrcodel, Cotromanț, Emuroasa, Făcău, Gavătu, Horață, Leorda (Levărda, Leurdiș, Levorda), Monteoru, Scradă, Săcarâmb, Strapazan, Șadârvan, Tighinea, Titireci, — Sinopime referitoare la casa dă, Dublete toponimice: Almaș-Almăjel; Avrig, Avreg, Avregeanca; Blaj, Blajō, Blăjer; Botoșan, Botușani. Botușanel; Dej, Deș, Deju, Dejoiu; Dunărea (Neamț), Dunărița (j Vlașca), Dunavăț (Bacău) — Nume de familie: Balasan (= balsan), Baronzi, Bădărău, Buracu, Ciosu, Orghidan, Rasidescu, Țibuleac, Țurlie, Țichindeal, Ostrogovici, Țura, Țăplea, Buliga, Jora, Coșea, Răzvan, Bibescu, Cananău, Stelian, Alevra, Bațaria, Carcalechi Pogonat (26 III. 23); simberazmă (<gr. συμπερασμα), „pré-lin“ (= γαληνότατος), șarpe sterios (<misterios), (casă în) glaguri (= la colțul străzii, gherghel eu, aloghițe „paseri uriașe“ (= ialovițe, ialomițe = vaci grase), panăchide (<πινακίδιον, „făbliță“), târța-pârța (<turc. tîrs-pîrs; „a ști a tria ș'a patra“ (<turc. tchatra-patra), tocmagi (<turc. toutmadj, idem), cunița, onic s. lână stogoșă (<srb. stocoža), atilă (la Ispirescu), pazvantu, cărlicuș, (<ung.-lat clericus), potaz, tartaj (<τετράς), secremențesc (= a sacramenți, a afurisi), Sămândilă (<Samovila + ngr. μάντις „profeție“), Un sufix ungu-

resc în românește, -astru, fleacău (=om care vorbește multe), hoț de ghindă (=coz de ghindă < turc. koz mărinenî < mări + nene), a prepînge, pop. leftincă, vr lefuică (< lectică prin rut. s. polon), schilod, pleamă, vîntă (strașină < fr. avant-toit prin sl. ?), blazgonie, incotî zănat, deghermea (< turc. kečermè, s.-cr. dječerma), buturean (< bouț + (u)lean), carciofoi (< t.-arab. kharčuf, it. carcioffolo), balaon (< bolovan), steneap (15. X. 23); îngenează, cărnosi (< rut. kurnosyi = krmonosi) cărpănos (cf. rus. karpanosyi) lespede (< rus. lespest) chirfoseală, a dulupări, călină, călnă (< bulg. kalina = ngr.-dial. καλινάνα ?), cărsâiac (< eclesiarh) (22. X. 23); spăcel (< spătcel), boacăză, furfirie (< turc.) (28 X. 23); prooroc, — prooratic, calinarși, hârcă, (< *hârbcă? cf. dial. cērp ung. cserép 'craniu', din sl. čerpŭ, .hârb'), terebelcea (< rut. tereb), burlinc (nu-i „monedă“, ci „purcel“) 5. XI. 23); un pendent pentru fâmeaie = familia și femina: ngr. ἀγελάδα, „vacă“, din ἀγελή, „turmă“ (fals, M. L. Wagner, ZRPh, 41, p. 586), drăgară (= drigană „bivoliță“), berabăr (b. rabăr), pol. multan, băreac (< s.-cr. barjak < turc. bairac), tarpan, abraș, șoricu, vînaț, rotat, arom. bal'u (26. XI. 23).

Th. Capidan: increpenit (< psl. κρέπνηκ), împovoiă (< serb. povaljati), impoșiă (< serb. pošiti), tărăboiu, deșânțat (< alb. deșents), arom. părteacă (< alb. përtëke), arom. supărteacă (alb. ÷upre + përtëke), mârlesc (< serb. mrljati), lihnit (serb. lihati), arom. alintșescu (1. I. 23), arom. apârnescu, dacorom. pornesc (< sl. porivamz, perf. pornachz), neniernic (< sl. nemirnikz supt influență lui *nemeri*) arom. vârghescu (< lat. verbescō) și dacorom. vorbesc (tot de la verbum) (29. I. 23), clenciu (< blg. klečka), plasă (cu înțelesul „plasă de județ“ < sl. plasa; „fel, fire“ < gr. πλάσι), arom. tulănu (5 III. 23), arom. plătare, arom. călcione (23 III. 23), Influența limbei române asupra limbei bulgare (29. V. 23), arom. pupul'u (lat. *pupuleus), arom. sumă (< lat. summa lana), împândără (lat. impendulo), arom. angurpilédzu, arom. amblătescu, arom. sârbescu (< turc. serbes), arom. scl'intșu (sl. klinče), arom. angutșinedzu (< sl. kočan) (8. X. 23), arom. sărător și sănător (lat. serratorius) (15. X. 23), stârnesc (< sl. strana se), arom. brescu (< sl. baram), arom. guluvan (< sl. glava), arom. ndzernu (< blg. cernz) (22. X. 23), Raporturile lingvistice slavo-române, jongă (< sl. ząbi) (2. XII. 1923), arom. ntu-rinare, oțări (17. XII. 23), arom. arășpease, înșfăcă (< lat. in-fascicare < fascia; (28 I. 24), înfieră, înfierbăză (18. II. 24), arom. muștinedzu, măștinare (< lat. mestus, *mestinus), arom. nire, arom. glumbuescu (sl. globiti), cărinde (< lat. caninum > *cārin + dinte) (3. III. 24), pogori (sl. pogorz, prin metateză cobor), Ruțelu (râu în Epir, < lat. rivuscellus). Influența lui -i flexionar la substantive și la verbe (23. III. 24), a se sârgui, de sâr (< serb. srgati) (31. III. 24).

N. Drăganu: cionae, cheltea bobală < boabă + suf. -eală (25. XII. 1922); cinteză, cinioară (1. I. 1923), şuștă, drângău < drângă (sl. dragŭ) = drugă, originea toponimicelor din valea Someșului de sus în legătură cu castrul de la Rodna (publ. An. Inst. Ist. naț. Cluj, II, p. 246-259), Abrud nu poate fi din turc. ori cuman abrud „iacint, zambilă“ (Bogrea) (22. I. 1923), descrierea unui manuscris de pe la 1750-1780, un fragment din cel mai vechiu descântec românesc, Țara Dorului = Țara Anadolului; cea mai veche dovadă de existența cuvântului birgă (bilnă, Mangra, Cerc., p. 19), clăpuși < clapă + cuptuși s. căptuși, clăpânță < clăpâni + melință (26. II. 1923), a răgădui, a se răcădui, melesteu, atârnați, cleamp, clampar, clempău, clămpuș, clempuș, climpuș, < sl. klep, rus. kljapuș, în unele forme + clampă, cleampă, clămpăl, clămpâni etc., clampuci < clămpăl + papuci (5. III. 1923), cleanț, harea! < ho s. hō re (scurtat din Rendea), higea! hid'e, < ung. hi! + gye(re)!, hois! < ung. hajsz, hajtani (cf. sās. hojts), ceal hăbădic < ung. apadék, hecni < ung. hőkkeni, hőkni, hőkkelni, a se hoii < slav. voiti prin rut., hârșim probabil o corupție a lui hirșug < ung. hirség, hiresség (26. III. 1923), descrierea manuscrisului grăniceresc din Năsăud și diftongarea ai de origine săsească, + păcă -, pără, poncă (23. IV. 1923), conj. dacă, cânărhaciu (7. V. 1921), cârmuj - cârmoajă, climunc - clasibocru (8. X. 1923), știri < gr. στεῖρος (15. X. 1923), bumbic, proșodic, foșodic, pojanie, guști, huști, huște, huscă, hârdoal, hârdocl (22. X. 1923), așungă < ung. suháng (cf. suhángolni), hopșă, horgoș (publ. Bulet. numism., 1923, No. 48, p. 97-8), srb. butl'a, butula, butulenska (28. X. 1923), legănă, lengănă, conj. de, aluaș < ung. elős, elüös (Giuglea < lovas) (2. XII. 1923), cloambă < sās. Klompæn, Klumpæn, germ. Klumba, Klombe etc. (17. XII. 1923), Boiu, hârgoiu, hip, horghidan < ung. vergődő + suf. -an, humultui, umultui < ung. homlitani (Cihac) + oltani, ciohotă, ciohoată < ung. csahit + hahota, hoidreț < sl. hodec + igreț < ung. igrecz, igricz, alignș filendriș, felendreș, făcăleț etc. Hoia, troaș < sās. Trausch, țandură (11. II. 1924), boarfe, cf. ung. bôrhe „șorță de piele“, șteap, Casariu (munte) identic cu căsariu = „casnic“ (11. II. 1924), sās. Kaipich, ung. csatora < rom. ceateră, ceatără -, ceteră, cioandă < sās. Schandər (mentsch), cf. și ung. csandər „rău“, „răutăcios“ (25. II. 1924), ung. cserfa < rom. cer, ung. cseka! < rom. (pur)cică!, ung. czuga și czugo! < rom. țugu! = gățu, guțu (< sl. gъcz, gucz, Capidan), (într'un) buc < ung. bukk (3. III. 1923), oajdă (8. III. 1923), sensul orig. al lui înăbuși = „a ieși din albie“, nu cum îl dă Tiklin; un ms. al lui Coșbuc de când eră elev de liceu; un document scris de un Sas în 1755 cu diftongarea ai; ceire (Frâncu-Candrea), cere (Zagra) < quid re (23. III. 1923).

G Giuglea: desmăță (< lat. *dis-amicio), haț (< germ. Hatz) a inhăță (< germ. hetzen) (4. XII. 22), pătură, pat (18 XII. 22), sard. inniðu, isi nniðare (25. XII. 22), sor, șoric(i), șoric (< lat. solum), arom. pângăñor (< lat. *pinguaneus < pinguis) (22. I. 23), bade (din abate, it. bade; în această familie se pune și „baci”, pornindu-se de la ideea de „șef”, „cap”), Bacău (< ung. bakó), îndoi (: lat. dubie) (5. II. 23), arom. alină (: germ. lina), licări (: germ. link-), vază (< lat. invidia) (19, II 23), ponciș (< sl. ponikz) (26. II. 23), atârnă (< lat. (ad)tru(ti)nare), bălăngâni (: bilanx), (12. II. 23); mușat, fulg, bot (< gr. βωτόν) (7. V. 23), geană, spelb (< lat. helvus, *experhelvus), căier (: germ. krauwil) (14. V. 23), sculă (< got. *scubla) (29. V. 23), improșcă (< lat. *proicicare) (8. X. 23), nișel (< lat. etta, un-etta), mătreață, rână (15. X. 23), anină: (libra) (28. X. 23), jupân (12. XI. 23), țânc (< gr. teknos > *tēncus), cârlig (< lat. calabricem) (26. XI. 23), bruș, bordeiu: gr. βώλος, ar. imnu, imnare (< lat. in-mīno), năzui (< ung. nézni) (17. XII. 23), înțără (< lat. *tērrico), găsi (got. gasaihvān) (31. XII. 23), fluier, înșelă (< gr. ψέλλω), (21. I. 24), brândușă (autohton), Brașov, Râșnov (28. I. 24), Pârâng (< v.-gr. φάρμαγ), sfăpân (II, II 24), fleci (< lat. flaceo, flaccus), scruntar (25, II, 24), molid: (gr. μελάνδριον) (3, III, 24), cătun (: lat. cautum) (8 III, 23) biet (17, III, 924), ciocărilie (< cioacă+ârlă < sl. -idlo), chicera (gr. κύκλος) aceră (< lat. celo, -are), breșacăn (< lat. *brassicinus < brassica), cocon, cucon (< lat. *concupinus) (23, III, 24), slut (< gr. σίλλος+ut) (31, III 24).

G. Kisch: Limba română ca păstrătoare a limbei vechi a Sașilor din Ardeal (18, XII, 22), Elemente slave în săsește (5, II 23), flandură < săs. flandər, nemț. flander (12, III, 23). Elemente maghiare în numiri topice săsești (7. V. 23), cuvinte ungurești în limba Goșilor din peninsula Crim (19. IX. 23), Găinar < germ. gaginwar, Rășinar < (doc.) „Rusinair” = germ. Rinzenwar, vech.-săs. *Resenar. Dorolea < germ. dor + rom. valea (10. XII, 923), Grendel = anglosaxon. Grendel. Codlea < coto nea? Cf.: Cidinum (Zeiden) < cidonia < κυδωνέα (25. II 24).

C. Lacea: șoaldă, acacoiu (ac + acoiu), lume (= piatră sclipicioasă, în expresia „ac cu lume” < lat. lumen), Versurile românești ale lui Valentin Franck von Franckenstein din a. 1679 (18. XII 22), zimți (25. XIII. 22), rectificări la Dicționarul Academiei Române: fâcie, fucie și fușie; bărătuî a intrat mai de grabă prin filiațiune germană decât sârbă; antal e, la origine germ. Anteil, cătăramă (5. II. 23), Câteva cazuri de genitiv cu articolul proclitic; ghiduș, țiclău, țacălie, hândrălu (< ung. vándorló), becheș (< ung. bekecs) (22. V. 23), bufliș, bofliș, gref, grif, rif, vervăr, velvăr, virvăr; Copiștii

Psaltirii Scheiene (10 XII. 23), hep, ghiorlan boarfă, furmă, roabă, fincen, fincin, molfăi (< säs. *maulfən*), crampen (< dial. austr. *Krampn*), țâp, șleau, înciocălă, dârlăi, ciruș, ciriuș (< rus. *čurz*), maltăr (< germ. *Mörtel*), știp, căliugă, vag (< germ. *Wage*), înlocă (< ung. *jol-lakni*), chiz (< germ. *Kies*), cercală (< ung. *cserkáló*), șoacăț se află și în polonă (18, II. 24), șaf (< säs. *Schaf*) (3. III. 24); „uin celiar de Dunăre“; Lacea (< laciu) (17. III. 24).

P. Panaitescu: Istoria, sensurile și filiația cuvântului angară (1. I. 23).

S. Pușcariu: scoate termen agricol, păsătat (4. XII. 22). Neexistența spiritului aspru la cuvintele începătoare cu vocale în dialectul săsesc ar putea fi o dovadă a originii lor moselane (18. XII. 22), creștet în legătură cu alb. krește (1. I. 23), lat. țibet în românește, cătinel, călin (22. I. 23), căuș cotoiu < *cătioiu (< lat. *cattus*, peste care s'a suprapus slavul *kotü*) nutrică (< lat. *nutricare*), negru pece (< lat. *pīx*, -cem), arom. mblaj (< în plaiu), voame (Banat, < lat. *vomere*), cauă (= momăie < cava „bufniță“), ar. nirlu (< lat. *mērulus*), pol. *katuś* (< rom. cătuși); Magalia (un cartier din Cartago) amintește pe arab. *mahalla* „mahală“, ceea ce ar arată o înrudire între Puni și Arabi sau existența Arabilor în Cartaginea veche (29. I. 23), păstare păstaie, desfătă (poate < *disfautare < *disfavitare) (5. II. 23), buștean (19. II. 23), desvoltarea semantică a lui împilă, pil (< lat. vulg. *pillum), împleteci, spălăci, forma pluralului „ei face“ (5. III. 23), schimbarea accentului în aúđ; caier, improșcă (26. III. 23), buruiănă împușcată (< lat. *pusca*), (im)prospătă (23. IV. 23), rușchii, mătreață (în colaborare cu dl Giuglea) (15. X. 23), „înălsurilor“ e o greșală grafică în loc de „înălsusurilor“, tapă (22. X. 23), ar. alin, încai, încailea (28. X. 23), cotâng, zburdă scâlciă, dâ(r)log, exemple pentru *dl* > *rl* (5. XI. 23), stână, stâncă, smântână (12. XI. 23), rădiche (19. XI. 23), soartă lui a medial posttonic (26. XI. 23), îmbumbică, criptograma Psaltirii Scheiene (anul 1515) (2. XII. 23), lindic (17. XII. 23), zmirdar, căciulă (cf. grec. *καττός*) bulz, desmeteci; sufixul -ș, -șa în nume proprii (21. I. 24), Ceahlău (28. I. 24); răcănel, călońiu, încăieră (11. II. 24), albișoară și ablișoară (25. II. 24), Muscel (17. III. 24), sălămâzdră (23. III. 24).

Dr. Gh. Popoviciu și Dr. Manoilă: Diferențe și asemănări în structura biologică și de rasă a popoarelor României (publicat în „Cultura“ No. 3 din 1924) (29. V. 23).

Marin Ștefănescu: E limbagiul un element logic sau psihologic? (25. XII. 22).

N. Georgescu-Tistu: a abută („a ajută pe cineva să se suie” = aburică, abuchică = abutica), acăfar, „salcâm” (acaț-țarțar), adărmăll (< ung. érdelemn), aghiont (adjunct), a agodă (= ung. aggodik), a lheză (< ung. alkuszik), aștir, știr (17. III. 24).

G. D. Serra: caculator, cauclearius, cocleariuș (12 III. 23), orceolus, orceolus (31. XII. 23), „Vlahii buni”, din documentele sârbești trebuie interpretat ca Vlahi „liberi”, iar cuvântul cătun care pare a fi *cavitonem < venet *cavidone*, ital. *cotone* „diga, duna” dovedind că avem a face cu o organizație militară de „grăniceri” (8. III. 24).

Biblioteca Muzeului Limbei Române a avut, la 31 Martie 1924, 3928 opere în 6153 volume și broșuri, o însemnată colecție de cărți vechi și manuscrise. Sporul față de anul trecut consistă în:

A. (= Analele Academiei Române.)	2 opere în	31 vol.
C. (= Calendare)	24	” ” 179 ”
D. (= Dicționare)	69	” ” 148 ”
Fg. (= Filologie generală și lingvistică)	202	” ” 219 ”
Fr. (= Filologie rom. și Ist. lit. rom.)	320	” ” 342 ”
I. (= Istorie, Etnografie și Geografie)	188	” ” 225 ”
L. (= Lit. rom. de la 1800 încoace)	396	” ” 422 ”
P. (= Literatură populară și folclor)	40	” ” 42 ”
R. (= Reviste)	93	” ” 437 ”
V. (= Literatură română veche)	68	” ” 85 ”

Total: 1402 ” ” 2130 ”

Toate aceste cărți sânt catalogate într'un *catalog general*, după materii și într'un *catalog de fișe*, după alfabet.

Donațiuni s'au primit de la Academia Română (528 vol.), Biblioteca Parlamentului (192 vol.), Casa Școalelor (161 vol.), dl. G. Sion (43 vol.), Biblioteca Universității din Cluj (31 vol.), Karpathen-Verein Sibiiu (22), Biblioteca centrală a arhiepiscopiei gr. cat. din Blaj (19 vol.), Leca Morariu (13 vol.), Arhivele Statului (10 vol.), Seminarul de limba și lit. rom. și I. Mateiu (câte 8 vol.), Dr. Nagy K. (7 vol.), Nicolăescu-Plopșor (6 vol.), Al. Arbore și G. Giuglea (câte 5 vol.), Seminarul de limba și lit. maghiară (4 vol.), N. Georgescu-Tistu, Psafța și S. Pușcariu (câte 3 vol.), N. Drăganu și I. Popovici (câte 2 vol.), I. Bianu, St. Buzila, Al. Busuioceanu, O. Gh. bu, P. Grap ni, P. Grimm, Liceul din Renghin, N. Jokl, V. Mihailescu, Ministerul Cultelor și Artelor, T. Papabagi, H. Petra-Petrescu, R. Porsche, E. Precup, I. M. Roșca, Rectoratul Universității din Cluj, Resortul Cultelor, V. Stanciu, G. Vulcu (câte 1 vol.). Afară de aceea s'au primit de la dl. R. Vuia câteva cărți vechi și documente de preț, necatalogate încă. — Schimb cu Dacoromânia s'a făcut cu 32 de reviste și publicații, iar cu dublete s'au schimbat 5 cărți.

Personalul. Director: Sextil Pușcariu. — Personalul remunerat: Asistent: Sever Pop, profesor. Preparator: Liviu

Sirca, student în litere. Secretar: Ștefan Pașca, student în litere. Custode și bibliotecar: Gheorghe Vulcu, student în litere. Practicant: Caius Bardoși și Anchin Sioldea, studenți. Directorul Bibliografiei: N. Georgescu-Tistu, profesor. Laborant: Mihail Vonszã.

Publicații și lucrări. Afară de *Dacoromania*, care apare cu un număr mai mare de pagini decât anul trecut, s'a publicat din „Biblioteca Dacoromaniei” întâia lucrare: *Istoria literaturii române moderne* (Intâii poeți munteni), de G. Bogdan-Duică. Dintre celelalte lucrări destinate pentru această bibliotecă nu s'a mai putut tipări, din lipsă de fonduri, nimic. Lucrarea lui Th. Capidan, *Megleno-Români*, va fi publicată în curând de Academia Română.

„Bibliografia” a fost continuată și în anul acesta de N. Georgescu-Tistu, ajutat de Caius Bardoși. În acest volum se publică bibliografia extrasă din periodicele anului 1922.

La „Chestionarul” răspândit anul trecut în 15 000 de exemplare ne-au venit 645 de răspunsuri, cu un foarte prețios material de limbă, din toate părțile României. Cele mai multe răspunsuri ne-au venit din Ardeal datorită ajutorului ce ne-au acordat revizorii școlari.

Răspunsurile au fost inventariate. Asistentul M. L. R., Sever Pop, e însărcinat cu prelucrarea bogatului material cuprins în ele.

Intre membrii noștri corespondenți sânt 557 învățători, 47 preoți, 2 teologi, 10 elevi, 7 ofițeri, 6 înstitutori, 5 studenți, 4 profesori, 2 funcționari, 1 asistent, 1 agricultor, 1 medic-colonel, 1 prim-pretor și 1 medic veterinar.

Premiul I de 1000 lei a fost decernat elevului de liceu Dumitru Popescu din Comoșteni; cele două premii de câte 500 lei dui Scarlat Burghilea, învățător în Secuieni și Vasile Sala, învățător în Suștin. La următorii 50 de membri corespondenți s'a trimis ca premiu vol. III din *Dacoromania*: Berghia V., înv. Avrig (j. Sibiiu); Boca I., preot, Broscăuții-noi (j. Storojineț); Boșca D., înv., Maieru (j. B.-Năsăud); Buliga L., director șc., Pătrăuți (pe Suceava); Buzila Șt., preot, Poiana (j. B.-Năsăud); Câmpian S., înv., Boutearul inferior (j. Hunedoara); Cardoș I., înv., Pomi (j. Sătmar); Cărmănuș N., preot, Fundata (j. Făgăraș); Ciușanu Gh., preot, Făurești (j. Vâlcea); Cojocar P., înv. Cernăuți; Constantinescu E., student, Pucioasa (j. Dombovița); Copacea L., student, Bădean (j. Făgăraș); Dr. Corbul V., medic colonel, Cluj; Coșbuc A., elev de liceu, Leșu, (j. B.-Năsăud); Crițanu Z., profesor, Cernăuți; Cucu V., înv., Mădăraș (j. Satu-mare); Cutcan V., înv., Bonț (j. Solnoc-Dobâca); Daminescu L., student, Idioara (j. Caraș-Severin); Dicu D., student, Pietrași (j. Dâmbovița); Dobrescu I. G., înv., Bănești, (j. Dâmbovița); Dragoman S., înv., Nocrich (j. Sibiiu); Dumitrescu I. F., înv., Comoșteni (j. Dolj); Dura N., preot, Deal, (județul Sibiiu); Enică I. I., normalist, Lascăr-Catargiu (j. Covurlui); Fierăscu G. G., înv., Păușești-Otăsău (j. Vâlcea); Dr. Filipciuc N., prim-pretor, Pătrova (j. Maramurăș); Furcsik I.,

înv., Soconozâl (j. Satu-mare); Galdeu A. înv., Tauț-Târnova (j. Arad); Ghițescu C., înv., Titu (j. Dâmbovița); Hossu L. P., înv., Vulcan (j. Hunedoara); Jenică P., înv., Roadeș (j. Târnava-mare); Leșan V., înv., Poieni lângă Solca (j. Gura Homorului); Maciu V., elev de liceu, Caracal; Moldovan T., înv., Răstolița (j. Mureș-Turda); Noaghea I., medic veter., Brașov; Pavelea I. I., înv., Runc (j. B.-Năsăud); Pintican O., înv., Lona (j. Solnoc Dobâca); Popescu C., înv., Chișinău; Popovschi N., prof., Chișinău; Prelipcean P., înv., Marginea (j. Rădăuți); Rădulescu D., înv., Rudari (j. Dolj); Rebreanu C., prof., Bistrița; Rusceac S., înv., Cernăuți; Săul Gh., înv., Duruitoarea-veche (j. Bălți); Sohorca I., înv., Sângeorgiul-român (j. B.-Năsăud); Ștefănuț I. preot, Mândruloc (j. Arad); Svecla D., înv., Boian-Hlînița (Cernăuți); Timis G., protopop, Borșa (Maramurăș); Tuțescu St. St., înv., Balota (j. Dolj); Vișoiu Gh. student, Mățau (j. Muscel).

Gestiunea financiară. Cu alocația bugetară, atât pentru 1923 cât și jumătate din cea pentru 1924, n'am putut acoperi decât numai o parte din cheltuielile avute cu imprimarea acestui volum. Dacă totuși el apare în asemenea condițiuni, meritul e al diferitelor personalități cu tragere de inimă pentru cultura românească și al marilor noastre instituții financiare și industriale care au crezut că trebuie sprijinită și la noi munca științifică. Îndeosebi trebuie să aducem mulțumitele noastre d-lui Ministru al Instrucțiunii publice Dr. Angelescu, precum și d-lor M. Oromolu, Guvernatorul Băncii Naționale, Ignatie Mircea și I. Giurgurtu, director general al soc. „Mica“ pentru sprijinul material ce ni-au dat. De asemenea mulțumim și celor ce, în numele instituțiilor financiare, în fruntea cărora stau, s'au grăbit să răspundă cu mărinimie apelului nostru.

Ne facem o plăcută datorie publicând la acest loc numele donatorilor :

Banca Națională, București	30 000	Lei.
Dl Ignatie Mircea, București	5.000	„
„Mica“, București	5.000	„
Banca Generală a Țării Românești	5.000	„
Leonida et Co. Soc. de aut. București	3.000	„
Banca „Albina“ Sibiiu	1.950	„
Banca Româno-americană, București	1.000	„
Banca „Reșița“, București	1 000	„
Banca „Aurora“, Năsăud	1.000	„
Dl I. Giurgurtu, dir gen Soc. „Mica“ București	500	„
Creditul Tehnic, București	500	„
Clădirea românească, București	500	„
Societatea „Creditul bănățean“	500	„
Banca „Mercur“, Năsăud	500	„
Dl Petre Roșianu, funcționar la „Mica“	300	„
D-șoara E. Welman, de la „Mica“	200	„
	<hr/>	
	55.950	Lei

Din vânzarea celor două volume apărute până acuma am realizat suma de 73 927 lei. Între cei ce au cumpărat un număr mai mare de exemplare sânt: Ministerul Instrucțiunii publice (200 exemplare), Ministerul Cultelor și Artelor (50 DR I și 50 DR II), Fundațiunea Principele Carol (8 DR. I și 8 DR II), Consistoriul Mitropoliei din Cernăuți (15 DR I și 1 DR II) și Banca Albina din S. biu (3 DR I și 3 DR II).

1. Bibliotecă și diverse.

Intrate :

Budgetul M. L. R. pentru 1923	23.000 Lei.
Jumătate din budgetul M. L. R. pentru 1924	23 000 „
	<hr/>
	46.000 Lei.

Ieșite, potrivit socotelilor de la Administrația Univ. . . . . 46 000 „

2. Publicațiuni.

Intrate :

Rest în depozit la bancă	33 691 Lei.
Budgetul M. L. R. pentru 1923	30 000 „
Suplement de budget pentru 1923	25.000 „
Jumătate din budgetul M. L. R. pentru 1924	30 000 „
Donațiuni	55.950 „
Vânzare	73.927 „
Dobânzi	3.766 „
	<hr/>
	252 342 Lei.

Ieșite :

Rest pentru achitarea DR. II	73.204 Lei
Istoria literaturii române de G. Bogdan-Duică (No. 1 din Biblioteca Dacorom)	16,400 „
Premii pentru chestionarul „Calul“	2 000 „
Parte din tiparul DR. III.	159 731 „
In depozit la bancă	1 007 „
	<hr/>
Total :	252.342 Lei.

Mai rămâne de achitat o sumă considerabilă pentru tiparul acestui volum, pe care nădăjduim să o putem acoperi din contribuțiunile ce vom primi și din vânzarea cărții.

Despre toate cheltuielile Muzeului Limbei Române se țin socoteli separate la administrația Universității.

ADDENDA.

- P. 191. Cuvântul *vataf* se găsește răspândit și la Sârbii din Bosnia. — Th. C.
- p. 390. *rädiche* este dat și în al meu Etym. Wörterb. No. 1425, unde se admite, după Meyer-Lübke, ca posibilă disimilarea lui $d'-cl' > d-cl'$. — S. P.
- p. 414, no. 12: p. *ruptul prețului*, adaugă și vgr. σύμβολον, „la piéce de monnaie coupée en deux, suivant un usage athénien, pour consacrer la conclusion d'un marché“, despre care v. Egger, *Mém d'hist. anc. et de philol*, p. 106. — V. B.
- 423, in fine: *Calea-Robilor* s'ar putea raporta însă și la robii tătarești (v. Șăineanu *l c*), iar varianta, la orbii pelerini spre Sf.-Ioan de la Suceava (cf. dictonul despre „orbii“ cari „nemeresc Suceava“!), — pendant oriental la pelerinagiul la mormântul Sf.-Iacob din Compostela. — V. B.
- p. 425, r. 8 adaugă acum și lucrările lui H. Hatzfeld: *Über Bedeutungsverschiebung . . . im Neuf Franz. și Leitfaden der vergl. Bedeutungslehre*, München, 1924.
- 440, n. 113 adaugă și exemplul din „Arhiva“, 1924, p. 142, unde *goltele* nu-s „păsări“(!), ci *holde*, iar „Ibrior“ = imbrohor (imbrior). — V. B.
- p. 447, r. 4 de sus: aceeași confuzie, în turc. *guersîz çetchan*, „taupe“, propriu: „rat aveugle“ (Barbier, II, 666). — V. B.
- p. 452, no. 3 și 5: *Cioaca-Fetelor*, *Cioaca-Sterpărilor*, „o cucă, numită straja lui Negru-Vodă“ (rev. *Oltenia*, I³, pp. 132, 143, 141), „*cuca* dealului“ (Cora Irineu, *Scr. băn*, 67) sânt de adaus, împreună cu no. 424 din Pușcariu, Et. Wb, observând că însușirea de „singuratică“ a unei asemenea înălțimi amintește izolarea proverbială a cucului („singur-cuc!“), iar expresia „cuc“ pentru aruncarea mingii în sus amintește de „*nephelokokkygia*“ gr. (mr. *ciucă* = bg. *čuka*, idem.) — V. B.

- p. 453, no. 16 și 17: *hulă* = dălmă, și la Reteganul, *Povești din popor*, p. 7, iar varianta *momîc*, cu o încercare de explicație, în „Arhiva“ din Iași, 1923, p. 190 (Scriban) — V. B.
- p. 455, no. 8: adauge baza (δμ)μᾶτι(ον), apoi ngr.-dial. ἴς τὸ τέμπε = it. *tempo* (G. Meyer, *Ngr. St.*, IV, 89), iar p *tempore puncto* cf. acum *Rev. de Philol.*, XLVII, 2, p. 152 (Ernout contra Diels). — V. B.
- p. 457, no. 14: adde *a îngreci* = a traduce în grecește, la Veniamin (DR., III, 285), ca germ. *verdeutschen*, iar p trad literală (*ad literam, à la lettre*), cf gr. κατὰ πόδα s. πόδας, „au pied de la lettre“. — V. B.
- p. 496 r. 17 de sus după „Trăistarul“ se va adauge: ori mai curând „Dârstarul“. N. D.
- p. 498 r. 3 de sus după *plecatu-n-ai* (p. 298) se va adauge: etc., al căror n-ai ar putea fi însă din *nă-ai*. N. D.
- p. 503 r. 5 de jos se va adauge: Cf *Beica* < ung. *Béka*, nume de râu (Weigand, *Jahresbericht*, XXVII-XXIX, p. 77), *Seica*, nume de vacă, < ung. *szöke*, care se găsește întocmai și în rut. *sějka* (Alexander Bonkáló, *Die Ungarischen Ruthenen in Ungarische Jahrbücher*, I, p. 337). — N. D.
- p. 514 r. 21 se va adauge: Fie că trebuie pus în legătură cu *struci*, *zdruci* „a sfâșia“, „a zdrobi“ < *extrucire (< *trux*, cf. și *trucidare*, Glosarul Hronicului lui Cantemir, ed Tocilescu), fie că e un derivat al lui *truncare* (< *truncus*), căci mai puțin probabil e că derivă din *extortionare, cum crede Candrea, *Psalt.* vol. I, p. CLIX; un derivat cu suf *-inare* este și *struncinare*, care a însemnat la început „a ciunti“ și numai mai târziu „a hurduca“, „a derăpăna“, „a zdrobi“, întrebuintându-se și figurat, și care trebuie despărțit de *zdruncină*, probabil derivatul cu *-inare* al lui *zdrumică* (după Pușcariu și Candrea-Densusianu < *dumică*+*zdrobi*, dar ar putea fi și > *ex-de-rumicare în loc de *rumigare*: cf. ar. *zdrumună* „a stâlci“, care, după P. Papahagi, derivă din *ex-de-ruminare, fiind vorba de același lucru. — N. D.
- p. 569 la *brândușă* să se adauge că a pătruns și în limba ruteană: *brandýški* „Milchstern“, „ornithogallum umbellatum“ (cf. E. Zelechowsky, *Ruth.-deutsch Wb.*, 42). — G. G.
- p. 619 să se adauge la nota 2 (Wędkiewicz) Zur Charakteristik d. rum. Lehnwörter im Westslawischen (Mittlung Rum. Inst Wien, 263 ș. u).

- p. 620 la alb. *kurm* < n. gr. *κορμί*, să se adauge v. G. Meyer Etym. Wb. alb. Spr. s. v. și cf. DR. III 771.
- p. 658. În *buștan*, care se aude în Țara-Hațegului, nu avem a face, cum crede Densusianu, *Gratul din Țara-Hațegului* 23, cu reducerea diftongului *ea* în *a* după *șt*, ci cu conservarea formei mai vechi. — S. P.
- p. 674. Exemple pentru numiri de localități după păsări răpitoare dă acum G. Kisch în *Erloschenes Magyarentum im Siebenbürger Sachsenlande* („Schuller-Festschrift“ 1924 p. 137-138), precum *Șoimuş* < ung. *Sólymos* (< *sólyom* „șoim“), *Șoim, Corvin Coroiești, Socol Crăguș* (< slav. *kraguj* „șoim“), cf. slav. *Jastrelica* it. *Mon-Falcone*, germ. *Falkenau* etc. — S. P.
- p. 712 r. 7 se va adauge: Etimologia dată pentru *chelteu* de A. Scriban în *Arhiva*, Octombrie 1923, p. 278, < ung. *kétlejteju*, „cu două toarte“ trebuie respinsă, fiind imposibilă nu numai din punct de vedere formal (*kétlejtejü* ar fi dat' românește *chit-* s. *chelteiteiu*), ci și semantic, deoarece *lejtö*, din care e alcătuit *kétlejteju*, nu însemnează „toartă“, ci: 1°. „coastă“, „poancă“, „pantă“, „clină“, „povârniș“; 2°. „plan plecat“; 3°. „joc“, „dans“. — N. D.
- p. 721 r 17 d. j. se va adauge: *Horă* a pătruns din românește în săsește cu sensul de „Rindshaar“, *horă loptă* „Ball aus Rindshaar“ (Kisch, *NWW.*, 73; Brenndorfer, 61) — N. D.
- p. 722 r. 11 se va adauge: Unele Dicționare dau pentru *melesteu* sensul de „râjniță“, „Handmühle“, pe care nu l'am găsit în texte. Întru cât acesta ar fi sensul primitiv, *melesteu* ar trebui derivat, cum a arătat G. Giuglea în acest buletin, mai curând din ung. *mállasztó < *mállasztani* „a măcina, a roade, a sfârmă, a smăcina, a descompune, a distruge“ (cf. Ghetie, *Dicț. mag.-rom.*, p. 497) Desvoltarea fonetică s'ar fi întâmplat ca în *heleşteu* < *halastó* etc. — N. D.
- p. 725, în fine: o contaminație cu *Amon* (vr. *Amonŭ*, gr. Ἄμων, lat. *Iuppiter-Hammon*) e mai puțin probabilă, deși e vorba de Iudeii aflători în Egipt; cf. încă: lat. *ianual* sc. *libum*, „turtă sacrificată lui Ianus“ (Festus), ngr. *χριστόπηττα, χριστόψωμα*, „prăjitură de Crăciun“ (G. Meyer), scr. *krstijenta* = v.-ragus, ~, „colindeț“ (Slavia, II, 37). rom. *pelincile-Domnului*. — V. B.

- p. 739, no. 35: cf. REW, no. 9129 și G. Meyer, *o. c.*, II, 17; III, 81. — V. B.
- p. 745-6: G. Pascu dăduse etimologia lui *șoaldă* din germ. *Schuld*, fără a aminti intermediarul săsesc, în Arhiva, 1904, No. 9, p. 408. — C. L.
- p. 754: explicarea dată lui *alicesc* se întărește și prin dr. *oblicesc*, din același radical sl. — V. B.
- p. 760: Forma arom. *nire* este dată și de Const. Nicolaidi tot de la *ren, renis*. — Th. C.
- p. 803 sqq.: adde *lupiș*, formă dial. băn, iar p explicarea dubletului *gălbinaș(ru)*. cf. dial. *noș(ru)*. — P. Funari, avem apelat. *funar*=frânghier (lipsă la Pascu, *Sufixele*, unde remarcăm întâmplător și absența suf. *-oste* din slavismele arhaice *iuboste, mândroste, miloste*; v Ps. Sch., ed. Candrea, glos). — V. B.
- p. 808, no. 2: asupra corespond. vfr. *baille*, v. acum Gamillscheg, în ZRPh., 1923 (resp. 1924), p. 552 sqq (unde, și citatul respectiv din „Bell Goth“, ca și 'n G Mayer, *o. c.*, II, 69, supt ngr. *μπαλιος*). — V. B.
- p. 814, no. 1: cf și „*cordonașii* de pe graniță“, la Bălcescu. (P. P. Panaitescu, *Contrib. la o biogr. a lui N. Bălcescu*, p. 90). — V. B.
- p. 815, r. 6: l. *multan*, pro *multanki*, care trece în r. 5: *multanki*, „[moldanische] Hirtenflote“ (Brückner, K. Z., 1914, p. 214). V. B.
- p. 815: p. *Sana* cf. cr. *sana*, ca n. al Avestiții (DR. III 860), confirmând și et. lui *Sancă* (ibid, 822), iar p. *caraghioz*, cf. și n. pers. *Ciornoocuș* (Iorga, *St. și doc.*, III, 11), — V. B.
- p. 841: Dacă e să admitem o bază iranică pentru *Zarand*, mai potrivit ar fi oset. *zărond*, „vechiu, bătrân“, din care n. de pers. *Ζάρωνδος*, atestat într'o inscr. din Tanais-Don, la Latyšew, *Inscr. ant. orae septentr. Ponti Euxini*, II, 451 (după recenta lucrare a lui Vasmer: *Die Iranier in Südrussland*, p. 39), — V. B.
- p. 869, r. 5 d. j, după „Pecenegi“, adde: și Cumani. — V. B.
- p 970 *Basarab* ar putea fi o urmă de nume din un trac. de care s'a mai vorbit Bessaparos (=Bessapara) >*Băsărap(a),-u >*Basarab* (comp. *bobotează, apă-botează*). — G. G.

INDICE

(compus după extrasele autorilor)

a) Materii.

- Accent* (schimbare de $\curvearrowright$) 181, 590, 773-74, (oxitoane) 428, (regresiune în ital.) 547
acomodare 667, 828
acord (greșit) 486, 926
adjectiv (formații adjectivale) 433
adverb (nehotărit) 398-99, (verbal) 405-6
afereză 468, 567, 611, 903, (silaba inițială din san- în ital) 949
aglutinare 387
Albania 138
albaneză limba (a > ε) 164, (εr > ar) 389, (sârb *č* > alb. *k*) 898, (*č* > s) 23, 886, (e > ε, o > ε, u > ε) 164, (cuvinte comune cu Dacoromâni și Istroromâni) 383, (evoluțiuni fonetice comune cu româna) 378, (împrumuturi din $\curvearrowright$ în românește) 818, (împrumuturi din românește în $\curvearrowright$ 820, (*n* > *r*) 886, (suf. -ș, -șε, -șor) 571
allegro 780
anacolut 773
analiză greșită 399
anteroman 775
apocopă 468, 903
ardelenisme 407
arhaisme 406 (la Franck v. Franckenstein) 903-4
Aromâni 138, (elementul aromânesc în Bulgaria) 159 ș. u., (Grămusteni) 134, 160, (grecizarea Aromânilor) 170 (Karačačani) 160, (numărul Aromânilor în Bulgaria) 161, (Munții Pindului) 134, (Sarakačani) 160, (Vlahia-de sus, V.-Mare, V.-Mică) 170
articol (encliticul *-lu* în bulgărește) 174, (întreita întrebuințare) 936, (la loc nepotrivit) 484-85, 499, 904, 917, 918, 919, 921, 925, 926, 934, 936, (omiterea lui) 483-85, 499, 904, (postpunerea lui în bulgărește) 171, 917-21, 924-25, 934, 936, (oscilări în întrebuințarea lui) 919
asimilare 279, 394, 401, 599, 661, 667, 671, 688, 690, 828, 903, 936
autohton element 382, 561 ș. u., 618 ș. u., 691, 775
Balcanic (element) 132, limbă 132, (limbă romană) 139, (grec. *vr* > *nd* în limbile balcanice) 900
-bogomili 912
bulgar 134, 136, (a > z) 162, (e > i, o > u) 165, (ea > e) 171, (dialecte) 136, (dialectele române din care au pătruns cuvinte) 153, (particularitățile

- graiului din Novo-Selo) 158, 159, (proporția și răspândirea împrumuturilor din românește) 157, (scriitorii care s'au ocupat cu Românii din Bulgaria) 156, (transformările vocalelor și cons. românești la Bulgari) 181
- Cavaleri teutoni* 504
- cazuri* (acuz. în locul genit.) 926, (dativus adnominalis) 830, (dativ în loc de genitiv) 830, (dat. cu *la*) 486, (genitiv) 421, 904, (gen. cu *i* proclitic) 798, (genit. cu *lu*) 924, (genitiv la numiri de țări în latinește) 830, (identitatea cazurilor gen.-dat. în românește și bulgărește) 162 (forme grafice iluzorii de sing. din plur. în ital.) 538
- compoziții* (ital.) 52-6-27
- conjugări* (ei face = ei fac) 772, (-endo înlocuit prin -ando) 397, (greșeli de ~) 772-73, (schimb între I și IV) 676, (între III și I) 777
- conjunțiuni* (*ca doară* + viitor s. optativ) 634, 639-640, (*că* + conjunctiv) 634, (*doară*) 629-42 (*ku* și *mu* sud. ital.) 1076
- consonantism* (schimb între fonice și afone) 381, 465-6, 501, 903 915, 922, 933, 935 (între muțate și nemuțate) 381, (palatalizare) 500;
- B*: br > ur 829, alterat de $\bar{I}$ 767
- C*: c > g 671, 970, ct-' > t 678, cr > gr 596-97
- $\check{C}$: c > ș 835, č > ț 203, čc > șc 681
- D*: nealterat înainte de ȧ și $\bar{I}$ 390 intercalat între z și r 819, dl > rl 832, dm > rm 833, dn > rn 833, dv > v 831, nd > nn 883,
- đ > vd, d, z, zd 819
- đ > ft 818
- F*: alterat de $\bar{I}$ 767
- G*: gn > mn 780, 828
- H*: sās. ch č > 750
- L*: alterat de $\bar{I}$ 767, l exilis 660, dispărut prin disimilare 826, metatezat 379, 380, păstrat între vocale 602, 660 ș u, 819, l > r 138, 387, l 392-94,
- L'*: l' > i (ir. mgl.) 390, (bulg.) 171, ml' > mñ 667, intercalat între lab. și i
- M*: amuțit 780, amn > aun 828, m > n 593 ș. u., 768
- N*: adăogat 666, 688, 834, amuțit prin disimilare 819, mn-' > m 610, n > nn 393, n > ñ 903, nn > nd 828, ns păstrat 825, n 392-95
- R*: intercalat 402, 625, 829, metatezat 379, 380, propagat 825, r 392-94
- $\mathcal{S}$: ș > s 835
- $\mathcal{T}$: ț > s (ar.) 207
- V*: v + $\bar{I}$ > i 745, ávi + cons. > au 6:8
- cf.* Acomodare, diferențiere, disimilare, metateză, propagare, proteză, reacțiune, rotacism
- contagiune* 665
- contaminare* 380, 383, 386, 399, 403, 459, 594, 597, 599, 601, 617, 625, 673, 676, 677, 678, 687, 689, 777, 819, 820, 825, 831, 834, 836, 970, 972, (lat. med. 698-9, 946
- coruptele* 427
- creștinism* 386-87
- cuvinte căldătoare* 827
- Dacoromânt* 138
- dacoromânisme* (la Istror.) 383
- dativ v. cazuri*
- decalcuri* 837, (în bulg.) 179
- declinare* (romanică în -ane) 953
- deglutinare* 832
- denazalizare* 389
- derivațiune v. compozițiuni,*

- postverbale. prefixe, reconstruire, sufixe.
- diferențiere* 828
- diftongi* (la Sași) 466 ș. u., 932
 reducerea lor 478, 487-97, 498, 501, 502-6, 507, 916, 917, 920, 923, 935; (diftongările vii ai, ei, oi, ui) 502-6, 507, ai pro a 476, au > a 624, 678, 776; âu pro a 506; âi 508; ea > a 396, 465, 779, 899, 903, ea pro e 476, 903, 916, 917, 923, 933, 935, ea pro o 497, ei 935, ii 935; iu pro a 506; oa pro ă 497, oa pro o 476, 499, 916, 923; oi > o 831; ua pro oa 497, 501-2, 919
- disimilare* 385, 387, 401, 403, 405, 567, 601, 602, 660, 664, 665, 761, 828, 833, 967, (între două palatale) 390, (completă) 658, 819, 826 (prohibitivă) 660; (ital.) 963
- Etimologie populară* 406, 659, 670, 677, (ital.) 950
- Farmecul noului* 379
- feminin* v. genuri
- folclor* (alegoria) 1007, (Apa Sâmbetei) 1007, (Babu Dochia) 1066, (cântecul bătrânesc) 1008, 1009, (descânțete) 1007, (iele) 1007, (lăutari) 1008, 1014, (metafora) 1007, Miorița 1010, (muzica populară) 1008, (orații) 1007, (Paștile Blajinilor) 1006, (strigături) 1007, (vămile văzduhului) 1001
- fonetică sintactică* (ital.) 536
- fonologie italiană* (c intervoc căzut) 944, (tj > cj) 965, (ga > ȝe, ȝi, zi anterior lui gua > ga) 961, (a < o protonic) 952, (e protonic > a) 546, (o intertonic > i) 950
- frazologie* (în rom. și bulg.) 175, (săsească) 934
- Geminațiune expresivă* 688
- genitiv* v. cazuri
- genuri* 826, (confundarea lor) 486, 921, 928, 934, (masculine cu plur. neutru) 779
- geografie lingvistică* 827, 839
- Gepizi* 966
- Germani* (cuvinte vechi germane în rom.) 388, 622 ș. u., (elemente gepide) 967 ș. u.
- gerundiu* (-ure) 405, (-lea, -alui, -a) 406
- grafie* (e pentru ă, ia, ă, e) 475, 902-3
- grai familiar* 773
- grecesc* (element vechiu în rom.) 582 ș. u.
- Hapologie* 399
- hiat* 829
- hiperurbanism* 697
- husitism* 909 ș. u. (Sași husiți) 911-12
- Imitație* 379
- împrumuturi* 827
- infinitiv* (dispariția lui în limbile balcanice) 161, (omiterea lui a înaintea inf.) 485
- inserțiuni* (sintactice) 926, 934
- ironie* 686
- Istoromâni* 847-48, 1004
- italian*: consonantism: (c intervoc. căzut) 944, (ga > ȝe ȝi zi anterior lui gua > ga) 961, (tj > cj) 965; — vocalism: (a < o protonic) 952, (e protonic > a) 546, (o intertonic > i) 950, (influența dezinenței -i) 950, (> e) 944
- lapsus calami* 426
- latin* (elemente latine) 582 ș. u.
- legi fonologice* 827
- lento* 780
- lexicografie* (înlocuiri de cuvinte) 668, (lexicul unei limbi) 136, (termini muzicali) 587 ș. u., (termini sociali) 604 ș. u. (animale numite după boale) 769; (cuvinte rom. în toate

- limbile balc.) 148 (cuvinte rom. în bulg.) 148 ș u. 149, 154, 155, 161 (cuvinte rom. în sârb.) 154, la Franckenstein) 904-5
- limbă-tip* 132
- lucruri* (aluat) 576 ș. u., (ascuțitoare) 972, (casa locuitorilor băștinași în Dacia) 608, (brânză) 573 ș. u., (contrabas) 591 ș. u., (cimpoiu), 594, (foale pentru facerea cimpoiului) 594, (fluier) 588 ș. u., (mălaiu) 599 ș. u., (mătreată) 603, (părți, fragmente din corpuri solide) 594, (vi-oară) 594, (urdă) 583 ș. u.
- Masculin v. genuri*
- Metafonie* 828, (a) 467, (e) 780-81, (u) 469, (în poziția a) 278
- metaplasma* 669, 835, (ital. 540)
- metateză* 379 ș. u., 387, 603-4, 626, 644, 645, 665, 770, 780, 823, 834, 850, (aparentă) 394, (reciprocă îndepărtată) 380 ș. u., (sintactică) 379
- modelări (acesta după acela)* 398
- moldovenisme* 430
- morfologie* 409, (la Franck v. Franckenstein) 904, (forme analogice greșite) 483, 498-99, 917, (expresiuni formale distincte pentru diferite funcțiuni morfologice) 772
- Nazalizare* 389
- negațiune* (omiterea ei după *numic*) 904
- Neogrec* (a > e) 163, (č > τς) 203, (originea și vechimea lui e > i și o > u) 167 ș. u.
- neutre v. genuri, numere*
- normă silabică* 828
- Novo-Selo* 130
- Numere proprii* (în *-ul* în sârb. și bulg.) 899, (de familie ital.) 523, 527, 532, 533, 535, 538, (de persoane ital.) 523, 526-27
- numeral (ordinal)* 404
- numere* (confundarea lor) 485, 921, 926, (pluralul neutrelor în *-ae*) 829, plurale analogice) 924, 933, (plur. în *-e* în loc de *-i*) 917, (singular refăcut din plur.) 833, 835, 836, 850
- Omonimie* 380, 747, 826, 971
- onomatopee* 591, 593, 646-49, 836
- orientare* (după sufix) 658, 777
- organizație socială* (lat.-germ.) 616
- ortografie* (ungurească la Franck v. Franckenstein) 902-3
- Paleoromân* 775
- participii* (analogice) 924
- păsări* (numite după strigătul lor) 674
- păstorit* 383, (la autohtoni) 382, (termeni româno-slavi) 378
- perfect* (greșit) 924
- persoane* (confundarea lor) 934
- postverbale* 684-85, 688, 838
- prefixe* (a-) 646, (în- 676), (s-) 386, 691-92, (substituire de -) 677
- prepoziții* (cu) 906, (pre la acuz.) 904, (improprii declinațe) 924
- preromân* 141
- pronume* (nehotărâte) 398-99, (omiterea personalului enclitic) 904, (repetarea personalului la dat. și acuz. în rom. și bulg.) 162
- propagare* (n) 385, 666, (r) 825, 829
- proporționalitate* 777
- proteză* (a-) 169, (s-) 386, 691
- proverbe* (rom. și bulg.) 175
- Reacțiune* 397
- rèonstruire* (*răcan* < *răcănel*) 688
- Români* (în Bulgaria) 155 ș. u., (indeletnicirea lor în Peninsula Balc.) 146, (latinitatea lor) 133, 134

- romantism* (în filologia rom.) 830
rotacism 378, 389, 567, 660,
 (lipsa lui) 383
Ruteni 136
Sârbi 136
Sași, săsisme, 475-508, 914-1091,
 (r palatal) 466, (Sași husiți)
 911-12, (s > ț) 748, (ă și la rom.
 redat de Sași) 903, (re > ra)
 903
semantică 406 ș u. 424 (evoluția
 elementelor din care se în-
 chiagă o nouă compoziție și
 raportul de sens cu elementele
 constitutive) 635-36, (modifi-
 cări de sens prin raportarea
 acțiunii la om) 683, (sensul
 opus hotărâtor pentru desvol-
 tarea semantică) 672, (termeni
 vânătoarești) 651, (treceri de
 sens identice la Rom., Alb. și
 Slavi) 151, (degradări seman-
 tice în ital.) 536, 945 ș. u. —
 afumător: șteapăn 690; And-
 reiu Sf.: Decembrie 387; avere
 bani: vită (animal) 382, 612 ș.
 u.; 820 bani: solz; 850 bătăi:
 necăji 676; bătăi: aveă nea-
 stămpăr 592 ș. u.; coperiș:
 pleoapă 843; depune: smântână
 384-85; fermentare: lapte acru,
 caș 577 ș. u.; fierbe: urdă 584
 ș. u.; îngrăditură pentru cai —
 herghelie -- iapă 383; lapte acru:
 brânză; 581 leneș, prost: în-
 chegă 655; loc de adăpost pen-
 tru animale — turmă de ani-
 male — animal 381; loc de stat:
 stână 616; locul; trăi 387; mă-
 cină, zdrobi; cereale 600; mla-
 ștină: pădure 834; monument:
 mormânt 830; negru, nefericit
 823; negură; smântână 655; pe-
 liță, strat: smântână 385; pică
 moșai 646; pisică: instrument
 care prinde ceva 666; a se purlă
 cu cineva (bine): ospătă 686;
 recoltă — paie: miriște 613 ș. u.;
 rusătură, rumegătură: mă-
 treață 603; scaun: masă 821;
 spice — grâne: moșie 614; strat:
 smântână 616; tare: ban 850;
 țevă — tub: fluier 588 ș. u.;
 umflă — dospî: brânză 579;
 umflă: bulb 509, 570; umflătură
 — colină, mămelă: plantă 572;
 zbură: fulg 626; zer, materie
 zeroasă: urdă 584 ș. u.
semasiologie 424; — cf. seman-
 tică
sematologie 424
semiologie 424
sincopă 625, 780-81, (ă) 388, (u)
 386, 968, (în bulg.) 181
sinonime (eufemistice) 435
sintaxă (în rom. și slav.) 175,
 (construcții neobicinuite venite
 de la streini) 486. — cf. acord,
 anacolut, articol, cazuri, con-
 juncțiuni, genuri, infinitiv, inser-
 țuni, negațiune, numeral, nu-
 mere, persoane, prepoziții, pro-
 nume, viitor.
Slavi 134, (cultura slavă) 133,
 (cuvinte comune cu rom.) 378,
 (epoca slavonă) 134, (influența
 slavă) 135, 136, 141, (limba
 slavă) 133, (nume proprii în -ul)
 899, (perioada poleoslavă) 135,
 (termeni juridici la Alb. și Rom.)
 899, (a, e, o, > z, i, u) 135,
 (ă, â rom. > sudslav a) 180,
 382, (rom. ă > o) 614, (lat.
 a > o) 883, (lat. î > sârb. њ)
 884, (eu > sârb. ev) 883, (lat. ĩ
 > u în sârb.) 884
spiritul aspru 1091
străromân 775
sufixe 822
indoeuropene: — no — 615
italiene: — acca 549, -aglia, -alia
 538, 540-43, -aglio(ne) 540-43,
 -ale 530, -aleto 530, -alie 530,
 -antia 545, -aria, -(e)ria 544,
 -ata 530, 544-49, -ato, -a, -atto
 544-49, -atollo 530, -atolo 530,

ellata 530, ello 530, -ença -ença 963, -er 544, -(e)ră 544, -eiello 530, -eto 530, 961, -etolo 530, -ezi 965, -ile 530, -ileto 530, -ilia 530, -ineto 530, 961, -ino 530, -oleto 530, -olo 530, -óri, -oria 526, -ucia 945, -uto, -utto 545, -za, -zza 953, -zano, -zzano, -ssano 953, (diferențiere semantică la -ada -a < -ata) 545, (schimb) 526, (tipuri morfologice) 961

latinești: -alium, -alia 601-2, -anare 509-14, -aneus 387, 662, -atum 697, -unus 607, -avius 825, -enus 665, 830, -estae 883, -idus 585, -ilis 830, -ineus 665, -inare 391 509-14, -inus 397, 599, (665), -istae 883, -itare 397; -itus 397, -ne 401, -orteus -onius 664, -scellus 819, -ter 403, -ulus 830; (substituirii și schimb de sufixe) 397, 654, 676 ș. u., 678-79, 689.

românești: -ăci 678, -aciu 768, -ătă 679, -aie 673, -an 804, 1091, -ănă 510, -andru 837, -ar 627, 691, 804, -arie (local) 383, -aș 804, -at 697, -ătate 426, -atec 677, -ău 969, -ciune 426, -d(ia) 969, -ea 821, -elnic 833, -elniță. 833, 834, -enă 512, -igan 665-66, -ină 512-3, -ință 426, -inți 492, -ior 821 -iș 822, -ișcă 833, -iște 832, -iță 770, -man 835, -nă 514, -oare 777-78, -oiu 663-64, -oman 835, -șor 821, -ș 821, -șa 821, 939, -șun 821, -ui 69, -ul 803, -un 821, -uș 569, 619, 666, (instrumental) 668, -ză 580, 690, 822, adverbiale și pronominale: -a 398, 485, -ce 397, -do 398, -gode 399, -i 398, -le 397, ș. u., 5, -ne 397, ș. u., 401,

-oa 398, -re 397 ș. u., 401-2, -și 837, -te 403, -va 399; (diminutive) 387, (orientare după sufixe) 658, 777, (substituire și schimb de sufixe) 390, 595, 665, 688, 689

svarabhakti 936

Țara Bârsei 504

Texte vechi (reconstruirea lor) 463 64

toponimie 709, 966 ș. u. (dublete toponimice) 1087, (nume loc. de origine română în Serbia și Bulgaria) 145 ș. u., (munți și localități numite după păsări) 674, (suf. -d(ia)) 969

transformare glumeață 688

Vutorul (în limbile balcanice) 161

vocalism:

A: a + nn păstrat 388, a aton păstrat 464; a > ir. â 389; a > ă 135, 164 (originea) 165; a > â 378 ș. u., 605 ș. u.; a > e 394 ș. u., 590; a > ea 658; (ung.) a > o 675; (lat.) van > un 644; — a pro â 481, 398, 501, 916, 920, 923, 955, a pro o și u 465
 Ă: ir. ăr > ar 389; â + n > â + n 388; â > ar. i 680; â > o 394; — â pro i 498, 917, 924; — ă redat de Sași 903, de Bulgari 181, de lugoslavi 180, 382

Â: â + n > a + n 391 ș. u.; â > ă (ir.) 383; â > âi 389; â + n > i + n 390; â sprijinitor 392-94; — â pro i 917, 924; — â redat de Sași 475, 903, 916, 917, de lugoslavi 180, 382

E: r + e: r + a (în scrisul Sașilor) 903; e > ă 396, 615, 779; e > i 165, 166, 388, 828; e > u 755; eliminarea lui e final 467; — e pro a 935; e

- pro â 475, 497-98, 501, 916-17, 919-20, 922-23; e pro â 497; e pro ea 482, 498, 500, 501, 917, 918, 920; e pro i 474
- I: i > â 379, 384, 779, 832; i > e 760; i parasitic 466 ș. u., 690; amuțirea lui i 391-92, 467-68, 478, 502, 843, 903, 920, 923, 933, 935; — i pro a 506 7, i pro â 922-23
i pro â 479, 498, 501, 916, 917, 920, 923, 933, 935
- O: o > u 165, 388, 402, 585-86, 771; o parasitic 836; — o pro â 465, 479, 498, 500, 902, 916, 918, o pro oa 464, 468, 481, 498, 501, 916, 918, 920, 924, 933; o pro u 923; o confundat cu oa 935, o confundat cu u 481, 498, 501, 916, 918, 920, duplicarea lui o 428
- U: u > â 465, 671; u > â 750, u > o 837; u deglutinat 832; — u pro â 923, u pro iu 465, u pro o 464-65, 933; confundarea lui u cu â 920, 935, cu â 920, cu e 935, cu o 935, cu v 477, 500
- Reflexele vocalelor streine în românește: paleosl. z 135, 822, k 135, 831, ę 135, 384, ą 135; grec. y 387, 691; ung. ö 750
- Cf. afereză, apocopă, denazalizare, diftong, metafonie, nazalizare, proteză, sincopă, svarabhakti
- Wicłeffiști 911

b) Cuvinte
albaneze.

an(ë)mik 393	e 254	kikel' 152
armik 393	eðe, eðè 251, 254, 261	kikel'e 152
bațe 899	eðè tɛ 268	k'ime 143
balte 152	faše 195	kl'okɛ 177
bane 387	fitoj 759	korube 823
banoj 387	fjal'e 431	krunde 596, 597, 836
barbarës 419	fl'ojere, fl'oere 588, 590	kul'per 760
bısk 220	fluturɛ 221	kulšedra 885
bitskɛ 220	fuṛ(ɛ) 198	kupe 208
bretek 396	furkɛ 196	kurm 620, 771
*brondia, *brundze 582	geresɛ 973	kurpul' 760
brumɛ 576	Gogɛ 885	kušore 820
*bul'eze 822	grend, grendel'e 580	kutšedra 885
bul'z 822	*grumpo 596	fanɛ'gheg) 562, 566
čuture 194	grundɛ 596, 836	l'angua 229
ðɛ 252, 254	gunɛ 199	l'ekünt 510
ðerrime, ðermón 598, 599	k'atunt 205	l'emri(ɛ) 820
dore 897	kel'okɛ 177	țɛɛ (tosç) 562, 566
Drišt 883	kémane 446	l'ikünt 510
	kesul'e 203	l'ope 898
		łter 142, 182
		l'ukër 820
		mað-i 819

mal' 151
mbrün 576
moť 151
mortaje 144
mos 885
muťe 138 209
murtaje 144
muškuluer 210

notón 830
nuke 885

ore 885

pegere 823
pehār 223
perhere 400
perk'ij 898
perpjete 884
peṛua 887
petke 396
pl'aje 820
pul'ke 217

pure 885

ršaje 187

šeǵete 820
škrep 887
škrump 211
sore 203
špeš 755
špešoń 755
štaže 381
štepen 150
*šteper 614
štepì 611
šteze 382
stopan 149, 150,
611, 614
terboj 764
tersire 885, 886
trubuťine 764
trubuťire 764

alte limbi

argella (ἀργελλα),
ἀργιλλα traco-dac
608
*balta traco-ilir 152
brend-, brand-traco-
dac. 570, 572. 580
*brendia, brandia
traco-dac 579, 580
*brenua preroman-
alpin 961. 963
bron bret. 571, 572
bronda celt. 571
bronn bret. v.-cymr.
569, 571
bruinne v.-ir 569

chisâh țig 742
drebulyš lit 623
harbet arab 953
marc celt. 451
mollt cymr 964
*mosa preroman-
alpin 955
*mosna preroman-
alpin 954
*muljo galic 972
mult v.-irland 964
multo galic 963
*müsa preroman-
alpin 955
*musna preroman-

germane

agrasl austr. 825
Aldo, Aldus 970
aleina got., elina vgs.
565
Bäflisch säs. 749
baš säs. 490

Barbe 748—9
barizeins got 771
bauga langob. 624,
958
*baugare 624
Baumstamm 658

tšotre 194
tšüm 143
tšutul 195
tšutulze 195
tufe 213
tuťe 765
tumbē 213
turme 214

udós 587
ujan 387
urđa 214, 587
urde 587

važde 833
*ve-lug 820
vērs(ε) 818
vērts'(ε) 818
vešeze 823
vetehe 900
viťske 220

alpin 954
*müzina preroman-
alpin
*olana traco dac,
traco-ilir 566—7
*pala preroman-
alpin 956
*pal(v)a preroman-
alpin 956
rejate sanscr. 511
smatona lit. 383
*stan(a) indoeur. 382
stonas lit. 382
Térgeste ilir. 883

blauts gotic 963
Boin, Buin säs. 491
brunjô got. 571
brunna vgs. 571
brünne mgs. 571

- brynja v. nord. 571
 bubes, buibes säs. 491
 Buerwän säs. 748—9
 bugəl säs. 749
 *bultja germ. (gepid.) 969
 butr germ. (nord.) 969
 butt germ. (norv.) 969
 butterfly eng III 383
 bwssain got. 618
 cheeky engl. 416
 daft-, duft- 969
 Dop säs. 744
 dragkjan got. 968
 drenkō gepid. 958
 Dricca 968
 dudeln 743
 durrəln säs. 743
 Eidəš säs. 491
 fa'chel, fa'chel säs. 490
 feiern 956
 Finchəl säs. 750
 Flaum 626
 flug vgs. 626
 flugr v. nord. 626
 *flugulu 626
 freihalten 965
 Furm säs. 750
 gealp, gealpen, fries. (germ.) 968
 Geburt 458
 Gêrleng mozel 751
 gil 967
 Gilpil 968
 grand 596
 Grendəl säs. 752
 Griff 751 2
 grioz vgs. 973
 grind germ. gepid. 969
 griuts got 973
 Gründing 752
 hants säs. 708
 helmbarte germ. 953
 Hêp säs 752
 Hieb germ säs 708
 hlesten mgs. 964
 Hlutra 967
 hluttar vgs 967
 hlutrs got 967
 Hoi, Hoi A säs 709
 huonz mgs 708
 Jólrlank säs. 751
 kalds got. 969
 *Kariwadi gepid 969
 klappōn 960
 Kralle 380
 Krümmung germ 708
 Laechnts, La, chnts, Lechnitz säs. 490—1, 941
 Layr Iowan = „Larion“ 492—3
 kâ'pich säs. 490
 Klause germ 707
 kontraš 490
 Kreisch säs. 491
 lambart vgs. 952
 lausinga franc 963
 lot franc. 530
 lort germ. 967
 Matte 386
 matz 386
 Mayna = «Manea» 492, 493, 495
 Mayrosch 492
 meisinga 963
 mile danez 968
 *mili- 968
 mulə säs. 843
 nādala vgs. 388
 olt 968
 olt-ar vgs. 968
 Paindur 494
 pfulwo vgs 626
 Rabbər säs. 745
 *ragilo v.-germ. 688
 rank franc. 768
 Reggal säs. 688
 Rosenau 771
 sal vgs. 949
 Saraba 970
 Schiebling germ. 707
 Schivlank säs. 707
 Schlêf säs. 745
 Schleife 745
 Schmant 384, 386
 Schmetten germ 383
 Schmetterling germ. 383
 Scholt säs. 746
 Schuld 745
 scrunta vgs. 627, 969
 scutten vgs 969
 silly engl. 458
 Sims 746—7
 skeida vgs 530
 *skudojan germ (gepid.) 969
 smant 386
 sparra got. 956
 stanga vgs. 625
 štab germ
 šteif säs. 746
 štif säs 746
 Stoppenfeld 613
 stoppeln 613
 tappa got 681
 Teupolo 965
 Theofredo 965
 Theuda 965
 Thè(u)do 965
 Thido, Tido 965
 thrubilo germ. (gepid.) 969
 thutr v. nord 968
 *thuts, thuthaurm got. 968
 Tschachəl säs 744
 tschurtschen tirol. 961
 verbl säs. 745
 vervl säs. 745
 virvl säs. 745
 Werwel säs. 745
 wicht:g germ. 414
 Wirbel 745
 Zäckel säs 748

- Zacken 743
 Zippərbrannən sās.
 746
 Zeichen 743
- Zeikn sās 748
 ziborje mgs. 946
 Zip sās. 746
- Zinke 746
 Ziklā sās 748
 Zup sās 746
- greceṣti
- ἀγωγή 960
 ἀκρόστι:χίς 431
 ἀλεστής 964
 ἀλτάρε, ἀλτάρ:ον 142,
 182
 ἀλτάρ:ον ngr. 182
 ἄμυλος 601
 ἀνδρεία 429
 -αστήρ 804
- Βάλας 809
 βατέω, -έω, -ῶ 618
 βίγλα ngr. 830
 βίτσα ngr 220
 βλανῶνα 883
 βούτυρον 384
 βρέμω 591
 βρένθος 569 570
 βρενθύομαι 569
 βρόμος 591
 βρυγχός 591
 βρωμητής 592
 βύσσος 618
 βωληδόν, βωλώδης,
 βωλοειδής 595
 βωλίτης 964
 βῶλος 594
- γαμῶ 413
 γε 252
 γέννα 621
 γκοῦσα ngr. 202
 γλία 620
 γλίνη 620
 γλίχομαι 621
 γούνα ngr. 199
 γύπη 608, 609, 610
- δαίμων 458
 δέ 256
 Δέρροι 883
 Δέρροιοπες gr. 883
- δεσμός ngr. 178
 δόμνα ngr 231
 Δρέγκων 968
 Δρήκων 968
- ἐνδειγμα 430
 ἐναφηκῶς 621, 622
 ἐπί νόον 434
 ἔπος 431
 ἐταίρα 435
 εὐδόκιμος 430
 εὐτυχής 443
- ζέσις 578
 ζέων 583
 ζύμη 578
- θυμιάμα 618
 θυμιάμα 387
- κάβος 619
 καί ngr 254
 καλάνθας 140
 καλλάνος 618
 κάνουρα ngr. 204
 κατηνάρι ngr. 222
 κατσοῦλα ngr. 203
 κορμάζω 620
 κορμί ngr. 771
 κορμός vgr. ngr 620
 771
 κοσῶνα ngr 225
 *κοσσωνάκι ngr 225
 κότυλος 194
 κουλ:άστρα ngr. 206
 κοῦπα ngr. 208
 κουτζουρίζω ngr. 620
 κρίκος 624
 κρικῶ 624
 κυάνοϋς 432
- Λαγγοβάρδο: 950
- Λογγίβαρδο: 950
 λογοθέτης 813
- μάγγανον 387
 μόρο: 772
 μούλα ngr. 210
 μοῦργος ngr. 210
 μύλη 601
 μυλιστήριον 970
 μύλλος gr sic. 601
 μύλλω vgr. 601, 602
- δβρυζον 431
 δλβιος 442
 *Θρμος τῶ 883
 δρός (δρρός) 585, 586
 δρ(ρ)ῶ 585
 δρ(ρ)ῶδης 585, 586
 772
- παστρεύω ngr 233
 πειρατής 964
 πενηκοστή 188
 πέτουρον ngr. 226
 πινακίδι 433
 πλάτη *ngr 763
 πόρπηξ 624
 πορπάζω πορπακίζω
 624
 πόρπη 624
 προσχεράριος 427
- ρουσάλ:ια 142, 186
- σαλαμάνδρα 819
 σαπούν: ngr 211
 συνοικέω 413
 σύργε 589
 σφηκῶς 621 622
 σφήκομα 622
 σπανός 387
 σπούρα ngr. 212

- σταυρος 625
 τατός 628
 τάτους 628
 τουβλον ngr. 765
 τουβλώνω ngr 765
 τουμπα ngr 213
 τουρμα ngr. 214
 τούτης 968
 τράγος 421
 τροχίλος 427
 τρύξι, -γός 969
 τσέργα ngr. 203
 τσιότερα ngr. 194
 τσορουή 816
 τυμιάμα 601
 τυρός 579
 φαλός 809
 φιλήνη 589
 φιλίσ 589
 φλέινος 589, 590
 φλέω 589
 φλέως 589
 φλογέρα 588
 φλοιάριον (-ιαριον)
 589 599
 φλόινος 589
 φλοιός 589
 φλόςος 589
 φολίς 589
 φόρμιγξ 594
 φούρα ngr 198
 φοουραλίτσα ngr 198
 φοουραουλίτσα ngr
 198
 φούρνος ngr. 199
 χαύν 725
 Χονδρίον 597
 Χονδρός 597
 ώλένη 565, 566
 *abhoridare 838
 *acearius 825
 acereus 825
 acuo 973
 *adimas 381
 adjungere 825
 adnanciscere 754
 *ad-tunccene 401
 aer 825
 *afannare 826
 agaso (grec.) 529
 aggerere 826
 aggestum 826
 agoga 960
 agoge 960
 *alopa 395
 alena 661
 *aleno 661
 *alepa 394
 *aléstus 964
 *alimentre 403
 *alimento 830
 alior[sum] 402
 alis 829
 aliter 403
 aliubi 401
 *allevana 380
 *allevanu 644
 *Alota 968
 A]Lotulu 968
 alter 633
 Aluta 967, 968
 amanuensis 427
 amare 826
 *ammattire 676
 A]Motr- 968
 amplector 678
 Ampleum 391
 *a]mylalia 602
 amyllum 601-2
 Amutria 968
 *andala 388
 Andreas 386
 *antaneus 387, 405
 ante 256
 *anteanus 387
 apparare 700
 appendere 436
 *aprilus 826
 aqua 960
 aquaductus 397
 aquaeductus 397
 aquiductus 397
 area 536
 arealīs 536
 Arutela 967, 968
 *Arutulus 967
 ascalonium 660
 *ascallonium 660
 *atecu 381
 baiulare 513
 barbuis 748-9
 basilica 943 s u.
 Basilius greco-lat
 944
 Bauga lat. med. 957,
 958
 baulare, -ari 513
 beatus 442, 457
 biliabundus 366
 *bilhiatus 766
 biliari 766
 biliosus 766
 bilis 766
 blandus 137
 Boa lat. med. 957
 boletus 964
 *bólidus 595
 bombicare 676
 bombus 625
 bova (lat. med.) 958,
 960
 *bromica 593
 *bromicus 593
 bronda, bruda 571
 *brotacus 394 †
 *brotacus 395
 brunda (?) 571, 572
 brunia 571
 brunia lat. med 517
 bruta 571
 bucca 227, 416
 bucinum 218
 bulla 595
 *bullicare 595

- *bullīcus, *bullīgus 595
 *bullīdus 595
 *burd 593
 burdo 592
 burdus 592, 838, 843
 Burnum 884
 burrus 593, 843
 *busca 657
 bustum 657
 byssus 618

 cabus 619
 caecia 137
 caeruleus 432
 Caesar 840
 Caespes 613
 calatio 142
 callainus 618
 *caloneus 661
 *calceo 756
 calendae 140
 *calēnus 661
 *calīnus 661
 caloria 138
 calx 971
 *canipa 396
 *cannabula 956
 capanna 946
 capellare lat. med. 959
 capellaticum lat. med 959
 cappella 943
 capsula, capsum 537
 *capsulu 537
 capula, capla, clapa lat med 959
 capulare lat. med. 959
 capulum lat. med. 959
 *cardīllus 380
 *carium 670
 carnalis 380
 *carpsicare 654
 carricare 964
 Carsium 855

 casa 536
 casalis 536
 *casificium 536
 casula 946
 cata 403
 catabulum lat. med. 958
 Caterva 970
 *catīna 665
 *catteula 203
 catha 956, 957
 cauclearius 1092
 cauculator 1092
 caulae 671
 cautela 658
 *cautelare 659
 *cautelēnus 659
 *cautelīnus 659
 *cava 672
 *cavabilis 669
 cavea 671
 cavella 672
 cavillare 671
 cavitonem 1092
 cavus 667
 cella 943, 948 49
 cenae hora 595
 centipellio 594
 ceresia 396
 *ceresius 396
 ciborium* greco-lat. 946
 cicada 673
 cimborium, cym-, borium lat. med. 946
 cincitare 696
 cīngulum 957
 *circanus 397
 circinus 697, 957
 *cirricius 625, 843
 cirrus 625
 cithera 396
 clavicula 177
 Clericus (S.) lat. med. 547
 clericus 547
 clusa lat med. 958

 clusiaticum lat. med. 957
 coccinus 397
 coclearius 1002
 coda 971
 cortus 435
 colastra 138
 colea 971
 colliciae 965
 colliquiae 965
 colonici 965
 çolostrom 138
 columna 207
 *commater 395, 822
 conciliabulum 530
 concilium, interconciliaricia 531
 *coperimen 832
 corium 971
 *cormare 620
 cortex 961
 corticula 961
 cortina 528
 cos 971
 cotarium 971
 coxa 971
 cratis 965
 *cricus 843
 *cricius 844
 cruentus 137
 *Cubata 971
 culobru, culobra 960
 *cumpana 395
 curte (cohors) 528, 535
 cutenna 972
 cyathos (grec.) 956
 cyma 143, 144
 *cytula 194, 380

 Dalmata 741
 de 254-5, 256, 830
 de + quod 272
 de ad quod 272
 de + quam 272-3
 deorsum 630
 de-palare 700
 *de-parare 700

- depilare 700
 Deraemestae 882
 Deuri 883
 dies 857
 Dindari 883
 diocesis 943
 *disangulare 620
 *disginare 621
 *disglunnare 620
 disglutinare 620
 *dismatticare 677
 *dismatico 677
 dolere 631
 dominus 607
 draco 142
 Drivastum 883
- ecclesia 943
 eccere 403
 eccu hic ibi 398
 eccu -illu -illac 398
 *eliceum 964
 *eliciu 964
 elix 964
 epse 828
 *erraticare, *errati-
 cesco, erraticire,
 675
 esca 186
 et 254
 *(ex)cloppicare 679
 *ex-grunı -ire 657
 *expavimen 514
 *experlavicare, ex-
 perlavicesco 678
 *experteridus (per-
 tero) 603
 exquadrare 530
- far 598, 599
 *farrımen 598
 *farrına (*farrına)
 598, 599
 *felicicare 679
 felix 442
 fermentare 576, 775
- fermentum 886
 *fervidiare 759
 feta 964
 ficatum 395
 filare 669
 flabrum 590, 591
 flare 590, 591
 *floccinus 397
 fluores 179
 fodina 408
 fragmentare 775
 *fratalia 540, 965
 fremere 591
 fringilla 696
 frons 416
 furca 196
 furnus 199
- *gabalanus 836
 galgulus 380
 galla 822
 *genuata 697
 genea (grec.)
 526
 genealogia 526
 genitus 621
 gens 621
 *gupa 609
 *giupanus 609
 *glandicã 390
 *glarra 380
 Glinditiones 884
 glutino 620
 grandia 836
 grandis 520, 569
 grangerius lat. med.
 947, 948
 grangia lat. med.
 947 sqq.
 grangiagium, gran-
 chagium, granga-
 ticum lat. med. 947
 grates agere 434
 gratia 413
 grumulus 177
 grunium 657
 *gypanus 609
- hac 398
 halleluia 387
 harpago 396
 *harpegus 396
 heres 543
 hicce 398
 hora 399, (hac, ha,
 ea hora; ad ho-
 ram) 629, 630, 642
 *horridor 778
 horridus 587
 hospes 611
 *hospitanus 150, 379,
 611
- ibi 398
 *ıbilıbet 407
 illac 398
 *ım-bufono, -are lat.
 impelare 700 758,
 *ımpıfilare 380
 *ımpındulare 823
 *ımplecticare, *ım-
 plecticesco 678
 implecticus, 678
 *ıncavellare 671
 incavillor 671
 *ıncaviolare 671
 inde 401
 indurare 671
 in-filare 759
 *in-fırmare 758
 in-gannare 388
 *ınnocicare 380
 *in-obviare 312
 in-ruo 394
 *ınsitiare 380
 iste 830
- jugum 229
- *keptinem 380
 kyriacus (S.), kyri-
 cus (S.) 547
- laboratoria 624
 lacrima 962
 lactuca 187

- Lambardarni, lam-
 barda, lombardi
 lat. med. 951-52
 landica 390
 *landicula 390
 Langebardus 950
 larix 961, 962
 *latora 399
 lenticula 390
 *leviginare 511
 libet 397 ș u.
 Liburni 884
 *liginare 510
 lignum 828
 Limax 216
 limosı 955.
 limosus 955
 lingua 962, 963
 lubet 406
 lucrare 820
 lucrum 820
 lucubrare 820
 lumbricula 952
 lumbricus 952
 lupa 898
 *luridus 844

 machina 954
 magnarius 610
 maior(em) 610, 819
 mamma 137
 Mandetrium 884
 *manganeo 387
 mansum 536, 537
 *mantana 386
 mantica 386
 mantum, mantus 386,
 617
 maritimus 951
 *mastichanus 397
 mastichinus 397
 *matricia 603
 matta 385, 386, 616
 *mattana 385
 *matticare 677
 mattus 676
 *melicinus 962
 melitinus 962

 *me-ne 401
 messis, messio 613
 messorius 671
 Milia 968
 Milhare 968
 Milium 968
 miscinare 513
 misculare 513
 mola 954, 972
 mola versatilis 972
 molere 964
 moles 955, 972
 *mol(i)ta 964
 *mol(i)tare 964
 *molo(nem) 972
 monimentum, mo-
 numentum, moli-
 mentum 830, 950
 *monta 964
 *montare 964
 *montiscellus 819
 morenses lat. med.
 947
 *morinus 772
 mortalia 144
 morum 772
 morus 806
 mucus 209
 mulla 209
 mulleus 843
 mullus 843
 mulus 843
 *musculus 210
 mustacia 137
 musteus 767, 768
 *mutila, *multa 964
 mutila 830
 mut[u]la 830
 *myllalia 602
 *myrrida 691
 myrris 691

 natta 385
 natus 830
 nec-aliubi 401
 nectere 678
 nemo 399
 nepotia 822

 Nicolas 387
 *nigellina 970
 *nigrina 970
 *nigricesco 675
 nonnus 233
 *notare 830

 *oblitare 514
 *obterrere 762
 *oestriculus 592
 olla 137
 *ollicella 137
 ollula 850
 *orudare 586
 omentum 617
 oraculum 943
 oratorium 943
 orceolus 1092
 ordeolus 1092
 os 416
 *oscicare 79
 oscitare 701
 pacare 698
 *padulem 380
 pala lat. med.) 956,
 957
 panucula 144
 parere 700
 parochia 943
 parsitare 141
 partitio 680
 passar(em) 396
 paro 217
 pedester 390
 perditio 680
 perhospitare 686
 persecare 654
 picea 962
 pinda 823
 pirata 964
 *pistalia 679
 pittacium 396
 *platalis 763
 *platinus 396, 397
 platus 763
 plebs 943
 plectere 678
 post 256

- prehensa 530
 prima 405
 pruna 212, 885
 publicanus 615
 publicum 615
 *puerunculus 137
 pulvus 829
 pustula 144
- quadragesima Galliarum 944
 quadrus 530
 quantus 403, 494
 quantuslibet 404
 quassatum 679
 *quassicare 679
 *quassitale, quassitalia 679
 *quassitare 679
 *quem-ne 401
 quia 634, 640
 Quirenarice 829
 quotus 404
 quotuslibet 404
- *rac(c)acare 689
 *rac(c)amen 689
 *rac(c)ana 688
 *rac(c)anellus 688
 *rac(c)ano 688
 rac(c)are 688
 *rac(c)atare 688
 *rac(c)atum 689
 *rac(c)icare 689
 *rac(c)inare 688
 *rac(c)itare 688
 *rac(c)iticius 688
 *rac(c)itum 689
 radícula 790
 radix 542
 rago 688
 *rakanus 688
 *ramex 768, 769
 ramica 769
 *ramicus 769
 ramus 769
 rana 688
 ranco 688
- rapere 957
 rapina 957
 ratis 965
 raucus 689
 *rad reac(u)ibilis 973
 *remediare 380
 ren 567, 760
 *rena 563
 res 402
 *respissus 755
 rosalia 142, 186
 ruga 625
 ruina 957
 rutulare 761
- *saeptana 383
 sagmarius 843
 sala lat. med. 949
 salamandra 819
 *sambata 137, 850
 sapo 211
 sarcina 964
 Saturnalia 410
 saumarius 843
 saxifraga 433
 scarpinare 512
 secale 395
 *sedimen 536
 sedile 536
 *se-ne 801
 serica 203
 *serum 578
 signum 828
 similitudo 430
 *(s,mattana 616
 *spanus 387
 spatium 756
 spodium 885
 sol(i)dus 850
 sors 530
 stabulum 625
 *stepanus 615
 stetui 390
 *stipanus 614, 615
 stipendium 613
 stips 613
 stipula 613
 stragula 617
- stragulata 617
 *stupula 613
 *subilare 591
 *submantana 386
 subula 137
 suffraginare 513
 *summantana 386
 *suscicare 679
 suscitare 700
- taeda 962
 farmes 603
 *tarmitea 603
 *Tatulos 628
 tegurium 946
 tenda 685
 *te-ne 401
 tertius 405
 Theutonici lat. med. 965
 thius, thia greco-lat. 965
 tianus, a lat. med. 965
 tibulus 962
 tiburium lat. med. 946
 *timania 618
 Tininium 884
 titulus 943
 *toma 581
 tonare 761
 tractare 669
 *traginare 397
 tragula 965
 truncare 620
 tubula 765
 tubulus 765
 tugurium 946
 tufa 213
 *tumus 581
 tuncce 398
 turta 214
 *tymanea 387
 tymiamum 387
 *tymianum 387
 *tympenum 396

- ubilibet 403
 *ulana 644
 ulna 564, 566
 urere 778
 *urida 778
 *uridus 778

 *vallicella 137
 vallicula 137
 vallum 422, 438
 vannus 957
 vasum 829

 *vecedus 381
 vegere lat.med.v.net.
 959
 velle 629, 630
 verbum 838
 versus 410
 *vertia 818
 *vertire 818
 vibrare, vibrissare
 594
 vicus 943

 vietus, *vetus 766
 vigilare 830
 *vigula 830
 *vigulare 830
 villanus 615
 vinosus 768
 *vivula 779
 *vivulus 654
 *vocrinare 513

 zima 578

românești

- ablișoară 826, 1091
 abraș 807, 1088
 abrașcu ar. 437
 Abrud 1089
 abuchică 1092
 abur 818
 abură 825
 aburică 1092
 abută 1092
 abutica 1092
 acacoiu 1090
 acar- 399
 acăjar 1092
 acela 398, 636
 același 837
 aceră 1090
 acesta 398
 acestăși 837
 achicășoanu ar. 664
 acia 398
 acii 398
 aci(lea) 400, 403
 aco(lea) 400, 403
 ac(n)uma 636
 acumtină ar. 513
 adalâu 731
 adărmăli 1092
 adecă(lea) 400
 adecâte 403
 adecâte(lea) 400
 adineaorea 399
 adineaore (lea) 400
 adoara 435
 adoara(-ă) ar. 631
 ș. u.
 adulmecă 660
 agestru 826
 aghiont 1092
 aglică 834
 aglicea, aglicei 834
 agodi 1092
 aicea 398
 aici 398
 aimintre 830
 aimintrele(a) 400
 aimint(r)enea 401
 ainde 401
 aindere(a) 401
 aindine 401
 aist 828
 aiture(a) 401, 402,
 629, 829
 ai(u)rile(a) 401
 așurlea 401
 așunel 428
 alág ar. 438
 alan 929
 alântșescu ar. 753
 alătși ar. 753
 alătura 399
 albeț 826
 Albile ar. 187
 albișoară 826, 1091
 albișor 826
 albuleț 826
 alcheză 1092
 Aldea 970
 alesătoriu 436
 Alevra 1087
 alicî 754
 alignî 1089
 alin ar. 1091
 alină 1090
 al(i)nare 661
 alintșescu ar. 753
 1088
 alivencă 1087
 alivenci 724-25
 Almaș 1087
 Almăjel 1087
 alocure a) 399
 aloghițe 1087
 altenbasov 1087
 aluaș 1089
 alugesc ar. 390
 alumik'os ar. 680
 alun 643 ș. u.
 al'urealui ar. 406
 alurică ar. 685
 alt 633, 403
 altmintere(a) 401
 amări 1087
 amarnic 438
 amăți 676
 ambălătescu 1088
 amboulea 400
 ami megl. 393
 amirarea 400
 amol'u ar. 514

- amortului ar. 406
 ampăltecu ar. 678
 Ampoiu 391
 amproor 391
 (a)mură ar 209
 anantu 391
 ancătelea ar. 405
 andăli 250
 ande 391
 andemână 391
 andilesc 250
 andrea 391
 andreilea ar. 405
 andreună megl. 391
 angă megl. 391
 angricari ar. 444
 angurpiledzu ar.
 1088
 angutšinedzu ar.
 1088
 anină 661, 1090
 ansâritoană ar. 664
 aoace 398
 aore(a) 399, 629,
 904
 apăra 395, 826
 apărnescu ar. 1088
 apoi 633, 638, 642
 apreg 396
 aprinde 826
 Apșa 821
 apucă 380, 645 ș. u.
 apusat 726
 aragna 564
 arămie 148
 arăpăsu ar. 624
 arăspease ar. 754,
 1088
 arcer 973
 arde ir. 394
 arde-se ir. 394
 ardică 394
 are 829
 arel ir. 389, 393
 argeă 608
 Argestru 1087
 arină 408
 arioiu 454
 armăsar 833
 arnicu 220
 Arpadia 969
 † arțar 825, 1092
 artic 408
 aruficare ar. 755
 arungaciu ar. 769
 arupas ar 755
 arusal'e ar. 187
 aruvirsare ar. 755
 arvonă 458
 arz 408
 arzenițe ir. 394
 arzint megl. 394
 așca (tunului) 1087
 ase(a)me 399
 asemene 399
 asemeneale 401
 așezat 458
 ași megl. 393
 așijderea 399
 așijderile 401
 asperdicune ar. 680
 aștir 1092
 așungă 1089
 âță 220
 atárnă 673, 1090
 atârnați 710, 1089
 atât 404
 atila 1087
 âtinghie 381
 ațipi 646 ș. u.
 atuncı 398
 atuncine(a) 401
 auș 874
 avleğu ar. 381
 Avreg 1087
 Avregeanca 1087
 Avrig 1087
 âner ir. 667
 âniurbă ir. 393
 ânrenće ir. 393
 ârdicari megl. 394
 âriaș ir. 394
 ârpe ir. 394
 âs ir 393
 âst ir. 314
 bâc 454
 Bacău 1090
 Bădărău 1087
 bade 970, 1090
 Badea 970
 badoc 448
 băgă 623-24, 625
 bală 875
 bălângăni 1090
 balaon 1088
 Balasan 1087
 balaur 444
 Băldăuș 1068
 Bâldea 429
 baier 220
 balegă 900
 bălirca 380
 Balș 821
 baltă 152
 bălți 1087
 bal'ū ar 808
 bañ 387
 bană ar 387
 bandaș 444
 bândurari ar. 430
 Barbares 419
 barbaric 1087
 bårdăun 591, 592
 bardzu ar 149
 barım 633
 barz 149
 barză 215
 bârzăun 591, 582
 băgınac ar 730
 bălțat 808
 bältınă 153, 230
 bânędz ar. 387
 bântui 388
 bă(n)zoiu 664
 bâr 382
 bârboare 749
 băreac 1088
 bărnăuz 380
 Baronzi 1087
 Bârsa 771, 867
 bârsă 818, 843
 bârță 818, 843
 Basaraba 970
 bășică 227

- basmă 454
 băștuia 873
 băț 834
 bată ar 685
 băt(ă) 382, 834
 Bațaria 1087
 bâtcă 452
 bate 618
 băună 513
 bâză 685
 bâzai 591, 676
 bâzoiu 591, 592,
 1075
 becață 449
 becelui 929
 bedă 765
 Bega 968
 beleag 425
 belteri 1068
 bernevici 1087
 bestrega 454
 betcă 1087
 beuță 826
 bezmetic 677
 beznă 228
 Bibescu 1087
 biduș 750
 bied 765
 biet 765-7
 Bildescul 429
 bimbaș 434
 birgă 710
 bivei, r. 387
 blagă 382
 Blaj 1087
 Blăjer 1087
 Blăjo 1087
 blazgone 727, 1088
 blând 137
 blândă 137
 blează 727
 blodogori 380
 boacăză 873, 1088
 boace 849
 boaghe 749
 boar 837
 boarfă 1089, 1091
 boază 427
 bobală 1089
 bobálnău 452
 bobărnă 432
 bobidragi 1087
 bobotoaia 664
 bocoare 849
 bofliș 100
 Boiu 1089
 bojoc 381
 bolercă 380
 Bologa 241
 bolovan 430
 borcan 221
 bord 594 595
 bordan 594
 bordeiu 1090
 borțoasă 443
 boșandic 716
 boșindoc 716
 boșcă 681
 boșcârță 681
 bot 448, 1090
 bot-gros 448
 botă 727
 bot(ă) 834
 boț 849
 Botoșan 1087
 Botoșariu 806
 Botușan 1087
 bradul-ciumii 690
 brândușă 567, 571,
 572, 579, 580, 1090
 brândușea 568
 brândusel 568
 brândușiță 568
 brânză 573 575, 580,
 581, 583, 842, 886
 brânzi 575, 580
 brânzit 579
 Brașov 771, 1090
 bratri (husiți cechi)
 910
 Brazda lui Traian
 422
 breaz 809
 breb 999
 brèbenița 873
 brezaia 881
 breșcu ar. 1088
 breseacăn 1090
 broajbă 834
 broancă 445, 590,
 593, 594, 624
 broatăc megl ban
 395
 broățec 215, 395
 broatic ar 395
 bronză megl 573
 brunc 591
 bruș 1090
 buâr 395
 hubotă ar. 728
 buc 646, 1089
 buchisă 646
 buciniș 218
 bucium 837
 Budina 440
 buflea 749
 bufleș 749
 bufliș 1090
 bufniță 758
 buft 749
 bufu ar 758
 buget 380
 buglă 749
 buiestru 812
 bulgăr 595, 671
 bulguri 595
 Buliga 1087
 bulț(?) 969
 bulz 594, 595, 822,
 969, 1091
 bumb 625
 bumbic 711, 1089
 bumbică 625
 Bun(i) 491
 bunăfacere 433
 bunăstare 382
 bunicică 219
 bunget 818
 bunț 886
 Buracu 1087
 burduoasă 443
 burduhănoasă 443
 burduhoasă 443
 buric megl. 149

662

- burlinc 1088
 Bursunarul 1087
 burtă 726
 burți 1087
 buș 618
 bușă 618
 buși 836
 Buștean 657-8, 837,
 1091
 butuc 411, 837
 butură 221, 666, 837,
 969
 buțorean 1088
 buză 226
- ca 274, 276, 634,
 639-40
 că 275-6, 634, 639-
 640
 căcâit 849
 căciulă 203, 823,
 849, 1091
 Căciulata 867
 Cădălăc 1068
 ca de să 267
 cadră 456
 cadran 456
 caier 669, 1090, 1091 ?
 căibără 670 ș. u.
 căibeș ir. 671
 căimă 514
 călădău 432
 călăiu 618, 661
 Calaomu 1087
 călăriciu ar. 890
 călciune 1088
 căldăraș 380
 caldarâm 421
 Calea Țiganului 423
 călin 661, 1091
 călină 1088
 *calinarh 728, 1088
 calitaș 729
 căliugă 749, 1091
 călnă 1088
 căloare ar. 138
 Caloian 1066
- căloaŃu 66, 206 ș. u.,
 1091
 călți 689
 călțsune ar. 756
 călțun 756
 călușeri 881
 Câmpul Traianului
 422
 cănarhaciu 703, 1089
 Cananău 1087
 cândai 641 642
 cănepă 396
 canovețe 433
 cant ir. 389
 cântător 757
 cântătorăș 757
 cântido ar. 398-399
 cantu ir 389
 canură 204
 căpățână 177, 227
 căprar 231
 căpriori 222
 Capșa 821
 căptalan 877
 căptan 837
 captar 714, 837
 căpuș 204
 cără 147
 cara, carî ar. 275
 *Cărăciun 142
 caraghioz 816
 Cărămăz 1087
 carâmb 838
 Cărămiziu 1087
 cărântană ar. 456
 cărbun ir. 383
 cărcă 834
 Carcalechi 1087
 carcalete 444
 cărceie 834
 cărceiu 834
 carciofoi 1088
 cărcni 836
 carețido ar. 398-399
 cărinde 1088
 cărlan 380
 cărlicuș 1087
 cărlig 583, 1090
- cărlobat 832
 cărmoaia 701, 1089
 cărmuj 1089
 cărmuș 702
 cărnoși 1088
 căroare ar. 138
 cărpălab 380
 cărpănos 1088
 cărsăiac 1088
 carte 179
 cartof 441
 cărunt 512
 caș 573, 587, 842
 cașare ar. 207
~~ca-să~~ 265
 căsariu, 435, 1089
 Casariu(munte) 1089
 căsător ar. 435
 căsători 413
 cășlegi 842
 casnic 1089
 castravete 379
 căt 403, 904-5
 cătândoraș ar. 757
 cataramă 741, 1090
 cață 685
 cățalie 380
 căt de 259-260
 căte 403, 659
 căterou 659
 cătină 665
 cătinare ar. 222
 căținaș 665
 cătinel 380, 658 ș.
 u., 665, 1091
 cătingan 665
 cătinică 665
 cătreț 741
 cătun 1092
 țătune 380
 țăturić ir 380
 cătuși 666
 cauă 1091
 căuș 619, 666 ș. u.,
 1091
 căușă 668
 căuși 668
 cavă 668

- cea 692
 ceac 743
 ceacadaie 673
 ceaclie 742-3
 ceaglă 742-3
 ceahai 675
 Ceahlău 673-674, 1091
 ceala! 692
 cealhău 673
 cealmă 675, 685
 cămugă megl. 380
 cearcăn 396-397
 cearbău 832
 ceasornic 831
 ceată 441
 ceață 137, 881, 1087
 cebaiă 742
 cebălu! 741-2
 cecădae 673
 cehadaie 673
 cehăi 675
 Cehan 675
 Cehlăești 674
 cehlu! 674
 cehni 675
 ceiaz 458
 ceire 402, 1089
 celhul 674
 celnic 417
 cerașă 396
 cercală 1091
 cercăta 439
 cercelul 221
 cere 1089
 cetără 430
 ceteră 396, 594
 ceteraș 444
 ceti 834
 cetlu! 674
 cevași 837
 chelteu 711, 1089
 cheman 868
 chenar 747
 cheptar 205
 chersiu 729
 ches 742
 cheș 742
 chescă 742
 chetrad 456
 chiar de 259-260
 chibrit 441
 Chiceră 151, 460
 chicera 1090
 childi 430
 chiler 1066
 chilom 429
 chimanigi ar. 445
 chimovie 866
 chința 447
 chiostec 432
 Chiraleisa 881
 chirfosală 729, 1088
 chiorchiojilă 815
 chipur 459
 chipurar 449
 chisă 742
 chisăg 742
 chiseă 742
 chișig 742
 chisug 742
 chițcan 446
 Chițcani 447
 chițoran 446
 chitosă 427
 chiz 1091
 ciăbălu! 742
 cice 905
 ciclău 747
 cihăros 675
 cilipchi 648
 cimpoi 594, 667
 cimpónu 667
 cincădi 712
 cinca-rinca 1087
 cince 593
 cine 401
 cineși 337
 cinioară 693
 cinoae 712
 cinte 695
 cintează 695
 cireașă 396
 cirpi 648
 ciritel 834
 cirituș, 834
 ciriteiu 834
 cioaclă 742-3
 cioacă 452
 cioandă 1089
 cioară 823
 ciobălu! 742
 cioc 448, 834
 ciocălu! 834
 ciocan 380, 834
 ciocărlan 215
 ciocazan 866
 ciocărlie 1090
 ciocnit 834
 cioflănc 707
 cioplău 712
 ciovică 836
 cihăi 675
 cinioară 1089
 cintează 1089
 cioclonț 448
 ciohoată 1089
 ciohotă 1089
 cionae 1089
 cioroiu 449, 450
 Ciorogărla 450
 ciort 448
 Ciosu 1087
 ciruș 1091
 ciruș 1091
 citov 878
 ciudă 408
 ciudotvoret 410
 ciuf 751
 ciuhă 743
 ciuhălu! 743
 ciuhlă 743
 ciumą 142, 144 234
 ciup 448
 ciupercă 380
 ciurdă 454
 ciuroiu 664
 ciuruioară 450
 ciutură 146, 194
 clodiră 1066
 clampar 1089
 clămpuș 1089
 clanță 448
 clăpânță 1089

- clăpuși 1089
 clasibocru 704, 1089
 clătină 514
 claus 707
 cleamp 1089
 cleangă 660
 cleanț 704, 1089
 clempan 1089
 clempuș 1089
 clenciu 1088
 cleștar 712
 climpuș 1089
 climunc 708, 1089
 clineț 704
 clisă 835
 clit 707
 cloambă 1089
 clobanț 448
 cloncan 660
 cloncâni 660
 clonț 448
 cloporniță 833
 cloșan 446
 coacen 397
 coardă 207
 coațin megl. 397
 cobor 381
 coborî 379
 cobuzu 430
 Cocioc 1087
 cocon 1090
 codârlă 832
 codirlă 832-3
 codobâță 685
 codru 151
 coită 435
 colac 426
 colb 829
 colidăbăț 1068
 colină 452
 colindete 1068
 colț 831
 Comșa 1087
 conciu 227
 Corcodel 1087
 Condroniu 1087
 conet 432
 coneni 513
 contraș 490
 copil 818
 copoiu 216
 (coprână) 831
 coprenă 831
 coprină 832
 Cordun 814
 Corlea 832
 coruna 207
 cosac 835
 cosaciu 835
 cosoroș 835
 coștereață 835
 coștraș 835
 costreș 835
 costreiu 835
 costriș 835
 coștoroabă 835
 Coșula 406
 cot 564
 cotâng 837, 1091
 cotângan 836
 cotariță 835
 cotârși 835
 coteli 835
 coteț 741
 cotoci 835
 cotoiu 1091
 cotoman 835
 cotoranță 835
 cotorbă 835
 cotoșman 835
 cotreț 741
 cotroană 873
 Cotromanț 1087
 covârși 835
 Covasna 5770
 Cozlă 452
 cozonaci 225
 crăciun 183
 Crăciun 1068
 Crâmleau 420
 crampen 1091
 crâncen 835
 crâng 440, 835
 crastavete 379
 creier 671
 creț 229, 625, 843-4
 criilă 454
 crintă 573
 Criș 968, 969 1007
 criștăiu 713
 Crivadia 9 9
 Crivina 969
 crunt 137
 cuca 460
 cucă 452
 cucon 1090
 cuișor 837
 culastră 138, 205
 cum 274
 cumătră 395, 822
 cum că să 265
 cum de 258, 262
 cum de să 267-8
 cumnat 231
 cumpănă 395
 cumpăr 395
 cum să 265
 cumuși 837
 cuncină 513
 cuniță 1087
 cunpină 513
 cupă 208
 Cupșa 821
 cupșoră 840
 cupțor 223
 curăță 676
 curastră 138, 146
 curătură 1066
 Curcubetă 452
 curmă 619, 771
 curmiel 875
 curpen 818
 curte 772, 774, 849
 cus megl. 835
 cușar ar. 207
 cuscru 232
 cust 426
 custă 435
 custură 207
 cută 835, 973
 cutarete 403
 cu(t)curig 835

- cute 971, 972, 973
 cuțurele 729
 cuvânt 431

 dăbă 432
 dacă 273, 279 280
 dacă 272-284
 Dadalica 450
 Dadișa 450
 dăduiu 390
 dalb 826
 dâlmă 452
 dălog 832
 d'amboișile 400
 d'ambușele 400
 Dâmbu' i cioară 798
 dâmle 452
 d'ancălarile 400
 d'andăratele 400
 d'andoasele 400
 dârăpână 513
 dardă 408
 dârdăi 836
 dârlăi 1091, 743
 dârlog 832, 1091
 dârștă 835
 daru 434
 de 251-72, 630, 642,
 905
 deaca, deacă 273,
 276, 278 ș. u.
 de-adoară ar. 632
 de-amboulea 391
 de-acia 255
 de-apuțereă fi 400
 deaspir ar. 890
 de + că 272
 deca 273, 276 ș. u.
 deci 255
 Decindea 430
 Decindenii 430
 Decindești 430
 de cum 273
 de când 273
 ded ar. 390
 dediu 390
 deghermea 1088
 de îndată ce 274

 Dej 1087
 dejghină 620
 Dejoiu 1087
 Deju 1087
 Delfin 429
 Deș 1087
 de-oară-ce 257
 deoarece 257
 de pe când 273
 dreptu să 265
~~de-să-266-7~~
 deșănțat 1088
 descăvăsc 434
 descebălui 742
 desetină 434
 deși 837
 descăieră 672
 desmăță 1090
 desmeteci 677, 1091
 desmeți 677
 desmetic 677
 destul 228
 detunare ar. 762
 de-vreme-ce 257
 dezbină 620
 dîblaș 444
 dibui 835
 dicara ar 275
 dihanie 833
 dijmă 228
 dingă 391
 dinioară 399
 dintru că să megl.
 265
 dintru să megl. 265
 dioara ar. 630, 631
 diplă 831
 dizglinare ar. 620
 doamnă 231
 doar(ă) 258, 629-42
 Doftana 969
 doină 823, 831
 doniță 831
 dop 743-4
 dopuș 744
 dornic 438
 Dorolea 1090
 dospî 574

 drac 815
 draclu ar. 142
 *draculu 142
 drăgană 1088
 drângău 1089
 dreapta 228
 Drogobostea 380
 drug(ă) 835
 drughineată 835
 drumul orbilor 423
 dugles 713
 dul 460
 dulf 999
 dulupări 730, 1088
 Dunărea 1087
 Dunărița 1087
 Dunavăț 1087
 Durăitoare 449
 Durduc 449
 Durducul 450
 dureă 631
 durhan 381
 duvar 730
 dzăcălaș 445
 dzeastre 179, 225
 džug ar. 229

 e 252-3
 eală suf. 1089
 efiini 458
 Emuroasa 1087
 est 828

 făcăleț 713, 1089
 Făcău 1087
 față 750, 1090
 făclău 713
 „a fâgădui marea cu
 sarea“ 1069
 fal 707
 făleandrăș 715
 fărâma 594, 598
 fărcaș 407
 fâricari ar. 624
 farmec 395
 farmanon 438
 fărtoaie 685
 fășiu 730

- faur 829
 felendreş 1089
 felii 574
 ferecă 624
 ferecat 433
 ferişcă 679
 feşcil 454
 fie-că 636
 fiiastru 804
 filendriş 715, 1089
 fincen 750, 1091
 fincin 750, 1091
 firfirc 1088
 firmintari ar. 576
 flacără 671
 flămânziciune 426
 flandură, 1090
 fleancă 448
 fleci 1090
 fleură 448
 flit 448
 floacăn 396
 flóieră 588
 *flóir 590
 florcă megl. 588
 flori 179
 flotocos 874
 fluiără ar. 588, 590
 fluier 587, 588, 590,
 594, 1090
 fluieră 588
 fluieră 588
 fluierar 588
 fluieraş 588
 fluiericiu 588
 fluierită 588
 fluieroru 588
 flutur 221
 fluturatec 436
 foaie-în-fir 219
 foarte 434
 foaş 249
 Focşa 821
 Focşani 821
 foşodic 716, 1089
 fotaz 730
 frământă 576, 775
 ş. u.
- frânghie 593
 Franţoz 419
 frecă 777
 fricos 905
 friel megl. 588, 590
 frimi(n)tu ar. 819
 frunte 417, 438
 fucie 750, 1090
 fugl 417
 fulg 626, 1090
 funie 229
 furcă 196
 furcate 432
 furşor 1075
 furmă 750, 1091
 Furnea 199
 furnu ar. 199
 fuşie 750, 1090
- gādili 835
 găibără 671
 găibărace 673
 găgi 437
 gaibără 672, 685
 gaibe 673
 gaidă 673
 gaidere 673
 găinar 1090
 galben 231
 gălbinast 804
 gălceavă 836
 Galda 969
 gâldău 969
 gâlmă 452
 gâlmea 460
 găluţă 822
 găman 837
 găoace 822
 găoază 822
 gărgăriţă 215
 garoş 731
 găselniţă 833
 găsi 1090
 gaşper 444
 gârbov 623
 gârniţă 835
 gâtiţă 876
 găun 1075
- găvă(d)ună 380
 gavaon 1087
 Gavătu 1087
 gealalău 731
 geană 452, 621,
 1090
 gecuţie 929
 gemănată 435
 genate 696
 genuche 779
 genunchiu 512
 gherdap 449
 ghergheleu 1087
 gherlan 446
 ghiară 380
 ghiată 222
 ghiban 216
 ghibar 216
 ghibără 672
 ghiduş 750-1, 1090
 ghiliceană 826
 ghioagă 177
 ghiorlan 459, 751,
 1091
 ghiorţan 446
 ghismane 724-5
 ghitrui 718
 gidei 408
 ghiţmane 1087
 Gilort 967
 ģinere ir. 383
 ģint(u) 621
 ģitrului 718
 ģiupân 606, 609
 ģiupâneasă 606, 609
 ģiurelu 428
 ģlaguri 1087
 ģlămeiu 452
 ģlangur 380
 ģloanţă 837
 ģlonţ 837
 ģlumă 229
 ģlumbuescu 1088
 ģode 406
 ģodelui 406
 ģologan 231
 ģ(o)lomoş 380, 835

- gomăn 1010
 gomârdoiu 452
 gómilă 452
 gorgan 460
 go(r)ștină 836
 gorun 835
 Govora 450
 grândze ar. 596, 597,
 836
 grangur 380
 grăpsănă 513
 grăpșănă 513
 grație 413
 grau ir 389
 gravidă 443
 grea 443
 greată 444
 greblă 836
 grebliță 836
 greccioasă 443
 gref 751, 1090
 grendă ar. 222
 gresie 971, 973
 grier 691
 grif 751, 1090
 grind 836, 969
 grindel 752
 gripcă 836
 grivan 446
 groapă 137
 groasă 443
 Grohotul 450
 gros 411
 gruiu 452, 657
 grumuleu 454
 grundă ar. 596, 597
 gruiu ar. 448, 657
 grunz 594, 596, 836
 gugușciurcă 836
 gulguleă 732
 guluvan 1088
 gumărădă ar 177
 gună 146, 200
 gură 219, 448
 gurban 866, 1010
 gurelat 380
 gurlan 446
 gușă 202
 guști 704, 1089
 guțu 1089
 guturau 202
 guz(g)an 446
 hăbădic 1089
 haileroi 387
 hăitui 836
 hălăduință 426
 hălțână 514
 hălțâni 514
 hălțînă 514
 hamoni 724-5
 hândrălău 1090
 handraleț 714
 hang rom 591
 hânsă 705
 hanț 708
 hânțâni 514
 har 412
 hârcă 1088
 hârciog 446
 hârdoa! 707, 1089
 hârdoc 707
 harea 1089
 hârgoiu 7 8, 1089
 Hârsomunți 491
 hârșug 1089
 hârț 446
 hârtoiu 685
 haslă 438
 hășt 408
 haț 1090
 hățâi 514
 hățâni 514
 hățână 514
 hațcadău 719
 hățî 514
 hățînă 514
 Hăulită 449, 451
 hebereu 719
 hecni 1089
 heiabă 434
 hep 752, 1091
 Hereghie 1065
 hid'ę 1089
 higea! 1089
 highidiș 444
 h'ilu olimpovl. 390
 hindichiu 422
 hinteu 509
 hip 708, 1089
 hobână 514
 (h)obot 831
 hoi (a se) 1089
 Hoia 708
 hoidreț 1089
 hois! 1089
 hojdii 833
 holercă 380
 holm 452
 holop 435
 Homor 675
 hopoiu 381
 hopșă 719, 1089
 horă 721
 Horaiță 1087
 horbă 838
 horghidan 1089
 horgoș 1089
 horhan ar. 757
 horlangăr 832
 horloiu 850
 hornoiu 850
 hoț de ghindă 1088
 hrișcă 681
 Hrisomunți 491-2
 hududoiu 449, 451
 Huedin 491
 Huetura 449, 451
 hulă 452
 hulnic 439
 humultui 1089
 Hurutoarea 449
 huscă 704, 1089
 huște 704, 1089
 huști 1089
 huțâi 514
 huțînă 514
 huțuță 514
 iacătă 380
 ia'mblă 408
 iar 752
 iară 632
 iarășițe 403
 iasmă 838

- iazmă 838
 ici 398
 icusat 726
 Ideciu, Idiciu 491
 iepșună 821
 ierupen 380
 igreș 444, 1089
 îi 393
 îl 393
 imă 393
 îmbăgiuă 718
 îmbumbică 1091
 îmblăți 393
 îmbroc 380
 îmbrocăi 681
 îmbucătări 671
 îmbufnă 758 -
 îmbumbică 676
 îmbumbăci 676
 îmburdă 595, 596
 imenă 380
 imnu 1090
 împândără 823
 împândură 1088
 împestriți 676
 împleteci 1091
 împilostri 380
 împleteci 677-678
 împleți 677-678
 îmoșia 1088
 împotriva 379
 împotrosu 439
 împovărată 443
 împovola 1088
 împresăratură 671
 improcă 681
 improșcă 681 ș. u.
 1090, 1091
 împrospăți 611
 împrospătă 685-6
 împrativă 379
 împușcată 1091
 înăbuși 1089
 înal(t)josul 406
 înălsusurilor 1091
 încai 1091
 încăibără 670 ș. u.
 încăieră 670ș,u 1091
 încaile 400
 încăile 1091
 incailete 403
 încâlci 689
 încalea 400
 încalte 403, 633
 încâlte 403
 încaltea 403
 încaltelea 403
 încârcă 964
 încârcată 443
 încășile 401
 încetinel 665
 încetini 665
 înciocălă 744, 1091
 încoace 398
 încolți 831
 incoti 1088
 încrepenit 1088
 încuncină 513
 îndărăcui 514
 *îndărăpnă 514
 îndărăpnat 514
 îndărăptă 514
 îndărătă 514
 înde 391
 îndemână 925
 îndo 1090
 îndopă 744
 Îndrea 386
 îndrea 388
 îndreptă 849
 Indreș 387
 Indrieș 387
 îndură 672
 înfarmă 758
 înfășcă 381
 înfieră 754, 1088
 (în)fierbăză 758, 1088
 înfiripă 380
 îngăibără 671
 (i)ngan ar. 388
 îngână 388
 'ngârcață ar. 458
 ingenă 732, 1088
 îngrecată 443
 îngreună 513
 îngreunată 443
 îngroșată 443
 înhăță 1090
 înlocă 1091
 înpută 426
 înșelă 1090
 înș 828
 însărcină 964
 însărcinată 443
 înșelă 651-652
 însemnare 424
 însemnătate 424
 înșfăcă 381, 621
 însuși 837
 întâmpină 396
 înțarcă 1090
 înțesă 380
 întorlocă 429
 întoroșă 444
 între „înainte“ 402
 întru să 265
 întruchipă 430
 întrumpică 380
 întunecă 380
 invest 381
 învecătură 429
 ipingea 652
 își 393
 ist 828
 istucan 430
 iți 393
 iuñ megl. 843
 iuțido ar. 398
 iuzbaș 434
 ivăr 745
 jerăgaiu 380
 jintiță 583, 584
 jirtăvnic 434
 jirtvă 434
 joc 905
 jongă 1088
 Jora 1037
 jos 630
 judecată 429
 județ 1067
 junel 428
 junghiu 685
 jupan, -aniță 609

- jupân 378, 379, 604,
     606, 609, 610,
     1090
 jupâneasă 606

 ke neka ir. 266
 Kesari ar, 840
 ke se ir. 266
 kiralecsa 881

 lăbărtă 818
 Iacoviște 836
 lacră 380
 Iagator 438
 Iaiu 148, 818
 Iălătoare 206, 624
 Iamură 411, 431
 Iămuri 410
 lance 1010
 Iânget 381
 Ianț 419
 Iăptucă ar. 187
 Iăpuc 832
 Iăpuș 832
 Iăpuș ar. 832
 Iarg 417
 Iariță megl. 380
 Iaț 419
 Iăută 232
 Iăuțar 232, 444, 868
 Iăviceriu 412
 Ieagăn 356-397, 509
 Ieancă 836
 Ieangă ar. 229
 Ieaț 419
 Iechința 491
 Ieftică vr. 1088
 Ieftingă 1088
 Iegăior 509
 Iegână 509, 849,
     1089
 Iegănaș 509
 Iegănător 509
 Iegănătură 509
 Iegănuț 509
 Iegăr ir 509
 Iegără ir 509
 *Iegenă 511

 Ieit-poleit 429
 Iemn 820
 Iengână 509, 1089
 Ieorda 1087
 Ieostina 440
 Iepădă 823
 Ieșie 223
 Iespede 1088
 Iicări 1090
 Iigănare ar, 509
 Iigânari megl. 509
 Iighioană 439
 Iighiu 999
~~Iihit~~ 1088
 Iimbă 219
 Iindic 310
 Iinghi 593
 Iingură 232
 Iiniște 832
 *Iintiche 390
 Iio(a)pă 448
 Iio(a)rbă 448
 Iiștav 429
 Iogofăt 431
 Iogoliță 732
 Iogornă 833
 Iopadia 969
 Iost 447
 Iostun 446
 Lotrișor 967, 968
 Lotrița 967, 968
 Lotru 967, 968
 Iuă ochi de fiară
     1087
 Iucră 820
 Iucră ir. 820
 Iucrătoiu ar. 664
 Iucru 820, 821
 Iume 1090
 Iunos 433
 Iupiul 803
 Iupșa 821
 Iutaz 459

 măcarde 259-260
 măciucă 208
 madem 4 8

 Măgălie 380
 magherniță 858
 măgură 137
 Măiacan 420
 mainte 4³⁵
~~mal~~ 137
 Mălălăești 428
 mălăieț 603
 mălaiu 225, 594, 598
 599
 măligariu 713
 maltăr 1091
 mamă 137
 mămăligă 225
 mămăligar 232
 mamilă, mamină 833
 mân 426
 mână 564
 mănancă megl. 388
 manc dr. ar. 388
 mancă 593
 mândrie 905
 mândzare dr. 209
 Manea 970
 mângăiu 387
 mangal 876
 mangări 999
 mantică 386
 mănunt 512
 mara ir. 389
 mârâi 436
 măranc ir 388, 389
 mărăsân 718
 mârcoajă 703
 mar(e) 837
 mărineni 1088
 mârlesc 1088
 măștinare ar. 1088
 mătreăț 1090, 1091
 mare 610, 819, 826
 mare ir. 389
 mărmi(n)tu ar. 819
 marne 780
 mărtătoare ar. 435
 mărunț 512
 măruntaie 837
 mărunțică 229
 Masa lui Traian

- masă 223
 măsălar 671
 mătăringă 837
 mătrăgună 819
 mătrafă ar. 603
 mătreața 594, 598,
 603
 mătură 838
 mavruniat ar. 815
 mazărică 232
 mazăriche 390
 mazădă 434
 mblaj ar. 1091
 medelniță 833
 Mehadia 1003
 melc 216
 melesteu 721, 980,
 1089
 melestul 721, 970
 melițoiu 664
 meredeu 835
 mestecăn 396-97
 mestecău 970
 meșur ir. 781
 Micșa 84
 mierlă 780
 mieună 513
 mildzană ar. 660
 mine 401
 mioarcă 446, 448
 miogâlțan 448
 miogârțan 446
 mife 469
 mișină 613
 mișir 429
 misirliu 429
 mișită 448
 miță 429
 mi or
 m n 4 , 447
 Mi ur 4 9
 mi i 469
 n nda i 389
 mnea dr 2 0
 mnev sta 50
 mo ă € 5
 ă 822
- mocârțan 448
 mocirlă 832
 moghiorlan 751
 moină 514
 moină 514
 molfăi 1091
 molid 1090
 molid(v) 818
 molift 818
 molin 690
 mol'u ar. 514
 momâie 572
 monic 452
 Monteoru 1087
 morman 972
 moș 232, 822
 moșie 233
 moșneag 733, 1087
 moț 227
 motălvă 452
 motofâlcă 453
 Motru 968
 movilă 452
 mpeatur ar. 781
 muche 830
 muiă 514
 mulă 843
 muldzară ar. 153,
 209
 mult (cel mult) 639
 munună (murună)
 972
 mură 772
 Mureș 969
 murg 146
 murnu 772
 *muș 768
 Mușa 768
 mușat ir. 767, 1090
 mușat ar. 767
 M șat 768
 mu calagiu 431
 muscălaș 445
 Muscel 819, 1091
 muscur 210
 m stață 137
 mus ăcioară 228
- mușcat'ă) 219
 mușuroiu 664
 muț 230
 muță ar. 209, 449
 muțcă ar. 209
 muzicant 444
- năbuși 836
 năldealului 406
 năljosului 406
 nălvalele 406
 nălvalului 406
 nămiezul 857
 namilă 833
 nămilă 833
 năpârcă 837
 nărăescu ar. 394
 nărococ 443
 năroiu 394
 nărui 394
 năs megl. 394
 năsip 408
 nastur 223
 nat 830
 năuntru 394
 nazdravăn 833
 năzdrăvan 833
 năzui 1090
 ncurpil'u ar. 760
 neka ir. 266
 ndurinare ar. 761
 ndzernu 1088
 neiasită 430
 neghină 970
 nel megl. 393
 nemernic 1088
 neobrăzat 416
 (nepoță) 428, 822
 neslobodă 443
 nevăstuiică 833
 nevoie 437
 nevolnic 435
 ngrușare ar. 149
 ngurpil'edzu ar. 760
 nicări 381
 nicăi u)rela 401
 nime(a) 399
 nimene 399

- nimerile 426
 nimine 426
 nire ar. 761, 730, 1088
 nirlu 1091
 nisane 733
 nițel 1090
 nturinare 1088
 noian 387
 noroc 224
 noroi 394
 noroiu 394
 nou (din nou) 632
 nșirpicat ar. 766
 nturinare ar. 761
 nu-ativăr 433
 nun 233
 numai 639
 nusu 394
 nvirinedz ar. 766
 nvirinat ar. 766
 nutritică 1091
- oajdă 833, 1089
 oală 137
 oară 256, 629, 630
 oare 399, 629
 oare... oare 399
 oarecare 629
 oaspe 611
 oblă(d)nic 833
 oblavnic 833
 obraz 416, 437
 obraznic 416
 obrăzure 437
 obște 720
 oci 250
 odinioară 629
 oglică 834
 Ogristina 440
 olat 426
 Olt 968
 omidă 217, 857
 omor 144
 omrâzl 437
 Onea, Onești 970
- onic 1087
 opreală 432
 oproșcă 682
 opt să 905
 Oradia 969
 Orghidan 1087
 ori 256, 399
 ori ar. 885
 ori .. ori 399
 oricare 629
 ori de 258
 oriinde 401
 Orlea 674
 Orleasca 674
 Orlești 674
 Ostrogovici 1087
 oțări 762, 1088
- pacă 698, 1089
 păcură 223
 pădure 380
 păhar 223
 păi 633
 Paiele Țiganului 423
 paing 836
 paingină 836
 păivan 811
 pală 428
 pălăciuț 380
 pălărie 223
 păletar 412
 pâlțare ar. 762
 paltin 396, 823, 419
 pältin ar. 439
 pamente 426
 pamnețe 426
 pană 223
 panachide 1087
 pâncete 380
 pângănor 1090
 pânducl'e ar. 144
 papă 685
 paparudă 823
 papură 220
 păpușă ar. 224
 para 1089
 pără 698
- paracherniță 412
 păradz ar. 822
 Pârâng 1090
 Părăsita n. l. 891
 părău 818
 pare ir. 389
 păretar 412
 păriă 428
 parip 810
 Pârleap ar. 890
 părteacă 1088
 părtăciune ar. 680
 părție ar. 898
 pasă îmi 414
 pasăre 396
 păsat 679, 1091
 păscos 433
 pasere 396
 pășoiu 446
 păstaie 679, 1091
 păstal'e ar. 680
 păstare 679, 1091
 Paști (a luă) 1007
 păstrez 141
 pat 224
 Pate-rău 414
 pățesc 414
 patimă 436
 pătură 225, 1090
 păun 217
 pazvant(ă) 733
 pazvantu 1087
 pcerde 250
 peatic megl. 396
 peatică ar. 396
 pece 1091
 pedestru 390
 pentru ca să 265
 pentru să 265
 Perlepe 149
 perpeleac 1066
 persan 409
 petec 396
 petur(ă) ar. 225
 piatră meraiie 432
 Picătoarea 450
 picotă 646
 picură 646

- picuriș 646
 piersic 429
 piersică 654
 pil 1091
 pildă 409
 pinaxu 433
 Pișători 450
 pisc 448
 pișcare 449
 Pișolea 451
 pisonu 664
 pistol'e ar. 679
 pițigoiu 664
 pitpălăc 217
 pintă 446
 pizda-țigăncii 798
 plaiu 820
 plămădi 576
 plămădeală 576
 planze, planze ir. 389
 plasă 1088
 plată ar 763
 platân megl. 396
 platan 419
 plătare ar. 762, 1088
 pleamă 734, 1088
 pleată 681
 plehupă 843
 pleopă 843
 pletesc ir. 678
 plimbă 685
 plin ochiu 825
 plisc 448
 plit 448
 ploșe 249
 poancă 722
 poate 636
 pobedi, 409
 pocăltit 433
 pod 224
 podan 435
 Podul lui Traian 422
 Pogonat 1087
 pogori 379, 1088
 poi 633
 pojganie 716, 1089
 pojdic 716
 pojodic 716
 polceră 380
 policră 380
 poet 409
 pomelnic 834
 pominoțu 426
 poncă 722, 1089
 ponce 722
 poncie 722
 ponciș 1090
 ponciu 722
 popândău 446
 Popânzălești 447
 popânzoc 447
 popul'u ar. 1088
 porânghei 593
 porânghi 593
 porlog 832
 pornesc 1088
 poponeț 446
 poșârlie 716
 poșindoc 716
 poslanică 435
 poșodec 716
 poșodic 716
 poșondic 716
 potârniche 829
 potaz 1087
 poțoc 446
 povirlă 832
 povornitoare 450
 poziție (in ~) 443
 Prag(ur) 450
 praștie 682
 Pratul lui Traian 422
 pregiur 425
 preluă 407
 pré-lin 1087
 premândrul 1687
 preminte 1087
 prepinge 734, 1088
 pretutinderea 401, 402
 prică ar. 898
 pricză 418, 439
 pril'u megl. 826
 pringă 391
 proapță 685
 proașcă 682 ș. u.
 proaște ar. 682
 procajea 418
 procatâr 459
 proccă 681
 prooratec 735, 1038
 prooroc 1088
 proșcă 684
 prospătă 686, 1091
 prudit ar. 381
 prunc 137
 puică 217
 puine ir. 389
 pultare ar. 762
 pupăză 218
 purintă ar. 899
 purintă ar. 148
 purligar 833
 purure(a) 400, 402
 pururile(a) 401, 403
 pușcărie 234
 pușche 142
 pușcl'e ar. 142, 144
 răbduliv 432
 răcă 685
 racachiciu 687
 răcăchiciu 689
 răcădui 723, 1089
 răcăi 689
 racaleț 687
 răcăleț 688
 racaliciu 687
 răcăliciu 688
 răcămnete 687
 răcămete 687, 689
 răcan 688
 răcănel 687 ș. u.
 1091
 răcățel 687, 689
 răcăteț 688
 răchițel 687
 răcni 689
 rădiche 390, 1091

- răduce 418
 răf 752
 raft 432
 răgădui 723, 1089
 răgăt 689
 răgaz 823
 răguși 689
 raită 706
 *râjnă 770
 râjni 764, 770
 râjniță 769, 770
 râjnitoare 770
 Râjnov 769, 770
 fâlă 564, 567, 660
 rămă 685
 rāmas 433
 rană 378
 rānă 562-6, 778-80,
 1090
 rānc 768, 769
 rāncă 768, 769
 rāncaciu 768, 769
 rāncău 768
 *rānce 769
 rānci 769
 rānză 818
 rapanghel(e) 735
 Rāpa i Potorii 798-9
 rapoi 391
 *rāră 567
 Rarău 674
 rāschirat 433
 rāscovăit 878
 rāșghină 620
 Rāsdescu 1087
 Rāșinar 1090
 Rāșnov 1090
 rāspas 754, 755
 rāsuceală 224
 rāt 448
 rātan 688
 rātăci 675
 raton 459
 rāv ir. 393
 rāvan 811
 rāvār 574
 rāvāși 878
 rāzbună 849
 răzimă 380
 răzint megl. 394
 răzleț 660
 Răzvan 1087
 rde ir. 393
 recrut 688
 ref 752
 refec 685
 rence ir. 392
 ridiche 390
 rif 752
 rile 380
 roabă 745, 1091
 rocoși, a 426
 rofi 838
 Rohia 474
 Roșia 440
 rost 448
 rosteu 432
 rotat 810, 1088
 rouă 421
 rpę ir. 393
 rvu ir. 393
 rugină 234
 rugumă 386
 rumse 250
 runtru ir. 392
 rupe 414, 415
 ruptă 436
 ruptaș 436
 Rusalii 1068
 rușchiu 680, 867,
 1091
 Ruțelu 1088
 rutesu 380, 736
 să 264, 265
 săcălaș 748
 Săcărămb 1087
 Șadārvan 1087
 șaf 1091
 sālāmāndră 819
 sālāmāzdră 819
 șalău 1087
 salcām 1092
 salțină ar. 660
 Sāmāndila 1087
 sāmār 211, 843
 sāmăbătă 137, 850
 Samca 822
 sām 388
 sāmātate 388
 Sanca 822
 Sām Nicoară 387
 sāmīnos 433
 sāmītoare 451
 sāmītură 408
 șārādău 874
 saramură 574
 sārātor 1088
 sārbescu ar. 1088
 sarčina ir 383
 sārguī 1088
 Sārītoare 450
 sārnic 454
 sārśam 742
 *șaf 823
 Sāvai 1070
 săzū 250
 scacaleț 445
 scală 419, 1090
 scālāmbă 660
 scālcea 690
 scālcează 690
 scālciă 689
 scaldă 685
 scālciu 660
 scand megl. 821, 828
 scānd ir. 821
 scāpāră 887
 scarpă 1087
 scārpină 512
 scaun 828
 (s)chīeună 513
 schilod 736, 1088
 schimboare 664
 sk'imirat ar. 650
 (s)chionă 513
 șchīopătă 679
 scl'īntīșu ar. 1088
 șcl'oapic ar. 679
 scoate 668, 1091
 școlar 254
 scoroci 380
 scotoci 835

- Scradă 1087
 scripcar 444
 scrum 211
 scruntar 627, 969
     1090
 scurteică 224
 scucnes megl. 890
 se ir. 266
 secelă 380
 secremențesc 1087
 semt megl. 828
 Sfârâitoarea 4.0
 sfârc 429
 sfârçuș 407
 sfinteță 696
 si „fi“ 250
 și „fi“ 250
 și conj. 253-4
 sicătaie 673
 siliman 660
 Silistra 855
 simandicòs 424
 simberazmă 1087
 simi(n)ț ar. 819
 sine 401
 sinekeman 445
 Sinziana 440
 sireapie 439
 siriți 380
 șiroiu 834
 sistar 446
 skımenü 875
 șleaf 745
 șleah 745
 șleav 745
 Slimnic 836
 slut 1090
 smântână 137, 378,
     605, 617, 1091
 smântâni 386, 616
 smântăre ir. 383
 smârd 691
 smârdar 691
 smeriu 426
 smetic 835
 smidă 7:6
 smirdă 691
 smirdar 690-691
 șoacăț 446, 447,
     1091
 soace 777
 soage 777
 șoalda 745-6, 1090
 șleau 745. 1091
 soartă 228
 șobolan 218, 446
 sogă 777
 sol 822
 solomâzdră 820
 șolomâzdră 820
 solz 850
 șomâc 446
 șomâldac 454
 șopârlă 833
 sor 1090
 soric(i) 1090
 șoricu 810
 soriciu 1088
 șoric 1090
 sorocină 448
 sorocovăț 456
 Șorogari 805
 șorță 1089
 sovâlă 777
 spăcel 1088
 spălăcanie 678
 spălăci 1091
 spân 387
 spârnău 1087
 spăstrescu ar. 233
 șpec 432
 spesu ar. 754
 splină 212
 sprânceana dealului
     453
 sprijoană 685
 spură ar. 212
 spuță ar 835
 spurc 446
 șpuriu 435
 spurnă ar. 212, 885
 spuză 212, 885
 stăflit ar. 448
 stambă 737
 stână 137, 378, 381
     ș. u ; 605, 617,
     1091
 stână ir 383
 stane ar. 381
 stâncă 378, 379, 1091
 stânărie ir. 383
 stânga 230
 stânjen 224
 stăpân 149, 378, 379
     604, 605, 610, 611
     616, 617, 1090
 stăpânătate 426
 stârci 834
 stare 382
 stârni 691
 stârnesc 1088
 stârnut 838, 839
 stătuii 390
 staur 625, 780
 stavă 454
 steap 709, 746, 1089
 Stelian 1087
 stelnită 833
 steneap 1088
 ștepleag 746
 șterge 825
 sterios 1087
 (a) ști a treia ș'a
     patra 1087
 sthotvorē 431
 știhurt 410
 stincă 379
 stinghe 623, 625
 știp 746, 1091
 știr 1092
 știrighiață 616
 (cu)ștu 233
 stobor 625
 stogoșă 1087
 ștôlmii 454
 străghetă 617
 străghiață 616
 străgl'ată ar. 616
 straiță 823
 strajne 412
 strânge 573
 strănghi ar 593
 Strapazan 1087
 straste 433

- streche 592
 strechiă 592
 streped 603
 strigăt 396-397
 strugure 838, 969
 strungă 623, 625
 stupai 737
 stvâr ir. 821
 şub 380
 sudalmă 929
 sudit 435
 suger 178, 213
 Sugari 213
 sulă 137
 sulă ar. 765
 sumă ar. 1088
 sumuroń ar. 380
 Sunători 450
 supărare 415
 şupărteacă ar. 1088
 supravieţuiri 301
 şuşcă 679
 sustă 679
 şuştiă 700 1089
 sută 822
 suzlă 448
- tabon 454
 ţacălie 748
 ţăflă 452
 ţaglă 743
 taifă 454
 talaichită 435
 tălămb 876
 tălhar 807
 tălhiş 807
 tălhuiri 807
 talion 738
 tălvă 452
 tămaie 378, 601, 618
 tămăiar 690
 tamonlăc 454
 tămpănă ar. 396
 tămpină 396
 tămple 660
 ţanc 746
- ţanc 1090
 tândală 685
 ţandără 671
 ţandură 709, 1089
 ţăp 746 1091
 tapă 680-1
 tăpăranie 380
 tăptir ir. 380
 Ţara Anadolului .
 1089
 Ţara Dorului 246,
 1089
 tarabă 764
 tărăboiu 763, 1088
 tărăgână 513
 tărăbacă 764
 tărăbăci 764
 ţârloiu 664
 tărână 673
 tarpan 738, 1088
 tărăsină 885
 tărăta-părta 1087
 tartaj 456, 1087
 ţărătam 748
 tărăoasă 443
 taş-iolu 421
 Tatos 628
 Tatul 628
 tăun 643 ş. u.
 tăufe 469
 tea (tă, ta) să ar.
 265
 teflu 448
 telerueă 574
 ţelină 836
 teară ar. 385
 terebelcea 1088
 Thighinea 1087
 ţibă 647
 Ţibuleac 1087
 tic 448
 Ţichindeal 1087
 ţiclău 747-8, 1090
 ţicniiri 433
 tifericesc 458
 ţifli 649
 ţigan 444
 ţigmău 452, 453
- ţilipric 380
 tine 401
 tinţigar megl. 877
 ţip 646
 ţipă 646
 ţipos 430
 ţiptiric 649
 tire 469
 tiri 469
 ţiritońu ar. 664
 Tisa 969
 tisă 823
 tist 929
 tisug 742
 Titireci 1087
 titvă 452
 ţiu 448
 ţiurare 449
 ţiurę 469
 ţivlic 649
 ţivli 649
 tiz 234
 toacă 685
 toară ar. 630
 toarce 669
 tobă 234
 tociă 972, 973
 tocmagı 1087
 topă 1091
 tora ar. 630
 tragăm 513
 trăgână 396 7, 513
 trâmbotaş 999
 Trâmpoiele 391
 trandafir 138
 tra să ar. 265
 treacăt 396-397
 treiera 671
 trēmur ir. 780
 troară ar. 630
 troaş 1089
 Troia 420
 troian 419, 420, 440
 Troianul cerului 423
 tucmırı ar. 459
 tufă 212
 tulă ar. 764
 tulaı 807

tuleni 1068
 tumurlac 432
 tun 685
 țup ar. 380
 tupilă 381
 Țura 1087
 țureac 838
 Țurlie 1087
 țurloiu 664
 turmă 146, 214
 turtă 214
 turtură 218
 țuscan 446
 tutindenea 401
 tutinderea 401
 tuturinde(ne) 401
 țuțuiu 747
 țuvlă ar. 764
 tvoreț 410

uimăci 676
 uită a se 838
 ulceă 137
 uluc 820
 umultui 108°
 unde 43⁵
 undrea 388
 Undrea 386
 unpregiur 425
 *urdă 5b5
 urdă 582-4, 586, 595,
 772, 777-8, 887
 urdi 583, 586
 urdoare 587, 777-8
 ureș ir. 629
 urechelniță 834
 urecheriță 834
 ureză 759
 uric'uşă megl. 823
 Ūrlătoarea 450
 urloiu 850
 urmă 772
 uroaie 664
 urzi 431
 urzoiu 664
 ușcă 679
 uscalnița 874
 usturoiu 664

vacă ar. 898
 Văcăruia 804
 vag 1091
 a vai 1070
 (vâjlă) 836
 văjoaie 664
 văjoiu 450, 451
 vâl 831
 vâlar 806
 vâlătug 380
 vâlug 820
 vâlceă 137
 vale 234
 vânăț 1088
 vândrălău 714
 vântă 1088
 varășa 731
 vârgheșcu ar. 835,
 1088
 vârhovnic 417
 văroare 431
 vârstnic 434
 (vâșlă) 836
 vataf 900
 vataf(iu) 191
 vatah 900
 vătămătură 426
 vătrañiu 667
 vază 1090
 văună 513
 vechiu 390
 veghe 830
 veghni 830
 velinți 380
 velvâr 1091
 vervâr 1091
 verver 745
 verincă 738
 vete ar. 900
 vier 459
 viers 410
 viespar 1075
 viespe 1075
 viğădui 724
 vijelie 234
 vijlă 836
 vinăriiu 224
 vinimeriu 739

vioară 594,
 violinist 444
 viorar 444
 virigan 666
 virij 460
 virvâr 1091
 vitreg 230, 804
 vitrig 230
 vitrigă 130
 viță 220
 Vlahii buni 1092
 vlek'uar 381
 voame 1091
 vodac 1087
 vorbă 838
 vorbi 838
 vorbesc 1088
 vornic 841
 vorovi 3b0
 votș ir. 629
 vrajă 438
 Vrancea 1070
 vremelnic 834
 vruindu 918
 vultur 153, 218
 yinglă ar. 381
 za ir. 266
 zăbun 225
 zăgărnă 573, 583
 zăguli 1087
 zalud 434
 zâmbile 660
 Zămnic 1066
 zănat 740, 1088
 zancracută 445
 zandan 739
 Zarand, 841, 1070
 zărghit 433
 Zărnești 771
 Zarzavela 816
 zburat 655-656
 zburdă 592, 593,
 838, 1091
 zburdalnic 838
 zlamă 578
 zer 578

zestre 178, 225
zezeran 446
zgaibe 673
zgâibârăce 673
zgaide 673
zgâlțâi 970
zgarbură 740

zglobiu 432
zgomot 835
zgreptână 513
zgrîbuli 623
zguduî 838, 970
zgurhescu ar. 657
zîcaș 444

Zimț(i) 746-7, 850,
1090
zisam, „visam” 250
zmelciu ar. 216
zmirdă 690
zmirdar 690, 1091

romanice

abeille fr. 856
absconser v. fr. 825
acciaio it. 973
adjires valon 826
adora tirol. 642
agagencia v. trevis.
529
airál, arál, eirál,
erál, canav. 536
airi, eiri, era, canav.
536
alabarda ital. 952
allicium v. solandro
964
allestire it. 964
altare it. 142, 182
amido it. 601
appicare it. 622
arcoboan cador. 960
Arđiné canav. 961
arvina ęriına, ę-
riına canav. 956
Arzola, Azola, ca-
nav. 961
avane cors. 401
Azaria, Assaria, ca-
nav. 961
Aziar, Leziaur ca-
nav. 961
azzar, romagn. 825
azzaru sicil. 825
azzer parm. 825

babane cors. 401
badia canav. 949
baravęntán piemont.
951
b ęcca bellinz. 945

bașerga, arbed, val-
magg. 945
bašić borm. 945
bašüş, valmagg. 945
Bazocha, canav, val-
sesian. 945
bažóka, canav. 944
bazilia canav. 944
bera, grav. 587
bera savoij. 537
biere v. fr. 537
biotín, valsoan 963
bissabò, bellun.
960
bissabova, istrian
960
bissebove, friul. 960
bizzòcco, bizzò-
chero, it. 945
blötún, Chiomonte
963
boa, comasc 960
boál trent. 957
boga, v. it. 959
boga, venez. veron.
lombard. 958
bòga, parm. 958
bogh, milan. 958
bombardiere, it. 953
bordone it. 592
bord romanic 221
bordon span. 592
bordone it. 591, 592
bougua, v. engad.
958
bourdon fr. 592
bo(v)a, it. retorom.
957, 958, 960

boval, trent. 957
bove, friul. 97
bran, Val de Sauires
571
Brancie, canav. 962
Brangi canav. 962
Brangané, canav.
963
Branganella, canav.
963
bręinva, Valsoana
961
Brenga, canav. 962
n. 1
*bręnga canav. 962,
963
bręngi francopre-
venz. 962
bręnge, Ceresole
Reale 961
Brenghi, Brenghette,
Brangiette, Bren-
giai, Brangei, ca-
nav. 962
bręngi, Ribordoné,
Noasca 961
Brengo, Brengol,
Bregnolo, Brengul,
Bregnola, canav.
962
bręngol, canav. 962,
963
bręn gola, canav. 962,
bręngo(l)a canav.
963
Brengori, canav. 963
Brengueto, canav.
963

- brénguna, traver-
sella, 963
Brenler, canav. 962
Brenuaz, val d'aost.
962 n.
brenva, -etta, val
d'Aost 961
bręna, valsoan,
canav. 961
Brenva, val d'aost
962
Brenva, Brenves,
Brenvetta, Bren-
vey, canav. 963
brenžol, val magg.,
ossol. 961
brentán milan 951
brinzí savoje 961
bron b.-mane. 751
brouha prov 571
brunie, broigne v. fr.
571
brunnia ranc 571,
572
bruwantan, -a pive-
ron. 951
buove v. it. 958
*butt roman. 969
- cabi canav. 959
čabi canav. 959
Calossa, -e canav.
956
Calosso canav. 956
calusa canav. 957
calusót canav. 956
cambi canav. 959
čammani sard. 401
capot franc. 652
cappio it. 959
carciofolo 1088
casál prov., catal,
span 536
casál, ciezál piem.
alpin. 536
casale roman., ca-
nav. curial 529,
536
- casaletum lat. curial,
canav 536
casali canav. curial.
536
casalito canav. cu-
rial 536
casiamento canav.
curial 536
casamentum lat. cu-
rial, bergam. 536
Casivisi, casavizio
canav curial 536
cássar 537
Cassetta canav 956
cassina lat. mediev.
piem. 536, 537
casso canav. 537
Cassola canav. 957
Cassone canav. 957
cavo it. 959
cella v. it 948
celle v.-fr. 948
cello prov. 949
cesiòl friul 947
chable fr. 959
Chiaffredo piemont
965
Chiépolo 965
Chisone canav 958
Chiusella canav. 958
cian, -a piemont. 965
ciano it 955
Ciesal, Chiesale, Ce-
sale, Zessal canav.
curial 536
cima it 143
Ciónesi trent. 965
ciotola it 194
cimbori cat. 946
cimborio, -orrio, ci-
morro span. 946
čittane cors. 401
Ciúpese ven 965
chologna collegna
lat curial canav.
537
čórčola trent. 961
Cordola, Cordoa
- canav. 963
Cornariolio, -aro-
lium, -aiolo canav.
963
corte canav. curial.
535
cortevecio, corti-
vecio v.-canav cu-
rial 528, 535
cortinetum lat curial
canav. 528
couenne fr. 972
coulisse fr. 965
countènt, countentin
piem 531
cuda di dragu v
drangunara
čurčel borm 961
curtificium, corta-
uecium lat. curial
canav. 528, 535
curtincium, corte-
uecium lat curial
canav 528
- daschè it. 272
darbèl canav. 961
Darbelley canav. 961
data canav. curial
530
de roman. 256
decenu lat. curial
canav. 532
drangunara, cuda di
drągu sic. 960
- effronté fr. 416
éles valtellin 964
endurer fr. 672
eni sard. 401
escrène v.-fr. 946
esteou(b)le v.-fr. 613
- famija canav. 944
fante, fantino da

- picca, picche it. 953
 fascia it. 195
 Fil- v.-piemont 527
 filii „agnati, discendenti“, Fi- lat. curial ital. 526, 527
 foga canav. it. 960
 fredaia trent. 540
 fradaya v.-trent. 540, 963
 fraia ven. 540, 965
 fraiar trent. 965
 fuęra canav. 960
 Galenca canav. 963
 galossa piem. 956
 genia it. 621
 gesa it. settentr. 946
 giubbone it. 225
 granche v.-fr. 948
 grancia v.-it. 947
 grange v.-fr. 948
 grangia piem., v.-it. 949
 *gres-, grets- rom. 973
 grès fr. 973
 greto it. 973
 gudena fr. 972
 d'heure v.-fr. 630
 d'houra cat. 670
 hôtél fr. 857
 impiccare it. 622
 kaštrón trent. 963
 ka(v)o ven. 959
 kazál valvest. 536
 kazalič com. 536
 kazarič bergell. 536
 kazè, kazèi, kazí 536
 kjaštron anaun. 963
 kö fr. 971
 kuđis Chiomonte 964
 kusine cors. 401
 labarda it. 952
 lambarda nizzardo 952
 lambardan genov. 951
 lambardier nizzard 952
 lambardo v.-it. 951
 landille fr. 390
 Langobardia 950
 laparderi sicil. 953
 laparduni sicil. 953
 *lár.ę s canav. 961
 larme du sapin fr. 962
 lart Ingria 962
 *la(r)ze canav. 961
 Larzey, Lazey, Larseys, Larzy, Larzettaz, Larsoles, val d'aost. 962
 Las-, Lassetta, e Laz-, Lazzetta, -e canav. 962
 Lassasso canav. 961
 Lasiglie, Laziglie canav. 961
 Lasinei, Lasinè, Lasinetto Lažinej Lažiní canav. 961
 Lasino canav. 961
 Lasum canav. 961
 lavenca, -če, -cí canav. 963
 Lazer, Laser, Lasir, Lassier, Lezir, Leyser, Lasero, Lazera canav. 961
 Lazolo canav. 961 n1
 Lazotta canav. 961
 leč renden. 964
 lendemain fr. 857
 leņga canav. 962
 leņva valsoan., val d'aost. 963
 lesto it. 964
 ličs sopraselv. 964
 lis friul. 964
 lisso v.-friul. 964
 löx renden. 964
 lombard v.-fr. 951
 lombarda trent. 952
 lombardée v.-milan. 952
 lombardo ital. settentr. 951
 au lombre fr. 857
 lotto canav. curial 530
 lourd fr. 844
 lumbarda bologn. 951
 lumbart valsoan. 951
 lumberda romagn. 952
 mačaraunę abruzz. 954
 machine raguz. 954
 macigno it. 954 n. 1
 mácina it. 9:4
 Mácina bresc. 955
 macinata v.-moden. 954
 magene raguz. 954
 magina logud. 954
 maina lucchez. 954
 maison fr. 857
 maknúr vegl. 954
 Malésina canav. 962
 maļęžo piemont. 962
 manteca span. 386
 manto span. 386, 617
 marèt valsoan. 951
 mariöl canav. (Locana) 963
 mariovèra canav. (Locana) 963
 Markirola, Markiola canav. 963
 masciata Valle del Langro 947
 masene raguz. 954

- Masne comasc. 955
 Masné bresc. 954
 materon span. 385
 mató cat. 385
 maton fr. 385
 mat tje fr. 385
 mazaña emil. 954
 maziñi vegl. 954
 mazna valsugan. 955
 mehõ valon. 613
 meleze v.-delfin 962
 mélèze fr. 862
 melze franc. alpin.
 962
 merda, Merdanzone
 canav. 960
 meule fr. 954, 972
 meulon fr. 972
 mola it. eng. log.
 prov. catal, 954
 molar bress. forez
 molegna trent. 954
 molicello, molcello
 it 954
 Moline, Molinatte
 canav. 954
 moló prov. 954
 moltonus lat. curial
 piemont. 964
 monta it 964
 monto lat. curial pie-
 mont 964
 montone it 955, 963
 montonus lat. curial
 piemont 964
 morra v.-piemont,
 Valle del Langro
 947
 Mosi cremasc. 955
 moso, mosa v. lom-
 bard centr. 955
 móss trent 955
 mostos it. nord. 768
 motonus lat. curial
 piemont. 964
 motta it. settentr. 954
 mouton v.-franc. 964
 možna, móžena trent.
 954
 možna trent. 956
 mozo span. 767
 muela span. 972
 muele span 954
 mulon, mulon v. fr.
 972
 mukna vegl. 954
 mule fr. 972
 mulon fr. 954
 multon v.-franc. 964
 multonus lat. curial
 piemont. 964
 munta piemont. 964
 munté piemont. 964
 munto lat. curial pie-
 mont. 964
 murra lat. curial
 piem. 947
 mušu genov. 767
 mužna, v. možna
 trent.
 Nata span. portg.
 385
 natta neap. lomb.
 385
 nonę arpin. 401
 novelliere it. 431
 obrizzo it. 431
 og, ov lugan. 960
 oga lombard. alpin.
 oiseleur fr. 857
 d'ouero nprov. 630
 ov, og lugan. 960
 pala tent. cador.
 bellun. agord. pri-
 mier. piem. tesin.
 valsug. 956, 957
 palavrina canav. 956
 palo it. 956
 paschl piem. 531
 pasquèr canav. 531
 peroni sard. 401
 pertia canav. 944
 pic fr. 449
 piune cors. 401
 pomette fr. 857
 rabbia, Rabbioso ca-
 nav. 960
 rac eng. 689
 raca eng. 689
 ragos tirol. 689
 ragoșera tirol. 689
 rais bergam. coma-
 sco 543
 raise ven. 542
 raiza ligur. 542
 ranche fr. 769
 rancher fr. 869
 rancolho portg. 768
 ravine fr. 957
 Ravinelle canav. 957
 redes valtellin. 543
 reis, rais piem. 542
 reni sard. 401
 ricotta it. 583
 ronc cat. 689
 ronco span. 689
 rúndula piemont.
 963
 rúnduna Traversella
 963
 Savenca canav. 963
 sboa bellun. 960
 šboa valmagg. 957
 scharum lat. curial
 canav 530
 sche (pl.) canav. 530
 scheirollio canav.
 curial 530
 scheva canav. curial
 530
 scheye canav. curial
 530
 schuja canav. curial
 530
 sedim friul. 536
 sedumen lat. curiale
 bergam. 536
 sembler fr. 45
 Semifonte it. 950

şen canav. 536
 sentine cors. 401
 Servaiole=Servaule
 canav. 963
 sian v.-venet. 965
 sim silm canav. 536
 simp quarnez 536
 şinę arpin. 401
 smuliné piem. 954
 Solignano it. 950
 sommité fr. 417
 Spano sard, 387
 squarolo canav. cu-
 rial 530
 squarra lat, curial
 canav. 530
 stella it. 956
 sterla ital. settentr.
 956
 stoppia it. 613
 stoppione it. 613

 teni sard 401
 Thionville fr. 965

tiburio mil. 946
 Triépolo it. 965
 Tione trent 965
 toma prov. 581
 toupe v.-fr. 438
 treni sard 401
 tromper fr. 415
 troncarea it. 620
 truite fr. 439
 tsezó vionn. 536
 tuma calabr. piem.
 sic. 581
 tumazzu sic. 581
 tuni sard 401

 uni sard 401

vaglier engad 830
 vallecillo sp. 137
 vallicella it. 137
 vaucel prov. 137
 vagghiare it. 830
 vegere v -venet. 961
 vegla friul. 830

veghiare it. 830
 venire in capo it 434
 vivi canav. 549
 (v)óga, lombard-
 alpin 957, 960
 volta it. 629
 vóga valbregagl. 960
 vogare it. 961
 vone cors. 401
 vrotaku sic. 395
 vrotiku sic. 396
 vuger, vogá, lom-
 bard-ven. 961
 vuger valbregagl.
 960

zbadéc sopraselv.
 957
 žbuada sopraselv.
 957
 zian ital. merid. 965
 ziano v.-it. 965
 zimborio portg. 947
 znèia emil. 526

slave

acz bulg. 220
 altar bulg. 141, 142,
 181
 altarj vsl. 141, 182
 aranija sârb. 148
 Arčer sârb. 394
 arnič bulg. 130, 220

 bačva sârb. 381
 baér bulg 20
 baior rut. 220
 balaura sârb. 149
 Balšić 821
 Banišor bulg 146
 Barbatovci sârb. 145
 Barbatovo sârb. 145
 Barbulovci bulg. 146
 bar sârb. 382
 barza bulg. 150, 215
 barzast sârb. 194
 barzav sârb., bulg.
 149, 193

barzilo sârb. 149
 Barzilovica sârb. 149
 bžszka bulg. 130,
 227
 bat sârb. 382
 bztz paleosl. 382
 Batulci bulg. 147
 batut bulg. 194
 bega 969
 bešika sârb. 148,
 227
 bešiha rut. 227
 bešuga rut 227
 bezmatok rut. 677
 bezna bulg. 227
 bjeg 969
 blanda sârb. 230
 blânda bulg. 230
 blato vsl. 153
 blynda rut. 230
 bóginja s.-croat. 439

bordei bulg. 220
 bordel' bulg 220
 botrak bulg. 215
 bóturo bulg. 221
 brašino bulg. 771
 brašno s.-croat. 771
 brezza sârb. 148
 brynza morav. 581
 bučimiš bulg. 218
 Bučina sârb. 218
 búhxr bulg. 176
 Bukorovci bulg 145
 Bun sârb 219
 bunika bulg 218
 bunika sârb. 219
 Bunilo sârb 219
 Buniša sârb. 219
 Buislav sârb. 219
 Bunojevič sârb. 219
 Bunoševac sârb. 219
 Bunovci sârb. 145
 Bunovi sârb. 219

- Bunović sârb. 219
 burag sârb. 149
 burdei bulg. 220
 burdel' bulg., sârb. 220
 burkan bulg. 221
 burta bulg. 226
 butl'a sârb. 1089
 buturica serb.-croat 666
 buza bulg. 226
 buzice bulg. 227
 byšuha rut. 227
 bzıkavka ceh. 592
 bŭžŭ bŭžčeti v. slav 592
 cvětj bulg. 179
 cymborium pol. 946
 čadica vsl. 137
 čamuga sârb. 380
 čar bulg. 130
 čarčaluša bulg. 221
 čarčaluška bulg. 221
 Čerbul bulg. 146
 Čerčel bulg. 145
 čimbur, -ura, uři, -oři ceh 946
 Čirčilat bulg. 146
 clantă bulg. 222
 čokzrlán bulg. 215
 Čorul bulg. 145
 čotara slov. 194
 čotura bulg. 194
 čuma bulg. 142, 230
 čutara slov. 194
 čutura rut. 194
 čutura bulg., sârb. 194
 da 264
 dake, dakle, daklem sârb. 272
 děl' sârb. 148
 destur bulg. 228
 D'evrske sârb. 883
 Dimitor sârb. 145
 Dinara sârb. 833
 dižma bulg. 228
 dobra bulg. 137
 dobrŭ bulg. 137
 domna bulg. 231
 drakulu vsl. 142, bg. 184
 drapuzno bg. 130, 228
 Drivost sârb. 883
 Durmitor sârb. 145
 džugla bulg. 229
 -ecka rus. 806
 -enika rus. 806
 eška bulg. 186
 faca 148
 faštam bulg. 622
 faša bulg. 195
 fečor sârb. 195
 Fečor Marko 195
 fičor bulg. 195
 findcı bulg. 130
 flojara rut. 588
 floriciika bulg. 191
 flutur bulg. 221
 foienfir bg. 130, 219
 frula sârb. 148, 588
 fucija sârb. 750
 fujara morv.-sloven, pol 588
 funija bulg. 229
 furda bulg. 214
 furka bulg. 195
 furkulica bulg. 198
 furna bulg. 198
 furuna sârb. 198
 furun bulg. 198
 gagrıca sârb. 215
 galbin bulg. 130 231
 gälčava bulg. 228
 galova rus. 291
 Ganga bulg. 229
 gargarica bulg. 177, 215
 ğatz bulg. 222
 gidija bulg. 750
 giban bulg. 216
 glzčka bulg. 228
 glzkk vsl. 228
 gluma bulg. 229
 gologan bulg. 231
 građŭ vbg. 569, 570
 gramorada bulg. 177
 gređa vsl. 222
 grı(e)nda bulg. 222
 grob bulg. 137
 grušati sârb. 149
 grušavina sârb. 149
 gruševina sârb. 149, 584
 Gudače sârb. 884
 guna bulg. 199
 guña sârb rus. 199, 220
 gunia pol. 200
 gunja slov. 200
 gura bulg. 219
 Gurgul'at bulg. 145
 guša sârb. bulg. 201, 202
 Gušak sârb. 202
 guturač bulg. 202
 ha s.-cr. 252
 *haša slav. 706
 horda pol. 584
 houně ceh. 200
 Hrmaň sârb. 145
 hrńkaš sârb. 149
 hurda bulg. 214
 hurka bulg. 195
 huña rut. 200
 hurna bulg. 198
 hvaštam bulg. 381
 chyrdá rut. 707
 intaçiti sârb. 149
 iskzłcamz bulg. 690
 izba rus. 857
 izkzłcamz bulg. 690
 jabušoliti sârb. 149
 jako(že) p.-sl. 276
 Jarbata bulg. 147
 kačula bulg. 202
 kalušar bulg. 190
 kaluš bulg. 190

- kalčine sârb. 756
 kâlča bulg. 690
 kalčuni bulg. 203, 756
 kâljuga sârb. 749
 kanura bulg. 204
 kanura sârb. 204
 Kanurić sârb. 204
 kâzpcina bulg. 227
 kâzpcinz bulg. 177
 kaprar bulg. 130, 231
 kaprul bulg. 222
 kapruš bulg. 207
 karara sârb. 148
 karati bulg. 146, 205
 karlik bulg. 204
 karljuga bulg. 204
 kârlug bulg. 204
 karuca bulg. 147, 205
 karuce sârb. 147
 kasatura bulg. 207
 kâztron bulg. 222
 katerva ucrain. 970
 katinar bulg. 222
 katun bulg. 205
 katun(a) sârb. 205
 katuni sârb. 148
 katuš pol. 1091
 katuša rut. 656
 katusz polon. 666
 kâvuš rut. 667
 keptarče bulg. 205
 kičer sârb. 151
 kičerz bulg. 151
 kijakz bulg. 176
 kivš rut. 619
 kl'anca bulg. 222
 Klin sârb. 884
 kniga bulg. 179
 kočenica sârb. 148
 kolastra bulg. rut. 205, 206
 kolastro bulg. 130
 koleda bulg. 140
 *kolici sudslav. 831
 komka bulg. 140
 konč bulg. 130, 227
 kopsa sârb. 148
 koptor bulg. 223
 korda bulg. 206
 Kormata sârb. 145
 Kormatura sârb. 145
 Kornet sârb. 145
 Korona sârb. 145
 koruna bulg. 207
 košara bulg. sârb. 207
 kosti vsl. 208
 kostura bg. slov. 207, 208
 kotrec slov. 741
 kousz polon. 619
 kovšu rus. 619
 kračun bulg. 141, 142, 182
 Kračunište sârb. 184
 kračunŭ vsl. 141, 142
 krâlig bulg. 204
 krapŭ vsl. 137
 Krbul bg. 146
 krecavo bg. 229
 krecav, sârb. 844
 Krecul(ь) bg. srb. 844 146, 844
 kriv 969
 krnata sârb. 148
 Krnul bg. 145
 krpuša, sârb. 204
 krupa krupica, v. slav. 546
 kulastra bg. 138
 kułastra pol. 206
 kum bg. 140
 kumnatul bg. 130, 231
 kupa bg. 139, 208
 kupoi bg. 216
 kurastva slov. 206
 kuskurz bg. 130, 232
 kuzunači bg. 225
 kvasz- 577
 lac sârb. 147
 laja sârb. 148
 lauta bg. 232
 lautar bg. 232
 lešija bg. 223
 ličiti sl. 753, 754
 Ligati sârb. 145
 Ligatič sârb. 145
 Ligator sârb. 145
 limba bg. 219
 lingurz bg. 232
 mačuga sârb. 148
 mačukz bg. 208
 majakz rus. 420
 Makarska sârb. 883
 malai bg. 225
 małz pol. 216
 mama bg. 137
 mamaliga bg. 225
 mamaligar bg. 232
 mâna bg. 130
 mandzarabg. 153, 208
 martur bg. 130
 marunczkz bg. 229
 maruncika bg.
 masa bg. 223
 mazarikz bg. 130, 232
 melčo bg. 216
 mēlŭ bg. 137
 meredov sârb. 837
 Merul bg. 146
 meța paleosl. 385
 mlēti v. slav. 602
 moc bg. 227
 *močidlo 832
 mogila bg. 137
 mol bg. 137
 moš bg. 232
 mošija bg. 233
 mošika bg. 232
 mošiko bg. 130
 Mošino bg. 146
 mošul bg. 130
 moșuna sârb. 148
 mrgela sârb. 149
 Muć sârb. 884
 mucka bg. 209

- multan pol. 814, 1088
 mura bg. 138 159, 209
 murg bg. 210
 Murgaš bg. 210
 Mušat bg 147
 muškáto bg. 219
 muskur bg. 178, 210
 mustăčuri bg. 228
 mustak bg. 137
 mut bg. 237
- nasturi bg. 130, 223
 Negrișori sârb. 145
 nepot bg. 130
 Novosel bg. 892
 nunko bg 233
 nuși bg. 233
- obraza pol. 416
 oltar bg. 140, 181
 omidă bg. 130, 217
- pahár bulg. 223
 pakura bg. 223
 pana bg 223
 papura bg. 219
 papuša bg. 224
 parlog sârb 149
 Pasarel bg. 146
 pastrenije vsl. 141, 233
 pastrija bg 233
 pată blg. 224
 paun bg. 141, 217
 paunū vsl 141
 pavă vsl. 141, 217
 pavun sl. 217
 pehar sârb. 223
 petițe bg. 130
 petura bg 225
 Pičor bg 147
 pitpălak bg 217
 plăci mi bg. 130
 plai sârb. 149
 pofta bg. 130
 poganin bg. 140
 okakam bg 233
 ppomana bg., sârb.,
- rut. 193
 Poreč sârb, 883
 poročka rus. 682
 Prijot sârb. 145
 praķū vsl 137
 proč(i)kati slav. 683
 pročka sârb. 682
 pučos bg. 130, 230
 puika bg 217
 pujka sârb. 217
 pulaka rut. 217
 Puliofci bg. 146
 pupaza bg. 130
 pupzaz bg. 218
 pura sârb 148
 Purčenica bg. 146
 pușkarija bg 254
- Rabar sârb 394
 Radulovci bg. 145
 rasučala bg. 130, 224
 Rilodach bulg. 160
 rimska česta sl. 423
 Rodope bg. 160
 rok 130, 234
 Romanija bg. 149
 rudžina bg 130, 238
 Ruguleț bg 146
 rusalija bg. 141, 142, 184, 185
- șabota vsl. 137, 850
 samar bg. vsl. 141, 211
 *szmetana paleosl. 385
 *szmetaná paleosl. 384
 sapun sârb., bg. 141 211
 sapunū vsl. 141, 211
 Sardica bg. 146
 Șemedovo 145
 Șerbalovac sârb 145
 sežanka vsl. 224
 sihastrija vsl. 804
 Singur bg 146
- skzrlzonz bg 228
 školar bg. 130, 234
 skrt sârb. 149
 skrum bg 211
 skurteika bg 224
 skurteljka sârb. 149
 șmant ceh. 386
 smetana slav. 383
 ș. u.
 soarta bg. 228
 șobolan bg. 130, 218
 șopzrlz bg. 139, 218.
 sopunū vsl. 141
 speteazi bg. 224
 splina vsl., bg. 141, 212
 spuza bg. 212
 srklet sârb 204
 stana sârb. 381
 stană vsl. 381 ș. u.
 stanzno bg 130
 stanznen bg. 224
 Stari Vlah sârb. 149
 Stoborū v.-bulg 625
 stopanin sârb 150
 stopană bg. 612
 strain bg. 130
 Strznci bg. 146
 struga sârb. 148
 sugare sârb. 213
 sugar(é) bg. 212
 sugaren bg. 178
 sula vsl. 137.
 *sümętana paleosl. 384
 svirja, svirka bg. 590
- ta bg. 254
 tapa bg 681
 te srb. 254
 tēpla sârb. 148
 tīma vsl. 214
 tīmijanū paleosl. 387
 tizul bg. 237
 tizule bg 130
 toba bg. 224
 trzndafil bg. 138

- Trojanova vrata
bg. 421
Trst sârb. 883
trz sârb 148
Tufa bg. 213
tugla bg. 765
tuhla bg. 765
tumba bg. 213
turma bg., pol., rut,
sârb., sl 214
turmar sârbo-cr. 214
turta bg. 214
turturica bg. 218
- *udidlo slav. 832
udilo bg. 832
umor vsl. 144
ura croat. 629
Ûrda bg., sârb., slov.
214, 584, 587
- urka bg. 196
Ursulica bg 146
- Vakarel bg. 146
valog bg. 234
valçe 137
Vanišor bg 146
Vataf bg. 1921
vatah bg rut. 192 900
viča bg rus 220
vila bg. 197
vineriç bg. 224
Visitor sârb. 145
vistrija bg 177
vižulia bg 234
vlădũ vsl. 137
vožda rus. 833 -
vuntur bg. 153, 218
vurda bg. rut. 214 584
vurka bg 195
- vuruna sârb. 198
vurna bg. 198
watah pol 192
- žabcı vsl 746-7
zâbun bg. 225
zdravica vsl. 876
že slav. 251, 256
ženczyca pol. 584
zestra bg. 178, 179
225
žgrbljen sloven 623
zobun sârbo-cr. 225
žrniti nsl 770
žrũno v-sl. 771.
žrũnovy vsl. 771
žrũny vsl. 770
zubun sârbo-.cr. 225
župa vsl. 609, 610
Zupanũ slv. 609

turcești.

- Bogèè-adà 433
- çoha 743
çoka 743
- de 25
- furun 198
- gyzyl elma 878
- irif 752
- kise 742
- rif 752
- seklet 204
- tšotura 194
- tugla 765
- zindjir 746

Ungurești.

- állat 382
Andrássy 387
- büdös 750-1
- cander 709
- csá 893
csábulni 742
cságató 675
Csaaló 675
csahló 674
Csaolc, Csaol(y)
675
- csaholni 675
csáklya 742-3
csatora 1089
cseka 1089
csikló 390
csóva 743
csúcs 747
csuha 743
csutora 195
czipa-kutya 647
czuga 1089
czugó 1089
- cszeta 383
- farkasul 803
féle 431
furkoly 198
furulya 588
fuvás 250
- gorbe 623
gorbulni 623
gulasztra 206
gurászta 206
gurázda 206
- hamar 675
hang 591

- készség 742
ketrec 741
kontrás, kontorás 490
indulni 250
isztina 383
láp 969
*lápád 969
lapú 839
Lekence 491
lengeni 509
lengetni 509
- lindik 390
mállasztani 970
*mállasztó 930
mállik 970
*meredő 839
mocsila 832
mula 843
Nagyvárad 969
pujka 217
pulyka 217
ráró 674
- réf 752
róf 752
Rozsnyó 771
szajkó 748
szakáll 748
Szakallás 748
számár 843
székely 748
szerszám 748
szikla 747-8
zók, zökög, zakag 970
zöködni 970
- c) Nume.
- Abel 455
Ács Károly 1024, 1025
Adam (versul lui) 244, 248 (tânguirea lui) 246
Adam Ioan 1005, 1024, 1005
Adamescu Gh. 976, 977, 1080
Aderca F. 1059
Adevărul literar 997
Agapie, Monachul (Atanasio Landi din Creta) 1067
Agârbiceanu I. 1020, 1021
Albert (regele Ungariei) 910
Albert, locț. episc. de Cenad 912
Albert J. 722
Albina Rom. 20
Albotă Petre 1054
Alexandrescu Gr. 40, 297-298
Alecsandri V. 988, 1007, 1020, 1021, 1022, 1024, 1025, 1026, 1028, 1030, 1034, 1051
Alexandrescu Gri-gore 1052
Alexandria 1006, 1014
Alexandru - cel - Bun 911
Alexandru-cel-Mare 1007
Alexici G. 1023
Almagià R. 529
Altmann, Dr. 1021
Amfilohie, Episcop al Hotinului 999
Amlacher, Dr. A. 494
Anadan 246
Anadol 246
Andersson O. 459
Anestin V. 338
Anghel D 368, 1026, 1027, 1050, 1060
Antipa 441
Apostol, Ad. A. 1068
Apostolul de la Vornoneț 501, 917-8
Apostolescu 440
Appel 1049
Arbore, Alexandru P. 1011, 1012, 1053, 1064, 1069, 1073
Archirie 244, 246, 1008
Arghezi Tudor 1059, 1063
Ariel 1014
Ariosto 44
Aristia C. 1019
Artom 1048
Asachi Gh. 292-293, 988, 1027
Asachi Lazăr 287-9
Asch Schalom 1058
Ascoli 254, 389
Asociațiunea pentru literatura și cultura poporului român 1002, 1003
Astropolier Herșl 1009
Atanasie I. Anghel, Mitropolitul 1074
Ateneul român 1005
Auerbach 649
Avram lancu 1011
Bacalbașa Anton 992, 1040, 1067
Bacinschi I 406
Baciu Dr. 901
Bagdat T. 326
Băgescu St. 327
Băilă I. 1002

- Bălleanu, Magnus G. 1071
 Balázs din Kame-
 nicz 912
 Balbı A. 1004
 Bălcescu Nicolae
 1027, 1028, 1046
 Bălint (diac husit
 ungar) 912
 Balsamov T. 189
 Balzac 34
 Bănescu N. 459,
 628
 Bánffy Gh. 1074
 Banu C. 966
 Bănulescu - Bodoni
 G. 1004
 Barac I. 325-6
 Bărbat V. 1087
 Bărbulescu I. 1073
 Bard, Dr. Oscar 1022
 Barić H. 580, 582,
 611, 836
 Barişiu Gr. 5, 376,
 992 1002
 Baronzı G. 1028
 Bărnuşiu S. 1002
 Bărseanu Andreiu
 1061-1063
 Bart Jean (Eugeniu
 S. Botez) 1055
 Bartoli M. 389, 393,
 394, 744
 Basarabescu, I. A.
 1062
 Battisti C. 953
 Batzaria N. 989,
 1012, 1017, 1023,
 1031, 1059
 Beda 137
 Beldiceanu Nicolae
 1079
 Beldiceanu N. N.
 1028, 1029, 1079
 Beldiman Al. 287
 Beldiman Şt. 286
 Bena A. 467, 493
 Bender Maria 1043
 Bendinus Marcus
 1004
 Benedek Elek 1022
 Bengescu-Dabiya
 365
 Bengescu Gheorghe
 975
 Bentoiu Aurelia 1053
 Berariu, Dr. Con-
 stantin 1037
 Bercovici Conrad
 1021
 Berechet St. 989
 Berger Al. 492
 Berneker E. 131,
 383, 384, 430 439,
 455, 721, 844
 Bertoni G. 526, 945,
 951, 957, 960, 965
 Besta E. 543
 Beszard L. 949
 Beza M. 284, 371,
 1013
 Bianchi B. 523, 948,
 953
 Bianu I. 463-4, 997,
 998, 1028, 1062,
 1075
 Bianu-Hodoş 427
 Bibescu George 40
 Biblioteca Sion 1006
 Biblioteca Studen-
 ţimii Române din
 Paris de la 1848
 1005
 Billecocq 38, 42,
 44
 Biserica din Măgu-
 rele (mai multe
 cărţi vechi) 999
 Biserica Sf. Nicolae
 domnesc din Cur-
 tea de Argeş 1008
 Bitay Dr. 905, 907-
 8, 1022
 Blaga, Dr. 1063
 Blaga L. 904, 1022,
 1087
 Blank Ar. 1021
 Bob Ion 1056
 Bobeş T. 1055
 Bobulescu C. 445,
 868, 999, 1001,
 1007, 1008, 1014
 Boceanu 447, 460,
 811
 Bogdan-Duică Gh.
 100, 846-7, 908-9,
 973-4, 975, 1003,
 1008, 1024, 1025,
 1027, 1037
 Bogdan Al. 392, 393
 Bogdan I. 130, 428,
 830, 477, 492, 682,
 928
 Bogrea V. 406-460,
 491, 492, 494, 503,
 505, 701, 706, 724,
 741, 751, 799, 830,
 816, 823, 1006,
 1072, 1084, 1085,
 1087
 Boileau 24
 Boisacq 458, 809
 Boiu Z. 992, 993
 Boliac C. 290-1,
 319, 367, 1020,
 1048
 Bologa V. Dr. 1087
 Borbély I. 930
 Borcia I. 348-349
 993
 Bornemisa S. 995,
 997
 Boronkai L. 1033
 Borri V. F. 847-8
 Boskovich 156
 Botez Corneliu 1013
 Botez D. 909
 Botez I. 284, 352,
 357
 Botez O. 997, 1043,
 1055
 Botiş T. Dr. 982,
 983

- Boțiu Il. 238
 Bottighioni Gino 1075
 Boucher de Perthes 422
 Boureanu E 441
 Braborescu St. 365
 Brăescu 743
 Bran-Lemeny, Ioan Dr. 1018
 Braniște A. 988, 1057
 Brătescu C. 422, 1012
 Brătescu-Voinești, I. Al. 997, 1021, 1059
 Brătianu, Ion I. C. 998
 Bréal M. 382, 424, 425
 Brendörfer I. 475, 720
 Briquet M. 928
 Broggio Marco 1024
 Broșu I. 315
 Browning 370
 Bruch 657
 Brukenthal, Samuel Baron 1006
 Brüske 666, 1070, 1073
 Bucureșteanul 997, 1018, 1021 1023
 Bucuța Emanoil 157, 428, 447, 456, 460, 1011, 1059
 Budmani P. 148
 Bulat T. 866, 1001, 1024
 Bumbac Vasile 1041
 Bunea Ioan Dr. 1063
 Burada 80, 848, 1005, 1026, 1041
 Burlă 645
 Burlănescu Alin 993
 Burns 368
 Busuioceanu Al. 991
 Buteanu 1022
 Buzdugan I. 1009, 1053
 Buznea Alex 1051
 Byhan A 384, 393, 392, 401, 510, 629, 830, 844
 Byron 27, 33, 44, 296-316
 Byng Lucy 1021
 Caba V. 447
 Cacavela 238
 Cahane D. 1058
 Călugăru Ion 1035
 Camăiți Venturino 1024
 Cancel P. 421, 978, 1014, 1073
 Câdea R. 1087
 Candrea I.—A. 129, 131, 397, 414, 425, 443, 462, 497, 499, 502, 503, 514, 624, 629, 630, 693, 701, 731, 741, 808, 814, 842, 843, 928
 Canta Ola (pseudonimul lui D Anghel și Leon Ferraru) 1026
 Cantacuzen 160
 Cantacuzino, Stolnicul Constantin 1024
 Cantemir D 238, 239, 417, 418, 420, 426, 427, 430, 432, 435, 438, 454, 909, 1029
 Cappelli A. 952
 Capidan Th. 130-238, 138, 149, 174, 379, 382, 387, 406, 657, 667, 750, 809, 818, 823, 837, 880 — 890, 1028
 Caracostea D. 997
 Caragiale I. L. 1005, 1006, 1020, 1022, 1026, 1029, 1035, 1036, 1054, 1079
 Caragially (actorul) 1002
 Caraiani I. 1005
 Carducci Giosuè 1060
 Cârlova Vasile 1036
 Carro, Doctorul Jean de 1047
 Carp P. P. 328-331
 Cârpații (ziar) 991
 Cartea de disfacut a preotului Daniil 999
 Cartoian 739, 868, 1014, 1075
 Caselli D. 1008
 Catastihul vâmlor Moldovei 998
 Catehismul luteran 929 ș. u.
 Catehismul Martian 914, 935-7
 Cauer P. 457
 Ceacâr, Preot M. 1073
 Cecchini, G. F. 1020, 1055, 1056
 Cerri Caietan 1027
 Chateaubriand 26, 68
 Chiaro Anton Maria del... 1024
 Cherestiesiu V. Dr. 905-6, 908
 Del Chiaro 421
 Chițu Gh. 993
 Ciachir, Protoiereu Mihail 1069
 Cioroianu Ștefan Dr. 1070
 Cluțu Lucila 1022

- Chomatianos Dimi-
trie 189
- Cihac A. 272, 379,
381, 384, 390
435, 447, 509,
630, 666, 681,
689, 691, 714,
743, 745, 746,
747, 807, 829,
830, 831, 838,
844
- Ciobanu Șt. 1025,
1040
- Ciomac Cerchez 322
- Ciortea A. 1063
- Cipariu 246, 1002
- Cipolla C. 528, 949
- Ciura Al. 996, 997
- Clain Samuil 285
- Clark, Charles Up-
son 1005, 1021
- Cobuz M. S. pseu-
donimul lui M.
Sadoveanu 1055
- Cocuz V. 867
- Codicele Martian
501, 919, 921
- Codicele Pătrău-
țeanu 999
- Codicele Sturdzan,
243, 501, 921
- Codicele Todorescu
919-921
- Codrescu T. 994
- Colard (conte săs.)
504
- Comparetti D 423
- Conachi Costache
293 295
- Condillac 615 ș u.
- Conev 129, 133 135,
136, 137, 139, 162,
731
- Constantin împărat
(Cântecul lui) 246
- Conta Kernbach Ana
1036, 1053
- Coresi 499, 842, 922
- Cornaro 1072
- Cornu 857
- Coșbuc G. 312-313,
472, 973, 974, 989,
1017, 1020, 1022,
1034, 1034, 1037,
1038, 1039 1050,
1060, 1061
- Costăchescu M 1004,
1010, 1049
- Costachi Ven. 285.
- Costân M. 422, 1004,
1037
- Costinescu 670
- Craigie, N A. 1014
- Crainic Nichifor 1010,
1048
- Craioveanul 1055
- Cramerius Jaroslav
1021
- Creangă Ion 1038-
1039 1051
- Creangă Vasile 1007
- Crețeanu G. 307, 997
- Crețu Gr. 272, 401,
446
- Cucu, D. I. 1056
- Culea Apostol 1064
- Curierul de ambe
sexe 33
- Curierul Românesc
20, 30
- Curis G 951
- Czuczor - Fogarasi
723, 833
- Dach S. 901 ș u.
- Dacoromania I 1071-
1072, 1075
- Daicovici C 422
- Dalametra I. 629, 630
- Damaschin Epicop
de Râmnic 800
- Damé Fr 441, 881,
1001
- Dan Dinu 1063
- Dante 44
- Darmesteter A. 424,
440
- Dauș L. 339, 1014,
1018
- Davidescu N. 1042
1052
- Davilla A 993, 996,
1005, 1025, 1026,
1029, 1035, 1045,
1050, 1058
- Delamarina Victor
993
- Delavrancea Barbu
1006, 1013, 1022,
1035, 1038, 1039,
1041
- Delbrück B. 252
- Demetrescu Traian
1039-1040
- Demetrius V. 1059
- Densusianu A. 594,
1054
- Densusianu O. 3, 5,
131, 151, 178,
279, 315, 371, 378,
379, 382, 384,
397, 454, 459,
497, 500, 502,
510, 551, 581,
582, 593, 624,
625, 629, 666,
667, 687, 804,
829, 839, 843,
972, 981, 982,
1005, 1006, 1009,
1014, 1070, 1075
- Densușianu Nic,
1071
- Déri I. 905-6
- Descartes 1041
- Destutt de Tracy
17, ș u
- Diaconovich C 1078
- Diculescu O. C. 433,
722, 836, 837,
839, 966 ș. u.
1066
- Dima Gh 1008

- Dimand B. 252, 254, 634
 Dimitrescu I. 994
 Dimitriadi M. 994
 Dinu T 842
 Divanul sau gâlceava înțeleptului cu lumea 238-240
 Dobrogeanu-Gherea C. 988, 1031, 1040
 Doctorul Ygrec 1015, 1016
 Domide A. 997
 Dominic 1022
 Donici Elena 1020
 Donici Leon 992, 994
 Dosofteiu 418, 429, 1040
 Dracea Nicu 1080
 Dracinschi N. 1080
 Drăganu N. 151, 397, 380, 426, 434, 435, 449, 471, 509—514, 593, 654, 693—724, 631, 832, 833, 841, 843, 1038, 1065, 1092
 Dragnea Radu 1051
 Dragomir Silviu 1083—1034
 Drogomirescu M 359—364, 988, 1005, 1025, 1048, 1058, 1059
 Drutzu Șerban 1011
 Dumas Alex 44
 Dumitrașcu N. I. 1010
 Dumitrescu, C. C. 1001
 Dumitrescu I 1012
 Economu D. P. 327
 Elefterescu Em. 1007 1010, 1066
 Eliade Rădulescu 1 ș. u, 298—301, 317-9, 320-2, 325, 372-3, 1019
 Eminescu M. 909, 979, 989, 1005, 1006, 1020, 1022, 1026 1034, 1039, 1041-1044, 1052, 1060, 1064
 Endrödi Sándor 1037, 1038
 Erdeli 6
 Eremie C. N. 365
 Ernout 960
 v. Ettmayer R. 953-956
 Esquiros 48, 56, 123
 Eustațiu Dr. 1025
 Eustrație Logofătul 406, 426
 Evangheliarul lui Radu de la Mâncești 499-500, 1001
 Evanghelia slavo-română de la Petersburg 500, 915, 916
 Evstratie bivlogofăt 990
 Faublas 43
 Felszeghy Desideriu 1022
 Feraru Leon 1026
 Ferenczy Gheorghe 1022
 Filipescul Const. 296
 Fink R. 1058
 Firdusı 1037
 Fischer Jos. 854
 Flacăra 995
 Flechia Giov. 951, 525
 Flore Mihaiu, iro-diacon 241
 Florescu, Al G. 1032
 Fortunato 1040
 Fortunescu, C. D. 990, 1022, 1060
 Foti Ion 1017, 1052, 1060
 Fourier 54, 69, 91, 101
 Franck, Valentin 494
 Frâncu-Candrea 412, 422, 445, 451, 713
 Franckenstein, Valentin Franck von 464 ș. u, 900-5
 Francoeur 29
 Frateria 855
 Frățilă 441
 Friedrich Adolf, conte de Schack 1037
 Frola G. 528
 Frollo Hildebrand 1079
 Frunză A. 989
 Frunzescu 452
 Fundoianu B 988, 1038
 Furtună, Econom D. 454, 1001
 Galaction Gala 1029-1043
 Galaleros 428
 Galais Jean Pierre 23
 Galli Dr. Ed. 847
 Gălușcă C. 762
 Gamillscheg 503, 652, 654, 971
 Gane N. 1021
 Gârleanu Emil 1044
 Gartner Th. 389, 402, 849
 De Gasperi G. B. 960
 Gaster M. 238, 259, 240, 471, 499, 882, 1007, 1014, 1021

- Gaudenzi A. 523-525
 Gautier T. 1059
 Georgescu Ioan 1011, 1059, 1062, 1063
 Georgescu-Tistu N. 905-6, 973-1075, 1079, 1080
 Georgescu, Zenobia M. 1007
 Gerota C. 867, 1011, 1039, 1040, 1057, 1058, 1060, 1069
 Gerov 131
 Gheorghie Dascălul 999
 Gheorghie Ștefan Voevodu 989
 Gheorghiu Gh. 441
 Gherasim, Dr. Vasile 1042
 Gherasim, Episcopul 1063
 Gherghel, Dr. Ilie 1070
 Ghetie I. 704, 710
 Ghibănescu 430, 998, 1004, 1054,
 Ghibu O. 1004
 Ghica D. N. 339
 Ghica Elena (Dora d'Istria) 1048
 Ghica Grigore 999
 Ghica Ion 1044
 Ghica M. 40
 Ghica Scarlat și Dimitrie 333-335
 Gierach E. 962
 Gilliéron 827, 839, 850
 Gülm, poet tirolez 1037
 Guskra Ioan 910
 Guglea Gh. 137, 199, 379, 380, 383, 384, 385, 386, 421, 435, 477, 502, 503, 561-628, 653, 654, 667, 701, 734, 736, 765-772, 774, 775, 776, 777, 778, 779, 780, 812, 818, 823, 836, 839, 843, 844, 878, 959, 966-977, 1080-1083, 1090
 Giurescu 408
 Glavina A. 383, 847
 Gloria A. 960
 Goga Eugen 1030
 Goga Octavian 973, 974, 989, 1044
 Goleseu, A. G. (Arăpila) 1028
 Goleseu C. 286
 Goleseu Dinicu 512
 Goleseu Iordache, Marele vornic 1007
 Goleseu, familia 975
 Gombocz-Melich 455, 711
 Gore Gheorghie 1025
 Gorovei A. 994, 1007, 1009, 1013, 1028
 Gortani G. 954
 Gorun Ion 1015, 1055, 1058
 Goți-Magoți 1007
 Grabowsky Atanasie 1074
 Grădișteanu 61
 Grandea Gr. 293, 308
 Grandgent C. H. 964
 Graur Const. 1026
 Graur, Dr. Gr. 1046
 Graur M. 1011
 Gray Th. 292-3
 Gregorio (De-) 581
 Grenier Edouard 1021
 Gribauidi P. 952
 Grigorie din Măhăciu 243, 935, 989
 Grigorovitză, Dr. Em. 1002
 Gröber G. 964
 Grimm J. 951
 Grimm P. 284-377, 1087
 Gross Hans 856
 Grumăzescu, Pr. G. 1017
 Guarnerio P. E. 960
 Gundolf Fr. 364
 Gurie, Arhiepiscopul Basarabiei 1004
 Haas P. 781
 Hacquet 1000
 Hadzidakis G. N. 163
 Hahn, Iohann Georg von 131
 Hajek, Dr. E. 464, 900 și u
 Haliciu Mihail 901
 Hâncu Ioan 1004
 Haneș P. V. 280, 300
 Haneș, V. V. 995
 Harder Fr. 425
 Hașdeu B. P., 238, 241, 244, 251, 272, 387, 388, 399, 421, 426, 428, 447, 643, 664, 682, 687, 733, 807, 809, 821, 830, 850, 931, 932, 1044-45, 1047, 1048
 Hașdeu Iulia 1046
 Heliade - Rădulescu Ion, vezi Elhade
 Hermann E. 436
 Herz, A., de 1022, 1032, 1046
 Herzog E. 675

- Hetco G 253
 Henzey 186
 Hodoş Al. 992
 Hoffman E. 431
 Hogaş A. C. 130, 158
 Hotnog T. 984, 985
 Hugo V. 123
 Hulea O. 997
 Humureanu C. 2038
 Hurmuzachi Alecu 979
 Husz Ioan 910
 Huszti, T. 501
 Iacobescu A. 315, 370, 1020, 1027, 1034, 1050, 1060
 Jagić N. 153
 Jaşimirski 989
 Ibrăileanu G. 987, 991, 997, 1031
 Ibsen 1030
 Iconariul Nicola 1047
 Ieronim din Praga 911
 Ignazio, Episcopul. 1023
 Învăţătură pentru tutun 241, 245
 Ioan, Ştefan C. 1005
 Ioaneş Exarhul 153
 Ioan din Surduc 240
 Iocobi I. 720
 Iokl Norbert 138, 381, 382, 387, 389, 516, 581, 586, 655, 817, 823, 843
 Ionescu Al. 1035
 Ionescu de la Brad, Ion 1069
 Ionescu, Gr. Dominic 1070
 Ionescu - Sachelarie D. 1050
 Ionescu Serafim 1013
 Ionescu Take 1001
 Jordan I. 169, 460, 476, 649, 650, 655, 805, 838, 848-9
 Iorga N. 5, 10, 239, 368, 370-373, 406, 421, 425, 443, 464, 477, 493, 494, 495, 496, 628, 900, 975, 976, 986, 987, 990, 994, 996, 998, 999, 1000, 1005, 1006, 1008, 1009, 1010, 1016, 1019, 1020, 1025, 1026, 1028, 1037, 1040, 1041, 1044, 1046, 1048, 1049, 1050, 1051, 1054, 1062, 1071, 1075
 Iorgovici Paul 1073-1074
 Iorgoviciu, Dr. Iosif 1074
 Iosif St. O. 350-351, 364, 368-9, 919, 1050, 1058, 1060
 Irodot 406
 Isac Emil 1032
 Isăceanu Al. 1028
 Isop Preîmţeleptul 999
 Isopescu, Octavian S 1021
 Isopia Voroneţeana 999, 1000, 1072
 Ispirescu Petre 1050-1051
 Istorii pentru tutun 241, 245
 Istrati Calimic 1046
 Istrati Constantin, Doctorul
 Ittu M. 394, 680, 1068
 Ive 389
 Jarník H. 747-7, 850
 Jarník, I. Urban 1004, 1006, 1067, 1075, 1084-1085
 Jean, V. Al. 1022
 Jipescu 441
 Jireček 421
 Jud J. 137, 765, 824, 830, 836, 944
 Kádár Imre 1033
 Kanitz 150
 Kant 8
 Karkaleki 991
 Kałużniacki E 129, 147
 Kekaumenos 160
 Kirileanu T. G. 441, 1007, 1038
 Kirileanu S. T. 1013
 Kisch G 468, 475, 489, 688, 693, 709, 719, 720, 744, 746, 842, 968
 Kogălniceanu, 1025, 1051
 Kopitar 131
 Kraus Kr. 254
 Kretschmayr 726
 Kristof Gh. 550-561, 1085-1086
 Krumbacher 857
 Kubitschek W. 856
 Lacea C. 461-471, 660, 720, 741-752, 798-801, 850, 900-908, 1071, 1090
 La Harpe 24, 62
 Lamartine 6, 30, 32, 48
 Lambrior, Al. 239, 850-851
 Lamennais 54, 57
 Lapedatu Al. 996, 1005, 1052, 1075
 Lapedatu Ioan 1063
 Lascarov - Moldovanu Al. 1058, 1063
 Laugier, Dr. Ch. 1008

- Laurian Massim 455,
509, 611, 670
Lazăr G. 6 ș. u.,
781 ș. u. 1080
Lazăr V. 1070, 1078
Lăzăreanu B. 1033,
1034, 1041, 1044,
1045, 1047, 1051,
1053, 1064, 1066,
1067
Lazu G. 313, 324
Lăzurreanu B. 323
990, 994, 995, 996,
1000, 1001, 1002,
1009, 1017, 1019
1025, 1026
Lecca H. G. 336-338,
370
Le Conturier 56, 60,
ș. u., 73, 101, 103,
107, 108, 123
Ledain 41
Legenda Duminecii
930
Leger 421
Lejan 156
Lépes George (epis-
cop) 912
Leroux Pierre 56, 60
ș. u. 123
Leskien A. 254
Lévizac 23
Liciu Petre 1005
Liuba 708
Lobkowitz. Baronul
1019, 1046, 1047
Loewe 744
Loga 1074
Loghin 979, 980
Lolliot L. 1002
Longfellow 368
Longinescu-Patro-
gnet 408, 458
Longnon A. 855
Lorde, André de 1033
Lorenz O. 1077
Lorenzi A. 527, 528,
534, 947, 955
Lorenzi E. 544
Lovinescu E. 2, 980,
981, 1027, 1030
Lucaefărul 996, 997
Del Lungo I. 523
Lupaș I. 6, 997, 1005,
1052 1063, 1075,
1077, 1078
Lupeanu Al. 1008
Lupescu Mihail
1063, 1064, 1068
Lupulov Petru 1074
Luther 928
Macavei Dr. Victor
1063
Macedonski Al. 310
311, 332, 1052,
1060, 1061
Măgureanu 6
Maior Gh. 1010
Maior, Grigore (vlă-
dica) 487
Maior Petru 1052,
1074
Maiorescu T. 39 309,
310, 1006, 1031,
1040, 1041, 1052,
1053, 1045, 1049.
1060
Maltebrun 1023,
1029
Mănăstirea Vărona
1001
Mangra 711
Mândrescu 713
Manole St. 1064
Manoilă Dr. 1091
Manolescu Gr. 333
Manuscriptele Bi-
bliotecii Universi-
tății din Cluj 1006
Manuscricul liceului
„Grăniceresc „G.
Coșbuc” 472-486
Marco Crale 1012
Marcovici S. 288-90
Marcu, Al. Dem.
1020, 1023, 1024,
1055, 1056
Mărculescu G. 130
Marcus A 1009
Marcus Henry 365 6
Marian 445, 449,
881. 992, 1017,
1033
Marinelli O. 956-960
Marmontel 24, 33
Marotti 389
Marzocco H. 1081
Massia P. 944
Mateescu C. U. 812
Mateevici Al. 1053
Mavrocordat 1029
Mavros 39
Mayer, dr. Heinrich
1022
Maxim 611
Mehedinți S. 1040,
1063, 1072
Meillet A. 425, 828
Melich 841
Melik, Arhitectul
1044, 1046
Menéndez Pidal R.
386
Menin, Abatele Lo-
divico 1023
Merimée 1026
Merlo Cl. 848
Mezzofanti G. 850
Meyer G. 131, 138,
252, 510, 728, 809,
817
Meyer-Lübke W.
169, 252, 273, 279,
386, 389, 392, 402,
419, 444, 513, 514,
523, 526, 598, 625,
629, 744, 829, 848,
865, 945 ș. u., 953,
960, 964, 966
Mengozzi G. 525,
531, 948
Michov D. 132, 830

- Michon Hippolite
     Jean 76
 Micle Veronica 1043
 Mihăescu-Burnea
     365
 Mihail, arhanghel
     (povestea lui) 246
 Mihăilescu F. 1069
 Miklosich Fr. 129,
     130, 131, 384, 417,
     418, 420, 438, 510,
     727, 741, 815, 830,
     844
 Mikoscha 1000
 Miletič Lj. 162, 1012
 Milescu 425
 Militeanu-Rusu L.
     1067
 Millardet 688, 827-8,
     839, 840
 Miller-Verghei M.
     340-4, 370, 1019
 Miller Konrad 856
 Millian Claudia 996,
     997, 1020, 1025,
     1027, 1030, 1047,
     1052, 1054, 1058,
     1060, 1072
 Millo M. 327
 Milton 320-4
 Minar Octav 1031,
     1041, 1042
 Mineiul din biserică
     de la Ploșor-Dolj
     991
 Minulescu Ion 1032
 Minzoni Onofrio
     1027
 Mitropolitul Simion
     Ștefan 1003
 Mladenov St. 130,
     158
 Móckesch 1008
 Moga Vasile 781 ș.u.
 Mohl G. 865
 Moisiu V. 815
 Molière 1019
 Molin 985
 Molnar I. 782, 1074
 Momuleanu, Barbu
     Paris 1053
 Montan Grigoiu
     1074
 Moore Th. 316 317
 Morariu Leca 445,
     513, 779, 795, 799,
     865, 1000, 1021,
     1037, 1042, 1068,
     1069, 1072
 Morțun V. 1050
 Motogna V. 1066,
     1070
 Mucis Gh. 1074
 Mugur, Gh. D. 1010
 Müller C. 855
 Munkácsi 711
 Munteanu-Bârlad G.
     1028
 Munteanu-Râmnic D.
     1004, 1049, 1053
 Munteanu V. 1044
     1055
 Muratori L. A. 527
 Mureșianu A. 291-
     292, 1053
 Mureșianu C. 1021
 Mureșianu I. 994
 Murgoci G. 1014
 Murnu Gh. 808
 Museus 1034
 Mussafia 850
 Muzicescu 1008
 Nacco A 1025
 Nădejde Gh. Gh. 995
 Nanteuil Celestiar 22
 Nanu D. 349-350
 Napoleon 6
 Naum 6
 Neculce Ion 431
 Neculce Ion, revista
     1071
 Negrescu I. 984, 985
 Negri C. 1054
 Negru N. 1027, 1050
 Negruzzi Const (nu
     scritorul) 1067
 Negruzzi C. 301-3,
     316-7, 1054
 Negruzzi I. 997, 1006
 Neaguș A. 1087
 Nemțescu I. 989
 Niagoi (Popovici)
     Șt. 1074
 Nibor 1025
 Nicanor P. & Co.
     1040, 1053, 1060
 Nicoară Vl. 1032
 Nicolaescu-Plop-
     șor 807, 881, 990,
     1007, 1010, 1068
 Nicoleanu N. 1054
 Niedermann Max
     455
 Nigra C 549, 644,
     959, 963
 Nistor G. 706
 Nomofilax 1029,
     1032
 Nora I. 1018, 1035
 Nyrop Kr. 425
 Oblak V. 163
 Octoiu de Blaj (1783)
     1001
 Oliveri D. 541, 544,
     949, 965
 Onciul D. 1062,
     1077-8
 Opitz M. 902
 Oprescu G. 1-128,
     697, 1087
 Opreșan I. G. 1057
 Opșteasca tânguire
     998
 Ordeanu I. 1008,
     1011
 Oreste 1054
 Orosz A. 719
 Ossian 317-319
 Ostropoler (sau
     Astropolier) 1009
 Ovid 901 ș. u.

- Oxenstiern 238, 239, 243
- Paar, Erwin 1022
- Păcală V. 412, 435, 439, 454, 685, 882
- Păcățianu V. 995
- Pachymeres 160
- Pâclișanu Dr. 1003, 1056
- Pahomie, Mitropolitul din Voroneț 990
- Păltânea Pompliu 1020, 1049
- Pamfile 422, 441, 445, 458, 1064, 1079
- Panaitescu S. X. 990, 1000, 1027
- Pancev 131
- Pann A. 238, 244, 1051
- Panțu 412, 441, 448
- Pantazzi Ethel Greening 1021
- Papadopol Paul I. 988, 992, 993, 1004, 1007, 1018, 1024, 1030, 1038, 1039, 1041, 1044, 1047, 1048, 1050, 1051, 1052, 1060
- Papahagi P. 437, 452, 459, 629, 631, 632, 65, 874, 1065, 1068
- Papahagi T. 435, 440, 840, 880, 997
- Paris G. 421, 425
- Parkinson Moude 1021
- Parodi E. G. 943, 1035, 1080—1083
- Pârvan V. 628, 856
- Pârvulescu P. 440
- Pas Ion 1035
- Pascu G. 177, 416, 425, 426, 428, 432, 435, 441, 449, 453, 512, 647, 648, 664, 678, 694, 701, 709, 712, 714, 718, 732, 733, 736, 804, 807, 814, 816, 831, 909, 997, 1037
- Păsculescu 726, 752, 810
- Pater Janos (Caleionii) 1075
- Patiția, Colonel I. 1063
- Pătrășcanu D. D. 1036
- Păun Gheorghe 1025
- Păun Nicolae 1039
- Păun V. 316
- Pavel Dr. 995
- Pelimon Alexandru 1019
- Peretz I. 344—348
- Perrard 19
- Perușița 1069
- Pervelia 1012
- Petrarca 1027
- Petrescu Nic. 1011
- Petronius 416, 1006, 1060
- Petrovici Dionisie 1022
- Petru Șchiopul (voevod) 497
- Philippide Al. 251, 272, 400, 402, 403, 631, 667, 673, 809, 849, 878
- Philipon E. 394, 1075
- Picot E. 801
- Piercy 725
- Pieri S. 526, 948, 950
- Pivano V 529, 949
- Plugaru Ion 1034
- Poenariu 7, 284
- Pogor Vasile 1035
- Politis 421
- Pompiliu M. 447, 807
- Pop S. 799, 1087
- Popa S. 1002, 1014
- Popa V I. 1022
- Pope Al. 293—295
- Popescu Const. Dr. 313—315
- Popescu Ion N. 1013
- Popescu Radul, Cronnicarul 997
- Popovici I. 391, 694, 742, 1075
- Popovici Mih. (ierodiacon) 240, 241
- Popovici Gheorghe Cucuianu 239
- Popoviciu Dr. Gh. 1091
- Popovschi N. 1004
- Porumbescu Ir. 995
- Poslania 931
- Poslușnicu Mih Gr. 1008, 1014
- Poteca 7, 14
- Poucenie de Paști 930
- Prati A. 95b, 965
- Pravilă (românească) 930
- Pravila lui Vasile Lupu 990
- Prekup Dr. 905—7, 1039
- Pricopie Mihail 1019
- Procopovici A. 403, 462 ș. u., 629—42, 997, 1072, 1075
- Protopopescu Dragoș 1012, 1021
- Proudhon 54, 73, 98 ș. u., 123
- Psaltirea Hurmuzachi 501—2
- Psaltirea Scheiană 497—9, 915
- Psaltirea Voronețeană 501, 916
- Pușcariu Ilarion 1062

- Pușcariu S. 81, 131, 132, 137, 143, 393, 418, 425, 432, 441, 453, 471, 494, 499, 502, 506, 510, 512, 513, 563, 592, 598, 605, 617, 630, 633, 643, 645, 648, 654, 655, 697, 710, 712, 714, 744, 804, 806, 810, 848, 850, 867, 887, 908, 909, 997, 1022, 1050, 1052, 1053, 1064, 1065, 1069, 1071, 1072, 1075, 1078, 1080, 1091
 Pușchilă 197, 425, 431, 804, 850
 Pușchin A. 992, 1026
 Radul de la Măni-cești 422, 469, 499
 Rădulescu - Codin 422, 426, 430, 447, 454, 458, 459, 871, 874, 877,
 Rădulescu D 1008
 Rădulescu-Pogoneanu, I. A. 1064
 Raica, T. 251, 272
 Rajna P. 546
 Rașcu, I. M 984
 Rațiu, Dr. Ion 1036
 Răutu, N. N. 992, 996, 1000, 1011, 1072
 Răuțescu I. 877
 Rebreanu L. 909, 993, 1032
 Regina Maria 1003
 Renault 48
 Relgis Eugen 1065
 Renier R. 542
 Repey 37
 Révai C. 1085-1086
 Reynaud Jean 123
 Rhéal Séb. 41, 55, 56, 123, 1028, 1046
 Rochechouart, Général comte de 1004
 Roesler 1077, 1078
 Rohlf's Gerhard 1075
 Rolla Costachi 1025
 Rolland E. 964
 Roletto G. 531, 949
 Roman, Ioan N. 1011
 România Jună 1003 1005
 Romansky St. 129, 138, 139
 Romonțai P. 783
 Romoșian Ion 1016
 Roques M. 425, 499, 1075
 Rosetti Al. 842, 1075
 Rosetti C. A. 285, 302-306, 500, 501, 929, 1054
 Rosetti M. 996
 Rosetti R. 10, 1043, 1058
 Rösler 509
 Rosso G. 951
 Rozina 1031
 Rucăreanu N 1019
 Rudolf 951
 Russo 34, 76
 Rusu Ioan 1002
 Rusu Matei 1031
 Russu, Șirianu Vințilă 1026, 1049
 Ryon Hippolyte 1025
 Sabin S. 987
 Sădean A. 983
 Sadoveanu M. 975, 1010, 1020, 1054, 1056, 1062, 1063, 1079
 Șaguna 81, 95
 Șăineanu L. 421 422, 424, 432, 440, 447, 727, 729, 733, 735, 736, 738, 815, 816
 Saicū împărat 246
 Salvator 83
 Salvioli G. 531
 Sămănătorul 996
 Sandfeld-Jensen 131, 252, 406, 1076
 Sandu-Aldea b. 1021
 Sân-Giorgiu I. 989, 997, 1009, 1018
 Sanielevici H. 1054
 Sanzewitsch 666
 Săulescu M. 996
 Saussure Ferd, de 615
 Savin, Preot Petru G. 1064
 Sbiera, I. 932
 Scărlătescu Ioan 1064
 Schelitti N. 319
 Schiaparelli L. 529, 530, 950, 951, 957, 958, 959
 Schiaffini A. 943
 Schiller 1019
 Schmidt H. 430, 726
 Schneller 741
 Schuchardt, H. 252, 385, 386, 420, 741, 767, 879, 946, 950
 Schullerus A. 489, 930
 Schütte G. 854
 Scraba, G. D. 1048
 Scriban A. 428, 429, 674, 716, 718, 722, 724, 742, 805, 814, 1014, 1016, 1018, 1055, 1073
 Scridon St. 472
 Scurtu Dr. I. 996, 1064
 Segall Salomon 1073

- Șeicaru Pamfil 1049, 1057, 1061
 Semenov A 813
 Șerban Dim 1032, 1048
 Serra G. D. 943-66, 523-49, 1092
 Sevastos M 1056
 Șezătoarea, revista 1013
 Shakespeare 324-66, 1014
 Shelley 1059
 Șiadbei 381, 850-51, 997, 1014, 1037, 1038, 1039, 1048, 1063, 1071, 1072, 1073, 1075
 Sigismund (regele Ungariei) 910
 Sîhaič împărat 246
 Sîhleanu Al. 307
 Silvestri Agnese 1020, 1024
 Silviu George 1060
 Simonescu Al. 865, 1001
 Șincai Gh. 1056
 Sion G 306, 322-3, 799-801, 1006, 1056
 Skok P 148, 651, 655, 665, 829 ș. u.
 Slavici Ioan 1014-15, 1032, 1043, 1056, 1057
 Șotropa, 487, 488
 Southey 369
 Sperantia Th D. 502, 1044
 Sperembay, Dl. 1022
 Spiridon. I C 1063
 Spitzer L. 453, 456, 837, 839
 Stadnițchi, A. G. 999, 1004
 Stamati C. 441
 Stamati T. 429
 Stamatiad Al 370
 Stan V. 714
 Stavri A. 1055
 Stefanelli 447
 Ștefănescu Ion 1048
 Ștefic 987, 1016
 Ștefănescu N. 1091
 Ștefănescu C. A 340
 Ștefulescu A 451, 491
 Sterescu, Șt. 503
 Sterian G. P. 335
 Stern Ad 331-2, 338, 341, 349, 352 8, 1019, 1036
 Sternberg I. 1065
 Stinghe St. 476, 502, 503
 Știrbei Barbu 33
 Stoenescu, Dem D. 991, 993 1002, 1036, 1054
 Stoenescu T. 311-12
 Stoica S. 325
 Stoica V. 448
 Strilbițchi Mihail 801
 Strekeli K. 148
 Struțeanu Scarlat 1033, 1061
 Sturdza D. 998
 Sudețeanu C. 1087
 Sue E. 56, 60 ș. u., 94, 123
 Suciuc, Dr. Vasile 1062
 Sutu 446
 Szeremley, Dr. Akos 1022, 1043
 Szinnyei 712, 720
 Tagliavini C 454, 851, 908, 909
 Tamás (diac husit ungar) 912
 Tamblac Gr. 847
 Tara Noastră, 996
 Tasso 44
 Tavernier Dr. 41
 Tavernier Alcibiad(e) 1001
 Teaciu N. 847
 Teliman 996
 Tennyson A. 370
 Teodorescu (Broșteni) 1013, 68
 Teodorescu, G Dem. 1010, 446, 1061
 Teodorescu-Kirileanu S. 1014
 Teodorescu I 992 1031, 1035, 1040
 Teodoride A. 314
 Teodorovici Ioan 1074
 Țichindeal 1074
 Țiktin H. 272, 378, 381, 384, 392, 393, 394, 397, 399, 402, 446, 513, 602 630, 643, 644, 649, 651, 654, 658, 666, 670, 673, 674, 677, 682, 689, 692, 693, 701, 705, 713, 714, 716, 717, 720, 721, 728, 734, 735, 736. 810, 830, 832, 836, 1067
 Tincovici, Ioan D. 1074
 Țincu N. 996, 1036
 Tipografia de la Mănăstirea Neamțu 1001
 Tobler, L. 254
 Toesca P. 951, 952
 Tomiac A. 708
 Țopa, Dr. O 1011
 Topârceanu G. 358, 1050
 Thornton Th. 286
 Thót-Szabó Pál Dr. 909
 Traian 140

- Trauzzi A. 951
 Treimer 596
 Trombetti A. 851-853
 Tulbure G. 1035
 Tușescu, Șt. St 1013
 Tutoveanu G. 1063, 1064

 Ubusukari 1022, 1043
 Ureche 417, 426
 Ureche, V. A. 1004, 1026, 1045, 1058

 Văcărescu Iancu, 12 1019
 Văcărescu Ien. 18, 1073
 Vaida-Voevod Al. 1035
 Vaida, Dr. Ioan 798
 Vaillant, J. A. 32, 37, 1000
 Valentiny A. 905-6, 908
 Vâlsan, G. 477, 503, 1012, 1087
 Vampa 1054
 Vannutelli Vincenzo 1023, 1024
 Vârcol V. 1071, 1073
 Vardalah 8
 Vârgolici St. G. 308-309, 1019
 Vârnav G 239
 Vasici Dr. 291
 Vasiliu Al. 1013
 Vasiliu, C. I. 993
 Vasmer Max, 460, 855
 Vazof Ioan 1023
 Venedryès 841
 Venedict 774
 Veniamin Mitropolitul 991
 Veniamin Zogavianul, arhimandrit 90
 Viciu Al. 383, 446, 448, 509, 712, 718, 719, 745
 Vlădescu George 1018
 Vladislav (regele Poloniei) 911
 Vlahuță Al. 1006, 1057, 1058
 Vogt R. 425
 Voiculescu S. 1010
 Voinescul V. St. 297
 Voltaire 24, 32
 Voronca 437
 Volpe G. 951
 Vossler 839
 Vraja C. 1050
 Vuia R. 674, 1087

 Wagner M. L. 811, 836
 Walbaum 37
 Walde 688
 Wartburg 381, 824, 826
 Weigand G. 131, 156, 253, 378, 384, 387, 389, 390, 392, 394, 401, 418, 436, 450, 459, 502, 50, 506, 587, 601, 643, 652, 677, 711, 733, 742, 830, 1069, 1070, 1073
 Weise 37
 Wiest Louis, compozitor 993
 Wilamowitz-Moellendorff 457
 Wilde O. 370
 Wilkinson 9
 Wright A. R. 1014

 Xeropol A. D. 1045
 Xenopol N. 309

 Ygrec Dr. 1041
 Young E. 286-291, 295

 Zagoriț G. 1035
 Zaharie, preot 241
 Zaharia N. 1026
 Zamfirescu D. 1006, 1058, 1061
 Zanne 447
 Zarișopol Paul 1040,
 Zavoral Metodiul 1006
 Zenderrii (Severin?) 1023
 Zosin Dr. 1004
 Zotta 1004, 1005
 Zweifel M. 950

ERRATA.

<i>pag.</i>	<i>rândul</i>	<i>în loc de:</i>	<i>să se citească:</i>
130	20 de jos	koně	konč
131	4 " "	convingere	convingere
133	12 " "	kolksto	kolkoto
137	18 de sus	БЛЖДЖ-	БЛЖДЖ-
143	21 " "	română	română
145	14 de jos	Serbalovae	Serbalovac
145	2 " "	Gurgulat	Gurgul'af
146	23 " "	Wurze	Wurzel
153	8 de sus	БѢДА	БѢДА
171	16 de jos	pismenostă	pismenost
172	2 de sus	slabe	slave
173	6 " "	praslavyansko	praslavjansko
173	9 de jos	de	de la
175	7 de sus	Ianculov	Iankulov
183	7 de jos	întocmire	înlouire
184	9 de sus	КОНДѢ	КОНДѢ
184	2 " "	Kracunište	Kracunište
185	1 de jos	Worten	Worter
187	7 de sus	Arusal'a	Arusal'ă
187	12 de jos	Rusal'ni	Rusal'e
191	20 de sus	se mai numeà	se mai numește
191	21 " "	vatafiu	vatafin
212	9 de jos	spumă	spurnă
212	14 de sus	ste	ște
239	1 de sus	veacului	veacului al
239	8 " "	observă	observă.
253	18 de jos	Beuiș	Beiuș
254	5 de sus	neogreace	neogreaca
254	15 " "	XIX, p. 457 ș. u. în adausul din XIX, p 457 ș. u.	XIV, p. 457 ș u.
255	17 " "	„tot“	tot
271	19 " "	Ōbedeneru	Obedenaru
276	17 " "	deacă,	deacă, dacă,
281	11 " "	opreaște	opreaște
284	1 " "	pefițad es	pefiță des
284	3 " "	Sa	Să

La pag. 310 rândul 3, a rămas netipărit o jumătate de vers din strofa
2-a a poeziei, care trebuie citit: Idealuri frumoase din toate am gustat.

312	10	hexametri	tetrametri
324	21	să se citească: Abia în 1851 începe și teatrul român cu Millo să dea în București Romeo și Iulieta	și Iulieta
403	10	Iafinescu	e în Iafinescul
415		triumphari,	triumphare
465	5—4 de jos	se va omite: la copistul B:	cântu ^{33/16} : cându

<i>pag.</i>	<i>rândul</i>	<i>în loc de :</i>	<i>să se citească :</i>
493	1 de sus	ibiden	ibidem
498	15 " "	<i>invatatară-se</i>	<i>învățără-se</i>
511	20-21 " "	"a jucă"	"a se jucă"
515	7 " "	l. „ <i>Orientalistische L</i> “	
516	1 " "	corrige: τδ, iar r. 10: πατήρ	
536	3 " "	snum,	<i>silm</i>
546	12-13	ig-houe	igli-one (-iglione)
547	17	SISU	SITU
562		<i>lanε</i>	<i>lanz</i>
580		<i>a brânzi</i>	<i>a se ↵</i>
585		<i>accentazzione</i>	<i>accentazione</i>
589		σῖρ:γξ	σῖρ:γξ
596		* <i>grumpo</i>	<i>grumpo</i>
597		κονδρός	χονδρός
597		κονδρῶδης	χονδρῶδης
599	§ u.	<i>Grandgeant</i>	preiutinden <i>Grandgent</i>
609		<i>Župan</i>	<i>Županū</i>
627	6 de sus	aceasta . românească	aces'a . . romanică
630	8 de jos	Eviden	Evident
632	20 de sus	<i>a adoara</i>	<i>a doara</i>
632	21 " "	<i>tria</i>	<i>tria</i>
633	5 de jos	formarea	favorea
634	16 " "	<i>că + a > ca</i> , din <i>că adoară</i>	<i>că + a — > ca</i> din <i>că adoară</i>
637	18 " "	aceea	acea
638	10 de sus	<i>urmară</i>	<i>urcară</i>
642	19 " "	<i>dzu</i>	<i>dzua</i>
646	4	hungrich	hungrig
647	2	Zippkötter †	Zippkoter †)
648	5	Habelentz	Gabelentz
649	2	sibille	ribelle
652	6	gleichsam	gleichsam
652	7	spanische Kappe	spanische Kappe
653	13	angefurthen	angefuhrten
654	6	Mann	Man
656	10	bula	burla
657	14	den	denn
671	15 de sus	<i>masurar</i>	<i>măsurar</i>
680	1 " "	șterge cuvântul <i>Găluță</i>	
692	16 de jos	unguri	unguri
701	16 de sus	vinul [.]	vinul [.]
720	1 " "	u	Eu
736			squelette
738			faulx
741			stivaletto
755	21 de sus	G Meyer-Lübke	G. Meyer
813			γαληνότατος
848	12 de sus	cî un ti	cî und ti
850	15 de jos	Laborior	Lambrior
857			l'ombre
862			matri
882	25 de sus	arbusnasky stariny	arbanasku starinu
882	25 " "	etnologijy	ethnologiju
883	16 de jos	Drviaslum	Drviaslum
913	11 " "	s'a	s'au
926	21 de sus	<i>înești unul de acēla</i>	<i>înești ca unul de acēla</i>
928	10 de jos	<i>Sibenburgen</i>	<i>Siebenburgen</i>
935	10 " "	i	ī

<i>pag.</i>	<i>rândul</i>	<i>în loc de:</i>	<i>să se citească:</i>
937	1 de sus	<i>râeu</i>	<i>reâu</i>
940	13 " "	if	fi
964	20 " "	degli animali“ alestire: degli animali“	e <i>montore „allestire</i>
964	38	loex:	lœx
954		maziñi	maziñi
957-960		(v)oega	(v)oega
959	13	REW 1666 capulum „Fangseil >:=	capulum „Fangseil“ RfW 1666 >
959		corrisponde negli	corrisponde, negli
959	12	Aquileia capulum	Aquileia, capulum
961	18	bręnva bręnva	bręnva
962		bręngol, bręngola	bręngol, bręngola
962		Gieroch, E	Gieroch E,
963		bręnguña	bręnguna
963		bręngola	bręngola
965	45	tret	<i>trent</i>
965		The[(u)t]one	The[(u)d]one
972		suf. -ean	-an
973		κύφος	κύφος
975	18 de jos	a le	a ni le
992	3 " sus	Hodos	Hodos
997	13 " "	românească	aromânească
1001	11 " "	Futună	Furtună
1001	6 " "	Evangheriarul	Evangheliarul
1004	9 de jos	Vallarsa	Valdarsa
1005	14 " "	Buradă	Burada
1016	8 " "	ca și formele	ca formele
1018	3 de sus	unificatoare	unificatoare
1020	19 " jos	S. F. Cechem	G F. Cecchini
1022	2 de sus	Regis	Relgis
1024	3 " "	Silvestre	Silvestri
1035	16 " "	1907	“1907“
1037	21 " "	reieșit	ieșit
1044	12 de jos	Speranță	Sperantia
1047	13 de sus	Repeșirea	Repetirea
17-18	" "	Schimbarea, la 1837, în „Curierul	Schimbarea (?) recte: adăuga- rea, la 1837 (?) (1836) a „Curierului
1054	13	alcătuită	alcătuite
1055	1 de jos	Cechini	Cecchini
1056	6 de sus	"	"
1070	15 " "	ca libertățile	cu libertățile

Pretul 350 Lei.